פולטוסק

ספר זכרון

פולטוסק

ספר זכרון

העורך — רעדאקטאר

יצחק עברי

הוצאת ארגון יוצאי פולטוסק בישראל

אויסגעגעבן דורך דער פולטוסקער לאנדסמאנשאפט אין ישראל

תל־אביב, תשל"א—1971

Digitized by Project Zikaron
Touro University-NY Libraries
www.zikaron.tourolib.org
2026

PULTUSK

SEFER ZICARON

PUBLISHED BY **"IRGUN YOTZEI PULTUSK"** IN ISRAEL

TEL-AVIV — 1971

Edited by:

ITZCHAK IWRY

נדפס בישראל

כל הזכויות שמורות
ALL RICHTS RESERVED

ציורים:
אבא פניכל

נדפס בדפוס המרכז בע"מ, תל-אביב

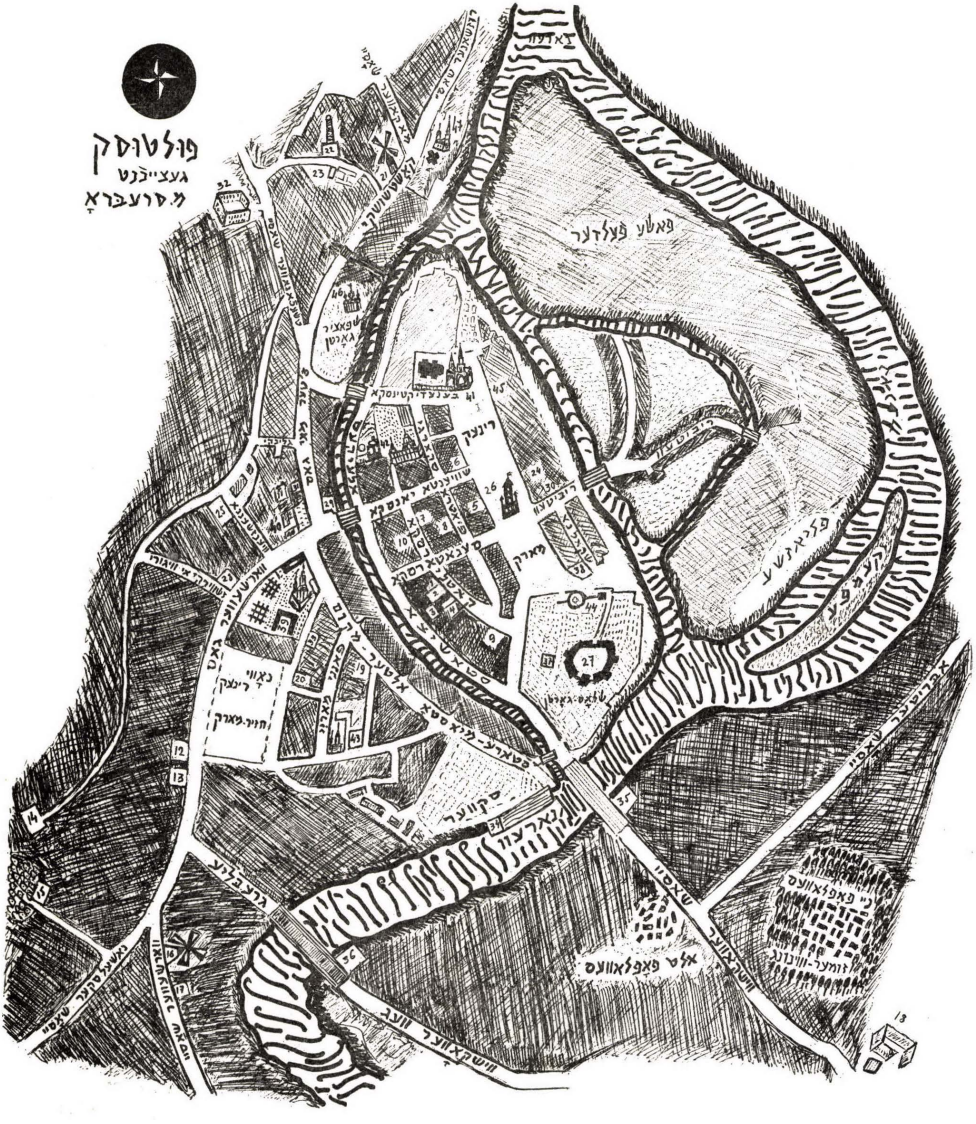
הודפס על ניר תוצרת מפעלי ניר ישראל-אמריקה בחדרה
ובסיועו של המנהל י. חיימוביץ

פולטוסק / ספר זברוז

1) וועוש ציון. (קהלה)
2) די כלומר שופט.
3) בית-המדרש.
4) אוקה'ש שולחן-ערוך.
5) צדיק-שופט.
6) כינוי-אומנות שגוער.
7) עלמכאלעזער שגוער.
8) עלמכאלעזער שגוער.
9) כינוי-אומנות שגוער.
10) וועוש ציון-אומנות,
בעל-עגלה שופר,
בית-עלמין-וישיבה.
11) סיגאַרקע שגוער.
12) בית-המדרש אולי וואלשאוער ציון.
13) קבר-משיחי.
14) צאָ שגאַגער שלעפּ-פויק.
15) וועוש בית-הקברות.
16) וועוש וואלאזשקין.
17) כינוי-אומנות אוץ.
18) עלוואמאסקי גערמאק אוץ.
19) וועוש מאָס אוץ.
20) ריפּס אוץ.
21) צוקערניק אוץ.
22) כינוי-אומנות שגוער.
23) מקס-פּאָליטיק פון פּרעס מיטגעגעבן.
24) ס. בלוגע שלאָפּ אוץ לויט.
25) אוטיגער פּאָלקס-שול מיט קינדער.
26) צדיק שלאָפּ-בי-טאָג (וואוזן)
פּוטער-גאַזשע.
27) צדיק שלאָפּ. אוץ ציבור.
28) צדיק פּוטער-אוץ.
29) שטאָט-גאַזשע פּאָלוואַכע אוץ קליין שטאָט.
30) כינוי-אומנות סיגאַרקע.
31) קינדער בעקער.
32) ס. שלאָפּ.
33) שטאָט-אַלטער גרויסער.

34) פּוטשוואַסער
35) ס. גאַלאָפּ הויפּ-אוץ בויק פּוטער וואַלאַזער
36) ס. לובלין ב' נאוועמבער 1939 פּוטער ב מאוס.
37) ס. סאָלאָנאַכער בעלז. וווי ס. לובלין פּאָלוואַכע כינוי-אומנות
38) ס. שטאָט-אַלטער פּאָלוואַכע שוכר. אוץ קליין שטאָט.
39) צדיק בעלזער, ס. קאָבריז אוץ קליין שטאָט.
40) צדיק שטאָט-אַלטער. אוץ פּוטער-קליין שטאָט.
41) צדיק קלוסער
42) ס. שטאָט-אַלטער, ס. קאָבריז אוץ קליין שטאָט.
43) צאָ שגאַגער אַלעקסאַנדרוס שטאָט קיבער.
44) שטאָט קיבער.
45) שטאָט פּאָלוואַכער. (מאַרקאָסגראַד)
46) כינוי-אומנות צדיק וואַר.
47) קליין-שטאָט, צדיק בויגליבער בעסער, אוץ צדיק
אוטיגער אַלטער שטאָט-אַלטער.

91) - 12) וועוש וואלאזשקין.

פולטוסק
געצייכנט
מ. סרעבראָ

לקדושי פולטוסק

די פולטוסקער קדושים

ליוצאי פולטוסק בכל אתר ואתר!

ידידים יקרים,

היום הזה, עם ביצוע המשימה שהטלתם עלינו, הננו מסיימים את שליחותנו והננו מוסרים בידכם את הספר — הוא ספר זכרון לקהילה שהיתה ושאיננה עוד...

מאז ומתמיד מצוה היא להציב מצבת אבן, לאות זכרון, על קברו של הנפטר. כיצד נוכל לקיים מצווה עתיקת ימים זו, עת רובם של יקירינו אשר נספו בשואה האיומה מצאו את מותם, מי בתאי הגזים, מי במשרפות האש של הגרמנים ואחרים — עונו עד צאת נשמתם בכל השיטות האכזריות שהמציא המוח השטני של האשמדאי הגרמני. ומי שהצליח להתחמק מצפרניו הארורות ולא שיחק לו המזל להשאר בחיים, נפל במנוסתו בערבות רוסיה המושלגים. ולא מעטים הם בני קהילתנו, אשר הרימו את נס המרד נגד הצורר הגרמני ובגבורה חשמונאית לחמו ומצאו את מותם.

איך נציב להם מצבת אבן, אם לא זכו אפילו לבוא לקבר ישראל?

לא מצבת אבן נציב לזכרם — ספר זה הוא הוא המצבה שהננו מציבים, זהו נר זכרון, נר תמיד לנשמותיהם, אותו אנו מעלים היום, נר לבני קהילה טהורים בחייהם וקדושים במותם, מקדשי השם ברבים, בעלות נשמותיהם למרום בלהבת ההשמדה, אשר הוצתה על־ידי עם מרצחים נושא "תרבות" — רומסי תרבות.

כן ישמש ספר זה כגלעד לזכרם המבורך של רבים מבני קהילתנו, ראשי ציבור ומשרתיו הנאמנים, אשר שבקו חיים לכל חי בתקופות שונות ובזמנים שונים.

כן גלעד — לזכרם של צעירים־לוחמים יוצאי פולטוסק או בניהם של יוצאי פולטוסק אשר הקריבו את חייהם על תקומת עצמאות ישראל במדינתנו ובמלחמות לבטחונה נפלו בקרב.

עם הוצאת ספר יזכור, שלוחה בזה הוקרת כולנו לכל הידידים, אשר זה שנים רבות הטו את שכמם וסייעו במבצע של כתיבה או אוסף החומר המתפרסם כיום בספר. כמה זמן יקר הקדישו כל אלה, מן היום בו הראשונים החלו במלאכה וביניהם נציין את הסופר בן עירנו מרדכי זילברמן, אשר איננו עוד אתנו, ועד הרגע הזה, בו הוועדה להוצאת הספר, שלכבוד נחשב לי לעמוד בראשה, סיימה את מלאכתה, בסיועו של ועד הארגון של יוצאי פולטוסק והיא מגישה לכם את הספר.

אין זה מוטל בספק, כי עם קריאת הספר, יתגלו אי אלה טעויות, שגיאות, אי־דיוקים וכד'. דברים אלה לגיטימיים המה, עם כל הרצון והמאמצים שנעשו, כדי להמנע מהם; אין עבודה מושלמת במאת האחוזים ובפרט מפעל קולקטיבי כיצירה זו.

ולבסוף — תודתנו נתונה לעורך הספר, ידידנו יצחק עברי, אגב — שגם הוא מיוצאי פולטוסק הנהו. מר עברי כינס במשך כ־5 שנים את החומר שנמסר לו, ראיין ידידים רבים, כדי להשיג מהם ידיעות וזכרונות והביא את החומר, לאחר עריכה, לדפוס.

בברכה

יעקב נחושתן (קופפרמינץ)

יו"ר הועדה להוצאת ספר יזכור לקדושי פולטוסק

צו די פולטוסקער לאַנדסלייט אין דער גאַנצער וועלט!

טייערע פריינד,

היינט, אינעם טאָג וועט מיר האָבן אויסגעפירט די מיסיע וואָס איז אויף אונדז אַרויפגעלייגט געוואָרן, ענדיקן מיר אונדזער שליחות און גיבן איבער אין אייערע הענט דעם ספר, דאָס גדענק־בוך פון אַ קהילה, וואָס איז געווען און איז שוין מער נישטאָ..

פון שטענדיק אָן איז עס געווען אַ מצווה אויפצושטעלן אַ מצבה אויפן קבר פון אַ נפטר אַלס צייכן און אַנדענק.

ווי קענען מיר מקיים זיין דעם דאָזיקן אַלטערטימלעכן געבאָט, וועט דער גרעסטער טייל פון אונדזערע נאָענטסטע, וועלכע זענען אומגעקומען אין דער גרויזאַמער פאַרניכטונגס־תקופה, האָבן געפונען זייער טויט, ווער אין די גאַז־קאַמערן, וועט אויף די שייטערהויפנס פון די דייטשן און וועט עס האָט אויסגעהויבט זיין נשמה בשעת די גרויזאַמע פיינונגס־מעטאָדן, וואָס עס איז מסוגל געווען אויסצוקלערן נאָר דער טייוולישער מוח פון דעם דייטשישן אשמדאי. און וועמען עס איז געלונגען צו אַנטלויפן פון זיינע פאַרשאָלטענע נעגל און ער האָט נישט געהאַט דעם מזל צו בלייבן ביים לעבן, איז ער פאַרשניטן געוואָרן אין זיין גלאָף אויף די באַשנייטע פעלדער פון רוסלאַנד.

עס האָבן זיך אויך געפונען נישט ווייניק פון אונדזער קהילה, וועלכע האָבן אויפ־געהויבן דעם פאָקל פון אויפשטאַנד און האָבן געפונען זייער טויט, קעמפנדיק מיט אַ חשמונאישער גבורה קעגן דעם דייטשן שונא.

ווי קענען מיר אויפשטעלן פאַר זיי אַ מצבה פון שטיין און מאַרמאָר, אַז זיי האָבן נישט זוכה געווען צו קומען צו קבר ישראל?

נישט קיין מצבה וועלן מיר פאַר זיי אויפבויען, נייערט דאָס דאָזיקע בוך וועט זיין אַ מאָנומענט פאַר זיי. מיר צינדן היינט אָן אַ זכרון־לעמפּל, אַ נר־תמיד פאַר זייערע נשמות, אַ לעמפּל פאַר די זין און טעכטער פון אונדזער קהילה — לויטערע אין זייער לעבן און פאַרהייליקטע אין זייער אומקום — וועלכע האָבן מקדש געווען ברבים זיין הייליקן נאָמען בשעת זייערע נשמות זענען אַרויף צו די הימלען אין די פלאַמען פון אומקום, וואָס עס האָבן אונטערגעצונדן די „קולטור טרעגערישע" רוצחים — די וואַנדאַלן פון דער מענטשלעכער ציוויליזאַציע.

דער דאָזיקער ספר וועט אויך דינען אַלס דענקמאָל פאַר די זין פון אונדזער קהילה, וועלכע זענען געשטאָנען בראש פון יידישן ציבור, און געווען זיינע טרייַע דינערס און וועלכע האָבן פאַרלאָזן דעם ערדישן קוגל אין פאַרשידענע צייטן און תקופות. עס וועט אויך זיין אַ געדענק־שטיין פאַר דער יוגנט און פאַר די קינדער פון די פולטוסקער לאַנדסלייט, וועלכע האָבן געוויידמעט זייערע לעבנס פאַר דער אויפ־ריכטונג פון דער יידישער זעלבשטענדיקייט אין אונדזער מדינה און וועלכע זענען געפאַלן אין אירע באַשיץ־מלחמות.

מיטן דערשיינען פונעם יזכור־ספר דריקן מיר אויס אונדזער אַנערקענונג די אַלע פריינד, וועלכע האָבן אין משך פון אַזויפיל יאָרן אונטערגעלייגט אַן אַקסל און

געהאַלפן אין דער דאָזיקער אַקציע פון שרייבן און פון זאַמלען די מאַטעריאַלן, וואָס ווערן פאַרעפנטלעכט אינעם בוך. ווי פיל אומשעצבאַרע צייט האָבן זיי אָפּגענעבן פונעם דאָזיקן טאָג, ווען די ערשטע האָבן אָנגעהויבן די אַרבעט און צווישן זיי ווען מיר פאַרצייכענען אונדזער בן־עיר, דעם שרייבער מרדכי זילבערמאַן, וועלכער געפינט זיך שוין נישט צווישן אונדז, און ביז דעם דאָזיקן מאָמענט, ווען די קאָמיסיע פאַרן גענדענק־בוך האָט געענדיקט איר טעטיקייט מיט דער מיטהילף פונעם ארגון יוצאי פולטוסק און גיט אייך היינט איבער דעם דאָזיקן ספר.

עס אונטערליגט נישט קיין שום ספק, אַז בשעתן לייענען פונעם בוך, וועלן זיך אָנטדעקן געוויסע טעותן, פעלערן, אומפינקטלעכקייטן אד"ג. עס איז אָ לעגיטימע דערשיינונג, טראָץ דעם ווילן און די באַמיונגען, וואָס זענען געמאַכט געוואָרן, זיי צו פאַרמיידן. שוועך צו געפינען אָ הונדערטפראָצענטיקע קאָמפּלעטע אַרבעט, בפרט ווען עס רעדט זיך וועגן אָ קאָלקטיווער אונטערנעמונג, ווי עס שטעלט מיט זיך פאָר דאָס דאָזיקע ווערק.

און צום סוף — מיר דריקן אויס אונדזער דאַנק דעם רעדאַקטאָר פונעם בוך, דעם פריינד יצחק עברי, וועלכער איז, אגב, אויך אָן אָפּשטאַמיקער פון פולטוסק. פריינד יצחק עברי האָט אין משך פון בערך פינף יאָר צונויפגעזאַמלט די אַרבעטן און אַרטיקלען, וואָס זענען אים איבערגעגעבן געוואָרן, אויפגענומען גבית־עדות פון באַקאַנטע און פריינד כדי צו דערגענצן די ידיעות און פאַרפולקאָמען די זכרונות און נאָך אָ געהעריקער רעדאַקציע געבראַכט די מאַטעריאַלן צום דרוק.

מיט גרוס

יעקב נחושתן (קופפערמינץ)
פאָרזיצער פון דער קאָמיסיע פאַר דעם
ספר יזכור לקדושי פולטוסק

מאת העורך

ספר־זכרון זה של עירנו נתאחר בזמן לעומת ספרי־זכרון אחרים על שברון־השברונים האחרון של העם היהודי, שיצאו לאור עד היום, — אולם לא נתאחר כלל בקריאת־יזכור החדשה שלו ובזעקתו: לא תשכח!

להיפך — כל איחור של ספר־יזכור מעורר שוב את צעקת־החמס, שקולה הולך עד סוף כל הדורות, ואשר היומיומיות האפורה, הנוחה, נוטה להחרישה לאט־לאט.

בשעה שמרחפת סכנה של שכחת אסוננו, שואת ששת המיליונים, כל אותן הזוועות שנעשו לעמנו, לעריו ולבתיו — מהווה כל ספר־יזכור חדש השתלהבות חדשה של זכירה; כל ספר־זכרון נוסף וכל גלעד חדש לקדושינו — גילוי־מחדש של גיטאות, תליות, תאי־גאזים, משרפות ומיתות משונות, שבהם נאבקו קדושינו המוכרתים בשעותיהם האחרונות.

ולא באו לעזרתם לא השמים ולא הארץ באותם רגעים איומים של כליונם.

הסתר־פנים שרר במלוא רחבי־תבל.

כל יזכור „מאוחר" הוא מאבק עם שר־השכחה, אזהרת־אש חוזרת מפני משמידינו מעולם, מהיום וממחר... — „לא תשכח!" משווע הקיום היהודי בכל הדורות ושעוותנו זו מופנית אל כל ניצול באשר הוא שם, שיראה עצמו כאוד מוצל מאש, שלהבותיה היו עלולות לאחוז גם בו, וודאי היו אוחזות בו, לולא אותו הנס המופלא:

גם לי הם נתכוונו, גם לי,
עת גרזנים קהי־צליל
הכריתוך מתבל;
עת אל רצח־ששת־המיליונים הוליכוך
למקום אבדן עלומיך, כמו אח־לצרה
הלכתי אחריך.
אך הגורל, למרבה הפליאה, נכנס באמצע
והסתירני כמו הר
ממבטו הערמומי של המוות הטמא...
גם לי הם נתכוונו, גם לי...

◆

ישמש־נא ספר־הזכרון שלנו, בין כל ספרי־הזכרון מתמול־שלשום וממחר־מחרתיים, כלפיד שהודלק־שוב לזכר־תמיד: לזכור ולא לשכוח!

לזכור את הצוואה האילמת של קדושינו בשעה שהועלו לתלייה, בשעה שהושלכו בחמת־רצח לתוך תאי־הגאזים, בשעה שהוטלו ירויים וירויים־למחצה לתוך הבורות.

לזכור כמה גדול החוב שאנו חבים להם —

לא תשכח!

הלחם של אותם גיטאות מורעבים עד מוות —
מושלך היום לרוב ברחובות..
פיות מעוותים בתאי־הגאז לא אכלוהו
הלחם הוא ל ח מ ם!
בעלי־חוב נשארנו לכליונם,
כה נצלנו מחדלונם.

חיי אותם מיליונים חללי־חרפה־ומיתה־משונה —
מושלכים לרוב סתם־כך בערים המתנערות מן החורבן...
גופים שהפכו אפר במדורות
לא חיו אותם —
אלו הם חייהם!
בעלי־חוב אנו לראשיהם הכרותים;
צווי „לא־תשכח" של אש תלויים על ימינו שניצלו.

◆

ויכתבו־נא ספרי־„יזכור" עוד ועוד, בל תיתם כתיבתם!
אל־נא תיפסק הצבת עמודי־זכרון לחיים הקטועים של קדושינו כל עוד הכתם המפלצתי של הרג־היהודים לא יימחה כליל.

◆

ואף כאן — לא תשכח! אף כאן בארץ־שארית־הפליטה תלוי לאו נאפד־אש זה מעל ראשינו; אף כאן במדינתנו!
רבים־רבים מבנינו כבר נפלו על קידוש העם והמולדת, אך במלחמה גלויה ובנצחון שהרעיש עמים וארצות.
גם כאן, כעם שמדינה לו, מקיפים אותנו שונאינו־בנפש, שאנו נלחמים עמהם זה שנים רבות ללא מוצא של שלום־אמת; גם כאן — לא תשכח!
לא לשכוח את הסכנות שארבו לנו בשנות 48—56—67 ולאחריהן — סכנת אותה שואה עדיין אורבת לנו —
על כן — ל א ת ש כ ח!
עמנו כבר כתב בחייו שני ספרי־חורבן: חורבן בית ראשון וחורבן בית שני. נהיה־נא בטוחים, כי בזכות גבורתנו המופלאה ותקומתנו הניסית לתחיית־עם־ומדינה, לא ניזקק עוד לעולם לספר חורבן שלישי...

פון דעם רעדאקטאר

דאָס איצט־דערשינענע יזכור־בוך פון אונדזער שטאָט האָט זיך צייטמעסיק פאַרשפּעטיקט קעגן אַנדערע שוין ביז היינט פיל אַרויסגעבענע יזכור־ביכער איבער דעם לעצטן יידישן בראַנד פון אַלע בראַנדן, אָבער זיך ווייט נישט פאַרשפּעטיקט מיט זיין נייעם יזכור־רוף און „לא־תשכח"־געשריי...

אומגעקערט !

יעדער פאַרשפּעטיקונג פון אַ יזכור־אויסגאָבע וועקט פון דאָס נייַ דעם שוידער, דעם עד־סוף־כל־הדורותדיקן געוואָלד, וועמען די גרויע ניחאדיקע טאָג־טעגלעכקייט איז געגייגט לאַנגזאָם צו פאַרשטיללן...

אין דער שעה, וועלן עס הענגט אַ געפאָר, חלילה, פון פאַרגעסן אונדזער 6 מיליאָניקן אומגליק, אַט דאָס אַלץ וואָס עס איז געטאָן געוואָרן צו אונדזער פאָלק און צו אונדזערע שטעט און היימען — איז יעדער נייַ־דערשינענער יזכור־ספר אַ נייער אופפלאָם פון דערמאָנונג; יעדער צוגעקומענער ספר־זכרון אָדער קדושים־דענקמאָל איז אַ נייער אויפדעק פון תליות, געטאָס, גאַז־קאַמערן, קרעמאַטאָריעס און מיתה־משונות, ווו אונדזערע פאַרשניטענע קדושים האָבן זיך געראַנגלט מיט זייערע לעצטע שעהען.

און נישט דער הימל און נישט דער מענטש האָט זיי געהאָלפן אין די דאָזיקע שוידערלעכע אומקום־מינוטן.

הסתרת פנים האָט געהערשט אין אַלע עקן וועלט.

יעדער „פאַרשפּעטיקטער" יזכור — איז אַ קאַמף מיט דער שכחה, אַ פייערדיקע ווידערוואָרענונג קעגן אונדזערע פאַרצייטישע און היינטיקע און אויך מאָרגנדיקע פאַרטילקער...

„לא תשכח !" — שרייט דער יידישער קיום אין אַלע דורות !

און זיין געשריי איז געוועגדט צו יעדן ניצול־געוואָרענעם און שארית־הפליטה־דיקן, ווו נאָר ער געפינט זיך, ער זאָל זיך באַטראַכטן ווי אַן איבערבלייב פון אַ שריפה, וועמעס פלאַמען האָבן אים אויך געקאָנט פאַרומנעמען און וואָלטן אים זיכער פאַרומגענומען, וועלן נישט דער אומבאַגרייפלעכער נס :

מ׳האָט געמיינט אויך מיך, אויך מיך,
וועלן ס׳האָבן העק מיט טעמפּע קלאַנגען
דיך פאַרשניטן פון דער וועלט ;
וועלן צו דער 6 מיליאָניקער מיתה־משונה מ׳האָט געפירט דיך, —
צום אָרט פון דיין יונגן אומקום — ווי אַן אח־לזרה כ׳בין דיר נאָכגעגאַנגען,
נאָר דער גורל — צום באַוווּנדערן — אַריין איז אין דער מיט
און מיך פאַרן כיטרען בליק פון טמאדיקן טויט
אַזוי ווי אַ באַרג פאַרשטעלט !...
מ׳האָט געמיינט אויך מיך, אויך מיך...

♦

זאָל אונדזער ספר־הזכרון צווישן די אַלע נעכטיקע, היינטיקע און איבער־איבער מאָרגנדיקע זכרון־ביכער דינען ווי אַ ווידער־אַנגעצונדענער פאָקל פון שטענדיקן געדענקען ! געדענקען און נישט פאַרגעסן ! געדענקען די שטומע צוואה פון אונדזערע קדושים ביים אָרויפציען זיי אויף דער תליה ! ביים מערדערלעכן אַריינשלייַדער אינעם גאַז־קאַמער ! ביים אַריינפאַלן צעשאָסן און האַלב־צעשאָסן אין די גריבער ! געדענקען, אַז מיר זענען דער איבערבלייב פון זייער שוידערלעכן אומקום !...

געדענקען ווי גרויס עס איז אונדזער חוב ! וויפל מיר זענען זיי שולדיק געבליבן :

לא תשכח !

דאָס ברויט פון יענע צום־טויט־פאַרהונגערטע געטאָס —
וואַרפט מען סתם־אַזוי־בשפּע היינט אין די גאַסן...
מיילער צעקרימטע אין די גאַז־קאַמערן
האָבן עס נישט געגעסן.
עס איז זייער ברויט !
בעלי־חובות זענען מיר געבליבן זייער אומקום ;
מיר זענען ניצול געוואָרן פון זייער טויט...
דאָס לעבן פון יענע מיליאָנען אין שאַנד־און מיתה־משונה־אומגעקומענע
וואַרפט מען סתם־אַזוי־בשפּע היינט אין די פון חורבן־זיך־
אָפּטרייסלענדיקע שטעט...
גופים צעאַשטע אין די שייטערס
האָבן עס נישט געלעבט.
עס איז זייער לעבן !
שולדיק זענען מיר געבליבן זייערע אָפּגעהאַקטע קעפּ ;
פייערדיקע „לא תשכחס" הענגען איבער אונדזערע ניצול־געוואָרענע
טעג...

◆

און זאָלן די יזכור־ביכער געשריבן ווערן וווייטער און וווייטער און נישט אָפּ־ געשריבן ווערן ! און זאָלן די דענקמעלער נאָך די קדושימס נישט דערלעבט לעבן נישט אויפהערן געשטעלט צו ווערן ! ביז דער העסלעכסטער וועלט־פלעק פון יידישער הריגה און פאַרטיליקונג וועט נישט לחלוטין אָפּגעוואָשן ווערן ! — — —

◆

און אויך דאָ — לא תשכח !

אויך דאָ אינעם שארית־הפליטה־לאַנד הענגט דער פלאַם־פייערדיקער ל א ו איבער אונדזערע קעפּ ; אויך דאָ, אין אונדזער מדינה ! —

פיל־פיל פון אונדזערע זין זענען שוין אומגעקומען על קידוש העם והמולדת, אָבער אין אָן אָפּענעם קאַמף און מיט אַ זיג וואָס האָט דערשיטערט פעלקער און לענדער.

אויך דאָ, אַלס אַ פאַלק שוין מיט אַ לאַנד, זענען מיר אַרומגערינגלט פון די זעלבע דם־שונאים, מיט וועלכע מיר קעמפן שוין אַ סך יאָרן, אָן אָן אויסזוועג צו אַ שלום־אמת ; אויך דאָ — לא תשכח.

נישט פאַרגעסן די סכנות, וועלכע האָבן אויף אונדז געלויערט אין די יאָרן 48—56—67 און וווייטער.

די סכנה פון יענעם אומקום לויערט נאָך אַלץ אויף אונדז — דעריבער : לא תשכח !

אונדזער פאַלק האָט שוין אַנגעשריבן אין זיין לעבן 2 חורבן־ביכער : די חורבנות פון בית ראשון און בית שני ! לאָמיר זיין זיכער, אַז אַ דאַנק אונדזער אומבאַגרייפ־ לעכער גבורה און נסימדיקער אויפוואַכונג צו ווידער־פאַלק און ווידער־לאַנד, וועט עס צו קיין 3טן חורבן־בוך, חלילה, קיינמאָל נישט קומען !...

כתובת עברית שנשארה מעל הכניסה לבית הכנסת הגדול שנהרס כזכר לחורבן

העברעישע אויפשריפט וואָס איז געבליבן איבערן אריינגאַנג צו דער גרויסער שול
וואָס איז רוינירט געוואָרן ווי אַ זכר לחורבן

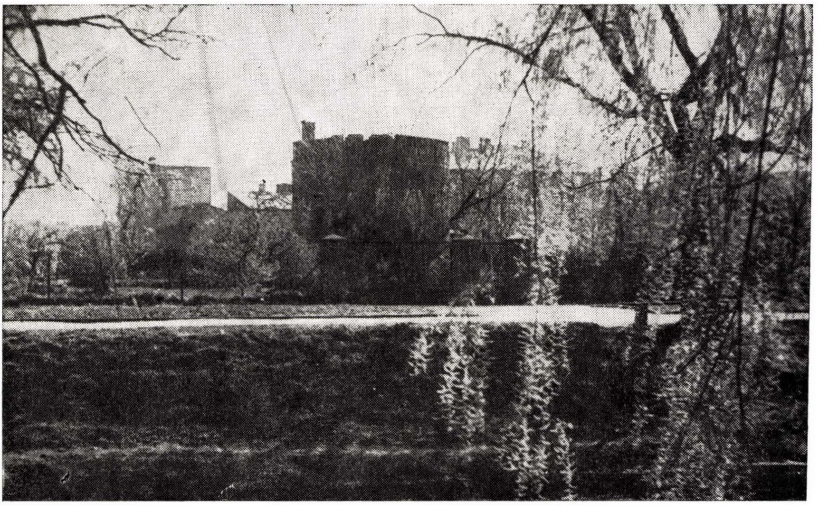
זכור את פולטוסק, עירך היהודית, שהנה כבר היום פולטוסק של מעלה!
זכור את בני־עירך שנכרתו ולא באו לקבר ישראל!
זכור כי בספר־הזיכרון מנוחתם — בית עולמם!
זכור את הנפטר שהשליכוהו מקברו ובאותיות היהודיות של מצבתו קישטו בתי גויים; כמו שהשליכו אותך מביתך ונכרים השתכנו בו!
זכור את רגעי־המות, שארכו על גשר ווישקוב כמאות שנים תמימות!
זכור את נדודיך העקובים מדם, שנמשכו מגירוש־פולטוסק האיום עד ליערות סיביר!
זכור את הבנים והבנות הגיבורים של פולטוסק, שנלחמו בגבורה יהודית מופלאה עם העמלקים הגרמניים!
זכור את אויביך הגויים, שארבו לקיומך והסגירו אותך בזדון לידי התליין הנאצי!
זכור את החסיד היחיד של האומות שחרף לא פעם את נפשו להגן עליך ובאותה מיתה נספיתם גם שניכם!
זכור את הנס הגדול של שארית־פולטוסק, שעליו לשמש אות־אזהרה לאחדות ולתמימות־הלבבות בין בני פולטוסק שנשארו בחיים בעולם כולו!

געדענק דיין יידישע שטאָט, פולטוסק, וועלכע איז שוין היינט פולטוסק־של־מעלה!
געדענק דיינע בני־עיר, די פאַרשניטענע און נישט־געקומענע צו קבר־ישראל!
געדענק אַז אין דעם ספר הזכרון איז זייער מנוחה — זייער בית־עלמין!
געדענק דעם נפטר, וועלכן מ'האָט אַרויסגעשליידערט פון זיין קבר און מיט די יידישע אותיות פון זיין מצבה האָט מען פאַרפוצט גויישע הייזער; אַזוי ווי מ'האָט דיך אַרויסגעיאָגט פון דיין לעבעדיקער היים און פרעמדע האָבן זיך דאָרט באַזעצט!
געדענק די טויט־רגעס, וועלכע האָבן זיך אויף דער ווישקאָווער בריק געצויגן ווי גאַנצע יאָר־הונדערטער!
געדענק דיין לאַנגן נע־ונד און בלוטיקן וואַנדער, וועלכער האָט זיך געצויגן פון שוידערלעכן גירוש־פולטוסק ביז צו די סיבירישע וועלדער!
געדענק די העלדישע פולטוסקער זין און טעכטער, וועלכע האָבן מיט אויסטער־לישער יידישער גבורה געקעמפט קעגן די דייטישע עמלקים!
געדענק דיינע גויישע שונאים, וועלכע האָבן געלויערט אויף דיין „זיין" און בייזוויליק דיך איבערגעגעבן אין די הענט פונעם נאַצישן תליין!
געדענק דעם איינצעלנעם חסיד פון די אומות, וועלכער האָט נישט איינמאָל מיט זיין לייב און לעבן דיך באַשיצט און מיטן זעלביקן טויט זענט איר ביידע אומגעקומען!
געדענק דעם גרויסן נס פון דעם פולטוסקער שארית, וועלכער דאָרף דינען ווי אַ וואָרנונג־צייכן צו אחדות און איחוד־הלבבות צווישן אַלע לעבנ־איבערגעבליבענע פולטוסקער אין גאָר דער וועלט!

אויך זיי ברענען אין די פלעמלעך דאָ, די זעקס ;
אין שוידערלעכן „קדיש" נאָך די זעקס מיליאָן —
זיי, די קדושים פון מיין שטעטל מיט דעם אַש ;
יתגדל, אוי־וויי־אוי־וויי, ויתקדש !.... — —

פרקי עבר

„בשטה" — מבצר מהמאה ה־14

„באשטא" — אַ פעסטונג פון 14־טן י"ה

קאפיטלען פון עבר

תצלומים של מקומות היסטוריים בעיר*

פאטאגראפיעס פון היסטארישע פלעצער אין שטאט*

כתובת עברית על קיר הקולגיאטה (כנסיה) שהוקמה ב־1449
ושופצה ב־1560
אַ העברעישע אויפשריפט אויף אַ וואַנט פון דער קאלעגיאטא
(אַ קירכע), אויפגעשטעלט אין 1449 און רעמאָנטירט אין 1560

הטירה („זמק") של הבישופים הפלוצקאים
דער שלאָס („זאַמעק") פון די פלאָצקער בישאָפן

בית בשוק. בשנת 1806 התאכסן כאן נפוליאון בונפרט לימים מספר
אַ הויז אין מאַרק. אין 1806 איז דאָ נאָפּאָלעאָן באָנאַפּאַרט
איינגעשטאַנען אייניקע טעג

---

* **ראה: „העיר פולטוסק ותולדותיה", עמוד 5;**
זע: „פולטוסק — איר שטאָטיש לעבן און געשטאַלט", ז' 61.

יהודים ראשונים...

ערשטע יידן...

מנחם רביצקי

העיר פולטוסק ותולדותיה

פולטוסק במרוצת הדורות

ימיה של פולטוסק כימי ממלכת פולין שידיעות ראשונות על שלטונו של המלך מישקו העניק לנו הנוסע היהודי מארצות ערב אברהם בן יעקב. עובדה היסטורית היא שכבר בשנת 966 היה מתנוסס במקום מבנה מבוצר לצורך חנית חיילים (קשטליה בפולנית) וזה בגלל חשיבותו האסטרטגית של הישוב, ששכן בשפלת הנהר נאַרב לחופו הימני במקום התפל־גותו לשני אפיקים, כשאחד חוצה את העיר והשני מקיפה לצדדיה. המקום נזכר לראשונה בפריבילגיה של קונרד I נסיך מאזובשה משנת 1227. העיר ידועה היתה בשם פול־טובסקה ובמסמכים רשמיים בלטינית נזכרת בשם פולטוביה.

הישוב הוענק כנכס בלעדי לבישופים הפלוצקאים. עד היום לא ידועה הסיבה והתאריך של הענקה זו, ברם, היא שקבעה לדורות את אופיה ומהותה של העיר. עם בחירת פולטוסק כמרכז שלטונם, הוסיפו הבישופים לתואריהם את כנוי הכבוד נסיכי החבל הפולטבי Princeps territorii Pultoviensis ואחר כך דוכסי פולטוביה. בעיר כביתר המקומות שהוו נכסי הכנסיה נאסר על היהודים להתישב ואף לשהות בה.

כאחד המקומות היפים בחבל מאזובשה משך את תשומת לבם של אויבי פולין וסבל רבות מהתנפלויות, מעשי ביזה ושוד שנעשו ע״י העמים השכנים: הליטאים, הרוסינים וה־ידזבינגים ובשנת 1337 הפכו הליטאים את העיר לעפר ואפר.

הבישוף קלמנס פיז׳חלה הקים את העיר מהריסותיה וכדי לעודד את התפתחותה העניק לה בשנת 1339 את הזכויות הנובעות מהחוק החלמנאי Prawo Chełmińskie[1]. שגשוגה נמשך החל מהמאה ה־14 הדות לראשי הכמורה הקטולית, שעל־ידי הקמת בניני פאר וארמונות במקום, שאפו להראות גם את עוצמתם החילונית. משך פרק זמן זה התפתחה העיר מבלי שיפקדוה תהפוכות גורל וסערות מלחמה. בתקופה זו הוקמו רוב בניניה העתיקים, אשר בחלקם מקשטות את העיר עד היום הזה. נגידים ומלכים העניקו לה זכיות שונות והנסי־כים ממזובשה, זימוביט, קזימיר, וולדיסלב שחררו את העירו־נים בשנת 1432 מחובת המסים. המלך זיגמונד I נתן רשות להקיף את העיר בחומה בגלל מצבה הטופוגרפי המיוחד.

במלחמת פולין עם שוודיה בין המלך יאן־קזימיר וקרל גוסטב השוודי, כבש האחרון את פולטוסק בשנת 1656 וצבאר תיו גרמו לה הרס רב. השרפות שפקדו את העיר לעיתים תקופות, מגיפות הדבר ושטפונות גרמו לשקיעתה והתרוששות תושביה. במלחמה השניה עם השבדים בשנת 1703 נערך ע״י פולטוסק קרב עקב מדם בין המלך השבדי קרל XII וצבאות הסאסים בפקודו של הגנרל שטיינאו שנחלו מפלה מוחצת. סביבתה הקרובה שמשה בשנת 1806 זירת קרבות בין צבאות נפוליאון וגייסות הרוסים. על שער הנצחון שהקים בונפרטה בפריס חרות גם שמה של פולטוסק בין יתר שמות של קרבות ושדות מערכה שהנחילו לו את הנצחון. למרות כל ההרס שהיה מנת חלקה במשך דורות, שייכת העיר לאחת היפות בפולין ושרדו בה כמה מבנים עתיקים ויפים.

פולטוסק שמשה בתקופות שונות מרכז תרבותי חשוב. בקולגיאטה (כנסיה שעל־ידה מתקבצים הקנוניקים /זקני הכמורה/) לימד הכומר וויאַק (Wujek) שתרגם את התנ״ך מלטינית (Vulgata) לפולנית והמטיף והמסגנן הפולני המפורסם ושונא ישראל פיוטר סקארגה. בקולגיאטה זו מצוי עד היום לוח ובו תקופים פסוקים בעברית[2]. בית־הספר ששמו יצא לתהילה הרחק מגבולות העיר הוציא מבין קירר תיו אישים מפורסמים ששמם יצא לתהילה בפולניה ואף מחוצה לה. פה סיים את חוק לימודיו הקנצלר של מדינת פולין יז׳ אוסולינסקי (1595—1650) שהתפרסם בשעתו בבירות

1) זכויות וחובות שהוענקו לעירונים בעיר חלמנו שבפומרניה ושפשו דוגמא להשגת זכויות בערים אחרות.

2) הפסוקים לקוחים מתהילים וישעיהו, שבנבואתיו, לפי פירוש הכנסיה הנוצרית, מצויים רמזים על בואו של ישו המשיח. השמועה אמרה, שהם נחרטו בשיש ע״י איש יהודי, גדול ובקי בתורה, שטרם התנצרותו בלה ימים רבים במנזר זה.

אירופה בגלל תוכניותיו הפוליטיות הנועזות והסופר ויקטור גומוליצקי.

נצני ההתישבות היהודית בעיר

כפי שהזכרנו לעיל חל על היהודים אסור המגורים בעיר, אולם כמו ביתר מקומות מסוג זה הם עקפו אותו ע"י התישבות בשטחים ובמקומות כפריים שבגבולות פולטוסק, שהיו בבעלות פרטית ולא נכללו בתחום שפוטה (iursdica).

בספרי בתי המשפט ותעודות משפטיות של ארץ מאזובשה מהמאה ה־15 מוצאים אנו ידיעה על ישוב יהודי בפולטוסק כבר בשנת 1480 [3]. במסמך משפטי משנים 1483—1486 נזכר שמו של היהודי הפולטוסקאי רובין (ראובן) [4]. ד"ר יעקב שצקי מזכיר בספרו על תולדות יהודי וארשה את פולטוסק כאחת הערים שאליהם עקרו היהודים אחרי גירוש וארשה בשנת 1483 [5]. גם ד"ר יצחק שיפר כולל את קהילת העיר בחישוב עומדני של ממדי האוכלוסיה היהודית בפולין במאה ה־14 וה־15 [6]. ברור מעל כל ספק שהיהודים לא יכלו להתיישב ב„ממלכת" בישופים זו ומתקבל על הדעת שהיו באים העירה מהיורסדיקות הנ"ל ושוהים בה רק בשעות היום לצרכי פרקמטיה. אשור למצב זה מוצאים אנו מאוחר יותר, מכתב־יד משנת 1786 [7], האומר בין היתר: „העיר אין לה אף יהודי וגם לא סובלת (אותו — מ. ר.). מיהודים אין איזר שהי התישבות (incolatum ullum), כלומר אזרחות, אף מחסה הקטן ביותר עד כדי כך, שאם גם בא העירה פלוני יהודי לרגל עסקים, לא יכול ללון בה, אלא נסע לכפר או לעיר אחרת". ברם, היהודים שמצאו את מחייתם בעיר והיו מסתלקים ממנה בערוב יום, קראו את ישוביהם שמעבר לחומות בשם קהילת פולטוסק. הבישופים רמי היחס, אנשי הכמורה בכל שלבי ההיררכיה הקטולית, האצולה הפולנית והעירונים זקוקים היו לסוחר, למלווה ברבית, למתווך היהודי ובשמירה על קדושת בירתם יצאו ההגמונים ידי חובתם רק באיסור התישבותם בעיר של צולבי ישו המשיח. למעשה היה שייך היהודי לנופה העירוני של פולטוסק. ואמנם, בנחשול עליות הדם ששטף את ערי פולין בשלהי המאה ה־16 לא נעדר גם מקומה של פולטוסק. בשנת 1597 הופיע פיוטר סקארגה כקורמיסר מטעם המלך נגד מספר יהודים מהעיר שקנו אצל שודד כנסיה הוסטיה (לחם קדוש) וטמאו אותו. לפי הוראותיו של סקארגה עונו האומללים, הודו בפשעים אשר לא בצעו והועלו על מוקד [8]. ובתור קוריוז, מאה עשרים וחמש שנה קודם לכן, ב־9 בספטמבר 1471, נשפט העירוני הפולטוסקאי סטניסלב גאודק בגלל כפירתו בדת ישו ו„התיהדותו" [9], אולם כפי שמעיר בצדק י. טרונק הכוונה כנראה לתנועת הריפורמה של ה„אחים הצ'כים", שהתפשטה אז במזובשה.

לפי הנתונים ההיסטוריים שאסף בסקירתו על תולדות העיר פאבל ויז'ביצקי, מזכיר העיריה בשנת 1884. „חדרי" (לפי הגדרתו) היהודים לעיר בשנת 1794 עם חלוקת פולין, אולם גורשו מהמקום לפי החלטת הלשכה הביאליסטוקאית (Kamera Białostocka — משרד מפקח על נכסי הממשלה). נסיונות ה„חדירה" האלו נעשו על ידי יהודים שהתמקמו בכפרים הסמוכים לפולטוסק, מפופובה, ישוב כפרי המרוחק מהעיר כ־18 קילומטר ומהכפר פופלבי, שרוב אדמותיו היו קניניו של נתן נטע גוטקביץ', אשר התיחס אל הפורוצ'ניק (סגן) הרמן גוטקביץ' שהצטיין במלחמות נפוליאון, בשרתו בלגיונים של דומברובסקי [10].

ההגירה לעיר והתפתחותה עם בטול אסור ההתישבות

עם כניסתם לפולין של הצבא הצרפתי התישבו היהודים בעיר החל משנת 1806 באין מפריע וכבר בשנת 1815 קבלו רשות להקמת בית־כנסת. בית־תפילה זה אשר הורחב ושופץ בשנת תרכ"ד (1864) נשרף ב־21 ביולי 1875 ובאותה שנה הוקם מחדש בנוי לתפארת [11].

לפי מאמר שהתפרסם ב„המליץ" בשנת תרנ"ה (1895), מס' 71 מאת יעקב מהרש"ק (הומצא לנו ע"י מר מ. צינובי'ץ) היה ראשון המתישבים „ברשיון הגמון אחד אשר לא הצטיין בשנאתו לישראל" השו"ב ר' אשר אנשל בר' אריה פרידמן.

3) מג"ר ישעיה טרונק, צו דער געשיכטע פון יידן אין מאַזאוויע אין 15טן י"ה. ייווא, היסטאָרישע שריפטן, כרך 2, דף 208.

4) Dr. E. Ringelblum, Żydzi w Warszawie od czasów naj- dawniejszych do ostatniego wygnania w roku 1527. Warszawa 1932, p. 18.

5) ד"ר יעקב שאַצקי, געשיכטע פון יידן אין וואַרשע. ייווא ניו־יאָרק, 1947, כרך 1, דף 22.

6) ד"ר יצחק שיפער, קולטור־געשיכטע פון די יידן אין פוילן בעתן מיטלאַלטער . וואַרשע 1936. דף 148 ודף 150 הערה 1 a.

7) „Stan miasta Pułtowska czyli prawa i przywileje, daw- ności założenia jego, wolności i swobody okazujące, r. 1786 wypisane."

8) ש. דובנוב, דברי ימי עם עולם. הוצ' דביר, תש"ח, כרך 6, דף 175.

9) מג"ר ישעיה טרונק, כנ"ל, דף 218 והערה 59.

10) סגן גוטקביץ' הצטיין לתהילה בלגיונים של דומברובסקי, נפצע עם כבוש קורטון בטוסקניה. אחרי יציאתו מהשורות בלגיונים התישב בפריז וחי שם עוד בשנת 1824. היה אביר מסדר הכבוד הצרפתי. מתוך הספר: Dr. Ignacy Schiper, Żydzi Królestwa Polskiego w dobie Powstania Listopadowego. Warszawa 1932, p. 57.

11) התאריך הראשון והאחרון לפי: Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych Krajów Słowianskich, Warszawa 1888 r.

אחריו הורשה למספר „בעלי מלאכה: חייטים וסנדלרים וכדומה אשר נחוצים היו לו (להגמון — מ. ר.) ולכמריו הרבים, להתיישב ולתקוע להם יתד במקום נאמן בעיר קדושה הזאת ואם כי העדה היתה קטנה ומספר אנשיה מועט מאוד, בכל זאת ניתן להם הרשיון לכונן בית תפילה לעבודת אלקים". בשנת 1815 הוקם גם בית הקברות על חלק מאדמותיו של זלמן לובריניצר (תושב חדש מהעיירה לובריניץ ע"י ולוצלבק[12]) כלשון הכתוב: „נדב אחד מראשי הבאים ר' זלמן לובריניצר (הנקרא על שם כפר מושבו) אשר היה בעל אחוות נחלה, כברת ארץ והקצוה לשדה קברות היהודים". (המאמר במלואו ראה בנספח). עד אז הובלו המתים לעיירה מקובה ואח"כ לכפר פופובה, שאז היה „מקום מושב ליהודים וכל צרכי העדה היו שם, בית הכנסת ובית המדרש, מקוה ושדה קברות וכדומה". בשנת 1882 הורחב בית הקברות ע"י רכישת 2252 אמות אדמה חקלאית (כ־1.5 הקטר) ובשנת 1885 אישר השלטון הראשי בלומז'ה כסוי חלק מהוצאות גדורו בסך 1781 רובל 731 קופיקות. מאז התרת ההתישבות התפתח הישוב היהודי בצעדים מהירים. להלן טבלאת גדול האוכלוסיה היהודית בעיר, ע"פ הנתונים הרשמיים של הממשל הרוסי.

השנה	ס"ה האוכלוסיה	יהודים		גדול האוכלוסיה היהודית ב־%
		מספר	%	
1810	2295	118	5.1	——
1825	3957	643	16.3	444.9
1856	4271	1856	43.4	188.5
1865	6866	3227	46.9	73.9
1888	9046	4756	52.4	47.4

הטבלא מדגימה באופן ברור את העליה המתמדת במספר היהודים בפולטוסק מבחינה אבסולוטית וגם ביחס לאוכלוסיה הכללית ואנו למדים ממנה על הקצב המזורז של התישבות היהודים בעיר. במשך 15 שנה מ־1810 עד 1825 התווספו 525 יהודים, גדול של 444.9 אחוזים; משנת 1825 עד שנת 1865 הגיע האחוז ל־401.7 ובאותו פרק זמן התרחבה האוכלוסיה הנוצרית רק ב־136.0%.

אחרי העליה הגדולה במספר היהודים בעיר עם פתיחת שעריה, חל משנת 1825 גדול כמעט שווה במשך 64 שנים הבאות, אם נחלקן לשתי תקופות של 32 שנים כל אחת: משנת 1825 עד שנת 1856 גדלה האוכלוסיה היהודית כמעט פי שלוש ומשנת 1856 עד 1888 פי שניים וחצי ויותר, ברם, החל מ־1865 מסתמן תהליך של האטה מתמדת — מ־1856 עד 1865 הגדול הוא בס"ה 73.9% (משך תקופה של 10 שנים) ומשנה זו עד 1888, בפרק זמן של 24 שנים רק 47.4%.

משנת 1831 אחרי כשלון המרד הפולני נכנסה פולין הקונגרסאית לתקופה של שגשוג כלכלי. מרחבי רוסיה על שווקיה נפתחו לפני מוצרי התעשיה הפולנית המתפתחת. בשנת 1845 נסללה מסילת הברזל הראשונה וארשה—צ'נסטוחוב, שהואורכה אח"כ עד לוינה. מסילה זו עברה הרחק מפולטוסק, אולם הנהר נארב שמש עורק תחבורה נוח אל הויסלה שעל מימיה הושטו הסחורות אל הבירה הפולנית ואל טורון ודנציג שבצפון ומוארשה אפשר היה גם להעביר ברכבת את התוצרת לדרומה של פולין. על אדמת מאוזבשה הדשנה פיתחו יהודי פולטוסק מסחר רב היקף בתבואות ועצים והקימו תעשיה משגשגת של עבוד מוצרי חקלאות. בעיר ובפרבריה קיימות היו 13 טחנות קמח המונעות בכוח המים והרוח. בשנת 1875 (אחרי השרפה הגדולה) הקים יוליוש קרונגברג מבשלת שכר בבית דר־קומתי בפנת רח' בנדיקטינסקה (אח"כ פיוטרה סקארגי). כמו־כן קיים היה בית חרושת לעורות, מטווית, מנסרת עצים, 2 בתי־חרושת למי־סודה ומפעלים אחרים.

האטת קצב ההתפתחות וסיבותיה

תאריכי יסוד טחנות הקמח המצויים בידינו מביאים אותנו להסקת מסקנות כמעט זהות שהסקנו מהטבלא על התפתחות האוכלוסיה היהודית בעיר. בשנת 1821 הוקמו ששה בתי־ריחיים, ב־1848 — שניים, ב־1861 — שלושה, ב־1871 ו־1879 טחנה אחת בכל שנה. אם משנת 1821 עד 1861 נוסדו 11 טחנות קמח, הרי שתי הטחנות הנוספות הוקמו כל אחת בהפרש של 9 שנים.

הסיבה להאטת קצב התפתחות האוכלוסיה והתעשיה נעוצה בשני גורמים: פתיחת מסילת הברזל וארשה—בידגושץ', שחוברה למסילת וארשה—צ'נסטוכוב—וינה וההתקוממות הפולנית בשנת 1863. המסילה החדשה שנקראה גם מסילת הרכבת הויסלאית, הובילה אל המערב, אל גרמניה התעשייתית והמפותחת שהוותה שוק מצויין לתוצרת וחומרי גלם חקלאיים. עם פתיחתה פחת ערכם של נתיבי המים ותחנת הרכבת הקרובה היתה מרוחקת מפולטוסק מרחק של 22 קילומטר. מובן מאליו שסוחריה ויצרניה לא יכלו לעמוד בהתחרות עם עמיתיהם שעריהם או ישוביהם סמוכים היו לפסי הרכבת. בזמן ההתקוממות הפולנית ניטשו קרבות מרים בין המורדים והצבא הצארי בסביבות העיר. המצב הצבאי שהוכרז במדינה ואי הודאות הפוליטית שיתקו את חיי המסחר והתעשיה. השרפה

12) התאריך לפי המאמר ב„המליץ": „אחד מראשי הנפטרים אשר נקבר בבית הקברות החדש הוא הישיש הר"ר יעקב בר אלכסנדר שאך ז"ל. על מצבת קבורתו יתנוסף הדברים האלה: „שנת תקע"ה, זה היה ראשון על בית העלמין".

הגדולה שפרצה בשנת 1875 נתנה מכה ניצחת לכלכלת העיר.

שפור מה במצב הסתמן עם מקומם של שני גדודי הצבא הרוסי והקמת בית־חולים אזורי. בסביבות העיר היו נערכים מדי שנה בשנה תמרוני צבא נרחבים ורבים מאחינו בני ישראל מצאו את מחיתם כספקי הצבא. ברם, העיר בכללה לא נכנסה למעגל ההתעוררות הכלכלית והתעשיתית שחלה עם הריפורמה של וילופולסקי משנת 1862, אשר בטלה את כל ההגבלות שחלו בשטח זה על היהודים.

בשנת 1887 התפרסמה בעתון „הצפירה" (גליון 207) כתבה סטטיסטית על תעסוקת יהודי פולטוסק. (ראה נספח בסוף המאמר). מתוך 1079 מפרנסים היו 17 סוחרים מדרגה בינונית ואף למעלה מזה ורק שבעה היו סוחרים בעלי גילדה שניה, ספקים לממשלה ולצבא. סוחרים זעירים היו 251, מתוכם 60 בעלי דוכנים בשוק. מתוך 64 סוחרי תבואה, רובם בממדים קטנים, היו 7 יצואנים. היו גם שני בעלי קרקעות וששה בעלי טחנות קמח. יתר 732 מפרנסים, שהם 67.8% מסך 1079, היו מתווכים שונים, בעלי־מלאכה ושוליות, עגלונים, סבלים, עובדי עבודה שחורה ולהבדיל כלי־קודש שונים.

החיים הצבוריים

החיים הצבוריים היהודיים בפולטוסק עד פרוץ מלחמת העולם הראשונה התנהלו על מי מנוחות. הרב, הדיין ופרנס הקהילה (דוזאר, מלשון דוזורצה — שומר או מפקח. הקהילה נקראה באופן רשמי בפני השלטונות דוזור בוז'ניצ'ני, כלומר פקוח על בתי־הכנסת) היו נציגיו של הצבור היהודי הפול־טוסקאי כלפי הרשות ונתמנו רק מבין מכובדי העיר. תפקי־דיהם הצטמצמו בשמירה על נכסי הקהילה ופקוח על המהלך התקין של החיים הדתיים וחנוך הבנים לתורה ולמצוות.

עם כבוש הגרמני בשנת 1914 נשתנו פני הדברים. הודות לשלטון הליברלי יחסית של הגרמנים התפתחו חיי תרבות וצבור ונוסדה ההסתדרות הציונית. עם בקורם של רב הצבא הגרמני ד"ר פנחס כהן והרב ד"ר קרליבך הוקמה הסתדרות אגודת ישראל וצעירי אגודת ישראל בתמיכת השלטונות הצבאיים כמשקל נגד לציונות. בהיותם מעוניינים לרכוש את לב הצבור היהודי ולנצלו נגד תנועת העצמאות הפולנית המתגברת, עיבדו הגרמנים חוק בחירות לקהילות שמטרתו היה הקמת נציגות יהודית צבורית נבחרת. אמנם עד כדי בחירת נציגים לקהילה לא הגיעו פני הדברים, אולם עצם הרעיון הדמוקרטי גרם לתסיסה בצבור והווה התחלת התהליך של השתחררות מהתלות בגביר ובתקיף היהודי. בעיר הוקמה ספריה צבורית וגימנסיה יהודית. השפעת הדת הלכה ופחתה.

תקופת השלטון הפולני

עם נצחון צבאות הברית ותקומת פולין, בתקופת המעבר בין השלטון הצבאי והאזרחי סבלו רבות יהודי פולטוסק. החיי־לים הפולנים שבפקודו של הגנרל האלר („האלרצ'יקים") גזזו זקנים והתעללו בתושבים. במלחמת פולין—ברית־המוע־צות בשנת 1920 נכבשה העיר זמנית על ידי הצבא האדום ולוחמיו הרעבים והיחפים בזזו מכל הבא ליד.

בתקופת ממלכת פולין העצמאית הגיעו ממדי האוכלוסיה היהודית בפולטוסק ל־40% מכלל התושבים. העיר הנוצרית, מרכז הבישופים והכמורה הקטולית הפכה לעיר יהודית תוססת.

עשרים שנות השלטון הפולני היו רצופות שרשרת התנכ־לויות להמוני העם היהודי. גראַבסקי, סלבוי־סקלאַדקובסקי הם סמני דרך במדיניות ההתרוששות של המעמד היהודי הבינוני. הפוגרומים והחרם הכלכלי של האנדציה, מלווה הסכמת ה„אובשם" (אדרבא) של ראשי השלטון, האנטישמיות שלוחת הרסן וזו המתעטפת באיטצלא של פתרון מדיני כביכול ליהודי פולין, הם שסללו את הדרך לקלגסי היטלר והכשירו את לבות המוני העם הפולני להיות שותפים פעילים או סבילים לרצח המיליונים.

רצתה ההשגחה וגורל רוב קהילת פולטוסק, שמינתה בשנת 1939 למעלה משבעת אלפים נפש היה שונה מגורל אחיהם בערים אחרות. עם כניסת הגרמנים נגזר על היהודים לעזוב את העיר. הם גורשו לעבר שטחי הכבוש הרוסי, עברו את הגבול ונתקבלו באהדה ע"י קציני וחיילי הצבא האדום.

תולדות העיר פולטוסק ושגשוגה עם התפתחות הקהילה היהודית הם עדות נאמנה לחיוניותה המפליאה של יהדות פולין, לכוחות היצירה שפעמו בקרבה — אוצרות אנוש שהוכ־חדו בידי זדים.

נספח 1

ראשיתה של קהילת פולטוסק („המליץ", תרנ"ה—1895, מס. 71)

לפני שנות קדם לא ייראה ולא יימצא פה שום יהודי, כי העיר פולטוסק היתה עיר קדושה מאד לקאתולים. פה היה מקום משכן ההגמון הראשי אשר מצודתו היתה פרושה על ארץ רבה. בית הסעמינאר הגדול לפרחי כהני הקאתולים וכומרים למאות השתקשקו ברחובותיה. עד היום יתנוסס בשיא גבהו ארמון ההגמון, ואשר בימי מרידת הפולנים האח־

רונה נהרס הארמון לאוצר המלכות ועתה נהפך לבית־חולים של אנשי הצבא והכמרים נתפזרו לכל רוח. עד היום יעמוד על תלו בית תפילת הקאתולים אשר מארבע רוחותיו כתובים באותיות ובשפת עברית הפסוקים: „ממזרח שמש" וכו'; „בית יעקב לכו ונלכה" וכו'; „שמע ישראל" וכו'.

מובן הדבר כי ליהודים היה אסור דריסת הרגל על אדמת עיר הקדושה הזאת ואלה הנוסעים דרך פה נאלצו לעבט ארחותיהם סחור, סחור, כי נערי הקאתולים סקלו באבנים על ראשי היהודים, אשר יהינו לנסוע דרך עירם.

תחילת התיישבות היהודים בעיר פולטוסק זה כתשעים שנה. היהודי הראשון אשר התיישב בפולטוסק היה השו"ב ר' אשר אנשיל ב"ר אריה פרידמן ז"ל. אז היה מספר היהודים מעט מאד, כי ברשיון הגמון אחד אשר לא הצטיין בשנאתו לישראל, הורשה לאחדים מבני־בריתנו, בעלי מלאכה: חייטים, סנדלרים וכדומה, אשר נחוצים היו לו ולכמריו הרבים להת־יישב ולתקוע להם יתד במקום נאמן בעיר הקדושה הזאת, ואם כי העדה היתה קטנה ומספר אנשיה מעט מאד, בכל זאת נתן להם הרשיון לכונן להם בית תפילה לעבודת אלקים.

ואז לא היה עוד שדה קברות ליהודים בעיר הזאת ומתיהם הובלו לבית החיים אשר ליהודים בעיר מאקאוע הרחוקה ממנה שלש פרסאות, ואחר כך שלחו מתיהם לקבור לכפר פאפאוע אשר כעת לתחום העיר סעראצק יחשב; ואז היה הכפר הנ"ל מקום מושב ליהודים וכל צרכי העדה היו שם, בית הכנסת ובית המדרש, מקוה ושדה־קברות וכדומה.

ההגדה מספרת ואומרת, כי היהודים הראשונים, אשר התיישבו בפולטוסק נרדפו מחמת ההמון עד כי לא יכלו לעבוד את אלקיהם בגלוי. ובליל שבת קודש היה מן הנמנע להם להדליק נרות בבתיהם ורק בחשכה ישבו, כי לולי זאת רגמו אותם האספסוף באבנים. אולם אחר־כך כאשר היהודים החלו להתרבות ומקרוב ומרחוק נהרו הנה על־ידי עסקיהם ומשלוח ידם, כי נהיתה לעיר מרכזית העמים ומסחר התבואה והעצים שגשג ועלה כפורחת ונקראה בשם „דאנציג הקטנה", כי אז לא היו פסי מסילת הברזל מלוא רוחב ארצנו, והדרך מוארשה ווילנא—קאוונא—פעטערבורג היה מוביל דרך העיר הזאת, ואשר דרך המלך (שאסעע — כביש) נקרא עד היום „דרך פעטערבורג", ובראות העדה כי חסרון שדה־קברות ליהודים נרגש פה מאד, וכבד עליהם הדבר להוביל את מתיהם לכפר הקטן פאפאוע, ובפרט בימי קור והפשרת שלגים, נדב אחד מראשי הבאים ר' זלמן לובראַניצער (הנקרא על שם כפר מושבו) אשר היה בעל אחוזת נחלה, כברת ארץ והקצוה לשדה־קברות היהודים.

אחד מראשי הנפטרים אשר נקבר בבית הקברות החדש הוא הישיש המנוח הר"ר יעקב ב"ר אלכסנדר שאך ז"ל. על מצבת קבורתו יתנוססו הדברים האלה: „שנת תקע"ה, זה היה הראשון על בית העלמין". מצבה זו נתחדשה על ידי חברת גחש"א (גומלי חסד של אמת). בפנקס של חברה זו גחש"א נכתב, כי הפקידו שבועות ימים שומרים על חצר הקברות לשמור על הקבר היחידי הזה כדת וכמנהג. (ראשית התייסדות חבורת גחש"א היה בשנת תקע"ה).

ברבות היהודים צר וקטן היה בית־הכנסת מלהכיל את כל המתפללים והתפללו במנינים כרטיים. אחר־כך פרצה תבערה בעיר ונשרף בית הכנסת (כי היה מבנין של עץ). נבנה מחדש בשנת תרכ"ד,חומת אבנים לתלפיות. היכל נחמד והדרת הקדושה חופפת עליו.

כן יספרו תושבי העיר הזקנים, כי אחד מהיהודים הרא־שונים שהתיישבו בפולטוסק, משך עליו חמת הכומרים וב־פקודתם גרשוהו ההמון מלהסתפח על נחלתו, מקום מושבו. הוא נסע לווארשה לפני נציב המדינה, אשר היה אז השר פאשקעוויץ', ובחמלתו עליו נתן צו כי יביאו העירה (פולטוסק) בכבוד גדול, בתרועה ובקול שיר, וכן היה, כי אנשי הצבא יצאו לקראתו לקבל פניו והביאוהו (העירה) בשירים וב־מנגינות.

בחסד הקייסר הרחמן, הטוב והמטיב אלכסנדר השני נ"ע נפתחו שערי עיר פולטוסק לכל היהודים לגור שמה, וגם לרכוש להם אחוזת נחלה כטוב וכישר בעיניהם, ולא יהיו עוד תלויים בממשלת הכהנים רק יהיו נבדלים לעדה לבדה, כי עד אז ספרי הנולדים והנפטרים של היהודים היו בידי הכומרים. מאז ועד עתה מספר היהודים הם כעת שליש לפי מספר תושבי העיר הנוצרים. בהם ישנם עשירים גדולים, מרבי נכסים ומרבית הבתים והנכסים הגדולים — להם הם.

מהעת אשר נסללה מסילת הברזל הווייכסלית, נגדע קרן פולטוסק, פנה זיוה, פנה הודה. כי רוח החיים באופני המסחר חדל. משק האניות והספינות לא נשמע עוד על נהר הנארוע כמקודם. עוברי אורח לא יסורו דרך פה ולא יערבו מערבם. להעשיר יש עושר רב וזקני העיר יקוננו עליה, כי יד ה' היתה בה לרעה; כי הוכתה מכה רבה ואנושה, אשר לא תוכל עוד להרפא ממנה".

יעקב מהרשק

(הביא לדפוס: משה צינוביץ)

נספח 2

סטאטיסטיקה כלכלית על פולטוסק

לפי כתבה ב„הצפירה“ משנת התרמ״ז (1887), גליון 207, מעשה ידיו של יצחק מרקוספלד

מה יפעל ישראל

פולטוסק: אלה פקודי בני ישראל בעירנו למחלקו־תיהם: סוחרים בעלי גילדא ממדרגה השניה מקבלי עבודה מאת הממשלה — 5; קוני תבואה לשלוח לחוץ לארץ — 7; מספקים צרכי כלכלת אנשי הצבא — 2; סוחרי בגדי צמר (טוכהענדלער) — 2; סוחרי בגדי משי וצמר־גפן — 11; מוכרי י״ש לסחורה (הורט — 2; י״ש מזוקק — (דיס־טילאַטאַר) — 1; עוזריו — 9 ב״ב; סוחרים קטנים — 91; מוכרי סחורה על השוק — 60; מוכרי י״ש ושכר — 39; מוכרי שכר בלבד — 5; עושי רקיעי פחים (בלעכער) — 4; חובשי נגעים (פעלדשער) — 2; בוני בתי עץ — 1; בוני בתי אבן — 10; עושי כובעים — 15; בעלי עגלות — 36; סרסורים — 4; צבעים — 4; עושי שמן בבית הבד — 4; עושי נרות של חלב — 2; עושי חומץ — 2; סוחרי ברזל — 4; מוכרי עורות מעובדים — 6; מוכרי דגים בקיץ — 12; בחורף — 15; מוכרי דגים מלוחים — 10; מוכרי נפט — 2; תופרי בגדי אנשים — 25; תופרי בגדי נשים — 28; כורכי ספרים — 5; עושי מלאכה בזהב ואבנים טובות — 2; חרש נחושת — 1; חרשי ברזל — 9; מחזיק בית המרחץ — 1; מושחי בששר (מאַליאַרעס) — 10; מנגנים בכלי שיר — 5; טוחני תבואות — 6; מוכרי חלב — 3; חזן — 1; מלמדים — 34; מורה מטעם הממשלה — 1; רב — 1; שמשים — 4; בדחן — 1; חוכרי גנות — 12; בעלי קרקעות — 2; אופים — 23; חוכרי מעברות — 2; אופי מיני מטעמים — 4; עושי חבלים — 8; מוכרי בשר — 26; שוחטים — 5; חרש המסגר (שלאַסער) — 1; מזגנים — 6; חרשי כלי עץ — 35; סוחרי כלי עץ לתשמישי דירה — 2; משקדים (דרעקסלער) — 1; מוכרי סיד — 3; עושי יריעות צמר־גפן — 4; רצענים — 54; מחזיקי בתי אכסניה — 4; סוחרי תבואות שונות — 57; מתקני מורי השעות — 4; נושאי סבל — 30; עושי מלאכות כבדות שונות — 45; מסתתי אבנים — 25; מלוי ברבית — 9; עוזרים לבעלי מלאכות — 193; סופרים וסוכנים — 26.

יצחק מרקוספלד

פולטוסק
אין לויף פון דורות

אלגעמיינע געשיכטע

דער אָלטערטימלעכער ישוב פּולטוסק ציט זיינע שטאַמען נאָך פון די יאָרן פון פּוילנס אָנטשטייונג, וואָס די ערשטע ידיעות וועגן דער הערשאַפט פונעם קעניג מיעשקאָ האָבן מיר באַקומען פון די רייזע־באַשרייבונגען פונעם ייִדישן אַראַבישן סוחר אברהם בן יעקב. עס איז אַ היסטאָריישער פאַקט אַז שוין אין יאָר 966 האָט זיך געפונען אויפן אָרט אַ באַפעסטיקונג צום סטאַציאָנירן פון זעלנער (קאשטעלאַניאָ אויף פּויליש) און דאָס צוליב זיין סטראַטעגישער וויכטיקייט. די שטאָט ליגט אינעם פלאַכלאַנד פון טייך נאַרעוו, אויף זיין רעכטן ברעג, דאָרט וווּ ער שפאַלט זיך אין צוויי וואַסער־אויסגוסן, וואָס איינער שניידט אַדורך די שטאָט און דער צווייטער רינגלט זי אַרום. פּולטוסק וועלט צום ערשטן מאָל דערמאָנט אין דער פּריווילעגיע פון קאַנראַד דעם 1טן, דער פירשט פון מאַזאָוויע פון יאָר 1227. די שטאָט איז דאָן געווען באַקאַנט אונטערן נאָמען פּולטאָווסקאָ און אין די אָפּיציעלע דאָקומענטן וועלט זי דערמאָנט מיט דעם לאַטיינישן נאָמען פּולטאָוויאַ.

דער ישוב איז געשאַנקען געוואָרן די פלאַצקער בישאָפן אָלס זייער אייגנטום. ביז היינט איז נישט באַווּוסט די סיבה פון דעם דאָזיקן גאָב, אָבער ער האָט אויף לאַנגע דורות באַשטימט דעם כאַראַקטער און מהות פון דער שטאָט. מיט אויסווייזלן פּולטוסק אָלס דעם צענטער פון זייער הערשאַפט, האָבן זיך די בישאָפן טיטולירט ווי די פירשטן פון דער פּולטוסקער ערד Princeps territorii Pultoviensis און שפעטער די דוקאָסן פון פּולטוסק. אין דער שטאָט, ווי אין אַנדערע מקומות, וואָס האָבן געהערט צו די קלויסטער־גיטער, איז געווען פאַרבאָטן די יידן זיך צו באַזעצן און אפילו צייטווייליק אייַנצושטייַן.

ווי אייַנע פון די שענסטע ערטער אין מאַזאָוויע האָט זי געצויגן צו זיך די אויפמערקזאַמקייט פון די פיינד פון פּוילן און האָט געליטן פון אַ סך אָנפאַלן, רויב און צעשטערונג פון ליטווינער, רוסינער און יאַדזווינגער און אין יאָר 1337 האָבן די ערשטע פאַרוואַנדלט די שטאָט אין אַש און פֿראַך.

דער ביסקופ קלעמענס פיעזשכאַלאַ האָט אויפגעשטעלט די שטאָט פון די חורבות און כדי צו סטימולירן איר אָנטוויקלונג געשאַנקען איר דאָס כעלמנער רעכט [1]. איר אויפבלי וואָס האָט זיך געצויגן פון 14טן י״ה האָט זי צו פאַרדאָנקען די קאָטוילישע קלויסטער־האַרן, וועלכע האָבן געשטרעבט דורך אויפבויען פראָכט־בנינים און פאַלאַצן צו באַווייזן זייער וועלט־לעכע פאָטענץ. אין משך פון דער דאָזיקער צייט האָט זיך די שטאָט אָנטוויקלט, נישט וועראַנדיק געפרוווט פון מלחמות און גורל־ענדערונגען. אין דער דאָזיקער תקופה איז אויפ־געבויט געוואָרן דאָס רוב פון אירע אָלטערטימלעכע בנינים, וואָס אַ טייל באַצירט אפילו ביז היינט די שטאָט. דיגניטאָרן און קעניגן האָבן איר געשאַנקען פאַרשידענע פריווילעגיעס און די פירשטן פון מאַזאָוויע זיעמאָוויט, קאַזימיר און וולאַ־דיסלאָוו האָבן באַפרייט אין יאָר 1432 די שטאָטישע בירגער (מיעשטשאַנעס) פון פאַרשידענע שטייערן. דער קעניג זיגמונט I האָט דערלויבט אָרמצורינגלען די שטאָט מיט אַ מויער צוליב איר באַזונדער טאַפאָגראַפישער לאָגע.

בשעת דער פּויליש־שוועדישער מלחמה צווישן דעם קעניג יאַן־קאַזימיר און קאַרל־גוסטאָוו האָט דער לעצטער דעראָבערט פולטוסק אין יאָר 1656 און זיינע חיילות האָבן צעשטערט די שטאָט. די כסדרדיקע שריפות, די מגיפה פון דער שוואַרצער פעסט און די אָפטע פאַרפלייצונגען האָבן גורם געווען צום אונטערגאַנג און צו דער פאַראָרעמונג פון דער באַפעלקערונג. אין דער צווייטער מלחמה מיט די שוועדן אין יאָר 1703 איז פאַרגעקומען ביי פולטוסק אַ בלוטיקע שלאַכט צווישן דעם שוועדישן קעניג גוסטאָוו דעם 3טן און דעם מיליטער פון די סאַסן אונטער דער אָנפירונג פון גענע־

1) די פרייהייטן און פאַרפליכטונגען וואָס זענען געגעבן ג־ווארן די בירגער פון דער שטאָט כעלמנא איז פאַמערן און געדינט אָלס ביישפיל פאַר אָנדערע שטעט.

ראַל שטיינאו, וועלכער האָט געליטן אַ פולשטענדיקע מפלה. אין דער נאָענטער אומגעבונג פון דער שטאָט איז אין יאָר 1806 פאָרגעקומען אַ פאַרמעסטונג צווישן נאַפּאָלעאָנס אַרמיי און די רוסישע כוחות. אויפן טריומף־טויער, וואָס באַנאַפּאַרטע האָט אויפגעשטעלט אין פאָריז, פיגורירט פולטוסק צווישן די נעמען פון שלאַכט־אָן קאַמפּס־ערטער וואָס האָבן אים געבראַכט דעם נצחון. טראָץ די צעשטערונגען אין משך פון דורות, געהערט די שטאָט צו איינע פון די שענסטע אין פוילן און עס זענען אין איר פאָרבליבן עטלעכע אַלטער־טימלעכע און שיינע געביידעס.

פולטוסק האָט געדינט אין פאָרשידענע תקופות ווי אַ וויכטיקער קולטור־צענטער. אין דער קאָלעגיאָטע (אַ קלויס־טער וווּ עס פאָרזאָמלען זיך די קאַנאָניקן) איז געווען לערער דער גלח וויעק, דער איבערזעצער פון דער לאָטיינישער ביבל (די וולגאַטאַ) אויף פויליש און דער באָרימטער פרע־דיקער און פוילישער סטיליסט ווי אויך שונא ישראל פיאָטר סקאָרגא. אין דער דאָזיקער קאָלעגיאָטע געפינט זיך ביז היינט אַ טאָוול מיט אויסגעקריצטע העברעישע פסוקים[2]. די שול וואָס איז געווען באַקאַנט ווייט אויבער די גרענעצן פון פולטוסק האָבן אַבסאָלווירט שילער, וואָס זייער נאָמען איז שפעטער באַוווסט געוואָרן אין גאַנץ פוילן און אפילו אויסער איר. דאָ האָט געאַנדיקט זיין לערע דער קאַנצלער יעזשי אָסאָלינסקי, וועלכער איז בשעתו באָרימט געוואָרן אין די הויפּשטעט פון אייראָפּע מיט זיינע דרייסטע פאָליטישע פלענער און דער שרייבער וויקטאָר גאָמוליצקי.

די אנהויבן פון דער יידישער איינוואָנדערונג אין שטאט

ווי מיר האָבן פריער דערמאָנט איז אויף די יידן חל געווען דער פאָרבאָט צו ווויינען אין דער שטאָט, אָבער אָזוי ווי אין אַנדערע ערטער האָבן זיי אויך דאָ אויסגעמיטן דעם פאָרווורף דורך באָזעצן זיך אויף פלעצער און דאָרפישע שטחים, וואָס האָבן זיך געפונען אין די גרענעצן פון פולטוסק, אָבער געווען אַ פריוואָטע אייגנטום און נישט אָרונטער־געפאָלן אונטער אירע געזעצן (iurs dica).

אין די געריכטסביכער און די געריכטסאַקטן פון דעם לאַנד מאָזאָוויע פון 15טן י״ה געפינען מיר ידיעות וועגן אַ יידישן יישוב אין פולטוסק שוין אינעם יאָר 1480[3]. אין די אַקטן פאָר די יאָרן 1483—1486 ווערט דערמאָנט דער נאָמען פונעם פולטוסקער ייִד רובין (ראובן) וואָס שטאָמט פון וואַרשע[4]. ד״ר יעקב שאָצקי אין זיין געשיכטע פון די יידן אין וואַרשע דערמאָנט פולטוסק ווי איינע פון די שטעט, וווּ עס האָבן זיך באַזעצט די וואַרשעווער יידן נאָכן גירוש וואָרשע אין יאָר 1483[5]. ד״ר יצחק שיפער נעמט אָריין די פולטוסקער קהילה אין זיין אפשאָנונג פון דער צאָל פון דער יידישער באַפעלקערונג אין פוילן אין 14טן און 15טן י״ה[6]. עס אונ־טערליגט נישט קיין שום ספק אַז יידן האָבן זיך נישט געטאָרט באָזעצן אין דעם דאָזיקן „קעניגרייך״ פון די בישאָפן און עס איז אָנצונעמען אַז זיי זענען געקומען אין שטאָט פון די א״ד יורזדיקעס און פלעגן זיך דאָ אָפהאַלטן בלויז אין משך פון טאָג אין די ענינים פון קאָמערציעלן משא־ומתן. אַ באַ־שטעטיקונג פון דער לאָגע געפינען מיר אין אַ שפעטער־דיקן כתב־יד פון יאָר 1786[7], וועלכער דערציילט צוויישן אָנדערע: „די שטאָט האָט נישט אָפילו קיין איין יידן און פאָרטראָגט (זיי) נישט. פון יידן איז נישטאָ אַ יעטוועדע באָזעצונג (incolatum ullum), דאָס הייסט בירגערשאָפט, אפילו די קלענסטע באַהעלטעניש אויף אָזוי וויייט, אַז אויב עס איז געקומען איינער אַ ייִד צוליב געשעפטס־וועגן אין שטאָט, האָט ער נישט געקאָנט איבערשלאָפן אין איר, נאָר אָוועקפאָרן אין דאָרף אָדער אין אָן אַנדער שטאָט״. פון דעסט וועגן האָבן די יידן, וועלכע האָבן געפונען זייער פרנסה אין שטאָט און געמוזט אָוועק פון איר מיטן זון אונ־טערגאַנג, גערופן זייערע זיצפלעצער הינטער די מויערן קהילת פולטוסק. די הויכגעשטעלטע בישאָפן, די גלחים אויף אַלע שטאָפלען פון דער גייסטלעכער היראַרכיע, די פוילישע שליאַכטע און די שטעטישע האָבן זיך גענויטיקט אין יידישן סוחר, וווכערניק און פאָרמיטלער. היטנדיק די „הייליקייט״ פון זייער קאָטולישער פאָסעסיע, זענען די בישאָפן יוצא

2) די פסוקים זענען גענומען פון תהילים און ישעיהו וואָס זיינע נבואות האָבן, לויט דעם פירוש פון דער קירך, אָנגעזאָגט וועגן אָנקום פון ישו דעם משיח. ס׳איז אָרומגעגאַנגען אַ קלאַנג, אַז זיי זענען אויסגעקריצט געוואָרן אינעם מאָרמאָרנעם טאָוול דורך אַ יידן אַ גדול און בקי אין תורה, וועלכער האָט פאָר זיין שמדן זיך פאָרבראַנגט אַ לאַנגע צייט אין דעם דאָזיקן קלויסטער.

3) מג״י ישעיה טרונק, צו דער געשיכטע פון יידן אין מא־זאָוויע אין 15טן י״ה. ייוו״א, היסטאָרישע שריפטן, באַנד 2, ז׳ 208.

4) Dr. E. Ringelblum, Żydzi w Warszawie od Czasów naj-dawniejszych do ostatniego wygania w roku 1527. Warszawa 1932, p. 18.

5) ד״ר יעקב שאָצקי, געשיכטע פון יידן אין וואָרשע. ייוו״א ניו־יאָרק, 1947, באַנד 1, ז׳ 22.

6) ד״ר יצחק שיפער, קולטור־געשיכטע פון די יידן אין פוילן בעתן מיטלאָלטער. וואָרשע 1936, ז׳ 148 און ז׳ 150 הערה 1 a.

7) „Stan miasta Pułtowska czyli prawa i przywileje, dawności założenia jego, wolności i swobody okazujące, r. 1786 wypisane.“

געווען מיטן פאַרוואַרפן נאָר דאָס ווויגערעכט פון די „גאָטס קרייצערס". פאָקטיש זענען די יידן געווען אַ באַשטאַנדטייל פון דער פולטוסקער שטאָט־לאַנדשאַפט. און ווירקלעך — די כוואַלע פון די בלוט־בלבולים, וואָס האָט פאַרפלייצט פוילן צום סוף פון 16טן י"ה, האָט אויך נישט אויסגעמיטן פולטוסק. אין יאָר 1597 איז אַרויסגעטרעטן פיאָטר סקאַרגאַ אַלס אַ קאָמיסאַר פונעם קעניג מיט דער באַשולדיקונג קעגן עטלעכע יידן פון פולטוסק אַז זיי האָבן געקויפט אַ האָסטיע (הייליקן ברויט) פון אַ גוי, וועלכער האָט באַגנבט אַ קלויס־טער און זי געשענדעט. לויט דער פאַראַדעגונג פון סקאַרגאַ זענען די אומגליקלעכע געוואָרן געפיינטיקט, זיך מודה געווען אינעם פאַרברעכן, וואָס זיי האָבן נישט אָפגעטון און פאַר־ברענט געוואָרן אויפן שייטערהויפן[8]. און אַלס קוריאָז, 125 יאָר פריער, דעם 9 סעפטעמבער 1471 איז געמשפט געוואָרן דער פולטוסקער שטעטישער סטאָניסלאָוו גאַדעק פאַר פאַר־לייקענען די קריסטלעכע אמונה און צוליב „יודאַיזירן" זיך. אָבער, ווי עס באַמערקט ריכטיק י. טרונק, עס האָנדלט זיך דאָ מסתמא וועגן דער הערזיע פון די „טשעכישע ברידער", וואָס האָט זיך דאַן פאַרשפרייט אין מאַזאָוויע[9].

לויט די היסטאָריישע פרטים וואָס עס האָט צונויפגע־זאַמלט וועגן דער געשיכטע פון דער שטאָט פאָוועל וויזש־ביצקי, דער מאָגיסטראַט־סעקרעטאַר אין יאָר 1884, זענען די יידן „אַרייגעדרונגען" אין פולטוסק אין יאָר 1794, בשעת דער ערשטער צעטיילונג פון פוילן, זענען אָבער פון דאָרטן אַרויסגעטריבן געוואָרן לויט דער פאַראַדענונג פון דער ביאַליסטאָקער קאַמער (אַן אַמט, וואָס האָט קאָנטראָלירט די רעגירונגס גיטער). „אַרייגעזודרינגען" אין דער שטאָט, האָבן געפרווט די יידן וועלכע האָבן געווינט אין דער נאָענט, פון דעם דאָרף פאָפאָוואָ, וואָס האָט זיך געפונען 18 קל"מ פון פולטוסק און פון פאָפּלאָוויי, ווו דאָס רוב ערד האָט גע־הערט צו נתן נטע נאָטקיעוויטש, וואָס האָט זיך געיחוסט מיט זיין קרוב דעם פאָרוטשניק (לויטענאַנט) הערמאַן נאָטקיע־וויטש, וועלכער האָט זיך אויסגעצייכנט אין די נאָפאָלעאָנישע מלחמות אין די לעגיאָנען פון דאָמבראָווסקי[10].

8) ש. דובנאָוו, וועלט־געשיכטע פון יידישן פאָלק. ייוו"א, ווילנע 1939, ב' 6, ז' 321.

9) מג"ר ישעיה טרונק, דצ"וו ז' 218 און הערה 59.

10) לויטענאַנט נאָטקיעוויטש האָט זיך רומפול אויסגעצייכנט אין די לעגיאָנען פון דאָמבראָווסקי, פאַרוווונדעט געוואָרן ביי איי־לעמען קאַרטען אין טאָסקאָניע. אַרויסטרעטנדיק פון דער דינסט אין די לעגיאָנען, זיך באַזעצט אין פאַריז און דאָרט געלעבט נאָך אין יאָר 1824. געווען קאָוואַליר פונעם פראַנציזישן ערן־לעגיאָן. פון בוך: Dr. Ignacy Schiper, Żydzi Królestwa Polskiego w dobie Powstania Listopadowego. Warszawa 1932, p. 57.

די איינוואַנדערונג אין דער שטאָט און איר אַנטוויקלונג מיטן אפשאַפן די גזירה פון ווויגערעכט

מיטן אַריינמאַרש קיין פוילן פון דער פראַנצויזישער אַרמיי האָבן זיך די יידן באַזעצט אין שטאָט אין יאָר 1806 אָן קיין שום שטערונגען און שוין אין יאָר 1815 באַקומען אַ דערלויבעניש אויפצושטעלן אַ שול. דאָס געבעטהויז, וואָס איז אויסגעבריית און אויפגעריכט געוואָרן אין יאָר תרכ"ד (1864), האָט אָפּגעברענט אין 21 יולי 1875 און אין דעם זעלבן יאָר צוריק אויפגעבויט געוואָרן שענער ווי פאַר דער שריפה[11].

לויטן מאמר, וואָס איז געוואָרן פאַרעפנטלעכט אין „המליץ" אין יאָר תרנ"ה (1895) נומ. 71 דורך יעקב מהרש"ק (צוגעשטעלט דורך מ. צינאָוויטש), איז דער ערש־טער תושב אין שטאָט „מיט דער דערלויבעניש פּ־ן איינעם אַ בישאָף, וועלכער האָט זיך נישט אויסגעציכנט מיט זיין שנאה צום פאָלק ישראל" געווען דער שו"ב אשר אַנשל בר' אריה פרידמאן. נאָך אים האָט מען דערלויבט נאָך עטלעכע „בעלי־מלאכות: שניידער, שוסטער און ענלע־כע, וואָס זענען געווען נויטיק אים (דעם בישאָף — מ. ר.) און זיינע פיל גלחים, צו באַזעצן זיך אין אַריינהאָקן אַ עצעלטפלאָקן אויף אַ באַגלויבטן אָרט אין דער דאָזיקער הייליקער שטאָט און כאָטש די עדה איז געווען קליין און זייער צאָל מענטשן זייער וויניק, איז דאָך זיי געגעבן געוואָרן אַ דערלויבעניש גרונטצופעסטיקן אַ געבעטהויז צו עבודת אלקים". אין יאָר 1815 איז אויך אויפגעשטעלט געוואָרן אַ בית־הקברות אויף אַ טייל ערד, וואָס האָט געהערט צו זלמן לובראַניצער (אַ נייער תושב, וועלכער האָט געשטאָמט פון ליבראַנץ ביי וואַלאָצלאָווע[12]), לויט דער שפראָך פון „המליץ": „עס האָט געשאנקען איינער פון די ערשטע אָנגעקומענע ר' זלמן לובראַניצער (געפונען לויט זיין באַזידלונג־דאָרף), וועל־כער איז געווען אַן אייגנטימער פון אַן ערד נחלה, אַ שטיק פון זיין לאַנד־באַזיץ און האָט צוגעטיילט פאַר אַ פעלד קובר צו זיין די יידן". (דעם גאַנצן מאמר זע בייגעלייגט צום סוף פון דער דאָזיקער אַרבעט). ביז דאָן זענען די מתים געפירט געוואָרן אין דעם שטעטל מאָקאָווע און נאָך דעם אין דאָרף

11) די ערשטע און לעצטע דאָטע לויט: Słownik Geograficzny Królestwa Polskiego i innych Krajów Słowiańskich, Warszawa 1888 r.

12) די דאָטע לויטן ארטיקל אין „המליץ": „איינער פון די ערשטע נפטרים, וועלכער איז באַגראָבן געוואָרן אויפן נייעם בית־עולם, איז דער אלטיטשקער הר"ר יעקב בר אלכסנדר שאָך ז"ל. אויף דער מצבה פון זיין קבר זענען אָנגעצייכנט די דאָזיקע וער־טער: „שנת תקע"ה, דער איז געווען דער ערשטער אויפן בית־עלמין".

פאפאוות, וואס איז דאן געווען „א זיצארט פאר יידן און אלע הצטרכותן פון דער עדה זענען דארט געווען: א שול און א בית־מדרש, א מקווה און א בית־הקברות וכדומה". אין יאר 1882 איז דער בית־עלמין פאברייטעט געוואָרן מיטן צוקויפן 2252 איילן (ארום 1.5 העקטאר) אקער־ערד פון אין יאר 1885 האבן די מאכט־ארגאנען אין לאמזשע באשטעטיקט צו דעקן א טייל פון די אויסגאבן, וואס זענען געווען פאַרבונדן מיטן פארצויגען דעם שטח, אין דער הויך פון 2781 רובל און 731 קאפיקעס. נאך דער באַווילינונגס־דערלויבעניש האט זיך דער יידישער יישוב אין פולטוסק אנגעהויבן שנעל צו אנטוויקלען. מיר גיבן אן א טאבעלע פונעם ווויקס פון דער יידישער באפעלקערונג אין שטאט, אויפן סמך פון די אפי־ציעלע אנגאבן פון דער רוסישער קאמונאלער מאכט.

יאר	ס"ה אלג. באפעלקערונג	יידן צאל	%	דער וויקס פון דער יויד. באפ. אין %
1810	2295	118	5.1	——
1825	3957	643	16.3	444.9
1856	4271	1856	43.4	188.5
1865	6866	3227	46.9	73.9
1888	9046	4756	52.4	47.4

די טאבעלע באוויזט אונדז דייטלעך דעם כסדרדיקן וווקס פון די צאל יידן אין פולטוסק, סיי אבסאלוט און סיי אין פאר־גלייך מיט דער אלגעמיינער באפעלקערונג און מיר באקענען זיך מיט דעם שנעלן טעמפּ פון דער יידישער איינוואנדע־רונג אין שטאט. אין משך פון 15 יאר, פון 1810 ביז יאר 1825 זענען צוגעקומען 525 יידן, א וווקס פון 444.9%; פון יאר 1825 ביז 1865 איז דער פראצענט 401.7 און אין דער זעלבער צייט ביי דער קריסטלעכער באפעלקערונג נאר 136.0 פראָ־צענט. נאכן ראשיקן אויפשטייג פון דער צאל פון די יידישע איינוווינער, וואס איז פארגעקומען נאכן עפענען פון די שטאט־טויערן איז דער וווקס פון יאר 1825 ביז 1888 אין משך פון 64 יאר, וועו מיר צעטיילן זיי אויף צוויי צייט־אפשניטן פון 32 יאר יעדער, געווען כמעט א גלייכער — פון יאר 1825 ביז 1856 איז די יידישע באפעלקערונג געוואקסן כמעט דרייפאכיק און פון יאר 1856 ביזן יאר 1888 מער ווי צווייאון האלב־פאכיק. אבער פונעם יאר 1865 לאזט זיך מערקן א פערמאנענטער פארלאנגזאמונג־פראצעס — פון יאר 1856 ביז 1865 איז דער וווקס 73.9% (אין משך פון 10 יאר) און פון דעם יאר ביזן יאר 1888, אין א צייטאפשניט פון 24 יאר, בלויז 47.4 פראצענט.

פונעם יאר 1831, נאכן דורכפאל פון פוילישן אויפשטאנד, איז קאנגרעס פוילן ארויס א תקופה פון עקאנאמישער אנטוויקלונג. דאס רחבותדיקע רוסלאנד האט געעפנט אירע טויערן פאר דער פראדוקציע פון דער זיך ראש־אנטוויקלנ־דיקער פוילישער אינדוסטריע. אין יאר 1845 איז געעפנט געוואָרן די באן־ליניע וואַרשע־טשענסטאכאוו, וואס איז שפעטער פארלענגערט געוואָרן ביז ווין. דער דאזיקער באן וויאדוקט איז אדורך וויט פון פולטוסק, אבער דער טייך נארעוו האט געדינט אלס באקוועמע פארבינדונג מיט דער וויסל, וואס אויף אירע וואסערן האט מען געקענט לאזן סחו־רות צו דער פוילישער הויפטשטאט און קיין טוירן און דאנציג אין צפון. פון וואַרשע האט מען אויך געקאנט פירן די פראָ־דוקציע מיט דער באן קיין דרום. אויף דער פעטער מאזאוו־שער ערד האבן די פולטוסקער יידן אנטוויקלט א פארטוויגטן האנדל מיט תבואה און געהילץ און אויפגעשטעלט א פראס־פערירנדיקע אינדוסטריע, וואס האט באארבעט די לאנד־ווירטשאפטלעכע פראדוקטן. אין פולטוסק און ארום איר זענען געווען טעטיק 13 וואסער־און ווינט־מילן. אין יאר 1875 (נאך דער גרויסער שריפה) האט יוליוש קראנענבערג אויפ־געשטעלט א בראנפן־פאבריק אין א צוויי־שטאקיקן הויז אויף עק בענעדיקטינסקע גאס (שפעטער פיאטרא סקארגי). אויך זענען געווען טעטיק א גארבערייַ, א שפינעריי, א טארטאק, צוויי סאדע־פאבריקן און אנדערע אונטערנעמונגען.

די פארלאנגזאמונג פון דעם אנטוויקלונגס־טעמפּ און אירע סיבות

די דאטעס פון גרינדן פון די מילן וואס מיר האבן באקו־מען, ברענגען אונדז צו די זעלבע אויספירן צו וועלכע מיר זענען דערגאנגען, אנאליזירנדיק די טאבעלע פון דער אנט־וויקלונג פון דער יידישער באפעלקערונג. אין יאר 1821 זענען אויפגעשטעלט געוואָרן זעקס מילן, אין יאר 1848 צוויי, אין 1861 — דריי, אין יאר 1871 און 1879 איין אונטערנעמונג יעדן יאר. אויב צווישן די יארן 1821—1861 זענען געגרינדעט געוואָרן 11 מילן זענען די וויטערדיקע צוויי צוגעקומען יעדע איינע מיט אן אפשטאנד פון 9 יאר.

די סיבה פון דער וויטערדיקער לאנגזאמער אנטוויק־לונג פון דער יידישער באפעלקערונג און פון דער אינדוס־טריע אין שטאט איז פארבונדן מיט צוויי פאקטארן: דאס עפענען די באן־ליניע וואַרשע—בידגאשש (וואס איז פארבונדן געוואָרן מיט דער באן וואַרשע—טשענסטאכאוו—ווין) און דער פוילישער אויפשטאנד אין יאר 1863. די נייע באן־ליניע, וואס האט זיך אויך געראפן די וויסל־באן־ליניע,

האָט געפירט קיין מערב. צו דעם אינדוסטריאַליזירטן דייטש־לאַנד, וואָס איז געווען אַן אויסגעצייכנטער מאַרק פאַר אַגראַר־פּראָדוקטן און רוי־שטאָפן. מיטן עפענען דעם דאָזיקן באַן־וועג איז געווארן גמינערט די וויכטיקייט פון די טייכן און די נאַוונטסטע באַן־סטאַנציע איז געלעגן 22 קל״מ ווייט פון פולטוסק. עס איז פאַרשטענדלעך אַז די פולטוסקער סוחרים און פּראָדוצענטן האָבן נישט געקענט קאָנקורירן מיט זייערע פאַך־קאָלעגן פון די שטעט און ערטער, וואָס האָבן זיך געפונען לעבן די באַן־רעלסן.

בשעת דעם פּויליש־אויפֿשטאַנד זענען פאַרגעקומען אין דער אומגעגנט פאַרביסענע קאַמפֿן צווישן די אויפֿ־שטענדלער און דעם רוסישן מיליטער. דער אויסנאַם־צושטאַנד אין די פאַליטישע אומזיכערקייט האָבן פאַראַליזירט דעם מסחר און די אינדוסטריע. די שריפֿה אין יאָר 1875 האָט געגעבן אַ דוירהאָפֿטן קלאַפּ דער שטאָט־וווירטשאַפֿט.

אַ געוויסע פאַרבעסערונג האָט זיך געלאָזט מערקן מיט דער פּלאַצירונג פון צוויי רוסישע פאַלקן אין שטאָט און מיטן אויפשטעלן פון אַ קרייז־שפּיטאָל. אין דער אומגעגנט זענען פאַרגעקומען יעדן יאָר מיליטעריש מאַנעווערעס אין ברייטן מאַנשטאָב און אַ טייל יידן האָבן געפונען זייער חיונה ווי צושטעלערס און אונטערנעמערס (פאַדריאַטשיקעס) פאַרן רוסישן מיליטער. די שטאָט אָבער בכלל איז נישט אַריינגעצויגן געווארן אינעם קרייז פון דער ווירטשאַפֿט־לעכער און אינדוסטריעלער אויפֿלעבונג, וואָס האָט זיך אַ־גהויבן מיט וויעלאָפאַלסקיס רעפאָרם פון יאָר 1862, וועלכע האָט מבטל געמאַכט אַלע באַגרענעצונגען וואָס זענען חל געווען אויף יידן אין די דאָזיקע צוויגן.

אין יאָר 1887 איז אין דער צייטונג „הצפירה״ (נומ. 207) פאַרעפנטלעכט געווארן אַ סטאַטיסטישע אָפּהאַנדלונג וועגן די פראָפּעסיעס פון די יידן אין פּולטוסק. (ז׳ די בייל־אָגע 2 אינעם העברעישן מאמר „מה יפעל ישראל״). פון 1079 באַשעפטיקטע זענען 17 געווען מיטעלע און אפילו גרעסערע סוחרים און נאָר זיבן זענען געווען סוחרים פון דער צווייטער גילדע — צושטעלער צו דער רעגירונג און מיליטער. קליינע סוחרים זענען געווען 251, צווישן זיי 60 מאַרקהענדלער. פון 64 חבֿואה־סוחרים, מערסטנס פון קליינעם מאַסשטאָב, זענען 7 געווען עקספּאָרטערן. עס זענען אויך געווען צוויי ערד־באַזיצער און 6 מילנערס. די רעשט — 732, וואָס מיינט 67,8% פונעם ס״ה 1079, זענען געווען מעלקער, בעלי־מלאכות און געזעלן, בעלי־עגלות, טרעגער, שוואַרצע אַרבעטער און להב־דיל פאַרשידענע כלי־קודש.

דאס געזעלשאפטלעכע לעבן

דאָס יידישע געזעלשאַפֿטלעכע לעבן אין פּולטוסק ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה איז געפֿלאָסן אויף די רויִקע וואַסערן פונעם דורך דורות פאַרהייליקטן לעבנס־שטיגער. דער רב, דער דיין, דער קהילה־פּרנס, אַדער פאָפּולער דער דאָזער (פונעם וואָרט דאָזור בוזשניטשני — שול־אויפזיכט, ווי עס איז אָנגערופן געווארן אָפּיציעל דורך דער מאַכט די יידישע קהילה), זענען געווען די פאַרשטייער פון דעם שטאָטישן ציבור כלפי די מאַכט־אַרגאַנען און געווארן אויס־געווויילט אַדער נאָמינירט צווישן די מיוחסים פון רייכן שטאָנד. ״ייערע פונקציעס האָבן זיך באַגרענעצט אין אָפּהיטן דעם קהילה פאַרמעגן, אָכטונג געבן אויף דעם רעגולערן גאַנג פון דעם רעליגיעזן לעבן און דער דערציונג פון די קינדער צו תורה און מצוות.

די לאָגע האָט זיך געענדערט מיט דער דייטשער אָקו־פּאַציע אין יאָר 1914. אַ דאַנק דעם דייטשן ליבעראַלן רעזשים האָט זיך אָנטוויקלט דאָס קולטורעלע און געזעלשאַפֿטלעכע לעבן און עס איז געגרינדעט געווארן די ציוניסטישע אַרגאַ־ניזאַציע. מיטן באַזוך פונעם דייטשן מיליטעריש רב ד״ר פּנחס כהן אין הרב ד״ר קאַרליבאַך איז אָנטשטאָנען די „אגודת ישראל״ און „צעירי אגודת ישראל״, וועלכע זענען אונטערגעשטיצט געווארן פון דער אָקופּאַציע־מאַכט אַלס אַ קעגנגעוויכט צו די ציוניסטן. זייענדיק פאַראינטערעסירט צו געווינען די סימפּאַטיע פון דער יידישער נאַציאָנאַלער באַוועגונג, האָבן די דייטשן אויסגעאַרבעט אַ קהילה־וואָל־אָרדינאַציע מיטן ציל אויפצושטעלן אַ געווויילטע יידישע פאַרשטייער־שאַפט. כאָטש צו וואָלן איז עס נישט דערגאָנגען, האָט דאָך דער דעמאָקראַטישער געדאַנק גורם געווען צו אַ געזעלשאַפֿט־לעכן אויפברויז און געווען דער אָנהויב פונעם פראָצעס פון באַפרייען זיך פון דער אָפּהענגיקייט פונעם יידישן גביר און תקיף. אין שטאָט האָט זיך געעפנט אַ יידישע געזעלשאַפֿט־לעכע ביבליאָטעק און אַ יידישע גימנאַזיע. די רעליגיעזע השפּעה איז געווארן וואָס אַ מאָל קלענער.

אונטער דער פוילישער מאַכט

מיטן נצחון פון די אַלירטע און אויפקום פון דער פּוילי־שער רעפובליק, אין דער דורכגאַנגס־תקופּה צווישן דער מיליטעריישער און ציווילער מאַכט האָבן זיך די פּולטוסקער יידן נישט ווייניק אָנגעליטן. די פּוילישע סאָלדאַטן אונטער דער אָנפירונג פון געניראַל האַלער („האַלערטשיקעס״) האָבן גרריסן בערד און שיקאַנירט די יידישע איינוווינער. אין דער

פּוילישׂ־סאָוויעטישער מלחמה אין יאָר 1920 איז די שטאָט צייטווייליק פאַרנומען געוואָרן דורך דער רויטער אַרמיי און די הונגעריקע און באַרוועסט סאַלדאַטן האָבן געראַבעוועט וואָס עס האָט זיך נאָר געלאָזט.

אין אומאָפּהענגיקן פּוילן איז די יידישע באַפעלקערונג אין פּולטוסק דערגאַנגען ביז 40% פון דער אַלגעמיינער צאָל פון אירע בירגער. די אַמאָליקע קאָטוילישע שטאָט, דער צענטער פון די בישאָפן און דעם קאָטוילישן קלער איז פאַר־וואַנדלט געוואָרן אין אַ ברויזנדיקן יידישן ישוב.

צוואַנציק יאָר פון דער פּוילישער מאַכט זענען געווען פאַרבונדן מיט כסדרדיקע פאַרפאָלגונגען פון דער יידישער באַפעלקערונג. גראָבסקי, סלאָווא־סקלאָדקאָווסקי זענען וועג־צייכנס אין דער פאָפּערייזאַציע־פּאָליטיק פון דעם יידישן מיטלשטאַנד. די פאָגראָמען און דער ווירטשאַפטלעכער באַיקאָט פון דער ענדעציע, באַגלייט מיט דער „אָוושע" — הסכמה („אדרבא") פון די הויפּטן פון דער פּוילישער רעגי־רונג, דער נישט־געצוימטער אַנטיסעמיטיזם און אויך דער, וואָס האָט זיך באַהאַלטן אונטערן מאַנטל פון מכלומרשטער פאָליטישער לייזונג פאַר די יידישע מאַסן, האָבן געפלאָסטערט

דעם וועג פאַר די חיילות פון היטלער און צייטיק געמאַכט די הערצער פונעם פּוילישן פאָלק צו זיין אַקטיוע אָדער פאַסיוע שותפים צום מאָרד פון די מיליאָנען.

עס האָט געוואָלט די השגחה אַז דער גורל פונעם גרעסטן טייל פון דער פולטוסקער קהילה, וועלכע האָט אין יאָר 1939 געציילט איבער 7 טויזנט נפשות, זאָל זיין אַנדערש ווי פון זייערע ברידער אין אַנדערע שטעט. מיטן אָנקום פון די דייטשן האָט מען באָפוילן די יידן צו פאַרלאָזן די שטאָט. זיי זענען געטריבן געוואָרן צו די געביטן וואָס זענען פאַרנומען געוואָרן דורך די סאָוויעטן, אַריבערגעטראָגן די גרענעץ און אויף־גענומען געוואָרן פריינדלעך דורך די אָפּיצירן און זעלנער פון דער רויטער אַרמיי.

די געשיכטע פון דער שטאָט פולטוסק און איר אויף־שטייג מיט דער אַנטוויקלונג פון דער יידישער קהילה איז אַ בולטער באָוויין פון דער וויטאַליטעט פונעם פוילישן יידנטום, פון די שאָפונגס־קראַפטן, וועלכע האָבן אין אים פולסירט, — מענטשלעכע אוצרות וואָס זענען אַזוי גרויזאַם פאַרלענדט געוואָרן.

ביילאגע

אנהויב פון דער קהילה פולטוסק

(„המליץ", תרנ"ה—1895, מס. 71)

נאָך פאַר די אַלטע צייטן האָט זיך נישט אָנגעזעהן און נישט געפונען דאָ קיין שום יידּ, ווייל די שטאָט פולטוסק איז געווען אַ זייער הייליקע שטאָט פאַר די קאָטאָליקן. דאָ איז געווען די הויפּטרעזידענץ פונעם בישאָף, וואָס זיין פעס־טונג איז געווען אויסגעשפרייט איבער אַ גרויסן לאָנד־שטח. די גרויסע געביידע פונעם סעמינאַר פאַר די קלעריקעס און גלחים אין די הונדערטער רוישן אויף אירע גאַסן. ביז היינט הויבט זיך אויף צום העכסטן שפּיץ דער פאַלאַץ פונעם בישאָף, וואָס איז אין די טעג פונעם לעצטן פּוילישן אויפשטאַנד דעוואַסטירט געוואָרן פון דער מלוכהשער שאַץ־קאַמער און איצט פאַרוואָנדלט געוואָרן אין אַ מיליטערישן שפּיטאָל און די גלחים האָבן זיך צעשפרייט אויף אַלע זייטן. ביז היינט שטייט זענצלעך אויפגעבויט דאָס געבעטהויז פון די קאָטאָ־ליקן, וואָס אויף זיינע פיר זייטן זענען אויפגעשריבן אין דער העברעישער שפּראַך די פסוקים: „ממזרח שמש" וכו', „בית יעקב לכו ונלכה" וכו', „שמע ישראל" וכו'.

פאַרשטייט זיך, אַז די יידן איז פאַרוועהרט געווען אַוועק־צושטעלן אַ פוס אויף דער ערד פון דער דאָזיקער הייליקער שטאָט און די, וועלכע זענען דורכגעפאָרן דורך דאָנען, זענען געצוווּנגען געווען פאַרלייגן זייער וועג אַרום און אַרום, ווייל די קאָטוילישע קינדער האָבן געוואָרפן מיט שטיינער אויף די קעפּ פון די יידן, וועלכע האָבן געוואָגט דורכצופאָרן דורך זייער שטאָט.

דער אָנהויב פונעם באַזעצן זיך פון די יידן אין פולטוסק איז אַ וואָסערע נייניציק יאָר. דער ערשטער, וועלכער האָט זיך באַזעצט אין פולטוסק איז געווען דער שו"ב ר' אַנשל ב"ר אריה פרידמאַן ז"ל. דאָן איז געווען די צאָל יידן אַ זייער קליינע, ווייל מיט דער דערלויבעניש פון איינעם אַ בישאָף,

וועלכער האָט זיך נישט אויסגעצייכנט מיט זיין שנאה צום פּאָלק ישׂראל, איז דערלאָזט געוואָרן אייניקע יידן בעלי־מלאכות: שנייידער, שוסטער, און ענלעכע, וועלכע זענען געווען נויטיק אים און זיינע פיל גלחים, צו באַזעצן זיך און אַרייננהאָקן אַ געצעלטפלאָקן אויף אַ באַגלויבטן אָרט אין דער דאָזיקער הייליקער שטאָט, און כאָטש די עדה איז געווען קליין און זייער צאָל מענטשן זייער ווייניק, איז דאָך זיי געגעבן געוואָרן אַ דערלויבעניש גרונטצופּעסטיקן אַ געבעט־הויז צו עבודת אלקים.

און דאָן איז נאָך נישט געווען קיין קבורה־פּלעד פאַר די יידן אין דער דאָזיקער שטאָט און זייערע מתים זענען געפּירט געוואָרן אויפן בית־החיים וואָס איז געווען פאַר די יידן אין שטאָט מאַקאָווע, וואָס איז ווייט פון איר צען וויאָרסטן, און נאָך דעם האָבן זיי עגשיקט זייערע מתים צו באַגראָבן אין דאָרף פּאָפּאָווע, וואָס איצט ווערט עס צוגערעכנט צו די גרעניצן פון דער שטאָט סערפּאָכ; און דאָן איז דער א"ד דאָרף געווען אַ זיצאָרט פאַר יידן און אַלע הצטרכותן פון דער עדה זענען דאָרט געווען, אַ שול און אַ בית־מדרש, אַ מקווה און אַ בית־הקברות וכדומה.

די לעגענדע דערציילט, אַז די ערשטע יידן, וועלכע האָבן זיך באַזעצט אין פּולטוסק, זענען פאַרפאַלגט געוואָרן פונעם המון אויף אַזוי פיל, אַז זיי האָבן נישט געקאָנט דינען צו זייער גאָט אָפענערהייט. און אין דער נאָכט פון שבת־קודש איז זיי אוממגלעך געווען אָנצינדן ליכט אין זייערע הייזער און זיי זענען געזעסן נאָר אין דער פינצטערניש, ווייל אויב נישט, וואָלט זיי דער פּעול פאַרוואָרפן מיט שטיינער. אָבער נאָך דעם, ווען די יידן האָבן זיך אָנגעהויבן צו מערן און פון דער נאָענט און ווייט געשטראָמט דאָ צוליב זייערע געשעפטן און פאָכן, ווייל זי איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ האָנדלס־שטאָט פאַר די פעלקער אין דער האָנדל פון תבואה און האָלץ האָט פראָספּערירט און געבליט און מען האָט זי גערופן „קליין־דאָנציג", ווייל דאָן זענען נישט געווען קיין רעלסן איבער דער גאָנצער בריים פונעם לאָנד און דער וועג פון וואַרשע קיין ווילנע—קאָווענע—פּעטערסבורג האָט געפּירט דורך דער דאָזיקער שטאָט, און וואָס דער הויפּט־וועג (שאָסעע) רופט זיך ביז היינט דער פּעטערסבורגער וועג, די עדה זענדיק, אַז עס פילט זיך דאָ זייער דאָס פעלן פון אַ בית־הקברות פאַר יידן און ס'האָט זיי זייער באַשוווערט צו פירן זייערע מתים אינעם קליינעם דאָרף פּאָפּאָווע, און בפרט אין די פראָסטיקע טעג און צעגיין זיך פון די שנייען, האָט געשאָנקען אייניער פון די ערשטע אָנגעקומענע ר' זלמן לובראָניצער (געוויסן לויט זיין באַזידלונג־דאָרף), וועלכער איז געווען אַן אייגנטימער פון אַן ערד־נחלה, אַ שטיק פון זיין לאַנד־באַזיץ און האָט צוגעטיילט פאַר אַ פעלד קובר צו זיין די יידן.

אייניגע פון די ערשטע נפטרים, וועלכער איז באַגראָבן געוואָרן אויפן נייעם בית־עולם איז דער אַלטיטשקער הר"ר יעקב ב"ר אלכסנדר שאַך ז"ל. אויף דער מצבה פון זיין קבר זענען אָנגעצייכנט די דאָזיקע ווערטער: „שנת תקע"ה, דער איז געווען דער ערשטער אויפן בית־עלמין". די מצבה איז אויפגעפּרישט געוואָרן דורך דער חברה גחש"א (גומלי חסד של אמת). אינעם פנקס פון דער דאָזיקער חברה גחש"א איז פאַרשריבן, אַז זיי האָבן באַשטימט שומרים וואָכנלאָנג אויפן פעלד פון בית־הקברות צו היטן דעם אייניציקן קבר כדת און מנהג. (די גרינדונג פון דער געזעלשאַפט גחש"א איז געווען אין יאָר תקע"ה).

מיט דער פאַרמערונג פון די יידן איז די שול ענג און קליין געוואָרן צו פאַרנעמען אַלע מתפללים און מען האָט געדאַוונט אין פריוואָטע מניינים. נאָך דעם איז אויסגעבראָכן אַ שריפה אין שטאָט און די שול איז פאַרברענט געוואָרן (ווייל די געביידע איז געווען פון האָלץ). אויפגעבויט געוואָרן פון דאָס נייַ אין יאָר תרכ"ד, אַ שטיינערנער מויער, פראָכט־פול געבויט און אַ הדרת קודש באַדעקט זי.

אַזוי דערציילן די ערשטע תושבים אַז אייניער פון די ערשטע יידן, וועלכע האָבן זיך באַזעצט אין פולטוסק האָט געצויגן אויף זיך די ווּט פון די גלחים און לויט זייער באַפעל האָט אים דער המון פאַרטריבן און נישט געלאָזן זיך באַזעצן אויף זיין נחלה, זיין ווינאָרט. ער איז געפאָרן קיין ווּאַרשע און געשטעלט זיך פאָרן גובערנאַטאָר פון לאָנד, וועלכער איז דאָן געווען דער פירשט פאַשקעוויטש, און דערבאַרעמען־דיק זיך אויף אים, האָט ער געגעבן אַ באַפעל אַז מען זאָל אים ברענגען אין שטאָט (פולטוסק) מיט גרויס כבוד, מיט טרומייטער און געזאַנג, און אַזוי איז געווען, ווייל די מילי־טער־לייט זענען אַרויס אים אַנטקעגן מקבל פּנים צו זיין און געבראַכט אים (אין שטאָט) מיט לידער און געזאַנג.

מיטן גענאָד פונעם באַרמהאַרציקן, גוטן און ווילטעטיקן קייסער אַלעקסאַנדער דעם צווייטן נ"ע, זענען געפּענט ווּאַרן די טויערן פון דער שטאָט פאַר אַלע יידן צו ווינען דאָרט און אויך דערוועלבן אַ שטיק ערד לויט ווי עס געפעלט און גלייכט זיי, און זיי וועלן שוין נישט מער זיין אָפּהענגיק פון דער מאַכט פון די גלחים און נאָר זיין אָפּגעטיילט אין אַן עדה פאַר זיך, ווייל ביז דאָן זענען געווען די ביכער פון די געבוירענע און פאַרשטאָרבענע יידן אין די הענט פון די גייסטלעכע. פון דאָן ביז אַצינד איז איצט די צאָל יידן אַ

דריטל לויט דער צאָל פון די קריסטלעכע איינווינער. צווישן די זענען דאָ גרויסע עושרים מיט אַ סך פאַרמעגן און דאָס רוב הייזער און די גרויסע פאַרמעגנס — צו זיי געהערן.

פון דער צייט ווען עס איז אויפגעבויט געוואָרן די וויסל־באַל־ליניע, איז פאַרשניטן געוואָרן די גרויסקייט פון פולטוסק, עס איז אָפגעוואָנדן געוואָרן איר פראַכט, ווייל דער גייסט פון לעבן האָט זיך אָפגעשטעלט אין די רעדער פון מסחר. עס הערט זיך שוין נישט דאָס גערויש פון די שיפן און שיפלעך אויפן טייך נאָרעוו ווי פריער. פאַרבייגייער וועלן דאָ נישט אָפטרעטן און אָפענעכטיקן. ביי אַן עושר איז דאָ אַ סך רייכטום און די עלטסטע פון שטאָט קלאָגן אויף איר, אַז גאָטס האַנט האָט זי געטראָפן צום שלעכטן; ווייל זי איז געקלאָפט געוואָרן מיט אַ שוועכן און געפערלעכן קלאָפּ, פון וועלכן זי וועט זיך שוין נישט קענען אויסהיילן.

יעקב מהרשק

(געבראַכט צום דרוק: משה צינאָוויטש)

פולטוסק בעתונות – אין דער פרעסע

לתולדות ההשכלה בפולטוסק

ב„המגיד", שנה שניה (שנת תרי"ח, 1858 נומ' 23) פירסם קורספונדנציה מווארשה משכיל **עברי** מפולטוסק בשם **יעקב** אסיס־טענד. בקורספונדנציה הנ"ל, הכתובה בתאריך י"ד בתמוז, מודיע הכותב הנ"ל **על** ההוצאה־לפועל כעת **בענין** הבאנקיר היהודי **יעקב** עפשטיין, איש וארשה (מת בשנת 1836) לעניני חינוך למלאכה, לגערות עזובות, בנות ישראל ולסוחרים שמטה ידם.

השריפה הגדולה בפולטוסק

(„הצפירה", 1876, תרל"ו, גליון ט')

הנה כבר **נודע** בתבל **אשר** שפך ה' חרון אפו **על** אנשי עירנו בחודש תמוז (תרל"ה, 1875) **העבר** ויצת אש בתוך העיר **והבערה** ללהב יצאה **ובערך** שלש שעות נשרפו יותר משלש מאות בתים, ויותר דאבה נפשנו, אשר בית הכנסת שהיה לכלילת יופי גם כן נשרף בעוה"ר ולא נשאר לנו אף מקום אחד להתפלל ולשפוך לבנו על צרותינו המרובות, כי בית המדרש שהיה לנו נהרס קודם השריפה מפקודת הממשלה יר"ה. וגם בנין המקוה נשרף ושני מוסדות הצי־בור האלה לא היו מפני איזה סיבות ומניעות בקופת הביטוח („פייער קאַסטע").

בחורף, תרל"ו, החלה התעוררות בקרב יהודי פולטוסק לבנות מחדש את בית הכנסת והתחילו להאציל מהונם נדבות הגונות למטרה זו.

אולם תרומות אנשי פולטוסק לא מספיקה בכך, כי רוב אנשי העיר נתרוששו מאד ורבים אשר קודם השריפה פזרו לאביונים מכספם ומלחמם נתנו לדל, עתה סבב עליהם גלגל החוסר ופורשים ידם ושואלים ללחם ר"ל, **והבעלי** בתים אשר ניצולו מהשריפה מועטים המה, והם צריכים להעניק מכספם ל„נשרפים" וביחוד לקרו־ביהם ולכן אין באפשרותם להשיג כסף רב הנצרך לזה. לכן ההכרח אצלינו להודיע צערנו לרבים, להרבות בתחנונים לאחינו בני ישראל רחמנים. **עורו** נא נדיבי לב יקירי רוח, האצילו נא חמלה וחנינה להיות לנו לעזר ולסעד איש איש כמתנת ידו לדבר מצוה רבה לגמור בנין בית המקדש מעט, ובזכות זה נזכה לראות בבית המקדש בירושלים, וכל מי שיתנדב נדבת לבו להשלים זה הבנין, נכון לבו בטוח **אשר** מתן דמו ירצה לו ותקותנו בטח **אשר** הענין לייקרת **ערכו** יביע אומר ויזרז נדיבי לב למלאות רצוננו ורצון שמים, ויתמלא כל משאלות לבבם לטובה, המצווה לברך את עמו ישראל באהבה".

(חתומים מטה על פניה זו פרנסי הקהלה דפולטוסק, **אשר** פנו לציבור היהודי אף מחוץ לעיר מעל דפי „הצפירה" מתאריך הנ"ל):

דוד הכהן, זלמן מאיר שטיינבערג, חיים לייזר קאַרץ ונחום בר"ש רובענשטיין

הנ"ל מציינים כי „את הכסף אשר יתנדבו נדיבי לב ימחלו לשלוח להרב הג' דפה".

פולטוסק (פלך לאמזא)

(„המליץ", 1889, מס' 207, ל' תשרי, תר"ן)

דבר נפל בעירנו **אשר הרעיש** לב אחינו יושבי העיר: ילד נוצרי, בן ליהודי שהמיר דתו, הודיע לפקידי הממשלה, כי **נער עברי** בן פחמי גילה אזנו, כי גופת עלמה נוצריה נקברה בקברות ישראל למטרת אמונה. השמועה הזאת התפשטה מהר בכל פינות העיר, כי היהודים הרגו לפני שלש שנים נערה נוצריה והסתירוה במרתף בית יהודי ירחים אחדים. טרם הצליח בידי היהודים לקברה בקבריותיהם לעשות במחשך מעשיהם ולהעלים הדבר מעיני הממ־שלה, והנה נוצרי אחד **אשר** בתו אבדה לפתע פתאם, **התעורר** לקול השמועה הזאת ויחלט כי ברור הדבר שבתו היא הנרצחת בידי היהודים וטמנוה בבית העלמין שלהם, כי סגולה בדוקה היא **לעצור בעד** המשחית לבלי יבוא בגבול ישראל אם יקברו איזה נוצרי בקרקע של בית הקברות יהודי חדש **שהוקם** זה **עכשיו**. כי **על**־ידי כך יעמד מספר המתים מהיהודים בייחס למתים הנוצרים שבעיר. והיות וקהלת פולטוסק קנתה זה רק לפני איזה שנים חלקת־שדה להרחיב בית הקברות הישן (שכבר אין שם מקום לקברים נוספים) ולזאת עשו מה **שעשו** כנ"ל.

עד מהרה באו פקידי הממשלה וחוקר הדין, הקטיגור וגם וועד רופאים מומחים לבית הקברות היהודי ובתוכם קהל גדול מהנוצ־רים, שם חפרו במעבה האדמה במקומות **אשר** ציינו המעלילים וחופשו חפש מחופש למצוא קבר **הנערה** הנוצריה. אולם הם נוכחו **לדעת** כי יש בזה **עלילת** שקר **על** היהודים וכאשר באו כן שבו ריקם ופני צוררי **ישראל** חפו.

שבתי ב"ר אברהם משה בעהאם

דבוק בפולטוסק בשנת 1889

שבתי ב"ר אברהם משה בעהאם מודיע לנו ב„המליץ" (נומ' 3) שבשנה הנ"ל, כי „ישנם עוד אנשים בפולטוסק המאמינים עוד בשדים ובלצים לרגל מקרה כזה: „כי קול יצא בעיר כי נשמת אחד האנשים שמת בפולטוסק, 40 שנה לפני כן נתגלגלה ונכנסה באשה בת שלושים וחמש והדבוק מדבר מתוך גרונה. המון העם החשוכים כמו נהר ירוצו לראות בעיניהם את הגלגול ולשמוע תוכחתו ומוסר שפתיו לפושעים ולמורדים בתורת ה'. כי כמו חי יעביר לפנינו את השבטים הנוראים, את שבעת מדורי הגיהנום, את מלאכי החבלה וכל הענויים הקשים אשר הגלגול עונה בכל ימי ענותו זה ארבעים שנה עד יום מצאו מנוח בגוף האשה הזאת.

זקני פולטוסק מספרים כי „הלץ" הזה (כן יכנוהו) היה (בזמנו) איש פשוט המוני כבד פה ונלעג לשון ועתה שפתיו ממללות כאילו בקי הוא בעל פה בספרי כתבי חסידים כמו „קהל חסידים", „שבחי הבעש"ט" ודומיהם ויודע אף לספר נפלאות ולהגיד תורה, אשר עשי ואשר הגידו צדיקים שבחייו היו עוד צעירים לימים.

הקורספונדנט המתמשכל הנ"ל מסיים מכתבו ב„המליץ", כי „הרב הצדיק מ. ב. יישם כל מעיינו לגרש ולהבריח את הדבוק מהאשה האומללה, על־ידי שמות וסגולות נפלאים ולפי דברת רבים יצליח חפצו זה בידו". אולם בינתיים נתפשטה שמועה בפולטוסק כי עוד ארבעה „גלגולים" ישוטטו כבר בעירם לצודד נפשות ול־הדבק באיש או אשה אשר ימצאו חן בעיניהם.

והפועל יוצא מכל זה שחסידי עירנו (פולטוסק) מחפשים עוונות וחטאים בעיר, למען דעת בשל מי הרעה הזאת לנו, כי מלאה עירנו גלגולים ודבוקים להחריד את לב יושביה ולגזול מהם את מנוחתם.

אלון בכות

(„הצפירה", 1904, נומ' 93)

ביום א' שבוע זה (ט"ז אייר, תרס"ד) הובל לקברות בכבוד גדול אחד מנכבדי הסוחרים בעירנו, אחרי מחלה קצרה וכבדה נקטף פתיל חייו, הרבני הנגיד הנכבד מו"ה שלמה זלמן בהמנוח מו"ה זאב יצחק יובלער ז"ל בשנת הששים ושתיים לימי חייו.

המנוח הנ"ל במשך ארבעים שנה ניהל בית מסחרו, נשא ונתן באמונה וביושר לבב. ואם כי סוחרים רבים הסבו לו נזק שלא שלמו לו חובותיהם, בכל זאת לא ירד לנכסיהם מעודו לגבות בכפו בכח הבית־דין. בכלל מצוין היה בכל דרכיו ומעשיו והיה חרד וירא לדבר ה'. את בניו ובנותיו הדריך בדרך התורה והחכמה, אהב להתעסק תמיד בגמילות חסדים וחבר נכבד היה בחברות רבות למעשה הצדקה והחסד. כל החסדים אשר עשה לטובת העניים והנדכאים היה בהצנע לכת, ורק מתן בסתר היה חפץ לבו ומטרתו בחיים, ולא חפץ כי יהללהו ויפארהו בשער על מעשי צדקתו ונפשו הטהורה בגבהי מרומים שמה קנה. ובצל שדי תתלונן, ותנצח"ה.ת' המנחם ציון ינחם את אשתו האלמנה, בניו ובנותיו, חתניו ונכדיו ובני משפחתו היקרים שיחיו ואת כל המתאבלים עליו, ובתוכם גם אנכי, אחד ממכיריו ומכבדיו.

יעקב בהרה"ג המנוח מוהר"ר
משה צבי זצ"ל מהרש"ק

פולטוסק

(„הצפירה", תרע"ח, ח' ניסן, 21 מערץ 1918)

האגודה „בני ציון" פה נגשה לייסד בית מחסה לילדים. כדי להמציא אמצעים להחזקת המוסד הזה, ערכה האגודה נשף זמרה, בהשתתפות מר סירוטה, החזן הראשי של ביהכנ"ס בווארשה, בני ובתו, שהכניס סכום הגון. ועד אגודתנו נגש גם כן לייסד שעורי ערב לגדולים.

בגימנסיה לנערות ובפרוגימנסיה לנערים, המתקיימות בעירנו, תופס לימוד השפה העברית מקום הגון. במוצאי החג (פסח) ערכים המוסדות האלה נשף, שבו יציגו מחזה עברי.

פולטוסק

„היינט", נומ' 13, וואַרשע, מאַנטיק, 21טן יאנואר, 1929

די גמ"ח־קאַסע

שבת־צו־נאַכטס, דעם 5־טן יאַנואַר, איז אונטערן פאָרזיץ פון ה' אברהם רוזשא פאָרגעקומען די אַלגעמיינע פאָרזאַמלונג פון אונזדער גמילת־חסדים־קאַסע. עס איז געווען געוואָרן צו קענט־ניש דער בעריכט פון סעקרעטאַר ה' יהודה אריה לעוואָקוויטש וועגן דער צוויי־יהריגער טעטיגקייט פון דער קאַסע, אַן וועלכער עס זענען אַנגעשלאָסען 600 מיטגלידער און וועלכע האָט זיך ערווארבען דעם צוטרוי פון דער גאַנצער אידישר בעפעלקערונג אין אונזער שטאָדט. די גמ"ח־קאַסע גיט אָרויס אהן־פראַצענטיגע הלואות אויף סומעס פון 50 ביז 100 זל., פון וועלכע עס זענ־יסען 500 לווים. די הלואות ווערען געגעבן אויף לענגערע טערמינען, אויסצואַהלען ראַטעסווייז. די קאַסע בעזיצט שוין אַ קאַפּיטאַל פון 20.000 זל.. די פאָרזאַמלונג האָט בעשלאָסן אַנצונעהמען אין דער געזעלשאַפט אַלס עהרען־מיטגלידער, אין הסכם מיטן אָרטיקאל 12 פון סטאַטוט — פאָרן פרייז פון 100 זל. און העכער לויטן גוטען ווילען פון עהרען־מיטגליד זיל בעלבסט. דאָן איז איינשטימיג בעשלאָסן געווארן צו נאַמינירן אַלס עהרען־מיטגלידער פון אונזער געזעלשאַפט די פאָל־גענדע ח"ח: שמחה מלניק, נישנעוויטש, מ. דעליקטיס, ישעיה בושעזינסקי, הערש ליב סאַקאַל, בונם גראַדשטיין, בצלאל מאַיערס־דאָרף, יעקב לייב נאַוואַמינסקי, וועלוול יאַזשינא און גדליה וולאַסקא.

א תענית אין פולטוסק

„נייער היינט", נומ' 22, פראַווינץ־שפיגל

אין פולטוסק האָט דער רב גוזר תענית געווען צוליב אַנ'אַר־טאַראַקטישען רעדנער.

און געשעהן איז עס אָט ווי אזוי:

די פולטוסקער שלימאַזקעס (שלומי אמוני ישראל) האָבען אַראַנ־געבראַכט זייערען אַ רעדנער, וועלכער האָט געהאַלטען אַ דרשה אין האַנדווערקער־פאַראיין. די חסידים האָבען דערביי נישט פער־געסען אַראַבצוברענגען אַלס שמירה פאַליציי.

די שלימאַזקעס האָבען אַבער געוואָלט מזכה זיין אויך דעם היגען בית־המדרש מיט אַ דרשה, און דאָס האָט באַגעזעצט אַ ווידער־שטאַנד מצד דער יונגעד, ווייל עס עקזיסטירט פון לאַנג אַנ'אַבמאַך מיט'ן היגען רב, אַז אין בית־המדרש זאָל נישט רעדנן קיין שום פאַרטיי־רעדנער, אפילו פון די אַרטאַדאָקסען.

דאָס מאָל איז דער דאָזיגער אָבמאָך ליידער געבראָכן געוואָרן, און דער בעל־דרשן האָט געמוסען רעדען. די יוגענד האָט אָבער פאָר קיין פאָל נישט געוואָלט איהם לאָזן רעדען און עס איז געקומען דערצו, אַז די יוגענד האָט געזונגען די „שבועה" און מען האָט דעם רעדנער אויסגעפיפען.

אויף מאָרגען, שבת, איז געקומען דער רב אין בית־המדרש אַריין און אויסגערופן:

„וועז איך בין נאָך געווען אין גאָסטיניז, איז אַמאָל געקומען אַ חזן דאָוונען אין שוהל, האָבען אייניגע געגענער איהם אויסגעפיפן. איז דער גאָסטיניגער צדיק ז"ל, וואָס האָט נאָך דאָן געלעבט געקומען אין די זאָקן פון זיין שטוב אין בית־המדרש און האָט גוזר־תענית געווען, און דא האָבן דאָך אַזוי פיל מענטשען געפיפן און מען האָט געזונגען אַ שבועה, דאָרף מען דאָך אַוודאי פאָסטען. על כן בין איך גוזר, אַז יום א' פרשת במדבר מוזן אַלע פון קליין ביז גרויס פאָסטען, אפשר וועט דער חטא פאַרגעבען וועלן".

פולטוסק

„מאָמענט", 1938, נומ' 42, 18 פעברואר

צווישען די 16—17 טויזענט אייוואויגער זענען ביז 42 פראָצענט יודען. דער היגער יודישער ישוב איז ניט קיין אַלטער. פריהער האָבען דאָ קיין יודען נישט געטאָרט וואוינען, וויל דאָס שטעטל האָט געהערט צו גלחים.

אין געזעלשאַפטליכער הינזיכט איז פולטוסק שטאַרק אַבגעשטאַנען. געווען אַ מאָל אַ גימנאַזיע, איז פון איהר גאָרנישט געוואָרען. נישטאָ קיין שום יודישע שול. פאָראָן בלויז אַ שבת־ובקע וואו ס'לערנען אַ 7—8 הונדערט קינדער. נישטאָ קיין פאָלקס־שול, נישטאָ כמעט אויך קיין האַנדוועַרקער פעראיין. לעצטענס האָט אונזער שטאָדט בעזוכט דער שליח פון „אָרט", ה' אָסטאַשינסקי, וועלכען ס'האָט זיך נאָך לאָנגע בעמיהונגען איינגעגעבען צו אָרגאַניזירען אַ קאָמיטעט פון „אָרט". ס'איז דורכגעפירט געוואָרען אַ דערגענג־צונגס־קורס פון דאָמען צושניידעריי אונטער דער לייטונג פון אינ־סטרוקטאָר ה' קאָזשען. דער קורס האָט געהאָט אַ גוטן ערפאָלג. איבער דרייסיג פערזאָן האָבען בעזוכט די קורסען. די טעג איז פאַרגעקומען דער פייערליכער עקזאָמען מיט'ן אָנטייל פון הויפט אינסטרוקטאָר פון „אָרט" אין וואַרשע, ה' גרינבערג. אונטער דער לייטונג פון ה' קומאַטקאָווסקי וועלן איצט אויך געפירט אַ טרי־קאָטאַזש־קורס. בראש פון דער „אָרט"־טעטיגקייט שטעהט פרוי דעליקטיס און סעקרעטאָר זוגער.

ג. ל.

ניזירען אַ קאָמיטעט פון „אָרט". פאָרזיצערין פונ'ם קאָמיטעט איז איינע פון די טיכטיגסטע געזעלשאַפטליכע טהוערינס, פרוי דע־ליקטיס. זי צוזאַמען מיט נאָך עטליכע פרויען פיהרען אַן די אַקציע צו בעשפייזען די קינדער פון דער שבת־ובקע. אַ חוץ איהר געהן אַריין אין קאָמיטעט די ה"ה גרינבוים, קהלה־סעקרעטאַר יאבלאָנקע, בזשעזינסקי און פרל' בורשטיין פון די האַנדוועַרקער, סעקר. יאנער, פרוי פיעקאָרזש, קירשענבוים, קאָפילעוויטש, פענסטער און אַנד.

דער קאָמיטעט איז צוגעטראָטען דורכצופיהרען צושניידעריי קורסען פאַר שניידער. אויך ווערט פראַיעקטירט אַ דערגענצונג'ס קורס פאַר סטאָליער, צושניידעריי קורסען פאַר מיידלעך, עווענטועל טריקאָטאַזש. אַ דאַנק דער ענערגיע פון דער פאַרזיצערין דאָרף מען האָפען, אַז די אַרבייט פון קאָמיטעט וועט זיך איינגעבן און אונזער שטאָדט וועט בערייכערט ווערן מיט עטליכע וויכטיגע יודישע אינסטיטוציעס.

ג. ל.

„מאָמענט", נומ' 232, 1938

מיט אַנערך אַ האַלב יאָהר איז ביי אונדז געגרינדעט געוואָרען אַנאַפטיילונג פון „אָרט". ס'איז דורכגעפירט געוואָרען אַ דערגע־צונגס־קורס פון דאָמען צושניידעריי אונטער דער לייטונג פון אינ־סטרוקטאָר ה' קאָזשען. דער קורס האָט געהאָט אַ גוטן ערפאָלג. איבער דרייסיג פערזאָן האָבען בעזוכט די קורסען. די טעג איז פאַרגעקומען דער פייערליכער עקזאָמען מיט'ן אָנטייל פון הויפט אינסטרוקטאָר פון „אָרט" אין וואַרשע, ה' גרינבערג. אונטער דער לייטונג פון ה' קומאַטקאָווסקי וועלן איצט אויך געפירט אַ טרי־קאָטאַזש־קורס. בראש פון דער „אָרט"־טעטיגקייט שטעהט פרוי דעליקטיס און סעקרעטאָר זוגער.

ג. ל.

משה צינוביץ

הרב הגאון
ר׳ יהושע׳לה מקוטנה

א.

הרב רבי ישראל יהושע מקוטנה היה ראש וראשון לגאוני פולין בדורות האחרונים. בקיאות וחריפות, „סיני" ו„עוקר הרים", התמזגו אצלו למזיגה מוצלחה ומופלאה במינה. הוא היה אוצר ספרים חי. בכוח זכרונו המופלא ידע בעל־פה את כל הבבלי והירושלמי ונושאי כליהם, מפרשים, פוסקים, ראשונים ואחרונים ויודע היה למנות דבריהם מלה במלה. כל אלה שחיו במחיצתו ידעו לספר, שגאון זה היה חוזר על משנתו בעל־פה, מסכתות שלמות, ספרים שלימים של פוסקים ו„שאלות ותשובות"; וכן ידע בעל־פה את התנ"ך ומפרשיו ואת כל המדרשים לכתבי קודש.

נוסף על כך היה גאון זה מחונן בשכל כביר, בעיון מרוכז בעמקנות וידע לשמור על קוי גבול מסוימים, שחידושי תורתו ופסקיו יהיו מושתתים על יסודות איתנים, ושלבי המשא־ומתן התלמודי, ליבובי הסוגיות הנידונות וחבלי היצירה התורנית יתנהלו לפי המטרה הסופית — „לאסוקי שמעתתא אליבא דהילכתא".

הסופר נחום סוקולוב, שהכיר את הגאון מקוטנה פנים אל פנים לרגל בקוריו בפלוצק (עיר גידולו וחינוכו של נ"ס), התבטא פעם עליו במילים אלו: — כל התורה כולה מסיני ועד ליסא (הכוונה לישיבתו של הגאון ר׳ יעקב בעל ה„נתיבות" בליסא, שמצודתה היתה פרושה על קהילות פולין, גם בחלקה הרוסי), כל המשנה ומקרא ופירושיהם, כל הספרות התלמודית הרחבה מני ים — הכל מצא קן ומשכן קודש במוח האיש האחד הזה". שמו היה נשוא תמיד בחרדיות על שפת כל אחינו בפולין. לגאונותו הדגולה הגיע גאון זה לא רק הודות לכשרונותיו המופלאים אלא אף בעמל שקדנותו הגדולה למופת. ואותו סופר נ"ס שיצק מים על ידי גדולי תורה מפורסמים בשחרית חייו, כותב על הגאון מקוטנה באחד ממאמריו על ערך הרבנות בישראל, כי: „למעלה משבעים שנה לא פסק פומיה מגירסא ואין כל ספק, כי למד גם בחלום. שעה אחת בחברתו טובה היתה מקריאת ספר שלם. שיחה אחת משיחותיו היתה דיה לעשות ממנה דרוש יקר".

התמדתו ושקדנותו הביאו אותו לידי כך, שסירב לקבל רבנות בקהילות גדולות, שמא יטרידוהו שם מתלמודו. כך, למשל, יודעים אנו שויתר על הרבנות בקהילת לובלין המפורסמת ובביאליסטוק שבחרה בו למרא דאתרא במקומו של הגאון בעל „עונג יום־טוב" (ברבנות זו זכה אח"כ רבה של סובאלק וראדום, הרב ר׳ שמואל מוהילובר). רבי ישראל יהושע העדיף לשבת בעיירה קוטנה — אף היא מהקהילות הידועות בפולין ושימשו בה רבנים מפורסמים — להשפיע בה מתורתו שלושים ושלוש שנה (לפני כן היה רב בפולטוסק, גומבין, וורקה ושרינסק). מכאן השיב בענינים הקשים שהיו שואלים אותו אף גאונים ידועים, ביניהם גאוני ליטא. הכל ראו בו מרא דאתרא בהילכתא של יהדות פולין.

ר׳ יהושע׳לה היה מקובל ונערץ בכל החוגים והשדרות; ואפילו שלא מבני ברית; וכן על הרשות הפולנית והרוסית, הודות למידותיו וגימוסיו ותכונות נפשו, תום וענוה, אהבת האדם, הצדק והשלום. הוא היה סמל הפרישות והטהרה, נקיון כפיים וברי־לבב, שנאת כבוד ובצע, מצניע לכת, מתון וסובלן — כל הסגולות הדרושות למנהיג רוחני של הציבור על כל חוגיו, שכבותיו ומעמדיו.

ב.

הגאון מקוטנה יצא לו מוניטין עוד בגיל העמידה, אם כי בחייו כמעט שלא נתפרסמו חידושיו ותשובותיו בדפוס.

אף בפירסום חיבורו „ישועות ישראל" על שולחן־ערוך חו"מ חלק א' (ורשה, תרל"ו) — עסק בנו יחידו, הרב משה פנחס טרונק, ממלא מקומו אחר־כך ברבנות קוטנה.

בשנים האחרונות נדפסו עוד שני חיבורים משלו, „ישועות מלכו" (תרפ"ז) ו„יבין דעת" (תרצ"ב), ועמל בסידורם וב־הדפסתם נכדו הרב יצחק יהודה טרונק (רבה האחרון של קוטנה), בצירוף חידושים משלו, קצת על הרמב"ם, קצת על שולחן־ערוך, יורה דעה וכמה עשרות תשובות בהלכה. כל מה שנדפס — לפי שיירי רשימות שהיה רושם לו המחבר באקראי — אינו מגלה לנו את הגאון הקוטנאי בשיעור קומתו ובמלוא מטענו הרוחני. אין כאן אלא מעין נצוצות מדמותו הרוחנית הכבירה של רבי ישראל יהושע מקוטנה, אשר האירה את עולם התורה בתקופתו.

מעניינות כמה מתשובותיו בספרו „ישועות מלכו" המפי־צות אור על ההווי הדתי בימיו בכלל, וגם על עמדתו לתור־פעות חדשות שהועלו אז לדיון על שולחן גדולי־התורה.

כך, למשל, בענין „התכלת" בציצות שהומצאה אז על־ידי הגאון האדמו"ר רבי גרשון הניך מראדזין ז"ל עם הסתיי־גותו בדבר הזה, הואיל ואין לנו ידיעה ברורה שזה תכלת חדעת גדולי ישראל היא, שהאידנא אין אנו מחויבים בתכלת. אינו אומר „קבלו את דעתי" בענין זה, כרבנים מפורסמים אחרים על ההכרח ל„הסיר התכלת". הוא משאיר פתח פתוח בדבר זה, שהוא רואה מהרהורי לבו ש„אפשר ומתנוצץ הגאולה" מחידושו זו של רבי גרשון הניך ליינר.

לעומת זה מוצאים אנו באחת מתשובותיו תקיפות דעתו כשהוא רואה באחת מהנהגות בית־הכנסת בטשנסטוחוב מעין „תיקונים בדת". כותב הוא בשנת תרמ"ג ל„הנכבדים האפרתים היקרים" שבקהילה ההיא, שתקנו תקנה בבית־הכנסת הגדול לקרוא את העולה לתורה רק ב„יעמוד": „כהן", „לוי", „שלישי" וכו' — מבלי להזכיר את שם ה„עולה" לתורה ואת שם אביו — שיש בזה הפרת חוק, והוא מסביר: „כשם שבחולי־הגוף, במחלה, אשר היא באברים הראשונים במעלה; במוח או בלב — כל נקב הכי קטן, אף כחדו של מחט, הרבה יותר מסוכן ממחלה כבדה, אשר באיברים אחרים, כמו יד או רגל — כך העוון הקל הנוגע בכללות ישראל חמור מעבירה הנוגע רק לפרט.

הגאון מקוטנה ראה ב„תיקון" זה גם משום פגיעה ב„כיבוד אב" כשאין מזכירים את שמו, כשבנו עולה לתורה.

ג.

מהקוים העיקריים בדמותו הרוחנית של הגאון הקוטנאי — הצטרפותו הגלויה לתנועת ישוב ארץ־ישראל ואף לתנועת חיבת־ציון, שהחלו אז לפעם בחלק מסוים של יהודי־התפוצה וביחוד ברוסיה. במובן זה, הגאון מקוטנה וחתנו הרב מקאליש, רבי חיים אליעזר ווקס, בעל „נפש חיה" — יחידים היו בקרב רבני פולין הקונגרסאית. יתר על כן, הגאון מקוטנה הרחיק עוד לכת, בו בזמן שחתנו „בעל נפש חיה" היסס להצטרף לתנועת חיבת־ציון המאורגנת וניסה לנקוט פעולה נפרדת בענין זה, נסיון שלא הצליח ברובו.

רבי יהושע'לה עצמו מצטרף לכמה מפעולותיו של ידידו הרב ר' ישראל מוהילובר ובא בדברים גם עם הועד האודיסאי בנידון זה. את נטיתו הנפשית לתנועת ישוב ארץ ישראל רואים אנו עוד בשנות השבעים, כשעודד רוחו של ר' צבי הירש קאלישר לדבר גדול זה. כבר אז כותב הוא לו:

„שמחתי בראותי גודל התאמצותו בדבר חברת ישוב ארץ ישראל, עשה תעשה וגם יכל תוכל, בל יפול לבבו ואל ירך מדברי המתנגדים, כי לא בהשכל ידברו. אשרי חלקם של המתאמצים בזה, כי מצוה גדולה היא להחזיק את המת־ישבים בארץ־ישראל".

קורת רוחו מתנועה זו שהוא רואה בה חזון גדול, ניכרת היטב במכתב תשובתו בנידון זה ל„הרב הגדול בוצינא קדישא מגזע תרשישים" — האדמו"ר רבי ישראל מקוצק, בדברים אלו: — „אין ספק שהוא (ישוב ארץ ישראל) מצוה גדולה, כי הקיבוץ (לא"י) הוא אתחלתא דגאולה, ובפרט מה שראינו עתה התשוקה הגדולה, הן באנשים פחותי ערך, הן בבינוניים, הן בישרים בלבותם — קרוב לודאי שתתנוצץ רוח הגבורה... ובזמן הזה שנשתנה בעוה"ת לטובה הן בסכנת הדרכים והן מצד עניות, בודאי היא מצוה גדולה".

וכן מענינת תשובתו בחיבורו הנ"ל על עזה ועבר הירדן המזרחי, שהן חלק בלתי נפרד מארץ־ישראל ומקודשת במס־גרת הקדושה הראשונה והקדושה לעתיד לבוא. הגאון מקוטנה הצטרף לדעתו של חותנו הנ"ל, בדבר אתרוגי קורפו, שיש עליהם חשש מורכבים והעדיף מהם את אתרוגי ארץ ישראל אם רק כשרים הם על־פי־דין, אף על פי שאינם מהודרים ביופי.

ד.

ביקורו בארץ ישראל בשנת תרמ"ו עם חתנו הרב ח. א. וואקס, עשה רושם על חכמי־ירושלים ויקיריה והכל חרדו לקראת החותן והחתן. התוצאות של ביקור זה: חיזוק כולל ורשה—פולין, בניית בתי מגורים נוספים לאנשי הכולל הזה והקמת תלמוד־תורה וישיבת „חיי־עולם" לבני פולין שב־ירושלים.

רבה זכותו של הגאון רבי ישראל יהושע בדברי ימי הישוב החדש, בהצטרפותו להרב ר' שמואל מוהילובר ורבי

יצחק אלחנן בהיתר העבודה בשנות השמיטה לפי תכנית מסוימת.

ויש לציין כאן, כי רבי ישראל יהושע טרונק היתה לו דעה משלו בנידון זה, ששאלה זו היא שאלה מקומית. הקולוניסטים צריכים לפנות בענין זה אל ראשי הרבנים הספרדים הוותיקים במקום, שהם הראשונים לבוא לארץ ישראל, ביחוד כשצריכים להתחשב עם הנימוק „חביבה עלי עדה קטנה שבארץ־ישראל" — והואיל והרבנים הספרדיים הנ"ל התירו את העבודה בשביעית, לפי תנאיהם הם, צריכים הקולוניסטים לציית להם בזה ואין רבני הגולה צריכים להיזקק לשאלה זו, אבל רבני הגולה לא שמעו אז לעצתו זו, נוצרה בינתיים ספרות שלימה של שו"ת בימים ההם, הללו מתירים והללו אוסרים.

סוף דבר היה, כי יצאה הוראת היתר מרבני קובנה, קוטנה, ביאליסטוק ועוד, ורובם של המתישבים החדשים התנהגו לפי ההוראות המיוחדות במסגרת ההיתר הזה.

✶

הגאון מקוטנה נפטר בכ"ה בתמוז תרנ"ג בגיל 72, ועתה מלאו ע"ז שנה למותו. רושם פטירתו היה ניכר בכל רחבי פולין. בין עשרות הרבנים המפורסמים שבאו לחלוק לגאון פולין את כבודו האחרון היו: הגאון האדמו"ר רבי אברהם מסוחאטשוב (מחותנו של הנפטר ויריד נפשו), רבי אליהו חיים מייזל אב"ד בלודז, רבי יואב יהושע בעל „חלקת יואב" אב"ד בגוסטינין (אח"כ — אב"ד קונסק) ועוד הרבה מפורסמים וגדולי־תורה. אף המפקד גדוד הצבא הרוסי שחנה בסביבת קוטנה נתן יום חופשה לחייליו היהודים, שיוכלו להשתתף בלויה זו.

מענייגת היא צוואתו של הנפטר הגדול: למעט בהוצאות הקבורה, לא להקם אוהל על קברו ואת הש"ס קנין כספו — למסור לצורך ישוב ארץ־ישראל.

משה צינוביץ

✶

ר' יהושע'לה — כך קראו אותו בפולין — נולד לאביו הרב החסיד ר' דוד ז"ל ולאמו הצדקת מרת דבורה ז"ל בחודש כסלו בשנת תקפ"א בקהילת פלוצק. בהיות הילד בן שנתיים לקחה אותו אמו ללבוב, כדי לבקר את אביו ר' דוד שלמד אז בישיבת הגאון ר' יעקב אורנשטיין בעל „ישועות יעקב" ובעת זקנתו היה רגיל לספר שהוא זוכר את צורת פיו של בעל „ישועות יעקב".

כמנהג הימים ההם בהיות ר' יהושע'לה בן שלש התחיל ללמוד ב„חדר" תורה ומפרשים וכשהגיע לגיל 6 למד כבר גמרא וכתב בעצמו חידושי תורה שלו. מורו ומדריכו של ה„עילוי" הצעיר, היה אבא ר' דוד. ר' יהושע'לה היה מתמיד גדול מנעוריו וכשנתנו לו לאכול לחם בחמאה, מעולם לא רצה לבטל את זמנו למריחת החמאה על הלחם, והיה אוכל את הלחם יבש אלא אם כן מרחה לו אמו את הלחם. והוא היה אוכל בחיפזון כדי שלא לבטל את זמנו מן הלימוד. כבר מנעוריו נעשה בקי בש"ס ופוסקים וכל ארבעת חלקי ה„שלחן־ערוך" היו שגורים על פיו. היה רגיל כל שבת קודש לעבור על שתי מסכתות שבת ועירובין, כמאתיים וששים דף גמרא. ה„עילוי" הצעיר ר' יהושע'לה היה ילד שעשועים של כל הלמדנים שבפלוצק.

בהיות ר' יהושע'לה כבן אחת־עשרה מת עליו אביו, אבל אמו הצדקנית השגיחה עליו והוא המשיך ועסק בתורה בהתמדה. כבן ארבע־עשרה התארס ר' יהושע'לה עם בת גילו מרת פרידה, בת הרב ר' חיים בן הרב הגאון מו"ה ר' יהודה מירביטש, אבל ר' חיים לא זכה להכניס את חתנו העילוי לחופה, כמה שבועות לפני החתונה חלה והלך לעולמו. ובכל זאת אחרי החתונה נשאר העילוי להיות סמוך על שולחן חותנתו שש שנים ועסק בשקידה בתורה.

מאביו ז"ל ירש ר' יהושע'לה את הזיקה לחסידות והיה נוסע מדי פעם בפעם אל הרבי הזקן מקוצק. פעם שהה ר' יהושע'לה בקוצק יותר משלושה חדשים והרבי מקוצק שהיה רגיל להדריך את כל אחד מחסידיו על פי דרכו, קרא את ר' יהושע'לה לחדרו ואמר לו: „לפי דעתי אתה צריך לחזור הביתה, ולעסוק בתורה ונראה מה יצא ממך". הוא הכיר באברך הצעיר שנוצר לגדולות ועליו להיות בעתיד „רבם של כל בני הגולה" ופוסק הלכות, ולא רצה שיבטל את זמנו עם חסידים בקוצק. ר' יהושע'לה שמע בקול רבו, חזר הביתה והשקיע את עצמו כולו רק בתורה. חברו וידידו הצעיר הגאון מסוכטשוב היה רגיל לספר שחותנו הרבי מקוצק העריך מאד את ר' יהושע'לה כגאון ובקי בכל חדרי תורה, ובעיקר מצאה חן בעיני הרבי מדת האמת שבו על שאיננו נושא פני איש. וכשנתקבל ר' יהושע'לה כרב בקהלות שונות היו שם מחסידי קוצק, בכל פעם כשנסעו החסידים לקוצק אל הרבי התענין הרבי מקוצק לדעת מה שלומו של הרב הצעיר, ואף שבימים הבאים לא סר ר' יהושע'לה למשמעתו של שום „רבי" אחרי הרבי מקוצק — נשאר „חסיד" כל ימיו.

בקהילת פלוצק, כהן כרב בשעתו הרב הגאון המפורסם ר' חיים אורבך מלנטשיץ בעל „דברי חיים" וגם הוא העריך מאד את ה„עילוי" הצעיר ובכל פעם השתעשע אתו בדברי תורה והלכה. כבר בתקופה ההיא, בהיותו עוד צעיר לימים תפס ר' יהושע'לה עמדה חשובה בחיי הקהילה בפלוצק. בימים ההם החליט הפרנס הידוע ר' שלמה זלמן פרנר מוורשה

לעשות את הנסיון לחולל מהפכה בחיי ההמונים היהודיים העניים, על ידי העברתם לעבודת אדמה, למען יתפרנסו מיגיע כפיהם. קנה אחוזה במחוז פלוצק והושיב בה יהודים לעבוד בשדות. שם האחוזה היה „קוכארי" וכדי למשוך את היהודים לעבודת האדמה, יסד ר' שלמה זלמן גם ישיבה באחוזה ההיא והזמין את הגאון הצעיר ר' יהושע'לה לבקר אצלו באחוזה, הוציאו אל השדות והראה לו כיצד יהודים עובדים אדמה, וגם לומדים תורה בשעות הפנויות מעבודה.

(גלבר, „היהודים והמרד הפולני", עמוד 21)

✶

הרב הגאון ישראל (אליהו) יהושע טרונק, שבפי העם נקרא בקיצור בלשון חיבה: רבי יהושע'לה, אך למרות הקטנה שבשמו היה ידוע בסביבתו הקרובה והרחוקה, ואף בחוגי הרבנים בכל תפוצות ישראל כגדול בין הגדולים ובאנציקלופדיה הרוסית־היהודית צוין בתואר „גדול התלמידים בעולם". לשלשת שמותיו נודעת סמליות היסטורית משלהם. בכך נתכוון אביו ר' דוד להתוות את דרכו בחיים בכיוון הגדולה בתורה ומיזוג הזרמים שפילגו לפנים את בית ישראל. לפיכך קרא „ישראל" על שם רבי ישראל בעל־שם־טוב; אליהו — על שם הגאון מווילנה ויהושע — על שם „פני יהושע". בשמוש כללי הושמט השם „אליהו", ובפי העם נקרא בשמו השלישי בלבד, וגם הוא בהקטנה של חיבה: ר' יהושע'לה, אבל בהלכה למעשה החמיר על עצמו להזכיר את שמותיו במלואם. וכשבתו הרבנית מקליש נתגרשה מבעלה הראשון, והיה צורך לכתוב בגט את שם אביה, הורה לכתוב לה שני גיטין, באחד — בת ישראל יהושע ובשני — בת ישראל אליהו יהושע.

בדרך שני הגדולים ששמותיהם נקראו עליו, הבעש"ט והגר"א, הלך גם בחיבת ארץ־ישראל, ובימיו, כשחיבה זו החלה נוגעת בשאלות הלכה למעשה והחלה תובעת מעשים, תרם לה את חלקו באומץ ובמרץ.

הגאון ר' יהושע'לה שקד ככל האפשר בתחומי ההלכה להקל ולא להחמיר, כדי שההלכה תתקיים וגם העם יוכל להתקיים. הנה כי כן היתה אז החמאה מיצרך חיוני מאד ליהודים תושבי הערים בפולין, אבל לא היתה אפשרות לספק להם חמאה מתוצרת יהודית בלבד, באו שוחרי חומרות וביקשו ממנו להכריז איסור על חמאת נכרים. אך הוא דחה אותם בנימוקים מבוססים בהלכה ובהתחשבות בצרכי המוני עם, והתיר להם להחמיר על עצמם, אבל בלא להעיק בחומרותיהם על אחרים. וכן נהג בנוגע לאכילת כופתאות בפסח, שהמחמירים הציגו אותה כאיסור גמור, והוא, בהיותו רב צעיר בעיירה שרנסק שליד פלוצק, התחשב במדת היכולת של המוני העם לעמוד בחומרות, ולא הסתפק בהוראה להיתר, אלא אף הציג בחלון ביתו כופתאות לראווה בפסח למען ידעו המוני העם, שבאכילת כופתאות אינם פורקים מעליהם עול המצוות.

(א. ש. אלברג, „הבוקר", 17.5.58)

✶

בשנת ת"ר בהיותו כבן תשע־עשר נתקבל כרב בקהילת שרנסק וישב שם שבע שנים בכבוד ובמנוחה. בשרנסק יסד ר' יהושע'לה ישיבה והוא בעצמו היה ראש־הישיבה. מישיבה זו יצאו הרבה תלמידי־חכמים בפולניה. בפרק זמן זה היה רגיל ר' יהושע'לה להפגש עם הגאון המפורסם ר' אברהמלה מטשכנוב שהיה מזדמן לעיתים קרובות לשרנסק. הגאון מטשכנוב אף שהיה קשיש ממנו העריכו מאד.

בשנת תר"ז עבר ר' יהושע'לה משרנסק לקהילת גומבין במקומו של הגאון הצדיק ר' שרגא פייבל דנציגר מגריצה שעזב את קהילת גומבין. כאן בגומבין התחיל לכתוב ולענות תשובות לשואליו. מאותה תקופה נשארו שתי תשובות בספרו „יבין דעת" בליקוטי שו"ת סימן ז' משנת תר"ז „לתלמידי החריף המופלג חכם לב מו"ה חיים מרדכי" (תלמידו זה הוציא אח"כ את ספר הכריתות לר"ש משנץ עם הערותיו והיה ידוע כתלמיד־חכם גדול), ובסימן כ"ז שם „להרב ר' יצחק מזיכלין' משנת תר"ח.

אולם כאן בגומבין פרצה מחלוקת נגדו. ואף שקודמו ר' שרגא פייבל בא לגומבין במיוחד כדי להשקיט המחלוקת ולהסביר להם שידעו איך להתנהג עם רבם הגדול, לא השפיע עליהם ובסוף כעבור שלש שנים בשנת תר"י עבר לוורקי. בוורקי נתפרסם ר' יהושע'לה כגדול הדור והתחילו לפנות אליו בשאלות מכל קצוי פולין. מאותה תקופה נשארו ממנו תשובות שונות שנדפסו בספרו „ישועות מלכו" סימן ל"א משנת תרי"א ובספרו „יבין דעת" תשובות סימני ט', י', י"ב, י"ד, ט"ו, י"ז, י"ח, כ' ועוד משנים תרי"א—תרי"ג.

בוורקי גר אז הצדיק ר' מנחם מנדל קאליש, בנו של הצדיק ר' יצחק קאליש. הוא היה ממעריציו של הרב הגאון ר' יהושע'לה, והיה רגיל לבקר את ר' יהושע'לה בכל רגל, לקיים מאמר חז"ל „חייב אני לקבל פני רבי ברגל". לאנשי שלומו היה אומר „כל זמן שר' יהושע'לה מכהן כרב אצלנו בוורקי, אני ישן במנוחה, כי סומך אני עליו כי כל ענייני הדת מתנהלים כתקונם".

בשנת תרי"ג כשנודע לצדיק ר' מנחם מנדל שר' יהושע'לה עומד לעזוב את וורקי, כדי לעבור לפולטוסק בא אליו והציע לו שישאר בוורקי והוא בעצמו יוסיף לו על משכורתו מכיסו. גם חסידי וורקי מכל פולניה היו נהגים כבוד ברבם. ר'

יהושע'לה, ותלמידי חכמים שביניהם היו רגילים להכנס אליו ולשוחח אתו בדברי תורה. הגאון הצדיק ר' בעריש מביאלה, בנו של הגאון ר' אברהם מטשכנוב, מחשובי חסידי וורקי, היה גם כן מבאי ביתו של הרב יהושע'לה.

בכל זאת לא נתרצה ר' יהושע'לה להשאר בוורקי ואחרי שישב שם כשלוש שנים עבר בשנת תרי"ג לפולטוסק ושם נולד לו בנו יחידו הרב ר' משה פנחס שהיה אח"כ ממלא מקומו בקוטנה. בנו זה נשא לאשה את בתו של הגאון ר' אברהם מאיר אבד"ק ביאלובו'ג, שהיה בנו יחידו של הצדיק ר' ישעיה מפרגה וחתנו של הצדיק ר' יצחק מוורקי. בחתונה של ר' משה פנחס השתתף ר' מנדל מוורקי כדוד הכלה ור' יהושע'לה אמר אז לצדיק הוורקאי: „אני מוסר לכם את בני יחידי בגוף ובנפש" ובנו זה באמת הצטיין כצדיק ותלמיד־חכם.

בפולטוסק כיהן ר' יהושע'לה שמונה שנים. אח"כ עבר לכהן כרב בקוטנה בטבת תרכ"א, ושעל שמה נקרא ר' יהושע'לה קוטנר.

ושם ישב עד ליום פטירתו.

(מתוך „גוילין" — למחשבה דתית־לאומית, חוב' י"ח, ת"א טבת תשכ"ד, דצמבר 1963)

מתכונותיו ומהלך מחשבתו

המשיכה לקוצק: כשהגיעה הדה של החסידות הקוצקאית לאזנו של גדול הלמדנים, חריף המוח ומעמיק החקר הגאון מקוטנה — נמשך לשם... וכי מי לא נמשך בימים האלה לקוצק? מקור התורה והיראה, גאונים בעלי שכל וסברה חוקרים ומבקרים וכל מי שהיה לו מוח בקדקדו, נמשך לריכוז הגדול ביותר של אנשי מעלה, ששאבו את היותם מהארי החי, רבי מנחם מנדל מקוצק. שם מצאו פורקן לחריפותם המצטברת על ידי דרבון חברים מביני דבר ועדיני שכל. על חבורה זו נמנה ר' יהושע'לה קוטנר, חריף המוח ואנין הדעת.

מספרים עליו שפעם אחת נסע לרבי מקוצק והתמהמה שם י"ד שבועות עד שמכר את מלבושיו מעליו למזונות...

ואע"פ שלבסוף נפרד מקוצק — עם זאת התנהג בחסידות וביקר בחצרות צדיקים וקיים אתם יחסי ידידות.

„בדליכא כולא עלמא לא פליגא": ר' יהושע'לה הצטיין במידת החסד והצדקה והיה ידוע לבעל לב טוב. פעם אחת התדיינו לפני בית דינו שני בעלי דין בדבר „חנווני על פנקסו". התובע שהיה סוחר אמיד דרש בתוקף את כספו מהנתבע שהיה עני ולא היה לו לשלם. ראש הדיינים חייב את הנתבע לשלם והסתמך על אחד הפוסקים. ר' יהושע'לה ישב בחדרו שגבל עם חדר בית הדין, כשדלת חדרו פתוחה. כששמע את פסק הדין וטענותיו של הנתבע, יצא מחדרו וניגש לראש הדיינים ובטון אבהי אמר: אף הפוסק הזה שהסתמכת עליו, אם לא היה לו לשלם, גם הוא לא היה משלם... בפנים מחייכות פנה לנתבע והושיט לו את ידו ואמר: סע לשלום, אין לך, אֲל תשלם. „בדליכא כולי עלמא לא פליגא".

„כשגגה היוצאת מפי השליט": מספרים על הגאון מקוטנה שנוסף על גדולתו בתורה יצא שמו לצדיק ואיש מופת. רבים באו אליו להתברך מאמרי פיו ולבקש ממנו ישועה ורחמים. אחרי פטירתו של האדמו"ר רבי יחיאל מאיר מגוסטינין, קבל „פתקאות" (רבישע „קוויטלעך") משוחרי פניו, לבקש בעדם ישועה או רפואה. אך בגלל מקרה מזעזע פסק לזמן מה מלקבל „פתקאות".

וזה דבר המקרה:

אחד מתושבי עירו חלה במחלה אנושה, בצר להם פנו אנשי ביתו לרבם ורשמו את שמו של החולה ב„פתק", כנהוג אצל האדמו"רים.

רבי יהושע לקח את הפתק ועיין בו, אך בהיותו שקוע בדבר הלכה, הפטיר ואמר טריפה... המזכירים הבינו את פשר תשובתו ופרצו בבכי מר. אף הוא עמד מיד על טעותו, אך הדבר היה כשגגה היוצאת מפי השליט והחולה לא עמד יותר מחליו.

אשר לא ידע צורה של מטבעה ושל פירסום: מעולם לא היה לו כיס של מעות ואת כל הכנסותיו מהרבנות צוה למסור לאשתו ז"ל ולא שם דעתו לכל זה, ונודע כי הרבה פעמים, לרגל עומק עיונו, לקח שטרי כסף, שהיו מונחים על שלחנו — להבעיר בהם מקטרתו...

כאשר נתמלאו לו בשנת תרנ"א 70 שנה, רצתה הקהילה דפה לעשות פומבי לדבר ולפרסם בכל העולם, כדי לחוג את יובלו. אבל הוא מנעם מזה והגיד ברוב ענוותנותו: „אינני יודע איזה דבר בלתי מצוי מוצאים בי? כמו שיש ילדים המקדימים ללכת לעומת שאר ילדים ובכל זאת לא כל המקדימים נעשים לרצים ולבסוף המקדימים והמאחרים הולכים בשווה, כמו כן עמדי, נולדתי בכשרונות גדולים לעומת שאר ילדים, אבל לרץ לא נעשיתי".

נצא לקבל את התורה: נערץ ונקדש היה ר' יהושע'לה מקוטנה בין כל גדולי הדור. פעם אחת ביקר אצל הרבי ר' יחיאל מאלכסנדר, כשהתקרב רבי יהושע'לה לחצרו, נכנס ר' יחיאל לבית מדרשו ואסף את כל הנמצאים שם, באמרו: יהודים, נצא לקבל את התורה. בשמחה רבה רץ לקראתו כשאחריו צועדים כל חסידיו.

(מתוך „הרבי מקוצק", כרך שני, עמ' תקנח—נט—תקס, הוצ' „נצח", ת"א).

הרב הגאון החסיד ר' אלעזר הכהן

הרב החסיד ר' אלעזר הכהן נולד בשנת תקנ"א לאביו ר' זאב הכהן מפרנסי קציני ונגידי ווארשה ואחד המיוחד שבגדולי יחוסיה. מוצא משפחת כהן זו בווארשה מגיעה עד למשפחת הגאון ר' שבתי הכהן בעל הש"ך („שפתי כהן"), מיוצאי חלציו של הקדוש המקובל ר' יחיאל מיכל מנמירוב, המפורסם לנו מגזירות ת"ח ולמעלה בקודש.

ר' זאב כהן, יליד קראקא, היה מפורסם בעיר מושבו ווארשה בשם ר' וועלוויל „לייפציגער", בנסעו תכופות לירידי לייפציג המפורסמים בתור איש עסקים ובאנקאי בעל שם בעיר מגורו הנ"ל, בירת פולין, ומחוצה לה.

בשנת תקע"ג (1813) נסע זאב כהן בתור פרנס הקהילה ביחד עם הפרנס הווארשאי השני ר' מיכל ראווער־עטינגער לפאריז, להביא לאלכסנדר הראשון — בהמצאו שם אז, אחרי נצחונותיו על הקיסר נפוליון — את ברכת הקהילה היהודית שבווארשה. בדרכם לפאריז עברו את העיר פוזנה. שם נתקבלו בכבוד גדול ע"י הגאון ר' עקיבא אייגר וכן חילק להם כבוד מר אנשל מאיר רוטשילד מפפד"מ בעת עברם עיר זו בדרכם לפאריז.

ר' אלעזר הכהן קיבל חינוך תורני מושלם ליד הוריו בווארשה. בגיל תשע שלח אותו אביו לפלוצק, עיר מלאה תורה בימים ההם, כדי להיות גולה למקום תורה. חברו בלי־מודים בפלוצק היה הצעיר ר' אברהם, שברבות הימים התפרסם כהגאון הצדיק ר' אברהם מצ'כאנוב. אלה השניים למדו אז יחד ומאז נשארו לידידי־נפש לכל ימי חייהם.

ר' אלעזר הצעיר חוזר לבית הוריו, שוקד באהלה של תורה. הוריו רואים בו כלי מחזיק ברכה לתורה ולתעודה. האמא שרה רחל, נודעת בצדקתה וביראת שמים ובמידות טובות — אף היא עזרה הרבה לכך שבנם יקדיש עצמו לעולה של תורה. וזכו האבא והאמא שבנם יקירם זה מצא לו את זיווגו המתאים בבתו של הגאון ר' יעקב לורברבוים, אב"ד ליסה (מחוז פוזנה) בעל ה„חוות דעת", „נתיבות המשפט" ועוד ספרים דגולים. ר' אלעזר הצעיר מסתופף שנים מספר על יד חתנו בליסא, מתעלה בלמדנות עמקנית ובנתיב העיוני והמעשי בפוסקים ובהוראה הלכה למעשה, כאחד מגדולי התורה וחשובי הרבנים שבדורו הוא.

לאחר זמן־מה חוזר ר' אלעזר לבית הוריו בווארשה. ההורים מתקינים לו דירה מרווחה, אשתו הצעירה מנהלת עסקי מסחר באריגים והוא עצמו עושה לו תורתו אומנתו. כבר אז נתכבד ר' אלעזר בהצעות לקבלת רבנות מקהילות חשובות, אך לא רצה ליהנות מכתרה של תורה ויואיל לשבת בווארשה כאיש פרטי כיושב באהלה של תורה.

בתקופת הזמן הנ"ל התחיל ר' אלעזר הכהן להשתייך לתנועה החסידית שתקעה לה יתד גם בווארשה היהודית בקרב בני נוער מסוימים ואף במעמד החוגים האמידים. במשך הזמן נצטרף האברך התורני הזה בריש גלי לתנועה החדשה הזאת. מורו ורבו הראשון בחסידות שהשפיע עליו להשאר דבק בחסידות ולהיות נאמן לה לכל ימי חייו, היה האדמו"ר המפורסם ר' שמחה בונם מפשיסכה. אחר כך הסתופף בצל תלמידו ממלא מקומו האדמו"ר המפורסם ר' מנחם מנדל מורגשטרן שפעל לברכה בטומשוב (פלך לובלין) ובקוצק; אצל איש נודע זה מצא ר' אלעזר הכהן את סיפוקו ועולמו הרוחני המלא. אמנם ר' אלעזר התודע גם לאדמו"ר המפורסם ר' ישראל הרוזינאי בסאדיגור, אולם רבו ומדריכו הקבוע נשאר ר' מנדל הקוצקאי שהיה נחשב כאחד מתלמידיו הרא־שונים במעלה. אף בתקופת התבודדותו הידועה של הקוצקאי שמיאן לקבל אנשים, אך לר' אלעזר הכהן דלתו היתה פתוחה ותקופת זמן מה היה ר' אלעזר בעל התוקע*) בראש השנה לפני הקוצקאי.

*) בקשר לכך מספרים מעשה־פלא: פעם אחת חלה ר' אלעזר ימים מספר לפני רה"ש ובערב החג סבל כאבים גדולים בגרון, לכן השש מאד שלא יוכל למלא את השליחות הגדולה שהרבי הטיל עליו. הוא ניגש, איפוא, לרבי אחר תפילת מעריב של רה"ש וביקש ממנו שיתפלל עבורו למחרת בתפילתו הקדושה שה' ירפא אותו וישלח לו רפואה שלמה.

כששמע ר' מנדל, כי ר' אלעזר חושש, פן לא יוכל לתקוע מחמת כאבי הגרון, אמר לו: — הנני אומר לך כי איש אחר מלבדך לא יתקע מחר אצלי.

הרבי ציווה להביא לו את נעלי החורף שלו המרופדים בפרווה. ושר' אלעזר ינעל אותן ומבטיח לו שעד מחר יבריא. וכשר' אלעזר לא יכול היה לנעול אותן בשום פנים בגלל שהיו קטנות מכפי מידתו — ציווה עליו הרבי מקוצק לנעול אותן אפילו ע"י „דחק". הנעיל אותן כשלחצו מאד על רגליו ובקושי רב הגיע למקום התפילה. אך כשניגש ל„תקיעות" הרגיש פתאום הטבה רבה בכאב גרונו והתקיעות יצאו מפיו בקול חזק וצלול כאילו לא סבל כלל קודם לכן.

ר' מנדל עמד בפינתו והאזין בכוונה רבה לתקיעותיו כשפניו היו בוערים מקדושה ושמחת מצוה...

גדולה היתה האחוה בין ר' אלעזר ובין תלמידו וותיקו השני של הקוצקאי, הלא הוא ר' יצחק מאיר בעל ה„חידושי הרי״ם". ברית כרותה היתה להם לכל ימי חייהם בבחינת אהבת דוד ויונתן. ידידות זו תרמה בהרבה לחישול וגיבוש דמותו הרוחנית של ר' אלעזר הכהן הן בעניני חסידות ובהנ־ הגתו הרוחנית־אישית, כפי שהוא מתראה לפנינו אחר־כך והן בתור למדן ורב בישראל בקהילות חשובות ודרכי הנהגתו על בני קהילותיו שבהם פעל אחר־כך בהצלחה שנים מרובות.

בתקופת התגוררותו בווארשה, היה ר' אלעזר הכהן גם פרנס הקהילה. ופעם אחת עשה ביחד עם שני פרנסי קהילת ווארשה, ר' יחיאל מיכל ראווער ור' זלמן פוזנער (שניהם מחוגי ה„מתנגדים") השתדלות מיוחדת בפני נציב פולין, הנסיך פאסקביץ, לבטל גזרות רעות שזממו עליהם תקיפים שונים מצד תושבי פולין. באותו זמן נהיה מצבו הכלכלי של ר' אלעזר בווארשה דחוק מאד. אביו ר' זאב השאיר אחריו לאחר פטירתן מאה וחמישים אלף רובל מזומן וחנות גדולה של כל סוגי משי וצמר וחילק את זה ליורשיו. החנות נשארה בידי ר' דוד, אחיו של ר' אלעזר, לאחר שיקבל תמורה כספית על כך. אשת ר' אלעזר היתה כאמור לעיל סוחרת עצמאית אך ללא הצלחה יתרה. ר' אלעזר ניסה להיות אף הוא פעיל בעולם העשיה. נהיה לקבלן. קיבל עליו לבנות מבצר צבאי ליד ווארשה לשלטון הרוסי, אך לא הצליח, איבד חלק רב מרכושו בשל זה, עד שאמו הצדקנית כיסתה את הגירעון שלו.

באותו זמן (שנת תרצ״ט) נפטר הגאון ר' שלמה זלמן, בעל „חמדת שלמה", אב״ד דווארשה (ר' אלעזר הכהן הדפיס אז חוברת „מספד תמרורים" על הגאון הנ״ל, זה בכורי פרי רוחו, להיותו אח״כ יקר המציאות; נדפס כעבור ששים שנה מחדש, וצורף לספר „חידושי מהראק", חלק ראשון). שלושה מועמדים מבין אברכי ווארשה התורניים באו בחשבון למשרה נכבדה זו: ר' יצחק מאיר הנ״ל, ר' אלעזר הכהן ור' חיים דווידזון וזכה בכך דווקא השלישי. הניתוק של פרנסי ווארשה בזה: „לא מן הניתוס ומההגיון לבחור כרב ראשי בווארשה, המלאה חוגים מחוגים שונים — באחד האברכים החסידים המסתופף שנה בשנה בחצרות רביים וצדיקים, ווארשה זקוקה לרב שיידע לגשר על כל החוגים: חסידים, מתנגדים, נאורים, למדנים, עמך, וכו'. והם, פרנסי ווארשה, ראו אז את מבוקשם בו, בהרב חיים דווידזון.

בינתיים זקוק היה ר' אלעזר לסידור חמרי, ובאה בחשבון בשבילו משרת רבנות, והוא נתמנה לרב אב״ד בקהילת מאקוב הוותיקה, מקום שם כיהנו לפני כן רבנים מפורסמים, ביניהם הגאון החריף ר' אריה לייב צונץ. המציע לרבנות זו היה איש נכבד ר' שלמה יואל ממאקוב, שהיה בא תכופות לווארשה בעניני מסחר והכיר את הגאון ר' אלעזר מקרוב. בדלית ברירה, בהתחשב במצבו הכלכלי הדחוק, הסכים ר' אלעזר להיות רב בישראל ויקבל עליו רבנות מאקובה. זקני מאקובי ידעו לספר, כי בדרשתו הראשונה של ר' אלעזר כרב העיר מאקובה, זרקה אמו הצדקנית מטבעות כסף מעזרת נשים שבבית הכנסת לעניי העיירה והם לקטו אותן אחת־אחת.

רצה ר' אלעזר לשבת בשלוה במאקוב ונסתבך באנשים שלא רצו לקבל מרות הרב אב״ד, והוא, אשר דרך הצדק וההלכה היתה תמיד לפניו, ללא משוא פנים — לא מצא עצמו טוב בעיירה זו. יודעים לספר, כאשר נודעו הדברים להאדמו״ר מקוצק, נענשו רודפי ר' אלעזר על־ידי הקפדתו של הקוצקאי, הם ירדו מנכסיהם והמרא דאתרא ידע כבר מספר שנות שלוה במאקוב. אולם כשרק קיבל כתב רבנות מאנשי פולטוסק, נענה ברצון להזמנה זו ויעבור אליהם למלא תפקיד רב־אב״ד בעיר זו.

על זיקתו של ר' אלעזר הכהן לפולטוסק בתקופת רבנותו הראשונה, מוצאים אנו בספרו „חידושי מהראק" (חלק ראשון). יש גם בעקיפין בספר זה פרטים אחדים לתולדות הקהילה הצעירה הזאת, שהוא היה, כפי הנראה, רב־אב״ד ראשון שלה.

והנה פרט אחד בענין התקנת עירוב בפולטוסק בדברים האלה: „כי בפה פולטוסק היא מעיירות שלא היה רשות לבני ישראל לדור קודם שכבשו המדינה פרייסען (זה היה בשנת תקנ״ה — 1795: מ. צ.), ועל ידי זה לא היה בפה עירובין ועלה על רעיוני לעשות בדבר העירובין. אולי יתן ה' שאהיה אנכי לאיש מצליח לזכות את הרבים בזה הדבר. ראשית כל ערכתי כתב בקשה לשר הפאוויאט (המחוז) ואבקש ממנו בעל־פה על אודות הרשון אשר בטובו ובחסדו יתן רשות לזה, אבל לא נעתר לבקשתם".

בספר הנ״ל חלק ראשון (חלק אורח חיים, הלכות ברכת ההודאה, סימן רפ״א) מביא הרב ר' אלעזר הכהן בדבר בית הכנסת שנהרס בק״ק פולטוסק, בהיותו שם יושב על כסא הרבנות, שלא היה מקום להתפלל שמה ובהשתדלותו ובחרי־ צותו נבנה מחדש ולכבוד הבנין הקדוש הזה נשא מדברותיו דרוש נאה ופלפול השייך לענין הלכה ועשה הלכה למעשה ובירך על שמחת לבו שמחשבתו הקדושה יצאה לפועל והבית־ הכנסת נבנה מחדש, והוא בירך על כך ברכת שהחיינו והוציא את הרבים בברכת „שהחיינו" זו.

ענין מיוחד לחיי המסחר בפולטוסק בימים ההם, לרגל בירורו ענין פסק־דין־תורה בנידון דלהלן ואשר נמלך במחותן שלו, הגאון ר' חיים אלעזר וואקס, בעל „נפש חיה" (אב״ד פיוטרקוב), במכתבו אליו מ־כ״ח בתשרי תר״ד (1843), פה פולטוסק. שם מדובר בחוזה (קאנטראקט), אשר התחייבו עצמם

(סוחרים מסוימים בפולטוסק) להעמיד אחר הפסח ספינות להוליך לדאנציג במקח שנים עשר ר״ט (רייכסטאלער) כל לאסט (מטען) לדגן חיטין. והנה הגאון ר׳ חיים אלעזר בתשו־ בתו מתאר את הרב הפולטוסקאי הזה וקורא עליו: „הרב הגאון, חריף ובקי, המפורסם, פאר הדור והזמן". אותו הדבר גאונים ואדמו״רים מפורסמים — מתארים אותו בנוסח הנ״ל.

שנים אחדות בלבד ישב ר׳ אלעזר הכהן בפולטוסק, אנו רואים אותו אחר־כך כרב אב״ד בסוכאטשוב (בשנות ת״ר— תרי״ב), בפלוצק (תרי״ח—תרכ״א) ושוב פעם בפולטוסק (תרכא—תרל״ב), לאחר הפצרות מרובות מצד פרנסי הקהילה שישוב אליהם שנית (זה היה לאחר שהגאון ר׳ יהושע טרונק, ממלא־מקומו ברבנות פולטוסק — עבר לקוטנה). הרב אלעזר הכהן ניאות לכך, היות שפולטוסק יותר אדוקה וחסידית מפלוצק, שחסידיה מועטים הם וגם רבו שם נאורים ומתבוללים שלא קיבלו ממנו מרות בעניני הנהגת העיר, וגם לא היו מרוצים ביותר מדברי התוכחה והקפדנות הדתית שהרב אלעזר הכהן נקט בהם, בעת שבתו אצלם.

אחת עשרה שנה פעל לברכה הג״ר אלעזר הכהן בפולטוסק, הרים קרנה של העיר, השריש במקום חיי תורה וחסידות ובמקום זה גודלו וחונכו יוצאי חלציו לתורה ולתעודה ולאמונת צדיקים. בתור אב״ד פולטוסק הספיד בשנת תרכ״ו את חבר נעוריו וידיד נפשו הגאון האדמו״ר ר׳ יצחק מאיר מגור במעמד קהל רב, ביניהם רבנים וחסידי גור מובהקים מעיירות הסביבה.

לאחר תום ההספד התקיימה על־ידו בפולטוסק אסיפה פנימית של יוצאי חלציו משפחתו ועוד מספר חסידים שהיו כרוכים אחרי ר׳ אלעזר. הם ניסו להשפיע עליו לקבל עליו התמנות אדמו״רית, אבל ר׳ אלעזר לא הסכים לכך בשום אופן והביע במפורש שהוא רואה עכשיו כאדמו״ר שלו — את הגאון הצדיק ר׳ אברהם לנדא בציכאנוב, אם־כי צדיק זה לא נוטה במאומה מנוהגי השלחן־ערוך ונוהג בתפילתו בנוסח אשכנז.

הצדיק הציכאנובי לא רצה לכתחילה בכך ורק אחרי הפצרות מרובות ודברי שכנוע של ר׳ אלעזר שבא אליו במיוחד בבקשתו זו — נעתר לכך. ועדה גדולה של חסידים מופלגים דבקה בצדיק הזה ובראשם — הגאון החסיד הפול־ טוסקאי ר׳ אלעזר הכהן.

כאמור לעיל, ישב ר׳ אלעזר בפולטוסק כאחת עשרה שנה, ונדמה היה שפה כבר מקום תחנתו האחרונה בחיי פעליו המבורכים, אולם לא כך היה הדבר. רבנות סוכאצ׳וב נהיתה אז פנויה. פרנסי קהילה זו מפצירים בר׳ אלעזר שיחזור שוב אליהם. ידה של הרבנית היתה בזה, כי היא רוצה בשנותיה האחרונות להיות בסמוך לקברו של בן זקונים המופלא ר׳ אפרים, שמת על פניהם בימים ההם, עם שבתם בפעם הרא־ שונה במקום זה.

ר׳ אלעזר הכהן מתחשב במשאלה זו ועובר עם הרבנית לסוכאצ׳וב. כשמונה חודשים אחרי עברם לסוכאצ׳וב, נפטרה אשת הרב הצדקנית, בת הגאון ר׳ יעקב ליסער. הרב ר׳ אלעזר נשאר כבר בעיר זו עד ליומו האחרון. הוא כבר אז זקן מופלג וחלוש מאד, אולם גם אז, למרות זקנותו המופלגת וחולשתו הרבה, היה מלא וגדוש בתורה ובעבודת השם. השיב על שאלות בהוראה וכתב חידושי תורה עד ליום פטירתו ב־כ״א בחשון, תרמ״ב (1881), בגיל תשעים ואחת.

בספר „בית קוצק", חלק א׳ (ירושלים תשי״ט) למר יהודה לייב לוין מוצאים אנו (לאור ספרי מקורות קודמים) על שנותיו האחרונות של ר׳ אלעזר הכהן בתיאורי דברים כאלה: „בני עירו וחסידים רבים נהרו אליו ולעת רעוא דרעוין בשבת פתח את שער ביתו וניהל השלחן: כולו קורן אור ומלא התעוררות עד כי נדמה כי מלאך הוא. פעם התלהב ואמר: — הרב ר׳ אלימלך מליזנסק אמר פעם, כי הוא מבטיח לחסידים אשר הסתופפו בצלו או נפגעו בידית של דלתו — שלא ימותו בלי תשובה; ואף אלה שנגעו במנעול שבביתי וישבו ליד שולחני בסעודה השלישית. וכך הגיעה שנת תרע״ב: ר׳ אלעזר עבר את גיל התשעים. כוחו עזבהו והוא ממשיך בעבודת הקודש שלו. בערב שבת קודש, פרשת וירא, י״ט מרחשון חלה את מחלתו. בשבת בבוקר קם בקושי, התפלל כמנהגו בהתלהבות עצומה, אך הפעם בישיבה. בחדר הסמוך לו לבית־ מדרשו אמרו המתפללים לעשות לו „מי שברך" ור׳ אלעזר מנע בעדם. אחר התפילה אמר: יתן ה׳ ואוכל להגיע למחיצתו של האדמו״ר מגור (הגאון בעל „חידושי הרי״ם: מ. צ.).

לפנות ערב קרא לבניו ולנכדיו ובירכם בברכה אחרונה. אחר תפילת מנחה ציווה, כי כל האנשים שבביתו יאכלו סעודה שלישית. פקד על אחד שיזמר „בני היכלא" וכשהגיע המנגן למלים „רעוא דרעוין", מחא כף אל כף, נטל טלית קטן שלבש לידו וכיסה את פניו. באותו רגע יצאה נשמתו בטהרה.

באותו יום של הלוייתו לבית עולמו, היו כל חנויות סוכאצ׳וב סגורות, ואם כי ציווה שלא להספידו, הספידוהו הרבנים הגאונים: ר׳ ישראל יהושע, אב״ד קוטנה, ר׳ חיים אלעזר וואקס, בעל ה„נפש חיה", אב״ד פיעטרקוב, ר׳ יחזקאל מוועגראבי ור׳ יששכר דוב אב״ד לויבישט.

הגאון מקוטנה קרא על הגאון החסיד ר׳ אלעזר הכהן בהספדו עליו מלים אלו: „הנספד הזה היה איש אמת לגמרי, בלי שום שקר מעורב, מובחר העם וצדיק גמור, וגם היה כהן לאל עליון".

בהקשר לנ"ל יש לציין עד כמה היה מוקר ונערץ הרב ר' אלעזר הפולטוסקאי בעיני הרב הצדיק המפורסם ר' שרגא פייבל אב"ד גריצא ומאקובו. בשו"ת „חידושי מהראק" (סימן ע"ו) כותב הרב הצדיק הנ"ל לר' אלעזר, כשהוא עדיין צעיר לימים, את דברי השבח דלהלן: „יפוצו מעינותיך חוצה, ידידי, רב חביבי ה"ה המאה"ג הגאון החריף ובקי, החסיד המפורסם כבוד קש"ת מוה"ר אלעזר הכהן נ"י אב"ד פולטוסק". ויצוין עוד דבר: בחידושי מהרא"ק מובאת תשובה אחת מהגאון הצדיק ר' אברהם מצ'כאנוב אל ר' אלעזר הכהן מתאריך ה' חשון תר"ד (1843) והוא קורא עליו: „ידידי מחותני הרב הגאון החריף ובקי המפורסם פאר הדור והזמן מוה"ר ר' אלעזר הכהן אב"ד דק"ק פולטוסק".

ב„הצפירה", שנת 1881 (מספ' 45) מ"ז בכסלו, תרמ"ב מובאת ידיעה, כי נלקח ארון אלקים בסוכאצ'וב. ומתואר הוא שם כגאון גדול וצדיק ונהג צאן קדשים משך ארבעים ושש שנים. והניח אחריו זרע קודש: ר' אברהם מו"צ ווארשה, ר' צבי הירש אב"ד זגערש וכן נכדים רבנים המכהנים פאר (ראב"ד), אב"ד לסק ואב"ד וויערושאב.

ועוד דבר מה, בקשר לגדלותו, בהיותו עוד צעיר תושב ווארשה, טרם שקיבל רבנות — עמד בכתובים בדברי תורה עם הגאון ר' שלמה זלמן אב"ד ווארשה, בעל „חמדת שלמה", והעביר לו קונטרס מלא וגדוש בענין עדי קידושין, בו הוא משיב על השגות הגאון הנ"ל ועל דברי זקנו הגאון ר' יעקב ליסער בענין זה. קונטרס זה מובא בספרו „חידושי מהראק" ורואים אנו אותו שם נושא ונותן כאחד מגדולי הדור.

נוסח כתב הרבנות להג"ר אלעזר הכהן בפולטוסק
(בפעם השניה *, בשנת תרכ"א)

בהתאספנו יחד ראשי נגידים אפרתים ושבעה טובי העיר, מנהלי עדת ישורון דפ"ק, לאשר אין לנו מנהל בימים הראשונים ולא מורה צדק לעדתנו והעיר פולטוסק שככה והעסקים רבו כמו רבו ומי יוציא לאור משפטנו. בכן עלה על לבבינו בהסכם כולם יחד וברצון נפשנו הטוב להחזיר עטרה ליושנה וליתן כתר לכבוד רב האי גאון ישראל הגדול החסיד המפורסם מו"ה אלעזר הכהן שליט"א ולהושיב את כבוד קדשו עלינו להיות לנו כאשר היה עלינו מלפנים ובכל לב נשמור פקודתו וידו בכל ימשול באין פוצה פה חו"ש. יורה יורה, ידין ידין לעם אלקי יעקב וישתרר עלינו.

נפשינו יודעים מני אז, כי בצדק ובמישור הוביל אותנו לטוב ואף עתה העיר פולטוסק רבתי עם אוהבי צדק מצפים בכל לב להושיב את כ"ק על כסא הרבנות בפ"ק ובימים אשר הדרת קדשו יושב אתנו פה במנוחה והשקט כן ישב עתה אתנו ביתר שאת ויותר עוז ודן ידין עמו. אנחנו נקבל פניו מלאים קדושה בקול המון ושמחה וצהלה ואנחנו יח"ס החתומים למטה התחייבנו ליתן משכורתו בכל שבוע ושבוע שלשה עשר רו"כ והסך הזה יגבה מהעטאט על־ידי השתדלות אלופי הדאזארעס דפה עירנו וגם סך חמשה ושבעים רו"כ על דירה ישיג חתימת יד הבע"ב הנבחרים מהרב אשר יערבו בעד הסך הזה אשר ישיג מדי שנה בשנה לבד מכסף חוקו מהעטאט הנ"ל ולבד מההתחייבות הנ"ל. הננו הח"מ נותנים כח הרשאה להרב הנ"ל אשר יקבל א"ע אשר ימצא מהקאססע מיום דעם 1 טען סטיצען שנה זו (1 ינואר 1861 : מ.צ.)

---

* ר' אלעזר הכהן הגיע אמנם לפולטוסק כרבה הראשון של הקהילה, אך ישב שם רק שנים ספורות. בשנת תרכ"א, אחר כהינתו של ר' יהושעלה קוטנר, הזמינה קהילת פולטוסק את ר' אלעזר שנית לכס הרבנות ומאז כיהן בעיר כ־11 שנה.

בסדרת רבני פולטוסק נחשב ר' יהושע'לה כרבה הראשון של הקהילה (חמ.).

הרב ר' אלעזר הכהן איז אייגנטלעך אַנגעקומען קיין פולטוסק אַלס איר ערשטער רב. ער איז אַבער דאָרט געזעסן בלויז אַ פאָר יאָר. אין יאָר תרכ"א, נאָך ר' שיעלען, האָט אים די פולטוסקער קהילה איינגעלאָדן צום צווייטן מאָל אויף רבנות און איז דאָרט געווען רב 11 יאָר.

אין דער סעריע פון די פולטוסקער רבנים ווערט ר' יהושע'לע פאַררעכנט אַלס ערשטער רב פון דער פולטוסקער קהילה (רעד.).

עד בואו הלום למזל טוב לקבל את הרבנות על שכמו הכנסות הרב מהרח״ש, חצי רח״ש כנהוג, גם כיבוד יום טוב בשלש רגלים מנדבי בני עירנו כנהוג וגם סנדקאות ראשונה בכל שבוע להרב כנהוג.

הרב הגאון המפורסם הנ״ל התחייב את עצמו לדרוש להם חוקי אלקים ותורתו בימי שבת הקבועים ובימים נוראים, להתפלל עם הציבור בקיץ בבית הכנסת ובחורף — בבית המדרש. וגם התחייב הרב הגאון המפורסם הנ״ל לקבל על עצמו משרת הרבנות בעירנו על משך שלשה שנים רצופים וגם לאחר שלשה שנים באם שירצה הרב הגאון הנ״ל לעקור דירתו מפה אזי מחויב להחזיר לראשי מנהיגי עירנו סך שלש מאות רו״כ על תנאי באופן אשר ימלאו אנשי עיר פולטוסק, כאשר יצא מפה בדבר הכנסות הרב אחת מהנה לא נעדרה, כי אז על הרב להחזיר להם סך הנ״ל, אך אם מנעו כסף חוקו אזי דין ודברים לא יהיה להם מאומה.

כל זה קבלנו עלינו ברצון הטוב וברצון כל בעלי הבתים ויחידי סגולה דק״ק פולטוסק, בלי שום ערמה ומרמה בעולם ח״ו.

פה פולטוסק, יום ד׳ ויחי טבת כתר״א לפ״ק.

פרענומעראנטן מפולטוסק להספר „חידושי מהראק״ חלק שני (וואַרשה תרע״ג)

הגביר ר׳ שמולקה דאהן, הרבני הנגיד מו״ה שלמה דוד קאפאלא־ ווישט, ר׳ יחזקאל טאהב, ר׳ ישראל מענדיל אסמאן, ר׳ בן ציון ב״ר מרדכי פאדעמבאוויטש, ר׳ זעליג ראזענבערג, ר׳ יעקב דוד בידערמאן, ר׳ יהושע העשיל בערגאזין, ר׳ חיים וואלף וולאסקי, עבור בית החסידים דגור ע״י יצחק קאפאלאוויטש, ר׳ ישעיה פישערמאן, ר׳ העניך בהמנוח מו״ה יעקב יוסף ז״ל ראבין, ר׳ מענדיל ראזינאוויץ. ר׳ מענדיל ב״ר לייבמאן, ר׳ יצחק ליפנאק, ר׳ חיים נחמן ענגעלמאן, ר׳ אברהם יצחק קינעל, ר׳ אברהם קאמינסקי, ר׳ בצלאל מאירסדארף, ר׳ אלעזר טשארקע, ר׳ משה יעקב ליפנאק, ר׳ יצחק נטע קאמינסקי, ר׳ חיים ישראל לייבמאן, ר׳ אברהם חיים בלום, ר׳ צדוק יעקב ב״ר מרדכי, ר׳ שמואל רינג, ר׳ אברהם הענדעל, ר׳ אברהם ב״ר שמואל יוסף בערענבוים, ר׳ לייבוש געלבלום, ר׳ משה שטיינבערג, ר׳ יעקב לייב פיעקאש, ר׳ יצחק מאיר הענדעל, עבור בית המדרש ע״י הגבאי ר׳ יהודה מרדכי ב״ר פסח ענגעל, הגביר ר׳ מנחם מענדיל מינץ, ר׳ שמחה צעלניק, ר׳ אפרים צעלניק, ר׳ שלמה בולמאן מחארזיל.

פרענומעראנטן מנכבדי פולטוסק על הספר „בוס ישועות״, חלק ראשון, נדפס בוואַרשה תרס״ב

הרה״ג ר׳ שמחה בונם אב״ד, הר״ר יחיאל מיכל בהגאון מוהר״ר אליעזר כ״ץ זצ״ל, בנו ר׳ אברהם ז״ל, בית המדרש על־ידי ר׳ יצחק מרגליות, ר׳ שמעון ראדזינאווסקי, ר׳ אברהם קאמינסקי, ר׳ משה ירמיה, ר׳ משה שטיינבערג, ר׳ משה קאפעליאָוויטש, ר׳ מענדל שאפראן, ר׳ יוסף מענדיל הכהן, ר׳ יודל סעגאל, ר׳ יחזקאל טאב. ר׳ נטע זילבערשטיין, ר׳ אברהם גבריאל גארגמאן, ר׳ חיים וולאסקי, ר׳ בן־ציון יאנאווער, ר׳ פייבל מאנדזיארז, ר׳ שמואל דוד דן, ר׳ משה יעקב ליפנאק, ר׳ יצחק מאיר הענדעל, ר׳ משה צבי קאנאווסקי, ר׳ אהרן גאלדסאיבעל, ר׳ מאָטל יאָנאָווער, ר׳ עזריאל האמבורגער, ר׳ ישראל יעקב ראזענבערג, ר׳ טוביה ברעזינא.

פרענומעראנטן מנכבדי פולטוסק על הספר „בוס ישועות״, חלק שני, נדפס בוואַרשה תרס״ד

ר׳ אליעזר טשארקע, ר׳ אברהם יוסף עביר בית המדרש, ר׳ יוסף מאיר בראמזאהן — עבור בית המדרש דגור, ר׳ משה שטיינבערג, ר׳ מנחם מענדיל ליבמאן, ר׳ חיים ישראל לובמאן, ר׳ יצחק נטע קאמינסקי, ר׳ אפרים צעלניק, ר׳ משה יעקב ליפנאק, ר׳ יצחק מאיר ב״ר שאול זאב זצ״ל בוימגארטן, בית המדרש על־ידי ר׳ יצחק ליפנאק וה׳ יוסף ב״ר פסח, ר׳ יוסף בהרב המו״ץ, ר׳ שלמה יהודה, ר׳ מנשה שטיינבערג, ר׳ יצחק מאיר הענדעל, ר׳ טוביה ברזעיינא, ר׳ אברהם חיים בלאהם, ר׳ מרדכי פרענקעל, ר׳ דוד בן ציון בן הרה״ג מקראס־ נאשעלץ (שמו של הרב הזה היה ר׳ שלמה חיים: מ. צ.), ר׳ מרדכי ב״ר משה צבי דרעקטאר, ר׳ יעקב נוטקעוויץ, ר׳ דוד ליפשיץ, ר׳ חיים ברוך ב״ר מתתיהו בונם וויערניק, ר׳ חנוך העניך ב״ר יעקב יוסף ז״ל, ר׳ ישראל יעקב ראזענבערג, ר׳ יעקב דוד בידערמאן, ר׳ דוד העניך הענדעל.

וועגן פולטוסקער רב, ר׳ אלעזרל ז״ל

אַ קאַצקער חסיד, דעם „חידושי־הרי״מס אַ חבר בלב ונפש, וועלכער האָט, ווי מען דערציילט, אויף אים גוזר געווען, ער זאָל אַנגענעמען דאָס רבנות פון פולטוסק; כאָטש ער, ר׳ אלעזרל, האָט בעסער געוואָלט בלייבן בייַ דעם „שניט״־געשעפט, וואָס ער האָט געירשנט פון זיין טאַטן.

ער איז נאָך דאָן זייער יונג געווען.

וועז ר׳ אלעזרל האָט אים אויפגעוויזן, אַז ער איז נאָך צו יונג אויף איבערצונעמען אַ כסא־רבנות, האָט אים דער „חידושי־הרי״ם״ דערויף געענטפערט: „וואָס ווילסטו, אַז דער עולם זאָל האַלטן תהילימלער אין די הענט און מתפלל זיין פאַר זייער אַלטן רב...״

ביז גאָר אינטערעסאַנט איז געווען ר׳ אלעזרלס צוגאַנג צום פוילישן אויפשטאַנד („פאַווסטאַניע״) אין יאָר 1863. איידער ער איז געוואָרן רב, האָט ער געהאַט אַ געשעפט פון פאַרטיקע מלבושים. די יידישע בחורים וועלכע האָבן געוואָלט אַרײַנטרעטן אין דעם יידישן לעגיאָן, האָט ער אויסגעשטאַט מיט מיליטערישע קלײדער, ווי אויך אפילו מיט געווײַסע כלי־זיין...

אין דער צייט פונעם אויפשטאַנד, האָט ער אויסגעקויפט פיל קעמפנדיקע ווי אויך די געפאַלענע. מיט זיין אָקטיווער באַטײליקונג אין דעם פוילישן אויפשטאַנד, האָט זיך ר׳ אלעזרל שטאַרק באַרימט געמאַכט אין אַלע דעמאָלטיקע סיי יידישע סיי פוילישע קרייזן.

אויפגענומען ביי דב זילבערמאַן

משה צינוביץ

הרב הגאון ר׳ חנוך זונדל גראדזענסקי

רב אב״ד פולטוסק בשנות תרל״ב—תרנ״א (1872—1891)

הרב הנ״ל נולד בליטא וסימל את דמותו הרוחני של רב ליטאי בפולין הקונגרסאית החסידית. באיזה אופן הגיע רב זה לפולטוסק המרובה בחסידים — לא ידוע לנו. ניתן להאמר שאולי מפאת חלוקי דעות בין חסידי אדמו״רים שונים בפולטוסק מי יהיה רב אצלם, נפלה ההכרעה על רב ליטאי מתנגדי ורב זה פעל כאב״ד בעיר זו תשע עשרה שנה.

ר חנוך זונדל הנ״ל היה בר אורין ובר אבהן, מגזע גדולים מחצבתו ואף הוא גדול בתורה והוראה היה. אביו הרב הגאון ר׳ יעקב שימש כמו״צ בעיירה המחוזית קאלווארייע (פלך סובאלק) והתפרסם בחיבורו „גופי הלכות״ שפרסם בהיותו כבר אב״ד ליודווינובה (בפלך סובאלק הנ״ל) ומתייחס היה לאילנות גדולים כמו: ר׳ אלכסנדר זיסקינד בעל ה„יסוד ושורש העבודה״ ולמעלה בקודש: מהר״ם יפה, משפחת הגר״א בווילנה, והוא עצמו — חתנו של הרב הגאון ר שמואל אב״ד אנטיפוליה וקארלין ובקירבת משפחה עם הקדוש ר׳ שלמה בכרך מרוזינוי.

ר׳ חנוך היה תלמיד מובהק של הגאונים: ר׳ אליהו ראגאלער (בעת היותו אב״ד בסלובודקה; אח״כ אב״ד קאליש), ר׳ לייבעלע שפירא אב״ד קובנה ור׳ יהודה ברכך אב״ד בעיירה המחוזית סייני (פלך סובאלק).

ר׳ חנוך זונדל החל לתפוס ברבנות בשנת תר״ז ושימש בתפקיד זה בקהילות ראצקי (פלך סובאלק), סירוצק (פלך וואַרשה), זמברובה (פלך לומזה), ווישקובה (פלך וואַרשה) ומשנת תרל״ב כאב״ד פולטוסק, בה בילה כרב העיר את שנות חייו האחרונות.

יש לציין במיוחד עובדה בלתי רגילה זו, אשר משקפת

במידת־מה ענין הרבנות הפולטוסקאית שבימים ההם, שרב ליטאי זה בפולטוסק החסידית היה — משום מה — בכל שנות כהונתו הרבנית בפולטוסק טרוד מאד בעניני העיר ומשך בעצמו בעול הכבד, ללא מו״צ ודיין שיעמוד לעזרתו.

הסופר העברי המקומי שבפולטוסק, יעקב מהרש״ק, כותב ברשימתו ב„הצפירה״ משנת תרמ״ז (7887, 200 נומ.) בין השאר, בענין הרב הנ״ל שהוא אגב שאר בשרו: „עדת ישראל בעיר מקמצת מאד בדבר נחוץ כזה ולא תחפוץ למנות דיין בעיירה, בכדי להקל משא הרב, שימלא מקומו בזמן שהוא זקוק לנסוע על זמן ידוע ושיורה בין הטהור והטמא ובין המותר והאסור. רק בזמן שחלה והיה מסוכן והרופאים החליטו פה אחד, כי נחוץ לו לנסוע לווארשה ולוויען לשאול בעצת הרופאים הגדולים שם, שלחו לקרוא לו לדיין ומו״צ מעיר נאשעלסק למען יעמוד על משמרתו במשך זמן נסיעתו״.

ר׳ חנוך זונדל כרבה של פולטוסק מובא בספר „נפש חיה״ להגאון ר׳ אליעזר חיים וואקס אב״ד קאליש המסכים לדעתו להעדיף לענין מצוות „ארבעת המינים״ את אתרוגי ארץ־ישראל מאשר את אלה שבאי קורפו אשר ביוון. שמו מופיע בין יתר הרבנים המפורסמים בפולין המסכימים אף הם לכך.

הרב החסיד ר׳ שמחה אפשטיין

אחרי פטירת הרב הגאון הישיש ר׳ חנוך זונדל גראדזענסקי — רב בפולטוסק החסידית לפי נוסח ליטא — בא שינוי בעיצוב דמותה הרבנית של קהילה חשובה זו. חסידי גור הרבים ובעלי הדעה שבעיר הצליחו להשפיע על פרנסי וטובי העיר לבחור לרב אב״ד — רב חסידי מובהק, מעין אדמו״ר למחצה וזה היה הרב הגאון ר׳ שמחה בונם אפשטיין, מנאמני בית גור ומהראשונים במעלה אצל האדמו״ר המפורסם ר׳ אריה לייב בעל ה„שפת אמת״ זצ״ל.

לא נשתמרו לנו פרטים מפורטים על תולדות חייו של הגאון ר׳ שמחה בונם הנ״ל, לעומת זה יודעים אנו, לאור המקורות, על חשיבות בית אביו והוא הרב הגאון ר׳ חיים יהודה הלוי עפשטיין. רב זה אחד מעמודי החסידות הפולנית בדור שלפני כן, היה רב אב״ד בחורז׳על (מחוז מלאבי), בציזעב (פלך לומזה), בסוקולוב (עיירה מחוזית בפלך שדלץ) ובאח־רונה כיהן כרב אב״ד של קהילת קאלושין החסידית ברובה, ושם מנוחתו כבוד בשנת תרל״ד.

ר׳ חיים יהודה לייב חיבר ספר שו״ת „פרי חיים״ שנדפס כבר זמן רב אחרי פטירתו, בשנת תרע״ג; זה היה כבר מספר שנים גם אחרי פטירת בנו, הרב ר׳ שמחה בונם, רבה של פולטוסק; ובספר זה מובאים גם דברי תורה מר׳ שמחה בונם וכן דברי חסידות משלו בעניני חנוכה ופורים והמועדים — בדרך החסידות. דברי תורה אלה הם רק גרגרים אחדים מכתב קדשו שנשארו אחרי ר׳ שמחה בונם, שהיה בן יחיד לאביו, הרב הגאון ר׳ חיים לייב אפשטיין, והם מלאים דברי מוסר ויראת שמים ומלהיבים את הלבבות לעבודתו יתברך שמו.

המסכימים על הספר „פרי חיים״ הנ״ל הם האדמו״רים המפורסמים: ר׳ אברהם מרדכי (בעל ה„שפת אמת״) מגור, ר׳ אברהם מסוכאטשוב, ר׳ ישראל ירחמיאל יצחק מאלכסנדר, ר׳ מנחם מאמשינוב, ר׳ יצחק זעליג מורגנשטרן מסוקולוב, ר׳ פנחס אליהו מפילץ, ר׳ רפאל משה מציכאנוב ור׳ מאיר שלום מקאלושין; כן מתנוססת שם הסכמתו המיוחדת של הרב הגאון ר׳ שמעון דוב אנוליק אב״ד שדלץ.

האדמו״רים הנ״ל בהסכמותיהם לספר זה מציינים גם את בנו ר׳ שמחה בונם כהרב המאור הגדול והצדיק המפורסם ממחצבת קודש.

המטפלים בהדפסת הספר הנ״ל היו שני בניו של ר׳ שמחה בונם (נכדי המחבר הנ״ל) והם: הרבנים האברך החסיד ר׳ גרשון אפשטין, איש פולטוסק אף הוא, וכן האברך המופלג ר׳ משה יוסף שהכשירו לדפוס ספר זה וטפלו בהוצאתו לאור עד שזכו לברך על המוגמר הופעת תורת אביהם זקנם הנ״ל. שני בניו הנ״ל מתארים בראש הספר את אביהם הג״ר שמחה בונם כ„הרב הגדול החריף ובקי בנגלה ובנסתר, תפארת ישראל, צדיק וחסיד מפורסם״; ושהיה אב״ד בכמה קהילות, ופולטוסק זוהי עיר רבנותו האחרונה ושם מנוחתו כבוד.

עם כל דבקותו של ר׳ שמחה׳לי (כפי שקראו אותו בעיר) בחסידות, היה ידוע, רב חסיד חשוב זה, גם בחוגי הרבנים ה„מתנגדים״ שבפלך לומזה (פולטוסק והסביבה השתייכו תקופת זמן מסוימת לפלך הזה), וזה גם תודות היות אביו רב אב״ד גם בציזעב שבפלך הנ״ל ועמד במשא ומתן הלכתיי עם רבנים מסוימים „מתנגדים״ ליטאים שבסביבה ההיא, ור׳ שמחה בונם הצעיר הכיר סביבה „מתנגדית״ זו — מקרוב. כך, למשל, רואים אנו איך שהסכמתו של ר׳ שמחה בונם, הרב הפולי־טוסקאי, מתנוססת לספר הדרושיי „שער בת רבים״ של ר׳ חיים לייב פנסטר מיידובנה, הסמוכה ללומזה (יהודי מתנגד מוחלט בעיירה מתנגדית טהורה) — לידּ הסכמותיהם של הגאונים: ר׳ יוסף סולובייצ׳יק אב״ד בריסק דליטא, ר׳ אליהו קליאצקין אב״ד ברעזי (אח״כ אב״ד לובלין), ר׳ משה רבינוביץ אב״ד ידוובנה הנ״ל, שהיה בנו של הגאון המקובל ר׳ יצחק אייזיק חבר אב״ד טיקטין וסובאלק, תלמיד־תלמידו של הגר״א מווילנה.

רב רשמי כלפי השלטון הרוסי — בתקופת כהונתו של ר' שמחה בונם כאב"ד פולטוסק

כפי הידוע לא היתה בדרך כלל רבנות כפולה בפולניה הקונגרסאית כדוגמת רוסיה וליטה. הרב הקהילתי שבפולין היה רב רוחני ורשמי כאחד. היו רק צריכים לעבור באופן רשמי צנז מינימאלי לידיעת השפה הרוסית בדיבור ובכתב ופרט לרבנים בערי פלך — לא היתה הרשות מקפידה כל כך גם על הפורמאליות שבצנז זה והיה ניתן להסתבר על כך.

כשר' שמחה בונם נבחר מטעם פרנסי קהילת פולטוסק כרב אב"ד שלהם הרי זה היה מובן מאליו שהוא גם הרב הרשמי כלפי השלטון הרוסי וזה נסתבר כנוהג באופן שגרתי אבטומאטי.

והנה קרה מקרה שדוקא כלפי רב זה היתה בקורת קפדנית על כך והוסרה מר' שמחה בונם עטרת הרבנות הרשמית — וזה סמוך להתחלתו במלוי תפקידו כרב בפולטוסק. ומעשה שהיה כך היה:

בשנת תרנ"ב (1892) פרצה מגפה (מחלת חולי רע) בעירות פולין. שר הפלך הלומזאי סייר אז בעיירות הפלך, בכדי לראות במו עיניו על הנעשה במקומות אלה למניעת התפשטות המגפה: ביקר בבתי חולים, התבונן על מצב הניקיון, קיבל דו"חות על הוועדות הציבוריות המיוחדות שהוקמו בעיירות לצורך פעולות מתאימות בקרב תושבי העיירות והיישובים למניעת הדבקות האוכלוסיה במחלת החולירע הנ"ל. בהיות שר הפלך הנ"ל בעיר פולטוסק, קיבל את הרושם שהרב המקומי ר' שמחה אפשטין לא פעל די צרכו לטובת נגועי מחלה, בענין נקיון, חברואה וסאניטאציה למניעת המחלה המידבקת בקרב תושבי העיר.

על שאלתו את הרב מה עשה בימים טרופים אלה? ענה לו הרב (ע"י מתורגמן), שהיה עסוק באמירת תהילים ובתפילות לרפויים של החולים ולשמור על הבריאים מלהלכד בפגע המגיפה. תשובה זו לא הפיקה רצונו של שר הפלך באמור לו ברורות: שבלי עזרה גופנית מעשית ממשית אי אפשר להילחם במחלה זו. ההתרשלות הזאת של הרב ר' שמחה בעיני שר הפלך וגם חיסרון ידיעה כל שהוא בלשון המדינה (רוסית) גרמו לכך ששר הפלך הנ"ל הסיר את אדרת הרבנות (הרשמית) של רב זה בפולטוסק, ביטל את משרת רב הקהילה שלו וגם אחד הדאזאראעס (מהנהלת הקהילה) הודח ממלוי תפקידו בכך.

והנה קרה המקרה שכעבור חדשים מספר, הועברה העיר פולטוסק (המחוז שלה) מפלך לומזה לפלך ווארשה. חסידי גור מידועי ווארשה ומקורביו של הרב אפשטין, השתדלו אצל שר פלך ווארשה להסיר את רוע הגזירה, אשר שר הפלך הלומזאי גזר על הדבר הזה. ההשתדלות הזאת עשתה רק מחצה: ניתן היה להרב אפשטין לכהן בתור רב דתי בלבד, כדוגמת רבני רוסיה; אולם משרת הרבנות הרשמית יש להעבירה לידים אחרות. בהתאם לנ"ל נחלקה רבנות פולטוסק לשתיים. הרבנות הקהילתית מטעם השלטון הועברה לידים אחרות; למשרה חדשה זו נתמנה איש אחד בפולטוסק, אשר ידע רוסית והוא: הרה"ח מוה"ר אברהם משה בעהם, אשר כיהן שנים רבות בתור מורה ממשלתי בבית הספר העברי למתחילים (אח"כ היה סופר בלשכת הנוטאריוס בפולטוסק). שר הפלך הווארשאי הסכים לנבחר זה בהתאם להסדר הנ"ל.

הקורספונדנט של העיתון "המליץ" בפולטוסק, המשכיל העברי יעקב בהרה"ג משה צבי מהרש"ק מווארשה (איש ליטא ושאר בשרו של הרב הפולטוסקאי הקודם, ר' חנוך גרודזנסקי), המביא ידיעה זו בעתון הנ"ל, י"ח בניסן, תרנ"ה (185 — 73 נומ') מסיים דבריו בזה במלים אלו: "הנה כי כן, יש גם לנו כמו בערי רוסיא, רב התורה ורב העדה. נוסף לכך יש להם גם מורי הוראה אחדים, אם כי עדת פולטוסק אינה גדולה כל כך שתהיה זקוקה לכולם. מובן מאליו שעל ידי זה כל כתה וכתה בונה במה לעצמה; אין אחדות ושלום בין המפלגות ואין מי יודע על אחרית הדבר, אשר תצמח מזה".

בהקשר לדברים דלעיל יש עוד להוסיף הפרטים דלהלן: ענין רב מטעם בפולטוסק, ארך רק שנים אחדות. ר' אברהם משה בעהם עלה אחר־כך לארץ והשתקע בירושלים, התבלט כאיש ציבורי, חתימתו מופיעה מספר פעמים בעניני חיזוק מוסדות ציבור וחסד בעיר הקודש ובעסקנות ציבורית. נפטר ברושלים בשנת תרס"ח וידיעה על כך הובאה בשבועון העברי "החבצלת" שבימים ההם.

לאחר פטירתו של הרב ר' שמחה בונם אפשטין נבחר לאב"ד פולטוסק הרב הגאון ר' חיים משולם אוטרמן, והוא נתמנה ונתאשר כבר כרב רוחני וכרב רשמי קהילתי מטעם השלטון הרוסי ומילא את תפקידו בהצלחה.

הרב הגאון ר' חיים משולם קויפמאן הכהן אוטרמאן

אב"ד פולטוסק — בשנות תרס"ז—תרפ"ד

נולד בווארשה בשנת תרכ"א. קיבל חינוך תלמודי מובהק בקבוצי תורה שבבתי מדרשות ובתי־חסידים בעיר מולדתו, בירת פולין, שרוכזה גם סגל מובחר של גדולי תורה מופלגים, ביניהם מרביצי תורה ידועי שם שמאות־מאות למדנים מפורסמים יצקו מים על ידיהם בעיר זו. ר' משולם קויפמאן גלה גם לאכסניות של תורה כמנהג הימים ההם. למד מפיו של הרב

הלמדן ר׳ יחיאל מיכל הכהן בזאקרוצין ואצל שני גאוני פולין מפורסמים: ר׳ חיים אלעזר וואקס (בעל שו״ת „נפש חיה״) בקאליש ור׳ יחיאל מאיר הלוי בסקרניביץ, (זה שהת־ פרסם אחר־כך כהאדמו״ר האוסטרובצאי). צעיר ווארשאי זה מחונן בכשרונות מופלאים ושקוד על לימודיו התורניים — שמו הלך לפניו כבן־טובים מופלא וזה גם בגין הליכותיו הנאות, נימוסיו האדיבים, יידענותו בלימודים כלליים במידה מספיקה, ובהיותו רק בן עשרים ושתיים, והוא עדיין אברך צעיר, נתמנה להיות רב בראציונז (פלך פלוצק). בשנת תרנ״ה עבר לכהן כרב בעיירה המחוזית גוסטינין (פלך ווארשה, מקום שם כיהן לפני כן כאב״ד — ר׳ יחיאל ליפשיץ הידוע גם כאדמו״ר מפורסם וכ„איש התהילים״). בשנת תרס״ז נהיה לאב״ד בקהילת פולטוסק הנכבדה, מקום שם פעל בהצלחה שש עשרה שנה עד ליום פטירתו ב־י״ד בסיון, שנת תרפ״ד.

הרב אוטרמן נחשב היה כאחד האריות בסגל הרבנים־ הגאונים בפולין הקונגרסאית שבימים ההם, אשר ביניהם נמנו: הרב הגאון ר׳ מלכיאל טננבוים אב״ד לומזה (בעל „דברי מלכיאל״), ר׳ אליהו קליאצקין אב״ד לובלין, ר׳ מאיר דן פלוצקי אב״ד דוואר ואוסטרוב־מאזוביצק, ר׳ יואב יהושע אב״ד קונסק (בעל „חלקת יואב״), ר׳ מנחם זמבה, האברך הצעיר מפראגה־ווארשה וביחוד מורו ורבו הגאון האוסטרוב־ צאי הנ״ל, שעמד עמו בקורספונדנציה תלמודית ובדברי שו״ת להלכה־למעשה באופן קבוע ורצוף.

יחד עם זה עמד הרב הפולטוסקאי בקשרים אמיצים בעניני רבנות עם מספר רבנים שבין מו״צ ווארשה, שהיה בא לשם לפרקים לרגל עניני משפחה, ביניהם שני הלמדנים המפור־ סמים: ר׳ פתחיה הורנבלס ור׳ יצחק הכהן פייגנבוים. החשיבו בהרבה גם הגאון הגדול ר׳ יוסף רוזין מדווינסק, (בעל „הצפנת פענח״), בשם „העלוי הרוהטשובי״, שהכירו מקרוב מתקופת התגוררותו בווארשה (לפני קבלתו רבנות־דווינסק).

ר׳ יוסף רוזין, התקיף בדעתו, ולבו כלב האריו, מתאר את הרב אוטרמן כ„פלפלן וסדרן״, תואר שלא כל אחד מבין הרבנים־הלמדנים זכה לכך. עמדה לו גדלותו התלמודית של הרב אוטרמן בזה, שהיה לן בעומקה של הלכה ובאהלה של תורה, גם בהיותו טרוד בעניני דמתא וידע לחלק זמנו ללימודה של תורה עם בחורי חמד — כרב פוסק, מורה הוראה מובהק ו„משיב״־מקובל על רבני הסביבות וגם כעסקן צבורי נאה, המתמצא בהוויית העולם ויודע פרק ביחסי צבור נאים. היתה לו עין בוחנת במצב החברותי של כל חוגי הצבור ולפי זה כלכל את משטר הנהגתו כרב בישראל, ביחוד בפולטוסק שנחשבה כבר כקהילה גדולה ואשר היתה מאוכלסת מחלקי ציבור שונים. רוב „בנין״ של חסידים, חלק של „מתנגדים״ (ביחוד מאלה שבאו להתיישב שם מסביבת לאמזה הקרובה), עמלים, בעלי־מלאכה ומקצתם של „נאורים״, מתבוללים למחצה, אמנם שכבה דקה בצבוריות היהודית שבמקום, אולם בעלת משקל בהגמוניה והרשמית שבעיר זו.

נוהג היה הרב אוטרמן להחזיק ישיבה בעיר־רבנותו, כגון בפולטוסק (בשנותיו הקודמות) ועוד יותר מזה - בגוסטינין. היה נותן לבחורי חמד אלה, מהמקום והסביבה, שיעור קבוע תמידי בגפ״ת וגם בפוסקים. הטובים שבהם הוכשרו על־ידו להיות אפילו מקבלי סמיכות ל„יורה־יורה״ — ידין ידין בשמשם לפניו הלכה למעשה בעניני יורה דעה ובפסקי הלכה שונים שבחלקי שלחן־ערוך אחרים. את המוכשרים האלה היה לוקח עמו להתבוננות וללמוד על־אתר בבית המטבחיים שבמקום ואף מחכה למוצא פיהם לענות לו בעניני „שאלות״ הבאים לפניו, בכדי לדעת גישתם וחוות דעתם האישית על פתרונם הם — לשאלות אלו, ורק אחרי נסיון של מספר חדשים בתהיה על קנקנם על כך, אז היה מוכן לתת להם כתב סמיכה.

הרב חיים משולם הכהן קויפמן היה מיחידי הסגולה שבין רבני פולין, שנטה לחיבת ציון ולציונות המדינית. במכתבו להרב ש. י. רבינוביץ מסופוצקין, אחד המורשים הראשונים לתעמולה ציונית פנימית מטעם ועד הפועל הציוני העולמי, מביע הרב אוטרמן חוות דעתו החיובית לציונות במלים אלו: „שיבת ציון ויישוב ארץ־ישראל אינה צריכה להיתר מאה רבנים. הרעיון הזה אחרי אשר הוא שואף אל המטרה, להושיב את הנדחים והנודדים לארצות המתבוללים שם בעמים ומתער־ בים בגויים אל ארצנו הקדושה, למען ימצאו שם מקלט נכון ובטוח לפתח ולשדד את אדמתה — רעיון קדוש הוא, לדעתי, ואם ישמרו המצוות התלויות בארץ לא ימצא אף מתנגד אחד״. הוא מציין שם בגלוי דעתו הנ״ל (ב„הצפירה״ שנת 1900), שאין הוא מוצא לנחוץ להביא מאמרי חז״ל לביסוס הדבר, כיון שבספר „שיבת ציון״ לרא״י סלוצקי כבר נתפרסם „קובץ מכתבים מרבנינו הגדולים ודבריהם חוצבים להבות אש״.

באותו מכתב ממנו מובעת אמנם הסתייגות מסוימת לגבי הציונות המדינית של הד״ר הרצל: „הרעיון הזה אמנם גם שם לו למטרה לייסד שם מדינת היהודים וממשלת עברים״. לפי דעתו: „זוהי שאלה גדולה העומדת ברומו של עולם ואך גדולי עמנו, הגאונים המובהקים והחכמים המלומדים והמש־ כילים — להם היכולת להוריות לנו הדרך אשר נלך, ואך מה שנוגע לישוב ארץ־ישראל זה דבר פשוט ומה שנוגע למדינת היהודים זה דבר גדול וממנה מנעתי את תשובתי״.

נראה, כי הסתייגות מתונה זו כלפי הציונות באה רק מתוך זהירות כלפי אדמו״רי פולין שכולם התנגדו לציונות בפועל. הוא בעצמו סבל מ„החסידים״ בפולטוסק (אחר־כך)

כמו בגוסטינין מחסידי האדמו"רים וביחוד — מחסידי גור, שמספרם היה די גדול בפולטוסק ואי־אפשר היה לו להצטרף בגלוי לציונות המדינית ולהביע דעה חיובית מאשר דבריו הנ"ל שהבאנו לעיל. בנפשו נשאר דבק כל הזמן לתנועה הציונית והתעניין בפעליה ובמפעליה.

בקשר לנ"ל יציינו במאמרנו זה דברי הרב יצחק ניסנבוים, שנסע בשנת תרס"א (1901) כמירשה מטעם הועד הפלסטינאי שבאודיסה בעיירות פולין, הגיע אף לגוסטינין. שם התוודע להרב אוטרמן מקרוב. ברשמי נסיעותיו אלו כותב הוא על הרב אוטרמן ב„המליץ" הדברים האלה: „ישנו רב בגוסטינין ואומרים עליו כי הוא משכיל. הוא היה ציוני וגם כתב מכתב ציוני. בשל כך נקרא להרבי (מגור: מ. צ.). אך בשובו משם קרא אליו את הציונים הזקנים ואמר להם, כי הוא אינו יכול להיות עוד ציוני (בגלוי: מ. צ.) וייעץ גם להם למשוך ידם מהציונות. רבים שמעו בקולו, אולם אחדים נשארו נאמנים לרעיון הציוני".

כפי האמור לעיל, היה זה תוצאה של לחץ יוצא מן הכלל, שאי אפשר היה לו לעמוד בכך, ובתור הוראת שעה בשבילו נשאר הרב אוטרמן פאסיבי לתנועה הציונית עד יעבור זעם ולמעשה אחרי הצהרת באלפור. אם־כי לא השתייך באופן רשמי לתנועת „המזרחי", שנתארגנה אז בפולין הקונגרסאית, בהם־זיקו בדעה, שרב במקום צריך להראות כבלתי מפלגתי כלפי בני קהילתו, הרי היה דורש בגלוי בשבח הישוב החדש ושיבת ציון בארץ־ישראל ועל הצורך ההיוני הדחוף לתמוך בגוף ובנפש להתאחזותם ולהתנחלותם של יהודי הגולה בארץ הקדושה, שרק בה יש לנו התקוה הנכספת מבחינה רוחנית מוחלטת וכלכלית שלימה, שרק בזה תלוי וקשור מצבנו שבעתיד הקרוב.

בקשר לנ"ל יצויין גם נקודת מבטו אשר במכתבו (משנת תרפ"א) להנהלת ועד העזרה של רבני אמריקה בדבר בעיות האנטישמיות בפולין, ש„עלינו לקוות, כי כאשר הרבה יהודים יסעו לארץ־ישראל (או לאמריקה), אז ישכך הכעס שלהם, כי יראו שאין כל־כך הרבה יהודים בפולין".

דבקותו בציונות של הרב אוטרמן ברציפות חייו, ניכר גם בהמשך מכתבו משנת תר"ס (הנזכר לעיל) להרב ש. ר. רבינוביץ הנ"ל, כשהוא פונה לרב ציוני זה, בקשר לשלושת הרבנים הגאונים שיצאו אז נגד הציונות (כוונתו בזה להרב־נים: ר' חיים הלוי סולובייציק מבריסק, ר' דוד פרידמן מקארלין ור' אליהו חיים מייזל מלודז: מ. צ.), שיואיל בטובו: „אחרי אשר לשונו עט סופר מהיר ואהבת ציון בלבבו הטהור כאש בוערת, יקח אתו רבנים כמותו ויסעו אל שלושת הרבנים המתנגדים, ופה אל פה ידבר עמהם ולהטותם מדרכם זו. על־ידי עדים נאמנים וראיות נכונות יתנו עדיהם ויצדקו. ואם לא — על כל פנים יועילו דבריהם בלי ספק להטות אותם מידי החלטה גמורה נגד הציונות, על־ידי הפצת פרסומים מיוחדים בענין זה ולברר להם כי אף־על־פי שאלה מזכים ואלה מחייבים — אלו ואלו לשם שמים מתכוונים ולטובת עם ישראל ידאגו".

הרב אוטרמן תודות גדלותו בתורה, תכונותיו הנאצלות, הליכותיו הנאות עם הבריות, התרחקותו מכל שמץ של חומריות, התעניינותו בהפעלת מוסדות תורה לחינוכו של הנוער בדרכי מורשת ובהקמת מוסדות סוציאליים לעמלים מחוסרי אמצעים — יצא שם טוב בכל החוגים שמסביב למקום פעולתו, פולטוסק, והיה נקרא לאסיפות מסוימות בקשר לחיזוקם של מפעלים כנ"ל במישור ארצי כללי.

פעולותיו אלו גברו ביותר בשנות המלחמה העולמית הראשונה, שהשקיע מאמצים גדולים להשקטת רעבון החוגים הרחבים בפולטוסק שנדלדלו מאד בשנות החירום הנ"ל, ואף דאג לאכסונם ולאישפוזם של פליטי חרב מלחמה מהעיירות הסמוכות: פרושניץ, מלאווי, רוזשאן, מישינץ, שמהם הגיעו בקבוצות גדולות גם לפולטוסק העיר.

הסופר ש. רוזנפלד (עורך ה„פריינד") שעשה אז בפולטוסק כבא־כח וועד העזרה המרכזי לפליטים בפטרוגרד (לנינגראד) ומוסקבה, בכדי להמציא דו"ח על המצב בכך בעיר זו, בקשר לקבלת עזרה קבועה לפליטי עיירות אלו ובמקביל לכך — לייסד וועד עזרה מקומי לפליטים אלו, מצא סעד גדול ועזרה ממשית בהרב אוטרמן. לפי דבריו של הסופר הנ"ל (בקובץ „העברי", כרך ראשון, מרחשון, טבת תרע"ח שהופיע בפטרוגראד) יודעים אנו, שכבר לפני כן פנה הרב אוטרמן לוועד העזרה בפטרבורג בקשר לפליטים אלה וקיבל 800 רובל בשבילם, וכעת אישר הרב בנוכחות מפקח־מבקר זה וועד מקומי מבחירי היהודים שבפולטוסק, מהם גזבר ומזכיר (הי"ר היה הרב) שנכנסו לעבודה פעילה, להקל מצבם המשווע של פליטים אלה, ש„הציפו את כל העיר, כי אין בית אשר אין שם פליטים, כל בית יהודי פתוח לפניהם וחיים הם צפופים בתנאים נוראים, עשרה, עשרה אנשים בחדר אחד".

מר ש. רוזנפלד יודע גם לציין את הרב אוטרמן, שהכירו אז מקרוב, ש„הוא הנהו רב בלתי שכיח (ביחס לרבנים אחרים שהכירם אז בסביבה ההיא) ואישיות מעניינת, חביב על הבריות וביחיד — על המון העם ונענה לכל שואליו. עם כל טרדותיו במילי דמתא, הנהו יושב יומם ולילה על התורה, מחבר חיבורים, בא בחליפות שו"ת עם גאוני הזמן ונדפסו כמה מאמרים משלו גם בעתון היומי „הצפירה" של נחום סוקולוב".

בשנת תרע"ח, והימים ההם עודם ימי הכיבוש הגרמני

בפולין, נתאספו כמאה וחמשים רבנים מפולין וייסדו „אגודת רבנים" כללית ראשונה, שתפעל, תפעיל ותפקח בעניני דת של יהודי פולין במישור הרוחני הכללי, ואף תעמוד על המשמר ותגן על כל מה שקשור לעניני הרבנים והרבנות בפולין. אחת המטרות החשובות בנ"ל — להושיב בווארשה בית־דין תמידי מיוחד עם מזכירות משלו, שמתפקידו יהיה לפתור בעיית העגונות שנאבדו בעליהן בשנות החירום הזה, ואומללות אלו, הן אלמנות חיות, המחכות לגורלן בקשר להיתרן מכבלי העיגון. בוועד ההנהגה של „אגודת הרבנים" הנ"ל, שביניהם נבחרו: הרב מנחם מענדל לנדא אב"ד זאבירצה כיו"ר והרב יחזקאל לובשיץ כסגן יו"ר — נבחר גם הרב אוטרמן, רבה של פולטוסק, שהראה כושר פעילות מעשית בביצוע החלטות הוועידה הנ"ל.

בוועידת היסוד של אגודת הרבנים הכללית, בפולין העצמאית, שנתקיימה בשנת תרפ"א, הוצע להרב אוטרמן להבחר שנית כחבר בהנהגת האגודה הזאת, אולם הוא נאלץ היה למשוך ידיו מזה מטעמי בריאות ותשישות, כפי שחדל אז בכלל להיות פעיל בעסקנות ציבורית כללית והתמסר רק לשמור על עניני הדת והרבנות בפולטוסק, עם כל זה היו נמלכים בו שני חברי ההנהגה החדשים שנבחרו אז בוועדה הנ"ל, הג"ר יחזקאל לובשיץ אב"ד קאליש, יו"ר והג"ר שלמה דוד כהנא (מו"צ ווארשה), סגן יו"ר שהועמד בראש לשכת עניני העגונות. חוות דעתו של הרב אוטרמן, הרב הפולטוסקאי, היה לקו ולמשקולת לשני הרבנים המפורסמים הנ"ל, בעניני עבודתם הסדירה — בפתרונה של בעיה חשובה זו, אשר חיי נפשות מבנות ישראל היו תלויות בכך.

באותם הימים, עם התחלת הכיבוש הגרמני, חלה כבר תמורה תרבותית בחיי יהודי פולטוסק. חלק גדול מהדור הצעיר שינה כבר את טעמו ופרצופו הרוחני. הפער בנוגע ל„יידישקייט" גבר בינם לבין הדור הקשיש. קמו כבר מפלגות בעיר זו כביתר ערי פולין. דבר זה נתן אותותיו, ביחוד בעניני החינוך של הנוער בעיירה. ה„חדרים" צומצמו והחלו להעלם. הוקמה גימנסיה יהודית כללית מבין חוגי המתקדמים הנאורים. מעט היהדות שנלמד שם, לא היה על טהרת הקודש, לפי ההכרה הדתית האורטודוקסאלית. הרב אוטרמן, יהודי חלש ויודע מכאובים כל ימיו, נהיה לתשיש עוד יותר בשנים ההם, שנות צער וצרות לכלל ולפרט, התרוששות החוגים הרחבים, רבוי האנטישמיות, עגמת נפש מהדור הצעיר, שאינו הולך בדרכי אבות וחוסר עתיד בשבילם בפולין המשוחררת הקמה לתחיה, ההגירה האטית מעבר לים ולארץ־ישראל, הירודה והשקיעה הכלכלית ואף החברתית במשפחות ישראל בעיר כבערים אחרות, המאבק הקשה לפרנסה לחיי יום־יום וההתחרות הבלתי הגונה, לפעמים, לקיומם של בני אדם — כל תופעות הלואי השליליים האלה דכאו את רוחו של הרב אוטרמאן המזדקן והחלש, שאי אפשר היה לו לעמוד בפרץ בנ"ל ולהביע חוות דעתו על כל זה ב„קום ועשה" של דרשות לעתים יותר תכופות, בהקמת דברים חיוביים בעניני חינוך, מוסדות חסד לפי טעמו הוא. על־ידי התאמצות מיוחדת, הצליח לכל הפחות לשמור על ה„יש", על מה שיש לשמור, לנהל ולקיים כנוסף למלוי תפקידיו כרב ומורה הוראה לאנשי עירו וביחוד — במה שנוגע לחינוך ילדים לפי דרך אבות ולשמור על כל זה כבבת עינו.

על מצב התמורה בפולטוסק שבימים ההם ומצב רוחו הוא בימי הסער והפרץ האלה, ניתן לנו לדעת על־ידי מכתבו ל„ועד העזרה" של אגודת הרבנים החרדים באמריקה, שעזר ותמך רבות בימים ההם למוסדות תורה, ישיבות, תלמודי תורה שבפולין וליטא, ואף למספר גדול של רבנים שהיו זקוקים לתמיכה כלכלית ולסעד חמרי ורוחני כאחד.

בספר „זכרון בספר" שהופיע בשנת תרפ"א, המכיל דו"חות מפעולות הוועד הנ"ל ודברי קורספונדנציה מרבנים ורמי"ם מפולין, ליטא ורוסיה הלבנה להנהלת הוועד הנ"ל על המצב החמרי והרוחני הגרוע למאד בגלילותיהם עקב המלחמה העולמית והירידה הדתית עקב גורמי חוץ ופנים — נמצא גם מכתב מהרב אוטרמאן, רב אב"ד פולטוסק, שממנו ניתן לנו להשקיף ולדעת על חייה הפנימיים של קהלה גדולה זו בתקופת פולין המשתחררת שבשנים ההן; ויחד עם זה על השנוי במשטר הקהלתי והציבורי־חברתי בתוכני פולטוסק היהודית מתאונן הרב החשוב אוטרמאן במכתביו אלה, ש„במסיבת המלחמה שהיה בפה הוצרכנו בעל כרחך לפתוח חנויות בשבת וביום־הכיפורים ומכרו ואפו חמץ בפסח ומשום כך נתקרר חום הדת, משל לאמבטיה חמה המתקררת לאט־לאט. קובל הוא על רפיון לימוד התורה כתוצאה מימי המלחמה העולמית שאפילו בבתי התפילה של החסידים כמעט שבטל הלימוד בגמרא מהדור הצעיר שלהם. כן, נתבטלה לגמרי ישיבת מאקווי הסמוכה לפולטוסק וכן נתבטלה ישיבת גור. הישיבה היחידה הקיימת היא רק הישיבה בעיר לאמזא הקרובה לפה, אשר מתקיימת רק תודות העזרה הכספית שבאה מאמריקה והיא ישיבה מפוארת מלומדים ומנהלים מופלגי תורה". כמו כן, קובל שם הרב אוטרמאן על המחלוקת השוררת בין האורטודוקסים (שלומי אמוני ישראל) והציונים וה„מזרחי". הרבנים בקהילות סובלים מזה, אם נוטים לצד ראשון או לצד השני וזה לא מרים את קרנם וכבוד התורה סובלת מזה.

הרב הנכבד הנ"ל מתנה גם את מרי שיחו על החינוך הדתי הירוד בפולטוסק שבשלהי סוף מלחמת העולם הראשונה עד

שנת תר"פ. והנני מביאים התמצית דלהלן המשקף מצב קהילה זו בזה, מבחינת ראות רב העיר את התמורה והחלופה בכך, בעיר רבנותו זו: „יש בפה תלמוד תורה עם שתי מאות תלמידים וארבעה מלמדים, אשר שכרם 150 מארק לשבוע (זה בחדשי הקיץ, תר"פ — 1920: מ.צ.). יש עוד הרבה נערים, אשר אי־אפשר לשכור להם מלמד, כי אין מעות לכך. התלמידים, בני עניים, רעבים וגם צמאים, ערומים ויחפים. המלמדים הם פשוט נפוחי כפן (מחוסרי־לחם). מה הם 150 מארק. ולעומת פה — גימניה עברית, אשר הרבה מעשירי העיר לומדים שמה ולא חסר להם שום דבר. מקודם היה לת"ת מעות ממעות אמעריקע, אשר שולחים לווארשה וזה איזה חדשים אשר נפסק".

והרב ממשיך להתאונן מרות במכתבו: „זה איזה שבועות, אשר היהודים מפה פולטוסק הדרים באמעריקע שלחו לפה טלגרמה, שמות אנשים, אשר יחלקו המעות, י"ג אנשים, והיו ביניהם 8 אנשים שלא רצו לתת לת"ת אף פרוטה אחת ועל הגימנסיה נתנו 100 אלף מארק. עלבון תורה כזו לא נשמע. בחג השבועות דרשתי בבית הכנסת דרוש גדול על זה, אך לא פעלתי מאומה. כמו פתן חרש היו אלה שמונה אנשים, הטאים בנפשותם: לתת מאה אלף מארק על גימנאזיע ועל ת"ת לא יתנו אף מארק אחד. אוי, מה עלתה בימינו. צעקתי בבית הכנסת מנהמת לב, בוגדים! איך תרהיבו לבוא היום לבית הכנסת הקדוש ולהזכיר את המלים: „זמן מתן תורתנו". מה לכם לחוג חג יום ששי בסיון, עליכם לחוג את החג שבדו מלבם מנהלי הגימנאזיע. יום אשר התייסדה היה ביום שבעה עשר בתמוז וכמו בשנה שעברה עשו בגימנאזיע, בליל י"ז בתמוז, נשף־חשק. רקדו יחד המורים והמורות, התלמידים והתלמידות, בחורים ובתולות, יחד עם אפיצרי הצרפתים, שהיו אז בפה חיל צרפת. שירים ורננות. כתבתי להם תיכף אחת. איך הפכתם את האבל לכלל ישראל לששון ולשמחה ולריקודים ולמחולות. טיטוס לא מת. ההרג רב ונורא שעשו אז בארצנו הקדושה, עושה היום הטיטוס החדש באוקראיינא (כי אז היה קרוב להחורבן על יהודי אוקריינא). חז"ל אמרו: תינוק הידע לדבר אביו מלמדו תורה, מאי תורה? „תורה ציווה לנו משה". כי רק התורה שניתנה לנו משה רבנו מותר ללמוד עם תינוק ולא שאר חכמות ולשונות, ורק כאשר נתגדל והאיצטומכי שלו יכולים לתת לו גם שאר מאכלים; כן יכולים ללמדו אחר־כך, כאשר למד תורה, גם שאר מיני חכמות ולשונות".

הרב אוטרמאן מבקש את הנהלת „עזרת תורה" בניו־יורק לפרסם בעתונים היהודיים המופיעים שם — מכתב גלוי ליהודי פולטוסק באמריקה על עלבון התורה בעיר מולדתם ושיתקנו וישלחו מעות בעד הת"ת ולבחור בוועד לשם זה. כי למצוה גדולה יחשב להם, ותהיה בזה עזרה למלמדים ולתלמידים, הרעבים ללחם ולשמלה. הרב מזכיר גם שמות הגבאים של הת"ת: ר' שמואל שמחה ליכטנשטיין, ר' אברהם קאמינסקי, ר' יחזקאל טאַד ור' שלמה קאפלאוויטש.

ספריו של הרב הגאון ר' חיים משולם הכהן קוירמן אב"ד פולטוסק עוסקים כולם בעניני הלכה וחידושי תורה בשלב למדני ונתקבלו בהוקרה בחוגי רבנים גדולי תורה ורמ"י „ישיבות".

א) „פתח האהל" (ווארשה תרס"ה), מכיל חידושים למשניות אהלות וטומאת הכהנים. ספר זה, המוקדש לעניני טהרות החמורים ושלא רבו החיבורים עליהם, עורר תשומת לב מרובה בחוגי הלומדים ואזל מן השוק. בנו, ר' אפרים אוטרמן, טרח בהדפסת מחדש של ספר זה ויצא לאור בשנת תש"ט, בתל־אביב.

על „פתח האהל" הסכימו הרבנים המפורסמים: האוסטרובצאי, ר' מלכיאל אב"ד לאמזה (בעל שו"ת „דברי מלכיאל"), ר' פתחיה הורנבלס, מו"צ ווארשה, ור' יחיאל מיכל גולדשלאג אב"ד שעפס (שיערפץ).

הגאון הצדיק ר' מאיר יחיאל האוסטרובצאי כותב על המחבר: „הרב הגאון מגאוני הזמן" ומציין, ש„הן בעודו באבו למד אצלי וכעת לאילנא רבא איתי עביד, עשה חיבור נפלא על עניני אבלות לכהנים והוא מברר כל דבריו בשורשיהם ויהיה לתועלת גדולה".

מרן הגאון האוסטרובצאי מפלפל בדברי המחבר בכמה מדבריו בענינים אלה. זה מובא בהתחלת הספר ומכאן ראיה, עד כמה היו דברי תלמידו זה חשובים בעיניו.

ר' פתחיה הנ"ל כותב על חיבורו זה: „הרב הגאון המהולל, קרניים לו בעניני טומאה וטהרה החמורים" ור' יחיאל מיכל הנ"ל כותב: „וחיבר בדעת, זה ספר טהרות במסכת אהלות, בפנים מסבירות הלימודים וחקירות, בנתיבות ישרות ללכת במסילות ולקבעם לדורות".

כן מציין אותו לגאון — האב"ד הלומזאי הנ"ל.

ב) „מעשה רקם" (ווארשה תרס"ד), חידושים על הלכות טריפות הריאה, בו מתבלט המחבר, שכגדלו בתורה גם גדלו בהלכה למעשה בעניני טריפות באופן יסודי ובידע כללי במלוא ההיקף.

ג) „אלה המצוות" (פיעטרקוב תרס"ו), המכיל חידושים על סוגיות שונות בקשר לדרכי עשיית המצוות. ספר זה מעוטר בהסכמת הגאונים דלהלן: מורו ורבו האוסטרובצאי הנ"ל; ר' יואב יהושע אב"ד קונסק (בעל „חלקת יואב"); ר' משה נחום ירושלימסקי אב"ד אוסטרולנקה וקעלץ, המציין את הרב המחבר כ„ערוגת הבושם"; ר' אריה לייבוש הורוויץ

אב"ד סטאניסלאוי (גאליציה המזרחית), הקורא על המחבר „הרב הגאון המהולל סיני ועוקר הרים" וכותב עליו „ידיד נפשי"; ר' חיים ברלין מירושלים (בנו של הנציב מוולאזין), אשר כותב עליו: „כבוד ידיד נפשי מאז, הרב הגאון, חריף ובקי, סיני ועוקר הרים, כהן גדול מאחיו"; ר' חיים חזקיהו מדיני (בעל ה„שדי חכם"); ר' יחזקאל ליבשיץ אב"ד פלוצק וקאליש (מחבר הספר „המדרש והמעשה" על התורה); ר' שלמה הכהן המו"צ הישיש דווילנא ור' יוסף רוזן אב"ד דווינסק (ידוע בשם „העלוי הרוהטשאבי"). על־ידי שלשת חיבוריו הנ"ל, זכה המחבר לפרסומת של למדן מובהק ותודות זה זכתה בו קהילת פולטוסק.

ד) „נס לשושנים" (וואַרשה תרס"ט) על הלכות חנוכה וחידושים על מסכת שבת. לחיבור זה מצורפים חידושי תורה נפלאים ממורו ורבו האוסטרובצאי הנ"ל, אשר תמיד עמדו בהתכתבות תורנית הדדית.

ה) קונטרס „מקוה טהרה" (וואַרשה, תרע"ד) — על דבר מקוה זוחלת ומכזבת מימיה, בצירוף תשובתו של הגאון שר התורה ורב הרבנים — ר' יוסף ראזין מדווינסק.

ו) „שבועת העדות" (פיעטרקוב, תרפ"ב), חידושים על הפרק „שבועת העדות" — במסכת שבועות.

ז) „אלה המשפטים", שנדפס כבר על ידי בניו, אחרי פטירת המחבר, בשנת תרפ"ו. בספר זה, בסוף המדור „אלה החוקים", מסיק הרב המחבר, כי בנין בית המקדש השלישי ייבנה על־ידי הקב"ה בעצמו ולא על ידי אדם ושמקודם יתכנס בית הדין הגדול (משמעות מיוחדת בכך, בעמדנו כעת לאחר „מלחמת ששת הימים" הנשגבה כשזכינו לירושלים המשוחררת והשלימה, אשר היא כעת בידי ישראל).

המצבה על קברו של הרב אוטרמן זצ"ל.
די מצבה אויפן קבר פון דעם רב אָטערמאַן זצ"ל.

יוצאי חלציו של הרב אוטרמן:

בניו: יחיאל אלעזר הי"ד, גדול בתורה וביראת שמים. נדפסו ממנו הגהות והערות לספרי אביו ז"ל; חנוך העניך הי"ד, מושלם בכל המעלות, חתן הרב הגאון ר' משה חיים קליינברג, אב"ד קרעזשאוויטש; ר' מרדכי שלמה, מופלג בתורה, נפטר לפני השואה; ר' אפרים אוטרמן, חותנו ר' יוסף מנחם וויירגין, חסיד מופלג, ממונה כולל ווארשה—פולין בירושלים ומנוחתו כבוד על הר הזיתים.

ר' אפרים זכה להמלט מווארשה בשנת ת"ש, כשהגרמנים כבשו את העיר ושלטו בה, והגיע בשלום לארץ־ישראל. היה גר בתל־אביב, סוחר, הוציא מחדש לאור את "פתח האהל" של אביו הגאון דפולטוסק זצ"ל. לפני שנה חלה ונפטר.

דמותו של הרב אוטרמן, כמרביץ תורה לבני ישיבה צעירים וכדואג לשלומם ומצבם האישי הפרטי וכן תיאור אופיו האצילי ותכונתו הנאה במידות ונימוסים, מתוארים היטב מתוך אהדה וחיבה על־ידי הסופר העברי הישיש הידוע צ. ז. ווייגברג (גר כעת בתל־מונד), אשר היה אחד מתלמידיו מובהקיו לשעבר (בגוסטינין), — בשני סיפוריו "סליחה" ו"בין גויים"; הראשון — בקובץ ספוריו "שם ופה" והשני — בספרו "אשר עבר". בסיפורו "בין גויים" יודע הסופר הנ"ל לתאר בתיאור לבבי, איך ששופט השלום (בגוסטינין) הרוסי לבדייב ידע להוקיר את הרב ר' "ישובב" המנהיג הדתי של יהודי עיירה זו. היה מבאי ביתו של הרב הזה, משוחח עמו על הוויות העולם ועל שאלות דת ופילוסופיה. שופט רוסי זה ראה בהרב אוטרמן איש ישר דרך, דובר גלויות ללא אבק חניפה, איש הסמל של יהודי נאה ובן המסורת היהודית הקדומה. שופט שלום רוסי זה מחסידי אומות העולם, עזר להרב בלימוד הלשון הרוסית וגם תיקן לו שגיאותיו בענוה.

יש לציין, שידיעת השפה הרוסית בדיבור ובכתב, היה אז מן ההכרח התחוקתי לרבנים יהודיים בפולין הרוסית שבימים ההם, אשר היו ממלאים תפקיד רב דתי־רוחני ורב מטעם השלטון כאחד. שלא כבליטא ורוסיה ששני תפקידים אלה נחלקו לשניים; לרב דתי ולרב מטעם, אולם לעתים היה קורה שבכמה עיירות שבפולין הרוסית כיהנו בבת אחת שני רבנים כנ"ל, וזה לרגל תנאי־מצב אישיים ומקומיים. דבר זה קרה גם בפולטוסק כפי שזה מובא בהמשך רשימתנו על "רבנות פולטוסק".

הרב הגאון ברוך יצחק ישכר הלוי לוינטל

הרב לוינטל היה אחרון שברבני פולטוסק. בן להגאון הצדיק מוה"ר אפרים שרגא זצ"ל בעל שו"ת "חידת אפרים". טרם שמלאו לו 20 שנה, היה גדול בתורה והיה כבר הגון ומוכשר לנהל קהל גדול של עיר גדולה. התחתן עם בת הצדיק ר' שלמה אב"ד דעיר ניישטט (שע"י פלונסק). אחרי תשע שנים שאכל מזונות על שולחן ההורים נתמנה לרב בעיר סקולסק (סמוך לקאליש). שם הגביר חיילים, יום ולילה לא פסק פומיה מגירסא. לימודו בתורה היה בקדושה ובטהרה שלא הכל הבינו את רוב גדלו וכח גבורתו בתורה. בעיר סקולסק כיהן כרב שמונה שנים. אחר־כך נתמנה כאב"ד בעיר בריסק דקוי (סמוך לוולוצלבק) וכיהן שם במשך 13 שנה, ושם הדפיס את ספרו "עטרת ראש" על משניות זרעים. משם עבר לכהן פאר בעיר פולטוסק, ואז הדפיס הספר "זכרון ישכר" ב"ח על משניות מועד.

בעיר פולטוסק היה רב משך שש עשרה שנה (עד לשואה הנאצית), ושם הרביץ תורה למכביר בתלמידים רבים ויצא שמו לתהלה בקרב כל הארץ.

בקיץ האחרון, לפני המלחמה העולמית השניה, הדפיס ספר "ברכת יצחק", חידו"ת על "בראשית" ו"שמות", והיו כבר מכורכים (חומש "ויקרא" היה כבר מסודר בדפוס, ו"במדבר" ו"דברים" היו מסודרות אצלו בכתב יד).

אולם המלחמה האיומה בלבלה את הכל, החריבה את ביתו, וכמובן שגם הספרים ספרי הקודש נפגעו. סבל יסורים נוראים באבדן הדברים היקרים הללו.

בגלל סבל המלחמה נדד אז עם רעיתו הרבנית מעיר פולטוסק, עד שהגיע לווילנא, ששם שכן הגאון רשכבה"ג ר' חיים עוזר זצ"ל. גאון זה בשמעו, כי הרב לוינטל בא לעירו

מיד קיבל את פניו באהבה ובחביבות שאין לתארן, כי הוא ידעו משכבר הימים ע"י ספריו המרובים, והכיר את ערכו וגדולתו בתורה ותמך בו מכל וכל בכל ימי שבתו שמה, שנה וחצי.

אולם היה לו רצון כביר לנסוע לעיר הקודש ירושלים תובב"א, וזה עלה בידו תודות השתדלותו של ש"ב הרב ר' יואל זליג זילברברג נ"י.

אחרי נסיון מרובים הגיע הרב לוינטל עם רעיתו הרבנית לעיר הקודש (בערב פסח, שנת תש"א).

למרות חולשתו הגדולה, הגדיל לעשות והתחיל כמו מחדש לחדש חידושי תורה, חדשים לבקרים, כי היה הוא כמעיין המתגבר וכמעיין הנובע, שלא פסק מימיו.

נפטר ביום כ"ז באדר, תש"ד. זצ"ל.

(מתוך „דברים אחדים", „פתח דבר", שנכתבה בידי אשת הרב והמנוח, הרבנית ברכה חיי שרה לוינטל לספר „ברכת יצחק" שהופיע מחדש בירושלים תש"ו. ע"ה) *.

* ראה תמונתה ב„נשים צדקניות".

רבנים אין פולטוסק

מיט דער אַנטוויקלונג פון דעם יידישן יישוב אין פולטוסק און דער אַנטשטייונג פון דער יידישער קהילה איז דער ערשטער רב געווען ר׳ יהושעלע טרונק, דער שפעטער בַּא־רימט געווָארענער קוטנער גאון. ער איז געווען רב אין פול־טוסק נאָר אַ קורצע צייט און נאָך אים איז געקומען דער רב ר׳ אלעזר קאָהן. דער דריטער רב איז געווען ר׳ חנוך זונדל גראָדזענסקי. דעם פלאַץ פון ר׳ זונדל האָט פאַרנומען ר׳ שמחה הלוי עפשטיין. ר׳ שמחהלע איז געווען אַ גרויסער לערנער, אַ בקי אין תורה און הלכה, אַ ירא־שמיים המסתפק במועט, כמעט נישט געקענט קיין צורת מטבע. ער איז געווען ווייט פון הוויות העולם, דערווייטערט זיך פון קהילישע אינ־טריגעס און געווען באַליבט דורכן גאַנצן פולטוסקער עולם. ער האָט אַבער נישט געקענט די רוסישע שפּראַך און די צאַרישע מאַכט האָט אים נישט באַשטעטיקט אַלס רב. זי האָט נאָמינירט אין שטאָט דעם רב בעהאָם, וועלכער האָט געשטאַמט פון ליטע און געווען אַ פאַרגעשריטענער און געבילדעטער מענטש. די קהילה אַבער און די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג, וועלכע איז אין איר איבערגעוויגנדיקער מערהייט באַשטאַנען פון חסידים און מתנגדים, האָט אים איגנאָרירט און נישט אַנערקענט. לויט זיין אָמט האָט ער געדאַרפט פירן די עווי־דענץ פון די יידישע חתונות און געבורטן, אַבער מען האָט זיך צו אים נישט געוואָנדן ער זאָל גיבן חופה וקידושין און בשעת ברית מילה נישט פאַרשריבן בייַ אים דעם נייַ געבוי־רענעם. הרב בעהאָם איז געיווען פאַראַנטוואָרטלעכט פאַר דער רוסישער מאַכט און אויך נישט געוואָלט מוותר זיין אויף זיין פרעסטיזש און אין שטאָט האָט זיך אַנטוויקלט אַ ביטערער קאַמף צווישן דעם פרומען און אָפּגעשטאַנענעם עולם און דעם געלערנטן און אויפגעקלערטן רב. מען דאַרף אונטער־שטרייכן, אַז כאָטש ר׳ שמחהלע האָט נישט אָפּיציעל געפירט דאָס רבנות אין שטאָט איז ער געשטאַנען פון דער ווייטנס פונעם דאָזיקן קאַמף, אַבער, זייענדיק אַן איידעלער און טיף רעליגיעזער מענטש, געליטן פון דעם בזיון התורה. וועג ער איז געשטאַרבן אין יאָר 1905, געפינענדיק זיך אויף אַ דאָטשע אין פּניעוע (צווישן ווישקאָוו און פולטוסק), האָט הרב בעהאָם רעזיגנירט פון זיין אָמט, נישט וועלנדיק וויידער פונאַנדערווויקלען דעם קאָנפליקט צווישן דעם קאָזיאָגנעם רב און דעם עוועַנטועלן נייַעם רב פון דער קהילה, און עולה געווען קיין ארץ־ישראל.

ר׳ חיים משולם קויפמאַן הכהן אָטערמאַן איז אָנגענומען געווָארן אין פולטוסק אַלס רב אין יאָר 1908; געשטאָמט האָט ער פון פראָגע בייַ ווָארשע. ער איז געווען אַ גאון הדור, באַהערשט פולקאָם די רוסישע שפּראַך אין ווָארט און שריפט און איבערגעזעצט אפילו די תהילים אין רוסיש און געווען דער מחבר פונעם ספר „עונג שבת". ער איז געווען אַ גערער חסיד אַבער מיט אַ מאָדערנעם צוגאַנג צום לעבן. בשעת דער דייטשער אָקופּאַציע אין די יאָרן 1915—1918 איז ער זייער געשעצט געווען פון דער מאַכט. בכלל האָט זיין געשטאַלט — אַ יייד מיט אַ הדרת פּנים, פון מיטעלן וווּקס, מיט אַ טונקל־שאַטינענער באָרד, מיט ווייסע הענטשקעס און אַ צילינדער אויפן קאָפּ, אַנגעטון אין אַ טכויירענעם פוטער און אַ נורקע־קאָלנער, אין גלאַנצעדיקע שטיוול — געווען כבוד און אָנזען.

פונעם צווייטן רב ר׳ אלעזר קאָהן האָט געשטאָמט דער מורה הוראה ר׳ הירש נטע כהן, וועכער איז נפטר געווָארן צום סוף פון 19טן י״ה. דער צווייטער מורה הוראה איז געווען ר׳ פיישע, אַ ווָארקער חסיד. ער האָט שטענדיק, ביז זיין טיפן עלטער, פאַרברענגט ביים לערנען און מיט זיין הויכן געשטאַלט, ווייסער באָרד און געמיטלעכן הסבר געווען צו זיך כבוד און דרך־ארץ. ער איז נפטר געווָארן אין יאָר 1913, פרשת בא.

פולטוסקער רבנים פאר די לעצטע 100 יאר*

דער גרויסער גאון ר׳ יהושעלע קוטנער (ישעיה טרונק), באַקאַנט אין דער לומדישער חסידישער וועלט, מחבר פון פיל רבנישע ספרים — איידער ער איז געוואָרן רב אין קוטנע איז ער פריער געווען רב אין פולטוסק. געבוירן אין פלאָצק, כסלו תקפ״א (1821). צו 3 יאָר אַרייַנגענעבן אים אין חדר און נאָך אין זעלבן ״זמן״ אַנגעהויבן לערנען ״חומש״. ווען ער איז אַלט געוואָרן 6 יאָר, האָט ער שוין געשריבן חידושי תורה. אַלע אַרומיקע האָבן אים נאָך אַלס קינד באַוווּנדערט פאַר זיין בריליַנט פאַרשטאַנד און טיפן שכל. אַחוץ זיינע גאוניש פעיקייטן, איז ער נאָך געווען אַ גרויסער מתמיד. צו 13 יאָר געוואָרן אַ יתום. באַשאַנקען מיט אַ פענאַמענאַלן זכרון, איז ער שוין אין זיין יוגנט געווען בקי אין ש״ס אָן פוסקים. צו 14 יאָר חתונה געהאַט. 6 יאָר געגעסן ״קעסט״ ביי זיינע שוויגער־עלטערן. אין יאָר ת״ר אַנגעקומען אַלס רב אינעם שטעטל שרענסק. אין שרענסק פאַרבליבן ביז ווינטער תר״ז. דאָן געוואָרן רב אין גאָמבין. דאָרט פאַרבליבן 3 יאָר. אין תר״י געוואָרן רב אין וואַרקע. אין יענער צייט שוין געווען באַקאַנט אַלס איינער פון די גרעסטע גאונים. אין יאָר תרי״ג געוואָרן רב אין פולטוסק, אין פולטוסק איז אים געבוירן געוואָרן זיין איינציקער זון משה פנחס. דאָ פאַרבליבן אַלס רב 8 יאָר צייט. טבת, תרכ״א, ענדגילטיק זיך באַזעצט אין קוטנע און פאַרבליבן ביז צו זיין פטירה.

אין יאָר תר״ל אַרויסגעגעבן זיין באַרימט ספר ״ישועות ישראל״. וועגן דעם ספר האָט זיך דער סאַכאַטשעווער גאון אויסגעדריקט, אַז ״די וועלט פאַרשטייט גאָר נישט זיין טיפקייט, ווייל ער איז באַשטימט פאַר מופלגים, וואָס זייער צאָל איז ווייניק״.

זומער, תרמ״ו, עולה געווען קיין ארץ־ישראל צוואַמען מיט זיין שוועסטער דעם גאון, מחבר פון ספר ״נפש חיה״, פון קאַליש.

אין תר״ן — מסוכן קראַנק געוואָרן אויפן האָרץ. די דאָקטוירים האָבן אים געראָטן נישט צו לערנען. ער האָט אָבער זיי נישט געפאָלגט.

זונטיק, פרשת מטות ומסעי, כ״ה תמוז, תרנ״ג, 12 אַ זייגער, מיטאָג־צייט, איז ער נפטר געוואָרן. די גרעסטע גדולי הדור האָבן אים מספיד געווען מיט די ווערטער: ״וויי צו דעם דור, וואָס האָט פאַרלאָרן זיין מנהיג״.

נאָך אים איז געוואָרן ממלא מקום ר׳ אלעזר הכהן, אייניער פון די הויפט־תלמידים פונעם קאַצקער רבין. דער בעל ״חידושי הרי״ם״, דער גרינדער פון דער גערער דינאַסטיע — איז געווען זיין חבר. געבוירן אין וואַרשע, אין יאָר 1791 (תקנ״א). צו 13 יאָר איז ער שוין געווען באַקאַנט אין די לומדישע קרייזן ווי אַ גרויסער עילוי, בקי אין ש״ס ופוסקים.

ר׳ אלעזר, כאָטש ער איז געווען אַ גרויסער גאון, איז קודם געווען אַ חסיד. ער איז געפאָרן צו דריי פאַרשידענע צדיקים: צו ר׳ שמחה בינם פשיסכער, צו ר׳ מענדלע קאַצקער און שפּעטער צו זיין אַמאָליקן חבר, צום בעל ״חידושי הרי״ם״.

ער איז געווען באַרימט אַלס גרויסער חכם. פיל מענטשן פלעגן צו אים קומען און פרעגן עצות אין פאַרשידענע ענינים. ער איז געווען רב אין פאַרשידענע שטעט: אין מאַקאָווע, סאכאַטשאָוו, 10 יאָר אין פלאָצק און 12 יאָר אין פולטוסק.

ער איז נפטר געוואָרן שבת, כ״א מרחשון, תרמ״ב (1882) אין עלטער פון 91 יאָר.

אגב איז כדאי צו דערמאָנען, אַז אין דער זעלבער צייט פון ר׳ אלעזר, האָט געלעבט איינער פון די אויסגעצייכנסטע בעלי־תפילות פון זיין דור, באַקאַנט אַלס ר׳ זלמן פולטוסקער, וועלכער האָט פאַרמאָגט אַ זיס קול (לויט קענער פון מוזיק, פלעגט ער נעמען די העכסטע טענער). ער פלעגט אויך שפילן אויף אַ פידל, דערביי איז ער געווען אַ אַנגעזעענער תלמיד־חכם, בקי אין ש״ס ופוסקים. פלעגט לערנען יומם ולילה. מיט פירן דעם מסחר האָט זיך פאַרנומען זיין פרוי. ער פלעגט אויך פאַרפאַסן חסידישע ניגונים צו פאַרשידענע תפילות. ער איז געשטאַנען אין קאַנטאַקט מיט פיל צדיקים פון זיין דור.

נאָך ר׳ אלעזר הכהן איז געוואָרן רב ר׳ שמחהלע**. מיין טאַטע, עליו השלום, פלעגט פיל דערציילן פון זיין לומדות

---

* זע: ״רבני פולטוסק״, מ. צינוביץ.

** פאַר אים איז געווען רב: ר׳ חנוך זונדל גראָדזענסקי, אַ ״מתנגד״, פון דער ליטע, פון וועלכן פולטוסק, אַלס אַ חסידישע שטאָט, האָט זיך אָפגעגרענצט אַביסל.

און צדקות. געווען שטאַרק באַליבט אין שטאָט, דערפון — דער פאַרצויגענער נאָמען ר׳ שמחהלע.

נאָך ר׳ שמחהלעס פטירה איז אַנגעקומען אַלס שטאָט־רב הרב ר׳ חיים משולם אָטערמאַן קויפמאַן. פון נידעריקן וווסק. געהאָט גרויס אָנזען אין שטאָט, ווייל אַ חוץ זיין בקיאות אין ש״ס ופוסקים האָט ער אויך באַזעסן וועלטלעכן וויסן. באַהערשט גוט די פוילישע שפראַך. ביים איינשווערן יעדן יאָר די יידישע רעקרוטן פלעגט ער לייענען אַ פרשה פון דער תורה אין דער פוילישער איבערזעצונג. געדאָונט אין שול און נישט געפאָרן צו קיין רבין. אַלס קינד, געדענק איך, ווי ער פלעגט דאָוונען פאָרן „עמוד״. פאַרמאָגט אַ זיסע קלינגענדיקע שטימע — אים צו הערן דאָוונען איז געווען אַ תענוג רוחני. אין די 20 יאָרן — פלוצעם געשטאָרבן, אין עלטער פון עטלעכע פופציק יאָר. פיל רבנים פון די אָרומיקע שטעט האָבן אים מספיד געווען. אין די הספדים האָבן זיי זיך אָפגעשטעלט אויף דער גרויסער אבידה, וואָס די שטאָט האָט געליטן מיטן פלוצלונג־דיקן טויט פון זייער באַליבטן רב.

דער לעצטער רב אין פולטוסק איז געווען הרב ישכר דב לעווינטאָל. זיין לומדות האָט מען געקאָנט אַראָפליינען פון זיין פנים. ער איז געווען טיף באַקאָנט אין ים התלמוד. פרום איז ער געווען אין לשער, און פונקט ווי ער איז געווען בקי אין ש״ס ופוסקים, אָזוי איז ער אין וועלטלעכע ענינים געווען אומבאַקאָנט. אפילו אַ גוייש וואָרט נישט געקאָנט אָרויס־רעדן. אַ טיפּ פון די פאַרצייטיקע רבנים. פאַר זיין קומען קיין פולטוסק איז ער פריער געווען רב אין סקאלסק (8 יאָר) און אין בריסק (ביי וולאָצלאָווטק, 13 יאָר).

וועג די דייטשן ימ״ש האָבן אַרויסגעיאָגט די פולטוסקער יידן, זענען זיי זיך צעלאָפן אין פאַרשידענע פאַרווארפענע מקומות. דער פולטוסקער רב ר׳ יששכר לעווינטאָל האָט פאַר־וואָגלט אַזש קיין ווילנע. וועג איך בין אַגנעקומען אין 39טן יאָר קיין קובאַ, האָב איך באַקומען אַ בריוו פון משה גבאי (פייגע די אַליוויטשקעס זון), ער שרייבט מיר אויסשליסלעך וועגן רב לעווינטאָל, אַז ער גפּעפינט זיך אין אַ שווערן מאַטער־יעלן מצב, און בעט אים צושטיצן.

דער אויסגאַנג פון זיינע וואָגלעניש איז מיר געבליבן אומבאַקאַנט *.

---

* נאָך גרויסע נסים איז הרב ר׳ ברוך יצחק ישכר הלוי לעווינטאל אַנגעקומען מיט זיין פרוי די רביצין, ברכה חיי שרה, קיין ירושלים, ערב פסח, שנת תש״א (1941). טראָץ זיין גרויסע שוואָכ־קייט, האָט ער נאָך אַלץ מחדש געווען חידושי־תורה. זיינע 2 ערשטע ספרים: „עטרת ראש״ און „זכרון ישכר״, האָט ער נאָך זוכה געווען אַרויסצוגעבן אין חוץ לארץ; דעם ערשטן ספר (אויף משניות זרעים) — אין בריסק, דעם 2טן (אויף משניות מועד) — אין פולטוסק. זיין לעצטן ספר „ברכת יצחק״, וואָס ער האָט נישט זוכה געווען אַליין אַרויסצוגעבן בשלימות, צוליב דער מלחמה, איז אַרויס־געגעבן געווארן אין ירושלים, תש״ו, דורך זיין פרוי, די רביצין ע״ה, וועלכע האָט אַליין געשריבן די הקדמה צום ספר (זע: „רבני פולטוסק״). הרב ישכר לעווינטאָל איז נפטר געווארן אין ירושלים, כ״ז אדר, תש״ד. זצ״ל.

ר׳ צבי הירש הכהן

אַ זון פון באַקאַנטן צדיק ר׳ אלעזר הכהן פון פולטוסק. שוין אין זיין קינדהייט געווען באַקאַנט ווי אַ מענטש מיט אַ שארפן מוח. צוזאַמען מיט זיין פאָטער געפאָרן צום רבין ר׳ בונעם פון פשיסכע און שפעטער — צו ר׳ מענדעלע קאָצקער, וועלכער האָט אים אַרויסגעווייזן גרויס אָכטונג פאַר זיין לומדות.

ער איז געווען רב אין דעם אַגגעזעענעם יידישן שטעטל זגערש, ווו ער איז געווען באַליבט פאַר זיינע מידות טובות.

משה סרעברא

הערש־נטע דיין*

ר׳ צבי־נתן בר׳ יחיאל־מיכאל הכהן, אַדער ווי די פולט־ס־קער האָבן אים געפונען, הערש־נטע דיין, איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1856 (תרט״ז). געוועון אַ גרויסער מתמיד נאָך אין זיינע יונגט־יאָרן, געהאַט אַ שארפן מוח צום לערנען און געוועון דאָס שיינדל פון דער משפחה. זיינע מורי־דרך האָבן אים צוגעזאָגט, אַז ער וועט נאָך אויסוואַקסן אַ גדול־בישראל און באַשיינען ערגעץ־וווּ אַ כסא של רבנות. ער האָט פרי חתונה געהאַט, ווי מען איז זיך נוהג געוועון אין יענע צייטן, אָפגעזעסן עטלעכע יאָר אויף קעסט און זיך נאָך דערביי מער פאַרטיפט אינעם לערנען. דרייַ קינדער, איין זון און צוויי טעכטער, האָט זיין פרוי אים געבוירן. שפעטער, וועו יאַנקעלע דער בכור איז אויסגעוואַקסן, איז ער געוועון צום ערשטן רב אין גראַכאָוו און דערנאָך — רב אין וואַרשע.

איז אַבער הערש־נטען נישט באַשערט געוועון צו זיצן בשלווה און עוסק זיין אין תורה ועבודה, דער מלאך־המות האָט מיט איינמאָל געגעבן אַ פלאַטער איבער זיין הויז און אַוועקגעריסן פון אים זיין יונגע פרוי. בלייבנדיק מיט 3 פיצלעך יתומים, האָט ער נישט געקאָנט זיך פונאַנדערנעמען. ער האָט צוליב דעם אַ סך געליטן פון ביטול־תורה, וואָס האָט שלעכט געווירקט אויף זיין געזונט־צושטאַנד. בלית־ברירה האָט ער חתונה געהאַט אַ צווייט מאָל און געבוירן נאָך 4 קינדער: 3 זין און 1 טאָכטער.

אין תרמ״ה (1885), אַלט זייענדיק 29 יאָר, איז ער אויפ־געמומען געוואָרן אין פולטוסק אַלס דיין (מורה־הוראה). ס׳איז ביי אים געווען אַן אָפענע שטוב. מענטשן זענען אַריין און אַרויס; וועד מיט אַ שאלה און וועד מיט אַן עצה. אויך איז ער געוועון און געלערנט מיט 15 בחורים, וואָס ער האָט אויסגעקליבן, צוגרייטנדיק זיי צו היתר־הוראה. 15 יאָר איז ער געוועון דיין אין פולטוסק. די יידישה באַפעלקערונג האָט אים געערן געהאַט. ער איז געוועון באַליבט אין שטאָט, נישט נאָר פאַר זיין למדנות, נאָר אויך פאַר זיין חכמה.

אין תרנ״ז (1897) איז הערט־נטע קראַנק געוואָרן אויף אַ שווערער מחלה. 3 יאָר אָפּגעקרענקט און אין תר״ס (1900), אין ראש־חודש כסלו, איבערגעגעבן דעם באַשעפער זיין היילי־קע נשמה. ס׳איז אויסגעפאַלן אום פרייטיק. זיין ארון האָט מען געטראָגן אין דער שול און ביז נאָך האַלבן טאָג — געמאַכט מיט אים הקפות אַרום דעם בעלעמער ביי אַ געפנטן ארון־קודש מיט קאַפּיטלעך תהילים און הספדים.

44יאָר איז ר׳ צבי־נתן ב״ר יחיאל־מיכאל הכהן אַלט געוועון, וועו ער איז נפטר געוואָרן און איז באַהאַלטן געוואָרן אויפן פולטוסקער בית־עולם. אויף זיין קבר האָט מען אַוועק־געשטעלט אַן אהל און די יינגלעך, וועלכע זענען געבוירן געוואָרן אין דעם חודש פון זיין פטירה, האָבן די עלטערן אַ נאָמען געגעבן נאָך אים, דעם פולטוסקער דיין, ר׳ הערש נטע, זצ״ל.

משה סרעברא

ר׳ וואַווע סיני זאב ליפסקר ובנו, ר׳ שלמה־זלמן

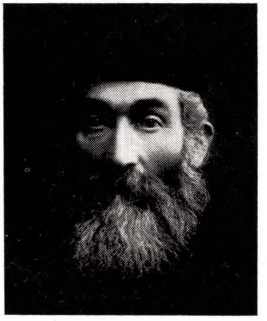
ר׳ וואַווע, יליד פולטוסק, היה אחד מראשוני השו״בים בעיר, אחרי סבו ר׳ יקותיאל, ז״ל. עוד בהיותו בן 18 נתמנה לשוחט. חוץ מזה שהיה חזן כשרוני מאד, ידע גם לנגן בכינור ולחבר מנגינות לדברי תפילה ופזמוני עם. אף אלה שלא מבני ברית כיבדוהו ובאו לשמוע אל רינתו ואל תפילתו. היה מקובל מאד וחביב על אנשי העיר והיה לתפארת הקהילה. איש חסיד גדול היה ובעל מידות נאות. היה גם ידוע כבעל־תפילה בחצר האדמו״ר מגור. נפטר ב־1900.

ר׳ שלמה־זלמן ליפסקר, בנו, שנקרא בפי כל: זלמן שוחט, גם הוא היה למדן וחסיד גדול, אשר הלך בעקבות אביו. היה שוחט, חזן ומוהל ולעיתים גם היה עובר לפני התיבה אצל רבו ה״שפת אמת״ ז״ל.

בימים הנוראים היה מתפלל „שחרית״ בבית־הכנסת ו„מוסף״ — בבית־המדרש. גם הוא כאביו היה מקובל בעיר וחביב על הבריות. איש אציל היה. ידע והבין את דרכי החיים. 31 שנה כיהן כשו״ב בפולטוסק, עיר מולדתו. לפני כן נתמנה

---

* וועגן דעם דיין ר׳ יצחק קאַפּטל, זע: „ברוך שמחה פרוכטנ־בוים״, מ. סרעברא.

ר׳ שלמה־זלמן ליפסקר שו״ב ז״ל

כשוחט בעיירה מישניץ (מחוז אוסטרולנקה) שם כיהן כ־13 שנה. נולד ב־1866 ונפטר ב־1931.

זכרונם לברכה.

מפי בני עיר

✶

ר׳ וואוע שוחט און זיין זון, ר׳ שלמה־זלמן

ר׳ וואוע סיני זאב ליפסקער, געב. אין פולטוסק, איז געווען אייגער פון די ערשטע שוחטים אין שטאָט, נאָך זיין זיידן ר׳ יקותיאל ז״ל.

זייענדיק אַלט 18 יאָר האָט אים שוין קהל אויפגענומען אַלס שוחט. אַחוץ וואָס ער איז געווען אַ טאַלאַנטפולער חזן, האָט ער אויך געשפילט פידל און אַליין מחבר געווען ניגונים פאַר תפילות און פאַלקס־מאָטיוון. אפילו קריסטן פלעגן אים שעצן און קומען הערן זיין דאָוונען. ער איז געווען אַ גרויסער חסיד און באַוווסט אַלס אַ מתפלל פאַרן עמוד אינעם גערער הויף. ער איז געווען זייער אַנגענומען אין שטאָט און די פולטוסקער קהילה האָט מיט אים שטאַלצירט. געשט. אין 1900.

ר׳ שלמה־זלמן ליפסקער, זיין זון, וועלכן מ׳האָט אין שטאָט גערופן: זלמן שוחט, אויך ער איז געווען אַ ייד אַ למדן און אַ גרויסער חסיד. געגאַנגען אין די וועגן פון זיין פאַטער, וואָוע. ער איז געווען חזן, שוחט און מוהל, פלעגט פון מאָל צו מאָל אויך דאָוונען אַלס שליח־ציבור בײַם „שפת־אמת״ ז״ל.

ימים נוראים פלעגט ער דאָוונען „שחרית״ אין שול און „מוסף״ — אין בית־המדרש. אויך ער, ווי זיין פאַטער וואָוע, אין געווען זייער אַנגענומען און באַליבט בײַם פּ־לטוסקער קהל. ער איז געווען אַן אַדל־מענטש. געווסט און פאַרשטאַנען דעם גאַנג פון לעבן. 31 יאָר איז ער געווען שוחט אין זיין געבורט־שטאָט, פולטוסק. פאַר דעם איז ער 13 יאָר געווען שוחט אינעם שטעטל מישיניעץ (אַסטראַלענקער פּאָוויאַט). געב. אין יאָר 1966 און געשט. אין 1931.

כבוד זייער אַנדענק.

אויפגענומען ביי שטאטישע

✶

ר׳ סיני זאב שו״ב המכונה ר׳ וואָוע פולטוסקער, היה מבעלי־תפילה הידועים בחצר הרבי מגור. היה איסטניס בכל הענינים. ידע דבר דבר על אופנו, אהב את הסדר, הנקיון והטהרה. בצוארון מזוהם ובנעלים לא מובראקות לא יצא החוצה, כמעט לא נמצא רבב על בגדו.

ר׳ וואָוע הפולטוסקאי היה בעל־כח ובעל בשר. חסנו כאלון ואל חכו שופר. כתפיו רחבות, ריאתו בריאה וכולו היה אומר: גבורה. הוא היה מתפלל לפני התיבה בגור ולימי החג היה מביא ניגונים חדשים. אף הטונים הנמוכים שלו היו לשאגות ארי ממש. לפעמים כשהשתמש לקטעי תפילה בניגון ישן נושן וה„עולם״ (הקהל) החל, כמובן, לעזור לו — השתיק את כולם בקולו האדיר והחזק.

בסוף ימיו, וקולו לא נשמע בבואו אל הקודש והדבר הזה הורידוהו דומה ללא עת.

הובא ע״י מ. צינוביץ

הערה — באַמערקונג: מלבד הכתבות על כמה שו״בים המוב־אות כאן בספר — לא הגיע לידינו שום חומר נוסף על יתר השו״בים שחיו ופעלו בפולטוסק כמו: ר׳ רפאל, ר׳ יידל, ר׳ מאיר אַפּודבער, ר׳ גדליה, ר׳ ישראל־יצחק פוקס ואחרים. משום כך לא נשאר לנו אלא לפרסם את שמותיהם בלבד ועם בני העיר הקוראים הסליחה (המ.).

אחוץ די אַרטיקלען איבער אייניקע פון די שוחטים, וועלכע ווערן דאָ געברַאכט אין בוך — האָבן מיר נישט באַקומען קיין שום צוגאַב־מאַטעריאַל איבער די איבעריקע שוחטים, וועלכע האָבן געלעבט און געווען טעטיק אין פולטוסק ווי: ר׳ רפאל, ר׳ יידל, ר׳ מאיר אַפּאַזדאָוער, ר׳ גדליה, ר׳ ישראל־יצחק פוקס און אַנדערע. דערביבער וועלן מיר זיך מוזן באַנוגענען בלויז מיטן פאַרשפּנט־לעכן זייערע נעמען און בעטן ביי די בני־עיר, די לייענער, אַנט־שולדיקונג (רעד.).

ר׳ חיים לייב קליגער

(זון פון דוד מיכאל קליגער ז״ל)

ר׳ חיים לייב קליגער האָט געשטאַמט פון פּראָשבע. צו 13 יאָר איז ער געוואָרן אַ יתום. אין דעם עלטער האָט ער שוין געלערנט אין בית המדרש מיט דערוואַקסענע בחורים־תלמידי חכמים גמרא מיט תוספות און מיט זיי דורכגעקנעלט אַ שוועריקע רמב״ם. שוין דעמאָלט האָט מען אים אין די לומדישע קרייזן גערופן: ״דער פּראשבער עילוי״. דער באַוווסטער יאָנאָוועד רב (און דערנאָך: פולטוסקער) הרב ר׳ ברוך יצחק ישכר לעווינטאַל, וועלכער האָט נישט געהאַט קיין קינדער, האָט אים צוגענומען פאַר אַן אייגן קינד און מיט אים געזעסן און געלערנט ביז צו זיין חתונה.

ר׳ מרדכי שו״ב, אַן אָנגעזעענער געלערער חסיד און לאָנג־יאָריקער שוחט אין ווישקאָווע, האָט דורך דער אָנווייזונג פונעם געלערטן רבין בכבודו ובעצמו, געזונט פאַר אַן איידעם ר׳ חיים לייבן, וועלכער איז געווען אַ שטענדיקער בן־בית ביים רב לעווינטאַל.

ר׳ חיים לייב האָט זיך גיך אויסגעלערנט שחיטות און איז געוואָרן איינער פון די הויפּט־שוחטים אין ווישקאָווע.

נאָך דער פטירה פון אַ געוויסן שוחט אין פולטוסק, איז ר׳ חיים לייב אָנגענומען געוואָרן אויף זיין אָרט.

ר׳ חיים לייב האָט געשמט אין פולטוסק פאַר אַ גרויסן חסיד און למדן מופלג. ער האָט געלערנט יעדן טאָג אַ שיעור מיט קינדער און אַלע שבת אין דער פרי מדרש — מיט די בית המדרש יידן. שבת־ראש חודש און ימים נוראים פלעגט ער דאָוונען פאַרן עמוד״ מיט אַ כאַר. ער פלעגט אויך האַלטן ״דרשות״ פאַרן עולם. פרייטיק־צו־נאַכט פלעגט ער דאָוונען אין געראַנג ״שטיבל״, ווי אויך אין די וואָכעדיקע טעג.

ער איז געווען איינער פון די אָנפירער פון ״אגודת ישראל״ אין פולטוסק.

*

גיטעלע קליגער, די פרוי פון ר׳ חיים לייב שוחט ז״ל, איז געווען באַוווסט אין פולטוסק מיט איר ערלעכקייט, גוטס־קייט און פרומקייט. איר פאָטער, ר׳ מאָטל שוחט, איז געווען אַ גרויסער למדן און תלמיד־חכם. איר זיידע, וואָס איז אין גאָנץ וואַרשע געווען באַקאַנט אונטערן נאָמען, ר׳ יאָסעלע קאַפּטאָל, האָט געלערנט ביי ר׳ איטשע מאיר דעם ״חידושי הרי״ם (דער ערשטער געראַנג רבי ז״ל).

גיטעלע קליגער האָט געהאַט די זעלביקע אויפגאָבע אין פולטוסק, וואָס די פרומע חנה באַשע. זי האָט געהאַלפן ארעמע און שוואַכע, געטראָגן ״יאָכלעך״ צו קראַנקע, דאָס האָרץ צי ״דערכאָפּן״ און אַ בגד צו אַ געפּרוירענעם ארעמאַן. איר פרומקייט איז געווען אין לשער. אין שול איז זי געזעסן ביז צו דער לעצטער ״קדושה״. אירס בת־יחידה, דינה׳טשע, וועלכע איז דערצויגן געוואָרן אין איר פרומען גייסט, איז געווען איינע פון די גרינדערס פון די ״בית־יעקב״־שולן און פון די אָרטיקע ״אגודה״שע פרויען־טוערינס.

דוד קליגער

ר׳ זלמן — ה״בעל־תפילה״ מפולטוסק

מעמודי חסידי קוצק, הרי״ם וצ׳כאנוב

הוא היה למדן מופלג, עמקן ובקי בכל חדרי תורה. בעל־״קבלה״ היה, שוחר מדע ותושיה. כל ידיעותיו שאף מתוך הספרים הכשרים, כגון: ״צוהר לתיבה״, ״מאור עינים״, ״תכונות השמים״, ״מעשה טוביה״ וכדומה. מדקדק היה וידיעה לא מעטה היתה לו בחשבון ותכונה. הוא היה חסיד קוצקאי מן הראשונים ובחיקו היה אומן גם את ספרי המלבי״ם, ביניהם ספר ״המשל ומליצה״. ספרי החזון למ״ח לוצאטו וכדומה — שעשועים היו לו. אוצר ספרים גדול היה לו, בו ספרים יקרי המציאות וכתבי־יד יקרים. יומם ולילה לא פש פומיה מגירסה והרביץ תורה גם ברבים. התלמידים של ר׳ יהושע׳לה מקוטנה, בעודו רב בפולטוסק, הלכו גם לשמוע את השיעור של ר׳ זלמן שהיה ידען גדול, היודע תמיד מה להשיב על כל שאלה ״מדעית״. מחסור לא ידע, חנות מנופקטורה היתה לו, שבה היתה אשתו הסוחרת ופירנסה אותו. בשעתו נחשב ר׳ זלמן בין מכיריו וחוגי החסידים לאנציקלופדיה בזעיר אנפין.

היה בעל קול נעים וחיבר ניגונים עבור חצרות אדמו״רייס. ידע גם לנגן בכנור וחליל. תפקידו באספקת ניגונים חדשים

לא היה גדול: ניגון אחד לראש־השנה, וניגון לחג השבועות. בעיה זו לא העיקה עליו ביותר, ולא עשה הכנות מרובות לכך. רק כשעתיים לפני נסעו לחצר הצדיק לימים הנוראים ולחג השבועות הרגיש בחובת תפקידו המוסיקלי, כי „עת להפר תורתו ולעשות לה״. הוא לא ישב לשלחן הכתיבה ולא קמט את מצחו לרשום את פרי מחשבתו על הנייר בכתב־התועים שהיה זר לו. במקום זה לקח לו מארונו גליון משורטט, ואם היה זה לפני ר״ה רשם עליו בעפרון „היה עם פיפיות״, היא התפילה שעליו היה לחבר לו ניגון חדש. ואם לפני השבועות — רשם עליו נגון „אקדמות״ (שני דברים אלה היו לנגוני מפתח בתפילת קוצק בשני החגים האמורים). בדרך נסיעתו לרבי חזר ר׳ זלמן על הנגון מתוך הכתב, ואלה היו עניני חוקו מדי שנה בשנה. נגוניו עשו ברובם רושם והיו מסודרים היטב, סמיטריים והגיוניים.

עם פטירת רבי מנדלי מקוצק המשיך לחבר את נגוניו עבור חצר גור בראשותו של הרי״מ. אך עם פטירתו של הרי״מ מגור נתפרד מן החבורה ובמקום לנסוע לאלכסנדר של ר׳ העניך, שהיה ממלא מקומו של הרי״מ נסע ר׳ זלמן לציכאנוב להגאון הצדיק ר׳ אברהם. בציכאנוב ניטלה מר׳ זלמן החסידות החריפה והפקחית שינקה מן הסביבה שלו הקודמת. היה עוסק בתורה ובחכמה בחדר עבודתו כעשרים וחמש שנה עד יום פטירתו (בערך תרנ״א: מ. צ.) והיה נחבא אל הכלים, וזולת ה„אקדמות״ ו„היה עם פיפיות״ שנפוצו מדי שנה בשנה בין חסידי ציכאנוב (ובסוף ימיו גם בין חסידי רבי זאב וולף מסטריקוב, שנסע אליו ר׳ זלמן, לא כחסיד אלא כידיד) ומשם לכל תפוצות חסידי פולין — לא ידע איש ממנו קטנה או גדולה.

הוא היה צנא מלא ספרי, בקי בש״ס ופוסקים. כאמור ידע ר׳ זלמן לנגן גם בכלי שיר ואהב להשכיח את עצמו בנגינה, ברם אחרי האסון שקרה לו במות עליו בנו חביב־חייו חדל לתפוש בכלי הניגון, ובמקום זה השקיע עצמו יותר בלמודה של תורה. חוק היה להגאון ר׳ אברהם מסוכאטשוב ובעודנו יושב על כסא הרבנות בנאשלסק הסמוכה לפולטוסק, לארח את ר׳ זלמן מדי שנה בשנה ליום „הניטל״ ובשעה שהלומדים מפסיקים מלימוד ור׳ זלמן הורה לר׳ אברהם כללי הדיקדוק ומעט חשבון ותכונה, כי ירא היה ר׳ אברהם ללמוד כללי הדיקדוק מפי הספרים שכולם היו חשודים בעיניו ועם ר׳ זלמן השתעשע.

למורת רוחו אנוס היה, אחרי פטירת הצדיק מציכאנוב, להתפלל בבית החסידים הגורי שבפולטוסק. אף איש אחד לא היה לו שם, אשר יוכל להחליף עמו דברים. הוא עמד בקרן זוית, ראה ושמע דברים, אף על פי שלא היו לרוחו.

(„השירה והזמרה בחצרות הצדיקים בפולין״:
א. נ. בירנבוים, ב„העולם״ 1907, גליון 4)

הובא ע״י משה צינוביץ

משה צינוביץ

הנכבד פנחס שמואל זיינוויל כהן מפולטוסק

אביו הרב אברהם הכהן היה מו״צ־ראשון בווארשה וממלא מקום הרב־אב״ד של הקהילה הנ״ל. אבי אביו של פנחס שמואל היה הרב הגאון אלעזר הכהן אב״ד פולטוסק, מאקוב ובסוף ימיו — בסוכאטשוב (ייחדנו עליו מאמר מיוחד ברשימת רבני פולטוסק).

ר׳ פנחס שמואל זיינוויל כהן קנה לו פירסום גם מחוץ לפולטוסק עיר מגוריו עם חיבור ספר „כוס ישועות״ על המסכתות בבא־קמא ושבועות ופירושים יקרי מציאות — להגאון ר׳ צבי הירש חריף אב״ד האלבערשטאדט. מאה ושמונים שנה היה הכתב־יד הזה של הגאון הנ״ל מונח בקרן זוית עד שבא איש פולטוסק והדפיס אותו בשנת תרס״ב בווארשה.

לספר יקר־ערך זה צירף המוציא־לאור את תולדות הגאון המחבר, מעשה ידי הרב ההיסטוריון ר׳ צבי יחזקאל מיכלזון אב״ד פלונסק (אח״כ מו״צ קהילתי בווארשה), המכיל חומר חשוב לתולדות הרבנות בפולין לפני מאתים וחמישים שנה. סייע בהדפסת ספר זה האברך המופלג שלשלת היוחסין ר׳ שאול הניך בן הנגיד החסיד ר׳ אברהם לייביש ברלינר (חתן הגאון ר׳ חיים אלעזר וואקס אב״ד קאליש ופיעטרקוב, בעל שו״ת „נפש חיה״) — מגזע של המחבר. אברך זה נתפס אחר־כך להשכלה. הצטיין כמתמתיקאי מובהק ומיחידי הסגולה היה בזה: מילא אחר־כך תפקיד של פרופסור למתמטיקה באוני־ברסיטה הווארשאית שבתקופת פולין העצמאית.

ר׳ פנחס שמואל כהן עסק גם הרבה בהדפסת ספר סבו „חידושי מהראק״ הכהן.

החזן והסופר העברי א. ב. בירנבוים

ר' אברהם בער בירנבוים נולד בפולטוסק למשפחת חסידי קוצק. אביו היה יהודי חרד ולמדן. בנו קיבל חינוך חרדי מובהק ב„חדרים" שבעיירה ובבית חסידי קוצק („שטיבל"). שנהפך אח"כ לבית חסידים גוראי. בגיל י"ז מתחתן. נהיה למשורר של ה„שלחן" האדמו"רי בגור (אצל מרן ר' יהודה לייב בעל ה„שפת אמת", נכדו של הגאון ר' יצחק מאיר בעל „חידושי הרי"ם", מייסדה של שושלת אדמו"רית זו).

לבו של האברך הצעיר נמשך למוסיקה ויתמסר לכך מקודם בארעי ואחר כך ביותר קביעות. התנהגות זו לא יישרה בעיני חותנו החסיד הקיצוני — ויתן לו גט. בן י"ט שוב מתחתן. התמסר לחזנות ולמוסיקה דתית ובשנת 1890 נהיה לחזן ושוחט בפרושניץ (עיירה מחוזית בפלך פלוצק).

בשנת 1893 עזב את משרתו בפרושניץ ונתמנה בתור חזן ראשי בבית הכנסת המודרני החדש (דייטשע שוהל) שבצ'נסטוחוב. כאן הוא רואה לפניו עולם חדש ונימוסים אחרים לגמרי. ניתנה לו כאן האפשרות להשתלם במוסיקה, ובהיותו מחונן גם בעט סופרים פרסם מאמרים, מחקרים ורשי־מות מאלפים על נושא זה במאספים עברים ויהודים־גרמנים.

בשנת 1906 פתח אברהם בער בירנבוים בית־ספר לחזנים ולחזנות בצ'נסטוחוב והתאמץ להשריש בקרב חניכיו חזנות מסורתית ביחד עם השכלה מוסיקאית כללית. ואמנם חונכו אצלו בבית ספר זה עשרות חזנים, שכמה מהם נהיו אפילו זמרים ידועים באופרות שבכרכי אירופה ואמריקה.

אחרי י"ג שנות חזנות נהיה בירנבוים לדרשן בבית־הכנסת ודרשותיו ונאומיו עמדו על גובה ריטורי ותכניתי גבוה. עזרו לו בכך: לימודיו התורניים הבסיסיים שקיבל בצעירות בבית המדרש וה„שטיבל" הגוראי שבפולטוסק עיר מולדתו וכן שעוריו התורניים ששמע בשעתו מפיו של הרב הגאון ישכר בעריש גרויבארט, עת היותו רב אב"ד בעיירה פרושניץ (לפני שקיבל רבנות שדלץ ואחר כך — רבנות בנדין).

בשנת 1913 התפטר ר' אברהם בער ממלוי תפקיד חזן בצ'נסטוחוב ועבר לגור בלודז. שם המשיך במחקריו בשדה המוסיקה הדתית ואף יסד שם ירחון בשם „חזנים שטימע" („קול החזנים"). כמה ממחקריו בשדה החזנות פרסם בעתונו הנ"ל ובבמות ספרותיות פריודיות אחרות. ביחוד יש לציין רשימתו רבת ההיקף והתוכן שפירסם בשנת תר"ס בשבועון העברי „העולם" (שהופיע אז בקלן).

ר' אברהם בער בירנבוים נפטר ב־11 לנובמבר 1922 (תרפ"ג) בהיותו במקרה בעיר מגורו הקודם צ'נסטוחוב, והוא אז רק בן חמישים ושמונה. העתונות היהודית בווארשה („היינט", מאמענט" ועוד) וכן העתונים היידישאים באמריקה פירסמו מאמרי־הערכה לזכרו של חזן מוסיקאי זה, אשר תרם רבות לפיתוח המוסיקה הדתית בישראל.

משה צינוביץ

משה סרעברא

ר' יצחק העלפאנד
(ראש ישיבה)

פולטוסק האָט זיך געריכט פֿאַר איינע פון די חסידישע שטעט אַרום וואַרשע. אין די שבתים האָט מען עס בפירוש געקאָנט זען, ווייל פּוֹל זענען דעמאָלט געווען די חסידישע שטיבלעך פון גערער, אַלעקסאַנדערער, ראַדזימינער, אָטוואָצ־קער, אַמשינאָווער, טריסקער און סעראָצקער חסידים מיט אַטלאָסענע קאַפֿאָטעס, סאַמעטענע קאַפּלען, זיידענע גאַרטלען און וואַלענע טליתים מיט זילבערנע עטרות. פרעמד איז זיי געווען דער קאָלטער ליטוויש־מתנגדישער נוסח, סיי אין לערנען סיי אין דאַוונען. אָבער נישט האָבנדיק אין פולטוסק קיין ישיבה לויטן חסידישן שטייגער, האָבן זיי געהאַנדלט אין איינקלאַנג מיטן פאַלקס־ווערטל, „אַז מ'קאָן נישט אַריבער מוז מען אַרונטער" ד.ה. איידער פולטוסק זאָל חס וחלילה בלייבן אינגנצן אָן אַ ישיבה, טא זאָל שוין זיין אַ ליטווישע...

עס איז געווען דאָן, ווען אין שטאָטישן בית־המדרש האָט זיך באַווירן די ערשטע „ראָזוויעדקע" פון די נאָווארדקער אין געשטאָלט פון אַ יונגערמאַן מיט אַ פּנים איינגעראָמט אין אַ פּעכיק־שוואַרץ בערדל, אין אַ שוואַרצע שליאָפּע אויפן קאָפּ און אין אַ טונקעלער דריי פערטלדיקע קאַפּאָטע. אויף די ברעטער פונעם בעלעמער, בין מנחה־למעריב, ווען ער האָט אָפּגעהאַלטן זיין ערשטן פּייערדיקן דרשה־רעפעראָט, האָט ער גלייך צוגעשמידט צו זיך דעם עולם. פון זיין מויל האָבן זיך געשאָטן אָן אַ שיער מאמרי־חז"ל, משלים מיט נמשלים.

פערלדיקע רייד האָבן זיך געקאָלערט איבערן בית־המדרש, באַגלייט מיט אַ ספּעציפּיש סקאַרבאָון אַנגענומענעם ליטווישן ניגון. זיינע אויגן האָבן געגלאָנצט מיט אַ שוואַרצן פֿלאָקער פונעם בעלעמער אַראָפּ. פֿאַרכישופט איז מען געווען סיי פון זיין פערזענלעכן, אָקוראַטנעם אויסזען, סיי פון זיין אַרט רעדן. מ׳וואָלט אַזוי געשטאַנען און געשטאַנען און נישט מיד געווארן אים צו הערן.

ר׳ הלל וויטקינד איז געווען דער דאָזיקער יונגערמאַן. אַ שליח פון די נאַווארדקער „בית־יוסף״־ישיבות. געוואָנדערט האָט ער איבער שטעט און שטעטלעך, כדי אויסצוגעפינען מקומות, וווּ מ׳קאָן גרינדען ישיבות פֿאַר דער רעליגיעזער יוגנט, זיי זאָלן נישט ווערן אָפּגעריסן פונעם תורה־קוואַל.

הרב ר׳ הלל וויטקינד, דער היינטיקער ראש־ישיבה פון דער ליטווישער נאַווארדקער מוסר־ישיבה אין תל־אביב, האָט דאָן געווארפן די זריעה אויף אַ צעאָקערט און צוגעגרייט פעלד און אין משך פון אַ קורצער צייט איז געגרינדעט געווארן אין פּולטוסק אַ נאַווארדקער מוסר־ישיבה „בית יוסף״, אויפן נאָמען פון ר׳ יוסף יוזל (הורביץ), דעם באַוווסטן גאון און חכם, דעם גרויסן בעל־מוסר און נאָכפֿאָלגער פון ר׳ ישראל סאָלאַנטער.

אָבּ ראש־ישיבה איז געשיקט געוואָרן ר׳ יצחק העלפֿאַנד, אַדער ווי מ׳האָט אים גערופן אין די נאַווארדקער קרייזן ר׳ יצחק סלאָנימער, לויט זיין געבוירן־שטאָט.

ר׳ יצחק העלפֿאַנד איז געווען אַ גרויסער למדן מיט אַן אַנאָליטישן מוח, פּול מיט שאַרפֿזיניקייט. מיטן בליק האָט ער דערקענט זיינע תלמידים און געווּוסט פון פֿאַרויס אָפּצושאַצן יעדן איינעם. ער איז געווען איינער פון די געציילטע תלמידי חכמים, מיט וועלכע מ׳האָט זיך געריכטן אין דער צענטראַלער לייטונג פון די נאַווארדקער ישיבות. ער איז געווען דער שווּאָגער פון באַוווסטן ביאַליסטאָקער ראש־ישיבה, הרב הגאון ר׳ אברהם יאָפּין און אויך פונעם ראש פון דער נאַווארדקער ישיבה אין וואַרשע, אויף פֿראַנציסקאַנער, דעם באַקאַנטן רב און גאון ר׳ אברהם מירער.

ר׳ יצחק העלפֿאַנד איז געווען זייער אַן ערנסטער מענטש מיט אַ למדנישן שטערן און ברוין־שוואַרצע, האַלב־פֿאַרחלומטע אויגן. טיף פֿאַרטראַכט האָט ער אַרומגעשפּאַצירט אינעם בית־המדרש פון וואַנט צו וואַנט, די הענט פֿאַרשטעקט אין די אַרבל, אַ מאָל פון פֿאַרנט, ס׳רוב מאָל פון אונטן, אַנבאַלאַנגט פון דער שטימונג און פון די רעיונות, וואָס האָבן אים געעג־בערט. איז ער געווען פֿאַרטראַכט אין לערנען, האָט ער די הענט געהאַלטן פֿאַרשטעקט פון אונטן, איז ער געווען פֿאַר־נומען מיט צוגרייטן אַ מוסר־שמועס, האָט ער די הענט געהאַלטן אין די אַרבל פון פֿאַרנט. זיין שאַרפזיניקער מוח האָט אומאויפהערלעך געאַרבעט. גייענדיק אינעם בית־המדרש אַהין און צוריק, האָט ער אין זיין זכרון געמישט מסכתות מיט מפֿרשים און אָפּגעשטעלט זיך ביי אַ נישט קלאָרע שטעלע אין איין מסכתא, וואָס איז געווען פונקט דער היפּך צו אַן אַרט אין אַ צווייטע מסכתא, אויף וואָס ער האָט געמוזט געפינען אַ תירוץ, ווייל „תורת ד׳ תמימה און יעדער קשיה מוז פֿאַרענטשפֿערט ווערן... *.

די שאלות ותשובות, וועלכע ער האָט דורכגעפּיבערט אין משך פון עטלעכע שעה, האָט ער יעדן דאָנערשטיק פֿאַרנאַכט איבערגעחזרט פֿאַר די העכערע כיתות. וועלכע זענען געשטאַנען אַ קריייז אַרום דעם שטענדער, אויף וועלכן ער איז געווען אָנגעשפּאַרט. דאָס האָט מען גערופן „דער פלפול פון דער וואַך״, וווּיל ער האָט געהאַט אַ שייכות צו דער מסכתא, וואָס די ישיבה־בחורים האָבן געלערנט אין משך פון דער וואַך. ער האָט קיינמאָל נישט פֿאַרפעלט דעם פלפול און אפילו ווען ער איז געווען פֿאַרקילט, איז ער געקומען מיט אַ טיכל אַרומגעבונדן דעם האַלדז. די תלמידים האָבן פון אַזאַ פלפול „געלעקט די פינגער״, וווּיל דאָס האָט געשמעקט דעם מוח און אויך אָנגערעגט צו אַליין טראַכטן, מחדש צו זיין און זוכן קשיות און זיי צו פֿאַרענטפערן מיט אייגענע כוחות.

ר׳ יצחק העלפֿאַנד האָט זיך אַ גאַנץ יאָר פֿאַרנומען — בעיקר — מיטן לערנען. זייער וויניציק צייט האָט ער געווידמעט אויף מוסר־שמועסן. מיט דעם האָט זיך פֿאַרנומען איבער־הויפּט זיין שוואָגער, בערל אָסטראַלענקער, וועלכער איז געווען דער מנהל הישיבה. אַ קלייניגעוויקסיקער יידל מיט אַ בייכל און אַ לאַנגער נאָז. קיין גרויסער למדן איז ער נישט געווען, גאָר אַ שוואַכער קענער אין תלמוד, איבערהויפּט פון מפֿרשים. ער האָט זיך נאָר געגריבלט אין מוסר־ספֿרים ווי: „מסילת־ישרים״, „חובת־הלבבות״, „שער התשובה לרבנו יונה״ און אין די צען מדרגות־האדם. ער פלעגט דאָס איבערחזרן און אַריינקנעלן אין די מוחות פון די ישיבה־בחורים. זייער אָפּט פלעגט ער לויפן „נקיות״, צוריקקומען און זיך לאַנג לאַנג וואָשן די הענט בייס כיור. זיין באַליבט ווערטל איז געהאַלטן אין די אַרבל פון פֿאַרנט. זיין שאַרפזיניקער מוח האָט אומאויפהערלעך געאַרבעט. גייענדיק אינעם בית־המדרש אַהין און צוריק, האָט ער אין זיין זכרון געמישט מסכתות מיט מפֿרשים און אָפּגעשטעלט זיך ביי אַ נישט קלאָרע שטעלע אין איין מסכתא, וואָס איז געווען פונקט דער היפּך צו אַן אַרט רעדן. מ׳וואָלט אַזוי געשטאַנען און געשטאַנען און נישט מיד געווארן אים צו הערן.

ר׳ הלל וויטקינד איז געווען דער דאָזיקער יונגערמאַן. אַ שליח פון די נאַווארדקער „בית־יוסף״־ישיבות. געוואָנדערט האָט ער אינעם שטעט און שטעטלעך, כדי אויסצוגעפינען מקומות, וווּ מ׳קאָן גרינדען ישיבות פֿאַר דער רעליגיעזער יוגנט, זיי זאָלן נישט ווערן אָפּגעריסן פונעם תורה־קוואַל.

הרב ר׳ הלל וויטקינד, דער היינטיקער ראש־ישיבה פון דער ליטווישער נאַווארדקער מוסר־ישיבה אין תל־אביב, האָט דאָן געווארפן די זריעה אויף אַ צעאָקערט און צוגעגרייט פעלד און אין משך פון אַ קורצער צייט איז געגרינדעט געווארן אין פּולטוסק אַ נאַווארדקער מוסר־ישיבה „בית יוסף״, אויפן נאָמען פון ר׳ יוסף יוזל (הורביץ), דעם באַוווסטן גאון און חכם, דעם גרויסן בעל־מוסר און נאָכפֿאָלגער פון ר׳ ישראל סאָלאַנטער.

אָבּ ראש־ישיבה איז געשיקט געוואָרן ר׳ יצחק העלפֿאַנד, אַדער ווי מ׳האָט אים גערופן אין די נאַווארדקער קרייזן ר׳ יצחק סלאָנימער, לויט זיין געבוירן־שטאָט.

ר׳ יצחק העלפֿאַנד איז געווען אַ גרויסער למדן מיט אַן אַנאָליטישן מוח, פּול מיט שאַרפזיניק. מיטן בליק האָט ער דערקענט זיינע תלמידים און געווּוסט פון פֿאַרויס אָפּצושאַצן יעדן איינעם. ער איז געווען איינער פון די געציילטע תלמידי חכמים, מיט וועלכע מ׳האָט זיך געריכטן אין דער צענטראַלער לייטונג פון די נאַווארדקער ישיבות. ער איז געווען דער שווּאָגער פון באַוווסטן ביאַליסטאָקער ראש־ישיבה, הרב הגאון ר׳ אברהם יאָפּין און אויך פונעם ראש פון דער נאַווארדקער ישיבה אין וואַרשע, אויף פֿראַנציסקאַנער, דעם באַקאַנטן רב און גאון ר׳ אברהם מירער.

ר׳ יצחק העלפֿאַנד איז געווען זייער אַן ערנסטער מענטש מיט אַ למדנישן שטערן און ברוין־שוואַרצע, האַלב־פֿאַרחלומטע אויגן. טיף פֿאַרטראַכט האָט ער אַרומגעשפּאַצירט אינעם בית־המדרש פון וואַנט צו וואַנט, די הענט פֿאַרשטעקט אין די אַרבל, אַ מאָל פון פֿאַרנט, ס׳רוב מאָל פון אונטן, אַנבאַלאַנגט פון דער שטימונג און פון די רעיונות, וואָס האָבן אים געעג־בערט. איז ער געווען פֿאַרטראַכט אין לערנען, האָט ער די הענט געהאַלטן פֿאַרשטעקט פון אונטן, איז ער געווען פֿאַר־נומען מיט צוגרייטן אַ מוסר־שמועס, האָט ער די הענט

---

* דער ליטווישער נוסח לערנען „אויפן אָרט״ איז מחייב דערצו אַז קיין שום ספק זאָל נישט אויבערבלייבן. אגב וועלט געזאָגט, אַז אַ ליטוואַק איז בטבע מער חשדניק און נישטערער וויי למשל, אַ פּוילישער אַדער אַן אַנדערער. זאָל דאָס אפשר זיין צוליב אַגעא־גראַפּישן גורם, וואָס ליטע האָט געשטעקט צווישן 2 פֿאַר איר פֿאַר־דעכטיקע מדינות: דייטשלאַנד און רוסלאַנד, וועלכע האָבן שטענדיק געוואָרפן אַן אויג אויף איר... אַן ס׳איז אַ כלל אַז אַ חשדניק לאָזט זיך נישט לייכט פֿאַרגרונטעווען זיך צו עפּעס (רעד.).

געווען „אַז וואָס איז אַ מענטש? אַ מענטש איז דאָך ניט מער ווי אַ סמעטניק"...

אַבער איין חודש אין יאָר האָט דער ראש־ישיבה, ר׳ יצחק, ממש גפּעיבערט מיט די געדאַנקען און רייד אין זיינע מוסר־שמועסן און דאָס איז געווען אינעם תשובה־חודש אלול, וועז „אַ פּיש אין וואַסער ציטערט". אין דעם חודש פלעגט דער ראש־ישיבה זיך אַריינווארפן אין די מוסר־ספרים בלב ונפש און יעדן שבת צו נאַכטס פלעגט ער אייגאַרדענען אַ התעוררות־אַוונט פאַר די בני הישיבה אין ב״ת־המדרש. מיט זיין שמועס האָט ער נישט נאָר געווען צו תשובה די לעבעדיקע ברואים, נאָר עס האָט זיך געדוכט, אַז אפילו די דוממים אינעם בית־המדרש זאָלן אַריין ר׳ יצחקס מוסר־רייד, וואָס שניידן ווי מיט מעסערס אַלע רמ״ח איבערים.

באַלד נאָך „הבדלה", וען אַלע מתפללים האָבן פאַרלאָזט דעם בית־המדרש און איינער האָט דעם צווייטן געווונטשן „אַ גוטע וואָך" און עס זענען בלויז געבליבן די בני הישיבה, האָט דער ראש־ישיבה זיך אַוועקגעשטעלט ביים הילצערנעם שטענדער וואָס איז געשטאַנען ביים עמוד, וווּ די ברענענדיקע ליכט האָבן באַלויכטן דעם „שויתי" לעבן ארון־קודש מיטן פלושענעם פרוכת. אַרום אים האָבן זיך געטולעט ווי שעפסן אַלע ישיבה־בחורים מיט די מדריכים און מיטן מנהל. מען האָט אויסגעלאָשן די ברענענדיקע ליכט און די עלעקטרע און אין דער פינצטערניש האָט יעדן באַהערשט אַ מיסטישע שטיל־מונג, מען האָט נאָר געפילט דאָס קלאַפן פונעם אייגענעם האַרצן. יעדער איינער האָט זיך פאַרטיפט אין זיינע מחשבות אויפן שוועל פונעם נייעם יאָר. פלוצעם האָט דורכגעשניטן די שטילקייט דאָס מאַנאָטאָנע קול פון ר׳ יצחקן, ווי אַ בת־קול פון ווייטן: „אייַ, אייַ, אייַ; אייַ אייַ אייַ! החזק במוסר אל תרף"...

ער האָט נערעדט וועגן דער יידישער דת, וואָס די צעבר־שעוועטע כוואָלעס פון בייזן ווילן פאַרשלינגען זי אַן וועגן דעם ביסעלע מוסר, דער מאַראַלישער דערהייבונג, וואָס איז ווי אַ רעטונגס־שטריק אינעם צעברויזטן ים. און דער רבונו של עולם שרייט צו אונדז: החזק במוסר אל תרף נוצריה, כי היא חייך", און געענדיקט האָט ער אַזוי: דעריבער לאָמיר אויסשרייַען מיט אַלע כוחות „אבינו מלכנו חטאנו לפניך!". און פון איבער 80 העלדזער האָבן אויפגעהילכט אין דער שטילער נאַכט „אבינו מלכנו חטאנו לפניך!" די תלמידים האָבן מיטגעזאָגט מיטן דרשן אַן זייערע קולות זענען געשטיגן העכער און העכער, ביז זיי האָבן אַנגעקלאַפט אין די הימלשע טויערן..

✶

טראָץ דעם וואָס אפילו די פאַרביסנסטע חסידים האָבן מסכים געווען מיט אַ מוסר־ישיבה, טראַכטנדיק, אַז דאָס לערנען מוסר ברענגט נישט צו קיין זינד און ר׳ משה־חיים לוצאטו האָט נישט געשריבן זיין „חובת הלבבות", כדי מ׳זאָל זיך מיט אים נישט באַנוצן, זענען זיי אַבער נישט געפעלן געווארן די משונהדיקע מנהגים פון די ליטוואַקעס; פאַר וואָס זיי טראָגן נישט קיין גאַרטלען בעת דאָוונענען; דאָס וואָס אומפאַראַהיירעטע בחורים זענען די בעל־תפילות פאַרן עמוד; פאַר וואָס די בעל־תפילות טוען נישט אַן קיין וואַלענעם טלית, נאָר וואַרפן אַרויף אויף די אַקסלען אַ רעקל אַדער אַ פּאַלטן; וואָס זיי גייען קורץ געקליידעט מיט „מאַטשעיווקעס" און געקנעפלט ווי עס לאָזט זיך, אפילו פון לינקס אויף רעכטס און מיט דעם זענען זיי עובר אויף אַ „לאו": „לא תלכו בחוקת הגויים". האָט טאָקע ר׳ יצחק איינמאָל אין אַ פּורים באַקומען אנאנים אַלס שלח־מנות אַ בריטן זיידענעם גאַרטל. האָט ער פאַרשטאַנען, אַז דאָס וויל מען אים פון דער חסידישער זייט אויספרווון, ווייל אין קעגנזאַץ צו די חסידים, וואָס טענהן אַז ביי די תפילות דאַרף מען טראָגן אַ גאַרטל, כדי ס׳זאָל זיין אַ מחיצה צווישן האָרץ און דער ערוה, האָט דער ראש־ישיבה ווי יעדער ליטוואַק געהאַלטן, אַז ווער ס׳האָט אַן ערלעך האָרץ, איז זיין גאַנצער קערפער כשר און מ׳דאַרף נישט מאַכן קיין מחיצה; ביי וועמען די ערוה איז געבונדן מיט זינד איז דאָס האָרץ אויך טרייף און אויך אַ גאַרטל וועט גאָר נישט העלפן. פונדעסטוועגן האָט ער דעם אנאָנימען נדבן צוליב געטאָן און געטראָגן דעם גאַרטל ביים דאָוונענען און אַפילו וען ער האָט שפּאַצירט שבת ביי טאָג אויף דער גרעבליע. ער האָט זיך נישט געוואָלט איינרייסן מיט די חסידים־שוטים, סוף סוף איז ער דאָך געווען געבונדן מיט דער שטאָט, וועלכע שטעלט צו „טעג" און נאַכטלעגער פאַר צענדליקער בחורים, וואָס קומען פון דער פרעמד און זענען מקיים דעם „הוה גולה למקום תורה". וווייזט אויס, אַז ר׳ יצחק האָט שטאַרק געהאַלטן פון דער מימרא „ווילק סיטי אי אוצא צאַלאַ" (דער וואָלף זאָל אין דאָס שפּסל גאָנץ).

הייַנט, מיטן אומקום פון אַזויפיל יידישע לערנער און גדולי הדור, קאָן מען זאָגן, אַז ר׳ יצחק העלפאַנד איז געווען דער פראַטאַטיפ פון אַ גייסטיקן פירער, באַשאַנקען מיט אַלע מעלות פון אַ יידישן דערציער און וועגווייזער. אויף אים איז געזאָגט געווארן: תורה וגדולה במקום אחד.

ת. נ. צ. ב. ה.

ברוך שמחה פרוכטענבוים ז״ל

מיט יראת הכבוד און שטאָלץ דערמאָן איך אייניגם פון די שענסטע יידן פון אונדזור שטאָט ר׳ ברוך שמחה פרוכטנ־ בוים, דעם איידעם פון אברהם־משה גרינבוים, אַ זון פונעם וואַרשעווער מורה־הוראה, הרב שמואל אשר.

ברוך שמחה איז מיר אייניגעקריצט אין זכרון. וויפל מאָל איך וויל אים אין מיין געדעכטניש אַוועקשטעלן אין ריי מיט דער „פני״ פון אונדזור שטאָט, אַלץ מער וואַקסט ער אויס משכמו ולמעלה, טראָץ דעם, וואָס אין דער וויטקלעכקייט איז ער געווען פון מיטעלן וווקס.

ברוך שמחה איז געווען אַ בריייטפלייציקער מיט אַ שוואַר־ צער, געדיכטער באָרד, אין וועלכער עס האָבן זיך געזילבערט עטלעכע גראָע האָר, מיט געדיכטע ברעמען, אונטער וועלכע ס׳האָבן אַרויסגעלויכטן מילדע, סאַמעט־וויכע אויגן, וואָס האָבן געשמייכלט מיט באַשיידנקייט און האָרציקייט. מען האָט אין אים געפילט אַ פריינד, צו וועלכן מען קאָן זיך באַציען מיט צוטרוי.

ברוך שמחה איז געווען דער שפיגל פון געראַר שטיבל און די חסידים האָבן זיך מיט אים געגרויסט. ער איז אויך געווען אַנגעזען אין דער גאַנצער שטאָט און אַלע אַן אויסנאַם האָבן מיט דרך־ארץ דערמאָנט זיין נאָמען. שטענדיק איז ער געווען ריין אַנגעטאָן, אָפגעהיטן, לויטן כלל, אַז אַ תלמיד־ חכם, ווען ער טראָגט אַ בגד מיט פלעקן איז חייב מיתה. ער האָט קיינמאָל נישט אויפגעהויבן זיין קול. ביי אים איז טאָקע פאַרווירקלעכט געווארן די אימרה: „דברי חכמים בנחת נשמ־ ע״ע״. ער האָט זיך אויך קיינמאָל נישט געבייזערט און געפירט זיך לויטן פסוק: „בשלושה דברים אדם ניכר: בכיסו, בכוסו ובכעסו״.

ער איז געווען אַ תלמיד־חכם און געדינט אַלס ביישפיל פאַר אַלע. געזעסן יום ולילה ביי ש״ס און פוסקים און אויך געפונען צייט זיך צו פאַראינטערעסירן מיט עניני הציבור; געווען דאָזער אין דער קהילה, נישט אָפגעלאָזט דאָס אויג פון אַלע רעליגיעזע אַנטשטאַלטן ווי: חדרים, מקוה אד״ג.

אויפגעשטאַנען גאָנץ פרי, אַוועקגעזעצט זיך גלייך ביים לערנען, נאָך עטלעכע שעה עוסק ז״ך אין לימוד־תורה, איז ער אָוועק דאָוונען אין געראַר שטיבל. ער האָט נישט געדאָוונט מיטן מנין, נאָר פאַר זיך, ווייל זיין דאָוונען האָט געדויערט פון 9 פרי ביז 3 ביי טאָג. תפילות דאָרף מען מכוון זיין און אין דעם „סדום־בעטל״ פון אַ שעה דאָוונען מיטן מנין, קאָן מען נישט מגשים זיין אַלע כוונות. ער איז זיך רויק שהעג־ ווייז געשטאַנען ביי דער מזרח־וואַנט, זיך לייכט באַווייגן, אַראָפלאָזנדיק דעם וואַלענעם טלית מיט דער זילבערנער עטרה איבערן פנים און נישט מיד געווארן. וועג ער פלעגט וועמען מסביר זיין אַ שוועדע סוגיא אַדער סתם אין אַ שמועס וועג יידן און יידישקייט, האָבן פון זיין מויל געטריפט ממש פערל. אַזאַ אייידלקייט און עלאַסטישקייט פון אַ שפראַך איז געווען זעלטן צו הערן. האָסט גלייך דערפילט, אַז דאָס זענען זייער פון סאָמע האָרצן און זיי געהערן צו די „דברים היוצאים מן הלב ונכנסים ללב״. אויב ער האָט דערפילט למשל, אַז עמעצער בלאָנדזשעט און עס באַהערשן אים ספקות, האָט ער שמייכלב־ דיק און אין אַ גוטמוטיקן טאָן געפרוווט אים אַרויפפירן אויפן ריכטיקן וועג. ער האָט פאַרמאָגט אַ קלאָרן יישוב־הדעת, אַ גראָדן שכל. נישט געווען כמעט קיין איין שוועדע דין־תורה, אַז דער פולטוסקער רב, ברוך יצחק ישכר הלוי, זאָל וועלן פסקענען, אַז ברוך שמחה זאָל נישט האָבן אָנטייל געניומען אַלס בורר.

ביי „פאַרהערן״ חדר־איינגלעך פון די העכערע יסודי־תורה־ כתות, אפילו ישיבה־בחורים, האָט ברוך שמחה פאַרשטאַנען, אַז מען דאַרף זיך צו זיי אַראָפלאָזן פון תלמודישן אַלימפוס, זיך צופאַסן צו זייער יוגנטלעכער וועלט, וואָס נישט שטענדיק איז זי אין איינקלאַנג מיטן באַגעם פון די גרויע בערד...

ברוך שמחה האָט נישט געווארט ביז אַ פאַרהערטער זאָל פאַרלירן דעם גלייכגעוויכט. וועג ער האָט נאָר דערפילט, אַז אַ פאַרהערטער גייט אַראָפּ פון די רעלסן, האָט ער אים גלייך אַ גלעט געגעבן און מיט אַ שמייכלדיקן פנים אים אפילו פאַרויסגלאָפן, כמעט ווי אונטערגעזאָגט, אַזוי אַז דער בחור האָט דערפילט די וואַרעמע אַטמאָספער, וואָס ברוך שמחה האָט געשאַפן אַרום זיך און ער איז פאַמעלעך אַרויף אויפן דרך־המלך, דאָס איבריקע איז שוין געגאַנגען ווי אַ מזמור. און קיינער איז פון אים נישט אַרויס, חלילה, אַ פאַרשעמטער און אויסגעהאָלטן דעם עקזאָמען.

מיט ברוך שמחהן פלעגן על־פי־רוב מיטקומען נאָך צוויי פאַרהערער. אייניער איז געווען שמואל שמחה ליכטנשטיין, פון די אַנגעזעענסטע בני־תורה אין שטאָט, אַ מאַנעפאַקטור־ סוחר, אַן אייגנטימער פון איינע פון די שענסטע געשעפטן אין צענטער פון דער פּובליטשנער גאַס, פון די שענסטע בעלי־ בתים, סיי אין געראָר שטיבל, סיי אין שטאָט, לאַנגיאָריקער דאָזער אין דער יידישר קהילה, געזאָרגט פאַר די שטאָטישע באַדערפענישן. מיט זיין וואָרט האָט מען זיך געראָטנט אין די חסידישע, סוחרישע און געזעלשאַפטלעכע קרייזן. ער איז געווען באַשיידן, מעסיק, געהאָט אַן אָפענע האַנט, זיך געהאַלטן בכבוד און אויך מכבד געווען דעם צווייטן. ער איז געווען אַ גוטער פאַרהערער פאַר די שאַרפע גמרא־קעפלעך. ער האָט נישט באַשוווארט, אַבער אויך נישט פאַרגרינגט. ער

האָט זיך נישט געאיילט, געהאָט צייט. ער איז געקומען פֿאַרהערן און הערן, אָבער נישט אונטערזוכן. אַ פֿאַרהערער איז נישט קיין מלמד, וואָס טייטלט אונטער. האָסטו געכאַפּט אַ טרעמע, טאָ קום אַליין צו זיך, פֿלאָנטער זיך אַרויס אָן קיינעמס הילף...

דער צווייטער איז געווען דער פּולטוסקער מורה־הוראה, ר׳ יצחק קאָפּטיל. מען האָט אים גערופן אין די ישיבות, ווו ער האָט געלערנט, „איטשע מלאָווער״ אַדער „דער מלאָווער עלוי״. אַ שארפער קאָפּ, אַ למדן־מופלג, געראַדט שנעל, אפטמאָל איז אים געווען שווער צו פֿאַרשטיין וואָס ער וויל. די אויגן ביי אים האָבן געוואָלט אַרויסשפרינגען פון די לעכער. נישט נאָר וואָס ער האָט נישט נושא חן געווען אַלס פֿאַרהערער ביי די גמרא־יינגלעך, נאָר אַפֿילו אין געראַר שטיבל, צווישן גרויע בערד איז מען נישט געווען שטאַרק נוטה זיך מיט אים מתווכח צו זיין. ער האָט נאָר געזוכט ווי אַזוי צו באַשווערן אַ תלמיד. זיינע פאות האָבן אויסגעזען ווי שפרינגפעדערס, ווי שרויפן און ער האָט זיך טאָקע אַרייַנגעשרויפט מיט שאלות אַן אַ שיער, האָסטו געענטפערט אויף אייַנער, האָט ער דיר, תוך כדי דיבור, באַוואָרפן מיט אַ סך אַנדערע, נישט געלאָזט אַפּ־עטעמען. פון אונטער זיינס אַ פֿאַרהער ביסטו אַרויס ווי אַן אויסגעקוועטשטע לימאָנע. ער פלעגט אַנוואַרפן אַ פּחד אויף די ישיבה־בחורים. יידן פון פולטוסק האָבן אויסגעמיטן דעם מורה־הוראה און נישט געוואָלט זיך וועגן צו אים מיט אַ שאלה, ווייל ער איז געווען אַ גרויסער מחמיר.

זענען געזעסן די ישיבה־בחורים ביי די לאַנגע טישן אין בית־המדרש, די לעצטע אַקאָרדן פון איינחזרן זענען געווארן איינגעשטילט. און וועג ס׳זענען אַריַינגעקומען די אויבנדערמאַנטע דריי פֿאַרהערער, האָט יעדער איינער פון די בחורים געבעטן אין דער שטיל, אַ תפילה־בלחש, ער זאָל האָבן דעם זכות אַרייַנצופֿאַלן צו דעם איידעלן, גוטהאַרציקן ברוך שמחה פרוכטנבוים, וואָס זיי האָבן געהאַלטן, אַז ער איז פון הללס תלמידים.

משה יוסף געלבארד
(דער מנקר)

צווישן חסידים איז באַקאַנט דאָס ווערטל, אַז: „וועג צען אירע ד.ה. אַ מנין יידן פֿאַרלאַנגען פון אַ ייד ער זאָל ווערן זייער רבי באַקומט דער דאָזיקער מענטש רוח־הקודש״. משה יוסף דער מנקר, דעם ווישקאָווער רבינס זון, האָט אין דעם געגלייבט ווי אין ביאת המשיח פונקט ווי אַלע חסידישע יידן אין זיין צייט. ער איז טאָקע נישט געווען קיין גאָר גרויסער למדן, ווייט ווייט פון אַן עוקר הרים מיט אַ שאַרפן קאָפּ, וואָס ווייסט מחדש צו זיין אין דברי תורה, אָדער אַ בלאָט גמרא מיט תוספות האָט ער געקאָנט, ווייל וועג ער האָט נאָר געהאָט אַ פריַיע צייט איז ער געזעסן און געלערנט אַדער מעיין געווען אין די הייליקע ספרים. געווען אַן אַפּ־געהיטענער אין אַלע תרי״ג מצוות, אָבער געווען פון גאָט געשטראָפט, וואָס איין מצוה האָט ער נישט געקאָנט מקיים זיין, די ערשטע מצוה פון פריה־ורביה... ער איז נעבעך געווען קינדערלאָז און האָט דערפון שטאַרק געליטן, זיך שטאַרק מצער געווען, טאָג־טעגלעך זיך געפרעגט, צי האָט ער אַמאָל נישט געזינדיקט מיט איינע פון די קליינע עבירה־לעך „שאדם דש בעקביו״. ער האָט אין דעם געוואָלט געפינען די סיבה פון זיין אַ „הולך ערירי״. טראָץ דעם וואָס ער האָט נישט געפונען קיין שום באַוויַיז פאַר זיינע פיינען, דאָך האָט ער זיך פֿאַרלאָזט אויפן רבונו של עולם, אַז זיינע וועגן זענען געראַטן...

דערביבער וועג זיין פאָטער זצ״ל, דער ווישקאָווער רבי, איז נפטר געווארן און אַ עדה חסידים פון אַלטן ווישקאָווער רבין זענען געקומען צו משה יוספן °, ער זאָל ממלא־מקום זיין דעם פאָטער און וועלן ווישקאָווער רבי, האָט ער אין תחילת אפּגעזאָגט: „ניין, איך וויל נישט און קאָן נישט און איך טאָר נישט זיין קיין רבי, כ׳בין נאָך נישט מוכשר דערצו, כ׳בין אַליין אַ מוכה־גורל. וואָלט איך ראוי געווען אַ רבי צו זיין, וואָלט פון מיר אַ דור אַרויסגעקומען... זאָל מיין יינגערער ברודער מאָטל (דער פאָפּאָווער שוחט) וועלן דער ממלא־מקום נאָכן הייליקן פאָטער. ער איז געראָטענער, ער איז מער פאָסיק און שטייט אַ סך העכער פון מיר, איך וועל אויף אים קיין שום פאַריבל נישט האָבן, אדרבה״. די חסידים אָבער זענען געשטאַנען אויף זייערזיך: „ביי אונדז ביסטו שוין רבי, דו ביסט דער עלטערער זון, ס׳וועט זיין ווי דער ציבור פֿאַרלאַנגט, מזל־טוב, מזל־טוב, רבי!״ גלייך האָט מען אַרויסגעצויגן פלעשער בראַנפן מיט פאַרבייסעכץ פון די בוזעמס און מ׳האָט געטרונקען צוזאַמען מיטן רבין לחיים. משה יוסף האָט זיך גוט באַטראַכט, איבערגעלייגט און בדיעבד זיך אויפגעהערט קעגנצושטעלן. געטראַכט, אַז אַן עדה יידן פֿאַרלאַנגען, וועט ער אפשר קריגן רוח־הקודש און מכפר זיין אויף די חטאים, וואָס ער איז זיכער באַגאַנגען און דער אויבערשטער וועט זיך מרחם זיין אויף אים און באַגליקן

° זיין אפּשטאַם און אַנגעהעריקייט צו דער אין דעם דאָזיקן אַרטיקל דערמאַנטער שטאָם — לויט ווי ס׳איז אַנגענעבן געוואָרן פונעם אַרטיקל־שרייבער (רעד.).

מיט אַ בן־זכר. ער האָט דערביי אַ טיפן זיפץ געטאָן און געטראַכט: הלוואי! שבת, ביים טיש פירן, משה יוסף זיצט אויבן אָן, אַרום אים — די חסידים, מען זינגט זמירות, מ׳איז ממשיך דעם פּאָטערס זמר, אַזוי ווי ביי אַלע רביים. וועט ער האָט אַבער געוואָלט תורה זאָגן, עפּעס מחדש זיין, אייגנס אַרויסברענגען, האָט זיך אים דער שטערן באַגאָסן מיט שווייס. דאָס פּנים איז מיט בלוט פֿאַרלאָפן, אין האַלדז האָט געקרעלט, ס׳האָט זיך אים געדאַכט, אַז דאָס קול ווערט ביי אים דער־שטיקט. בלויז איינצעלנע ווערטער האָבן זיך אַרויסגעריסן „או ווי, טאָטע פּאָטער״, טערערן האָבן אים געשטיקט, ער האָט געוואָלט זיך אויסווייגען פֿאַרן עולם. דער קאָפּ זיינער האָט זיך פֿאַמלעך אַראָפּגעלאָזט אויפן ראַנד פון טיש. אַזוי אַנ־געשפּאַרטערהייט האָבן זיך אין מוח ביי אים געפּלאָנטערט נישט דערגאַנצטע מחשבות. די געשפּאַנטקייט ביי אים האָט אַ ביסל נאָכגעלאָזט און ס׳האָט אויפגעהערט צו קלאָפן אין די שלייפן. ער האָט צוריק אויפגעהויבן דעם קאָפּ, אַרומ־געקוקט די טיש־זיצערס, עלטערע יידן מיט גרויע בערד, דעם פּאָטערס חסידים און ער אַ יונגערמאַן מיט אַ שוואַרצער באַרד, ער וועט זיי געבן אַ דרך? צי האָב איך שוין דעם דרך פֿאַר זיך אַליין געפונען? האָט ביי אים דער מוח געשפּי־נען: איך, אַ קליינטשיק שרייפּעלע, וועל זיין בכוח צו באַוועגן זקנים, זיי זאָלן גיין אין ריכטיקן וועג, וועג איך אַליין שטיי אויפן קרייץ־וועג, אומבאהאַלפן ווי אַ קינד?...

„רבותי״, האָט ער אַנגעהויבן, „די אַלע וואָס האָבן אַמאָל תורה געהערט ביים טאָטנס טיש, קאָנען מיר פֿאַרשטיין, אַז וואָס איך זאָל נישט זאָגן, וועל איך גאָרנישט מחדש זיין. קענן דעם טאָטנס תורה־זאָגן, וועט עס ביי מיר אַרויסקומען צו בלאָס, ווייל איך נישט דערביבער דעם פּאָטער פֿאַרשפּעטן אונ כ׳וועל היינט קיין תורה נישט זאָגן. איין זאַך דאַרפט איר וויסן: איר זאָלט זיך שטאַרקן קענן יצר־הרע, וועלכער ווויונט אין אונדז, פֿאַרשטעלט אים אַלע טומאהדיקע וועגן, ווייל ער וויקלט זיך איין אין אַ קדושה־מאַנטל און ווייל פֿאַר־פירן אין שאול־תחתיה, זאָל דער זכות פון מיין פּאָטער מגין זיין ובא לציון גואל במהרה בימינו אמן״.

אַ גאַנצע וואַך האָבן די חסידים „געלעקט די פינגער״ און איבערגעזאָגט דעם רבינס תורה, אַבער דער רבי, משה־יוסף, אַליין האָט כמעט די גאַנצע וואַך נישט געגעסן, נישט געטרונקען, זיך געפייניקט, אַז ער איז נישט ראוי צו זיין אַ רבי איבער אַן עדה, וואָס שטייט העכער פון אים... ער האָט געמיינט, אַז ער וועט באַקומען רוח־הקודש, ער וועט קאָנען עפּעס מחדש זיין, זאָגן סתרי־תורה. וווייזט אויס, אַז רוח־הקודש „לא בשמים הוא״, דאָס קריגט מען נישט ווי אַ געשאַנק. אויף צו באַקומען רוח־הקודש דאַרף מען אַליין אַרבעטן איבער זיך, מאַטערן זיך פון קינדווייז אויף, דאָס גייט נישט איבער בירושה, ער האָט פֿאַרשפּעטיקט, אַן רוח־הקודש וועט ער קיין רבי נישט זיין. ער וועט וואַרפן דאָס רביסטוועס, ער וויל ערלעך און אויפריכטיקייט זיין פֿאַרן רבון־עולמים, פֿאַר די גרויע זקנים און פֿאַרן פּאָטערס כבוד...

משה־יוסף איז, אַנשטאָט רבי, אַליין געווארן אַ חסיד פון אַ רבין, טראָץ דעם, וואָס ער איז צו אים קיינמאָל נישט געפֿאָרן — ער איז געווארן אַ בראַסלאָוואָר חסיד, איינער פון די טויטע־חסידים, וועלכע האָבן זיך פֿאַרבונדן מיט זייער רבין אויף עולם־ועד. טאָג־טעגלעך איז ער געווען פֿאַרטיפט אין „לקוטי־מהרן״ פון ר׳ נחמן בראַסלאָווער. דער עיקר איז אים געפעלן געווארן די שטעלע אין לקוטי־מהרן, ווו ר׳ נחמן שרייבט „געוואָלד יידן, זייט זיך נישט מיאש, ביי די פּאות וועל איך אייך אַרויסשלעפּן פון גיהנום און אַריינפירן אין גן־עדן״. וועט ער האָט נאָר געהאָט פּריייע צייט איז ער געזעסן אין אומאָנער שטיבל צוזאַמען מיט יחיאל מוכר ספרים און — יבדל־לחיים — מיטן רב משה בורשטיין (משה רוזשאָנער), וועלכער איז איצט איינער פון די זיילן פון בראַסלאָווער חסידות אין ירושלים. שהעניוויייז פלעגן זיי אַפּזיצן, זיך אויסטאָן פון גשמיות און מיט „כל עצמותי תאמרנה״ אויסטאָנצן דעם „וטהר לבנו לעבדך באמת״ ביז הייזעריקייט און אין אַ יומא דפגרא פלעגט ר׳ משה־יוסף איבערדרייען דעם פוטער מיטן פּעלץ אַרויף און זיך משמח זיין מיט זייַנע אומאָנער חסידים אין אַ התלהבותדיקן טאָנץ עד אור הבוקר, וועט מ׳איז שוין געאָנגען צו שחרית.

האָבן טאָקע ערלעכע יידן געזאָגט אויף ר׳ משה־יוספן, אַז אַזאַ פלאָמיקער חסיד ווי ער, שטייט טיילמאָל פיל העכער און שטייגט אַריבער נישט איינעם פון די חסידישע רביים אין פוילן, אונגאָרן אָדער רומעניע.

ר׳ משה יוסף ר׳ שמחהלעס

ר׳ משה יוסף עפּשטיין — דעם פולטוסקער רב ר׳ שמחה־לעס זון, איז געווען פֿאַררעכנט אין דער רשימה פון די יידן, וואָס זייער גאַנץ לעבן, פיר און צוואַנציק שעה אין מעת־לעת האָבן זיי נאָר געזאָמלט מצוות, כדי איבער 120 יאָר אָנקומען אויף יענער וועלט מיט אַזאַ פּאַק מעשים־טובים, אַז אויב די פּמליה של מעלה וועט הערן דעם קטיגור און וועלן זיי פֿאַר־מינערן, געפֿינענדיק אין אַ טייל פון זיי אַ שמץ של גאווה אָדער דאָס עובר זיין אויף ביטול־תורה — זאָל נאָך סטיייען אויף אָנצוקומען אין גן־עדן.

טאָג־טעגלעך גאַנץ פרי האָט מען משה יוספן געטראָפן איילן זיך אין געראַטשטיבל. ער איז געגאַנגען קוים אַנרירנ־דיק דעם שטיינערנעם ברוק און ער האָט געשפּאַנט נישט אויפן טרעטוואַר נאָר אויפן מיטן גאַס, כדי ער זאָל אַמאָל נישט דאַרפן דורכגיין צווישן צוויי פרויען.

יעדן טאָג איז ער געשטאַנען, דאָס שוואַכע יידעלע, ביים ארון־הקודש מיט דבקות, שהעין לאַנג, איינגעוויקלט אין וואַלענעם טלית און מכוון געווען יעדעס וואָרט. ער האָט קיינמאָל נישט געדאַוונט מיטן מנין, נאָר פּאָר זיך, אַ חוץ שבתים און ימים טובים. אין מיטן דאַוונען, נאָך שמונה־עשרה, פלעגט ער אַריינקוקן אין אַ ספר. אַז ער איז שטאַרק מיד געווארן, האָט ער זיך צוגעזעצט אויף אַ מינוט אויף דער שפּיץ באַנק און באַלד אויפגעשריגען ווי געביסן פון אַ שלאַנג, דערמאָנענדיק זיך, אַז דאָס איז שוין צופיל תענוג.

משה יוסף איז געווען אַ לעבעדיקער שולחן־ערוך, אַלע זיינע מעשים זענען געווען אויסגערעכנט על פי דין, ער האָט זיך געשטעלט אויף אַ קוצו של יוד, הונדערט מאָל נאָכגע־טראַכט צי ער גייט נישט אַמאָל אַראָפּ פונעם גלייכן וועג, אַ מחמיר פּאָר זיך און פּאָר זיין הויזגעזינד, אָבער לגבי אַנדערע איז ער זיך באַגאַנגען לפּנים משורת הדין און חס וחלילה נישט חושד געווען, אַז ס׳קאָן זיך געפינען אַ ייד מיט שלעכטע כוונות. ס׳איז אַ ספּק צי ער האָט זיך געקענט אויף אַ צורת מטבעה, ווייל ער האָט זיך קיינמאָל נישט באַנוצט מיט קיין געלט און אויב ער האָט געדאַרפט באַצאָלן דעם אַלטן מאָטל גבאי פּאָר אַן עליה, וואָס ער האָט מנדר געווען, האָט אים די טאַכטער איינגעוויקלט די מטבעות אין אַ פּאָפּירל און ער איז בלויז געווען דער שליח, וועלכער האָט עס איבערגעגעבן בצנעה דעם גבאי, אַריינגעשטעקט אים אין האַנט אַריין ערגעץ אין אַ ווינקל, זיך אויסהיטנדיק נישט צו געבן בפרהסיה, ווייל אין דעם איז שוין פּאַראַן אַ שמץ פון גאווה.

משה יוסף איז געווען אַ גרויסער שווייגער, זעלטן ווען האָט מען אים געהערט רעדן. צוליב דעם פּחד פון אַן איבעריק וואָרט איז ער אפּגעקומען בלויז מיט אַ שנוי־צורה, אַ שאָקל מיטן קאָפּ, אַ באַוועג מיטן פּנים און אַז ער האָט שוין יא גע־מוזט אַרויסרעדן אַ וואָרט, האָט ער דאָס געטאָן מיט האַלב געשלאָסענע אויגן. ווייל אפּענע אויגן ברענגען צו באַגער און מיט דעם איז מען עובר אויף לא תחמד. איז דעריבער נישט קיין וווּנדער, וואָס דאָס קליינע שוואַכע יידעלע האָט געקאָנט בייקומען אַזאַ ריז ווי ס׳איז דער יצר־הרע, וועלכער האָט אויף אים, משה יוספן, נישט געהאָט קיין שליטה.

אין 1922—1923 (תרפ״ג), וועו די יידישע קהילה אין פּולטוסק האָט באַשלאָסן אויפּפרישן די שול און צו בויען אַ בנין פאַר דעם חדר „יסודי התורה״, פאַר „לינת הצדק״ אא״וו און מען האָט געדאַרפט האָבן אַ סך געלט, האָט משה־יוסף יעדן מאָל איבערגעריסן פרי דאָס דאַוונען און מיטן טלית און תפילין אונטערן ארעם ארומגעלאָפן צו די יידישע סוחרים, אַרויסגעשלעפט זיי פון אונטערן טאָמבאַנק, אפילו אין אַ מאַרק־טאָג, און צוזאַמען מיט זיי ארומגעגאַנגען איבער דער שטאָט צו זאַמלען געלט פאַרן הייליקן צווועק אויפצו־שטעלן אַ הויז פאַר די תינוקות של בית רבן. צוליב זיין כבוד האָבן די סוחרים זיך נישט אָפּגעזאָגט און די אָקציע איז געקרוינט געווארן מיט דערפאָלג.

אין תרפ״ד (1924) איז פאַרגעקומען דער חנוכת־הבית פונעם שיינעם בנין צוזאַמען מיטן אויפּפרישן די שול און די גאַנצע שטאָט האָט זיך משמח געווען מיט איינע פון די גע־וואַגסטע טאָטן, וואָס די יידישע באַפעלקערונג, אַן אונטערי־שייד פון קלאַס און ריכטונג, האָט אַדורכגעפירט.

אַלס ביישפּיל מיט וואָס פאַר אַ מידות טובות עס האָט זיך אויסגעצייכנט משה־יוסף, קאָן דינען זיין פירן זיך בשעת דער פּטירה פון זיין מוטער, די אַלטע רביצן. דאָס איז געווען יום־טוב סוכות, אין די צוואַנציקער יאָרן. וועו עס האָט זיך פאַרשפּרייט די טרויעריקע ידיעה, בין איך ווי אַנדערע געלאָפן אין דער שטוב צו זאָגן אַ פּרק תהילים. משה־יוסף איז געשטאַ־נען ביים פענצטער און אַריינגעקוקט אין „מעבר־יבוק״. ביי דער רביצינס בעט איז געשטאַנען איר טאָכטער. ער האָט איר נישט געלאָזט וויינען ביז מען האָט נישט פסקנגעשטעלט די יציאת הנשמה דורך צורופן אַ פעדערל צו דער נאָז פון דער פאַרשטאָרבענער. ערשט דאָן האָט ער מתיר געווען און צור־געגעבן: „ה׳ נתן וה׳ לקח, יהי שם ה׳ מבורך מעתה ועד עולם״.

ר׳ יחיאל מוכר־ספרים ז״ל

יחיאל סגריזעק אַדער ווי מען האָט אים גערופן יחיאל מוכר־ספרים, צוליב דעם וואָס ער האָט געהאַנדלט מיט יידישע רעליגיעזע ספרים, און די מערהייט פון דער פולטוסקער יידישער באַפעלקערונג האָט אפילו נישט געווּסט זיין פאַ־מיליען נאָמען, איז געווען אַ קבצן אין זיבן פאַלעס. ער איז געווען אַזוי צוגאַמענגעוואַקסן מיטן אַלטן בית־המדרש, ביז ער איז געווארן אַ טייל פון זיין אינוועניטאַר. דאָס אויג איז געווען צוגעווויינט צו טרעפן טאָג טעגלעך ר׳ יחיאל מוכר־ספרים אַן אייגנהאַנדלען אין טלית און תפילין האָרט ביים אַריינגאַנג, ביים ברעג פון הילצערנעם טיש, אויף וועלכן ס׳איז געלעגן אויסגעשפרייט זיין „קראָם״: סדורים, מחזורים, חומשים, בינטלעך ציצית און נאָך אַנדערע תשמישי־קדושה

ווי אויך מעשה־ביכלעך פון חסידישע רביים, ווי שבחי בעל־שם־טוב, פון ראפשיצער, פון אר״י הקדוש, פון שפּאָלער זיידן, פון ר׳ נחמן מברסלב א״א.

אויסערלעך האָט ער זיך נישט אויסגעטיילט פון אַנדערע יידן אין שטעטל, געהאָט אַ בארד מיט פּאות און געטראָגן לאַנגע מלבושים, געקנעפלט פון רעכטס אויף לינקס, אַ גרויסן וויסן טלית־קטן מיט שוואַרצע פֿאַסן אין דער בריים און לאַנגע כפל־שמונהדיקע ציצית, וואָס זענען אַריבערגעהאַנגען נידעריקער פון די קניען און האָבן זיך געבאָמבלט אויף די האָמבורסקע כאַלעוועס פון די שטיוול, וועלכע ער האָט גע־טראָגן יארן־לאַנג. די בארד האָט זיך ביי אים געטיילט אין 4—5 טיילן, קיין קאָם איז איבער איר נישט אַדורכגעגאַנגען, וועג ער וואָלט ביים לערנען איר נישט אַריינגעכאַפט אין דער דלאָניע, וואָלטן מיט דער צייט ביי אים אויסגעוואַקסן עטלעכע בערד. דאָס ווייסע העמד מיטן קאָלנער זענען געווען ביי אים צעכראָסטעט, די האַריק־באָוואָקסענע ברוסט האָט זיך צוזאַמענגעגאָסן מיט דער שוואַרצער, מיט זילבערנע פּעדעם דורכגעוואַרפענער בארד. טייל יידן אין שטאָט האָבן אים געהאַלטן פאַר אַ מרה־שחורהניק און דאָס האָט זיך געזומען פון דעם, וואָס ער פלעגט אָפטמאָל זיך אויסטאָן פון דער גשמיותדיקער וועלט און אַריין אין רוחניות, אין אַן אויסגע־טרוימטער דורך אים ליכטיקייט, אין אַ גייסטיקער אַטמאָספּער, צו וועלכער נישט יעדער איז זוכה.

תמיד איז יחיאל געווען פאַרטראָכט אין דברים העומדים ברומו של עולם, תכלית הבריאה, מידת הרחמים און מידת הדין, גיהנום און גן־עדן, מעשי מרכבה; ער האָט געוואַנדערט אין פרדס און נישט פאַרבלאָנדזשעט, ער איז אַרויס פון קבלה־לאָבירינט מיט אַ ארבעה וחמישהדיקער אמונה אין ביאת המשיח במהרה בימינו, מיט אַ שטאַרקע בענקשאַפט צו ארץ־ישראל, וועלכע שטייט אין סאָמע מיטן וועלט, געוואַרט און געהאָפט יעדן טאָג, עס זאָל קומען די גאולה פאַרן פאַלק ישראל.

אַ פאַרשוויצטער אין זומערדיקע חמימהס, אַן אויסגע־וויקטער פון רעגן אין הארבסטיקע טעג, אַן אויפגעשוידערטער פון קעלט און פראָסט איןווינטער, פלעגט ער זיך איילן אין די פאַרטאָגן מיט זיין ארעם פּעקל ספּרים אין בית־המדרש אַריין, זיך איינהילן אין טלית און תפילין, דאָוונענען לאַנג און נישט אויסטוענדיק פון זיך דעם טלית — ממשיך זיין מיט ש״ס און פוסקים; אויף אים האָט מען געזאָגט, אַז ער קאָן מער ווי האַלב ש״ס פון אויסנווייניק. קיינמאָל זיך נישט גע־בייזערט, שטענדיק האָט אַ זיס שמייכעלע געשרוט אויף זיין פנים. אַזוי איז ער אפגעשטאָנען פון פאַרטאָג ביז 2—3 אַוייגער ביים ברעג טיש, פאַרטאָן אין תורה און תפילה. איז צוגעקומען אַ קונה און געגעבן צו לייזן פאַר אַ סדורל, אַ חומשל אַדער אַ בינטל ציצית, איז גוט, האָט מען אים נישט געגעבן צו לייזן פאַר אַ מעשה־ביכל, נאָר בלויז דורכגעלייענט אַן געלט, איז אויך געווען גוט, אַבי מען האָט עס אים נאָר איבער־געלאָזט און נישט אַוועקגעשלעפּט אין ערגעץ... פון עשירות איז ער געווען וויַיט, ס׳גאָנצע לעבן אַן עני ואביון, ווייל וואָס מ׳שטיינט געזאָגט האָט יחיאל מוכר־ספּרים געדאַרפט? גע־ווינט אין אַ פּינצטער שטיבל, אַז ער איז אין שטוב אַריין דורך דער טיר איז די זון אַנטלאָפן דורכן פענצטער. עסן איז בי אים נישט געווען קיין ווערט, אַבי די נשמה צו דער־האַלטן, פון מלבושים האָט ער נישט געטראָכט. די שבתדיקע אטלאַסענע קאַפּאָטע האָט ער געטראָגן נאָך פון דער חתונה. ער האָט זיך מיט דער קאַפּאָטע נישט געשעמט, ער האָט זי געטראָגן בכבוד גדול, אַרומגעוויקלט מיט אַ בריייטן זיידענעם גאַרטל. דער עיקר איז דאָך נישט די זיידענע שבתדיקע קא־פּאָטע, נאָר די נשמה־יתירה און זי מאַכט נישט קיין אונטער־שייד צווישן דעם וואָס טראָגט אַ גאַנצע אַדער אַ צעריסענע קאַפּאָטע.

דאָס צעקנייטשטע סאַמעטענע היטל האָט שוין לאַנג געהאָט פאַרלוירן די נאָטירלעכע פאַרב, דערפאַר דאָס פנים, וואָס האָט זיך אויסגעטיילט פון דער שוואַרצער גרויעלעכער באָרד און פּאות, האָט שבת, נאָכן טובל זיין זיך אין דער מקוה, אַרויסגעלויכטן ביי אים מיט הייליקייט. אויך דער טלית מיט דער זילבערנער עטרה האָט ער געטראָגן פון דער חתונה אָן, שבת און אין דער וואָכן. איז טאָקע נישט קיין וווּנדער, וואָס ער איז געווען אַ ביסל אויסגעשוויַיסט און פאַר־געלט און פון דער זילבערנער עטרה האָט שוין געפעלט מער ווי אַ העלפט. דערפאַר זענען די ציצית פון טלית תמיד געווען ווייס, ווייל ער האָט זיי בכוונה אַלע מאָל געבינטן, וויקלענדיק דעם וואָלענעם שמש פון קניפל צו קניפל.

יחיאל האָט נישט געהאָט קיין ספּעציעלע באַדערפענישן און שטרעבונגען. ס׳האָט אויסגעזען אַז ער באַגרייפט נישט אפילו אַז מ׳דאַרף עפּעס פאַדערן פון לעבן. פאַרקערט: ער האָט געהאַלטן, אַז ער איז גאָר אַ עושר — „איזהו עשיר השמח בחלקו״ און זיך טאָקע באַנוגנט מיט דעם חלק וואָס איז אים צוגעפאַלן אויף דער וועלט. צופרידנשטעלן די קערפערלעכע באַדערפענישן איז ביי אים געווען אַ טפל, דער עיקר איז די נשמה, איז ער טאָקע געזעסן על התורה ועל העבודה דאָס גאַנצע לעבן, ביי טאָג און ביי נאַכט — אַרויס פון טלית אַריין אין ים־תלמוד — ער האָט נאָר געמאַכט אַ שטיקל הפסקה עטלעכע שעה יעדע נאַכט, כדי צו דערפריישן די כוחות.

וועך ס׳האָט אים געהערט טאָג־טעגלעך אויסזינגען ביים דאָוו־
נען מיט אַ ספּעציפּישער צוגעפּאַסטער מעלאָדיע דעם פּסוק
אין „אשרי״: „פּר־ת־ח א־ת י־ד־ך ר־מ־שבי־ע ל־כ־ל ח־י
ר־צ־ו־ן״, האָט זיך ממש פאַרגעשטעלט ווי דער רבש״ע בכבודו
ובעצמו טיילט איין מיט זיין ברייטער האַנט אַלע ברואים
די טאָג־טעגלעכע שפּיין.

יחיאל איז נישט געפּאַרן אפילו צו קיין רביים, נאָר זיך
אויסגעקליבן אַלס רבין ר׳ נחמן בראַסלאָווער ע״ה, געוואָרן
איינער פון די בראַסלאָווער חסידים, אָדער ווי מ׳האָט זיי
געוווּנדן: „די טויטע חסידים״, געלערנט מיט זיי אין אומאנער
שטיבל לקוטי־מהרן. ער פלעגט זאָגן, אַז פון יעדן וואָרט אין
„לקוטי־מהרן״ שטראָלן אַרויס טויזנטער זונען, וואָס באַלייכטן
די יידישע אייביקייט. בשעת־מעשה האָט זיין פּנים געשטראָלט
און אָנגעשטעקט די צוהערער, וועלכע האָבן געשלונגען פון
זיין אמונה מיט דערהויבנקייט און נשמה־יתירה. און ווען זיי
האָבן פאַרענדיקט מיט אַ צוויי שעהדיקן טאַנץ, איז פון זיי
אַוועק דאָס לעצטע ביסל גשמיות און זיי האָבן געשפּאַנט אין
אַ ליכטיקער וועלט פון בלויז רוחניות.

שבת בײַ טאָג נאָכן אָפּעסן דעם מאָגערן טשאָלנט און
צושפּאַרן זיך אויף אַ שעה, בבחינת „שינה בשבת תענוג״,
איז ער אַוועק אין בית־המדרש, ווו עס האָט שוין אויף אים
געוואַרט אַ עדה יידן, פאַר וועלכע ער פלעגט לערנען די
פּרשה פון דער וואָך. עמך־יידן, בעלי־מלאכות און קלייט־
ניקעס, וועלכע זענען פאַרהאָוועט אַ גאַנצע וואָך און האָבן
נישט קיין צייט אַליין דורכצואָקערן דאָס שטיקל חומש מיט
רש״י, זענען שבת בײַ טאָג געקומען אין בית־המדרש אַריין־
כאָפן אַ „יידיש וואָרט״. זיי פלעגן זיך אויסזעצן ביים לאָגן
טיש וואָס אונטערן בעלעמער און יחיאל מוכר־ספּרים צווישן
זיי. די יידן ביים און אַרום טיש האָבן זיך איינגעהערט מיט
התּפעלות, וועון יחיאל האָט אָנגעהויבן אויסצוטייטשן די
סדרה פון דער וואָך מיט פשוטן פשט, צופּוצנדיק מיט אַ משל,
וואָס האָט געדאַרפט איינפלאָנצן בײַ די צוהערער גוטע מידות.
נישט שטענדיק איז דער עולם געווען אויפגעמונטערט פון
יחיאלס משלים, זיי זענען אַרומגענומען געוואָרן מיט אַ טיפן
טרויער, וועון ער האָט אָנגעהויבן צו דערציילן ווי אַזוי די
שונאי־ישראל, די ערלים האָבן געכאָפּט ר׳ חנינה בן טרדיון,
אים געוואָרפן אויף שייטער הויפן און וועון די פלאָמען האָבן
אים אַרומגענומען האָבן די רוצחים אים געלייגט אויפן אַרצן
איינגענעצטע שטיקער וואָל, צו פאַרלענגערן זיינע יסורים;
אָדער ווי אַזוי די רוימער די רשעים האָבן געכאַפּט דעם תנא
ר׳ עקיבא, אויסגעריסן ביי אים די בּאָרד, אויסגעדרייט די
פּינגער, אויפגעהאָנגען ביי די פּאות, אויסגעטאָן נאָקעט און
געקעמט זיין הייליק לייב מיט אָנגעגליטע אייזערנע קאָמען.
און וועון ער האָט געשילדערט די ליידן וואָס די גויים האָבן
פאַרשאַפט די יידן אין אַלע דורות און אין אַלע צייטן, האָבן
זיך בײַ אים צעפּינקלט די אויגן מיט אַ שאַרפן גלאַנץ, די
פאָנטאַזיע האָט אָנגעהויבן צו אַרבעטן און ער האָט געטרייסט
זיינע צוהערער, אַז נישט שטענדיק וועלן די גויים פּייניקן
די יידן. ס׳איז שוין נישט וויַיט די צייט וועון משיח וועט
אויסליידן דאָס פאָלק ישראל און יידן וועלן זיך מחנותווייז
לאָזן קיין ארץ־ישראל. די גויים וועלן זיי מקנא זיין, בײַ יעדער
ציצה וועלן זיך אָנכאַפּן זיבן ערלים און זיי וועלן בעטן זיך,
אַז מ׳זאָל אויך זיי מיטנעמען קיין ארץ־ישראל. אָבער עס
וועט זיי גאָרנישט העלפן, זיי וועלן מחזן בלייבן אין גלות.
איינער וועט וואָרפן די שולד אויפן צווייטן, אַז ער האָט גע־
פּייניקט די יידן און זיי וועלן זיך איינער דעם אַנדערן דורס
זיין. און ער האָט פאַרענדיקט, אַז נאָך ביאת המשיח, וועון
אַ ייד וועט אַמאָל אַרויספּאָרן פון ארץ־ישראל קיין חוץ־לארץ,
וועלן אים די גויים דערזען, אַרומרינגלען אים, אַרויפּזעצן
אויף אַ גאָלדענער שטול און אַלע וועלן אויסשרייען: „זשידעק
זאָג חכמות״...

אָט אַזוי האָט זיך דער תּמימותדיקער יחיאל מוכר־ספּרים
פאַרגעשטעלט די נקמה אין די גויים. מיט גלויבן און טרייסט
האָט ער אָנגעשטעקט די הערצער פון זיינע צוהערער און
געלערנט, זיי זאָלן האָפן אויף מידת הרחמים. איז אָבער
געקומען די מידת הדין און איבערגעגעבן אין די הענט פון
די נאַצישע רוצחים טויזנטער, ווי יחיאל, יראת־שמימדיקע
יידן. און דער ישוב בשמים האָט זיך שוויגנדיק צוגעקוקט
ווי די ערד זאָפּט אַריין דאָס בלוט פון מיליאָנען ר׳ עקיבאס
און מיליאָנען ר׳ טרדיונס און ווי זיי גייען אויס אין די
פלאָמען פון די קרעמאַטאָריומס.

משה סרעברא

דוד הערש גרינשפאן

וויניק מענטשן אין פולטוסק האָבן געווּסט אַז אין דער שטאָט געפינט זיך אַ גרויסער למדן און בקי דוד הערש גרינשפאָן.

מיין ברודער דוד־הערש האָט פאָרגעאָכט 19 יאָר אין די ליטוישע ישיבות צווישן אַזעלכע לומדים און גאונים ווי דער חפץ־חיים ז״ל, הרב ר׳ חיים עוזר גראָדזענסקי ז״ל פון ווילנע און אַנדערע ראשי ישיבות. אַ דאַנק זיין שאַרפן מוח און זיינע פעיקייטן האָט ער באַריימט געמאַכט אונדזער שטאָט, ווייל מען האָט אים גערופן ר׳ דודל פולטוסקער. ער איז געווען אַ בעל־סמיכה פון דעם פאָרלעצטן לאָמזשער רב און גאון ר׳ אהרן באַקשט ז״ל, דעם שפּעטערדיקן רב אין שאַוול, ליטע. ווען ער פלעגט קומען סוכות און פסח אַ היים, פלעגט דער פריערדיקער פולטוסקער רב ר׳ קויפמאַן ז״ל שיקן צו אים דעם שמש אַז ער זאָל קומען צו אים אַז זיי זענען ביידע געזעסן על תורה ועבודה און דוד הערש האָט מער פאָרגעאָכט ביי אים ווי ביי זיין משפחה.

אין יאָר 1931 האָט ער חתונה געהאַט אין פולטוסק און פאָרבליבן אין שטאָט ביז דעם גירוש.

הרב דוד הערש גרינשפאָן האָט געצויגן זיין חיונה פון דער בשותפותדיקער מיט זיינע ברידער וויין־פאָבריק, וואָס האָט זיך געפונען אין הויז פון ברום־אַסמאַן אויפן בערגל פון טורמע־געסל און וועלכע איז שפּעטער פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ קוואַס־און לימאָנאַדע־פאַבריק. טראָץ דעם וואָס אין דער פרעמד האָט ער גענומען אַ אקטיוון אַנטייל אינעם געזעלשאַפטלעכן לעבן פון די אָרטאָדאָקסישע קרייזן און אינעם חינוך־וועזן האָט ער אין פולטוסק נישט געפונען פאַר זיך קיין פאַסיקן פלאַץ. ער האָט זיך באַגרענעצט מיט לערנען דעם דף יומי אין אַ בריסקער קרייז פון די בעסערע תלמוד־לערנער און באַצויבערט אַלעמען מיט זיין שאַרפזין, און טיפ־קייט און קלאָרקייט פון זיין הסבר. די חברים פון פועלי אגודת ישראל האָבן מאָנווייז געשטראָמט צו הערן פון אים פרייטאָג צו נאָכט די פרשה פון דער וואָך מיטן פרוש פון מלבי״ם און אין די זומער־שבתים פרקי אבות מיטן פירוש פון רמב״ם. זיינע באַגרינדונגען און אויפקלערונגען, פאַראַלעל מיט זיינע לאָגישע אַרגומענטן האָבן אויף אַלעמען געמאַכט דעם גרעסטן אייַנדרוק.

מיט דער גרעסטער אַכטונג און כבוד האָט זיך צו אים באַצויגן דער ראש־הישיבה פון פולטוסק, וועלכער איז געווען זיין בעסטער פריינד, געווען ביי אים אָן אָפּטער גאָסט און איבערגעגעבן אים דורכצופירן די בחינות פון די תלמידים, געבעטן צו האַלטן פון צייט צו צייט פאַר זיי שיעורים און איבערנעמען די גייסטיקע אָפּוטרופּסות איבער דער ישיבה.

וו׳ וויי״ט עס איז דערגאַנגען דער אויטאָריטעט פון מיין ברודער קען באַווייזן דער פאַלגענדיקער פאַקט. סוף יאָר 1938 איז אויסגעבראָכן אַ מחלוקת צווישן דעם לעצטן פּוילטוסקער רב ר׳ ברוך יצחק הלוי לוינטל ז״ל און אַ טייל שוחטים און דעם שוחט־מוהל און חזן ר׳ הערשל אַראָנאָוויטש, וועלכע האָבן אים געוואָלט באַזייטיקן פון זיין אָמט. דער פולטוסקער רב האָט זיך געוואָנדן צום לאָמזשער רב, איבער־געגעבן דעם גאָנצן באַשולדיקונגס־מאַטעריאַל און געבעטן אַז דער שוחט זאָל פאָר אים אָפּגעבן בחינות אין הלכות שחיטה און מילה וויי אויך שחיטה מעשית. ר׳ הערשל איז די בחינות דורכגעגאַנגען, אָבער דער לאָמזשער רב האָט אים אָפּגעהאַלטן ביי זיך נאָך דריי טעג און ערשט נאָך דעם געבעטן ביי אים אַנטשולדיקונג און געווינטשן פיל הצלחה ביי ממשיך זיין די מלאכת הקודש אין פולטוסק וויי פריער. ערשט ווען ר׳ הערשל מיט זיין פאָמיליע זענען עולה געווען קיין ארץ־ישראל און געקומען געזעגענען זיך מיט מיין ברודער, האָט ר׳ דוד הערש אים געוויזן דעם בריוו פונעם לאָמזשער רב מיט די פולטוסקער באַשולדיקונגען, וווּ ער בעט אים צו זיין דער פוסק אחרון אינעם סכסוך. די חוות־דעת פון מיין ברודער איז געווען אַ דעציידירנדיקע און אַזוי איז ר׳ הערשל געבליבן ביי זיין פאָסטן. איך וויל באַטאָגן, אַז ער האָט געהאַנדלט קעגן דעם וויל פונעם רב און זיינע ידידים, וועו נאָר דער רייניער אמת און די געערכטיקייט זענען געשטאַנען פאַר זיינע אויגן. צוליב זיין יושר און גרויסער בקיאות אין הוראה פלעגן צו אים אַרויפקומען אַ סך פולטוסקער יידן און באַראַטן זיך וועגן פאַרשידענע פערזענלעכע ענינים און דין־תורות און אָפּילו וועגן קרימינעלע פראָצעסן.

וועו די נאָציס האָבן פאַרנומען פולטוסק און אַרויס־געטריבן אַלע יידן, האָט ער צוזאַמען מיט זיין פרוי, פיר קינדער, שוויגער און שוועגערין דורכגעמאַכט דעם גאַנצן

בהלה־מאַרש ביז ביאַליסטאָק און ביי דער ערשטער געלעגנ־
הייט אַריבער מיט זיין גאַנצער פאַמיליע קיין ווילנע. ער איז
דאָ אויפגענומען געוואָרן מיט גרויס כבוד פונעם ווילנער
גאון הרב ר׳ חיים עוזר גראָדזענסקי ז״ל, באַזאָרגט געווָארן
מיט אַ דירה און אויך מיט אַ געהאַלט פאַר האַלטן שיעורים
אין די נייַ־אנטשטאַנענע ישיבות פאַר די תלמידים פון קאַנ־
גרעס־פוילן און פון די פאַרנומענע דורך די סאָוויעטן געביטן.
וועַן מיר האָבן זיך געפונען אין די יאָרן 1940/41 אין די
אַרכאַנגעלסקער וועלדער, האָבן מיר פון אים באַקומען שפייז־
פעקלעך און וואַרעמע באַקליידונג.

דעם 16טן יוני 1941, 10 אַזייגער פרי, וועַן ער האָט גע־
האַלטן זיין טעגלעכן שיעור אין דער ישיבה, זענען אַריין
אין זיין ווינונג די ענ.קא.וו.דע.־לייט און נישט געפינענדיק
אים אין דער היים, אַרעסטירט זיין פרוי מיט איר שוועסטער
און אַרויסגעשיקט קיין סיביר, איבערלאָזנדיק די פיר קליינע
קינדער מיט דער אַלטער שוויגער. מיט צען טעג שפעטער,
דעם 26טן יוני, נאָכן אַריינמאַרש פון דער דייטשער אַרמיי
קיין ווילנע, איז מיין ברודער מיט די פיר קינדער און שוויגער
געווען פון די ערשטע נאַצישע קרבנות אין דער שטאָט.

יהיה זכרו ברוך וה״ד.

בית הכנסת הגדול שנהרס בימי הנאצים
די חרוב געוואָרענע גרויסע שול אין די צייטן פון די נאַצים

עיר שהיתה

מראה כללי — אַלגעמיינער אויסבליק

א שטאט וואס איז געווען

פולטוסק - איר שטאטיש לעבן און געשטאלט

(א דורכבליק)

הייזער, גאסן און פייזאזשן

אויפן מערבדיקן ברעג פונעם טייך נאַרעוו, דעם דריטן אין דער גרויס פון די טייכן אין פוילן, 52 קילאָמעטער פון דער הויפטשטאָט וואַרשע, אַרומגערינגלט פון דריי זייטן מיט בערג, ליגט די שטאָט פולטוסק. וועג מען דערנענטערט זיך צו דער שטאָט, באַווייזט זיך פון דערווייטנס אַ פאַנאָראַמע פון מאָלעריש איבערן טייך צעשפרייטע געביידעס און איבער זיי דאָמינירט דער טורעם פונעם שלאָס וואָס איז אויפגעבויט געווארן פאַר דער קלויסטער־היראַרכיע אין יאָר 1522 דורך רפאל לעשטשינסקי. דעם אָנקומענדיקן צו די גרענעצן פון דער שטאָט דוכט זיך אַז באַלד וועלן זיך פאַר אים עפענען די טויערן פון אַלטערטימלעכער פעסטונג. אָבער ווי דער־ שטויגט וועדט ער וועג גלייך ביים אַריינגאַנג אין דער שטאָט דערזעט ער אַ גרויסע מיל, אָרום וועלכער עס דרייען זיך פיל יידן און ער דערווייסט זיך, אַז זי איז אויפגעשטעלט געוואָרן דורך די בריידער ישראל און זעליג ראָזענבערג. פון דער מיל לאָזט מען זיך באַרג־אַראָפּ אינעם צענטער פון דער שטאָט, וווּ מען דערזעט בלויז יידישע געשעפטן, אָנהויבנדיק פון ערשטן געווענלב, וווּ עס שטייט אין אַ לעדערנעם פאַרטוך ביים קאָוואָדלע דער גרייז־גרויער שמיד מיט אַ ווייסער באַרד און אַ לולקע אין מויל און מיט אַ שווערן האַמער אין האַנט. דערנעבן אַ ווערקשטעל פון אַ סטעלמאַך, אַ יד פון אַ נידעריקן ווּזק מיט ציצות איבער די קנעכל, מיט פאַרשאַרטע אַרבל, מיט אַ קליין גרויליקער בערדל און פאַרחלומטע אויגן. שטייט ער אזוי און שניצט דעם הילצערנעם זוואָן אין ראָד. אָביסל ווייטער אַ שילדל פון אַ יידישן שנייידער, פון דער צווייטער זייט אַ שילד פון אַ בעקער. און אַזוי לענג אויס איבער די גאַסן, אומעטום פול מיט יידן ביז דו דערגייסט צו אַ גרויסן פלאַץ געפאַקט מיט פורן און רינדער, צום חזיר־ מאַרק. דאָ קויפט אַדער פאַרקויפט אַ פויער אַדער אַ גוט־ באַזיצער מיט דער פאַרמיטלונג פון אַ יידן אַ פערד צי אַן אַנדערע בהמה. מיטן פאַרענדיקן די טראַנזאַקציע גייען זיי אַריין אין דעם דערבייקן שענק, וווּ אַ שטילער, קלייַ־

וווקסיקער ייד מיט אַ בלאָנדער באָרד דערלאַנגט זיי דאָס ביר און געבראָטענע גענדזנס. נישט ווייט פונעם שענק געפינט זיך דאָס טיי־הויז, וואָס איז פול מיט געדרוך פון פערד־און מענטשן־שווייס, מיט דעם שאַרפן געשמאַק פון פריש געברא־ טענע פליישן. דאָ זיצן פאַרשידענע טיפן מענטשן א"ן רעדן זיך אַדורך אויפן וווּנק. פלוצלונג קומט אַריין אַ פאַרמא־ טערטער בעל־עגלה, בעט זיך דאָוונען מנחה בצבור און אַלע, ווי אויף אַ באַפעל, וואָשן זיך די הענט און שטעלן זיך צום מנין און אברהם אליהו דער שענקער קוועלט וואָס יידן געדענקן אַן גאָט.

וועג דו גייסט וויטער, באַמערקסטו אַ גרויסע געביידע. דאָס איז די דאָמף־מיל אויסגעבויט אין יאָר 1910 דורך שמואל רינג, יצחק פרידלאנד און אברהם שאַפראָן, וווּ אויסער דעם מאַשיניסט זענען אַלע באַשעפטיקטע — יידן. אין אַ זייט פון דער מיל געפינען זיך די האָלץ־קוילן־סקלאָדן מיט אַ גרויסער טאַנאָוועג וואָג פון יהושע ראָזענבערג. דערנעבן וויטלט מיט פורן, פלאָטפאָרמעס און בריטשקעס פון די יידישע בעלי־ העגלות, וואָס זענען גרייט צו פירן אויף אַלע וועגן. וועג דו געפינסט זיך אויף דער וואָרשעווער גאָס, דערזעסטו אַ קריסטלעך וווּרשט־געשעפט, וואָס אין אַ הייסן זומערדיקן טאָג שטייט ליידיק און ווי פאַרחלומט. די גאָס איז געפלאָס־ טערט מיט גלאָטע שטיינער און דער טרעטואָר מיט פליטן. אַלע הייזער געבויט פון ציגל און נאָר צוויי פון האָלץ און פון אַלע שיידט זיך אויס אַ געביידע פון וועלכער עס ציט זיך אין פאַרשידענע ריכטונגען אַ געוויטל פון דראָטן. דאָס איז דער פאַסט־און טעלעגראָפן־אָמט, וואָס פאַרבינדט די שטאָט מיט דער דרויסנדיקער וועלט. פון רעכטס פון דער דאָזיקער געביידע שטייט אַ גרויסער שטאָטיקער געמאָך, אַרומגערינגלט מיט אַ הויכן צוים און אין די טונקעלע מויערן אויבן פאַר־ כראָטעוועט פענסטערלעך מיט משופעדיקע בלעכן. דאָס איז די באַווויסטע פולטוסקער טורמע, וווּ עס קומען אפֿ אָרום צוויי הונדערט פאַרברעכער די האָרבסטע שטראָפן. לעבן איר געפינט זיך דער קלויסטער פון די „רעפאָרמאַטאָרן", וועלכער באַדינט

אויך די טורמע. אויף רעכטס ציט זיך די גאַס „אַלטער מקום" וואָס דערגייט ביז צום נאַרעוו, אַ שטילע רויקע גאַס, וווּ עס וווינען פיל קריסטן אַבער מערסטנס יידן. פון אַלטן מקום פֿאַרקערעווטע מען אויף לינקס פון דער וואַרשעווער גאַס צו דער דריטער מאַי גאַס, וווּ עס געפינט זיך אַ צווייטשטאָקיקע לאַנגע געביידע פון דעם שפּיטאָל אויפֿן נאַמען „ווינצענט אַ פּאָולא" און וואָס עקזיסטירט נאָך פונעם 1594 יאָר און איז אויפֿגעבויט געווארן אויפֿס־ניי אין יאָר 1876. אָחוץ די דאָק־טוירים איז דער פֿערסאָנאָל באַשטאַנען אויסשליסלעך פון קלויסטער־שוועסטער. ביי אַ געהעריקער אינטערוועניץ האָבן אויך יידן באַקומען דאָ מדיצינישע הילף און געווען ליבעראַל באַהאַנדלט.

אַנטקעגן דעם שפּיטאָל געפינט זיך דער שטאָט־טעאַטער, אויסגעבויט אין יאָר 1910. אויפן פלאַץ, וואָס האָט זיך געפונען ביים קרייצפונקט פון די גאַסן וואַרשעווער, דריטער מאַי און שוויינטאַ־יאַנסקע, פֿלעגן פֿאַרקומען נאַציאָנאַלע פייערלעך־קייטן. אויפן אַלטן מקום ביז צום ברעג פונעם טייך־אויסגוס, וואָס פליסט אין מיטן דער שטאָט, איז געשטאַנען דער בארימ־טער האָטעל „וויקטאריאַ", וווּ עס האָבן זיך פֿאַרהאַלטן אַלע גרויסע אָגראַריער פון געגנט ווי אויך פֿראָמינענטע פערזענ־לעכקייטן און הויכע מלוכה־באַאַמטע. אינעם קאָפּע־הויז פון דעם האָטעל און פֿאַר דעם רעסטאָראַן פלעגן פֿאַרקומען די משא־ומתנס צווישן די יידישע סוחרים און די פּריצים. ביי דער גאַס שוויינטא־יאַנסקא (פּובליטשנאַ) איז געפֿלאָסן דאָס טייכל, וואָס האָט זיך געצויגן פון נאַרעוו איבער די פּאַשע־פעלדער ביי ריביטעוו צוריק צום נאַרעוו, אַזוי אַז דער צפונדיקער טייל, דער צענטער פון שטאָט, האָט זיך געפונען ווי אויף אַן אינזל. דער גאַנצער שטח האָט געהערט צו דער קלויסטער־פֿאַרפּיע.

אין המשך פון דער שוויינטא־יאַנסקע האָט זיך געצויגן אַן אַלטערטימלעכע מאַסיווע שטיינערנע בריק, סטילזירט ווי אַן ארקאדע איבערן וואַסער, צוגעבענדיק ריין און חן דער אומגעגנט. מען האָט דערציילט אַז עס האָבן זי אויפגעשטעלט מיט הונדערטער יאָרן צוריק גאלערן (שקלאַפן), וועלכע זענען געווען פֿאַרשלאָסן אין די קאַטאָקומבעס פונעם קלויסטער. אַן ענלעכע בריק „די קאַזאַקן בריק" איז אויסגעבויט געווארן אין יאָר 1870 דורך דעם סטאַציאָניזירטן אין שטאָט פּאָלק קאַזאַקן. די צווייטע זייט שוויינטא־יאַנסקע שניידט דורך די אַלטע, וווּ עס געפינט זיך דער גאַרטן פונעם קלויסטער („פּאַרא") און וווּ עס שטייט אַ שיס־טורעם („באשטא") נאָך פונעם 14טן י״ה.

די שוויינטא־יאַנסקא גאַס האָט זיך געצויגן אין אַ גראַדער ליניע ביז צום מאַרק־צענטער און געווען פֿאַר־בוים פון ביידע זייטן מיט צוויי און דרייַשטאָקיקע הייזער און פול מיט געוועלבער און געשעפטן, אַזוי אויך דער מאַרק־פּלאַץ. אין אויסבליק פון דער שוויינטא־יאַנסקע אין וויט איבערן מאַרק האָט זיך געלאָזט זען דאָס הויז פון ר׳ גדליהו זילבערשטיין. רעכטס פון דער שוויינטא־יאַנסקער, אויף דער קאַטאַלאַרסקער גאַס (שול־גאַס) האָט זיך געפונען די שול און דער בית־מדרש, וווּ יידן פלעגן זיך איילן דאָוונען, דורכ־שניידנדיק די דריטער מאי גאַס און די שוו.־יאַנסקע.

רעכטס, אין צענטער פון מאַרק, איז געשטאַנען דער ראַט־הויז מיטן שטאָט־זייגער, געבויט אין שוועדישן סטיל פון 17טן י״ה. לויט היסטאָרישע קוועלן איז ער געבויט געווארן אין יאָר 1405 דורכן בישאָף יאקוב פון קורדוואַנאָווּ און געווארן צעשעדיקט בעת די קאַמפן מיט די שוועדן. אין יאָר 1728 איז ער רעסטאָורירט געווארן דורך דעם בישאָף זאַלעסקי, וועלכער האָט אויך צוגעבויט דעם טורעם פונעם שטאָטזייגער, וועלכן מען האָט געזען איבער דער גאַנצער געגנט.

רעכטס פון מאַרק, ביים עק פון שלאָס־פּאַרק איז געשטא־נען אַ קליינע קאַפּליצע אויפן ארט וווּ בשעת די קאַמפן ביי פולטוסק אין אַנפאַנג 19טן י״ה, האָט נאַפּאָלעאָן פערד צעבראַכן אַ פוס, און דער קיסר איז אַרויס אומבאַשעדיקט. אינעם הויז וווּ נאַפּאָלעאָן מיט זיין ברודער היראַנים און זיין סוויטע האָט זיך אויפגעהאַלטן, האָט געווויינט דער פולטוסקער רב ר׳ חיים משולם קויפמאַן ז״ל.

באַרג־אַרויף צום מזרח געפינט זיך דער צוויי־גאַרנדיקער שלאָס און צופוס אים אַנטפלעקט זיך אַ רייכער פייזאַזש פונעם טייך נאַרעוו מיט די קליינע אַזיערעס אינמיטן דער פאַרביקער געדיכט־וואַלדיקער און אַגראַריישער געגנט. דער שלאָס מיט זיינע אונטערערדישע קאַרידאָרן, וואָס האָבן זיך געצויגן ביז וווייט, איז אויסגעבויט געווארן דורך די קלויסטער־היראַרכיע אין 16טן י״ה אַלס רעזידענץ פון די פּלאָצקער בישאָפן. דאָ, אין אַ באַזונדערער געביידע, האָט זיך געפונען דער סעמינאַר פאַר די קאַטוילישע גייסטלעכע, דער קאַרצער און די שטאָט־באַד האָבן אויך געהערט צום שלאָס.

לינקס פון מאַרק צו מערב האָט זיך געפונען אַ טייל פונעם גרויסן בענעדיקטינער קלויסטער אויך מיט אַ זייגער־טורעם און מיט אַ באַלקאָן, וווּ יאָר אין, יאָר אויס פלעגט מען אָפּ־שפּילן מיט פאַנפאָרן די געבעטן צום אויפגאַנג און אונטער־גאַנג פון דער זון. וועג מען גייט אַדורך דעם קלויסטער־הויף, באַמערקט מען אין דרויסן ביים אַרייננאַגג אין דער קירך אַ טאָוול, וווּ עס זענען דורך אַ משומד אויסגעקריצט געווארן אין לשון־קודש די פסוקים:

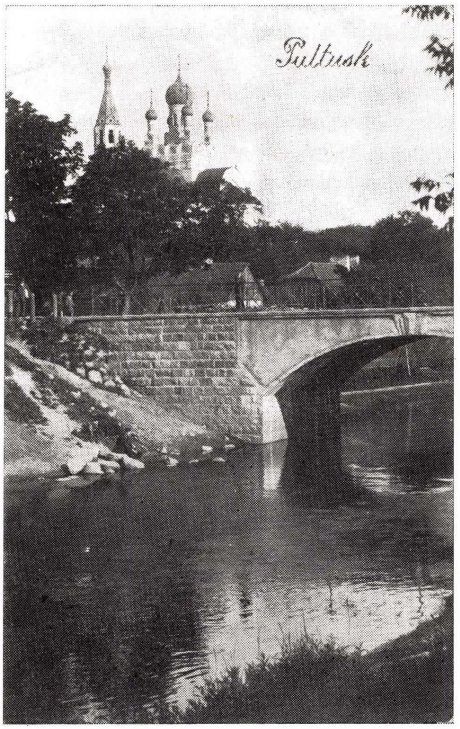
הרחוב „שווינטא־יאנסקא"
די „שווינטא־יאנסקא"־גאס

הגשר ב„שווינטא־יאנסקא"
די בריק אויף דער „שווינטא־יאנסקא"־גאס

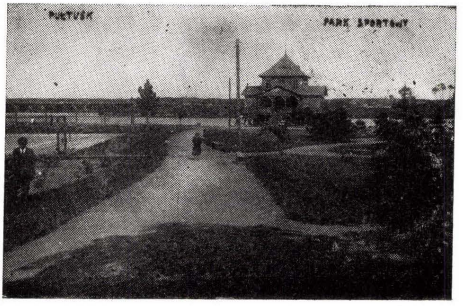
ה„רטוש" (בית עיריה) עם שעון העיר עד ל־1939
דער „ראַטוש" (ראַטהויז) מיטן שטאַט־זייגער ביז 1939

הגשר מול הנחל ומראה הכנסיה הרוסית שנהרסה בשנות ה־20
די בריק אַנטקעגן טייכל און דער אויסבליק פון דער רוסישער קירכע,
וואָס איז צעשטערט געוואָרן אין די 20ער יאָרן

ככר התיאטרון — טעאַטער־פּלאַץ

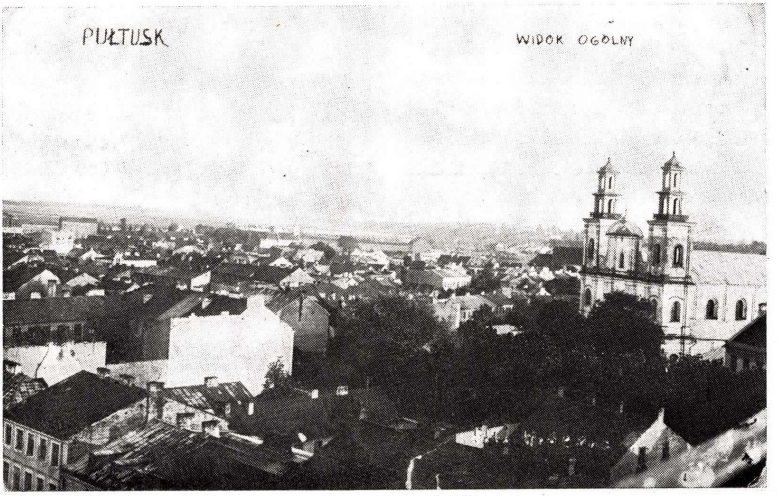

פרק הספורט — ספּאָרט־פּאַרק

הגן סביב בית המחוז (פאָוויאַט) *

דער גאָרטן אַרום דעם פאָוויאַט־בנין

מראה כללי — אַלגעמיינער אויסבליק

* **ראה אותה תמונה ב„פרקי שואה".**
זע דעם זעלבן בילד אין די „קאַפּיטלען פון אומקום".

מראה העיר **מהגן העירוני**
אויסבליק פון דער שטאָט — **דורכן שטאָטישן גאָרטן**

הרחוב בנדיקטינסקה אחרי „פיוטרי סקרגי" בדרך אל הגימנסיה
די גאַס בענדיקטינסקאַ נאָך דער „פּאָטרי סקאָרגי" אויפן וועג
צו דער גימנאַזיע (צולם — פּאָטאָגּ. ב־1958)

הרחוב „סטשיצה" על יד הנחל
די גאַס „סטאָשיצאַ" ביים טייכל (צולם — סאָטאָגּ. ב־1958)

„צאינה וראינה, בנות ציון, במלך שלמה,
בעטרה שעטרה־לו אמו ביום חתנתו וביום
שמחת לבו [1].

אכן אתה אל מסתתר, אלהי ישראל מושיע" [2].

דער קאמפלעקס קלויסטער־בנינים איז אויפגעשטעלט געוואָרן אין 16טן י"ה. לינקס בײַ די גאַסן פֿיאַטראַ סקאַרגי. בענעדיקטינסקאַ, שטאַשיצאַ (אונטער די אַלעען) שטייט די ריזיקע, דרײַ־שטאָקיקע געביידע פון דער מענער־רעגירונגס־גימנאַזיע, אויפגעבויט אין יאָר 1872 אין קלאַסישן סטיל. שפּאַצירנדיק מיט דער בענדיקטינסקער גאַס צו דער דריטער מאַי גאַס (געוו. פּעטערבורגער), גייט מען אַריין רעכטס אין דעם שטאָטישן פּאַרק, וווּ זומער זונטאָג נאָך מיטאָג פלעגט שפּילן די מיליטעריש אַרקעסטער אַדער פון די פּייערלעשער. אין דער גלייכער ליניע אויף מערב האָט זיך אָנגעהויבן די גאַס קאַשצישקי (מאַקאָוער), וווּ אין עק אינעם הויז אָנטקעגן דעם שפּאַציר־גאַרטן איז געווען דער ערשטער טעאַטער, וואָס איז ליקווידירט געוואָרן מיטן אויפבויען פון אַ מאָדערנעם שטאָט־זאַל אין יאָר 1910. די גאַס באַזיצט איבער 100 הייזער און נאָר פיר האָבן זיך געפונען אין יידישן באַזיץ און עס האָבן אויף איר געווויינט בלויז צוואַנציק יידיש משפחות. דאָ האָט זיך אויך געפונען די רעגירונגס־גימנאַזיע פאַר מיידלעך א"נ פון לעאָקאַדיע פאַטאַצקאַ און די „שקאָלאַ טשוויטשען" (שול פון איבונגען). די גאַס האָט געפירט אויסער דער שטאָט, וווּ ביי דער ענדע איז געשטאַנען די ווינט־מיל פון יעקל סטאַראַ־שוויעצקי און פון דעם אָרט האָט געפירט דער וועג קיין פריסק דורך מאַקאָוו, פּזשאַשניטש, כּאַרזשעלע, לאָמזשע און אָזגוס־טאָוו.

אויף דרום, אויפן צוזאַמענטרעף פון דריטער מאַי און קאַשצישקי, הויבט זיך אָן די טשעכאָנאָוער גאַס, וווּ עס האָט זיך געפונען דער טאַרטאַק און די אַגראָר־מאַשין־פאַבריק פ'ן ר' מענדל מינץ. דער גרילצלדיקער פּייפ פונעם פאַבריק־קוימען, וואָס האָט געהילכט איבער דער גאַנצער שטאָט האָט געגעבן צוויוויסן די פרויען און קינדער וועגן דעם צוריקקער פון זייערע מענער און טאַטעס און באַטייט פאַר די לעצטע דעם סוף פון אַ טאָג פון שווערע־ פּראַצע און אָנגעזאָגט מיט פרייד די שעהן פון אָפרו.

אויף דער טשעכאָנאָוער גאַס געפינען זיך די גרויסע קאָזאַרמע־בלאָקן, וואָס זענען געבויט געוואָרן נאָך בשעתן צאַריזשן רעזשים דורך יידישע אונטערנעמער, ווי עקיבא באַרנשטיין, וועלכער האָט צו דעם צוועק אויפגעשטעלט די צעגעלניע און גדליהו זילבערשטיין, וועלכער האָט צוגעשטעלט אייזן. די צעגעלניע פון עקיבא באַרנשטיין האָט זיך געפונען אינעם דרומדיקן עק פון דער שטאָט אויפן וועג קיין טשעכאָ־נאָוו און מלאָווע.

עס זענען אַריבער יארן, אַ וועלט איז חרוב געוואָרן און מיין געבורט־שטאָט פולטוסק שטייט אָזוי לעבעדיק פאַל די אויגן מיט איר ברויזנדיקן לעבן, מיט אירע הויפּטגאַסן און שאַסייען און מיט די קליינע געסלעך, ווי נאַשעלסקאַ, טעלע־גראַפּיטשנאַ, טראַוגוטאַ, גוּרקי, זשווירקי־וויגורי, סווינענטע־מאַריי, סענאַטאָרסקאַ, סטאַשיצא, זאַמקאָווא, ביאַלאָוויעזשסקאַ, באַלטאַזאַראַ, ריבּיטעוו, שקאַלנאַ א"א.

מיר האָבן זיך אויסגעלעבט אין אַ יידישע סביבה, אַבער געוווען צוגעבונדן צום פוילישן פּיעזאָזש, צו די בריטע, אומ־ענדלעכע פלייגען, צו די טייכן און וועלדער. אין דעם דאָזיקן קאַלעידאָסקאָפּ פון ווייץ און קאָרן, פון ברוינער, פעטער ערד, פון ווינט־מילן און פאַבריק־קוימענס האָט אונדזער שטאָט געהאָט אַ באַזונדערן רייץ און חן און פאַררעכנט גרוואָרן אַלס איינע פון די שענסטע ערטער אין מאָזאָוויע און אין גאַנץ פוילן.

פרנסות אין מלאכות

פולטוסק האָט געהייסן ביזן אָנהויב פון 19טן י"ה פולטוסקאַ און די שטאָט האָט זיך געפונען אויפן ראַנד פון די הויפּט־שאַסייען וואַרשע—פריסק און וואַרשע—פעטער־בורג. פון דעם אָרט וווּ עס האָבן זיך געקריצט די גאַסן וואַרשעווער, אַלטער מקום, פעטערבורגער (דריטער מאַי גאַס) ביז צום טייך נאַרעוו, ביז צום אָרט וווּ מען האָט זיך געקענט מיט דער הילף פון אַ פּאָראָם איבערשיפלען אויפן צווייטן ברעג. האָט דער גאַנצער שטח געהערט צו דער קירכע און געווען איזאָלירט דורך דעם טייך־אויסגוס, וואָס פליסט אינמיטן פון דער שטאָט. דאָ האָבן זיך געפונען די קלויסטער־געביידעס מיטן מיטלעלטערלעכן שלאָס, וואָס איז געווען דער גלחים־סעמינאַר.

ביזן אָנהויב 19טן י"ה האָט זיך אין דער שטאָט קיין ייִד נישט געוואָרט געפינען צוליבן פּאַרווער פון די גייסטלעכע, די בעלי־בתים פון פולטוסק. בלית־ברירה האָבן זיי זיך באַזעצט אין די אָרומיקע דערפער, אין פּאָפּאָווע, 18 קילאָמעטער פון דער שטאָט, וווּ עס האָט זיך געפונען אַ באַדייטנדיקע צאָל

1) שיר השירים, ג', י"א. אַן אַנדייִש אויפן גליק און שכר פונעם נרעגאַט, וויייל ער האָט זיך באַהאַפטן מיטן רייכטיקן גאַס.

2) ישעיה, מ"ה, ט"ו. אַ פסוק פון אַ קאַפּיטל, וווּ דער נביא רופט די פעלקער צו פאַרלאָזן געצנדינערייַ און קומען צו גאָט פון ישראל. (ווי באַווּסט, טענהט די קירך אַז די נבואות פון ישעיהו זאָגן אָן וועגן אָנקום פון ישו דעם משיח).

יידן און אין דעם שכנותדיקן דאָרף פֿאָפֿלאָווי, ווו גרעסערע שטחים פון אים האָבן געהערט צו נתן נטע נוטקעוויטש, דעם פֿריוויליגירטן יורש פון פֿאָרוטשניק הערמאן נוטקעוויטש, וועלכער האָט גדידנט אין די לעגיאָנערן פון דאָמבראָווסקי, אויסגעצייכנט זיך אין די פֿאַרשידענע נאָפֿאַלאָנישע שלאַכטן און באַערט געוואָרן מיטן פֿראַנצויזישן ערן־לעגיאָן אַרדן.

נאָכן אונטערדריקן דעם פּויליש־אויפֿשטאַנד אין יאָר 1831 איז פּולטוסק אָפּגעברענט געוואָרן ביז דעם קלויסטער שטח, וואָס איז אָפּגעגרענעצט געווען פון דער שטאָט מיטן טייך אויסגוס. אין דער דאָזיקער צייט האָבן זיך שוין עטלעכע ייִדישע משפחות, בדרך כלל האַנטווערקער, איינגעפֿונדעוועט אין שטאָט, און כדי צו סטימולירן איר אויפבוי נאָך דער שרפה און צו פֿאַרבעסערן איר עקאָנאָמישע לאָגע, האָבן ייִדישע פֿריוויליגירטע סוחרים (פון דער ערשטער גילדע), ווי פּסח קראָנענבערג, גדליהו זילבערשטיין (דער אייִדעם פון נתן נטע נוטקעוויטש) באָקומען דאָס רעכט זיך צו באָזעצן אין שטאָט, צו קויפן פֿלעצער און צו בויען הייזער (נאָר פון ציגל). מיט דער צייט האָט זיך די צאָל יידן פֿאַרגרעסערט גרון זיי האָבן זיך מאָטעריעל גוט אייִנגעאָרדנט. צו קבורה פלעגט מען פירן קיין נאָשעלסק, ווייל ערשט אין אַ צייט אַרום האָט מען געקויפט אַ פּלאַץ פּאַר אַ בית־עלמין *).

אין דער רייכער און וואַלדיקער אומגעבונג, אויפן ברעג פון טייך נאָרעוו, וועלכער האָט גדידנט אַלס גוטער און באַק־וועמער קאָמוניקאַציע מיטל, האָבן די יידן אָנטוויקלט דעם תבואה־און האָלץ־האַנדל און אויסנוצנדיק דעם וואָסער טראַנ־ספּאָרט, דערלאַנגט ביז דאָנציג און פון דאָרט קיין דייטש־לאַנד. די פֿאַרשטאַרקטע אימיגראַציע פון די יידן קיין פּול־טוסק אינעם צווייטן העלפט פון 19טן י״ה האָט פֿאָרוואָנדלט פּולטוסק אין אַ וויכטיקן תבואה־עקספּאָרט־צענטער.

דער פּוילישער אויפֿשטאַנד אין יאָר 1863 האָט אָפּגעשטעלט די דאָזיקע אָנטוויקלונג און די שרפה, וואָס איז אויסגעבראָכן אין עטלעכע יאָר אַרום האָט וויידער חרוב געמאַכט די שטאָט. אָבער אַ דאָנק דער יידישער איניציאַטיוו איז די שטאָט צוריק ראָש אויפֿגעבויט געוואָרן לויט אַרכיטעקטאָנישע פּלענער און עס זענען אויפֿגעשטעלט געוואָרן בלויז געמויערטע הייזער, וואָס האָט גענעבן דער שטאָט אַ מאָדערנעם אויסזען. יידן זענען געוואָרן די באָזיצער פֿין 60% אומבאָוועגלעכע גיטער; עס איז רעסטאָוורירט געוואָרן די אָפּגעברענטע שול אויף אַ רחבותדיקן און שיינעם פּלאַץ.

מיטן אויפקום פון דעם באָן־פֿאַרקער אין פוילן איז פּול־טוסק אויסגעמיטן געווארן צוליב רוסישע סטראָטגישע פּלע־נער און די שטאָט האָט זיך געפונען 22 קילאָמעטער פון אַ נאָענטסטער באָן־סטאַציע. דאָס האָט געגעבן אַ קלאָפּ דעם האַנדל און האַנטווערק, ווייל די שטאָט און שטעטלעך וווּ עס איז אָריבער די באָן־ליניע זענען געוואָרן די הויפּט־פּאָסטאָ־ן אינעם אַרראָ־האַנדל. נאָכן דערשטיקן אָבער פונעם נאָוועמבע־ אויפֿשטאַנד האָט די צאָרישע מאַכט פֿאַרשטאַרקט אירע מילי־טעריש כוחות אין פוילן און אין פולטוסק האָבן זיך אייִנקוואַ־טירט צווויי מיליטערישע פּאָלקן און די קאָמענדאַנטור און שטאָב פין דער דיוויזיע. אויך איז אויפגעשטעלט געוואָרן אַ גובערניע שפּיטאָל. אַ דאַנק דעם האָט זיך די מאָטעריעלע לאָגע פון דער יידישער באָפעלקערונג באַדייטנדיק פֿאַרבעסערט, ווייל אַ טייל יידישע משפחות האָבן צוגעזיגן זייער פֿרנסה בייַם צושטעלן שפּייז און פּוטער דעם מיליטער און ביי פֿאַרשידענע מיליטערישע אונטערנעמונגען (פֿאַדריאַטשיקעס). די יידישע באָפעלקערונג האָט זין געהאַלטן אין איין פֿאַרגרעסערן און דערגרייכט אין יאָר 1914 אַרום 8 טויזנט נפשות. אַלס באַווייז פון דער גינציקער עקאָנאָמישער לאָגע קען דינען דער פֿאַקט וואָס פין פולטוסק איז כמעט נישט אָנגעגאַנגען קיין שום יידישע עמיגראַציע.

איבערגייענדיק צו דער אויספֿירלעכער באַשרייבונג פון דער עקאָנאָמישער סטרוקטור פון דער יידישער באָפעלקערונג אין שטאָט, וויל איך בייַ דער געלעגנהייט אָנמערקן די נעמען פון די דאָזיקע פֿאַדריאַטשיקעס, וועלכע זענען דורך זייער ענערגיע, מי און פלייס דערגאָנגען צו רייכטום און כבוד, געבנדיק פרנסה אַ סך מענטשן, וועלכע האָבן געאַרבעט בייַ זיי און מנדב געווען געלט פאַר יידישע אינסטיטוציעס און ווילטעטיקע צוועקן.

1. יצחק מאַרקוספּעלד צוגעשטעלט בוי־מאַטעריאַלן פאַרן רוסישן מיליטער אין פולטוסק און מאָדלין (געאַרגעווסקי קאָרפּוס), אַ גרויסער למדן, געפֿעלט גאַנץ ש״ס אויסווייניק און דערצו באַהערשט אין וואַרט און שריפט די פּויליש און רוסישע שפּראַך;

2. שלמה דוד וויי־סבערג פלעגט ליפערן בהמות אין דער דיווויזיע און פאַרן אַלעקסאַמפּאַלסקין פּאָלק (שפּעטער 7טן רעוועלסקן פּאָלק). לאַנגע יאָרן פֿאַרזיצער פון דער קהילה און גבאי אין דער חברה קדישא;

3. פּאַרן אַלעקסאַמפּאַלסקין פּאָלק האָט אויך צוגעשטעלט תבואה און פּאָשע בנימין געצלער, וועלכער האָט זיך שפּעטער איבערגעצויגן קיין סקערניעוויץ מיטן איבערגיין פונעם פּאָלק אין דער דאָזיקער שטאָט;

*) ענווי פעסטגעשטעלטע דאָטעס וועגן דער יידישער איינוואָו־דערונג אין פולטוסק זע אינעם היסטאָרישן מאמר פון מ. ראָוויצקי. — רעד.

4. הערשל (פנחסעס) נוטקעוויטש **האָט צוגעשטעלט פּראָדוקטן און געמאָכט אַ קאָלאָניאַל געווּאָלב ביי די קאָזאַרמעס. געווען בטבע אַ כלל־טוער און אויסגעקליבן געוואָרן אַלס לאָווניק אין מאָגיסטראַט;**

5. פּלייש פּאָרן מיליטער **האָט געפירט** בן־ציון יאָנאָווער **פון פּאָר אַ קצב, אָבער אַ ייד אַ למדן.**

6. ישעיהו ראָזענבערג **האָט געליפערט האָלץ און קוילן. זיין קאָמפּאַרט־ווינונג איז שטענדיק געווען אָפן פאָר יעדן נייטבאַדערפטיקן. כאָטש פרום און אָפּגעהיטן, געגעבן זייַנע קינדער וועלטלעכע בילדונג. זיינע צוויי טעכטער האָבן פּראַק־טיצירט אַלס דאָקטוירים און אומגעקומען מיט זייער ברודער לייבל אין געטאָ ווארשע.**

ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה איז דער האַנדל אין שטאָט געלעגן כמעט אויסשליסלעך אין יידישע הענט. אויף אָרום 150 יידישע געשעפטן פון אַלע אָפּצוויייגן זענען נאָר פיר קליינע קאָלאָניאַל־געשעפטן געווען קריסטלעכע. אויך האָבן זיך געפונען אין יידישן באַזיץ די 100 סטראָגאָנעס און בעלי־מלאכהשע ווערקשטעלן אויפן מאַרק, ווי פיש, גריינ־ווארג, מעל, שפייז, געבעקס, גאָלאָנטעריע, מאַנופאַקטור, רימער־אויסאַרבעטונגען, שוסטער, סטאָלער, שטריקער, גאַר־בער, שמוקלער. די לעצטע פיר פאָכן; ווי אויך קירזשנער, היטלמאַכער, קאָמאָשנשטעפער, איינבינדער, טאָקער, ראָווערן־מעכאָניקער, זייגערמאַכער זענען געווען פאָרטרעטן אויס־שליסלעך דורך יידן. פון דער אָלגעמיינער צאָל פון שוסטער, שטובן מאלער, שלאָסער, שמידן, סטעלמאַך, אויוון־שטעלער, טשעשלער זענען 60% געווען יידן און בעקער און שערער 75%. עס איז אויך געווען איין יידישער בויי־מייסטער — שלום לייבאָוויטש.

סטראָגאָנעס

ביי גרינוואַרג האָט פּאָרנומען דעם אויבנאָן חיה זיעלינ־סקא, די „מאַסקאָלקע". **מען האָט איר אָזוי גערופן צוליב איר** מאָן, **וועלכן מען האָט געכאָפּט אויף 25 יאָר מיליטעריש דינסט ביי ניקאָלייַ דעם ערשטן;**

אַ סוחר און אָרענדאָר פון פרוכט איז געווען וואָלף אָגראָדניק;

מעל און קאָשער האָט פּאָרקויפט רחמיאל דער קאָשע־מאָכער **מיט זיין פּרוי די „שוואָרצע שרה", זי איז געווען די פאָרקויפערין און ער דער קאָשע־„פּראָדוצענט", אָליין אָן אָמשינאָווער חסיד, שטרענג פרום און אָפּגעהיטן;**

זיין שכן ביי דער דערנעבנדיקער שטעל איז געווען שמואל קאָשענמאַכער **אַ שארפזיניקער קאָצקער חסיד;**

ביי די פיש־שטעלן האָט צוגעצויגן די אויפמערקזאַמקייט מיט זיין געלאָסנקייט און פּשוטקייט **דער קליינווּוקסיקער** משה סאָפּיאָן. זיין באַציונג צו קונים **האָט** געווּוקט דרך־ארץ און צוטרוי;

דאָס זעלבע קען מען זאָגן וועגן זיינווול בערלינער, **אויך אַ קליינווּוקסיקן** מיט שפּיציק־שארפע שווּאָרצע **אויגן און** טונקעלער באָרד (זיין זון לייבל איז געווען דער בעל־קורא אין שול);

אַ פיש־הענדלער איז אויך געווען דוד שלמה ניסנס ציגאָמאָן, **אָבער די פאָקטישע** סחורה איז געווען זיין וויייב שרה, די אשת־חיל, ווייל זיין קאָפּ איז געווען ביים לערנען, ער איז געווען אַ גערער חסיד און אַ בעל־קורא אין גערער שטיבל;

מיט פיש־הורט־האַנדל **האָט** זיך פאָרנומען משה זעמעל (געשטאָרבן אין ישראל), געפירט פיש קיין ווארשע און אימ־פאָרטירט אויף ווינטער פון אויסלאַנד.

האַנטווערקער *

סטאָלער

אויסער די קריסטלעכע סטאָלער, **וועלכע האָבן נאָר פּראָ־דוצירט טרומנעס, זענען די מעבל־און בוי־סטאָלער** געווען אויסשליסלעך יידן. די ערשטע אין שטאָט זענען געווען דוד יאָזשינא און אברהם קירשענבוים, **שפּעטער זענען צוגעקומען** נאָך עטלעכע צענטליק, צווישן **וועלכע עס האָט זיך** אויס־געטיילט מיט דער גוטער קוואַליפּיצירטער אויסאַרבעטונג אָלטער יאָזשינא. **די מעבל פּראָדוקציע איז** געווען זייער אַנט־ווילקט און געאַרבעט **אַ סך פּאָר דער** הויפּטשטאָט **וואַרשע.** פון סטאָלעריי **האָבן זיך** אויסגעהאָלטן אָרום 150 משפחות.

שניידער

די ערשטע שניידערס אין שטאָט **זענען** געווען זלמן וואָלאָסקא און אברהם בזשעזשינסקי **און שפּעטער די** בריידער יחזקאל און גרשון וואָלאָסקא (געשטאָרבן אין רוסלאַנד אין יאָר 1942). **באַזונדערס פאָרצוויגט** איז געווען גרייטע קאָנ־פעקציע־שניידעריי **און** פון די בעלי־מלאכות געדענקט זיך משה כניאָנאָווער, דער אייגנטימער פון אַ דאָמען־קאָנפעקציע־מאָגאָזין.

שוסטער

כאָטש עס זענען געווען אין פולטוסק צוויי קריסטלעכע

* זע: האַנטווערקער און קליינהענדלער — יאָריד פּאָרערס, אידא בולמאָן (טאָשימאָוויטש).

שוסטער־מאַגאַזינען, דאָך זענען די יידישע געשעפטן פון פייוול יאָבלאָנקאָ, אברהם רוזשע, זעליג גאָלדבערג, אברהם ווינלינסקי און יהונתן גוט געווען אינערגעפולט פון קריסט־לעכע קונים. פון דעם צווייג האָבן געציגן חיונה אָרום 75 משפחות.

קצבים

אין דער שטאָט זענען געווען 25 קצבים־משפחות. באַזונ־דער איז כדאי צו דערמאנען ראָכמשע די קצבטע, אַן ענער־גישע און ערלעכע פרוי, וועלכע איז שטענדיק געווען גרייט אויסצוהעלפן אין אַ נויט. אייִדעמס צו אירע טעכטער האָט זי אויסגעקליבן שאַרפע לערנער און איינער פון זיי איז געווען יוסף גראָסבאַרד, מיין העברעיש־לערער.

בכלל האָבן די קצבים פֿאַרגעשטעלט מיט זיך אַ באַזונ־דערן טיפּ פון יידישן פֿאָלקס־מענטש, ווו כוח און האָרץ האָבן באַוויזן צו יידישער גבורה. נישט איינמאָל האָבן זיי זיך אַנגענומען די קריוודע פון יידישן פֿאָלק און געוויזן די שונאי־ישראל דעם כוח פון זייער פויסט.

בעלי־עגלות

אָרום 30 פאַמיליעס. אין זייערע הענט איז געלעגן דער גאַנצער צווישנשטאָטישער פאַרקער און אויך די פאָסט־איבער־שיקונגען. פון זיי געדענקט זיך: דער הויך־געוויקסיקער, „הויכער" דוד ביבערשטיין, יודל „פּניעוואָק", ניעסטעמפֿאָווער מיט זיין פרוי חוה, וואָס זייער זון מאיר־וועלוול האָט געהאַט היתר הוראה.

זייגערמאַכער

דער ערשטער זייגערמאַכער אין שטאָט און פון די ערשטע משפחות אין פולטוסק איז געווען לייבל שאַך. דעם פאַך האָט ממשיך געווען זיין זון יצחק שמאי (מיין זיידע), וועלכער האָט געהאַט אויפזיכט אויפן שטאָט־זייגער, מיין פאָטער אברהם שאַך, וועלכער האָט געהאַלטן אַ ווערקשטעל מיט פינף מענטשן, זלמן שפּערלינג און זיין זון משה, וועלכער האָט איבערגענומען די קאָנטראָל איבערן שטאָט־זייגער. פון מיין פאָטערס ווערק־שטעל זענען אַרויסגעקומען גוטע פאַכמענער, ווי יעקל לינד־בערג, וואָס איז אויך געווען אַ גאָלדשמיד און געהאַלטן אויפ־זיכט איבערן שטאָט־זייגער ביזן נאַצי־גירוש, חיים־שלמה סאפיאן, דער ארגאַניזאַטאָר פון „פועלי ציון", פישל בורשטין (געשטאָרבן אין ישראל), בערל קראָשׁ, ווייסבערג, יוסף עפשטיין, זונדל ראָזענבערג און אַלטער קלאָס.

שטובן־מאלער

90% פראָצענט פון די דאָזיקע האַנטווערקער זענען געווען יידן און צוויישן זיי האָט זיך אויסגעטיילט עקיבא ביבערשטיין, מיט זיין קינסטלער־טאַלענט. זיין זון מענדל, **וועלכער האָט איבערגענומען דעם פאַך פון זיין פאָטער**, איז אומגעקומען ערב דעם גירוש פון אַ דייטשער קויל. די נאָציס האָבן אים באַשולדיקט אַז ער האָט אונטערגעצונדן אַ מיליטעריש אויטאָ.

אינדוסטריע

די אינדוסטריעלע אונטערנעמונגען אין שטאָט, אין קליי־נעם, צי אן גרויסן מאַסשטאַב, זענען געגרינדעט געווארן דורך יידן און גערויס מאַסשטאַב, זענען געגרינדעט געווארן דורך **ארבעטער, צווישן זיי סטאָלער־פאַכמענער יידן;**

ציגל־פאַבריק, **געגרינדעט דורך** עקיבא בארנשטיין, **שפע־טער** געווען אין באַזיץ **פון** שמחה צעלניק;

פאַבריק פון קאָפּלעס צו אויוונס און קיכן, **פארלייגט דורך** חיים־ישראל לעבמאן **און** שמעון פרידלאַנד;

טאַרטאַק און דאָמף־מיל **פון** י. ל. נאָוואָמינסקי;

דאָמף־מיל, **פארלייגט דורך די ברידער** ישראל **און** זעליג ראָזענבערג **און** פייבל מאַנטאַזש;

דאָמף־מיל, **געגרינדעט דורך** שמואל רינג, יצחק פרידלאַנד, אברהם שאפראָן;

דאָמף־מיל, **אויפגעבויט דורך** יוסף מענדל וואָגמאַן **און** נטע קאָמינסקי;

ווינט־מיל, **אויפגעשטעלט דורך** יעקל סטאַראָשוויצקי;

אייִלמיל, **אין באַזיץ פון** חיים ווייִנשטיין;

אייִלמיל, **פון** בערל אָלעוויניק;

אייִלמיל, **אייגנטימער** רוזשע.

אויסער דעם זענען געווען צען קאָשע־מילן אויסשליסלעך אין יידישע הענט.

סאָדע־וואָסער־פאַבריק, **געגרינדעט דורך** מרדכי וואָסער־צוג **און שפעטער אין דער אייגנטום פון זיין אייִדעם** שמואל שטוצקי, **באַרימט געווען מיט אירע אויסארבעטונגען אין דער גאַנצער געגנט;**

סאָדע־וואָסער־פאַבריק, **פון** פייבל סאַכאַטשעווסקי;

סאָדע־וואָסער־פאַבריק **פון** יעקב גורמאַן;

סאָדע־וואָסער־פאַבריק **פון** אלעזר כהן;

סאָדע־וואָסער־פאַבריק **פון** מנשה **און** אלעזר מרגלית, **די זין פון הירש־נטע הכהן מרגלית, דעם ערשטן פולטוסקער מורה־הוראה;**

וואָטע־פאַבריק, **געהערט צו** מרקיאל מאירסדאָרף;

עסיק־פאַבריק, פון ישראל פרענקעל;
קנעפּ־פאַבריק **געגרינדעט** אליעזר צארקא;
פּינף זייף־פאַבריקן **געפֿירט אויף אַ גאַר פֿרימיטיוון אופֿן**
צווישן אַנדערע דורך אליהו טאַשׂימאָוויטש; הירש האַלצמאַן;
יעקל **און ברידער** גרינבערג;
צוויי צוקערלעך־פאַבריקן **געפֿירט דורך** יצחק וויגאַדאַ און
זייז זון אברהם גרשון;

מיסחר

אייזן־געשעפטן

איינער פון די ערשטע סוחרים אין פולטוסק איז **געווען**
גדליהו זילבערשטיין. **ער האָט אויף דער שוויענטאַ־יאַנסקער**
גאַס געהאַט דאָס גרעסטע אייזן־געשעפט אין שטאָט און אַ
דערלויבענישׂ צו פֿאַרקופֿן געווער, אַ זעלטנהייט ביי יידן
אין יענע צייטן. געהאַט אַן אייגן הויז אין צענטער פונעם מאַרק
„דאָס אייזערנע הויז", ווי מען פלעגט עס רופֿן אין פולטוסק.
שפּעטער איז דאָס געשעפט אינעם ברעגאַנגען צו זיין זון נפֿתלי
און זיין איידעם יחזקאל טאוב. יחזקאל טאובס אייניקל, ד"ר
זאב טבע איז **אַ באַקאַנטער** כירורג **אין ישׂראל.**

ביים ענדע פון 19טן י"ה **זענען צוגעקומען נאָך פֿיר**
יידישע אייזן־געשעפטן, פון וועלכע איינס האָט געהערט צו
מענדל („רוזשאַנער") לייבמאַן **און געפֿירט האָט עס זיין פֿרוי**
שרהטשע די טאָכטער פון יהושע מאירסדאָרף.

תּבואה סוחרים און עקספּאָרטערן

פון די תּבואה עקספּאָרטערן זענען אין פולטוסק **געווען**
באַקאַנט: משה לענט; **וועלכער האָט אויפגעשטעלט אין** פול־
טוסק אַ גרויסן שפּייכלער (מיט **אַ פענדלעך אויפן דאָך מיט**
זיינע ראשי תּיבות); מרדכי וואַסערצוג, **דער ערשטער** יידּ
אין שטאָט, וועלכער איז געאַנגען קורץ געקליידעט; ברוך
קראָנענבערג; זכריה קאָפּעלאָוויטש, נחמן וואָלף ראָזענבערג
און אַנדערע, וועלכע האָבן געהאַנדלט פֿאַרן אינערלעכן
געבּרויך.

קאָלאָניאַל־בראַנזשע

הורט געשעפטן

אַ פּראָספּעריראַנדיק **הורט־געשעפט האָט געהאַט** נחמן
אַזשאַראָו **און שפּעטער** בצלאל מאירסדאָרף, **וועלכער האָט**
אַרויסגעווויזן אַ סך איניציאַטיוו, אויסגעבויט **אַ** גרויס **הויז אויף**
דער קאַטלאַרסקער גאַס און געווען **דער ערשטער, וואָס האָט**
אַרײַנגעפֿירט וואַסער־לייטונג **און קאַנאַליזאַציע אין זיין** גע־
ביידע. בשעת די רוסישע צייטן האָט זיך אינעם הויז געפונען

דער שטאַב פון דער דיוויזיע, שפּעטער דער צענטער פון די
חדרים, דערנאָך די יידישע גימנאַזיע און צום סוף די יידישע
פֿאָלקסשולן. בצלאל מאירסדאָרף איז געווען **אַ „פּאַרבערנטער"**
געראַר חסיד, פּאַנאַטיש פֿרום און געלאָזט **זיך אַ סך קאָסטן**
פֿאַר געד.

עס זענען נאָך געווען **צוויי קלענערע הורט־געשעפטן,**
וואָס **האָבן** געהערט **צו** חנוך **און** דבורה נאָלדשטיין **און שפּע־**
טער צו זייער זון לייבל **און צו איינעם פון די גרינדער פון**
דער יידישער גימנאַזיע מענדל גאָלדשטיין. **חוץ פון דעם זענען**
געווען אין שטאָט **אַ** סך קליינע דעטאַלע קאָלאָניאַל־גע־
ווערבער.

פון וויין **און** בראַנפן איז געווען איין יידיש **געווען,** וואָס
איז געווארן פֿאַרלייגט סוף 19טן י"ה **דורך** הירש זילבערמאַן
(„יעזשאַרעק"). **חוץ דעם האָבן** פֿאַרקויפט „היימיש" **וויין**
מאָטל פֿאַרבערוויטש („מעדמאַכער"), משה יוסף עפֿשטיין
(ר' שמחהלעס זון) **און** ברוך מענדל פֿראָגער.

אַלס קעגנזאַץ **צו** אַלקאָהאָלישע **געטראַנקען** וויל איך
דערמאָנען די מילכטרעגערס, וואָס **פלעגן** פֿאַרקויפן מילך **אין**
די יידישע הייזער און צווישן **זיי דעם באַווסטן אין שטאָט**
משה־יעקל ליפניאַק, **וועלכער** איז **געווען** איבערגעטריבן **פֿרום**
און ביי **וועלכן די** מילך **און** פּוטער איז **געווען** למהדרין מן
המהדרין.

מעל־סוחרים

הורט־סוחרים **פון** מעל **זענען** געווען הירש נוטקעוויטש
און אברהם אהרן רינג. **דער** לעצטער **האָט** עסקפֿאַרטירט קיין
דייטשלאַנד **און** רוסלאַנד **און האָט** גוט **באַהערשט די** דייטשע
און פּוילישע **שפּראַך. געווען** אַנגענומען **אין שטאָט אַלס** אויפ־
געקלערטער **און** וויסנהאַפֿטער מענטש **און** אפילו קריסטן **האָבן**
געווכט ביי אים ראַט **און** שטיצע.

פון אַנדערע שפּייז־געשעפטן איז כדאי צו **דערמאָנען דאָס**
הייזון־הורט־געשעפט פון מאָטל וואַלערשטיין **און דעם** ציקער־
סלאָד **פון** חיים ענגעלמאַן **דעם** איידעם **פון משה שאַפּראָן**

מאַנופֿאַקטור

משה שאַפּראָן **האָט** געהאַט **אַ** מאַנופֿאַקטור־געשעפט **אין**
זיין אייגן גרויסן הויז, **וווּ עס האָבן** זיך געפונען 36 פֿאַרשי־
דענע געווען. **ער האָט** דאָ אויסגעבויט **אַ** בית־מדרש, **וווּ**
עס האָט זיך שפּעטער געפונען **דאָס** ראָזימינער שטיבל. **אָבער**
דעם האָט ער געהאַט שותפות **אַ** דאָרף מיט נחום סאָקאָלאָווס
שוורע. **געשפּענדט אַ סך** געלט **אויף** רעליגיעזע **און** ווילטע־
טיקע צוועקן.

אברהם קאַמינסקי איז געווען דער באַזיצער פון אַ גרויס מאַנופאַקטור־און גאַלאַנטעריע־געשעפט אין זיין אייגן ריזיק הויז וואָס האָט זיך געצויגן איבער דרײַ גאַסן און וווּ עס זענען געווען נאָך 23 אַנדערע געשעפטן. דאָס געשעפט האָט געפירט זיין פרוי אסתר מלכה, די טאָכטער פון יהושע מאירסדאָרף און געלאָזט דעם מאַן, דעם וואַרקער חסיד, מתעסק זיין זיך אין תורה און בצרכי הצבור. זייער זון נטע האָט געהאַלטן מאַנופאַקטור אויף הורט און געווען אַ שותף צו יוסף מענדל וואַגמאַנס מיל.

אין שטוצקיס הויז האָט זיך געפונען דאָס טעקסטיל־געשעפט פון איטשע וולאָסקא. ער האָט געפירט אַ זייער פרומע שטוב, אָבער זיין זון, וועלכער איז געווען אַ לערנער מיט אַ פראַקטישער וועלט־אָנשויונג, האָט באַלייגט עקזאַמענס אין דער דענטיסטישער שול אין וואַרשע, געענדיקט די לימודים און פראַקטיצירט אָלס דענטיסט אין דער הויפטשטאָט. דאָס געשעפט האָט שפעטער געפירט וואָלאָסקעס איידעם בן־ציון בלום, איבערפירנדיק עס אין שאָפראָנס הויז.

אַ געשעפט פון בעסערע שטאָפן פון לאָדזשער און טאָמאַ־שאָווער פאָבריקן האָט געהאַלטן מענדל אָסמאָן („דער לאָדזשער"), מיט זיין פרוי מלכה, וועלכע האָט אים פאַרטראָגן בשעת זיינע אָפטע רייזעס אין די דאָזיקע שטעט.

צווישן אָנדערע זענען געווען טעקסטיל־סוחרים משה קראָנענבערג (אַ ניישטאָטער חסיד); זכריה קאָכמאָן (אָן איידעם פון יהושע מאירסדאָרף) מיט זיין וויב נחה; מאיר ענגלאָנד, אָן איידעם פונעם גרויסן הויז־באַזיצער שמעון ראָזענאָווסקי, געשטאָמט פון סאָסנאָוויץ, אַ געראָר חסיד און אַ גרויסער לערנער. זיין טאָכטער איז געווען פון די ערשטע מיידלעך פון פולטוסק, וועלכע זענען עולה געווען קיין ארץ־ישראל.

גאַלאַנטעריע

פון די אייגנטימער פון גאַלאַנטעריע־געוועלבן קומען אויפן זכרון משה גאָלדשטיין, אַ ייִד אַ למדן, בעל־שחרית אין געראָר שטיבל; משה ירמיהו לוין, אָן איידעם פון יעקל נוטקעוויטש, ער האָט זיך שטענדיק מתעסק געווען אין ווויולטעטיקע צוועקן און דאָס געשעפט האָט געפירט זיין טאָכטער הינדע און איר מאַן אברהם נוטקעוויטש, וועלכע האָבן זיך שפעטער איבער־געצויגן קיין וואַרשע און דאָרט געפונען אַ הורט־גאַלאַנטעריע־אונטערנעמונג; איטשע מאיר גאָלדשטיין און זיין פרוי פּאָליע אין דאָס געוועלב האָט שפעטער איבערגענומען זייער טאָכטער שרה און איר מאַן שלום הירש סימכאָוויטש; שמואל שמחה ליכטענשטיין און זיין פרוי רחל, זייער אַן ענערגישע, געבראָכט אַליין די סחורה פון וואַרשע; זיי האָבן שפעטער געפירט אַ גרויס מאַנופאַקטור געשעפט.

לעדער־בראַנזשע

לעדער געשעפטן האָבן געהערט צו משה חיים באָרנשטיין און צו משה לייב עלקעס.

גלאָז

געוועלבער פון גלאָז און גלאָזווארג זענען געווען אין באַזיץ פון אברהם יצחק ראָזענבערג (גדליהו זילבערשטיינס אָן איידעם), וואָס איז איבערגעגאַנגען בירושה צו זיין זון אלתר; פון באָטשע ווראָנע; פון האָזענשפרונג; פון מענדל מאַנעמער.

האָלץ־מיסחר

די דאָזיקע בראַנזשע איז געווען זייער אַנטוויקלט אין פולטוסק מיט פיל סוחרים, צווישן וועלכע דער טאָן־געבער איז געווען ר׳ שמואל דאָן, וועלכער האָט געשמט אין גאַנץ פוילן אָלס גרויסער האָלץ־עקספּאָרטער. זיינע בריית־פּאַר־צוויגטע געשעפטן האָט ער געפירט פון זיין קאָנטאָר, וואָס האָט זיך געפונען אין זיין אייגן פראָכטפול הויז אויף דער דריטער מאַי גאַס (פעטערבורגער) נום. 7. שפעטער האָט די עסקים געפירט זיין זון מאָטל דאָן.

אַ סוחר אין גרויסן מאָסשטאָב איז געווען אברהם משה גרינבאום, געהאָט זיין האָלץ־סקלאַד בײַם „פּזשעוווז" אויפן עק אָלטן מקום. ער איז אומגעקומען אין טיפן עלטער אין געטא וואַרשע אין יאָר 1942.

אַ האָלץ־עקספּאָרטער איז אויך געווען דוד רובינשטיין, אייניר פון די פאַרגעשריטענע יידן אין שטאָט; זיין טאָכטער איז געווען די איינציקע אין פולטוסק וואָס האָט צו יענער צייט געלערנט אין אַ קריסטלעכער פענסיע אין וואַרשע; זי איז געווען די פרוי פון לייבוש דאָן, וועלכער האָט געהאָט אַ האָלץ־סקלאַד פון בוי־מאַטעריאָלן און געווען דער פרעזעס פונעם סוחרים־פאַראיין.

איך האָב איבערגעגעבן ווי מעגלעך אויספירלעך די ווירט־שאַפטלעכע סטרוקטור פון דער יידישער באַפעלקערונג אין פולטוסק, כדי צו פאַראייביקן אויף דורות דעם יידישן טאָט, די ענערגיע, מי און פראָצע פון אונדזערע שוועסטער און ברידער, וואָס זייערע לעבנס זענען אָזוי גרויזאָם פאַרשניטן געוואָרן.

פינף שאסייען

מיט פינף הויפט־שאסייען האָט מען געקענט אַרייגפאָרן און אַרויספאָרן פון פולטוסק: מיטן מאָקאָוער, טשעכאַנאָוער, נאַשעלסקער, סעראָצקער און ווישקאָוער שאסיי.

די פאַרבינדונג איז געווען באַזונדער מיט צפון, און באַזונדער מיט דרום, באַזונדער מיט מזרח און באַזונדער מיט מערב.

וועו מיט איין שאסיי האָט מען געקענט אַרייגפאָרן קיין רוסלאַנד (מיטן ווישקאָוער שאסיי), האָט מען געקענט מיט אַ צווייטן אַרייגפאָרן קיין דייטשלאַנד (מיטן טשעכאַנאָוער שאסיי).

בריי־טע רחבותדיקע שאסייען, געפלאַסטערטע פון שטיין, מען זאָל זיך קענען קעגן־זייטיק אויסמיידן, מיט אומציילעקע דערפער, גרויסע און קליינע ביי די זייטן, מיט טייכלעך און בריקלעך, מיט אַ שטאַרקע באַוועגונג אויף פורן, לייטער־וואָגנס און פלאַטפאָרמעס מיט לאַדונג און בריטשקעס, פאָוואָזן און וואַלאָנטן. מיט איין פערד, מיט צוויי פערד און אפילו מיט פיר פערד „נאַשפיץ". ווער מיט שווערער לאַדונג און ווער מיט פאַטאָזיע צו באַווייזן זיך מיט שיינע פערד — זעקס פון איין מאַשטע (ראַסע)... פערד געצוימטע, צעיושעטע מיט פיאַנע אויף די פיסקעס — ווי לייבן, ווי אַדלערס טראָגן זיי זיך זיך מיטן פריץ אין שטאָט אַריין.

— קיין פולטוסק!

✶

זעלטן וועו זענען די וועגן געווען אַזוי ווילד־ראַמאַנטיש און געפירט שיכורע פריצים און פריציטעס מיט געשפיצטע פערד, דאָס רוב זענען די שאסייען געווען פול מיט האָראַפאַשנע פויערים און יידן, וואָס האָבן שווער און ביטער געפראַצעווטע אויף זייער טאָג־טעגלעך ברויט. געפירט, ווער תבואה, ווער אייזן, ווער מעל, ווער קויל־ן און ווער גאָר אַ קראָנקן צום באַקאָנטן יידישן פעלדשער ר׳ ברוך יאָסקאָוויטש.

— קיין פולטוסק.

וועו עס האָט געהייסן „קיין פולטוסק", האָט עס געהייסן: צו די יידן קיין פולטוסק. די תבואה, דאָס האָלץ, די קאָרטאָפל, דאָס גרינוואָרג איז „געגאַנגען" צום יידישן סוחר. יידן האָבן געבויט מילן, טאָרטאָקן, צעגעלניעס און אייז־גיסרייען. זיי האָבן געבויט און פונאַנדערגעבויט דעם האַנדל אין פולטוסק, געשאַפן פון פולטוסק אַ שטאָט מיט אַ ברייטן פאַרנעם, מיט אַ יידישער מערהייט.

כאָטש אַביעקטיוו גענומען האָט פולטוסק געהאָט שוואַכע מעגלעכקייטן פון אַנטוויקלונג, ווייל זי האָט נישט געהאַט קיין צופאָר־באַן, זענען די יידן געווען די בעלי־עגלות און געפירט פראַכט און משאות פון איין שטאָט אין דער צווייטער. כמעט קיין איין גוי האָט זיך מיט דעם נישט באַשעפטיקט. שפעטער, וועו עס זענען אויפגעקומען אויטאָס, זענען יידן געווען פון די ערשטע, וואָס האָבן אייגנגעפירט דעם דאָזיקן טראַנספאָרט.

✶

40 יאָר...

איבער 40 יאָר, ווי איך האָב דיך פאַרלאָזט, פולטוסק, מיין געבורטס־שטאָט, ווי איך האָב דיך נישט געזען.

וועו איך בין אַוועק פון דיר, ביסטו געווען פול מיט יידיש לעבן, מיט יידישער קולטור, מיט יידישקייט, מיט תורה, מיט יידישן האַנדל, מיט יידישע געווע־לבער און סטראַגאַנעס, מיט יידישע בעלי־מלאכות און יידישע פאַבריקן, מיט יידיש לשון און יידישן שטאָלץ...

ווו ביסטו איצט יידיש פולטוסק?!

ווו ביסטו בית־מדרש, ווו ביסטו יידישע ביבליאָטעק, יידיש געווע־לב, יידישע היים, יידישער בית־עלמין?!

פולטוסק, מיין שטאָט, ביסט אויסגעליידיקט געווארן פון יידישע טאָט־מאָמע, פון יידיש קינד, פון יידישער שול... דיינע יידן פאַרטריבן, אויסגעהרגעט, זייער פאַרמעגן צערויבט...

איכה ישבה בדד העיר פולטוסק?

דיינע גאַסן זענען אויסגעפלאַסטערט מיט יידישע מצבות און דיין בית־עלמין איז אויסגעגליכט עס פאַשן זיך דאָרט שעפסן!!!

נאָר קיינמאָל איז מיין בענקשאַפט נישט געווען אַזוי שטאַרק נאָך מיין שטאָט, ווי איצט, וועו איך שרייב די שורות. עפעס איז מיר איצט געווארן אַלץ זיבן מאָל טייער, ווי נאָך קיינמאָל נישט פריער. אַלץ איז מיר אַזוי נאָענט און פאַר־שטענדלעך. אַלץ, יעדעס ווינקעלע, יעדעס שטיינדעלע, יעדעס

געסעלע. מיין שטאָט, מיין יידישע שטאָט פולטוסק, אויפ־
געבויט פון יידישע אָרבעט און פּראָצע.

✶

די פולטוסקער שאָסייען קומען נישט אַרײַן אין שטאָט
אײנציקווייז, יעדער באַזונדער, אויפגעפּראָלט און ווויל־
יונגעריש, נאָר וועלנדיק אָפּגעבן דער שטאָט פולטוסק איר
כבוד — פּאָראַייניקן זיי זיך אונטער דער שטאָט און קומען
אַריין פון איין זייט זאַלבעצווייט, ווי אַ פּאָרל אין טאַנץ,
מאָקאָוור און טשעכאָוור שאָסיי און פון דער צווייטער
זייט, ווי געסט פון דריי גוט באַפרײנדעטע משפחות אויף אַ
שמחה: דער סעראָצקער, נאָשעלסקער און ווישקאָוור שאָסיי.

די ערשטע צוויי שאָסייען, דער מאָקאָוור און טשעכא־
נאָוור „פּאָל" גלייך אַריין אויף דער שטילער, אַריסטאָקראַ־
טישער 3־טער מאַי גאָס, פונקט ווי די בחורים און מיידלעך
פון מאָקאָוו, רוזשאָן און טשעכאָוו וואָס קומען מאָסענווייז
אין די חול־המועדן אויף די „קוקן" און גייען זיך „אָזוי סתם"
שפּאַצירן לענג־אויס דער 3־טער מאַי גאָס. און האָט מען זיך
שוין אַ ביסל „מער פאַרליבט", גייט מען שוין אַ ביסל ווייטער,
אַראָפּ אויפן מאָקאָוור שאָסיי. דאָ זענען פּאַראָן זייער באַ־
קווענע ערטער זיך אָוועקצוזעצן, אפילו ווערענדעפס און אויך
— טיפער גראָז...

דאָקגען דער דריי־פּאָכיקער שאָסייען־קנייפּ: סעראָצק,
נאָשעלסק און ווישקאָוו פּאָלט גלייך אַריין אין דעם קעסל
פון עמך, אויף דעם פערד־מאַרק און חזיר־מאַרק דעם צענטער
פון בעלי־עגלות, פערד־העגדלער און חזירים־העגדלער —
אויפן וואָרשעוואר שאָסיי; אינעם טומל און גערודער, געשריייען
און קללות, צווישן ווענענער, וואָס קומען אַן מיט לאָדונג פון
די „קאָלעסע" (באָגען) נאָשעלסק און ווישקאָוו און ווענענער
וואָס גייען גלייך קיין ווארשע און מ'וואָרט נאָר „בלויז" אויפן
„דריטן פערד", וואָס דאָרף צוגעשפּאַנט ווערן אַן דער זייט
פון וואָגן, אָדער מ'וואָרט גאָר אויפן שמייסער.

ביידע שאָסיי־קנייפּן, דער „דרייער" און דער „צווייער",
טרעפן זיך צוזאַמען אויפן שיין־ציכטיק פּלעצל, אויפן חן־
גריבעלע פון פולטוסק, אויף איר שמייכלדיקן פונקט, אויפן
אַזוי גערופענעם טעאַטער־פּלאַץ.

שטייט זיך אַזוי אויף דעם פּלעצל אַ שיין־געטאָקטע
טעאַטער־געבּיידע, ווי אַ ליבע מאַמע, וואָס שעפּט נחת פון
אַנלויף פון די ווענגן, לעבן איר האָרץ, אין האָרץ פון פולטוסק.

✶

ערגעץ, אויסער דער שטאָט, נעמט איר אָרום מיט אַ
מעכטיקן אָרעם דער טייך נאָרעוון. גלייך ווי ער וואָלט זיך
געשעמט דאָס צו טון אין שטאָט גופא, פאָר מענטשן. אויסער
דער שטאָט האָט דער נאָרעוון קיין מורא נישט פאָר קיינעם.
ער איז שטאַרק, ברייט, רייסיק און מעכטיק, טיף און אכזריות־
דיק. קענן אים איז פולטוסק אַזוי נעבעכדיק־קליין, צניעות־
דיק און שעמעוודיק. דער נאָרעוו גייט פון מרחקים, שטאָמט
פון גרויסן יחוס, אַזש פון ליטע. גייט אַדורך לאָמזשע, אַ
שטאָט פון לומדים און משכילים — פולטוסק גרויסט זיך מיטן
נאָרעוון. נישט שטענדיק רופט מען אַן דעם נאָמען „נאָרעוו" —
מ'באַנוצט זיך מיט אַ פּיל היימישערן נאָמען, בלויז: „טייך".

וואָס אַן אמת, זענען די גוים און שקצים, געווען פּיל
היימישער מיטן „טייך", ווי די יידן און יידישע קינדער. מיר
יידן האָבן אַ ביסל מורא געהאַט פאָר אים, פאָרט אַ טיפער
טייך, אַ קאַלט וואַסער, מ'קען זיך אַמאָל פאַרקילן, אָדער,
חלילה, דערטרינקען וועלן אין זיינע כוואַליעס. אָזוי זומער,
אָזוי ווינטער. זומער פון באָדן זיך און שיפן זיך און ווינטער
פון גיין אויפן אייז. וואָס פאָראַ הערלעכער תענוג איז עס
געווען דאָס באָדן זיך אין טייך אין אַ זומער־פאָרנאַכט אָדער
אין אַ פראָסטיקן ווינטער־טאָג דאָס גליטשן זיך אויפן אייז,
אפילו אַן לויזשוועס. איצט דער אָפּצוויג פון טייך, דאָס
„פיסעלע" פון דעם נאָרעוו, וואָס איז בנימוסדיק געפּלאָסן אין
סאָמען האָרץ פון פולטוסק און אפילו זוכה געווען צו גאַנצע
6—7 שיינע און געשמאַקע בריקעלעך פון האָלץ און פון
שטיין. ממש וועגעציע!

ווער פון אונדז, פולטוסקער, דערמאָנט נישט אין טיפער
בענקשאָפט, דאָס „קעטאַנע בריקל" און ווער פון אונדז איז
נישט געשטאַנען אויף די אָנדערע בריקלעך און שטיל און
פאָרחלומט געקוקט אין וואָסער אַריין אויף די פישעלעך,
וואָס פלעגן זיך מאָסנווייז זאַמלען דווקא ביי די בריקלעך,
געפּינענדיק דאָ מער צו עסן ווי ערגעץ־אַנדערש. אָדער
אַראָפּקוקן אויף די שיפענדיקע זיך פאָרלעך אין די קליינע
שיפלעך...

זומערצייט, אין די גרויסע היצן טריקנט אויס אומרחמנות־
דיק דאָס טייכעלע „דאָס פיסעלע" אין בלייבט נעבעך נאָקעט,
ווי אַ קערפּער, וואָס קוקט אַרויס פון אַ צערישן העמד, גרין
און בלאָטיק, רחמנא ליצלן. אין יעדן אָרט כמעט, קען מען
דאָס טייכל אַדורכגיין. אָלץ ווערט אַזוי איינגעשרומפן, שמאָל
און מאָגער... קוים, וואָס דאָס קליין ביסעלע וואָסער קען
זיך אַדורכשטופן און געפּינען דעם וועג צום טאָטן — דעם
נאָרעוו...

דערפּאָר אָבער צו פּסח, גלייך מיט אָלע טייכן, ווערט עס

פול און דראַט מיט אַרויסגיין פון די ברעגעס — מיט אַזאַ גאווה, מיט אַזאַ עזה און חוצפה — אַ ים!

און מען מאַכט טאַקע פאַרהיטונגס־באַטאריעס (וואַלן), ווייל עס האָט שוין געטראָפן (כמעט אַלע פאָר יאָר), אַז אויך דאָס טייכל גייט אַרויס פון די ברעגן און מאַכט אַן חורבות. פאַר אונדז קיינדער איז עס אַ גרויסע שמחה. אין אונדזערע קעלערן קומט אַן וואַסער און מיר שיפן זיך אין... באַליעס...

אויסער דער שטאָט ווילדעווע און שטורעמט דער נאַרעוו. ער פאַרגיסט שטחים, פעלדער און לאַנקעס, שנייט אַפּ ישובים און גאַנצע דערפער. ווי־וויט נאָר מ׳וואַרפט מיטן אויג ליגט אַלץ אונטערן וואַסער. אַ שרעק! הימעל און וואַסער. דער נאַרעוו איז אַ גרויסע און בריייטע גרין־בלאָע טאַפּל פון וואַסער...

שפעטער אָבער, צו זומערצייט, איז ווידער דער נאַרעוו רויק און שטיל און פליסט זיך ווי אַ זיידענער באַגד מיט זיין שטענדיקן בריטן וועג. סטאַטעטשע און מיוחסדיק שווי־מען אויף זיינע כוואַליעס פאַרמאַכטע בערלינקעס מיט תבואה און דאָס שענסטע פון שענסטן: די טראַטווע מיט געהילץ...

העט ווייט ווייט אויפן האָריזאָנט שלענגלט זיך אין גרינער בלאָקייט, צווישן הימל און וואַסער אַ הילצערנע סטענגע פון קלעצער מיט קליינע בודקעלעך און פיצעלעך מענטשן. דאָס פירן זיי דעם הילצערנעם שלאָנג, שרייַען אַריין אין דער ווייטקייט און גיבן זיך פאַרשידענע האַנט־צייכנס ווי צו פירן דאָס געהילץ, וואָס פאַרקערעווען זיך אַמאָל לינקס, אַמאָל רעכטס, ווי אַ וואַרעם מיט טויזנט פיס, לענגאויס דעם וואַסער. ער סקריפּעט פון צאָרן און גלייכט זיך ווידער אויס און שווימט זיך ווידער זיין וועג:

— קיין דאַנציג!

*

יעדער שאַסיי, וואָס האָט געפירט אין שטאָט אַריין, האָט געהאַט זיין „ראַזשינקע", און אַז מ׳איז שוין צוגעקומען צו אַט דער „ראַזשינקע", האָט מען געווויסט, אַז מען דאַרף שוין נישט מער ציילן די קילאָמעטער־סלופּעס, אַז מ׳איז שוין באַלד אין דער שטאָט.

אַזוי האָט דער מאַקאַוועך שאַסיי געהאַט זיין וויאַטראַק (ווינט־מיל) ביי דער זייט, גאָר דערלעבן, וואָס מען האָט אים געזען פון מרחקים. אַזוי ריזעדיק איז ער געווען. געמאַכט פון טונקל־ברוינעם האָלץ. ער האָט מאַיעסטעטיש זיך צעשפּרייט מיט דער בריייטקייט פון זיינע פליגל. געקרוינט איבער דער גאַנצער סביבה און וועט דער וויאַטראַק איז „געגאַנגען" האָט מען העט־וויייט געהערט זיין סקריפּען און דאָס שניידן די לופט.

שבת, נאָך מיטאָג, אַז מ׳האָט געוואָלט מאַכן דאָ אַן אויס־פלוג, פלעגט מען בלויז זאָגן: מיר גיייען צום וויאַטראַק. עס איז געווען אַ שפּאָר שטיקל וועג און מ׳האָט זיך גוט אָנגע־מאַטערט ביז מען איז צוגעקומען. דער וויאַטראַק איז אָבער שבת נישט געגאַנגען, ווייל ער האָט געהערט צו אַ ייִד. ס׳האָט אָבער נישט געשאַט, דער וויאַטראַק האָט וויניציקער געשראָקן וועט ער האָט נישט געאָרבעט. דערפאַר האָט מען אים געקענט רויקער באַקוקן פון אַלע זייטן און אפילו אַריינקריכן אינע־וויניק.

אַמאָל, געדענק איך, בין איך אַרויפגעקראָכן אויף דער ווינט־מיל מיט די לייטער־טרעפ, וועלכע זענען געווען זייער הויך און דערנאָך האָב איך זיך געטראָקן אַראָפצוגיין, ווייל כ׳האָב געמיינט, אַז דער וויאַטראַק קען נאָך אָנהויבן „גיין"...

ווינטן האָבן געבלאָזן ווי אַלע טעג אין דער וואָך, אָבער די יידישע ווינטמיל האָט גערוט אום שבת...

*

די „ראַזשינקע" פון טשעכאַווער שאַסיי איז געווען צעלניקס צעגעלניע (ציגל־פאַבריק) און מענדל מינצס אייזן־פאַבריק. דאָס איז געווען דער שטילסטער שאַסיי פון אַלע שאַסייען אַרום פולטוסק. אפשר דערפאַר וואָס פולטוסק איז געווען וויניקער געבונדן מיט טשעכאַווי ווי מיט אַנדערע אַרומיקע שטעט און שטעטלעך. און פאַרקערט, טשעכאַווי האָט געהאַט „אונטער דער נאָז" מלאָווע מיט דער דייטשישער גרענעץ און וואַרשע מיט אַ דירעקטע באַן־פאַרבינדונג. טאָ צו וואָס ברויך זי האָבן פולטוסק? טשעכאַווי איז דערמיט געווען מער מיוחסדיק, מער „מערב אייראָפּעיש" ווי פולטוסק; טשעכאַווי ליגט מערבדיק פון פולטוסק.

איך דערמאָן זיך נישט אַן קיין שום בייַמער אויף דעם טשעכאַווער שאַסיי, איך געדענק נישט קיין ישובים, קיין דערפער, אַלץ איז עפּעס דאָרט געווען אַזוי פלאַך און האָרי־זאָנטיק, בלאָטיק און ליימיק. איצט ווערט מיר קלאָר פאַר־וואָס דאָ איז אַנטשטאַנען צעלניקס ציגל־פאַבריק, ווייל די אומגעגנט איז געווען אַ ליימיקע.

ר׳ אפרים צעלניק • אַליין איז געווען אַ ייִד אַ בריי־טן־פלייציקער, אַ משכיל, אַ פאַרגעשריטענער מיט אַ פיין צוגעג שוירן בערדל, אָבער פון געלע, ממש רויט־פייערדיקע האָר. ווען איך פלעג רעדן מיט אים (און גלייכצייטיק קוקן אויף אים), פלעג איך שטענדיק טראַכטן, אַז זיינע רויטע האָר וואַקסן ביי אים אויס נקמה, ווייל ער ברענט אַזוי רויט־

• זע: אפרים צעלניק, י. גרינשפּאַן.

פייערדיק אויס דאָס ליים אויף ציגל אין זיין גרויסער ציגל־פאַבריק...

די צעגעלניע האָט זיך געצויגן אויף אַ גרויסן שטח. צעוואַרפן דאָ און דאָרט, אַזוי, אַז מ׳האָט באמת נישט געווסט ווו זי הויבט זיך אָן און ווו זי ענדיקט זיך. וויכטיק איז אָבער געווען דער פאַבריק־קוימען. האָט מען געזעען דעם קוימען — איז דאָס געווען די צעגעלניע.

די צווייטע „ראָזשינקע" פון דעם שאָסיי איז געווען מינצס אייזן־פאַבריק. דאָס איז שוין געווען אַ שיינע, גרויסע טונקעלע געביידע (מ׳האָט געזאָגט, אַז ס׳האָבן אין איר געאָרבעט אַ סך אָרבעטער, קריסטן מיט יידן צוזאַמען). און ווען מ׳האָט אפילו נישט געווסט, אַז דאָס איז אַ פאַבריק, האָט מען גלייך געזען דעם שטאַרקן רויך פון פאַבריק־קוימען און געהערט דאָס קלאַפן און קלעמפערן פון אייזן און שטאָל.

דאָס געשריי פון געשלאָגענעם אייזן האָט זיך געטראָגן העט־וויט, גלייך ווי מ׳וואָלט געטון די גרעסטע עוולה וואָס מ׳מאַכט פון אויסגעקרומטע און פאַרזשאָווערטע שטיקער אייזן — אַן אָקער־אייזן אָדער אַ סאַכע.

ר׳ מענדל מינץ * אַליין, דער אייגנטימער פון דער פאַבריק, איז געווען אַ ייד אַ חסיד, אַ יראַ־שמיים, וואָס פלעגט נישט גיין אויפן טרעטואָר, נאָר אין מיטן וועג, כדי זיך חלילה נישט אָנצושטויסן אויף אַן... אשה. פלעגט קוקן אויף דער ערד און גיין זיין וועג.

*

דער סעראָצקער שאָסיי איז געווען דער באַוועגלעכסטער שאָסיי פון אַלע שאָסייען אַרום פולטוסק. דורך אים איז מען אַממיינסטן געפאָרן קיין ווארשע און פון ווארשע.

אָט דער שאָסיי טאָקע האָט נישט געריט נישט בייטאָג און נישט ביינאַכט. כסדר געווען אין באַוועגונג. מיט פאַסאַזשירן און זאַוויערוכעס, אין נעפל, אין שלאָקס־רעגן, דורכגענעצט ביזן ביין, האָט דער יידישער בעל־עגלה טאָג־איין־טאָג־אויס געמאָסטן די וועגן מיט זיין פערד און וואָגן, בויד און אויטאָ. געגאַנגען אין סכנות דורך פינצטערע נעכט, אַן פחד און מורא פאַר גויים גנבים, פאַר גזלנים, אפילו נישט באַוואָפנט מיט געווער (וויער האָט דעמאָלט געווסט פון אַ רעוואָלווער?...), אפילו אַן אַ מעסער, איז דער יידישער בעל־עגלה געגאַנגען זיין וועג. וויער האָט געדאַרפט געווער? דאָס איז גוט פאַר אַ גוי, אָבער נישט פאַר קיין ייד. וועג אַ יידישער בעל־עגלה איז איבערגעפאַלן געווארן אין אַ שטאָק פינצטערער נאַכט, האָט אונדזער פולטוסקער ראשית כל געהאָט אַ פאַר ידיים אויף צוריק צו דערלאַנגען און וועג מ׳האָט געברויכט פלעגט ער אויך אַ כאַפּ טון אַן אַרטשיק, אָדער אַ שטיק אייזן, וואָס איז שטענדיק געווען גרייט אונטער דער קעלניע און דערמיט מכבד זיין דעם אָנפאָלער, וועלכער האָט שוין געהאָט צו געדענקען זיין גאַנץ לעבן, אַז מיט אַ יידישן בעל־עגלה הייבט מען נישט אָן. און נאָך אַזאַ שטיקל אַרבעט (און אפילו אַן אַזאַ אַרבעט) און אויך סתם אַזוי צווישן 12 און 2 ביינאַכט, נעמט זיך אונדזער בעל־עגלה אַרויס פון די הויזן־קעשענע זיין פלעשל שפּירט, אַ ריינעם 96־קער, מאַכט אַ „שהכל", גיט אַ געזונטן „צי", רייבט זיך אָן אַ האַנט אָן אַ האַנט און גיט זיך אַ צענדליק קלעפּ מיט די הענט אין די שולטערן און צו די פערד גיט ער אַ טשמאָקע און אַ צי מיט די לייצעס: — „היידא, וויאַ!"

דאָס בעל־עגלה־פּאַך אָבער איז גאָרנישט געווען קיין געהויבנס. אַ שוועכע פרנסה, וואָס אַ חוץ די פליכט אָפּצוהיטן די סחורה פון גנבישע הענט, האָט מען געמוזט זאָרגן, אַז די פערד זאָלן נישט טרינקען קיין צו קאַלטע וואַסער, וועג זיי זענען פאַרשוויצט, אָדער דאָס נאָך ערגערע, אפשר דאָס ערגסטע אין דעם פאַך, אָפּצוהיטן די פערד, אַז דער קאָנקורענט זאָל זיי נישט... אָפּסאָמען.

ליידער איז דאָס מין סמען פון פערד געווען זייער „אָנגענומען" ביי אונדזערע פולטוסקער בעלי־עגלות. אפשר מער ווי אין דער גאַנצער סביבה. אַזאַ אָפּסמען האָט אָפּטמאָל דערפירט דערצו, וואָס דער „אָפּגעסמטער" בעל־עגלה איז געווארן אויס בעל־עגלה און געמוזט גיין זיך פאַרדינגען פאַר אַן איינפאַכן „שמייסער". זיין אַ „מענטש" ביי יענעם. דאָס איז געווען ביטער. אַ „מענטש" ביי יענעם! אויס מיט זיין אַליין בעל־הבית!!

דערפאַר איז נאָך אַזאַ איינמאָליקן אָפּסמען די פערד, געגאַנגען אַ ריי פון אָפּסמען, אַלס אָקס פון נקמה, וואָס האָט נישט איינמאָל דערפירט דערצו, אַז כמעט ביי אַלע בעלי־עגלות האָט מען געטייט די פערד... „צדק" איז געמאַכט געווארן, דער חשבון איז געווארן דערלעדיקט...

נאָטירלעך, זענען נאָך לאַנג געווען געשלעגן מיט קלעפּ, געוויינען און געשרייען. בעל־עגלהשע וויבער האָבן זיך די באַקן אויסגעקניפּט, די האָר זיך פון די קעפּ אויסגעריסן, די קעפּ אָן וואָנט געשלאָגן, אָבער — דערפון זענען די פערד נישט לעבעדיק געווארן. עס איז פשוט געווען אַ נס וואָס נאָך די געסמטע פערד, זענען נישט געווען קיין געסמטע מענטשן.

*

* זע: מענדל מינץ, י. גרינשפּאָן.

די ראַזשינקע פון סעראַצקער שאַסיי איז געווען ראַזענ־ בערגס פֿאַראָוועט מיל. האָט מען שוין געזעען דעם פֿאָר־ שטאָקיקן מויער, וואָס איז געשטאַנען נישט מיטן פֿראָנט צום שאַסיי, נאָר פון דער זייט, און הייזקעס, הייזקעס אַרום, שטענ־ דיק באַדעקט מיט אַ וויסלעך־גרויען שטויב — האָט מען געווּסט, אַז מ׳איז שוין באַלד דאָ אין פּולטוסק.

אָט זעט מען שוין פון דעם אַרט גאַנץ פּולטוסק (עס איז געווען אויף אַ בערגל). אָט זעט מען שוין דעם באַרימטן ראַטהויז מיטן שטאָטזייגער, וואָס דער יידישער זייגערמאַכער שפּערלינג האָט אים איין מאָל אין חודש אָנגעצויגן.

ר׳ סראָלקע ראַזענבערג, דער מיטאייגענטימער פון דער מיל (צוויי בריידער זענען זיי געווען), איז געווען אינגאַנצן ענלעך צו זיין מיל. אויך ער האָט עפּעס אַוועקגעקוקט אין דער זייט, ווען ער האָט געריידט מיט אייך און אויך ער איז געווען האַלב גרוי און האַלב טונקל, פּונקט ווי זיין מיל, וואָס איז געווען באַדעקט מיטן שטויב פון קאָרן־מעל, אויפן דאַך, אויף די פענצטער, אויף די וועגן און נאָר אַ מאָסע פון פּייגע־ לעך און טויבן פלעגן נישט אָפּטרעטן פון דעם אָרט. דאָ אין דער מיל האָבן זיי געקריגן זייער טעגלעך שפּייז, דאָס בעסטע און טייערסטע — ווייצן־קערנדלעך.

דער ווישקאָווער שאַסיי. דאָס איז דער שאַסיי פון פּרישע לופט! אייגנטלעך זענען פֿאַראַן צוויי שאַסייען: אַן אַלטער און אַ נייער. דער נייער איז נאָר אַ שטיקל המשך צום אַלטן, וועלכער פּירט צו דער אַלטער, פֿאַרבראָכענער בריק אויפן נאַראָוו. דאָקאָגן דער נייער שאַסיי (ער איז אפילו נישט אַזוי נייַ) פּירט צו דער נייער גרויסער הילצערנער בריק איבער דער נאַראָוו.

דער ווישקאָווער שאַסיי, איז נישט ווי אַלע אַנדערע שאַסייען — פלאַך. ער גייט אויף אַ הויכע גראָבליע. עס איז דערפֿאַר, וואָס דער שאַסיי ליגט האָרט ביי דער נאַראָוו, וועל־ כער קען אָפט איבערשוועמען אַ נידעריק־פלאַכן שאַסיי. אויך דער הויכער שאַסיי, איז ווייניק וואָס געווען זיכער קעגן איבערשוועמונגען.

איך וואָלט אויף דעם שאַסיי געזאָגט, אַז ער איז אַ „הילי־ צערנער שאַסיי״, ווייל ליגענדיק לעבן די גרויסע פֿאָלאָווער וועלדער ווערט מערסטן טייל אויף אים געפּירט האָלץ. זומער און ווינטער — האָלץ! דאָ איז שוין דער בעל־עגלה פון גאָר אַ אַנדער מין, מיט אַן אַנדער בגד און מיט אַן אַנדער פּנים: אַ פויער אויף אַ גוטיש פערדל, אַ לייכטס מיט אַן אונטער־ געבונדענעם ווייַדל. אויך דער וואָגן איז אַן אַנדערער, דאָ איז דער „וואָגן״ בלויז צווי רעדער פון פֿאָרנט און צווי רעדער פון אונטן און אין דערמיט ליגט אַן אונטערגעהאָקטער לאַנגער בוים, וואָס מ׳פירט אים אַריין צו זעגן אין נאַווּא מינסקיס טאַרטאַק. אָדער בכלל זעסטו נישט קיין רעדער ביים וואָגן, נישט קיין פאָדערשטע און נישט קיין אונטערשטע. בלויז אַ קלאָץ, אַ בוים איז דער וואָגן, אַן שום רעדער, אַן שום גאַרנישט. שלעפּט דאָס פערדל אַ קלאָץ איבערן שאַסיי — אין נאַווּאַמינסקיס טאַרטאַק אַריין!

איך בין זיכער, אַז ווען נישט נאַווּאַמינסקיס טאַרטאַק וואָלט דאָ גאָרנישט געווען, וואָלט דאָ קיין שאַסיי נישט געווען און אפשר אויך נישט קיין... וואָלד.

איז די געגנט וויט אַרום פֿאַרטראָגן מיט זעגעכץ פון די צעזעגטע ביימער, קלעצער, בעלקעס און ברעטער. דאָס „לייב״ פון האָלץ ליגט דאָ פונאַנדערגעשיט און פֿאַרטראָגן פון וויבן איבער אַלע וועגן, וואָס פירן אין טאַרטאַק אַריין.

דאָ, אויף דעם שאַסיי און אין דער געגנט איז די לופט גאָר אַן אַנדערע, אַ לופט פון וואָלד, פון האָלץ, פון זעגעכץ צון פון טייך. דאָ איז די לופט קלאָר, שמעקדיק און פרייער. דאָ זעט מען מער פייגל, דאָ זעט מען מער בלומען. דאָ פֿאַר־ לויפט די לופט מיטן ריח פון זשוויציע. אין דער געגנט פֿאָרט מען אויף „פרישע לופט״, אויף זומער־ווינטונג, דאָ גייט מען קלייבן גזשיבעס (שוואַמען), יאָגאָדעס און פֿאָזשיאָמקעס, אַנ־ ריסן „ניעוואָפּאָמיניקעס״ („פֿאָרגעס־מיך־נישט־בלומען״). דאָ קען מען קריגן צו טרינקען אַ גלאָז מילך „גלייך פון דער קו״ און דאָ קען מען זיך אַוועקלייגן אין שמעקעדיקן היי אָדער קאָניטשטינע, אַליין אָדער זאַלבעצווויט, רעדן וועגן ליבע און חלומען...

אויב אפּרים צעלניק איז ענלעך געווען צו אַן אויס־ געברענטער ציגל, מענדל מינץ צו אַ שטיק אייזן, סרולקע ראַזענבערג צו קאָרן־מעל, זענען די נאַווּאַמינסקיס געווען ענלעך צו ביימער, דעמבעס. אַלע הייבע, פעסט־געבויטע, אַנ־ געטון אין בעקעשעס, אין שטיוול, „גויים״, לויטן אויסזען, גערעדט מיט אַ דאָרפישן אַקצענט, מיט אַ שאָרפן „ריש״. געקומען צו רייטן אין שטאָט אַריין אויף פערד, ממש ווי גויים — אָבער אַלע זענען זיי געווען הייסע יידן, מיט יידישע און נישט פֿאַרגויישטע נעמען, ווי: לייב נאַווּאַמינסקי, שולעם, פייוויש נאַווּאַמינסקי אא״וו.

און אָט דער שמעקדיקסטער ווישקאָווער שאַסיי, מיט זיין ראָמאַנטיק און שיינער גרויסער בריק איבערן בריי־טן נאַראָוו האָט „זוכה״ געווען צו זיין דער יסורים־וועג פֿאַר די יידן פון פולטוסק, וועלכע זענען דעם 26טן סעפּטעמבער 1939 אַרויסגעטריבן געוואָרן דורך די נאַצישע רוצחים. פּיל יידן זענען אויף דעם וועג דערמאָרדעט געוואָרן, פּיל יידן זענען פון דער בריק געוואָרפן געוואָרן אין נאַראָוו און דאָ

האָבן זיי זייער טויט געפונען, האָרץ־רייסנדיקע סצענעס פון בארבארייַ האָבן זיך אָפּגעשפּיגלט אויף דעם וועג.

דער גורל האָט אָבער געוואָלט, אַז דווקא ווייל די פולטוסקער יידן זענען דורך די דייַטשן אַרויסגעטריבן געוואָרן פון זייער שטאָט און דווקא דורך דעם ווישקאָווער שאָסיי, זענען זיי געוואָרן געצוווּנגען צו גיין צו דער מזרח גרענעץ פון פּוילן, זענען זיי שפּעטער פאַרטריבן געוואָרן קיין סיביר און צוליב דעם איז פאַרהעלטניסמעסיק אַ גרויסער טייל געבליבן בייַם לעבן.

דער אומגליק פון ווישקאָווער שאָסיי, האָט אויך געהאָט זיין גליק.

*

דער שטילסטער און רויִקסטער פון אַלע שאָסייען איז געווען דער נאַשעלסקער שאָסיי, כאָטש ער האָט פאַרבונדן פולטוסק מיטן זייער וויכטיקן באַן־קנופּ וואַרשע—מלאָווע און פון דאָרט מיט דער גאָר גרויסער וועלט. מיט דער באַן פון נאַשעלסק זענען געקומען לאָדונגען ממש פון אַלע עקן, פון אַלע וועלט־טיילן.

נאָך אין מיינע פריסטע קינדער־יאָרן האָב איך געהערט דעם נאָמען „נאַשעלסק" בייַ מיין פאָטער אין שטוב, דעם באַקאַנטן סוחר און חשובן תושב פון פולטוסק ר׳ הערשל (צבי) זילבערמאַן, וואָס מ׳האָט אים געפּרופּן אין פולטוסק „הערשל יעזשאַרעקע". דאָס איז דערפאַר, ווייל באַעצנדיק זיך אין פולטוסק אין יאָר 1889, האָט ער איבער זיין נייַ־געעפנט געשעפט אַרויסגעהאַנגען אַ גרויסן שילד: פאַרטרע־טונג פון אויסאַרבעטונגען פון „יעזשאַרקע" און פולטוסקער זענען געווען זיכער, אַז דאָס איז זיין נאָמען.

אַלזאָ, אין מיין עלטערן־הויז האָב איך צום ערשטן מאָל געהערט וועגן מיטגעבן אַ פראַכט אויף דער „קאַלעי" — דאָס האָט געהייסן בערגגען סחורה פון דער נאַשעלסקער באַן־סטאַציע. נאָטירלעך, אַז אויך אַנדערע יידן פון פולטוסק האָבן געפירט זייערע ברייטע געשעפטן דורך דער נאַשעלסקער באַן־סטאַציע.

עס שטייען מיר נאָך פאַר די אויגן די גרויסע ריזן פעסער ווייַן, וואָס פלעגן אָנקומען פון דער נאַשעלסקער באַן־סטאַציע, ווינטער אין שניי־פראָסטיקע טעג.

מיין פאָטער האָט אויפגעמאַכט די פעסער מיטן אויס־געפרוירענעם ווייַן און יעדן איינעם מכבד געווען מיט אַ גומענע קישקע, ער זאָל „ציען" דעם ווייַן, וויפל ער וויל נאָר און וויפל זיין האָרץ גלוסט. און דער עולם בעלי־עגלות האָט „געצויגן"...

אַ גן־עדן אויף דער וועלט, מ׳קען טרינקען ווייַן וויפל מ׳וויל, אַן אַ סוף! ס׳איז שוין געווען אַ טראַדיציע, ווען ס׳איז אָנגעקומען ווייַן צו „יעזשאַרקען"... נישט איינער איז אַזוי איינגעשפּאָנען בייַם ציען דעם ווייַן מיט דער קישקע אין האָנט — ווי אַ קינד וואָס ציט פון אַ פלעשל — ביז ס׳איז אים די קישקע אַרויסגעפאַלן פון דער האָנט און ווייַן האָט זיך געגומען גיסן אויף דער ערד. דעמאָלט האָט אַ צווייטער אַ כאַפּ געטון די קישקע און ער האָט געגומען ציען...

און אַלע האָבן געטרונקען. ביז אַלע ווי איינער האָבן זיך גוט אָנגעטרונקען.

— פאָניע יעזשאַרעק, דערלעבט איבער אַ יאָר מיט אייער ווייַב און קינדער און גיסט ווידער ווייַן, — שרייט אַריין דער קליין־געוווקסענער בעל־עגלה „אנטאלעק".

קיינעם האָט זיך נישט געגלוסט אָוועקצוגיין. דער עולם וואָלט אָזוי געשטאַנען אַ גאַנץ לעבן ביי די גרויסע פעסער מיט ווייַן. אַ קליניקייט מ׳גיט צו טרינקען ווייַן אומזיסט, וויפל מ׳וויל אָן. אי דער געבער, אי די טרינקערס, זענען צופרידן...

דער פראָסט אין דרויסן ברענט.

איך זע דאָס בילד דורכן פענצטער פון שטוב. אין פאַר־פראָסטיקטן פענצטער האָב איך אויסגעבלאָזן אַ קליין רעדעלע אויף אַרויסצוקוקן אין דרויסן...

קיינעם איז נישט קאַלט. קיינער קלאַפּט אפילו נישט אין די אָקסלען. דער ווייַן וואַרעמט אינעווייניק. די אַרבעט איז געענדיקט. די פנימער זענען צעשמייכלט, צופרידן, יום־טוב אין דערוואַכן. קיינעם גלוסט זיך נישט אָוועקגיין.

ענדלעך זאָגט דער פאָטער מיינער:

— חברה, צופרידן? אַלע האָבן געטרינקען, וויפל יעדער האָט געווואָלט? און איצט גייטס אַ היים. נאָך געלט קומטס מאָרגן, ווען עץ וועט זיין אויף אַן אמת ניכטער...

— גוט, פאָניע יעזשאַרעק, קראָנט ווי אין אַ באַנק — ענטפערט דער עולם און נעמט אָפּגיין. און אָפּגייענדיק שרייט דער עולם צו:

— פאָניע יעזשאַרעק, לייזט אַ סך געלט.

אָט די פעסער ווייַן, פונקט ווי אַ סך אַנדערע סחורות, זענען געקומען פון ווייטערע מקומות, פון אויסלאַנד, דורכן נאַשעלסקער שאָסיי, וועלכער איז אַחוץ אַלעמען געווען אַ שטילער און אַמווינציקסטן באָוועגלעכער שאָסיי.

און אפשר אויך דער טרויעריקסטער. אפשר דערפאַר, ווייל בייַם סאָמע אַריינפאָרן אין שטאָט אַריין, לינקס, איז געלאָפן אַ שמאָלער, לייַמיקער וועג, וואָס האָט געפירט צום פולטוסקער בית־עלמין... דאָ האָב איך באַגלייט צו זייער אייביקער רו אַ סך פון מיינע באַקאַנטע און פריינד און אויך

מיין פאַטער צבי זילבערמאַן — יעזשאַרעק ז״ל, דעם שטאַלצן יִיד, גוטן מענטש, וואָס האָט געגעבן גמילת־חסדים אַן אַ שיעור און אויסגעהאַלטן אַ ישיבה פון איבער הונדערט בחורים.

איצט ווען איך שרייבּ די שורות פון זכרונות, האָלט איך אין מיינע הענט און קוק זיך איין אין צוויי בילדער, וואָס זענען מיר צוגעשיקט געוואָרן פון פולטוסק. ביידע שטעלן מיט זיך פאָר אַ גרויסן שטח מיט זאַמד און גראָז, אײנגעטריקנטע ביימער און וויטקעס. אויפן האָריזאָנט דריי־פיר קליינע אַרעמע הייזקעס, וווּ עס פאַשן זיך אַ צענדליק שעפּסן, האַלטענדיק די קעפּ צו דער ערד... קיין שום וואָלקן, אַלץ איז גראָ, פאַרטריקנט, ליידיק און אָרעם, פאַרוואָרלאָזט און טרויעריק... קיין מענטש, עפּעס וווייט, וווייט ביי די שעפּסן שטייט אַ קינד אין דער הויך.

— פולטוסקער יידן, אַט דאָס איז פאַרבליבן פון אייער בית־עלמין, פון די מצבות און אהלים...

— מיט די מצבות זענען געוואָרן אויסגעפלאַסטערט די פולטוסקער גאַסן פון אַלטן־מקום ביז צום שלאָס...

מען האָט זיך נישט באַנוגנט מיט מאַכן אַ סוף מיט די לעבעדיקע יידן, נאָר אַלץ געוועון צו ווינציק, האָט מען געשענדט און פאַרניכטעט דאָס אָרט פון די טויטע — דעם בית־עלמין...

— קיין זכר זאָל נישט בלייבן אפילו נאָך די קברים.

פויליש פאָלק, האָסט געזיגט!...

— דיין געוויסן האָט זיך ענדלעך באַרויקט!...

— דו האָסט אויך זוכה געוועון, וואָס אויף דיין ערד זענען אויפגעשטעלט געוואָרן די טרעבלינקעס, מיידאַנעקס, אויש־וויצס — מער ווי פינף שאָסייען האָבן געפירט צו דיינע קרעמאַטאָריעס... ווייל די טרעבלינקעס זענען געוועון אין די נשמות פון דער גרויסער מערהייט פון פולישן פֿאָלק...

רפאל משה שאך

פולטוסק - עקאנאמיש און קולטורעל

(אין אנפאנג פון 20טן י״ה ביז 1927)

אין אַנהויב פונעם צוואַנציקסטן יאָרהונדערט האָט אויף דער פולישער גאַס געווען אַ נאַציאָנאַל־דעמאָקראַטישע פאַרטיי — די „ענדעציע", אונדער דער אָנפירונג פון דמאָווסקי. זייער הויפּטציל איז געווען אַרויסצושטופן די יידן פון אַלע צווייגן פונעם עקאָנאמישן לעבן אין פוילן. עס איז פאַרשפּנטלעכט געוואָרן די לאָזונג „קויפט נישט ביי יידן, קויפט נאָר ביי אייגענע, ביי פאָלאַקן". עס זענען געגרינדעט געוואָרן פאַרשידענע קאָאָפּעראַטיוון און ווירטשאַפטלעכע אונטער־נעמונגען און די קריסטלעכע באַפעלקערונג האָט דערפילט איר „פאַטריאָטישע פליכט" מיטן אָפּהאַלטן זיך פונעם קויפן ביי יידן. דער אָנטיסעמיטיזם און רעאַקציע האָבן זיך נאָך מער פאַרשטאַרקט פונעם יאָר 1912, וועון מיט דער הילף פון די קולות פון די וואָרשעווער יידן איז אין דער פערטער רוסישער דומע געווײלט געוואָרן דער סאָציאָליסטישער קאָנ־דידאָט יאָגיעלאָ.

אין די דאָזיקע יאָרן איז אין פולטוסק געגרינדעט געוואָרן דורך אַ גרופּע פוילישע ערדבאָזיצער און גרויס־אָגראָריער דער „סינדיקאָט ראָלניטשי", וואָס האָט צוגעשטעלט אייזן־מאַטעריאַלן, אָגראָר־מאַשינען און עקספּאָרטירט תבואה. עס זענען אויך אויפגעקומען צוויי גרויסע מאָנופאַקטור־און גאָלאָנ־טעריע־געשעפטן און עטלעכע שפּייז־קלייטן. דאָס האָט זייער געטראָפן דעם יידישן האַנדל און מלאָכה, אָבער געוועון אויך אַ סטימול פון קאָנסאָלידאַציע און פונעם אָרגאַניזירן זיך פונעם יידישן סוחר און האַנטוועркער. עס איז געגרינדעט געוואָרן אַ ליי־און שפּאָר־קאָסע, וועלכע האָט דעראָבערט אין משך פון אַ קורצער צייט דעם פולסטן צוטרוי פון אַלע שיכטן פון דער פולטוסקער יידישער באַפעלקערונג און דער באַנק „וואָאיעמני קרעדיט" (קעגנזייטיקער קרעדיט), וועלכער האָט באַדינט אויסשליסלעך די שטאָטישע סוחרים. די ביידע אינ־סטיטוציעס זענען אויפגעשטאַנען אין אַ צייט פון דער פאָר־ערגערטער יידישער עקאָנאָמישער לאָגע, וועו דער אייניציקער פוילישער באַנק אין שטאָט (אינדוסטריע־באַנק) האָט אויפ־געהערט צו געבן די יידן הלוואות. די צוויי יידישע אינסטי־טוציעס האָבן געשפּילט אַ גרויסע ראָלע אין שטיצן דעם

יידישן אַנדל און אַנדווערק מיט געבן הלוואות און געהע־
ריקן קרעדיט זייערע מיטגלידער. דער בייליס־פראַצעס (בלוט־
בלבול), וואָס האָט זיך געצויגן צוויי און אַ האַלבן יאָר (פרי־
לינג 1911 — הארבסט 1913) האָט פאַרשטאַרקט די אַנטי־
סעמיטישע העצע אין פוילן און די באַיקאָט־לאָזונגען. אין
פולטוסק האָט זיך מיט דעם אויסגעצייכנט דער גלח שרע־
דזשינסקי, וועלכער האָט צו דעם צוועק אויסגענוצט די קירך־
אַמבאָנע. אַ דאַנק אַבער דעם ליבעראַלן אַלטיטשקן פראַלאַט
דעם גלח גענסטי, וועלכער האָט אונטערגעהאַלטן ווירטשאַפט־
לעכע באַציונגען מיט דער יידישער באַפעלקערונג, איז איבער־
גערישן געוואָרן די העץ־פראַפאַגאַנדע אין די קלויסטערס אוּן
דער פראַלאַט אַליין האָט אין זיינע פרעדיקונגען געדרופן צו
פריינדשאַפט צווישן מענטש און מענטש.

טראָץ דעם עקאָנאָמישן באַיקאָט האָט זיך אַנטוויקלט דער
יידישער אַנדל און מלאָכה און גורם געווען צום ווייטער־
דיקן ווירטשאַפטלעכן אויפשטייג פון דער שטאָט. עס זענען
אויפגעשטעלט געוואָרן גרויסע יידישע געשעפטן און אויפ־
געבויט געוואָרן אַ סך נייע הייזער. אין יאָר 1913 האָבן יענקל
ברים און אברהם יוסף אַסמאַן אויפגעשטעלט עטלעכע בנינים
אויף אַ גרויסן ערד־שטח אויף די גאַסן טראָוגוטא, טעלעגראַ־
פיטשנאַ און גורקי, און מיליטער־קאָזאַרמעס פאַר קאָזאַקן. עס
איז געגרינדעט געוואָרן אַ פאַטאַגראַפישער אַנשטאַלט דורך
ב. ליפניצקי און עס האָבן אַנגעהויבן צו פראַקטיצירן צוויי
יידישע דענטיסטן שמואל בזשאָזשאָוויטש און ישעיהו בזשא־
זינסקי.

מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה דעם 1טן
אויגוסט 1914, וועו עס איז אין גאַנץ רוסלאַנד דערקלערט
געוואָרן אַן אַלגעמיינע מאָביליזאַציע, זענען עטלעכע צענדליק
פולטוסקער יידן מאָביליזירט געוואָרן אין דער רוסישער אַרמיי
און אויך עטלעכע, וועלכע זענען פאַראורטיילט געוואָרן
פריער דורכן צאַרישן געריכט, זענען פאַרשיקט געוואָרן אין
טיף פון רוסלאַנד. פולטוסק האָט זיך געפונען 70 קל״מ
פון דער הויפט־פראַנט־ליניע פון כאַרזשעל—מלאָווע (זאַלדע) —
דזיאַלדאָווע.

מיטן פראַקלאַמירן פונעם אויסנאַם־צושטאַנד אין שטאָט
איז לויט אַ באַפעל פון פעטערבורג אַרגאַניזירט געוואָרן אין
שטאָט אַ פרייוויליקע בירגער־מיליץ אונטער דער אָנפירונג
פינעם פוילישן אָפּטיקער סטאַניסלאָוו שניעגאָצקי. די יידן,
וועלכע האָבן זיך אויפן רוף פון הרב אָטערמאַן פרייוויליק
צוגעשטעלט צו דער מיליץ, זענען פאַרטיילט געוואָרן אין
וואַכן פון צוויי מענטשן אויף איין גאַס. צו אַ וואַך אויף דריי
גאַסן איז צוגעטיילט געוואָרן אַ קריסטלעכער נאַכט־וועכטער
פון מאַגיסטראַט. זיי זענען געווען באַוואָפנט נאָר מיט שטעקנס
און אויפן אַרבל געטראָגן אַ ווייסע לענטע מיטן שטאָט־צייכן
און מיט דער אויפשריפט „פרייוויליקע בירגער־מיליץ״ אויף
רוסיש און פויליש. די הויפט־איניציאַטאָרן פון שאַפן די
בירגער־וואַך זענען געווען דוד הירש טאָוב, בערל (דב)
זילבערמאַן (דעמאָלט אַלט 20 יאָר), הירש נוטקעוויטש, ישעיהו
קופערמינץ און דער דענטיסט ישעיהו בזשעזינסקי. די וואַכן
זענען געווען טעטיק פון 9 אָוונט ביז 5 אַ זייגער אין דער פרי,
וועו עס איז געווען פאַרבאָטן די ציווילע באַוועגונג אין שטאָט.

אין אָנהויב איז די ווירטשאַפטלעכע לאָגע פון דער שטאָ־
טישער באַפעלקערונג געווען אַ צופרידנשטעלנדיקע, די שטאָט
איז געווען איבערגעפולט מיט מיליטער, די מיליטערישע פאָר־
מאַציעס פלעגן זיין אין אַ כסדרדיקער באַוועגונג, אויפן פראָנט
און צוריק, און די יידן האָבן געצויגן חיונה פון די זעלנער.
דער דאָזיקער מצב האָט זיך אַבער פאַרערגערט נאָך עטלעכע
וואָכן, וועו אין דער שטאָט זענען אָנגעקומען יידישע פליטים
פון די ערטער ביי דער פראָנט־ליניע, פון מלאָווע, כאַרזשעל,
פראָשניץ, קראָסנאָשילץ, רוזשאָן, אָסטראָלענקא, גאָוואָראָוא,
מישיניץ א״א. זיי זענען גאָר פריינדלעך אויפגענומען געוואָרן
פון די פולטוסקער תושבים. מען האָט די אַרויסגעשיקטע און
אָנטלאָפענע איינגעאָרדנט אין פריוואָטע ווינונגען, אין שול
און אין בית־מדרש. אַ ספעציעל־געשאַפענע קאָמיטעט האָט
געזאָרגט פאַר שפייז און מעדיצינישער הילף פאַר די היימ־
לאָזע. די באַפעלקערונג האָט זיך ממש געטיילט מיט זיי מיט
אַלעמען.

אינעם קאָמיטעט האָבן אָנטייליגענומען אברהם יוסף האוס־
מאַן, מאָטל דאַן, יוסף מענדל וואַגמאַן, אברהם שאַך, יצחק
פרידלאַנד, שמחה צעלניק, הערש זילבערמאַן, שלמה באַרנ־
שטיין, די זין פונעם רב — העניך און שיינמאַן אָטערמאַן,
וועלוול באַרנשטיין, מאיר ליפסקער, ישעיהו ראָזענבערג, דוד
הירש טאוב, מענדל מינץ א״א. אַלס בוכהאַלטער האָט פריי־
וויליק געאַרבעט מרדכי האָוסמאַן.

אויך האָט מען געזאָרגט פאַר די יידישע סאָלדאָטן, וועלכע
האָבן סטאַציאָנירט אין שטאָט. די יידישע פרויען מיט רוזשא
דאַן אין דער שפיץ, האָבן גענייט וואָרעמע ווינטער־וועש פאַר
דער רוסישער אַרמיי, געשיקט זיסוואָרג און פרוכט פאַר די
פאַרוווּנדעטע סאָלדאָטן אין די שפיטעלער. פאַר דער דאָזיקער
וווילטעטיקער אַרבעט זענען אויסגעצייכנט געוואָרן דורך דער
צאַרישער מאַכט דער רב ר׳ חיים משולם קויפמאַן אָטערמאַן
און דער אַלטער מיליטערישער שנייידער אברהם בזשעזינסקי.

די דייטשן האָבן פאַרנומען פולטוסק כמעט אָן קאַמף און
זענען האַרציק אויפגענומען געוואָרן דורך דער יידישער באַ־

פעלקערונג. די יידן וועלכע האבן געהאט א געמיינזאמע שפראך מיט דער דייטשער מיליטעריסישער פארוואלטונג זענען געווען די פארמיטלער צווישן זיי און די פאליאקן. אין דער נייי־געשאפענער שטאטישער אדמיניסטראציע זענען נאמינירט געווארן אלס ראטמענער און לאווניקעס: יחזקאל טאוב, אברהם קאמינסקי, הירש נוטקעוויטש, מאטל דאן, יוסף שטוצקי און אלס סעקרעטאר יוסף הענאוויטש. אין דער שטאטישער מיליץ זענען אריין מרדכי ווינאגראד, יחזקאל סאכאטשעווסקי, יצחק פיאנקא, יאסקולקא א"א.

די עקאנאמישע לאגע אין שטאט איז אבער געווארן וואס אמאל ערגער. דער האנדל און מלאכה האבן זיך אינגאנצן אפגעשטעלט. די גרויסע אייזנגיסעריי־פאבריק פון מענדל מינץ, וועלכע האט באשעפטיקט 150 ארבעטער איז פארברענט געווארן אין קריג־אפעראציעס, אזוי אויך די מיל פון די שותפים יוסף מענדל וואגמאן און נטע קאמינסקי. די פויערישע ווירטשאפטן זענען געווען חרוב. מיטן אריינפירן קארטן אויף שפייז־פראדוקטן און אנדערע לעבנס־מיטלען איז דאס פאר־טיילן פון די דאזיקע ארטיקלען אביערגעגעבן געווארן אין יידישע הענט. מאטל דאן, דוד הירש טאוב, שמעון פרידלאנד, פרימעט אייזנבערג און נטע קאמינסקי האבן אויפגעשטעלט א גרויסע קאנסטיגע, מיט מאגאזינען און סקלאדן און פאר־טיילט און צוגעשטעלט לעבנס־מיטלען אויפן גאנצן פולטוסקער און מאקאוור קרייז. זיי האבן אויסגענוצט די דאזיקע קאנ־צעסיע לטובת דער יידישער באפעלקערונג, געשטיצט פאר־שידענע חברות און פריוואטע פערזאנען אין א צייט פון שווערער נויט און הונגער, וועו מאסן מענטשן זענען געגאנגען ארבעטן אויף עפנטלעכע ארבעטן פאר א מינימאלער לוין.

אין קעגנזאץ אבער צו דער קאטאסטראפאלער עקאנא־מישער לאגע פון די פולטוסקער יידישע איינווינער האט אין דער צייט פון דער דייטשער אקופאציע אויפגעבליט דאס קולטורעלע און געזעלשאפטלעכע לעבן. עס איז געגרינדעט געווארן א יידישע געזעלשאפטלעכע ביבליאטעק, עס זענען אויפגעקומען פאליטישע ארגאניזאציעס, ציוניסטן, „צעירי־ציון", „פועלי־ציון" „מזרחי" און די ארבעטער פארטיי „בונד". דער דראמאטישער קרייז אונטער דער אנפירונג פון אברהם קוטנער האט אויפגעשטעלט פיעסעס פון מאדערנעם יידישן רעפערטואר. עס זענען פארגעקומען קעסטל־אוונטן, אויף וועלכע מען פלעגט ארויפברענגען פרעלעגענטן פון דער הויפטשטאט, וועלכע פלעגן רעפערירן און אויפקלערן די פארשידענע פראבלעמען, וועלכע זענען באריירט געווארן פונעם עולם. די שטאט האבן באזוכט יעקב זרובבל, ה. ד. נאמבערג, י. מ. ווייסנבערג, יואל מאסטבוים, הלל צייטלין, ד"ר מיליקאווסקי, ביניש מיכאלעוויטש, וויקטאר אלטער.

אין דער דאזיקער צייט איז די שטאט אויפגעטרייסלט געווארן פונעם ארעסט פון בערל זילבערמאן אלס באשולדיקטן אין שפיאנאזש לטובת די רוסן און אוועקשיקן אים קיין דייטש־לאנד. נאך א האלב־יאריקן איבערייס איז ווידער ארעסטירט געווארן א צווייטער פולטוסקער ייד ישעיהו ראזענבערג, א געוועזענער פאדריאטישיק און האלץ־סוחר. עס האבן נישט געהאלפן קיין שום אינטערוונצן, אפילו ביים דייטשן גובער־נאטאר פאן באזעלער. די פארהאלטענע זענען נישט באפרייט געווארן.

א געוויסע פארלייכטערונג אין דער שוועבעל נויט האט געבראכט דער ענערגישער מענדל מינץ, וועלכער האט נאך א סך באמיינגען באקומען א פאסירשיין צו פארן קיין דייטש־לאנד, פון וואנען ער האט געבראכט צוויי לאסטאויטאס מיט נייע מאשינען און אייניריכטונגען פאר זיין אפגעברענטער פאבריק, וועלכער ער האט אויפגעשטעלט פון דאס ני און געגעבן ארבעט א סך יידישע ארבעטסלאזע.

סוף יאר 1916 האט די מערהייט פון די היימלאזע פאר־לאזט פולטוסק און אומגעקערט זיך אין זייערע היימען. די וואס זענען געבליבן אין שטאט האבן געפירט א שווערן־טאג־טעגלעכן קאמף פאר זייער קיום, טוענדיק די סאמע שווערסטע און אומפאסיקסטע ארבעטן.

שיינע יידן, למדנים, וואס זענען אין זייערע פריערדיקע היימען געווען בכבודיקע אייגנטפונדעווטע סוחרים, זענען אין די נייע ווויין־ערטער געווארן שניידער, שוסטער אדער גאר אפילו האלצהעקער...

די וויסטע נויט האט כסדר געבושעווטע. אין א שבת־צר־נאכט, וועו אין געריר שטיבל האבן זיך געהאט צונויפ־געזאמלט צו שלש סעודות די גערער נגידים, האבן זיך אריינגעריסן א גרופע פרויען און דראנדיק מיט וואלגער־העלצער געפאדערט פון זיי שפייז און הילף פאר זיירע אויסגעהונגערטע קינדער. אין שטאט איז געווען טעטיק די אינסטיטוציע „בית־לחם", געגרינדעט דורך ישעיהו קופער־מינץ, שמחה צעלניק, שלמה בארנשטיין א"א. עס זענען איינ־געפירט געווארן צדקה־פושקעס אין אלע יידישע הייזער און אויך א וועכנטלעכער פריוויליקער אפצאל פאר די נויט־באדערפטיקע. אינעם הויז פון זעליג ראזענבערג איז איינ־געארדנט געווארן א פאלקס־קיך אונטער דער אויפזיכט פון פייגע רויזע ראזענבערג. אבער די דאזיקע פילאנטראפישע טעטיקייט האט נאר טיילווייז געלינדערט די שווערע לאגע וואס האט געהערשט אין א סך יידישע הייזער און יעדן טאג זענען צוגעקומען נייע נויטבאדערפטיקע.

חול המועד פסח תרע״ו (1916) איז מיט דער איניציאַ־
טיוו פון די געראַר חסידים געוואָרן אין בית־מדרש
אַ גרויסע אספּה פון די מתפללים פון אַלע חסידישע שטיב־
לעך. אויף דער דאָזיקער פאַרזאַמלונג האָט אברהם חיים
בלום, אברהם בירנבוים, שלום הערש לינדבערג, ישראל
פרענקעל, פייבל ראָטבלאָט און אַנדערע געראַפן צו שאַפן
די אַרטאַדאָקסישע אַרגאַניזאַציע „אגודת שלומי אמוני ישר־
אל״. נאָך דעם ווי די „אגודה״ איז געגרינדעט געוואָרן, זענען
אַ דאַנק איר איניציאַטיוו קאַנצענטרירט געוואָרן אינעם
גרויסן הויז פון בצלאל מאירסדאָרף אַלע חדרים פון שטאָט.
טעטיק אין דעם איז געווען דער מלמד יהודה איצל פּאַסקא־
וויטש. אַ דאַנק זיין אומדערמידלעכער אַרבעט זענען די
חדרים אינגאַנצן אין באַקוועמע צימערן און די תלמי־
דים האָבן אַנגענומען צו לערנען אין היגיענישע, מאָדערנע
באַדינגונגען, ווי עס האָט געפאָדערט די דייטשע מאַכט. אין
דער זעלבער צייט איז אויך אין פולטוסק געעפנט געוואָרן
אַ דייטשע פּאָלקסשול פאַר ייִדישע שילער אונטער דער
לייטונג פון יצחק גוטמאַן. לערער זענען געווען מאָטל דאָן,
הערמאַן שטוצקי, יצחק יורקעוויטש און פריילין בוכמאַן.

מיט דער איניציאַטיוו פון ישעיהו קופערמינץ האָט זיך
געשאַפן אַ קאָמיטעט מיטן ציל צו גרינדן אין פולטוסק אַ
יידישע גימנאַזיע. אינעם קאָמיטעט זענען אויסער קופער־
מינצן אַריין די פאָלגנדיקע פערזאָנען: יצחק צעלניק, שלמה
באַרנשטיין, מענדל גאָלדשטיין, אברהם רוזשע, יצחק פריד־
לאַנד, דוד הערש טאָוב, הערש זילבערמאַן, יחזקאל וולאָסקא,
שמואל ישמח און ישעיהו בזשעזינסקי. אַ דאַנק זייער
מסירותדיקער אַרבעט איז אין דער שטאָט געעפנט געוואָרן
אַ פיר־קלאַסיקע יידישע מיטלשול. אָלס דירעקטאָר איז גע־
וואָרן אַנגענומען אברהם ליפמאַן, אַ פליט פון פינסק, די
דערעפענונג פון דער יידישער גימנאַזיע האָט געמאַכט אַ
גרויסן רושם אויף דער פולטוסקער יידישער באַפעלקערונג.
פיל חסידישע מוטערס האָבן מיט דער שטילער הסכמה פון
זייערע מענער געשיקט די טעכטער אין דער גימנאַזיע זיי
זאָלן באַקומען וועלטלעכע בילדונג, ווי „עס פאַסט פאַר די
היינטיקע צייטן״ און נישט דאַרפן מחלל שבת זיין אין די
גויעשע שולן.

אין יאָר 1917 האָט יוסף מענדל וואַגמאַן פאַרגעשלאָגן
דעם פולטוסקער מאַגיסטראַט צו פאַרלייגן עלעקטריש באַ־
לייכטונג אין שטאָט. די שטאָט־פאַרוואַלטונג האָט געגעבן
איר הסכמה און אויף אַזאַ אויפן איז פאַרלייגט געוואָרן די
עלעקטרישע נעץ אין שטאָט, וואָס האָט זיך געצויגן פון דעם
גענעראַטאָר פון וואַגמאַנס מיל אויפן אָלטן מקום. ביי די
דאָזיקע אַרבעטן זענען באַשעפטיקט געוואָרן 90% יידן.

מיט דער אַנטשטייִנג פון דער ערשטער פויליישער אויטאָ־
נאָמער רעגירונג אין לובלין און דאָס לאָזן אין גאַנג פון
פוילישן געלט האָט זיך געשאַפן אַ כאַאָס אינעם ווירטשאַפט־
לעכן לעבן און דער שוואַרצער מאַרק האָט געבושעוועט.
די ספּעקולאַציע איז באַקעמפט געוואָרן דורך דער דייטשער
מיליטערישער און ציווילער אַדמיניסטראַציע. צום דאָזיקן
צוועק איז געשאַפן געוואָרן אַ ספּעציעלער אָמט וועלכער
האָט קאָנפיסקירט סחורות און אַרויפגעלייגט גרויסע שטראָפן
אויף די ספּעקולאַנטן. נישט איינמאָל האָבן אַרטעלעכע סוחרים
געליטן צוליב מסירות און שאַנטאַזש. דאָס האָט באַוויזן צו
גרינדן אַ סוחרים־און אַ האַנטווערקער־פאַראיין. די צוויי
אַרגאַניזאַציעס האָבן זיך געמוטמעט אָלס ציל צו באַשיצן זייערע
מיטגלידער פון אומזיסטע שיקאָנעס, מטפל געווען אין די
שטייערן, וואָס זענען אַרויפגעלייגט געוואָרן פון דער דייטשער
אַדמיניסטראַציע, נאָרמירט די פריזן פון סחורות און פון
דער האַנטווערקער־פראָדוקציע און אינטערוועניִרט ביי דער
מאַכט אין פאַרשידענע פראָגן. אָלס פאַרזיצער פונעם סוחרים־
פאַרבאַנד איז אויסגעקליבן געוואָרן לייבוש דאָן. אין דער
פאַרוואָלטונג פונעם האַנטווערקער־פאַראיין זענען אַריין
יחזקאל וולאָסקא, אָלטער יאָזשינא, משה שפּערלינג, פייוול
מעלניק, משה דראָנזשק און יוסף בלומשטיין. בראש פון
דער פאַרוואָלטונג איז געשטאַנען אברהם רוזשע.

אין פריילינג 1916 זענען אין פולטוסק אַנגעקומען די
לעגיאָניסטן פון פילסודסקין — דער פיפטער פולק לעגיאָנען
און אַ באַטעריע אַרטילעריע, צווישן וועלכע עס זענען אויך
געווען יידן. צווישן די אָפּיצירן האָבן זיך געפונען סלאָוואַ־
סקלאָדקאָווסקי, דער שפּעטערדיקער פויליישער פּרעמיער און
אינערן־מיניסטער, וועלכער האָט אין פולטוסק פראַקטיצירט
אָלס דאָקטאָר אינעם עפידעמישן שפּיטאָל און קאָפּיטאַן
קאָשציאַלקאָווסקי, וועלכער איז אויך געווען פּרעמיער מיניס־
טער פון איינעם פון די פוילישע רעגירונגס־קאָבינעטן.

בשעת דער דייטשער אָקופּאַציע האָבן די יידן קאָלאָבא־
רירט מיט דער פויליישער באַפעלקערונג אין שטאָט. וועג אין
אקטאָבער 1917 האָט ד „פע.א.וו.״ (פוילשע געהיימע מילי־
טעריש ארגאניזאציע) דורכגעפירט אַ באָואָפּנטן איבער־
פאַל אויף אַ דייטשן פאָסטן און דערהרגעט צוויי זשאָנדאַר־
מען און ביי וועלכן עס איז געפאַלן דער פויליש־ער פאַטריאָט
טשאָפליצקי, האָט זיך אין זיין לוויה, וועלכע איז פאַרוואַנדלט
געוואָרן אין אַ פאָלקס־דעמאָנסטראַציע קעגן דעם דייטשן
אקופאַנט, באַטייליקט אַ יידישע פּראָטעסטערשאַפט מיטן הרב
אָטערמאַן בראש. די צוויי יידישע לאָוונקעס אינעם שטאָט־

ראַט הירש נוטקעוויטש און שמחה צעלניק און דער סעקרע־
טאר יוסף הענאוויטש האָבן אין פּאַרשידענע לאָקאַלע און
נאַציאָנאַלע פּראָגן געשטימט מיט דער פּוילישער פּאַרטייער־
שאַפט. אויך אין דער אָנטוואָפענונג פון די דייטשן דעם
11טן נאָוועמבער 1918 האָבן זיך באַטייליקט יידישע גימ־
נאַזיע־שילער.

אַבער טראָץ דער לאָיאַליטעט פון דער פולטוסקער
יידישער באַפעלקערונג צו דער ערשט אָנטשטאָנענער פּוילי־
שער מלוכה האָט זי נישט מוותר געווען אויף איר יידישער
ווירדע און נאַציאָנאַלן כבוד. וועג אין דעצעמבער 1918 איז
פּאַרגעקומען אַ בלוטיקער פּאָגראָם אין לעמבערג, האָבן די
פולטוסקער יידן רעאַגירט מיט אַ מאַסן־פּראָטעסט־פּאַרזאַמ־
לונג אין בית־מדרש ביי שוואַרצע פּאָנען און ברענענדיקע
ליכט. דער רב האָט מספּיד געווען די קדושים און אויס־
געדריקט דעם ווייַ־געשריי פון די פּאַרזאַמלטע. די רעדנער
יעקב האָוסשפּיגעל און שמואל ישמח האָבן געהרופן צו שטעלן
זיך ביי דער זייט פון די יידישע חברים פונעם נאַציאָנאַלן
ראַט ביי דער צייטווייליקער פּוילישער רעגירונג מיט יצחק
גרינבוים בראש און שטיצן זיי אין זייער קאַמף פאַר יידישע
רעכט.

וועג סוף יאָר 1918, איז פּאַרגעקומען די ערשטע מאָבי־
ליזאַציע אין אומאָפּהענגיקן פּוילן פונעם יאָרגאַנג 1898, האָבן
די דינסט־פּאַרפּליכטנדיקע געשוווירן טרייהייט דער פּוילי־
שער מאַכט אין דער שול אין דער אָנוועזנקייט פונעם רב און
די פּאַרשטייער פון מיליטער און דער ציווילער אַדמיניס־
טראַציע. אין דער פּויליש־באַלשעוויסטישער מלחמה, זענען
מאָביליזירט געוואָרן נאָך 6 יאָרגענג און פון פולטוסק זענען
געפאַלן אין די קאַמפן דוד אָסטזשעגאַ, לייבאָוויטש און
שענבערג. אין דער זעלבער צייט (אַפּריל 1920) איז אין
דער שטאָט אָנגעקומען דער 7טער האַלער־פולק. דאָס דאָזי־
קע מיליטער, וואָס עס האָט אַרגאַניזירט דער געזעראַל
האַלער אין פראַנקרייך, און אין שפּיץ פון וועלכן עס זענען
אויך געשטאַנען פּראָצויזישע אָפּיצירן, האָט זיך אויסגע־
צייכנט מיט זיין אָנטיסעמיטיזם. די „האַלערטשיקעס" פלעגן
אַרויסוואַרפן פון די באַנען די יידן, גישניטן בערד אא"וו.
אין פולטוסק אַבער איז געווען פּאַרהעלטנישמעסיק רויק,
ווייל דער קאָלאָנעל פונעם 7טן פולק איז געווען אַ פּראָ־
צויזישער ייד און נישט דערלאָזט צו קיין עקסצעסן.

נאָכן צוריקשטויסן פונעם פּוילישן מיליטער פון הינטער
קיעוו, בשעת דער באַלשעוויסטישער אינוואַזיע אין פּוילן,
וועג די רויטע אַרמיי האָט זיך דערנענטערט קיין פולטוסק,
האָבן די פּוילישע סאָלדאָטן, בעת פּאַרלאָזן די שטאָט ראַבירט
יידישע געשעפטן און אַרעסטירט עטלעכע יידן, צווישן זיי
דוד זילבערשטיין און בן־ציון בלום און אַוועקגעפירט זיי
אין אינטערנירונגס־לאַגער יאָבלאָננע.

אַכט טעג איז פולטוסק געווען פּאַרנומען דורך דער
רויטער אַרמיי. צוריק דעראָבערט די שטאָט האָט דער 15טער
און 22סטער פּוילישער פּוסגייער פולק. די פּוילישע מיליטע־
רישע מאַכט האָט גלייך אָנגעהויבן צו כאַפּן יידן צו דער
אַרבעט, יונג און אַלט, אפילו קינדער (צווישן זיי דעם
שרייבער פון די שורות, אין עלטער פון 13 יאָר). מען האָט
געדאַרפט, צווישן אַנדערע, אויסרייניקן דאָס מיסט פון דער
טורמע, אין וועלכער מען האָט מיט צוויי טעג שפּעטער
אַרײַנגעזעצט צענדליקער יידן מיט דער באַשולדיקונג, אַז
זיי האָבן מיטגעאָרבעט מיט די באָלשעוויקן, צווישן זיי דעם
גריי־גראָאַן הירש נוטקעוויטש, וועלכער אי"ז פון די קלעפּ,
וואָס ער האָט באַקומען, אין אַ קורצער צייט נאָך זיין באַפרייונג
געשטאַרבן. אויסגעצייכנט האָט זיך מיט זיין סאַדיזם צו די
יידישע פּאַרהאָלטענע דער קאָפּיטאַן פון דער פּוילישער
דעפּענסיוון זאָקשעווסקי. דער 13טער פולק, וואָס האָט זיך
אַרגאַניזירט אין שטאָט האָט מאָביליזירט דינס־פּליכטנדיקע
יידן און געפּירט זיי דורך די גאַסן פון דער שטאָט אויף איבונ־
גען אין ציווילע קליידער מיט מיליטעריש היטלען אויף די
קעפּ אונטער דער קאָמאַנדע פון פּוילישע אונטעראָפיצירן
און מיט דער באַגלייטונג פון אַנטיסעמיטישע לידער.

נאָכן סאָוועטישן־פּוילישן אָפּמאַך סוף 1920 יאָר וועט
פּאַרשטאַרקט די יידישע עמיגראַציע פון פולטוסק איבערן
ים און די עליה קיין ארץ־ישראל. דער „החלוץ" אין פולטוסק,
וועלכער איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1921 דורך מרדכי
זילבערמאַן, הערצקע בורשטיין, יהודה לייב פּיעקאַזש, משה
רינג, י. ראָזענבערג א"א, שליסט אַן אָפּמאַך מיט די גוטבא־
זיצער פּעפּער און שערעשעווסקי, לויט וועלכן עס וועט דער־
מעגלעכט צו עפענען אַ הכשרה־פּאַרם אין זייער גוט וויי־
לישעוואָ, 35 קל"מ פון פולטוסק.

מיטן איינפונדעוועג און אַרגאַניזירן זיך פון די מאַכט־
אַרגאַנען פונעם אומאָפּהענגיקן פוילן האָט זיך אַנגעהויבן
צו אָנטוויקלען דאָס יידישע פּאָליטישע און געזעלשאַפט־
לעכע לעבן אין אַ ראַשיקן טעמפּאָ. אין פולטוסק איז
געווען טעטיק די ציוניסטישע אַרגאַניזאַציע, פּועלי ציון, די
חלוצישע יוגנט־אַרגאַניזאַציעס און דער „בונד". אויך האָט
עקזיסטירט אַן אומלעגאַלע קאָמוניסטישע פּאַרטיי. אין שטאָט
איז דורך שמחה דאָן, אהרן דאָמב און מרדכי זילבערמאַן גע־
שאַפן געוואָרן אַ פּאָלקס־אוניווערסיטעט, וועלכער האָט גע־
ברענגט פּרעלעגענטן אויף פּאַרשידענע ווייסנשאַפטלעכע־און

קולטור־טעמעס. די פאַרלעזונגען זענען פאַרגעקומען אינעם נייעם קינאָ־זאַל, וואָס עס האָט אויפגעבויט נתן נוטקעוויטש. עס איז געווען טעטיק אַ דראַמאַטישער קרייז. אויך די פאַר־שידענע פאַרטיין און יוגנט אַרגאַניזאַציעס פלעגן פירן אַ קולטור־ווי־סנשאַפטלעכע און אויפקלערונגס־אַרבעט.

וועז אין יאָר 1926 האָט פילסודסקי פונאַנדערגעלאָזט דעם פוילישן סיים און דער דורך אים געשאַפענער מכלומרשט אומפאַרטייאישער „בלאָק פאַר צוזאַמענאַרבעטן מיט דער רעגירונג" („בע.בע.וו.ער") האָט איבערגענומען די מאַכט אין לאַנד, האָט ער, באַקעמפנדיק די אַנטיסעמיטישע „ענדעציע", געלינדערט די לאָגע פון די יידן. מיטן קומען אָבער פון היטלער צו דער מאַכט אין דייטשלאַנד האָט זיך אויך געשטאַרקט דער אַנטיסעמיטישער טעראָר אין פוילן. די רעגירונג האָט געשטיצט עקאָנאָמיש דעם פוילישן האַנדל און האַנטווערק, מיטן שליסן דעם אנטי־אַגרעסיע פאָקט צווישן דייטשלאַנד און פוילן האָבן זיך פאַרגרעסערט די סימפּאַטיעס פון דער פוילישער געזעלשאַפט און פון די פוילישע מאַכטהאָבער צום נאַציאָנאַל־סאָציאַליזם, איבערהויפט אין שייכות מיט זיין לייזונג פון דער יידן פראַגע.

אין פולטוסק האָט די אַנטיסעמיטישע העצע געהאַט אירע פאָלגן נאָך פריער. ערב פורים 1927 האָט דער פאָלאָק טשעסלאָק דערהרגעט אַן קיין שום סיבה דעם איידעלן און באַשיידענעם שוסטער פייוול מעלניק ביי זיין סטראַנאַן אויפן מאַרק. דער דאָזיקער מאָרד האָט געמאַכט אַ דערשיטערנדיקן איינדרוק אויף די יידישע איינווינערע, וועלכע האָבן זיך מאַסנווייז באַטייליקט אין זיין לוויה. ווי דערשטוינט איז מען שפּעטער געוואָרן, וועז דער מערדער האָט אויפן משפּט באַקומען נאָר דריי יאָר טורמע...

דער דאָזיקער שוידערלעכער מאָרד און די שנאת־ישראל פון דער פוילישער באַפעלקערונג, וואָס האָט מיט יעדן יאָר אַנגענומען שאַרפערע פאָרמען, זענען בלויז געווען אַ נישט־קער פאַרשפיל צו דער בלוטיקער טראַגעדיע פון די פולטוס־קער יידן און דעם גאַנצן פוילישן יידנטום אין דער צווייטער וועלט־מלחמה.

אליעזר צבי שניאַדאָווסקי

קולטור־מצב און קהילה־וועזן אין די יארן 1905-1925

כדי צו באַקומען אַ מער־וויניקערע פאַרשטעלונג וועגן דעם קולטורעלן צושטאַנד און קהילה־וועזן אין פולטוסק, דאַרף מען, לויט מיין מיינונג, אַנהויבן צו שילדערן די תקופה ביז 1914. דערביי וויל איך אונטערשטרייכן, אַז דער אויס־דרוק „קהילה־וועזן" איז דאָן געווען נאָר אַ טעאָרעטישער, וויייל פאַקטיש האָט אַזוינס נישט עקזיסטירט. עס איז נישט געווען קיין קהילה־אַפּאַראַט און אויך נישט קיין קהילה סעקרעטאַר. די ביורא און דאָס מאַטעריאַל האָבן זיך געפונען ביי איינעם פון די דאָזאָרעס אין אַ שטוב. די קהילה איז אויך נישט געווייליט געוואָרן דורך דעמאָקראַטישע וואַלן. עס פלעגן אויסגעקליבן ווערן דריי דאָזאָרעס — דורך געווייסע פריוויליגירטע מענטשן אין שטאָט, וואָס נאָר זיי האָבן דאָס געהאַט רעכט צו טון.

וואָס פאַר אַ ספּעציעלע פאַרדינסטן עס האָט געדאַרפט האָבן דער, כדי צו האָבן וואַל־רעכט — איז מיר אומבאַוווסט[1]. איך געדענק נאָר ווי איך בין איין מאָל בייגעווען די דאָזיקע וואַל־צערעמאָניע, נאָך אַלס קינד.

דאָס איז פאַרגעקומען אין שול אויפן בעלעמער, אַ רוסי־שער פאָליציאַנט איז דערביי געווען אַנוועזנדיק און אויס־גערופן האָט מען ביי די נעמען געוויסע מענטשן, זיי זאָלן אַפּגעבן זייערע שטימען. אָבער, ווי געזאָגט, האָבן נאָר פריוויליגירטע פערזאָנען געהאַט דאָס רעכט צו ווייליק. ווי געווינלעך זענען שטענדיק אויסגעווייליט געוואָרן „שיינע יידן" און גבירים. אַלס אויסגעקליבענע דאָזאָרעס אין יענער צייט געדענק איך בלויז אַ צוויי־דריי, ווי שלמה קאַפּעלא־וויטש, שמעון ראַזינאָווסקי און אפרים צעלניק. די טעטיקייט

1. זע „וועגן קהילה־וועזן ביז 1914" נאָך דעם דאָזיקן אַרטיקל.

פון אט די דאָזאָרעס איז געווען אַ זייער באַגרענצטע. זיי האָבן זיך נישט פאָרגעמען מיט קיין שום געזעלשאַפטלעכע אָדער סאָציאַלע פראָבלעמען. זיי זענען געווען בלויז אויפֿזעער איבער דעם קהילה־פאָרמעגן פון דער שטאָט (דאָזאָר נעמט זיך פון „דאָזאָר בוושניטשני" — בתי־תפילה אויפֿזעערס — ווי עס איז אָפּיציעל פון 19טן י"ה געוואָרן די יידישע רעליגיעזע פאָרשטייערשאַפֿט דורך די מאַכט־אַרגאַנען), ווי אויך אויף אויפֿצוגעמען און אויסצוהאַלטן אַ רב אין שטאָט.

דאָס זעלבע דאָרף געזאָגט ווערן ווען דעם קולטורעלן לעבן אין שטאָט. ביז יאָר 1914 האָט דער באַגריף יידישע קולטור כמעט ווי נישט עקזיסטירט. די באַפעלקערונג איז געווען דורכאויס יידיש־פֿרום געשטימט און זיך געטיילט אויף צוויי קלאַסן: חסידים בני־תורה און המון העם, ד.ה. פשוטע יידן, בעלי־מלאכות אד"ג. אָט דער פשוטער ייִד זיך געפֿילט אַלס „נחות־דרגה" אין באַצוג צו די „שיינע יידן" פון דער מזרח־וואַנט, וואָס האָבן געקאָנט פאַרנעמען דעם אָרט פון אַ מנהיג אָדער פֿרנס. דעריבער ווען אַ פשוטער ייִד האָט זיך נאָר געקאָנט דערלויבן צו פאַרשאַפֿן אַ ווויל־לערנער פאַר זיין טאָכטער, האָט ער זיך אַנגעשטרענגט דערצו מיט די גרעסטע כוחות. דאָס איז דאָן געווען אַ גרויסער כבוד און פון די גרעסטע אַספּיראַציעס בייַ יעדן איינעם אין שטאָט. יעדער פאַטער האָט געשטרעבט, אַז זיין זון זאָל זיין פון די בני־תורה און געהערן צו די „בעסערע" מענטשן.

אָט די אַלע בית־מדרש־בחורים און קעסט־יונגעלייט, האָבן מיט זיך דאָן פאָרגעשטעלט דעם קולטורעלער עלעמענט פון דער יוגנט. פון וועלטלעכער ליטעראַטור איז מען געווען ווייט. מ'האָט זיך אין דעם אפֿילו נישט גענייטיקט. אדרבא, ווען אַ בחור אָדער אַ יונגערמאַן האָט גענומען לערנען אַ ביסל למודי־חול אָדער לעזן אַ צייטונג, איז ער פאַררעכנט געווען אַלס „אַפּיקורס".

חינוך הבנים האָט דאָן געהייסן: אַריינגעבן דאָס קינד צו 4 יאָר אין אַ „חדר". ביז צו 13—14 יאָר האָט ער געלערנט חומש, רש"י און גמרא און דערנאָך האָט דאָס ינגל געדאַרפט ממשיך זיין דאָס לערנען אין בית־המדרש אָדער אין געראָר שטיבל[2]. טייל עלטערן האָבן אָנועקגעשיקט דאָס קינד אין אַ ישיבה, אין וועלכער ער האָט געלערנט ביז צו דער חתונה.

קיין שול־וועזן פון דער רעגירונג האָט כמעט נישט עקזיסטירט. צוליב פאַליטישע טעמים איז די רעגירונג געווען פאַראינטערעסירט, אַז דער אַנאַלפאַבעטיזם זאָל געווען גרעסער. כאָטש עלעמענטאַרע שולן זענען יאָ געווען און אפֿילו רוסישע גימנאַזיעס, אָבער דאָס איז געווען איבערהויפּט פאַר קריסט־לעכע שילער און עס איז אויך נישט געווען קיין פליכט, אַז יעדעס קינד מוז ענדיקן אַ שול. זייער אַ קליינער פּראָצענט פון דער יידישער באַפֿעלקערונג האָט נעשיקט זייערע קינדער אין דער רעגירונגס־שול, חוץ פון די „פאַסטעמ־פֿאָווע", וועלכע האָבן מיט יידישקייט זייער וויניק וואָס געהאָט צו טאָן, און אפֿילו פון די קריזן זענען צום מיינסטן געשיקט געוואָרן מיידלעך. עס איז דאָן זייער שווער געווען זיך צו דערלויבן אַפּצורייסן אַ ייִנגל פון יידישע לימודים. די גימנאַזיע איז כמעט געווען געשלאָסן, נישט נאָר בלויז פאַר יידן, נאָר אויך פאַר קריסטן, און עס איז זייער שווער געווען דאָרט אָנגענומען צו ווערן. עס איז געווען אַן ענין בלויז פאַר פריווילעגירטע, ווי קינדער פון אָפּיצערן, רוסישע „נאַטשאַלסטוו", הויכע באַאַמטע אד"ג.

נאָך דער רעוואָלוציע פון 5טן יאָר, האָט די רעגירונג געמאַכט געוויסע רעפאָרמעס און געגומען פאַדערן, אַז יידישע קינדער זאָלן באַזוכן די שולן. יידן האָבן עס אָנגענומען פאַר אַ גזרה. גלייך איז צונויפגערופן גרוואָרן אַן אסיפה פון די גדולי התורה און חסידות און מ'האָט באַשלאָסן צו אינטער־ווענירן בייַ דער מאַכט. און אַזוי איז דאָס געזעץ געבליבן פאַר יידישע קינדער בלויז להלכה.

איך געדענק, ווען איך בין געגאַנגען אין חדר, האָט אונדז דער מלמד געשיקט אויף איין שעה אין טאָג אין דער שול אַריין און דאָס איז געווען בלויז כדי צו באַפרידיקן דעם לערער. דאָס לערנען האָט נישט געהאַט קיין באַזונדערן ווערט. העכסטנס האָט מען זיך געקאָנט אויסלערנען שרייבן אויף רוסיש אַן אַדרעס. עס איז געווען נישט מער ווי איין קלאַס פאַר אַלע חדרים־קינדער, אַן אונטערשייד פון עלטער און אַן קיין יערלעכע עקזאַמענס און צייגנישן.

אין דעם זעלבן נוסח איז געווען די חרצ־ויזוג פון אַ טאַכטער. אַלס קינד האָט מען דאָס מיידל אַרייַנגעגעבן אין אַ חדר אָדער אַריינגענומען אַ פרוי אין שטוב, אויסגעלערנט דאָווענען (און דאָס אויך נאָר אין יחסנדיקע שטיבער, ווייל צום גרעסטן טייל פלעגט מען אויף דעם מותר זיין...). דער־נאָך ווען דאָס מיידעלע האָט שוין געקאָנט דאָווענען פון סידור, איז זי שוין פאַרבליבן אין דער היים און צוגעהאַלפן דער מוטער. ווען דאָס מיידל איז געוואָרן ראויה לחופה, האָט זי זיך געגומען לערנען שרייבן אַ ביסל יידיש. עס פלעגן זיך צוזאַמענגעמען עטלעכע חברטעס און געשאָפן זיך אַ לערער אויף אַ „שטונדע". כדאי דאָ צו דערמאָנען דעם

2. דאָס געראָר שטיבל איז דאָן געוואָרן אַ הויפּט־מקום־תורה אין שטאָט נאָכן בית־המדרש.

לערער ר׳ משה וויעלקעבראָדא, וועלכער האָט בייַ זיך אין שטוב אָפּגעגעבן לעקציעס פֿאַר גרופּעס מיידלעך, ספּעציעל זיי געלערנט שרייבן יידישע בריוו. מ׳האָט אים געריפֿן דער בלינדער משה, ווייל ער האָט נישט געזען אויף אײַן אויג און געפֿאָסט האָט אים אויך זײַן צונאָמען וויעלקעבראָדא, האָבנדיק זייער אַ לאַנגע שיינע באָרד, געווען אַ גערער חסיד, אַ כלל־טוער, געשטאַנען אין דער שפּיץ פון דער חברה „לינת הצדק״.

עס פלעגט אויך טרעפֿן, אַז מיידלעך פלעגן אַריינגעמען אַ לערער אויף רוסיש, פויליש, מאַטעמאַטיק, אָבער דאָס נאָר בייַ רייכערע פֿאַמיליעס, כאָטש די עלטערן פלעגן פון דעם קיין גרויס פֿאַרגעניגן נישט האָבן. די דאָזיקע „לעקציעס״ פלעגן טייל מאָל דערגיין צו שוועָרע פֿאַמיליען „אינצי־דענטן״, ווייל זיי פלעגן זיך עגדיקן אַמאָל מיט אַ... ליבעס־דערקלערונג פון בייַדע צדדים אָדער ממש מיט הייראַט (ווי עס איז געשען דער פֿאָל מיט אַ פּולטוסקער חסידישער משפּחה, וואָס האָט אין יענער צייט געמאַכט אַ שטאַרקן רושם אין שטאָט און איז אפֿילו געווען באַשריבן אין דער פּרעסע...).

אַזוי האָט אויסגעזען דער חינוך הבנים ביז 1914. אַ צייטונג איז נאָך דאָן געווען פֿאַרעכנט אָלס דבר טמא. אפֿילו ווען די ערשטע מלחמה איז אויסגעבראָכן און יעדע נייעס פון פראָנט פלעגט מען ממש שליגנען, פלעגט מען די צייטונג כאָפּן פון האָנט צו האָנט נאָר בכדי צו וויסן דעם גאַנג פון דעם קריג, נישט געהאָט האָט זי דאָן דעם מינדעסטן צוטרוי־אַמעג־האַנג מיט וועלכע עס איז קולטור — דאָך האָבן מיר, בחו־רים, זיך נישט דערלויבט צו עפענען אַ צייטונג אין שטיבל. וועָן די דערוואַרטנדיקע צייטונג איז אָנגעקומען, האָבן מיר זי געלייענט אויפֿן בוידעם פונעם געריר שטיבל.

איך געדענק ווי אַזוי עס זענען אָנטשטאַנען די ערשטע קולטור־שפּראָנגען אין שטאָט, און וועָר עס איז געווען פון די ערשטע (אָדער ממש דער ערשטער) קולטור־טרעגער, פון וועלכן עס האָט זיך געמומען אָנטוויקלען אַ מאָדערנע קולטורעלע יוגנט. דאָס איז געווען דאָס בוך־געשעפט פון ישעיהו קופֿערמינץ. געקומען איז ער פון אָסטראָלענקע און געעפנט אַ בוך־געשעפט, איינגעאָרדנט דערבייַ אַ ביבליאָטעק פון יידישע און העברעישע ביכער, און ער האָט זיי פֿאַר אַ קליינעם מאָנאָטלעכן אָפּצאָל אויסגעבאָרגט צום לייענען. ער איז אויך צוגלייך געווען דער פּרעסע־אַגענט. ביי אים אין געשעפט האָט מען געקענט טרעפֿן פֿאַרשידענע מינים צייטונגען, זשורנעלער אד״ג. אויף אַזאָ אופן איז ער געוואָרן פון די ערשטע ליכט־פֿאַרשפֿרייטער און פּולטוסק. דאָס גע־שעפט פלעגט אויך דינען פֿאַר יוגנטלעכע צוזאַמענקומענישן, פֿאַר שמועסן אויף קולטורעלע טעמעס, וועלכע זענען דאָן געשטאַנען „ברומו של העולם״. דאָס געשעפט, קאָן מען זאָגן, איז דאָן געווען דער קולטור־צענטער, פון וואָנען עס האָט זיך געגנומען אָנטוויקלען אַ מאָדערנע קולטורעלע יוגנט.

אין יאָר 1914, וועָן די מלחמה איז אויסגעבראָכן, איז דאָס קולטורעלע געזעלשאַפֿטלעכע לעבן אינגאַנצן צעשטערט גע־ווואָרן ביז צו דער דייטשישער אָקופּאַציע.

מיטן אָנפֿאַנג פון דער דייטשישער אָקאָפּאַציע, האָט זיך אויך אָנגעהויבן אַ נייע תקופֿה, די דייטשישע מאַכט האָט זיך געגנומען חנפֿנען צו די פֿאַליאָקן, זיי געשאָנקען גענווסע אויטאָנאָמישע רעכט מיט אַ דעמאָקראָטישע אָרדענונג און געווויילטע שטאָטראָטן.

אויך די יידן האָבן באַקומען אַ קהילה־סטאָטוס אויף דעמאָקראָטישע יסודות. ס׳האָט זיך דאָן געגרינדעט אַ יידישע גמינע מיט אברהם חיים בלום אָלס פֿרעזעס (שפּעטער: יצחק מאיר בוימגאָרטן), יעקב יאָבלאָנקאָ אָלס סעקרעטאָר און מענדל רוזשאָנער אָלס קאַסירער.

עס האָבן זיך אויך אָנטוויקלט פֿאַרשידענע אָרגאַניזאַציעס, ווי די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע מיט אָלע אירע אָפּצוויי־גען א״א. עס האָט זיך געגרינדעט אַ ביבליאָטעק ווי אויך אַ יידישע גימנאַזיע.

מיט דעם אָריינמאָרש קיין פּ׳ילן פון דער דייטשישער אָרמיי, זענען אָנגעקומען צוויי מילימעריש ראָבינער, ד״ר פּנחס כהן און ד״ר קאָרליבאַך, וועלכע האָבן גלייך געמייגט דעם גרונדשטיין פון דער „אגודת־ישראל״־פֿאַרטיי און האָבן אַ־פֿילאָריזירט די דאָזיקע אידעע מיט גרויס ווירקזאַמקייט אין די אָרטאָדאָקסישע קרייזן, וועָרנדיק געשטיצט פון דער דייטשישער מאַכט.

איך געדענק: אין מיין אָנוועזנהייט האָט דער רב זייַנ־דיק אַן אָריינקומער צו אים אין שטוב, באַקומען דעמאָלט אַ בריוו פון דייטשישן קרייז־שעף, אים געבעטן, אַז ער זאָל גרינדן אַן „אגודה״ אין פולטוסק. די גרינדונגס־פֿאָרזאַמלונג איז דאָן פֿאָרגעקומען אין בית־המדרש, וווּ זינדל ראָזענבערג איז דאָן געווען דער ראש המדברים.

עס האָט דאָן אָנגעהויבן צו דערשיינען די וואָרשעווער טאָג־צייטונג „דער יוד״ מיט אַ רייכן ליטעראָרישן מאַטער־יאַל, פֿאָפּולאָריזירנדיק גלייכצייטיק דעם געדאַנק פון „אגודת־ישראל״. אין דער צייטונג האָבן מיטגעאָרבעט דייטשישע אָרטאָדאָקסישע זשורנאַליסטן און זי איז אויסגעהאַלטן גע־ווואָרן פון דער דייטשישער מאַכט.

אויך איז געגרינדעט געוואָרן די אָרגאַניזאַציע „צעירי

אגודת ישראל", וועלכע האָט איינגעאָרדנט אַ ביבליאָטעק פון בלויז אָרטאָדאָקסישע ליטעראָטור, ווי אויך פאָרשידענע פעריאָדישע אויסגאָבן און זשורנאַלן פון דעם מין.

עס זענען אויך איינגעאָרדנט עגוואָרן שעורי־ערב; אַ מגיד־שיעור האָט יעדן פאָרנאָכט געלערנט מיט קהל אַ בלאָט גמרא.

אַזוי זענען בערך אַנגעגאַנגען די באַציונגען פון דער דייטשער מאָכט צו די פאַליאָקן אויפן קריסטלעכן שטייגער.

דאָס איז אין קורצן אַן איבערבליק פונעם קולטורעלן צושטאַנד און קהילה־וועזן אינעם דעמאָלטדיקן יידישן פולטוסק, וואָס ס׳איז שוין היינט מער נישטאָ.

וועגן קהילה־וועזן ביז 1914

(אַלגעמיינע באַמערקונג)

„ביז יאָר 1914 זענען די יידישע קהילות נישט געווען זעלבסטשטענדיק. די פאָרווּאַלטונגס־מיטגלידער האָבן געהייסן דאָזאָרעס. דאָזאָרעס זענען געווען, אַזוי צו זאָגן, שמשים ביים רוסישן מאָגיסטראַט. רעכט צו ווייניק האָבן געהאַט נאָר די עטאַט־צאָלער און אַדורכגעפירט די וואָלן (נישט קיין דעמאָקראַטישע). זיי האָבן אויך געהאַט דאָס רעכט אויסצווויילן אַ רב. די פונקציעס פון די דאָזיקע דאָזאָרעס זענען געווען צונויפצושטעלן די עטאַט־ליסטע און אָפשאַצן וויפל יעדער איינער זאָל צאָלן. אָבער אייגנעמאָנט דעם עטאַט האָט נאָר דער מאָגיסטראַט. זיי האָבן אויך געהאַט אַ פונקציע אייגנצוּאָרדענען אַ מי שברך אין בית־המדרש בעת יעדער „גאָלאָווקע" (יעדן געבוירן — טאָג פון אַ מיטגליד פון דער קייזער־לעכער פאַמיליע).

בייַ דער דאָזיקער צערעמאָניע פלעגן מוזן בייזיין דער רב און די דאָזאָרעס. דער רב האָט געוואָגט אַ קאָפּיטל תהילים און דער חזן מיטן כאָר פלעגן זינגען דעם „הגותן תשועה למלכים" ווי אויך דעם רוסישן הימן („באָזשע, צאָרײַ כראַני"). בייַ דער דאָזיקער צערעמאָניע פלעגט אויך בייַ־זיין אַ פאָרשטייער פון דער מאָכט (דער זשעמסקער אָדער דער פאָווייאָוואָדער נאָטשאַלניק). עס האָט אָמאָל געטראָפן, אַז אָפּילו דער גובערנאָטאָר אַליין איז געקומען.

אינערגעבן אין אַרעגדע דעם מרחץ מיט דער מקוה פלעגט אויך דער מאָגיסטראַט און נישט די דאָזאָרעס. דער אַרעגדאָטאָר פלעגט צאָלן דעם מאָגיסטראַט, און פון עטאַט פון מרחץ־אַרעגדע פלעגט דער מאָגיסטראַט צאָלן אַ טייל שכירות די רבנים; אַ טייל שכירות פלעגן די רבנים אויך באַקומען פון דער שחיטה דורך די שוחטים. די עטאַט־צאָלער האָבן געהאַט דאָס רעכט אויסצווויילן אַ רב, אָבער נישט צו דיספּאָנירן מיט די מיטלען פאַר וווּיל־טעטיקע צוועקן. די וווּילטעטיקע אינסטיטוציעס, האָבן זיך דעמאָלט געמאַטערט אויסצוהאָלטן זיך מיט אייגענע מיטלען (ד. ה. זאַמלען נדבות בייַ יחידים אא״וו). פאַרשטענדלעך, אַז בייַ אַזאַ מצב איז אָלץ געווען פאַרנאָכלעסיקט.

ערשט אין יאָר 1924 איז דערשינען פּילסודסקעס דעקרעט וועגן דורכפירן וואָלן צו די יידישע קהילה־פאָרוואָלטונגען און רבנים. אין די גרעסערע קהילות איז געווייזלט געוואָרן אַ ראָט מיט אַ פאָרוואָלטונג. זיי האָבן געווייזלט נאָר אַ ראָט פון 12 פערזאָן און דער ראָט האָט נאָכדעם געווייזלט אַ פאָרוואָלטונג פון 8 פערזאָן. קיין ראָט־מיטגלידער האָט נישט געקאָנט זיין אַ פאָרוואָלטונגס־מיטגליד. די טעטיקייט פון דער נייער קהילה־פאָרוואָלטונג האָט שוין אָנגענומען אַ גאַנץ אַנדער כאַראָקטער. אירע פונקציעס און די רעכט זענען באַשטאַנען: צונויפשטעלן אַ בודושעט — פאַר אָלע רעליגיעזע הצטרכותן ווי״ב. אויסהאָלטן רבנים, שוחטים, דיינים, נאָמנים, מקוה־מרחץ, בתי מדרשים, עירבון, „תלמוד־תורה" אא״וו, ווי אויך צו שטיצן וווּילטעטיקע און סאָציאָלע אינסטיטוציעס".

(ס. מאָקאָווער, ספר־זיכרון אָסטראָווּמאָז. ד׳ 194)

„באָשטאָ" (שיס־טורעם) — געבויט אין אַ שפּעטערדיקן גאָטישן סטיל

זאב אַראָנאָוויטש

קאטליאַרסקע גאס

יידישער קולטור־צענטער אין פולטוסק

די קאַטליאַרסקע גאַס, וועלכע האָט זיך געוּרפן די שול גאַס, אַנגעהויבן זיך פון אַ עק שטאָט און פאַרענדיקט זיך אין צענטער — האָט קאָנצענטרירט אין זיך כמעט אַלץ פונעם יידישן רעליגיעזן, קולטורעלן און געזעלשאַפטלעכן לעבן אין שטאָט. אַנהייבנדיק פון פאַרשידענע בתי־תפילה, דערציונגס־אַנשטאַלטן, יוגנט־באַוועגונגען אא״וו. כ׳בין זיכער, אַז עס איז נישט געווען קיין איין ייד אין פולטוסק, וועלכער זאָל נישט האָבן געהאַט קיין קאָנטאַקט מיט דער דאָזיקער גאַס. אין דער יוגנט, צי אויף דער עלטער. עס איז געווען בדרך כלל אַ ריין־יידישע גאַס, אָחוץ געציילטע נישט־יידישע הייזער, וואָס האָבן אויסגעזען ווי באַפעסטיקטע אינזעלעך אויף אַ ים, ווו אַ פוס פון אַ ייד האָט נישט געוואָגט אויבערצוטרעטן, (לעצטנס זענען אויך די „אינזעלעך״ אַריינגעפאַלן אין יידישע הענט).

פיל כוחות, מאַטעריעלע און גייסטיקע, האָבן די פול־טוסקער יידן אַריינגעלייגט אין דער דאָזיקער גאַס. פיל פון אונדז און אונדזערע עלטערן האָבן דאָרט פאַרבראַכט זייערע בעסטע יאָרן — די גאַס, ווו איך בין געבוירן און דערצויגן געוואָרן; די גאַס, וועלכע האָט אויבערגעלאָזט פיל זכרונות, וואָס לעבן עד היום אין מיר און באַווּסט מיך זי צו באַשרייבן.

די שול*

דער חשובסטער פלאַץ אויף קאָטליאַרסקע איז געווען די שול. זי האָט זיך ספעציעל נישט אויסגעצייכנט מיט איר אויסערלעכן אויסזען און אפילו נישט מיט איר אינערלעכן. דאָס איז געווען אַ גרויסער בנין, פשוט געבויט, אַן שום באַ־פוצונגען אַדער קונסט־מאַלעריין אין פאַרגלייך מיט שולן אין אַנדערע שטעט. צוליב דעם אפשר האָט זי נישט געהאַט קיין באַזונדערע צוצוגונגס־קראַפט אין די וואָכעדיקע טעג פון אַ גאַנץ יאָר. דערפאַר אין די יום־טובים און ספעציעל אין די ימים נוראים פלעגט דער קהל פון אַלע שיכטן, אַן אויסנאַם, שטראָמען אַהינצו. אַ באַזונדערן רושם האָט איבער־געלאָזט אויף די מתפללים דאָס דאָוונען פון הערשל שוחט (מיין פאָטער ז״ל) מיטן כאָר. איבערהויפט די סליחות און ימים־נוראים תפילות. פראָגמענטן פון מיין פאָטערס חזנישע תפילות (וואָס ער אַליין האָט מחבר געווען) פלעגט די שטאָט נאָכזינגען אַ גאַנץ יאָר.

איך וועל שטענדיק געדענקען מיין פאָטערס אימפאָזאַנטן דאָוונען אין דער ערשטער סליחות־נאַכט, די איבערפולטע גרויסע שול פון יונג און אַלט; דאָס מאַלעריש בילד, ווי אונדזערע מאַמעס פלעגן מיטנעמען פון שול די ברענענדיקע ליכט, וואָס זענען געבליבן נאָכן אָפזאָגן די סליחות, כדי צו באַלייכטן דעם וועג אַהיים, מחמת די שטאָק־פינצטערע נעכט.

דער בית־המדרש

האַרט ביי דער שול איז געשטאַנען דער בית המדרש. אַן אַלטער גרויסער פירקאָנטיקער בנין מיט אַ סך פענצטער אַרום, דורך וועלכע עס פלעגט אַרייַנדרינגען אַ סך זון־ליכט ווי אויך פרישע לופט פון די אַרומיקע פעלדער. ביי דער מערב־וואַנט זענען געשטאַנען צוויי גרויסע אויוונס, וועלכע זענען, אום ווינטער, געווען געהייצט פון ר׳ ישראל יצחק דעם גבאי. זיי זענען אָבער נאָר געווען ביכולת צו באַוואַ־

* זע: „די גרויסע פולטוסקער שול״, מ. סרעברא.

רעמען אַ קליינעם שטח. צוליב דעם איז אין בית המדרש תמיד „אַרומגעאַנגען" אַ קעלט. די פענצטער זענען, אין משך פוןווינטער, געווען באַדעקט מיט אַ דיקער שיכט פון שניי און אייז. די וועגט האָבן „געשוויצט" פון וויל־גאָטש. טראָץ דעם האָט דער ביה״מ געדינט אַלס מקום־מנוחה און גייסטיקער הנאה פאַר אַ גרויסן טייל פון קהל, בעיקר פאַר די אַרעמע שיכטן, פון בעלי־מלאכות, קצבים, בעלי־עגלות אד״ג. צו „מנחה ומעריב", איבערהויפט אין די גרויסע קאַלטע ווינטער־נעכט, פלעגט דער עולם מאָסנווייז קומען אין בית־המדרש. גאַנץ אָפט פלעגט אַראָפקומען אַ מגיד, האַלטן אַ דרשה; זיינע „גוטע ווערטלעך", חידושי תורה און משלים איבער פרשת השבוע, האָבן באַגייסטערט די צוהערער. אָפט־מאָל האָט ער ממש צוגעשמידט זיינע צוהערער צו די פלעצער און מיט אָפענע מיילער האָט מען „געשלונגען" זיין יעדן איינטייטש אָדער קלוגן משל. אַ סך מאָל פלעגן זיינע ווערטלעך אַרויסרופן אַ האַרציקן געלעכטער, ביז מען האָט פאַרגעסן אין אַלע צרות און אויך אין דעם שווערן ווינטער אין דרויסן. שבת נאָך מיטאָג האָט מען זיך צונויפגעזאַמלט אַרום די לאַנגע־טישן און געלערנט. ביי איין טיש איז געווען מיט דער חברה „עין יעקב" — דער צדיק און למדן ר׳ יחיאל מוכר ספרים; ביי אַ צווייטן טיש האָט געלערנט מיט דער „חברה מקרא" — דער באַווסטער תלמיד־חכם ר׳ הענעך מלמד און ביי אַ דריטן טיש האָט מדריך געווען די „חברה מדרש" — ר׳ יעקב אריה מעלניק.

די ישיבה

צענדליקער בחורים, וואָס האָבן געהאַט געענדיקט דעם „חדר" ביי די „עכסטע" מלמדים, האָבן זיך אַרומגעדרייט אין שטאָט און נישט געהאַט וווּ ממשיך צו זיין דאָס לערנען. זייער שטרעבונג איז געווען צו פאָרן ערגעץ אין אַ ישיבה אויסער פולטוסק; אין לאָמזשע צי אין וואַרשע. ווי נאָר עס האָט זיך געגרינדעט אַ ישיבה אין דער אייגענער שטאָט, זענען כמעט אַלע בחורים געגאַנגען דאָרט לערנען. עס זענען אויך אַנגעקומען תלמידים פון די אַרומיקע שטעטלעך, און אפילו פון גאַנץ ווייט. באַזעצט זענען געווען פון זיי די לאַנגע טישן פונעם גרויסן בית־המדרש. דער קול התורה האָט געקלונגען פון פרי ביז שפּעט ביינאַכט. דער ראש ישיבה, ר׳ יצחק העלפאַנד ז״ל, דער גרויסער למדן און בעל־מידות, האָט אַרויסגערופן גרויס כבוד ביי אַלעמען אין שטאָט. מיט דער צייט האָט זיך אויך געשאַפן אַ ספעציעלער קאָמיטעט, וואָס האָט באַדאַרפט זאָרגן פאַרן מצב פון די ישיבה־בחורים.

כדאי צו דערמאָנען, אַז די טעטיקסטע מיטגלידערין פונעם קאָמיטעט איז געווען די שטאָט־ברימטע כלל־טוערין און אשה צדקנית חנה באשע ז״ל, וועלכע מ׳האָט געהאָפן די „מאָמע" פון די ישיבה־בחורים.

די מקווה

נאָענט פון בית המדרש איז געשטאַנען די מקווה — אַן אַלטער בנין מיט פאַרשמירטע פענצטער, וועלכער איז באַשטאַנען פון אייניקע גרויסע און קליינע צימערן. דאָרט זענען געווען אייגנעמויערט גרויסע קעסלען מיט דאַמף, וואָס איז מיט גרויס רעש געלאָפן דורך די רערן, כדי הייס צו מאַכן דאָס וואַסער. דאָס איז געווען דער אינציקער בית־מרחץ פאַר די יידן אין שטאָט, וואָס פלעגט יעדן ערב־שבת זיין איבערגעפולט מיט מענטשן.

זומער פלעגט אַ גרויסער טייל יידן זיך באַדן אויך אין טייך, ווינטער זענען כמעט אַלע געגאַנגען אין מקווה און די ענגשאַפט אין דערפאַר געווען זייער גרויס. אין איינעם פון די צימערן איז געווען די „שוויץ־באַד". בלויז אַ געוויסער טייל איז געווען ביכולת צו פאָרזוכן דעם „גוטן טעם" דערפון; נישט יעדער איז געווען בכוח אויסצוהאַלטן דעם „שוויץ".

אין משך פון אַ סך צייט האָבן די שטאָטישע עסקנים זיך באַמיט אויסצובעסערן דעם באַשטאַנד פון דער מקווה. דער לעצטער בעדער, ר׳ זרח, אַ ייד מיט אַ ביסל מער ענערגיע, האָט מיט דער צייט אַריינגעבראַכט אַ סך חידושים, ווי באַזונדערע צימערלעך מיט וואַננעס, טושן און נאָך אַנדערע באַקוועמלעכקייטן.

דער בנין „חדר יסוד התורה"

אין משך פון אַ סך יאָרן זענען אונדזערע עלטערן געווען שטאַרק באַזאָרגט איבער דעם מצב פון די „חדרים". וווּ מיר האָבן באַקומען אונדזער הויפט־דערציונג. די מלמדים זענען געווען פשוטע ערלעכע יידן; נישט האָבנדיק קיין פרנסה האָבן זיי זיך גענומען צו מלמדות. יעדן חול־המועד, פסח צי סוכות, פלעגן זיי גיין פון איין בעל־הבית צום צווייטן און זיך באַמיט אים איבערצוצייגן, אַז ער דאַרף געבן דאָס יינגל נאָר אין זיין חדר. דאָס צימער פון „חדר", על פי רוב ענג און קליין, האָט געדינט אי צום עסן, אי צום שלאָפן, וווּ לויפט און ליכט זענען דאָרט געווען פון די זעלטענע געסט.

ס׳איז געמאַכט געווארן אַ פרוי׳ו צו קאַנצענטרירן די „חדרים" אין דעם בנין, וווּ ס׳איז געווען די יידישע גימנאַזיע. יעדער מלמד האָט באַקומען אַ באַזונדער צימער פאַר זיין „חדר". גרויסע צימערן זענען דאָס געווען און קיין ליכט האָט דאָרט נישט נישט געפעלט. ליידער האָט עס לאַנג נישט אַנגע־

האַלטן. צוליב פאַרשידענע סיבות זענען די מלמדים זיך פונאַנדערגעגאַנגען יעדערער צוריק צו זיין חדר.

מיט דער צייט איז געווירן געווארן דער געדאַנק צו בויען אַ ספעציעלע געביידע פאַר די „חדרים". אַ ספעציעלער קאַמי־טעט האָט זיך דערמיט פאַרנומען. דער בנין איז געשטעלט געווארן אויפן שטח, וואָס האָט זיך געגרענעצט מיט דער שול. פיל מי און גרויסע געלט־סומעס זענען אַריינגעלייגט געווארן אין דעם דאָזיקן הויז. איך געדענק ווי מיר, קינדער, פלעגן זיך אַרויסנאַרן פון „חדר" מיט כלערליי תירוצים און געלאָפן צום בוי־פלאַץ, געהאַלפן שלעפן ציגל און אַנדערע מאַטער־יאַלן פאַר די מויערערס. וועז די געביידע איז פאַרטיק געווארן האָט זי באַקומען דעם נאָמען: „חדר יסוד התורה".

דער באַקאַנטער עסקן ר׳ פנחס יעקב לעווין איז באַ־שטימט געווארן אַלס אַנפירער פונעם דאָזיקן תורה־אַנשטאַלט. איינער פון די שענסטע צימערן איז גלייך פאַרנומען געווארן דורך דער יידישער קהילה. אין משך פון דער צייט האָבן דאָרט פאַרנומען צימערן פאַרשידענע חברות, וועלכע האָבן איינגעאָרדנט „מנינים" אויף צו דאַוונען אין די שבתים און אויך דאָרט געלערנט אַ פרק משניות אַדער „עין יעקב".

איין צימער האָט פאַרנומען די חברה „לינת הצדק" מיטן „הויכן שלמה" בראש, אַ צווייטן — די קצבים, וועלכע האָבן דאָרט איינגעאָרדנט זייער אַ שיינעם דאַוון־פלאַץ, וואָס איז געווען אינגאַנצן געשלאָסן פאַר פרעמדן קהל.

דערמאָנענדיק די קצבים, קאָן איך נישט פאַרבייגיין און נישט שילדערן דעם „סיום־הספר", וואָס זיי האָבן אַמאָל איינגעאָרדנט און האָבן איבערגעלאָזט אַן אומפאַרגעסלעכן רושם אין שטאָט. דער „סיום" איז פאַרגעקומען אין איינער פון די גרויסעווינטער־נעכט, אין חנה באַשעט הויז. נאָך אין תחילת אָוונט האָט מען אויפגעהאָנגען אויפן באַלקאָן פון יאָקל שניידער, אין סאָמע פראָנט — אַ טראָנספאָרענט, עלעק־טריש באַלויכטן, וועלכער האָט מודיע געווען דעם עולם וועגן „סיום".

אַ גרויסער קהל האָט גלייך ענומען שטראָמען פון אַלע זייטן און באַלאָגערט דאָס הויז. אַלע האָבן ענומען זיך שטופן אַרויף צו דעם צימער, וווּ מען האָט געשריבן די לעצטע שורות. דאָרט האָט מען פאַרקויפט אותיות, און נאָך יעדן אות האָט מען געטיילט לעקעך און בראָנפן און אַ קאָפעליע פון כלי־זמרים האָבן צוגעשפילט פריילעכע מאַרשן און דער עולם האָט געטאַנצט מיט התלהבות.

געענדיקט שרייבן דעם ספר־תורה, האָט מען אים אַראָפ־געטראָגן אונטער אַ חופה אויף דער גאַס, וווּ ס׳האָט זיך פאַר־זאַמלט כמעט די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג פון שטאָט און האָבן אים מקבל פּנים געווען מיט גרויס התלהבות און טענץ. דאָן האָט זיך אַנגעהויבן די הקפה איבער די גאַסן. אונטער די קלאָנגען פון מוזיק און מיט דער באַגלייטונג פון אַ גרויסן עולם מיט ליכט אין די הענט און מיט פייערווערק האָט מען דעם ספר אַרומגעפירט איבער אַ פאָר יידישע גאַסן, ווו די פענצטער פון די הייזער זענען געווען באַלויכטן מיט ליכט.

אַ גאָר באַזונדערן רושם האָבן געמאַכט די רייטער אויף פערד; אין מאַסקעס און מיט שטורקאַצן אין די הענט האָבן זיי אַרומגעריטן איבער דער שטאָט.

אפילו די נישט־יידן זענען געווען שטאַרק איבערַאַשט פון דער דאָזיקער צערעמאָניע. „זשידאָווסקע וועסעלע" (אַ יידישע חתונה) — האָבן זיי דאָס גערופן.

דערנאָך איז מען צוגעקומען צו דער שול, וווּ עס האָט זיך אַנגעהויבן דער צווייטער טייל פון דער צערעמאָניע. זי איז געווען איבערגעפאַקט מיט מענטשן און ממש מיט מסירת־נפש האָט מען זיך דאָרט געמוזט אַריינרייסן. מענער, פרויען און קינדער האָבן באַצעצט אַלע שטענדערס, בענק און טישן. מען האָט „געקלעטערט אויף די גלייכע" וועגן" צו באַקומען אַ שטיקל פלאַץ.

די שול איז געווען באַפוצט מיט קאָלירטע לאָמטערן און אַלע ליכטן האָבן געבלענדט ווי אין אַ יום־טוב — אַ יום־טוב וואָס האָט זיך אַריינגערייסן אין דער וואָכן. דער רב האָט געגעבן אַ רמז מיין טאַטן, און ער האָט אַנגעהויבן צו זינגען מיטן כאָר דעם באַרימטן „שמע ישראל" (אַ געזאַנג וואָס איז צוגעפאַסט צו סיום־הספר־פייערונג), און דער עולם האָט זיך ביסלעכווייז אַנגעהויבן איינצושטילן. מען האָט געלייענט עטלעכע פסוקים פונעם נייעם ספר, און מיט געזאַנג און טענץ אים אַריינגעשטעלט אין ארון הקודש.

וועז דער „סיום" האָט זיך געענדיקט איז שוין געווען נאָך חצות.

די „פועלי אגודת ישראל"

אין איינעם פון די שענסטע לאָקאַלן אין דעם „חדרים"־בנין איז געגרינדעט געווארן די רעליגיעזע אַרגאַניזאַציע „פועלי אגודת ישראל", וואָס דער שרייבער פון די שורות איז געווען איינער פון אירע גרונטלייגערס. זי האָט קאָנצענ־טרירט אַרום זיך אייניקע צענדליק יונגע רעליגיעזע אַרבעטער, וועלכע האָבן געפירט אַ קולטורעלע און סאָציאַלע טעטיקייט אין משך פון אַלע יאָרן.

כדאי צו דערמאָנען די אימפּאָזאַנטע סדר־נעכט, וואָס זיי האָבן איינגעאָרדנט יעדעס יאָר אין דעם לאָקאַל פאַר די יידישע זעלנער וואָס האָבן געדינט אין דעם שטאָטישן מיליטער.

דאס געהער שטיבל

אויפן דריטן פּלאַץ פון די בתי־תפילה אין שטאָט — נאָכן בית־המדרש — איז געשטאַנען דאָס געהער שטיבל, וואָס האָט געהאַט צוויי אַריינגאַנגען — איינער פון דער סענאַטאָרסקע און דער צווייטער פון דער שול־גאָס.

אין דעם שטיבל האָבן געדאַוונט ביי עטלעכע הונדערט מתפללים, צווישן זיי — די גרעסטע נגידים און עסקנים פון שטאָט. דאָס שטיבל האָט פאָרנומען דריי צימערן, וווּ ס׳זענען תמיד געזעסן און געלערנט בחורים וווי אויך עלטערע מענטשן ביי לאַנגע גרויסע טישן, יעדער געהער חסיד האָט געשטרעבט, אַז זיין זון זאָל זיין צווישן די לומדים (געהער חסידות האָט פון תמיד אַן געלייגט דעם טראַפּ אויף למדנות). דערפאַר זענען די טישן תמיד באַזעצט געווען מיט בחורים, וועלכע האָבן יומם ולילה עוסק געווען אין תורה.

פלוצעם האָבן אַנגעהויבן צו בלאָזן „נייע ווינטן" פון פראָגרעס און פאָרשריט און פאַרכאַפּט די מוחות און די רעיונות פון די „געהער" בחורים. קודם האָט מען זיך געמומען משנה זיין די אויסערלעכע צורה ד״ה אָפּגעשוירן בּאָרד און פיאות, אָנגעטאָן ווייסע געקראָכמאָלעטע קעלנערלעך, האָלבע שיך מיט שנוראָוואָדלעס — זאָכן וואָס פאַר אַ חסידישן בחור זענען זיי געווען שטרענג פאַרבאָטן און געווען אַ סימן, אַז מ׳איז „קאָליע" געווארן און אַראָפּגעוואָרפן פון זיך דעם עול פון יידישקייט. די חסידים האָבן באַשלאָסן צו באַזייטיקן די „אפיקורסים" פון שטיבל.

אין אַ שיינעם פרימאָרגן האָט מען עטלעכע צענדליק בחורים אַרויסגעטריבן פון שטיבל מיט כוח. די דאָזיקע אַרויס־געטריבענע חסידיש־„פאַרזינדיקטע" בחורים זענען דערנאָך געווען דער רוקן־ביין און עיקר־יסוד פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע אין פולטוסק.

שפּעטער האָט דאָס אָרט פון געהער שטיבל, וואָס איז אַוועק אין אַנדער פלאַץ פאַרנומען די „בית־יעקב" שול.

נאָר אייניקע חסידים־שטיבלער זענען געווען אין דער דאָזיקער גאָס, ווי דאָס אָטוואָצקער שטיבל מיט עטלעכע מניינים מתפללים, צווישן וועלכע עס זענען געווען די באַווסטע נגידים פון שטאָט, ר׳ מענדל מינץ און ר׳ אברהם קאַמינסקי; דאָס סאָקאָלאָווער שטיבל, וווּ עס האָט זיך געפונען דער באַרימטער „חדר" פונעם קליינעם יאַנקעלע; דאָס טריסקער שטיבל און דאָס שטיבל פון די בראָצלאָווער חסידים.

די יידישע גימנאַזיע

אויף קאָטליאָרסקע גאָס איז געשטאַנען איינע פון די שענסטע געבויידע פון דער שטאָט, וועמענס אייגנטימער ס׳איז געווען ר׳ בצלאל נחמנס, איינער פון די חשובסטע בעלי־בתים אין פולטוסק. ס׳איז געווען אַ דריי־שטאָקיק הויז, געבויט אין מאָדערנעם סטיל. אויפן הויף איז געווען אַ פלומפּ מיט אַ ברונעם, מיט אַן אינעווייניקסטע קאַנאַליזאַציע וואָס איז געווען אַן אויסנאַם־זאַך אין שטאָט. די צימערן זענען געווען מער צוגעפּאַסט פאַר אַן אַנשטאַלט וווי צום וווינען. דערפאַר איז דאָס הויז כמעט שטענדיק געווען באַזעצט פון אינסטי־טוציעס, שולעס, חדרים, אד״ג. די יידישע גימנאַזיע האָט אין דעם הויז עקזיסטירט נישט מער וווי עטלעכע יאָר.

די גמ״ח קאַסע, „מזרחי", „שומר הדתי" און די „יבנה" שולע

קעגנאיבער דעם דאָזיקן בנין האָט זיך געפונען די יידישע גמילת־חסד־קאַסע, וועלכע איז געווען טעטיק אין משך פון אַ סך יאָרן. איינער פון אירע הויפט־גרינדער און אַקטיוי־סטע טוער איז געווען ר׳ משה שפּערלינג.

די שול־גאָס ווי געזאָגט, איז געווען אַ ריין־יידישער צענטער, אַ חוץ עטלעכע נישט־יידישע הייזער, וואָס האָבן געמאַכט דעם איינדרוק פון אַפּגעשלאָסענע פעסטונגען, וווּ אַ ייד האָט נישט געהאָט קיין דריסת רגל. איינער פון די הייזער איז געווען דער באַווסטער שיינער האָטעל־רעסטאָראַן פון לעוואָנדאָווסקי מיט זיינע זין.

במשך פון אַלע יאָרן האָט דער האָטעל געדינט אַלס אַ פאַרווייַלונגס־פלאַץ פאַר פריצים און הויכע באַאַמטע, וועלכע האָבן דאָרט איינגעאָרדנט פון צייט צו צייט פאַרשידענע בעלער. דער הויף און דער שיינער גאָרטן אָרום איז תמיד געווען אָפּגעשלאָסן פאַר אַ פרעמדן, בפרט פאַר אַ ייד, אָבער אין די לעצטע יאָרן, איז די גאַנצע געביידע מיטן חצר און דעם שיינעם גאָרטן איבערגעגאַנגען אין יידישע הענט און אין איינעם פון אירע שיינע לאָקאַלן האָט זיך געפונען די „מזרחי"־אַרגאַניזאַציע, ווי אויך דער „השומר־הדתי", און די „יבנה"־שולע.

אין אַ קעגנאיבערדיקן הויז האָט געפירט איר טעטיקייט איינע פון די גרעסטע פאַרטייען אין שטאָט — די לינקע „פועלי־ציון".

„הכנסת אורחים"

בדרך כלל איז פולטוסק געווען „באַשאַנקען" כמעט מיט די אַלע אינסטיטוציעס, וועלכע האָבן עקזיסטירט אויך אין אַלע אַנדערע יידישע שטעט, אָחוץ איין אַנשטאַלט, וואָס האָט געפעלט אין שטאָט, די „הכנסת אורחים".

כמעט אַלע יאָרן האָבן די אַרעמע לייט, וואָס פלעגן

קומען אין שטאָט צו קלייבן נדבות נישט געהאָט קיין אַנדער פּלאַץ ווו איבערצונעכטיקן ווי אין „גערער שטיבל" אויף די בענק און טישן, אַדער אין בית המדרש. אַזאַ מצב האָט געמאַכט זייער אַ שוועריקייט אויף די מתפּללים. מיט דער איניציאַטיוו פון ר׳ משה יאָקל שטיינבערג, איז אויפגעשטעלט געוואָרן אין די לעצטע יאָרן אויפן שול פּלאַץ אַ קליינער בנין פּאַר דעם צוועק. אגב: אויפן זעלבן פּלאַץ איז אויך אויפגעבויט געוואָרן אַ שעכט־הייזל פּאַר עופות.

דאָס איז אַ קורצער און אַלגעמיינער איבערבליק איבער דער שול־גאַס (קאַטליאַרסקא), וועלכע האָט מיט זיך פּאַרגעשטעלט אַ רעליגיעזן קולטורעלן און געזעלשאַפטלעכן צענטער פונעם יידישן פולטוסק.

בתי ספר — שולן

שרה פּראַסט

די יידישע „פּאַווישעכנע" שול

צוליבן קליינעם פּלאַץ, איז אין יאָר 1934 איבערגעאָנגען די יידישע פּאַווישעכנע שול פון חנה מעלניקס הויז אין דער קאַטליאַרסקער גאַס אויף אַ נייעם אָרט — אויף די פּאָגורקעס. די שול איז געווען צעטיילט אויף 2 טיילן. איינער פון זיי האָט זיך געפונען אין מאַרק ביי ראָזאַנאָווסקין, לעבן דער אַלעיאַרנע (ד. ה. דער קלענערער טייל).

די פּאָגורקעס האָבן זיך אָנגעהויבן פון תחילת וואָרשעווער גאַס. דאָס איז געווען אַ ברוקירטער באָרג, וועלכער האָט זיך צעציגן ביז צו דער שול. דער וועג צו דער שול איז געווען זייער נישט קיין גוטער. וויינטער־צייט, ווען דער שניי איז צעגאַנגען איז ממש געווען אַ סכנה אַרויפקלעטערן אויפן באָרג. נישט איינמאָל האָבן זיך די שילערס אויסגעגליטשט און זיך „גוט" צעקלאַפּט. אָבער טראָץ די אַלע אומבאַקוועמלעכקייטן, איז דאָס הויז אַליין געווען זייער גרויס און באַקוועם און געהאָט אַלץ וואָס אַ שול דאַרף האָבן.

אין דער שול האָבן געלערנט ביי 900 יידישע קינדער, אין 2 שיכטן: פּאַר מיטאָג און נאָך מיטאָג. די לערערס זענען געווען געמישטע, פּוילישע און יידישע, מיט דעם הויפּט־קיעראָוויניק (אָנפירער) זיבלעווסקי, אַ קריסט, וועלכער איז געווען זייער אַ שטרענגער. דערביבער האָבן אַלע לערער ביי אים געוואָלט נושא־חן זיין. מהאי טעמא זענען טאָקע פּאַר־

* זע: בית־יעקב־שול, „אגודת־ישראל", י. גרינשפּאַן: „יבנה־שול", דב בעריש לאנדאָ.

גענומען פּאַרשידענע רייבונגען צווישן די לערער און לערער־קעס, וואָס פלעגט גורם זיין דערצו, אַז טיילמאָל האָט עמעצער פון זיי געמוזט פּאַרלאָזן זיין פּאָסטן און איבערגיין אין אַן אַנדער דערבייַ־ק שטעטל.

די לערערקעס פון דער פּאַווישעכנע: רויזען, ראָזשאַ, הודעס, פּיעקאַרזש, פרינץ, טאַרע, מאַלעצקאַ (אַן אַלטע אומפּאַהיירעטע פּרוי מיט ברילן, וועלכע האָט איר פּרייַ צייַט פּאַרבראַכט אין קלויסטער), גאָלדשטיין, פּילאָאַ. די לערער: רובינשטיין, שטערן, בּאַראָוויע (דער מוזיק־לערער, וואָס האָט געשלאָגן מיט דעם סמיטשעק איבערן קאָפּ), גאָרדזיעי, דער לערער פון מאַטעמאַטיק, פּאַר וועמען אַלע קינדער האָבן געציטערט און נישט איינמאָל באַקומען אַ „גוטן" קלאַפּ פון זייַנע ברייַטע הענט; ער איז געווען אַ קראַנקער און זייער נערוועז.

די שול האָט געהאַט 2 אַריינגענג. די שילער זענען תמיד געגאַנגען דורך דעם אונטערשטן אַריינגאַנג. פון דער רעכטער זייט טויער, איז געווען אַ לאַנגער קאָרידאָר מיט צוויי קלאַסן, אַ קאַנצעלאַריע פּאַר די לערער און אַ קאַבינעט פּאַר דעם קיעראָווניק; אין דער קאַנצעלאַריע איז געשטאַנען אַן אָקוואַריום מיט פישלעך און פּאַרשידענע כלים פּאַר פיזיק, וועלכע האָבן געדינט אויף מסביר צו זיין די לימודים פּאַר די קינדער.

אויף דער לינקער זייט האָבן זיך געפונען 2 קאָרידאָרן,

וועלכע האָבן געפירט אין 8 זאָלן. אין יעדן קלאַס האָבן געלערנט פון 45 ביז 56 קינדער. פון דער 5טער קלאַס האָט מען די ייִנגלעך אַוועקגעשיקט אין דער פּוילישער מענערישער פאַוושעכנע. זיי האָבן דאָרט זייער געליטן פון דעם אַנטי־סעמיטיזם און דאָס האָט, וואַרשיינלעך, געבראַנגט דערצו, וואָס די ייִנגלעך האָבן פאַרלאָזט די שול און זיך אַנגעהויבן צו לערנען אַ פאַך. צוליב דעם טאָקע האָבן זייער ווייניק ייִנגלעך אין פּוילטוסק געענדיקט די פאַוושעכנע.

די שול האָט געהאַט אַן אייגענעם קלוב, אַ געוועלבל פאַר שרייב־געזעלשאַפט, אַנגעפירט דערמיט האָט אַ לערער, וועלכער איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר די אַלע מאַטעריאַלן. דאָס געוועלבל (סקליעפיק) איז געווען אפֿן 2 מאָל אין טאָג. פאַרקויפט האָבן שילערס פון די העכערע קלאַסן. דער קלוב איז באַשטאַנען פון אַ שיינעם זאַל, ווו די תלמידים האָבן אין די ווינטער־טעג געקאָנט מאַכן זייערע לעקציעס און אויך פאַרברענגען אין פאַרשידענע שפּילעריייַן. די ביבליאָטעק איז געווען טעטיק אום פרייטיק נאָך די לעק־ציעס און זונטאָג — אום ווינטער, אין די קליינע טעג. די טאָג־אַרדענונג אין דער שולע האָט זיך אַנגעהויבן מיט 10 מינוט גימנאַסטיק פאַרן לערנען און דאָן 3 שעה לימודים. 11 אַזייגער, בייַ דער גרויסער הפסקה, האָבן די קינדער געגעסן זייער פרישטיק און געשפּילט זיך אויף דעם גרויסן ספאָרט־פּלאָץ. ווינטער האָבן די אַרעמע קינדער, אין דער צייט פון דער גרויסער הפסקה, באַקומען ברויט מיט קאָוואָ. דאָס האָט געהייסן „פאַמאָץ־זימאָווא״ (ווינטער־הילף), וואָס איז געווען אייניגעאָרדנט דורך אַ פּרויען־קאָמיטעט, מיט וועלכן עס האָבן פאַרוואָלטעט: דענטיסטין, ארווויציין, דענט׳ בעלאָ און די פּרויען בראָניאַ דראָנזשאָק, טשערנאָוואָסקאָ און אַנדערע.

אויך האָט די שול געהאַט אַ ספּעציעלן זאַל פאַר איבונגען (גימנאַסטיק) מיט פאַרשידענע אייניריכטונגען. באַנוצט האָט מען זיך מיט אים נאָר ווינטער אין די גרויסע קעלטן. דער זאַל האָט אויך געדינט פאַר אָקאַדעמיעס, וועלכע מ׳האָט אייג־געאָרדנט לכבוד די מלוכהשע יום־טובים ווי: 3טער מאַי, טאָג פון דער פּוילישער באָפרייִונג (11טן ליסטאָפּאַד), געבוירן־טעג פון די הויפּטן פון פּוילישער רעפובליק א״א.

קינדער פון דער יידישער „פאַוושעכנע״ האָבן אַנטייל געמומען אין די דעפילאַדעס און מאַרשן, וואָס פלעגן פאַר־קומען אין די פייערונגס־טעג. די מיידלעך פון די עלטערע קלאַסן האָבן זיך צונויפגעזאַמלט אויפן שול־הויף אין גראַנאַט־פּליסירטע ספּודניצעס, גראַנאַט־בלומען מיט אַ וויסן „מאַרי־נאַרסקן״ קראָגן, וואָס איז געווען אַרומגענייט מיט אַ בלויער טאַשמע. זיי האָבן אַריינמאַרשירט אין דער גרויסער שול, ווו הערשל שוחט אַדער מיין פאַטער, אהרן שמש, האָט אַפּ־געריכט פאַר זיי אַ ספּעציעלע תפילה און דאַן האָבן זיי זיך באַהאַפטן צו די גרויס דורכמאַרשירנדיקע שורות אויף דרימער מאַי גאָס.

די שול האָט אויך אַנטייל געמומען אין די ספּאָרט־יום־טובים (שוויענטאַ ספּאָרטאָווע), ווי אויך אין אַ סך אַנדערע פייערונגען, וואָס זענען אייניגעאָרדנט געוואָרן אין דער שטאָט.

אַ געוויסע צייט איז געווען איינגעפירט דער יום־טוב פון קינד (שוויענטאַ דזיעצקאַ). די קינדער פלעגן זייער שיין פאַרברענגען אין וואַלד און באַקומען מתנות (די לעצטע צייט איז דאָס אפֿגעשאַפֿן געוואָרן). מ׳האָט אויך געפייערט דעם „טאָג פון דער מוטער״. יעדער האָט זיך באַמיט צו ברענגען דער מוטער אַ בוקעט בלומען, וואָס איז אין יענער צייט נישט לייכט געווען צו באַקומען. יינגלעך פלעגן אין דעם טאָג צעהאַקן אַ ביסל האָלץ אַדער אַנפילן דאָס פעסל מיט פריש וואַסער.

יעדער קלאַס האָט זיך געהאַט זיין פרעזעס און פאַר־שידענע קאָמיסיעס ווי אויך אַן עסטעטישע קאָמיסיע, וועלכע איז געווען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דעם סאַניטאַרן צושטאַנד און ריינקייט אין קלאַס. ס׳איז אויך געווען אַ קאַסע, ווו די קינדער פון קלאַס האָבן געזאַמלט אַ גאַנצן יאָר געלט, כדי צו האָבן די מעגלעכקייט צו קויפן אַ מתנה דער דערציערין אַדער דעם קיעראָווניק צום סוף פונעם שול־יאָר.

דריי מאָל אין יאָר פלעגן פאַרקומען עלטערן פאַראַמלונגען („ווייוואַדזווקעס״), אויף וועלכער די לערער האָבן איבער־געגעבן וועגן די דערגרייכונגען אַדער הינטערשטעליקייט אין לערנען פון די שילער.

אַ גרויסן איינפלוס אין דער שול האָט געהאַט דער רב און די יידישע גמינע. אין די פרייטיק־טעג ווינטער־צייט, ווען דער רב האָט מורא געהאַט, אַז די קינדער, וועלכע לערנען אין דער 2טער שיכט, ד״ה נאָך מיטאָג, וועלן מחלל שבת זיין, האָט ער געפועלט ביים „קיערָאָווניק״, אַז די לימודים פון די קלענערע קלאַסן זאָלן פאַרקומען זונטיק אַנשטאָט פרייטיק.

די שול האָט אויך אַנטייל געמומען אין אויסקויפן פאַר־שידענע אָקציעס פאַר אויפבוי פון שולן, ווינטער־הילף אד״ג. דער הילפס־קאָמיטעט פאַר אַרעמע קינדער פלעגט אַרויס־גיין עטלעכע מאָל אין יאָר מיט אַ בלימל אין גאַס. די יידישע קינדער האָבן אויך גענאַסן פון פריוויליגיעס אין קינאָ און טעאַטער, וואָס איז זיי ספּעציעל צוגעטיילט געוואָרן. זיי האָבן אויך געמאַכט אויספלוגן אין פאַרשידענע שטעט און שטעטלעך סוף שול־יאָר, ווען זיי האָבן געענדיקט זייערע לימודים.

בית ספר עממי, כתה א' עם המורה גרוסברד (במרכז התמונה)
בין היושבים על הארץ, השני משמאל: חיים אהרנוביץ
פאלקס־שול 1טע קלאס מיט דער לערערין גראסבארד (אין צענטער)
צווישן די זיצנדיקע אויף דער ערד, 2טער פון לינקס: חיים אהראנאוויטש

די „פאוושעכנא" מיטן לערער שטרצקי אין דער מיט

כיתה בבית ספר עממי עם המורה רוזשא הודעס
אַ קלאַס אין דער „פּאַוושעכנאַ" מיט דער לערערין רוזשא הודעס

בית ספר עממי עם המנהל גוטמן

בית־ספר עממי — פאלקס־שול מיט די לערערינס רוזשא הודעס און גראסבארד

בית ספר עממי, עם המורה טורנר במרכז התמונה (1924)

בית־ספר עממי — שבתובקה, פולטוסק, 1937

פאלקס־שול

כיתה בבית־ספר — אַ שול־קלאַס

„פֿאַוושעכנאַ", מיט דער לערערין פֿאַלקוווגאַ (1931)

די ייִדישע גימנאזיע

אינעם מאַדערנעם יידישן לעבן פון פּולטוסק, אין אַנהויב פון 20סטן יאָרהונדערט, איז די גרינדונג פון דער יידישער גימנאַזיע געווען איינע פון די וויכטיקסטע קולטור־געשעענישן אין שטאָט.

עס איז געווען אין די יאָרן 1915—1916, אין סאַמען ברען פון דער ערשטער וועלט־מלחמה. די דייטשן האָבן אייגנטומען פולטוסק באַלד נאָכן מלחמה אויסברוך, זומער 1914. די יידן האָבן פרייער אָפּגעעטעמט נאָך די רדיפות און פאָגראָמען פון דער צאַריסער מאַכט און פון דער פוילישער באַפעלקערונג. די אַריינמאַרשירנדיקע דייטשישע אַרמיי איז געווען ממש אַ דערלייזונג פאַר דער יידישער באַפעלקערונג. דעמאָלט, אין קעגנזאַץ צום יאָר 1939, האָבן די יידן פון אַ גאַנץ יאָר געפונען אַ געמיינזאַמע שפּראַך מיט די דייטשן. אַ קליניקייט: יעדער ייד האָט זיך געקענט פאַרשטענדיקן מיט די דייטשישע זעלנער און אָפיצירן — ער האָט גערעדט „דייטש" — ער האָט זיך מיט זיי אויסגעטענעט, און געהאַנדלט מיט זיי. זיי האָבן נישט געראַבעוועט ווי די רוסן, נאָר פאַרקערט, די דייטשן האָבן נישט צוגענומען קיין סחורה אָן געלט, געווען אַנשטענדיק, ערלעך, זויבער, געשפּילט זיך מיט קינדער, געטיילט ברויט, שאָקאָלאַד און סיגאַרעטן.

— — — — — — — — — — — — — — — —

ביז דער ערשטער וועלט־מלחמה איז די רוסיש־דייטישע גרענעץ געווען הינטער מלאָווע, אַרום 60 קילאָמעטער פון פולטוסק. אין אַנהויב פונעם קריג זענען די רוסן אַריינ־געדרונגען קיין מזרח־פרייסן און אָפּגעהאַלטן נצחונות איבער די דייטשן, אָבער באַלד האָט זיך אַ יסגעווייזן, אַז דאָס איז נאָר געווען אַ מיליטעריישער מאַנעוור פונעם שונא אַריינ־שלעפן די רוסן אין מיטן פון דער דייטשישער טעריטאָריע. דאָרט זענען זיי אַרומגערינגלט געוואָרן און געכאַפט די אמתע קלעפּ. עס זענען געווען באַקאַנט די גרויסע שלאַכטן אין מזרח־פרייסן לענג־אויס דער גרענעץ נישט וווייט פון פולטוסק.

דאָס אָפּטרעטן פונעם רוסישן מיליטער איז פאַרגעקומען אין גרויסער בהלה דורך פולטוסק, וואָס איז געווען זייט יאָר־הונדערטער אַ באַקאַנטער סטראַטעגישער קניפּן — פונקט, מיט זיינע נאַטירלעכע גרענעצן, ווי דער טייך נאַרעוו, וואָס האָט פאַרבונדן מיטן טייך בוג און מיט דער ווייסל. אָבער די דאָזיקע גינסטיקע געאָגראַפּישע לאָגע האָבן די רוסן נישט אויסגענוצט כדי אָפּצושטעלן דעם פאַרויסמאַרש פונעם שונא אין דער ריכטונג צו דער פעסטונג מאָדלין און וואַרשע.

אגב, דעמאָלט ביי פולטוסק איז אַנטדעקט געוואָרן אַ מערקווירדיקער פאַקט, וואָס האָט באַווּיזן די גרויסע קאָרופּציע, וואָס האָט געהערשט אינעם צאַרישן רוסלאַנד.

אויף אַלע רוסישע מיליטערישע פלענער און מאַפּעס, איז געווען אָנגעצייכנט אַז אויפן נאָרעוו לעבן פולטוסק געפינט זיך, אַ חוץ די עקזיסטירנדיקע בריקן, נאָך איין גרויסע בריק אין דער ריכטונג פון ווישקאָוו. אין דער ווירקלעכקייט אָבער איז קיין בריק נישט געווען און דאָס אָפּטרעטנדיקע רוסישע מיליטער האָט זיך אין דעם אָרט געמוזט אָפּשטעלן, נישט האָבנדיק קיין דורכגאַנג איבערן טייך. נאָך אינטערעסאַנטער איז, אַז די רוסישע „דומע" (פּאַרלאַמענט), האָט יעדן יאָר באַשטעטיקט אינעם מלוכהשן בודזשעט אַ סומע אויף צו רעפּערירן די בריק און פאָר די בריק־היטערס, שוין אָפּגערעדט וועגן די שוועכע הונדערטער טויזנטער רובלס, וועלכע זענען נאָך פריער אַסיגנירט געוואָרן כדי זי אויפצושטעלן.

מעגלעך, אַז דאָס פעלן פון דער דאָזיקער בריק און פון אַן אייזנבאַן־ליניע ביז נאַשעלסק און ווישקאָוו האָט גורם געווען אַז פולטוסק איז געלעגן פאַרוואָרפן אין אַ זייט, געווען שטאַרק אָפּגעשטאַנען און אין משך פון דורות פאַרהעלטנמעסיק ווייניק זיך אַנטוויקלט.

אין אַנדערע שטעט האָט שוין פון לאַנג אַריינגעדרונגען די השכלה־באַוועגונג, די פאַליטישע רייפקייט אין עס האָט זיך אַנטוויקלט אַ פרוכטבאַרע געזעלשאַפטלעכע טעטיקייט. אין פולטוסק האָבן נישט אויפגעהערט די מחלוקות צווישן די רביישע „שטיבלעך", צווישן די דאָוונערס פון בית־מדרש און די דאָוונערס פון דער שול און עס האָבן געווען טיפּ

אָפּגעשטאַנעקייט און „מסירות" (די פּרשה מיטן „קאָזשאָנעם" רב בעהאָם). דאָס ביסל וועלטלעכע בילדונג האָט מען געקראָגן אין די אָפּיציעלע רוסישע מלוכה־פאַלקס־שולן, ביי די לערערס קאָפּעלאָוויטש און גוטמאַן און ביי געציילטע פּריוואָטע לערערס ווי די ברידער חיים און איטשע יורקאָוויטש.

האָרט פּאָרן מלחמה־אויסברוך אין יאָר 1914 איז אָנט־שטאָנען אין פּולטוסק אַ „חדר מתוקן" („חדר מסוכן" ווי עס האָבן אים אָנגערופן די גאָר פרומע). דער שרייבער פון די שורות איז געגאָנגען אין דעם דאָזיקן חדר. דער „לערער" איז געווען הער גלאָוואַטש. דער טיטל „לערער" אַנשטאָט „רבי", איז געווען אַ גרויסער חידוש פונקט אַזוי ווי עס איז געווען אַ נייעס וואָס מען איז דאָרט געוואָרן ביי קליינע טישע־לעך און נישט ביי אין גרויסן טיש ווי אין אַלע אָנדערע חדרים. גלאָוואַטש, געדענק איך, האָט געהאָט אַ געהילף, און האָט אויך געוועקט ביי מיר גרויס אָנזען דערמיט וואָס ער איז געווען דער מחבר פון אַ ביכעלע אָפּאָריזמען און גלייכוואַרטלעך אין יידיש און איז דורך דעם אין מיינע פּאָ־טאָזיע אויסגעוואָקסן צו אַ גרויס פערזענלעכקייט.

ליידער אָבער האָט זיך גלאָוואַטש פון זיין מלמדות נישט געקענט לאָנג אויפהאַלטן אין פּולטוסק און איינע פון די סיבות פון דער ליקווידאַציע פון זיין חדר איז, ווייזט אויס, געווען די גרינדונג פון דער יידישער גימנאַזיע, וועלכע האָט אים צוגענומען די קינדער, ווייל אויב שוין נישט לערנען אין אַ געווײַנלעכן חדר , טאָ זאָל שוין טאָקע זיין אין אַן „אמתער" גימנאַזיע.

מיטן שטאָם פון מלחמה־פּליטים פון די מזרח געביטן האָט זיך באָוויזן אין פּולטוסק אין יאָר 1915 אַ טונקל־ברוינער יונגערמאַן מיט פייערדיקע שוואַרצע אויגן, אין די פערציקער יאָרן, גלאַט ראָזירט, מיט אַ פליכטוואַטן קאָפּ און אַ פאַריסן נעזל, אַ קאַלמיקישער טיפּ, דאָך מיט פיינע מאָניערן, שטענדיק אָנגעטון אין אַ שוואַרצן אָנצוג מיט געשטרייפּטע טוויזן. געריידט האָט ער אַ זאָפּטיקן יידיש און געהאָט אַ דיפּלאָם פון אַ שווייצאַרישן אוניווערסיטעט אויף אייראָפּעישע שפּראַכן, בעיקר דייטש און פראַנצויזיש.

געהייסן האָט ער אברהם ליפּמאַן און האָט נושא־חן געווען מיט זיין עמך־טאָן און פאַלקסטימלעכן יידיש און

אברהם ליפּמאַן
גרינדער און דירעקטאָר פון דער יידישער גימנאַזיע אין פולטוסק. מיסד ומנהל הגימנסיה היהודית בפולטוסק.

האָט באַלד געפונען אַ געמיינזאַמע שפּראַך מיט אַלע שיכטן פון דער יידישער באָפעלקערונג אין פולטוסק.

פּאַראַלעל מיט די צוגרייטונגען צו גרינדן אַ יידישע גימנאַזיע, האָט ליפּמאַן געגעבן אַ שורה רעפעראַטן אויף יידיש וועגן שפּינאָזען און געטען, ראַמען ראַלאַן, טאָלסטוי און דאָסטאָיעווסקי און וועגן שפּענגלערס פילאָזאָפּיע פון אונטערגאַנג. ער האָט געברענגט קיין פולטוסק אַ נייעם גייסט פון מערב־אייראָפּעישער קולטור, וואָס איז ביז איצט געווען אומבאַקאַנט אין די ברייטע קרייזן פון פולטוסק. און האָט אַ דאַנק דעם צונויפגעזאַמלט אַרום זיך אַ קרייז פון מענטשן, וועלכע זענען געווען גרייט אים צו העלפן אין דער גרינדונג פון דער יידישער גימנאַזיע.

ער איז געווען אַ מייסטער פון וואָרט און פון איבער־צייגונג, אַ רעדנער מיט אַן אָנגענעמער דיקציע און אַ מיט־באַגליטנדיקער זשעסטיקולאַציע. זיין רעפּערטואַר איז געווען פיין געבויט, גוט־פּאַרשטענדלעך, נישט איבערגעלאָדן, און האָט באַרייכערט דעם אָלגעמיינעם וויסן פון די צוהערערס.

אַ דאַנק די רעפעראַטן איז ליפּמאַנען געווען זייער לייכט איבערצוגיין צו פאַרווירקלעכן זיין אידעע וועגן אַ יידישער קאָעדוקאַציע־גימנאַזיע פאַר יינגלעך און מיידלעך מיט דייטש אַלס אונטעריכטס שפּראַך. ווי געזאָגט איז דאָס געווען אין די יאָרן 15—1916 און די גימנאַזיע האָט געדאַרפט זיין אונטער דער קאָנטראָל און אויפזיכט פון דייטשן שול־אינספּעקטאָר, וועלכער האָט זיך באַצויגן מיט גרויס סימפּאַטיע צו אַ שול־אָנטשטאָלט.

ער האָט פאַראינטערעסירט מיט דעם געדאַנק אַ גאָנצע רייע בעלי־בתים פון שטאָט ווי: ישעיהו קופּערמינץ, הירש זילבערמאַן („יעזשאַרעק"), אברהמל רוזשא, מענדל גאָלד־שטיין, אפרים צעלניק, יאָנקל יאָבלאָנקא (סעקרעטאַר), שמואל ישמח, אברהם ראָזענבערג און נאָך אייניקע, וועלכע האָבן געבילדעט דעם עלטערן־קאָמיטעט, וואָס האָט געדאַרפט זאָרגן פאַר דער פינאַנציעלער זייט פון דער גימנאַזיע. עס איז מיר נישט באַקאַנט וויפל די דייטשע שול־מאַכט האָט דעמאָלט געגעבן אויף דער יידישער גימנאַזיע, אָבער זי האָט געגעבן נישט ווינציק, ווייל ליפּמאַן איז געווען פּעיק צו ציען געלט פון די דייטשע מאַכט אַרגאַנען.

מען דאַרף אונטערשטרייכן אָז אַ דאַנק די לערערס איז אונדז געלונגען, יידישע קינדער פון פולטוסק, וואָס דאָס רוב פון זיי האָט קיינמאָל אין לעבן נישט געהערט קיין ריכטיק דייטש וואָרט — צו לערנען זיך פון דייטשע שול־ביכער כמעט לויטן קורס פון דייטשע שולן. דער שרייבער פון די שורות, פונקט אָזוי ווי די אַנדערע שילער, האָט נאָך אַ קנאַפּ יאָר

לערנען די דאָזיקע שפּראַך אין דער גימנאַזיע דעקלאַמירט אויף אויסנווייניק — אויף די גימנאַזיע אויפטרעטונגען — די באַלאַדן פון שילער.

ליידער האָט זיך נישט די גאַנצע באַפעלקערונג באַצויגן מיט סימפּאַטיע און התלהבות צו ליפּמאַנען און צו זיין גימנאַזיע. בפרט, סיי ער, סיי זיין גימנאַזיע זענען געווען שטאַרק באַקעמפט דורך פּאַנאַטיקער און צוריקגעשטאַנענע, בשעת איר גרינדונג און נאָך דעם ווי זי האָט אָנגענומען די פּאַרמען פון אַ ארגאַניזירטן בילדונגס־אַנשטאַלט מיט אַ צענדליק לערער און מיט קנאַפּע צווייַ הונדערט שילער.

מען דאַרף געדענקען, אַז פאַר ליפּמאַנען איז אין פולטוסק נישט געווען קיין יידישע אַדער העברעישע שול אינעם אַנגענומען זין פון וואַרט און ס׳רוב צוקונפטיקע שילער פון דער גימנאַזיע האָט דעמאָלט געלערנט ביי פּריוואַטע לערער און ביי „אוטשניעס פון די קלאַסן״, אַזוי, אַז דער גימנאַזיע קאַנדידאַט איז געקומען צו ליפּמאַנען אַן קיין שום שול־צייַגעניש, און אָפּטמאָל געווען אַוואַנסירט אין אַ טייל קעגנ־שטאַנדן מיט אַ קלאַס אַדער צוויי העכער, דאָקעגן אין אַנדערע געווען הינטערשטעליק. אַזוי, אַז ליפּמאַן מיט זיינע לערער האָבן אַליין געמוזט פעסטשטעלן די קלאַס־אָנגעהעריקייט פון שילער, כדי בכלל צדדים זאָלן שפּעטער נישט האָבן קיין צרות. נישט איינמאָל האָט ליפּמאַן געמוזט נעמען אין אַכט דעם פאַרלאַנג פון אַ טאַטן אַריינצונעמען „זיין קינד״ אין אַ העכערער קלאַס, אונטער דער דראָונג, אַז ער וועט דאָס קינד שיקן אין דער פּוילישער גימנאַזיע — און דאָס איז שוין געווען אַ היזק. עס פלעגן טרעפן פאַלן פון איבערפירן שילער פון איין קלאַס אין דער צווייטער במשך פונעם שול־יאָר.

אין אַלגעמיין מוז מען מודה זיין, אַז ליידער איז דער ניווא פון דער גימנאַזיע נישט געווען קיין הויכער, און במשך פון איר עקזיסטענץ איז עס געווען איינע פון די הויפּט דאגות פון די לערער צו הויבן דעם ניווא. מען קען זאָגן, אַז פון אַנהויב האָט מען כמעט ווי אָנגעפאַנגט קינדער אין דער גימנאַזיע, פּשוט אויף צו קענען דעקן די ריזיקע הוצאות פון אויסהאַלטן דעם שול־אַפּאַראַט.

ווי מ׳האָט נאָר געקענט געווינען אַ קינד פאַר דער גימנאַזיע, איז ליפּמאַן אין דער ערשטער צייט אַליין געגאַנגען צו די עלטערן, צוגעראַדט זיי אַן אויפגעקלערט בשעת מעשה די מעלות־טובות פון בילדונג בכלל און סתם אַריין אין אַ גוט־ברחד־עריין שמועס. דער עיקר, דאָס קינד זאָל פאַרשריבן ווערן אין דער גימנאַזיע...

איך געדענק, אַז צום ערשטן מאָל האָב איך ליפּמאַנען געזען ביי מיין פאָטער אין געשעפט אויף דער 3־טער מאַי גאָס, זיצנדיק מעשה חברה׳מאַן אויפן טיש. ליפּמאַנען איז, ווייזט אויס, דאָס מין זיצן געווען בויטיק אויף צו קענען באַווייזן זיין פאַלקסטימלעכקייט. ער איז ביי אונדז אין קלייט געווען אַן אָפּטער „זיצער״. עס איז געווען אין צענטער פון דער שטאָט, מ׳האָט געפּעגט זענען מענטשן און מיין פאָטער האָט פון צייט צו צייט דערלאַנגט אים אַ גלעזל גוטן אונגאַר ווייַן (נאַטירלעך אַן געלט). וועלכער האָט ליפּמאַנען שטאַרק געשמעקט. און עס איז געווען נאָך אַ סיבה. מיין פאָטער האָט געהאָט לעבן זיין גרויסן ווייַן־געשעפט, אַן אָפּיצירן־קאַסינא, וווּ מ׳האָט געקענט זען די פּני פון דער דייטשישער מיליטע־רישער פאַרוואַלטונג, בתוכם אויך דעם דייטשן שול־אינספּעק־טאָר און זייַנע געהילפן. ליפּמאַנען איז זייער אָנגענגענגען אָנצוהאַלטן מיט זיי אַ נאָענטן קאָנטאַקט און ביי זילבער־מאַנען איז עס געווען דער פאַסנדיקער פלאַץ.

✶

איך בין אָנגענומען געווארן אין דער פערטער קלאַס פאַר ייִנגלעך, די העכסטע קלאַס וואָס האָט דעמאָלט עקזיסטירט אין דער גימנאַזיע (מיט יעדן נייַעם שול־יאָר האָט זיך דער אָנשטאָלט אויטאָמאָטיש אָנטוויקלט צו אַ פולער, 8 קלאַסיקער גימנאַסיע). אין דעם דאָזיקן יאָר איז געווען נאָך איין העכערע קלאַס, די 5־טע, אָבער נאָר פאַר מיידלעך, ווייל זיי האָבן געדאַרפט אַ נידעריקערן קורס. אין די גאָר נידעריקע קלאַסן זענען געאָנגנען געמישט ייִנגלעך מיט מיידלעך, דאָקעגן אין אונדזערן זענען שוין מיידלעך מיט ייִנגלעך געווען באַוונדער. איך וויַיס נישט, וואָר האָט דאָס געפּאַדערט, צו די שול־מאַכט, צוליב פעדאַגאָגיש־פאַרמעלע טעמים, צי די טאַטעס צוליבן אייניקיקן טעם, אַז דערוואַקסענע ייִנגלעך זאָלן נישט לערנען צוזאַמען מיט מיידלעך. דער דאָזיקער סדר פון באַוונדערע קלאַסן איז געווען געגנג קאָסטבאַר, און געווען אַ לאַסט אויפן גימנאַזיע בודזשעט.

דאָס איבערזיפן פון דער שול־יוגנט לויט אירע קענטע־נישן האָט פאַרהעלטנמעסיק נישט לאַנג געדויערט, און דאָס נאָרמאַלע לערנען פון דער ערשטער יידישער גימנאַזיע אין פולטוסק האָט זיך אָנגעהויבן.

די דערעפענונג איז פאַרגעקומען אין בלומס הויז אויף דער 3־טער מאַי גאָס (אגב האָט בלום, וואָס איז געווען אַ פלאַם־פייערדיקער גערער חסיד און דערצו דער בעל־הבית פון דעם הויז, אַריינגעמאַכט נישט ווינציק צרות פון זייַנע שטיבל־חסידים, דערפאַר אָבער האָט ער געמוען גראָבע דירה־געלט...).

די דערעפענונג־פייערונג איז געווען אַן אימפּאָזאַנטע. אַלע שילער און שילערינס זענען געקומען יומטובדיק אויס־

געפרוצט. אַנגעטון ווי ווייט מעגלעך איינהייטלעך. די שטימונג איז געווען אַ געהויבענע. די זאַלן האָבן געשמעקט מיט זויבערקייט, מיט בלומען, מיט יום־טוב — אָלץ איז געווען גרייט אויפצונעמען די שול־יונגט.

מיר האָבן זיך געמומען צונויפזאַמלען אין גרעסטן זאַל פון בנין, דעם אַזוי גערופענעם „רעקרעאַציאָנס זאַל", וואָס האָט זיך אויסגעווייזן צו קליין און נישט געקענט אויפנעמען אָלע צונויפגעקומענע. קודם כל האָבן זיך די לערערס געמומען קנויפן אין גרופּן פון באַקאַנטע, און שפּעטער סעגרעגירט זי אין קלאַסן פון ייִנגלעך און מיידלעך. עס האָט געהערשט, ווי געווייניקלעך אין אַזעלכע פאַלן, אַן אומגעווייניקלעכער רעש, צוויי הונדערט מיילער האָבן מיטאַמאָל געריידט און עס האָט געקאָכט און געברויזט ווי אין אַ קעסל. קוים וואָס מ׳האָט געהערט די רעדעס פון ליפמאַנען, פון דעם קרייז־שול־אינספּעקטאָר, פון נאַד אַ לערער, פון דעם פאַרשטייער פון עלטערן קאָמיטעט און פון אַ שילערין, אַ שיין־חנ׳עודיק מיידעלע.

עס האָט אָלעמען אַדורכגענומען אַ גרויסע שמחה אַז מיר האָבן זוכה געווען צו האָבן אַן אייגענע יידישע גימנאַזיע. מיר וועלן זיך מער נישט דאַרפן שטופן אין די פּוילישע לערן־אַנשטאַלטן און הערן כסדר דאָס וואָרט „זשיד", ווערן געשלאָגן און באַליידיקט און מרוח שווייגן. מיר געפינען זיך פון איצט אָן אין אונדזער יידיש־נאַציאָנאַלער גימנאַזיע. מיר וועלן לערנען אונדזער שפּראַך, אונדזער רעליגיע און אונדזער געשיכטע. צום ערשטן מאָל וועלן מיר אויף אונדזערע מוזיק לעקציעס אויך זינגען אונדזערע נאַציאָנאַלע לידער, אונדזערע הייַמישע זיסע פאָלקס־מעלאָדיעס, וועלכע זענען אָזוי נאָענט צו אונדזערע הערצער און נשמות: יידישע און העברעישע.

✶

די נאַרמאַלע אַרבעט פון דער יידישער גימנאַזיע האָט זיך אָנגעהויבן. אין אָנהויב האָט נישט אָלץ געקלאַפּט. בעיקר זענען געווען שווערקייטן מיטן פעלן פון לערער, מיט שול־צימערן, מיט אויסשטאַטונג, מיט ביכער א.א.וו. אָבער מ׳האָט זיך ווי־עס־איז אָן עצה געגעבן.

שוין פון 7 אינדערפרי האָט געזומען רוישן אין די צימערן פון דער גימנאַזיע ווי אין אַ בין־שטאָק. עס האָבן אָנגעהויבן קומען די שילער און שילערינס פון אָלע טיילן שטאָט, ווער פון וויייט וואַרשעווער שאָסיי, ווער פון נאַענטן טשעכאַ־נאָווער און מאָקאָווער שאָסיי, ווער פון הינטער קלעשעווע און ווער פון פּאָפּלאָווע, ווער פון די וויייטסטע מקומות פון הינטער דער שטאָט. געקומען זענען זיי אין רעגן, אין שניי, אין פראָסט און אין היץ, באַוויזן מיטן דורשט פון וויסן און מיט דעם באַוווסטזיין און פרייד אַז זיי לערנען אין אָן אייגענער יידישער מיטשול.

נישט אָלעמען איז אָנגעקומען אָזוי לייכט זיך צו לערנען אין דער גימנאַזיע. ווער עס האָט געדאַרפט פירן אַ שווערן קאַמף מיט די עלטערן, ווער עס האָט געמוזט אָליין פאַרדינען אויפן שכר־לימוד און ווער עס האָט געדאַרפט צוזאַמען מיטן לערנען אויך העלפן אין דער שטוב. אָבער אין דער פרי, צווישן די וועגט פון דער שול־צייט האָט מען פאַרגעסן וועגן אָלע זאָרגן. אָלע זענען זיך פאַנאַנדערגעגאַנגען יעדער אין זיין קלאַס, פאַרנומען זייער אָרט אויף דער שול־באַנק. דער דיזשורנער אין קלאַס האָט געזאָרגט, אַז אָלץ זאָל זיין אין אָרדענונג: דעם לערערס פאָטעל אויפן אָרט, די טאָוול — ריין אָפּגעוווישט דער שוואַם, טינט, און קרייד אויפן אָרט. אָבט אַזייגער, מיטן שאַרפן און דויערנדיקן קלונג פונעם שול־גלאָק האָט זיך אָנגעהויבן דער גיוויינלעכער שול־לערן טאָג.

✶

צוזאַמען מיט ליפמאַנען איז געקומען אין שטאָט אַן אומגעהויער הויכער ייִד מיט אַן אָקסל אָנגעבויגן אַ ביסל אין אַ זייט, מיט אַ שטרוינעם הוט אויפן קאָפּ, מיט לאַנגע העפּנט און פּיס. זיינע דיקלעכע ליפּן האָבן שטענדיק אויסגעדריקט אַ תמימותדיקן שמייכל. פונקט אָזוי ווי ליפמאַן האָט ער שטענדיק געטראָגן אַ שוואַרצן אָנצוג און אַ גומענעם קראָגן, און געהאַלטן אַ שטעקן אין דער האַנט. ער האָט געלאָזט דעם צווייטן רעדן וויפל ער וויל, אויסגעהערט אים און אפילו נישט אָפּגעענטפערט, נאָר געשמייכלט און צוגעשאָקלט מיטן קאָפּ. איר האָט געפילט אַז דאָס, וואָס דער הויכער און דאָרער מענטש ענטפערט נישט, איז נישט חלילה מחמת גרינגשעצונג, נאָר פאַרקערט, ער הערט אויס יעדעס וואָרט אייערס, און וואָס איר זאָלט נישט זאָגן, איז ער מסכים מיט אייך.

— דאָס איז געווען דער העברעישער לערער ראָזענקוויטש. מען האָט געזאָגט אויף אים אַז ער איז פון אייגע פון די לאַטיין אַמעריקאַנישע לענדער און אַז ער האָט דאָרט אַ פאַרם, אָבער ער שטאָמט פון ליטע און אַז רייטנדיק אויף אַ פערד איז ער אַראָפּגעפאַלן און צעבראָכן אַ פוס, דערפאַר גייט ער מיט אַ שטעקן. די וועלט־מלחמה האָט אים געטראָפן אין פינסק און דערפאַר זיין פּריינטשאָפט מיט ליפמאַנען.

ראָזענקוויטש איז געווען דער כסדרדיקער באַגלייטער פון ליפמאַנען, זיין נישט־אָפטרעטנדיקער שאָטן, לכל הפחות אין ערשטן פּעריאָד פון די צוגרייטונגען צו עפענען די גימנאַזיע. עס האָט געמאַכט דעם איינדרוק, אַז ליפמאַן איז דער פּראָק־טיקער, דער פאַרווירקלעכער און ראָזענקוויטש איז דער בעל־חלומות, דער פאַנטאַזיאָר — וואָס איז געווען אין איינקלאַנג

מיט זיין באַרוף, דעם ציוניסטישן העברעישן לערער וואָס האָט געחלומט וועגן טאָג, וואָן זיינע שילער וועלן נוצן אין טעגלעכן געברויך די העברעישע שפּראַך — און נאָכן ענדיקן די גימנאַזיע עולה זיין קיין ארץ־ישראל.

בכלל זענען דאָס רוב לערער געווען ציוניסטיש געשטימט (אַחוץ פון איינעם אַ בונדיסט). דאָס איז געווען דער מצב אין אַנהויב. אין משך פון דער צייט האָט זיך די לאַגע געענדערט. אין אַלגעמיין, איז די גימנאַזיע שטענדיק געשטאַנען בראש פון אַלע ציוניסטישע אַקציעס וויי: פאַרשפרייטן פון שקלים, בלימל טעג פאַרן ק.ק.ל., דאָס פאַרשרייבן אין גאָל־דענעם בוך פון ק.ק.ל., פלאַנצן בוימער אין יער־הרצל א״א, כאָטש אפּיציעל האָט זיך די גימנאַזיע נישט געקענט באַטייליקן אין די אַקציעס. זי איז אָבער געווען דער אייניקער פלאַץ אין שטאָט וווּ מען האָט געלערנט העברעיש אלס קענגשטאַנד. אויף אונדזערע גראַנאַט־סאַמעטענע־היטלען האָבן מיר געטראָגן אַ זילבערנעם מגן־דוד און אַ בלאַ־ווייס זיידן שנירעלע, און אונדזער שול־אַנשטאַלט איז געווען באַהויפט דורך דעם נאַציאָנאַלן ציוניסטישן גייסט. אונדזערע דראַמאַטישע אוונטן אין די יידישע רעליגיעזע און נאַציאָנאַלע יום־טובים, וווּ מיר זענען אויפגעטרעטן אויך אין עבֿרית, זענען געווען איבער־פולט פון באַזוכער, נישט נאָר פון עלטערן נאָר אויך פון אַלע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג. יעדער דראַמאַטישער אוונט פלעגט וועלן איבערגעחזרט אייניקע מאָל.

✶

ווי געזאָגט, האָט זיך די גימנאַזיע געעפנט אויף דער 3־טער מאַי גאָס אין בלומס הויז, אויפן דריטן שטאָק. אין אַ צייט אַרום איז זי אַריבער אויפן מאַקאַווער שאָסיי אין אַ ווילע מיט אַ גאָרטן, נישט ווייט פון אַ רעגירונגס־לערער סעמינאַר, וווּ קיין יידן האָט מען נישט אַנגענומען. דער ווירט איז דוכט זיך, געווען אַ גוישער און אויף די געגנט אַ קריסטלעכע, אַזוי אַז עס זענען פאַרגעקומען נישט וויניק אינצידענטן צווישן אונדזערע תלמידים מיט די שקצים, וועלכע האָבן געווארפן שטיינער, ארויסגערופן געשלעגן, געהאַקט שויבן, און צוליב דעם האָט זיך די גימנאַזיע איבערגעטראָגן אין אַ קורצער צייט אַרום אויף דער קאַטליאַרסקער גאַס אין אַ גרעסערער דירה שוין אויף צוויי שטאָקן, אין סאַמען יידישן צענטער פון שטאָט.

דאָס איז געווען אַ גרויסער לאָקאַל, מיט צענדליק צימערן, מיט אַ גרויסן טורן־זאַל, וואָס האָט גלייכצייטיק געדינט פאַר אַ רעקרעאַציע־זאַל. דאָ זענען געווען פיינע צימערן פאַר קלאַסן. אַ גרויסע קאַנצעלאַריע, אַ לערער־צימער, אַ קאַבינעט און אַ ווויינונג פון 2—3 צימערן פאַרן גימנאַזיע־דירעקטאָר און אויך אַ צימער פאַרן שול־דינער.

אין דעם דאָזיקן לאָקאַל האָט די גימנאַזיע דערגרייכט איר העכסטן פונקט פון אַנטוויקלונג. צווישן אירע וועטן, האָבן מיר דערלעבט צו הערן די באַלפור דעקלאַראַציע, דערוווסט זיך וועגן דעם זיג פון די אַלירטע און וועגן דעם אַנטשטייַן פון אַ זעלבסטשטענדיקן פּולן, אָבער דאָ אויך האָט די גימנאַזיע אויסגעהויכט איר נשמה. די פּוילישע מאַכט האָט זי געשלאָסן, ווייל עס איז איר געווען וויי אַ דאָרן אין אויג אַ יידישע זעלב־שטענדיקע בילדונגס אינסטיטוציע.

✶

אין דער צייט פון מיינע שול יאָרן האָבן זיך געביטן פיר דירעקטאָרן: ליפמאַן, באַרענשטיין, פינקעל און דינצעס.

דער ערשטער, דער גרינדער פון דער גימנאַזיע, אברהם ליפמאַן, איז געווען אַ מענטש מיט אויסערגעווייניליכע פעיקייטן און איינע פון זיי איז איז געווען די, וואָס ער האָט געראַטעוועט אַ זאַפּטיקן און געשמאַקן יידיש און דורך דעם געפּנט דאָס האַרץ פון יעדן ייד אין פולטוסק, שוין אַפּגערעדט פון זיין זעלטענער איבערצייגונגס־קראַפט.

זיין לערער פערסאָנאַל איז אפשר געווען דער אַממיינסט ציוניסטישער פון אַלע לערער־צוזאַמענשטעלן, וואָס איך האָב געקענט אין דער גימנאַזיע. אפשר איז דאָס געווען צוליב דעם וואָס זיין קאַדענץ איז אויסגעפאַלן אין דער צייט פון דער דעמאַלטדיקער דייטשער אָקופּאַציע (1915), וואָס האָט זיך באַצויגן מיט גרויס סימפּאַטיע צום לערן־אַנשטאַלט. וווּ די אונטערריכט שפּראַך איז געווען דייטש. די לאַגע האָט זיך געענדערט דעם 11־טן נאָוועמבער 1918, וועלן מיטן פראַקלאַמירן פוילנס אומאָפּהענגיקייט האָט די נייע מאַכט גפּאַדערט צו באַזייטיקן די דייטשישע שפּראַך און אַנשטאָט איר אַרייַנפירן פויליש. זי איז פאַרבליבן בלויז אלס אויסלענדישע שפּראַך אַזוי וויי פראַנצויזיש, אָבער די יידישע שילער האָבן שוואַך געקענט פויליש, שוין פשוט צוליב דעם, וואָס אין שטוב און צווישן זיך האָבן זיי גערעדט יידיש און דער דאָזיקער לימוד איז געשטאַנען אויף אַ זייער נידעריקן ניוואָ.

ליפמאַן האָט אַליין נישט געקענט די דאָזיקע שפּראַך און האָט געמוזט רעזיגנירן פון זיין אַמט.

די שפּעטערדיקע דריי דירעקטאָרן: אינג׳ באַרענשטיין אינג׳ פינקעל און מגר. דינצעס — האָבן מיט קיין שום באַזונדערס זיך נישט אויסגעצייכנט. אַן אויסנאַם איז אפשר געווען דינצעס, וואָס זייענדיק פון אויסבילדונג אַ פאַלאָניסט און מחבר פון אַ באַקאַנט שול־ביכל, „זאַמלונג פון די בעסטע אַפּהאַנדלונגען וועגן מיצקעוויטשן״, וואָס איז שטאַרק צונוץ

געקומען די שילערס. ער האָט געהאַט ביי דער פּוילישער מאַכט גרויס אָנזעען, צוליב זיין ספּעציאַליזאַציע אין דער פּוילישער שפּראַך און ליטעראַטור. ער האָט געהאַט אַ פיינע און גאַנץ אַריגינעלע אויסשפּראַך, געוויסע פּון נידעריקן וווקס, אַ שיינער בלאָנדין און וועג ער האָט אָנגעטון זיין שוואַרצן שוואַלבנשוואַנץ (אַ מין פּראַק נאָר מיט פּאַרונדיקטע פּון פּאַרנט פּאַלעס), האָט ער אויסגעזען ווי אַ יונגער שייגעץ. מ׳האָט דערציילט וועגן אים, אַז ער איז אַ ביסל אונטער־געשמדט און דאָס אַלץ צוליב... ווייבער, צו קענען פּון זיי פּטור ווערן. „בייזע צינגער״ האָבן געזאָגט, אַז ער האָט שוין געדינט... 5 רבונו של עולמ׳ס. ער האָט אויסגענוצט זיין גוטע רעפּוטאַציע ביי דער פּוילישער מאַכט, כדי די גימנאַזיע זאָל באַקומען פּולע רעכט, אָבער אויך אים איז דאָס נישט געלונגען.

✶

אין דער פּערספּעקטיוו פון מער ווי פּערציק יאָר זינט מיינע פּולטוסקער שול־יאָרן דערמאָן איך זיך נאָר וועגן איינצעלנע אינצידענטן מיט אונדזערע לערער. אַזוי האָבן מיר פאַרמעקט מיט צעאַסענער טינט די שלעכטע קעגנשטאַנד־אַפשאַצונגען, וואָס עס האָט אונדז געשטעלט דער דאָצענט שפּירָא, דער לערער פון ביאָלאָגיע און כעמיע, לויט אונדזער מיינונג אומגערעכט, און געוואָרן באַשטראָפט פונעם דירעק־טאָר ליפּמאַן; אַ צווייטער פאַל וועג מיט דער אונטערשטיצונג פון דער גאַנצער קלאַס האָב איך זיך אָנגענומען די עוולה פון מיין חבר ג., וועלכער איז געוואָרן באַלייִדיקט מיט אַ סאַדיסטישער הנאה פונעם דירעקטאָר באַרנשטיין, וואָס האָט אונטערריכט ביי אונדז פיזיק; אַן אינצידענט פון אַ בריין פּאַרנעם איז געווען דער פאַל מיטן געשמדטן לערער פון לאַטיין איזאַק, וועלכער האָט ביי אונדז געפונען אין אַ לאַטיניש „בריק״ (אַ פאַרווערטע בראָשור פון גרייטע איבער־זעצונגען פון לאַטיינישע טעקסטן) אַ קרן־קיימת מאַרקע און געשפּאַט איבער אונדזערע נאַציאָנאַל־ציוניסטישע געפילן. איך בין געווען דער וואָס האָט דעמאָסקירט דעם צביעותדיקן רענעגאַט און איבערגעריסן זיין לערנען אין אונדזער קלאַס.

אָבער בדרך כלל איז געווען זייער אַ סימפּאַטישע צו־זאַמענאַרבעט מיט די לערער. די שילער און די לערער האָבן זיך קעגנזיטיק ליב געהאַט. נאַטירלעך איז נישט יעדער קענגשטאַנד געווען גלייך צום אַנדערן, פונקט ווי נישט יעדער לערער איז געווען ענלעך צום צווייטן מיט זיין כאַראַקטער, שטימונג, טעמפּעראַמענט און בילדונג. אינטערעסאַנט, אַז דאָס רוב לערער זענען געווען פּרייליידיקע, מענער און פרויען און דערצו נישט קיין גאַנץ יינגע. אַ טייל האָט חתונה געהאַט אין פּולטוסק, געגרינדעט אַ משפּחה, און איז צוגעבונדן געוואָרן צו דער שטאָט און געפונען זיין קרייז, ווו מען האָט אים אויפגענומען מיט אפענע ארעמס.

עס איז שווער צו באַהויפטן אַז די לערער האָבן זיך געקענט אויסלעבן אין פּולטוסק אין פּולן זין פון וואָרט, חוץ פון זייער פּעדאַגאַגישער ארבעט זענען זיי דאָך געקומען פון אוניווערזיטעט־צענטער פון גרויסע שטעט מיט ביבליאָטעקן און טעאַטערן. אָבער אַ טייל האָבן זיך געפונען אין שטאָט אויף לערער פאַסטנס כדי צו פאַרדינען אויף חינוה און גלייכ־צייטיק ענדיקן דעם שטודיום און מאַכן זייערע דיפּלאָמען (צ. ב. ד״ר באָרוכאָוויטש ד״ר פון מעדיצין, וועלכן איך טרעף נאָך היינט צו טאָג אין תל־אביב).

אַחוץ געציילטע לערער במשך פון די 4—5 יאָר, בייזע מענטשן פון דער נאַטור, זענען אַלע געווען זייער סימפּאַטיש און ליב, און איבערגעגעבן צו זייער באַשעפטיקונג, כאָטש זיי פלעגן גאָנץ אָפט נישט קריגן נאָרמאַל אויסגעצאָלט די פענסיע... זייטיקע פרנסות, אַחוץ פריוואַטע לעקציעס, האָט נאַטירלעך קיינער נישט געהאַט.

אונדזערע באַציונגען צו די לערערס און דירעקטאָרן זענען געווען „אפּיציעל״ נאָר בעת די שול־לעקציעס. אין דרויסן אויסער די שול־וועגט זענען מיר געווען מער חבריש. ווער שמועסט שוין אויף אונדזערע אָוונטן אין דער גימנאַזיע, אַדער אויספלוגן־דיסטאַנץ־אַרטיק, אָבער גלייכצייטיק העכסט קאַלעגיאַל.

מיר זענען נישט באַקאַנט קיין ערנסטע „שפּיצלעך״ וואָס מיר זאָלן האָבן געמאַכט אונדזערע לערער, ווי עס איז געווען אָנגענומען אין אָנדערע גימנאַזיעס. נאַטירלעך, אַז קליינע „שפּיצלעך״ זענען געווען אַ טאָג־טעגלעכע דערשיינונג, סתם מעשה קונדס. מיר פלעגן אויסנוצן די שוואָבע זייטן פון לערער און צוגעפאַסט אונדזערע שטיפערייען צו זיינע עוועטועלע קערפערלעכע אָדער־גייסטיקע־פעלערן.

איך וועל פרווון דאָ אויסרעכענען די לערער, וועלכע האָבן געלערנט בעת מיינע שול־יאָרן. זיכער וועט די רשימה נישט זיין קיין קאָמפּלעטע, און איך בעט אָנטשולדיקונג ביי די וואָס כ׳האָב זיי פאַרגעסן.

דירעקטאָרן, ווי געזאָגט, זענען געווען פיר: ליפּמאַן, פינקעל, באַרענשטיין און דינצעס.

לערערינס: נינאַ בלאָך (די יינגסטע שוועסטער פון געוועזענעם תל־אביבער שטאָט־פּרעזידענט, דוד בלאָך־בלומענ־פעלד), קאבאק, ראָזאָפּאָרט, אָפּעל, מירלאס־האוסשפּיגעל.

לערער פון העברעיש, תנ״ך, יידיש געשיכטע, משניות א. א.: ראָזענקוויט, האַלפּערן, קאָסאָווסקי, שפּר, באקאליאר,

הגימנזיה היהודית — די יידישע גימנאזיע

→ גימנסיה ממשלתית —
אַ גרופע יידישע תלמידים
אין דער פּוילישער גימנאַזיע

← המורה שקארלאט

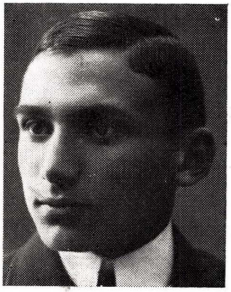
תלמידות בגימנסיה היהודית —
שילערינס פון דער יידישער גימנאַזיע

יידישע גימנאַזיע

↑
אַ קלאַס פון דער יידישער גימנאַזיע
מיט דער דערציערין פּ' טיגער, 1923

→ **עקיבא ווונכוצקר**
מורה בעיר. (מנהל בן־שמן. נאסר ע"י האנגלים במשפט נשק ה„הגנה". נפטר בישראל).

← **א. קוזובסקי,**
מחנך ומורה לעברית

↓ יידישע גימנאַזיע

שקארלאט, פאטאלאווסקי, קאפלאנסקי, גראסבארד אדער ווייעלקאבראדא.

לערער פון וועלטלעכע לימודים: דאצענט שפירא, ד״ר מירליאס, האמער, ד״ר בראכאוויטש, בזשוכאטש, איזאק, וויכערט (לערער פון צייכענען), סקרזשיפצע (לערער פון מוזיק), סוראווימש, ד״ר דעליקטיש.

גימנאזיע סעקרעטאר: יאבלאנקא, וועלכער האט געהאט גרויסע פארדינסטן ביים דערהאלטן דעם קיום פון דער גימנאזיע.

אין ישראל האב איך נאך באוויזן צו טרעפן די לערערין נינא בלאך ז״ל און מיט איר אנצוהאלטן א נענטערן קאנטאקט. אזוי ווי אין פולטוסק, איז זי ווייטער פארבליבן אן איידעלע און ליבע פרוי. זי האט דערמאנט פולטוסק אלס דאס שענסטע קאפיטל פון איר לעבן. יעדע פאטאגראפיע פון דער פולטוסקער גימנאזיע איז ביי איר געווען ווי א הייליקטום. הארט פאר איר טויט האט זי מיר איבערגעגעבן אלע בילדער, וואס זי האט פארמאגט. אים צו לאנגע יארן, טרעף איך נאך ביז היינט אין תל־אביב אונדזער לערער ד״ר לודוויג בראכא־ וויטש. ער איז אן אינערלעכער דאקטאר אין קופת־חולים (קראנקן קאסע פון דער הסתדרות העובדים). אויך ער איז איבערגעפולט מיט זכרונות פון פולטוסק, ווי איך האב שוין דערמאנט, האט ער אין פולטוסק געמאכט זיין מעדיצין־ דיזערטאציע.

✶

דאס אנטשטיין און אונטערגאנג פון דער יידישער גימ־ נאזיע אין שטאט איז א חשובער ריגע אין דער געראנגל־ קייט פון יידישן יישוב אין פולטוסק פאר נאציאנאלער זעלב־ שטענדיקייט און קולטור. עס איז א הערלעכער קאפיטל פון יידישן קאמף און אויסדויער. עס איז די געשיכטע פון א גרויסער דערציונגס אינסטיטוציע וועלכע איז דערשטיקט גע־ ווארן באלד אין אנהויב פון איר שפראנ.

ווי געזאגט, איז די יידישע גימנאזיע, זייט איר אנט־ שטייונג, געווען ווי א דארן אין די אויגן פון דער פוילישער מאכט בכלל און פון דער פוילישער געזעלשאפט בפרט. די פוילישע מאכט האט געירשנט א טיף איינגעפונדענעטע רוסישע גימנאזיע פון א הויכן לערן־ניוואו, וועלכע איז אויטא־ מאטיש געווארן א פוילישער מלוכהשער לערן אנשטאלט און זיין בודזשעט איז געדעקט געווארן פון דער פוילישער מדינה. די צאל שילער איז געווען א גרויסע און הונדערטער פון זיי האבן געגאסן פון סובסידיעס. דאקעגן איז דער געראנגל פארן קיום פון דער יידישער גימנאזיע אין פולטוסק געווארן שוועררער פון טאג צו טאג.

קיין שום סובסידיעס זענען נישט געקומען פון קיין שום צד. די דעמאלט פוילישע רעגירונג האט געדריקט אין אלע הינזיכטן, ביז זי האט די גימנאזיע פארמאכט.

און זאל דא דערמאנט ווערן: אויב א טייל פון די יידישע עלטערן האבן נישט געהאט קיין פארשטענדעניש פאר דער גרויסער וויכטיקייט פון א יידישער מיטלשול און האבן גע־ שיקט זייערע קינדער אין דער פוילישער גימנאזיע, האט מען דאס געטון נישט נאר צוליב בילדונג, דערציונג און בילקן שול־אפצאל, נאר מיט דער האפענונג אז די קינדער וועלן שפעטער קענען פארנעמען א געהעריקע פאזיציע אין לעבן, אלס אבסאלוונטן פון א פוילישע גימנאזיע. אויך דאס ביסעלע בילקע גאווה און פוסטע אסימילאציע־געפילן האט דא גע־ שפילט א גרויסע ראל. דאך האט די יידישע גימנאזיע דער־ פילט א וויכטיקע שליחות און געווען דער ערשטער און דער לעצטער גרויסער קולטור צענטער פאר הונדערטער יידישע יוגענטלעכע אין פולטוסק, וואס נאר א דאנק אים האבן זיי געקראגן בילדונג און וויסן.

א דאנק דער יידישער גימנאזיע האט זיך פולטוסק קונה־ שם געווען אינעם אומקרייז פון לאמזשע, מלאווע, לובלין און ווארשע, וווּ ס׳זענען געווען יידישע גימנאזיעס, און קיין פולטוסק פלעגן קומען תלמידים נישט נאר פון נאענטע מקומות נאר אויך פון ווייטערע, אויך פון ערטער, וווּ עס זענען געווען יידישע מיטלשולן.

✶

אין אנהויב פון די צוואנציקער יארן איז פארמאכט געווארן די יידיש׳ע גימנאזיע אין פולטוסק און מיט קנאפע צוואנציק יאר שפעטער איז פארניכטעט געווארן דער יידישער יישוב אין פולטוסק דורך די נאצישע פארברעכערס און ס׳איז אפגעמעקט געווארן פון דער ערד די יידישע שטאט פולטוסק מיט אלע אירע קולטורעלע אינסטיטוציעס, מיט אירע גייסטיקע און מאטעריעלע ווערטן. אבער די געדענקנישן פון אונדזערע גליקלעכע און זארגלאזע שול־יארן אין דער יידישער גימנאזיע און די ליבע געשטאלטן פון אונדזערע דערציערס וועלן שטענדיק פארבלייבן אין אונדזער זכרון, וואס וויטאגט איבערן אומקום פון אונדזער היימשטאט.

בתי תפילות

פון די פֿאַרשידענע בתי־תפילות אין פּולטוסק האָט, ווי געווײנלעך, פֿאַרנומען דעם ערשטן פּלאַץ די שטאָטישע שול און נאָך איר דאָס בית־המדרש, ווו מ׳פלעגט דאָוונען זומער און ווינטער. אַמאָל האָט דאָס בית־המדרש געדינט אַלס דער אייניקער תורה־צענטער אין שטאָט, ווו שטאָטישע בחורים זענען געווען אויסגעזעצט ביי אַלע טישן כמעט און געלערנט יומם ולילה. אַ טייל פון זיי זענען דערנאָך אויסגעוואָקסן און פֿאַרנומען אפילו שטעלעס פון רבנים אָדער שוחטים ווי: הרב משה בלום (שמואלקע משה דיינס זון), וועלכער האָט געזומען דאָס רבנות אין זאַמאָשטש; משה־נטע דעם מורה־הוראהס זון, רב אין גראָכאָוו (ביי ווארשע) א״אָנד. עס האָט אויך עקזיס־טירט זייער אַ רייכע תורה־ביבליאָטעק פֿאַר די דאָזיקע בחורים.

שפּעטער האָט זיך דער הויפּט־מקום־תורה ביסלעכווייז איבערגעטראָגן אין געריר שטיבל און אין בית־המדרש האָט מען שוין געלערנט ווינציקער. דאָך געדענק איך געוויסע בחורים, וועלכע האָבן ממשיך געווען דאָס לערנען אין בית־המדרש און זענען בארימט געווארן אין שטאָט אַלס אויס־געצייכנטע לומדים ווי: נתן־נחום קאָהן (יחזקאל ביינישעס זון), שלמה בולמאָן (בצלאל בעקערס זון) און יחיאל־מאיר ראָזענבערג (זינדל ראָזענבערגס ברודער). זיי האָבן אַלע געשמט פֿאַר גרויסע בעלי־תורה און קאַנדידאַטירט אויף רבנישע שטעלעס.

פון אַלע פּולטוסקער חסידים־שטיבלעך האָט דאָס געריר שטיבל פֿאַרנומען דעם אויבן־אָן. דאָרט האָבן זיך גרופּירט די „סלתא ושמנא״ פון דער שטאָט סיי אין צאָל, סיי אין קוואַליטעט און אַרויסגעגעבן פון זיך כלל־טוער און עוסקים בצרכי העיר ווי: דאָזערעס, ראָטמענער אאז״וו. אין געריר שטיבל האָט מען געדאָוונט פון כאַרפּרי ביז 12 בייטאָג. איך געדענק ווי 12 בייטאָג האָט ר׳ משה־יוסף דעם רבס געמאַכט זיינע הכנות צום דאָוונען; דאָס זעלבע ר׳ ברוך־שמחה פרוכטנ־בוים, וואָס האָט זיך געמוטשט, שפּאַנענדיק הין און צוריק און זיך ערשט געגרייט צו די תפילות „פון פֿאַרנט״.

לעצטנס, אין מיין צייט נאָך, איז דאָס געריר שטיבל געווארן לחלוטין דאָס, וואָס אַמאָל דער בית־המדרש; דאָס איינציקע אָרט פֿאַר בחורים צו „זיצן און לערנען״. טאָג און נאַכט, קאָן מען זאָגן, איז דאָס שטיבל פול געווען מיט חסידים, לערנער און מתפללים. אַלץ איז געקומען אין שטיבל אַריין, אפילו בעלי־בתים ווי נאָר זיי האָבן פֿאַרמאַכט זייערע קראָמען; באַזונדער אין די ווינטערן פלעגט מען זיך גוט אויסוואַרעמען די ביינער ביים אויסגעהייצטן אויוון נאָך אַ גאַנצן טאָג פּירין אין געווילבל, פֿאַרפירן פֿאַר איינווועגס אַ שמועס אין פֿאַליטיק און אויך אַריינכאַפן אַ בלעטל גמרא. איך געדענק ווי בין מנחה למעריב פלעגן טאָג־טעגלעך ווערן באַזעצט די שטיבל־טישן, אָנהויב פון די בחורים, וועלכע פלעגן דאָרט שטענדיק לערנען — אויך פון בעלי־בתים.

עס שטייט נאָך פֿאַר מיר לעבעדיק דאָס בילד פון די ביי טישן־אַרומגעזעצטע לערנער ווי: ר׳ ישראלטשע (פון דער עסיק פאַבריק) מיט דעם גרויסן סאַמעטענעם היטל און זיל־בערנער ווייסער באָרד, איינער פון די גרעסטע לומדים און שענסטע פערזענלעכקייטן אין שטאָט, אַ טיש־זיצער ביי דעם געריר רבין; מענדל רוזשאַנער; משה־ירמיהו לוי; מענדל לאַדזשער; מאַטי לייב; אברהם־משה גרינבאום; משה שטיינ־בערג; שמואל־שמחה ליכטנשטיין; משולם כץ, אַ יונגערמאַן אַ למדן א״א.

פון די יונגע לייט, „קעסט״־איידעמס: דוד, אברהם־משה גרינבאומס איידעם (קראסנאשילצער רבס זון); דוד־שלמה, משה־ירמיהוס איידעם (שפּעטער געוואָרן שוחט אין וואַרשע); פנחס־שלמה, שלום־הערשס איידעם; לייבל משה־יעקלס א״א. פון די עלטערע שטיבל־בחורים: חיים וויערניק, מאַטעס־בינם דעם מלמדס זון, אַ גרויסער מתמיד און יראֵ־שמים; אהרן־לייזער פֿאַדעמבאַוויטש, שמעון דעם פישערס זון, וועלכער איז געווען מיין ערשטער שיעור־זאָגער און איז ליידער, נאָך זיין חתונה דערטרונקען געוואָרן אין רוזשאַן; משה־יוסף לינדענבערג א״א. פון די יינגערע וועל איך נאָר דערמאָנען עטלעכע: מאיר בושאזע; יעקב־לייב בוימגראָטן; הערשל שטיינבערג; הערשל לוי; שמואל־הערש סימכאָוויטש און דער שרייבער פון די שורות.

אָהוץ וואָס דאָס געריר שטיבל האָט מיט זיך פֿאַר־

געשטעלט אַ הויפט־מקום תורה ותפילה אין שטאָט, פלעגן דאָרט די יונגעלייט פּראָווען אויך חסידות, סעודות ראש־חודש אד״ג. עס האָט אויך געדינט אַלס אַ ווַארעמע סביבה פאַר פרעמדע, נישט נאָר בלויז פאַר די בחורים אָדער יונגע לייט פונעם שטיבל. וועג אַן אָרימער פוסגייער איז אַנגעקומען אין שטאָט, איז זיין ערשטער אַדרעס געווען דאָס געראַר שטיבל. דאָ האָט ער געפינען אַ פלאַץ איבערצונעכטיקן אַ נאַכט און וועג עס איז געווען אַן אורח־הגון, האָט ער אויך באַקומען אָפּצוועסן אַ מיטאָג בייַ אַ שטאָטישן בעל־הבית אוֹן דערצו נאָך עפּעס געלט אין קעשענע (עס איז געווען אַ ספּעציעלע קאָסע בייַ די בחורים, וואָס פלעגן איינקאָסירן וועכנטלעכע נדבות בייַ די מתפּללים פאַר דעם צוועק).

מיטן אויסברוך פון דעם ערשטן וועלט־קריג, אין 1914, איז אַלץ צעשטערט געוואָרן. מיטן אָנפאַנג פון דער דייטשישער אָקאָפּאַציע איז אויסגעבראָכן אַ שוועדע טיפוס־עפּידעמיע. עס האָט זיך אַנגעהויבן פון גערער שטיבל. קאָן זיין דערפאַר, וואָס ס׳איז אַנגעפּאָקט געווען מיט היימלאָזע, אַנגעלאָפענע פון די אַרומיקע שטעטלעך: כאַרזשעל, מישעניץ, קראָסנאָ־שיעלץ, רוזשאַן א״א. די ערשטע קרבנות פון דער עפּידעמיע זענען טאָקע געווען די בחורים און די יונגע לייט פון גערער שטיבל. אויך פון די בעלי־בתים זענען געפאַלן זייער אַ סך קרבנות. מ׳האָט אויסגעמיטן צו נעמען מעדיצינישע הילף ביי אַ דאָקטאָר, וועלכער האָט געמוזט גלייך מעלדן דער שטאָט־מאַכט פון אָזאַ פאַל. און דאָס איז געווען פאַרבונדן מיט אויסברפירן אין שפּיטאָל, פאַר וועלכעם יעדער קראַנקער און זיינע שטובּיקע האָבן שטאַרק מורא געהאַט, ווייל דאָרט זענען געווען אַ סך טויט־פאַלן.

אגב איז אין יענער צייט פאַרגעקומען אַ זייער כאַראַק־טעריסטישער פאַל: צווישן די היימלאָזע האָט זיך צעפונען אַ ייִד פונעם שטעטל יאַנאָוו, וועלכער האָט געמוזט פאַרלאָזן די היים צוליב די שלאַכטן. ער איז שטענדיק געזעסן אין גערער שטיבל מיט די בחורים. אין יאַנאָוו האָט ער זיך פאַרנומען מיט 3 פראָפעסיעס: מיט דאָקטעריי, זייגערמאַכעריי אוֹן מלמדות. מיטן אויסברוך פון דער טיפוס־עפּידעמיע, וועג מען האָט אויסגעמיטן זיך צו וועגדן צו אַ דאָקטאָר, האָט מען בלית ברירה געמוזט זיך באַנוצן מיט דעם ייִד אַלס רופא. ער פלעגט שרייבן רעצעפּטן אוֹן די אָפּטייקן האָבן עס אָנגענומען. ס׳איז דערגאַנגען, אַז כדי אים צו באַקומען, האָט מען אים געמוזט באַשטעלן פּריער אוֹן וואַרטן אין דער ריי. אין פולטוסק איז געווען אַ פעלדשער, ברוך יאָסקאָוויטש, וועלכער האָט פיגורירט אין שטאָט אַלס מומחה, נישט נאָר בלויז בייַ יידן, נאָר אפילו בייַ קריסטן. געווויזן־וועגן פון דעם נייעם קאָנקורענט, האָט ער גענאַלדן וועגן דעם דער מאַכט. דער קרייז־דאָקטאָר האָט גלייך געפונען דעם יידן צו זיך און אים געשטעלט מעדיצינישע פּראָגן. דער האָט גראָד געווויסט, צו זיין הצלחה, אויף אַלץ צו עטפערן. פון דעמאָלט אָן האָט אים דער קרייז־דאָקטאָר געגעבן אַ דערלויבעניש אויף צו באַזוכן קראַנקע. פאַר־שידענע שיכטן פון שטאָט האָבן זיך אָנגעהויבן מיט אים צו באַנוצן און אויך דער מאָגיסטראַט בייַ פאַרשידענע מעדיצינישע אָקציעס וויי: שטעלן פאָקן וכדומה. אגב, איז דער שרייבער פון די שורות געווען פון די ערשטע, וועלכע האָבן דורכ־געמאַכט די עפּידעמישע קראַנקייט און פאַרלאָרן דאָן זיין מוטער.

די דאָזיקע געשעענישן האָבן, פאַרשטייט זיך, צעשטערט דעם נאַרמאַלן לעבנס־גאַנג פון דער שטאָט וויי אויך אינעם גערער שטיבל. אַבער מיט אַ צייט שפּעטער האָבן זיך די ענינים אָנגעהויבן צוריק איינצורדנן. עס זענען געקומען עטלעכע בחורים פון די היימלאָזע, ווי: אלתר רוזשאַנער, אַ בחור מצוין בתורה (שפּעטער — דער איידעם פון בצלאל בעקער) און שלמה זאַרעמבער, אַ תלמיד פון לאָמזשער ישיבה מיט אַ כלל־טוריישער נשמה א״א און האָבן געשאָפן אַ שבת־קיך אין שטיבל פאַר פרעמדע אורחים. צוליב דעם דעמאָלט־דיקן מצב בייַ דער דייטשישער אָקופּאַציע, איז אוממעגלעך געווען צו ברענגען, וויי געווייַנלעך, אין דער היים אַן אורח אויף שבת. האָט מען דערביבער דאָס עסן געקאָכט אין שטיבל.

מיט דער צייט איז אונטערגעוואָקסן אַ נייער יונגער דור פון שטיבל־בחורים פון וועלכע עס איז כדאי צו דערמאָנען די בולטסטע וויי: מאיר־זאב ניעסטעמפאָווער, יצחק וועניגראָווער, יעקל יאָנוש, ישראלטשע ריינגעווירץ, הרב משה סענאָל (היינט אין אַמעריקע) און יוסף ראָטבלאָט.

דעם צווייטן פלאַץ פון די חסידים־שטיבלעך האָט פאַר־נומען דאָס אָטוואָצקער שטיבל, וואָס האָט מיט זיך פאַר־געשטעלט אַ פאַרשלאָסענע וועלט. זיי האָבן נישט גערן געהאַט, אַז עס זאָלן צו זיי אַריינקומען פרעמדע חסידים. אין אָטוואָצקער שטיבל זענען אויך געווען אָנגעזעענע גבירים, אנשי מעשה מיט דעם מורה־הוראה ר׳ פיישע אין דער שפּיץ.

עס איז נישט צו באַשרייבן דעם יראת הכבוד, וואָס די אָטוואָצקער חסידים האָבן אַרויסגעוויזן פאַר דעם דאָזיקן מורה־הוראה, וועלכן זיי האָבן געהאַלטן פאר דעם גייסטיקן מנהיג פונעם שטיבל. ער, אַ זקן מיט אַ לאַנגע וויסע באָרד, געווועזענער סטאָניסלאָווער רב און אַ גרויסער חסיד נאָך פון אַלטן רבין — האָט געהאַט זיין השפּעה אויף איטלעכן פון זיי און אַרויסגערופן ליבשאַפט און אונטערטעניקייט ביי יעדן. ביי אים פלעגן זיך די חסידים צוואַמענקומען שבתים, יום־

טובים און פֿאַרברענגען אין חסידות, געזאַנג און טענץ.

די אַנגעזעענע אָטוואָצקער חסידים זענען געווען: אברהם קאַמינסקי, נטע קאַמינסקי, אברהם־מרדכי וואַנכאָצקער (נטעס איידעם), מענדל מינץ, נחמן־וולף ראָזענבערג, זעליג ראָזענ־בערג (נחמן וואָלפס זון), ישראלקע ראָזענבערג, אברהם־יוסף האָכמאַן, יאָקל ברום, — זיי זענען געווען די גבירים און די שיינע יידן פון שטיבל, וועלכע האָבן אין שטיבל מבטל געמאַכט זייער פֿערזענלעכן יש צוליבן חסידות...

עס זענען אויך געווען ראָזימינער חסידים, וועלכע האָבן פֿרייער געדאַווענט אין בית־המדרש פון משה שאָפֿראַן, וואָס האָט איינגעאָרדנט ביי זיך. שפּעטער איז געשאָפֿן געווָארן אַ ראָזימינער שטיבל וואָס האָט שטאַרק מצליח געווען און געווָארן אַ דאַוון־צענטער פֿאַר אַ סך מתפּללים פון דער אומגעגנט.

אין אַלעקסאַנדערער שטיבל, פלעגט מען זיך צוזאַמענקומען נאָר אין די שבתים און ס׳האָט דאָרט געדאַווענט אַ קליינער צאָל חסידים.

אַ קליינער צאָל מתפּללים איז אויך געווען אין אַמשט־נאַווער שטיבל און אויך דאָ האָט מען געדאַווענט בלויז אין די שבתים און יום־טובֿים.

אויך אין סאָקאָלאָווער שטיבל פלעגט מען נאָר דאַווענען אין די שבתים צוליב דער קליינער צאָל דאַווענער, אָבער זיי האָבן פֿאַרמאָגט זייער אַנגעזעענע רייכע חסידים ווי אפֿרים צעלניק (אברהם קאַמינסקער איידעם), שמעון פרידלאַנד, יצחק פרידלאַנד א״א.

עס איז ווערט צו דערמאָנען אַז אין דעם סאָקאָלאָווער שטיבל האָט דאַן געלעבט אַן עלטערער חסיד מיטן נאָמען הערשקע, אַ למדן גדול, און דאָרט געהאָט זיין ווויז־פּלאַץ. מיט אַ שטרוי־זאַק און אַ קישעלע צוקאָפּנס פלעגט ער זיך ווינטער אויסבעטן ביי דעם אויוון און זומער — אויף אַ געווייגלעכן באַנק. עסן פלעגט מען אים ברענגען אין שטיבל. שבת האָט ער געגעסן ביי יצחק פרידלאַנד. די יום־טובֿים פלעגט ער פֿאַרברענגען ביים סאָקאָלאָווער רבין. אָט דער דאָזיקער יד איז געווען דער גייסטיקער מנהיג אין שטיבל. איך געדענק, ווען איך האָב אַלס יינגל געלערנט אַ געוויסע צייט מיט אַ חבר אין סאָקאָלאָווער שטיבל פלעגט הערשקע, ליגנדיק אויף דער באַנק, ווי ער וואָלט גערימלט, אונדז אויסבעסערן, אין וואָס פֿאַר אַ מסכת מיר זאָלן נישט האָבן געלערנט, אונדז מסביר זיין אַן אומקלאָרן אָרט אין דער גמרא אָדער אַ שוועריקייט. ער איז געווען אַ גרויסער בקי אין ש״ס און געווסט בעל־פּה יעדער שטעל פון לערנען.

ס׳איז אויך געווען אַ בית־המדרש אויף דער וואַרשעווער גאַס, ווי אויך אַ „קהל־חסידים״ שטיבל און אַ בית־המדרש ביי מאָטל דן, חוץ פריוואָטע מנינים פון פֿאַרשידענע חברות.

אַזוי האָט זיך געלאָזט הערן גאָטס ווָארט פון די שטיבלעך און בתי־תפילות אין שטאָט ביז עס איז חרוב געווָארן די ק״ק פולטוסק מיט אירע תמימותדיקע יראַ־שמיימדיקע יידן.

משה סרעברא

די גרויסע פולטוסקער שול

די גרויסע פולטוסקער שול איז אויפגעשטעלט געווָארן אין יאָר תרכ״ד (1864), ווי עס איז געווָארן אָנגעצייכנט אויפן שווָארצן מאַרמאָרענעם טאָוול ביים הויפּטאַריינגאַנג.

די פולטוסקער שול האָט זיך נישט אויסגעצייכנט מיט איר אַרכיטעקטאָנישן בוי. זי איז געווען פּשוט און איינפֿאַך ווי אירע מתפּללים. אַ לאַנגער, הויכער, פון גרויסע ציגל געמויערטער בנין, מיט אַ בלעכערנעם דאַך משופּעדיק פון ביידע זייטן, דער אויבערשטער טייל מויער נאָענט צום דאַך, אַרום מיט לענגלעכע פענצטער, פון אויבן פֿאַרקיילעכט מיט קאַלירטע קאָנטיקע שייבלעך. די מזרח וואַנט מיטן געשניצטן ארון־קודש איז אַרויסגעגאַנגען אין בית־המדרש־הויף אַנטקעגן דער אָלטער און נייער מקוה און שוויץ־באָד. די מערב־וואַנט האָט זיך געפונען אין שול־הויף, וואָס האָט זיך געגרע־נעצט מיט דעם מויער און סאָד פונעם האָטעל־אייגנטימער לעוואַנדאָווסקי. אין סאַמע מיטן פון דער מערב־וואַנט איז געווען אַ ברייטע טאָפּל־טיר און פון ביידע אירע זייטן אויף רעכטס און אויף לינקס האָבן געפֿירט הילצערנע שטיגן מיט גרויסע הילצערנע אָנלענען צו דער פֿרויען־גאַלעריע דורך

צוויי דרויסנדיקע פאַדערהייזער, וואָס זענען געווען צוגעבויט צום מויער און אויסגעזען ווי צוויי טויבנשלאָקן. די פרויען־גאַלעריע האָט זיך שוין געפונען אין שול, אויבער די קעפּ פון די מתפללים.

ביי דער דרום־וואַנט נעבן דער טאָפּלטער אַרויסגאַנג־טיר איז געווען צוגעבויט אַ געמויערטע גרויסע עזרת־נשים מיט ליכטיקע וועגעציע־פענצטערס פון דריי זייטן און מיט אויסגעהאַקטע בריייטע פענצטערלעך מיט אייזערנע קראַטן אין דער שול אַריין, כדי די פרויען זאָלן קאָנען הערן דעם בעל־תפילה.

די צפונדיקע פראָנט־וואַנט איז אַרויסגעגאַנגען אין צענטער פון דער קאָנטליאַרסקער גאַס, אָדער ווי מען האָט זי גערופן די „שול־גאַס", וווּ עס איז געווען דער פֿאַראַדנער אַרייַנגאַנג אין גאַטס־הויז. פון דעם צפון־מערבדיקן ווינקל ביז דעם מויער פון לעוואַנדאָווסקין האָט זיך געצויגן אַ הילצערנער, הויכער פאַרקאַן, אַרום 20 מעטער די לענג. אין מיטן איז געווען אַ צוויי־טייליקער בריייטער טויער, וואָס איז תמיד געווען פאַרמאַכט אויף אַ שלאָס. די חדר־יינגלעך פלעגן אַריבערקלעטערן דורך אים און שפילן אין דעם רחבותדיקן שולהויף אין „פאלאנט", אָדער אַרויפכאָפּן זיך אויף די היל־צערנע טרעפּ, וועלכע האָבן געפירט אין דער ווייבערשול און זייערע געשרייען און טומל האָבן אָפּגעקלונגען אינעם ליידיקן חלל פון די זאָלן.

דריי שטייגערע שטיגן האָבן געפירט פון דער גאַס צו די צוויי ברוינע אַרייַנגאַנג־טירן, וואָס זענען געווען צוגע־שניצט מיט פאַרשידענע ארנאַמענטן. אין דרויסן, פון בייד זייטן פונעם אַרייַנגאַנג האָבן זיך געפונען פירקאַנטיקע פענצ־טער און צווישן זיי און דער טיר האָבן אַרויסגעשטאַרצט שיין פאַרמירטע אייזערנע הענגערס אויפצוהענגען לאָמטערן. איבער דעם אַרייַנגאַנג איז געווען אינגעמויערט דער א"ד שוואַרצער מאַרמאָרנער טאָוול מיט דער דאָטע פון אויפשטעלן פון דעם בית־הכנסת און אַרויפצו אַ גרויסער, קיילעכדיקער פענצטער מיט קאָלירטע שייבלעך, וואָס האָבן געבילדעט אַ מגן־דוד און פון בייד זיינע זייטן לענגלעכע פענצטערס, ביים שפּיץ פאַרקיילעכט מיט קאָלירטע שייבלעך. איבער דעם אָלעם אַ דרייקאַנטיקער קאַרניז, וואָס האָט זיך געצויגן איבער דער גאַנצער בריייט פונעם פראָנט מיט דער אויפשריפט „מה טובו אהליך יעקב".

אַרייַנגאַנגען איז מען אין דער שול דורכן פאָליש. וועלכער איז געווען אָפּגעגרענעצט פונעם היכל פון דריי זייטן מיט שמאָלע שויבן־טירן, וועלכע מען האָט געקענט פונאַנדער־רוקן און צונויפשטעלן אין דער פאָרם פון אַ האַרמאָניע. פאָר־מאַכטערהייט האָט דער פאָליש אויסגעזען ווי אַן אָלטאַנע. וועג מען האָט זיך אַראָפּגעלאָזט פון אים אויף דריי טרעפּ, איז מען שטיין געבליבן ביים זאָל, וואָס האָט זיך אָוועק־געצויגן ביז דרייסיק מעטער. דער אַרייַנגאַנג אין שול און דאָס אַראָפּלאָזן זיך פונעם פאָדערהויז האָט געשאַפן אַ באַרג אַרויף אין אַ באַרג אַראָפּ, כדי מען זאָל קענען באַרעכטיקן דעם פסוק אין תהילים „שיר המעלות ממעמקים קראתיך ה' ".

אין צענטער פון שול־זאָל אויף אַ הויך פון אַכט טרעפּ האָט זיך געפונען דער בעלעמער מיט פיר צוגעפוצטע זיילן, וועלכע האָבן מיט ברענענדיקע חלב־ליכט באַלויכטן די גאַנצע שול און געשאַפן אַ פייערלעכע, מיסטישע שטימונג.

לענגאויס דער מערב־וואַנט זענען געווען איינגעבויט פירקאַנטיקע זיילן, איינער פון צווייטן אָפּגעבראָכן אויף אַ מרחק פון 4 מעטער, וועלכע האָבן אַנגעהאַלטן די פרויען

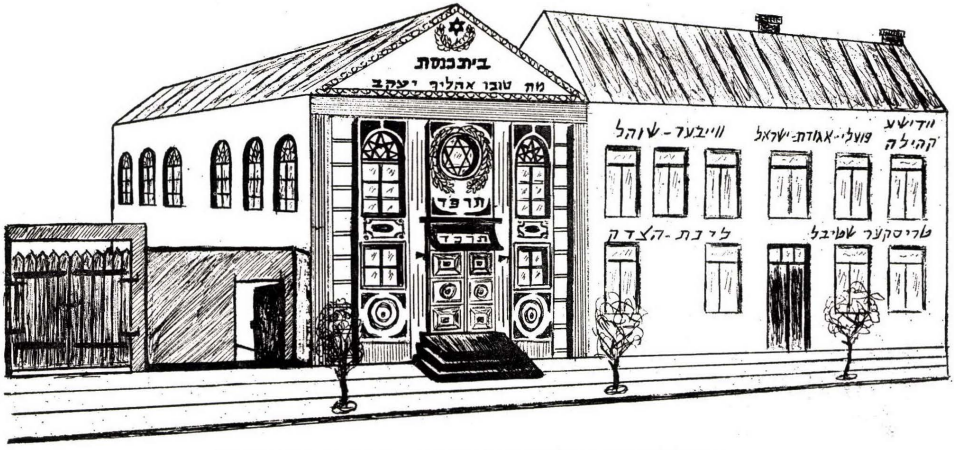
די שול ביז 1923 — געצייכנט: משה סרעברא

גאַלעריע, אַ פאַרשטעלטע מיט הילצערנע געטאָקטע שפראַצן און באַהאַנגען מיט דורכזיכטיקע פאַרהאַנגלעך. צוליב מאַנגל אין אָרט אין די ימים־נוראים, פלעגט מען יאָר־יערלעך אָפּ־צוימען אַ שטיק שול אונטער דער גאַלעריע מיט ברעטער און איינאַרדענען דאָרט אַן עזרת־נשים.

בייַ די טרעפלעך וואָס האָבן געפירט צום ארון־הקודש מיטן קערשן־רויטן פרוכת איז יאָרן לאַנג געשטאַנען בייַם עמוד דער זייַער אין שטאָט געשעצטער חזן־שוחט און מוהל ר׳ הערשל אַראַנאָוויטש ז״ל, אַרומגערינגלט מיט זיינע דריי זין און אַ כאָר פון שטאָטישע משוררים. הערשל שוחט פלעגט פאַרפאַסן אַ טייל נגונים צו די תפילות, זיין שיינע שטימע, אויסגעמישט מיט די שטימען פון זיין כאָר האָט געקלונגען איבערן חלל און אַנגעפילט די הערצער פון די מתפללים מיט אַ געפיל פון הייליקייט און גרענעצלאָזן גלויבן אין גאָט.

אין יאָר 1923 האָט די קהילה באַשלאָסן איינצולייגן דעם הילצערנעם פלאָט אויף קאָטליאַרסקע און מיט דער מיטהילף פון אויסלענדישע פאָנדן אָנגעהויבן אויפצושטעלן אַ פרעכטיקן געמויערטן בנין פאַר אַ חדר ״יסודי תורה״ און אַנדערע אינ־סטיטוציעס. די גאנצע יידישע באַפעלקערונג, חסידים און מתנגדים, קנאים און אויפגעקלערטע, יונג און אַלט, דער עיקר ״עמך״ האָבן זיך אַריינגעוואָרפן אין דער אַרבעט. ווער ס׳האָט געהאַלפן מיט געלט, ווער ס׳האָט זיך מתנדב געווען צוצולייגן אַ האָנט, אַלע אָן אויסנאַם האָבן געגנומען אָן אָנטייל אין דער גרויסער מצווה. אין פאַרלויף פון אַ יאָר איז געוואָרן אויפ־געשטעלט אַ בנין, מיט וועלכן די יידישע באַפעלקערונג האָט זיך געגרויסט. אינעווייניק אין שול האָט מען צענומען די פרויען־גאַלעריע, אויף איינגעלייגט די פירקאָנטיקע געמויערטע זיילן, וואָס האָבן זי אונטערגעהאַלטן, פון דרויסן האָט מען אַראָפגעוואָרפן די ״טויבן־שלאָקן״ מיט די הילצערנע גאָרנס לענגאויס דער מערב־וואַנט. עס זענען צוגעבויט געוואָרן גרויסע, געמויערטע צימערן, וועלכע מען האָט אָפּגעטיילט פון דער שול־וואַנט מיט אַ ברייטן דריי־מעטערדיקן קאָרידאָר, מיט צוויי אַרייַנגאַנג. איבער זיי איז געוואָרן אויפגעבויט אַ רחבותדיקע וויַיבער־שול, מיט גענוג אָרט אויך אויף די ימים־נוראים, אַזוי אַז מען האָט שוין נישט באַדאַרפט אַוועקצונעמען אַ שטיק שול אויף אַן עזרת־נשים. פון דער וויַיבער־שול זענען אין שול אַריין אויסגעהאַקט געוואָרן גרויסע האַלב־קייַלעכ־דיקע טוירן, כדי עס זאָל דערגרייַן דאָס קול פונעם חזן, אויך מיט צוויי אַרויסגאַנג, מיט ציגעלנע טרעפ, מיט ברייטע פענצטער אין הויף אַריין, ווי אויך אין פראָנט פון דער גאַס.

וועג עס איז פאַרענדיקט געוואָרן דער בנין, האָט די יידישע קהילה באַקומען איר שטענדיקן לאָקאַל, די ״לינת הצדק״ האָט זיך מער נישט געדאַרפט וואַלגערן אין פריוואָטע וווינונגען און באַקומען צוויי צימערן, איינעם פאַרן לאָקאַל און דעם צווייטן פאַר דער קאַנצעלאַריע. אין איין צימער האָבן געהאַט זייער מנין די טריסקער חסידים און דערנעבן די ״חברה תפארת בחורים״ פון די קצבים. בייַ זיי איז שוין געווען מאַדערן אילומינירט, בייַם ״שויתי״ האָט מען אויפגעהערט

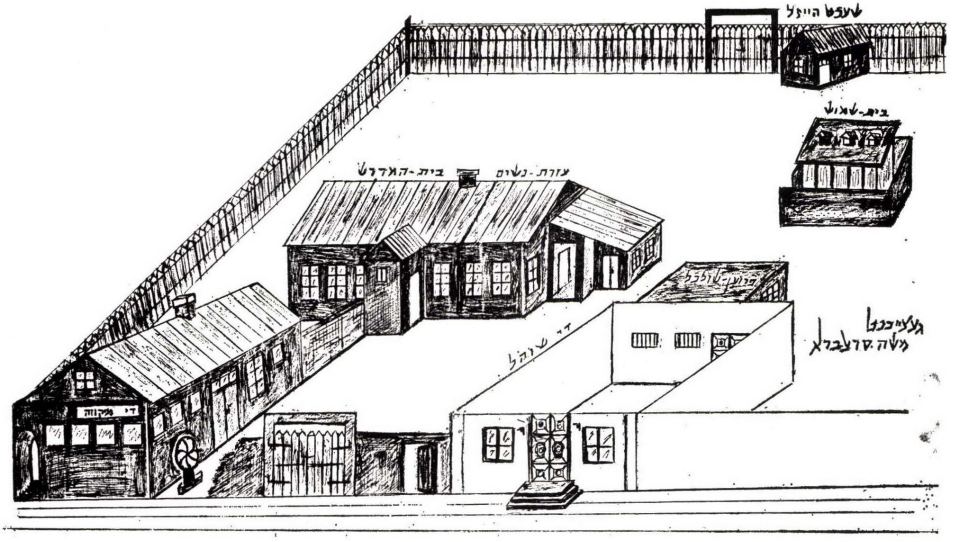
די שול (אַ רעמאַנטירטע) פון 1924 ביז 1939 — געצייכנט: משה סרעברא

צו צינדן ליכט, נאָר אַ דריי געגעבן ביים קנעפל און עס האָבן זיך אָנגעצונדן אָכט לענגלעכע עלעקטרישע לעמפלעך. אין איין צימער האָבן זיך באַזעצט די אומאָנער חסידים מיט ר׳ משה יוסף מנקר, ר׳ יחיאל מוכר ספרים, די ברידער זשעפקאַ א״א. אויך די „פועלי אגודת ישראל״ האָבן באַקומען אַ שיינעם לאָקאַל פון צוויי צימערן, איינעם פאַר זיצונגען, פאַרזאַמ־לונגען אן שעורי ערב און דעם צווייטן, אַ קלענערן, פאַר זייער רעליגיעזער ביבליאָטעק. און ווען עס האָט זיך געגרינ־דעט אין שטאָט די מוסר ישיבה „בית־יוסף״, האָט דער ראש ישיבה הרה״ג ר׳ יצחק העלפאַנד באַקומען אַ צוויי־צימער־ווינונג פאַר זיין משפחה, איבערן לאָקאַל פון דער קהילה און די פאג״ס. צום בעסטן האָבן אויסגעשפילט די חדר־יינגלעך. אויב ביז דעמאָלט זענען די חדרים געווען צעוואָרפן איבער דער שטאָט, אין די פּריוואָטע ווינונגען פון די מלמדים, זענען איצט אַלע חדרים געוואָרן קאָנצענטרירט אין דעם נייעם מויער. יעדער מלמד האָט באַקומען אַ רחבותדיקן צימער מיט טישן און בענק, מיט עלעקטרישער באַלייכטונג און מיט היגיענישע אייניכטונגען.

עס איז אויך אויפגעפרישט געוואָרן דער פראָנט פון דער שול דורך דעם יידישן מוליער ה׳ לייב שוואַרץ, וועלכער האָט געשטאָמט פון פינסק און איז פאַרבליבן אין פולטוסק פון די פליטים, וועלכע האָבן אָנגעשפאַרט אין שטאָט ביים אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה אין יאָר 1914. דער פינסקער מוליער איז געווען אַ קינסטלער אין זיין פאַך און גאָנצע טעג געשטאַנען אויף דער רושטאָוואַניע און מיט כוונה, ווי אַ סופר ביים שרייבן די דראָבנע אותיות, אויסגעקריצט אַ פראַכטפולן שול־פראָנט, וואָס האָט באַשיינט די שול־גאַס. אַרום דעם קיילעכדיקן פענצטער האָט ער אויספאַרמירט אַ קראַנץ פון מירטן־בלעטער, דאָס זעלבע אַרום דעם מגן־דוד, אויך בולט געמאַכט די אותיות ת ר פ ״ ד, די דאָטע וועו דער בנין מיטן שול־רעמאָנט זענען געווען פאַרענדיקט.

אויסגעפוצט איז געשטאַנען די שול אויף דער קאָט־ליאַרסקער גאַס, די שטאָלץ פון דער פולטוסקער יידישער באַפעלקערונג. און וועו די זון האָט זיך געשפיגלט אין די קאָלירטע שול־שייבלעך, איז דער אָפשיין געפאַלן איבער יידישע הייזער און אויפגעפראָלטע פענצטער, וווּ עס זענען געזעסן יידן מיט וווייסע בערד און רייטנדיקע בריליך אויף די נעזער, צוגעשאָקלט זיך ביי אָפענע סדורים און אָנטקעגן־געשיקט דער שול קאָפּיטלעך פון תהילים...

ביים צפון־מזרחדיקן ווינקל פון דער שול האָט זיך געפו־נען דער אַריינגאַנג אין בית־המדרש־הויף, ווו ביי ברענעדיקע חלב־ליכט פלעגן זיינע מתפללים מחדש זיין די לבנה. לינקס פון דעם אַריינגאַנג איז געשטאַנען דער בנין פון דער אַלטער און נייער מקווה מיט דער שוויץ־באַד. ביי דער מקווה־וואַנט אין הויף האָט זיך געפונען אַ טיפער ברונעם מיט אַ גרויסן אנדערהאַלבן־מעטערדיקן ראַד מיט אַ קאָלבע. דורך דרייען דעם ראַד האָבן די קלאַרע וואַסערן דערגרייכט דורך די רערן צו דער קאָפּלנער, נייער מקווה.

פון דעם אַריינגאַנג, לענגאויס דער מזרח־וואַנט פון דער שול, ביים סוף פונעם מויער איז מען אַריינגעקומען אין ווייבער־שולכל, אין שול־הויף, אין די בתי־שמוש, אינעם שעכט־הייזל. גלייך, איז געווען דער אַריינגאַנג אין ווייבער־בית־המדרשל, וועלכער איז געווען אַ טייל פונעם גרויסן בית־המדרש, ווו אין קאַרידאָר איז געשטאַנען שטענדיק, אַנגע־שפאַרט שיפועדיק אַן דער וואַנט, דאָס טהרה־ברעטל און אַנגעוואַרפן אַ שרעק אויף די חדר־יינגלעך און דערוואַקסענע.

דער אַריינגאַנג אין בית־המדרש פון לינקס האָט געפירט דורך אַ פאַדערהויז, וואָס איז פול געווען מיט צעריסענע חומשים, סדורים, מחזורים, שמות, אַנגעוואַרפענע אין אַ באַרג, דערגרייכנדיק אַ האַלבן גאַרן ביזן בוידעם. אַ טוכלער ריח האָט געציקלט די נאַזלעכער און געאיבלט. עס איז דאָ שטענדיק געווען טונקל און עס האָט נישט געהאָלפן דאָס בלאָסע ליכט, וואָס האָט אַראָפגעלויכטן דורך אַן אָנטקאַנדיקן פענצטערל. דער בית־המדרש איז געווען אַ פירקאַנטיקער ציגלנער בנין, פון 12 ביז 15 מעטער בריים און לאַנג. וועג ער איז אויפגעשטעלט געווארן האָט קיינער נישט געוווסט. ביי די וועגט זענען געווען אויסגעשטעלט לאַנגע, הילצערנע טישן מיט בענק, אויף וועלכע עס זענען געזעסן די לערנער. אַלץ איז דאָרט געווען פאַרטונקלט, די וועגט, דער סופיט, דער בעלעמער מיטן עמוד. בלויז צוויי ליכטיקע פלעקן זענען געווען קענטיק אינעם אָרום — די צוויי קאַלנע אויוונס, אָרום וועלכע עס האָבן זיךווינטער געזאַמלט די וואַנדערנדיקע אַרעמעלייט. אויך זקנים פלעגן דאָ אויסוואַרעמען זייערע געבויגענע גלידער און דרימלענדיק חלומן וועגן די צייטן וואָס זענען אַוועק.. רעכטס ביים אַריינגאַנג נעבן פענצטער איז געווען איינגעמויערט אין וואַנט דער האַלב־קיילעכדיקער כיור מיטן משענעם הייבער אָרויסצולאָזן צוביסלעך וואַסער צו וואָשן די הענט. דערנעבן איז געהאַנגען אַ ברייטער האַנטוך, וואָס האָט זיך געדרייט אויף אַן אויסגעהוילטער הילצערנער רעדל אויף אַ דראָט און קיינמאָל נישט געווען טרוקן. אויף מזרח, נעבן ארון־קודש איז געווען דער שטאַבילער זיץ־פלאַץ פון דעם באַליבטן און געאַכטעטן פולטוסקער רב הרה״ג ר׳ חיים משולם הכהן אַטערמאַן זצ״ל. אין מיטן בית־המדרש איז געשטאַנען דער בעלעמער מיט צוויי פּאָר טרעפלעך. נעבן ארון קודש ביים עמוד, פון וואַנען עס האָבן געפירט שטיגן צום פתיחת הארון, האָט שמואלקע קראַנשטיק מיט חזקה אַפּגעמוסטפט אין די ימים נוראים מיט אַ כאָר איבער 25 יאָר. ביי „זכור ברית״ האָט מען געהערט זיין קול ווייט איבער דער גרעבליע, איבערן טייך, אַזש אין די הייזקעס פון אַלטן מקום.

בלאַנדזעט אָרום מיין געדאַנק איבער די דאָזיקע מקומות פון מיין פאַרפייניקטער שטאָט, איבער די הייזער און גאַסן און מיין גאַנצער וועזן וועלט אַרומגענומען מיט אַ גרענצלאָזן טרויער. וויל איך, אין מיינע באַשרייבונגען געבן אַ תיקון דער געשענדעטער פולטוסקער שול, דער גייסטיקער סימבאָל פון יידישן פולטוסק, דעם שול־הויף, דעם בית־המדרש און די אַרומיקע בנינים, דאַרט וווּ עס איז געפורעמט און געשטאַלטעט געוואָרן אונדזער נאַציאָנאַל־רעליגיעזער באַוווסטזיין.

אונדזערע מלמדים און לערער

רפאל משה שאך:

עס זענען געווען געציילטע משפחות אין פולטוסק, וואָס האָבן געשיקט זייערע קינדער אין די רעגירונגס־שולן. די זין פלעגט מען שיקן אין די חדרים און צו פריוואַטע מלמדים און די טעכטער פלעגט מען לערנען אַ ביסל עברי און שרייבן אַ יידישן בריוו. עס זענען געווען מלמדים, וועלכע האָבן אויך געלערנט מיט די קינדער אַ ביסל רוסיש און יידיש און אַ טייל חדר־יינגלעך האָבן געמוסען לעקציעס פון וועלטלעכע למדים ביי פריוואַטע לערער, יידישע און קריסטלעכע און ביי גימנאַזיע־שילער. פאַר די אַרעמע שיכטן האָט געזאָרגט די תלמוד־תורה מיט אירע זעקס מלמדים.

די חדרים זענען געווען צעוואַרפן איבער דער גאַנצער שטאָט, אָבער דער גרעסטער טייל האָט זיך געפונען אין דער שול־גאַס. דער חדר האָט זיך בדרך־כלל געפונען אין אַ דירה פון איין צימער מיט אַן אַלקער, ווו עס האָבן זיך געפונען די בעטן צום שלאָפן און אינעם צימער האָט דער „רבי״ געלערנט מיט אַרום 40 קינדער.

איך האָב געלערנט אינעם חדר פון זישע ווינאַ־גראַד, אַנגעהויבן אַלס פיר־יעריק קינד. דער מלמד איז געווען אַ מתנגד, אָבער אַנגענומען זייער ביי די חסידים, וועלכע האָבן צו אים געשיקט זייערע קינדער צום לערנען, אויך מיידלעך. אין אַ גרויסן צימער, ווו אויף דער וואַנט האָט געהאַנגען דאָס בילד פון ניקאָליי דעם צווייטן, זענען געשטאַנען לאַנגע טישן מיט בענק און קליינע קינדער־בענקלעך ביי דער וואַנט. איבערן גרעריש און טומל פון די חדר־יינגלעך האָט געהערשט די איידעלע און זיסע שטימע פונעם „רבין״, וועלכער האָט מיט אַ שמייכל אויסגערופן די קינדער צום

לערנען אלף־בית, אַוועקשטעלנדיק זיי אויף אַ הילצערנעם קלעצל ביי זיין טיש. צו הילף האָט ער געהאַט צוויי בעלפערס, נתן און פרץ, וועלכע האָבן מיט די טייטלען געווייזן די קינדער די אותיות. אַז מען האָט שוין געקענט „אויסדיוועדטער" הברה, האָט ר' זישע, דערציילנדיק שיינע מעשהלעך, אָנגע־הויבן צו לערנען חומש „ויקרא". דאָס דאָזיקע „אַוואַנסירן" איז נישט יעדן יינגל לייכט אָנגעקומען, ווייל ר' זישע איז געווען אַ גרויסער מקפיד און אַכטונג געגעבן צי דער תלמיד זאָגט נישט אַמאָל פון אויסנוויניק פונעם צוהערן זיך פרייער און לייענט נישט די אותיות. ווען ער האָט אָבער פעסט־געשטעלט אַז דאָס יינגל קען די „הברה", האָט ער אים זייער געלויבט און מוסר געזאָגט אַנדערע קינדער. דעם לעדערנעם קאָנטשיק, וואָס האָט געהאָנגען ביי אים אויף דער וואָנט האָט ער זייער זעלטן באָנוצט און אויך פֿאַרוועדט די בעלפערס צו שלאָגן די קינדער. אויך האָט ער אויפגעפאָסט אַז די בעל־פערס זאָלן נישט אויספרעסן עפעס ביי די קינדער צום אייגענעם נוצן. עס האָבן ביי אים געלערנט אַרום פערציק קינדער.

מיכאל מאירסדאָרף איז געווען אַ מלמד מיט אַן איינגעבוירענעם מאָלער־טאַלענט. ער איז געווען אַ ראַדזי־מינער חסיד, פון מיטעלן וווּקס מיט אַ לאַנגער שפּיציקער גרוי־וויסער בארד אויפן לענגלעכן פנים. ווען ער האָט געלערנט מיט זיינע תלמידים אַ פרשה חומש, האָט ער זיי ווי צוגעשמידט צו זיך, ווייל ער האָט בשעת־מעשה געצייכנט אַדער געשניצט פון פאַפּיר פאַרשידענע געשטאַלטן און בילדער פון תנ"ך. וויינטער־צייט פלעגן די קינדער פאַרגעסן אין די לאַנגע וויינטער־נאַכט צו גיין אַ היים, וועלנדיק פאַרגאַפט פון זיינע קינסטלעריש שאַפונגען. ביי אַנדערע באַדינגונגען וואָלט ער געווויס אויסגעוואָקסן צו אַ קינסטלער מיט אַ וועלט־רום, אָבער אין פולטוסק און אין דער אומגעגנט האָט ער זיך באַנוגט מיט באַפּוצן די עמודי קודש אין די בתי־מדרשים און חסידישע שטיבלעך מיט בילדער פון די צוועלף שבטים און מיט לייבן פון די עשרת הדיברות.

יהודה־איצל פֿאסקאוויטש* איז געווען אַ דורכגעטריבענער ראַפינירטער מלמד. געווען אַ גערער חסיד און מיט אַ היימישן חסידישן שמועס דערוואַרבן די הערצער פון די עלטערן פון די קינדער. באַצויגן זיך צו די תלמידים „פאַטעריש" און אפט שפּאַצירט מיט זיי שבת פאַר נאָכט אויף דער גאַס. אַרדענונג אין חדר האָט ער געהאַלטן מיט פאַר־שידענע צוואַנגס־מיטלען, אפילו מיט פּאַטשען די קינדער.

* זע: „יהודה־איצל מלמד דער בונטאַר", מ. סרעברא.

ביי אים האָט מען שוין געלערנט אַ דף גמרא. ער האָט אויך געלערנט שרייבן יידיש פון אַ בריוון־שטעלער.

איך האָב אויך געלערנט ביים גאַוואַרוועד מלמד, וועמענס אמתן נאָמען געדענק איך נישט. ער איז געווען אַ וואַרקער חסיד, אַ מחותן פון ישראל משה גאָלדבערג („ראָדאָל־ניק"). ביי אים האָבן געלערנט נאָר אָכט תלמידים, צווישן זיי אויך שמחה דאָן. מען האָט זיך באַצויגן צו אים מיט גרויס אַכטונג צוליב זיין פעדאַנטישן און ציכטיקן האָלטן זיך. אַ דאָנק זיין אַרדענונג אין לערנען און זיינע אויפקלערונגס־פעיקייטן האָט ביי אים מצליח געווען דער שוואָכסטער שילער. אין דעם זין איז ער געווען דער איינציקער מלמד אין שטאָט און זיינע תלמידים האָבן אים זייער געשעצט און געלערנט ביי אים מיט גרויס חשק.

העניך קאנאר (דער סטראַצקער). ער איז געווען אַ גערער חסיד, פאַנאַטיש פרום, אַן ערנסטער און אַן אָנגע־וויטיקטער ייד. ווען ער האָט זיך געשטעלט צום פריוויו, האָט מען אים צוליב זיין פעסטן געבוי און גוטן געזונט געמען אין מיליטער. פון דער יאַפּאַניש־רוסישער מלחמה איז ער געבליבן מיט אַ הינקענדיקן פוס און אונטערגעראָבטן געזונט, צוליב דעם וואָס ער האָט נישט געגעסן פון קעסל און נאָר געלעבט פון טרוקענעם ברויט. דערצו האָבן אים די קינדער אויך אפט געקרענקט. ער איז אָנגעגאַנגען פאַר דעם בעסטן מלמד פאַר דערוואַקסענע תלמידים און אָנגענומען צו וועלן ביי אים צום לערנען איז אָנגעגאַנגען אַלס זכות. עד איז געווען אַן אויסגעצייכנטער תלמוד־קענער, געלערנט דעם שיעור מיט אַלע מפורשים. זעלטן האָט זיך אויף זיין פנים באַוויזן אַ צופרידענער שמייכל, סיידן ווען אַ תלמיד האָט תופס געווען זיין הסבר און געשטעלט אים אַ געהעריקע שאלה און פאַרצויגן מיט אים אַ לאַנגן וויכוח. אויך אַ פרשה חומש האָט ער אויסגעשפּט מיט אַלע פרושים, אָבער נישט גלייַיג קיין שום אָכט אויף נביאים און כתובים צוליב גרויס פרומקייט און פאַנאַטיזם. פון אים איז מען שוין אַוועק אַ ישיבה, וויל ביי ר' העניך איז געווען דער העכסטער סטאַדיום פון חדר־לערנען.

כמעט אויף דעם זעלבן גראַד איז געשטאַנען דער חדר פון ישראל משה דרוזד, וועלכער איז געווען אַ רויקער און גלאַסענער מענטש, וואָס האָט זיך געלאָזט באַמערקן פון זיין פאַטריאַרכאַלישער געשטאַלט. ער איז געווען אַן אַלעקסאַנדערער חסיד, אַ זייער פּעיקער. ער האָט, ליידנדיק, פאַרטראָגן די עוולות פון זיינע תלמידים און באַמיט זיך שטענדיק, אַזוי אין זיין חדר ווי אין בית־המדרש, געמיטלעך איבערצוצייגן אין באַאיינפלוסן די תלמידים אין לערנער און

אויסמיידן קריגעריי־ן. ער האָט אויך געזאָרגט פאַר אַ גע־דריקטן און נויטבאַדעפטיקן יידן און געזאַמלט אַ נדבה צווישן די בעלי־בתים.

אויסער די אויבנדערמאָנטע זענען אויך געווען מלמדים אין שטאָט: אליעזר קוטשער, לייבוש ר' פיישעס, דער קליינער יענקעלע (פאזנער), משה יעקלס, חנא מיכלס כווויגא, ישראל מאיר מעלניק, נחמן משה אייזנשטאַדט, דער גאלער שלמה (האַלצמאַן), הערש לייב אבאזשאנעק, יחזקאל סאפיאן, אברהם האַלצמאַן.

יידיש און עלעמענטאַרע ידיעות פון דער רוסישער שפראַך האָבן געלערנט משה ווי־עלקאברא־דא (דער בלינדער משה) און מאָטל פאָטאָלאָווסקי. דער ערשטער איז געווען פון אַ הויכן וווקס, מיט אַ לאַנגער שוואַרצער, שוין אַ ביסל גרויליעכער בארד. איין אויג איז ביי אים געווען בלינד און ער פלעגט זיך צוליב דעם איינבויגן איבער דעם שרייבן פון זיינע תלמידים. יידיש האָט ער זיי דיקטירט פון אַ בריוון־שטעלער און רוסיש פון „רוסקאיא ריעטש". צום רעכענען האָט ער אַליין צונויפגעשטעלט אַ ביכל אין יידיש. ער איז געווען אַ פרומער אַלעקסאַנדערער חסיד און גערעכנט זיך אַלס ספעציאַליסט פון וועלטלעכע למדים ביי פרומע עלטערן.

מאָטל פאָטאָלאָווסקי האָט געירשנט די פעיקייטן פון זיין טאַטן דעם בדחן און האָט געוווסט ווי אַזוי אָנגענומען צו ווערן ביי די יידישע פאָלקסשיכטן פון פולטוסק און ג־לערנט מיט זייערע קינדער אַ ביסל רעכענונג און שרייבן פויליש און רוסיש מיט אַ שיינער האַנטשריפט.

דער ערשטער אָפיציעלער יידישער לערער אין פולטוסק איז געווען יחזקאל ענאָווי־ט־ש, וועלכער איז אין יאָר 1870 געוואָרן דער לייטער פון אַ פיר קלאַסיקער רעגירונגס־פאָלקסשול און דער סעקרעטאַר פון דעם רוסישן פראָגימ־נאַזיום אין שטאָט. בדרך כלל זענען אין דער דאָזיקער שול געאָנגען נאָר מיידלעך (צווישן זיי אויך מיין מוטער). אינעם פראָגימנאַזיום האָבן געלערנט נאָר צווויי יידישע שילער פון פולטוסק, ענאָוויטשעס צווויי זין משה און יוסף. אָבער פון אַנדערע שטעט פון פוילן און רוסלאַנד האָבן דאָ געלערנט אַ סך יידן, ווייל צוליב דער באַגרענעצונג־נאָרמע פאָר יידן האָבן זיי נישט געקענט אַנגענומען ווערן אין די גרויסע שטעט און אין פולטוסק זענען געווען אַ סך פריי־ע פלעצער. צווישן זיי האָט זיך געפונען פלאָריאַן, נחום סאָקאָלאָווס זון, וועלכער האָט אויך געווינען אויף ענאָוויטשעס סטאָנציע, וועלכע ער האָט געהאַלטן פאָר די יידישע שילער פונעם פראָגימנאַזיום *.

* זע: „זכרונות פון פולטוסק", פלאריאן סאקאלאוו.

יחזקאל ענאָוויטש איז געווען אַ ייד אַ משכיל, געווען פרום אָבער פאַרגעשריטן און געטראָגן אַ צוגעשוירן בערדל. זיין פרוי איז געווען אַן אַ שייטל און געפירט אַ שטרענג כשרע יידישע שטוב. זיין אייידעם, דער מאַן פון זיין עלטסטער טאָכטער רבקה, איז געווען יצחק גוטמאַן, וועלכער איז געווען דער לייטער פון דער זיבן־קלאַסיקער פוילישער פאָלקסשול פאַר יידן. ער איז געווען געזעלשאַפטלעך טעטיק אין שטאָט, אַ מיטגליד פון דער פאַרוואַלטונג פון דער ליי־און שפאַר־קאַסע און פון לינת־הצדק. ער איז געשטאָרבן פון אַ האַרץ־אַנפאַל אין יאָר 1927, איבערלאָזנדיק אַ פרוי מיט צוויי קינדער. זיין זון, יחזקאל גוטמאַן, געפינט זיך זייט יאָר 1933 אין ארץ־ישראל און אַרבעט אַלס עלעקטרע אינזשעניר. אויך דער צווייטער איידעם פון ענאָוויטש, קאַפּעלאָוויטש, איז געווען אַ לערער אין דער פוילישער רעגירונגס־פאָלקסשול. (בילדער פון לערער זע: „די יידישע גימנאַזיע", מ. זילבערמאַן).

משה סרעברא:

ווי די מערהייט יידישע קינדער אין יענע צייטן, האָב איך פאַרבראַכט מיינע קינדער יאָרן אונטערן רבינס קאַנסשיק. אויב דעם מלמד האָט פאַרפעלט אַביסל זאַלץ צו דער גריץ, אַדער די רביצין האָט אים דערלאַנגט צום טיש אַ נישט דער־פעפערטע וויעטשערע, האָט ער אויסגעלאָזט זיין כעס אויף מיין געזעס און פלייצע. יאָרן האָב איך זיך געוואָלגערט פון איין חדר אינעם צווייטן, אומעטום אַריינגעזאַפט די געדיכטע זויערלעכע לופט פון האָלב ווילגאָטנעם שטוב און דעם צימרינג ריח פון דעם רבינס וואַנסעס, וואָס זענען פאַרגעלט געוואָרן פון שטופן אַן אויפהער מיטן גראָבן פינגער דעם שמעק־טאַבאַק אינעם רויט־בלוילעכן נאָז.

אין אַלע פריוואָטע חדרים האָט מען געקענט ווי מיט אַ מעסער שנייַדן די פינצטערניש און די טוכלעקייט, אַזוי געדיכט איז די לופט דאָרט געווען. און אַז עס האָט זיך שוין דורכגעריסן דורך אַ גאַנצער שויב אַ זונשטראַל (על פי רוב זענען אַנשטאָט שויבן געווען פאַרשטעקט שטיקלעך דיקט, ברעטלעך, בלעך, אַדער אַ רויט קישעלע), איז ער פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ העלן פאַס זאַמד־שטויב און געצויגן זיך אין דער לופט ביזן עק צימער. אין די זומערן האָבן די חדר־יינגלעך געפראָכט פון היץ, זיצנדיק צוגויפגעפערעסט ביי די חומשים, אויסגעטאָנע ביז די אָרבע־כנפות. ווינטער האָבן ביי זיי פון קעלט געפרירט די נעזלעך און די שפיץ פינגער פון די הענט און פיס. דער פראָסט, וואָס האָט מיט איין צעבלומט די פאַרפרוירענע שויבן, האָט אַריינגעדרונגען אונטער זייערע

מאַנטלען און די קינדער האָבן געקלאָפּט אַ צאָן אָן אַ צאָן און געפלאָטערט ווי בלעטלעך אין ווינט.

פון יעדן מלמד האָבן זיך איינגעקריצט פרטים אין מיין זכרון, וואָס לאָזן זיך נישט פאַרגעסן און אין פערעספעקטיוו פון דער צייט שוויבן אַרויס זייערע געשטאַלטן, ווי זיי זענען אָפּגעהיט געווארן אין מיין געדעכטניש.

שטעלט זיך אַוועק פאַר מיינע אויגן זישע מלמד. מיט דער קלאָר ווייסער בארד, מיט זיין פאַרטריאַרכאַלישן אויסזען און צעשמייכלטן פנים. מיט זיין שטילער באַשיידנקייט, האָט ער מיך, דעם קליינעם צוציק, באַצויבערט אין מיינע ערשטע חדר־טעג, פונקט ווי עס פאַרלאָקט דער פרילינג, וואָס קומט אָן נאָכן האַרבן ווינטער. אַ העלע שיין האָט זיך צעשפרייט אין זיינע ד׳ אמות און אַרום אים האָט געזומערט און געשמעקט מיט צעשטראַלטן זון־אויפגאַנג און געווינטערט מיט קריסטאַלענעם אויגן־בליק פון פריש אָנגעשאָטענעם זילבער־פוכיקן שניי.

פאַרשווינדט זישע און עס רוקט זיך אַרויס דער קורצ־זיכטיקער ישראל מאיר מלמד. טראָץ דעם, וואָס ער פלעגט אָנטאָפן ווי אין דער פינצטער די אותיות פונעם סידור אדער חומש, האָט ער פון דעסטוועגן ביים שלאָגן אַ תלמיד שטענדיק געטראָפן אין ציל. ביז היינט איז פאַרבליבן פאַר מיר אַ רעטעניש ווי אַזוי ער האָט בלינדערהייט דערטאַפּט דעם קרבן.

און אַלס קעגנזאַץ צו די קלעפּ און זבאַכעס, וואָס איך האָב באַקומען פון דעם דאָזיקן מלמד קומט מיר אָנטקעגן די געשטאַלט פון אַלתרן, דעם האַרבאַטן מלמד, וואָס טראָץ זיין מום, איז ער געווען זייער באַליבט ביי די תלמידים. ער פלעגט דערציילן די חדר־יינגלעך שיינע מעשהלעך, וועלכע זענען איינגעזאָפּט געוואָרן אין זייערע יונגע מוחלעך און צעשפילט זייער קינדערישע פאַנטאַזיע.

איך געדענק ווי איינמאָל אין אַ דאַנערשטאָג נאָך מיטאָג האָט ער אונדז מגלה געווען דעם באחרית הימים. — זאָלט איר טאָקע וויסן, ליבע קינדערלעך — האָט ר׳ אלתר אונדז דערקלערט מיט אַ סודותדיקער פאַרהוילקייט — אַז היי־יאָר אין תרפ״ג וועט משיח קומען במהרה בימינו. אַ רמז דערויף זענען די ראשי־תיבות פון תרפ״ג, וואָס לייגן זיך אויס אין דער פוילישער שפראַך: „תען ראָק פאַלעסטינאַ גאַלאָפּ״ (ten rok Palestina galop) — אין דעם יאָר וועט מען רייטן קיין ארץ ישראל. נאָכן אָנטפלעקן דעם דאָזיקן סוד, האָבן מיר זיך געגרייט יעדן טאָג מקבל פנים צו זיין משיחן אַ רייטן־דיקן אויף אַ ווייס אייזעלע, געדאָוונט מיט כוונה, געלייענט קריאת שמע פאַרן שלאָפן גיין, נישט איבערהיפנדיק קיין אייניציק ווארט, אָפּגעגאָסן נעגל־וואַסער אין דער פרי, נישט פאַרמיטן קיין „ברכי־נפשי״ און געציילט די טעג און שעהן ביז צו דער־גאולה.

ער האָט אונדז, 6—7 יעריקע קינדער, דערציילט די סיבה פאַרוואָס מען רופט אונדזער שטאָט פולטוסק. פאַקטיש האָט זי אַמאָל געהייסן טוסק און איז געווען אויסגעשפרייט אויף אַ גאָר גרויסן שטח. וועגן די בריידער אלימלך און ר׳ זישע, וועלכע האָבן געפראָווען גלות און געוואַנדערט איבער שטעט און שטעטלעך אין מדינת פּוילן, האָבן אָנגעשפאַרט אין דער שונא־ישראל־שטאָט טוסק, ווו אַ זכר פון אַ יידן איז נישט געווען בנמצא, האָבן די מאָנאַכן פאַרכאַפּט די הייליקע צדיקים און אידעקעווען זיך איבער זיי, אָפּגעשוירן די בערד און פּאות און מיט חרפות און קלעפּ פאַרטריבן פון דער שטאָט. האָבן די הייליקע בריידער פאַרשאָלטן דעם מקום און ס׳איז חרוב און פאַרברענט געווארן אַ האַלבע שטאָט. די זומפן אויף ריבישטוער פאַשניק זענען אַ זכר פון די קלויסטערס, וואָס זענען דאָרט געשטאַנען. נאָך היינט־צו־טאָג פאַלן דאָרט אַריין חזירים און פערד און אין דער איבעריקער טייל שטאָט, וואָס איז גאָנץ געבליבן זינקן איין יעדן יאָר די קלויסטערס מיט אַ ציגל די טיף. און ווייל פון דער שטאָט טוסק איז געבליבן אַ העלפט, האָט מען איר משנה שם געווען אויף פולטוסק. ד״ה האַלב טוסק.

ביי די דאָזיקע מלמדים האָב איך בלויז געלערנט אַ זמן אַדער העכסטנס אַ יאָר. דערפאַר האָב איך עטלעכע יאָר פאַר־ברענט ביי ר׳ יצחק נחום מלמד (גורפינקעל), אַ הויכגעוויקסיקן יידּ מיט אַ קליינער בארד, דורכגעוואָרפן מיט גרויע פעדעם, אַ שוואַרץ־האָריקן מיט ביינערדיקע הענט. ביי יעדן קלאַפּ, וואָס מען האָט פון אים באַקומען, האָט מען געפילט זיינע קנאַכיקע פינגער, וועלכע האָבן זיך איינגע־שרויפט אין פלייש און ווי געלעכערט די יינגלישע פלי׳צעס. ביי יצחק נחום מלמד האָט מען זעלטן געזען אַ שמייכל אוו דאָס נישט דערפאַר ווייל ער איז געווען אַ בייזער, נאָר דווקא פון צופיל ערנסטקייט. ער איז געווען אַ תלמיד־חכם און אַ גערער חסיד. שבת און יום־טוב איז ער געגאַנגען אין גערער שטיבל מיט געמאַסטענע טריט, היטנדיק זיך נישט צו מאָכן קיין פסיעה גסה, דאָך האָט ער קיינמאָל נישט פאַרשפּעטיקט צום צווייטן מנין. יעדע פרייע מינוט, איבערהויפט שבתים און יום־טובים, האָט ער אויסגענוצט מעיין צו זיין אין אַ ספר.

יצחק נחום מלמד האָט געווויינט אין אַ צימער מיט אַ קיך, ביידע פון איין גרויס פון בערך פיר אויף פיר מעטער. עס איז ביי אים שטענדיק געווען אויפגעראָמט. אַלץ אַרום, די מעבל,

די כלים, דאָס געפּעס האָט געגלאָנצט פון זויבערקייט. לענג־אויס ביי דער וואָנט זענען געשטאַנען צוויי סאָפקעס און פֿאַראַ־לעל צו זיי אַ לאַנגער טיש מיט הילצערנע בענק. אַרום טיש זענען געזעסן ביי זעכצן תלמידים. דער רבי אויבנאָן נעבן פענצטער און אויפן ראַנד פון טיש אַ לעדערנער רימען. מיין זיצאָרט איז געווען אויף דער סאָפקע. וועג איך האָב באַקומען פון רבין אַ טרעבעניק, האָב איך זיך גלייך אַראָפּגעלאָזט אויף דער פּאָדלאָגע און אַרונטערגעשאָרט זיך אויף דער קאָנאָפּע. דאָרט איז געווען דער זיכערסטער אָרט אויסצומיידן פּרישע קלעפּ. דעם רבין האָט דאָס שטאַרק נישט געשמעקט. האָט ער די אָנגעצילטע פּויסט לכבוד מיר אַראָפּגעלאָזט אויף אַ צווייטן יינגל, וועלכער האָט אַביסל אונטערגעלאָכט, ווייל ליגנדיק באַהאַלטענערהייט, האָב איך אים געקיצלט אין דער פּיאָטע.

אינעם צווייטן צימער, אַדער קיך, האָבן די חדר־יינגלעך נישט געהאָט קיין דריסת־הרגל. דאָרט זענען געזעסן דעם רבינס טעכטער און ענגייט וועש און קליידער. די ניי־מאָדישן האָט צוגעקלאָפּט צום טאָקט און מיר האָבן צוגעהאָלפן מיטן אָלטן, סקאָרבאָווסן ניגון פון „אַז ישיר" אַדער אַקדמות. וועג איך בין עלטער געווארן און כ'האָב געלייענט פּרצעס „דריי נייטאָרן", האָבן מיר זיך אַוועקגעשטעלט פאַר די אויגן דעם רבינס דריי טעכטער, וועלכע זיצן און נייען און שטעפּן זיך אויס גרויע צעפּ...

די מאָטעריעלע לאָגע ביי יצחק נחום מלמד איז געווען אַזוי שווער, אַז עס האָט אָפילו נישט געטייעט אויף אַ פּעקל טאַבאַק. ער פלעגט אַרויסשיקן די תלמידים אין מאַרק אַריין, איבערהויפּט אין די מאַרק־טעג דינסטאָג און פרייטאָג, וועג עס פאָרן זיך צונויף די פּויערים, כדי צונויפּקלייבן צווישן די וועגענער און פערדישע פאָדקאָווסע די נישט פאַרעדיקטע שטיקלעך פאַפּיראָסן. דעם צונויפּגעזאַמלטן טאַבאַק פון די פאַרשידענע סאָרטן „שאר ירקות" האָט ער אויסגעשטופּט אין גילזן און כדי ער זאָל זיך נישט אויסשיטן האָט ער די עקן פון די גילזן צוגעפּרעסט צום גלעזל פון דער ברענעדיקער נאַפּטלאָמפּ. יעדער אייגער פון אונדז האָט זיך באַמיט צונויפּ־זאַמלען וואָס מער רעשטלעך און ברענגען זיי דעם רבין, וועלנדיק מיט דעם אויסמיידן די בויקערס פון זייער ביינער־דיקע פויסטן. דאָס האָט אָבער ווייניק וואָס געהאָלפן. זיינע הענט האָבן טאָג־טעגלעך גענאָרבעט אויף רעכטס און אויף לינקס, דעם גענעבן אַ זעק, אַ צווייטן אַ ריס, אַ דריטן אַ פּלעם, אַ פערטן אַ שטורקע, אַ פּיפּטן אַ פּליק, אַ זעקסטן אַ זבענק, אַ זיבעטן אַ פּראָסק. אַמאָל האָט ער זיך באַנוצט מיט די פויסטן, אַמאָל מיטן פּאָסיק, ווידער אַמאָל מיט אַ שטיק האָלץ און אַן אַנדער מאָל מיט זיינע גרויסע שטיוול מיט די פּאָד־קאָווסע. אַנדרייַען די אויערן ביז ביי אים געווען סתם אַ שפּאָס...

ביי ר' יצחק נחומען האָב איך שוין געלערנט אַ בלאָט גמרא און נישט איינמאָל זענען די גמרא־בלעטער פאַרנעצט געווארן פון אַ ייִנגלישער טרער אַדער פאַרפלעקט געווארן מיט בלוט, וואָס איז געריסן פון קינדעריש נעזער נאָך די קלעפּ פונעם מלמד. הייַנט אָבער, וועג איך דערמאָן זיך וועגן מיינע קינדער־יאָרן און עס שטייט אויף וויי לעבעדיק מיין חרוב געווארענע געבוירן־שטאָט, גייט אויף, אויף די ליפּן דער ניגון פון מרדכי גאָבירטיגס ליד „קינדער יאָרן" און אַזוי ווי צו מיין מוטער קען איך אויך מיט נאָסטאַלגיע זאָגן וועג מיינע מלמדים: „יעדער קנייפּ פון זייער האָנט מיר נאָך אַזוי גוט באַקאַנט — כאָטש קיין צייכן איז מיר נישט פאַרבליבן"...

יהושע אבראמטשיק:

מען קען אפֿלאָכן פון אַלטן חדר, פונעם בייזן מלמד, אָבער דעם אמת מוז מען זאָגן, אַז מיר האָבן פיל געלערנט פון אונדזערע מלמדים.

מיין ערשטער מלמד איז געווען דער לאָמפּער משה, געווויינט אין שול־גאַס. ער פלעגט שטענדיק זאָגן: „קינדער־לעך, די תורה איז פול מיט גאָלד און ברילייאַנטן, דערצו דאַרף מען אָבער האָבן אַ שליסל; דער שליסל — דאָס איז דער אלף־בית". ביי אים האָב איך געלערנט אַ „זמן". אין משך פון „זמן" — צוגעקומען ביז עברי (דער סדר איז געווען: א"ב, קמץ־אלף, אויסרעדן, שפּעטער — אָנגעהויבן עברי).

מיין צווייטער מלמד איז געווען דער גלעזער שלמה. ביי אים האָבן מיר געלערנט חומש מיט רש"י און אָנגעהויבן אַ „משנה". ער האָט געהאַט אַ געדיכטע גלעזע בארד מיט לאָנגע ברעמען און זייער אַ בייזן אויסזען. ער איז טאָקע געווען אַ שלעכטער צו זיינע תלמידים. פאַר יעדער קלייניקייט פלעגט ער אונדז שלאָגן.

איינמאָל בין איך אָנטלאָפן אויף אַ גאָנצן טאָג פון חדר (דאָס איינציקע מאָל וואָס איך בין פון אַ חדר אָנטלאָפן), ער פלעגט מיט זיינע לאָנגע נעגל מאָכן צייכנס אויפן לייב. איך האָב פאַר מיין טאָטן איינמאָל אויסגעטאָן דאָס העמד און געוויזן אים די צייכנס. מיין טאָטע האָט אים אויסגערעדט. דער רבי האָט אים צוגעזאָגט, אַז ער וועט מיך מער נישט שלאָגן. ביי אים האָבן מיר זיך אויסגעלערנט מעביר־סדרה זיין לויטן טראָפּ, לויט זיינע קללות, וועלכע ער פלעגט אויסזינגען מיט דער זעלביקער מעלאָדיע. מיר האָבן זיך ביי אים נישט געווי־

טיקט אין אַ לוח, ווייל עטלעכע וואָכן פֿאַר יעדן יום־טוב פֿלעגט ער האָבן ספּעציעלע יום־טובדיקע קללות: אַ באַזונדערע קללה פֿאַר פּסח, שבועות אא״וו. אַ גאַנצע וואָך האָבן מיר געלערנט צוזאַמען. ביטער איז געווען דאָנערשטיק, ווען יעדער תלמיד האָט געדאַרפט „זאָגן״ באַזונדער. ער האָט געפּאָדערט, אַז די תלמידים זאָלן כּמעט וויסן פון אויסנווייניק. דאָנערשטיק פֿלעגט מען קריגן געשמיסן. ס׳האָט זיך געטראָפֿן, אַז ער האָט אַ תלמיד אַרונטערגעריסן אַן אויער (אַזאַ פֿאַל איז געשען מיט עליע שטשאַוּוס זון). פרייטיק איז שוין געווען גרינגער. מ׳האָט געלערנט בלויז אַ האַלבן טאָג.

ישראל־מאיר מלמד: געווויינט אַנטקעגן די שול, אַ הויכער מיט אַ קאָשע בערדל. אַ גוטער, שטילער געלאָסענער מענטש. פֿונקט דער היפּך פון געלן שלמה. מיר האָבן ביי אים געהאַט אַ „גן־עדן״. טאָמער האָבן מיר דאָנערשטיק עפּעס פֿאַרגעסן, פלעגט ער אונטערזאָגן. מיר האָבן געהאַט פּרייַ צייט צו דערציילן זיך פֿאַרשידענע ווונדער־מעשיות. דער עיקר האָבן מיר ליב געהאַט צו דערציילן שרעקלעכע געשיכטעס פון כישוף, שדים, לצים, דיבוקים, גזלנים אד״ג. אין אַ פּינצטערע נאַכט האָט קיינער נישט געוואָגט אַרויסצוגיין פון שטוב, ווייל אין אונדזערע קינדערשע מוחות האָבן זיך געשאָפֿן שרעק־בילדער פון די נאָכדערציילטע מעשיות.

ווינטער פלעגן מיר זיצן אין חדר ביז שפּעט ביי דער נאַכט, מיר פלעגן מאַכן פּאָפּירענע לאָמטערנעס, אַריינשטעלן דערין אַ ליכטל צו באַלייכטן אונדז דעם וועג אין אַ פּינצטערע נאַכט (דעמאָלט האָט נאָך פּולטוסק נישט פֿאַרמאָגט קיין עלעקטרישע גאַס־באַלייכטונג). מיר האָבן זיך געהיט נישט פֿאַרבייגיין 12 אַ זייגער ביי דער נאַכט נאָענט פּין דער שול, ווייל דעמאָלט דאָוונען די מתים און קאָנען איינעם פון דער גאַס אויפרופן צו אַן „עליה״... מיר האָבן אפילו געווּסט, ווי מען דאַרף זיך באַגיין, אויב עס געשעט אַזאַ פּאַל; דער אויפֿגערופענער מוז צוגיין צום בעלעמער, מאַכן אַ ברכה, נאָר אַרויסגיין פון שול מוז ער הינטערווייַלעכטס, כדי די מתים זאָלן אים נישט מזיק זיין.

ביי אים האָבן מיר שוין געלערנט עטלעכע פּרשיות מיט רש״י, אויך אייניקע קאַפּיטלעך תנ״ך און אַנגעהויבן גמרא בבא־קמא.

אַ מדרגה העכער איז געווען איצל מלמד. געווויינט

אין מאַרק. אויך אַ גוטער אַרציקער מענטש, קיינמאָל נישט געבייזערט זיך אויף אונדז. ביי אים האָבן מיר שוין געלערנט, אַחוץ חומש מיט רש״י, שוועריקייטן פון דער גמרא. ביי אים האָבן מיר צום ערשטן מאָל אויך געהערט די געשיכטע פון יאָסעלע פּאָנדריק (אין צייט פון „ביטל״). אַ טעמע, וואָס האָט אונדז שטאַרק פֿאַראינטערעסירט. געלייענט האָט ער פון אַ געשריבענעם העפט, וואָס האָט פֿאַרנומען נאָענטע 2 שעה. מיר האָבן מיט אויפֿגעריסענע מיילער זיך צוגעהערט צו דער אויסטערליש־טשעקאָווער געשיכטע, נישט צו פֿאַרלירן קיין אייניציקן וואָרט. ביי אים האָבן מיר זיך פֿאַרנומען מיט פֿאַרשידענע קינדער־רעטענישן, אייַנפֿאַלן און טרעפּענישן. אונדזערע מוחות האָבן זיך אָנגעהויבן צו שאַרפן.

אַ קליינער טייל קינדער מיט גוטע קעפּלעך, זענען פון אים אַריבער צום העכסטן גמרא־מלמד: ר׳ הענך, פון וועמען מ׳איז געגאַנגען לערנען „פֿאַר זיך״ אין שטיבל, אָדער געלאָזט זיך אין פֿאַרשידענע ישיבות.

די אָלע אויבן אויסגערעכנטע זענען געווען איינגעפונדעוועטע מלמדים, יאָרן־לאַנג זיך פֿאַרנומען מיט מלמדות.

אַ נייַ אויפֿגעקומענער גמרא־מלמד איז אין יענער צייט געוואָרן מרדכי מענדל סעגאַל, (פּייגע די אַליוויניטשקעס אַ שוואָגער). אים האָב איך צו פֿאַרדאַנקען וואָס איך בין נישט געבליבן פֿאַרגרעבט. די געשיכטע איז אַזוי: מיינע עלטערן האָבן געווויינט אין דאָרף, האָט ער מורא געהאַט, איך זאָל נישט פֿאַרלאָזן דעם חדר און אומקערן זיך צו די עלטערן. דאָן פלעגט ער מיר טאָג־טעגלעך אויסזוכן שטעלן אין דער גמרא, ווי אויך פון אַנדערע ספּרים, וועלכע ווייזן אָן, ווי הויך עס איז אָפּגעשאַצט דער תלמיד־חכם און ווי גרינג־געשעצט עס איז דער עם הארץ.

אָט די אָלע מלמדים האָבן אין אונדז איינגעפלאַנצט אַ סך מידות טובות. מיר האָבן אין די חדרים אַקומען אַן עכטע יידישע דערציונג. די חדרים און ישיבות, דאָס זענען געווען אונדזערע אוניווערסיטעטן.

באַמערקונג: עס ווערן דאָ, אין דער מלמדים־רובריק, אײַנגעשלאָסן אײַן אָן די זעלבע פערזאָנען (ביי זיערע נעמען בלויז), צוליב די כאַראַקטער־באַזונדערקייטן, וואָס יעדער אַרטיקל־שרייבער געפינט אויס אין זיי (רעד.).

יידישע בענק

פּולטוסק האָט זיך אויסגעצייכנט, אויב מ׳קאָן אָזוי זאָגן, מיט צוויי זאַכן: מיט איר נאָטור־באַשאַנקענער שיינקייט און מיט איר... עקאָנאָמישער אָפּגעשטאַנענקייט.

די יידישע באָפעלקערונג, וועלכע איז מערסטן טייל באַשטאַנען פון קליינהענדלער און בעלי־מלאכות, האָט געליטן נישט נאָר פון מאָנגל אין פּרנסה נאָר אויך פון מאַנגל אין געלט אויף צו פּירן דעם וואָרשטאַט אַדער דאָס קרעמל. ס׳איז מער ווי זיכער, אַז די ספּעציפּישע עקאָנאָמישע לאָגע פון די פּולטוסקער יידן האָט נישט איבריק נושא־חן געווען בייַ די גרויסע וואָרשעווער סוחרים און פּאַבריקאַנטן אויף צו געבן גרעסערע קרעדיטן און דאָס האָט דערפּירט דערצו, אַז מ׳האָט געמוזט נעמען דעם גורל אין די אייגענע הענט.

אין יאָר 1907 איז אַ דאָנק דער איניציאַטיוו פון די חברים: יעקב בראָך, יחיאל־מאיר ליפשיץ, יעקב האָכמאַן, אברהם הענדעל, שלום לייבאָוויטש, משה בלום, פייוול מעלניק, שלמה בּאָרנשטיין, משה קוינאָוועד, משה שפּערלינג, דער שרייבער פון די שורות א״א — געגרינדעט געווארן די ערשטע יידישע באַנק אין פולטוסק, אונטערן נאָמען: „דרוגיע טאָוואַזישסטוואָ ספּודזיעלטשע״ (צווייטע קאָאָפּעראַטיווע געזעלשאַפט). די אויפגאָבע פון דער דערמאָנטער באַנק איז געווען: צו געבן קרעדיט יידישע קליין־הענדלער און בעלי־מלאכות אויף אַ סומע וואָס האָט דערגרייכט בין 300 רובל, אויף אַ צווייַ יערייקן אויסצאָל. יעדער מיטגליד פון דער באַנק האָט באַדאַרפט אַריינטראָגן אַ פּאַי פון 10 רובל. די באַנק האָט זיך געפונען אין דער הויז פון ה׳ שמעון ראָזאָווסקי, אין מאַרק.

די באַנק האָט עקזיסטירט בין 1914. וועז עס איז אויסגעבראָכן די ערשטע וועלט־מלחמה, האָט זיך די טעטיקייט פון דער באַנק אָפּגעשטעלט, און איר גאַנצער פאַרמעג האָט זיך געפונען בייַ ה׳ יצחק סטאַראָשוויעצקי.

אין יאָר 1923 האָט אַ פּאַרשטייער פונעם אַמעריקאַנער „דזשוינט״־אָפּטיילונג אין וואַרשע — אין שייכות מיט דער אַלגעמיינער הילפס־טעטיקייט פון „דזשוינט״ — באָזוכט פולטוסק און צווישן אַנד. פּאַרגעלייגט צו עפענען אויף דאָס נייַ די יידישע באַנק מיטן באַדינג, אַז יעדער מיטגליד זאָל אַריינטראָגן אַ פּאַי פון 5 זלאָטעס, און אין פאַל וועז די מיט־גלידער וועלן דערגריין ביז 200 — וועט דער „דזשוינט״ צוליגן אַ סומע פון נאָך 6.000 זל.

דער פּריעדיקער פאַרזיצער פון דער באַנק ה׳ משה שפּערלינג מיט נאָך עטלעכע כלל־טוער האָבן פאַרהאַנדלט מיטן „דזשוינט״־שליח און וועז זיי זענען געקומען צו אַ הסכם, איז גערופן געווארן אַן אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג פון די, וועלכע האָבן אַרייַנגעטראָגן די פּאַיען.

אגב: די צאָל מיטגלידער (מיט פּאַיען) איז דערגאַנגען ביז 750. עס איז אויסגעקליבן געווארן אַ פאַרוואַלטונג פון 6 חברים און אַ ראַט פון 6 חברים (מיט דער זעלבער צאָל קאַנדידאַטן וואָס אין יעדער אינסטאַנץ).

סיי די אַלגעמיינע שווערע ווירטשאַפּטלעכע לאָגע אין דעמאָלטדיקן פּוילן און סיי דער באַזונדערער שווערער מצב פון די יידישע מאַסן — האָבן זייער פיל באַשווערט און באַלעסטקייט די באַנייטע טעטיקייט פון דער יידישער באַנק. די צאָל פּעטענטן אויף הלוואות זענען געווען אומגעהויער גרויס. איז באַשלאָסן געווארן, כדי צו באַפרידיקן אַ וואָס גרעסערע צאָל וועזענדיגען, צו געבן הלוואות נאָר אין אַ סומע פון 25 זל.

אַ דאָנק דער ריכטיקער אָנפּירערשאַפט פון דער באַנק פון איין זייט און דאָס פינקטלעכע צאָלן די הלוואות פון דער צווייטער זייט — האָט די באַנק זיך דערוואָרבן אַ זייער גוטן נאָמען, אַזוי אַז זי איז דערגאַנגען צו אַן אייגענעם גרונט־קאַפּיטאָל פון 70.000 זל. און צו דעפאַזיטן פון פאַרמעגלעכע קרייזן — אויף אַ סומע פון 370.000. דאָס האָט דערמעגלעכט צו אַ כסדרדיקער העכערונג פון די הלוואות, אַזוי אַז אין יאָר 1929 איז די סומע פון אַן הלוואה שוין געווען 500 זל.

דער שווערער עקאָנאָמישער קריזיס, וואָס האָט דאָן געטראָפן די ווירטשאַפּט אין פּוילן, האָט אויך, ווי געוויסע, משפּיע געווען — און גאַנץ שווער — אויף אונדזער באַנק. עס איז אַנטשטאַנען, ווי דער שטייגער אין אַזעלכע פאַלן, אַ גאָר גרויסע בהלה אַרום דער באַנק. די וועלכע האָבן געהאַט בייַ אונדז דעפאַזיטן, האָבן זיך געאיילט זיי אַרויסצונעמען, און די, וועלכע זענען אונדז שולדיק געווען געלט, האָבן אויפגעהערט צאָלן. אין רעזולטאַט דערפון האָט זיך געשאַפן אַ גאָר־שווערע לאָגע.

ביים עולם איז אַנטשטאַנען אַן... אַפּאָזיציע, אַרגאַניזירט דורך די א״ג „חברה בחורים״, וועלכע האָבן געפאָדערט איבער־צוגעבן די באַנק אין צווייטע הענט, וועלכע וועלן „ראַטעווען די לאַגע״.

נאָך לאַנגע באַראַטונגען, זיצונגען און פֿאַרזאַמלונגען איז געווייליט געוואָרן אַ נייע פֿאַרוואַלטונג מיט ד״ר ניסניעוויטש אַלס פֿאַרזיצער. צום באַדויערן האָט די נייע פֿאַרוואַלטונג נישט געבראַכט צו קיין שום פֿאַרבעסערונג. אדרבא, נאָך אַ יאָר צייט, האָט זיך דער קריזיס אין דער באַנק נאָך מער פֿאַר־שטאַרקט. אַ סך סיבות זענען צו דעם גורם געווען, די הויפּט־סיבה: די גרויסע צאָל נישט־געצאָלטע הלוואות און פֿראָטעס־טירטע וועקסלען. דער מצב איז פון יאָר צו יאָר געוואָרן ערגער. דער „דזשוינט״ האָט פון צייט צו צייט געשטיצט און גלייך־צייטיק געפאָדערט פון דער באַנק־לייטונג, אייגנצומאַנען די הלוואות, אַ זאַך, וואָס איז געטאָן געוואָרן, אָבער מיט פיל שוועריקייטן און — זעבלסטפֿאַרשטענדלעך — מיט שוואַכע רעזולטאַטן.

טראָץ דעם האָט די באַנק פֿאַרגעזעצט איר עקזיסטענץ און זיך באַמיט צו העלפֿן אַנדערע און אויך זיך. די באַנק איז געווען אַנגעשלאָסן אין רעוויזיאָנס־פֿאַרבאַנד פֿון די יידישע בענק אין וואַרשע, וועלכער פֿלעגט קאָנטראָלירן איר טעטיקייט יעדן חודש און אויך איר יאָר־בילאַנס און איז אויך געשטאַנען; אין פֿאַרבינדונג מיט אַ סך בענק אין פּוילן, יידישע ווי נישט־יידישע.

אויסער די אויבן דערמאָנטע ערשטע יידישע באַנק אין פּולטוסק — איז אין יאָר 1910 אָנטשטאַנען אַ צווייטע יידישע באַנק א״נ „ווזאַיעמני קרעדיט״ (שפּעטער געוענדערט דעם נאָמען אויף: „באַנק קופּיעצקי״). די מיטגלידערשאַפט איז באַשטאַנען פון בלויז סוחרים, אָנגעפּירט פון ה׳ וועלוול יאָזשינע און אָנדערע. אין יאָר 1930 איז זי ליקווידירט געוואָרן.

די ערשטע יידישע באַנק אין אונדזער שטאָט האָט זיך טראָץ די אָלע אויבנדערמאָנטע שוועריקייטן געהאַלטן ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

ירחמיאל גרינשפאן

דער האנטווערקער פאראיין

אין די לעצטע יאָרן פֿאָר דער ערשטער וועלט־מלחמה איז אין פּולטוסק געגרינדעט געוואָרן אַ האַנטווערקער אָרגאַ־ניזאַציע, וועלכע האָט אָרומגענומען אַלע יידישע בעלי־מלאכות אין שטאָט און אָנטוויקלט זיך אין אַ גרויסער און שטאַרקער אינסטיטוציע. דער פֿאַראיין האָט אָפּגעדונגען איינעם פון די שענסטע זאָלן אויף דער דריטער מאי גאָס אין הויז פון די קאָפּעלאָוויטשעס און אייגנאָרדנט אין אים אַ בינע און מיט זיך־פֿלעצער פֿאַר עטלעכע הונדערט מענטשן. דאָ זענען פֿאָרגעקומען טעאַטער־פֿאַרשטעלונגען און אָנדערע קולטור־אימפּרעזעס, פֿאָרלעזונגען פון שרייבער און דיכטער. דער פֿאַראיין איז געווען צעטיילט אויף פֿאַרשידענע פֿאַכן־סעק־ציעס, וועלכע האָבן אויסגעקליבן פֿאַרשטייער אין דער אַלגע־מיינער פֿאָרוואַלטונג, וואָס האָט פֿאָרגעשטעלט מיט זיך אַ קאָנסאָלידירטע פֿאַרשטייערשאַפט כלפי חוץ. די טעטיקייט פונעם האַנטווערקער־פֿאַראַיין איז געווען אַ פילזייטיקע און אַ דאָנק דער אינערלעכער קאָנסאָלידאַציע פון די בעלי־מלאכות איז דער פֿאַראיין געווען אימשטאַנד צו זיכערן די פּינאַנסיעלע אינטערעסן און פֿאַכמענישן ניוואָ פון די יידישע האַנטווערקער. ער האָט אויך מיט דערפֿאָלג אָפּגעשטויסן די אָנגריפן פון די פּריוויליגירטע פּוילישע האַנטווערקער, מיט זייערע געשלאָסענע צעכן, וועלכע האָבן געפּירט אַן אָנטי־סעמיטישע אָקציע קעגן דעם יידישן בעל־מלאכה און פֿאַר וועלכע פּולטוסק איז געווען אַ שטאַרקע פעסטונג אָלס צענטער פונעם קאָנטוילישן קלער.

צווישן די חברים פון דער פּאַרוואַלטונג פונעם יידישן האַנטווערקער־פּאַראיין איז כדאי צו דערמאַנען: משה כוינא־ווער, אברהם רוזשע, משה שפּערלינג, שלמה באַרענשטיין, חיים זעליג גרינשפּאַן, יוסף פּאַרבעראַוויטש, פּאַרבער, מעלצער, אינזש׳ האוזנשפּיגל, אברהם זיעלינסקי א״א. אַרום דעם פּאַר־איין האַבן זיך גרופּירט האַנטווערקער און פּאַלקס־מענטשן פון דער גאַנצער פּולטוסקער יידישער באַפעלקערונג. אין דער אַלגעמיינער פּאַלקס־באַוועגונג פּאַר יידישער פּאַרטיי־דיקונג אין פּוילן, אונטער דער אַנפירונג פונעם גרויסן יידישן טריבון אַדוו׳ נח פּרילוצקי, האָט זיך אויך אַנגעשלאָסן דער יידישער האַנטווערקער פּאַראיין אין פּולטוסק.

מיט אַ גרויסן ענטוזיאַזם, ווי בכלל אין יענע צייטן, איז די פּאַרוואַלטונג צוגעטרעטן צו שאַפן אַן אייגענעם שטיק־פּאַנד פּאַר זייערע מיטגלידער. עס איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ קאָמיסיע מיט דער באַטייליקונג פון די ח״ח משה שפּער־לינג, שלמה באַרענשטיין און יוסף פּאַרבעראַוויטש, וועלכע האָט פּאַרגעלייגט, אַז אַלע חברים זאָלן אויסקויפן פּאַר אַ קליינער סומע אַ „פּאַי״ — אַן אַקציע — און אויף אַזאַ אופן באַקומען דאָס רעכט אויף אַן אַנפּראַקטיקער הלוואה. דער דאָזיקער פּאַרשלאָג איז פּאַרווירקלעכט געוואָרן אין דער געשטאַלט פון אַ ליי־קאַסע און די א״ד חברים אין דער שפּיץ פון משה שפּערלינג האָבן מיט איר פּאַרוואַלטעט און באַשעפטיקט זיך מיט די הלוואות שלא על מנת לקבל פרס. כאַראַקטעריסטיש פּאַר יענע צייטן איז, וואָס די קאַסע האָט זיך געפונען איז אַ זייטיקן צימער פונעם שמש פונעם האַנט־ווערקער לאָקאַל אין חצר פון שמעון ראָזאַנאָווסקי און אין דעם דאָזקן קליינעם צימערל איז געלייגט געוואָרן דער גרונטשטיין פּאַר דער שפּעטערדיקער זיך אַזוי שטאַרק צעוואַק־סענער „ליי־און שפּאָר־קאַסע מב״פ״, וואָס האָט זיך געפונען אויף דער קאָליאַרסקער גאָס נומ. 4 מיט אירע גרויסע און שייַנע צימערן און אַ פּאַרצוויי־גטן באַאַמטן־אָפּאַראַט.

די טעטיקייט פון דער האַנטווערקער־אַרגאַניזאַציע איז איבערגעריסן געוואָרן מיטן אויסברוך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה אין יאָר 1914, אָבער ביזן צווייטן וועלט־קריג איז געווען טעטיק די ליי־און שפּאָר־קאַסע, וועלכע האָט טריי געדינט דער יידישער באַפעלקערונג אין שטאָט און צעשטערט געוואָרן צוזאַמען מיטן גאַנצן יידישן פולטוסקער יישוב דורך די בלוטיקע דייטשע סאטראפן.

אידה בולמאן (טאשימאוויטש)

האנטווערקער און קליין־הענדלער - יאריד פּארעס

פּיל סיבות האָבן גורם געווען צו דעם אַז אין פּולטוסק זאָלן זיך נעפּינען אַ סך יידישע קליינהענדלער און האַנט־ווערקער, וועמענס הויפּט־פּרנסה איז געווען דאָס פּאָרן אויף יאָרידים כדי צו פּאַרקויפן זייער סחורה און זייער פּראָדוקציע. די שטאָט איז געווען אַרומגערינגלט מיט אַ סך דערפער און קליינע שטעטלעך, אַ גרויסער טייל פון די פּולטוסקער יידן האָבן זיך מפרנס געווען פון קליינע וואַרשטאַטן און פון קליינהאַנדל. דער אָפּזאַצמאַרק אין שטאָט גופא איז געווען זייער אַ באַגרענעצטער און דאָס האָט גורם געווען צו פּאָרן אויף יאָרידים. געפּאָרן זענען שוסטער, שניידער, היטלמאַכער, סטאָלערס, בעקערס, זייפנזידערס און אַנדערע בעלי־מלאכות, אויך סוחרים פון מאַנופֿאַקטור, גאָלאַנטעריע און אַנדערע אַרטיקלען, אויפקויפערס פון עופות, בהמות און פערד זענען געווען צווישן די יאָריד־פּאָרערס. עלטערע מענטשן און יונגע לייט, גאַנצע משפּחות האָבן זיך וואָך איין, וואָך אויס געלאָזט אין די וועגן.

בדרך כלל זענען די יאָרידים פּאָרגעקומען מאָנטאָג, מיט־וואָך און דאָנערשטאָג. דינסטאָג און פרייטאָג זענען געווען די סטאָבילע מאַרק־טעג אין פּולטוסק. דער טאָג פון יאָריד האָט אויך געדינט ווי אַ פּאָסיקער טערמין אויף צו צאָלן אַ וועקסל,

„שולחן" בשוק — אַ „טיש" אין מאַרק

אפגעבן אַ גמילות־חסד אַדער איינקויפן אַ פריש ביסל סחורה.

נישט פון די לייכטע זאַכן איז געווען דאָס צוגרייטן זיך צום יאָריד. צום ביישפיל: צוליב דעם וואָס אין גאַלאָמין (אַ גרויס דאָרף צווישן פולטוסק און טשעכאַנאָוו) איז פאַרגעקומען אַ יאָריד איינמאָל אין חודש מאַנטאָג און ס׳זענען געווען סך פאַרערס, האָט מען געדאַרפט אויסער צוגרייטן די סחורה אַ פאָר טעג פריער, אויך באַזאָרגן זיך מיט אַ וואָגן. וועט עס איז געפאָרן אַליין, די מערהייט אָבער איז געפאָרן זאַלבע־צווי אַדער זאַלבע־דריי אויף איין וואָגן. נישט איינמאָל האָט געטראָפן, אַז ממש אין דער לעצטער מינוט האָט דער בעל־עגלה אָפגעזאָגט צו פירן די סחורה און די מענטשן און דאָן האָט מען געמוזט זוכן אַן אַנדערן פורמאַן און דאָס איז שוין געווען שווערער; ווייל די מערהייט פון די אונטערטרייבערס זענען געווען פויערים פון די אַרומיקע דערפער און דאָן איז דער פריי פון אַ פורמאַנקע געשטיגן, אַדער מען האָט געצאָלט נישט טראַכטנדיק אָפילו צי עס לויגט זיך.

נישט לייכט איז אויך געווען דאָס איינפאָקן פון דער סחורה. שוהין־לאַנג האָט דאָס געדויערט, ווייל מען האָט געפאָקט יעדן אַרטיקל באַזונדער, כדי די סחורה „זאָל בעסער ליגן", די שטאָף זאָל „האָבן" קונים אא״ו. און אַז מען האָט געענדיקט די אַרבעט זונטאָג פאַרנאַכט, איז קוים געבליבן עטלעכע שעה אויף אָפרוען זיך, ווייל אַרום 10 אַזייגער ביינאַכט האָט מען שוין געמוזט זיין אין וועג, כאָטש דער יאָריד האָט זיך געַ־שטעלט ערשט אַרום 9 אַזייגער אין דער פרי און דער וועג האָט געדויערט בלויז עטלעכע שעה. מען האָט אָבער געמוזט זוכן אַ פלאַץ וווּ אָוועקצושטעלן די „שטעל" מיט דער סחורה. און אַז מען האָט שוין געפונען אַ פאַסיקן אָרט, האָט מען אים געמוזט היטן אַ גאַנצע נאַכט, אַז אימיצער זאָל אים נישט פאַר־כאַפן און אויך אויף דער סחורה האָט מען געמוזט אויפפאַסן, איז מען טאָקע פאַרשוואַרצט געוואָרן אַ גאַנצע נאַכט.

פאַרטאָג, ווי נאָר עס האָבן זיך באַוויזן די ערשטע זון־שטראַלן, האָט זיך אַנגעהויבן דער טומל מיט אויסלייגן די סחורה, פאַרפעסטיקן און פאַרהיטן דעם געשטעל מיט די אַרטיקלען קעגן אַ שטאַרקן ווינט און אַ שאַרפער זון, אַדער אַ גאַס־רעגן און נישט איינמאָל איז טאָקע די סחורה פאַר־נעצט געוואָרן. צווישן איין אַרבעט און דער צווייטער האָבן יידן „אַריינגעכאַפט" אַ דאָוונען און טיילמאָל אַן אַנבייסן.

8—9 אַזייגער האָבן זיך אַנגעהויבן צו באַוויזן די ערשטע קונים — יונגע פויערטעס, וועלכע האָבן געזוכט קרעלן און פאַרשידענע פאַרביקע סטענגעס (טאַשמעס) צו פאַרפוצן די האָר. עלטערע פויערטעס האָבן איינגעקויפט קאַלירטע קאַפּ־טיכלעך שטאָפן אויף קליידער, זאָקן, זייף און אַנדערע אַרטיקלען. שפעטער, ווען די פויערים האָבן שוין פאַרקויפט, ווער אַ בהמה, ווער אַ פערד, אַדער אַנדערע דאַר־פישע פראָדוקציע, זענען זיי געקומען איינצושאַפן זיך אַן אַנצוג, אַ שטיקל שניט־סחורה, שטיוול, היטלען, קראָוואַטן וכדי. צווישן איין קניה און דער צווייטער האָט מען געלייזט געבעקס, נאַשוואַרג און בראָנפן אין די אַרטיקע קרעטשמעס. אַ באַזונדערן אָרט אויף די יאָרידים האָט פאַרנומען דער אַנדל מיט עופות, בהמות און פערד. דאָ האָבן זיך אויסגעמישט די קולות פון די בעלי־חיים מיט די געשרייען פון די סוחרים, פויערים און מעקלערס, און דער אַנדל איז געגאַנגען גאַנץ אַפּט אויף שוועכ הונדערטער און טויזנטער זלאָטעס.

אַז גאָט האָט געהאָלפן און עס האָט זיך געשטעלט אַ גרויסער יאָריד, ווי אַ שטייגער פאַר „באַזשע נאַראַדזשניע" (כריסטמעס) אַדער פאַר דער קריסטלעכער פאַסכע און עס איז געווען אַ שיין וועטער, האָט זיך געמאַכט אַ גוטער פּדיון און יידן האָבן געקאָנט צאָלן אַ וועקסל, אָפּגעבן אַ גמילות־חסד און קויפן אַ פריש ביסל סחורה. אָבער נישט שטענדיק איז מען געקומען צוריק אַ היים מיט אַ פאַרדינסט. מיטן פאַר־שטאַרקן זיך פון אַנטיסעמיטיזם, בפרט נאָך דעם ווען היטלער איז געקומען צו דער מאַכט אין דייטשלאַנד, האָט זיך די לאַגע אינגאַנצן געענדערט. די אַזוי באַרימטע דורכן דעמאָלטדיקן פוילישן אינער־מיניסטער און פרעמיער סלאָווּאי סקלאָד־קאָווסקי געוואָרפענע לאָזונג „אַוושעם", ד״ה שלאָגן יידן, חס־וחלילה, אָבער ווירטשאַפטלעכער באַיקאָט אַדרבא און אַדרבא, האָט געגעבן אירע רעזולטאַטן. אַנטיסעמיטישע סטודענטן און סתם כוליגאַנעס האָבן פּיקעטירט די יידישע סטראַגאַנעס און אָוועקגעריסן מיט כוח די קונים פון די שטעלעס פון יידישע הענדלער און בעלי־מלאכות. אויב אַרום יידישע געשעפטן

אויף די גאָסן פון די שטעט און שטעטלעך איז די דאָזיקע „פּאַטריאָטישע" אַרבעט געווען אין אַ געוויסער מאָס באַגרענעצט, איז אַבער די לאָגע אויף די מערק און יאָרידים געווען אַ פיל ערגערע. מען איז געשטאַנען מיט דער סחורה אונטערן פרייען הימל און בשעתן אָנקום און שלאָגן פון די כוליגאַנעס האָט זיך קיינמאָל נישט באַווייזן די פּאָליציי צו דער ריכטיקער צייט. דאָס האָט צוגעגעבן מוט סיי די העצער און סיי די פּוילישע נייַ־געבוירענע סוחרים, פּויערים און „לומפּן־פּראָלע־טאַריאַט", וועלכע זענען אינערגעאַנגען צום קלייניהאַנדל (באַקומענדיק פּינאַנציעלע שטיצע פון פּוילישע ווירטשאַפּט־לעכע אָרגאַניזאַציעס), אָנצופּאַלן אויף יידן און איבערדרייען זייערע שטעלעס. יעדער קלענסטער ווידערשטאַנד פון אַ יידישן סוחר האָט געדראָט מיט אַ פּאָגראָם.

אַז דער יאָריד איז אַריבער בשלום און מען האָט נישט געשלאָגן און נישט צעראַבירט די סחורות, האָט נאָך בשעתן אומקערן זיך אַ היים געלויערט די געפּאָר צו כאַפּן אַ שטיין אין קאָפּ פון אונטערגעהעצטע שקצים. מען האָט ערשט אָפּ־געאָטעמט פריי, ווען מען האָט זיך געפונען עטלעכע קילאָ־מעטער ווייט פונעם שטעטל.

טראָץ די אַלע ליידן און צרות האָבן יידן ממשיך געווען צו פאָרן אויף יאָרידים, נישט אָפּגעשטעלט זיך פאָר סכנות, ווייל מען האָט געמוזט ברענגען פרנסה אין שטוב.

די מוט, אויסדויער און עקשנות פון די יידישע מאָרק־העגדלער פון פולטוסק, קלייניהענדלער און בעלי־מלאכות, זענען געווען אַ ריזיג אין דער קייט פון אַלגעמיינעם יידישן קאַמף אינעם פאַרמלחמהדיקן פוילן קעגן דיסקרימינאַציע, אַנטאייגנונג און ברוטאַלן עקאָנאָמישן טעראָר.

יחיאל אבאזשאנעק

דער פּראָפּעסיאָנעלער באָקלייד פּאַראיין

באַלד נאָכן פאָרענדיקן זיך פון דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט זיך געפירט אַ פאַרצווייגטע פּראָפּעסיאָנעלע טעטיקייט אין פולטוסק. צוליב פאַרשידענע סיבות האָט זיך די טעטיקייט איבערגעריסן און געוואָרן באַנייט ערשט אין יאָר 1934. דאָס איז געווען אַ צייט, וועו אין שטאָט האָט זיך שטאַרק אָנטוויקלט דער סטאָלער־פאָך. די בעלי־מלאכות האָבן באַ־שעפטיקט אַ סך יוגנטלעכע אין די אָפּטע אַרבעטס־קאָנפליקטן האָבן געשאָפן אַ נויטוועדיקייט צו גרינדן אַ פּראָפּעסיאָנעלע אָרגאַניזאַציע. מיט דער איניציאַטיוו פון אַ גרופּע סטאָלער־אַרבעטער איז געגרינדעט געוואָרן דער האַלץ־פּאַראיין, וועל־כער האָט געפירט אָן אינטענסיווע טעטיקייט אין שטאָט.

לויט דעם ביישפיל פון די סטאָלערס האָבן זיך אויך אָרגאַניזירט די שנייַדער־אַרבעטער אונטער דער אָנפירונג פון בן־ציון זגרויזע, משה באַשקער, שמעון קאָפּעלאָוויטש, יחיאל אָבאַשאַנעק א"א. די אָרגאַניזיר־אַרבעט האָט זיך אָנגעטראָפן

גרינדער פון דעם האָלץ־פּאַראיין אין פולטוסק, 1933

אויף גרויסע שוועריקייטן, געפירט געוואָרן אָן אַ דערלויבעניש פון דער מאַכט און באַלד ביי דער ערשטער פאַרזאַמלונג אין אַ זומער־ווינטער איז דאָרף פאָפלאָוועס איז אָנגעקומען די

פֿאליציי. די אַרבעטער האָבן באַווײַזן צו אַנטלויפן אינעם דערבייקן וואַלד, אַזוי אַז קיינער איז נישט אַרעסטירט געוואָרן.

די אַרגאַניזאַטאָרן האָבן זיך געוואַנדן צום צ.ק. פונעם באָלשעוויק־פּאַראיין אין פולטוסק. דער שרייבער פון די שורות האָט פערזונלעך אינטערוויוּנירט אין וואַרשע און באַקומען די דערלויבעניש צו פירן אַ פּראָפּאַסיאָנעלע טעטיקייט צווישן די שניידער־אַרבעטער אין פולטוסק.

די פאַרוואַלטונג פונעם פאַראיין איז באַשטאַנען פון יענקל געלודאַ אַלס פאַרזיצער, יחיאל אַבאַזשאַנעק אַלס סעקרעטאַר, משה באַשקער — קאַסירער און בן־ציון זגריזעק און שמעון קאַפּעלאָוויטש — מיטגלידער. זיי אַלע זענען געווען פאַר־אַנטוואָרטלעכט פאַרן סטאַראָסטע פאַר דער טעטיקייט פונעם פאַראיין.

גלייך מיט דער גרינדונג, האָט די פאַרוואַלטונג זיך געוואַנדן צו די אַרבעטס־געבער, אַז זיי זאָלן קומען אין פאַראיין און אונטערשרייבן אַן אָפּמאַך מיט די אַרבעטער. די בעלי־בתים זענען דערשטוינט געוואָרן פון אַזאַ „חוצפּה" און איגנאָרירט די דאָזיקע וועגדונג. אָבער זייערע אַרבעטער זענען נישט געקומען צו דער אַרבעט און די דאָזיקע מוטיקע האָנד־לונג איז געוואָרן אַ סענסאַציע אין שטאָט. אומעטום האָט מען געריידט וועגן די „חצופּים", אָפילו אין בית־מדרש ביים דאָוונען. נישט האָבנדיק אָבער קיין ברירה, זענען די מייס־טערס פּריער צי שפּעטער געקומען אין פאַראיין און אונטער־געשריבן דעם אָפּמאַך.

אינעם פאַראיין זענען געשאַפן געוואָרן פאַלגנדיקע פאַך־סעקציעס:

1. מעלער־מאַגאַזין סעקציע מיט אַ פאַך־קאָמיסיע, וועלכע איז באַשטאַנען פון די ח״ח בן־ציון זגריזעק, צדוק פאָדעמבאָוויטש, גדליה מאַרקאָוויטש, בערל פענסטער און חיים פאָגעלמאַן;
2. מיט דער פאַך־קאָמיסיע פון מענער־באַשטעלט האָבן אָנגעפירט די ח״ח שמעון קאָפּעלאָוויטש, משה באַשקער, יוסל וואַלשעווער א״א;
3. בראש פון דער דאָמען־קליידער־סעקציע זענען געשטאַנען די ח״ח רויזע בלומבערג, העניע דניאל, ליבטשע ראָזענבערג און יחיאל אָבאָזשאָנעק;
4. פאַר דער שמוקלער סעקציע זענען געווען פאַראַנטוואָרטלעך די ח״ח אהרן זיספּיין, אברהם גרשון פינקעלשטיין און יחיאל אָבאָזשאָנעק.

צווישן די פאַרשידענע פאַך־פּראָבלעמען האָט זיך אַרויס־געוויזן אין דער ערשטער ריי די פראָגע פון וויפל שעה עס זאָל באַשטיין דער אַרבעטס־טאָג. מיר האָבן דעמאָלט געפאָדערט צו באַגרענעצן די אַרבעט אויף 9 שעה. פאַרשטייט זיך אַז די אַרבעטס־געבער האָבן אויף דעם נישט מסכים געווען און מיר האָבן באַשלאָסן צו שטרייקן. דער שטרייק איז געווען אַן אַלגעמיינער און אַרומגענומען דעם גאַנצן שניידער־פאַך. בשעת אַ פאַרזאַמלונג פון די שטרייקנדיקע, וועלכע איז פאַר־געקומען אין לאָקאַל פון „בונד", איז געקומען פאָליציי און אַרעסטירט אַלע אַנוועזנדיקע מיט די פאַרוואָלטונגס־מיטגלי־דער. זיי זענען געפירט געוואָרן אין אַרעסט אַריין איבער די גאַסן פון פולטוסק און דאָס האָט געמאַכט אַ דערשיטערנדיקן איינדרוק אויף דער יידישער באָפעלקערונג. ווען דער פאַר־זיצער פון פאַראיין יענקל געלודאַ האָט זיך אומגעקערט פון דער פאָליציי איז ער געווען פיזיש און מאָראַליש צעבראָכן פון די פיינליקונקען וואָס ער איז דורכגעגאַנגען.

דער פּראָפּאַסיאָנעלער באָקלייד־פאַראיין אין פולטוסק האָט ווירדיק פאַרטראָטן און באַשיצט די אינטערעסן פון זיינע מיטגלידער, די האַרעפּאָשנע שניידער־אַרבעטער. זיין קאַמף פאַר פאַרבעסערן די לוינען און די סאָציאַלע באַדינגונגען האָט זיך אַריינגעפלאָכטן אינעם אַלגעמיינעם קאַמף פון די יידישע אַרבעטער־מאַסן אין פוילן פאַר אַ בעסערן מאָרגן און אַ נייער וועלט, פריי פון עקספּלואָאַטאַציע.

לינת הצדק

די חברה „לינת הצדק" איז געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1925 (תרפ"ה). די ערשטע אסיפה איז פאָרגעקומען אין חודש כסלו, אין הויז פון משה וויעלקאָבראָדאָ, מיט אירע ערשטע חברים און גרינדער משה וויעלקאָבראָדאָ *, שלמה ווינקלהאָק, יהודה איצל פאָסקאָוויטש, העניך קאָנער, העניך הענדעל, יואל מאָקאָווער און דער שרייבער פון די שורות. ביי דער צווייטער אסיפה זענען צוגעקומען די חברים: מאָטל פאָטאָלאָווסקי, הערש־חיים פיש, לייבל הענדעל, דוד אייזיק פאָלדאָ און ישראל בורשטיין.

אונדזער ערשטע טעטיקייט האָט זיך קאָנצענטרירט נאָר אויף דער לינה", ד. ה. יעדן אָוונט (פון 9 ביז 6 פרי) פלעגן געשיקט ווערן צוויי חברים צו אַ קראָנקן איבערנעכטיקן די נאָכט. דערנאָך, ווען מיר האָבן באָקומען פאָר דער אינסטי־טוציע אַ לאָקאָל (אויף קאָטלאָרסקע 12), האָבן מיר אָנגעהויבן. אין תחילת מיט אייגענע פינאָנסיעלע מיטלען, איינשאָפן געווייסע רפואה־כלים פון ערשטן געברויך פאָר אַ קראָנקן.

שפעטער, ווען מיר האָבן באָקומען אַ פאָרבינדונג מיט אונדזערע לאָנדסלייט אין אַמעריקע און באָקומען זייער ערשטע שטיצע (ווי: דורך פר' קוטנער 75 דאָלאָר און אין אַ קורצער צייט פון אַ טוריסטין, אַ טאָכטער פון מענדל פאָס — 50 דאָלאָר), האָבן מיר איינגעקויפט נאָך מער נוצלעכערע כלים ווי: ליג־וואָננעס, זיץ־וואָננעס אד"ג. שטיצן דעם קראָנקן מיט אַ דאָקטאָר און רעצעפטן האָט די חברה נאָך נישט געהאָט די מעגלעכקייטן. איז געווארן באָשטימט, זיך צו וועגן צו דער יידישער באָפעלקערונג אין שטאָט וועגן אַ חדשלעכער שטיצע פאָר דעם צוועק. איבער 800 מאָן האָבן זיך באָשטייערט און יעדער חודש איז איינגעקאָמירט געוואָרן ביי אַ 100 זל. בערך. דאָן זענען מיר שוין געווען בכוח צו געבן דעם קראָנקן הילף פון אַ דאָקטאָר ווי אויך קויפן פאָר אים אַ רעצעפט אין אַן אפטייק. די ערשטע פאָרבינדונג פון „לינת הצדק" איז געווען מיטן ד"ר ניסניעוויטש און נאָך דעם — מיט די דאָקטוירים טאָמבאָק און גורני, איינשטעלנדיק מיט זיי אַ פרייז און אַ אופן פון צאָלן פאָר דער וויזיט.

דאָס זעלבע מיט די אָפטייקער: שניעגאָדסקי און וואָלסקי בנוגע די רעצעפטן. יעדער קראָנקער האָט באָקומען אונדזער שטיצע. די נישט פאָרמעגלעכע האָבן באָקומען בחינם אַ דאָקטאָר און אויך רעצעפטן. מיר זענען אויך אָנטקעגגעקומען אַ קראָנקן, ווען ער האָט זיך גענייטיקט אין אַ געוויסער דער־האָלונג און באָדאָרפט „קומען צו די כוחות". מיר פלעגן אויך באָזאָרגן די אומפאָרמעגלעכע קראָנקע מיט באָהייצונג אין די קאָלטע פראָסטיקע ווינטערן. יעדער נאָכט פלעגן דיזשורירן צוויי מיטגלידער אין אונדזער לאָקאָל, זייענדיק גרייט אין פאַל פון אַ נייטיקייט אַרויסצורופן אַ דאָקטאָר צו אַ קראָנקן.

מיט דער צייט פלעגן זיך מיט אונדזערע מעדיצינישע כלים באָנוצן אפילו קראָנקע פון דער קריסטלעכער באָפעל־קערונג. כמעט אַלע דאָקטוירים, וואָס האָבן זיך געפונען אין פולטוסק (9 אין צאָל) ווי אויך אָקושערקעס פלעגן זיך באָנוצן מיט די כלים פון „לינת הצדק".

ס'איז כדאי דאָ צו דערמאָנען דעם פאַל, וועו אַ מוטער פון 5 קליינע קינדער איז געראָטעוועט געוואָרן פון אַ זיכערן טויט אַ דאַנק דעם „לינת הצדק".

איך האָב דעמאָלט געווויזן אויף דער 3טער מאַי גאָס און געווען דער אויפזיכער איבער די מעדיצינישע כלים פון דער אינסטיטוציע. ס'איז געווען ווינטער־צייט. נאָך האַלבער נאַכט. איך הער אַ האַסטיקן קלאָפּ אין דער טיר. ס'דערשיינט אויף דעם שוועל אַ צעשראָקענער קריסט מיט אַ ליאָרעם:

„קאָלעגאַ דראָגי! ראָטעווע! אַ מוטער פון 5 קליינע קינ־דער איז אייגעפאַלן אויף דיפטעריט און די „פאַרווונקע" וואָס זי דאָרף האָבן, איז אין ערגעץ נישט צו באָקומען אַ חוץ אין וואַרשע!"

איך בין געלאָפן אין לינת הצדק און אים געגעבן די כלי.

אין אַ פאָר טעג אַרום איז דער קריסט געקומען מיר דאַנקען מיט אַן אומבאַשרייבלעכער פרייד.

נאָך פיל ענלעכע פאַלן פון אָפגעראָטעוועט מענטשן איז צו פאָרצייכענען אויפן חשבון פון דער דאָזיקער אינסטי־טוציע, ווילעכע האָט עקזיסטירט יאָרן לאַנג ביז צום נאַצי־חורבן, וואָס האָט אַלץ פאַרשניטן.

* דער בלינדער משה. אַ הויכער, בריסטפלייצקער מיט אַן הדרת פנים. ער איז געווען אַ יחיד במינו אין שטאָט מיט זיין שיינעם פיזישן אויסזען און הויכער געשטאַלט. פאָר לאַנגע יאָרן געווען פאָרזיצער פון „לינת הצדק". דאָס איז געווען זיין ערן־אָמט. פראָפעסיאָנעל איז ער געווען אַ לערער. יינגלעד און מיידלעך פלעגט ער איינאיבן אין דעם קאָליגראָפישן שריפט און געלערנט אַנשרייבן אַ יידיש בריוול. ער פלעגט אויך לערנען חשבון, דאָווענען און תנ"ך. אַ מין מאָדערנער חדר־מלמד.

פרייע פראפעסיעס

טיפן פון יידישע דאקטוירים, דענטיסטן, אדוואקאטן אד״ג

נאָך פיל מי און פרוון אַריינצובאַקומען אַ יידישן דאָקטער אין פולטוסק, איז ענדלעך (אין 1926) געלונגען אַראָפצוברענגען אַ יידישן דאָקטער, וועלכער איז מיט גרויס פרייד אויפגענומען געוואָרן אין שטאָט. נישט נאָר בלויז אַ ייִד פון אָפשטאָם איז ער געווען, ער איז געווען דורכאויס נאַציאָנאַל און כולו ציוניסט, דאָס איז געווען ד״ר ניסנ׳ע ווי ט ש.

אָלס אַ גוטער דאָקטער, איז ער גיך אָנגענומען געוואָרן אין אַלע קרייזן פון שטאָט. די קריסטלעכע באָפעלקערונג, וועלכע האָט אים אין תחילת, אָלס ייִד, באיקאָטירט ווי אויך די פּוילישע דאָקטוירים, וואָס האָבן נישט געוואָלט אין דער ערשטער צייט מיט אים קאָנסוליטירן ביי אַ קראַנקן (אגב, שטאָמענדיק פון די רוסישע געגנטן, האָט ער די פּוילישע שפּראַך נישט באַזעסן ווי געהעריק) — האָבן אים אָנערקענט גאָר נישט לאַנג דויערנדיק. נישט לייכט איז געווען אים צו באָקומען צו אַ חולה. זיין בקיאות אין דער מדיצין האָט געמאַכט אויף אַלעמען אַ רושם. די קריסטלעכע דאָקטוירים פלעגן ביי ערנסטע פאַלן אויסשליסלעך פאָדערן זיין קונסולטאַציע. מיט אַ צייט שפּעטער האָט ער געאַרבעט אינעם קריסטלעכן שפּיטאָל „ווינצענטי אַ פאולא״.

ד״ר בער ניסנ׳עוויטש, אַלס דעקלאַרירטער ציוניסט, האָט גלייך פון ערשטן טאָג אָן, וועו ער איז אָנגעקומען אין שטאָט, געזוכט אָן אָפּטיוון אָנטייל אין דער אַלגעמיינער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע (זייענדיק געניגיג צום „על המשמר״). נאָר גיך איז ער איינשטימיק אויסגעוויילט געוואָרן אָלס פאָרזיצער פון דער פּאַרטיי. אויך אויף דער פול־אַלגעמיינער האָלבּיעריקער פאַרזאַמלונג וועלכע ער וויידער איינשטימיק אויסגעוויילט אָלס פאָרזיצער — ווי אָן אָנערקענונג פאַר זיין ערנסטן ווידמענען זיך די ציוניסטישע און אַלגעמיין־געזעלשאַפטלעכע ידישע פראָבלעמען אין שטאָט. וועלכע אָרויס געשטעלט דורך דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע ווי אויך מיט שטימען פון אָנדערע גרופּירונגען, וועלכע ער ראָטמאָן אין שטאָטראָט, דאָזער און דערנאָך פּרעזעס פון דער יידישער גמינע. ער איז אויך פאָרזיצער פון ראָט פון דער יידישער ליי־און שפאָר־קאָסע.

וועו היטלער איז געקומען צו דער מאַכט, האָט ער באַשלאָסן אַלץ צו ליקווידירן. אום זומער 1934 פאָרלאָזט ער פולטוסק און באַזעצט זיך אין ארץ־ישראל.

אין יאָר 1963 באַזעצט ער זיך אין לאָנדאָן, ווו עס געפינט זיך זיין איינציקער זון.

ד״ר פראשאוער, אָנגעקומען אין פולטוסק אין ניסניעוויטשעס צייט. טראָץ דעם וואָס ער איז געווען אַ גוטער דאָקטאָר, געהאָלטן פאָרטראָגן אויף היגיענישע און אַלגעמיין־וויסנשאַפטלעכע טעמעס אינעם סעימיקאָוון זאָל אין שלאָס און איז זייער געוואָלט געאַכט, האָט ער זיך נישט געקאָנט דערהאַלטן אין שטאָט. זייענדיק שטאַרק אַסימילירט, איז ער דורך דער יידישער באָפעלקערונג נישט טאָלערירט געוואָרן. נאָך אַ קורצער צייט האָט ער פאָרלאָזט פולטוסק, זיך באַזעצט אין ווארשע און פּראַקטיצירט אין אַ יידישן שפּיטאָל.

ד״ר יעקב טאמבאק, געבוירן אין יאָר 1895, אינ־טערניסט און כירורג, פּראַקטיצירט אין כארזשל (פּראָשניצער געגנט). אין די 30 יאָרן פּראַקטיצירט אין פולטוסק. ער פלעגט האַלטן לעקציעס אין דער יידישער שפּראַך איבער מעדיצי־נישע פראָבלעמען. שפּעטער אָוועק קיין וואַרשע. אומגעקומען בעת דער נאַצישער אָקופּאַציע.

זיין נאָמען פיגורירט צווישן די 2.500 יידישע דאָקטוירים, וועלכע זענען אומגעקומען אין פּוילן בייַ די נאַציס ימ״ש.

ד״ר גורני, אַ פולטוסקער, (שמחה צעלניקס אָן איידעם), וועלכער איז אָנגעקומען אין שטאָט נאָכן פאָרענדיקן זיין סטודיע און פּראַקטיק. אין קיין געזעלשאַפטלעכע שטאָטישע ענינים האָט ער זיך נישט באַטייליקט. ער האָט פּראַק־טיצירט ביזן אויסברוך פונעם קריג אין 1939. לעבט היינט אין אַמעריקע.

ד״ר באַרט, אָנגעקומען פון לעמבערג אין יאָר 1936, נישט קוקנדיק וואָס ער איז נאָך געווען זייער יונג און נאָר

וואס געהאט פארענדיקט זיין סטודיע, האט ער ארויסגעווינען א סך באהאוונטקייט אין זיין פאך און איז געווארן אנגענומען אין שטאט אלס א גוטער דאקטער.

בעת דעם גרוש־פולטוסק האט ער זיך געפונען אין פעלד־שפיטאל וואס אין דעם בנין פון דער מענערישער רעגירונגס־גימנאזיע. מ׳האט אים גלייך באפוילן צו פארלאזן דאס ארט. פון דער היים האט מען אים גאר נישט געלאזט מיטנעמען ווי יעדן איינעם פון אונדז. דאס איינציקע וואס ער האט געהאט מיט זיך איז געווען זיין דיפלאם, וועלכן די גסטאפא האט אין מיין געגנווארט — בעת די פערזונלעכע רעוויזיעס אין שלאס — צעריסן און אים נאך גוט צעשלאגן, ווען ער האט מיט טרערן געבעטן, זיי זאלן עס אים צוריק אפגעבן.

ברוך יאסקאוויטש. א סך יארן פעלדשער אין פולטוסק, א הויכער מיט א קליין־ביסל־צוגעשוירענער בארד. שטארק אנגענומען געווען, סיי ביי יידן סיי ביי קריסטן. נישט איינמאל פלעגט מען אים רופן, נאכן באזוך פון א דאקטער. כדי ער זאל באשטעטיקן דעם דאקטערס דיאגנאז און זיינע אנווייזונגען... פיל מאל האט מען אויף אים געדארפט ווארטן, האבנדיק א סך באזוכונגען ביי קראנקע אין דער שטאט ווי אויך אין די דערפער ארום. ער איז געווען רעליגיעז, אבער זייער אויפגעקלערט. געקומען אין קאנטאקט מיט אלע שיכטן פון דער באפעלקערונג. געווען צו יעדן צוגעלאזן און ביי אלעמען באליבט. ביי ארימע קראנקע פלעגט ער אין פיל פאלן אליין אויסקויפן די רעצעפטן. געשטארבן אין 1920.

שמואל בזשאזאוויטש, דער ערשטער יידישער דיפלאמירטער דענטיסט, וועלכער האט פראקטיצירט פון 1900. שטאמט פון אסטראלענקע, אנגעקומען אין פולטוסק אין 1908. געווען דער ערשטער און אייניציקער דענטיסט אין שטאט. כאטש א גוטער פאכמאן, איז ער אין תחילת באיקאטירט געווארן און דוקא פון דער יידישער באפעלקערונג, צוליב זיין „פרייער״ אויפירונג; פלעגט ארבעטן אום שבת אד״ג. די יידישע באפעלקערונג פלעגט זיך דעריבער וועגען צו ברוך דעם פעלדשער, וועלכער פלעגט רייסן ציין מיט א גאר לייכטע האנט. דער שיינער דענטיסטן־קאבינעט פון בזשאזאוויטשן איז געווען ממש „ליידיק״ פון יידישע פאציענטן. דערפאר איז ער שטענדיק פול געווען מיט קריסטלעכע פאציענטן און מיליטער־לייט. ער האט זיך אפילו באמיט צו זיין נאענט דער יידישער באפעלקערונג, רעדנדיק, אגב, א שיינעם יידיש, אבער אן דערפעלג. ער איז געווען אינגאנצן ווייט פון וועלכן עס איז נאציאנאל געפיל און יידישער טראדיציע. דאך אין די שפעטערדיקע יארן (17—1916) איז אים געלונגען צו קומען אין קאנטאקט מיטן יידישן קהל דורך זיין מיטארבעט אינעם קאמיטעט פון דער ארעמער קיך, וווּ ער האט געליטן א דורכ־פאל. אין 1920 איז ער אוועק קיין ארגענטינע.

משה־מענדל ניימאן. געפירט א ביורא, געשריבן ביטעס צום געריכט און געהאט א ידיעה אין ענגע פון משפטים. אליין א פרומער מיט א בארד, נישט געשוירן נאר געפוצט, לאנג געקליידעט, מיט א שטייפן ווייסן קראגן און שוואנצן שניפס, געקענט ענגוי דעם נאפאלעאן־קאדעקס און די קריי־מענעלע פארשריפטן מיט די אונטערוועגן און שפיצלעך, ענ־וווסט ענגוי ווי צו צובינדן איין עק מיט א צווייטן... געהאט א פיין־איינגעארדנטן קאבינעט מיט א וואר־צימער. צווישן זיינע קליענטן זענען געווען פיל קריסטן. ער פלעגט ארויס־זאגן אויטארישטעמעסיק זיין שטעלונג, אנווייזנדיק דערביי אויף די „ענג״ אין דעם פראצעס, וואס ער האט שטענדיק געהאלטן פאר געווינען... ער איז געווען פארבונדן מיט אדוואּ־קאטן אין דעם קליענטס נאמען, פארשטייט זיך, וועלכער האט זיך אין מערסטן טייל באציגן צו אים מיט צוטרוי. דאס אינ־טערעסאנטע פון דעם איז: אין יענער צייט איז אין פולטוסק געווען א קריי־ענריכט און א שטאט־ענריכט מיט 5 אדוואּ־קאטן, בלויז קריסטן — דאך איז משה־מענדל ניימאן, וואס האט עשרייבן פויליש און רוסיש נישט אינגאנצן ריין פון גרייזן, געווען טאלערירט פון די ארטיקע מאכט־ארגאנען.

געלעבט אין פולטוסק ביזן גירוש 1939.

ד״ר־דענט. ישעיהו בזשעזשינסקי, געבוירן אין פולטוסק, באקומען א דערציונג אין דער פולטוסקער גימנאזיע. שנעל דערוואּרבן א נאמען אלס א זייער טאלאנ־טירטער צאן־דאקטער. א דאנק זיין שטארקע איבערגעגעבן־קייט און אייפלע באנעמונג איז ער געשעצט געווען פון אלע שיכטן אין שטאט, סיי פון יידן, סיי פון קריסטן.

ער איז געווען פון איבערצייגונג א בונדיסט. אלס אן אקטיוואר חבר פון „בונד״, איז ער פיל מאל אויסגעווייזלט געווארן אלס ראטמאן אין שטאטראט, זייענדיק אויף דעם דאזיקן אמט פון זיינע פריסטע יארן (1919) ביז צום אויסבריך פון 2טן וועלט־קריג (1939). א סך יארן איז ער אויך געווען פרעזעס פון דער יידישער ליי־און שפאר־קאסע. זייער פיל פון זיין צייט האט ער געווידמעט פאר ווויילטעטיקע צוועקן לטובת דער יידישער באפעלקערונג אין פולטוסק. אין מערץ 1940 איז ער דערמארדעט געווארן דורך די דייטשן אין מאירובעק (ביי ווארשע), נאך דעם ווי זיי האבן אים אפגעפייניקט, פון חודש נאוועמבער 1939, אין ציטאדעל אין ווארשע.

כבוד זיין אנדענק.

זיין פרוי חוה, די טאכטער פון ר׳ ישראל־משה דרווזד,

האָט מיט אים מיטגעאַרבעט אַלס דיפלאָמירטע דענטיסטין. אויך זי האָט אַ סך פון איר צייט אַוועקגעגעבן פאַר אַלגעמיינע געזעלשאַפטלעכע וויילטעטיקע צוועקן און זיך באַמיט שטענ־דיק צו זיין פון די ערשטע ביים פאַרטיילן הילף נויטבאַדערפ־טיקע. צוזאַמען מיט אים איז זי פאַרהאַלטן געוואָרן (אין נאָוועמבער 1939) און פאַרפיניקט געוואָרן אין וואַרשעווער ציטאַדעל, פון וואַנען זי איז באַפרייט געוואָרן. זי איז אומ־געקומען אין דער וואַרשעווער גטאָ אין 1942.

כבוד איר אַנדענק.

ד״ר מענדל דעליקטיש, פריער לערער פון לאַטיין אין דער יידישער גימנאַזיע. אין יאָר 1930 נאָכן פאַרענדיקן זיינע יורידישע סטודיעס און אַלס אַפליקאַנט ביים אַגגזעזענעם געשוווירענעם אַדוואָקאַט שמידט, עפנט ער אַן אַדוואָקאַטן־ביורא, דערבאַערט פיל קליענטן און באַקומט אַ שם פון אַ טאַלאַנטפולן אַדוואָקאַט. ער איז געווען דער ערשטער יידישער אַדוואָקאַט אין פולטוסק. ער האָט שטאַלצירט מיט זיין יידיש־קייט, גערעדט אַ זאַפטיקן יידיש אין דער אַנוועזנהייט פון פיל קריסטלעכע קליענטן ווי דעמאָנסטראַטיוו...

ער איז געווען אַ מיטגליד אין דער ציוניסטישער אַרגא־ניזאַציע, דאָך פלעגט ער אַרויסטרעטן פרייוויליק אין קאַמו־ניסטישע פראַצעסן, ווייל דאָס רוב באַשולדיקטע זענען געווען יידן.

ד״ר דעליקטיש טרעט אַרויס אַלס צוויל־מאָנער אין פאַר־שידענע פראַצעסן, ווי אין 1934, וועגן דער יידישער בעל־העגלה, בערל סענדעראָוויטש („דער טאַרלער״), וועדט דער־מאָרדערט דורך דעם אנטיסעמיט גזשעגאָזשעווסקי, פירנדיק אַ וואָגן צוקער פון טשעכאָסלאָוו קיין פולטוסק; אין 1935, וועגן אַ פויער דערמאָרדעט אַ יידן אין דאָרף זאָמסק (ביי 8 ק״מ פון פולטוסק) — אַ פראָצעס, וואָס האָט געדויערט 4 טעג אין קריי־געריכט, וווּ עס זענען אַרויסגעטרעטן: אַלס באַ־שולדיקער — פראָקוראָר וויזעל פון וואַרשעווער קריי־געריכט און ד״ר דעליקטיש אַלס צוויל־מאָנער. כאָטש האָבנדיק קעגן זיך צוויי גרויסע אַגגעזעענע אַדוואָקאַטן, פאַרטיידיקער פונעם מערדער, דאָך האָט דעליקטיש, אַרויסווייזנדיק אַ סך שפראָכ־לעכע טעכניק און רעדנערישן טאַלאַנט ביים גאַנג פונעם פראָ־צעס, שטאַרק מצליח געווען מיט זיין צוויל־תביעה־רעדע, וואָס ער האָט געהאַלטן נאָך די באַשולדיקונגס־רייד פונעם באַאַבטן אַגגעזעענעם פראָקוראָר וויזעל, וועלכער האָט דעליקטישן שטאַרק גערדיקט די האַנט פאַר זיינע אומגע־הויערע רעטאָריקאַלישע פעיקייטן (דער אורטייל איז דאָן געווען 3 יאָר — דער פריז פאַר אַ יידיש לעבן...). אַזוי אויך אין אַנדערע פראָצעסן, ווו ד״ר מענדל דעליקטיש האָט זיך אויסגעצייכנט מיט אַ באַזונדערקייט.

ווי אַ באַווייז אויף זיין ציוניסטישער פערזענלעכקייט דאַרף דאָ דערמאָנט ווערן דער פאַקט אין יאָר 1936, וועגן יידישע סוחרים וועלן אויפגעפאַדערט צו באַיקאַטירן דייטשישע אויסאַרבעטונגען; נאָך דעם גרויסן פראָצעס קעגן דעם אָנגע־זעענעם סוחר־אימפאָרטער אַלבערשטאַט פון וואַרשע — פאַר אינערייסן אַן אָפמאַך מיט אַ דייטשישער פירמע צוליב די נאַצי־געזעצן און יידישע פאַרפאַלגונגען. אַלס פראָטעסט וועלן דאָן אין פולטוסק די געשעפטן אויף אייניקע שעהן געשלאָסן און ד״ר דעליקטיש צוזאַמען מיטן 2טן יידישן אַדוואָקאַט ד״ר לעווער (היינט אין ישראל) טרעטן אַרויס דאָן אויף די פאַלקס־פאַרזאַמלונגען, רופנדיק צו אחדות און צו עקאָנא־מישן קאַמף קעגן די דייטשן. ד״ר דעליקטיש רייסט איבער דאָן זיין אַרבעט אין געריכט. ער קומט אין שול, וואָס איז איבערפולט פון סוחרים און האַנטוועркער. ער רעדט פלאַם־פייערדיק, באַצייכנט אַלס פאַרעטער פון יידישן פאָלק די, וואָס טאָלערירן דעם פאַרקויף פון דייטשישע אויסאַרבעטונגען. אָלע ווערן דורכגענומען פון זיינע טיפע יידישע רייד, וועלכע הילכן אַפ אין חלל מיט אַזוי פיל נאַציאָנאַלן שטאָלץ, קאַמפס־גרייטקייט און אהבת־ישראל.

ד״ר דעליקטיש איז אומגעקומען אין וואַרשעווער גטאָ צוזאַמען מיט זיין פרוי בעלאַ רובינשטיין־דעליקטיש, וועלכע האָט אין 1918, ענדיקנדיק גימנאַזיע און איר סטודיע אין וואַרשע, געעפנט אין פולטוסק אַ דענטיסטן־קאַבינעט און פראָקטיצירט מיט גרויס דערפאָלג און געווען ביי אַלעמען באַליבט. כאָטש זי האָט נישט באַהערשט גוט די יידישע שפראָך, איז זי געווען נאָענט דער יידישער געזעלשאַפט, פיל פון איר צייט געווידמעט פאַר וויילטעטיקע צוועקן, אַקטיוון אַנטייל גענומען אין פאַרשידענע אימפרעזעס, אפילו ריין ציוניסטישע. נאָר וועגן זי פאַרבינט זיך מיט דעם פריערדיקן לערער פון לאַטיין, רייסט זי אים אַפ פון זיין אַרבעט און העלפט אים פאַרזעצן זיין יורידישע סטודיע.

צוואַמען מיט זיי איז אויך אומגעקומען זייער אייניקע טאָכטער רוזשא. כבוד זייער אַנדענק והי״ד.

ספורט וחרבות
ספארט און קולטור

ספאָרט־גרופּע „גוויאָדאָ", פולטוסק

בגוף בריא —
נפש בריאה

קבוצת „מכבי", 1924

ייִדישע ספאָרט־גרופּע אין פולטוסק, 1922

„מכבי" פולטוסק, 1929

אין אַ געזונטן קערפער —
אַ געזונטער גייסט

„מכבי" פולטוסק, 28—1930 ←

→ „מכבי" אין
אַ פינג־פּאָנג־פּאַרעמעס, 1930

מיטגלידער פון דער ראַיאָן־צייטונג (וואָכן בלאַט) „אונזער וואָרט" מיט ד"ר ליפמאַן (אין דער מיט פון דער 2טער שורה) און מרים טל (די 2טע פון לינקס, אין דער א"ד שורה) א"א

ועד אגודת „הזמיר" בפולטוסק קאָמיטעט פון מוזיק־ליבהאָבער־קרייז „הזמיר" אין פולטוסק

די חברים פון „הזמיר"־קרייז אין פולטוסק, 1927

על אחד בעיר

תרבות וציונות בפולטוסק עם ישעיהו קופרמינץ

וועגן איינעם אין שטאט

קולטור און ציוניזם אין פולטוסק מיט ישעיהו קופערמינץ

אין לעלות כלל וכלל על המחשבה: לכתוב ספר־זכרונות על חיי פולטוסק היהודית והמפלגות שאינם עוד, מבלי שית־נוסס על דפיו שמו של ישעיהו קופרמינץ במקום הראוי לו, כי אין לתאר את חיי העיר, הנוער הפולטוסקאי, הציוני והלא־ציוני, בלי ישעיהו. עקשנותו לכל דבר ציוני ותרבותי הכי פעוט היתה בבחינת יהרג ואל יעבור; תשוקתו הבלתי נלאת להאיר את הדרך, אשר תוהים הולכים בה, היתה להפליא; עזרתו מסירתו ונאמנותו לכל עניני העיר, כגדול כקטן, לכל צעיר יהודי, אשר החיים ההשכלתיים והחצי־מודרניים, בימים ההם, קרצו לו עין מעבר ל„שטיבל" ובית־אבא החסידי־פנטי — היו ללא גבול.

ישעיהו קופרמינץ נולד באוסטרולנקה בשנת 1882. הוא בא לפולטוסק עם רעיתו מלכה מעיר סובאַלק (עליה עוד נייחד את הדיבור). אבא שלו, ר' חצקל קופרמינץ, איש חסיד גוראי היה, למדן, סוחר אמיד ששמו הלך לפניו.

במרכז רחוב שבינטאַ־יאַנסקה מס' 10 פתח ישעיהו חנות לספרים, מכשירי כתיבה ומכירת עיתונים שונים. וראו את הפלא. במהרה נהיתה החנות למקום־מפגש מרכזי לנוער המש־כיל וספריה — לספרי־קריאה עבור הצמאים לידע בימי־אז. אין איש פולטוסקאי שלא ישא בלבבו את שמו של ישעיהו באהבה ובחרדת־קודש. עד היום!

הבחורים הללו! אלה המשכילים והנצני־משכילים, אשר עמדו עדיין ברגל אחת בבית־המדרש ובחסידים־שטיבל וברגל השניה דרכו כבר — בעזרתו הנאמנה של ישעיהו — לקראת עולם רחב וחפשי; אלה ודאי לא ישכחהו לעולם.

היה ציוני ואיש אשכולות בכל רמ"ח איבריו. בבית ישעיהו התהלכו הצעירים הפולטוסקאים וגם ידידיו וחבריו המבוגרים כי רבים היו. ביתו היה ביתם ורוחו — רוחם.

וכשם שאהב את הציונות והתרבות אהבת־נפש כך אהב בכל נימי ליבו את נושאיה ומביאי דבריה; אלה אשר הביאו את ה„אידיאלים" ואת התקוות למחר־יותר־טוב אל העיירות הקטנות והמרוחקות. כי הוא היה גם מן ה„מתאבקים בעפר של תלמידי חכמים". כל נואם או סופר שהגיע מעיר הגדולה להפיץ קצת תרבות וידע — היה מקבל בשמחה ובלבביות בל תתואר. היה גם דואג להם.

מקורביו היו מספרים מעשה במשורר היידי הגדול, ישראל שטרן, בן־עירו, שבא לפולטוסק לנאום על נושא ספרותי, אך הופעתו החיצונית היתה מאד מוזרה ובלתי מניחה את הדעת (כי, כידוע, לא הקפיד משורר נעלה זה מימיו על חיצוניותו ולא טרח כלל להרוויח מהדפסת שיריו שנכתבו בכשרון־עליון נדיר...) התחנה הראשונה היתה, כמובן: ישעיהו. מיד קיבל אותו בזרועות פתוחות, קנה לו נעליים חדשות, הלביש אותו כראוי והכין לו הופעה נעימה בפני הקהל הפולטוסקאי. ועוד ועוד סיפורים מעין אלה אפשר לספר עליו והם מציינים את יחסו החם והלבבי לאמן או לאיש התרבות.

ישעיהו היה האיש אשר פתח דף ראשון ומזהיר בתולדות הציונות בפולטוסק והיה, כאמור, מורה־דרך ועוזר רוחני לבני הנוער; מים חיים שתו בחורי פולטוסק מבארו של ישעיהו.

אישיותו הקסימה והפליאה. כל פעולה שיצאה מתחת ידו היתה כאילו רק „לשם שמים" והאמין בה אמונה שלמה. הן בהנהגה הציונית או בפעולות ציוניות או מוניציפליות אחרות, אשר תמיד העמיד את עצמו בראש ובלב ישר, חם ותמים ואותו הדין בהדרכת חבר או ביעוץ לבחירת ספר מתאים לקריאה...

מגדולי הציונים היה ומן המסורים והנאמנים והפעילים ביותר בעיר. היה יו"ר ההנהגה הציונית, חבר מועצת העיר, יו"ר ועד קרן הקיימת וקרן היסוד.

זכה עוד ישעיהו בשנת 1935 לעלות ארצה שנמשך אחריה כל ימיו עם בני משפחתו, אך לא זכה להאריך בה ימים. אחרי זמן מה חלה ובשנת 1947 נפטר. שירת חייו המופלאים באמצע נפסקה.

ברוך יהיה זכרו.

(מפי בני העיר)

*

מען דערציילט: ער איז געשטאַנען אין דער שפּיץ פון דער בראשית־השכלה אין פולטוסק און פון אַלע ציוניסטישע און קולטורעלע אַרבעטן אין שטאָט; אומדערמידלעך געקעמפט קעגן פאַנאַטיזם; אַריינגעלויכטן מיט אַן אומגעווײַנלעך לעך לכט פון אמונה אין האַרץ פון די יוגנטלעכע, וועלכע האָבן געטרונקען פון זײַן קולטורעלן־ציוניסטישן ברונעם; יידן פאַנאַטיקער אפילו פלעגן בייגן דעם קאָפּ פאַר זײַנע טוּוגנגען, וועלכע זענען געווען לויטער־ריין און לשמה; חסידים — מיט בערד און פּיאות פלעגן פאַר אים דרך־ארץ האָבן; בפּה אחד האָבן אַלע מודה געווען, אַז אַן אומגעהויערע גייסטיקע קראָפט זיצט אין אים; לערער און וועג־ווייזער איז ער געווען פאַר די לעכצער צו נייע דרכים; פאַר דער חסידישער־„לתרבות־רעהדיקער" יוגנט, וואָס האָט זיך אין יענער צייט גענומען אויסטאָן פון די בלינדע פאַרפרומטקייטן און זיך געצויגן צו די השכלה־רופן, וואָס זענען געקומען פון יענער זייט „שטיבל" און טאַטע־מאַמעס פאַנאַטיש הויז... יעדער ווילן צו אויפקלערונג איז ביי אים געווען טייער; יעדע געוואַלד־טענה פון אַ צאַרנדיקן טאַטן צו זיין אַפּיקורסותדיקן זון און יעדער בזיון פון אַ „טריף־פסול"דיקן שטיבל־אַרויסגעווארפענעם בחור האָט אַפּגעצויטערט אין זיין איידעלן האַרצן, ווי אויך האָבן אים גוט געקענט די יידישע ספּרים און גמרא'ס, אונטער וועלכע עס האָבן געציטערט „זייַנע טריף־פסולס", ווינקענדיק צו בעסערע ליכטיקערע מאָרגנס...

מען דערציילט: ער איז געקומען פון זיין געבוירן־שטאָט, אַסטראַלענקע, און געפּנט אַ געשעפט, אויף שוועַנטא־יאַנסקאַ נומ' 10, פון ביכער, שרייב־גצעייג און פאַרשידענע צייטונגען און זשורנאַלן און באַלד איז געשען דער וווּנדער: דאָס געשעפט איז געוואָרן אַ צענטער פאַר יוגנטלעכע צונויפטרעפונגען מכל המינים און זיינע ביכער זענען געוואָרן אַ ביבליאָטעק מיט לייען־מאַטעריאַל פאַר די דאָרשטיקע נאָך וויסן אין יענער צייט.

נישטאָ קיין פולטוסקער, ער זאָל דעם נאָמען קופערמינץ נישט טראָגן אין זיין האָרצן מיט ליבע און היילקן ציטער. בין היינט צו טאָג!

די דאָזיקע פולטוסקער בחורים! משכילים און האַלב־משכילים, וועלכע זענען נאָך מיט איין פוס געשטאַנען אין חסידים שטיבל און בית־המדרש און מיט דער צווייטער האָבן זיי שוין געשפּאַנט צו אַ פרייַע ברייטע וועלט — די וועלן אים זיכער קיינמאָל נישט פאַרגעסן!

ער איז געווען ציוניסט און קולטורעל מיט אַלע זיינע רמ"ח איברים. מיט גרויס דביקות האָט די יוגנט זיך צו אים באַהאַפטן. אויך זיינע פריינט און חברים די דערוואַקסענע, ווייל אַ סך זענען זיי געווען. זיין שטוב איז געווען זייער שטוב און זיין גייסט — זייער גייסט.

אַזוי ווי ער האָט ליב געהאַט אהבת־נפש דעם ציוניזם און די קולטור, אַזוי האָט ער ליב געהאַט מיט אַלע פעדים פון זיין נשמה די טרעגער און ברענגער פונעם ציוניסטישן קולטורעלן וואַרט; אַט די, וועלכע פלעגן ברענגען אידעאַלן און ליכטיקע האָפענונגען אויף אַ בעסערן מאָרגן צו די קליינע פאַרוואָרפענע שטעטלער. ער איז געווען פון די „מתאבקים בעפר של תלמידי חכמים". יעדן רעדנער אָדער שרייבער, וועלכער איז אַראָפגעקומען פון דער גרויסער שטאָט פאַרשפּריטן דאָ קולטור און וויסן — פלעגט ער אויפנעמען מיט אומבאַשרייבלעכער פריידן און אַ סך האַרץ. ער פלעגט אויך פאַר זיי זאָרגן.

זיינע מקורבים פלעגן דערציילן דעם פאָל מיטן גרויסן יידישן דיכטער, ישראל שטערן, זיינס אַ בן־עיר, וועלכער איז איינמאָל אַראָפגעקומען קיין פולטוסק האָלטן אַ ליטעראַרישן רעפעראַט, אָבער זיין אויסערלעכער אויסזען איז געווען זייער אויסטערליש און נישט צופרידנשטעלנדיק פאַר אַן אַפּיציעלן אויפטריט (ווייל ווי באַווּוסט, האָט דער דאָזיקער גרויסער דיכטער קיינמאָל נישט מקפּיד געווען אויף זיין אויסערלעכער קליידונג און אפילו זיך כלל נישט באַמיט עפעס צו פאַרדינען פון זיינע אַפּגעדרוקטע לידער, וועלכע זענען געשריבן געווארן מיט אַן אומגעווייַנלעכן טאַלאַנט...). די ערשטע סטאַציע איז נאָטירלעך געווען: ישעיהו קופערמינץ. מיט אַפּענע אַרמס האָט ער אים אויפגענומען. ער האָט אים גלייך געקויפט אַ פּאָר שיך, באַקלייַדט ווי עס דאַרף צו זיין און אים דערמעגלעכט אַ „מענטשלעכן" אויפטריט פאַרן פולטוסקער קהל...

און נאָך און נאָך אַזעלכע ענלעכע מעשיות פלעגט מען

וועגן אים דערציילן, וועלכע האָבן באַצייכנט זיין אומגעווײַנ־
לעך וואַרעמע האַרציקע באַציונג צו אַ קינסטלער אַדער
קולטור־מענטש.

ישעיהו קופערמינץ איז געווען דער, וואָס האָט אויפ־
געפּנט די ערשטע ליכטיקע בלאָט אין דער געשיכטע פון
ציוניזם אין פולטוסק. ער איז געווען קולטורעל דורך און דורך,
און ווי געזאָגט, דער גייסטיקער וועג־ווייזער פאַר דער דאָרטי־
קער יוגנט. ער האָט פאַרכישופט אַלעמען מיט זיין פערזענלעכ־
קייט, מיט זיין גוטאַרציקייט און אומבאַגרענעצטער מסירות.
אַלץ וואָס ער האָט געטאָן איז געווען לשם דער זאַך גופּא און
האָט אין דעם געגלייבט באמונה שלמה. צי עס איז געווען אַלס
פאַרזיצער אין דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע, צי אין די
מוניציפּאַלע ענינים פון דער שטאָט, צי אַלס יושב־ראש פון
קרן־קיימת און קרן־היסוד קאָמיטעט האָט ער זיך שטענדיק
געשטעלט אין דער שפּיץ פון יעדע אַרבעט מיט אַ וואַרעם
האַרץ און מיט אומבאַגרייפלעכער תמימות. אַזוי, ווען ער האָט
געדאַרפט זיין אַ ראָטגעבער פאַר אַ חבר, אַדער ווען ער האָט
אים געדאַרפט צוקלייבן אַ לייען־בוך פון די ביכער אין זיין
געשעפט..

ער איז געווען איינער פון די גרעסטע ציוניסטן און פון
די איבערגעגעבנסטע און טעטיקסטע אין שטאָט.

אין יאָר 1935 האָט נאָך ישעיהו קופערמינץ זוכה געווען
צו קומען מיט זיין משפּחה אין לאַנד, צו וועלכן עס האָט
אים זיין גאַנץ לעבן געצויגן, און איז געווען זיין אייֶ־
ציקע שטרעבונג, אַבער, ליידער, נישט אויף לאַנג. אין אַ
געוויסע צייט אַרום איז ער קראַנק געוואָרן און אין יאָר 1947
איז ער נפטר געוואָרן.

דאָס געזאָגט פון זיין וווּנדערלעכן לעבן איז אין סאַמע
מיטן איבערגעריסן געוואָרן. כבוד זיין אַנדענק.

(אויפגענומען ביי שטאָטישע)

*

דער ערשטער אַנזאַג פון אַ קולטורעלן נאַציאָנאַלן
אויפבוי אין אונדזער שטאָט איז געקומען מיטן אויסברוך
פונעם ערשטן וועלט־קריג אין 1914, אַבער פאַקטיש זענען
די זוימען דערצו פאַרלייגט געוואָרן נאָך מיט אַ פּינף יאָר
פריער דורך דער דעמאָלטיקער נאָך יונגער פאַמיליע ישעיהו
און מלכה קופערמינץ מיט זייער אָנקומען אין פולטוסק. פאַר־
לייגנדיק אַ געשעפט פון ביכער און שרייב־געצייג מיט אַ
שפּאָרער יידישער ביבליאָטעק, האָבן זיי אויך דאָרט אָרייֶ־
געפּירט די יידישע און פּעריאָדישע פּרעסע, דערינטער די
„הצפירה".

כאָטש זיי האָבן דאָן אין תחילת געלעבט אין זייער באַ־
גרענעצטע ווויניקייט; אַ דירה, וואָס איז באַשטאַנען
פון אַ געוועלב מיט אַ דערנעבנדיקן ליכט־קאָרגן צימער,
וועלכער האָט אויך געדינט אַלס געוועלב אין די קריסטלעכע
זונטיק־טעג, וועו די געשעפטן זענען אומעטום געווען גע־
שלאָסן — דאָך האָט די שטוב זייערע מיט דעם נידעריקן
איינציקן פענצטער אין עק פון דעם ענגן חצר געשטאַלט
מיט אַן אַ שיר ליכט פאַר די אַריינקומענדיקע, וועלכע זענען
אָנגעזאָפּט געוואָרן מיט אַזוי פיל ליבע צו ארץ־ישראל און
שטאַרקן וויללן, וואָס גיכער אַהינצו דערגרייכן...

זייער פיל האָבן זיך אַרום זיי געקלאַמערט, אפילו די
סאַמע קעגנער פון „ציון" האָבן זיך צו זיי באַצויגן מיט כבוד.

זייער איינציקער צימער האָט געדינט אַלס עס־שלאָף־און
אויפנאַם־צימער, ווי אויך אַלס „לייען־זאַל" (חוץ אַלס געשעפט
אין די זונטיק־טעג).

פאַר אונדז, פולטוסקער, איז די שטוב געווען דער קרן־
זוית און דאָס וויגעלע פון ציוניזם. ישעיהו קופערמינץ איז
געווען דער ערשטער ייִד, וואָס האָט אויפן פולטוסקער קריסט־
לעכן קלערישן באַדן פונאַנדערגעווויקלט די פלאַטערנדיקע
בלוי־וויייסע פאָן מיטן מגן־דוד און זי געהאַלטן הויך, שטאָלץ,
פאַר וועלכעס ער האָט נישט איינמאָל געליטן סיי מאַטעריעל
סיי פיזיש, אַבער נישט געפאַלן און דרייסט געשפּרייזט
פאַרויס.

זיי האָבן, די ערשטע, געבראַכט אין פולטוסק די קרן־
קיימת־פושקע און עפּנטלעך זי אויפגעהאָנגען אין זייער
געשעפט אויף אַ אָנזעעוודיקן אָרט און אויך זי פונאַנדערטראָגן
אין אַלע אַנדערע שטיבער, זאָרגנדיק, אַז די פושקע זאָל האָבן
איר געהעריקן פּלאַץ אין די יידישע וווינונגען.

זיי זענען געווען די ערשטע פאַרלייגער פון „צעירי־ציון"
אין פולטוסק און האָבן געבראַכט דעם ערשטן עברית־לערער:
שקליאר, שפּעטער: קאָזאָווסקי, וואַנכאַצקער און געשאָפן
דעם געדאַנק פון עפענען אַ יידישע גימנאַזיע (אין 1906).

אַ דאַנק זיי האָט ממש מיט כוח אַריינגעדרונגען דאָס
יידישע בוך פון אונדזערע גרויסע קלאַסיקער אין פולטוסק,
וווּ מ'פלעגט עס לייענען אויף די בייזעמער, כדי די אָרומיקע
נאַענטע זאָלן נישט באַמערקן. נישט איין סקאַנדאַל איז זיי
אויסגעקומען אויסצושטיין דורך דעם.

מיט שטאָלץ האָבן זיי פאַרגעזעצט זייער וועג, דורכ־
פירנדיק זייערע קולטורעלע ציוניסטישע אַרבעטן — סיי פאַר
יחיד, סיי פאַר כלל — וועלכע זענען געקומען פון זייער
אייגענער גאָט־געבענטשטער איניציאַטיוו און פון ערלעכע
מענטשלעכע מסירת־נפשדיקע קוואַלן.

וועז ישעיהו קופערמינץ האָט אין די 30טער יאָרן פֿאַר־לאָזט פולטוסק און איז אַנגעקומען מיט זיין משפחה אינעם אויסגעטרוימטן ארץ־ישראל, האָט ער — ווי עס טרעפט דוקא ביי גרויסע טרוימער — נישט זוכה געווען דאָ מאריך ימים צו זיין.

אין יאָרן אָרום איז ער פון אַ שווערער קראַנקייט גע־שטאָרבן. זכרונו לברכה.

רפאל משה שאך

✶

ישעיהו קופערמינץ אַליין האָט געשטאָמט פון אַסטראַ־לענקע און געבראַכט פון זיין געבוירן־שטאָט דעם פלאַ־מענדיקן גלויבן אין ציון. ער איז געווען דער, וועלכער האָט אויפגעשטעלט די ציוניסטישע אָרגאַניזאַציע אין פולטוסק און געווען איר פֿאָרזיצער ביז זיין עולה זיין קיין ארץ־ישראל. חוץ פון דעם איז ער געווען דער פֿראַמינענטער געזעלשאַפט־לעכער עסקן אין שטאָט און עס איז נישט פֿאַרגעקומען קיין שום אונטערנעמונג פון אַלגעמיינעם און פּאָליטישן כאַראַקטער, וועלכער ער זאָל נישט ווידמען אַלע זיינע פּינצל און גייס־טיקע כוחות.

ישעיהו קופערמינץ איז געווען דער ציוניסטישער פֿאָר־שטייער אין דער יידישער קהילה און אינעם שטאָטראַ־אַבער פֿאָרטרעטן האָט ער קודם־כל אַלע יידן פון דער שטאָט. ער איז שטענדיק געווען גרייט יעדן צו העלפן און אויב אימיצער איז דיסקרימינירט געווארן, האָט ער מיט דערפאָלג אינטערוועניրט אין די געהעריקע קהלישע אָדער מוניציפּאַלע אינסטאַנצן.

די יוגנט און אַלע וועלכע האָבן זיך געוואָלט באַקענען מיט דער יידישער און העברעישער ליטעראַטור האָבן געשטראַמט צו זיין בוכהאַנדלונג אויף שוו. יאַנסקא 10, און פֿאָרן אַריין־גאַנג פון זיין געשעפט האָט מען שטענדיק געטראָפן יידן פון אַלע שיכטן פון דער באַפעלקערונג. דאָס אָרט איז פֿאַר־וואַנדלט געווארן פֿאַר אַ געזעלשאַפטלעכן צונויפטרעף, פֿאַר אַ זאַמל־פונקט, וווּ מען האָט געקאָנט געווויר ווערן וועגן פּאָליטישע און ליטעראַרישע נייעס. דאָ האָט מען געקענט טרעפן אַ גרופּע אומזיסטע צייטונג־לעזער, וועלכע האָבן „אָקופּירט" די טרעפּלעך ביים געשעפט־אַריינגאַנג, באַקומען־דיק פּונעם אייגנטימער די צייטונגען אומזיסט אויף דורכצו־לייענען און צוריקגעבן זיי. צווישן זיי האָבן זיך געפונען עטלעכע פרומע יידן, אַ פּאָר יונגע חסידים און סתם תלמידי חכמים, וועלכע האָבן געוואָלט וויסן וואָס עס טוט זיך אין דער ברייטער וועלט. איר האָט דאָ געטראָפן סתם ליידיקגייער און איידעמס אויף קעסט, וועלכע האָבן באַקומען טאָג איין טאָג אויס די צייטונגען פון ה' קופערמינץ און ער האָט זיי געלאָזט פֿאַרנעמען דעם גאַנצן פֿראַנט־טייל פונעם געשעפט און אפילו קיין דאָנק נישט פֿאַרלאָנגט פון זיי, כאָטש אָפטמאָל האָבן זיי פֿאַרשטעלט דעם אַרייַנגאַנג פֿאַר קונים. דאָס פֿאַר־געניגן וואָס ער האָט פֿאַרשאַפט אַ יידן איז פֿאַר אים געווען טייערער פֿאַרן פּדיון...

וועז עס האָט זיך געהאַנדלט וועגן רעאַליזירן ציוניסטישע, אַלגעמיין־געזעלשאַפטלעכע, אָדער פילאַנטראָפּישע אויפגאַבן און פלענער, האָט ער אָפּגעלאָזט דאָס געשעפט, פֿאַרגעסן וועגן זיין פֿאַמיליע און איינגעשפּאַנט זיך בלב און נפש צו דער אַרבעט. זיין פרוי פלעגט דאָן פֿאַרבלייבן אַליין אין געוועלב און דערמיט אויסהאלפן איר מאַן אין זיין טעטיקייט לטובת הכלל, וואָס ער האָט געטון מיט אמתער יידישער התלהבות און אייפער. ער האָט אויף זיינע פלייצעס געטראָגן די גאַנצע ציוניסטישע באַוועגונג אין שטאָט, געזען אין דעם אַ הייליקע אויפגאַבע און דערוואָרבן אַנהענגער פונעם נאַצ־יאָנאַלן געדאַנק אַ דאַנק דעם, וואָס ער האָט זיך צו יעדן באַ־צויגן מיט דער גרעסטער אַכטונג, מיט אַ גוטמוטיקן שמייכל אין אפילו אין מאַמענטן פון אויפרעגונג האָט ער נישט אַנ־געירירט קיינעמס כבוד. ווייל ר' ישעיהו איז געווען אַ מענטש מלא שלימות אין נוסח פון טוב לב שזה שקול כנגד הכל.

וועז ער איז עולה געווען מיט זיין פֿאַמיליע קיין ארץ־ישראל, האָט די שטאָט פֿאַרלוירן איינעם פון די איבער־געגעבנסטע געזעלשאַפטלעכע עסקנים. אין לאַנד פון זיינע טרוימען האָט ער אויסגעהויכט זיין איידעלע נשמה. תנצב"ה.

תבדל"א זיין הויך־געשעצטע פרוי און חברטע פון לעבן און אידעאַל האָט געשאַפן אַרום זיך און אין איר הויז מיט אירע אידעלע און סובטעלע אייגנשאַפטן אַן אַטמאָספער פון פרייַנדשאַפט און דרך־ארץ. זי האָט אינספּירירט די צוזאַמענ־טרעפן אין זייער ווינונג פון יונגע מענטשן פון פֿאַרשידענע פֿאָליטישע שאַטירונגען. דאָ האָט מען אַרומגערעדט און גע־פירט אַ מיינונגס־אויסטויש וועגן פֿאַרשידענע קולטורעלע און געזעלשאַפטלעכע דערשיינונגען אין יידישן לעבן.

זייער הויז האָט געדינט אַלס ביישפיל פון אַ מוסטער־האַפטן יידישן פֿאַמיליע־לעבן, וווּ די אידעאַלן פון אינטע־רֶאַלער יידישקייט און די אפּפערוויליקייט לטובת הכלל האָבן שטענדיק אפּגערוקט אין אַ זייט יעטוועדע זאָרג פון פער־זענלעכן ווויילשטאַנד.

ירחמיאל גרינשפּאַן

✶

אחי ישעיהו ז"ל

אחי המנוח, לפי שהכרתיו אז, בזמן שחיינו בצותא בחיק משפחתנו — עלי לציין כי בתכונותיו היה דומה לאבא ז"ל וירש ממנו את הקוים העקריים מאופיו.

טוב היה בטבעו ומוכן בכל הזדמנות לבוא לעזרת האדם הסובל והנענה. מטבעו איש ציבור ועסקן. כמה שנים אחרי חתונתו ובשל אי־הצלחתו בעסקיו בעיר מולדתו אוסטרולנקה, עבר לגור בפולטוסק ושם פתח חנות לספרים וצרכי־כתיבה. התעסקותו בחנות הספרים הביאה אותו ליחסים הדוקים עם סוגי אנשי ההשכלה בעיר זו. החנות וביתו היוו מרכז לפגישות נוער המשכילים. מדי פעם בפעם היו מתאספים, דנים ומתווכחים על כל מיני בעיות ושאלות שעמדו אז ברומו של העולם.

בשנת 1912 הייתי נער בן 15 ונשלחתי על־ידי הורי לפולטוסק ללמוד ולהתכונן לגמנסיה. הגמנסיה היתה רק לבנים ורוב התלמידים היהודים היו מערי מרכז רוסיה. רוב רובם של יהודי פולטוסק היו חסידים ואדוקים מאד ונמנעו לשלוח את בניהם לגמנסיה. הנוער הלומד הזה היה גורם תוסס ומשפיע על הנוער שבאו מבתי החסידים, אשר נמשכו להשכלה ובחדרי התלמידים התרכזו בחורי הישיבות ולומדי התורה, כדי ללמוד לימודים כלליים. בימים ההם הנוער טרם חלם על מועדונים כמקום מפגש ובלוי ובית אחי שימש למרכז, שם התאספו בחורי הישיבות עם תלמידי הגמנסיה.

הליכותיו התנהלו בחום ובערנות רבה ובימים ההם הנצו הניצנים הראשונים של ארגון ציונית בעיר ובין בני הנוער במיוחד. מצב היהודים בפולניה היה בכל רע.

השנאה ליהודים, שהיתה קיימת בעם הפולני אף בימים כתקונם, מצאה לה פורקן והשתפכה כלבה מהר גשע שוטפת וגומרת בכל משכנות היהודים. הסיסמה הידועה: „עזבו את פולניה ולכו לכם לפלשתינה" („זשידזשי דא פאלעסטינא") נשמעה ונזרקה בפני היהודים בכל הזדמנות.

הנוער היהודי הרגיש ביותר את העלבון במצב זה, כי נסתמו בפניו כל העמדות שיוכל להאחז בהן. העתיד היה מאד קודר והזה מר שבעתיים. לא פלא שבתנאי מצוקה כאלה התפשטה הציונות בכל שכבות הנוער והעם והשאלה „לאן" נסרה בחלל מגוריהם. פעילי הנוער החלו להפיץ ספרות ציונית, מכרו שקלים לקונגרס הציוני, בולים ועסקו בשקידה באוסף כספים לטובת הקרן הקימת. פעולה זו נעשתה בסתר ובתנאי מחתרת — משני טעמים: השלטון הרוסי אסר כל ארגון ופעולה צבורית בשטח זה והנתפס ב„פשע" זה עלול היה להאסר ולקבל עונש גדול. ושנית: הכרחי היה להסתיר את הפעולה הציונית גם מעיני ההורים, כי התנגדו לתנועה זו.

אחי ישעיהו הטיל על עצמו איצטלה זו ובלי הרף עבד ופעל בשטח זה בכל מרצו וחום נפשו. בידים נאמנות זרע את הזרעים הראשונים כדי להניח את היסוד לארגון אגודה ציונית בפולטוסק, והרבה כוחות השקיע בידו להפיץ את הרעיון הציוני הנשגב ולהגשימו בפועל ממש — לקום ולעלות לארץ.

עולה בזכרוני מקרה אחד מאלף מנבכי העבר הרחוק. אבי ז"ל היה מחסידי גור וישעיהו ז"ל בחור כבן 18, היה משכיל ומציץ כבר בצנעא ובהסתר בספרים חיצוניים ו„אסורים". הוא וחברו, אביעזר זילקביץ, ישבו בבוקר אחד בשטיבל של חסידי גור ולמדו גמרא בצוותא, ועל הברכים מתחת לספסל החזיקו את הספר „אהבת ציון" של מאפו. ולפתע ירדו על פניהם סטירות לחי מצלצלות. הם היו כ"כ שקועים בקריאה ונישאו על כנפי הדמיון, הרחק, הרחק, שם בציון, בין כרמיה, הריה ושדותיה, והחלום היה כה נפלא שלא הרגישו בהתגנב מאחוריהם חסיד זקן אחד שנכנס לשטיבל ללמוד דף גמרא. נגש בשקט להציץ, כנראה, איזו מסכת כה מושכת אותם, וכשהבחין את הספר הפסול הנחית עליהם את מכתו בלי אומר ודברים. העלבון היה גדול ונוקב, אולם הסטירה היתה מבחינת הניצוץ שהדליק את המוח והלב לרעיון הציוני.

כל חייו בגולה הקדיש למען רכוש נפשות לתנועה ואסוף כספים לקרנות הציוניות, להשתתף בכל כוחותיו להשיג רשיונות עליה לחלוצי העיר, לא חשך כל מאמץ להשיג הישגים מרשימים בכל פעולותיו וגם בעצמו התכונן לעלות ציונה (לא קלה היתה העליה לארץ בימים ההם). בזמן השלטון המנדטורי לגמרי לא קל היה הדבר, עקב ההגבלות המרובות והיה צריך לנקוט בתחבולות שונות כדי לעקוף את האיסורים של שלטון הרשע.

באחד הימים החליט אחי שהגיע „עת לעשות"... חסל את עסקו ועלה ארצה יחד עם אשתו, שתי בנותיו ובנו. בארץ שרר משבר גדול וחוסר עבודה, ולא היה לו במה להאחז וקשה היתה הפרנסה כקריעת ים סוף. אחרי הרבה לבטים וטרדות מרובות החליט לחזור לעסקו הקודם ופתח חנות ספרים ומכשירי־כתיבה בתל־אביב ולאט לאט הצליח לכונן לו פרנסה ולמצוא את לחמו בכבוד.

כמה מאושר היה על שזכה עוד לראות את ראשית צמיחת המדינה היהודית, וההכרזה על יסוד המדינה עודדה ושלהבה אותו, עת שכבו על ערש דוי.

יהא זכרו ברוך לעולם, יצרור בצרור החיים וממשיכי דרכו.

אביעזר דרורי—קופרמינץ

כפר יחזקאל

פארטייען און ארגאניזאציעס

ערשטער אויפשפראך פון ציוניזם אין פולטוסק

דאָס איז געווען נאָכן 6—5טן יאָר. דער ציוניזם אין רוס־לאַנד איז געווען שטרענג פֿאַרבאָטן. די רוסישע זשאַנדאַר־מעריע האָט געדופט עד חרמה יעדע אַרגאַניזירונג, וואָס האָט פּאַר זיי געשמעקט מיט רעוואָלוציע און אויפשטאַנד קעגן צאַר.

אין יאָר 1912, זייענדיק אין וואַרשע, האָב איך זיך געשטעלט אין ענגער פֿאַרבינדונג מיט יצחק גרינבוים און אַנדערע ציוניסטישע פּערזענלעכקייטן (גרינבוים איז דאָן געווען דער פירער פון די אַלגעמיינע ציוניסטן, וואָס האָבן נאָך געפירט אַן אומלעגאַלע טעטיקייט), בכדי אָנצוהויבן אַ ציוניסטישע טעטיקייט אין פולטוסק.

די „פֿאַרזאַמלונג" אויף אַ בוידעם...

אונדזער ערשטע ציוניסטישע אַרבעט איז געווען: רופן אַ פֿאַרזאַמלונג, אָננעמענדיק דערביי אויסערגעווייליקע זיכערהייטס־מיטלען. אין אַ געוויסן זומערדיקן אָוונט, זענען זיך צונויפגעקומען בייַ אַ 12—13 מאַן. צווישן זיי: העניך אָטערמאַן (דעם רבס זון), שיינמאַן, זיין יינגערער ברודער, מאיר ליפסקער (זלמן דעם שוחטס), איך א״אָנד, וועלכע איך געדענק נישט גענוי זייערע נעמען. די פֿאַרזאַמלונג איז פֿאַר־געקומען אויף אַ בוידעם, וואָס האָט געהערט צו מיין טאַטנס אייגן הויז, ר׳ הערשל זילבערמאַן ז״ל — עטלעכע טעג פֿאַר יום כיפור אונטער אַ שטאַרקער שמירה פון אונדזערע מענטשן אַרום הויז. מיר האָבן אָנגעצונדן ליכט, געמאַכט אַן אזכרה ד״ר הערצלען, געזאָגט „קדיש", דערנאָך: אויפגעהויבן אַ ווייס־בלויע פֿאָן, אָפּגעזונגען „התקווה" און מיט טערען אין די אויגן געשווירן צו זיין געטרייע ציוניסטן: „מי ברכב, מי ברגל — נעלה לארצנו". דערנאָך האָבן די פֿאַרזאַמלטע געריידט איבער דער אומגעהויערער באַדייטונג און חשיבות פון דעם דאָזיקן מאַמענט.

אַזוי האָט זיך אָנגעהויבן דער ציוניזם אין פולטוסק.

די „קערה"...

ביי דער גאַנצער טריף־פסולקייט פון ציוניזם ביי די רוסישע מאַכט־אַרגאַנען, איז דער איינציקער „הכשר" געווען: די קערה ערב יום־כיפור, וווּ עס איז געוואַלמלט געוואָרן געלט פֿאַר ציוניסטישע צוועקן. די קערה מיט דער אויפשריפט: „עובדי אדמה בארץ ישראל" — האָט אַלעמען געצויגן און גערופן. דאָ אָבער האָבן מיר געהאַט דורכצופירן אַ שווערע פֿאַרביטערטע מלחמה. די פרומע אין שטאָט, אויבערהויפט די געראָר חסידים, האָבן אין דעם געזען אַ שטאַרקע אפיקורסות און פריצקת עול. די חסידים בכלל, זענען בפירוש געווען קעגן ציוניזם, אין וועלכן זיי האָבן געזען אַן אָפּהאַלט פון דער אמתער גאולה. מיר האָבן געדאַרפט אַרגאַניזירן אַ גרופּע, וועלכע זאָל היטן די „קערה" פֿאַר אַן איבערפאַל, מען זאָל דאָס גלעט נישט צונעמען. די „קערה" איז דעמאָלט געווען דאָס שלאָג־וואָרט פון ציוניזם; די „קערה" אום ערב יום־כיפור איז געווען געוויין און שמחה פֿאַר יידן. יעדער האָט געוואָלט שוין פֿאָרן קיין ארץ־ישראל און געפּרעגט: ווען קאָן מען שוין?! — — דאָס אויפגעוואַלמטע גלעט פון דער „קערה" פּלעגן מיר אָפּשיקן אין דער צענטראַלע אין אָדעס, וווּ עס האָט דעמאָלט פיגורירט בראש פון ציוניזם מנחם מענדל אוסישקין.

נאָך אונדזער „אפיציעלער דעקלעראַציע"...

עס איז וויכטיק צו באַמערקן, אַז נאָך אונדזער אויבן דערמאָנטער „אָפּיציעלער דעקלעראַציע" וועגן התחלתה דציוניזם אין פולטוסק, האָט זיך אָרויסגעוויזן, אַז עס געפינען זיך גאָר אַ סך ציוניסטיש־געשטימטע אין אונדזער שטאָט, וועלכע זענען ביז איצט געווען נסתרים, ל״ר־ציוניסטן. זיי האָבן אָנגעהויבן צו קומען אפילו פון די סאָמע שטרענג־חסידישע קרייזן. מיר האָבן מיט דער צייט אָנגעהויבן פירן אַן אינטענסיווע טעטיקייט וווּ אויך אַן אָרגאַניזירונגס־אַרבעט אין די

שטעטלעך אַרום פּולטוסק. דאָס אַלץ, פֿאַרשטייט זיך, מיט דער באַפּולמעכטיקונג פון דער צענטראַלער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע אין וואַרשע, וועלכע איז געשטאַנען מיט אונדז די גאַנצע צייט אין אַן ענגער פֿאַרבינדונג.

די ציוניסטישע אַקציעס זענען אַריין אין ברען, ווי: דער פֿאַרקויף פון די ק"ק־מאַרקעס; מיר האָבן אָנגעהויבן צו פֿאַרשפּרייטן די „קאָפּיקע־ביבליאָטעק", וואָס די חברה „להפצת עבודת האדמה בא"י" האָט אַרויסגעגעבן מיט אוסיש־קינען בראש (מיט אוסישקינען אין אָדעס זענען מיר געווען פֿאַרבונדן שריפטלעך און מיט גרינבוימען אין וואַרשע — פֿערזענלעך); אַרגאַניזירט רעפֿעראַטן און פֿאַרלעזונגען איבערן מהות פון ציוניסטישן געדאַנק סיי אין שטאָט, סיי אין דער אַרומיקער געגנט. מיר האָבן שוין געהאַט אַן אייגענעם שטעמפּל און געשטרעבט אויך צו אַן אייגענעם ווינקל. צוויי זאַכן, געדענק איך, האָבן מיר אָפּגעהיט ווי אַן אויג אין קאָפּ, ווי דברים שבקדושה: די פֿאָן און דעם שטעמפּל. דירעקטיוון פֿלעגן מיר באַקומען פון די „העכערע" מקומות, ווי אויך פֿאַרשידענע אַגיטאַציע מאַטעריאַלן און דווקא אויף אַ לעגאַלן אויפֿן. אַ קוריאָז דערביי: די זשאַנדאַרמעריע האָט מיך אייגמאָל געפרופן מיט דער טענה, וואָס אויף דער פּאָסט האָבן זיי געפונען אַגיטאַציע־מאַטעריאַלן אויף מיין פֿריוואַטן אַדרעס. וועג איך האָב זיי דערויף אויפֿמערקזאַם געמאַכט, אַז דאָס מאַטעריאַל איז לעגאַל, האָט דער נאַטשאַלניק געענטפֿערט: „אויב דעם צאָר איז דאָס ליב — איז עס מיר ניטאָ".

שהחיינו...

אַזוי איז אויסגעפאַלן דער ערשטער זון־אויפֿגאַנג פון ציוניזם אין פּולטוסק. ביסלעכווייז האָבן זיינע „שטראַלן" אַנגעהויבן אַריינצודרינגען אין יעדן ציוניזם־שטרעבנדיקן און איז געווארן מיט דער צייט אַ לעבעדיקער פֿאַקטאָר, געצויגן דעם זכות־קיום ביז צו די יאָרן פון דער צייטווייליקער אטראָפֿירונג, וואָס איז אַריינגעדרונגען אין יעדער קולטור־רעלער פֿאַליטישער אַרגאַניזאַציע, צוליב דעם אַלגעמיינעם קולטורעלן און עקאָנאָמישן מצב אין שטאָט.

צום סוף דאַרף מיט שטאָלץ דערמאָנט ווערן, אַז די אַלע ערשטע און אויך שפּעטערדיקע ציוניסטישע אַרבעטן און פֿרוווון, וועלכע האָבן שטאַרק מצליח געווען אין שטאָט — זענען געמאַכט געוואָרן, טיילמאָל מיט דער הויפּט־איניציאַטיוו און טיילמאָל מיט דער אומבאַשרייבלעכער מסירת־נפשדיקער מיטהילף פון די 2 ליכטיקע ציוניסטישע געשטאַלטן אין פּולטוסק: ישעיהו און מלכה קופּערמינץ, וועלכע האָבן פון די סאַמע ערשטע געמאַכט „שהחיינו" איבער דעם ציוניסטישן אָנקום און אויבפּלי, און זייער פּריוואַט־שטוב איז דעמאָלט געוואָרן, די הויפּט נעסט פֿאַרן פּולטוסקער ציוניזם.

אויפֿגענומען בייַ **דב זילבערמאַן**

יהושע ליכטנשטיין

די ציוניסטישע ארגאניזאציע אין די יארן 1929-1939

דאָס איז געווען אין סוף פון די 20ער יאָרן, וועו פּולטוסק האָט זיך נאָך אַ לאַנגן קולטורעלן פֿאַליטישן שלאָף אויפֿגעכאַפּט. יעדע אַרגאַניזאַציע אַדער פֿאַרטיי האָט געמוסן אויפֿוואַכן און זיך אָנגעהויבן צו רעאָרגאַניזירן. דאָס אייגענע איז אויך געשען מיט אונדזער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע, וועלכע איז אויפֿגעשטאַנען אין יאָר 1929 צו אַ באַנייט לעבן און אויפֿגעפֿרישטע טעטיקייטן.

מיט דער מיטהילף פון די ח"ח ישעיהו קופּערמינץ, ד"ר ניסניעוויטש, אביגדור ענגעלמאַן, שמואל ישמח, בורשטיין, יהודה־לייב פּיעקאַזש, משה רינג, אברהם גוזשיק, מענדל פֿראָגער, פּרוי שטיינבערג (הייַנט אין חיפה), רוזשא דאָן, יעקב יאַבלאָנקא און דער שרייבער פון די שורות — ווערט אין 1929 די ציוניסטישע אַרגאַניזאַציע רעאָרגאַניזירט. אויף דער 3טער מאַי־גאָס (אין כרמלהס הויז) דינגען מיר אַ לאָקאָל,

וועלכער וועלט איבערגעבויט פון די פריערדיקע 3 קליינע צימערן אויף איין גרויסן זאַל מיט אַ סעקרעטאַריאַט און מיר טרעטן גלייך צו צו אַ פאַרצווייגטער און אינטענסיווער אַרבעט. אָבוך די ריין־ציוניסטישע, נעמען מיר איבער מיט דער צייט כמעט די גאַנצע יידישע געזעלשאַפטלעכע אַרבעט אין שטאָט. אין דער יידישער גמינע, אין וועלכער מיר האָבן קיינמאָל נישט געהאַט קיין פאַרטרעטערשאַפט — פירן מיר אַריין דריי פון אונדזערע חברים: ד״ר ניסניעוויטש, ד״ר דעליקטיש און יעקב יאַבלאָנקאַ. אויך צום שטאַטראַט גייען מיר מיט אַן אייגענער רשימה און פירן אַריין עטלעכע לאָונישקעס.

„קרן קיימת״ און „החלוץ הכלל״

אויך אויפן געביט פון „קרן קיימת לישראל״, מאַכן מיר זייער גרויסע פאַרשריטן. עס וועלט געפירט אַ פרובטבאַרע טעטיקייט אונטער דער אַנפירערשאַפט פון ישעיהו קופער־מינץ אַלס מורשה און יהושע ליכטנשטיין אַלס וויצע־מורשה, פאַרנעמענדיק דערביי דעם ערשטן אָרט צווישן די ציוניסטישע קערפערשאַפטן אויפן פלאַץ וווּ אויך אין די אַרומיקע שטעט־לעך. עס וועלן איינגעאָרדנט גרויסע באַזאַרן פאַר אַרץ־ישראל, מיר דינגען אָפּ דעם „זגאַדאַ״ קינאָ, לאָזן אויפן עקראַן יידישע פילמען און די איינקונפטן „גייען״ פאַרן „קרן־קיימת״.

אין דער זעלבער צייט גרינדעט זיך דער „החלוץ הכלל״ מיט דער אַנפירונג פון די ח״ח אביגדור עגעלמאַן, יהודה־לייב פיעקאַזש, יהושע ליכטנשטיין א״א. חברים וועלן אַרויס־געשיקט אויף הכשרה: קיין מעכאָוו און אין נאָך אַנדערע שטעטלעך. אַ דאַנק אונדזער אינטענסיווער אַרבעט געלינגט אונדז אָפּצושיקן, אין משך פון אַ פאָר יאָר, אַ גרופּע צאָל חברים און חברטע קיין א״י, וווּ זיי געפינען זיך ביזן היינטיקן טאָג וויי: שלום כץ און פרוי (פון דער היים: פרידלאנד), יעקב פלודא, ברכה (פון דער היים: מאירסדאָרף), צפורה עלקעס און אַנדערע. איבער 30 פערזאָן, בערך, פון די הכשרה־גרופּעס לעבן היינט אין ישראל.

חוג הנוער הציוני

מיט דער צייט גרופירן מיר אַרום זיך אויך די לערן־יונגט פון די שולן און גימנאַזיעס, יונגטלעכע פון 16—18 יאָר. וועלכע זענען גאָנץ וווייט פון ציוניסטישן געדאַנק, וועלן אַריין־געצויגן אין אונדזערע רייַען. מיר האָלטן פאַר זיי פאַרטראָגן, צווויי מאָל אין דער וואָך. די אַרבעט מיט זיי פירן אַן די חברים אברהם ווינאָגראַן און יהושע ליכטנשטיין, ווי אויך פאַרשטייער פון „השומר הצעיר״.

פון דער דאָזיקער יונגט געפינען זיך היינט אין ישראל טריינע באַרנשטיין, געניע פרוכטבוים א״א.

אונדזער קולטורעלע אַרבעט

צוואַמען מיט דעם גייען אויך אַן מיט הצלחה אונדזערע קולטורעלע אַרבעטן. יעדן פרייטיק צו נאַכט וועלן איינגעאַרדנט אַ קעסטל־אָוונט, וווּ עס באַטייליקט זיך די מערהייט פון דער פולטוסקער יוגנט. עס פלעגן צו אונדז קומען אפילו קאַמוניסטן. כמעט יעדן שבת ביי טאָג זענען אַראַפגעקומען באַקאַנטע פרעלעגענטן פון וואַרשע וויי: ד״ר שיפער, ז. סעגאַ־לאָוויטש א״א און האַלטן רעפעראַטן איבער פאַרשידענע טעמעס, קולטורעלע און פאָליטישע. אָחוץ דעם זענען יעדן שבת צו נאַכט אַרגאַניזירט געוואָרן טאַנץ־אָוונטן, פאַרשי־דענע פאָנדן אד״ג. מיר פלעגן אויך איינאַרדענען טעאַטער־אָוונטן, אַראָפּברענגען יידישע אַרטיסטן וויי: יאָסעלע קאָלאָדני־מאַריס לאַמפּע א״א. די פאַרשטעלונגען זענען געגאַנגען אונטער דער לעגאַליזאַציע פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע. אויך זענען אויסגעפירט געוואָרן פאַרשידענע רעצעפּטאַציע־אָוונטן.

אגב: די „מזרחי״, וועלכע האָט קיין אייגענעם לאָקאַל נישט געהאַט, פלעגט זיך באַנוצן פאַר אירע טעטיקייטן מיט אונדזער זאַל. אויף אַזאַ אופן זענען זיי אויטאָמאַטיש אַריין אין דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע.

קרן היסוד

די אַרבעט פון „קרן היסוד״ איז אַנגעפירט געוואָרן כמעט אויסשליסלעך דורך דער ציונ. אַרגאַניזאַציע מיטן אָקטיוון אַנטייל פון די חברים יצחק פרידלאנד, ישעיהו קופערמינץ, יעקב פרוכטבוים, דב לאַנדאו, שמיאל ישמח, יהושע ליכטנ־שטיין, יהודה פיעקאַזש, משה שאַך, ד״ר ניסניעוויטש, שלמה ווישניעוויטש און אַנד׳. די דאָזיקע אַרבעט איז געפירט געוואָרן גאָר אינטענסיוו און די פולטוסקער יידן האָבן געגעבן מיט אַ בריייטע האַנט. ס׳איז באַזונדער צו פאַרצייכענען דעם חבר זילבערשטיין, ברוך־שמחה פרוכטנבוימס אייידעם, וועלכער פלעגט מנדב זיין ביד רחבה; שטענדיק געבן פיל מער וויפל מ׳האָט פון אים געפאַדערט, אַרויסווייזנדיק דערביי זיין פולע פערזענלעכע סאָטיספאַקציע.

פון די אַלע אויבן דערמאָנטע אָקטיוויסטן און איבערגריי־פער פון דער אַלגעמ. ציונ. אַרגאַניזאַציע אין פולטוסק, איז משך פון די לעצטע צען יאָר — איז אַ חוק, וואָס מען דאַרף באַזונדער אונטערשטרייכן די טעטיקייט פון דער גרויסער ציוניסטישער פערזענלעכקייט וויי ס׳איז געווען ישעיהו קופער־מינץ ז״ל (אַריינגעמענדיק אין דעם זיין איידעלע פרוי מלכה, שתבדל״א, וואָס איר האַרץ האָט דאָן מיטגעקלאַפּט מיט יעדע ציוניסטישע טוּנג אין שטאָט — לעבט איצט אין ישראל) — דאַרפן דאָ אויך דערמאָנט ווערן די איבערגעבענע אַרבעטן

פון די איבעריקע אַקטיוויסטן פון דער ציונ. אַרגאַניזאַציע ווי: אברהם ווינאַגראַן, אברהם גוטשיק, שמואל פרידמאַן, גרשון ווּיגאַדאַ, יאָספע מאירסדאָרף, סעקרעטאַר מרדכי שטערן, צוועטל סקאַלאַ, ישראל זלמן צינאַמאַן, סעקרעטאַרין באַשע ליכטנשטיין (פון דער היים: פיליאר), דב לאנדאו א"א, וועלכע האָבן געגעבן זייער ערלעכן בייַשטייער צום קיום פון דער ארגאַניזאַציע ביז צו דער היטלער־תקופה.

אַ טייל פון די אויבן דערמאַנטע געפינען זיך היינט אין ישראל, די איבעריקע — אַ טייל נפטר געוואָרן און אַ טייל — אומגעקומען פון די נאַצישע רוצחים ימ"ש. הי"ד.

א מעשה מיט א דרינגענדיקער זיצונג אין לאקאל

פון דער ציוניסטישער ארגאניזאציע...

(עפיזאד)

ווען יצחק גרינבוים האָט ביי די לעצטע סיים־וואַלן פאַראַרדנט פלעביסציט־וואַלן, האָט מיט אַ צוויי וואָכן פריער, געדענק איך, ס'איז געווען אום ווינטער־צייט, אַ שבת צו נאַכט, ווען יידן פלעגן אויפ־מאַכן די געשעפטן, צו כאַפן אַ שטיקל פדיון אויף אַ „פולער וואָך" — זיך פלוצעם באַווייזן אין אונדזער מאַניפאַקטור־געשעפט דער „קאָנגער" פאַליציאַנט (רייס־פאַליציאַנט), וועלכער איז געווען אַ שם־דבר אין שטאָט, מיט די גרויסע גלעזל וואָנסעס, גלאַנציקע שטיוול און אַ ביקס אויף דער פלייצע און מעלדעט, אַז איך און די נאַנצע ציוניסטישע פאַרוואַלטונג וועלן גערופן צו אַן אויסנאַם־זיצונג אין לאָקאַל פון דער ציוניסטישער ארגאַניזאַציע.

וועלן איך פרעג אים: „וועגן האָט דיך געשיקט מיך רופן?" ענטפערט ער: „דאָס איז נישט דיין זאַך, וועסט שוין אַלץ וויסן, וועלן דו וועסט קומען צו דער זיצונג, וועלכע קומט היינט פאַר, 8 אוונט.

איך לויף גלייך אַריין צו ישעיהו קופערמינץ און פרעג אים, וואָס זאָל דאָס באטייטן? ענטפערט ער, אַז מ'האָט אים אויך וועגן דעם געמאלדן.

דער טאָטע מיינער, הערנדיק אַז די פאַליציי רופט מיך, האָט זיך שטאַרק דערשראָקן און זאָגט מיר אַן, איך זאָל זיך, חלילה, נישט אַריינסכאַפן מיט אַ וואָרט פאַרן קאָמענדאַנט. וואָס נאָר מ'וועט פון מיר וועלן, זאָל איך טאָן.

פונקט 8 אַזייגער, ווען איך קום אַריין אין דער ציוניסטישער ארגאַניזאַציע, טרעף איך דאָרט דעם סטאַראָסטע, וויצע־סטאַראָסטע, קאָמענדאַנט פון דער פאַליציי און אַ דעליגאַט, וואָס איז ספעציעל געקומען פון וואַרשע.

דער דעלעגאַט דערקלערט: אַזוי ווי אַלע יידן זענען אין בלאָק פון דער סענאַציע (פילס־דסקי), אַחוץ גרינבוים, וועלכער „לויפט" אינדיווידועל און אַזוי ווי פילטוסקער—מלאָווער קריין האָט נישט קיין שום אויפזיכט, אז די יידן זאָלן זיין ביכולת דורכצופירן אַ מאַנדאַט — בכן פירלאַנגט ער פון אונדז, אַז מיר זאָלן נישט שטימען פאַר גרינבוימען, נאָר פאַר דער סענאַציע.

דאָן רופט זיך אַף דער קאָמענדאַנט: ווען מיר וועלן שטימען פאַר פילסודסקען, וועלן מיר דערפאַר באַקומען אַ גרויסן זאָל מיט אַ סך שטיצע און ער, אַלס קאָמענדאַנט, וועט אַוועקקוקן אין אַ זייט און יידן וועלן קאָנען לייזן געלט, זונטיק, הינטן אַרום...

וועגן יצחק גרינבוים האָט ביי די לעצטע סיים־וואַלן פאַראַרדנט פלעביסציט־וואַלן, האָט מיט אַ צוויי וואָכן פריער, געדענק איך, ס'איז געווען אום ווינטער־צייט, אַ שבת צו נאַכט, וועגן יידן פלעגן אויפ־מאַכן די געשעפטן, צו כאַפן אַ שטיקל פדיון אויף אַ „פולער וואָך" — זיך פלוצעם באַווייזן אין אונדזער מאַניפאַקטור־געשעפט דער „קאָנגער" פאַליציאַנט (רייס־פאַליציאַנט), וועלכער איז געווען אַ שם־דבר אין שטאָט, מיט די גרויסע גלעזל וואָנסעס, גלאַנציקע שטיוול און אַ ביקס אויף דער פלייצע און מעלדעט, אַז איך און די נאַנצע ציוניסטישע פאַרוואַלטונג וועלן גערופן צו אַן אויסנאַם־זיצונג אין לאָקאַל פון דער ציוניסטישער ארגאַניזאַציע.

וועגן איך פרעג אים: „וועגן האָט דיך געשיקט מיך רופן?" ענטפערט ער: „דאָס איז נישט דיין זאַך, וועסט שוין אַלץ וויסן, וועגן דו וועסט קומען צו דער זיצונג, וועלכע קומט היינט פאַר, 8 אוונט.

איך לויף גלייך אַריין צו ישעיהו קופערמינץ און פרעג אים, וואָס זאָל דאָס באטייטן? ענטפערט ער, אַז מ'האָט אים אויך וועגן דעם געמאלדן.

דער טאָטע מיינער, הערנדיק אַז די פאַליציי רופט מיך, האָט זיך שטאַרק דערשראָקן און זאָגט מיר אַן, איך זאָל זיך, חלילה, נישט אַרויסכאַפן מיט אַ וואָרט פאַרן קאָמענדאַנט. וואָס נאָר מ'וועט פון מיר וועלן, זאָל איך טאָן.

פונקט 8 אַזייגער, ווען איך קום אַריין אין דער ציוניסטישער ארגאַניזאַציע, טרעף איך דאָרט דעם סטאַראָסטע, וויצע־סטאַראָסטע, קאָמענדאַנט פון דער פאַליציי און אַ דעליגאַט, וואָס איז ספעציעל געקומען פון וואַרשע.

דער דעלעגאַט דערקלערט: אַזוי ווי אַלע יידן זענען אין בלאָק פון דער סענאַציע (פילס־דסקי), אַחוץ גרינבוים, וועלכער „לויפט" אינדיווידועל און אַזוי ווי פילטוסקער—מלאָווער קריין האָט נישט קיין שום אויפזיכט, אז די יידן זאָלן זיין ביכולת דורכצופירן אַ מאַנדאַט — בכן פירלאַנגט ער פון אונדז, אַז מיר זאָלן נישט שטימען פאַר גרינבוימען, נאָר פאַר דער סענאַציע.

דאָן רופט זיך אַף דער קאָמענדאַנט: ווען מיר וועלן שטימען פאַר פילסודסקען, וועלן מיר דערפאַר באַקומען אַ גרויסן זאָל מיט אַ סך שטיצע און ער, אַלס קאָמענדאַנט, וועט אַוועקקוקן אין אַ זייט און יידן וועלן קאָנען לייזן געלט, זונטיק, הינטן אַרום...

וועגן דער שרייבער פון די שורות פרעגט אים, פאַר וואָס האָט ער זיך נישט געוואָנדן צו אונדזער צענטראַל־קאָמיטעט — דאָן הייסט ער מיך גלייך אַראָפשטרין און זיך איבער די גאַנצע נאַכט.

פאַרשטייט זיך, אַז מיר האָבן געפאָלגט די אינסטרוקציעס פונעם וואַרש. צענטראַל־קאָמיטעט און אין טאָג פון די וואָלן זענען אַרעס־טירט געוואָרן: ישעיהו קופערמינץ, אברהם גרשון וויגאדא און אַנדערע.

יהושע ליכטנשטיין

★

RGANIZACJA SJONISTYCZNA W PUŁTUSKU.

W sobotę dnia 29 sierpnia 1931 r. o godz. 9 wieczór

INTENCJI OTWARCIA NOWEGO LOKALU PRZY UL. 3-go MAJA 11

odbędzie się

IELKI WIECZÓR LITERACKO-MUZYCZNY

חנוכת־הבית

z następującym programem **(Chanukas habais).**

cie przez prezesa organizacji.
ewanie hymnu przez chór pod kierownictwem
zika, tekst Pragera, muzyka D. Aronowicza.
anie miejscowych organizacyj.
t delegata C. K. Organizacji Sjonistycznej Dr.
auma w Warszawie.
p studenta Konserwatorjum Warszawskiego
p. Dana Arnowicza, który odśpiewa szereg najnowszych pieśni.
6. Najnowsze tańce przy dźwiękach i reflektorach orkiestry jazzbandowej
7. KONKURS TANGA.
8. LOTERJA AMERYKAŃSKA
9. POCZTA FRANCUSKA.

Bufet obficie zaopatrzony. Wstęp 1 zł. i 1.50 gr. Szatnia na miejscu. Koniec o świcie.

כרזה על נשף ספרותי־מוזיקלי גדול שאורגן ע"י ההסתדרות הציונית לרגל עברתה לאולם חדש ב־1931.

א פלאקאט וועגן א גרויסן ליטעראַרישן־מוזיקאַלישן אָוונט, אייַנגעאַרדנט דורך ד ציוניסטישער ארגאַניזאַציע צו איר איבערגרין אין אַ נייעם לאָקאַל אין יאָר 31

יום סרט לטובת קרן הקיימת — אַ בלימל־טאַג פאַרן קרן הקיימת (עם י. קופרמינץ במרכז)

קבוץ „גרוכוב" המאוחד, פלוגה בפולטוסק — קיבוץ הכשרה של החלוץ הכללי (עם י. קופערמינץ במרכז)

קאָמיטעט פון קרן־קיימת: אויפנאַמע לכבוד דעם ח' ביאלאָפאָלסקי (זיצנד פון רעכטס, 2טע שורה) מיט ישעיהו קופערמינץ (ערשטער פון רעכטס, די זעלבע שורה) א"א

במסיבת קרן הקיימת, 1932, עם:
ישעיהו קופרמינץ (מורשה של ק"ק), יהושע ליכטנשטיין (סגן מורשה) וחברי הועד:
יהודה פיעקארז', משה גולומב, אברהם גח"ק, יצחק דון, מרדכי שטרן ואחרים.

די ציוניסטישע אַרגאַניזאַציע, 1935 מיט די פאַרוואַלטונג־מיטגלידער:
אברהם ווינאַגראַן, אביגדור ענגעלמאַן, אברהם גרושיק א״א
(דאָס בילד איז געמאַכט געוואָרן אין גאָרטן פון ד״ר ניסניעוויטשעס הויז)

בזר של קק״ל — באַזאַר פון קרן הקיימת
מיט: מלכה קופערמינץ, רבקה קופערמינץ, פרוי ד״ר ניסעניעוויטש, יהודה פיעקאַז׳, א. גרושיק, פייוול ארפה, משה גאָלאָמב א״א

יום סרט קק"ל

מיט (פון לינקס, אין דער מיטלסטער זיצנדיקער שורה): טערעזא זילבערמאַן, אביגדור קופערמינץ, רויזע קראַנצשטק (שטעטין), קאַאַוואוסקי, סאַכטער און זון פון לייבקע קלעזמער א"א; מיעטק זילבערמאַן (דער 4טער פון רעכטס, אין דער זיצנדיקער שורה אויף דער ערד) א"א.

באַזאַר קאַמיטעט ביי קק"ל מיט רוזשה דאַן, (אין דער 2טע שורה אין מיטן)

אין יענער תקופה

די ערשטע באַגעגעניש מיט ד״ר ניסניעוויטש אין דער ווינונג פון לייביש דאָן, דערמאָנט גלייך יענע תקופה פון דער רעאָרגאַניזאַציע פון דער אַלגעמיינער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע אין פוילטוסק, וועלכע האָט מיט נייע אויפגעפרישטע כוחות אָנגעהויבן מיט גרויס הצלחה איר טעטיקייט.

די נעמען פון די דעמאָלט־אָנגעפירנדיקע ציוניסטישע פּערזענלעכקייטן, די טייערע פּלאָם־פּייערדיקע יידן און בלב־ונפשדיקע ציון־קעמפער און טוער ווי: ישעיהו קופערמינץ, יהודה־לייב פּיעקאָרזש, שמואל ישמח און אָנדערע — וועלן אייביק לעבן און לייכטן אין די הערצער פון דער ציוניסטישער פולטוסקער שארית הפליטה אין מדינת ישראל און אין גאָר דער וועלט.

וועָן איך האָב אויבן דערמאָנט די משפחה דאָן, מוז מען מיט אַ באַזונדער חשיבות דערמאָנען די פרוי רוזשאַ דאָן ע״ה, וועלכע איז געשטאָנען בראש פון קרן הקיימת ביז 1939. די איבערגעבנקייט פון דער דאָזיקער פרוי איז נישט געווען אָפּצושאָצן און אומגעווײַנלעך איז געווען איר התלהבות פון יעדער טעטיקייט אויפן ציוניסטישן געביט.

אויך איז צו דערמאָנען לשבח גדול דעם פאָטראָגאַט פון פאָרטרעטער פון פאָרשידענע ציוניסטישע ריכטונגען, וואָס זיין אויפגאָבע איז געווען: די אָנטוויקלונג פון דער חלוצישער באַוועגונג.

אויך דאַרף מען אונטערשטרייכן די טעטיקייט פון דער גרופּע חברים, וועלכע זענען געווען פאָרטרעטן אין קרן היסוד און געגרינדעט די דאָזיקע חשובע ציוניסטישע אינסטיטוציע ווי: יהודה־לייב פּיעקאָרזש, אליהו גרינבערג און אָנדערע; די אָקטיוויסטן, וועלכע האָבן געשאַפן אַ קינדער־גאָרטן בייַ דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע, ווו אין דער שפּיץ איז געשטאָנען די באָרימטע גננת רבקה, אַ טאָכטער פון ישעיהו קופערמינץ, וועלכע האָט מיט אומבאַשרייבלעכער געטרייַשאַפט זיך געווידמעט פאָר דער דערציִונג פון די דאָזיקע קינדער. איר מסירת נפש איז געווען אַ שם־דבר אין שטאָט.

גן ילדים עברי עם הגננת רבקה קופרמינץ
העברעישער קינדער גאָרטן מיט דער פרעבליסטין רבקה קופערמינץ

בית הספר העברי „יבנה" עם המורה ב. צ. פּרגר
העברעישע „יבנה"־שול מיטן לערער ב. צ. פּראַגער

און זאָל דאָ אויך דערמאָנט ווערן די „יבנה"־שול מיט דעם חשובן חבר אליהו גרינבערג, די חברים פּיאַנטניצע און פּראַגער אַלס לערער, ח' זוטא (פון לובלין) מיט דעם חבר סלאָוואַקאָווסקי (פון פּשעדבאָרזש); די דאָזיקע טוערס האָבן אַוועקגעשטעלט די שול אויף אַ הויכן ניוואָ און אַ דאָנק זיי האָט זי זיך מוסטערהאַפט אַנטוויקלט.

אויך איז נישט צו פאַרגעסן דעם קרן־קיימת־„מנין", וועלכער האָט געדינט אַלס צוגרייטונג פאַר אַן עליה קיין „ארץ". וועג נישט דער היטלעריסטישער שטורעם, וואָלטן פיל פולוטסקער פאַמיליעס געלעבט היינט אין דער ידישער מדינה. כדאי דאָ צו דערמאָנען אַז וועג די נאַצי־מאַכט האָט אין 1938 אַרויסגעטריבן די ייִדן, פּוילישע בירגער פון דייטש־לאַנד קיין זבאנשין, האָט דער קרן־קיימת־„מנין" געשאַפּן פאַר זיי אַזאַ הילפס־סומע, וואָס די גאַנצע שטאָט האָט נישט באַוויזן צו זאַמלען. ס'איז אוממעגלעך אויסצורעכענען אין די ראַמען פון דעם דאָזיקן אַרטיקל די פיל אַנדערע אַקציעס פון גרויסן וווערט, וואָס די ציוניסטישע אַרגאַניזאַציע האָט דורכגעפירט אין שטאָט.

אין יאָר 1939, פאַר פסח, איז אַרגאַניזירט געוואָרן אַ הילפס־קאַמיטעט מיטן שטאָט־רב הרב לעווינטאַל און מיט דער איניציאַטיוו פון די חברים פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע, צו שאַפן אַ פסחדיקע קיך פאַר די ידישע מאַבילי־זירטע זעלנער אינעם פּוילישן מיליטער (פּוילן האָט זיך שוין דאָן אַנגעהויבן צוגרייטן צום קריג...) ווי אימפאַזאַנט און פייערלעך עס איז צוגעגאַנגען דער סדר פאַר די סאָלדאַטן! מיט וואָס פאַר אַ מסירת־נפש איז עס אַלץ געטאָן געוואָרן. דער רב האָט אָפּגעריכט דעם סדר כדין וכדת. אין קאַמיטעט זענען געווען פאַרטרעטן אַלע שיכטן פון שטאָט.

וועג איך דערמאָנען דאָ דעם שטאָט־רב, איז אוממעגלעך נישט צו דערמאָנען דעם זעלטענעם האָרציקן איידעלען מענטשן און ייִד, וואָס איז געווען משמש־בקודש ביים רב און געהאָט אַ גרויסע ליבשאַפט צו תלמידי חכמים, דאָס איז געווען ר' מרדכי דירעקטאָר, אַ ייִד וואָס איז פול געווען מיט אהבת ישראל, וועלכער האָט געקאָנט מווחר זיין אויף זיין אייגענעם איך און אפילו אויף זיינע פערזענלעכע פאַמיליע־ענינים. עס איז נישט געווען אָפּצושאַצן זיין מסירות. קיינער האָט נישט געוווסט, אין וויפל שטיבער ער האָט אַריינגעטראָגן וואַרעמקייט און פאַקטישע הילף. ער האָט אָפּגעשאַצט ווי געהעריק יעדע זאַך, וואָס האָט געשמעקט מיט ריינקייט און אמת, און געהאָט די פולע פאַרשטענדעניש פאַר דער טעטיקייט פון דער ציוניס־

טישער אַרגאַניזאַציע, וועלכע האָט געשמעקט מיטן ריח פון יידישער גאולה, כאָטש ער אַליין איז קיין ציוניסט נישט געווען. ער האָט געהאָט גרויס כבוד פאַר יעדן ערלעכן עסקן, ווייל אַזוי איז אויך ער געווען.

צום סוף וויל איך דאָ דערמאָנען אונדזער חשובן חבר שלמה ווישניעוויטש, וועלכער האָט אויף אונדז אַלעמען גע־ווירקט מיט זיין האַרציקער פשטות און וועלכער האָט זיין אייגענע וווינונג איבערגעגעבן פאַר ציוניסטישער טעטיקייט, וועלכע האָט געדינט אַלס צענטער פאַר אונדזערע פאַרטיישע אַרבעטן.

יצחק גרינשפאן

„אגודת־ישראל"

אַ גרויסן און אַנגעזעענעם אָרט אינעם געזעלשאַפטלעכן לעבן פון דער יידישער באַפעלקערונג אין פולטוסק האָט פאַר־נומען די „אגודת ישראל" אַלס אַ יידישע רעליגיעז־אַרטאַ־דאַקטישע פאַרטיי, וועלכע האָט געהאָט אַ ספעציפישן צוגאַנג צו די יידישע אַלגעמיינע און פאָליטישע פראָבלעמען. אין צענטער פון איר טעטיקייט האָט זיך געפונען די יידישע רעליגיעזע דערציִונג אין אַלע אירע פאָרמען. מיט דער הילף און שטיצע פון אַנפירנדיקע אגודישע פערזענלעכקייטן פון דייטשלאַנד האָט די „אגודה" אין פוילן געעפנט לערן־אַנ־שטאַלטן פאַר יינגלעך אונטערן נאָמען „חדר יסודי ה ת ו ר ה". אויך אין פולטוסק איז געעפנט געוואָרן אַזאַ חדר ווי אויך אַ רעליגיעזע שול פאַר מיידלעך „בית־יעקב". נישט באַקומענדיק קיין שום שטיצע פון די מלוכהשע אָדער מוני־ציפאַלע אינסטאַנצן האָט די „אגודת ישראל" געמוזט פירן אַ שוועריע געראַנגל, כדי אויסצוהאַלטן די דאָזיקע רעליגיעזע דער־ציִונגס־אינסטיטוציעס און איינהאַלטן די שולן אין אַנטשפרע־כנדיקע סאַניטאַרע באַדינגונגען לויט די פאָדערונגען פון דעם בילדונגס־מיניסטעריום. דער טאָפּלטער לערער־פערסאָנאַל, באַזונדער פאַר יינגלעך און פאַר מיידלעך און פון דער צוויי־טער זייט דער בידעריקער שכר־לימוד, וואָס עס האָבן געצאָלט

הוֹעידה המחוזית הראשונה של בנות אגודת ישראל —
די ערשטע קריז־קאָנפערענץ פון די אגו"י־טעכטער, פולטוסק 1928

יידישע טעכטער־שולע „בית יעקב"

די מיטל פאַרמעגלעכע משפחות און פאַלקס־מענטשן, האָט געפאַדערט עקשנותדיקייט און אויסדויער כדי צו רעאַליזירן און ממשיך זיין דעם רעליגיעזן חינוך.

גלייכצייטיק מיטן חדר „יסודי התורה" האָט די „אגודה" געעפנט די מיידל־שול „בית יעקב", ווי אויך אַ קינדער־גאַרטן פאַר קליינוואַרג פון דריי יאָר אָן. מיט אַ געוויסער צייט שפּעטער האָט זיך געגרינדעט, אַ דאַנק דעם סטימול פון דער „בית יעקב דערציונג, די אַרגאַניזאַציע „בנות אגודת ישראל".

די ערשטע לערערין אין דער „בית יעקב"־שול איז געווען די טאַכטער פונעם באַוויסטן „אגודה" עסקן אין שטאָט ר' זיינדל ראַזענבערג ביז זייער אָפּפאָר קיין ווארשע. מיטן אָנקו־

בנות „אגודת ישראל"

מען פון דער לערערין פריילייז נאַשעלסקאַ, וועלכע איז געווען אַ זייער טאַלענטפולע, ענערגישע און איבערגעבענע דער־ציערין, איז די צאָל שילערינס זייער געשטיגן. פריילין נאַשעלסקאַ איז שפּעטער באַקאַנט געוואָרן אַלס פרוי שנירער און ביז איר פריצייטיקן טויט געווען אין ישראל די הויפּט פּעדאַגאָגישע לייטערין פון אַלע „בית־יעקב"־שולן אין לאַנד. זי האָט געאַרבעט אַז די שול און דער קינדער־גאָרטן אין פולטוסק זאָלן שטיין אויף אַ געהעריקן ניוואָ און מיט איר אומדערמידלעכער איניציאַטיוו און איבערצייגונג־כוח (זי איז געווען אַ גלענצנדע רעדנערין) האָט זי דערוואָרבן דעם פּוילן צוטרוי ביי דער פולטוסקער יידישער באַפעלקערונג. זי איז געווען די, וועלכע האָט צונויפגעזאַמלט די רעליגיעזע פרויען אין דער שטאָט אין דער אָרגאַניזאַציע „נשי אגודת ישראל", וועלכע האָבן איר צוגעהאָלפן אין דער דערציערישער אַרבעט.

ווי באַווּסט זענען די געערער חסידים געווען אַ מערהייט אין שטאָט און לויטן קול־קורא פונעם געערער רבין הרה״ק ר׳ אברהם מרדכי אלטער זצ״ל האָבן זיך אַלע אָנגעשלאָסן אין דער „אגודת ישראל". דאָס געערער שטיבל האָט פאַרנומען אַ דירה פון דריי גרויסע צימערן און דאָ זענען פאָרגעקומען די זיצונגען און באַראַטונגען פונעם פאַרטיי־קאָמיטעט. די „אגודה"־פאַרשטייער זענען געווען די מערהייט אין דער יידישער קהילה אין פולטוסק און צווישן די יידישע פאַר־שטייער אינעם שטאָטראָט און געהאָט די קאָנטראָל איבער אַלע רעליגיעזע אָנשטאָלטן אין דער שטאָט. אין די ריינין פון דער „אגודה" האָבן זיך באַטייליקט מענטשן פון אַלע רעליגיעזע שאַטירונגען אין דער שטאָט און אין איר שפּיץ איז געשטאַנען אַן אַקטיוו פון חסידי גור וויי: ר׳ איטשע מאיר בוימגאַרטן, דער ראש הקהילה; ר׳ אברהם חיים בלום, מיטגליד פון ועד הקהילה א״א. זיי זענען אויך געווען די אָגודהשע פאָרשטייער אינעם שטאָטראָט. אָבער די דאָזיקע עלטערע עסקנים האָט געפעלט ענערגיע, איניציאַטיוו און מוט ווי אויך פאָרשטענדעניש פאַר די נייע פאָרמען און לאָזונגען פון דער פאָרטיי. מיט די דאָזיקע מידות און מיט אַן אַ שיעור אידעאַליזם האָט זיך אויסגעצייכנט ר׳ זיינדל ראָזענבערג, אַן אָטוואָצקער חסיד, אַ שיינער בן־תורה און אַ פיינער בעל־תפילה. ער איז געווען אַ יידּ אַ פיקח, אַ פאָלקס־מענטש. פון פאַך איז ער געווען אַ זייגער־מאַכער און גהאָט אַ געשעפט אויף דער שווּיענטאַ־יאַנסקא גאַס אין הויז פון די שאָפראָנס, נאָענט צום מאַרק. ר׳ זיינדל ראָזענבערג איז געווען אַ יידישער עסקן פון אַ הויכן קוואַלי־טעט, מוטיק, ענערגיש, פול מיט אינציאַטיוו און דער עיקר איבערגעגעבן פאַר דער זאַך, וועלכער ער האָט מקדיש געווען זיין גאַנצע פרייַע צייט שלא על מנת לקבל פרס, מקריב געווען זיין פערזענלעכן ווילשטאַנד פאַר די אינטערעסן און צילן פון דער „אגודת ישראל". אַ דאַנק אים זענען אויפגע־שטעלט געוואָרן דער חדר „יסודי התורה" און די מיידל־שול „בית־יעקב". צום סוף פון די צוואַנציקער יאָרן אָבער האָט ער פאַרלאָזט פולטוסק און די „אגודת ישראל" און צוזאַמען מיט איר די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג אין שטאָט האָט

פֿאַרלאַרן איינעם פון די וויכטיקסטע און פּינקסטע רעליגיעזע עסקנים.

אויפן פּאָליטישן און געזעלשאַפטלעכן באַדן האָט די „אגודת ישראל" אין פולטוסק פֿאַרנומען אַ צענטראַלן אָרט. אירע פֿאַרשטייער האָבן זיך געפונען אין אַלע מוניציפּאַלע אינסטיטוציעס אין שטאָט און אין דער יידישער קהילה און זייערע אינטערווענצן בייַ דער מאַכט לטובת דער יידישער באַפעלקערונג זענען געווען די דערפאָלגרייכסטע. דער כוח פון דער „אגודת ישראל" אין פולטוסק איז געקומען צום אויסדרוק בעת די מוניציפּאַלע וואַלן און צו דער יידישער קהילה. אין די דאָזיקע טעג, וואָס אַלע פֿאַרטייען און אָרגאַניזאַציעס האָבן זיך געפּונען אין אַקטיוון צושטאַנד צו גווינען דעם צוטרוי פון דעם יידישן וווילער, האָט זיך אָרויסגעוויזן ווי טיף דער יידישער קיבוץ אין פולטוסק איז געווען פֿאַרוואָרצלט און צוגעבונדן צו די רעליגיעזע און נאַציאָנאַלע טראַדיציעס פון זייער פֿאָלק און די „אגודה" האָט שטענדיק באַקומען די גרעסטע צאָל שטימען.

די אידעאַלן פון דער „אגודה" האָבן געפונען אַן אָפּקלאַנג אין די הערצער פונעם יונגן דור אין שטאָט און אַלס באַווייז קען דינען דאָס אָנטשטיין פון דער אָרגאַניזאַציע „צעירי אגודת ישראל", וועלכע האָט זיך געשטעלט אַלס ציל צו קעמפן פֿאַר דער רעאַליזירונג פון די פֿאַרטיי־שטרעבונגען און די גרינדונג פון דער „הסתדרות בנות אגודת ישראל". רעליגיעז געשטימטע מיידלעך, וועלכע זענען געקומען פון אַלע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג האָבן זיך אָנגעשלאָסן אין דער דאָזיקער אָרגאַניזאַציע, געפירט אַ סעפּעראַטע טעטיקייט אָבער גלייכצייטיק געשטאַנען אין אַ שטענדיקן קאָנטאַקט מיט דער מוטער־פֿאַרטיי די „אגודת־ישראל". זיי האָבן געפירט קורסן פון יידישער טראַדיציאָנעלער דערציונג, איינגעאָרדנט עפנטלעכע פֿאָרלעזונגען און דיסקוסיע־אָוונטן מיט דער מיטהילף פון דער א"ד „בית־יעקב"־לערערין פריילין נאַשעלסקאַ. אַ וויכטיקן פּלאַץ אין זייער אַרבעט האָט פֿאַרנומען ארץ־ישראל. פונקט אָזוי ווי די מיטגלידער פון „פועלי אגודת ישראל" האָבן זיי געשטרעבט עולה צו זיין. אַ גרויסער טייל פון די חברות איז אָוועק אויף די הכשרה־פונקטן פון דער „אגודה" און פון „פא"י" און נאָכן פֿאַרענדיקן זיי באַקומען סערטיפיקאַטן און עולה געווען אַלס חלוצות. דער גרעסטער טייל אָבער פון די דאָזיקע אידאָאַליסטישע מיידלעך איז פֿאַרבליבן אין זייערע היימען און אומגעקומען אין די געטאָס און אין די טויט־לאָגערן. הי"ד.

✶

„פועלי אגודת־ישראל"

מיטן אומשיכטונג־פראָצעס פון די יידישע מאַסן זענען אין פולטוסק אָנטשטאַנען צענדליקער וואַרשטאַטן וואָס האָבן באַשעפטיקט אַ סך יוגנטלעכע ארבעטער פון אַלע שיכטן פון דער פולטוסקער יידישער באַפעלקערונג. אין מיטן פון די 20ער יאָרן איז אָרויפגעשווומען אויף דער געזעלשאַפטלעכער אָרענע אין שטאָט דער אָרבעטער־קלאַס מיט אַלע זייַנע פּראָבלעמען: קאַמפן פֿאַר אַ מענטשלעכן אָרבעטס־לוין, פֿאַר בעסערע סאַניטאַרע באַדינגונגען, פֿאַר אַן אַכט שעהדיקן אָרבעטסטאָג, פֿאַר קראַנקייט־פֿאַרזיכערונג אא"וו. עס איז געגרינדעט געווארן אַ יידישער פּראָפעסיאָנעלער פֿאַראיין, אין וועלכן עס זענען געווען פֿאַרטרעטן אַלע יידישע פֿאַרטייען און אָרגאַניזאַציעס... די אָטמאָספער, וואָס האָט געהערשט אין דעם פֿאַראיין איז נישט געווען קיין פֿאַסיקע פֿאַר די צענדליקער רעליגיעזע יוגנטלעכע, וועלכע זענען נאָר וואָס אַוועק פון דער ישיבה אָדער פונעם חסידישן שטיבל. וועגנדיק פֿאַר־אָרבעטער, זענען זיי געווען געצווונגען צו פֿאַרשרייבן זיך איינעם פּראָפּאַסיאָנעלן פֿאַראיין. נישט ווילנדיק אָבער איבער־רייַסן מיט זייער טראַדיציאָנעלן וועג זענען זיי נישט אַריַי־

צייטווייליקער אַרגאַניזאַציע־קאָמיטעט, וועלכער האָט באַ־ שטימט צווויי חברים אַלס דעלעגאַטן צו דער דאָזיקער ערשטער לאַנד־קאָנפערענץ, די ח״ח שמחה שטאַטזינגער ז״ל און דעם שרייבער פון די שורות.

די קאָנפערענץ האָט געמאַכט אַ שטאַרקן איינדרוק אין אַלע יידישע קרייזן אין פוילן. אַ רעליגיעזע אַרבעטער־פאַרטיי איז געווען אויף דער יידישער גאַס, און קומענדיק צוריק פון דער קאָנפערענץ זענען מיר גלייך צוגעטרעטן אויפצושטעלן אין דער שטאָט אַן אָפּטיילונג פון דער פאַרטיי. אַזוי ווי אונדזער אַרבעט האָט זיך נאָר באַגרענעצט אין די אָונטן, האָבן מיר רעזערווירט פּראָוויזאָריש איינעם פון די צימערן, וואָס האָבן זיך געפונען אין דעם ניי־צוגעבויטן צווויי־ שטאָטיקן בנין אויף דער גאַלעריע פון דער פרויען־שול.

די ערשטע אַרבעט פונעם גרינדונגס־קאָמיטעט איז געווען צו ווערבירן אַ וואָס גרעסערע צאָל חברים און ווען די קאָנציע איז געלונגען, איז אויסגעקליבן געווארן די פאַרטיי־פאַרוואַל־ טונג, אין וועלכער עס זענען אַריין: ירחמיאל גרינשפאַן, שמחה שטאַטזינגער, משה סרעברא, וואָלף אַראַנאָוויטש, משה לייב מעלניק, יעקב מעלניק, ירחמיאל גורמאַן א״א און וועלכע איז באַשטעטיקט געווארן דורך דעם צ. ק. אין וואַרשע.

צו יענער צייט האָט פאַרנומען אַ קליינע גרופּע פון „צעירי אגודת ישראל״, וועלכע האָט זיך געפונען אונטער דער אפוטרופסות פון די „שארפע״ געווען חסידים, איינעם פון די גרעסטע לאָקאַלן ביי דער קהילה. דער לאָקאַל האָט אויך געדינט פאַר דער „בית־יעקב״־שול. עס איז כדאי אונטער־ צושטרייכן אַז די דאָזיקע געווען חסידים האָבן זיך באַצויגן צו אונדז זייער נעגאַטיוו, כמעט פיינדלעך, ווי צו אַ גרופּע רעוואָלוציאָנערן. מיר זענען גלייך צוגעטרעטן צו דער אָקטי־ווער אַרבעט און אָנגעהויבן צו פאָפולאַריזירן צווישן דעם פולטוסקער יידישן ציבור און בפרט צווישן די יידישע אַרבע־ טער די פרינציפן און ציל פון דער נייער פאַרטיי. מיר האָבן זיך געוואָנדן צו די אָנפירנדיקע פאַרטיי־אַרגאַנען אין וואַרשע. וועלכע האָבן אונדז געשיקט אַלס רעדנער דעם מיטגליד פון פון דער צענטראַלע, דעם ח׳ ראָזענבערג. עס איז געשטאַנען פאַר אונדז די פראָגע ווי אַזוי צו באַקומען אַ פאַסיקן לאָקאַל פאַר אַ פאַרזאַמלונג. קיין געלט האָבן מיר נישט געהאַט און מיר האָבן באַשלאָסן זיך צו ווענדן צו דער „בית־יעקב״ לערערין, צו יענער צייט דעם שעפסער רבים טאָכטער, זי זאָל אונדז דערלויבן אייניצוואַרדענען דעם עפּנטלעכן מיטינג אין דער שול און דער שרייבער פון די שורות האָט באַקומען פון איר אַן קיין שום שווערישקייטן דעם שליסל פונעם זאָל.

מיר האָבן געמאַכט אַלע נויטיקע צוגרייטונגען צום באַ־ שטימטן טאָג: אַנאָנסירט אין פובליקירט אומעטום, צוגעגרייט דעם זאָל פאַר הונדערט עסטס, דער ח׳ ראָזענבערג איז געקו־ מען צו דער באַשטימטער צייט און אין אָונט האָבן זיך פאַר־ זאַמלט געסט פון פאַרשידענע קרייזן און ריכטונגען. פלוצעם

פון רעכטס צו לינקס, שטייען: משה סרעברא, שמחה שטאטזינגער (הי״ד), ירחמיאל־ישראל יצחק גורמאן, ליטמאן שוואַרץ (הי״ד), ברוך מרדכי קירשנבוים (הי״ד), יעקב מעלניק **זיצן:** וואלף אראנאוויטש, בן־ציון זשעלאסקא, משה יונה פריימאן (ז״ל), גרשון פענער (ז״ל), שמחה שטיינבערג

פועלי אגודת ישראל — קבוצת נוער
יוגנט גרופע ביי פא״י (אַרטאד. אַרבעטער אַרגאַניזאַציע אין פוילן, אַפּ. פולטוסק, פא״י)

האָבן זיך באָוויזן צענדליקער גערער חסידים מיט גמרות אונטער די אַרעמס, באַזעצט עטלעכע שורות פון בענק און אַגגאָהויבן אויפן קול לערנען און אויף אַזאַ אויפן געוואָלט שטערן דעם אָוונט. מיר האָבן זיך אין דער ערשטער רגע געפונען אין אַ פֿאַרלעגנהייט און נישט געוווסט וואָס צו טון. דאָס זענען דאָך געווען די פּני פון דער שטאָט, די תקיפים, אָבער וועָן דער זאָל איז פול געוואָרן מיטן פֿאַרזאַמלטן עולם, האָבן מיר זיך געוואָגדן צו זיי אין אַ זייער העפלעכן טאָן און געבעטן אונדז נישט צו שטערן. אָבער וועָן דאָס האָט נישט געהאָלפֿן, איז אויסגעבראָכן אַ געשלעג מיט פויסטן און שטעקנס. עס איז אַגגעקומען די פֿאַליציי בראש מיטן ווייצ־קאָמענדאַנט (דער אָוונט איז געווען לעגאַליזירט). די זאָל וואָלט זיך מיאוס געענדיקט, וועָן נישט די אינטערוועָנץ פון דעם ראש הקהל ר׳ איטשע מאיר בוימגאָרטן, וועלכער האָט פֿאַרהאַנדלט מיטן קאָמענדאַנט און די פֿאַליציי האָט פֿאַרלאָזט דעם זאָל. נאָך דעם אָוונט איז דער לאָקאָל געבליבן בייַ אונדז, ווי עס האָט באַשלאָסן אַ בוררות פון בייַדע צדדים. וועָן די „בית־יעקב״־שול איז אין אַ קורצער צייט שפּעטער אַריבער אין אַ צוויטן פלאָץ, זענען די „פועלי אגודת ישראל״ געוואָרן די איינציקע בעלי־הבתים איבער אָט דעם הערלעכן לאָקאָל, וווּ עס האָט זיך אויך געפונען אַ קליינער צימער, וועלכער האָט געדינט אַלס אַ סעקרעטאַריאָט.

דער סעקרעטאַריאָט האָט אויסגעאַרבעט אַ פֿאַרפליכטונג־דיקן רעגולאַמין און באַשטימט אַן איינהייטלעכן מיטגליד־אָפּצאָל. די ערשטע אַרבעט פון דער פֿאַרוואָלטונג איז געווען איינצוארדענען די טאָג־טעגלעכע שעורים פֿאַר די אַרבעטנ־דיקע חברים און פֿאַר סימפּאַטיקער, וווּ זיי זאָלן קענען פֿאַר־זעצן זייער חינוך אין תנ״ך און תלמוד, ווי אויך למדי חול. צו דעם צווועק האָבן מיר איינגעלאָדן אַלס פּריוויליקע לערער פּריינד פון פא״י, ר׳ יעקב גאָלדשטיין, ר׳ יעקב אריה מעלינק, ר׳ משה יוסף געלבאַרד, הרב ר׳ דוד צבי גרינשפּאָן און דעם לאַנג־יעריקן תלמיד פון דער מתיבתא אין ווארשע שמחה בונים אייזנשפּרינגער (זיי אַלע זענען אומגעקומען דורך די הילטערסטישע בעסטיעס, הי״ד). דאָס באַטייליקן זיך אין די שעורים איז געווען פֿאַר אַלע חברים אַבליגאַטאָריש. שבת און יום־טוב איז געווען געלערנט מעניני דיומא. די שעורים האָבן געהאַט גרויס דערפֿאָלג און געפונען אַ גוטן אָפּקלאַנג אין שטאָט. אינעם שבתדיקן דאָוונען בציבור האָבן זיך באַטיילט אַלע חברים און סימפּאַטיקער, ווי אויך אין די שבת־צו־נאַכטיקע שלש סעודות און זמירות, בייַ וועלכע עס האָט זיך באַטיילט אַן אויסגעצייכנטער כאָר אונטער דער לייטונג פון ח׳ בן־ציון זשעלאסקא. עס זענען אויך איינגעארדנט געוואָרן לעקציעס פון עלעמענטאַרער שול־בילדונג מיט דער באַטיילקונג פון אַ דיפּלאָמירטן לערער פֿאַר אַ חודשלעכן אָפּצאָל. אין אָוונט, וועָן עס האָבן זיך פֿאַרעגדיקט די שעורים, איז דער לאָקאָל פֿאַרוואָנדלט געוואָרן אין אַ לייענ־זאַל, וווּ עס האָט זיך געפונען די טעגלעכע פּרעסע און אויך וואָכן־און מאָנאַטשריפטן, אַרטאַדאָקסישע און אַנדערע ליטעראַרישע אויסגאָבן. דער פֿאַרוואָלטונג איז געלונגען אויפצושטעלן אַ ביבליאָטעק, אין וועלכער עס האָבן זיך געפונען אַ חוץ ספרי־קודש אויך ספרי־חול, די גאַנצע אַרטאַדאָקסישע ליטעראָטור, וואָס איז שוין אין יענער צייט געווען רייך אין כמות ווי אויך אין איכות און די בעסטע געקליבענע ווערק פון דער וועלטלעכער ליטעראָטור, די יידישע קלאַסיקער, די געשיכטע פון יעבץ און פיל אַנדערע ווערק. עס איז געווען אַבאָנירט דער רייכער קולטור־זשורנאַל פון „בית־יעקב״ — „דגלנו״ (רעדאַ־גירט פון אלעזר פרידענזאָן־שניר), וווּ עס האָט פֿאַרעפנטלעכט זיינע לידער דער אַזוי־וויניק באַקאַנטער פֿאַרן פולטוסקער עולם עלוי, וועלכער האָט געשטאָמט פון אונדזער שטאָט, מאיר זאב ניעסטעמפֿאָווער, וואָס האָט זיך אויך פֿאַרמאָסטן פֿאַרצוזעצן די אַנגעהויבענע אַרבעט פון שרייבן די יידישע געשיכטע אין גייסט פון דער תורה פונעם גאון הרב ר׳ דן פלאַצקי זצ״ל, דעם רב פון אָסטראָוו־מאַזאָוו. אויך זענען פון צייט צו צייט איינגעאַרדנט געוואָרן שמועסן אויף ליטעראַ־רישע טעמעס און קעסטל־אָוונטן, אויף וועלכע עס זענען אויף אַ זייער חברישן אופן דיסקוטירט און באַרירט געוואָרן פֿאַר־שידענע ליטעראַרישע און פֿאַליטישע פראַגן, וועלכע האָבן באַשעפטיקט די יידישע געזעלשאַפט. יום־טובים, חנוכה און פורים האָבן די מיטגלידער פון „פועלי אגודת ישראל״ געפּיי־ערט ביי גדעדעקטע טישן אינעם גרויסן זיצונג־זאָל פון דער קהילה, וואָס האָט זיך געגרענעצט מיט אונדזער לאָקאָל און צו וועלכע עס זענען איינגעלאָדן געוואָרן פֿאַרשטייער פון דער קהילה פון דער „אגודה״, ווי אויך חשובע גערער חסידים, וועלכע האָבן זיך פֿאַררעכנט פֿאַר אונדזערע סימפּאַטיקער און וועלכע האָבן עפּנטלעך אויסגעדריקט זייער אַנערקענונג פֿאַר דער שיינער און מסירותדיקער טעטיקייט פון דער אַרגאַני־זאַציע און אונטערגעשטראָכן איר באַדייטונג פֿאַר דער רעליג־יעזער יוגנט אין שטאָט.

דעם אָנזען און אַנערקענונג פון דער יידישער געזעל־שאַפט האָבן מיר דערגרייכט אַ דאַנק אונדזער אַפּפערוויליקער און אינטענסיוער אַרבעט. מיר האָבן איינגעאַרדנט עפּנטלעכע פֿראַפּאַגאַנדע־פֿאַרזאַמלונגען מיטן אָנטייל פון צענטראַלע פֿאַר־שטייער פון דער פֿאַרטיי, די ח״ח הלל זיידמאַן, ראָזענבערג, קאָוואַלסקי א״א, וועלכע האָבן פּאָפולאַריזירט פֿאַר די יידישע

מאָסן די צילן און שטרעבונגען פון דער פא״י. נישט איינמאָל זענען פאָרגעקומען העפטיקע צוזאַמענשטויסן צווישן אונדזערע חברים מיט די מיטגלידער פון די וועלטלעכע אַרבעטער־פאַרטייען און געדינט אַלס אַ באַווייז, אַז די פא״י איז געווארן אַ געזעלשאַפטלעכער פאַקטאָר אין פולטוסק.

אַלס אַרבעטער פאַרטיי, האָט די „פועלי אגודת ישראל״ נישט פאָרגעסן וועגן אירע ספעציפישע סאָציאַלע און פּראָפעסיאָנעלע אויפגאָבן און געשטאַנען שטענדיק אויף דער וואַך פון די אינטערעסן פון אירע מיטגלידער, ווי דירעקטע הילף און קאָמף פאַר אַ געהעריקן אַרבעטס־לוין. עס איז געשאַפן געווארן אַ גמילות־חסד־קאַסע, וווּ דער חבר האָט באַקומען אַן אָנפראָצענטיקע הלוואה. מיר האָבן זיך געווענדן צום „דזשוינט״ און באַקומען אַ באַדייטנדיקע סומע פאַר דער קאַסע, אַזוי אַז מיר האָבן אויך געקענט אויסברייטערן די הלוואות אויסער דעם ענגן קרייז פון אונדזערע מיטגלידער. נישט אַלע אין פולטוסק האָבן געווּוסט פון דער שטילער אָבער אַזוי וויכטיקער סאָציאַל־קאָנסטרוקטיווער אַרבעט פון דער יידישער רעליגיעזער אַרבעטער־פאַרטיי „פועלי אגודת ישראל״.

אין אונדזער טעטיקייט האָט די אַרבעט פאַר ארץ־ישראל פאַרנומען אַ וויכטיקן פלאַץ. עס איז געוואָרן געווארן געלט פאַר בויען יידישע רעליגיעזע יישובים אינעם לאַנד פון אונדזערע אבות און עס זענען צוגעגרייט געווארן יונגע קאָדערן פאַר דער חלוצישער עליה. די דאָזיקע אַרבעט האָט קאָנצענטרירט דער אומדערמידלעכער עסקן ר׳ פנחס מאָנדרי פון מלאָווע, וועלכער האָט אָפגעגעבן פיל כוחות און פלייס פאַר ארץ־ישראל און וועלכער איז געווען דער שפּעפער פון די הכשרה־פונקטן אין אונדזער ראָיאָן. אויף אַזאַ אופן איז דערמעגלעכט געווארן די עליה פון די חברים פון פא״י אין פולטוסק. מיר זענען געווען די ערשטע, וועלכע האָבן אַרויס־געשיקט אַ גרופּע מיטגלידער אויף הכשרה אין אָט די פונקטן. דאָס זענען געווען די ח״ח: שמחה שטיינבערג, מאָטל גאָלד־שטיין, יעקב מעלניק א״א און וועלכע האָבן נאָכן אָדורכמאַכן די הכשרה באַקומען סערטיפיקאַטן און עולה געווען קיין ארץ־ישראל. די אַרגאַניזאַציע האָט איינגעאָרדנט פאַר זיי אַ געזעלשאַפטלעכן גוגנס־אָוונט און עטלעכע חברים פון דער פאַרוואַלטונג וואָנען בתוכם האָבן זיי באַגלייט ביז צו דער באַן קיין ווארשע.

נאָך דער דאָזיקער עליה האָבן מיר פאָרגעזעצט אונדזער אַרבעט. מיר זענען טעטיק געווען בשעת די וואַלן צו דער יידישער קהילה און אין די שטאָטראָט־וואַלן און אַרויס־געשטעלט אַ זעלבשטענדיקע ליסטע אונטער דעם פאַרטיי־נאָמען פון „פועלי אגודת ישראל״. אַ דאָנק דער אָנערקענונג, וועלכע אונדזער אַרגאַניזאַציע האָט זיך דערוואָרבן ביי דער יידישער באַפעלקערונג אין שטאָט איז דער אויסגאָנג פון די וואַלן געווען שטענדיק גינציק פאַר אונדז און מיר האָבן אַרײַנגעפירט אין די יידישע און אַלגעמיינע אָנשטאַלטן אונדזערע פאָרשטייער און פאַרטרויונגס־מענטשן און פאַר־נומען אַ בכבודיקן פלאַץ אין יידישן געזעלשאַפטלעכן לעבן אין פולטוסק.

אין אָנהויב פון די 30ער יאָרן איז אין פולטוסק פאָרגע־קומען אַ קרייז־קאָנפערענץ פון „פועלי אגודת ישראל״, וועלכע האָט געדויערט עטלעכע טעג און אין וועלכער עס האָבן זיך באַטייליקט די פאַרטיי־פאָרשטייער פון מאָקאָוו, פּראָשניץ, טשעכאָנאָוו, נאָשעלסק, ווישקאָוו און אין וועלכער עס האָבן אָנטייל גענומען פאָרשטייער פון דער צענטראָלע פון וואָרשע. אויף דער דאָזיקער קאָנפערענץ זענען באַהאָנדלט געווארן אַלע אָרגאַניזאַציאָנעלע און פּאָליטישע פראָגן און עס זענען אָנגענייכנט געווארן פּלענער פון ווייטערדיקער אַרבעט.

די טעטיקייט פון דער רעליגיעזער אַרבעטער־פאַרטיי „פועלי אגודת ישראל״ אין פולטוסק, אייגע פון די פיל יידישע לאָנד־אַרגאַניזאַציעס, איז געווען אָן אויסדרוק פון דעם ברויזנ־דיקן יידישן לעבן, וואָס האָט זיך אָנטוויקלט אין משך פון צוואָנציק יאָר פון פוילנס אומאָפּהענגיקייט, אָן וואָס איז אָזוי גרויזאָם פאָרשניטן געווארן דורך די דייטשע הענקער און מערדער.

קבוצות „השומר הדתי" — גרופעס פון „השומר הדתי"

„השומר הצעיר"

תנועת „השומר־הצעיר" בעירנו, נוסדה בשנת 1923, כאשר שליחיה של תנועה זו ממקוב הופיעו בעירנו והחלו לפעול בקרב הנוער הפולטוסקאי ובפרט בין חניכי הגימנסיה הפילו־לוגית, מיסודו של הד"ר ליפמן.

הגרעין הראשון שהתארגן במסגרת „השומר הצעיר" היה מורכב מאברהם גוטרמן, ברכה אנגלמן, אברהם וינוגראן, רוזה ידו"ה גרינברג, (כעת נטע אביבי) כותבת השורות האלו, קובה שופר ואחרים. הפעולות הראשונות היו רק פעולות צופים כגון: טיולים, משחקים בחיק הטבע ועוד. לאט לאט התרחב ארגוננו. קבלנו הוראות ומדריכים מעיר הבירה וורשה. חיש מהר עלה הקן בפולטוסק על כל אלה שבסביבה ואף — על „קן" היוזמים שעוררו אותנו להקמת התנועה.

חברי התנועה בפולטוסק היו רובם ככולם נוער לומד, תרבותי ובעלי יכולת ארגונית רבה. לא הסתפקנו עוד במשחקי שדה, אלא ארגננו אספות וקיימנו הרצאות על נושאים אקטו־אליים, במאמץ רעיוני ברור וחתירה מתמדת לקראת הגשמה, כלומר הכנה להכשרה פיסית, כדי להיות ראויים לעליה ארצה. הכשרת הנוער, ראשית כל בשטח התודעה הלאומית דרשה מאתנו, ראשוני הגדודים והקבוצות, מאמץ עליון.

בקיאים מאתנו לא היו בתולדות־עם ולא ידעו עברית. אני זוכרת שבעירנו היו רק שתי בנות ששלטו בשפה העברית: רבקה קופרמינץ ז"ל וחנה ישמח (בשני הבתים האלה דיברו גם יתר בני המשפחות עברית) והנוער המשכיל היה משוחח בשפה הפולנית.

במשך הזמן הצלחנו להביא לפולטוסק מורה לעברית. קריסטל, והוא למד אותנו את השפה על בוריה. ראינו בזה הכשרה רוחנית חשובה ביותר לקראת העליה. הודות לחברי השומר הצעיר התחילו לשמע את השפה העברית בחוצות עירנו, ידיעת הלשון נתנה תנופה כבירה לפעולתנו בקרב הנוער ובתוך הסתדרותנו. רבים מאתנו ויתרו על המשך השכ־לתם בגולה והכינו את עצמם לעליה ארצה.

היציאה של רבים למקומות הכשרה וההכנות לקראת העליה הקרובה, יצרו בעיר אוירה חדשה. רבים מההורים שהיו בהתחלה ממחרימי תנועת השומר הצעיר ו„החלוץ", הפכו לתומכים נלהבים בשאיפות הציונות וכך זכתה הסתדרותנו לשנות את פני הרחוב היהודי ועוררה את היהודי הגלותי לאמונה בתחית העם.

„השומר הצעיר", גדוד יהודה המכבי, 1925

השומר הצעיר — גדוד תל־חי 1927

עם מאטעס נובומינסקי (ראש הקן של השוה"צ, בשורה האמצעית במרכז, ה־5 משמאל) והחברים:
י. יאזשינא, מ. גאלאמב, לאה פענער, וולאסקאַ, צ. שפירא, א. פשטיצקי, ד. בראמזאן, ה. רוזשא, ק. פינקאַרזש, וויים, אייזנקייט, כץ, יאבלאנקאַ, פאטאלאווסקי, פ. באשקער, ז. רובין, ש. גרינבערג, לאטערמאַן, מאַרגאַליס, ב. גאפטעק, צ. גולדשטיין, ש. ווינטראוב, ח. גולדשטיין ואחרים.

ייסוד תנועת „השומר הצעיר", 1923

הלהקה הדרמטית
של „השומר הצעיר", 1933

בין העומדים מצד ימין: רוזנוביץ, דאנציגר, שפרינצה, צ. גולדברג, אייזנקייט, ז'לינסקי, אהרונוביץ, בשקר.

בין היושבים מצד ימין: ש. לוטרמן, א. נוטקביץ', הבמאי לוטרמן, ב. מונצ'ז', י. אייזנקייט, שפרן.

קבוצת „נשרים" ב„השומר הצעיר" בהדרכת ראש הקבוצה צבי גולדשטיין
מימין, יושבים: אריה בשקר, לוי רוזה, יחזקאל זילינסקי, אפרים ירוזילימסקי, משה וינטרויב
שוכבים: ירחמיאל קינל, יוסף רוזה, המדריך צבי גולדשטין, יוסף סנדרוביץ, יוסף בורנשטין

חברות ב„השומר הצעיר" עם אברהם גוטרמן (למעלה, במרכז)

משה איזוב (איזנקייט)

קן „השומר־הצעיר"

קן השומר הצעיר בפולטוסק נוסד ב־1923. היו אלו שנות פריחה של התנועה הציונית ותנועות נוער ציוניות. התרוששות היהדות מבחינה כלכלית מצד אחד והאנטישמיות הפרועה מצד שני דחפו רבבות יהודים ונוער לכוון הפתרון הציוני. צעדינו הראשונים לא נתקלו באהדה מצד הורינו הדתיים, שראו בנו מרדנים קיצוניים והתייחסו בזלזול ובפקפוק לגבי המטרה שלנו — עליה לארץ ישראל ועבודה על הקרקע. לחמו בנו גם מפלגות הפועלים השמאליות כמו ה„בונד" והקומוניסטים. את הגרעין הראשון היוו התלמידים מהגימנסיה היהודית ולאט לאט התחילו להצטרף אלינו גם מסיימי בתי הספר היהודיים ופועלים צעירים. במרוצת הזמן הגענו ל־200 חברים, מאורגנים בקבוצות וגדודים לפי הגילים.

הופעתנו ברחוב היהודי בימים ההם היתה ממש מהפיכה. משהו חדש ומרענן על רקע האפור היומיומי של החיים היהודים. דרכי החנוך ב„השומר הצעיר" היו רב־גווניים. את הדגש שמנו על החינוך הציוני־סוציאליסטי ובעיקר על חינוך לקראת הגשמה עצמית, זאת אומרת לעליה ולחיי קיבוץ. מיזוג הרעיון הלאומי עם הצופיות משך אלינו נוער בגיל הצעיר, שהבית והרחוב לא סיפק אותם ושחיפש משהו חדש ולנגד עיניו התנוססה ב„קן" הסיסמה „גוף בריא בנפש בריאה"". המכנסים הקצרים, החולצה הירוקה או האפורה, העניבה עם הסמל השומרי היה ביטוי חיצוני מובהק לאותה מהפיכה בחיי הנערים והנערות בימים ההם. השתדלנו להמחיש להם את הכרת ערכם העצמי. למדנו אותם ללכת ברחוב בראש מורם, להיות גאים כבני אדם וכיהודים מול האנטישמיות של האוכלוסיה הפולנית, שניסתה בין היתר להשפיל את כבודנו הלאומי. כמו־כן שמנו את הדגש על חינוך לערכים כלל אנושיים ומוסריים. השתדלנו להחדיר לליבם את האמונה במחר יותר טוב, את האידיאלים על עולם אחר, של חיים יפים יותר וצודקים יותר. לא כולם הגשימו את צווי תנועתנו, לא כולם הלכו אתנו עד הסוף. אבל גם אלה שעזבו אותנו ספגו לקרבם מאוירה המיוחדת של „השומר הצעיר" ולעולם יזכרו את תקופת היותם חברי התנועה. כי מי יכול לשכוח את האספות של הקבוצות, של הגדודים או של כל הקן, את בין־הערביים של ימי אביב וקיץ, כאשר כל אחד היה ממהר להחליף את הבגדים, ללבוש את „המדים" השומריים ולרוץ ליער, מעבר לגשר ולנהר נאֶרב לאסיפת הקבוצה, בחיק הטבע, הרחק משאון הרחובות הצרים של העיר.

וכי מי לא זוכר את הטיולים הרבים בקיץ ובחורף עם התרמילים על הגב, ואת מושבות הקיץ שאורגנו ע"י הנהגת הגליל בסביבה כפרית. בחיי הקן השומרי גרמו שני דברים לחווייה עמוקה — השירה והריקוד. לא ידענו לדבר עברית, אבל שירים ידענו למאות. היינו שרים בהתלהבות ובדביקות חסידית ממש. ברגעים אלו היינו שוקעים בעולם אחר, בעולם טוב ויפה. רקדנו „הורה" עד מאוחר בלילה בקן השומרי הצנוע עד שפקעה סבלנותם של דיירי הבית. אלה היו הימים היפים שלנו, ימי רומנטיקה והוד, של קשרי חברות עמוקים, של חלומות, תקוות ותכניות לעתיד.

החינוך בקן השומרי לא הצטמצם רק לקראת יציאה להכשרה ועליה. דאגנו גם למפעלים תרבותיים בעלי אופי כללי. בספריה שלנו שהקימונו באמצעים הדלים שעמדו לרשותנו, השתדלנו לרכוש ממיטב הספרות העולמית, ולהגיש לכל דיכפין ספר טוב. רבים היו הקוראים הקבועים מבין האוכלוסיה היהודית במקום, מכל הגילים והשכבות. השתתפנו גם באופן פעיל יחד עם כל הזרמים הציוניים בפעולה למען „קרן הקיימת" ולקחנו חבל בעבודת „החלוץ" הכללי והשתתפנו בפגישות, הרצאות וכנסים. מקן השומר הצעיר עלו רבים לארץ ישראל לפני פרוץ מלחמת העולם השנייה וגם מניצולי השואה. חלק נמצא בקיבוצים — אחרים פזורים בכל חלקי הארץ. ברם, אינני יכול להשתחרר מהמועקה הכבדה בזכרי את חברי ואת יתר בני עירנו שהושמדו בידי זדים ולא זכו לחיות במדינת ישראל המשוחררת.

א באגעגעניש מיט משה נאדיר אין פאפלאוער וואלד...

(אַ דערינערונג פון אַ ראש־קבוצה)

ס׳איז געווען אין די צוואַנציקער יאָרן; אין אַ שבת־אינדערפרי. מיר זענען דאַן געזעסן אין פּאָפּלאָוער וואַלד בייַ אַ גרינעם „לעבעדיקן" טיש, איך מיט מיין יונגער „השומר־הצעיר"־קבוצה (קבוצת „נשרים"), און געפּירט אַ שמועס איבער דער געאָגראָפּיע פון ארץ־ישראל.

ס׳איז געווען זומער־צייט. אַ מחיהדיק ווינטל האָט אַרומ־געשטיפט אין וואַלד, פּאַרטשעפּנדיק די ביימער, וועלכע האָבן לייכט באַוויגן זייערע קרוינען־קעפּ, ווי זיי וואַלטן צוגע־שאָקלט מיט הסכמה צו אונדזער איצטיקן שמועס, וואָס איז פּול געווען מיט אויפּקלערונג, דערמוטערונג, גאולה־האָפּנונג און ארץ־ישראלדיקן מאָרגן... דער גרינער, וווּנדערלעכער אָרום האָט נאָך מער צוגעגעבן פּרייד און לייכטקייט פּאַר אונדזערע יונגע געמיטער. אונדזער שמועס איז געווארן אַלץ מער אינטערעסאַנטער און וואַרעמער. די קבוצה־חברים, האָבן געצאָפלט צו די ארץ־ישראלדיקע וויטץ, באַווירקט פון די געאָגראָפּישע שילדערונגען פון אונדזער דורות־אויסגעטרוימטן לאַנד.

נאָר פלוצעם, אינעם סאָמע מיטן פונעם שמועס, איז פּאַר אונדזערע אויגן אויסגעוואַקסן אַ הייכע געשטאַלט אין אַ שוואַרצער פּאַלערינע מיט אַ שוואַרצן בריטן קאָפּעליוש, ווי נישט פון דער וועלט. דער באַגלייטער פון דעם דאָזיקן געשטאַלט איז געווען: מיעטעק זילבערמאַן. זיי האָבן זיך צו אונדז דערנענטערט, געבעטן אַנטשולדיקונג און ער, מיעטעק, האָט פּאַר אונדז פּאַרגעשטעלט דעם באַקאַנטן שרייַ־בער און פּאָעט משה נאָדיר, אַלס גאָסט פון אַמעריקע.

זיין בליק האָט אונדז אַלע ליבלעך און וואַרעם אָרומ־גענומען. דער דיכטער האָט זיך פּאַראינטערעסירט מיט אונדזער שמועס, און אין אַ ווייַלע אָרום זיך געווענדעט צו מיר מיט אַ בקשה, כ׳זאָל אים דערלויבן צו שטעלן אַ פראַגע.

איך האָב, פּאַרשטייט זיך, גלייך דערויף מסכים געווען

— איך זע, ליבע קינדער, האָט ער געזאָגט, אַז אייער קבוצה־אַנפירער לערנט מיט אייך די געאָגראָפּיע פון ארץ־ישראל. צי וויסט איר אַבער וווּ איר געפינט זיך איצט, אינעם דאָזיקן מאָמענט? און וואָס פּאַר אַ באַטייט האָט דער דאָזיקער פּלאַץ, וווּ איר געפינט זיך?

די קינדער זענען פון זייַנע רייד געבליבן ווי געפּלעפּט, נישט וויסנדיק וואָס צו ענטפערן.

— איך פּאַרשטיי אייער פּאַרלעגנהייט — האָט ער געזאָגט — אָבער איך וועל עס אייך באַלד דערקלערן. מענטשן, וואָס וווינען אַ סך צייט אויף אַ פּלאַץ, זענען נישט ביכולת אָפּצושאַצן דעם ווערט פונעם דאָזיקן מקום און אויך זייַנע שייַנקייטן, וואָס ער טראָגט אין זיך. זיי מיינען, אַז אַזוי ווי עס איז, איז עס מחויב צו זיין. איך אָבער, אַלס גאָסט איר געפינט זיך אין וועגעציץ — אין דער וועגעציץ פון „אויף אַ ווייל, וואָס זעט אויף אַ מייל" — קען אייך זאָגן אַז פולטוסק, האָט ער מיט פּאַטאָס אויסגערופן, ווייל אייער שטאָט איז אַרומגעגאָרטלט מיט אַ סך וואַסערן; טייכן און בריקן".

דערשטוינט בין איך דאָן געוואָרן פון זיין דאָזיקער דער־קלערונג, ווייל איך האָב אַלע יאָרן נישט געלייגט קיין אַכט דערויף.

משה נאָדיר אין 1926

אויף דער צוויישטער זייט פון בילד געפינען זיך די ווערטער: „פּאָר דער רעדאַקציע, פרייהייט, נין־יאָרק, משה נאָדיר אין מיט גרויס דערפּאָלג אויפּגענומען געוואָרן בייַ אונדז אין פולטוסק. מיר שיקן אייך זיין בילד, וועלכעס אין בייַ אונדז געמאַכט געוואָרן".

אונטערגעשריבן: פּאַטאָגראַף ר. יאָסאָקוויטש, פולטוסק, אויג. 4, 1926.

„השומר־הצעיר" מיט א צייט שפעטער

געניי ווי אַזוי איך בין געוואָרן אַ מיטגלידערין אין „השומר הצעיר" — געדענק איך נישט. איך געדענק נאָר, אַז זייענדעק נאָך אין די קלענערע כיתות פון דער „פּאָושעכנער" שול, איז אונדזער מנהל, אַ קריסט, און דערצו אַ גרויסער אַנטי־סעמיט, איינמאָל, אין אַ געווייטן טאָג אַריין צו אונדז אין קלאַס און געהאַלטן אַ מוסר־רעדע, אַז: יעדן שול־קינד, וועלכן מ'וועט טרעפן אויף דער גאַס נאָך 7 אַ זייגער אין אָוונט, וועט באַשטראָפט ווערן; שטרענגע שטראָפן וועלן באַקומען די קינדער, אויב עס וועט זיך אַרויסווייזן, אַז זיי האָבן אַ שייכות צו וועלכער עס איז ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע — די וועלן בכלל באַזייטיקט ווערן פון דער שול.

צוזאַמען מיט דעם פּחד, וועלכער איז געווען גרויס, האָט עפּעס אין אונדזערע קינדערישע מוחות ווי אויפגעוואַכט... מיר האָבן כסדר דערפון געריידט.

אין די 30ער יאָרן האָט דער „השומר־הצעיר" געפירט אַ גרויסע אַגיטאַציע פאַר ווערבירן חברים פון דער שול־יוגנט. דעמאָלט איז דער „השומר־הצעיר" נאָך געווען אַ ריין־סקויטישע באַוועגונג, וועלכע האָט געהאַט אַ באַזונדערע צוציִונגס־קראַפט מיט איר אויסערלעכקייט: דער ספּעציעלער לבוש מיט די סימבאָלן און מיטן „חזק־ואמץ" — בראש פון אַלע אויסצייכענונגען. די דאָזיקע באַוועגונג האָט ווירקלעך אַרײַנגעצויגן די בעסטע יידישע יוגנט אין אירע ריַיען. אויף דריטער מאַי גאַס איז געווען דער קן פון „השומר־הצעיר", וועלכער איז מיט דער צייט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ וואַרימער היים פון ברידער און שוועסטער, וואָס זענען גרייט געווען קעגנזיטיק זיך צו העלפן.

איך האָב געהערט צום גדוד „אמת" און צו דער קבוצה „התחיה". דער ערשטער ראש הגדוד איז געווען שלום ווייַנטרויב. עס זענען געווען עטלעכע קבוצות; מיין ראש הקבוצה איז געווען שולמית דאַנציגער.

דאָס זענען געווען די שענסטע יאָרן אין מיין לעבן. צווישן מאָל אין דער וואָך האָבן מיר געהאַט אסיפות פון דער קבוצה און יעדן שבת איז פאַרגעקומען די אַלגעמיינע פאַר־זאַמלונג פון דעם גדוד. אין די זומער־טעג זענען די אסיפות צום מערסטן פאַרגעקומען אין וואַלד, אַדער אויף די פאַפּלאַוועך לאַנקעס. מיר פלעגן גיין גרופּעסווייז מיט געזאַנג איבער דער שטאָט; דעמאָלט איז קיינער נישט געווען אונדזער גלייַנד.

שפּעטער, ווערנדיק אַ ביסל עלטער, האָבן מיר אָנגעהויבן צו פאַרשטיין, אַז נישט בלויז דאָס זינגען און טאַנצן איז וויכטיק. די קולטורעלע אַרבעט אין „גדוד" האָט אונדז אַלעמען מיטגעריסן. מיר האָבן געלערנט יידישע און ציוניסטישע גע־שיכטע, פאַלעסטינאָגראַפּיע און אפילו געשיכטע פון סאָציַא־ליזם. גרויס אָבט איז געלייגט געוואָרן אויפן לימוד פון עברית. אין יענע יאָרן איז צבי גאָלדבערג (פון גדוד „עמך") געווען אין אונדזערע אויגן אַ גאון אין דער שפּראַך. ער האָט צום מערסטן געריידט עברית. מיר האָבן אים דערפאַר מקנא געווען. וויפל מיר האָבן זיך באָמיט, איז אונדז אויסגעקומען זייער שוואַך די שפּראַך צו באַהערשן. בכלל איז אין יענער צייט געווען אַ געיעג נאָך וויסן. איינער האָט דעם צווייטן געוואָלט איבערשטייגן, כדי צו קאָנען אָנטיילנעמען אין די דיסקוסיעס איבער די פּראָבלעמען, וועלכע זענען באַהאַנדלט געוואָרן אויף די אסיפות.

איך וויל דאָ באַצייכענען, אַז איינער פון די באַוווסט־זיניקע בחורים פון אונדזער גדוד איז געווען לייזער געלודאַ ז"ל. עס איז נישט געווען קיין איין „פּראָגע", אין וועלכער ער זאָל נישט אָנטיילנעמען און אויסדרוקן זיין פערזענלעכע מיינונג.

איינע פון מיינע נאָענטסטע חברות איז געווען הנה דאָניעל. אירע אָן עלטערע שוועסטער איז געווען טעטיק אין דער קאָמ. באַוועגונג. פון דעם האָט זיך ענגומען איר דראַנג נאָך זעלבסט־לערע. זי האָט מיך ממש מיטגעריסן און געשטויסן צו לערנען פיל ווערק, וועלכע זענען געווען געבונדן מיט סאָציאַליזם. שפּעטער איז עס מיר באַזונדער צונוץ געקומען, זייענדיק אַליין אַ ראש־קבוצה.

אַ גרויסע ראָל האָט געשפּילט די ביבליאָטעק פון „השומר־הצעיר". איך בין שטאָלץ געווען דערויף, וואָס איך האָב פאַר איר כמעט צוויי יאָר איבערגעבענער אַרבעט אַוועק־געגעבן. די ביבליאָטעק איז געווען אָפן יעדן אָוונט און געהאַט

פיל סטאַבילע לייענער. מיר האָבן זיך באַמיט אַראָפצוברענגען די נייעסטע ביכער, אין די דריי שפראַכן: יידיש, עברית און פויליש..

באַזונדער אימפאָזאַנט זענען געווען די ל"ג־בעומר־פייע־רונגען. דאָס שטאָלצע מאַרשירן פון דער שומרישער יוגנט אין רייען איבער די שטאָטישע גאַסן, האָט אַרויסגערופן גרויס כבוד אפילו ביי דער נישט־יידישער באָפעלקערונג. פאַר מיינע אויגן שטייען נאָך די 100ער יידישע יוגנטלעכע מיט פנימער שיינענדיקע פון גליק אין אַ ל"ג־בעומר־טאָג, שפרייזנדיק צום פאָפלאָווער וואַלד, וווּ מ'האָט אויפגעשטעלט ספעציעלע פאַלאַט־קעס אָן אייגענע קיך. דאָס געזאַנג און דאָס געטאַנץ אַרום די פייערן האָט עהויבן ביז גאָר דאָס גמיט. טאַטע־מאַמע האָבן געשפּט נחת, זיך צוקוקנדיק צו דעם. איצט דער פאַר־נאַכטיקער צוריקמאַרש אין שטאָט מיט געזאַנג פון חלוצישע ארץ־ישראלדיקע לידער — דאָס איז נישט צום פאַרגעסן!

יעדן זומער פלעגן איינגעאָרדנט ווערן, אין די דערפער אַרום פולטוסק, זומער־קאָלאָניעס, וועלכע האָבן געטראָגן אַ ריין־סקויטישן כאַראַקטער. זיי האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט זייער עסטעטישקייט, דיסציפלינאַרע פינקטלעכקייט און אייגן־אַרטיקייט. דאָס אָלץ האָט דערצויגן און אַנטוויקלט די בענק־שאפט צו ארץ־ישראל.

איינע פון די לעצטע שומרישע זומער־קאָלאָניעס, אין וועלכער איך האָב אָנטייל גענומען איז געווען אין פּניעווע (אַ דאָרף לעבן פולטוסק). דאָרט האָבן זיך צוזאַמענגעטראָפן אַלע גדודים פון אונדזער קרייז, וואָס פון די אַרומיקע שטעט, ווי: טשעכאָנאָוו, נאַשעלסק, רוזשאָן, ווישקאָוו א"א. דאָס פאַר־ברענגען צווישן הימל און בויטער און דאָן דער זון־פאַרגאַנג און דערנאָך דער לבנה־אויפשיין — אומפאַרגעסלעך איז דאָס בילד!

מיר האָבן זיך דאָן פאַרגעשטעלט, אַז פונקט אָזוי וועט אויסזען דאָס לעבן אינעם אייגענעם לאַנד, צו וועלכעס מיר האָבן אָזוי געבענקט.

און אויך דאָס בילד וועט שטענדיק לעבן אין מיר, וועו בן־גוריון איז געקומען רעפערירן אויף אונדזער צוזאַמענפאָר אין מלאָווע. פון אָלע זייטן זענען צופאָרן לאָסט־אויטאָס. די שטאָט איז געווען געפאָקט פון מענטשן. בן־גוריון איז געשטאַ־נען אויף אַ טיש, מען זאָל אים גוט אַרויסזען. זיינע רייד האָבן געקלונגען אין די אויערן. דאָס פאַטריאָטישקייט האָט אַריין־געדרונגען טיף אין אונדזערע הערצער. מיר האָבן נישט געפילט קיין שום מידקייט. אַ גאַנצע נאַכט האָט געדויערט ביז מיר זענען צוריקגעקומען אַ היים. נאָר איין־און־אייניציקער געדאַנק האָט אין אונדז געלעבט: פאָרן קיין ארץ־ישראל און אויפבויען אַן אייגן לאַנד.

אברהם בוים

החלוץ הצעיר

שנת 1926, עם פרוץ המשבר הכלכלי בארץ ישראל והפסקת העליה שבאה בעקבותיו, הוחלשה תנועת החלוץ בפולין. הדבר הורגש ברחבי התנועה החלוצית. במרכז גמל אז הרעיון להתחיל את החינוך החלוצי מגיל צעיר יותר, כדי להכשיר גרעינים נאמנים לתנועה, שלא יתפזרו עם כל שינוי קל וחולף בארץ. סניפים של החלוץ הצעיר נוסדו ב־1928, בערך, בערים ובעיירות. העבודה החינוכית התנהלה בקבוצות קטנות של 10 עד 15 חברים והתבססה בעיקר על השיחה החפשית הדנה בנושאים ציוניים־חלוציים וגם ספרותיים וכלליים. המדריכים היו חברי החלוץ.

יאָר 1926, מיטן אויסברוך פונעם עקאָנאָמישן קריזיס אין ארץ־ישראל און דעם אָפשטעל פון דער עליה, וואָס איז נאָך דעם געקומען, איז די חלוצישע באָוועגונג אין פוילן אָפגע־שוואכט געוואָרן. דאָס האָט זיך געלאָזט מערקן אין אָלע ווינקלעך פון דער חלוצישער באָוועגונג. אין דער צענטראָלע איז דעמאָלט צייטיק געוואָרן דער געדאַנק, אָנצוהויבן די חלוצישע דערציונג פון אַ מער יינגערן עלטער, כדי זיי, די יינגערע, פרי צו פאַרפלאָנצן אין דער באָוועגונג, זיי זאָלן זיך נישט פונאַנדערפאַלן מיט יעדער לייכטער פאַרבייגיעג־דיקער ענדערונג אין לאַנד. אָפטיילונגען פון „החלוץ־הצעיר"

זענען געגרינדעט געוואָרן אין יאָר 1928, **בערך**, אין פּיל שטעט און שטעטלעך. די דערציערישע אַרבעט האָט זיך געפירט אין קליינע גרופּעס פון 10 ביז 15 חברים און האָט זיך באַזירט, בעיקר, אויף פרייַע שמועסן, אין וועלכע עס זענען באַהאַנדלט געוואָרן ציוניסטיש-חלוצישע פראָבלעמען, ווי אויך ליטעראַרישע און עקאָנאָמישע. אָנגעפירט מיט דער אַרבעט האָבן די חברים פון „החלוץ".

פולטוסק עיר מולדתי, העיר שנעורי חלפו בה, עיר ששקקה חיים יהודים תוססים, במקום זה שפתוחה הכלכלי היה מועט ושרוב מקומות העבודה בו היו מלאכה זעירה ומסחר, נאבקו היהודים על פרנסתם ומחייתם. היה בה נוער ער ואידיאליסטי, אולם בלי יכולת להגשים את שאיפותיו. על כן רב היה הפיצול המפלגתי והסתדרויות הנוער השונות נלחמו על נפש הנער והעלם היהודי.

הרבה התלבטויות רעיוניות עברו עלי עד שפעם בא שליח ה„חלוץ" לפולטוסק והחדיר בי את האידיאולוגיה של „החלוץ הצעיר". וכאילו בחבלי קסם נאחזתי ברעיונות האלה והחלטתי: זאת היא הדרך בה אלך ובכל להט נפשי הטלתי את עצמי לפעולה.

קבוצה קטנה של חברים ארגנו את צריף החלוץ־הצעיר בפולטוסק: שמחה מלניק, מנחם בלום, ישראל ורונה, יוסף גוליברודה, משה ויינגרוד, שמחה בוימגרטן ואני. הצטרפו אלינו גם חברים יותר צעירים: פייבל ארפה, מוטל גלבלום, נתן מונצז', יעקב פאַנר, משה שטרן ואחרים שאת שמם אינני זוכר.

בשנים 30—1929 גדל הסניף והתרחב. נוער רב נהר לשורותנו ופעולתנו התרבותית והמדינית ניכרת היתה בכל שטחי החיים בעיר. קיימת היתה התחרות בין ארגוני הנוער וכל אחת רצתה למשוך לצדה את טובי הפעילים מהצד שכנגד — השומר הצעיר, פועלי ציון שמאל, שארגנו ערבי ויכוחים בהשתתפות כל הנוער בעיר, הציונים הכלליים ובעיקר הקומוניסטים שבגלל הדכוי הכלכלי והפוליטי של השלטונות הפולנים הצליחו במידה מסויימת בפעילותם.

למרות כל זאת, גדל סניפנו והרחיב את שורותיו. נציגינו השתתפו בכל הפעולות הציוניות. במפגשים כלליים התנופף דגלנו לצדם של כל הדגלים.

היו לנו הישגים וגם כשלונות בהסברת שאיפותינו. רכשנו חברים חדשים וגם עזיבות היו מנת חלקנו — אולם הרעיון המרכזי — ההגשמה החלוצית היא שהדריכה את החברים שלנו שהחלו להתכונן ליציאה להכשרה לקראת עליתם ארצה.

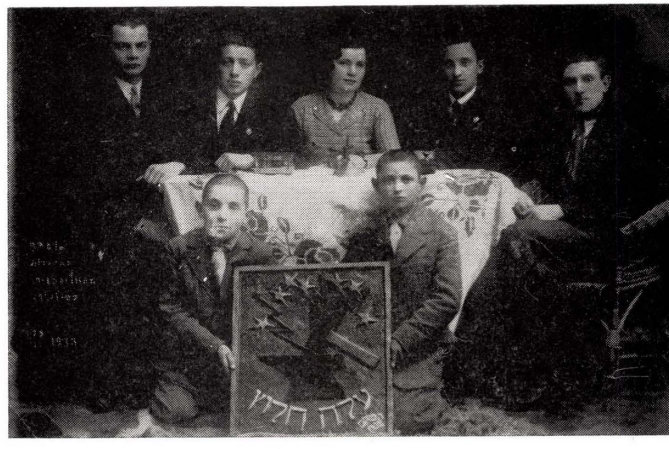
פלוגת ההכשרה

ביניהם קרה מאורע בעירנו. נוסדה פלוגת הכשרה שהיתה מסונפת לקיבוץ גרוכוב שע"י ורשה. דוגמתם האישית של חברי ההכשרה השפיעה עלינו מאד. ראינו את ה„הגשמה" במציאות עם כל הקשיים ועם כל הקסם שבדבר. לחברי קיבוץ ההכשרה היה קשה להשיג עבודה בעיר ועברו עליהם ימים של רעב ממש. ואם לא עבדו לא היה להם מה לאכול. הורינו לא הרפו מאתנו: לחיים כאלה אתם מתכוננים? תראו: הם ילדים מבתים הגונים, עובדים בעבודות בזויות וסובלים חרפת רעב. מה חסר לכם בביתכם? אבל הנוער שלנו הרגיש שהאדמה בוערת מתחת לרגליו. האנטישמיות גברה, החרם הכלכלי צמצם מקורות פרנסה. הפוגרומים והתעלמות השלטונות מלהעניש את הפורעים, העלבונות שספגו היהודים הגבירו את השאיפה לעליה ולבנין חיים חדשים ובריאים בארץ המולדת. בוגרי תנועתנו יצאו להכשרה. הסניף היה במלוא זהרו. חבל רק שלא היה הסיפק בידי רבים לעלות ארצה (והסיבות ידועות).

בבוא הפולש הנאצי נגדעו החיים היהודיים בפולטוסק ובא הקץ על פעולתה המבורכת של הסתדרות „החלוץ הצעיר" בעיר.

וועד „החלוץ הצעיר" 1928
שמחה מלניק, מנחם בלום, ישראל ורונה, יוסף גוליברודה, משה ווייגרוד, נתן מונצ׳ז, יענקל פאַנר, משה שטרן

וועד החלוץ הצעיר בפולטוסק, 1933
היושבים מימין — פון רעכטס: ישראל וואַנאַ, מאַטל געלבלום, חיה שטערן, פייבל ארפא, שמחה בוימגרטן, (על הארץ) וויטנא, אבאזשאנעק

ב„הכשרה" חלוצית — אין חלוצישער „הכשרה"

פולטוסקאים בקיבוץ בילושוב — פולטוסקער אין קיבוץ ווישלישאָוו, 1925

„החלוץ הכללי" במצעד 1 למאי

קב. נוער יוצאי תנועות החלוציות במסיבת פרידה לעליתו של יוסף גרינברג

קאמוניזם און קאמוניסטן

רי פוילישע קאָמוניסטישע פּאַרטיי איז אַנטשטאַנען אין יאָר 1918. פון דאַן אָן האָבן זיך אָנגעהויבן צו שאַפֿן אין די שטעט און שטעטלעך קאָמוניסטישע קעמערלעך.

צוליבן מאַנגל אין בריטערע ידיעות איז שווער פעסטצושטעלן געוני די התחלה פון דער קאָמוניסטישער באַוועגונג אין פולטוסק, אירע ערשטע גרינדער, די כסדרדיקע אָנט־ווייקלונגס־אַרבעט אא"וו.

אַ געוויסע שיין אויף דער פאַרצווייגטער טעטיקייט פון דער דאָזיקער פּאַרטיי אין אונדזער שטאָט, וואָרפן איניקע אויסצוגן פון כתב־ידן, געשריבן דורך אַקטיוּוע קאָמוניסטן; וועד „אויסגעהאַלטן", נישט אויפגעבנדיק זיין גלויבן ביזן סוף און וועד אַנטוישט מיט ביטערער חרטה אויף זיין רעוואָלוציאָנערן נעכטן...

אברהמל בלענקיטני[1]) שרייבט אין זיין אויטאָביאָגראַפּיע:

„צו 15 יאָר בין איך געוואָרן אַ מיטגליד פון דער פּועלי־ציון יוגנט, וווּ מיין ברודער שלמה איז שוין דאָן געווען אַ טוּער. צו דער קאָמ.־יוגנט בין איך אַריבער אין פרילינג 1930. אין יענעם ווינטער פלעגן אַריינקומען אין פּוע"צ־לאָקאָל צוויי קאָמוניסטקעס — איינע פון זיי מיין שוועסטער דאָבי — און פירן דיסקוסיעס. מיין סימפּאַטיע איז שוין דאָן געווען אויף זייער זייט און כ'פלעג זיי שטילערהייט צוהעלפן.

נאָכן אָפּזיץ אין קאָמיוּנג אין פולטוסק אַ האַלבן יאָר, בין איך געפֿאָרן קיין וואַרשע „אַרבעטן", זייענדיק דאָרטן העכער אַ יאָר אַ מיטגליד אין קאָמיוּנג. צוערשט צווישׂ מאָנאָטן אין אַ לויזער פראַקציע און דערנאָך — אין אַ ענג קעמערל. אונדזער ארבעט איז דאָן געווען: קומען אויף די מיטינגען און דעמאָנסטראַציעס, וועלכע די פּאַרטיי האָט איינגעאָרדנט; זאָמלען געלט פאַר „מאָפּר"[2]); פונאַנדערקלעפּן אומלעגאַלע פלאַקאַטן און ברענגען אומפאַרטייישע יונגטלעכע אויף פאַרזאַמלונגען. אין אונדזער טעקסטיל־פאַראיין אין קעמערל בין איך צוערשט געווען פּרעסע־קאָמיסיאָנט פון די לעגאַלע יידישע צייטונגען, וועלכע מיר האָבן דאָן קאַלפאַטירט. דערנאָך — אויך טעכנישׂקער. אין די לעצטע מאָנאָטן — אויך שפּאסטווע אַלס דריטע פונקציע.

צוריקקומענדיק קיין פולטוסק אָנהייב 1932, האָב איך נישט מיטגעאַרבעט אַ לענגערע צייט צוליב אַ פראַוואַקאַטאַר[3]), וועלכער האָט געאַרבעט אין דער פּאַרטיי. אין סעפּטעמבער 1934 האָב איך זיך געוואָנדן צום פּאַרטיי־סעקרעטאַר וועגן מיטאַרבעט. געענטפערט אויף דער וענדונג האָט ער מיר ערשט נאָך נייַ־יאָר 1935. דאָן האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אין פּאַרטיי־קאָמיטעט איז ער געווען איינער אַליין, אויסער אים — אַ קעמערל פון סטאַלאַ־אַרבעטער און איין מאָפּרא־וויץ. ערשט האָט זיך געשאַפֿן אַ קאָמיטעט פון פיר מאָן, איך — איינער פון זיי. איינער פון אונדז פיר — אַ קרעמער, וועמענס אָנזען איז געווען אַרונטערגעריסן, צוליב זיינע סקאָנדאַליזעז האָנדלונגען אַלס קרעמער. ער האָט געהאָט אַ דעצידירנדיקן איינפלוס אויפן סעקרעטאַר, אַזוי אַז פאַקטיש האָט ער אַליין אָנגעפירט מיט דער אַרגאָניזאַציע. צוליב דעם וואָס איך בין נישט אַיינשטימיק געווען מיט זייַנע מיינונגען, האָט ער זיך באַמיט מיך צו באַזייַטיקן און אויפגעהערט מיך צו רופן אויף זיצונגען, אָנגעבנדיק פאַרשידענע תּרוצים דערויף.

איך האָב זיך פאַרנומען מיט פאַרשפּרייטן די לעגאַלע

1) אברהמל בלענקיטני, געבוירן אין 1911, אין קראָסנאָשיעלץ, ביי חסידישע עלטערן. אין 1915 ווערט ער פאַרטריבן צוזאַמען מיט זיין פאָמיליע פונעם קליינעם שטעטעלע, וואָס ליגט נאָענט ביים „פראָנט" — קיין פולטוסק, ווו ער פירט אַן אקטיוּוע קאָמוניסטישע טעטיקייט, אַלס אייגנער פון די דראָטיקע קאָמ. אָנפּירערס.

אין דעם 2־טן וועלט־קריג עוואַקוּירט ער זיך מיט זיין משפּחה קיין רוסלאַנד. בעתן היטלער־אַגרעריף אויפן ראַטן־פאַרבאַנד, מאַבי־ליזירט ער זיך אין דער רויטער ארמיי. פון דאָן אַן ווערט זיין געבוירן פאַרשוווּנדן.

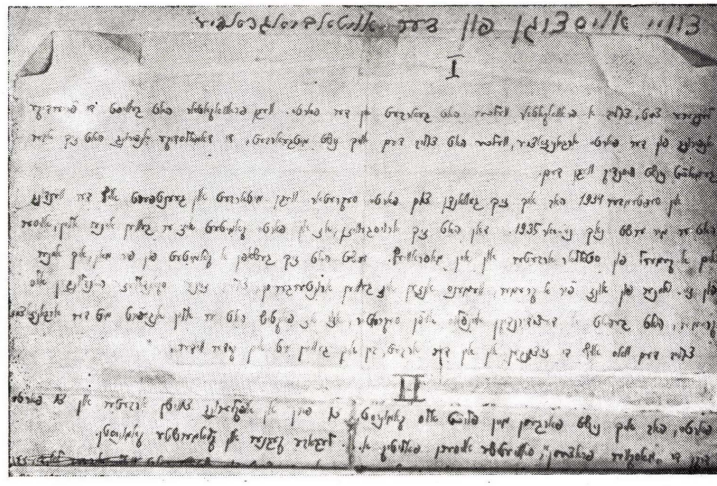
2) „מאָפּר": אינטערנאַציאָנאַלע ארגאַניזאַציע צו העלפן און זאַרגן פאַר די מאַטעריעלע נויטן פון די פאָליטישע ארעסטירטע און זייערע פאַמיליעס. וועגן נאָך די רייניקונגען און פראָצעסן אין מאָסקווע איז די פּ.ק.פּ. אויפגעלייזט געווארן דורכן קאָמאינטערן אין יאָר 1930, איז די מאָפּ"ר געווען דער פעלד פּאַרן המשך פון דער קאָמוניסטישער טעטיקייט אין פוילן.

3) זע ווייטער דעם ארטיקל פון יהושע אברמטשיק.

(קאַמ.) פרעסע, אַזוי ביז פרילינג 1936. דאַן בין איך אַרעס־טירט געוואָרן. געמוזט דעריבער אַוועק פון פולטוסק צוריק קיין ווּאַרשע.

אין סוף פון זעלבן יאָר, האָט זיך פאַר מיר אָנגעהויבן אַ שוועָרע צייט פון אַרבעטסלאָזיקייט און אָנגעהאַלטן ביז אָנפאַנג 1939. הייַמלאָז און נידערגעשלאָגן פון דעם מצב און נישט קאָנענדיק אַרבעטן אַקטיוו אין דער פאַרטיי[4]) — האָב איך דאָך נישט פאַרגעסן אין מיינע פליכטן אַלס קאָמוניסט; צו פירן אַן אויפקלערונגס־טעטיקייט צווישן אַרבעטער; צו פאַרטיידיקן די „מאַסקווער" פראַצעסן" און די סאָוויעטישע

4) ווי באַקאַנט איז אין יאָר 1938 די קאַמ. פאַרטיי אין פויל פונאַנדערגעלאָזט געוואָרן.

צוויי אויסצוגן פון דער אויטאָביאָגראַפיע פון אברהמל בלענקיטני
(פאַקסימיליע אנשטאָט זיין בילד)

חבורת נוער „שמאל" — אַ גרופּע קאָמוניסטן

אויסערן פאליטיק א״א, לגבי קעגנער און מכלומרשטע קא־
מוניסטן״...

יהושע אבראמטשיק פון טאראנטא שרייבט:

די יוגנטלעכע, וואס זענען אריינגעטרעטן אין דער לינקער באוועגונג[5] (דער שרייבער פון די שורות איז גלייך פון ישיבה אריינגעטרעטן אין דער באוועגונג), האבן געזען אין יענער צייט אין דעם ראטן־פארבאנד א מלוכה, וואס האט בריית געפנט דעם וועג פאר דער יידישער יוגנט צו שטודירן און ארבעטן. עס האט זיך דעמאלט געפונען אין סאמע פונאנ־
דערבלי די יידישע קולטור מיט א ריי טעגלעכע יידישע צייטונגען, פארלאגן, יידישע שולן, יידישע ווייסנשאפטלעכע פארש־אינסטיטוטן — א לאנד, וווּ אנטיסעמיטיזם איז בא־
טראכט געווארן ווי א מלוכה־פארברעכן. דאס איז געווען, נאטירלעך, א גרויסע צוציונגלעכקייט פאר א טייל פון דער יידישער יוגנט, פאר וועלכע עס זענען געווען באגרענצט די מעגלעכקייטן צו שטודירן און ארבעטן אין פאר־מלחמהדיקן פוילן. עס האט זיך דעמאלט קיינעם נישט געקאנט אפילו חלומען, אז עס וועט אין ר.פ. אויף אזא גרויזאמען אופן פאר־
ניכטעט ווערן די יידישע קולטור מיט אירע גרעסטע און בעסטע שעפער; און ספעציעל דער יידן־פראבלעם זאל בלייבן נישט געלייזט. מיט פיל פון די דאזיקע יוגנטלעכע, וואס מיר איז אויסגעקומען צו ארבעטן און מיט וועמענס טעטיקייטן איך בין געווען גוט באקאנט — אויף זיי וויל איך זיך ברייטער אפשטעלן און א טייל פון זיי גענוי כאראקטעריזירן. מען דארף נעמען אין באטראכט, אז געהערן און ארבעטן אין דער לינקער באוועגונג, איז געווען פארבונדן מיט גרויס מסירת נפש; פאר יעדער קלענסטער ארבעט האט געדראט מיט שווערע תפיסה, אורטיילן און פיינונגען בעת דער אויס־
פארשונג. טראץ דעם אלעם (אפוזאגנדיק זיך פיל מאל פון א באקוועם רויק לעבן) זיך נישט אפגעשראקן און געפירט אין די שווערסטע באדינגונגען א בריית פארצווייגטע געזעל־
שאפטלעכע טעטיקייט.

דער וואס האט משפיע געווען איך זאל ארויסטרעטן אין דער קאמ.־פארטיי, איז געווען א סטאליאר־ארבעטער, מענדל בורשטין, א הארציקער גוטער חבר. זיין מוטער — אן אלמנה, האט געהאט א שפייז־געשעפט אויפן אלטן מקום. בערך א יאר צייט געארבעט מיט אים צוזאמען אין א סטאליאר־ווארשטאט. אליין איז ער געקומען פון חדר, א פלייסיקער לייענער פון דער יידישער ליטעראטור, פאליטיש באוווסטזיניק. ער פלעגט פאר מיר ממש מיט קינדערשער נאיוויטעט מאלן בילדער ווי אזוי די יידישע יוגנט לעבט זיך

5) די קאמוניסטישע פארטיי.

אין ס.ס.ס.ר. און געלעבט מיט דער האפענונג, אז פוילן איז רייף פאר אן ענלעכער רעוואלוציע, אין וועלכער די יידישע יוגנט אין פוילן וועט אין דער נאענטסטער צוקונפט קאנען גענינסן פון א פריידיק לעבן.

די דריי בריידער פאגלמאן — אלע פאליטיש קלאסן־באווווסטזיניק. דער יינגסטער, חיים, געווען בקי און שטארק באהאוונט אין דער מארקסיסטישער ליטע־
ראטור; ער איז געווען א שארפער דיסקוסטאנט און דער ערשטער קרבן פון דעם נייעם פארשארפטן תפיסה־רעגולאמין פאר פאליטישע ארעסטירטע, וועלן פאליציי האט באנוצט טעראר קעגן אים (אין שייכות מיט זיין ענין איז געווען אן אינטערפעלאציע אין סיים. לעבט היינט אין פוילן).

הערשקע ראטבלאט — געקומען פון א גוט באקאנ־
טער חסידישער פאמיליע. געלערנט ביז 20 יאר אין „שטיבל". א גרויסער למדן. אונטער דער השפעה פון זיינער א שוועס־
טער, וועלכע האט געארבעט אין ווארשע, אריינגעטרעטן אין דער פארטיי. פאר זיינע פארצווייגטע פאליטישע טעטיקייטן געווארן צוויי מאל פארמשפט. דעם ערשטן אורטייל פון 6 יאר אפגעזעסן אין ווארשעווער ציטאדעל. דעם צווייטן אור־
טייל פון 4 יאר אפגעזעסן אין פולטוסקער תפיסה (געלעבט נאך דער מלחמה אין פוילן).

דאבי, א יינגערע שוועסטער פון שלמה אהרן בלענקיטני (אנגעזעענער טויר פון לינקער פ״צ), געארבעט אין וואַרשע, געווען שטארק אקטיוו אין דער באוועגונג, באקומען 4 יאר תפיסה; ווען זי איז ארויס פון דער טורמע געווען לעבנס־
לוסטיק און מונטער ווי אמאל, און פארגעזעצט איר אומלא־
גאלע פאליטישע ארבעט (פארהיירט, געלעבט אין פינסק).

ביידע ברידער בוכהענדלער — זענען ארעסטירט געווארן פאר פאליטישע טעטיקייטן; אייניער פון זיי — נאך נישט אלט זייענדיק קיין 16 יאר. דער עלטערער איז געווען פארמישט אין א פראצעס צוזאמען מיט נפתלי צינאמאן.

אויפן עלטערן האט מען געריכט, אז ער איז געווען א פראוואקאטאר. דאס זענען געווען נישט מער ווי בייזוויליקע קלאגען. דער שרייבער פון די שורות איז געשטאנען מיט אים אין אן ענגן קאנטאקט אייניקע יאר. ער פלעגט באזוכן מיט אומלעגאלע ליטעראטור אונדזער דארף (אברית) און קיינמאל נישט דורכגעפאלן. (לעבט היינט אין פאריז).

צבי סוזשע — זיין פאטער האט געהאט א שוך־
געשעפט און האט אלע זיינע קינדער געגעבן וועלטלעכע בילדונג. צבי, נאך אלס שילער אין גימנאזיע, האט שוין גע־
הערט צום „השומר הצעיר". ווען ער איז אוועק שטודירן קיין פראנקרייך — אריינגעטרעטן אין דער פראנצויזישער קאמ.־

פּאַרטיי. קיין פּולטוסק איז ער געקומען ערב דער מלחמה אַלס „לינקער". נאָך דער קריג פּאַרנומען אַ הויכן פּאָסטן אין דער פּוילישער רעגירונג.

ליבעלע פּיעקאַרש — מיינער אַ יוגנט־חבר (דער פּאַרצויגענער „לע" פון זיין נאָמען האָט געשטאָמט צוליב זיין נידעריקן וווקס), אַנגעלייענט אין יידישער און וועלט־לעכער ליטעראַטור, פּאַרמאָגט אַ רייכע שפּראַך; זיינע שמועסן איבער רעליגיע זענען געווען גוט באַאַרבעט. געווען אויך, די לעצטע יאָרן, קאָרעספּאָנדענט פון ווילנער ייוו״א, געזאַמלט מאַטעריאַלן פּאַר דער עקאָנאָמישער סעקציע פונעם אינסטיטוט. אַ געוויסע צייט געהערט צו דער לינקער באַוועגונג. שפּעטער זיך אַנגעשלאָסן צו די לינקע פּ״צ.

אין דער צייט פון דער מלחמה אַוועק קיין ר. פּ. דאָרט האָט אים אַ נאָענטער פּאַרטיי־חבר געמסרט פּאַר דער נ.ק.וו.ד. (ער געפינט זיך אין פּוילן).

הערש ראָפּאָפּאָרט — אַ זון פון אַרעמע עלטערן, האָט ער שוין פון די פּריסטע יאָרן פּאַרזוכט דעם טעם פון הונגער און נויט. געפּילט די אויסזיכטלאָזקייט פון דער יידישער יוגנט ביים דעמאָלטדיקן פּוילישן האַלב־פּאַשיסטישן רעזשים. ער האָט געגלייבט, אַלס יידּ און רעוואָלוציאָנער, אַז נאָר אַ סאָציאַלע רעוואָלוציע איז בכוח צו שאַפן בעסערע באַדינגונגען פּאַר די פּעלקער, וואָס האָבן באַווינט פּוילן און בתוכם אויך יידן. אין די פּריסטע יאָרן אַריינגעטראָטן אין דער לינקער באַוועגונג. לאָנגע יאָרן געווען טעטיק אין דער פּאַרטיי.

אין 1936, וועז ס׳האָט אויסגעבראָכן דער שפּאַנישער בירגער־קריג, איז הערשקע, דורך פּאַרשידענע וועגן און אומ־וועגן, אַנגעקומען קיין שפּאַניע און געקעמפט אין דער אינ־טערנאַציאָנאַלער בריגאַדע ביזן פּאַלן פון דער שפּאַנישער דעמאָקראָטישער רעפובליק. וועז די אויסלענדישע בריגאַדעס האָבן פּאַרלאָזן שפּאַניע, אַוועק קיין פּראַנקרייך, אינטערנירט אין אַ פּראַנצויזישן לאָגער. שפּעטער באַקומען אזיל־רעכט פון דער מעקסיקאַנער רעגירונג, צוזאַמען מיט נאָך 10 אינ־טערנירטע.

אין יוני 1941, וועז די מלחמה איז אויסגעבראָכן צווישן ראָטן־פּאָרבאַנד און נאַצי־דייטשלאַנד, פּאַרלאָזט מעקסיקא און געקומען קיין ראָטן־פּאָרבאַנד. אין 1942, וועז עס האָט זיך געשאָפן אויף דער סאָוועטישער טעריטאָריע די פּוילישע אַרמיי אויפן נאָמען פון טאַדעאוש קאָשציושקאָ, איז ער אַרײַנ־געטראָטן אין די רייען פון דער פּריש־געשאָפענער אַרמיי.

גפּאַלן ביי לענינאָ אינעם ערשטן שלאַכט פון דער פּוי־לישער בריגאַדע מיט די נאַצישע האָרדעס.

נפּתלי צינאַמאָן* — באַקאַנט און אָנגעזען אין אונדזער שטאָט אַלס קולטור־געזעלשאַפטלעכער עסקן. אין 1934, איז ער צוליב אַ פּראָוואָקאַציע אַריינגעפאַלן אין די הענט פון די פּוילישע דעפּענסיווע. מורא האָבנדיק פּאַר אַ שווערן אורטייל אַנטלאָפן קיין רוסלאַנד. אין 1936, בעת די באַריטע סטאַלין־„טשיסטקעס" געווען איינער פון די ערשטע קרבנות, וועלכער איז אומגעבראַכט געוואָרן דורך די רוסישע נ.ק.וו.ד. אַלס כלומרשטער פּוילישער שפּיאָן.

וועז אָט די בורשטינס, ראָפאָפּאָרטס, און צינאַמאָנס וואָלטן געלעבט אין דער אוממעגלעכער פּינצטערער צייט, וואָס אונדזער דור איז באַשערט געווען אַדורכצולעבן, וואָלטן זיי זיכער זיך ביטער אָנטוישט, נאָך די אַלע שיינע חלומות, אַז נאָר דער סאָציאַליזם קאָן פּאַרענטפערן די יידן פּראָגע, וועלכע איז היינט צו טאָג אין ראָטן־פּאַרבאַנד נאָך פיל שאַרפער און שרייענדיקער ווי מיט צענדליקער יאָרן צוריק. אָבער געדענקען דאָרף מען, אַז די יוגנט האָט געלעבט מיט דעם שיינעם חלום פון אַ בעסערער און שענערער וועלט און מקריב געווען די בעסטע יאָרן פון זייער לעבן פּאַר אָט דער אידעע. געדענקען און באַווונדערן דאָרף מען זייער מוט, אומבאַגרענצער ליב־שאַפט און קרבן־גרייטקייט פּאַר אָט די דאָזיקע אידעאַלן.

---

*) נפּתלי צינאַמאָן איז געווען איינער פון די באַגאַבטסטע יוגנט־לעכע אין פּולטוסק, וועלכער האָט דערוואָרבן אויסאָדידאָקס זיין ביל־דונג און לייטעראַטור־קענטענישן. צוזאַמען מיט נאָך עטלעכע יוגנט־לעכע האָבן מיר אין יאָר 1923 געשאַפן אַ „יוגנטקרייז" ביי די לינקע פּועלי־ציון. אָבער נפּתלי צינאַמאָן האָט אונדז אין גיכן פּאַרלאָזט אין איז אַריבער צו די קאָמוניסטן.

וועז מיר, אַ גרופּע פּועלי־ציוניסטן, האָבן אין יאָר 1925/26 געגרינדעט די געזעלשאַפט „אָוונט־קורסן פּאַר אַרבעטער", האָט ער, נפּתלי, צוזאַמען מיט אַנדערע, פון פּאַרשידענע ריכטונגען, געגרינ־דעט אַ צווייטע קולטור־געזעלשאַפט — די י. ל. פּרץ־ביבליאָטעק — אין אַריינגעציגן די „אַנצע יוגנט און עלטערע אַרבעטער אין אַ קולטור־פּאַרמעסט.

(פון בוך „גורל", ז׳ 97, אהרן בלענקימני, פּאַרלאַג י. ל. פּרץ, ת״א)

די טעטיקייט פון „בונד"

אין יאָר 1917 האָט זיך געגרינדעט די בונדישע פאַרטיי (אויפן נאָמען פון דער „גראָסער"־ביבליאָטעק) אין די לאָקאַלן אויף בענעדיקטינסקא 1, ווינקל 3־טער מאי גאַס, אין הויז פון ה. נוטקעוויטש (שפעטער האָט דאָס הויז געהערט צו נאָטע קאַמינסקי).

די פירער פון דער אַרגאַניזאַציע: משה מלינאָרזש, חאַצקל שעלאָנטשיק, רובין, גרייעק, בערטשע זיסקינד, משה דאָמב, ווייזגאַרבער און חיימאָוויטש — אַלס פאַרזיצער.

עס איז אויך געגרינדעט געווארן אַ פראָפעסיאָנעלער פאַראיין ביים „בונד", אונטער דעם פאָרזיץ פון וועלוול מאצקי.

אין 1918, ביים סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, וען די באַזיגטע דייטשן האָבן פאַרלאָזט די שטאָט און דער קריזיס פון אַרבעטלאָזיקייט האָט זיך פאַרשאַרפט, האָט די בונדישע פאַרטיי צוזאַמען מיטן סאָציאַליסטישן האָנטווערקער־פאַראיין אויף אַן אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג באַשלאָסן צו רופן אַלע יידישע בעלי־בתים פון שטאָט אויף אַן אספיה אין דער יידישער גמינע — בנוגע הילף פאַר דער אַרעמער באַפעלקערונג אין שטאָט.

צו דעם באַשטימטן טערמין זענען כמעט אַלע שטאָט בעלי־בתים געקומען צו דער דאָזיקער אויסנאַם־זיצונג. עס האָט זיך גלייך געשאָפן אַ מין „רעטונגס־קאָמיטעט" און יעדער בעל־הבית האָט זיך געמוזט באַשטייערן מיט אַ געוויסן גאַלד־סכום, וואָס ער האָט איינגעצאָלט גלייך אויפן פלאַץ און ווער נישט — האָט זיך געדאַרפט פאַרפליכטן עס שפעטער אָפצובערענגן. איבער 2 טויזנט דייטשישע מאַרק זענען דע־מאָלט געשאָפן געוואָרן.

כדאי דאָ צו פאַרצייכענען, אַז פון די ערשטע בעלי־בתים־ מתנדבים, **וועלכע האָבן „צום ערשטן וואָרט" זיך פריוויליק** און מיט אַ וואָרעם האַרץ אָפגערופן אויף אונדזער פאַרשלאָג, שפענדדיק גאָר חשובע גאַלד־סכומים אויף צו לינדערן די נויט פון דער באַפעלקערונג — זענען געווען: איטשע מאיר באומגאָרטן, אברהם חיים בלום, ראָזענבערג, בערל פיינשניי־דער, שאָפראָן, אברהמל קאַמינסקי און איטשע מאיר גורמאַן.

אין יאָר 1917 האָט זיך געגרינדעט די בונדישע פאַרטיי (אויפן נאָמען פון דער „גראָסער"־ביבליאָטעק) אין די לאָקאַלן אויף בענעדיקטינסקא 1, ווינקל 3־טער מאי גאַס, אין הויז פון ה. נוטקעוויטש (שפעטער האָט דאָס הויז געהערט צו נאָטע קאַמינסקי).

די פירער פון דער אַרגאַניזאַציע: משה מלינאָרזש, חאַצקל שעלאָנטשיק, רובין, גרייעק, בערטשע זיסקינד, משה דאָמב, ווייזגאַרבער און חיימאָוויטש — אַלס פאַרזיצער.

עס איז אויך געגרינדעט געוואָרן אַ פראָפעסיאָנעלער פאַראיין ביים „בונד", אונטער דעם פאָרזיץ פון וועלוול מאצקי.

אין 1918, ביים סוף פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, וען די באַזיגטע דייטשן האָבן פאַרלאָזט די שטאָט און דער קריזיס פון אַרבעטלאָזיקייט האָט זיך פאַרשאַרפט, האָט די בונדישע פאַרטיי צוזאַמען מיטן סאָציאַליסטישן האָנטווערקער־פאַראיין אויף אַן אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג באַשלאָסן צו רופן אַלע יידישע בעלי־בתים פון שטאָט אויף אַן אספיה אין דער יידישער גמינע — בנוגע הילף פאַר דער אַרעמער באַפעלקערונג אין שטאָט.

צו דעם באַשטימטן טערמין זענען כמעט אַלע שטאָט בעלי־בתים געקומען צו דער דאָזיקער אויסנאַם־זיצונג. עס האָט זיך גלייך געשאָפן אַ מין „רעטונגס־קאָמיטעט" און יעדער בעל־הבית האָט זיך געמוזט באַשטייערן מיט אַ געוויסן גאַלד־סכום, וואָס ער האָט איינגעצאָלט גלייך אויפן פלאַץ און ווער נישט — האָט זיך געדאַרפט פאַרפליכטן עס שפעטער אָפצובערענגן. איבער 2 טויזנט דייטשישע מאַרק זענען דע־מאָלט געשאָפן געוואָרן.

כדאי דאָ צו פאַרצייכענען, אַז פון די ערשטע בעלי־בתים־ מתנדבים, **וועלכע האָבן „צום ערשטן וואָרט" זיך פריוויליק** און מיט אַ וואָרעם האַרץ אָפגערופן אויף אונדזער פאַרשלאָג, שפענדדיק גאָר חשובע גאַלד־סכומים אויף צו לינדערן די נויט פון דער באַפעלקערונג — זענען געווען: איטשע מאיר באומגאָרטן, אברהם חיים בלום, ראָזענבערג, בערל פיינשניי־דער, שאָפראָן, אברהמל קאַמינסקי און איטשע מאיר גורמאַן.

כאָטש ביי אַ געוויסן טייל, איז דער ענין נישט אַזוי גלאַטיק „געגאַנגען"...

גלייך זענען מיר צוגעטרעטן צו פאַרטיילן די פראָדוקטן, **וועלכע זענען איינגעשאָפט געוואָרן פאַר דעם גאַלט. די, וועלכע האָבן נישט געקאָנט קומען אָפנעמען זייערע „פאַקעטן",** זיך קרעמפירנדיק — האָט מען אַריינגעשיקט אין שטוב.

די דאָזיקע אַרבעט איז געווען פאַרכאַפּט אין שטאָט אַלס איינער פון די גרעסטע אויפטוען פון דער בונדישער פאַרטיי אין פּולטוסק.

אין יאָר 1920, בעת דער פּוילישער מלחמה מיט די סאָוויעטן, זענען כמעט אַלע חברים מאָביליזירט געוואָרן אין דער פּוילישער אַרמיי און די טעטיקייט פון דער בונדישער פאַרטיי איז אינגאַנצן פאַראַלייזירט געוואָרן.

אין יאָר 1923, וועו אַלע זענען באַפרייט געוואָרן, האָט דער „בונד" צוריק אויפגעלעבט, אָבגעהויבן זייַנע טעטיקייטן, נאָך אין אַ פיל גרעסערן מאַסשטאָב ווי פריער. **און דאָס שוין נישט אויפן נאָמען פון דער „גראָסער"־ביבליאָטעק, נאָר אויפן נאָמען פון דער י. ל. פּרץ־ביבליאָטעק,** און מיט גאַנץ אַנדערע אָנפירנדיקע חברים ווי: יצחק באַטשאָן, נח קאהן, יצחק זשעזשניקער, לוי מלינאָרזש, מרדכי גאוואָרטשיק, לאה נייַמאן, חוה אינוועטאָרזש, ישראל זיסקינד, נאָסקע פּינקעלשטיין א"א.

דער נייער לאָקאַל פון דער פאַרטיי האָט זיך געפונען אינעם הויז פון ה' טוראק, אין דעם געסל, וואָס האָט געפירט צום שעכטהויז.

די ביבליאָטעק האָט שוין דאָן פאַרמאָגט אַן ערך פון טויזנט ביכער און עס איז געפירט געוואָרן אַ גרויסע קולטור־רעלע טעטיקייט. יעדן פרייטיק צו נאַכט פלעגן פאַרקומען קאָסטל־אָוונטן ביי אַ גרויסער צאָל צוהערער, מיטן אָנטייל פון די חברים: צינאַמאַן, גרינשפאַן, ליפמאַן (דירעקטאָר פון דער יידישער גימנאַזיע) און אַ ריי אַנדערע חברים. **ווי אויך פלעגן** פאַרקומען יעדן שבת פאַרשידענע פאַראַלעזונגען פון באַקאַנטע רעדנער, וואָס זענען אַראָפגעבראַכט געוואָרן פון וואַרשע און אַנדערע גרעסערע שטעט. מיר פלעגן אויך פון צייט צו צייט

אייגאַרדענען פאַרשידענע אונטערגעמונגען אין אונדזער אייגע־נעם לאַקאַל.

אַזוי האָט עס אָנגעהאַלטן ביז יאָר 1931. פון דאַן אָן האָבן מיר, צוליב גרויסע סיבות, זיך געמוזט איבער־טראָגן מיט האַק און פּאַק (אין דעם: אונדזער שוין גרויס־אויסגעוואַקסענע ביבליאָטעק) אין הויז פון ה' קילאַוויטש, אויף סענאַטאָרסקא 5. שוין נישט אויפן נאָמען פון דער „פּרץ־ביבליאָטעק, נאָר אויף אַ גאַנץ נייעם נאָמען, וואָס האָט געהייסן: „קולטור־ליגע".

עס האָבן שוין דאַן מיט אונדז מיטגעאַרבעט אונדזער אונטערוואַקסנדיקע יוגנט, צווישן זיי: חיעל אָבאָזשאַנעק, משה יעלין, סרוליק ראָגאָוא, רובין (געפינען זיך אַלע אין ישראל).

עס איז צו באַדויערן, וואָס אונדזער בעסטער יוגנטלעכער חבר, מענדעלע אבאזשאַנעק, האָט נישט זוכה געווען צוריק צו קומען פון ראַטן־פאַרבאַנד. עד היום וויסן מיר נישט, וווּ זיין געבליבן איז אַהינגעקומען.

באַזונדער ווערט איז צו פאַרצייכענען אונדזער גרויסע אַקציע בעתן דורכפירן די שטאָט־ראָט וואַלן אין 1938; ווי אַזוי עס איז צושטאַנד געקומען דער אַלגעמיינער סאָציאַליסטישער בלאָק, וועלכער איז באַשטאַנען פון „בונד", לינקע פּועלי־ציון, האַנטווערקער און קאָמוניסטן, באַקומענדיק אין שטאָטראָט 6 מאַנדאַטן, בעת די בירגערלעכע פאַרטייען מיט די בעלי־בתים האָבן נאָר באַקומען 2 מאַנדאַטן.

אינטערעסאַנטע סצענעס פלעגן זיך אָפּשפּילן בייַ די וואָל־אורנעס, אין טאָג פון אָפּגעבן די שטים, וועו אין איין פאַמיליע פלעגן זיין פאַרטיי־מענער מיט פאַרשידענע שטים־צעטלען...

ווי, למשל, זיך, וואָס אייניער האָט געהערט צום „בונד" און דער צווייטער צום לינקן פּועלי־ציון — פלעגן שווער מלחמה האַלטן מיט זייער פּאָטער, דעם אוּדהניק, ער זאָל אָפּגעבן זיין שטים פאַר זייער פאַרטיי און אַזוי להיפּך.

איך וויל דאָ איבערחזרן, אַז אין משך פון די 22 יאָר, וואָס די בונדישע פאַרטיי האָט עקזיסטירט און געווען טעטיק אין אונדזער שטאָט, איז געפירט געוואָרן אַ קאַלאָסאַלע פאַר־צווייגטע אַרבעט אויפן געזעלשאַפטלעכן ווי אויפן קולטורעלן געביט.

ווער פון אונדזערע פולטוסקער געדענקט נישט די אַלע איינגאַרדנטע טעאַטער־פאַרשטעלונגען און רעציטאַציע־אָוונטן אויפן נאָמען פון דער יידישער קולטור־ליגע אין פולטוסק?

די פיל־מאָליקע קאָנצערטן פון יאָסעלע קאַלאָדני אין פולטוסקער שטאָט־טעאַטער, וואָס דער שרייבער פון די שורות האָט זיך ספּעציעל מטפל געווען, אי מיט זיין פערזענלעכן אַראָפּקומען, אי מיט דער לעגאַליזאַציע פון די אויפטריטן; די פאַרשטעלונג „אַ חתונה אין שטעטל" מיטן אָנטייל פון די נאַשעלסקער אַמאַטאָרן (אַפּריל, 1939); די פאַרלעזונגען אין שטאָט־טעאַטער פון אַרטור זיגלבוים, יעקב פּאַט א"א, וווּ דער זאָל פלעגט שטענדיק זיין איבערפולט?!

די טויזנטער ביכער, וואָס פלעגן געטוישט ווערן, אָוונט ביי אָוונט, אין לאָקאַל פון דער געז. „קולטור־ליגע"?!

טאָ זאָל פאַרצייכנט ווערן לזיכרון אָט די גרויסע אימפּול־סיווע טעטיקייט פון אַ פּאַרטיי, וועלכע האָט דעמאָלט פאַר־כאַפּט די יידישע גאַס, אַריינגעבלאָזן די האָפענונג אויף אַ בעסערן מאָרגן — ביז צו דער צווייטער וועלט־מלחמה.

דאָס אַלץ אָבער עקזיסטירט שוין נישט מער.

אונדזערע טייערע חברים זענען, צום גרעסטן טייל, שוין נישט מער ביים לעבן.

זאָלן זייערע נעמען און טעטיקייטן געהיילט ווערן אין אונדזער ספר הזיכרון.

זאָלן די דאָזיקע שורות דינען אַלס אַ ליכטיקן אָנדענק צו זייער אומשולדיקן אומקום דורך די נאַצישע מערדער. הי"ד.

ה„בונד" — דער „בונד" מיט יחיאל אבאזשאנעק (2ער פון רעכטס,
אין דער שטייענדיקער שורה)

אַ גרופּע ערשטע חברים פון „בונד"

מיט (אַנהייבנדיק פון רעכטס, אויבערשטע שורה): משה יאַקובאָוויטש, אריה פאַלדא, צירל ראָזנבערג, מוניעק רובינשטיין, משה גאַלינא, וועלוול קאַן, מירשע פרידמאַן, רחל פרידמאַן, פעסע קאַן (די איבעריקע זענען חברים פון מאַקאָוו).

דער ערשטער בלומל־יום־טוב, איינגעאָרדנט דורכן „בונד" אין פולטוסק — פאַר די פאַגראָם־געליטענע אין אוקראינע

„בונד" מיט: לייבל בורשטיין, יחיאל אבאזשאנסק, ישראל ראַגאָזאַ צלאל וולאדארסקי, הערש וועלוול ראפאפארט

דער „בונד" אין מיין צייט

די לעגאַלע טעטיקייט פון „בונד" אין פולטוסק, האָט זיך אַנגעהויבן באַלד נאָך דעם ערשטן וועלט־קריג צוזאַמען מיט דער גרינדונג פונעם „גראָסער־קלוב. וועלכער האָט אין זיינער צייט געפירט אַ פאַרצווייגטע טעטיקייט צווישן די פולטוסקער יידישע אַרבעטער און פאַלקס־מאַסן.

אויף וויפל מיר איז באַקאַנט, איז אָנהנ די טעטיקייטן אויפן קולטורעלן, פאָליטישן, פראָפעסיאָנעלן און ספּאָרט־געביט, וואָס דער „גראָסער־קלוב האָט געפירט אין יענער צייט — אויך געפירט געווארן אַ פאַרצווייגטע אַרבעט אויפן קאָאָפעראַטיוון געביט, וואָס איז באַשטאַנען פון: באַזאָרגן די אַרעמע באָפעלקערונג מיט לעבנסמיטלען און פראָדוקטן, וואָס איז דעמאָלט זייער שווער געווען צו באַקומען. ביים „גראָסער־קלוב איז געווען אַ בילידע אַרבעטס־קיך פאַר אַרבעטס־מענטשן, אָנגעפירט דורך די חברים: יעקב מעלניק, אברהם וואָנסאָווער און עלי פיעקאַרזש. ס׳איז אויך געווען אַ בעקער־קאָאָפעראַטיוו, וווּ ס׳איז געווען טעטיק דער ח׳ פישל ראָזנבלום און אַנדערע.

מיט דער אַלגעמיינער טעטיקייט פונעם „גראָסער־קלוב האָבן אָנגעפירט די חברים: איטשע וואַרטאָווסקי, משה גאַלינא, שמואל־לייב רובין, חיים חיימאָוויטש, יצחק שעלאָנטשיק, כאַצקל שעלאָנטשיק, נח שעלאָנטשיק, יעקב שעלאָנטשיק, וועלוול רובינשטיין, מאָניע רובינשטיין (אַ לערער אין דער יידישער גימנאַזיע), ד״ר ליפמאַן, אריה פאַלדאַ, משה יאָקאָבאָוויטש, יידל יאָסקאָוויטש, שמחה ראָגאָזא, פישל ראָזנבלום, ד״ר שאיע בזשזשינסקי און פרוי, חיה לאָמפּאַרט, אינז׳ שוערגאַלד (טעטיק אין דער יידישער גימנאַזיע), חוה אינוועטאָזש, עלי פיעקאָזש, יעקב מעלניק, אברהם וואָנסאָווער, שאָשע לאָסקא, אברהם פאַרבערוויטש, שראָלטשע גראָבע, די פרוי פון ד״ר אורנשפיגעל (פון דער היים: מירלאָש) און אַנדערע.

די טעטיקייט פונעם גראָסער־קלוב איז געווען, ווי אויבן דערמאָנט, גאָר אַ פאַרצווייגטע און האָט אַרומגענומען גרויסע טיילן פון דער יידישער באָפעלקערונג, איבערהויפט פון די אַרבעטנדיקע מאָסן. די קולטורעלע אויפקלערונגס־אַרבעט איז געפירט געווארן אין אַ גאַנץ ברייטן פאַרנעם, צווישן די אַקטיוויסט אויפן דאָזיקן געביט זענען געווען ד״ר ליפמאַן און פרוי אורנשפיגל־מירלאָש.

אויך די אַרבעט אויפן פראָפעסיאָנעלן געביט האָט זיך שטאַרק געלאָזט מערקן אין שטאָט, ווייל די לאָזונג פאַר אַ קלענערן אַרבעס־טאָג האָט אין יענער צייט געהאָט אַ שטאַרקן אָפּקלאַנג ביי דער אַרבעטנדיקער באָפעלקערונג. סעקרעטאַר פון פראָפעסיאָנעלן פאַראיין איז געווען ח׳ איטשע וואַר־טאָווסקי.

אויך אויפן ספּאָרט־געביט איז געפירט געווארן אַ דער־ציערישע טעטיקייט, אָנגעפירט פונעם ח׳ רובינשטיין א״א. מיט דער קולטורעל־דערציערישער אַרבעט האָבן אָנגעפירט די חברים גאָלינא, וואַרטאָווסקי א״א.

צום באַדויערן באַזאָג איך נישט קיין ענינס מאַטעריאַלן וועגן די גרויסע טעטיקייטן פונעם „בונד" אין יענער צייט, וויל זייער וויניק חברים פון יענעם דור געפינען זיך צווישן די לעבעדיקע.

שפּעטער, ווי באַווּסט, האָט זיך די טעטיקייט פונעם „בונד" איבערגעטראָגן אין לאָקאַל פון דער אַלגעמיינער פּרץ־ביבליאָטעק, וועלכע איז מיט דער צייט איבערגעגאַנגען צום „בונד", אונטערן נאָמען „קולטור־ליגע". ס׳האָבן זיך אָנגעהויבן ברייטע אויפקלערונגס־אַרבעטן צווישן די אַרעמע פאַלקס־שיכטן, כדי זיי אַרייַנצופירן אין דער אַרגאַניזאַציע און מיט דער הילף פון איינגעאָרדנטע פאַרלעזונגען, קעסטל־אָוונטן און אויפקלער־פאַרזאַמלונגען איז אונדז געלונגען צו פאַר־גרעסערן די רייַען פון דער אַרגאַניזאַציע אויף אַ קאָלאָסאַלן אופן.

די פאַרטיי האָט נישט דורכגעלאָזט קיין איין פאָליטישע אָדער געזעלשאַפטלעכע דערשיינונג אינעם יידישן לעבן בכלל און אינעם לעבן פון די פולטוסקער יידן בפרט. מיט באַגרענעצטע מאַטעריעלע מעגלעכקייטן און אָרעם אין אינ־טעלעקטועלע כוחות, וויל די טויער פון „בונד", ווי ס׳איז שוין אויבן דערמאָנט, זענען געווען אַרבעטס־מענטשן פון פּאָלק, וועלכע האָבן געפירט אַ שווערן קאַמף פאַר זייער טאָג־טעגלעכער עקזיסטענץ — האָט די פאַרטיי געשטרעבט צו רעא־

לייזירן אירע אידעאַלן. זי האָט אַנגעפילט מיט האָפענונג די אַנגעווייטיקטע יידישע פאָלקס־מאַסן; האָט זיי געלערנט און געווייזן דעם וועג צו אַ שענערן, בעסערן לעבן. דערָאַבערנדיק צוטרוי אויף דער יידישער גאַס אַ דאַנק איר טעטיקייט האָבן זיך אירע רייען אין פולטוסק צעוואַקסן.

דער „בונד", ווי אַ יידישע סאָציאַליסטישע אַרבעטער־פּאַרטיי, האָט אויפגעוועקט דעם יידישן אַרבעטער פון זיין לאַנגן דרימל און אים צוגעגרייט צו גרויסע מעשים. אַזוי איז געווען אומעטום, ווו דער „בונד" האָט עקזיסטירט און אַזוי אויך אין פולטוסק. כאָטש מיט גאַנץ באַשיידענע מיטלען, אָבער מיט אַ מעכטיקן ווילן האָט די פּאַרטיי געפּירט איר קאַמף מיטן אַנאַלפאַבעטיזם. מיט דער הילף פּין זעלבסטבילדונגס־קרייזן איז אויפגעפּפנט געוואָרן דער וועג צום בוך און מיט דעם געשטאַרקט און געהויבן דעם גייסט פונעם אַרבעטנדיקן מענטש.

די ערשטע באַגעגענישן פונעם „בונד" מיט דער פולטוס־קער באַפעלקערונג זענען געווען ביי די וואַלן. דאָס זענען געווען ברייטע פאָליטישע אויפקלערונגס־אַקציעס, פּנים אל פּנים מיט דער שטאָטישער ווירקלעכקייט. ס׳זענען פאַרגע־קומען פאַרזאַמלונגען אין לאָקאַל און מיטינגען אונטערן פריייַן הימל מיט דער באַטייליקונג פון חברים פונעם בונדישן צענ־טראַל־קאָמיטעט אין ווארשע. פון די וואַלן צום פּוילישן סיים, צום שטאָט־ראָט אַדער צו דער יידישער קהילה — האָט די פאַרטיי אַ סך געגעבן; עס זענען צוגעקומען פיל נייע חברים.

דער „בונד" האָט געהאַט אירע אויסגעוויילטע פאַרטרע־טער אין שטאָטראָט, די חברים יצחק באַטשאַן (אַ שניידער) און וועלוול מאַצני (אַ שוסטער), וועלכע האָבן פאַרטיידיקט די אינטערעסן פון דער יידישער און ספּעציעל אַרעמער באַפעל־קערונג אין פולטוסק (אין יאָר 1939 איז אויסגעוויילט געוואָרן אַלס ראָטמאַן פון „בונד" ח׳ נוטקעוויטש).

מ׳מוז צוגעבן, אַז נישט בלויז ביי די וואַלן האָט דער „בונד" געפּירט זיין אויפקלערונגס־אַרבעט, נאָר אויך אַ גאַנץ יאָר. צו דעם צוועק זענען זייער אָפט אין שטאָט איינגעאַרדנט געוואָרן רעפעראַטן און פאַרלעזונגען פון באַקאַנטע בונדישע טוער ווי: ערליך, הימלפאַרב, יעקב פּאָט, לעאָ פינקלשטיין, זיגלבוים, אייסעראָוויטש א״א. ס׳פלעגן אויך פאַרקומען צור־זאַמענטרעפונגען מיט חברים פון די שכנותדיקע שטעטלעך.

מיט דער צייט האָבן זיך געמומען אויסברייטערן די האָרי־זאָנטן פאַר דער בונדישער טעטיקייט און פולטוסק. די נויט־ווענדיקייט פאַר אַ צושטראָם פון יונגע כוחות און די רייפקייט פונעם געדאַנק צו שאַפן אַ היים פאַר יונגע יידישע אַרבעטער און אַרבעטער־קינדער, וועלכע נייטיקן זיך אין אַ סאָציאַליס־טישער דערציונג — איז געווען די סיבה פון דער גרינדונג פון דער ארגאַניזאַציע „יוגנט־בונד". צווישן דער ערשטער גרופּע יוגנטלעכע זענען געווען די חברים יואל אַבאַשאַנעק, צלאל וולאַדאַרסקי (וועלכער איז געקומען דורך זיין ברודער מאָטל וולאַדאַרסקי, אַ פאַרטיי־חבר נאָך פון פריער) און דער שרייבער פון די שורות. באַלד האָט זיך אַנגעהויבן אַ ברייטע וועַרבירונגס־אַקציע, אַריינצוציען נייע יוגנג חברים אין דער דאָזיקער יוגנטלעכער אַרגאַניזאַציע. אונדזער אַרבעט איז געווען אַ פרוכטבאַרע: אַרבעטער־יינגלעך און מיידלעך פון די אַרעמסטע יידישע שיכטן אין שטאָט זענען צו אונדז געקומען. די ערשטע עבודה איז געווען, צו דער־לאַנגען אַ ביסל „ליכט" דעם אַרבעטער־יונגוואַרג און אויס־צווואַרצלען ביי זיי דעם אַנאַלפאַבעטיזם. ווי מאָכט מען עס? קיין פּעדאַגאָגן און לערער זענען נישט געווען צוגעגרייט פאַר דעם. חברים מיט גוטן ווילן און זייער באַשיידענע קענטענישן האָבן עס געטאָן. מ׳האָט געלערנט לייענען און שרייבן און איך זענען געשאַפן געוואָרן קרייזן, ווו מ׳האָט געלערנט גע־שיכטע פון סאָציאַליזם און פון דער אַלגעמיינער און יידישער אַרבעטער־באַוועגונג. מיט די דאָזיקע קרייזן האָבן אַנגעפירט די חברים יצחק זשעזשניקער, וועלוול מאַצני, נאָסקע פינקל־שטיין, ביילע געוואַרטשיק א״א. ס׳האָט זיך געשאַפן אַ כאַר, אַנגעפירט פון ח׳ פינקלשטיין, ווו מ׳האָט געלערנט זינגען פאַרשידענע אַרבעטער־און פאָלקס־לידער און אייניגע אַרדנט פון צייט צו צייט פאַרשידענע פאַרווייַלונגס־אימפרעזיעס.

דער צושטראָם פון די יוגנטלעכע איז וואָס אַמאָל גרעסער געוואָרן, וויייל די יוגנט פון די אַרעמע שיכטן האָט דאָ געפונען איר פלאַץ און איר שטאָלץ. זי האָט דערפילט איר נוצלעכקייט אין אַן אַרגאַניזאַציע, וועלכע האָט אויסגעוואָרצלט דעם מינ־דערווערטיקייט געפיל פון די אַרבעטער־קינדער אַלס אַרעמער שיכט אין שטאָט, אויף וועלכן מ׳האָט שטענדיק געקוקט מיט נישט קיין קליינעם ביטול...

ס׳איז אויך געזאָרגט געוואָרן פאַר דער פיזישער דער־ציונג פון דער יוגנט. עס האָט זיך געשאַפן אַ ספּאָרט־סעקציע אונטערן נאָמען „מאָרגענשטערן" מיטן ח׳ נח קאָן בראש, וועלכער איז אגב געווען אַ גרויסער ספּאָרט־ליבהאָבער.

די יוגנט האָט מיט דער צייט אַנגעהויבן אויספופירן אַ סך וויכטיקע אַרבעטן פאַר דער פּאַרטיי. געוומען אַן אַקטיוון אַנטייל אין אַלערליי אַרגאַניזירונגען, אונטערגעמונגען און פאַרטיי־דערשיינונגען: ביי די סיים־אַדער שטאָט־וואַלן ווי ביי דער אַגיטאַציע, ווו ס׳איז געווען נויטיק צו באַזוכן די היימען פון די פולטוסקער איינווינער; ביי די איינגעאַרדנטע בלימל־טעג פון דער „קולטור־ליגע"־געזעלשאַפט; ביים פאַר־

שפרייטן איר יוגנט־אַרגאַן „יוגנט בונד צוקונפט״; ביים פאַר־טרעטן עלטערע חברים, וועלכע האָבן צוליב דאגת המשפחה אַדער אַנדערע סיבות נישט געקאָנט זיין אַזוי אַקטיוו — אומעטום האָט זיך אויסגעצייכנט דער יונגער חבר מיט זיין מסירות, ענערגיע און אַקטיוויטעט.

אומבאַשרייבלעך־גרויס זענען געווען די איבערלעבונגען פון דער יוגנט ביי אירע פֿאַרטיישע מיטאַרבעטן. די צוזאַמענ־טרעפונגען מיט די יוגנט־אַרגאַניזאַציעס פון די אַרומיקע שכנותדיקע שטעטלעך פלעגן אַרויסרופן אַן אַ שיעור ענטוז־יאַזם ביי אונדזערע יוגנטלעכע. וואַר שמועסט שוין, וואַן עס איז אונטערגעקומען דער ערשטער לאַנד־צוזאַמענפלי פון דער יוגנט בונד „צוקונפט״ אין פּוילן. מ׳האָט זיך דערצו געגרייט ווי צו אַן אויסטערליש געשעענים, וואָס האָט זיך אַריין־געזיכטומט אינעם לעבן פון דעם יונגן אַרבעט־מענטש; דער באַזוך, צום ערשטן מאָל, אין דער פּוילישער רעזידענץ־שטאָט ווארשע, וווּ דער פלי איז פֿאַרגעקומען אא״וו אא״ו. די כסדרדיקע גרויע וואַכעדייקייט, נויט און נידערגעשלאָגנקייט, וואָס האָבן ביז היינט געקלעמט דעם פאָלקס־יוגנטלעכן, אַן אַ טראָפּן פרייד און צוטרוי — זענען פֿאַרשוווּנדן אין דער פֿאַרטיישער אַרבעט. אַ ניי לעבן האָט זיך אָנטפלעקט! די ברייט־פֿאַרצווייגטע יוגנטלעכע אַרבעטן סיי אין גאַס, סיי אין די ד׳ אמות פון דער אַרגאַניזאַציע; די פריי־ע שפּאַציר־איבער דער שטאָטישער בריק אין די זומער־אָוונטן, וווּ יוגנט־גרופּעס פון פֿאַרשידענע אַרגאַניזאַציעס פלעגן זיך צונויפ־טרעפן און יעדער גרופּע פלעגט דער אַנדערער וועלן איבער־שטייגן מיט אידע עזאַנגען און ספּעציפישע פֿאַרטיי־לידער — דאָס אַלץ האָט געקאָנט עדות זאָגן אויף דער קאָלאָסאַלער ענדערונג אינעם גייסט און באַגעס פון דעם יוגנטלעכן. די פריערדיקע נעבעכדיקע יינגלעך און מיידלעך זענען מיט דער צייט געוואָרן אָקטיווע טויער אין דער פֿאַרטיי אין ענגומען מיט שטאָלץ אויף זיך דעם עול פון געזעלשאַפטלעכער און אַרגאַניזאַציענעלער אַרבעט.

אויך אַ סך שווערע יאָרן זענען אַריבער איבער דער פֿאַרטיי. נישט לייכט איז אונדז אָנגעקומען צו דערהאַלטן דעם לאָקאַל פון דער אַרגאַניזאַציע, צוליב אונדזערע שוואַכע פינאַנציעלע מעגלעכקייטן, אָן אַ שום אונטערשטיצונג פון וועלכער עס איז אינסטיטוציע; זענען די פֿאַרטיי־אויסגאַבן געדעקט געוואָרן פון די אַרבעטער־גראָשנס, וואָס די חברים האָבן איינגעצאָלט. נישט איינמאָל האָט געטראָפן אַז מ׳האָט געשלאָסן דאָס עלעקטרישע ליכט און די פֿאַרזאַמלונגען פלעגן געפּירט ווערן ביי אַ חלבנע ליכטל; און נישט איינמאָל האָבן מיר געמוזט דעם לאָקאַל פֿאַרלאָזן, ווייל ס׳איז נישט געווען צו באַצאָלן קיין דירה־געלט; מאָנאַטן לאַנג זיך אַרומגעדרייט אויף דער גאַס און געפּירט די אַרגאַניזאַציע־טעטיקייטן אין די פּריוואַטע שטיבער פון אונדזערע חברים. ביי דער דאָזיקער געלעגנהייט איז כדאי צו דערמאָנען די חברטע חה אינווענ־טאַרזש, וועלכע האָט אומציילעקער מאָל געווידמעט איר הויז פֿאַר אונדזערע טעטיקייטן. נאָר אַ דאַנק דעם שטאַרקן ווילן און גרויסע ליבע פון אונדזערע חברים צו דער פֿאַרטיי און אויך מיט דער הילף פון זייערע אַפּגעשפּאַרטע און שווער פֿאַר־האַרוועטע גראָשנס זענען מיר בכוח געווען צו דינגען אַ צווייטער לאָקאַל און צוריק צו עפענען פֿאַר זיי אַ פֿאַרטיי־היים. די אַרגאַניזאַציעלע אַרבעטן פלעגן די חברים פירן אין די אָוונטן, נאָר אַ גאַנצן טאָג זיין באַשעפּטיקט ביי זייערע אַרבעטס־פּאַכן. די אַרגאַניזאַציעס האָבן נישט געהאָט קיין געצאָלטע אינסטרוקטאָרן. יעדער איינער האָט פרייוויליק דערפילט זיין פֿאַרטיישן חוב. אָפּטמאָל איז די פֿאַרטיי־אַרבעט געווען פֿאַרבונדן מיט אַ פֿאַרלוסט פון אַרבעטס־טעג פֿאַרן חבר.

וועג די „יוגנט בונד צוקונפט״ האָט באַשטימט צו מאַכן אַ פֿאַן, האָבן די צוקונפּטסטן זי אַליין אויסגעהאַפּטן. מיט פרייד־יקן ציטער און מיט אַ גשפיל ווי צו אַ הייליקייט האָבן זיי אויסגענייט יעדער אות, יעדעס וואָרט. און אַז די פֿאַן איז געווארן פֿאַרטיק און אָנטהילט, האָט יעדער יוגנטלעכער גע־פילט, אַז ער האָט באַקומען עפּעס אַזאַ זאַך, וואָס מאַכט אים זיכערער און פעסטער אין זיין גלויבן פֿאַר אַ בעסערער, שענערער און מענטשלעכער וועלט.

עס איז אויך נישט צו פֿאַרגעסן די פרעסע־טעג פון דער „פֿאַלקסצייטונג״, דער טעגלעכער פֿאַרטיי־אַרגאַן פון „בונד״, וועג די יונגע בונדיסטן, צוזאַמען מיט די עלטערע חברים, האָבן זיך אַרויסגעלאָזט איבער די פולטוסקער גאַסן מיט פּעק צייטונגען אונטערן אָרעם, אַזוי אַז ס׳איז כמעט נישט געווען קיין איין שטוב פון אַן אַרבעטער אַדער פֿאָלקס־מענטש, ווו די „פֿאָלקסצייטונג״ זאָל נישט האָבן דערגאַנגען. און ווער פון די פולטוסקער אַרבעטער־קריזן האָט נישט געקענט דעם אָקטיוון יוגנטלעכן בונדיסט, מענדעלע אַבאַשאַ־ניק, וועלכער האָט זיין גאַנץ יונג לעבן אַוועקגעשאַנקן דעם „בונד״ און זיין סאַציאַליסטישן גערדאַנק; וועלכער האָט זיך געפּרייט, צוקוקנדיק ווי דאָס בונדיש־סאַציאַליסטישע וואָרט קומט צו די פולטוסקער יידישע פֿאָלקסמאַסן אַן איז טאָקע שטענדיק געווען דער שלאָגער פון דער גרעסטער צאָל פֿאַר־שפרייטע פֿאָלקסצייטונגען אין אונדזער שטאָט (אומגעקומען פון הונגער און דערשפּענג, אין יאָר 1942, אין די סטעפּעס פונעם סאָוויעטישן אוזבעקיסטאַן). דער זעלבער ענטוזיאַזם

איז אויך געווען ביים פאַרשפּרייטן די ליטעראַרישע אויסגאַבעס פון „בונד" ווי: „וואַכנשריפט פאַר ליטעראַטור, קונסט און קולטור", „פאַרויס", ווי אויך זשורנאַלן אין דער פּוילישער שפּראַך: „מישל סאַציאַליסטשנא", וואַלנא מלאַדזשעש" א"א. דער פּרעסע־קאָמיסיאָנט איז געווען ח' ישראל זיסקינד.

דער „בונד" צוזאַמען מיט דער „צוקונפט"־אַרגאַניזאַציע האָבן אויך געזאָרגט וועגן שאַפן אַ היים פאַר די אַרבעטער־קינדער, און ס'איז געגרינדעט געווארן די קינדער־אַרגאַניזאַציעס: „סקיף" (סאָציאַליסטישער קינדער פאַרבאַנד), וועמעס טעטיקייט ס'איז באַשטאַנען פון אַריינציען אַרבעטער־קינדער אין אירע ריייַן און געבן זיי אַ סאָציאַליסטישע דערציונג. ס'זענען געשאַפן געווארן פאַר די קינדער אוונט־קורסן פאַר לייענען און שרייבן יידיש, איינפלאַנצנדיק אין זיי אַ ליבשאַפט צום יידישן פאָלק, צום סאָציאַליזם און צו אַרבעט. ס'זענען אייניגעאַרדנט געווארן אפּטע אויספלוגן און שפּאַצירן אין וואַלד און אין פעלד. פאַרכאַפּט איז יעדער געווארן אין דער געזעלשאַפט פון די שטיפערישע סקיפיסטן און סקיפיסטקעס. יונגער איז מען געווארן, הערנדיק זיי זינגען: „מיר זענען יונג און דאָס איז שיין"... אַדער וועג זיי פלעגן אין קאַלעקטיוו ליינענען פאַרשידענע קינדער־דערציילונגען פון דער „קליינער פאַלקסצייטונג", וואָס פלעגט דערשיינען יעדן פרייטיק. זיי פלעגן אויך זיך באַטייליקן אין פאַרשפּרייטן די „פאַלקס־צייטונג" אין די פרעסע־טעג. די עלטערע סקיפיסטן האָבן אויך אַנטייל גענומען אין די דעמאַנסטראַציעס פון 1־טן מאַי. וועג איך שרייב פון דער דאָזיקער קינדער־אַרגאַניזאַציע מוז איך דערמאָנען די צוויי באַגאַבטע קינדער פון זייער ארעמע היימען, דעם סקיפיסט לייבטשע שייקעוויטש און די סקי־פיסטין חנה פיגא, וועלכע האָבן זיך באַזונדער אויסגעצייכנט מיט זייערע ארבעטן פאַר דער אַרגאַניזאַציע. זיי וואָלטן זיכער דערגאַנגען צו אַ מדרגה פון טיכטיקע טוער פאַר דער יידישער אַרבעטער־געזעלשאַפט. מיט דער טעטיקייט פון „סקיף" האָבן אַנגעפּירט די חברים מענדעלע אַבאַזשאַנעק, בנימין מעלניק, מאַשא באַטשאַן, העניע זעלמאַנאָוויטש און אַנד.

זאָל מיר דערלויבט זיין דאָ צו דערמאָנען ח' יצחק שעפּטער, אַ יוגנטלעכן ארבעטער, וועלכער איז געווען פאַר־זיצער פון „יוגנט בונד צוקונפט" ביז צום אויסברוך פונעם 2־טן וועלט־קריג. ער איז געווען אַן ארבעטער ייִנגל פון זייער אַן ארעמע היים. ווען ער איז אַריינגעטרעטן אין דער ארגא־ניזאַציע איז ער געווען וויייַס פון וועלכער עס איז בילדונג. מיט דער צייט געווארן אקטיוו און איז דערגאַנגען צו אַ מדרגה פון אַנפירער, פאַר וועלכן דער וועג צום בוך און צום שריפט איז געווען אפן. צוזאַמען מיט אים האָבן מיט־געארבעט די חברים בנימין מעלניק, שאולקע קנאַרפּעל און אַנדערע.

וועג ביי דער פולטוסקער ארבעטערשאַפט איז מיט דער צייט רייף געווארן דער געדאַנק צו שאַפן פּראָפעסיאָנעלע פאַראיינען, האָבן זיך אַנגעהויבן צום ערשטן אַרגאַניזירן די סטאַליאַר־ארבעטער, ווייל דאָס פאַך איז אין שטאַט געווען זייער פאַרצוויייגט. דערנאָך: שניידער־ארבעטער און אַנד. די חברים פון „בונד" זענען געווען פאַרטרעטן אין די אַרגאַניזיר־גרופּעס און זיך אַקטיוו באַטייליקט ביים אַרגאַניזירן און אַנפירן מיט דער פּראָפעסיאָנעלער טעטיקייט. ביי די סטאַלי־רעס איז געווען טעטיק דער ח' ישראל ראָגאָזע. דער שרייבער פון די שורות איז געווען פון די אַרגאַניזאַטאָרן און טעטיקע פון באַקלייד־פאַראיין און אויך זיין פאַראַנטוואַרטלעכער סעק־רעטאַר, ווי אויך טעטיק אין די דאַמען־קליידער און־שמוקלער סעקציעס. צוזאַמען מיטן ח' משה נאַדאַלני (אַ טרעגער־ארבע־טער) ארגאַניזירט און אַנגעפירט מיטן טרעגער־פאַראיין. דער בונדיסט יודל יאַלאָוויטש איז געווען טעטיק ביי די בעקערס.

דער „בונד" אין פולטוסק האָט אויך נישט פאַרגעסן אין די האַנטווערקער און כאַלופּניקעס. פולטוסק איז געווען מער אַ שטאָט פון יידישע פאַכן ווי פון אינדוסטריע, וועלכע זענען באַשטאַנען פון שוסטערייַ, שנייַדערייַ, סטאָלערייַ, היטל־מאַכעריי, שמידעריי אד"ג. קיין גרויסע וואַרשטאַטן זענען נישט געווען בנמצא. די ארבעטס־געבער זענען צום מערסטן באַשטאַנען פון האַנט־ווערקער און כאַלופּניקעס, וועלכע זענען אַליין אויך געווען ארבעטער און האָבן געהאַט זייערע אייגענע פּראָבלעמען. אויך דעם עלעמענט האָט דער „בונד" ארגאַני־זירט, געשאַפן אַ סאָציאַליסטישן האַנטווערקער־פאַראיין, אַנ־געפירט דורך די חברים יצחק באַטשאַן, וועלוול קאָהן, נאָסקע פינקעלשטיין, וועלוול מאַצניי, אַגורעק און בערטשע זיסקינד. ס'איז אויך געגרינדעט געווארן אַ ליי־קאַסע פאַר די האַנט־ווערקער און כאַלופּניקעס. עס איז צו דערמאָנען דאָ דעם ח' וואַרשאַווסקי, דעם פירער פון דעם פולטוסקער רעליף־קאָמי־טעט אין אַמעריקע, וועלכער האָט זיך פאַזיטיוו אַפּגערופן אויף אונדזער וועגדונג וועגן דער גרינדונג פון דער ליי־קאַסע. צו דער דאָזיקער ארבעט איז אויך צוגעשטאַנען דער ח' באַטשע ריגג (אַ לערער פון די „פאַווישעכנע" שולן), וועלכער האָט זיך אויך פאַרנומען מיט געזעלשאַפטלעכער ארבעט און געווען אַקטיוו אין דער באַוועגונג. ביזן אויסברוך פון דעם קריג איז מיר אויסגעקומען מיט אים צו שטיין אין אַ כסדרדיקן קאָנ־טאַקט, מיט אים געארבעט ביי די לעצטע שטאַטראַט־וואַלן, צוזאַמען ארויסגעטרעטן אויף די וואַל־פּאַרזאַמלונגען אין פאַר־שידענע מקומות פון דער שטאָט (ווי אין דער שטאָטישער

שול, אין די חסידים־שטיבלעך, וווּ יידן זענען זיך צונויפ־געקומען צום דאַוונען א״א). בייַ די דאָזיקע שטאַט־ראַט וואָלן איז אויסגעווײלט געוואָרן, ווי אויבן דערמאָנט, דער ח׳ נוטקעוויטש אָלס ראַטמאַן. לויט אַלע סימנים איז דער ח׳ רינג אומגעקומען אין די סאָוויעטישע לאָגערן.

דאָס אַרגאַניזירן די פולטוסקער אַרבעטער אין די פּראָפּ־פאַראײניגען איז גאָר נישט געווען פון די לייכטע זאַכן, ווייל די פולטוסקער אַרבעטס־געבער זענען שוין געווען אָפּגעוווינט פון האַלטן אַרגאַניזירטע אַרבעטער פון פּראָפּ־פאַראײניען. דער־פאַר האָט זיך געפירט אַ שטאַרקער קאַמף פאַר אַנערקענונג פון די דאָזיקע פּראָפּ־פאַראײניען און דאָס איז געווען פאַר־בונדן מיט שטרייקן. טראָץ די קלייניע שטרייקן, וואָס פלעגן אויסברעכן צוליב פאַרשידענע אַרבעטס־קאָנפליקטן, זענען אויך פאַרגעקומען אַלגעמיינע שטרייקן, מיט וועלכע עס פלעגן זיך סאָלידאַריזירן אויך אַרבעטער פון אַנדערע צווייגן. עס איז ווערט צו דערמאָנען דעם סאָלידאַריטעט־שטרייק מיט די פּוילישע אַרבעטער פון בוי־פּאַך, ווי אַלע אַרבעטער פון שטאָט האָבן געשטרייקט און ער איז אפילו פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ הונגער־שטרייק. די שטאָט האָט אויסגעזען ווי אין אַן אויס־נאַם־צושטאַנד, צוליב דער פאַליציי, וואָס האָט פאַטראָלירט איבער די גאַסן. זעלבסטפאַרשטענדלעך, אַז ביי אַזעלכע אַקציעס זענען אויך פאַרגעקומען אַרעסטן. אַ גרויסער אַרעסט איז פאַרגעקומען ביים שטרייק פון די שניידער־אַרבעטער — ביי אַ פאַרזאַמלונג אין בונדישן לאָקאַל. דער לאָקאַל איז אַרומגערינגלט געוואָרן פון דער פאַליציי און אַלע שטרייקנ־דיקע זענען אַרעסטירט געוואָרן. דאָס פירן איבער די גאַסן אַזאַ גרויסע צאָל יידישע אַרבעטער מיט פאַליציי, האָט געמאַכט דאָן אין שטאָט אַ גרויסן רושם.

דער „בונד" אין פּולטוסק איז אויך געשטאַנען אין קאָנ־טאַקט מיט דער פּויליש־סאָציאַליסטישער אַרבעטער־פאַרטיי פּ.פּ.ס. און פלעגן צוזאַמען פירן באַראַטונגען איבער פאַר־שידענע פאַליטישע פראָגן ווי געמיינזאַמע וואַל־אַקציעס צום פּוילישן סיים, ערשטע מאַי־פייערונגען און אַנדערע וויכטיקע ענינים, וועלכע זענען געשטאַנען אויף אַ בשותפותדיקער טאָג־אַרדענונג.

אונדזערע בונדישע חברים זענען אויך געווען טעטיק ביי פאַרשידענע אַלגעמיין־יידישע שטאָט־אַקציעס ווי: זאַמל־אַקציעס פאַר די יידישע וועלטלעכע פאָלקס־שולן, אַקציעס פאַרן ייוו״א (יידישער וויסנשאַפטלעכער אינסטיטוט) א״א. אויך די געז. „אָרט", וועלכע האָט האַרט פאַרן קריג אָנגעהויבן איר טעטיקייט אין פולטוסק איז געווען פאַרטרעטן דורך דעם ח׳ נאָסקע פינקלשטיין. אויך אין דעם שטאָטישן דראַמ־קרייז,

וועלכער איז געווען טעטיק אַ סך יאָרן, זענען געווען פאַר־טרעטן די חברים משה פאַלדאָ, לוי מלינאָזש, נאָסקע פינקל־שטיין, שאשע לאָסקאָ, שלמה ציטרינאָזש און אַנד. צוזאַמען מיט די לינקע פּועלי־ציון זענען אויך געמאַכט געוואָרן אַלע צור־גרייטונגען צו עפענען אַ קינדער־הײם ווי אַן אָפּטיילונג פון די יידישע וועלטלעכע שולן.

דער אויסברוך פונעם צווייטן וועלט קריג האָט צונישט־געמאַכט דעם פלאַן צו גרינדן אַ טא״ז־געזעלשאַפט (צו פאַר־היטן דאָס געזונט), וואָס איז לעצטנס געווען זייער פאָפולער אין פוילן. די בונדיסטן האָבן זיך צוזאַמען מיט נאָך אַנדערע חברים באַטייליקט אין די ערשטע גרינדונגס זיצונגען מיט די ספעציעל באַרופענע פערזאָנען דערצו ווי: ד״ר טאַמבאַק, ד״ר בזשעזשינסקי, ד״ר ניסנייוויטש און אַנד.

ביי דער געלעגנהייט וויל איך דערמאָנען, אַז אויף אַלע אונדזערע וועגדונגען צו די דאָקטורים בזשעשינסקי און טאַמבאַק, וועגן פאַרשידענע פאַרטיישע אָקציעס — פלעגן זיי זיך שטענדיק וואַרעם און מיט פיל פאַרשטענדעניש אָפּרופן.

די ערשטע־מאַי־דעמאָנסטראַציע פון די לעצטע יאָרן פאַר דעם קריג, זענען פאַרעקומען צוזאַמען מיט די פּוילישע אַרבעטער און זענען געווען זייער אימפּאָזאַנט, טראָץ די רעפּרעסיעס פון דער פאַליציי, וועלכע האָבן אַלץ געטאָן, כדי אָפּצושרעקן די יידישע אַרבעטער, זיי זאָלן זיך אין די דעמאָנ־סטראַציעס נישט באַטייליקן. אַז די רעפּרעסיעס האָבן נישט געהאָלפן און די יידישע אַרבעטער האָבן דאָך דעמאָנסטרירט, פלעגט די פאַליציי זיך נוקם זיין אין די צוקונפטיסטן, וועלכע האָבן זיך אין די דעמאָנסטראַציעס באַטייליקט. דער גוט־באַקאַנטער הינטישער פאַליציי־קאָמענדאַנט שליווט מיט דעם פאַליציי־אָגענט שמוליקאָווסקי פלעגן גיין לעבן די רייען פון די צוקונפטיסטן און זיי דראָען, אַז גלייך נאָך די דעמאָנ־סטראַציעס וועלן זיי אַרעסטירט ווערן און אַז מ׳וועט זיך מיט זיי אָפּרעכענען אאז״ו. די צוקונפטיסטן האָבן זיך נישט אָפּ־געשראָקן און מיט התלהבות געוואָרפן די לאָזונגען קעגן פאַשיזם און רעאַקציע, פאַר פרייהייט און סאָציאַליזם. יעדער דעמאָנסטראַציע פלעגט זיך ענדיקן מיט אַ גרויסן מיטינג אינעם שטאָטישן מאַרק, וווּ ס׳זענען אויפגעטרעטן מיט רעדעס אַרטיקע יידישע און פּוילישע אַרבעטער און אויך פון אַנדערע שטעט. די דעמאָנסטראַציעס און די מיטינגען האָבן איבער־געלאָזט אַן אומגעהויערן רושם אויף דער באַפעלקערונג. אַ לאָגער צייט פלעגן אין די אַרבעטער־קרייזן אַנגייען דיסקוסיעס איבערן גאַנג פון די אימפּאָזאַנטע ערשטע מאַי־פייערונגען.

די פאַליטישע לאָגע אין פוילן אין די לעצטע יאָרן פאַרן

אויסברוך פונעם קריג איז געווארן וואס אמאל דערדריקנ־דיקער. די רעאקציע האט אויפגעהויבן איר קאפ. די לופט האט געשמעקט מיט פולווער. היטלער־אנענטן, וועלכע האבן זיך געפונען כמעט אין אלע מקומות פון פויליש־מלוכהשן און ווירטשאפטלעכן לעבן, האבן געפירט א פארצווייגטע ארבעט. דער אנטיסעמיטיזם האט ארומגעכאפט דעם גרעסטן טייל פון דער פוילישער באפעלקערונג. די כוליגאנישע איבער־פאלן אויף דער יידישער באפעלקערונג זענען געווארן א טאג־טעגלעכע דערשיינונג. די העצעס קעגן יידן, באגלייט מיט לאזונגען פון באיקאט און אויסמיידן יעדער קניה ביי א ייד, זענען געקומען מיט אן אפיציעלן הכשר פון דער פוילישער רעגירונג. דער גוט־באקאנטער „אוושעם" פונעם פוילישן פרעמיער מיניסטער, האט זיך ווי א שווערער וואלקן אראפ־געלאזט איבער דעם פוילישן יידנטום. עס האבן זיך געשאפן גרופעס פון פוילישע כוליגאנעס מיט שטעקנס, צוגעפעסטיקטע מיט ראזיר־מעסערלעך און אזויערנאך געמאכט זייערע איבער־פאלן אויף יידן. זיי האבן זיך געשטעלט ביי די יידישע געשעפטן און קרעמלעך און נישט אריינגעלאזט קיין קריסט־לעכן קונה, — די אזוי טרויעריק באקאנטע פיקעטניקעס. פאר־שטייט זיך, אז דאס האט אויך נישט אויסגעמיטן אונדזער שטאט, אויך דא האבן זיך באוויזן די כוליגאנעס מיט זייערע שטעקנס ביי די יידישע געשעפטן און געמאכט איבערפאלן און פארפאלגט מיט א באזונדערער אכזריות יעדן קריסט, וואס האט זיך בגניבה אריינגעכאפט אין א יידישער קראם הינטער־וויילעקין. און דא האבן די פאליטישע פארטייען מיט די פרא־פעסיאנעלע פאראיינען געהאט וואס צו זאגן, ס'איז ארגא־ניזירט געווארן א זעלבסט־שוץ פון יידישע און פוילישע ארבעטער, וועלכע האבן זיך אין לאקאל פון די פראפ־פאר־אייגן צוגעגרייט און פון דארט ארויסגעשיקט געווארן אין די גאסן, כדי צו שטעלן א ווידערשטאנד די אנטיסעמיטישע כוליגאנעס, און א דאנק דעם איז אויסגעמיטן געווארן אן איבערפאל אויף דער יידישער באפעלקערונג אין פולטוסק.

דער „בונד" האט אויך געטומען אן אקטיוון אנטייל ביים ארגאניזירן די הילפס־אקציע פאר די ערשטע פליטים פון זבאנשין, וועלכע זענען ארויסגעטריבן געווארן פון דייטשלאנד קיין פוילן.

די לאגע אין פוילן איז געווארן וואס א טאג ערנסטער. די יידישע באפעלקערונג איז געווארן וואס אמאל אומרויקער, פילנדיק די זיך דערנענטערנדיקע קאטאסטראפע.

דעם ערשטן סעפטעמבער 1939 איז געקומען דאס אומ־גליק. דאס פאשיסטישע דייטשלאנד האט אנגעהויבן איר בלוטיקן מארש אויף אייראפע. די גאנצע קריגס־מאשין איז געלאזט געווארן אין גאנג ביים אביערפאלן פוילן, וואס איז אין געציילטע וואכן אקופירט געווארן. פון די ערשטע פאר־נומענע שטעט איז געווען פולטוסק, באלד האט זיך אנגעהויבן דאס פיינלעכע לעבן פון דער יידישער באפעלקערונג אין שטאט. א גרויסער טייל פון דער פוילישער באפעלקערונג, וועלכער איז געווען צוגעגרייט דורך דער גוט־פלאנירטער אנטיסעמיטישער פראפאגאנדע פון די היטלעריסטישע אגענטן, האט אויפגענומען די אריינמארשירנדיקע נאצי־ארמייען מיט גרויס סימפאטיע און צוזאמען מיט זיי אנגעהויבן די פינצטערע מלאכה קעגן דער יידישער באפעלקערונג. טיילן פון דער פוילישער פאשיסטישער יוגנט זענען געגאנגען האנט ביי האנט מיט די געסטאפאוועצע און אנגעוויזן וווּ עס געפינען זיך יידן. מען האט געשלעפט יידן פון די הייזער צו די צוואנגס־ארבעטן אדער געכאפט זיי אויף די גאסן און אן קיין שום סיבה דערשאסן — דאס איז אלץ מיט דער מיטהילף פון די פוילישע פאשיסטישע גרופעס.

אזוי איז עס געגאנגען ביז צום גוט־באקאנטן טאג פון גירוש־פולטוסק, ערב סוכות 1939. אין די אלע גאסן, וועלכע זענען באוווינט געווען פון יידן, האבן זיך באוויזן ס.ס.־לייט, ארויסגענומען אלע פון די היימען און זיי געטריבן צום שטאטישן פארק ביים שלאס, קאנצענטרירנדיק אלע יידן אויף איין פלאץ. אויך דא האט מען געקאנט באמערקן די פרייליכע שטימונג, וועלכע האט געהערשט ביי טיילן פון דער פוילישער באפעלקערונג. אונטער א האגל פון קלעפ האבן די יידן גע־מוזט אפגעבן זייער גאלט און אלע אנדערע ווערטפולע זאכן. נאך דעם האט מען געטריבן פון דער שטאט די צום טויט דערשראקענע פולטוסקער יידן איבער דער וויסקאווער בריק אונטער א רעגן פון קוילן.

אזוי האט זיך געענדיקט דאס יידישע לעבן אין פולטוסק.

*

זאל מיין באשיידענער איבערבליק איבער דער צוואנציק יעריקער טעטיקייט פון א צעצוויגטער ארבעטער־פארטיי צווישן דער יידישער באפעלקערונג — דינען אלס א „יזכור" און שטענדיקן נשמה־זכר נאך די טייערע, בלב ונפש איבער־געגעבענע חברים „בונדיסטן", „צוקונפטיסטן" און „סקיפיסטן". סימפאטיקער און פריינד וועלכע זענען אומגעקומען מיט די שוידערלעכסטע טויטן דורך די נאצישע מערדער.

טעטיקייט פון „פועלי ציון" אין די יארן 1923-1939

סוף זומער 1923 האָט זיך צונויפגעקומען אַ גרופּע חברים פון דער „יוגנט" בייַ דער פּועלי־ציון אויף אַ באַראַטונג. די אָפּגעשטאַנענקייט אין שטעטל אויפֿן קולטורעלן און פּאָליטישן געביט, האָט געדריקט אונדזערע געמיטער און נישט געלאָזן צורוּ. מיר האָבן באַשלאָסן צו וועלן אָקטיוו און אין אַנהויב צו שאַפֿן זעלבסט־בילדונג־קרייזן און צוריק אויפלעבן די ביבליאָטעק, וועלכע איז געלעגן בייַ אַ חבר פֿאַרקלאַפּט אויף אַ בוידעם אין אַ קאָסטן. מיר האָבן זיך אַנגעצייכנט אַ ענועיעם פֿלאָן פון אונדזער טעטיקייט, וואָס איז באַשטאַנען פון: א) אַרגאַניזירן זעלבסט־בילדונג קרייזן, ב) פֿאַרשפּרייטן די יוגנט פּרעסע, ג) אויפלעבן די ביבליאָטעק, ד) וועלבירן נייע פֿאַרטיי־מיטגלידער און־צעטיילט צווישן זיך די דאָזיקע אויפּ־גאַבעס. איך האָב איבערגענומען דאָס אַרגאַניזירן פון דער ביבליאָטעק.

די גרינדונג פון דער בראַנאָוו ביבליאָטעק

אין פּולטוסק האָט אין די יאָרן 1916—1920 עקזיסטירט אַ „שלום־עליכם" ביבליאָטעק, וועלכע איז פֿאַרניכטעט געוואָרן אין פּוילישׂ־באָלשעוויסטישן קריג אין יאָר 1920. אין יאָר 1922 איז געגרינדעט געוואָרן די צווישנפֿאַרטייישע י. ל. פּרץ־ביבליאָטעק (אינעם הויז אין ווינקל פון די גאַסן קאָטלאָרסקא־פּיאַטרא־סקאָרגע), וואָס כּמעט אירע ביכער האָבן געשטאַמט פון דער רייכער פּועלי־ציון ביכער־זאַמלונג, אַ המשך פון דער צעשטערטער שלום־עליכם ביבליאָטעק. די י. ל. פּרץ ביבליאָ־טעק האָט איבערגעריסן איר טעטיקייט צוליב מאַטעריעלע שוועריקייטן און פֿאַרטיי־רייסענישן.

איבערנעמענדיק דעם קאָסטן ביכער, האָב איך נישט געפּינען נישט קיין קאָטאַלאָג און נישט קיין קאַרטאָטעק פון די לעזער, בייַ וועלכע ס׳זענען געבליבן די ביכער. סך־הכל זענען געלעגן אין קאָסטן אַרום 70 ביכער און בראָשירן. הונ־דערטער ביכער זענען פֿאַרשווינדן געוואָרן. נאָך דעם אויס־סאָרטירן און קאָטאָלאָגירן די ביכער, איז אַנטשטאַנען די פּראָבע וועגן אַ פּלאַן, די ביבליאָטעק זאָל קאָנען אַנהייבן פונקציא־נירן. ס׳איז נישט געווען פון די לייכטע זאַכן — צו באַקומען אַזאַ פּלאַץ בייַ אַ חבר אין אַ פּריוואָטער שטוב, וווּ די לעזער זאָלן קאָנען נעמען און טוישן דאָס בוך. האָב איך זיך אין דער ערשטער צייט באַנוצט מיט אַ „פּעדלעריש" מיטל און אָנגע־הויבן צו טראָגן די ביכער צווישן דעם עולם. כ׳האָב געמוטן אַ 3—4 עקזעמפּלאָרן אונטערן אָרעם אַדער אונטער דער פּאָלע פון מאַנטל — צוליב מורא פּאָר פּאָליציי אַדער אַלס שוץ פּאָר אַ רעגן — און אָרויס אויף דער שפּאַציר־גאַס (שוו. יאַנסקא—דריטער מאי) און געטוישט זיי צווישן די לעזער.

וועג עס האָט זיך פֿאַרבייטערט דער לעזער־קרייז און מ׳ין אָרבעט איז געוואָרן שווערער, האָבן זיך געפּינען גוטע חברים, וועלכע האָבן מיר פֿאָרלייכטערט מיין אויפגאַבע. כאָטש זיי האָבן געווינט אין ענגשאַפֿט און אין גאָר שלעכטע ווינינגס־באַדינגונגען, האָבן זיי דערלויבט אויף אַ געוויסע צייט אָרייַנצושטעלן די ביבליאָטעק און די ביכער טוישן אויפן פּלאַץ. צווישן זיי וויל איך דערמאָנען דעם ח׳ דוד באָרעקסע, אַ פּולטוסקער אידעם, פון פּאָר — אַ בייַגער (גאָרבער פון פּויערישע פּשיסווּעס צו שטיוול). געאָרבעט בייַ יענעם פּאָר אַ קליינעם לוין, געלעבט אין הונגער און נויט. דאָך איז ער שטענדיק געווען גוטמוטיק, מיט וויץ און הומאָר. אין יענע יאָרן איז ער געווען באַקאַנט אין פּולטוסק אַלס מיטגליד פון שטאָטישן דראַמאַטישן קרייז, וועלכער האָט זיך אויסגעצייכנט אין כאָראַקטער ראָלן. אָט אין זיין ענגן צימערל איז אַ לאַנגע צייט געווען טעטיק די ביבליאָטעק.

פּאָר דעם לעזער אָפּצאָל האָבן מיר איינגעקויפט די בעסטע אין יענער צייט יידישע אויסגאָבן און אויך אויסגעשטעלט וועקסלען. הגם ס׳איז אין יענער צייט געווען נאָך צוויי פּריוואָטע ביבליאָטעקן, ביים ה׳ קופּערמינץ און ביים ח׳ יעקב פּינקלשטיין (היינט אין ישׂראל), איז אונדזער ביבליאָטעק שנעל אויסגעוואַקסן און געוואָרן אַ געזעלשאַפֿטלעכער פּאַק־טאָר אין קולטור־לעבן פון דער פּולטוסקער יוגנט. מיר האָבן זיך נישט באַנוצט בלויז מיטן אויסבאָרגן ביכער, נאָר אייַ־

געאַרדנט צוויי מאָל אין דער וואָך זעלבסטבילדונגס־קרייזן און אַלגעמיינע לעקציעס; ווינטער — אין פּריוואָטע שטיבער אוּן זומער — אין שטאָטישן גאַרטן, אין פּעלד אוּן אין וואַלד, אויסנוצנדיק דערבי די גלעגנהייט, וווּ אַן עלטערער חבר איז געקומען פּון דער גרויסער שטאָט, כדי איינצוואַרדענען אַ „וויכטיקערן" שמועס אוּן אַ קעסטל־אָוונט. מיר האָבן אויך אַראָפּגעבראַכט פּון צייט צו צייט פּרעלעגענטן פּון וואַרשע.

די צאָל מיטגלידער איז אויסגעוואַקסן, אונדזער אַרבעט האָט אַרומגענומען אַלע בריי־טערע קרייזן אוּן מיר האָבן גע־פילט, אַז מיר דאַרפן שאַפן אַ לעגאַלע קולטור־אינסטיטוציע אין שטאָט.

אין יענער צייט איז טעטיק געווען אין פּוילן די צענטראַלע פּון „געזעלשאַפט אָוונט־קורסן פאַר אַרבעטער". איינער פּון אירע ערשטע בויער אוּן גרינדער איז געווען דער ח׳ ד״ר ברוך אייזנשטאָט, אַן איבערגעבענער פּועלי־ציון חבר, אַ זעלטענער פּדאַגאָג אוּן גזעלשאַפטלעכער טויער מיט אַן אַראָציקער באַגעמונג צו חברים. ער האָט אַפּגעגעבן אַלע זיינע כוחות, כדי צו גרינדן אין דער פּראָווינץ אַפּטיילונגען פּון דער דאָזיקער קולטור־געזעלשאַפט.

חול המועד פּסח, יאָר 1925 איז צונויפּגעקומען געוואָרן אַ צווישנפּאַרטייִש קאָנפערענץ מיטן אָנטייל פּון ד״ר אייזנ־שטאָט. מיר האָבן געהאַלטן, אַז כדי צו עפענען אַ לעגאַלע קולטור־אינסטיטוציע מוז מען אָנקומען צו נאָך אָנדערע פּאַר־טיין אוּן אומפּאַרטייִשע. אָבער דער ח׳ אייזנשטאָט האָט באַלד דערקלערט, אַז אַן אָפּטיילונג פּון דער „געז. אָוונט קורסן פּאַר אַרבעטער" קאָן נאָר געגרינדעט ווערן פּון פּועלי־ציון אוּן סימפּאַטיקער. ער האָט אָנגעוויזן, אַז מען מוז נישט שאַפן קיין גרויסע קולטור אינסטיטוציע, נאָר אַרבעטן אין דער טיף, אויסלערנען יוגנטלעכע אָנאַלפאָבעטן לייענען אַ יידיש בוך, לערנען די, וואָס קאָנען שוין לייענען — פּאַרשטיין אַ בוך אוּן באַמיען זיך, אַז אונדזערע מיטגלידער זאָלן זיך קאָנען בילדן אויך מיט אייגענע כוחות אוּן אויסוואָקסן באַ־וווּסטזיניקע קעמפּער פּאַר אַן אַרבעטנדיקן ארץ־ישראל, אַ ציל, וואָס צו זיין רעאַליזירונג האָבן מיר זיך גענומען מיט גרויס חשק אוּן ברען.

אַזוי אין געשאַפן געוואָרן אין פּולטוסק די „געזעלשאַפט אָוונט־קורסן פאַר אַרבעטער". כדי צו פּאַרשטיין די וויכטיקייט פּון אונדזער אַרבעט אויפן קולטורעלן־אוּן בילדונגס־געביט, מוז מען זיך דערמאָנען, אַז אין יענע צייטן, פּון אָנהייב צוואַ־ציקער יאָרן פּון הייַנטיקן יאָרהונדערט, האָט צווישן די יידישע מאַסן, וואָס זענען פּאַראַרעמט געוואָרן אין דער וועלט־מלחמה אוּן אין דער נאָכמלחמהדיקער אינפלאַציע, געהערשט אַנאַל־פאַבעטיזם אוּן אומוויסן. אונדזערע קורסן האָבן געעפנט פּאַר דעם יידישן יוגנטלעכן אַרבעטער אוּן בעל־מלאכה אין שטאָט נייע האָריזאָנטן, געהאָלפן אים פונאַנדערגעפינען זיך אין די אַלגעמיינע וועלט־פּראַבלעמען אוּן אין יידישע ספּעציפּישע פּראָגן בפרט.

אין די יאָרן 5—1924 זענען אין פּולטוסק קיין עפּנטלעכע יידישע קולטור־אינסטיטוציעס נישט געווען, הגם ס׳איז דאָן טעטיק געווען אַ ליטעראַרישע גרופּע מיט די ח״ח שמחה דאָן, מ. זילבערמאַן, ליפּמאַן (דירעקטאָר פּון דער יידישער גימנאַזיע) א״א, וועלכע האָבן א־ינגאַנג פּון צייט צו צייט עפּנטלעכע פּאַרלעזונגען פּון יידישע שרייבער וויי: מלך ראָוויטש, ז. סעגאַלאָוויטש, יואל מאָסטבוים, י. מ. וווייסנבערג א״א, אַרויסגעגעבן אַ צייטונג (איינמאָליקע אויסגאַבע), אייַ־נע געאַרדנט אָוונטן אוּן ליטעראַרישע משפּטים מיט אַרטיקע כוחות. די אָוונטן פלעגן פאַרקומען אין דעם זאָל פּון אָמאָליקן „אלימפּ", שפּעטער — אין דעם האָנטווערקער־פאַראַיין, בייַ פּרינצן אויף דריטער מאַי גאָס. אויך מיר האָבן דאָרט דורכ־געפּירט אַ ריי רעפּעראַטן פּון ח׳ זרובבל, אהרן וואָל אוּן אַנדערע, ווי אויך אייגענאַרדנט פּאַרשטעלונגען אוּן אַרטיס־טישע אימפּרעזעס אין שטאָטישן טעאַטער־זאָל, רעזשיסירט פּון ח׳ משה ווייַדע.

די דאָזיקע אונטערנעמונגען האָבן אונדז אָבער נישט באַפּרידיקט. מיר האָבן זיך גענויטיקט אין אַן אייגענעם לאָקאָל, אַן אייגענער היים פאַר דער ביבליאָטעק, וועלכע האָט זיך געהאָט צוואָקסן, אַ צענטראַלן אָרט פאַר אונדזער פּאַרצווייג־טער קולטור־אַרבעט.

אין דעם נייַעם בנין אויף סענאַטאָרסקא 5 פּון דעם אַלטן סרעבניצקי, האָבן מיר געדונגען דעם גאַנצן אויבערשטן אַטאָק און לויט אַן אָפּיציעלער דערלויבעניש פּאַרוואָנדלט אים אין אַ גזעלשאַפטלעכן זאָל. זייער שווער איז אָנגעקומען צונויפ־צוזאַמלען די סומע פּון צוועלף הונדערט זלאָטע פּאַר אַ יאָר דירה־געלט, וועו 100 זל׳ זענען געווען דער חודשלעכער פּאַרדינסט פּון אַ קוואַליפּיצירטן געזעלן. אָבער פּאַר די חברים האָבן נישט עקזיסטירט קיין שום שווערקייטן. זיי האָבן אָפּ־געשפּאָרט פּון זייערע אַרעמע פּאַרדינסטן, פּון וועלכע זיי האָבן געדאַרפט אויסהאַלטן נישט נאָר זיך, נאָר אויך זייערע אומפּאַרמעגלעכע עלטערן. יעדער האָט מיט פּרייד צוגעטראָגן זיין ביישטייער. וווינטער 25—1926 איז דער לאָקאָל פאַרנע־דיקט געוואָרן. דער נייער לאָקאָל האָט באַרעכטיקט די גרויסע אַנשטרענגונגען, וואָס זענען געמאַכט געוואָרן. עס איז געווען איינער פּון די שענסטע לאָקאָלן אין שטאָט — אַ דערגרייכונג, וואָס נישט יעדע גזעלשאַפט האָט זיך געקאָנט פאַרגינען אוּן

איז געווארן א וויכטיקער קולטור־צענטער פון דער פולטוסקער אַרבעטער־יוגנט.

אויך דער „בונד" און אַנדערע גרופירונגען זענען נישט אַפגעשטאַנען און זיי האָבן מיט דער הילף פון דער פריוואַטער ביבליאָטעק פון ח' יעקב פינקעלשטיין געשאַפן, צוזאַמען מיט די „רויטע" (קאָמוניסטן) און רעכטע ציוניסטישע גרופירונגען, די י. ל. פרץ־ביבליאָטעק (נעבן דער פאָסט, אין שעכט הויז געסל). עס איז אמת געווען א שיינער פלאַן און א גרויסער פאַרמעסט. אָבער אין א קורצער צייט אַרום, זענען דאָרט פאַרבליבן נאָר בונדישע מיטגלידער און האָבן זיך נישט געקאָנט גלייכן צו אונדזער געזעלשאַפט. צו דער גרויסער און בריייטער טעטיקייט, וואָס די „געז. אַוונט־קורסן פאַר אַרבעטער" האָט אין יענער צייט אַנטוויקלט אויף אַלע געביטן, האָט אויך געהערט די גרויסע צאָל פאַרלעזונגען פון די אַנגעזעענסטע פרעלעגענטן אין יענער צייט ווי: דער דיכטער פרץ מאַרקיש, לעא פינקלשטיין, ד"ר יצחק שיפער, ד"ר אייזנשטאָט א"א; דאָס שאָפן פון אייגענעם דראַמ־קרייז, וועלכער האָט זיך נישט בלויז באַגנוגט מיטן אויפטרעטן אויף דער זאָל־בינע, נאָר אויך פאַרגעשטעלט אין שטאָטישן טעאַטער־זאָל.

די ביבליאָטעק איז שנעל אויסגעוואַקסן און די צאָל ביכער איז דערגאַנגען צו טויזנט, דערינטער א סך אַמעריקאַנער אויס־גאָבן צו 1.50—2 דאָלאָר א בוך (אין דער צייט וועז דער קורס פון דאָלאָר איז געווען 9 זל.) דער לעזער־אָפצאָל איז געווען 50 גר' ביז 1 זל'. מיטגלידער פון דער געזעלשאַפט האָבן גענאָסן פון דער ביבליאָטעק אַן געצאָלט. מיר האָבן איינגעאַרדנט יעדע וואָך, ס'רוב פרייטיק צו נאַכט, רעגולירע פאַרלעזונגען, ליטעראַרישע דיסקוסיעס, קעסטל־אַוונטן, לעבע־דיקע צייטונגען א"א, וווּ עס האָבן אָנטיילגענומען אַרטיקע חברים.

די זעלבסטבילדונג־קרייזן זענען פאַרגעקומען יעדן אַוונט רעגוליער. יעדע גרופע — אין זיין באַשטימטער שעה. ס'זענען געשאַפן געווארן אַוונט־קורסן אין דער יידישער שפּראַך, וועלכע זענען פאַרגעקומען אינעם לאָקאַל פון דער פאָלקס שול מיטן אָנטייל פון די שול־לערער, פון וועלכע ס'איז באַזונדער געווען אָקטיוו אָלס לערערין די פרוי האדעס (רוזשאַנקע), אונטער דער אַרגאַניזירונג פון אונדזערע חברים: יעקב שטשופאָק, יצחק דאָמב, מאָקס גורני, שמחה קירשנבוים און מאָטל שטשופאָק (הייַנט אין ישראל).

און דאָן, אין מיטן ברען פון דער פאַרצווייגטער קולטור־טעטיקייט, זענען אונטערגעקומען די שטאָטאָט־וואָלן פון 1 יולי 1927. דאָס איז געווען איינע פון די גרעסטע וואָל־קאַמפאַניעס, וואָס זענען וועז עס איז פאַרגעקומען אין פולטוסק און האָט אַריינגעצויגן סיי די יידישע, סיי די פוילישע באַפעל־קערונג אין א געזעלשאַפטלעכן און א פאָליטישן קאָמף. עס איז געווען א יאָר נאָך דער פילסודסקי־איבערקערעניש (מאי, 1926), וואָס האָט מיט כוח צוגענומען די מאַכט ביי דער ענדעקיש־פריצישער „פיאַסט"־רעגירונג. אויף דער פוילישער גאַס האָבן פאַרבייטערט געקעמפט צווישן זיך די שטאַרקע פאַראייניקטע „נד.כד"־פאַרטייען און די פוילישע סאַציאַליס־טישע פאַרטיי — פ.פ.ס., וועלכע האָט אונטערגעשטיצט די פילסודסקי־רעגירונג ביי און נאָך דער איבערקערעניש.

אויף דער יידישער גאַס איז דער קאָמף געווען נאָך היציקער און שטאַרקער. די דריי בירגערלעכע ליסטעס און די דריי אַרבעטער־ליסטעס, האָבן זיך שטאַרק באַקעמפט. דערצו האָט דער „בונד" געפירט א העפטיקע קאַמפאַניע קעגן דער „נייער" פועלי־ציון־ליסטע.

די וואָל־קאַמפאַניע אַבער איז פאַרגעקומען אין דער צייט, וועז דער „פועלי־ציון" איז אויפגעשטיגן אין שטאָט. דער גרויסער לאָקאָל פון דער „געז. אַוונט־קורסן פאַר אַרבעטער", איז פאַרוואַנדלט געווארן אַלס זיין־אַרט פונעם וואָל שטאָב, וווּ מ'האָט געמאַלן פלאַקאַטן און טראַנספאַראַנטן. די גרויסע געמאַלענע ציפערן „5" (דער נומער פון דער פוע"צ־ליסטע), האָבן געהאָנגען אויף די אויסערלעכע און אינערלעכע וועגנט. אויפן הויף זענען פאַרגעקומען וואָל־פאַרזאַמלונגען און צענ־דליקער מיטינגען זענען געווארן אייגעאַרדנט אין שטאָט־טאַטער, אין קינא „באיקא" און אין אַנדערע קלענערע זאָלן, וווּ עס זענען אויפגעטרעטן אונדזערע חברים, יעקב שטשופאָק, יצחק דאָמב, שמחה קירשנבוים און דער יונגער משה לאָנדאָן (זילבערמאַנס איידעם), א חוץ די רעדנער פון דער צענטראַלע אין וואַרשע. די אַקטיוויטעט פון די חברים, וועלכע האָבן אויך אויסגעהאַלטן די וואָל־הוצאותן, איז געווען אַן אויסערגע־וויינלעכער.

דער רעזולטאַט פון די וואָלן איז געווען פאָלגנדיקער:

פאַרטיי	שטימען	מאַנדאַטן
נ.ד.־כ.ד.	1466	8
פ. פ. ס.	1236	7
פועלי ציון	675	3
„בונד"	212	1
„רויטע"	124	0
דריי ליסטעס פון יידישע בירגערלעכע	1106	5
בס"ה	4819	24

(בס"ה שטימען פוילישע 2702 — 15 מאַנדאַטן; שטימען יידישע 2117 — 9 מאַנדאַטן).

פון דער פוע״צ פאַרטיי זענען אין שטאַראָ אויס־געוויילט געוואָרן: יעקב שטשופאַק, משה מערלא און חיים יאַזשאמבעק.

נאָך די וואַלן האָבן זיך אַנגעהויבן די אונטערהאַנדלונגען וועגן דעם צוזאַמענשטעל פון דער מאַגיסטראַט־פאַרוואַלטונג. די יידישע בירגערלעכע ראַטמענער האָבן נישט געוואָלט גיין אין אײן בלאָק מיט דער „פ.פ.ס.״ און האָבן געשלאָסן אַן אָפּמאַך מיט דער ענדעקישער פראַקציע, אַז זיי וועלן אָפּגעבן זייערע שטימען פאַר זייער קאַנדידאַט וואַשילעווסקי אַלס בירגערמייסטער און די נאַציאָנאַלע דעמאָקראַטיע האָט צוגעזאָגט אונטערשטיצן די קאַנדידאַטור פון אַ יידישן וויצע־בירגערמייסטער. וואַשילעווסקי איז טאַקע אויסגעוויילט געוואָרן מיט דער הילף פון די יידישע בירגערלעכע שטימען, אָבער בײַ דער אָפּשטימונג פאַרן יידישן קאַנדידאַט, האָט זיך די „נ.צ.״ אָפּגעהאַלטן... זיי האָבן באַלד בײַ דער ערשטער זיצונג אָפּגענאַרט זייערע יידישע פאַרטנערן.

דער ח׳ שטשופאַק האָט זיך אין שטאַראָ אַרויסגעוויזן ווי איינער פון די אַקטיוסטע און בעסטע יידישע ראַטמענער; כאָטש באַגרענעצט אין דער פוילישער שפראַך־קענטעניש, האָט ער געקעמפט מיט דער אַנטיסעמיטישער שטאָט־ראָט־מער־הייט, בתוכם — אַ טייל פון די פ.פ.ס. ראַטמענער, קעגן דער די־סקרימינאַציע פון דער יידישער באַפעלקערונג אין שטאָט.

אין צווישן האָבן זיך אַנגעהויבן קריגעריַיַן צווישן די פוילישע ראַטמענער, וועלכע האָבן זיך נאָך מער פאַרשאַרפט מיטן דערשיינען אין יאָר 1928 פונעם דעקרעט פון נייע וואַלן! עס איז געשאַפן געוואָרן די רעגירונגס־פאַרטיי „סאַנאַציע״ און דאָס האָט נאָך מער צעשפּליטערט דעם צוזאַמענשטעל פון שטאָטראָט. און ווען דער סטאַראָסטע האָט אויפגעפאָדערט, אַז ביז דעם 15־טן מערץ 1928 דאַרף געוויילט ווערן אַ וויצע־בירגערמייסטער, האָט זיך אַרויסגעוויזן די אומפעיקייט פון שטאָטראָט אַדורכצופירן די אָפּשטימונג. דער ח׳ יעקב שטשו־פאַק האָט דאָן געוואָרפן די ראַטמענער אין פנים: זענט איר נישט פעיק צו פירן אַ נאַרמאַלע טעטיקייט, טאָ זאָגט זיך אָפּ! דער „וואַרף אין פנים״ איז אונטערגעכאַפּט געוואָרן פון אַ סך ראַטמענער און דער שטאָטראָט האָט זיך אַנגעגעבן אין דע־מיסיע. דער סטאַראָסטע האָט באָשטעטיקט די דעמיסיע און האָט באָשטימט (לויט די געזעצן) אַ שטאָטישע הויפט־וואַל־קאַמיסיע, אָבער אָן איין יידישן פאַרשטייער.

דער ח׳ שטשופאַק האָט אין נאָמען פון דער גרוי. „פועלי־ציון״־פראַקציע אַרײַנגעטראָגן אַ פראָטעסט צום וואָיעוואָדע, צוליב דעם דיסקרימינירן די יידישע באַפעלקערונג, וועלכע שטעלט מיט זיך פאַר בײַ 44% פון דער אַלגעמיינער צאָל פון די שטאָט־בירגער. דער סטאַראָסטע האָט אים דאָן אַרויסגערופן און פאַרלאַנגט אַז ער זאָל צוריקציען דעם פראָטעסט, וועלבער האָט באַדאַרפט באַטראַכט ווערן אין קרייז־נעריכט, אָבער ער האָט קאָטעגאָריש אָפּגעוואָרפן זיין וועגדונג. בײַ דעם פראָצעס האָט דער קריין־ריכטער — פאַרשטייט זיך — געגעבן גערעכט דעם... סטאַראָסטע! אָבער אויך רעקאָמענדירט דעם ה׳ איטשע־מאיר בוימגארטן אין דער וואַל־קאָמיסיע.

די שטאָטראָט־וואַלן זענען פאָרגעקומען דעם 24־טן יולי. אויך דאָסמאָל איז דער וואַל־קאָמף געווען זייער אַ פאַרבי־סענער, הגם דאָס איז שוין געווען די דריטע וואַל־קאָמפאַניע אין משך פון אַ יאָר. אויף דער פוילישער גאָס איז קענטיק געווען די ראַדיקאַלע ענדערונג פון די פאָליטישע כוחות פאַר־העלטענישן. די סאַנאַציע האָט געירשענט די „נ.ד.״ מאַנדאַטן און אויך „גערסון שטיקער״ פון דער פ.פ.ר. די יידישע בירגער זענען דאָס מאָל געגאַנגען נאָך מער צעשפּליטערט, אָבער צוליב דער גינסטיקער וואַל־אַרדינאַציע, איז נישט פאַר־לירן געגאַנגען קיין איין יידישער מאַנדאַט און עס זענען ווידער געוויילט געוואָרן 9 יידישע ראַטמענער.

די רעזולטאַטן זענען געווען:

פאַרטיי	שטימען	מאַנדאַטן
סאַנאַציע	1688	10
פ. פ. ס.	777	4
אומאָפעניק פויל.	234	1
פועלי־ציון	404	2
„בונד״	244	1
„רויטע״	203	1
שפאָר־קאָסע	313	1
אַרטאַדאָקסן	290	1
גמילת־חסד	243	1
קליין העגדלער	193	1
בירגערלעכע ציונ.	181	1
בס״ה	4770	24

(בס״ה שטימען פוילישע: 2699; יידישע: 2071. מאַנדאַטן פוילישע — 15, יידישע — 9).

דער נייער שטאָטראָט איז שוין געווען פראַדוקטיוועד. די „סאַנאַציע״ האָט געשלאָסן אַ בלאָק מיט דער פ.פ.ס. און יידישע בירגערלעכע. אַזוי אַרום איז געשאַפן געוואָרן אַ פעסטע מערהייט. פון דער „סאַנאַציע״ איז געוויילט געוואָרן דער בירגערמייסטער און צוויי לאַוניקעס, פון פ.פ.ס. — דער וויצע־בורמישטש, פון די יידן — איין לאַוניק, דער ה׳ יעקב יאַבלאָנקא.

פון דאַן אַן האָט זיך אַנגעהויבן די קאַדענץ פונעם באַ־קאַנטן אין פּולטוסק בירגערמייסטער זאבאקשיצקי, וועלכער האָט אויפגענאָמען זיין קאַנדידאַטור ביז צום אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה.

דער ח׳ יעקב שטשופּאַק האָט, צוליב זיינע שאַרפע אַרויסטריטן און אָפטע קאַנפליקטן מיט די פּוילישע רא״ט־מענער, אויפגענומען זיין מאַנדאַט און אָוועק קיין וואַרשע. זיין אָרט האָט פאַרנומען דער ח׳ יאזשאמבעק. דער צווייטער ראַטמאַן פון די פּרע״צ איז געווען דער ח׳ מערלא.

שוין נאָך די ערשטע טעטיקייט פון ח׳ יעקב שטשופּאַק בשעת דער קאַדענץ פונעם ערשטן שטאָטראָט, האָבן מיר אָנגעהויבן „פילן״, אַז דער סטאָראָסטע זעט אונדז נישט גערן אין „זיין״ שטאָט. אָבער נאָך די וואַלן צום צווייטן שטאָט־ראָט, זענען די שיקאָגע קעגן דער געז. „אַוונט קורסן פאַר אַרבעטער״ געווארן אַזעלכע שטאָרקע, אַז זיי האָבן פּשוט רוינירט די געזעלשאפט מאַטעריעל און זי איז געצוונגען געווען איבערצוגיין אויף פאַסן פון אינערלעכער קולטור־אַרבעט און דאָס נאָר פאַר אייגענע מיטגלידער. דער סטא־ראָסטע האָט שוין געזאָרגט, אַז מיר זאָלן צופיל נישט קאַנען קומען צו דער עפּנטלעכקייט. יעדע וועגדונג צו אים וועגן אַ דערלויבעניש אויף אַן אונטערנעמונג אַדער פאַרלעזונג, איז מיט פאַרשידענע תירוצים אָפּגעווארפן געווארן. ער און אַ געשיקטע דורך אים בוי־קאָמיסיע האָט פעסטגעשטעלט, אַז דער לאָקאַל פון דער געזעלשאפט איז נישט פאַסיק פאַר עפּנט־לעכע אונטערנעמונגען. די פאַרלעזונגען און אַרויסטריטן, וואָס מיר האָבן איינגעאַרדנט זענען געפּסלט געווארן דורך דעם סטאָראָסטע, אַדער באַשטעטיקט געווארן אין לעצטן מאָמענט, אַזוי אַז אין ערשטן פאַל האָט די געזעלשאפט געמוזט דעקן די הוצאות און אין צווייטן פאַל פלעגט נישט קומען קיין ענינגדיקער עולם צוליב די פאַרשפּעטיקטע אָנאָנסן.

נאָך דעם פאַרלאָזן די שטאָט פון אַ טייל אַקטיווע חברים, בין איך געווען געצווונגען איבערצונעמען אַ טייל פון זייער אַרבעט. ביז דאָן האָב איך זיך פאַרנומען נאָך מיט דער בארא־כאָוו־ביבליאָטעק און מיט דער דערציונגס־אַרבעט. איצט בין איך אויך געווארן דער פאַראַנטוואַרטלעכער סעקרעטאַר פון דער געזעלשאַפט ביי דער מאַכט און ח׳ משה מערלא איז געווארן דער פאַרזיצנדער. און וועגנדעזיק זיך אָפּט צום סטא־ראָסטע און צו זיין פאַרטרעטער שיקאָרסקי, האָב איך געהאט די געלעגנהייט צו פילן און זען זייער דיסקרימינאַציע און נקמה־פאָלטיק קעגן אונדזער פאַראיין. ווי געזאָגט, האָבן מיר באַשלאָסן צו רעזיגנירן פון עפּנטלעכע אימפרעזעס און זיך ווידמען דער אינערלעכער קולטור־טעטיקייט פאַר דער גרויסער צאָל אונדזערע מיטגלידער. מיט דער הילף פון ח׳ יצחק דאָמב האָבן מיר אַנגעהויבן צו פירן אַ גרויסע דערציִונג אַרבעט, אַפּהאַנדלונגען וועגן נייַ דערשינענע יידישע ביכער, וואָס־צייטונגען, לעבעדיקע צייטונגען אד״ג. וויכטער האָבן מיר אַ־געהויבן רעגולירט לעקציעס פון פאַלקס אוניווערסיטעט (דער עפּנטלעכער דערעפנונגס־אָונט איז אויך פאַרבאַטן געווארן דורכן סטאָראָסטע!). די לעקציעס זענען געווען פאַלגנדיקע: 1) יידישע און מערב־אייראָפּעישע ליטעראַטור, 2) געאָגראַ־פיע און פעלקער, 3) עקאָנאָמישע וויסנשאַפט, 4) יידישע און אַלגעמיינע געשיכטע. עס אין אויך פאַרגרעסערט געווארן די ביבליאָטעק, טאָרן דעם מאַטעריעלן קריזיס פון דער גע־זעלשאַפט.

זייער דערפאָלגרייך זענען מיר געווען אויפן פעלד פון פאַרשפּרייטן בילדונג צווישן האַלבע און גאַנצע אַנאַלפאַבעטן.

דער ערשטער גרויסער קלאַפּ, וואָס האָט אונדז געטראָפן איז געקומען נישט פונעם סטאָראָסטע, נאָר פונעם מלאך המות... דער טויט פון ח׳ שמחה קירשנבוים אין זיין בלייַענדיקן עלטער און אין מיטן פון זיין פרוכטבאַרער טעטיקייט, האָט פאַראַליזירט אונדזער אַרבעט. אויך דער ח׳ יצחק דאָמב, וועלכער איז אַריבער אין דריטן סעמעסטער פון יורי, האָט שוין נישט געהאַט קיין סך צייט אָפּצוגעבן זיך מיט די ענינים פון דער געזעלשאַפט. בכלל האָבן פאַרלאָזן פּולטוסק אין יענע יאָרן אַ סך אַקטיוע חברים און אָוועק קיין אויסלאַנד. דאָך זענען מיר געבליבן נאָך אַ גענוג אַקטיוע גרופּע. פון דער „יוגנט״ זענען אויך אונטערגעוואַקסן טעטיקע חברים און מיר האָבן וויייטער פאַרגרעסערט אונדזער אַרבעט. מיר האָבן אויך געשאַפן די קינדער אַרגאַניזאַציע „יונג־באר״ (יונגע באַראָכאָוויסטן) ליידער אָבער האָבן מיר שוין נישט געקאָנט פינאַנסירן דאָס אויסהאַלטן פונעם לאָקאַל. מיר האָבן נאָר גע־דונגען אַ קליין צימערל פאַר דער ביבליאָטעק און אַריבער־געפירט אונדזער טעטיקייט אין וואַלד, אויפן פעלד אַדער אין שטאָטישן גאָרטן. צום סוף זומער האָבן מיר געדונגען אַ גרעסערן לאָקאַל ביים ה׳ לייביש דאַן אין טראוגוטאַ־גאסל, לעבן זיין האַלץ־סקלאַד און פאַרגרעסערט אונדזער פאַרצווייגטע אַרבעט.

די יוגנט מיטגלידער אין די קינדער־אַרגאַניזאַציע „יונג־באר״ זענען ס׳רוב באַשטאַנען פון שילער פון דער „פּאָושעכ־נער״ שול, אַדער פון די, וואָס האָבן שוין פאַרענדיקט די פאַלקס־שול און האָבן שוין געאַרבעט אין די פאַרשידענע וואַרשטאַטן.

אין פּסח פון יאָר 1930 האָב איך אַנטייל גענומען אין דעם ביבליאָטעק־קורס, וואָס די צענטראַלע פון דער „גענ. אָונט־

קורסן" האָט איינגעאַרדנט אונטער דער אָנפירונג פון ה' ווייס־בערג, לייטער פון דער יודאיסטישער ביבליאָטעק ביי דער טלאָמאַצקער סינאַגאָגע, און ד"ר עמנואל רינגעלבלום מיט זיין פרוי און האָבן דערוואַרבן דערפֿאַרונג פֿאַר דער ווייטערדיקער ביבליאָטעק־פירונג. און ווידער האָט אונדז דער גורל שווער געטראָפן מיטן טויט פון ח' יעקב שטשופאָק אין וואַרשע.

דער רעשטן אין פוילן איז געוואָרן וואָס אַמאָל מער רעאַקציאָנער. דער סיום איז דורך פילסודסקין פונאַנדער־געלאָזט געוואָרן. די רדיפות אויף די לינקע פאָליטישע פֿאַר־טיען האָבן זיך געשטאַרקט אויך אויף דער פֿראָווינץ. די ליסטע פון „„פועלי־ציון" צום נייעם סיום איז דאָס מאָל גפּפּסלט געוואָרן. מיר האָבן באַקומען אַ וואָרנונג פון סטא־ראָסטע, אַז אויב מיר וועלן אַנטירן פֿאַר דער געפּסלטער ליסטע וועט מען אונדז פֿאַרמאַכן דעם לאָקאָל און אַרעסטירן. פונדעסטוועגן האָבן מיר באַווייזן צו באַקומען אין פולטוסק אויף דער געפּסלטער ליסטע 248 שטימען, וועון דער „גרויסער" לינקער בלאָק האָט אויף זיין געפּסלטער ליסטע באַקומען בלויז 57 שטימען.

הגם דער לאָקאָל איז געווען באַקוועם פֿאַר אונדזער אַרגא־ניזאַציאָנעלער טעטיקייט, וועלכע מ'האָט געקאָנט פירן אום־געשטערט פון שכנים און אַנדערע פאַקטאָרן, איז ער אָבער נישט געווען צוגעפאַסט פֿאַר דער בראַנאַוו־ביבליאָטעק. דאָס געסל איז געווען אין אַוונט נישט באַלויכטן. אונדזערע אינטער־וועגנצן ביים מאַגיסטראַט מיט דער הילף פון אונטערשריפטן פון אַלע איינווינער צו באַלויכטן דאָס געסל, האָבן נישט געהאָלפן. ס'איז אונדז קיין אַנדער ברירה נישט געבליבן ווי... דינגען אַ צווייטן לאָקאָל. האָבן מיר פֿאַר דער ביבליאָטעק צייטווייליק געדונגען אַ קליטל ביים בריקל פון בענעדיק־טינסקא. דערנאָך איז אונטערגעקומען אַ פּאַסיקער גרויסער לאָקאָל אין צענטער שוו. יאַנסקאָ, ביים ה' וויימאַן (פון אַפּטייק־סקלאָד). מיר זענען געווען געגנו פֿאַרזיכטיק און געראָפן דעם שטאָטישן אינזשינער, וועלכער האָט פּעסטגעשטעלט די פּאַסי־קייט פון לאָקאָל פֿאַר אַ געזעלשאַפט און פֿאַר עפּנטלעכער אונטערנעמונג. מיר האָבן דעריבער זיך פינאַנסיעל אָנגע־שטרענגט און געדינגען דעם זאָל. אָבער בשעת אָנגעבנדיק די ביטע צום סטאָראָסטע וועגן אַן אונטערנעמונג, האָט דער סטאָראָסטע אַראָפּגעשיקט זיינס אַ קאָמיסיע, וועלכע, נישט קאָנענדיק געפינען אויפן זאָל קיין שום חסרון, האָט אפילו באַשטעטיקט, אַז ער איז יאָ צוגעפאַסט, אָבער געפּסלט דעם... טרעפּן־צימער. מיר האָבן ווידער געמוזט מיט היזק מוותר זיין אויף דער דירה און זוכן אַ צווייטע. ענדלעך האָבן מיר געדונגען אַ לאָקאָל אין דער נידער אויף קאָטלאָרסקא 6, אין גרויסן הויז פון דער פריערדיקער גימנאַזיע און די שפּעטערדיקע פאָלקס־שולן. דער לאָקאָל איז נישט געווען גענוג געדויים פאַר דער גרויסער צאָל מיטגלידער אין יענער צייט, אָבער מיר האָבן דאָרטן ווידער אָנגעהויבן פונאַנדערצוווייקלען אונ־דזער פאָרצווייגטע קולטור־אַרבעט. טיילמאָל איז אונדז, אַחוץ די גרויסע צאָל ליטעראַרישע און אַנדערע קולטורעל־אָוונטן מיט אונדזערע אייגענע כוחות, געלונגען פון צייט צו צייט אַראָפּצובערענגען רעפערענטן פון דרויסן. אָנהייבנדיק פון יאָר 1930, האָבן מיר איינגעאַרדנט אַ פאַפּיערניקאָור־אָוונט, פֿאַרלעזונגען פון יצחק לעוו, יעקב זרבבל א"א, עטלעכע טעאַטער־פֿאַרשטעלונגען, בתוכם: פון באַרימטן דראַמ־קרייז אונטער דער רעזשי פון משה ווידע פון וואַרשע, ווי אויך איינעקע פֿאַרשטעלונגען פון יאָנאַס טורקאָוו, אַ פּיעסע מיטן אָנטייל פון אידאַ קאַמינסקאַ — „מיר פרויען", צוויי רעצי־טאַציע־קאָנצערטן פון רחל האַלצער א"א.

דאָס איז געווען די תקופה נאָכן קולטור־קאָנגרעס, איינ־געאַרדנט דורך דער צענטראַלער „געז. אָוונט־קורסן". מיר, דעלעגאַטן, זענען צוריקגעקומען מיט נייעם שוווּנג און ווילן פאַרטיזעצן אונדזער אַרבעט. אויך האָט זיך דער ח' אהרן דאָמב באַזעצט אין פולטוסק און מיר האָבן פונאַנדערגעוויקלט אַ בריייטע טעטיקייט, אָפּטע פֿאַרלעזונגען אויף ליטעראַרישע טעמעס און אָנדערע, יידיש־אָוונט־קורסן פֿאַר האַלבע אָנאַל־פאַבעטן און פֿאַר שילער פון דער פֿאָושעכנער שול. מיר האָבן אויסגעבריייטערט די בראָאָוו־ביבליאָטעק און זיך אָרומ־געטראָגן מיט גרויסע פלענער, צווישן אַנדערע: אַרויס־צוגעבן אַן איינמאָליקע אויסגאַבע צום 15־טן יובל פון דער פועלי־ציון־יוגנט אין פולטוסק; און ס'איז געשאַפן געוואָרן אַ סך מאַטעריאל דערצו. וועון דער פלאָן האָט שוין באַדאַרפט רעאַליזירט ווערן, איז ביים ח' דאָמב געשען אַ פאַמיליע־אומגליק. די „געז. אָוונט קורסן" איז אין גאַנץ פוילן פֿאַרמאַכט געוואָרן דורך די מאַכט־אַרגאַנען. די פאַליציי האָט דאָן פֿאַר־חתמעט אין פולטוסק די ביבליאָטעק מיטן לאָקאָל, וועלכע זענען פֿאַרמאַכט געווען העכער אַ האַלבן יאָר.

אין יענער צייט איז שוין געווען לעגאַליזירט אין צענטראַלן מאַסשטאַב און אויך ביי אונדז אין שטאָט — די געזעלשאַפט: „פריינד פון אַרבעטנדיקן ארץ־ישראל". דער לאָקאָל, וואָס מיר האָבן געדונגען פֿאַר דער געז. איז געווען אויף ראָג מאַרק־סענאַטאָרסקא ביי אַ קריסטלעכן בעל־הבית. האָבן מיר איבערגעטראָגן דאָרט אונדזער טעטיקייט. וועון ס'איז מצד דער צענטראַלע און די מאַכט־אַרגאַנען געקומען צו אַ הסכם, אַז דער פֿאַרמעגן פון דער „געז. אָוונט קורסן" גייט אַריבער צו דער געזעלשאַפט „פריינד", האָבן מיר געדונגען דעם לאָקאָל

אויף קאַטליאַרסקע 5, אַנטקעגן דעם פריערדיקן, אַבער אויף דאַרטן האָבן מיר נישט געהאַט לאַנג קיין רו. דאָן האָבן מיר געדונגען אַ לאָקאַל ביים ה' אברהמל זשעלינסקי אויף סענא־טאַרסקא. פון צייט צו צייט איז אונדז געלונגען צו לעגאַליזירן אַ פאַרלעזונג. מיר האָבן אין יענער צייט איינגעאַרדנט אַן אויפטריס פונעם דיכטער און דראַמאַטורג לייב מלאך, נאָך זיין באַזוך אין ארץ־ישראל און דאָס צווייטע מאָל ביי אַ פּוּל געפאַקטן שטאַט־טעאַטער־זאַל — נאָך זיין באַזוך אין איטאַליע נאָכן קריג פון מוסאָליני אין אַבעסיניע. די ביבליאָטעק האָט דאָן איבערגענומען מיין חבר און פאַרטיי־תלמיד לייבל פּיעקאַזש, איינער פון אונדזערע באַגאבסטע מיטגלידער, נאָך פון דער קינדער־ארגאניזאַציע.

מיטן אויסברוך פונעם צווייטן וועלט־קריג, איז אין דעם דאָזיקן לאָקאַל פאַרענדיקט געווארן דאָס קאַפּיטל פון אונדזער רייכער קולטור־געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט.

*

איך האָב, לויטן זכרון און אויך מיט דער הילף פון „ארכיון העבודה" אין תל־אביב, באַמיט זיך אויפצולעבן אַ קאַפּיטל פון דער שטורמישער און עפעקטיוואר טעטיקייט פון דער פּועלי ציון יוגנט און פאַרטיי צווישן דער יידישער באַפעלקערונג אין פולטוסק. די אַרבעט איז געווען נישט נאָר אַ פרייוויליקע, נאָר אויך געפאַדערט פון יעדן אַקטיוויסט אויפּצוהאַלטן פון זיינע אַרימע פאַרדינסטן — די הוצאותן פון דער אינסטיטוציע, אין וועלכער ער האָט געאַרבעט.

אין אַנבליק פון אנדזער גרויסן נאַציאָנאַלן חורבן אין פוילן, זאָלן מיר געדענקען די אַלע, וועלכע האָבן אַנגעפירט און מיטגעהאָלפן ביים בויען און שאַפן פון דער געזעלשאַפט און פון דער פאַרטיי און וועלכע זענען אומגעקומען אויף די פראָנטן אין קאַמף קעגן די היטלער־מערדער אַדער אכזריות־דיק אומגעבראַכט געווארן אין די געטאָס און טויט־לאַגערן.

מיר, די לעבנגעבליבענע, טראָגן אין זיך זייער אַנדענק צוזאַמען מיטן זכר פון אונדזער יוגנט־תקופה, וואָס איז געווען אַזוי אַלטרויסטיש איבערגעפילט מיטן ציון־אידעאַל און פון אַ וועלט פון אַ בעסערן מאָרגן פאַרן יידישן פאָלק און פאַר דער גאַנצער מענטשהייט.

און זאָלן נאָך צום סוף דערמאָנט ווערן די אַלע, וועלכע האָבן אין משך פון די אַלע יאָרן, אַדער אין אַ טייל פון זיי, אַקטיוו מיטגעאַרבעט און מיטגעטראָגן די שווערע לאָסט פון דער קולטורעלער און פּאָליטישער טעטיקייט פון דער פועלי ציון אין פולטוסק, וועלכע איך קען נישט צוליב פאַרשידענע טעמים יעדערן באַזונדער כאַראַקטעריזירן:

די אומגעקומענע:

מאָקס גורני, משה בראדער, יורע אלטמאַן, הינדע גריב־בוים, שלום רוזשאַ, ביילע פּיעקאַזש, שמחה מאַרקוספעלד, חיים מאַרקוספעלד, הערש וויעלעדרוזש, שיעלע בלענקיטני, לייבעלע גרינבערג, מענדעלע גריזעק;

די געשטאַרבענע נאָכן קריג:

גדליה טאַשימאַוויטש — אין ישראל; גאָלדע טאַשימאַ־וויטש — אין קאַנאַדע; אסתר מארגוליס — אין פוילן;

די לעבן געבליבענע:

מאָטל שטשופּאַק, שלמה בלענקיטני, יהודה־אריה מעלניק, יהושע גרינבערג, גרינטשע פּיש, שרה פּיש, פריידע פּיש, יעקב סלאָמיאַנקאַ, פסח ווייניא, איטקע טאַשימאַוויטש, בערל מידא, סינדער מידא, יצחק מידא, אליהו בולמאַן, מירל טאשימאַוויטש — געפינען זיך אין ישראל; טאבטשע סימכא־וויטש — אין פאַריז; דבורה נוטקעוויטש, נחמן קירשנבוים, הערצקע געלדא, פּרץ בראָדער — אין אַרגענטינא; טאבע מארקוספעלד, יצחק סום, שמחה ציפלאָווסקי, בלומע טאַשי־מאַוויטש — אין קאַנאַדע; לייבל פּיעקאַזש — אין פוילן; עזריאל לאסקא, מאָטל פּשעטיצקי — אין אַמעריקע.

גדליה מרקוביץ ואברהם פישרמן עם קבוצה קטנה של „יונגבאָריסטן". גדליה מארקאָוויטש און אברהם פישערמאַן מיט אַ קליינע גרופּע „יונגבאָריסטן"

פאַרוואַלטונג פון דער פועלי־ציון־יוגנט, 22—1921

פון רעכטס שטייען: אהרן דאַמב, הי״ד (דריטער אין ריי), קאַפילאָוויטש ז״ל (פערטער אין ריי), ש. ד. קאַפילאָוויטש

זיצן: זעמל (2־טער אין ריי), יעקב ראַטבלאַט (3־טער), ברוך ראַטבלאַט, ז״ל (4־טער)

פאַרוואַלטונג פון דער י. ל. פרץ ביבליאָטעק אין יאָר 1923

דער ערשטער יוגנט־קאָמיטעט פון דער לינקער פועלי־ציון (יוגנט אַרג. „יוגנט") אין י. 1924
פון רעכטס אויף לינקס, שטייען: י. גרינבערג, מעלניק, פרץ בראָדער, ג. סאָשימאָוויטש (ז"ל)
זיצן: מ. רייד („יוגנט" צענטראָלע), שטשופאַק (ז"ל), באָרעקאָס (הי"ד)

„יוגנט" פון לינקע פועלי ציון אין יאָר 1925
צווישן דער גרופע: שלמה אהרן בלענקיטני, סאָשימאָוויטש, סאפיאן, גרודזשיק, ניימאָן, קאָן, לאָסקע, סענדראָוויטש, פיש, ארפא צלל, מעלניק, דאָניעל א"א

אַ גרופּע יוגנט פון דער לינקער פּועלי־ציון
פון רעכטס זיצט שמעון זעליג ניימאַן, וואָס האָט באַקומען אַ קויל אין פּלייצע פון די דייטשן, אין די ערשטע טעג פון קריג

דראַמ־קרייז ביי „געז. אַוונט־קורסן", לינקע פּועלי־ציון, יאָר 1927

פועלי־ציון - אקטיוויסטן

שמחה קירשנבוים (1911—1929). געקומען איז ער צו אונדז אין ביבליאָטעק דאָס ערשטע מאָל טוישן אַ בוך פאַר זיין ברודער, וועלכער איז געווען אַ חבר פון דער „פועלי־ציון". אַ בלייבער בחור, כמעט נאָך אַ קינד מיט קורצזיכטיקע אויגן און דאַן נאָך אַ שילער פון דער פאָלקשול.

אָבער וען ער האָט געביטן די ביכער דריי מאָל אין דער וואָך וען די ביבליאָטעק איז געווען אָפן, האָב איך פאַרשטאַנען אַז ער אַליין איז עס דער לעזער. אין אָנהייב האָב איך געצווייפלט צי ער דערליינט די ביכער ביז צום סוף. אָבער פון זיינע ענטפערס, האָב איך זיך איבערגעצייגט אַז כ׳האָב פאַר זיך אַ נישט דורכשניטלעכן, ביז גאָר טאַלאַנטפולן יונגן לעזער. כ׳האָב אים אינספירירט צו לייענען דאָס בעסטע וואָס מיר האָבן געהאַט פאַר זיין עלטער אין אונדזער ביבליאָטעק. מיט דער צייט האָט ער אָנגעהויבן בעטן צו צוויי ביכער און איך האָב מסכים געווען.

מיט אַ קורצע צייט שפעטער איז ער געוואָרן אַ „יוגנט" מיטגלידער. דאַן האָב איך פון אים פאַרלאַנגט אַז לויטן ביי־שפיל פון אַנדערע פעיקע חברים זאָל ער זיך טיילן מיט זיין וויסן מיט אַנדערע יוגנטלעכע. ער האָט גערן איינגעשטימט און איז געוואָרן אַן אינסטרוקטאָר פון אַ יוגנט קרייז.

דאָס מיליטער־דינסט האָט מיר אויף אַ יאָר אַוועקגענומען פון די פאַרטיי רייען. וען כ׳האָב זיך צוריקגעקערט, איז ער שוין געווען אַ רייפער געזעלשאַפטלעכער טוער, אַרײַנגעטאָן אין דער קולטור־אַרבעט און דערציונגס ענינים און זייער אַקטיוו ביי די דעמאָלט געפּעסטע אַוונט קורסן. ער האָט שוין דאַן אויך ביי טאָג געאַרבעט אַלס שמוקלער, געווידמעט די אַוונטן פאַר דער געזעלשאַפטלעכע אַרבעט און פאַרן דער־ציונגס וועזן און די שפּעטע נאָכט שהן — פאַר אייגענער זעלבסטבילדונג.

ביי די וואָלן צום שטאָטראָט אין יאָר 1927 איז ער געווען פון די אַקטיוויסטע טוער — סיי ביי די טעכניש צוגרייטונגען ווי מאָלן פלאַקאַטן און לאָזונגען, צוגרייטן רשימות פון די וויילערס און סיי ביי די וואָל־מיטינגען און פאַרלעזונגען.

קוים 16 יאָר אַלט, האָט ער אַרויסגערופן שטוינונג ביי

שמחה קירשנבוים

די עלטערע חברים מיט זיינע רייפע געדאַנקען און טרעפלעכע פאַרשלאָגן אויף די פאַרטיי־פאַרזאַמלונגען, ביי וועלכע מען האָט אים דערלויבט בייצווווינען.

צוזאַמען מיט ח׳ יצחק דאָמב, וועלכער האָט שטו־דירט אויפן צווייטן סעמעס־טער פון יורידישן פאָקול־טעט מיטן ח׳ יעקב שטשו־פאָק און אַנדערע חב־רים האָט ער נאָך די וואָלן זיך געגומען מיטן גאַנצן ברען צו אַרגאַניזירן די פאַרצווייגטע פאַרטייישע קולטור טעטיקייט. ער איז אויפגעטרעטן אויף פאַרלעזונגען אויף ליטעראַרישע און דערציונגס טעמעס, נישט נאָר אין פולטוסק, נאָר אויך אין די אַרומיקע שטעטלעך ווי מאָקאָוו־מאָז., רוזשאַן, ווישקאָוו א״א.

וועג מיר האָבן געשאַפן דעם פאָלקס־אוניווערסיטעט, האָט זיך דער יונגער שמחה קירשנבוים אונטערגענומען צו רעפע־רירן וועגן דער יידישער מערב־אייראָפעישער ליטעראַטור. ער האָט אויך רעדאַגירט און אַרויסגעלאָזט אַ וואַנט־צייטונג.

אין יענער צייט האָט ער מיר איינמאָל געווויזן אַן ענטפער־בריוו פון י. מ. וווייסנבערג, ווו דער שריפטשטעלער שרייבט, אַז ער זעט אין אים אַ פול־צוזאָגגדיקן טאַלענט און זאָגט אים צו בקרוב אָפּצודרוקן איינס פון זיינע צוגעשיקטע דער־ציילונגען.

אינעם שוערן ווינטער פון 9—1928 האָט דער פאָלקס־אוניווערסיטעט נישט איבערגעריסן זיין רעגולערע אַרבעט. אין מיטן דעצעמבער, איז שמחה געקומען אין אוונט מיט אַן אַרומגעוויקלטן טוך אויפן האַלדז. אַ הייזעריקער, האָט ער זיך

פאַרענטפערט, אַז ער איז אין משך פון דער וואָך געווען קראַנק אויף גריפּע און דער דאָקטאָר האָט אים אויך איצט פאַר־ווערט אַרויסצוגיין פון שטוב. ער האָט געבעטן צו מעלדן די חברים אַז פון מאָרגן אָן באַנייט ער זיינע לעקציעס. אָבער ער איז ווידער נישט געקומען... ער איז געוואָרן קראַנק אויף אַ שוועריע לונגען־אַנטצינדונג און אין משך פון עטלעכע וואָכן געראַנגלט זיך מיטן טויט.

אין אַ שווערן פראָסטיקן טאָג, זונטאָג דעם 3טן פעברואַר 1929, האָבן הונדערטער אַרבעטער און יוגנטלעכע אים באַ־גלייט אויף זיין לעצטן וועג, ווי־אויך דעלעגאַציעס און קרענץ פון אַלע ידישע אַרבעטער פאַרטייען און יוגנט־אַרגאַניזאַציעס.

אין דער אַרבעטער צייטונג ווי דעם אַרגאָן פון דער לינקער פּועלי־ציון פון 15טן פעברואָר און אין אַפּריל־נומער פון דער „פּרייַער יוגנט" זענען געוואָרן פאַרעפנטלעכט גרע־סערע נעקראָלאָגן פון פולטוסקער חברים און פון די אַרומיקע שטעטלעך.

יוסף פּרענקעל. יוסף פרענקעלס זיידע איז געווען ר' ישראל פרענקעל אַדער ישראל פאַרבער, וועלכער איז אין דער אַלטער פון איבער 90 יאָר נאָך געגאַנגען גלייך, נישט איינגעבויגן, האָט אַן אָנשטרענגונג צוהאַקט אַ שייטל האַלץ, געשטאַנען ביים קעסל און געמישט די געפּאַרבטע מאַטעריאַלן און זיך פאַרנומען מיט כללטוערי, העלפּנדיק די היימלאָזע אין זייער נויט.

זיין צווייטער זיידע איז געווען דער זאַרעמבער יורקע־ווישט, וואָס זייַנע זין זענען געווען באַקאַנט מיט זייער וויסן און לערע. זיין מוטער בלומע איז נישט אָפּגעשטאַנען מיט איר חכמה און אינטעלעגענץ פון אירע געלערנטע ברידער.

זיין עלטערער ברודער שמחה האָט זיך פרי באַפּרייט פון פאַטערס השגחה אָבער האָט געפאָלגט דעם פאַטער, וואָס האָט אַ לאַנגע צייט געלערנט מיט אים יידישקייט. דאָך איז ער פריער פון מיר געוואָרן אַקטיוו אין דער „פּועלי־ציון" יוגנט. שפּעטער איז ער געווען אייַנער פון די גרינדער פון געזעלשאַפט „אַוונט קורסן", אַנגעפירט מיט זיי און באַזונדער אַקטיוו געווען אין כאָר און אין דראַמ־קרייַז. אין יאָר 7—1926, בעת מיין אינן אין מיליטער, איז ער געווען דער ביבליא־טעקאַר פון דער „בראַנאָווי" ביבליאָטעק. צוזאַמען מיט די עלטערן און משפּחה זענען זיי אין יאָר 1929 אַוועק קיין ווארשע. יוסף האָט זיך באַזעצט אין פרושקאָוו. מיטן אויסברוך פון קריג איז ער אַוועק קיין ביאַליסטאָק אָבער דערנאָך אומגעקערט זיך אַ היים צו דער פרוי און קינדער.

ער איז דערמאָרדעט געוואָרן פון פּוילישע כוליגאַנעס — יאָרן פאַר די נאַצישע מאַסן־אויסראָטונגען.

אהרן דוד סאפּיאן. ער איז אַלע יאָרן געווען אַקטיוו אין דער „פּועלי ציון". זייענדיק אַ גוטער פאַרדינער (געווען אַ פישער) האָט ער געשטיצט די פּאַרטיי ביי אַלע פינאַנציעלע אַקציעס. ער פלעגט זיך באַטייליקן אין פּועלי ציון כאָר און אויף אויפטרעטן סאָלאָ. אין די ימים נוראים האָט ער אויך מהנה געווען די מתפללים אין דער גרויסער שול, וועו ער האָט מיט זיין אוסגעצייכנטער באַס־שטימע צוגעהאָלפן דעם שטאָטישן חזן הערשל שוחט (אַראַנאָוויטש) ביים עמוד. ער איז געשטאָרבן אין ישראל.

גדליה מאַרקאָוויטש. ער איז געווען דער יונגע־רער פון די צוויי ברידער, וועלכע זענען געוואָרן יונגערהייט פאַריתומט פון זייער פאָטער. די מוטער האָט שווער געהאַ־רעוועט כדי צו דערנערן און דערציען אירע קינדער. די לאָגע פון דער משפּחה האָט זיך פאַרבעסערט, וועו די ברידער האָבן זיך אויסגעלערנט אַ פאַך. גדליה איז געוואָרן אַ שנייַדער און געאַרבעט אַלע יאָרן ביי ווישניעוויטשן. וועו ער האָט זיך אַנגעשלאָסן אין דער „יוגנט" איז ער געווען כמעט אַן אַלפאַ־בעט, נישט האָבנדיק אין די יונגע יאָרן קיין מעגלעכקייטן זיך צו לערנען. באַלד אָבער האָבן זיך אַנטפּלעקט זיינע נישט דורכשניטלעכע פעיקייטן. ער האָט זיך באַלד אויסגעלערנט לייענען און שרייבן און אַנגעהויבן אַנטייל צו נעמען אין עפּנטלעכע דיסקוסיעס איבער פּאָליטישע און ליטעראַרישע טעמעס און געוואָרן אַ אינסטרוקטאָר פון אַ יוגנט קרייז, שפּעטער אויך פון „יונגבאר". וועו ער איז אין יאָר 1932 שווער קראַנק געוואָרן אויף אַ לונגען אַנטצינדונג, האָבנדיק שוין „דערפאַרונג" נאָך דער קראַנקהייט און טויט פון דעם ח' שמחה קירשנבוים, האָבן מיר באַלד אין די ערשטע טעג אייַנגעאָרדנט ביי אים דיזשורן פון חברים און ממש נישט אָפּגעטרעטן פון אים. מיט דער הילף פון די בעסטע דאָקטוירים איז אונדז געלונגען אים אָפּצוראַטעווען פון די נעגל פון מלאך המות און נאָכדעם דערמעגלעכט אים צוריקצוקומען צו די כוחות.

ער איז געווען אַקטיוו אין דער פועלי ציון פּאַרטיי ביזן אויסברוך פונעם צווייטן וועלט קריג. דאָס אָרט פון זיין אומקום אין ראַטן־פאַראַנד איז אומבאַקאַנט. דאָס לעצטע מאָל האָט מען אים געזען אין 1941 אין מאָגילאָוו פון וואָנען ער האָט זיך צעוואָלט דורכשלאָגן אויף מזרח, זיך צו ראַטעווען פון דער אַנגריפּנדיקער דייטשיש־היטלעריסטישער אַרמיי.

יוסף פרידמאַן. ער איז געווען דער מיטלסטער פון דריי ברידער, וועלכע זענען אין זייער פריען עלטער פאַר־יתומט געוואָרן, וועָן זייער פאָטער יעקב פרידמאַן, אַ זאַכן־סוחר, איז אומגעקומען פון אַן אויטאָבוס־קאָטאַסטראָפע.

אין יאָר 1926, נאָך זייער יונג, האָט ער זיך אָנגעשלאָסן אין דער „יונגט". באַלד זיך אויסגעצייכנט אויף פאַרשידענע געביטן. שפעטער איז ער אַלע יאָרן געווען אַקטיוו אין דער אַרגאַניזאַציע.

אומגעקומען צוזאַמען מיט זיין פרוי פייגע (פון דער היים שעלאנטשיק) און זיין־זייער קינד אין ווייסרוסלאַנד.

שלמה ליטוואַק. געקומען איז ער אין דער „פועלי ציון" יונגט אין יאָר 1925 און געהאַט אונטער זיך אַ „סטאַזש" פון אַ סך איבערגעלייענטע ביכער און אַ פעקל דיקע העפטן באַשריבענע מיט לידער, וועלכע ער האָט קיינעם נישט גע־וויזן, אויסער אַן אינטימן חבר (און דערנאָנטער מיר). אָבער ווייזט אויס אַז מיט דער צייט האָט זיך ביי אים די פאַטישע נייגונגען אויסגעוועפט. צי דאָס איז געווען צוליב נאַטירלעכע סיבות, אָדער צוליב זיין שווערן געראַנגל צו פאַרדינען אויף אַ שטיקל ברויט אַלס אַ לערן־יינגל ביי שניידער. ער האָט געדאַרפט פאַרדינען נישט נאָר פאַר זיך, נאָר אויך צוהעלפן זיינע אָרעמע עלטערן, באַלאַסטעט מיט קליינע קינדער און דער עיקר, זיין כראָניש קראַנקע מוטער.

פונעם 1927טן יאָר האָט ער געאָרבעט אַלס געזעלן אין וואָרשע און איז געווען אייגנער פון די אַקטיווע חברים אין דער „פולטוסקער קאָאָפּעראַטיוו" אין דער הויפּשטאָט. נאָך זיין חתונה מיט דער ח'טע פייגע עפשטיין פון פולטוסק זענען זיי שוין געוואָרן אפּיציעלע וואָרשעווער תושבים. זיי זענען אומ־געקומען אין וואָרשעווער געטא.

אפרים פיש. אין אָנהויב פון די 30ער יאָרן האָט ער גהעהרט צו דער גרופּע אויסגעצייכנטע יונגע חברים, וועלכע האָבן פאַרנומען פירנדיקע אָמטן אין דער פולטוסקער „פועלי ציון" יוגנט. אָהוץ די געציילטע קלאַסן פון דער פאָלקס שול, וואָס ער האָט פאַרענדיקט, האָט ער זיין אויסבילדונג באַקומען אין דער „יוגנט". ער האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זיין טעטי־קייט אויף אַ סך געביטן, זייענדיק אַ יוגנט־אינסטרוקטאָר און אייגנער פון די יוגנט אָנפּירער.

אומגעקומען צוזאַמען מיט זיין פרוי און חברטע גיטל פענסטער. זיי איז באַשערט געווען אַדורכצומאַכן דאָס טרויע־ריקע קאַפּיטל פון „קיינעמס לאַנד" אויף דעם פאַס צוויישן דער דייטשער און סאָוויעטישער גרענעץ. די סאָוויעטישע וואַכן האָבן זיי נישט אַדורכגעלאָזט אויף די פאַרנומענע דורך זיי געביטן. זיי האָבן זיך נישט געראַטעוועט און געטיילט דעם גורל פון די זעקס מיליאָנען זין און טעכטער פון יידישן פאָלק.

די משפחה מערלא. דריי פון פינף קינדער פון דער משפחה מערלא זענען געווען אַקטיוויט טורס אין דער „פועלי ציון" פאַרטיי. דער עלטסטער הערשל איז געווען אין די יאָרן 1923—1918 דער פאַרזיצער פון דער געמיינזאַמער י. ל. פּרץ ביבליאָטעק, אָבער די שוערע לונגען־קראַנקהייט האָט אים יונגערהייט אַוועקגענומען פון דער אַקטיוויטעט פועלי־ציון־אַרבעט. ער איז געשטאָרבן דעם 24טן יולי 1925.

דער צווייטער זון משה איז אויסגעוויילט געוואָרן פון דער פועלי ציון לייסטע אין שטאָטראָט אין יאָר 1927, דערנאָך — אין יאָר 1928 און אין יאָר 1939 — אויף דער געמיינזאַמער אַרבעטער־ליסטע.

די טאָכטער ביילע איז געווען די דריטע לויטן עלטער. זי איז אַקטיוו געווען אין דער „פועלי ציון" יונגט פון אַנפאַנג צוואַנציקער יאָרן. געווען אין די יאָרן 1925—1928 געהילף ביבליאָטעקערין און פאַרוואַלטונגס־מיטגלידט פון דער געזעל־שאַפט אָונט־קורסן. זיי און זייערע משפחות זענען אומגע־ברַאַכט געוואָרן דורך די נאַצישע מערדערס. דאָס אָרט פון זייער אומקום איז נישט באַקאַנט.

משה בורשטין. געשטאָמט האָט ער פון מאַקאָוו־מאַזאָוויעצקי. וועָן ער איז געוואָרן אַ פולטוסקער אייידעם און באַזעצט זיך אין דער שטאָט, איז ער געווען אייגנער פון די אַקטיוסטע מיטגלידער און פון די אָנפירער פון די „פועלי־ציון". זיין וואַרשטאָט און זיין דירה זענען אַ סך יאָרן געווען דער טרעפפונקט פונעם „פועלי־ציון"־אַקטיוו. אין מאַי 1939 איז ער אויסגעוויילט געוואָרן אין שטאָטראָט אויף דער געמיינ־זאַמער אַרבעטער־ליסטע.

נאָכן אַרויסיאָגן די יידן פון פולטוסק דורך די נאַציס, האָב איך דערהאַלטן פון אים עטלעכע בריוו, אין די יאָרן 41—1940, וועָן ער האָט זיך געפינען מיט זיין פרוי עטקע אין וואַראַשילאָוויגראַד (פּריער: לוגאנסק). זיין יונגערער ברודער, וואָס האָט ערב דעם קריג חתונה געהאַט קיין קראַס־נאַשילק, איז דערשאָסן געוואָרן אין די ערשטע טעג פון קריג, בעת מען האָט אים געטריבן קיין דייטשלאַנד אויף צוואַנגס־אַרבעט. די איבריקע מיטגלידער פון דער גרויסער משפחה זענען שפעטער אומגעקומען צוזאַמען מיטן מאַקאָווער יידנטום. זיין פרויס ברודער, אברהמל אגורעק מיט דער פרוי און דער־

וואַקסנע קינדער, זענען אומגעקומען אין אַ שטעטל אין מינסקער קריין. זיין שוועסטער איטקע מיט איר מאַן, משה־חיים דראַנזשק, און דריי דערוואַקסענע קינדער, האָבן זיך באַזעצט אין סאַרני, נאָכן אומקערן זיך אין 1940 פון ראַטן־פאַרבאַנד און דאָרט אומגעקומען צוזאַמען מיטן סאַרנער יידנטום.

יעקב שטשופאַק (1899—1930), פון די יונגסטע יאָרן, שוין אין 1916, איז ער אַריינגעטראָטן אין דער נייַ געגרינדעטער „פּועלי־ציון״־יוגנט אין פּולטוסק און געווען אין די שפּעטערדיקע יאָרן דער פאַרשטייער פון „פּועלי־ציון״ אין פאַרשידענע צווישנפאַרטייִשע קולטור־אינסטיטוציעס. ער האָט אָנטעקגעגעבן אַ סך צייט אויף אויסצובילדן די יוגנט, געלערנט זיי צו פאַרשטיין אַ צייטונג און באַוווּיגן צו לייענען אַ בוך. אַליין אָן אויטאָדידאַקט, איז ער אַ דאַנק זיין זעלבסט־בילדונג געוואָרן אייַנער פון די באַווּסטזיניקסטע יידישע אַרבעטער און געזעלשאַפטלעכע טוער אין שטאָט. ער איז געווען אַ מוסטער פאַר אַנדערע יוגנטלעכע און באַוויזן, אַז מיט אַ שטאַרקן ווילן קאָן מען, אָן אַפּיציעלע שולן און בילדונגס־אַנשטאַלטן, דערגרייכן בילדונג און וויסן.

דאָס ערשטע מאָל האָב איך אים באַגעגנט אוף אַ ליטעראַרישן אָוונט אין דער אַלגעמיינער י. ל. פּרץ־ביבליאָטעק, אין יאָר 1922, וועלן ער האָט רעפערירט צוזאַמען מיט אַנדערע חברים אויף אַ ליטעראַרישער טעמע. דאָס איז געווען מיין ערשטער באַזוך אויף אַזאַ מין אָוונט. אין עטלעכע טעג אַרום האָבן מיר זיך געטראָפן אין אַ פאַרטאָג„ וועלן ער האָט אים געטראָגן פון אונטער דער שטאָט צווישן שווערע קאָנען מיט מילך — פאַר זיין מוטערס מסחר — אָנגעטאָן אין די אַרבעטס־מלבושים. וועלן איך האָב אים באַגריסט האָט ער זיך אָפּגעשטעלט און אָנגעהויבן מיט מיר צו שמועסן. ער האָט מיך דערקענט, אַז איך בין בייגעווען אויפן אָוונט אין ביבליאָטעק און אויך געווּסט, אַז איך אַרבעט אין איין וואַרשטאַט מיט זיין יונגערן ברודער, מאָטל, אָלס לערן־ייִנגל. זיין ערשטע פראָגע איז געווען, פאַר וואָס איך ווער נישט קיין „יוגנט״־מיטגלידער? איך האָב אים געענטפערט, אַז צו מיינע לאָנגע קליידער פאָסט מיר דאָס נישט. האָט ער זיך פונאָנדערגעלאָכט:

— קליידונג? וואָס פאַר אַ באַדייטונג האָט עס? נאָרישע קייטן! און אַז איך גיי אַרעם געקליידעט שטערט עס מיר?

דערנאָך איז ער אַ לענגערע צייט נישט געווען אין פּולטוסק און געאַרבעט אין וואַרשע. וועלן ער פלעגט קומען אַ היים אויף יום־טוב, האָבן מיר אים שוין נישט אָפּגעלאָזט, ער זאָל פאַר אונדז רעפערירן אוף וועלכער ס׳איז נישט טעמע.

וועלן מיר האָבן געגרינדעט די געזעלשאַפט פאַר אָוונט־קורסן, האָט ער וויידער זיך געפונען אין פּולטוסק און געווארן אייניער פון די אַקטיוויסטע טויער פון דער פּועלי־ציון־באַוועגונג און פון אירע קולטור־אינסטיטוציעס.

ביי די שטאָטראָט־וואַלן, דעם ערשטן יולי 1921, איז ער אויסגעווייילט געוואָרן פון דער פּוע״צ־ליסטע. כאָטש באַגרענעצט אין דער פּוילישער שפּראַך, האָט ער זיך אָנטפּלעקט אַלס אייניער פון די בעסטע און אַקטיוויסטע יידישע רעטמענער. ער האָט געקעמפט קעגן דער דיסקרימינאַציע פון דער יידישער באַפעלקערונג און נישט אַדורכגעלאָזט קיין שום פונקט פון דער טאָג־אָרדענונג, אויב דאָס איז געווען קעגן די אינטערעסן פון די יידישע בירגער אין שטאָט.

נאָך די צווייטע שטאָט־ראָט־וואַלן אין יאָר 1928, אין וועלכע ער איז ווידער אויסגעווייילט געוואָרן, האָט ער געקאָנט זיין טעטיק אין מאָגיסטראָט פאַר אַ קורצע צייט. צוליב אַ סך סיבות האָט ער געמוזט פאַרלאָזן פּולטוסק, און אָוועק־געפאָרן קיין וואַרשע.

ס׳איז קוים אַריבער אנדערטהאַלבן יאָר נאָכן שוועדן פאַרלוסט, וואָס מיר האָבן געהאַט צוליבן טויט פון ח׳ שמחה קירשנבוים, וועלן מיר האָבן באַקומען די דערשיטערנדיקע ידיעה פון וואַרשע, אַז יעקב שטשופאַק איז געשטאָרבן פון אַ האַרץ־קראַנקהייט אין בליענדיקן עלטער פון 31 יאָר. מיר זענען גלייך אָוועקגעפאָרן אין דער פּוילישער הויפּשטאָט, כדי אייניצואָרדענען זיין לוויה וועלכע איז פאָרגעקומען דאָנערשטאָג, קער חברים אין וואַרשע.

אין דער גרויסער לוויה, וועלכע איז פאָרגעקומען דאָנערשטיק דעם 10טן יולי 1930, האָבן זיך אויך באַטייליקט פאַרשטייער פון פאַרשידענע אינסטיטוציעס, אין וועלכע ער איז געווען טעטיק — מיט בלומען און קרענץ. אין דער „אַרבעטער־צייטונג״ פון 11טן יולי איז געדרוקט געוואָרן אַ גרויסער נעקראָלאָג מיט פּרטים וועגן דער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט פונעם פאַרשטאָרבענעם.

צו די שלושים, שבת דעם 9־טן אויגוסט, האָבן מיר אייַנגעאַרדנט אין שטאָטישן טעאַטער־זאַל אַ טרויער־אַקאַדעמיע, אויף וועלכער עס האָבן זיך אויך באַטייליקט אַ גרויסע צאָל חברים פון מאָגאָוו, ווישקאָוו, רוזשאָן און טשעכאָנאָוו.

מיטן פריציטיקן טויט פון יעקב שטשופאַק האָבן מיר פאַרלוירן אַ טייערן חבר און פריינד, אַ געטרייַען מיטבויער פון אונזער פאַרטיי און אירע קולטורעלע אינסטיטוציעס.

אהרן יצחק דאָמב. צוויי ברידער, צוויי וועלטן, איין גורל.

צוויי ברידער זענען זיי געווען. ביידע זענען געווען אין דער „פּועלי־ציון״־פּאַרטיי; אהרן — נאָך פון ערב די צוואַנ־ציקער יאָרן, יצחק — אין די יאָרן 25—1929. זיי זענען נישט געווען ענלעך צו זיך. אהרן — אַ ביסל אָפּגעלאָזן און יצחק — אַ גרויסער פּעדאַנט. אהרן איז געווען אַ רויקער, איבער־געטראָגן די שוועריסטע באַדינגונגען שטיל, רויק. יצחק איז געווען אַ ברויזנדיקע נאַטור. ביידע זענען געווען „אייזערנע מוחות״. אויב אהרן איז געווען אַ פּענאַמען, איז יצחק געווען אַן עילוי.

אהרן האָט אַוועקגעוואָרפן דאָס לערנען, אין די יונגע יאָרן, איבערגעריסן מיט דער גימנאַזיע, יצחק האָט מיט דער־פֿאַלג געענדיקט דעם יורידישן פֿאַקולטעט אין אַנהייב פון די 30ער יאָרן. ביידע גוטע רעדנער. אהרן האָט געריידט רויק, שטיל, געצוילט די ווערטער און טיפֿזיניק באַגרינדעט זיינע אַרגומענטן. יצחק איז געווען אַ מאַן־רעדנער, האָט געשפּריצט מיט פונקען און אַנגעצונדן די צוהערער מיט ענטוזיאַזם. דער לעבנס־וועג זייערער איז געווען פֿאַרשידנאַרטיק. אהרן האָט נישט געוואָלט געניסן פון דער הילף, וועלכע עס זענען געווען גרייט צו געבן אים די שטענדיק־פֿאַראָרעוועטע טאַטע מאַמע. דער פֿאַטער דוד דאָמב — אַדער קאַשטאַן, ווי מ׳פלעגט אים רופן אין שטאָט — איז געווען אַ קצב. די מוטער האָט אין זעלבן קלייט געהאָט צו פֿאַרקויפן גרינצייג. זיי האָבן גע־שטרעבט, אַז זייער בכור זאָל ממשיך־זיין זיין בילדונג. אַבער אהרן האָט איבערגעריסן מיט דער גימנאַזיע און געוואָרן אַקטיוו אין דער נאָר וואָס געגרינדעטער „פּועלי־ציון־יוגנט״, און אויך אַנגעהויבן „אונטערזינדיקן״ מיט פֿאַעזיע. אין יאָר 1923 האָט ער זיך אַוועקגעלאָזן אין דער גרויסער וועלט לערנען זיך אין די „אוניווערסיטעטן פון לעבן״ און פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ — קוילן־גרעבער אין בעלגיע. ער איז אויך געווען אַ געוויסע צייט אַ סעקרעטאַר ביי שלום אַש אין פּראַנקרייך און געשריבן לידער *.

אין יאָר 1927 איז ער צוריקגעקומען קיין פּוילן. ס׳האָט זיך אויסגעדוכטן, אַז ער האָט עגדלעך דערגרייכט זיין לעבנס־ציל. ער האָט חתונה געהאַט און ס׳איז ביי זיי געבוירן געוואָרן אַ זונעלע (אַ נאָמען האָט מען אים געגעבן פּרץ — נאָך זיין באַליבטן דיכטער י. ל. פּרץ). עס איז געווען אַ זעלטן גערַאטן קינד און געוואָרן אַ קרוין פֿאַר דער גאַנצער משפּחה און אויך דערנענטערט זיינע ביז דעמאָלט ברוגזע עלטערן.

ווויינעגדיק אין די יאָרן 3—1931 אין פּולטוסק, איז אהרן געווען אַקטיוו אין דער פּאַרטיי אויפֿן קולטורעלן געביט. כאַטש קומענדיק צוריק פון בעלגיע איז ער געווען אַגגע־זאַפּט מיט אידעען פון אַנאַרכיזם־אינדיווידואַליזם און נישט מסכים געווען מיטן פּאָליטישן וועג פון דער „פּועלי־ציון״. ער איז דעמאָלט אַרויסגעטרעטן אויף אַלע אייגעאַרדנטע ליטע־ראַרישע דיסקוסיעס און אַנגעהויבן (צוזאַמען מיט מיר) צור־נויפֿזאַמלען מאַטעריאַל פּאַר אַן איינמאָליקער יובל־אויסגאַבע פון 25 יאָר פון דער „פּועלי ציון יוגנט״ אין פּולטוסק און צוזאַמען מיט דעם — וועגן יידישן ישוב אין פּולטוסק זייט זיין אַנטשטייונג.

סוף נאָוועמבער 1933 איז דורך דער מאַכט געשלאָסן געוואָרן אונדזער קולטור־געזעלשאַפט און צוזאַמען מיט איר אויך די ביבליאָטעק. ס׳איז דעמאָלט אויף אַ קורצע צייט אינערגעריסן געוואָרן אונדזער קולטור דערציערישע אַרבעט. אין יענער צייט איז ער שוער געטראָפן געוואָרן פון גורל. דאָס קינד, וואָס האָט זיך אַזוי שיין אַנטוויקלט, האָט פלוצעם באַקומען אַ שווערן אָנפאַל פון דער בלינדאַרם און מ׳האָט אים נישט געוואָלט געניסן פון דער הילף, וועלכע עס זענען געווען גרייט צו געבן אים די שטענדיק־פֿאַראָרעוועטע טאַטע מאַמע. דער פֿאַטער דוד דאָמב — אַדער קאַשטאַן, ווי מ׳פלעגט אים רופן אין שטאָט — איז געווען אַ קצב. די מוטער האָט אין זעלבן קלייט געהאָט צו פֿאַרקויפן גרינצייג. זיי האָבן גע־שטרעבט, אַז זייער בכור זאָל ממשיך־זיין זיין בילדונג. אַבער אהרן האָט אינערגעריסן מיט דער גימנאַזיע און געוואָרן אַקטיוו אין דער נאָר וואָס געגרינדעטער „פּועלי־ציון־יוגנט״, און אויך אַנגעהויבן „אונטערזינדיקן״ מיט פֿאַעזיע. אין יאָר 1923 האָט ער זיך אַוועקגעלאָזן אין דער גרויסער וועלט לערנען זיך אין די „אוניווערסיטעטן פון לעבן״ און פֿאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ — קוילן־גרעבער אין בעלגיע. ער איז אויך געווען אַ געוויסע צייט אַ סעקרעטאַר ביי שלום אַש אין פּראַנקרייך און געשריבן לידער *.

— פֿאַר וואָס שיקסטו זיי נישט ערגעץ אַפּצודרוקן? ער האָט אויף מיין פּראַגע אַ מאָל געטאָן:

— וואָס וועט עס מיר געבן... כ׳גדענק נאָר, אַז אין איין ליד האָט זיך געריידט וועגן „גראָבן קברים, גאַנצע חמרים״... ווי ער וואָלט נביאות געזאָגט אויף דער נאָענטער גרויסער קאַטאַסטראָפע. אין דער צייט פון די מאַסקווער פּראָצעסן, האָט ער מיר געזאָגט: — דאָס גרייט סטאַלין צו, אַז ער זאָל קאָנען גיין אַ שטיקל וועג מיט היטלערן״... וועג איך האָב אים אָנגעקוקט אַ דערשטוינטער, האָט ער מיר געזאָגט: — הלוואי זאָל עס טאַקע נישט געשען, אָבער צוויי „אַנטיפֿאַדן״ קומען זיך צונויף... נישט נאָר איך, אויך זיין ברודער יצחק האָט אים נישט פֿאַרשטאַנען. יצחק פלעגט זאָגן: — מיין ברודער אהרן איז געבוירן געוואָרן מיט 100 יאָר צו פרי, דעריבער קען ער זיך נישט אַריינפּאַסן אין היינטיקן יאָרהונדערט...

נאָך אַ צייט אויפֿהאַלטן זיך מיט דער פּרוי און קינד אין וואַרשע, האָט ער אין פּריילינג 1937 ווידער פֿרובירט דאָס מזל אין פּולטוסק. אויך דאָסמאָל איז אים נישט געלונגען. ער האָט

* זיין ליד „איך און ס׳פערד״ — אַ קוילן־גרובן מאָטיוו איז גע־דרוקט געוואָרן אין דער „פּרייער יוגנט״ אין וואַרשע (אַרגאַן פון דער „יוגנט־פֿוע״צ״) אין מאַי 1926.

זיך אַפּגעמאַטערט אַ גאַנצן זומער און אַוועק צוריק קיין ווארשע. דאָרט האָט ער געאַרבעט אַלס שווארצער אַרבעטער אין אַ גאַרבערייַ און אַזוי געמוטשעט זיך ביזן אומקום אין ווארשעווער געטא.

אַנדערש איז געווען דער לעבנס־וועג פון זיין ברודער יצחק, וועלכער האָט אין די יאָרן 29—1927 אַ סך צושטייער געגעבן צו אונדזער פּאָליטישער און קולטור־דערציערישער טעטיקייט. אין דער צייט, ווען ער האָט שוין געהאַט אַנגעהויבן דעם ערשטן סעמעסטער פון יורידישן פּאָקולטעט, האָט ער בשעת די פּערינן אַפּגעגעבן די אַוונטן און שבתים פּאַר די חברים און רעפּערירט אויף ליטעראַרישע און פּאָליטישע טעמעס. ס׳האָט אים אפילו גאָר נישט אַויף פּאַר די אַרומיקע שטעטלעך, ווי רוזשאַן, מאַקאָוו א״א. ווען ער האָט דערגרייכט און געענדיקט דעם יורידישן פּאָקולטעט, האָט ער פּראַקטיצירט בייַ אַן אַדוואָקאַט אין סווילאַק אַדער אויגוסטאָוו (בייַ גראָדנע), ביז ער האָט צוטיילט דעם גורל פון אַלע יידן.

צוויי באַזונדערע כאַראַקטערן, צוויי באַזונדערע לעבנס־וועגן און איין גורל איז זיי באַשערט געווען...

משה אַלטמאַן. ער איז געווען אין די יאָרן 24—1928 איינער פון די גאָר אַקטיווע יוגנט מיטגלידער פון דער „פּועלי־ציון״. שפּעטער אַריבער קיין ווארשע, דאָרט געאַרבעט און געווען פון די טעטיקסטע חברים פון דער „פּולטוסקער קאַלאָניע״ פּועלי ציון אין ווארשע. אין יאָר 1929 האָט ער אַרגאַניזירט אַ גרופּע פריינד, וועלכע האָבן עמיגרירט קיין פּראַנקרייך. אַלס פּאַסמענער האָבן זיי זיך אין פּאַריז גוט איינגעאַרדנט און דאָרט חתונה געהאַט. אינעם חורבן, וואָס איז געקומען אויפן פראַנצויזישן יידנטום אין דער צווייטער וועלט־מלחמה, זענען אומגעקומען די חברים: משה אַלטמאַן, הענעך קאַן, הערש־מאיר גרינשפּאַן און זיין פּרוי, מרים נייַמאַן און איסר נאָוואָמינסקי.

געבליבן לעבן זענען די ח׳טע עטקע לאַסקא, די פּרוי פון הענעך קאַן, פּסח ווישניא (היינט אין ישראל).

ברוך רינג

דערמאָנענדיק די פּוע״צ אַקטיוויסטן האָב איך זיך דערמאָנט אין נאָך אייניעם אַ קולטורעלן, פּאַרטיייִשן און געזעלשאַפטלעכן „אַקטיוויסט״ פון אַ גאָר באַזונדערן ווערט. כאָטש ריין אידיאַלאָגיש האָט ער נישט געהאַט קיין שום שייכות מיט דער לינקער פּוע״צ (וואָס איז פּאַר אים, ווייזט אויס, צו „רעכט״ געווען...), נאָר אויסקומענדיק מיר צו אַרבעטן אין זיין מחיצה אויף אַ סך אַנדערע געביטן, וואָס האָבן טיילווייז אויך געהאַט אַ שייכות צו אונדזער פּאַרטיי און אַפּשאַנצדיק זיינע אַלגעמיינע קולטורעלע און געזעלשאַפּטלעכע טעטיקייטן אין שטאָט — ברייניג איך אים אַריין אין דער דאָזיקער „סביבה״, וועלכע איז אים דאָך אינגאַנצן נישט פּרעמד געווען.

✶

אַ ביז גאָר אינטערעסאַנטער געזעלשאַפּטלעכער טוער אין פּולטוסק, אין די לעצטע יאָרן פּאַרן צווייטן וועלט־קריג, איז געווען ברוך — אַדער בוטשע — רינג. געשטאַמט האָט ער פון קראַסנאָשילק. זיין פּאָטער איטשע־מאיר איז געווען אַ ברודער פונעם פולטוסקער שמואל רינג, וועלכער איז געווען אַ געראָר חסיד און איינער פון די גבירים אין שטעטל. ברוך איז נישט נאָר נישט געגאַנגען אין די דרכים פון זיין פרומען פּאָטער, נאָר — אויך נישט אין די ציוניסטישע וועגן פון זיין ברודער. ער איז געווען ראַדיקאַל־לינק, אָבער אַן דער שנאה צו אַנדערע אַרבעטער־ריכטונגען. סוף צוואַנציקער און אַנפאַנג דרייסיקער יאָרן איז ער געווען אַ לערער און לייטער פון דער יידיש־פּאָושעכנער שול אין רוזשאַן. אין שטעטל האָט ער מיטגעאַרבעט אויפן קולטור־געביט מיט דער לינקער „פּועלי־ציון״ און דער „גענעראַלאַפּט־קורסן״. אַלס פּריוויליקער לערער אויך געגעבן לעקציעס אויף ליטעראַטור און וויסנשאַפּטלעכע טעמעס.

איינמאָל, ערב דעם ערשטן מאַי, האָט די פּאָליציי אין רוזשאַן אַדורכגעפירט אַרעסטן צווישן די „פּועלי־ציון״־חברים און אַנדערע לינקע קרייזן און מען האָט אויך פּאַראַהאַלטן אים, ברוכן. האָט זיין פּרוי (פון דער היים: ווילנבערג — אַ מאַקאָווער), וואָס איז געווען אויך אַ לערערין, אייגענאַרדנט אַ דעמאָנסטראַציע פון אַלע שול־קינדער, וועלכע האָבן געפּאַדערט צו באַפרייַען זייער ליבן שול־פּאָרוואָלטער. די פּאָליציי, נישט האָבנדיק קיין קען אים קיין געוונדיקע באַווייזן, האָט אים נאָר 48 שעה אָפּגעלאָזט. אָבער די פּוילישע ראָטמענער פון דער אַנטיסעמיטישער נ.ד. האָבן פּאַרלאַנגט פון דער שטאָט־פּאַרוואָלטונג צו באַזייטיקן אים אַלס שול־לייטער און דאָס איז זיי געלונגען, טראָץ דער אינטערוועניץ פון דער יידישער קהילה.

ברוך רינג און זיין פּרוי האָבן זיך איבערגעצויגן קיין פּולטוסק, און־ממשיך געווען אַלס לערער. אויך אין פּולטוסק האָט ער זיך נישט באַגונגט בלויז מיט לערערייַ און מיטגעאַרבעט מיט אַנדערע פּאָליטישע פּאַרטייען. נאָר אויב אין רוזשאַן איז זיין מיטאַרבעט געווען אויפן קולטורעלן געביט, האָט ער אין פּולטוסק זיך פּאַרנומען מיט פּאָליטישער טעטיקייט.

איך האָב זיך נעגטער באַקאָגט מיט אים אין יאָר 1936, וועג ס׳איז מיט זיין איניציאַטיוו געשאַפן געוואָרן אַ געמיינ־זאַמער קאָמיטעט פון „פּועלי־ציון״, „בונד״ און ראַדיקאַלע אינטעליגענץ.

אונדזער ערשטע אויפגאַבע איז געווען צו פאַרוואַנדלען די „גמילת־חסד״־קאַסע פון אַ פּריוואַט קרעמל אין אַ געזעל־שאַפטלעכער אינסטיטוציע, פון וועלכער ברוך רינג איז געוואָרן דער פאָרזיצער. נאָך דער דאָזיקער רעאָרגאַניזאַציע, איז די אַמעריקאַנער שטיצע פאַר נויטבאַדערפטיקע אויף פּסח פאַרטיילט געוואָרן אונטער אַ געהעריקער געזעלשאַפט־לעכער קאָנטראָל.

די צווייטע אַקציע איז געווען אַ פּאָליטישע. דאָס איז געווען די צוגרייטונג צו די שטאָטראָט־וואָלן אין מאַי 1939. צוליב דער רעאַקציאָנערער וואָל־אָרדינאַציע, איז כמעט אומ־מעגלעך געווען, אַז אונדזערע פאָרטיי זאָל גיין זעלבשטענדיק צו די וואָלן און ס׳איז טאָקע אונטער זיין אָנפירונג געלונגען צוזאַמענצושטעלן אַ געמיינזאַמע אָרבעטער ליסטע און צו באַקומען 6 ראַטמענער פון דער אַלגעמיינער צאָל 7 יידישע.

אויף דער געמיינזאַמער ליסטע איז דעמאָלט אויסגעוויילט געוואָרן ברוך רינג, ש. בלענקיטני, משה בורשטין א״א.

מיר האָבן זיך דעמאָלט געגרייט צו די קהילה־וואָלן, אָבער צו דער דאָזיקער אָקציע זענען מיר שוין נישט דערגאַנגען. מיר האָבן אויך נישט באַוויזן צו ווערן אָפּיציעלע מיטגלידער פון שטאָטראָט, ווייל ביז די וואָלן זענען באַשטעטיקט געוואָרן, האָבן די היטלער־חיילות פאָרנומען פוילן.

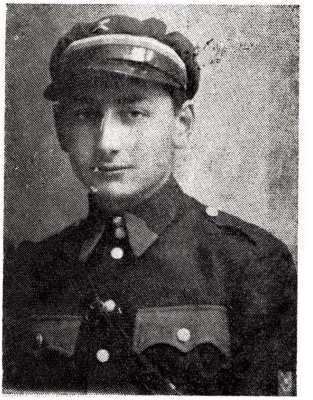
ברוך רינג, דער ראַדיקאַל, וועלכער איז אָוועק אינעם אויסגעטרוימטן לאַנד, האָט געטיילט דעם גורל פון טויזנטער אַנדערע יידישע אַרבעטער־טוער. ער האָט זיך מן הסתם גע־גרויסט מיט זיינע „זכות אבות״ אָלס קאָמוניסט און ער איז פאָר דעם אויסגעצייכנט געוואָרן מיט צען יאָר קאַטאָרגע, ווייל די נ.ק.וו.ד. האָט אין יאָר 1940 פאָרגעזעצט די ליקווי־דאַציע פון דער פּוילישער קאָמפּאַרטיי, וואָס יעזשאָוו האָט אָנגעהויבן אין די יאָרן 1936—1938.

וווּ עס איז אַהינגעקומען זיין גענייען איז נישט באַקאַנט.

ס׳איז אויך נישט באַווּסט דער גורל פון זיין פרוי און זיינע צוויי טעכטער.

בית"ר

בית"ר — ברית הנוער העברי ע"ש יוסף תרומפלדור אמנם נוסדה בפולין תחילה בתור הסתדרות „השחר" בשנת 1925, אולם הקן בפולטוסק לא נמנה על ראשוני הקננים. בערים הסמוכות לפולטוסק כגון סרוצק, צ'כנוב, פרסניץ, מלבה ועוד, כבר פעלו קנני בית"ר, עת אוהדיה של תנועה זו בפולטוסק עדיין השתייכו, על אף הבדלי ההשקפות, להסתדרות הציונים הכלליים בעיר והיו פעילים בה.

יעקב נחושתן (קופפרמינץ)

אחרי מאורעות הדמים בארץ־ישראל בשנת 1929, נעשו המאמצים הראשונים לארגון קן בית"ר בפולטוסק. קריאותיה של תנועה זו להקמת גדוד עברי ליגאלי בארץ, כדי למנוע שפיכות דמים וכוונתה לחנך את הנוער ברוח צבאית ולהכינו מבחינה מעשית ללגיון — קריאות אלה מצאו אוזן קשבת גם אצלנו בפולטוסק.

התחלתי לחפש שותפים לרעיון ובאתי בדברים עם בני נוער, אשר השתייכו אז למסגרות מפלגתיות אחרות. במקומות אחדים וביניהם בחנותו של אבי, תליתי כרוזים שהגיעו מהמפקדה הראשית בוורשה, ובהם מצע התנועה.

הראשונים שגילו ענין בהצטרפות לבית"ר היו צבי ל. טרמן וחנה ישמח. תקופת־מה הצטרפו גם לקבוצה המייסדת גוז'יק ומוריץ פרנקל, אשר פרשו אחרי תקופה קצרה.

מחוסר מקום ובגלל העדר תקציב, קיימנו את פגישותינו הראשונות במועדון ההסתדרות הציונית ולאחר זאת תחת כיפת השמים, ביער בפופלבי או בבתים פרטיים. מדי פעם בפעם החלו להצטרף לבית"ר קבוצות נוער חדשות מתוך חוגי הנוער הלומד והעובד, וכאלה אשר עברו לבית"ר מהסתדרויות נוער אחרות.

זכורה לי שבת בתקופה הראשונה, עת ערכנו את המסדר השבועי ביער, ופתאום הרגשנו בשלישיה של נערים המתקרבת אלינו וכולם ב„אידישע היטלאך", שלישיה בה צעד אחד ליד משנהו, כאילו הסתדרו במתכוון לפי הגובה. היו אלה יעקב שטיינברג ז"ל וויבדלו לחיים אוזכים צבי בלום ויואל ליפניאק, אשר הופיעו ביער והביעו את משאלתם להצטרף לשורותינו.

פעם אחרת, אף זה בשבת, בעת ניהול המסדר ביער נעמד במרחק מה יהודי גבוה, בגיל העמידה והאזין לדברינו. היה זה ר' אברהם ז'לינסקי, אשר התקרב וביקש את רשות הדיבור. בשפה פשוטה ובשכל קר של יהודי מנוסה וחייל מצבא ניקולאי, הסביר ר' ז'לינסקי את הצורך בצבא עברי, כשם שלעמים אחרים יש צבא משלהם. מהיום ההוא ואילך עמד ר' ז'לינסקי בהתלהבות לצידה של תנועה זו וכן לצידו של ארגון החיילים המשוחררים ע"ש זאב ז'בוטינסקי „ברית החייל", שנוסד בשנת 1932.

הפעילות בבית"ר התבססה על עבודה תרבותית־חינוכית והכשרה הגנתית. העבודה החינוכית התנהלה לפי החומר להדרכה שקיבלנו מנציבות בית"ר בוורשה. באשר להכשרה ההגנ־

תית, נעשו אי־אלה נסיונות לארגן פלוגה של פ.ו.ו. מחניכי בית״ר, ליד גדוד הצבא הפולני שחנה בפולטוסק, לשם אימון בנשק, אולם ללא הצלחה.

ב־1932 התקיימו בעיר ז׳לונקי קורסים מרכזיים למדריכי הכשרה הגנתית של בית״ר, אשר התנהלו תחת פיקודו של רב החובל ירמיהו הלפרן. לאחד הקורסים האלה נשלחו החברים ברוך גפטק וצבי לוטרמן ושניהם קיבלו, עם סיום הקורס, את התואר של מדריכי הכשרה הגנתית.

עד כמה היה ענין הצבאיות זר לרוחו של הנוער היהודי בפולטוסק, מוכיחות התגובות המשונות למראה הראשון של תלבושת צבאית, אותה לבשו חניכי בית״ר.

נזכר אני, כיצד נתקלתי בקריאות מוזרות (כגון: „בייגט זיך אַראָפּ, אַ גרינער גייט!") בצאתי לראשונה לרחוב בתל־בושת רשמית; והקריאות באו הן מצד חברי תנועות ציוניות והן תנועות מתנגדות לציונות.

אם כי העליה לארץ היתה לגבי חברי בית״ר בגדר של „נומרוס קלאוזוס", אשר נהפך אחר כך ל„נומרוס נוללוס" כאשר הסוכנות הפסיקה להקציב לארגון זה סרטיפיקטים — רבים היו הבית״רים מפולטוסק אשר יצאו לגדודי הכשרה, שהיו פזורים ברחבי פולניה (כגון וולברום, רוקיטנו, שצ׳בז׳שין, אלכסנדר ועוד). השמות של היוצאים להכשרה הזכורים לי הם: צבי בלום, צבי מלינה, פיבל מונצז׳, משה ניסטמפובר, משה וישניה, משה שינבלוגה ומרדכי דומב.

בשנת 1932 נעשה נסיון נפל של ארבעה מחברי הקן (והם: מרדכי דומב, צבי מלינה, אפרים גורמן, צבי נובידבור) להב־ריח גבולות, על מנת להגיע ארצה. בסודי סודות נפרדו הם מיחידי סגולה בבית״ר, נסעו במוצאי שבת ב„פלטפורמה" לוורשה, נכנסו לרכבת אשר נסעה דרומה ושכבו תחת הספ־סלים, על מנת להגיע לגבול הדרומי. לרוע מזלם נתגלו בה־גיעם לעיר קטוביץ והוחזרו לוורשה לאחר ששילמו קנס (כרטיס כפול).

לעומת נסיון נפל זה נעשה ע״י כותב טורים אלה נסיון מוצלח של הברחה בעת עלותו ארצה בשנת 1933. ילד מהעיר נשלסק, בן 13, יתום מהוריו, הגיע לפולטוסק בשעת טיול של חברים מערים סמוכות לעירנו. ילד זה נשאר אחר כך בפולטוסק והתאכסן בבתי חברים, אשר ריחמו עליו והכניסו אותו לביתם. בצאת רכבת העולים בה נסעתי ווורשה, הוסתר הילד תחת ספסל והגיע לעיר הנמל קונסטנצה ולאחר זאת הו־עלה בכל מיני תחבולות לאניה בה הגיע ארצה.

מפקדות הקן פיתחו בכל הזמנים עבודה תרבותית ענפה. השעורים ללימוד השפה העברית משכו אליהם חוגים רחבים, לא רק של חברים, אלא גם של אוהדים, אשר ששו לרכוש ידיעות בשפתנו.

מדי חודש בחודשו נערך ע״י הקן עתון־חי, בו גילו ענין בני נוער, שהיו במסגרת בית״ר או מחוגי האוהדים, שהשתתפו באופן פעיל בערבים אלה.

ממפעלי תרבות אחרים אשר פותחו ע״י בית״ר בפולטוסק יש לציין במיוחד את הספריה שנוסדה ב־1937 ושמנתה 2000 ספרים ושנוהלה וטופחה ע״י צבי פיונטניצה. על מסירותו למפ־על תרבותי זה מוכיחה העובדה, שבעת פלישת הגרמנים לעיר, העביר פיונטניצה את כל הספריה לביתו באמרו: „מה שיהיה אתי יהיה עם הספריה".

חוג דרמטי בהנהלתו של ציטרינז׳ היה לשם ולתפארת לחובבי אמנות הדרמה בעיר. חוג זה הציג מחזות על נושאים ציוניים לאומיים, הקשורים בארץ־ישראל.

עם קום ארגון חיילים משוחררים מכל הצבאות, נוסד גם בפולטוסק בשנת 1932 סניף של ברית החייל ע״ש זאב ז׳בוטינסקי.

ביז מפקדיו של ארגון זה יש למנות את הניק יוסקוביץ וסגנו מוניק דון. ארגון זה משך תשומת לב מיוחדת בתהלוכות שנערכו בחגים הלאומיים בתלבושת המצוחצחת ובסדר הצבאי ששרר בין שורותיו. באחד הכינוסים המחוזיים, שנערך ע״י ברית־החייל בשנת 1936, עת נסעו אנשי ברית־החייל במכוניות לפלונסק, התנפלו חוליגנים וביניהם חיילים פולניים במדים, בפגיונות ודקרו למוות את זיגמונד יוסקוביץ, אשר מת במקום.

בפולטוסק גם התגייס חוג של עסקנים לאומיים מבוגרים חברי תנועת ז׳בוטינסקי — ברית הצה״ר. לארגון זה הצטרפו גם אלה מתוך חניכי בית״ר אשר עברו את חינוכם הלאומי בשתי הדרגות הראשונות ועברו לדרגה ג׳. מתוך העסקנים המבוגרים יש לציין במיוחד את העסקן הלאומי־דתי ר׳ שמואל ישמח.

מפקדי קן בית״ר בפולטוסק בכל תקופות קיום הקן היו (לפי הא״ב): ישראל וישניה, משה וישניה, יהודה כץ, צבי לוטרמן, יעקב נחושתן־קופפרמינץ, מנדל שיפמן. חברי המפקדה: שמואל ברגזון, ברוך גפטק, ללק גרדשטין, סימק גניאזדו, משה וינשטין, רחל זילברשטין, דבורה לנדאו, פיבל מונצ׳ז, משה מלבר, טולה מלצ׳ז, משה ניסטמפובר, לאה פיקז׳, מאיר פרנקל, צבי פיונטניצה, פודמבובין.

מבין חניכי בית״ר בפולטוסק הצטיינו במלחמתם נגד הגרמנים: יהושע בורדוביץ, ברוך גפטק ויוסף ניסטמפובר.

מבין מפעלי ספורט שאורגנו ע״י קן בית״ר יש למנות את הסקציה לפינג־פונג ואת קבוצת הכדורגל.

קן בית״ר בפולטוסק — קעמערל פון בית״ר אין פולטוסק

בית״ר — גדוד קרן תל־חי

ברית החייל

מסיבה בבית"ר, פולטוסק

משה סרעברא

די שטאט אין א טאל

יעדער אייגער איז פול מיט נאָסטאַלגיע, מיט בענקשאַפט צום אָרט, וווּ ער איז געבוירן געוואָרן, וווּ ער האָט זיינע קינדער־יאָרן פאַרבראַכט און זיך דערצויגן. די פאַלקס־שול, חדר, ישיבה — זענען אייגנגעקריצט אין זיין זכרון, יעדעס מח־קעמערל באַהאַלט אַן אנדער פראַגמענט פון זיין עבר. וואָס מער דער מענטש דערווייטערט זיך פון זיין קינדהייט, אַלץ מער וויל ער אויפפרישן דעם זכרון פון יענער וווייטער צייט, צו וועלכער ער וואַלט גערן זיך צוריקגעקערט. ווילט זיך טאַקע אויפפרישן דעם זכר פון יענע גליקלעכע טעג, צוריקגיין צו אונדזער יוגנט־עפאָכע, דערמאָנען זיך וועגן יוגנט־חלומות, וואָס זענען נישט געווארן פאַרווירקלעכט.

וועג עס קומט אַדויף אויף מיין זכרון די שטאָט פולטוסק, פיל איך ווי כ׳וואַלט פאַריונגערט געווארן און זאָפּ אין זיך אַריין די לופט פון אירע בערג און בערגלעך און פון אירע וועלדער אָרום, ווי אין די יאָרן פון דער קינדהייט.

דער טאָפּאָגראַפישער אויסזען פון פולטוסק, איז געווען אַנדערש ווי פון די אָרומיקע שטעטלעך ווי למשל: טשעכאָנאָוו, מאָקאָוו, רוושאָן, סעראָצק, נאָשעלסק און ווישקאָוו. די שטאָט איז געלעגן אין אַ טאָל. דער וועג פון וואַרשע אַדער נאָשעלסק, האָט געפירט באַרג־אַראָפּ. אויף דער גאָנצער לענג פון דער וואַרשעווער און דריטער־מאי גאָס ביז דעם טשעכאָנאָווער שאָסיי, זענען פון לינקס אַלע הייזער און הייזקעס געשטאַנען אין שאָטן פון אַ באַרג, וואָס האָט איבער זיי געווילטיקט. שווער איז געווען צו קלעטערן אויף אים און ער האָט „אַריינ־געקוקט" אין אַלע הייף און אין אַלע פענצטער. רעגן צייט האָט ער געשיקט וואָסער שטראָמען און פאַרגאָסן די הייף, און די קינדער האָבן געהאָט ווו זיך צו פליסקען באַרוּע־סעריי אין די קאָלוזשעס בלאָטיקע וואָסערן. אָבער וועג דו האָסט אַרויפגעקלעטערט אויפן סאָמע שפיץ באַרג, האָסטו גאָר געזען, אַז דער באַרג אין דער הייך איז גאָר אַ פלאַכ־לאַנד, באַדעקט מיט גערטענער, סעדער, סתם גראָזיקע לאַנקעס, וואָס ציען זיך רחבותדיק ביזן אוף נאָכן שעכטהויז אוף יידישן בית־עלמין, וווייט וווייט ביזן אומענדלעכן האָריזאָנט.

די שטאָט איז געווען צעטיילט אויף דריי טיילן, צוליב די טייכן וואָס האָבן זי איבערגעשניטן לענגאויס פון מזרח צו מערב. אין דעם ערשטן טייל — אַנקומענדיק פון וואַרשע — זענען געווען די גאָסן: נאָשעלסקער שאָסיי, וואַרשעווער גאָס, זשוווירקי אי ווּיגורי, וווינזיננאָ, דער חזיר־מאַרק, אַלטער מקום, מאַריא־פאָנני, דריטער־מאי, קאָשטושקי, טשעכאָנאָ־ווער וועג א״אָנד. אין דעם טייל שטאָט זענען אויך געווען די בנינים און פלעצער: פון דער פולטוסקער טורמע, פון שטאָ־טיש שפיטאָל, פון שטאָטישן טעאַטער, די קינאָס: „נאָווא־שטשי״ און „בייקא״, ראָזענבערגס, וואָגמאָנס און רינגס פול־עטאָזשנע מילן, די קאָשאַרן, די וויאָטראָקן, צעלניקס צעגעלנע, מענדל מינצס פאַבריק פון אָגראַר־מאָשינען, דער שטאָטישער שפּאַציר־גאַרטן, די פּאָסט, די ביר ברויערייַ, די פּאָוושעכנע שול, דאָס שעכטהויז, דער יידישער בית־הקברות, וווּ אויך דער וואָסער־האפן („פּשיסטאָן") מיט אַ געפלעגטן שיינעם בלומען סקווער.

אין צווייטן טייל, אין צענטער שטאָט, זענען געווען די גאָסן: דער רינעק, שוו. יאָנסקאָ, סענאָטאָרסקאָ, בענעדיק־טינסקאָ, סטאשיצא, קאָטלאָרסקא, שקאָלנא, אַ האַלבער ריבי־טעוו און פּיאָטר. סקאָרגי. ביי די יידן איז די לעצטע דער־מאָנטע גאָס געווען איינגעטיילט אין 3 טיילן: איין טייל האָט מען גערופן די פלומפּ־גאָס, וויייל פון תמיד אַן איז דארט אין מיטן גאָס געשטאַנען אַן אייזערנער פלומפּ אוּן אין די הייסע זומער־שבתים פלעגט מען קומען צאָפן קאָלטע, ריינע, גע־שמאַקע וואָסער. יידן האָבן זיך מיט אַזאַ קאָלטן טרונק מחיה געווען אוּן פרום געמאַכט איבער דעם אַ „שהכל". די צווייטע טייל גאָס האָט מען גערופן די יאָטקע גאָס, וויייל דאָס רוב קצבים האָבן דאָ געהאָט זייערע כשרע יאָטקעס. די דריטע

טייל גאָ האָט מען געפונפן „אונטער די קלאָסן", ווייל דאָרט איז געשטאַנען די פּוילישע גימנאַזיע.

אין דעם צענטראַלן טייל פון שטאָט, זענען געווען די בנינים און אינסטיטוציעס: דער שלאָס אדער פאַוויאָט, דער מאַגיסטראַט, דער סאַנד־אָקרעננאַווי (קריין־גאריכט), דאָס ראַטהויז, שפּעטער די פּייערלעשער, דער ניין־שטאָקיקער שטאָט־זייגער, דער גרויסער קאָשטשאָל (קירכע) און להבדיל די ייִדישע שול מיטן בית־המדרש, די ישיבה, די מקוה מיט דער שוויץ־באָד, דער בנין פון יסודי התורה, דער לינת־הצדק, די צווייטע שפּאַר־און לייַ־קאָסע, די גמילת־חסדים קאָסע, די ייִדישע גימנאַזיע, די בית־יעקב שול, די „יבנה" שול און כמעט אָלע חסידים־שטיבלעך: געראַר, ראַדזימינער, אָטוואָצקער, אָלעקסאַנדערער, סאָקאָלאָווער, טריסקער א"אָנד.

דער דריטער שטאָט־טייל איז געווען דער קלענסטער, אָ האַלבער רעביטעוו מיט נאָך אָ פּאָר שמאָלע געסלעך, וואָס איינע פון זיי האָט געפירט צו דער פּליאָשטש און קעמפּע און צום שטאָטישן פּאָשניק, וווּ יידן און קריסטן פלעגן טאָג־טעגלעך אָרויסטרייבן זייערע בהמות — איבער טויזנט קי, אָ חוץ קאָזעס און שעפסן. אפילו גאָנצע סטאָדעס גענדז האָבן זיך געפּאָשעט אויף די ריבּיטוויישע פעלדער, וועלכע האָבן פאַרמאָגט גוט גראָז, אָ דאָנק דעם גרויסן און ברייטן טייך נאָרעוו, וועלכער האָט זיי אונטערגעשוואָנקען. די געגדז, זאָטע, אָנגעפּרעסענע, צופרידענע פלעגן זיין אָנגריפּעריש און יאָגן די מענטשן, וועלכע זענען געקומען אויף דער פּליאָשטש און פון „שפּוילטאָג" פלעגט זיך אויפהייבן אָ טשאָטע געגדז און אָוועקפליען איבער הונדערט מעטער מיט אָ געגאָנגעריי און רעש, וואָס האָט אָנגעפּילט, אגב, די אָרומיקע לופט מיט פּריי־לעכן גפּילדער. די ריבּיטוויישע פעלדער זענען פול געווען מיט טיפּע זומפן. אָ פערד, אדער להבדיל אָ מענטש, אויב עס איז דאָרט פאַרקראָכן, איז איינגעזונקען געוואָרן און פון דאָרט מער נישט אַרויס קיין לעבעדיקער. ס'איז אין פּולטוסק אָרום־געגאָנגען אָ לעגענדע, אָז אָמאָל, איידער פולטוסק איז אָפּ־געברענט געוואָרן, מיט עטלעכע הונדערט יאָר צוריק, זענען די פעלדער געווען פאַרבויט מיט הייזער, מיט גאָסן, מיט געסלעך און אויפן אָרט, ווו די זומפן געפינען זיך, זענען געשטאַנען טומאהס (טיפלעס) און בייַ דער שרפה זענען די קאָשטשאָלן איינגעזונקען געוואָרן...

אָ דאָנק דעם טייך נאָרעוו און זיינע אָפּצווייגן, וואָס האָבן צעטיילט די שטאָט, האָט פולטוסק פאַרמאָגט 7 בריקן: 2 לאָנגע איבערן נאָרעוו, אָ הילצערנע און אָן אייזערנע איבער 300 מעטער די לענג, דריי קלייניע, הילצערנע און אין צענטער שטאָט צוויי גמויערטע. מען דערציילט, אָז אויף איינער פון זיי, צווישן שוו. יאָנסקאָ און שטאָטישן טעאָטער, איז אין די צוואַנציקער יאָרן געשטאַנען דער דיכטער־הומאָריסט משה נאַדיר, אָן איינגעהילטער אין אָ פּאָלעריגע, באַוווּנדערט דעם טייך אין מיטן שטאָט, געשעפט רייַנע לופט און מיט התפּעלות אויסגערופן: „דאָס איז דאָך דער פּוילישער וועניעדיג". אָ פּרעמדער טאָקע, אָז ער פלעגט קומען קיין פולטוסק, האָט ער באַוווּנדערט דעם שיינעם פּייזאָזש און זיך נישט געקאָנט אָנ־זעטיקן פון די וועלבע־ביימער, פון וועלכע עס האָבן אַראָפּ־געהאָנגען די דינע צווייגן מיט די לענגלעכע בלעטלעך, וואָס האָבן דערגרייכט ביזן וואַסער, ווי זיי וואָלטן געטונקען די פינגער אין טייך און זיך געגרייט צו אָ תפילה, צו דאָנקען פאַר זייער באַשאַף.

פאַר, אָדער אין אָנהייב־פּרילינג, ווען עס האָט זיך געריבט דאָס אייז פון נאָרעוו, האָבן זיך די טייכן אונטערגעהויבן און פאַרגאָסן אָ שטיק פון אָלטן מקום. טיילמאָל האָט זיך דאָס וואַסער געהויבן איבער פינף מעטער, אָזוי, אָז דאָס „גענוי־סער" האָט אָנגעמאַכט שאָדנס און צענדליקער משפחות האָבן געמוזט פאַרלאָזן זייערע היימען און זיך איינלאָקירן בייַ פריינד און באַקאַנטע, ווייל אָ סך הייזער אויף אָלט־שטאָט (סטאָרע־מיאָסטאָ) זענען פאַרגאָסן געוואָרן. אפילו די סטאָשיצא־גאָס מיט דער גרעבליץ זענען געלעגן אונטערן וואַסער און דער שול־הויף איז געוואָרן ווי אַן אָזשערע, דאָס וואַסער איז דער־גאַנגען ביז דער דרומדיקער וואַנט פון בית־המדרש, און אָ דריטל פון דער סענאַטאָרסקע גאָס ביז דער קאָטליאָרסקע זענען געוואָרן פאַרפליצט. כ'געדענק, איינמאָל בייַ אָזאָ „געוויסער" האָט זיך אין אָ שבת דאָס וואַסער אָזוי צעשפּריצט, אָז צמח פּרוכטנבוים און די קינדער פון די שכנים האָבן אַרויס־געשלעפט די באַליעס און מיט שטעקנס, אָנשטאָט וויאָסלעס, זיך געשיפלט ביז צו חנה־באַשעס בעקעריי, כדי אָ היימצופירן די טשאָלנטער. אפילו אָ טייל פונעם מאַרק איז געווען אין וואַסער און דער גרויסער קאָשטשאָל האָט זיך געווייקט די פּיס אין אָ טייך.

דער „געוויסער" האָט טאָקע לאָנג נישט אָנגעהאַלטן, בלויז עטלעכע וואָכן, אָבער אין דער קורצער צייט האָבן די פעלדער אַרום פולטוסק אויסגעזען ווי אָ ים — הימל און וואַסער. אין דער פערעספּעקטיוו האָט דער וואָלד, וואָס האָט אַרומגעריגלט די שטאָט, געווען ענלעך פונדערווייטנס צו אָ שיף וואָס פאָרט אָוועק מעבר לים. צו דער וויסקאָוועך לאָנגער בריק, האָט דאָס וואַסער נישט דערגרייכט, ווייל זי איז געשטאַנען העכער ווי דער שאָסיי און זומער צייט פלעגן דורכגיין אונטער דער בריק דאָמפערס, אַראָפּבייגנדיק בלויז אָ דריטל, אָדער אָ העלפט פון זייער הויכן קוימען. אָבער ביי

אַ גרויסער פּאַרפּלייצונג, אַז דו האָסט זיך אַוועקגעלייגט אויף דער בריק און אַראָפּגעלאָזט אַ האָנט, האָבן די פּינגער כּמעט דערגרייכט אין טייך. פּונדעסטוועגן זענען קיין קרבנות נישט פּאַרצייכנט געוואָרן, אָבער אין די הייסע זומער־חדשים, בשעתן באָדן זיך, האָט דער נאָרעוו מיט זיינע אָפּצוויי־גונגען אייַנ־געשלונגען אַ סך קריסטלעכע און נישט ווינציק יידישע קרב־נות, צווישן זיי — ווי איך געדענק — חיים־אָרן אסטרא־קולסקי, דעם שניידערס זון; יצחק־נחום שטיינבערגס זון; זיינעם אַ קוזין, שמחה, פּיניע שטיינבערגס זון; מאָטעס נאָוואָמינסקי, ראש־הקן פון „השומר־הצעיר"; שילעם קרא; לייזער גרינבערג; די צוויי יינגלעך ביאַליסטאָצקי און מאירס־דאָרף. כבוד זייער אָנדענק.

חנה כהן (ווייַנשטיין)

אונדזער געסל די „אלעיקעס"

פונעם הויז אויף סטאַשיצע 4 ראָג שוויענטאָיאַנסקע האָט געפירט לענג־אויס דעם ברעג פונעם אָפּפלוס פון טייך נאָרעוו אַ שמאָל געסל, וואָס מען האָט גערופן די „אָלעיקעס". דאָס קליינע, שטילע געסל איז געווען זייער ווייניק באַווויינט. ביי דער זייט האָט זיך געצויגן דער פּאַרקן פונעם גרויסן, שיינעם סאָביעסקי־גאָרטן. פון ביידע זייטן פונעם געסל זענען גע־וואָקסן גרויסע, בריייט צעצווייגטע בוימער, וועלכע האָבן געוואָרפן אָרום זיך אַ בריייטן שאָטן און איינגעהילט דאָס געסל אין די בין־השמשות־שעהן אין אַ סודות־פולער טונקלקייט. דער ברעג טייך אין פּאָרם פון אַ בערגל איז געווען באַוואָקסן מיט גראָז אויסגעמישט מיט פיל־פּאַרביקע פעלד־בלימלעך. מיר, קינדער, פלעגן דאָ וויילן זומער נאָנצע טעג, דערציילן זיך מעשיות, לייענען ביכעלעך, אַדער פּאַרמעסטן זיך אין וואָרפן שטיינדלעך אינעם וואַסער. דאָס בערגל איז געווען אַן אידעאַלער פלאַץ אויף צו כאַפּן פיש, די קליינע פלאָט־קעלעך.

שעהן־לאַנג האָבן מיר געכאַפּט פליגן, אָפּגעריסן זייערע קעפלעך און פּאָרטשעפּעט אויף די וועגדקעס. ביים כאַפּן פיש האָט געמוזט הערשן אַ פולשטענדיקע שטילקייט, נישט אָפּצושרעקן די פיש. צוליב דעם טאַקע איז מען מערסטנטייל געגאַנגען אויף פישפאַנג פּאָרטאָג.

דינסטאָג און פרייטאָג אין די מאָרק־טעג פלעגט דאָס געסל פּאָרפולט ווערן מיט פויערישע וואָגנס. אין די דאָזיקע טעג זענען די פויערים געקומען צו אונדז אין דער אָלעיאָרניע, פונעם הויז אויף סטאַשיצע 4 ראָג שוויענטאָיאַנסקע האָט געפירט לענג־אויס דעם ברעג פונעם אָפּפלוס פון טייך נאָרעוו אַ שמאָל געסל, וואָס מען האָט גערופן די „אָלעיקעס". דאָס קליינע, שטילע געסל איז געווען זייער ווייניק באַווויינט. ביי דער זייט האָט זיך געצויגן דער פּאַרקן פונעם גרויסן, שיינעם סאָביעסקי־גאָרטן. פון ביידע זייטן פונעם געסל זענען גע־וואָקסן גרויסע, בריייט צעצווייגטע בוימער, וועלכע האָבן געוואָרפן אָרום זיך אַ בריייטן שאָטן און איינגעהילט דאָס געסל אין די בין־השמשות־שעהן אין אַ סודות־פולער טונקלקייט. דער ברעג טייך אין פּאָרם פון אַ בערגל איז געווען באַוואָקסן מיט גראָז אויסגעמישט מיט פיל־פּאַרביקע פעלד־בלימלעך. מיר, קינדער, פלעגן דאָ וויילן זומער נאָנצע טעג, דערציילן זיך מעשיות, לייענען ביכעלעך, אַדער פּאַרמעסטן זיך אין וואָרפן שטיינדלעך אינעם וואַסער. דאָס בערגל איז געווען אַן אידעאַלער פלאַץ אויף צו כאַפּן פיש, די קליינע פלאָט־קעלעך.

שעהן־לאַנג האָבן מיר געכאַפּט פליגן, אָפּגעריסן זייערע קעפלעך און פּאָרטשעפּעט אויף די וועגדקעס. ביים כאַפּן פיש האָט געמוזט הערשן אַ פולשטענדיקע שטילקייט, נישט אָפּצושרעקן די פיש. צוליב דעם טאַקע איז מען מערסטנטייל געגאַנגען אויף פישפאַנג פּאָרטאָג.

דינסטאָג און פרייטאָג אין די מאָרק־טעג פלעגט דאָס געסל פּאָרפולט ווערן מיט פויערישע וואָגנס. אין די דאָזיקע טעג זענען די פויערים געקומען צו אונדז אין דער אָלעיאָרניע, צו אבא אָלעיניק (ווייַנשטיין) שלאָגן אייל פון זייערע סעמיע־זוימען, אַדער פונעם רעפס און צושטעלן אַ שטיקל שוואָרצן, פּרישן ברויט אונטער דער אייל־פּרעס און אויף מיך, אַ קליין מיידל, מכבד געווען. ביז הייַנט ליגט מיר אין מויל דער טעם פון דעם שטיקל ברויט, באַנעצט מיט אייל און באַשאָטן מיט זאַלץ... אָפטמאָל פלעג איך העלפן דעם פּוילישן אַרבעטער צו דרייַען דעם קעסל, ווו עס האָט זיך געקאָכט דער קולאָטש, מען זאָל שנעלער פּאָרטיק ווערן. וויייל נאָך אַ טאָג שוועראַרבעט פלעגט אונדז דער פּאָטער מיטנעמען זיך באָדן אין טייך. מיר האָבן זיך אַריבערגעשיפלט אויף דער קליינער פלאָשקע אָנגטקעגן דער קאָשציושקי גאָס. גאָנצע שעהן האָבן מיר פּאַרבראַכט אין וואַסער אונטער די געדיכטע קוסטעס פונעם טייך ביז עס איז צוגעפאַלן דער אָוונט.

ווינטער, ווען דער טייך איז פאַרפראָרן געוואָרן, האָט זיך די יוגנט פאַרווייַלט אויפן אייז אויף ליזשוועס און שליטנס. אויף דער בריק אויף דער שוויענטאָיאַנסקער גאָס זענען גע־שטאַנען גרופּעס נייגעריקע און צוגעקוקט זיך צו די ספּאָרט־לערס, וועלכע פלעגן זיך באַווייַזן מיט זייערע פּאָרשידע־אָרטיקע קונצן און פיגורן אויף די ליזשוועס.

פרייַט אָבער און טרויער זענען געקומען אין איינעם. דער טייך האָט געפאַדערט זיין קרבן אפילו אין ווינטער. ביים ברעג, נישט ווייט פונעם אָרט וווּ די יוגנט האָט פּאָרבראַכט אין ווינטער־ספּאָרט האָבן זיך געפונען די „פּושערעמבעלס" (ספּעציעל אויסגעהאַקטע לעכער אין אייז), וווּ מענטשן האָבן

געשעפט וואָסער צום טאָג־טעגלעכן געברויך. די צענטראָלע פֿלומפּ אויף דער דריטער מאי גאָס איז אָפט געווען פֿאַרפרוירן און עס איז געווען לייכטער און נענטער פֿאַר די איינווווינער פונעם אָרום אָנצופילן זייערע עמערס מיטן וואָסער פונעם טייך. ביי אַזאַ פּזשערעמבעל האָבן זיך אַ זוניקן ווינטער־טאָג געשפּילט קינדער און צוויי ייִנגלעך זענען אַריינגע־פֿאַלן אין וואָסער און פֿאַרשוווונדן אונטערן אייז. האָרץ־רייסנדיקע געווייניען און קולות האָבן זיך געטראָגן פון זייערע עלטערן, שוועסטער און ברידער און פונעם פֿאַרזאַמלטן עולם. איינער איז געווען דער צוועלף־יעריקער אליהו מאירסדאָרף און דער צווייטער חזה־אטעס זון, אהרן, אין דער עלטער פון צען יאָר. (חזה־אטע איז געווען אַן אַלמנה. זי האָט פֿאַרקויפט שניט־סחורה אויף אויסצאָלן. ביי איר איז דאָס געווען שוין דאָס דריטע אומגליק. צוערשט דער מאַן, נאָך דעם אַ טאָכטער און איצט איר זונעלע).

מען האָט אויסגעהאָקט דאָס גאַנצע אייז ביז צו דער גרויסער בריק פון פֿאָפֿלאוועס. דאָס קינד פון מאירסדאָרף האָט מען געפונען אַ טויט, חוה אטעס זון האָט מען געזוכט מאַנאַטן ביז מען האָט אַנטדעקט אין דעם נאָרעוו לעבן נאָווי־דוואָר אַ דערטרונקן קינד און מען האָט עס באַגראָבן אָלס דעם דער־טרונקענעם אהרן.

אויף די „אָלעיקעס" האָט זיך געפונען די סאָדע־וואָסער־פֿאַבריק פון קאָלוסקין און די בעקעריי פון חיה די בעקערין, ווו אָלע יידישע בעלי־ביתטעס האָבן גענאָקן חלות אויף שבת און גענאָגן טשאָלנט. בייַם סוף פונעם געסל אין הויז אויף סטאַשיצא 4, האָט איבער דער דרוקעריי פון קודערסקין געווויינט דער בעסטער שניידער פון פולטוסק אָנשל גאָלאָמב. די פּרויען פון די אָפּיצירן פון 13טן פּאָלק האָבן ביי אים ענגייט זייערע קאָסטיומען. זיין פּרוי פייגע איז געווען אַ סימבאָל פון גוט־האָרציקייט און אָפּפערווויליקייט, שטענדיק גרייט צו העלפן יעדן נויטבאָדערפטיקן.

מיט די זעלבע זיטן האָט זיך אויסגעצייכנט מיין מומע אָטע ווישניע. ביי איר איז ממש געווען אַן אָפּענע שטוב פֿאַר יעדן. בשכנות מיט קודערסקיס דרוקעריי האָט זיך געפונען איר געשעפט פון ראָווערן און עלעקטריישע טיילן. ליצנים פלעגן זאָגן אַז זי „עפּנט אויף" די שטאָט. סיי זומער און סיי ווינטער, וועלן אָלע איינווווינער זענען נאָך געווען איינגע־וויקלט אין טיפֿן שלאָף, האָט זי זיך שוין געפֿאָרעט אָרום איר געוועלב. זי איז געווען די „מאַמע" פון „בית־ר". אירע זין, ישראל און משה, זענען געווען טעטיק אין דער דאָזיקער אַרגאַניזאַציע און אין די אַוונטן פלעגן זיך ביי איר אין שטוב פֿאַרזאַמלען יונגווואָרג און דערוואַקסענע און פֿאַרבערענגען מיט געזאַנג און טענץ.

דאָס לעבן אויף די „אָלעיקעס" האָט זיך מיט גאָרנישט אונטערגעשיידט פונעם נאָרמאָלן לעבנסגאַנג פון אָלע פול־טוסקער יידישע איינווווינער. פּריידן און ליידן, שמחות און טרויער, לאַנגע זומער־טעג און שטילעווינטער־אָונטן, דאגות פרנסה און צער גידול בנים — קאָפּיטלעך יידיש לעבנס־שטייגער אין פֿאַרמלחמהדיקן פוילן. עס האָט נישט געפעלט קיין שנאת ישראל צווישן די האָרן פון לאַנד, ווירטשאַפּט־לעכער באַיקאָט, עקסטרעמיזאַציע, בלוטיקע עקסצעסן — דער יידישער ווידערשטאַנד איז געווען דער הערלעכער קאָפּיטל פון ווירדיקן קאַמף פון פֿאָלק ישראל פֿאַר זיין קיום און נאַציאָנאָלן כבוד.

דער פּולישער אַנטיסעמיטיזם אָבער איז געווען אַן אפס ואין אַנטקעגן די ווילדע נאַצישע האָרדעס, וועלכע האָבן אייַ־געמומען די שטאָט מיטן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה. פֿאַרפולט זענען געווארן די שטילע „אָלעיקעס" מיט געוויין און געשרייען פון אומשולדיקע קרבנות, וועלכע מען האָט געשלעפּט פון די הייזער. טרערן פון קליינע קינדער, בלוט איז געריינען פון צעשלאָגענע קפּע...

עס איז חרוב געווארן אונדזער געסל „אָלעיקעס" און פֿאַרוויסט איז געווארן דאָס יידישע פולטוסק...

אין מעת־לעת פֿון קדושה

(א שבת־בילד)

דער רעש פון דעם גאר־וואס פֿאַרענדיקטן מאַרק־טאָג, איז נאָך אינגאַנצן נישט אייגעשטילט. דאָ און דאָרט לויפט נאָך אַ פֿאַרשפּעטיקטער ייד אַ פֿאַרסאַפּעטער, שלעפּנדיק מיט די לעצטע כוחות די אין מאַרק איבערגעבליבענע פֿאָר דרענגלעך פון זיין „שטעל", ער איילט זיך, כדי נישט אַרייַנצופֿאַלן, חלילה, אין קיין מענטשלעכע מיילער, אַז ער איז אַ „מחלל־שבתניק"! ווי די לעצטע אַקאַרדן פון אַ פֿאַרענדיקטן קאָנצערט קלינגען איבערן שטיינערנעם ברוק די מיט אייזן־געשמידטע רעדער פון אַ וואָגן פון אַ פויער, וועלכער האָט קוים באַווייזן אַרייַנצוכאַפּן עטלעכע קניות אין די יידישע געוועלבער אַדער ביי די מאַרק־טישלעך.

אַ פֿאַרשוויצטער — ווי גלייך נאָך דער הייסער מקווה — לויפט איבער דער לאַנגער „שוויענטא־יאַנסקא"־גאַס דער „געלער אהרן", וועלכער פֿאַרנעמט זיך מיט צוויי גאָר וויכטיק שליחותן: ער איז דער קברן אין שטעטל און אויך איינער פון די אָנפֿירער פון דער חברה „שומרי־שבת" אין פּולטוסק. איז איצט, פרייטיק נאָך מיטאָג, ווען עס איז, ברוך השם, נישטאָ קיין לוויה, לויפט ער ראַטעוועט יידישע נשמות פון אפּיקורסות ר"ל, אַדער פון אַן עבֿירה בשוגג און דעריבער שרייט ער אַרײַן מיט אַלע כוחות אין יידן יידישן געשעפט: „ליכט צינדן! צייט פֿאַרמאַכן דאָס געוועלב!"

און פונקט אַזוי ווי אויפן בית־הקברות אַזוי אויך דאָ איז נישט פֿאַראַן קיין יחסנים ביי ר' אהרונען. רייכע, אַרעמע — אַלצאייניס. די קדושה פון שבת איז מחייב אַלעמען, אפילו דעם הער ישעיהו קופּערמינץ, אָט דער, וועלכער גייט אַן אין שטאָט פֿאַרן גרעסטן משכּיל און אַזוי גערופֿענעם אַפּיקורס, ר"ל... אָט דער, וועלכער ברענגט פון וואַרשע די גאַזעטן און „פֿאָר־זאַרגט" אויך מיט טריף־פּסולע ביכער „קאַליע־געוואַרענע" ישיבה־בחורים; אויך פֿאָר אים האָט ר' אהרן קיין מורא נישט. ער טרעט פון אים נישט אַפּ ביז ער „בייסט" אים איין ד.ה. ביז ער שליסט דאָס געשעפט.

און אַז געשלאָסן זענען יידישע געוועלבער און אָפּגעשטעלט יידישע וואַרשטאַטן, ווערט מיטאַמאָל אַזוי שטיל ווי אייגנגעדרימלט וואָלט דאָס שטעטל נאָכן לאַנגן שוערן מאַרק־טאָג. אויך די גויים זענען שוין פֿאַרשווונדן, ווי זיי וואָלטן אויסגערונען געוואָרן.

מ'זעט נישט מער: נישט גאָנשאַראָווסקי דעם שיכור, וואָס מאַכט אַ כוסה 3 מאָל יעדן טאָג, אין יעדער יידישער שענק; נישט קאַלינאָווסקען דעם כוליגאַן, וואָס רייסט זיך אָנצושלאָגן אַ פֿאָר יידן, נאָר ער האָט מורא אימת־מות פֿאָר די יידישע קצבים און טרעגערס; און אויך נישט ניעראדקא דעם פֿאַלי־ציאַנט, וואָס מאַכט פֿראַטאַקאַלן יידן מיט אַ סאַדיסטישער הנאה...

איז בפירוש צו זען ווי די וואָך מיט אירע שוווערע וואָכע־דיקע לאַסטן טרעט אַפּ פֿאַרן שבת־קודש אין שטעטל.

ביסלעכווייז אָבער פֿאַרשווינדט די דאָזיקע אַבסאָלוטע שטילקייט דורך דעם, וואָס דאָ און דאָרט באַווייזן זיך יידן, חסידים, מתנגדים, אָנגעטאָן שבתדיק, מיט אַ בנעימותדיקן גאַנג צו „קבלת־שבת" אין שול, בית־המדרש אָדער חסידים־שטיבל, פונוואָנען עס רייסן זיך אַרויס האַרציקע ניגונים און תפילות דורך די חזנים און בעלי־תפילות: הערשל אָראָנאָוויטש, זלמן ליפּסקער, שמואלקע קראָנשטיין, מענדל רוזשאָנער, אָלטער פּיליאַר און נאָך אַנדערע, וועלכע שפּרייטן זיך פונאָנדער מיט נשמה יתירה איבער די גאַסן און געסלעך פון שטאָט.

האָבן יידן פֿאַרענדיקט דאָס מקבל־שבת זיין, שפּאַצירן זיי זיך רויק און געלאָסן אַ היים צום פרייטיק־צו־נאָכטסדיקן טיש און פֿאַראָלעל מיט זיי — דער דאָזיקער טייל יוגנט, וואָס האָט שוין באַווייזן זיך צו „באַפרייען" פון די „רעליגיעזע קייטן", מערסטן טייל קומט ער פון די „רעזורעס", וווּ עס ווערן באַהאַנדלט „גורלדיקע וועלט־פֿראַבלעמען" און וועמענס אויבן־אָן עס האָט פֿאַרנומען קוטנערס רעזורע, וווּ עס פלעגט דאָרט קאָכן ממש ווי אין אַ קעסל: אי פון קוטנערס „גראַנדיאָזע" טעאַטער־פּלענער, אי פון אַנשל קאַפּלאָוויטשעס „טיפּע" ידיעות וועגן דער פּוילישער אַרמיי, אי פון די הייסע דיסקוסיעס צווישן זשעזשניקער דעם „בונד"־אָוויעץ און יעקב שטשופּאַק דעם „לינקן פּעצעק"...

און דאָן פלעגן אַלע צוזאַמען: טאַטעס, מאַמעס, זין, טעכטער, איידעמס, און שנורן — פֿראָוועז די ערשטע שבתדיקע סעודה. פֿאַרשטייט זיך, אַז חברה יונגווּאַרג פלעגט „אָריינ־כאַפּן“ איינס־צוויי דאָס עסן און זיך אַרויסלאָזן אין „גאַס“. דאָס הייסט: אין די אַרגאַניזאַציעס, קלובן און פֿאַרטיי־לאָקאַלן — אויף צו הערן אַ גוטן רעפֿעראַט, באַטייליקן זיך אין אַ קעסטל־אָוונט אָדער צו אַ רעפֿעטיציע אין אַלגעמיינעם שטאָטישן יידישן דראַמאַטישן קרייז.

אויך די רעליגיעזע יוגנט בלייבט נישט זיצן אין דער היים. זי פילט אָן די שטיבלעך און בתי־מדרשים מיט לערנען אַ בלאַט גמרא און מיט „צעקייען“ אַ פלפולדיקן יורה־דעה אָדער מהרש“א. אַ טייל פון דער יוגנט שפּאַצירט אין די הויפּט־גאַסן און „האַלטן אָן אויג“ אויף יעדן כולי־גאַנישן שייגעץ, וועלכער פֿרוווט פֿאַרטשעפּען דעם אָדער יענעם ייִד דערפֿאַר, וואָס די „זשידעס“ האָבן „פֿאַרכאַפּט די גאַנצע שטאָט“; און וועז אָזאַ אייניער „רייסט זיך“ צו קלעפּ, באַקומט ער דאָס זייניקע גלייך אויפֿן אָרט, זאָל דאָס זיין פון שייע שינאוולאגע צי פון עמעצן פון דער משפּחה שליאָס, אָדער פון איינעם פון די „שטשו־ביאקעס“.

און וועז די לאָקאַלן פֿאַרמאַכן זיך, מערט זיך דעמאָלט די צאָל יוגנט אויף די גאַסן און עס שטאַרקן זיך די דיסקוסיעס צווישן „רעכטע“ און „לינקע“, הילכיקער וועדט דאָס געלעכטער פון סתם־חברה ביז עס וועדט שטיל. עס הערן זיך נאָר דאָ און דאָרט שעפּטשעריי־ן פון פֿאַרליבטע פֿאַרלעך.

ס׳איז שבת אין דער פרי. שטיל און געמיטלעך איז אָרום. די הייזער, די גאַסן — אָלץ טובלט זיך אין דער קדושה פון שבת. אויסגעטאָן פון דאגת־פּרנסה און פון שוערן וואָכעדיקן עול — גייען יידן צום דאָוונען און אויף צוריק אַ היים טיילט מען זיך מיט די נייע „שטיקלעך“ פון די בעלי־תפילות און חזנים. די נשים צדקניות מיט זייערע הויכע שבת־יומטובדיקע קופּקעס, ווי קרוינען אויף זייערע קעפּ — טאָפּל שיינט אויף זיי די הייליקייט פונעם שבת־טאָג; די דינטשעס, שיינע־רחלס, חנה־באַשעס — זיי גייען פון שול מיט שטילע דריבענע טריטלעך ווי זיי וואָלטן מורא געהאַט אָנצורירן די שטיינער פון ברוק און שמועסן בשעת־מעשה איבער וויבערישע מצוות ווי, למשל, פֿאַרוואָרגן אַ ישיבה־בחור מיט אַ „טאָג“; „צונויפ־קראָצן“ אַ שטיקל נדן פאַר אָן אָרעמער כלה, אַ יתומה, וואָס איז שוין לאַנג ראוי לחופּה; אָדער וועגן „השגחה געבן“ אויף כשרע יידישע טעכטער, זיי זאָלן, חלילה, נישט גע־שטרויכלט ווערן... צי גאָר וועגן אָפּקאָכן אַ „יאָכל“ פאַר אַ קראַנקן אָרעמאַן, נעבעך — די אַלע זאַכן זענען גאָר נישט פון די קלייַנע מצוות! די יוגנט ווידער — פֿאַרברענגט די דאָזיקע אין דער פריזיקע דאָוון־שעהען אויף איר נוסח: מיט זיצונגען, באַראַטונגען, קולטורעלע און פֿאַרטיייִשע ענינים. מען לויפט צו אַ פוטבאָל־מעטש צווישן די אָרטיקע ספּאָרט־קלובן („מכבי“; די שקצים פון „נאדנארוויאנקה“ א״א) ; מען כאַפּט זיך אַראָפּ אין פּאָפּלאָוורע וואָלד אויף אַן אומלעגאַלער „מאַסווּוקע“ אָדער קריין, מען פֿאַרגעסט אָבער קיינמאָל נישט אָפּצוהיטן די שעה, וועז דאָס „אַלטווּאַרג“ (די עלטערן) קומט פון דאָוונען, כדי נישט דורכצולאָזן די שבתדיקע סעודה, ביי וועלכער מען זיצט שטאַרק אומגעדולדיק און ווי נאָר דער טאַטע הייבט אָן דאָס „בענטשן“ און די מאַמע נעמט אָראָפּ־נעמען פון טיש — אַזוי שאָרט זיך דאָס יונגווּאַרג גלייך אַרויס פון שטוב, ווער אויף אַ שפּאַציר אויף „יענער זייט“ וויישקאָוועך בריק און ווער אויף אָן „אינטימן“ שפּאַציר אין די „אַלעיקעס“ ביים שטאַטישן טייך־ברעג נאָכן געלן שלמהס חדר...

און אָז יידן ענדיקן דעם שבת־נאָכמיטאָגדיקן שלאָף, גייען זיי הערן אַ „גוטן“ מגיד אין גרויסן בית־המדרש, אָדער — אַ בארימטן רעדנער אין איינעם פון די שטאָטישע זאָלן.

ס׳איז שבת פאַר נאָכט. אין גרויסן בית־המדרש נעבן דער גרויסער שול אָן אין קלייַנעם בית־המדרש אויפֿן וואָרשע־ווער שאָסיי זיצן האַרעפּאָשענע יידן מיט הענט פֿאַרמאָזאָליעטע און מיט פּנימער פון הייסט זונען אָפּגעברענטע און פון „קנאַ־קעדיקע“ פּרעסט אָן שניידנדיקע ווינטן „צעשעקעטע“ — און הערן זיך צו מיט גרויס התמדה צום לערנען פון יידן, בני־תורה ווי: העענך מלמד, יהודה־איצל מלמד, יחיאל מוכר־ספּרים אָדער סתם אַ יידּ, אַ למדן, וועלכער לערנט פאַר זיי אַ פּרק משניות, אַ שטיקל שולחן־ערוך, חיי־אדם און דאָס מיט אַזאַ פּירוש, אַז עס צעגייט ממש אין די גלידער... איז וואָקסן דעמאָלט אויס די דאָזיקע „עמך“־יידן אין זייערע אייגענע אויגן. מיט רעכט שטאָלצירן זיי דערויף, וואָס אויך זיי, די א״ג „פּראָסטע“ יידן, זענען אַריין אין „היכל התורה“ גלייך מיט די חסידים־למדנים און אַלע „שיינע יידן“, די שטענדיקע בעלי־בתים פון דער „מזרח־וואַנט“; דאָס מיינט אַט־אַ־די, וועלכע זיצן אין די פֿאַרשידענע חסידים־שטיבלעך אייגע־הילטע אין דער טונקלקייט פונעם בין־השמשות און „פּרא־וועז“ „שלוש־סעודות“. טיף פֿאַרזונקען אין מחשבות, איינער צוגעטוליעט צום צווייטן, ברומען זיי פֿאַרדביקעט דעם „בני־היכלא“־ניגון, געלאָסן און צעצויגן, ווי זיי וואָלטן וועלן דער־מיט איינהאַלטן מיט אַלע כוחות דעם שבת, ער זאָל נישט אַוועקגיין; זאָל ער נאָר, נאָך אַ ביסל אונטערוואָרעמען מיט זיין פייער דעם גוף מיט דער נשמה און טאָקע געבן כח אויף דער נייער וואָך, וואָס ברענגט מיט זיך מיט ווידער דעם אַלטן

עול פון דאגת־פּרנסה און וועך וויי וואָס פּאַר אַ נאַך זאָרגן?!

אָבער איידער יידן באַווייזן זיך אַרומצוקוקן, צעגייט זיך דאָס פּינצטערניש און עס ווערט מוצאי־שבת. די שמשים און גבאים צינדן אָן די ערשטע הבדלה־ליכט און צוזאַמען דערמיט צינדט זיך אָן פון דאָס נייַ דער אייביקער בטחון אין דעם „אַלמעכטיקן". צעגייען זיך יידן אַ היים אויף אָנצוהייבן אַ נייע וואָך פון מסחר, מלאכה און אויך תורה. די יידישע מיל־אייגנטימער: סרולקע ראָזענבערג, שמואל ריגנ און די וואָג־מאַנס מאַכן זייערע חשבונות מיט די „מאַנצאַרושעס" (מעל־סוחרים); סוחרים פון געוועלבער „כאַפּן" אַריין, נאָך אין שבת־צו־נאַכט, אַ שטיקל לייזעכץ; יידישע בעקערס: ר' צלאל, איטשע־מאיר בוימגאַרטן, דער „ביאַליסטאָקער" און אַנדערע — איילן מיטן „זויערן" די טייגן אויף פרישע זעמל און ברויט אויף זונטיק פאַר טאָג; יידישע בעלי־עגלות פון דער כלל ייִדן אַפֿ אַ „ווייזט" אין די שטעלער ביי זייערע פערד, ווענען זיי זאָגן אָן, אַז מאָרגן, זונטיק, שפּאַנט מען זיי איין אין די „פּראַכטן" קיין ווארשע.

די יוגנט, איבערהויפּט דער טייל, וואָס האָט אָפּגעגעבן דעם שבת, צום מערסטן, פאַר געזעלשאַפטלעכע ענינים — זי איילט זיך דווקא נישט צו שיידן מיטן שבת. פאַר איר איז דער שבת־צו־נאַכט אַן המשך פון רו און פאַרבראַנגען, נוצט זי אים טאָקע אויס אויף גיין אין קינאָ, אין טעאַטער און טייל מאָל אויף „וויעטשאָרקעס" פון וועלכער עס איז אָרגאַניזאַציע אַדער אויף אַ פּריוואַט גלעזל טיי.

ווי אַ לעצטער אַקאָרד פון אַן אינהאַלטסריַיכן קאָנצערט אַדער ווי אַ פּינאַל פון אַ פילפּאַרביקער דראַמע, אַזוי ווערט אָפּגעשלאָסן דער שבתדיקער מעת־לעת מיטן דערשיינען פון די סטאַביל דאגות און פּראַבלעמען, מיט וועלכע עס דאַרפן און מוזן זיך פאַרמעסטן, סיי דער יחיד, סיי דער כלל ייִדן אין שטאָט.

קוואַרטאַלן

ווי נאָר דו לאָזט זיך אַראָפּ פון סעראַצקער־נאַשעלסקער שאָסיי, וואַרפט זיך דיר גלייך אין די אויגן: פון רעכטס — דער בריי־טער רחבותדיקער נאַרעוו, וואָס פאַרבינדט די שטאָט אַוש מיט דאָנציק, ד"ה מיט ים, דורך די לאַנגע האַלץ־טראָט־ווע, וואָס ער, דער טייך, פירט אויף זיך לויטן באַפעל פון גרויסע יידישע האַלץ־סוחרים, און פון לינקס — דער אור־אַלטער באַרג, וואָס באַשיצט די שטאָט פון מערב־זייט, שוין הונדערטער יאָרן וואָס מען דאַנקט אים אָפּ דערפאַר, משטיינס געזאָגט, אָפּשניידנדיק פון אים פון צייט צו צייט גאַנצע שטיקער לטובת הכלל... ס'טוט אים טאָקע וויי דעם באַרג, אָבער שרייַען וועט ער נישט, אַ באַרג איז דאָך שטום! דערפאַר אָבער רעדן שוין פאַר אים די „וואַרשעווער שאָסייניקעס", וועלכע וווינען ביי זיין ראַנד און פאַרשרייַען די וועלט. אָט, למשל, עס איז זונטיק פאַר נאַכט, בעלי־עגלות לאַדעווען די פּראַכטן מיט די פלאַטפאָרמעס קיין וואַרשע מיט כל המינים סחורות.

דאָ שרייט מענדל אָבקעס צו די בנים: „אָבע! שפּאַן צו דעם „שימל"! איזאָק! פיר אַריין צוריק דעם קאָשטאַן, ביזט בלינד? זעסט נישט אַז די „נבלה" לאָמט?"

און דאָרט שטייט שפּרינגט קאָשטאַלעק און קאָמאַנ־דעוועט מיט אַ טאָן פון אַ צאַריש פעלדפעבעל:

„דוד! רחטשע! משהלע! עץ עט היינט דערלעבן אַרויס־צופּאָרן צי ניין? וווּ איז דער שמאָסער?

מער פעלט מיר נישט, אַז מרדכי סטראָזשניק אַדער יאַנ־קאָווסקי, זאָל גיין די כפרה, זאָל מיר נעמען טאָפּן די פּעקלעך".

און ס'איז טאָקע דאָ פאַר וואָס מורא צו האָבן. ווייל נאָר פון אויבן ליגן די זעק מיט די געבאַקענע פערפל פון צאָלעל בעקער, אָבער פון הינטן ליגן אַ סך נישט קיין גלאַט־כשרע סחורות...

ביי די מילן פון שמואל ריגנ, סרולקע ראָזענבערג און מענדל וואַגמאַן שטייען אָנגעשטעלט אַן אַ שיער וועגענער, גויישע און יידישע, און לאָדעווען מעל קיין וואַרשע. די פערד הירזשען. די טרעגערס גיבן זיך אין „טאַנצ טאָנץ אַריין" און די פורמאַנעס שרייען אָדער שעלטן זיך איבער אַ ביסל. אַמאָל אויף די פערד און אַמאָל איינער אויפן אַנדערן, ביז ס'הייבן אָן „אַרבעטן" די אַרטשיקעס, בייטשן אָדער גאָנצע דישלעס. און אָז עס גיט זיך אַ „וואָש" צו אַ „שייגעץ" משה ראשער, קלמן רייטשיק אָדער הערשל בערעקעס, איז שוין „אָך און וויי צו זיינע יאָרן". און איידער וואָס־וועג זיצן שוין אַלע צעקריגט צדדים ביי אברהם־עליען אין שענק, „שניידן" אַ כוסה נאָך אַ כוסה און שלום ושלווה!

און ווי באַגלייט־מוזיק שפילן צו צום טומל פון די בעלי־עגלות — די קאַוואַלעיס! אָט איז ר׳ ישראל קאַוואַל מיטן ווייב, יוסף קאַוואַל מיט די זין און נאָך און נאָך אַנדערע. עס „קאַכט״ די גאַס פון די געשרייען און געפילדער אין דעם „הייליקן״ זונטיק.

און אַז ס׳דערנענטערט זיך דער בין השמשות, לויפן אַלע סוחרים פון די שפייז־געוועלבלעך פון דינטשע שמואל־אברהמס ביז צו דער קראַנזשעקליכע, לאַזן איבער זייערע וויבער אין די געשעפטן כדי אַרייַנצוכאַפּן אַ „מנחה־מעריב״ אין קהל־חסידים אַדער אין נחמן־ראובנס בית־מדרשל, און פאַר איין וועגס שוין כאַפּן אַ שמועס וועגן מסחר, פערד, קאַטשעצער פויערים, קלעשעווער פּריץ און אויך אַ ביסל וועלט־פאַליטיק.

אַבער ווי נאָר דו פאַרלאָזט דעם רוישיקן וואַרשעווער שאָסיי, קומסטו גלייך אַריין אין אַן אַנדער וועלט, אַ שטילע פוסטע גאַס, וואָס פאַרמאַגט נאָר אַ פאָטשט, אַ טורמע, אַן אַלטן קאַשטשיאל און אַ גויישן שפיטאָל. דערפאַר אַבער גלייך נאָכן שפיטאָל פון לינקס און דער גאַס פון פאַר דער גרויסער שריפה — „אַלטער מקום״, הייבט זיך אָן די אמתע גרויסע מאַדערנע שטאָט וווּ אַ וואַרשע אַדער אַ פאַריז, להבדיל! דאָס גרויסע טעאַטער מיט די שיינע האַסעלבערג־צוקערניע פון איין זייט און די צוויי גרויסע „וויסטאָווע״: פון יעזשאַרקעס וויין־געשעפט און פון זינגערס ניי־מאַשינען — פון דער צווייטער זייט. אַ פאַר טריט וווייטער — די שפּאַנדראַסקינס צוקערניע, וואָס איז פול מיט שליאַכטע און פריצים און אין דרויסן מיט אַנגעשטיפטע סטאַנגרעטן אויף קאַטשן. צווישן זיי — יידן־סוחרים, יידן־מעקלער און סתם־יידן, וואָס וויסן נעבעך נישט וועמען פריער אַנטקעגנצושפּרינגען און באַדינען; די פריצים אַדער די סטאַנגרעטן מיט די פריצטעס, בכדי צו כאַפּן אַ גילדן פרנסה. און ווי אויף אַפּצוקילן אַ ביסל די צעהיצטקייט פון דער צוקערניע, קומט דאָס שטילע טייכל, וואָס שניידט דורך די שטאָט, באַגלייט פון די ראַמאַנטישע „אַלעיקעס״ מיט אירע אַלטע ביימער און וויידער שיינע יידישע געשעפטן פון מאַנופאַקטור, גאַלאַנטעריע, פוטער, שיך א״א.

אויף דער שוו. יאַנסקאַ־גאַס, פון וואַנען מ׳פאַרנעמט זיך רעכטס צו דער שול־גאַס, וווּ עס גיפּעלט זיך די אַלטע גרויסע שול, די ערשטע יידישע גימנאַזיע, איז באַלד די צווייטע גאַס רעכטס — די פעסטונג פון די יידישע קצבים, די יאַטקע־גאַס, וואָס אַ גרויסן חלק פון איר געהערט צו דער טיפער זקנה, ראַכטשע די קצבטע, מיט אירע 3—4 דורות קצבים און אַ ביסל — צו די יידישע קורניקעס מיט הערשל קייסער בראש, וווּ עס וווינט אויך — ווי כדי צו פאַרזאַרגן מיט אַ מצווה די פראָסט־פשוטע יידן — די ערלעכע תמימותדיקע צדקת, די אַלטע שיינע־רחלע.

און אָט ביסטו שוין אין מאַרק. לאַנג איז ער ווי דער יידישער גלות. פון איין זייט דער קאַשטשיאל, פון דער צווייטער — דער אור־אַלטער שלאָס (נאָך פון שוועדישן קעניג זאַגט מען), און אין מיטן — דער גאָר־גאָר הויכער שטאָט־זייגער, וואָס קוקט אויף דער שטאָט, ווי זי וואַלט געהערט צו אים. ער האַלט ביי זיך די „סטראַזש־אַגניאָווע״ (פייער־לעשער). צעקלינגט זיך וועג ווייל נאָר, און עס חלשן צו אים ממש אַלע חדר־יינגלעך — אַרויפצוגיין נאָר אויבן און זען ווי שפּערלינג, דער זייגער־מאַכער, דרייט אים אָן מיט די „אייגענע הענט״...

לינקס פון דעם שטאָט־זייגער, אין דעם שטילן ריביטווע־גאַסל, פליסט זיך אַ שטילער טייך, וואָס נישט שטענדיק לאַזט מען אים צורוי. אַ גאַנצע וואָך איז נאָך אַ האַלבע צרה. קומט אָבער דאַנערשטיק פאַר נאַכט — גיבן זיך אַ נעם צו אים די פישערס: ר׳ זיינוויל פישער מיט דער זילבערנער בארד, ר׳ דוד־הערש פישער מיט די בנים און ר׳ משה זמעל, אַ ייִד, אַ גבר, פון וועמענס אַ מתנת־יד פליט אַ פישער־שייגעץ גלייך אין וואַסער אַריין, און זיי שלעפּן פונעם טייכל די גרויסע קאַרפן, העכטן און קלייניע קאַרישן. ס׳איז אויסטערליש צו זען, ווי בכבודע בעל־הבתישע פישער־יידן שטייען באַרוועסע אין די לאַדקעס, ווי חדר־יינגלעך, להבדיל, אין די הייסע זומער־חדשים, און שלעפּן מיט די גאַלע הענט, אום ווינטער, די פיש, סאַרטירנדיק און איינפּאַקנדיק זיי אין פעסער, די וואָס „גייען״ קיין וואַרשע און די וואָס אין די „באַליעס״ — אין מאַרק אַריין.

דער גרויסער מאַרק איז אויך נישט פריי פון יאַרידים און מערק מיט זיערע מאַרק־שטייער, בעלי־מלאכות און סוחרים, און דער קליינער מאַרק (חזיר־מאַרק) מיט די יידישע פערד־הענדלער. עס רוישט אין ביידע מערק ווי אין אַ בין־שטאָק.

און די יוגנט? זי זיצט אויך נישט מיט פאַרלייגטע הענט! לערנט און אַרבעט. סיי אין די ישיבות, שולן, גימנאַזיעס און וואַרשטאַטן. שטעלט אויף פאַרטיינען, אַרגאַניזאַציעס, ביבליאָטעקן, שפּילט טעאַטער מיט אייגענע כוחות און פלאַנצט זיך איין אַ גלייבן אין אַ בעסערער וועלט.

אַז די פולטוסקער ייד. יוגנט איז געווען אַ באַווייזן די געגרינדעטע ביבליאָטעקן, דער געוואַלדיקער דורשט צום לייענען און די אומבאַשרייבלעכע ליבע צום בוך, סיי צום יידישן, סיי צום וועלטלעכן, וועלכע האָט געטליעט אין הארץ פון כמעט יעדן יוגנטלעכן; אַ ווילן צו אויסבילדונג, וואָס האָט נישט געהאַט קיין דנא. עס קאָנען אויך עדות זאָגן אויף

דעם: די גאַנץ־אָפּט „אימפּאַרטירטע" מגידים און דרשנים פֿאַרן „עלטערן" עולם און די שרייבער און באַרימטע רעד־נער — פֿאַר דער יוגנט, פון יעדן סאָרט און קאַליבער; פון הלל צייטלין ביז זרובבל, פון מלך ראַוויטש ביז יצחק גרינבוים, איצט: די אָפּטע ליטעראַרישע אָוונטן, שמועסן, משפּטים איבער שרייבער און ביכער אא"וו.

און אַז די פולטוסקער יוגנט האָט געהאַט אַ ידיעה אין הלכות ספֿרות, קאָנען באַווייזן די צוויי ספֿרט־קלובן: „מכבי" און „גוויאַזדאַ־שטערן", וועלכע האָבן געהאַלפֿן אויסגלייכן דעם איינגעבויגענעם יידישן רוקן און געווינן, אַז מ'קאָן ענטפֿערן די גויים מיט „עין תחת עין".

געווויסט האָט אויך פולטוסק צו פֿאַרטיידיקן די עקאָנאָ־מישע אינטערעסן, והא ראיה: די עטלעכע גוט אָרגאַניזירטע פֿראָפּ.־פֿאַראיינען, די גמ"ח־קאַסעס אא"וו.

און דאָוון־ערטער מכל המינים זענען געווען און חסידי־שטיבלעך פון אַלערליי רבֿיים מיטן גערער שטיבל בראש און איר הארציקן בעל־תפילה, ר' מענדל רוזשאַנער, וועמענס ימים־נוראימדיקער „זכרנו לחיים" האָט ממש דעם הימל גע־שפּאַלטן!

און באַזונדער די בני־תורה אויטאָריטעטן, וואָס פולטוסק האָט אַרויסגעגעבן — די בחורים מיט היתר־הוראה, איצט די צוויי יונגע דיכטער־טאַלאַנטן: דער לירישׂ־סענטימענטא־לער שמחה דאָן (סימעק) און דער בונטאַרישׂ־קעמפּנדיקער אהרן דאָמב; דער באַגאַבטער קאָמפּאָזיטאָר דן אַראָנאָוויטש שיבל"א און נאָך אייניקע טאַלאַנטפולע שרייבער, מוזיקער און אַרטיסטן (וועלכע וועלן אינעם פולטוסקער „ספֿר־זכרון" באַזונדער דערמאָנט).

איצט: ווי אַזוי פולטוסק האָט זיך געפרייט אויף אירע באַנקעטן, סיום־הספֿרס, טאַנץ אָוונטן און יידישע חתונות! און דאָ טויכט באַלד פון זיך אַליין אויף דאָס מוזיקאַליש־ווונדער־לעכע געשטאַלט פון דעם אַלטן לייבקע קלעזמער מיט זיין קאַפּעליע, וועו ער פלעגט יעדע חתונה־פרייד אַנהייבן מיט זיין „אויפגעשפּילט זאָל ווערן" און נעמען צו הילף ר' מאָטל בדחן (זון פון באַרימטן נח בדחן) און לאָזן זיך אַמאָל מיט גבורה אויף די טענער פון זיין פידל און אַמאָל פֿאַרגיין אין דער טיף, אַז קהל איז אַזש אויסגעמאַנגען פון מתיקות... און דאָן דאָס באַזינגען די כלה, וועלכע „גייט אויף אַ נייער בריק" צו איר מזל און צו איר גליק"... און די פּריידּ איז אַ „גורל־דיקע", וואָס פילט אַן די הערצער פון חתן־כלה, מחותנים און גוטע פרייַנד.

דערביבער איז אויך קיין וווּנדער נישט, וואָס אַזאַ פֿאַרבנ־רייכע קהילה האָט פֿאַרמאָגט אַזאַ געלערנטן און אינטעלי־גענטן רב ווי ס'איז געווען הרב ר' חיים קויפמאַן־אָטערמאַן זצ"ל.

טאָ זאָלן די דאָזיקע שורות דינען פֿאַר אַ „יזכור" די אַלע שיכטן פון דער פולטוסקער יידישער באַפֿעלקערונג, וועלכע זענען אומגעקומען אין די מערדערישע הענט פון די נאַציס ימ"ש.

און באַזונדער — די „עמך"־מענטשן, פון באַזונדערן מין און געשטאַלט, וועלכע האָבן פֿאַרבראַכט זייער גאַנץ לעבן כמעט „הינטער די קוליסן" פון דער געזעלשאַפֿט; זיי די גבורה־יונגען, וואָס האָבן נישט געהאַט וווּ אַהינצוטאָן זייערע כוחות; און וואָס זייער געדעכטעניש איז ביכולת גיך אָפּגע־וויש צו ווערן פון זיכרון, זיי ווייל איך ווידמענען די דאָ־זיקע שורות פון אַ באַקאַנטן דיכטער: „אַז דאָס אַלץ, שטעטלדיקע היים / וועט אַמאָל ווערן קידוש־השם / וועט דאָס זיך געריכט אויף דעם? / דער מיידלשער שפּאַציר כּאַרנאַכט צו געפּעלן / אפּיצערן, סטודענטן, געזעלן / און פֿאַרפּירן ראַנדעוווּס אויף שוועלן / דער טרעגער־יונג מיט די צעריסענע הענט / מיטן פֿאַרמעליקטן שטריק איבערן העמד / וואָס פלעגט שעלטן דעם רייזנדער פון דער פּרעמד / די פּלינקע פּייערדיקע קעשענע־גנבים / וואָס פלעגן בדיל־דל שטעלן די פערד־סוחרים / אַ, שטעטל, אפילו אַט די בושה / איז פֿאַר מיר היינט קדושה!..."

די הילצערנע בריק

די פּולטוסקער הילצערנע בריק האָט געהאַט אַ גרויסע באַדײַטונג פֿאַר דעם שטאָט. אָחוץ דעם וואָס זי האָט געדינט אַלס אַ לעבנסוויכטיקער קאָמוניקאַציע־פונקט פֿאַר אויטאָס, דראָשקעס און סתם פֿורן פֿון כלערליי ריכטונגען פֿון און צו דער שטאָט — האָט זי פֿאַראײניקט די פֿאַרשטאָט מיט פּלאָווע.

די בריק האָט זיך אַנגעהויבן גלייך מיטן סוף פֿון דער סטאַשיצע גאַס.

אַנהייב דער בריק, רעכטס, איז געווען אַ קליין הילצערן בריקעלע, וואָס האָט גיפֿירט צו דער „סטאַרע־מיאַסטאָ״־גאַס. נעבן דעם בריקעלע איז געשטאַנען אַ קליין הילצערן־בודקעלע, וווּ עס זענען געלעגן די כלים, מיט וועלכע מ׳האָט די בריק געריניקט און אויך איז דאָרט תמיד געזעסן דער שומר פֿון דער בריק.

אַנהייב דער בריק, לינקס, איז געווען דער גרויסער שטאַטישער פֿאַרק מיט דעם „זאַמעק״, וווּ עס האָט זיך געפונען דער בנין פֿון דער „סטאַראָסטווע״, דאָס אָרט, וואָס וועקט אין אונדז, פּולטוסקער, די שוידערלעכע זכרונות פֿונעם גירוש...

די הילצערנע בריק איז געשטאַנען אויף הילצערנע און אייזערנע פּילאָרן און האָט זיך געצויגן בייַ אַ 500 מעטער בערך. לענג אויס דער בריק איז געווען אַ באַיערע, פֿון וועלכער מ׳האָט געקאָנט פֿרײַ אַראָפּקוקן צו דעם נאָרעוו. פֿאַר דער באַריערע האָט זיך לענג אויס געצויגן אַ הילצערנער בעלעק, וועלכער האָט אָפּגעטיילט דעם גרענעץ פֿון דער באַריערע און מ׳איז איבער דעם געגאַנגען ספֿאַרטמעסיק, געטוישט איין פֿוס נאָכן צוויטן, זיך אַנהאַלטנדיק בייַ די העכט פֿון טאַטע־מאַמע אָדער פֿון חברים...

די פּילאָרן זענען געשטאַנען אין וואַסער, וואָס איז געווען זייער בלאָטיק פֿון באָוואָקסן מיט הויכע גראָזן.

הינטער דער בריק איז דורכגעשוומען דער נאָרעוו מיט זייַנע בלויע וואַסערן, וווּ די רעכטע זייט האָט געפֿירט צו דער „וואַרשעווער״ פּלאָשע און די לינקע — צו דער ריביטווער פּליאָשע.

ביים סוף בריק, רעכטס, האָבן זיך געצויגן גרינע לאָנקעס און אַ שמאָלער וועג, וווּ עלכער האָט געפֿירט צום אַלטן פֿאַלאָווע. פֿרילינג־צייט זענען די לאָנקעס געווען פֿאַרגאַסן און ביי דעם אויפֿקום פֿון דער זון האָבן זיך די לאָנקעס גיפֿאַרעט און די גאַנצע געגענט איז געוואָרן איינגעהילט אין אַ נעפּל. אין דער זעלבער צייט זענען די פּעלדער געווען באַשיט מיט געלע און בלויע בלומען, נאָך וועלכע די יוגנט פֿלעגט זיך לאָזן צו דער בריק, זיי אויפֿצוקלייבן — די שיינע שמעקעווודיקע פֿרילינג־בלומעלעך!

פֿון דער לינקער זייט בריק האָט געפֿירט אַ שמאָלער וועג צום נייעם פֿאַפֿלאָווע און צו דעם טרוקענעם סאָסנע־וועלדל מיט די „ביאָלע גורע״.

גלייך ווי די בריק האָט זיך געענדיקט איז געווען אַ ברוקירטער שאָסיי, וועלכער האָט געדינט אַלס הויפּט־וועג צו פֿאַרשידענע שטעט און שטעטלעך און געפֿירט צו דעם טאַרטאַק פֿון די ברידער נחום, שילעם און פּישל נאָוואָמינסקי.

מיט צוויי זייטיקע וועגן האָט מען געקאָנט אַריינפֿאָרן אין דעם אַלטן און אין דעם נייעם פֿאַפֿלאָווע, ווי אויך אַנקומען אין דער „קאַנטינע״, וואָס האָט געהערט צו דעם 13־טן פּוסגייער־פּאָלק.

זייער באַלעבט איז געווען די בריק אין די צוויי מאָרק־טעג: דינסטיק און פרייטיק. דעמאָלט פֿלעגן פֿון אַלע זייטן צענדליקער פֿורן מיט איינגעשפּאַנטע, גוט־געפֿאַשעטע פערד שלעפּן די אַנגעלאָדענע זעק מיט קאָרטאָפּל, וויץ און קאָרן, אויבס, גרינוואָרג, הינער און אייער, קוישן מיט פּוטער און באַנקיעס מיט סמעטענע. צו די פֿורן זענען געווען צוגעבונדן יאָלאָשקעס און קעלבלעך, פֿון וועלכע דאָס מעקן האָט זיך געהערט פֿון ווי ווייט. אויף די פֿורן זענען געזעסן פֿאַרפּוצטע פֿויערטעס מיט פֿאַרשידנפֿאַרביקע טיכלעך פֿאַרבונדן אונטערן האַלדז, געהיט מ׳זאָל נישט צוגנבענען די סחורה און אויפֿן מאָרק האָבן זיי אויך געהאַלפֿן זי פֿאַרקויפֿן.

ווער עס האָט געוואָלט כאָפּן אַ מציאה, האָט זיך אין די דאָזיקע טעג גאָנץ פרי אַוועקגעשטעלט ביים אָנהייב בריק און אויפגעקוקט די סחורה. אָוועלכע אויפקוקפערס האָבן נישט געפעלט, ווייל ביי אַ סך פולטוסקער יידן איז עס געווען זייער פרנסה. מיין פעטער יאָנקל בראַך מיט זיינע שותפים פלעגן שטיין ביי דער „ראָגאַטקע" און אָפּנעמען דעם שטייער־אָפּצאָל, וואָס איז געווען אַרויפגעלייגט אויף די, וועלכע האָבן געוואָלט אַריינפירן סחורה צום פאַרקויפן אין שטאָט.

נאָך די צוויי מאָרק־טעג איז די בריק געווען זייער שמוציק און עס האָט זיך געטראָגן אַן אומגעוענעמער ריח. דאָס אַלץ איז אָבער גאָנץ שנעל אָפּגערייניקט געוואָרן.

זומער צייט, וואָן יידישע משפחות פלעגן „זיצן" אויף פרישע לופט אין פאָפאָוועס, פלעגן די באַלעבאָסטעס ליפערן גאָנצע קוישן מיט פראָוויאַנט פונעם מאָרק נאָך דער בריק.

באַזונדער שבת פלעגן גיין גאָנצע משפחות מיט געפאָקטע קוישן „גוטע זאָכן" — באַזוכן זייערע קרובים די „דאָטש־ניקעס און אגב אַליין אויך אַריינכאָפּן אַ ביסל פרישע לופט פון דעם שמעקעוודיקן וואַלד און אַ שטיקל אָפּרו פון דער שווערער וואָך.

מען האָט אויך געשמועסט, אַז די בריק איז אַ סגולה צו פאַרשידענע קראַנקייטן. אַז אַ קינד, למשל, האָט באַקומען אַ קאָקלוש־הוסט פלעגט די מאַמע אים פירן איבער דער בריק, דאָס קינד פלעגט זיך גוט אויסהוסטן און די מאַמעס האָבן געגלייבט, אַז די לופט פונעם טייך איז בכוח צו פאַרלייכטערן די דאָזיקע קראַנקייט. דאָס זעלבע בנוגע אַנדערע קראַנקייטן.

די בריק האָט געווויסט צו דערציילן פון כל המינים שפּאַציר איבער איר: פון יידישע פרייטיק־צו־נאַכטסדיקע שפּאַציר; פון פאַרשידענע שול־קינדער און יונגט־אויספלוגן; פון די בית־ר און השומר־הצעיריש ל"ג־בעומר־מאַרשירונגען דורך דער בריק צום וואַלד, וווּ מ'האָט פאַרברענט אַ גאַנצן טאָג מיט געזאַנג און טענץ; און פון נאָך אַ סך אַנדערע יונגט־אַרגאַניזאַציעס.

וועלכער פוס פון אַ פולטוסקער האָט נישט באַטראָטן די הילצערנע בריק? אפילו מלמדים מיט זייערע חדר־יינגלעך פלעגן שפּאַצירן איבער איר.

כאָטש די בריק האָט אויך געווויסט צו דערציילן פון שפּאַציר דוקא נישט קיין קאָלעקטיוות, נאָר אפילו פון יחידים איינזאַמע, שפּאַצירנדיק אַליין אין דער סאַמער טיפער נאַכט, וועלן זייער טרויעריקער שווערער בליק איז אַלעמאָל געפאַלן צו דעם טייך וואָס איבער דער בריק...

פאָר די יונגט־אַרגאַניזאַציעס האָט די בריק געהאָט אַ גאָר גרויסע באַדייטונג. איך געדענק ווי אין די הייסע זומער־טעג, וועלן ס'איז אונדז געווען שווער אַדורכצופירן אונדזערע אסיפות אין די קליינע דושנע לאָקאַלן, פלעגט מען שבת גאָנץ פרי (אַ זייגער 6) וועקן איינער דעם צווייטן און די גאָנצע קבוצה מיט אונדזער מדריך, שבתאי ראָזאַנאָוויטש, האָט זיך צונויפגענומען אויף אַן אָפּגעשמועסטן פונקט און פון דאָרט פלעגן מיר דורכמאַרשירן די בריק — צו די גרינע לאָנקעס און דאָרט דורכפירן אונדזערע אַלע פראָגראַמען וועלכע זענען געשטאַנען אויף דער טאָג־אַרדענונג.

גאָר שטאַרק באַלעבט איז געווען די בריק אין געוויסע פוילישע יום־טובים (ווי: „שוו. יאָן" א"א). דעמאָלט פלעגט ביי נאַכט די גאָנצע בריק זיין באַלויכטן. צענדליקער לאָדעקע מיט פאַרשידנפאַרביקע לאָמטערנעס האָבן געבלענדט מיט זייערע ליכט. די פוילישע יוגנט איז געזעסן אין די שיפלעך און געזונגען, געשפּילט אויף פאַרשידענע אינסטרומענטן און געלאָזט „קאָלטן פייער" איבער דעם נאָרעוו. די גאָנצע יוגנט האָט זיך דאָן געצויגן צו דעם „פשיסטאָן", וווּ מ'האָט זיך געווויילט ביז אין דער פרי. די יידישע יוגנט פלעגט דעמאָלט שטיין אויף דער בריק און זיך צוקוקן צום גאַנג פון דעם יום־טוב.

ווינטער־צייט, וועלן עס איז אָנגעפאָלן אַ גרויסער שניי און דער פראָסט איז דערגאַנגען ביז צו 20 גראַד, איז די גאָנצע געגנט געווען אָפּגעשטאָרבן. אויף דער בריק האָבן געריסן שטאַרקע ווינטן און געשליידערט די מענטשן אויף אַלע זייטן. דער נאָרעוו איז פאַרפרוירן געוואָרן און דער גאָנצער אָרום איז געווען אייגעהילט אין אַ ווייסן פאָנצער. דעמאָלט האָט די בריק געדינט אַלס אַ שליט־וועג פאַר דער גאָנצער געגנט. מ'האָט זיך געשליטלט איבער דער בריק פון אן צו דער שטאָט. וועט צוליב האָנדלס־צוועקן, וועט צוליב סתם אַ שפּאַציר אַדער ספּארט. אין אַזאַ צייט האָבן מיר, די שול־קינדער פון שטאָט, געהאָט שטאַרק מיטלייד מיט די יידישע קינדער, וועלכע האָבן געמוזט פּון פאָפּאָלאָווע לערנען אין דער שטאָטישער „פּאָושעכנער" שול, וויייל דאָרט איז קיין שול נישט געווען. פאַרפרוירענע זענען זיי געקומען און טיילמאָל האָבן זיי אינגאַנצן נישט געקאָנט קומען צוליב די שווערע קעלטן.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

די היינטיקע פולטוסקער הילצערנע בריק האָט זיכער און גאָר גרויס באַדייטונג. איך געדענק ווי אין די הייסע זומער־טעג ווען ס'איז אונדז געווען שווער אַדורכצופירן אונדזערע אסיפות אין די קליינע דושנע לאָקאַלן, פלעגט מען שבת גאָנץ פרי (אַ זייגער 6) וועקן איינער דעם צווייטן און די גאָנצע קבוצה מיט אונדזער מדריך, שבתאי ראָזאַנאָוויטש, האָט זיך צונויפגענומען אויף אַן אָפּגעשמועסטן פונקט און פון דאָרט פלעגן מיר דורכמאַרשירן די בריק — צו די גרינע לאָנקעס און דאָרט דורכפירן אונדזערע אַלע פראָגראַמען וועלכע זענען געשטאַנען אויף דער טאָג־אַרדענונג.

גאָר שטאַרק באַלעבט איז געווען די בריק אין געוויסע פוילישע יום־טובים (ווי: „שוו. יאָן" א"א). דעמאָלט פלעגט ביי נאַכט די גאָנצע בריק זיין באַלויכטן. צענדליקער לאָדעקע מיט פאַרשידנפאַרביקע לאָמטערנעס האָבן געבלענדט מיט זייערע ליכט. די פוילישע יוגנט איז געזעסן אין די שיפלעך און געזונגען, געשפּילט אויף פאַרשידענע אינסטרומענטן און געלאָזט „קאָלטן פייער" איבער דעם נאָרעוו. די גאָנצע יוגנט האָט זיך דאָן געצויגן צו דעם „פשיסטאָן", וווּ מ'האָט זיך געווויילט ביז אין דער פרי. די יידישע יוגנט פלעגט דעמאָלט שטיין אויף דער בריק און זיך צוקוקן צום גאַנג פון דעם יום־טוב.

ווינטער־צייט, וועלן עס איז אָנגעפאָלן אַ גרויסער שניי און דער פראָסט איז דערגאַנגען ביז צו 20 גראַד, איז די גאָנצע געגנט געווען אָפּגעשטאָרבן. אויף דער בריק האָבן געריסן שטאַרקע ווינטן און געשליידערט די מענטשן אויף אַלע זייטן. דער נאָרעוו איז פאַרפרוירן געוואָרן און דער גאָנצער אָרום איז געווען אייגעהילט אין אַ ווייסן פאָנצער. דעמאָלט האָט די בריק געדינט אַלס אַ שליט־וועג פאַר דער גאָנצער געגנט. מ'האָט זיך געשליטלט איבער דער בריק פון אן צו דער שטאָט. וועט צוליב האָנדלס־צוועקן, וועט צוליב סתם אַ שפּאַציר אַדער ספּארט. אין אַזאַ צייט האָבן מיר, די שול־קינדער פון שטאָט, געהאָט שטאַרק מיטלייד מיט די יידישע קינדער, וועלכע האָבן געמוזט פּון פאָפּאָלאָווע לערנען אין דער שטאָטישער „פּאָושעכנער" שול, וויייל דאָרט איז קיין שול נישט געווען. פאַרפרוירענע זענען זיי געקומען און טיילמאָל האָבן זיי אינגאַנצן נישט געקאָנט קומען צוליב די שווערע קעלטן.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

די היינטיקע פולטוסקער הילצערנע בריק האָט זיכער און גאָר גרויס באַדייטונג, אַפילו פאַר אַלע יידישע משפחות אין דער גאַנצער פולטוסקער אומגעגנט. אַ גאַנצע וואָך פאָרויס פלעגט מען שוין לאָנג פאַרגעסן דעם אַמאָליקן יידישן גאָנג אויף איר, די פרייטיקע שפּאַצירן און אויספלוגן פון דער יידישער יוגנט; דאָס שאָלן פון די ל"ג־בעומרס; דאָס האַרציקע געלעכטער פון די יידישע שפּאַצירנדיקע קינדערלעך מיט זייערע מאַמעס און טאַטעס; וויייל די בריק איז היינט דורך

און דורך גוייש; אויסגעריסן האָט מען מיטן ווארצל דעם יידישן שפּאָציר פון דער בריק.

פּאַרגעסן האָט די בריק שוין זיכער און געוויס אויך לאַנג דעם דעמאָלטדיקן אויף־טויט־דערשראָקענעם יידּ, דעם היים־אַרויסגעטריבענעם און נאָכגעשאָסענעם, וואָס זיין בלוט האָט זיך לויפנדיק געגאָסן אויף דער גאַנצער לענג פון בריק, געיאָגט דורך די נאַצישע אויף דור־דורות־פּאַרשאָלטענע טמאים.

✶

ש. בלענקיטני

אָחוץ די פיר קלייַנע בריקן פון עטלעכע מעטער אין דער מיט פון שטאָט — וועלכע האָבן איר גופא פאַראייניקט — איבער די עטלעכע שמאָלע טייך־אָפּצווייגונגען פון דעם נאַרעוו, ווי בענעדיקטינסקער, שוו. יאַנסקער, אַלטער מקום און ריבּיטווע — האָט פולטוסק פאַרמאָגט צוויי גרויסע בריקן איבער דעם נאַרעוו, וועלכע האָבן געפּנט דעם וועג קיין ווישקאָוו און אַנדערע ישובים צווישן נאַרעוו און בוג.

איין בריק איז געווען אויף דרום פון שטאָט, צום סוף פון דער וואַרשעווער גאַס, פון וועלכער ס׳האָט געפירט אַ גלייכער וועג צו נאַוואַמינסקיס טאָרטאָק; די צווייטע בריק איז געווען אויף צפון נעבן דער שלאָס געבויידע, פון וועלכער ס׳האָט געפירט אַ גלייכער וועג קיין פּאָפּלאָווסק, און לינקס — קיין אָבריטע און אַנדערע דערפער.

בויידע בריקן זענען דאָס ערשטע מאָל אויפגעריסן געוואָרן אין ערשטן וועלט־קריג. די דייטשן האָבן דאָן אין זייער אָקופּאַציע־צייט נאָר פאַרראָכטן די בריק אויף דער וואַרשע־ווער־גאַס. מיט איין בריק איז זיי לייכטער געווען צו קאָנט־ראָלירן און רעווידירן די באַפעלקערונג ביים באַקעמפן דעם פּראָדוקטן־שמוקל.

אין 1920 בעת דער מלחמה מיט די באָלשעוויקעס האָבן די פּאָליאַקן זי אויפגעריסן. דערנאָך האָבן זיי אויפגעשטעלט די הילצערנע בריק נעבן שלאָס. די בריק אויף דער וואַרשע־ווער גאַס איז, שפּעטער צו, אויסגעבויט און פאַרענדיקט ג־וואָרן אין די דרייסיקער יאָרן, אַ מאָדערנע, שיינע, מיט דער נייעסטער טעכניק — פון שטאָל, אייזן און בעטאָן, מיט וועל־כער די שטאָט האָט שטאָלצירט.

דאָך איז די אַלטע אָפּגענוצטע הילצערנע בריק געבליבן ביי יעדן פון אונדז אין זכרון אויפן גאַנצן לעבן צוליב אַ סך, אַ סך טעמים.

די הילצערנע בריק איז אין משך פון אַלע יאָרן ביזן צווייטן וועלט־קריג געווען אַ גאַנץ־ספּעציעלע זאַך. אויסגעריסן האָט מען מיטן וואָרצל דעם יידישן שפּאָציר פון דער בריק.

פּאַרגעסן האָט די בריק שוין זיכער און געוויס אויך לאַנג דעם דעמאָלטדיקן אויף־טויט־דערשראָקענעם יידּ, דעם היים־אַרויסגעטריבענעם און נאָכגעשאָסענעם, וואָס זיין בלוט האָט זיך לויפנדיק געגאָסן אויף דער גאַנצער לענג פון בריק, געיאָגט דורך די נאַצישע אויף דור־דורות־פּאַרשאָלטענע טמאים.

✶

ש. בלענקיטני

אָחוץ די פיר קלייַנע בריקן פון עטלעכע מעטער אין דער מיט פון שטאָט — וועלכע האָבן איר גופא פאַראייניקט — איבער די עטלעכע שמאָלע טייך־אָפּצווייגונגען פון דעם נאַרעוו, ווי בענעדיקטינסקער, שוו. יאַנסקער, אַלטער מקום און ריבּיטווע — האָט פולטוסק פאַרמאָגט צוויי גרויסע בריקן איבער דעם נאַרעוו, וועלכע האָבן געפּנט דעם וועג קיין ווישקאָוו און אַנדערע ישובים צווישן נאַרעוו און בוג.

איין בריק איז געווען אויף דרום פון שטאָט, צום סוף פון דער וואַרשעווער גאַס, פון וועלכער ס׳האָט געפירט אַ גלייכער וועג צו נאַוואַמינסקיס טאָרטאָק; די צווייטע בריק איז געווען אויף צפון נעבן דער שלאָס געבויידע, פון וועלכער ס׳האָט געפירט אַ גלייכער וועג קיין פּאָפּלאָווסק, און לינקס — קיין אָבריטע און אַנדערע דערפער.

בויידע בריקן זענען דאָס ערשטע מאָל אויפגעריסן געוואָרן אין ערשטן וועלט־קריג. די דייטשן האָבן דאָן אין זייער אָקופּאַציע־צייט נאָר פאַרראָכטן די בריק אויף דער וואַרשע־ווער־גאַס. מיט איין בריק איז זיי לייכטער געווען צו קאָנט־ראָלירן און רעווידירן די באַפעלקערונג ביים באַקעמפן דעם פּראָדוקטן־שמוקל.

אין 1920 בעת דער מלחמה מיט די באָלשעוויקעס האָבן די פּאָליאַקן זי אויפגעריסן. דערנאָך האָבן זיי אויפגעשטעלט די הילצערנע בריק נעבן שלאָס. די בריק אויף דער וואַרשע־ווער גאַס איז, שפּעטער צו, אויסגעבויט און פאַרענדיקט ג־וואָרן אין די דרייסיקער יאָרן, אַ מאָדערנע, שיינע, מיט דער נייעסטער טעכניק — פון שטאָל, אייזן און בעטאָן, מיט וועל־כער די שטאָט האָט שטאָלצירט.

דאָך איז די אַלטע אָפּגענוצטע הילצערנע בריק געבליבן ביי יעדן פון אונדז אין זכרון אויפן גאַנצן לעבן צוליב אַ סך, אַ סך טעמים.

די הילצערנע בריק איז אין משך פון אַלע יאָרן ביזן צווייטן וועלט־קריג געווען אַ גאַנץ־ספּעציעלע זאַך. אויסגעריסן האָט מען מיטן וואָרצל דעם יידישן שפּאָציר פון דער בריק.

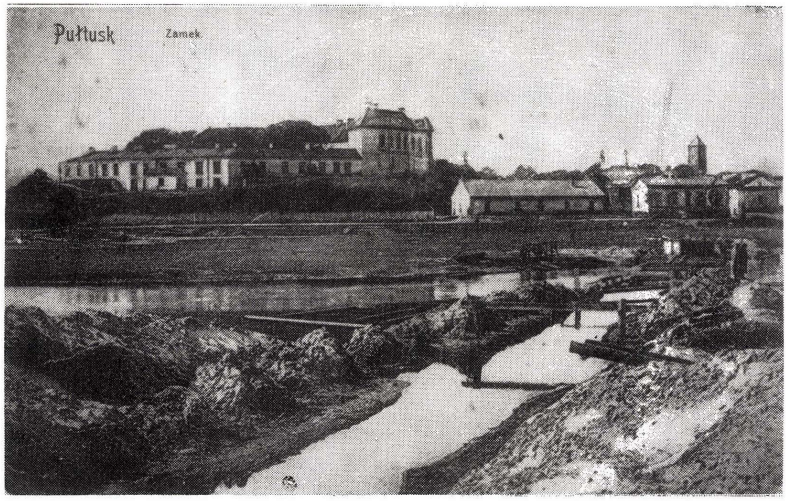
דאַרטן האָבן יוגנטלעכע און עלטערע אַרבעטס מענטשן, אייגנעזאַפּט אין זיך אַחוץ פרישע לופט, אויך דעם נחת־רוח פון די גייסטיקע שפּייזן: רעפעראַטן, דיסקוסיעס, שמועסן אויף פּאָליטישע און ליטעראַרישע טעמעס אא״וו. דער וועג אַהין האָט געפירט דורך דער הילצערנער בריק.

אין די ערשטע טעג פון סעפּטעמבער 1939, ערב דעם אַריינמאַרש פון די היטלער־חיילות זענען ביידע בריקן אויפ־געריסן געוואָרן דורך די פּאָליאַקן פּאַרן אָפּטרעטן. אין די ערשטע טעג פון דייטשישן אַריינמאַרש האָבן זיי גלייך פּאַר־ראָכטן די הילצערנע בריק. נאָר אָנשטאָט צו פּאַראיניקן ביידע טיילן בריק, פון וועלכער דער מיטלסטער טייל האָט געפּעלט — האָבן זיי גענאַכט אַ שיפּוע־בריק פון דער ערשטער העלפט ביז אויף דער צווייטער זייט צום פּעלד.

אין דעם שיפּוע־שטח וועט זומערצייט די נאַרעוו אויס־געטרוקנט און ס׳בלייבן עטלעכע קליינע זומפיקע אָזיערעס.

דאָ אין די זומפיקע וואַסערן האָבן עס די ס״ס־לייט, בעתן גירוש אַראָפּגעוואָרפן פון דער שיפּוע־בריק די יידן, אַלס „שטראָף״, ווייל זיי זענען נישט שנעל גענאָפּן איבער דער בריק דאָן וועג זיי, די ס״ס־לייט, האָבן די לויפּנדיקע נאָכ־געשאָסן.

אַ סך פון די אַראָפּגעוואָרפענע יידן האָבן די ס״ס־לייט אָפּגעהאַלטן אין די זומפיקע וואַסערן אַ גאַנצע נאָכט.

←

לעל־יתו של רוזנברג ארצה

מימין, למעלה: ש. בורנשטין, מ. שטיינברג, ש. פסקוביץ, גודיק, בורשטין, קופלוביץ

למטה: וגמן, רינג, יצחק דון, רוזנברג, פינקארד, מרדכי (מינסטעק) זילברמן

א גרופע פולטוסקער חברים —
צום אפפאר פון ח' גורמאן קיין אמעריקע, 1928

על יד ה„פשיסטן" — מעגן הסירות
ביי דעם „פשיסטאן" — אנקערונג־פלאץ פאר שיפלעך

שמחה דאן, משה זאגער, אהרן דאמב

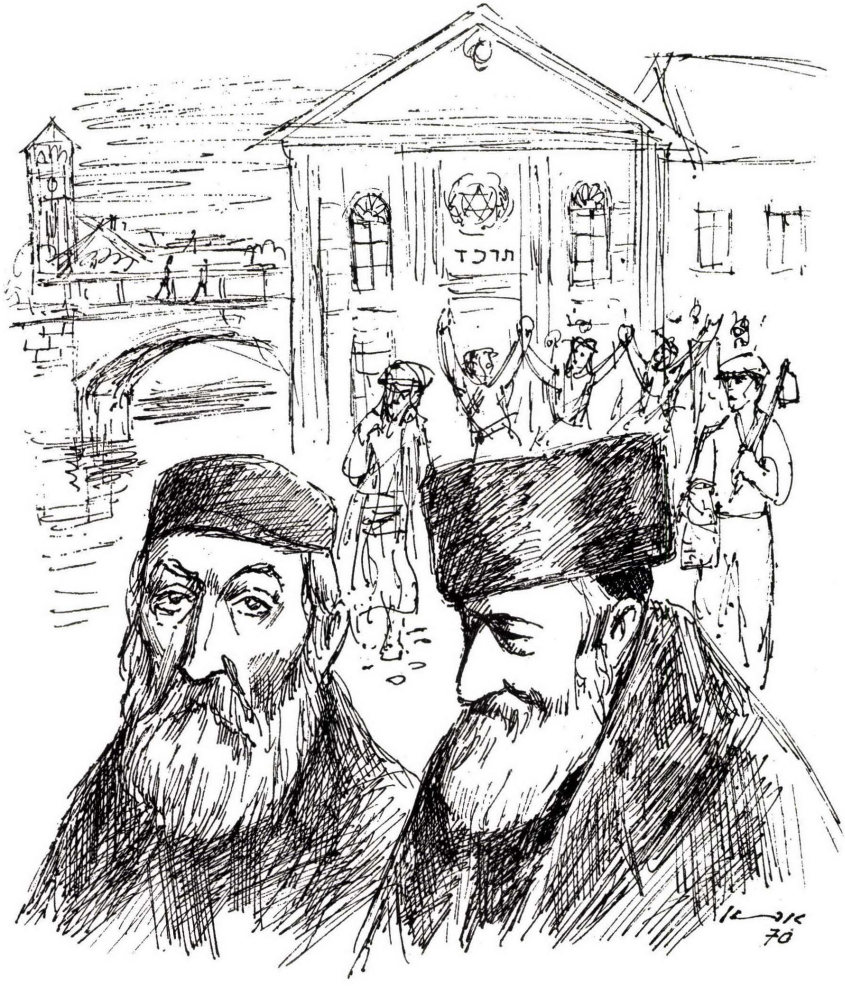

מימין: מאיר ליפסקר, יעקב יבלונקה (מזכיר ועד הקהילה והגימנסיה היהודית בפולטוסק) מרדכי האוסמן
פון רעכטס: מאיר ליפסקער, יעקב יאבלאָנקאָ (סעקרעטאָר פון דער קהילה־פאָרוואַלטונג און יידישער
גימנאַזיע אין פולטוסק), מרדכי האוסמאַן

אַ גרופּע פולטוסקער אין וואַרשע נאָך אהרן דאָמבס צוריקקומען פון בעלגיע
(א. דאָמב, באָברילט, אין צענטער)

אין פולטוסק פון דעמאלט...

העיר בגאונה — די שטאט אין איר אויפקום

פלוריאן סוקולוב*

זכרונות מפולטוסק

זכרונו של אנוש, כשמגיע עד ימיו המוקדמים ביותר, ידמה לעתים קרובות למגדלור מסתובב. זרקורו, או שמפיץ אור, או שוקע בעלטה על מנת כעבור רגע שוב להבריק. יש מחזות מהילדות המוארים על פרטיהם הקטנים באורות מבריקים, אחרים שוקעים באפלת השכחה. על כן יסלח לי הקורא אם זכרונותי מפולטוסק אינן נמשכות תדיר והן מקוטעות באי אלו מקומות.

לפני שאתחיל בספורן של אלו רצוני להבהיר במבוא מדוע אנוכי, ילד שטרם מלאו לו עשר שנים, מצאתי את עצמי בפולטוסק, איפה שבילֵיתי שלש שנים בגימנסיה המקומית, אז עוד פרוגימנסיה, כי היו בה רק ארבע מחלקות. בזמנים ההם של שעור אחוזים קבוע ליהודים בבתי־הספר של המדינה, לא קל היה להתקבל לגימנסיה ממשלתית, בפרט בוורשה, אשר שם עבר זרם המועמדים פי כמה את מספר המקומות הפנויים. ברם, לא זאת היתה הסבה העיקרית למשלוחי לפולטוסק. על אורח־חיי הנעים בפולטוסק חב אני תודה למצב ענינים מסויים, טופוגרפי יותר מטבעו, שלא היה לו שום שייכות אל תקנת האחוזים.

מגורינו בוורשה קשור היה עם המערכת ובית־הדפוס של „הצפירה". לפי מידת התפתחות כתב־העת של אבי נהיה מדי פעם בביתנו צר יותר מידידים ואורחים ולא נשאר הרבה מקום לנערים כה מלאי חיים ושובבים כמו אחי הגדול הנריק ואני. כנראה שהורי היו בדעה כי נלמד יותר טוב בערי־השדה. אחי סודר בפרוגימנסיה בזמושץ׳ במעונו של ה׳ כודאַק ואותי כוונו לפולטוסק, כשאחי חזר לגימנסיה בוורשה ואחד ממוריו בזמושץ׳, לישקביץ׳, הועלה לדרגת מפקח בפולטוסק. אבי היה תמיד כל־כך טרוד, שלא היה לו פנאי להתענין בפרטים של חנוכנו בבית־הספר. זמושץ׳ נבחרה בעצת ידידו, הסופר הדגול יצחק לייבוש פרץ, אשר מוצאו היה משם. אבל בענינים אלה הכריעה תמיד האמא. היא העדיפה את פולטוסק על היותו קרוב לוורשה וקרוב לעיר מולדתה מקוב. אבל ה„פרוטקציה" העיקרית שלי אל פולטוסק היה אחי הנריק, חביבו של המפקח לשקביץ׳. מגעים אחרים עם הגימנסיה המקומית לא היו לנו. אמנם אבי היה כבר אז נשוא פנים בין היהודים ובחדאי היו לו בפולטוסק מכרים וידידים ומעל לכל קוראים מסורים, ברם יהודי פולטוסק נמנו אז ברובם המכריע לחסידים ואורטודוקסים. במשך כל זמן שהותי בפולטוסק לא היה לי אף חבר ממשפחה מקומית, להוציא את בניו של מר אנוביץ׳. כל התלמידים היהודים לא היו מבני המקום וכמעט כולם גרו במעונו של מר יחזקאל אנוביץ׳, שהיה מורה בבית־ספר יסודי יהודי ויחד עם זאת מלא תפקיד של מזכיר הקהילה. המפקח לישקביץ׳ היה ידיד של יהודים ותמך מאוד באנוביץ׳. מעון דומה, אבל בממדים יותר קטנים, החזיק גם הרב באֶהם.

לזכרון יש קפריסות משלו, אבל בדרך כלל זוכרים היטב

---

* בנו של הסופר נחום סוקולוב ז״ל.

רגעים בלתי נעימים, מאשר נוחים, אבל שנותי בפולטוסק היוו אידיליה בלתי מופרעת במאומה, מלאת מאורעות ילדות עלי־זים, שנהגתי להזכירם לעתים קרובות ברגשות לבביים.

✶

אמי ואבי הובילו אותי לפולטוסק, כחי עומד לפני מסע זה. היו נוסעים עם רכבת לנשלסק ומשם עם מרכבת־דאר לפול־טוסק. התרשמתי מאוד מכרכרה זו ובפרט מהדוור הצעיר על מושב הרכב עם החצוצרה שנשף בה בכוח כה רב, שיכול היה להתחרות עם שופרות יריחו. היה יום סתיו נהדר. לא יכולתי מלהשבע את עיני ממראות חדשים, ממקומות לא מוכרים, כי היתה זו נסיעתי הארוכה הראשונה. למרות שפול־טוסק מרוחקת מוורשה לא יותר מ־50—60 קילומטר, נסעו אז אליה יותר זמן משהיום עם אוירון מאירופה לאמריקה. הגענו עם דמדומים וירדנו לפני בית בככר השוק, מקום המצאותו של המעון.

אף פעם לפני־כן לא הייתי בעיירה קטנה זו והכל סיקרן אותי: האנשים, הבנינים והנהר נאֶרב, שהקיף את העיר עם פלגיו שגוונם כהה, כמעט שחור. אבל ברגע הראשון עשה עלי את הרושם הגדול ביותר מגדל הצופים הגבוה בתבורו של השוק, שעמד כאותו שומר המגן על הכניסה מפני אויב. ידעתי שבתחילת מאה ה־XIX התנהל קרב גדול על פולטוסק, בו הכה נפוליאון את הרוסים. על דבר זה התמלאתי גאווה שאלמד בעיר כזו, כי נפוליאון היה גיבור שנות ילדותי.

קנטרתי את אחי, אשר זמושץ' שלו לא יכלה להתפאר בקרב גדול כזה, אלא רק במצור והגנת גבורה נגד השוודים. למחרת, אחרי בואנו, הלכנו לגימנסיה. הייתי מוכן היטב והבחינה לכתה השניה לא הוותה עבורי שום קושי. הכי טוב ממחזור הלמודים ידעתי לטינית וגיאוגרפיה. והנה, כשנבחנתי בגיאוגרפיה, קרתה אי הבנה משעשעת. המורה שאלני על סין. על כל שאלותיו על ערים, נהרות וכד' עניתי מהר ומדוייק. ברם, כששאלני מי גר בסין, לא עלה בדעתי שחושד בי כי אינני יודע על קיום הסינים. בזכרי, שבספר הגיאוגרפיה של סמירנוב צויין בדפוס זעיר שחוץ מסינים גרים שם אנגלים, צרפתים, אמריקנים וכו', מניתי את כולם. המורה חזר עוד פעם על שאלתו ואני שוב: אנגלים, אמריקנים וכ"ה. המורה התחיל לצעוק עלי: הגד כבר מי גר בסין! ואני בלי הרף בשלי. ואלמלא המפקח, אשר לחש לאוזנו שכוונתי בוודאי לנתינים זרים, היה מכשיל אותי ממקצוע הגיאוגרפיה האהוב עלי. „נו כורושו" (טוב) אמר בחיוך — והיה שתוי כהלכה — וקבע לי ציון שלוש.

תקרית קטנה זו שמשה לי לאחר־מכן כאזהרה לא להזדרז בתשובות ולא להתפאר בכל הידע, אם אין שואלים על כך.

✶

אחרי התוצאות המוצלחות של הבחינה הצטלמנו — אחי ואני — אצל גב' ינינה זקשבסקה. אני שומר את התצלום הזה כמזכרת יקרה מימים ההם. הוא העלה את יוקרתי בקרב החב־רים, כי במשך מספר שנים היה מוצג ליד צלומים אחרים בתיבת ראווה של צלמניה זו ברחוב פובליצ'נה. בלכתי לבית־הספר יכולתי מדי יום ביומו לראות את עצמי ואת אחי, האפוטרו־פוס בן הי"ג שלי במשך הימים הראשונים לאחר בואנו לפול־טוסק, כי האמא בהחפזה הביתה, נסעה לא בכרכרה ולא ברכבת, אלא ברכב יהודי עם בעל־עגלה ישר לוורשה.

הלימודים טרם החלו, על כן נסחבתי עם אחי בעיר ובסביבה. מחוץ לנהר וגנים לא היה בפולטוסק שום מיקסם אחר לנוער. השרידים ההיסטוריים ענינו אותי רק במעט. הרבה יותר הדוכנים בשוק, איפה שאפשר היה בפרוטות מעט למלא את הכיסים באגסי־יין עסיסיים ובשזיפים מזן ההונגרי. התגלגלנו על המדשאות בגן בינות זמזומי יתושים וזבובונים או מתחת לעצים פרושי־ענף, שערמונים נשרו מהם, יפים יותר מאשר בגן הזקסי בוורשה. היה לנו תיאבון־זאבים במדה כזו, שלא הספיק לנו האוכל במעון ובערב אחד נטל אותי אחד והובילני בדלת צדדית למסעדה אחת וכיבד אותי בארוחת־ערב נוספת. בלענו שתי אומצות בשר גדולות ולגמנו בירה לסירוגין. לא הייתי עדיין במדי הגימנסיה וצעדנו זה עבר מבלי להענש. עד היום זוכר אני את טעמו של הבשר עם הבצל.

המשורר המפורסם ויקטור גומוליצקי, מחברו של שיר, מבין היפים ביותר בספרות הפולנית, „אל מלא רחמים" היה תלמיד בפולטוסק ארבעים שנה לפני. ספרו המקסים „זכרונות המדים בכחולים" נקרא על ידי כמה דורות וממשיך עדיין להיות חומר קריאה אהוב על הנוער.

אבל היו אלה זמנים אחרים. הגימנסיה הפולטוסקאית לא נהפכה עדיין לרוסית. למרות הכל, בתיאורי העיר, הסביבה, טפוסי בני־אדם, הגימנסיה הישנה, שעשועי התלמידים וב־הרבה דברים אחרים מצאתי בה הרבה פרטים שנעמדו כחיים בזכרוני.

אותה טירה עתיקה על ראש התל, אותן הכנסיות, מנזרים, בית־העיריה בככר השוק, אותם הגנים והרחובות עם הבתים הכפופים והחנויות הקטנות, בהם גרה האוכלוסיה היהודית, אותם הטיולים והמשחקים ליד הנהר, אותם ערפילי בוקר וערב ואותם הכעכים — בייגליך, שנהגו לקנות אצל התגרניות היהודיות ואותו שפע של דגים שמלאו את השווקים בימי הששי בשבוע.

כמו לפנים, כך גם בזמנים שלי, היו רוב התלמידים בניהם של בעלי־האחוזות, של חוכרים או של האצולה הזעירה. כמו

לפנים ישבו אחדים שנים מספר בכתה אחת ובמחלקה הרביעית היו אלה בחורים בעלי שפם ששנו סיגריות. אבל בזמנו של גומוליצקי לא היתה כנסיה רוסית בתבורה של העיר, שמולה נערכה מדי שבוע תהלוכה צבאית של חיל המצב המקומי, גדוד הרגלים האלקסופולסקי ודיביזיון התותחנים.

זמן רב לא שנתה פולטוסק את צורתה. בהמצא מן הצד, רחוק מקו הרכבת, לא התפתחה, אלא להיפך, הלכה והתדלדלה. ברם, בימים עברו היתה אחת הערים החשובות והיפות במזוביה. עם כנונה בתחילת מאה ה־XIII מלאה במשך זמן רב תפקיד של שמירה על אזורי הגבול, בהדפה פלישות הליטאים, אשר בפקודו של קייסוט כבשו לזמן קצר את פולטוסק. רק כאשר האחוד של פולין עם ליטא בשנת 1569 הביא את השלום, התחילה העיר להתפתח והגיעה לשגשוג, בהפכה לאחד ממרכזי התרבות והמדע הפולנים. בקולגיום הישועי בפולטוסק שעלה באש בשנת 1696, היו קרוב לאלף תלמידים. לימד שם הכומר המפורסם יאקוב ווויאק, בעל התרגום הקלאסי של התנ"ך לפולנית, אשר העשיר את השפה הפולנית והעריך ימים במשך דורות; הרצה שם המטיף הפולני הגדול הכומר סקארגה, למד־דעת הפיטן המזהיר מאציי סאַרבירסקי, אשר רכש תהילה במערב־אירופה בשירי הליריקה הדתית שלו בשפה הלטינית. קראו לו הורציוס הנוצרי.

✶

לא אוכל לקרוא את רשימותי „זכרונות המדים הכחולים". מדים אלה לבשנו רק בימי החג הרשמיים. כותרת מתאימה יותר יכולה להיות „זכרונות הסגיס האפור". יען כי לבושנו היום־יומי היה סגיס אפור עם קפולים לפנים וצוארון מכופתר מן הצד על שני כפתורי זהב. לא אדע בפקודת מי ובגלל איזו אשמה הונהגו אצל תלמידי פולטוסק מדים רוסיים אלה, שהב־דילו אותנו מיתר הגימנסיסטים בממלכת פולין. אפס, בודאי הצטער על זה המפקח הליברלי לישקביץ', אשר אזכרו תמיד לחסד. לעולם לא ראיתיו יותר, אבל שמעתי שאחרי מלחמת העולם הראשונה נשאר בפולין, התחתן עם מורה יהודית ובילה את שארית ימיו באוטבוצק, בקבלו קצבה מהממשלה הפולנית, שהשיג עבורו תלמידו מהגימנסיה הפולטוסקאית, סלבומיר צ'רבינסקי, אחד מהמעולים בין שרי התרבות הפולנים.

עם כל הליברליות שלו החמיר לישקביץ מאוד בכל הנוגע למראה והתנהגות התלמידים, כשפגש ברחוב תלמיד באדרת פתוחה, כלה אותו בבית־הספר למספר שעות, השווה למספר הכפתורים שלא רוכסו. פעם קרה הדבר אתי. מהרתי אל מגרש החלקה ולמרות הכפור רק נטלתי על שכמי את מעיל התלמי־דים עם ששת הכפתורים. המפקח גער בי וצווה לרוץ אל הכלא (כתה נעולה על בריח) לשש שעות. אבל במהרה בא אלי עם כרך של שירה רוסית ואמר שאהיה חבוש כל אותו זמן עד שאשנן בעל פה שיר מסויים של פושקין שלא למדנו בגימנסיה ושלא היה קל ואף לא קצר. לאחר חצי שעה התד־פקתי על דלת משרדו ונכנסתי, בדקלמי את השיר היפה „אנצ'אר", בעל מגמה מהפכנית נעלה. המפקח היה מרוצה, פניו התבהרו ושאל אם מבין אני את הרעיון המנחה של השיר. את זאת לא יכולתי כל־כך להסביר לו. „פראַקרסנר" (מצויין) — הגיד, בטפחו על כתפי — „כשתגדל תבין את זה טוב" והוציא אותי מה„כלא".

ההחלקה היתה מהספורטים המעטים שלנו, אבל לא היתה שייכת לשעשועים שבטיחות בצדם, כי החלקנו על הנהר נארב והיו מקרים, כמו בזמנו של גומוליצקי, שהנערים נפלו מתחת לקרח שהובקע וטבעו. בימות הקיץ חתרנו הרבה במשוטים, דגנו דגים ונהנינו לשובע מהרחצה בנהר, כי בזמנים ההם לא היו בבתים בפולטוסק אמבטיות, מקלחות ובכלל תנאי הגהות הותירו אחריהם הרבה משאלות. מים היו שותים מהנארב ואני זוכר היטב את פסח שואב־המים, בעל הכתפיים החסונות וזקן אדמדם, אשר סיפק אותם בכדים למעון.

כפי שהזכרתי, נמצאו במעונו של מר אנוביץ' נערים ממקומות שונים של פולין, ליטא ואוקראינה. כולם למדו היטב, אם כי אינני זוכר מתי לאמיתו של דבר עשינו את השעורים שהטילו עלינו. המעון היה תמיד גדוש מעל למידה, ביום שררו בו תנועה מתמדת ורעש ושכנו שלושה־ארבעה בחדר אחד. היו בינינו הרבה נערים מוסיקלים, בערבים הצטלצלו שירים במקהלה ולעתים קרובות היה בא לייבקה הזקן שלימד אחדים מאתנו נגינה בכנור. לפנים היה זה כנר מזהיר, מקובל מאוד בעיר ואם זכרוני אינו מביא אותי לכלל טעות נשא את שם המשפחה סקז'יפצה (כנור).

ה' יחזקאל אַנוביץ, תמיר, רזה ובהיר־שיער, בעל זקן־תיש, במשקפיים, היה מטופל במשפחה ענפה ועבד קשה כדי לקיימה, בקשרו את עיסוקו בגימנסיה עם נהול בית־ספר יסודי לילדים יהודים. אַנוביץ, אדם שקט ונוח לבריות, לא נמנה על המחנכים הקפדניים ובכלל לא היה זמנו פנוי להת־ערב בענינינו. לפעמים היו מופיעים במעון לפתע מורינו מהגימנסיה, שנתמנו לפי התור לבדוק איך מבלים אנו את זמננו מחוץ לכותלי בית־הספר, האם מכינים את שעורינו ולא מסתובבים בעיר, אם לא קוראים ספרים בלתי־מתאימים וכד'. לבקורים אלה היתה גם מטרה לגלות חוגים חשאיים של תלמידים וספרות בלתי־חוקית. ברם לעולם לא הביאו למס־קנות, משום שבדרך־כלל הציצו המורים רק לעתים רחוקות לתוך שידותינו ומלאו ללא רצון את התפקידים הבלתי־אהודים עליהם. ואם במקרה מצאו ספר אסור, קופסת סיגריות או

דברים אחרים, שלא הותרו, היו עוצמים את עיניהם ואינני זוכר אם לאחר בדיקות אלו ננקטה אי־פעם פעולה נגדנו. אכן קשה להגיד שבילינו את הזמן באופן מופתי. חופשי ועליז היה לנו במעון זה. לא אחד התחמק אחרי ארוחת הערב למכּרים בעיר, ארגנו מסיבות שונות והיה זה לנו למסורת לשחק בקלפים בלילה משבת ליום ראשון. מעות, כמובן, לא היו על שולחן המשחקים, ברם כל אחד מהשחקנים הוציא שווה־כסף משלו בצורת פתקאות בחתימת־ידו ובציון הערך. חובות קלפים אלו היו תמיד מסלקים נאמנה אחרי קבלת הכסף מהבית. מארגן בעל המצאות של אירועים אלה היה אחד מחברינו במעון, לאחר־זמן מנהלו של בנק.

מעוננו נמצא בבית שבשכנותו היה מוסך למרכבות שהתּחרה עם כרכרות הדאר. בעלו היה אביו של חברנו מיטראיב, רוסי, שבגמר שרותו הצבאי התישב בפולין. בביתו עם החצר הגדולה, איפה שהיו האוטוות ומבנים לאכסון העגלות, גר גם קצין של חיל־הפרשים, כראבוב, אשר אהב את נוער בית־הספר ונטע בלבו חשק לרכיבה. לא אחד מאתנו נצל את ההזדמנות, כדי לעלות על גבו של סוס ולהקיף את רחבת החצר של המוסך, כי אסור היה לנו להתגנדר עם זה ברחוב. יתכן כי מכאן נולדה האגדה, עליה שמעתי לא מזמן, שהיה לי סכסוך עם נערים יהודים, אשר הרימו קול צעקה, כשראו אותי, בנו של נחום סוקולוב, דוהר בשבת על סוס דרך העיר. שום דבר דומה לא קרה ובכלל לא היה הדבר בגדר האפשרות.

ברם, זוכר אני כמו בחיים את הסוסים הטובים של מיטראיב בהקשר למקרה לגמרי אחר. היה אביב, התחילה פגרת הקיץ והתכוננתי לוורשה. והנה באחד הימים השכם בבוקר הופיעה לפתע אמי. „לוורשה תסע אחר־כך" — הודיעה לי, „עתה אקחך למקוֹם אל הסבתא, אבל צריכים להשיג מהר עגלה, כי אין לי הרבה זמן". „לשם מה לנו עגלה" — עניתי בגאווה של מומחה — „אדון מיטראיב ישכיר לנו מיד כרכרה". רצתי אל המוסך וכעבור רגעים מעט הגיע לקראתנו אחת המרכבות הטובות ביותר של מיטראיב. זנוּ בדהרה אל עיר מולדתה של אמי.

✶

לעולם לא אשכח טיול זה. תכלת השמים, האופק הרחוק של המישור המזובי באדוות גלים עצלה, שדות, יערות, נאות־דשא והבקר הרועה בו, נהרות ונחלים המתנוצצים בזיוה של שמש, כפרים דלים עם בתים מתחת לגגות של תבן, עיירות קטנות כמעט לחלוטין יהודיות, שהתנוססו מעליהן מגדלי הכנסיות, בתי־מרזח בצדי הדרך וטחנות־רוח, דיונות־חול וענני אבק — כל אותו המראה הכללי החד־גווני ועם זאת מלא החן המיוחד, אשר משני צדי הדרך ממקוב לפולטוסק, נחרט עמוק בזכרוני.

כשהייתי לפני שנתיים בישראל, דודני ממקוב, משה סגל, שעלה מפולניה לפני ארבעים שנה, חניך בית־הספר החקלאי מקוה ישראל, עתה איכר ואחד מהחלוצים הרבים של מאבק ממושך ומפרך על אדמות־בעל, הזכיר בהתרגשות את נהרות מזוביה, אשר את שפע מימיהם זכר מהילדות.

על אותה אדמה מזובית חיו במשך מאות בשנים דורות של אבותי: מצד אבי על יד הויסלה, מצד אמי על יד הנארב ואוזיץ', לא היתה שם עיירה, שלא היו לנו שארי־בשר.

היה זה בקורי השני במקוב. את הראשון לא אוכל לזכור, נמשך הוא זמן קצר ביותר. באשר שם, במקוב, באתי לאור העולם והייתי רק בן כמה שבועות, כשהביאני אמי לוורשה. אם דרך פולטוסק או במסלול אחר — הפרט הזה לא אדע. אבל בתולדות משפחתי שזור היה כל כך מקוב בפולטוסק, שלא יהיה זה מתוץ לענין להקדיש גם לו קומץ זכרונות, לפני שאחזור לזה הספור הפולטוסקי.

אבא ואמא התעכבו לא פעם בפולטוסק. אבא היה מספר לפעמים על יהודי פולטוסק ידידיו, אבל אינני יכול להזכר בשמותיהם ולא אדע אם היו אלה רבנים מזהירים, מגידים, בעלי־תלמוד רציניים, משכילים עם חושי ביקורת או אזרחים בעלי צדקה ובכלל דמויות יהודיות מעניינות. ובודאי היו לו לפנים בפולטוסק ידידים ומכרים מקרב המעמדות המוזכרים לעיל. אחותי צלינה זוכרת מעשיה מסויימת מפולטוסק, אשר אבא היה נוהג לעתים קרובות לספר כקוריוז. בימים עברו היתה בפולטוסק חנות עם שלט „רחל בתו של תלמוד". תלמוד זה היה צריך להיות מאוד פופולרי, אם אפילו לאחר מותו הופיע על שלט לשם משיכת קונים.

מקוב, על אף היותה עיר מחוזית, היתה קטנה מפולטוסק. זוכר אני היטב את ככר השוק, שם עמד ביתה של הסבתא עם אגף צדדי בן קומה אחת, בו חיו הורי מספר שנים לפני שעקרו לוורשה. בעליה, בחדר הקטן, עמוס ספרים ועתונים, עבד אבא לא רק ביום, לעתים מזומנות דלק האור בחדר במשך כל הלילה. שם חיבר את ספרו הראשון „הגיאוגרפיה של ארץ־ישראל".

סבי, יצחק הרש סגל, היה איש אמיד מאוד. היו לו עסקים מסועפים ומלבד הבית ומחסן הברזל היה בעל שתי אחוזות כפריות במחוז מקוב, פּוֹדוש ולאֶנג. מת בגיל צעיר, עוד לפני נשואי ההורים והסבתא, מוכשרת מאוד ובעלת מרץ, ניהלה במשך שנים רבות את עסקי הרכוש שירשה. מַקוב נסענו לפּוֹדוש ולאֶנג, אחוזות יפות ומנוהלות בצורה נאה, שם ביליתי שבועות אחדים, בהתענגי מחיי הכפר.

חלק ניכר ממשפחת אמי הסגלים, הרובינים, השיינברגים, נטשו את מקוב עוד לפני מלחמת העולם הראשונה והתפזרו ברחבי פולין והעולם. צאצאיהם מיוצגים לרוב במדינת ישראל. שאר המשפחה נספה במלחמה האחרונה, ביניהם היתה אז עוד בחיים אחות אמי — שיינברג, אשר הפושעים הגרמנים רצחוה בשוק של מָקוב.

קרובי ממקוב היו באים לפולטוסק בזמני. אם זכרוני אינו מטעה, עמדו הם ביחסי מסחר עם משפחת זילברשטיין, בעלת מחסן גדול של ברזל בשווקה של פולטוסק. מדי פעם היה בא גם לפולטוסק ידיד ותיק של משפחת אמי, עורך־הדין יָאזירסקי, ליישיבות בית־המשפט בפולטוסק. היה לו שפם ארוך, הילכות של עובד אדמה ושום איש לא היה מזהה אותו כיהודי.

✶

כשעורך ספר־הזכרון על פולטוסק פנה אלי בהצעה לכתוב זכרונות על העיר, הייתי מאוד נרגש שקיימים עדיין יוצאי פולטוסק, אשר יודעים כי הייתי שם תלמיד. נדמה היה לי ברגע הראשון שאכניס זכרונות אלה בתוך אחד או שניים דפים. הייתי נער קטן וקרה זה מכבר. אבל, כשהעתקתי את מחשבתי לימים ההם, הופיעו כאילו מתוך הערפל, פרטים ומאורעות שונים שנשכחו והם חלפו במוחי כל פעם יותר ברור. אחד מאלה הוא מקרה צדדי פעוט, אבל מאוד אופייני לימים ההם, אשר מתבקש שנרשום אותו.

חזרתי לפולטוסק אחרי פגרת־החורף בוורשה בחברת גברת מוכרת אחת, שנסעה עם בנה, כדי למסרו לגימנסיה ולמעונו של אָנוביץ'. נסענו ברכבת וצריכים היינו לרדת בנשילסק, כנוסע מנוסה בקו רכבת זה קיבלתי על עצמי את התפקיד מורה־הדרך. היה מאוחר בערב. בחוץ התחוללה סערת שלג ומהחלונות הקפואים של הקרון לא ראו מאומה. בגלל טעות, באשמתי, לא ירדנו בנשילסק אלא בתחנה פומיאָכובאָק, טרם הספקתי להתמצא איפה אנו, זזה הרכבת. לא בא בחשבון ללון במקום הפתוח הזה תחת כפת השמים. אף אחד מהנוסעים לא ירד ושומר התחנה או המסילאי לא היה בכוחו לעזור לנו, הראה רק את הדרך לישוב הקרוב, משם נוצצו האורות. למזלנו עברה במקום עגלה אחת, שאספה אותנו למבנים הקרו־בים, למקום ששכנה שם מאפיה יהודית. קבלו אותנו בזרועות פתוחות, וכאשר ספרה הגברת, לה אירחתי חברה, לבעלי המאפיה בנו של מי הנני, התקהלה כל משפחת האופה. חום נעים, ריח החלות הטריות ואנשים אלה שופעי הלבביות — כל זה גרם שהרגשנו פתאום את עצמנו כאילו בגן העדן אחרי מקרה ביש־המזל שלנו. נוסף אני הרגשתי את עצמי מאוד משפחתי, כשהשגחתי איך האופה הזקן, בעל קלסתר הפנים הפטריארכלי, קורא אחרי ארוחת־הערב את „הצפירה". כבדו אותו במזון למכביר ונתנו את המיטות הטובות ביותר עם שמיכות מוך. לפני הפרידה לפי המנהג העתיק צבת אותי בלחי האופה מכניס האורחים באצבעותיו היגיעות.

✶

בגימנסיה הפולטוסקאית לא התקיימו בזמני שעורי־דת יהודית כמו בגימנסיות ממשלתיות אחרות בגלל המספר הזעום של התלמידים היהודים. הדבר לא היה חסר לנו ביותר, למרות שאחדים מהחברים במעונו של אנוביץ' קבלו בביתם חנוך דתי. ברי, שבחגים היהודים היינו משוחררים, אבל אינני זוכר אם אפילו החברים הדתיים האלה הלכו להתפלל לבית הכנסת. לעומת זאת היינו חייבים ללכת לשם בימי חגא לתפילה לבריאות הצאר ומשפחתו. כרגיל היה בית־הכנסת ריק בימים אלה. הרב באָהם, אשר היה חייב בהתאם למשרתו לערוך תפילות אלו, במידה שווה בלתי נעימים עבורו כמו עבורינו, היה איש רציני מאוד ובקי בשפת־עבר. אבי היה מיודד אתו והפציר בי שאקח אצל הרב באָהם שעורים בעברית. ברם, הלימוד לא ערך זמן רב, כי היה זה בתקופת הבחינות הסופיות שלי בפולטוסק.

לא היתה אז מורגשת שום אנטישמיות בגימנסיה, לא מצד המורים ולא מצד התלמידים. בזמנים ההם נתנה האנטישמיות בפולין את רשומה רק במעט. לעומת זאת כבש את כל ישותנו משפטו של דרייפוס אשר עדיין לא נגמר. ידענו על בוריו את כל פרטיו ונהלנו ויכוחים נלהבים בנושא הצלתו של דרייפוס. חברי הקרוב, מַקס יָאלין מסאָרוצק, בנו של ידידת אמי מבית קרוגמן, אחד הנערים החסונים ביותר בגימנסיה, תכנן בריחה לפריז כדי להאבק שם למען דרייפוס. זמן רב לא היה חי אחרי־כן אולם נפל במעמד אחר לגמרי.

✶

אל התפילות לשלום הצאר בבית־הכנסת הוביל אותנו — צעדנו כולנו יחד — המורה לשירה היפוליט ליוטוסטאנסקי, זקן חייכן, עם מבט פנים ערמומי ושפם סרוח ודק, סיני יותר מסגנו, מאשר רוסי. לבוש היה תמיד בקפידה ועם המקטורן שלו היה דומה יותר לפקיד שפרש לקצבה מאשר למורה. בכיס נשא תמיד מצלל ובהקישו אתו על הספסל, אהב להצ־מידו לאוזני התלמידים בהעוויה של קוסם. הקמרטון הזה היה בוודאי כל השכלתו המוסיקלית. לא הכרתי את עברו ולא הבנתי מדוע מעניק לי אהדה מיוחדת. רק אחרי שנים נודע לי שהיה זה אותו ליוטוסטאנסקי המקולל על ידי היהודים, מחברם של ספרים על רצח לצורכי פולחן דתי, אשר בו, כבקי בתלמוד, הסתייעה הריאקציה השחורה בימי מלכותם של הצארים. עוד בזמן המשפט של ביילים ציטטו המומחים של הקטגוריה את חבוריו „המדעיים", לעת זקנה שלחוהו למשרה

קטנה לסובאלק ומשם לפולטוסק. מוצאו לא היה ידוע במדויק. לפי גירסה אחת היה הוא כומר קאתולי, לפני שקבל עליו את הדת הפראבוסלבית, לפי אחרת היה יהודי מומר, מושגו על התלמוד היה כזה כמו על מוסיקה*. אבל כנראה שכבר בפולטוסק התעורר בו מוסר־הכליות והתיחס בידידות ליהודים, וכעבור שנים מספר כתב מכתב סנסאציוני לאבי שפורסם ב„הצפירה", בו הודה באשמה וחזר בו מכל דבותיו השפלות. כשעיינתי לפני זמן לא רב בארכיון של אבי, מצאתי עוד מכתב של ליוטוסטאנסקי, כתוב בפולנית רצוצה מפטרבורג, אשר מתקשר עם שהותו בפולטוסק. המכתב הזה, בעל אופי סחטני, המגלה בעת־אחת התנוונות מזקנה, לא פורסם מעולם. אולם הוא מהווה קוריוז מענין מאין שיעור, המעיד על טיבם של אנשים, אשר היו פעם מעמודי התווך של התעמולה האנטישמית ברוסיה.

„יודע אני היטב" — כותב ליוטוסטאנסקי — „שאדוני ידיד העם שלו, גם אני אינני שונא של בני הברית הישנה, אחי לפי אברהם, יעקב ומשה. בפולטוסק שירתתי בגימנסיה ובנו של אדוני, התלמיד שלי, יכול להעיד שהייתי מגינם הגדול של התלמידים בני הברית הישנה. הלכתי לשיר לבית־הכנסת, יצרתי מקהלה בימי חגי. שאדוני פרסם את המכתב שלי „ודוי" זה טוב מאוד. קהל בני הברית הישנה התרכך אלי עם זה... אבל המכתב הנוכחי צריך להיות בהחזקת סוד... אני עכשיו מצטער מאוד שבחמת־רוחי, כשהמרה גברה עלי הוצאתי אותו חבור על רצח לצרכי פולחן דתי. זה משנה מונחים הספרים בבתי־המסחר ולא נתתי מודעה, כדי לא לגרום לשפיכות עוד יותר גדולה של דם יהודי... שולטת היום ריאקציה מסוכנת והת־רגזות המוני העם נגד היהודים. כדי אחת לתמיד לגמור את הבעיה הזו של מעשי רצח פולחניים, יזמתי רעיון, שאפשר להוציא אל הפועל רק בתווכו של אדוני. אז שמי לא יהיה מקולל ואחרי המוות אוכל לנוח בשקט בקברי".

אחרי הקדמה זו, שאני מביא פה בקצור, מציע ליוטוס־טאנסקי שהיהודים יקנו את שארית המהדורה של „יצירתו", אשר מוכן הוא למכור בזיל־הזול, כלומר תמורת 3.000 רובל וכיוון שהיהודים בוודאי יאספו בקלות הרבה יותר למטרה זו, יעביר את היתרה לרשותו של אבי לצורך הלמודים האוני־ברסיטאים העתידים של „תלמידו האהוב" (כלומר הלימודים שלי) ויחד עם זה הוא מיעץ שלא אלמד ברוסיה אלא בגרמניה. אחרי נסיון בלתי מוצלח זה של סחיטה, השתתק ליוטוסטאנסקי, יען כי לא מצאתי שום מכתבים אחרים.

כשאני נזכר באותו ליוטוסטאנסקי, המקולל בימים ההם, הנוכל השכיח, אשר שר ליד החזן בבית־הכנסת, כדי להת־וודות על חטאיו ולרצות עם זה לעשות עסק טוב ואני משווה אותו עם הפושעים הגרמנים הגדולים, שרצחו מיליונים של יהודים, חושב אנוכי על הפרדוקסים המשונים ברוסיה הצארית ועל הזמנים השלווים של שנות הלימודים שלי בפולטוסק. אגב, האיש הזה בעל העבר האפל היה יוצא דופן בין חבר המורים שודאי צורף אליהם על ידי שלטונות המשטרה.

בגימנסיה שלנו היו עוד מורים אחדים בני העם הפולני, מחנכים מצויינים. לטינית לימד כאנאצקי, יוונית — פוז׳רסקי, המורה לרוסית היה גולוביב, למטמטיקה — זינוביב, לציור — הזקן קראפט, שצייר את המסך בתיאטרון בפולטוסק; התהלך בקושי ותמיד נשא אתו כריות, שעליה היה מתישב. כתיבה תמה לימד אותנו איבנוב שהיה תמיד מבושם. המפקח לישקביץ׳ הרצה על היסטוריה ובהתעמלות שהיתה מיוסדת בעיקרה על תרגול וטיולים ברגל בלווי תזמורת צבאית, אימן אותנו דוברוב.

אבל נחזור לחברי ממעונו של אַנובין׳. במשך שלש שנות שהותי היו הם מעל לעשרים בכל חמשת הכתות כולל המכינה. הנה השמות שאזכור: ראַגבר, זלמנובסקי, גורביץ׳ (שני אחים), וישאַביאַנסקי, גרוסמן, יאהרבלום, גוטמן, היאַלנים (שני אחים), קנובלמן, זמיגרובסקי, לובלסקי, גולדשטין, יאַזירסקי, האיגלסונים שני אחים), יונסון, ברונה, אפשטין ושלשת האחים אַנובין׳.

המעון שלנו הקריב מס דמים לרוב במהפכות, מלחמות יתאי הגזים. מעטים מתו מות רגיל ואינני יודע במדויק כמה עודם בחיים. ראשון ניספה מקס יאַלין, שנהרג לנגד עיני בזמן ההפגנה בפלאַץ בנקובי (ככר הבנקים) בוורשה בשנת 1905. באותה שנה נורה אחד מהאחים איגלסון ושנה אחרי־כן אחד מהגורביץ׳ים. אחדים מהרשימה הזו נספו בזמן מלחמת העולם הראשונה. לא אדע כמה בעת המלחמה האחרונה, אולם בודאי הרבה יותר. צעיר מאוד מת החבר שלי, זיגמונד יאהרבלום, מהנדס מוכשר במידה בלתי רגילה, דודנו של מנהיג פועלי־ציון יודע בפריס מרק יאהרבלום.

באנציקלופדיות בחוץ לארץ מופיעה פולטוסק בהקשר לשני קרבות: של קרול ה־XII בשנת 1703 כאשר השבדים נצחו את צבאות הסַסים ושל נפוליאון I בשנת 1806 כשהצר־פתים גברו על הרוסים. אולם באנציקלופדיה הבריטית מצאתי עוד פרט אחד שאף פעם לא שמעתי עליו. בשנת 1868 ירד בפולטוסק גשם צפוף של מטאוריטם — בערך 100.000. לא מוזכר שם אם הרג מישהו או גרם נזקים. פולטוסק נשרפה הרבה פעמים ולא אחת היתה קורבן של שטפונות. אבל אסונות איתני הטבע אינם כל כך אימתניים כמו האסונות הנובעות מאיתנו של האדם. בשנים, כשהייתי תלמיד בפולטוסק, על

---

* ראה הערה בסוף המאמר.

גבולם של שתי שנות־מאה, לא עלה בחלומו של איש, אפילו של הפסימיסטים הכי־גדולים, שיתכנו הזוועות שהביאה המאה העשרים, אשר טמנה בחובה בשורות כה יפות. מי מסוגל היה אז לחזות מראש שתי מלחמות עולם גדולות ואת הטרגדיה היהודית, שאין דוגמתה בדברי־הימים, אשר במליונים של קורבנותיה בלעה גם את יהדות פולטוסק.

כל זה שייך להיסטוריה. אפס, שום דבר לא יחלוף לנצח כל־עוד קיים הזכרון האנושי. בזכרונותי שלי ששרטטתי כאן בחטף, מרחפים לנגד עיני אורחות בני־אדם, שהלכו לעולמם וארצה תמונה בהירה של פולטוסק מימים עברו, עיר שנות התלמיד המאושרות שלי, אשר שמרתי בזכרוני אסיר התודה.

נ ס פ ח י ם

מתוך המאמר של יצחק מאור: „צדרבאום ועלילת הדם", „דבר" גליון מס' 13187, מיום 18.10.1968

I

היה זה בסוף מלכותו של הצאר אלכסנדר השני, כאשר אחרי תקופת ה„ריפורמות" הליברליות, התחילו מנשבות רוחות ריאקציוניות בממלכת רוסיה. שנוי זה היה ניכר גם ביחס השלטון והציבור הרוסי אל היהודים. העתונות הצוררת וחי־בורי־שיטנה נגד היהודים והיהדות הוסיפו מידה גדושה של משטמה לאווירה הספוגה שנאת ישראל.

ב־1876 נתפרסם כתב־פלסתר חדש — „על השתמשות היהודים בדם נוצרים למטרות דתיות" מחבר הספר, היפוליט ליוטוסטאנסקי, היה קודם־לכן כומר קאתולי, וכעשר שנים לפני הוצאת חיבורו זה הודח מכהונתו על אורח חייו המגונים והבלתי מוסריים, עם גירושו מהכנסיה הקאתולית, עבר ליוטו־סטאנסקי לכנסיה הרוסית־פראבוסלבית ונתקבל כסטודנט מן המניין באקדמיה הדתית במוסקווה. הכומר הנוכל, שהיה זקוק לכסף, פנה תחילה עם כתב־היד של חיבורו אל רבה של קהילת מוסקווה, זלקינד מינור, והודיע לו, שהוא מוכן לגנוז את חיבורו, העלול להזיק מאוד ליהודים, אם ישלמו לו סכום של 500 רובל כסף. הרב מינור דחה, כמובן, הצעתו זו של ליוטו־סטאנסקי, ואז הוא הדפיס ופרסם את ספרו.

עם הופעת הספר הוא נסע לפטרבורג והגיש עותק ממנו ליורש העצר, הוא הצאר אלכסנדר השלישי שלאחר־מכן, הנסיך הגדול נתן לו פרס — טבעת של זהב משובצת ביהלום. ראש הז'אנדרמריה רכש מספר רב של עותקים מהספר ושלח אותם לפקידי המשטרה החשאית בכל רחבי רוסיה. הצלחה זו עודדה את ליוטוסטאנסקי ביותר והניעה אותו להוציא כתבי־פלסתר נוספים על היהדות, שהיו אף הם, כמו חבורו הראשון, מלאים זיופים והבליטו את בורותו של המחבר בכל השייך ליהדות ולתורת ישראל.

עורך „המליץ", אלכסנדר צדרבאום, הזמין על־ידי העתו־נות את ליוטוסטאנסקי לויכוח פומבי, כדי להוכיח את בורותו בענייני היהדות ולגלות את הזיוף של ה„מובאות" המשולבות בגוף החבור. אבל ליוטוסטאנסקי התחמק מן הויכוח הפומבי בידעו שלא יעמד בו. אז פרסם צדרבאום הודעה בעתונים, שהוא מוכן להוכיח בבית־המשפט את כל מעשי־התעתועים של ליוטוסטאנסקי והציע לו, שיגיש נגדו תביעה משפטית על הוצאת שם רע. הפעם לא יכול עוד ליוטוסטאנסקי להתחמק, ובעל כרחו הגיש תביעה משפטית נגד צדרבאום. הענין נתברר בבית־המשפט בפטרבורג בספטמבר 1880.

ההיסטוריון שמעון דובנוב מספר בספרו האבטוביוגרפי, כי הוא נכח בבית המשפט בשעת הדיון בפרשה זו. שם ראה את דמותו המוצקה של ליוטוסטאנסקי ולעומתו את הזקן השחוח צדרבאום שדיבר רוסית גרועה... אולם בעדו דיבר אחד מטובי הפרקליטים של פטרבורג, נואם מזהיר ומשכנע. הוא תיאר את עברו האפל של ליוטוסטאנסקי, מי שהיה כומר קאתולי, גורש מהחברה הפולנית על התנהגותו המגונה והמבישה, עבר אל הכמורה הרוסית־פראבוסלבית והתחיל לכתוב ספרים מלאים בורות וזיופים, כפי שכבר הוכח על־ידי מלומדים יודעי־דבר ובעלי סמכות בתחום היהדות. התובע ליוטוסטאנסקי מלמל משהו להצדקתו, אך הסתבך בתשובותיו על שאלות השופט, ובכלל עשה רושם עלוב ביותר. כדי לצאת מן המבוכה, הוא הסר לפתע את טבעת הזהב עם היהלום, ובהראותו אותה לשופט הכריז, שקיבל זאת כפרס בעד עבודתו ה„מדעית" מאת „הוד רוממותו יורש העצר".

הקהל צפה במתיחות לתגובתו של השופט. אולם הלה, שהיה ידוע בפטרבורג כבעל השקפות ליברליות, דחה את ידו של ליוטוסטאנסקי ואמר בשלוה: „אסוף את הטבעת, אין לה כל שייכות לענייו".

...בפסק דינו הכריז השופט לאמור: „את תלונתו של ליוטוסטאנסקי להשיב ריקם, והאשמתו את צדרבאום בהוצאת שם רע יש לראות כבלתי־הוגנת". פסק דין זה עשה רושם רב: העתונות הריאקציונית התמרמרה מאוד על משפט ליברלי זה ואילו העתונות היהודית צהלה ושמחה... ליוטוסטאנסקי ערער על פסק הדין, אך הערכאה השניה אשרה את ההחלטה הראשונה.

האשמה מאת ליוטאסטאנסקי על היהודי ר' פייבוש ווינאגראן

כתבה מעיר פולטוסק מאת יעקב בהרה"ג משה צבי שיחי' מהרש"ק שנתפרסמה בעתון „המליץ" (מס' 25) ב־30 בינואר 1896

II

פולטוסק. עש"ק כ"ג שבט, תרנ"ו. מה מאושרים אנחנו יושבי עיר פולטוסק, כי זה שנים אחדות „זכינו" ליהנות מאור פניו של הנודע לנו מאז היפאליט ליוטאסטאנסקי, אשר האיר לעולם בספריו המפורסמים: „היהודים והתלמוד", „על אודות צורך היהודים לדם נוצרים למטרה האמונה"; האדון הנ"ל יוצא ובא בקרב היהודים, יבא עמהם בדברים ומרבה שיחה בדרשותיו על אודות היהודים והיהדות בחברתם, כדרכו בקדש תמיד; גם כבר „זכינו" לפעמים, כי אצל מכבודו והדרו להופיע בבתי אחינו ביום שמחת לבם להשתעשע מעט לראות במחזה, ובהיותו מעורב בין היהודים ויבא גם בביתם לרגלי ענינים שונים...

בלי תפונה ראה ונוכח, כי פה לא ישתמשו כלל בדם נוצרים למטרת האמונה, כי בחסדי ה' לא יאבדו נערים נוצרים מבתי הוריהם ולא יתעלמו מתוך הקהל; הוא יודע ומכיר דרך רבים מאחינו האוהבים לשלוח מגילת סתרים וכתבי מרורות לשרי הממשלה על אחיהם בני בריתם, על חטאים עוונות ופש־עים שלא באו לעולם, ואם היה חלילה אף קורטוב אחד של אמת בהעלילה הנתעבה „עלילת דם", כי אז עפו „פתקי־אויל" לשרי הרשות מצד היהודים בעצמם, וכבר קרה כזאת לפני שנים אחדות. עוד טרם בא האדון הנ"ל לגבול העיר הזאת, אשר אז החלה העלילה הנזכרת לצמוח כמעט מעפר שפלותה, על ידי נער עברי ריק ובליעל, אשר בחפצו לקחת נקם מאת אחיו העברים, העיר אזן הנוצרים החשובים, כי יהודים הרגו נער נוצרי ויקברוהו בשדה קברות היהודים פה למען כסות דמו, ועד מהרה נאספו קהל גדול מהנוצרים גם פקידי הממשלה ויחפשו חפש מחופש גם חפרו במקומות רבים ולא מצאו שום דבר רע (כנדפס בשעתו ב„המליץ"), ונער הבליעל מעולל העלילה חמק עבר מן העיר ועקבותיו לא נודעו, מיראתו מעונש הממשלה בתור מוציא דיבה ומשטין חנם.

אכן כפי הנראה הסיח האדון הנ"ל מענינים קלים הערך כ„עלילת־הדת", בדעתו כי המון העם מהנוצרים חדל להאמין באמונות טפלות כמו אלו, ולכן לקח לו ענינים אחרים לטפל בהם.

איש יהודי תושב פולטוסק ר' פייביש ווינאגראן שמו, אשר לפני שנים אחדות היה איש עשיר, ועתה ימצא ידיו בעסק הסרסורות במסחרים שונים אצל היהודים והנוצרים, נאשם מאת ליוטאסטנסקי בבית המשפט כי פעם אחת תיכף אחרי הפסח להיהודים בלכת ליוטאסטאנסקי לתומו ברחוב העיר, התנפל עליו ווינאגראן ויכהו ויגזל מאתו כיס עור ובתוכו היה 5 רו"כ, וימסר הדבר לחוקר דין ולשר השוטרים, וע"ז העיד לו עד אחד מהגוררים הנוצרים, כן אסף עשרים ושתים חתימות מבעלי בתים הנוצרים, כי ווינאגראן ושלשת בניו (אחד מהם נמצא זה כארבע שנים בארצות הברית, והשני יגור ג' שנים בהיער אבריטא, והשלישי ב' שנים ביער זאטאר — בתור סופרים וגזברים בהיערות) אנשים חשודים המה ועלולים לכל עושק ומרמה, וספח לזה כתב בקשתו לשר הפלך מווארשה כי יגרשם מפולטוסק.

כאשר נודע כתב הבקשה לבעה"ב הנוצרים, מהרו ושלחו כתב הודעה לשר עירנו (פרעזידענט), כי בשגגה ובלי ידיעה קדמת את האיש הנ"ל כתבו וחתמו על הכתב ולא ידעו הכתוב שמה, ויבקשו מאת שר העיר לבל יאשר בחותמו את תעודתם וחתימת ידם. ועוד זאת כי גם ערכו בעה"ב הנוצרים הנ"ל כתב תעודה בחתימת ידם, המעידה כי ווינאגראן ומשפחתו המה אנשים ישרים וחלילה להם מעושק ומרמה, וימסרו לידו, והאיש ווינאגראן שלח את תעודתם עם כתב התלונה על ליוטאסטאנסקי והעיד עדים, כי האדון הנ"ל הכהו שתי פעמים ברחוב העיר, פעם אחת ביום 20 אפריל ובפעם השנית ביום 20 יון 1895 — לשליט גליל הלמודים בפולין הירשב בווארשא, והשיג תשובת השר הנ"ל, כי אינו נזקק לענינים כאלו, ורק ימסור הדבר בפלילים. כן שלח תלונתו ובקשתו להגענעראל גובערנאטור גראף שובאלאוו, ותשובת לשכת נציב המדינה מיום 1 אקטיאבר 1895 היתה, כי הענין הזה אין לו יחס לעניני אדמיניסטראציא, רק בבית המשפט יכירנו מקומו. משפט ליוטאסטאנסקי הנאשם בתור מכה רעהו היה נועד להתברר יום 5 דעקאבר 1895 בבית משפט הגליל, ונדחה לזמן אחר, מפני עד אחד אשר לא בא ליום הדין ובקרוב יתברר שנית.

עתה הגיש ליוטאסטאנסקי כתב אשמה לשר הזשאנ־דרמים על פייבל ווינאגראן ובנו ישראל, כי בחפצם להתנקם ממנו התנכלו לשים קץ לחייו ע"י התרעלה, וזה דבר ההאשמה: ליוטאסטאנסקי חי פה חיי פרישות, בלי אשה ובנים, ויש אצלו שפחה נוצרית לשמשו; ויבאו ווינאגראן ובנו לבית אדונה ויקראוה החוצה ויאמרו אליה: הא לך שכרך חמשה ועשרים רו"כ עם צלוחית קטנה ובה נוזלים ותשימי את הארס הנ"ל במאכל אדונך. שר הזשאנדארמים שלח את כתב השטנה לשר המחוז לעשות חקירה ודרישה כחוק. כאשר נקראה השפחה לשר המחוז ונשאלה מה עשתה עם הצלוחית הנ"ל, אמרה כי הראתה לאחיה ושאלה עצתו כדת מה לעשות, אך הוא מהר

זכרונות פון פולטוסק

דער מענטשלעכער זכרון, גרייכנדיק צו די פריעסטע יאָרן, איז אָפטמאָל געגליכן צו אַ דרייענדיקן זיך ים־לאָמטערן. זיין רעפלעקטאָר דאָ וואָרפט ער ליכט־גאָרבן, דאָ זינקט ער איין אין דער פינצטערניש, כדי נאָך אַ רגע ווידער אויפפינק־לען. אייניקע בילדער פון אונדזער קינדהייט זעען מיר בולט־באָלויכטענע אין זייערע קלענסטע פרטים, אַנדערע זינקען איין אין דער טונקלהייט פון פאַרגעסן. זאָל טאָקע דער לעזער מיר מוחל זיין אויב מיינע פולטוסקער זכרונות זענען נישט באָשטענדיקע און ערטערווייז זייער אָפּגעריסן.

איידער כ׳הויב אָן צו דערציילן, וויל איך אין אַנהויב אויפקלערן פאַרוואָס איך, קוים אַ צען יאָריק יינגל, האָב פאַרבראַכט דריי יאָר אין דער דאָרטיקער גימנאַזיע, דאָן נאָך אַ פראָגימנאַזיע, ווייל זי האָט געהאַט נאָר פיר קלאַסן. אין יענע צייטן פון פראָצענט־נאָרמעס פאָר יידן אין די רעגירונגס־שולן איז נישט געווען לייכט אַנגענומען צו ווערן אין אַ רוסישער מלוכהשע גימנאַזיע, בפרט אין וואָרשע, וווּ דער צופלוס פון די קאַנדידאַטן האָט פילפאָכיק איבערגעשטיגן די צאָל פון פרייַע פלעצער. אָבער דאָס איז נישט געווען די הויפט־סיבה פון אָוועקשיקן מיך קיין פולטוסק. מיין זייער איינגענעמע פולטוסקער קאָרייערע האָב איך צו פאַרדאַנקען אַ געוויסן צושטאַנד, מער פון אַ טאַפאָגראַפישן כאַראַקטער, וואָס האָט נישט געהאַט קיין שום געמיינזאַם מיט דער פראָ־צענט־נאָרמע.

אונדזער ווויונג אין וואָרשע איז געווען געבונדן מיט דער רעדאַקציע און דער דרוקערייַ פון „הצפירה״. אין דער זעלבער מאָס ווי עס האָט זיך אַנטוויקלט מיין פאָטערס צייט־שריפט, אַזוי איז אין אונדזער הויז געוואָרן וואָס אַמאָל ענגער פון פרייַנד און בעסט און ס׳איז געבליבן זייער וויניק פֿלאָץ פאַר צוויי אַזעלכע לעבעדיקע און שטיפערשע יינגלעך, ווי מיין עלטערער ברודער הענריק און איך. די עלטערן האָבן, וויקח את הצלוחית ונפצה אל הסלע. כמו כן נקראו גם עדים אחרים והדבר נמסר לחוקר דין.

תוצאות דבר המשפט הוא ענין נכבד, וכל בני העיר ישיחו ידברו בדבר המשפט, איך יפול הדבר.

יעקב בהרה״ג מוהר״ר משה צבי שיחי׳ מהרש״ק

---

* זון פונעם שריפטשטעלער נחום סאקאלאוו ז״ל.

וויייזט אויס, געהאַלטן, אַז ערגעץ אויף דער פראָווינץ וועלן מיר זיך בעסער לערנען. מיין ברודער איז געוואָרן איינ־געאַרדנט אין דער פראָגימנאַזיע אין זאָמאַשטש אויף דער סטאַנציע פון הער כאַדאָק און מיך האָט מען געשיקט קיין פולטוסק, וועו מיין ברודער האָט זיך אומגעקערט קיין וואַרשע אין דער גימנאַזיע און איינער פון זיינע זאָמאַשטשער לערערס, לישקעוויטש, האָט אוואָנסירט אַלס אינספעקטאָר אין פולטוסק. דער פאָטער איז געווען שטענדיק אַזוי פאַרנומען, אַז ער האָט נישט געהאַט קיין צייט צו אינטערעסירן זיך אין די פרטים פון אונדזער שול־דערציונג. זאָמאַשטש איז אויסגעקליבן געוואָרן לויט דער עצה פון זיין פריינד דעם גרויסן שרייבער יצחק לייבוש פרץ, וועלכער האָט פון דאָרט געשטאָמט. אָבער אין די דאָזיקע ענינים האָט שטענדיק דעציידירט די מוטער. זי האָט אויסגעקליבן פולטוסק צוליב דעם, וויייל ס׳איז געווען נענטער צו וואַרשע און נאָענט צו איר היימשטאָט מאָקאָוו. אָבער מיין הויפט־פראָטעקציע אין פולטוסק איז געווען מיין ברודער הענריק, דער ליבלינג פונעם אינספעקטאָר לישקע־ויטש. קיין שום אַנדערן קאַנטאַקט מיט דער דאָרטיקער גימ־נאַזיע האָבן מיר נישט געהאַט. דער פאָטער טאָקע איז שוין דאָן געווען אַ יידישע פערזונלעכקייט און האָט געדאַרפט האָבן אין פולטוסק באָקאַנטע און פריינד און קודם־כל איבער־געגעבענע לעזערס, אָבער די יידן אין פולטוסק זענען דאָן באָשטאַנען איבערהויפט פון חסידים און ארטאַדאָקסן. דורך דער גאַנצער צייט פון מיין אויפהאַלטן זיך אין פולטוסק האָב איך נישט געהאַט קיין איין חבר פון אַן ארטיקער יידישער משפחה חוץ פון די זין פון ענאָוויטש. אַלע יידישע שילער זענען געווען צוגעפאַרענע און כמעט אַלע האָבן געווויינט אויף דער סטאַנציע פון הער יחזקאל ענאָוויטש, וועלכער איז געווען אַ לערער פון אַ יידישער אָנפאָנג־שול און גלייכצייטיק אויסגעפירט דעם אָמט פונעם סעקרעטאָר פון דער קהילה. דער אינספעקטאָר לישקעוויטש איז געווען אַ פריינד פון יידן און האָט ענאָוויטשן זייער געשטיצט. אַן ענלעכע סטאַנציע אָבער אין אַ קלענערער פאָרם, האָט אויך געהאַט דער רב בעהאָם.

דער זכרון האָט זיינע קאָפריזן, בדרך כלל געדענקן זיך בעסער פאַרדריסנדיקע מאָמענטן פון לעבן ווי אָנגענעמע, אָבער מיינע פולטוסקער יאָרן זענען געווען איין נישט צע־

שטערטע אידיליע, פול מיט פריילעכע יינגלעריש פאַרפאַלן, וועלכע כ׳דערמאָן אפֿט מיט האַרציקן סענטימענט.

✶

די מוטער און ברודער האָבן מיך אַוועקגעפירט קיין פולטוסק, כ׳גדענק פונקט ווי לעבעדיק די רייזע. מען איז געפאָרן מיט דער קליין־באַן קיין נאַשעלסק און פון דאָרט מיט אַ פאַסט־קאַרעטע קיין פולטוסק. די קאַרעטע האָט מיר זייער אימפאָנירט, און בפרט דער יונגער פאָטשטיליאָן אויף דער קעלנינ מיטן טרומייטער, אין וועלכן ער האָט אַזוי מעכטיק געבלאָזן, אַז ער האָט געקענט קאָנקורירן מיט די שופֿרות פון יריחו. עס איז געווען אַ הערלעכער האַרבסט־טאָג. כ׳האָב נישט געקענט אָנזעטיקן מיינע אויגן פון די נייע, אומבאַקאַנטע פאַר מיר געגנטן, ווייל עס איז געווען מיין ערשטע ווייטע רייזע. כאָטש פולטוסק ליגט מסתמא נישט וויייטער ווי 50—60 קילאָמעטער פון וואַרשע, איז מען דאָן געפאָרן לענגער ווי היינט פון אייראָפּע קיין אַמעריקע. מיר זענען אָנגעקומען בשעת דער דערמערונג און אָפּגעשטיגן ביי אַ הויז אין מאַרק, וווּ עס האָט זיך געפונען די סטאַנציע.

קיינמאָל פריער בין איך נישט געווען אין אַ שטעטל און אַלץ האָט מיך אינטערעסירט: מענטשן, געביידעס און דער טייך נאַרעוו, וואָס רינגלט אַרום מיט זיינע טונקעלע, כמעט שוואַרצע אָפּצוויגן די שטאָט. אָבער אין דער ערשטער רגע האָט געמאַכט אויף מיר דעם גרעסטן אייַנדרוק די הויכע באַש־טע אין מיטן מאַרק, וואָס איז געשטאַנען אַזוי ווי אַ באַוואָפנטער וועכטער וואָס באַשיצט דעם אַריינגאַנג קעגן דעם שונא. כ׳האָב גוועוסט אַז אין אַנהויב 19־טן יאָרהונדערט איז פאַר־געקומען איבער פולטוסק אַ גרויסע שלאָכט, וווּ נאַפּאָלעאָן האָט צעשלאָגן די רוסן. דאָס האָט מיך אַריינגעפירט אין שטאָלץ, אַז איך וועל לערנען אין אַזאַ שטאָט, ווייל נאַפּאָלעאָן איז געווען דער העלד פון מיינע קינדער־יאָרן.

כ׳האָב זיך געריכט מיט מיין ברודער, וואָס זיין זאָמאָשטש קען זיך נישט באַרימען מיט אַזאַ גרויסער שלאָכט, נאָר בלויז מיט דער באַלאָגערונג און דער העלדישער פאַרטיידיקונג קעגן די שוועדן. צומאָרגנס נאָכן אָנקומען זענען מיר אַוועק אין דער גימנאַזיע. כ׳בין געווען גוט צוגעגרייט און דער עקזאָמען אין דער דריטער קלאַס האָט מיר נישט גורם געווען קיין שום שוועריקייטן. אָמבעסטן פונעם שול־פּראָגראַם האָב איך געקענט לאַטיין און געאָגראַפיע. און אָט, ווען כ׳האָב אָפּגעגעבן געאָגראַפיע איז פאַרגעקומען אַ שפּאָסיקע מיס־פאַרשטענדעניש. דער לערער האָט מיך אויסגעפרעגט וועגן אייַנצלהייטן פון כינע. אויף אַלע פראָגן וועגן שטעט, טייכן אא״וו האָב איך געענטפערט שנעל און גענוי. אָבער ווען ער האָט מיך געפרעגט ווער עס ווויינט אין כינע, איז מיר אויפן גענדאָנק נישט געקומען, אַז ער איז מיך חושד אַז איך וויייס נישט וועגן דער עקזיסטענץ פון די כינעזער. דערמאָנענדיק זיך, אַז אינעם לערנבוך פון סמירנאָוו איז אָנגעגעבן מיט קליינעם דרוק, אַז אויסער כינעזער ווויינען דאָרט ענגלענדער, פראַנצויזן א״א, האָב איך זיי אַלע אויסגערעכנט. דער לערער האָט נאָך אַמאָל איבערגעחזרט זיין פראָגע און איך ווידער: ענגלענדער, פראַנצויזן, אַמעריקאַנער אא״וו. דער לערער האָט אָנגעהויבן צו שרייַען אויף מיר: זאָג שוין ענדלעך אַרויס ווער ווויינט אין כינע! און איך כסדר דאָס זעלבע. און ווען נישט דער אינספּעקטאָר, וועלכער האָט אים אַרייַנגערופֿן אין אויער, אַז איך האָב מסתמא אין זינען אויסלעגדער, וואָלט ער מיך געשניטן פון מיין אַזוי געליבטער געאָגראַפּיע. „גו כאַראַשאָ״ — האָט ער דערקלערט — און געווען איז ער שטאַרק אונטערגעטרונקען — און אָוועקגעשטעלט מיר אַ דריי.

דער דאָזיקער קליינער אינצידענט איז פאַר מיר שפּעטער געווען אַ וואַרענונג, נישט צו זיין פּלייסיק אין תשובות און נישט באַרימען זיך מיטן גאַנצן וויסן וועג מען פרעגט נישט וועגן דעם.

✶

נאָכן גלונגענעם עקזאָמען האָבן מיר זיך פאָטאָגראַפירט — דער ברודער און איך — ביי פרוי יאַנינאַ זאַקשעווסקאַ. די פאָטאָגראַפיע היט איך אַפּ ווי אַ טייערעם אַנדענק פון יענע צייטן. זי האָט געהויבן מיין פרעסטיזש צווישן די חברים, ווייל אין משך פון עטלעכע יאָר איז זי געווען אויסגעשטעלט צווישן אַנדערע פאָטאָס אינעם שויפענצטער פונעם פאָטאַ־גראַפישן אַנשטאַלט אויף דער פּובליטשנער גאַס. גייענדיק אין דער שול, האָב איך געהאַט אַ מעגלעכקייט צו באַקוקן זיך און דעם ברודער, מיין דרייציניריקן אַפּוטרופּוס אין משך פון די ערשטע טעג פון מיין אָנקומען קיין פולטוסק, ווייל די מוטער, אייַלנדיק זיך אַ היים, איז אפילו אַוועקגעפאָרן נישט מיט קיין רייטוואָגן און מיט דער באָן, נאָר מיט אַ יידישן בעל־עגלה דירעקט קיין וואַרשע.

די לימודים האָבן זיך נאָך נישט אָנגעהויבן, האָבן מיר זיך דעריבער אָרומגעדרייט מיטן ברודער איבער דער שטאָט און אין דער אָרומיקער געגנט. אַ חוץ דעם טייך און די גאַרטנס האָט פולטוסק נישט געהאַט קיין שום אַטראַקציעס פאַר דער יוגנט. די היסטאָרישע דענקמעלער האָבן מיך ווייניק אינטערעסירט. פיל מער די מאַרקשטעלעס, וווּ מען האָט געקענט פאַר אַ פאָר גראָשן אָנפילן די קעשענעס מיט זאָפּטיקע וויין־באָרנעס און פּוימען־וועגערקעס. מיר האָבן זיך אויסגעליגן אויפן גראָטנגראָז צווישן דעם זשומען פון

קאַמאַרן און פליגן, אַדער אונטער די צעצווייגטע ביימער, פון וועלכע עס זענען אַראָפּגעפאַלן קאָשטאַנעס, שענערע ווי אין זאָקסישן גאָרטן אין וואַרשע. מיר האָבן געהאַט אַזעלכע וועלפישע אָפּעטיטן, אַז עס איז אונדז נישט געווען גענוג דאָס עסן אויף דער סטאַנציע און אין איינעם אַן אָוונט האָט מיך דער ברודער אַרייַנגעפירט דורך אַ זייטיקער טיר אין אַ רעסטאָראַן און געפונדעוועט אַ צוגאַב־קאָלאָניע. מיר האָבן אויפגעגעסן צוויי ריזיקע ביפשטיקן, פּאַרטרונקנדיק מיט ביר. כ׳בין נאָך נישט געווען אין שול־אוניפאָרם און די דאָזיקע אונטערנעמונג איז מיר אַריבער שטראָפלאָז. ביז היינט געדענק איך דעם טעם פונעם דאָזיקן ביפשטיק מיט די ציבעלעך.

דער בּאַרימטער פּאָעט וויקטאָר גאָמאָליצקי, דער מחבר פון איינעם פון די שענסטע לידער אין דער פוילישער ליטעראַטור: „אל מלא רחמים", איז געווען אַ שילער אין פולטוסק 40 יאָר פֿאַר מיר. זיין באַציִבערנדיק בוך: „זכרונות פונעם בלויען מונדיר" איז געלייענט געוואָרן דורך עטלעכע דורות און איז נאָך אַלץ די באַליבטע לעקטור פון דער יוגנט.

אָבער דאָס זענען געווען אַנדערע צייטן. די פולטוסקער גימנאַזיע איז נאָך נישט געווען רוסיפיצירט. דאָך האָב איך אין די באַשרייבונגען פון דער שטאָט, פון די געגנטן, פון מענטשן־טיפּן, פון דער אַלטער גימנאַזיע, פאַרווייילונגען פון די שילער געפונען אין איר אַ סך פּרטים, וועלכע האָבן זיך מיר ווי לעבעדיקע געשטעלט אין זכרון.

דער זעלבער שלאָס אויפן בערגל, די זעלבע קירכעס, קלויסטערס, דער ראַטהויז אויפן מאַרק, די זעלבע גאַרטנס און גאַסן מיט קליינע איינגעהויקערטע הייזקעס און קלייטן, ווו עס האָט געווויינט די יידישע באַפעלקערונג, די זעלבע שפּאַציר און פאַרווייילונגען בייַם טייך, די זעלבע מאַרק־אוֹנט־שפּעלען, די זעלבע בייגעלעך, וואָס מען האָט געקויפט בייַ די מאַרק־יידיניעס און די שפּע פון פיש, וואָס האָט פאַרפליצט די פרייטאָגדיקע מאַרק־טעג.

פונקט אַזוי ווי אַמאָל, זענען אויך אין מיינע צייטן די מערהייט שילער געווען זין פון ערד־באַזיצערס, פון לאַנד־אַרענדאַרן אדער פון דער נידעריקער שלאַכטע. אַזוי ווי דאָן, זענען אַ טייל פון זיי געזעסן צו עטלעכע יאָר אין איין קלאַס און אין דער פערטער זענען דאָס געווען יונגען אונטער די וואָנצעס, וועלכע האָבן גערייכערט סיגאַרעטן. אָבער אין גאָמוליצקיס צייטן האָט זיך נישט געפונען קיין צערקווע אין מיטן שטאָט, אונטער וועלכער ס׳איז פאַרגעקומען יעדע וואָך אַ מיליטערישער פאַראַד פונעם אַרטיקן גאַרניזאָן, דעם אַלעק־סאַפאַלסקין אינפאַנטעריע־פאַלק און דער אַרטילעריע־דיוויזיאָן.

פולטוסק האָט אין משך פון אַ לאַנגער צייט נישט געענ־דערט איר אויסזען. ליגנדיק ביי אַ זייט, ווייט פון דער באַן־לינע, האָט זי זיך נישט אַנטוועקילט, נייערט געפונען זיך אין אַ ירידה. אַמאָל אָבער איז זי געווען איינע פון די ווייכטיקסטע און שענסטע שטעט אין מאַזאָוושע. געגרינדעט אין אָנהויב פון 13טן י״ה, האָט זי אויסגעפילט די פונקציעס פון באַשיצן די פּוילישע גרענעצן, אָפּשטויסנדיק די אָנפאַלן פון די ליטווינער, וועלכע האָבן אונטער דער אָנפירונג פון קייסוטן פאַרנומען אויף אַ קורצע צייט די שטאָט. געבראַכט דעם שלום האָט ערשט די פּויליש־ליטווישע אוניע (פאַראייניקונג) אין יאָר 1569, די שטאָט האָט זיך פאַנאַנדערגעבויט און דערגאַנגען צו אַזאַ אויפבלוי, אַז זי איז געווארן איינע פון די וויכטיקסטע צענטערס פון דער פּוילישער קולטור און וויסן. אינעם יעזוִיטישן קאָלעגיום, וועלכער איז געווארן אָפּגעברענט אין יאָר 1696, האָבן זיך געפונען אָרום טויזנט שילער. עס איז דאָ געווען לערער דער באַרימטער גלח וויזיק, דער מחבר פון דער קלאַסישער איבערזעצונג פון דער ביבל אין פּויליש, וועלכער האָט באַרייכערט די פּוילישע שפּראַך און געווען דויערהאַפטיק אין משך פון גאַנצן יאָרהונדערט. עס האָט דאָ פרעלעגירט דער גרעסטער פּוילישער פּרעדיקער, דער גלח פּיאָטר סקאַרגאַ, געלערנט זיך דער אויסגעצייכנטער פאָעט מאַציי סאַרביר־סקי, וועלכער האָט דורך זיינע לאַטיינישע רעליגיעזע לידיקעס דערבאַרעט רום און מערב איראָפּע. מען האָט אים געוויפן דער פּוילישער האָראַציוס.

*

כ׳וואָלט נישט געקענט אַנרופן מיינע פולטוסקער געדע־כענישן „זכרונות פונעם בלויען מונדירל". די דאָזיקע אוני־פאַרמען האָבן מיר בלויז געטראָגן אין די פייערלעכע טעג. מער אַ צוגעפאַסטער טיטל וואָלט געווען „זכרונות פון דער גרויער בלויז". אונדזער טאָג־טעגלעכע קליידונג טאָקע איז געווען אַ גרויע בלוזע מיט רונצלען פון פאַרנט און מיט אַ קאָלנער, אַ פאַרמאַכטן פון דער זייט מיט צוויי זילבערנע קנעפּ. כ׳וויים נישט צולויב וועמענס באַפעל און פאַר וועלכע זינד איז אייַ־נפּירט געווארן צווישן די פולטוסקער שילער דער דאָזיקער רוסישער אוניפאָרם, וואָס האָט אונדז אונטערגעשיידט פון אַנדערע גימנאַזיסטן אין קרוין־פוילן. אַממייסטן האָט דאָס מסתמא פאַרדראָסן דעם ליבעראַלן אינספעקטאָר לישקעוויטש, וועלכן כ׳דערמאָן שטענדיק צום גוטן. איך האָב אים שפּעטער שוין קיינמאָל נישט געזען, אָבער געהערט, אַז נאָך דער ערשטער וועלט־מלחמה איז ער געבליבן אין פוילן, חתונה געהאַט מיט אַ יידישער לערערין און פאַרבראַכט זיינע לעצטע יאָרן אין אַטוואָצק, באַקומענדיק אַ פענסיע פון דער פּוילישער רעגירונג, וואָס עס האָט פאַר אים דערגרייכט זיין שילער פון

דער פולטוסקער גימנאַזיע, סלאַוואַמיר טשערווינסקי, איינער פון די בעסטע פּוילישע בילדונגס־מיניסטאַרן.

בייַ זיין גאַנצן ליבעראַליזם איז לישקעוויטש געווען זייער שטרענג אויב עס האָט זיך עגהאַנדלט וועגן דעם אויסערלעכן אויסזען און דעם אויפפירן זיך פון די שילער. וועג ער האָט געטראָפן אַ תלמיד אוף דער גאַס מיט אַ צעפּנטן שינעל, האָט ער אים גלייך פאַרמאַכט אין דער „קאַזע" (קאַרצער) אויף אַזויפיל שעה וויפל עס זענען ביי אים געווען נישט קיין פאַר־מאַכטע קנעפּ. אייגנטלעך האָט עס געטראָפן מיט מיר. כ'האָב זיך געאייליקט אויף דער גלישט און טראַץ דער פראָסט האָב איך נאָר געהאַט פאַרוואַרפן אויף זיך דעם שינעל מיט זעקס קנעפּ. דער אינספּעקטאָר האָט מיך אַפּגעזידלט און געהייסן לויפן אין קאַרצער (אַ פאַרמאַכטע קלאַס) אויף זעקס שעה. נאָך אַ קורצער צייט אַבער איז ער געקומען צו מיר מיט אַ באַנד רוסישער פאָעזיע און דערקלערט, אַז איך וועל זיין אין דער „קאַזע" אַזוי לאַנג ביז איך וועל זיך אויסלערנען אויף אויס־ווייניק אַ ליד פון פושקינען, וואָס מיר האָבן זי נישט געלערנט אין דער גימנאַזיע און וואָס איז בכלל נישט געווען קיין לייכטע און קיין קורצע. נאָך אַ האַלבע שעה האָב איך אַנגעקלאַפּט אין זיין קאַבינעט און רעציטירט דאָס שיינע געדיכט „אַנטשאַר" מיט אַ סובטעלער רעוואָלוציאָנערער טענדענץ. דער אינספּעק־טאָר איז געווען צופרידן, דאָס געזיכט ביי אים האָט זיך אויסגעלייכט און ער האָט אינפּראָגעט צי איך פאַרשטיי דעם הויפּטגעדאַנק פונעם ליד. כ'האָב אים דאָס אַזוי גוט נישט געקענט אויפקלערן. „פרעקראָסנאַ" — האָט ער געזאָגט — „ווען דו וועסט אונטערוואָקסן, וועסטו עס גוט פאַרשטיין" און מיך אַרויסגעלאָזט פון דער קאַזע.

די גליטשט איז געווען איינע פון אונדזערע וויכטיקע ספּאָרטן, אַבער נישט געהערט צו די זיכערע פאַרווייַלונגען, וווייל מיר האָבן זיך געגליטשט אויף דער נאַרעוו, און עס זענען פאַרגעקומען פאַלן, ווי פאַר גאַמוליצקיס צייטן, אַז די יינגלעך זענען אַריינגעפאַלן אין אַן אייז איבערבורוך און דער־קרונקען געוואָרן. זומערצייט האָבן מיר זיך פיל געשיפלט און געדודערט, געפאַנגען פיש און אויסגענוצט איבער דער זאַט טייך־באַד, וווייל אין יענע צייטן זענען אין די פולטוסקער הייזער נישט געווען קיין וואַנעס און קיין טושן און בכלל האָט מען צו די היגיענישע באַדינגונגען געקאָנט האָבן אַ סך וווינטשן. וואָסער האָט מען געטרונקען פון דעם נאַרעוו און איך געדענק גוט פסח דעם וואָסער טרעגער מיט די מעכטיקע אַקסלען און געלער באָרד, וועלכע האָט פאַרזאָרגט וואָסער מיט עמערס אוף דער סטאַנציע.

ווי איך האָב שוין דערמאָנט, האָבן אויף דער סטאַנציע פון הער ענאָוויטש קוואַרטירט יינגלעך פון פאַרשידענע געגנטן פון פוילן, ליטע און אוקראינע. אַלע האָבן זיך גוט געלערנט, כאָטש איך געדענק נישט וועג זיי האָבן געמאַכט די לעקציעס. די סטאַנציע איז געווען כסדר איבערגעפולט, ביי טאָג איז דאָרט געווען אַ שטענדיקע באַוועגונג און רעש, וווייל מיר האָבן זיך געפונען צו דריי־פיר אין אַ צימער. עס זענען געווען צוויישן אונדז אַ סך מוזיקאַליש בחורים, אין די אָונטן האָבן זיך געטראָגן כאָראָלע געזאַנגען און אָפט פלעגט קומען דער אַלטער לייבקע, וועלכער האָט אייניקע פון אונדז געלערנט פידל. אַמאָל איז ער געווען אַ באַרימטער פידלער, זייער פאָפּר־לער אין דער שטאָט, און א'ייב מיין זכרון פאַרפירט מיך נישט האָט ער געהייסן סקזשיפּצע (פידל).

הער יחזקאל ענאָוויטש, אַ הויכער, דאָרער בלאָנדין מיט אַ קאַזע־בערדל און ברילן, באַשאַנקן מיט אַ גרויסער משפחה, האָט שווער געאַרבעט אויף זייער אויסהאַלטונג. פאַרבינדנדיק זיין באַשעפטיקונג אין דער גימנאַזיע מיטן פירן אַן אַנפאַנגס־שול פאַר יידישע קינדער. ענאָוויטש, אַ שטילער און מילדער מענטש, האָט נישט געהערט צו די שטרענגע דערציערס און האָט בכלל נישט געהאַט קיין צייט זיך אַריינצומישן אין אונדזערע ענינים. טיילמאָל האָבן זיך אומדערוואַרט באַוויזן אויף דער סטאַנציע אונדזערע לערערס פון דער גימנאַזיע, וועלכע זענען געווען באַשטימט לויט דער ריי צו קאַנטראָלירן ווי אַזוי פאַרברענגען מיר די צייט אויסער דער שול, צי מיר גרייטן צו די לעקציעס און שלעפּן זיך נישט אַרום איבער דער שטאָט, צי מיר לייענען נישט קיין אומפּאַסיקע ביכער אדג"ל. די דאָזיקע וויזיטן האָבן אויך געהאַט דעם צוועק צו אַנטדעקן קאַנספּירירטע שילער־קריזיז און נישטלעגאַלע ליטע־ראַטור. זיי האָבן אַבער קיינמאָל נישט געהאַט קיין רעזול־טאַט, וווייל בדרך כלל האָבן די לערערס זעלטן וועג אַרייַ־געקוקט אין אונדזערע קופערס און אויסגעפילט אַן חשק די אומאַנגענעמע פאַר זיי אויפגאַבע. און וועג אפילו זיי האָבן צופעליק אַנגעטראָפן אויף אַן צומלעגאַל ביכל, אַ שאָכטל פּאַפּיראָסן אדער אַנדערע פאַרבאָטענע זאַכן, פלעגן זיי פאַר־מאַכן די אויגן און איך געדענק נישט צי האָבן די דאָזיקע רעוויזיעס געהאַט פאַר אונדז וואָסערע נישט פאַלגן. און עס איז שווער צו זאָגן אַז מיר האָבן פאַרברענגט אונדזער צייט אויף אַ געהאַרכזאַמען אויפן. פריי און פריילעך איז אונדז געווען אויף דער סטאַנציע. נישט איינער פלעגט זיך נאָכן אָונט־ברויט אַרויסגנבענען צו באַקאָנטע אין שטאָט, מיר האָבן איינגעאַרדנט פאַרשידענע פאַרווייַלונגען און ס'איז געוואָרן ביי אונדז אַ טראַדיציע אַז פון שבת אויף זונטאָג פלעגן מיר שפּילן אין קאַרטן. געלט, פאַרשטייט זיך, האָט זיך אויפן טיש

נישט געפונען, אדער יעדער פון די שפילערס האָט אַרויס־געלאָזט זיין אייגענע „וואַלוטע" אין דער פֿאַרם פון צעטלעך מיט אַן אונטערשריפֿט און מיט דער באַצייכענונג פון זייער ווערט. די דאָזיקע קאַרטן־חובות פֿלעגן ווערן אַרנטלעך באַצאָלט נאָכן באַקומען גלעלט פון דער היים. אַן איינפֿאַלרייכער אַרגאַניזאַטאָר פון די אימפּרעזעס איז געווען אייגנער פון אונדזערע חברים אויף דער סטאַנציע, אַ שפּעטערדיקער דירעקטאָר פון אַ באַנק.

אונדזער סטאַנציע האָט זיך געפונען אין אַ הויז וואָס איז געווען בשכנות מיט אַ רעמיזע פון רייטוואָגנס, וואָס האָט קאָנקורירט מיט די פֿאַטשט־דיליזשאַנסן. איר אייגנטימער איז געווען דער פֿאַטער פון אונדזער חבר, מיטראַיעוו, אַ רוס, וועלכער האָט זיך באַזעצט אין פּוילן נאָכן פֿאַרענדיקן מיליטער־דינסט. אין זיין הויז מיטן גרויסן הויף, וווּ עס האָבן זיך געפונען די שטאַלן און די וואָזונעס האָט אויך געווינט דער קאָוואָלעריע אפּיציר כראַבאָוו, וועלכער האָט ליב געהאַט די שול־יונגן און פלעגט אונדז צורעדן צום רייטן. נישט איינער פון אונדז האָט אויסגענוצט די געלעגנהייט כדי אַרויפֿזעצן זיך אויף אַ פערד און אַרומרייטן איבערן הויף פון דער רעמיזע, ווייל באַווייזן זיך מיט דעם אויף דער גאַס האָט מען נישט געטאָרט. מעגלעך, אַז פון דעם האָט זיך געשאַפֿן די באַבע־מעשה, וועגן וועלכער כ'האָב ערשט געהערט פֿאַר אַ קורצער צייט צוריק, אַז איך האָב געהאַט אַ סכסוך מיט יידישע יינגלעך, וועלכע האָבן אויפֿגעהויבן אַ געוואַלד, וועז זיי האָבן דערזען מיך, דעם זון פון נחום סאָקאָלאָוו, רייטן אום שבת אויף אַ פערד דורך דער שטאָט. קיין שום ענלעכער פאַל האָט נישט געהאַט קיין אָרט און בכלל איז דאָס געווען אוממעגלעך. אַבער איך געדענק ווי לעבעדיק די גוטע פערד פון מיטראַיעוו אין שייכות מיט גאָר אַן אַנדער גלעגנהייט. עס איז געווען פרילינג, עס האָבן זיך אָנגעהויבן די זומער־פעריען און איך האָב זיך געגרייט קיין וואַרשע. און אָט, אין איינעם אַ פרי־מאָרגן האָט זיך אומדערוואַרט באַוויזן אויף דער סטאַנציע מיין מוטער. „קיין וואַרשע וועסטו פֿאָרן שפּעטער" — האָט זי מיר דערקלערט — „איצט נעם איך דיך קיין מאָקאָוו, צו דער באַבען, אַבער מיר דאַרפן שנעל באַקומען אַ וואָגן, ווייל איך האָב נישט קיין סך צייט. „צו וואָס אַ וואָגן" — האָב איך געענטפֿערט מיט דער גאווה פון אַ מבין — „הער מיטראַיעוו וועט אונדז תיכף פֿאַרדינגען אַ פֿאַטאָן". כ'בין צוגעלאָפֿן צו דער רעמיזע און אין אַ ווייל אַרום איז פֿאַרפֿאָרן צו אונדז איינער פון די בעסטע רייטוואָגנס פון מיטראַיעוו. מיר זענען אַוועק מיט אַ שנעלן גאַלאָפּ צו דער געבוירן־שטאָט פון מיין מוטער.

*

כ'וועל קיינמאָל נישט פֿאַרגעסן דעם דאָזיקן אויספלוג. דער בלויער הימל, דער ווייטער האָריזאָנט פון דער שטיל־צעכוואַליטער מאָזאָוושער פליין, פעלדער, וועלדער און גרינע לאָנקעס מיט פֿאַשענדיקן זיך פּי, טייכן און טייכלעך שעמ־רירנדיקע אין זון, אַרעמע דערפֿער מיט שטרוינענע דעכער, קליינע שטעטלעך, כמעט פולשטענדיק יידישע, איבער וועלכע עס האָבן זיך געהויבן קלויסטער־טורעמס, קרעטשמעס בייַ־זייט פון די וועגן און ווינטמילן, זאָמדיקע דיונעס און וואַלקנס שטויב — אָט די גאַנצע מאָנאָטאָנע אַבער פון באַזונדערן חן פֿאַנאַראַמע פון די ביידע זייטן טראָקט פון פולטוסק קיין מאָקאָוו, האָט זיך טיף אייגעקריצט אין מיין זכרון.

וועז כ'בין געווען מיט צוויי יאָר צוריק אין ישראל, האָט מיין קוזין משה סעגאַל, וועלכער איז עולה געווען קיין ישראל מיט 40 יאָר צוריק, אַן אביטוריענט פון דער אַגראַרשול מקוה־ישראל, הייבט אַן אַגראַריער און איינער פון די פיל חלוצים פון לאַנגן און שווערן קאַמף אויף וואַסערלאָזע באַדנס, מיט פיעטעט דערמאָנט די טייכן פון מאָזאָוויע, וואָס זייער שפּע האָט ער געדענקט נאָך פון דער קינדהייט.

אויף דער דאָזיקער מאָזאָוושער ערד האָבן געלעבט אין משך פון יאָר־הונדערטער דורות פון מיינע עלטערן, פון פֿאַטערס־זייט ביי דער וויסל, פון מוטערס־צד ביי דער נאַרעוו און אָזשיץ. עס איז דאָרט נישט געווען קיין שטעטל, וווּ מיר האָבן נישט געהאַט קיין קרובים.

דאָס איז געווען מיין צווייטער באַזוך אין מאָקאָוו. דעם ערשטן קען איך נישט געדענקן, ער האָט געדויערט גאָר קורץ. ווייל דאָרט, אין מאָקאָוו, בין איך געקומען אויף דער וועלט און כ'בין בלויז אַלט געווען עטלעכע וואָכן, וועז מיין מאַמע האָט מיך געבראַכט קיין וואַרשע. צי דורך פולטוסק, צי דורך אַן אַנדער וועג, דעם פרט וויס איך נישט. אַבער אין דער געשיכטע פון מיין משפּחה האָט זיך מאָקאָוו אַזוי צונויפ־געקנופט מיט פולטוסק, אַז ס'וועט זיין צום ענין ווידמען אויך אים אַ בינטל זכרונות, איידער איך וועל זיך אומקערן צו דער פולטוסקער דערציילונג.

דער פֿאַטער און די מוטער האָבן זיך נישט איינמאָל אָפּגעשטעלט אין פולטוסק. דער פֿאַטער האָט צייטנווייז דער־ציילט וועגן די פולטוסקער יידן, זיינע פריינד, אַבער איך קען זיך נישט דערמאָנען זייערע נעמען און כ'וויס נישט צי זענען דאָס געווען באַווסטע רבנים, מגידים, וואָגיקע תלמוד־קענער, סקעפּטישע משכילים, אַדער געשעצטע קהילה־טורעס, וווּיל־טעטיקע בירגער און בכלל אינטערעסאַנטע יידישע געשטאַלטן. און זיכער איז, אַז מיט לאַנג צוריק האָט ער אין פולטוסק

געהאט פריינד און באקאנטע צווישן דער דערמאנטער קאטע־גאריע מענטשן. מיין שוועסטער צעלינא געדענקט א פולטוס־קער מעשהלע, וואס מיין פאטער פלעגט אפט דערציילן ווי א קוריאז. אין פולטוסק איז אמאל געווען א קלייט מיט א שילד „רחל די טאכטער פון תלמד". דער תלמוד האט גע־דארפט זיין זייער פאפולער, אויב אפילו נאכן טויט האט ער פיגורירט אויפן שילד כדי צוציען קונים.

מאקאוו, כאטש אויך א קרייז־שטאט, איז געווען באַ־דייטנדיק קלענער פון פולטוסק. כ׳געדענק זייער גוט דעם מארק, ווו עס איז געשטאנען דער באבעס הויז מיט א צוגע־בויטע איין־שטאקיקער געבוידע, ווו עס האבן געווינט די עלטערן אין משך פון עטלעכע יארן, איידער זיי האבן זיך איבערגעצויגן קיין וואַרשע. אינעם קליינעם צימערל אין דער הויף, פארוואַרפן מיט ביכער און צייטונגען, האט מיין פאטער געארבעט נישט נאר ביי טאג, אפט האט דארט געברענט ליכט א גאנצע נאכט. דא האט ער אנגעשריבן זיין ערשט בוך, די געאגראפיע פון ארץ־ישראל.

מיין זיידע יצחק הערש סעגאל איז געווען זייער פאו־מעגלעך. ער האט געפירט פארצווייגטע געשעפטן און אחוץ דעם הויז און אן אייזן־סקלאד האט ער געהאט צוויי גיטער אין מאקאוורר קריז, פאדאש און לענג. ער איז יונג געשטארבן, נאך פאר דער חתונה פון די עלטערן און די באבע, זייער א פעיקע און אן ענערגישע, האט דורך לאנגע יארן געפירט די געשעפטן פונעם גיערשנטן פארמעגן. פון מאקאוו זענען מיר אוועקגעפארן קיין פאדאש און לענג, שיינע און גוט געפירטע ווירטשאפטן, ווו איך האב פארבראכט עטלעכע וואכן, האבנדיק הנאה פון דארפישן לעבן.

א באדייטנדיקער טייל פון מיין מוטערס משפחה, די סעגאלס, רובינס און שיינבערגס, האבן פארלאזט מאקאוו נאך פאר דער ערשטער וועלט־מלחמה און צעשפרייט זיך איבער פוילן און דער וועלט. זייער גענעראציע איז צאליק רעפרע־זענטירט אין ישראל. די רעשט משפחה איז אומגעקומען אין דער לעצטער מלחמה, צווישן זיי די שוועסטער פון מיין מוטער, שיינבערג, וועלכע די דייטשע פארברעכער האבן דער־מארדערט אויפן מאקאוער מארק.

מיינע מאקאוער קרובים פלעגן קומען צו פארן קיין פולטוסק פאר מיינע צייטן. אויב מיין זכרון איז זיך נישט טועה, זענען זיי געווען אין האנדלס־באציונגען מיט דער פאמיליע זילבערשטיין, די אייגנטימער פון א גרויסן אייזן־סקלאד אויפן פולטוסקער מארק. אפט פלעגט אויך קומען קיין פולטוסק אן אלטער פריינד פון מיין מוטערס משפחה, דער אדוואקאט יעזיערסקי, צו די פראצעסן אינעם פולטוסקער

געריכט. מיט לאנגע, דיקע וואנסעס און מיט אויסזען פון א גוט־באציצער, אז קיינער וואלט אין אים נישט דערקענט קיין יידן.

✶

וועז דער רעדאקטאר פון פולטוסקער יזכור־בוך האט זיך צו מיר געוואנדן מיטן פארשלאג אנצושרייבן פולטוסקער זכרונות, בין איך געווען זייער גערירט אז עס עקזיסטירן נאך פולטוסקער איינווינער, וועלכע וויסן אז איך בין דארט געווען אמאל א שילער. עס האט זיך מיר געדוכט, אז איך וועל אריין־נעמען די דאזיקע דערינערונגען אין איין אדער צוויי זיצן. כ׳בין געווען א קליין יינגל און פארגעקומען איז דאס מיט א לאנגער צייט צוריק. אבער וועז איך האב זיך מיט מיינע געדאנקען אריבערגעטראגן אין יענע צייטן, האבן זיך אנגע־הויבן ארויסצושארן ווי פון א נעפל פארשידענע פארגעסענע איינצלהייטן און פאסירונגען און האבן זיך אדורכגעדרוקט אין מיין זכרון וואס אמאל קלארער. איינער פון זיי איז א קליינער, אבער זייער א כאראקטעריסטישער פאר יענע צייטן עפיזאד וואס בעט זיך מען זאל אים פארנאטירן.

כ׳האב זיך אומגעקערט קיין פולטוסק נאך די ווינטער־פעריען אין וואַרשע אין דער צעזעלשאפט פון א באקאנטער פרוי, וועלכע איז געפאָרן מיט איר זונעלע כדי אפצוגעבן אים אין דער גימנאזיע און אין ענאוויטשס־סטאנציע. מיר זענען געפאָרן מיט דער באן און האבן געדארפט ארומפגיין אין נאשעלסק. ווי א דערפארענער רייזנדער אויף דער דאזיקער באן ליניע, האב איך זיך אונטערגענומען צו זיין דער וועג־ווייזער. עס איז געווען שפעט אין אונט, אין דרויסן האט געבוישעוועט א שניי־זאוערכע און פון די פארפרוירענע וואגאן־פענצטערס האט מען גארנישט געקענט זען. דורך א טעות, צוליב מיין שולד, זענען מיר ארא נישט אין נאשעלסק נאר אויף דער ביי־סטאנציע פאמיערוועק, איידער איך האב זיך באווייזן צו אריינטירן וווּ מיר זעפינען זיך, האט דער צוג געריירט פון ארט. עס האט נישט געקענט זיין קיין רייד וועגן איבערשלאפן די נאכט אונטערן נאקטן הימל אויפן אפענעם באן־אפשטעל. קיינער פון די פאסאזשירן איז נישט ארא־פּ־ געשטיגן און דער סטאציע־היטער צי דער אייזנבאנער האט אונדז נישט געקענט העלפן און נאר געווייזן דעם וועג צו א נאענטן יישוב, פון וואנען עס האבן געפינקלט די ליכט. צום גליק איז פארביגעפארן א פערד־און־וואגן, וועלכער האט אונדז געזומען צו א פאר נאענטע געביידעס, ווו עס האט זיך געפונען א יידישע בעקעריי. מען האט אונדז אויפגענומען מיט אפענע ארעמס און וועז די פרוי, וועלכער איך האב ג־ לייסטעט געזעלשאפט, האט דערציילט די בעלי־בתים וועמענס

זון איך בין, איז זיך צונויפגעלאָפן די גאַנצע פאַמיליע. אַנגע־
נעמע וואַרעמקייט, דער געפרוך פון פרישע חלות און די דאָזיקע
מענטשן פול מיט האַרציקייט — דאָס אַלץ האָט גורם געווען,
אַז מיר האָבן זיך פֿלוצעם דערפילט ווי אין אַ גן־עדן נאָך
אונדזער שלימזלדיקער פאַסירונג. און איך האָב זיך געפילט
זייער פאַמיליאַר, ווען איך האָב דערזען ווי דער אַלטער בעקער
מיטן פאַטריאַרכאַלישן פנים לייענט נאָכן אַוונט־ברויט די
„הצפירה", מען האָט אונדז מכבד געווען מיט גוטן שפייז און
געגעבן די בעסטע בעטן מיט פערנעס. ביים גיזעגענען זיך
האָט דער גאַסטפריינדלעכער בעקער געגעבן מיר לויטן אַלטן
מנהג אַ קניפּ אין דער באַק מיט זיינע פאַרפראָצווועטע פינגער.

✶

אין דער פֿולטוסקער גימנאַזיע זענען פאַר מיין צייט
נישט געווען קיין לעקציעס פון יידישער רעליגיע, ווי אין
אַנדערע רעגירונגס־אַנשטאַלטן, צוליב דער קליינער צאָל יידי־
שע שילער. דאָס האָט אונדז נישט שטאַרק געפעלט, טראָץ דעם
וואָס אייניקע חברים פון ענאַוויטש סטאַנציע האָבן באַקומען
אין זייערע היימען אַ רעליגיעזע דערציונג. אויף די יידישע
יום־טובים זענען מיר געווען באַפרייט, אָבער איך געדענק
נישט צי אפילו די רעליגיעזע חברים זענען געגאַנגען דאָוונען
אין דער שול. דאָקטער האָבן מיר געמוזט גיין אין די אָפּיציעלע
חגאות, אויף די גאָטעסדינסטן פֿאַרן געזונט פון צאָר און זיין
פאַמיליע. די שול איז געווען פּוסט, ווי שטענדיק אין אַזעלכע
טעג. דער רב בעהאָם, וואָס האָט געדאַרפט צוליב זיין אַמט
אַפּריכטן די תפילות, פונקט אַזוי נישט אַנגענומען פאַר אים
ווי פאַר אונדז, איז געווען זייער אַן ערנסטער מענטש און אַן
אויסגעצייכנטער העברעיסט. מיין פאָטער איז געווען מיט
אים באַפרייַנדעט און געפאָדערט פון מיר אַז איך זאָל נעמען
ביי אים לעקציעס פון העברעיש. נישט לאַנג אָבער האָט
געדויערט די דאָזיקע לערע, ווייל דאָס איז געווען אין דער
צייט פון מיינע לעצטע עקזאַמענס אין פולטוסק.

מען האָט דאַן נישט געפּילט קיין שום אַנטיסעמיטיזם אין
דער גימנאַזיע, נישט מצד די לערער און נישט מצד די
שילער. אין יענע צייטן האָט זיך דער אַנטיסעמיטיזם געלאָזט
נאָך שוואַך פילן אין פּוילן. דאָקטער זענען מיר אָלע אויף
ענאַוויטשער סטאַנציע געווען טיף איבערגענומען מיט דרייפוס
פראָצעס, וועלכער האָט זיך נאָך נישט געענדיקט. מיר האָבן
געקענט דורכאויס אָלע זיינע פרטים און געפירט ליידנשאַפט־
לעכע דיסקוסיעס ווי אַזוי צו ראַטעווען דרייפוסן. מיין נאָענט־
סטער חבר, מאַקס יעלען פון סעראָצק, אַ זון פון מיין מוטערס
פרייַנדין, פון דער היים קרוגמאַן, איינער פון די שטאַרקסטע
ייִנגלעך אין דער גימנאַזיע, האָט פלאַנירט צו אַנטלויפן קיין
פאַריז כדי דאָרט צו שלאָגן זיך פאַר דרייפוסן. נישט לאַנג
האָט ער געלעבט נאָך דעם, אָבער ער איז אומגעקומען אין
אַנדערע אומשטענדן.

✶

צום גאָטעסדינסט לכבוד דעם צאָר האָט אונדז געפירט
אין דער שול — מיר האָבן מאָרשירט אַלע צוזאַמען — דער
לערער פון געזאַנג, היפאָליט ליוטאָסטאַנסקי, אַ זקן מיט אַ
שמייכל אויפן כיטרען פנים און דינע, העגענדיקע וואָנסעס,
מער פון כינעזישן טיפּ ווי פון רוסישן. ער איז שטענדיק געווען
קאָרעקט אָנגעטון און אין זיין פראָקל האָט ער אויסגעזען מער
ווי אַן עמעריטער באַאַמטער איידער אַ לערער. אין דער
קשענע האָט ער תמיד געטראָגן אַ קאַמערטאָן און האָט ליב
געהאָט אַ קלאַפּ צו געבן מיט אים אין דער שול־באַנק און
צורוקן צו די אויערן פון די שילער מיט דער מינע פון אַ
מאַגיקער. דער קאַמערטאָן איז געווען, ווייזט אויס, זיין
איינציקע מוזיקאַלישע אויסבילדונג. כ׳האָב נישט געקענט זיין
פאַראַגאַנגענהייט און נישט פארשטאַנען פאַרוואָס ער באַשענקט
מיר מיט אַ באַזונדערער סימפּאַטיע. ערשט נאָך אַ סך יאָרן
האָב איך זיך דערוווּסט, אַז דאָס איז געווען דער געשאַלטענער
דורך די יידן ליוטאָסטאַנסקי, דער מחבר פון ביכער וועגן
ריטועלע מאָרדן, אויף וועמען, ווי אַ קענער פון תלמוד, פלעגט
זיך פאַררופן די שוואַרצסטע רעאַקציע אין די צאַרישע צייטן.
נאָך בשעת בייליס פּראָצעס האָבן די עקספערטן מצד דער
באַשולדיקונג ציטירט זיינע „וויסנשאַפטלעכע ווערק". אויף
דער עלטער האָט מען אים אַוועקגעשיקט אויף אַ קליינעם
פּאָסטן קיין סווואַלק און פון דאָרטן קיין פולטוסק. זיין אַפּ־
שטאַם איז נישט געווען געוויס, וואָס איין וועלט־סיע
איז ער געווען אַ קאַטוילישער גלח אייידער ער האָט אָנגענומען
דעם פּראָוואָסלאַווישן גלויבן, לויט אַן אַנדערער איז ער געווען
אַ געשמדטער ייִד. וועגן תלמוד האָט ער געהאַט אַזאַ אָנונג
ווי וועגן מוזיק *. אָבער, ווייזט אויס, אַז שוין אין פולטוסק
האָט זיך ביי אים אויפגעוועקט דאָס געוויסן און ער האָט זיך
באַצויגן פריינדלעך צו יידן און אין עטלעכע יאָר שפּעטער
האָט ער אָנגעשריבן אַ סענסאַציאָנעלן בריוו צו מיין פאָטער,
וואָס איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אין דער „הצפירה", מודה
זייענדיק זיך אין דער שולד און צוריקציענדיק אָלע זיינע
נידערטרעכטיקע בלבולים. דורכקוקנדיק נישט לאַנג דעם
פאָטערס אַרכיוו, האָב איך געפונען אַן אָנדערן בריוו פון
ליוטאָסטאַנסקין, געשריבן אין אַ צעבראָכענעם פּויליש פון
פּעטערבורג, וועלכער בינדט זיך מיט זיין אויפהאַלטן אין

* זע די באַמערקונג צום סוף פונעם אַרטיקל.

פולטוסק. דער בריוו, פון אַ שאַנטאַזש־כאַראַקטער, וואָס דעקט אויף גלייכצייטיק די איינגעשרומפענע עלטער פונעם מחבר, איז אין ערגעץ נישט געווארן פאַרעפנטלעכט. און ער איז אַ זייער אינטערעסאַנטער קוריאָז וואָס באַווייזט וואָס פאַראַ סאַרט מענטשן זענען אַמאָל געווען די זיילן פון דער יידן־פרעסערי־שער פראָפאַגאַנדע אין רוסלאַנד.

„כ׳וויים זייער גוט״ — שרייבט לוטאַסטאַנסקי — אַז דער הער איז אַ פריינד פון זיין פאָלק, איך בין אויך נישט קיין שונא פון די זין פונעם אַלטן טעסטאַמענט, מיינע ברידער לויט אברהם, יעקב און משה. אין פולטוסק האָב איך געדינט אין דער גימנאַזיע און דער זון פונעם הער, מיין געוועזענער שילער, קען באַשטעטיקן אַז אַז איך בין געווען אַ גרויסער פראָטעקטאָר פון יידישן גלויבן. כ׳בין געגאַנגען זינגען אין דער סינאַגאָגע, כ׳האָב פאַרמירט אַ כאָר אין די פייערלעכע טעג. אַז דער הער האָט פאַרעפנטלעכט מיין בריוו „וודוי״ דאָס איז זייער גוט. די עפנטלעכקייט פונעם אַלטן טעסטאַמענט איז מיט דעם ווייכער געוואָרן צו מיר... אָבער דער דאָזיקער בריוו דאַרף געהאַלטן ווערן בסוד... איך באַדויער איצט זייער וואָס באַווויזן דורך דער גאַל, האָב איך פאַרעפנטלעכט אַ ווערק וועגן ריטועלע מאָרדן. שוין אַ יאָר ליגן די ביכער אין די בוכהאַנדלונגען און איך האָב נישט געגעבן קיין אַנאַנס כדי נישט גורם צו זיין צו נאָך אַ גרעסערער יידישער בלוט־פאַרגיסונג... עס הערשט איצט אַ געפערלעכע רעאַקציע און אַן אויפברויז פונעם פשוטן עולם קעגן יידן. כדי צו ענדיקן דעם דאָזיקן ענין פון ריטועלע מאָרדן איין מאָל פאַר אַלע מאָל, האָב איך אַנגענומען אַ געדאַנק, אַז מען קען דאָס טון נאָר מיט דעם הערס פאַרמיטלונג. דאָן וואָלט מיין נאָמען נישט געווען געשאָלטן און איך וואָלט נאָכן טויט געקענט רויק רוען אין קבר״.

נאָך דער דאָזיקער הקדמה, איבערגעגעבן דאָ בקיצור, לייגט פאָר ליוטאַסטאַנסקי, אַז די יידן זאָלן אויסקויפן די פאַרבליבענע אויפלאַגע פון זיין „וועלט״, וועלכע ער איז גרייט צו פאַרקויפן פאָר אומזיסט, ד״ה פאָר 3,000 רובל, און ווייל די יידן וועלן זיכער אָנזאַמלען אַ סך מער אויף דעם צוועק, וועט ער איבערווייזן די רעשט צו דער דיספאָזיציע פון מיין פאָטער אויף די צוקונפטיקע אוניווערסיטעט שטודיעס „פון זיין באַליבטן שילער״ (ד״ה אויף מיינע שטודיעס) און דערביי ראַט ער, איך זאָל זיך נישט לערנען אין רוסלאַנד, נאָר אין דייטשלאַנד. נאָך דעם נישט געלונגענעם שאַנטאַזש־פרווו איז ליוטאַסטאַנסקי אַנטשוויגן געוואָרן, ווייל איך האָב נישט געפונען פון אים קיין שום אַנדערע בריוו.

וועג איך דערמאָן זיך דעם אַמאָל אַזוי געשאָלטענעם ליוטאַסטאַנסקין, דעם געווייַנטלעכן שווינדלער, וועלכער האָט געזונגען לעבן חזן אין שול, כדי תשובה צו טון פאַר זיינע זינד און גלייכצייטיק געוואָלט מיט דעם מאַכן אַ גוט געשעפט און איך פאַרגלייך אים מיט די גרויסע פאַרברעכערס, וועלכע האָבן אויסגעמאָרדעט מיליאָנען יידן, טראָכט איך וועגן די גראָטעסק־פאַראַדאָקסן פון צאַריזם רוסלאַנד און די אידילישע צייטן פון מיינע שול־יאָרן אין פולטוסק. אגב, דער דאָזיקער מענטש מיט דער טונקעלער פאַרגאַנגענהייט איז געווען אַן אויסגאַם צווישן די לערערס, וווייזט אויס, אונטער־געשיקט פון דער פאָליציי־מאַכט.

אין אונדזער גימנאַזיע זענען געווען נאָך עטלעכע פראָ־פעסאָרן פאָליאַקן, אויסגעצייכנטע פעדאַגאָגן. לאָטיין האָט אונטערריכט כאַנעצקי, גריכיש פיאָזשערסקי, דער לערער פון רוסיש איז געווען גאָלאָוויעוו, פון מאָטעמאָטיק זינגאָוויעוו, פון צייכענונג דער אַלטער קראָפט, וועלכער האָט געמאָלן די קורטינע אינעם פולטוסקער טעאַטער; ער איז קוים געגאַנגען און שטענדיק געטראָגן מיט זיך אַ קישעלע, אויף וועלכער ער פלעגט זיך אָוועקזעצן. קאָליגראָפּיע האָט אונז געלערנט דער שטענדיק שיכורער איוואַנאָוו. דער אינספעקטאָר לישקעוויטש האָט פאַרגעלייגט היסטאָריע און אין גימנאַסטיק, וועלכע איז הויפטזעכלעך באַשטאַנען פון מושטרירן אין אויספלוגן צופוס אינטער דער באַגליטונג פון אַ מיליטעריישער אָרקעסטער, האָט אונדז געאיבט דאָבראָוו.

לאָמיר זיך אָבער אומקערן צו מיינע חברים פון ענאָוויטש סטאַנציע. אין משך פון מיין דריי־יעריקן אויפהאַלט זענען זיי געווען איבער צוואַנציק אין אַלע פינף קלאַסן, איינגע־רעכנט דעם איינטריט־קלאַס. די נעמען וועלכע איך געדענק: רעגוויר, זאַלמאַנאָווסקי, גורעוויטש (צוויי ברידער), וויישע־וויאַנסקי, גראָסמאַן, יאָרבלום, גוטמאַן, די יעלענס (צוויי ברידער), קנאַבעלמאַן, זמיגראָווסקי, לובעלסקי, גאָלדשטיין, יעזיערסקי, די איגאַלסאָנס (צוויי ברידער), יאַנאָסאָן, בראָנא, עפשטיין און דריי ברידער ענאָוויטש.

אונדזער סטאַנציע האָט איבער דער מאָס געגעבן איר בלוט צושטייער אין די רעוואָלוציעס, מלחמות און גאַז־קאַמערן. וויניק זענען געשטאַרבן מיט אַ נאָרמאַלן טויט און איך וויים נישט געוויס וויפל לעבן נאָך. דער ערשטער איז אומגעקומען מאָסק יעלען, דערהרגעט אין מיינע אויגן בשעת אַ דעמאָנסטראַציע אויפן באַנק־פלאַץ אין וואַרשע אין יאָר 1905. אין דעם זעלבן יאָר איז דערשאָסן געוואָרן איינער פון די ברידער איגאַלסאָן און אַ יאָר שפעטער איינער פון די גורעוויטשעס. עטלעכע פון דער דאָזיקער ליסטע זענען געפאַלן בשעת דער ערשטער וועלט־מלחמה. כ׳וויים נישט וויפל אין

דער לעצטער, אבער געוויס אַ סך מער. זייער יונג איז געשטאַרבן מיין חבר, זיגמונד יאַרבלום, אַן אויסערגעווייניגלעך טאַלענטירטער אינזשינער, דער קוזין פונעם באַקאַנטן פועלי־ציון טויער מאַרק יאַרבלום.

✶

אין די אויסלענדישע ענציקלאָפעדיעס פיגורירט פולטוסק אין צוזאַמענהאַנג מיט צוויי גרויסע שלאַכטן: פון קאַראָל דעם 12־טן אין יאָר 1703, וועלכן די שוועדן האָבן צעשלאָגן דאָס זאַקסישע מיליטער און פון נאַפּאָלעאָן דעם 1־טן אין יאָר 1806, וועלן די פּראָנצויזן האָבן באַזיגט די רוסן. אבער אין דער ענציקלאָפּעדיע בריטאַניקאַ האָב איך געפונען נאָך איין פרט, ווערט וועלכן כ׳האָב קיינמאָל נישט געהערט. אין יאָר 1868 איז אַראָפּגעפאַלן אין פולטוסק אַ געדיכטער מעטאָריטן־רעגן — אַרום 100,000. עס ווערט נישט באַצייכנט צי ער האָט ווען דערהרגעט אַדער גורם געווען שאַדן. פולטוסק האָט אפט אָפּגעברענט און נישט איינמאָל געווען אַ קרבן פון פּאָרפלייצונגען. אבער נאַטור־קאַטאַקליזמען זענען נישט אזוי שרעקלעך ווי קאַטאַסטראָפעס פון דער מענטשלעכער סטיכיע. אין די יאָרן, ווען כ׳בין געווען אַ שילער אין פולטוסק, אויף דער גרענעץ פון צוויי יאָרהונדערטער, האָט זיך קיינעם נישט געהאלטן, אָפילו די גרעסטע פעסימיסטן, אַז עס זענען מעגלעך די שרעקלעכקייטן, וועלכע עס האָט געבראַכט מיט זיך דער אַזוי גוט צוזאַגנדיקער צוואַנציקסטער יאָרהונדערט. וויבאלד דעמאָלט געקענט פאָרויסזען צוויי גרויסע וועלט־מלחמות און די ביישפּיללאָזע אין דער געשיכטע יידישע טראַגעדיע, וועלכע האָט אין די מיליאָנען פון אירע קרבנות אויך פאַרשלונגען דעם יידנטום פון דער שטאָט פולטוסק.

דאָס אַלץ געהערט צו דער געשיכטע. אָבער נישט אַלץ פאַרגייט אויף שטענדיק כל זמן עס לעבט די מענטשלעכע געדעכטניש. אין מיינע זכרונות, אַזוי ספּאָנטאַניש פאַרצייכנטע, ציען זיך לאַנגע שורות פון מענטשן, וועלכע זענען אַוועק און איך זע אַ העל בילד פונעם אָמאָליקן פולטוסק, די שטאָט פון מיינע גליקלעכע שילער־יאָרן, וועלכע כ׳האָב פאַרהיט אין מיין דאָנקבאַרן זכרון.

ב י י ל א ג ע ס

אויסצוגן פונעם אַרטיקל פון יצחק מאור „דרבאום ועלילת הדם", „דבר" נומ. 13187 פון 18 אָקטאָבער 1969

I

...דאָס איז געווען ביים סוף פון דער הערשאַפט פונעם צאַר אַלעקסאַנדער דעם 2־טן, וועו נאָך דער תקופה פון ליבעראַלע רעפאָרמען האָבן אין דער רוסישער מלוכה אַנגענהויבן צו בלאָזן רעאַקציאָנערע ווינטן. די דאָזיקע ענדערונג האָט זיך געלאָזט מערקן אויך אין דער באַציונג פון דער מאַכט און דער רוסישער געזעלשאַפט צו יידן. די אַנטיסעמיטישע פרעסע און די בייזוויליקע פאַמפלעטן האָבן צוגעגעבן אַן איבערפולטע מאָס פון האַס צו דער אַנגעזאַפּטער מיט שנאת־ישראל אַטמאָספער.

אין יאָר 1876 איז פאַרעפנטלעכט געוואָרן אַ נייער פאַשקווייל „וועגן דעם באַנוצן זיך פון יידן מיט קריסטלעך בלוט צו רעליגיעזע צוועקן". דער מחבר פונעם בוך, היפּאָליט ליוטאָסטאַנסקי, איז געווען פריער אַ קאַטוילישער גלח און בערך מיט צען יאָר פאַרן פאַרעפנטלעכן די דאָזיקע פאַרפּאָסונג איז ער באַזייטיקט געוואָרן פונעם אָמט פאַר זיין אומאַנשטענדיקן און אומאַראַלישן לעבנסשטייגער. מיטן אויסטרייבן אים פון דער קאַטוילישער קירך איז ליוטאָסטאַנסקי אַריבער צו דער רוסיש־פּראָוואָסלאַווער און אַנגענומען געוואָרן אַלס אַ געווינלעכער סטודענט אין דער רעליגיעזער אַקאַדעמיע פון מאָסקווע. דער גלח און שווינדלער, וועלכער האָט זיך געניטיקט אין געלט, האָט זיך אין אַנהויב געוואַנדן מיטן כתב־יד פון זיין אַרבעט צו דעם רב פון דער מאָסקווער קהילה, זאַלקינד מינאַר, און דערקלערט אים, אַז ער איז גרייט צו פאַרניכטן זיין אַרבעט, וואָס קען זייער שאַטן די יידן, אויב ער וועט אים באַצאָלן אַ סומע פון 500 זילבערנע רובל. דער רב מינאַר האָט, פאַרשטייט זיך, אָפּגעוואַרפן דעם דאָזיקן פאַרשלאָג פון ליוטאָסטאַנסקי און דאָן האָט ער אָפּגעדרוקט און פאַרעפנטלעכט זיין בוך.

מיטן דערשיינען פונעם בוך איז ער אַוועקגעפאָרן קיין פעטערבורג און דערלאַנגט איין עקזעמפלאַר דעם קרוינפּרינץ, דעם שפּעטערדיקן צאַר אַלעקסאַנדער דעם דריטן. דער גרויס־פירשט האָט אים געשאַנקן אַ מתנה — אַ גאָלדענעם רינג מיט אַן איינגעפאַסטן בריליאַנט. דער הויפּט פון דער זשאַנדאַרמעריע האָט איינגעקויפט אַ גרויסע צאָל עקזעמפלאָרן פונעם בוך און געשיקט זיי צו די באַאַמטע פון דער געהיים־פּאָליציי אין גאָנץ רוסלאַנד. דער דאָזיקער דערפאָלג האָט ליוטאָסטאַנסקין זייער דערמוטיקט און באַווייגן אַרויסצולאָזן זיינע פאָס־קווילן וועגן יידנטום, און אויך זיי, ווי זיין ערשטע פאַרפאָסונג, זענען געווען פול מיט פעלשונגען און ליגנס און באַווייזן די

פראסטקייט און אומווישן פונעם מחבר אין אלץ, וואס האט אַ שייכות צו יידן און יידישקייט.

דער רעדאקטאר פון „המליץ", אלעקסאנדער צעדערבוים, האט איינגעלאדן ליוטאסטאנסקין דורך דער פרעסע צו אַן עפנטלעכע וויכוח, כדי צו באוויזן זיין גראביונגעריישקייט אין די פראבלעמען פון יידנטום און אויפדעקן די פעלשונגען פון די „ציטאטעס", וואס זענען אריינגעפאלכטן געוואָרן אינעם טעקסט פון דער ארבעט. אבער ליוטאסטאנסקי האט זיך אַרויס־געדרייט פון דער עפנטלעכער פאלעמיק, וויסנדיק אַז ער וועט זיך נישט קענען אַנטקעגנשטעלן. דאָן האט צעדערבוים פאר־עפנטלעכט אַ מודעה אין די צייטונגען, אַז ער איז גרייט צו באוויזן אין גערריכט אלע שווינדלעריין פון ליוטאסטאנסקין און האט אים פארגעלייגט ער זאל דערלאנגען קעגן אים אַ גערריכטס־אנקלאגע פאר באשמוצן זיין נאמען. דאס מאל האט זיך שוין ליוטאסטאנסקי נישט געקענט ארויסדרייען און געוואָרן וואנדן זיך קעגן זיין ווילן אין גערריכט. די זאך איז באטראכט געוואָרן אינעם פעטערבורגער גערריכט אין סעפטעמבער 1880.

דער היסטאריקער שמעון דובנאָוו דערציילט אין זיין אויטאביאגראפיש ווערק, אַז ער איז געווען אנוועזנדיק בשעת באטראכטן די פרשה אינעם גערריכט. דאָרט האט ער געזען דעם פעסט־געשטאלטיקן ליוטאסטאנסקין און אנטקעגן אים דעם איינגעבויגענעם זקן צעדערבוים, וועלכער האט געריידט אַ שלעכטן רוסיש. אבער פאר אים האט געטהאנט איינער פון די בעסטע אדוואקאטן פון פעטערבורג, אַ גלענצנדיקער און איבערצייגנדיקער רעדנער. ער האט געשילדערט די טונ־קעלץ פארגאנגענהייט פון ליוטוסטאנסקי, וועלכער איז געווען אַ קאטוילישער גייסטלעכער, איז פארטריבן געוואָרן פון דער פוילישער געזעלשאפט פאר זיין אומאנשטענדיקער אויפ־פירונג, אַריבער צו דעם רוסיש־פראָוואסלאוונעם גלחטום און אַנגעהויבן צו שרייבן ביכער, פול מיט פעלשונגען און עם־הארצות, ווי עס איז שוין באַווייזן געוואָרן דורך געלערנטע באַהאָוונטע אין די ענינים און בעלי־סמכא אינעם תחום פון יידישן וויסן. דער איינקלאָגער ליוטאסטאנסקי האט געשטאָמלט עפעס צו זיין בארעכטיקונג, אבער פארפלאָנטערט זיך אין זיינע ענטפערס אויף די פראגן פונעם ריכטער און בכלל געמאכט אַ זייער נעבעדיקן רושם. כדי ארויסצוקריגן זיך פון דער פארלעגנהייט, האט ער אראפגעצויגן דעם גאלדענעם רינג מיטן בריליאַנט און באַווייזנדיק דעם ריכטער דערקלערט, אַז דאס האט ער באקומען אלס באלוינונג פאר זיין „ווייס־שאפטלעכער" ארבעט פון „זיין עקסצעלענץ דעם קרוינפרינץ".

דער עולם האט געוואָרט מיט שפאַנונג אויף דער רעאקציע פונעם ריכטער. אבער ער, וועלכער איז געווען באקאַנט אין פעטערבורג מיט זיינע ליבעראַלע אנשויונגען, האט אַוועק־גערוקט די האַנט פון ליוטאסטאנסקי און רויק געזאגט: „קלייב צונויף דעם רינג, ער האט קיין שום שייכות נישט צום ענין..." אין זיין אורטייל האט דער ריכטער דערקלערט: די אנקלאגע פון ליוטאסטאנסקין צוריקווייזן און זיין באשולדיקן צעדער־בוימען אין ארויסלאָזן אַ שלעכטן נאמען באטראכטן ווי אַן אומאנשטענדיקע. דער דאזיקער אורטייל האט געמאכט אַ גרויסן רושם: די אנטיסעמיטישע פרעסע איז געווען פאר־ביטערט אויף דעם ליבעראלן אורטייל, און די יידישע צייטונ־גען האבן געשאלט פון פרייד און שמחה. ליוטאסטאנסקי האט אפעלירט קעגן דעם אורטייל, אבער די צוויייטע אינסטאַנץ האט באשטעטיקט דעם באשלוס פון דער ערשטער...

די באשולדיקונג פון ליוטאסטאנסקין אויפן ייד פייבוש ווינאגראן

אַ קאָרעספאָנדענץ פון פולטוסק פון יעקב דעם זון פון הרה"ג משה צבי שיחי' מהרש"ק

וואס ווייזט פארעפנטלעכט געוואָרן אין „המליץ" (נומ. 25) דעם 30-טן יאנואר 1876.

II

פולטוסק עש"ק כ"ג שבט תרנ"ו. ווי גליקלעך זענען מיר, די איינוווינער פון דער שטאָט פולטוסק, ווייל זייט עטלעכע יאָר האבן מיר „זוכה" געווען צו געניסן פון דער גוטוויליקייט און פריינדשאפט פון דעם אונדז נאָך פון אמאל באקאַנטן הי"ה ליוטאסטאנסקי, וועלכער האט באלויכט די וועלט מיט זיינע באריימטע ביכער „די יידן און דער תלמוד", „וועגן דער נויטוענדיקייט פון די יידן צו ניצן קריסטלעך בלוט צו ריטועלע צוועקן"; דער א"ד הער באזוכט די יידן, פארפירט מיט זיי געשפרעכן און אפטע שמועסן מיט זיינע פאַרטרַאָגן אין זייער געזעלשאפט וועגן יידן און יידישקייט, ווי עס איז שטענדיק זיין וועג אינעם הייליקטום; אויך האבן מיר שוין טיילמאל „זוכה" געווען, ווייל ס'איז אים צום כבוד און פראכט צו באוויזן זיך אין די הייזער פון אונדזערע ברידער אין טעג פון זייערע פאַרווייילונגען כדי צו אמוזירן זיך צו ביסלעך, צוקוקנדיק זיך צום ספעקטאקל, און זייענדיק אויסגעמישט צווישן די יידן, קומט ער אין זייערע הייזער אויך צוליב פאַרשידענע ענינים...

אַן קיין צווייפל האָט ער געזען און איבערצייגט זיך אַז דאָ נוצט מען בכלל נישט קיין קריסטלעך בלוט צו גלויבנס־צוועקן, אַז צוליב גאָטס געמאַך גייען נישט פאַרלוירן פון קריסטלעכע יינגלעך זייערע עלטערנס־הייזער און פאַרשווינדן נישט פונעם מענטשן־געזעמל; ער ווייסט און קען דעם דרך פון פיל אונדזערע ברידער וועלכע האָבן ליב צו שיקן געהיימע בריוו און פאַרביטערטע געשריפטן צו רעגירונגס־האַרן וועגן זייערע גלויבנס־ברידער, וועגן חטאים, זינד און פאַרברעכן, וואָס זענען קיינמאָל אויף דער וועלט נישט געקומען, און אויב, חלילה, עס וואָלט געווען אַ טראָפן פון אמת אינעם עקלהאַפטן בלוט־בלבול, וואָלטן דאָן געלאָפן פון די יידן אַליין „זינלאָזע קוויטלעך" צו די הויפטן פון דער מאַכט, און אַזוינס איז שוין פאַרגעקומען מיט עטלעכע יאָר צוריק. נאָך איידער עס איז געקומען דער דאָזיקער הער אין די גרענעצן פון דער שטאָט, וועו דאָן האָט דער דערמאָנטער בלבול אָנגע־הויבן כמעט ווי אויסשפראָצן פונעם אורגרונד פון זיין נידער־טרעכטיקייט דורך אַ יידישן יינגל, אַ ליידיקגייער און אַ פאַר־דאָרבענעם, וועלכער, וועלנדיק נעמען נקמה פון זיינע יידישע ברידער, האָט וואָזאָס געמאַכט די אויערן פון חשובע קריסטן, אַז די יידן האָבן געטויט אַ קריסטלעך יינגל און באַגראָבן דאָ אויפן יידישן בית־הקברות, כדי צו פאַרדעקן זיין בלוט, און גאָר שנעל האָט זיך צונויפגעזאַמלט אַ גרויסער המון פון קריסטן, אויך רעגירונגס־באַאַמטע און געזוכט, געגישטערט און געפאַרשט, אויך געגראָבן אין אַ סך ערטער און נישט געפונען קיין שום פאַרדאָרבענע זאָך (ווי עס איז געדרוקט געוואָרן בשעתו אין „המליץ"), און דער פאַרדאָרבענער יינגל דער בלבול־מאַכער איז אַנטרינען, אַוועק פון דער שטאָט און זיינע שפורן זענען נישט באַקאַנט געוואָרן, אויס מורא פאַר דער שטראָף פון דער רעגירונג אַלס פאַרשפרייטער פון רכילות און אומזיסטע באַשולדיקונגען.

אַלזאָ, ווי עס ווייזט זיך אַרויס, האָט דער א"ד הער זיך דערווייטערט פון די ענינים פון קלייניער באַדייטונג, ווי דער „בלוט־בלבול", וויסנדיק אַז דער קריסטלעכער המון האָט אויפגעהערט צו גלויבן אין די דאָזיקע זאַבאָאַנעס, און דערי־בער האָט ער ענטפער פון דעם א"ד האָר אַז ער פאַרנעמט זיך מיט זיי צו פאַר־נעמען.

א יידישער מענטש, אַ פולטוסקער תושב, ר' פייבוש ווינאָגראַן איז זיין נאָמען, וועלכער איז פאַר עטלעכע יאָר געווען אַ רייכער מענטש און איצט פאַרנעמט ער זיך מיט די געשעפטן פון מעקלעריי און פאַרשידענעם מיסחר צווישן יידן און קריסטן, איז באַשולדיקט געוואָרן פון ליוטאָסטאָנסקין אין געריכט, אַז אַיינמאָל גלייך נאָכן יידישן פסח, וועו ליוטאָס־טאָנסקי האָט שפּאָצירט אויף דער שטאָט־גאָס, איז אויף אים אָנגעפאַלן ווינאָגראַן, צעשלאָגן אים און צוגעזעוויבט אַ לעדערנע טאַש און אינעווייניק זענען געווען 5 זילבערנע רובל, און דער ענין איז אויבערגעבען געוואָרן צום אויספאָרשונג־ריכטער און צום קאָמענדאַנט פון דער פאָליציי, און אויף דעם האָט עדות געזאָגט איינער פון די קריסטלעכע איינווויינער, אַזוי האָט ער צונויפגעזאַמלט צווייי און צוואַנציק אונטערשריפטן פון קריסט־לעכע בעלי־בתים, אַז ווינאָגראַן און זיינע דריי זין (איינער געפינט זיך שוין פיר יאָר אין אַמעריקע, דער צווייטער ווינט 3 יאָר אין וואָלד אָבריטאַ און דער דריטער 2 יאָר אין וואָלד זאָטאָר — אַלס שרייבער און קאַסירער אין די וועלדער) זענען פאַרדעכטיקט מענטשן און געניגטע צו יעדער גזילה און אַפּנאַרריי, און בייגעלייגט צו דעם זיין שריפטלעכע ביטע צום גובערנאַטאָר אין וואַרשע, ער זאָל זיי אַרויסטרייבן פון פולטוסק.

וועו עס איז באַווּסט געוואָרן דער אינהאַלט פון דעם בקשה־שריפט דורך דיר קריסטלעכע בעלי־בתים, האָבן זיי זיך צוגעאיילט און געשיקט אַ דערקלערונגס־כתב צו אונזעווערן שטאָט־פרעזידענט, אַז אַן דער פריערדיקער קענטענציש פון דעם מענטשן האָבן זיי זיך אונטערגעשריבן אויפן בריוו און נישט געווּסט וואָס עס איז דאָרט געשריבן, און געבעטן דעם פרעזידענט ער זאָל נישט באַשטעטיקן מיט זיין סטעמפל דעם דאָקומענט און זייערע אונטערשריפטן און נאָך מער, וואָרום עס האָבן די א"ד קריסטלעכע בעלי־בתים פאַרפאַסט אַ שריפטלעכע צייגניש מיט זייערע אונטערשריפטן, וואָס באַ־וויזט אַז ווינאָגראַן און זיין משפחה זענען אָרגטלעכע מענטשן און היטן זיך אַפ פון רויב און אָפּנאַרריי, און האָבן דאָס איבערגעגעבן אים אין האַנט, און דער מענטש ווינאָגראַן האָט געשיקט די באַשטעטיקונג מיט אַן אָנקלאָגע־בריוו אויף ליוטאָסטאָנסקין און דערווײַזן מיט עדות, אַז דער א"ד הער האָט אים צוויי מאָל געשלאָגן אויף דער גאַס פון דער שטאָט, איין מאָל דעם 20־טן אַפּריל און דעם צווייטן מאָל דעם 20־טן יוני 1895 — צום בילדונגס־קוראַטאָר פון דער פּוילישער גובערניע, וועלכער זיצט אין וואַרשע, און באַקומען אַן ענטפער פון דעם א"ד האָר אַז ער פאַרנעמט זיך נישט מיט אָזעלכע ענינים און וועט בלויז איבערגעבן די זאָך אין געריכט. אויך האָט ער געשיקט זיין אָנקלאָגע און ביטע צום גענעראַל גובערנאַטאָר גראַף שוווּאַלאָוו און דער ענטפער פון זיין קאָנ־צעלאַריע איז געווען, אַז דער דאָזיקער פראָבלעם האָט נישט קיין שייכות צו אַדמיניסטראַטיווע ענינים און זיין ריכטיקער פּלאַץ איז נאָר אין געריכט. דער פראָצעס פון ליוטאָסטאָנסקי, וועלכער איז באַשולדיקט אין שלאָגן אַ צווייטן איז באַשטימט

געוואָרן פאַרצוקומען דעם 5־טן דעצעמבער 1895 אינעם קרייז־געריכט, און אָפּגעלייגט אויף אַן אַנדערן טערמין, צוליב איינעם אַן עדות, וועלכער איז נישט געקומען צום טאָג פון די געריכטס־פאַרהאַנדלונגען און אין דער נאָענטסטער צוקונפט וועט ער ווערן ווידער באַהאַנדלט.

איצט האָט ליוטאָסטאַנסקי דערלאַנגט אַ באַשולדיקונגס־שריפט צום הויפּט פון דער זשאַנדאַרמעריע אויף פייבל ווינאָגראַן און זיין זון ישראל, אַז וועלנדיק נעמען פון אים נקמה, האָבן זיי פאַרטראָכט צו מאַכן אַ סוף צו זיין לעבן דורך פאַרסמען אים, און דאָס איז דער אינהאַלט פון דער אָנקלאָגע: ליוטאָסטאַנסקי לעבט דאָ אַן אָפּגעשיידטער, אַן פרוי און קינדער, און עס איז פאַראַן ביי אים אַ קריסטלעכע דינסט אים צו באַדינען; און עס זענען געקומען ווינאָגראַן און זיין זון צום הויז פון איר האָר און אַרויסגעפונען איר אין דרויסן און געזאָגט איר: אָט האָסטו דיין שכר פינף און צוואַנציק זילבערנע רובל מיט אַ קליין סלאָוויקל און אין אים אַ פליסיקייט און לאָז אַריין די דאָזיקע גיפט אינעם עסן פון דיין האָר. דער הויפּט פון דער זשאָנדאַרמעריע האָט געשיקט די ביידוויליקע שריפט צום קרייז־נאָטשאַלניק אַדורכצופירן אַ גרינטלעכע אויספאָרשונג. ווען אָבער די דינסט איז געפונען געוואָרן צום קרייז־נאָטשאַלניק און געפרעגט געוואָרן וואָס האָט זי געטון מיט דעם א״ד סלאָוויקל, האָט זי געזאָגט אַז זי האָט געוויזן איר ברודער און געפרעגט אַן עצה ווי געזעצלעך צו האַנדלען, אָבער ער האָט אייליק אַוועקגענומען דעם סלאָוויקל און צעבראָכן אויף שטיקלעך אין אַ פעלדז. עס זענען אויך געפונען געוואָרן אַנדערע עדות און די זאַך איז איבערגעגעבן געוואָרן צו אַ געריכטס־אויספאָרשער.

דער געריכטס־אויסגאַנג איז זייער אַ וויכטיקער ענין און אָלע שטאָט־איינוווינער שמועסן און רעדן וועגן דעם משפט, ווי עס וועט פאָלן די זאַך.

פרקי ילדות

חלק א׳

שני עולמות

א. עיר יושבת בין שדות ויערות

פולטוסק בשחר ילדותנו היתה עיר־פלך שקטה בליבה של מאזובשה. לא היו בה כבישי אספלט ולא בתי מידות ארבע־קומתיים ואף הרכבת לא הגיעה אליה, אבל רחבת ידים היתה, והיא השתרעה בין שדות ויערות, גדולה בבניינה ובמניינה מכל ערי השדה שבסביבה.

נשתמרו בה סימני דיוקנה של עיר מסחר ומלאכה, בסגנון של בניין ערים מתקופת מלכות פולין בשלהי ימי הביניים, ששיוו לה חן מיוחד, הלא הם: השוק המלבני הגדול והכנסיות בשני קצותיו; מגדל ה„ראטהויז״ (בנין מועצת העיר), הוא משכן מכבי האש שבמרכז הכיכר; כיכר השוק הישן, הקטן ממנו, „שוק החזירים״, ברובע הישן של העיר; הטירה (הזאמק), משכן משרדי הפלך אשר על הגבעה, הצופה על פני הנארב והיא משלט מגן על העיר מימים עברו; ועל כולם הנארב, הנהר הגדול הזורם בפאתי העיר והיובלים המשתפכים לתוכו, האחד החוצה את העיר לרוחבה והשני המקביל לו אשר בירכתי הריביטבה, וכולם לופתים את חוצות העיר משלושה עברים ומבתרים אותה בתוך, ביוצרם רשת של רחובות וגשרים, גדולים וקטנים, מעין גלגול של ויניציה, וארמונות וגונדולות אין לה.

פולטוסק יושבת במישור רצוף בתוך מרחבים פרושים לעין עד מלוא האופק. על שתי גדות הנארב משתרעים כרי דשא פרחוניים, המכתרים את העיר מצד מזרח וצפון, ובעיבורה מצד מערב ודרום משתרעים למרחקים בוסתני פרי וגני ירק. ומעבר להם, באשר תשא שם עיניים, תראה במרחקים, שמעבר לנהר יערות לאין קץ, ומן הצד שלמולו מרחבי שדות של ירק ותבואה. פולטוק שתולה על יובלי מים בין יערות מזה ובין שדות מזה.

אי שם דרומה הובילה הדרך לוורשה, לקלחת השאון של העולם הגדול, לשם הועידו את פניהם סוחרים ועמילים (שפי־ליטרים), אנשי שררה ופקידי הרשות, בעלי חולאים שביקשו להתרפא אצל רופאים־פרופסורים, חסידים שנסעו אל הרבי, וצעירים שנדחקו לעיר הבירה כדי לקרוע אשנב לעצמם לחלל העולם החיצון שמעבר לרוגטקה של פולטוסק. אבל אנחנו הילדים נמשכנו לכיוון הגשר שעל הנארב, המוביל מזרחה, למרחבי השדות, לפופלאבס ולצפונות היער.

הישוב היהודי שכן בקצה תחומם של בעלי המיבטא של „ניין״ בנ׳ פתוחה, שהיה שגור אצל יהודי פולין הקונגרסאית לשעבר, ואילו בוישקוב וברוז׳אן שמעבר לנארב צפונה־מזרחה התחיל כבר תחומם של בעלי המיבטא „ניין״ בנ׳ סגולה כמיבטא הליטוואקים; לאמור, בני פולטוסק מהותם ושורשיהם בתרבות והווי יהדות פולין הענפה.

ב. שני עמים ושני עולמות

בילדותי ראיתי את פולטוסק כעיר יהודית ביסודה, שישבי בה גם גויים לגיוון הנוף, משל לא היו אלא מסגרת לתמונה, ואילו במרכז של התמונה היתה פולטוסק של היהודים.

לאמיתו של דבר היתה חציצה טבעית בין יהודי העיר לבין הגויים שבה, אף שדרנו בכפיפה אחת. אלה התייחדו בתחום משלהם ואלה בשלהם, שני עמים — שני עולמות. חרגו מכלל זה אותם הגויים שישבו בתוכנו ממש, דלת מול דלת, כגון ה„גוי של שבת״ שהיה מכבה את האורות בבית הכנסת, פאייבסקי השומר, האורח הקבוע בחתונות אצל יהודים, יאנובסקי הגובה של המאגיסטראט ונושא־המכתבים היחיד, שהיה מקבל בפסח את מנת המצות שלו, שהיו משובצים בנוף היהודי של המקום.

מרכזם הרוחני של הגויים היה בקושצ׳ול שבקצה המערבי של השוק, הוא בית התפילה הקתולי הגדול שלהם (בלשוננו „התיפלה״), ובאיזור הסמוך לו. אנו הילדים היינו מוקירים רגלינו מאותו מקום מחמת פחד מן השקצים ומן הכלבים של הכמרים, וגם משום שסלדנו מרוחות רעים שהיו מקננים שם בין הצלבים, הפסלים ושאר התרפים של הגויים.

לעומתם, המרכז הרוחני שלנו היה בשול־גאַס (רחוב בית־הכנסת) ובסביבתו. היה זה תחום בלעדי ליהודים ובו בית הכנסת, בית־המדרש, חדרי תלמוד־תורה, בית ועד הקהילה, מקווה, בית־השחיטה, „הכנסת אורחים" ובתי תפילה קטנים, והכל מכונסים בחצרות זה ליד זה. נוספו עליהם בתי תפילה ובתי־ועד של יהודים מפוזרים ברחבי העיר. יהודים ישבו בכל מקום, במרכז העיר ובמבואותיה, באשר פנית ראית יהודים בחנויות וסדנאות המלאכה, ופרט ל„גיטו" של הגויים שמסביב לקושצ'ול, שהיה נקי מיהודים, היתה עירנו „מיוהדת" לגמרי. אמנם, הצריח של הכנסיה זקף קומתו בחוצפה כלפי שמיא מעל כל הגגות, כמבקש לדחוק את רגלי השכינה, ואילו בית הכנסת ושאר בתי התפילה שלנו צנועים היו ופשוטים. ומה בכך? ומה נחשב צריח הקושצ'ול בעינינו, ילדי החדר?...

כל אחד משני העולמות, היהודי והגויי, היה מכונס בעצמו ומעמיד פנים כמתעלם אחד מהשני. ולא זו בלבד שהם דיברו גויית ואנחנו אידיש, אלא שאנו קראנו לרחובות העיר שמות משלנו והם כינו אותם בשמות של קדושיהם הנוצרים וגדו־ליהם: סטאשיצה, פיוטרה סקארגי, שביינטויאַנסקה, טראו־גוטה וכו', ובשפתנו: די שול־גאס, די יאַטקע גאַס, די פוב־ליצ'נע גאס, דער אַלטער מקום, אויפן חזיר־מארק, אויף די ריביטווע, ביים טארטאַק וכו'. רצית לדייק במען? — די היה להוסיף: בכיכר השוק אצל רוזנובסקי; ליד טחנת הקמח של וואגמאן, אצל הפלומפ, על הגשר סמוך לבודקה, בחצר של הרבי מסרוצק שליד הנחל וכו' וכו' — ומיד ידעת בדיוק היכן, מאין ולאן.

אמנם, בתוך תחומנו ממש, בטבור של רחובות המסחר היהודי, וביחוד ברחוב פובליצ'נא — שביינטויאנסקא בלשונם — ישבו סוחרים, מייצג'אנים פולנים, במובלעת גויית מוקפת חנוונים יהודים, כאילו הכריזו: אנו מייצגים כאן את העם השליט. הם קנו להם שביתה בחנויות שבקרנות הרחוב דוקא: בית המסחר ה„קולוניאלי" של בוקובסקי, בעל שפם השיבה, שהיה מסולסל בזווית של 90 מעלות כלפי מעלה, תפס קרן אותו רחוב ליד הגשר; קרן אחרת ברחוב זה היתה תפוסה על ידי זוג מיארז'ייבסקי; למולם בקרן רחוב קוטלארסקא — מחסן בית המרקחת של יגאלסקי ובניו; ומעבר לרחוב בפינה — חנות הספרים הדוממת של רפר, הנוצריה הזקנה; והלאה משם בקרן רחוב „מאחורי הקלאסים" בית המרקחת של שניגוצקי. מדוע נאחזו הגויים בקרני הרחובות דוקא, לא אדע; ואחרון אחרון — החנות הזרה והמזרה של מוכרי ארונות־מתים, וחלון הראווה שלו שהיה מלא צלבים ופרצופי תרפים ופסלים דוקא בלב הרחוב.

היינו עוברים על פני ארונות־המתים שבאותה חנות ועוצ־מים עיניים, ראינום ולא ראינום. היינו נכנסים לבית המר־קחת של שניגוצקי על בהונות הרגליים ביראה, כאילו לתוך טריטוריה זרה נקלענו, ומששילמנו ואמרנו „דובידזאניה", חמקנו משם, מן הכספור הלז לתוך האוויר החם של עירנו, לרחוב שלנו ולאידיש של בית אבא־אמא. לא היה הכוח במובלעת זו לטבוע חותם גויי על המרכז המיוחד של העיר.

אפילו רחבת התיאטרון שבלב העיר מיוהדת היתה. יהו־דים עברו או נעצרו שם לשיחת רעים. פלוני סר לחנותו של יאז'ורק־זילברמן או של פלודה, ילדים ונערים פנו לבודקה (לקיוסק של עץ) של מנדלי גורמן או של אפרים ומנשה לשתות קבאס וללקק גלידה. נערים שחשקו לרכוב על אופניים היה להם שם שיג ושיח תמיד בבית המלאכה של ליס, ולפנות ערב היו עומדים שם צעירים יהודים בצידם של אחרים שאינם בני־ברית, ושיחותיהם היו קולחות ברמה עד לכניסה להצגת הקולנוע או התיאטרון.

משום כך תמהתי תמיהה גדולה, מה לו וליאנק הפסל (ישו הצלוב) שאיווה לו למושב על כן של אבן מוקף גדר של ברזל בטבורה של העיר, מול הבודקה של מנדלי? בשביל מה ולמה העמידו אותו במקום זה ליד הגשר דוקא? באחד הימים עברנו על פני היאנק בשובנו מן החדר הביתה, ואחד מאתנו לחש את הפסוק „שקץ תשקצנו, תעב תתעבנו כי חרם הוא". אחר כך תלש שלוש שערות מפאתו השמאלית, ואנחנו עשינו כמוהו. אז נתחוור לי כי אין זה סתם גולם הניצב ליד הגשר, אלא שליח הוא של הרוחות המרחפים ליד הקושצ'ול, שנשתלח משם לתוך רשות הרבים שלנו. לכן, בזכות של לחש הפסוק שלנו עשינו אותו בטל ומבוטל כעפרא דארעא.

ג. לא בכל יום יאריד

בכל יום ויום היו יהודי עירנו הומים ומהמים אחרי פרנסה, אך בלא המולה יתרה בראש חוצות. איש איש ומנת חלקו, בלי פרץ ובלי צווחה. אם הפריץ רצה למכור כרי של גרעינים במחיר שנקב, והיהודי שלנו, הקונה־בכוח, הסכים אך ורק לפחות מזה, לא היה טעם לדחוק את השעה, כי בסופו של דבר לא היתה ברירה לפריץ אלא לוותר לבעל־דברו ולקבל את המחיר שהיה ראוי לו. וכך גם החייט, הסנדלר, הכובען ושכמותם, יהודים־מכל־השנה שעיסוקם היה להלביש את עם הארץ ולהנעילו — לא אצה להם הדרך בסתם יום של חול.

ובאמת, מה הטעם לחיפזון בסתם יום של חול, כלום הנארב בוער? בבוקרו של יום כזה היתה עגלת איכר יתומה מטרטרת על פני הרחוב הרצוף חלוקי־אבנים מן הגשר הגדול לעיר פנימה, ופניה היו מועדות אל הנפח היהודי לבקש תיקון לפרסה שניזוקה, או אל סוחר־הבקר היהודי למכור עגל שנפל בו מום

ואין לו תקנה אלא שחיטה כשרה כדת משה וישראל. עדר הפרות היה חוזר בין מנחה למעריב מן האחו שמעבר לרי־ביטבה וצועד לו בניחותא בראש חוצות.

הראית את הרפסודות שהתנהלו לאיטן על הנארב? אני הזאטוטים אהבנו להסתכל בהן מלמעלה למטה, מעל מיסעד הגשר. היינו מתבוננים בסקרנות בבקתות הקש שהיו בנויות עליהן, ולידן מדורה בוערת ועשן מיתמר מעל בולי העץ הדבוקים והרתוקים זה לזה בחבלים ובעבותות ברזל. הרפסו־דאים היו מקפצים מבול־עץ למשנהו והיו קושרים אותם ודוחפים בקורה ומרחקים אותם זה מזה, ואם העפת עין על כל אורך המסע הצף הזה, ראית נחש עקלתון וענק המתפתל בקו שבור וזוויתי על פני הנארב ונע בעצלתיים מתחת לגשר, אט אט במורד הזרם.

הפרנסה ברווחה או בדוחק מזומנת היתה או נחרצת מראש, מי לרזון ומי לשובע. לא בכל יום „שוק" ולא בכל שבוע יאריד, מה יתן ומה יוסיף החיפזון?

אבל רוח אחרת לבשה עירנו ביום השוק בימי ג׳ ו־ו׳ בשבוע וביאריד ביום ג׳, אחד לחודש. אז החליפה עירנו את מראה פניה כחילוף של תפאורה על במה מסתובבת.

נדמה שהיערות, השדות והבוסתנים המקיפים את העיר מכל עבריה, חברו יחדיו ופלטו לתוכה אוכלוסים למכביר, סוחרים ורוכלים יהודים מקרוב ומרחוק, וגלי גלים של איכ־רים ואיכרות והכבודה שלהם ומרכולתם על עגלותיהם; שפע עגלות וסוסים, עגלות בנות יצול אחד ובנות יצוליים, עגלות עמוסות שקי תבואה, תפוחי אדמה, תרנגולות, ביצים ומשאר משמני הארץ — הכל נהרו־נסעו באפיק אחד מהשכמת הבוקר מן הגשר והדרך הבאה מווישקוב ומדרך הבאה ממאקוב, ומדרך צ׳כאנוב ומסרוצק ומנאשלסק ומן הכפרים הגדולים והקטנים שבסביבה, ותיבקע העיר בקולם.

חוצות העיר היו באותו יום לסמבטיון רוגש, וכיכר השוק לים נגרש. רוכלים צווחו, סוסים נערו, עקרות בית נתנו קולן בבוחנן ובבודקן „מציאות", וחגרניות עלו זו על זו במענה לשון, סוחרי תבואה יהודים חיזרו אחר שק תבואה שעל גבי עגלה, זה מכר מגפיים וזה כפתורים. על גבי דוכנים ועל הארץ נערמו כלי מטבח, סדקית, דגים, פירות ומכל טוב. יהודים אצו־רצו הלוך ושוב, מי לקנייה ומי למכירה. מהר מהר, פן יקדמך אחר.

ואנו הזאטוטים, זה היום שקיווינו לו. מצאנו שם לצים עושי להטוטים, מנגן „קטרינקה" (תבה מזמרת) עושה הגרלות ולו תוכי ירוק, שהיה מוציא את המספר המקופל מתוך קופסה, חמור יקר־המציאות רתום לעגלה, מוכרי תחנות־רוח, בלונים מצפצפים ומשרוקיות שפיותיהן סוכריות ובקצותיהן תרנגולים אדומים, כדורי גומי, אולרים, מפוחיות־פה ושאר שכיות החמדה של עולמנו הקטן. ומה לא היה שם? — הכל היה נערם בעירמות על הארץ, ממש בהישג היד, והתאווה להם היתה גדולה.

יום אחד יאריד, ועירנו התפעמה בשאון של כרכים, בהמולה רבתי עם, ולמחרת — שבה והצטנפה בשקט ונחת עד ליום השוק הבא.

ד. עם תזמורת הטז׳ינאסטקה

ימי ראשון בשבוע והחגאות של הגויים היו לשבתון כפוי על הנויותיהם של היהודים. בימים אלה אנוסים היו החנוונים שלנו להכניס לקוח לחנות בחשאי, מחמת עינו הרעה של השוטר, ומי שנתפס בעבירה כזאת, נאלץ לשלם כופר הגון למתווכים כדי לבטל את תיק האשמה במשטרה. די היה להפ־ריח ידיעה בקצה היאטקה־גאס שלאלקה השוטר מתקרב — זה הקשוח בשוטרים אשר רק יהודים יחידי סגולה מצאו נתיב לליבו הנוקשה בכסף מלא — ומיד קפא המסחר בחנויות שבכל הסביבה, והלקוחות הוצאו בחיפזון בדלת האחורית החוצה. איזה טעם של יום מנוחה יכולנו להרגיש בחולין של יום ראשון בשבוע למחרת השבת? יום השבתון שלהם בא להזכיר לנו כי משועבדים היינו לשלטון שרירותי של גויים.

אבל לנו הדרדקים היתה שעה של פיצוי ביום זה — בצאת הטז׳ינאסטקה, הוא גדוד חיל הרגלים ה־13, למצעד החגיגי, והתזמורת בראשה. החיילים היו צועדים מכיכר השוק דרך מרכז העיר עד לקסרקטין, ואנחנו ילדי החדר היינו צוע־דים עמם על המדרכה, לפניהם ולצידיהם, רגל ברגל בקצב המארש. הזריזים שבתוכנו היו מחישים צעדיהם כדי להגיע לראש הטור, לתזמורת. משכו אותנו חצוצרות הנחושת המב־רקות והכרסניות, וכן שורות הקלרינטות והאבובים, ובליבנו התברכנו כי יהודי משלנו, אפל, הוא במנגני התזמורת הצו־עדת. נשאנו רגלינו בקצב צלצלי המצלתיים ונקישות התופים הקטנים בלווית ההלמות של התוף הגדול, שקדמו לנגינת המארש.

„מי פיירשאַ בריגדה, סטז׳לצקה גרומדה", שיר זה היינו שומעים בפעם המאה ואחת. המאיור היה צועד בראש בחרב שלופה לרום, אחריו הדגלן ומלוויו זקופים ודרוכים, ואחריהם טורי טורים, רובים מכודנים, קסדות פלדה, תרמילים מחותלים על הגב, והכל בפסיעה אחת — כוח והדר.

ה. הסוסים של מכבי האש

לפנים בעירנו כשהיינו שומעים תקיעה בחצוצרה מבעד החלון בצהריים של יום רגיל לא היינו יודעים להבחין אם

אזעקה של מכבי אש או הודעה של בעל־תוקע מטעם המאגיס־טראט בדבר אבידות ומציאות או בדבר הרכבת נסיוב לילדים נגד מחלת אבעבועות. ברבות הימים, בהגיע הישגי הטכנו־לוגיה לעיר, החליפו הכבאים את החצוצרה הפשוטה בצופר של משאבת אוויר. מאז בהישמע התקיעה הגדולה בחוצות, ברור היה לכל כי פרצה שריפה אי שם בקירבתנו.

השמועה על דליקה נסבה לרוב על כפרי הסביבה. ביום קיץ לחלוחי שלאחר סערת רעמים וברקים וגשמי עוז, היה עשן מיתמר מתוך נקודות רחוקות באופק לתופעה של שיגרה. בקתות של איכרים על גגות הקש שלהן היו בסערות הללו עולות בלהבות מפגיעות של ברקים. בערו גרנות ובערו עצים. דליקה בתוך העיר עצמה היתה חזיון נדיר. מאורע כזה בלתי רגיל אירע בילדותנו, כאשר פרצה הדליקה בביתו של שמואל שמחה ליכטנשטיין במרכז העיר בערב פסח בהשכמת הבוקר.

אין תימה כי בהישמע הצפירה ונפלה הברה בעיר — שריפה, הפסיקו כל הזאטוטים את עיסוקיהם ורצו ריצת מארתון אל השוק, אל הראטהויז, מקום שם החלה הפעלתנות להוצאת כלי הרכב של הכבאים מן המחסן החוצה. סקרנים היינו להת־בונן במיכלי המים ובמשאבות שעל גבי העגלות עם הצינורות להתזת מים והחישוקים והאבזרים של נחושת שמעליהם. תוך כדי כך באו הכבאים במרוצה וקובעי נחושת־קלל לראשיהם, ואחריהם העגלונים עם סוסיהם, שהתייצבו כחוק לשירות הכב־אים. לא עברו דקות מספר וכל הכבודה של כלי הרכב הרתו־מים לסוסים עם הסולמות והמשאבות והמיכלים האדומים וחובשי קובעי הנחושת נעלמו באבק הדרכים שמחוץ לעיר.

קובעי הנחושת של הכבאים היו אבזר תיאטרלי בהווי של העיר, ולאו דוקא בכיבוי דלקות. מצעדם בחוצות בימי חג ומועד של המדינה היו למנהג ולמסורת, והם שיוו חגיגיות ועליצות למראה העיר, אם כי נגינת תזמורתם שימשה מקור להלצות. די היה להסתכל בהילוכו היהיר של הקומנדנט בו־קובסקי בראש התזמורת ופלוגת הכבאים, כשקובעו בעל תיתורת הכסף מפנים ומאחור הבריק בשמש ושפמו המסולסל עד לתיתורת הגיע, מביע באין אומר: אני קומנדנט סטראז׳ אוגניוביי, אני הוא ולא אחר! ויידע כל אחד מכם, כי לא סתם מתיזי סילונים של מים צועדים לפניכם. מכבי־אש יעוד פאט־ריוטי הוא, מילוי חובה הוא של כבוד למען המולדת.

קסמו לי אז קובעי הנחושת הממורקים שלהם ועיסוקם בכלי רכב אדומים, בעלי אבזמים מבריקים. אך קצרה ביניתי מהשיג את סדר־העולם הלז, שמשום מה חובשים של קובעי נחושת היו רק מזרעו של עשו, ואילו לגיוס סוסים לרכבם של אלה היו כשרים גם משל זרעו של יעקב.

ז. בימי הגנוסיה של דתם

בימי החגא הדתיים של הגויים שינתה עירנו את פרצופה לחלוטין. היהודים היו אז מתכנסים במקומות מושבותיהם ומס־תגרים כקיפוד בתוך עצמם. העיר היתה אז לובשת אצטלה נוצרית בלעדית. בימים כגון „הולדת האלוהים" וראש השנה שלהם, החלים בעיצומו של חורף, היו מרבים לצלצל בפעמוני הכנסיות השכם והערב, והמתח של הקנאות האנטישמית אצל שכנינו היה עולה וגובר. ולמען הזהירות נהגו אחינו בני ישראל לפי הכתוב „אשרי יושבי ביתך" ונמנעו להיראות בחוצות. „הליל הגדול" — ויילקאַנוץ בלשונם, הוא יום הצליבה של אלוהיהם, היה לנו ללילה של סכנת נפשות, ביודענו כי ההמונים היוצאים מן הכנסיה אחרי התפילה, חמתם שפוכה על שכניהם היהודים.

ב„יום החמישי הירוק" — בוז׳ י צ׳אלו בלשונם — היו יוצאים מתחום המושב שלהם שליד כנסייתם והיו מקימים סוכות ירוקות, ובתוכן במות פולחן בקרני הרחובות שבהם רחש כרגיל המסחר היהודי. מבעוד בוקר היו טורחים לקשט סוכות אלה לקראת טקס התהלוכה הגדולה, שהיתה נועדת לצהרי אותו יום. ביום זה דימינו כי מ״ט שערי הטומאה פרש־טים מן הקושצ׳וֹל על פני כל חוצות העיר עם תהלוכת ההמו־נים עם דגלי הצלב והפסלים והעמדתם בכל סוכה וסוכה, כולל במובלעת הגויית שברחובות היהודים.

בימים וללילות כאלה היו חוצות העיר זירה בלעדית שלהם. בקרני הרחוב של פיבליצ׳נא, שלישי במאי וברחבת התיאטרון ליד הגשר היו עומדים חבורות חבורות של שקצים, חיילים ואחרים משאינם בני ברית, מהם בגילופין ומהם בעלי עודף־מרץ פאטריוטי. בחלל צלצלו פעמוני הכנסיה בלי הרף, ונדמה היה כי אוויר העיר מהול בריחות קטורת, אוויר זר ומוזר שלא כתמול שלשום.

ואנו ילדי החדר שינסנו מותניים כדי להדוף את הסיטרא אחרא. בליל „ניתל", הוא לילו של יום הולדת האל שלהם, היינו יושבים ועוסקים בדבקות במשחק קלפים, וביחוד במשחק ה־31, ואפילו בכסף ממש, כי מסורת בידנו שבלילה זה אסור ללמוד תורה, לבל יזכה אותו איש לעילוי נשמה, ואף משחק בקוביה מותר ותחבולה היא לבלבל את השטן ברעו. רבים מהחבריה שלנו נהגו להקדים היתר למשחקים אלה מתחילת חנוכה. הורינו היו מלגלגים בחיוך סלחני: „וישכחהו" (מלת הסיום של פרשת וישב, החלה בשבוע של חנוכה) וראשי התי־בות הן „וועלכער יד שפילט כורטן חנוכה הייסט וויטעק". אך הרבי שלי, הינך מלמד, היה אומר על כך: עת לעשות לה׳ הפרו תורתך, כלומר — מצווה מפורשת היא שלא ללמוד תורה באותו לילה, ולעשות כדי לרפות את כוחם שלהם.

ז. בבית הספר הפולני

העברת שלושה נערים יהודים בגיל בר־מצוה מבית הספר העממי הממשלתי ליהודים לביה״ס לילדי נוצרים שבעיר — ואני אחד מהם — היתה חוליה בשרשרת ההתנכלויות של השלטון בקניינים היהודיים שבמקום. האנטישמיים הגלויים והכסויים לא עיכלו את דבר קיומו של בית ספר יהודי ממשלתי על צוות מוריו ומנהלו היהודים, אף על פי שמוסד זה לויאלי ופאטריוטי היה, וחניכיו ספגו החל בכיתה א׳ תודעה של נאמנות ללא גבול למולדת פולין והערצה לגיבוריה ולגדוליה, מבולסלב כרוברי ועד לפילסודסקי. הרשות ראתה צורך לטשטש את אופייו היהודי של מוסד זה, והיא עשתה זאת בשיטה ובמחשבה תחילה. במקומו של גוטמאן המנהל, נעים ההליכות והמכובד בעיני כל, מינו את טאלאנדו׳ביץ הפולני המשופם; לצוות המורים צירפו מורים מספר משאינם בני ברית. וכעבור שנים אחדות יצאה הגזירה — לא ילמדו בנים ובנות בבית הספר היהודי בכיתה העליונה, והבנים יעברו לכיתה מקבילה שבבית הספר הפולני.

אכן לא נגעה הגזירה לפי שעה אלא לשלושת הנערים, כאמור, בלבד. מרבית בני גילנו למדו בחדרים או לא הגיעו לכיתה ח׳ כל עיקר. לעומת זאת, זכינו בכך ל״טבילת אש״ ראשונה בגיל רך מאוד בהתנגשות חזית עם שכנינו הגויים, והיה זה לקח טוב להכרת עצמנו ומקומנו בפלג־עולם זה שלנו בכפיפה שדרנו בה יחדיו, זרעו של יעקב עם זרעו של עשו.

בדברים רבים ומוזרים נתנסינו במוסד החדש, ואזכרם לאי דוקא בגנותם. לאחר שבלענו פעמים מספר אגרופים על קודקודינו, משום שהעזנו לדרוך על סף הכיתה (שעליו תלוי היה הצלוב) בכיסוי ראש, ולאחר שהנחיתו עלינו מהלומות וגידופים, כאשר אחד משלושתנו כשל בצעידה או החטיא בהטילו את הכדור אל שפת הסל ולא לתוכו בשעת משחק כיתתי — השלמנו אלה עם אלה באין ברירה. היינו בעיניהם לתושבים נסבלים, ואף הנבזים שבהם נזדקקו לעזרתנו בחשבון, בגרמנית וכו׳. לעומת זאת קיבלנו עלינו את יחס האדנות שלהם כלפינו כתופעה שבטבע שאין עליה עוררין. התרגלנו אפילו לכינויי הגנאי שבהם כינו אותנו; והיו אלה שמות של שדים מן הפולקלור הפולני, ואחד מהם היה ״בעל זבוב״, שם עברי דוקא.

ברם, ״יהודי״ רביעי היה שם בכיתה והוא צורף אל שלושתנו בעל כורחו. היה זה ״מונק״ לפי הכינוי שהדביקו לו. שמו היה סלאבי מובהק, אבל חבריו שטמוהו וקבעו כי הוא ״ז׳יד״, משום שהיתה לו נטיה להעיר לזולת כי ״זה לא בצדק״ וכי לא נכון לנהוג כך״, וכן ״לפי היושר צריך להיות כך״.

וזכור לי מאותו בית הספר רומאן, מחנך הכיתה, שיהודים ופילסודסקי היו מעכרים את מצב־רוחו. אנדק (נארוטוביץ, דמוקראט) שרוף היה, בעל ראש קרח ואף דק־ארוך וניצב ישר לשפמו הבהיר־כמעט לבן. מורה גרוע היה; אהב לנאום נאומים פאטריוטיים ולהעלות זכרונות מימי השלטון הצארי. התלמידים היו מקשיבים לדבריו ״באוזן אחת״, והוא היה מפטפט ומתלהב בהגיעו כרגיל לאוקטבה העליונה. פעם נכנס לכיתה, משולהב כולו, אפו אדום, שפמו לבן — זעם וחרון. הכל השפילו עיניים, מי יודע מה עתיד לפרוץ מן הלוע של הר געש זה. והנה פתח פיו: ״שערוריה! לא נמצא בפולטוסק רבתי זגל פולני, ומוכרחים היו לקרוא זגל יהודי כדי להתקין שמשה בכנסיה... חרפה!... שערוריה!״

אבל לרומאן נכון היה מפח נפש גדול מזה. בבחינה בעל פה הוצגה השאלה: מה הם המקורות הראשונים של הספרות הפולנית? דפטולה לא ידע, קובאצ׳ק שתק, קינדז׳רסקי גמגם, ואפילו לוק, בנו של הפאסטור הלותראני, שהיה עילוי הכיתה, מלמל איזה קול הברה, והשאר היו מוכנים לצנוח אל מתחת לשולחנות ובלבד להתחמק מעיניו המזרות אש של רומאן. והנה אחד משלושתנו היהודים מרים ידו ומצביע. רומאן כבר שאל כמעט את כל התלמידים והעלה חרס. עכשיו אין לו עוד ברירה אלא לשאול את המצביע היהודי — והתשובה ניתנה כהלכה.

אז התפרצה הלבה מלוע הגעש של רומאן בנחשול של צווחה ובהתייפחות ובדקלום ריטורי בערבוביה. מזה אפשר היה לקלוט רסיסי רעיונות, כגון: ״אנו הפולנים לבתי הסוהר של הצארים הלכנו על לימוד פולנית במחתרת, עכשיו יש לכם מדינה, יש לכם פולין, ואין אתם יודעים את תולדות הלשון שלכם! אתם אינכם יודעים, היהודי יודע, חרפה!״

משום מה בנתי לרוחו של רומאן.

ח. לא ניטוש את אדמתנו..

בשביל שכנינו הפולנים היתה תודעת המולדת, ארץ האבות בלשונם, טבועה בנפש ותורשה מדור לדור, דבר המובן מאליו. בשבילנו תודעה זו שכלתנית היתה ביסודה. היא היתה יצור הנסיבות של קיומנו על אדמת נכר, ורקע כפול נתלווה לה. ״הווה מתפלל בשלומה של מלכות״, הצו מפרקי אבות הנחה את שלומי אמוני ישראל שבתוכנו מימים ימימה בשדות המוקשים של הגלות; וכנגדו, המאבק בגילויי קיפוח ורשע של הרשות והעמידה על זכותו של היהודי לקיום של כבוד במדינה, שיישובו בה הוא כימי קיומה — השקפה שהיתה נר לרגליהם של המוני העם והנוער שלנו בפולין שבאותם הימים.

עם זאת ראינו את השתבצותם של היהודים במסגרת הממלכתית של פולין, שקמה לתחיה בגמר מלחמת העולם הרא־

שונה, כטבעית ומחוייבת המציאות, והאמנו כי כל פגיעה אפשרית בגבולותיה של פולין תהיה לרעת היהודים. לכן הערצנו בילדותנו את גיבורי פולין, מלכיה ולוחמי חרותה מימים שעברו: את המלך קאז׳מייז׳ ויילקי, את המלכים היאגיללונים, את קושצ׳ושקו לוחם החרות, דומברובסקי יוצר הגדודים הפולניים על אדמת איטליה, ומיצקביץ המשורר־החוזה הלאומי דובבו את נשמתנו היהודית. למדנו את כתבי מיצקביץ ורווינו את הגיונותיו בתום כאגלי טל בדמדומי בוקר. בנפשותנו נחרשו תלמים, שעתידים היו להניב פרי הילולים, כאשר החלפנו בתודעתנו את הגיבורים של הפולנים בגיבורים שלנו. אבל זה סיפור אחר.

על כן טבעית היתה נאמנותנו למדינת פולין, וכמוה היתה הערצתנו הילדותית למרשל פילסודסקי. שנאנו את רוסיה הצארית ואת גרמניה הלאומנית שהיו ידועות לנו מתוך ספרי הליימוד. על האחרונה ידענו מן העתונות עם הגיע הנאציזם לשלטון בשנת 1932. שאפנו להיות „פולנים" טובים וכשרים.

זכור לי מעמד כזה משנת 1929 בעירנו, שנת ראשית התבססותו של משטר הסאנאציה של פילסודסקי על אפס ועל חמתם של האנדקים ושאר יריביו. בעירנו נערכה אז הפגנה, כביתר ערי פולין, נגד תביעות הגרמנים לסיפוח הפרוזדור של טורון־גדאנסק למדינתם. בראש ההפגנה צעדה תזמורת הטרז׳־נאסטקה וקבוצת לגיונרים על דגליהם, פקידי המאגיסטראט והפוביאט ובית המשפט — בסך הכל כמה מניינים ובתוכם נושאי הכרזות. אחריהם נהרו ההמונים שנזעקו להפגנה — רובם ככולם יהודים לובשי קפוטות ארוכות וכובעים יהודיים שחורים, בעלי זקנים יורדים על מידותיהם ובני תשחורת, שנאספו ובאו מבתי החסידים ובתי המדרשות וצעדו בסך עד לבית המאגיסטראט שבכיכר השוק.

שם האזינו לדבריהם הנמרצים של הנואמים ובתום ההכרזות הפטריוטיות הניפו הלגיונרים והפקידים את הדגלים ואת הסיסמאות לרום, והתזמורת ניגנה את ה„רוטה" (נוסח שבועה) מלווה שירת הפולנים: „לא ניטוש את האדמה שהיא הורתנו... פולנית אומתנו, פולני העם..." הקהל הגדול של לובשי קפוטות ניצב דום, נאמנים היו למדינה.

ט. לפופלאבס ולביאלא גורא

אגזים אם אומר שלהווי שלנו היו שני ממדים בלבד, יהודי וגויי. היה לנו גם מימד שלישי, ניטראלי. כוונתי לנוף בשדה ראייתנו, שנברא כדי לזון עיני אדם.

אהבנו לשוטט בעיבורה של העיר, על כרי הדשא הפרוניים, על גדות הנארב, בשבילי היער ושדות קמה מעבר לתחומו של הישוב. כל עוד לא נתקלנו בדרכנו בשקצים עויינים, נהנינו מזיוו של עולמנו הקטן, כאילו בשבילנו נברא ושלנו היה, כביכול.

בימות הקיץ היינו הולכים אל ה„קאמפה" (אי מגודל צמחיה) שמעבר לריביטבה לרחוץ בנארב. חצינו נחל אכזב ופנינו אל המישור, ועשינו דרכנו בשבילים דרוכים על מישטחי פרחים בין ביצות מכוסות צמחיה ירוקה. תכופות הדרכנו את מנוחתם של עדרי פרות שרעו באחו ושל ברווזים שהיו מדשדשים שם בשלוליות מים עומדים, ומי ידמה ומי ישווה לנו כאשר השלנו את הנעליים בכברת הדרך האחרונה ורצנו יחפים הישר אל שפת הנהר. לאחר מכן בא התענוג של טבילה במים, ולאחריה היומרה הגדולה להגיע בשחיה עד לאי שבאמצע הנהר, המגודל קנה סוף ושיחים והוא מלא מחבואים.

היינו מרבים לטייל מעבר לגשר שעל הנארב שמאלה אל האחו, בדרך לפופלאבס, הוא מושב הקייט של עירנו. טיול כזה שלושה שלבים היו לו, וכל אחד מהם חוויה בפני עצמה היתה. הכר הירוק והמישורי שהשתרע במרחב המשולש שבין הנרב והיער והדרך לפופלאבס, שימש לנו מגרש־משחקים לכדורגל וזירה לרכיבה באופניים שכורים.

חוויה בפני עצמה היה הביקור בפופלאבס, מקום שם התגוררו בחודשי הקיץ בני ביתם של האמידים וגם מחלימים וזקוקים לאוויר הריחני של עצי המחט הנדחף שם מן היער הסמוך. בפופלאבס יכולת לשאוף אוויר צח עמוק לריאותיך וליהנות ממרגוע נפש. כאן פיטמו אימהות את ילדיהן בחמאה ובחלב טרי ישר מן החליבה.

היעד של טיולי הקיץ שלנו היה עבי היער — אל מחבואיו ואל שביליו הנסתרים. הקייטנים הקשישים, האימהות והטף היו יוצאים בשעות הבוקר היערה, והיו עורכים את מטלטליהם בירכתיו. היו פורשים שמיכות על הארץ וקושרים ערסלים על עצים ומתפרקדים עליהם להנאתם. הם שאפו נשמו את האוויר המהול בשרף של אורנים ומוללו באצבעותיהם אצטרובלים ומחטים ירוקים עד שתנומה מתוקה נפלה עליהם.

אנו הזאטוטים נמשכו אל חבויון היער, אל העצים הגבוהים והמצלים, מקום שם עץ מדובב עץ בשפת ההמיה של הרוח ועונים להם צפצופים, ציוצים וקרקורים של כל מיני ברואים מן השרץ השורץ על הארץ עד לבעל הכנף המעופף מצמרת אל צמרת. איזה יצר כמוס דחף לשם, בין שיחים, בשבילים לא־שבילים. הנה, עצור! כאן אוכמניות שחורות! גחנו על הגבעולים הנמוכים, תלשנו את הגרגרים השחורים והישר —

מן היד אל הפה, בהשאירנו חתימת העסיס השחור־כחול על שפתותינו ועל קצות אצבעותינו (אצלנו היו אומרים, כי אחרי השבת של פרשת קורח האוכמניות מבשילות; מה עניין קורח אצל אוכמניות לא אדע).

ולבסוף — היי! אל ראש הביאלא גורא! אנו מעפילים אל פסגת ההר הלבן, והעליה אליה לא היתה אלא לצורך ירידה, כי התענוג היה בדהירה בלא נעליים, כשהרגליים בוססות בחול בפסיעות גסות ובתחרות ריצה מן הפסגה אל תחתית ההר.

חלק ב׳:

בעולמנו אנו

א. בזכות המלמדים שלנו

ככל יהודי פולין ישבנו שם בשני עולמות, בעולם של מטה ובעולם של מעלה. דרי מטה היינו בששת ימי המעשה. הוריינו היו מתרוצצים ברדיפה אחרי פרנסה, היו מתעסקים עם איכרים ופריצים, נאבקים עם אנשי שררה ופקידי הרשות של הגויים, ואף מתחככים זה בזה בינם לבין עצמם בשביל לחם לאכול ובגד ללבוש. בד בבד עם זאת היינו „דרי מעלה" בעולם יהודי־אקסטריטוריאלי, מופלא ואינטימי, שעינו של נכרי לא שלטה בו.

היינו מצטיידים במעט נשמה יתרה ומתעלים לספירה רוחנית של שיג ושיח משלנו, ולאו דוקא ביום השבת שכולו עונג יהודי בלבדי. כל יום וכל שעה אפשר היה לברוח מן העמק העכור של מטה אל גן־עדן הכיסופים של מעלה ולהתמכר לתפילה, למשאלת לב, למשאת נפש ולחזון. איש איש ותפילתו. הנשמה היתירה קיננה בנו מערש ילדותנו. באספקלריה של זו השקפנו על הכל שמסביבנו, והיא היא שנתנה בנו כוח לעמוד זקופים מול נחשולי גלים בתהפוכות ימי דורנו עד הלום.

ומי נטע בתוכנו את הנשמה היתרה היהודית? — בית אבא, הרחוב היהודי, הארגונים והמוסדות היהודיים וכיוצא בהם — אבל ציון לשבח על נטיעת בראשית של תחושת נצח ישראל מגיע בראש וראשונה למלמדים בחדרים שלנו. על כן הבו גודל לשלמה הצחוב (דער געלער שלמה) ולשלמה הגבוה (דער הויכער שלמה), ליענקלי הקטן (דער קליינער יאַנקעלע), למשה השחור (דער שוואַרצער משה) וליחיאל מאיר ולהינך מלמד ועוד שכמותם, שלימדונו תורה ובינה. תהילה לזכרם של גדליה וישראל משה וישראל מאיר ושאר מלמדי דרדקי שהקנו תורה לילדי עניים בשכר זעום של לחם עצב. ענווים ותמימים היו כולם, משרתים בקודש היו, וראו עצמם שותפים נאמנים להורים ולאלוהים בגידול הבנים לתורה ולמעשים טובים.

היו מהם פדגוגים חלשים וקצרי רוח, וכשחלשה דעתם היו נפרעים מילד סורר בשבט זעם ומטילים מרה בשאר התלמידים, למען ייראו. הם נהגו באשר נהגו בתום, באמונה ולשם שמים. וכי יתכן שמלמד יעשה מלאכתו רמיה? ומה יהא בסופו של קונדס זה, אם לא ילמד תורה, היפריח יונים מעל הגגות כמו שעושים בניו של מאטושצ׳יק הערל, רחמנא לצלן?

אכן היה תוקף אותנו יצר־הרע ומסית את דעתנו מהלמודים. מאה משחק ומשחק ארבו לנו מתחת לשולחן ומעבר לכותלי החדר, והם משכונו בעבותות של תאווה. סמוך לחדר זורם הנחל, ועל שפתו היינו משיטים בהתלהבות סירות שגלפנו מקליפת־עץ עבה; היינו מתחרים בזריקה שטוחת מסלול של חלוקי אבנים על פני הנחל — בלשוננו: בלשינו קאצ׳קס (ברווזים); וחברה בני חיל הפליאו בימי קיץ לחצות את הנחל לרוחבו הלוך לצד „המקום הישן" וחזור, והמכנסיים המופשלים נטבלו במים. עולם של פלאים והרפתקאות אין ספור פרוש היה שם לעינינו, אבל ה„רבי" עמד בפתחו של החדר כחרב המתהפכת בכניסה לגן העדן, וכפה עלינו את קבלת התורה הר כגיגית יום יום ושעה שעה ביד חזקה ובזרוע נטויה.

גדולים היו פיתויי היצר בימות הקיץ. הגנים הניבו שפעת פירותיהם: היו דובדבנים אדומים ושחורים, היו צ׳אראשנים גדולים, והיו אשכולי פוז׳יצקים (ענבי שועל) ואגרסט, וגנסנו שזיפים־וונגרקים ותפוחי אלכסנדר תאווה לעיניים, ואכלנו אגסי אַנגלקים במלוא החופן. ועל כולם, האוכמניות השחורות והאדומות, ומי שלא טעם את הטעם של הקיקעלעך (כיסונים, יש שקראו להם גם סטוניקלעך) הממולאות אוכמניות שחורות, ולא השחיר את שיניו ואת שפתיו ואת סנטרו במיץ שלהן, לא יידע טעם גן עדן לעולם. ואם חשקת בקבאס אדום בעד שני גרושים או בגלידה בעד חמישה גרושים, ניתן היה לך תענוג זה בהישג היד, מרחק פסיעות אחדות מן החדר.

אבל אל תפן ליצר! הרבי נצב על כנו ותבע ללא רחם: „אמור בני אהרן..." ומהו הפשט השני?... „בני אהרן"... ומהו הפשט השלישי... ובכן, אחא, לא דובדבנים, לא קיקעלעך עם אוכמניות ולא גלידה, הבל הבלים הם. העיקר, מה אומר רש״י, שלושת הפשטים של „בני אהרן" מה הם, אמור! סטירת לחי מצטלצלת. אוי ואבוי, פשט אחד נשתכח. למה רש״י קמצן היה במלים דוקא ב„בני אהרן" וגרם צרות לילדים יהודים?

לא כן בימות החורף. אז הצטמק יצר־הרע ונדחק לקרן זווית. סיפורי חומש־בראשית היו מדובבים אותנו מאליהם. סיפורו הרגוע והמתנגן של הרבי היה מתמשך מבוקר עד ערב, ואנו היינו עונים אחריו מלה במלה, אחד מקרא ואחד תרגום.

בחוץ היתה משתוללת סופת שלג, זגוגיות החלונות היו עטות מעטה לבן־מחוספס, ועליו עצים ופרחים של כפור. הרגליים היו נוקשות זו לזו ומצנפת הפרווה היתה שמוטה אל מתחת לאוזניים עד לצוואר. אותה שעה היינו מפליגים לארץ של קיץ, הרחק הרחק מן הנארב הקפוא ומן הכרכרות המחליקות על השלג. אותה שעה היינו משוטטים עם אברהם אבינו בבאר־שבע ובארץ הפלשתים אצל אבימלך; היינו נלווים לשיירה של אליעזר במסעו אל רבקה ואל לבן הארמי; היינו עם יעקב אבינו בצאתו מבאר שבע חרנה, ואף אנו היינו בחלומו המופלא וראינו מלאכים עולים ויורדים בסולם שרגליו היו ניצבות אי שם הרחק מן הכפור ומן השלג בארץ אבותינו.

הינך מלמד הוסיף לארוג את חוט האגדה בניגון על בניה של רחל אימנו שהגלה אותם נבוזראדן, ואמא רחל מבכה על בניה, ולבסוף הקב"ה משיב: „יש שכר לפעולתך — ושבו בנים לגבולם". אנחנו המראנו עם הינך מלמד לעולם שכולו חלום פלאי, והשארנו מאחורינו הרחק את כל עירנו בחורף של מטה.

יא. הנגלה והנסתר בהצר בית הכנסת

עשרה קבים של „אידישקייט" ירדו לפולטוסק, ותשעה מהם נטלה די שול־גאס (רחוב בית הכנסת), והלב של השול־גאס היה בריכוז של בנייני הקהל שם, הלא הם: בית הכנסת, בית המדרש, הגמינה (ועד הקהילה) והחדרים, בית המרחץ, ה„קדש" (בית הכנסת אורחים) ובית שחיטת עופות — הכל בכל, מכל, כל, כפי שהיינו משיחים באידיש.

החצר החיצונית של בית הכנסת כאילו נבראה בשבילנו הזאטוטים למשחק של זריקת אולרים, וזה כיצד? היינו זורקים למרחק את האולר לפי תור, ולהבו היה ננעץ באדמה בתוך העשבים, וזכה מי שאולרו ננעץ עמוק יותר מן השאר. ה„ספורט" הזה היה משלהב אותנו עד שעה מאוחרת בימים הארוכים של הקיץ. היינו משחקים גם ב„פאלאנט" ובשאר משחקי כדור, אבל היינו נזהרים לבל יתעופף הכדור מעל לגדר לתוך גנו של לבנדובסקי הגוי ויאבד לצמיתות.

ומי היה הפותח במשחק? זו היתה בעייה, יען כי אסור למנות ילדים יהודיים, ואפילו אסור לספור לא־אחד, לא־שתים, לא־שלוש וכו'. אנו פתרנו זאת בפשטות, וכך היינו מונים: פאר — וכבוד — נותנים — לשמו — צהלה — ורינה — לזכר — מלכותו — קרא — לשמש — ויזרח — אור — ראה — והתקין — צורת — הלבנה. אשרי מי ש„הלבנה" נפלה בחלקו; הוא פתח את המשחק.

שעתה היפה של חצר בית הכנסת הגיעה עת החלו לבנות בתוכה את בניין „יסודי התורה". טובי העיר נמנו אז וגמרו להעביר את החדרים מדירותיהם של המלמדים לבניין החדש לכשיקום. היו שאמרו כי אין דעתם של המלמדים נוחה מן הסדר החדש, וקטני אמונה ניבאו כי הסדר החדש הזה יאריך ימים כמשך הזמן מתענית אסתר עד פורים. לעומתם קיבלה החבריה שלנו בשמחה ובהתפעלות את העיסוק בערמות הלבנים והחול בחצר בית הכנסת. עכשיו אפשר היה לבנות בחומר ובלבנים פיתום ורעמסס במו ידינו, ואפשר היה לדשדש בחול עד בלי די, לקפץ על פני ערמות, להתרוצץ ולהזיע עד רדת החשכה.

אולם התענוג של ההתרוצצות בחצר בית הכנסת היה מסתיים עם רדת החשיכה. אפלה ושממון היו משתררים מסביב ורק מחלונות בית המדרש ומן ה„הקדש" היה בוקע אור קלוש החוצה. השליטה בחצרות האפלות עברה לממשלת הלילה — לרשותם של הרוחות ה„לא־טובים".

רוחות ו„לא־טובים", איש לא ראה אותם, איש לא העז להביט בהם, אבל ידענו בדיוק היכן הם. באור היום הם מכונסים בתוך עצמם וחבויים ב„פוליש" של עזרת הנשים הקטנה שבחצר וב„פוליש" של עזרת הנשים של בית המדרש, מקום שם היו מוטלות „שמות" של ספרים בלים וקרועים, עד שבא הקברן לעשות להן תיקון בקבורה בבית העלמין.

בפתח אותו פוליש היה עומד „לוח הטהרה" של החברה קדישא ומטיל עלינו אימה, בהכריזו בלא־מלים: סורו מכאן והלאה!" ומי יעבור על פניו ולא יחרד? היינו עוקפים את המקום הזה ולא הבטנו בו, כשם שפחדנו להביט באצבעות הפרושות של הכוהנים בדוכנם מתחת לטליתותיהם. ברור איפוא, כשהחשיך כלתה רגלנו מן החצרות הללו, והן נתפסו על ידי הרוחות.

חיל ורעדה שבעתיים היתה אוחזת אותנו, בעוברנו ליד בית הכנסת בלילות וביחידות. הכל ידעו שבחצות הלילה המתים מתפללים בבית הכנסת החשוך. ומי שעובר אותה שעה בחוץ, המתים קוראים לו בשמו לעלות לתורה, ואז... אל תפתח פה לשטן. והכל ידעו כמו כן שבבית המרחץ האפל באישון הלילה קנו להם שביתה ה„לא־טובים", ושומר נפשו ירחק משם.

יב. שבת עונג בעירנו

ביום שישי, עם הדלקת הנרות, היתה לובשת עירנו ארשת של חג. מכל בית יהודי היו מתנוצצים נרות דולקים, וכאשר החסידים והיראים היו יוצאים החוצה בדרכם לתפילת של קבלת שבת, היו נוטלים עמם מאורם של הנרות. וכך היתה השבת ניבטה מעל כובעי הקטיפה והקפוטות שלהם ומן ההינומות והסודרים הלבנים של האימהות הצדקניות. וקרנו פניהם של הילדים שהגיחו ממבואות הבתים ומן החצרות, כשהם רחוצים,

מסורקים ומלובשים בגדי חג ועליזים ומתרוננים בחגֿהודה של שבת. שבתֿקודש עטתה את בתינו ואת חצרותינו, אפילו הציפורים על הרעפים של הגגות אמרו מזמור שיר ליום השבת.

תחילה היתה השבת מגיעה אלינו בהמולה ובבהלות. מי לא היה דחוף ומבוהל בערב שבת לפני חשכה? מי לא חשש שמא יבוא חלילה לידי חילול שבת (בלשוֿאָם: לדקירה בשבת — „אַ שטאָך אין שבת"). תגרי השוק היו מפרקים דוכניהם ונושאים מטלטליהם בחיפזון לבתיהם; חסידים מכורֿבלים באדרותיהם היו ממהרים לטבול במקווה; חנוונים ובעלי מלאכה היו מכלים מלאכתם ומזדרזים להתקדש לכבוד יוֿם המנוחה; שליחי מצווה מ„שומרי שבת" היו מחזרים על פתחי החנויות ומזכירים לבעליהן על בואה והם לא זזו ממקומם עד שיצא אחרון הלקוחות מן המספרה. והספרים הללו, מעשה שטן, דוקא שעה לפני הדלקת הנרות מלאו ידיהם עבודה. בכל ימות השבוע היו יושבים שעות רבות מתחת ל„שתי צלחות הנחושת" שבפתחי חנויותיהם ומפהקים פיהוק של בטלה.

משבאה שבת באה מנוחה. היא ירדה אלינו בבתֿאחת, ויגיעם של ששת ימי החול באמצע נפסק. מכאן שבת ענג, ניגונים אחרים ותפילה אחרת, מאכלים שונים והילוך אומר כבוד בפסיעות מתונות של שבת. אמנם השבת נכנסה בתכונה גדולה. אחרי הטירחות והבהלות של ערב שבת באה הדריכות של קבלת שבת ושל ההליכות של סעודת ליל שבת והשכמה למחרת בבוקר לתפילה, כפי שנהגו אבותינו ואבות אבותינו וכפי שיהודים טובים מצווים לנהוג, לדעת אבא ואמא, לעולם ועד.

והיה עול נוסף של מצווה, נכבד ונעים — להביא את הצ'ולנט בצהריים של שבת מן האופה הביתה. הבאת החמין פולחן היתה. קדמה לה ההמתנה במאפייה עד לפתיחת התנור. משהוצאו הקדירות הראשונות הסתערנו אליהן כדי לזהותן למי הן שייכות, וכאשר סוף סוף זיהינו את הקדירה המיועדת, היינו מתפללים תפילה זכה בלב: יהי רצון שלא יצא התבשיל של החמין מוקדח ושרוף ושלא ייפגם חלילה טוב טעמה של שבת.

התכונה והטירחה לקיום השבת כהלכתה באו על שכרן אחרי אכילת הצ'ולנט. נינוחים ורגועים ועטופי תנומה נהנינו מזיווה של שבתֿקודש בשלווה ללא רבב, כמו הצדיקים היושֿבים בגן עדן ונהנים מזיו השכינה ומן המאכל של הלוויתן. אלא שאנחנו היינו מהנים את עצמנו בתה של שבת ממיחם הנחושת ובתופינים ובפירות מתוקים ועסיסים לקינוח סעודה; וביתנו פתוח היה, וכל שנכנס התכבד וטעם מטעמה של שבתֿמנוחה.

שבתות קיץ ארוכות היו, ושלוות בין ערביים התמשכה שעות רבות. זו היתה שעת הכושר של החבריה שלנו לצאת למשחקים ולטייל אל הגשר ואל הגן הסמוך לו ולספר סיפורים בצוותא. היינו מגלגלים בסיפורי מעשיות של צדיקים ובעלֿימופת שקראנו בקונטרסים שמכר יחיאל מוכר ספרים מעל גבי ספסל אחורי בבית המדרש. היו אלה סיפורים על הבעל שם טוב ועל ה„שפאלער זיידע" ועל הרבי אלימלך והרבי ר' זושא, ואפילו על רבי יוסף די לא ריינא שרצה להביא את המשיח.

והיה לנו עוד עונגֿשבת בילדותנו, שהיה מסב לנו מגידֿמטיף בשבת בין ערביים בבית הכנסת.

מגידיֿנודדים רבים היו פוקדים את עירנו. אחד מהם לא ימוש מזכרוני, והוא המטיף צמ"ר (ראפאפארט), איש ביאליסֿטוק. שמו הלך לפניו, ובבואו אלינו היה מובטח לו קהל מאזיֿנים שהיה ממלא את בית הכנסת מפה אל פה. הוא היה פותח בפסוק מן הסידרה בדרך של שיחה בין הבריות, ובלי משים היה מפליג אל המשל, לעולם אחר, והקהל היה נמשך אחריו — אל הכרך הגדול. והיינו נלווים אל התייר המופלא שבסיפורו, שהיה משוטט מתחנה אל תחנה ומתבונן בסדר של העולם.

נואם־שחקן היה, וריתק את שומעיו בעלילות מתח. ובהרֿגישו בשליטתו המלאה בהם, היה מטלטלם מבתֿצחוק לעצב, משמחה לאימה וחוזר חלילה. כמו ברומן בהמשכים היה קוטע את פרק הסיפור ברגע של מתח גבוה ומפטיר בפזמון חוזר ובניגון קבוע: „און דער טראַמווי פאַרט זיך ווייטער" (והֿטראם נוסע לו הלאה). עוד הדמעות עמדו בעינים מהשתתפות בגורלם של „הפעוטים המסכנים ששיחקו בשלהבת הנרות הדולֿקים למראשות גווית אימם המוטלת על הרצפה, יתומים ואינם מרגישים כי אימם אינה עוד". והמגיד עם התייר שלו נמצא כבר בתחנה אחרת.

אודה כי המשל היה יפה תמיד מן הנמשל, ובאוזני עודה מצטלצלת עדיין נעימת הפזמון של אותו מגיד: „רבותי, ס׳איז אַ וועלט מיט וועלטעלעך, און דער טראַמווי פאַרט זיך ווייטער" (רבותי, זהו עולם עם עולמות קטנים, והטראם נוסע לו הלאה).

בערוב היום היינו מלווים את השבת במסע הפרידה בתוך האפלולית של הגאַרר שטיבל. החסידים היו יושבים שם ל„שאלישֿסודעס" (הסעודה השלישית) מסביב לשולחנות ארוֿכים, והיו אוכלים סעודה שכולה רוחניות והתערותא דלעילא. אבי היה שוטח על השולחן שלידו — ועשו זאת אחרים בשאר השולחנות — מטפחת צחורה, מיוחדת לתכלית זו, ובה כתריסר פרוסות „כזית" של חלה מן המאפה הביתי של אמי, והמסובים היו חוטפים אותן ובולעים, כי אלה בשביל ברכת המזון נועדו ולא לאכילה בעלמא. אותו רגע התנערו כולם משיירי הגשמיות והתרוממו עם השבת היוצאת ומפליגה אי שם למרום. מנדל

רוז'אנער הזקן סילסל את קולו בדבקות: „בני היכלא דכסיפין". אחרי ה„מארש" של „ה' רועי לא אחסר" היה אבי שר „יצווה צור חסדו" בהשתפכות הנפש. וכך נמשכו הניגונים עד שהבעל־תפילה של מעריב פתח בנוסח של חול „והוא רחום ולא ישחית", אז נפלנו ת"ק על ת"ק פרסה מלמעלה למטה, וחזרנו לעולם החולין של ימי המעשה.

יג. לאימהות תהילה

האימהות שלנו, הפשוטות והתמימות, יפות הסבר וטובות המזג, אצלו מהווייתן השראה של חמימות ותום על נפשותינו הרכות, ללמדך שכל דבר יהודי הוא חלק מן הנשמה שבלב, משלנו הוא, של כולנו. וכך נטעו האימהות בתוכנו משחר הילדות את תחושת ה„בתיות" (היימישקייט ביידיש) היהו־דית, היא המסד לערבות היהודית זה לזה, מאז עמדנו על דעתנו.

בימות החורף המושלגים, כשהחלונות הכפולים היו מתכסים בתמשיחי פרחים של כפור; כשמרבדי שלג היו מבהיקים על הגגות המשופעים; בחצר קפא עביט השופ־כין הגדול, וחריץ התעלה שהתמשך ממנה העלה גלד של קרח; ואבא מבעוד השכמת הבוקר יצא את הבית אל סבלותיו — אז היתה המאמעשי (וכמוני כמו כל אחד מאתנו המאמעשי שלו) טורחת למען נלך ללמוד תורה. מה לי חורף, ומה לי כפור. „משוך את כובע הפרווה מטה עוד ועוד", אמרה אמא, „עד מתחת לאזניים, ולך לחדר יחד עם משה'לה! זכור תזכור, לך רק בשביל על המדרכה והיזהר פן תתחלק, כי חלקלק בחוץ". אך משיצאנו מעבר לשער והת־רחקנו מטווח מבטה של אמא, ואפפונו רוחות כפור... בררר... קור צורב בנחיריים; והנה — היי! הרגליים נישאות במרוצה וטססס... טססס... אנו מתחלקים על פני הגלד הקפוא של תעלת השופכין אשר לשפת המדרכה. כובע הפרווה כבר הפשיל עצמו במורד הפדחת, הלחיים הסמיקו, ושלג דקיק החל מרחף־נופל ממעל. ויודע אתה מה קורה עכשיו? — המלאכים בשמים מנערים את כריהם ואת כסותיהם. מה נהדר לפזז ולהשתובב בשלג! — כך מלחש לך יצר הרע חלקות באוזן, כדי להטותך מן הדרך הישר. מיד עולה נגד העיניים האצבע המזהירה של המאמעשי: „לך, ילדי, במשעול הדרוך בשלג; לדרך הבט ואל תפן אל המיגלדה (השליזגבקה)".

ובימות הקיץ חם, האוויר לח, היום גדול. שעה ארוכה לפנות ערב היא שעתנו; אין בית ספר, אין חדר, אפשר לחמוק מן הבית ולהשתובב עם החבריה עד בלי די. אבל בבואך הביתה סמוק, מיוזע ופרוע ראש, וכפתור של הכתפיה מאחור נשמט להכעיס, ומעשה שטן גם נפרם הכיס של הכותונת, ואין כל אשלייה איזה „ברוך הבא" צפוי לך, כיון שהשכנים כבר יודעים, כי השמשה אצל פלוני גופצה באבן או בכדור (לאנקה) — לאחר מעשה כזה אפשר היה לסמוך על אמא, כי תמתיק את הדין ותאמר בריטון: „ווי האסטי ארומגעברויעט? זע נאר ווי די זעהסט אויס! וואלט בישט בעסער געווען, וועז די וואלסט אריינגעקיקט אין אַ יידיש ספר?" (איפה השתובבת? ראה מה מראה פניך! וכי לא מוטב היה, אילו נתת עיניך בספר יהודי?). אחרי הדברים האלה מובטחך, שמידת הרחמים הכרי־עה את מידת הדין.

אגב, ספר יהודי בעיני אמא מהו? — כל ספר שמעיינים בו טוב הוא: קונטרס סיפורי מעשיות על אדמו"ר בעל־מופת, פלאמיק ו־פלאמיטשעק (בפולנית) מספרי הקריאה של בית־הספר, משלי המגיד מדובנא שבסיפורי החומש בעברי־טייטש, „די אילוסטרירטע ביילאגע" של ה„היינט" ו„די אילוסטרירטע וואך" של ה„מאמענט", או סיפור העלילה „דורך בלוט און פייער" שנדפס בהמשכים ב„אידישער טאגבלאט". אותו סיפור־מתח על הגבורה המופלאה של דון אגילר ודונה מרים גראציה, שהייתי מספר מדי יום ביומו לאמי ולשכנותינו קטע קטע, עמד לי כסגולה ברגע שאיזה סרחון נתלה בי. פשיטא שהסיפור יפה היה ומחיה נפשות, אך עדיף מזה היה העונג אשר לאמא, כי ילדה אינו משתעשע בהבל הבלים, אלא קורא בספר יהודי, אף שלא נכנסה לפרטי פרטים מה הוא קורא שם. אבא, לעומתה, היה מבקש לדעת בפרוטרוט: „פסוק לי פסוקך, מה למדת היום?", והאורחים של שבת כטוב לבם בתקרובת ובתה שאמא היתה מגישה להם, היו נפנים אלי ועורכים לי בחינה בכוונה גלויה: נראה אם אתה יודע. ולא נתכוונו לשאלות־תופל (קלאץ־קושיות) כגון: הידעת, „בחוקותי" יהודי היה או גוי? ומה שמו של המיניסטר לעבודות ציבוריות בממשלתו של באר־טעל? ומה עוד, צריך נער יהודי בן 11 לדעת — ומה הרבותה? — מוראצ'בסקי, זה שמו, חד וחלק! אבל הללו לבחינה של ממש נתכוונו: „יאוש שלא מדעת, הלכה כאביי או כרבא? ענה!". ומה „עושה" שם רש"י (וואס מאכט־זאגט דאָרט רש"י?) אמור!". וכשיצאתי בשלום ממבחן־החתחתים נחה רוחו של אבא ואורו פניה של אמא, אף שכל השקלא וטריא של אביי ורבא היה כרזין דרזין באזניה, שכן תורה זו זכותה היא וכן תהילתה.

ילדים טובים היינו, לפחות בזמן שלבשנו מכנסיים קצרים. היינו מצייתים לדברי אמא ולכל מה „שאנשים טובים ויראים" הטיפו לעשות. לא פונקנו במותרות. בדרך כלל היינו בנים למשפחות גדולות, וסינרה של אמא היה מגונן על כל בניה. הגדול היה נוהג בקטן ממנו, והכל היו מסייעים לאמא בטרדו־תיה. זה הוריד כבסים מן העליה, וזה הלך לחנות „הקולוניא־

לית״ להביא דבר שאזל במזווה, ואחר הלך למעגילה. אמא היתה מלאה עיסוקים כרימון, ותפקידים ושליחויות בשבילנו היו לה למכביר. הנה שוב יוצא עשן מן הכיריים ומתפשט בכל החד־רים, וצריך להזעיק מהר את הבנאי, הוא ה״פינסקער מילאזש״ לנקות את הגשישבאַטש (מבנה הכירה הזקוף שלצד הכיריים); צריך להביא דלי מים מן הוודוצ׳ונג (מן המשאבה שבשוק ליד רוזנובסקי); צריך לגשת אל הנחל ליד פרוכטנבוים ולטבול צלחת חדשה במים (רק לא בחורף, כשסכנה אורבת לילדים בהתקרב לגב (הפשירמבלה) שנחצב במעטה הקרח שעל פני הנחל); אחרי הגשם צריך להחפז ולרוץ החוצה אל המרזבים ולמלא דוודים וסירים במי גשמים בשביל אמא, מפני שמשובחים הם לכביסה, לכסכוס ולשרייה; וכהנה וכהנה.

אהבתי משום מה לבקע את בולי העץ, שקנינו לבעירה ולהסקה, ולהכין מהם ערמות גזירים קטנים וטובים לשימוש. הסיפור בדבר הגבעונים שיהושע גזר עליהם להיות חוטבי עצים ושואבי מים היה מתמיהני תמיד. שואבי מים מילא. שאיבת מים ונשיאתם באסל דליים מדירה לדירה, זוהי באמת מלאכה קשה ואינה מפרנסת ברחבות את בעליה. אבל למה יצא הקצף של יהושע על ביקוע עצים לא אדע. ביקוע סוואר של עצים בחצר חכמה היתה זו בעיני ולא עבודה קשה. ראיתי בה חילוץ עצמות תוך יגיע כפיים, ואשרי וטוב לי שאני רואה שכרו בעין מניה וביה. הנה הגזירים ניתזים לכל עבר, והגרזן הקטן שלי צונח בתנופה לתוך עוביו של סדן־העץ. רק בקושי אפשר לחלץ את הגרזן משם. הזעה ניגרת־מטפטפת על החולצה — עוד רבה המלאכה, עד שקול אמא נצטווה בחרדה מן החלון: ״כבר די עצים לבעירה! מוטב שתתיישב לעיין בספר!״

ברם, עיסוקיה של אמא בעבודות הבית, שהיא משלה בהם בכיפה, היו העולם שבנגלה שלה, נגלה לכל עין. והיה לאמא עולם שבנסתר, שבעיקרו סתום היה וטמיר.

והרי ערב שבת עם שובנו מן התפילה בבית הכנסת. כבר נפרדנו בזמירת ״שלום עליכם״ מן המלאך הטוב, שבוודאי הלך לו במאור פנים, ומן המלאך הרע שבוודאי ענה אמן בעל כרחו, כי מה היה לו לקטרג למראה הודה וזיווה של שבת בביתנו, נתנו קולנו במקהלה בזמרת ״אשת חיל מי ימצא״, והקולות בוקעים עד השול־גאַס למרחוק... ידיה שלחה בכי־שור... כפה פרשה לעני... המנגינה הזדמרה בדבקות, אבל המלים הללו מאי קא משמע לן? מה ענין ״אשת חיל״ לערב שבת לפני קידוש?

כבר הגענו לסיום — ויהללו בשערים מעשיה... התמשכו הטונים האחרונים ונעלמו. היין נמזג בגביע לקידוש. אך אבא מחכה — אמא עדיין טרודה במטבח, מדוע? האמנם לא גמרה את ההכנות לסעודה? כלום הוקדח התבשיל חלילה? אמא עסוקה בהפרשות מנות מן התבשילים שבישלה, בשביל שאינם מבני הבית הנצרכים להן. אמא טורחת בעבודת הקודש שלה עד גמירה; עתים היא נושאת במו ידיה את הקדרה והתבשיל בתוכה לפלונית, עתים אנחנו הקטנים שליחים לדבר מצווה זה. וכאשר ישבנו לאחר מכן לסעוד סעודת ליל שבת, היה לנו העונג שלם.

״כפה פרשה לעני״ מ״אשת חיל״ לא היה טעון עוד פירוש; הנה הומחש בעליל. היה זה הקבצן נכה־הרגליים, שהיה מדדה על שני קביו ועולה במדרגות ביתנו, והיה תופס בקביעות את מקומו ליד השולחן ואוכל אצלנו בימי שבת ובימי חול. והוא לא היה יחיד סגולה שאכל עמנו. היו ״אורחים״ שאבא היה מכניסם הביתה, ואמא היתה מאכילם ביד רחבה, מהם ״משול־חים״, שד״רים מכובדים, מהם עוברי אורח נצרכים, ואין בוד־קים למזונות, ותמיד היו מחזרים על הפתחים שנזקקו לתבשיל חם ולפת לחם, והכנסת אורחים מצווה גדולה היא, ואמא אומרת שאין לפטור אורח בשיחי פיהי.

כזאת היתה אמא־מאמעשי שלי וכמוה היו האימהות־המאמעשיס של כולנו, של משה׳לה, של ברוך, של יענקל, של וולוול, של יידל, של מוטל, של אברמל ושל שאר החבריה באותם הימים, כאשר לבשנו עוד מכנסים קצרים.

יד. רוחות אלול רוחות קטב

חודש אלול היה חמור סבר, רציני עד כדי פחד. הקיץ עבר, תמה ההליכה אל הריביטבה לרחוץ בנארב, לפופלאבס ואל היער, ועוד מעט תכלה הרגל מן הגשר הגדול ומן הגן שלחופו של הנהר. מעתה נלמד בחדר עד מאוחר בערב, בחוץ יהיה קר וקודר.

הלך־נפש נוגה של אלול היה מתחיל להשתרר כבר בשלהי אב, כשהשמים החלו מתקדרים בעבים והימים הלכו והתקצרו. מן הגנים הגיע ״המאסף״ של פירות הקיץ: שפעת תפוחי ראַנאַטים, קאשטאַלים ואלכסנדר ואגסים ״קלופסים״. עונת המלפפונים הגיעה לקיצה. הסתיו מאחורי כותלנו.

באותו זמן היה אבי מתחיל לדאוג למשוררים חדשים למקהלה. הוא היה מחפש ילדים ונערים בעלי קולות ערבים, שהיו ״יקר המציאות״ והחזרות התקינות של המקהלה השלמה לקראת סליחות והימים הנוראים היו מתחילות אצלנו בראשית אלול. בינתיים הימים חולפים. רוחות צוננים החלו מנשבים. עת ה״סליחות״ הגיעה.

פני כל לבשו רצינות. הימים הנוראים ממשמשים ובאים. לילדי החדר נוסף סימן־שאלה על המצח — לאיזה מלמד יעברו ל״זמן״ של החורף, המתחיל אחרי סוכות. ואלה הימים

של „בין הזמנים" נתנו בנו את ההרגשה שאנו גדלים ומתבגרים, מתקדמים מלימוד של חומש ורש"י ללימוד של גמרא, ומפרקי בבא מציעא ובבא קמא לגיטין וקידושין. התורה טובה מכל סחורה, היה אומר הרבי בחדר, ומה שמלמדים שם ב„שקאַלעס" הכל הבל, אותה שעה היה הרוח מיילל בחוץ ומרפד את המדרכות בעלים מצהיבים של שלכת.

רחוב השול־גאַס היה הומה באלול יותר מן הרגיל. רבו ההולכים לתפילה ביום חול לבית המדרש ולשטיבלעך בבוקר ולמנחה־מעריב. נשים צדקניות עטופות הינומות, מיהרו יותר מתמיד לתפוס „קדושה" בעזרת נשים. חיל ורעדה אחזה את בחורי הישיבה הנובהרדוקאים, יושבי בית המדרש.

בשביל ה„נובהרדוקאים" היה אלול לחודש של חרדת אלוהים והתעוררות לתשובה. אם בכל ימות השנה היו קובעים עתים יום יום ללימוד ספרי מוסר בניגון של צער ויגון, כסגולה לדיכוי יצר־הרע והיו עוסקים ב„פעולות" לחיזוק יצר־הטוב, הרי בחודש אלול היתה ה„התעוררות" לטקס ולפולחן של מסתורין.

הטקס של „ההתעוררות" היה נפתח במוצאי שבתות של אלול בשעה מאוחרת בערב בלמוד מוסר מתוך ספרי „מסילת ישרים" ו„חובת הלבבות" ו„בן המלך והנזיר". בחורי הישיבה היו ישובים מסביב לשולחנות ברחבי בית המדרש ומשמיעים כדרכם קולות מחרידי אוזן ולב. איש איש ולימודו, וכל עצמו־תיהם תאמרנה ביטול הבלי העולם הזה. לאחר שעה כובו האורות למחצה. הכל הניחו את הספרים ויצאו לסיבוב „במעגל" מסביב לבמה. בזוגות ובשלישיות היו סובבים וחוזרים בני־חותא על המשל והנמשל על חיי אדם ואפסיותו בעולם הזה. זה היה מעורר את זה, זה היה שואל וזה היה משיב, וניגון של מרה שחורה היה קולח בחלל הכהה של בית המדרש.

לפתע כובו שאר האורות. נר אחד יחיד נשאר דולק על עמוד התפילה שליד ארון הקודש. סמוך לו על המדרגות ניצב ראש הישיבה, ומסביב לו נתכנסו כל התלמידים צפופים ודבוקים זה לזה, ראש הישיבה נשא קולו בקינה בוכיה: „מה יתרון לאדם בכל עמלו", וכל הקהל ענה אחריו בריגוש, בפה אחד ובלב אחד: „אַי־אַי־אַי..." קול מעורר ופולח לב, וכנגדו מקהלה עונה באימה וברעדה. וכך נמשך הדו־שיח כמחצית השעה. העינים ננעצו בנר היחיד שדלק. אל תביט אחורה, מי יודע מה מתרחש שם עכשיו בחושך מאחורי התנור בירכתי בית המדרש. בחוץ מיילל הרוח...

והנה כובה הנר היחיד, האחרון. מתוך האפלה בקעה נעימה קורעת לב: „התרחק מן העברה... ומן התאווה... והקהל השיב בשאגה: אַי־אַי־אַי... חרדת אלוהים. השאגה אומרת: אין פחד זולת הפחד מיום הדין, ואין תבונה אלא בהתעוררות לתשובה בעוד מועד בחודש אלול.. וינועו הסיפים וירעשו, ובחוץ מיילל הרוח, רוחות אלול, רוחות קטב.

עם רוחות קטב של אלול שרינו בליל ראשון של סליחות, כאשר המוני היהודים שבעירנו התכנסו בחצות הלילה בבית הכנסת ובבית המדרש ובשאר בתי התפילה ונשאו קולם בלחן הקדמון של התפילה ובנפש הומיה: אשרי־יושבי־ביתך... לא „אשרי" חטוף של פחז כמים וממולמל של יומיום, אלא „אשרי" חגיגי הפותח פתח למערכת התפילות לימים הנוראים.

אזכור את מראה בית הכנסת אותה שעה, חגיגי ונורא הוד, מוצף נגוהות ומלא מפה אל פה. ראשי הנשים הצטופפי מעבר לווילונות שעל גבי הפתחים של עזרת הנשים ממעל. מעל הבמה נשמע הלומו של קורנס העץ. בבית הכנסת השתררה דומיה. או בקע קולו הרם של אבי: ית־ג־דל, קול מכריז ומרנין, והמקהלה השיבה הד בהרמוניה חרישית: ושוב אבי: וי־י־ית־ק־דש, והמקהלה השיבה בת־קול ממעמקים... וא־א־אמ־רו — — א־א־מן זמרה במאופק יתברך ויש־תבח ויתפאר ויתרומם...

וכאשר יצאנו בנערינו ובזקנינו מבית הכנסת אחרי גמר הסליחות, והכסאות והשרפרפים על ראשינו ובידינו נרות דולקים באפלת הלילה, גזו ועפו רוחות הקטב והיו כלא היו.

טו. מודחים מן הגאַרד שטיבל

עולמנו הקטן לא היה כולו מקשה אחד. מלבד שלומי אמוני ישראל היו מצויים בעירנו אפיקורסים בפרהסיה, והיו כאלה בקרב הציונים, ופועלי ציון, והבונדאים, והאדומים, שנחשבו לכופרים בעיקר. „הדור הולך ופוחת", טענו הזקנים כדרכם, לפנים היתה פולטוסק הומה מלומדי תורה בימים ובלילות, וכיום מתמעטים חובשי הספסלים בבית המדרש. צעירים מתקלקלים ונוטשים את השטיבל.

„מתקלקלים" היינו אומרים ביידיש, משל כאילו זה תבשיל שהתחמץ ופג טעמו, מין אסון שפקד בדרך הטבע כל בית ומשפחה. בני טובים של חסידים נשואי פנים נטו מדרך הישר של אבות־אבותינו ונתפסו למינות ולאפיקורסות.

בעצם, מי הוא אפיקורס? שאלה מגרה. גדלנו בינתיים, הגענו לבר־מצוה ועירם היינו לנושאים שברומו של עולם. אפיקורסים שנתפסו לדברי מינות נמנו עם העניינים שעוררו סקרנות גדולה.

לבחורי הישיבה, למלמדים ולכל שלומי אמוני ישראל היתה תשובה פשוטה: אפיקורסים הסוטים מן הדרך הישר, הם אלה הרוכבים על האופניים, על ה„רעידל" בלשון־אם, המשחקים בכדורגל באחו שלאחר הגשר, המגדלים בלורית ולובשים בגדים קצרים כ„חוקת הגוי"; אפיקורסים הם איפוא

המתחברים אל הציונים, אל הבונדיסטים ואל כל השאר כגון „פועלי ציון", „השומר הצעיר", „בית"ר" וכיוצא בהם. כל מי שאינו משלומי אמוני ישראל אפיקורוס הוא בכוח. והיו דברים בגו.

אכן ניבעו פרצים בחומת עירנו באותן השנים, וזרמי רוחות חזקים חדרו לתוכה מן העולם החיצון ונתמהלו באווירת הישן־נושן. סייעו לכך העתונים שהגיעו אלינו מן החוץ: ה„היינט", ה„מאַמענט", „לעצטע נייעס", „דער ראדיו", „דער יידישער טאַגבלאַט" „אונדזער עקספרעס", „די פאַלקסצייטונג", ו„נאַש פשיגלונד", ואפילו ה„אקספרס מאַזוביצקי", הבטאון המקומי, היה מוסיף נופך משלו להרחבת האופק מעבר לשול־גאַס. המחלוקת שבין יצחק גרינבוים לבין וואַצלאַב ווישליצקי, היהודי של הסאנאציה, והפולמוס שבין איטשעלע יאושזאן לבין האגודאים של ה„יידישער טאַגבלאַט" תפסו אַט אַט את מקומן של הפלוגתות של בית שמאי ובית הלל ושל אביי ורבא. המהרש"א הוחלף במאמר של הלל צייטלין, והמהרש"ל — במאמר של ז'בוטינסקי ובפלייטון של קיפניס על „פאַן מאַ־צענס". תחילה בחשאי ואחר כך בהיתר, כמו אותה יפת תואר מפרשת „וכי תצא למלחמה על אויביך", שמוטב היה לקבלה בהיתר מאשר באיסור. היוצרות התבלבלו והותרה הרצועה.

אבל בגאַרר שטיבל נמנו וגמרו לעצור את המגפה. שטיבל זה היה מצודתם של שלומי אמוני ישראל בעירנו, מה שהיה ה„זאמעק" בשביל הגויים. מלפני ולפנים של הגאַרר שטיבל היו נמשכים חוטים לשליטה ולביקורת על כל מוסדות הדת והקהילה שבעיר. כתריסר בעלי־בתים מאותו שטיבל היו חורצים משפטם לשבט או לחסד על השוחטים ועל המקווה, על הרב ועל הדיין, על החברה קדישא ועל מי שעתיד להיות שליח ציבור במאגיסטראט. אלה שומרי החומות נזעקו לסתום את הפירצה.

מלחמת דת באש זרה שהשתוללה באותה שבת לפני תפילת מוסף בגאַרר שטיבל, חסידים זקנים ומכובדים ביחד עם אברכים קנאים הקימו מהומה. אחד זקן תפס בשולי בגדו של נכדו הצעיר, כשהוא שואג בכל נפשו ומאודו: „אַרויס פין שטיבל, שייגאץ!" (הסתלק מן השטיבל, שקץ!). הרוחות געשו — פלגש בגבעה. מה קרה — מספר בחורים החלו לסלסל בשערם, לובשים צווארונים לבנים ועונדים עניבות. אפיקורסים! אין מקום לשייגאץ כזה בשטיבל.

טז. על טיילת טרז'יצ'יגו מאַיה

הורי הנחונני בשביל הזהב, וכך משחר ילדותי הייתי יצור ממוזג של תלמיד החדר וה„שקולה פובשכנה", (בית הספר העממי) ולאחר מכן תלמיד „תחכמוני" בוורשה. הביתה הייתי חוזר מוורשה לחופשות ולחגים, והימים היו ימי שנות השלו־שים הראשונות.

בשובי מן הכרך נתגלה לי צביון חדש לעירנו, שהיה מכוסה ממני קודם לכן. „עונדי העניבות" ו„מגדלי הבלורית" הקימו להם ארגונים וסניפים של תנועות פוליטיות. נער מתבגר ובחור צעיר, שלהוט היה אחר כינוי של נאור ובעל הכרה, נעשה פעיל בסניף של תנועה, היה לוקח ספרים מהספריות בשאלה, היה דבק בקריאה בעתון יומי ובחוברות קרובים להש־קפותיו ומי שכיבד את עצמו נמנה עם זרם בעל השקפת עולם משלו.

השינוי נראה לי פתאומי בעיני. הנערים הללו אשר לא מזמן היינו משחקים יחדיו במחבואים בחצרות בית הכנסת ובית המדרש, ומשתתפים יחד בכל מיני תעלולים — אותם הלצים נעשו „אינטליגנטים" בעלי השקפת עולם של „השומר הצעיר" ושל „בית"ר ושל „החלוץ" ושל „פועלי ציון" ושל „פועלי אגודת ישראל", והיו מהם שהרחיקו לכת אל השמאליים האדומים.

העֲרות לבעיות העומדות ברומו של עולם רבתה במקומנו עם הפצת עתוני הצהריים „לעצטע נייעס" ו„ראַדיאָ". בדריכות היינו מצפים לבאַריש, מחלק העתונים הללו. עוד זאטוטים היינו, בהתידדותנו עם באַריש, עד ה„אַלטער־מקום" היינו הולכים לקראתו בקוצר רוח, כי סקרנים היינו לדעת, מה כתוב בכותרת שבראש העתון, מה נשמע בארץ ישראל, ומה דיברו בסיים ובסינאַט.

ארץ ישראל חדרה לתודעתנו עמוק עמוק באותם הימים. הרגשנו רובנו כי כבר ארץ־ישראלים אנו בכוח, ובבוא היום נצלח את הנארב ואת הוויסלה ואת הים ונגיע אל החוף הנכסף. תודעה זו הלכה והעמיקה בנו, עם גבור האנטישמיות בפולין בד בבד עם עליית הנאציזם. רבים מן הבוגרים של התנועות יצאו לקיבוצי הכשרה בערים רחוקות, בתקווה לזכות בזכיה הגדולה — בסרטיפיקט.

העתונים היומיים נעשו לחם־חוקנו. היינו קוראים את מאמ־ריהם בכובד ראש ושופטים אותם מניה וביה לשבט או לחסד; ואם צדק בעל המאמר, שימש הוא נושא לדיון ולוויכוח בהליכה על הטיילת של טרז'יצ'יגו מאַיה (השלישי למאי), בליל שבת אחרי הסעודה, ולמחרתו, ולעתים אפילו לאחר מכן.

בדור הצעיר בעירנו החלו רוחים ויכוחים על המאטר־יאליזם ההיסטורי, על ציונות גדולה וציונות קטנה, על קאוטסקי ועל פליכאנוב ועל פרויד, ולא היו מסתפקים בוויכוחים שנו־דמנו לעת מצוא. היו יוזמים ערבי שאלות ותשובות, „קעסטל אוונט" באידיש, בסניף של התנועה, ואז ניתנה שעת כושר לכל מי ומי לגלות כוחו בריטוריקה ובבקיאות בספרי מופת.

אבל הזירה המקובלת לדיונים האידיאולוגיים היתה, כאמור, הטיילת שלנו. בקבוצות היינו מתווכחים על מסלול הטיילת, עולים ויורדים בנתיבה וחוזרים על עקבנו. ההליכה אינסופית היתה, בדומה לאותם הוויכוחים שניהלנו שם בלי ראשית ובלי תכלית.

אבל, לא רק זירה לוויכוחים בענינים של השקפת עולם שימשה אותה טיילת. לעתים מזומנות נשתרבבו שם בין קבוצות של פולמסנים זוגות של מאוהבים ושקועים בעולם היחוד משלהם, ולחבריה נוסף אז נושא לענות בו — הראית, פלוני הולך עם פלונית?

יז. מחפשים תיקון לעולם

ראו מה בינינו לבין בניהם של שכנינו הגויים. בניו של הסטרוז׳ מה הם היו עושים? — מפריחים יונים, רודפים אחר כלבים, יוצאים אל הנחל לצוד דגים, זוללים וסובאים חמיצת כרוב ואפונים עם חֶלב (מגעיל) של קתלי חזיר, וכשמלאה כרסם לשובע היו יוצאים אל החוצות וחורצים לשונם על יהודים עוברים ושבים. ובנו של האוֹאַנדניק מה היה עושה? — הוא וחבריו הגימנאזיסטים היו יוצאים להפליג בקאַיאַקים על הנארב בקיץ ולהחליק על מחלקיים על הקרח בחורף, ובימות כל השנה היו משתהים בחבורות ליד התיאטרון ומלעיגים על יהודים. תורתם פשוטה היתה: „סבוּי דוֹ סבאָגוֹ״ (כל אחד אל משלו) ו„ז׳ידז׳ דוֹ פאַליסטיני״ (יהודים לארץ ישראל), ולא היתה צריכה פירושים. העולם בעיניהם מתוקן היה, וספרי הגות בתיקון העולם לא היו נושרים מחיקיהם. הם לא נזקקו ללמוד השקפת עולם מחוברות; הם לא השקיפו על העולם, אלא עמדו בשתי רגליהם בתוך עולמם, וניחא היה להם.

אבל, להבדיל, הנערים המתבגרים ובני התשחורת שלנו מה היו עושים בשעותיהם הפנויות? — היו מבלים זמנם בקריאה בספרים ובקונטרסים ובמאמרים ארוכים שבעתונים של שבת ובבטאונים של מפלגות וב„די ליטעראַרישע בלעטער״. וכך היתה עירנו בעיניהם גרגיר זעיר בהוויה של היקום, ובדין שיימצא תיקון לעולם כולו כי בידוע שפגום הוא. וכך עומדות היו רגלינו על שפת הנארב, ועינינו נשואות אל מרחבו של העולם.

מוורשה הגיעו העתונים. שם שכנו מרכזי המפלגות והחֲבֻרות של ארגוני הנוער, וממנה יצאו התורות וה„איזמים״ שהאירו את עינינו באותם הימים. מזמן לזמן היה יורד מן המרומים של וורשה אחד מגדולי הדור להרצות בעירנו, ואז היתה העיר הומה לרגל המאורע. בבוא, למשל, יצחק גרינבוים לעירנו, הקבילה את פניו ליד הרוגטקה שיירת פרשים, שהורכבה מבחורי הישיבה המקובלת לדיינים האידיאולוגיים היתה, כאמור, הטיילת שלנו. בקבוצות היינו מתווכחים על מסלול הטיילת, עולים ויורדים בנתיבה וחוזרים על עקבנו. ההליכה אינסופית היתה, בדומה לאותם הוויכוחים שניהלנו שם בלי ראשית ובלי תכלית.

אבל, לא רק זירה לוויכוחים בענינים של השקפת עולם שימשה אותה טיילת. לעתים מזומנות נשתרבבו שם בין קבוצות של פולמסנים זוגות של מאוהבים ושקועים בעולם היחוד משלהם, ולחבריה נוסף אז נושא לענות בו — הראית, פלוני הולך עם פלונית?

יז. מחפשים תיקון לעולם

ראו מה בינינו לבין בניהם של שכנינו הגויים. בניו של הסטרוז׳ מה הם היו עושים? — מפריחים יונים, רודפים אחר כלבים, יוצאים אל הנחל לצוד דגים, זוללים וסובאים חמיצת כרוב ואפונים עם חֶלב (מגעיל) של קתלי חזיר, וכשמלאה כרסם לשובע היו יוצאים אל החוצות וחורצים לשונם על יהודים עוברים ושבים. ובנו של האוֹאַנדניק מה היה עושה? — הוא וחבריו הגימנאזיסטים היו יוצאים להפליג בקאַיאַקים על הנארב בקיץ ולהחליק על מחלקיים על הקרח בחורף, ובימות כל השנה היו משתהים בחבורות ליד התיאטרון ומלעיגים על יהודים. תורתם פשוטה היתה: „סבוּי דוֹ סבאָגוֹ״ (כל אחד אל משלו) ו„ז׳ידז׳ דוֹ פאַליסטיני״ (יהודים לארץ ישראל), ולא היתה צריכה פירושים. העולם בעיניהם מתוקן היה, וספרי הגות בתיקון העולם לא היו נושרים מחיקיהם. הם לא נזקקו ללמוד השקפת עולם מחוברות; הם לא השקיפו על העולם, אלא עמדו בשתי רגליהם בתוך עולמם, וניחא היה להם.

אבל, להבדיל, הנערים המתבגרים ובני התשחורת שלנו מה היו עושים בשעותיהם הפנויות? — היו מבלים זמנם בקריאה בספרים ובקונטרסים ובמאמרים ארוכים שבעתונים של שבת ובבטאונים של מפלגות וב„די ליטעראַרישע בלעטער״. וכך היתה עירנו בעיניהם גרגיר זעיר בהוויה של היקום, ובדין שיימצא תיקון לעולם כולו כי בידוע שפגום הוא. וכך עומדות היו רגלינו על שפת הנארב, ועינינו נשואות אל מרחבו של העולם.

מוורשה הגיעו העתונים. שם שכנו מרכזי המפלגות והחֲבֻרות של ארגוני הנוער, וממנה יצאו התורות וה„איזמים״ שהאירו את עינינו באותם הימים. מזמן לזמן היה יורד מן המרומים של וורשה אחד מגדולי הדור להרצות בעירנו, ואז היתה העיר הומה לרגל המאורע. בבוא, למשל, יצחק גרינבוים לעירנו, הקבילה את פניו ליד הרוגטקה שיירת פרשים, שהורכבה כבה לצורך השעה מתוך חבורת העגלונים שלנו. גרינבוים בא, והעיר כמרקחה. ידענו שלא מדובר בהרצאה בשביל יהודי מהיכי־תיתי; חם יהיה. הפעצעקים (פועלי ציון שמאל) יצעקו „אידיש!״, בית״רים ישירו להכעיס „שתי גדות לירדן״, זו שלנו וזו גם כן״, והאדומים יפריחו עלונים בלתי ליגאליים מעל תאי היציע של התיאטרון, ויהיה כה לחי.

גורל דומה היה צפוי לזרובבל ולשאר המנהיגים שבאו אלינו להרצות באסיפות עם. כל עוד דנו בי״ל פרץ ובשלום עליכם, היו מאזינים להם בדבקות. אך משנתגלגלו הדברים לעניני היום, התחילו להתעופף קריאות־הביניים, ותמיד היה נמצא מישהו שביקש בתקיפות ליטול רשות הדיבור. ובהשתלהב היצרים היו מתנפצות אל פני המרצה קריאות כפצצות: ציוניזם, רביזיוניזם, סוציאל־פאשיזם, קאפיטאליזם, קונטר־ריבולוציה, קולקטיביזם, טרוצקיזם, סטאליניזם ועוד איזמים לתיקון עם ועולם, שנגעו אותה שעה לציפור־נפשם של המת־פלמסים.

שכננו, יצחק בוצ׳אן החייט, היה מנסה לשכנעני, כי רק ה„בונד״ ביחד עם הפועלים של ה„פ.פ.ס.״ יביאו את הגאולה ליהודים; ארץ ישראל היא חלום שלא יתגשם, והציונות גרועה היא מעיקרה, מאז נסע הרצל אל המיניסטר הצארי, פליווה. לעומתו, רוז׳ה הווז׳ני (עובד המינהל) של הקהילה, שהיה מבאי ביתנו, טען בבטחה שהגואל יבוא לבוש מדים של „ברית החייל״ של ז׳בוטינסקי. הנערים והנערות של „השומר הצעיר״ היו מתהדרים בחולצות ובעניבות השומריות בצאתם בהמונם מן ה„פעולה״ בקן שלהם אשר במעלה רח׳ השלישי במאי, לאמור: אנו יודעים בדיוק איך להביא את המשיח. הנערים המתבגרים שבהם גידלו בלוריות גדולות, ומשום מה ראינו אותם תכופות מהלכים בהחזיקם ספר מתחת לבית שחיים. „באַווּוסטזיניקע יאַטן״ היינו קוראים להם באידיש, „אינטליגנציה מהלכת״ עם שמינית של התגנדרות משכיל־ית. אך קסם היה להם, וקינאו בהם ידידים ויריבים. ברגש היו שרים שירים עבריים על „ארץ״, וכל הילוכם אמר מרי יוקד נגד האתמול ונגד היומיום.

הסניפים של ארגוני הנוער היו לפרוזדורי המתנה לביאת הגואל, ואפילו הדור הצעיר של היהודים החרדים נסחף בשיבולת. אפילו באַאַרר שטיבל החלו מאספים כספים למען ישוב חרדים בארץ ישראל. פועלי אגודת ישראל יצאו אף הם לקיבוצי הכשרה ונאבקו על סרטיפיקאטים. לספריה שבסניפם הכניסו את ספרי ז׳ול וורן וואלטר סקוט, בצד סידרת ספריו ההיסטוריים של ליהמן ופיליפזון ומכתביו של שמשון רפאל הירש. ההיסטוריה החישה את מהלכה בצעדי ענק.

זכורני נאום שנשא אחד האידיאולוגים של אותה תנועה

בעירנו, השען ירחמיאל גרינשפן, איש חריף ועמקן — היה עוסק בתיקון שעונים קטנים והוגה בתיקון העולם הגדול — והוא חצב להבות אש על הקידמה הסוציאלית שבחומש: וכי ימוך אחיך... אַל תהיה לו לנושה... אנו הקדמנו את מארקס ואת לנין..." כעבור שנה, כאשר קבוצה גדולה של "הפועלים" עברה ל"החלוץ המזרחי" — והלז עמם, שמעתיו נואם אותו נאום שנית בדיוק, מלה במלה, בסניף החדש. "השקפת העולם" נשתנתה, אך הנאום נשאר כפי שהיה.

אכן, ארץ ישראל, המהפכה הקומוניסטית, הדת והמסורת התסיסו אותנו בימי הסער והדחף שבשחר נעורינו. היישות של מהפכת ברית המועצות נתנה אותותיה בכל ה"איזמים" שרווחו אצלנו, והיא אף תוקפנית היתה ומתגרה באותם הימים.

ה"אדומים", חסידי המהפכה הזאת, היו מתהלכים על הטיילת ועל הגשר הגדול בדגלון האדום ששילחו מעל ראשי החיילים של הטז'ינאסטקה, בעת שנערכו למיצעד יום ראשון בכיכר השוק. כאשר מרחו בצבע אדום כתובת באידיש באותיות קידוש לבנה: "זאָל לעבן די שטראָלנדיקע זון פון אַלע פעל־קער, דער גרויסער פירער פון ראָטן פאַרבאַנד, יוסף סטאַלין" (יחי השמש המקרין של כל העמים, המנהיג הגדול של ברית המועצות) על הקיר האחורי של בית הכנסת, בכניסה לבית המדרש, וזאת דוקא בהשכמת הבוקר של יום כיפור — ראו בכך, כי הנחיתו מכת אגרוף לקאפיטאליזם הקלריקאלי במל־חמתם למען המהפכה. הם האמינו אמונה להטת בצדקת דרכם, וכשעמדו לפני כס המשפט של הרשות, השיבו בלהט: "יבוא יום ושופטים נהיה אנחנו!"...

יח. נפש לחולמי שיבת ציון

בהעלותנו על הזכרון את הנער והנערה לבושי חאקי משירו של נתן אלתרמן, שהגישו לנו בתש"ח את המדינה על מגש של כסף, אראה המון רב ועצום פוסע לימינם ולשמאלם בדממה. אלה שושביני תקומת ישראל, בני דורות של חולמי־לוחמי שיבת ציון בכל אתר ואתר, ובתוכם שוחרי ציון בעירנו.

בשורות הראשונות אראה את ישעיה קופרמינץ (נחושתן) פוסע בהילוכו הנמרץ, מי שנצטייר לי בילדותי כשגרירה הנאמן של מדינת־היהודים־בדרך שבעירנו.

עסקנים ציוניים רבים היו בעירנו, שעסקו בצרכי ציבור באמונה, בענייני הקהילה ובפעילות ציונית. ישעיה קופרמינץ בלט מתוך אחרים, בהיותו נושא־הדגל ומזעיק אל הדגל, פועל ומפעיל למען כל דבר שעשוי היה לקדם את העניין הציוני במתכונת הימים ההם.

הוא היה דואג לכך שבין קערות הצדקה בבית הכנסת בערב יום כיפור לא תיעדר הקערה של "קרן קיימת", ולא עוד אלא שהיה יושב אצל הקערה ומטיף להתרמה לבניין הארץ. לא שקט עד שבטוח היה כי ביום־השנה של פטירת הרצל תיאמר תפילת "אל מלא רחמים" בבית הכנסת, חרף התנגדותם של הרב ושל החסידים. מוכן היה להפוך עולמות ובלבד שלא לוותר כהוא זה על היוקרה של הציונות. ידו היתה בכל פעולה ציונית בעיר: במגביות, בחירות לקונגרס כבבחירות לקהילה, בעריכת אסיפות, בעשייה ובפולמוס על העשייה. לא יו"ר היה לייצוג ולחתימה, אלא עבד למעש הציוני של יומיום.

חנות הקופרמינצים למכשירי כתיבה אשר ברחוב פוב־ליצ'נה היתה שונה בעיני משאר החנויות. כשעלית לחנותם לקנות עתון, מחברת, ציפורן לעט או נייר צבעוני לעטיפה, קידמוך בעלי החנות בסבר פנים יפות כמנהג סוחרים אדיבים. אבל אם באת שמה וביקשת עתון עברי "בדרך" או ספר עברי, נדלק זיק של אור בעיניו של ישעיה קופרמינץ, ורעייתו הפנתה ראשה לקראתך במאור פנים. מעתה נתגלגל השיג והשיח המסחרי לדברים על מאמרו האחרון של נחום סוקולוב ועל נאומו של יצחק גרינבוים ועל המדיניות של האנגלים בארץ ישראל. מן החדר הסמוך הביאה הגב' קופרמינץ ביראת קודש כרך של "פרשת דרכים" של אחד העם או "הפאראדוק־סים" של מאקס נורדאו לקריאה. אותו חדר מקדש־מעט היה לקופרמינצים לספרים עבריים, וכל צמא למלה עברית יכול היה לרווות שם את צמאונו.

ביתם של הקופרמינצים היה מוסד ציוני בפני עצמו. זה היה המען לספר עברי ולעתון עברי, למנהיג ציוני שבא לנאום בעיר, לטיפול במגביות לקרן הקיימת ולקרן היסוד. גם גן־ילדים עברי הנחיל בית זה לעירנו; מיסודה של בת קופרמינץ.

נאה דורש וגם נאה מקיים היה. מה שהטיף לאחרים תבע מעצמו. ישעיה קופרמינץ ובני ביתו עלו לארץ לפני הסערה, והשתלבו בבניין של מדינת־היהודים־בדרך...

ובאותן השורות הראשונות אראה את ישמח, אדום הזקן, צועד בצעדים מאושרים ועיניו רשפי אש.

ישמח מנהיג לוחם היה, ציוני מאקסימאליסט בלא פשרות. תלמיד חכם ואיש ספר. היה מקניט את החסידים בשבתו בבית המדרש ובלומדו גמרא בניבו הליטאי. והוא בשלו: יהודי של בית המדרש, הנזהר במצווה קלה כבחמורה, וציוני לוהט במרץ נעורים בכל נפשו ומאודו.

מלבד עסקנותו הארגונית היה ישמח נמשך אל הצעירים, וביחוד אל חובשי בית המדרש, להטיף להם ציונות פשוטה כמשמעה. קסם מסויים היה שופע מאשיותו ולוכד את איש שיחו. דבריו נמרצים היו, חצובים מן האש שהיתה עצורה בעצמותיו. קשה היה לעמוד בפני הזיקים שנתזו מפיו.

תחילה מראשי המדברים ב"מזרחי" היה, והרוח החיה

בתנועת הצעירים שנטשו את הגאַרו שטיבל ועברו למחנה הציוני. בימי עליית התנועה הרביזיוניסטית היה לאחד מפעיליה, ואימץ לו ציונות גדולה של זעם ומרי. בלהט של דוחקי קץ ומביאי המשיח היה קורא תגר על הציונות הקטנה של „עוד דונם ועוד עז" וכואב את קריעת עבר הירדן מן הבשורה של מלכות ישראל.

הוא היה מדריך רוחני מטבעו, וכוחו העיקרי היה ניכר בהשפעה על חוגי נוער. היו מן החסידים שראו בו מדיח ומסית, והיו מן הציונים שראו בו תועה בדרכי החיים, אבל הכל הודו כי קנאת ציון בערה בו כאש־תמיד. בדרכו לבית המדרש וממנו היה נוהג להתחבר לחבורות צעירים משוטטים על טיילת השלישי למאַי ולהבהיר להם תוך כדי הליכה איזו סוגייה ממאמרו של ז'בוטינסקי, ותמיד בדברים כדרבנות, כנגד יריביו היה שולח לשונות אש.

לימים הנמיך קולו מחמת אסון שפקד את ביתו. לאחר מכן היו ידידיו ויריביו מתבוננים בו באהדה, כשהיה מוליך יום יום את ילדיו לבית המדרש לתפילה לתיקון הנפש.

ישמח שמע את פעמי הגאַולה, אבל לא זכה לראותה.

יט. חזון על כנפי רננים

ארשת שפתיו המרנינה של אבי בעומדו בתפילה לפני התיבה בבית הכנסת בעירנו, יותר משהייתי מבין ומאזין לה הייתי מביט בה ומקשיב. רינתו היתה בעיני לחזיון רצוף מראות הוד, עטויים צלצלי שמע של מזמור שיר. וכל העם היו רואים את הקולות מרחפים מנגד, עולים הרים יורדים בקעות; רננים מתחננים ומפצירים, ותרועה למלך בהדר גאונו; צלילים ממריאים אל תפארת ימי קדם, וצלילים צוללים לנבכי היחיד והאומה בגלותה. והיה אם שמעת אל אותה רינה ואל אותה תפילה, נפעמת ונלכדת בחין לחניה ונמשכת אחריה ברטט והתהדרת והתעלית עד לספירות העליונות של ההוויה במרומים.

דומה שהמלאכים שהם פועלי־התפילות ומביאי תפילותיהם של ישראל להפיצם לפני כסא הכבוד, היו יורדים אלינו לבית הכנסת ומצרפים קולם לרינת־יה של אבי ועדתו, ומתלווים אליה במקהלותיהם עד לשערי שמים. החסד שבריינה זו חלק אלוה ממעל היה, והוא חוטר מגזע קדומים, משירת הלווים בדוכנם מזמן שבית המקדש היה קיים, מזמרת שירי המעלות של ההולכים בבית ה', והרחק לפנים — משירת דבורה וברק בן אבינועם: עורי עורי, דבורה, דברי שיר!

אבי היה מהלך בחן ובחסד במישור הנוסח המסורתי של לחני התפילה והיה מפיקם כדרכו בקודש מלאכת מחשבת בכל גווניהם ובני גווניהם. עם זאת, הטיב לשוות להם מימד של עומק ופרספקטיבה במקומות שחש בהם חילופי מעלות ומורדות בין שפלה לבמתי ארץ. הוא צייר את הלחן והפיח בו רוח של מראות בתנועה. „מקדש מלך עיר מלוכה, קומי

צאי מתוך ההפיכה, רב לך שבת בעמק הבכא..." בקבלת שבת היה מתנגן אצלו תחילה בלחן אידילי כמעט בנוסח העממי, אך לא הסתפק בכך. הוא היה ממחיש את הלחן במראה, בחזורו שנית בהבעה דרמתית של כיסופים: מקדש מלך עיר מלוכה...", כיסופים ליקר שחלף ואיננו עוד. המקהלה הרגינה בליווי חרישי. אותו רגע הביאה אותנו הרינה אל חצר מקדשו של המלך פנימה, ונמצאנו בעיר מלוכה אי־שם רחוק רחוק. וראה, הננו קמנו ויצאנו מעמק הבכא, לפחות עד תום אותה שירה. וכי יש פירוש־המלות מוחשי מזה?

ברוב שבתות השנה היו בעלי תפילה עוברים לפני התיבה בבית הכנסת. בליל שבת אחרי שמונה־עשרה היו מזרזים את תפילתם כדי שלא לעכב את הקהל מלאכול את סעודת ליל שבת בהקדם. אבל בלילות שבת של ספירה, בין פסח לשבועות היה שינוי: אחרי שמונה־עשרה הושלך הס בבית הכנסת. מצד המקום של אבי, משמאלו של ארון הקודש, התנשא לפתע קול־אדירים כתרועת אֵבל מכריזה ומזעיקה: „ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם אשר קדשנו במצוותיו וצוונו על ספירת העומר. היום חמישה ימים לעומר".

הנשימה נעצרה, הכל מסביב עמד מלכת, ואז ראיתי בעליל כי תרועה זו עלתה זקופה לרום,הישר למעלות הקדושים, תלמידיו של רבי עקיבא שנפלו בגבורים במרד בר כוכבא, בחוץ ליבלב הלילך, האביב של מאי הגיע, ואילו אנחנו טולטלנו לתוך התוגה של ימי הספירה.

גם אם לא ניחנת בדמיון של משורר, שמעת משק כנפי מלאכים ברום חללו של בית הכנסת בעת שירת „אקדמות" בחג השבועות, והרגשת וראית בשגב ובהחד שזרחו על בית הכנסת אותה שעה. עציצי ההרדוף שהוצבו במבואות המדרגות של הבמה והמרבד האדום שנפרש עליהן, העלו את ריח השדה והאילן הפורח אל הנחיריים. בית הכנסת לבש קישוט ירוק של חג מתן תורה, כמקובל אצלנו מימים ימימה. והנה כבר הונחו ספרי התורה על השולחן, והס — ויבקע קולו הצלול והנאדר של אבי: „אקדמות מלין ושריות שותא, אולא שקילנא הרמן ורשותא..." קול ברמה נשמע של כרוז מלכותי מריע־מתנה בחצוצרה של זהב את פרשת גדולתו של המלך ובריתו

שכרת עם עמו ישראל. צלילים מלאים זיוו ומפיקים קוממיות. צלילים האומרים קול ה׳ בכוח, קול ה׳ בהדר. בני מלכים אנחנו כולנו עכשיו, ושירנו חופשי, גא, נאדר בכוח.

בימים הנוראים ראיתי את אבי ככוהן הגדול בעבודת הקודש, בהבקיעו לו נתיב ברננה אל שערי שמים, ואתו צרור־רות התפילות של שולחיו. משנתן קולו ברינה, אי־אפשר היה לפקפק כי נדם הקטיגור וסר כל משטין מלפנינו. הקהל היה עונה אחריו ביראה ובנעימה ואבי היה עובר לפניהם ופותח שער אחר שער, עד הגיעו לפני ולפנים בהיכל. מי שהאזין לתפילתו־רינתו של ״לדוד מזמור״ בליל ראש השנה ובליל כל נדרי, כששר את הרצ׳יטאטיב של הפסוקים ״שאו שערים

ראשיכם והנשאו פתחי עולם ויבוא מלך הכבוד, מי זה מלך הכבוד? ה׳ עזוז וגיבור...״, אי־אפשר היה לו לעצום עינים מראות את אבי מורם מעם, כשהוא עוטה קיטל וטלית, ועטרה שזורה חוטי כסף וזהב מנצנצים ענודה לצווארו, פניו קורנות בנגוהות הנרות והחשמל, וידו מושטת במחווה של נגיד ומצ־ווה: ״שאו שערים ראשיכם...״ רבים מן הפזמונים ומן הפיוטים שבתפילתו היו עלילות דרמתיות, והן טבועות בנפשי ולא ימושו ממני לעולם.

מי ימלל ומי ימנה את כל העלילות והחזיונות והסיפורים שהיה מעלה בנגינות בתפילות הימים הנוראים. סיפורו ההגותי של ״אדם יסודו מעפר״ מתפילת ונתנה תוקף, שירת הזמיר שלו הענוגה של ״הבן יקיר לי אפרים״, המעברים הדרמתיים מרוממותו של מלך עליון לשפל המדרגה של מלך אביון, של אפוס הקדומים של מלכויות, זכרונות ושופרות או של סדר העבודה בבית המקדש מתפילת מוסף של יום כיפור, ועוד כהנה וכהנה, הלא הם כתובים על לוחות ליבותיהם של מאזיניו־שולחיו.

בילדותי היה אבי לוקח אותי למסעותיו בעגלת איכרים לכפרי הסביבה, שאליהם הזמינוהו ישובניקים יהודים כדי להכ־ניס את ילדיהם לבריתו של אברהם אבינו. בתוך כך הכרתי נופים של שדות ויערות של קלישיבו ופניבו, של סיסק וזאטור. אבל בתפילות של הימים הנוראים הייתי מתלווה למסעות אבי לנופים אחרים, קדומים ורחוקים. אתו הלכתי ״אל סערות תימן״, אתו עליתי ״להר ציון לשפוט את הר עשיו״, אתו עמדתי למרגלות הר סיני.

ומעמד הר סיני — הרי כולנו היינו שם. אנו זוכרים אותו בדיוק, את היום ואת השעה, כפי שהמחיש אבי בתפילת ״אתה נגלית״ בראש השנה: ״ויהי — ויהי — ויהי (קול כנגינת קרן־יער — עלייה צעד, צעד במעלה ההר) ביום השלישי

בהיות הבוקר (במתח של רון מתגבר ועולה) ויהי קולות וברקים וענן כבד וקול שופר חזק מאוד (פסגה ואחריה — גלגול במורד ההר) ויחרד כל העם אשר במחנה״. המחזה חוזר ונשנה — הפעם מראה פנים אל פנים: ״משה ידבר והאלוהים יעננו בקול״, צלילים נמוגים ונעלמים...

אבי נעים זמירות היה בחסד עליון ברינה סיפורית ובדר־מתית־סיפורית וגם בלירית־רגשית, אם בהשתפכות הנפש של תחינת היחיד (הנני העני ממעש), ואם בסניגוריה מפצירה על שולחיו שהיתה מזיגה מופלאה של תחנונים למלך חנון ורחום וטיעון עמו ברוח שיחו של לוי יצחק מברדיצ׳ב (גשים אל ארון הקודש...), ואם בשירת המנון של מזמור למנצח, בבחינת ״טוב להודות לה׳ ולזמר לשמך עליון״. והוא נחן בסגולה לזמר ולהלל כאילו עוגב ניגן מגרונו — והיה נותן קולו בגיוו־נים של כמה כלי זמר, כמו שכתוב: ״הללו בנבל וכינור, במינים ועוגב, בצלצלי שמע ובצלצלי תרועה״. ב״יעלה תחנו־נינו״ היה מתנגן ככינור, ב״הנה כחומר״ היה מצטלצל כפעמוני כסף, וב״כי כשמך כן תהילתך״ היה מדובב כצ׳לו. ובשובו מן המסע בהיכלות הקודש, דמה בעיני לכוהן הגדול שיצא בשלום מקודש הקודשים״. ״אמת מה נהדר היה כוהן גדול בצאתו מבית קדשי הקודשים בשלום בלי פגע: כאוהל הנמתח בדרי מעלה, מראה כוהן... כהד אשר הלביש צור ליצורים, מראה כוהן... כוורד הנתון בתוך גינת חמד, מראה כוהן...״

חלפו שנים. הורי זכו לעלות לארץ. באחד הימים עליתי אתם לירושלים. ראינו את הכותל, הקפנו את החומות, עלינו

על הר ציון ועל הר הזיתים ועל הר הצופים, והשקפנו על ערבות מואב מרחוק. אבי הזין עיניו בזיו אורה של ירושלים. נחה רוחו ואמר: „עכשיו אני מטיב להבין את פירוש־המלות של התפילה מקודם".

אבי זכה להאריך ימים ולראות בנחמת ציון וירושלים השלמה.

כ. השמש שוקעת בלהבות

על טיילת השלישי למאי היינו מהלכים ובאמתחתנו „איז־מים" רבים ומעט תוחלת. באופקה של פולין בפאתי מערב נקשרו עבים, וצילם עד עירנו הגיע. לא יתכן, אמרו רבים בלבבם, כי אלונים מושרשים באדמה זו אלף שנים, תעקרם הסופה; יתכן ויתכן, ענו אחרים כנגדם. גלגלי הזמן סובבו קדימה.

הפרנסה פחתה, התלוננו בעלי מלאכה וחנוונים. אין שבר. אמרו סוחרי תבואה ותיקים. עבודה מועטה במקומנו, אמרו פועלי הנגרים, הסנדלרים, התפרים והחייטים. פני שכנינו הגויים לא כתמול שלשום, אינם רוצים עוד ביהודים. השקצים, עונדי סרטים ירוקים, עומדים חבורות חבורות ברחובות ומת־נכלים ביהודים עוברים ושבים. ערב אחד בא אבי הביתה מבית המטבחיים בלא כובע ורק מקלו בידו. יבורך האל, כי רק על הכובע כילו זעמם. ליד חנות המאנופקטורה של שמואל שמחה ליכטנשטיין ניצבו משמרות החרם של שונאי ישראל. הפריצים מוכרים את יבולם לקואופרטיבים שלהם. אשתו של הפולקובניק רוצה למכור דגים מלוחים, ובלבד להוציא את פרוסת הלחם מפיותיהם של חנוונים־זעירים יהודים. ימים קשים היו ממשמשים ובאים.

אנה אנו באים, הביטו הצעירים זה בעיניו של זה, במבט בהה. תכלית אין, ונשאו פניהם אל האופק הרחוק. סרטיפי־קאט? — ממשלת בריטניה סגרה את הסרטיפיקאטים מאחורי מגעול ובריח, וגזרה: וראית את הארץ מנגד ושמה לא תבוא. רק מתי מעט, ובאצבעות תספרם, ממשפחות עירנו זכו להיכנס באותם הימים לארץ ישראל. הרביזיוניסטים אגרו חתימות על פטיציות וערכו עצמם לקראת עליה בלתי ליגאלית. שאר התנועות החלוציות החזיקו מחנות צעירים בקיבוצי הכשרה בציפיית נצח לשדיול החדש של סרטיפיקאטים, ובסופו של דבר נאחזו בדרך של עליה בלתי ליגאלית אף הן.

מי שחש רעידה מתחת לרגליו ואומץ היה לו, חיפש „ארצות" במשרדה של „היאס" בוורשה. אורוגוויי, ארגנטינה, ברח דודי, שא רגליך לארץ אשר אראך, אמר הדובר בלב, כי האדמה בוערת. אומרים שהפולנים נותנים דרכוני יציאה לכל דכפין לתערוכה שבפאריס, סיפרו מפה לאוזן. „דבר אל בני ישראל ויסעו", כי היטלר בשער. בינתיים עברו צעירים מספר לישיבת ארעי בוורשה, שמבית הנתיבות שלה אפשר להגיע לכל קצווי תבל.

רוח נכאים השתררה על טיילת השלישי במאי ועל הגשר הגדול בשעות מנחה של שבת. לרחשי הלב היינו נותנים פורקן בשירים מלאנכוליים, בשירו של יצחק כצנלסון „די זון פֿאַר־גייט אין פֿלאַמען, די זון מ׳זעט זי קוים, אַזוי פֿאַרגייט מיין האָפענונג, אַזוי פֿאַרגייט מיין טרוים", (החמה בלהבות שוקעת. החמה רק נראית קמעא, כך תקוותי גוועת, כך חלומי יגוע) ובשירו של פֿאַפיערניקאָוו „די אויגן גייען ווייט אַוועק, ווייט אין מיטן ים, זעגלען, ווייסע פֿיראַמידן ווייט אין מיטן ים. צי זיי גייען, צי זיי שטייען, ווייט אין מיטן ים. טונקלער אָוונט פֿאַלט פון הימל ווייט אין מיטן ים" (העינים נישאות אי־שמה הרחק בלב הים, מפרשי לובן פירמידות הרחק בלב הים. אם ינועו אם יעמדו הרחק בלב הים, נשף רד משמים הרחק בלב הים). אכן, הרחק בלב הים לאי־שם, איך מגיעים לשם?

ועולם כמנהגו נוהג. סנדלרים הוסיפו לצאת בימי השוק למכור מגפיים, וחייטי־הטאנדטה (תוצרת באיכות גרועה) המשיכו למכור מקטורנים ומכנסים, והכובענים — כובעים כחולים־כהים במצחיות־לכה שחורות בשביל הגויים. יהיה פדיון או לא יהיה, אבינו שבשמים הוא ירחם. הלך ורב מספר „הזוגות" של בעלי־בתים ובעלי־בוסתים שהיו מחזרים על הפתחים לקבץ נדבות בשביל משפחה מכובדת, ומי זאת? — סוד כמוס. בני ישראל מתפרנסים זה מזה מאז ומתמיד, וכי יש ברירה?

ועולם כמנהגו נוהג. יהודים רצים להיבחר לועד של הקהילה. החברה קדישא עורכת את הסעודה ואת הקידוש במועדיהם, ואוכלים „לבנה של לעקער" (דובשן) וביצים שלוקות. ובגאָרר שטיבל פרץ וצווחה, בוחשים בתרוד בקדירה של הקהילה, שוחטים, רבנים, חסידים — מערכה גדולה וכבדה. ולא נתקררה דעתם של הקנאים עד שפרשו להם לשטיבל משלהם, כי זה דרכו של השטן לרקד בשעת סכנה. הציונים של ההסתדרות הציונית החדשה התכתשו בציונים של ההס־תדרות הציונית הישנה, והאדומים המתיקו סוד: פעמי המה־פכה הנה הינן!

גלגלי הזמן סובבו קדימה. השמש שקעה בלהבות. מי שהתבונן באופק, ראה יד נעלמה רושמת על פני השמים: מנא מנא תקל ופרסין.

חיים אהרנוביץ

פון מיינע זכרונות

מיין שוחטישע היים

מיין זיידע, ר׳ וואָווע, איז געווען אַ מפורסם אין זיין צייט אַלס אַ שיינער בעל־תפילה מיט אַ ריזיקער שטימע. ביי אים אין שטוב איז געווען אַ סעמינאַר פון יונגע לייט, וואָס האָבן גענעלערנט שחיטה און ווער עס איז „אַרויס״ פון דעם סעמינאַר, איז געווען זיכער צו באַקומען אַ פּאָסטן אין דער גרויסער שטאָט. וואַרשעווער און לאָדזשער שוחטים זענען געווען זיינע תלמידים. ביי אים האָט אויך געלערנט שחיטה דער דעמאָלט־באַוווסטער אברהם בער בירנבוים, וואָס איז געווען דאָן אַנערקענט פאַר איינעם פון די גרעסטע קאָמפּאַזיטאָרן אין יענער צייט. גרויסע חזנים און בעלי־תפילה פלעגן זינגען תפילה־קאָמפּאָזיציעס אין די גרעסטע יידישע שולן און בתי־תפילה אין פוילן. אין וואַרשעווער „המליץ״ פלעגט ער שרייבן איבער יידישע חזנים און בעלי־תפילה. ער האָט דאָן געשריבן וועגן וואָווע מיט גרויס התפעלות: „ווען וואָווע וואָלט זיין שטימע געלאָזט אויסבילדן, וואָלט ער געווען אַ וועלט־באַרימטער זינגער״. האָט ער געשריבן (די לעצטע יאָרן האָט בירנבוים פאַרנומען דעם פּאָסטן אַלס שטאָט־חזן אין טשענסטאָכאָוו).

דער ערשטער שוחט אין פולטוסק איז געווען ר׳ יקותיאל, און עס גלייכט זיך אויס מיט דער דאָטע, ווען עס האָט זיך שוין געהאָט אָנגעפאָנגען דער יידישער יישוב אין פולטוסק. איך נעם עס דערפון, וואָס ביי אונדז אין שטוב, אין מיין פאָטערס אַרכיוו, האָט זיך געפונען די קבלה אויף שחיטה פון אונדזער עלטער־עלטער זיידן ר׳ יקותיאל. ר׳ יקותיאל האָט זי באַקומען פונעם דעמאָלטדיקן וואַרשעווער רב, דעם בעל „חמדת־שלמה״. ער האָט געשריבן אויף ר׳ יקותיאל — הרב. אין דער צייט האָט זיך שוין געהאָט אָנגעהויבן דאָס פרייַע באַזעצן זיך פון די פולטוסקער יידן, לויט דער דאָטע פון קבלת השחיטה ווי א״ר, וועלכע כ׳געדענק נישט געווי (איך געדענק נאָר אַז מיר האָבן דעמאָלט געהאָט אויסגערעכנט, אַז דאָס האָט באַדאַרפט זיין אין די סאָמע אָנפאָנג יאָרן פונעם 19־טן י״ה, בערך).

ר׳ יקותיאל שוחט איז געווען אין דער צייט פון די ערשטע פולטוסקער רבנים, ר׳ אלעזר און ר׳ שיעלע קוטנער. ר׳ יקותיאל האָט איבערגעגעבן דאָס שחיטות ביים לעבן — זיין אייניקל וואָווע, ווייל וואָווע פאָטער איז יונגערהייט נפטר געוואָרן. (נאָכדעם איז געקומען ר׳ רפאל שוחט און נאָך אים — ר׳ ישראל־יצחק פוקס, אַ תלמיד פון ר׳ אברהמעלע סאָכאָטשאָווער; אין דער צייט איז אויך געווען אַ דריטער שוחט: ר׳ יודל. ווען אין פולטוסק האָבן געבויעט ר׳ שמחהלע און הרב בעגאָם, איז אויף ר׳ יודלס אָרט אָנגעקומען ר׳ גדליה שעניצער. אויפן אָרט פון ר׳ גדליה וואָס איז נפטר געוואָרן אין 1911, וועלכן אויפגענומען אַלס חזן שוחט און מוהל ר׳ הערשל אַראָנאָוויטש. ביים סוף פון ערשטן וועלט־קריג וועלכן נפטר דער שוחט ר׳ ישראל־יצחק פוקס און אויף זיין אָרט קומט אַן ר׳ חיים־לייב קליגער, אַ יונגערמאַן פון ווישקאָוו).

ווען מיין פאָטער, ר׳ שלמה־זלמן, האָט זיך צו 18 יאָר אויסגעלערנט שחיטה, איז ער גלייך געוואָרן שוחט אין אַ קליין שטעטל לעבן אָסטראָלענקע. ווען ר׳ וואָווע איז צו 59 יאָר נפטר געוואָרן האָבן די פולטוסקער יידן ביים קבר אים געזאָגט מזל־טוב, אַז „זיין זון, זלמן, נעמט איבער זיין אָרט און זיין כבוד״. דאָן פאָרלאָזט מיין פאָטער דאָס שטעטל און קומט קיין פולטוסק איבערנעמען די שטעל.

דער לעצטער שוחט אין פולטוסק איז געווען ר׳ מאיר אַפּאָזדאָוויער, וועלכער איז געקומען נאָך מיין פאָטערס פטירה ז״ל.

הרב בעגאם און ר׳ שמחהלע

הרב בעגאָם האָט געבויעט אין פולטוסק צוגלייך מיט ר׳ שמחהלען, דעם גרויסן צדיק, איש תם וישר און גאון־עולם.

• מערערע אויספירלעכע פרטים וועגן לעבן און טעטיקייט פון די אין אָרטיקל־דערמאָנטע שוחטים: ר׳ רפאל, ר׳ ישראל־יצחק פוקס, ר׳ יודל, ר׳ גדליה שעניצער און ר׳ מאיר אַפּאָזדאָוויער — איז ליידער, ווי עס איז שוין באַמערקט געוואָרן, פון ערגעץ נישט אָנגעקומען (רעד.).

בעגאַם איז געווען, צוליב זייַנע שפּראַך־קענטעניש און ידיעות בעניני עולם, וואָס ר׳ שמחהלע איז פון דעם געווען ווייט — דער אייניקער פּראָנטוואַרטלעכער רב אין שטאָט פּאָר דער צאַרישער מאַכט און באַקומען זייַן געהאַלט פון דער רעגירונג. ער האָט געדאַרפט אויך זייַן, לויטן גזעזץ, דער מסדר קידו־שין בייַ יעדער חופה, אויף יעדער ברית־מילה געדאַרפט באַקו־מען סנדקאות וויַ אויך איז ער געווען דער פּראָטרוילעכער מאַן בייַם אַרויסגעבן אָפּיציעלע חתונה־מעטריקעס אד״ג. (ר׳ שמחהלע איז נאָר געווען ממונה אויף די ריין־ייִדישע ענינים וויַ: כשרות, דת, טהרה אד״ג און באַקומען זייַן שכר־רבנות פון דער קהילה). דערציילט מען, אַז איינמאָל האָט געטראָפן אַ פּאָל, וויַ אויף אַ ברית־מילה האָט אים דער בעל־הברית נישט געגעבן קיין סנדקאות. הרב בעגאַם האָט אים גלייך אַנגעגעבן אין געריכט און דער בעל־שמחה האָט באַקומען צוגעמשפט 3 חדשים תפיסה און ער האָט טאָקע געמוזט „אָפּ־זיצן״ אין תּפיסה די גאַנצע 3 חדשים...

אויך דערציילט מען — דאָס איז געווען אין דער צייט פון רוסיש־אַפּאַנישן קריג — ווי דער הרב בעגאַם, אַלס אָפּיציעלער אַנערקענטער רב פון דער רעגירונג, וואָס פלעגט יעדן שבת בייַם דאָונען אין שול מאַכן אַ „מי שברך״ דעם רוסישן קייזער מיט זיין פאַמיליע, האָט זיך איינמאָל, וועון ער איז צוגעקומען צו די וועריטער „וכל אשר יפנה יצליח — פּאַרפּלאָנטערט. אַנשטאָט צו זאָגן „וכל אשר יפנה יצליח״, האָט זיך אים אַרויסגעכאַפּט וכל אשר יפנה (יאַפּאַניע) יצליח... האָט מען טאָקע דעמאָלט אין שטאָט געשמועסט, אַז צוליב בעגאַמען האָט רוסלאַנד פּאַרשפּילט די מלחמה...

12 בחורים זענען מיר געווען...

דאָס איז געווען אין דער רעוואָלוציאָנערער צייט פון נאָכן 5־טן יאָר, וועון אומעטום איז דער דראַנג נאָך פּרייהייט דערגאַנגען צו אַ הויך־פונקט. און ווי עס קריסטלט זיך אַזוי יידלט זיך. אויך אויף דער יידישער וויַ אויף דער גויישער גאָס האָבן זיך באַוויזן בולטע סימנים פון אופּלעבונג און פּריקת העול פון די מענטשלעכע אונטערדריקער.

געווען איז עס אין יאָר 1910, וועון אין פּולטוסק האָט זיך פלוצעם באַוויזן אַ יונגע פאַמיליע (אַ מאַן מיט אַ פּרוי און אַ קינד), וואָס האָט געפּנט אַ געשעפט פון ביכער און שרייב־מאַטעריאַלן, אַ זאַך וואָס איז נאָך אין פּולטוסק קיינמאָל נישט געווען, צייט זי עקזיסטירט פּאָר אַ שטאָט. דאָס איז געווען די פאַמיליע קופּערמינץ.

אין פּולטוסק איז דעמאָלט געווען אַ רוסישע גימנאַזיע, אין וועלכער עס פלעגן אַהער קומען יידישע בחורים אַזש פון רוסלאַנד דאָ לערנען (ווייל אין רוסלאַנד איז דעמאָלט זייער שווער געווען פּאָר אַ יידן אַנצוקומען אין אַ גימנאַזיע).

די יידיש־רוסישע אינטעליגענץ האָט אַגאַפּהויבן צו באַזוכן אפּטער די שטוב פון דער א״ד משפּחה. מיט דער צייט איז דאָס אָרט געווארן אַ מין צענטראַלער צונויפּקום־פלאַץ פּאָר דער פּולטוסקער פּרייהייט־שטרעבנדיקער יוגנט. די פּרוי קופּערמינץ האָט שוין דעמאָלט געוועדט און געשריבן עברית, און איז געווען דורכגענומען מיטן ציוניסטישן גייסט, אויך איר מאַן, ישעיהו, האָט געשטאַמט פון אַ ציוניסטישער היים אין אַסטראַלענקע. איך וואָלט זאָגן, אַז אין דער דאָזיקער צייט האָט מען טאָג און נאַכט „געאַקערט און געזייט״ ציוניזם בין עס איז געקומען די ערשטע בליונגע...

אין דער זעלבער צייט האָבן זיך צונויפּגענומען אַ גרופּע פון 12 בחורים אין עלטער פון 15—16 יאָר און איך בתוכם און מיר האָבן זיך פאַרזאַמלט ערגעץ אויף אַ בוידעם־שטיבל (אין אַ שטוב האָבן מיר דאָס מורא געהאַט צו מאַכן מכמה וכמה פּאַרשטענדלעכע טעמים...) און דאָרט האָבן מיר געלייגט דעם ערשטן שטיין פּאָר דער ציוניסטישער ארגאַניזאַציע. איך געדענק ווי מיר האָבן גלייך צונויפּגעזאַמלט אַ סכום געלט און עס אַוועקגעשיקט קיין ירושלים, צו פלאַנצן 10 ביימער אינעם הערצל־וואַלד לכבוד דעם געשענישס. ס׳איז מערק־ווירדיק, וועון מיר האָבן אין אַ צייט אַרום דערהאַלטן פון ירושלים אַ באַשטעטיקונג, אַז די 10 ביימער זענען טאַקע געפלאַנצט געוואָרן אין יער־הרצל, איז צווישן די אַלע חברים נישט געווען קיין אייניער, ווער עס זאָל וועלן האַלטן בייַ זיך די באַשטעטיקונג. יעדער אייניער האָט מורא געהאַט פּאָר די עלטערן, זיי זאָלן עס, חלילה, בייַ אים נישט פּאַקן... דער איין־און־אייניקער חבר יאַנקל יאַבלאַנקע, וואָס איז געווען צווישן אונדז (ער איז דערנאָך געוואָרן סעקרעטאַר פון דער קהילה און אַ לאָווניק — אין מאַגיסטראַט) האָט עס באַווילליקט צו נעמען, וועון איך בין צו אים צוגעשטאַנען (ער איז געווען אַ יתום און געהאַט אַ שטיף־טאַטע).

פון דעמאָלט אָן איז די ציוניסטישע ארגאַניזאַציע, וואָס אַ יאָר אַלט „לעגאַליזירטער״ געוואָרן צווישן די פּולטוסקער יידן. ס׳האָט זיך געפּנט אַ ביבליאָטעק מיט אַ לייענ־זאַל. מ׳האָט אַראָפּגעבראַכט פון וואַרשע ציוניסטישע פּרעלעגענטן און געהאַלטן פּאַרטראָגן אויף ריין־ציוניסטישע טעמעס. איך געדענק, וועון עס האָט זיך גלעגרינדעט דער „מזרחי״ בייַ דער ציוניסטישער ארגאַניזאַציע, איז איינמאָל אַראָפּגעקומען אַ געוויסער ציוניסטישער רב און געוואָלט האַלטן אַ רעדע אין שול, ס׳איז געווען שבת, די חסידים האָבן געשטערט און נישט דערלויבט דעם רב צו רעדן וועגן ארץ־ישראל. דעמאָלט האָט

אונדזער היים

מיין פאַטער, ר׳ צבי אַראַנאָוויטש ז״ל, אַדער — ווי מ׳האָט אים אין שטאָט גערופן — הערשל שוחט, האָט געלערנט אַלס בחור אין קוטנער בית־המדרש (וווּ ס׳האָט געלערנט שלום אַש, וועמען ער פלעגט אָפט דערמאָנען). חזנות האָט ער געלערנט ביי דעם חזן אפטער (אַ צייט האָט ער געזונגען ביים חזן נח לידער אין קאָליש, ווו ער האָט אויך אָנגעפירט מיטן דאָרטיקן כאָר). הערשל שוחט איז געווען אַ גרויסער מנגן, געהאָט אַ שיינע טענאָר־שטימע און אַ וווּנדערבאָרע מוזיקאַלישע שמיעה. נאָטן פלעגט ער שרייבן מיט אַ „פערלדיקער״ האָנט־שריפט, ווי עס איז געווען צו זען פון זיינע נאָטן־ביכער. רעציטאַטיוון און כאָר־קאָמפאָזיציעס פון דער סינאָגאָגאַלער מוזיק־ליטע־ראָטור, וואָס ער האָט דאָן איבערגעשריבן. ער פלעגט אויך אַליין מחבר זיין קאָמפאָזיציעס פאַר תפילות אפילו אין די שפעטערדיקע יאָרן, נאָר זייענדיק אין פולטוסק, ער האָט אויך געקענט האַרמאָניע, געלערנט פון בירנבוימס העפטן און האָט אויך געווווסט צו „האַלטן״ אַ פידל אין דער האָנט. זיינע מרוי־קאָליעש ידיעות האָט ער אויסגענוצט אויף פונאָנדערצו־שרייבן כאָר־קאָמפאָזיציעס אויף פאַר ארקעסטאָר.

קבלה אַלס שוחט האָט ער באַקומען פון ר׳ יהושעלע קוטנער.

נאָר זיין חתונה אין מלאָווע מיט דער טאָכטער פון דן פרוסאַק פון פלויסק, חיה ברייגע, אַן אור־אייניקל פון דן זיך קופערמינץ ממש מוסר נפש געווען און האָט זיינס דער־גרייכט... מען קאָן זאָגן בפה מלא, אַז אַ דאָנק די פאָמיליע קופערמענץ האָבן זיך די ציוניסטישע טעטיקייטן אָנטוויקלט און נושא פירות געווען אויף אַלע געביטן און אין יעדן אָרט; סיי אין דער יידישער קהילה, סיי אין שטאָט־ראָט און אין דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע — ביז צום יאָר 1935, ווען די משפחה איז אָפגעפאָרן קיין ארץ־ישראל, 4 יאָר פאַרן היטלער־קריג, וועלכער האָט אָפגעווישט דאָס יידישע פולטוסק אינ־גאַנצן פון דער ערד.

פלאָצקער, דער שווער פון טשעכאָנאָווער רבין — איז ר׳ הערשל געקומען ווויניגן אין גלאָווניע, אַ שטעטל לעבן לאָדזש. אויף דער דאָרטיקער שטעלע איז ער „געזעסן״ 6 יאָר. די זכרונות פונעם שטעטל זענען פאַרבליבן דוקא מוזיקאַלישע:

ר׳ צבי אהרונוביץ שו״ב ז״ל

ביי די סדר־נעכט פלעגט דאָס ווייב, די חזנטע, אויך אַ מנגנטע, זינגען די סאָלעס פון תהילים: „מה לך הים״ און אנד. ווי ס׳האָבן זיי געזונגען די משוררים, מלך און משהל, די צוויי יינגלעך מיט די שיינע אַלט־שטימען.

אין 1912 קומט הערשל חזן־שוחט אָן אין פולטוסק, מענטשן דערציילן מיט גרויס התפעלות פון זיין דאָוונען דעם ערשטן שבת מיט אַ גרויסן כאָר. ס׳איז דאָן געווען אַ גע־שעניש.

אַבער שוין אין די ערשטע יאָרן, ציענדיק דורכאויס זיין פרנסה פון דער שחיטה, איז דאָס חזנות געווען ביי אים בלויז אַ זאָך פון כבוד, פון זכיה צו זיין אַ שליח־ציבור פאַר קהל אין דער שול. פאָרן „עמוד״ פלעגט ער דאָוונענען נאָר אין די שלוש רגלים (פסח, שבועות, סוכות) און אין די ימים נוראים — „מוספים״, „כל־נדרי״ און „נעילה״, ווו ער האָט אייגעזונגען מיט אַ גרויסן כאָר.

אין די ערשטע יאָרן איבערהויפט, ביים שבת־יום־טובדיקן

דאָוונען, האָבן די געראָר חסידים פון זיין שטיבל געהאַט צו אים, ר׳ הערשלען, אַ טענה: הלמאי די פרויען קומען אַזוי שפעט אַ היים פון דער שול, וועז זיי, די מאַנצבילן, קאָנען זיך שוין נישט דערוואַרטן אויפן עסן...

„שירי תפילה״ של מחברים אחרים; התווים נכתבו בכתב ידו ש׳ אבא ז״ל.

„תפילה־געזאַנגען״ פון פרעמדע מחברים; די נאָטן געשריבן מיט דער האַנט־שריפט פונעם סאָטן ז״ל

פונקט אַזוי ווי דאָס חזנות איז ביי אים געווען אַ כבוד־זאַך, אַזוי איז פאַר אים געווען אַ כבוד צו זיין דער מוהל פון שטאָט און אומגעגנט. אָלס מוהל איז ער געבעטן־שטשט געווען מיט אַ לייכטע האַנט. אַזוי איז ער באַליבט געווארן ביים פולטוסקער קהל, אי אָלס מוהל, אי פאַר זיין האַרציקן דאָוונ־נען, וואָס פלעגט איינעמען די הערצער פון אָלע מתפללים.

אין דער וואַכן האָט ער געדאָונט אין גערער שטיבל. שבת צו „שלוש־סעודות״ פלעגט ער זינגען, צווישן די זמירות, זיינס אַ „שטיקל״: „יצוה צור חסדו״. דעם זעלבן „יצוה״ פלעגט ער זינגען אין גער, ביים רבינס טיש, וווּ ער פלעגט פון צייט צו צייט פאָרן.

נאָך קנאַפּע 25 יאָר אָפּזיין חזן, שוחט און מוהל אין פולטוסק האָט ער אין 1936 אָפּגעלאָזט די שטעלע און עולה געווען מיט דער משפחה קיין ארץ־ישראל — צו זיינע צוויי זין, וואָלף און חיים, וועלכע האָבן אים אַריבערגענומען.

דאָ, אין לאַנד, האָט נאָך ר׳ הערשל זוכה געווען צו אַ מער רויִקערן לעבן, געווויינט אין חיפה און דאָרט פאָרגעזעצט זיין שחיטות, אָלס שוחט פון עופות, כמעט 30 יאָר.

שטענדיק האָט אין אים געלעבט דאָס גוט געפיל פון זיין מוהלשאַפט, זיך גרייסנדיק דערמיט וואָס ער האָט גהאַט די זכיה אין פולטוסק מל צו זיין אַ גאָנצן דור מיט יידן.

ר׳ צבי אַראָנאָוויטש איז נפטר געווארן אין חיפה, ה׳ באלול, תשכ״ז.

זיינע מתפללים, וועלכע זענען הייַנט צעשפרייט איבער דער גאָרער וועלט — וועלן שטענדיק אים געדענקען און דערמאָנען; זיינע תפילות און געזאָנגען, וועלכע האָבן אָפּגע־הילכט אין דער גרויסער פולטוסקער שול און געבראַכט אַזוי פיל תענוג און דערהייבונג פאַר דער נשמה; זיין שיינע הויכע טענאָר־שטימע, וואָס האָט אויסגעטיטשט מיט אַזוי פיל קונסט דעם פירוש־המלות פון יעדער תפילה, באַוונדער אין די ימים נוראים; זיין „מלכיות־זכרונות־שופרות״; זיין „עבודה״, „כל־נדרי״ און „נעילה״ — קלאַנגען פון ריינעם יידישן האָרץ, אויסגעמישט מיט די קלאַנגען און טענער פון גאָנצן יידישן פאָלק זייט דורות.

*

מיין מוטער, חיה בריינע, שתבל״א, איז אָלס „חזנטע״ אויך געווען די פאַרזאָגערין פאַר אָלע ווייבער אין דער וויי־בער־שול אויף דער מזרח־שטאָט, אויבן, וואָס האָט אויסגעמאַכט פונקט קעגנאיבער דער מזרח־שטאָט אין שול ביי די מענער, אונטן. אָליין פאַר זיך — אַ מגנטע, גוט געקענט אָלע תפילות פון דאָוונען, ספעציעל — די ימים־נוראימדיקע. אָן עסקנטע פון איר טבע. אָלס „שוחטקע״ איז דאָס געווען אַ טייל פון איר טאָג־טעגלעכן לעבן. פלעגט קלייבן נדבות פאַר פאַר־שידענע נויטבאַדערפטיקע און זיי אָרויסהעלפן אין אָן עת־צרה. ווינטער אין די גרעסטע קעלטן פלעגט זי, שבת־איין שבת־אויס, טראָגן „וואָרעמס״ פאַר די יידישע זעלנער אין די קושאָרן, וועלכע האָבן געעסן נאָר כשר. וועז מיר זענען נאָך געווען קליינע קינדער אין שטוב, געדענק איך אַ ווינטער־שבת, אַ פראָסט האָט „געברענט״ אין דרויסן, מ׳איז אַ היים געקומען פונעם דאָוונען אין שול מיטן טאָטן, קידוש געמאַכט איבער אַ זיסן גצעוקערטן בראָנפן מיט קיכעלעך (דער טשאָלנט האָט שוין אויף אונדז געוואַרט אין חנה־באַשעס אויוון). די מאַמע איז געווען אַנגעטאָן אין אַ וואָרימער פאַ־טשיילע אָזש איבערן קאָפּ, דאָס איז זי געגאַנגען אָוועקטראָגן אַ טאָפּ מיט עסן פאַר די יידישע זעלנער. אַ מאָל פלעג איך איר העלפן טראָגן און אַ מאָל — מיין יינגערער ברודער, אַזוי ביז צו די קאָשאָרן אויף דעם טשעכאָאָווער שאָסיי (פון דער קאָטלאָר־סקער גאָס, וווּ מיר האָבן געווויינט, איז עס געווען אַ מהלך). מיר פלעגן צוריקקומען געפרוירענע פון דער קעלט. דער טאַטע פלעגט אויף דער צייט האָלטן אַ קלענער קינד אין אַ וואָרימער קישן, וויייל אויך אין שטוב איז געווען קאַלט. דאָס אָנהייצן ערב שבת דעם וווייסקאָכלאָוון אויוון מיט האָלץ אַדער שוואָרצן טאָרף איז נישט גענוג געווען פאַר אַ גאָנצן שבת.

מיין מוטער, חיה בריינע, איז געבוירן געוואָרן אין פּלוינסק, אין יאָר 1882, עד מאה ועשרים. איר פאָטער, דן פרוסאַק, איז געווען אַ זון פון דער באָבע רבקה, וועלכע איז געווען ווי א״ד אַן אייניקל פון ר׳ דן פלאָצקער, דער שווער פונעם טשעכאָאָווער רבין, ר׳ אברהמעלע. אייַנע פון מיין מוטערס אינטערעסאַנטע מעשיות, וואָס זי האָט געהערט אָלס

קינד אין שטוב פֿאַרציילן, איז געווען: ווי אַזוי ר׳ אברהמעלע איז געוואָרן אַן איידעם פון ר׳ דן. דער זיידע, ר׳ דן, פלעגט אַרומפֿאָרן אַלע יאָרן אַלס סוחר אין אַן אייגענער בויד מיט אַ פֿאַרמאַכטן דאַך און שטענדיק מיטגענומען מיט זיך גאַנץ ש״ס און אַ מנין יידן. איינמאָל אין אַ פרימאָרגן, וועלן זיי האָבן זיך געשטעלט דאָוונען אין פֿעלד, האָט ר׳ דן דערזען פון ווייטן זיצן אַ יינגל. ער איז צו אים צוגעגאַנגען און געפרעגט, אויב ער וואָלט געוואָלט מיט אים מיטפֿאָרן. דאָס יינגל האָט גלייך מסכים געווען. ר׳ דן האָט אין אים געזען אומגעווייניגלעכע זאַכן. קיינער, חוץ ר׳ דן, האָט נישט געוווסט פון וואָנען ער שטאַמט.

וועלן ר׳ דן איז אַהיים געקומען פון דער נסיעה (ס׳איז דאָן געווען נאָענט צו פסח), זענען די קינדער צו אים צו־געפֿאַלן און געפרעגט, וואָס האָט ער פֿאַר זיי געבראַכט.

— „אַ חתן פֿאַר איטעלען״ — האָט דער זיידע, ר׳ דן, געענטפערט און דאָס איז געווען ר׳ אברהמעלע, דער שפּעטער־דיקער טשעכאָוואַער רבי.

(די זעלבע מעשה איז אַ ביסל אַנדערש דערציילט אין דעם פֿלאָצקער בוך, אַרויסגעגעבן אין אַמעריקע: מיין מוטער האָט די מעשה געהערט אין איר שטוב דערציילן, ווי שוין דערמאָנט, נאָר אַלס קליין קינד, ווען אירע עלטערן האָבן געווויינט אין אַ וואַלד, לעבן געד, ווו איר פֿאָטער איז געווען אַ בוכהאַלטער).

אַ צווייטע מעשה, וואָס מיין מוטער האָט געהערט אין אירע קינדער־יאָרן פֿאַרציילן, איז וועגן נחום סאָקאָלאָוו, וועל־כער האָט געהאָט אַן אַנגעהעריקייט צו מיין מוטערס משפּחה, מצד איר מאַמען: ווען נחום סאָקאָלאָוו האָט געגעסן קעסט אין פֿלוינסק באַלד נאָך דער חתונה, האָט דאָס בני־בית געפונען אַ טריף־פּסול־ביכל אונטער זיין גמרא. ס׳איז געוואָרן אַ סענסאַ־כע. די מוטער פון נחום סאָקאָלאָוו מיט נאָך אייניקע פון דער משפּחה, זענען מיט אַ רעש אַרייגגעפֿאָרן צום טשעכאָנאָווער רבין, ר׳ אברהמעלע, און אים מודיע געווען וועגן דער גרויסער צרה. האָט דער רבי געענטפֿערט: „שאַט! שרייט נישט! וואָס איז? אַז עס וועלן, חלילה, קומען צרות אויף יידן און מ׳וועט דאַרפן שיקן אַ פֿאַרשטייער צום גובערנאַטאָר, איז וועמען וועט מען שיקן, אַ יייד מיט לאַנגע פֿאות? מ׳דאַרף אַזעלכע אויך האָבן"...

דן אראנאוויטש*

מיינע מוזיקאלישע זכרונות

אין יאָר 1909 בין אין געבוירן געוואָרן אין אַ קליין שטעטל לעבן מלאָווע. 4 יאָר בין איך אַלט געווען, ווען מיין פֿאָטער ר׳ צבי אַראָנאָוויטש ז״ל איז אָנגעקומען מיט דער משפּחה, אַ יאָר פֿאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה, צו פֿאַר־נעמען די שטעלע אַלס חזן־שוחט אין פּולטוסק.

מיין פֿאָטער האָט שטענדיק געדאָונט מיט אַ גרויסן כאָר, מיט וועלכן ער האָט אַליין איינגעשטודירט, אין דער פּולטוסקער שול. זיין דאָוונען בכלל און פון דעם ערשטן שבת, ביים אָנגעמען די שטעלע בפרט, וועט דער פּולטוסקער קהל קיינמאָל נישט פֿאַרגעסן. מיין טאַטנס כאָר, וועלכער איז באַשטאָנען פון כאָריסטן מיט שיינע שטימען און גוטע שמיעהס, האָט האַרמאָניירט מיט זיינע איינדרוקספֿולע מתיקות־דיקע געזאָנגען. דריי פון די כאָריסטן זענען געווען דריי ברידער פון געלטשעס משפּחה: משה, יאָסל און חיים. חיים, דער יינגסטער, האָט דאָן געזונגען אַלס סאָפּראָן (אין די 20־ער יאָרן איז ער אַוועק נאָך מעקסיקע).

מיט עטלעכע דרייסיק יאָר שפּעטער האָט ער, חיים, באַ־זוכט מיין אַלטן פֿאָטער אין חיפה. דאָס איז געווען אום פסח יאָר 1955. חיים געלטשעס, וואָס זיין פֿאָמיליע נאָמען איז געווען ראָזענבערג, האָט ביי אַ גלעזל טיי דערמאָנט זכרונות פון דער ערשטער צייט פון מיין פֿאָטערס אָנקומען אין פול־טוסק און איבערגעזונגען זיינע סאָלאָס, וואָס ער האָט געזונ־גען אינעם טאַטנס דאָוונען.

אין חודש אלול, יאָר 1967, האָט ער, חיים, דער אַמאָליקער משורר, געמאַכט דעם „אל מלא רחמים" מיין טאַטן ז״ל, ביי זיין לוויה, אָפּשטעלנדיק זיך ביי דער חיפּהער שול, ווו מיין

* מלחין ומנצח. מבקר מוסיקלי בעתון הצרפתי „ל׳אינפורמצ־יאן" וגם בירחון „אופרה" המופיע בקנדה. במשך שנים היה מורה למוסיקה בקונסרבטוריון בתל־אביב. בין יצירותיו המוסיקליות — יצירתו המפורסמת „כל נדרי" לתזמורת ומקהלה, אשר זכתה לביצוע בערבי יום הכיפורים בשידורי ישראל. גר בתל־אביב.

קאָמפּאָזיטאָר און דיריגענט. מוזיקאָלישער רעצענזענט אין דער פֿראַנצייזישער צייטונג „ל׳אינפֿאָרמאַציאָן" ווי אויך אין דעם חודש־לעכן זשורנאַל „אפֿערע", וואָס דערשיינט אין קאַנאַדע. אין משך פון יאָרן געווען לערער פֿאַר מוזיק אין תל־אביבער קאָנסערוואַ־טאָריום. צווישן זיינע מוזיקאָלישע שאַפּונגען — זיין באַווּסטע קאָמפּאָזיציע „כל נדרי", געשאַפן פֿאַר כאָר און אָרקעסטער, וועלכע האָט זוכה געווען צו ווערן אויסגעפירט אין די ערב יום כיפור־ס, אין די ישראלדיקע ראַדיא־טראַנסמאַטירונגען. וווינט אין תל־אביב.

„אל מלא רחמים" מאת ר' צבי אהרונוביץ שו"ב ז"ל (התווים — כתב־ידו)
„אל מלא רחמים" פון ר' הערשל שוחט ז"ל (די נאָטן — זיין האַנטשריפט)

פאָטער איז געווען אַ מתפלל, צייט ער האָט עולה געווען אין ארץ־ישראל.

✶

דער צוזאַמענשטעל פון דעם כאָר איז געווען אַזאַ: אין די שלוש־רגלים פלעגט מיין פאָטער דאָוונען בלויז מיט די אייגע־נע זין אַלס כאָריסטן. נאָר אין די ימים נוראים אָדער אין פּאָלן, וועלכע זענען מיט באַזונדערע תפילות געפּייערט געוואָרן, פלעגט ער איינזינגען מיט אַ כאָר פון דריי־פיר שטימען. באַלד אין די ערשטע יאָרן האָט די קהילה אויפגעהערט צו צאָלן פאַר חזנות, אַזוי אַז די הוצאות פאַר די כאָריסטן פלעגט ער דעקן פון זיין אייגענער קעשענע. כאָריסטן פלעגן זיך טוישן אַלע פאַר יאָר. וואָכן־לאַנג פאַר די ימים נוראים פלעגן די כאָריסטן זיך צוזאַמענקומען בייַ אונדז אין שטוב, יעדן שבת נאָך מיטאָג, כדי אייַנצוזינגען די „זאָכן". נאָך דעם פלעגט די מאַמע אַרויפשטעלן אויפן טיש פּלאַטעס מיט פרוכטן: עפּל, באָרנעס, פּלוימען פון די גוטע פולטוסקער סעדער. די שטי־מונג איז געווען געהויבן. מענטשן פלעגן שטיין פאַר די פענצטער און זהערן דאָס געזאַנג. דערנאָך אַראָפגייענדיק, שפּאַצירן אויף דער דריטער מאַי־גאַס, צוזאַמען מיט די כאָריסטן — איך בין שוין דאָן געווען אַ דערוואַקסענער יינגל — פלעגן מיר, אַזוי גייענדיק, נאָכברומען דאָס גע־זאַנג פון די סאָלעס.

די כאָריסטן אין מיין צייט זענען דאָן געווען: מאָטל קלאַס מיט זיין שיינער טענאָר־שטימע, שפּעטער: סאָפיאַן אַלס באַס און גוזיק אַלס טענאָר, וועלכע זענען געווען די הויפּט־זינגער אינעם כאָר. ספּעציעל גוזשיק מיט זיין לירישן טענאָר, וועלכער איז אויך געווען אַ בן־בית אין אונדזער שטוב. פלעגט אַרייַנברייַנגען פאַרשידענע העברעישע און יידישע פאָלקס־לידער. „יש לי גן" פון ביאַליק איז געווען זיין באַליבט ליד. גוזשיק האָט מיר שפּעטער אַרייַנגעפירט אין דער געזעלשאַפט פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע, וווּ ער האָט אָנגעפירט מיטן דאָרטיקן כאָר. בייַ דער געלעגנהייט, ווען דער ציוניס־טישער קאָנגרעס איז באַנייט געווארן, אין יאָר 1931, פאָר מיין אַפּאָרן פון פוילן נאָך פאַריז, האָב איך אָנגעשריבן אַ הימן פאַר כאָר (צו די ווערטער פון „פראָגער"), וועלכן גוזשיק האָט אויפגעפירט מיט זיין כאָר. דאָס איז געווען מיין ערשטע קאָמפּאָזיציע, מיט וועלכער איך בין עפּנטלעך אויפגעטרעטן.

אויב די ליטורגישע טראַדיציאָנעלע געזאַנגען האָב איך געלערנט אַלס קינד אין שטוב און די חסידישע ניגונים — אין געראַר שטיבל, האָב איך די יסודות פון טעמי המקרא און ספּעציעל די טעמים פון דער מגילת אסתר (וואָס כ'האָב נאָך דעם, אין 1931, געלערנט אין ראָבינער־סעמינאַר אין פּאַריז) — געלערנט אין חדר בייַ דעם באַקאַנטן מלמד „דער קליינער יאַנקעלע". אַ ייִד, אַ הויקער, אַן אויסגעדאָרטער, אַבער אַ טייערע נשמה. אין די קאַלטע ווינטערדיקע נעכט פלעגט אים דאָס ווייב זעבן צו טרינקען הייסע מילך, כדי צו דערוואַרעמען זיין שוואַכן קערפער.

די דריי מקורות: די שול, דאָס שטיבל און דער חדר —

קומען צום אויסדרוק אין מיינע דריי מוזיקאַלישע שאַפונגען, וואָס כ׳האָב שפּעטער אָנגעשריבן: די סימפאָנישע פאָעמע „כל נדרי״ פאַר אָרקעסטער און כאָר, די סימפאָנישע פאָעמע אויפן גמרא־ניגון פאַר אָרקעסטער און כאָר (אָן וועריאַציע) „אמר אביי — תיקו״ און אַ קאַמער־מוזיק־קאַמפאָזיציע „חסי־דישער טאַנץ״.

צו די דריי השפּעות אויף מיינע מוזיקאַלישע שאַפונגען, וואָס איך האָב אויבן דערמאָנט דאַרף אויך דערמאָנט ווערן די מוזיקאַלישע וויכּוחים פון דעם „זוהר״־ניגון, וואָס כ׳האָב געהערט לערנען אין שטיבל און ביי אונדזער שכן גדליה, וועלכער פלעגט לערנען דעם „זוהר״ אין די פרייטיק־צו־נאַכטסן. אין דעם ניגון האָב איך זיך דערמאָנט דאָ, אין ישראל, ווען כ׳האָב דאָס ערשטע מאָל געהערט לייענען דעם קוראָן פון די אַראָבער, ווייל די צוויי ניגונים, פון זוהר און פון קוראָן, האָבן עמעיינדאַמע קלאַנגען, סיי אין פאָרם, סיי אין אויסדרוק.

מיין ערשטער לערער פון מוזיק איז געווען מיין פאָטער, וועלכער פלעגט אין דִי לאַנגע ווינטער־נעכט, פאַרן שלאָפן גיין, מיך אָוועקזעצן אויף איין זייט פון זיין זויס און מיין יינגערן ברודער וואָלף — אויף דער צווייטער זייט און איינ־קנעלן מיט אונדז די בלעטלעך נאָטן, וועלכע ער האָט אַליין מחבר געווען. איך האָב דאָס לייענען פון די נאָטן גוט אויפ־געכאַפּט. ס׳האָט אָבער גטראָפן, אַז איך האָב געמאַכט אַ טעות און איבערהויפט האָט עס גטראָפן מיט מיין ברודער, וועלכער האָט ווייניקער „גהערט״ די נאָטן, דאָן זענען פּעטש „גפלויגן״ און דאָס געווײַן האָט זיך אַזש גהערט אונטן ביי שלמה כסיל, דעם שכן, וועמעס טאָכטער ס׳האָט גשפּילט מאַנדאָלינע. זי מיט איר פאָטער פלעגן דאָן אַרויפקומען און בעטן דעם טאַטן, אַז ער זאָל אונדז נישט מאַכן ווייניגער־דיק. נישט איינמאָל איז מען געגאַנגען שלאָפן מיט אַ פּאַרווייניג פּנים.

צו מיין בר־מצוה האָט מיך מיין פאָטער געפירט צו טוביה בזשעזשינער. ער האָט געווויזן אין דער יאָטקע־געסל. דאָן האָט ער אַרויסגענומען אַ פידל פון אונטער דער שאַנק און זי איבערגעגעבן צו מיין פאָטער. דאָס האָט באַדאַרפט זיין אַ מתנה צו מיין בר־מצוה. די ערשטע לעקציעס אויף דער פידל האָט מיר מיין פאָטער גענעבן, פון „קענינג מעטאָדע״. דער־נאָך האָט מיר מיין פאָטער איבערגעגעבן צו דעם באַרימטן לייבקע קלעזמער, ביי אים האָב איך גלעלערנט אַ צייט.

לייבקע קלעזמער האָט מיר גענעבן די ערשטע לעקציעס אויף קלאַווייר (פּיאַניינא) און גרויסער פליגל־קלאַווייר (פאָרטאָפּיאַן). איינמאָל אויף אַזאַ לעקציע האָט ער מיר גשאַנקען זיינע אַן אייגענע קאָמפּאָזיציע, וועלכע האָט מיך איבערראַשט, אי מיט דער טעכניק, אי מיט דעם יידישן גייסט, מיט וועלכן זי איז געווען אָנגעפּאַסט. עס שטייט מיר נאָך איצט פאַר די אויגן דער כתב פון די נאָטן, וואָס ער האָט שוין געשריבן מיט אַ ציטערדיקער האַנט. ליידער האָב איך די קאָמפּאָזיציע איבער־גלאָזט מיינעם אַ שילער, וואָס איז געווען אויך מיין חבר, מענדל כאַרושעלעס זון.

עס איז כדאי צו באַמערקן, אַז אויף די חתונות און מחזי־קאַלישע שמחות, וווּ לייבקע האָט געשפּילט האָט אים זיינער אַ זון, וואָס איז געווען אַ טויבער, באַגלייט אויף אַ אַקווינסן אינסטרומענט. אָלע האָבן זיך געווונדערט, פון וואַנען עס נעמט זיך צו אַ טויבן אַזאַ מוזיקאַלישע שמיעה... *.

כדאי ביי דער גלעלעגנהייט צו דערמאָנען די 2 אינטערע־סאַנטע חזנישע אויפטריטן פון מיין פאָטער ז״ל (ווי עס דער־ציילט חיים גלעלטשעס, איינער פון די א״ד כאַריסטן, וואָס האָבן געזונגען ביי מיין פאָטער; געפּינט זיך הייַנט אין חיפה) מיט אַ כאָר פון 22 מאָן און 4 אינסטרומענטיסטן, וועלכע זענען באַשטאַנען פון: דעם אָלטן לייבקע סקרזשיפּצע — ערשטע פידל; זיין זון (דעם טויבן) — קאָנטראַבאַס; איין איניקל (לייבקעס דעם טויבנס זון) — פלייט און אַ צוויייט אייניקל (אָדער גאָר לייבקעס אָן איידעם) — 2־טע פידל.

(זיינע אייניקלעך זענען געווען באַרימטע שפּילער אין די וואַרשעווער קאָפייען און שפּעטער פון לייכטע מוזיק. אייַנער פון זיי, הענריקאַ סקרזשיפּצע (הענריקאַ סקרזשיפּקאָווסקאַגאַ), האָט אָנגעשריבן צו דער רעווי פונעם פּוילישן וואַרשעווער טעאַטער „נאָווּאָשטשי״: „שוואַרץ אויף ווייס״ (טשאַרנאַ נא ביאָלעם) — אַ פאַקסטראַט (טאַנץ־מוזיק) א״נ „וויאָסנאַ, וויאָסנאַ״ (פרילינג, פרילינג), וואָס איז שטאַרק באַרימט געווארן).

דער ערשטער אויפטריט איז פאַרגעקומען אין יאָר 1912 בערך, אויף אַ חנוכה־קאָנצערט אין דער גרויסער שול, וווּ דער א״ד אַרקעסטער האָט באַגלייט מיין פאָטער מיטן כאָר. אין פראָגראַם: שבתדיקע תפילות און — בעיקר — דאָס ספּע־ציפישע חנוכה־קאָפּיטל: „מזמור שיר חנוכת״. צו דעם קאָנ־

---

* די מוזיקאַלישע „שמיעה״, וואָס פלעגט ממשיך זיין צו דינען דעם מוזיקער אפילו ביי זיין טויבן צושטאַנד, איז נישט געווען אַ דבר בלתי שכיח, ווי בעטאָווּן, למשל, וועלכער האָט גשאָפן זייַנע שענסטע סימפאָניעס נאָכדעם אפילו ווי ער האָט פאַרלאָרן דאָס גהערן; דאָס ווייזט אַז אויך אַ טויבער האָט זיך געקענט געפּינען אין דער מוזיקאַלישער וועלט, כאָטש עס איז הויפּטזעכלעך געשטיצט אויף דעם גהערן (רעד.).

טאַנץ־מוזיק פון הענעך סקזשיפצע (לייבקע קלעזמערס אַן אייניקל)

צערט איז ספעציעל אַראָפגעבראַכט געוואָרן אַ באַס־סאָליסט פון מלאָוט און אַן אַלט־סאָליסט פון מאַקאַוו. עס איז געווען אַ גרויס געשעענישׂ אין שטאָט. קינד און קייט זענען געגאַנגען. פון פיל־פיל הייזער האָט מען זיך געצויגן אין שול אַריין און דער קהל איז געווען באַצוויבערט. „אָזוי ווי אַ פיאַנינאַ ביים עמוד“ — האָט מען געזאָגט אין שטאָט, איז מיין פאָטער געשטאַנען און אַרויסגעגעבן זיינע שיינע טענער־געזאַנגען.

דער 2־טער אויפטריט מיט כאַר און אָרקעסטער איז פאַר־געקומען אין דעם א״ד יאָר, אויף אַ סיום־הספר, וועו אַנטאָלעק, דער קינדערלאָזער פערדהענדלער, האָט גלאָזט שרייבן אַ ספר־תורה פאַר דער שול, און מיין פאָטער מיט כאַר און אָרקעסטער האָבן געשפרייזט אין דער שפיץ פונעם דאָזיקן צוג מיט געזאַנג און געשפיל — פון דעם וואַרשעווער שאָסיי ביז אין שול אַריין...

די באַצויגענע צווישן מיין פאָטער און דעם גרויסן פאַלקס־קינסטלער זענען געווען זייער פריינדלעכע און האָרציקע. לייבקע פלעגט מיט זיין פידל באַגלייטן מיין פאָטערס חנוכה־קאַנצערטן און אַנדערע רעליגיעז־מוזיקאָלישע אינאָרדענונגען ווי סיום־הספר, חנוכת־הבית אד״ג צוזאַמען מיט זיין קאַפעליע־מיטשפילער, וואָס האָבן געשפילט אויף פאַרשידענע אינסטרו־מענטן ווי ס׳איז שוין דאָ דערמאָנט געוואָרן.

די פידל, וואָס מיין פאָטער האָט מיר געשאַנקען, ווי אויבן דערמאָנט, פאַר אַ מתנה צו מיין בעל־מצווה פלעגט איך דאָן טראָגן באַהאַלטן אונטער מיין כאַלאַטל, מ׳זאָל נישט באַמערקן אַז איך לערן זיך שפילן.

שפעטער בין איך איבערגעגאַנגען צו אַן אַנדער לערער — צום פידלער אודעס, וועלכער איז אָנגעקומען אין פולטוסק אָלס פידל שפילער אין דעם קינא, ווו די טאָכטער פון לייבקע קלעזמער האָט געשפילט אויף דער פיאַנע. ביי די פידל־לעקציעס פלעג איך זיך טרעפן מיט יונה גוטס, דעם שוסטערס זון וועלכער איז געווארן מיין חבר און מיר האָבן צוזאַמען געשפילט דועטן אויף צוויי פידלען. דאָן איז מיר געקומען דער געדאַנק, אַריינצוטרעטן אין קאָנסערוואַטאָריום אין וואַר־שע. גלייכצייטיק האָב איך זיך דעמאָלט צוגעגרייט צו די עקזאַמענס אין לערער־סעמינאַר אויף גענשע דער סוף איז געווען, אַז איך בין אַריינגעטרעטן אין קאָנסערוואַטאָריום. הויפטזעכלעך אויף געזאַנג און קאַמפאָזיציע.

מיין ערשטער קאָנטאַקט מיט דער אָרקעסטראַלער מוזיק איז מיינע קינדער־יאָרן איז געווען: דער מאָרשירנדיקער מיליטער־אָרקעסטער פון דעם 13־טן פּוּלק, וואָס איז אייני־געשטאַנען אַ סך יאָרן אין פולטוסק.

*

פולטוסק מיין שטאָט, פון וועלכער כ׳האָב דאָס יידישקייט געזויגן און אין וועלכער כ׳האָב מיינע ערשטע ידיעות אין דער שפראַך פון קלאַנגען און מוזיק דערוואָרבן, צי אין דעם לעבן פון דער סביבה דורך לערער, אַדער אין מיין טאַטנס הויז, דעם חזן.

איןווינטער, יאָר 1944, וועו איך האָב זיך געפונען אין אונטערערדישע קאַמפס־באַדינגונגען אין פראַנקרייך, וועו דער לאַנדאַנער ראַדיאָ האָט געבראַכט די שוידערלעכע ידיעות וועגן דעם נאַצישן אויסמאַרד פון די פוילישע יידן — דאָן האָב איך פלוצעם ווי דורך אַ מעכטיקן אינערלעכן שטויס געשאָפן מיין „כל־נדרי“־קאַמפאָזיציע פאַר כאָר און אָרקעס־טאָר. דאָס איז דער „כל־נדרי“, וואָס איך פלעג זינגען אין די קינדער־יאָרן, אָלס משורר, ביים „עמוד“, ווו מיין פאָטער ז״ל

סיום של „כל נדרי" — פינאַל פונעם „כל נדרי".

האָט געדאַוונט אַלס חזן אין דער פּולטוסקער שול.

דעם טראַדיציאָנעלן מוזיקאַלישן ווערט פון „כל נדרי" האָב איך שוין געהאַט אָפּגעשאַצט נאָך אין די 30־ער יאָרן, ווען דער ערשטער רעדעוויקער פּילם מיטן שוישפּילער אַל־זשאָנסאָן איז דערשינען, וועלכער וויזט ווי ער, זשאָנסאָן, קערט זיך אום צוריק צו זיין טאַטן, דעם חזן, אין דעם טאָג פון ערב יום־כּיפּור און זינגט מיט, צוזאַמען מיטן טאַטנס כּאָר, דעם „כל נדרי". איך האָב דאָן געלערנט אין וואַרשעווער מלוכה־קאָנסערוואַטאָריום און האָב נאָך דאָן געטראַכט צו פאַרפאַסן אויף דער דאָזיקער הייליקער טעמע אַ שאָפונג פאַר אַ גרויסן אָרקעסטער מיט כּאָר. אָבער ווער האָט דאָן געטראַכט, אַז עס וועלן אָנקומען אָזעלכע שוידערלעכע טעג אויף יידן; אַז אין די באַדינגונגען, אין וועלכע איך האָב דאָן געלעבט, וועל איך זיין אימשטאַנד צו שאַפן אַ ווערק, צו אייביקן דער־מיט דעם זכר פון די יידישע פאַרטיליקטע קהילות קדושות?!

די צווייטע יצירה, וועלכע כ'האָב שוין געשאַפן דאָ, אין לאַנד, איז די סימפאָנישע פאָעמע מיט כאָר אויפן נאָמען חדות הנפש" (די פּרייד פון דער נשמה), אויף דעם תלמודישן ניגון: „אמר אביי — תיקו", וועלכע איז שוין אויבן דערמאָנט געווארן. אויך די מעלאָדיע האָב איך געלערנט אין מיינע קינדער־יאָרן אין פּולטוסק.

— „אַ מענטש דאַרף עפּעס אויפטאָן אין זיין לעבן" — פלעגט מיין טאַטע ז"ל שטענדיק זאָגן. איז אויב עס איז פאַראַן אַ ווערט אין מיינע צוויי אויבנדערמאָנטע מוזיקאַלישע שאָפונגען, וואָס דער מקור פון זייער אינטויציאָנעלער יניקה און אוממיטלבאַרן איינפלוס שטאַמט נאָך פון מיינע פּולטוסקער יוגנט־יאָרן — איז עס דעריבער מיין זכות און מיין פליכט אַרויסצובערגען די דאָזיקע זכרונות אינעם פּולטוסקער יזכור־בוך, וואָס איז געווידמעט די פאַרשניטענע יידישע קהילה קדושה פון פּולטוסק.

סימפאָנישע פאָעמע פאַר כאָר און אָרקעסטער

נ מ י ה

לזכרה של נ. איזנברג־ונגר־רביד

אך יופיע מראה הנהר של עיר ילדותי פולטוסק לעיני זכרוני — ומיד הולם הלב בקצב מוגבר ומזורז ושוב אינו יודע מרגוע. אני מתדפק אז על דלתות זכרוני ומבקש בהכנעה ובדבקות: „אנא, ספרו נא מעט מהרבה על מקום בו נולדתי ושאו נא הקלה לנפש דוויה". הנה אותו הגשר הצר שחיבר את חלקי העיר ומשני עברי מעקותיו עומדים תושביה העניים, הנבוכים ואובדי־העצות, ומסתכלים במים הזורמים להם בנחת אל הנארב — ומתנחמים; הגשר שהורחב במידה ניכרת עם פרוץ מלחמת־העולם הראשונה, כדי שהתותחים הגדולים יוכלו לעבור עליו; הגשר שעליו נתקיימו כל הפגישות בין הגימנזיסטים והגימנזיסטיות וממנו יצאו לטיוליהם הארכים מחוץ לעיר, מי לכאן ומי לשם, ותירוצים על גבי תירוצים מוכנים בפיהם בשביל אמא, אם תשאל... את הגשר ההוא אין לשכוח.

והנה אותו ה„גוי" שישב בדד בסוכה על שפת הנהר ובחדשי־הקיץ החמים העביר בסירתו כמהי אויר צח ומשתוקקים לחיק הטבע אל עבר הנהר השני, שם השתרעו אחוזאגם, עלה קרקור צפרדעים, האפיל יער עצי־אורן שראשיהם גבלו עם הרקיע המעונן; שם השתרע כפר מיושב אכרים וכלבים שנביחותיהם לא פסקו לעולם, ורק צלילי־המנדוליגות הנוגים שלנו הצליחו להתגבר עליהן קמעה קמעה... שם טיילנו וגם „נשמנו". ועצם השייט, כשהסירה המלאה נוסעים נישאה ושטה על פני חלקת המים לרוחב הנהר, המשוטים העולים והיורדים בקצב אטי, חרדת התלמידות בנטות הסירה שמאלה או ימינה, הרגעת התלמידים, ולבסוף הצהלה הגדולה בהגיעם אל החוף, החוף המיוחל — הו, הנהר ההוא!

והנה ניצבות לפני דמויותיהם של אבא־אמא ז"ל והבית ספוג החמימות והאור. אבא הסוחר היה מתבל את שיחותיו עם בני המשפחה ומרכך את פגעי החיים בהומור עדין. לאחות שהגיעה לפרקה ואהבה דברי־מתיקה הבטיח שישיא אותה לאופה דובשנים. וכאשר נגנבה כל הסחורה שלו בדרך, תחת לקונן על הפסדו, קנה מנורת־שבת מפוארת ואמר: „רכוש רב עבר לגנבים, יהא משהו גם בשבילי".

אשה רצינית היתה אמא. בחזרי מן „החדר" היתה מספרת לי מן החומש הרבה יותר משסיפר לי ה„רבי". בשביל גרשון הכובען, המטופל בילדים, חבר ה„חברה קדישא", שסבל מקצרת בישלה יום יום מרק־תרנגולת והביאה אותו לדירתו. כשהבריא סיפר לקרוביו ולידידיו שתודות לטיפולה המסור של אמי קם על רגליו. אך אמא כי חלתה, סגר הוא את עיניה לנצח, לאחר שחתך את הכר באולרו, הוציא מתוכו נוצה, הניחה ליד נחיריה והנוצה לא נעה ולא זעה עוד...

אני רואה קיץ קיץ את הקוזאקים בתמרוניהם דוהרים על סוסיהם ברחובות העיר במכוסיהם המפוספסים פסים רחבים אדומים וכידונים ארוכים בידיהם; אותם הקוזאקים, עם ציציות־בלוריותיהם הארוכות והסמיכות המופשלות מעל לאוזן, שהטילו פחד כבד על העיר. רואה אני את הרועה וה־עדר חוזרים בערבי קיץ מן המרעה; פרות ושוורים גועים ממוכשות ועצובות ומתעלסים באהבים תוך כדי הליכתם. ומאליה עולה בזכרון אותה שבת־חורף „שחורה" בה צלל ילד בין שברי הקרח של הנהר וכל העיר קמה על רגליה והחיפושים העלו חרס, והקהל בכה עם האֵם גם יחד. ובאחת השבתות בבית־הכנסת, בפרוץ מלחמת־העולם הראשונה, עלה רב העיר החיוור, עם סיום התפילה, על הדוכן והכריז בקול עצוב, שעל המתפללים לחזור לבית־הכנסת אחרי האוכל לקרוא תהילים ולהתפלל לנצחון הקיסר הרוסי. והנה מתופף מוקף קהל עומד באמצע השוק, מכריז ומודיע על אבידת כלבו של ראש־העיר ומבטיח שמשיב אבידה זו יבוא על שכרו. והנה בית־הקברות הרוסי אליו הייתי נכנס אגב טיולי מחוץ לעיר והמצבה שהפנתה את תשומת־לבי, כי בחלקה העליון חרות היה ציור מלאך קטן ולמטה כתובת: „היה שלום, קטיה שלנו היקר".

אך ביחוד נחרתו בזכרוני האפרוחים. הוי, האפרוחים. כבן עשר הייתי אזי ולבי נמשך אחרי סוחר העופות שבחצר, אשר מדי שבוע בשבוע היה מוציא תרנגולות, אווזים ואפרוחים מן העיר ומביאם לוורשא הבירה. שעות רצופות הייתי עומד ומסתכל בתכונה, לפני צאת העגלות הגדולות העמוסות כלובים, כלובים מלאים בעלי־כנף. הפצרתי פעם באמי שתקנה לי אפרוחים ואטפל בהם בנאמנות. היא עשתה רצוני. כתריסר אפרוחים תמימים, חיניים, מופלאים וחמודים קנתה לי. גדול היה אשרי, עזה היתה אהבתי אליהם ורב היה טיפולי בבעלי־כנף רכים וזריזים אלה. מזון מובחר המצאתי להם יום יום.

בליטוף אבהי ליטפתים ובמסירות רבה שמרתי עליהם שלא תארע להם כל תקלה. ביום התהלכו בחצר, ובלילה הכנסתים לצריף. ומה חשכו עיני בפתחי בבוקר־קיץ בהיר אחד את דלת הצריף ולפני — נוצות וכתמי־דם, נוצות וכתמי־דם. לבי נשבר בקרבי. שכנים התקבצו סביבי, נאנחו וסיפרו כי שמעו בלילה את קריאותיהם־צווחותיהם ובודאי טרוף טרפה אותם נמיה *. רבות בכיתי. אפרוחים תמימים אלה מה חטאו? ימים רבים התאבלתי עליהם ומאנתי להתנחם.

שנים חלפו. חיי העיירה התנהלו באפיקם כדרכם מימים ימימה, ואיש לא ראה בנמיה קטנה זו מעין הקדמה להש־תערות שניה, איומה מהראשונה, התנפלותה של חיה טורפת וחזקה יותר; איש לא ראה את הנולד עד בוא השואה הגדולה על יהדות אירופה. נמיה גדולה ואיומה קמה בכל פראותה ובכל כיעורה וטרפה בדרכה את הכל, ובין כל ערי פולין נטרפה גם שארית־ישראל של עיר־ילדותי והקריאות־הצעקות „הצילו" היו לשוא.

* מין חיה יונקת טורפת קטנה.

אליעזר צבי שניאדאווסקי

זכרונות פון די יאַרן 1905-1920

שוועך איז אין די היינטיקע צייטן פון אַטאָם־באָמבעס און צווישן־פלאַנעט ראַקעטעס צו שרייבן זכרונות וועגן דעם פאַרגאַנגענעם יידישן לעבן, וואָס איז אזוי רויך געפלאָסן אין זיינע אַנגענומענע ראַמען. איך בין אין ספק צי דער היינטיקער דור וועט קענען באַגרייפן און פאַרשטיין דעם דאָזיקן לעבן, וואָס איז אַזוי בלוטיק פאַרשניטן געוואָרן.

שוועך איז אַבער צו באַפרייען זיך פונעם פיעטעט צום אַמאָל און וועג איך וועגנד זיך מיט מיין זכרון צו מיין היים־שטאָט, זע איך ווי שיין איז דאָרט געווען דאָס לעבן, ווי גייסטרייך און איבערפולט מיט שטרעבונגען און אידעאַלן. דער רוח האָט באַוועלטיקט דעם חומר און איז געווען דער יסוד פונעם „אני מאמין" פונעם יידישן מענטשן. דער ייִד איז געווען איבערגליקלעך, וועג ער האָט זיך געקענט באַפרייען פון די טאָג־טעגלעכע זאָרגן, אָפשאָקלען זיך פון דעם שטויב פון גלות און איבערגעבן זיך אין גאַנצן דעם לערנען, אַריינ־טיפן זיך אין אַ ספר, ביי אַ גמרא אָדער ביי אַ משניות.

וועג עס איז געקומען דער הייליקער שבת אָדער אַ יום־טוב האָט זיך יעדער געפילט אין אַ וועלט פון אצילות, אַלץ האָט געשפיגלט מיט קדושה, דער פייערלעך געדעקטער טיש, די ליכט, דער משענער הענג־לייכטער. מיט וויפל התרוממות הנפש איז מען געזעסן בייַ דער שבתדיקער סעודה מיט די זמירות און געזאַנגען און דער ייִד וואָס האָט אַ גאַנצע וואָך שוועך געהאַרעוועט אויף אַ ביסל פרנסה און אָפט אויס־געטראָגן בזיונות און דערנידערונגען, האָט זיך געפילט ווי א בן־מלך. און נישט נאָר ביי זיך אין שטוב. אויך דער בית־המדרש איז שבת געווען איבערגעפולט מיט מענטשן, וועלכע האָבן געזאָגט גאַנץ תהילים מיט מנין, וועג מען האָט געענ־דיקט דאָס תהילים זאָגן זענען אַלע טישן פאַרנומען, ווואָרן פון די חברות, וועלכע האָבן געלערנט ביז צו תפילת שחרית. ביים דרום איז געזעסן דוד קראָנזשטיין, אַ געלערנטער חסיד, און געלערנט חומש מיט מפרשים פאַר דער „חברה פועלי יושר".

אַביסל נענטער צום מזרח האָט יעקב לייב מנקר, אַ געלערנט חסיד, אויסגעזינגען מיט פאַרמאַכטע אויגן און מיט אַ פאַרוואַרפענעם קאָפּ דעם מדרש רבה פאַר „חברה מדרש".

ביי דער מערב־וואַנט, צווישן די צוויי קאָפּעלנע אויוונס, האָט פאַרנומען דעם פלאַץ די חברה „תפארת בחורים" און אַנטקעגן, אַריבער דעם בעלעמער, האָט ישראל משה מלמד געלערנט מיט דער חברה „חיי אדם". די קולות פון די לערנער האָבן זיך צוזאַמענגעגאָסן אין איין האַרמאָניע און זיך געלאָזט הערן וויַיט, וויַיט אויסערן בית־המדרש.

נאָך דער שבתדיקער סעודה און נאָך דעם מקיים זיין „שינה בשבת תענוג" איז וויידער פול געוואָרן דער בית־המדרש. אַבער נישט נאָר די יידישע היים און די שול האָבן אָפּגעשפיגלט די קדושה פון שבת, נאָר אויך די גאַסן פון דער שטאָט האָבן געטראָגן אויף זיך דעם חותם פונעם רו־טאָג. און אויב אַ פויער האָט זיך צופעליק דורכגעשאָרט מיט זיין וועגעלע איבער דער שטאָט אין אַ שבתדיקן טאָג, האָט ער זיך געפונען אין אַ פאַרלאָגנהייט, פילנדיק מיט דעם אינסטינקט פון אַ פשוטן, גלויבנדיקן מענטשן אַז ער פראָפאַנירט א הייליקטום.

די געשעפטן זענען געווען געשלאָסן, דאָס עקאָנאָמישע לעבן, אפילו פון די קריסטן איז געווען אָפגעשטעלט. אויב דינסטאָג אַדער פרייטאָג איז אויסגעפאַלן אַ יידישער יום־טוב איז קיין יאָריד אַדער מאַרק נישט פאָרגעקומען. אַ מנוחה־דיקע שטילקייט האָט באַהערשט די גאַסן און די קריסטלעכע באַפעלקערונג האָט זיך צוגעפאָסט צו די רו־טעג פון די יידן און געמאַכט אירע אייגנקונפטן לויטן יידישן לוח און דער פויער האָט געבראַכט כפרות אויף יום־כפור, געגדז אויף סוכות, קאָרטאָפל אויף פסח און אָפילו גרינס אויף שבועות.

ווער געדענקט נישט די אימה ופחד, וואָס האָט געהערשט מיטן אָנקום פון חודש אלול, מיטן דערנענטערן זיך פון יום־הדין. די שולן זענען פון פאָרטאָג געוואָרן איבערפולט, עס האָט זיך ממש געפילט ווי „מלאכים יחפזון, וחיל ורעדה יאחזון". דער בית־החיים איז געוואָרן איבערפולט מיט באַזוכער וועלכע זענען געקומען זיך משתטח זיין אויף די קברים פון די צדיקים און די שוכני עפר, זייערע קרובים. די קולות און די יללות פון די פרויען זענען דערגאַנגען עד לב השמים.

ראש השנה און יום־כפור, ווען הערשל שוחט האָט אין שול מיט זיין האַרציקער שטימע און מיט דער מיטהילף פונעם כאָר אַנגעהויבן צו זאָגן דעם „ונתנה תוקף", איז מען אַזוי געריבט געוואָרן, אַז דאָס האַרץ איז ווי צעגאַנגען פון השתפכות הנפש און די קולות און דער געוויין פון די פרויען האָבן געקענט ריבן אַ שטיין.

מיט וואָס פאַר אַ התלהבות האָט מען מקיים געווען דעם „ושמחת בחגיך" מיטן אָנקום פון סוכות. מיט וואָס פאַר אַ עקסטאַז און בטחון האָבן זיך געלאָזט הערן די פאַרשידענע סוכות־געזאַנגען, די שיר המעלותן פון שמחת בית־השואבה און ווי פייערלעך און פאַלקסטימלעך פריילעך איז אַדורך שמחה תורה. דער מנהג פלעגט זיין אַז יעדע חברה האָט פאַר־בראַכט בייַ אַ מסיבה בייַ דעם גבאי אין שטוב. אין דער נאַכט פון שמחת תורה האָט דער רב געזאָגט „וזאת הברכה" כדי מסיים זיין די תורה. און דאַן האָט מען זיך משמח געווען, געטרונקען און געטאַנצט ביז אין אָונט וועג מען איז געגאַנגען צו הקפות.

מיט אַ ספעציפישער פייערלעכקייט האָט זיך אויסגע־צייכנט די שמחת־תורה בייַ דער חברה קדישא. די דאָזיקע חברה האָט מיט זיך פאַרגעשטעלט מסלתה ומשמנה פון דער שטאָט, לומדים, חסידים, אנשי מעשה. אַנגענומען צו ווערן אַלס מיטגליד איז נישט געווען פון די לייכסטע זאַכן און געווען פאַרבונדן מיט אַ גרעסערער סומע געלט. אַ פרישער חבר האָט עטלעכע יאָר געטראָגן דעם נאָמען „מלאָדזש", ד"ה אַ ייִנגערער חבר, וועלכער האָט נישט געהאָט די זעלבע רעכט פון אַ ותיק. וואָס שייך קבורה האָבן זיי געהאָט אַ דיקטאַט־רישע מאַכט אין שטאָט. ביי אַ נפטר האָבן זיי געשטעלט פריזיז און אַז עס האָט געטראָפן אויף אַן עושר, וועלכער האָט זיך ביים לעבן נישט אויסגעצייכנט מיט קיין ספעציעלע נדיבות־לב, האָט מען דעם נפטר נישט מקבר געווען בין די יורשים האָבן נישט איינגעצאָלט די געפאַדערטע סומע. די חברה קדישא האָט אויך פאַרנומען דעם אויבן אַן ביי פאַרשידענע שטאָט־אָנגעלעגנהייטן, ביי קאָמפליצירטע דין־תורהס אדג"ל. אויף זייער פסק איז נישט געווען קיין אָפּעלאַציע, זיי האָבן דעם אורטייל פאַרשריבן אין אַ פנקס און דאָס האָט געדינט לזכרון. זיי פלעגן אייגנאַרדענען אין פאַרשידענע דאָגן קידו־שים. ווען מען פלעגט מזכיר נשמות זיין פלעגט די חברה קדישא קומען דאָוועגען אין שול. דאָס איז געווען אַ ספּעצ־יעלער טעקסט. די מזרח־וואַנט האָבן פאַרנומען זיידענע קאָפאָטעס מיט זילבערנע עטרות אויף די טליתים, וועלכע האָבן געבלישטשעט פון דער וווייטנס. אויך האָבן זיי מקדש געווען דעם טאָג פון ז' באדר, די יאָרצייט נאָך משה רבינו. זיי פלעגן פאָסטן און די גאַנצע חברה פלעגט קומען דאָוועגען אין בית המדרש נאָך צוועלף בייַ טאָג, זאָגן סליחות פון יום־כפור און מאַכן הזכרות אָלע פאַרשטאָרבענע חברים און דאָס פלעגט דויערן אַ גאַנצן טאָג. בייַ נאַכט האָט מען אייגנעאָרדנט אַ פייערלעכע סעודה מיט געשטאָפטע גענדז, וואָס מען האָט געבראַטן אויף גענדזן־שמאַלץ אין אַ בעקער־אויוון.

פון די גבאים פון דער חברה געדענק איך נאָר ר' יחזקאל בייניעשע, אַ ייִד אַ למדן, אַן אייניקל פון ר' אברהמל טשעכא־נאָווער. באַזונדער פייערלעך האָט די חברה קדישא פאָר־ברענגט די נאַכט פון שמחת־תורה. זיי פלעגן זיך צוזאַמענ־קומען בייַ די גבאים מיטן אָנטייל פון רב. דער רב פלעגט זאָגן תורה און מען האָט פאַרבראַכט ביז חצות בייַ אַ סעודה מיט געזאַנג און חסידישע טענץ. נאָך חצות האָט מען זיך געלאָזט אין געשלאָסענע רייען, זינגענדיק און טאַנצענדיק, אין דער שול אַריין. פאַרויס האָט מען געטראָגן די גרויסע חופה־לאָמטערנס אויף שטאָנגען. די פענצטער פון די הייזער אויף דער גאַס, וואָס האָט געפירט צו דער שול זענען געווען אילומינירט מיט ליכט און הונדערטער מענטשן האָבן געווארט אין דרויסן זיי מקבל פנים זיין. דער עולם האָט זיך אָנגעשלאָסן צו זיי און די גאַנצע מענטשן־מאַסע האָט אַריינגעטאַנצט אין דער שול, אַזש אירע וועגט האָבן געציטערט. מען האָט זיך געמוסן צו די הקפות און וויידער געזאַנג און טענץ, ביז שפעט אין דער נאַכט. מען איז דערגאַנגען צו דער העכסטער עקסטאַז פון שמחה פנימית, אַ שמחה בלב ונפש, אַ שמחה של קדושה.

שער הפנקס של החברה קדישא

פֿאַרשטייט זיך, אַז חוץ פון דער חברה קדישא זענען געווען נאָך אַנדערע חברות אין שטאָט, וועלכע עס איז כדאי צו דערמאָנען.

עס האָט עקזיסטירט אַ חברה „תלמוד תורה", אין וועלכער עס זענען געווען אַנגעשלאָסן די נכבדי העיר. אירע גבאים זענען געווען ר׳ שלום הערש לינדבערג און ר׳ יצחק מאיר הענדעל און זיי פלעגן יעדן יאָר אײַנאָרדענען אַ פּייער־לעכן קידוש כדי צו זאַמלען געלט אויף צו געבן עלעמענטאַרע יידישע בילדונג די אָרעמע קינדער. די חברה האָט געדונגען צוויי־דריי מלמדים זיי זאָלן לערנען מיט זיי חומש און רש״י. די חברה „תלמוד תורה" האָט זיך אויסגעהאַלטן פון פּריי־וויליקע נדבות, וועלכע מען פלעגט יעדע וואָך צוזאַמענענעמען.

אויף דעם פּילאַנטראָפּישן געביט איז געטון געוואָרן בלב ובנפש, מיט דער כוונה צו העלפן די נויט־באַדערפטיקע, אָן אַ פֿאַרצוויגטן אָפּאָראָט, ווי אין די היינטיקע צייטן. אין שטאָט איז טעטיק געווען די חברה „לינת הצדק" מיטן גבאי ר׳ משה וועליקאָבראָדאָ, די מיטגלידער פון דער חברה האָבן געענט־טיקט ביי אַ קראַנקן און דערמיט באַפרייט די משפחה און דערמעגלעכט איר זיך אויסצורוען. די חברה האָט אויס־געבאָרגט פֿאַרשידענע מעדיצינישע כלים, וואָס אַ פּריוואָטער מענטש האָט נישט געקאָנט קויפן. פֿאַר די אָרעמע מענטשן האָבן זיי באַצאָלט פֿאַר אַ דאָקטער און פֿאַר רפואות. די „לינת הצדק" האָט זיך אויסגעהאַלטן פון מיטגלידער־אָפּצאָל און פון נדרים.

די חברה „הכנסת אורחים" האָט געהאַלטן אַ צימער מיט בעטלעך, כדי פּרעמדע אָרעמע לייט זאָלן האָבן וווּ אָוועק־צולייגן דעם קאָפּ ביינאַכט. עס זענען געווען אין פּולטוסק נשים צדקניות, וועלכע זענען געגאַנגען זאַמלען געלט פֿאַר פֿאַרשידענע אָרעמע קראַנקע, פֿאַר הכנסת כלה וכד׳.

פֿאַר דער ערשטער וועלט־מלחמה האָט עקזיסטירט אַ „חברה שלושים", ד״ה אַ פֿאַראייניקונג פון 30 מענטשן, בראש פון וועלכער עס זענען געשטאַנען ר׳ שלמה בראָנדשפּיגעל (אַ מצבה קריצער), זעליג שניאָדאָווסקי (אַ סופר), און אברהם ראָזשאַ. די מיטגלידער פון דער חברה האָבן געמאַכט אַ יד־אחת, זיי זאָלן זיין צווישן זיך ווי איין קערפּער, איינער זאָל וויסן פונעם צווייטן, אַלע זיינע פּערזענלעכע אָנגעלעגנהייטן, צער און פּרייד און זיי האָבן זיך געדאַרפט קעגנזייטיק העלפן.

נאָך פֿאַרן אויסברוך פונעם ערשטן וועלט־קריג האָט עקזיסטירט אין פולטוסק אַ קאָאָפּעראַטיווע לייַ־קאַסע, וועלכע פלעגט געבן קליינע הלוואות און איר פּרעזעס איז געווען שלמה קאָפּעלעוויטש. אויך איז געווען טעטיק אַ דיסקאָנט־באַנק מיטן פֿאַרזיצער אפרים צעלניק און קאַסירער יצחק מאיר הענדעל.

ווי דאָס זאָל נישט זיין אומפֿאַרשטענדלעך, איז אַ פֿאַקט, אַז דער יאָר־יערלעכער פּריזיוו אין רוסישן מיליטער, וועל־כער פלעגט פֿאַרקומען אין חודש דעצעמבער איז אויך געווען אין אַ געוויסער מאָס פֿאַרבונדן מיט זאַמלען געלט פון די פּריזיווניקעס ביי די פולטוסקער בעלי־בתים.

די יונגעלייט, אין עלטער פון 21 יאָר, וועלכע האָבן געדאַרפט שטיין צו דער קאָמיסיע, האָבן אַנגעוואָנדן פֿאַר־שידענע מיטלען און אפילו אַנגעמאַכט זיך פעלערן כדי באַפּרייט צו ווערן פון מיליטערישן דינסט. דינען אין צאַרישן מיליטער האָט געהייסן פֿאַרשיקט צו ווערן אויף דריי יאָר אין די וויסטסטע געגנטן פון רוסלאַנד, לעבן צווישן גויים, עסן טריפות, און געפינען זיך אונטער אַ שוווערער מיליטע־רישער דיסציפּלין. מיטן אָנקום פון חודש אלול זענען זיך די פּריזיוויניקעס צונויפגעקומען יעדע נאָכט אין בית־מדרש. ס׳האָט געהייסן אַז מען זאָגט תהילים מען זאָל באַפּרייט ווערן פון גוויישע הענט, אַבער מען האָט זיך מיט דעם אויך געוואָלט צערן, נישט שלאָפּנדיק גאָנצע נעכט. אַלע האָבן זיך צעמוזט שטעלן יעדע נאָכט אין בית־מדרש, אויב נישט האָט מען אַרויסגעשלעפּט פון די בעטן. וועמען האָט זיך צוגעפּ־געזאָמלט, האָט מען זיך לוסטיק געמאַכט איבער די בעלי־בתים, באַשטייערט זיי מיט געוויסע סומעס און געגאַנגען איבער די הייזער זיי צו „איינקאָסירן". וועמען אימיצער האָט זיך אָפּגעזאָגט, אַדער מען האָט נישט געקאָנט מיט אים דורכ־קומען, האָט מען אויסגעפירט „סאָנקציעס". מען האָט ביי אַ הויזווירט אַראָפּגענומען ביי נאָכט דעם טויער און פֿאַרברענט אין בית־מדרש־אויוון און דער עולם דאָוונערט האָט געהאָט וואָרעם ביי טאָג. ביי די סוחרים פלעגט מען פֿאַרטוישן די שילדן פון די געשעפטן. דער שמש, ר׳ משה הירש, אַן עלטער־רער ייִד, איז געווען אָפּהענטיק קעגן זיי. דאָך, האָבן די אַלע קונדס־שטיק געהאָט אין זיך אַ סך יידישן חן. די בחורים האָבן איינגעאָרדנט אַ „קאָמיסיע" און יעדער פון זיי האָט זיך גע־דאַרפט פֿאַר איר שטעלן. מען האָט אים געווויגן, געמאָסטן, אונטערגעזוכט און באַשטימט — דעם צו באַפּרייען און אַנדערן באַשטעטיקט אויף „גאָדיען" (מיליטעריש פֿאַרפליכ־טעט). עס האָט געהייסן אַז אַזוי ווי עס האָט באַשטימט דער בית־דין של מטה, זאָל מסכים זיין דער בית־דין של מעלה.

אַ פּינצטערע כמאַרע האָט זיך אַנגערוקט אויפן פּוילישן יידנטום מיטן אויסברוך פון דער וועלט־מלחמה אין יאָר 1914. אין פולטוסק האָט מען דערזען די סכנה נאָך מיט צוויי וואָכן פריער. עס זענען דאָן פֿאַרגעקומען אין דער אומגעגנט מילי־

טערישע מאַנאָווריעס און אין שטאָט איז געשטאַנען אַ קאָוואַ־לעריע־דיוויזיע. דינסטאָג, דעם 20־סטן יולי האָט געדאַרפט אָנקומען אויף אַ באַזונדער דער ענעראַל־גובערנאַטאָר פון וואַרשע און ביים רב איז שוין געווען צוגעגרייט אַ ספּעציעלע טאָר מיט ברויט און זאַלץ אים צו באַגריסן. עס איז אָבער געקומען אַ באַפעל, אַז אַלע פאַרמאַציעס זאָלן זיך אין פאַר־לויף פון 24 שעה אומקערן צוריק אין זייערע באַזעס און דער באַזונד איז געווארן אָפּגערופן. עס איז אָנטשטאַנען אַ גרויסע בהלה און דאָס מיליטער האָט זיך אָפּגעצויגן אין גרויס אומ־אַרדענונג. אויף דער שטאָט איז געפאַלן אַ מרה שחורה, דער גאַנצער האַנדל האָט זיך אָפּגעשטעלט און ביזן 1־טן אויגוסט האָט מען געלעבט אין גרויסער שפּאַנונג פון אַ מלחמה געפאָר. דאָנערשטאָג איז דערקלערט געווארן די מאָביליזאַציע פון אַלע מענער ביזן עלטער פון 45 יאָר און אַ מאָביליזאַציע פון פערד. אַלע געוועלבער פון שאַרפּע געטראַנקען און שענק זענען פאַרמאַכט געווארן. דאָס ארצרייסנדיקע געווײַנען האָבן זיך געלאָזט הערן פון אַ סך הייזער, מענער האָבן זיך געדאַרפט שיידן פון זייערע פרויען און קינדער, זין פון די עלטערן, ברידער און שוועסטער. אין מאַרק האָט זיך אַוועקגעזעצט אַ קאָמיסיע פון רוסישע אָפיצירן און מאָסן פויערים זענען געקומען פון די דערפער מיט זייערע פערד. שבת־צו־נאַכט, ערב תשעה באב, איז מען געזעסן נידערגעשלאָגענע בייַ קינות און געוואַרט מיט פחד וואָס עס וועט ברענגען דער מאָרגנדיקער טאָג. תשעה באב פאַרטאָג, דעם 1־טן אויגוסט איז געגעבן געווארן דעם מיליטער אין פולטוסק דער באַפעל אָפּצומאַרשירן —— דייטשלאַנד האָט דערקלערט מלחמה. מיטן מיליטער זענען אוועקגעגאַנגען אַלע מאָביליזירטע יאָר־גענג. די שטאָט האָט זיך געגנומען אויסליידיקן, אויף די גאַסן האָט געהערשט אַ קבר־שטילקייט.

פונקט צוועלף אַזייגער בייטאָג איז פאַרגעקומען אַ לקוי־חמה, עס איז פינצטער געווארן ווי בייַ נאַכט און דאָס האָט נאָך מער דערדריקט. ווי ס׳וואָלט געווען אַ אצבע אלקים. עס האָט אָבער לאַנג נישט געדויערט און פולטוסק האָט זיך ווידער אָנגעהויבן צו פאַרפילן מיט פאַרשידענע סארטן סאָל־דאַטן. דאָס רוסישע מיליטער איז געלאָפן צוריק נאָך דער גרויסער מפלה, וואָס זיי האָבן באַקומען בייַם ערשטן פרווו איבערצוטרעטן די דייטשע גרענעץ בייַ מלאָווע, מישענץ, כאַרזשעל. אַ יאָר צייט האָבן זיך די פולטוסקער גאַסן געבראַכן פון מיליטער. טאָג און נאַכט זענען גאַנצע פאָלקן געגאַנגען צום פראָנט און צוריק. אויסגעהונגערטע האָבן זיי זיך גע־וואָרפן אויף ברויט, קאָלטע געטראַנקען, פלייש, פּאַפּיראָסן א״א און קיין פרנסה האָט אין שטאָט נישט געפעלט. דאָס לעבן אַבער איז אָנגעקומען מיט שרעק, עס האָט געהערשט אַן אומזיכערהייט פאַרן מאָרגן. עס זענען אָנגעקומען פליטים, וועלכע מען האָט אַרויסגעטריבן פון די אַרומיקע שטעטלעך און פאַרפילט דעם בית־המדרש און אַלע בתי־תפילות.

אַזוי האָט געדויערט ביז אויגוסט 1915, ווען דייטשלאַנד האָט אָקופירט פוילן און דער פראָנט האָט זיך אַוועקגעזרוקט ביז פינסק. די דייטשן האָבן אייגנעפּירט אַ קאָרטן־סיסטעם און אין אַ סך הייזער האָט געהערשט הונגער און נויט. פון דעסטוועגן האָט זיך דאָס לעבן געפּירט אויף נאָרמאַלע רעלסן, די דייטשן האָבן סטימולירט דאָס אָנטשטיין פון געזעל־שאַפּטלעכע און קולטורעלע אינסטיטוציעס. עס האָט געהערשט אַ דעמאָקראַטישע אָרדענונג, אַ דערשיינונג, וועגן וועלכער מען האָט נישט געקאָנט חלומען ביים צאָרישן רעזשים. די השפּעה פון דער רעליגיע אויפן יידישן לעבן איז געווארן וואָס אַמאָל שוואַכער.

אין יאָר 1918 איז אָנטשטאַנען די פּוילישע זעלבשטענ־דיקע מלוכה. עס האָבן זיך ווידער אָנגעהויבן צו שיטן צרות אויף יידן. דער אָנטיסעמיטיזם האָט זיך געשטאַרקט, די האַלערטשיקעס זענען באַפאַלן און גערייזן יידישע בערד. אין יאָר 1920, בשעת דער באַלשעוויסטישער אינוואַזיע, האָט די רויטע אַרמיי פאַרנומען פולטוסק און געמאַכט אַ חורבן אין שטאָט. באַרוועסט און אָפּגעריסענע, האָבן די באַלשעוויקעס אין משך פון די אַכט טעג, וואָס זיי זענען געווען אין שטאָט, אויסגעלייקט אַלע געשעפטן, צוגענומען די סחורות. בייַ זייער אָפּטרעטן האָבן זיי מיטגעשלעפּט מענדל מינץ און דעם קריסטלעכן אָפּטייקער שניעאַדסקי, צוגעבונדן ביידע צו אַ מילימעריש וועגעלע און אַזוי גפּירט ביז ביאַליסטאָק. בשעת אַ טומל זענען זיי פון דאָרט אָנטלאָפן און אומגעקערט זיך בשלום אין שטאָט.

✶

נאָכן אומקערן זיך פון פּוילישן מיליטער, זענען אַ סך יונגעלייט, פאַר שרעק מען זאָל זיי נישט מאָביליזירן, אויפן פראָנט, אָנטלאָפן קיין ביאַליסטאָק, מיט דער האָפענונג אַז די רויטע אַרמיי וועט זיך אומקערן אין שטאָט. מען האָט זיי אָבער געבראַכט מיט פאַליציי, געהאַלטן אין אַרעסט, געשלאָגן און געפייניקט. נאָך אַ געוויסער צייט האָט מען זיי באַפרייט.

פון יאָר 1920 האָט זיך דאָס יידישע לעבן אין פולטוסק אָנגעהויבן צו נאָרמאַליזירן. די געשיכטע אָבער פון צוואַנ־ציק יאָר יידישן קיום אונטערן אָנטיסעמיטישן און האַלב־פאַשיסטישן פּוילישן רעזשים איז אַ פרשה פאַר זיך, וואָס איר טראַגישער סיום זענען די שייטערהויפּנס און גאַז־קאַמערן פון טרעבלינקע און מאַידאַנעק.

יהושע אבראמטשיק (טאראנטא)

מיין שטעטל ווו· איך האב מיין קינדהייט פארבראכט

צו נייַן יאָר בין איך געקומען פון מיין דאָרף אָבריטע לערנען ביי שטאָטישע מלמדים. מיין פאָטער כאָטש אַליין אַ פשוטער ייִד, האָט געוואָלט, אַז זיין זון זאָל לערנען ביי גוטע מלמדים. האָט ער זיך פאַרדונגען אַלס בעקער־אַרבעטער אין שטאָט, כדי ער זאָל קאָנען צאָלן שכר־לימוד. יעדן ערב שבת פלעג איך מיט מיין פאָטער גיין אַ היים אין דאָרף אַריין, און זונטיק פרי — זיין צוריק אין חדר.

שוין אין די ערשטע חדשים אַדורכגעלעבט די גרוילן פון מלחמה. אָרום אונדזער שטאָט זענען פאָרגעקומען פאַרבי־טערטע שלאַכטן צווישן די פוילישע און רויטע חילות. עס האָט זיך געהערט וואָס אַמאָל נענטער דאָס „שטעפּן" פון די פולעמיאָטן. ערגעץ וווּ אין די שול־גאָס האָט אויפגעריסן אַ שראַפּנעל. פון אַלע עקן שטאָט האָט אָפּגעהילכט דאָס בראָז־גערייַ פון אַרויספאָלנדיקע שויבן. כדי נישט געטראָפן צו ווערן פון אַ בלינדע קויל, האָט זיך דער גאַנצער הויף יידן צונויפ־געקומען אין אַ טיפן קעלער — איבערוואַרטן די שלאַכטן. אינגיכן איז די שטאָט פאַרנומען געוואָרן דורך די רויטע ארמיי, וואָס האָט געהערשט אין שטאָט נישט מער ווי 8 טעג. איך געדענק אויך אַ ריזיקע אַרבעטער־דעמאָנסטראַציע מיט רויטע פענער, וועלכע האָט זיך געצויגן פון מאַרק דורך שוו. יאָנסקע גאָס העט ווייט צום וואַרשעווער שאָסיי. דערנאָך — די איבערלעבונגען, שוין אין זעלבשטענדיקן פוילן; וועט יעדן יאָר, אין צייט פון פריזיוו, פלעגן דאָרפישע שקצים, זייענדיק „אונטערן גלעזל", זיך לאָזן ווויליגיין מיט אויסהאָקן שויבן און צעשלאָגן יידישע פאַרבייגייער. אַזאַ פאַל האָב איך אַליין איבערגעלעבט אויפן וואַרשעווער שאָסיי, איך בין מיט שרעק אַריינגעלאָפן אין אַ טונקעלן קאָרידאָר. גלייך נאָך דעם זענען אייניקע שקצים אַראָפּגעשפרונגען פון זייערע פורן און אָנגע־הויבן באַוואָרפן מיט שטיינער יידישע געוועלבער: די סוחרים פלעגן שנעל פאַרמאָכן די געשעפטן און אויסמיידן צו ווייַזן זיך אין גאָס עד יעבור זעם. אַ מער שאָקירנדיקן איינדרוק האָט אויף מיר געמאַכט, וועט דער שטאָטישער פולק פלעגט גיין יעדן פרימאָרגן פון די קאַזאַרמעס צו זיינע איבונגען, איז דורכמאַרשירנדיק די יידישע גאָסן פלעגן די סאָלדאָטן זינגען פאַרשידענע שפאָט־לידער איבער די יידן; איינע פון די לידער פלעגט זיך פאַרענדיקן מיטן רעפריין: „פשיסטקע זשידקי זיעדזענם גלאָסעם, אַי וואָי" (אָלע יידן מיט איין קול, אוי וויי) און דערביי שטאַרק נאָכקרומען דעם „אוי וויי".

פיל ענלעכע אָנטיסעמיטישע פאָלן האָבן פאָסירט גלייך אין די ערשטע יאָרן פון פוילנס זעלבשטענדיקייט.

מיר, יידישע קינדער, פון רעליגיעזע עלטערן האָבן גע־לעבט אין אַן אָפּגעזונדערטער גייסטיקע וועלט. אויסערן חדר, האָבן מיר נישט געהאַט קיין אַנדערע פאַראינטערעסירונגען. נישט אָלע קינדער־שפּילעריַען זענען אונדז געווען דערלויבט. „עס פאָסט נישט פאַר קיין חדר־יינגל" — פלעגן אונדז די מלמדים אָן די טאַטעס אויף טריט און שריט מוסרן, וועט עס איז געקומען צו אַ קינדער־שפּיל אַ מער דראָסטישע. מיט נישט יידישע קינדער זענען מיר קיינמאָל נישט געקומען אין קאָנטאַקט. קיינמאָל נישט געהאַט די געלעגנהייט אויס־צורעדן אפילו אַ וואָרט אין דער פוילישער שפּראַך. זומער אוןווינטער דורך אַ גאַנץ קיילעכדיק יאָר — אויסער שבתים און יום־טובים — פאַרברענגט אין די חדרים.

אַ גרויסער טייל חדר־קינדער האָבן שוין אין די פריסטע יאָרן, קומענדיק פון חדר, געלייענט אָלע ספרים אין עברי־טייטש, וואָס האָבן זיך געפונען אין דער היים וויי: דעם דובנער מגידם משלים, ספר הישר, קב הישר, דעם תנ"ך אין יידיש (אין חדר פלעגט מען דורכן „זמן" לערנען בלויז עטלעכע קאַפּיטלען), חסידישע מעשיות אד"ג. כמעט אין יעדער יידישער שטוב האָט זיך געפונען דער טייטש־חומש, באַקאַנט אַלס „צאינה וראינה", אַ דיק ספר אין גרויסן פאָר־מאָט אויף אַלע „סדרות" פון יאָר, אָנגעפילט מיט טיף־רעליג־יעזער עטיק און פרעכטיק־אַדורכגעפּלאָכטענע שטעלן פון תלמוד, מדרש און פאַרשידענע ספרים, געשריבן אין אַ שיינעם צונויפגעשטעלטן סטיל — אָט דער טייטש־חומש האָט געהאַט אויף מיר אַ טיפע רעליגיעזע השפּעה אין מיינע יונגע יאָרן.

וועט איך בין אונטערגעוואָקסן און געוואָרן אַ גמרא־בחור

(בערך 10 יאָר אַלט), זענען די היימישע ספֿרים פון שטוב נישט געווען גענוג. איך פֿלעג מיט אפּגעשפּאַרטע גראָשנס קויפן ביכלער פון פֿאַרשידענע וואַנדערנדיקע מוכרי ספֿרים, וועלכע פֿלעגן צעלייגן איבערן לאָנגן הילצערנעם בית־המדרש־טיש הונדערטער מעשה־ביכלער (נישט קיין ראַמאַנען, חס וחלילה; מיט אַזאַ טריפֿהער סחורה וואָלט מען נישט דער־לויבט צו קומען אין אַ בית המדרש). די ביכלער זענען מערסטנס געווען פֿאַלקס־מעשיות; מעשיות פון ר׳ נחמן בראַצלאַווער און ענלעכן שטייגער. מען פֿלעגט אויך קויפן וויץ־און הומאָר־ביכלער וויי: יוסף לאָקש, שמחה פֿלאָכטע, הערשעלע אָסטראָפּאָלער, מאָטקע כאַבאַד אד״ג.

שבת אין שטעטל

איך האָב ליב געהאַט צו גיין דאָווענען פרייטיק־צו־נאַכט אין שול אַריין. דער הויכער מאָסיוועך בנין מיטן באַלעמער און ארון־קודש און מיט די צענדליקער פון דער סטעליע אַראָפּהענגנדיקע לייכטער (קאָנדעלאָברען) און אין זיי די אַנגעצונדענע ליכט — האָט געשאַפֿן אַ מאָיעסטעטישן אויס־זען און דערוועקט אַ געהויבענעם רעליגיעזן געפֿיל און עקסטאַז. אין שול האָבן גדאָוונט בעלי בתים, וואָס זענען נישט געווען קיין חסידים. לאָנגע יאָרן איז געווען שמש אין שול ר׳ מענדל באום, אַ שטילער, רויקער מענטש, וועלכער האָט זיך מיט די בעלי־בתים פון שטאָט קיינמאָל נישט גע־קריגט. שטיל געלעבט און שטיל געשטאָרבן. אין דער דאָזיקער שול פֿאַר די לעצטע יאָרן גדאָוונט מיט אַן אייגנע־שטודירטן כאַר הערשל שוחט, וואָס איז באָרימט געווען מיט זיין זיסער נגינה און אייגענע תפילה־קאָמפּאָזיציעס. דער לעצטער רב ר׳ ישׂשכר הלוי האָט דאָס, צוליב זיין רעליגיעזן פֿאַנאַטיזם, נישט געקאָנט סובל זיין און צוליב דעם איז נישט געווען קיין שלום־בית צווישן אים און דעם רב.

שבת האָט דאָס שטעטל באַקומען אַ גאַנץ אַנדער פנים. אַלע יידישע געשעפטן זענען געווען פֿאַרמאַכט. אין די פרי־מאָרגן שעהען האָבן זיך עהאערט פון פיל היימען דאָס „מעביר סדרה״ זיין; שנים מקרא ואחד תרגום. פון אַקעגן איבער מיין פענצער מאירס הויז, האָט מען יעדן שבת געהערט, ווי שמואל רינג (אַן אייגנטימער פון אַ מיל) פלעגט לערנען אַ בלאַט גמרא מיט אַ זיסן פֿאַרבענקטן גמרא־ניגון, און דער ניגון פלעגט זיך טראָגן ווייט ווייט איבער אונדזער שול־געסל.

גלייך אין דער פרי פלעגן שטראָמען יידן פון אַלע ריכ־טונגען, אַנגעטאָן אין די שבתדיקע מלבושים (חסידים — אין זיידענע אַטלאַסענע קאַפֿאָטעס מיט סאַמעטענע היטלען) — צום דאָווענען. ווער אין שול, בית־המדרש אַדער חסידים־„שטיבל״. פֿאַרשידענע חסידים־שטיבלעך זענען ביי אונדז אין שטעטל געווען: אַמנישאָווער, ראַדזימינער, אָטוואָצקער, אַלעקסאַנדערער און גערער. צווישן די 2 לעצטע זענען תמיד פֿאַרגעקומען מחלוקת לשם שמים. דאָס גרעסטע שטיבל איז געווען דאָס גערער. דאָרט האָבן גדאָוונט די גרעסטע לומדים פון שטאָט וויי: פרוכטנבוים א״א. דאָס שטיבל איז געווען אָפֿן אַ גאַנצע וואָך. שטענדיק זענען אינעם שטיבל געווען אייניקע בחורים, וואָס האָבן געלערנט „פֿאַר זיך״ און עס האָט פֿאַר־מאַגט אַ גרויסע צאָל ספֿרים.

לעבן דער שול זיך געפונען דער בית־המדרש, וועל־כער איז געווען אָפֿן פֿאַר די מתפללים אַ גאַנץ יאָר. יעדן אָוונט נאָך מעריב פלעגן אַ פֿאָר צענדליק יידן ביי אַנגעצונ־דענע ליכט (עלעקטריע איז ערשט אויפגעקומען אין די שפּעטע 20 יאָרן) לערנען משניות. שבת נ.מ. פלעגט איינער לערנען מיט אַ גרויסן עולם „עין יעקב״.

עס פלעגן אָפט קומען מגידים און האָלטן דרשות צווישן מנחה און מעריב. שטענדיק איז געווען אַ גרויסער עולם, וואָס פלעגט זיך צוהערן צו די דרשות. מערסטנס זענען דאָס געווען סקאַרבאָוע מגידים, וועלכע פלעגן שרעקן דעם עולם מיטן פייער פון גיהנום פֿאַר שלעכטע מעשים.

פון די אַלע דאָרף מען אויסטיילן דעם באָרימטן מטיף ראַפֿאַפֿאָרט, אַן אָפּשטאַמיקער פון ביאַליסטאָק (געשטאָרבן מיט אייניקע יאָרן צוריק אין ניו־יאָרק, אין עלטער פון 90 יאָר). זייַנע דרשות זענען געווען מייסטער־ווערק, אי אין אינהאַלט, אי אין דער קאָנסטרוקציע. אַ שיין צוגעפּאַסטע מעלאָדיע האָט באַגלייט זיין „זאָגן״. ער האָט פֿאַרמאָגט אַראַ־טאָרישע און אַרטיסטישע פּעיקייטן. די וויייטע תנ״ך־געשטאַלטן פלעגט ער פֿאָרן עולם מאָכן נאָענט און היימיש, ווי זיי וואָלטן געלעבט צווישן אונדז. די גאַנצע שטאָט, קאָן מען זאָגן, איז געקומען צו זייַנע דרשות. געוועדט האָט ער עטלעכע אָוונטן אין בית המדרש (נישט קיין געווייַנלעכע דערשייַנונג ביי מגידים) ביי אַ פול־פול געפֿאָקטן עולם. איך האָב אין מיין לעבן נישט געזען אַזאַ ים מיט קעפּ, ווי ביי זייַנע דרשות.

אין דעם זעלבן בית המדרש איז געווען פֿאַר די לעצטע 10 יאָר, פון פֿאַר דעם צווייטן קריג, די נאָווארדיקער ישיבה. דאָס רוב ישיבה־בחורים זענען געקומען פון פֿאַרשידענע מקר־מות אין פּוילן זיי פלעגן עסן „טעג״ ביי פֿאַרשידענע בעלי־בתים. ראש ישיבה איז געווען ר׳ יצחק, אַ גרויסער למדן, געשטאָמט פון סלאָנים.

דאָ דערמאָנט מיך אין אַן איבערלעבונג, וואָס ס׳איז געווען שייך צו מיר גופא: אין יאָר 1930 בין איך געווען אַ תלמיד אין דער דאָזיקער ישיבה. צוליב איבערכאַפֿן מיינעם

אַ בריוו, וואָס איך האָב געשריבן צו אַ חבר אין דער לאָמזשער ישיבה (אין וועלכן זיי האָבן גענומען אפיקורסות), בין איך באַזייטיקט געוואָרן פון דער ישיבה. עטלעכע וואָכן שפּעטער האָט מיך דער ראש ישיבה געבעטן, איך זאָל צוריקקומען. דערביי האָט ער מיר איבערגעגעבן אַ גמרא, וואָס זאָגט: „וועז גאָט האָט חרוב געמאַכט דעם בית המקדש, האָט ער געווייזט". פרעגט מען: צו וואָס האָט ער חרוב געמאַכט, ער זאָל שפּעטער דאַרפן וויינען? האָט ער אויסגעפירט דעם גע־דאַנק, אַז טיילמאָל דאַרף מען חרוב מאַכן און שפּעטער וויינען...

הייַנט זע איך, אַז איך האָב דאָן נישט ריכטיק געהאַנדלט. דאָס אַוועקגיין פון דער ישיבה מיט אַ זעץ אין טיר, איז נישט געווען אויפן פלאַץ. די חדרים און ישיבות האָבן באַריי־כערט אונדזער לעבן. אָן די דאָזיקע רעליגיעזע דערציונג־אינסטיטוציעס, בייַ די דעמאָלטיקע באַדינגונגען און יענע־צייטיקע סביבה, וואָלטן פיל פון אונדזערע יוגנטלעכע געווען פאַרבליבן פאַרגרעבט און אָפּגעשטאָנען. דעם זעלבן דורשט פון לערנען, וואָס מיר האָבן געהאַט אין ישיבה, האָבן מיר וווייטער אַנגעהאַלטן, וויַיל מיר האָבן זיך אַריבערגעוואָרפן צו דער וועלטלעכער קולטור. די שענסטע מידות, וואָס מיר האָבן איינגעזאָפּט אין חדר, האָבן מיר אויך וווייטער נאָך מער פאַר־טיפט אין אונדזער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט, ווו דער ענדציל איז פאַר אונדז געווען: פרידן און גליק פון מענטש.

די יוגנט אין שטעטל

וועגן אונדזער יוגנט זענען פאַראַן מיינונגען פון אַנגע־זעענע קולטור־טויַער. אַזוי אַ שטייגער שרייבט מ. וויַיסבערט, דער אַנגעזעענער טעאַטער־טויַער און אַנפירער פון יונג־טעאַטער אין דעם פאַר מלחמהדיקן פוילן (נפטר געוואָרן אין ישראל), אין זיינע זכרונות, באַנד 2, וועגן אַ פאַרלעזונג אין פולטוסק. אָט ווי ער גיט איבער דעם פאַקט: „אויף אַ פאַר־לעזונג אין פולטוסק, האָב איך מיך פאַרשפּעטיקט; זי איז געווען באַשטימט אויף 3 נ. מ. און איך בין געקומען 5 אַ זייגער נ. מ., ווייל איך האָב געמוזט אין דער צייט זיך משתדל זיין אין אינערן מיניסטעריום וועגן אַ קאָנצעסיע פאַר אַ יידי־שער טרופּע. וועז איך בין אַנגעקומען קיין פולטוסק, האָט מען מיר איבערגעגעבן, אַז דער עולם האָט געוואָרט 2 שעה און אַזוי ווי איך בין נישט געקומען, איז ער זיך פונאַנדער־געגאַנגען. פאַרפאַלן, האָב איך געזאָגט, וועל איך מוזן אַ היים פאַרן. קיין הוצאות האָב איך נישט פאַרלאַנגט און כ'האָב נאָך איבערגעבעטן די איינאַרדנערס פאר די צרות וואָס זיי האָבן געהאַט. „וואָס פאַלט אייך איין — האָבן זיי געענט־פערט — איר וועט זיך מיט אונדז איבערגיין אין שטאָט. דער עולם וועט זען, אַז איר זענט דאָ, וועט ער זיך באַלד אויפקלייבן פון דאָס נייַ". און כך הוה: אין אַ קנאַפּער שעה איז דער זאַל געווען געפאָקט.

אַ צווייטער אַנגעזענער שרייבער, מ. צאַנין, רעד. פון דער ישראלדקער צייטונג „לעצטע נייעס", אין זיין בוך „איבער שטאָק און שטיין", אַ רייזע איבער 100 חרוב געוואָרענע קהי־לות אין פוילן, ווידמעט אין בוך 3 זייטן פאַר אונדזער שטאָט (ער האָט געדינט ערב די 2־טע מלחמה אין 13־טן פולק אין פולטוסק). ער שרייבט: „וועז מיר זענען אַנגעקומען מידע און פאַרמאַטערטע פון די מאַנעווריעס אין שטאָט אַריין, זענען די יידן אַנטקעגן געגאַנגען דעם פולישן מיליטער מיט קריג־לער מילך, צו שטילן דעם דורשט פון מיליטער. דאָן האָבן די אָפּיצערן אויף די פערד צעשלאָגן מיט די נאַהייעס די יידן. זיי האָבן אויסגעגאָסן די קאָנען מיט מילך און דערציילט דעם פוילישן מיליטער, אַז די יידן ווילן פאַרסמען די פוילישע אַרמיי. עס איז אַנטשטאַנען אַ גרויסע בהלה צווישן די יידן, אין מיטן מאַרק זענען די יידן געשטאַנען און געקוקט מיט טרויער אויף דעם פאַרבייגיייענדיקן מיליטער. אויב די לאַגע זעט אַזוי אויס, וועז מען איז נאָך נישט אויפן פראָנט, טאָ וואָס וועט זיין שפּעטער".

„איך בין דעמאָלט אַרויסגעטרעטן פון די רייען און אַרייַ־געגאַנגען אין אַ יידיש געוועלבל קויפן אַ פּעקל שוועבעלעך. שטייט אַ פרוי, איך זע איר טרויעריק פנים, טרייסט איך איר, זאַרגט נישט, מומע, עס וועט נאָך גוט זיין. הלואי זאָל זיין ווי דו זאָגסט, ענטפערט זי מיר".

אָט איז זיין מיינונג וועגן די פולטוסקער יידן: „די פול־טוסקער זענען געווען האַרציקע מענטשן, שטאַרק געהאַלטן פון דער גוטע מידה פון הכנסת אורחים. פאַר יעדן יידישן זעלנער איז געווען אָפן די טיר". וועגן דער יוגנט שרייבט ער: „אַ יוגנט, וואָס האָט פאַרמאָגט געדולד צו לייענען דיקע ראַמאַנען און שפּעטער אין שפּאַציר־גאַרטן העפטיק דיסקוטירן און פונאַנדערגלידערן די פסיכאָלאָגיע פון יעדן העלד באַ־זונדער".

דאָס לעבן איז געווען דאָ אַזוי שטיל, אַז איינמאָל איז געקומען משה נאַדיר האַלטן אַ רעפעראַט, איז ער פאַרבליבן עטלעכע וואָכן. אונדזער יוגנט האָט זיך אַרויסגעריסן פון איר פאַרגליווערטן שטייגער לעבן. די שטוב אַליין האָט שוין נישט געקאָנט באַפרידיקן, האָט מען געזוכט זיך צו קאָנען אויסלעבן אין אַ געזעלשאַפטלעכער אַטמאָספער. אַזוי ווי דאָס גאַנצע קולטור־געזעלשאַפטלעכע לעבן האָט זיך קאָנצענטרירט אַרום די פאַרטייען, האָט כמעט 90 פראָצענט פון אונדזער יוגנט

געהערט צו פֿאַרשידענע פֿאַרטיייען. יעדער פֿאַרטיי האָט פֿאַר־מאַגט אַן אייגענע ביבליאָטעק. די ביבליאָטעקן — זענען געווען די אוניווערסיטעטן פון אונדזער אונטערוואַקסנדיקער יוגנט. מען האָט פיל געלייענט. כסדר פֿאַרטיפט דעם וויסן, כאָטש אַליין געקומען פון חדר און אַרבעטס־וואַרשטאַט, האָט מען נאָך געציילטע יאָרן געהאָט דעם נויטיקן קולטור־באַגאַזש צו קאָנען דיסקוטירן איבער אַלע אָנגעוויטיקטע און קאָמפּלי־צירטע פֿראָבלעמען פון יענער אומרויקער צייט. די דיסקוסיעס זענען געשטאַנען אויף אַ גאַנץ הויכן פּאָליטיש־קולטורעלן ניוואָ. יוגנטלעכע, וועלכע האָבן געהערט צו אַרבעטער־פֿאַרטיייַן, האָבן באַזאָנדער טיפּע ידיעות פון פּאָליטישער עקא־נאָמיע און מאַרקסיזם.

די יידישע יוגנט האָט געזוכט אַן אויסוועג — זי האָט געלעבט אַן אָ מאַרגן, אַן אָ מעגלעכקייט צו עפענען אָ ריכ־טיקע באַשעפטיקונג. אָ טייל האָט געפֿעלן ביי טאַטע־מאַמע, געלייענט ביכער, געפירט דיסקוסיעס — דאָס איז געווען ווייניק אויף צו שאַפֿן זיך אָ פּראָדוקטיוווע פּאָזיציע אין לעבן. אָ טייל יוגנטלעכע האָבן געזען אַן אויסוועג אין ציוניזם, דער געדאַנק עולה צו זיין קיין ארץ־ישראל און בויען אַן אייגענע היים. די בונדישע יוגנט דאָקעגן האָט געהאַלטן, אַז פּאָליט־טיק קאָן נישט לעזן די יידן־פֿראָגע, האָט זי געקעמפט פֿאַר אָ שענער און בעסער לעבן אויפן אָרט און געזען צו דערציען דעם יונגן דור אין אָ רעוואָלוציאָנער־סאָציאָליסטישן גייסט. די גאָר רעוואָלוציאָנער־געשטימטע יוגנט, האָט זיך אַריין־געלאָזט מיט לייב און לעבן אין שטאַרקן גלויבן אין דער קאָמ־פֿאַרטיי, וועלכע האָט געלאָקט מיט אירע גרויסע אַל־מענטשלעכע לאָזונגען און געזען אין איר — אַן אויפגעפֿאַלטן טויער צום אייביקן מענטשלעכן גליק.

פּולטוסק אַלס שטאָט *

איבער מיין לאַנגן וואַנדער־וועג אין פֿאַרשידענע לענדער האָב איך באַזוכט הונדערטער שטעטלעך אָבער קיין איין שטעטל וואָלט איך נישט געקאָנט פֿאַרגלייכן, אין פּרט פון אורבאַניסטישער שיינקייט, לגבי אונדזער שטעטל. כאָטש פּולטוסק רעכנט זיך פֿאַר איינע פון די עלטסטע שטעט אין פוילן (אין 1966 האָט די שטאָט געפֿייערט איר 1.000 יעריקן יובילעאום) **, האָט זי דאָך אויסגעזען ניי און יונג. די גרויסע שריפֿה אין 1875, האָט פֿאַרצוקט די הילצערנע אַלטע הייזקעס, איבערגעבליבן איז בלויז דער „אַלטער מקום". דאָ האָט מען געקאָנט זען דעם בוי־סטיל פון פּולטוסק פון פֿאַר דער שריפֿה; אַלטע האַלב־איינגעזונקענע הייזקעס, וווּ די פענצטער שפּאַרן אַזש אַן די סאַמע ערד. די שטאָט איז געוואָרן פלאַנמעסיק אויף דאָס ניי איבערגעבויט (די הייזער האָט מען געבויט אויסשליסלעך פון ציגל און נישט פון קיין האָלץ) — מיט ברייטע גלייכע גאַסן, פֿאַרפלאַנצט לענג־אויס די גאַסן מיט קאַשטאַן־און וועַרבע־ביימער; מיט אַ ברייטן רחבותדיקן פּירקאַנטיקן מאַרק, וואָס האָט געקאָנט אַריינגענומען צענדליקער טוזינטער מענטשן. די טרעטוואַרן אויסגעלייגט מיט צעמענ־טענע פּירקאַנטיק פּליטן, דעם שאַסיי אויסגעברוקירט מיט גאַנצע שטיינער (נחום סאָקאָלאָוו באַשרייבט אַזאַ רייזע מיט דער פֿלאָטפֿאָרמע פון מאָקאָווע דורך פּולטוסק קיין וואַרשע, וועו דער שאַסיי איז געווען אוסגעלייגט מיט גאַנצע שטיינער און די געדערעם פלעגן זיך ביי די פּאַסאַזשירן ממש אַרויס־טרייסלען).

געווען 2 שפּאַציר־גערטנער: איינער אויפן מאָקאָווער שאַסיי, וואָס האָט פֿאַרמאַגט שיינע אַליין מיט הונדערטער מינים אַלטע ביימער און פלאַנצן; דער צווייטער — האָרט ביים נאָרעוו, האָט געהאַט שיינע אויסגעאָרבעטע וועגעלעך מיט אויסגעליגטע בלומען. אין די זומער־חדשים האָבן די אייג־ווינער באַזוכט די שפּאַציר־גערטנער, וווּ מ׳האָט אייגע־אָטעמט פֿרישע ריינע לופֿט, און זיך באַפרייט פון דער שטיקנ־דיקער לופֿט פון דער שטאָט.

אָ באַזונדערן חן האָט די שטאָט פֿאַרמאַגט, וואָס די נאָטור אַליין האָט זי באַשאַנקן דערמיט, וואָס דער צענטער שטאָט האָט זיך געפונען ווי אויף אַן אינזל, געבילדעט פון 2 אָפּפּלוסן פון דעם נאָרעוו־טייך, ווער ס׳איז נאָר אַהער געקומען פון דער פֿרעמד, איז אַריינגעפֿאַלן אין התפּעלות פון דער קליינער אַרגינעלער שיינער שטאָט.

סוף מערץ 1939 בין איך אַרויסגעפֿאָרן קיין קובא. די ערב־מלחמה־שטימונג האָט זיך שוין געפּילט אין גאַס. די נאָצישע חילות האָבן שוין דעמאָלט געהאַט פֿאַרנומען טשעכיש פֿראָג. מען האָט געקאָנט געזוי פֿאַרויסזען דעם אָנקומענדיקן מלחמה־שטורעם אויף פוילן. אין לאָנד איז די היימישע רעאַק־ציע געווען פֿאָליטיש געבונדן מיטן נאָצישן דייטשלאַנד און נאָכגעמאַפּועט זייער יידן־פֿאָליטיק. אָ ברייטע כוואָליע פון פֿאַראָמען האָט פֿאַרגאַסן יידישע שטעט און שטעטלעך, ביי דער אָקטוווער מיטאָטיילונג פון דער פֿאָליצי און דאָס מיליטער. עס זענען איינגעפירט געוואָרן געטאָ־בענק אין די אוניווערסיטעטן. מען האָט דערמוטיקט אַ שאַרפן ווירט־

* לויט דער פֿאָלקס־צייטונג אין 1921, האָט די שטאָט געהאַט אָ באָפעלקערונג פון 13.504, דערונטער 5.919 יידן; דאָס מאַכט אויס 43.7 פּראָצ. פון דער אָלגעמיינער באָפעלקערונג.

** דער „נויער לעקסיקאָן" (אין דייטש) גיט אַן דאָס יאָר 956 אַלס די דאָטע וועו די שטאָט פּולטוסק איז געגרינדעט געוואָרן (י. א.).

שאָפּטלעכן באָיקאָט לגבי די יידישע סוחרים און האַנדווערקער. די יידישע באָפעלקערונג האָט זיך געריכט אויף נאָך מער שוועריקייטן אין פֿאַרבינדונג מיט דער מלחמה.

טראָץ דעם טראַגישן מצב, אין וועלכן דאָס פּוילישע יידנטום האָט זיך געפונען, און בתוכם אונדזער שטאָט, ערב דעם קריג — האָט אָפּילו דעם גרעסטן שווארצזעער נישט געקאָנט קומען אויפן געדאַנק, אַז נישט מער ווי אין עצטיליטע חדשים וועט וועלן אויסגעריסן מיטן וואָרצל, און צום גרעסטן טייל פיזיש פאַרניכטעט, דער יידישער ישוב אין פולטוסק; די קהילה קדושה דפולטוסק, האָט געבליט און געוואַקסן אין משך פון איר קיום מיט אַזוי פיל האַרץ און יידישקייט. בוי און מסחר, גרויס־חסידות און הויך־שטרעבן, בוך און פאַרטיי. אידיאַל און אויסקוק נאָך גאולה פון יידן און מענטש.

מיר, די יורשים, מעגן זיין שטאָלץ מיט דעם לעבן און שטרעבן פון די פולטוסקער יידן. מיר דאַרפן זען שאָפן אַן אייגענעם זכות אין יידישן לעבן, און דאָס וועט זיין דער שענסטער זכרון פאַר אונדזער קליינער און שיינער יידישער שטאָט פולטוסק.

מיין דאָרף אבריטע

איך בין געבוירן אין יאָר 1911, אין פולטוסק. אין 1913 האָט מיין פאָטער באָקומען פון אַ ברודער אין אַמעריקע אויפֿפאָדערונגס־פאַפּירן. מיין באָבע האָט שוין דעמאָלט געהאָט 2 זין אין אַמעריקע, האָט זי זיך איינגעשפּאָרט, זי וועט אים נישט לאָזן פאָרן אין טריפּעגעם לאָנד אַריין. זי וויל נאָך האָבן אַ זון, וואָס זאָל זאָגן נאָך איר „קדיש". מיין פאָטער האָט איר צוליב געטאָן און נישט געפאָרן.

אין יאָר 1914 האָט אויסגעבראָכן די מלחמה. מיין פאָטער איז מאָביליזירט געוואָרן אין דער רוסישער אַרמיי. ער האָט איבערגעלאָזט מיין מוטער מיט 2 קליינע קינדער, שוועסטער זיך געפֿלאָגט אויף באַשפּייזן זיך מיט די קינדער. אין 1917 אָריבערגעצויגן זיך אין דערבייקן דאָרף, אַבריטע, כדי לייכטער זיך קאָנען מפרנס זיין. אַליין אָן אָפּשטאַמיקע פון דאָזיקן דאָרף, האָט זי געהאָט פיל באַקאַנטע פויערים. פלעגט זי אויפקויפן מילך, פון וועלכן זי פלעגט אויסשלאָגן פוטער, מאַכן קעז. זי פלעגט אויך צוהאָנדלען מיט אייער און אַנדערע אָגראָר־פּראָדוקטן. איך פלעג איר אַלס קינד העלפן אין דער דאָזיקער אָרבעט. מיר האָבן געדונגען אָן ענגן אַלקער ביי אַ גויישער פאַמיליע, כדי נישט צו צאָלן קיין סך דירה־געלט. מיין מאַמע פלעגט זיך אָריסלאָזן אויבער פאָרשידענע דערפער. אונדז האָט זי איבערגעלאָזט ביי דער גויע. מיר, דעם 6 יאָריקן בחור, אָנגעזאָגט נישט טוען צו זיין פון זייערע טריפֿהנע מאכלים, ווי אויך אָפּצוהיטן מיין יונגערן ברודער פון דעם דאָזיקן טרפות, וועלכער וואָלט עס גערן געגעסן.

פאָר מיר איז דאָס אָריבערציען זיך אין דאָרף געווען אַ גרויס גליק, וואָס זעלטן אַ יידיש קינד איז זוכה. אין שטאָט בין איך געווען באַגרענעצט צו אַן ענגן הויף. דאָ האָט זיך פאָר מיר געפּנט אַ נייע אומבאַגרענעצטע וועלט, מיט פעלדער, וועלדער, לאָנקעס פאָרזייט מיט בלומען פון אַלע קאָליערן; מיט בעלי־חיים, וואָס איך וואָלט אין שטאָט נישט געזען. באָלד האָט מיר דער שייגעץ (דער באָלעבאָסטעס זון), אין זעלבן עלטער וואָס איך, צוגעפירט צום הונט, וואָס איז געווען אַנגע־בונדן אויף דער קייט, געגעבן אים צייכנס, אַז איך בין אַן אייגענער; אַז מהיום והלאה דאָרף ער אויף מיר מער נישט בילן און מיר דאָרפן וועלן גוטע פריינד. פון דער טראַדיציאַ־נעלער יידישער מורא פאָר אַ הונט, וואָס עקזיסטירט מערסטנס ביים שטאָטישן יידישן קינד, האָב איך דאָ נישט געליטן.

איך פלעג אָפט אַרויספאָרן מיילן ווייט צו זען די זומער־אַרבעטן אין פעלד. די פּויערישע פעלדער פלעגן זיך ציען עטלעכע מייל פון שטוב. איך פלעג נאָכגיין ביים זייען און שניידן. סוף זומער פלעגט מען קאָסיען די לאָנקעס און אַנלייגן דאראָבינאָסטע וועגענער מיטן אויסגעטרוקנטן הייי. כ'האָב געהאָט דעם פאָרגעניגן צו ליגן אויפן סאָמע שפּיץ וואָגן מיטן אָנגאַלייגטן הייי, וואָס האָט געשמעקט מיט אָנגענעמען פעלד־ריח און מיילן ווייט אַוויערנאָך פאָרן.

וואָס ווייסט אַ שטאָטיש קינד פון אָט דעם פאָרגעניגן? איך בין טאָקע צולייבן לעבן אין דאָרף געוואָרן אַ ליידנשאַפט־לעכער נאָטור־ליבהאָבער.

צוויי יאָר האָב איך אַזוי געלעבט אויף דער פרייער לופט. די מאָמע איז געווען פאַראָגט אין דער אַרבעט אָן איך בין געווען אַ פרייער פייגל. פטור געווען פון לערנען און גיין אין „חדר". עטלעכע חדשים בלויז באָזוכט די דאָרפס־שול. די ערשטע געשיכטע פון חומש האָב איך נישט געלערנט אין חדר, נאָר ביים דאָרפישן גלח, וועלכער פלעגט יעדן מאָנטיק און דאָנערשטיק רעדן וועגן אָלטן טעסטאָמענט. דאָס ערשטע מאָל, וועו איך בין געבליבן ביי דער לעקציע, האָבן מיר גלייך די שקצים פאָרמסרט פאָרן גלח, אַז אַ ייד זיצט אויף אונדזער לעקציע. האָט דער גלח זיי געענטפערט, אַז אויך אַ ייד קאָן בייזיין ביי דער דאָזיקער לעקציע (דעמאָלט נאָך געווען אָנדערע צייטן).

מערסטנס האָב איך פאָרבראַכט, ווי געזאָגט, אויפן פעלד. אָרומגעלאָפן מיטן הונט, געקראָכן צו די טוירן, געבראָכט זיי קערנער; זיי פלעגן אַן שום מורא פיקן פון די הענט.

גלייך ווי די מלחמה האָט זיך געענדיקט איז מיין פאָטער

צוריקגעקומען פון פֿראַנט; גאַנץ, אָן אַ פּיזשין פּעלער. מיט זיין קומען האָבן זיך געענדיקט מיינע 2 יאָר פּוסט און פֿאַסטן. גלייך זיך איבערגעצויגן אין אַ יידישער דירה. ביי אונדז אין דאָרף האָבן געווויינט 18 יידישע פֿאַמיליעס. שוין עטלעכע דורות. געלעבט האָבן זיי טיילווייז פון לאַנדווירטשאַפֿט, געהאַט אייגענע פעלדער. זיי האָבן אויך צוגעהאַנדלט מיט אויפקויפן קעלבלעך, תבואה. זומער פלעגן זיי אָפּדינגען סעדער און דאָס אויבס פונאַנדערפירן מיט אָן אייגן פערד און וועגעלע אין די נאָענטע שטעטלעך. זיי האָבן שווער געאַרבעט אויף צו מאַכן אַ לעבן. געאַרבעט פון פֿאָר פרי ביז שפּעט אין אָוונט, נישט פריי געווען אָפּילו שבת און יום־טוב. זומער געדאַרפט אַרויסטרייבן די בהמות אין פעלד אַריין, אין די וויינטער־חדשים געדאַרפט אַרומגיין אַרום די בעלי חיים. געלעבט אַרעם. אַ גאַנצע וואָך פלעגט מען זיך באַגיין אָן אַ שטיקל פלייש. אַז ס׳איז געקומען דער הייליקער שבת, האָט מען זיך אויך נישט „פונאַנדערגענומען די הענט״; געקויפט אַ לונג און לעבער, אַ פּאָר קעלבערנע פיסלעך, אַ קעפּל. אַ מלבוש האָט מען זיך זעלטן געלאָזט מאַכן. מ׳האָט געלייגט אַ לאָטע אויף אַ לאָטע און איבערגעקומען ווי ווייט מ׳האָט געקאָנט. אויך די שוב־אויסשטאָטנג ווי: כלים און מעבל איז געווען גענוג אַרעם. דאָס גאַנצע מעבל איז באַשטאַנען פון עטלעכע אַלטע בעטן, וואָס האָבן שוין געהאָט פֿאַרלירן זייער פּריער־דיקן קאָליר; עטלעכע שטולן מיט צעבראָכענע אָדער האָלב איינגעפּאַלענע צודעקן; אַ שאַנק מיט אַרויסגעריסענע טירן אָן זאָוואָסן, — וואָס פּאָר אַ מלבושים, אייגנטלעך, זענען בכלל געווען דאָרט אַרייַנצוהענגען?

די יידן זענען געווען פֿשוט, אָפּגעשטאָנען. מער ווי דאָוונ־נען האָט קיינער נישט געקאָנט און מער ווי סידורים און מח־זורים אויף ראָש־השנה און יום־כּפּור — ביי אַ טייל אויך חומשים — האָט מען אין אָט די שטובן נישט פֿאַרמאָגט. שבתים און יום־טובים פלעגן זיך צונויפקומען יידן פון די אַרומיקע דערפער און מאַכן אַ מנין (שטענדיק ביים זעלבן יידּ). אויף ימים נוראים פלעגט מען דינגען אַ בעל־תּפילה, יעדער פון די בעלי־בתים אין דאָרף האָט צוגעטראָגן אַ גע־וויסע סומע דערפֿאָר. דאָס זעלבע איז געווען ביים קויפן אַן אתרוג אויף סוכות. פּסח האָט יעדער געבאַקן פֿאָר זיך מצות.

טיף אין מיין זכרון האָט זיך איינגעקריצט אַ טרויעריקע אַנטיסעמיטישע געשעעניש אין באַגינען פון פּוילנס אומ־אָפּהענגיקייט:

אין יאָר 1918 האָט אַדורכגעמאַרשירט אונדזער דאָרף אַן אָפּטיילונג פון דער פּוילישער אַרמיי אונטער דער אָנפירונג פון דעם באַווסטן אַנטיסעמיטישן גענעראַל יאָזעף האַלער, וועלכע מ׳האָט געהאַט „האַלערטשיקעס״ (די יידן פלעגן זיי רופן כאַלערטשיקעס). זיי האָבן יעדן דערוואָקסענעם ייד, וועלכן זיי האָבן באַגעגנט אין גאַס — אָפּגעשוירן די באָרד (זיי האָבן נאָך די מלאכה געקאָנט פאָר היטלערן). אַ סך וואָכן האָבן די יידן געהאָט — פֿאָר בושה — פֿאַרבונדן מיט וווייסע טיכלעך זייערע גאַמבעס; אַ פּרעמדער האָט געקאָנט מיינען, אַז די דאָזיקע יידן ליידן נעבעך פון ציין־וווייטאָג. אָט מיט אָזעלכע „מעשים טובים״ האָט זיך אַנגעהויבן זייער פריי מלוכהדיק לעבן און מיט די זעלבע מעשים האָבן זיי מיט 21 יאָר שפּעטער פֿאַרענדיקט זייער מלוכהשאַפֿט.

די באַציונגען אין דאָרף מיט די פּויערים זענען געווען פּריינדלעכע. דער גלח האָט נישט געהאַט פון דער אמבאנע קיין יידן. מען פלעגט זיך קעגנזייטק באַגריסן, אַז מ׳האָט זיך באַגעגנט. אין די צוויי יידישע געוועלבער אין דאָרף, פלעגן זיך אין די וואָכן־טעג צונויפקומען צענדליקער פּויערים, איבערזיצן שעהען לאַנג, אַרומרעדן צווישן זיך פֿאַרשידענע דאָרפֿישע ענינים. דער פּויער, וואָס האָט אַבאָנירט אַ צייטונג פלעגט אַרומרעדן די לויפיקע פֿאָליטישע נייעס, עס מסביר זיין פֿאָר די אַרומיקע, וואָס פלעגן אגב אַנרייכערן אַ פּולע שטוב מיט דעם ביליקן מאַכאָרקע־טאַבאַק, אַז מ׳האָט געקאָנט דער־שטיקט ווערן.

אַזוי האָט זיך עס געלעבט ביז 1937סטן יאָר. ווען אין לאַנד האָט זיך צעגאָסן אַ ברייטע אַנטיסעמיטישע כוואַליע, האָט זי אויך נישט אויסגעמיטן אונדזער דאָרף, ווו עס האָבן געווויינט ביי 2 צענדליק יידישע משפחות. ווי אַ צוגאָב דערצו, איז אַראָפּגעקומען פון פֿלאַצקער גלחישן סעמינאַר אַ יונגער גלח, אַן עגדעק, וועלכער האָט גלייך אָנגעהויבן העצן זיינע גלייביקע: „סטייטש, וואָס שווייגט איר? דאָס גאַנצע לאַנד האָט זיך אויפגעהויבן קעגן די יידן, און איר לאָזט דאָ רוּיק לעבן אייערע אייגענע יידן?״

ס׳האָט לאַנג נישט געדויערט, מהאָט אָנגעהויבן האָקן שויבן אין די יידישע ווויינונגען און די לופט איז געוואָרן אַ פֿאַרסמטע. מיינע עלטערן האָבן געהאָט אַ בעקעריי אין דאָרף. האָט מען געמאַכט אַ פּולשטענדיקן באָיקאָט און נישט אַריַיי־געלאָזט קיין גויים קויפן. האָט ווער געוואָגט עובר צו זיין אויפן באָיקאָט און יאָ געקויפט, אַזוי האָט מען אים באַוואָרפן מיט שטיינער און מיט בלאָטע און נאָכגעשריגן: „יידישער מאָשקע״! אַזוי האָט עס אָנגעהאַלטן אַ לאַנגע צייט. וועג מיין מוטער, עליה השלום, איז געגאַנגען זיך באַקלאָגן פֿאָרן עלטערן גלח, האָט ער איר געזאָגט: „איר זענט אַלע קאָמוניסטן, מען דאַרף אייך דאָ, אין דאָרף נישט האָבן״. אָט אַזוי האָט זיך עס געצויגן ביז צום אויסברוך פון דער 2־טער וועלט מלחמה.

אין די ערשטע טעג פון קריג איז אונדזער דאָרף אָקו־פירט געוואָרן דורך די דייטשן. די יידן פון די דערפער אָרום פולטוסק האָבן זיי נישט אַרויסגעאָגט אין 1939, געלאָזט זיי ווינינען ביז סוף יאָר 1940. דאָן זענען זיי טראַנספאָרטירט געוואָרן אין אַ דאָרף לעבן רוזשאָן און געלעבט ביזן יאָר 1941, און לסוף צונויפגעטריבן אַלע יידן פון די דערפער — אין מאָקאָווער געטאָ. אַלע יידן זענען אָפּגעטראַנספאָרטירט געוואָרן אין די טויט־לאָגערן פון טרעבלינקע און אַשוויענטשים.

פון די אַבריטער יידן איז לעבן געבליבן מיינער אַ ברודער (היינט אין קאַנאַדע; איבערגעלעבט אַשווייענטשימער לאָגער), אַ צווייטער — אהרן פראווקע (ווינינ אין קאַנאַדע), האָט איבערגעלעבט צוואַמען מיט נאָך איינעם פונעם דערבייקן דאָרף וולקע — אין אַן אויסגעבויטן בונקער אין וואַלד; איבער 2½ יאָר געלעגן דאָרט באַהאַלטן. יעדן אָוונט פלעגט ער זיך אַרייַנכאַפּן אין פאַרשידענע דאָרפישע כאַטעס, באַקומען גע־וויסע פּראָדוקטן, טראָץ די גרויסע סכנות, וואָס איז געווען דערמיט פאַרבונדן, האָט מען אים די הילף נישט אָפּגעזאָגט. אַ דאַנק דעם איז ער געווען בכוח איבערצולעבן דעם דאַזיקן גיהנום. דער צווייטער, לאוודיגא, לעבט אין ישראל.

אט אַזוי איז אומגעקומען אַ קליינער דאָרפישער ישוב, וואָס האָט עקזיסטירט שוין עטלעכע דורות.

צוזאַמען מיט די אַבריטער יידן זענען אויך אומגעקומען אַ סך יידישע משפחות פון די אַרומיקע דערפער (אינטערעסאַנט, וואָס די געאָגראַפישע נעמען פון די אונטן דערמאָנטע דערפער האָבן יידן געראָפן לויטן יידיש־פוילישן דיאַלעקט און נישט ווי די דערפער האָבן זיי פוילישער שפּראַך).

עס זענען אומגעקומען: 2 פאַמיליעס (16 נפשות) אין דאָרף צולקאָווע; 2 פאַמ. אין דאָרף גרודזע; 1 פאַמ. אין דאָרף ראַנשציץ; 1 פאַמ. אין דאָרף וויעלגאָלאָס; 10 פאַמ. אין דאָרף סאָקאָלאָווע; 10 פאַמ. אין דאָרף וולקע.

יהי זכרם ברוך והשם ינקום את דמם.

אַ פאַמיליע

איינע פון די אייזלסטע פאַמיליעס אין שטאָט, איז, אַן שום ספק, געווען די פאַמיליע פשעסטשעלעניעץ. מאיר פשעס־טשעלעניעץ, באַקאַנט אין שטאָט אַלס מאיר בעקער, איז געווען אַ חסידישער יד, אַ נוח לבריות, אַ מכניס אורח און אַ גרויסער בעל־צדקה. ווי אין יעדער למדנישער שטוב, האָבן זיך דאָרט געפונען 2 פולע שענק מיט הונדערטער ספרים ווי: ש״ס, פוסקים, דרוש־ספרים, חסידישע ספרים און ספרים אין עברי־טייטש. צווישן די ספרים אין עברי־טייטש, האָבן זיך געפונען: דער „נחלת צבי״ (אַ באַארבעטונג פון „זוהר״), די „צאינה וראינה״, דער „קב הישר״ מיט זיינע גיהנום־שילדערונגען און מעשיות פון רבֿיים, פון חסידים, וועלכע איך האָב, נאָכן קומען פון חדר, שטענדיק געלייענט. די דאָזיקע פאַמיליע האָט גע־ווינינ אויף קאַטליאַרסקע 4. אין 1955, ווען איך בין געפאָרן זען מיין חרוב שטעטל, אַזוי בין איך גלייך פון דעם אויטאָבוס צוגעקומען צו דעם חרובן הויז, ווו די א. ד. פאַמיליע האָט פאַר צענדליקער יאָרן געהאַט דאָ איר נעסט. (אגב האָב איך ביי דער דאָזיקער האַרציקער משפחה פאַרבראַכט גאַנצע 6 יאָר, אַן זייער מאַטעריעלער הילף, וואָלט איך נישט געהאַט די מעגלעכקייט זיך צו לערנען). פון דעם גאַנצן הויז איז געבליבן בלויז אַ האַלבע וואַנט, וואָס צופעליק הענגט נאָך אַ בלעכן שילדל מיטן נאָמען פון דער גאַס.

ס׳איז כדאי צו באַשרייבן די גייסטיקע מעלות און די מידות טובות פון דער דאָזיקער פאַמיליע. וועג מאיר בעקער האָט צום צווייטן מאָל חתונה געהאַט, איז די באַצויונג פון זיין צווייטער פרוי צו איר מאַנס קינדער — געווען די זעלבע ווי צו אירע אייגענע קינדער. כאָטש זיי האָבן נישט געהאַט מער ווי 2 צימערן, האָט זיך נאָך געפונען פאַר מיר (זייער אַ ווייטער קרוב) אויך אַן אָרט, ווו צום שלאָפן. דורך די גאַנצע צייט איז נישט פאַרגעקומען קיין קריגעריין צווישן די קינדער פון ביידע עלטערן. אַ געואַלדיקער דרך־ארץ פאַר די עלטערן, אַ זעלטן אידיליש פאַמיליע לעבן. די באַצויונג אפילו צום דינסט־מיידל איז געווען אַ העכסט דעמאָקראַטישע. געלאָזט זי פילן ווי ביי זיך אין דער היים, אַן באַפעלן אָדער הויכע רייד. לאַנגע יאָרן האָט זי ביי זיי געאָרבעט.

די שבתים און יום־טובים, ווי אַזוי זיי זענען אין דער שטוב געפּראָווט געוואָרן, איז שווער צו פאָרגעסן; די ספּעציעלע שבתדיקע מאכלים מיט די שיינע זמירות. שבת האָט נישט געטאָרט פעלן אַן אורח ביים טיש; אַן אים האָט דער טיש אויסגעזען ווי פאַריתומט. מ׳האָט געפילט, אַז מען לעבט אין אַ וועלט פון בלויז רוחניות, אויסגעטאָן פון די 6 וואָכעדיקע גשמיותדיקע טעג.

יעדן שבת אין דער פרי, פאָרן דאָוונענען, פלעגן קומען צענדליקער חסידים טרינקען טיי. ביי דער געלעגנהייט זאָגן פאַרשידענע טשעקאָווע תורות פון רבֿיים, און דערציילן כל מיני מעשיות און מופתים פון צדיקים, וואָס האָבן געריצט שטאַרק מיין פאַנטאַזיע פון אָט די גרויסע וווּנדער.

פון אָט דער פאַמיליע, וועלכע איז באַשטאַנען פון 11 נפשות, איז געבליבן בלויז איינער (ווינינ אין תל־אביב).

אָט אַזעלכע מאירס און אַזעלכע היימען האָט פולטוסק פאַרמאָגט אַ סך. זכרונם לברכה, והי״ד.

היטלמאכער־משפחות

טיפן און זכרונות

א פאַך בירושה

מ׳קאָן זאָגן, אַז דאָס פאַך היטלמאַכעריי איז אַזוי אַלט געווען ווי דער יידישער ישוב אין פולטוסק. ס׳איז אויך געווען א פאַך וואָס פלעגט אבערגיין בירושה פון עלטערן צו קינדער און נאָך ווייטער. צווישן אַלע אַנדערע פאַכן האָט דאָס פאַך היטלמאַכעריי פאַרנומען א באַזונדער חשיבותדיק אָרט דערפאַר, וואָס ס׳איז געווען א ספעציפיש יידיש פאַך (ווי, למשל, זייגערמאַכעריי, גאָלדשמידעריי אד״ג). פאַר א נישט־ייד איז דאָס קיין פאַך נישט געווען מכמה וכמה טעמים. און אויסער ווי א ייד, האָט זיך דערמיט קיינער נישט באַשעפֿטיקט. וועג א יידיש יינגל פון א פרום בעל־הבתיש הויז, האָט, למשל, נישט געקאָנט פאַרזעצן זיינע חדר אַדער ישיבה־לימודים און געוואָלט לערנען א פאַך, איז אים היטלמאַכעריי געווען איינע פון די באַקוועמסטע מלאכות און מ׳האָט דערביי נישט צו שטאַרק ״מבייש״ געווען דעם יינגלס בכבודיקע משפחה (ווי א שוסטער, א בעדנאַר, למשל...). משפחות היטל־מאַכער אין די קליינע שטעטלעך פלעגן ביי דעם פאַך גאָנץ ״יידישלעך״ צוהונגערן. כדי צו קענען באַשפּיזן א פאַמיליע, האָט מען געדאַרפט האָבן נאָך א פאָר טעג אין דער וואָך...

אין ״יענע״ צייטן, וועלן היטלען האָט מען נאָך געגייט מיט דער ״האָנט״ (שפּעטער זענען שוין געווען ניי־מאָדישינען), איז זיך בלויז צו פאַרלאָזן אויף דעם יידישן קונה — געווען ממש א קאַטאַסטראָפע. קויפן א ניי היטל איז געווען א דבר יוצא מן הרגיל. על פי רוב פלעגט א ייד קויפן א ניי היטל איין מאָל אין יאָר אדער אין 2 יאָר: אויף א יום־טוב. דערפאַר האָט די קריסטלעכע באַפעלקערונג, סיי פון שטאָט, סיי פון די דערפער אַרום מיט זייערע קניותן אין די דינסטיקדיקע און פרייטיקדיקע מאָרק־טעג — א שפּאָר ביסל פאַרגרינגערט דעם מצב פון די 13 יידישע היטלמאַכער־משפחות, וואָס האָבן געלעבט איבערן גאנצן שטאָט און וועלכע ועלן אַלע דאָ נישט אויסגערעכנט ווערן.

ר׳ גרשון שיפמאַן

פון די היטלמאַכער וואָס איך געדענק פון די ערשטע איז געווען ר׳ גרשון שיפמאַן, אַדער ווי שטאָט האָט אים גערופן גרשון היטלמאַכער. זיין ווייב שאַשקעלע איז געווען א קופּקע מאַכערין און געווען זייער פאָפולער אין שטאָט אי צוליב אירע קופּקעס, וואָס זי פלעגט מאַכן פאַר פולטוסקער וויבער, אי צוליב איר גוט האַרץ צו העלפן א געפאַלענער משפחה. זי איז געווען באַרימט אַלס א פרוי פון מצוות און מעשים טובים.

גרשון היטלמאַכער איז געווען א ייד א פּיקח מיט א געזעלשאַפטלעכן חוש און בליק פאַרן לעבן. ער איז געווען א טרייסקער חסיד און לאָנגע יאָרן — גבאי פון דער ״חברה־קדישא״. געווען שטאַרק באַליבט אין שטאָט פאַר זיינע קלוגע עצות און צוגעלאָזנקייט צו יעדן. געווען א בעל־צדקה, געהאָט אַן אָפן האַרץ אָון אָפן איז געווען זיין טיר פאַר יעדן איינעם.

ר׳ פייוול אבאזשאנעק

מיין זיידע, ר׳ פייוול, איז געווען א בכבודיקער ערלעכער ייד און זייער אָנגעזען אין שטאָט. אין די ימים־נוראים פלעגט ער דאָונען פאַרן ״עמוד״ אין דער שטאָטישער שול (אגב: האָט ער זיך נאָך א דאָונען אום יום־כפור צוגעקילט און דערפון געשטאַרבן). פייוול דער היטלמאַכער האָט געהאָט א גרויסע משפחה און אַלע זיינע זין, מיטן אויסנאַם פונעם יינגסטן, זענען געווען היטלמאַכערס. דריי פון די זין האָבן געווויגן אין די אַרומיקע שטעטלעך וויי: וויישקאָוו, נאַשעלסק און קראַסנאַשיעלץ, די איבריקע — אין פולטוסק. איך קאָן מיין זיידנס פאַטריאַרכאַלישן אויסזען מיט דער שיינער זיל־בערנער באָרד קיינמאָל נישט פאַרגעסן. עס דערמאָנט זיך מיר שטענדיק די פסחדיקע סדר־נעכט וויי זיי זענען געפֿאַרן וועט געוואָרן ביי מיין זיידן (איך בין נאָך דאָן א קליין קינד געווען). א טיש איז געווען געגרייט פון דעם שענסטן און

בעסטן, אַרום טיש — די גרויסע משפחה: פאַרהייראַטע זין מיט שנורן און אייניקלעך, דער זיידע — אויבן אָן אין אַ ווייסן קיטל, אַ מלכות שיינט אַראָפּ פון זיין פנים, די ריינקייט אַרום פונעם יום־טוב און די פייערלעכע שטימונג פונעם אָפּריכטן דעם סדר מיטן אַנגעגאַסענעם ווייַן אין די בלאַנקענדיקע כוסות, און דאָס אַלץ האָט זיך געצויגן ביז נאָך האַלבער נאַכט — אַ בילד, וואָס איז אוממעגלעך צו פאַרגעסן!

לייבל אַבאַזשאנעק

דאָס איז געווען מיין פאָטער, דער עלצטער זון פון פייוול היטלמאַכער. ערלעך און באַליבט ביי יעדן איינעם. אַרויסגערופן כבוד און גוטן געפיל, ביי די אַלע, וועלכע האָבן אים געקענט. ליידער איז זיין לעבן אין עלטער פון 37 יאָר געווארן איבערגעריסן. אין יאָר 1920 איז ער געשטאָרבן פון אַ קראַנקייט. מיין פאָטער האָט דעריבער נישט לאַנג באַוויזן צו „פאָרזאָרגן" מיט היטלען דער פולטוסקער באַפעלקערונג... וען ער איז געשטאָרבן איז מיין יונגע מוטער געבליבן אַן אַלמנה מיט 4 קליינע קינדער. אויך זי, מיין מוטער, איז מיט אַנדערט־האַלבן יאָר שפעטער געשטאָרבן. זכרונם לברכה.

שיע צימבל

געווען אַן ערלעכער בכבודיקער ייִד, אַ טריסקער חסיד. ער איז געווען שטאַרק באַליבט ביי די פולטוסקער יידן. ער איז געווען באַקאַנט אַלס אַ רודף שלום צווישן די היטל־מאַכערס, וען עס האָט אויסגעבראָכן צווישן זיי אַ וועלכע עס איז מחלוקת. ער האָט פאַרשטאַנען צו לעזן אַ סך פון זייערע פראָבלעמען און האָט פיל געטאָן דערצו. ער האָט געלעבט זייער באַשיידן. זיינער אַ זון, אויך אַ היטלמאַכער, האָט געלעבט אין דלוגאשאַדלע.

די ברידער אבא און אברהמל טראק

אבא — אַן אינוואַליד אויף אַ פוס. אַן ערלעכער מענטש, אַ האַראַפּשניק, וועלכער האָט זיין גאַנץ לעבן זייער שווער געאַרעוועט. געפירט אַ בעל־הבתיש לעבן. די פויערים, וואָס פלעגן ביי אים קויפן, האָבן אים שטאַרק געלויבט פאַר זייער גוטע היטלען. זיין דערוואַרבענע פאָפּולאַריטעט ביי זיי איז אַזוי ווייט דערגאַנגען, אַז זיי פלעגן בכוונה אויסמיידן אַלע היטלמאַכערס אין מאַרק, וואָס זענען געשטאַנען מיט זייערע „שטעלן". זיי פלעגן שרייַען „גדושע נאַש קאַלאַווי" (וווּ איז אונדזער לאַמער). זיי קויפן נאָר ביי דעם לאַמען. געהאָט צוויי זין, אויך היטלמאַכערס, און די טעכטער האָבן אויך געהאָלפן אַרבעטן ביי דעם פאָטער.

אברהמל, זיין ברודער, אַן אינוואַליד אויף אַן אויג, האָט שווער געהאַרעוועט כדי צו קענען אויסהאַלטן זיין משפחה. זייַנע צוויי זין האָבן שוין נישט אונטערגעהאַלטן די טראַדיציע און דעם פאָך שוין נישט „געירשנט". איינער איז געווארן אַ סטאַליאַר און דער צווייטער האָט געלערנט אין פולטוסקער לערער־סעמינאַר.

יהודה יוסף אבאזשאנעק

ער האָט געהאָט אַ געשעפט פון היטלען אויף דער שווענ־טא־יאַנסקי־גאַס. געווען אַ גוטער פאַכמאַן און אַ בכבודיקער מענטש. געווען זייער פאָפולער סיי ביי יידן, סיי ביי קריסטן. געפירט אַ וואַרשטאַט מיט אַרבעטער. ער האָט געאַרבעט פאַר די שולן, פאר דעם מיליטער און פאַר די פאַרשידענע אַרגאַניזאַציעס אין פולטוסק. אויף די מינדערהייַטן קינדער זייַנע פלעגן צוהעלפן די אַרבעטער ביים מאַכן די היטלען. ווי ס'איז שוין באַמערקט געווארן האָבן די היטלמאַכער געפירט זייער אַ שווערע מלחמה מיט זייער עקזיסטענץ. האָט טאָקע נישט איינמאָל געטראָפן ווי דער אויבנדערמאַנטער האָט — ביי אַלע זיינע „גליקן" — נישט געהאָט צו באַצאָלן דעם לוין פאַר דער אַרבעטס־וואָך, ווי עס פלעגט פאָסירן מיטן שרייבער פון די שורות, וועלכער האָט ביי אים געאַרבעט.

זיין פרוי, שרה־צערל, איז געווען אַ געשטאַלט פון אַ גוט־האַרציקער פרוי, די פולטוסקער האָבן זי גוט געקענט. ספעצ־יעל איז זי באַקאַנט געווען ביי די אַרעמע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג, וועלכע זי האָט געהאָלפן מיט אַ בריי־טער האַנט. אָפט מאָל נאָך מער וויפל זי האָט געקאָנט. נישט איינמאָל פלעגט זי פלוצעם פאַרשווונדן ווערן פון געשעפט, אַז מ'האָט זי געדאַרפט אַרומזוכן איבער דער שטאָט. דאָס איז זי געלאָפן עמיצן אַ נויטבאַדערפטיקן העלפן. אַ ביסל גוטע ווירך מיט אַ שטיקעלע פלייש פאַר אַן אַרעמען קראַנקן מענטש, איז, ווייזט אויס, וויכטיקער געווען ווי צו שטיין אין געשעפט. זי איז געווען אַ פרוי פון צדקה און גוטע מעשים. זי מיט איר מאַן, יהודה יוסף, מיין פאָטערס אַ ברודער, און זייערע צוויי זין זענען אומגעקומען אין וואַרשעווער געטא. הי"ד.

וועלוול סטאראשוויעצקי

ער האָט געווינט אויף די גורקעס. ער איז געווען אַ לעבעדיקער סימבאָל פון דעם באַזונדער שווערן, אומדער־טרעגלעכן מצב, אין וועלכן עס האָט זיך געפונען דער היטל־מאַכער, אַנהייבנדיק פון זיין אַרבעט־פלאַץ ביז ער פלעגט אויסלייגן זיין סחורה אויף דער „שטעל" אין די מאַרק־טעג. פון זיין שטוב ביז צו דעם שטאָטישן מאַרק איז געווען אַ

שטרעקע פון איבער אַ ק״מ און ער האָט געמוזט זיין סחורה שלעפן אויף די פלייצעס. געווען אויך פאַלן, וועו אַזאַ היטל־מאַכער האָט געקומען אַ קאַסטן מיט היטלען און אַוועק צו פיס אין די שכנותדיקע דערפער ווי פסארעס, זאמסק אָדער אבריטע, אַ מהלך פון אַ 5—6 ק״מ, כדי צו פאַרקויפן אַ ביסל היטלען אויף אַ דאָרטיקן מאַרק־פלאַץ. נישט איינמאָל האָט ער געמוזט נעכטיקן אַ גאַנצע נאַכט אונטערן פרייען הימל אין די ווינטן, רעגנס, שנייען און פרעסט, כדי צו היטן דעם פלאַץ, אַז אַ צווייטער זאָל אים נישט פאַרכאַפן.

די שאַרפע קאַנקורענץ און דאָס „אחדות"...

די שאַרפע קאַנקורענץ וואָס האָט געהערשט צווישן די היטלמאַכערס, איז געווען צוליב 2 גרונד־סיבות. די ערשטע סיבה, וואָס די קוואַליטעט איז נישט געווען קיין גלייכע. געווען גוטע און שלעכטע אַרבעטער, במילא: גוטע און שלעכטע היטלען. האָבן די, וואָס האָבן פאַבריצירט שענערע און בעסערע היטלען — געוונען שענערע און בעסערע פרייזן. וואָס האָבן די, וואָס זענען געווען פון דער ערגערער קאַטעגאָריע, געטאָן? זיי האָבן שטאַרק אַראָפגעלאָזט פון די פרייזן, כדי צו לייזן וואָס מער. די קאַנקורענץ האָט זיך צעפלאַקערט, אָמאָל — ביז צו אַ געשלעג און אָמאָל — ביז צו קאָמיש סצענעס, וועו אַ 4 אָדער 5 היטלמאַכער האָבן זיך גערייסן וועגן איין קונה, שלעפנדיק אים צו זיך. דער פויער האָט געוואָלט וואָס שנעלער ארויס פונעם „ענין" ביז ער האָט ביי קיין איינעם פון זיי נישט געקויפט... די צווייטע סיבה איז געווען אַ גאַנץ פשוטע: די צוויי מאַרק־טעג אין דער וואָך האָבן, ווי געזאָגט, בשום אופן נישט געקאָנט קלעקן אויף פרנסה. האָט מען געמאַכט הלוואות אין די בענק און די אַלע מאָל איבערגערוקטע טערמינען פון די נישט באַצאָלטע וועקסלען — האָבן אויך קנאַפ־וואָס געהאַלפן. נו, האָט מען קאַנקורירט אויף וואָס די וועלט שטייט און מיט וואָס פאַר אַ מיטלען מ׳האָט נאָר געקאָנט. עס זענען געווען אויך פאַלן (אַ סך!), וועו די שטאָט פלעגט אונטערשטיצן אַ היטלמאַכער, וואָס האָט שוין געהאַלטן ביים פאַרלירן דעם באַדן אונטער די פיס.

סוף־סוף אַבער האָט מען זיך באַמיט צו קומען צו אַן אחדות צווישן זיך. דער סיסטעם איז געווען, אַז אַלע זאָלן נעמען איין פריי און דער קונה זאָל קויפן וווּ אים נעפעלט, נאָר מיט די פאַרדינסטן דאַרפן זיך אַלע טיילן לויט דעם פראַצענט. ס׳איז אויך געווען אַ צווייטער סיסטעם: יעדער אייגנער האָט אַרייגעגעבן אַ צאָל היטלען אין שותפות און מיט דעם רווח האָט מען זיך צעטיילט, און נאָך אַנדערע סיסטעמען פון אחדות האָט מען אַנגעוואַנדן, אַבי אָפצולעשן דעם ברען פון דער קאַנקורענץ־מלחמה...

היטלמאַכערייַ ווערט שוין אויך אַ קריסטלעך פאַך...

די אַנטיסעמיטישע פלאָג און פראָפאַגאַנדע אין די לעצטע פאָר דער צווייטער וועלט מלחמה יאָרן, וואָס האָט אַרומגע־כאַפט גאַנץ פוילן, האָט, פאַרשטייט זיך, נישט אויסגעמיטן אויך פולטוסק. די אָקציע פון אַרויסרייסן פאַרשידענע פאַכן און פרנסות פון יידישע הענט, וואָס איז געווען גוט אַרגע־ניזירט, כדי עס איבערצוגעבן צו די קריסטן, איז אויך געקומען צום אויסדרוק אין פולטוסק. האָט עס אויך דעם יידישן היטל־מאַכער־פאַך נישט אויסגעמיטן. דער שטאָטישער הויפט־גלח האָט שוין געזאָרגט פאַר דעם, אַז די פויליש באַפעלקערונג אין פולטוסק זאָל אויך „געהאָלפן" ווערן מיט אַ היטלמאַכער אַ „רייַנעם" אַריער. צו דעם צוועק האָט ער געוומען אַ קריסט־לעכע פרוי און זי אַוועקגעשיקט קיין וואַרשע, זיך אויסצו־לערנען דאָס פאַך. נישט לאַנג האָט געדויערט און די קריסט־לעכע באַפעלקערונג איז „געבענטשט" געוואָרן מיט אַ פויליש היטל־מאַכער!

דער עקאָנאָמישער מצב פון די יידישע היטלמאַכער איז פון טאָג צו טאָג געווארן ערגער. ס׳איז שוין פיל געשריבן געווארן פון דעם יידישן מסחר, וועלכער האָט אין יענער צייט געליטן פונעם אַנטיסעמיטיזם און פון דער פויליישער יוגנט ווי אויך פון די פויליש יידן בכלל, וואָס האָבן שוין דאָן נישט געהאָט מיט וואָס צו אָטעמען...

דער טרויעריקער מצב האָט, ווי באַווּוסט, אַזוי אַנגע־האַלטן ביזן אויסברוך פונעם גרויזאַמען היטלער־קריג. די אַנטיסעמיטישע וואַקאַנאַליע איז געווען אַ פאַרשפיל צו דער אויסראָטונג־טראַגעדיע פונעם פויליש און אויך וועלטלעכן יידנטום. די דייטשישע פאַשיסטישע מערדער צוזאַמען מיט די פויליש אַנטיסעמיטן האָבן אומגעבראַכט אַ סך פולטוס־קער יידן און צווישן זיי — אַ גרויסן פראָצענט פון די משפחות היטלמאַכער, ערלעכע, פשוטע און פאַרפראָצעווועטע מענטשן, וואָס האָבן דורות לאַנג געלעבט און געאַרבעט אין פולטוסק, ווו קיין זכר פון אַ ייד איז שוין דאָרט מער נישט!

כבוד זייער אַנדענק והשם ינקום את דמם.

ימי נעורי בפולטוסק

זכרונות מימי ילדותי בפולטוסק קשורים עם זכר מלחמת הקיום הקשה. אני רואה את אבא מתלבש ורץ לעבודה בבוקר השכם, כשבחוץ עוד חושך, לתחנת הקמח המרוחקת מהעיר מהלך חצי שעה ובחזרו מאוחר בלילה.

מוצאו של אבי שמואל־ליב רובין היה ממשפחה חסידית וקנאית בדתה. סבי אברהם בא לפולטוסק מהכפר אובריטה ועסק בתוצרת חלב. היו לו 3 בנים. אבי שמואל־ליב, הרשל ומנדל. הרשל, שעסק כל ימיו בתורה, נספה בשואה יחד עם כל משפחתו. צעיר הבנים מנדל זנח בהתחלה את לימודי התורה, למד נגרות וסבא סדר לו בבית, ברחוב „אלטר מקום", בית מלאכה, ואני עבדתי אצלו תקופה קצרה. אחר כך זנח את הנגרות ונעשה למלמד דרדק. כשהנאצים פלשו לפולטוסק לא נתן את נפשו חנם. הרג שני גרמנים במו ידיו לפני שנפל חלל והוא הקרבן הראשון בין קדושי עירנו.

אבי שמואל־ליב רובין יצא „לתרבות רעה" לפי מושגי אותם הימים. מבחור ישיבה מצטיין הפך לסוציאליסט והיה אחד מראשוני ה„בונד" בעיר ובהמשך פעולתו זו, עם תקומת פולין העצמאית, זכה להיות אחד מנציגיו של מעמד העובדים בעירית פולטוסק.

עם פרוץ המהפכה ברוסיה בשנת 1905 היו אוסרים מדי פעם את אבי בכל מיני אמתלות וזה השפיע על מצבנו החמרי. גם במקומות העבודה לא רצו להחזיק את אבא כי היה „מהפכן" ולבסוף נשפט למאסר במבצר של מודלין. עם פרוץ מלחמת פולין—ברית־המועצות בשנת 1920 הועבר משם באחד הימים למקום בלתי ידוע.

המאסר הזה מנע מאבי את הפגישה עם הבולשביקים, שפלשו באותו זמן לפולטוסק. זוכר אני את הבולשביקים־הקוזקים שהתמקמו בחצר. בלילות היו פולשים לבתים ובוזזים את התושבים, ובאחד הלילות הופיע גם בביתנו קוזק אחד עם חרב שלופה בידו, שאל ודרש שלל. אמי בכתה וגם אנחנו הילדים רעדנו מרוב פחד ואז הופיע הבעל־בית שלנו סונול, שהסביר לקוזק שפה גר „טוברישץ" (חבר) שאסרו אותו לפני בואם לפולטוסק. היחס תכף השתנה ומאותו זמן עד עזיבתם את העיר היינו „מיוחסים" אצלם וסיפקו לנו גם מזון.

בימי הכיבוש הגרמני במלחמת העולם הראשונה (בשעת העבודה בטחנת קמח של רוזנברג)
בין העומדים: שמואל לייב רובין (מסומן ב־×) ואברהם רובין (מסומן ב־××)

כשאבא חזר ממודלין השיג בקושי עבודה בתחנת הקמח של רוזנברג. אבל עבודתו זו נמשכה רק זמן מועט כי האסון פקד אותנו בשלהי שנת ה־1920. בתאונת עבודה מחרידה קיפח אבי את החיים בהיותו רק בן 32. האסון הזה היה לו אספקט על חיי היהודים בעיר פולטוסק. ביום ההלווייה של אבי באה לביטוי המלחמה בין החסידים ובין החלק המתקדם של אוכלוסית העיר.

החסידים רצו להוכיח את שלטונם על יהודי פולטוסק ולא הסכימו שחברי המנוח ישאו את הארון על כתפיהם לבית הקברות. עדיין עומד לנגד עיני המחזה המחריד כשבזמן שהוריאו את המת מהבית הועפו מקלות ומכות והצעקות עלו עד לב השמים.

אחרי מות אבי היו החיים בבית קשים ומרים מאד. הייתי תלמיד המחלקה הראשונה בגימנסיה היהודית וקבלתי „סטיפנדיה" מה„עזרה ההדדית" של התלמידים שהתחייבה לשלם עבורי את השכר־לימוד. בכל הזדמנות כש„העזרה הדדית" לא יכלה לעמוד בהתחייבותה, הייתי הקרבן ונשלחתי הביתה. עם גמר המחלקה החמישית נאלצתי לנטוש את לימודי והלכתי ללמוד את מקצוע הנגרות.

באותו זמן בשנת 1925—6 התארגן בעיר קן של „השומר הצעיר". הצטרפתי לקן, עקב הקשרים עם תלמידי הגימנסיה שהיוו את יסודו. הצבוריות היהודית בפולטוסק משני הקצוות, משמאל ומימין, התיחסה בביטול לתנועת „השומר הצעיר" אבל במרוצת הזמן התרחבה והתעצמה תנועת נוער זו ששאפה לשנות מהיסוד דפוסי החיים ליהודים ולבנותם בארץ ישראל.

החינוך ב„השומר הצעיר" כלל לא נגד את עובדת היותי פועל, ולפעול למען ארגון העובדים באגודה מקצועית. הייתי בין המייסדים של האגודה המקצועית של הנגרים בפולטוסק. נדונו בתקופה ההיא את ה„סנציה", מפלגה של פילסודסקי שמשלה אז בפולניה, ובקשנו הכשר להקים אגודה מקצועית שהשמאל קרא להם „אגודת צהובות" של הממשלה. וכך קמה אגודה חזקה שבפעילותה לחמה למען יום של 8 שעות עבודה ותיקון שכר. היה גם הכרח להסביר את פעולתנו למנהיגי ה־פ.פ.ס. בפולטוסק, ואני עם עוד שני חברים בקרנו בביתו של מנהיג פ.פ.ס. — טורק והסברנו לו את הקומבינציה של הלגליזציה על מנת שנוכל לפעול. הוא הבין אותנו וברך אותנו על הפעולה.

באספת האגודה המקצועית הופעתי בלבוש השומר הצעיר והסברתי לחברים הנגרים את ערך המאבק המקצועי ואת תורת מלחמת המעמדות. שוטר שנוכח במקום והבין יידיש חקר אותי אחר כך על הדברים שאמרתי, ולמה אני לובש את מדי „השומר הצעיר". הסברתי לו שאני מתכונן לעלות לארץ, וזה לא נוגד את תביעתנו לעבודה של 8 שעות ולשכר עבודה הוגן.

בשנת השלושים יצאתי להכשרה. עבדתי במנסרות וב־חטוב עצים ובשנת 1933 עליתי ארצה יחד עם חבר פולטוס־קאי שלום וינטרויב. הספקתי לפני פרוץ מלחמת העולם השניה להעלות ארצה את אמי ואת אחי הצעיר.

קבוצת נוער —
א גרופע יוגנטלעכע

צבי גולדברג

מסע אל מחוז הילדות והנעורים

נר לזכרם של אבי, אמי ואחי שנספו בשואה

מחוז הילדות והנעורים, הנוף שבו, האנשים המאכלסים אותו, אורחם ורבעם, שיחם ושיגם, ההווי ביום חולין ובימי חג ומועד — כל אלה נחרתים עמוק־עמוק בנפשו של האדם והוא נושא אותם בחובו, לכל מקום באשר ילך ואין לשינוי הזמן ותמורותיו שליטה עליהם.

די לעצום עיניים לרגע קט ולכוון את המחשבות לעבר עיר מולדתי פולטוסק במרחק זמן של שלוש עשרות בשנים והנה עוברות כמו בסרט נע לפניך רחובות העיר, הנהרות שחצו אותם שתי וערב, יערות האורן ושדות האחו שהקיפו את העיר מסביב, הכנסיות הרבות שמגדליהן העפילו אל־על והטילו חתמם על יהודי העיר וביחוד על תלמידי „החדר", ולהבדיל את בית הכנסת — בניין צנוע בממדיו, אפור נטול כל קשוט ופאר בחזיתו — כחייהם של יהודי העיר. מלבד התמונות הרבות, פורצים ועולים בזכרוני ספורי מעשיות ואגדות שנמסרו מדור לדור, הקשורים לבניינים עתיקי־יומין בעיר או אלה שצמחו על רקע ההווי של העיר.

ביחוד חרות בזכרוני סיפור מעשה על שקיעתה של כנסיה אחת, ליד הארמון, שהתנוססו מעל גבעה רמה בעיבורה של העיר. סיפרו יהודי העיר, כי פעם בשעה שהכנסיה היתה מלאה מתפללים נוצרים, נזדמן באקראי על ידה רבי אחד. הגויים החלו להעליבו ואף ירקו עליו. כתגובה על כך, גזר הרבי על הכנסיה שתשקע באדמה לאיטה, כל שנה בגובה של לבנה אחת. ובאמת היתה זאת הכנסיה הנמוכה ביותר בעיר. כל אימת שעברנו על ידה בהיותנו ילדים היינו נרגשים מעוצמת כוחו של הרבי אשר גמל להם לגויים על העלבונות שהטיחו נגדו. אודה ולא אבוש; שכאשר כעבור כמה עשרות בשנים נזדמן לידי בארץ עתון פולני מצוייר, בו הודפסה ריפורטז'ה מלווית תצלומים על פולטוסק ובין יתר התצלומים הופיעה גם תמונת הכנסיה „השוקעת" והיא עדיין מתנוססת באותו גובה כפי שהיתה אז, — חשתי אכזבה...

או אותו סיפור מעשה על סופר סת"ם אחד, אשר התנצר והוטל עליו לחרות כתובת בעברית במרומי המגדל של הכנסיה המרכזית, שהתנוססה בקצהו האחד של השוק והנה כשרק נטל את החרט לידיו והחל במלאכתו, הסתחרר עליו ראשו והוא נפל ונהרג. אצבע אלוקים... אמרו היהודים ביראה ופחד.

בגלל ריבוי הכנסיות בעיר, הדביקו יהודי עיירות הסביבה לאחיהם בפולטוסק את הכנוי „פולטוסקער משומדים". יתכן ולכנוי זה היו שורשים עמוקים שהגיעו עד לימי הביניים. אמנם אין לכך תעודות בכתב, אך לפי סיפורים שהתהלכו בקרב יהודי העיר, שמשה פולטוסק על כנסיותיה המרובות כמרכז של פעילות נוצרית להכנסת בני דת משה תחת כנפי הנצרות.

לפי גירסה אחת שהיתה נפוצה בין תושבי העיר, חל שנוי בשם של העיר לאחר דליקה גדולה שנפלה בה וכילתה את מחצית מבניניה שהיו עשויים עץ. עד לדליקה הגדולה היתה העיר קרויה בשם מקוצר — טוסק ולאחר שהעיר בחציה נשרפה, הוסיפו לה את המלה פול — בפולנית חצי, כלומר חצי טוסק — פולטוסק. לאחר הדליקה הירבו בהקמת בניני לבנים במקום בתי עץ, כי פחד הדליקות נפל על התושבים.

לפולטוסק יצאו מוניטין בשל יפי־נופה. הנהר נארב על יובליו הרבים שחצו את מרכז העיר, יערות האורן העבותים שהקיפו אותה כבטבעת ושדות האחו המוריקים רחבי־הידיים — שיוו לה מראה נהדר. יש והדביקו לה בשל כך כנוי וונציה מזוביצקה או וונציה הקטנה. אולם לא אחת ידעה העיר פורענויות בשל מימיה המרובים. לעת אביב בשעת הפשרת השלגים היו הנהרות והנחלים גואים ועולים על גדותיהם ומציפים חלקים ניכרים של העיר. דרי המרתפים והקומות התחתונות נאלצו לנטוש את דירותיהם ולחפש להם מקלט מהשטפונות. זכורני שטפון אחד שהפתיע את העיר באחד מערבי השבת, לאחר שעקרות הבית הכינו את הכל לקראת השבת ואף את החמין העבירו לתנור באחת המאפיות ועמדו לברך על הנרות — החלו לפתע מימי הנחלים גואים במהירות ועד מהרה עמדו בתים רבים בתוך המים. בתוך כל המהומה שקמה, עמדו עקרות בית יהודיות כשרות וצנועות ופיכרו את ידיהן מרוב חרדה על גורלו של החמין לשבת, שנותר בתוך המאפיה המנותק מחמת השטפון וכי כיצד תתכן סעודת השבת ללא חמין... אך נמצא הדרך כיצד לא להשבית את שמחת החג

של היהודים. הוצאו גיגיות כביסה, הובאו סירות מספר ובחורים צעירים חתרו בהם למאפיות והשיטו את סירי החמין לבעליה וסעודת השבת נערכה כדת ומלאכת החתירה במים הגואים שעשעה במיוחד את לב הילדים.

על אף גודלה של הקהילה היהודית בעיר (כשליש מתושבי העיר) היא לא הצטיינה בנכסים חומריים מרובים, ורוב יהודי העיר התפרנסו בדוחק ונאבקו קשות על קיומם. את מחיתם מצאו בעיקר מסנדלרות, נגרות, חייטות וכובענות. פעמיים בשבוע בימי השוק בעיר, היו מציגים את סחורתם על דוכנים ומחכים לאיכרי הסביבה שיבואו לקנות. בכליון עיניים היו מצפים לירידי שהיה נערך פעם בחודש, כי אז היה מובטח פדיון כלשהו, לא כן בימי השוק, שלפעמים היו מאכזבים מאד ולאחר עמידה של יום שלם בכפור עז בחורף, היו חוזרים הביתה כלעומת שבאו ללא כל הכנסה.

אמנם היו גם יהודים אמידים בעיר, אך הם היוו מיעוט קטן. לרוב היו אלה בעלי בתים או סוחרים מצליחים. רוב בתי העיר היו שייכים ליהודים וכן החנויות, דבר שנוצל להסתה אנטישמית פרועה מפקידה לפקידה. תושביה הפולנים של העיר היו ברובם חדורים רוח אנטישמית. בימי חג וגנוסיה היו הנוצרים מטיילים בזרם בלתי פוסק, בצדו האחר של הרחוב הראשי, השלישי במאי, שם לא העיז יהודי להציג את רגלו. היהודים היו מטיילים לעומת זאת במדרכה ממול. הרוח האנטישמית נתנה את אותותיה בחיי היום־יום של היהודים. אמנם לידי פרעות ממש הדברים לא הגיעו, אך תגרות ידיים בין צעירים יהודים וגויים היו לתופעה קבועה. הפעילות האנטישמית גברה במיוחד, לאחר שראש הממשלה דאז הגנרל סקלאדקובסקי, התיר באחד מנאומיו בסיים הפולני, לנהל פעולת חרם כלכלי נגד היהודים. אז בימים הקודרים ההם, היו ניצבים משמרות של תלמידים פולנים ליד החנויות והדרכנים של היהודים ואוסרים על הפולנים לקנות אצלם. מצבם הכלכלי של יהודי העיר שהיה בלאו־הכי רופף למדי גם ללא פעולות החרם — עוּרער לחלוטין.

מיעוט נכסי החומר והרוח של הקהילה היהודית נבע ממצבם הכלכלי של יהודי העיר. הגימנסיה היהודית היחידה נסגרה מספר שנים לאחר יסודה, מאחר ולא יכלה להתגבר על הקשיים הכספיים שהתלבטה בהם מראשית יסודה. לא היה גם בכוחה של הקהילה לקיים בית ספר עברי „תרבות" כמו בערים אחרות בפולין. לעומת זאת קיימה הקהילה רשת של מוסדות צדקה ועזרה הדדית כגון: „קופה לגמילת־חסד", „לינת הצדק", „הכנסת כלה" וכו' אשר נתמכו ע"י הג'וינט.

מן הנכון לציין כאן כי גם מצבם הכלכלי של תושבי העיר הפולנים לא היה טוב יותר משל היהודים. גם הם התפרנסו ברובם מסנדלרות ומלאכות דומות. העיר היתה נטולה בסיס תעשייתי ורבים היו בה המובטלים אשר לא מצאו להם מקורות של פרנסה. בתי חרושת לא היו בה, מלבד מספר טחנות קמח גדולות, מנסרה, בית חרושת ללבנים ומפעל לייצור מכונות חקלאיות. בעלי המלאכה היו עובדים מעלות השחר עד לשעות המאוחרות של הערב כדי להרוויח את לחמם. אין פלא איפוא, שרבים מתושבי העיר נמנו על נתמכי סעד, שהיה ניתן במשורה לקראת חגים ובעונת החורף והיה זה בבחינת קומץ שלא השביע את הארי.

הקהילה היהודית היתה נוהגת לחלק לנצרכים „מעות חיטין" לקראת חג הפסח לקניית מצות ועצי הסקה לקראת חורף ואילו העיריה דאגה לנצרכים הפולנים ומדי פעם בפעם היתה מחלקת תפוחי אדמה וקמח. בימי החלוקה היו משתרכים תורים ארוכים של נצרכים, אשר הבליטו לעיני כל מה רב העוני הקיים בעיר. ואולי יש לחפש את אחד משורשי האנטישמיות במצבם הכלכלי הירוד של התושבים הפולנים של פולטוסק.

על רקע המצב הזה ניתן להבין מה היה מצבו של הנוער היהודי בעיר. רבים מהם שלא נמצא להם מקום עבודה בבתי המלאכה הצפופים נטולי אוויר ואור לנגרות, חייטות וכד', בתנאי ניצול קשים — התהלכו בטל או נדדו לעיר הבירה וורשה כדי להשתכר למחייתם. הנוער מבתים אמידים אשר רצה להמשיך בלימודיו, אחר סיימו את בית הספר היסודי, נתקל בקשיים רבים בבקשו להתקבל לבית הספר התיכון הפולני או לסמינר למורים. הבודדים שזכו להכנס למוסדות החינוך הנ"ל, סבלו רבות מחבריהם לספסל הלימודים הפולנים ולא אחת גם מצד המורים אשר היו אנטישמים מובהקים. רק תלמידים יהודים מעטים יכלו לעמוד בתנאים אלה ולסיים את חוק לימודיהם ואילו אחרים נאלצו לעבור ללמוד בבתי אולפנה יהודיים בוורשה.

הד חזק עוררה בליבות הנוער היהודי הלומד והעובד בשורת הקמתם של קיני תנועת הנוער „השומר־הצעיר" באי אלו ערים בסביבה הקרובה לפולטוסק בשנות העשרים המאוחרות. עד מהרה הגיע גם לפולטוסק שליח של „השומר הצעיר" לבוש לפי כל כללי הצופיות ובאחת השבתות הרחק מהעיר, בתוך יער עבות כונסה אספת יסוד של קן השומ"צ בעיר, בה לקחו חלק עשרות נערים ונערות. תוך זמן קצר התבסס הקן והתרחב וכלל במסגרתו שכבות גילים שונות החל משכבת „גורים" שלאחר מכן שינתה את שמה „לבני מדבר" ועד לצופים־בוגרים.

רב היה קסמה של תנועת „השומר־הצעיר" בעיני הנוער — שחרתה על דגלה את שחרורו הלאומי ומאוחר יותר גם

את שחרורו הסוציאלי של העם היהודי במולדתו העתיקה־חדשה ארץ־ישראל. שיטת החינוך של השומ"צ שהיתה מושתתת על יסודות הצופיות כלומר, על חישול האופי, חינוך לעצמאות וזקיפות קומה לאומית — משכו את הנוער היהודי לתוך כותלי הקן כבחבלי קסם. רבים מהנוער שהיו שרויים באפס מעשה ותוהים על עתידם המעורפל והבלתי בטוח, הרגישו לפתע כי יש טעם לחיים ומכונפי חזון נשגב של בניין מולדת לעמם הנרדף — נרתמו לפעולות הקן בלהט ובמסירות נפש. המסגרת המספרית של הקן הלכה והתרחבה ומדי פעם בפעם צריך היה להחליף את דירת הקן ליותר גדולה ומרווחת.

פעולתו של הקן הטביעה את חותמה על חיי הציבוריות היהודית בעיר. מאורע גדול ומרשים במיוחד בשביל יהודי העיר שימשו תהלוכות ל"ג בעומר של „השומר־הצעיר", אשר היו עוברות בערבו של יום ברחובות המרכזיים של העיר, תוך צעידה צופית יפה על נסי הקבוצות, הגדודים ובראשם דגל הקן בלווי חצוצרות ותופים. רבים מתושבי העיר היהודים וביניהם הרבה נוער בלתי מאורגן ליוו את התהלוכה ברגשי גאווה והתפעלות. הנוער היהודי שגדל באווירה האנטישמית הדחוסה בעיר ושהיה חדור רגש נחיתות כלפי חברו הגוי הכל יכול — הרגיש לפתע שאין כל יסוד לכך והוא שווה לו בערכו. יתרה מזו, זכורני שאחדים מחניכי גילו לא פעם את צפונות ליבם לפני, בהדגישם כי הם גאים על היותם נערים יהודים שמשימה לאומית כבירה של בניין מולדת ניצבת לפניהם, בעוד שלנער הגוי אין משימה כזאת כי מולדתו בנויה...

טיולי הלילה של גדחי הקן שהיו נערכים בעיבורה של העיר, מקום שם לא העיז נער יהודי להציג את כף רגלו בשעות הלילה המאוחרות, חישלו בחניכים אומץ לב וחוש של התמצאות. המגמה היתה להוציא את הנערים מתחומי העיר לחיק הטבע. לשם כך נערכו גם מושבות קיץ וחורף בכפרי הסביבה, ששימשו מוקד לפעילות של הקן. ערכן החינוכי של הפעולות האלו היה רב. הן סייעו לגיבוש הקבוצה מבחינה חברתית, בעיצוב השקפות עולמו של הצעיר, בהגברת הרגש הלאומי והשאיפה לנטוש את הגולה ולעלות לארץ־ישראל. החינוך השומרי ידע ליצור קשר בל יינתק, רגשי והכרתי בין החניך לבין ארץ־ישראל הנבנית. על גדות הנהר נארב היינו שרים משירי ציון וחולמים על יום העליה ארצה.

על אף האווירה האנטישמית שהיתה שוררת בעיר, נקשרו קשרים בין הקן לבין הסתדרות הצופים הפולנית ובנשפי הקן שהיו נערכים ברוב־עם בתיאטרון העירוני מפקידה לפקידה, השמיעו את ברכותיהם נציגי הצופים הפולנים.

אחד ממפעלי התרבות החשובים בעיר שקן „השומר־הצעיר" הקים — היה הספריה שכללה מאות ספרים באידיש ובפולנית והיתה פתוחה לכל שוחר ספר. חוג הקוראים בספריה היה מגוון. אפילו נשות הקצינים הפולנים ששרתו בגדוד חיל הרגלים במקום, נמנו על החוג הזה. הספריה העירונית שהוחזקה ע"י העיריה לא יכלה להתחרות בספרית „השומר־הצעיר". רבים העדיפו את האחרונה, כיוון שברשותה היה מבחר מגוון של ספרים מהספרות הקלאסית הפולנית וכן מספרויות של עמים אחרים. כל ספר חדש שיצא לאור נרכש מיד ע"י הספריה.

כן היתה קיימת בקן להקה דרמטית שהיתה מציגה מחזות מאת מחזאים יהודים. ההצגות היו נערכות בתיאטרון המקומי ומשכו תמיד קהל רב.

בכל הפעולות המסועפות האלו נעזרה הנהגת הקן ע"י ועד מיוחד שהיה קרוי פטרונט. הוועד היה מורכב מנכבדי העדה שדרכו הרעיונית של השומ"צ היתה קרובה ללִיבם ועיקר פעולתו היה בארגון מגביות למימון פעולות הקן ולא אחת גם ייצגו את עניני הקן כלפי השלטונות, כאשר קרה שתוך כדי הפעולות השונות שבוצעו, בא הקן בהתנגשות עם החוק.

מכל האמור לעיל אין להסיק את המסקנה שהקן ניהל את פעולתו באווירה אוהדת ושלא נתקל בקשיים ומכשולים. היו גורמים שונים בעיר שהצלחת פעולתו של הקן היתה כצנינים בעיניהם. היהודים הדתיים בעיר ראו בנו אפיקורסים, נערי הפקר, רחמנא ליצלן, שאין לבוא בד' אמותיהם. ולא אחת היינו עדים להתפרצויות של אבות דתיים לתוך כתלי הקן, בכדי להוציא בכוח בן או בת שיצאו לתרבות רעה... אין להגיד שההצלחה האירה להם פנים. לרוב אחרי הפסקה קצרה, היו הבנים חוזרים לקן בדרכי מחתרת ושום איומים לא הועילו כדי להרחיקם מהתנועה. במאבק הזה בין אבות ובנים שהיה לעתים חריף מאד, שימש השיר הידוע של המשורר דוד שמעונוביץ „אַל תשמע בני" כסיסמה לבנים המתמרדים. מי מהצעירים לא התפעם אז מדברי הפתיחה של השיר:

אל תשמע בני, אל מוסר אב
ולתורת אם לא אזן תט,
כי מוסר אב הוא: „קו לקו..."
ותורת אֵם: „לאט לאט..."
וסופת אביב דוברה כן,
הקשיבה, איש, לשיר הבן!

כמו כן עמד הקן במאבק רעיוני מתמיד עם המפלגות האנטיציוניות: ה„בונד" והמפלגה הקומוניסטית, שהיו פעילות בעיר. מי יספור את הערבים הרבים (קעסטל אוונטן — ערבי שאלות ותשובות) בהם היינו מתווכחים בלהט עד חצות על יסוד שאלות שהוגשו ע"י הקהל; על חיי היהודים בגולה, המהפכה הסוציאלית ובעיית היהודים, המפעל הציוני —

אוטופיה או מציאות שנוצרה בכורח היסטורי של הגולה היהודית וכו׳, עייפים ורצוצים היינו יוצאים לא אחת מערבי הווי כוחים האלה אבל גאים ומלאי סיפוק על שיכולנו לגבור על יריבינו בנימוקים מוחצים.

מכשול רציני לפעולת הקן היווה בית־הספר היסודי והתיכון. חברי הקן שלמדו בבית־הספר התיכון הפולני, נקטו באמצעי זהירות מרובים כדי לא להיתפס בקלקלתם... הוטל עליהם איסור חמור להשתייך לקן. מנהל בית הספר היה מסתובב בערבים ברחובות ומשגיח בשבע עיניים שהתלמידים לא יצאו לרחוב אחרי השעה 9. התלמידים חניכי הקן נאלצו להתחפש כדי לשנות את מראם החיצוני ובדרכי עקיפין היו מגיעים לקן.

גם על תלמידי בית הספר היסודי הוטל איסור דומה בנימוק שההשתייכות לקן מפריעה ללימודים תקינים. ביחוד גברה פעילותם של מנהלי בתי־הספר לפני ל״ג בעומר. הם ניסו באיומים של הרחקה מבית הספר להניא את התלמידים לצאת למחנה בל״ג בעומר שבו התנהל יום לימודים רגיל. בעיניהם נראתה השבתת הלימודים של עשרות תלמידים ביום ל״ג בעומר כשיא חוצפה יהודית... על כן יש ללמד אותם לקח ויהי מה. זכורני שבשעת הבוקר המוקדמות של ל״ג בעומר אחד לפני זריחת השמש, כאשר הקן על גדודיו יצא ממקום הריכוז לכיוון אחד מיערות האורן בעיבורה של העיר, והוא צעד בסך במצב רוח מרומם והנה הופתענו החניכים בראותם את מנהל בית הספר הגוי ניצב בקצה הגשר הארוך על הנרב וחוסם את דרכם באיומים קולניים. לרגע נבוכו כולם ולא ידעו האם להמשיך את דרכם או לחזור על עקבותיהם, אך עד מהרה השתלט ראש הקן על המצב, נתן פקודה להמשיך בצעידה וכולם כאחד צייתו לו. המנהל נשאר עומד מבויש כתינוק שסרח...

תגובתו של המנהל למחרת התקרית הזאת היתה נזעמת ביותר. הוא סילק מבית הספר את כל חניכי הקן ואת התלמידים שהיה חשד כלשהו שהם משתייכים להשוה״צ. החלה ריצה מבוהלת של ההורים אל מדריכי הקן שיעשו משהו על מנת להעביר את רוע הגזירה מעל ילדיהם. הנהגת הקן הפעילה הפטרונט, שהשקיע מאמצים מרובים כדי להחזיר את הילדים לבית־הספר. כעבור יומיים חזרו התלמידים ללימודיהם תוך מתן הבטחה שלהבא לא תדרוך רגלם בקן. ההבטחה קוימה במשך זמן קצר ושוב חזרו לסורם ושיתפו את עצמם ביתר להט בפעולות הקן.

מאורע מרכזי בחיי הקן ובחיי הציבור היהודי בעיר היווה עלייתם ארצה של מגשימי הקן. חודשים מרובים לפני העלייה, התכוננו חניכי הקן לחוג את המאורע הזה. החניכים הצעירים יותר, הסתכלו בשמץ קנאה על המועמדים לעלייה, שזכו להגשים את שאיפותיהם. כאשר נבעלו שערי הארץ ומגשימי הקן עשו את דרכם ארצה בעלייה ב׳, נשמר דבר עלייתם בסוד. גם מסיבות הקן נערכו בחשאי והיינו מזהירים את המשתתפים בהם לא לפרסם את הדבר ברבים.

מגשימי קן פולטוסק התרכזו בעיקר בקבוצים: משמר־העמק, בית־אלפא, כפר־מסריק, דן וכו׳ ועד היום ממשיכים בנתיב ההגשמה מני אז.

—

אין אני יכול לסיים את רשימתי זו מבלי להעלות על הכתב כמה חוויות עמוקות מימי הנעורים המוקדמים. זכורני את הימים הקודרים של מלחמת פולין—בריה״מ, בראשית שנות העשרים, מיד עם תום מלחמת העולם הראשונה. באחד הימים הופרה שלוותה של העיר ע״י מתופף העיריה שכינס בכל רחוב קהל מאזינים, בהכריזו על פרוץ המלחמה. היה זה לאחר שהצבא הפולני נאלץ לסגת משטחי רוסיה הלבנה ואוקראינה תחת לחץ ההתקפה הנגדית של הצבא האדום, אשר חדר לגבולות פולין והתקדם עד לוויסלה, בעקבות הצבא הפולני הנסוג. בהלה אחזה את יהודי העיר, ביודעם היטב כי הם עלולים להיות מעין שעיר לעזאזל בתהפוכות המלחמה אשר את טיבן מי ישורנו. יהודים מבוהלים החלו לסגור את שערי חצרותיהם על מנעול ובריח והסתגרו במרתפים מחשש פגיעות של כדורים ופגזים. כעבור יום או יומיים לאחר הודעת הכרוז, התלקחו קרבות ע״י שפת הנרב. הצבא הפולני הרס את הגשרים שעל הנהר כדי למנוע את כיבושה של העיר ע״י הצבא האדום, במשך מספר ימים ניטשו ע״י העיר קרבות מרים. פגזים נפלו גם בתחומי העיר וגרמו נזקים לבתים. כאשר המצב של הצבא הפולני שהגן על העיר נעשה קשה, פשטו ז׳נדרמים בתוך הבתים וגייסו את כל הגברים לעזרה, מבלי שהקפידו על גיל וכושר גופני. ביחוד התנכלו ליהודים. כל יהודי שהיה סיפק בידו נעלם מעל פני השטח והסתתר. רעמר היה ליהודי, שנמצא לאחר חיפוש במקום סתר. מגלבים הופעלו על גבו והוא נלקח ישר לחזית ולאורך כל הדרך הנחתו עליו מהלומות. לאחר מספר ימים של חיי פחד וחרדה הושלך הס בעיר ובסביבתה. נדמו לפתע קולות הנפץ של פגזי התותחים וכל אחד חש שהנה עומד משהו להתרחש. בציפיה מתוחה עקבו היהודים מתוך חצרותיהם הסגורות אחר הקורה בחוץ ובמהירות הבזק פשטה השמועה שחיל החלוץ של הצבא האדום חדר לעיר. משפשט בקרב היהודים סיפור המעשה על אותו סייר רוכב מהצבא האדום שפרץ כסופה לתוך מרכז השוק ירה מאקדחו באוויר והכריז באידיש „שאין ליהודים מה לפחד ושלא יאונה להם כל רע״ — החלו היהודים לצאת בהמוניהם לרחובות העיר. אותה שעה החלו גם הרחובות

להתמלא חיילים רוסים עייפים ויגעים לבושים בבגדים מכל צבעי הקשת ורק מיעוטם לבשו מדי צבא אחידים. אי משם הגיחו רוכלים לרחוב והחל מקח וממכר ושטרות כסף רוסיים החלו עוברים לסוחר. החיילים הרוסיים היו מצויידים בגליונות שטרות גדולים ובהתאם לצורך היו גוזרים במספריים את מספר שטרות הדרוש.

אט, אט, נפתחו גם החנויות והקומוניסטים היהודים בעיר נעשו פעילים מאד. מתוך שורותיהם גויסו אנשי מיליציה אשר ענדו על השרוול סרט אדום וצוידו בנשק מכל הבא ליד. נערכו כמעט יום יום הפגנות אהדה בחוצות העיר ע"י הקומוניסטים כשבראש צועד אברהמצ'ה הפיסח מצליע וצועק במלוא גרונו „אַרעם און רייך אַלע גלייך" (על עשיר ואביון חל השויון). אברהמצ'ה זה היה קומוניסט קנאי, שעסק בסנדלרות ובדוחק פרנס את עצמו ואת אמו. והנה לפתע הורם מאשפתות ונעשה פעיל ומפעיל, כולו אש בוערת. בעוד אלה עורכים הפגנות שמחה ועצרות־עם חגיגיות התהלכו הסוחרים הגדולים אבלים וחפויי ראש. החלו פעולות החרמה של סחורות, ביחוד בדים וקונפקציה. בין יום התרוששו הסוחרים ונותרו בחוסר כל. לא אחת נתקלת בסוחר כשהוא ניצב ליד חנותו הריקה וממרר בבכי.

רושם רב על עניי העם — יהודים כפולנים — עשו הגיוסים היום יומיים של נכבדי העדה ועשירי העיר ללא הבדל לאומיות לעבודות הנקיון בעיר. מוכי תדהמה ובשמץ של שמחה לאיד, הסתכלו הם במחזה המוזר, כיצד נכבדי העיר מנקים במטאטאים את השוק העירוני הגדול. בעוד רבים תוהים על העירבוביה המוזרה שנפלה בחלל עולמם ושיבשה בפתאומיות ובקצב מהיר את סדרי הבראשית והפכה את סולם הערכים המקובל בכל שטחי החיים — הורגשה לפתע תכונה בלתי רגילה בקרב הצבא הסובייטי ובטרם הספיקו התושבים לעמוד על טיבה של התכונה הזאת — החלה נסיגתם המבוהלת מהעיר. הצבא האדום שנעצר על הוויסלה התקשה לחצותה ולכבדש את עיר הבירה כי בינתיים זרמו תגבורות של הצבא הצרפתי אשר נזעק לעזרתם של הפולנים וסייע בהדיפתו של הצבא האדום. שמועה פשטה בין היהודים כי הצבא הפולני יעשה שפטים ביהודים לאחר נסיגת הצבא האדום, בתואנה שהם שיתפו פעולה עם שלטונות הכיבוש הסובייטיים וכדאי על כן ללכת בעקבות הצבא הסובייטי הנסוג כדי להימלט מפעולות הנקם האכזריות של הפולנים. רבים מיהודי העיר נתפתו לרעיון זה ובחיפזון ארזו צרור קטן ונמלטו מהעיר.

אך עד מהרה נתברר כי מנוסת היהודים המיטה עליהם שואה ממש. הצבא הפולני שדלג בעקבות הצבא הסובייטי, חסם את דרכי הבריחה של היהודים והתנפל עליהם באכזריות. רבים נהרגו ועונו פשוט ורק מעטים הצליחו לפלס להם דרך בחזרה. הם הגיעו העירה, מוכים יגעים ורעבים כשסיוט הימים הנוראים שעברו עליהם לא מש מעיניהם ימים רבים.

אך בכך עדיין לא נתמלאה מנת סבלם של יהודי העיר. האנטישמיות החלה עולה כפורחת וכוחות השחור מצאו להם שעת כושר כדי להפרע מהיהודים, שהואשמו על ידם באהדה לבולשביקים. התנפלויות על יהודים נעשו לתופעה יום יומית. הגדילו לעשות בשטח זה יחידות מסויימות של הצבא הפולני. ביחוד הצטיינו בהתפרעויות נגד היהודים היחידות של הגנרל הלר שהיו קרויים בפי היהודים „הלרצ'יקים". לשמע השם הזה עברה צמרמורת בגבו של כל יהודי. הם היו חוטפים יהודים ברחוב וגוזזים את זקניהם ולאחר מכן מעבידים אותם בכל מיני עבודות בזויות. היהודים נזהרו שלא לצאת לרחובות העיר אך ללא הועיל כי החיילים חדרו לבתים וביצעו את זממם בדירותיהם של היהודים.

ההתפרעויות נגד היהודים שקטו רק לאחר שיהודי ארה"ב הקימו קול זעקה נגד הפוגרומים של הצבא הפולני והצליחו לגייס את דעת הקהל העולמית שגינתה את ההתפרעויות.

עברה תקופה ממושכת עד שהגלידו הפצעים שהמלחמה הותירה בציבור היהודי בעיר. עזרה רבה הוגשה ע"י ה„ג'וינט" ליהודי העיר וכן ע"י קרובים מעבר לים, הודות לה שיקמו היהודים את עצמם לאט לאט מהחורבן שהמיטה עליהם המלחמה.

ימי נעורים

שנות נעורי היפות עברו עלי בעיר מולדתי — פולטוסק, עד היום זוכרת אני את בית־הספר העממי * שלנו, שעמד ברחוב השוק לא רחוק מכיכר השוק, עם מנהלו הוותיק — מר גוטמן. ימי השוק, שהיו קוראים להם „טאַרגי" היו מתקיימים בימי שלישי ושישי. באותם הימים היו מגיעים האכרים מהכפרים הסמוכים עם תוצרתם למכירה. הם גם באו לקנות כל מיני דברים, דברי הלבשה, הנעלה, כלי עבודה ושאר צרכים. בדרכי מבית־הספר הייתי יוצאת לשוטט בשוק, ולבקר את אבי, שהיה מוכר שם דברי הלבשה. הסוחרים היהודיים מן העיר כולה היו באים בימים אלה לשוק, היו מוציאים את סחורותיהם לשוק כדי שהפדיון יהיה יותר גדול. כל סוחרי ההלבשה היו מעמידים את דוכניהם ושולחנותיהם בשורה אחת, כך שלקונה היה נוח ללכת ולחפש את מבוקשו. השורה השניה היתה של סוחרי ההנעלה שהיו מניחים הרבה זוגות מגפיים, נעלי עבודה של אכרות, ונעלי ילדים. שורה אחרת היתה של כלי פח, כלי עבודה, דליים שונים, כדים, משפכים, מעדרים, מגרפות ועוד. מאחורי כל השורות הללו היה השוק של האכרות, כפי שנקרא בפולנית שוק הסבתות („באַבסקי רינעק") סביב המגדל של השעון העירוני הגבוה הן ישבו עם תוצרתן: חלב, שמנת, חלב־חמוץ בכלי חרס, גבינה טריה וחמאה המונחת על גבי עלה טרי של כרוב. בקיץ היו גם מביאות סלים עטופים עלים ירוקים, ובהם גרגרי יער שחורים ואדומים (יאַגאַדי: פאַזיאַמקי") פטל, ענבי שועל („פאַז'אַצ'קי") וגם אפונה בתרמיליה הירוקים שהיו אוכלים אותם גם לא מבושלים. מן העבר השני של השוק, קרוב יותר לכנסיה היו עומדות עגלות עמוסות תבואה, שקים עם תפוחי־אדמה, שקי כרוב, גזר, סלק, ארגזים עם תפוחי־עץ, אגסים ממינים שונים, ארגזי דובדבנים ושזיפים. הכל בהתאם לעונה. שם היה עולמם של הגברים. על פי רוב מכרו בסיטונות. אנחנו פחדנו להתקרב אל מקום זה כי העגלות והסוסים היו מרובים ואילו המרחק בין העגלות היה קטן מאד.

הבילוי הקצר הזה בשוק נסתיים בדרך כלל באי־נעימות, כי תמיד הייתי מקבלת „מנה הגונה" מההורים, ואף נאסר עלי לגשת אל אבא בשוק. אף־על־פי־כן לא ויתרתי על השוק בגלל ההנאה שהבקור בו גרם לי.

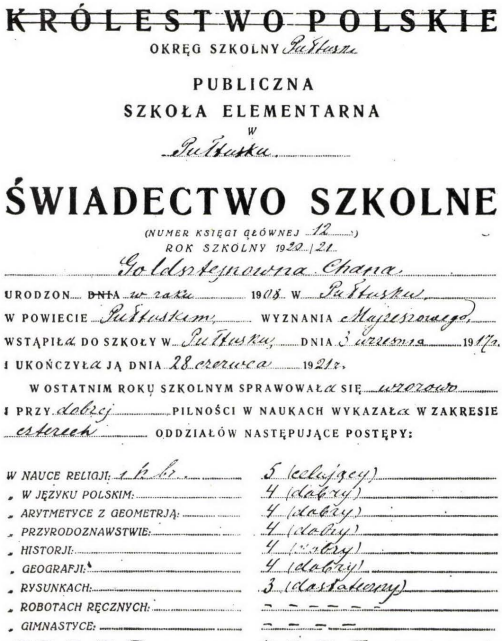
מתקופה זו של בית־הספר העממי זכור לי גם חג השלישי במאי, חגה הלאומי של פולין. אותו יום היינו באים לבושים בגדי חג. על הבגדים החגיגיים היו הילדות לובשות סינרים לבנים עשויים בד תחרה. אמי דאגה שתמיד יהיה סינורי מכובס, מעומלן ומגוהץ. ביום זה בבוקר היו יוצאים כל הכתות עם מוריהם, כשבראשן צועד המנהל מר גוטמן. קטן־קומה היה ורזה, בזקנקנו הקטן, השחור נצנצו שערות שיבה ועל ראשו מגבעת קש לבנה. שורות שורות הגענו לבית־הכנסת, הספקנו להתפאר אחת בפני השניה על בגדינו היפים. לי תמיד היה נדמה שסינורי הוא היפה מכולם. אף ל"ג בעומר, כמו השלישי במאי, היה אהוב עלי מאד, כי גם בחג זה יצאנו מחוץ לכתלי בית־הספר. בשדה ויער ערכנו ארוחה משותפת על גבי מפה לבנה, הפרושה על הדשא הירוק. אחרי הארוחה שיחקנו משחקים משותפים ובהתקרב שעת הערביים היה חבל לחזור הביתה. אבל הייתי מאושרת, וכך חלפו ארבע שנות הלימוד בבית־ספר זה.

עם התחלת הלימודים בגימנסיה היהודית * בעיר התחיל פרק חדש בחיי. הבנין עמד ברחוב קוטלרסקה. הגימנסיה שכנה בקומה השלישית ואילו למטה גרו דיירים. רושם רב עשו עלי הכיתות מלאות האור והנקיות, הספסלים הגבוהים והלוח הגבוה והמבריק, אך היפה מכל היה בעיני אולם ההתעמלות. היה זה אולם ענקי כשקירו האחד, הפונה החוצה, עשוי כולו חלונות גדולים, דרכם היה חודר הרבה אור ואויר צח. לצידי הקירות היו מכשירי התעמלות שונים, שעליהם התעמלנו בהנאה רבה. באמצע האולם הענקי הזה עמדנו בשורה לפי הגובה ולפי התור היינו מבצעים תרגילים בהתאם להוראות המורה. בכתות גבוהות התחלנו להרגיש שהתבגרנו, כאשר אחדים מהמורים התחילו לפנות אלינו בגוף שלישי. בין המורים הללו היה המורה לטבע בורוכוביץ, שהיה קטן־קומה חיוור וראשו קרח. הוא לא ידע לשלוט בכיתה, ואנו ידענו לנצל עובדה זו.

* ראה: „די יידשע גימנאַזיע", מרדכי זילברמן.

* ראה: „די פאַוושעכנע־שול", שרה פראַסט.

מהשפות הזרות למדנו צרפתית ולטינית. המורה ללטינית אדון דליקטיש היה רציני, גבוה, גבו קצת כפוף, ושערו המוכסף סרוק בבלורית גבוהה. אהוב היה עלי השיעור הזה. „תפסתי" את הלטינית במהרה, והיה לי קל להכין בבית את השיעורים. אף יחסו של המורה היה יפה אלי, כיון שהייתי בין הטובות במקצוע זה. המורה לפולנית היתה מחנכת שלנו: גברת טיגר, לה סיפרנו את הסודות של הכיתה והיא היתה מסבירה לנו איך להתנהג בנשפיות, שהיינו עושים עם גמר כל שנת לימודים. אף סיפרה לנו על ביתה ועל לימודיה. היתה אהובה עלינו, ובעיקר על הבנות. בגימנסיה הזו נוסף לנו עוד מקצוע: עברית, כי במקום למודי הדת למדנו את התנ"ך בעברית. המורה לעברית היה מר גרוסברד, ממושקף, בקושי

KRÓLESTWO POLSKIE

OKRĘG SZKOLNY Pułtusk

PUBLICZNA

SZKOŁA ELEMENTARNA

W

Pułtusku

ŚWIADECTWO SZKOLNE

(NUMER KSIĘGI GŁÓWNEJ 12)

ROK SZKOLNY 1920/21.

Goldsztejnowna Chana

URODZON... ~~DNIA~~ w roku ... 1908 W Pułtusku

W POWIECIE Pułtuskim, WYZNANIA Mojżeszowego,

WSTĄPIŁA DO SZKOŁY W... Pułtusku DNIA 3 września 1919 r.

I UKOŃCZYŁA JĄ DNIA 28 czerwca 1921 r.

W OSTATNIM ROKU SZKOLNYM SPRAWOWAŁA SIĘ wzorowo

I PRZY dobrej PILNOŚCI W NAUKACH WYKAZAŁA W ZAKRESIE

czterech ODDZIAŁÓW NASTĘPUJĄCE POSTĘPY:

W NAUCE RELIGII:	5 (celujący)
„ W JĘZYKU POLSKIM:	4 (dobry)
„ ARYTMETYCE Z GEOMETRJĄ:	4 (dobry)
„ PRZYRODOZNAWSTWIE:	4 (dobry)
„ HISTORJI:	4 (dobry)
„ GEOGRAFJI:	4 (dobry)
„ RYSUNKACH:	3 (dostateczny)
„ ROBOTACH RĘCZNYCH:	—
„ GIMNASTYCE:	—

W Pułtusku DNIA 14 października 1921 r.

KIEROWNIK SZKOŁY i nauczyciel: odebrała Szpakowa

NAUCZYCIEL... ODDZIAŁU

Potwierdzam własnoręczność podpisu

Pułtusk, d. 21 Paź. 1921

Gallelis

תעודת בית הספר ע"ש חנה גולדשטיין

שלט על הכיתה, כי מקצוע הזה לא היה חשוב בעינינו אז. אך עם לימוד העברית התעורר בנו הרגש היהודי הלאומי שבא לביטוי בעיקר בפתגמים שנכתבו בספרי הזכרונות שכל בת מצאה לנכון לרכוש בימים ההם ושהציעה לחברותיה לכתוב בו את הגיגיה.

הרעיון הלאומי התחיל לאט לחדור ללבנו והעסיק את מחשבותינו. באותה תקופה נוסדו בעיר תנועות נוער ציוניות כגון „החלוץ" ו„השומר־הצעיר". רוב הנוער הלומד הצטרף ל„השומר הצעיר" שחינכה את חבריה לצופיות, לציונות ולהגשמה. עם זאת לא היה לתנועה צביון פוליטי. בימים הראשונים היינו מתאספים ב„קן", שרים ורוקדים ומקשיבים לסיפורים שונים על ארץ־ישראל, שהיו מספרים המדריכים. זוכרת אני, כשהמדריכה שלנו מאניה גרינברג היתה שרה אתנו את „התקוה", או את ה„תחזקנה", היתה נעמדת „דום", עיניה מורמות כלפי מעלה, והדבר היה מזכיר לי תפילת „שמונה עשרה" אצל אבי. בשבתות או בחגים היינו יוצאים בבוקר לטיול מחוץ לעיר, „לפופלבי", או „פוניקייב", שם התקיימו ה„זבורקות" (אסיפות). שיחקנו בצוותא בחיק הטבע במשחקי ספורט ושומעים הרצאות ממדריכים על התנועה הציונית ועל מייסדיה: על הרצל, פינסקר, נורדאו, על השומרים הראשונים, על טרומפלדור וחבריו. כל הדברים האלה נספגו בלבותינו ובמוחותינו, ועד היום נזכרת אני בגעגועים באותם הטיפולים והמשחקים הנעימים בעיר ומחוצה לה, בשייט על הנהר נארב בלילות הקיץ ובפגישות שונות עם חברי תנועת „השומר־הצעיר" מהעיירות הסמוכות, השתתפנו גם בפעולות כלל ציוניות והיינו יוצאים זוגות זוגות לאסוף כסף למען קרן־הקיימת, מוכרים „שקלים" ועוד. מדי פעם בפעם היינו מתאספים אצל גברת דון, ברחוב „שלישי במאי" כדי למסור לה את הכסף שנאסף. בזהירות רבה היינו סופרים את המטבעות כדי להעריך איזו תנועה אספה יותר. בפעולות אלו נפגשנו עם הציונים המבוגרים שבעיר, הקשבנו לדו"חות על תנועות שונות, ואנו, הצעירים, היינו חוזרים גאים שבכל זאת עשינו דבר מה למען ארץ־ישראל.

בינתיים באו ללבנו מחשבות יותר רציניות. כשהתבגרנו, ההחלנו להכשיר את עצמנו לחיי קבוץ בארץ. החברים מה„קן" שלנו הצטרפו לאנשי וורשה ווישקוב ואל עוד חברים מעיירות קרובות ויצאו לקבוצות ההכשרה. אף אני החלטתי לצאת להכשרה יחד עם חברי „הגרעין" שהקימונו. כשהודעתי להורי על החלטתי היה היום ליום אֶבל. כמו ביום־כיפור. ניסו לשכנעני לחזור בי מהחלטתי, אבל הייתי איתנה בדעתי. לפני צאתי ראיתי בפעם הראשונה דמעות בעיני אבי. „אבדתי בת אחת" אמר אבי.

ב„הכשרה" התחלנו להתרגל לחיי קבוץ בארץ. גרנו בצוותא, עבדנו ביחד ואכלנו במשותף. וממשכורותינו היינו מכלכלים את עצמנו. עבדנו במנסרות. העבודה היתה לא קלה ושכרה היה זעום. בכל זאת המשכנו בעקשנות ובגאווה, כי מחשבה אחת קשרה אותנו — עליה לארץ־ישראל.

עם סיום תקופת ההכשרה חזרתי הביתה יחד עם כל חברי קבוצתי כדי להתכונן לעליה שמועדה נקבע למחצית ינואר 1933. היתה זאת תקופה קשה עבורי. לא קל היה לי לעזוב את הבית ואת בני משפחתי, שכה אהבתי ואשר התנגדו לעלייתי, אך בעקשנות ובאומץ לחמתי גם בי ובאחרים. הסברתי ליקירי שאינני מסוגלת לחיות חיים אחרים. וכשראו שאין אני זזה מדרכי, התחילו להתרגל למחשבה, ובהבנה ובאהבת הורים באו לעזרתי בלבוש ובכסף.

מה נורא ואיום הדבר, שאותם בני המשפחה שבכו על ה„בת האבודה", הם שאבדו בידי המרצחים הנאצים.

דבורה פישמן

בית סבא (בית נובומינסקי)

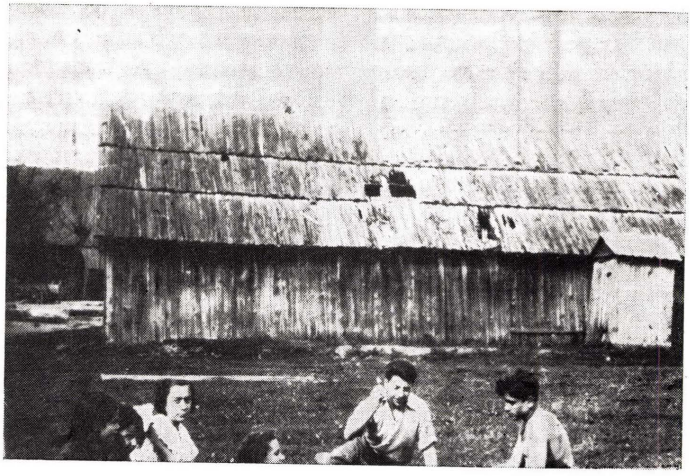
בית סבא עמד במרכז החווה שהיתה מצויה צפונית לפול־טוסק מהלך שני קילומטרים מהעיר ובמרחק קילומטר אחד מהכפר פופלאב. הבית היה בן שתי קומות ובקומתו העליונה היה בית־הכנסת עם חדר האורחים, אשר שימש גם עזרת נשים. בקומה התחתונה גרו סבא וסבתא ועל־ידם חמשת בניהם על משפחותיהם. היינו כארבעה־עשר נכדים. התרוצצנו בחצר, לכל אחד מאתנו היה בעל חיים שאימץ לו. זה פרה וזה סיח וזה כלב. השתלבנו בעבודות החווה השונות והיינו יוצאים ליערות עם אבותינו אשר סיירו ופקחו באחוזתם ובנכסיהם. צמחנו וגדלנו בחיק הטבע.

רחבה היתה החווה של סבא. עמדה בה רפת גדולה, אשר סיפקה גם חלב לאנשי העיר. בשכנותה ניצבה אורווה יפה. ע"י החווה עמדו מנסרה גדולה וטחנת קמח. סביבם השתרעו שדות תבואה, תפוחי אדמה וקטניות ונתמשכו יערות למרחקים שמרביתם שייך היה לאחוזתו של סבא. עיקר עיסוקו של סבי יהודה לייב נובומינסקי היה סחר עצים. היה קונה ומוכר עצים, רוכש יערות, כורת את עציהם ומעבדם במנסרה הגדולה, כשבניו עוזרים לידו. סבא ואבי נחשבו למומחים בענף זה וסוחרי היערות נהגו לשאול לעצתם. את העצים הובילו בנהרות אל הנמלים ושווקו אותם לאנגליה ולגרמניה.

שדות התבואה מיועדים היו הן למאכל אדם והן למאכל הבהמה. את החיטה טחנו בטחנת הקמח שלנו, אשר שימשה גם את אנשי הכפר הסמוך. את הטחנה הפעיל טוחן יהודי שגר במקום בשם יוסף מלניק. נוסף לתבואות גידלנו גם תפוחי אדמה, קטניות וירקות בשביל תצרוכת הבית. גם מכוורת היתה לנו, בת טיפוחיו של אבא, אשר התענין מאד באורח החיים של הדבורים וכתב מספר חוברות על חייהן. פעילות ספרותית־מדעית זו עמדה לבן־דודי מאַטס (מתתיהו) אשר פנה ללמוד מקצוע של וטרינר. כשלא רצו לקבלו לאוניברסיטה בגלל הגבלות ליהודים הראה את חוברותיו של אבי וספר על החווה שלנו וזה הואיל לו. ברם מה עגום ומר היה סופו. עם סיום האוניברסיטה וקבלת התואר בא לחווה בלווי חבר וחברה באחד מימי ערב שבת. בשבת יצאו שלשתם להתרחץ בנהר. בן־דודי התרחק מהם בשחיה וטבע במעמקיו.

סבא היה יהודי גבה קומה ובעל הופעה מעוררת כבוד. פניו היו נאים וגאים. אנו כיבדנו אותו מאוד וגם הגויים העריכו אותו. הוא נולד בז'אטרי, למד בחדר ואחר־כך בישיבה בעיר קוטנו ביחד עם נחום סוקולוב. בבית למד לימודי חול ע"י מורים פרטיים. סבי ידע עברית, אידיש, פולנית, רוסית וגרמנית. יחסו לציונות היה נלהב ביותר ולא פעם שמענו את ויכוחיו עם הסוחרים היהודים אשר התנגדו לרעיון הלאומי. בחווה היו תקופות בהם עבדו קבוצות חלוצים שהכשירו את עצמם לעליה ארצה.

ענף נוסף היה במשקנו, הוא ענף הקייטנים. ע"י הכפר היו מספר מבנים שכללו דירות, שהשכרנו לקייטנים יהודים בעונת הקיץ. בדרך כלל היו באים להנפש נשים וילדים מוורשה ולסופי השבוע הצטרפו הבעלים. התפתח הווי מיוחד ואנו הילדים חיכינו בקוצר רוח לבוא יום ראשון, יום חופש, בו היו לוקחים דודי עגלות רתומות לסוסים מקושטים. על העגלות הושיבו את כל משפחותנו ואת משפחות הנופשים ויצאו בשמחה ובצהלה ליער. ביער היינו מבלים כל היום בסעודה, בשירים, בריקודים ובהצגות. אוירת העיר הגדולה

דער פּלאַץ פון נאָוואַמינסקים סאַרטאַק —
רחבת המנסרה של נובומינסקי

בית סבא — משפחת נובומינסקי

חברי קיבוץ „גרוכוב" בפולטוסק עובדים במנסרה של נובומינסקי
חברים פון קיבוץ „גרוכוב" אין פולטוסק אַרבעטן אין דעם סאָרטאָק פון נאָוואָמינסקי

שהביאו העירוניים וסיפוריהם השונים הקסימו אותנו. אחד מדודי שהיה בעל כשרון חיקוי, היה משעשע את הקהל. דודי היו מנגנים על מפוחית ומנעימים את זמננו.

ימים יפים היו גם ימי החג והשבת בחוותנו. כאמור, היה לנו בית־כנסת ובו שני ספרי תורה ואליו היו באים בשבתות יהודים מהכפר הסמוך לתפילה... סבא שהיה בעל־תפילה ובעל קול ערב היה עומד ליד העמוד כשהוא מכבד בעלייה לתורה את אנשי הכפר. בשבת ובמועדים נהגנו לבוא לבית סבא וסבתא ולברכם בברכת החג.

אהבתי לבוא ולעמוד ליד סבא בשעת התפילה ולחוש את האמונה שנבעה ממנו. כולו אמר קדושה, כשעמד עטוף טלית רחבה וגדולה שקוע בתפילתו. אחר התפילה מסובים היינו עם היהודים שבאו מהכפר שנתקבלו במשקה ובכיבוד קל. סבא היה יושב לפניהם, דורש ומפרש ומעורר אותם באמונתם. במלווה מלכה נהגה כל המשפחה להתכנס בביתו ליד שולחנות ערוכים, לזמר זמירות ולספר סיפורים. סבא היה מרכז המשפחה ופארה.

חיינו בחווה אך לא היינו מנותקים מיהודי העיר. שותפנו בבעיותיהם ובגורלם ומשפחתנו תרמה לא פעם מכספה כשנדרשה לזאת ע"י פרנסי העיר.

אבא היה אחד מהתומכים בהקמת הגימנסיה היהודית בעיר ונתן מכספו לביסוסה בדומה ליהודים אמידים אחרים. הודות לזה, כשנפתחה הגימנסיה, שלמו ההורים מיעוטי היכולת — שכר נמוך יותר וחסרי היכולת היו פטורים מתשלום. אך הגימנסיה לא החזיקה מעמד ימים רבים והיא נסגרה כאשר המצב הכלכלי התערער עקב חוקי גרבסקי. חלק מהתלמידים המשיכו לימודיהם בגימנסיה הממשלתית — ואף בני דודי פנו לגימנסיה הזאת. אולם אבי, שלא רצה לפגוע בסבי, שכר לנו מורים פרטיים ואנו למדנו בבית.

חיי החווה לא התנהלו תמיד על מי מנוחות. במלחמת העולם הראשונה נאלצנו לספק את מזונם של הכובשים חשונים ולהיות נתונים לחסדם. אך מזוננו היה בידינו לעומת יהודי העיר שסבלו ממחסור. לפרקים ספקה החווה מזון גם להם. בתקופת הכיבוש הגרמני אסור היה לשווק תוצרת חקלאית והכל הוחרם ע"י הצבא. אנו השתדלנו להסתיר חלק מהתוצרת ולהעבירה לעיר. בביתנו היתה עוזרת, נערה חינגית ופקחית, אשר הצליחה להערים על השומרים הגרמנים ולהעביר שבר ליהודי העיר ולמשפחה. גם הבולשביקים לא טמנו ידם בצלחת ובזזו את רכושנו. יום אחד הופיעו אצלנו כמה בולשביקים ושאלו אצל שומר החווה הנוצרי, שעבד אצלנו שנים רבות, על בעל החווה. וכשסבא יצא אליהם ביקשו ממנו להראות להם את שדות החווה. סבא יצא עמהם והשומר צעד בעקבותיהם. כשהגיעו לקצה השדה פנה המפקד לפועל ושאל אותו: „מדוע הולך אתה אחרינו?" ענה הגוי: „אדון זה יקר לי מאוד ואני דואג לו". אמר המפקד: „קום וחזור לחווה, צריכים אנו להרוגו, משום שהוא בעל רכוש, המנצל אתכם הפועלים". קפץ אותו שומר, ששמו קיינסקי, עמד ביניהם ובין סבי ואמר: „אם להרגו רוצים אתם קומו והרגו אותי במקומו. טוב הוא לנו

ואנו אוהבים אותו. הוא לא עשה לנו כל רעה". כנראה, עשו דברים אלה רושם עליהם. קמו ועזבו את סבא.

גילויים אלה של מסירות הפועלים לסבא היו די שכיחים. היה זמן שעל היהודים חל איסור קניית קרקעות. סבא רכש אדמות הכפר הסמוך ורשם אותן על שם אחד מפועליו המסורים. כאשר החוק בוטל, לא הפר הגוי את האמון שניתן בו והאדמות נרשמו על שם סבא.

הזמנים היפים והטובים של החווה החלו לחלוף ובמקומם הגיעו ימים קשים. בזמנו של גרבסקי הטילו מסים כבדים שפגעו בשגשוג המנסרה והחווה בכללה. המסחר פחת והלך.

אחותי הגדולה ממני עלתה לישראל. וגם אני חלמתי על עליה. סבי היה תומך נלהב בציונות אולם עסקיו המסועפים מנעו ממנו לעלות לארץ ישראל וגם דברי רב העיר שטען כי אין לדחוק את הגאולה השפיעו. עם עלותי ארצה, כשנפרד ממני ליד האוטובוס פתח סבא את סגור לבו ואמר: „צריך הייתי לשמוע בקולו של סוקולוב ולעלות לארץ האבות עם כל משפחתי. עשינו הרבה שגיאות ואני מכה על חטא. ואם אני לא העליתי אתכם, אתם תעלו אותנו. אני רוצה להיות אתכם בארץ ישראל". ברם סבא לא זכה, לא הוא ולא רבים מבני משפחתי. עם פרוץ מלחמת העולם השניה, גורשו היהודים מהאיזור. משפחתנו הספיקה לצאת לפני הגירוש. סבתא נפטרה עוד קודם לכן וסבא עם דוד שלום ודוד יחיאל על משפחותיהם יצאו לורשה. אבי ואמי, דוד נחום, דוד יהושע עם משפחותיהם פנו לגבול הרוסי. בעת הבריחה הופגזה השיירה, אבי נפצע בידו וכל המטלטלין נשרפו. הם הגיעו לסלונים, קיבלו אזרחות רוסית וסודרו בעבודות שונות. אבי ודוד נחום הועסקו כמנהלי עבודה במשתלת יער והבנים בעבודות שחורות.

כשבשנת 1941 עם פרוץ מלחמת גרמניה ברית־המועצות, הגיעו הנאצים לסלונים, הם אספו את כל היהודים במקום ריכוז. לגיסי, בעל של אחותי הצעירה, היתה מכונית משא. הוא ביקש מאחותי למהר ולמלט מזרחה אך אחותי רצתה לקחת את ההורים. גיסי האיץ בה פן יאחרו אבל אחותי קפצה מהאוטו. וכך ניצל גיסי ואחותי נספתה.

אחי עמד בקרבת גיסי וראה כיצד מענים הגרמנים את הגיס. קפץ וניסה לברוח. אבל הכדורים לא החטיאו והוא כרע ונפל. את השאר העלו הגרמנים באש. דודי יהושע עזב עוד מקודם את סלונים ונסע לפנים רוסיה וכך נשאר בחיים.

סבא הגיע לורשה עם בניו ומשפחותיהם והספיק למות „מוות טבעי" בגיטו ולהקבר בקבר ישראל. דוד שלום נתפס באחת האקציות והושמד. בן דודי ישראל, היה נשוי לאווה ברסלר ממשפחת גרינבאום. בוקר אחד הלכה אווה עם הבת ברחוב. הגרמנים „חמדו לצון" והרגו את השתיים. בן דודי אַדאַש, שהיה בצד הארי ועבד במשרדים גרמנים ביקש אחרי אסון זה את ישראל לברוח מהגיטו. אך ישראל סירב. הוא לא רצה לעזוב את בני עמו הנמקים ושאף לנקום את דמם. הוא נספה במרד גיטו ורשה. אביו ואמו הומתו קודם למרד.

דוד יחיאל שהיה יוצא כל בוקר לעבוד מחוץ לגיטו נפגש עם פטאשה, בת הפועל הגוי שסבא רשם בזמנו את האדמות על שמו. היא רצתה להבריחו ולהסתירו, אך הוא לא יכול היה להשאיר את הדודה, אשתו, לבדה, שהיתה חולה מאוד. וכך נספו והוכחדו מרבית אנשי בית נובומינסקי.

דוד יהושע שניצל שב עם סיום המלחמה לאדמות העשנות ורוויות הדם של גיטו ורשה וחיפש סימן וזכר בין החורבות. אך אפילו את מקום קבורתו של סבא לא מצא...

הוא ביקר גם בחווה שלנו. בעת המלחמה הרחיבו הגרמנים את המנסרה, כי העצים היו דרושים להם למאמץ המלחמתי. במקום שפרחו חיים יהודים, במקום שעברה עלינו ילדות מאושרת עומדת כעת מנסרה ממשלתית פולנית הממשיכה לנסר עצים והאנשים אשר יסדוה ופתחוה נפלו חלל מידי מרצחים ונדים.

תם ונשלם פרק חייה של חווה יהודית בפולין כפי שתמו ונשלמו חיי רבבות יהודיה.

עטוואס פון מיינע זכרונות

אונדזער טאַרטאַק

אונדזער טאַרטאַק איז געשטאַנען אין אַ וואַלד, נישט וויים פון פולטוסק און דאַרט האָבן מיר געווויינט. די הייזער צום ווויינען זענען געווען פאַר זיך און פאַר דער אַדמיניסטראַציע. צוגלייכער צייט האָט מען אויפגעבויט צווויי צימערן פאַר אורחים. אַ מאָל האָט געהייסן אַן אורח דער, וועלכער איז געגאַנגען איבער די הייזער. די אַרעמע לייט האָבן געווויסט, אַז בייַ ר׳ יעקב לייבן געפינען זיך חדרים פאַר הכנסת אורחים. זענען אָבער אַרעמע אורחים געקומען נעכטיקן אין טאַרטאַק.

די צווויי יידישע זעלנער ביים סדר

אַמאָליקע יאָרן איז געווען אַ מנהג צונעמען אַ יידישן זעלנער אויף יום־טוב. איינמאָל האָט מען אונדז געשיקט פון שטאָט צווויי זעלנער צו די פסחדיקע סדרים. איך געדענק נאָך עד היום ווי זיי האָבן געהייסן: איינער — מאַראַז, דער צווויי־טער — ראובן טאַמאַרקין. ביידע זענען געווען פון רוסלאַנד. דער ערשטער פלעגט זינגען פאָלקס־לידער און דער צווויטער פלעגט דערציילן מעשיות אַדער זאָגן וויצן. איינער פון זיינע וויצן איז, געדענק איך, געווען חשבון פון מענטש, וועלכער וויל זיך בייטן מיט דער חיה, וויל זי, די חיה, וווייס נישט אַז מ׳טאָר נישט שלעכט זיין, איז זי שלעכט, אָבער ער, דער מענטש, וווייס, אַז מ׳טאָר נישט זינדיקן און פונדעסטוועגן זינדיקט ער... אָבער די חיה איז אים מוחל דעם טויש און וויל בעסער בלייבן ביים אַלטן. אַזוי פלעגן מיר זיצן נאָכן אָפּריכטן די סדרים און זיך דערציילן מעשיות ביזן גרויען טאָג אַריין. אַזוי אין, אַזוי מיינע ברידער, הי״ד, די אומגעקומענע פון די דייטשישע מערדער ימ״ש.

מיין פאָטער

פון דער טבע — אַ מזג טוב, אַ נדבן ביד רחבה. אָלע יאָרן געווען אַ בר־מזל. געווען צייטן, וועו מיין פאָטער איז „געשטאָנען״ גאָר גוט אָון אָמאָל — נישט אַזוי. אָלע שבת איז ביי אונדז געווען „מנין״ (געהאָט אַן אייגענע ספר־תורה). אָמאָל פלעגט מען אויך דאָוונען אין דער וואָכן. אָלע אַרומיקע שכנים זענען געקומען צום דאָוונען, צווישן זיי — ר׳ שלמה שוסטער, אַ ייד מיט אַ לאָנגער שיינער באָרד, זייער אַ פרומער, וואָס האָט אָלע שבת באַקומען אַן עליה צום ספר. אַ סך געלט איז דערבייַ געוואָלט געווארן פאַר נאָציאָנאָלע צוועקן ווי קרן־הקיימת, קרן־היסוד א״א. דאָס געלט איז איבערגעענט־פערט געווארן אין די הענט פון ר׳ ישעיהו קופערמינץ. מיין פאָטער איז אין די יונגע יאָרן געפאָרן צום אָלעקסאַנדערער רבין און אין די עלטערע יאָרן — צום ראָדזימינער רבין, ר׳ מענדעלע. אין דער זעלבער צייט געווען אַ ציוניסט, קיינמאָל זיך נישט אָפּגעזאָגט פון די פאַרשידענע שפענדונגען פאַר ארץ־ישראל.

די ספר־תורה און דאָס קליינע סידורל פון מיין טאָטן

די ברוינע כמאָרע האָט געמומען זיך שפרייטן איבער גאַנץ פוילן אין 39־סטן יאָר. יידן זענען געווען די סאַמע ערשטע, וועלכע האָבן עס דערפילט. אַ טויט־שרעק איז יעדן איינעם באַפאָלן און אין די הערצער האָט געגאָגט אַ שלעכטע נביאות. די ביז איצט „פרידלעכע״ פוילישע באַפעלקערונג האָט צוזאַמען מיט דעם נאַצישן אַריינמאַרש אויפגעדעקט איר אמתן פּרצוף, אי צוליב חניפה פאַר די נייע הערשער, אי צוליב שנאת־ישראל, וואָס איז איינגעוואָרצלט פון דור־דורות. מ׳האָט געהאַלפן איבערגעבן יידן אין די דייטשישע הענט און געוויבט זייערע הייזער אַן חרפה. נעכטיקע „גוטע גויים״ האָבן פלוצעם פאַרלאָרן די ראיה און זייערע „מאַשקעס״ נישט דערקענט. מ׳האָט זיך טאָקע גאָנץ וויניציק געווינען אויף די גאָסן נאָך אין ערשטן טאָג פונעם נאַציש־אָקופירנדיקן פולטוסק. אויף די פינגער צו ציילן זענען געווען די, וועלכע האָבן געהאַלפן אַ יידן אין אַן עת־צרה; מיט אַ ברויט אַדער געפרוווט אפילו איינשטעלן פאַר אים דאָס אייגענע לעבן. געפאַלן זענען, באַלד אין תחילת, אַ סך פון די מערדערישע נאַציש באַמבאַר־דירונגען. מענטשן מיט פערד צוגלייך זענען געלעגן אויס־געהרגעטע אויף די וועגן, אויף וועלכע מ׳האָט געיאָגט די פולטוסקער יידן. צווישן יענע יידן איז אויך געווען מיין פאָטער, יעקב לייב נאָווואָמינסקי. פון זיין גאַנץ פאַרמעגן איז אים געגאַנגען אין לעבן אָפּצוראָטעווען די ספר־תורה און

דאָס קליינע סידורל „נהורה רבה", וואָס ער האָט איינגעוויקלט אין אַ ליילאָך און עס אָפּגעגעבן צו אַ באַקאַנטער פּוילישער משפחה אין גאַלטשין (אַ דאָרף — אויפן וועג צו ווישקאָוו) ; יוזעף שטשערבא, דער ראש־המשפחה, האָט עס באַהאַלטן אונטערן באָדן פון אַ שייער און עס אָפּגעהיט אין לויף פון די 6 בלוטיקע מלחמה־יאָרן.

אין 1941 איז אַנגעקומען צו אונדז, אינעם ווייטן קאַלטן סיביר — די פּאָר וואָרעמע וועטער: „גמר חתימה טובה", אַדרעסירט פון מיין פּאַטער, ברודער יחיאל און זיין יונגסטן זון הערשעלע (10 יאָר אַלט), געשריבן אין דער וואָרשעווער גטא. דאָס איז געווען דער ערשטער און אויך דער לעצטער איינציקער לעבעדיקער סימן, וועלכן איך היט אָפּ שוין אינעם 30 יאָר...

דערנאָך האָב איך זיך דערוווסט פיל פּרטים וועגן מיין פּאַטער און פּאַמיליע. זייער לעצטער טאָג איז געווען ביים ליקווידירן דאָס וואָרשעווער גטא.

זיי רויזק, טייערער טאַטע! דער אַנדענק נאָך דיר איז געבליבן בײַ הייַנטיקן טאָג: די ספּר תורה און דאָס קליינע סידורל — געפינען זיך הייַנט אין דער ייִדישער מדינה.

די צוויי ייִדישע יתומות...

אַ ווינטער־טאָג אין סיביר. אַ פראָסט אין דרויסן, אַ פראָסט אין דער נשמה, כאָטש די זון שיט איר העלן גאָלד אויף דעם ווייסן פּאַפּרוירענעם שניי. געגאַנגען בין איך דאָן, נאָך אַ בייטאָגיקן אָפּרו (אַרבעטנדיק אַ נאַכט־אַרבעט) באַזוכן ר׳ שלמהלען, מיינעם אַ באַקאַנטן, אַ רב, וואָס האָט געווינט אויף דער צווייטער זייט שטאָט.

אין דעם שמועס, וואָס מיר האָבן פּאַרפירט, האָט מיר דער רב דערציילט אַ מעשה וועגן צוויי ייִדישע יתומות, וואָס ער האָט געזומען צו זיך פון אַ פּאַרטרויערטער איינזאַמער שטוב — גלייך נאָך דער פּטירה פון זייערע עלטערן, וואָס זענען געשטאָרבן פון אַ טיפוס. באַדאַרף מען זיי דערציען און געבן עסן. איינע הייסט חנהלע, 9 יאָר אַלט, די צווייטע — נעשקעלע, 12 יאָר אַלט. די צוויי אַזוי פּאַריתומטע יונגע קינדערלעך האָבן מיר שטאַרק געירט, וויל דער רב אַליין האָט געלעבט אין גרויס דחקות. אַ געדאַנק ווי אַ שטראַל האָט אויפגעלויכטן אין מיר. איך האָב דאָס קליינוואַרג מיט זיך מיטגענומען. איבער דעם שטייפן פּראָסטיקן וועג — צו אונדזערע ווויין־פּלעצער, אַ 6 קל״מ בערך — האָב איך זיי מיט מיין פון זיך אַראָפּגעצויגענעם אויבער־מלבוש זייערע פּרירנדיקע קערפּעלעך צוגעדעקט. איך האָב זיי אַריינגעפּירט אין 2 זאָטע יידישע היימען: צו ר׳ יצחק קירשנבוים און צו זיינעם אַ שוואָגער. די גוטע מענטשן האָבן זיך נישט אָפּגעזאָגט. די צוויי משפחות האָבן זיך צעטיילט מיט די קינדער, מיטנעמענדיק זיי מיט זיך דערנאָך קיין פוילן, פון וואָנען די צוויי מיידעלעך זענען אָפּגעפאָרן מיט אַ גרופּע יידישע קינדער — קיין ארץ־ישראל.

נישט צו באַשרייבן איז געווען מיין פּרייד, בשעת די משפחה קירשנבוים האָט מיך אין יאָרן ארום, פאַרבעטן צו דער חתונה פון זייער זון, אברעמעלע, און האָב דאָרט באַגעגנט 2 פאַרנעמע פרויען מיט זיערע משפחות: איינע, אַ דאַמע פון אַ באַאַמטן, אַ מוטער פון 4 קינדער, וועלכע איז געווען די אַמאָליקע 12־יעריקע נעשקעלע און די צווייטע עלעגאַנטע פרוי, אויך מיט אַ פאַרנעמען מאַן, אַ מוטער פון 2 קינדער, וועלכע איז געווען די אַמאָליקע 9־יעריקע חנהלע — ביידע פונעם דעמאָלטדיקן סיביר...

↑
פאַמיליע
אייזנקייט
(בערל
גאלאנדקאווער)
זע: „דער
לאַנגער רופ
פון דער גרויער
קו", ז. 359

←
די משפחה קאַהן
(פאַטער: יעקב־יוסף;
3 דורות)

מיין היים

מיין פאַטער האָט געהערט צו דעם טייל יידן אין שטאָט, וועלכע האָבן געפירט אַ טראַדיציאָנעלן יידישן לעבנס־שטייגער, אָבער געווען טאָלעראַנט צום יונגן דור און צו זייערע שטרעבונגען. ער האָט געשטאָמט פון דער שטאָט נאָשעלסק פון אַ סוחרישער פרומער משפחה. די מוטער איז געבוירן געווארן אין דאַרף וויניצע, וואָס געפינט זיך צווישן נאָשעלסק און פולטוסק, און געווען אַ טאָכטער פון ערלעכע און אַרבעטסאַמע עלטערן. די טראַדיציע פון אַרבעט און האָנדל האָט באַוויזן מיינע עלטערן צו גרינדן אין פולטוסק אַ זייף־פאַבריקל מיט אַ געשטעל אויפן שטאָט־מאַרק כדי צו פאַרקויפן די אייגענע פראָדוקציע. מיינע עלטערן האָבן געבראַכט אויף דער וועלט אַכט קינדער — 6 טעכטער און 2 זין. פאַרשטייט זיך, אַז מפרנס זיין אַזאַ גרויסע פאַמיליע איז נישט געווען פון די לייכסטע זאַכן. האָבן זיי טאָקע שווער געאַרבעט אויף זייער חיונה און אויך אונדז, קינדער, דערצויגן אין גייסט פון אַרבעט, כדי צו העלפן אין דער פרנסה. גלייכצייטיק אָבער האָבן זיי געזאָרגט, אַז מיר זאָלן אויך באַקומען יידישע און עלעמענטאַרע בילדונג.

ווי געזאָגט, איז דער לעבנסשטייגער אין אונדזער הויז געווען אַ טראַדיציאָנעל־יידישער, אָבער ווייט נישט קיין פאַנאַטישער. דער פאָטער איז געווען אַן אַמשינאָווער חסיד, געגרויסט זיך מיט דעם, וואָס איינע פון זיינע טעכטער האָט געטראָגן דעם נאָמען פון אַמשינאָווערס רבינס אַ טאָכטער, די מוטער האָט געטראָגן אַ שייטל און שטרענג אָפגעהיט אַלע יידישע דינים. גלייכצייטיק אָבער האָבן זיי אונדז נישט געשטערט און אפילו אויסגעדריקט זייער צופרידנהייט פון אונדזער געזעלשאַפטלעך־קולטורעלער טעטיקייט. זענען טאָקע זיינע קינדער אָקטיוו געווען אין דער פועלי־ציוניסטישער יוגנט, אין יידישן דראַמאַטישן קרייז, אין די אַוונט־קורסן פאַר אַרבעטער אא"וו. אין אונדזער שטוב האָט מען שטענדיק געפילט דעם דופק פונעם פולטוסקער יידישן לעבן אין אַלע זיינע ניואַנסן. מיר האָבן געפונען פאַרשטענדניש פאַר אונדזער פאַליטישער און געזעלשאַפטלעכער אַרבעט און טיילמאָל אפילו הילף מצד אונדזערע עלטערן.

עס שטייען ווי לעבעדיק פאַר מיינע אויגן די שמועסן און דיסקוסיעס, וואָס מיר האָבן געפירט אין שטוב צווישן זיך און וועלן עס האָבן זיך צונויפגעזאַמלט ביי אונדז חברים און חבֿרטעס. די עלטערן האָבן זיך איינגעהערט, אפטמאָל געשטעלט פאַרשידענע פראַגן און אויסגעדריקט זייערע מיינונגען און זאַכלעכע באַמערקונגען. וועלן עס זענען פאַרגעקומען וואָלן צום שטאָטראַט אדער צום פויליש־סיים, האָט ביי אונדז געזשומעט ווי אין אַ בינשטאָק. „לינקע פועלי־ציון", „בונד", „פועלי־ציון רעכטע", „מזרחי", „אגודה" — די מוטער האָט נאָר געהיט מען זאָל זיך נישט ריין פאַר די קעפ. דער פאָטער ווידער האָט מיט זיין נאַטירלעכן הומאָר אָפגעוואָנדן די צע־פלאַקערטע דיסקוסיעס אויף שטילע און געמיטלעכע רעלסן. און ווי מאָדנע דאָס זאָל נישט קלינגען, טראָץ זיין פרומקייט און אַרטאַדאָקסישן צוגאַנג צום לעבן האָט ער געשטימט ביי די וואָלן פאַר די „לינקע פועלי־ציון" און די מאַמע איז גאַנגען אין זיין וועג, וויבאַל עס האָט זיי צו דעם באַוווּיגן זייער פאַלקסטימלעכער געפיל און דער חוש פאַר סאָציאַלער גערעכטיקייט.

דעם ליבעראַלן צוגאַנג פון אונדזערע עלטערן קען מען אויך זען פון זייער באַציונג צו אונדזער טעטיקייט אינעם דראַמאַטישן קרייז אין פולטוסק. אַנדערע עלטערן האָבן ביטער געקעמפט מיט זייערע קינדער, נישט דערלויבט זיי צו „שפילן טעאַטער". אונדזער מוטער האָט געהאָט אַ גייסטיקן גענוס און די פולסטע סאָטיספאַקציע, וועלן זי האָט זיך געקענט דערלויבן צו זען אירע קינדער שפילן אויף דער בינע. דער פאָטער האָט אָבער געהאָט גרויס הנאה, וועלן ער האָט געקענט זיך צוהערן אין שטוב ווי זיינע קינדער מיט די פריינד רעפעטירן די ראָלן און שפילן אַפ פאַר אים גאַנצע שטיקער פון אַ יידישער פיעסע.

דאָס חרוב געווארענע הויז פון אונדזערע עלטערן איז געווען אַ סימבאָל פונעם צוזאַמענשמעלצן זיך פונעם אַמאָל מיטן הייבט, פון אינטעגראַלער יידישקייט, וועלן מיטן כוח פון יידישן גייסט וועלן פאַראייניקט יידישע דורותדיקע טראַדיציע מיט מאָדערנע שטרעבונגען פון נאַציאָנאַלער באַפרייונג און סאָציאַלער גערעכטיקייט.

אונדזער הויז

אונדזער פאַטער בצלאל בולמאַן האָט געשטאַמט פון אַ בריים־פאַרצווייגטער אין פּוילן משפחה, וועמענס מיטגלידער האָבן געווווינט אין דער שטאָט פּלאָצק, ניישטאָט, פּלאָנסק, מאַקאָוו־מאַזאָוויעצק, טשעכאַנאָוו, רוזשאַן און פּולטוסק. אונ־ דזער מוטער מלכה־בריינע איז געווען אַ טאַכטער פון נתן גורמאַן פון פּולטוסק (נאָסקע בעקער), אַן ערלעכן, פרומען ייד, כאָטש נישט קיין חסיד, גבאי פון דער „חברה קדישא", וועלכער האָט זיך, ווייזט אויס, „געקויפט" אַן איידעם אַ למדן — אונדזער פאַטער. דער איידעם האָט נישט געווּאָלט זיצן אויף קעסט און איז אַריין אין שוערס בעקערייַ, שפּעטער איבערגענומען די גאַנצע פאַראַנטוואָרטלעכקייט און גלייַ־ צייטיק ממשיך געווען דאָס לערנען. ער האָט אויך זייער אָפט געגעבן אַ שיעור פּולטוסקער יונגעלייט.

אונדזער שטוב — עלטערן, זעקס טעכטער און פּיר זין — האָט מען גערופן: דאָס הויז פון „צלאל בעקער". דער פאַטער איז געווען אַ גערער חסיד, אָבער נישט פון די שטענדיקע „טיש־זיצערס" אין גער. צו זיין באַליבטן רבין פלעגט ער פאָרן נאָר פון צייט צו צייט און דער עיקר אָפּגעהיט זיין פרנסה, די בעקעריי, און אין דער פרייַער צייט געווידמעט זיך דעם דערציען פון זיינע קינדער און דעם לערנען, דעם טאָג־טעגלעכן שיעור פון אַ דף גמרא. די ליבשאָפט צו זיינע טעכטער און זין האָט זיך נאָך מער פאַרשטאַרקט מיטן נפטר ווערן פון אונדזער מוטער, ווען זיין הויפּט־זאָרג איז געווען צו דערציען אונדז אין שטרענגן יידישן גייסט.

„צלאל בעקער" איז ווייט געווען פון צו זיין אַן אָפּיציע־ לער עסקן אָדער אַ כלל־טוער, אָבער ער האָט נישט ווייניק, שטיל און באַשיידן, אויפגעטון אויפן געביט פון צרכי ציבור און שלא על מנת לקבל פרס צווישן פּשוטע מענטשן, ווי בעלי־עגלות, בעלי־מלאכות און אַנדערע „עמך"־יידן. די קרוין פון זיין טעטיקייט איז געווען דאָס גרינדן אויפן וואַרשעווער שאָסיי, ווו מיר האָבן געווווינט, אַ שטיבל צום דאָוונען אונטערן נאָמען „קהל חסידים", וואָס איז אין משך פון דער צייט, איבערהויפּט אַ דאַנק זיינע באַמיִונגען, פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אַ סטאַבילן אָרט פון לערנען יום ולילה און אויך פון תפילה בצבור אין משך פון אַ גאַנצער וואָך, איינגעשלאָסן שבתים, יום־טובים ווי אויך, „ימים נוראים".

איז ערגעץ אויסגעבראָכן אַ מחלוקת, אַ סכסוך צווישן די יידן פון אונדזער גאַס, אָדער צווישן די חסידים אין גערער שטיבל, האָט מען זיך געוואָנדן צו אונדזער פאַטער, ווייל ער איז געווען באַקאַנט אין שטאָט אַלס בורר און רודף־שלום. ער האָט אויך געשמט מיט זיין בריידער האָבט און אָפענעם האָרץ צו העלפן אַ ייד אַ נצרך. אַלס ביישפּיל קען דינען דער פאַלגנדיקער פאַל. אין דעם הויז פון ישראל קאָוואַל, ווו מיר האָבן געווווינט, האָט צווישן עטלעכע האַרעפאַשנע משפחות, געווווינט אַן אַרעמע פאַמיליע, וואָס זייער ראש איז געווען אַ האַלץ העקער ביי די יידישע בעקער און זיין פרוי האָט גע־ האַלפן אין דער פרנסה מיט וואַשן וועש אין די יידישע הייזער. „שיינע די וועשערין" פלעגט אָפט אויסגיסן דאָס האָרץ פאַר מיינע עלטערן און נישט איינמאָל געפונען אַן עצה און הילף. איינמאָל, וועון זי האָט געדאַרפט אויסגעבן אַ טאַכטער, האָט זי זיי פאַרטרויט איר גרויס צער, וואָס זי האָט נישט אויף אַ חופה־קלייד צוליב מאַנגל אין געלט. די כלה פאָדערט עס דורכויס און ס'בלייבט נישט מער ווי אָפּצולייגן די חתונה. אונדזער פאַטער האָט צוגעזאָגט צו זאַרגן פאַר דעם. ער האָט געהייסן זיין טאַכטער, וואָס איר חתונה איז געווען באַשטימט צוויי וואָכן נאָך שיינעס טאַכטער, אויסצובאַרגן איר דאָס חופה־קלייד, וואָס איז שוין געווען גרייט און אויפגענייט ביי דער בעסטער נייטאַרין אין שטאָט. „אַן אַרעמע כלה טאָר נישט פאַרשעמט ווערן" — האָט ער געטענהט און אויסגעפועלט זי זאָל מווהר זיין אויף צו באַנייען איר הייראָט־קלייד און געבן דעם „פרימאָס" אַן אָנדערער כלה. עס איז נישט צו באַשרייבן די פרייד פון די דאָזיקע אַרעמע מענטשן, וועלכע האָבן נישט געווווסט ווי אָפּצודאַנקען אונדזער פאָטער פאַר דער גרויסער מצווה וואָס ער האָט פאַר זיי געטון.

וועז עס האָט געהאַלטן ביי אַ שפּאַלטונג אין געוועז שטיבל, צוליב די שאַרפּע מחלוקותן וואָס זענען אויסגעבראָכן אין דעם דאָזיקן גרעסטן שטיבל אין שטאָט, האָט אונדזער פּאָטער „אייגעלייגט" וועלטן און דערצו נישט דערלאָזט. זיין אויטאָריטעט האָט דעמאָלט משפּיע געווען און נאָר דאָז, וועז ער איז נפטר געוואָרן, איז פּאַרגעקומען דער ריס.

עס איז כדאי אונטערצושטרייכן, אַז וועז עס איז געשטאָרבן דער פּולטוסקער רב, ר' שמחהלע, האָט מען פּאָרגעלייגט אונדזער פּאָטער, וועלכער האָט געהאָט היתר הוראה און סמיכות אויף רבנות, משמש זיין אַלס רב אין שטאָט. ער האָט אָבער צוליב זיין עניוות און היטן דעם כלל נישט צו מאַכן די תורה אַ קרדום לחפור בה, דעם פּאַרשלאָג אפּגעוואָרפן.

אַלס „שאַרפּער" לערנער האָט ער פּאָר זיינע טעכטער געקליבן איידעמס נאָר בני־תורה. געשלאָסן דעם שידוך אָבער האָט ער נאָר מיט דער הסכמה פון זיינע קינדער און דעם געווער רבין, מיט וועלכן ער פלעגט זיך אָן עצה האַלטן. די ליבע און זאָרג פּאָר זיינע קינדער איז געווען אין לשער און גרויס איז געווען דאָס אומגליק וועז דער פּאָטער איז נפטר געוואָרן. ער האָט אָבער געהאָט די זכיה צו שטאַרבן אויף אָן אייגן בעט און קומען צו קבורת ישראל. די היטלעריסטיש־בעסטיעס האָבן שפּעטער אומגעבראַכט כמעט אונדזער גאַנצע פּאָרצווייגטע משפּחה. מיר, זיינע צוויי יינגסטע קינדער, ווילן מיט דער דאָזיקער קורצער רשימה פּאָרהיילִיקן זיין אָנדענק, ווי אויך דעם זכר פונעם הויז פון „צלאל דעם בעקער"

מאפית ארפא — די בעקעריי פון ארפא

היים־זכרונות

מיינע עלטערן קלמן־אהרן און חיה־זיסע הי"ד

פֿאָפֿאָוע איז געווען אַן אַלטער יידישער יישוב. לויט ווי עס האָבן דערצײלט די זקנים האָבן די צוויי הייליקע ברידער, דער רבי אלימלך פון ליזשאנסק און דער רבי ר׳ זוסיא פון אנאפאלי, וועו זיי האָבן אָפּגעריכט „גלות", וואָנ־ דערנדיק איבער פוילישע יידישע יישובים — באַזוכט פֿאָפֿאָוע און זיך דאָרט אָפּגעשטעלט לענגער ווי אין אַנדערע יידישע יישובים, אויסדריקנדיק זיך, אַז אין פֿאָפֿאָוע פילן זיי אַ ספּעציעלן יידישן ריח. אין פֿאָפֿאָוע איז אויך געווען אַ שול, אַלט איבער 400 יאָר, וואָס איז אָפּגעברענט געוואָרן אין די 20־ער יאָרן פון הייַנטיקן יאָרהונדערט. אַ דאַנק די צוויי עסקנים, יעקב־מרדכי מרגליות און מיין פּעטער הערשל סרעברא, וועלכע האָבן זיך אַוועקגעלאָזט אין דער פּרעמד זאַמלען געלט, איז די שול צוריק אויפּגעשטעלט געוואָרן. אין פֿאָפֿאָוע איז אויך געווען אַן אַלטער בית־הקברות און וועו אין פּולטוסק איז שוין יאָרן לאַנג געווען אַ יידישער יישוב פלעגט מען פון דאָרט פירן די מתים אויפן פֿאָפֿאָוער בית־ עלמין און נישט בלויז פון פולטוסק. ס׳איז פֿאַראַן אַ דעה, אַז עס זענען געווען צייטן, וועו מ׳האָט אויך פון וואַרשע און פּראָגע באַגראָבן אויפן פֿאָפֿאָוער בית־עולם. אַ גרויסער כבוד און זכות איז געווען צו זיין אַ גבאי פון דער דאָרטיקער חברה־ קדישא און אַ סברה, אַז דאָס באַזעצן זיך פון דעם תלמיד־ חכם קלמן־אהרן ווײַנקראַנץ אין פֿאָפֿאָוע איז געווען, צוויישן אַנדערע, פֿאַרבונדן מיט דעם, וואָס ער איז געווען אַן אַנהענ־ גער פון ליזשאַנסק און אַזוי ווי דער רבי, ר׳ זוסיא, האָט מיט בערך 300 יאָר צוריק געהאָט אַזאַ גוטע מיינונג וועגן פֿאָפֿאָוע, האָט זיך ר׳ קלמן אַהין באַזעצט מיט 200 יאָר שפּעטער אינעם שטעטל וואָס איז געווען נאָענט פון לישאנסק.

מיין זײדע זלמן־יעקל, איז געבוירן געוואָרן אין דאָרף וויניצע און חתונה געהאַט פון פֿאָפֿאָוע מיט דער טאָכטער פון קלמן־אהרן ווײַנקראַנץ, וועלכער האָט פֿאַרלאָזט יאָראָס־ לאָוו (גאַליציע) און זיך באַזעצט אין פֿאָפֿאָוע אין דער צוויי־ טער העלפט פון 18־טן יאָרהונדערט, בערך מיט 100 יאָר צוריק. זלמן־יעקב איז בײַזן סוף פון זיין לעבן געווען אין פֿאָפֿאָוע גבאי פון חברה־קדישא.

מיין באָבע פריידל איז געווען באַקאַנט אַלס איינע פון די פרומסטע פרויען אין פֿאָפֿאָוער געגנט. זי האָט נישט אויסגעמיטן קיין איינמאָל אין איר לעבן צו גיין דאָונגען אין שול, סיי אין דער פרי, סיי צו מנחה־ומעריב און שטענדיק האָט זי מיט זיך מיטגעטראָגן אַ פלאַש וואַסער צו וואַשן די הענט און דעם קרבן־מנחה־סידור. זי האָט געפּירט אַ שטרענג־ רעליגיעזע היים. וועו זי פלעגט טיילמאָל קומען צו אַ שנור און דאָרט געדאַרפט עסן, האָט זי אַליין כשר געמאַכט דאָס פלייש. אַפּילו קידוש־מאַכן האָט זי זיך נישט פאַרלאָזט אויפן אייגענעם מאַן און נאָך זיין טויט — אויף אירע פרומע זין. סיי שבתים סיי יום־טובים האָט זי געמוזט האָבן צוויי באַזונ־ דערע חלהלעך, צו מאַכן איבער זיי „המוציא". מיין זיידע איז פרי געשטאָרבן און די באָבע איז געבליבן מיט פיר קינ־ דער — דריי זין און איין טאָכטער. די באָבע האָט מער נישט חתונה געהאַט און אָכטונג געגעבן אויף אירע קינדער, זיי זאָלן זיין אָפּגעהיטענע פרומע יידן. אָבער אַזוי ווי עס האָט געפּעלט פרנסה אין שטוב, האָבן די קינדער נישט געקאָנט ממשיך זיין „זיצן און לערנען" און יעדער האָט געמוזט זוכן אַן אָנהאַלט צו פֿאַרדינען אויפן לעבן. די קינדער, אַזוי גוט ווי זיי האָבן זיך געגרייסט מיט זייער טאַטן, זלמן־יעקב, האָבן זיי נאָך מער בכבוד געהאַלטן זייער פרומע מוטער.

מיין פֿאָטער קלמן־אהרן, דער בכור, איז אַוועק דינען אין רוסישן מיליטער. ער האָט נישט געוואָלט זיך אָפּהאַקן אַ פינגער פון דער רעכטער האַנט, אַדער אַריינהאַקן אַ שפּיציק העלצל אין אויער אַריין און מאַכן זיך פאַר אַ בעל־מום, כדי באַפרייט צו ווערן פון מיליטער־דינסט. לאַנג אָבער האָט ער נישט געדינט „פאַניען". נאָך אַ קורצער צייט איז ער באַ־ פרייט געוואָרן צוליב אַ צופאַל.

מיין פֿאָטער איז געווען פון מיטעלן ווּוקס, האָט מען אים

צוגעטיילט צו טראָגן וואָסער אין די קאָשאָרן אַ הויכן שייגץ. דאָס וואָסער האָט מען געבראַכט אויף אַ לאַנגן שטעקן אויף די אַקסלען. דער שגץ פלעגט ספּעציעל אונטערהויבן דעם שטעקן העכער פון זיין אַקסל און מיין פאָטער פלעגט דערי־ בער אָפּגעגאָסן ווערן פון קאָפּ ביז די פיס. די ערלים אָרום פלעגן אויסברעכן אין אַ סאַדיסטיש געלעכטער פון דעם דורכ־ געווייקטן יעוורעי...

מיין פאָטער איז דעמאָלט געווען ביי די כוחות, אין פאָפאָוועט האָט מען געהאַלטן פאָר אַ „גברן", איז ער אָוועק צום אָפּיצער פון זיין „קאָמפּאַניע" און אים געבעטן, ער זאָל אים צוטיילן אַן אַנדער סאָלדאָט, וואָס זאָל זיין אין אייַן גרייס מיט אים. דער אָפּיצער האָט זיך גאָנץ פיין פונאַנדערגעלאַכט און צוגעגעבן: „דו וועסט מיר לערנען וואָס איך האָב צו טאָן? סמירנא"! האָט ער געגעבן אַ ריטש — דו זאָלסט מיר מער נישט קומען מיט קיין אַנקלאָגעס". מיין פאָטער האָט זיך געשטעלט סמירנא, נאָר ער האָט אויך שטיל צוגעגעבן: „איך רעד צו דיר מענטשלעך און דו שרייסט אויף מיר, אַנשטאָט וואָס דו דאַרפסט שרייַען אויף מיין שותף. נאָך אַ מאָל, אַז ער וועט מיך אָפּגיסן מיט וואַסער, וועל איך אים די ציין אויס־ האָקן". דער אָפּיצער האָט אָפּגעמאָסטן מיין פאָטער מיט אַ שאָרפן בליק און באָפוילן אים גלייך אויפן אָרט זיך צו פאָר־ מעסטן מיטן הויכן שגץ, זייענדיק זיכער אַז דער גוי וועט בייקומען דעם נידעריקן יידן. מיין פאָטער האָט מיט אימפּעט אָנגעכאַפּט דעם ערל ביי די זייטן, אויפגעהויבן אים אין דער הייך און אים אַראָפּגעלאָזט אויף דער ערד אַזוי, אַז די קיש־ קעס זענען אים געבליבן אין דרויסן... ס׳איז גלייך געווארן אַ בהלה, אַ סומאַטאַכע, מ׳האָט דעם היידעמאַן אַוועקגעטראָגן אין לאָזאַרעט, ווו, נישט קומענדיק צום באַוווסטזיין, ער האָט אויסגעהויכט זיין טריפהנע נשמה... דעם ספּעקטאַקל האָבן צוגעזען עטלעכע קריסטן און 2 יידן פון דער זעלבער קאָמ־ פּאַניע. מיין פאָטער איז אַדורך אַ קעלט איבער די ביינער. ער האָט זיך גלייך פאַרגעשטעלט, אַז מ׳וועט אים מאַכן אַ משפּט און אַמווינציקסטן וועט מען אים אָפּשיקן לעבנס־ לענגלעך אויף סיביר. די צוויי יידן אָבער האָבן אים געטרייסט און צוגעזאָגט אויף דער אויספּאָרשונג צו דערציילן דעם אמת. וואָרשיינלעך האָט דעם אָפּיצער אויך געדרייט אין פּופּיק, ער האָט געווּסט אַז ער איז דער פאַראַנטוואַרטלעכער און דאָ זענען נאָך פאַראַן 2 זשידעס, וועלכע וועלן אים קיין טובה נישט טאָן. האָט ער גלייך געשריבן אַן אָקט און די עטלעכע קריסטן מיט די 2 יידן — זיי האָבן זיך אַלע אונטערגעשריבן „אַז מיין פאָטער מיטן שגץ האָבן זיך פאַרוועט — אין אַ פלאָש בראַנפן — ווער ס׳וועט אַראָפּשפּרינגען פונעם דאָך פון מיליטערישן סקלאד, איז דער סאָלדאָט געשפּרונגען און סאיז געשען דאָס וואָס מען געבראַכט אויף אַ לאַנגן שטעקן אויף נישט וויסנדיק פון וואַנען און פון וואָס, האָט מען מיין פאָטער באַפרייט פון רוסישן מיליטער און די איבריקע עדות־זאָגער אַלע באַקומען לענגערע אורלויבן, פאָרן פריַיי פון „האַלטן דאָס מול"... ווייזט אויס, אַז דער אָפּיצער האָט אויך געהאָט אַ „פלייצע" אין די העכערע פענצטער און דער ענין איז פאַרווישט געוואָרן, אָן קאָנסעקווענצן.

נאָך דער באַפרייונג האָט מיין פאָטער געהייראָט פון רוזשאָן מיט ר׳ מאיר־הערש בורשטיינס אַ טאָכטער, חיה־זיסע, און זיך דאָרט באַזעצט. מיין זיידע, מאיר־הערש, איז באַקאַנט געווען אַלס אַ ייד אַ תלמיד־חכם. ס׳איז איבריק צוצוגעבן, אַז ער האָט געפירט, צוזאַמען מיט מיין באָבע באַשע ע״ה, אַ שטרענג־רעליגיעזע שטוב. זייַנע זין זענען אַלע אַוועק וועדעי־ ספּר, טראָץ דעם וואָס זיי האָבן זיך אַלע אויסגעלערנט פאָר־ שידענע פאַכן.

מיין מוטער איז געווען אַ שטילע צניעותדיקע פרוי און געשטאַלט, אַז אירע קינדער זאָלן זיין כשרע יידן און זיך פירן לויטן יידישן שטייגער. ערב שבת, ווען זי איז צוגע־ גאַנגען בענטשן ליכט, האָט זי זיך אויסגעטון פון איר וואַכע־ דיקייט און שטיל בלחש זיך אויסגעטאָן מיטן רבש״ע. מיר, קינדער, האָבן געפילט אַז אונדזער שטוב איז אַנגעפילט גע־ וואָרן מיט שטראַלנדיקער ליכטיקייט, אין וועלכער אויך מיר זענען גלייטערט געווארן.

ווען ס׳איז אויסגעבראַכן אין 14־טן יאָר דער ערשטער וועלט קריג, זענען דאָס רוב הייזער אין רוזשאָן אָפּגעברענט געווארן, צווישן זיי אויך אונדזער הייזקע. ס׳איז שוין נישט געווען וואָס אָנצוווערן. וווּ צו ווינען האָבן מיר נישט געהאָט, האָבן מיינע עלטערן פאַרלאָזט צוזאַמען מיט אַ סך רוזשאָנער איינווינער דאָס שטעטל און אָנגעקומען קיין פולטוסק. יעקב־ אריה סרעברא, דעם טאָטנס אַ קוזין, האָט אונדז געזומען צו זיך. אַ געוויסע צייט זענען מיר געווען ביי אים. נאָך דעם האָבן מיר געדונגען אין פולטוסק אַ ווינונג און אַזוי זענען מיר פאַרבליבן אין פולטוסק ביזן לעצטן טאָג, ווען די בלוט־ דורשטיקע דייטשישע רוצחים האָבן אונדז צוזאַמען מיט אַלע יידן אַרויסגעטריבן פון דער שטאָט.

מיין פאָטער איז געווען אַ ראַדזימינער חסיד, אַ ייד אַ יודע־ספר, מיטגעהאַלטן ביי אַ פרק משניות און אַ שטיקל „עין־יעקב". ער האָט ספּעציעל ליב געהאַט אַרייַנקוקן אין ספּרים פון אַ באַזונדערן מין, ווי צ״ב: „ספּר רזיאל־המלאך", „ספּר רפואות" אד״ג. געווען אַ שטאַרקער אָנהענגער פון ר׳

יאַנקעלע ראדזימינער זצ״ל און כל־ימיו געדאַווענט אין ראַדזי־מינער שטיבל. אין די וואַכן־טעג פלעגט ער אויך טיילמאל שטיין פאַרן עמוד. געלייגט האָט ער צוויי פאָר תפילין. ביי יעדער געלעגנהייט פלעגט ער דערציילן חסידישע מעשיות מיט אַזאַ עקסטאַז און אמונה, גלייך ער אַליין וואָלט ביי־געווינט אָלע רבביישע מופתים, געווען אַן ערלעכער ייד און אַ שומר־מצוות. ער פלעגט אָוועקגעבן צייט אויפצוהאַלטן די נאָוואַרדיקער ישיבה ,,בית־יוסף״ אין פולטוסק און אַרויס־גיין אָפט איבער דער שטאָט מיט אַנדערע בעלי־בתים צו זאַמלען געלט פאַר די נאָוואַרדיקער. מיין פאָטער האָט גע־גלייבט אין דעם אַלעם וואָס ס׳שטייט געשריבן אין די הייליקע ספרים, צי דאָס ספר האָט געהייסן מסילת ישרים, חובת הלב־בות אָדער רזיאל המלאך וכדומה. געזעסן ביי זיי אַזוי שטאַרק פאַרטיפט, אַז ווען מיין מוטער פלעגט אים אַ רוף געבן, האָט ער על־פי־רוב אָפילו נישט דערהערט, נאָר ערשט, ווען זי האָט אים אַ סך מאָל גערופן פלעגט ער זיך אויפרייסן ווי פון אַ טיפן חלום, ווי ער וואָלט אַראָפגעפאַלן פון אַן אַנדער פלאַנעט.

ס׳דערמאָנט זיך מיר אַ פאַל וועו מיין שוועסטערל איז געווען שטערבלעך קראַנק, האָט זיך מיין פאָטער אונטער־גענומען אַליין איר אויסצוהיילן... ער איז צוגעגאַנגען מיטן געפעסטן ספרל ,,רזיאל־המלאך״ צום וויגל, מיט אַ שטיקל קרייד אַנגעצייכנט אַ גרויסן ראָד אויף דער הילצערנער פאָד־לאָגע און אין דעם אַ קלענער רעדל און אין סאָמע מיט — אַריינגעשטעקט אַ מעסער. טערען האָבן געהרונען פון זיינע אויגן, וועו ער האָט איבערגעחזרט עטלעכע מאָל שמות מיט צרופים. ער איז געווען איבערצייגט, אַז דאָס וועט זיין די ריכטיקע רפואה... אָבער אויף צו מאָרגנס איז געקומען איטשע־מאיר גרעבער, איינגעוויקלט מיין שוועסטערל אין וויסן, אַרויפגעלייגט אויף אַ ברעטל, געזומען דאָס פעקל אונטערן אַרעם און אָוועקגעטראָגן זי אויפן בית־עולם. דערפאָר האָט ער שוין געהאַט מער דערפאָלג מיטן ספרל ,,ספר הרפואות״. צענדליקער פולטוסקער יידן, איבערהויפט פון דער משפחה, פלעגן קומען צו אים, ער זאָל אַ קוק געבן אויף אַן אַנגעריסע־נעם פינגער, אַ מכה, אַ געשווילעכץ אד״ג. ער פלעגט זיי צונויפשטעלן אַזאַ וואַסערל מיט סאָדע, אַ שמירעכץ און נאָך אַזעלכע רפואות און זיינע גראָזן מיט די וואַסערלעך האָבן גראָד געהאָלפן... זיי פלעגן דערנאָך קומען אים דאַנקען, טייל האָבן אים אויך געבראַכט אַ מתנה, טראָץ דעם וואָס איך האָב זיי ממש געטריבן פון שטוב און אַנגעזאָגט, זיי זאָלן דעם פאָטער מיינעם נישט דריייען קיין קאָפּ, ווייל ער איז נישט קיין דאָקטאָר און אפילו נישט קיין פעלדשער. כ׳האָב זיי געשיקט צו דעם יאַנאָוור פעלדשער, ר׳ ברוך, וואָס האָט יאָרן לאַנג געפּראַקטיצירט ביי אונדז אין שטאָט און געהאָט אַ שם פאָר אַ ספעציאַליסט, אָבער זיי האָבן געגלייבט אין מיין פאָטער און געקומען ווידער...

אין דער צווייטער העלפט פון די 30־ער יאָרן, נאָך היט־לערס קומען צו דער מאַכט, האָט זיך אין פוילן, ווי באַוווסט, פאַרשטאַרקט דער אַנטיסעמיטיזם. אין פשיטיק, קעלץ און אַנדערע יישובים זענען אויסגעבראָכן פאָגראָמען מצד די ענדעקישע און ,,נאַראָ״ קרייזן. דער פוילישער האַלב־פאַשיס־טישער רעזשים האָט געקוקט דורך די פינגער און נישט אַנ־געמאלן קיין שום מיטלען איינצושטילן די פאָגראָמשטשיקעס. די נאַראָ־לייט זענען גיוואָרן נאָך מער האָפערדיקער און ז׳רגאַניזירט איבערפאַלן אויף יידן אין יעטוועדער שטאָט און שטעטל. אויך אין פולטוסק איז געקומען צו צוזאַמענשטויסן; די אונטערוועלט צוזאַמען מיט ,,נאַראָ״־לייט האָבן זיך גע־וואָרפן מיט אייזנס, בערשט מיט טשוועקעס אא״וו. עס האָט זיך גלייך אַרגאַניזירט אַ זעלבסטשוץ אויפן וואַרשעווער שאָסיי, וווּ ס׳האָט געווינט דאָס רוב יידישע טרעגער, קאָוואָ־ליעס און בעלי־עגלות. אויף דעם מאָרגנדיקן טאָג האָבן די נאַראָ־לייט געגרייט אַן איבערפאַל אויף יידן, וועו ס׳איז צו־געפאַלן די נאַכט האָט מיין פאָטער אָפּגעדאַווענט מנחה־ומעריב אין שטוב און צוגעגאַנגען צו דער שטאָל, וווּ אין אַ ווינקל איז געשטאַנען זייט יאָרן אַ סענקאָוואָטער, דעמבענער שטעקן אוי ער האָט אים אַריינגעטראָגן אין שטוב.

אַריינגענומען אַן אייזערנע פייל אין דער כאַליעווע און גע־וואָלט אַרויס פון שטוב. מיין מוטער איז אים פאַרלאָפן דעם וועג און מיט טרערן אין די אויגן אים געבעטן: ,,קלמן, קלמנשי, וווּ גייסטו? ביסט דאָך אַ טאַטע פון יינגע קינדער, מ׳וועט זיך אַן עצה געבן אַן דיר. געדענק, ביסט אַ ייד מיט אַ בארד און פאות, דיך, נאָר דיך זוכן זיי און וואַרטן אַפּ. וועסט אַריינפאַלן ווי אַ שעפּסלע צווישן וועלף. ווער וויסן, צי איך וועל דיך שוין אַנזען צוריק?״ ,,וואָס?״ — האָט מיין פאַטער כמעט ווי אויסגעשריגן — ,,דאָרט שלאָגט מען מיינע ברידער און איך וועל זיצן אין שטוב און זיך אויסבאַהאַלטן ווי אין אַ מויזן־לאָך״. מיטן כוח פון זיין פעסטן באַשלוס, מיטן דעמבענעם שטעקן אין האַנט און מיטן אייזערנעם פייל פאַר־שטעקט אין שטיוול, האָט ער זיך ווי אַרויסגעריסן פון שטוב. אַדורכגעשפּרייזט דעם מאַרק, שוו. יאַנסקע און אַנגעקומען אויפן וואַרשעווער שאָסיי, זיך צו פאַראייניקן מיטן אַרגא־ניזירטן זעלבסטשוץ, וואָס האָט זיך געגרייט צו פאַרטיידיקן יידישע לעבנס און יידיש האָב־און־גוטס.

סעפּטעמבער 1939. שטאָלענע פייגל זייען טויט און פאַר־ניכטונג אין פּויליש שטעט, דערפער, יישובים און אויף די

וועגן. די נאַציש חיה קאָן זיך נישט אַנזעטיקן מיט יידיש בלוט. אין אַ קורצער צייט אַרום, נאָך דעם ווי די טמאים האָבן פֿאַרנומען פולטוסק, האָבן זיי אַרויסגעטריבן אַלע יידן נאָכצוקומען בּאַרוועס פון דער שטאָט (דאָס איז אפשר געווען דער איינציקער חסד, וואָס די ס. ס. האָבן געטאָן מיט די פולטוסקער יידן. ווען נישט דער גירוש, וואָלטן שפּעטער אַלע פולטוסקער יידן געשיקט געווארן אין די קרעמאַטאָריעס...). פֿאַר דעם האָבן זיי אַלעמען אכזריותדיק צונויפגענומען אויף איין פּלאַץ. מיין פֿאָטער איז געווארן אַריינגעשליידערט מיט דער גאַנצער יידישער באַפֿעלקערונג אין דעם גאַרטן־סקווער אין שלאָס אַרום דעם פֿאַוויאָט, וואָס ליגט אויסגעשפרייט האַרט ביים נאַרעוו. אין דער גרויסער ענגשאַפט האָבן זיך די פֿאַמיליעס פֿאַרלאָרן. דאָס געווייַן, די געשרייַען און די תחנונים האָבן געשפּאַרט ביזן זיבעטן הימל... נאָכן אַריבערשפּאַנען די לאַנגע הילצערנע בריק, אונטער אַ האָגל פון קלעפּ, אָפּגעריסן פון זיין פּרוי און קינדער, איז מיין פֿאָטער אַוועק קיין פֿאַפֿאָוו, דאַרט געטראָפן זיך מיט זיין איינציקער שוועסטער חיהטשע און צוזאַמען אַוועק קיין ביאַליסטאָק, וווּ זיי האָבן זיך געטראָפן מיט דער גאַנצער פאַמיליע.

פון ביאַליסטאָק זענען מיר אַוועק קיין האַראדאָק, וווּ ס׳האָט געווויינט מיין מוטערס יינגסטער ברודער איטשע. אין דעם שטעטל האָבן מיר געפונען אַ ליידיקע דירה, וווּ קיינער האָט זיך אין איר נישט געוואָלט אַרייַנציען, ווייל אין דער ווויינונג איז באַאַגנגען זעלבסטמאָרד מיט אַ יאָר פריער אַ דאָרטיקער פּריזיער. דער ווינטער איז געווען אַ שוועַרער, זיך פרי געשטעלט, דער ווייסער פּראָסט האָט זיך באַזעצט אויף די שויבן און וועט אין טיף אַרייַנגעקראָכן אין די ביינער, איז מיין פֿאָטער אַוועק אויף די בוי־פֿלעצער זוכן שטיקלעך אַלץ אויף אונטערצוהייצן, ס׳איז אַוועק אַ לאַנגע צייט און ער האָט זיך נישט אומגעקערט. בין איך אַוועק צו די בנינים אים זוכן און כהאָב אים געטראָפן ליגן אין שניי. איך בייג זיך צו אים אַראָפּ: „טאַטע!״ שריי איך אויס, האָט ער געעפנט האַלב די אויגן, פרעג איך אים: „דו דערקענסט מיך? ווער בין איך?״ ענטפערט ער מיך, קוים וואָס איך האָב פֿאַרשטאַנען. כ׳האָב גלייך אַלאַרמירט דעם פּעטער, מיר האָבן אים אַרויפגעטראָגן אין שטוב, דער דאָקטאָר האָט פעסטגעשטעלט, אַז עס איז אַ פֿאַראַליזש. ער איז צום באַוווסטזיין מער נישט געקומען. דריי טעג האָט ער זיך אָפּגעמאַטערט און פֿאַרלאָזט דעם עךדישן „גן־עדן״ און איז כאָטש געקומען צו קבר־ישראל, י״א אדר שני, ת״ש (1940).

באַלד נאָך מיין פּאָטערס טויט האָבן די סאָוויעטן פֿאַראַרדנט, אַז אַלע פּליטים פון פּוילן („ביעזשענצעס״) זאָלן אַרויסנעמען סאָוויעטישע פּעסער. אַ טייל האָבן געפאָלגט און אַ טייל האָבן נישט אַרויסגענומען, מיינענדיק, אַז זיי וועלן ענניסן פון „אַזיל־רעכטס״; זיי האָבן אָבער געהאַט אַ ביטערן טעות. נאָך דער פאָספאָרטיזאַציע האָט מען זיי אַרויסגעשלעפּט פון די ווינונגען, אָנגעפאָקט זיי אין לאָסט־וואָגאָנען און אַוועקגעשיקט אויפן ווייטן צפון. די פּליטים, וואָס האָבן יאָ אַרויסגענומען פּעסער האָט די סאָוויעטן־מאַכט אויפגעפאָדערט, זיי זאָלן פאַרלאָזן די שטעט און יישובים ביז 100 ק״מ פון דער נייער גרענעץ. מיר האָבן געמוזט פאַרלאָזן הארדאק. צו באַראַנאָוויטש האָט מען אונדז נישט געוואָלט צושרייבן, ווייל באַראַנאָוויטש איז געווען אַ קרייז־שטאָט, וואָס איז אויך געווען פאַרוועט פאַר די „נייע״ סאָוויעטישע בירגער־ביעזשענצעס. זענען מיר אָוועק פון באַראַנאָוויטש קיין ניעסוויזש. מיר האָבן געמיינט, אַז ניעסוויזש וועט זיין אונדזער לעצטע סטאַנציע ביז אונדזער צוריקקער קיין פוילן. אָבער דעם 21־טן יוני האָבן זיך באַוויזן די מעסער־שמידטן איבער די הימלען פון רוסלאַנד, גאַנצע יישובים זענען געוואָרן חרוב, אויף די וועגן זענען געלעגן מתים און צעשטערטע קריגס־מאַטעריאַלן. די ראַנדן פון די פעלדער האָבן געברענט פון די דייטשישע באַמבעס, די נאַציש ארמיי איז מיט אַ שטורעם געגאַנגען פאָרויס. דעם 22־טן יוני האָב איך מיט מיין פרוי איינגעפאַקט אַ פּעקעלע קליידער און מיר האָבן זיך געלאָזט צו פיס אויף גאָטס באַראָט. די מוטער איז געווען קראַנק, זי האָט זיך נישט געקאָנט לאָזן אין וועג אַריין צו פיס. מיין שוועסטערל, אַ 17 יאָריק מיידל, האָט אויך נישט געוואָלט וואַנדערן, דאָס זעלבע מיין 12 יאָריקער ברודער, ער האָט געוואָלט זיין צוזאַמען מיט דער מוטער, זענען זיי געבליבן אויפן אָרט. מיר האָבן זיך צעווייַנט, געזאגענענדיק זיך.

דעם 22טן יולי 1942, מיט 13 מאָנאַטן שפּעטער, איז אויסגעבראָכן דער גוט אַראַנזירטער ווידערשטאַנד אין ניעס־וויזשער געטא. די יידן דאָרט האָבן זיך באַנוצט מיט קוילן־וואַרפער, רעוואָלווערן, העק, מעסערס, דישלעס מיט טשוועקעס און שוועבל־זויער. די יידישע געטא־איינווווינער האָבן געוווסט, אַז דאָס איז זייער לעצטער קאַמף.

די נאַציש אוקראינישע, ביעלאָרוסישע און פוילישע רוצחים האָבן שוין נישט געהאַט וועמען צו קוילענען און וואָס צו באַבעווען. פֿאַרבענט זענען געווארן כמעט אַלע יידן פון ניעסוויזשער געטא, צוזאַמען מיט זיי מיין טייערע און אייִדעלע מאַמע חיה־זיסע בת מאיר־הערש ז״ל, מיין ליכטיקע צניעות־דיקע און גוט־האַרציקע שוועסטער אַלטע־דבורה און מיין ליב טעמפּעראַמענטפולער פריילעכער ברודער בן־ציון.

ה׳ ינקום דמם ות. נ. צ. ב. ה.

א שפאציר איבער דעם „אלטן מקום"

אונדזער שפאציר איבער דער עלטסטער פולטוסקער גאס: „אלטער מקום" (סטאַרע מיאַסטאָ) מיט אירע קליינע געסע־לעך — וועט זיך אנהייבן פון דער קריסטלעכער דרוקעריי ביז צו דעם „פּשיסטאַן".

„אלטער מקום" — איז געווען א לאנגע גאס מיט שמאלע טרעטוארן. די הייזער זענען געווען הילצערנע און איינשטא־קיקע. די גאס האט זיך אנגעפאנגען מיט עטלעכע שיינע גע־מויערטע הייזער ארומגעפלאנצט מיט שאטן־און קאשטאַ־ניימער. די הייזער זענען בדרך כלל געווען קליינע מיט טויערן שמאלע. די הויפן — געברוקירט נישט מיט קיין גלייכע שטיי־נער, כדי אז א פור זאל קאנען אריינפארן. די גאס איז באווויינט געווען פון יידישע פאמיליעס, וועלכע האבן בירושה איבער־גענומען די הייזער. די איינווויינער האבן זיך פארנומען מיט שוסטעריי, שניידעריי, קליין־האנדל. עס זענען אויך געווען גרויסע סוחרים.

דער אלטער מקום האט זיך אנגעפאנגען פון דעם קאטו־לישן קלויסטער, וועלכער איז געווען ארומגעמויערט מיט א גרויסן פארקן. ביים סוף פונעם קלויסטער האט זיך געצויגן א שמאל בלאטיק געסעלע, אט דאס געסעלע, וואס האט פאר־קירצט דעם וועג צו דער עלעקטראוויע און צו דער וואר־שעווער גאס. אדורכגייענדיק דעם קלויסטער פלעגט אנגעמען א פחד. גאנץ פרי האט מען שוין געקאנט זען מארשירן אין בריי־טע שורות ארעסטאנטן אין וויסע ליינענע אנצוגער מיט סאנדאלן אויף הילצערנע קלעצלעך און מיט לאנגע בעזעמער אין די הענט, וועלכע האבן יעדן טאג געדארפט רייניקן דעם פלאץ פון קלויסטער. אינעם „גרינעם" דאנערשטיק אדער אנדערע קריסטלעכע ימים־טובים זענען פון דארט ארויס־געגאנגען טויזנטער קריסטן, גלחים מיט צלמים און הייליקע בילדער און געפייערט אויף זייער אופן זייערע ימים־טובים.

נאענט פון דעם געסעלע האט געווויינט אין א געמויערט הויז דער באווועסטער פוילישער פעלדשער זאוואצקי. נישט ווייט פון אים איז געזעסן אין א שיין געמויערט הויז דער באקאנטער לערער רינג, וועלכער האט זיין גאנץ לעבן אוועק־געגעבן פאר די שיינע מענטשלעכע אידעאלן (ווי עס איז באקאנט איז ער אומגעקומען אין רוסלאנד).

דאס צווייטע געסעלע „פאנגא מאריא" האט זיך געצויגן ביז צום עוואנגעלישן קלויסטער. און דאן די פארם פון מענדל יאגאדע מיט זיינע בהמות און שיינעם גארטן מיט די שמעקעדיקע רויזן (צו וועמען איך וועל זיך נאך אומקערן) און דאן די ברייטע גרינע לאנקעס פאר פאשע, וועלכע האבן זיך געצויגן ביז צו דער פליאזשע. אין דעם געסעלע האבן געווויינט די פאמיליעס זעליקייט און אלטמאן וווי אויך עלי־יוסף, וועלכער האט געהאנדלט מיט מילכיקס.

דורכשניידיק דאס געסעלע האט מען פארקירצט דעם וועג צו דער אויטאמאביל־סטאציע.

אויף דער צווייטער זייט פונעם קאטוילישן קלויסטער האט זיך אנגעפאנגען דער „אלטער מקום" מיט דער דרוקעריי פון איינעם א רייכן קריסט. פון זיין שיינער וווינונג מיט די ברייטע פענצטער האט ארויסגעקוקט דאס אריסטאקראטיש מעבל. דאס שיינע פיאנא־שפילן פון זיינע טעכטער האבן יעדן אדורכגייער צוגעצויגן, אז מ׳האט געמוזט זיך אפשטעלן אויף א רגע און ארייננוארפן אהינצו א בליק.

נאך דעם הויז האבן געווויינט: די משפחה ראזענבערג, ציפעלע פרידמאן און צירל די רביצן. דארט איז אמאל געווען די יידישע „פאושעכנע"־שול. א הויז ווייטער: די משפחות שטיינבערג און ענגעל און די באקאנטע שניידערין מלאך; אין דעם זעלבן הויז האט חיים רובין געהאט זיין יאטקע.

נאענט פון דעם הויז איז געווען די האנדלס־שול, ווו יידישע קינדער האבן זיך לעצטנס געלערנט, אין א הויז נאך דעם האט געווויינט די באווסטע שנייידער־משפחה פוזשיצ־קעס, דערלעבן: דאס הויז פון די ברידער יענקל און לייבל שינאוולאגא מיט זייער יאטקע (לעצטנס ווען לייבל האט זיך איבערגעצויגן אין „רינעק", איז אין זיין וווינונג געווען די שול „אורט", וווּ יידישע מיידלעך האבן געלערנט שניידעריי און קינדער־קאנפעקציע; דער טייל האט געהערט צו דעם גוויישן צענטער).

נאָר דעם הויז פון די א״ד ברידער איז געווען דאָס הויז פון דוד פרינץ מיט אַ סקלאַד פון ברעטער. און דאָן דאָס הויז, ווו צווישן בלויזע קריסטן האָט געווויינט די איינציקע יידישע משפחה נאָוואָמינסקי; עלטערע מענטשן. גוט באַקאַנט איז געווען די הויז פון חיה די בעקערין ווי אויך איר מאַן, הענעך פישערמאַן; ביי איר אין הויז אויף אַ קליין בוידעם־שטיבל האָט געווויינט אַ גאָר אַלט פּאָרפאָלק: די קאַלמענליזערליכע. דאָס זענען געווען צוויי אַלטע מענטשן, וועלכע זענען תמיד געלעגן אין די בעטן און די גאָס האָט אויף זיי רחמנות געהאַט און געשטיצט...

עס האָבן אין דעם הויז אויך געווויינט די משפחות: רובין, ווינטער, ציפלאווסקא און פעצינאַרזש. נאָך דעם הויז האָבן זיך געצויגן הייזער מיט גרויסע געלטער פון די בעלי־בתים: ישעיהו זשעזשניקער, מענדל יאגאָדאַ (שוין אויבן דערמאָנט), וועלכער איז דער ערשטער אומגעקומען פון די דייטשן און יחיאל בראָך. תמיד פלעגן די שקצים זיך אַריינכאַפּן אין זייערע געלטנער און אויסרייסן וואָס עס האָט זיך נאָר געלאָזט.

לענגאויס די לינקע זייט פון דער גאָס האָט געפלאָסן אַ שטילער טייך, וואָס איז צום סוף אַריינגעפאַלן אין דעם נאַרעוו. אין דעם טייך פלעגן זומער־צייט סיי יידישע סיי קריסטלעכע קינדער זיך באַדן. יידישע יינגלעך פלעגן אַרויס־לויפן פון די חדרים פונעם שול־הויף, וואָס פון דער אַנדערער זייט, זיך אָפרוען אויפן גרינעם גראָז און עסן זייער פרישטיק ביי דעם טייך. לאָדקעס מיט פישערס און טראָטוועס פלעגן זיך פון דאָרט אַדורכשיפן צו דעם נאַרעוו.

אין דעם א״ד טייך פלעגן יידישע און קריסטלעכע יינגלעך מיט גרויסע לאַנגע וועטקעס כאַפּן די קליינע בלעיעס, וועלכע האָבן געהאַט אַ פיינעם גוטן געשמאַק. זונטיק פלעגן די יידישע מיידלעך דאָרט שיינען און וואָשן די פאָרפעצטע טעפּ פונעם שבתדיקן טשאָלנט. יידישע בעל־הביתטעס האָבן זיך געקאָנט אַדורכשיפן פאַר 5 גראָשן אויף דער צווייטער זייט, זיי זאָלן האָבן נעטער צום מאָרק פאַר זייערע קניות. קינדער פלעגן זיך סתם לוסטיק מאַכן, אַדורכגיין האַלב־נאַקעט דעם טייך; דאָס וואָסער איז דערגאַנגען ביז איבער די קני.

ווינטער־צייט, ווען דער טייך האָט געפרירט איז פאַר די קינדער געווען אַ גאָר גרויסער פאַרגעניגן; געפאָרן מיט שליטלעך און זיך געגליטשט פון די בערג. גרויסע פלעגן פאָרן ניט לישוועס און מאַכן פאַרשידענעם ספּאָרט. דאָ פלעגן יידישע טעכטער ביי די פשערעמבלעס שוועמ־קען דאָס גרעט און נאָך אַמאָל זויבער איז עס געוואָרן פון די שניי־קאַלטע וואַסערן; דאָ האָט מען געקאָנט באַמערקן ווי אַ פרומער ייד לויפט אַ דורך דעם טייך, איילט זיך אין בית המדרש צו מנחה, ער זאָל, חלילה, נישט פאַרשפעטיקן די שעה — נאָך אַ שוועמען טאָג אַרבעט אא״וו.

פון דער אַנדערער זייט טייך האָט מען תמיד געהערט דאָס געזאַנג פון די סאַלדאַטן, וועלכע האָבן מאַרשירט אויף מאַ־נעווערס און איבונגען קיין פּאָפּלאָווסק. די לידלעך זייערע פלעגן זיך אייגנקריצן אין זכרון פון יעדן יוגנטלעכן. נאָך די מאַנעווערס פלעגן פיל יוגנטלעכע דורכגיין דאָס וואַסער און באַוואַרפן די סאַלדאַטן מיט בלומען, וועלכע האָבן מאַשערירט צוריק אין זייער פולק אַריין.

אַנהייב־פריילינג, ווען דאָס פאַרפרוירענע וואַסער האָט געלאָזט, האָט דער טייך זיך געשפּאָלטן, געוויישט, געריסן די ברעגעס און גאַנצע קוביקעס אייז האָבן זיך מיטן גאַנצן כת געריסן צו דעם נאַרעוו. דער טייך האָט זיך פונאַנדערגעגאָסן און דאָס וואַסער איז דערגאַנגען כמעט ביז צו די הייזער.

אַזוי ווי אין יעדן טייל פון דער שטאָט, האָבן אויך די איינווויינער פונעם „אַלטן מקום״ מיטגעמאַכט סיי טרויעריקע, סיי פריילעכע צייטן. און אַזוי ווי איך האָב שוין אויבן דער־מאָנט דעם ח׳ יאַנקל שינאוואָגאַ, ווייל איך אויך דערמאָנען זיין טאָכטער היהקע, אַ מיידל אין די לעצטע שקאָלע־יאָרן, וועלכע איז פלוצעם שטאַרק קראַנק געוואָרן און קיין שום האָפענונג איז נישט געווען, אַז זי זאָל בלייבן ביים לעבן (איר שוועסטער טייבעלע איז געווען מיין חברטע). די עלטערן האָבן איינגעלייגט וועלטן און אַראָפגעבראַכט די גרעסטע דאָקטורים, איר צו ראַטעווען. זי איז אַראָפּ פון די כוחות אַזוי, אַז אַלע טאָג האָט מען אין שטאָט געשמועסט, אַז זי איז געשטאָרבן.

די גאַנצע שטאָט האָט מיטגעלעבט מיטן צער פון דער משפחה און באַוויזן־נדערט דאָס אומבאַשרייבלעכע מסירת־נפש פון די עלטערן. ווען זי איז געזונט געוואָרן, האָט מען גע־שמועסט, אַז איר קראַנקייט האָט פאַראַרעמט דער משפחה. ליידער זענען זיי אַלע אומגעקומען פון די נאַצישע מערדער און זאָל דערמיט זייער אַנדענק פאַראייביקט ווערן.

זאָל דאָ ביי דער געלעגנהייט אויך דערמאָנט ווערן די איינווויינערין פון „אַלטן מקום״ — חנה נאָוואָמינסקי (די פרוי פון נטע נאָוואָמינסקי), ווען זי איז געפאַלן אויפן מיטן גאָס און געשטאָרבן. גאָנץ אַלטער מקום האָט אַנטיילגענומען אין דער לוויה און באַדויערט דעם פריצייטיקן טויט פון אַ פרוי און אַ מוטער, וועלכע האָט איבערגעלאָזט נאָך זיך גאָר קליינע קינדער.

יחיאל בראָפּס הויף מיט די גרויסע שפייכלערס סחורה האָט יעדער פולטוסקער געקענט. אויף דעם דאָזיקן הויף האָט

געווויינט די משפּחה בורשטיין, וועלכע האָט געהאַט אַ שפּייַ־
געוועלבל. אַזוי ווי דער פּאָטער פון דער משפּחה איז אין די
יונגע יאָרן געשטאָרבן, האָט שרה־לאה די אלמנה געפֿראָצע־
וועט ביי דעם געוועלבל, אויסצוהאַלטן די משפּחה. זייער זון
חיים־הערצקע איז געווען — חוץ אַן אינטעליגענטער בחור —
אַן איבערגעבענער ציוניסט. אַזוי ווי ער איז געוואָרן לונגען־
קראַנק, האָט די משפּחה און די פֿאַרטיי אַלץ געטאָן, כדי אים
צו ראַטעווען. איז כאָטש עס איז געלונגען אים צו דערהאַלטן
ביים לעבן אַ שיין ביסל יאָרן, איז ער איינמאָל געפֿאַלן אויף
דער גאַס, נישט ווייט פון זיין שטוב, און געשטאָרבן אויפן
פלאַץ, נאָכדעם ווי ער האָט זיך צוריקגעקערט אין אַ ווינטער־
דיקן שבת בייטאָג פון אַ רעפֿעראַט, וואָס ער האָט געהאַלטן
אין דער ציוניסטישער פֿאַרטיי. אָלע האָבן באַדויערט דעם
פֿריצייטיקן טויט פון דעם זייער אין שטאָט באַליבטן בחור.
יהי זכרו ברוך.

דערמאָנענדיק די משפּחה בראַף, דאַרף מען אויך נישט
פֿאַרגעסן אין דער טאָכטער פון יחיאל בראַף — כעליא, אַ

כעליא בראַף — יחיאל בראַפֿס טאָכטער, געאַרבעט אין פּולטוסקער מאַגיסטראַט אָלס די איינציקע יידישע באַאַמטין.

באַאַמטין אין פּולטוסקער מאַגיסטראַט. אַ דאַנק איר קאָנט־
שאפט מיט אַנגעזעענע שטאָטישע פירער, וועלכע האָבן
געהאָלפֿן אויפֿצוהיטן די שטאָטישע ענינים, האָט זי געטאָן
פיל טובות די פּולטוסקער יידן. האָט ווער זיך געזייטיקט אין
אַן אַדמיניסטראַטיוווער טובה, וואָס איז געלעגן אין די הענט
פון בורמישטש, אַדער אַז מ׳האָט געדאַרפט פּועלן ביים פֿאָוויא־
טאָוון ד״ר בראון, ער זאָל דערלויבן אויפצומאַכן צוריק די
בעקעריי, צי דאָס געוועלבל, וואָס איז פֿאַרמאַכט געוואָרן לויט
זיינס אַ פֿאַראַרדענונג, מחמת די נישט־ענגנגדיקע סאַניטאַרע

WOJEWODA WARSZAWSKI
Nr rej. 1171

DYPLOM

NA PODSTAWIE USTAWY Z DNIA 8 STYCZNIA 1938 ROKU
(DZ. U. R. P. NR 3, POZ. 11) NADAJĘ

P. BRAFÓWNIE Chaji
kancelistce Zarządu Miejskiego w Pułtusku, powiatu pułtuskiego

BRĄZOWY
MEDAL ZA DŁUGOLETNIĄ SŁUŻBĘ

WARSZAWA, DNIA 30 czerwca 1938 R.

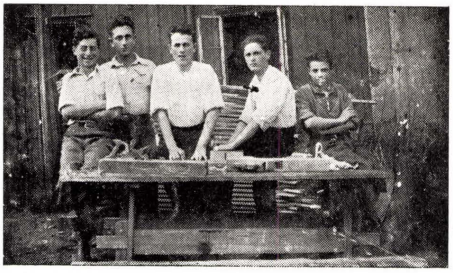
WOJEWODA
w/z
/L.Wyślinski/
WICEWOJEWODA

Drukarnia Państwowa nr 90057.

הצטיינות ע״ש חיה ברף — אויסצייכענונג א. נ. פון חיה בראַף

באַדינגונגען, וועלכע האָבן דאָרט געהערשט, צי אין אַנדערע
ענלעכע ענינים — איז כעלא בראף געווען דער ערשטער און
דער לעצטער אַדרעס. אירע וווייטגייענדיקע טובות האָבן גע־
שמט אין שטאָט. מענטשן זענען שטענדיק געווען פֿאַרוואָמלט
ביי איר טיר. זי האָט קיינעם נישט אָפּגעזאָגט און יעדן איינעם
געהאָלפֿן. זי איז אומגעקומען אין די הענט פון די נאַצישע
רוצחים. יהי זכרה ברוך והי״ד.

אַנטקעגן יחיאל בראף איז געווען דאָס הויז פון פּריידע־
פערל ריינגעווירץ, וואָס האָט שפּעטער געהערט צו מענדל
האָלצמאַן. עס איז וויכטיק צו דערמאָנען, אַז מענדל האָלצמאַן
איז פון די ערשטע מאָביליזירט געוואָרן אין דער פּוילישער
אַרמיי און איז דאָן אומגעקומען. ער האָט אויף זיין הויף
געהאַט אַ סטאַליאַר־וואַרשטאַט און פיל בחורים האָבן זיך ביי

אַ סטאַליאַר־ווערשטאַט אויפן אַלטן מקום

אים געלערנט די מלאכה. אין דעם הויז האָבן געווויינט צוויישן אַנדערע די משפחות: רובין, האופמאן און איגנאַטאָווסקי.

דוד איגנאַטאָווסקי איז געווען אַ הויכער און דאַרער ייִד. ער האָט געאַרבעט טאָג און נאַכט ביי שוסטעריי, אויפצוהאַלטן זיין פרוי און זיינע פיר קינדער. זומער, ווען דאָס שוסטעריי איז געווען שוואַך, האָט ער זיך געלאָזט גיין צופּיס קיין ווישקאָוו און געהאַנדלט מיט סעדער. ער פלעגט אָוועק־גיין תחילת־וואָך און קומען אַ היים אויף שבת. איינמאָל האָט ער זיך אויפן וועג פאַרקילט און באַקומען אַ שוועָרע לונגען־אנטצינדונג. די איינווויינער פון דער גאַס איז ממש געגאַנגען אין לעבן אָפּצורָאטעוועון דעם דאָזיקן ייִד. עס האָט ליידער גאָר נישט געהאָלפן, ער איז געשטאָרבן. די אַלע, וועלכע האָבן אַטטיילגענומען אין דער גרויסער לוויה, האָבן באַדויערט דעם ייִד, וועלכער האָט זיך מיט לייב און לעבן מקריב געווען פאַר זיין משפחה, ז"ל.

אַנטקעגנאיבער מענדל יאַגאָדע און יהושע זשעזשניקער איז געשטאַנען דאָס הויז פון אפרים כהן, ווו זיין שוועסטער פעסע ניימאן האָט געהאט דאָס שפּייז־געוועלבל.

דערנאָך אַ הויף, וואָס איז געווען באַזעצט פון בלויז קריסטן, מיט אַ פאַרשלאָסענעם טויער, פון וואָנען עס האָט זיך תמיד געהערט אַ הינט־בילעריי.

דערנאָך האָט זיך געצויגן דאָס לאַנגע הילצערן הויז מיט די שמאָלע קאַרידאָרן פון מענדל בזשאָזע. אין דעם הויז איז געווען דאָס שפּייז־געוועלבל פון העניע בערגסאָן. איר פרומער מאַן מיט די צוויי זין, יאנקל און יהודה־אריה, זענען תמיד געזעסן און געלערנט. די בכבודיקע העניע האָט געפּירט דאָס קליינע געוועלבל און אַ בשלומדיק לעבן מיט איר שנור שרה־מינדל און אירע קינדער. אַ גאַנצער וואָך האָבן ישיבה־בחורים ביי זיי געגעסן „טעג".

צום סוף פון דער הויז איז געווען דאָס שפּייז־געוועלבל פון מעגדל בזשאָזע, ווו עס האָט געווויינט די משפחה שעלאַנטשיק.

צו די א"ד טראָגישע פאַרלויפענישן, וויל איך צוגעבן, אַז אויך פון פריילעכע פאַסירונגען האָט געווויסט דער „אַלטער מקום" צו דערציילן. מען רעדט שוין נישט וועגן די שמחות און די פייערלעכע חתונות, וואָס זענען געפּראָווען געוואָרן פון צייט צו צייט מיט יידישן טעם און חן ביי די איינווויינער פון „אַלטן מקום" וויִ אַ שטייגער: די חתונה פון מענדל יאַגאָדעס זון, יוסף־אייזיק רובינס טעכטער, בנימין שינאוולא־געס זון א"א; ווי שכנים מיט בעלי־בתים האָבן דאָן אָפּגעווויישט זייער אונטערשייד, אזוי אויך די שכנטעס מיט זייערע בעלי־ביתטעס פון די הייזער; איינע די אַנדערע האָבן זיך געהאָלפן; מ'האָט געפּרעגלט, געקאָכט און געבאַקן; איינע די אַנדערע האָבן זיך אויסגעאַרגט קליידער און צירונג; די שמחה איז געווואָקסן, דאָס נחת האָט זיך געגאָסן וויִ וויין, האָבנדיק הנאה פון דער גרויסער יידישער מצווה פון חתונה מאַכן אַ קינד... אָבער נאָך טאפלער איז געווען די באַלעבונג און די פרייד אויף דער גאַס, וועָן מ'האָט ביי ציפּעלע פרידמאן געשריבן אַ ספר־תורה! מ'האָט געשריבן אותיות, מ'האָט געגעסן, געטרונקען. פאַרשטעלטע האָבן געריטן אויף פערד, מרויזן האָט געשפּילט און מיט גרויס פאַראַד האָט מען געפּירט דעם ספר; די גאַנצע גאַס יידן און פון נאָך אַנדערע טיילן שטאָט אפילו זענען מיטגעאַנגען ביז צו דער שול, וווּ מ'האָט אַדורכגעפּירט די גאַנצע צערעמאָניע.

אויפן „אַלטן מקום" איז געשטאַנען אַ בשותפות־דיקע מיל, וועלכע האָט געהערט צו די בעלי־בתים: וואגמאַן, רינג און קאַמינסקי. נאָך די ימים טובים פלעגט אַ באַזונדערע לעבאַפּטיקייט באַהערשן די גאַס, וויל דעמאָלט פלעגן די פויערים פירן זעק מיט האָבער און וויץ אויף צו מאָלן. גלייך־צייטיק פלעגן זיי מיטברענגען אויף צום פאַרקויף קאַרטאָפל, קרויט און בוראקעס און נאָך אַנדערע גרינסן. אין דער צייט פלעגן די בעלי־הביתטעס מאַכן גרויסע אייַנקויפן, זיך גרייטן־דיק צום ווינטער. דעמאָלט פלעגט די מיל קלאַפן און ארבעטן גאַנצע נעכט, אַז עס איז שווער געווען אייַנצושלאָפן. דער מיל־הויף איז געווען אַ גרויסער און דער אַריינפאָר — אַ ברוקירטער. דער הויף איז געווען צעטיילט אויף דריי טיילן. אין דעם ערשטן טייל האָט געווויינט די משפחה דוד וואָגמאַן מיט זיין פרוי און קינד און די משפחה שטיינבערג — אַן עלטער פאַרפאַלק. דאָן איז געקומען דער מיל־פלאָץ, וווּ עס האָבן זיך געקאָנט אויסשטעלן צענדליקער פורן. די מיל האָט געהאָט אַ פולמפּ מיט גוט קאָלט וואַסער. זומער, אין די הייסע טעג, פלעגט מען זיך דערקווויקן מיט אַ פרישן טרונק. פון דער רעכטער זייט מיל איז געשטאַנען אַ גרויסע אייזערנע

רער, אַרומגעמויערט מיט ציגל. וועג די מיל האָט געאַרבעט האָט זיך די רער זייער אָנגעגליט און עס האָט געוצעט פון איר אַ היץ. ווינטער, אין די קאַלטע טעג, פלעגט דאָס יונג־ווארג זיצן ביי דער רער און זיך ווארעמען שעהנווייז, פאַר־ברענגען אין געזאַנג און אין שפילעריייען אַזוי, אַז טאָטע מאַמע האָבן נישט געוווסט, וווּ די קינדער זענען נעלם געווארן. מיר זענען אַ היים געקומען מיט רויטע צעפלאַמטע בעקעלעך, און מיט אַן אויפגעהייטערטער שטימונג.

נחום פענערס הויז. טראָץ די הילצערנע אָפּיצינע איז דאָס הויז געווען געבויט אויפן מאָדערנעם אופן. עס איז געווען באַווויינט פון באַמטע, מיליטער־לייט און אויך פון עטלעכע יידישע פאַמיליעס. דאָס הויז איז געווען אַ צענטראַלער שפיל־פלאַץ פאַר אַלע קינדער כמעט פון דער גאַס. אויפן הויף איז געשטאַנען די גרעסטע סוכה פון דער גאַס (אין דער סוכה האָבן געגעסן ביי אַ 20 פאַמיליעס). אין דעם הויז האָט גע־ווויינט וואַלף־בער זאַיעווסקי; ער איז אַמאָל געווען אַ מלמד. אינטערעסאַנט ווי ער האָט פאַרמאַגט אַ ליבשאַפט צו פייגל און הויז־באַשעפענישן. זיין ווויינונג איז געווען אַנגעפראַפט מיט לעבעדיקע חיות און עופות: זינגענדיקע קאַנאַרקעלעך, קאַזעס, הינער אא״וו. צום ליבסטן האָט ער געהאַט די קאַנאַר־קעלעך; אַ גאַנצן טאָג כמעט איז ער געווען מיט זיי פאַר־נומען. דער יידּ האָט תמיד געשמעקט טאַבאַק און זיינע נאַז־לעכער זענען שטענדיק געווען שוואַרץ ווי קויל. פאַר אַ רפואה האָט מען ביי אים געקענט באַקומען אַ שמעק טאַבאַק.

אין זעלבן הויז, אין פראָנט צו דער גאַס, האָט געווויינט זייער אַ נאָבעלע פאַמיליע. דער ראש פון דער פאַמיליע, יידל בערמאַן, איז געווען אַ געפּוצט יידל. דאָס בלאָנדע בערדל איז שטענדיק געווען פיין פאַרקעמט און די קאמאשן האָבן שטענ־דיק געגלאַנצט. ער איז געווען אַ געראָר חסיד. די משפחה האָט זיך אויסגעצייכנט מיט זייער רייניקייט און פעדאַנטישקייט, אַזוי אַז זיי האָבן זיך מיט קיינעם נישט געמישט און ביי קיינעם גאָר נישט טוען געווען. עס איז שוין געווען למעלה מן המשורה. חלות אויף שבת פלעגט גענעדעלע באָקן אין פיעטשניק און דער ריח פון די געטרוקנטע מאַראַנצן־שאָלעכע, וואָס זי פלעגט אָהין אַרייננראָקן, האָט זיך געטראָגן אויף דער גאַנצער גאַס; וואָסער אויף טיי פלעגט זי אין די גרעסטע פרעסט ברענגען פון דעם פלומפּ פון דער דריטער־מאי־גאַס, ביי דעם קינאָ. אויך רבקהלע די טאָכטער איז „געשטראָפט" געווען מיט דעם זעלבן „חסרון"... איך בין דאָרט געווען אַן אָפּטע אַרייינקומערין און געהאַט גרויס פיעטעט פאַר דער דאָזיקער אייִדעלער פאַמיליע.

פון דער צווייטער זייט האָט געווויינט די משפחה נאָווא־מינסקי. דאָס הויז איז געווען אַ קריסטלעכע און עס האָבן דאָרט געווויינט עטלעכע יידישע משפחות ווי: מיכל שינא־וולאגא און יוסף שינאוולאגא מיט זייערע פאַמיליעס, די משפ־חה שטערן און די פאַמיליע פון דער באַקאַנטער כלל־טוערין איטקע וועסט; זי איז געווען אַ בעקערין.

איטקע וועסט איז געווען פון די איינציקע נשים צדקניות, פרויען וואָס האָבן זיך פאַרנומען מיט העלפן אָרעמע און קראַנקע מענטשן. ביי איר אין דער בעקעריי האָט יעדער בעל־הביתטע געמוזט איבערלאָזן פרייטיק אַ קליין חלהלע און פאַר ליכט־בענטשן האָט מען עס צעטיילט די אָרעמע לייט אויף שבת. זי פלעגט צונויפגעמען געלט פאַר קראַנקע און אָרעמע כלה־מיידלעך. מיט איטקען איז מען געגאַנגען אויפן בית־עולם, מנחם־אבל זיין צעבראָכענע אָרעמע משפחות אד״ג.

זאָל איר נאָמען קיינמאָל נישט פאַרגעסן וועלן.

נאָך דעם הויף איז געווען אַ קליין הייפל, וואָס האָט אויך געהערט צו אַ קריסט, דאָרט האָבן געוואקסן שיינע שמעקע־דיקע אקאציע־בייַמער.

נאָכדעם האָט זיך געצויגן אַ לאַנגער הילצערנער פאָרקן מיט אויבס־און בעז־בייַמער, און דאָן — דער הילצערנער גאַנצע (וועראַנדע), וואָס האָט געדינט פאַר אַן אָפּרו־פלאַץ; וועג די איינווויינער פון „אַלטן מקום" זענען געגאַנגען מיט שוועכע קוישן אָדער פון אַ שפּאַציר אין פאָפלאַוועס. פלעגט מען כאָפּן אַן אָפּרו־זיץ אויף דער וועראַנדע, זיך אָנזאָפּן מיט אַ ביסל שמעקעדיקע לופט און גיין וווייטער.

אויף דער צווייטער זייט איז געווען אַ בלאָטיק געסעלע, וואָס האָט זיך געצויגן ביז צו דער וואַרשעווער גאַס. דאָס דאָזיקע געסעלע איז געווען אַ פלאַץ פאַר אינטריגעס און געשלעגן און שכורים האָבן זיך דאָרט געוואָלגערט.

אין דעם לעצטן הויז פון דער גאַס, נאָך דעם געסעלע, האָבן געווויינט די משפחות: בנימין שינאוולאגא, ראנדעניצקי און שטיינבערג.

נאָך דעם הויז האָט געפירט אַ וועג צו דעם „טאבאר", וואָס האָט געהערט צו דעם 13־טן „פּיעקאָטע"־פולק, און דאָן האָט זיך געצויגן ביז צו דעם פשיסטאָן אַ גרויסער גאָרטן פון פרוכט און גרינסן, וואָס האָט געהערט צו דעם באַמטן קאָר־פאַצקי, זייער אַן ארנטלעכער מאָן. זיין פרוי, אַ הויכע, אַ דיקע פלעגט באַארבעטן דעם גאָרטן און אַ סך יידישע בעל־הביתטעס האָבן ביי איר געקויפט דאָס גרינוואָרג. זי האָט זיך זייער פיין באַנומען צו יעדן.

דער פשיסטאָן. דאָס איז געווען אַ הויך הילצערן הויז, וואָס איז געשטאַנען אויף הילצערנע פילאָרן אין וואַסער פונעם נאָרעוו. עס האָט געדינט פאַר אַ פלאַץ פון פאַרווויי־

לונגען, וווּ מיט יאָרן צוריק פלעגן יידן מיט קריסטן צוזאַמען פאַרברענגען. לעבן הויז איז געווען אַ שיינער שמעקדיקער פאַרק־גאָרטן. די קינדערלעך פלעגן זיך דאָרט שפילן און די עלטערן פלעגן אויסניצן די צייט אויף לייענען, שטריקן צי עפּעס אויסנייען. די לופט איז געווען אַ ריינע און די געדיכטע רויזן האָבן פאַרשמעקט אַ היפּשן שטח. ביים ברעג פונעם טייך זענען געשטאַנען „קאַיאַקעס" און „סטאַטקעס" (פאַסאַזשירן־שיפלעך), וועלכע פלעגן אָפשווימען מיט פאַסאַזשירן ביז וואַרשע.

די לעצטע יאָרן איז דער אַריינגאַנג צום פאַרק־פלאַץ געווען אַרומגעצוימט מיט אַ גרויסן אויפשריפט־פאַרבאָט פאַר יידן (ווסטעמפּ דלאָ זשידוו ווזבראַניאַנאי). פון דעמאָלט אָן האָבן נאָר קריסטן דאָרט פאַרברענגט און געוויילט זייער צייט. איין מאָל אין יאָר נאָר האָט מען די יידישע שול־קינדער מיט זייערע לערערס אינגעלאָדן צו נעמען אָן אָנטייל אינעם ספּאָרט־יום־טוב.

פון דאָרט האָט אויך געפירט אַ קליין הילצערן בריקעלע, וואָס האָט פאַראייניקט די פאַפלאָוועך בריק מיטן אַלטן מקום. דורך דעם בריקעלע האָבן די איינווויינער פון דער „סטאַרע־מיאַסטאָ" געקאָנט צוקומען דורך אַ פאַרקירצטן וועג צו דעם מאַרק.

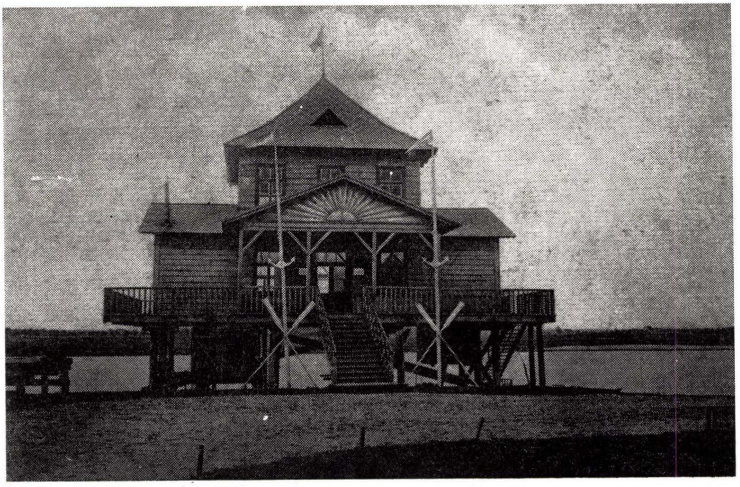
די „סטאַרע מיאַסטאָ" איז געווען זייער באַלעבט אין די זונטיק־טעג. דעמאָלט פלעגן פון די קאָשאַרן שפּאַצירן דורך דעם אַלטן מקום מיליטער־לייט מיט זייערע פרויען און פּוילישע אינטעליגענץ מיט שיינע געפּאָשעטע הינט — צו דעם הילצערנעם בריקעלע, וואָס האָט זיי אַוועקגעפירט צו דער גרויסער בריק, וווּ די לופט איז געווען אַ ריינע און מ׳האָט פריי געקאָנט קוקן אויף די שטילע בלויע וואַסערן פונעם נאַרעוו און אויף די ברייטע גרינע לאָנקעס, וועלכע האָבן געפירט ביז אין וואַלד אַריין.

אַזוי האָבן געלעבט די איינווויינער פון אַלטן מקום אַ סך, אַ סך יאָרן; וועט בייַ זיין וואַרשטאָט, וועט בייַ זיין מסחר. אַזוי האָט זיך דאָרט געפירט פון דור־דורות אַ יידיש לעבן מיט פרומקייט און חסידות, תורה און תפילה; אַ יידישע יוגנט מיט באַנייטער קולטור און געזעלשאַפטלעכער פאַרטיייִשער אַר־בעט, מיט חלום פון אַ בעסערן יידישן מאָרגן און מיט בענק־שאַפט צו ציון און יידישער גאולה ביז עס זענען אָנגעלאָפן די דייטשישע מערדער און דאָס אַלץ אויסגעריסן מיטן וואָרצל; פון דעם יידישן ישוב איז קיין שפור נישט געבליבן.

זאָלן די דאָזיקע שורות דינען אַלס אַ נר־זכרון פאַר אונדזער יידיש־אומגעקומענער פולטוסק און אירע קדושים.

אייביק, אייביק וועט איר אין אונדז לעבן.

מיר שווערן.

ה„פּשיסטן" — דער „פּשיסטאָן"

טיפן און געשטאלטן פון חסידישע פערזענלעכקייטן, תורה־לערנער, כלי קודש, פארטיי־און כלל־טוער

טיפוסים ודמויות של אישים חסידיים, כלי־קודש, מלמדי־תורה, עסקני־ציבור ואנשי מפלגה

ר' מענדל מינץ

ר' מענדל מינץ איז געווען אַ ייד אַ בן־תורה און אַ זייער פרומער, חסידישער מענטש. ער איז געווען פון מיטעלן וווּקס, לויט זיינע יאָרן מיטלמעסיק דיק און מיט אַ שיינער, אַ ביסל גרויליקע באָרד. טראָץ זיין רייכן שטאַנד האָט ער זיך נישט אונטערגעשיידט פון אַנדערע פֿולטוסקער יידן, נישט מיט זיין לבוש און נישט מיט זיין באַנעמען זיך. ער האָט זיך שטענדיק געהאַלטן באַשיידן מיט אַ האַרציקן, קוים מערקבאַרן שמייכל אויף די ליפּן. פריינדלעך אונטערהאַלטן זיך מיט יעדן אייניעם, אין אַ געשפּרעך אַריינגעווואָרפן אַ פּסוק פון דער תורה אָדער אַ רביש וועגן. דער אייניציקער סימן פון זיין עשירות איז געווען זיין דאָראָשקע, געשפּאַנט אין אַ פערד און אַגנעטריבן דורך אַ קריסטלעכן קוטשער, מיט וועלכער ער פלעגט אַדורכ־פֿאָרן דורך דער שטאָט אין זיין פּאָבריק.

די אייזנגיסעריי און פּאָבריק פון לאָנדווירטשאַפֿטלעכע מאַשינען פון ר' מענדל מינץ, וועלכע איז געגרינדעט געוואָרן אין י. 1894, איז געווען די ערשטע און אייניע פון די גרעסטע פּאָבריק־אונטערנעמונגען אין שטאָט. זי האָט זיך געפונען צום סוף פון דער פּילסודסקי גאַס, באַלד נאָך די מיליטערישע קאַשאַרן און געציגן זיך אויף אַ גרויסן שטח גראָד אויס מיט דעם שאָסיי. די פּאָבריק האָט גליפּערט דער דאָרפישער באַפעלקערונג פון דער גאַנצער אומגעגנט לאָנדווירטשאַפֿט־לעכע מאַשינען פון פּאַרשידענע סאָרטן. די מאַשינען און מעכאַנישע אויסשטאָטונגען פון דער פּאָבריק האָבן פּאַרנומען אַ סך געביידעס און געטריבן געוואָרן דורך אַ ריזיקן דאַמפ־מאָטאָר.

די פּאָבריק האָט באַשעפטיקט ביי 200 אַרבעטער, ספּעציאַליסטן און בעלי־מלאכות, צוזיש וועלכע נאָר סטאָ־לערס זענען געווען יידן. צום דינסט פון דער פּאָבריק האָט זיך אויפן פלאַץ געפונען אויך אַ טאָרטאַק.

ר' מענדל מינץ האָט געווויינט ביי זיין פּאָבריק אין אַ דריי־שטאָקיקן הויז, אויפן צווייטן עטאַזש איבער דעם ביוראָ. אין זיין וווינונג האָט ער אויך געהאַלטן אַ ספּר־תורה און געדאָוונט מיט אַן אייגענעם מנין. די אַדמיניסטראַציע פון דער פּאָבריק און דער ביוראָ־פערסאָנאַל זענען באַשטאַנען פון ר' מענדל אַליין, פון אַ הויפּט־בוכהאַלטער, פון זיין באַליבטן זון דוד־הערש און עטלעכע אויסהעלפערס.

דוד הערש, אויך אַ חסידישער מענטש, האָט געווויינט מיט זיין פרוי און זיבן קינדער איבער דער דירה פון זיין פאָטער. ביים פאָטער האָט זיך אויך געפונען דער יינגסטער זון משה (לעבט היינט אין ישראל מיט זיין פרוי יונה און 2 טעכטער; אויך זיינע 2 שוועסטער, מרים און לאה, ניצול געווארענע פון די נאַציס־גענפּינען זיך אין לאַנד). ר' מענדלס טעכטער האָבן נאָך זייער חתונה פאָרלאָזט פולטוסק און באַזעצט זיך אין פאָרשידענע שטעט. אויך דוד הערש איז אין די דרייסיקער יאָרן אַוועק קיין אָסטראָווצע, וווּ ער האָט, אויך אַזוי ווי זיין פאָטער, פאָרליגט אַ פּאָבריק פון לאָנדווירטשאַפֿטלעכע מאַשינען.

ר' מענדל מינץ, אַ שאַרפער אָטוואָצקער חסיד, איז געווען אַ ייד אַ נדבן און געשטיצט די שטאָטישע רעליגיעזע אינסטי־טוציעס, חוץ וואָס ער האָט אונטערגעהאַלטן דעם קיום פון זיין „חסידים שטיבל" און געגעבן אַ סך צדקה בסתר. געווען אַ צייט לאָוועניק אין פולטוסקער שטאָט־ראָט און אַ מיטגליד אין פּאָרבאַנד פון דער שוועדער אינדוסטריע אין פוילן. זכרונו לברכה.

ר' שמחה צעלניק

ר' שמחה צעלניק איז געווען אַן אַרטאַדאָקסישער חסידי־שער מענטש מיט אַן אַריסטאָקראָטישן אויסזען. מיט זיין בכבודיקער האַלטונג און פיינע מאַניערן האָט ער אַרויסגערופן צו זיך כבוד און אָנערקענונג. דאָס זעלבע אויך זיין פרוי, די טאָכטער פון זעליק ראָזענבערג, פון די מיל־אייגנטימער אויפן

וואַרשעווער וועג, מיט איר מאַיעסטעטישער שטעלונג. די צוויי טעכטער און צוויי זין האָבן געהאַט גרויס אָנזען אין שטאָט.

שמחה צעלניק איז געווען דער אייגנטימער פון דער גרויסער צעגעלניע אין פולטוסק, וועלכע האָט זיך געפונען אין שכנות מיט דער אייזנגיסעריי־פאַבריק פון מענדל מינץ. שוין עטלעכע קילאָמעטער פון דער שטאָט, אויפן טשעכא־נאָווער וועג, האָט מען געקענט זען דעם הויכן, פון רויטע ציגל געבויטן קוימען פון דער צעגעלניע, וועלכער האָט שטענדיק געאַרויכערט. אַ גרויסן שטח פון דער פאַבריק האָט פאַרנומען אַ ליימיקער באָדן, וואָס איז געווען דער רוי־שטאָף פאַר דער ציגל־פֿראַדוקציע. פון דאָ האָט מען אויף שמאָלע רעלסן געפירט מיט וואַגאָנעטקעס, געשפאַנטע אין פערד אָדער געשטופּטע דורך מענטשן־קראַפֿט, דעם ליים צו די גרויסע האַלעס, וווּ די מאַשינען האָבן געפורעמט די ציגל און אָפּ־געשיקט זיי אין די גרויסע אויוונס, וווּ מען האָט זיי געברענט גאַנצע זיבן טעג. די פאַרטיקע ציגל האָט מען שפּעטער אויס־געלייגט אין קוואַדראַט־מעטערדיקע הויכע און פאַראַלעלע ריייען. גאַנץ פולטוסק איז געווען אויסגעבויט פון שמחה צעלניקס ציגל און ער האָט געליפערט זיין סחורה אין דער נאָענטער און וויייטער אַרומגעגנט.

צו דער דיספאָזיציע פון דער פאַמיליע צעלניק איז גע־שטאַנען אַ שיינע בריטשקע, געשפאַנט אין אַ פיין געפלעגטן פערד און מיט אַ גויישן קוטשער.

אין מיטן פון די צוואַנציקער יאָרן, ווען אַ גרויסער טייל פון דער יידישער אינטעליגענץ און פון דער אַקאַדעמישער יוגנט איז מיטגעריסן געווארן מיט דעם שטראָם פון די ראַדי־קאַלע אידעען, זענען אויך עטלעכע מיטגלידער פון דער פאַמיליע צעלניק געווארן טעטיק אין דער אומלעגאַלער קאָמו־ניסטישער פאַרטיי. עס זענען אַרומגעגנגען קלאַנגען אַז צעלניקס יינגערע טאָכטער האָט געפירט קאָמוניסטישע פּראָ־פּאַגאַנדע צווישן די פּוילישע אַרבעטער פון איר פאַטערס פאַבריק. אויך האָט מען דערציילט, אַז איר קוזין, דער חסידי־שער און איידעלער יונגערמאַן הערש ראַטבלאַט איז געווארן אַרעסטירט צוליב זיין מיטאַרבעט מיט זיין קוזינע. מעגלעך אַז צוליב דעם האָט די פאַמיליע צעלניק שטילערהייט פאַר־לאָזט פולטוסק. אין אַ קורצער צייט אַרום איז דערגאַנגען די ידיעה, אַז ר׳ שמחה צעלניק איז נפטר געווארן. מענטשן האָבן דאָס צוגעשריבן דעם קאַנפליקט, וואָס איז אויסגעבראָכן צווישן דעם פרומען, חסידישן ר׳ שמחה צעלניק און זיינע קינדער, וועלכע האָבן געוואָלט ברענגען די גאולה דער גויישער וועלט...

ירחמיאל גרינשפאן

חיים אלעזונק וויינשטיין

גבאי־ראשון אין דער שול. געווען איז ער איך דאָזאָר. אַ טשעכאַנאָווער חסיד. געזאָרגט תמיד פאַר דער גאַנצקייט פון דער שול. געווען דער אַנוויזער, ווער עס זאָל עולה לתורה זיין. דער עיקר געלייגט אַכט, אַז אַן אורח זאָל, חלילה, נישט בלייבן הונגערן אום שבת. אוועק שטענדיק דער לעצטער פונעם דאָוונען ביז די אורחים זענען נישט איינגעטיילט געווארן צווישן די בעלי־בתים, מיטגעמענדיק, פאַרשטייט זיך, אַליין אויך אַן אורח. חוץ דעם האָט ער שטאַרק געזאָרגט פאַר אַן אַרעמען ייד, ער זאָל האָבן אויף שבת.

יהושע־לייב גאלדמאַכער

דער גרויסער שמש, וואָס האָט געהאַלטן אַרדענונג אין שול און אויך געלייענט אין ספר, ער איז באַזונדער ווערט דערמאָנט צו ווערן, ווייל נישט אַלע פון פולטוסקער קהל האָבן אים גענוי געקענט. כאָטש אין פלוג פלעגט ער שטענדיק כמעט אַרויסוזייַן זיין „איך", דאָך האָט ער פאַרמאָגט שייַנע מענטשלעכע געפילן און געטאָן לטובת הכלל והפרט. זיין גוטמוטיקייט איז געלעגן אין אים ווי פאַרבאָרגן. געווען אַ ראַדזימינער חסיד און געהאָט אַ גרויסע ליבשאָפט צו תלמידי־חכמים און זיך געוואָלט מקרב זיין צו זיי. דאָס האָט אים, ווייזט אויס, באַווויגן צו ווערן שמש נאָך ביי ר׳ שמחהלען און דערנאָך ביי הרב אָטערמאַן. כאָטש ער איז געווען פאַנא־טיש־פרום, דאָך נישט אַזוי אַפּגעשטאַנען און געווען באַהאַוונט אין טאָג־טעגלעכן לעבן, זייענדיק פּויק צו פירן אפילו גרויסע געשעפטן, ווי ער האָט עס שפּעטער באַוויזן אַלס מעבל־סוחר (נאָך אַ שטאַרקן קאַנפליקט מיט די דאָזאָרעס...).

געווען פון הויכן ווּוקס מיט אַ שטרענגן אָבעליק, דרייסט אין דער באַנעמונג און שטענדיק גרייט יענעם שאָרף אָפּצו־ענטפערן. דערפאַר האָט מען אים על־פי־רוב אויסגעמיטן. פאַקטיש אָבער איז ער געווען אַ פילבאַרער ערלעכער מענטש, וואָס איז גרייט געווען צו העלפן אַ צוייטן מיט וואָס נאָר ער האָט געקאָנט, לויטן כלל: מתן בסתר און שלא על מנת לקבל פרס.

הויפּטזעכלעך איז אים צו פאַרדאַנקען דאָס שפּעטערדיקע אַנטשטיין פון דער פולטוסקער ישיבה און נאָך אַנדערע אינ־סטיטוציעס וואָס ער האָט געהאָלפן גרינדן.

לייב־בער שופטער

ער איז געווען אַ מין „פרייוויליקער גבאי" אין שול.

אַ פשוטער ייד. מיט אַ שטענדיקן שמייכל. זיין נישט דרייסטער אונטערקומען יעדן איינעם און זיין שטענדיקע

גרייטקייט צו העלפן יענעם אין אַ נויט, האָט אַרויסגערופן גרויס דרך־ארץ.

אָבער שוסטער, האָנדלנדיק אין מאַרק, ווי נאָר ער האָט זיך דערוווּסט פון ערגעץ אַ נויטבאַדערפטיקן יידן, פלעגט ער אַלץ לאָזן שטיין און לויפן אַהינצו, צי מיט אַ געשאַפענער נדבה צי מיט אַן אַנדער גוטע זאַך יענעם צו דערהאַלטן.

זיין ווייב עלקע, אַ הויכע פרוי מיט אַ קופקע, פלעגט אויך אַ סך טאָן אין די דאָזיקע צדקה־זאַכן. (ביידע זענען זיי געווען חברים אין דער חברה־קדישא).

לייב־בער פלעגט שטאַרק אַכטונג געבן, מ׳זאָל נישט רעדן ביים דאַוונען, אויך געזאָרגט פאַר סדר און ריינקייט אין שול: אַנגאַשירט וואָשן דעם פאָל, אַנגאַריייט ליכט אד״ג.

צווישן אַלע אַנדערע פרוכתן, איז דער העל ברוינער פלושענער שייך־אויסגעשטריקטער פרוכת — געווען דאָס גע־שאַנק פון זיין פרוי עלקע.

שלום־הערש לינדבערג

צווישן די גערער חסידים איז געווען אַן אינטערעסאַנטע געשטאַלט, מלא חכמה ותבונה, ר׳ שלום־הערש לינדבערג. פון נידעריקן וווקס מיט אַ לאַנגער ברוינער באָרד און גוטמוטיקע בלויע אויגן. שטענדיק איז ער געווען גרייט מכבד צו זיין מיט אַ גמרא־וועדטל אָדער אַ למדנישן וויץ; שטענדיק פאַר־קלערט ווי אַ פאַרטיפטער אין די בעיות און פלוגתות פון תלמוד; האָט אויסגעזען ווי ער וואָלט אין זיך געטראָגן דעם וווייאָג פון חבלי דמשיחא. ער האָט שטענדיק געהאַט אַ גוט וואָרט פאַר אַן עלטערן פון אים און אַ צערטלעכן אויסדרוק צו אַ בן־תורה, אויף וועלכן ער האָט גלייִגט פיל אָכט. זייַנע־דיק אַליין בטבע אַן ענין, האָט ער אַרויסגערופן גרויס דרך־ארץ און אַלע האָבן אים ליב געהאַט.

ישראל־משה דראָזד

געלערנט מיט דער חברה „חיי אדם״. אַ שטילער בנעימות־דיקער ייִד. האָרט נעבן זיין טיש איז פונקט אויסגעפאַלן דער גרויסער אויוון פון בית־המדרש, וואָס איז געווען אום וויינטער באַלאַגערט פון אורחים, וועלכע האָבן אין דער דאָזיקער תורה־סביבה און ביי דעם הייסן אויוון געפונען אַ טיילווייזע היים.

יוחנן קאָפלאָוויטש

געלערנט מיט דער „חברה משניות״. וועלנדיק ענגוי אַרייַנדרינגען דאָס לערנען אין דער חברה, פלעגט ער מסביר זיין יעדן זאָמער מיט גרויס געדולד. אַ ייִד פון נידעריקן וווקס מיט אַ קיילעכדיק פנים. כאָטש אַליין אַ תבואה־סוחר און פאַריאָגט אין מסחר, דאָך האָט ער שטענדיק געפונען צייט צו העלפן אַ געפאַלענעם אָדער אַלס חבר פון דער „תלמוד־תורה״ — צוזאַמענקלייבן די „וואַכערס״. געווען אַ גערער חסיד און אויסגעמיטן שטיבלדיקע מחלוקת. בטבע אַ רודף־שלום און שטענדיק געפרווועט מיט געלאַסענע רייד איינגעמען די קעמפנדיקע צדדים.

אום ווינטער 1940 איז ער מיט נאָך 80 עלטערע און קראַנקע יידן דערשאַסן געוואָרן אין וואַלד גזשאַנקע נעבן מאַקאָוו־מאַזאָוויעצק, 22 ק״מ פון פולטוסק.

דער בייטל־מאַכער

ער איז געווען אַן אַמשינאָווער חסיד. הויך געוויקסיק, דאָר מיט אַ בלאַס לעבנלעך פנים און שארפע בלויע אויגן. ער איז געווען אַ גוטער תנ״ך־קענער. ער האָט געלערנט מיט דער „חברה־מדרש״ און אַלעמען באַגייסטערט מיט זייַנע אויפ־קלערונגען. אַ גרויסער זייטיקער עולם, איז געשטאַנען שטענ־דיק אַרום אים און ממש געשלונגען זייַנע אויסטייטשונגען און תורה־פירושים, וואָס כאָטש פון אַ זייער שווערן אינהאַלט, זענען זיי דורך אים איבערגעגעבן געוואָרן אין אַ זייער לייכ־טער און פאַר אַלעמען פאַרשטענדלעכער פאָרם. ער האָט אין משך פון זייַנע לערן־שעהען געהאַלטן דעם עולם ווי צוגע־שמידט. גרויסע תנ״ך־קענער זענען אים געקומען הערן.

פייבל סאכאַטשעווסקי

געלערנט מיט דער „חברה־מקרא״. זיין לערנען, וואָס ס׳איז געווען דורכגענומען מיט פלפול, האָבן פיל חסידישע לומדים צוגעהערט שטייענדיק. ער איז געווען אַן אַלעקסאַנ־דערער חסיד און אַליין געשטאַמט פון דעם אַלעקסאַנדערער הויף. געווען אַן אייידעם פון ר׳ שלמה חייציק גורמאַן, אַ זון פון די ערשטע יידישע בעלי־בתים אין פולטוסק.

משה הערש דירעקטאָר

געווען אַ גרויסער לערנער. שטענדיק פאַרטיפט אין אַ ספר, וועט ער איז געשטאַנען אויפן בעלעמער פון בית־המדרש. אַ גרויסע וואַכזאַמקייט און מסירת־נפש איז געלעגן אין דעם דאָזיקן שטילן איידעלן יידן. כאָטש ער פלעגט גלייך רעאַגירן, דערפילנדיק דעם מינדעסטן רעש און דאָכט זיך מיט שטרענ־קייט, אָבער אין זיין בליק איז געווען אַזאַ ווייכקייט, געבעט, אַז דאָס האָט געמוטשט משפיע זיין אויף די בית־מדרש־שמועסער, זיי זאָלן זיך אונטערוואַרפן זיין שטומען באַפעל (זיין אייניקל, ברוך דירעקטאָר, זון פון ר׳ מרדכי דירעקטאָר, אַ ניצול־געוואָרענער פונעם נאַצי־חורבן, לעבט היינט אין ישראל).

שמואל ישמח

דער אַרגאַניזאַטאָר און פאַרלייגער פון „מזרחי". אַרויס־געווינען פיל מסירות נפש אין זיין אַרבעט, וועלכע האָט זיך אָנגעשטויסן אויף גרויסע שטערונגען מצד די אַרטאָדאָקסישע קרייזן אין שטאָט. סיי חסידים, סיי מתנגדים האָבן געקוקט אויף אים מיט אַ „קרומען אויג". ער איז פערזענלעך איבגנאַ־רירט און פאַרפאַלגט געווארן, זעענדיק אין זיין אַרבעט אַן אַפיקורסות, אַ מין מיסיאָנערעריי...

ער האָט געשטאָמט פון זעמבראָוו. געווען אַ בקי אין תלמוד און אין תנ"ך און איז ווירקלעך געווען רעליגיעז. אין תחילת געווען אַ געראַ חסיד, אָבער ווען ער האָט אָנגעהויבן אָגעטירן עפנטלעך פאַרן ציוניזם, איז ער פון שטיבל דער־וויימערט געווארן. ער האָט דערנאָך געדאָוונט אין גרויסן בית־המדרש און פאַרגעוועצט אַלס רעליגיעזער מענטש זיין מזרחישע אָגיטאַציע און וועראיבירט פיל נייע חברים פאַר דער פאַרטיי.

ער האָט, ווי אויבן דערמאָנט, פאַרלייגט די „מזרחי" אַרגאַניזאַציע אין פולטוסק — מיט דער מיטהילף פון די ח"ח: דוד הערש טאוב, פיאָנטניצע, שלמה באַרענשטיין, יוסף בלום־שטיין, אברהם־שלמה יאָבלאָנקע, לייבל בערלינער, נח קאָפ־לאָוויטש, עזריאל שטשופאָק א"א.

שמואל ישמח איז געווען אָקטיוו אין אַלע ציוניסטישע אָקציעס, אַוועקגעבנדיק פיל צייט פאַרן ק"ק, קרן היסוד, האַלטנ־דיק דערביי פיל דרשות אין שול ווי אויך אין לאָקאַל פון דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע.

ער איז אומגעקומען בייַ די נאַציס, הי"ד.

שלום בראנדשפיגל

אַ ייד פון מיטעלן וווקס, בריינפלייציק מיט אַ שיין־פאַר־קאָמטער באַרד אַרום זיין שמייכלדיקן פנים, וואָס האָט באַ־רוּיקט און צו זיך געצויגן. נישט איינער פלעגט פאַר אים זיין שוועכע האַרץ זיך אויסרעדן, צי עס איז געווען אַ פאַמיליע־אָנגעלעגנהייט, צי אַ מאַטעריעלער סכסוך, וואָס פלעגט פון צייט צו צייט אויסברעכן בייַ שטאָטישע „עמ"־מענטשן ווי: קצבים, בעלי־עגלות אַדער סתם בעלי־בתים. ער איז געווען זייער יועץ און פשרה־מאַכער. ער האָט געקאָנט לערנען. אין תחלת איז ער געווען אַ טריסקער חסיד, דערנאָך — אַ סעראָצקער.

ער איז געווען אַ מצבה־קריצער, דערצו — געהאָט אַ שענק. אינטערעסאַנט ווי זיינע געשאַפענע און אויסגע־קריצטע טעקסטן אויף די מצבות, זענען שטענדיק געווען טריפלעך און גאָנץ באַשיידן. ער איז נישט געווען דער אייַ־צייקער מצבה־קריצער אין שטאָט, אָבער אַ מומחה אין דעם פאַך פון דער ערשטער מדרגה.

כאָטש ער האָט געלעבט בדוחק מיט דער שענק און מיט דער מצבה־קריצעריי, דאָך האָט ער אין אַ נויטבאַדערפטיקן נישט פאַרגעסן. ער איז געווען דער גרינדער פון „מלבוש ערומים", דערצו אַ גבאי אין חברה־קדישא. אין קהלישע מח־לוקתן איז זיינער אַ וואָרט געווען דעצידירנדיק, ווייל זיינע רייד זענען שטענדיק געווען גוט אַרגומענטירט און „אַריין־געדרונגען אין האָרצן", בפרט ווען ער האָט געהאָט אַרום זיך אַ סך געטריַיע אָנהענגער.

איטשע־מאיר חנא מיכאלס כוינאוויטש

שמש פון חברה קדישא. אַ ייד פון מיטעלן וווקס מיט אַ גאָנץ לאַנגע גרויע באָרד אַרום לענגלעכן פנים, גרויסע שוואָר־צע אויגן מיט שטאַרק געדיכטע ברעמען. זיין „צדקה תציל ממוות" ביי אַ לוויה פלעגט וואַרפן אַ פחד אויף קינדער און אפילו אויף דערוואַקסענע. זייענדיק פרום, האָט ער דאָס קלאַפן מיט דער צדקה־פושקע געהאַלטן פאַר אַ מצוה. ער איז געווען דער לעבעדיקער היפאָטעקאַר פון פולטוסקער בית־עלמין, געדענקט געוויס אויפן קאָפּ אַלע קברים ביז די אוראַלטסטע. אַז ס'איז פאַרגעקומען אַ מחלוקת איבער אַ קרקע, פלעגט ער שטענדיק דעצידירן, וויסנדיק געוויס פון אַלע פרייַע און פאַר־נומענע פלעצער. זאָכן, וואָס זענען נישט געווען פאַרשריבן אין פנקס, האָט ער געווייסט אויף אויסנווייניק און אויף אים האָט מען שטענדיק „געשטעלט".

גרשון קירשנבוים

געפירט אַ שענק אויף דריטער מאַי גאָס. ער איז געווען שטאַרק געשעצט פון די אַריינקומער, צוליב זיין העפלעכער האַלטונג. אפילו די, וועלכע האָבן געטרונקען ביז שכרות, האָבן זיך נישט דערלויבט ביי אים „אַרויסצוגיין פון די כלים"... פרייטיק, אין דעם מאַרק־טאָג, איז ער געווען דער ערשטער אין שטאָט, וואָס האָט געשלאָסן דאָס געשעפט צוויי שעה פאַר ליכט צינדן און זיך געלאָזט איבערן שטאָט אין די בגדי־שבת. גייענדיק אַזוי פון געוועלב צו געוועלב צו געפאַדערט צו פאַרמאַכן די געשעפטן לכבוד דער שבת־מלכה וועלכע קומט באַלד אָן... דאָס האָט נאָטירלעך אַרויסגערופן ביי אַ געוויסן טייל גרויס אויפרעגונג, ווייל די בעסטע לייזונג איז געווען אין די נאָך מיטאָג שעהען. קיינער אָבער האָט נישט געוואָגט אים צו באַליידיקן, כאָטש עס האָט נאָך געפעלט אַ גוטע שעה צו ליכט צינדן, פונדעסטוועגן האָט זיך דער „עולם" אונטער־געוואָרפן זיין באַפעל, וואָס איז אייגנטלעך געווען געבעט. דערפאַר איז ער געקרוינט געווארן בייַ אַלעמען מיטן נאָמען:

„משיח". ווי נאָר מען האָט אים אין די פרייטאָג־נאָך־מיטאָג שעהן דערזען, פלעגט מען דערביי מורמלען: „דער משיח איז שוין דאָ". און אזוי איז ער פאַרבליבן ביי דעם דאָזיקן נאָמען. ער איז שטענדיק געווען דער אָנהייבער פון יעדן דאָוונען, פיל מאָל עמאָוונט אויך שחריתים אין שול, געזאָגט תהילים פאַרן עמוד אין די שבת פאַרנאַכטן. כאָטש זייענדיק ביז גאָר פאַנאַטיש, האָט ער קיינמאָל נישט געטראָגן קיין אָפענעם פאַרדרוס אויף אַ „פרייען", נאָר עס אָפּגעפּטרט מיט אַ טיפן זיפץ. גרייט געווען צו העלפן אַ געפאַלענעם כאָטש זיין מאַטער־יעלע לאָגע איז נישט געווען אַזוי „פיגלדיק".

ווי גרויס איז געווען מיין איבערראַשנג אין יאָר 1951, בעת דער גרויסער דעפּילאַדע פון צה"ל אין תל־אביב, וען צווישן דער גרויסער מענטשן־מאַסע אויף אַלענבי־גאַס האָב איך דערזען דעם אָלטן ר' גרשון, ווי ער מאַרשירט מיט צום טאַקט פון מיליטעריש ארקעסטער, טאַנצט אונטער און פאַטשט צו מיט די הענט, צוזיגענדיק מיט זיין עקסטאַז פון אַמאָל, וואָס האָט אַרויסגערופן ביי פרעמדע און אפילו ביי יונגע צושויער אַכטונג און אָנערקענונג.

רפאל משה שאַך

✶

מענדל רוזשאַנער

מיין זיידע ר' מענדל לייבמאַן האָט געשטאַמט פון רוזשאַן, איז ער שוין געבליבן אין פולטוסק ביי דעם ביינאָמען.

פערציק יאָר איז ער געווען בעל־מוסף אין גערער שטיבל.

אַ קליין יידל מיט אַ גרויער באָרד. גאַנצע נעכט געזעסן און געשריבן ספרים.

אַ גאַנץ יאָר האָט זיין פרוי אליין געאַרבעט אין דעם אייזן־געשעפט, וואָס אויף שוו. יאַנסקי, אין שאָפּראַנס הויז. וען אַבער עס האָט זיך אונטערגעריקט ערב ראש־השנה, איז ער געקומען אין געשעפט אַריין „צוהעלפן" דעם ווייב. דאָס איז אַבער געווען בלויז אַן אויסרייד; ער איז געקומען אין געשעפט אַראָפּנעמען אַ פּאָר זלאָטעס אויף הוצאת הדרך צום רבין... און דאָן פאַרן שליסן דעם געשעפט, פלעגט ער אַוועקרוקן פון דער קאַסע דאָס ווייב: וואָס פאַרשטייט אַ יידענע אין געלט־זאַכן. דעמאָלט איז געווען אַ שעת־הכושר אָפּצוטאָן דאָס שטיקל אַרבעט...

נאָכן צוריקקומען פון רבין, פלעגט ער צונויפרופן זיין „קאָפּעליע" חסידים און לערנען מיט זיי דעם רבינס נייעס „מכלכל־חיים"־ניגון.

זיינע שטענדיקע חברים זענען געווען: אלתר פילאַר, פרענקעל, שמואל־הערש סימכאָוויטש און אַנדערע.

שטענדיק איז ער געווען פאַרטאָן אין די עולמות העליר־נים. אַזוי אַז מיין באָבע פלעגט מיינען, אַז ער קוקט קיינמאָל נישט אויף איר. האָט זי אים איינמאָל געוואָלט אויספרוווון: געווענלעך פלעגט זי טראָגן די קופּקע אויפן קאָפּ פון פאַרנט, האָט זי דאָס איינמאָל אויסגעדרייט אויף הינטן. ער האָט עס תיכף באַמערקט, איר אויפמערקזאָם געמאַכט דערויף, און די באָבע איז געווען פון דעם זייער צופרידן. דאָך פלעגט זי אים נאָך יעדן ראש־השנה זאָגן: „ווער ווייסט וויפל דיין נייער „מכלכל־חיים"־ניגון האָט מיך דאָס יאָר אָפּגעקאָסט?"

מיין זיידע ר' מענדל איז אין תוך געווען אַ ווויליער און אַ קלוגער ייד. ער האָט אויסער חסידות און למדנות פאַרמאָגט אַ סך זאָפּטיקן הומאָר פון אַ תלמיד־חכם. וועג מיין טאָטע פלעגט מיך מוסרן, פאַרוואָס איך גיי נישט דאָוונען אביבר־הויפּט אין דער „מנחה־מעריב"־צייט, פלעגט מיך מיין זיידע שטענדיק פאַרענטפערן: „וואָס ווילסטו פון אים? ער האָט דאָך נאָך קיין איין מאָל נישט פאַרפעלט דאָוונען אַ מנחה. „פונוואָנען ווייסטו דאָס?" האָט אים מיין טאָטע געפרעגט. „איך ווייס — האָט דער זיידע געענטפערט — ווייל איך האָב אים נאָך קיינמאָל נישט געזען דאָוונען צווישן „שמונה־עשרהס" ביי מעריב"... *

מיין זיידע איז נפטר געוואָרן אין יאָר 1939, האַרט פאַר דעם היטלער־קריג; געהאָט די זכיה צו שטאַרבן מיט אַ נאָטיר־לעך טויט.

זכרונו לברכה.

יהושע ליכטנשטיין

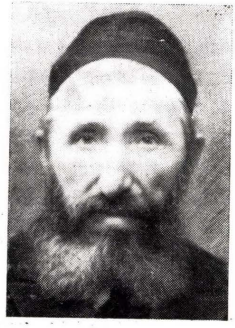
---

* ווער עס פאַרפעלט דאָס מנחה־דאָוונען — דאָרף דאָוונען 2 „שמונה־עשרהס" ביי מעריב (אַ דין אין שו"ע, רעד.).

✶

דער מוסף־דאָוונער אין גערער שטיבל. אַ קליין־געווויקסי־קער מיט אַ בריייט־צעצוויי־גטער באָרד און בנעימותדיקע באַוועג־גונגען, שטענדיק פאַרטיפט אין פאַרבאַרגענע וועלטן. חבר אין חברה־קדישא און תלמוד־תורה. צו די ימים נוראים האָט ער זיך פיל מאַנאָטן געגרייט און מיט גרויס דביקות געקליבן אַ כאָר פון בחורים און יונגע לייט, בני־תורה, אַן אַ „פגם", חלילה. צו זינגען אין זיין כאָר איז געווען אַ ספּעציעלער כבוד. ער איז געשטאַנען ביים עמוד ווי אַן אמתער סנגור און מיטגעריסן מיט זיין דאָוונען אַן עולם פון אַ 500 מתפללים. זיין דביקות, זיין שטימע, וועלכע האָט געקלונגען מיט שאַרפער פאַדערונג צום הימל און ווי אַ ויכוח מיטן קטיגור, האָט געבראַכט אַ האָפענונג און אַ לייכטקייט אין די הערצער פון די מתפללים אין די טעג פון דין און משפט... אין זיין דאָוונען איז געווען סיי פאַדערונג און סיי געבעט.

רפאל משה שאַך

ר' חיים קאצקי ז"ל

לאַנג־יאָריקער ראש הקהל אין אטוואצק (וואַרשעווער קריי), ווו ער האָט געווירקט און געלעבט. געווען איינער פון די שעסטע פערזענלעכקייטן אין שטאָט און באַליבט ביי אַלע שיכטן פון דער באַפעלקערונג. אַ למדן און אַ ירא־שמים. די נאַטירלעכע גוטסקייט, וואָס האָט געגליט אין האַרצן, האָט אַריינגעלויכטן אין זיין גאַנצער געזעלשאַפטלעכער טעטיקייט. ער האָט נישט אופגעהערט איבערצוחזרן: „אוי לדור שאתה פרנסו, שאי אתה מפרנסו, שאי אתה יודע בצערן של תלמידי חכמים", און מען האָט זיך מיט אים געריכט הן צוליב זיין ערלעכקייט און הן צוליב דעם, וואָס ער האָט אַליין געדינט ווי אַ מוסטער פון זאָרג פאַר יעדן נויטבאַדערפטיקן. עס האָט געטראָפן אין אַ פראָסטיקן טאָג האָט ער זיך אומגעקערט אין שטוב אַן זיין ווינטער־מאַנטל און קיינעם נישט געוואָלט דערציילן וואָס מיט אים איז געשען. ערשט שפעטער האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז ער האָט זיך דערוווסט וועגן אַ פאַרבאַרגענעם ארעמאַן און האָט ביי אים איבערגעלאָזט זיין אייגענעם ווינטער־מאַנטל.

אין יאָר 1932 האָט זיך ר' חיים קאַצקי מיט זיין פרוי און פאַמיליע באַזעצט אין פולטוסק און געעפנט אַ געשעפט פון ראַדיאָס און אַנדערע עלעקטרישע מכשירים. אויך דאָ האָט ער פארגעוואַקסן זיין טיף־איינגעבוירענע כלל־טעריטשקייט מיט גרויס מסירות. אַריינגעטאָן זיך אין די שטאָטישע ענינים און געווען זייער טעטיק אין די ארטיקע פילאַנטראָפישע אינסטיטוציעס ווי: „הכנסת אורחים", „הכנסת כלה" געווען דער מיטגרינדער פון אַ פסחדיקער קיך פאַר יידישע זעלנער אא"וו.

ר' חיים קאַצקי מיט זיין פרוי זענען אומגעקומען אינעם צווייטן וועלט קריג, אין ווייטן סיביר. זיינע פיר זין: יצחק, צבי, אברהם און יוסף מיט זייערע פאַמיליעס זענען אומגעקומען ביי די נאַציס ימ"ש.

זיין טאָכטער שרהלע און איר מאַן, ה' משה האנדקאן — אַ נדבן און געזעלשאַפטלעכער טוער מיט אַ גרויסן שם — און קינדער, ווי אויך מענדל קאַצקי, ר' חיים קאַצקיס אַן איידעם און קינדער — לעבן אַלע אין פאַריז (מענדלס פרוי, רחלע, איז געשטאָרבן דעם 16.3.68 אין פאַריז).

דוד קאַצקי ר' חיים'ס אַ זון מיט זיין פרוי העלאַ און זון — געפינען זיך אין ניו־יאָרק. די איינציקע שוועסטער פון ר' חיים קאַצקי ז"ל (לאַנצנאַוואַלסקי) איז אומגעקומען אין וואַרשעווער געטא. איר זון יוסף (לאַנצנאַוואַלסקי) לביא, דער איינציק פאַרבליבענער פון ר' חיים קאַצקיס פאַמיליע, מיט זיין משפחה — לעבן אין ישראל.

דערלאַנגט דורך זיין זון דוד קאַצקי, ניו־יאָרק

✶

אברהמטשע מעלניק

ווער האָט נישט געקענט אין פולטוסק אברהמטשע מעלניק? כ'גלייב אז אַלע. אַ קאַמאַשנמאַכער, אַן אייגנטימער פון אַ וואַרשטאַט מיט געזעלן און לערן־יינגלעך. שפעטער אַן אייגנטימער פון אַ שיך־געשעפט. אַ פרומער ייד, אַן אמשינאַ־ווער חסיד. געשיט מיט חכמות און גלייכווערטלעך, וואָס זענען געווען זייער פאָפולער.

אַ סך האָבן אים געקענט אויך פון דער נעגאַטיווער זייט. דאָס נעגאַטיווע איז געווען, וואָס ער האָט זיך נישט באַמיט „אויסצונעמען" ביי דער סביבה. אַליין נישט קיין כבוד־זוכער, האָט אָפט געטראָפן, אז מ'האָט אויך ביי אים קיין כבוד נישט געקאָנט דערגרייכן. האָבנדיק צו יעדן צוטרוי און גלייבנדיק אין צווייטנס ערלעכקייט, איז ער אָפט אַריינגעפאַלן, טראָץ זיין חכמה און פֿקחות... דאָן פלעגט ער אויף יענעם אויסגיסן זיין צאָרן און אים געבן אַזאַ „גאָב", אַז ער זאָל „פאַרזאָגן אַ צענטן".

נישט קאָנענדיק זיך באַרויקן, פלעגט ער מורמלען:

— זע נאָר דעם חכם, ווי ער האָט מיך איבערגעכיטרט־וועט. באשר איך האָב אים געגלייבט, געהאָט צו אים צוטרוי...

אַרבעטנדיק ביי אים אַלס שטעפער־געזעלן צום ערשטן מאָל (אין דער ערשטער העלפט פון די 20ער יאָרן), האָב איך זיך געווונדערט, פאַר וואָס טראָג איך נישט אויף אים קיין פאַרדרוס, ווען ער דערלאַנגט מיר אַ פאַרציץ מוסר. להיפך: וואָס מער איך האָב אים דערקענט, אַלץ מער האָב איך געפילט צו אים כבוד און אַכטונג. גאָר אַנגענעם איז מיר געווען אויסצוהערן זיינס אַ פאַרציץ מוסר פאַר מיין אויס־געווען פרומקייט, וואָס איז געווען אַדורכגעפאָלכטן מיט וויצן און גלייכווערטלעך. מיינע חברים האָבן זיך ממש גע־

וווּנדערט, ווי אַזוי כ׳האָב געקאָנט אויסהאַלטן ביי אים צו אַרבעטן גאַנצע צוויי יאָר אַן איבעררייס.

נאָך מער איז ער אויסגעוואַקסן אין מיינע אויגן מיט עטלעכע יאָר שפּעטער, ווען איך האָב, נאָך אַ הפסקה, ווידער ממשיך געווען ביי אים צו אַרבעטן. ס׳איז געווען אין די צייטן פון די אויפגעשרויפטע מלוכה־שטייערן. די גראַבסקיס „מאַר־שירנדיקע עגלה״, וועלכע האָט אויסגעלייגט די יידישע קלייטן, האָט ביי אים געמאַכט אָפּטע באַזוכן און עטלעכע מאָל אויסגעלייגט זיין געשעפט. ער האָט זיך ממש מיט די לעצטע כוחות און מיט פֿאַרשידענע „איינפֿאַלן״ געראַנגלט מיט דער אַלץ וואַקסנדיקער שטייער־שרויף.

אין אַזאַ צייט האָב איך באַמערקט, צווישן זיינע פֿאַר־שידענע קונים — אַן אָפּיצער, וואָס פלעגט זיין זייער אַן אָפּטער קונה. די פּריזן וועלכע ער פלעגט אים שטעלן, זענען געווען אַ סך ארונטער פונעם קרן. מיט דער צייט בין איך געווייר געוואָרן, אַז דאָס איז אַן אָפּיצער פון פ.פ.או. (מיליטע־רישע עווידענץ), וועלכער האָט גערעטעוועט פון יאָרן טורמע דעם סעראַצקער רב. הרב קאַליש, אַ זון פונעם אַמשינאָווער רבין זצ״ל.

שפּעטער האָט מען מיר בסוד פֿאַרציילט, אַז אין י. 1928, זענען צו א. מעלניקן געקומען צוויי אַמשינאָווער חסידים מיט אַ וויכטיקן ענין. דער סעראַצקער רב, וועלכער איז שוין דאָן געווען איבער די 30, איז בכלל נישט געווען איינגעמאַלדן אין די ביכער. במילא זיך נישט צוגעשטעלט צום מיליטער־דינסט, צו וואָס ער איז דאָן, איידער ער איז געוואָרן רב, געווען פֿאַרפליכטעט. איצט, אויסגעפינענדיק דאָס, דראָט אים אַ ערעיכט מיט יאָרן תפיסה. דעריבער זענען חסידים גרייט צו שאָפן יעדן סכום, אפילו אין דאָלאָרן, מען זאָל פֿאַרגרינ־גערן דעם ענין.

אברהמטשע מעלניק איז גלייך אַוועק צו דעם אָפּיצער פון פ.פ.או. און יענער האָט נישט נאָר פֿאַרגרינגערט, נאָר „עפּעס וואָס״ געענדערט אינעם עווידענץ־בוך און דער הרב קאַליש איז פריי געוואָרן פון יעדער שטראָף.

ווען די חסידים מיטן סעראַצקער רב זענען געקומען צו מעלניקן כדי אומצוקערן דעם מי־יודע־וואָס פֿאַר אַ סכום, גלייבנדיק, אַז דאָס האָט געדאַרפט מן הסתם קאָסטן אַ סך הונדערטער דאָלאָרן, האָט זיי אברהמטשע מעלניק, צו זייער דערשטוינונג, דערקלערט:

— דער ענין איז דערלעדיקט, איר דאַרפט גאָר נישט צאָלן...

דעם רב קאַליש און זיינע חסידים איז נאָר געבליבן די בריריה, אַנצווויינטשן אים און זיין משפּחה אין נאָמען פון דער גאַנצער אַמשינאָווער דינאַסטיע.

אין 1930 האָט אברהמטשע מעלניק צוזאַמען מיט ר׳ פייוול ראַטבלאַט אַראַנזירט די קיך פֿאַר יידישע סאָלדאַטן אויף פּסח אין דער „פּועלי אגודת ישראל״. אויך אין דעם פאַל, האָט ער אויסגענוצט זיינע קאָנטאַפּטן מיט העכערע אָפּיצירן פונעם 13טן פולק, פון וועלכע ער האָט צוריקבאַקומען דעם עסן־באַטרעף פון יעדן יידישן סאָלדאַט פֿאַר די יו״ט־טעג און מיט דער סומע דערמעגלעכט אַ טייל סאָלדאַטן צו פֿאָרן אַ היים אויף יום־טוב.

דער דרוק פון שטייער־אַמט אויף אים האָט זיך פֿאַר־שטאַרקט. ער האָט זיך שווער געראַנגלט. פונדעסטוועגן פלעגט ער אָפּשפּאַרן און אייניצאָלן ראַטעסוויי אין אַ געזעלשאַפֿט, וועלכע האָט אויף „באַקוועמע באַדינגונגען״ פֿאַרקויפט באָדן אין ארץ־ישראל.

ביז גאָר צופרידן איז ער געווען, ווען זיין עלטערער זון, יעקב, האָט עולה געווען, אָלס איינער פון די ערשטע גרופּע חלוצים פון „פּועלי אגודת ישראל״. און אין אַ צייט שפּעטער, אַז ער איז געווען געצוווּנגען צו ליקווידירן דאָס געשעפט און אַנגעהויבן זוכן זיין פרנסה אין וואַרשע, פלעגט ער, קומענדיק אין פולטוסק, זיין ביי מיר אָן אָפּטער גאַסט און דערביי מיר געווינען בילדער און בריוו פון זיין זון, מיט וועלכן ער האָט זיך געגרויסט, וואָס ער איז „דאַרטן״ אַ נוטר.

אין מאַי 1939, בשעת דער וואַל־קאַמפּאַניע צום שטאָט־ראָט, האָבן מיר דעם לעצטן שבת, ערב די וואַלן, אַדורכ־געפירט אַן אויפקלערונגס־אַקציע פונעם פֿאַראייניקטן אַרבע־טער־בלאָק, אין שול, אין בית־המדרש, אין אַלע חסידים־שטיב־לער און מניינים. איך האָב צוזאַמען מיטן ח׳ ברוך רינג „גע־רעדט״ אין בית־המדרש, פֿאַרן דאָוונען, און ווען דער עולם האָט נאָך אונדזער פֿאַרעגדיקן אָנגעהויבן צו דיסקוטירן, האָט אברהמטשע מעלניק אַ קלאַפּ געטאָן אין שולחן פון בעלעמער און גלייך אָנגעהויבן, אַנווייזנדיק אויף מיר:

— אָט דעם יונגמאַן קען איך שוין ביי פופצן יאָר. ער איז נישט קיין פרומער ייד, אָבער אין שטאָטאַט גייט מען נישט זאָגן קיין תהילים. איך גלויב, אַז זיי זענען די סאַמע ערלעכסטע, און זיי וועלן נישט פֿאַרקויפן כלל ישראל ווי ס׳האָבן דאָס געטאָן אַ טייל פון יענער (בירגערלעכע) ליסטע. וועלן מיר דאָס מאָל טאָקע שטימען פֿאַר דער אַרבעטער־ליסטע.

דער עולם האָט אים אַפלאָדירט.

אַזוי ווי די ברכות פון דער אַמשינאָווער דינאַסטיע האָבן אים נישט געראַטעוועט מאַטעריעל, אַזוי איז ער אויך און זיין משפּחה נישט ניצול געוואָרן פון אומקום. צוזאַמען מיט זיין

פרוי, צוויי טעכטערלעך און אַ זון איז ער אומגעקומען אין געטאָ אין ווַארשע, ווו ער האָט זיך פאַרן קריג אַריבער־געצויגן. הי"ד.

ש. בלענקיטני

*

ר' יוסף קרוננבערג

לא פעם קורה, שאדם, הנהנה מאימון שלנו ורוחשים לו רגשי אהדה, מאכזב אותנו, ואנו קובעים אז שאין למצוא אדם טוב. הערכה זו, שהיא פרי ההתמרמרות, מוטעית. „לא אלמן ישראל". ישנם כאלה שהתנהגותם מאשרת שאכן אדם נברא „בצלם אלוהים". באגדה על ל"ו הצדיקים שבכל דור ודור, יש אמת פסיכולוגית. אחד מיחידי סגולה אלה היה גם ר' יוסף, זכרונו לברכה.

איש כן, ישר אופי בלי עקמומית, תוכו כברו. מוכן היה תמיד לעזור לזולת, מבלי לחכות לתמורה, כל מעשיו היו בגדר „חסד של אמת". האמרה: שכר מצוה — מצוה, לא היתה בשבילו מליצה ערטילאית גרידא. תמך ביד נדיבה בנזקקים ובמוסדות צדקה. נתן בעין יפה, כדי שהמקבל לא ירגיש עלבון. כמו שחז"ל למדונו: „כל הנותן פרוטה לעני, מתברך בשש ברכות, והמפיסו בדברים, מתברך באחת עשרה ברכות" (ב"ה) היה זהיר במצוה קלה כבחמורה, וקבע עתים לתורה.

היה אוהב ציון, כל ימיו השתוקק לעלות ארצה. שנים אחדות לפני פרוץ מלחמת עולם השניה, החליט להגשים את שאיפתו הלכה למעשה. העביר סכום כסף ניכר ארצה למטרה זו, אבל, לרוע מזלו, ביטלה הממשלה המנדטורית הוצאת אשרות כניסה בשביל סוג זה של עולים.

חלף כבר למעלה מחצי יובל, והכאב צורב כמו בימים הראשונים.

(נמסר ע"י משה קמין)

*

ר' מאיר הלל כץ

שקט מטבעו, דיבר בתבונה ובצורה משכנעת, ניכר היה שהוא בעל נימוסין. כיהן כיו"ר הקהילה ולה הקדיש את כל מרצו וזמנו.

כשהצוררים התקרבו לעיר, עזב ביחד עם משפחתו ועבר לורשה, מפני שהבין מה מחכה לו. חשדו היה מבוסס. בימי הכבוש הראשונים „בקרו" בדירתו, ומדי פעם בפעם חזרו. המפתח היה אצלנו, היינו שכנים. כשפתחנו את הדלת נדהמנו למראה האנדרלמוסיה ששררה בחדרים, והעידה על הבהלה שאחזה אותם. היה זה בזמן האוכל, על הרצפה היו: בגדים, כלי מטה, תמונות, כסף וכו'. לא תיארתי לעצמי שכעבור שבועות אחדים תהיה זו מנת חלקו של כל יהודי פולטוסק.

(נמסר ע"י אסתר קמין לבית קרוננברג)

ר' שמואל קראנזשעק

געבוירן און דערציגן געווארן אין פולטוסק ביי אַ בכבוד־דיקער למדנישער משפחה. געלערנט אין חדרים, ישיבות און ביי פאַרשידענע רבנים. געווען אַ ייד אַ בן־תורה און יעדן שבת געלערנט אין בית־המדרש מיט אַן עדה ייִדן „מדרש". ער האָט חתונה געהאַט מיט אַ פרוי, אַ מיוחסת, פון יאַנאָוו — די טאַכטער פונעם גרויסן למדן ר' ישראל הכהן שפירא ז"ל, וועלכער האָט געשמט מיט זיינע מעשים טובים און אַלס אַ גרויסער בעל־צדקה, וואָס פלעגט אויס־לייזן יידישע יונגע לייט פון מיליטער (ווייל דעמאָלט האָט מען געקאָנט פאָר 600 רובל קויפן אַ „זאָקאָלאָדניק", ד. ה. אַ פאָרטרעטער, וועלכער זאָל גיין „דינען" אויפן פלאַץ פון דעם אמתדיקן „פריזיוויניק").

זיין פרוי, דאָבריש, איז געווען אַ מומע פונעם טשעכאַ־נאָווער רבין, ר' אברהמעלע ז"ל. זי איז געווען גוט און האַרציק צו אַלע אַזוי ווי צו אירע אייגענע קינדער. כאָטש זי האָט גע־דאַרפט דערציען 6 קינדער: 4 טעכטער און 2 זין (2 פון די טעכטער — לעבן אין ישראל), וואָס איז גאָר נישט לייכט אַנגעקומען, דאָך האָט זי געפונען צייט צו טאָן צדקה און העלפן נויטבאַדערפטיקע. אין די צייטן פון איר שווערער האָפענונגסלאָזער קראַנקייט, האָט זי אירע אַומבאַשרייבלעכע יסורים, ווי אַ צדקת, מקבל באהבה געווען און נישט מתרעם געווען קעגן בורא־עולם, חלילה, ביז צו דער לעצטער מינוט פון איר לעבן.

ר' שמואל קראַנזשעק איז געווען געבענטשט מיט אַ שיינער שטימע און איז געווען בעל־מוסף אין שטאַטישן בית־המדרש. ער האָט מיט זיינע האַרציקע תפילות און ניגונים מהנה געווען די דאַרטיקע מתפללים 32 יאָר, אַן געצאָלט. ער איז געווען באַליבט מיט זיין נוסח־דאַוונען ביים פולטוסקער קהל. אין די יום־טובים פלעגט ער דאַוונען מיט אַ כאָר. ער האָט זיך נישט געציקלט ביי די תפילות. זיינע הויכע שטאַרקע טענער זענען געווען פשוט, קלאָר און אַריינגעגאַנגען אין האַרצן.

ער איז געווען אַ תבואה־סוחר, געהאַט אַ געועלב און געפירט אַ שיין בעל־הבתיש לעבן. זיינע קינדער האָט ער דערציגן אין יידישן גייסט, און זיי האָבן זיך שפעטער שטאַרק מתעסק געווען מיט געזעלשאַפטלעכע, קולטורעלע ענינים. איין זון זיינער, ישראל, איז ראַבינער אין אַמעריקע, דער צווייטער, יחיאל מאיר ז"ל, איז געווען אַן אינטערגעגעבענער ציוניסטישער עסקן (וועלכער וועט נאָך דאָ אין בוך דערמאָנט ווערן).

ר' שמואלקע, ווי מ'האָט אים אין שטאָט גערופן, איז

געווען, חוץ אַ למדן, אַ ייד אַ בעל־צדקה, ליב געהאַט זיך צו פאַראינטערעסירן מיטן מצב פון אַ צווייטן און געשטאַנען אויף דער גערעכטיקייט פון זאַכן, נישט פאַרשווייגנדיק קיין עוולות. זיינע קינדער פלעגט ער שטענדיק לערנען, אַז וואָס מער מ׳גיט צדקה, אַלץ מער העלפט דער רבש״ע.

כבוד זיין אַנדענק.

זיין טאָכטער: רויזע קראָנזשטעק (שטעטין)

מאיר ליפסקער

געב. אין יאָר 1893, אַ זון פון ר׳ שלמה־זלמן ליפסקער שו״ב ז״ל.

געלערנט אין חדרים און מקומות של תורה. נאָר אין די פריסטע יאָרן האָט ער אַרויסגעוויזן פאַרשידענע פעיקייטן. ער האָט פאַרמאָגט אַ פענאָמענאַלן זכרון, אַ „גוטן אויער״ פאַר מוזיק, געשפּילט פידל און געווויסט גאַנצע אָפּערעס אויף אויסנ־וויניק. אַ באָזונדערע נייגונג האָט ער אַרויסגעוויזן צו חשבון און מאַטעמאַטיק. האָט ער טאָקע אין פולטוסק געאַרבעט אַ סך יאָרן אַלס בוכהאַלטער ביי אפּרים צעלניק, קאָמיסקעס אייידם.

וועגן זיין טאָטע דער שוחט האָט אים פאַרגעלייגט שחיטות, האָט ער געטענהט, אַז ער איז נישט צופֿעסט פאַר דעם און אַז ער „גייט מיט אַן אַנדערן וועג״.

ער איז געווען אַ הייסער ציוניסט, אַן אַקטיוויסט מיטגליד אין דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע. ער און יאַנקל יאָבלאָנקע זענען געווען פון די ערשטע שקל־קויפער אין פולטוסק. געווען איז ער פון די מיטגרינדער פון דער יידישער גימנאַזיע, אַ דאָזאָר אין גמינע און דער פאַרלייגער פון דער גמ״ח־קאַסע.

ער איז געווען אַ בעל־מידות טובות און אַ מענטש פון פרינציפּן, געהאַלטן זיך אין די ראָמען פון זיינע אויפֿפאַסונגען, וועלכע זענען געווען אַריגינעל און אייגנאַרטיק.

ר׳ מאיר האָט מיטגעמאַכט דעם גירוש־פולטוסק מיט אַלע נאַצי־סכנות, וואָס האָבן דאָן געהערשט אויף די וועגן און דער־נאָך אינעם ווייטן רוסלאַנד, דורכגעגאַנגען דעם יסורים־וועג פון אַ סך פולטוסקער יידן, ביז ער האָט זיך אין יאָר 1949 דערשלאָגן צו דער יונגער יידישער מדינה מיט זיין פרוי נחמה (ראָזאָנאָוויטש) און צוויי קינדער, אַ זון און אַ טאָכטער. ער האָט געווינט אין תל־אביב אַלע זיינע יאָרן.

וועג ער איז געקומען אין לאַנד, האָט ער פאַרלאָזט זיין ציוניסטיש פאַרטיישע אַרבעט, געטענהט, אַז ס׳איז שוין מער נישט נייטיק:

„אַז מיר זענען שוין דאָ אינעם יידישן לאַנד — דאָס אַליין באַווייזט שוין, אַז מיר זענען ציוניסטן...״

ער האָט זיך פון דאָן אָן אינגאַנצן געווידמעט דער פול־טוסקער לאַנדסמאַנשאַפט אין מדינת ישראל; געגרינדעט די גמ״ח־קאַסע אא״ו.

פון דער טבע אַן אימפּולסיוואר, אַן אַרבעטזאַמער, מיט אַ טיפן חוש פאַר כלל־טוערישקייט. אויך אין שטעטשין, פאַר זיין אָנקומען אין לאַנד, איז ער געווען מזכיר פון „איחוד״, וווּ עס האָט זיך אַרגאַניזירט די גאַנצע ציוניסטישע טעטיקייט אין דער עליה קיין ארץ־ישראל.

ער איז בטבע נישט געווען קיין פאַנאַטיקער, אָבער נאָך דער מעשה־היטלער איז ער דוקא געווארן פרומער, אין קעגנ־זאַץ צו אַנדערע וואָס האָבן פאַרלוירן זייער רעליגיעזן גלויבן. „נאָך אַזאַ רשעות, וואָס האָט קיין גלייכן נישט אין דער היס־טאָריע, איז אויף דער וועלט נישטאָ אין וועמען אַנדערש צו גלייבן...״ האָט ער אָפּגעפּסקנט.

כדאי צו באַמערקן, אַז אויך דאָ, אין ישראל, האָט ער געאַרבעט ביי בוכהאַלטערײַ; 15 יאָר אין משרד הסעד אין דער „קריה״ און נאָך אין אַנדערע מקומות. אַזוי ביזן לעצטן טאָג פון זיין לעבן.

אין 1964 איז ער ערנסט קראַנק געוואָרן, דורכגעגאַנגען אַ שווערע אָפּעראַציע און איז צוריקגעקומען צו זיין געזונט־צושטאַנד. ער האָט זיך צוריקגעקערט צו זיין אַרבעט און עס האָט זיך אויסגעדוכט, אַז אַזוי וועט עס שוין אָנהאַלטן. דער מלאך־המוות אָבער האָט אים נישט אָפּגעלאָזט און אין יאָר 1966 איז ער נפטר געוואָרן.

כבוד זיין אַנדענק.

אויפגענומען ביי זיין זון, יצחק ליפסקער, שיבל״א

דער „אַלטער צוקערלעך־מאַכער״

אַזוי ווי נישט אַלע יידן אין פולטוסק האָט מען געראָפן ביי זייערע אייגענע פאַמיליע נעמען, וועל איך זיין דאָ גע־צווונגען צו געבן דעם „נאָמען״ פון אַ פערזאָן, אַזוי ווי מ׳האָט אים גערופן אין שטאָט. איך גלויב, אַז פולטוסקער וועלן וויסן וועמען איך מיין.

דער אַלטער צוקערלעך־מאַכער האָט געהאַט 2 זין, ביידע

האָבן געווינט אין יאָטקע־גסל. דער יונגערער איז געווען אַ חסידישער יונגערמאַנטשיק, פרום אַזוי ווי זיין טאַטע האָט געוואָלט, געהערט, דוכט זיך, צו דער „אגודה". דער עלטערער דאָקעגן האָט געהאַט אַ שפּייַ־געשעפט אינעם יאָטקע־גסל (איך קאָן זיך נישט דערמאָנען זיין נאָמען). ער איז געווען אַ גרויסער ליבהאָבער פון יידישן בוך, ער האָט פֿאַרמאָגט זיין אייגענע ביבליאָטעק און שטאָלצירט מיט איר. לויט ווי ער האָט איבערגעגעבן, האָט זי געציילט איבער 500 ביכער. ער פלעגט קויפן די לעצטע אויסגאָבן, וואָס זענען דערשינען אין די וואַרשעווער פֿאַרלאָגן. צוליב דעם שרעקלעכן עקאָנאָמישן מצב, וואָס האָט געהערשט יענע צייט אין פּוילן, האָבן יידישע ביבליאָטעקן זעלטן אייגנעקויפט נייע ביכער. ביי אים האָט מען געקאָנט קריגן אויסגעבאָרגט הונדערטער ביכער, די נייעסטע, אין ווערטע יידישע ביבליאָטעקן האָבן געהאָט אַ גרויסן מאַנגל. מען האָט ביי אים געקענט גיכער פון קאָראָל־ניקס שריפטן, זלמן רייזינס לעקסיקאָנען און פיל אַנדערע יקר־המציאותדיקע ביכער. די פרייד פון איינשאָפן זיך אַזאַ שיינעם ביכער־פֿאַרמעג האָט אים געוואָרעמט אויפן האַרצן און אויסגעפילט זיין גאַנצן וועזן מיט גייסטיקן געגנס.

זיין גורל און דער גורל פון זיין גאַנצער משפּחה איז מיר אומבאַקאַנט.

י. אבראָמטשיק

*

ר' זואלף־איטשע רעזוינזאן

אַן אַלעקסאַנדערער חסיד, ביז גאָר אַן ערלעכער ייד, אַ שטיקל תקיף, שטענדיק געשטאַנען אויף זיינס. געווינט האָט ער ביי אַ גויישן בעל־הבית. האָט זיך געמאַכט איינמאָל און דער גויישער בעל־הבית האָט אים נישט געלאָזט שטעלן קיין סוכה אויפן הויף. ר' זואלף־איטשע שווייגט נישט. ער איז געלאָפן צום סטאַראָסטע אינטערווינירן. און וועגן דאָס האָט נישט געהאָלפן, האָט ר' זואלף־איטשע אָנגעשפּאַרט ביזן אינערן מיניסטער און... אַרויסבאַקומען אַ דערלויבעניש צו שטעלן אַ סוכה.

עס איז אַ סברה, אַז פון דעמאָלט אָן איז די דאָזיקע דער־לויבעניש פון שטעלן אַ סוכה חל געווארן אויף אַלע יידן אין גאַנץ פוילן...

ר' נתן שאך

אַ קליין יידל, הויט און בייגער. זיין גאַנץ וועזן האָט ער געווידמעט נאָר אויף צו דינען דעם אויבערשטן.

זיינע לעצטע יאָרן איז ער געלעגן צו בעט אין אָלקער אָן פּענצטער. זיינע ליפּן האָבן נישט אויפגעהערט תפילה טאָן צום בורא־עולם.

ר' מאטל לייב

איינער פון די שטאַרקסטע לערנערס און ערלעכסטע חסידים, איז פאָר זיין פּטירה געלעגן דרייַ יאָר צו בעט.

ערב ראש־השנה פלעגט דאָס גאַנצע געראַר שטיבל גיין צו אים אָנווינטשן אַ גוט יאָר. אויך איך מיט מיין טאַטן זענען געגאַנגען אים ווינטשן אַ לשנה טובה. געשטאַנען אין דער רייַ ביז מ'האָט געקאָנט צו אים צוקומען. געזען האָט מען נאָר אַ ווייסע באָרד און צוויי אויגן. מ'האָט ממש געפילט ווי מלאכים שוועבן אַרום זיין בעט.

ער האָט אַלעמען נאָר אָנגעקוקט ווי ער וואָלט אונדז מיט זיינע בליקן געבענטשט און אונדז יעדן צוריק אָפּ־געווונטשן...

יהושע ליכטנשטיין

*

ר' ישראל עברי
מיין זיידע פון קלעשעוויץ

הגם עס זענען שוין אַוועק 55 יאָר פון מיין זיידנס טויט, וועלכע נעמען אַרום צוויי וועלט־קאָטאַסטראָפעס — די ערשטע און צווייטע וועלט־מלחמה, ברענגט נאָך ביז היינט אַרויס דאָס געדענקניש פון זיין הערלעכן געשטאַלט, זיין גייסטיקע וועלט און די צייטן, אין וועלכע ער האָט געלעבט.

ער איז געווען קודם אַ גרויסער ירא־שמים און דובר אמת בלבבו לויט דעם אָטוואָצקער חסידישן נוסח און לויט דעם חסידישן עקסטרעם פון דעם אָטוואָצקער רבין, ר' שמחה־בונעם, וואָס איז נפטר געווארן אין ארץ־ישראל. ער איז געגאַנגען אין די וועגן פון זיין רבין דעם קנאי און נישט געטאָן די מינדעסטע זאַך אָן זיין הסכמה.

דער זיידע מיט זיין פֿאַטריאַרכאַליש געזיכט, לאַנגער געלעער באָרד. קלוגן בליק און גרויסן רבנישן שטערן, איינ־געבויגן איבער דער גמרא — האָט קיין איין איינציקן טאָג נישט פאַרמיטן פון עוסק זיין אין תורה. די שלאָפלאָזע נעכט, וועלכע ער האָט געווידמעט פאָר פרנסה־צוועקן (געפירט אַ קליין־בעקעריי), האָבן אויף זיין „הגית בם יומם ולילה" גאָר נישט משפּיע געווען.

לויט ווי איך געדענק, איז ער שטענדיק געווען אין אַן ערנסטער שטימונג און יעדער אין שטוב האָט זיך צו אים באַציגן מיט גרויס דרך־ארץ און יראת־כבוד. איך, אַלס זיין איינציק אייניקל אין פולטוסק, דאָס קינד פון זיין עלטסטער טאָכטער (וועלכע איז געבליבן ווויינען אין פולטוסק אין דער צייט וועג אַלע איבריקע זין און טעכטער און אייניקלעך האָבן געווויינט אין אַנדערע שטעט), האָב געהאַט דאָס גליק צו ענויסן פון זיינע צערטלעכקייטן און פון קינדווייז אויף געווען

אונטער זיין השפעה. אין די שבתים, יום־טובים פלעגט ער מיך מיטנעמען אין שטיבל, און אויך אויף שמחות.

מיין זיידע איז אויך געווען באַקאַנט אונטערן נאָמען ר׳ ישראל קלעשעווער און נאָך אַלס קינד האָט מיר מיין מוטער דערקלערט פֿאַרוואָס מען האָט אים אַזוי גערופֿן. זי האָט דערציילט, אַז אין די יונגע יאָרן האָט ער צוזאַמען מיט זיין פֿאָטער ר׳ אליעזר־יצחק, וועלכער איז נאָך געווען פון די חסידים פון ר׳ יצחקל ווארקער, געווינען אין קלעשאָוו, אַ דאָרף לעבן פֿולטוסק, אויפן מאַקאָווער וועג. זיין פֿרנסה איז באַשטאַנען פון פירן די געשעפטן פון פֿריץ. דער קלע־שאָווער פֿריץ האָט נישט דורכגעפֿירט קיין שום ענין אָן דער קלוגער עצה פון זיידן. דער זיידע האָט אים פֿאַרשאַפֿט הלוואות. קונים אויף די געלטענישן פון די פעלדער, געמאַכט פֿאַר אים אַלע קניות אין שטאָט אאז״ו. ער איז געווען, אַזוי צו זאָגן, זיין אומאַפּיציעלער פֿאַרוואַלטער. מיין זיידע האָט, חוץ דעם אויך געהאַט אַ קליינעם פֿאַלוואַרק און זיך געלעבט ווי אַ גוט־באַזיצער.

יעדן יום־טוב פלעגן די אַטוואַצקער חסידים זיך לאָזן גיין פון דער שטאָט קיין קלעשאָווע, אַנטאָן כבוד מיין עלטער־זיידן ר׳ אליעזר־יצחק, דעם אַלטן וואַרקער חסיד און בייַ אים פֿאַרברענגען מיט געזאַנג און טענץ, ווי עס פלעגן געווייַנלעך פֿאַרברענגען חסידים אין יענער צייט. איבער־הויפּט אַטוואַצקער חסידים, וועלכע האָבן זיך באַזונדער אויס־געצייכנט מיט יראת־שמים און אהבת־ישראל.

האָט אַבער געטראָפן אַז דער פֿריץ האָט געהאַלטן בייַ אַ גרויסן באַנקראָט, נישט געקאָנט צאָלן זיינע חובות און אין אַ געווייסן טאָג איז ער באַגאַנגען זעלבסטמאָרד. די פֿויערים האָבן זיך דאָן געזומען בונטעווען קעגן זיידן, זיין בעל־יוּעץ, געטענהט, אַז ער איז דער אומדירעקטער שולדיקער אינעם זעלבסטמאָרד פונעם פֿריץ, דראָענדיק דעם זיידן מיט נקמה. דאָס האָט געצווונגען דעם זיידן צו פֿאַרלאָזן דעם דאָרף און איבערגיין אין שטאָט. אַבער ביי דעם נאָמען ר׳ ישראל קלע־שאָווער איז ער געבליבן; נאָר ביי דעם נאָמען, ווייל פֿאַר־לירנדיק אין דאָרף דעם באַדן אונטער די פיס, איז אים אין שטאָט נאָר נישט געווען לייכט געווען צו געפינען אַ מעגלעכקייט פון וועלכער עס איז עקזיסטענץ און ער האָט זיך טאָקע שווער געמאַטערט מיט פֿרנסה. ער האָט געפירט אַ מין קליין־בעקעריי, וועלכע האָט צוגעריבט דעם שלאָף פון די נעכט, ווייל נאָך גאָנץ פרי האָט שוין דאָס געבאקס געמוזט צעטיילט ווערן אין די עטלעכע שפייז־קרעמלעך. אויך די באָבע, דאָבע־נעשע, אַ גרויסע צדקנית, מיט דעם קופקעלע אויפן קאָפּ, געפונט אין פעדערן און זיידל־שלייפלעך, ווי עס טראָגן די רביצינס — האָט געמוזט העלפן אין דער פרנסה, באַזונדער ערב־שבת; געבאַקט חלות, געשטעלט טשאָלנט און ערב־פסח געבאַקט מצות. איך געדענק, ווי עטלעכע וואָכן פֿאַר פסח האָבן די אַטוואַצקער חסידים געבאַקן ביים זיידן מצה־שמורה פֿאַרן אַטוואַצקער רבין. זיי פלעגן אַלץ אַליין טאָן. איך געדענק, ווי מענדל מינץ איז געווען דער קנעטער און מיט גרויס כוונה זיך געפֿאַרעט ביי דעם רבינס מצות.

מיט איין זאָך אַבער האָט די שטאָט מקנא געווען דעם זיידן און געקוקט אויף אים מיט גרויס דרך־ארץ — צוליב זיינע קינדער, וועלכע האָבן זוכה געווען צו ווערן דערצויגן אין גייסט פון תורה, מידות טובות און יראת־שמים. פיר זין און דריי טעכטער האָט דער זיידע געהאַט. אַלע זין זענען געווען לשם ולתפארת ולתהילה. זיי האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט גרויס־לומדות און הוראה; אַלע חסידים ואנשי מעשה. אויך די טעכטער האָבן זיך אויסגעצייכנט מיט מידות־טובות און צניעות. דער יינגסטער אַיידעם איז געווען דער לעצטער מורה־הוראה אין ווישקאָוו.

אַ טייל פון זיי זענען אומגעקומען דורך די היטלעריסטישע באַנדעס, ימ״ש, ווי אויך פיל פון זיינע אייניקלעך, הי״ד.

מיין זיידע ע״ה איז אין אַנהויב פון זיינע 60־ער יאָרן נפטר געווארן פון אַ קראַנקהייט, ווען ער האָט נאָך געקאָנט ממשיך זיין אין דער גייסטיקער וועלט פון תורה און חסידות. יהי זכרו ברוך.

אליעזר צבי שניאַדאָווסקי

✶

קלעשעווע איז געווען אַ גרויס גוט אַרומגערינגלט מיט וואַלד און פעלד, אוטערן באַזירן פון אַ פֿריץ (אַ קלעשעווער פֿריץ, וואָס האָט געטראָגן דעם נאָמען ר׳ א״ל איז געווען אַ פאַלקסדייטש).

דאָס גוט איז געלעגן אַ דריי קל״מ בערך פון פולטוסק, האַרט ביים שאָסיי, וואָס האָט געפירט קיין מאַקאָוו און רוזשאַן און האָט אַדורכגעשניטן דעם נאַרעוו.

ווי מ׳גיט איבער, האָבן זיך דאָרט, אין די יאָרן פון פאַרן ערשטן וועלט־קריג, געפונען איבער אַ מנין יידן.

פון גאָר די ערשטע: ר׳ אליעזר־יצחק עברי און זיין זון ר׳ ישראל־עזריאל, „שאַרפע״ לומדים און חסידישע יידן, מיט זיערע משפחות (וועגן דעם פאַרפאַל פון דער משפחה עברי מיטן קלעשע־וער פריץ, זע: „ר׳ ישראל עברי״, פון א. צ. שניאַדאָווסקי).

מיט אַ צייט שפעטער: משה־אהרן דער פאָטער, וועלכער האָט געהאַלטן דעם פאָטן ביים קלעשעווער פריץ; אליעזר און חיים־דוד, זיינע איידעמס, וועלכע האָבן געהאַנדלט מיט תבואה אין געפירט זיערע מסחר מיט פולטוסק; מאיר קלעשעווער, אויך אַ תבואה־סוחר; הערשל און שמואל מעלניק (זיידער אַ זון, גרשון, געפינט זיך אין ישראל), אינהאבער פון וואָטער־מילן. אויך האָט זיך דאָרט געפונען אַ פאַבריק פון ספירט; געווען אויך עטלעכע האַלץ־סוחרים, וועלכע

האָבן זיך פֿאַרנומען מיטן געפּיר פון געהילץ, וואָס איז „אָפּגעגאַנגען" קיין דייטשלאַנד.

אין יענע צייטן איז דאָרט טעטיק געווען אַ שטיין־קאמפּאַניע פון די ברידער פּיינשטיין, וועלכע האָבן געפירט אַ פֿאַרצווייגטן מסחר מיט קאָלך־מאַרמאָר און גראַניט־שטיין (קוואַרציט).

געניני וועט דאָס גוט איז אַנטשטאַנען איז אומבאַוווסט ווי אויך די צאָל פון די איינוווינער, וואָס איז באַשטאַנען גאָר אין תחילת, ווי עס איז אָנצוגעמען, הויפּטזעכלעך אָדער דורכאויס פון קריסטן.

עס איז ווערט דערביי דאָ ווידער צו באַמערקן (כאָטש עס איז שוין ערגעץ־ווו באַמערקט געווארן), אַז אין דעם גוט קלעשעווע האָט עקזיסטירט פון צייטן אַ יידישער בית־עולם, ווו מען האָט אַמאָל געפירט מקבר זיין די מתים פון די אַרומיקע געגנטן, איינשליסלעך פולטוסק, וואָס האָט נאָך דעמאָלט נישט געהאַט קיין אייגענעם בית־הקברות.

עס איז אויך קיין שום ספק נישט, אַז די בייזע היטלער־כמאַרע, וועלכע האָט זיך ווילד און גיך געשפרייט, באַלד אין די ערשטע טעג פון דעם 2־טן קריג, איבער לענדער און יישובים, טראָגנדיק אין זיך חורבן פאַר דער וועלט און אַ ספּעציעלן טויט פאַרן יידן — האָט אויך אַרומגענומען דעם דאָזיקן גוט מיט אירע אייגענעלנע פאַרבליבענע יידן.

(לויט ג. מ.)

יהודה איצל מלמד דער בונטאר

יהודה־איצל פּאַסקאָוויטש איז געווען אַ געוויקסיקער, ברייטפּלייציקער ייד מיט אַ רחבותדיקער בארד און מיט צוויי פינקלדיקע אויגן, אַ שטרענגער פון דער נאַטור, שטענדיק מיט אַ ברייטן שמייכל. אַ ייד פול מיט טעמפּעראַמענט, וועל־כער האָט זיך נישט געלאָזט „שפּייען אין דער קאַשע" און רעאַגירט אימפּולסיוו אויף יעדער דערשיינונג, וואָס האָט לויט זיין מיינונג נישט געשטימט מיט צדק און ישור. זיינע כאַראַקטער־שטריכן זענען געווען אַ פּועל־יוצא פון זיין פּראָ־פעסיע, דאָס מלמדות. ער האָט געהאַט אַ חדר פון 30 ביז 40 יינגלעך און וען ער וואָלט זיך נישט געפירט מיט יד־חזקה צו זיינע תלמידים, וואָלטן זיי אים דעם קאָפּ אַראָפּגעדרייט. יהודה־איצל איז אָבער אויך געווען אַ גוטן מלמד און די עלטערן פון די תלמידים זענען געווען פון אים שטאַרק צופרידן, טאָקע דערפאַר וואָס ער האָט דאָס קליינוואַרג גע־האָלטן קורץ און שטרענג. פאַר זיין געשריי האָט מען געצי־טערט און אַרום טיש איז געווען שטיל, אַז אפילו עטעמען איז געווען שווער, דערפאַר אָבער שבת ביים פּאַרהערן האָבן אַלע געקאָנט „ווי אַ וואַסער" דאָס לערנען פון דער וואָך: חומש מיט רש"י און שפּעטער גמרא מיט תוספות.

יהודה־איצל האָט ליב געהאַט צו וויסן פון אַלע געשע־ענישן אין שטאָט און אויף יעדער זאָך רעאַגירט אויף זיין שטייגער — אַריינגעזאָגט וווּ מ'האָט געדאַרפט; ער איז נישט געווען קיין שרעקעדיקער, איבערהויפּט האָט ער נישט ליב געהאַט צו חנפענען די שטאָטשע פּאַרזאַרגערס. ווען ער וואָלט נישט געווען צוגעקאָוועט צו זיין שווערער פרנסה, וואָלט ער זיכער געווארן אַ געזעלשאַפטלעכער עסקן און וואָלט דער שטאָט געבראַכט אַ סך נוצן. אָבער אַ „מלמד" איז נישט געווען אין שטאָט פון די געהויבענע „מיוחסים" אַז ער זאָל ווערן אַ קהילה־דאָזער אָדער אַן אַנדערער כלל־טוער. ער איז געווען אַ שאַרפער געריר חסיד, אַ קנאי. געווען פון די ערשטע שריייער, אַז מ'זאָל די בחורים אָדער ייִנגעלייט־לעך, וואָס האָבן אַנגעטאָן שטייפּע קעלנער — ארויסוואַרפן פון שטיבל. וויי איז געווען דעם יינגל וועו ס'האָט זיך אים פּאַרגלוסט אין מיטן דאָוונען אָדער קריאת־התורה אַרומלויפן איבערן בית־המדרש — יהודה־איצל האָט געגעבן אים אַזאַ צי פּאַרן אויער, אַז דאָס יינגל האָט דערזען דער עלטער־באָבען פאַר די אויגן און אַרויסגעלאָפן אין פּאָליש זיך גוט אויסווייזען... טראָץ דעם איז ער צו שוואַך געווען אייַנצו־האָלטן זיין זון, שלמהלע, וועלכער איז „רחמנא־ליצלן" אַרויס לתרבות רעה, געוואָרן אַ הייסער ציוניסט און אפילו אַרויס־געפאָרן אויף הכשרה.

יהודה־איצלען האָט מען געהאַלטן פאַר אַ בונטאַר, כמעט פאַר אַ רעוואָלוציאָנער. ער פלעגט זיך דערלויבן אַריינזאָגן די גבירים, די שיינע יחסנדיקע יידן און דעה־זאָגער, וועו זיי האָבן געהאַלטן פאַרקוועטשט די הענט, אַנשטאָט צו עפענען די בייטעלעך... און כאָטש ער איז נישט געווען קיין דאָזער, איז ער פונדעסטוועגן געווען פאַרטרעטן אין קאָמיטעט פון „לינת־הצדק" צווישן אַ סך יחסנים.

מאָכט זיך אַ מעשה, אַז דער קאָמיטעט פון „לינת־הצדק" איז געוואָרן אויף אַ דרינגענדיקע זיצונג. אַרום טיש האָבן זיך אויסגעזעצט אויבן־אַן די גבירים מיט שיינע צעקאָמ־טע בערד און ביים ראַנד פון טיש האָט מען אויך איבער־

געלאָזט אַן אָרט פאַר אים, יהודה־איצלען. מ׳האָט דעמאָלט באַהאַנדלט זייער אַ וויכטיקן ענין. אין שטאָט זענען אויס־געבראַכן פאַרשידענע קראַנקייטן, מערסטנטייל צווישן דער אָרעמער באַפעלקערונג און אין לינת־הצדק איז געווען אַן אַנגעלויף. דער גרעסטער טייל פון די כלים, וועלכע זענען געווען נויטווענדיק פאַר די קראַנקע (ווי: טערמאָמעטערס, באַנקעס, אונטערזאַצן, וואַרעם־פלעשער א״א) זענען געווען צעבראָכן און די רעשט האָט נישט געסטייעט פאַר אַלעמען. האָט מען דעריבער געדאַרפט געפינען אַ געלט־קוועלע כדי אייַנצוקויפן דעם נייטיקן אינוואַנטאַר, איז מען אַפּגעזען שעהען לאַנג אויף דער זיצונג און געבראָכן זיך די קעפ — פונוואַנען צו נעמען געלט, אַז די קאַסע פוסטעוועט.

די יחסנדיקע און רייכע בעלי־בתים האָבן געזוכט פאַר־שידענע מיטלען ווי אַזוי איינצושאַפן די מזומנים. איינער האָט פאַרגעלייגט, אַז מען זאָל גיין פאַרלעכווייז איבער די געוועל־בער צוגויפזאַמלען אַ גילדן צו אַ גילדן, דער צווייטער איז אַרויס מיט אַ פלאָן, מ׳זאָל שבת ביים דאַוונען טיילן עליות און אויפמאַנען נדרים, דער דריטער האָט געעצהט, מען זאָל זיך וועגדן נאָך מאַטעריעלער הילף צו דער קהילה, דער פערטער האָט פאַרגעשלאָגן אַ בלימל־טאָג, אָבער קיינער האָט זיך נישט געקאַפט צו דער אייגענער קעשענע...

יהודה־איצל האָט זיך צוגעהערט צו די אַלע פאַרשלאָגן. ער איז געזעסן ווי אויף בריענדיקע קוילן און ס׳האָט אים גע־הויבן פון אָרט. ער האָט אַריינגענומען אַ האַלבע וואַנסע צווישן די ליפּן און זי געקייט פאַר גרויס אויפרעגונג ביז עס האָט זיך אין אים אָפּגערופן זיין בונטאַרישע נאַטור. ער האָט זיך אויפגעשטעלט פון אָרט און אַרויסגעפלאַמט: „אין שטאָט איז אַן איבערגאַנג, צענדליקער יידן קלאָפן אַפּ די טירן פון לינת־הצדק און בעטן כלים, וואָס זיי קאָנען נישט אייַנקויפן וויל זיי זענען אביונים, האָבן זיך דאָ אַוועקגעזעצט גבירים פון שטאָט און איינער שטייגט איבער דעם צווייטן מיט... פאַרשלאָגן. פון פאַרשלאָגן וועלן די קראַנקע נישט געהיילט ווערן. איך וואָלט פאַרשטאַנען, וען אַנגעזעענע שטאָט בעלי־בתים, ווי איר זענט, נעמען אויף קאָטאָוועס, עפענען אויף די בייטעלער און הייבן אָן ציילן״... ער האָט אויסגעשטרעקט די האַנט און מיטן וווייַ־פינגער געטייטלט אויף אַ פעטלייביקן יחסן און כמעט ווי אויסגעשריגן: „דו מיינסט, אַז דו קויפסט אויס די גאַנדז אויפן מאַרק און דו פילסט אַן מיט איר דעם בויך — האָסטו שוין דערמיט אַלץ יוצא געווען און דו ביסט שוין אפילו פטור פון געבן צדקה? דאַרפסט וויסן, אַז די גאַנדז וואָס דו קויפסט אויס איז אַ בשותפותדיקע, דיר קומט אַ האַלבע און מיר — אַ האַלבע, נאָר אַזוי ווי איך, יהודה־איצל, האָב נישט קיין געלט אויסצוקויפן מיין העלפט, קויפסטו זי אויס אין גאַנצן. צי מיינסטו טאַקע, אַז מיט דעם ביסטו שוין אָפּגעקומען און דו טוסט נאָך אַ טובה דעם רבונו של עולם, מאַכנדיק איבער איר, דער גאַנדז, אַ ברכה, איר אויסגאָגנדיק ביז צום לעצטן ביינדעלע? „פתוח תפתח את ידך״, עפנט די טייסטער און זייט פון די ערשטע צו שפענדן אויף אַזאַ וויכטיקן און הייליקן צוועק, וועלן מיר נאָך איצט — מיט גענלט, פאַרשטייט זיך — אַרויסגיין איינקויפן די נויטיקע מכשירים פאַר די קראַנקע. די געטראָפענע מאַנען און איר האָט טויבע אויערן צו דערהערן זייערע תחנונים. איר קאָנט אַזוי זיצן און דוכענען ביזן טאָג אַריין״.

צי האָבן די גבירים יענעם אָוונט געפּענט זייערע בייטע־לעך — ווייס איך נישט, אָבער יהודה־איצלען — פאַר זיין חוצפה אַריינצוזאָגן די גבירים — האָט מען שוין מער אויף קיין זיצונג פון לינת־הצדק נישט פאַרבעטן.

משה סרעברא

אלתר פיליאר

אין אָנהויב פון די 20ער יאָרן האָט ער זיך מיט זיין משפחה באַזעצט אין פולטוסק, קומענדיק פון זיין געבוירן־שטעטעלע רוזשאַן, וואָס איז געלעגן אַ 30 קל״מ בערך פון פולטוסק.

געשטאַמט פון אַ משפחה גרויסע לומדים כאָטש קליין־פאַרמעגלעכע. איז ער דערפאַר אויך אַליין געווען אַ גרויסער למדן. געזעסן אין גערער שטיבל און ראשו ורובו געווען אַריינגעטאָן אין לערנען. דאָס זעלבע האָט ער געטאָן אין זיין רוזשאַנער היים, סיי אַלס בחור און שפּעטער וועו ער האָט געהייראָט מיט אייַנער פון מיינע שוועסטער — חוה, מיט וועלכער ער האָט צוזאַמען געטראָגן דעם עול פון פרנסה. זיין שטייגער לערנען — סיי „פאַר זיך״, סיי מיט אַנדערע, יינגערע פון אים — איז געווען פון אַ באַזונדערן מין און גאָר ספּעציפיש. שטיל און באַשיידן איז געווען זיין באַגעמונג, דער אופן פון זייַנע לימודים איז געווען פון איין זייט אַ טיפער און פון דער צווייטער — ענוג פאַרשטענדלעך און מיט פאָפּ־ליערער הסברה. וועו ער האָט געלערנט האָט עס געמאַכט דעם רושם, ווי ער וואָלט זיך געוואָלט טיילן מיטן תלמיד אַדער חבר אויך מיטן נחת־רוח, מיטן שכר און מיט דער התמדה פון לערנען... צו דעם אַלעם איז ער געווען באַשאַנקען מיט אַ שיינעם קול צום זינגען. אויך אויף דעם געביט איז געווען אומגעהויער זיין צניעות און באַשיידנקייט. זיינע זמירות, חסידישע ניגונים אַדער זיין דאַוונען פאָרן עמוד — אַלס בעל־שחרית — אין גערער שטיבל, האָט דעם עולם

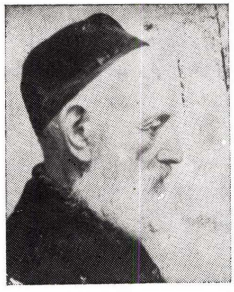
ממש באַצויבערט. ער האָט געזונגען ווי אַ צאַרטער פייגל, דין און קוים באַרירנדיק און דאָך אַריינגעדרונגען אין אַלע טיפן פון דער נשמה. איך וואָלט עס פאַרגליכן, אויב ס׳איז נאָר מעגלעך — צו אַ דינעם קינסטלער־פידלער, וואָס שפילט אויס מיט זיינע אידעלע פינגער אַ סענטימענטאַל־פאַר־בענקטע מעלאָדיע, קוים באַרירנדיק די סטרונעס...

ווער עס האָט אים נאָר געקענט אָדער געהערט, פֿלעגט אים אָפּשאַצן ווי אַן אויפגייענדיקן שטערן אין דער פול־טוסקער חסידיש־חזנישער פּעריפעריע.

אָבער דער שטערן האָט זיך פאַרלאָשן אויף אייביק, צוזאַמען מיט זיין צניעותדיקער פרוי (מיין שוועסטער חוה) איז ער אויסגעגאַנגען פון הונגער אין די רוסישע סטעפּעס, נישט לאָזנדיק נאָך זיך אָפּילו אַ יורש. הי״ד.

אליהו בולמאן

*

ר׳ יצחק־מאיר בוימגארטן ז״ל

(1872—1960)

לאָנג־יעריקער פרעזעס פון דער יידישער קהילה אין פולטוסק, וועלכער איז געשטאָנען בראש פון דער קהילה־פאַרוואַלטונג — פון יאָר 1925 ביז צום אויסברוך פון דער וועלט־מלחמה. געווען אויך אייניקע יאָרן גבאי אין דער „חברה קדישא״.

געבוירן אין 1872 אין מאַקאָוו־מאַז. צו 10 יאָר, ווען ער איז געווארן אַ קיילעכדיקער יתום, האָט אים זיין מוטערס אַ שוועסטער געבראַכט קיין מלאָווע. אין יאָר 1809 איז ער געקומען קיין פולטוסק, דאָרט חתונה געהאַט און מיט דער צייט געווארן אַן איינגעזעסענער תושב; האָט געווינט אין אַן אייגן הויז אויף סענאַטארסקי 10, געווען אַ שותף צו שמואל רינגס מיל און געפירט אַ בעקעריי.

ר׳ יצחק־מאיר, מיין פאָטער, ע״ה, איז חוץ גרויסער חסיד (געפֿאָרן קיין גער צום „שפת־אמת״ ז״ל) און תלמיד־חכם, געווען אַ ייד, באַשאַנקען מיט אַ זעלטענער פיקחות און אַן עוסק בצרכי ציבור באמונה, אַפּגעבנדיק דאָס רוב פון זיין פרייער צייט די ענינים און באַדערפענישן פון דעם יידישן ציבור אין פולטוסק. געווען אַ נוח לבריות און פול מיט מידות טובות פון אַ תלמיד־חכם. כעס און גאווה — זענען אים לחלוטין פרעמד געווען. איינע פון זיינע הויפט־מידות איז געווען: רודף שלום. יעדער שווערער מחלוקת, וואָס פלעגט פאַרקומען אין אַ שטאָט־ענין, צי צווישן סוחרים אָדער אין אַ צעשטערטן שלום־בית צווישן מאַן און וויב — פלעגט ר׳ איטשע־מאיר מיט זיין חכמה אויסגלייכן, אַזוי אַז ביידע זיך האָבן פֿאַרגעניגט צדדים פלעגן אָננעמען מיט צופֿרידנהייט זיין „פסק־דין״.

נישט איינמאָל האָט געטראָפן, ווען ביי אַ שווערער פאַר־פלאָנטערטער דין־תורה, ווו דער רב אָטערמאַן אָדער הרב לעווינטאַל האָט געדאַרפט אַרויסגעבן זיין פסק, נאָר לויטן ריינעם דין איז דאָס אויסגעקומען זייער אומצוגענגלעך פאַר די צדדים — האָט מען צוגעזעצט, אויפן פאַרלאָג פון די בעלי־דין, מיין טאָטן ע״ה און געוואָרט אויף זיין קלוגן אויסגלייך און חכמהדיקער פשרה...

ער פלעגט שטענדיק זאָגן: „יאוש איז דער גרעסטער שונא פון אַ מענטש. אנשטאָט זאָרגן דאָרף מען טאָן און אַז מען טוט קומט עפּעס אַרויס און צוזאַמען דערמיט — אַ גלייבן״...

ער האָט קיינמאָל נישט דערלויבט, אַז די צדדים, וועלכע ער האָט געדאַרפט פאַרמיטלען, זאָלן זיך פאַר דער פּשרה אַנהויבן קריגן אָדער זיך אויסרעדן די עוולות, כדי „עס זאָל נישט צוגעבן קיין בוימאייל אויפן פייער״, האָט ער געזאָגט. ער פלעגט שטענדיק גלייך צוגיין צו דעם עצם ענין.

ער האָט שטענדיק צייט געהאַט פאַר אַ צווייטן. מיט גרויס סבלנות איינגעזאָפּט יענעמס אַ ווייטאָג, געהאַט אַן „אויער״ פאַר אַ צווייטנס אַן „אַראָפּדערציילטן״ עגמת־נפש און אים דערלאָנגט זיין ראָט און וואָרט. אונדזער שטוב איז שטענדיק פול געווען מיט מענטשן, וועלכע האָבן געזוכט די קלוגע עצות פון מיין טאָטן ע״ה. די שווערע לאָסט פון די שטאָטישע קהלישע ענינים האָט ער געטראָגן מיט גרויס אהבה און נישט איינמאָל איז דאָס „געגאַנגען״ אויפן חשבון פון זיינע עס־און אַפּרו־שעהען...

ווי אַנגענומען ער איז געווען ביים יידישן ציבור אין שטאָט, אַזוי אויך האָט ער דערוואָרבן כבוד און צוטרוי ביי דער קריסטלעכער שטאָטישער אָנפירערשאַפט. ר׳ יצחק־מאיר

בוימגאַרטן איז געווען אַ שם־דבר אין די קרייזן פון סטאַראַסטע, מאַגיסטראַט אד״ג.

די לעצטע 3 יאָר, פאַרן אויסברוך פון דעם קריג, איז ער אויך געווען ראַטמאַן אין שטאַטראַט. ער האָט געשמט מיט זיין פיקחות און ערלעכער כלל־טוערײַ חוץ אין שטאָט אויך אין דער אומגעגנט.

אין יאָר 1949 איז ער געקומען אין לאַנד אַריין פון דעם קאַלטן רוסישן סיביר, וווּ ער און אויך מיר, זײַנע קינדער, האָבן אין די בלוטיקע יאָרן פון דער היטלער־מלחמה גענעט ונדעוועט...

ער האָט געלעבט אין בני־ברק און אין יאָר 1960 (ט׳ אייר, תש״ך) דאָרט נפטר געוואָרן.

*

אויך מיין מוטער, שרה העניע, איז געווען אײַנע פון די נשים צדקניות, וואָס פלעגט גומל חסד זײַן מיט אָרומיקע. כמעט יעדן שבת זענען בײַ אונדז אין שטוב געווען עטלעכע אורחים. אָזוי ווי מיין פאָטער ע״ה האָט געהאַט, אָחוץ אַ גרויס אַלט הויז, אויך אַ נײַ־אויפגעבויט הויז און ווי באַווּסט זענען די דירה־געלטער פון די נײַע הייזער געווען זייער טייער, האָבן די לאָקאַטאָרן פונעם נייעם הויז נאָכגעזאָגט מיין מוטער נאָך איר פטירה — אַ שבח; אָזוי ווי אַ געוויסע צייט האָבן נישט אַלע אין דעם הויז געהאַט צו צאָלן דירה־געלט, פלעגט מיין מוטער, בלא יודעים, אָריינטראָגן פאַר זיי דאָס געלט, און דערנאָך פלעגן זיי עס אויסצאָלן אין גאַנץ קליינע ראַטעס אויף זייער לאַנגע טערמינען אַדער — צו וואָרטן עד „כשיר־חיב״. און נאָך אָזעלכע ענלעכע חסדים פלעגט מיין מוטער טאָן אין איר לעבן.

מיין מוטער האָט, אָחוץ יידישקייט, אָריינגעפלאַנצט אין אירע קינדער אויך נאַציאָנאַלן יידישן שטאָלץ.

געבוירן אין 1871 און נפטר געוואָרן אין פולטוסק, אום שבת נחמו, ט״ז אב, 1937. זכרונה לברכה.

שאול בוימגאָרטן

חיים וועלוול וולאסקא

אַן אָנגעזעענער בעל־הבית אין שטאָט. נישט נאָר בײַ יידן, אפילו אויך בײַ קריסטן. לאַנג־יעריקער דאָזער. פון יאָר 1908 ביז 1913 בערך, געווען ראש פון דער פולטוסקער קהילה.

ער איז געווען אַן אייגנטימער פון אַ גרויסן האָטעל־רעסטאָראַן, וווּ עס פלעגן אײַנשטיין די גרעסטע סוחרים. און אַן אונטערנעמער פון בויען שאַייען און בריקן, נאָך אין די רוסישע צייטן. געפירט אַ שטוב ביד־רחבה און געהאַט אַן אָפענע האָנט צו צדקה.

אויך זײַן פרוי, פייגע, איז געווען אַ בעלת־צדקה. זי פלעגט שטענדיק זאָגן: „אַ מענטש לעבט נישט בלויז פאַר זיך אַליין״. און אָזוי ווי די וואַרשעווער גאַס, וווּ זיי האָבן געווווינט, איז געווען זייער אַן אָרעמע געגנט, פלעגט זי די אומפאָרמעגלעכע באַאָרגן מיט וואָס נאָר זי האָט געקאָנט. ביי איר אין קיך איז געווען שטענדיק צו באַמערקן אַ מין אויסשטעלונג פון קליינע טעפעלעך, אין וועלכע זי פלעגט אָרײַנטאָן פאַרשידענע פליישן און געקאָכטן, כדי דאָס פונאַנדערצוטיילן פאַר די אָרעמע און קראַנקע, דאָס האָרץ צו דערקאָפּן.

יהי זכרם ברוך.

שאול בוימגאָרטן

יצחק דאן

פון דער דעמאָלטדיקער פולטוסקער יידישער יוגנט, וועלכע האָט שעמיריט אין דעם פיל־פאַרביקן „רעגן־בויגן״ פונעם פאַרטיישן און אַרגאַניזאַציאָנעלן לעבן — האָט זיך אויסגעשיילט איציק, ווי מיר האָבן אים געפונען, מיט זיין קלוגשאָפט און אַנדערשקייט. אַ דאָנק זיין חוש פאַר הומאָר און זיין איבערגעגעבענער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט, האָט ער זיך דערוואָרבן אָנערקענונג און ליבשאַפט אין אַלע געזעלשאַפטלעכע קרייזן, ווי אויך אפילו צווישן די פאַליטישע קעגנער.

ווי אַ זון פון אַ רייכער באַרימטער פולטוסקער משפחה — די משפחה דאָן — האָט ער באַקומען אַ מיטל־שול־בילדונג ווי אויך אַ יידיש־טראַדיציאָנעלע דערציונג.

צווישן דעם וועג פון זיין פאָטער, דעם גרויסן האַלץ־סוחר און דעם וועג פון זיין מוטער, וועלכע האָט געווידמעט ס׳רוב פון איר צייט פאַר ציוניסטישער געזעלשאַפטלעכער אַרבעט — האָט ער אויסגעקליבן צו גיין אויפן וועג פון זיין מוטער. נאָך גאָר אין פריען עלטער טרעט ער אַריין אין די רייען פון דער אַרטיקער יידישער ספּאָרט־אַרגאַניזאַציע: „מכבי״.

כאָטש די טעטיקייטן פון דער א״ד אַרגאַניזאַציע האָבן זיך אויסגעדריקט בעיקר אויפן געביט פון ספּאָרט, ווי פוטבאָל אד״ג, אָבער דער גרויסער ווילן און די שטאַרקע ענערגיע פון איציקן האָבן גאָר גיך פאַרוואַנדלט דאָס אָרט אין אַ שטאַרק אַרגאַניזירטן „פאַרטיידיקונגס־אינסטיטוט״ קעגן די אָפטע אַנפאַל־דערשיינונגען אויף יידן, וואָס זענען שטאַרק געווען אין דער פוילישער „מאָדע״... און איז אַזויערנאָך געוואָרן אַ טייל פון די געזעלשאַפטלעכע גורמים אין לעבן פונעם יידישן פולטוסק.

אויך אויפן גייסטיק־קולטורעלן געביט איז איציק נישט אָפּגעשטאַנען, פאַראינטערעסירנדיק זיך אין אַלץ, וואָס עס

איז געשאַפן געוואָרן אויפן א״ד געביט, אַריינגענעמען אין דעם אויך זיין אינטערעס פאַרן אַלגעמיינעם שטאַטישן יידישן דראַמ־קרייז (כאַטש ער האָט זיך אין אים נישט באַטייליקט).

ער איז געווען אייגנער פון די געציילטע מיטגלידער אין דער „מכבי״־פאַרוואַלטונג, וואָס האָבן פאַרוואַנדלט די דאָזיקע ספאָרטיווע אָרגאַניזאַציע אין אַן אָרט פון נאַציאַנאַלער דער־ציונג און יידישן שטאָלץ; ווי אַ פעסטונג קעגן פּוילישער העצע און כולי־גאַנישן אַנטיסעמיטיזם.

כאַטש איציק איז געווינט געווען צו אַ „גרינג לעבן״ אין דעם הויז פון זיין טאַטע־מאַמע, ד.ה. פון מאַטעריעלן שטאַנד־פונקט — דאָך האָט ער אויסגעקליבן צו גיין אויפן שווערן וועג פון חלוציזם. וועג ער איז געקומען אין לאָנד, האָט ער זיך צוגעפאַסט צו די שווערסטע אַרבעטן.

גאָר נישט גרינג איז געווען דער וועג אויף וועלכן ער איז געגאַנגען און צוגעקומען צו דעם וואָס ער איז צוגעקומען.

עס איז ווערט צו באַצייכענען, אַז 3 יאָר נאָך זיין טויט איז אין בארי־שבע אויפגעשטעלט געוואָרן אַ קלוב אויף זיין נאָמען דורך דער בויי־חברה „עמידר״ און עיריה (שטאָטראַט) פון בארי־שבע — אַלס אנערקענונגס־צייכן פאַר זיין אַרבעטס־טיכטיקייט אין דער א״ד חברה, ביים אויסבויען די ערשטע שיכונים פאַר די נייע עולים אין דער דאָזיקער שטאָט.

יהי זכרו ברוך.

אליהו בולמאן

רבקה קופרמינץ

נולדה באוסטרולנקה. בת שנתיים היתה כשהוריה באו לגור בפולטוסק.

משחר ילדותה גדלה בבית אשר שימש מרכז לתנועה הציונית ולכמיהה לארץ. זו היתה מורשת משני בתי הסבתות — שבפולין ושבליטא. אמה — תיבדל לחיים ארוכים — בת דור הנושא מורשת ההשכלה והעברית. אין פלא, איפוא, שדרכה של רבקה הובילה לסמינר בוארשה ולעליה לארץ.

ואמנם רבקה היתה גננת לפי שליחות לבה. היא אהבה את הילד והבינה אותו ונתברכה בכל סגולות החוש הפדגוגי — ארגון חיי־חברה על יסוד עבודה, ועזרה הדדית, ידיעה מוסי־קאלית, ידיים מבורכות של מלאכת מחשבת וכל מלאכה יוצרת, פשוטה כעדינה. חגיגות־הגן נעשו חזיונות מרהיבים של משחק ותלבושת, פרי עמל ידיים ודמיון. גננת למופת היתה גם במ־סירותה. אבל חייה עצמה? — שרשרת יסורים בלתי פוסקים. אם בודדת, עובדת, מגדלת בת שבה השקיעה מאויי אהבתה בוותרה על חייה היא.

והנה גמרה הבת תיכון והתגייסה לצה״ל וממלאת חובתה בנאמנות. רבקה נתקפה מחלה קשה, נאבקה זמן קצר עד שכרעה בלי שהרופאים יוכלו להצילה ובלי יכולת להיפרד מבתה האהובה, מאמה הישישה ומיתר בני משפחתה הנדהמים — והיא רק כבת 50.

חסיה דרורי

*

נסתלקה דמות עדינה, מחנכת מעולה, רבקה בת ישעיהו קופרמינץ, שהקדישה את חייה לחינוך ילדים בגיל הגן.

היא זכורה לי מהימים בהם למדנו יחד בסמינר „תרבות״ בווארשה. שוקקת־חיים היתה, עליזה, חייכנית ומלאת־חן. הע־דינות השתקפה בכל הליכותיה ומעשיה. שקדנית היתה ובעלת רצון עז, ועל כן הצטיינה בלימודים.

כשסיימה את הסמינר, גמרה אומר להתמכר לחינוך ולתת ידה לטיפוח הגן העברי, שהיה עדיין בחיתוליו בגולת פולין. רבקה השקיעה בעבודתה את כל חום לבה הצעיר, בכל המקו־מות בהם עבדה. במשימת חייה זאת לא ידעה גבול ומרגוע לנפשה. הגן מילא את כל יישותה בימי חול ובפרט בשעת ההכנות לחגים ולמועדים ביצירת אווירה עברית וקשר למולדת.

פרק חדש בחייה החל, כשזכתה לעלות ארצה ולחדש פה את עבודתה באותה אהבה, מסירות ונאמנות.

קשים היו ימי חייה והרבה ייסורי־נפש ידעה, אלא שהת־גברה והעלימה את סבלה מעיני אחרים, אף מחברותיה הקרו־בות. כך המשיכה בעבודתה עד כלות כוחה, כשתקפה אותה מחלתה, ממנה לא קמה עוד.

נפטרה בכ״ט בחשון תשכ״ג (27.11.1962).

מותה בטרם עת זעזע את חברותיה ומכירה ובפרט את חברותיה לספסל הלימודים. יהי זכרה ברוך.

צפורה כהן־כץ

יוסף ברקאי (בשקר)
(10.5.1964—31.10.1909)

רבות הן העיירות במרכז פולין אשר כתבו דף נאה בתולדות חיי־היהדות בכלל ובתולדות תנועתנו בפרט.

אחת מהן הוא העיר פולטוסק. שוכנת היא על נהר נארב, כמה עשרות קילומטר צפונית מוואַרשה. על ידה עוברת אחת מדרכי־המסחר החשובות למדינה; לא אחת עברו בה גייסות צבא וגם במסעותיו של נאפוליון מוזכרת העיר כאחת התחנות החשובות.

היה בעיר זאת מפגש של תרבויות שונות ונוצר בה משקע שהפך אותה לבעלת־מעמד מוכר בין תושבי הסביבה. למרות שמספר תושביה לא עלה על 25 אלף, בערך, היו בעיר זאת, ערב פרוץ מלחמת העולם השנייה, בתי־ספר מסוגים שונים, ביניהם גם תיכוניים וכן היו שם מוסדות ממשלתיים שונים, גרניזון צבאי, גנים ציבוריים שווקים וכו׳.

לא חסרה בעיר רוח האנטישמיות אולם האוכלוסיה היהודית ידעה לבסס את מעמדה בעיר בצורה מכובדת. את העיר ציינה דאגה מיוחדת לסדר ונקיון.

בעיירה זאת גדל יוסף.

בן משפחה יהודית שרשית היה; אביו, איש־עמל ישר עבד קשה לשם הבטחת קיומה של המשפחה רבת־הנפשות. על־כן מובן מאליו היה שגם הבנים, בהגיעם לגיל מתאים, ישתתפו בדאגה לפרנסה.

וכן נרתם גם יוסף עוד בהיותו נער — כבן הבכור־לעול העבודה ורק במאמצים רבים יכול היה לעסוק בהמשך לימודיו.

ואף־על־פי כן מצא יוסף אפשרות להצטרף לקן השומרי כמעט עם ראשית הקמתו. קן זה נוסד ב־1923 על ידי קבוצת תלמידים מבתי־הספר התיכוניים והפך מהר לאחד ממרכזי הפעילות התרבותית היהודית, לא רק לבני־הנעורים אלא לחברה היהודית המתקדמת במקום בכלל.

שליחי המרכז התנועתי וביניהם חברי־קבוצנו הרבו לבקר במקום וראו ברכה בעמלם כי אכן היה זה קן תוסס, פעיל, בעל־יוזמה ומקרין על כל סביבתו. עם צאתה של שכבת המייסדים קבלה השכבה הצעירה — אלה הם בני „פלאנטי״ — את הנהגת הענינים ותוך מגע הדוק עם המוסדות המרכזיים הוסיף הקן להתפתח מבחינה איכותית וכמותית.

יוסף אף הוא אחד הפעילים. הצטיין בכושר אירגוני; ידע לנהל באַגאַווה ובשלווה משא ומתן עם גורמי־חוץ וכל זאת לא רק במסגרת הפעילות התנועתית אלא אף כחבר בועדות שונות של הציבור היהודי הכללי המקומי.

ב־1929 יצאו בני־שכבתו להכשרה. מצב בריאותו והצורך להמשיך לדאוג לפרנסת המשפחה מנעו ממנו שהות ממושכת במקום ההכשרה. אבל הקשר ההדוק נשמר. רק ב־1933 ניתן לו להמצא זמן רב יותר בהכשרה חקלאית בסלונים.

ב־1935 עלתה כל השכבה שאימצה לה את השם „פלאנטי״ (על שם אחד ממקומות ההכשרה הראשונים בפולין) לארץ. כאן התחלקו ופלג אחד הגיע אלינו וביניהם יוסף ז״ל.

לא ידע יוסף כי נפרד הוא לנצח מבני־משפחתו בעיירתו. יד הצורר הנאצי השיגה בימי השואה את יהודי פולטוסק ובין אלה שניספו היו כל בני־משפחתו של יוסף, הי״ד.

*

לב טוב היה לו ונפש אצילה, בזכרוננו שמורים יפה ימיו הראשונים של יוסף בארץ. צנוע הליכות ומסתפק במועט היה; גבו כפוף קמעא, בריאותו רופפת.

חיט היה בפולין. לשוא ניסו רבים בקיבוץ לשכנעו כי יתמיד במקצועו — שערכו ככל מקצוע אחר בחיינו — כי הנחנו שלטובת בריאותו זאת. ולא עזר דבר. יוסף טוב הלב, הנוח להקשיב לדברי הזולת, עקשן היה בהכרעתו ולא ניתן לשכנעו.

אחת היתה דעתו: יעבוד בחקלאות!

יוסף איננו.

לא! לא! אל נאמר: — „יוסף איננו״ — הוא ישנו. אנשים כיוסף נשארים בליבותינו לעד!

(מתוך חוברת של קיבוץ השומר״צ, משמר העמק, אייר תשכ״ה, מאי 1965)

אידה בולמן (לבית טשימוביץ) *
(נולדה בפברואר 1906 — נפטרה ביולי 1968)

בסוף שנת 1922 כשהכרתי אותה לראשונה במועדון הספריה של ה„קולטור־ליגע״ בעירנו — מיד נמשכתי אליה. ולא לשווא היה. כי תכונות נעלות היו לה.

* ראה תמונתה במדור „לזכר עולם״ (מודעות אבל).

עניוותה, יחסה הלבבית לכל איש ואיש, השכלתה, מרצה ואומץ ליבה למחות ולפעול נגד כל עוול ואי־צדק שנעשה לה או לאחרים, מסירותה ונאמנתה להוריה ולמשפחתה, פעי־לתה הציבורית והאירגונית כמו פעילותיה באירגון הנוער הפועלי היהודי: ב„יוגנט" של „פ.צ.־שמאל" (עסקה בהוראה בחוג נוער זה) וכדומה; כשרונותיה המצויינים בשטח התיאט־רלי כחברה פעילה ב„חוג הדרמתי" היהודי שבעירנו — הם הם, כנראה אשר משכו את לבי ואף את ליבות ידידיה ומכיריה.

הופעותיה בתפקידים שונים על הבמה היו תמיד מוצ־לחות; תרבות ויחס של כבוד למלה הכתובה היו בהן. לא פעם השאירה משחקה ה„נקי" והנאה רושם רב עלי ועל כל רואיה.

התמסרותה לתפקידים ציבוריים ושלא על מנת לקבל פרס באה לידי ביטוי גם כאן, במדינת ישראל, כמו בפעילתה למען „אילן" (מקודם „אילנשיל־פוליו") ופעולות אחרות.

אך מלבד תכונותיה המפורטות לעיל — התמסרותה כאמא טובה לילדיה וכסבתא טובה לנכדיה, היתה ללא גבול.

גדול הוא הכאב והצער. זכרה ודמותה האצילה לא ימוש מאתנו לנצח.

בעלה — אליהו

דב זילברמן

נולד בשנת 1894. בן למשפחה מפורסמת בפולטוסק ובכל הסביבה, הן במהותה והן בבית המסחר ליינות המשובחים שלה.

בשנות ה־20 בא דב לגור בוורשה. שם התחתן ועסק עם גיסו יחד במסחר היינות. בפולטוסק היה אחד מן המייסדים והפעילים ביותר במפלגת „צעירי־ציון" ובכיוון זה המשיך — ביתר התלהבות — גם בוורשה. היה שם אחד הפעילים המובהקים בתוך תנועת ארץ־ישראל העובדת והנהגת פועלי־ציון ימין. עמד בראש ההגנה היהודית והיו קוראים לו „המפקד זילברמן". גם בין מייסדי התאחדות הספורט „הפועל" היה. התבלט בכשרונו האירגוני וידע גם להשתלט על ההפגנות וההתנכלויות מצד אירגוני „השמאל" באומץ לב.

כמוכר ומקובל אצל השלטונות הפולניים בוורשה היתה השפעתו גם גורם חשוב לעזרה בעניני עליה. היה ציוני חם ומסור, נואם נלהב, איש תרבות עם חוש בקורתי, מלא וגדוש, ער ותוסס, דתי־מסורתי וידע פרק ביהדות ובספרות הכללית.

לא תמיד קיבל מן המוסכם, משום כך עמד לרוב באופו־זיציה. לחם בעקשנות לדעותיו, אך שמר על הידידות אפילו ליריביו המושבעים. באופן אישי לא היה לו מתנגדים בכלל. כאמור, היה אחד מן הצמרת של מפלגת פועלי־ציון ימין (צ.ס.) בוורשה. עבד שם יחד עם אברהם ביאלופולסקי (שבא עמו יחד ארצה), אנשיל רייס ואחרים ששמם הלך לפניהם בפעילותיהם במחנה הציוני־הסוציאליסטי. היה לו גם כוח שיכנוע מובהק. כשד"ר קרוג (הנמצא כיום בארץ) רצה להשפיע עליו בשעתו שיכנס ל„בונד" — קרה בדיוק ההיפך; דב הוציא אותו משם והכניס אותו לפוע"צ ימין, וכך קרה עם עוד חברים.

בשנת 1940 הגיע עם משפחתו ארצה (ע"י סרטיפיקט) אחרי תלאות וגילגולים. גם בארץ התמסר לעסקנות ציבו־רית. בחוגים הבינוניים של בעלי־מלאכה היה נציגו של מפא"י. כנואם כשרוני נאם באסיפות, בנשפי תרבות וכו'.

כשם שעסק במסחר היינות בוורשה (הנטיה למסחר זה ירש, כנראה, מאבא שלו ר' הרשל זילברמן („יו'ורק"), יהודי מכובד שהיה מכבד את עצמו וגם את האחרים), כך פתח גם בארץ חנות של יינות ומשקאות משובחים ומזה הוציא את לחמו בכבוד.

אחיו, מיעטק ז"ל, אשר היה לו לעזר כנגדו בכל ענייני בוורשה, עזר לו גם כאן בארץ לא במעט (ב־1939 ברח מפולין והגע ארצה דרך יאפן).

ביתו של דב היה תמיד פתוח לרווחה וכל מי שבא לארץ ידע את כתובתו. היה גם מארח את הבאים לביתו.

איש משפחה היה. למרות שהיה שקוע למעלה ראש בעניני התנועה — היה דואג לענינים משפחתיים. וכך הצליח לשלוח אחד מאחיו (אנשיל ז"ל) ארצה עוד בשנות השלו־שים, בהיותו בוורשה.

בשנת תשכ"ט חלה במחלה ממושכת ונפטר בז' אדר ב' תש"ל (15.3.70) בבית החולים בגדרה ע"ש הרצפלד.

השאיר אשה, שני בנים ונכדים.

יהי זכרו ברוך.

מפי אריה בן־גד

מרדכי זילבערמאן (מיעטעק)

געבוירן אין 23טן מערץ 1902 בייַ איינע פון די אָנגע־זעענסטע משפחות אין פולטוסק. זיינע עלטערן האָבן געהאַט אונטער דער פירמע „יעזשאַרעק" איינע פון די גרעסטע געשעפטן פון די טייערסטע ווייזן, ליקערן און שאַרפע משקאות, וועלכע איז געווען באַרימט אין דער גאַנצער אַרומיקער געגנט.

פון זיינע יונגע יאָרן אָן האָט ער געהאַט אַ נייגונג צו פּאָעזיע. ער האָט פרובירט זיינע ליטעראַרישע פעיקייטן נישט נאָר אויף שרייבן לידער נאָר אויך אויף איבערזעצן אַ ליד פון אַ פרעמד־שפּראַך. אייניער פון זיינע באַליבטע פּאָעטן, וועמען ער פלעגט אָפט פרווון איבערזעצן, איז געווען דער באַקאַנטער לירייקער פון טשעכישער אָפּשטאַמונג — ריינער מאַריע רילקע, מיט וועלכן ער איז אויך געשטאַנען אין אַ בריוולעכן קאָנטאַקט און איבער וועמען ער האָט אָפּגעדרוקט אָן אָפּהאַנדלונג אין י. מ. ווייסנבערגס „אונדזער האָפענונג" (נר. 19, 1927), נאָך דעם א"ד דיכטערס טויט.

מ. זילבערמאַן, וואָס איז געווען באַקאַנט אין שטאָט אונטערן נאָמען: מיעטעק, האָט ווי אַ סך פון יענער צייט געטיילט זיך מיט זיין אָנגעזאַמלטן וויסן פון זיינע גימנאַזיע־יאָרן. געלערנט יוגנטלעכע, וועלכע האָבן נישט געהאַט קיין מעגלעכקייטן זיך צו לערנען אין אַ שול אָדער גימנאַזיע.

אין דעם אָנפאַנג פון די 20ער יאָרן — געגעבן לעקציעס אפילו אין בונדישן גראָסער־קלוב, הגם ער איז געווען אַן איבערגעגעבענער ציוניסט. דערנאָך איז ער אַ צייט געווען לערער אין מאַקאַוו־מאַז..

אין די יאָרן 6—1925 געשאַפן אַ קאָמיטעט צוזאַמען מיט שמחה דאָן, וועלכע האָבן איינגעאָרדנט פאָרלעזונגען פון ליטעראַטן און בעסטע רעדנער־טאַלאַנטן פון יענער צייט; אָנגעהויבן אָרויסגעבן אַ צייטונג א.נ. „אונדזער וואָרט", וועלכע האָט — צוליב מאַטעריעלע שוועריקייטן — זוכה געווען בלויז צו 2 נומערן.

נאָכדעם ווי די משפחה האָט זיך באַזעצט אין וואָרשע (אין די 30ער יאָרן), האָט ער פאָרגעזעצט זיינע לימודים אין אוניווערסיטעט. ווי אַ זכר פון יענער צייט האָט ער געטראָגן אַ צייכן פון אַ שניט ביים האַלדז — אַ „מתנה" פון אָן אַנטיסעמיטישן „נאַראָ"־סטודענט...

אין די מלחמה־יאָרן האָט ער פון ווילנע זיך גערעטעוועט דורך יאַפּאַן און אַוויערנאָך אָנגעקומען אינעם לאַנד אַריין.

אין ישראל האָט ער זיך פאָרבונדן מיט דער באַקאַנטער שרייבערין לעאָנאַ קיכלער (די פאָרפאַסערין פון „מיינע הונ־דערט קינדער"), וועלכע איז געוואָרן זיין פרוי.

די קראַנקייט (פאַראַליזש) האָט אים צוגעשמידט צום בעט ערב די „בת־מצווה" פון פאָריתומטן טעכטערל — שירה.

✶

וועג דער פולטוסקער ספר הזכרון איז שוין געווען אין דרוק איז אויסגעפאַלן די שווערע בשורה פון זיין טויט (נפטר געוואָרן אין 31.10.1969).

כדאי צו באַמערקן, אַז מ. זילבערמאַן איז געווען אַיינער פון די ערשטע, וואָס האָבן זיך אָנגעהויבן צו פאָראינטערעסירן וועגן אָרויסגעבן אַ פולטוסקער יזכור־בוך (נאָך אין יאָר 1954), געזוכט מאַטעריאַלן און געהאָט פאָרבינדונגען מיט לאָנדסלייט פון גאָר דער וועלט. אָבער היות ווי מאַטעריאל אויף אַ פינקס האָט זיך נישט געקאָנט אויפזאַמלען, האָט ער דאָס אויפגעגעבן.

ער האָט נאָך אָבער באַווייזן צוצושיקן דעם רעדאַקטאָר פון ספר הזכרון אייניקע פון זיינע אָרטיקלען (אגב: אויס־צוגן פון כתב־ידן: „פולטוסק די פויליש וועגעציע", „צוויי געגנערעלער און איין ייד", וועלכע זענען שוין געווען צור־געגרייט צום דרוק אין אַ בוך־פאָרם).

זאָל זיין נאָמען אין דעם ספר הזכרון מיט כבוד דאָ דער־מאָנט ווערן.

ש. בלענקיטני

בעלי - מרדכי זילברמן

בספרי „מאה ילדים שלי" אני כותבת עליו: „הופיע אדם, שהביא לי מלוא חפניים אהבה ואושר; כל מטרתו לא היתה אלא להשיב לי את הגזילה, שגזלו ממני החיים. בעזרתו חזרה אלי המנוחה הטובה ושלוות היצירה. בזכותו טעמתי בפעם הראשונה בחיי טעם בית משלי. אבל הבית הזה לא נעשה ביתנו שלנו בלבד. הוא נעשה גם ביתם של מאה ילדים שלי".

היום שנה שהוא איננו. והבית ריק ובודד. הוא התכונן לחג גדול, חג כפול: חג הבת־מצוה של בתנו היחידה שירה וחגיגת חציובל של הצלתם של כל ילדינו מצפורני הנאצים. וערב החג הגדול, לאחר שהכין במו ידיו את הכל — נפל ולא זכה...

ונשארה לי אחריו רק שירה, סבל ודממה בלב. מיום מותו לא לקחתי עט לידי, נקטע חוט יצירתי, הקשור כל כך אתו. כי הוא הוא, אשר הוציאה ושיחררה מעומק נפשי.

בגללו ובשבילו כתבתי... הוא היה הרוח החיה, שנשאה את השראתי על כנפי הנשרים. הוא הזדהה אתי ועם יצירתי עד להכחשה עצמית. וזה אסור!

כי היה בו כוח יצירה משלו. סגנון כתיבתו היה עדין ושלוו, קל ושוטף. והיה חן מיוחד טבוע בו והומור דק וכשרון אֶפּי עצום.

הוא היה צייר מופלא בתיאוריו, דאה כל גוון וכל פרט מסביבו וקשר הכל לתמונה הרמונית רוגעת וספוגת שמש.

הוא היה מאוהב ביופי באשר הוא שם. אהב את הציור, אהב את הספרות, אהב את המוזיקה. אהב עתיקות, אסף כ־300 פמוטים יהודיים לזכר האם היהודיה המדליקה נרות של שבת. היה מוכן לרעוב ולסבול כדי להשיג ספר יהודי עתיק, אשר לא נמצא אפילו בספריה הלאומית.

הוא לא היה מתאים לתקופה המודרנית. לא ידע לעשות כסף, לטפס בשלבי הקריירה הפוליטית על אף שהיו לו הקשרים והנתונים לכך. ויתר על הכל — כי היה המאַהב הגדול של היופי המשתקף בספרות ובאומניות.

הוא חש שימיו הולכים וכלים... ישב וכתב את הרומאן ההיסטורי העובדתי שלו „שני גנרלים ויהודי אחד".

היהודי הינו הוא. הוא ה„מרדכי היהודי" הגאה על יהדותו, האוהב ומגן על עמו, המאמין בחיי נצח שלו ובגאוניותו.

המלים האחרונות, אשר כתב על מיטת־דוי היו: „יחי העם היהודי! תחי מדינת ישראל!" והמלים האלה הם הגשר בין היצירה והכליון, בין החיים והמות.

המות לא יכול לו, אלא מבחינה ביולוגית, כי אמונתו הגדולה ואהבתו — נשארו אתנו. ונשאר ספרו, שהוא התגלמות הטוב והיפה אשר בו.

מרדכי, — לא השארת אחריך נכסים וכסף, אך הוצאת מתחום נשייתי את יצירותי, את ספרי, את גיבורי, אשר עליהם מתחנך הדור. והנצחת את עיר מולדתך האהובה, את פולטוסק, תושביה, רחובותיה ומוסדותיה בספרך הפיוטי, אשר השארת אחריך.

והשארת לי נכס ונס מופלא — היא בתנו שירה. מילאת את ייעודך.

דמותך האצילה תאיר לעד את חיינו.

לנה קיכלר־זילברמן

אם בישראל, מחברת הספרים: „מאה ילדים שלי", „אנו מאשימים", „המאה לגבולם".

גבעתיים, י״ט בחשון, תשל״א

התמונה מראה איך **דב זילברמן** (הראשון מימין) צועד בראש התהלוכה ב־1 למאי בחוצות וורשה תחת הדגל של „צעירי־ציון" (ראה: „דב זילברמן", אריה בן־גד).

דאָס בילד ווייזט ווי **דב זילבערמאַן** (ערשטער פון רעכטס) שפּרייזט אין דער שפּיץ פון אַן ערשטן־מאי־צוג איבער וואַרשעווער גאַסן אונטער דער פאָן פון „צעירי־ציון" (זע: „דב זילבערמאַן", אריה בן־גד).

מרדכי זילברמן (מיעטק) בין קבוצת נוער ציוני פעיל, ממייסדי וחברי „החלוץ", „צעירי־ציון", פועלי־ציון ימין (צ.ס.) וציונים כלליים וגם יוצרי „ההכשרה" החלוצית בביעלישוב.

מימין, בשורה התחתונה: משה רינג, איצ'ה רוזנברג... מרדכי זילברמן (ה־2 משמאל) שלמה פסקוביץ.

" בשורה האמצעית: בורשטין, כץ ... שמואל עלקעס, צדוק פרידלנד, יהודה־לייב פיקרז', יהושע פיקרז'.

" בשורה העליונה: יצחק דון (ה־3 מימין), פרינץ, שלום כץ, שלום פריידנברג.

מרדכי זילבערמאַן (מיעטעק) צווישן אַ גרופּע יוגנטלעכע ציוניסטישע טוער, גרינדער און מיטגלידער פון „החלוץ", „צעירי־ציון", רעכטע פועלי־ציון (צ.ס.) און אַלגעמיינע ציוניסטן ווי אויך די שעפער פון דער חלוצישער „הכשרה" אין וויעלישעוו.

פון רעכטס אונטערשטע שורה: משה רינג, איטשע ראַזענבערג... מרדכי זילבערמאַן (2־טער פון לינקס; פון די הויפט־גרינדער פון „החלוץ"), שלמה פאַסקאוויטש.

" מיטלסטע שורה: בורשטין, כץ ... שמואל עלקעס, צדוק פרידלאַנד, יהודה־לייב פיקאַרזש. יהושע פיקאַרזש.

" אויבערשטע שורה: יצחק דאַן (3־טער פון רעכטס), פרינץ, שלום כץ, שלום פרייד־ענבערג (זע: „פולמוסק עקאַנאָמיש און קולטורעל", ז' 63, רפאל משה שאַך, און דעם אַרטיקל „מרדכי זילבערמאַן", ש. בלענקיטני, ז' 331).

דמויות של סופרים ואמנים — שנגדעו בשואה

געשטאלטן פון שרייבער און קינסטלער — פארשניטענע אין אומקום

שמחה דאן

איבערגעשניטענע...

עס איז נישטאָ קיין רעטונג אין די אַפגרונטן פון ימען,
און אויף דער אויבערפלאך פון דר'ערד עס איז נישטאָ קיין טרייסט.
עס בלאָנקעט צווישן אונדז אַרום אייער אומרויקער גייסט
און זיצט מיט אונדז ביים מאָלצייט און ווייניט מיט אונדז
צוזאַמען...

גרויזאַם איז דער טויט, ווי גרויזאַם ס'איז דאָס לעבן,
ס'טרינקט אייער גאָל דאָס וואַסער, מיר עסן גאליק ס'ברויט...
דער גורל האָט אונדז צעשיידט, דאָך זיצן מיר דערנעבן,
מיר די טויטע לעבנס, איר — דער לעבעדיקער טויט...

וויגן מיר זיך אַזוי אין צער פון אונדזערע נישט געלעבטע טעג,
מיר די פאַרלוירענע, איר — די איבערגעשניטענע אין וועג,
פאַר אייך איז נישט געווען קיין רעטונג, פאַר אונדז נישטאָ קיין
טרייסט.
זיצן מיר אַזוי אין אבלות און שלינגען שטום די טרערן,
פאַר אייער אומגעקומען לעבן און פאַר אונדזערע לעבנס, וואָס
ווערן
נישט דערלעבט און נישט דערלייזט...

שטילקייט פאר שטורעם...

צער פון טאָטעס, זאָרג פון מאַמעס,
קינדערס שטיקנדיקער וויי.
שטיל אַן וועגטער, אַלץ צוזאַמען —
איינגעהאַלטענער געשריי...

הענט און פויסטן איינגעקלאַמערט,
פויסטן פעסטע צוגעמאַכט.
יעדע שעה ווערט איינגעהאַמערט
אין דער וואַרטנדיקער נאַכט...

ציין און ליפן איינגעביסן,
נעגל איינגעקריצט אין לייב.
פלוצעם, דאַכט זיך — אויפגעריסן
עס וועט ווערן יעדע שטייג...

קאַפּ צו קאַפּ און הענט אין ארעם,
איינגעהאַלטן אַלע רייד.
ס'איז די שטילקייט פאַר אַ שטורעם,
וואָס דערטראָגט זיך פון דער ווייט...

(פון זיינע דערשינענע לידער־ביכער אין אָנפאָנג פון די 30ער יאָרן; פון די א"ד לידער איז אָרויסצוזען זיין נבואהישן פאָרגעפיל וועגן קומענדיקן היטלער־חורבן רעד.).

געב. אין פּולטוסק אין 1903. געווען איינער פון דער פּליעיאדע יידישע דיכטער, צווישן ביידע וועלט־מלחמות, וואָס האָבן אין זייערע לידער באַוויינט דעם אונטערגאַנג פון יידיש שטעטל און פאַרויסגעזען דעם חורבן, וואָס קומט אַן. שמחה דאָן האָס אַנגעהויבן צו דרוקן אין די 30־ער יאָרן. אין בוכפאָרם זענען דערשינען זיינע ביכלעך לידער: „טריט אין דער נאַכט, וואַרשע, 1931, 62 ז׳, און „כאאטישע טעג״, וואַרשע, 1934, 53 ז׳.

ער איז אומגעבראַכט געוואָרן דורך די נאַציס.

עס האָבן וועגן אים געשריבן: דער באַקאַנטער ליטעראַטור־קריטיקער ש. ניגער און נחמן מייזל. אין דעם נ״י זשורנאַל „די פעדער״, 1936 איז דאָ אַ רעצענזיע איבער זיין בוך: „כאאטישע טעג״.

בינעם העלער, אין זיין אַנטאַלאַגיע: „דאָס ליד איז גע־בליבן״, לידער פון יידישע דיכטער אין פוילן, אומגעקומענע בעת דער היטלער־אָקופּאַציע, ברענגט אַ ליד פון שמחה דאָן אויף זייט 81—80 (אַרויסגעגעבן דורכן פאַרלאַג „יידיש בוך״, וואַרשע, 1951). א. נ. „אַ בריוו פון שטעטל״, אָט איז דאָס ליד:

„שטיל קלאַפּט דער זייגער זיין טריבן טיק־טאַק,
אַזוי שטיל איז אין שטוב, די וועלט אַזוי גראָ...
ס׳איז אומעדיק־פיינלעך און שווער איז דאָס שווייגן,
עס שאַרט זיך פאַמעלעך אַ שעה נאָך אַ שעה...

עס ציטערן שויבן — דאָס שלעפט זיך אַ פורל
אין האַרבסטיקן דרויסן באַגלייט פון אַ ווינט.
אין שטוב איז האַלב טונקל, אין טונקעלער שטילקייט
מ׳הערט ווי ביים שכן ס׳צעווייַנט זיך אַ קינד.

ביי אַ ספר זיצט דער טאַטע מיד און ער דרימלט
אַ פאַרציטערטע די מאַמע פאַרלאַטעט אַ העמד.
אין ווינקל זיצט טרויעריק די טאָכטער, אַ בלאַסע
און שרייבט צו אַ ברודער, וואָס לעבט אין דער פרעמד:

מיין ברודער! ס׳ווילט זיך מיר כסדר דעם אמת באַהאלטן,
און טרייסטן מיט ליגנס, ווייל דיר איז אויך שלעכט...

נאָר שווער איז צו שווייגן, איך קאָן נישט פאַרהאַלטן
ס׳געווין, וואָס כ׳דערשטיק אין די שלאַפלאָזע נעכט.

דער טאַטע פאַרדינט נישט, בין קראַנק און דערשלאָגן,
די מאַמע איז מיד שוין פון טראָגן די נויט...
מיר גייען געשפּאַנטע און שלעפּן דעם וואָגן
און קאָנען אים אַלץ נישט דערטראָגן — צום בעסטן!...

און אַזוי איז ביים שכן, אַזוי יעדע שטוב.
אין אַ בית־עולם איז ס׳שטעטל פאַרוואַנדלט געוואָרן,
ס׳זענען ליידיק די קראָמען, עם שטייט די פאַבריק,
אין אומרו איז ס׳יונגווארג אין שטעט זיך צעפאָרן...

שטיל קלאַפּט דער זייגער זיין טריבן טיק־טאַק,
אַזוי שטיל איז אין שטוב, די וועלט אַזוי גראָ...
ס׳איז אומעדיק־פיינלעך און שווער איז דאָס שווייגן,
עס שאַרט זיך פאַמעלעך אַ שעה נאָך אַ שעה...

צוגעשיקט: י. אַבראַמטשיק

איך האָב זיך מיט אים נענטער באַקענט אין יאָר 1931, וועו ער איז געקומען אין דער בראַנאַוו־ביבליאָטעק מיט דער בקשה צו העלפן אים צו פאַרשפרייטן זיין נאָר וואָס דערשינען בוך לידער, וואָס ער האָט מיט אייגענע כוחות אַרויסגעגעבן. דאָס בוך „טריט אין דער נאַכט״ האָט באַקומען וואַרעמע אָפרופן פון אַ רייַ אַנגעזעענע ליטעראַטור־קריטיקער.

ס׳איז אַנצונעמען, אַז דורך העלפן אים צו פאַרשפרייטן אַ גרעסערע צאָל עקזעמפלאַרן פון זיין ערשטלינג, האָבן מיר אים געגעבן אַ מעגלעכקייט אַרויסצוגעבן דאָס צווייטע בוך „כאאטישע טעג״, וואָס איז דערשינען אין יאָר 1934. אַחוץ לידער האָט ער אין אַנפאַנג פון זיין ליטעראַרישער טעטיקייט געדרוקט צוויי דערציילונגען אין י. מ. וויינסנבערגס „אינזער האָפענונג״ (אונדזער האָפענונג).

אין די יאָרן 26—1925 איז ער געווען אַקטיוו מיט נאָך עטלעכע פאַרשטייער פון דער יידישער אינטעליגענץ אין שטאָט ביים אייַנאַרדענען ליטעראַרישע אַוונטן מיט אייגענע כוחות און מיט אַראָפגעבראַכטע פּרעלעגענטן און אַרויסגעגעבן אַ פּעריאָדישע צייטונג.

געשטאַמט האָט ער פון אַן אַנגעזעענער פאַמיליע. די משפּחה דאָן (דער זיידע) האָט געשמט אַלס יידישער פּריץ און פאַרמאָגט אַ סך גיטער. שמחהס פאָטער אַבער איז שוין געווען אַ „יורד״.

שמחה דאָן האָט אַ סך יאָרן געאַרבעט אַלס בוכהאַלטער אין דער יידישער שפּאָר־און ליי־קאַסע. די לעצטע יאָרן פאַרן קריג האָט ער פאַרלאָזט פולטוסק און געווינען אין וואַרשע. מיטן אויסברוך פון דער מלחמה אין 39־סטן יאָר, איז ער אַנטלאָפן קיין ביאַליסטאָק און זייענדיק דאָרט אַ געוויסע צייט — זיך צוריקגעקערט צו זיין משפּחה אין וואַרשע.

שמחה דאָן מיט זיינע נאָענטע האָבן געטיילט דעם גורל פונעם וואַרשעווער יידנטום.

ש. בלענקיטני

שמחה דאן

אויף מיינס אַ טורנע, וואָס איך האָב אין יאָר 1930 געמאַכט איבער פּוילישע שטעט און שטעטלעך, איז אין פולטוסק, נאָך אַ ליטעראַרישן אָוונט מיינעם, צוגעקומען צו מיר אינדרויסן פאַרן זאַל, אַ בחור, און נישט גאָנץ דרייסט מיר געזאָגט, אַז ער וויל זיך מיט מיר באַקענען, געזאָגט מיר זיין נאָמען, וועלכן כ׳האָב בשעת מעשה, פאַרהערט און — געלאָזט זיך פון אים און פון נאָך אַ סך יונגע בחורים און מיידלעך — באַגלייטן צו מיין אכסניה, פונוואַנען איך בין פאַרטאָג אַפּ־געפאָרן פון פולטוסק.

בערך מיט אַ יאָר שפּעטער, האָט מיך אין וואַרשע, אין גאָס אָפּגעשטעלט אַ מיטל־וווקסיקער בלאָנד־געקרייזלטער סימפּאַטיש־איידעלער בחור מיט העלע גוטע אויגן און מיט אַ שמייכלענדיקן פּנים, וואָס האָט אויסגעדריקט צופרידנקייט פון באַגעגענען מיך, און גרויס פאַרווירונג — פאַר מיין נישט וויסן ווער ער איז.

— שמחה דאָן פון פולטוסק — האָט ער זיך געריטלט און מיך דערמאָנט ווי ער האָט שפּעט בייגאַכט, נאָך מיינס אַ ליטעראַרישן אָוונט — מיך באַגלייט צום האָטעלעכל. געזען, אַז ער איז שוין מיט מיר אויף אַ דרך — האָט מיך דער בלאָנדער בחור מיט די העלע אויגן, אינפּאַרמירט, אַז ער איז מיט די עלטערן זיינע און מיט זיינע פּיר שוועסטער — אַריבער קיין וואַרשע; אַז ער אַרבעט שוין אַלס אָנגעשטעל־טער אין אַ קליינער באַנק און, אַז ער וווינט אויף גענשע גאָס און, ער וויל פון מיר איך זאָל אים אָנטאָן דעם כבוד און אים באַזוכן.

צוליב דעם סימפּאַטישן איינדרוק, וואָס דער בחור האָט

---

* פון בוך: „היימישע און נאָענטע" ז. 16—215, פאַרלאָג י. ל. פּרץ, 1958.

געמאַכט אויף מיר, האָב איך זיין איינלאַדונג אַנגענומען און — קיין חרטה נישט געהאַט אויף מיינע צוויי שעה זיין ביי אים — אין קריין פון זיינע אייגענע.

געווען איז שמחה דאָס היים, אַ היים פון אַ יידישער בכבודיקער משפחה, וואָס האָט זיך באַמיט אויפצוהאַלטן דעם גלאַנץ פון אַמאָליקע גוטע צייטן, און מיט באַשיידענע מיטלען — געשאַפן אַן אמת וואַרעמע און ריינע היים־אַטמאָס־פערע, נישט נאָר פאַר זיך, נאָר אויך פאַר די, וועמען זיי האָבן אַריינגעפירט צו זיך.

ערשט נאָך עטלעכע באַזוכן מיינע אין דער דאָזיקער געמיטלעכער היים, האָט שמחה דאָן, דער בן־יחיד אינדערהיים — מיך איינמאָל אַריינגעבעטן צו זיך אין זיין חדר מיוחד און, פאַרטרויט, אַז ער שרייבט לידער און, געבעטן מיך אויס־הערן אים און זאָגן אַ מיינונג. נאָכן אויסהערן מיין מיינונג האָט זיך שמחה דאָן מיט איר אזוי איבערגענומען, אַז ער האָט אַזש, פון דאָנקבאַרקייט און גערירטקייט — מיט קינדישער נאַיוויטעט מיר צוגעזאָגט צו שענקען מיר דעם ערשטן עקזעמפלאַר פון זיין ערשטער זאַמלונג לידער, וואָס ער וועט וועלן־עס־איז אַרויסגעבן...

אין צוויי יאָר אַרום איז דערשינען שמחה דאָנס ערשטע לידער־זאַמלונג „טריט אין דער נאַכט" און, אין יאָר 1934 האָט ער מיר קיין ארץ־ישראל צוגעשיקט זיין צווייטע זאַמלונג לידער „כאַאטישע טעג".

איך ווייס נישט וואָס עס זענען די סיבות, נאָר שוין עטלעכע יאָר פאַר דעם היטלער־קריג האָב איך זיך אין קיין שום צייטונג אָדער צייט־שריפט נישט אַנגעטראָפן מיט שמחה דאָנס נאַמען. ערשט נאָכן אומקום פון פוילישן יידנטום, וועלן ס׳איז געוואָרן פאַרפנטלעכט די מוראדיק־גרויסע רשימה פון אומגעקומענע יידישע שרייבער — האָב איך אין איר געפונען אויך דעם נאַמען שמחה דאָן.

אהרן דאמב

גרעבער ליד *

אהרן דאָמב

	מוזטו ערד אין זיך פאַרהוילן
גראָבזשע קברים	אַלץ וואָס ערדיש איז צעפוילן
גאַנצע חמרים	עס האָט דער עפעס און דער גאַרנישט
טויטע פגרים	ס׳האָט דער אמת וואָס איז קיין ווער נישט
איינס און צוויי	ס׳האָט דער גלאַנץ וואָס איז אַ שאטן
גראָבזשע גרעבער	אונדז באַפוילן
פגרים קברים	מען זאָל אין דיר באַגראָבן
גאַנצע חמרים	אַלץ פון דיר וואָס איז געוומען
וואַרטן זיי	אַלץ פון דיר וואָס איז געקומען

*

קברים קברים	אָפגעקילטע	גראָבזשע גרעבער
פאַר די פגרים	אין אַרעמע שטיבלעך	גראָבזשע קברים
וואָס זיי וואַרטן	רויך געהילטע	ס׳וואַרטן טויטע
גאַנצע חמרים	און אין די שלעסער	גאַנצע חמרים
וואַרטן זיי ;	גאַלד באַגילדטע,	איינס און צוויי !
יונגע אַלטע	וואַרטן זיי	

---

* עס שרייבט אונדז אונזער א״ד בן־עיר, י. א. „בלעטערנדיק דעם צוויי־וואָכן־זשורנאַל „אונזער האָפענונג" (אינדזער האָפענונג), אונטער דער רעדאַקציע פון י. מ. וויסבערג, יאָר 1926, האָב איך אַנגעטראָפן אויף אייניקע לידער, ענלעך סיי אין דער טעמאַטיק סיי אין שטימונגס־טאָן צו ש. טענענבוימס דאָ דערמאָנטע באַצייכענונג וועגן אָהרן דאָמבס פאָעטיש שאָפן און אָט איז איינס פון די לידער, וואָס דריקט אָמשטאַרקסטן אויס דעם דיכ־טערס שטימונג״.

איך און ס׳פערד...
(קוילן גרובן מאַטיוו)

אין די פינצטערע קאַטאַקאָמבן פון דיין אינגעווייד, מאַמע־ערד,
צוויי הכנעהדיקע שקלאַפן — איך און ס׳פערד...
שטיקט אונדז חושך — שוואַרצע, בלינדע נאַכט,
אייביקע נאַכט אין ערדס פינצטערע געדערים.
גליטשנדיק זיך פויזן מיר זאַלבענאַנד, ווי די ווערים.
אַטעמען מיר קוילן שטויב, שטיקנדיק אייל לאָמפן — רויך און
סם המות גאַזן.

צוויי הכנעהדיקע חברים שקלאַפן;
איך אַ דריטל פון מעת לעתן
קראַץ מיט די נעגל, העק און בויערס
דיינע פאַרשטיינערטע זאַפטן־ערד;
ער — אַ לעבן ס׳גאַנצע
שלעפט הכנעהדיק די משא, —
איך און ס׳פערד...

גרויע אַש און אויגן פונקען —
מיינע פון קוילן שוואַרץ געזיכט.
טוליע איך צו זיין שווייסיקן גוף מיינעם.
עס אַטעמען אויס די לייבער מיט שווייס צוזאַמען
די בענקשאַפט נאַך פעלד־גרינקייט און זונען ליכט;
חשך האַט פון מח אים אויסגעגעסן
דאָס קלאַרע בילד פון ליכט און פאַרבן.
עס זוכט זיין נאַז ביי מיר דעם ריח פון גראַז און בלומען
זיין הכנעהדיקער קאָפּ מיטן חשך בליק דעם ווייטיק־שטומען
טולעט ער אין מיינע אַרעמס.
און מיינס אַ טרער מישט זיך אויס מיט זיינס אַ טראָפן שווייס.
און ס׳רייסט זיך פון צווי הערצער־קאַטאַקאָמבן אַרויס איין
קרעכץ —
די בענקשאַפט נאַך דער זון באַגילדטער אויבערפלאַך
פון דער ערד...
איך און דאָס פערד...

לאָ לן וויער (בענלגינ) יולי 1925

אהרן דאמב

ביים באַקאַנטן שרייבער און עסייִסט ש. טענענבוים*, האָב איך געפונען די דאָזיקע וואַרעמע פאַרצייכענונגען וועגן אונדזער בן־עיר דעם דיכטער אהרן דאָמב:

„ער האָט זיך אַרומגעטראָגן אין זיינע הויזן קעשענעס מיט גאַנצע פּעק מיט לידער, וואָס זענען געווען אויס־געמישט מיט געלע מאַכאָרקע. זיינע מאַנוסקריפטן זענען אַזוי שטאַרק צעריבן געווארן אין די קעשענעס, אַז ער האָט זיי קוים געקאָנט לייענען, הגם זיין כתב איז געווען ציכטיק און ריין. ער האָט געוויקלט די מאַכאָרקע מיט יידישע צייטונגען, די אותיות האָבן זיך געקאָרטשעט אין דער היץ פון פייער און רויך, טיילמאָל האָט ער דורך אַ טעות פאַרדרייט אַ ציגאַרעט פון אייגענע לידער, ער האָט אַזוי אַרום אויסגעריכערט זיין פאַעזיע דורך די נאָז־לעכער; עפעס האָט ער ווי געשלאָגן זיין אייגענע מוזע! ער האָט אויף איר קיין רחמנות נישט געהאַט, ער האָט ערגעץ ווו הנאה געהאַט פון פייניקן זיך און די וועלט. ער האָט זיך ממש געשטיקט מיטן טראָגישן דיבוק פון דיכטונג אין זיינע ביינער. מיך האָט געצויגן צו אים, ווייל ער האָט געשריבן פאָעזיע.

א. דאָמב איז געווען אַ טאַלאַנטפולער דיכטער, זיינע לידער זענען געווען בלוטיקע שטיקער ווייטיק. דאָס זענען געווען טרויעריקע לידער, פינצטערע שטימונגען פון אייגעם, וואָס דערנענטערט זיך צו דער תליה. עס האָט פון אים אַרויס־געשריבן און אַרויסגעדונערט אַ פאַרוווונדעטע פרינץ־גליא־דיאטער, וואָס ווערט באַלײַדיקט און פאַרחוזקט פון די באַר־באַרישע לעבנס־באַדינונגען. ער איז געווען אַ לירייקער, אַבער ווייט נישט קיין לירייקער מיט קיין זיסער, שטילער און אידי־ליש־גלעטנדיקער שפראַך, נייערט מיט אַ קערנדיקן, רעאַליס־טישן לשון. ער האָט געשריבן אין אַ יידיש, וואָס האָט געהאַט די זאַפטיקייט פון פוילישן שטעטל. אין אַנטוועדפענער יידישן קולטור־פאַראיין פלעגט ער אויף די ליטעראַרישע אָוונטן פאַרלייענען זיינע לידער מיט ליידנשאַפט און פאַטאָס. קיינער האָט נישט געוואָגט אָפּצולייקענען זיין אויסגעשפראָכענעם טאַלאַנט.

אהרן דאָמב איז געווען פיזיש שטאַרק געבויט, פון מיטעלן

* פון זיין בוך „איוב אין לעמבערג", ז. 82. און זיין בוך: „דער אמת זאָל זיין דיין שטערן", ז. 66—65.

ווּוקס, אַ באַדאַכטער און געזעצטער, ער האָט געהאַט שטרוי־בלאָנדע האָר, ווּאָס זענען תמיד געווען ווּילד צעשוּיבערט, ער האָט זיך געפּילט זעלבסט־באַווּוסטזיניק פון זיין עכטן און קערנדיקן טאָלאַנט. ער איז געווען פֿאַרביטערט אין לעבן, ווי כּמעט יעדער יונגער פֿאָעט, ווּאָס ליידט נויט און דחקות און מיינט, אַז די מענטשהייט איז אים אַ סך שולדיק. ער האָט אַ ביסל אימיטירט דעם דעמאָלט פֿאָפולערן רוסישן פֿאָעט סערגיי יעסענין. דאָמב איז געווען אפילו פּיזיש־ענלעך צום רוסישן שיכור און באַהעם. פון פּיבער איז זיין פּנים געווען באַגילדעט ווי פון אַ ווינטערדיקן זון־אונטערגאַנג אָדער ווי די מומיעס פון טויטע ווּעמעס פּנימער זענען געפֿאַרבט אין גאָלד.

איך האָב זיך מיט אהרן דאָמב באַגעגנט אין דעם קוילנ־גרעבער־שטעטל סעריין, ביי ליעוש. אין סעריין האָבן די בלו־מען מורא געהאַט צו בליען. די טעג זענען געשטאַנען איבער די גאָסן ווי גרויע וואָלקנס, אַז מען האָט אַנגעטאָן אַ ווייס העמד, איז עס באַלד פֿאַרקאָפּטשט געוואָרן.

אהרן דאָמב האָט שוין געהאַט פֿאַרזוכט דעם טעם פון קוילנגרובן און אויך אַרבעט אין די אייזן־גיסעריין פון „קאקערייל". איינס פון זיינע לידער האָט געטראָגן דעם טיטול „איך און ס'פערד". עס האָט געשילדערט ווי אַזוי דער דיכטער אַרבעט צוזאַמען מיטן פערד אין דער ערדס געדערים און ווי אַזוי דאָס אויסגעמאַטערט פערד שטעקט פֿאַרטרויליך זיין טרוייריקן און בלינדן קאָפּ אין די וואַרימע אַרעמס פון דעם צעווייטיקטן פֿאָעט.

אהרן דאָמב, געדענק איך, איז אויך געווען אַ קורצע צייט אין פּאַריז, ער האָט דאָרט געזוכט אַרבעט און גליק, זיין מזל האָט אים נישט איבעריקס ליב געהאַט און ער האָט נישט צו פיל געגלעט זיין גורל איבערן קאָפּ. ער איז גיך צוריקגעקומען קיין אָנטוורפן מיט אַ היפּשן פּעקל מיט פֿאָעזיע, וואָס ער האָט מיט כּעס און נערוועזיטעט פֿאַרוואָנדלט אין ציגאַרעטן און אויסגעשיכערט אין דער הינ פון דיסקוסיעס אין קאָפֿעען. איך געדענק, אַז אין איינעם פון זיינע דעמאָלטיקע לידער האָט ער געשילדערט אומגעפער ווי ער טראָגט אַרויס אויפן פֿאַריזער מאַרק זיינע העמד צו פֿאַרקויפן אויף אַרבעט. אָבער קיינער ווייל זיי נישט קויפן און די העמד בלייבן העמגען אויף זיין גוף פֿאַרשמוטע און באַליידיקטע, דאָס איז געווען אַ פּרווו צו שרייבן אַ סאָציאַל ליד.

וועג אהרן דאָמב איז צום ערשטן מאָל געקומען צו מיר אין מיין ביוראָ אין אָנטוורפן, האָט ער אַרויסגענומען זיין טייסטערל מיט לידער און פֿאָטאָגראָפיעס פון מיידלעך און משפחה. איינס פון די אָפּגעברענטע און צעקנייטשטע בילדער ווּאָס ער האָט מיר געוויזן, איז געווען פון אַ גרופּע יינגע, אָנפּאָנגער־דיכטער אין ווּאַרשע. איך געדענק אַז אין דער גרופּע זענען געווען: שמחה דאָן (פון פּולטוסק), יוסף רובנשטיין, אַ הויכער, אַ דאַרער, געשטאַנען אין מיטן פון דער גרופּע און אויך איינער אַ יונגערמאַן מיט לאָנגע האָר, ווּאָס האָט עהאיסן משה גראָסמאַן.

דאָמב האָט געשטאָמט פון שטעטל פּולטוסק. בלויז אין זעלטענע מאָמענטן האָט ער דערציילט פונעם יידישן לעבן אין שטעטל; פון די דאַרטיקע היינטערשטאָטישע לאָנדשאַפֿטן, ווּאָס שמעקן מיט דער טיפּיש־סלאָווישער נאָטור. ער האָט אויך געלאָזט פאָלן ווערטער וועגן נאָפאָלעאָנס היסטאָריישן אַדורכ־מאַרש דורך פולטוסק מיט זיין גראַנדיעזער אַרמיי אויפן וועג קיין רוסלאַנד, צו זיין פאַרניכטונג.

דאָמב האָט זיך מוראדיק געמאָטערט מיט זיין אָרעמקייט און איינזאָמקייט אין די ביטערע באַדינגונגען פון לעבן אין אויסלאַנד, אָן שום מיטלען. ער האָט שוין אויך געהאָט געליטן אויף שווינדזיכט און געשפּיגן מיט בלוט.

נאָך עטלעכע יאָרן פון מי און מאָטערניש, פון הונגער און איינזאָמקייט, איז ער אין אַ טאָג צוריקגעפֿאָרן קיין פּוילן. מיט יאָרן שפּעטער האָב איך געהערט, אַז ער האָט חתונה געהאַט. דאָס לעבן אויך אין פּוילן מיט זיינע שוועריקייטן פֿאַר פּרנסה און עקזיסטענץ, זיך מחנדיק זאָרגן פֿאַר די באַדערפענישן פון אַ גרויסער משפחה, האָט אויפגעגעסן זיין פֿאָעטישן טאָלאַנט. אויף וויפל איך ווייס, האָט ער זיך אין פּוילן מער קיינמאָל נישט געדרוקט.

אין אַ בריוו פון 16טן אָקטאָבער 1937, פון וואַרשע, שרייבט צו מיר מיינער אַ קוזין: איך האָב פֿאַר דיר גרוסן פון אַ געוויסן אהרן דאָמב, אַ פולטוסקער, וועלכער איז געווען אַ צייט אין בעלגיע און פראַנקרייך. ער קען דיך, ער האָט אַ מאָל פֿאַרעפנטלעכט עטלעכע לידער אין צייט־שריפטן. ער אַרבעט היינט אין אַ גאַרבערייי פֿאַר 25 זלאָטעס אַ וואָך (פּיר און אַ האַלב טאָלער). ער האָט אַ קראַנק ווייב, געשטאַרבן איז אים אַ קינד און איז פֿאַרפינצטערט און צע־בראָכן. ער האָט נישט אין זינען קיין לידער, נאָר לייענט קוים איין מאָל אין וואָך אַ צייטונג...

דאָס לעבן מיט זיינע שווערקייטן און יסורים האָבן אויפ־געגעסן זיין טאָלאַנט.

א. דאָמב האָט אוודאי צוזאַמען מיט זיין קראַנק ווייב געטיילט דעם טראָגישן גורל פון די יידן אין פּוילן, וואָס האָבן אַזוי ווי משה רבינו נישט געלאָזן שטיין קיין שום קבר אויף דער ערד.

פון דאָמבס לידער איז נישט געבליבן קיין שפור. בלויז אין מיין זכרון זענען געבליבן שטיין עטלעכע פעסטע פערזן, וואָס זאָגן עדות אויף זיין קרעפטיקן טאַלאַנט:

„וועז איך האָב מיט נעגל־העק אין קוילנגרוב געגראָבן,
האָט עמעצער געזונגען אידער מיר:
— דיין חלום וועסטו דאָ אין קוילנגרוב באַגראָבן,
אַ קבר גראָבסטו, אַ קבר אויס פאַר דיר!"

ווי געזאָגט, נישט אין דער בעלגישער ערד האָט דער פאָעט פון פולטוסק זיך אויסגעגראָבן אַ קבר — נייערט אין גאָסט גארן רוים, צוזאַמען מיט דריי מיליאָן פוילישע יידן...

זאָלן די דאָזיקע ווערטער וועגן א. דאָמב דינען ווי אַ אַ נר־נשמה אויף זיין מצבה וואָס שטייט אין הימל".

צוגעשיקט: י. אַבראַמטשיק

דוד תאומים
(דער חסיד)

געב. י"ב אב, 1892 אין פולטוסק, ביי אַ חשובער חסידישער משפחה. ביז 13 יאָר געלערנט אין „חדר" און בית־המדרש. דערנאָך אַריבער צו וועלטלעכער בילדונג, זיך באַקענט מיט דער אייראָפעישער ליטעראַטור, אַריבערגעפאָרן קיין וואַרשע און אַליין אויך געזומען שרייבן, דעביוטירנדיק מיט אַ בילד (טראַטוועס) אין דער טעאַטער וועלט, וואַרשע, 1908. זינט דעמאָלט געדרוקט אין פאַרשידענע פעריאָדישע אויסגאָבעס פון 39—1922. געווען שטענדיקער מיטאַרבעטער פון וואַרשעווער „היינט", וווּ ער האָט פאַרעפנטלעכט דערציילונגען: „אין רבינס הויף" און „אויף פרעמדע וועגן", אין וועלכע ער שילדערט טיפן פון פוילישן יידנטום אין די קליינע שטעטלעך. אין בוכפאָרם: „דער פוילישער רבי", אַ פאָעמע אין פּראָזע, וואַרשע, 1921, 66 ז'; „אונטער שטילע הימלען". דערציילונגען, וואַרשע, 1921, 127 ז'.

אין דעם בוך: „אַנטאָלאָגיע פון דער פּראָזע אין פוילן צווישן ביידע וועלט־מלחמות" — געפינט זיך זיינע אַ דערציילונג: „דער רבי" (פון בוך „דער פוילישער רבי", פאַרלאַג פראָגרעס, וואַרשע, 1921). אומגעקומען אין וואַרשעווער געטא, בעת דער יאָנואַר־אַקציע פון 1943. הי"ד.

יהושע אַבראַמטשיק

נח פאָטאָלאָווסקי

נח פאָטאָלאָווסקי, אַדער ווי מ'האָט אים אין שטאָט געוווּנט: נח בדחן, האָט געשטאָמט פון נאָשעלסק און זיך דערנאָך באַזעצט אין פולטוסק, וווּ ער האָט זיך באַרימט געמאַכט מיט זיין נישט געווייגלעכן בדחנות. ער איז געווען אַ קינסטלער־בדחן פון אַ גאָר הויכער מדרגה. זיינע גראָמען און בדחנישע „שטיקלעך" פלעגן מיטריסן דעם עולם. נח בדחן אויף אַ יידישער חתונה אַדער שמחה איז געווען אַ גרויס געשעעניש. געשעפט האָט ער זיינע בדחנישע אימפּראָוויזאַציעס פון זיין אייגענעם רייכן קוואַל. זיין ריטם, זיין יעדע בדחנישע מימרה איז געווען פול מיט יידישן הומאָר, פאָלקס־חן און טראַדיציע. ער איז געווען אַרגינעל אין זיין בדחנישן שאָפן. יעדע חתונה האָט ער באַנומען אויף זיין שטייגער, אַריינטרעפנדיק אין סאָמע „פינטל" פון די חתן־כלה, מחותנים און פאַרבעטענע געסט, וועלכע פלעגן מיט אַנגעצונדענער התפעלות זיך צוהערן צו זיין יעדן „זאָג" און אויסטייטש, עס מיטנעמענדיק אין זכרון אויף לאַנגע־לאַנגע צייטן. ער איז געווען אַן עכטער קינסטלער און דיכטער פון בדחנישן וואַרט. זיין נאָמען איז אים פאַרויסגעגאַנגען וווייט־וווייט אַריבער די גרענעצן פון פולטוסק.

אַלס קינסטלער־בדחן איז אויך פון אים קיין סך נישט אָפּגעשטאַנען שפּעטער — זיין נאָכפאָלגער, זיין זון מאָטל פאַטאָלאָווסקי.

כאָטש ער האָט אַ ביסל שאָקירט מיט זיין אויסערלעכן אויסזען, דאָך האָט זיין בדחנישע „עבודה", וועלכע איז אים אַנגעקומען אַזוי לייכט און שפּילעוודיק, אים באַשיינט און אים געבראַכט אַזוי פיל חן און קינסטלעריש דערהייבונג, אַז ס'האָט צוניש געמאַכט זיין פיזיש דעפעקט...

עס איז כדאי צו באַצייכענען, אַז אין זיינע פריַיע שעהען האָט ער זיך געווידמעט אויף צו לערנען קינדער לייענען און שרייבן.

דאָס לעצטע מאָל האָב איך אים געזען אויף די וועגן פון פולטוסקער גירוש. זיין וווייטערדיקער גורל איז מיר אומבאַקאַנט.

רפאל משה שאך

לייבקע סקרזשיפצע

לייבקע קלעזמער (סקרזשיפצע) — קיין שום חתונה, וואָס איז פאַרגעקומען אין פולטוסק אַדער איר אומגעגנט, האָט זיך נישט געקאָנט באַגיין אָן אָט דעם גרויסן פאָלקס־קינסטלער. זיין פאָטער שמעון קלעזמער האָט געשטאָמט פון פלאָנסק. צו באַקומען לייבקען אויף אַ יידישער חתונה, איז גאָר נישט געווען פון די לייכטע זאַכן. מ'האָט אים געמוזט צו וויסן געבן מיט אַ צייט פריער.

געווען איז ער פון קליינעם וווּקס מיט אַ צוגעשוירענער בארד און געטראָגן אַ מעלאניק־קאָפּעליוש. טאָג־טעגלעך גע־

דאָונט אין בית־מדרש און אין זיין פּיין אייגנעאָרדנטער שטוב געטראָגן אַ זיידענעם קאַפּל און געלערנט מוזיק. זיינע תלמי־דים זענען מערסטנס געווען קריסטן. ער האָט זיך געפילט ווי אַ „קעניג" אין זיין פּאַך אויף אויף קריסטלעכע חתונות אָדער גרויס־פּריצישע בעלער. ס'איז געווען אַ כבוד, וועז פּאַן לייבקא האָט מסכים געווען צו שפּילן מיט זיין קאַפּעליע. ער פלעגט אַליין שאָפן פּאַרשידענע קאָמפּאָזיציעס ווי אויך טאַנץ־מוזיק *. לייבקע קלעזמער איז געווען אין זיין שפּילן אַ מייסטער פון גאָטס גענאָד. זיין פידל האָט פּאַרשכורט און מיטגעריסן. יאָמערלעך און האַרציריסנדיק האָט זי, די פידל, געווויינט ביי דער חופּה און ביז גאָר פריילעך און בגילופּנדיק איז זי געווען ביי דעם מצווה־טענצל. שטאַרק געהויבן האָט זיך לייבקע געפילט, וועז ער האָט געשפּילט דעם רבס ניגון פון בעש"ט.

וועז מ'האָט לייבקען פאַרגעשלאָגן מיטצואַרבעטן אין דער וואַרשעווער אָפּערע, האָט ער מיט איראָניע געענטפערט: „איך וועל דאָך נישט קאָנען עסן קיין טשאָלנט".

* אגב: גראָסמאַן, **דער באַרימטער** אויטאָר פון לייכטע טאָנץ־מוזיק שטאָמט אויך פון פולטוסק. וועגן אים האָט אויך געשריבן מ. קיפניס **אין דער סערע** „יידישע מוזיקער **אין פּוילן**". **זיינע שלאָגער**־טאָנגאָס און וואָלצן זענען באָרימט געווען אין דער צווישן מלחמה־צייט, מיט זייער מעלאָדישקייט (לויט י. אָבראָמסקי).

וועז גרשון סיראָטאַ מיט זון און טאָכטער זענען אין יאָר 1917 אַראָפּגעבראָכט געוואָרן אויף אַ קאָנצערט און פולטוסק, זענען זיי געווען זיינע געסט.

לייבקע איז נישט נאָר געווען אַ פּראָפעסיאָנעלער מוזי־קער, ער איז געווען — בעיקר — דורכגענומען מיט גרויסער ליבע צו זיין שפּילן, וואָס איז כמעט געווען דער אינהאַלט פון זיין לעבן. פון פּרימאַרגן ביז אין די שפּעטע נאָכט־שעהען פלעגט ער שפּילן, אַרבעטנדיק אויף זיך. פון זיין מוזיקאַלישער אויפמערקזאַמקייט האָט ער אַ סך געשאָנקען די סקאָרבאָוע פאַלקס־ניגונים און גלעזיגע אויף זיי זיין טראָפּ. ער איז געווען אַ פאַלקס־קינסטלער.

מנחם קיפניס, וועז ער האָט באַזוכט פולטוסק און געהערט לייבקען שפּילן, איז אַריין אין אַ התלהבות און אָנגעשריבן אין וואַרשעווער „הייַנט" אַ באַגייסטערטן אַרטיקל וועגן אים.

לייבקע, וועלכער האָט געשמט אַלס גרויסער מוזיקער־קינסטלער, האָט יאָרן לאַנג באַצויבערט מיט זיין אומגעווייַ־לעכן שפּילן פיל פיל יידישע שטעט און שטעטלעך אויסער פולטוסק.

רפאל משה שאַך

* טעאטער אין פולטוסק *

דראמע־קריזן
(אמאטארן־טעאטער)

דראַמ־קריזן זענען פון תמיד אַן געווען די קאַריקאַרן, וועלכע האָבן געפירט צו די ווונדערלעכסטע בינע־ברעטער. דער היינטקער בכבודיקער שושפילער האָט אַ סך מאַל גע־קאָנט זיין דער נעכטיקער „קליינער" אין תחילת אומאָפגע־שאַטער ליבהאָבער, וואָס האָט ביים אָנהויב געלעכטט נאָך אַן אָבי־וואָס־פֿאַר אַ „ראַלכעלע" אויף דער אַמאַטאָרישער קליין־שטעטלדיקער בינע, אַנהייבנדיק טַיַיל מאָל זיין „קאַר־יערע" אויפֿן חשבון פון אַ פֿלוצעמ־קראַנק־געווארענעם מיט־שפילער.. אָדער אַז איר ווילט גאָר האָט עס געקאָנט אפילו זיין דער נעכטיקער „גאַפאָוניק" *, וועלכער האָט געשלונגען מיט אַ ווילדן תענוג טעאַטער־שטייגער פון די סצענישע „הינ־טער־קוליסן (חוץ די, פֿאַרשטייט זיך, וועלכע זענען גלייך נתגלה געווארן מיט זייער אומגעווויינלעכן גאָט־געבענטשטן טאַלאַנט).

איינגעמויערט איז די „ערשטע וואַרעמע ליבע" פונעם „קליינעם" אמאַטאָר אין די מאַרמאָרענע וועגט פון דעם גרויסן ברייט־פונאַנדערגעבויטן טעאַטער.

איז טאָקע כדאי זיך דאָ אָפשטעלן אויף דעם פאַרנעם און די טעטיקייטן פון דעם אַלגעמיינעם שטאָטישן דראַמ־קריי־ז (אַמאַטאָרן־טעאַטער), וועלכער האָט „געאַרבעט" אַ סך יאָרן אין זיין שטאָט אָדער שטעטל און באַקומען זיין כשר־פֿאַר־דינטן גוטן שם. געווען זענען אויך — כמעט אין יעדער שטאָט — פיל ביי־דראַמ־קריזן און קריזילעך, אָזוי צו זאָגן, פון אַ גאַנץ קלענערן פאַרנעם, וואָס האָבן געלעבט אַ קורצערן אָדער אַ לענגערן לעבן אין זכות פון אַ פאַרטיי אָדער וועלכער עס איז אינסטיטוציע.

דאָס חשיבות און באַזונדערקייט אָבער פון דעם א"ד אַמאַטאָרן־טעאַטער אין די דאָזיקע שטעט איז באַשטאַנען נישט נאָר בלויז אין דעם, וואָס ער האָט באַזעסן אַ סך טאַלאַנטירטע סצענע־מענטשן און האָט מיט אַ צייט שפּעטער, ווי עס איז באַקאַנט, אַרויסגעגעבן פון זיך אפילו אַזעלכע, וואָס האָבן זיך פאַרמאָסטן — און מיט אַ גאָר גרויסן דערפאָלג, — צו שפּילן גרויס־טעאַטער אין דער ברייטער וועלט מיט די רומפּולסטע אַרטיסטן, געוואָרן רעזשיסערן, פּיעסע־שרייבער אא"וו — דאָס חשובסטע דערפון איז געווען, וואָס די דאָזיקע דראַמ־קריזן (אַמאַטאָרן־טעאַטער) האָבן זיך שטענדיק גע־צויגן צו דעם קולטורעלן ליכט פון זייערע טעאַטראַלע פאָר־שטעלונגען און געשטרעבט צו סצענישער שלימות. מ'איז צוגעגאַנגען צו אַ פּיעסע בדחילא ורחימא און מיט אַן אַ שיעור ליבשאַפט און ווילן צו אַ בעסערער פאַרשטעלונג; מיט אַ תמימותדיקער התלהבות האָט מען זיך געווואָרפן אויף דער בעסערער דראַמע אָדער קאָמעדיע, ווי מיט דער כוונה אַרויס־צוזאָגן און אַרויסצושפילן — ווי ווייט מעגלעך — דעם גע־היבענעם מחברס מיין, זיך פילנדיק גלייכצייטיק דערביי ווי אַ בכבודיקער שותף צו דעם שרייבער פון דעם דאָזיקן הויך־קולטורעלן טעאַטער־שטיק. דער דאָזיקער דראַמ־קריי־ז (אַמאַ־טאָרן־טעאַטער) איז דעריבער געווען שטאָרק חשוב און אָנגע־נומען ביים שטאָטישן קהל, וועלכער האָט נישט זעלטן פאָר־טרעטן אַ סך פון דעם גלאַנץ און באָרוף פון דעם „אָפּיציעלן" שלימותדיקן טעאַטער.

אַ גאָר־אָדייטנדיקע חשיבות האָבן געהאַט די יידישע דראַמ־קריזן פון דעם מין אין יענע השכלהשע „קולטור־אויפשפּראָצנדיקע" צייטן, וואָס אין זייערע רייען האָבן „גע־אַרבעט" נישט ווייניק זין און טעטער פון פרומע חסידישע היימען (וואָס טעאַטער האָט ביי זיי געהייסן: „תרבות־רעה" אָדער: „שמד"), אויסשטייענדיק דערביי כל מיני פאַרפאַל־גונגען און שטוביקע רדיפות און זייענדיק אויסגעהונגערט נאָך וועלטלעכער קולטור און נאָך אַ בריין אָטעם — האָבן אַרויפגעבראַכט פון זייער חסידישן ערלעכן „ברען" אויף אויף די ברעטער פון דער פּראָווינציעלער בינע, וואָס איז דערנאָך איבערגעגאַנגען צום יידישן טעאַטער בכלל און אפשר אויך זיך קונה־מקום געווען אויף דער וועלטלעכער בינע.

* אַרייַנבאַקומענדיק זיך צו אַ טעאַטער־פאַרשטעלונג אַן אַ „בילעט"...

אויסווייליל אַ צוס־האַרצן־נאָענטע פּיעסע אוּן זי „ריכטיק" אויסשפּילן איז געווען אַ דבר שבקדושה, אַ פּלי אין די טעאַטראַלע הייכן...

אמת איז, אַז פּיל פון די טאַלאַנטירטע „ליבהאָבער" האָבן נישט געקאָנט ממשיך זיין זייער טעאַטראַלן רצון אוּן נישט זוכה געווען צו זייער סצענישן „ווייטער", צי צוליב די דעמאָלטיקע סיבות, אָדער עס איז געווען דערנאָך, ווען ס'איז אָנגעקומען דאָס גרויסע אומגליק אויף דער וועלט: דער היטלער־חורבן, וואָס האָט געמאַכט אַ תל־עולם פון יעדעס יידיש לעבן וווּ־נאָר, אויסרייסנדיק מיטן ווּאָרצל אויך דאָס יידישע טעאַטער.

פון דעם ווייטער־באַשריבענעם איז צו זען, וויפל שווערע גלגולים עס איז אַריבער געגאַנגען איבער אַ דראַמ־קרייז, וואָס האָט געוואָלט שטיין אויף אַ געהעריקער הויך; וויפל האָרץ אוּן מסירת־נפש האָט אָוועקגעגעבן פּאָר אַ „גוטער" פּאָר־שטעלונג.

די דאָזיקע דראַמ־קרייזן האָבן אין די אָלע יאָרן פון זייער עקזיסטענץ זיך באַמיט צו שפּילן טעאַטער אוּן אויסגעמיטן מיט אָלע כוחות דעם... „טריאָטער".

די ווייטערדיקע קאַפּיטלען וועלן זאָגן אויף דעם געניג עדות.

(יוד־ען)

אליהו בולמאן

וועגן יידישן „דראמאטישן קרייז"

נאָך אײדער עס האָט זיך פאַרענדיקט די ערשטע וועלט־מלחמה האָבן אין די שטעט און שטעטלעך פון פוילן אָנגעהויבן צו בלאָזן צווישן דער יידישער באָפעלקערונג נייע וויבנטן. צוזאַמען מיט די פאָליטישע פאַרטייען זענען אויך אָנטשטאַנען יידישע קולטור־אַרגאַניזאַציעס און פאַראיינען אוּן לעבן זיי האָבן זיך אַרגאַניזירט די דראַמאַטישע סעקציעס.

די ענטוזיאַסטישע יידישע יוגנט האָט געשטרעבט אַרויס־צורייסן זיך פון די ד' אמות פון עלטערן־שטוב, פון בית־המדרש אוּן קלויז אוּן אויפלעבן זיך אין אַ נייער וועלטלעכער אָטמאָספּעפער. דער טעאַטער, דאָס קינסטלערישע וואָרט — די מעגלעכקייט צו פאַרווירקלעכן אוּן פאַרקערפּערן דאָס אַדורכגעלייענטע אוּן דורכגעטראַכטע אוּן באַווירקן אָנדערע, האָט געלאָקט אוּן געצויבערט.

אויך אין פולטוסק, אַ שטאָט פון אַ קאָמפּאַקטער יידישער באָפעלקערונג — איז אָנטשטאַנען אַ יידישע „דראַמאַטישע סעקציע", אַרגאַניזירט דורך אַ גרופּע ציוניסטישע שול־יוגנט, וועלכע איז אויסגעוואָקסן צו אַן אָלגעמיינעם יידישן דראַמאַטישן קרייז, אין וועלכן עס זענען זיך צונויפגעקומען אָלע שיכטן פון דער יידישער באָפעלקערונג אין פולטוסק, ציוניסטן אוּן אָפּיקורסים, האָלב־פרומע אוּן האָלב אָסימילירטע, די א"ג „גאָלדענע" יוגנט אוּן פּראָלעטאַריער. אוּן ווייל זיינע מיט־גליעדער זענען געקומען פון אָלע יידישע קרייזן האָט ער מיט זיינע הכנסות געדינט אָלע יידישע קולטורעלע פאַראיינען אוּן הילפסּ־אַרגאַניזאַציעס פון פולטוסק, ווי למשל: די „יידישע גימנאַזיע", די ביבליאָטעק א.ב. פון י. ל. פּרץ, „גענ. אָוונט־קורסן פאָר ייד. אַרבעטער", „האַנדווערקער־פאַראיין א"א.

טראָץ דעם וואָס עס זענען פון צייט־צו־צייט אויפגעטרעטן קלענערע פאַרטיייִשע דראַמ־קרייזן — איז דער אָלגעמיינער ייד. דראַמ.־קרייז געווען דער איינציקער „טאָן־גיבער" אין שטאָט, אויספירנדיק ערנסטע קינסטלערישע טעאַטער־פאָרשטע־לונגען. ער האָט געהאַט די פאָרשטענדעניש פאָר אַ רעפּערטואָר, פריי פון שונד אוּן ביליקע „טרערן־מעלאָדראַמעס" אוּן גע־שפּילט פּיעסן פון ליטעראַריש־קינסטלערישן זשאַנער, סיי אַריגינעל־יידישע אוּן סיי איבערגעזעצטע. אָנטקעגן די דאָן־פאָפּולערע שלאָגערס: „כינקע פינקע", „כל נדרי", „שמע ישראל" אוּן עגלעכע זענען געשטעלט געוואָרן אָזעלכע פּיעסן ווי: „די יורשים", „מאָטקע גנב" אוּן „גאָט פון נקמה" פון ש. אַש, „גרינע־פעלדער" אוּן „די נבלה" פון פ. הירשביין, „יאָנקל דער שמיד" אוּן „די מוטער" פון ד. פינסקי. „דער דראָפס יונג" פון ל. קאָבערין, „דער שטומער" פון א. ווייטער. „מירעלע אפרת", „חאַסע די יתומה" אוּן אָנד. פון גאָרדינען. „סערקעלע" פון ד"ר עטינגער. „דער פאָטער פון סטרינ־

בערג. „זשאן און מאדלענא" „זיבן געהאנגענע" פון אַנדרע־יעוו. „דער קאַרגער" פון מאַלער. „דער רעוויזאָר" פון גאָגאָל און נאָך. כאָטש פון צייט צו צייט זענען אויפגעטרעטן אין שטאָט גוטע פראָפעסיאָנעלע טעאַטער־טרופעס האָט די ייִדישע באַפעלקערונג פון פולטוסק באַזוכט מאַסן־וויַיז אונדזערע פאַר־שטעלונגען, וועלכע זענען בדרך כלל פאַרגעקומען אין דעם גרויסן שטאָטישן טעאַטער. עס האָט זיך געפילט אַ ווּאַרעמע באַציִונג מצד די באַזוכער, אַ סימפאַטיע צום דראַמאַטישן קרייז, צו די אייגענע שטאָטישע כוחות.

שווער און פאַראַנטוואָרטלעכט און פול מיט שטערונגען איז געווען די אַרבעט פון די מיטגלידער פונעם קרייז בשעתן צוגרייטן, איינשטעלן און אויפפירן אַ פיעסע.

וויפל זידלעריייען און אפילו פעטש פלעגן אַריינכאַפן די חברים, וועלכע האָבן געהאָט געשטאָמט פון חסידישע אַדער בעל־הבתישע היימען פאַר זייער „פאַרשעמען" דעם „ייחוס" און שפילן „טעאַטער". דער קאַמף קעגן שפילן טעאַטער מצד די כלי־קודש האָט זיך נישט אָפגעשטעלט ביי די אייגענע קינדער, נאָר איז דער־עיקר געפירט געוואָרן קעגן דעם דראַמ־קרייז בכלל.

די באַציִונג פון דער פוילישער מאַכט צום יידישן טעאַטער איז אין די ערשטע יאָרן נאָך דער באַפרייִונג (אין 1918), וועו עס האָבן נאָך געבלאָזן ליבעראַלע ווינטן, געווען אַ קאָרעקטע, אָבער פון גראַבסקיס צייטן אָן ביזן אָנהויב פון דער צווייטער וועלט־מלחמה האָט די דיסקרימינאַציע־פּאָליטיק און דער אַנטי־סעמיטיזם פון דער מאַכט געשטערט די אַנטוויקלונג פון יידישן טעאַטער, באַגלייִך מיט דער גאַנצער יידּ.־קולטור. זעלבסט־פאַרשטענדלעך אַז אַמלייכסטן איז אַגגעקומען צו שטערן די קולטורעלע קרייזן און אַרגאַניזאַציעס אין די קלע־נערע ערטער, וווּ דער באַאַמטער פון אַרטיקן סטאַראָסטע האָט געקענט פאַרוועהן אַ פאַרשטעלונג אפילו פון אַ פיעסע וואָס איז צענזורירט און דערלויבט געוואָרן דורכן אינערן־מיניס־טעריום, אין דער זעלבער צייט האָט דער פוילישער „דראַמ.־קרייז" געהאָט שטענדיק די שטאָטישע טעאַטער־בינע צו זיין דיספאָזיציע. אפילו אויף פראָבן האָבן מיר זי געהאָט נאָר

צו דער געזעראַל־פּראָבע, און אויך דאָס נאָך שתדלנותן און אינטערוועזן. עס איז כמעט געווען אויסגעשלאָסן אַז דער ייד.־דראַמ.־קריייז זאָל שפּילן שבת־צו־נאַכטס. דאָקעגן דער פּוילישער „דראַמ.־קריייז" האָט זיינע אַלע פּאַרשטעלונגען גע־שפּילט שבת־צו־נאַכטס און אויך זונטיק. פּאַרשטייט זיך אַז דאָס האָט זיך אָפּגעראָפּן גאָר שטאַרק אויף דער געלט־הכנסה. נישט איינמאָל האָט פּאָסירט אַז אַ פּיעסע האָט געמוזט ווערן אַרונטערגענומען פּון רעפּערטואַר, כאָטש עס איז געווען אַרייַנגעלייגט אין איר וואָכן פּון שוועריקייטן.

עס זענען אויך געווען אין דראַמ.־קריייז נישט וויניק אינערלעכע שוועריקייטן. די פּראָבן זענען נישט פּאַרגעקומען רעגולער צוליבן מאַנגל פּון צייט ביי די מיטגלידער. אַ טייל חברים האָבן זיך געיאָגט נאָך „גרויסע" און „שיינע" ראָלן, און אַ סך פּלעגן פּאַרנאָכלעסיקן און זיך נישט אויסלערנען דעם טעקסט אויף אויסנווייניק. עס איז געווען אַ מאַנגל אין קאָסטיומען א.א.וו. אויך האָבן מיר נישט וויניק געליטן פּון דעם ענין גרים, ווייל אונדזער רעזשיסער קוטנער, ע״ה, האָט געהאַלטן, אַז דאָס געהערט נאָר צו אים און קיינער פּון אונדז האָט נישט געווואָסט אַליין זיך צו גרימירן. די אַלע אויבן־דערמאָנטע און נאָך אַנדערע שוועריקייטן האָבן פּיל געמאַכט די אַנטוויקלונג פּונעם דראַמ.־קריייז בכלל און פּון יעדן פּון אונדז באַזונדער. דאָקעגן האָבן מיר באַקומען פּון פּאַרשידענע אינסטיטוציעס און פּערזענלעכקייטן אין משך פּון אַלע יאָרן פּיל מאַראַלישע הילף, וועלכע האָט אונדז געמוטיקט און געשטאַרקט, אין דער ערשטער ריי די פּראַיז־טערעסירונג פּון אַלע פּראָגרעסיווע יידישע קולטור־אינסטי־טוציעס פּון פּולטוסק; פּון דעמאָלטדיקן דירעקטאָר פּון דער פּולטוסקער יידישער־גימנאַזיע הער ליפּמאַן; פּון דעם רעזשי־סער פּון פּויליש דראַמ.־קריייז ה. שיקאָרסקי; פּון אומגעקר־מענעם וואַרשעווער געטא־אַנפּירער און רעזשיסאָר פּון פּיל יידישע דראַמ.־קריייז אין פּוילן חבר משה וויידע ז״ל; פּון די אויסגעצייכנטע סופליאָרן: שלמה סאַפּראַן, יוסף זיל־בערשטיין און אהרון דאָמב (דער יונגער פּאָעט); פּון דעם שרייבער פּון די דאָזיקע שורות און אַנדערע. אַ ספּעציעלע ווירקזאַמע הילף האָבן מיר געהאַט אין דעם קליינעם אָבער טאַלאַנטפּולן פּולטוסקער יידישן אַרקעסטער, וועלכער האָט אונדז אָפט באַגליייט אין אונדזער אַרבעט און איז באַשטאַנען פּון דער פּאָמ. סקזשיפּצע, קוזינען וולאָסקאַ, פּריד, גורמאַן, און אַנדערע. כדאי דאָ צו דערמאָנען אַז אויך פּראָפּעסיאָנעלע יידישע אַרטיסטן זענען אונדז געקומען צו הילף. אויך אייַנ־צעלנע מיטגלידער פּון „דראַמ־קריייז" האָבן פּון צייט צו צייט געהאָלפּן אויפּפּירן מיט מיטגלידער פּון פּאַרשידענע יוגנט־אַרגאַניזאַציעס „אייַנאַקטערס" און „סקעטשן".

ווי פּאַרשידנאַרטיק איז געווען דער צוואַמענשטעל פּון דעם פּולטוסקער יידישן דראַמ.־קריייז.

ס׳איז שווער צו געדענקען אַלע נעמען פּון די מיטגלי־דער. זאָלן אונדז דעריבער מוחל זיין די, וועלכע ווילן דאָ נישט דערמאָנט ווערן. אַ טייל פּון די חברים זענען געווען: דער רעזשיסער — אברהם קוטנער, פריידיל, איטשע און מ. קלאָס. יענטע און שאָשע ליאָסקע, משה פּאָלדע, דער טראַגיש־אומגעקומענער רובין, נעמי ראַצמאַן, יאַרושאָמבעק, די שוועס־טער און ברודער מעלצאַרוש, איטקע טאַשימאָוויטש־בולמאַן, די שוועסטער ווינאָגראַן, באַשע וועסט, א. בולמאַן, דוד בארעקעס, אַנשל קאָפּלאָוויטש, אברהם גוזשיק, שלמה צייט־רינאַרוש, איסר האַלצמאַן, שלום כץ, מתתיהו שטיינבערג און פּיל פּיל אַנדערע.

סיי די חברים פון „דראַמ.־קריייז" אין אַלע יאָרן פון זיין עקזיסטענץ און סיי די אַלע וועלכע האָבן אים מאַראַליש אונטערגעהאַלטן, האָבן געהאָט שטענדיק פּאָר זיינע אויגן דעם ציל אַז אין יידישן טעאַטער זאָלן קומען צום אויסדרוק די פּראָבלעמען פון טאָג־טעגלעכן יידישן לעבן און די שטרעבונ־גען פון די יידישע מאַסן צו אַ בעסערער וועלט.

דאָס האָט אונדז געגעבן מוט און כוח בייצוקומען אַלע שוועריקייטן און פּאַרזעצן אונדזער אַרבעט ביז דער טראָגי־שער דאָטע פונעם אויסברוך פון דער וועלט מלחמה, ביזן חורבן פון יידישן פּולטוסק.

עפיזאדן און קוריאזן

איינער פון די קולטור צוויגן, אין וועלכע עס האָט זיך אויסגעלעבט די יידישע פראָגרעסיווע יוגנט אין פולטוסק, שטרעבנדיק צו אויסבילדונג און צו באַקענען זיך מיט דער יידישער ליטעראַטור, צו פאָרשפרייטן דאָס יידישע קינסט־לעריש וואָרט צווישן דער יידישער באַפעלקערונג, איז געווען די יידישע בינע. מיטן אויפפירן די פאָרשטעלונגען האָט זיך די יוגנט באַקענט מיט די יידישע ליטעראַריש שאַפונגען, באַהאַפטן זיך מיט דער קולטור פון זייער פאָלק און דערווייטערט זיך פון אַסימילאַציע.

די מיטגלידער פונעם דראַמאַטישן קרייז האָבן אויך געהאַט אַ פערזונלעכן גייסטיקן געגנוס און סאַטיספאַקציע פון זייער שפּילן, בפרט אַז די איינקונפטן פון די פאָרשטעלונגען זענען געווידמעט געוואָרן געזעלשאַפטלעכע צוועקן.

אַ טעות וואָלט געווען צו מיינען, אַז די טעטיקייט פונעם יידישן דראַמאַטישן קרייז איז באַשטאַנען נאָר פון הנאה האָבן און פאָרגעניגן פון שפּילן יידיש טעאַטער. נישט וויניק צער און וויטאָג האָט באַגלייט יעדע נייע אויפפירונג. ווילן מיר טאָקע דערציילן וועגן די ליכטן און שאָטנס, וועגן דעם צער און פרייד אין דער טעטיקייט פונעם יידישן דראַמאַטישן פאָראיין אין פולטוסק.

אין די צוואַנציקער יאָרן האָט זיך דער קרייז פאָרמאַסטן אויף אַ געוואָגטן שריט — אויפצופירן די באָרימטע דראַמע פון שלום אַש „גאָט פון נקמה", נאָכן דערפאָלג וואָס עס האָט געהאַט מיט דער דאָזיקער פיעסע די ווילנער טרופּע. די הויפּט־ראָל פון יאָנקל שאָפשאָוויטש איז צוגעטיילט געוואָרן דעם טאָלענטפולן מיטגליד פונעם דראַמאַטישן קרייז, רובינען, וועלכער איז אויך געווען אַ גוטער קענער פון דער יידישער ליטעראַטור. די צוגרייטונגען צו דער אויפפירונג זענען געווען ביז גאָר ערנסטע, מיט גרויס אחריות. די פאָרשטעלונג איז באַשטימט געוואָרן אויף אַ שבת־צו־נאַכט, אין די גאַסן זענען אויסגעקלעבט געוואָרן פלאַקאַטן און די בילעטן זענען שנעל געוואָרן אויספאַרקויפט. אָבער צוויי טעג פאָר דער פאָרשטע־לונג, פרייטאָג פאָר מיטאָג, איז רובין טראָגיש אומגעקומען ביי דער אַרבעט אין דער מיל פון די ראָזענבערגס.

דער דאָזיקער טראָגישער פאַל האָט געמאַכט אַ דער־שיטערנדיקן אייndרוק אויף דער יידישער באַפעלקערונג בכלל און אויף די מיטגלידער פון דעם דראַמאַטישן קרייז בפרט. אויסער דעם וויטאָג אויף דעם אָזוי יונג פאָרשטאַרבענעם חבר זענען געוואָרן צוניישט אָלע צוגרייטונגען צו דער פאָרשטע־לונג און די פרעמיערע איז געוואָרן אָפגערופן.

דאָך, גצציילטע טעג נאָך דער לוויה האָט די פאָרוואָלטונג פונעם קרייז, האָבנדיק פאָר זיך די געזעלשאַפטלעכע אחריות, איבערגעגעבן די ראָל פון שאָפשאָוויטשן דעם ח' פאָלדא און אויפגעפירט די פיעסע נאָך די שבעה־טעג נאָכן נפטר. דוכט זיך, אַז נאָך קיינמאָל האָבן די אַנטיילנעמער נישט געשפילט זייערע ראָלן מיט אַזאַ וויטאָג און אומעט אין האַרצן...

אין די דרייסיקער יאָרן, וועו אין דייטשלאַנד האָט שוין געהערשט דער בלוטיקער היטלער־רעזשים און אין פוילן האָט זיך געשטאַרקט דער אַנטיסעמיטיזם, האָט זיך געפילט אַ שטאַר־קער דראַנג צו שטעלן אויף דער פולטוסקער יידישער בינע אַ דראַמע, וואָס זאָל שילדערן די ליידן פון די יידן אין פוילן און אַלס פאַסיקע פיעסע איז אויסגעקליבן געוואָרן בימקאָס „אויפן ברעג פון ווייסל". די אכזריותדיקע פרווון פון דער פוילישער שליאַכטע אין די אַמאָליקע צייטן צו באָרויבן און דערנידעריקן די פון דורות אייngעוואָרצלטע יידישע מילנער־משפחות, זייער אַנטקעגנשטעלן זיך און זייער שטאָלץ — האָט אָנגערעגט ביז גאָר יעדן איינעם פון אונדז, ווי יעדער וואָלט זיך געוואָלט אַראָפרעדן פון הָארצן און אויסשרייען זיין פּראָטעסט קעגן דער דיסקרימינאַציע פון יידישן פאָלק.

כאָטש עס איז געווען קלאָר פון אָנהויב אַז עס וועט אָנקומען מיט „קריעת ים־סוף" צו באַקומען אַ דערלויבענישׂ צו שטעלן די דאָזיקע פיעסע, האָט מען זיך דאָך ענומען ענערגיש צו דער אַרבעט. און אָט איז געקומען דער אויסגע־טרויטער טאָג פון באַקומען די באַשטעטיקונג פונעם פול־טוסקער סטאָראָסטע און צוויי, דריי טעג פאָר דער פּרעמיערע איז אָנגעקומען אַן אָפּיציעלער אָפּאָג. אָבער דער אָנטשלאָ־סענער ווילן האָט גובר געווען די געפאָר פון באַקומען די

געהעריקע שטראָף און „אויפן ברעג פון דער ווייסל" איז יאָ געשפילט געווארן און מיט דערפאָלג, אָבער אונטער אַן אַנדערן נאָמען, דאָס פובליקום האָט פאַרשטאַנען די אַנאַלאָגיע און די אַקטואַליטעט פון דער פיעסע.

עטלעכע מיטגלידער פון דעם אַלגעמיינעם יידישן דראַמאַטישן קרייז, וועלכע האָבן געהערט צו די „לינקע פרעלי־ציון" (צוויזן זיי אויך דער שרייבער פון די שורות) האָבן צוגעגרייט צוזאַמען מיט נאָך פאַרטיי־מיטגלידער אַ פאַרשטעלונג פון פרץ הירשבייניס „גרינע פעלדער" און באַשטעלט אויף אַ שבת־צו־נאַכט דעם זאָל פון שטאָטישן טעאַטער און באַצאָלט אפילו פון פאַרויס אַ „פעטן" פרייז. עס זענען געמאַכט געווארן די גרעסטע אַנשטרענגונגען מצד פאַרשידענע גורמים אַז די פאַרשטעלונג און דער איינקונפט זאָלן זיין געלונגענע, אָבער וועט עס האָט זיך אין פוילן געהאַנדלט וועגן שיקאַנירן אַ יידישע אינסטיטוציע, האָבן נישט עקזיסטירט קיין שום מדינה־געזעצן און אַלץ איז געווען דערלויבט. אינעם טאָג פון דער פאַרשטעלונג האָט אונדז רויִז און קאַלטבלוטיק געמאָלדן דער אייגנטימער, אַדער בעסער געזאָגט דער אויפזעער פונעם טעאַטער, אַז צו זיין באַדויערן וועלן מיר נישט קענען שפילן אינעם זאָל פונעם טעאַטער. זעלבסטפאַרשטענדלעך אַז מיר האָבן שארף פראָטעסטירט קעגן אַזאַ חוצפהדיקער און אומדערלאָזבארער האַנדלונג, אָבער עס האָט אונדז ווייניק וואָס געהאָלפן, ווייל גלייך אויפן אָרט האָט אונדז געמאָלדן דער דיזשורירנדיקער פאָליציאַנט אַז מיר דאַרפן זיך אָפטראָגן... נאָך אַ קורצער באַראַטונג איז באַשלאָסן געווארן אויפצופירן די פאַרשטעלונג אינעם זעלבן אָונט אין זאָל פון די „לינקע פועלי־ציון". ס'איז טאַקע געווען אַ קלענערע בינע ווי אין שטאָטישן טעאַטער און מיט באַגרענעצטע מעגלעכקייטן און מיטלען, אָבער דערפאַר האָט גאָר הערשט דאָ וואָרעמקייט און התלהבות. דאָס אויפפירן פון דער פיעסע, טראָץ די רעגירונג־שיקאַנעס, איז פאַרוואַנדלט געווארן אין אַ פראָטעסט קעגן דעם פוילישן אַנטיסעמיטיזם, קעגן נאַציאָנאַלער אונטערדריקונג.

אין יאָר 1927, סוף ווינטער, האָט דער דראַמאַטישער קרייז באַשלאָסן אויפצופירן די בארימטע קאָמעדיע פון גאָגאָל „דער רעוויזאָר". דער רעזישיסער א. קוטנער האָט צוגעטיילט פאַר זיך די הויפט־ראָל כלעסטיאַקאָוו. נאָכן דורכפירן אַ היפש ביסל רעפעטיציעס און נאָענט צו דער פרעמיערע האָט ער פלוצלונג גמאָלדן, אַז ער פאַרט אַוועק קיין אַמעריקע. מיר האָבן באַשלאָסן זיך צו וועגדן צום וואַרשעווער יידישן אַרטיסטן פאַראיין צו שיקן אונדז (פאַר אַ גוטן האָנאָראַר) אַ פאַסיקן אַרטיסט פאַר דער דערמאָנטער ראָל. ווי דערשטוינט אָבער זענען מיר געווארן, ווען אויף אונדזער וועגדונג איז געקומען אַ שארפער אָפזאָג מיטן מאָטיוו: „אונדזער אויפגאָבע איז צו באַקעמפן דראַמאַטישע קריזיז און נישט צו העלפן זיי". מיר האָבן אָבער נישט רעזיגנירט פון דער פיעסע, צוקאָאָפטירט איינעם פון די בעסטע פולטוסקער אַמאַטאָרן שלמה ציטריניאָזש אַלס דעם גאָראָדניטשי און די ראָל פון כלעסטיאַקאָוו האָט געשפילט משה פאָלדא און אומדערווארט איז די פאַרשטעלונג „געגאָנגען" צוויי מאָל חול המועד פסח.

איינער פון די שלאָגערס אויף דער יידישער בינע אין די 20־ער יאָרן איז געווען שלום אַש „מאָטקע גנב". אַזוי ווי דער פולטוסקער עולם האָט ליב געהאַט די דאָזיקע פיעסע. איז זי אויפסניי געשטעלט געווארן אין יאָר 1927. עטלעכע ראָלן האָט דער רעזישיסער קוטנער געמוזט באַזעצן מיט נייע כוחות און צווישן זיי די ראָל פון חנהלען — די סאָלידע און ערלעכע געליבטע פון מאָטקן. דריי טעג פאַר דער פאַרשטעלונג האָט ער נאָך נישט געהאַט קיין פאַסיקע „חנהלע". קוטנער האָט אָבער נישט געהערט צו די, וועלכע זענען זיך מיאש. ער האָט געהייסן דינגען דעם זאָל אויף שבת צו נאַכט, אויסקלעפן אַפישן און פאַרקויפן בילעטן און ממשיך געווען צו זוכן אַ „חנהלע". מיטוואָך האָט ער געווארפן אַן אויג אויף איטקע טאַשימאָוויטש, וועלכער ער האָט פון צייט צו צייט צוגעטיילט קלענערע ראָלן. עס האָבן נישט געהאָלפן אירע טענות אַז זי וועט נישט באַווייזן זיך אויסלערנען דעם טעקסט און אַז זי איז אין די עטלעכע טעג, וואָס זענען פאַרבליבן צו דער פאַרשטעלונג, פאַרבעטן אויף... צווויי חתונות, קוטנער האָט געבעטן, געפאָדערט און אויסגעפועלט. איטקע טאַשימאָוויטש (איצט בולמאַן *) האָט די ראָל אָנגענומען, וועחזרט די רעפליקן אין שטוב, דורכגעגאַנגען עטלעכע אינטענסיווע רעפעטיציעס און געשפילט מיט אַ היפשן דערפאָלג.

נאָכן דערפאָלג וואָס עס האָט געהאַט אין פולטוסק די פיעסע „די יורשים" פון שלום אַש, וועלכע איז געווען דורכגעדרונגען מיט נאַציאָנאַלע טענדענצן, איז באַשלאָסן געווארן צו גאַסטראָלירן מיט איר אינעם שכנותדיקן שטעטל סעראָצק אין אַ שבת צו נאַכט. אָזוי ווי דאָס איז געווען ווינטער און אויף די וועגן האָט קיין שניי נישט געפעלט, האָט קוטנער

* געשט. אין 1968 אין ישראל, ז"ל.

זיך איינגעקשנט צו פֿאָרן מיט אַ שליטן. אינעם שטעטל, ווו דער שטייגער איז, איז אַלץ געווען צוגעגרייט צו דער פֿאַרשטע־לונג, די אָפּישן אויסגעקלעפּט און די בילעטן אויספֿאַרקויפט. לויט אונדזער אויסרעכענונג האָבן מיר געדאַרפט אָנקומען קיין סעראָצק אַרום 9.00 אין אָוונט. אָבער אין מיטן דער נסיעה איז געוואָרן אויס שליט־ווע און נאָך שוועָרע און לאַנגע מאַטערנישן זענען מיר אָנגעקומען אין שטעטל אויס־געמוטשעט און דערפֿרוירענע אַרום עלף אַ זייגער ביי נאַכט. דער עולם מיט די אַרגאַניזאַטאָרן פֿונעם אָונט האָבן אונדז געוואָלט ממש דורס זיין. אָנשטאָט צו דערלאַנגען אונדז אַ גלאָז טיי צו דערוואַרעמען זיך האָבן מיר באַקומען אַ „פֿאַרציע" געשרייען, זידלעריין און באַליידיקונגען. פֿאַרשטייט זיך, אַז געשפּילט האָבן מיר שוין נישט און וועָן מיר האָבן זיך צוריק אַריינגעזעצט אין שליטן, האָבן מיר באַקומען אַלס צולאָג אַ „צידה לדרך", מיר זענען פון אָלע זייטן באַוואָרפן געוואָרן מיט שניי־קויל, צווישן וועלכע עס האָבן זיך אויך אַריין־געגנבעט עטלעכע שטייגער. אין רעזולטאַט פון דער „עקספּע־דיציע" זענען עטלעכע מיטגלידער קראַנק געוואָרן און עס זענען איבערגעריסן געוואָרן די קעגנזייטיקע באַציִונגען מיט סעראָצק.

פונקט ווי אין דעם פֿראָפּעסיאָנעלן יידישן טעאַטער, האָט אויך דער יידישער דראַמאַטישער קרייז אין פּולטוסק געליטן פון דעם אָנהויבן זיך שפּעט פון די פֿאַרשטעלונגען. אין שטעטל אָבער האָבן מיר געווויסט וווּ אויסצונוצן צו אונדזער פֿאַר־גניגן דאָס ענדיקן זיך שפּעט פון אונדזערע אויפֿפֿירונגען. אַזוי צ"ב האָבן מיר „געשלאָגן דעם רעקאָרד" ביי דער פֿאַר־שטעלונג „כאָסיע די יתומה", וועלכע איז פֿאַרגעקומען זומער און זענעדיקט זיך אַרום צוויי אַ זייגער פֿאַרטאָג און ביז מען האָט זיך אויסגערימירט האָט שוין אָנגעהויבן צו טאָגן. האָבן מיר גלייך אויפֿן אָרט באַשלאָסן אַז מיר גייען נישט אַ היים, נאָר קיין פֿאָפּלאָוועס טרינקען פֿרישע מילך גלייך פון דער קי. און כך הווה. חברה האָבן זיך אָוועקגעלאָזט צופוס אויף אַ שפּאַציר מיט דער בריק איבער דעם נאָרעוו אין דאָרף אַריין און הנאה געהאַט סיי פון די פֿרישע מילך און סיי פון דער פֿרימאָרגנדיקער זון.

צוליבן גרויסן דערפֿאָלג פון „מאַטקע גנבֿ", האָט דער דראַמאַטישער קרייז באַשלאָסן אויפֿפֿירן די פּיעסע אין שכנות־דיקן שטעטל נאָשעלסק. אַזוי ווי אינעם שטעטל זענען געווען צוויי פֿאַרטייען, אַלגעמיינע ציוניסטן מיט „תרבות" און „בונד" און ביידע האָבן געוואָלט געניסן פונעם ריווח פון דער פֿאָר־שטעלונג, איז געשלאָסן געוואָרן אַן אָפּמאַך מיט די ביידע פֿאַרטייען.

מיר זענען אין שטעטל אָנגעקומען אַרום דריי אַ זייגער נאָך מיטאָג און גלייך איז געזאָרגט געוואָרן אַז דער אָנסאַמבל, אגב נישט קיין קליינער, זאָלן עסן אַ לייטיש מיטאָג ביים אָנקומען אין שטעטל. נאָך דער פֿאַרשטעלונג האָט מען דער־לאָנגט אָוונט־ברויט און וועָן מען האָט געמאַכט דעם חשבון, האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז די צוויי מאַלצייטן און אַלע אָנדערע הוצאות האָבן איינגעשלונגען דעם גאַנצן פֿאַרדינסט, כאָטש די אָלגעמיינע הכנסה איז געווען זייער אַ גוטע און דער טעאַטער־זאָל איז געווען איבערפֿולט. סיי דער „תרבות" און סיי דער „בונד" האָבן געאַרבעט אומזיסט און פון דאָן אַן האָבן זיי געלייגט אין חרם דעם פּולטוסקער דראַמ־קריין.

דער רעזשיסער פונעם קרייז איז געווען אָן אייגנטימער פון אַ פּריזיר־אָנשטאָלט אין שטאָט און באַשעפטיקט מענטשן. נאַטירלעך אַז יעדער אָנגעשטעלטער ביי אים האָט זיך געפילט ווי אַ „פֿאַרטיקער" אַקטיאָר און געוואָלט שפילן טעאַטער. איינער פון זיינע אָרבעטער, אַ הונדערטפֿראָצענטיקער עם־הארץ און „דראָנג" אויף דער סצענע האָט געפֿאָדערט מען זאָל אים געבן אַ וואָסערע עס איז נישט ראָלע. קוטנער האָט אים ענדלעך געגעבן אַ ראָל אין „מאַטקע גנב" — דעם צאָרישן סטראָזשניק, וועלכער זוכט ביים סוף פון דער פּיעסע מיט אַ רעוואָלווער אין האָנט דעם הויפּט העלד. קוטנער, וועלכער האָט געשפּילט מאַטקען, האָט אָבער נאָכן אָריגינעם שפּרינגען פון פענצטער נישט געגעבן אַ געלעגנהייט דעם סטראָזשניק אויס־צושיסן, ווי עס פֿאָדערט דער טעקסט, נאָר פֿאַרמאַכט די פֿאָר־האָנג און דערצו אויסגעלאָכט זיין אָרבעטער הינטער די קו־ליסן. דער רעזולטאַט איז געווען אַז דער „נישט דערבאַקענער" אָרטיסט האָט פֿאַרלאָזט דעם פּריזיר־אָנשטאָלט און קוטנער איז פּטור געוואָרן פון אַ נודניק.

קוטנער האָט, טריי זיין „טראָדיציע" צו נעמען פֿאָר זיך שטענדיק די הויפּט־ראָל, צוגעטיילט זיך אויך אין „אוריאל אקוסטא" די ראָל פון הויפּט־העלד, כאָטש לויט זיין נידערייקן וווּקס האָט ער זיך בכלל נישט געפֿאַסט צו דעם. און לויט זיינע קענטענישן אין די „קליינע" אותיות אַוואָדע און אַוואָדע נישט. הערנדיק אָבער די באַוואָרענישן פון די אָנדערע מיט־גלידער פונעם קרייז, האָט ער געפונען אַן אָריגינעלע עצה, ער האָט געשפּילט אין זיין ווייבס לאָטשן מיט הויכע קנאַפּל. נאָך דער פֿאַרשטעלונג איז ער אַראָפּ פון דער בינע מיט אַ פֿאָר געשוואָלענע פּיס און נישט געקענט אַ לאָנגע צייט אַרבעטן אין זיין פּריזיערניע.

צו אימיטירן אַ געשלעג אויף דער בינע איז נישט געווען איינע פון די לייכטע זאַכן. דאָ האָט זיך געפאַדערט אויסער קינסטעלעריש פעיקייטן אויך אחריות און עלאַסטישקייט פונעם קערפער. קוטנער האָט אַבער פיינט געהאַט צו „צאַצ־קען" זיך צופיל מיט אַ פאַרטנער. אַז אין אַ פיעסע האָט זיך אים געמאַכט אַ געלעגנהייט פון אַ געשלעג, האָט ער זיין „אויפגאַבע" אויסגעפירט ווי געהערק. ער האָט דאָס באַוויזן אין דער פיעסע „מאַטקע גנב" און אַלס מאַטקע געגעבן די ריכטיקע קלעפ קאַנאַרעקן אא"וו. אין „דראַפס־יונג" פון קאַב־רינען האָט ער צעלאָזט די הענט קעגן זלמנקען דעם פישער. אַזוי אַבער ווי די דאָזיקע ראָל האָט געשפילט משה פאלדא (איצט אין קאַנאַדע), האָט ער גלייך אויפן אָרט רעאַגירט און געוואָרפן אויף קוטנערן אַ שווערן מעשענעם לייכטער, וואָס האָט על פי נס נישט געטראָפן אים אין קאָפּ, נאָר אין אַ דעקא־ראַציע. פון דאָן זיך האָט קוטנער באַמיט צו שלאָגן „אַרטיס־טיש" און נישט אויף אַן אמת.

אליהו בולמאַן, וועלכער איז אַריינגעטרעטן אינעם קריזיז אין יאָר 1922, האָט גלייך דערפילט אַז נישט אַזוי שנעל וועט ער באַקומען אַ „גאַנצע ראָל" אין אַ פיעסע און בלית ברירה געמוזט איינשטימען צו „שפילן אין קעסטל" ד"ה צו זיין אַ סופליאָר. אַזוי ווי צו יענער צייט איז אַ סופליאָר אויך געווען אַ „שטיקל" יחסן און די שפילער זענען געווען צופרידן פון זיין אונטערזאָגן, זענען זיינע אויסזיכטן צו שטיין אויף דער בינע געווען גאָר שוואַכע, ביז... אין יאָר 1926, וועו דער דראַ־מאַטישער קריזיז האָט אַנגעהויבן צו רעפעטירן מיט „דעם קאַרגן" פון מאַליער, אַ פיעסע מיט לאַנגע פינף אַקטן און מיט אַ גרויסן אַנסאַמבל. א. בולמאַן האָט דערלאַנגט קוטנערן אַן

Koło Amatorów Żydowskich.

W sobotę dnia 25 lipca 1925 r.

Wi zenen majne kinder

(Gdzie są moje dzieci).

Melodramat w 4-ch aktach P. Fajgenbauma.

osoby:

D-r Frumkin — A. Kutner
Dannel, syn — A. Koplowicz
Bitrys, aasystentka — H. Koplowicz
Benżamen — Guzik
Frendzele, żona — Sz. Róża
Zofja — F. Winogronówna
Purem Pesech — M. Fałda
Ester — B. Pieprzyk
Służący — Ż. Młynarz
Zalkind — D. Borejkies
Kobieta — J. Taszymowicz

Rzecz dzieje się w Ameryce.

Sufler—*E. Bulman.* Reżyser—*A. Kutner.*

Karol Belcikowski

Sekcja Dramatyczna
przy bibljotece Żydowskiej im. I. L. Pereca w Puławach.

W. sobotę. dnia 12 grudnia 1925 r.

MOTKE GANEW
(Motke złodziej)

dramat w 3-ch aktach z prologiem SZULEMA ASZA.

OSOBY PROLOGU:

Motke Ganew — Kutner
Ślepy Lejb, ojciec jego — Borejkies
Zlatke, matka — Winogronówna
Efraim, szewc — Guzik
Berysz, mistrz — Młynarz
Dobcze, jego żona — Ch. Taszemowiczówna
Reb Mojsze Melamed — Kac
Die Blynde Perl, policjant — Cytryniarz
Szprynce — Racmanówna

OSOBY I, II i III AKTU:

Dyrektor katryniarz — M. Fałda
Mery, artystka cyrkowa. — F. Koplowiczówna
Kanarek katryniarz — Sz. Joskowicz
Pan — Cytryniarz
Reb Melech, kawiarnik — Cytryniarz
Hindel, jego żona — Trupiecka
Chanele, ich córka — Taszemowiczówna
Czerwona — Racmanówna
Zychlineryn, — ????! — Sz. Różanka
Basze — Wiernik
Szlama, Alfons — Ben Jakób Dow
Policjant — —

Reżyser — Kutner.
Suller — Bulman.

GOŚCINNY WYSTĘP
KOŁA AMATORÓW ŻYDOWSKICH W PUŁTUSKU.

W sobotę dnia 19 grudnia 1925 r.

Z okazji Jubileuszu 25-cio letniej pracy literackiej wielkiego pisarza i dramaturga żydowskiego

SZOLEMA ASZA

SPADKOBIERCY
(Die Jorszym)

Dramat w 4-ch aktach.

osoby:

Pan Majsner, bogaty bankier — M. Fałda
Rebeka, jego żona — F. Winogron
Leon — A. Koplowicz
Justyna — ich dzieci — F. Kłos Koplowiczowa
Reb Szmul, ojciec bankiera — D. Borejkies
Hrabina Dąbrowska — —
Michał — A. Kutner
Karolina — jej dzieci — N. Racman
Niania — — J. Taszemowicz
Jan, służący — Ł. Młynarz

Sufler—*p. Bulman* Reżyser—*p. Kutner*
Scenarjusz—*Frajdenberg.*

O twórczości ASZA powie p. dyrektor Lipman.

Czysty zysk przeznacza się na bibljotekę im. I. L. Pereca w Puławach.

Karol Belcikowski

פראגראמקעס און טעאַטער־מעלדונגען פון יידישן דראַמ.־קריזיז אין פולטוסק

אולטימאטום, אז אדער ער באקומט א ראל, אדער ער פאר־לאזט דעם קרייז. די דראונג האט, ווייזט אויס, געהאלפן און ער האט באקומען די ראל פון דעם אויספארשונגס־קאמיסאר אינעם פערטן אקט, כדי ער זאל קענען סופלירן אין די אנדערע אקטן. אגגעטון אלס קאמיסאר האט ער סופלירט אין 3־טן אקט, אבער אנשטאט צו גרימירן אים, האט דער רעזיסער גרימירט א צווייטן קאמיסאר, וועלכער איז ארויס אין פערטן אקט אויף דער בינע מיט א צעבראכענעם יידיש. נאך דער פארשטעלונג איז אין דראמאטישן קרייז אנטשטאנען ממש א שטורעם נאך דעם ווי דער באוועלטער האט געמאלדן אז ער פארלאזט די געזעלשאפט, איז פארגעקומען א חברים־געריכט, וועלכער האט באשלאסן אז ערשטנס, דארף קוטנער עפנט־לעכט זיך אנטשולדיקן פאר בולמאנען אין א יידישער טאג־צייטונג, צווייטנס ווערט צוגעגומען ביי אים די אויסשלים־לעכע רעכט צו פארטיילן ראלן, דריטנס, ווערן אויסגעשלאסן פונעם קרייז צווי מיטגלידער, דער „קאמיסאר" און נאך איינער, וועלכע האבן מיט זייער צעבראכענעם יידיש נאר פארשעמט דעם דראמ.־קרייז.

ווען אין יאר 1927 האט א. קוטנער פארלאזט פולטוסק

און אוועק קיין אמעריקא, האבן אלע אן אויסנאם חברים פון קרייז געהאלטן, אז טראץ די טענות קעגן אים, דארף מען אים איינארדענען א געזעגונגס־באנקעט. אויף דעם דאזיקן אוונט זענען געווען אנווועזנדיק אלע מיטגלידער פונעם קרייז, צייט זיין גרינדונג און אויך פארשטייער פון יידישע קולטורעל־אינסטיטוציעס אין פולטוסק. סיי אין דעם ערנסטן סיי אין דעם הומאריסטישן טייל פון דער באגעגעניש איז געקומען צום אויסדרוק דער גרויסער קולטורעלער באשטייער פונעם דראמאטישן קרייז פאר דער פולטוסקער יידישער באפעל־קערונג, די גרויסע פארדינסטן פון קוטנערן און די מסירות־דיקע ארבעט פון אלע חברים.

די פאקטן און עפיזאדן, וואס מיר האבן באשריבן, זענען נאר א קליינער טייל פון דער טאג־טעגלעכער טעטיקייט און קאמף פונעם יידישן דראמאטישן קרייז אין פולטוסק אינעם אנטיסעמיטישן פוילן. זיי זענען אבער כאראקטעריסטיש פאר דעם אייזערנעם ווילן פון א טייל פון דער שטאטישער יידישער יוגנט צו ברענגען די יידישע קולטור און די יידישע ליטעראטור אין זייער קינסטלערישן געשטאלט פאר די יידישע מאסן.

דער פולטוסקער דראמ.־קרייז אין מיין צייט

פולטוסק אלס א הערלעך־שיינע שטאט וואס האט זיך אויסגעצייכנט פון אלע אנדערע שטעטלער ארום, מיט איר ציכטיקייט, האט צוגעצויגן צו זיך מענטשן פון אנדערע יידישע ישובים, און זיי זיינען געווארן פולטוסקער תושבים.

ווען יידישע וואנדער־טרופעס האבן דערשמעקט, אז אין פולטוסק געפינט זיך א שיין טעאטער, אין קעגנזאץ צו אנדערע פראווינץ־שטעט, ווו מ׳פלעגט „שפילן־טעאטער" אין שייערן פון ברעטער מיט פראוויזאריש־צונויפגעשטעלטע בינעס — האבן זיי שוין אונדזער שטאט נישט אפגעלאזט. איז טאקע צו אונדז איינמאל ארייגעפאלן אזא מין וואנדער־טרופע, וואס אייניקע פון די ארטיסטן, וועלכע פארכשופט פון דער שיינקייט פון אונדזער שטאט, האבן זיך טאקע גלייך „מגייר" געווען און געווארן פולטוסקער איינוווינער.

א פולטוסקער תושב איז אויך געווארן דער באקאנטער ארטיסט און רעזישיסער אברהם קוטנער (פון פאך א גוטער פריזירער), וועלכער האט חתונה געהאט מיט א פולטוסקער מיידל.

דער נאמען קוטנער איז אין יענער צייט געווען זייער שטארק פארבונדן מיט יידיש טעאטער אין פולטוסק.

איך דערמאן זיך ווי איינמאל אין א שבת נאכן עסן איז זיך דאס יונגווארג צוזאמענגעקומען מיט קוטנערן און נאך א געשפרעך האט מען אויפגעשטעלט א דראמקריז און מ׳האט אנגעהויבן רעפעטירן. מיך מיט מיין ברודער מאטל האט מען דעמאלט נישט געריפן. דא האבן געשפילט נאר עלטערע ווי מיין ברודער איטשע קלאס (הי״ד), גאלדע דאמב א״א (איך בין דאן אלט געווען 17 יאר). דורך אן אויסערגעווייניגלעכן

אַ גרופּע פון דראַמ.־קרייז מיט פּראָפֿ. קאָפּלאָוויטש־קלאַס (אין דער מיט)

צופֿאַל האָט אונדז קוטנער אַריינגענומען אין דעם דראַמ.־קרייז, אַנטדעקנדיק אין מיר אַ סצענישן טאַלאַנט ווי אויך אין מיין ברודער מאָטל, און געשפּילט אין אַ פּיעסע וואָס איז שוין רעפּעטירט געווען איבער אַ חודש... פון דאַן אָן האָבן מיר געאַרבעט צוזאַמען אין דעם דראַמקרייז; איך און מיין ברודער מאָטל — מיט אַ באַזונדערן דערפֿאָלג. ס׳האָט אויך מיט אונדז מיטגעאַרבעט אין יענער צייט פּישער, זייער אַ גוטער אַקטיאָר. זיי ביידע, קוטנער און פּישער, האָבן רעזשיסירט מיטן דראַמ.־קרייז.

די ספּעקטאַקלען זענען אַרויסגעקומען זייער געלונגענע. מיר האָבן זיך נישט געקאָנט פֿאַרשטעלן אפֿילו קעגן די פּראָפּעסיאָנעלע אַרטיסטן. אונדזער גאַנצער אַנסאַמבל איז דאַן געשטאַנען אויף אַ געהעריקן ניוואָ און פֿאַרמאָגט פֿיל טעאַטראַלע קרעפֿטן.

וועג איך שרייב וועגן טעאַטער, דאַרף איך דערמאָנען דעם דראַמקרייז, וועלכע האָט עקזיסטירט נאָך פּריער, ווי מיין קוזין איטשע ווארטאָווסקי איז געשטאַנען אין דער שפּיץ. אויך דאָרט האָט מיין ברודער איטשע מיטגעשפּילט. זיי האָבן געהאַט אַ רעזשיסער, וועלכער האָט מיטגעאַרבעט מיט קלאַרא יאַנג. דער זעלבער רעזשיסער איז איינמאָל געקומען זען

אַ סצענע פון „אוריאל אקאסטא"

אונדזערס אַ פֿאַרשטעלונג. ער איז געווען באַגייסטערט און באַזונדער האָט איך ביי אים נושא חן געווען. ער האָט מיך פיל מאָל איינגעלאַדנט צו שפילן אין זיינע פֿאַרשטעלונגען. איך האָב עס נישט שטענדיק געקאָנט נאָכקומען, כדי נישט צו שאַדן אונדזער דראַמקרייז. דער רעזשיסער האָט זיך וווייזט אויס געוויטיקט אין אַזאַ ראַליסטין ווי איך, וואָס איז געווען פֿאַר זיינע פּיעסן. דער דראַמקרייז האָט זיך סוף־סוף אויפגעלייזט און פיל פון די מיטגלידער זענען איבער־געגאַנגען צו אונדז.

כ׳האָב געהאַט פֿאַרשידענע פֿאַרשלאָגן פון גרויס־שטאָט־טיש טעאַטאַרן און אַרטיסטן ווי „ווארשעווער צענטראַל־טעאַטער״, יאַנאַס טורקאָוו א״א. איך האָב אָבער אין יענער „נאַיווער״ צייט נישט געקאָנט אַליין באַשליסן אָן דער צור־שטימונג פון מיינע עלטערן. אַזוי אַרום בין איך נישט געוואָרן פראָפעסיאָנעל ווי מיין ברודער מאָטעלע.

איך דערמאָן זיך, וועג איך בין שוין געווען אַ מאָמע פון אַ קינד, האָט דער גימנאַזיע־דירעקטאָר ה׳ ליפמאַן, נאָך דעם ווי ער האָט מיך געזען שפילן אין „אוריאל אקוסטא״, איינ־געטענעט מיט מיינע עלטערן, זיי זאָלן מסכים זיין, איך זאָל שפילן טעאַטער אין וואַרשע. זיי האָבן איינגעשטימט. איז דאָך גוט? דאָן איז ער מיט מיר געפֿאָרן און מיך עקזאַמינירט ביי דער באַרימטער „ווילנער טרופּע״, וואָס האָט דאָן געשפילט אין וואַרשע. מ׳האָט מיך אַקצעפטירט און באַשטימט פאַר מיר אַ ראָל. אינצווישן (איך וועל דעם עפּיזאָד קיינמאָל נישט פֿאַרגעסן) האָט מען געבראַכט מיין קינד אין דער פּאָסט, ער זאָל „כאַפּן״ אַ טעלעפֿאָנישן שמועס מיט זיין מאַמען אין וואַרשע. זיינע איינציקע וווערטער זענען געווען: „מאָמע, קום גיכער, איך בענק נאָך דיר!״ איך האָב, פֿאַרשטייט זיך, אַלץ געלאָזט שטיין אין מיטן און געקומען זען מיין קינד...

אויסער אין בעלגיע, וווּ איך האָב געווווינט 3 יאָר, האָב איך געשפילט פֿראָפעסיאָנעל. אין בוענאָס איירעס, וווּ איך ווווין איצט, האָב איך נאָר אין אויסנאַמס־פאַלן מיטגעווירקט ביי די מאַריס שוואַרץ־אויפֿפֿירונגען, כאַפּנדיק אַ „דושאַב״. דאָקאָגן מיין ברודער מאָטל, וועלכער רעכנט זיך אַלס איינער פון די בעסטע שוישפילער (אויך אַ גלענצנדיקער רעזשיסער און מחבר פון אַ סך פּיעסן), האָט געשפילט אַלע יאָרן מיט באַרימטע אַרטיסטן, באַזונדער מיט מאַריס שוואַרץ.

אין מיין אַרטיקל פעלן אַ סך פרטים וועגן פולטוסקער יידישן טעאַטער און די געגרינדעטע דראַמקרייזן פון יענער צייט. אויך פעלן דאָ געניע פרטים וועגן די חברים מיט־שפילער, מענער ווי פרויען, וועלכע האָבן אַרויסגעוויזן גרויסע טעאַטראַלע פעיקייטן. איך גלויב, אַז דאָס וועלן טאָן די איבריקע חברים, וועלכע געדענקען יענע עפּאָכע געניער ווי איך, און בעט דעריבער זייער אַנטשולדיקונג.

צום סוף וויל איך דאָ מיט טיפן יזכור־געפֿיל דערמאָנען: אונדזער יידישע שטאָט פולטוסק, וואָס איז ממש געווען אַ גאָרטן־שטאָט (די געדיכטע ביימער אַרום שטאָט זענען, ווי מען גיט איבער, געפלאַנצט געוואָרן לויט אַ באַפֿעל פון אַ רוסישן נאַטשאַלניק, וואָס האָט דאָרט געווינט) און געווען אַן אויסנאַם מיט איר זויבערקייט פון אַלע אַנדערע שטעט; די גאָסן מיט די טרעטוּאָרן וווּ אויסגעוואַשענע; די טייכן, וואָס האָבן זיך דורכשלענגלט דאָר שטאָט; דאָס גרינס בשפע; דעם פרעכטיקן סאָסנאָווער וואַלד, וואָס האָט נישט אַיין קראָנקן זיינע לונגען געקרעפטיקט; מיט דער צייט האָבן אָנגעהויבן קומען דאָרט אַלץ מער מענטשן אויף דאַטשע; אַ שטויס דערצו האָט געגעבן מיין קוזין משה דאָמב (הי״ד), וואָס האָט געהאַנדלט מיט האָלץ אויף דייטשלאַנד; געלאָזט אויסבויען צענדליקער הייזקעס, וועלכע פלעגן אין די הייסע זומער־חדשים פֿאַרדונגען ווערן פֿאַר „ליעטניקעס״, וואָס פלעגן אָזש קומען פון וואַרשע; דעם נאַרעוו, וואָס האָט יעדן זומער געפֿאַדערט זיין קרבן, אַריינרעכענענדיק דעם אייניציקן זון פון משה דאָמב און בעת דעם מערדערלעכן נאַצישן גירוש — אַריינגענומען אין זיינע תהומען אַ סך פולטוסקער קדושים; דעם שיינעם שטאָט־טעאַטער מיט דער צוקערניץ; דעם שטאָט־גאָרטן מיט די „ראַנדעוווּעס״; די שטילקייט פון אונדזער שטאָט, וואָס קיין באָן איז דאָרט נישט דורכגעפֿאָרן, האָט מען טאָקע וויניק פרעמדע פּנימער געזען, אויסער אויף אַ יאָריד (דערנאָך, וועג איך בין אַוועק פון פולטוסק, האָבן שוין אָנגעהויבן קורסירן אויטאָס, וועלכע פלעגן יעדע האַלבע שעה לויפן נאָך זשעגזשע צו דער באָן); יזכור אַלע יידישע אינסטי־טוציעס, פֿאַרטיין, שטאָטישע פירער און אַלע מקומות, וואָס זענען געווען פול מיט יידישקייטן; יזכור מיינע אומגעקומענע עלטערן, שוועסטער און ברידער מיט זייערע פֿאַמיליעס דורך די דייטשישע מערדער; די אַלע פולטוסקער, וועלכע זענען פֿאַר דער צייט פֿאַרשניטן געוואָרן — זאָלן די דאָזיקע שורות זיין ווי אַ מצבה אויף זייערע אומבאַוווסטע קבֿרים און אויף די חורבות פון דער אָפּגעמעקטער יידישער שטאָט פולטוסק!

אויף דער בינע

מיינע ערשטע טריט...

איך בין געבוירן געוואָרן אין יאָר 1904 אין דעם בילדע־ריש מאָלעריישן שטעטל פולטוסק, וואָס האָט געשמט מיט אירע וווּנדערלעכע נאַטור־שייַנקייטן אוּן וואָס איז אַזוי אָפט באַשריבן אוּן באַזינגען געוואָרן פון שרייבער אוּן דיכטער, וועלכע האָבן עס באַזוכט.

וועגן דעם לעבן פון דער שטאָט גופא, גלייב איך, האָט מען שוין זיכער פיל געשריבן אוּן עס פאַראייביקט לזכר־עולם אין דעם דאָזיקן יזכור־בוך, אַזוי אַז עס בלייבט אַ ספק, צי עס איז נאָך דאָ וואָס צו צוגעבן, בפרט ווען איך בין גאָנץ יונג אַוועק פון דער היים אוּן נישט באַווּיזן איינצוּזאָפן אין זיך אַלע שטאָט־פּייזאָזשן. דעריבער וועל איך דאָ מאַכן אַ מין קפיצת־הדרך, אַזוי צו זאָגן, ביז צו דער דראַמ־סעקציע פון יענער צייט אוּן טעאַטער־געשפיל, וואָס איז שפעטער געוואָרן דער תוכן פון מיין לעבן.

די דראַמאַטישע סעקציע, וועלכע האָט דעמאָלט עקזיס־טירט אין פולטוסק, איז געשטאַנען אונטער דער אויפזיכט פון די צוויי פראָפעסאָרן פון דער יידישער גימנאַזיע: מיכליס אוּן ליפמאַן. זיי זענען געווען די טעאָרעטיקער פון דעם דראַמ־קרייַז.

אַלס פראָפעסיאָנעלער רעזשיסער איז געווען טעטיק אברהם קוטנער, אַ פולטוסקער תושב.

וועג די דראַמאַטישע סעקציע האָט זיך געגרייט אויס־צופירן דעם „תלמיד חכם" פון נ. ראַקאָוו, בין איך נאָך דעמאָלט געווען אַ שול־ייַנגל. אין דער דאָזיקער פיעסע האָבן מיט־געשפילט: מיין אומפאַרגעסלעכער ברודער איטשע, וועלכער איז אויף אַ ברוטאַלן אופן אומגעקומען דורך די נאַצישע בעס־טיעס, אוּן מיין שוועסטער פראַדל. אַלע ראָלן זענען געווען „באַזעצט" פון די דראַמ־קרייז־מיטגלידער, נאָר איין ראָל פון צמח למדן האָט געפעלט. צענדליקער בחורים זענען דע־מאָלט אויסגעפרווּוט געוואָרן, נאָר ליידער האָט קיין אייַנער פון זיי נישט געקאָנט שפילן די ראָל פונעם 80 יאָריקן מלמד.

מאָטל קלאָס אויף דער בינע — אין פאָרשידענע ראָלן

פון רעכטס, אויבן: „זעלינ גנב" (אין תהילים־ייד); דער וואַסער טרעגער (אין דער חסידישער חתונה); „אַברע־מל מאָרוויכער" (פון געבירטיג); יאָ־סעלע סאָלאָוויי דער שמש (מאָריס שוואָרצס אויפֿפירונג).

פון רעכטס, אונטן: אַ ראָל אין „איד־יאָט" (פון דאָסטאָיעווסקי); גראָף ראָ־דזימער (גראָף געצל, קלאָסעס אויפ־פירונג מיט נעלי קעטמאָן); „זאָנגוויל" (אין „ד"ר הערצל", מאָריס שוואָרצס אויפֿפירונג); קלאָס אַלס נאַצי, גע־שפילט מיט מאָריס שוואָרץ און אין זיין אויפֿפירונג.

ביי אונדז אין שטוב זענען פֿאַרגעקומען די פֿראָבן. מ׳האָט דעמאָלט באַשלאָסן צו ברענגען אַ פֿראָפעסיאָנעלן אַקטיאָר פון וואַרשע פֿאַר דער דאָזיקער ראָל. איך, קענענדיק די רעפּליק, האָב פֿאַר מיינע שוועסטער — ווי אויף אַ שפּאַס — געוויזן, ווי אַזוי איך וואָלט געשפּילט די געשטאַלט פון צמחן. זיי זענען דערשטוינט געוואָרן ווען זיי האָבן געזען ווי אַזוי איך בין אַריין אין דער ראָל. מ׳האָט גלייך פֿאַרגעלייגט דעם רעזשיסער, ער זאָל מיר אויספֿרווון. „סטייטש — האָט ער געטענהט — ער איז דאָך נאָך אַ יינגל״. מען איז צו אים צוגעשטאַנען און ער האָט מיך אויסגעפֿרוּבירט. סיי דער רעזשיסער און סיי די לערערס פון דער גימנאַזיע זענען איבערראַשט געוואָרן און האָבן געזאָגט, אַז קיין בעסערע אינטערפּרעטאַציע פון דער ראָל, וועט מען אפּילו צווישן פֿראָפעסיאָנעלע שוישפּילער נישט געפּינען. איך האָב די ראָל געשפּילט (אָבער זעלדע „מיין פּרוי״ האָט דאָן געשפּילט באַשע וועסט; היינט אין ישראל). די קריטיק האָט געפּסקנט, אַז די ראָל פון צמח למדן איז אויף אַ פֿראָכטפּולן נאַטירלעכן אופן אויסגעפירט געוואָרן. צוליב מיין יינגלשן פּנים האָט מען מיך, פֿאַרשטייט זיך, זייער שטאַרק גרימירט, און אַ סך האָבן מיך נישט דערקענט.

דאָס זענען געווען מיינע ערשטע טריט אויף די ברעט־לער פון דער בינע, וועלכע האָלטן מיך צוגעשמידט עד היום.

וועג איך בין געוואָרן פֿראָפעסיאָנעל...

אָבער פֿראָפעסיאָנעלער אַקטיאָר האָב איך אָנגעהויבן אין בעלגיע, נאָך דעם ווי איך בין אָנטלאָפן פון דייטשלאַנד, ווו איך האָב געלערנט גרים און אָלץ וואָס געהערט צום טעאַטער.

קומענדיק אין בעלגיע האָט מיך אַ דירעקטאָר מיטן נאָמען אַבראַמאָוו אָנגאָזשירט צו שפּילן מיט יוליוס אָדלער. איך האָב געציטערט ווי אַ פּיש, מורא געהאַט צו שפּילן מיט אַזאַ וועלט־בארימט אַקטיאָר ווי עס איז דעמאָלט געווען יוליוס אָדלער.

מיר האָבן דעמאָלט געשפּילט אַ פּיעסע אונטערן נאָמען „איך האָב דיך געקויפט און באַצאָלט". איך האָב געשפּילט זייער אַ קאָמישע ראָל.

נאָך דער פּאָרשטעלונג, האָט מיך יוליוס אַדלער צוגעפּירט צו דער ראָמפּע און פּאָרן עולם געזאָגט: „דער בחור איז אַ טאָלאַנט און ווי איך וועל נאָר האָבן אַ טעאַטער, וועט ער זיין דער ערשטער אַנגאָזשירט".

און וועגן מען האָט באָקומען דעם מלוכה־טעאַטער אין ריגע, בין איך טאָקע געווען איינער פון די אַנגאָזשירטע.

דער יידישער קאָנטראָקט, וואָס איך האָב דעמאָלט באַקומען פון ריגע, געפינט זיך היינט אין יִיווָא, אין בוענאָס אייַרעס (ס'איז כמעט דער אייַנציקער דאָקומענט, וואָס איז געבליבן פון דעם דעמאָלטיקן יידישן טעאַטער אין ריגע).

וועג איך זאָל וועלן אויסרעכענען, מיט וועמען און ווו איך האָב געשפּילט אין פּאָרלויף פון מיין טעאַטראָלער טעטיקייט, וואָלט עס צוגענומען צו פיל אָרט. איך וויל נאָר דאָ באַמערקן געוויסע נעמען פון יידישע וועלט־קינסטלער, מיט וועלכע איך האָב געהאָט דעם כבוד מיטצושפּילן וווי: אידאָ קאַמינסקאַ (אַלס פּאָרטנער), צילאַ אַדלער, זיגמונד טורקאָוו, לודוויג זאַץ, בן־עמי, יוסף בולאָף, סאָמועל גאָלדבערג, מישאָ פּיזשאָן, מאָריס שוואַרץ, מיכאל מיכאָעלסקאַ, שמעון פינקעל א"א. נישטאָ, דוכט זיך, קיין איין יידישער אַקטיאָר, מיט וועלכן איך זאָל נישט האָבן געשפּילט. כ'האָב גאָסטראָלירט אין צפון־אַמעריקע, ענגלאַנד, פּראָנקרייך, דרום־אַמעריקע, ווי אויך אין צענטראָל־אַמעריקע, דייטשלאַנד, עסטרייך, בעל־גיע און אַנדערע.

איך האָב אויך אַנגעשריבן, מאָדערניזירט און גאָנץ ניי באַאַרבעט אייניקע פּיעסן, וועלכע זענען געשפּילט געוואָרן מיט גרויס סוקצעס, ווי: „דער גאָסן־העלד", „שלמהקע שאַרלאַטאַן" (פון מיר רעזשיסירט), „קבצנים זוכן גליקן" — געשריבן פאַר הענרי גראָס און מאָקס פּערלמאַן; רעוויעס: „די פּריילעכע וואַנדערער" און „אַ נאַכט אין פּאַריז"; באַאַרבעט און אויפגעפּירט „דאָס רעדעלע פון מזל" — פאַר הענרי גראָס און „דער זינגענדיקער מילנער" און פיל אַנדערע פּיעסן, געשפּילט מיט די באַגאָבטסטע אַרטיסטן. מיינע גרעסטע אויפּפּירונגען זענען געווען: „דאָס לעבן פון בעל־שם" פון ש. פרייללך; „הונדערט יאָר יידיש טעאַטער" פון צוקער מיטן אַנטייל פון 60 אַקטיאָרן; „דעם נאָציס יידישע טאָכטער" פון ד"ר קאָף; „אין גאָלדענעם לאַנד" פון ד"ר ערלעך; „דאָרפּס־יונג" און „צוריק צו זיין פאָלק" פון קאָברין; „שוועד צו זיין אַ יידּ" פון שלום־עליכם; און נאָך אַ ריי פּיעסן, מעלאָדראַמעס, קאָמעדיעס און אָפּערעטעס, אין וועלכע איך האָב געגנראָן מען גאָר אַן אַנזעענדיקן אַנטייל.

עס געפינען זיך אין מיין רשות זייער פיל רעצענזיעס און לויב־אַפרופן פון יידישע קריטיקער און אויך קריסטלעכע, אין וועלכע עס וועלן גאָנץ פאַזיטיוו אָפּגעשאַצט מיינע טעאַטראָלע אויפטוונגען אין משך פון די יאָרן. אָבער מיין גרעסטער שטאָלץ איז, וואָס ביז צו היינטיקן טאָג איז מיין באַצויונג צום טעאַטער אַ רעספּעקטפולע, אַ בכל־רמ"ח־איבערימדיקע און איז געבליבן דער עיקר־יסוד פון מיין לעבן.

אליהו בולמאן

אברהם קוטנער*

אין סעפט. 1958־סטן יאָר איז אין אַמעריקע געשטאָרבן דער לאָנג־יאָריקער אָנפירער און רעזיסער פון פולטוסקער יידישן דראַמאַטישן קרייז, אברהם קוטנער.

אברהם קוטנער איז געקומען קיין פולטוסק אין די יאָרן פון דער ערשטער וועלט־מלחמה, אין אַ שוועריקער צייט פון מגיפות, הונגער און נויט. און דאָך איז אים געלונגען צונויפּ־זאַמלען אַרום זיך אַ גרופּע ליבהאָבער פון טעאַטער און פון דער יידישער קולטור און גרינדן די יידיש דראַמאַטישע סעקציע אין פולטוסק. אין דער צייט וועט יידיש טעאַטער איז געווען טריף־פּסול און צו זיין אַן „אַקטיאָרשטשיק" איז ביי יידן געווען אַ „פלעק אין דער משפחה", איז דאָס אַנשטיין

* זיין בילד זע אין דער אַלגעמיינער פאָטאָגראַפיע פונעם פולטוסקער דראַמ־קרייז; פערטער פון רעכטס, אויבערשטע ריי, ז. 344.

פונעם דראַמאַטישן קרייז אין פולטוסק געווען דער קולמי־נאַציע פונקט פונעם קאַמף פון דער פאַרגעשריטענער געזעל־שאַפט אין שטאַט פאַר אַ פרייער וועלטלעכער קולטור.

אברהם קוטנער האָט נישט פאַרמאָגט קיין מיטעלע ביל־דונג און נישט געהאַט קיין טעאַטער־אויסשולונג, ער האָט אָבער געהאַט אַ היפש ביסל טעאַטער־פראַקטיק פון אַרומ־שלעפן זיך מיט וואַנדערנדיקע טעאַטער־טרופעס און געווען איבערגעגעבן מיט לייב און לעבן דעם קינסטלעריש וואַרט. די רדיפות און שיקאַנעס פון די הערשנדיקע שטאַט־פרנסים, און אויך פון זיין אייגענער משפחה — האָבן מיט גאָר נישט געמינערט זיין התלהבות און נישט אויסגעלאָשן דאָס פייער צו דער בינע, וואָס האָט אין אים געפלאַקערט.

קוטנערן האָט נישט אינטערעסירט דער יחוס אָדער דער בילדונגס־צענז פון בחור אָדער מיידל, וועלכע האָבן זיך אָנגע־שלאָסן אין דער דראַמאַטישער סעקציע (ווי די דראַמ־קרייזן האָבן זיך גערופן). ווער נאָר עס האָט אַרויסגעוויזן אַ געוויסע מאָס פון טאַלאַנט, איז דורך אים געוואָרן אָנגענומען. זיין אויסקלייב איז בדרך כלל געווען אַ געלונגענער און אויף אַזאַ אופן זענען אין דעם דראַמ־קרייז געווען פאַרטרעטן אַלע שיכטן פון דער יידישער באַפעלקערונג אין שטאָט.

די דראַמאַטישע סעקציע, וואָס אַ דאַנק דעם רעזשי פון קוטנערן האָט געהאַט גרויס דערפאָלג אין שטאָט, האָט מיט אירע הכנסות געדינט אַלע יידישע אינסטיטוציעס פון פולטוסק. א. קוטנער האָט זיך געטיילט מיט די מיטשפילער מיט זיין טעאַטער־דערפאָרונג און אויך געהאָט דעם מוט זיך צו לערנען פון אָנדערע.

דער דראַמאַטישער קרייז אין פולטוסק האָט געשטעלט פיעסן פון אַ קינסטלעריש וואַרט. קוטנער האָט מיט אַ גרופע אַקטיוויסטן אָנטקעגנגעשטעלט זיך דעם שונד־רעפערטואַר און אָנטוויקלט ביים עולם דעם סובטוילן געשמאַק און פאַרשטענ־דעניש פאַר אַן אויפפירונג פון אַ הויכן קולטורעלן און ליטע־ראַרישן ניוואָ. ביז היינט שטייען פאַר מיינע אויגן די גע־שטאַלטן, וואָס ער האָט פאַרקערפערט אויף דער בינע, ווי: יאָנקל בוילע אין קאָברינס „דראַפס־יונג", האַרפאַגאָן אין מאָליערס „דער קאַרגער", „דער ווילדער מענטש" פון גאָרדין, מישקע ציגאָנאָק אין אָנדרעיעווס „די זיבן געהאָנגענע", מאָטקע אין אַשס „מאָטקע גנב", דער כראַביע דאָמבראָווסקי אין אַשס „די יורשים" און פיל אָנדערע. אין די דאָזיקע ראָלן, אין וועלכע עס האָט זיך אָנטפלעקט זיין אורשפרינגלעכער טאָלאַנט, זענען געקומען צום אויסדרוק דער ווייטאָג און קאַמף פונעם באַליידיקטן מענטש.

ער האָט נישט געהערט צו קיין שום פאַרטיי, אָבער ווי אַ קינד פון פאָלק האָט ער סימפאַטיזירט מיט די אַרבעטער־און פאָלקס־מאַסן און זייער אָנערקענונג אָדער קריטיק פאַר זיינע אויפפירונגען איז געווען פאַר אים די מאָסגעבנדיקע און דעצי־דירנדיקע.

גלייכצייטיק מיט זיינע שטרענגע פאָדערונגען בעת זיין איינשטעלן און רעזשיסירן אַ פיעסע, האָט ער אונדז אויך מהנה געווען מיט זיין געזונטן און שפּרודלדיקן הומאָר. נישט איינמאָל זענען מיר געווארן דערמונטערט אין אַ רגע פון יאוש — פון אַ טעאַטער־קוריאָז, וואָס ער האָט מיט הומאָר דערציילט אָדער פון זיינע פאָלקס־ווערטלעך.

דער דרך־ארץ, וואָס ער האָט געהאַט צו די וועלכע זענען געשטאַנען העכער פון אים אין וויסן און בילדונג, איז געקומען אַמבולטסטן צום אויסדרוק בעת דעם געזעגנונגס־באַנקעט, וואָס מען האָט אייגנגעאָרדנט אין יאָר 1930 צו זיין אָפּפאָר קיין אַמעריקע און אין וועלכן עס האָבן אָנטייליגענומען, אוי־סער די מיטגלידער פונעם דראַמאַטישן קרייז, אַלע עסקנים פון די יידישע געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס. אין די אָפּ־שאָצונגען פון זיין טעטיקייט האָבן זיך די רעדנערס אָפּגע־שטעלט נישט נאָר אויף די פאָזיטיוועט שטריכן פון זיין כאַ־ראַקטער און טעטיקייט און אויף זיינע פאַרדינסטן אויפן פעלד פון דער פולטוסקער יידישער בינע, נאָר אויך פאַרמאָגטן זיך אָפּצושאַצן אביעקטיוו זיינע מעטאָדן פון רעזשי און ראָלן פאַרטיילונג (וועלכע זענען ליידער נישט געווען אינגאַנצן אָן פערזענלעכע פניות). אברהם קוטנער האָט געענטפערט זייער חבריש. זיין געזעגנונגס־רעדע איז געווען דורכגעפלאָכטן מיט טעאַטער־ציטאַטן און זי האָט געמאַכט אַ ביז־גאָר גוטן רושם אויף אַלע אָנוועזנדיקע.

פאַר דער יידישער יוגנט און פראָגרעסיוואר געזעלשאַפט אין שטאָט איז אברהם קוטנער געווען איינער פון די פיאָנערן, וועלכע האָבן געברענגט דאָס יידישע טעאַטער צו די בריי־טע מאַסן. זיינע תלמידים און מיטאַרבעטער, וועלן טרי היטן דעם זכר און אָנדענק פון זייער לערער און וועג־ווייזער, דעם פריינד און חבר פון זייערע יוגנט־יאָרן.

מרדכי זילבערמאן (מיעטעק)

דער באזוך פון געזעראל ווייגאן אין דער פולטוסקער שול

אין יוני 1920־סטן יאָר האָט דאָס פוילישע מיליטער אָפּ־געשטויסן די רויטע אַרמיי פון הינטער וואַרשע און דערמיט געראַטעוועט די ניי אָנטשטאַנענע פוילישע מלוכה פון אַ סאָוויעטישן רעזשים. צו הילף דער פוילישער רעגירונג און דעם פויליזן מיליטער האָט די דעמאָלטדיקע פראָנצויזישע רעגירונג געשיקט אַ ספעציעלע שטאָב פון העכערע אָפּיצירן בראש מיטן בּאָרימטן געזעראַל מאַקסים ווייגאַן *.

נאָכן אָפּגעהאַלטענעם זיג, האָבן די פראָנצויזן געטענהט, אַז דעם נצחון פון די פּאָליאַקן איז צו פֿאַרדאַנקען דעם געזעראַל ווייגאַן. די פּאָליאַקן האָבן אָבער געטענהט, אַז נאָר זיי אַליין, זייערע פּלענער, סטראַטעגיע, טאַקטיק און כּוח פון גאַנצן פּאָלק האָבן גורם געווען צום רומפולן נצחון. דאָס אָפּשטויסן פון די באָלשעוויקן פון די טויערן פון וואַרשע, דער „נס ביי דער וויסל״ — האָט געראַטעוועט נישט נאָר פוילן נאָר אויך גאַנץ אייראָפּע.

אָבער טראָץ דעם „פרעסטיזש קאַנפליקט״, איז נאָך מער פֿאַרשטאַרקט געוואָרן די דורותדיקע פריינדשאַפט צווישן פוילן און פראַנקרייך און געזעראַל ווייגאַן האָט וויזיטירט אַ גאַנצע רייע פוילישע שטעט און בעיקר כּמעט אַלע מיליטערישע פאַרמאַציעס.

אין די טעג פון שבועות יאָר 1920 האָט ווייגאַן אָפּגע־שטאָט אַ באַזוך דער שטאָט פולטוסק און בראש דעם 13־טן פולק.

---

* געזעראַל מאַקסים ווייגאַן (ווייגאַנד) איז בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה (1914—1918) געווען שעף פון פראַנצויזישן געזעראַל שטאָב. וועגן אים דערציילט מען, אַז דער באָרימטער מאַרשאַל פאָש האָט געזאָגט, אַז „ווען פראַנקרייך וועט אַמאָל זיין אין געפאָר, זאָל מען בראש שטעלן געזעראַל ווייגאַן״. בעת דער צווייטער וועלט מלחמה (1939—1945), נאָך פראַנקרייכס אונטערגאַבן זיך צו היטלערן, האָט זיך ווייגאַן געשטעלט אויף דער זייט פון ווישי (מאַרשאַל פעטען). שפּעטער האָבן אים די דייטשן אינטערנירט ביזן סוף פון דער מלחמה. נאָך דער מלחמה האָט אים דאָס פראַנצויזישע געריכט רעהאַביליטירט. דאָך האָבן נישט אויפגעהערט די חלוקי דעות, צי ער איז געווען אַ פאַטריאָט צי אַ פאַרשטער. ער איז געשטאָרבן דעם 1964.7.2. אין עלטער פון 98 יאָר. איבער 30 יאָר געווען מיטגליד פון דער פראַנצויזישער אַקאַדעמיע. געשריבן היסטאָרישע אַרבעטן.

צווישן די ערשטער אין פולטוסק, וואָס ווייגאַן האָט גע־דאַרפט באַזוכן, איז אויך געווען די פולטוסקער שטאָט־שול בשעתן יום־טובדיקן דאַוונען.

די ידיעה איז אויפגענומען געווארן דורך די מתפללים מיט אַ ספּדיק געפיל. אָבער וואָס זאָל מען טון, קיין אַנדער פאַסנדיקער טאָג איז נישט געווען.

נאָטירלעך, אַז די שול איז נאָך מער ווי אין יעדן שבועות, אויסגעפוצט געוואָרן אין גרינס, ביימער און בלומען, מיט אַן אויסגעלייגטן דיוואַן פון די אַריינגאַנגס־טרעפּ ביז אויפן באַלעמער אַרויף, וווּ ס׳זענען געוואָרן אויסגעשטעלט פאָטעלן פאַר ווייגאַנדן און זיין סוויטע און פאַר הויכע פוילישע מילי־טער־לייט.

געפירט די געסט האָט דער פולקאָוניק פון 13־טן פולק פיאַלקאָווסקי מיט זיין שטאָב.

בראש פון דער יידישער קהילה איז געשטאַנען ביי דער אויפנאַמע דער פולטוסקער רב ר׳ חיים משולם אָטערמאַן הכהן ז״ל, אַ פאַרטגעשריטענער מענטש, מיט אַ מילדן כאַראַק־טער, מחבר פון אייניקע ספרים.

וויסנדיק אַז איך באַהערש די פראַנצויזישע שפּראַך, האָט זיך דער רב געוואָנדן צו מיר אַז איך זאָל אויבערזעצן זיין רעדע און דערקלערן ווייגאַנדן וועגן דער שול, וועגן דעם יום־טוב שבועות, דעם מהות פונעם יום־טובדיקן דאַוונען, וועגן די מנהגים פון יום־טוב א״א.

איך האָב דאַן געדינט אין 13־טן פּאָלק אין אונזוער שטאָט, אָבער צוליבן יום־טוב בין איך געווען אויף אורלויב און דערשינען אין שול צו דעם „צערעמאָניאַלן דאַוונען״ ביי דער זייט פון רב, מיליטעריש געקליידעט, מיט אַ קליין טליתל׳ל אויף די אַקסלען.

די שול איז געווען אויבערגעפּאַקט מיט מענער, פרויען (אין דער וויבער־שול) און קינדער.

וועג די געסט זענען אַנגעקומען, איז דער געדראַנג גע־ווארן אומגעהויער.

דער רב, אייניקע בעלי־בתים און איך האָבן אָפּגעוואָרט די געסט אויף די טרעפּ פון דער שול.

אַזאָ מין אויפנאַמע האָבן נישט געדענקט פולטוסקער יידן. נאַטירלעך, עס האָט זיך אָנגעהויבן אַ סדרה פון דערלאַנגען הענט — און פון דער ערשטער מינוט אָן, בין איך געווען ביי דער זייט פון געוועראָל ווייגאָן.

צום ערשטן איז דער סדר געווען אַזוי, אַז ווייגאָן איז געגאַנגען אין מיטן און ביי די זייטן דער רב און איך. אָבער אַזוי ווי דער געוויש איז געווען אַ שטאַרקער (אויך מיין פּראַנצויזיש איז ווייזט אויס נישט געווען פון די בעסטע) און איך האָב געדאַרפט אויפּערזעצן דעם רבס רייד פון יידיש און העברעיש אויף פּראַנצויזיש, האָט מיך ווייגאָן אַריינ־געלאָזט אין דערמיט, צווישן אים און דעם רב און אַזוי האָט מיר דער רב אַריינגערעדט אין איין אויער און איך האָב די ווערטער אויפּערגעגעבן אויף פּראַנצויזיש אין ווייגאָנס אויער...

זיכער האָט ווייגאָן געהערט אין לעבן אַ בעסערן פּראַנ־צויזיש, סוף־סוף, האָב איך געדאַרפט אויפּערזעצן דעם רבס רייד, וועלכע זענען געווען פול מיט אויסדריקן, וואָס איך האָב זיי קיינמאָל נישט געלערנט אין פּראַנצויזיש. דער רב האָט געוויס נישט פון קיין געשריבענעם טעקסט, אַזוי, אַז איך האָב נישט געהאַט אפילו די מעגלעכקייט פון אַן עוועניטועלן צוגרייטן זיך פון פּריער.

בעסער איז שוין געווען אויפן בעלעמער, בעת די בעסט זענען געזעסן אין די פּאָטעלן בעת די תפילות און איך האָב אַ חוץ די אויפּערזעצונג פון רבס רייד אויך געענטפּערט אויף וויי־גאָנס פּראָגן און אויך אַליין געגעבן אייגענע דערקלערונגען.

מחמת דעפּלעכקייט, האָב איך אויך פּאַר די פּוילישע אָפּי־ציר געגעבן אַ פּוילישע אויפּערזעצונג, וועלכע איז נאָטירלעך געמאָגנגן ווי אַ מזמור.

פּריער האָט מען ווייגאָנדן אויך אויפּגענומען אין קאָטוי־לישן קאָשטשיאָל (דאָרט האָט מען אויף זיכער געריידט אַ בעסערן פּראַנצויזיש). אָבער די קירך (להבדיל) האָט נישט געקענט פּאַרטרעטן די עקזאָטיק פון דער יידישער שול מיט אירע דאָוונערס, טיפּן און מנהגים, ווי דאָס שאָקלען זיך, די העויות, דאָס אויפּערדעקן זיך מיט די טליתים אויבער די קעפּ אא"וו. יידן האָבן זיך אויף אַ האָר נישט אויבערגענומען מיט דער אָנוועזנקייט פון „עפּעס" אַ גענעראָל...

אָן ספק, אַז די שול האָט אויף די קריסטלעכע געסט געמאַכט אַ גרויסן אינדרוק און איז לענגער פּאַרבליבן אין זייער זכרון ווי דער קאָטולישער קאָשטשיאָל, וועמענס אָטמאָספער זיי האָבן אייגנעזאָפּט פון דער קינדהייט. דער שיין געשניצטער ארון־קודש מיט לייבן און הירשן, אין פּאַרבן פון זילבער און גאָלד; די קאָלירטע ווינטראָזשן אין די פענצ־טערס; די אָריגינאַלישע תפילות־ניגונים פונעם חזן — האָבן געצויגן די נייגעריקייט פונעם פּראָנצויזישן געזעראָל. אָלץ איז פּאַר אים געווען אָריגינעל, ממש פּאַרכאַפּנדיק און ער איז געבליבן זיצן אין שול לענגער ווי עס איז געווען פּאָרויס־געזען.

ער האָט זיך ווענען פיל זאָכן אויסגעפרעגט און איך האָב זיך באַמיט אויף אַלעם צו ענטפערן קורץ און ווי־וויים מעגלעך פּאַרשטענדלעך און וואָס כהאָב נישט געקענט איבערזעצן אָדער אויפקלערן, האָב איך געענטפערט אַז דאָס איז מיר אוממעגלעך איבערצוגעבן אויף פּראָנצויזיש.

בשעתן דאָוונען האָב איך פּאַרשטאַנען אַז עס האָט נישט קיין זין, אַז ווייגאָן זאָל זיך כסדר אינהערן אין די מאָנאָטאָנע טענער פון די תפילות. האָב איך אים שטיל־ער־הייט אייגנגערוימט אין אויער מעשיות ווענן יידישן פולטוסק און ווענן דעם אַז דער נאָמען פון דער שטאָט איז אויסגע־קריצט אויפן „אַרק דע טריאָמף (נצחון־טויער) אין פּאַריז, און צווישן אנדערע אויך דעם פּיקאַנטן היסטאָרישן פּאַל.

ווען אין יאָר 1806 האָט זיך נאָפּאָלעאָן אין זיין מאָרש אויף רוסלאַנד אָפּגעשטעלט אויף זעקס טעג אין פולטוסקער שלאָס (דעם 28־טן דעצעמבער 1806), האָט ער צוגענומען אַלס דאָלמעטשערין אַ יונגע יידישע פרוי פון פולטוסק מיטן נאָמען שטערן, וועלכע האָט געקענט יידיש, פויליש, רוסיש און פּראָנצויזיש, בכדי זיך צו פּאַרשטענדיקן מיט דער אַרטי־קער באָפעלקערונג און זי האָט אים באַגלייט אין זיין וויי־טער־דיקן וועג אויבער די דערמאָנטע שטחים. איך קען פערזענ־לעך איר אוראייניקל — האָב איך פּאַרגעוועט מיין דערציילן — וועלכער וווינט איצט אין באָסטאָן אין אַמעריקע און זיין נאָמען איז דיואי סטאון, אַ באָאָנטע פּערזענלעכקייט, אַ מיל־יאָנער און אַ פילאַנטראָפּ. זיין טאָטע איז אין פולטוסק געווען אַ שניידער און נאָך היינט איז ער אַ שניידער אין אַמעריקע. נאָטירלעך, אַז די סטאונס זענען שטאָלץ מיט זייער רומפּולער באָבע און עלטערבאָבע.

וועג דער באָזוך פון געגעראָל ווייגאָן אין שול האָט זיך געענדיקט און ער האָט זיך געוועגנט מיט די פּאַרשטייער פון דער יידישער קהילה האָט ער מיר לאָנג לאָנג געדריקט די האַנט...

אַ לאָנגע צייט האָט די שטאָט און בעיקר דאָס „מיליטע־רישע פולטוסק" זיך נישט געקענט איינשטילן מיט וויי־גאָנדס וויזיט און אויך צווישן דער יידישער באָפעלקערונג האָט מען נישט אויפגעהערט צו דערציילן וועגן דעם באָזוך פונעם פּראָנצויזישן געגעראָל אין דער פולטוסקער שול.

דער לאנגער „רוף" פון דער גרויער קו...

יאר 1920.

אין דער ארעמדע גאלאנדקאוט (לעבן פולטוסק) קומט הייבט פאר אזוינס, וואס איז נישט ווי נעכטן אדער אייער־נעכטן.

עס איז די צייט פון אנטיסעמיטיזם, ווילכער ווילדעווט אויף דער ערד פונעם נאר וואס באפרייטן פוילן.

דער פריץ כראניעוויטש האט באפוילן צו שיקן נאכן איינ־ציקן ייד אין דארף, בערל דעם פאכטער, און אים בפירוש מודיע געווען: היות ווי אויף א קאנפערענץ פון די פריצים איז באשלאסן געווארן אפצוואגן אלע יידן פון די דערפער, וויל די יידן זענען אומעטום ארויס מיט זייערע ספר־תורות און מקבל פנים געווען די פוילישע שונאים אין דער צייט פון דער באלשעוויסטישער אינוואזיע, בכן, איז ער, בערל, אלס ייד, אויך אין כלל פון די.

— פאניע בערקו — האט דער פריץ געזאגט — דו ווייסט דאך, אז צווישן אונדז איז קיינמאל נישט פארגעקומען קיין „יא" און קיין „ניין". אין משך פון 15 יאר האסטו מיך ערלעך און געטריי געדינט. אבער איך קאן מיך נישט קעגנשטעלן דעם דאזיקן באשלוס.

אין בערלס אויגן האבן געפינקלט טרערן און אן א ווארט ארויסצורעדן האט ער פארלאזט דעם פריצ הויז. ער איז גע־גאנגען אנזאגן די „גוטע בשורה" זיין ווייב, פייגע.

נאך אין דעם זעלבן טאג איז אנגעקומען אשר יארניצקי פון הויף מיידאנעס מיט דער זעלבער בשורה און פון נאך אנדערע הייפן איז דער זעלבער קלאנג דערגאנגען.

גלייך צו מארגנס, האט שוין בערל דער פאכטער זיך דערטראגן קיין פולטוסק, ארויין צום דארטיקן רב און אים דערציילט פון דער גזירה, אויף וועלכער דער רב האט גע־עטנפערט אז דאס איז מן השמים.

אין א העלן פרימארגן האט בערל דער פאכטער צונויפ־געקליבן דאס ביסל בעטגעוואנט און נאך אנדערע שטוב־זאכן און געגומען זיך גרייטן צו דער „נסיעה".

א סך פויערים פון דארף האבן זיך פארזאמלט פאר זיין שטוב.

בערל דער פאכטער — דאס איז געווען מיין פאטער און איך בין נאך דאן א קינד געווען.

איך דערמאן זיך, ווי צווישן דעם פארמעגן, וואס האט זיך „געקליבן" אין וועג ארויין האב איך דערקענט אונדזערע 5 קי און די צוויי לאנגע וועגענער, אין וועלכע מ'האט געפירט דעם שטרוי — זענען שוין געווען רייזע־גרייט. די הויכע גויע, אונדזערע א נאענטע שכנה, האט מיך געגומען אויף די הענט און לאנג געקושט.

וועג מיר האבן זיך געירירט פון דארף האט פלוצעם איינע פון אונדזערע קי, א גרויע, א לאנג־צעצויגענעם מו־געטאן ווי זי וואלט עמעצן געוראפן אדער זיך געזוגגט מיטן דארף.

הייבט טראכט איך: דער לאנגער „רוף" פון דער גרויער קו, — ווי ער וואלט דאן באצייכנט דעם סוף פון אונדזער דארפיש לעבן און דעם אנהייב פון א נייער פאר אונדז שטאַ־טישער תקופה.

אזוי זענען מיר דאן אנגעקומען אין פולטוסק.

יצחק אייזנקייט

א פרייטיק־צו־נאכטס אין דער „פועלי ציון"...

געווען איז דאס אין די ערשטע מאנאטן פון 1926 יאר אין אווינטערדיקן פרייטיק צו נאכט. דער זייער פרעכטיקער לאקאל פון דער „פועלי ציון" איז געווען געפאקט מיט חברים און סימפאטיקער; ס'רוב יוגנטלעכע. ס'איז פארגעקומען א געווייגלעכער „קעסטל אוונט". חברים, וועלכע האבן זיך פאר־שפעטיקט האבן דערציילט, אז א גרעסערע צאל גערער חסי־דים שטייען נעבן דעם טויער פון זייער שטיבל וואס גרענעצט זיך מיט אונדזער לאקאל און רעדן היציק, וועגן די יונגען און מיידן, וואס פארברענגען צוזאמען. היציקערע פון זיי שרייען, אז מען דארף ארויפגיין און מאכן זיי שוואַרץ שבת...

שוין א לענגערע צייט ווי ס'טוט זיך חושך. אין גערער שטיבל וואס אין זיין שכנות האבן זיך אריינגעקליבן די

„שקצים" און „שיקסעס" פון דער פועלי ציון. אַ גאַנצע וואָך האָבן די חסידים קיין צייט נישט. האָבן זיי, ווייזט אויס באַשלאָסן אַז פרייטיק צו נאַכט נאָך דער סעודה איז די פאַסיקסטע צייט צו מאַכן מיט אונדז אַ חשבון.

דעם דערמאָנטן פרייטיק צו נאַכט האָבן זיך צונויפ־געזאַמלט אַ צווישן צענדליק חסידים, כדי זיך אַרייַנצורייַסן מיט כוח אין דעם לאָקאַל און פונאַנדערטרייבן די „אויסגע־לאָסענע" חברה.

ווען מיר האָבן באַקומען די ידיעה פון די פאַרשפּעטיקטע חברים, האָבן מיר אַוועקגעשטעלט אַ וואַך בייַ דער טיר און רויק פאַרגעזעצט אונדזער אָונט. אין דער טיר האָט זיך פלוצעס באַווייזן דער שטאָט־באַקאַנטער אברהם זשעלינסקי, וועלכער האָט געווויינט נישט ווייט, און ווען ער האָט דערזען די גרויסע צאָל „גערער", האָט ער זיי געפרעגט וואָס ס׳איז געשען. האָט ער זיי דערקלערט, אַז ווען זיי וועלן אַלע זיך אַרייַנרייַסן צו אונדז, קען ח״ר קומען צו בלוט פאַרגיסונג. „איך אַליין שטעל איין מיין לעבן און גיי אַרויף זען וואָס זיי טוען, דערנאָך וועלן מיר באַשליסן — האָט ער אַ זאָג געטאָן — און אַרויף צו אונדז אויף „קידוש השם"... דערזעענדיק אים, האָבן מיר זיך נישט וויסנדיק געמאַכט און פאַרגעזעצט דעם אָונט. די אָרדנערס האָבן אים געגעבן אַ פלאָן. ער האָט זיך אויפמערקזאַם צוגעהערט צו די פראַגן און ענטפערס. זיך גוט אייַנגעקוקט אין דעם בערך 200 קעפּיקן עולם, וועל־כער איז געזעסן און מיט שפּאַנונג אויסגעהערט די ענטפערס פון די רעדנער.

נאָך אַ צייט האָט ער געזאָגט אַ „גוטן שבת" און אַוועק. ער האָט אַגאַשריגן אויף די חסידים: — ווי וואָגט איר צו מאַכן בלבולים פון אויסגעלאָסנקייט אויף יידישע קינדער? דאָס איז דאָך די שענסטע יוגנט, וואָס כ׳האָב ביז איצט געזען, אַ יוגנט וואָס אינטערעסירט זיך מיט יידישע פראַגן. ווי שעמט איר זיך נישט אויף זיי אָנצופאַלן? גייט בעסער טרייבט פונאַנדער די, וואָס זיצן און שפּילן אין קאָרטן אין די קנייפּיעס!..."

אברהמל זשעלינסקי איז געווען איינער פון די באַרימטע שוסטער־מייסטער און אַ בעל־הבית פון אַן אייגן הויז *

יאָרן־לאַנג איז ער געווען אַ דאָזאָר אין דער קהילה, וווּ ער האָט געקעמפט פאַר די געראַנטן פאָדערונגען פון די יידישע האַנטווערקער.

אין יאָר 1936, ווען מיר האָבן בייַ קיין שום בעל־הבית נישט געקאָנט דינגען אַ לאָקאַל פאַר דער אַזוי שטאַרק גע־רודפטער „בראַכאָוו"־ביבליאָטעק, האָט אונדז אברהם זשע־לינסקי אָפּגעגעבן אַ דירה אין זיין הויז. ביי אים איז געווען דער לעצטער זיץ־אָרט פון דער דאָזיקער אינסטיטוציע ביזן מלחמה אויסברוך און פאַרניכטונג.

ש. בלענקיטני

---

* זע: אברעמל זשעלינסקי „טיפן פון פאָלקס־מענטשן", ז׳ 367.

שנאת ישׂראל און איר שכר...

(א זעלטענע פאסירונג)

די שטאָט פולטוסק האָט זיך פאַררעכנט פון דור־דורות פאַר איינע פון די אַנטיסעמיטישע שטעט אין ווארשעווער וואָיעוודסטוואָ. ביזן אָנהייב פון 19־טן י״ה האָבן דאָ קיין יידן נישט געטאָרט וווינען, צוליב דעם פאַרווער פון די דעמאָלט אַלמעכטיקע גלחים — די הארן פון שטאָט.

טראָץ דעם וואָס די יידישע באַפעלקערונג האָט געצויגן פרנסה על פי רוב פון די גויים, איז דאָס נישט געווען פון דעם קריסטלעכן שטאָטישן עלעמענט, נאָר פון די פויערים פון די אַרומיקע דערפער, ווי: אַבריטע, פסארעס, ווילקע, קלע־שעוע, זאמסק, וויניצע א״א, וועלכע זענען געקומען מיט זייערע געשפּאַנען צווישן מאָל אין וואָך, דינסטיק אין פרייטאג, כער איז געזעסן און מיט שפּאַנונג אויסגעהערט די ענטפערס פון די רעדנער.

נאָך אַ צייט האָט ער געזאָגט אַ „גוטן שבת" און אַוועק. ער האָט אַגאַשריגן אויף די חסידים: — ווי וואָגט איר צו מאַכן בלבולים פון אויסגעלאָסנקייט אויף יידישע קינדער? דאָס איז דאָך די שענסטע יוגנט, וואָס כ׳האָב ביז איצט געזען, אַ יוגנט וואָס אינטערעסירט זיך מיט יידישע פראַגן. ווי שעמט איר זיך נישט אויף זיי אָנצופאַלן? גייט בעסער טרייבט פונאַנדער די, וואָס זיצן און שפּילן אין קאָרטן אין די קנייפּיעס!..."

אברהמל זשעלינסקי איז געווען אייניער פון די באַרימטע שוסטער־מייסטער און אַ בעל־הבית פון אַן אייגן הויז *

יאָרן־לאַנג איז ער געווען אַ דאָזאָר אין דער קהילה, וווּ ער האָט געקעמפט פאַר די געראַנטן פאָדערונגען פון די יידישע האַנטווערקער.

אין יאָר 1936, ווען מיר האָבן בייַ קיין שום בעל־הבית נישט געקאָנט דינגען אַ לאָקאַל פאַר דער אַזוי שטאַרק גע־רודפטער „בראַכאָוו"־ביבליאָטעק, האָט אונדז אברהם זשע־לינסקי אָפּגעגעבן אַ דירה אין זיין הויז. ביי אים איז געווען דער לעצטער זיץ־אָרט פון דער דאָזיקער אינסטיטוציע ביזן מלחמה אויסברוך און פאַרניכטונג.

ש. בלענקיטני

---

* זע: אברעמל זשעלינסקי „טיפן פון פאָלקס־מענטשן", ז׳ 367.

לאזונג פון: „סוואי דא סוועגא" האט אנגענומען די האַרבסטע פארעם; קויפן ביי א יידן איז ממש געווען פארבונדן מיט סכנה — איז טראץ דעם, וואס די שטאטישע אנטיסעמיטן, איבערהויפט די שטודירנדיקע יוגנט, האבן אוועקגעשטעלט פיקעטן ביי די יידישע געשעפטן און יעדן קריסט וואס האט געוואגט עובר צו זיין אויפן: „ניע קופּי או זשידא" — גוט „מכבד" געווען, דאך פלעגן זיך די פויערטעס ארײַנגנבענען דורך די הינטער־טירן און נישט מוותר געווען אויף די יידישע סוחרים.

איך וויל דאָ, אין צוזאמענהאנג מיט דעם דערציילן פון אן אנטיסעמיטישן פאל, א זעלטענעם, וואס איז טאקע פאר־לאפן אין יענער צייט פון פארן צווייטן וועלט־קריג מיט אונדזערן אן אנטיסעמיטישן לאקאטאר.

מיר האבן געווויינט אויפן נאוי־רינעק (חזיר־מארק), נישט ווייט פון דער פינף־שטאקיקער רינגס־מיל, נעבן דער עלעקטראוניע. אין דעם הויז האבן געווויינט עטלעכע קריסט־לעכע לאקאטארן, אנטיסעמיטן, אייניגע גרעסער פארן צווייטן. נאר גאר א פארביסענער שונא־ישראל איז געווען דער קאוואל דרוקאלסקי, וועלכער האט אין דעם הויז געווויינט מיט זיינע קינדער. לא־די וואס ער האט פארנומען א האלבן הויף מיט זיין שמידעריי און ליאקערניע, האט ער געוואלט וויזן, אז ער „פייפט" אויף זיין יידישן בעל־הבית און נישט צאלן דעם „זשיד" דאס דירה־געלט צו דער צייט, און וואס איז ביי אים, וווייזט אויס, געווען פארראכטנט פאר א קריסטלעכער מצווה. ווען מ'איז געקומען ביי אים איינמאנען פארן קוואַרטאל, האט ער שטענדיק געענטפערט: „מארגן". און דער „מארגן" האט געבוירן א סך מארגנס. ס'איז אנגעקומען מיט קריעת ים־סוף ביז מ'האט פון אים ארויסגעקריגן א פאר זלאטעס. דאך האט אים גאר נישט געהאלפן, סוף־סוף האט ער געמוזט באצאלן דאס וואס דעם בעל־הבית איז געקומען, ווייל די הויזווירטן אין פוילן האבן ארויסבאקומען אורטיילן דורכן גריכט און געגעבן עקסמיסיע די אלע, וועלכע האבן ביזוויליק נישט געצאלט קיין דירה־געלט.

דער זעלבער דרוקאלסקי האט פארטרינקען א סך געלט, ער האט ווי יעדער „גוי" ליב געהאט דעם ביטערן טראפן, ארום זיין ווויינונג האבן זיך שטענדיק געוואלגערט ליידיקע פלעשער פון בראנפן. אייניאל, א יאר פארן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, האט ער ארײַינגערופן מיין פעטער, באטשע גאלימינער — דעם בעל־הבית פון דער הויז — צו זיך אין שטוב, און אים באצאלט פאר א קוואַרטל דירה־געלט. דרוקאלסקין האט נישט געפאסט ארײַנברענגען דאס געלט צו אונדז אין שטוב ארײַן, עס זאל נישט הייסן, אז ער, א פאליאק בן פאליאק, זאל ארײַנטראגן דאס געלט דעם „זשיד", ס'האט ביי אים אויסגעזען ווי א פריץ זאל זיך בוקן פאר א פאראבעק.

ווי נאר דער פעטער האט ארײַנגעשטופט דאס געלט אין בוזעם־טאש, רופט זיך אפ דרוקאלסקי: „פאניע בוטשקא, לאמיר אויסטרינקען א גלעזעלע". דער קאוואל איז געווען אין א הייטערע שטימונג, האט אים דער פעטער צוליב געטאן... ביים טיש איז אויך געזעסן דרוקאלסקעס א קליענט, וועלכער האט אים געברענגט א שיינע פאר הונדערט זלאטעס פאר ארבעט. האבן זיך די גויים געלאזט ווויילגיין און געטרונקען א גלאז נאך א גלאז. דער קאוואל האט זיך געווענדט צום פעטער, ער זאל פארבייסן און האט אים אנגעוויזן אויף א טעלער שינקע מיט סלאנינע.

דער פעטער האט זיך צעשמייכלט: „פאניע דרוקאלסקי, דו וויסט דאך, אז איך בין א נאבאשנער (פרומער) ייד, אונדז איז פארבאטן צו עסן חזיר". א ווארט צו א וואַרט, דער גוי זיך געוואלט פלייסן פאר זיין גאסט, האט ער מיט פעסטע לאפעס ארײַנגעכאפט דעם פעטער אין קלעם און אים אנגעשמירט אדער ארײַנגעשטופט א שטיק חזיר צווישן די ליפן. דער פעטער האט זיך מיט אים געראנגלט, ארויסגעריסן זיך מיט אלע כוחות פון זיינע הענט און ווי געיאגט פון טויזנט שדים ארויסגעלאפן פון קאוואלס דירה, ארײַן צו זיך אין שטוב א פארשפעטער, אן אנגעצונדענער פון צארן. ער האט געברויזט ווי א ווולקאן, ער האט נישט גערעט, נישט געקאנט אויסהאלטן די בושה. ער האט דעם קאוואל אנגע־קלאגט אין געריכט. דרוקאלסקי האט פארשפילט דעם משפט, באצאלט געריכטס־קאסטן, געמוזט איבערבעטן דעם „זשיד" און נאך שפענדן 50 זלאטעס פאר רויטן קרייץ.

אין א יאר ארום איז אויסגעבראכן דער דייטשישער־פוילישער קריג. די ברוינע הארדעס זענען ארײַן קיין פולטוסק און באלד אין אנהייב געשאסן 15 יידן און זיך איזדעקעוועט איבער דער יידישער באפעלקערונג. נאך דריי וואכן האבן די ס.ס.־לייט ארויסגעטריבן די יידן פון שטאט. זיי זענען געגאנ־גען פון הויף צו הויף, פון שטוב צו שטוב, נאקעט און בלויז האט מען געשלעפט פרויען, מענער, קינדער, זקנים און קראנקע, געיאגט פון שטובן, פון הייף, פון גאס, געשלאגן מיט גומעס, מיט ביקסן־פראקלאדן, מיט שטעקנס איבער די קעפ, איבער די אויגן, איבער יעדן טייל פון קערפער. טויזנטער נפשות זענען געווארן ארײַנגעטריבן אין דעם גרויסן סקווער ביים שלאס.

פולטוסק איז געווארן „יודן־ריין" אין פארלויף פון גע־ציילטע שעהען.

וועג די נאציס זענען אריין צו אונדז אין הויף און פאר־הילכט די לופט „יודע ראאוס!" בין איך אריינגעשפרונגען אין א וואגן און זיך איבערגעדעקט מיט שטרוי. נאך דעם ווי זיי האבן ארויסגעפירט אלע יידן פון אונדזער הויף און ס'איז געווארן שטיל, בין איך ארויסגעקראכן פון אונטערן הייצוגעלאפן אין אונדזער דירה. אבער די טיר איז געווען פאר־מאכט. איך האב אויפגעריסן דעם פענצטער, ווי א רוח בין איך אריינגעשפרונגען אין שטוב, געכאפט אן איבערצוג, אנגעהויבן ארייגוואלפן א ביסל וועש, א פאר קליידלעך און אויך לאשטן. מיינע קריסטלעכע שכנים האבן, ווייזט אויס, באמערקט ווי איך בין אריין דורכן פענצטער, זענען זיי זיך אלע צוזאמענגעקומען, ארומגעשטעלט זיך ארום און נישט געלאזט מיך ארויס. איינער פון די לאקאטארן איז געלאפן מיך פארמסרן. וועג א דייטשישער זעלנער איז צוגעקומען, האט ער מיר גלייך געגעבן א קלאפ איבער די הענט, אזוי אז די לאשטן זענען מיר ארויסגעפאלן. די קריסטן האבן מיט נישט קיין באהאלטענע פרייד זיך צוגעקוקט צום ספעק־טאקל, זיי זענען געווען זיכער, אז דער דייטש וועט מיר גלייך דערשיסן און זיי וועלן זיך זעטיקן די תאווה נאך יידיש בלוט. כ'בין אבער בלויז אפגעקומען מיט שרעק. ער האט מיך ארויסגעפירט פון הויף און איינגעשלאסן מיט נאך א גרופע יידן אין דעם טרויעריקן מארש. ארויספירנדיק מיך פון הויף, האבן די קריסטלעכע שכנים, מיט וועלכע כ'האב אפגעווויינט צוזאמען צענדליקער יארן, מיך אויסגעלאכט און מיר נאכ־געשריגן „פארשווארצ זשידווא", דו האסט געווארן צוגעמען אונדזערע זאכן, איצט וועסטו שוין האבן „זאכן", א מאגילע, א קבר, וועט מען דיר באלד צוגרייטן".

דרוקאלסקי איז געשטאנען אין מיטן הויף, די הענט פאר־שטעקט אין די קעשענעס, ווויילעריש מיך נאכגעקוקט און געשמייכלט, ווי איינער זאגט, פטור געווארן פון „יידישן הויזווירט". איצט וועט ער זיין א פרייער פייגל, ער וועט נישט דארפן מער צאלן קיין דירה־געלט — דעם „פארשאל־טענעם זשיד". פון גרויס פרייד האט ער אינגאנצן פארגעסן, אז פוילן, זיין „פאלסקא", ווערט פון איצט אן פארקנעכטיקט צום דייטשישן אקופאנט און אז דער נאצישער שטיוול קאן אויך טרעטן אוף זיינע שליאכעצקע וואנסעס, און זיין סוף איז טאקע געקומען.

אונטער דעם נאצישן אקופאנט האבן די פאליאקן געמוזט רעגיסטרירן זייער לעבעדיקן אינווענטאר און נישט געטארט פון דעם געניסן אן דער דערלויבעניש פון די דייטשן.

ביי דרוקאלסקין, איז געווען פאררעגיסטרירט א קליין חזירל און עס איז אויסגעוואקסן אויף א גרויסן חזיר, איז דעם כיטרען קאוואל איינגעפאלן איבערקלוגן דעם אקופאנט. ער האט אוועקגעקוילעט דעם גרויסן חזיר און אויף זיין ארט ארייינגעפירט א קליין ייניג חזירל, וועלנדיק זיך פארזארגן אויפן ווינטער. זענען אוועק זיינע קריסטלעכע שכנים אין דעם געהעריקן ארט און אים געמסרט. די דייטשן האבן זיך נישט געצאצקעט מיטן פוילישן שמיד. אין פארלויף פון צוויי שעה איז אויפגעשטעלט געווארן א תליה אין סאמע פראנט פון חזיר־מארק. מ'האט צוזאמענגערופן די באפעלקערונג, זיי זאלן זען און זיך איבערשרעקן, ווי אזוי די דייטשישע מאכט באגייט זיך מיט פארברעכער, וואס זענען עובר אויף זייערע פאראדענונגען. מ'האט דרוקאלסקין ארויפגעצויגן מיט א שטריק אויף דעם זעקס מעטערדיקן קלאץ און פארצויגן די פעטליע. גאנצע דריי טעג איז ער געהאנגען און אויפן פערטן טאג האט מען אים אראפגענומען און דערלויבט צו באגראבן.

אפשר האט דער פארביסענער שונא־ישראל אין די לעצטע מינוטן, ווען ער האט געצאפלט אויפן שטריק, זיך דערמאנט, ווי אזוי ער האט א רעליגיעזן ייד געשטופט א שטיק חזיר אין מויל אריין און געוועון מלא שמחה, וועו מ'האט די יידן געטריבן נאקעט און בארוועס פון דער שטאט.

כן יאבדו.

רחל סרעברא־דעמבינסקא

אין די 30־ער יארן

(פֿאַרצייכענונגען)

איך וועל אַנהייבן ווי יעדער פּולטוסקער הייבט אָן, ווען ער שילדערט עטוואָס פון זיין שטאָט, וווּ ער איז געבוירן און דערצויגן געוואָרן. ס׳איז אַ ליבשאַפט, וואָס שטייגט אויף פילפאַכיק נאָך אַ חורבן און גוט איז, וואָס די זכרונות זענען געבליבן און מ׳קאָן זיך צו זיי צוטוילינן און קושן אין זיכרון. יענע ליבע טייערע פּולטוסקער יידישע יאָרן...

אויבערפלעכלעך איז פּולטוסק געווען אַ שטאָט ווי אַלע שטעט אין קאָנגרעס־פּוילן, נאָר אַזוי ווי איך האָט קענען געלערנט פיל שטעט אין דער אומגעגנט, אין שייכות מיט מיינע נסיעות וועגן די ענינים פון מיין עסיק־פאַבריק, איז פּולטוסק געווען וואָס אַנדערש, איך מיין דאָ נישט בלויז אין זין פון מעלות, נאָר אויך אין חסרונות. אויב למשל סעראַצק— זעגזשע—יאַבלאָנע פון איין זייט און פּראָשניץ—כּארזשעל— מלאָווע פון דער צווייטער זייט — אויב אין די דאָזיקע שטעט איז געווען אַ מיטל־קלאַס פון יידישע סוחרים, וואָס אַ 60—70 פּראָצענט פון זיי זענען געווען שייגע בעלי־פּרנסות, זענען די יידישע סוחרים אין פּולטוסק אין דעם פּראָצענט געווען אַרעמע לייט אַדער פאַרבאַרגט מיט חובות איבערן קאָפּ, טראָץ דעם וואָס עס זענען געווען סוחרים גאַנץ גרויסע נגידים (צופעליק האָב איך לאָגע פון די יידישע סוחרים אין פּולטוסק גוט געקענט, זייענדיק פּרעזעס פונעם סוחרים־פאַראיין אין די לעצטע יאָרן פאָרן אויסברוך פונעם צווייטן וועלט־קריג). און אַזוי איז אויך געווען אויף אַנדערע געביטן.

פּולטוסק האָט זיך פאַרשפּעטיקט...

אַזוי ווי פּולטוסק האָט זיך פאַרשפּעטיקט מיט אַ סך זאַכן, אַזוי האָט זי זיך אויך פאַרשפּעטיקט מיט דער השכלה, ווי די מאַדערנע יידן האָבן עס אָנגערופן אַדער מיט דעם אָפּיקורסות, ווי די פרומע יידן פלעגן דאָס רופן. איז געשען אַ פאַל ווי אַ געוויסער יונגערמאַן האָט אויפגעעפנט אַ געשעפט פון שרייב־מאַטעריאַלן, אַראָפקומענדיק פון אַ צווייטער שטאָט. געווען איז דאָס, ווי אַלע פאַרשטייען און ווייסן שוין, נישט קיין אַנדערער ווי ישעיהו קופּערמינץ. אויסערלעך האָט עס אויסגעזען אַ געשעפט ווי אַלע אַנדערע געשעפטן און לויט דעם אויפשריפט אויפן שילד, האָט מען דאָרט באַקומען שרייב־געצייג, צייטונגען, לערן־ביכער אד״ג. פאַקטיש אָבער איז דאָרט געווען אַזוינס, וואָס איז לחלוטין אויפן שילד נישט געווען אָנגעשריבן... ער האָט פאַרמאָגט אַ גרויסע ביבליאָטעק פון אַלע מינים ביכער. פּולטוסקער יוגנט האָט געלייענט, געלייענט... די אַזוי גערופענע מאַדערנע בחורים זענען אַריין דורך דער „פּראָנטאָווער״ טיר, דאָקענט די בית־המדרש־בחורים האָבן זיך אַרויסגענבעט דורך דער הינטער־טיר, מורא האָבן־דיק פאָר אַ בייז אויג...

די ביכלעך האָבן זיי כמעט אויסגעלייענט אויפן אָרט. אַ היים נעמען, איז געווען אַ פּחד פאָרן טאָטן (מיט דער מאַמען וואָלטן זיי שוין אַדורכגעקומען...). נו, און די אַקציעס פאָר א״י, פאָרן קרן־הקיימת — וווּ זענען געווען? וווּ האָט מען געקויפט אַ שקל, אויב נישט דאָרט? און וווּ זענען פאָר־געקומען די אַלע שמועסן איבער ליטעראַטור און צייט־פראָגן? וווּ זענען באַהאַנדלט געוואָרן די ווייט גייענדיקע ציוניסטישע פראָבלעמען?! און פונוואָנען זענען אויסגעוואַקסן די יונגע און שפּעטער עלטערע טויער און יידישע־קולטורעלע־ציוניסטישע כלל־פאַרזאַרגער — אויב נישט פון דאָרט?! דאָס אַלץ איז אויפן שילד נישט געווען אָנגעשריבן...

קיין געלט נישט, אָבער קאָפּדרייענישן — יאָ

קאָן מען טאָקע מיינען, אַז די פּולטוסקער יוגנט איז דורכויס געווען אַ „פּרייע״, געשלונגען בלויז השכלה־ביכער און מער גאָר נישט, וועט עס זיין אַ גרויסער טעות. ס׳איז געווען אַ גרויסע שול און אַ גרויסער בית־המדרש. צענדליקער מנינים האָבן געדאָוונט אין פּריוואָט־הייזער, פּולטוסק איז געווען פאָרזייט מיט חסידים־שטיבלעך מכל המינים. אַ שטאָט מיט גרויסע למדנים און תלמידי חכמים, יראי אלקים און מיט די שענסטע מידות. צופעליק זענען געווען די גרעסטע נגידים — חסידישע יידן, ווי: משה שאַפּראָן, קאָפּלאָוויטש, רינג, ליכטנשטיין, מיין פאָטער, איטשע מאיר ע״ה, בערנבוים,

בזשאזע, שטייגבערג א״א. ס׳איז אמת געווען אַ שפּאַר ביסל אַרעמע לייט, פּאַר וועלכע מ׳פלעגט דאַרפן אין די שבתים מעכב הקריאה זיין, און בני ישראל נתבעים ונותנים. איך ווייס נישט ווי עס האָט זיך געפירט אין אַנדערע קהילות, נאָר אין פולטוסק, אַנהייבנדיק פון דער יידישער קהילה, ווי אויך מוהלים, חברה־קדישא און אַנדערע יידישע אינסטיטוציעס איז זייער טעטיקייט געווען שלא על מנת לקבל פרס. קיין געצאָלט דערפאַר האָבן זיי טאָקע נישט באַקומען, אָבער קאָפּ־דרייִ־נישן האָבן זיי געהאַט גענוג.

דער עפּיזאָד מיט ד״ר ניסניעוויטש אַלס דאָזער...

ווי נאָר ד״ר ניסניעוויטש איז אויסגעקליבן געוואָרן אין קהילה־ראַט, זענען צו אים געקומען צוויי בית־מדרש־יידן און געבעטן, אַז ער זאָל גלייך קומען אין בית־המדרש, ווייל עס ליגט דאָרט אַן ערנסט־קראַנקער... נאָטירלעך איז ער גלייך געקומען און זיך געפרעגט, ווו איז דער קראַנקער? האָט מען אים געענטפערט, אַז קיין קראַנקער איז נישטאָ, נאָר דאָס בית־המדרש אַליין איז שטאַרק קראַנק; דער אויוון איז צעבראָכן, פון סופיט רינט אא״וו אא״וו.

פון דעמאָלט אָן, האָט מען געשמועסט, האָט ער קיין דאָזער נישט געוואָלט ווערן.

מיטן פּנים צום רב...

ווען הרב לעוונטאָל איז דאָס ערשטע מאָל אַנגעקומען אין פולטוסק, איז אַריינפאָרנדיק אין שטאָט, האָט זיך דער בעל־עגלה געזעצט מיטן פּנים צום רב. ווען דער רב האָט אים אָ פרעג געטאָן, פאָר וואָס זיצט ער נישט אַזוי ווי אַ בעל־עגלה דאַרף זיצן — מיטן פּנים צו די פערד? האָט אים דער בעל־עגלה געענטפערט, אַז עס פאַסט נישט צו זיצן צו אַ צדיק מיטן הינטן, ווען אַזוי פיל אויגן זענען וואָס. האָט אים דער רב געענטפערט, אַז אויב ער וועט אַזוי זיצן, קאָן ער נאָך מאַכן פונעם צדיק אַ קרומען צדיק...

אַ גוטער חזן איז אַ גוט מיטל צוציען די אומגעדאַוונטע אין שול אַריין...

ר׳ הערשל אַראַנאָוויטש, וואָס די קצבים האָבן פאַר אים געהאַלטן „שטאָל און אייזן״, ווייל ער האָט געהאט אַ גרינגע האַנט ביים שחטן אַ בהמה ווי ביים מלען אַ קינד (במילא זענען פון טיש אַראָפּגעגאַנגען אַ סך „שאלות״, וועלכע זענען געווען בכוח טריף צו מאַכן אַ בהמה ביי אַן אַרעמען קצב) — האָט געשמט אין שטאָט פאַר אַ גרויסן זינגער און אויסגע־צייכנטן חזן. אַלע האָבן זיך מיט אים געגרויסט. זיין דאַוונען רה״ש און יו״כ מיט אַ קעפּעליע, האָט געהאַט אַ גרויסן נאָמען. דעם חסידישן קלאָס אָבער האָט עס נישט געשמעקט. זיי, די חסידים, האָבן בעסער געוואָלט אַ גוטן בעל־תפילה איידער אַ חזן מיט נאָטן... אַזוי אָבער ווי אַ גרויסער טייל פון דער פולטוסקער באַפעלקערונג האָט אים דוקא געהאַט, איז אויסגעבראָכן אַ שוועריע מחלוקת צווישן די קהילה־מיטגלידער. מיין פאָטער, ע״ה, אַלס פרעזעס פון דער קהילה, האָט דעצידירט אין דעם ענין און אויפגעוויזן, אַז מען דאַרף אים דוקא יאָ אויפנעמען אַלס חזן, געבנדיק צו פאַרשטיין: ערשטנס, אַז אַ רוב שטאָט זאָגט יאָ — דאַרף זיין יאָ, צווייטנס, איז אַ גוטער חזן אַ גוט מיטל צוציען אפילו די אומגעדאַוונטע אין שול אַריין...

משה רבנו׳ס פּולק, פּסחדיקע זעלנער־קיך און אַ „קידוש־השם״ אין פולטוסק...

דער 13־טער פוס־גייער פּאָלק, וואָס איז געשאַנען אין פולטוסק, האָט מען גערופן „משה־רבנוס פּולק״, ווייל עס זענען דאָרט געווען אַ סך יידן. אויך אין זייער אָרקעסטער זענען געווען פיל יידן און דער קאָפּעליע־מייסטער אַליין איז אויך געווען אַ יוד. אָלע יאָרן האָט יעדער בעל־הבית, וואָס האָט נאָר געהאַט אַ מעגלעכקייט, גענומען אַ זעלנער אויף פסח. נאָר די לעצטע יאָרן פאָרן אויסברוך פונעם צווייטן וועלט־קריג, האָבן די יידישע זעלנער נישט געוואָלט זיין קיין אורחים ביי די בעלי־בתים. האָט מען איינגעאָרדנט אויף פסח אַ זעלנער־קיך. דעם לעצטן פסח 1939 זענען שוין געווען זייער פיל יידישע זעלנער, ווייל נאָך אין חודש מערץ ד. י. (אַ פיר וואָכן פאַר פסח, בערך) איז שוין פאַרגעקומען אַ געהיימע מאָביליזאַציע. דעמאָלט האָט מען שוין עמיוזט דערביי אַרגאַ־ניזירן אַ סך מענטשן מיט אַ גרויסן איינקונפט. דער שרייבער פון די שורות האָט זיך דאָן געשטעלט אין דער שפּיץ פון אַזאַ קאָמיטעט, ווו עס זענען אַריינגענומען געוואָרן מענטשן פון אַלע שיכטן פון שטאָט.

עס איז געווען אַזוי: דאָס ערשטע האָט יעדער בעל־הבית, וואָס איז געווען בכח צו נעמען אַ זעלנער געדאַרפט איינצאָלן 20 זל׳.דער פולק האָט אויסגעצאָלט פאַר יעדן יידישן זעלנער 1 זל׳ מיט 8 גר׳ אַ טאָג. מצות און אייער האָט מען נישט געקויפט. מ׳האָט ארגאַניזירט אַלע בית־המדרש־יינגלעך און די בחורים פון דער ישיבה דערצו. זיי האָבן באַקומען פון יעדן מתנדב צו 10 אַדער 20 מצות, ווי אויך צו 10 אַדער 20 אייער. די שענסטע בעלי־בתים פון שטאָט האָבן מיטגעאַרבעט אין קיך. אין זאָל פון דער וויבער־שול זענען סערווירט געווען די טישן אויפן נגידישן אופן. הרב לעוונטאָל האָט אָפּגערייכט די ערשטע סדר־נאַכט און עסן איז געווען פון כל־טוב.

עד היום געדענק איך דעם דערהויבענעם געפיל, וואָס מיר, יידן, האָבן געהאַט אין דער דאָזיקער סדר־נאַכט. דאָס איז געווען דאָס גרעפיל פון אַ קידוש־השם... ווייל די יידישע רעקרוטן זענען באַגלייט געווארן צו דעם סדר דורך פּוילישע עלצטע. און אַזוי ווי דער סדר האָט זיך געצויגן, ווי געוויינט־לעך ביז שפּעט אין דער נאַכט, האָט מען אויך די פּוילישע עלצטע מכבד געווען מיט אַ סעודה. נאָך דעם ווי עס האָט זיך געענדיקט און זיי, די קריסטן, האָבן זיך פּיין אָנגעגעסן, זענען זיי צוגעגאַנגען צו די איינאַרדענער פון דעם אָוונט, געדאַנקט און געזאָגט: „די יידן זענען באַמת דאָס בעסטע פֿאָלק"... ווייל די קריסטלעכע רעקרוטן זענען געבליבן אין די קושאַרן און קיינער פון דער פּוילישער באַפעלקערונג איז נישט געקומען זיי איינלאַדן צו קיין סעודה, כאָטש עס איז היינט אויסגעפאַלן דער קריסטלעכער פסח (פּסחא) צוזאַמען מיט דעם יידישן...

„יידן דאַרפן זיך ווייניקער „דרייען" אין די גאַסן"...

יאָרן אַזוי האָט זיך געצויגן דאָס לעבן ביז 1939. דער אַנטיסעמיטיזם און דער באַיקאָט אויף יידן האָבן זיך געמוסן שטאַרקן און ביסלעכווייז אַרומגענומען כמעט די גאַנצע קריסט־לעכע באַפעלקערונג, דערגרייכנדיק שוין צו די ליבעראַלסטע קריייזן אפילו. כוליגאַנעס האָבן אָנגעהויבן אין די נעכט באַפאַלן און שלאָגן יידן און די פּוילישע מאַכט האָט געשוויגן. דאָן האָט די שטאָט באַשלאָסן צו שיקן אַ יידישע דעלעגאַציע צום סטאַראָסטע, וועלכער האָט זיך געוויכטן פּאָר אַ ליבע־ראָלן מענטש. אין דער שפּיץ פון דער דעלעגאַציע זענען געשטאַנען: הרב לעוונטאָל, ד"ר ניסנייוויטש, דענטיסט יאָס־קאָוויטש, חיים בוים, יעקב פרוכטנבוים און דער שרייבער פון די שורות. דאָס איז געווען אַ שבת אין דער פרי. דער סטאַראָסטע האָט די דעלעגאַציע זייער פיין אויפגענומען. אָבער ווי נאָר די דעלעגאַציע האָט אים פֿאַרגעלייגט, אַז ער זאָל זען ווירקן אָפּצושטעלן דעם כוליגאַניזם, האָט ער גע־ענטפֿערט, אַז: „יידן דאַרפן זיך ווייניקער ‚דרייען' אין די גאַסן". וועלן מיר האָבן אים אויף דעם דאָזיקן „ישר" אויפ־מערקזאָם געמאַכט, האָט ער אונדז באַשולדיקט אין יידישער „חוצפה"...

אַזוי ווי מיר האָבן געזען, אַז קיין שתדלנות וועט דאָ גאָר נישט העלפן, האָבן מיר באַשלאָסן צו טאָן דאָס זעלבע, וואָס יעקב אבינו האָט געטאָן מיט זיין ברודער עשו... מ'האָט צוזאַמענגעשטעלט אַ שיינע מתנה און דאָס איבערגעגעבן דעם קאָמענדאַנט פון דער פּאָליציי.

מיר האָבן געווווסט, אַז צווישן דער פּאָליציי גופּא זענען דאָ פיל, וואָס שטייען אויף דער זייט פון די כוליגאַנעס. דער קאָמענדאַנט האָט אונדז דערקלערט, אַז די זאַך איז נישט אַזוי פּשוט ווי מען מיינט, ווייל אונטער די קליינע שקצימלעך שטייט אַדער אַ גלח מיט אַ ברייטער טאָגע אַדער — אַ פּריץ מיט גרויסע וואָנסעס, און אַז מ'הייבט אָן מיט די קליינע, וואָקסן אויס פון אונטער דער ערד זייערע אַפּוטרופּסים... פון־דעסטוועגן האָט ער צוגעזאָגט צו טאָן אַלץ, וואָס עס וועט נאָר זיין מעגלעך, און עס איז טאַקע פיל שטילער און רויקער געווארן.

גם זו לטובה...

ג־טס וועגן זענען נישט צום פֿאַרשטיין. פיל מאָל טרעפֿט, אַז אַ שלעכטע פֿאַסירונג ברענגט צו אַ גוטן אויסגאַנג. בשעתן אויסברוך פונעם צווייטן וועלט־קריג, האָט אַ גרויסער טייל פון דער אָנטוויפּנדיקער יידישער באַפעלקערונג פון פולטוסק זיך געצויגן קיין וועגראָוע. ווי נאָר אָבער די דייטשישע וועלט־מאַכט האָט פֿאַרנומען וועגראָוע, אַזוי זענען כמעט אַלע צוריקגעקומען קיין פולטוסק, אַ חוץ איך און מיין פֿאָטער ע"ה זענען געבליבן אין וועגראָוע.

אַזוי ווי מיין פֿאָטער איז געווען לאָנג־יעריקער פרעזעס פון דער יידישער קהילה, אַ ראַטמאַן אין שטאָטראַט, אַן אייגנטימער פון עטלעכע הייזער און אַ שותף צו אַ מיל און איך, אַלס פרעזעס פון סוחרים־פֿאַראיין, אַ מיטגליד פון לא"פ און אויסגעקליבענער צום שטאָט־ראַט ערב מלחמה — האָבן מיר מהאי טעמא מורא געהאַט צו פֿאָרן אַ היים. און דער פּחד האָט זיך אַרויסגעווירן פֿאָר ריכטיק, ווען מיין פֿרוי איז נאָר אַ היים געקומען, האָבן זיך גלייך באַווירן 2 ס.ס.־לייט, אונטער־געשיקט דורך אונזדערע גויישע שכנים, כדי מיך צו אַרעס־טירן — מיט דער טענה, אַז דער לא"פ (זייענדיק דאָרט אַ מיטגליד), האָט איבערגעשיקט אַ סך געלט קיין אויסלאַנד, בכדי צו שטאַרקן דעם ענגלישן פלי־וועזן. מיין פרוי האָט געטענהט, אַז אויפן וועג בין איך פֿאַרפֿאַלן געווארן. נאָך פֿאַרשידענע דראָונגען האָבן זיי געפּאָדערט דאָס געלט פונעם סוחרים־פֿאַראיין. ווען זיי זענען אַריין אין דער ביורא, האָבן זיי אויפ־געריסן די שאָנק און געפונען אַ... רשימה פון חובות. אַפּ־זייענדיק עטלעכע וואָכן, האָבן די דייטשן, ווי באַוווסט, צור־זאַמענגענומען די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג, צוגענומען ביי יעדן, וואָס ער האָט נאָר פֿאַרמאָגט און אַרויסגעטריבן אַלע יידן „צו זייערע ברידער אין רוסלאַנד". היינט וווייס מיר, אַז אַ דאַנק דעם זענען אַ סך פולטוסקער יידן ניצול געווארן פון דעם גרויזאַמען אומקום.

טיפן פון פאלקס - מענטשן

אליהו בולמאַן

וועלוול „אנטאלעק" *

מיט דעם דאָזיקן צונאָמען האָט אים שטאָט, ווייזט אויס, מכבד געווען צוליב דעם וואָס ער איז געווען אַ נידעריקער און אַ קיילעכדיקער און האָט אויסגעזען ווי אַ קליין־ביר־פעסעלע...

זיין אמתער פאַמיליע־נאָמען איז געווען: ענגעל און האָט זיך באַשעפטיקט מיט האַנדל און מעקלעריי פון פערד.

חוץ וואָס ער איז געווען אַ ייד מיט אַ ווארעם הארץ, איז ער אויך געווען אַפגעהיט אין אַ דאָוונען צי אין „אַריינכאַפן" אַ „קדושה" אַדער אַ פרק „חיי־אדם" אין קלייניגעס בית־המדרש אויפן ווארשעווער שאָסיי. העלפן אַן אַרעמען אַדער סתם טאָן אַ יידן אַ טובה — פון דעם האָט ער שטאַרק געהאַלטן.

אַזוי ווי עס איז אים אַבער נישט באַשערט געווען צו האָבן אַ קינד און ווילנדיק, ווייזט אויס, זיך און אויך דעם ווייב „פארזארגן" מיט עפּעס־וואָס אויף עולם־הבא — האָט ער דערייבער געלאָזט שרייבן אַ ספר־תורה אויף זיין און זיין ווייבס נאָמען.

געווייס איז אייגנגעקריצט נאָך אין זכרון פון יעדן פול־טוסקער ייד — דער סיום־הספר פון וועלוול „אַנטאַלעקס" געשריבענער ספר־תורה! געווען איז עס „אַווינס און אַזעלכס". כמעט „אַלע" ווייסט פערד זענען מאָביליזירט געוואָרן צו דעם הייליקן מאַרש. פאַרפוצט און מיט גלעקלעך זענען זיי געווען באַהאַנגען. לייבקע קלעזמער מיט זיין קאַפּעליע האָבן מאַרשירט פאַרויס און מאָסן יידן, יונג און אַלט — נאָך זיי; אַן אומגעהויער לאַנגער צוג איז עס געווען איבער דער גאַנצער לענג פונעם ווארשעווער שאָסיי. ששון ושמחה איז געווען אין שטאָט. משקה האָט זיך געגאָסן אַזוי ווי וואָסער. פולטוסק האָט נאָך אַווינס באמת נישט געזען!

מיט רעכט האָט ר' וועלוול זיך געגרויסט און שטאָלצירט דערמיט וואָס זיין „ספר" איז געווען דער שענסטער אין שטאָט, ווייל צווישן די אַלע באַזונדערע באָפוצונגען האָט זיין „ספר" אויך געטראָגן אַ קרוין פון ריינעם זילבער...

אַן ערלעכער פאַלקס־מענטש איז ר' וועלוול געווען.

יהי זכרו ברוך!

ר' יאסל קאָוואל

יאָסל אינוועניטאָזש אַדער יאָסל קאָוואל, ווי מ'האָט אים גערופן, איז געווען דער אייניציקער, קאָן מען זאָגן, וואָס האָט זיך אויסגעצייכנט פון אַלע אַנדערע איבריקע שמידן און קאָוואַליעס אין שטאָט. זיין שמידיש פאַכמענישקייט האָט אים געשאָפן אַ בריייטן שם און באַרימט געמאַכט צווישן יידישע בעלי־עגלות, דאָרפס־פויערים און אפילו צווישן די גרעסטע און ריייכסטע פּריצים פון דער אומגעגנט.

פולטוסקער יידן פון זיין דור פלעגן דערציילן, אַז ער, ר' יאָסל, איז ממש געווען אַ קינסטלער אין זיין פאַך. ער פלעגט אַליין אָנצייכענען און אויסשמידן אייזערנע טויערן פאַר פּריצישע הייף און פאַלאַצן. ס'איז דעריבער געווען גאָנץ נאַטירלעך וואָס דער פאַראייַן פון די קריסטלעכע שמידן האָבן אים, יאָסלען, אַרייַנגענומען אַלס אַ מיטגליד אין זייער צעך. און דאָס אין אַ צייט וואָס האָט געהערשט אַ כמעט־אָפּיציעלער אַנטיסעמיטיזם אין פּוילן.

אויסער זיין בקיאות אין פאַך, האָט ער פאַרמאָגט אַ וואַרעם יידיש האַרץ, ליב געהאָט צו טאָן אַ טובה און געהאָט אַ סך „דרך־ארץ" פאַר אַ ייד אַ למדן און בעיקר: אַ ישר־לב...

ווען די היטלער־חיות האָבן פאַרנומען אונדזער שטאָט און שיקאָנירט יידן, האָבן זיי יאָסלען אין תחילת „געשוינט" און אים אויסגענוצט, ביז... זיי האָבן אים דערמאָרדעט אויף אַ בעסטיאַלישן אופן — אַ געוויסע צייט נאָכן אַרויסטרייבן די יידן פון שטאָט.

אַן ערלעכער שטאָלצער ייד איז ר' יאָסל געווען.

יהי זכרו ברוך והי"ד.

---

* אַ קליין ביר־פעסעלע; דאָס וואָרט שטאַמט פון גריכיש: „אַנטאַל", אַ מאָס־באַצייכענונג; אַ פערטל פון אַ נאָרמאַלער ביר־פעסל (רעד.).

ר׳ דוד „האלץ־העקער"

ס׳איז אַ גרויסער ספק, צי עמיצער פון די פולטוסקער יידן — אין דעם שוין אַריינגערעכנט די נאָענטסטע שכנים זיינע — צי ס׳האָט ווער פון זיי געווסט זיין ריכטיקן פאַמיליע־נאָמען. פאַר די, וואָס האָבן אים גענקענט האָט ער געהייסן: דוד האָלץ־העקער. און דאָס דערפאַר, ווייל זיין „פראָפעסיע" איז געווען האָלץ האַקן ביי די יידישע בעקערס אין שטאָט.

נישט יעדער איז בכוח צו פאַרשטיין די „סודות" פון אַזאַ פאַך. ער, ר׳ דוד, אַבער האָט געוווסט און ממש „גענפילט" די אייגנשאַפט און די „קאָפריזן" פון יעדער „שטשאָפע" האָלץ אין דערפאַר האָט ער זיי אַזוי געשיקט און געלונגען צעשפאָלטן און זיי גרייט געמאַכט „צו גיין" אין דעם בעקערישן אויוון אַריין.

סיי אין אַ הייסן זומער־טאָג, סיי אום ווינטער אין אַ פראָסט האָט ר׳ דוד אויסגעפירט געטריי זיין אַרבעט, אַריין־פלעכטנדיק דערביי אַ פסוק פון תהילים אָדער אַ טייטש פון „חיי־אדם", וואָס ער האָט אַריינגעמאַפט אין בית־המדרש פון אַ מגיד אָדער פון איינעם פון די שטאָטישע מלמדים.

אַ מין האַרמאָניש שלימות איז געווען אין דעם דאָזיקן פאָלקס־ייד. ווי שווערע גשמיות מיט איידעלער רוחניות וואָלטן געאָנגען האַנט ביי האַנט. אומגעקומען ביי די נאַציס. הי״ד.

דער „רבי"...

זיין ריכטיקער נאָמען איז אייגנטלעך געווען: יעקב־הערש קוקווא. יאָרן לאַנג האָט ער געאַרבעט אין דער בעקעריי פון מיינע עלטערן, אַבער קיינער האָט ווי נישט געוואָגט אים אָנצורופן בייַם נאָמען, איבערהויפט מיר, די קינדער פון ר׳ צאַלעל בעקער ז״ל. געוויסן האָבן מיר אים: דער „רבי", אַ נאָמען וועלכן ער האָט כשר פאַרדינט צוליב אַ ריי טעמים. ער איז געווען געלאַסן־סאָליד, פלעגט גיין מיט געמאָס־טענע טריט, דערצו: זיין שיינע פאָטריאַרכאַלישע באָרד, וועלכע האָט אים מהנה געווען מיט אַן אויסזען פון אַ ריכטיקן „גוטן ייד" און דערביי פלעגט ער האָבן אַ „האָבי" נאָכצוזאָגן וועדט־לעך פון רביים און סתם „גוטע יידן" און אפילו געפרווט מיטן גאָנצן ערנסט זיך לאָזן „טרעפן" פאַרבאַרגענע זאַכן, ווי, למשל, וואָס פאַראַ מין קינד די אָדער יענע מעוברתדיקע אשה וועט „האָבן", אַ זכר צי אַ נקבה? אד״ג. מעשה־רבי!

נישט קוקנדיק דערויף וואָס אַלע זיינע יאָרן איז ער געווען אַן „איינפאָכער" אַרבעטער (אַ „פראָסטער בעקער־יונג", ווי מ׳פלעגט עס רופן אין יענע צייטן), איז ער בין גאָר געווען אָפגעהיט אין יידישקייט־זאַכן; אויך זיין לבוש איז געווען אין איינקלאַנג מיט דעם.

ביי אונדז אין הויז איז ער געווען פאַרערעכנט ווי אַ משפחה־מיטגליד. ער האָט בייגעווווינט און זיך מיטגעפרייט אויף אַלע 10 חתונות פון צאַלעל בעקערס קינדער (פון מיין עלטסטע שוועסטער עטע ביז מיינער), איז דערביבער גאָר קיין וווּנדער נישט געווען, וואָס עס האָט געהערשט צווישן אונדז אַזאַ קעגנזייטיקע פריינדשאַפט און צוגעבונדנקייט.

מיטן אָנהויב פונעם היטלער־חורבן איז ער פאַרשוווּנדן געוואָרן.

אַן ערלעכער מענטש, אַן איבערגעגעבענער אַרבעטער און אַ טייערער ייד איז ר׳ יעקב־הערש געווען.

יהי זכרו ברוך והי״ד.

אליהו בולמאן

אברהמל זשעלינסקי*

געווען אַ שם־דבר אין פולטוסק. אַ באַקאַנטע „פירמע" נאָך פון די צאַריש׳ע צייטן. די רוסישע אָפיצערן פלעגן זיך אויף אים פרעגן: „ווו׳ ווויינט דאָ גאָספאָדין זשעלינסקי, סאָב־סטוועניי דאָם?" ד. ה. דער בעל־הבית פון אַן אייגן הויז.

ער האָט געפירט אַ שוסטער־וואָרשטאַט מיט געזעלן און לערן־יינגלעך, אויך אונטער דער ממשלה פון די פאָליאַקן. ער האָט וואָס אַן אמת אָנגעהויבן צוצובויען אַ נייעם טייל צו זיין הויז, וועלן די קינדער זענען אונטערגעוואָקסן און די משפחה איז פאַרגרעסערט געוואָרן. ער האָט אָבער נישט גע־קאָנט אָנזאַמלען די נויטיקע סומע דערצו. איז ער אַוועק קיין קובא, אין די יאָרן 1927־28, וועט עס האָט זיך אָנגעהויבן דער עמיגראַציע־שטראָם קיין צענטראַל־און דרום־אַמעריקע. ווייל: „אויב די יונגע חברה קאָנען דאָרט „מאַכן" געלט — בין איך, אברהמל זשעלינסקי, פעיקער פון זיי".

ווען ער איז פון דאָרט צוריקגעקומען, איז נישט נאָר וואָס ער האָט פאַרענדיקט דעם אָנגעהויבענעם בוי, נאָר אויך פאַרגרעסערט דאָס הויז, צובויענדיק צו דעם אַ גאַנץ נייעם פליגל; אין דער צייט, וועט אַ סך עמיגראַנטן מיט וועלכע ער איז צוזאַמען געפאָרן — זענען דאָרט, נעבעך, פאַרבליבן, נישט האָבנדיק קיין הוצאות־הדרך אויף צוריקצוקומען (אויסער די, וועלכע מ׳האָט ספעציעל געשיקט געלט אויף אַ צוריק־ריי־זע) ווייל אין יענע יאָרן האָט דאָרט געהערשט אַ שטאַרקער קריזיס.

אַבער ער, אברהמל, האָט אויסגעהאַלטן, ווייל ער, אברהמל, גלייבט אין זיך און אין זיינע כוחות, וועלכע ער האָלט פאַר ווירקזאַם און אומבאַגרענעצט...

* זיין בילד זע: „מעשים טובים בעיר"; קאָמיטעט בייַם פאַר־טיילן אַמעריקאַנער הילף פאַר פולטוסקער יידן (פאָטאָגראָפיע, ד׳ 370).

אַלע יאָרן איז ער דער ראש־המדברים פון דער חברה שוסטערס, וועלכע האָבן אגב געפירט די אַקטיוויסטע טעטיקייטן פון אַלע אַנדערע האַנטווערקער. געהאָט אונטער זיך אַ „חברה־משניות", איינגעאָרדנט יאָר־ביי־יאָר אַ סעודה כיד המלך; מיט משקה, געפילטע פיש, קאָטלעטן און אַלע מינים פליישן, וואָס האָט פיל מאָל איבערגעשטיגן די בארימטע יערלעכע סעודה פון דער חברה־קדישא. עס איז אויך געווען דערביי אַ קינסטלעריש פראָגראַם: מיט זמירות, חזנישע שטיקלעך און לידער פון אַמאָליקן גאָלדפאַדן־טעאַטער און אויך לידער געבראַכט פון די עמיגראַנטן, וועלכע האָבן זיך צוריק אַרויסגעריסן פון דעם „אַרגענטינער גהינום", אַז „ס'איז בעסער צו טרינקען פולטוסקער וואַסער איידער אַרגענטינער וויין" און ווער איז געווען דער רעדל־פירער פון אָט דעם אַלעם? ער, אברהמל זשעלינסקי!

ער איז אויך געווען אַ סך יאָרן דאָזער אין דער יידישער קהילה, אַריינגעפירט דורך די חברה שוסטער און אַנדערע האַנטווערקער. נישט איינמאָל האָט ער דאָרט אַ קלאַפּ געטאָן אין טיש אַזוי, אַז די איבריקע דאָזאָרעס האָבן זיך דער־שראָקן און נאָכגעגעבן אַלע זיינע פאָדערונגען, וועלכע זענען געווען נאָר אויסן די טובה פון כלל. געווען פון די אַקטיוויסטע ביים פאַרטיילן די אַמעריקאַנער שטיצע פון מעות־חיטין אין די ערב פסחס. און ווו איז ער, אברהמל, נישט געווען אַקטיוו? אַנגעפירט מיט די אַרעמע מאַלציטן אויף די גרויסע חתונות. געוויזן ווי אַזוי מען דאַרף פריילעך מאַכן דעם עולם; פונאַנ־דערטאַנצנדיק זיך, אַז אַ סך יונגערע פון אים וואָלטן זיך געווונטשן דאָס צו קענען. אינמיטן דעם טאַנץ האָט ער זיך דערמאָנט, אַז מיט אַ יאָר צוריק איז ער קראַנק געווען. ער האָט זיך געוואָנדן צום עולם: „איר געדענקט, פאַר אַ יאָרן, נישט היינט געדאַכט, האָט מען מיר געשטעלט פאָדסקורנע. „טאַנץ פאָדסקורנע! טאַנץ! האָפּ! טאַנץ אויך פאַר פאַראַיאָרן!"...

*

האָט מען טאָקע געשמועסט, אַז אין פולטוסקער בית־המדרש האָבן „געהערשט" 3 גרופּעס מיט זייערע אַנפירער און ראשי המדברים און דווקא נישט פון דער „מזרח־וואָנט"...

1) די שוסטערס מיט אברהמל זשעלינסקי בראש; 2) די קצבים מיט לייבקע פייוולס אין דער שפיץ; 3) די בעלי־עגלות מיטן „שוואַרצן חיים" בראש.

זייער „ממשלה" האָט זיך נישט איינמאָל איבערגעטראָגן פון דעם בית־המדרש אויף די סאָמע וויכטיקע ענינים פון דער שטאָט.

לאָמיר דאָ אָנגעבן פאַר אַ ביישפיל אים טאָקע, אברהם זשעלינסקען אַליין, וועלכן מ'האָט אין שטאָט גערופן „מאָס־קאַל" צוליב זיין הייך. צווישן די אַלע שטאָטישע שוסטערס איז ער געווען דער בולטסטער, ווי ס'איז שוין אויבן דערמאָנט. ביי זיינע שוסטער־חברים האָט ער באָונדער געהאָט גרויס אָנזען, וועלכע האָבן אים תמיד „געקוקט אין מויל אַריין"... געווען אין שטאָט דער איניציקער שוסטער, אַ בעל־הבית פון אַ הויז, זיין שפראָצנדיקע ענערגיע האָט אים דערפירט צו גרויס־מסחר און געווען — בעיקר — אַ שטאַרקער מערב בין הבריות. אומעטום איז ער געווען און געלאָזט הערן אין אַלעווינקלעך פון שטאָט — זיין שטים און „שאַרפע" דעה...

ער איז געווען אַ פלאַם־פייערדיקער קעמפער קעגן די אַלע אומשיינע מעשים און עוולות, וואָס ער פלעגט אַלע מאָל „פאָקן" צווישן די „שיינע" געזעלשאַפטלעכע לייט און מכלר־מערשטע „לטובת־הכלל־אינסטיטוציעס. ער האָט געווּסט ווי צו שלאָגן" מיט זיין וואָרט אין סאָמע פינטל אַריין; געבן „איבערן קאָפּ" אָט די „עוסקים בצרכי ציבור", וועלכע זאָרגן נאָר פאַר זייער גוטן שם און זייערע אַגאָאיסטישע אינטערעסן.

ער איז אויך געווען — ווי מ'פלעגט זיך שושקען — איינער פון די „אונטערגעשטעלטע" פון דעם מעכטיקן „גערער־שטיבל" אין שטאָט, בלא יודעים.

האָט „גער", למשל, באַשטימט עמעצן פאַר אַ רב אַדער ראש־הקהילה אין שטאָט (פאַרשטייט זיך, אַז מיטן „הכשר" פון דעם רבין...), האָט מען שוין געווּסט, אַז ווען אברעמל זשעלינסקי האָט אַ געשריי געטאָן בריש גלי און מיט אַ שאַרפן באַפעל אין טאָן, וואַרפנדיק אַ פייערדיקן בליק אויף איינעם פון די כלי־קודש־קאַנדידאַטן: „מזל טוב, רבי, איר זענט פולטוסקער רב!" אָדער: „איר זענט דער ראש פון דער קהילה!" איז דאָס שוין געווען אַ פאַרפאַלענע זאַך, און די איבריקע, וועלכע האָבן נישט געהאָט צו טאָן מיט „גער" — האָבן זיך שוין געמעגט אַוועקשאַרן אין אַ זייט... מ'האָט געווּסט אַז אַנדערש וועט עס שוין נישט זיין; אַז דאָס איז אַ „בת־קול" פון גער און דער זאָג איז אַ זאָג פון אַ „פוסק־אחרון"...

גער איז „גוזר" און אברהמל זשעלינסקי איז „מקיים"... אַזוייערנאָך פלעגט ער „דעצידירן" אין די שטאָטישע ענינים...

*

אין דעם 2-טן וועלט קריג איז ער מיט זיין משפחה — ווי טויזנטער אַנדערע משפחות — פאַרשיקט געוואָרן פון דער מאָוויעטן מאַכט אין די סיבירער וועלדער. די פרוי זיינע, גאָלדע, וועלכע איז באמת געווען אַ גאָלדענע פרוי און אַן אמתע אשת־חיל, נישט געשראָקן זיך פאַר קיין שום גפאַרן — האָט דאָרט פאַרלוירן איר לעבן, פאַרבלאָנדזשענדיק איינמאָל

אין אַ געדיכטן וואַלד, אַן דער מעגלעכקייט זי אָפצוגעפינען...

ביי זיינע לעצטע יאָרן האָט ער נאָך זוכה געווען צו קומען אין דער יידישער מדינה, אין וועלכער ער איז אַלע יאָרן געווען פאַרליבט, טרוימענדיק וועגן אַ יידיש לאַנד מיט יידישע סאָלדאַטן און יידישער מאַכט — נאָך „אין פולטוסק פון דעמאָלט"...

מיטן אַנטשטיין פון מדינת ישראל, געקומען מיט דער גאַנצער משפחה אין לאַנד אַריין. איינער פון זיינע זין, וועלכער איז געווען פון די געציילטע יידן אינעם פוילישן מיליטער, האָט דערגרייכט צו באַקומען אַן אָפיצערן־ראַנג, נאָכן פאַרענדיקן די אָפיצערן־שול; אין לאַנד דאָ באַקומען אַ פאָסטן אין אויסערן־מיניסטעריום.

אברעמל זשעלינסקי האָט נאָך דאָ זוכה געווען צו אַ סך נחת.

זכרונו לברכה.

אויפגענומען ביי שטאָטישע

גוטע מעשים אין שטאָט

אַ מאָלצייט פאַר אָרעמע — סעודה בשביל עניים

(מעלצאַרזש טאָכטער האָט חתונה געהאַט אין אַמעריקע, האָט זי געשיקט געלט צו אירע עלטערן, אַז זיי זאָלן לכבוד דעם מאָכן אַ מאָלצייט פאַר אָרעמע־לייט אין פולטוסק האָט בילד האָט פאָטאָגראָפירט אלתר קאציזנע.

מעשים טובים בעיר

קאמיטעט צו פארטיילן אמעריקאנער הילף פאר נויטבאדערפטיקע אין פולטוסק
מיט אברהם זשעלינסקי (3־טער פון לינקס)

מטבח עבור חיילים — די זעלנער־קיך 1935
מימין, בשורה הראשונה: ליבע שטאטזינגער, אסתר שטערן, פשה, קרא, חנה אסמאן (האחרונה)
בין היתר: קאפלאוויטש זכריה, יאסקולקא, נח גולדשטיין ואחרים.

זינגענדיקע שוסטער

א.

חיים־ברוך

זינגענדיקע שניידער זענען באַקאַנט. ס׳האָבן זיי באַשריבן שלום־עליכם, איציק מאַנגער א״א. שוסטער האָבן אָבער אַזאַ מזל נישט געהאַט. אויסער אברהם ריזין, וואָס האָט זיי באַזונ־גען אין אַן איינציקן לידל: „העמערל, העמערל קלאַפּ״, ווי ס׳איז ביי נאַכט, דער זייגער שלאָגט שוין אויס באַלד 12 און דער אַרעמער שווער פֿאַרפֿראַצעווטער שוסטער דאַרף נאָך אַרויספֿאַרטיקן פֿאַר דעם גבירס טעכטערל די שיך...

עס זענען אָבער אויך געווען זינגענדיקע שוסטער, איינער פון זיי איז געווען מיין פֿריינד חיים ברוך, ווען מע זאָגט אים הער נאָך עד היום.

מיט זיין באַליבטן „יעמוד מורינו ורבינו״, וואָס ער פלעגט יעדן אויפרופֿן, ווען איך אים דאָ פֿאַר אייך פֿאַר־שטעלן. כ׳ווייס, אַז נישט אַלע אין פולטוסק האָבן אים געקענט. די, וואָס האָבן אים יאָ געקענט, האָבן אין אים געזען אַ מין פריילעכן קבצן.

אָט איז זיינס אַ באַליבט לידל, וואָס איז אגב געווען צו־געפֿאַסט צו אים און צו זיין געמיט: „איך זינג זיך שטענדיק פריילעכע לידער / און פרעג ביי קיינעם קיין שאלות / ווייל צווישן אַלע, מיינע גוטע ברידער / געפינט זיך בלויז דער דלות״.

און אַלס אַזאַ־אַ, איז ער נישט מחויב צו גיין אין טעאַטער, ווייל אַלע טאָג האָט ער „אין שטוב אַ טעאַטער מיט אַ נייעם אַקט / איין קינד קוויטשעט, דאָס צווייטע מרוטשעט / און דאָס ווייב קלאַפּט מיר צו צום טאַקט...״

זיין גאַנץ לעבן אַ פֿאַרהאַרעוועטער, אָבער אַ פריילעכער. פון די יונגע יאָרן אַן איז ער געווען... נישט אין תפיסה, חלילה, נאָר אויפן שוסטער־בענקל.

יאָ, אין תפיסה זיצן דאָס רוב פֿאַרברעכער, אידאַליסטן, פרייהייטס־קעמפער. אָבער ער איז ערלעך, זיין אידאַליזם באַגרענעצט זיך צו די פֿאַר שיך וואָס ער מאַכט.

אין ערשטן וועלט־קריג איז ער פֿאַרוואַגלט געוואָרן קיין רוסלאַנד צוזאַמען מיט זיין יונגער שיינער פרוי. דאָרט מיט־געמאַכט די שוערע רעוואָלוציע־יאָרן און דעם בירגער־קריג. אויך דאָרט ווי דאָ — איז ער אין דער צייט אָפּגעזעסן אויפן שוסטער־בענקל און געאַרבעט שיך מיט התמדה, געזאָרגט, אַז די פֿאַר שיך אָדער שטיוול זאָלן אַרויסקומען „טיפּ־טאָפּ״: גוט, שיין און שטאַרק. די הענט זיינע ווי די פינגער זענען פון די אַרבעטס־כלים און דראָטווענע ציען געווען צעשניטן און אויסגעדרייט ווי זיין גאַנצער גוף. וועלן ער האָט זיך אויפ־געשטעלט איז זיין קערפּער געווען געבויגן אויף פֿאַרויס ווי אַן אויסגעקרומטער שטאַם פון אַ בוים. ראַזירן פלעגט ער זיך נאָר אויף שבת. פלעגט טאָקע זיין פנים מיט יעדן טאָג ווערן שוואַרצער, אי פון דער אַנגעוואַקסענער באָרד, אי פון דעם טינט, סמאָלע און וואַקס, וואָס ער האָט שטענדיק געהאַלטן אין די הענט.

ער איז געווען אַ גוטער שוסטער און אַ שלעכטער פרנסה־געבער, כאָטש זיין אַרבעטס־טאָג האָט זיך פֿאַרצויגן ביז 12—14 שעה אין מעת־לעת.

סך הכל האָב איך מיט אים געאַרבעט אין דעם זעלבן וואַרשטאַט אַלס שטעפּער ביי אַ צוויי יאָר צייט, דאָך האָב איך באַווייזן זיך אָנצוזאָפּן מיט זיינע לידלעך, אַז ס׳זאָל מיר סטיינען אויפן גאַנצן לעבן. די לידער זענען געווען פון כל המינים: פון דער השכלה־עפּאָכע; פון גאַדפאָדן־טעאַטער; פון אַסימילאַטאָרן און חוזר בתשובהניקעס; רעוואָלוציאָנערע לידער פון 5־טן יאָר; פון דער רוסישער רעוואָלוציע און דעם בירגער־קריג א״א. ער איז געווען ווי אַ סימבאָל פון יידישן אָפּטימיזם ביי די שווערסטע לעבנס־באַדינגונגען. זיינע נגונים מיט די טעקסטן פלאָגטערן מיר זיך שטענדיק אין רעיון. זיי האָבן זיך איינגעבירגערט אין מיר אויף עולם ועד.

אַזאַ הערלעכן יידישן האַראָפּאָשניק ווי ס׳איז געווען אונדזער פולטוסקער חיים־ברוך, קען מען קיינמאָל נישט פֿאַרגעסן. ער איז אומגעקומען ערגעץ אין אַ ווייס־רוסיש שטעטל מיט פרוי און קינדער. הי״ד.

ב.

פרויעם (אפרים) גריטשאק

פון אַ גאַנץ אַנדער כאַראַקטער איז געווען פרויעם גריטשאָק. קליינערהייט געבליבן אַ יתום. זיין מוטער פלעגט

אים אַנטקעגנקומען, וועלן ער פלעגט ביי איר אַלס קינד בעטן:

— מאַמע דאַבעלע, אַ בייגעלע וויל איך.

— מאַמע דאַבעלע, אַן אייעלע וויל איך.

אַבער וועלן ער איז עלטער געוואָרן און אין חדר נישט געוואָלט גיין, האָט אים די געטרייַע מאַמע בלית ברירה יונגערהייט אַוועקגעגעבן פאַר אַ שוסטער. ער פלעגט מיט זיינע גלייכווערטלעך, פאַראַדיעס און לידלעך דערגיין ממש צו ווירטואָזיטעט. באַזינגען פלעגט ער אַלץ און אַלעמען. צו יעדן יום־טוב פלעגט ער צופאַסן אַ ליד אַדער אַ קופלעט. טייל קופלעטן זענען געווען אַ צונויפמיש פון טעקסטן פאַר צוויי יום־טובים צוזאַמען. ווי אַ בדחן באַזינגען אַ כלה. געלייענט אַ כתובה ווי אַ מסדר קידושין. סיי דאָס זינגען, סיי דאָס זאָגן איז געווען באַגלייט מיט אַ ווונדערבאַרער מימיק. אַן אַמתער אַרטיסט. ס׳איז געווען צו שטוינען, פון וואַנען עס האָט זיך גענומען צו אַזאַ האַלב־אַנאַלפאַבעטישן בחור אַזעלכע פעיקייטן. וועלן ער וואָלט באַקומען די געהעריקע טעאַטראַלע בילדונג, וואָלט ער, בלי שום ספק, אויסגעוואקסן איינער פון די גרעסטע אַרטיסטן און טעאַטער־קאָמיקער.

אומגעקומען איז ער צוזאַמען מיטן מאַקאַוועד יידנטום, ווי ער האָט נאָך זיין חתונה געווינט.

איך בין מער ווי זיכער, אַז אויך אין אַנבליק פונעם גרויסן גרויזאַמען טויט, האָט ער מיט זיין הומאָר און וויץ באַצווונגען צו לאַכן די, וועלכע האָבן זיך געפונען אין זיין נאָענטער סביבה. הי״ד.

נשים צדקניות ועסקניות
פרויען צדקחטעס און כלל־טוערינס

→

הרבנית **ברכה חיי־שרה** לוינטל ע״ה, אשת הרב הגאון יששכר הלוי לוינטל זצ״ל ששימש כרב דמתא בק״ק פולטוסק עד לתקופת השואה הנאצית. היא אשר הוציאה מחדש את ספרו של בעלה המנוח „ברכת יצחק״ וכתבה גם דברי הקדמה בשער הספר (ראה: „רבני פולטוסק״, הרב לוינטל). היתה אשה בעלת לב טוב ונוחה לבריות. השתדלה תמיד להקל על הזולת שנמצא במצוקה; נפטרה בישראל.

די רביצן **ברכה חיי שרה ע״ה**
(פרוי פון הרב לעווינטאַל ז״ל)

←

פייגע ליפסקער ז״ל, פרוי פון ר׳ זלמן שוחט, ז״ל. (געשט. אין יאָר 1922, אין פולטוסק)

→

די עסקנטע **גיטעלע קליגער**, פרוי פון ר׳ חיים לייב קליגער שו״ב ז״ל; ביידע אומגעקומען אין וואַרשעווער געטאָ, הי״ד. (זע דעם אַרטיקל איבער דעם א״ד שוחט, ז׳ 46)

←

(אַ בילד, אַנקומענדיק אין לאַנד, יאָר 1936)
חיה־ברריינע • ז״ל, די פרוי פון ר׳ הערשל אראַנאָוויטש שו״ב ז״ל. אַן אַשה צדקנית מיט אַ וואָרעם האַרץ פאַר נויטאַדערפטיקע, נפטר געוואָרן אין י״ג חשוון, תשל״א (12.11.70) אין ישראל.

• די ידיעה וועגן איר טויט איז דערהאַלטן געוואָרן נאָכן אָפדרוקן דעם אַרטיקל „אונדזער היים״ פון דן אראַנאָוויטש (זע: ז׳ 261).

נשים צדקניות

פייגה רוזה רוזנברג

מספר מילים לדמותה של אמי ז"ל

שני מקרים ששמו עלי רושם רב בזמנו ושאת משמעותם האמיתית הנני מבינה עכשיו הרבה יותר, יש ברצוני לתאר ברשימה זו.

המקרה הראשון קרה בתקופת משפט ביילים, שהסעיר את כל העולם. ביילים היה יהודי רוסי שהשכנים הנוצרים העלילו עליו כי הרג ילד נוצרי והשתמש בדמו למצות. אחרי עינויים שוחרר ביילים ויצא זכאי. כששחקתי עם עוד מספר ילדים בחצר שלנו הופיעה לפתע ילדה פולניה והתחילה לצעוק עלינו וקראה לנו „ביילים". כולנו התרגזנו ובחצר רעש והמולה. פתאום הופיעה אמי ז"ל והילדה ממשיכה לקרוא לנו בשם זה אבל יותר בשקט. אז פנתה אמי ז"ל לילדה ואמרה: „התקרבי אלי והגידי „ביילים" בקול רם ואני אתן לך קופיקה עבור כל קריאה „ביילים", כי השם הזה לכבוד הוא לעמנו".

המקרה השני ששאיר עלי רושם חזק היה התנהגותה של אמי ז"ל עם בתה של השוערת שלנו: הנערה ילדה ילד בלתי חוקי ובו בזמן שכל הסביבה לעגה לה, אמי ז"ל היתה שולחת לה כל יום ארוחת צהרים וכאשר שאלתי למה צריך לשלוח לה אוכל, אמרה אמי ז"ל: „היא מניקה ילד והיא זקוקה לאוכל טוב יותר. הילד אינו אשם".

ובזכרי שאמי ז"ל היתה יהודיה אדוקה והבת הזאת היתה נוצריה היה הדבר לפלא בעיני. אמי ז"ל היתה אומרת: „צריך לאהוב את האדם באשר הוא אדם".

הלואי וירבו דמויות כאלו בעולם ואז יהיו החיים יותר יפים וקלים.

פנינה גולדמן (פרל רוזנברג)

חנה באשה

מי מאנשי פולטוסק לא הכיר את האשה המופלאה הזאת? תולדות חייה ידועים לי, מספורי אמי ז"ל.

חנה באשה נאספה כיתומה עזובה לבית סבי ר' שלמה־ניסן צינמון. גדלה יחד עם בני סבי וסבתי. אין פלא שאמי ראתה אותה תמיד כאחות. נשאה לאיש אמיד אבל מוזר, פורש מהצבור. תושבי עירנו כנוהו „זלמן גוי". לעומתו היתה אשתו, חנה באשה, אשה טובת לב ואוהבת בריות עד להפליא. היתה חשוכת בנים לכן ראתה בכל ילד חלק יקר מאוצר האומה הישראלית.

חנה באשה היתה שוחרת תורה וחכמת ישראל, אם כי בעצמה לא ידעה קרוא וכתוב, יעוד חייה — לאפשר לבחורי ישראל ללמוד בישיבה שבפולטוסק. לא חסכה עמל לאסוף כספים, חפצים, בראש וראשונה כלי מיטה לבחורי ישיבה שהגיעו לעירנו ממרחקים. היא טפלה בכל מחזור של תלמידי הישיבה, חלקה אותם לבתים לאכול „ימים", דאגה לכסות ואף ארגנה להם אירועים שונים בשבתות ומועדים.

זכור בודאי לכל אנשי פולטוסק ביתה בן שתי קומות בפינת הרחובות: קוטלרסקה—סנטורסקה. במרתף ביתה היה תנור בו היתה מעמידה את החמין (טשולנט) של כל דיכפין. בתנור הזה היתה אופה חלות לשבת למכירה, אבל תמיד נשאר לה מספר חלות לחלק בבתים, חנם אין כסף, למי שידו לא היתה משגת צרכי שבת. היא ראתה במעשיה דבר מובן מאליו, שכל יהודי חייב לעשותו. תוך ישור לבה רצתה שכל הבגדים או הכספים שאספה, יהיו מסומנים, רשומים ובדוקים, כי כפי שציינתי, לא ידעה בעצמה לנהל דבר בכתב. על כן רתמה את אמי חנה גרינברג, שאנשי העיר כנוה „חנה'לה די שרייבערין" והטילה עליה את התפקיד של מזכירה. הפנקס של אמי היה מעין ספר החיים של המוסדות הדתיים דאז.

חנה באשה היתה בין פליטי פולטוסק שהנאצים גרשו מהעיר. היא התגלגלה לביאליסטוק ושם נפטרה. שמעתי מפי נצולי השואה, שחנה באשה, זכתה ללויה גדולה ולקבורה מכובדת.

מרים טל (מניה גרינברג)

חנה באשע

(די בעקערין)

קינד און קייט האָבן געקענט חנה־באַשען. אַלע האָבן געווּסט, אַז שטענדיק לויפט זי אַרום איבער דער שטאָט, כדי עמעצן אַרויסצוהעלפן. זי איז אומעטום אַרויסגעוואָקסן אין דער ריכטיקער צייט. דאָ איז זי מבקר חולה אַ קראַנקן און באַלד האָט מען זי געפונען ביי אַ געליטענער משפחה. אומעטום פלעגט זי ברענגען טרייסט, האָפענונג און פאַר־לייכטערונג און איז געבענטשט געוואָרן פון צענדליקער מענטשן, זי זאָל מאריך־ימים זיין.

אויף רַאג קאָטליאַרסקע—סענאַטאָרסקע, אַנטקעגן לעוואַנ־דאָווסקיס שייגע געביידע מיטן גרויסן הויף און נאָך גרעסערן סאַד, ווו אַ ייִד האָט נישט געהאַט קיין דריסת־הרגל, איז געשטאַנען אַ גרויער מויער מיט אַ קליין הייפעלע. דאָס הויז איז באָווויגט געווען מיט 4—5 לאָקאָטאָרן און זייגע אייגנ־טימער זענען געווען: זי, חנה־באַשע מיט איר מאַן זלמן זילבערמאַן, און דאָ האָט זיך געפונען זייער בעקעריי.

איר מאַן, ר׳ זלמן, איז געווען אַ שטיקל קמצן. מ׳האָט געווּסט, אַז ער איז אַ שטרענגער און אַ בייזער און אַז ער קריגט זיך אַרום מיט די לאָקאָטאָרן.

זיין פּרוי, חנה־באַשע, איז געווען אַ קלייניע צעקנייטשטע יידענע, נישט קיין איבערגעשפּיצטע, רעדן האָט זי ליב געהאַט ווי דער שטייגער ביי אַלע פּרויען, אַביסל איבער דער מאָס. דער שייטל אויפן קאָפּ איז נישט געווען אויפגעפּאַסט, שטענדיק, איבערהויפט אין דער וואָכן, האָבן פון אים אויס־געשטאַרטשט בינטלעך האָר און גערסין זיך יוצא־דופנדיק אין דער הייך. גלייכצייטיק האָט אַ דינער שיכט מעל פּאָר־שטויבט ביי איר אַ האַלבן קאָפּ מיט איין באָק.

דאָס פֿאַרפֿאַלק האָט נישט געהאַט קיין קינדער און גע־שלאָגענע פון גורל האָבן זיי געבענקט די גאַנצע יאָרן נאָך אַ יורש, ביז דער מאַן איז אַוועק אויפן עולם האמת...

בלייבנדיק אַן אַלמנה איז דער גאַנצער לאָסט פון דער בעקעריי געפאַלן אויף אירע פּלייצעס.

די איינפאַכע, פֿשוטע חנה־באַשע האָט נאָכן מאַנס טויט אויפגעבונדן די פליגל און באָווּסן, אַז זי שטייט אין אַלע הינזיכטן העכער פון אים. ס׳ערשטע, האָט זי געלאָזט שרייבן אַ ספר־תורה און אייַנגעאָרדנט אַ פייערלעכן סיום־הספר. ווען מ׳האָט די הייליקע תורה געפירט אונטער אַ חופה אין שול אַריין מיט מוזיק, זענען די גאַסן געפאָקט געוואָרן מיט דער יידישער באָפעלקערונג.

מצוה גוררת מצוה״ — איין גוטער טאָט שלעפט נאָך מיט זיך אַ צווייטן. אין די אינזאַמע אָוונטן האָט חנה־באַשע געמאַכט פאָר זיך אַ שטיקל חשבון־הנפש. די יאָרן לויפן אַדורך, מען וועט דאָך אַמאָל דאַרפן אָפּגעבן רעכענונג דעם „וואָס איבער אונדז״. אויב זי וועט אַליין נישט צוגרייטן זיך אַ פּעקל מצוות און מעשים־טובים, וועט וועט פאָר איר זאָרגן, וועַן אפילו קיין קינדער איז נישטאָ?!

זי האָט באַשלאָסן צו נעמען אַ שותף אין דער בעקעריי, זי זאָל נישט דאַרפן צו טראָגן דעם גאַנצן עול אויף אירע פּלייצעס. עטראָכט און געטאָן, אַרייַנגענומען אַ שותף און געהאַט מער צייט צו טאָן עפּעס לטובת הכלל.

„אין לך דבר העומד בפני הרצון״ — ביי וועמען ס׳איז פאָראַן אַ דראַנג צו טאָן גוטס, וועט שטענדיק עפּעפּנען. מצוות וואַלגערן זיך אין די גאַסן, מ׳דאַרף זיך נאָר אייַנבייגן...

אָט האָט זיך געגרינדעט אין פּולטוסק אַ מוסר־ישיבה. פון שטעט און שטעטלעך זענען געקומען יינגע בחורים, וואָס „דער מאַמעס מילך ליגט זיי נאָך אויף די ליפּן״, זיצן און לערנען מיט גרויס התמדה און דער ניגון פון דער גמרא צע־שפּרייט זיך אין דער גאַנצער סביבה. וועַר עס וויל, אַז דער ניגון זאָל נישט איבערגעריסן וווערן, דער קאָן געפּינען אַ סך אַרבעט. מ׳דאַרף זאָרגן פאָר די ישיבה־בחורים, זיי זאָלן האָבן גוטע „טעג״ און באַקוועמע נאַכט־לעגערס. מען דאַרף זיי אויסוואַשן אַ העמד, פאָרריכטן אַ פּאָר שיך אָדער זאָרגן פאָר אַ מלבוש. האָט זיך טאָקע חנה־באַשע אָנגעהויבן צו פאָרנעמען מיט הילף פאָר דער ישיבה און געוואָרן פאָר די ישיבה־בחורים ממש אַ מאַמע.

ביי איינעם האָט זי דערזען, אַז עס פעלט אַ קנעפּל ביים העמד, אַ צווייטער האָט נישט קיין בגד, ביי אַ דריטן זענען די קאַמאַשן אויסגעקרומט, ביי אַ פּערטן — אַן אויסגעריבענע פּינענט ביים סקאַרפּעט, דער דאַרף זיך אָפּשערן, אַן אָנדערער זעט אויס בלאָס, האָט נישט קיין אָפּעטיט צום עסן און מען דאַרף אים באַזאָרגן אַ דאָקטאָר. זי, די קינדערלאָזע חנה־באַשע, האָט איצט צענדליקער קינדער, מיט וועלכע זי איז זיך מטפל און ציטערט איבער זיי נישט וווייניקער ווי זייערע אמתע טאַטע־מאַטע.

אַלע ישיבה־בחורים האָבן חנה־באַשען ממש ליב באַקו־מען און איר אָפּגעגעבן גרויס כבוד.

שטאַרק צוגענובדן איז זי געווען צו די ישיבה־יינגלעך. זומער אוןווינטער פלעגט מען איר טרעפן אונטערן בית־המדרש־פענצטער מיטן געפּענטן קרבן־מנחה־סידור דאָוונען מיטן ישיבה־מנין, מיט אירע „קינדער״. זי איז גרייט געווען צו גיין אין פייער און וואַסער, אַבי צו פאַרלייכטערן דעם גורל פון די ייִנגענקע בייַמעלעך, וואָס האָבן פאַרלאָזט טאַטע־מאַמע און אַוועקגעוואַנדערט אין דער פרעמד לערנען תורה.

מיט פרייד האָט זי אַוועקגעשאָנקען איר וואַרעם האַרץ, איר ענערגיע און געלט פאָר דער פּולטוסקער ישיבה. מיט איר איניציאַטיוו איז געשאפן געוואָרן אַן אַלגעמיינע קיך פאָר די ישיבה בחורים ביי שמואלע קאַלפּוס אין שטוב, וועלכער איז אויך געווען קינדערלאָז, האָט ער געוואָלט טאָן עפּעס אַ מצוה; ביי אים האָבן זיי אַלע צוזאַמען געגעסן און גע־בענטשט מיטן „מנין״.

זי האָט אַוועקגעשאָנקען אירע טעג און נעכט, שבתים און יום־טובים דער ישיבה, באַדינענדיק יינגע ווי אויך

עלטערע תלמידי־חכמים מיט וואָס זי האָט נאָר געקאָנט און נישט נאָר פֿאַר דער ישיבה.

יעדן ערב־שבת פלעגט זי צוגרייטן גאַנצע טעפּ מיט טיי, פלעגט זיי האַלטן אין טשאָלנט־אויוון און אַ גאַנצן שבת זענען געקומען פולטוסקער פרומע יידן ביי איר זיך מהנה זיין מיט אַ ביסל וואַרעמס אין די קאַלטע ווינטער־שבתים.

זי איז געווען איבערצייגט, אַז איבער הונדערט און צוואַנציק יאָר וועלן אויף איר מגין זיין די דאָזיקע מעשים־טובים און זי וועט זוכה זיין צו זיצן מיט איר זלמענען אין שאָטן פון דער שיינעדיקער שכינה, גלייך מיט אַלע אַנדערע אָפּגעהיטענע יידן, פֿאַר וועלכע עס איז אָנגעגרייט ש"י עולמות. יהי זכרה ברוך.

משה סרעבראַ

ראַכטשע די קצבטע

(1826—1933)

איינע פון די פֿאַרצווייגסטע יידישע משפחות אין פּולטוסק איז געווען די משפחה פון ראַכטשע די קצבטע.

ראַכטשע איז געבוירן געוואָרן אין יאָר 1826 אינעם שכנותדיקן שטעטל רוזשאַן. ווי ס'איז אָנגענומען געווען אין יענע אַלטע צייטן, אַז נאָך גאָר אַ יונג מיידל קאָן שוין ראָוי זיין לחופה, האָט מען איר גאָנץ פרי חתונה געמאַכט, נאָך נישט זייענדיק קיין פולע 12 יאָר אַלט מיט מאיר פיעקאַרזש פון פולטוסק, אַ יייד, אַ חסיד, וועלכע האָט אים געבוירן 4 זין און

ראַכטשע די קצבטע (רחל פּיעקאַרזש) אַלט זייענדיק דאָ 82 יאָר

5 טעכטער *.

איר מאַן, מאיר, אַ ראַדזימינער חסיד, פלעגט פֿאַרן אָפּט צו זיין רבין און זיך מיט אים, ווי דער שטייגער, שואל עצה זיין אין אַלע זיינע ענינים. ער פלעגט אַלע מאָל עפּעס אויס־בעטן ביים רבין אַ ברכה פֿאַר דער שטוב. נאָר אויף איין זאָך, אריכות ימים, האָט ער נישט געקאָנט אויסבעטן און נאָך אַ קראַנקהייט איז ער פרי אָפּגעשטאָרבן, נאָך נישט זייענדיק קיין 50 יאָר אַלט.

די יינגע אלמנה ראַכטשע איז געווען אַ שיינע קרעפּטיקע פרוי און דערצו פֿאַרמאָגט אַ גוט האַרץ מיט אַן אָפּענע האַנט אויף צו געבן צדקה און העלפן מענטשן אין אַן עת־צרה. קיין שום שטערונג האָט איר נישט אָפּגעהאַלטן, וועג איר גוטער ווילן האָט אויפגעוואַכט. אין די רעגנס, אין די שנייען איז זי געלאָפן, מיט אַ מסירת־נפש וואָס האָט קיין גבול, דאָרט אין די מקומות, וווּ איר הילף האָט געדאַרפט קומען... צי מיט געלט, צי מיט אַ מתנה, צי מיט אַ גוט שטיקל פלייש פון איר יאטקע. באַקאַנט און אָנגענומען איז זי געווען אין אַלע קרייזן פון שטאָט, סיי יידישע, סיי קריסטלעכע.

וועג עמעצער האָט זיך געפונען אין אַ נויט, איז ראַכטשע געווען זיין גואלטע; וועג אַ יידישער בחור האָט זיך געוואָלט באַפרייען פון מיליטער־דינסט, האָט ער זיך נאָר געדאַרפט וועגדן צו ראַכטשען, אַזוי איז ער גלייך באַפרייט געוואָרן אויף אַזאַ אָדער אַנדער אופן און „פּאַניען" נישט געדינט, וויל פֿאַר ראַכטשע די קצבטע זענען אַ סך טירן אין שטאָט געווען אָפֿן... זי איז געווען גאָנץ פֿאַרמעגלעך; איר אייגן הויז אין מאַרק, נישט וויט פון דער פּאָסט, האָט אויף דעם עדות געזאָגט.

טראָץ דעם, וואָס זי איז געוואָרן יונג אַן אַלמנה און געווען נאָך גענוג שיין, האָט זי פונדעסטוועגן נישט געוואָלט זיך מער מיט אַ מאַן פֿאַרבינדן, כאָטש עס האָט איר נישט געפעלט קיין בעלנים. זי האָט זיך בלויז געווידמעט פֿאַר דער שטוב, פֿאַר דער יאָטקע און פֿאַר די קינדער. און במקום איר פֿאַרשטאַרבענעם מאַן, איז זי אַלע מאָל געפֿאָרן צום ראַדזימינער צדיק. אָלץ וואָס זי האָט געטאָן, איז געווען מיט דער צושטימונג פון רבין. ווי נאָר אַ טאָכטער איז געוואָרן ראוי לחופה, איז זי גלייך אַוועק צום רבין און געבעטן פֿאַר איר אַ גוטן בחור. אָלס אַ גוט באַקאַנטע אין רבינס הויז, פלעגט איר דער רבי אַלע מאָל געבן אַ מין שריפטלעכע אָנווייזונג צו איינע פון די ישיבות און פון דאָרט יעדעס מאָל געבראַכט אַ בחור, אַ צאַצקע, פון די בעסטע אין דער ישיבה, אַזוי אַז

* זין: יידל, איטשע, דוד, שלמה; טעכטער: חוה, ביילע, אסתר, פרומטשע, שרה.

אַלע אירע 5 אייִדעמס זענען געווען גרויסע תלמידי־חכמים מיט שאַרפֿע קעפּ, אַז שטאָט האָט זיך מיט זיי געבענטשט. זי האָט זיי געקויפט מיט שיינעם נדן, חתונה־אויסשטייער און יאָרן קעסט. אַרייִנגענומען זיי צו זיך אין הויז און יעדן אָפּגעגעבן אַ ווינונג.

שיין איז געווען דאָס משפחה־בילד בייַ אַ שבתדיקן טיש, ווי אירע טעכטער מיט די אייִדעמס אין די אָטלאַסענע קאַפאָטעס מיט די סאַמעטענע היטלען זענען געווען אַרום־געזעצט, די זמירות האָבן אָפּגעקלונגען איבערן מאַרק און זי, ראַכטשע די קצבטע, איז געזעסן אויבן אַן און געשיינט פון גליק. אָנקוועלנדיק פון אירע צאַצקעדיקע אייִדעמס, וועלכע האָבן איר אָפּגעגעבן גרויסן כבוד. דער ווייַן האָט געפינקלט אין דער גראָב־בייכיקער „קאַראפקע", די לייכטער האָבן מיט זייער זילבער געגלאָנצט, די פלעמעלעך פון די שבת־לימט צוזאַמען מיטן שאַרפן בליק־לאָמפּ האָבן באַלויכטן דעם ווייס־געשפּרייטן שבתדיקן טיש. נישט איינמאָל האָט עצעיטערט אַ טרער אין איר אויג, אין אַזעלכע שעהען, דערמאָנענדיק זיך, אַז איר מאיר האָט נישט דערלעבט צו טיילן זיך מיט איר מיטן דאָזיקן נחת, וואָס האָט אויסגעפילט דעם חלל פון דער שטוב אין די שבתים, יום־טובים, ווי אויך אַ גאַנץ יאָר.

איר עלטסטע טאָכטער, חוה, האָט זי אויסגעגעבן פאַר אהרן לייב גורמאַן ז״ל. געווען אַ געלערט חסיד, אַ ייִד אַ בן־תורה, אַ פּיקח, נאָר אויסגעזונ ווי פאַרטראָגן אין אַנדערע וועלטן; גיך־באַוועגלעך און צעוואָרפן אינעם רעיון, שטענ־דיק געקייט אַ וואָנסע און געגלעט זי מיט די ליפּן, ווי דאָ וואָלט ער געטראָכט פון אַ שווער־פאַרפֿאַנטערטער סוגיא און אָט זענען שוין זיינע געדאַנקען איבערגעלאָפן צום מסכּר; ער איז געווען אַ פּעל־העגדלער.

איר טאָכטער ביילע (הי״ד) האָט חתונה געהאָט מיט מענדל בערענט ז״ל, אַ ראַדזימינער חסיד, אַ שטילער איידע־לער מענטש, אַ חובב־ספר מיט אַן הדרת פּנים. ווי זיין שווער ז״ל האָט ער אויך נישט מאריך ימים געווען און פרי אַוועק פון דער וועלט.

אסתרס מאַן, יוסף מאיר בראָמזאָן, איז געווען אַ געלערר חסיד, אַ בן־תורה, אויך אַ שטילער, אַ באַשיידענער יונגער־מאַן מיט ליכטיקע אויגן, אָבער וועג זיינס אַ טאָכטער איז אַוועק לערנען אין דער פּוילישער גימנאַזיע, וווּ עס איז געווען פאַרבונדן מיט חילול־שבת, האָט ער זיך צעפלאַקערט קנאיש און אַרויס פון זיין שטילקייט... זי האָט געמוזט פאַרלאָזן די שטוב און זיין ביי קרובים.

ער איז געווען זעלטן שיין. וועג ער איז אָנגעקומען צו זיין חתונה, דערציילט מען, האָבן זיך אויפֿגעפראַלט טיר און פענצטער, אַלן האָבן אים באַוווּנדערט. אפילו קריסטלעכע שכנים זענען גלאָפֿן אָנקוקן אסתרס שוואַרץ־חנעוודיקן חתן.

יוסף גראָסבאַרד ז״ל, פֿרומטשעס מאַן, איז געווען אַן אויסנאַם פון אַ בחור, אַחוץ אַ בן־תורה און אַ גרויסער מתמיד אויך שיין, עלעגאַנט און פֿעדאַנדיש. ער איז געווען אַ גוטער בעל־מסביר און מיטשמועסער און געהאָט פֿעדאַגאָגישע פּעי־קייטן. געווען זייער פֿרום, אַז מענטשן פלעגן דרשענען די שייכות פון זיין פֿרוי, וועלכע הייסט פרומטשע — מיט זיין פרומקייט.. שפּעטער האָט זיך אַרויסגעווייזן, אַז ער איז גאָר נישט געווען אַזוי פרום ווי מ׳האָט געמיינט. אין דער שטיל האָט ער גלייַענט טריף־פּסולע ביכער און געווען פאַרטיפּט אין דער השכלה־ליטעראַטור. וועג דער דייטש האָט אין דער ערשטער וועלט־מלחמה פאַרנומען פּולטוסק, האָט יוסף געענ־דערט זיין פאַמיליע־נאָמען: וויעלקאָבראָדאַ — אויף גראָס־באַרד. אַראָפגעווארפן די טראַדיציאָנעלע לבושה, מעשה־דייטש, און געווארן אַ לערער פון דייטש און העברעיש. אויף זיין פרוי, פרומטשע, האָט נאָכגעטאָן דעם ביישפּיל און אויסגעטאָן דאָס שייטל...

זייערע קינדער האָבן באַקומען אַן אייראָפּעישע דערציונג. די עלטסטע טאָכטער, חייקה גראָסבאַרד־פּיעקאַרזש, איז געווען אַן אָפּיציעלע אָנגעזעענע לערערין אין דער פּולטוסקער פֿאָור־שכנער מלוכה־שול (אומגעקומען צוזאַמען מיט איר מאַן און קינד בייַ די נאַצאיס, ימ״ש).

ישראל טראכנאָווסקי, יבדל לחיים ארוכים, האָט חתונה געהאָט מיט ראָכטשעס ייִנגסטע טאָכטער, שרה. אין דער ישיבה, וווּ ער האָט געלערנט האָט מען אים גערופן „דער גאָוואַראָווער עילוי". געהאָט אַ שאַרפן קאָפּ, געווען אַ בקי אין די דראָבנע אותיות, אַ דרייסטער, אַ פריילעכער מיט לאָכעדיקע אויגן און מיט אַ קלאָרער אויספּראַך. געווען אַ געזעלשאַפטלעכער טיפּ, אַ מעורב בין הבריות. אונטערן איינ־פלוס פון זיין שוואָגער, יוסף ז״ל, איז ער געווען אָנגעשטעקט מיט השכלה און געהאָט מיט דער יוגנט אַ געמיינזאַמע שפּראַך. געווען אַ מין אויפגעקלערטער רעליגיעזער ציוניסט... אין ראַדזימינער שטיבל פלעגט ער דאָוונען שבתים און יום־טובים, וויייל ער האָט געווינט אין דעם זעלבן הויז, וווּ דאָס שטיבל איז געווען — ביי שאַפראַנען.

על פי רוב פלעגט ער שטיין ביי דער טיר פונעם שטיבל, ביי דעם כּיור אַדער אין פאַדערהויז מיטן וואָלענעם טלית אויף די בריטע פֿלייצעס און כאָפּן אַ שמועס אַדער אַ דיס־קוסיע מיט די אויסגעפּוצטע אויפגעקלערטע בחורים, בשעת קריאת התורה. די ראַדזימינער חסידים האָבן אויף אים קרום געקוקט, אים געהאַלטן פאַר אַ מסית ומדיח, אַ מין אפיקורוס,

ר״ל. ער איז אויך געווען אַ בורר ביי דין־תורהס, אַן אָפּטער אַרייַנגייער אין בית־דין שטוב. ער לעבט היינט אין אַמעריקע און זעצט פֿאָר די אַלטע טראַדיציע.

סיי די זין *, סיי די טעכטער זענען געגאַנגען אין דער באָבע ראָכטשעס וועגן. כמעט אַלע האָבן פֿאָר זייערע טעכטער אויסגעקליבן איידעמס בעלי־תורה, בחורים פון בעסטן סאָרט, מיט וועלכע מ׳האָט געקאָנט שטאָלצירן. אין די לעצטע יאָרן פון איר לעבן איז די באָבע ראָכטשע געווען בלינד, דאָך האָט זי דערקענט יעדן פון דער משפּחה לויטן קול.

אַלט זייענדיק 107 יאָר האָבן די חברה־קדישא־וויַיבער איר אויסגעפוצט אין אירע צוגעגרייטע תכריכים, נאָך דעם ווי זי האָט איבערגעגעבן איר הייליקע נשמה אין די הענט פון די גוטע מלאכים, וועלכע האָבן איר, לויט אירע מעשים טובים, געוויס אַריינגעפֿירט גלייך אין גן־עדן. געהאָט אַ גרויסע לוויה, כמעט די גאַנצע שטאָט האָט דער באָבע ראָכטשע באַגלייט צו איר אייביקער רו, צווישן די באַגלייטער זענען געווען 136 קינדער, אייניקלעך און אור־אייניקלעך **.

משה סרעברא

*

די באָבע ראָכטשע, אַדער ראָכטשע די קצבטע — ווי מ׳האָט זי אין שטאָט געוווסט — איז געווען פון די עלטסטע פרויען אין פולטוסק. צו 33 יאָר איז זי געבליבן אַן אַלמנה און אַליין דערצויגן אירע קינדער. זי האָט געפירט אַ ״יאָטקע״, וועלכע האָט געשמט אין שטאָט פֿאָר דער בעסטער; אַ גוט שטיקל פלייש איז געווען צובאַקומען נאָר ביי ראָכטשען דער קצבטע. זי איז געווען פֿאַרמעגלעך און דערמיט געטאָן אַ סך גוטע מעשים. זי האָט זיך אויך פֿאַרשאַפט שיינע אידעמס, צווישן זיי 2 איידעמס, גרויסע למדנים און משכילים, וועלכע פלעגן האַלטן אין שטאָט רעפּעראַטן איבער די חכמי התורה און פירן אינטערעסאַנטע שמועסן איבערן רמב״ם און זיין ״מורה נבוכים״.

די באָבע ראָכטשע איז אויך געווען ציוניסטיש געשטימט; געקויפט אַ שקל און פיל בייגעשטייערט פֿאָר די ציוניסטישע קרנות. זי פלעגט זאָגן: ״אַז די קינדערלעך ווילן זיך שפּילן אין ציוניזם, דאַרף מען זיי נישט שטערן. אפשר וועט פון זיי קומען די גאולה״.

אַנגענומען איז געווען די באָבע ראָכטשע אין שטאָט, גענים־דיק דערבי פון פיל שטאָטישע פֿריווילעגיעס.

זי איז געווען באַקאַנט מיט אירע גוטהאַרציקייטן. זי פלעגט אויך העלפן ״באַפֿרייַען״ פון מיליטער יונגע בחורים, אַ דאַנק איר השתדלות און אַנזען, וואָס האָט געמאַכט אויף יעדערן אַ רושם (וועלכע פלעגט אגב — אַלס ״לא יחרץ״ — באַזאָרגן ״נאָטשאַלסטווא״ און קריסטלעכע דעה־זאָגער אין שטאָט מיט אַ גאָר גוט שטיקל פלייש און ווען מ׳האָט געדאַרפט — מיט עפּעס מער ווי דאָס...). זי האָט אַרויסגערופן פיל אַכטונג מיט איר הילוך.

זי איז געווען אַ הויכע, גאַנץ זויבער אַנגעטאָן. אַלע האָבן איר באַזונדער געשעצט, ווען זי איז אַריין אין טיפן עלטער. צו 100 יאָר איז זי נאָך געגאַנגען גלייך. ד״ר בראון *, דער פֿאַוויאַטאָוור שטאָט־דאָקטאָר, פלעגט נישט איינמאָל אַפּ־שטעלן דער באָבע ראָכטשע אינמיטן גאַס, וועןער האָט זי באַגעגנט און זיך אויספֿרעגן אויף איר געזונט. זי האָט אַלץ און אַלעמען געדענקט אויפן קאָפּ. שטאָטישע פלעגן פֿאַרבייַ־גיין און אויספֿרוון איר זיכרון: ״באָבעשי, ווער בין איך?״ און זי פלעגט גלייך ענטפֿערן. בייַ דער עלטער פון 106 יאָר, ווען דורך אַ צופֿאַל איז זי אַראָפּגעפֿאַלן פון אַ 2-טן שטאָק, האָט זיך ד״ר בראון שטאַרק מטפל געווען מיט איר. נאָך דעם פֿאַל האָט זי פֿאַרלוירן די ראיה.

זי איז געשטאָרבן 2 יאָר פֿאַר דעם היטלער־קריג. נאָך איר לוויה זענען נאָכגעגאַנגען אפילו קריסטן. זי האָט דער־לעבט אור־אור אייניקלעך. אייניקע פון זיי געפינען זיך אין ישראל.

אויפגענומען ביי ל. מ.

---

* ער איז געווען זייער שטרענג אין הלכות היגיענע. האָבן אים דערפֿאַר אַ טייל יידן, ספּעציעל די, וואָס האָבן געהאָט געשעפטן, אין וועלכע עס האָט זיך געפֿאַדערט רייניקייט — אים געהאָלטן פֿאַר אַן אַנטיסעמיט. עס זענען אָבער געווען פיל פֿאַלן, וועו ער פלעגט קומען צו אַ קראַנקן אַרעמען ייִד — נישט נעמען פֿאַר דעם וויזיט קיין געלט און פלעגט נאָך פון זיין קעשענע צוגעבן אַ פּאָר זלאָטעס. אַ זעלטנקייט ביי דאָקטוירים. געווען אפשר דער אייניציקער בּיי אונדז אין שטאָט, וועלכער האָט דאָס פֿראָקטיצירט.

טראָץ דעם, וואָס ער איז געווען פון דייטשישער אָפשטאַמונג — נישט מיטגעאַרבעט מיט די נאַציס, בעת דער מלחמה.

אין 1955 האָט ער נאָך פֿראָקטיצירט אין שטאָט אַלס דאָקטאָר.

(לויט י. אַבראַמטשיק)

פייגע רויזע די גלעזערקע

זי איז געווען פון די נשים צדקניות, פֿאַלקס־מענטשן מיט אַן עכט יידישן געפֿיל, וועלכע האָבן געטאָן זייערע מעשים־טובים לשמה.

ווער האָט זי נישט געקענט אין פולטוסק?

ווו נאָר אַ קראַנקער, ווו נאָר אַ נויטבאַדערפֿטיקער, אַ ייִד, אַ ״יורד״, וואָס קיין מענטש האָט נאָך נישט געווויסט פון זיין

---

* איר עלטער זון, יידל פּיעקאַרזש איז געשטאָרבן אין 1939 יאָר, האָרט פֿאָר דער 2-טער וועלט־מלחמה, אין עלטער פון 99 יאָר.

** פון אירע אוראייניקלעך זענען אייניקע געפֿאַלן פֿאָר דער באַפֿרייַונג פון ישראל ווי: ששושפּאָק, פּריש, קאָפּלאָוויטש; זיי וועלן אונגערעכנט אין דעם ספּר הזכרון אויף אַ צווייטן פּלאַץ.

מצב — האָט רויזע שוין פאַר אים געזאָרגט, צי מיט אַ ברויט, צי מיט אַ מלבוש, צי מיט אַן אַנדער מין צדקה, און דאָס אַלץ אין דער שטיל, נישט מבייש צו זיין, חלילה.

דאָ נעכטיקט זי ביי אַ חולה, וואָס די שטובֿיקע זענען שוין מיד געווארן פון מטפל זיין זיך מיט אים, דעם באַזאָרגט זי מיט שטיין־קוילן אויף אייניצהייצן דעם אויוון אין די גרויסע פרעסט און אַ צווייטן — מיט אַ נייטיקע רפואה, וואָס זי האָט פאַר אים איינגעקויפט.

פרייטיק פאַר נאַכט, וועז די מאַרק־שטייערס איילן זיך שוין זייער ביסל סחורה אַראָפצונעמען פון די געשטעלן, וויל דער קליינער עלעלע גוסמאַן גייט שוין פון איינעם צום צווייטן, רופנדיק מיט זיין מילדן קול: „ערב־שבת, קינדערלעך, איילט זיך" — לויפט נאָך פייגע־רויזע און בעט אַ פאָר גראָשן אויף אַ ברויט פאַר אַ געפאַלענעם יידן, פון וועלכן זי האָט זיך דער־ווּסט אין דער לעצטער מינוט. און יעדער טראָגט איר אַנט־קעגן, וויל מען ווייס, אַז עס איז זיכער נייטיק וועז זי בעט.

באַזונדער ווערט איז צו באַצייכענען איר טעטיקייט, וועז ס׳איז אַנטשטאַנען די „בית־יוסף"־ישיבה אין פּולטוסק, ווי פייגע־רויזע פלעגט אַרומלויפן איבערן שטאָט שאַפן „טעג" פאַר די אַרעמע ישיבה־בחורים.

אַזוי האָט מען פייגע־רויזן שטענדיק געקאָנט טרעפן אין יעדן אָרט, ווּ עס האָט געהערשט אַ נויט, ביי לעבעדיקע און אפילו ביי טויטע, וויל זי האָט אויך געהערט צו חברה־קדישא. לאַנג וועט זיין דער צעטל אויסצורעכענען די אַלע מעשים־טובים, וואָס די אַלטע צדקנית האָט געטאָן פאַר פּולטוסקער.

נעכטן בויִם (באקס)

באקס האָט מען זי גערופן. אַליין אַן אַלמנה מיט אַ שווערער פּרנסה און דאָך האָט זי קיינמאָל נישט פאַרגעסן, אַז אויך אַנדערע דאַרפן לעבן. זי פלעגט אָפּרייסן שטיקער פון איר פאַרהאָרעוועטער צייט און עס ווידמענען פאַר אָרעמע און נויטבאַדערפטיקע. דעם אַ גמילת־חסד, דאָ קומט זי בעטן אַ ביסל יוּיך פאַר אַ קראַנקן, דאָרט — אַ שטיקל פיש אַדער קיכל, ווייל דער שוואָכער איז נישט געווען בכוח זיך דאָס צו לייסטן, דעם טרייסט זי מיט אַ גוט וואָרט, דערהייבנדיק זיין געשלאָגן גערמט און לויפט וויטער, ווייל זי מוז אויך פאַר זיך זאָרגן און פאַר איר קינד.

עס זענען געווען אין פולטוסק נאָך פיל אַנדערע נשים צדקניות ווי: חנה־באשע, ראָכטשע די קצבטע, פייגע די אַלעוויניצקע, שיינע רחלע, איטע וועסט א״א, וואָס וועלן תמיד דערמאָנט ווערן; וואָס זייערע מעשים טובים וועלן פאַר־צייכנט ווערן לדורות ביי דער פולטוסקער שארית הפליטה.

דאָס זענען געווען הייליקע פאָלקס־פרויען, וועלכע האָבן זיך און זייער צייט געווידמעט צו צדקה־צוועקן נישט פאַר כבוד וועגן און אַוודאי נישט פאַר באַצאָלט. אָט די שרה־בת־טוביסס — זיי האָבן געשטראָלט נישט מיט זייערע זכות־אבות אַדער גרויס־בילדונג, נאָר מיט זייערע האַרציקע פשוטע מעשים־טובים, מיט דעם אומפאַרלאָשענעם ליכט פון זייערע לייכטנדיקע נשמות.

זכרונן לברכה.

רבקה האלצמאן

אסתר מינץ (אורלובסקי) ע״ה

אשת ר׳ מנדל מינץ ז״ל. היתה אדוקה מאד ונתנה הרבה צדקה בסתר. היו בתים שהיתה הולכת לשם בכל יום חמישי בשבוע להשאיר כסף או חבילות מזון. אצל נשים שמכרו מצרכים בשוק, בידעה את מצבם הקשה אך לא אבו לקבל נדבות — היתה „קונה" אצלן איזה דברים קטנים ותוך כדי כך השאירה להן כסף וחבילות שהכינה עוד לפני כן.

היו נשים שהיו ממשכנות אצלה חפצים מהבית ותמורתם היתה מלווה להן כסף ואם ביניהם היו גם פמוטי־שבת — היתה שולחת להן את הפמוטים ביום ששי ע״י בנה הצעיר משה (הנמצא בארץ עם בני משפחתו מ־1934), בכדי שיוכלו להדליק נרות של שבת.

משחלתה ולא יכלה כבר ללכת על רגליה — סידרה את כל ה„ענינים" שלה ע״י שליח־מצווה, וזה היה בנה הצעיר. אך לא אצל כל הנתמכות היה אפשרי הדבר, כי היו כאלה אשר התביישו לקבל את נדבת־ליבה מידי בנה. אז היתה מודיעה על ידו שהיא חולה והיות שאין לה אפשרות לבקרן — שיבואו הן לביתה ושיקיימו אצלה את מצוות „ביקור חולים", ואז היתה מוסרת להן את מה שהכינה עבורן.

אחרי שנפטרה, תרם ר׳ מנדל, בעלה, מגפיים (שטיוועלעך) בשביל כל ילדי ה„תלמוד תורה" בעיר — לזכרה. כדאי להזכיר כאן, כשהמנהל של ה„תלמוד־תורה" הציע להזמין את המגפיים בוורשה כדי שיעלו יותר בזול, סירב ר׳ מנדל להסכים לכך באמרו שנחוץ לקחת מידה מדויקת מכל ילד וילד, בכדי שהילדים יהנו ממגפיים נוחים ולסנדלרים הפולטוסקאים יהיה גם קצת פרנסה...

ר׳ מנדל תרם גם לוחות־עץ לגדר של בית הקברות שהיה הרוס.

(נמסר ע״י בני המשפחה)

• ראה: ר׳ מנדל מינץ, י. גרינשפן, עמ׳ 313.

ארט־רעדן און לעבן און פרייען און לאַכן און דאגהן און וויצלען זיך אין שטוב און אין גאַס, אין „שטיבל", פֿאַרטיי, אין ב׳ת־המדרש, טעאַטער, ביחידות, ברבים – וווּ נאָר פולטוסק האָט עקזיסטירט

אַ שטאָט איז אַזוי פֿערזענלעך ווי אַ לעבעדיקער יחיד: נאָר ער טוט אַזוי און נישט קיין אַנדערער; נאָר ער לעבט און לאַכט אַזוי און נישט קיין צווייטער; נאָר ער פרייט זיך און ווייניק אַזוי און נישט עמעץ ווער אַנדערש. ער קאָן נאָכטאָן אַדער נאָכקרימען פֿרעמדע, אָבער זיין פֿערזענלעכע פרייד אַדער דאגה מוז ער אַליין אויסזאָרגן אַדער אויספרייען אויף זיין אייגנאַרטיקן אויסגעשפראָכענעם אופן. קיינער קאָן אים נישט פאַרטרעטן.

פֿאַרטייען, למשל, אַדער צדקה צי עקאָנאָמישע אַנשטאַלטן קאָנען, בערך זיין אין אַלע עקן וועלט די אייגענע, אָבער שטייגער, נוסח, נשמה – קאָנען נישט זיין די זעלביקע.

וואָר עס דערפילט ניואַנסן, קאָן גלייך תופס זיין אינעם שפראָכלעכן אַרט רעדן אַדער תנועה, וואָס איז אַזוי ווי דינע מוזיק פון אַ ספּעציפישן אינסטרומענט – וועלכער מענטש און פון וועלכער געגנט אַדער שטאָט עס האָט אַזוי און נאָר אַזוי געוואָרן, אַזוי און נאָר אַזוי געלאָכט, אַזוי און נאָר אַזוי זיך געוויצלט, געוויינט און געברומט, כאָטש דאָס געווייַן און דער וויץ און דאָס געברום שטאַמען אַלע פונעם זעלבן קוואַל: מענטש. צוגעקניפט איז ער, דער תושב, צו זיין מאַמע־שטאָט אַדער אומגעגנט ווי אַ קינד צום נאָפל פון דער מוטער. זיין געבוירן־אָרט קוקט אַרויס פון אים מיט לייב־און־לעבן, מיט אַלע זיינע פייזאַזשן, גאַסן און איינגעוואָרצלטע היימען.

דורך טויזנטער נוסחאות אַנטפּלעקט ער זיך און זיין שטאָם־אָרט.

דורך די אַלע אויבן דערמאָנטע פאַרמען פון אויסדרוק גיט איבער דער תושב די נשמה און די פֿערזענלעכקייט פון זיין שטאָט, וועלכע איז נישט וווייניקער פֿערזענלעך ווי ער גופא.

(יוד־ערן)

פולטוסקער פאלקלאר

נח פריילוצקי אין זיינע זאַמלביכער „פאָלקלאָר און קולטור געשיכטע (יאָר 1912), ברענגט אַ גרויסע רשימה פון צונעמען פאַר פאַרשידענע שטעט אין פוילן.

וועגן אונדזער שטאָט פולטוסק געפינען זיך פאָלגנדיקע 4 צונעמען:

פולטוסקער משומדים (אונטער נומער 704). דער נאָמען זאָל שטאַמען צוליב אַ געוויסן סופר, וועלכער האָט זיך געשמדט. ער זאָל האָבן אויסגעריסענועט די העברעישע אויף־שריפט „מה טובו" אויפן דאָרטיקן קאָשטשאָל.

פולטוסקער אַדוואָקאַטן (705).

פולטוסקער חיות (706).

פולטוסקער לאַפשוכעס – אַפּגעלאָזענע (707).

(י. אבראַמטשיק)

אָן אַ קעפּל...

צווישן די יוגנטלעכע פון דער „פּועלי ציון" און דער יוגנט פון „בונד" און „רויטע", איז אַנגעגאַנגען כסדרדיקע דיסקוסיעס. יעדער פון זיי האָט געוואָלט איבערצייגן, אַז נאָר זיין יוגנט און פֿאַרטיי איז די ריכטיקסטע. אָפּט פלעגט טרעפן ווי דער אַדער אַ צווייטער האָט זיך איבערצייגט אין דער ריכטיקייט פון זיין קעגנער. האָט טאָקע געטראָפן ווי אַ „פּועלי־ציון" יוגנטלעכער האָט ענדלעך איבערצייגט אַ חבר פון „יוגנט־בונד־צוקונפט".

– יאָ, אָבער דער העברעישער נאָמען „פּועלי־ציון" שמעקט בירגערלעך, אפילו וועג מען שטרעבט שוין קיין פאַלעסטינע – קאָן זיך דער „בונד־יוגנטלעכער" נישט שייַנקען.

– אָבער דער פּראָגראַם אַליין געפעלט דיר?

– יאָ, מיטן פּראָגראַם בין איך שוין מסכים, אָבער דאָס קעפּל פּועלי־ציון שאָקירט מיך.

– וווייסטו וואָס – זאָג דער יונגער פּועלי ציוניסט – כ׳האָב פאַר דיר אַן עצה, ווער אַ פּועלי ציוניסט אָן אַ קעפּל...

(ש. בלענקיטני)

די אַרעמע גבירטע...

פאַרמאָגט האָבן זיי איינע פון די גרויסע הייזער בלאָקן אין פולטוסק, אָבער די נדבה־קלייבער האָבן שוין געווּסט, אַז צו זיי איז נישט כדאי אַרייַנצוגיין.

האָט געטראָפן אַז אַן אַרעמאָן האָט אַהין פאַרבלאָנדזשעט פונקט מיטאָג־צייט. וועג ער האָט באָקומען אַ נעגאַטיוון ענטפער, האָט ער געבעטן כאָטש אַ ביסל עסן.

— כ׳האָב אַליין, הייבט, נאָך גאָר נישט געהאַט אין מיין מויל... האָט די בעל־הביתטע געענטפערט.

ער איז אַוועק און אין געציילטע מינוטן אַרום צוריק־געקומען. אַוועקגעלייגט אויפן טיש אַ שטיק שוואַרץ־ברויט מיט אַ הערינג.

— נעמט און עסט בעל־הביתטישע. איר האָט דאָך נאָך הייבט, נעבעך, אין אייער מויל נישט געהאַט... און ער האָט זיך אָפגעטראָגן.

(ש. בלענקיטני)

ווי אַזוי ס׳איז געווארן פון אַ שלעכטן גלח — אַ גוטער מלאך...

דער יאַנאַוועך פעלטשער — משה חיים ווישניצ — וואָס קיינער אין שטאָט האָט נישט געווסט ווי ער הייסט און אויך קיינמאָל אים נישט געפרוּפן ביי זיין ריכטיקן נאָמען — איז פון דעם ערשטן וועלט־קריג אָן געווארן אַ פולטוסקער תושב. געווען איז ער אין שטאָט אַ „גאַנצער" דאָקטער. געשריבן רעצעפטן, געשטעלט אפילו ריכטיקע דיאַגנאָזן און אין די אָפטייק פלעגט מען אָנגעמען זייער פאַרשריבענע רפואות ווי פון אָן אמתן דיפלאָמירטן דאָקטער. פון וואַנען ער האָט זיך אויסגעלערנט די חכמת המעדיצין — האָט נאָר איין גאָט אין הימל געווסט. אין יאַנאַוע, זאָגט מען, איז ער געווען אָחוץ פעלטשער אויך אַ מלמד און אפילו אַ זייגער־מאַכער...

מיט דער צייט האָט זיך זיין שם אַלס גוטער רופא צעבליט אפילו אין די גוישע קרייזן, און צווישן די קריסטלעכע דאָקטוירים גופא.

שטאָט האָט געווסט צו דערציילן פון זיינע אויפטוונגען אין יענע „דייטשישע" צייטן פון די עפידעמיעס, ווי אַזוי ער האָט געהיילט דעם קראַנק עולם, כדי נישט אַרייינצופאַלן אין די שפיטעלער, לויט די דעמאָלט־דייטשישע פאַראָרדענונ־גען, פון וואַנען דער צוריקגאַנג אַ היים איז גאָר נישט געווען קיין זיכערער...

דערציילט מען אַזאַ מעשה. אין יאַנאַוע איז געווען אַ געוויסער גלח, אַ גרויסער שונא־ישראל, וועלכער האָט הנאה געהאַט צו העצן די קריסטלעכע איינווינער קעגן די יידן. מאָלע וואָס פאַר אַ שמד־שטיק ער פלעגט אָפטאָן. די אינציא־טיוו למשל צו שאַפן אַ „ספולדזשעלנע" (קאָאָפעראַטיוו) קעגן די יידישע סוחרים — איז אויך געווען איינע פון זיינע אַנטי־סעמיטישע שטיקלעך.

מיטאָמאָל איז ער קראַנק געווארן אויף אַ שווערער קראַנ־קייט, וואָס קיין דאָקטער האָט אים נישט געקאָנט העלפן, ביז איינער פון די קריסטלעכע דאָקטוירים האָט אים גערָאטן, אַז ער זאָל זיך וועגדן צום יאַנאַוער פעלטשער. בלית ברירה האָט ער זיין פאַרשלאָגן אָנגענומען און דער יאַנאַוער פעל־טשער האָט אים טאָקע אויסגעהיילט...

פון דעמאָלט אָן האָט דער גלח אַוועקגעוואַרפן זייַנע אַנטי־סעמיטישע שטיק און איז געווארן אַ בעל־תשובה; פון דעמאָלט אָן פלעגט דער גלח פאַרטיידיקן די יידן און זיי שיצן פון די אַנטיסעמיטישע אָנפאַלן.

אַזויערנאָך איז געווארן פון אַ שלעכטן גלח — אַ גוטער מלאך...

(לויט ש. בלענקיטני)

אָפגעטאָן אויף „פולטוסקיש"...

אין פולטוסק האָט זיך געפונען אַ יידּ, וועלכן סאיז, זעלבסטפאַרשטענדלעך, נישט פורש בשמו צו זיין, אַ בעל־פרנסה, נאָר אויסגעזוען ווי אַ „שלעפער"; אַליין קאָרג ווי עס „באַדאַרף" צו זיין, אָבער אויף יענעמס געוויסן שטענדיק אַ בעלן.

האָט מען אים איינמאָל אָפגעטאָן אַ שפיצל למען ידע.

אָחוץ זייַנע געשעפטן, די ריכטיקע, פלעגט ער אויך „כאַווען" אַ ביסל הינער, גענדז וכדומה, כדי עס זאָל אַ ביסל פרייליך זיין אין הויף און בעיקר —אין דער קעשענע...

ויהי היום איז זיך צונויפגעקומען אונדזער* יידּ מיט אַ צווייטן יידּ און דוקא פון דער זעלבער „בראַנזשע" און אַזוי ווי זיי זענען יידן און דערצו אויך חסידים פון איין שטיבל, האָט איינער דעם צווייטן פאַרגעשלאָגן, אַז דעם קומענדיקן שבת־צו־נאַכט זאָל ער „מאַכן" אַ מלוה־מלכה ביי זיך אין שטוב, און ווער, מיינט איר, איז געווען דער פאַרשלאָגער — אונדזער יידּ, אָט טאָקע ער, דער קאַרגער „קורח" אַליין.

און אַזוי ווי אונדזער יידּ, אָחוץ זיין אומבאַשרייבלעכע קמצנות, האָט זייער שטאַרק ליב געהאַט די „סעודה", איז דער צווייטער יידּ פון אים געווויר געווארן, אַז אַ שטיקל געגדזנס איז ביי אים לעילא ולעילא און אַז דאָס חיות גייט אים ממש אויס דערפאַר...

דער צווייטער יידּ האָט דעם פאַרשלאָג אָנגענומען, אָבער מיט אַ „שפיצל", וואָס האָט אים גלייך דערביי אַ בליץ געטאָן אין קאָפּ...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

בשעת דער מלוה־מלכה, וואָס איז געפאַרועט געווארן מיט אַ „ברען" ביים צווייטן יידּ אין שטוב, האָט אונדזער יידּ געשלונגען טאָקע און „געמאָלן" אויף ביידע באַקן די פעטע

* אונדזער יידּ — מיינט דעם קאַרגן.

פֿאַרציע געגדזנס, וואָס מ׳האָט אים דערלאַנגט, אַז דער גרויסער פֿאַרצעלייענער טעלער האָט אַזש געציטערט אונטער זיינע הענט, און חברה חסידים־מיטעסער האָבן זיך דערביי געקאָטשעט פֿאַר געלעכטער: דאָס האָט אונדזער ייד געגעסן פון זיין אייגענער גאַנדז, וואָס דער צווייטער ייד האָט צו דעם צוועק מיט אַ נאַכט פּריער פון אונדזער יידנס שטאָל אַרויסגעלקחנט, וואָס אַז ער, אונדזער ייד, איז דערנאָך צער־געקומען צו דער שטאָל, האָט ער זיך דעם קאָפּ צעבראָכן, הלמאי עס פּעלט אים אַ גאַנדז...

(לויט מ. ס.)

ער שעמט זיך פֿאַרן טלית...

אַ פּולטוסקער יונגערמאַן, וואָס איז שוין לאַנג אַרויס „לתּרבות רעה״, פֿלעגט נאָך פון דעסטוועגן אַמאָל־אַמאָל זיך באַווייזן אין בית־מדרש און אריינכאַפּן אַ דאָוונען (אום יום־כפּור צי אין אַ יאָר־צייט־טאָג), ווי עס וואָלט נאָך אין אים געטליעט אַ יידישער פונק. אייגנטלעך, וועלן ער האָט אַראָפּ־געלייגט פון זיך דעם טלית, נאָכן פֿאַרענדיקן דעם דאָוונען, האָט ער אים צוזאַמען מיטן טלית־זעקל פֿאַרשטעקט אונטער זיין רעקל און גענומען אַזוי אַרויסגיין אויף דער גאַס.

אַ פֿרומער ייד, וואָס האָט עס צופֿעליק באַמערקט האָט אים אויפמערקזאַם געמאַכט דערויף:

— וואָסי? איר שעמט זיך מיטן טלית? איר זענט דאָך אַ ייד!

— נייַן, איך שעם זיך פֿאַרן טלית... — האָט ער אים מניה וביה געענטפֿערט. (פון א שטאַטישן)

א.

בלויז אַ ביסל זיך אַ שפּיל טאָן...

ראָכטשע די קצבטע, וועלן מ׳האָט זי חתונה געמאַכט אַלס נאָך אַ גאָר ייַנג מיידל, נאָך נישט זייענדיק צומאָל אַלט קיין 12 יאָר, האָט פֿלוצעמס אויף צו מאָרגנס נאָך דער חתונה פון זיך אַראָפּגעוואָרפן די טראַדיציאָנעלע קופּקע און אַרויסגעלאָפּן אין דרויסן. וועלן מ׳האָט איר אויפמערקזאַם געמאַכט דערויף, האָט זי זיך מיט טערען אין די אויגן געבעטן און פֿאַרזיכערט, אַז זי וועט גלייך צוריקקומען, זי וויל נאָר בלויז אַ ביסל זיך אַ שפּיל טאָן מיט די מיידלעך אין הויף...

ב.

„אַ זון איז אַ טשאָלנט און אַ טאָכטער איז אַ יויך...״

אַ באַקאַנט ווערטל פון ראָכטשע דער קצבטע, וואָס איז אַרומגעגאַנגען אין שטאָט.

זי האָט עס געגעבן צו פֿאַרשטיין אַנטקעגן דעם, וואָס זי פֿלעגט אויסקלייבן גוטע ישיבה־בחורים פֿאַר אירע טעכטער, אומגעפֿער אַזוי: „אין אַ טשאָלנט קאָן מען אַרייַנלייגן די פּעטסטע קישקע און די בעסטע שטיקער פֿלייש, אָבער שבת צו מיטאָג, וועלן מ׳נעמט אים אַרויס פון אויוון, קאָן ער אַמאָל פֿאַרברענט זיין און עס בלייבט נאָר איבער פון אים אַביסל האָרטע שערבלעך. אַ יויך אָבער, וועלנדט זיך נאָר וואָס דו לייגסט אַריין אין טעפּל. לייגט מען אריין אַ גוט שטיקל פלייש מיט פּינע פֿאַרברא־קענץ, קומט שטענדיק אַרויס אַ געשמאַקע יויך. מעגסטו צאָלן מלמדות־געלט מיט אַ ברייטער האַנט און האָלטן פֿאַר די זין די בעסטע מלמדים, איז נאָך אַלץ נישט קיין באַוווייז, אַז זיי וועלן אויסוואַקסן תלמידי־חכמים. אָבער אַז מ׳וויל אַז ביי די טעכטער זאָלן זיך פירן יידיש־חסידיש שטיבער, דאַרף מען נאָר גוט פֿאַרבראָקן; אַרויסנעמען פון אַ ישיבה אַ גוטן בחור, אים געבן אַ גרויסן נדן און אַ סך יאָרן קעסט, וועט דאָס זיין אַ יויך אַזאַ יאָר אויף מיר!...״

ג.

„שיר־המעלותן״ — ביי געבוירענע מיידלעך...

ראָכטשע פלעגט זיין גאַנץ גלייכגילטיק, וועלן ביי וועמען פון אירע קינדער איז געבוירן געוואָרן אַ יינגל. אַ „פּרישער טשאָלנט״ — האָט זי געזאָגט — איז געבוירן געוואָרן. דער־פאַר אָבער וועלן ס׳איז געבוירן געוואָרן אַ מיידל אין דער משפּחה, האָבן אירע אויגן ממש אויפגעלויכטן און אַרויס־געווייזן פיל פּרייד. זי האָט זיך פֿלייסיק געפֿאַרעט, אַליין אויפ־געהאָנגען „שיר המעלותן״ אויף די פֿאַרהאָנגען און געטיילט צוקערלעך מיט געזאָטענעם אַרבעס די מיידלעך פון די אַרומיקע שכנים...

ד.

ראָכטשע מאָכט זיך געשטאָרבן...

זי האָט זיך צוגעגעריַיט תכריכים אויף דער עלטער און וועלן ס׳איז קיינער נישט געווען אין שטוב פֿלעגט זי אַ סך מאָל אַרויסציען די תכריכים פונעם הילצערנעם קופערט, זיי אָנ־מעסטן, זיך אַוועקלייגן אויף דער ערד, צומאָכן איין אויג און מיטן אויג דעם אָפענעם קוקן אינעם אַנטקעגנאיבערדיקן שפּיגל און... זיך אַליין באַטראַכטן, גלייך זי וואָלט איצט נישט געווען זי, נאָר אַן אַנדערע, אַ פֿרעמדע, אַ געשטאָרבענע, וואָס גרייט זיך אָפּגעבן אַ דין־וחשבון דעם רבונו של עולם.

איינמאָל האָט געטראָפן, אין דער אותו רגע, וועלן זי איז אַזוי געלעגן מיטן „טויטן־סטרוי״ אויף דער פֿאַדלאָגע, איז

אַרײַנגעקומען איר טאַכטער, בײַ וועלכער זי האָט זיך אויפֿ־געהאַלטן, און איר געטראָפֿן אין דעם מעמד. זי האָט אויף איר אָנגעשריגן פֿאַר וואָס זי טוט עס. „שרעקסט דאָך מיר איבער", האָט די טאַכטער צו איר געזאָגט. האָט איר ראָכטשע געענטפֿערט ,אַז זי טוט עס, ווייל זי וויל זען, וואָס פֿאַר אַ פּנים זי וועט האָבן אויף יענער וועלט...

(מ. סרעברא)

„אַ ליטוואַק טראָגט אַ צלם אין האַרצן"...

ר' יצחק העלפֿאַנד, דער ראש־ישיבה פון די נאָווארדיקער אין פולטוסק, האָט אַמאָל מסביר געווען דעם אונטערשרייבער אין לערנען פון אַ פּוילישן ביז אַ ליטוואַק בזה הלשון: „מ'זאָגט, אַז אַ ליטוואַק טראָגט אַ צלם אין האַרצן" פֿאַר וואָס? ווייל אַ פּוילישער, וועלן ער טרעפֿט אַן אויף אַ שוועדער סוגיא, פֿאַר־טיפֿט ער זיך נישט אין איר. ער איז „אַ מדלג על ההרים ומקפץ על הגבעות", נישט אַזוי איז אַבער אַ ליטוואַק, דאָ וווּ ס'איז שווער און עס שאַפֿן זיך קשיות, וועט דער ליטוואַק פון דעם אָרט נישט אָפּטרעטן, ער וועט זיך לייגן אין דער לענג און אין דער ברייט ווי אַ צלם און וועט סוף כל סוף די קשיות פֿאַרענטפֿערן...

(מ. סרעברא)

„עכברא דשכיב הדינרא"...

וועלן ס'פלעגט קומען צו רייד איבער אַ קאַרגן גביר, פלעגט ר' חיים ענגעלמאַן, אַ שאַרפֿער מוח און גלייכווערטל־זאָגער (אַן איידעם פונעם גרויסן שטאָט־נגיד, ר' משה שאַפֿראַן ע"ה), אַזוי זאָגן:

„דער תלמוד רופט אַן אַ קאַרגן נגיד אויף אַראַמּית־לשון: „עכברא דשכיב הדינרא" — אַ מויז, וואָס ליגט אויף גאָלדענע רענדלעך. פֿאַר וואָס גלייכט מען אַזאָ מין נגיד צו אַ מויז?

ווייל — האָט ער געזאָגט — עס איז פֿאַראַן 3 סאָרטן מייז, דהיינו: אַ מויז, וואָס קריגט זיך אַריין אין אַ זאַק מעל, עסט זי גוט און שלאָפֿט גוט; ווען זי קריגט זיך אַריין, למשל, אין אַ זאַק פון אַרבעס — עסט זי גוט, אַבער שלאָפֿן שלאָפֿט זי שלעכט; אַבער ווען זי קריגט זיך אַריין אין אַ זאַק גאָלדענע רענדלעך — דאָן פרעסט זי מכות און שלאָפֿט אויך שלעכט.

דער מוסר־השכל: אַ נגיד, וואָס מאַכט אַ לעבן און גיט אויך צדקה, עסט ער גוט און שלאָפֿט גוט, האָבנדיק רווחה פון זיין גוטער טאַט; מאַכט ער אַ לעבן, נאָר ער טוט קיין גוטס נישט, עסן עסט ער טאָקע גוט, נאָר שלאָפֿן קאָן ער נישט — עס קומט אים צום חלום די אויסגעשטרעקטע האָנט, וואָס ער איז איר פֿאַרבייגעגאַנגען; אַ נגיד אַבער, וואָס ער איז קאָרג אי פֿאַר זיך אי פֿאַר יענעם און ליגט נאָר אויפֿן גערלט — חוץ וואָס ער עסט מכות שלאָפֿט ער אויך שלעכט..."

(ש. בוימגארטן)

„רוף מיך נאָר און גיב מיר מעגעלעך"...

„גאָראָשפּאָטקאַיאַ" — אַ צונעמעניש פון אַ פּולטוסקער בחור, אַ חבר אין אַ יוגנט־אַרגאַניזאַציע, וועלכע האָט אין די יינגע יאָרן נישט געוואָלט פֿאַרזוכן דעם טעם פון אַ חדר אַדער שולע, אָזוי אַז די אותיות פון אַ סידור אַדער בוך זענען אים לחלוטין פרעמד געווען אַ צייטלאַנג. ביז... ביז ער האָט פֿלוצעם, ווי באַפֿאַלן פון אַ מעכטיקן ווילן, צענומען זיך רייסן צום לערנען, לייענען און אפילו אויך שרייבן. אַ ווילן, וועלכער איז 15 יאָר צייט געשלאָפֿן און מיטאיינמאָל זיך אויפגעכאַפּט מיט אַ געוואַלד...

האָט ער טאָקע מיט דער מיטהילף פון זיינע „יוגנט־חברים, צו וועלכע ער פלעגט צושטיין מיט גרויס געבעט און עקשנות, צובאַקומען פון זיי אַ שטיקל הדרכה אין די שוואַרצע אותיותלעך — געבראָכן דעם אייז פון זיין אַלפאַבעטיזם (האָבנדיק מסתמא אַ כוונה פאַראייניוועגס צו דערכאָפּן די חדר־אַדער־שולע־אַוועקגעפלויגענע יאָרן...).

יעדעס איבערגעלייענט וואָרט, איז אַרויס פון זיין מויל מיט גרויס מאַטערניש און קאַמישקייט. אַז חברה האָט געלאַכט פון זיינע קאָפויער־איבערגעדרייטע וועגרטער, פלעגט ער גערן מיטלאַכן ווי פון אַ דערציילטן וויץ און ווי נישט אים מיינט מען.

דאָס באַקאַנטע פאַלקס־וועגרטל: „רוף מיך נאָר און גיב מיר מעגעלעך", ד. ה. לאָכט וויפל איר ווילט, אָבי גיט מיר די מעגלעכקייט („מעגעלעך") צום לערנען און צו קענען — פלעגט ער אין די פאַלן אָפט באַנוצן.

דאָס דאָזיקע גאָראָשפּאָטקאַיאַ — צונעמעניש, איז אים טאָקע געקומען צוליב אַ שלעכט איבערגעלייענט קעפל פון אַ גענויסן בוך...

איז כאָטש ער האָט שוין שפּעטער אַליין געווּסט ווי צו לייענען אין אַ ביכל און ווי אַנצושרייבן אַ בריוול — איז אים פונדעסטוועגן דער דאָזיקער זכות נישט בייגעשטאַנען און דער צונאָמען איז אים געבליבן אויפן גאַנצן לעבן.

(לויט ש. בלענקיטני)

די קינדער זענען נישט זיינע...

מ'דערציילט, אַז אין די צייטן פון דער השכלה און פֿאַרטיי־אויפקומעניש אויף דער יידישער גאַס, זענען געווען חסידישע שטיבער, וווּ מלחמת אבות והבנים איז דערגאַנגען

עד לב השמים. ס׳פלעגט אפט טרעפן ווי אין חסידיש־פאר־פרומטע הייזער, זענען זייערע קינדער, זין ציי טעכטער, געווען שייך צו פאַרשידענע מינים פֿאַרטייען און שטרעמונגען. אין איין און דערזעלבער שטוב, למשל, וווּ עס זענען געווען אַ סך קינדער, האָט געקאָנט טרעפן, אַז יעדעס קינד איז געווען פאַרבונדן מיט אַן אַנדער פֿאַרטיי און זיך געגאַנגען זיין אייגענעם וועג. האָט איינמאָל אַזאַ פולטוסקער חסידישער פאטער געענטפערט מיט אַ הומאָר, וואָס איז אין דעם געווען אַ סך ווייטיק, וועז עמיצער האָט אים אַ פרעג געטאָן וועגן מצב פון זיינע קינדער, וועלכע מ׳האָט געקענט אין שטאָט:

— איך האָב טאָקע קינדער — האָט ער געענטפערט — די קינדער זענען אַבער נישט מיינע...

— וואָס הייסט?! — האָט אים דער צווייטער אַגגעקוקט פֿאַרווונדערט.

— זיי געהערן נישט מיר. איינער געהערט צום „בונד״, דער אַנדערער — צום „פועלי־ציון״, דער דריטער — צו די קאָמוניסטן, דער פערטער — צו די השומר הצעירניקעס אא״וו אא״וו.

צו מיר געהערט קיין איינער נישט פון זיי — האָט אים דער פאַטער געגעבן צו פאַרשטיין, און דערביי אָפּגעזיפצט.

(פון אַ שטאַטישן)

מאַך מיר נאָך אַמאָל פאַר קאַסירער...

משה דאָמב, אַ גרויסער האַלץ־סוחר און אַ שטאַרקער וויצלער — וועז עס איז אים גוט געגאַנגען, האָט ער זיין לעבן געפירט אין אַ גרויסן מאַשטאָב. דערנאָך, וועז דאָס רעדל האָט זיך איבערגעדרייט אין איז שוין נישט געווען אַזאַ בעל־פרנסה, פלעגט ער ראש־השנה ביים דאָווענען אין שול אויס־שרייען: „רבש״ע, מאַך מיר נאָך אַמאָל פאַר קאַסירער, איך וועל שוין וויסן וויי צו האַלטן דאָס געלט״... (י. ליכטנשטיין)

פאַר דיינס וועגן גיב איך נישט אויס קיין געלט...

הערשל וואַסער טרעגער (דער קליינער הערשעלע) מיט די בוטאַלעס (שטיוול) פלעגט לייגן 3 פאָר זוילן איינע אויף די אַנדערע און די שטיוול אויסשמירן מיט זשעגעכץ נאָר פון פאַרנט און קיינמאָל נישט פון הינטן. וועז עס האָט אים איינ־מאָל אַ שטאַטישער אַ פרעג געטאָן, וואָס איז דער שכל וואָס ער שמירט נאָר די שטיוול פון פאַרנט און נישט אַמאָל אויך פון הינטן, האָט ער געענטפערט: „פאַר דיינס וועגן גיב איך נישט אויס קיין געלט, פון פאַרנט אַז אי־ך זע, איז עס גענוג...״ (י. ליכטנשטיין)

גוט איז צו וויסן, אַז...

אַז נחום סאַקאַלאָווס חתונה איז פאַגעקומען אין פולטוסק און אַז ער האָט גענומען אַ פרוי פון מאַקאָווע, נאָענט פון פולטוסק; אַז לייבקע קלעזמער האָט געשפילט אויף דער דאָזיקער חתונה און אַז נח בדחן האָט באַזינגען די כלה;

אַז הינטער מאַקאָווע האָט נחום סאַקאַלאָוו געהאַט אַ מאַיאָנטעק מיטן נאָמען „פאדעש״ און אַז די שותפים זייַנע זענען געווען: ענגעלמאַן, אברהם שאַפראָן און יצחק פרידלאַנד — אַלע „ריינע״ פולטוסקער.

(י. ליכטנשטיין)

„דאָס איז זיכער אַ קלוג קינד...״

געשטאָמט האָט ער פון פינסק. אייַנער פון יענע „בעזשני־צעס״, אַ פאַרטריבענער פון זיין שטאָט, בעת דער ערשטער וועלט־מלחמה, האָט ער זיך באַזעצט אין פולטוסק און שוין דאָרט געבליבן וווינען (ער האָט געווינט אין ראַדזימינער שטיבל), דעריבער האָט מען אים געקענט אין שטאָט אַלס מרדכי דער פינסקער און געוען איז דער ייד אויך אַ שטיקל וויצלער.

אויפן זעלבן הויף האָט געווינט אַברהם שאַפראָן, אַ ייד אַ נגיד און עס האָט דאָרט אויך געווינט אַן אַרעמער שוסטער, וואָס האָט נעבעך נישט געהאַט צום עסן.

מאָכט זיך, אַז אין איין נאָכט האָט געבוירן דאָס ווייב פון אברהם שאַפראָן און אויך דעם שוסטערס ווייב. בעט זיך מרדכי דער פינסקער אים וויזיין שאַפראָנס נייַ־געבוירן מיידעלע און זאָגט צו דעם עופעלע אַזוי: „דו ביסט זייער אַ קלוג קינד״. וועז מ׳האָט אים אַ פרעג געטאָן פון וואָנען וווייס ער דאָס? עס איז דאָך אַלט קוים עטלעכע טעג? האָט ער אויף דעם גע־ענטפערט: „דאָס איז זיכער אַ קלוג קינד, אַז דאָס האָט געהאַט שכל געבוירן צו ווערן ביי אַ גביר און נישט ביי דעם אַרעמען שוסטער״...

(י. ליכטנשטיין)

פולטוסק איז עפעס אַנדערש...

פולטוסקער פלעגן דרשנען, אַלע בפה אחד, אַזוי:

פולטוסק איז אַנדערש פון אַלע אַנדערע שטעט מיט דריי זאַכן:

די ערשטע זאַך, וואָס אַלע שטעט שטייען אויף אַ באַרג און פולטוסק ליגט אין אַ טאָל;

די צווייטע זאַך, וואָס אומעטום שטייט דאָס בית־המדרש פון פאַרנט און די מקווה פון הינטן, און אין פולטוסק איז פונקט פאַרקערט;

די דריטע זאַך, וואָס אין דער גאַנצער וועלט, וועט דער רב האָלט אַ דרשה ווייזט דער עולם און דער רב לאַכט, ביי אונדז — לאַכט דער עולם און דער רב ווייזט...

(י. ליכטנשטיין)

„דאָס איז אַ לאַך"...

ער איז געווען אַן אַלטער בחור. ער האָט זיך „געדרייט" צווישן די פּוילישע פּריצים און באַאַמטע. געדופן האָט מען אים „משה לאַך", ווייל ביי אַלץ וואָס ער האָט געזאָגט, האָט ער צוגעגעבן, אַז „דאָס איז אַ לאַך". ער פלעגט זיך זייער באַרימען פאַר די שטעטלשע יידן, וועט ער פלעגט דורכגיין די גאַס מיטן סטאַראָסטע. אין שטעטל פלעגט מען איבער אים זיך וועטלען: „משהלע, דו האָסט שוין היינט געריידט מיטן סטאַראָסטע?"

(י. ליכטנשטיין)

„חייקל, קום אַ היים!"...

חייקל קורניק האָט מען אים גערופן. אַ יידל, אַ גבר, הויך און ברייט ווי אַ דאָמב. ער פלעגט באַקומען עפּילעפּטישע אַנפאַלן. דעמאָלט איז געווען אַ מורא צו שטיין אין זייַנע דלת אמות. מען פלעגט אים זען אין מיטן מאַרק שטייענדיק מיט אַן אַרטשיק פון אַ וואָגן, אַ פאַרבלוטיקטן און טיילן קלעפּ אויף רעכטס און אויף לינקס. קיינער האָט אים אין אַזאַ צושטאַנד נישט געקאָנט בייקומען, אפילו פאָליציי האָט מורא געהאַט זיך מיט אים אָנצוהייבן. דעמאָלט פלעגט מען אַרויס־רופן פון דער היים זיין ווייב, אַ קליינע דאַרע יידענע.

ווען זי איז צוגעקומען און אַ זאָג געטאָן: „חייקל, קום אַ היים", פלעגט דער גרויסער גבור אַוועקווואַרפן דעם האַר־טשיק און ווי אַ חדר־יינגל זיך געלאָזט נאָך איר אַ היים.

(י. ליכטנשטיין)

„און אַז אַ פּולטוסקער גביר קאָן נישט שרייבן איז ער קיין גביר נישט"...

הענעך מלמד איז געווען דער בעסטער מלמד אין שטאָט. אַן אַלטער אויסגעדינטער רוסישער סאָלדאָט. האָט געקאָנט גוט לערנען. ער פלעגט זיך שטענדיק באַקלאָגן: „איך דאַרף האַרעווען מיט אַזעלכע כאַמולעס און האָב קוים צו עסן, און משה יעקל שטיינבערג דרייט זיך אַרום דער צוקערניע, טוט אַ גלעט די באַרד און שיט אַן אַ גאַנצן זאַק מיט רעגדלעך". ווען ער האָט זיך דערווויסט, אַז אַ פולטוסקער יינגל איז אַוועק לערנען אויף אַ שטונדע שרייבן, פלעגט ער צו אים זאָגן, בזה הלשון: „דו מוזט זיך דוקא לערנען שרייבן די נאַרישקייטן? און אַז אַ פולטוסקער גביר קאָן נישט שרייבן איז ער קיין גביר נישט? מ'נעמט אַ בוכהאַלטער פאַר עטלעכע גראָשן און ער שרייבט פאַר דיר"...

איטשע שאפראן און איטשע חכם...

איטשע שאַפראָן, אַ בעל־הבית פון אַ הויז, וואָס האָט זיך געגרענעצט מיט 3 גאַסן: רינעק, שוי, יאַנסקא און פּיאַטער סקאַרגי, דערצו אַ חסידישער ייד מיט אַ שיינער באַרד און גאָר פאַרמעגלעך; ווייל נאָך אין יענע צאַריש צייטן, האָט מען אים „געשאַצט" אויף פולע 100 טויזנט רובל.

איטשע חכם*, ווי די שטאָט האָט אים גערופן — צוליב זיינע וויצן און קלוגע ווערטלעך — איז אויך געווען אַ ייד אַ חסיד, נאָר אַ מטופל מיט אַ סך קינדער און בדוחק גדול פאַרוס־געצויגן זיין טאָג־טעגלעכע חיונה. זיך, חלילה, נישט באַקלאָגט. אַלץ אויפגענומען מיט אַ וויץ, מיט אַ שמייכל. אדרבא, ער פלעגט נאָך אויפהייטערן אַנדערע נישט צופרידענע. אַרום אים פלעגט שטענדיק זיין פאַרזאַמלט אַ קרענצל יידן, וואָס פלעגן ממש אויפקוועלן פון זיינע חכמות און אַז אים איז אַמאָל געלונגען אָפּצושפּאַרן אַן איין און איינציקן רובל, האָט ער זיך געפילט אַזוי ווי ראָטשילד.

איטשע חכם פלעגט דאַוונען אין דעם זעלבן שטיבל וואָס איטשע שאַפראָן. אַז ס'איז געקומען שמחת־תורה ביי די הקפות, פלעגן זיי איינגעפלאָכטענע האָנט אויף אַקסל צוזאַמען גיין אַ טענצל און איטשע חכם פלעגט דאַן אויסשרייַען מיט גרויס התלהבות: „מיר בייַדע פאַרמאָגן הונדערט טויזנט און איין רובל!"...

(פון אַ שטאָטישן)

שמואלקע דאַן און דער שוואַרצער משה...

שמואלקע דאַן איז געווען אַ גרויסער סוחר. מיט זיינע געשעפטן האָט ער אָנגעשפּאַרט אויסער די פּוילישע גרענעצן. זיינע תבואות און געהילצן האָבן דערגרייכט קיין דאַנציג, מזרח־פּרייסן, טיף־דייטשלאַנד און עסטרייך. זיין מויער איז געווען אַ שם־דבר אין שטאָט. די הויז־טירן זענען געווען מיט געשליפן גלאָז, די וועטן פון די קאַריידאָרן און טרעפּן־צימער — מיט פאַרשידענע געמעלן און שפּיגלען, אויף די שטיגן זענען געווען אויסגעשפרייט פּרעכטיקע דיוואָנען אין כלערליי פאַרבן. זיין הויף האָט אַרייַנגעפּירט אין אַ סאַד מיט אַלטאָנעס און בענק, ממש ווי אין אַ גן־עדן.

דער שוואַרצער משה זייער שווער געהאָרעווט אויף

---

* ר' איטשע בראָמאָן, דער שטאָט שדכן; שפּעטער האָט מען אים געוווּפן „איטשע חכם".

זיין חיונה און ס׳האָט בשום אופן נישט געקאָנט קלעקן... האָט ער איינמאָל ממש אָפּגעשפּאָרט פון מויל און געקויפט אַ לאָטערײַ־צעטל. דאָס מאָל האָט אים דאָס מזל צוגעשפּילט און האָט געווונען 5 טויזנט קערבלעך. די שטאָט איז געגאַנגען אויף רעדלעך. אומעטום האָט מען דערפון געריידט. דער נוסח איז געווען, אַז דער שוואַרצער משה האָט זוכה בגורל געווען און געווונען דאָס גרויסע געווינס.

איינמאָל, אין אַ נאַך מיטאָג שעה, ווען שמואלקע דאָן, וועלכן מ׳האָט „געשאַצט״ אין שטאָט ביי קרוב 200 טויזנט קערבלעך, איז זיך דאָן געזעסן אויף זיין באַלקאָן, אין זיין הויז אויף דריטער־מאַי גאַס, און בהרחבהדיק געטרונקען זיין גלעזל טיי, האָט ער געזען דעם שוואַרצן משה דורכגיין. האָט ער אים אַרויפגערופן, אים אַוועקגעזעצט אויף אַ געפלאָכטע־נעם שטול און מכבד געווען מיט אַ גלעזל טיי מיט איינ־געמאַכטס.

— כ׳האָב געהערט, אַז עס קומט אייך אַ מזל־טוב — זאָגט שמואלקע צום שוואַרצן משה — איר האָט געווונען דאָס גרויסע געווינס, זאָגט מען. זאָל אייך טאָקע זיין מיט גליק, נישט אויף אייביק איז דאָס שלעכטס. איר האָט אַוודאי געווונען אַ 20.000 קערבלעך, אויב נישט נאָך מער?

רופט זיך אָפּ דער שוואַרצער משה ווי אַן אַ מיין דערביי:

— ר׳ שמואלקע־לעבן, מיר זאָלן עס ביידע פֿאַרמאָגן וואָס עס פּעלט נאָך צו 15 טויזנט...

(פון א שטאָטישן...)

זיי זענען „שולדיק״...

ווי באַווּסט זענען חברה־קדישא־לייט שטאַרקע בראַנפן־טרינקער און טרינקען על־פי־רוב נאָר 96־ער... און דאָס, גיט מען צו פֿאַרשטיין, איז צוליב זייער „פּאַך״ און מין אַרבעט.

מאַכט זיך אַ פּאַל ווי איינער פון די פולטוסקער חברה־קדישא, זייער אַ גרויסער וויצלער, נאָר אַ „ריינער 96־ער טרינקער״ איז קראַנק געוואָרן אויף אַ לונגען־אַנטצינדונג און האָט באַקומען וואַסער אין אַ זייט. וועז זיינע חברים זענען אים געקומען מבקר־חולה זיין, האָט ער געטענהט, אַז זיי זענען „שולדיק״ אין זיין קראַנקייט, ווייל לעצטנס האָבן זיי אַנגעהויבן צו גיסן וואַסער אין דעם ספירט און אַזוי ווי ער האָט פון דעם געטרונקען, איז אים דאָס וואַסער אַריין אין זייט...

פון דאָן אָן האָט מען שוין טאָקע מער קיין וואַסער נישט געגאָסן אינעם ספירט, כאָטש דאָס איז בלויז געזאָגט געוואָרן אויף אַנצוהערעניש...

(ש. בוימגארטן)

„אויב אַזוי — זאָל עס שוין בלייבן ביים אַלטן״...

אַ פולטוסקער בעל־הבית פון אַ גרויס הויז, נאָר אַליין נישט קיין צו גרויסער בקי אין די קליינע אותיותלעך, האָט זיך אַמאָל אויסגערעדט דאָס הארץ פאַר אַ פולטוסקער למדן, זיך פֿאַרקלאָגט, אַז זיין ווייב פון וועלכער ער וואָלט געוואָלט שטאַרק פּטור ווערן, ווייל בשום אופן נישט נעמען ביי אים קיין גט, כאָטש צעבראָקן זיך.

און די רבנים קאָנען דערצו גאָר נישט העלפן. האָט אים דער פולטוסקער למדן געגעבן צו פֿאַרשטיין, אַז על־פי־דין קאָן מען פריי ווערן פון אַ ווייב דורך 2 זאָכן: דורך אַ גט אַדער דורך מיתת הבעל *. ווען ער פרעגט איבער ביי דעם למדן, וואָס איז עס אַזוינס מיתת הבעל, ווייל גט ווייס ער וואָס דאָס איז. ענטפערט אים דער למדן: עס איז אַזאַ זאַך, וואָס מיט דער צייט ווייזט זיך עס אַרויס...

ווי דער פולטוסקער בעל־הבית האָט עס דערהערט, איז ער געוואָרן מלא שמחה. מילא, איז נישט קיין גט, טאָ זאָל זיין מיתת הבעל, אַבי פּטור ווערן.

מיט דער בשורה איז ער גלייך אַרומגעלאָפן צו אַלע היימישע, אַז אינגיכן ווערט ער שוין פּטור פון זיין ווייב.

ווען ער איז אַבער דערנאָך געווויר געוואָרן דעם ריכטיקן פּשט פון די ווערטער, איז ער אויף אַ ווייליע שטאַרק אומעטיק געוואָרן, אַבער קיין בייז האָרץ אויף דעם למדן האָט ער פונדעסטוועגן נישט געטראָגן און האָט אין זיך אַליין אַריינ־געזאָגט: „אויב אַזוי — טאָ זאָל עס שוין בלייבן ביים אַלטן״...

(לויט ש. בוימגארטן)

מרה־שחורהניקעס און פון זינען געריטע...

יצחק

פלעגט שפּרינגען פון בריק אין וואַסער און שווימען אין דעם אָנגעטוכן. ער האָט זיך אויפגעהאַלטן אַ שטיק צייט אונטערן וואַסער.

זכריה

יעדן זומער, אין חודש תמוז, פלעגט ער „אַרויס פון די כלים״. געהאַט אַ ווונדערלעכן זכרון. געשטאַמט פון אַ גאָר שיינער פולטוסקער משפּחה און געווען אַ האַרציקער אין דער נאָטור.

אברהם

פלעגט גאָנצע נעכט זיך שלאָגדערן איבער די גאַסן און זינגען. מען דערציילט, אַז זיין טאָטע איז אַמאָל אַרויף צום

* אַז דער מאַן שטאַרבט אָפּ.

פולטוסקער רב, ר׳ שמחהלע, מיט אַ געשריי (צוליב אַ סכסוך וואָס ער זאָל האָבן געהאַט מיט אַ צווייטן און האַלטנדיק אַז דער רב האָט נישט ריכטיק געפסקנט): „ווי לאַנג נאָך וועט איר זיין רב אין פולטוסק?!״ האָט אים ר׳ שמחהלע געענטפערט, אַז ער וועט האָבן מיט זיך צו טאָן...

„מיינע סאַמאָכאָדן! מיינע עראָפלאַנען!״ — מיט דעם פלעגט ער ממש פֿאַרשרייַען די שטאָט, ווען ער פלעגט וועלן אויפגערעגט.

צונעמען און איבערראָפענישן וואָס זענען „אַרומגעגאַנגען״ אין שטאָט

ביק, בלינדער, גריישל, גרייטשאק, האפאס, הויקער, זשאַבע, טויטער, מאסקאל, משוגענער, מאַלפּע, סמאליק, פֿאַרעך, קזשאק, קאָקע, קישקע, קעצעלע, קעקסל, סמאליק, פֿאַרעך, קראַמטשיק, שוואַרצער, שיינע מעריינע, שפּיץ, קעקע.

באָקס, בליץ, דזשאָטש, וועגטקע, טשאָוועט, חולם נאָז, טשעטוורע, ניזשש, פֿאַרעניאַרזש, פֿאָמפּ, לא לנו, פלאָמב, דאָס קינד, די יידענע, משיח, קאָפּער, קאָפּטאָניאָזש, קעץ לייגן אייער, צלאָפּ, שטשאָוו, פּאָניע, יאלושקע, מאָטשעק, פּויער, פּויטאָק, מזיק, אָגער, קאָמענדאָנט, פּולקאָווניק, יאָוונעק, סטראָזשניק א״א.

קאָפּ־קאָפּ, מעגעלע, חסידל, רביצן, קופּקע, יורש, מיידל, מאָנטיק, איין־און־צוואָנציק, הימל־קוקער, קאָטשקעלע, משוגענע־עופות, קעצל, פישעלע, באַרשטש, קאָשטאָן, קעזל, זעמע־לע, פּערפּעלע, ספּודניק, קוועטש, פּיקא, טשוואָק, שקאָפּ, שטע־קעלע, חלהלע, לאָקש, קייסער, פּאָטשטאָר, באָקעלע, דזשאָ־דעקל, באָטשאָן, זאָמבאָל, פּאָפּיעראָסניטשקע, קאָזעלע, נעזל, הויקער, גוי, קעלבאָס, נילאָאָ, פּיצעלע, באדעלע, פּאָלוך, סמאָלוך א״א.

פּולטוסקער אויספּראָך

די פּולטוסקער יידן האָבן גערעדט יידיש מיט אַ ספּעציע־לער אויספּראָך, וואָס איז מיט אייניקע אָפּנייגונגען כאַראַק־טעריסטיש אויך פֿאַר דער אומגעגנט.

1. „ר׳ פֿאַרן סוף האָט מען אויסגערעדט ווי „ע״:
איך — איעך; דיר — דיער; שיך — שיעך; דיך — דיעך; בוך — ביעך; פיר — פיער; קאָליר — קאָליער; מיך — מיעך.
2. „ר׳ האָט מען אויסגערעדט ווי „אא״:
ווייב — וואָאַב; ווייזער — וואָאַזער; ריין — ראָאַך; אַריין — אַראָאַן; צייט — צאָאַט; שניידער — שנאָאַדער; אייזן — אָאַזן; בלייבן — בלאָאַבן.
„ר׳ ווי „א״:
פלייש — פלאָיש; קלייד — קלאָיד; דרייען — דראָיען.
3. „א״ פילאָל ווי „וע״:
וואָס — וואוס; גלאָז — גלאוס; באָרד — בוערד; צאָן — צוען; יאָר — יוער; האָר — הוער; שטאָט — שטוטס; פּאָרט — פּוערט.
4. „ו׳ האָט מען אויסגערעדט ווי „אא״ אַדער ווי „אויע״:
בויך — באָאַך; לויט — לאָאַט; אויס — אויס; אָאַס; הויז — האָאַז; מויער — מאָאַר; פּויער — פּאָאַר; מויד — מאָאַד; גוי — גאָאַ.
אַדער:
הויך — הויעך; רויך — רויעך.
5. „ע״ אין סוף פון וואָרט ווי „א״:
באבע — בובאַ; זיידע — זיידאַ; מאַמע — מאַמאַ.
6. צווישן צוויי קאָנסאָנאַנטן אין סוף וואָרט האָט מען אָפּט צוגעגעבן אין דער אויספּראָך אַן „ע״:
באַרג — באַרעג; קאָלך — קאָלעך; האַלב — האַלעב; מאַרק — מאָרעק; העלפּט — העלעפּט; שטאַרק — שטאָרעק; חסיד — חוסעד; הילף — הילעף; פינף — פינעף.
7. „ר׳ איז אָפּטמאָל אויסגעשפּראָכן ווי „ע״:
קיך — קעך; ליכט — לעכט; געדיכט — געדעכט.
8. אנשטאָט די שעה — די שוּ; ציילן די שעה, אנשטאָט איינס, צוויי, דריי — איינסאַ, צווייאַ, דריאַ, פּיראַ, פּינווּאַ, אא״וו.

ביסט מער נישטא, היים־שטאט!

די אותיות, די שורות — זיי ווייגען,
אַ טלית טו אָן דאָס צו לייענען!...

דיין יעדער שטיין, יעדע גאַס און טיר,
איז אין בלוט אין מיר.
כ׳קלאָג אויף דיינע פרומע מויערן;
אויף דיינע בתי־מדרשים, אויף דיינע קלויזן;
אויף דיינע שבתים און אויף די סוחרישע וואָכן
מיט אירע קהלשע שמשים און גבאים;
מיט אירע אלף־בית און חומשדיקע חדרים.
די „מינים" פון די חברהלעך און שולעכלעך,
אַלע התלהבותדיקע חסידים־שטיבלעך;
יעדער זייד און אַטלאַסדיקער באַריר,
איז אין בלוט — אין מיר.

כ׳טראָג אַרום אין זיך נאָך יענע ערב־שבתדיקע שרעק,
וועו פלוצעם ביזן גאַרטל איז די שטאָט געשטאַנען אין וואַסער —
פון עק ביז עק;
דער טייך, ווי זיין אַלטער שטייגער, האָט דאָסמאל מיט אַ
שטאַרקער שפע זיך איבערגעגאָסן,
די שבתדיקע טשאַלנטן אין חנה־באַשעס פרומען אויוון האָבן זיך
געווונדערט און מיט אומגעדולד געוואַרט...
ער, דער טייך, האָט נישט איינמאָל אום ווינטער אַרונטערגעכאַפט
אונטער זיין דיקן אייז־מאַנטל — קינדערלעך וואָס ער האָט
מיט שפילצייג פאַרנאַרט...
(אַ צוניפגעזאַמל... אַ געקאַך;
קינד און קייט האָבן געהאַלפן קלאָגן אויף דער מאַמעס ברעג...)

ביסט מער נישטאָ, היים־שטאָט!
דיינע בריתן, די חתונות,
די כשרע לוויות,
דיין זויבער פון די גאַסן און דער אַלטער יחוס פון די הייזער;
דיין שטאָלצער „מארק"־זיגער וואָס איז געווען פאַר גאַנץ שטאָט
און פאַר יידישער „השכמה" — דער „צייט"־וויזער...
די פרייטיק־פאַרליכטצינדניש דיק, וואָס האָבן אַנגעזאָגט דעם
נאָענטן אָנקום פון דער „שבת־מלכה" מיט קדושה, לויטער־רײַן
און „גריסן בײַ די פאָלעס" וואָכעדיקע טיבער און פרײַן־
צעחושטע קלייטן — וואָס גיכער איר אַנטקעגנצוגיין...
דער שוואַרצאויגיקער, געדיכטבאַבערמטער חברה־קדישא־שמש, וואָס
פלעגט מיט זיין „צדקה תציל" די שטאַרקע אפילו שרעקן
און — זייענדיק מיטן בית־עולם אַ „נאָענטער מחותן" — „אויפן
קאָפּ" געווינסט אַלע, אַלע קבֿרים, די אוראַלטסטע אפילו — וווּ
זיי שטעקן;

דער מזמור שיר פון דיינע האַרציקע מנגנים און בעלי־תפילה;
דיינע סך טייכן אין שטאָט ווי אַ „וועגעציע" אַדער ווי גאַרטלען
פון מקוות צו יראת שמים און טבילה...
דיינע ליכטיקע בני־תורה, וויסן־און ערעכטקייט־זוכער,
דיינע ווייט־פאַרשמעקנדיקע לאַנדשאַפטן און וועלדער;
דעם געוואַלד — אוי־וויי — פון גירוש דיין,
וואָס שוואַנ און אַרעמער ווי אַרעם זענען אויסצושרייען —
ווערטער,
וויל אויסצוימערן דעם נאַצי־אויסרייס פון די יידיש־איינגע־
פלאַנצטע ערטער —
דאָרף מען מער, אַ, מער ווי אַ „ירכיהו" זיין!...
דער אויסמאַרד וואָס איז פלוצעם אַנגעלאָפן אויף דיינע יידּ־
אומקום־אַנזאָגנדיקע גאַסן
און מיט „אַריישער" הנאה אויף דעם ברעג און מיט די שוידער־
לעכסטע שפאַסן
געשטויסן צו דער לאַנג־יסורימדיקער בריק דער ווישקאָווער וואָס

האָט זיך געבראָכן פון דיין היים־אַרויסגעטריבענעם געשריי;
די צום־טויט־געשליידערטע, צעשאָסענע אין טייך —
שפּעטער אויפן דעק אַרויפגעשוווימען זענען זיי
און דער הימל האָט געשאָטן ליכט בשפע פון זיין בלויער הייד;
די טרייב־ווענען געבייטשטע צו דער שחיטה,
וווּ אויסמענטש און אויסוועלט האָבן געהאַט די גאַנצע שליטה...

דאָס אַלץ טרויערט נאָך אין מיר און קלאָגט
מיט פאַרבענקטן בריענדיקן בלוט!

ביסט מער נישטאָ, היים־שטאָט,
אַ שאָד, אַ שאָד!!!
ס׳וועלן יענע יידן דיר מער נישט זיין באַשערט, —
יידן וואָס פלעגן אויסוואַקסן ווי פון דר׳ערד
מיט צעטראָגענע כאַלאַטן און צעפלאַמטע בערד,

אויף ווינטערדיקע יאָרידים צווישן פויערים און פערד
וואָס האָבן שטענדיק געמיינט, אַז זיי נאָרן אַפּ פולטוסקער יידן;
און זענען אין די שטעטלעך דערנאָך זיך צעפאָרן צופרידן.
אָ, יענער אַטלאַס און זייד;
דעם טאַטנס שטאַלצע קייט; די מאַמעס צירונג אויפן שבת־קלייד;
די באָבע וואָס האָט רק תחינה געזאָגט;
און דורכן פענצטער אַ שטערן אויסגעקוקט;
דיין צדיק־תמים וואָס איז געווען צום בורא אַזוי באַהאַפטן
ווי ער וואָלט זיך תמיד לעבן אים געפונען;
דיין צאָרטער דיכטער־זינגער וואָס האָט אין מענטש אַזוי געגלייבט
און פאָר אים זיין מאָרגן־ליד געשפונען;
דיינע נשים צדקניות וואָס האָבן זייערע יאָרן מיט צדקה געקרוינט,
למד־וואָווישע ווייבער וואָס האָבן אין מתן־בסתרדיקן שטיל
דעם אַלטן שטאָלץ פון „בכבודע־געפאָלענע" געשוינט...
ווער האָט געקענט פאָרטרייבן און אויסשעכטן אַזאַ בלוט,
היים־שטאָט?

ווער האָט זיך געקענט ריכטן אויף דעם,
אַז דאָס אַלץ וועט אַמאָל ווערן „שמע ישראל", קידוש השם?!
די היינטיקע גויישע גאָסן וואָס האָבן אַלע דיינע
דור־דורותדיקע יידישקייטן באַזעצט און פארנומען;
די יידישע „פה־נקברט" פון דעם אויסגעריסענעם בית־עולם
וואָס באָפוצן דיינע היינט־שטאָטישע שוועלן און טרעטוארן —
שרייען מיט זייער שטומען
צו די פאַרגאַזטע,
צו נפטרים
פון צעפליקטע קברים,
צום הסתרת־פנימדיקן גאָט אין די הימלען זיבן, —
דער לעצטער סימן־ייד, דער איינציקער קידוש השם, וואָס איז
אין שטאָט נאָך געבליבן!...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

ביסט מער נישטאָ, היים־שטאָט.

יוד־עין

(אין די טריט פון ב. ווּ.)

מקום התחלת הפורענויות של יהודי פולטוסק

הגן סביב בית המחוז (פאָוויאָט); כאן אספו הנאצים את כל יהודי פולטוסק
וגרשום באכזריות מן העיר לצמיתות

שם ברקע בצד ימין, בבנין הקטן נפשטו היהודים ערומים והוכו, נערכו אצלם חיפושים והוכרחו למסור
את רכושם, כמו: כסף, זהב, תכשיטים וכדומה

דאָס אָרט פונעם אָנפאָנגענדיקן אומגליק פון די פולטוסקער יידן

דער גאָרטן אָרום דעם פאָוויאָט־בנין; דאָ האָבן די נאָצים אויפגעקליבן אַלע פולטוסקער יידן און מיט
אכזריות זיי פאָרטריבן אויף אייביק פון זייער שטאָט
דאָרט, אין הינטערגרונד, רעכטס, אינעם קלייניעם שטיבל האָט מען די יידן אויסגעטאָן נאָקעט און געשלאָגן,
באַזוכט און געצוווינגען אָפּצוגעבן זייער פאָרמעגן ווי: געלט, גאָלד, צירונג אד"ג.

קלפן

מדרגות לסירה („זמק") — ממצבות עקורות מבית הקברות היהודי
טרעפ וואָס פירן צום שלאָס („זאַמעק") — פון אויסגעריסענע מצבות פון יידישן בית־עולם

פרקי שואה וחידלון, לחימה וגבורה
קאפיטלען פון אומקום און פארגאנג, קאמף און העלדישקייט

גירוש פולטוסק

ווי אַ היימלאַזער צעשלאָגענער הונט
מיט יאָרן דרייסיק צוריק, האָב איך ס׳לעצט מאָל
— געטריבן פון אַ ברוינעם גיהנום וויינט —
פֿאַרלאָזט מיין שטעטל צווישן באַרג און טאָל.

אויסגעוואָרצלט ווי — פון אַ דונער — אַ בוים אין פעלד,
מיין באַגאַזש ס׳בינטל יאָרן אויף מיין רוקן,
ווי אַ בלינדער מיטן שטעקן אַוועק איך דער וועלט,
אַזוי ווי לוט׳ס וויב כ׳טאָר זיך נישט אומקוקן.

מיט בראַנדיקן פּייער דער וועג איז פֿאַרגרייט,
מיין ר ע כ ט ... מיך זאָל איינשלינגען די ערד,
צי וועל איך דערגרייכן אַ ענוגדיקע וווייט ?
כ׳זאָל כאָטש באַקומען פון אַ וואָרעם דעם וועלט ?

ניין — טויזנטער נפשות אַ גאַנצע שטאָט מיט יידן
מיט קינדערלעך קליינע געטראָגן אויף העכט,
פֿאַריאָגט פון זייערע היימען אין וואָגל פֿאַרטריבן,
געבוינגענע זקנים — דעם בליק צום ברוק געוענדט.

פון גאַסן און עסקלעך, הייף, בוידעמס און שטיבער,
געכאפט האָט ג ע ס ט א פּ א יעדן באַזונדער,
פרויען זוכן זייערע מענער, אַ שוועסטער אַ ברודער,
ס׳איז פול מיט געווייַן פון פֿאַרלוירענע קינדער.

דורותדיקע שכנים... געוווינט טיר אין טיר,
מיט שפּאַטיש געלעכטער זיי האָבן אונדז באַגלייט
אין ליידיקע זעק אונדזער מי רעקוויזירט,
צערויבט יידיש פֿאַרמעגן מיט גזלנישער פרייד.

גלאַנצט שטייגערנער ברוק פון יידישע טערער,
אַ מוטער האָט פֿאַרלוירן פון קישעלע איר קינד,
מאַן יבוא עזרי ? וער וועט אונדז העלפן וועך ?
ווען ערד האָט געפּנט איר שוואַרצן אָפגרונט.

נאַצישע געשרייען פֿאַרטויבן די אויערן
שמוציקע יודען ראָוס, ראָוס, ראָוס,
ס׳ענדט דער שלאָס־גאַרטן די הילצערנע טויערן
אַלעמען אַריינגעקאָפּעט — ווי פילקעס — אין שלאָס.

אויבן, אויפן בערגל אויסגעשטעלט פולעימאַטן,
געסטאַפּאָ מיט טויטן־קעפּ דרייען זיך דאָרט,
צי וועלן זיי אין גאַרטן אַלעמען אויסראַטן ?
עפענען פֿאַר אונדז אַ נייעס גוט־אַרט ?...

מיט צעפּיצלטע געדאַנקען די מוחות זינען פֿאַרפֿאַפּט,
דער חלל אין גאַרטן איז פול מיט געווייַן,
ס׳האָט איינער פֿאַר׳חלשט מיט צעשפּאָלטענעם קאָפּ,
אַ צווייטער זאָגט ווידוי, רעדט צו זיך אַליין.

ס׳רוישן די אָפּאַראָטן, מ׳פילמירט אונדזער בראָד,
וועך פֿאַרווייַנטע קינדער בעטן אַ ביסעלע טיי,
ס׳באַהאַלט זיך די זון, ווי ווערעם אין מאָד,
וועך מ׳פֿאַרגייט אין אַ תפילה „הבט משמים וראה !״

פון חיה׳שע העלדזיגר רייסט אַ גרעסערי,
געוואָנדן צו אונדז מיט גאַליקן שפּאָט,
דערקישע יודען ! שטעלט זיך אין דער ריי,
אַרום דעם געמויערטן הייזל סאַניטאַרער באָד,

מענער און פרויען, זקנים און קינדער,
אַלע זענען געוואָרן רעווידירט,
צוגענומען אַלץ... האָט ברוינער שינדער,
געטריבן מיט גומי־שטעקנס צו דער בריק עפּירט.

לענג אויס דער בריק באַזעצט געווען מיט נאַציס,
מיט טעמפּע מכשירים די גופים צעשלאָגן,
ווי יידן פון מצרים געטראָגן אויף זיך מצות,
האָבן מיר די קלעפּ אויף אונדזערע רוקנס געטראָגן.

צענדליקער געוואָרפן פונעם בריק אינעם טייך,
זיי זאָלן זיך טובל׳ען פֿאַר נאַצישע חטאים...
ווו נעמט מען אַ שפּראַך זאָל זיין אַזוי רייך
פֿאַרשטעלן דער וועלט אכזריות פון דייטשע רשעים ?

די לעצטע שטראָלן נידערן מיט גלעט,
ווי טויטע פינגער איבער אַ בוקעט מיט בעז,
ס׳פֿאַלט צו די נאַכט, די ערד איז דאָס בעט,
צווישן הימל און ערד מיר דערוואָרטן אַ נס...

שטייען מיר פֿאַרשטיינערט על פּרשת־דרכים,
פֿאַרוואָרפן די בליקן אויפן נאַענטן וואַלד,
ווו נעמט מען אַ שלמה מכל אדם דער חכם ?
וועך שוועבט און שטורעם פון הימל עס פאַלט ?

פֿאַרויס דער מזרח פון אונטן דער מערב,
אַ טונקעלער פֿאַרהאַנג די גאַנצע וועלט,
שטיל רוישט דער טייך דער אַלט גרויער נאַרעוו,
שנעלער אַנטלויפט ! פֿאַרבלייבט נישט אין פעלד.

שפּאַנען טויזנטער פיס, „טריט אין דער נאַכט״
צום טאַרטאַק, אַבריטע, דלוגאַשאַדלאַ, ווישקאָוו,
ס׳לעשן זיך שטערן איבער וואַלדיקן דאָך,
ס׳עשיידן זיך וועגן מיט בלאַנדזשענדע שאָף.

נאָך וואַרשע, ווילנע, סלאָנים, לאַכאָוויטש, מיר,
אַסטראָוו, מאַקאָוו, ווענגראָוו, ערטער אָן אַ שיר,
דער מלאך־המות צעטאַנצט זיך פֿאַר פרייד,
ציט אַרויס אַ פֿאַרגיפטעט שוערד פון דער שייד.

טויזנטער פולטוסקער יידן אָוועק אין אומקום,
די אברים צעשפּרייט אויף זייטן פיר,
דערמאָנען מיר זיי אַלע שווייגנדיק שטום,
פון נארוו דעם טייך ביז ווייטן סיבירי.

נישטאָ מער קיין יידן אין פולטוסק דער שטאָט,
אויך דער בית־הקברות געוואָרן צעשטערט,
אָלע, וואָס געווען יידיש איז מער נישטאָ,
אויפן יידישן בית־עולם פאַשען זיך פערד.

טאָטעס, מאַמעס, שוועסטער, ברידער און קינדער,
אויסגעגאַנגען בטהרה על קדוש־השם והעם,
געדענקען מיר אַלע אינאיינעם און יעדן באָזונדער,
קיינמאָל פֿאַרגעסן ארץ אל תשכח דמם.

גירוש פולטוסק

פולטוסקאים מספרים — פולטוסקער דערציילן

אליהו בולמאן / ווי נאר מ׳האט פארנומען די שטאט

וועז ס׳איז אויסגעבראכן די צווייטע וועלט מלחמה אין יאר 1939 האבן מיר — פולטוסקער יידן, גלייך דערפילט אז עס רוקן זיך אן גרויזאמע צייטן. טראץ דעם וואס א וואך צייט ביזן 7־טן סעפטעמבער — האבן מיר קיין דייטש נישט אנגעזען, פונדעסטוועגן האבן מיר גוט פארשטאנען וואס עס דערוואקסן אונדז פון די אנטיסעמיטישע היטלער־הארדעס. די חוצפהדיק־פראווא־צירנדיקע האלטונג קעגן יידן מצד די א. ג. „פאלקס־דויטשן" האט נאך פארשטארקט די אימה און פחד.

גלייך אין די ערשטע טעג נאכן פארנעמען פולטוסק, האבן זיך די דייטשן א נעם־געטון צו די יידישע איינווויניער פון שטאט. אונדזער האב־און־גוטס איז געווארן הפקר פאר יעדן כוליגאן און מיר אליין — אלט און יונג — זענען געשלעפט געווארן צו יעדער שווערסטער און גיפערלעכסטער ארבעט בייטאג און ביינאכט. און דווקא שבת און יו״ט, ס׳זענען ארויס־געגעבן געווארן אנטי־יידישע געזעצן, ווי צום ביישפיל:

1) קאנפסקירן יידישע אפגעשפארטע געלטער אין די בענק;
2) אויסנאם־צושטאנד אין די נאכט־שעהן;
3) נישט גיין אויף די טרעטוארן, און אנדערע פאר־ארדענונגען.

אלס געטרייע העלפער אין דער אנטי־יידישער דיסקרימי־נאציע־פאליטיק — האבן גדעינט אויסער די „פאלקס־דייטשן" אויך פיל פאליאקן, און צווישן זיי די וועלכע האבן יארן לאנג דעקלאמירט וועגן זייער יידן־פריינדלעכקייט, און איצט ווי נאר זיי האבן זיך אנגעזוטיקט מיט יידיש געלט און יידישן פאר־מעגן, האבן זיי זיך א וואך געטאן אויפן יידישן קערפער. דורך פארשידענע בילבולים און פראווא־קאציעס זענען דער־מאדעט געווארן: דער שטובן־מאלער מענדל בורשטין, דער בהמות־הענדלער רובין, דער שוסטער פייוול נייממאן, עטלעכע פון די סטאליארעס פון דער משפחה פענער, און נאך אנדערע קדושים. ביי אזעלכע אומדערטרעגלעכע און טרויעריקע באד־דינגונגען האבן מיר געלעבט ביזן טאג פון ארויסטרייבן אלע יידן פון פולטוסק, דאס איז געשען א טאג פאר ערב סוכות, דינסטיק, דעם 26־טן סעפטעמבער 1939.

ארום 10 א זייגער אינדערפרי אין א זונען טאג — האבן זיך פלוצלונג אנגעהויבן באווייזן יידן מיט און אן פעקלעך, איינציקווייז און גאנצע פאמיליעס זענען זיי געטריבן געווארן דורך באוואפנטע סאלדאטן אין פארשידענע גאסן אין איין ריכטונג צום נייעם שפאציר־גארטן ארום דעם אלטן שלאס. די האפענונגען און „אויסרעכענונגען" פון געוויסע אפטימיסטן, אז אפשר וועלן מיר דאס אדורכקומען און נישט דארפן וואנ־דערן, זענען ליידער צעריבן געווארן. מיט קאלטער, אכזריות־דיקער דייטשער פינקטלעכקייט זענען מיט איינמאל באזעצט געווארן אלע הייזער, ווו עס האבן נאר געווויינט יידישע פא־מיליעס. יונג און אלט, מענער און פרויען, קינדער מיט און אן עלטערן — אלע זענען ארויסגעשלעפט געווארן פון די הייזער אין גאס ארויין און געטריבן געווארן אונטער א האגל פון קלעפ און זידלעריייען צום אומשלאג־פלאץ.

אין משך פון צוויי שעה איז די גאנצע יידישע פולטוסקער באפעלקערונג ארייngעשטויסן געווארן אין דעם דערמאנטן גארטן. און דאן האט זיך אנגעהויבן דער אמתער שדים־טאנץ, די אמתע וואקאנאליע. דאס געווויין פון די איבער־געשראקענע פיצלעך קינדער, דאס קרעכצן פון די קראנקע, די געשרייען פון די צעשלאגענע און אין ענגשאפט געטרע־טענע, דאס אלץ צוזאמען האט זיך פארוואנדלט אין איין גרויסן הארצרייסנדיקן וויי־געשריי. ווי הונגעריקע וועלף אויף א קרבן, אזוי האבן זיך די „טרעגער פון די נייע קולטור" א לאז געטאן אויף די פארזאמלטע יידן צו זוכן גאלד, צירונג, און געלט, אלע אן אויסנאם האבן ארייngעכאפט אכזריותדיקע קלעפ, סיי די, ביי וועלכע מען האט עפעס געפונען און סיי די ביי וועלכע די אונטערזוכונג האט נישט געבראכט צו קיין שום רעזולטאטן. דאס דאזיקע איזדעקעווען זיך איבער די קרבנות האט געדויערט ביי זעקס שעה. ערשט פארנאכט זענען

אפֿגעשטעלט געוואָרן די רעוויזיעס און מיר זענען אַרויס־געטריבן געוואָרן פונעם גאַרטן אין דער ריכטונג צו דער הילצערנער נאַרעוו־בריק. ווי נאָר ס׳האָבן די פאַדערשטע ריינען פון די יידן געשטעלט זייערע ערשטע טריט אויף דער בריק, האָט זיך ווידער אָנגעהויבן דאָס שלאָגן, דאָס טרייבן, דאָס ווארפן פון איין זייט בריק צו דער צווייטער, מיטן ציל אַריינצושטויסן די אומגליקלעכע אינעם טייך נאַרעוו, באַגלייט מיט ווילדע געשרייען מצד די דייטשן „גייט צו אייערע ברודער די רוסן״ — „שמוציקע יידן, שפרינגט אין וואַסער״, אא״ו.

אַזוי זענען מיר געטריבן געוואָרן ביז צו די נאַענטע דערפער פאַפלאַוו, אַבריטע, כוטאַרי, און אַנדערע, איבער־לאָזנדיק אויפן וועג אומשולדיקע קרבנות, דערטרונקענע און דערשאָסענע. ערשט וען עס איז געוואָרן נאָכט און עס האָט אונדז איינגעהילט די פינצטערניש — האָבן מיר אָפּגעאָטעמט אַביסל פרייער. די טויזנט־קעפּיקע מאַסע האָט זיך אָנגעהויבן צו צעשפרייטן אין די דערמאָנטע דערפער און אָנדערע קלע־נערע דערפלעך, וועו צו באַקאַנטע פויערים אין די הייזער און סטאָדאָלעס (פאַר אַ גוטן אָפּצאָל, פאַרשטייט זיך) און וועו אין דרויסן אונטערן פריין הימל. און כאָטש די מידקייט איז גרויס געווען בײַ אַלעמען — דאָך האָט זיך קיינער נישט דערלויבט אפילו איינצודרימלען צו ביסלעך. מיט אָנגעשפּיצטע אויערן און אָנגעצויגענע נערוון זענען אַלע געזעסן און גע־וואַרט עס זאָל שוין ווערן טאָג, כדי מען זאָל קענען ווייטער לויפן, פאַרלאָזן — מיט ווייטאָג אין האַרצן — די שטאָט, ווו מען איז געבוירן און דערצויגן געוואָרן, ווו מען האָט פאַר־לאָזט האָב און גוטס, אָנטיק וואָס ווייטער פון די פאַרנומענע דורך די דייטשן געבליבן. מיר האָבן זיך אָבער געפונען אַרום־געריגלט פון די נאַציס און זיי האָבן זיך אַראָפּגעלאָזט אין די דערפער וווּ מיר זענען געזעסן, געשלאָגן און געווילדעוועט. אַ ספּעציעלער מאַסן־אָנפאַל איז פאַרגעקומען אין אַבריטע הויף פון פּישל אָבריטער דעם בעקער. פיל יידן מיטן רב בראש זענען דאָרט צעשלאָגן געוואָרן, ס׳זענען געווען קלאָג־גען אַז אויך דער אַרטיקער גלח האָט „אַריינגעכאַפּט״ פון די דייטשע באַגדיטן. דאָך איז פיל יידן געלונגען אַרויסצורייסן זיך פונעם דאָרף און אָנטליפן אין די אַרומיקע קלענערע דערפלעך, ווו די לאָגע איז פאַרלויפיק געווען פאַרהעלטענ־ישט בעסער. די יידן, וועלכע זענען געבליבן אין אָבריטע האָבן געהאָט אויסצושטיין כסדרדיקע רדיפות, נישט נאָר פון די דייטשן נאָר אויך פון אַ טייל אַרטיקע פויערים און עס זענען אויך געפאַלן עטלעכע קרבנות.

איך מיט מיין פאַמיליע און עטלעכע אונדזערע שכנים זענען אַוועק אין אַ זייטיק דערפל, ווו מיר האָבן זיך דורכ־געמאַטערט אַן ערך צוויי וואָכן, ביז עס איז אָנגעקומען אַ ידיעה אַז מען קען גיין ווייטער צו די דורך די סאָוויעטן־פאַרנומענע געביטן פון מזרח פוילן און מיר זענען אַוועק מיטן שטראָם וואַנדערנדיקע יידן וואָס האָט געפלייצט אין דער ריכטונג קיין ביאַליסטאָק. ממש דאָס לעצטע פון זיך האָבן מענטשן אַוועקגעגעבן פאַר אַ פויעריש פּורל איבער־צופירן דאָס ביסל נאָך־פאַרבליבענע זאָכן און דער עיקר די קליינע קינדער און זקנים. די „גוטהאַרציקע״ באַקאַנטע און אומבאַקאַנטע פויערים האָבן געשונדן די הויט פאַר יעדן וועגל, מיטן תירוץ, אַז מיטן פירן יידן שטעלן זיי איין דאָס לעבן. אין דער אמתן האָבן זיי אַלע געהאַט ספּעציעלע דורכ־פאָר־שיינען פון דער דייטשער מאַכט.

אין אַ שיינעם זוניקן זונטיק־טאָג זענען מיר, אַ גרופּע יידן, אָנגעקומען קיין אָסטראָוו, וווּ עס איז דאָן געווען די דייטש־סאָוויעטישע גרענעץ. די גאַסן זענען פול געווען מיט שפּאַצירנדיקע פאָליאַקן און דייטשן. וועו מיר זענען אַדורך דורכן שטעטל און צוגעקומען צו דער באַן־בריק, וועלכע איז געווען דער גרענעץ־פונקט צווישן דייטשלאַנד און ראַטן־פאַרבאַנד. דאָ האָט זיך גלייך אָנגעהויבן דאָס איזדעקעווען זיך איבער אונדז. די דייטשע סאָלדאַטן און געסטאַפּאָ האָבן גע־זוכט און געגישטערט אומעטום און נישט געשפּאָרט דערביי קיין קלעפּ, צעריסן די פּעקלעך, דאָס געשפּאַן פון די פערד און אַפּילו אויסגעטון די מענער און פרויען כמעט נאַקעט, פאָדערנדיק גאָלד, צירונג און געלט. וויי איז געווען צו דעם ווער עס האָט געהאַט די „העזה״ צו פראָטעסטירן קעגן אַזאַ באַרבאַרישער באַציונג. נאָכן אָפּפיניקן אונדז עטלעכע שעה און נאָכן צוגעמען בײַ אונדז אַלץ וואָס האָט נאָר געהאַט אַ וועלט, האָבן זיי אונדז באַפּוילן צו גיין „פאַרויס צו די רוסן״ און ערשט דאַן, וועו מיר האָבן איבערגעשפּריזט די גרענעץ און געזען די סאָוועטישע גרענעץ־וואַך, האָבן מיר פרייער אָפּגעאָטעמט. און גרויס איז געווען אונדזער פרייד וואָס מיר האָבן זיך געראַטעוועט פונעם נאַצישן גיהינום.

באַלד אָבער איז אונדזער פרייד צעשטערט געוואָרן, וועו מיר האָבן זיך דערווויסט אַז אין זעמבראָוו און אין אָסטראָוו־מאַזאָוויעצק האָבן די נאַצישע בעסטיע אויסגעמאַרדעט אַ סך פולטוסקער יידן. די דאָזיקע שוידערלעכע נייעס האָט אונדז פולשטענדיק דערשיטערט און געווען ווי אַ וואַרענונג אַז מען מוז „ציען״ וואָס ווייטער פון דער גרענעץ, בפרט אַז צוליב דעם כסדרדיקן אָנקומען פון נייע פליטים איז נישט געווען ממש וווּ דעם קאָפּ אַוועקצולייגן. האָבן מיר זיך ווידער געלאָזט וואַנדערן אין דער ריכטונג קיין ביאַליסטאָק מיט דער האָפּע־נונג אַז מיר וועלן זיך דאָרטן „איינאַרדענען״ און אויסרוען די

אויסגעמאטערטע ביינער. אבער די לאגע אין ביאליסטאק איז געווען זייער א שווערע. נישט נאר זענען געווען אלע דירות און האטעלן פארנומען נאר אפילו עפנטלעכע לאקאלן ווי: שולן, בתי־מדרשים, שטיבלעך, שול־אנשטאלטן א״א זענען געווען איבערפולט. מענטשן האבן זיך געווארפן אויף די דילן אין די ערגסטע אנטי־סאניטארע באדינגונגען. אזוי האבן מיר גלעבט בערך א וואך ביז עס איז באקאנט געוואָרן מצד די סאוויעטישע־מאכט, אז פליטים פון פוילן קענען פארן פריי און אומזיסט קיין ווייס־רוסלאנד און אוקראינע. די גרעסטע מערהייט פון אונדז האט זיך גלייך פארשריבן אין די רעגיס־טריר־ביוראען און אויך מיר צווישן זיי. אין עטלעכע טעג ארום האבן מיר פארלאזט ביאליסטאק מיט אן עשאלאן פון 80 לאסט־וואגענען, אין דער ריכטונג קיין ווייס־רוסלאנד. שפעטערדיקע עשאלאנען זענען געשיקט געווארן קיין אוקראי־נע, און אין צענטראל רוסלאנד.

* * *

דבורה וינשטין (לנדאו) / הגירוש

העיר נכבשה על ידי הגרמנים. מצוקה ויאוש אחזו בכל. כשבועיים אחרי הכיבוש גרשו אותנו הגרמנים מעירנו.

...אל ביתנו מתפרצים חמשה גרמנים אימתניים ופוקדים לעזוב מיד את הבית, כפי שאנו עומדים. כיוון שזו שעת בוקר מוקדמת ואני עדיין לבושה בחלוק ונועלת סנדלי קיץ, נוטשת אני את ביתי בצורה זו. מעמידים אותנו ארבעה בשורה, ישר ולפי הגובה, כי סדר צריך להיות... ומובילים אותנו אל הגן הצבורי ליד הטירה העתיקה. אנו צועדים בהכרה שזו דרכנו האחרונה. בגן עורכים אצלנו חפוש מדוקדק. לוקחים מאתנו את כל דברי־הערך ולא פוסחים אפילו על טבעת נשואין. עד שעה שש, בערך, נמשך החפוש ואחר־כך מאיצים בנו הלאה בדרך אל מעבר הגשר. לאורך כל הגשר נעמדים גרמנים ואלות בידם ומרביצים בכל אחד באמתלה שזה צועד מהר מדי והאחר משרך דרכו לאט מדי. את כל הכובעים של היהודים הדתיים זורקים לנהר ואין גבול לשמחתם למראה המגוחך של יהודי מזוקן בגלוי ראש. לא רק אנוכי, אלא בעלי־כשרון ספרותי גדול לא יעלה בידם לתאר את המצעד האיום דרך הגשר המקולל הזה. אורכו כ־500 מטר ואותי תוקפת ההרגשה שלא יגמר לעולם. מוכים, מעונים, רמוסים, מיוזעים, רעבים וסחר־טים מגיעים אנו אל קצהו השני. פה פוגשת אני בסאלק גולד־שטין, כשכל לחיו נחתכה ממכות אלה. לדאבוני אינני יכולה להושיט לו עזרה, אפילו להגיד לו מילה אחת, כי בעד הוצאת הגה מהפה יורים מיד.

מעברו השני של הגשר מתעוררת בעיה טראגית מאוד — לאן ללכת? אף איכר לא רוצה להכניסנו אליו, גם לא אל הגורן, כי איימו עליהם שעל הגשת עזרה ליהודי יעלו באש את כל רכושם ולאחר מכן יהרגו אותם. אנו קבוצה של חמשה־עשר איש, כולל חמשה ילדים רכים. מה לעשות, לאן ללכת? יורד הלילה. הציפה והרעב מציקים עד למחריד. במשך כל היום לא בא אוכל לפינו.

במהלך צעדת האימים פוגשת אני ברופא, אשר בפרוץ המלחמה טפל בטרומבוזה שברגלי בעזרת זריקות אל תוך הורידים. הרגל מציקה לי עד למחריד, אבל אינני אוזרת אומץ לגשת אליו, נרתעת ממראו המחריד.

מאוחר יותר מגיעים אנו, בעלי ואני, אל אחוזה כפרית אחת שהגורן שלה מרוחקת מאוד ממקומות המגורים וכך מעבירים, אחד אחרי השני, את כל הקבוצה. פה, בשקט, שוכבים לישון. למרות עייפותי הגדולה אינני יכולה להרדם. מחשבותי לא נותנים לי מנוח — היתכן הדבר שכהרף־עין נהפכתי לקבצנית מרודה, גרועה יותר ממקבצת נדבות מן העניות ביותר. בלי פרוטה, בלי גג מעל לראשי, בלי בגדים וכמעט יחפה וגם אינני לבדי בתנאים איומים אלה. הלא בצוותא אני עם הורי, אנשים בגיל העמידה, עם אמא תשושת כוח, אשר רק בקושי עומדת על רגליה. ולמנין זה נחוץ לצרף את אחותי עם בעלה ושני ילדים בגיל חמש ושנה ומחצה. אחותי שוכבת ובוכה ומקללת את יום הוולדה. כך כל אחד עם סבלו ומכאובו זוכה לראות את שחרו של יום המוחרת.

השמש שלחה את קרניה, אבל לא אלינו. אצלנו שורר האופל, הרעב וענות המצוקה. חייבים להמשיך בדרך. בלי סבון, בלי מגבת, הגברים לא מגולחים. אבי מתפלל תפילת שחרית בלי טלית. מי שהכירו מפולטוסק, יבין על נקל מה היא עבורו משמעות התפילה בלי תפילין וטלית. אחרי התפילה יוצאים אנו להמשך נדודינו. בדרך שואלת אני את אבי מה ההגיון בתחנונים לאלהים, אשר נטש ושכח אותנו. נאנח אבי ועונה שאסוננו הוא בזאת, כי ברגעים של יאוש כופרים אנו בקיומו. אסון הכפירה גדול יותר משואת הגירוש.

בדרך גונבים אנו מספר תפוחי אדמה וסועדים במקצת את לבנו. אבי לא אוכל אתנו, כי בשלנו את תפוחי האדמה בסיר של טריפה. טוב לו יותר למות, מאשר לטעום אוכל לא כשר. בהמשך הדרך שואלת אנוכי את בן אחותי הקטן האם לא חש הוא ברגליו. עונה הוא לי שלא ביותר, „אבל דודתי, אני כל כך רעב שראשי סחרחר עלי". לרוע המזל, כשנעצרנו בכפר אחד ורצינו לפוש מעט מהדרך, הופיעו מיד גרמנים על אופנו־עים או במכוניות, גרשו ורדפו אותנו לכוון מזרחה וצעקו: „לצעוד הלאה, הלאה, לרוסיה, אל הבולשביקים, אל אחיהם, כי כל היהודים הם קומוניסטים!"

ביום השלישי לצעדה זו אנו כל־כך מזוהמים, שמתגלות בבגדינו הכינים הראשונות. כשבערב, אחרי יום של מסע מיגע, משיגים בקושי ובעזרת תחבולות שונות מקום משכב כלשהו, אין אנו יכולים להרדם, עד כדי כך אוכלות אותנו הכינים. כבר אינני בוכה, כי אזל מקור הדמעות.

...מגיעים לפשטיץ'. חמתי אוספת ביערות הסביבה פטריות ואנו מבשלים מהם לפתן ממש. לפתע פתאום מופיעים הגרמנים ושוב מגרשים אותנו. מי יתאר את מצבנו כשנאלצים לנטוש רעבים את האוכל ואת המקום הזה. נרדפים, יגיעים, מבלי לדעת לאן, רק קדימה מבלי להיעצר... אמי מבקשת אותנו שנעזבה לנפשה, כי אין בכוחה להמשיך בדרך. אומרת היא: „אתם עדיין צעירים, תזכו למחר טוב יותר, ואני רק לכם למכשול".

כך התקרבנו לאוסטרוב מאזוביצקי. פה נערך חפוש גדול. אם עדיין נותר למישהו מעיל, גוזלים אותו. יש לציין שאת הגבול הזה בין צבאות הגרמנים והרוסים עוברים אנו טוב באופן יחסי. אחרי יומיים בלבד קוברים פה הנאצים חמש מאות יהודים, ביניהם עשר משפחות לפחות מפולטוסק. השמות שאני זוכרת: נח קופלוביץ' עם אשתו ושני ילדיהם, אברהם בלום עם שתי בנותיו (מרח' שלישי במאי), אהרן מלניק עם אשתו וחמשה ילדים.

עם בשורות איוב אלו הבקענו את הדרך לביאליסטוק. בביאליסטוק מרגישה אני עוד יותר את גודל אסוננו, כי מצו־קתנו בולטת פה באופן מיוחד. פה יש לאנשים בתים, דירות משלהם, רכוש ובגדים...

תם פרק הגירוש מעיר מולדתנו, אך לא פסה פרשת נדו־דינו וסבלותינו.

* * *

משה סרעברא / איבער דער בריק

די שטאָט איז דורכגעשניטן מיט עטלעכע טייכן, וואָס פֿאַלן אַריין אין גרויען נאָרעוו, וועלכער וויקלט זיך אַרום דער שטאָט ווי אַ פּויזנדיקע שלאַנג. אַזוי ווי דער טייך נאָרעוו האָט געוואָלט זיין די נאַטירלעכע גרענעץ צווישן די 2 אָקו־פֿאַנטן, וואָס האָבן זיך צעטיילט אין 39־טן יאָר מיט פּוילן, האָבן די נאַציס באַשלאָסן צוזאַמענצונעמען אַלע יידישע אייי־ווינער און אַריבערטרייבן זיי איבער דער ווישקאָווער בריק, וואָס ליגט איבערן נאָרעוו, כדי די שטאָט זאָל ווערן יידן־ריין און איר אַנשליסן צו מזרח־פּרוסן. טראָץ דעם וואָס די סיטו־אַציע האָט זיך איבערנאַכט געביטן און די סאָוויעטן האָבן די גרענעץ פֿאַרלענגערט לטובת דייטשלאַנד אַנשטאָט ביז דעם נאָרעוו — ביזן בוג, דאָך האָבן די נאַציס די גירוש־זאָגירה נישט אָפּגערופן, נאָר מיטן גאַנצן חומר־הדין דורכגעפּירט דעם יידן־גירוש, אַרויסגעטריבן קינד און קייט, נאַקעט און באָרוועס ווי די הינט.

דאָס איז געשען ערב־סוכות. איך בין פונקט אַנגעקומען פון ערשטן וואַגל־וואַנדער פון וואָלאָמין און געבליבן שטעקן אויפן חזיר־מאַרק, איך האָב נישט באַוויזן זיך אָפּראַזירן האָבן מיר דערהערט טויבע קולות פון ווייטערע הייף: יודע ראָאוס! ראָאוס! זענען מיר אַלע אַרויף אויפן בוידעם. דורך די שפּאַרעס פון געלעכערטן דאַך האָבן מיר דערזען ווי אויף דעם וואַרשעווער שאָסיי גייען אינמיטן וועג גרופּקעסווייז מענטשן, אַנדערע מיט קינדער אויף די הענט און אַנדערע מיט אַ פּאַרוואַרפענעם קלימעקל אויף דער פלייצע. וואָס אַמאָל הערן מיר דייטלעכער דייטשע קולות וואָס דערנענטערן זיך צו אונדז. וואַרשיינלעך פון עגמת־נפש האָב איך זיך פאַר־שטעקט הינטערן קומען, וועלכער איז געשטאַנען ווי אַ ציגלנע מצבה אויפן בוידעם, זיך אַוועקגעזעצט אויף דער ערד און אַנשפּאַרנדיק אויף אים די פלייצע אנטשלאָפן געוואָרן, אונטן אין שטוב זענען שוין געווען די מתים־שארבנס, מיט זייערע הייזעריקע העלדזער זיך געריסן יודע ראָאוס! יודע ראָאוס! אַלע פאַרזאַמלטע יידן זענען שוין געהאַט אַרונטער, איך בין געבליבן אַליין און דווקא געהאַט אַ גוטן חלום. ראַפּ־טעם האָב איך זיך געגעבן אַ כאַפּ אויף פון געשריייען: „יודע אַרונטער! וועג נאָך איין יודע איזט דאָ מאַכן מיר אים קאַפּוט". איך קוק זיך אַרום, דער בוידעם איז לויטיק. איך בין איינער

עס געזעגנט זיך מיין לעצטער בליק,
מיט מיין עלטער־עלטער־זיידנס שטאָט — ביי דער ברית ווערט רויט,
כ׳לויף אַדורכגעשאָסן; מיט מיין בלוט די ברית ווערט רויט,
היינט ווערט יודן־ריין, היינט אין יודן־טויט...

אַליין, וויזט אויס די איבעריקע יידן האָבן מיך נישט באַ־ מערקט. ווי איך בין נאָר אַרונטער פון בוידעם, האָב איך גלייך באַקומען מיט אַ האַלץ איבער די לאָפאַטקעס און בין אַריינגעשטופט געוואָרן אין דער גרופּע יידן. מען האָט אונדז אַוועקגעפירט אויפן וואַרשעווער שאָסיי אין דער ריכטונג צום מאַרק. פון אַלע גאַסן און געסלעך האָבן געשטראָמט מענער, פרויען און קינדער מיט רעצלעך — נעבעכדיקע פּעקלעך און טרערן האָבן זיך געגאָסן איבער זייערע באַקן. מיר זענען גע־ גאַנגען אונטער דער ביקס פאַרשעמטע, מיט אַראָפּגעלאָזטע קעפּ ווי אויף אַן אייגענער לוויה. מיר האָבן זיך געשעמט צו קוקן די פריילעכע קריסטלעכע פּנימער אין די אויגן, וועלכע האָבן זיך געריבן די הענט פאַר פרייד און אונדז נאָך צוגע־ וואַרפן פאַרשידענע זידל־וועדטער און קללות. די קריסטלעכע באַפעלקערונג האָט זיך געמעגט פריייען אויף אונדזערע בראָך, זיי האָבן באַקומען אַ געלעגנהייט אַרומצוגיין אין די יידישע שטובן ראָבעוועזן, גזלנען יידיש האָב און גוטס, וואָס איז גע־ זאַמלט געוואָרן מיט מי און מאָטער, מיט בלוט און טרערן הונדערטער יאָרן. אָזוי האָט מען אונדז געפירט גרופּנווייז צום שלאָס. דורך אַ שמאָל טירל האָט מען אַריינגעלאָזט אייניצלווייז אין דעם גרויסן סקווער. כמעט יעדן צווייטן האָט באַגליי־ טט אַ קלאַפּ פון אַ ביקסן־קאָלבע, אָדער אַ באַטשוועקטן שוך. פון די אַריינגעכאַפּטע קלעפּ — איידער מען איז געקומען צו זיך — האָט מען דערווייל פארלוירן די נאָענטסטע, מ׳איז געבליבן נאָך איינזאָמער. מיר האָבן זיך אַלע געפּאַקט אין ענגשאַפּט ווי גערודפּטע שפּסן אַרום דעם באַרג, אויף וועלכן עס איז געשטאַנען דער האַלב־קיילעכדיקער בנין, דער פאַווי־אַט. פון אויבן די טמאדיקע פאַן מיטן האַקנקרייץ און אַרום דעם ווייס מויער אויסגעשטעלט פּולעמיאָטן מיט דראָענדיקע לופּעס אויף אונדז.

מיר זענען געווען איבערצייגט, אַז מ׳וועט אונדז דאָ אַלעמען אויסשיסן און באַגראָבן אין אַ מאַסן־קבר, אַז ס׳וועט פון אונדז קיין זכר נישט בלייבן. אַ גרויל האָט אַרומגעכאַפּט צוזעענדיק ווי מענער געזעגענען זיך מיט זייערע פרויען און די פרויען צעקושן זיך מיט זייערע קינדער. דער גאַנצער גאָרטן איז פול געווארן מיט געיאָמער און געוויין. חתנים האָבן זיך געטוליעט צו זייערע כלות. קינדערישע געשרייען: טאַטע! מאַמע! האָבן פאַרהילכט די לופט. דערוואַקסענע האָבן זיך אַליין באַקלאָגט. אַ סך זענען געוואָרן פאַרשטיינערט, פאַרגליווערט, מיט שרעק און אַפּאַטיע אין די גלעזערנע אויגן...

נאָך עטלעכע שעה טויט־שרעק האָט מען אונדז צוגעפּירט צו אַ קליין הייזל, וואָס איז געשטאַנען אינמיטן גאָרטן. דאָרט זענען שוין געווען צוגעגרייט פעסער, קעסטלעך און עמערס. מ׳האָט יעדן איינעם רעווידירט, צוגענומען גאָלד, געלט, וואָס ס׳האָט נאָך באַוויזן אַרויסצוראָטעווען פון שטוב. נאָך דעם האָט מען די רעווידירטע אַרויסגעטריבן דורך אַ צוויי־ טירל, נישט וויט פון דער הילצערנער בריק. ס׳האָט קיין איינער נישט געקאָנט אַנטלויפן, ווייל אַ שפאָלער פון דייטשן פון ביידע זייטן, האָט זיי געטריבן מיט שטעקנס און ביקסן־ קאָלבעס אין דער ריכטונג צום נאָרעוו, אויף די וועגן קיין ווישקאָוו און אַבריטע. די גאַנצע בריק און דער וועג נאָך דער בריק איז פול געווען מיט די אַרויסגעשריבענע, וועלכע האָבן זיך געלאָזט אויף גאָטס באַראָס. די דייטשן האָבן זיך נאָך אַ שפּיל געטאָן מיט די פאַרצווייפלטע יידן, נאָכשיסנדיק זיי, און די ביקסן־קוילן האָבן אַדורכגעזשומעט כמעט נעבן די אויערן.

וועג מיר איז אויסגעקומען אַדורכצוגיין די בריק, איז זי שוין געווען כמעט לייַדיק. כ׳האָב מיך געהאַלטן מיט מיינעם אַ שוואָגער — די גאַנצע פאַמיליע איז מיר פאַרלוירן געוואָרן. גייענדיק איבער דער בריק האָב איך געוואָלט אויסמיידן קלעפּ. דאָרט איז יעדע 10 מעטער געשטאַנען אַ דייטש מיט אַ גומי אַדער אַ שטעקן. איז מיר איינגעפאַלן זיך אויסקרימען ווי אַ קריפּל און לויפנדיק אַריינגערעדט צום שוואָגער: „צעדרייַ זיך! מאַך זיך פאַר אַ קאַליקע! עטעם שוועד, לויף!״ געלאָפן זענען מיר ביז אין דער ריכטונג צום דייטש און אין דער לעצטער סעקונדע האָב איך זיך ראַפּטעם געלאָזט אין אַ זייט. אַזוי האָבן מיר אויסגעמיטן קלעפּ, און דערקראָגן זיך בשלום אויף דער צווייטער זייט פון דער בריק.

גערודפּטע ווי הינט אויף וועגן און אומוועגן, צווישן פיינד־ לעכע פּוילישע דערפער און צעראָבעוועטע און צעשענדטע יידישע שטעטלעך און יישובים זענען מיר דערגאָנגען צו דער סאָוויעטישער דייטשישער גרענעץ.

* * *

ש. בלענקיטני / צום שלאספארק

מ׳האָט די יידן געטריבן נישט נאָר פון די שטיבער אַרויס, נאָר פון יעדן אָרט, וווּ עמעץ האָט זיך אין דעם מאָמענט גע־ פונען. פון אייגענעם קאָרידאָר האָט מען שוין נישט געלאָזט אַריינגיין אין שטוב עפּעס מיטנעמען. קיינדער, וואָס האָבן זיך געשפּילט אויף דער גאַס, אַ פרוי וואָס שטייט אין דער ריי נאָך ברויט, — אַלע זענען געכאַפּט און געטריבן געוואָרן.

אַנדערע, „גוטע" ס.ס.־לייט האָבן יאָ דערלויבט מיטצונעמען, וואָס מ׳האָט געקאָנט טראָגן. פון די אַרומיקע געסלעך האָבן זיך עצטיגן געטריבענע גרופּעס יידן, פאַמיליעסווייז און אייַנצלנע, באַהאַנגענע מיט פּעק און פּעקלעך, אַנדערע אין וויגטערדיקע מאַנטלען און אַנדערע כּמעט נאַקעטע. מ׳האָט אויך געזען אין פערד געשפּאַנטע וועגעלעך, באַלייגטע מיט קלײַדער און פּעקלעך, אָן אַ גרופּע שכנים גיין נאָך זיי, ווי נאָך אַ לוויה... אָלע האָט זיך פאַראייניקט אין איין גרויסער מחנה, אין וועלכער אויך מיר זענען אייַנגעשלונגען געוואָרן. און מיר זענען ענדלעך אַנגעקומען אין שלאָספּאַרק.

דער שלאָספּאַרק, וועלכער איז פאַר די לעצטע יאָרן געוואָרן אויפגעריכט, וואָס זיינע אַלייַען זענען פאַרפלאָנצט געוואָרן מיט בלומען־קוסטעס און בעזבּיימלעך, וואָס האָבן פאַרשכורט מיט זייערע ריחות די אויף די בענק זיצנדיקע און אַרומשפּאַצירנדיקע יונגע פאַרלעך, און געווען אָן אָפּרוּפלאָזן פאַר דער גאַנצער באַפעלקערונג — איז איצט פאַרוואַנדלט געוואָרן אין אָן עמק־הבכא. געשרייען פון געשלאָגענע מיט גומע־נאַהייקעס און שפּיצרוטן מישן זיך אויס מיט רופן פון עלטערן, וואָס זוכן זייערע קינדער, מיט רופן פון קינדער, וואָס זוכן זייערע עלטערן; מענער זוכן זייערע פרויען און פרויען זוכן זייערע מענער; עס זוכן זיך אַרום משפּחה־מיט־גלידער. יללות פון צעשלאָגענע מיט שפּיצרוטן; ביי דעם רינט בלוט פון אָ צעשפּאָלטענער באַק, ביי אָ צוויי־טן פון דער פּלייצע. און די יללות פאַרמישן זיך מיט די ווילדע געלעכטערס פון די ס.ס.־לייט. אויפן באַרג פון דער שלאָס־געביידע שטייען די פאָלקסדייטשן מיט זייערע פרויען, אויסגעפּוצטע, ווי אויף אַ גאַלאַ־פאָרשטעלונג, און קוקן אַראָפּ אויף אונדז דורך די בינאָקלען.

זייערע אויגן זוכן וואָס גרויליקע סצענעס. ווייַזן אָן אויף זיי איינער דעם צווייטן און ברעכן אויס מיט טיוולאָנישע געלעכטערס. מ׳האָט די סצענעס גענומען פילמירן. אַשמדאיס און לילית זענען אַרומגעלאָפן מיט פּאַטאָ־אָן פילם־אַפּאַראַטן צווישן דעם עולם, זוכנדיק וואָס „אינטערעסאַנטערע" סצענעס, אָן ס.ס.־לייט מיט גומי־אָן לעדער־נאַהייקעס, פאַרענדיקטע מיט בלייקיילעכלעך, האָבן שוין באַזאָרגט סיי די פילמירער אָן סיי די פאָלקסדייטשישע צושויער מיט אַלע מאָל שוידער־לעכערע און גרויליקערע סצענעס, וועלכע זיי האָבן באַגלייט מיט בראָוו־פּאַטשעריין.

און אָט האָבן זיך די יללות פאַרשטאַרקט, וועג מ׳האָט דערהערט:

— מענער באַזונדער!

אָבער באַלד איז אונדז אַלעמען קלאָר געוואָרן, אַז מען גייט אונדז רעווידירן. מ׳האָט דעם עולם אַרייַנגעפּירט אין דעם געמויערטן הייזל ביי דעם הויפּטשטעגל פון פאַרק, באַ־פוילן זיך אויסטאָן נאַקעט און בודק געווען, צי מ׳האָט נישט פאַרשטעקט ערגעץ אָ ביסל פאַרמעגן. די זאַך האָט זיך פאַר־צויגן ביז אין שפּעטן נאָכמיטאָג. דעמאָלט האָט אָן ס.ס.־קאָמאַנדיר געבראַכט אָ נייַע פאַראַרדענונג: „ביז דער שפּער־שטונדע דאַרף אַלעס ערלידיקט ווערן". ס׳זענען אויסגעשטעלט שפּאלערן פון צוויי ריייען ס.ס.־לייט; ביים אָנהייב פון יעדן שפּאלער — עטלעכע קוישן.

— אָלע גייען דורך. אָפּגעבן געלט, צירונג און דאָקומענטן. ביי וועמען מ׳וועט שפּעטער עפּעס געפּינען, יענער וועט דער־שאָסן וועלן!

גאָלדוואָרג, זילבערוואָרג, צירונג און גאָלדענע און זיל־בערנע מטבעות איז געוואָרפן געוואָרן אין אָ באָזונדער ק׳יש, ניקלנע און קופּערנע מטבעות באָזונדער, באַנקנאָטן באָזונדער, דאָקומענטן זענען צעריסן געוואָרן און אַריין אין שמוצקויש, — אַרדענונג מוז זיין. וועג עמעץ האָט זיי אויסגעזוען פאַרדעכ־טיק, האָט מען אים אָוועקגענומען אין אָ זייט און רעווידירט. וועג מיר זענען בשלום אַדורך, האָט אונדז אָ ספּעציעלע וואַך געווייזן וווהין צו גיין און באַגלייט מיט קנאַלן און שמיץ פון נאַהייקעס און שיסעריי איבער די קעפּ. וועג מיר האָבן זיך דערנענטערט צו דער בריק, איז געגעבן געוואָרן אָ קאָמענדע:

— שנעל לויפן! דערביי האָבן זיי נאָכלויפנדיק נאָכגע־שאָסן און געשלאָגן מיט די בייטשן די שוואַכע אָלטע לייט, וועלכע האָבן נישט געקאָנט נאָכהאַלטן דעם לויפטעמפּאָ.

די צווייטע אויפגעריסענע האַלבע בריק (וואָס די פאָליאָקן האָבן געהאַט צעשטערט אין דער שלאַכט ביי דער שטאָט) איז שוין פאַרריכט געוואָרן מיט אָ שיפּוע ביז צום ברעג. אויך דאָ זענען געשטאַנען ס.ס.־לייט און זיי האָבן די שוואַך־לויפּ־דיקע אַראָפּגעוואָרפן אין די זומפּן, וואָס זענען דאָ שטענדיק געשטאַנען. און פון דאָנען זענען מיר אָוועק ווייטער.

וואָס פאַר אָ גרויליקע זאַכן מיר האָבן דאָס אָלץ נישט אָנגעזוען אויפן דאָזיקן וועג: אָ משפּחה פירט אויף אָ קינדער־וועגעלע אָ פאַראַליזירטן קראָנקן; עטלעכע עלטערע לייט פירן אונטער די הענט אָן אָלטן טאַטן פון אָ יאָר הונדערט און זענען סוף־כל־סוף געצוווּנגען אים איבערצולאָזן ביי אָ פויער אין שטאָל, באַצאָלנדיק פאַרן אויסהאַלטן אים ביז יציאת־נשמה...

ערשט שפּעט אין אוונט זענען מיר אָנגעקומען אין דאָרף בארטאדזשע, זיבן קל״מ פון פולטוסק. איך מיט מיין פאַמיליע האָבן אין דער פינצטערניש פאַרנומען אָ ווינקל אין אָ סטאַדאָלע.

ש. בלענקיטני / פון די ערשטע קרבנות אין פולטוסק

יצחק בארנשטיין, אדער ווי מען האָט אים גערופן יצחק קאפער, איז געווען איינער פון די בעסטע סטאַליערס פון בוי און וויסע מעבל. פּאַרמאָגט אַן אייגן הייזל מיט אַ וואַרשטאַט אויפן הויף. געווען אַ ייִד אַ בעל־הבית אַן אַרבעטס מענטש. געהאַרעוועט פון פאַר טאָג ביז שפּעט אין דער נאַכט.

זיין הויף איז געווען דער ערשטער ברודער קבר אין פולטוסק און ער איז געווען צווישן די ערשטע קרבנות אין שטאָט. אַ גרופע סאָלדאַטן פון „זאָנדער קאָמאַנדע" האָט אַרויסגענומען פון בארנשטיינס שטוב אַלע מענער און דער־שאָסן זיי אויפן אָרט.

מענדל ביבערשטיין, אדער ווי מען האָט אים פשוט גערופן מענדל מאַלאָזש, אַ פאַטער פון דריי דערוואַקסענע קינדער (צוויי זין און אַ טאָכטער), האָט געווינט אין צענטער פון דער דריטער־מאי־גאַס. ער איז באַקאַנט געווען אַלס גוטער פאַכמאַן און אַ רויקער שטילער אינטעלעגענטער מאַן.

אַנטקעגן זיין פענצטער איז געשטאַנען אַן אויטא־ציסטערנע מיט בענזין. אַ טאָג נאָך יום־כפּור האָט אַ דייטשי־שער וואָכמאַן, מן הסתם אומפאַרזיכטיק, אַנגעצונדן אַ סיגאַרעט און די מאַשין האָט אַנגעהויבן צו ברענען. מענדל מאַלאָזש איז צוגעגאַנגען צום פענצטער, געוואָלט זען וואָס פאַראַ פייער איז אויסגעבראָכן לעבן זיין הויז. דאָס איז געווען געווען, אַז מען זאָל אים באַשולדיקן אין דער שריפה. אַ גרופע דייטשן זענען אַרויף צו אים און אים אויפן אָרט דערשאָסן.

פייוול ניימאַן, מיט זיין שוסטערישן צוגאַב־נאָמען פייוול האפאס. ער איז שבת־אָוונט אַרויס פאַרמאַכן די לאָדן, פאַרגעסנדיק אַדער נישט וויסנדיק וועגן געזעץ פון דער שפּערשטונדע". מען האָט אים דערשאָסן אויפן אָרט.

זיין זון שמעון־זעליק, אַ חבר פון די „פועלי ציון", איז אַרויסגעלאָפן זען, וואָס ס'איז געשען מיטן פאָטער. ער האָט באַקומען אַ קויל אין פּלייצע, אָבער די וווּנד איז נישט געווען קיין שטערבלעכע. אַ דייטשער מיליטעריסט דאָקטער האָט אים אָפּגעריט און אין משך פון אַ צייט געהיילט די וווּנד — מיט דער פינקטלעכקייט פון דער דייטשער הומאַניטאַרער באַהאַנדלונג... ער איז געבליבן לעבן, כדי שפּעטער, צוזאַמען מיט זיין פרוי ח'טע פייגע יעריאַלימסקא און זייער קינד, אומצוקומען אין די דייטשישע מאַסן שחיטות.

נתן גורמאן, אַ שוסטער, האָט געשטאָמט פון פראָש־ניץ און פונעם ערשטן וועלט־קריג געווינט אין פולטוסק.

מיט דער צייט האָט ער זיך שיין אַרויפגעאַרבעט און געעפנט אַ שיך־געשעפט צוזאַמען מיטן וואַרשטאַט אויף שוו־יאַנסקא גאַס (ביי שאַפראַנען אין הויז). שטענדיק געווען אַ פריילעכער און אַ וויצלער. ער האָט ליב געהאַט אָפּצוטאָן שפּיצלעך די פויערים, ווי צום ביישפּיל איבערצולאָזן אַ טשוואָק אין שטיוול. ווען אַ פויער האָט זיך באַקלאָגט, אַז אין שוך שטעקט אַ נאָגל, האָט ער געענטפערט אַז ס'קאָן נישט זיין, ס'איז נישט קיין טשוואָק און געעצהט דעם קליענט, ער זאָל געבן אַ גוטן קלאַפּ מיטן פוס.

— אַלאַ באַגאַ! כ'האָב זיך צעשטאָכן, ס'רינט בלוט — האָט געשריגן דער פויער.

— ס'איז בעסער אַזוי, דער פוס וועט זיך נישט גליטשן — האָט אים געטרייסט נתן גורמאַן.

די פויערים האָבן פונדעסטוועגן גוטמוטיק אויפגענומען זיינע שטיקלעך.

דערשאָסן געוואָרן ביי דער נאַרעוו, ביים צוריקקערן זיך קיין פולטוסק פון זאטאר, ווו ער האָט זיך געפונען אין די ערשטע טעג פון קריג אויסברוך און איבערגעלאָזט אַ פרוי און צוויי קינדער.

אהרן דוד פענער, בעל הבית פון דעם הויז, ווו ס'איז געווען דאָס ערער שטיבל — אַ סטאַליאַר.

בערל וואַסערטרעגער האָט זיין נויט און אַרעמקייט מיטגעטראָגן מיט די עמערס וואַסער, אַנגעהאַנגענע אויף די פידעס, וועלכע האָבן איינגעבויגן זיינע שמאָלע אַקסלען. שטענדיק מיט אַ תמוואַטן שמייכל אין זיין געלבלעכן בערדל, וואָס איז געוואָקסן אויף אַ ווילדן אופן. אַ שטילער, קיינמאָל זיך נישט געבייזערט, נישט געטריבן פון זיך די קונדסעם, וועלכע פלעגן אים נאָכשרייען:

— בערל! קעץ לייגן אייער?...

(פון ווען אַן די לצים פלעגן אים פרעגן אַזאַ שאלה, איז מיר נישט באַווווסט. אַ פאַקט, אַז די דאָזיקע שפּאָט־פראַגע איז פאַרוואַנדלט געוואָרן אין זיין צונאָמען).

ער איז געווען איינער פון די ערשטע יידישע קרבנות, וועלכע זענען געפאַלן פון די הענט פון די נאַר וואָס אַריינ־געקומענע אין שטאָט „זאָנדער"־באַנדעס. ער איז דערשאָסן געוואָרן אינמיטן פון זיין אַרבעט פון באַזאָרגן מיט וואַסער די יידישע באַפעלקערונג. ער איז געגאַנגען מיט די סמער וואַסער פאַרביי אַ הויז, פון וועלכן עס איז אַרויס אַ גרופּע דייטשן פון דער „זאָנדער קאָמאַנדא". זיי האָבן אים דערזען און אויסגעשריגן:

— יודע!

ער האָט אַ שאָקל געטאָן מיטן קאָפּ אויף יאָ.

— שטעל אַוועק די עמערס!

ער האָט געהאָרכזאָם אַראָפגענומען די פידעס.

— קום!! און ער איז מיטגעגאַנגען צו יצחק באַרנשטיין אויפן הויף. מען האָט אים אַוועקגעשטעלט ביי דער וואַנט, צוזאַמען מיט נאָך 12 יידן, און אויסגעשאָסן מיט מאַשין געווער.

משה באַרנשטיין — אַדער מיט זיין שוסטערישן צו־נאָמען „משה זשאַבע" — איז אין פולטוסק געווען גוט באַקאַנט אַלס איינער פון די „גרעסטע" בית־המדרש פאָליטיקער. די גאַנצע לאַנד און וועלט־פאָליטיק האָט ער באַגריפן און אויס־געטייטשט, שוין אָפגערעדט פון דער יידישער וועלט־פראָב־לעמאַטיק. ער האָט אָנגעווייזן אויף דער דלאָניע, ווי אַזוי די וועלט־געשעענישן אַנטוויקלען זיך, און די האָנט האָט אים געדינט, אַלס אַ וועלט־מאַפּע. אויף זיינע ערלעכע אויסגע־האַרעוועטע שוסטערישע הענט האָט ער צוזאַמען מיט דער „מאַפּע" געמאַלט דעם יידישן שמערץ און וויטאָג. וועג מען זאָל אים צולאָזן וואָלט ער געווינען ווי אַזוי מען דאַרף אָנפירן מיט גאָטס־באַשאַף...

ער איז אָנטלאָפן פון פולטוסק קיין ווישקאָוו אין גיהנום אַריין און דאָרט דערמאָרדעט געוואָרן אויף אַ ברוטאַלן אופן מיט אָנדערע ווישקאָווער יידן.

חוץ די א"ד ערשטע קרבנות זענען געווען נאָך פולטוס־קער פון די תחילת־אומגעבראַכטע דורך די דייטשן, וועלכע וועלן דאָ נישט אויסגערעכנט צוליבן מאַנגל אין געניויער אינפאָרמאַציע.

* * *

רבקה האלצמאן / דער לעצטער „שפאציר"...

עס איז 1939, ערשטער סעפטעמבער. אָלע סירענעס און גלאָקן זאָגן אַז דאָס שרעקלעכע, וואָס דאָרף באַלד אָנקומען.

שבת, דעם 2־טן סעפטעמבער איז שוין דאָס גאַנצע שטעטל פאָרפלייצט פון מענטשן, אָנטלאָפענע פון די מערב־גרענעצן פון לאַנד. צווישן דער פולטוסקער באָפעלקערונג וועלן די בהלה נאָך גרעסער. דער שטראָם טראָגט זיך דורך דער פאָפלאַ־וער בריק וויטער צו מזרח.

דעם 7־טן סעפטעמבער באַהערשט די נאַצישע בעסטיע פולטוסק..

נאָך דעם ווי זיי האָבן דערמאָרדעט די ערשטע יידן, האָט מען גענייגט, אַז עס וועט זיך נאָרמאַליזירן און אַריין אין די ראַמען פון אַ פיל־וווניקערן מלחמה־לעבן.

אָבער ניין!

ערב סוכות, אין דעם פאַראייביקטן דינסטיק אין זכרון פון די פולטוסקער יידן, פאַרפלייצן מחנות פון ס.ס.־מיליטער די גאַנצע שטאָט. קיינער וווייס נאָך נישט דעם באַדייט דערפון. יידן גריייטן זיך מקבל יום־טוב זיין, יעדער לויט זיינע מעג־לעכקייטן.

אָבער נאָך אַ האַלבן טאָג האָבן מענטשן טויט־דערשראָ־קענע דערציילט, אַז פון דאָ און דאָרט טרייבט מען יידן אין דער ריכטונג צום שלאָס, וואָס ביי דער פאָפלאָווער בריק. און שוין האָבן זיך באַווייזן גרופעס געטריבן דורך די ס.ס.„לעב־אָנגעטאָענע אין שטאָק־שיך: געכאַפּטע אויף דער גאַס, און שפּעטער — גרופעס, וועלכע שוין מיט אַ פּעקל אויפן רוקן, ווער מיט אַ פּיצל קינד אויף דער האָנט און טייל שלעפּנדיק זייערע קראַנקע אויף די פלייצעס. אָלע געטריבן פון דער צעיוושעטער בעסטיע מיט גומי־שטאָקנס אין זייערע לאַפּעס. אָלע, אָלע אין דער ריכטונג צו דער פאָפלאָווער בריק!

אָונט־צייט, נאָך אין זעלבן טאָג איז גאַנץ פולטוסק גע־וואָרן יודן־ריין. פולטוסק האָט אויסגעהויכט דעם לעצטן אָטעם פון אַ ייד.

דינסטיק, דעם 26־טן סעפטעמבער האָט פאָפלאָווער בריק געפילט אויף איר רוקן דעם בלוטיקן געלויף פון טויזנטער יידישע נפשות, וועלכע זענען געלאָפן בליץ־שנעל דורך דער בריק, כדי אויסצומיידן די שוידערלעכע שמיץ פון די גומי־שטאָקנס דורך די ווילדע רוצחים, וועלכע זענען געשטאַנען פון ביידע זייטן בריק און אכזריותדיק געשמיסן די געטריבענע, וווּ עס האָט זיך נאָר געלאָזט. נאָר קומענדיק אויף דער צוויי־טער זייט בריק האָבן יידן געשיקט אַ לעצטן בליק צו זייער לאַנג־יעריקער געבורטס־שטאָט און צו די דורותדיקע, יידישע שפּאָצירן איבער דער דאָזיקער בריק.

געווען איז עס דער לעצטער „שפּאָציר"...

יחיאל אבאזשאנעק / וועג מ׳האט אונדז פון שטאט געטריבן

ערב סוכות, 1939. די מערדערישע געסטאַפּאַ־לייט זענען היינט די בעלי־בתים אין שטאָט און אין זייערע טאַ הענט ליגט דער יידישער גורל פון פולטוסק.

ווי אויסגעשטאַרבן איז דאָס גאַנצע שטעטל, אַ וויסטע פוסטקייט אין אַלע גאַסן מיט אַ לויערונג פון סכנות... פון צייט צו צייט לויפט אַדורך אַ טויט־דערשראָקענער יד. אין אַלע יידישע שטיבער איז דער פחד גרויס, אָבער קיינער קאָן זיך געוויס נישט פֿאַרשטעלן דאָס, וואָס קאָן און דאַרף באַלד געשען. אין די לייַדיקע גאַסן, וועלכע זענען צום מערסטן באַ־ווויגט פון יידן — באַווייזן זיך פלוצעם ס.ס.־אָפּטיילונגען מיט מאַשין־געווער און באָפוילן אַלע יידן אַרויסצוגיין פון זייערע הייזער. מיט ווילדע געשרייען, וואָס פֿאַרגליווערן דאָס בלוט — פירן זיי אונדז צו דעם שטאַטישן פּאַרק, ווו אַלע יידן פון דער שטאָט דאַרפן זיך פֿאַרזאַמלען: אין דעם גורל־אָנגעצייכנטן מקום המוכן לפּורענויות. ביים פֿאַוויאָט אין דער הויך, שטייען די ס.ס.־לייט און דאָס מאַשין־געווער איז אָנגעצילט אויף אונדז. מיר שטייען צוגעטוליעט אייניגער צום צווייטן. ס׳איז אַ גרויסע עת צרה ליעקב! אָט זע איך ווי אַן עס־עס־מאַן מיט אַ בייטש אין דער האַנט שלאָגט זלמן שפּערלינג, ר׳ משה שפּערלינג דעם זייגערמאַכערס זון, באשר אַ קריסטלעכע פּרוי האָט אים געגעבן אַ זייגערל צו פֿאַריכטן און זי האָט עס נישט באַווייזן אָפּצונעמען... נישט ווייט פון דעם אַרויסגאַנג פון פֿאַרק גיפּעניט זיך אַ קליין הייזקעלע און דאַרט געפונען זיך די מערדערישע אָפּיצירן פון דער גסטאַפּאָ און פירן אַדורך שטרענגע רעוויזיעס באַגלייט מיט שרעקלעכע קלפּס. וועג ס׳איז אונטערגעקומען מיין רייַ, בין איך פֿאַרציטערט געוואָרן, וואָס מיינע אויגן האָבן געזען: מענטשן האַלב־נאַקעטע, צעהרגעטע, בלוט האָט גערינען פון זייערע קער־פערס. ביי די טישן, ווו די דייטשן זענען געזעסן, זענען געשטאַנען גרויסע פעסער און וויאדרעס, אָנגעפילט מיט געלט, גאָלד און פֿאַרשידענע ווערטפּולע זאַכן וואָס יעדער האָט געמוזט אָפּגעבן. נאָך דער רעוויזיע, האָט יעדער איינער געדאַרפט דורכגיין צוויישן 2 שורות אויסגעשטעלטע ס.ס.־לייט, פון ביידע זייטן, מיט שטעקנס און ביקסן, באַקומענדיק מורא־דיקע קלפּס, באַגלייט מיט ווילדע באַליידיקנדיקע אויס־געשרייען.

דער בלוטיקער ספּעקטאַקל האָט אָנגעהאַלטן ביז ער האָט זיך אויסגעמישט מיטן רויט פונעם זון־פֿאַרגאַנג...

און עס האָט זיך אָנגעהויבן דער גירוש, דאָס וואַנדערן. אַ גיהנום איז געווען אויפצוגיין די בריק, אויך דאַרט זענען די ס.ס.־לייט געווען אויסגעשטעלט און זיך פריילעך געמאַכט איבער די צום טויט־דערשראָקענע יידן. זיי האָבן געוואָרפן פון דער בריק — אין טייך אַריין. נישט אַרויס איז שוין דער, וועלכער האָט נישט געקאָנט שווימען, און וועמען עס איז יאָ געלונגען אַרויסצובאַקומען זיך, האָבן זיי מיט געווער צוריק אַרייַנגעשטויסן אינעם טייך. האַרצרייסנדיקע סצענעס האָבן זיך אָפּגעשפּילט דערבייַ. די לעצטע יידן, וואָס זענען אַריבער די בריק, זענען באַגלייט געווארן מיט אַ האַגל פון קוילן און נישט איינער איז געפאַלן טויט.

איבער אונדזערע קעפּ האָט זיך אַראָפּגעלאָזט די נאַכט. כאָטש עס איז געווען אַן ערב־סוכותדיקע ליכטיקע לבנה־נאַכט, אָבער פֿאַר אונדז איז זי געווען שטאָק־פינצטער. ווילד, צעשראָקן און נישט וויסנדיק ווּהין זיך צו טראָגן, זענען מיר דורכגעלאָפן דאָס ערשטע דערפל: פֿאָפּלאָווקע. פון דאָרט איז אַ טייל געלאָפן קיין אָברית. מיר האָבן איבערגענעכטיקט אין פסארעס. אויף מאָרגן האָבן מיר זיך געלאָזט קיין דלוגאַ־שאַדלע; איך און מיין קוזין חיים און נאָך אַ גרופּע יידן. דער וועג איז שווער. די פיס זאָגן זיך אָפּ פון צוטראָגן דעם קערפּער. עס זענען שטאַרק משפּיע: די טויט־שרעק, דאָס האַרצ־רייסנדיקע געווייַן פון די פּיצלעך קינדער, די אַלטע לייט, וואָס קאָנען נישט מיטמאַכן דעם וועג; צעלייַמטע, וואָס זענען יאָרן לאַנג געלעגן צו בעט אד״ג. אָבער עס איז נישטאָ קיין צייט צו טראָכטן. מיר טרעפן אַן אויפן וועג יידן פון אַנדערע שטעטלעך. אַלע זענען דערשראָקן און צעחושט פונעם גרויסן אימגליק. מ׳גייט פֿאַרבּיי פּוילישע דערפער. מיר בעטן עפּעס עסן, אָבער זעלטן וועט מ׳גיט אונדז עפּעס צו דערכאַפּן די נשמה. אדרבא, מען באַגעגנט דיך נאָך מיט שנאה־אויסרופן, ווי: „אָט איז שוין געקומען אייער צייט", „די דייטשן וועלן שוין אונדזער פּוילן אָפּריניקן פון די זשידעס" אד״ג.

די פּיינדשאפט פילן מיר פון אַלע זייטן. אויפן וועג האָבן מיר אָנגעקלאָפט אין אַ יידישער הייזקע, אויף וועלכער מ׳האָט אונדז אָנגעווויזן. דאָרט האָבן מיר זיך אַ ביסל אָפּגעוואָשן, געגעסן און זיך געלייגט אויפן אויסגעבעטן פּאָל צו כאַפּן אַ שטיקל שלאָף. איינשלאָפן האָבן מיר נישט געקאָנט צוליב דער שרעק פֿאַר דער גסטאַפּאָ, וועלכע האָט זיך געפונען נישט ווייט פון דאָנען.

אָנקומענדיק קיין דלוגאַשאַדלע האָבן מיר געהאָט דאָס געפיל ווי דאָס שטעטל שטייט אין אַ יאָריד־טאָג. די גאַסן זענען פול מיט מענטשן, כמעט אַלע יידן. מען פרייט זיך, מען קושט זיך, מען ווייַנט, מען דיסקוטירט... דער שטראָם פון די

פריש־אַנגעקומענע יידן פֿאַרגרעסערט זיך פון שעה צו שעה. מען פילט זיך אַביסל פריייער, אָבער די שרעק איז נאָך אַלץ גענוג גרויס. די פּוילישע מאַכט עקזיסטירט שוין נישט, קיין דייטשן זעט מען נישט און די סאָוויעטן דערוואַרט מען יעדן טאָג... דערווייל איז דאָס שטעטל אָן אַ „בעל־הבית". און דאָס שרעקט נאָך שטאַרקער.

מיר האָבן באַשלאָסן צו פֿאַרלאָזן דאָס שטעטל און זיך לאָזן קיין אָסטראָוו־מאַזאָוויעצק. איך האָב געוווּסט, אַז אין אָסטראָוו ווויינט מיינער אַ שוואָגער און זיך אויך דערווּסט, אַז מיין פרויס עלטערן פון קראַסנאַשילץ דאַרפן זיך אויך דאַרט געפינען צווישן די יידן, וואָס מ׳האָט אַרויסגעטריבן פון קראַס־נאַשילץ (מיין פרוי האָט זיך אין יענער צייט געפונען אין וואַרשע).

דער וועג קיין אָסטראָוו ((ס׳איז געווען דער 3־טער טאָג חול־המועד) איז געווען פול מיט פחד. אויפן גאַנצן וועג האָבן מיר באַגעגנט דייטשיש מיליטער.

דאָס שטעטל אָסטראָוו, ווען מיר זענען אַהין אָנגעקומען, איז געווען ווי אויסגעשטאָרבן. מען זעט נישט קיין יידּ פֿאַר די אויגן, אין קעגנזאַץ צו דלוגאַשאַדלע. דאָ פֿאַלט שוין צו די נאַכט און עס דערנענטערט זיך די שעה, ווען ס׳איז פֿאַר־באַטן צו באַווייזן זיך אין גאַס. איך זוך אַ יידּ, אים צו פרעגן אויף מיין שוואָגער — באַגעגנט אונדז גאָר אַ דייטשישער פֿאָטרול און מען נעמט אונדז אויף אַרבעט. אונדזער אַרבעט איז באַשטאַנען, אַראָפצונעמען דאָס היי פון די גרויסע וועג־נער, וועלכע זענען געשטאַנען אויף אַ געוויסן פלאַץ און דאָס אויסשפרייטן אויף די פֿעלן, כדי צו צוגרייטן געלעגערט פֿאַר אַ גרעסערער גרופּע ס.ס.־לייט, וואָס האָבן באַדאַרפט אָנקומען קיין אָסטראָוו. אונטער קלעפּ פון די דייטשישע סאָלדאָטן האָבן מיר די אַרבעט געטאָן. וועג מיר האָבן זי געענדיקט איז שוין געווען 9 אַזייגער אין אָוונט. מ׳האָט אונדז עהייסן גיין. מיר זענען געגאַנגען אין גרויס פחד, ווייל פון 6 פֿאַרנאַכט האָט מען שוין נישט געטאָרט גיין אין גאַס. מיר האָבן זיך דער־שלאָגן צו אַ יידישער שטוב. צופעליק איז דער יידּ פון דער הויז געווען איינער פון אונדזער משפחה. כ׳האָב אים דער־ציילט וועגן גורל פון די פּולטוסקער יידן און אים געפרעגט אויף מיין שוואָגער, וועלכער האָט געווויינט נישט ווייט פון אים. ביי מיין שוואָגער האָב איך טאָקע געטראָפן די גאַנצע משפחה פון מיין פרוי, וואָס מ׳האָט אַרויסגעטריבן פון קראַסנאַשילץ.

די שטימונג פון די אָסטראָווער יידן איז געווען זייער אַ געשפּאַנטע. פול מיט זאָרג און שרעק פֿאַר זייער וווייטערדיקן גורל. מיין שוואָגער, וואָס איז נאָר וואָס געקומען פון גאַס, דערצײלט, אַז ס׳איז אַרויסגעהאָנגען געוואָרן מעלדונגען, וועלכע רופן אַלע יידן, וואָס געפינען זיך אין אָסטראָווע, זיך אויפזאַמלען מאָרגן 8 אַזייגער פרי אויף דעם און דעם פֿלאַץ.

מיר, די אַרויסגעטריבענע, האָבן שוין געווּסט מיט וואָס עס שמעקט. מיר האָבן אָנגעהויבן צו מאַכן הכנות צו פֿאַרלאָזן די שטאָט. פֿאַר קיין שום פריייז האָבן מיר נישט געקאָנט באַ־קומען קיין פערד און וואָגן — פֿאַר די קליינע קינדער מיט די אַלטע לייט. עס איז אונדז געלונגען צו באַקומען אַ וואָגן, אָבער אַן אַ פערד. צומאָרגנס גאַנץ פרי האָט מען אויפגעזעצט די קינדער פון מיין שוואָגער מיט די אַלטע לייט, די עלטערן פון מיין פרוי און זיך געלאָזט אין וועג אַריין, שלעפּנדיק אַליין דעם וואָגן.

די פֿראַוויזאָרישע גרענעץ צווישן די דייטשן און די רוסן איז געווען 1 קל״מ פונעם שטעטל אָסטראָוו, וואָס האָט געפירט אויפן וועג צו זעמבראָווע. מיר זענען בשלום אַדורך די דייטשע וואַך און אָנגעטראָפן די ערשטע רוסישע פּאָטרול־זעלנער. ס׳איז נישט משער צו זיין די פרייד, וואָס מיר האָבן דאָן דורכגעלעבט. די רוסן האָבן זיך צו אונדז באַצויגן זייער העפלעך. זיי האָבן מכבד געווען די קינדער מיט שטיקלעך צוקער און אונדז געהייסן אָפּגיין פון דאָנען, באַטראַכטנדיק דעם אָרט פֿאַר אַ מקום־סכנה. מיט וויניקער שרעק האָבן מיר זיך געלאָזט אין וווייטערדיקן וועג אַריין. אויפן וועג האָבן לאָסט אויטאָס מיט רויטאַרמייער אויפגענומען די וואָנדערע־דיקע יידן און זיי אַרײַנגעפירט אין זעמבראָווע, וואָס איז געווען פֿאַרנומען פון די רוסן. וועג מיר זענען אָנגעקומען אין שטעטל, האָבן מיר געהאָט דאָס געפיל ווי מיר וואָלטן אַריין אין אַ גן־עדן. פול זענען געווען די גאַסן מיט מענטשן. יידן מיט נישט־יידן זענען געווען צוזאַמען אויסגעמישט מיט די רויטאַרמייער. מען טאַנצט אין די גאַסן. מען פרייט זיך. די רוסישע סאָלדאָטן שפּילן אויף זייערע גאַרמאָשקעס. יידן וויינען פֿאַר פרייד, וואָס זיי האָבן זיך אַרויסגעכאַפט פונעם נאַצישן גיהנום, וואָס איז נישט ווייט פון זיי... אַ מין אויסער־געווויינלעכע דערלייכטערונג קומט אָן אויף דער נשמה, און מיט דעם — אַ גלויבן אין מענטש; אַז ס׳איז נאָך נישט אינגאַנצן „אויס־וועלט" און אַז ס׳איז נאָך דאָ פֿלאַץ פֿאַר די אַלט־נייע חלומות וועגן אַ שענערן, בעסערן און מענטשלע־כערן מאָרגן... מיר ווערן מיטגעריסן מיטן לעבעדיקן שטראָם. ענדלעך געפינען מיר אויך אַ פלאַץ ביי אַ יידן, וווּ אָוועק־צולייגן דעם קאָפּ. מיר זענען נישט די אייניציקע משפחה דאָ, וואָס געפינט זיך ביי דעם דאָזיקן יידּ, אָן אייגנטימער פון אַ הויז און וואָס וויזט אַרויס פיל זאָרג פֿאַר די אָנגעקומענע פליטים. מערקווירדיק ווי דער דאָזיקער יידּ ווערט גאָר נישט

מיטגעריסן מיט דער אַלגעמיינער פּריידיקוואַליע, וואָס האָט זיך צעווויגט אויבער די גאַסן פונעם שטעטל. אויף זיין פּנים מערקט זיך אַן אומעט, ווי די זאָרג פּאַרן מאַרגן וואָלט אים נישט אָפּגעלאָזט... ס׳איז די נאַכט פון הושענה־רבה. דער ייִד זיצט אויף אַ גאַנצע נאַכט, איז מתפלל און זאָגט תהילים אין אַ ווינקל...

אויף צו מאָרגנס — די זעלבע פּריילעכקייט אויף די גאַסן. דער צושטראָם פון די פּליטים הערט נאָר נישט אויף. און דער מאַנגל אין לעבנס־מיטלען ווערט אַלע מאָל שטאַרקער און שוועכער. די פּראָגע פון באַקומען אַ שטיקל ברויט לאָזט אונדז נישט רוען. אַלץ איז גוט, אַבער מיט דעם קאָן מען דאָך נישט זאָט ווערן... מיר האָבן אָנגעהויבן ערנסט צו טראַכטן וועגן זיך לאָזן וווייטער אין וועג אַריין. מיט גרויס שוועריקייט איז אונדז געלונגען צו דינגען אַ פּערד און וואָגן פּאַר די קינדער און פּאַר די עלטערע מענטשן. מיר האָבן זיך געלאָזט נאָך ביאַליסטאָק.

אין ביאַליסטאָק זענען מיר אָנגעקומען נאָך האַלבער נאַכט. דאָך האָט מען געזען פיל מענטשן אין די גאַסן און דאָס רוב, פּאַרשטייט זיך, יידן. מיר האָבן אָנגעהויבן צו זוכן אַ פלאַץ, ווו איבערצונעכטיקן די נאַכט. אַ ייִד האָט אונדז געפירט אויף אַן אָרט, ווו ס׳איז געווען די תלמוד־תורה. מיר האָבן דאָרט פּאַרנומען אַ צימער און זיך אויסגערוט די נאַכט, אַפּפּרישנדיק אַ ביסל אונדזערע צעבראָכענע גלידער. צו מאָרגנס האָבן מיר זיך באַגעגנט מיט נאָך אַ סך יידישע פּליטים, וואָס זענען אַרויסגעקומען פון זייערע צימערן (אין דער הויז פון דער תלמוד־תורה זענען געווען אַ סך צימערן). אין יעדן צימער זענען געווען פיל מענטשן מיט קליינע קינדער, וועלכע האָבן זיך אַהער געלאָזט פון פּאַרשידענע אַרויסגע־טריבענע שטעטלעך אין פוילן.

אָבער די טיפּע זאָרג: „וואָס ווייטער?״ — האָט אונדז נישט אָפּגעלאָזט. די פּאַרשידענע געזעלשאַפּטלעכע און פילאַנ־טראָפּישע אינסטיטוציעס אין ביאַליסטאָק — זיי האָבן געטאָן אַלץ, וואָס ס׳איז נאָר געווען מעגלעך פּאַר די יידישע פּליטים, וועלכע האָבן געשטראָמט אַן אַ שיעור פון די ווייטע און נאָענטע מקומות.

— — ס׳איז שמחת־תורה אין ביאַליסטאָק, אָבער ווער האָט געהאָט דעם כוח זיך צו פריַיען?! אדרבא. מען איז נאָך מער געוואָרן טרויעריקער. ס׳איז טאָקע שמחת־תורה, אָבער נישט מער שוין אין פולטוסק. פולטוסק איז „יודן־ריין״. אויסגעריסן מיטן וואָרצל. די הייליקע ספּר־תורות שטייען דאָרט איצט אין די שולן, בתי־מדרשים און אין אַלע דאַוון־ערטער — פּאַרשעמטע! (אפשר שוין פאַרברענטע!) נישטאָ וועט עס זאָל זיך מיט זיי פּריַיען, יידישע הענט זאָלן זיי טראָגן... טמא הענט פון דייטשישע מערדער וועלן זיי שענדן, מאַכן צו שפּאָט... אַז אָך און ווי צו אונדז!...

יעדער מינוט דערווייסן מיר זיך פון די פּריש־אָנגעלאָפּענע יידן וועגן די גרויזאַמע אכזריותן, וואָס ווערן באַגאַנגען דורך די דייטשישע פּאַשיסטישע רוצחים איבער די יידן — אויף יענער זייט גרענעץ. מאַסן־דערשיסונגען פון יידן וווערן טאָג־טעגלעכע, שעה־שעהדיקע דערשיינונגען. אָט האָבן מיר זיך דערוווסט, אַז נאָך אונדזער פּאַרלאָזן דאָס שטעטל אָסטראָווע, איז פּאָרגעקומען אַ מאַסן־דערשיסונג פון יידן דורך די נאַצישע בעסטיעס און צווישן דער גרויסער צאָל אָסטראָווער יידן, וועלכע זענען אומגעקומען — געפינט זיך אויך אַ גרויסע צאָל יידן פון פולטוסק... — — — — — — — — — — — — — —

און דערנאָך — — — אינעם לאַגער בלוטיקן וואָגל און וואָנדער אויף וועגן פון פייער און אומקום, וועלכע האָבן איינגעשלונגען מיט די שוידערלעכסטע אכזריותן אַ דריטל פון אונדזער פּאָלק!... — — — — — — — — — — — —

אָב הרחמים! דאָסמאָל האָבן מיר פון דיין רחמנות נישט גענאָסן און דו האָסט זיך נישט דערבאַרעמט! דיינע בלויע הימלען האָבן זיך שטיל און רויק צוגעקוקט צו די אַלע גרויי־זאַמקייטן, וואָס זענען אָפּגעטאָן געוואָרן אויף דער ערד. די זון האָט געשאָטן איר ליכט אויף די בלוטיקע וועגן, וווּ פערד מיט מענטשן האָבן צוזאַמען איין טויט געפונען!... לעבעדיקע מענטשן זענען מיט אַ פריצייטיקן מיתה־משונה־טויט אומ־געקומען. אפילו די לאַגע שוין געשטאַרבענע האָבן מיטגע־מאַכט דעם מערטירער־וועג; אויסגעריסן האָט מען זייערע מצבות פון די ערטער און מיט שפּאָט זיי אויסגעפלאָסטערט איבער די גוויישע הייזער און גאַסן, וווּ קיין סימן פון קיין ייִד איז נישט צו געפינען. הבט משמים וראה, ווי דער גרעסטער צאָרן האָט זיך אויסגעגאָסן דוקא איבער דיין „אתה בחרתנו״־פאָלק — די יידן, און נאָר דערפאַר, ווייל זיי זענען יידן...

און נאָך יאָרן לאַנג ווי דאָס איז שוין אריבער, וועט מיר זענען מזכיר די קדושים־נשמות פון אונדזערע טייערסטע און נאָענטסטע, אין דער דאָזיקער הייליקער שעה, קומט די עקבויערדיקע מחשבה: ביז וואַנען, גאָט, וועסטו לאָזן שטראָ־מען צו אונדז די שנאה פון די אָרומיקע פעלקער...

צי אפשר האָסטו זיך שוין פון אונדז אינגאַנצן אָפּ־געזאָגט?!

און אין דעם מאַמענט פון אייביק־נאָגנדיקן צער און אומגעשטילטן וווייטאָג, גיבן מיר אונדזער שבועה די קדושים: קיינמאָל, קיינמאָל נישט צו פּאַרגעסן! אייביק וועלן זיי לעבן אין די טיפענישן פון אונדזערע הערצער! קיינמאָל, קיינמאָל

וועלן מיר נישט פֿאַרגעסן דאָס דייטשישע מערדער־פֿאָלק וואָס עס האָט געטאָן צו אונדזערע 6 מיליאָן יידן, צו אונדזערע יידישע שטעט און שטעטלעך און צו אונדזער יידיש אָפּגע־מעקטער שטאָט פולטוסק.

* * *

ישראל זיסקינד / אכט טעג נאכן גירוש — דורך די שפארונעס פון א בוידעם

נאָך פֿאַרן אויסברוך פונעם קריג בין איך מאָביליזירט געוואָרן און געדינט אינעם 13־טן פוס־גייער פֿאָלק. געהאָט גליק, וואָס מ׳האָט מיך נישט אָפּגעשיקט ערגעץ אַנדערש, נאָר באַשטעטיקט אַלס „וואַרטע״ אין די שטאָטישע קאָשאַרן.

דעם 6.9.39 האָבן די דייטשן אָנגעהויבן באַשיסן די קאָשאַרן מיט שווערער אַרטילעריע. זענען מיר — אַ 70 זעלנער בערך — אַנטלאָפן פון די קאָזאַרמעס אין שטאָט אַריין און ווי איינער האָט נאָר געקאָנט — זיך אויסבאַהאַלטן. איך בין אַריין צו מיר אין שטוב זיך אויסבאַהאַלטן מיט מיין ביקס און איבער 100 קוילן. אַ גאַנצע נאַכט (דאָס איז געווען אין אַ מיטוואָך אויף דאָנערשטיק 6.9.39—7) האָבן די דייטשן באַשאָסן די שטאָט. די פֿאַליאַקן האָבן געענטפערט מיט פייער. אויף מאָרגן (ד.ה. דאָנערשטיק אום 7 פרי) זענען שוין אַלע בריקן, וואָס פירן איבערן נאָרעוו, געווען אויפגאַריסן דורכן פּוילישן מיליטער.

פון דעם טאָג, ווען די דייטשן האָבן פֿאַרנומען די שטאָט ביזן טאָג פון גרוש, וואָס האָט געדויערט אַ 3 וואָכן, בערך, בין איך געווען צוזאַמען מיט מיין פֿאַמיליע און איינע די אַנדערע געהאָלפן.

וואָס האָבן די דייטשן אָפּגעטאָן אין פֿאַרלויף פון די 3 וואָכן ביזן גרוש? זיי פלעגן יעדן טאָג קומען אויף די הויפן און שרייען: „ראָאוס! ראָאוס! יודן! אויף אַרבייט!״ יעדער האָט דאָן געמוזט כאַפּן אַ בעזעם אָדער אַ לאָפּאַטע און אַרויס־גיין אויפן הויף. ווען מהאָט אין שטוב געטראָפן, האָט מען גלייך דערשאָסן. אויפן דריטן טאָג, נאָכן פֿאַרנעמען די שטאָט, האָבן זיי דערשאָסן 13 יידן אויף דער גאָס. די טויטע קערפּערס האָבן זיי צונויפגעשלעפּט אויפן הויף פון דער גרויסער שול אויף קאָטלאָרסקע און באָפּוילן, אַז מען זאָל זיי גלייך מקבר זיין, ווען נישט וועט מען זיי פֿאַרברענען.

דינסטיק, דעם 26.9, אַ טאָג פֿאַר ערב סוכות, האָט מען אַרויסגעטריבן די יידן פון פולטוסק. פונקט 11 אין דער פרי איז געווען אַ מהומה. די ווילדע עשריינען פון די דייטשן: „ראָאוס! ראָאוס!״ האָבן פֿאַרהילכט די שטאָט. פון שטוב צו שטוב זענען זיי געלאָפן, אַרויסגעשלעפּט די יידן אַזוי ווי זיי שטייען און גייען און נישט געלאָזט מיט זיך מיטנעמען קיין שום וויכטיקע זאַכן. פיל האָט מען געכאַפּט אויף די גאַסן און נישט געלאָזט שוין צוריקגיין אין זיי־ערע הייזער.

נאָכן גירוש פון אַלע פולטוסקער יידן, בין איך נאָך 8 טעג צייט געבליבן פֿאַרשטעקט אויף אַ בוידעם אין דעם הויז פון טוביה בזשעזשינער, ווו איך האָב געווינט, איינער אַליין. איך האָב אַרויסגעקוקט דורך די שפֿאַרונעס און געזען ווי די גויים האָקן אויף די יידישע הייזער און רַאַבעווען פון דאַרטן אַלץ אַרויס. ס׳האָט זיי געשמעקט באַזונדער דאָס יידישע האָב און־גוטס. אַ געטראַגעריי איז געוואָרן פון פעק מיט בעטגעוואַנט, שטיקער מעבל און טייערע חפצים. יעדער סטרוזש האָט באַרויבט זיינע יידישע שכנים פון הויף. אויפן בוידעם ליגענדיק האָב איך געהערט, ווי אונדזער סטרוזשקע רייסט אויף די טיר פון מיין דירה און שלעפּט אַרויס אַלע מיינע זאַכן. איך האָב, פֿאַרשטייט זיך, נישט געטאָרט מאַכן די מינדעסטע באַוועגונג. זי האָט נישט געוווּסט, אַז איך געפין זיך אויפן בוידעם. איך האָב געהערט ווי זי האָט עפּעס געשריגן צו איר טאָכטער, אַז זי זאָל צונעמען אויף גיך די זאַכן (מיינע!), ווייל זיי דאָרפן גיין צו אַ צווייטן שכן אויפֿריסן די טיר.

נאָך אין דער זעלבער וואָך (ס׳איז געווען שבת) האָט מען אויך אַרויסגעטריבן די גויים פון שטאָט — קיין פּאָפּלאַ־ווע, מיטן אויסרייד, אַז מ׳גייט אויפֿריסן אַלע הייזער פון דער שטאָט. גלייך האָבן זיך דערהערט אייניקע אויפֿריסן. אויך דאָ איז געוואָרן אַ געטראַגעריי פון פעק. איך האָב געהערט ווי די פֿאַליאַקן האָבן צווישן זיך געערעט, אז דאָס וואָס ס׳איז צוגענומען געוואָרן בייַ די יידן, מוזן זיי איצט אַלץ איבערלאָזן. דאָס איז געווען אַ שפּיצל פון די דייטשן, די פֿאַליאַקן אָפּצושרעקן. נאָך דעם זעלבן שבת פֿאַרנאַכט, זענען די פֿאַליאַקן שוין געווען צוריק אין שטאָט. ס׳איז צו באַמערקן, אַז דעם גאַנצן שבתדיקן טאָג, בעת די פֿאַליאַקן זענען געווען אויסער דער שטאָט, האָבן די דייטשן אַליין געפּנט די ווויגנוג־גען פון די יידן און פון דאָרט אַלצדינג אַרויסגעבירט. דאָס אומקערן זיך פון די פֿאַליאַקן צוריק אין שטאָט, האָט מיך געמאַכט אַ ביסל גרינגער אויף דער נשמה.

אויפן 7־טן טאָג (ס׳איז געווען אויף דער נאַכט), בין איך פֿאַרזיכטיק אַראָפּגעקראָכן פונעם בוידעם, אַריין אין שטוב,

אַנגעווָארעמט זיך אַ ביסל טיי. די סטרוזשקע פונעם צווייטן הויף האָט, ווייזט אויס, באַמערקט ווי עס גייט אַ רויך פון אונ־דזער קוימען. איך האָב געהערט, ווי זי האָט אַריבערגערעדט צו אונדזער סטרוזשקע, אַז זי זאָל גיין מעלדן די דייטשן, אַז ווער פון די יידן ליגט אין דעם הויז באַהאַלטן. איך האָב גלייך מיין ביקס וואָס איך האָב געהאַט מיט זיך אָנגע־לאָדנט און באַשלאָסן זיך נישט צו לאָזן נעמען אַ לעבע־דיקן אין זייערע הענט. כ׳בין שוין די נאַכט נישט גע־שלאָפן און געוואַרט אויף די דייטשן. מיט דער ביקס אין דער האַנט בין איך געשטאַנען גרייט צו שיסן אין די אָנקומער און צוגעגרייט אַ לעצטע קויל פאַר מיר. וועג ס׳איז שוין טאָג געוואָרן און קיינער איז נישט געקומען, האָב איך באַשלאָסן אַראָפצוגיין פון בוידעם און זיך מעלדן פרייוויליק. פונקט צו די 8 טעג (ס׳איז געווען אַ דינסטיק אין דער פרי), האָב איך זיך געמאַלדן אין דער דייטשישער קאָמענדאַנטור מיט דער טענה, אַז איך קום נאָר וואָס צופאָרן פון אַן אַרבעט און נישט געטראָפן מיין פאַמיליע. די ערשטע פראַגע איז געווען: „יודע?״ יאָ״, ענטפער איך. דאָן האָבן זיי מיך אָנגענומען פאַר דער האַנט, צוגעפירט צו דער טיר און מיך אַרויסגעשטויסן אויף דער גאַס, מיט אַ געשריי: „מיר האָבן קיין געשעפט מיט יודן!״ „גיי אין פּוילישן מאָגיסטראַט!״. וועג איך בין דאָרט אַריין, האָב איך געזען הונדערטער גויים, וועלכע זענען ge־שטאַנען אין אַ לאַנגער ריי צום בורמישטש, באַקומענדיק באַשטעטיקונגס־צעטלען אויף די יידישע דירות...

איך האָב זיך מיט גרויס שווערקייט דערשלאָגן צום בורמישטש, בעטנדיק פון אים אַן עצה, וואָס צו טאָן, וועג איך האָב דאָ קיינעם נישט פון מיין פאַמיליע. ער האָט מיר געהייסן איך זאָל גלייך פאַרלאָזן די שטאָט און גיין אויף די וועגן, ווו אַלע יידן זענען געגאַנגען. וועג איך האָב אים באַמערקט, אַז איך האָב מורא אַליין אַריבערצוגיין די בריק, האָט ער באַפוילן אייניגע פון זיינע מענטשן, וואָס איז געווען באַוואָפנט, ער זאָל מיך אַריבערפירן, און דערנאָך מיך לאָזן פריי.

אונטער דער „באַשיצונג״ האָב איך נאָך באַווײַזן אַרויפ־צוכאַפּן זיך אויפן בוידעם, געמאַכט אַ שטיקל פּעקל, אַריבער די בריק און פון דאָרט געלאָזט זיך אויפן שאָסיי קיין ווישקאָוו.

אין אַ 4 טעג אַרום בין איך אָנגעקומען קיין לאָמזשע, ווו עס האָבן געהערשט די רוסן און צוביסלעכווייז זיך אָפּ־געווכט מיט מיין פאַמיליע.

נאָך 8 חדשים אָפּזיין אין לאָמזשע, אַרויסבאַקומענדיק פון די סאָוויעטן אַ 5־יעריקן פאַספּאָרט בין איך אַוועק קיין אוקראי־נע (זאפאדנע).

אין 41־טן יאָר, בעתן אָנפאָנג פון דער סאָוויעטישער־נאַציישער מלחמה, איז מיר געלונגען צו דערגיין ביזן טיפן רוסלאַנד.

אין 1946 בין איך צוריק געקומען קיין פּוילן. איך האָב שוין אָבער קיין אייניציקן פון מיין פאַמיליע דאָרט נישט ge־טראָפן. צעטיילט האָבן זיי דעם זעלבן גורל פון די 6 מיליאָן פאַרשניטענע יידן דורך די נאַצישע מערדער ימ״ש.

יהי זכרם ברוך והשם ינקום את דמם.

* * *

חנה ווײַנשטיין־כהן / מיר שיידן זיך מיט אונדזער פאטער

דער אויסברוך פונעם צווייטן וועלט־קריג האָט מיר ge־טראָפן אין וואַרשע.

ווי אַ סך אַנדערע יוגנטלעכע פון אונדזער שטאָט האָב איך אויך געשטרעבט צו לעבן אין דער גרויסער שטאָט. די לאָגע אין שטאָט איז געווען אַן אָנגעשטרענגטע שוין אייניקע טעג פאַרן אויסברוך פון דער מלחמה. די גרויסע פּונאַנדער־געקלעפּטע מאַביליזאַציע־פּלאַקאַטן איבער אַלע טיילן פון שטאָט האָבן אַרויסגערופן אומרו און זאָרג ביי דער באַפעל־קערונג. מ׳האָט געגומען צוגרייטן שפּייז און פאַרשידענע פּראָדוקטן פון ערשטן געברויך. דאָך האָט יעדער געגלייבט, אַז דאָס זענען נאָר בלויז צוגרייטונגען און דערמיט וועט זיך עס ענדיקן. ביז עס איז אָנגעקומען דער אומגליקלעכער פרייטיק פונעם ערשטן סעפּטעמבער 1939.

זיצנדיק ביי מיין אַרבעט האָב איך פלוצעם דערהערט די טרויעריקע מעלדונג פונעם ראַדיאָ וועגן דעם שוין אויס־געבראַכענעם קריג מיט דייטשלאַנד. די איבערלעבונגען פון אַזאַ בשורה אין די ערשטע מינוטן איז זייער שווער איבער־צוגעבן.

איך האָב געוואָלט, פאַר יעדן פרייז, אָנקומען צו מיינע עלטערן קיין פולטוסק.

אָבער ווי אַזוי? ערפאָלאָנען זענען שוין געפלויגן איבער די קעפּ. אָט מעלדעט דער ראַדיאָ וועגן די ערשטע געהרגעטע אויף וואלסקא גאַס.

אונטער אַ האָגל פון קויל האָב איך זיך ענדלעך דער־

שלאָגן צו דער אויטאָמאָבילן־סטאַציע, וואָס אויף „פלאַץ־ברוני". ליידער האָב איך קיין שום אויטאָ נישט געטראָפן, ווייל עס איז געווען זייער אומרויק אויף די וועגן. אין מיין פאַרצווייפלונג האָב איך צופעליק — ווי פון הימל אַראָפּ — באַמערקט אַ באַקאַנטן פולטוסקער בעל־העגלה און — אַ ביסל מיט זיין שווערן וואָגן און אַ ביסל מיט די אייגענע כוחות בין איך אָנגעקומען אַ היים.

די שטאָט האָב איך כמעט ווי נישט דערקענט. אַ מוראדיקע שטילקייט האָט געהערשט אומעטום. זעלטן האָט מען געזען עמיצן דורכגיין די גאַס.

שכנים האָבן געזאָגט, אַז מיר זאָלן זיך וועגדן צום מאָגיס־טראָט וועגן אַן עצה, וואָס די באַאַמטע גיבן יעדן בירגער. איך און מיין גאָטזעליקער פאָטער, האָבן שוין דאָרט קיינעם נישט געטראָפן. דאָס זעלבע איז אויך געווען, וועג מיר זענען געקומען אין פאָווייאָ. רעדן האָט מען נאָר געקאָנט צו די וועגט, ווייל אַלע זענען זיך צעלאָפן.

דאָ איז צו אונדז אַרויפגעקומען אונדזער שכן, קודערסקי, אַ קריסט, דער אייגנטימער פון אַ גרויסן פערפומעריע־געשעפט און זיך ממש געבעטן ביי מיין פאָטער, ער זאָל אָנטלויפן, ווייל די דייטשן פון 1939 זענען נישט די דייטשן פון 1914; זיי וועלן אויסהרגענען אַלע יידן.

אָבער וווּ זאָל מען לויפן? מיין עלטסטער ברודער מוניעק איז געווען מאָביליזירט אין דער אַרמיי, איבערלאָזן אַלץ אויף הפקר — ווילט זיך נישט און געלט האָבן מיר גראד דעמאָלט אויך נישט געהאַט.

אָבער קודערסקי שטיצט מיט עקשנות זיין פאַרשלאָג און לייגט פאָר מיין פאָטער געלט, אַבי צו ראַטעווען זיך מיט די קליינע קינדער.

— פאָר ווי נאָר עס לאָזט זיך — האָט ער געזאָגט.

גלייך צו מאָרגנס זענען מיר טאָקע צוזאַמען מיט מיין מומע עטי וויטניאס פאַמיליע, אַנטלאָפן פון שטאָט.

ווו לויפט מען? מיר האָבן אַליין נישט געווּוסט. מיר האָבן באַשלאָסן קיין פאָפלאָווסק. אין פאָפלאָווסק, ווי אויך אין די אַרומיקע וועלדער האָבן מיר געטראָפן אַ סך פאַמיליעס פון אונדזער שטאָט. קיינער האָט נישט געווּוסט ווי עס וועט אויס־זען דער מאָרגן.

נאָך אַ טאָג וואַנדערן, האָבן מיר זיך דערשלאָגן צו אַ פאַרלאָזטע פוירישע כאַטע. דאָרט האָבן מיר געזאָלט איבער־וואַרטן עטלעכע טעג.

מיין פאָטער איז געווען שטאַרק אומרויק און באַזאָרגט. ווו נעמט מען אַ ביסל מילך פאָר די קינדער? (מיר זענען געווען 6 קינדער, צוויישן זיי — 3 פיצלעך).

און עס איז געשען ווי אין אַ דערציילונג: אַ בלאָנדזשנ־דיקע קי האָט זיך באַווּזן, וועלכע האָט געוויס געווכט איר שטאָל. מיין פאָטער האָט זי געגומען מעלקן. וועג דער עמער איז שוין געווען באַלד פול, האָט מען פלוצעם אָנגעהויבן די געגנט שטאַרק צו באָמבאַרדירן און איידער מיר האָבן זיך אַריינטירט, איז די קו שוין געלעגן אַ טויטע פון אַ שפּליטער, וואָס האָט איר געטראָפן.

מיין פאָטער מיטן עמער אַין האָבן איז געבליבן שטיין אַ צעטומלטער, נישט קאָנענדיק אַרויסברענגען אַ וואָרט.

צוויי נעכט האָבן מיר אויבערגענעכטיקט אין דאָרף. געווען זענען דאָס שווערע, פייגפולע און בייזע נעכט. עסן איז זייער שווער געווען צו באַקומען, ווייל די פויערים זענען אָזוי ווי אין דער ערד אַריין. אַלע טירן זענען געווען געשלאָסן. עס האָט זיך נאָר געהערט דאָס בילן פון די ווילדע הינט. דאָס האָט נאָך מער צעטראָגן אונדזערע — אויך אַן דעם — צעשטרייטע נערוון.

זעענדיק, אַז אין דעם דאָרף גייען מיר פאַרלוירן, האָבן מיר זיך געלאָזט אין דער ריכטונג פון וויישקאָוו. אָפּגייענדיק אייניקע קילאָמעטער איז אונדז אַ טויט־שרעק באַפאַלן, דער־זענדיק פלוצעם פאָר זיך אַ גרויסע גרופּע פון ברוינע בעס־טיעס אויף מאָטאָציקלען און אויטאָמאָבילן, וועלכע האָט זיך געלאָזט אין דער ריכטונג צו פולטוסק.

צוויי דייטשן זענען צו אונדז צוגעקומען און געגומען פאָרשן פון וואָנען מיר זענען. באַקומענדיק דעם ענטפער, אַז מיר זענען פון פולטוסק, האָבן זיי אונדז גלייך באַפוילן זיך אומצוקערן צוריק אין שטאָט. „אויף פולטוסק וועט מען שוין מער נישט שיסן", האָבן זיי געזאָגט.

מיט די לעצטע כוחות האָבן מיר זיך דערשלעפּט אַ היים, נישט האָבנדיק קיין אַנדער אויסוועג.

די דייטשן זענען שוין געווען אין שטאָט. גלייך איז געווארן אַן איבערקערעניש און דער פחד האָט זיך שוין געלאָזט פילן אויף יעדן טריט און שריט.

מיין ברודער מוניעק איז אויך שוין צוריק אַ היים געקומען, אָבער זייער אַ דערשעפּטער. זיין פאַלק איז זיך גלייך צעפאַלן אין די ערשטע טעג פון דער מלחמה; די אָפּיצערן זענען זיך צעלאָפן און די פשוטע זעלנער האָבן, פאַרשטייט זיך, דאָס זעלבע נאָכגעטאָן.

צוויישן די יידן איז געווארן אַ געיעג נאָך אַרבעט. מ'האָט געמיינט, אַז די וואָס וועלן אַרבעטן וועלן די דייטשן צו רו לאָזן. מיין פאָטער, וואָס איז, אגב, געווען באַקאַנט אין שטאָט אַלס כלל־טוער און גוטהאַרציקער מענטש, האָט באַקומען

אַרבעט אינעם שטאָטישן שפּיטאָל. נישט לאַנג אַבער האָט עס געדויערט.

אונדזערע אַ שכנה, אַ קריסטין, טראָגנדיק אַ שנאה אויף מיין פאָטער, וועלכער האָט אויף איר געווינען אַן „עקסמיסיע" נאָך פאַרן אויסברוך פון דער קריג, האָט אויף אים, ווייזט אויס, עפּעס אַ „רעד געטאָן" אין דער געסטאַפּאָ.

אין אַ געוויסן טאָג איז מען געקומען זוכן מיין פאָטער און אים גלייך געהייסן קומען אין דער קאָמענדאַנטור.

וועג מיין פאָטער, קומענדיק פון דער אַרבעט, האָט זיך פון דעם דערוווסט, איז טראָץ דעם גרויסן פחד זיך געגאַנגען צושטעלן.

מיר האָבן אויף אים געוואָרט, נאָר, ליידער, איז מיין פאָטער פון דעמאָלט אַן שוין מער נישט צוריקגעקומען...

איך און מיין מוטער זענען אַרומגעלאָפן איבער דער שטאָט, כדי זיך עפּעס צו דערווייסן.

איינמאָל האָבן מיר געזען אַ גרופּע אַרעסטאַנטן פירן איבער די גאַסן און צווישן זיי איז געווען מיין פאָטער. זיי האָבן „געאַרבעט" ביי דעם נאַרעוו, געגראָבן ראָוועס אין דער געגנט פון פאָפלאָווס. יעדן טאָג זענען מיר זיי נאָכגעגאַנגען מיט דער כוונה זיך צו דערנענטערן צו מיין פאָטער.

איינמאָל איז מיר געלונגען אַרויסצובאָקומען פון מיין פאָטער, אַז ער האָט די מעגלעכקייט צו אַנטלויפן אין דער־נעבנדיקן וואַלד און געבעטן מיין מוטער, זי זאָל געבן איר הסכמה דערצו. ער איז געווען שטאַרק זיכער אין דער דאָרטיקער געגנט, ווייל עס איז נישט געווען קיין אייַן פּויער, וועלכער זאָל נישט האָבן געקענט אבא אַליוונק, מיין פאָטער, און צו אים נישט האָבן קיין פריינדלעכע באַציונג.

מיין מוטער האָט דערצו נישט מסכים געווען, מורא האָבנדיק, טאָמער וועלן די דייטשן אים נאָכשיסן. ער האָט אונדז געפּאָלגט. דערפאָר אַבער האָבן מיר אים פאַרלוירן...

אַלע אויסזיכטן צו ראַטעווען מיין פאָטער זענען צוניישט געווארן. איך האָב שוין מיין פאָטער נישט געזען, אפילו נישט געפּירט אים מער צו דער אַרבעט.

אין אַ פאָר טעג שפּעטער איז געקומען דער באָפעל, אַז אַלע יידן מוזן פאַרלאָזן די שטאָט. מיר האָבן געוואַנדערט. אומקום און טויט האָבן געהערשט אויף די וועגן.

ביזן סוף האָב איך מיט מיין מוטער, אַ מאָמע פון 6 קליינע קינדער, וועלכע ס׳האָט אויסגעפעלט אין אַזעלכע עת צרות אַ טאָטע אַ באַשיצער, דאָך נאָך געהאָפט אויפן צוריקקום פון פאָטער.

דער שוידערלעכער אמת איז געווען, לויט ווי מיר זענען שפּעטער געווויר געוואָרן, אַז מ׳האָט אים געטריבן קיין בוכענוואַלד. אין וואָס פאָר אַ אומשטענדן ער איז אומגעקומען ווייסן מיר ביז היינטיקן טאָג נישט.

זאָלן די דאָזיקע שורות דינען אַלס אַ ליכטיקן אַנדענק פאַר מיין הייליק־אומגעקומענעם פאָטער אין די מערדערישע הענט פון די בלוטדורשטיקע נאַציס ימ״ש.

* * *

ירחמיאל גרינשפאן / א שטראל אין געדיכטן חושך...

— — — אויף דער גאַס האָט זיך דער רעגן אייַנ־געשטילט און מיר (איך, מיין פּרוי און צוויי קליינע קינדער) גיייען דורך בראָק* מיט איר אייַנציקן שאָסיי־וועג. ביים סוף דרייַען מיר זיך אַרונטער אויף רעכטס אַזוי ווי די וואַנדערער פאַר אונדז און מיר בלייבן פלוצעם שטיין פאַר אַ פּרשת־דרכים. דער שאָסיי טיילט זיך אין צוויי ריכטונגען. דער גראָדער וועג, נישט ווייט פון אונדז, וואָס זעט זיך

* אַ שטעטל נעבן אָסטראָוו־מאַז.

איבער דעם טייך „בוג", פירט אויף מאַלקין, דער שאָסיי אויף לינסק ציט זיך ביי אַ 30 ק״מ ביז זאַראַמב־קאָשטשעלנע. איך שטיי אַזוי זיך ביי דעם שייד־וועג און באַמערק נישט אין קיין שום ריכטונג קיין לעבעדיקן נפש. איך וואַרט שטאַרק באַזאַרגט און טראַכט: וווהין נעמט מען זיך צו גיין? ביי וועמען צו פרעגן האָב איך נישט.

איך באַשליס, אַזוי ווי מיינער אַן עלטער־פעטער, מיין זיידנס אַ ברודער, האָט געלעבט אין זאַראַמב, דאַרף איך זיך נעמען מיט אָט דעם וועג, וואָס פירט אַהינצו. מיר וואָנדערן. דער טאָג גייט צו ענדע. די זאַרג וווּ נעכטיקט מען איבער די נאַכט — עקבערט אין קאָפּ. דער שאָסיי איז לער. טיף אין די פעלדער שטעקן די פוירישע פאַמיליעס, באַשעפטיקט ביים אַרויסנעמען די קאַרטאָפל פאַר די רעגנס. אָפּגייענדיק אַזוי אַ 4 ק״מ, קומען מיר צו צוס ערשטן דאָרף. דאָס טירל פאַר דער כאַטע שטייט אָפֿן. איך נעם זיך אַן מיט מוט און גיי אַריין אינעווייניק. אין שטוב טרעף איך אַ מיטליעריקע פרוי. איך פרעג איר, אפשר וועט זי אונדז דערלויבן איבערצונעכטיקן די נאַכט. זי אַנטזאָגט מיר מיטן מאָטיוו, וואָס די גאַנצע פאַמיליע איז אין פעלד און אויך זי גייט באַלד אַוועק פון שטוב און זי קאָן אונדז נישט איבערלאָזן. דאָן זעצט זי אַוועק די צוויי קינדערלעך מיינע, און גיט זיי אָפּצוסן. איך באַדאַנק זי און מיר נעמען זיך ווייטער צום וואַנדער.

עס נאָגט אַלץ די זאַרג, וווּ נעכטיקט מען איבער די נאַכט. דער טאָג הייבט אָן צו ווערן טונקלער; אַ סימן, אַז עס קומט אָן די נאַכט. מיר געפינען זיך איינזאָמע אונטערן פריייַן הימל אין אַזאַ ווייטע און פרעמדע פאָר אונדז סביבה. איך גיי מיר אַזוי דורך עטלעכע כאַטעס; די טירלעך פאַרשפאַרטע, די הייזער אָפּגעשלאָסענע; אָבער משפחות וואָס ווויינען דאָ אַרבעטן נאָך איצט אויף די פעלדער. ביז איך קום צו צו אַ ווייטער־דיקע כאַטע — דאָ זע איך ווי ביי איר אַריינגאַנג שטייט אָן הויכער מיטליעריקער סימפאָטישער קריסט. איך באַגריס אים, שטעל זיך אָפּ און בעט אים אַ שטיקל פּלאַץ אויף איבערצונעכטיקן. אַ ווייל טראַכט ער נאָך. און ווען מיין 4־יעריק מיידעלע פאַררייסט צו אים איר שיין בלאָנד קעפּל מיט אירע בעטנדיקע בלויע אויגעלעך און קוקט אים גלייך אין זיינע אויגן און ער — אויף איר, דאָן ענטפערט ער מיר אָט וואָס: „אָט שטיי איך דאָ און וואַרט אויף דייטשן, וואָס האָבן אין דער צייט געזאָלט קומען און נעמען ביי מיר די פערד אויף אַ „פאָדוואָדע", וואָס זיי האָבן באַשטעלט אינדערפרי. די דייטשן האָבן אונדז פאַרזאָגט נישט אַריינצולאָזן קיין יידן, נאָר דאָס מיידעלע דיינס האָט אויף מיר געמאַכט אַ שטאַרקן אייַנדרוק, איך בין פון איר געוירט געוואָרן און איך בין גרייט אייך אַלעמען צו געבן אַ נאַכטלעגער".

ער האָט צוגעגעבן: „די מלחמה האָט זיך אַנגעהויבן. וועלן זי וועט זיך ענדיקן — ווייסן מיר נישט און עס איז שווער צו וויסן, וואָס וועט נאָך זיין מיט אונדז".

אַ דאַנק מיין 4־יעריק קינד האָט ער אונדז אַריינגעלאָזט אין שטוב. זיין פאַמיליע האָט געאַרבעט אין פעלד. ער האָט זיך גלייך אַוועקגעזעצט אין קיך און אָנגעשיילט אַ טאָפּ קאַר־טאָפל, אויף שנעל זיי אָפּגעקאָכט, אונדז אַרומגעזעצט אויף בענקלעך ביי זיינע נידעריקע פויערישע טישלעך, אַוועק־געשטעלט אַ גרויסע שיסל מיט הייסע מעליקע קאַרטאָפל און 4 לעפל, צוגעשטעלט דערביי מילך וויי אויך רויטן בוראַקאָוון באַרשט צו פאַרטריבנקען. ער האָט אונדז געבעטן עסן און מיר האָבן זיך נישט אָפּגעזאָגט. פאַר מיר און מיין פרוי איז דאָס געווען די ערשטע שפּייז, וואָס מיר האָבן דעם טאָג פאַרזוכט, טראָץ דעם וואָס מיר האָבן — ווי מיר דוכט זיך היינט — שוין געהאַט פאַרגעסן, אַז מיר דאַרפן אויך עסן. איך ווייס נישט, צי דער מן אין דעם מדבר, נאָך יציאת מצרים, האָט בעסער געשמעקט ווי די סעודה פון שמחת־תורה ת״ש—1939, ביי דעם האַרציקן קריסט. אין דער צייט, וואָס מיר האָבן געגעסן, האָט דער בעל־הבית אַריינגעטראָגן 2 גרויסע בינטן שטרוי, אויס־געשפרייט אויף דער פאָדלאָגע פון זיין גרויסער קיך און אויסגעהייצט דעם אויוון.

עס איז געווארן נאַכט. די גאַנצע פאַמיליע איז צוריק־געקומען פון פעלד און אונדז באַגריסט.

דער בעל־הבית האָט אונדז פאַרגעלייגט זיך צו לייגן שלאָפן, זעענדיק אונדזער מידקייט. מיר זענען שנעל אייַנ־געשלאָפן.

אויף צו מאָרגנס (שבת־בראשית) גאַנץ פרי. מיר הייבן זיך אויף. דער פויער שניידט אָפּ 2 שטיקלעך ברויט פאַר די קינדער און גיט אויך צו טעפלעך מילך. זיי עסן דאָס אָפּ און מיר דאַנקען זיי האַרציק. מיין טעכטערל נעמט אַראָפּ פון איר הענטל דאָס פּינגערל און גיט עס אַוועק דעם פויערס אַ מיידעלע, וואָס איז אין זעלבן עלטער און גרויס ווי זי.

מיר הייבן אָן ווייטער צו וואַנדערן.

אויפן וועג באַגלייט אונדז אַ זוניקער וואַרימער האַרבסט־טאָג, מיר גייען און זעען נישט קיינעם דורך דעם לאַנגן וועג. פון צייט צו צייט זעצן מיר זיך אַוועק ביי די ראַנדן פון שאָסיי. מיר טראַכטן נאָר פון איין זאַך: אַנטלויפן וואָס ווייטער פון אונדזערע פאַרפייניקער, נישט וויסנדיק מה יולד יום.

שמאי גולן (גולדשטין)*, ירושלים

נע ונד

א.

בשעה היעודה על פי פקודתם של הגרמנים עזב חיימק, ביחד עם בני משפחתו, את ביתו. הם נטלו צרורותיהם בידיהם, סגרו את הבית במפתח ונצטרפו אל שיירת היהודים שהיו מושכים והולכים לאורכו של הכביש המרוצף אל קצה העיירה. הילד השגיח בחבריו ל„חדר" שהרצינו לפתע. רכוני־גב תחת משא צרורותיהם הגדולים מכפי קומתם אחזו בדבקות בשולי הקפוטות של אבותיהם. פיאותיהם, שהיו מתנועעות בגאווה בשכבר הימים, נגזזו עתה וגילו רקותיהם החיוורות. דמומה נתמשכה השיירה. כמו בלוויה, הירהר חיימק, אלא שכאן אין הקשות קופות הצדקה נשמעות. ורק בצידי הכביש, על המדרכות, ברווחים מדודים היו עומדים חיילים ומקישים בנשקם. חיימק ירא לשאת עיניו לעברם. הרכין ראשו והחל מונה למספר הצעדים ברווחים שבין זוג אחד של מגפיים למשנהו. הוא ידע כי מעל לאותם מגפיים מתנוססת גוויה עטויה מדים שכפתוריה נוצצים ונשקה מאוזן בידה. משם מגיעה ההקשה המוכרת.

בקצה הפרבר הפרידו בין אביו לבין יתר בני המשפחה. כיוון שדחקו את אבא לצד אחד נצטעקה אמא:

— יעקב! הילדים פה! אַל תלך!

אבא נתפרץ, הבקיע לעצמו דרך ורצה להשיב דבר־מה, ושמא לא להצטדק ביקש אלא להיוותר עמהם, אך להב של כידון דחקו לאחור עד שנתערב עם האחרים ולא הבדילו עוד הילד משאר הגברים.

חייל אחד שאל את אמו אם היא מבינה גרמנית. רגע דמתה כמהססת, לבסוף נענעה ראשה לשלילה. רמז להם להתפשט. עמדה אמו כאובדת עצות וחיימק היה פוסע מרגל על רגל נבוך, מתבייש. הביט סביבו וראה שאחרים כבר יחפים ורק בגדיהם התחתונים לבשרם. לפתע שמע געגרה מפי הגרמני. נזדרז והחל מתיר כפתורי בגדיו. עדיין היה מביט לצדדין בחשאי ובולש באם צביה איננה מסתכלת בו. כיוון שלא מצאה רווח לו והיה ממשיך ופושט בגדיו.

הכניסום לאולם רחב־ידיים שרבים כמותם, עירומים, כבר היו עומדים בשורה. הגרמנים החלו מפשפשים בבגדיהם הפרושים על הארץ. לאחר מכן היו מציצים בפיותיהם, ממשמשים בגופם ואף במקומות הצנועים, שחיימק התבייש להביט בהם אפילו באפילה. את עגילים של סבתא נטלו מתנוכי אוזניה על אף מחאותיה והסבריה כי מתנה הם לה ליום כלולותיה. אולם את טבעת הנישואין של אמא לא מצאו משום שחנה'לה, שהיתה ישובה על הזרוע הסתירה בגופה הקטן.

— מי יודע — אמרה אמו — אולי בזכות הטבעת עוד נפגוש באבא.

כשנסתיים החיפוש רמז להם הגרמני להתלבש ולחזור למקומם הקודם. הם מצאו את צרורותיהם מותרים. כל דבר בעל ערך ניטל. הכרים, הכסתות והלבנים בלבד נותרו. עמדה סבתא על גבי צרורה, שערבוביה שררה בו, והיתה נוברת בידיים רועדות בין סדיניה הלבנים־מעומלנים. לפתע נזדעקה:

— הפמוטים שלי! את פמוטי הכסף שלי לקחו!

הביט בא חיימק וגל של רחמים הציף את חדרי ליבו. פיאתה הנכרית שנסוגה לאחור גילתה גולגולת שיבה גזוזה, מוכתמת בקרחות וורודות. אוזניה שנתיתמו בעגיליהן נראו מבוישות בעירומן. ביקש הילד ללטף לזרועה של סבתא ולומר לה דבר של ניחומין, אלא שלא היה סיפק בפיו, כי נזדרז לקשור חבילותיהם המותרות. הלא עתה הוא הגבר במשפחה. ניסה להיזכר בתנועותיו של אבא ובתשלובת הקשרים שהלה היה קושר. הוא החל מתמרן בקצות השמיכה, מניפם אילך ואילך, מאמץ שרירי ידיו ובטנו עד כי עמדו הצרורות ארוזים. נזדקף ותוך מחיאת כף, כמשבח את עצמו, אמר בקול גדול מעשה אבא:

— סבתא, שקך מוכן ומזומן. וזה שלך, אמא. ואילו זה שלי — הצביע על צרורו שהיה גדול מן האחרים.

נתחייכה אליו ואמרה:

— כבד מדי בשבילך.

---

* יליד פולטוסק, יצא את העיר בזמן הגירוש בהיותו בן שש. חיימק הוא שמו ה„ספרותי" של המחבר במהלך התיאורים שב־ספר „באשמורת אחרונה", אשר קטעים הוצאו ממנו. חוץ מהספר הזה שזכה בפרס ע"ש אשר ברש הופיעו עוד כמה ספרים מפרי עטו (ביניהם „האשמים" ועוד) (המ').

הבליט חיימק חזהו, טפח באגרופו הקטן ואמר בקול מעובה:

— אני אשאנו.

נתכופף, אחז בקישורים בשתי ידיו, תקע רגליו ברווחים שבין שתי אבנים לבל תמעדנה, משך בידיו כאומר להניף צרורו על גבו, אלא שלא עלה בידו.

הוא חש במתיחות שנתמתחו שרירי זרועותיו ובכאב חד במפשעתו. ניסה כוחו שנית ולא עלה בידו. נשתופף ואמר לו, לצרור, בלחש קול:

— רואה אתה כי אבא איננו ואמא יש לה על זרועה את חנה'לה וסבתא נטלו לה את עגיליה. אַל נא תתעקש. עלה על גבי.

— מה זה נתפרקדת שם, חיימק — שמע קריאתה של אמא — צריכים אנו ללכת. הגרמנים רוגזים.

— תיכף ומיד, אמא — אמר חיימק וניסה לשווא להזיז חבילתו. יישר גבו והיה בועט בה בקצות נעליו, טופח על גבה באגרופיו הקמוצים עד שנפל על פניו ועיניו נשטפות בדמעות אין־אונים. אבא אסור לו שיבכה, אמר בליבו. וניסה לעצור בשטף דמעותיו. אבא איננו בוכה לעולם, הוסיף בליבו. ניסה לזכור את אביו בוכה. עד שראה את חנה'לה. אותו לילה כשנולדה בכה אבא. אמא זעקה מעבר לדלת המלבינה ואבא עמד ליד מיטתו, מנענע גופו בתפילה ודמעות זולגות מעיניו. רווח לחיימק והיו דמעותיו ניגרות ווורַמות קילוחים קילוחים מנוחמים.

ב.

בחשאי ניגב את דמעותיו בקצות השמיכה והחל מתיר צרורו למען הקל על משאו, אלא שהגרמני אחז בצווארונו, התיקו מחבילתו ודחפו לעבר אמו. ניסה הילד לחזור ולהאחז בצרור, אלא שאמו משכתו אליה ואמרה:

— הגרמני אומר שאין לנו צורך בחבילות מפני שאנחנו ממילא קאָפוט.

כינס הילד ראשו בין כתפיו ונשתרך פנוע, שהרי פירושה של מלה זו כבר ידע. הגרמנים הירבו להשתמש בה.

אותו רגע נשמעו צרורות של יריות. נדחקה ובאה סבתה ושאלה בתוקף:

— בתי, מדוע יורים הם שם?

נתפלא חיימק בליבו שסבתא איננה יודעת פשרן של היריות.

היו מהלכים לאיטם בין טורים של לובשי המדים הירוקים־חומים. זה בצד זה לחוצים וזה לתוך זה נדחקים: אמא בתוך כשחנה'לה רכובה על טבעת הנישואין ובידיה הקטנות מנסה לשחק בשן הזהב הנוצצת בפיה של אמא. לשני צידיה היו מהלכים סבתא וחיימק. הילד ראה לפניו רגליים. לכל מלוא הדרך פסעו רגליים. הן הלכו כביכול מעצמן, מדשדשות, מעלות אבק פריך. רגליים גדולות וקטנות. הגדולות שבהן פוסעות בכבדות כחסות על כוחן, ואילו הקטנות מהלכות במהירות, מקפצות מצד אל צד ללא סדר, ללא חשבונות של עתיד, אולי אף שמחות לטיול שנזדמן להן בהיסח הדעת.

כשהגיעו לפרשת הדרכים מצאו עצמם ללא ליווי של גרמנים והם חופשים כביכול לנפשם. פנתה אמא אל הגרמני שהיה עומד אחרון בשורה ושאלה:

— לאן עלינו לפנות?

משך הגרמני בכתפיו ואמר דבר־מה גרמנית:

— לכו באשר תלכו ובלבד שלא ייראו פרצופיכם היהודיים — תרגמה אמא את דבריו לחיימק. הקשתה אמא בעוז:

— מה עשיתם עם בעלי?

הצביע הגרמני לעברו השני של הכביש ואמר מספר מלים שהביאו את אמא במבוכה והעלו סומק בלחייה.

כיוון שנרגעה אמרה:

— אף את אבא שחררו, ערכו אצלו חיפוש ושחררוהו.

נסתכלו אל הצד שכנגד, וראו את אבא עומד עם קבוצת יהודים, כשהם מביטים סביבם כמחפשים דבר. רמזה לעברו אמא ולא נרמז. קרא חיימק: — אבא! אבא! — אלא שאותה שעה הרבה צעקו אבא אבא ולא ידע אבא, כי אליו קורא חיימק. נתנה אמא קולה:

— יעקב! יעקב! אנחנו כאן! — תוך כך היתה מנענעת בידה, מגביהה את חנה'לה ורומזת לו לבוא.

לבסוף השגיח אבא בבני משפחתו, הפשיל שולי קפוטתו, אספן בשמאלו והיה רץ בדילוגים ארוכים וקצובים. „אין זה נאה שתהיה הקפוטה של אבא מופשלת וציציות הטלית הקטן משתלשלות לחוץ", נתפס חיימק לשבריר של הרהור. עוד דילוג וכבר היה אבא בתוכם כשהוא מלחיץ את חיימק אל גופו המגודל, מחבק את חנה'לה, מנשק לסבתא ומביט בעיניים רכות באמא. רגע ארוך היו עומדים שתוקים, חיימק שואף בהנאה את ריח גופו של אביו כשהוא כורך ציציותיו על אצבעו, חנה'לה מחבקת צווארו ומלהגת „אבא, אב־בא" ואילו אמא מביטה בו בעיניים זוהרות ושינה לוהבת בחיוך. את הדממה הפרה סבתא בקול קובל:

טוב שבאת, יעקב, בלעדיך כבר היינו אובדי עצות. לא כך היה נוהג בעלי עמי. אסור להשאיר נשים וילדים לבדם. כבר גרם בנך לאובדנו של צרור אחד והלא סדינים היו בו,

סדיני הלבנים ואף התכריכים שלי. והנה, בגלל ה„תכשיט" שלך...

סבתא היתה ממשיכה ומלהגת ואילו נפשו של חיימק פירפרה מחרון. ‚שוב היא מלשינה עלי', הירהר באיבה. נצטער שקודם־לכן ריחם עליה. ‚טוב שהגרמנים נטלו את עגיליה. בלילה אשליך את פיאתה הנכרית שתלך עירומה'. הרהורים אלה ובדומה להם היה מחשב עד כי שמע קול אמו המפייס:

— חיימק לטובה נתכוון. הוא התנהג כמו אבא. נכון דברתי, בני?

הוא אישר את דבריה בניע־ראש והביט בה בתודה.

אמר אבא:

אין בכך כלום. אף את חפצי נטלו. אלוהים רחום הוא וחנון. כבר הוא ידאג לתכריכים.

כל אותה שעה היה חיימק מתבונן באביו. לפתע ראה אותו עלוב ונדכא, גבו שחוח, זקנו גלוח, כובעו בעל המצחיה הקצרה מעוך. רק עתה השגיח בשערות השיבה שבצבצו ברקותיו, ובעורף צוארו הבהיקה צלקת אדומה. ידיו היו נרעדות מדי פעם בפעם שלא לרצונן, ועיניו השחורות, שנת־עמעמו, היו מתרוצצות מתוך הלובן הסמוק. נתאווה חיימק לדעת מה עוללו הגרמנים לאבא וכבר עמד למשוך בשרוולו, אך כיוון שראה את עיניו הניבטות בו בצער הבליע שאלתו בגרונו והיה מלטף זהיר־זהיר לשרוולו.

— חייב אני להודות לאלוהים בברכת הגומל — אמר אבא ותיכף לכך נתרחק כדי צעד מאמו, שף מנעליו על הארץ ואמר בניגון:

— ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב...

— אמן — חתמה סבתו והוסיפה — מי שגמלך כל טוב...

אותו רגע נשמעו יריות מקרוב. נלחץ חיימק אל אביו והיה מלחש:

— נלך מכאן אבא, נברח.

אלא שאבא אחז בכתפו ורמז לבנו באצבעו שיהא עומד עד סיום התפילה. נשמעו געורות של גרמנים, צווחות מוכים וזעקות פצועים. הביט חיימק באמו וראה שפניה השחומים חוורו לפתע. היא נתקרבה אל אבא עד שעמדה סמוך סמוך ובהבליטה את חנה'לה לפניה אמרה:

— די לך, יעקב, להתפלל, הגרמנים קרבים. חשב חיימק: ‚אמא מדברת נגד האלוהים, איננה חוששת מפני ענשו'.

פסק אבא מתפילתו נשא עיניו למעלה כמצטדק, השפילן ואמר: — נלך.

כיוון שהתחילו פוסעים שאלה סבתא:

— אנה אנו הולכים?

עמדו אבא ואמא, הביטו זו בפני זו, נפנו אל סבתא ואמרו בקול אחד דברים שונים:

— לוורשה.

— לגבול.

— כולם הולכים לוורשה — הוסיף אבא — נלך אף אנו לשם, נחיה עם אבי עד יעבור זעם.

ניתר חיימק וקפץ למעלה, מחא כפיו זו בזו ואמר:

— נלך אל סבא.

— הגרמנים אף בוורשה — אמרה אמא — נלך אל הרוסים.

— כולם הולכים לוורשה — אמר אבא בעיקשות.

— בתי שמעי בקול בעלך — אמרה סבתא.

— לסבא — ביקש חיימק.

אמרה אמא וקולה שקט ומתוח:

— לרוסיה אנו הולכים.

היתה דומיה של רגע ולאחר מכן פנו אל אוסטרוב־מזוביצק, ששם מצוי הגבול בין הגרמנים והרוסים.

ג.

היו הולכים בדרך הגדולה והרחבה. פעמים נוטים מן המסילה ומדשדשים בעפר הכבוש. פעמים, בהישמע זמזום של מטוסים, משתטחים בצדה של הדרך, טומנים פניהם בכפות ידיהם. אלא שהאוירונים לא הטילו מטענם על ראשי הפלי־טים, והללו היו ממשיכים ומשרכים דרכם. רגליו של חיימק היו זבות, מנעליו שנתרפטו כינסו לתוכן חלוקי אבנים וחול, שהיו צורבים ושורפים בכפות הרגליים קרועות העור. דרך זו שאין לה קץ הטילה בו מורא סתום שלא ידע פשרו. השמיים עתים היו קופחים על ראשו בקרניים מלובנות ולעתים מרטי־בים בגדיו וגופו עד לשד עצמותיו. יש והיה מהלך אפוף כולו בענני אבק, ועתים צועד בענן מהביל העולה מבגדיו המתייבשים על גופו. עתים היה שוקע לתוך מי־מדמנה כהים שבתחתיתם אורבות אבנים חדות הנעצעות ברגליו. השדות הרחבים, השחורים ונוצצים בלחות הדביקה של רגבי־העפר המהופכים, העצים עבי הגזע שספלי פח צמודים להם במקום שגופם זב — כל אלה הטילו עליו מוראם. אביו היה נגרר שחוח ופיו אינו פוסק מתפילה. כל אימת שמתחילים ללכת, ולו אחר מנוחה קצרה, מיד הוא אומר תפילתו. פעם עצר האב לפתע ואמר לבנו:

— רואה אתה עולם זה שסביבנו? מעשה ידיו של אלוה הוא. מאחורי שבעה רקיעים הוא יושב, על כיסא רם ונישא, ממעל לשרפים ולאופנים ולחיות הקודש הוא יושב ומשגיח. משם משלח מלאכיו הזעירים לשכון בעצים ולהצמיחם, וב־

פרחים להפריחם, בעפר האדמה למען יעלה דשא עשב, בקרני החמה למען תתן אורה לברואי עפר. עינו של הקדוש ברוך הוא פקוחה על עולמו. כל דבר עשוי במידה במשטר ובסדר.

אותם ימים היה אף חיימק מתפלל בכל נפשו ומאודו אל „מלך מלכי המלכים" — כך כינהו בליבו, תוך הליכה וספירת האבנים הקבועות בצידי הכביש היה מחבר תפילותיו ותיכף לכך שופכן לפני הבורא. משפטים אחדים שגורים היו על פיו מתפילת הדרך של אביו אותם צרף אל תפילתו.

— מלך מלכי המלכים — היה פותח ומביט ביראה השמימה — יהיה רצון מלפניך שתעצור במלאכיך הזעירים לבל יורידו גשמים עלינו. כבר חנה׳לה משתעלת. וכן אבא פולט דם מפיו. שתוליכנו לשלום ותביאנו אל בקתת איכרים. ותתנו לחן ולחסד בעיני האיכר ותשלח בו את מלאכיך הזעירים למען ירצה לכבדנו בכוס חלב ובמעט בולבוסים. — ובחופזה היה חותם, כביכול חושש פן יתחרט הרבון — ברוך אתה ה׳, שומע תפילה.

בימים ההם החלה סבתא בדיבוריה התובעניים, בקולה חסר־הסבלנות. אף־על־פי שהדיבורים היו נזרקים כלפי אמו ואביו היה חיימק חושש מפניהם. פעם עצרה באמצע הדרך ואמרה בתקיפות:

— בתי, רוצה אֲני לשוב הביתה. כמדומה אני שטיילנו די והותר.

— אמא — אמרה אמא — אין אנו מטיילים. הגרמנים גירשו אותנו. הולכים למצוא לנו בית חדש.

— אין אני רוצה בבית חדש — קראה סבתא בכעס — רוצה אני לחזור אל ביתי.

כיוון שראתה כי מתכוננים להמשיך בדרך נתקרבה אל אבא ואמרה בלחש־סוד:

— שם, בביתי, הטמנתי הרבה דולרים. אתן לך מחציתם. אַל תעמיד פנים של סרבן. תוכל להרחיב את החנות. לתפור יותר מעילים. אלא שאבא לא השיב לה ולא כלום, רק היה מלטף לזרועה ותוך כך תומך בה ומושכה אחריו.

פעם אמרה סבתא:

— כבר יצאנו מתחום של שבת. אינני זוה מכאן. אסור להמשיך ולטייל. היום יום שבת. מכירה אני בעץ זה שהוא מתחם את תחום השבת.

עמד אבא והיה משדלה בדברי פיוסין ומבטיחה כי לא עברו תחומה של שבת ולא עוד אלא שהבית כבר קרוב. נתרוממה היא על קצות אצבעותיה ואמרה בהגבהת קול:

— יעקב, אַל תשטה בי. רוצה אני שתחזירני הביתה תיכף ומיד. כבר אני אספר לאביך כיצד אתה נוהג בי. כך מכבד אתה את חותנתך. בואי, בתי — פנתה לפתע אל אמא — ימשיך לו בעלך לבדו, אינני רוצה לקחת חבל בעבירותיו.

אותה שעה נתקשרו השמים בעבים אפורים וזרזיף דק החל מנטף. נצטופפו בני המשפחה תחת בדיו של עץ שפארותיו מרובים, וכך היו עומדים, נדחקים, בולשים וצופים בינות לעלווה אל השמים השלווים המשחררים טיפות מים על ראשיהם ובגדיהם. העננים נתעבו והלכו והחלו חושרים טיפות גדולות שנתעצמו עד מהרה כדי זרימה בערוצים ערוצים. אפרורית של טרם לילה עמדה בחלל. לפתע נתבקעו השמים בנחש זיקוקין ולאחריו נתגלגל רעם אדיר בסמוך.

— שמע ישראל ה׳ אלקינו ה׳ אחד — שמע חיימק את אבא קורא בקול גדול, כשידיו מכרבלות את חנה׳לה תחת מעילו.

— אלוהים לא ישמע אותך, אין לך מה לקרוא אליו — אמרה אמא בפרץ קול ועיניה רטובות.

נתלה חיימק בכתפו של אביו והיה מייבב בלחש על אחנו:

— נלך לוורשה, נלך לסבא, סבא מתפלל כל יום וגם סבתא מתפללת. אלוהים רוצה להעניש אותנו. פעם קרעתי דף מתוך „סידור" גלגלתי בדף עלה של אגוז ועישנתי. עכשיו יעניש אותי אלוהים. נלך אל סבא. הוא יגן עלינו.

חיימק היה נלחץ אל אביו, מלחש ומתחנן עד ששמע קולה של אמו, קול שנתגבר על שטף המים הקולחים:

— אל תירא חיימק, אלוהים איננו רואה למעשיהם של הקטנים... והחלשים...

אבא לא השיב. רק היה מעביר כפו על ראשה המפולם של חנה׳לה. הילד הבין כי אמו לועגת לאלוהים. מתוך אימה היה מציץ בשמים ומבקש שהברק לא יכנה. אולם בפניה פניה ידע כי אמו לא תינקה. היא גידפה את האלוהים. היא לעגה למלך מלכי המלכים. חיימק נתרעש מגילוי זה כדי כך שלא שם אל ליבו, כי המים שקטו ושמש עליזה כבר היתה מציצה בקרניה וציפורים החלו מצייצות בנערן כנפיהן. הוא נתמלא רחמים על אמו שבקרוב תיענש, והיה מביט בה בעיני צער וריעות. נתקרב אליה ושאל:

— אמא... ו...אינך יראה מפניו?

— אילו היה הוא בנמצא — אמרה — לא היינו נודדים עתה ללא קורת גג, רעבים. אילו היה הוא בשמים לא היתה אמי דוברת דיבורים חסרי־שחר. עתה חולה אמי, חולה.

היה חיימק תמיה בליבו מה חולי מצאו בסבתא, שהרי אינה מתלוננת על מיחושים כלשהם, אוכלת כל שמגישים לה: אם בולבוס בקליפתו ואם עשב שנתבשל בקדרה של ברזל על מערכת אבנים. ואם מבקשת היא לשוב לביתה מה

פסול בכך? אף הוא, חיימק, מבקש לחזור ולשחק עם צביה, אלא שאין הוא מביע משאלתו בשפתיו.

— סבתא חולה מאוד — חזרה אמו ואמרה — אמא טובה היתה. זכורתני שהיתה עומדת בפתח וקוראת: „רבקה'לה, אַל תשכחי את הערדליים, טחב בחוץ". קטנה הייתי אז. כמוך. בשבת וחגים נהגה להתפלל בבית־הכנסת, ב„עזרת הנשים". אף אותי לקחה עמה. בן אחד, הוא אחי אהרון, שלחה לפלסטינה למען יהיה משתטח על קברות צדיקים ומבקש על אלה שהם מחוץ לציון. ועתה, הרי לך תוצאות בקשתו... — התמה אמו בלעג.

„דברים מופלאים מספרת אמא", הירהר חיימק, „מעולם לא דיברה אלי כך". אמנם, לא כל שמספרת מבורר לו, כגון שאמו קטנה היתה, אולם דבר אחד נסתבר לו לחלוטין: דוד יש לו בפלסטינה. באותה ארץ רחוקה שאוכלים בה תפוזים וחרובים ושמתברכים בעירה הקדושה ואומרים „בשנה הבאה בירושלים, יהודים". ומוסיפים בהדגשה: „בירושלים בירוש־לים" — באותה ארץ נמצא לו דוד. זהו אותו מקום אודותיו היו מציקים לו נערי הרחוב וקוראים: „יהודון, כלך לך לפלסטינה". ועתה אמא אישרה, כי פלסטינה קיימת במציאות.

ביקש חיימק לומר לאמו: „ממילא מהלכים אנו, והדרך ארוכה, נפנה לפלסטינה אל הדוד. אפשר אף לחם יתן. ישקה את חנה'לה בכוס חלב. ירפא את אבא משיעולו. והלא ברוסיה אין לנו לא סבא ולא דוד". אולם לאמו לא אמר ולא כלום,

שאותה שעה היתה טורחת על סבתא להשיב רוחה. נתקרב אליהם ושמע לחישתה של סבתא:

— את טיפות הוואלריאן השארתי בבית. רוצי, בתי, והביאי אותן.

— תיכף ומיד, אמא — אמרה אמו, פנתה הצידה והוציאה מאמתחתה בקבוקון שנוזלים חומים בו, התיזה מעט על מט־פחת והקריבה אל אפה של סבתא.

— כבר היית בבית והבאת? — תמהה — הרי זריזה את, בתי. את הסוכר שכחת להביא. אבל זריזה את. לא לחינם נשארתי לגור אצלך. מכל ילדי חיבבתי אותך. וכי לא יכול לבוא זה שבפלסטינה ולקחתני באבטומוביל למען לא אהיה מכתתת רגלי? בעלך רשע מרושע. בכוונה הוא מענה אותי בטיול מייגע. אבל את הדולרים שבארון לא אתן לו — אמרה בקול מנצח — שלי הם. ילדי שבאמריקה הם ששלחו לי אותם. ואילו אותו בן שבארץ הקודש, תיפח רוחו. לא שלח לי לא תפוז ולא אבטומוביל.

אותה שעה כבר לא היו סימנים לסערה שהתחוללה לפני זמן מועט. השמש היתה מחממת ומעלה אדים מן הארץ המטוננת ומפנקת את בגדיו של חיימק רוויי המים. הוא זחל ויצא מתחת לעלווה ונשרך אחר אביו במעלה הדרך.

(קטעים מתוך „באשמורת אחרונה", פרק שלישי, עמ' 29—39, הוצ' „מסדה").

* * *

שמאי גולן (גאלדשטיין)*, ירושלים

נע ונד

א.

אין דער באַשטימטער שעה, לויטן באַפעל פון די דייטשן, האָט חיימעק צוזאַמען מיט דער משפחה פאַרלאָזט זיין הויז. זיי האָבן געוואָלט די פּעקלעך אין די הענט, צוגעמאַכט די דירה אויף אַ שליסל און אַנגעשלאָסן זיך אין דער מענטשן־מאַסע, וואָס האָט זיך געצויגן איבער דער גאַנצער לענג פונים געפלאַסטערטן וועג ביז צום עק פונעם שטעטל. דאָס יינגעלע האָט זיך אַנגעטראָפן מיט די חברים פונעם חדר און באַמערקט ווי זיי זענען מיט איינמאָל ערנסט געוואָרן. איינגעבויגענע אונטערן לאָסט פון די פּעקלעך, וואָס זענען געווען פיל גרעסער פון זיי, האָבן זיי זיך אַנגעהאַלטן מיט דבקות בײַ די קאַפּאָטעס פון זייערע פאָטערס. זייערע פּאָה־לעך, וואָס האָבן זיך אַמאָל געוויגט מיט גאווה, זענען איצט געווען אָפּגעשוירן און אַנטבלויזט די בלייכע שליפּן. שטיל האָבן זיך געצויגן די מענטשן־שורות. אַזוי ווי אין אַ לוויה,

---

• געבוירן אין פולטוסק. אין דער צייט פון גירוש פאַרלאָזט ער די שטאָט מיט זיין משפּחה, זייענדיק 6 יאָר אַלט.

חיימעק — דאָס איז דער „ליטעראַרישער" נאָמען פון מחבר אין גאַנג פון די שילדערונגען פון בוך „באשמורת אחרונה", פון וועלכן עס זענען אַרויסגענומען געוואָרן אייניקע אויסצוגן. חוץ דעם דאָזיקן בוך, וואָס האָט זוכה געווען דעם פרייז א. נ. פון אשר באַראַש, זענען דערשינען נאָך אייניקע ביכער (צווישן זיי: „האשמים" — „די שול־דיקע" און אַנדערע) (רעד.).

האָט געטראָכט חיימעק, נאָר דאָ הערט מען נישט דאָס קלאַפּן פון די צדקה־פושקעס און נאָר ביי די ראָנדן פון דעם שאָסיי, אויפן טרעטואָר, זענען געשטאַנען זעלנער אין אָפּגעמאָס־טענע אָפשאַנדן און געקנאַקט מיט די ביקסן. חיימעק האָט מורא געהאַט צו וועגדן זיין בליק אין זייער ריכטונג. ער האָט אייגעבויגן דעם קאָפּ און אָנגעהויבן צו ציילן די צאָל טריט צווישן איין פּאָר שטיוול און דער אָנדערער. ער האָט געווּסט אַז אָריבער די דאָזיקע שטיוול הויבט זיך אויף אַ קערפּער אייגעהילט אין אַ מונדער מיט גלאַנצענדיקע קנעפּ און מיט אַן אויסגעשטרעקטן געווער אין דער האַנט און פון דאָרט דערגייט דאָס באַקאָנטע ביקסן־געקנאַק.

ביים סוף פון דער פּאָרשטאָט האָט מען אָפּגעטיילט דעם פּאָטער פון דער רעשט משפחה. און ווייל מען האָט געשטופּט דעם טאַטן אין אַן אָנדער ריכטונג, האָט זיך די מוטער צעשריגן:

— יעקב! די קינדער גפּינען זיך דאָ! גיי נישט!

דער פּאָטער האָט זיך אַ ריס געטון, דורכגעשלאָגן זיך אַ וועג און געוואָלט עפּעס אָפּענטפערן און אפשר נישט געוואָלט זיך פאַרענטפערן, נייערט בלייבן מיט זיי, אָבער דער שׂרף פונעם באַיאָנעט האָט אים אַ שטופּ געטון אויף צוריק ביז ער האָט זיך אויסגעמישט מיט די אָנדערע און דאָס יינגל האָט אים שוין נישט אונטערגעשיידט פון דער רעשט מענער.

אַ סאָלדאָט האָט געפרעגט דער מאָמען צי זי פאַרשטייט דייטש. זי האָט געשוויגן אַ רגע, נישט געקענט זיך דעצידירן און צום סוף גענייגט מיטן קאָפּ אויף נישט. ער האָט זיי געגעבן אָנצוהערן זיי זאָלן זיך אָנהויבן אויסצוטון. איז די מאָמע געשטאַנען ווי אַ פאַרלוירענע און חיימעק איז געטראָטן הילפלאָז פון איין פוס אויפן צווייטן און געשעמט זיך. ער האָט זיך אַרומגעקוקט און דערזען אַז די אָנדערע זענען שוין באַרוועס און געבליבן נאָר אין די אונטער־וועש. פּלוצעם האָט ער דערהערט אַ זידלוואָרט פונעם דייטשס מויל. ער האָט זיך צוגעאיילט און אָנגעהויבן פונאַנ־דערצוקנעפּלען זיינע בגדים. אין געהיים האָט ער נאָך אַלץ געקוקט אין דער זייט און געפּאַרשט צי צביה קוקט נישט אויף אים. און ווייל ער האָט זי נישט געפונען איז אים לייכטער געוואָרן און ער האָט ממשיך געווען און אַראָפּ־געמומען זיינע מלבושים.

מען האָט זיי אַריינגעפּירט אין אַ בריייטן געראָמיקן זאָל, ווו אַ סך ווי זיי, נאַקעטע, זענען שוין געשטאַנען אין דער ריי. די דייטשן האָבן אָנגעהויבן צו נישטערן אין די פונאַנ־דערגעשפּרייטע אויף דער ערד קליידער. נאָך דעם האָבן זיי געקוקט אין זייערע מיילער, געטאָפּט די נאַקעטע קער־פערס און אויך אין די צניעותדיקע ערטער, וואָס חיימעק האָט זיך מיט זיי געשעמט אפילו אין דער פינצטער. די אויערינגלעך פון דער באָבען האָבן זיי אַראָפגענומען פון די אויערלעפּלעך טראָץ אירע פּראָטעסטן און דערקלערונגען אַז דאָס איז איר חתונה־געשאַנק. אָבער דעם חופּה־רינג פון דער מאָמען האָבן זיי נישט געפונען, ווייל חבֿהלע, וועלכע זי האָט געהאַלטן אויף אירע אָרעמס, האָט אים פאַרשטעלט מיט איר קערפער.

— ווער ווייסט — האָט געזאָגט די מוטער — אפשר אין זכות פונעם רינגעלע וועלן מיר זיך נאָך טרעפן מיטן טאַטן.

וועז די רעוויזיע האָט זיך געענדיקט, האָט דער דייטש אָנגעדייט זיי זאָלן זיך אָנטון און צוריקגיין אויף זייער פּריער־דיקן פלאַץ. זיי האָבן אינפונען זיייערע פעקלעך אויפגעבונ־דענע. יעדן וועראָפּולן חפץ האָט מען צוגענומען. עס זענען נאָר געבליבן די קישנס, פּערענעס און וווייסגעציג. איז די באָבע געשטאַנען ביי איר בינטל זאָכן, וואָס אַן אומאָרדע־נונג האָט געהערשט אין זיי, ענאַרעט מיט ציטערדיקע הענט צווישן די וויייסע און געקראָכמאַלירטע ליילעלעך און צע־שריגן זיך פלוצעם:

— מיינע לייכטערס! די זילבערנע לייכטערס מיינע האָבן זיי צוגענומען!

האָט חיימעק אַ בליק געגעבן אויף איר און אַ שטראָם פון רחמנות האָט פאַרפולט די קעמערלעך פון זיין האַרצן. איר פּאַרוק, וואָס האָט זיך אַ רוק געגעבן אויף הינטן, האָט אַנשפּלעקט אַ גראָען, קורץ־געשוירענעם שׂערבן, באַפלעקט מיט ראָזע פליק־טיילן. אירע אויערן, פאַריתומטע פון די אויערינגלעך, האָבן אויסגעזען ווי פאַרשעמטע אין זייער נאַקעטקייט. דאָס יינגל האָט געוואָלט אַ גלעט טון דער באָבעס אַרעם און זאָגן עפּעס אַ טרייסטוואָרט, אָבער ער האָט נישט באַווּיזן אַרויסצולאָזן אַ וואָרט פון מויל, ווייל ער האָט זיך געאיגט צו פאַרבינדן די צעפּפּטע פעקלעך. ער איז דאָך איצט דער אייניציקער מאַן אין דער משפּחה. ער האָט גע־פרווט צו דערמאָנען זיך די באַווּעגונגען פונעם פאָטער און זיינע פאַרבינדונגס מעטאָדן, מיט וועלכע ער פלעגט בינדן. ער האָט אָנגעהויבן צו מאָנעווירירן מיט די עקן פון דער קאָלדרע, אַ וואַרף געטון אַ הין און צוריק, אָנגעשטרענגט די מוסקלען פון די הענט און פונעם בויך ביז ער האָט אַוועקגעשטעלט די זעק צוגעבונדענערהייט. ער האָט זיך אויסגעגלייכט, אַ פּאָטש געגעבן מיט די הענט, ווי ער וואָלט

זיך אַליין געלויבט און געזאָגט אויף אַ הויכן קול, גלייך ווי דער טאַטע:

— באָבע, דיין זאַק איז גרייט. און דאָס איז דייַנער, מאָמע. און דער ווידער איז מיינער — און געוויזן אויפן קלומיקל, וואָס איז געווען גרעסער פון די אַנדערע.

האָט זיך צעשמייכלט די מאָמע און געזאָגט:

— ער איז צו שווער פאַר דיר.

האָט חיימעק אַרויסשטופט זיין ברוסטקאָסטן, אַ קלאַפּ געטון אין אים מיט דער קליינער פויסט און געזאָגט מיט אַ גרעבלעכן קול:

— איך וועל אים טראָגן.

ער האָט זיך איינגעבויגן, אַ גרייף געטון די קנופּן מיט ביידע הענט, איינגעשפּאַרט זיינע פיס צווישן אַן אָפּשטאַנד פון צוויי שטייגער ער זאָל זיך נישט אויסגליטשן, אַ צי געטון מיט די הענט, וועלנדיק פאַרוואָרפן דעם פּאַק אויף די פּליי־צעס, אָבער עס איז אים נישט געלונגען.

ער האָט דערפּילט אַ שפּאַנונג אין די אָנגעצויגענע מוסקלען פון די אַרעמס און אַ שאַרפן ווייטאָג אין די פּאָכווען. געפרווט זיינע כוחות אַ צווייטן מאָל און ס׳האָט זיך אים ווידער נישט איינגעגעבן. ער האָט זיך איינגעבויגן און גע־זאָגט צו אים, צום פּעקל, מיט אַ שעפּטשענדיקער שטימע:

— זעסט דאָך אַז דער טאַטע איז נישטאָ און די מאַמע האָלט אין אירע אַרעמס חנהלען און ביי דער באָבען האָט מען צוגענומען די אויערינגלעך. שפּאָר זיך, ביטע, נישט איין. גיי אַרויף אויף מיינע פלייצעס.

— וואָס האָסטו זיך צעשפּרייט דאָרטן, חיימעק — האָט ער דערהערט דער מאַמעס רוף — מיר דאַרפן גיין, די דייטשן בייזערן זיך.

— תיכף, מאַמעשי — האָט געזאָגט חיימעק און האָט אומזיסט געפרווט אויפהויבן זיין פעקל. ער האָט אויסגע־גליכן די פּלייצעס און געקאָפּעט אין אים מיט די שיך־שפּיצן, געזעצט אויף זיין אויבערפלאַך מיט געבייליטע פויסטן ביז ער איז געפאַלן אויף אים און זיינע אויגן זענען פאַרלאָפן מיט טרערן פון אומבאַהאַלטנקייט. אַ טאָטן איז פאַרוווערט צו וויינען, האָט ער זיך געזאָגט. און געוואָלט איינהאַלטן דעם שטראָם פון טרערן. אַ טאָטע וויינט קיינמאָל נישט, האָט ער זיך צוגעגעבן. געפרווט דערמאָנען זיך דעם פאָטער אַ וויינענדיקן. ביז ער האָט דערזען חנהלען. אין דער דאָזיקער נאָכט, וועו זי איז געבוירן געוואָרן, האָט געווייַנט דער פאָטער. די מאַמע האָט געשריגן פון הינטער דער וויסער טיר און דער פאָטער איז געשטאַנען ביי זיין בעט, באָוועגט זיך אין אַ תפילה און טרערן זענען אים גערינען פון די אויגן.

איז לייכטער געוואָרן חיימקען און זיינע טרערן זענען גע־פלאָסן געטרייסטע און געשטראָמט אַ פלוס נאָך אַ פלוס.

ב.

באָהאַלטנדיקערהייט האָט ער אפּגעווישט די טרערן מיטן ענק פון דער קאָלדרע און אַנגעהויבן אויפצובינדן דעם פּעקל, כדי צו פאַרלייכטערן דעם לאָסט, אָבער דער דייטש האָט אים אַנגעכאַפּט ביים האַלדז, דערווייטערט פון זיין בינטל זאַכן און אַ שטויס געגעבן אין דער ריכטונג צו דער מוטער. דאָס יינגל האָט געפרווט זיך אומקערן און אַנגעמען דאָס בינטל, אָבער די מאַמע האָט אים צוגעצויגן צו זיך און געזאָגט:

— דער דייטש זאָגט אַז מיר דאַרפן נישט קיין פּעקלער, ווייל מיר זענען סיי ווי קאַפּוט.

האָט דאָס קינד אַריינגענומען זיין קעפּל צווישן די אָקס־לען און געשלעפּט זיך אַ רעזיגנירטער, ווייל ער האָט שוין געווווסט דעם טייטש פונעם דאָזיקן וואָרט. די דייטשן פלעגן זיך אָפּט באַניצן מיט אים.

אין דער זעלבער רגע האָט מען דערהערט אַ קויל־זאַפּ. האָט זיך דורכגעשלאָגן אַ וועג די באָבע, געקומען און באַשטאַנדהאַפּטיק געפרעגט:

— טאָכטער, פאַרוואָס שיסט מען דאָרט?

האָט זיך חיימעק געווונדערט אַז די באָבע וווייסט נישט דעם באַדייט פון די שאָסן.

זיי זענען געגאַנגען לאַנגזאַם צווישן די קאַלאָנען פון די גרין־ברוין מונדירטע, צוגעפּרעסטע אייַנער צו דער זייט פונעם צווייטן און געשטופּטע אייַנער אויפן אַנדערן: די מאַמע אין צענטער, בשעת חנהלע זיצט רייטנדיק אויף איר חתונה־רינג און פּרווט מיט אירע קליינע הענטעלעך זיך צו שפּילן מיטן גאָלד־גלאַנציקן צאָן פון דער מאַמען. פון אירע בייַדע זייטן זענען געגאַנגען די באָבע און חיימעק. דאָס יינגעלע האָט געזען פאַר זיך פּיס. אויף דער גאַנצער לענג פון וועג האָבן געשפּרייט פּיס. זיי זענען געטראָטן וווי פון זיך אַליין, געטאָפּטשעט, אויפגעהויבן אַ פונאַנדערפאַלנ־דיקן זיך שטויב. פּיס גרויסע און קליינע. די גרויסע טרעטן שווער, ווי זיי וואָלטן אָפּגעהיט זיך די כוחות און די קליינע ווידער גייען שנעל, שפּרינגען אונטער פון איין צד אויפן צווייטן אַן אַרדענונג, אַן אַ חשבון אויף שפּעטער, אפשר פרייען זיי זיך אַפילו אַז עס האָט זיך זיי געמאַכט אַ געלעגנ־הייט פון אַ שפּאַציר.

וועו זיי זענען צוגעקומען צו אַ שיידוועג, האָבן זיי באַ־מערקט, אַז זיי געפינען זיך אַן די „דייטשישע באַגלייטער" און מען האָט זיי מכלומרשט פריי געלאָזט. האָט זיך געוואָנדן די

מאַמע צום דייטש, וועלכער איז געשטאַנען דער לעצטער אין דער ריי און געפרעגט:

— ווּ? דאַרפן מיר זיך וועגן?

האָט דער דייטש אַ צי געטון מיט די אַקסלען און געזאָגט עפּעס־וואָס אין דייטיש:

— גייט וּוּ אַהין איר ווילט, אַבי מען זאָל נישט זען אייערע ייִדישע פּרצופּים — האָט איבערגעזעצט די מוטער זיינע וועלטער חיימקען. האָט די מאַמע געפרעגט מיט דרייסטקייט:

— וואָס האָט איר געטון מיט מיין מאַן?

האָט אַנגעוויזן דער דייטש אויף דער אַנדערער זייט פון דער שאָסיי און געזאָגט עטלעכע וועלטער, וואָס האָבן גע־בראַכט דער מאַמען אין אַ פאַרלאַגנהייט און פאַררויטלט אירע באַקן.

וועג זי האָט זיך באַרויקט, האָט זי געזאָגט:

— אויך דעם טאַטן האָט מען באַפרייט. מען האָט אים אונטערגעזוכט און באַפרייט.

זיי האָבן געקוקט אויף דער אַנטקעגנדיקער זייט און דערזען דעם פאַטער שטיין מיט אַ גרופּע יידן, בשעת זיי נישטערן מיט די בליקן, ווי זיי וואָלטן עפּעס געזוכט. האָט די מאַמע געוווּנקען אין זיין ריכטונג, אָבער דער וווּנק איז צו אים נישט דערגאַנגען. האָט חיימעק אַ רוף געטון: — טאַטע! טאַטע! — אָבער אין דער זעלבער צייט האָבן אַ סך געשריגן טאַטע, טאַטע און דער פאַטער האָט נישט געוווסט אַז צו אים שרייט חיימעק. איז די מאַמע אַרויס מיט איר קול:

— יעקב! יעקב! מיר געפינען זיך דאָ! און גלייכצייטיק מיט דעם געמאַכט באַוועגונגען מיט דער האַנט, אויפגעהויבן חנהלען און אַנגעדייט אים ער זאָל קומען.

ענדלעך האָט דער פאַטער באַמערקט זיין משפּחה, פאַר־קאַטשעט די פאַלעס פון דער קאַפאָטע, צוניפּגענומען זיי אין דער לינקער האַנט און געלאָפן מיט געמאַסטענע, לאַנגע שפּרונגען. עס פּאַסט נישט אַז דעם טאַטנס קאַפאָטע זאָל זיין אויפגעהויבן און די ציצִיות פונעם טלית קטן זאָלן אַראָפ־הענגען אין דרויסן, איז חיימעק פאַרכאַפט געוואָרן פון אַן אָפּבּרוך פון אַ מחשבה. נאָך אַן איבערהיפּונג — און שוין איז דער פאַטער געווען צווישן זיי און געדריקט חיימעקן צו זיין צעוואַקסענעם קערפּער, אַרומגענומען חנהלען, גע־קושט דער באַבען און געקוקט מיט מילדע אויגן אויף דער מאַמען.

אַ ווייל לאַנג זענען זיי געשטאַנען שווייגנדיק. בשעת חיימעק זאָפט איין מיט הנאה דעם ריח פון פאַטערס גוף, וויקלט די ציצִיות אַרום זיינע פינגער, חנה'לע נעמט אַרום זיין האַלדז און פּלאַפּלט „טאַטע, טאַ־טע" און די מאַמע ווידער קוקט אויף אים מיט שטראַלנדיקע אויגן און איר גאַלדן צאָפּ פלאַמט אינעם שמייכל. דעם שטילשווייגן האָט צעשטערט די באַבע מיט איר קלאַגנדיקער שטימע:

— גוט וואָס דו ביסט געקומען, יעקב. אָן דיר זענען מיר געווען הילפּסלאָז. נישט אַזוי האָט זיך געפּירט מיין מאַן מיט מיר. מען טאָר נישט איבערלאָזן פרויען און קינדער אַליין. דיין זון האָט שוין גורם געווען מיר זאָלן פאַרלירן אַ פּעקל און עס זענען דאָך דאָרט געווען ליידלעכער, ווייסע ליידלעכער און אויך מיינע תכריכים. און אָט צוליב דיין „תכשיט"...

די באַבע האָט ווייטער געפּלאַפּלט און חיימקעס נשמה האָט געצאַפּלט פון צאָרן, זי מַסרט שוין ווידער אָן אויף מיר׳ האָט ער געטראַכט מיט שנאה. ער האָט באַדויערט אַז ער האָט פריער געהאָט רחמנות אויף איר. ,גוט וואָס די דייטשן האָבן צוגענומען ביי איר די אויערינגלער. ביי נאַכט וועל איך אַוועקוואַרפן איר פאָרוק, זי זאָל גיין אַ נאַקעטע׳, אַזעלכע געדאַנקען און אַנדערע האָט ער נאָכגעטראַכט ביז ער האָט דערהערט דעם פאַרגעבנדיקן קול פון דער מאַמען:

— חיימעק האָט געהאַט אַ גוטע כוונה, ער האָט זיך אויפגעפּירט ווי דער טאַטע. כ׳האָב ריכטיק געזאָגט, זונעלע?

ער האָט באַשטעטיקט אירע ווערטער מיט אַ קאַפּ־פאַר־נייג און געקוקט אויף איר מיט דאַנקבאַרקייט.

האָט געזאָגט דער טאַטע:

— ס׳האָט נישט קיין וועדזד. אויך מיינע זאָכן האָט מען צוגענומען. נאָט איז גנעדיק און באַרעמהאַרציק. ער וועט שוין זאָרגן אויף תכריכים.

אין משך פון דער גאַנצער צייט האָט חיימעק געקוקט אויפן פאַטער. פלוצעם האָט ער אים דערזען אַ נעבעכדיקן און אַ דערשלאָגענעם. זיין רוקן געבויגן, די באָרד אָפּגעשוירן, דער הוט מיטן קורצן דאַשעק צעקנייצטשט. ערשט איצט האָט ער באַמערקט זיינע גרויע האָר, וואָס האָבן אַרויס־געשפּאַרט פון די שלייפן און אויף זיין האַלדז פון הינטן אַ רויטע שראַמע. זיינע הענט האָבן נישט ווילנדיק אויפ־געציטערט פון צייט צו צייט און די שוואַרצע אויגן, וואָס זענען מאָט געוואָרן, זענען אַרומגעלאָפן אין די פאַררויטלטע וויסלען. האָט חיימעק באַגערט צו וויסן וואָס פאַראַ שלעכטס האָבן די דייטשן געטון דעם פאַטער און האָט שוין געוואָלט אַ צי טון אים ביים אַרבל, אָבער וועג ער האָט געזען וויי זיינע אויגן קוקן אויף אים מיט צער, האָט ער איינגעשלונגען די פראַגע און געגלעט פאַרזיכטיק זיין אַרבל.

— כ׳דאַרף באַדאַנקען גאָט מיט גומל בענטשן — האָט

געזאגט דער טאטע און באלד צוליב דעם דערווייטערט זיך ביז א שפאן פון דער מאמען, גערבן זיינע שיך אויף דער ערד און געזאגט מיט טרויער:

— ברוך אתה ה' אלוהינו מלך העולם הגומל לחייבים טובות שגמלני כל טוב...

— אמן — האט פארענדיקט די באבע און צוגעגעבן — מי שגמלך כל טוב...

אין דעם זעלבן מאמענט האבן זיך דערהערט פון דער נאענט שאסן. האט זיך חיימעק צוגעדריקט צום פאטער און געשעפטשעט:

— לאמיר אוועק פון דאנען, לאמיר אנטלויפן.

אבער דער טאטע האט אנגעכאפט ביי זיין אקסל און אנגעדייט דעם זון מיטן פינגער ער זאל שטיין בלייבן ביזן סוף פון דער תפילה. עס האבן דערהערט זיך קללות פון די דייטשן, צוואלדן פון די גשלאגענע און יאמער־געשריייען פון די פארוונדעטע. חיימעק האט א בליק געטון אויף זיין מאמען און דערזען אז איר ברוינלעכער פנים וועלן פלוצ־לינג בלאס. זי האט זיך דערנענטערט צום פאטער און שטייענדיק לעבן אים, האט זי ארויסגערוקט פאר זיך חנהלען און געזאגט:

— געווג דיר, יעקב, די דייטשן דערנענטערן זיך.

האט געטראכט חיימעק: „די מאמע רעדט קיענ גאט. זי האט נישט מורא פאר זיין שטראף".

האט דער טאטע אויפגעהערט פון זיין תפילה, אויפ־געהויבן די אויגן צום רוים ווי ער וואלט זיך פארענטפערט, אראפגעלאזט זיי און געזאגט:

— מיר וועלן גיין.

ווי באלד זיי האבן אנגעהויבן צו שפאנן, האט געפרעגט די באבע:

— ווו־אהין גייען מיר?

זענען שטיין געבליבן דער טאטע מיט דער מאמען, געקוקט איינער אויפן צוויייטן, געוואנדן זיך צו דער באבען און געזאגט אין איין קול פארשידענע ווערטער:

— קיין ווארשע.

— צו דער גרענעץ.

— אלע גייען קיין ווארשע — האט צוגעגעבן דער טאטע — וועלן אויך מיר אוועקגיין דארטן, וועלן לעבן צוואמען מיט מיין פאטער, עד יעבור זעם. האט חיימעק א שפרונג געגעבן, געפאטשט מיט די הענט און געזאגט:

— לאמיר גיין צום זיידן.

— די דייטשן געפינען זיך אויך אין ווארשע — האט געזאגט די מאמע — לאמיר גיין צו די רוסן.

— אלע גייען קיין ווארשע — האט געזאגט דער פאטער מיט עקשנות.

— טאכטער מיינע, זיי געהארכזאם דיין מאן — האט געזאגט די באבע.

— צום זיידן — האט געבעטן חיימעק.

האט געזאגט די מאמע און איר שטים איז געווען געלאסן און אנגעצויגן:

— קיין רוסלאנד גייען מיר.

עס האט געהערשט א רגע פון שטילשווייגן און נאך דעם האבן זיי זיך געוואנדן קיין אסטראוו־מאזאוויעצק, ווו עס האט זיך געפונען די גרענעץ צווישן די דייטשן און די רוסן.

ג.

זיי זענען געגאנגען מיטן גרויסן און ברייטן וועג. צייט־ווייז זענען זיי אראפ פונעם טראקט און געטאפטשעט אויפן זאמדיקן שליאך. טיילמאל, ווען עס האט זיך דערהערט דאס געוויוש פון די ערשפלאנען, אויסגעצויגן זיך אויף דער זייט פונעם וועג און פארשטעקט דעם פנים מיט די הענט. אבער די ערשפלאנען האבן נישט אראפגעווארפן זייער לאדונג אויף די קעפ פון די פליטים, און זיי האבן פארגעזעצט און געשלעפט זיך אין זייער וועג. חיימקעס פיס האבן געבלו־טיקט, אין די שיך וואס האבן זיך צעריסן איז אריין זאמד און שטיינדלעך, וועלכע האבן געברענט די אפגעריבענע הויט פון דעם פוס־געשפאנן. דער דאזיקער וועג, וואס האט נישט געהאט קיין סוף, האט ארויפגעווארפן אויף אים אן אומקלארע מורא, וועלכערס באדייט ער האט נישט געוווסט. דער הימל האט אים צייטנווייז געשלאגן מיט ברענענדיקע שטראלן און צייטנווייז פארנעצט זיינע בגדים און דעם גוף ביזן מארך פון די ביינער. עס האט געטראפן, אז ער איז געגאנגען ארומגענומען מיט וואלקנס שטויב און אפטמאל געשפרייזט אין א כמארע פון פארע וואס האט געשלאגן פון זיינע קליידער, וועלכע האבן זיך געטריקנט אויף זיין קערפער. טיילמאל איז ער געזונקען אין אן עיפושדיקן, טונ־קלען וואסערל אויף וועלכן דנא עס האבן געלויערט שארפע שטיינדלעך און ארויסגעשטאכן זיך אין זיינע פיס. די בריייטע פעלדער, שוואנצע און בלישטשענדיקע מיט דער קלעפע־דיקער נאסקייט פון איבערגעקערטע גרודעס, די בריי־טע שאמיקע ביימער מיט צוגעבונדענע בלעכערנע פושקעס צו די ערטער, וווּ עס האט געטריפט פון זייערע גופים, האבן געווארפן אויף אים אן אימה. זיין פאטער האט זיך געשלעפט אן איינגעבויגענער און נישט אויפגעהערט צו דאוונען. יעדן

מאָל, וועט מען הײבט אַן צו גיין, אפילו נאָך אַ קורצן אײַרו, זאָגט ער גלייך זײַן תפילה. איין מאָל האָט דער פאָטער זיך אָפגעשטעלט און געזאָגט צום זון:

— זעסט די וועלט וואָס אָרום אונדז? גאָטס הענט האָבן זי באַשאַפן. אונטער זיבן געוועלבן זיצט ער, על כסא רם ונישא, אַריבער שרפים און מלאכים און חיות הקודש זיצט ער און באַוואַכט. פון דאָרטן שיקט ער די מלאכימלעך צו באַווײַנען די ביימער זיי זאָלן אויפשפראָצן און אין די בלומען זיי זאָלן זיך צעבליען, אין זאָמד פון דער ערד זי זאָל פאָר־וואָקסן ווערן מיט גראָז, אין די שטראָלן פון דער זון זי זאָל געבן ליכט די ערדישע ברואים. דאָס אויג פון קדוש ברוך הוא איז אָפן אויף דער וועלט. יעדע זאַך איז געמאַכט אין אַ מאָס, אין שטייגער און אָרדענונג.

אין די דאָזיקע טעג האָט אויך חיימעק געדאַוונט מיט זיין גאַנצן וועזן צום „מלך מלכי המלכים" — אַזוי האָט ער אים גערופן אין זיין האָרצן. אין מיטן דעם גיין און ציילן די שטייגער, וואָס זענען געווען צוגעפעסטיקט צו די ראָנדן פונעם וועג, פלעגט ער פאַרפאַסן זיינע תפילות און גלייך אויסגיסן זיי פאָרן באַשעפער. עטלעכע זאָצן האָט ער געקענט פון זיין פאָטערס וועג־תפילות און ער האָט זיי אַריינגעפלאָכטן אין זיינע געבעטן.

— מלך מלכי המלאכים — פלעגט ער אָנהויבן און געקוקט מיט פאַרכטקייט אין הימל — זאָל זיין דיין ווילן און דו זאָלסט אָפהאַלטן דיינע מלאכימלעך פֿון זאָל זיך נישט אַראָפלאָזן אויף אונדז אַ רעגן. חנהלע הוסט שוין. און אויך דער טאַטע שפּייט מיט בלוט. פיר אונדז בשלום און ברענג אַריין אין אַ פּויערישער כאַטע. און זאָלסט אונדז אַוועקגעבן צו אים מיר זאָלן געפינען חן און גנאַד אין זיינע אויגן און שיק צו אים דיינע מלאכימלעך ער זאָל וועלן אונדז מכבד זיין מיט אַ גלאָז מילך און מיט עטלעכע קאַרטאָפל. — און שנעל פלעגט ער ענדיקן, ווי ער וואָלט מורא געהאַט אַז דער אַלמעכטיקער זאָל נישט חרטה האָבן — ברוך אתה ה׳, וואָס הערט מיין געבעט.

אין די דאָזיקע טעג האָט די באָבע אָנגעהויבן מיט אויפ־פאָדערנדיקע רייד, מיט איר אומגעדולדיקער שטים. כאָטש אירע ווערטער פלעגט זי אָקעגנווארפן דער מוטער און דעם פאָטער, האָט חיימעק מורא געהאַט פאַר זיי. איינמאָל האָט זי זיך פאַרהאַלטן אין מיטן וועג און געזאָגט מיט אָנט־שלאָסנקייט:

— מיין טאַטער, איך וויל זיך אומקערן אַ היים. דוכט זיך אַז מיר האָבן שוין גענוג שפאַצירט.

— מאַמע — האָט געזאָגט די מוטער — מיר שפאַצירן נישט. די דייטשן האָבן אונדז אַרויסגעיאָגט. מיר וואַנדערן אום צו געפינען אַ ניי הויז.

— כוויל נישט קיין ניי הויז — האָט געשריגן די באָבע מיט כעס — כ׳וויל זיך אומקערן אין מיין הויז.

ווי באַלד זי האָט געזען אַז זיי גרייטן זיך אָנצוהאַלטן זייער וועג האָט זי זיך דערנענטערט צום פאָטער און פאַר־טרויעט אים אין דער שטיל אַ סוד:

— דאָרטן, אין דער היים, האָב איך באַהאַלטן אַ סך דאָלאָרן.כ׳וועל דיר געבן אַ העלפט. מאַך נישט קיין אָנשטעל פון אַן אייגנגעשפאַרטן. וועסט קענען פאָרגרעסערן דיין קליייט. נייַען מער מאַנטלען.

אָבער דער טאַטע האָט איר גאָרנישט נישט געענטפערט. נאָר געגלעט איר אָרעם און גלייכצייטיק אונטערגעהאַלטן זי און מיטגעצויגן מיט זיך.

איינמאָל האָט געזאָגט די באָבע:

— מיר זענען שוין אַרויס פונעם תחום שבת. איך ריר זיך נישט פון דאָנען. מען טאָר נישט ממשיך זיין דעם שפּאַציר. היינט איז שבת. איך דערקען דעם דאָזיקן בוים, וואָס איז די גרענעץ פונעם תחום.

האָט זיך אָפגעשטעלט דער פאָטער און געפרוווט זי איבערערעדן מיט גוטן און פאַרזיכערט אַז זיי זענען נישט אַריבער דעם תחום־שבת, נייערט זייער הויז איז שוין נאָענט. האָט זי זיך אויפגעהויבן אויף די שפּיץ־פינגער און געזאָגט מיט אַ הויכער שטים:

— יעקב, מאַך מיך נישט צו נאָר. איך וויל דו זאָלסט מיך תיכף ומיד אומקערן אַ היים. איך וועל שוין דערציילן דיין טאַטן וויי דו באַגייסט זיך מיט מיר. אָט אַזוי גיסטו אָפ כבוד דיין שוויגער. קום מיט מיר, מיין טאַכטער — האָט זי זיך פלוצים געוואָגנדן צו דער מוטער — איך וויל נישט נעמען קיין חלק אין זייַנע עבירות.

אין דער זעלבער צייט האָט זיך דער הימל פֿאַרצויגן מיט גראָע וואָלקנס און אַ דינער שפּריירעגן האָט אָנגעהויבן צו טריפן. די גאַנצע משפחה האָט זיך צונויפגעפּרעסט אונ־טער אַ פאַרצוויגטן בוים און געשטאַנען אַזוי, אייגנעדריק־טערהייט און נאָכגעפאָרשט און אויסגעקוקט פון אונטער די בלעטער אויפן רויקן הימל, וואָס באַפרייט די וואַסער־טראָפנס אויף זייערע קעפ און קליידער. די וואָלקנס זענען געוואָרן וואָס אַמאָל געדיכטער און געמומען אַראָפלאָזן גרויסע טראָפנס, וועלכע האָבן זיך באַלד פאַרשטאַרקט און פאַר־וואַנדלט אין שטראָמיקע וואַסער־פלוטן. אַ פאַרנאַכטיקע גרוי־קייט האָט זיך אויסגעשפרייט אינעם חלל. מיט איינמאָל האָבן זיך צעשפאָלטן די הימלען מיט אַ שלאָגיקן פייער־שפּליטער

און נאָך אים האָט זיך אַ קייקל געגעבן אין דער נאָענט אַ מעכטיקער דונער.

— שמע ישראל ה׳ אלוהינו ה׳ אחד — האָט חיימעק דערהערט דעם טאַטן רופן אויף אַ גרויסן קול, וועג מיט זיינע הענט וויקלט ער איין חנהלען אונטער זיין מאַנטל.

— גאָט וועט דיך נישט הערן, האָסט נישט וואָס צו רופן צו אים — האָט זיך אַדורכגעריסן דער מאַמעס שטימע און אירע אויגן זענען געווען פייכט.

האָט זיך חיימעק אַנגעהאָנגען אָנעם פאָטערס אָרעם און געקלאָגט אין דער שטיל אין זיין אויער:

— לאָמיר גיין קיין וואַרשע, גיין צום זיידן, דער זיידע דאָונט יעדן טאָג און אויך די באָבע דאָונט. גאָט וויל אונדז באַשטראָפן. איינמאָל האָב איך אָפגעריסן אַ בלאַט פונעם סידור און פאַדרייט מיט אים אַ נוס־בלעטל און גערייכערט. איצט וועט מיך גאָט באַשטראָפן. לאָמיר גיין צום זיידן. ער וועט אונדז באַשיצן.

חיימעק האָט זיך צוגעדריקט צום פאָטער, געשעפטשעט און געבעטן ביז ער האָט דערהערט זיין מאַמעס קול, אַ קול וואָס האָט זיך גובר געווען איבערן שטראָם פון די וואַסער־פלוסן.

— האָב נישט קיין מורא, חיימעק, גאָט זעט נישט די מעשים פונעם קליינוואַרג, און פון שוואַבע...

דער פאָטער האָט נישט געענטפערט. ער האָט נאָר אַדורכגעפירט זיין האַנט איבערן פייכטן קעפעלע פון חנה־לען. דאָס יינגל האָט פאַרשטאַנען אַז זיין מאַמע שפּאָט אָפּ פון גאָט. פון פחד האָט ער געקוקט אין הימל און געבעטן אַז דער בליץ זאָל נישט קומען צום גרונט. אָבער טיף אין זיך האָט ער געווּסט אַז די מאַמע וועט נישט געריניקט ווערן. זי האָט געזידלט גאָט. זי האָט אָפּגעשפּאָט פונעם מלך מלכי המלאכים. חיימעק איז אויפגעטרייסלט געוואָרן פון דער דאָזיקער אַנטדעקונג אין אַזאָ מאָס, אַז ער האָט נישט באַמערקט אַז דער רעגן האָט אויפגעהערט און אַן אויפגע־לייטערטע זון האָט אַרויסגעקוקט מיט אירע שטראַלן און די פייגל האָבן אָנגעהויבן צו צוויטשערן, אָפּטרייסלנדיק די פליגלעך. ער איז איבערגעפילט געוואָרן מיט רחמנות אויף זיין מאַמען, וועלכע וועט בקרוב באַשטראָפט ווערן און גע־קוקט אויף איר מיט רחמנותדיקע אויגן און מיט פריינד־שאַפט. ער האָט זיך דערנענטערט צו איר און געפרעגט:

— מאַמעשי... און... האָסט נישט מורא פאַר אים?

— וועג ער וואָלט געווען בנמצא — האָט זי געזאָגט — וואָלטן מיר נישט געווען נע־ונד, אָן אַ דאַך איבערן קאָפּ, הונגעריקע. וועג ער וואָלט זיך געפונען אין הימל, וואָלט מיין מאַמע נישט געריכט קיין זינלאָזע ווערטער. איצט איז זי קראַנק מיין מאַמע, קראַנק.

האָט זיך חיימעק געווונדערט וואָס פאַראַ מין קראַנקייט האָט מען געפונען ביי דער באָבען. וויייל זי באַקלאָגט זיך דאָך נישט אויף קיין שום וווייטאָג, עסט אויף אַלץ וואָס מען דערלאַנגט איר, צי אַ קאַרטאָפל אין שאָלעכץ אַדער אַ גע־וויקס פון פעלד, וואָס מען האָט אָפּגעקאָכט אין אַן אייזערנעם טאָפּ אויף צוניפגעשטעלטע שטיינער. און אויב זי בעט זיך צוריק אַהיים, וואָס פאַראַ חסרון האָט מען אין דעם גפּונען? אויך ער חיימעק, וויל זיך אומקערן אַ היים און שפּילן זיך מיט צביהן, נאָר ער ברענגט נישט אַרויס דעם דאָזיקן וווּנטש אויף זיינע ליפּן.

— די באָבע איז זייער קראַנק — האָט איבערגעחזרט די מוטער — אַ גוטע מאַמע איז זי געווען. איך געדענק ווי זי איז געשטאַנען ביי דער טיר און גערופן: „רבקהלע, פאַרגעס נישט די קאַלאָשן, ס׳איז נאָס אין דרויסן". כ׳בין דאָן קליין געווען. אַזוי ווי דו. שבת און יום־טוב פלעגט זי דאָוונען אין דער שול, אין דער „עזרת נשים". אויך מיך האָט זי מיט־געמומען מיט זיך. איין זון, מיין ברודער אהרן, האָט זי אַוועקגעשיקט קיין ארץ־ישראל ער זאָל זיך משתטח זיין אויף די הייליקע קברים און בעטן פאַר די, וואָס געפינען זיך מחוץ פון ציון. איצט, אַז האָסטו דיר דעם אויסגאַנג פון זיין געבעט... — האָט זי געענדיקט מיט שפּאָט.

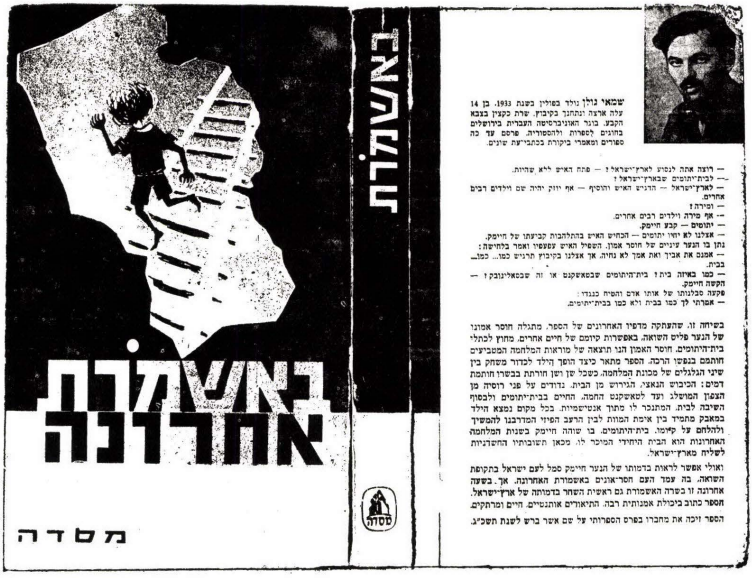
„מערקווירדיקע זאַכן דערציילט די מאַמע, האָט גע־טראַכט חיימעק, „קיינמאָל האָט זי צו מיר אַזוי נישט גערעדט". און כאָטש נישט אַלץ וואָס זי דערציילט איז אים פאַרשטענד־לעך, ווי דאָס, אַז זיין מוטער איז קליין געווען, אָבער איין זאַך איז אים פולשטענדיק קלאָר: ער האָט אַ פּעטער אין ארץ־ישראל. אין דעם דאָזיקן וויטן לאַנד, וווּ מען עסט מאַראַנצן און באָקסער און וואָס מען בענטשט זיך מיט איר הייליקער שטאָט און מען זאָגט „לשנה הבאה בירושלים" און מען גיט צו מיט באַטאָנונג: „בירושלים, בירושלים" — אין דעם דאָזיקן לאַנד האָט ער געפונען אַ פעטער. דאָס איז דאָס דאָזיקע ארט, מיט וועלכן די שקצים האָבן אים געטשע־פעט און געשריגן: זשיד, גיי קיין פאַלעסטינע". און איצט באַשטעטיקט די מאַמע אַז פאַלעסטינע עקזיסטירט אין דער ווירקלעכקייט.

האָט געוואָלט חיימעק זאָגן צו זיין מוטער: „סיי־וויי גייען מיר און דער וועג איז וווייט, לאָמיר זיך וועגדן קיין פאַלעס־טינע צום פעטער. מעגלעך אַז ער וועט אונדז אויך ברויט געבן. חנהלען וועט ער געבן צו טרינקען אַ גלאָז מילך. דעם

טאַטן אויסהיילן פונעם הוסט. אין רוסלאַנד האָבן מיר נישט קיין זיידן און נישט קיין פעטער. אָבער ער האָט קיין וואַרט נישט געוואָגט דער מאַמען, וועלכע איז געווען באַשעפטיקט אין דער דאָזיקער פאַרמאַטערנדיקן שפּאַציר. אָבער די דאָלאַרן וואָס אין דער שאַנק וועל איך אים נישט געבן — האָט זי געוואָגט מיט אַ זיגערישער שטימע — זיי זענען מיינע. די קינדער מיינע פון אַמעריקע האָבן מיר געשיקט. אָבער דער זון אינעם הייליקן לאַנד, זיין נשמה זאָל אים אַרויס. ער האָט מיר נישט געשיקט קיין מאַראַנצן און נישט קיין אויטאָ.

עס זענען שוין איצט נישט געבליבן קיין שום סימנים פונעם שטורעם וואָס איז פאַרלאָפן מיט אַ קורצער צייט צוריק. די זון האָט געווארעמט און געפאַרעט די פייכטע ערד און געצערטלט חיימעקס אַנגעזאַפּטע מיט וואָסער קלייד־דער. ער האָט זיך אַרויסגעשאַרט פון אונטערן בוים־געבלעטער און נאָכגעשלעפּט זיך נאָכן פאָטער באַרג־אַרויף אויפן וועג.

(אויסצוגן פונעם בוך „באשמורת אחרונה", קאָפּיטל דריי, ז' 29—39, פאַרלאָג „מסדה").

די מומע זיסל (דערציילונג)

געווידמעט דעם גירוש פון פולטוסק

נאָפּטאָלין־ריח בייסט די נאָז־לעכער, אַ ליכטל צאַנקט אין מעשענעם לייכטער און טאַנצט מיט שאָטן־געשטאַלטן אויף די וועגט. אויף דער פּאָדלאָגע — אַ ליילעך מיט אַ שטויס קליידער און וועש: קאָפּטלעך, ספּודניצעס, קליידער זיידענע און פּראָסטע, בגדים מענערישע און קינדעריש אָנטוכעך, ציכן, ציכלעך, העמדער, האָנטוכער און נאָך אַנדערע וויסוואַרג.

פון אַנגעהויפטן שטויס קליידער און וויסוואַרג קוקט אַרויס אַ זיידן שוואַרץ קופּקעלע. דאָס קופּקעלע מיט די ברייטע סאַמעטענע בענדער באַצירט, אַ סקעלעטאַרטיקן קאָפּ, וועל־כער רוט פּאַרשטאַרט אויף אַ פּאָר אויסגעדאַרטע הענט — די מומע זיסל. — מאָרגן מיטן שאריען מוז זי דאָס אַלץ פּאַרלאָזן.

„מאָרגן באַגינען" — די צווויי וועריטער קלאָפּן מיט טויזנטער העמערלעך אין איר גרויען, אַלטן קאָפּ. מאָרגן באַגינען מוזן אַלע יידן מיט קינד און קייט זיך פאַרזאַמלען אויפן מאַרק־פּלאַץ, בכדי, דער דאָזיקער ימ"ש זאָל זיי אָוועק־שיקן — אויף זיין פאַרשאָלטן לשון „אַריבערזידלען" אַז אויס־געזאָגט זאָל ער ווערן! טאָטע האָרציקער.

— און וווּ וועט מען דאָס שיקן? ווייסט איין בורא־עולם... דערווייל — איז אין יעדער יידישע היים „תשעה־באב", און דאָס גאיעס קוקט מיט פאַרשטאָכן־פּריידיקע אויגאָנעס און מורמלט דערביי אַזוי פאַרשייט: אָ, יידעלעך, יידעלעך! וועט מען אייך דאָס שיקן ווייט אַ ביסל, גאָר ווייט! — און וויזיין דערביי אַן צום הימל...

— אמת, נישט אַלע זענען זיי אַזעלכע רשעים. אָט איז למשל נעכטן דאָ געווען וואָצעק פון אַ דערגעבנדיקן דאָרף, און זיך געבעטן ביי איר מיט טרערן אין די אויגן ממש — קום מוטרל צו מיר, מיט מיין לייב וועל איך דיך באַשיצן.

— נאָר וויפל זענען דאָ אַזעלכע וואָצקעס?

און זי?

וווי אַזוי קען זי איבערלאָזן דעם כלל־ישראל און גיין ראָטעווען אירע פּאָר זינדיקע יאָר. אוי, די רשעים, דאָס רשעות. — קרעכצט די מומע. — נאָר אַ מכה זיי! — שטאַרקט זי זיך.

אָבער אירע מידע אויגן וווילן נישט וויסן פון איר אייזערנעם בטחון. זיי וואַנדערן לאַנגזאַם אַרום איבער דער שטוב גלעטנדיק און געזאָגנען זיך מיט יעדן וווינקעלע און מיט יעדן שטיקל מעבל... דאָ האָט זי געלעבט אַלע אירע יאָרן, אין צער און פּרייד. און איצט? איצט, מוז זי דאָס אַלץ איבער־לאָזן. — נישט באַשערט צו שטאַרבן אויפן אייגענעם בעט — זיפצט די מומע. — אויב יאָ, וויפל מ'שטיינט געזאָגט האָט זי נאָך דאָס צו לעבן? אַ זיבעציקער שוין, גאָט צו דאַנקען. אירע אויגן קומען צוריק פון זייער געזעגנונגס־רייזע און דערבליקן דעם שטויס קליידער.

— וואָס זאָל זי דאָ פריער נעמען? אַז נעמען דאַרף זי נאָר אַ קליין פּעקעלע און האָבן האָט זי קע"ע אַזויפיל! טאָ וואָס זאָל זי דאָ פריער נעמען? דאָס נייטיקסטע אַוודאי. און דאָס אַלץ איבריקע איז איר דען נישט נייטיק?

— אַ לעבן־לאַנג געלעבט מיט דעם און פלוצעם — ווי וועט זי זיך צעשיידן?! אַז יעדעס פיצעלע איז אַ טייל פון איר לייב און לעבן. אָט למשל די אַטלאָסענע קאָפּאָטע פון פעטער לייבל — אַ ליכטיקן גן־עדן אים. — ווי לאָזט מען זי דאָ איבער? זי זאָל אַרייַנפאַלן אין טמא הענט חלילה?

אי לייבל, לייבל — האָט די מומע געשעפטשעט שטרעקנ־דיק אירע ביינערדיקע הענט, גלייך דער פעטער וואָלט דאָ פאָר איר געשטאַנען. און אפשר? אפשר איז ער טאָקע געקו־מען, זיך געזעגענען?...

די מומע האָט געגומען די אַטלאָסענע קאָפּאָטע, זיך געשפּיגלט אין איר שוואַרצן גלאַנץ, געגלעט אירע אַרבל, אירע אָקסלען און אַ פּאָרחלומט שמייכעלע האָט זיך פּאַר־גנבעט אין אַ ווינקל פון איר אַנציינערדיקן מויל. — — די שטוב איז העל באַלויכטן, דאָס וויסע זויבערע טישטוך בלאַנקט אַראָפּ פון טיש, די חלות ליגן צניעותדיק אונטערן חלה־טישטעכל און די ליכט ברענען אין די זילבערנע לייכטערס — פרייטיק־צונאַכטס...

דער פעטער קומט אַריין פון שול מיט אַ בריטן „גוט־שבת זיסל!" און זאָגט מיט אַ ניגון, שפּאַנענדיק אַהין און צוריק, „שלום עליכם, מלאכי השרת" דערנאָך גיסט ער אַן אַזוי רחבותדיק דעם כוס צום קידוש — נאָר דער קידוש? אוי וויי! וויי ער שלינגט אים אַזוי גיך — יום הששי...

— לייבל! וואָס כאָפּסטו אַזוי דעם קידוש? ס'איז דאָך ניש קאָ הייסע לאָקשן! — אַ נאָרישקייט געדענקט זיך — צעשמייכלט זיך די מומע. און הייבט די פיש? שמייכלט וווייטער די מומע — ריינער צוקער און לויטער פעפער. — אי לייבל, לייבל, ביזט שוין איינמאָל אַ קוכער!

— דער פעטער האָט ליב געהאַט אַליין צו קאָכן די פיש. — לכבוד שבת — האָט ער געטענהט, נאָר ער האָט נעבעך

נישט געיכולט. נו, האָט ער אַריינגעשריגן צו דער מומען אין געוועלב אַריין (זי איז דאָך געווען פֿאַרנומען מיטן לייזעכץ...) — זיסל! די פּיש קאָכן זיך אויס! — טאָ גיס־זשע אַריין אַביסל וואַסער. ער האָט אָבער אַריינגעגאָסן אַ קווארט מיט וואַסער! זענען זיי דאָך ווייטער צו זיס, האָט ער אַריין געטאָן אַ באָרג מיט פּעפּער! (ס׳איז דאָך אַלץ געווען בשפּע...) — נו איז עפּעס אַ וווּנדער וואָס די פּיש זענען דערנאָך געווען אי צוקער און אי פּעפּער...

דאָס בילד וויקלט זיך ווייטער — יום־טובֿ: דער בליץ־לאָמפּ וואָרעמט און ליכטיקט אין אַלע ווינקעלעך פון דער נשמה... דער פּעטער זיצט בײַם טיש, דאָס שטריימל „נאַ באַקער...״ — ער לערנט מדרש. דער געשמאַקער מדרש־ניגון קייקלט זיך מיטן ציגאַרן־רויך צו דער סטעליע.

פֿלוצעס: נו, נו — אמר ר׳ תנחום, הא, מ׳הא. — וואָסי לייבל? — דאָס עצטע שטיקל ציגאַר האָט אים אָפּגעשרפּעט די וואַנצעס... — נאָרישקייטן, נאָרישקייטן — טראָכט די מומע. ווי עס שטייט מיר אַלץ פֿאַר די אויגן. — ס׳קומט אַ מאַרק־טאָג. דאָס גיעווען איז פול מיט פּויערים און פּויער־טעס. — „וואָס מאַכסטו פּעטערל״?!

—האָנט קלאָפּט אויף האָנט, פּעקלעך, זעקלעך, געוויגן, געמאָסטן, געהויבן. — ווי דאָס גאיעס האָט אים גינציק גע־האָט. — און אינמיטן דערינען — אין שול אַריין מנחה דאָווע־נען... אוי, לייבל קרוין ווי האָסטו מיך איבערגעלאָזט אויף מיינע אַלטע יאָרן? — האָט אַ זיפֿץ זיך אַרויסגעריסן פון דער מומען מויל און אַ טרער האָט אַ פינקל געטאָן אויף אַן אויגן שפּאָרע — נאָר נישט ווייניגן — האָט די מומע צו זיך געריידט. זי האָט פֿאַרביסן די בלויע ליפּן און האָט גיך, גיך אַוועקגע־לייגט די אָטלאָסענע קאָפּאָטע אַן אַ זייט... אַ רגע איז די מומע געזעסן פֿאַרשטאָרט און דערביי האָבן אירע פינגער אַזוי פֿאַרחלומט געגישטערט און געגישטערט אין דער צעוואָר־פענער קליידער־קופּע. אַרויסגעפּישט האָבן זיי אַ שטערן־טיכל אויסגעזעצט מיט ריכטיקע דיאַמענטן. אַ מתנה פון דער שוויגער ע״ה צו דער חתונה... אַ חלום, אַ חלום דאָס גאַנצע לעבן! ווי לאַנג איז עס שוין? אַ יאָר פּופּציק אוודאי — ווי ערשט דאָס גיעווען. — ליכט, ליכט! אַן צעפּלאָקערטע הבדלות. די באָבע פּעסל ע״ה טאַנצט אַנטקעגן מיט אַ קוילעטש אויס־געזעצט מיט ברענענדיקע ליכטלעך, די כלי־זמרים שפּילן אַ פּריילעכס — צו דער חופּה! — דערנאָך דאָס מצה־טענצל! אַ רויטע פּאָטשיילע, זי האָלט אין איין עק און דער פּעטער — דעמאָלט נאָך אַ ייִנג בחורל מיט געקרייזטע פּאהלעך — אין צוויי־טן עק — און די שטוב מיט די גאָסט, מיט די מחותנים, מיט די כלי־זמרים דרייט זיך... — די מומע באָנעצט אירע טריקענע ליפּן מיט דער צונג — דער טעם ליגט איר נאָך אין מויל. — סאָראַ גאָלדענע יוריך ס׳איז דעמאָלט געווען צום נאָכטמאָל אין דעם באַזונדערן חדר... — דער פּעטער זיצט אַראָפּגעלאָזט דעם קאָפּ. ער וואָגט נישט צו קוקן אויף איר און ער רירט זיך נישט צו צום עסן... — נו, לייבל קרוין, סעצדע, עס דאָך. — האָסט דאָך אַ גאַנצן טאָג נישט טרעם געווען... די טיר עפּנט זיך אַ קאַפּעטשקע און דער לוסטיקער חסיד ר׳ הערש וואָרפט אַריין גנבישע בליקן... עטוואָס ענליך צו אַ רויטקייט האָט זיך צעפּלעמלט אויף דער מומעס פּאָר־מעטן פּנים... און די מומע האָט דאָס שטערן־טיכל אָנגעטאָן אויף דער קופּקע...

מינוטן און אפֿשר שפּהן איז די מומע געזעסן פֿאַרגלי־ווערט און געקוקט ווי אירע יאָרן שוועבן אַרום איבער די קליידער און גלעטן זיי מיט ציטערדיקע באַדויערונגספּולע געזעגנונגס פּינגער. און יאָרן זענען געווען פֿאַרשידענע: יאָרן פון גליק, שפּע און נחת — אויף קליידער פון סאָמעט און זייד, יאָרן פון האָראָוואָניע, וואָכעדיקע — אויף קליידער גרויע, פּשוטע און יאָרן ווי וואָלקנדלעך, טרויעריקע, אומע־טיקע האָבן געשוועבט, געניסטערט און געגנישטערט ביז זיי האָבן זיך אָפּגעשטעלט ביי אַ קינדער־יאָקל — מרדכילע... זיבן יאָר איז זי געווען אַן עקרה ביז אים און דאָס גאַנצע לעבן נאָך אים...

אַזאַ טייער יינגעלע געווען... — אַ בלאָנדער זוניקער קאָפּ און צוויי בלויע שטיקער הימל. — די אויגן, נאָר אַ בייז אויג האָט עס נעבעך אויפֿגעפּרעסן. ביי אַלע דאָקטוירים געווען, און צו גוטע יידן געפֿאָרן נאָר ס׳האָט נישט געהאָלפֿן...

— פֿאַרברענט געוואָרן פון היץ... אַ בייז אויג נעבעך... אַ וואָלקנדל האָט פֿאַרטונקלט איר שטערן.

— ווי אַלט וואָלט ער היינט שוין געווען? אַ יידּ מיט ווייב און קינדער, וואָלט געגאַנגען מיט איר, מיט אַלע יידן. וווהין? ווער ווייסט! אפֿשר צום לעצטן וועג און אפֿשר נאָך ערגער... אוי, ניין, רבונו של עולם! שוין בעסער אַזוי, שוין בעסער אַזוי, טאָטע זיסער אין הימל! זאָלסט מיך נישט שטראָפן פֿאַר די רייד — טאָטע געטרייער! די לעבעדיקע זענען היינט מקנא די טויטע... יאָ מרדכילע, האַרצעלע! אַ מאָמע בין איך דאָך סיי ווי גערווען צו אַלע קינדער פון שטעטל! יאָ מיין קינד, יאָסל דעם שוסטערס, בערל דעם שניידערס, זלמן דעם טרעגערס און נאָך און נאָך — — — וועמען אַ פֿאַר שיכלעך און וועמען אַ יאָקל — וועמען אַ פֿאַלטקע און וועמען אַ היטל נישט אויסגערעדט זאָל עס זיין.

— און ווו איך בין געגאַנגען האָבן מיך די קינדער אַרום־גערינגלט און גערופֿן: מומע זיסל! מומע זיסל! און שטענ־

דיק, צוקערלעך, ניס און כל־מיני נאַשוואַרג, זאָל זיי זיין צום געזונט! צום געזונט! אָבער אייגן בלוט און פלייש! — האָט די מומע געקרעכצט און פֿאַרבראַכן די הענט. — זי האָט צוגעטראָגן דאָס יאָקעלע צו אירע בלויע ליפּן. צוגעטוליעט עס צום האַרצן און מיט ציטריקע הענט עס אַוועקגעלייגט צו דער אַטלאַסענער קאַפּאָטע.

די מומע האָט זיך האַסטיק אויפגעשטעלט. אַ רגע שטיין געבליבן און אַוועק אין אַ שפּאַציר אַרום דער קליידער־קופּע. — וואָס נאָך? וואָס נאָך זאָל איך נעמען? אַז אַלץ ברויך איך און גאָרנישט קען איך דאָ אויפֿהאַלטן. איר בליק איז געפֿאַלן אויף איר יחיאל־נוראימדיקן זיידן קליידּ און אויף אַ וויס שטיקל לייוונט — תכריכים... שוין פון לאַנג דאָס אַנגעגרייט... מ׳לעבט דאָך נישט אייביק... דאָס קליידּ האָט זי אַנגעזאָגן און דאָס לייוונט מיטן יאָקל און די אַטלאַסענע קאַפּאָטע אייגנעפֿאָקט אין אַ טיכל. זי האָט מיט ציטערדיקע פינגער פֿאַרלאָשן דאָס ליכטל און פון דרויסן האָט שוין אַריינ־געשמאָרעט דער באַגינען.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

אויפן מאַרק־פלאַץ צווישן דער תּיפלה און דעם שטאָט־זייגער איז אויסגעוואַקסן אַ וואַלד מיט יידן. ווער איז דען דאָ נישטאָ? דער אַלטער שמאי — דער דיין און יאַנקל דער קלעזמער, אשר דער שניט־סוחר מיט זיינע צוויי טעכטער ווי די סאַסנעס און דאָבע די נייטאַרקע מיט איר נייגעבוירן ע׳פּהלע ביי דער ברוסט; יידן מיט בערד און יידן גאָלע־בראָדעס, סוחרים און טרעגערס, „פּני״ און בעלי־מלאכות, וווילע יונגען און מאַמעס, מאַמעס מיט קינדער אויף די הענט און מיט קינדער ביי דער זייט — קינדער! קינדער! אירע קינדערלעך! ס׳קלעמט אַזש ביים האַרץ. און אַרום זיי, אַ קייט פון דאָטשן מיט אָנגעשפּיזטע ביקסן — טאָטע געטרייער! דו קוקסט און שווייגסט? — וויי צו דיר אויגן וואָס זענען דאָס! וווּ נישט וווּ אַ יללה, וווּ נישט וווּ אַ פֿאַרשטיקט געווײַן, באַלד דערויף אַ געשריי, אַ געביל, אַ קלאַפּ מיט אַ קאָלבע און ווידער אַ יללה...

דער הימל איז אַ שטיק גרויע שמאָטע. וואָסער צייט איז איצט? — נישט טאָג און נישט נאָכט... דער צלם פון דער תּיפלה קוקט אַראָפּ צאַרנדיק אויף דער צוזאַמענגעטולעטער עדה יידן. — ווי די שעפּעלעך נעבעך — טראָכט די מומע. אין דער זייגער? די מומע כאָפּט אַ קוק צום שטאָט־זייגער: ווראָט אַ ביסל, ווראָט דאָך גזלן! אפשר, אפשר וועט אַ נס געשען. נאָר דער זייגער גייט! און די וויזערס רוקן זיך אַן רחמנות צו דער באַשטימטער שעה און רגע...

ראַפּטעם — אַ בהלה! מ׳גייט! טאָטע אין הימל! שוין? וויי גייט מען דאָס? צום לעצטן וועג? טאָטע, טאָטע! זיי זיך דאָך מרחם, פֿאַלג היינט דיין הייליקע תורה... „כרחם אב על בנים״ שטייט דאָך געשריבן...

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

די שטאָט איז אויס. פעלד. פון וויטן אַ וועלדל, אַ ייִנג שמעקעווודיק סאַסנע־וועלדל. פייגל שפּרינגען אויף און פֿלאַטערן צעשראָקן מיט געוויישטע. די זון שיקט אירע ערשטע שטראַלן. — מ׳גייט! אַן עדה יידן גייט צו דער אייגענער לוויה... אין דעם — אַ ציטער איז אַ דורך די מחנה. פּונדער־וווייטנס שוואַרצן זיך גריבער, לאַנגע גריבער...

די עדה וויל וווייטער נישט גיין. קלעפּ, געשרייען און שאַסן! און ביי דער מומען די געדאַנקען — אַ סטאָדע צע־ווירבעלטע פייגל. — שוין זשע? שוין?! רבונו של עולם שוין? עק וועלט? דער סוף פון דער עדה? פון אַלע יידן? פון די קינדערלעך? פון אירע קינדערלעך??? און סאיז אירּ אַזוי ביטער און פינצטער. די פיס ברעכן זיך אונטער, אין די אויגן פייערדיקע רעדער און אין קאָפּ אַ ריזיקע ווינטמיל דרייט זיך און שווינדלט, שווינדלט...

נאָר מיט אַ מאָל האָט אַ זונענשטראָל זיך צוזאַמענגעטראָפּן מיט אירע פינצטערע אויגן און סהאָט עפּעס אויפגעהעלט ביי איר אין קאָפּ — משיחס־צייטן! וואָס דען? משיחס־צייטן! און אַלץ איז פּאַר איר געווארן קלאָר.

און זי האָט אַזוי דייטלעך געהערט דעם געשמאַקן מדרש־ניגון פון פּעטער לייבל: ס׳וועגט די וואָג — כולו זכאי, אָדער כולו חייב. מילא, טראַכט די מומע — האָט די וועלט נישט זוכה געווען, איז כולו חייב. אָבער ס׳איז דאָך משיחס־צייטן...

— זיי אויף דער אייזערנער בריק און מיר אויף דער פּאַפּירענער — הערט זי וווייטער ברומען דעם ניגון פון פּעטער לייבל און זי זעט אים אויך גיין לעבן זיך. — מילא, זייער אייזערנע בריק וועט דאָך זיכער איינגעזונקען ווערן. אָבער מיר? מיר? — טענהט זי זיך שוין אויס מיטן פּעטער — צי וועט כאָטש די פּאַפּירענע בריק אויסהאַלטן?!

און אירע לעפּצן מורמלען שטיל אַ תּפילה — טאָטע פאָטער! העלף! העלף! אַז מיר זאָלן אַריבער בשלום...

די שאָסן וועלן געדיכטער, די געשריייען און די יללות, בפרט פון די קינדער, שטאַרקער און יאָמערליכער און די מומע זעט באַשיינפערלעך אַז די פּאַפּירענע בריק האַלט נישט אויס... און ס׳וועלן איר אַזוי ביטער און פינצטער. זי איז אַזוי עלנט, אַליין — וווּ ביסטו גאָט? וווּ ביסטו לייבל? אַלץ איז פּאַר־שוווּנדן, די וועלט, דאָס וועלדל, די פייגל, די זון, נאָר איינס איז געבליבן — דאָס יאָמערליכע געשריי פון די קינדער...

ווי לאַנג איז די מומע געגאַנגען אַזוי אין דעם טומאָן פון

קינדער־געיאָמער? וואָר ווייסט? אפשר אַ רגע און אפשר אַן אייביקייט?...

נאָר ווייזט אויס, איר בטחון איז געווען אַזוי פעלזן־פעסט, אַז ער האָט אַדורכגעבראַכן אַלע פינצטערע טומאָנען און וואָלקנס און עס האָט ווידער אויפגעשטראַלט אין איר דאָס ווונדערליכע ליכט — האָפענונג... און ווידער הערט זי שוין דעם מתיקותדיקן ניגון, ברומען און קייקלען זיך דורכן געווילן, דורכן טומאָן...

— ווי באַלד משיח׳ס־צייטן איז דאָך אויך פאַראַנען תחית־המתים און גילגול־מחילות... און אויב אַזוי? וואָס האָט זי דאָ וואָס מורא צו האָבן און צו ציטערן פאַר די שיסעריין. — שיס גזלן! — טראַכט די מומע — הרגע! וואָס קענען אונדז שוין משטיינס־געזאָגט דיינע קוילן עפעס טאָן...

אויב גאָט ברוך־הוא וועט וועלן, און ער וועט וועלן — ווייל מיר זענען דאָך זיינע קינדער און וואָס טוט דען נישט אַ טאַטע פאַר זיינע קינדער... — וועלן מיר צוריק לעבעדיק ווערן! און נישט נאָר דאָס, אויך קיין ארץ־הקדושה וועלן מיר אַלע אָנקומען... ווייל אָט די גריבער, די שוואַרצע לאָנגע גריבער, וווּ דער רוצח וויל אונדז באַגראָבן, זענען גאָר קיין גריבער נישט — נייערט די טויערן פון ארץ־ישראל...

— און קיין איין נעגעלע, קיין איין הערעלע וועט נישט פאַרלוירן גיין, וועט נישט בלייבן דאָ — נייערט מיר אַלע מיט די קינדערלעך, מיט כל־ישראל, וועלן מיר זיך קייקלען און קייקלען דורך אָט די גריבער, דורך וווּנדערליכע אונטער־ערדישע היילן. — מיט זיין ליבן נאָמענס וויל — ביז מיר וועלן אָנקומען אין הייליקן לאַנד, אם ירצה השם...

און אַ שמייכל, אַ ליכטיקער, אַ נישט דאָזיקער האָט זיך צעשפילט אויף איר אויסגעפייניקט פנים... — מילא, נאָך גוט וואָס איך האָב אָנגעטאָן דאָס יום־טובדיקע קלייד מיטן שטערן־טיכל. אין ארץ־הקדושה וועט דאָך אויך זיין מרדכילע, לייבל און די אבות...

— כזאָל חס ושלום נישט פאַרשעמט בלייבן...

— —

פאַרטון אין אַזעלכע מחשבות גייט די מומע זיסל פאָרויס מיט אירע דריבנע טריטלעך אוּן ס׳אַרט איר מער גאָרנישט דער שטורעם פון שאָסן און געשרייען און די השכמהדיקע זונען־שטראַלן ציגדן אַן די שטיינער פון איר שטערן־טיכל מיט אַלע פאַרבן פון געזעענע און נאָך נישט געזעענע רעגנ־בויגנס...

אין בלוט׳קן וואנדער

ויהי ביום ג׳, 26 לחודש ספטמבר אלף תשע מאות שלושים ותשע, ועדת פולטוסק גלתה *

מאיר שוינברג, אחד מן הגולים על נהר נאראוו, עסקן ציבורי, פנקסן בקופת גמ״ח מטעם הדז׳ונט מספר:

הכובש נכנס לפולטוסק ביום 7.9.39, ותיכף להכנסו קבל הרב פקודה מאת קצין הפלוגה לעשות שתי רשימות, אחת — רשימה אישית, ואחת — רשימת־הון של אוכלוסיה היהודית, וזמן נתנו לו עד 25.9.

ביום 26.9 באתי אל הרב לקבל ממנו את הרשימות בכדי למסור אותן לכובש. ולרב תלמיד־חגיך, לבוש במלבושי החסידים, בעל זקן, שליווה אותי. כשבאנו צוה הכובש על בן־לויתי לעלות על השולחן ולצאת במחול שתי שעות שלמות. אני, האירופאי, הרהבתי להעיר לקצין שמן הראוי לשחרר אותו ולתת לו מנוחה; אבל הקצין השיב: אין בכך כלום! ירקוד עוד שעה. הרשימה הכילה 960 משפחה. הרוב־ריקים של רשימת־ההון: כמה מזומנים? כמה נחלות? כמה הפצים בעלי ערך? של הרשימה האישית: השם? המשפחה? הגיל? שם האשה? מספר הילדים? בעשר בבוקר נמסרו הרשימות לקצין, וכעבור שתי שעות, בשתים עשרה בצהרים יצאה פקודת הגירוש. הלכו מבית לבית, גם חטפו את העוב־רים והשבים בשוק, לא הבדיקו בין זקן לנער, בין בריא לחולה, בין איש לאשה, תפסו כל נפש חיה, כפי שמצאו אותה באותה שעה, בתלבשתם הארעית. ואספו את כלם בגן שעל יד הסטרוסטה וצוו על כל העדה לעזוב תיכף ומיד את העירה ולעבור את הנארעוו. מי שהספיק לקחת אתו איזו מזודה או איזה צרור לא הפריעו אותו לקחת אתו; ומי שלא הספיק — לא הרשו לו לאסוף את תפציו ולצרור אותם בחבילה. כאמור, לא היו יוצאים מן הכלל, אפילו זקנים על משענתם וחולים קרובים לגסיסה הגלו. הוציאו מן הכלל רק יולדת אחת שהמליטה באותו יום. אותה השאירו ליום אחד ולמחרתו השכיבו אותה בעגלה וגרשו גם אותה.

כל זה נעשה בשתים עשרה בצהרים, ביום 26.9.39.

הגולים עברו את נהר הנארעוו והתחנה הראשונה שלהם היתה הכפר פאפלאווי שבעבר הנהר השני. אבל מנוחתם לא ארכה. ביום שבת 30.9 גרשו אותנו גם מן הכפר פאפלאווי. בדרך אחדים מתו. המהומה והמבוכה אין לתאר. הרב יצא עם הגולים לפאפלאווי. באותו לילה נאספו גרי הכפר הפול־נים, התנפלו על הרב, הכו אותו מכות נמרצות ושדדו ממנו את פרוטותיו האחרונות. אצל יתר הגולים שדדו את כספם בשעת יציאתם מן העיר, כי עשו אצל כלם חיפוש והריקו את כיסיהם.

---

* מתוך „מגילת יסורין״ לח. א. קפלן, יומן גיטו ורשה, עמ׳ 65—66, הוצ׳ עם עובד, ת״א — יד ושם, ירושלים. הקטע הזה הובא לכאן בלשונו כפי שהודפס בספר, מבלי לנגוע בסגנון וב־כתיב העברי של המחבר.

* * *

ברוך דירעקטער / דעם 7־טן סעפטעמבער

דעם 7־טן סעפטעמבער 1939, נאָך אַ גאַנצער נאַכט שוועד־באַמבאַרדירן די שטאָט, זענען אָנגעקומען די ערשטע דייטשישע פּאַטרולן. גלייך ווי זיי האָבן זיך באַוויזן, האָבן זיי אָנגעוואָרפן אַ טויט־שרעק אויף דער יידישער באָפעלקערונג. די מענער האָט מען גלייך געכאַפּט צו דער אַרבעט און קלעפּ זענען געווען זייער ערשטע באַלוינונג. אויך קרבנות האָבן נישט געפעלט. דאָס ערשטע האָבן זיי געפאָדערט די כלל־טויער פון שטאָט, אָנפירער פון אַרגאַניזאַציעס, רעליגיעזע פערזענלעכ־קייטן; פון אַ סך האָבן זיי אפילו געווּסט די נעמען.

צום פולטוסקער רב, הרב לעוונטאַל ז״ל, זענען די דייטשן געקומען מיט פאַרשידענע פאָדערונגען. אַ מאָל האָבן זיי פאַר־לאַנגט 20,000 אייער, אַ צווייט מאָל — 500 פאָר שטיוול, צום סוף האָבן זיי אים אַראָפגעשלעפּט אין גאַס, מערדערלעך צעשלאָגן, באַליידיקט און מיט קללות אים געצוונגען צו קערן די גאַסן. שרעקלעך איז געווען צוזוקוקן די דער־נידערונג פונעם גרויסן למדן און איידעלען ייד.

דער דאָזיקער צושטאַנד האָט אָנגעהאַלטן 19 טעג. ד. ה. ביז דעם 26־טן סעפטעמבער. ס׳איז דאָן געווען 2 טעג פאַר סוכות. די יידישע באָפעלקערונג האָט געהאָפט עפעס ווּאס צוצוגרייטן אויף יום־טוב. אָבער ווי נאָר די פרויען זענען

אַרויס וואָס עס איז אייגקויפן מיט די קושלעך אין די העגט, גלייך זענען זיי באַפאַלן די דייטשישע סאָלדאַטן, און צו־זאַמענגעשלעפט אויפן מאַרק אַלץ וואָס יעדער האָט גע־טראָגן מיט זיך.

אונטער שוועדע קלעפּ האָט מען צוזאַמענגעטריבן דאָס גאַנצע שטעטל יידן אַזוי ווי זיי שטייען און גייען. מ׳האָט קיינעם נישט דערלויבט עפּעס ווָאָס נעמען פון דער שטוב אַנצוטאָן (ווי באַקאַנט איז אין פוילן שוין געניג קאַלט אין דעם דאָזיקן חודש). אַזוי האָט מען אונדז געיאָגט צו דער בריק וואָס איבערן נאַרעוו. איבער דער גאַנצער לענג פון דער בריק, זענען געווען אויסגעשטעלט באַוואָפנטע סאָלדאַטן, וואָס האָבן „גענעריי״ אויסגעפירט זייער אויפמערקזאַמקייט: געשלאָגן מיט די נאַגאַיקעס און געווארפן איבער דער בריק אין וואַסער אַריין. צווישן די אַריבערגעווארפענע בין איך אויך געווען. ווען זיי האָבן באַמערקט ווי איך האָב זיך דורכגע־דראַפּעט און אַרויסגעקראָכן פון וואַסער, האָבן זיי מיך נאָכ־אַמאָל אַריבערגעווארפן. א טויט־דערשראָקענער און א זיך טרייסלנדיקער פון קעלט — איז מיר געלונגען אויך דאָס צווייטע מאָל אַרויסצוקריגן זיך פון וואַסער. איך האָב זיך אַנגעשלאָסן צו די מאַרשירנדיקע. פאַרבייגייענדיק א דאַרף האָבן מיר זיך געוואָלט אָפּשטעלן, זיך א ביסל אויסרוען, אָפּטריקענען אונדזערע נאַסע בגדים, אָבער אונדזערע באַ־גלייטער האָבן צו דעם נישט דערלאָזט. זיי האָבן געדראָט אונטערצוצינדן די הייזער מיט אונדז צוזאַמען, אויב עמיצער וועט וואָגן וועמען פון אונדז אַריינצונעמען צו זיך.

שמיני־עצרת זענען מיר אַנגעקומען קיין טשיזשעוו, א שטעטל, וואָס די רוסן האָבן באַזעצט. גלייך איז דערגאַנגען א קלאַנג, אז די רוסן וועלן אָפּטרעטן פונעם שטעטל און די דייטשן וועלן דאָרט אַריין. מיר האָבן גלייך פאַרלאָזט דאָס אָרט, וויסנדיק וואָס עס קאָן אונדז דאָ דערוואַרטן.

שמחת תורה ביינאַכט זענען מיר אַנגעקומען קיין ביאַליסטאָק.

ביאַליסטאָק איז געווען דער זאַמלפונקט פון אַלע פליטים. צום ערשטן מאָל האָבן מיר דאָ דערזען די גרויזאַמע ווירק־לעכקייט. אַנגעזעענע יידן, וואָס ערשט נעכטן האָבן זיי געפירט א שיין בעל־הבתיש לעבן, זענען פלוצעם פאַרוואַנדלט געווארן אין צעבראָכענע, דערשלאָגענע מענטשן, אויסגע־שטעלט אויף שטיצע. מיט אַראָפּגעלאָזט קעפּ און מיט אויס־געשטרעקטע טעלערלעך זענען זיי געשטאַנען אין דער ריי אויף צו באַקומען א ביסל זופּ...

מיין פאָטער ז״ל, מיינע צוויי שוועסטער דבורה און שפרה ע״ה און איך, זיך צוקוקנדיק צו דעם טרויעריקן בילד, האָבן נישט געהאַט דעם מוט זיך אַוועקצושטעלן אין דער ריי, כאָטש מיר האָבן שוין גוט געפילט דעם טעם פון הונגער...

זאָלן דאָ דערמאָנט ווערן צום גוטן די צוויי איידעלע ביאַליסטאָקער פאַמיליעס: מאָוושאָוויטש און פיינסאָד, וועלכע האָבן מיט אונדז גומל־חסד געווען אין יענער שווערער צייט, פאַר אונדז געעפנט זייער היים און אַלע באַמיונגען געמאַכט, צו לינדערן אונדזער מצב.

די לאָגע פון די פליטים איז פון טאָג צו טאָג געווארן שווערער. דאָ רוקט זיך שוין אָן דער ווינטער, און געבליבן זענען מיר אָן מיטלען, כדי צו קאָנען ממשיך זיין ווי עס איז דעם טאָגטגלעכן לעבן. סוף יאָר 1939, האָב איך זיך אַליין געלאָזט נאָך ווילנע, מיט דער האָפענונג צו העלפן מיין משפחה.

אין 1940, וועו ליטע איז פראָקלאַמירט געווארן אַלס ראַטן־רעפובליק און ווילנע איז, דורך די רוסן, צוריק אָפּגע־געבן געווארן צו ליטע, איז דער שטראָם פון די פליטים געווען אָן אומגעהויערער. זיי האָבן געהאָפט פון דאָרטן זיך אַרויס־צוקריגן אויף דער פרייער וועלט. צו אַרבעטן איז דערווייל געווען פאַרבאָטן. די איינציקע שטיצע איז געווען — דער דזשוינט. דערנאָך איז דערלויבט געווען צו אַרבעטן אויך פליטים. זיי האָבן געאַרבעט אין וואַרקשטאָטן, מאַגאַזינען און איך בתוכם. איך בין געווען די גאַנצע צייט אין ענגן קאָנטאָקט מיט מיין פאַמיליע (מיין פאָטער און 2 שוועסטער) ווי אויך מיט דער פאַמיליע פשעשטשלעניעץ פון וואַרשע. מיין מוטער אין דאָן געווען אין שליעשין (בייַ קאָנין) בייַ נחמה׳ן, מיין עלטסע שוועסטער. מיט אַלע מעגלעכקייטן האָב איך זיי געשטיצט: געשיקט פאָקעטן, ווי אויך צו אַסך אַנדערע.

מיט א צייט שפּעטער, זענען מיר אַריבער קיין פאָניוועזש, ד. ה. איך מיט נאָך אַן עטלעכע דרייסיק יונגע „חברה״, בערך, און דאָרט געגרינדעט א אינטערנאַט (פנימיה), א מין קיבוץ. מיר האָבן געאַרבעט און פון די פאַרדינסטן האָבן מיר צוזאַמען געלעבט. די יוגנט פון שטאָט, וועלכע איז אויך טיילווייז צוגעשטאַנען צו אונדז האָט באַוווּנדערט אונדזער קאָלעקטיוון לעבן מיט אַזעלכע באַגרענצטע מיטלען, וואָס איז געווען אין אונדזער רשות.

די גוטע צייט האָט אַנגעהאַלטן ביז אין מיטן יוני 1941, א וואָך פאַר דייטשלאַנדס אומגעריכטן אביערפאַל אויף סא־וויעט־רוסלאַנד. די רוסישע מאַכט האָט דאָן אַנגעהויבן אַריבער־פירן פון קאָוונע די אַלע אַנגעזעענע אַרגאַניזאַציע־פירער און די גוט־באַזיצער (ס׳הייסט: די רייכערע יידן) אין די טיפערע געבינט פון רוסלאַנד. די געטראָפענע פאַמיליעס האָבן, פאַרשטייט זיך, זייער פיל אביערגעלעבט און זיך שטאַרק געשראָקן פאַר די אביערזידלונגען. זייער געשפּאַנט איז אויך

געווען די לאַגע בייַ די פּליטים, וועלכע האָבן געזוכט וועגן, ווי אַזוי אַרויסצוקריגן זיך פון ליטע.

דער פּלוצעמדיקער אָנפאַל פון די דייטשן אויפן ראַטן־פאַרבאַנד אין 22 יוני 1941, האָט אַלעמען דערשיטערט. ווי באַווּסט, האָבן די רוסן אין ליטע נישט געשטעלט קיין ווידער־שטאַנד. ווי די רוסן האָבן אָנגעהויבן אָפּצוטרעטן צו די ריין־רוסישע געביטן, האָבן עס די דייטשן אויסגענוצט און נאָך אין די ערשטע טעג אַריינגעמאַרשירט דורך אַלע זייטן פֿון ליטע.

גלייך מיטן אַריינגיין האָבן זיי באַקומען די גרויסע מיט־הילף פון די ליטווינער, וועלכע האָבן שוין געווארט אויף דער דאָזיקער מינוט. די פּראָ־נאַצישע עלעמענטן, האָבן גלייך אָנגעהויבן צו בושעוון. בלויַ־שנעל האָבן זיי זיך אָרגאַניזירט און זיך אַ נאָמען געגעבן: „ליטווישע פּאַרטיזאַנער". אין אייניקע טעג אַרום, האָבן זיך אין די דאָזיקע מערדער־גרופּעס אָנגעשלאָסן אויך די אַרעסטאַנטן־פּאַרברעכער פון די ליטווישע טורמעס, וועלכע זענען שוין אַ צייט פריער געשטאַנען אין קאָנטאַקט מיט נאַצי־דייטשלאַנד, און געזאַמלט אין געהיים געווער, — אָט די דאָזיקע מחנה האָט זיך גלייך באַוואָפנט און באָפאַלן אין רוקן פון די אָפּטרעטנדיקע רויטע אַרמייען. זיי האָבן איצט אויך געהאַט די בעסטע שאַנסן צו פאַרווירקלעכן זייער לאַנג־יעריקן טריפהנעם חלום: מאַרדן די שוצלאָזע יידן. גרויסע גרופּעס יידן האָבן זיך געלאָזט אויף די וועגן פון די אָפּטרעטנדיקע אַרמייען, געוואָלט דערגיין צו די רוסישע געביטן. גרויסע מיליטער־טיילן זענען באָפאַלן געוואָרן דורך די „ליטווישע פּאַרטיזאַנער", וועלכע אין געפאַנגענשאַפט צו־זאַמען מיט די אָנטלויפנדיקע יידן. אַן אַ צאָל זענען געוען געהרגעטע אויף די וועגן.

איך און אונדזער לאַנדסמאַן יוסף קאצקי, ע"ה, זענען אויך געלאָפן. אומזיסט איז געווען אונדזער לויפן. אומעטום זענען שוין געווען די דייטשן, ווי אויך זייערע מיטהעלפער — די ליטווינער. צוזעענדיק דאָס אַלץ, האָבן מיר באַשלאָסן זיך צוריקקערן קיין קאָוונע. אָבער אונדזער צוריקקער האָט אונדז שיער נישט געקאָסט דאָס לעבן. דייטשן האָבן אונדז פאָרהאַלטן און אונדז אויסגעשטעלט צום שיסן. ס'האָט נישט געהאָלפן אונדזער דערקלערונג, אַז מיר גייען אַ היים און זענען אומשולדיק.

ביז היינט קאָן איך נישט באַגרייפן ווי אַזוי מיר זענען ניצול געוואָרן פון אַ זיכערן טויט.

ווען אונדז האָט זיך סוף־סוף אייניגעגעבן צוריק צו קומען קיין קאָוונע, האָבן מיר שוין געהערט און דערנאָך אַליין געזען נאָך שרעקלעכערע זאַכן: יידן האָט מען צוזאַמענגענומען אין די טורמעס און פיל טויטע זענען געלעגן אויף די גאַסן. דעם 25־טן יוני, האָבן רוצחישע באַנדעס, וואָס זענען באַשטאַנען פון סטודענטן און פּאַרטיזאַנער, מיט ביקסן, רעוואָלווערן, העק און מעסערס — זיך אַריינגעלאָזן צעוישעטע קיין סלאָבאָדקע. אויפגעריסן שלעסער, געשאָסן, געהאַקט קעפּ אויף רעכטס און אויף לינקס. אַזוי אַ גאַנצע נאַכט.

אין דער דאָזיקער בלוט־באַד זענען אומגעקומען ביי 1,000 יידן. אין דער דאָזיקער שרעקלעכער נאַכט, זענען אויך אומ־געקומען: דבורה גאָלדוואַסער מיט מאַן און קינד און זייערע צוויי שוואָגערס — מיינע באַקאַנטע פון דער היים. דעם סלאָבאָדקער רב האָט מען געפונען אַ מוראדיק צעשאָסענעם ביי אַן אָפענער גמרא. ער האָט געלערנט בשעת די מערדער זענען אים באַפאַלן.

פרייטיק, דעם 26־טן יוני 1941, האָט מען די אַלע קרבנות צוזאַמענגענומען אין מיסט־וועגענער און זיי באַגראָבן אויפן אַלטן סלאָבאָדקער בית־עולם. נאָך אינעם זעלבן טאָג, האָבן די מערדער צונויפגענומען ביי אַ 60 יידן אין אַ גראָזש פון אויטאָמאָבילן און זיי אומגעבראַכט אויף אַ שוידערלעכן אופן. די שלוכן אָנגעפּילט מיט וואַסער — אַריינגעפירט אין קישקעס פון די קרבנות ביז זיי זענען אויפגעפלאָצט געוואָרן.

דאָס אַלץ איז נאָר געווען אַ קליינער אַריינפיר צו די שפּעטערדיקע גרויזאַמע מאַסן־מאָרדן.

גלייך נאָך דעם זענען פאָרגעקומען מאַסן־אַרעסטן, פון אַ 10 ביז 12 טויזנט יידן, וועלכע זענען אָפּגעפירט געוואָרן אויף די פארט. 7 און 9. די מענער זענען געלעגן אויף די פעלדער אונטער דער נאַקעטער זון און זיך נישט געטאָרט באַוועגן אָדער אויסרעדן אַ וואָרט. אַזוי אַ גאַנצן טאָג. האָט עמיצער געפרוווט עטוואָס זיך אויסגלייכן זיינע פאַרשטייפּטע ביינער, איז ער גלייך אויפן אָרט דערשאָסן געוואָרן. שיכורע ליטווי־נער האָבן זיך געלערנט שיסן אויף לעבעדיקע מענטשן. פאַר בעטן אַ ביסל וואַסער, האָט מען באַצאָלט מיטן לעבן. 8,000 יידן האָט מען דעמאָלט אומגעבראַכט און אין מאַסן־גריבער זיי באַגראָבן.

די אַרעסטירטע פרויען האָבן אויך נישט וויניק איבער־געלעבט פון די ליטווינישע מערדער. אין די נעכט פלעגן זיי שיכורע מיט לעמפלעך אין די הענט — באַלייכטן די שלאָפּ־דיקע פרויען. די יונגע שיינע מיידלער ארויסשלעפּן, זיי שלאָגן און שענדן. נישט איינמאָל דערהרגענען, ווען זיי האָבן זיך קעגנגעשטעלט זייערע סאַדיסטישע פאָרלאָנגען.

דעם 15־טן אוגוסט 1941, האָט זיך געגרינדעט די יידישע געטא. אָלע יידן האָבן געמוזט פאָרלאָזן זייערע היימען און

אַריבער קיין סלאָבאָדקע. און גלייך נאָך דעם — אַ ריי אַנטי־יידישע געזעצן, ווי: טראָגן אַ געלן מגן־דוד אויף דער ברוסט און אויף דעם רוקן; נישט גיין אויפן סאָמע מיטן טרעטואָר, נאָר ביי די ברעגעס נאָענט צו דעם רינשטאָק; נישט פאָרן אין קיין אויטאָמאָביל אָדער דראָשקע, נישט באָנוצן זיך מיט קיין ראָדיאָ אָדער טעלעפאָן.

ס׳האָט זיך גלייך געשאָפן אַ יידישע פּאָרשטייערשאַפט, וועלכע האָט געדאַרפט אָנפירן מיטן אינעווייניקסטן געטאָ לעבן און אויספירן אַלע פּאָראַדעמענגען פון די מאַכט־אָרגאַנען. דאָס איז געווען אַן עלטסטער ראָט („יודען־ראָט״) וואָס האָט גלייכצייטיק געשאָפן אָרום זיך פּאָרשידענע אויספּיר־אַרגאַנען, ווי: „פּאָליציי״, אָרבעטס־אַמט, ווירטונגס־אַמט, שפּייז־אַמט א״א.

דער ערשטער באָפעל, וואָס דער עלטסטער ראָט האָט באָקומען פון דער מאַכט איז געווען: צוצושטעלן 530 אינטע־ליגענטע מענער, בכדי צו ברענגען אין אָרדענונג דעם שטאָטישן אָרכיון. פּאָרשטייט זיך, אַז עס האָבן זיך גלייך געמאָלדן די וועלכע זענען געווען באָרופן דערצו. אָבער אַזוי ווי די צאָל איז נישט געווען גענוג, איז מען דעם 18־טן אוגוסט באָפאָלן די געטאָ און אויף אַ ברוטאָלן אופן צוזאַמענגעטריבן מער ווי 500 יידן, זיי אָפּגעפירט אונטער אַ שטרענגער וואַך אויפן 4 פּאָרט אין פּאניאמן און דאָרט אַלעמען דערשאָסן (צוויישן דער דאָזיקער גרופּע איז אויך געווען מיין חבר, מיט וועמען כ׳בין געווען צוזאַמען די גאַנצע צייט: יוסף קאָצקי).

עס האָבן זיך אָנגעהויבן די טאָג־טעגלעכע ריבעריין פון יידישן האָב־און־גוטס. אַלע מוזיקאַלישע אינסטרומענטן זענען צוגענומען געווארן, ווי: קלאַווירן, פידלען, אָקאָרדיאָנען אד״ג. לאַסט־אויטאָס זענען פאָרפאָרן פאַר יעדער הויז און פון דאָרט געשלעפּט, וואָס נאָר זיי האָבן געפונען. נאָך דעם איז געקומען אַ באָפעל צו ברענגען אַלע ווערטפּולע געגנשטאַנדן, ווי: פעלצן, גאָלד, זילבער אד״ג. פאַר נישט אויספירן דעם באָפעל האָט געדראָט טויט־שטראָף. איינער האָט געהיט דעם צוטייט, ער זאָל, חלילה, עפּעס נישט באַהאַלטן. פאַר פּאָקן עמיצן ביי אַן עבירה פון דעם מין, איז די גאַנצע אומגעגנט געווען פאַר־אַנטוואָרטלעך. וועג מ׳האָט ערגעץ אין אַ הויף געפונען אַ באַגראָבענעם חפץ, האָט מען אַ יונגנמאַן דערפאַר דערשאָסן.

דעם 28־טן אָקטאָבער 1941, האָט דער פאָראַנטוואָרט־לעכער פּאָרשטייער פאַר די יידישע ענינים, דער בלוטיקער רוצח ראוקא, געמאָלדן, אַז ער האָט באַשטימט דורכצופירן אַ ציילונג פון דער יידישער באָפעלקערונג אין געטאָ, ד. ה. פון די אָרבעטנדיקע און נישט אָרבעטנדיקע; און אַלע, סיי יונג און אַלט, סיי קראַנקע און געזונטע — זענען מחויב זיך צו פאָרזאַמלען אויפן גרויסן פּלאַץ, וועלכער האָט געהייסן: „דעמאָקראַטן־גאַס״; און ווער עס וועט זיך אויסבאַהאַלטן — וועט גלייך דערשאָסן ווערן.

די שעה פון גרויל איז אָנגעקומען. מאָסן האָבן געשטראָמט אַהין, צו יענעם טרויעריקן פּלאַץ, וואָס איז געווען אָנגעוויזן. פּאָראַליזירטע האָט מען צעפירט אויף וועגעלעך, גוססע — אין זיערע בעטן. דאָס געווין פון די קליינע קינדער האָט געשניטן דעם הימל. די מערדער זענען געלאָפן ווילדע פון היץ צו הויז — קאָנטראַלירן, אויב עמיצער ליגט נישט דאָרט באַהאַלטן; וועג יאָ, איז ער מיט ווילדער רציחה צו דעם פּלאַץ אַרויסגעשלעפּט געווארן. באַלד האָט מען אָנגעהויבן צו סאָרטירן די מענטשן; ווער „רעכטס״ און ווער „לינקס״, דאָס האָט געהייסן: ווער צום טויט און ווער נאָך צום אונטערלעבן אַ ביסל. שוידערלעכע סצענעס זענען פּאָרגעקומען בייס אָפּ־טיילן עלטערן פון קינדער און מענער פון פרויען.

נאָך ביז היינט ציטער איך אויף פון דער דאָזיקער פּאַס־רונג און קאָן נישט פאָרגעסן, ווי אַזוי מיר איז געלונגען אָפּ־צוראַטעווען אַ פרוי מיט אַ קינד אויף דער האַנט, וואָס איז געשטאַנען פאַר מיר און האָט זיך געדאַרפט ציען, לויטן באָפעל, אויף „לינקס״. ווי נישט מיט מיין קול האָב איך אויס־געשריגן: „דאָס איז מיין פרוי! און איך האָב אַן אַרבעטס־שיין... „די פרוי האָט זיך גלייך אַריינטירט און מיך אַ כאַפּ געטאָן אונטערן אַרעם. „נעם זי דיר, ווען זי דיין פרוי איז״ — האָט די שטים פון צורר אָפּגעהילכט. דערביי ווייל איך באַ־מערקן, אַז מיין פרוי, לאָה לערמאַן, מיט איר פּלימעניצע, זענען געווען סאָרטירט צו די טויט־פאַרמשפּט און אין דער דאָזיקער טרויעריקער נאָכט געגאַנגען מיט אַלע דעם לעצטן וועג, נאָר אַן אומבאַגרייפלעכער נס איז געשען און זיי האָבן זיך אין דער לעצטער מינוט געראַטעוועט.

אין אַ פּאָר טעג אַרום, זענען געבראַכט געווארן די מלבו־שים פון די אומגעקומענע קדושים, וועלכע זענען דערשאָסן געווארן אויפן 9־טן פּאָרט און כמעט לעבעדיקערהייט באַ־גראָבן געווארן. די גריבער האָבן זיך לאַנג מיט זיי געהויבן. עס זענען אויך געווען פאַלן פון קרבנות פאַרוווּנדעטע, וואָס האָבן זיך מיט אומגלויבלעכע מיטלען אַרויסגעשאָרט פון אונטער די טויטע קערפערס. שפּעטער האָבן זיי דערציילט אין געטאָ געוויע פּרטים פון דעם שוידערלעכן אומקום. אין דעם דאָזיקן מאָסן־מאָרד זענען אומגעקומען פון 10 ביז 12 טויזנט יידן. יעדע פאָמיליע האָט פאַרלאָרן אייניקע פון זייער מיטגלידער. געווען משפחות, וועלכע זענען אינגאַנצן אָפּגע־מעקט געווארן.

דאָס לעבן אין געטאָ איז זיך ווייטער געגאַנגען. טיפער

טרויער נאָך די אומגעקומענע און פחד פֿאַרן נישט־קיין־גוטס־אַנזאָגנדיקן מאָרגן — זענען געווען אונדזערע טאָג־טעגלעכע פֿאַרצייַטן.

דערדריקט און דערשלאָגן און באַליידיקט, אַזוי ווי בהמהס האָט מען אונדז געטריבן טאָג־אײַן טאָג־אויס איבער די שאָסייען — קילאָמעטערס ווייט צו דער אַרבעט.

מיין מצב איז געווען נאָך שווערער, בלייבנדיק אַליין, אָן מיטלען צום לעבן און אָן אַ שטיקל רעכטן בגד. נישט איינמאָל בין איך געפֿאַלן אַ פֿאַרחלשטער ביי דער אַרבעט. כ׳האָב זיך אויך געשעמט צו דערציילן עמיצן מיין באַשטאַנד, דער גאָר פֿריער מאָרגן האָט מיך אַרויסגעיאָגט און די גאָר שפּעטע נאַכט — צוריקגעברענגט...

ראש־השנה אויף דער נאַכט, זענען געקומען יידישע פֿאליציאַנטן און האָבן מיך צוזאַמען מיט נאָך 50 מאַן אַרויס־געשיקט אויף אַרבעט אין לאָגער ביי וועווין, אַ באַן־סטאַציע צווישן קאָוונע און ווילנע.

נאָך איצט ציטער איך אויף, וועג איך דערמאָן זיך אונדזער מצב אינעם צוגענג־לאָגער. געשלאָפן זענען מיר אין אַ בארַאַק, אויף דער ערד. געשיר צום עסן האָבן מיר נישט געהאַט, נאָר פֿאַרזשאָוערטע פּושקעס. צייט צום עסן, איז אויך נישט געווען, ווייל די אַרבעט איז געטריבן געוואָרן דורך אַ ווילדן מערדער־אויפֿזעער, וועלכער האָט נאָר פֿאַר־שטאָנען אונדז צו שלאָגן און צו שעלטן. וועג קריסטאלעכע צוואָגנס־אַרבעטער, למשל, האָבן געדאַרפט אַנשיטן 14 וואָגאָן־טשיקעס, האָבן מיר געמוזט אַנשיטן טאָפּל, 28, וועג ס׳האָט געריבט, זענען די קריסטן אינגאַנצן באַפרייט געוואָרן פון דער אַרבעט, און מיר האָבן געמוזט אַרבעטן פֿאַר זיי — נאָקעטע, בארוועסט און אונטער אַ האָגל פון קללות און קלעפּ. מיר האָבן זיך קוים געהאַלטן אויף די פיס. אויך די קראַנקע האָבן געמוזט אַרבעטן. מיר האָבן געזען דאָ אונדזער סוף.

איינמאָל אין אַ פֿאַרנאַכט, האָב איך זיך אַנגענומען מיט כוח און בין אַריין צו אונדזער אויפֿזער. אים דערקלערט אונדזער אַלגעמיינעם מצב: ווי נויטיק עס איז אויסצוטוישן די קראַנקע, וועלכע פֿאַלן ביי דער שווערער אַרבעט; אים באַזונדער אויפֿמערקזאָם געמאַכט אויף אונדזער זייער שלעכ־טער קליידונג. מיר וועלן ברענגען אויף פֿאַר אים מלבושים — האָב איך אים פֿאַרזיכערט. צום סוף האָב איך אים געבעטן, אַז ער זאָל אַלע אַרבעטער פון דאַנען צוריקשיקן. אַבער אַן דער־פֿאָלג. איך האָב לאַנג מיט אים גערעדט און אַפּעלירט צו זיין „תלינישן געוויסן״... סוף־סוף האָט זיך מיר איינגעגעבן עטוואָס פון אים צו דערגרייכן. ער האָט באַשטימט 8 קראַנקע צו באַפרייען און איך זאָל זיי באַגלייטן.

ערב יום־כיפּור 1941, זענען מיר צוריקגעקומען אין געטאָ. כ׳בין גלייך אַוועק אין אַרבעטס־אַמט און מיט טרערן אין די אויגן דערציילט וועגן אונדזער אומדערטרעגלעכן מצב אינעם אַרבעטס־לאָגער, און אויך פון דער אוממענטשלעכער באַצייונג פֿון די אויפֿזערער.

די פֿאַרשטייער פון אַרבעטס־אַמט, האָבן געמאַכט אַ ענויע אויספֿאַרשונג און זיך אַנגעהויבן מער צו פֿאַראינטערעסירן מיט דער גרופּע. די קראַנקע זענען צעבליבן אין געטאָ און געוואָרן אויסגעטוישט אויף שטאַרקערע, געזונטערע מענטשן, וועלכע האָבן באַקומען בעסערע קליידונג און אויך אַ ביסל פּראַדוקטן. אַזוי ווי איך האָב נישט געהערט צו די געזונטע, האָב איך געדאַרפט בלייבן אין געטאָ. אָבער אַזוי ווי אויף מיין אַרט האָט געדאַרפט פֿאַרן אַ צווייטער, האָב איך זיך קעגן־געשטעלט און אויף קיין פֿאַל דערויף נישט איינגעשטימט, אַז עמעץ וועט זאָל זיין מיין אויסלייז־קרבן. עס האָט געווירקט און קיינער איז אויף מיין אַרט נישט געפֿאָרן.

כ׳בין געבליבן אין געטאָ. געאַרבעט פֿאַרשידענע אַרבעטן שוין אין אַ ביסל בעסערע באַדינגונגען, ד. ה. מ׳האָט שוין באַקומען אַ זופּ ביי דער אַרבעט און פון צייט צו צייט אויך געקאָנט קויפן אַ שטיקל ברויט. מיין שטימונג האָט זיך אויך געבעסערט. די פירער פון אַרבעטס־אַמט האָבן אַרויסגעוויזן צו מיר אַ געוויסע חברשע באַציונג, זענעדיק מסתמא, אַז אַ חורן אַ פליט בין איך נאָך אַ מענטש מיט אַ שטיקל געפּיל, וועלכן די שוועדע אוממענטשלעכע מצבים האָבן נאָך נישט אָנגערירט...

די געטאָ־אייניווינער האָבן זיך ביסלעכווייז צוגעווויגט צו זייער טרויעריקן מצב. די גאַנצע צייט זענען פֿאַרגעקומען „אַקציעס״ און אומברענגונגען פון יידישע אומשולדיקע לעבנס. קיינער האָט נישט געגלויבט, אַז ער וועט בלייבן לעבן. מיר האָבן אַלע געאַרבעט שווער, אָבער מיט אַ שטאַרקן ווילן איבערצולעבן די מערדער...

עס זענען איינגעאָרדנט געוואָרן אַרבעטס־וועקשטאַטן פון די בעסטע פאַכלייט, ווי: שניידער, שוסטער, פּעלץ־מאַכער, זייגערמאַכער א״א. פון דעם באַראַבוועטן יידישן האָב־און־גוטס, האָבן זיי אויסגעאַרבעט די בעסטע און די שענסטע זאַכן. די דייטשן, ליטווינער און זייערע משפּחות — די איינציקע, וועלכע האָבן פון דעם ענגסטן. די אַרבעט איז געגאַנגען אין 3 שיכטן. עס זענען אין דעם געוועזן באַשעפטיקט פון 3 ביז 4 טויזנט יידן. מ׳האָט געאַרבעט בייטאָג און בייַ־נאַכט. די דאָזיקע וועקשטאַטן זענען געווען אַ גאָר וויכטיקער פאַקטאָר בייַם אויפֿהאַלטן די עקזיסטענץ פון דעם איבער־געבליבענעם טייל יידן אין דער געטאָ.

איך האָב געאַרבעט אַלס עלעקטריקער און אויך ביים רעפּערירן אויטאָמאָביל. פון דעם אַרבעטס־פּלאַץ פלעג איך ברענגען (בגניבה, פֿאַרשטייט זיך) האַלץ און פּלעשלעך בענזין פֿאַרן שפּיטאָל, צו רייניקן די וווּנדן פון די קראַנקע. דאָס אַלץ איז געווען איינגעשטעלט מיטן לעבן, אָבער פֿאַרן שפּיטאָל איז עס דאָן געווען שרעקלעך נויטיק.

אין סעפּטעמבער 1943, איז די קאָוונער געטאָ איבער־ געגעבן געווָארן אין די הענט פון דעם באָווּסטן יידן־העניקער (נעקע, אַ רוצח פון גרעסטן מאַסשטאָב, מיט דער פּולער רעכט צו האַנדלען קעגן די יידן לויט זיין אייגענעם איינזען. און ווי עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, האָבן זיי טאַקע געהאַט אויף וועמען זיך צו פֿאַרלאָזן. זיין ערשטע אַרבעט איז געווען: פונאַנדערצוטיילן (קאָזערנירן) די געטאָ. זיין הויפּט־כוונה: צו קאָנען אונדז לייכט אָן אויפן אָרט פֿאַרניכטן. צו דעם צוועק זענען אויפגעשטעלט געווָארן הילצערנע באַראַקן פֿאַר אַ פּאָר טויזנט אַרבעטער, הינטער קאָונע. דער ערשטער לאָגער איז געווען אַלעקסאַט מיט אַ זייער שטרענגן רעזשים און אַן אויפזיכער, אַ רשע־מרושע, וועלכער פלעגט שלאָגן און פּיניקן ביי יעדער געלעגנהייט. דער צווייטער לאָגער איז געווען שאַנץ.

אַ קליינער טייל איז פֿאַרבליבן אין געטאָ ביז יוני 1944.

אין אַ שיינעם פרימאָרגן האָט מען אונדז, דאָס ביסל אין געטאָ איבערגעבליבענע יידן, אַרויסגעפירט צו אַן באַן־סטאַציע, אונדז אָנגעלאָדן אין וואַגאָנעס אַזוי ווי בהמות. אַן לופט און אַן אַ ביסל וואַסער. די בהלה איז געווען גרויס. אויפן וועג זענען אייניקע געשפּרונגען פון די וואַגאָנעס. אייניקע זענען שפּרינגענדיק צעשמעטערט געווָארן. אין אַ צעפּרעסטער שטי־ מונג זענען מיר אָנגעקומען קיין שטוטהאָף.

יעדער פון אונדז איז געווען זיכער, אַז דאָ וועט שוין זיין אונדזער סוף, ווייל די קוימענס פון די קרעמאַטאָריומס, האָבן זיך גוט געזען. דאָ אָבער זענען מיר פונאַנדערגעטיילט געווָארן, דאָס הייסט: פרויען באַזונדער און מענער באַזונדער. מיר האָבן באַקומען אַ באָפעל אויסצוטאָן די קליידער און אַלע ווערטזאַכן אויבערצולאָזן. מ׳האָט אונדז אַריינגעפּירט אין אַ פֿלאַץ און אַרויסגעפּירט דורך אַ צווייטן אָרט מיט אַ פּעקל שמאָטעס און האַלץ־שיך אין די הענט. נאָך דעם האָט מען אונדז פֿאַרטיילט אין גרופּעס און אַרויסגעשיקט אין „קאַצעט דאַכאַו".

דער גרעסטער טייל פון די פליכטלינגע האָבן דאָרט גע־ אָרבעט אין די 2 שוורעסטע פירמעס: „מאל" און „האלצמאן". איך מיט נאָך 30 מאָן זענען געווען באַשעפטיקט ביי עלעק־ טרישע אָרבעט (A.E.G.). איך האָב געאַרבעט ביי דער פּריי־ לייטונג אויף די סלופּעס. ביי שווערסטע וועטערן, ביי די גרעסטע שנייען און שלאַק־רעגנס, בין איך געשיקט געוואָרן צו דער אָרבעט אין פֿאַרשידענע פונקטן פון לאָגער. אַ דאַנק דעם האָט זיך מיר איינגעגעבן צו טרעפן מיט יידן פון שכנות־ דיקע לאָגערן. כ׳פלעג דערביי אָפּגעבן גרוסן פון משפחה צו משפחה, פון פּערזאָנען, וואָס איינער האָט נישט געווּסט פון צווייטן.

כדאי דאָ צו באַמערקן, וועו מ׳האָט געבראַכט 200 שאָוולער פרויען אויף צו אָרבעטן אין די קיכן, האָבן זיי אָפּ־ געפונען דורך מיר אַ סך פון זייערע נאָענטע, וועלכע האָבן זיך געפונען אין די צעוואָרפענע לאָגערן פון דאָכאו. די פרויען פלעגן אָריבערוואַרפן בריוולעך, ברויט אָדער וועס, ביי וואָס נאָר יעדע פון זיי האָט געאָרבעט, דאָס איבערצוגעבן פאַר זייערע נאָענטע און באַקאַנטע. איינשטעלנדיק דאָס לעבן פלעג איך אַלץ צוזאַמענקלייבן און עס פונאַנדערטיילן, לויט דעם אָנגעוויזענעם אָדרעס. די מענער פלעגן שוין אויף מיר וואַרטן אָן מיט אומגעדולד מיך אויסקוקן. פֿאַרצווייפלט זענען זיי געווען ביז נאָר, וועו איך האָב זיך אַ מאָל פֿאַרשפּעטיקט. איינמאָל האָט געטראָפן, ווי אונדזער לאָגער־פּירער יאָהן קירש האָט באַמערקט אַ בריוול, וואָס איז געבליבן הענגען אויף די דראָטן פון דעם סלופּ. איך האָב דאָס געוואָלט אָרונטערנעמען. מיט אַ רעוואָלווער אין דער האַנט האָט ער זיך נאָכגעיאָגט נאָך מיר. שוין דאָס צווייטע מאָל ווי מיר האָט זיך איינגעגעבן צו אָנטלויפן פון אַ זיכערן טויט.

איינמאָל, ביי מיין אויבן דערמאָנטער אָרבעט, האָב איך צופעליג באָגעגנט אייניקע פון אונדזערע לאָנדסלייט: יוסף מאָנצאָזש, שלמה און משה מעלניק. ווי אַלע פליכטלינגע זענען זיי געווען אויף גרויסע צרות — געקומענע פון שאָוולער גטאָ. צווישן די א.ד. פרויען איז אויך געווען סטאָראָשוויצ־ קעס פרוי, וועלכע האָט יעדן טאָג געשיקט אַ שטיקל ברויט פאַר זיי. איך האָב עס מיט גרויס פאַרגעניגן איבערגעגעבן; כאָטש, דעם אמת זאָגנדיק, וואָלט עס מיר אַליין אין דעם מאָמענט גאָנץ צונוץ געקומען.

איך האָב אָבער קיינמאָל נישט געוואָגט זיך זאָט צו מאָכן פריער, וועו עמיצער אַ צווייטער האָט געהונגערט... כ׳טרעף זיך נאָך היינט מיט די, וואָס דערמאָנען מיר יענע טרויעריקע יאָרן און באַוווּנדערן מיין אויסגעהאַלטענע עקש־ נות. איך בין נאָך היינט שטאָלץ אויף דעם, וואָס איך בין נישט נכשל געוואָרן אין אַזאַ הפקרדיקער האַרצלאָזער צייט...

אין אַן אויסטערלישער דיסציפּלין און אין פחד פֿאַרן סוף, וועלכער האָט יעדע רגע אויף איטלעכן פון אונדז געלויערט, ה׳יבן מיר פֿאַרגעזעצט אונדזערע אָרבעטן. אין די קאָלטסטע

וויינטער־פּרימאַרגנס פלעגן מיר שעהען־לאַנג שטיין אין דרויסן געפּרוירענע אויפן שניי. די מושטרונגען ביי דעם „אַפּעל", האָבן זיך געצויגן ווי אייביקייטן. אָלץ האָט געמוזט זיין אין אייניקלאַנג. אויפן פּונקט. וועג נישט — האָט זיך דער זעלבער ספּעקטאַקל געקאָנט איבערחזרן פיל מאָל. די קלענסטע עבֿירה האָט געשמעקט מיט טויט־שטראָף.

ביז היינט פֿאַרפֿאַלגט מיך דאָס דערשיטערנדיקע בילד, וועג איינמאָל, צוריקקומענדיק פון אַ טאָג קאַטאָרגע־אַרבעט, זענען מיר אויפגעפֿאַדערט געוואָרן אייניצושטעלן זיך צוריק אין רייען אויפן אָפּעל־פּלאַץ אָן געמוזט צוזען אַ שוידער־לעכע תליה פון 7 מענטשן. ס׳איז פֿאַרגעלייענט געוואָרן אַ באַשולדיקונגס־אַקט קעגן 7 יידן, וועלכע זענען געשטאַנען ציטערנדיקע ביי דער תליה. יעדער איינער פון זיי איז באַ־שולדיקט געוואָרן אין אַן אָנדער „פֿאַרברעכן". זייערע עבירות זענען באַשטאַנען פון: אָפּשניידן אַ שטיקל פון אַ קאָלדרע צו פֿאַרבינדן עמיצנס אַ וווּנד; איבערגעבן אַ מאַנס אַ בריוול צו זיין פרוי; פֿאַרשפּעטיקן זיך צו דעם אָפּעל; גנבֿענען אַ קאַר־טאָפל פון דער קיך און נאָך אַזעלכע ענלעכע זאַכן.

אָלע 7 „באַשולדיקטע" זענען איינציקוויי׳ס אויפגעהאָנגען געוואָרן, כאָטש דאָס האָרץ האָט נישט געוואָלט גלויבן, אַז דאָס וועט געשען, קאָן געשען. פֿאַרשטייט זיך, אַז יענער טאָג, האָט אין יעדן איינעם פון אונדז איבערגעלאָזט עפּעס וואָס שרעקלעכעס אויפן גאַנצן לעבן...

סוף 1944 זענען געבראַכט געוואָרן אין דאַכאוער לאַגער 200 יידן פון דער לאָדזשער געטאָ. דאָס זענען געווען גוטע פאַכמענער. דאָ אָבער האָט מען זיי באַשעפּטיקט מיט שווערע אַרבעט, ווי: שלעפּן זעק מיט צעמענט, באַן־רעלסן אד״ג. געאַרבעט האָבן זיי נאָר אין די נעכט. נאָקעטע, בארוועסע. במשך פון 2 מאָנאַטן האָט מען זיי נישט אויסגעטוישט. אין אַ אין דער פרי, וועג זיי האָבן געוואָלט נעמען פון דער קיך אַ ביסל זופּ, איז געוואָרן אַ לופט־פּלי־אַליאַרם און זיי זענען געטריבן געוואָרן אין די באַראַקן. פון שוואַכקייט און מידע־קייט, זענען זיי דאָרט אַוועקגעפֿאַלן און אַייגעשלאָפן. אָלס שטראָף האָבן זיי מער נישט באַקומען קיין עסן. אין אַ געוויסן טאָג, וועג זיי זענען גערופן געוואָרן צו דער אַרבעט, האָבן זיי זיך נישט געקאָנט אויפהייבן. זיי זענען אויך נישט אַרויס צום אָפּעל. דאָן זענען אַריין די מערדער און זיי געשלאָגן מכת־רצח. נאָר איין ייִנגל (היינט אין ישׂראל), ווי מיר איז באַוווּסט, איז ניצול געוואָרן פון זייערע הענט.

וועג דער פּראָצעס פון די אַליאירטע האָט זיך דערנענטערט און די דייטשן האָבן אָנגעהויבן צו „שניידן" איין מפּלה נאָך דער אַנדערער, נאָך זייערע ערשטע „פֿאַרזייַעטע" נצחונות... איז אין צוואַמענהאַנג מיט דעם באַוווּסטן „גערינג־פּלאַן": זיך צו באַפּעסטיקן אין די טיראָלער בערג און פֿאַרזעצן וווייטער דעם קאַמף — האָבן זיי באַשלאָסן אויך אַרויסצופּירן זייערע שקלאַפֿן.

דעם 22 אַפּריל 1945. האָט זיך אָנגעהויבן דער מאַרש פון אַלע דאַכאַרער פליכטלינגע און פון דער אומגעגנט. דער ווינטער איז געווען אַ שרעקלעכער. מענטשן אינגאַנצן צעבראַכענע, אָן אַ שטיקל בגד אויפן לייב, און ביז צום גרונט אויסגעשוואַכטע האָבן נישט געקאָנט, פֿאַרשטייט זיך, מיטמאַכן אַזאַ וועג; זיי זענען געשלאָגן און געטריבן געוואָרן אָן רחמנות. ווער עס איז געבליבן אונטערשטעליק, האָבן אים די הינט צעריסן, אַדער — דערשאָסן געוואָרן.

אין דעם דאָזיקן מאַרש, זענען מיר געגאַנגען צוזאַמען מיט רוסישע געפֿאַנגענע. אויך די רוסן האָבן אונדז נישט געשאָנעוועט. אין די נעכט, וועג מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט צו רועף אין די וועלדער — אויסגעהונגערטע, פֿאַרפֿרוירענע, איינשלאָפנדיק אין שניי, פֿלעגן די רוסן (וואָס זענען געווען אַ ביסל שטאַרקער פון אונדז) אַראָפּרייסן די קאָצן, אַראָפּציען די שיך פון אונדזערע פיס און נישט איינמאָל אַרויסרייסן דאָס שטיקל ברויט פון אונדזער מויל. וועג מיר האָבן זיך קעגנגעשטעלט, פֿלעגן זיי אונדז נאָך גוט אַנשלאָגן. אין דער פרי האָבן מיר געזען הונדערטער פֿאַרשטיפּטע געפּרוירענע מענטשן ליגן אין די שנייען. דער א.ד. מצב האָט אַזוי געהאַלטן ביי 2 וואָכן.

אין איינעם אַ פֿאַרנאַכט זענען מיר שוין געווען נאָענט אַ 3 ק״מ פון דער אַמעריקאַנער אַרמיי. דעם 6־סטן מאַי, 2 טעג פֿאַרן סוף פון דעם קריג, האָט אונדז דער אינטענאַציאָנאַלער רויטער קרייץ אַרײַנגענומען אין אַ גרויסן שייער און אונדז צום ערשטן מאָל „מכבד געווען" מיט אַ ביסל ווארימע זופּ און אויף וויפל ס׳איז געווען מעגלעך געטיילט די „ערשטע הילף" פֿאַר די שווער קראַנקע. מ׳האָט אונדז צוגאַמענגענומען אין לאַסט־אויטאָס און אַוועקגעפּירט אין אַ הויז פון אַ געוועזענער ס.ס.־שולע, וואָס די אַמעריקאַנער האָבן גאַמאָכט דערפון אַ שפּיטאָל. אויך דאָ זענען גאַפֿאַלן קרבנות פון קראַנקע און אונטערדערנערטע, וועלכע האָבן אָנגעהויבן צו עסן אומ־פֿאַרזיכטיק און צופיל, אומקומענדיק דערפון מאָסנווייַיז.

די קראַנקע זענען אָפּגעפּירט געוואָרן אין פֿאַרשידענע שפּיטעלער. וועג מיר זענען געקומען אין סאָנטע־טיליע, אַ גרויסער שפּיטאָל, נישט וויַיט פון מינכען, דאָ האָבן מיר זיך צום ערשטן מאָל באַגעגנט מיט פֿאַרשטייער פון דער יידישער

בריגאַדע, ווי: דער באַוווסטער אַדוואָקאַט חוטר ישי און הרב ליפשיץ. אוממעגלעך איז איבערצוגעבן אונדזער גרויסע איבער־לעבונג אין דעם דאָזיקן מאָמענט און אויך זייער באַנעמונג צו אונדז. כ׳קאָן נאָר באַמערקן, אַז דאָס באַגעגענען זיך מיט זיי, אַפּנעמענדיק אַ גרוס, אַז עס לעבט אַ געזונטער יידישער יישוב אין ארץ־ישראל — האָבן אויפגעלעבט אונדזערע אָפּ־געשטאַרבענע גלידער און אַריינגעגעבן אין אונדז פרישן מוט און האָפענונג ווייטער צו לעבן.

* * *

גוטשע פריד־מעלניק (מעלבורן) / אין איינעם אַ פרימאַרגן...

ערב סוכות 1939, זענען מיר, ד. ה. איך און מיינע עלטערן מיט 3 ברידער און 3 שוועסטער, אַרויסגעטריבן געוואָרן פון דער שטאָט צוזאַמען מיט אַלע פולטוסקער יידן.

מיר האָבן זיך געלאָזט אויפן וועג קיין וואַרשע, ווו נישט איינמאָל האָבן מיר געזען דעם טויט פאַר די אויגן. קומענדיק קיין וואַרשע און זענענדיק דעם גרויסן חורבן, וואָס די דייטשן האָבן דאָרט אָנגעמאַכט, האָבן מיר באַשלאָסן צו לאָזן זיך אין דער ריכטונג צו ביאַליסטאָק. אונדזערע עלטערן, געדענקענדיק נאָך די איבערלעבענישן פון דעם ערשטן וועלט־קריג, האָבן זיך אָפּגעזאָגט מיט אונדז צו גיין און געבליבן אין וואַרשע.

אויפן וועג האָב איך געטראָפן די ברידער שלמה און משה מעלניק, צוזאַמען זענען מיר געווען אַ ביסל צייט אין ביאַליסטאָק. דערנאָך זענען מיר אָוועק קיין ווילנע און פון דאָרט — קיין ליטע. אָזוי ווי אין דער הויפּט־שטאָט קאָוונע האָבן די פליטים נישט געהאַט קיין ווויך־רעכט, האָבן מיר זיך באַזעצט אין שאָוול. דאָ האָב איך חתונה געהאַט מיט שלמהקען און געהאָפט איינצוארדענען אונדזער לעבן אויפן נייעם פלאַץ (מיין ברודער נחמן האָט געהייראַט אַ טאָג פאַרן גירוש).

שאָוול, ווי דאָס רוב שטעטלעך אין ליטע, איז באַרימט געווען אָלס אַ שטאָט פון באַוווסטע רבנים, לומדים און גרויסע פערזענלעכקייטן. אויך די מענטשן פון שטאָט זענען געווען זייער גאַסטפריינדלעך און אַ סך געהאָלפן די פליטים אין זייער איינזאַמקייט. אויך מיר האָבן פיל גענאָסן פון דער פריינדלעכער הילף אין דער שווערער צייט. דאָס האָט אָבער לאַנג נישט געדויערט. נאָך אַ יאָר צייט רו (כאָטש די זאָרג וועגן אונדזערע נאָענטע, וועלכע זענען געבליבן בייַ די דייטשן, האָט אונדז אָן אָן אויפהער געמאַטערט, ווי אויך דער מאַטער־יעלער מצב זייענדיק אויסגעשטעלט בלויז אויף דער שטיצע פון „דזשוינט"), איז אונטערגעקומען דאָס יאָר 1941, ווען די דייטשן זענען אָנגעפאַלן אויף רוסלאַנד און גלייך איז גאַנץ ליטע באַזעצט געוואָרן פון די דייטשן.

באַלד האָבן די דייטשן מיט די ליטווינער אָנגעהויבן זייערע מערדעריייען איבער די יידן. די שרעקלעכע נייעס פון די שחיטהס אויף די וועגן און פון די ווילדע פאָגראָמען אויף די קאָונער און סלאָבאָדקער יידן, ווי אויך אויף די יידן פון די אַרומיקע שטעטלעך — האָט זיך צו אונדז בלין־שנעל דערטראָגן.

אַ פאַל, וואָס האָט מיר גלייך געגעבן צו פילן דעם טעם פון דעם ביטערן גורל, וואָס דערוואַרט אונדז; ווען איינמאָל גייענדיק אין גאַס, האָט מיר אַ ליטווישער מערדער אַ שליידער געטאָן אויפן שאָסיי אָן מיט זיינע שווערע שטיוול מיך געקאָפּעט. איך בין דאָן געווען אין 9־טן חודש. פאַרבייגייער זענען דערשיטערט געוואָרן פון דער גרויליקער „סצענע". מיר זענען זייער באַזאָרגט געווען דערפון. ס׳האָט אָבער קיין שלעכטס נישט פאַסירט. ס׳איז בייַ אונדז געבוירן געוואָרן אַ זייער געראָטן יינגעלע, וואָס האָט דערפרייט אונדזערע הערצער און אונדזע געבראַכט האָפענונג אויף בעסערע צייטן.

ווי נאָר מיר האָבן באַווייזן דורכצופירן דעם ברית, זענען שוין צו אונדז דערגאַנגען קלאַנגען, אַז די דייטשן נעמען אָוועק די קינדער בייַ די עלטערן און ברענגען זיי אוּם. דאָס קינד, ווי עס וואָלט געפילט אונדזער זאָרג, האָט באַקומען שוועכע הייטערדיקע וווּנדן און אַ יאָר צייט האָט געדויערט ביז מיר האָבן אים אויסגעהיילט. דאָס קינד האָט זיך פיין אָנטוויקלט און פאַרלייכטערט אונדזער גמיט.

ליידער האָט לאַנג נישט אָנגעהאַלטן אונדזער פרייד מיטן קינד. אין איינעם אַ פרימאָרגן האָבן זיך אַריינגעריסן אינעם שאָוולער געטאָ דייטשישע מיליטער מיט לאָסט־אויטאָס. באַוואָפנטע סאָלדאָטן ווי ווילדע חיות האָבן זיך אַ לאָז געטאָן זוכן די קינדערלעך. ווי ענגיטע מערדער מיט גרויסע אויס־געדרעסירטע הינט, האָבן זיי אַרויסגעשלעפט פון די טיפסטע פאַרבאַרגנסטע באַהעלטעניש — די צום טויט דערשראָקענע עופעלעך און זיי גשליידערט אין די לאָסט־אויטאָס.

יענעם שוידערלעכן פרימאָרגן וועלן מיר צייט־לעבן נישט פאַרגעסן, ווי אַזוי מיר, אומגליקלעכע מאַמעס און טאַטעס, זענען אַרויסגעשלעפט געוואָרן פון אונדזערע באַהעלטעניש

און מיט אַ סאַדיסטישער הנאה האָבן זיי אַרויסגעריסן פון אונדזערע אַרעמסע די קינדערלעך, וואָס האָבן געווייניגט אוּן געבעטן ביי אונדז הילף. אוּן ווען די מאַמעס האָבן געוואָלט מיטגיין מיט זייערע טייערע, זענען זיי פון די ווילדע הינט צעבייסן אוּן צעריסן געוואָרן אוּן פון די צווייפיסיקע חיות אין מענטשלעכן געשטאַלט — מערדערלעך צעשלאָגן געוואָרן.

דער גורל פונעם יידישן קינד אין געטאָ, זיין לעבן אוּן אומקום — דאָרף נאָך געוג בּאשריבן אוּן באַווייניגט ווערן.

אונדזער קינד איז דאָן אַלט געווען 26 חדשים, דאָן, ווען זיין יונג לעבן האָט זיך אַזוי טראַגיש געענדיקט צוזאַמען מיט אַלע פריצייטיק־אומגעבראַכטע קינדערישע לעבנס.

זאָל דאָ זייער אָנדענק געבענטשט אוּן געהיליקט ווערן אויף אייביק.

*

אין 1944 איז די שאָולער געטאָ ליקווידירט געוואָרן. אין לאַסט־אויטאָ זענען מיר געבראַכט געוואָרן קיין שטוטהאָף. דאָרט האָט מען אונדז צעטיילט: מענער באַזונדער אוּן פרויען באַזונדער. די יונגע־אוּן שטאַרקע פרויען האָט מען גלייך אָפּגעטיילט פון די עלטערע אוּן שוואַכע, וועלכע זענען גלייך אומגעבראַכט געוואָרן אין די גאַז־אויוונס פון שטוטהאָף. די שטאַרקע אוּן יונגע פרויען האָט מען געשיקט אויף אַרבעט אין די שוץ־גראָבנס. מיר האָבן געלעבט אין צעלטן פון דיקטן אוּן געשלאָגן אויף די סאַמע ערד. מיט אַ ביסל שיטערע זופּ דורכגעלעבט דעם טאָג, אָפּטוענדיק דערמיט די שווערסטע אַרבעטן. אַ סך פרויען זענען געשטאָרבן צוליב די אוממענטשלעכע באַדינגונגען.

וועגן דער פראָנט פון די אַליאירטע האָט זיך דערנענטערט אוּן די דייטשישע מערדער האָבן אָנגעהויבן אָפּטרעטן, האָבן זיי אויך אָנגעהויבן אַרויספירן די פרויען פון די לאַגערן אין אַן אייזלדיקן מאַרש אויף די וועגן, וווּ עס זענען געבליבן ליגן אַן אַ צאָל פרויען דערשעפּטע אוּן פאַרחלשטע.

איך בין אַנטלאָפן אוּן זיך אויסבאַהאַלטן אין אַ דאָרף אייניקע וואָכן דערנאָך באַפרייט געוואָרן דורך די רוסן.

נאָך לאַנגע אַרומזוכענישן האָבן מיר זיך דערזוכט איינע די אָנדערע איך אוּן מיין מאַן, שלמהקע מעלניק, וועלכער האָט נישט וווייניקער פון מיר געטרונקען פונעם ביטערן בעכער...

* * *

שלמה מעלניק (מעלבורן) / מיין גורל ביז שטוטהאף

ביז שטוטהאף איז מיין גורל געווען כמעט דער זעלביקער ווי פון מיין פרוי גוטשע — אַ צוזאַמענדיקער מיט ענלעכע איבערלעבענישן בערך. אָבער ווי נאָר מען האָט אָפּגעטיילט די מענער פון די פרויען אוּן יעדער פון אונדז איז אַוועק־געשיקט געוואָרן אין אַן אָנדער ריכטונג, האָב איך געפילט ווי מיין וועלט גייט אויס אוּן מיין טרוים, איך זאָל נאָך אַמאָל קאָנעןווידער אויפוואָכן צו אַ גליקלעך לעבן — וועט פאַרלאָשן...

וועגן מיר זענען אָנגעקומען אין קאָנצענטראַציע לאָגער דאַכאוּ, האָבן מיר זיך גלייך אַריינטירט וואָס עס שטייט אונדז פאָר. וועגן מיר האָבן געזען די הויכע קוימענס, האָבן מיר גלייך פאַרשטאַנען, אַז דאָ וועט געבראַכט דאָס רעשט ביסל יידן צום פאַרברענען אין די קרעמאַטאָריומס. דערווייל האָבן זיי אונדז איינגעטיילט אין באַזונדערע גרופּן. איך, מיין ברודער משה אוּן יאָסל מאַנצאַזש זענען די גאַנצע צייט געווען צוזאַמען. מיר האָבן אויפגעשטעלט צעלטן אין אַ וואַלד. נאָקעט אוּן בארוועס זענען מיר געווען. די שיך אוּן בגדים האָבן זיי ביי אונדז צוגענומען ווי ביי יעדן איינעם. ביי די ערגסטע וועטערן האָבן מיר געמוזט אויספירן די שווערסטע אַרבעטן. די וואַך איבער אונדז איז געווען אַ שטרענגע אוּן אַ מערדערלעכע. אין צווישן זענען אָנגעקומען נאָך אַ סך אַ סך אַזעלכע ווי מיר, נאָקעטע, אויסגעהונגערטע, פאַרפּיניקטע. מיר זענען פאַרטיילט געוואָרן אויף פאַרשידענע אַרבעטן וווייט וויַיט אויסערן לאָגער.

איינמאָל, גייענדיק צו אונדזער אַרבעט, האָבן מיר באַמערקט ווי אויף אַ סלופּ אַרבעט אַ מענטש, וואָס איז גיכער געווען ענלעך צו אַ שאָטן פון אַ מענטש. ווי גרויס איז געווען אונדזער איבעראַשונג, ווען מיר האָבן אין אים דערקענט אונדזערן אַ גוטן חבר, דאָס איז געווען ברוך דירעקטאָר. ער, אַן איבערראַשטער, נישט גלייבנדיק זיינע אייגענע אויגן, האָט „גערעדט" צו אונדז מיט געוויסע האַנט־צייכענס, ווייל פון אַלע זייטן זענען מיר געווען שטרענג באַוואַכט און פאַר דער מינדעסטער דערנענטערונג, וואָלטן מיר באַצאָלט מיטן לעבן.

ס'האָט זיך דערנאָך אַרויסגעוויזן, אַז ברוך אַרבעט אין לאַגער אַלס עלעקטריקער און זיין לאַגע איז נישט בעסער ווי אונדזערע. מיר האָבן זיך נאָכדעם באַגעגנט אין אַ בית־

שימוש (קלאָזעט) און אויף וויפל ס׳איז געווען מעגלעך איבערגעכאַפּט אַ פּאָר ווערטער. אַזוי ווי ברוך האַט געהאַט די מעגלעכקייט, לויט זיין שטייגער אַרבעט, צו דערשיינען אויף פֿאַרשידענע פלעצער, איז ער געווען אַ פֿאַרבינדלער צווישן צעזייטע משפחות, געברַאכט געראסן פון באַקאַנטע צו באַקאַנטע און געשאַפט פֿאַרבינדונגען צווישן נאָענטע, וועלכע זענען געווען צעשיידט איינע פון די אַנדערע. פיל האַט ער געטאָן אויף דעם געביט, איינשטעלנדיק דערביי זיין אייגענעם לעבן.

ברוך האַט אונדז פֿאַרבונדן מיט אַ פּרוי, וועלכע האָט געאַרבעט אין אַ קיך. דאָס איז געווען די פרוי סטאַראָשוויצקי, דוטשעס פרוי. זי האָט פיל דורכגעמאַכט. איר מאַן מיט אַ קינד זענען אומגעקומען. וועג זי איז געווען מיט אונדז אין שאַוולער געטאָ, האָבן מיר זי, ווי וויט מעגלעך, געהאַלפֿן אין איר שווערן איינזאַמען מצב.

די פרוי סטאַראָשוויצקי האָט אונדז יעדן טאָג געשיקט אַ קילאָ ברויט דורך ברוכן. מערקווירדיק, ווי עס האָט זיך קיינעם פון אונדז נישט איינגעגעבן איבערצורעדן ברוכן, אַז אויך ער זאָל פֿאַרזוכן פון דעם ברויט!... ווי ער וואָלט דערביי געפילט אַ הייליקע שליחות און נישט געוואָלט דערפון גענישן. דערביי מוז איך נאָך אַמאָל באַמערקן, אַז פירן עסן אַדער ידיעות פון איינעם צום צווייטן איז געווען פֿאַרבונדן מיטן לעבן. נישט נאָר פאָר אונדזערע שטאָטישע האָט ער געזאָרגט, אויך פאָר פרעמדע. ער איז געווען באַרוועס און נאָקטס און הונגעריק ווי מיר. ער פלעגט אָפֿטוץ עסן אויך ברענגען וועש, בגדים און וויכטיקע ידיעות פון צעשיידטע פאַמיליעס. וועג די פרויען אין קיך פלעגן אים וועלן געבן עפּעס צום עסן, פלעגט ער זיך באַלייִדיקן און קאָטעגאָריש אָפּזאָגן, באַמערקנדיק, אַז ער איז נישט קיין „פּראָפעסיאָנעלער פּעקל־טרעגער״.

אין אַ געוויסער צייט אַרום, בין איך אַריבער צו אַן אַנדער אַרבעט און אַזוי האָבן מיר זיך צעשיידט מיט אונדזער ליבן חבר און פרייַנד ברוך.

איך בין באַשטימט געוואָרן אָלס אַן אויפֿזאָסער אין אַ סטאָליער־וואַרשטאַט. אונדזער אַרבעט איז באַשטאַנען אין אויסאַרבעטן מעבל פאַר די דייטשישע אָפּיצערן. מיט אונדז האָבן מיטגעאַרבעט גוטע מעבל־פאַכמענער. אונדזער לאַגער־פּירער האָט מיר אויסגעקליבן אָלס אַ פאַראַנטוואַרטלעכן פאַר דער דאָזיקער אַרבעט.

מיין דאָזיקע פונקציע אָלס אויפֿזאָסער, איז פאַר מיר נישט געווען צו אַנגענעם, ווייל כ׳האָב צוליב דעם געדאַרפט נאָך מער אַרבעטן, פֿאַרדעקנדיק דערמיט דאָס, וואָס אַנדערע האָבן נישט באַווייזן צו טאָן. אַזוי האָב איך זיך אויסגעאַרבעט אַ גוטן שם אָלס אַן אַרבעטזאַמער. אַ דאַנק דעם האָב איך זיך טאָקע געקאָנט באַוועגן אויף דער פריי מער ווי אַן אַנדער־רער. אונדזער מצב איז געוואָרן גרינגער. אָפּט פלעג איך ברענגען עסן פון דער קיך און עס פֿאַרטיילן צווישן די קראַנקע, וואָס זענען געווען אונטערדערנערט און נישט געקאָנט ממש גיין אויף זייערע פיס. אַריינברענגענדיק דערמיט אַ פאַרבעסערונג אין זייער געזונטצושטאַנד. לאַנג אָבער האָט דאָס נישט געהאַלטן. אַ שווערע טיפוס־עפּידעמיע האָט אויס־געבראָכן און אַלע קראַנקע זענען קאָנצענטרירט געוואָרן אינעם לאָגער 7. איך בין אויך געווען צווישן זיי. ס׳איז דער־קלערט געוואָרן „קאַראַנטין״. דאָס אָרט פון די קראַנקע איז געוואָרן איזאָלירט און קיינער האָט נישט געקאָנט אַרויס פונעם פלאַץ. מיין צושטאַנד איז געווען זייער אַ קריטישער. זיי האָבן מיר באַטראַכט שוין פאַר אַ נוטה־למות, ווייל מיין צודעק־קאָלדרע האָבן זיי שוין געהאַט פון מיר אַראָפּגענומען...

דאָ איז אָנגעקומען מיין ברודער משה און מיט אָלע כוחות מיך אַראָפּגעשלעפט פון דער „טויטן־גרופּע״ און אַ נאָקטן מיך געבראַכט צו דער אַרבעט. מיין ברודער משה און יאָסל מאַנצאַזש, ווי אויך דער דייטש, דער אויפזעער, וועלכער האָט געקריגן רחמנות — זיי אָלע האָבן זיך געגעבן די גרעסטע מי, איך זאָל געזונט ווערן.

אַ סך צייט האָט געדויערט ביז איך בין געקומען צו אַ ביסל כוח, און אַרויס פון דער קראַנקייט. טויזנטער מענטשן זענען דאָן דערפון געשטאָרבן.

נאָר איידער מיר האָבן באַוויזן קומען אָביסל צו זיך, איז שוין אונדזער לאָגער ליקווידירט געוואָרן. דער פראָנט פון די אַליאירטע האָט זיך דערנענטערט און די דייטשן, וויסנדיק אַז זיי האָבן פֿאַרשפּילט די מלחמה, האָבן געוואָלט פֿאַרווישן די שפּורן פון זייערע שרעקלעכע גרויל־טאטן און דערביי פֿאַרניכטן די לעצטע לעבנאיבערגעבליבענע עדות, וועלכע קאָנען דערציילן פאַר דער וועלט די שוידער־לעכע מעשים, וואָס זיי האָבן אָפּגעטאָן צו דעם מענטש־לעכן מין...

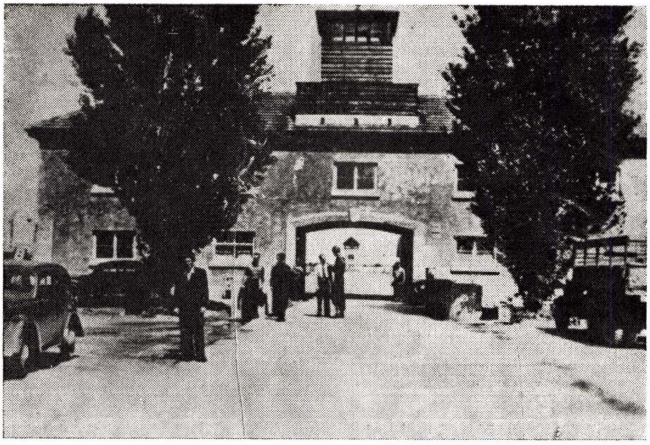
זיי האָבן צוזאַמענגענומען אָלע קאָצעטלער און זיי גע־נומען טרייבן אין די טיראָלער בערג. דאָס איז געווען אַ טויטן־מאַרש, ווייל מיר אָלע האָבן שוין לאָנג פֿאַרלאָרן דעם מענטשלעכן אויסזען. ס׳איז דאָן געווען אַ שוועריקע ווינטער מיט טיפּע שנייען און קאָלטע ווינטן. מיר האָבן געמוזט מאַכן אפשר צענדליקער קילאָמעטער אַ טאָג. וויר עס איז געבליבן אונטערשטעליק — דער איז מערדערלעך צעשלאָגן אַדער דערשאָסן געוואָרן אויפן מיטן וועג. אין די נעכט פלעגן מיר רויגן און ווערן צוגעפרוירן צו דער ערד.

אַן אויפטרייסלנדיקער מאַמענט, וועלכן איך וועל אין מיין גאַנצן לעבן נישט פאַרגעסן איז געווען, וען איך האָב נאָך אַזאַ־אַ נאַכט געוואַלט, ווי אַלע מאָל, אויפשטיין און נישט געקאָנט. מיין קערפער איז געווען אינגאַנצן ווי פאַראַ־ליזירט און נישט געקאָנט רירן מיט קיין אבר. מיינע פיס זענען געווען שטייף און אָפגעטייט. מיין מוט איז פון מיר אַוועק און האָב מיט די אויגן געבעטן מיין ברודער און מיין פריינד יאָסל, אַז זיי זאָלן גיין און מיך דאָ איבערלאָזן... זיי האָבן מיך גענומען אויף די הענט און מיין יעדן גליד באַזונ־דער געוואָרעמט און געריבן. זייער נשמה האָבן זיי אין מיר אַרייַנגעהויכט און מיט אומבאַשרייבלעכער מסירות נפש מיר צוריק געבראַכט צום לעבן, און אַזוי אונטער די הענט האָבן מיר ווייטער צוואַמען מאַרשירט.

אין דער נאַכט אויפן 2־טן מאַי 1945 ווען מיר זענען טויט־מידע און ממש מיט די לעצטע כוחות געקראָכן דורך אַ וואַלד, וואָס האָט געהייסן „וואַנקירכן", איז פלוצעם אָנגע־פאָרן אַ דייטשישער אָפיצער אויף אַ מאָטאָצייקל און געשריגן, אַז מיר זאָלן פריי מאַכן דעם וועג, ווייל דאָס דייטשישע מיליטער דאַרף אָפטרעטן. „אַרונטער מיטן מיסט" — האָט ער געדונערט. אונטער אַ שטרענגער וואַך זענען מיר אַריין אין וואַלד און דאָרט אַוועקגעפאַלן ווי שטיינער. וויידער האָט אַ געדיכטער שניי אונדז אָלעמען באַדעקט, איינער צום צווייטן האָט זיך געטוליעט און וועט מיר האָבן געדאַרפט אויפ־שטיין אין דער פרי — נישט געקאָנט באַוועגן מיט קיין גליד. ווידער איז שווער געוואָרן מיטצומאַכן דעם מאַרש. מיינע פיס זענען ווידער פאַראַליזירט געוואָרן און אַן האָלבער קערפער איז ביי מיר אין גאַנצן אָפגעטייט געוואָרן. מ׳האָט געוואָלט מיך נעמען אויפס כוח, אָבער אוממעגלעך איז געווען צורירן מיך פון אָרט. און דאָ, פלוצעם, צו אונדזער אָלעמענס וווּנדער, האָבן זיך דערהערט פריילעכע אויסגעשרייען און אַ גרויס געדודער איז געוואָרן. ס׳האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז אין דער דאָזיקער נאַכט זענען די דייטשן אָנטלאָפן, אַראָפ־רייסנדיק פון זיך זייערע אויסצייכענונגען. מיר זענען גע־בליבן אַליין, אָבער איך האָב זיך נישט געקאָנט פריען. כ׳בין געווען גלייכגילטיק צו אָלץ. דאָן האָבן זיך די שטאַרקערע אַ לאָז געטאָן אין וואַלד, צוזאַמענגענומען אַ ביסל האָלץ, געמאַכט אַ פייער, מיטן שניי געוואָרעמט מיין קערפער, מיט פאַרשידענע מיטלען האָבן זיי געוואָרעמט מיינע גלידער ביז עס האָט זיך זיי איינגעגעבן מיך אַ ביסל אויפצולעבן. דאָן — מיך געגנומען אויף די הענט און אַוועקגעטראָגן אין אַ פויעריש הייזל.

אַ סך צייט האָט געגנומען ביז איך בין געזונט געוואָרן און געקאָנט באַגרייפן, וואָס מיט אונדז האָט פאַסירט...

מיר האָבן זיך געלאָזט דורך די וועגן — אַ היים, קיין פולטוסק, וועלכע האָט פאַר אונדז, יידן, שוין נישט מער עקזיסטירט...

שער הכניסה לדכאו — אַריינגאַנגס־טויער צום לאַגער דאַכאו

יעקב ווייניקראנץ / וועלן די דייטשן זענען אריין אין פאפאוו...

דאָס שטעטעלע פֿאָפּאָוו, וואָס ליגט צווישן ווישקאָוו און פּולטוסק (לעבן סעראָצק), איז געווען שייך אַלע יאָרן צו פולטוסק.

מען דערציילט, ווי נאָך מיט הונדערטער יאָרן צוריק, וועלן אין די א״ד שטעט איז נאָך קיין זכר פון קיין ייִד נישט געווען, האָט שוין אין פֿאָפּאָוו פּולסירט אַ ייִדיש לעבן. מ׳האָט געפונען אַלטע מצבות אויפן פֿאָפּאָוֶער בית־עולם פון אַריבער 900 יאָר[1].

ווי עס איז צו נעמען פון די פֿאַרשריפטן פון פֿאָפּאָווער פּנקס פון דער חברה־קדישא, פֿלעגט מען פון אַ סך אַרומיקע און אפילו ווייטערע שטעט ברענגען זייערע מתים צו קבורה אין פֿאָפּאָוו (מ׳פֿלעגט אויך מקבר זיין אין נאַשעלסק, קלעשעוו), ווייל קיין ייִדישער בית־עולם האָט נאָך אין די דאָזיקע ערטער נישט עקזיסטירט. עס ווערט אויך דערציילט פון אַ שול, וואָס איז פֿאַרברענט געווארן מיט 400 יאָר צוריק.

ווי מ׳גיט איבער פון אַלטע באַגלייבטע קוועלן, האָט אַ געוויסער יידן־פריינדלעכער כראַביע געשאַנקען פֿאַר אַ מתנה אַ שטיק פעלד פֿאַר יידן זיך צו באַזעצן. ווי אויך — אַ פלאַץ פֿאַר אַ שול, מקווה און אַ בית־עולם. פון דאָן אָן האָט זיך אַנגעהויבן דער ייִדישער יישוב אין פֿאָפּאָוו.

ביז 1939 האָבן איז פֿאָפּאָוו [2] געלעבט ביי אַ 35 משפחות, בערך. דאָס שטעטעלע האָט אויסגעהאַלטן אָן אייגענעם רב (דער לעצטער רב: הרב ר׳ יצחק מאיר פון וואַרשע), אַ שוחט (פון די ערשטע: מאיר שוחט; דער לעצטער: ר׳ מאָטל געלבאַרט — אַ פולטוסקער אייִדעם), אָן הכנסת אורחים און געהאַט אויך אירע אייגענע מלמדים.

דאָס שטעטעלע (ווו איך בין, אגב, געבוירן, און געלעבט און פֿאַרבראַכט אַלע מיינע יאָרן), איז דורכויס געווען רעליג־יעז געשטימט. אַלע זענען כמעט געווען בני־תורה. עס האָט נישט געטראָפֿן דער פּאַל, אַז עמיצער זאָל נישט טראָגן דאָס יידישע היטעלע אַדער זיין לאַנגע קאַפּאָטע.

דער גרעסטער טייל אייגענווינער איז באַשטאַנען פון האַנטווערקער, שוסטער, שניידער, דאָס איבריקע — תבואה־סוחרים, שפּייז־קרעמער און קצבים. דער האַנדל איז געווען מיט ווישקאָוו, פּולטוסק און סעראָצק און דער פֿאַרקער — מיט יידישע בעלי־עגלות.

פֿאָפּאָוו איז דאָן, אין איר אַנפאַנג, געווען דאָס אייגנציקע יידישע שטעטעלע אין דער גרויסער נישט־יידישער סביבה און האָט דערפאַר געצויגן איר יידישן יחוס. באַרימטע צדיקים פלעגן דאָרט פון צייט צו צייט דורכפֿאָרן און זיך אָפּשטעלן[3].

עפּעס אַזוינס ספּעציפּיש־יידישעס איז געלעגן אין דעם דאָזיקן שטעטל. פֿאַרשידענע לעגענדעס פלעגן דאָרט אַרום־גיין ווי, למשל: „אַ טייך, וואָס איז אַנטלאָפן געווארן״ אד״ג.

אַזוי האָט דאָס יידישע פֿאָפּאָוו עקזיסטירט און זיך אויף איר אייגנאַרטיקן אופן אויסגעלעבט ביז צום 1־שטן סעפּ־טימבער 1939, וועו די נאַציס האָבן דערקלערט אַ ווילדן פאַרטיליקונגס־קריג דער פרייער וועלט בכלל און דאָס יידישע פּאָלק בפרט.

ערב ראש־השנה 1939, זענען די היטלעריסטן אַריין אין פֿאָפּאָוו. זיי האָבן צונויפגענומען אַלע יידן אין דעם פוילישן קאַשטשיאָל און זיי דאָרט געהאַלטן 24 שעה, אָן עסן און אָן טרינקען. אין דער צייט האָבן די דייטשן אויסגעלייידיקט אַלע קרעמעלעך מיט זייערע סחורות און באַרויבט אויך פריוואַטע הייזער.

נאָך די 24 שעה האָט מען אונדז באַפרייט. יעדער האָט אין זיין היים געפונען דאָס לעצט ביסל אַרעמקייט, וואָס האָט זיך שוין נישט געלויבט צו נעמען.

פונדעסטוועגן האָט מען זיך ראש־השנה צוזאַמענגענומען און געגאַנגען אין שול אַריין דאַוונען. צווישן שחרית און מוסף זענען אַנגעקומען די ס.ס.־לייט און געגעבן אַ באַפעל, אַז אַלע יידן זאָלן זיך צונויפזאַמלען אויפן מאַרק־פלאַץ און ווער עס וועט נישט אַרויסקומען, וועט גלייך דערשאָסן ווערן.

טויט־דערשראָקענע זענען די יידן אַרויס פון שול, אַנגע־טאָן אין די קיטלען, טליתים און שטריימלעך און לויטן באַפעל זיך צונויפגעקומען אויפן מאַרק־פלאַץ.

דאָן האָבן זיי באַקומען אַ באַפעל אַרויסצונעמען אַלע ספרי־תורה פון שול, אויסלייגן זיי אויפן מאַרק, באַגיסן זיי

1. ווי עס איז משער צו זיין, האָט זיך די געשיכטע פונעם שטעטעלע אַנגעהויבן מיט אַ 100 אַדער 200 יאָר שפּעטער ווי די געשיכטע פון דעם נישט־יידישן פּולטוסק, וועלכע עקזיסטירט שוין, לויט בפירושע היסטאָריש קוועלן, גאָנצע 1,000 יאָר, וואָס די גויישע פולטוסק האָט אין 1968 געפייערט די דאָזיקע דאַטע (רעד.).

2. עס זענען אויך געווען דערפער אַרום פֿאָפּאָוו ווי: קילבענווא, טשארנעווא, שלעזשיאן, פלודעס א״א. אין יעדן דאַרף האָט געווויינט אַ יידישע משפּחה. פֿאַר אַ יו״ט, פלעגן זיי זיך צונויפקומען און אַריינפֿאָרן דאָונזען אין פֿאָפּאָוו. עס זענען אויך געווען אַרום שטעטל פולווּאַרקעס און פּריצישע הויפן.

3. עס ווערט דערציילט מיט גרויסער זכיה וועגן די צוויי באַוווסטע וואַנדערדיקע, גלות־אָפּריכטנדיקע צדיקים — בריידער, רב זושא און רב אלימלך, וואָס האָבן זיך אַפּגעשטעלט אין פֿאָפּאָוו אויף אַ שבת, געדאָונט אין דער שול און ביים פֿאַרלאָזן דאָס שטעטל געחתמעט זייערע נעמען אין פּנקס מיט אַ צושריפט.

מיט נעפּט און אונטערצינדן. דערנאָך זיך אָנגעמען אין אַ ראָד און אַרום די ברענענדיקע ספרי־תורה זינגען און טאַנצן.

דאָס פייער איז געפלויגן ביזן הימל מיט שטיקער הייליקן פאַרמעט.

ווער עס האָט געוואָגט צו ווייגען אויף דער דאָזיקער „פאַרשטעלונג", האָט די געסטאַפּע געשלאָגן ביז טויט. אַ ייִד מיטן נאָמען יעקב־מרדכי מרגליות, אַ קרעמער, האָט מען אין דעם פאַל צעשלאָגן ביז ער האָט אויסגעפאָכעט זיין נשמה.

נאָכן פאַרברענען די ספר תורות, האָבן די דייטשן באַפּוילן אָלע פרומע ייִדן זיך איינשטעלן אין אַ שורה און מארשירן פאַרויס צום קלייניעם טייכל [4].

זיי האָבן געדאַרפט אַריבערשפּרייזן די ברעט, וואָס איז געלייגט געוואָרן איבער דעם טייכל און כאָפּן אַ חזיר, וואָס האָט זיך געפּאַשעט קעגנאיבער דעם טייכל און אים ברענגען צו זיי אַ לעבעדיקן.

די ייִדן, נידערגעשלאָגענע, האָבן געמוזט לויפן איבער דער ברעט אַהינצו צום פעלד און אויספירן דעם באַפעל; וועָן נישט וועָרן זיי דערשאָסן.

אַריבערשפּרייזנדיק אויף יענער זייט, האָט זיך אָנגעהויבן דאָס בייזע געיאָג נאָכן חזיר, וואָס האָט זיך בשום אופן נישט געלאָזט כאָפּן.

וועָן עמיצער פון זיי האָט שוין אָנגעכאָפּט אַ וועלכן עס איז חזיר, האָבן זיי געטענהט, אַז נישט דעם האָבן זיי געמיינט, נאָר דעם אָנדערן, אויף וועלכן זיי האָבן אָנגעווייזן. נאָך לאָנגע יאָגענישן, האָט מען סוף־סוף אָנגעכאָפּט דעם, וואָס זיי האָבן „געמיינט". דערביי אָבער זענען פיל ייִדן געבליבן שטעקן אין די שוערע ליימיקע בלאָטעס פון דעם פאַשע־פעלד. האָבן זיי געגעבן אַ באַפעל, אַז זיי זאָלן אים, דעם חזיר, שנעל ברענגען צוטראָגן, עטלעכע ייִדן האָבן אים גענומען פעסט האַלטן, ווייל ער האָט זיך געריסן פון זייערע הענט מיט קולי־קולות, — דאָן האָבן זיי באַפוילן, אים אָנצוטאָן אַ שטריימל.

די קריסטן, וואָס זענען געשטאַנען קעגנאיבער דעם טייכל, האָבן זיך מיט גרויס פאַרגעניגן צוגעקוקט צו דער דאָזיקער סצענע און גלאַכט.

(פאַפאָוע האָט זיך געטיילט אויף 2 טיילן. אין איין זייט האָבן געווינען די ייִדן און אָנטקעגנאיבער — די קריסטן.

דעם שטח פון די ייִדישע הייזלעך האָט אָפּגעטיילט אַ קליין טייכל, ביי וועלכן עס האָט זיך געשפּרייט אַ גרויס פעלד אויף פּאַשן בהמות און חזירים, וואָס האָט געהערט צו די קריסטן).

די דייטשן האָבן כסדר פּילמירט די דאָזיקע טרויעריקע סצענעס.

די עלטערע ייִדן האָבן גענומט לויפן בארוועס, ווייל זייערע שטיוול זענען געבליבן שטעקן אין די בלאָטעס; און דאָ האָט מען זיי גדראָט מיט שיסן.

דערנאָך האָבן זיי די ייִדן צוריק אייגעשטעלט אין אַ שורה, און יעדער אייגער האָט געמוזט נעמען דעם חזיר, אָנגעטאָן אין שטריימל, און צוטראָגן צו יעדן ייִד, ער זאָל אים אַ קוש טאָן.

נאָך דעם האָבן זיי געהייסן זינגען אַ „געבעט־ליד", וואָס די ייִדן האָבן הייַנט געזונגן אין שול.

נאָכהער זענען זיי צוגעגאַנגען צו די ייִדן, וועלכע האָבן געהאַט די גרעסטע בערד און פּאות און זיי געשניטן ביז בלוט.

וועָן ס׳איז געווָארן נאָכט, האָט מען נאָך געדאַרפט מאָכן פאַרשידענע „איבונגען", וועלכע האָבן אונדז געמאַכט צו שאַנד און צו שפּאָט.

פון דאָן אָן האָבן זיי אַרויסגעגעבן אַ באַפעל, אַז די ייִדן מוזן זיך מעלדן יעדן טאָג צו דער ארבעט (דער מעלדונגס־פלאַץ איז געווען אין אַ וואַלד, 2 ק״מ פון פאָפאָוע). די אַרבעט איז באַשטאַנען אין דעם, וואָס מ׳האָט געדארפט אויס־גראָבן די וואַרצלען פון די ביימער וווּ אויך גראָבן גריבער, האָקן האָלץ אד״ג. יעדן טאָג זענען ייִדן אַהיים געקומען צעבלוטיקטע, צעממיתע.

דער מצב האָט זיך אַזוי געצויגן און אָנגעהאַלטן ביז סוף 1940.

דערנאָך איז געקומען אַ באַפעל, אַז אָלע ייִדן זאָלן זיך אויסשטעלן אויפן מאַרק־פלאַץ, דאַרפן מיטנעמען מיט זיך די גאָר נייטיקסטע זאַכן ווי אויך עסנווּאָרג. דאָן זענען אָנגע־קומען קריסטלעכע וועגענער, אָלע געהייסן אויפזיצן און אונדז געפירט קיין מאָקאָווע.

אין מאָקאָווע איז שוין דאָן געווען אַ געטא, וואָס האָט אַרײַנגענומען אין זיך אויך די ייִדן פון די אָלע אַרומיקע שטעטלעך און דערפער.

דער יודנראָט האָט אונדז יעדן אַריינגעפּירט אין די באַשטימטע פאַר אונדז וווּיניקערטער; צו 5 משפחות אין אַ צימער (דער פּרעזעס פון יודנראָט האָט געהייסן דוד ארליך און זיין „רעכטע האַנט" — גורפינקעל).

4. אגב איז צו באַמערקן, אַז לעבן פאָפאָוע איז דורכ־געגאַנגען דער טייך „בוג", וועלכער האָט, ווי עס איז אַנצונעמען, נישט געהאַט קיין שום פאַרבינדונג מיטן דאָזיקן טייכל.

אַ יאָר צייט זענען מיר געזעסן אין מאַקאַוורער געטאָ, געלעבט אין די זעלבע באַדינגונגען, וואָס אין יעדער געטאָ. עס האָבן געבושעוועט פֿאַרשידענע קראַנקייטן ווי: טיפוס, דיזענטעריע א״אנד. וועלכע האָבן על־פי־רוב געבראַכט דעם טויט. אַ סך זענען געשטאָרבן פון הונגער. יעדע פֿאָר טעג האָט מען געהאַנגען יידן.

אַזוי האָט עס אָנגעהאַלטן ביז 1941.

נאָך דער דאָטע האָט מען אָנגעהויבן אַרויספירן טראַנספֿארטן צו 2,000—2,500 יידן, פון מאַקאַוו קיין מלאַווע. אין מלאַווע איז געווען אַ באַן, וועלכע האָט אונדז געפֿירט דירעקט קיין אושוויץ.

*

אין אושוויץ האָב איך געזען אַזעלכעס, וואָס ס׳איז אַ פחד צו שילדערן מיט רייד אָדער שריפט. דער מענטש האָט דאָרט פרעך אַ שפּיי געטאָן אויף זיין צלם אלקים און איז צו שאַנד געבליבן אויף לאַנגע לאַנגע דורות. אויסטערלישע אָפּגרונטן און רציחות האָב איך דאָרט געזען, וועלכע זענען אימשטאַנד צו פֿאַרסמען דאָס בלוט פון אונדזערע קינדס־קינדס־קינדס קינדער. אַליין האָב איך געשטעקט אין פיסק פון דער היטלעריסטישער מענטשן־חיה מיט טויזנטער אומקומען און סכנות... מיט וועלכער מיר האָבן צייטנווייז אויסזיכטלאָז אויך געקעמפט...

די פֿרשה אוישוויץ ווי אַלע אַנדערע פרשיות פון די טויט־לאַגערן און אומקום־פֿלעצער, זענען גאַנץ באַווסט און שוין גענוג באַשריבן געווארן: די כסדרדיקע תליות און דער־שיסונגען; אַמאָל צוליב אַ מינדערווערטיקע „פֿאַרזינדיקונג״ און אַמאָל צוליבן אייגענעם פֿאַרלאַנג אויסגעלייזט צו ווערן פונעם שוידערלעכן פיין; דער שטענדיקער מענטשן־ריח פון די פֿאַרשרפּעטע קערפּער, וואָס איז צו אונדז דערגאַנגען טאָג־טעגלעך, שעה־שעה און אַנגעפּילט אונדזערע נאָזלעכער; די אכזריותדיקע „מוזלמענישע״ אויסהונגערונגען ביז צום פֿאַלן ווי אַ פליג; די איבונגען נאַקטע אויפן שניידיקסטן פראָסט אונטער מערדערלעכע קלעפּ; די פֿאַסן־פידזשאַמעס (אַלץ איז געווען אין פֿאַסן), אין וועלכע מיר האָבן אויסגעזוכן ווי אַרעסטירטע פון דעם טויט אַליין; די אַרויסגאַנגען צו דעם „אַפּעל״ צעממיטטע, באַגאַסן מיט אייטער און בלוט; די פּינצטערע „בלאָקן״ מיט די „פּריטשעס״ און קאָפּאָס און שטובדינסטער; די טריף־אַריינגעשניטענע נומערן אין אונ־דזערע אַרעמס; די אומציילקע מיתה־משונה־טויטן; דער לאַנגער גערַאַנגל מיטן נאַציש מלאך־המות, אין די גאַז־קאַמערן, וואָס נישט איינער פון אונדז, די ייִנגערע און שטאַרקערע, וועלכע מ׳האָט נאָך געלאָזט אַ ביסל אונטער־לעבן, אויסניצנדיק צו אַנדערע עבודות פרך און אומאַנגע־נעמע אַרבעטן, איז אויסגעקומען צו כאַפּן אַ בליק אין דעם מוראדיקן שלאַכטהויז; דאָס כסדרדיקע מאַרך־אויסנאַגנדיקע אונטערזאָגן זיך: „זיי גרייט, אינגיכן דו״; די ביטערע אַנטוי־שונג און דאָס סמנדיקע געפיל, וואָס מיר האָבן דאָן געהאַט, אַז עס קאָן שוין נישט זיין מער אוממענטשלעכער ווי עס איז אַ מענטש!...

דאָס באַווסטזיין, אַז דער סוף איז אומפֿאַרמיידלעך פֿאַר יעדן, כאָטש מ׳האָט, ווי אויבן דערמאָנט, די שטאַרקערע און די יינגערע באַשעפּטיקט מיט אַנדערע אַרבעטן און טייל אפילו — על פי מזל — מיט פיל לייכטערע עבודות; ווי איך, למשל, וואָס מ׳האָט מיך, על פי נס און נושא חן זייענדיק (איך קאָן עס עד היום נישט תופס זיין!) בייַ אַן עלטצן פון דעם לאַגער (אַ יידּ) — באַשעפּטיקט מיט ענינים פון דער קיך (איך פלעג זיין דער קאָוועץ־צושטעלער פֿאַר די אַרבע־טער) און געווינען דעם צוטרוי פון די דייטשן; און דערנאָך, ווען איך האָב אַ דאַנק דעם געהאַלפֿן אין געהיים צוגרייטן אַן אַנפאַל אויפן לאַגער, איבערפירנדיק געווער; זיך קאַנע־דיק פריי באַוועגן פון איין אָרט אין צווייטן — בין, צו מיין גליק, אַרויס בשלום פון דעם גאַנצן ענין, כאָטש אונדזער געוואָגטער בונט און אַנפאַל איז אין אַ טייך פון בלוט דער־טרונקען געווארן און איך בין געלעגן שוין צוויישן די דער־הרגעטע!...

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

זעט אויס, אַז די השגחה עליונה האָט געוואָלט, אַז איך זאָל — דורך אומבאַגרייפלעכע נסים — דאָך בלייבן ביים לעבן און זוכה זיין צו דער באַפרייונג פון 5־טן מאי 1945 און דערנאָך — צום זכות פון אַלע זכותן — צו קומען מיט מיין פרוי, חוה קראַוויעצקא* אין מדינת ישראל אין 1949, אַ יאָר נאָך איר אַנטשטיין.

---

* זע: „אויף דער אַרישער זייט״, חוה קראַוויעצקא.

* * *

חנה טייטל (פרוכטנבוים) / בגיטו ווילנא

ינואר 1942. במשך כל הערב הרגשנו, שיקרה משהו. אנשים התרוצצו לכאן ולכאן, דיברו בקול־רם. חלק מהם ודאי ידע את האמת. אחר חצות התברר שבבוקר יצאו את הגיטו לשלושה ימים כל אלה, שיש להם „תעודות עבודה". מה יקרה לאחרים — ידענו. לכל משפחתי היו תעודות, רק לי לא היתה תעודה. אמא לא יכלה להסתיר את הדאגה שלה. אולי אַת רוצה לבוא אתי העירה, לביתה של ידידה פולניה?" — שאלה אותי השכנה, גברת גולדברג, שגם לה היתה תעודה. „כמובן!" — ענית בשמחה. העיקר לא להשאר כאן לבד. התלבשתי מהר, לקחתי סל לידי ליתר בטחון. נפרדתי מכולם, אמא בכתה. „האם נתראה?" צריך למהר, כל זמן שלא מאוחר מדי. על יד השער היו אנשים רבים. גב' גולדברג נדחפה בין הקהל ומשכה אותי. היא מסרה משהו לשומר — והוא פתח לפנינו את השער.

פתאום היינו מן הצד השני של הגיטו. מעולם אחד לאחר. איזה שקט! העיר ישנה. אין אור אפילו בחלון אחד. רק שלג ברחובות ועל הבתים. מרחוק שמענו את הצעדים של המשמר הגרמני. יריה. צעקה של אשה. המשמר צעד כאילו לאַ קרה כלום. לבי דפק בחוזקה. נדמה היה לי שגילו אותנו. אנו מחכות על־יד קיר של בית. השמים נעשים בהירים יותר. עוד מעט יאיר הבוקר. לאט ובשקט מתקרבות אנו לביתה של הפולניה. „הסתלקו מכאן מיד, יהודיות, אחרת אמסור אתכם!" צועק בעל־הבית, שראה אותנו ויצא עם הגרזן ביד.

ברחנו. כמעט בוקר. הפועלים הראשונים כבר יצאו לעבודה. בחצר הקרובה — בית־כנסת. החלונות שבורים. בזריזות פרצנו פנימה. חושך בפנים, ואנו התישבנו על ספסל, רועדות מפחד וקור. לאט לאט התרגלו העינים לחושך. אנו רואות ספסלים שבורים, דפים ריקים מספרים, לכלוך...

בחצר שחקו ילדים בכדור. הכדור נכנס פנימה. עכשיו הסוף!... הילד נכנס, לוקח את הכדור ויצא. הַוַא לא ראה. „מתי יחשיך?" יום החורף הקצר — ארוך כל כך. לא הרגשנו ברעב. רק הקור קשה מנשוא. „טוב שאַת אתי" — לחשה גב' גולדברג והתקרבה אלי. סוף סוף ירד היום והגיע הערב. אנו קשרנו מטפחות לראשנו ויצאנו במהירות מבית־הכנסת ונכנסנו עם הסלים לתוך הקבוצה בדומה לשאר הפועלות החוזרות מהעבודה. כולם ממהרים, הם יודעים לאן. ואנחנו — לאן נלך? עברנו רחוב אחרי רחוב. ליד סמטה אחת משכה אותי גב' גולדברג והביאה אותי לחצר קטנה, שבקצה ניצב בית. שתינו לא יכולות להכנס. חבל שלקחתי אותך" אמרה פתאום. היא נכנסה ואני נשארתי בחוץ. היא בלונדינית ודומה לכפריה. מה יהיה אתי אם לא תחזור? פליטה אני ואינני מתמצאת במקומות בוילנא.

גב' גולדברג חזרה ומשכה אותי פנימה. „בואי מהר! יותר מסוכן לעמוד בחוץ!" החדר קטן. על יד הקיר עומד שולחן עגול, מכוסה במפה ארוכה. דופקים בדלת. „תחת השולחן" — דוחפת אותנו הפולניה ומושכת את המפה עד הרצפה. נכנסת שכנה, שואלת על כתובת. היא שמה את הפתק על השולחן, והעפרון נופל. אני מרגישה כאילו לבי יוצא מקרבי. היא מרימה את העפרון, כותבת, מפטפטת, ויוצאת. — „לא בשביל זה באה השכנה" — אומרת בעלת הבית. „כנראה הרגישה שמישהו נכנס. גב' גולדברג! מה אַת רוצה ממני? אינני יכולה לסכן את חיי משפחתי. קחי לך את החפצים שלך ולכי בשלום! אינני רוצה כלום". היא בוכה.

הבעל הסנדלר יושב בחדר השני ושותק. פתאום קם, נכנס לחדר ומתחנן. „אמא, אַל תגרשי אותן! רק עוד יומיים!" „אין לי שום מקלט" — טוענת גב' קוזלובסקה. — „אולי מתחת למיטה", שואלת אני בפחד. „אם אתן מוכנות לשכב כל היום תחת המיטה, השארו כאן" — אומרת בעלת הבית — „אבל רק ליום־יומיים!" הסכמנו כמובן בשמחה רבה.

המיטה מברזל היתה גדולה. בעלת הבית נתנה לנו שמיכות של גב' גולדברג. יומיים שכבנו תחת המיטה. אל הסנדלר נכנסו אנשים ויצאו. בחורף כל כך קשה להתאפק משיעול. לפעמים שכבנו בלי נשימה. מרוב עייפות נרדמה לפעמים גב' גולדברג והתחילה לנחור. משכתי אותה כל הזמן. הפולניה בקשה מהבנות לא להזמין שום חברות, הכינה לנו מים בקערה, ובלילה, כשכולם נרדמו, יצאנו מתחת למיטה, התרחצנו, אכלנו וישנו במיטות הבנות ששכבו על הרצפה. בעצם היתה קוזלובסקה אשה טובת לב וריחמה עלינו. היא אמרה לבנות, שעלינו לישון במיטה ולנוח קצת. זה זמן רב לא ישנתי במיטה. חשבתי שאני מסוגלת לחיות כך כל החיים. דבר אחר אינני צריכה. העיקר שלא רודפים אחרינו. ביום שלישי, לפנות ערב נודע לנו, שקבוצות היהודים חוזרות כבר לגיטו ואנו עזבנו את הדירה. הפולניה בקשה סליחה שסרבה בתחילה לקבל אותנו. נפרדנו בלבביות ויצאנו לרחוב.

נכנסנו לתוך השורות וחזרנו לגיטו לצרות חדשות. בבית קבלו אותנו בהתרגשות ובבכי. לא האמינו עוד שאנו בחיים.

עם חיסול הגיטו בספטמבר 1943 נהרגו אמי, אחיותי, גב' גולדברג עם בעלה. תלאות רבות עברו עלי עד השחרור ולא פעם התגעגעתי למקום מבטחים זה שמתחת למיטה אצל הפולניה קוזלובסקה...

חוה ווייסקראנץ־קראוויעצקא / אויף דער ארישער זייט

אויפן דריטן טאָג...

אויפן דריטן טאָג, נאָר דעם ווי די מלחמה איז אויס־געבראָכן, האָב איך, צוזאַמען מיט מיינע עלטערן, זיך געלאָזט קיין סעראָצק, צו אונדזערע קרובים.

דייטשישע עראָפלאַנען, וועלכע זענען גאָר נידעריק גע־פלויגן, האָבן אונדז באַשאָסן אויפן וועג.

מיר זענען אָנגעקומען אין סעראָצק, ס׳איז געווען אַן אַלאַרעם. מיר האָבן זיך געוואָלט באַהאַלטן אין אַ הויז, ווו ס׳איז געווען אַ קעלער. די גויים האָבן אונדז נישט געלאָזט. אין דעם מאָמענט איז אַ באָמבע אַריינגעפאַלן אין דעם זעלבן הויז.

מיר זענען אָנגעקומען צו די קרובים.

אין אַ פאָר טעג אַרום זענען די דייטשן אַריין אין סעראָצק. מ׳האָט אַלע יידן אַרויסגעפירט אויפן מיטן מאַרק, אויסגע־שטעלט אין אַ ריי און אַלעמען געשלאָגן. קינדער מיט פרויען האָבן זיי אַ היים געשיקט. די מענער, אַלט און יונג, האָבן זיי אַריינגעפירט אין דער גרויסער שטאָטישער שול.

אין אַ פאָר טעג אַרום האָט מען די גאַנץ אַלטע לייט אַפ־געשיקט צוריק צו זייערע הייזער און די יינגערע האָט מען אָוועקגעשיקט אין די לאָגערן, נישט וויסנדיק פון זיי ביז היינטיקן טאָג.

די דייטשן אין סעראָצק האָבן טאָג־טעגלעך געראָבעוועט יידיש האָב־און־גוטס.

ווען מיר האָבן געהערט, אַז די דייטשן זענען שוין אַריין אין פולטוסק, האָבן מיר זיך צוריקגעקערט אין שטאָט.

מיין פאָטער איז געווען אַ תבואה־סוחר, האָבן אים די דייטשן גלייך אַרעסטירט, געהאַלטן פאַרשלאָסן אייניקע טעג, געפייניקט און דערנאָך אים אָפגעשיקט אַ היים.

לאַנג זענען מיר אין פולטוסק נישט געווען. די דייטשן האָבן אונדז פון שטאָט אַרויסגעטריבן. מ׳האָט אונדז אַלע אַריינגענומען אין דעם גרויסן גאָרטן („זאַמעק"). דאָרט איז געווען אַ גרויסער צימער, פאַרנומען פון ס.ס.־לייט. זיי האָבן אָוועקגעשטעלט גרויסע קאַסטנס און יעדער איינער וואָס איז פאַרבייַ, האָט געמוזט אָפגעבן פון זיין פאַרמעגן, ווי: גאָלד, געלט, צירונג אד״ג.

פון דאָרט האָט מען אונדז געיאָגט צו דעם נאָרעוו. פון ביידע זייטן בריק זענען געשטאַנען ס.ס.־לייט און געשלאָגן. ווער ער איז נישט געגאַנגען גיך, דעם האָט מען אַריינגעוואָרפן אין טייך.

מ׳האָט אונדז געזאָגט, אַז פון דער צווייטער זייט נאָרעוו וועלן קומען די רוסן, זענען מיר דאָרט געבליבן ביז שפעט אין דער נאַכט. מיר זענען דערגאַנגען ביז צום טאָרטאָק, וואָס האָט געהערט צו נאָוואָמינסקען.

אין מיטן דער נאַכט זענען די דייטשן אַריין אין טאָרטאָק, ווו מיר האָבן געמיינט צו האָבן אַ ביסל מנוחה און איבער־שלאָפן כאָטש די נאַכט; זיי האָבן אָנגעהויבן אונדז ווייטער צו יאָגן.

מיר זענען אָנגעקומען אין דאָרף זאטאר. דאָרט זענען מיר אַריין צו אַ יידישער משפחה און געווען בלויז אַ פאָר טאָג, ווייל די דייטשן האָבן אונדז ווייטער געיאָגט. דאָ האָבן זיי גענומען אַ פולטוסקער ייִד מיטן נאָמען וועלוול זאטאר, אים געמאַכט פאָר אַ פערד, צוגעבונדן צו אַ גרויסן שווער־באלייגטן וואָגן, אים געשלאָגן מכת־רצח. ער האָט געמוזט שלעפן דעם וואָגן ביז ער איז געפאַלן.

פון דאָרט זענען מיר אַוועק קיין פאָפאָוט. מיר האָבן דאָרט געהאַט קרובים. אין פאָפאָוט זענען מיר געווען דריי משפחות: מיין פאָטער משה, זיינע ברידער, אַנשל און יאָסל (פון נאַשעלסק) און זיין שוועסטער נעשע (פון פאָפאָוט).

די דייטשן האָבן דאָ באַוונדער אָנגעטאָן גרויסע צרות, ווייל פאָפאָוט האָט זיך געוועכנט פאַר דער גרענעץ פונעם טייך בוג, האָבן זיי דאָס שטעטל גלייך פאַרראָכנט צו דעם דריטן רייך.

דאָס שטעטל האָט אויך געדינט פאַר אַ וויכטיקן פונקט פאַר די דייטשן, פון דאָרט פלעגן זיי נעמען צו פאַרשידענע אַרבעטן. דאָרט איז אויך געווען דער שטאַב פון דער גרענעץ־וואַך.

די שטוב, אין וועלכער מיר האָבן זיך באַהאַלטן, איז געווען אין דער נידער. די דייטשן מיט זייערע הינט, האָבן זיך געפונען אויף אַ בערגל, אַ פאָר מעטער פון דאָרף. מיר זענען שטענדיק געווען אויף דער וואַך. ווען מיר האָבן גענוג ווי די דייטשן קומען אַן, האָבן מיר זיך גלייך באַהאַלטן אונטער די סטאַדאָלעס ביי די קריסטן. ווען די דייטשן האָבן געענדיקט די „אָבלאָווע" זענען מיר צוריק אַריין אין די שטיבער.

מיינע וואַנדערונגען אין די געטאָס...

פון דאָרט האָט מען אונדז אַרויסגעפירט קיין מאַקאָוו, ווו עס איז שוין געווען אַ געטאָ. אין געטאָ זענען די באַדינגונגען געווען זייער שווערע. אייניקע משפחות האָבן געווינען אין איין צימער. צווי מאָל אין חודש האָבן מיר באַקומען 150 גראַם ברויט, אַ ביסל ריבאַ — דאָס איז געווען די אָפּיציעלע

צוטיילונג. יעדער איינער האָט זיך באַמיט, אויף זיין שטייגער, צו דערוועלבן עפּעס שפּייז פון אַנדערע ערטער. פּאַרשטייט זיך, אַז דאָס האָט געשמעקט מיט גרויסע לעבנס־געפאַרן.

איך פלעג אַרויסגיין אויסער דער גטאָ אין די דערפער און באַקומען עפּעס שפּייז פאַר אַרבעט ווי „שפּאַנדזשען" אד"ג. פון דאָרט בין איך אויך דערגאַנגען צו אַנדערע גטאָס, ווי: יאַדאָוו, וואַלאָמין (סאָסנאָווקע), ראַדזימין און וואַרשע־ווער גטאָ.

מיר פלעגן שמוגלען. געקויפט שפּייז אויף דער אַרישער זייט און עס פאַרטוישט אויף אַנדערע צרכים אין גטאָ.

מאַקאָוו האָט עהערט צום דריטן רייך, האָט מען געמוזט שמוגלען די גרענעץ וואָס צו קאָנגרעס פּוילן. עס איז געווען פאַרבונדן, ווי געזאָגט, מיט אַ סך טויט־שרעק; אי פאַר דער פּוילישער פּאָליציי און געסטאַפּאָ, אי פאַר די גויים און יונגע שקצים, וועלכע פלעגן אויסגעבן די יידן.

איינמאָל, וועז איך בין געגאַנגען קיין ראַדזימין און געטראָגן מיט זיך אַ ביסל שפּייז, איך בין שוין געווען לעבן דער גטאָ — איז אַנגעקומען אַ יונגער שייגעץ און האָט מיך געשלאָגן, געצוווּנגען, איך זאָל אויסגעבן פון וואַנען איך האָב די שפּייז באַקומען. איך האָב געמאַכט אַ גרויס געוואָלד.

אין דער דאָזיקער גטאָ זענען געווען אַ סך פּולטוסקער צווישן זיי: בעלאָ קאלוסקא, הינדע מאַקאָווסקאַ (מיינע חברטעס פון דער שול), העלאָ ראָזענבערג, ישראל יאָזשינא מיט זיינע עלטערן און שוועסטער, מיט וועלכע איך בין געווען גאָנץ נאָענט. וועז יאָזשינאַ האָט באַמערקט ווי איך האָמפּער זיך מיט דעם שייגעץ, האָט ער קודם כל אַרויסגעכאַפּט פון מיר דאָס פּעקל שפּייז און געלאָפן מעלדן אין יודנראַט, אַז מ׳איז באַפאַלן אַ פּולטוסקער מיידל און געוואָרפן צו הילף. ער האָט גלייך אַלאַרמירט אַלע פולטוסקער.

אין דעם דאָרטיקן יודנראַט האָט געאַרבעט אַ ראַדזימינער מיטן נאָמען ראַדזימינסקי, איינער פון די אַנגעזעענסטע פון דער סביבה. ער איז צופעליק אויך געווען אַ ידיד פון מיין פאָטער. צווישנצייט האָט מען מיך געפירט אין דער געסטאַפּאָ. מ׳האָט מיך דאָרט געשלאָגן און געפּאָרשט. איך האָב געטענהט, אַז איך בין נישט פון דער גטאָ, נאָר איך האָב געבעטלט פאַר דער גרויסער פאַמיליע פון אונדזער הויז. דער ה׳ ראַדזימינסקי האָט פיל געטאָן, מען זאָל מיך באַפרייען. איך בין באפרייט געוואָרן, נאָר עמעוט בלייבן אַ פאָר טעג אין דער גטאָ און יעדן טאָג האָט מען מיך געפּאָרשט.

דערנאָך בין איך צוריק אַריין אין מאַקאָווער גטאָ. פון דאָרטן בין איך אַנגעקומען אין גטאָ סאָסנוווקא. דאָרט האָב איך גטראָפן אַ פאָר פולטוסקער משפּחות, צווישן זיי — די משפּחה וווישניא (זייערע אַ טאָכטער, העניא, איז געווען מיינע אַ חברטע), זייער אַן אָנגעזעענע פאַמיליע אין פולטוסק. אין דער דאָזיקער גטאָ בין איך געווען בלויז צוויי טעג און פון דאָרט — אין יאַדאָווער גטאָ, איך האָב אויך דאָרט געטראָפן אַ סך פולטוסקער ווי: ענגעל, כוינאָוויטש א״א. פון דאָרט האָב איך וווייטער געוואַנדערט ביז איך בין צוריק געקומען קיין מאַקאָוו, וווּ עס זענען געווען מיינע עלטערן.

פון מאַקאָווער גטאָ בין איך אַוועק אין דער וואָר־שעווער גטאָ, וווּ ס׳איז געווען מיין פאָטערס אַ ברודער. מיר האָבן געמיינט, אַז דער דאָרטיקער מצב איז אַ בעסערער, וועלן מיר זיך אַלע איבערקלייבן אַהינצו. געווען אַ פּאָר טעג און געזען, אַז פון דאָרט איז אוממעגלעך אַרויסצוגיין. עס איז געווען אַ הויכער מויער, אויסגעפלאַסטערט מיט שטיקער גלאָז און שטאכל־דראָט. איך האָב געפּילט, אַז פון דאָרט וועט מיר זייער שווער אָנקומען דער צוגאַנג קיין מאַקאָוו, צו־בערענגען מיין משפּחה (דאָן האָט מען שוין אָנגעהויבן צו רעדן וועגן אַן אויפשטאַנד). איך בין צוריק אַוועק קיין מאַקאָוו. אין וואָרשעווער גטאָ איז דאָס אַרעמקייט און די אומדערטרעג־לעכקייט געווען פיל שטאַרקער ווי אומעטום.

אויפן וועג קיין אוישוויץ...

אין מאַקאָווער גטאָ זענען מיר געווען ביז יאָר 1942. פון דאָרט האָט מען אודנז געפּירט גלייך קיין אוישוויץ. די וואַגאָנעס, אין וועלכע מ׳האָט אונדז געפּירט, זענען געווען פון בהמות און אין יעדן וואָגאָן זענען געווען ביי אַ 150 מאָן. נישט אַלע האָבן אויסגעהאַלטן אַזאַ „נסיעה". פיל זענען געשפּרונגען פון די וואַגאָנעס, כאָפּנדיק אַ געלעגנהייט זיך צו פאַרשטעלן פון די וואָך־לייט. עס איז געווארן אַ שיסעריי פון דער וואָך. איך האָב אויך, ביי אַזאַ אונטערקומענדיקער גע־לעגנהייט, אַרויסגעשפרונגען דורך דער טיר, פאַלנדיק אויף אַ בערגל. אַ קויל האָט דורכגעאַרפעט מיין לינקן פוס. איך בין געלעגן אויפן גראָז אַ גאַנצע נאַכט און זיך נישט געקאָנט רירן פון אָרט. מיין פּנים איז געווען פאַרבלוטיקט. איך האָב זיך קוים צוגעשלעפּט צו אַ דערנעבנדיקן דאָרף. עס איז געווען אַ שרעקלעכע קעלט. איך האָב אַנגעקלאָפּט אין אַ טיר. מ׳האָט מיך נישט אַריינגעלאָזט. נאָר פון רחמנות וועגן האָט מיך די דאָרטיקע קריסטין געהייסן בלייבן שטיין ביי אַ שטאַל. זי האָט אַרויסגעבראַכט אַ ביסל וואַסער זיך צוּמצוווּשן און מיך געהייסן שנעל אַנטלויפן.

עס איז געווען בייטאָג, האָב איך מורא געהאַט צו גיין, האָב איך זיך אויסבאַהאַלטן בין ס׳איז געוואָרן פינצטער.

איך בין ווידער צוגעקומען צו אַ פלאַץ, צו פאַרשאַפן זיך אַ ביסל שפייז. פון רחמנות וועגן האָב איך אַלעמאָל געקריגן עפּעס צום עסן פון אַ וועלכן ס׳איז קריסט אַדער קריסטין.

איך בין צוגעקומען צו אַ קליינעם דערפל, לעבן אַ וואַלד, ווו עס איז געווען אַ לעשניצע״ און זיך פאַרגעשטעלט אַלס אַ קריסטין און אַלס איינע, וואָס איז געווען אין אַ יתומים־הויז (שעראַטשינעץ). זיי האָבן מיך אַריינגענומען צו זיך אין שטוב און איך האָב אַלץ געטאָן, וואָס מ׳האָט געדאַרפט: געמאָלקן די קי, געפאָשעט חזירים, געבאַקן ברויט און אַזוי ווייטער. דערפאַר האָב איך באַקומען עסן. שלאָפן האָב איך נישט געטאָרט אין שטוב, ווייל איך בין געווען אונטער אַ חשד, אַז איך בין אַ יידישע. פון מיין יידישן אויסזען האָב איך זיך נישט געקאָנט אויסבאַהאַלטן. איך האָב געמוזט אויך פון דאָרט אַוועק.

איך האָב געוואַנדערט פון איין דאָרף אין דעם צווייטן, פון איין שטעטל אין דעם צווייטן, פון איין גרוב אין דעם צווייטן. ביז איך בין אַנגעקומען קיין וואַרשע.

אויף דער אַרישער זייט...

אין וואַרשע בין איך געווען אויף גרויסע צרות. איך האָב זיך אַרומגעבלאָנקעט און נישט געהאַט צו וועמען צו גיין.

איך האָב זיך געשאָפט אַ קויש, אַרויסגעפאָרן אויף דער וואַלעווקע, אַריין צו אַ בעקער און אים געבעטן, ער זאָל מיר געבן אַ ביסל געבעקס צו פאַרקויפן. אויף דער נאַכט וועל איך אים ברענגען דאָס געלט. ער האָט מיר נישט געוואָלט גלייבן, האָב איך אים פאַרמשכנט אַ קליין גאָלדן פינגערל.

וועג ער האָט מיר געפרעגט ווער איך בין, האָב איך געטפערט, אַז איך בין פון אַ דאָרף. איך האָב אַ שטיק־מוטער אַ שלעכטע, וועלכע שלאָגט מיך, בין איך פון איר אַנטלאָפן. אויף דעם סמך האָט ער מיר געגעבן אַ פּאָר ברויטן מיט נאָך געבעקס דערצו. כ׳האָב עס אַריינגעלייגט אין דעם ספּעציעלן קוישל, וואָס איך האָב געקויפט אויף דער וואַלעווקע. איך האָב זיך געשטעלט אויף דער גאַס און אויסגערופן אויף מיין סחורה. איך האָב עס שנעל פאַרקויפט און נאָך אין דעם זעלבן טאָג בין איך צוגעגאַנגען צום קריסטלעכן בעקער, ער זאָל מיר געבן נאָך אַזאַ פאַרציע סחורה.

דערזען מיין טיכטיקייט, בין איך אים, ווייניק אויס, געפעלן געווארן אַלס פאַרקויפערין, האָט ער מיר ווידער געגעבן סחורה און דערלויבט מיר אפילו צו שלאָפן אויף דעם „פּיעקאָלאָק״. אַזוי איז עס געגאַנגען אייניקע וואָכן.

עס איז אַבער אויך דאָס געווען שטרענג פאַרבאָטן — צו שטיין אויף דער גאַס און פאַרקויפן. עס האָט געהייסן שוואַר־

חוה קראָוויצקאַ (ווייסקראַנץ) פאַרקויפט געבעקס אויף די וואַרשעווער גאַסן אַלס אַן אַריינרין, 1943

צער מאַרק. די געסטאַפּאָ פלעגט אַרומפאָרן אויף זייערע קטשלעך, אין דעם פאַל — צונעמען די סחורה און אַרעסטירן די פאַרקויפער.

עס זענען געווען אַ פאָר גרויסע בעקעריין, אונטער דער אויפזיכט פון די דייטשן, און נאָר זיי האָבן געמעגט פאַרקויפן דאָס ברויט און דאָס נאָר אויף קאָרטן.

נישט איינמאָל האָט פאַסירט (פיל־פיל מאָל!) ווי איך פלעג איבערלאָזן אויפן מיטן גאַס דאָס קוישל מיטן געבעקס און אַנטלויפן, וועג איך האָב דערזען די געסטאַפּאָ און שוין קיין אַנדער ברירה נישט געהאַט...

איינמאָל, געדענק איך, שטייענדיק אַזוי מיט דעם געבעקס זענען פאַרבייַ זשורנאַליסטן פון אַ פּוילישער צייטונג (ווי ס׳האָט זיך דערנאָך אַרויסגעוויזן) און מיך פאָטאָגראַפירט.

איך בין, אַ פּנים, געווען פאַר זיי אַ גוטער אָביעקט. וועג איך האָב אויף זיי מאָרגנס געמוזט די צייטונג, האָב איך דערזען אַ פאָטאָגראַפיע פון אַ פאַרקויפערין, וואָס איז געווען

זייער ענלעך צו מיר. איך האָב נישט געגלייבט, אַז דאָס בין איך. איך בין געווען צופרידן, אַבער נישט לאַנג האָט מיין „גליק" געדויערט.

דער גלח און מיין באַקאַנטשאַפט מיט דער פּוילישער יוגנט

איך בין אָנגעקומען צו אַ קריסטין, וועלכע איז געווען מיין „קליענטין". זי האָט מיך אָנגעבאָטן, איך זאָל ביי איר אָרבעטן. איך האָב דערויף מסכים געווען. ווען זי האָט מיך געפרעגט צי איך האָב ביי זיך דאָקומענטן, האָב איך געענטפערט אַז כ׳האָב נישט. אָן אַ דאָקומענט האָט מען נישט געטאָרט אַרייַנלאָזן קיין שום מענטש. אויף יעדער טיר איז געווען אָנגעשריבן די צאָל פערזאָנען, וועלכע געפינען זיך אין דער דירה. זי איז געשטאַנען אויף דעם, אַז איך זאָל אירע, לכל הפחות, בריינגען אַ געבורט־דאָקומענט. בין איך אַוועק צו אַ גלח אין דעם דער־בייַקן דאָרף „קאָבילקאַ".

איך האָב אָמאָל געהערט אין דער היים, אַז דער דאָזיקער גלח האָט ווען געהאַט ענינים מיט מיין פּאָטער, וועלכער האָט געווויינט אין פּאָפּאָווע. איך האָב אים געזאָגט ווער איך בין און האָב ביי אים געבעטן הילף.

ער איז גלייך אַוועק אין דער גמינע פון אַ צווייטן דאָרף און פון דאָרט געבראַכט אַ דאָקומענט — אַ מעטריקע פון אַ שיקסע, וועלכע האָט שוין לאַנג נישט געלעבט, אויפן נאָמען: טשעסלאָוואָ מאַניעצקאַ און רופן האָט מען מיך געדאָרפט: ציעשאַ.

איין זאָך האָט ער מיר אָנגעזאָגט, אַז איך זאָל זיך נישט פאַרלירן, ווען מ׳וועט מיך אַ פרעג טאָן פון וואָנען איך האָב דעם דאָזיקן דאָקומענט און נישט דערציילן. ווען עס וועט האַלטן גאָר שלעכט, זאָל איך זאָגן, אַז איך האָב עס געפונען אָדער צוגעגעבעט.

דער גלח האָט מיך געשטאַרקט מיט זיין גוטע רייד און מיר צוגעגעבן מוט, איך זאָל זיך האַלטן, איבערלעבן דעם קריג, כדי דערנאָך צו דערציילן פאַר דער וועלט — אַלס יידיש קינד — די אַלע איבערלעבונגען.

ער האָט מיך געוואָלט אַפּילו אַריינענעמען אין קאָשטשיאַל. נאָר איך האָב נישט געוואָלט. דער פּלאָץ איז געווען דאָ צו קליין, איך זאָל זיך נישט וואַרפן צופיל אין די אויגן. דער עיקר: כ׳האָב נישט געוואָלט אים פאַרשאַפן קיין ליידן (אין פאַל פון אַ מסירה) פאַר זיין גוטסקייט און ממש פאָטערלעכער באַנעמונג. ער האָט מיר באַזאָרגט מיט אַ גוייש „סידור", אויסגעלערנט אַלע תפילות אאז״וו.

מיט דעם דאָזיקן דאָקומענט בין איך אַוועק צו דער קריסטין. אָבער עס איז נישט גענוג געווען. כדי איך זאָל ווערן איינגעמאָלדן סטאַביל, האָט מען געפאָדערט אַ „קען־קאָרטע" (אַ תעודת זהות). איך האָב מורא געהאַט זיך צו ווייזן אויף דער גאַס. אַ קען־קאָרטע האָט מען נאָר געקאָנט אַרויסבאַקומען פון דער געסטאַפּאָ. בין איך אַוועק אין רויטן קריַיץ. זיי האָבן מיר געגעבן אַ באַוויַיז־דאָקומענט, אַז איך בין ניט קיין גנב, און דער מאַגיסטראַט זאָל מיך צייטווייליק איינמעלדן. דער מאַגיסטראַט האָט מיר איינגעמאָלדן (צייט־ווייליק פאַרשטייט זיך). אַזוי האָב איך זיך שוין געקאָנט פריי באַוועגן אויף דער גאַס, און דאָן אָנגעהויבן צו טראַכטן וועגן אַ שטיקל תכלית.

די קריסטין האָט מיך געהאַלטן ביי זיך אין שטוב, און זיך באַצויגן נישט שלעכט. איך האָב דאָרט געגעסן, געשלאָפן, געארבעט און זיך פאַרנומען מיט איר איינליקל. איך האָב, פאַרשטייט זיך, פיגורירט פאַר איר אַלס קריסטין. זי איז געווען אַ גרויסע אָנטיסעמיטין. איך האָב שרעקלעך געליטן פון אירע יידן־פיינטלעכע רייד.

אין משך פון דער צייט האָב איך זיך אויסגעוווכט פאַר־שידענע קאָנטשאַפטן צווישן דער פּוילישער יוגנט, עס זענען געווען באַקאַנטע פון פאַרשידענע שיכטן. כ׳האָב אויסגע־פרווט, מיט וועלכע עס וועט מיר לייכטער זיין זיך צו חברן. אַליין האָב איך נישט געקאָנט זיין.

ווען איך בין אָמאָל מיט זיי צוזאַמען אַרויס אויף דער גאַס, האָט מען אויף קיינעם פון זיי נישט געטייטלט מיט די פינגער נאָר אויף מיר, אַז איך בין אַ „קרעציקע יידישקע" אַ פּנים, אַז איך האָב זיך מיט מיין בולטן יידישן אויסזען נישט געקאָנט פון קיין שום בייז אויג באַהאַלטן.

איינמאָל זענען אָנגעקומען צוויי אומבאַקאַנטע שקצים און מיך געהייסן פירן אין דער געסטאַפּאָ מיט דער טענה, אַז זיי קענען מיך אַלס אַ יידישע. מ׳האָט מיך אַריינגעשלעפּט אין קאָמיסאַריאַט און מיינע אַלע קריסטלעכע חברים זענען מיט מיר מיט. די אומבאַקאַנטע שקצים האָבן דאָרט פייערלעך דערקלערט, אַז זיי האָבן געפאַקט אַ יידיש קינד. מיינע חברים האָבן פלוצעם אויך אָנגעהויבן מיטשרייַען, אַז איך בין אַ „זשידווקע" און זיי האָבן שוין אפילו לאַנג געטראַכט דערפון.

איך האָב גלייך בייגעלייגט מיין דאָקומענט. דער קאָמי־סאַר האָט מיך אויסגעפאָרשט און ספּעציעל אויסגעפרעגט וועגן די אַלע קריסטלעכע תפילות און נאָך פיל קירכלעכע פראַגן. אויף וועלכע איך האָב אויסגעצייכנט געווויסט צו ענטפערן, וואָס די אַלע אָנדערע שקצים האָבן דוקא נישט געווויסט...

דער קאָמיסאַר האָט גלייכצייטיק זיך פאַרבונדן מיט דעם פּלאָץ, ווו איך בין געווען איינגעמאָלדן און אַלץ האָט גע־

שטימט. נישט האָבנדיק קיין אַנדערע קלאָרע באַווייזן אויף מיין יידישקייט בין איך באַפרייט געוואָרן, כאָטש דער חשד איז געבליבן.

וועג איך בין צוריק אַ היים געקומען צו דער קריסטין, האָט זי מיך געפרעגט וווּ איך בין געווען. איך האָב געענטפערט, ס׳איז געווען אַן „אַבלאָוּע״, האָב איך זיך אויסבאַהאַלטן.

איינמאָל, וועג מ׳האָט געכאַפט מענטשן אויף די וואָרשעוער גאַסן, כדי זיי צו פירן אויף אַרבעט קיין טיף־דייטש לאַנד, קיין יידן זענען שוין אין שטאָט דאָן נישט געווען (אין יאָר 1943), האָט מען מיך אויך געזונעמען אַלס קריסטין. איך בין דאָן קראַנק געוואָרן, באַקומען הויכן פיבער און דורך גרויס פּראָטעקציע בין איך באַפרייט געוואָרן.

פון דאָן אָן איז דאָס לעבן געגאַנגען נאָרמאַל: כ׳בין געגאַנגען אין קירכע, אָפּגעהיטן אַלע תפילות און אַלע „דינים״ פון אַ גוייע.

איך דערמאָן זיך, וועג איך בין איינמאָל געגאַנגען אין קאָשטשיאָל זיך מתוודה זיין פאָרן גלח, האָט מיר דער גלח געזאָגט, אַז ער וויל מיך עפּעס פרעגן, נאָר ער האָלט זיך אָפּ. וועג איך בין צוגעשטאַנען און געפרעגט, וואָס אַזוינס וויל ער מיר זאָגן, האָט ער מיר געענטפערט: דו זעסט אויס אַדער ווי אַן אונטערגעוואָרפענע אומגעזעצלעכע, אַדער דו שטאַמסט פון אַ יידישער אָפּשטאַמונג...

איך האָב זיך שטאַרק איבערגענומען פון די דאָזיקע רייד, נאָר איך האָב זיך געשטאַרקט און אים אַנגעקוקט גאַנץ דרייסט.

מיט דער צייט האָב איך זיך מיט אים באַפרײַנדעט און אים פאָרגעלייגט אַ פּלאַן: אַזוי ווי קיין חברים האָב איך נישט און קיינער וויל מיך נישט צוליב מיין אַרעמקייט און קאָן מיך אין לעבן קיין עצה נישט געבן, וואָלט דאָס בעסטע פאַר מיר געווען, איך זאָל ווערן אַ מאָנושקע.

ער האָט מיר אויפגעקלערט וועגן די אַלע זאַכן, וואָס עס דאַרף דורכמאַכן אַ מאָנושקע: זי דאַרף האָבן העכערע בילדונג, אַריינגיין אויף אַ פרווו אין אַ קלויסטער אא״וו.

דאָס האָט מיך אָפּגעהאַלטן. עס האָט מיך שטאַרק געשרעקן. אין צווישן איז אויסגעבראָכן דער וואַרשעווער פּויילישער אויפשטאַנד * קעגן די דייטשן און דאָס האָט אינגאַנצן צונישט געמאַכט דעם פּלאַן.

ווי נאָר עס איז אויסגעבראָכן דער פּויילישער אויפשטאַנד, האָט מיין קריסטין אויסגעפונען, אַז איך דאַרף זיך פאַרשרייבן אין דער „אַרמיאַ קראַיאָווא״ ** (א.ק.) און נישט בלייבן אין שטוב.

איך האָב געמוזט גיין.

מיין אַרבעט איז באַשטאַנען פון איבערטראָגן קעסטלעך גראַנאַטן און געשטאַנען אויף שמירה.

די א.ק. האָט זיך נישט לאַנג געהאַלטן צוליב די נאַענטע שלאַכטן צווישן די דייטשן, וואָס האָבן געהאַלטן וואַרשע און די רוסן, וועלכע זענען געווען אין פּראָגע.

עסן איז נישט געווען. מ׳האָט אין שטאָט געראָבירט. מיר האָבן פאַרבראַכט דאָס לעבן אין די קאַנאַלן און אין די וועלדער.

עס איז געקומען אַ טאָג, וועג מ׳האָט אונדז אַלע אַרויסגעטריבן פון וואַרשע. קאָזאַקן, וועלכע זענען געווען קעגן די רוסן, די אוקראינצעס מיט די דייטשן האָבן אַנגעפּירט מיטן גירוש. די רוסן האָבן געהאַלטן אין איין באַמבאַרדירן. גאַנץ וואַרשע האָט געברענט.

זיי האָבן אַלע פאַליאַקן צונויפגעזאַמלט אויף איין פלאַץ (אויף „אָקענטשע״ — אַ לופט־פלי־פלאַץ). איך האָב אויסגעזוכט מיין קריסטין, וועלכע איז אויך געווען אויף דעם פלאַץ. איך האָב זיך מיט איר געהאַלטן צוזאַמען.

וועג ס׳איז געוואָרן נאַכט, זענען געקומען די אוקראינצעס מיט די דייטשן, אויסגעקליבן יונגע פרויען און זיי אַרויסגענומען פון דעם רימל — מיט זיי צו פאַרברענגען.

מיין קריסטין ווי זי האָט עס דערזען, האָט זי מיך פאַרשטעלט פאַר אַן אַלטע קריסטין, אַנטוענדיק מיך אין שמאַטעס און אַלטע בגדים.

אין דער פרי איז אַנגעפאָרן די גסטאַפּאָ און סאָרטירט די מענטשן. די עלטערע האָט מען געפירט באַזונדער. די יינגערע (א.ק.) האָט מען געפירט קיין אוישוויץ.

מיין קריסטין איז אַוועק קיין וואַלאָכי, אַ פאַרשטאָט פון וואַרשע. זי האָט דאָרט געהאָט אַ ווילע.

מיך האָט מען געפירט גלייך מיט די יונגע — קיין אוישוויץ. מ׳האָט אונדז געפירט צו די וואַגאָנעס. אויפן וועג איז אונדז גלונגען צו אַנטלויפן אין אַ דערנעבנדיקן וועלדל.

---

* פאָרן וואַרשעווער פּויילישן אויפשטאַנד האָט מען גענומען פאַרפאַלגן און אויסראָטן די פּויילישע אינטעליגענץ. אויפגעהאנגען גלחים אא״וו.

די גלחים האָט מען אויפגעהאָנגען לעבן דער יידישער געווער־זענער געטא. מ׳האָט זיי חושד געווען, אַז זיי געהערן צו דער א.ק.;

מ׳האָט געצוווּנגען מאָסנווייז צו קוקן אויף זייערע תליות.

סוף 1944. די עקזעקוצירע אויף דער פּויילישער אינטעליגענץ איז פאַרגעקומען אויף אַזאַ אופן: מ׳האָט זיי אויסגעשטעלט אין ריינען צו 15—10 מאָן און זיי מיט איין מאָל אויסגעשאָסן. וועג עס האָט געבראָכט קרענץ אַדער אַנגעצונדן ליכט אויף זייער אומקום־פלאַץ, איז גלייך פֿאַרסטיגט אַדער דערשאָסן געוואָרן.

** די א.ק. האָט אויך געשלאָגן און געמאַרדעט יידן. וועג איך בין אַריין אין זייערע ריינען, האָבן זיי גלייך צוויי יידישע בחורים דערשאָסן.

מיר זענען דאָרט געווען ביי אַ צוויי טעג פאַרבאַהאַלטן. דערנאָך האָבן מיר זיך געלאָזט צוריק אין וועג אַריין, און איך בין אַוועק צו מיין קריסטין אין וולאָכי.

איך וויל דאָ, אגב, איבערגעבן אַ מאַמענט פון דער נאַצישער אכזריות, וואָס איך בין אַליין בייגעווען און וועל עס אין מיין גאַנץ לעבן נישט פאַרגעסן.

בעת איך בין געווען אין וואַרשע ביי מיין קריסטין, שפּאַצירנדיק אויף דער גאַס מיט איר איניקל, האָבן די דייטשן, גאָר נאָענט פון דעם אָרט, אַרויסגעשלעפּט פון אַ טונעל ביי אַ 20 יידן, וואָס זענען געווען פון די שענסטע וואַרשעווער משפחות, און נאָך לאַנגע שוידערלעכע פאַרפיינונגען זיי אַלע פאַרברענט. איינער אַ קריסט, אַן אָגראָדניק, וועלכער האָט די גאַנצע צייט זיי באַזאָרגט מיט עסן און זיי געהאָלפן מיט וואָס נאָר און מיט אומגעווײַנלעכער מסירות נפש — האָבן די דייטשן שרעקלעך געפּיניקט און צוזאַמען מיט די יידן אים פאַרברענט מיט זיין גאַנצער משפּחה.

לענגער בלייבן ביי מיין קריסטין האָב איך שוין נישט געקאָנט.

די דייטשן האָבן אָנגעהויבן זיך צוריקציען פון דעם פראָנט און דאָ זענען פיל אוקראינצעס אָנגעקומען אין וולאָכי און אָנגעטאָן שרעקלעכע צרות. זיי פלעגן כאַפּן יינגע מיידלעך, ראָבירן אין די הייזער אא״וו.

ווידער האָט מען אָנגעהויבן מיך חושד זיין אין מיין „ייִדישקייט״ און מיך נאָכצופאָלגן.

יעדעס מאָל, וען מ׳איז געקומען זוכן, האָט מען מיך באַהאַלטן אין אַ קעלער, וואָס איז געווען אַן לופט. דערנאָך איז שוין קיין קעלער און קיין שום באַהעלטעניש נישט געווען.

אַזוי האָב איך געמוזט פון דאָרט אַוועק.

אין טשענסטאָכאָוו

אין יאָר 1944 בין איך אָנגעקומען אין טשענסטאָכאָוו מיט דער באַן.

פאָרן פון וולאָכי קיין טשענסטאָכאָוו (אַ שטרעקע פון אַ 700 ק״מ בערך), האָט מען געדאַרפט אַ ספּעציעלע דערלויבעניש, אָדער מ׳האָט געדאַרפט זיין אַ פאָלקס־דייטש. אַזוי ווי די ביידע זאַכן זענען ביי מיר נישט געווען, בין איך געפאָרן אַלס אַ טויב־שטומע. אַ וואָך צייט האָט געדויערט ביז איך בין אָנגעקומען אויפן אָרט. דאָ האָבן זיך אָנגעהויבן נייע צרות. נאָך לאַנגע אַרומוואַנדערונגען האָב איך באַשלאָסן זיך דורכצושרייבן מיט דער קריסטין פון וולאָכי, וועלכע האָט מיר אַמאָל דערציילט פון אירער אַ באַקאַנטער אין טשענסטאָכאָוו. איך האָב איר אויסגעזוכט לויטן אָנגעווויזענעם אַדרעס.

די חברטע איז אָבער געווען אין אַ שוועכן מצב (זי האָט געקרענקט און געווינען צוזאַמען מיט אַ טאָכטער).

איך האָב דער טאָכטער געבעטן וועגן אַ שטיקל ווינקל פאַר מיר אין הויז און איך האָב זיך פאַרנומען מיט איר קראַנקער מוטער (דאָס אַלץ, פאַרשטייט זיך, נישט אַלס יידיש קינד!).

גאָנצע טעג האָב איך פאַרברענט אין קלאַשטאָר און געפרעפלט די גוויישע תפילות.

ווען די מוטער איז אָפּגעשטאָרבן, האָט זיך מיין לאָגע פאַרערגערט. די טאָכטער האָט מיר אַלע טאָג געהייסן גיין. קודם איז עס געווען אַ שוועכע פראָגע פון עסן, וואָס האָט אין יענער צייט שטאַרק געפעלט, כאָטש איך האָב דאָס, סיי ווי סיי, נישט געקאָנט נעמען אין מויל אַריין. פון דער אַנדערער זייט, האָט מען אויף מיר כסדר געטייטלט, אַז איך בין אַ יידישע...

ווען זי האָט מיך אַרויסגעטריבן, האָב איך זיך געלאָזט גיין צו אַנדערע קריסטן, ביי וועלכע איך האָב נושא חן געווען און, אגב, געווען זייער אינטעליגענטע מענטשן.

אַבי צו האָבן אַ שטיקל מקום־מנוחה האָב איך אַלץ געטאָן. פאַר דעם קריסט פלעג איך עפּעס אויסשטרייקן, פאַר דעם צווייטן פלעג איך גיין איינקויפן אא״וו. דאָס איבריקע פלעג איך שלאָפן הינטער די געטנער אַדער ערגעץ וווּ אַנדערש אין אַ ווינקל.

אין יענער צייט האָט מען שוין געשמועסט וועגן סוף פון דעם קריג און פון דער גרויסער מפלה פון די דייטשן.

יאַנואַר 1945 זענען מיר באַפרייט געוואָרן פון די נאַציס. די רוסן זענען שוין געווען אין טשענסטאָכאָוו און עס האָט זיך ממש נישט געגלייבט, אַז די דייטשן האָבן פאַרשפּילט די מלחמה.

אַ פּאָר טעג האָט זיך קיינער נישט באַווײַזן, צוליב מורא, אויף דער אָפּענער גאַס.

ווען די גוטע ווירקלעכקייט האָט זיך אַרויסגעווײַזן, האָב איך געטראַכט: וואָס טוט מען איצט? איך האָב באַשטימט צו לאָזן זיך אַ היים — קיין פּוילטוסק.

די נסיעה איז נאָך דאָן נישט געווען קיין נאָרמאַלע. אַ ביסל איז מען געפאָרן מיט אַ באַן און אַ ביסל צו פוס. קיין געלט האָב איך נישט געהאַט און עסן האָט מען געדאַרפט.

איך בין צוגעגאַנגען צו די רוסן. זיי האָבן אונדז געגעבן עסן ווי אויך אַ דערלויבעניש צו פאָרן. ווען איך האָב געוויזן די דערלויבעניש פלעגט מיך אויפנעמען יעדער אויטאָ פון די רוסן.

אויפן וועג האָב איך אָפּגעטרעטן ביי דער קריסטין פון

וולאָכי. זי האָט שוין דאָן געהאַט חשק, אַז איך זאָל ביי איר בליבן. איך אָבער, פילנדיק די פרייהייט, האָב ביי איר נישט געקאָנט שוין זיין. איך האָב איר נישט אויסגעזאָגט, אַז איך בין אַ יידישע. געזאָגט, אַז איך פאָר זוכן אַ משפחה.

איינצעלנע יידן האָבן זיך שוין באַוויזן אויף דער גאַס און גערעדט יידיש. איך בין זיי נאָכגעגאַנגען און געפרעגט וואָס מען טוט. זיי האָבן דערציילט, אַז אין פראָגע איז שוין טעטיק אַ יידישער קאָמיטעט. איך האָב זיך גלייך רעגיסטרירט און זיי אַלץ דערציילט. איך האָב זיי געבעטן, אַז איך וויל זיך טרעפן מיט דעם יידישן פאָלקאָווניק, ראָבינער כהנא (מעגלעך, אַז ער געפינט זיך היינט אין ירושלים), וועלכער פלעגט אויס־קריפן יידישע קינדער ביי די גויים. איך האָב זיך מיט אים באַראַטן וואָס צו טאָן. ,

געווען אַ מיינונג, אַז איך דאַרף באַצאָלן די קריסטין פאַר דער צייט, וואָס זי האָט מיך געהאָלטן. וויי אויך אַ מיינונג, אַז איך זאָל איר אויסזאָגן, אַז איך בין אַ יידישע.

דער פאָלקאָווניק האָט מיך נישט געהייסן טאָן בייד זאָכן.

מיינע לעצטע וואַנדערונגען...

אין פולטוסק האָב איך קיינעם נישט געטראָפן פון מיין משפחה. די אייזיקע פאָמיליע, וואָס איך האָב דאָן געטראָפן אין שטאָט איז געווען: יעקב באַרנשטיין מיט זיין פרוי. זיי האָבן זיך זייער דערפרייט מיט מיר אָן מיך גאָר וואַרעם אויפגענומען. דאָס זענען געווען די אייזיקע יידן אין פולטוסק. זיי האָבן מיר גלייך אַרייַנגענומען צו זיך.

די שטאָט איז געווען אינגאַנצן רואינירט. אונדזער שטוב, וואָס איז געשטאַנען אין „רינעק", איז געווען האַלב־חרוב.

* * *

אינעם רוסישן מיליטער, וואָס איז אייַנגעשטאַנען אין פולטוסק, זענען געווען אַ סך יידן. זיי האָבן אונדז געוואָרנט פאַר די א. ק., וועלכע ברענגט אום יידן.

ווי לאַנג דאָס מיליטער איז געווען — זענען מיר אויך געווען. קיין עסן האָט אונדז נישט געפעלט. די יידישע סאָלדאַטן האָבן אונדז געבראַכט עסן, צוזאַמען געקאָכט אא״ו.

ביי די באַרנשטיינס בין איך לאַנג נישט געבליבן. איך האָב דאַרט פאַר מיר נישט געזען קיין עקזיסטענץ. דאָן בין איך אַוועק קיין וואַרשע און פון דאָרט — קיין וולאָצלאָוו, וווּ איך האָב געהיירעט.

ביז סוף 1946, בערך, זענען מיר (איך און מיין מאַן) דאָרט געווען.

דאָן האָבן מיר זיך געלאָזט קיין קלאַצק (נידערשלעזיע). דאָרט האָבן מיר געשמוגלט די גרענעץ ביז מיר זענען אַנגע־קומען קיין טשעכא־סלאָוואָקיי און פון דאָרט — קיין עסטרייך. אין עסטרייך זענען מיר געווען אין דעם געוועזענעם קאָנצענ־טראַציע־לאַגער עוועזענ איבער אַ האַלב יאָר.

שפּעטער האָבן מיר זיך געלאָזט קיין דייטשלאַנד און דאָרט געווען ביי אַ האַלב יאָר.

דאָן האָט מיינע אַ קוזינע פון בעלגיע ארויסגעשיקט אַ קריסט פון אַנדערס אַרמיי, ער זאָל אונדז אַדורכשמוגלען די גרענעץ. ער האָט אונדז געפירט קיין פראַנקרייך. מיר זענען געווען אַנגעטאָן אין פויליש־מיליטערישע מונדירן.

סוף 1946 זענען מיר אַנגעקומען קיין בעלגיע.

אונדזער לעצטע סטאַציע איז געווען: ישראל, וואָס איז שוין געווען אַ יידישע מדינה. אין אַנפאַנג 1949 זענען מיר דאָרט אַנגעקומען — שוין אויסגעלייזטע און באַפרייטע.

* * *

בנימין פענער (זון פון יהודה און שרה) / ווי נאָר ס׳איז אויסגעבראָכן די מלחמה

פאָרן אויסברוך פונעם 2־טן וועלט־קריג זענען מיר, אַ גרופּע חברים, געווען אויף הכשרה אין בענדין (מיט אונדז איז אויך דאָן געווען דער באַוווסטער ברוך גאָפּטעק).

ווי נאָר ס׳איז אויסגעבראָכן די מלחמה, האָבן מיר פאָר־לאָזן גלייך דעם קיבוץ און געלאָפן אין דער ריכטונג צו קעלץ. די אָפענע וואַגאָנעס, אין וועלכע מיר זענען געפאָרן, זענען באַשאָסן געוואָרן דורך די דייטשן. פיל פון אונדזערע חברים זענען געפאַלן פון די דייטשישע עראָפּלאַנען.

נאָך אַ וואָך צייט וואַנדערן איבער שטעטלעך, האָבן זיך די אַלע חברים, וואָס זענען געבליבן לעבן זיך צוריקגעקערט אין קיבוץ. אַזוי ווי די דערנערונגס־מיטלען זענען אינעם קיבוץ דאָן געווען זייער מאַגערע, האָט די אַנפירערשאַפט פונעם קיבוץ באַשלאָסן, אַז יעדער חבר זאָל זיך צוריקקערן צו זיין היים.

צוליב דער גרויסער אומרויקייט, וואָס האָט געהערשט אויף די וועגן, האָבן מיר אַנשטאָט צו לאָזן זיך קיין פולטוסק — געגאַנגען אויפן וועג, וואָס האָט געפירט קיין וואַרשע אַזוי איך, אַזוי מיינע חברים.

אין וואַרשע האָב איך געווויינט ביי מיינער אַ שוועסטער. די נויט איז געווען גרויס. ברויט האָט מען געטיילט נאָר די,

וועלכע האָבן געהאַט אַן אַרישן אויסזען. אויך קיין וואָסער איז נישט געווען. די יידן האָט מען געכאַפט אויף אַרבעט. געשלאָגן און געשניטן בערד. געלערנטע מיט הויכער בילדונג, האָבן זיך געמוזט רעגיסטרירן. זיי זענען פון דער אַרבעט מער נישט צוריקגעקומען *. דאָס לעבן איז געוואָרן אומ־ דערטרעגלעך.

איך האָב באַשלאָסן זיך צו לאָזן קיין ביאַליסטאָק, וווּ עס זענען געווען די רוסן.

אין וואַרשע האָב איך זיך דערווּוסט, אַז מ׳האָט אַלע יידן פון פולטוסק אַרויסגעטריבן.

אויפן וועג קיין ביאַליסטאָק, האָב איך באַגעגנט מיינעם אַ חבר, אַ פולטוסקער, זיין נאָמען איז געווען פעניגסאָן. ער האָט מיר דערציילט, אַז כמעט מיין גאַנצע משפחה האָט מען פאַרברענט הינטער פאַפלאָווסע, ביי דער נייער בריק: מיין פאָטער, ברודער, שוואָגער און מיינע פעטערס — בלויז די מענער. די דייטשן האָבן זיי געהייסן זיך אויסטאָן נאַקעט, אַלעמען דערשאָסן און דערנאָך האָט מען זיי פאַרברענט.

אַ מוטלאָזער האָב איך זיך געלאָזט ווייטער צו פוס, מיט דער כוונה צו טרעפן עמעץ אַ לעבנאיבערגעבליבענעם פון מיין משפחה און צו דערגיין צו זאַראַמב־קאָשטשעלנ׳, וווּ ס׳איז געווען די גרענעץ פון די רוסן.

אויפן וועג האָט מען ביי מיר צוגענומען דאָס לעצטע, וואָס איך האָב פאַרמאָגט און מיך גוט צעשלאָגן.

אָנקומענדיק קיין זאַראַמב־קאָשטשעלנ׳, זענען ביי דער גרענעץ געשטאַנען פאַלקס־דייטשן, וואָס האָבן אויך געקענט פויליש. מ׳האָט יעדן באַזוכט, גוט אָנגעשלאָגן און גלאָזט אים גיין אין דער ריכטונג צו די רוסן.

דער דייטש, וועלכער האָט מיך באַזוכט, האָט מיר באַפוילן, איך זאָל גיין אין דער ריכטונג פונעם שלאָגטהויז. איך בין אָנטלאָפן. דער דייטש האָט מיר נאָכגעשאָסן.

אַ וואָגן פון אַ פויער, וואָס איז געשטאַנען אין מיטן פעלד האָט מיך געשיצט, זיך באַהאַלטנדיק הינטער אים און הינטער דעם פערד, וועלכער איז געפאַלן טויט אויפן אָרט.

איך בין גלאָפן אין דער ריכטונג צו דער רוסישער גרענעץ.

איך האָב זיך דערנענטערט צו די רוסישע סאָלדאָטן, וועלכע האָבן פאַטרולירט אויף דעם פלאַץ. זיי האָבן מיר אָנגעווויזן דעם אָרט, וווּ איך זאָל גיין, כדי זיך צו רעגיסטרירן.

דאָרט האָבן שוין געוואָרט ביי אַ 2.000 יידן, בערך, אויף אַ וואָגאָן, ער זאָל זיי פירן אויף לאָפּי אָדער ביאַליסטאָק.

מ׳האָט געקאָנט פאָרן אין וועלכער רוסישער שטאָט מ׳האָט נאָר געוואָלט.

איך האָב אויסגעדרוקט מיין פאַרלאַנג צו פאָרן קיין ביאַ־ ליסטאָק, וועגן מ׳האָט מיך געפרעגט, וווּ עס איז מיין משפחה.

נאָך צוויי טעג וואַרטן איז אָנגעקומען אַ צוג פול מיט מענטשן. ס׳איז געווען געפאָקט. אַ סך האָבן זיך אַרויפגעכאַפט אויף די דעכער און אָנדערע האָבן זיך אַרײַנגעשטופט דורך די פענצטער פון די וואָגאָנעס.

אין ביאַליסטאָק האָב איך געטראָפן מיין מוטער און עטלעכע שוועסטער מיט זייערע קינדער. אין דער גרויסער ביאַליסטאָקער שול (אויף פאַלנע 20) ד. ה. אין דער וויבערי־ שול, האָבן מיר געענכטיקט און געלעבט ביי די שוועסטע באַדינגונגען. מיר האָבן געליטן הונגער. איך און מיינע צוויי שוועסטער, אסתר און רחל, האָבן געזוכט און געהאָקט האָלץ פאַר די ביאַליסטאָקער אייגוווינער. פון דעם האָט מען זיך דערנערט. ס׳איז געווען אַ ביליקע קיך, וווּ מ׳האָט געקאָנט באַקומען אַ ביסל זופּ.

מיר האָבן זיך רעגיסטרירט און באַשלאָסן זיך צו לאָזן טיף אין רוסלאַנד. צו באַקומען אַ גומער (אַ ווייזע, הייסט עס), האָט מען געדאַרפט שטיין גאַנצע אָוונטן.

מיר האָבן פונדעסטוועגן באַשלאָסן צו בלייבן נאָך אין ביאַליסטאָק, טאָמער וועט זיך נאָך אָפּגעפינען אַ לעבעדיקער פון אונדזער משפחה.

דאָ איז אַרויס אַ גזעזע פון דער סאָוויעטישער מאַכט, אַז אַלע „בעזשניצעס" דאַרפן זיין אָפּגערוקט 100 ק״מ פון דער דייטשישער גרענעץ. דאָן האָבן מיר זיך געלאָזט קיין גראָדנע.

אָנקומענדיק אין גראָדנע, איז אונדזער „היים" געווען דער וואָקזאַל. ס׳איז געווען אַ שווערער ווינטער און דאָ מיט קליינע קינדער. מ׳האָט אונדז פון וואָקזאַל אַרויסגעטריבן און געשלאָפן האָבן מיר אין דרויסן אונטערן שניי.

מיין שוועסטער, חיה שעדלער, וואָס מ׳האָט איר מאָן, פון אסטראָוו־מאָז׳, פאַרברענט אין פאָפּלאָווסע; אויך מיין עלצטע שוועסטער, עלקע, (פון מאָן: משה בראָנדשפיגל, אַ פולטוסקער, דעם מצבה־קריצערס אַ זון) מיט אירע 2 קינדער — זיי אַלע האָבן זיך מיט אונדז געהאַלטן.

דער מצב איז געווען וואָס אַמאָל אומדערטרעגלעכער. די פראָגע פון אַ שטיקל מקום־מנוחה איז געווען וואָס אַ טאָג שאַרפער. ביז אין אייגעם אַ פרימאָרגן האָב איך אויפ־ געריסן אַ טיר אין דער דאָרטיקער שול (ס׳איז געווען די וויבערי שול) און כ׳בין אַהינצו אַריין מיט דער גאַנצער

---

* מיין שוואָגער פון מאָקווּ, אברהם לייבל, זייער אַ שטאַרקער מאָן, וואָס האָט זיך נישט געלאָזט נעמען צו דער אַרבעט, איז אומ־ געקומען פון די דייטשן נאָר אַ העלדישן קאָמף.

משפחה. דער שמש האָט געזופן די פֿאָליציי. די פּרויען האָבן זיך שטאַרק קעגנגעשטעלט און נישט געלאָזט זיך אַרויס־ווארפן. מיר האָבן זיך געהאַלטן ממש אין די וועגט און זיי נישט געלאָזט טאָן וואָס זיי האָבן געוואָלט.

מיר זענען דאָרט געבליבן.

מיט דער צייט האָט זיך אונדזער לאָגע פֿאַרבעסערט. יעדער פון אונדז האָט געאַרבעט און פֿאַרדינט אויפֿן לעבן.

דאָס האָט אָבער לאַנג נישט געדויערט. אין פֿאַרלויף פון אַ קורצער צייט, איז אַרויס אַ פּרישער גזעזץ, אַז אָלע „בעזש־ניצעס" מוזן פֿאַרלאָזן גראָדנע און זיך רוקן נאָך ווייטער פון דער דייטשישער גרענעץ. דאָן האָבן מיר זיך געלאָזט קיין סלאָנים. אויך דאָרט האָבן מיר פיל דורכגעמאַכט ביז מ'האָט געפונען אַ שטיקל מקום־מנוחה. אויך דאָ ווי אין גראָדנע האָבן מיר זיך אויסגעלעבט דורך אַרבעט און געפירט אַ בשות־פותדיקן לעבן.

21.6.1941

ווען די דייטשן זענען, נאָך זייער פֿלוצעמדיקן איבערפֿאַל די רוסן, אַריין קיין סלאָנים, האָבן זיי גלייך געווירן זייער פּרצוף.

די ערשטע „ראַזוויעטקע" ווי נאָר זי האָט זיך באַווירן אין שטאָט, האָט זי געשאָסן אויף רעכטס און אויף לינקס; וועמען נאָר זיי האָבן געטראָפן אויף דער גאַס.

מיר זענען שוין געהאַט אַוועק פון דער שול, ווייל דאָרט איז געווען אַ הויפּט־פונקט פון דער רוסישער פֿאַרטיידיקונג. מיר האָבן זיך אַלע איבערגעקליבן צו מיינעם אַ קוזין, יאַנקל פּענער (אהרן דודס אַ זון).

די „ראַזוויעטקע" איז באַלד אין דער פּרי אַריין צו אונדז אין ווירונג, באַפוילן אַלע מענער: „די העגט אין דער הייך". מיין קוזין מיט זיינע צוויי זין, שמשון און אברהם, האָבן זיי ערגעץ אַוועקגעפּירט און דערשאָסן. מיר איז געלונגען צו אַנטלויפֿן.

איך מיט מיין משפחה — בלויזע פּרויען — האָבן גלייך פֿאַרלאָזן דעם פּלאַץ און זיך געלאָזט אין צענטער פון שטאָט, צו דעם מאַרק־פּלאַץ, אַריין ערגעץ אין אַ קעלער און דאָרט געזעסן. איך האָב זיך איבערגעטאָן אַלס פּרוי, ווייל פּרויען האָט מען נאָך דעמאָלט נישט געטשעפּעט. לאַנג בין איך דאָרט נישט געזעסן. איך מיט מיינע צוויי שוואָגערס זענען אַריין אין אַ צוויי־טן קעלער, וואָס אין זעלבן הויף. דער קעלער איז געווען פֿאַרמאַסקירט. אַזוי ווי קיין שפּייז איז נישט געווען, האָבן מיר זיך דערנערט מיט ווייַן, וואָס די איינווינער פון הויז האָבן דאָרט געהאַט.

מיין שוועסטער חיה האָט געבראַכט אַ זאַק מיט מעל פון אַ דערנעבנדיקער בעקערייַ. דאָס האָט געקלעפּט צו באַשפּייזן אונדזער משפחה נאָר אויף אַ קורצער צייט.

דאָן האָבן מיר „אָקאָפּירט" אינעם מאַרק־פּלאַץ אָן אַנדער ווירונג, אַ פיל גרעסערע און דאָרט געלעבט ביז צו דער ערשטער שחיטה, וואָס איז פֿאָרגעקומען אין 15.10.41.

אין דער צייט האָט זיך געשאָפן אַ יידנראַט. דער הויפּט־אָנפֿירער פונעם יידנראַט איז געווען אַ סלאָנימער איינווינער מיטן נאָמען קווינט. די אויפגאָבע פונעם יידנראַט איז געווען אויסצופירן די אָלע באָפעלן פון די דייטשן. גלייך האָט זיך געשאָפן די יידישע פֿאָליציי מיט אַ מגן דוד אויפן אָרעם און מיט נאַגייקעס אין די הענט. קיין געטאָ איז נאָך דאָן נישט געווען, נאָר אַ ספּעציעל יידישער קוואָרטאָל.

אונדזער ווינונג (פֿאָר דער ערשטער שחיטה) איז באַשטאַנען פון איין צימער און נאָך צוויי צימערן דערנעבן, באַוווינט פון פולטוסקער. לינקס ביים אַרייַנגאַנג איז געווען אַ שטאָל. דאָרט האָבן מיר (איך און איינער פון מיינע שוואָגערס) אויסגעאָרבעט העמערס און צענטריפוגעס פֿאָר די פּויערים און דערפֿאָר האָבן מיר באַקומען פון זיי שפּייז.

ווי נאָר עס האָבן זיך פֿאַרשפּרייט קלאַנגען, אַז די דייטשן גרייטן צו אין צענטער שטאָט, ווו מיר האָבן געווינט — אַ שחיטה אויף יידן, האָבן זיך פיל מענטשן איבערגעצויגן — דורך פּראָטעקציע — קיין זאביניקא, וואָס איז געלעגן איבער דער אָנדערער זייט טייך „שטשארא".

מיר האָבן געזוכט אַ פלאַץ, ווו זיך צו באַהאַלטן.

אין אַ פרייטיק אין דער פרי, ווען מיר זענען אַרויס־געגאַנגען, ווי דער שטייגער, צו דער אַרבעט, האָבן די דייטשן אונדז געהייסן גיין „צוריק נאָך הויזע". מיר האָבן געפילט. אַז דאָס איז נישט פּשוט.

מיר זענען אַרויף אויף אַ בוידעם, וואָס האָט זיך געפונען אין דעם הויז, כדי צו פֿאַרשן דעם מצב אויף דער גאס.

דאָ זעען מיר אויפן מאַרק־פּלאַץ אויטאָס מיט דייטשן. מיר האָבן גלייך פֿאַרשטאַנען, אַז מען גרייט דאָ עפּעס צו. די מאַגאַ־פּאָנען האָבן געהילכט: „וועלכער יודע עס וועט זיך פֿאַר־שטעקן — וועט דערשאָסן אַדער אויפגעהאָנגען ווערן".

און ווייטער: „סלאָנים וועט יודן־ריין און אָלע וועלן אַרויסגעשיקט ווערן אויף פֿראָדוקטיוועך אַרבעט".

אויף דעם בוידעם זענען מיט אונדז געווען נאָך פולטוס־קער ווי: די משפּחה נאָוואָמינסקי מיט די טעכטער, דאָפּטשע און חייקע, זון אייזיק און אייַדעם, זישע, אַ פעסטגעבויטער מאַן; די משפּחה „קעקסיל" — דער קאָמאַשן־מאַכער, פּרוי, טאָכטער און זון. איך, איינער, האָב זיך פֿאַרשטעקט אין דער

שטאָל, וווּ מיר האָבן געאַרבעט. צום אַרײַנגאַנג אין דער פאַר־באַהעלטעניש, וואָס כ׳האָב דאָרט אײַנגעאָרדנט, האָט מען געדאַרפט אויפשיבן אַ ברעט, וואָס האָט געדינט אַלס עפענונג.

איך האָב געמאַכט אין צימער־וווינונג אַ גרויסע אומ־אָרדענונג, אויפגעפראַלט די טירן מיט די פענצטער, ווי אויך דעם קעלער פון דער פאָדלאָגע, כדי עס זאָל מאַכן דעם רושם, אַז דאָ איז שוין קיינער נישטאָ.

אַ סך מאָל האָבן די דייטשן באַזוכט דעם הויף. איך האָב געהערט ווי אײַנער האָט צום צוויייטן געזאָגט: „היער איז שאָן דאָס שייסדרעק דערשאָסן"...

כ׳האָב געזען, אַז מיין באַהעלטעניש איז געזיכערטער ווי דער בוידעם. איך בין אַרויף און מיינע צוויי שוועסטער און שוואָגערס אַראָפּגענומען אין מיין באַהעלטעניש.

צו נאַכט צו אַבער האָבן זיך ווידער אויפן הויף באַווײַזן דייטשן, צוויישן זיי אַ פֿאַליאָק, וועלכער איז דוקא אָנגעשטאַנען, אַז מ׳זאָל נאָר דאָ גוט אַ זוך טאָן.

זיי זענען אַרויף אויפן בוידעם און אַלעמען אַראָפּגעפירט פון דאָרט. מיין מוטער האָבן זיי אַ שליידער געטאָן אויפן באָדן און אירע פעקלעך אַרויסגעריסן פון האָנט. מיין עלטסטע שוועסטער, העלקע בראָנדשפּיגלס אַ מיידעלע, רחל, 9 יאָר אַלט, וועט דער פאַליאָק האָט איר אַ פּרעג געטאָן, וווּ עס איז איר טאַטע, האָט זי געענטפערט: „דו זאָלסט זיין דאָרט, וווּ עס איז מיין טאַטע..." ער האָט איר געגעבן אַ פּאָטש. נאָך אַ שפּאָר ביסל קלעפּ, האָבן זיי אַלעמען אַוועקגעפירט צום מאַרק־פּלאַץ.

איך האָב געזען דורכן בוידעם, וועט איך האָב זיך אויף אַ ווייל פון מיין באַהעלטעניש אַהינצו אַרויפגעקאָפּט, ווי מ׳האָט אַנגעלאָדן פולע אויטאָס מיט מענטשן און, ווי כ׳האָב שפּעטער זיך דערוווּסט, זיי אַלע אַוועקגעפירט קיין טשעפּלאָוע (אַ 12 ק״מ פון סלאָנים בערך). דאָרט האָט מען זיי באַגראָבן אין די גריבער, וועלכע זענען שוין פאַר זיי געווען צוגעגרייט.

גאָנצע נעכט האָב איך געפּלאָנעוועט וואָס מער צו באַפעסטיקן אונדזער באַהעלטעניש.

אויף דער גאַס איז געווען שטילער. עס איז געווען שוין נאָך דער אָקציע. אָוונט־צייט. דאָן בין איך אַרויפגעגאַנגען אויפן בוידעם זוכן, אפשר איז נאָך ווער און וואָס געבליבן.

איך האָב, ליידער, קיינעם נישט געטראָפן, בלויז נאָר די וואַליזעס מיט אויפגעריסענע פּעק... אין צווישן האָב איך באַמערקט ווי אַ דייטש האָט פאַרשטעקט אַ פּעקל אויפן דעכל פון דער שטאָל.

אַראָפּגייענדיק האָב איך זיך אָנגעטראָפן מיט אים פּנים אל פּנים. „וואָס מאַכסטו היער, יודע!", האָט ער אַ ריטש געטאָן אויף מיר. אין אויגן־בליק בין איך אַרײַנגעלאָפן אין דער שטאָל, זיך געשטעלט הינטער דער טיר, וווּ עס זענען געלעגן מיינע וווּרקצייג. ווי ער האָט דאָס אָרט באַלויכטן מיט זיין לאָמטערקע, האָב איך בליק־שנעל געכאָפּט אַ שטיק אייזן און אים געגעבן אַ זעץ איבערן קאָפּ, ער איז גלייך געפאַלן אַ באַגאָסענער מיט בלוט. איך בין געבליבן שטיין אַן אָטעם, נישט קאָנענדיק אַרויסרעדן אַ וואָרט. ווי איך בין צוגעגאַנגען אויפשיבן דאָס טירל פון דער באַהעלטעניש, וווּ עס זענען געווען מיינע צוויי שוועסטער און שוואָגערס, האָבן זיי נישט געלאָזט אויפמאַכן, געמיינט אַז דאָס זענען דייטשן, וועלכע האָבן דאָס אָרט אָנטדעקט. וועט איך האָב מיט מיינע לעצטע כוחות אַרײַנגעשריגן: „שלמה!" (אײַנער פון די 2 שוואָגערס) און דערקענט מיין קול, דאָן האָבן זיי דאָס טירל אויפגעמאַכט און אַלע זענען אַרויס. מ׳האָט פּאַרווויישט די שפּורן פון דעם בלוט, אַראָפּגעצויגן פון דעם דייטש דעם מונדיר, צוגענומען דעם פּיסטאָלעט, אַרײַנגעשיפט אים אין דעם זאַפּאָסאָווען גרוב, וואָס מיר האָבן אײַנגעאָרדנט לעבן בית־שימוש און אים צוגעדעקט מיט בלעכן. (ווי געזאָגט, איז נאָך דעמאָלט נישט געווען קיין געטא, נאָר אַ יידישער ראַיאָן).

גאָנץ פרי. מען זעט שוין זיך באַווּוסט אײַנצאָלנג אײַנצאַר־געבליבענע יידן פון דער „אַקציע" — אויף די סלאָנימער גאַסן.

מיין שוואָגער, אברהם, איז גלייך אַוועק צו דער אַרבעט אין דער בויגע ביי די דייטשן. די יינגסטע שוועסטער, רחל, איז געגאַנגען געווויר ווערן צו דער פּולטוסקער משפּחה דראָנזשפק, צי מען קאָן זיך דאָרט באַזעצן (מיין שוועסטער, חיה, האָט זיך שוין דאָרט געפונען פאַר דער „אַקציע"; איר קינד איז אומגעקומען אין דער אַקציע). די צוויייטע שוועסטער מיט מיין שוואָגער, שלמה, האָבן אַראָפּגענומען פונעם בוידעם די געבליבענע פּעק און געלאָזט זיך אויף זשאבונקע. אויפן וועג האָבן די דייטשן זיי פאַרהאַלטן און אַרײַנגעפירט אין דער קאָמענדאַנטור אויף אויספאָרשונג.

איך האָב זיך גלייך דערמאָנט אין דעם פּעקל פונעם דייטש, וואָס ער האָט דאָן פאַרשטעקט אויפן דעכל פון דער שטאָל. עס זענען דאָרט געווען אַ סך זילבערבאשטעק מיט נאָך טייערע חפצים, אײַנגעוויקלט אין אַ קאָלדרע, און האָב זיך געלאָזט דערמיט גיין צום הויף פון דער קאָמענדאַנטור.

ביים אַרײַנגאַנג, באַמערקט מיר אַ וווייסרוסישער פּאָליצי־יאַנט, אַז ס׳איז פאַרבאָטן צו טראָגן פּעקלעך.

איך בין אַרויס און אַריין דורך אַ צוויייטער ריכטונג. דער פּאָליציאַנט האָט עס באַמערקט און גלייך אַלאַרמירט אַ דייטש, וואָס האָט מיך פאַרהאַלטן. דער וווייסרוס האָט מיך

געפּירט אין דער ריכטונג פונעם קאָמיסאַריאַט מיט אַן אויס־ געשטרעקטער ביקס, צו מיר געצילט. איך האָב זיך געבעטן, ער זאָל מיך פריי לאָזן. איך האָב אַ רויטע שיין און האָב אַ רעכט אויף לעבן. איך בין אַ פאַכמאַן.

ער האָט מיך נישט געוואָלט באַפרייען. כ׳האָב אָפּגעלאָזט דאָס פּעקל; אַ פּוילישער פּאָליציאַנט האָט עס אויפגעהויבן. כ׳האָב געפרוווט אַנטלויפן. ער האָט באַפוילן: „דריי טריט פאָרויס!״ איך האָב זיך געוקט אויף הינטן. בליץ־שנעל אים אַנגעכאַפט ביים קאָפּ און אַריבערגעשמיסן, געכאַפּט זיין ביקס, צו אים אויסגעשאָסן אַבער נישט געטראָפן. דאָן בין איך אַרייַנ־ געלאָפן אינעם הויף פונעם קאָמיסאַריאַט, מיט דער דעה אַריבערצושפרינגען דעם דאָרטיקן פאָרקאָן. עס איז מיר גע־ לונגען און כ׳בין אַנטלאָפן. פיל באַוואָפנטע דייטשן האָבן זיך געיאָגט נאָך מיר. איך האָב זיך געלאָזט צום טייך „שטאַרא״, וועלכער האָט זיך געגרענעצט — אין צענטער פון שטאָט — מיט זשאַבינקא. דאָרט האָב איך געאַרבעט אויף אַ פלאָץ, וואָס האָט געהייסן: „וואָסער־וועג־אָמט״. אויפן דאָרטיקן ברעג איז געשטאַנען אַ קליין שיפל, וואָס איך פלעג דערמיט פּאָרן צו אַרבעט־צוועקן. איך בין אַריבער אויף דער צווייטער זייט פון טייך. די דייטשן זענען געלאָפן דורך דער בריק און איך האָב מיך פאַרשטעקט אין אַ הויף.

וועג ס׳איז געווען רויק, בין איך אַנגעקומען צו דער משפחה דראַנזשעק. דאָרט האָב איך עטראָפן מיינע צוויי שוועסטער, וועלכע זענען געווען שטאַרק פאַרצווייפלט צוליב דעם אַרעסט פון מיין שוועסטער מיט מיין שוואָגער שלמה (זיי זענען דערנאָך באַפרייט געוואָרן).

דאָס איז געווען אין דער צייט פון דער גרויסער שחיטה פון די 10,000 יידן. די מענער האָט מען געפירט אין געפאַקטע אויטאָס און די פרויען האָט מען געטריבן. די קריסטלעכע באַפעלקערונג האָט איבער זיי געוואָכט און נישט געלאָזט זיי אַנטלויפן... געפירט האָט מען זיי נאָך טשעפלאָוו, אַ דאָרף הינטער סלאָנים, צעשאָסן און באַגראָבן טיילווייז לעבעדיק אין גריבער, וואָס איז פאַר זיי שוין געווען צור־ געגרייט.

עס איז כדאי דאָ צו באַצייכענען די גרויסע העלדישקייט פון די צוויי פולטוסקער: משה מעלניק (דער טישלער) מיט זיין פאָטער, דעם בעל־עגלה („ספודניק״) — זיי האָבן אַרויס־ געווײזן גרויס גבורה אין דער דאָזיקער שחיטה. זיי האָבן אַראָפּגעכאַפּט די הארטשיקעס פון זייערע וועגענער און זיך געשלאָגן מיט די דייטשן אָזוי לאַנג ביז זיי זענען געפאַלן טויט.

די איינציקע אויסזיכט אין דעם גרויסן גערַאַנגל אויף צו בלייבן לעבן איז דאָן געווען: אַנטלויפן אין די וועלדער און קעמפן מיט געווער. געווער איז אָבער געווען זייער שווער צו באַקומען. אָן געווער האָט מען נישט אַנערקענט קיין שום פאַרטיזאַנישע גרופּע און זיי איך נישט געוואָלט אַריינגענעמען אין דעם בשותפותדיקן קאַמף קעגן די דייטשן.

אין געטאָ

אין דער הינזיכט פון איינשאָפן געווער און עס איבער־ טראָגן צו די פאַרטיזאַנער אין די וועלדער (אין געטאָ האָט עקזיסטירט אַ געהיימע פאַרטיזאַנישע פאַרוואַלטונג, אָזוי צו זאָגן, וועלכע איז געווען פאַרבונדן מיט די פאַרטיזאַנער־ קעמפער אויסער דער געטאָ), האָט מיין שוואָגער שלמה סאַקאַלאָווער, וועלכער האָט געאַרבעט אין אַ דייטשישן „בויטן־ לאָגער״ (געווער־מאָגאַזין), אַ סך טעכנישע און פאַרטיזאַניש־ מסירת נפשדיקע הילף צו פאַרשרייבן אויף זיין חשבון.

איינמאָל האָט ער אויסגעראַמאַנטירט אַ פּולעמיאָט מיט צוויי מחסנים פון קוילן און כדי עס איבערצוטראָגן האָט ער דערביי איינגעאַרדנט אַ דיקע רער מיט 2 „קאָליאַנעס״ (קני). ער איז נישט אַ היים געגאַנגען און זיך פאַרשטעקט אין דעם אויבן דערמאָנטן מאַגאַזין. מיר האָבן אָפּגעשמועסט, אַז איך זאָל אים דערין באַהילפיק זיין. מיין אַרבעטס־פלאָץ איז פון אים ווייט געווען אַ 2 ק״מ. בערך. ווי נאָר איך האָב געענדיקט מיין אַרבעט (וואָסער־לייטונג), האָב איך זיך געלאָזט צו אים אין „בויטן־לאָגער״, וועלכער איז געשטאַנען אויף אַ גרויסן ליידיקן שטח, אַרומגעצוימט מיט שטעכל־דראָטן. ביי נאַכט איז יעדער באַוועגונג געווען פאַרבאָטן. אין אַ באַהעלטענ־ אויפן פעלד בין איך געלעגן ביז עס האָט אָנגעהויבן טאָגן. איך בין דורכגעקראָכן די דראָטן און זיך דערנענטערט צו דעם פלאָץ, ווו ער האָט מיר אָנגעוויזן. דעם פולעמיאָט האָבן מיר אַרייַנגעלייגט אין דער בלעכענער רער, וואָס איז עמאַצ־ געוואָרן צו דעם צוועק און אַראָפּרייסנדיק פון זיך די געלע לאָטע, האָבן מיר זיך געלאָזט מיט אויסגעשמירטע פּנימער — אונדז נישט צו דערקענען — צו אַ באַשטימטן קעלער פון אַ געווײזענער קוושניע אויף דער קראָסנאָגאָרמייסקי־גאַס. דאָרט האָבן שוין אויף אונדז געוואָרט אַ גרופּע באַוואָפנטע פאַרטיזאַנער אויף צו אַנטלויפן אין וואַלד אַריין.

מיין שוואָגער שלמה מיט מיין שוועסטער רחל זענען מיט דער דאָזיקער גרופּע מיטגעגאַנגען. איך בין נישט מיט־ געגאַנגען און זיך צוריקגעקערט אין געטאָ, ווו איך האָב נאָך דאָרט געהאַט מיינע שוועסטער.

די צאָל יידן אין דער געטאָ איז וואָס אַמאָל געוואָרן קלענער. מ׳האָט געטריבן פון איין פלאָץ אין צווייטן. 700 מאָן מיט לויף־נומערן (מיין לויף נומער איז געווען 163), וואָס האָבן

זיך געפונען אויף איינעם פון די פֿלעצער — האָט מען ביז צו איינעם אויסגעשאָסן. דער פֿלאָץ האָט זיך געפונען אויף דער צווייטער זייט פון טייך „שטשאראַ". איך מיט מיין משפחה זענען על פי נס ניצול געוואָרן.

אַ שיכורער אוקראינער איז צו מיר איינמאָל צוגעקומען, אַרבעטנדיק ביי אַ פּאַרקאָן און געזאָגט: „ביסט אַ יודע, קום, איך וועל דיך דערשיסן. סיי ווי וועט מען די נאַכט אַלע אויס־שיסן". זיינע ווערטער זענען מיר אַריין אין קאָפּ. איך בין שוין דעמאָלט צוריק אין געטאָ נישט געגאַנגען.

איך מיט מיין משפחה האָבן זיך פאַרשטעקט ערגעץ וווּ אין אַ שייער פון מיין אַרבעטס־פלאַץ.

ווי נאָר עס האָט זיך געענדיקט די שחיטה, וואָס איז געווען פאַרויסצוזען, האָב איך זיך צוריקגעקערט אין אַ צווייטער געטאָ.

די פראָגע פון באַקומען געוואָר כדי צו קאָנען אַנטלויפן, איז שטענדיק געשטאַנען אויפן טאָג־אַרדענונג. מיין שוועסטער חיה מיט אַ גוטער אויסשפראַך פון דייטש און פויליש, האָט זיך געוואָנדן אין דער דאָרטיקער פּאָסט אויף צו באַקומען וועלכע עס איז אַרבעט. אין דער פּאָסט האָב איך געהאָט אַ חבר, וועלכער האָט דאָרט געאַרבעט אַלס מעכאַניקער (געפינט זיך היינט אין חיפה, פילניק). ער האָט דערציילט, אַז מ׳קאָן דאָרט גנבענען געוואָר. צו דעם צווועק האָב איך כלומרשט געשיקט מיין שוועסטער וועגן אַרבעט. זי איז געגאַנגען אין די מיטאָג־שעהען, וועו די דייטשישע באַאַמטע לאָזן זייערע רעוואָלווערן אין די שופלאָדן. מ׳האָט זי געהייסן וואַרטן ביז די מיטאָג־שעה וועט זיך ענדיקן.

אין דער צייט איז זי אַריין אין אַ צימער, אַרויסגעצויגן פון אַ שופלאָד אַ רעוואָלווער מיט איינצעלנע קוילן, אים פאַרשטעקט אין בוזעם און זיך געלאָזט צו דער געטאָ.

די צווייטע גרויסע שחיטה

איך וויל דאָ פאַרצייכענען, אין דער צייט, וועו עס איז פאָרגעקומען די צווייטע שחיטה, האָט מען אַ טייל פון דער געטאָ פאַרברענט צוזאַמען מיט די מענטשן, פיל האָט מען געטריבן אין אַנגעפאַקטע אויטאָס קיין פּעטראָלעוויטש (אַ דאָרף הינטער סלאָבים), וווּ גרויסע גריבער זענען שוין געווען פאַר זיי אויסגעגראָבן.

אין דער דאָזיקער שחיטה, וועלכע האָט געדויערט פון צוויי ביז דריי וואָכן, בערך, בין איך געווען פאַרשטעקט מיט מיין משפחה אין אַ קעלער פון אַ טייל געטאָ, וואָס האָט נאָך עקזיסטירט.

פונעם קעלער־פענצטערל, וואָס האָט אויסגעמאַכט ביים געטאָ־טויער, האָב איך באַמערקט ליגן אַ דערשאָסענעם — דעם פירער פונעם יידנראַט: קווינט.

מענטשן האָבן נישט געקאָנט אויסהאַלטן אַזוי לאַנג אין פאַרבאַהעלטענישן אָן עסן און אָן טרינקען. ווי נאָר אַבער זיי זענען אַרויס, האָט מען זיי גלייך געכאַפּט און די יינגערע צווישן זיי געהייסן שלעפּן די טויטע און וואַרפן אין פייער פון דער ברענענדיקער געטאָ.

עס דאַרף דאָ דערמאָנט ווערן, אַז אַ טייל פון די פאַר־שטעקטע אינעם קעלער האָבן דערשטיקט זייערע קליינע קינדער, וואָס האָבן געווויינט, כדי זיך נישט אויסצוגעבן פאַר די דייטשן.

דעם אַריינגאַנג צום קעלער, האָב איך אויסגעאַרבעט אויף אַזאַ געהיימען אופן, אַז ס׳איז אוממעגלעך געווען צו דערגיין וווּ איין אָן וווּ אויס. דער קעלער איז געווען געאַרבעט אין דער פאַרעם פון אַ טונעל אין אַ זיג־זאַג, אַזוי אַז ס׳איז אויך מעגלעך געווען אַרויסצובאַקומען זיך אויסער דער געטאָ.

דער אַלטער דייטש וויינט...

אַן אַלטער דייטש פונעם געביט־קאָמיסאַריאַט, אונטער וועמעס אַנפירונג איך האָב געאַרבעט ביי דער וואַסער־לייטונג, איז געקומען מיך רופן, איך זאָל אַרויס פונעם קעלער, באשר ער דאַרף מיך צו דער אַרבעט. ער זאָגט מיר צו, אַז ער וועט מיך שיצן און איך דאַרף גאָר קיין מורא נישט האָבן.

דאָסמאָל אַבער בין איך נישט אַרויס. כ׳האָב געמיינט, אַז דאָס איז נאָר געווען אַן אויסרייד.

אין אַ פאָר טעג אַרום בין איך אַרויס פונעם קעלער. מ׳האָט מיך געגומען אויף צו שלעפּן די טויטע קערפערס און דערנאָך מיך געהייסן גיין אין דער קליינער געטאָ, וואָס איז געשטאַנען ביי דער בריק. איך בין נישט געגאַנגען. כ׳האָב זיך געוואָנדן צו דעם אַלטן דייטש, ער זאָל שיצן מיין משפחה. ער איז מיט מיר געגאַנגען און אַלעמען אַרויסגענומען פונעם קעלער, וויפל מענטשן ס׳איז נאָר געווען. ער האָט געהייסן נעמען פון דער גאַס פעק מיט אַנטוועקן, וויפל נאָר מ׳האָט געקאָנט פאַרנעמען און אונדז געפירט צו דער קליינער געטאָ, ביי דער בריק.

איך וועל קיינמאָל נישט פאַרגעסן דעם מאָמענט, וועו די צווויי סלאָנימער קאָוואָליעס, מאַשקע און חיים, וואָס האָבן צוזאַמען מיט מיר געאַרבעט אין דער וואַסער־לייטונג, האָבן זיך אויך געוואָנדן צום אַלטן דייטש נאָר הילף פאַר זייערע משפחות, וואָס זענען געבליבן פאַרשאָטן אונטער אַ פאָר־ברענטן טייל פון דער גרויסער געטאָ — צוזאַמען מיטן אַלטן דייטש האָבן מיר אַוועקגעשטופּט אַ ריזן שטיין (אפשר פון אַ 500 קילא אָדער נאָך מער), וואָס איז געלעגן ביי דעם

אַריינגאַנג פון אַ געהיימען קעלער אין דער גרויסער געטאָ, ווו דער אויבערשטער טייל איז געווען אינגאַנצן אָפּגעברענט. האַלב־טויטע קערפערס האָבן מיר אַרויסגעצויגן פון דעם קעלער. די פּרויען פון די צוויי קאָוואַליעס מיט זייערע קינדער־לעך האָבן מיר געמינטערט מיטן וואָסער פון אַ דערנעבנדיקן טייכל. דער אַלטער דייטש, דערזען־דיק די „סצענע" האָט זיך פונאַנדערגעווויינט און אַוועקגעשמיסן זיין ביקס אויף דער ערד...

מיר האָבן געגומען די קינדער אויף די פּלייצעס און זיי געבראַכט אין דער קליינער געטאָ.

די קליינע געטאָ

אין דער קליינער געטאָ, ווָאס איז באַשטאַנען פון אַ 800 מאַן, בערך, זענען די געזעצן געווען שטרענגע, די שמירה אַ שטאַרקערע און דער פּחד פאַרן מאָרגן — אַ גרעסערער. מ׳האָט דאָרט דערוואַרט טאָג־טעגלעך דעם טויט. לויפן אין וואַלד איז נישט געווען קיין צווייפל, ווייל די רוסישע פּאַרטי־זאַנער האָבן אין יענער צייט געטריבן די יידן פון די וועלדער צוריק אין די געטאָס און אַנטוואָפנט די, ווָאס האָבן געהאָט ביי זיך געווער.

איינצעלנע זענען באַגאַנגען זעלבסטמאָרד אין דער קליי־נער געטאָ.

דער לעצטער געזעץ, ווָאס איז אַרויס, איז געווען, אַז אַלע מענער און פרויען מוזן זיך אָפּשערן זייערע האָר, אונטער אַ באַדראָונג פון טויט־שטראָף.

די געטאָ־מענטשן, וועלכע זענען צוליב פאַרשידענע סיבות (ווי: געזונטצושטאַנד אד״ג) נישט אַרויסגעגאַנגען אויף אַרבעט — האָבן געגראָבן גריבער, וועלכע האָבן גע־דאַרפט זיין צוגעגרייט פאַר זיי.

איינער, אַ יידישער מסור, מיטן נאָמען: טעלנער (זיין פאָטער איז געווען דירעקטאָר פון דער סלאָנימער גימנאַזיע), וועלכער האָט געאַרבעט צוזאַמען מיט דעם באַקאַנטן יידישן מסור אוקראינסקי (וואָס פלעגט מסרן יידיש פאַרטיזאַנער און זיי איבערגעבן אין דייטשישע הענט) — פלעגט נעמען קראַנקע מענטשן פון געטאָ און זיי פירן צו אַרבעט אין די קאַשאַרן. ער האָט אויך געזומען מיין שוועסטער אויף אַרבעט און זי געשלאָגן, כאָטש זי האָט געהאָט אַ צעטל פון אַ דאָקטאָר. דער זעלבער האָט אויך אַרויסגענומען אַ יונג מיידל, וואָס האָט געווויינט מיט אונדז צוזאַמען און זי אַוועקגעפירט צו די דייטשן אויף פּראָפּיט, וועלכע דערפאָר באַלוינט מיט אַ קליין חזירל.

די געשיכטע מיטן מיידל און מיט מיין געשלאָגענער שוועסטער, האָט מיך נישט געלאָזט צו רו. ווען איך האָב אים אַ פּרעג געטאָן, פאָר וואָס ער האָט עס געטאָן, האָט ער געענט־פערט, אַז ער וועט עס נאָך אַ מאָל טאָן. איך האָב זיך דאָן אויף אים געוואָרפן, אים געשלאָגן מיט מיין גאַנצן כוח ביז ער איז געפאַלן טויט.

איינמאָל זענען פאַרגעקומען אומגעווויינלעכע שיסעריי־ען אַרום דער געטאָ. דאָ האָבן מיר באַמערקט פיל דייטשן מיט אויטאָמאָבילן און אַ שטאַרקע וואַך אַרום. דאָן האָבן מיר פאָר־שטאַנען, אַז עס דאַרף פאַרקומען אַן אַקציע. מיר האָבן זיך אַלע גלייך פאַרשטעקט אין אונדזערע באַהעלטענישן.

אַ פּולטוסקער ייִד מיטן נאָמען טייטלבוים (געהאָט אַ שפּייז־געוועלבל אין דער יאַטקע גאַס) מיט זיין זון זענען אויך צו אונדז געקומען, וויסנדיק פון אונדזער שטאַרק־געהיי־מער פאַרבאַהעלטענישן. עס איז געווען אַ פאַרטיפונג, וואָס איז דורכגעגאַנגען פון איין קעלער אין אַ צוויי־טן און איז געווען זייער שטאַרק פאַרמאַסקירט.

אַזוי ווי עס האָבן אונדז שוין נישט געקלעקט קיין כוחות אויסצוהאַלטן, דערצו אַן עסן און אַן שום זאָל, אין די דאָזיקע פאַרשטעקטע ערטער, האָבן מיר באַשלאָסן צו אַנטלויפן פון געטאָ.

די שיסעריין האָבן זיך שוין געהאָט איינגעשטילט. און ווי נאָר עס האָט אָנגעהויבן צו טאָגן בין איך אַרויס דער ערשטער, גלייך נאָך מיר — מיינער אַ חבר, וואָס איז די גאַנצע צייט געווען מיט מיר. באַוואָפנט זענען מיר געווען מיט מעסערס (אַ רעוואָלווער מיט קוילן איז געבליבן ביי מיין שוואָגער, וועלכער איז נאָך געבליבן אין דער באַ־העלטענישן).

ווי נאָר מיר האָבן זיך אַרויסבאַקומען דורך די שטעכל־דראָטן, האָט אונדז גלייך אַ יינגער שגצל באַמערקט און נאָכגעשריגן: „יודע!". די וועכטער אַרום געטאָ האָבן אונדז גלייך נאָכגעשאָסן. מיר האָבן מצליח געווען צו אַנטלויפן, און זיך פאַרשטעקט אין דעם בנין פון דער וואָסער־לייטונג.

מיר האָבן זיך געוואָנדן צו דעם דייטש פון דער וואָסער־לייטונג, וועלכער איז געווען אַ פירער פון געבויט־קאָמיסאַר־יאַט און איז גלייכצייטיק אויך געווען אַ חבר פונעם שוידער־לעך־באַקאַנטן „איק", דער אַנפירער פון די סלאָנימער בלוטיקע אַקציעס, אַז מען זאָל אונדז לאָזן לעבן און ווייטער בליבן ביי דער אַרבעט — האָט ער געענטפערט, אַז דאָס קומט נישט אין באַטראַכט.

דאָן זענען מיר אַנטלאָפן אויפן וועג צו „טרעוויאַנטשיטש", וואָס פירט צו די וועלדער פון „וואַלטשענאַרע". מיין שוועס־טער אסתר מיטן שוואָגער, זענען דאָן בעת די שיסעריין,

נישט אַרויס פון זייער באַהעלטעניש. זייער גורל איז מיר עד היום נישט באַוווסט.

די לעצטע שחיטה איז פֿאַרגעקומען אין 25.12.42.

אויף אונדזער לעצטן וועג...

איך און מיין חבר, אברהם ליינגא (פון לאָדזש), האָבן זיך געלאָזט צוזאַמען אין וועג, האָבנדיק פאַר זיך אײַן און אײַנציקן ציל, וואָס הייסט: „וואלטשענאַרע". מיר זענען געווען, ווי אויבן דערמאָנט, באַוואָפנט נאָר מיט קאַלט געווער (אָנגע־שאַרפטע מעסערס אד"ג). דאָס אַלץ. מיר זענען פריי געגאַנ־גען אין דרויסן, אַראָפּגעריסן די געלע יידישע לאַטע, זיך אַנגעטאָן אין גוייִשע קליידער און אַזוי געגאַנגען ביז אַ 25 ק"מ, בערך, דורך פאַרשידענע סטעטשקעס און פעלדער, ווו דער שטח איז געווען באַזעצט מיט דייטשן.

אינעם דאָרף טרעוויאנטשיץ זענען מיר אַריין צו אַ פויער, וואָס האָט אונדז גוט אויפֿגענומען. ער האָט אונדז געגעבן ברויט מיט מילך און אויך אויפן וועג מיטצונעמען. ער האָט אונדז געהייסן זיין פאַרזיכטיק לגבי אַנדערע פויערים. ער האָט אונדז געהייסן איבערנעכטיקן די נאַכט אין אַ זאגאניק (קליין וועלדעלע) און באַלד אין דער פרי זאָלן מיר זיך לאָזן אויפן וועג, וואָס פירט צום דאָרף וואלטשענארע. דאָרט אין דעם געגנט געפינען זיך פאַרטיזאַנער.

אַנקומענדיק אין דעם אויבן דערמאָנטן דאָרף, זענען מיר אַריין אין אַ „סקלעפיץ" (אַ קעלער), ווו מ'האָלט קאַרטאָפל. דאָרט זענען מיר איבערגעווען אַ גאַנצן מעת לעת. געשריייען פון דייטשן האָבן זיך געהערט פון צייט צו צייט. עס זענען, אַ פּנים, פאַרגעקומען אין דער זעלבער צייט אַבלאָווען אין די וועלדער, נאָכן פאַרענדיקן די לעצטע שחיטה אין דער סלאָנימער געטא. מיר האָבן דאָרט איבערגענעכטיקט און גאַנץ פרי זיך געלאָזט צו די וועלדער פון „וואָלטשענארע".

נאָך צוויי טעג אַן עסן און וועג מיר האָבן דאָרט קיין פאַרטיזאַנער נישט געטראָפן, האָבן מיר זיך צוריק געלאָזט אין דער ריכטונג פון דאָרף. דאָ האָבן מיר באַמערקט פיל טאַנקען מיט מאָטאָציקלען, געפירט דורך די דייטשן. דאָן זענען מיר אַריין אין אַ צעבראָכענעם פאַרבּרענטן טאָל, וואָס איז געשטאַנען אויפן טראָקט ביז די דייטשן זענען אַריין אין וואַלד. דאָן האָבן מיר באַמערקט אַ רוסישן פאַרטיזאַן, רייטנדיק אויף אַ פערד, ווי ער וועט פאַרשווּנדן אין איינער פון די שטעטשקעס. מיר לאָזן זיך אויף די טריט פון דעם רייטער. אַפּגייענדיק עטלעכע קילאָמעטער דערהערן מיר פון ערגעץ אַן אַפּהילך פון טעמפּע קלעפּ. מיר האָבן זיך דערנענטערט צו דעם פּלאַץ. דאָ זענען מיר ווי אַ ייִד האָקט אויס אַ בוים.

ער האָט זיך זייער דערשראָקן. מיר האָבן אים באַרויקט, אַז מיר זענען יידן, אַנטלאָפענע פון סלאָנימער געטא. ער האָט זיך געווונדערט, וואָס מיר זענען געבליבן לעבן. ער האָט אונדז אַריינגעפירט אין אַ בונקער, ווו ס'זענען געווען 15 יידן, צווישן זיי פרויען און קינדער. אַלע זענען געווען נאַקעט, באַרוועס און דערשראָקן. (די רוסישע פאַרטיזאַנער, ווען זיי האָבן געטריבן די יידן צוריק אין די געטאָס, האָבן זיי, אַחוץ צונעמענדיק דאָס געווער, אויך אַראָפּגעשלעפּט פון זיי די קליידער מיט די שיך). דער בונקער איז געווען זייער קליין און ביי דער זייט האָט זיך עפּעס געקאָכט אויף אַ קליינעם פייער. צום עסן האָט מען יעדן מכבד געווען מיט איין אַפּגע־קאָכטע קאַרטאָפל און אַ ביסל אומגעזעלצענע וואַסער.

די אָבלאָווע האָט געדויערט ביי 7 טעג, בערך. די דייטשן זענען געגאַנגען געשלאָסן און איבערגעבליקט דעם וואַלד, אויב עס געפינט זיך נישט קיין לעבעדיקער נפש. זיי האָבן זיך אויך דערנענטערט צו אונדזער „זשעמליאַנקא" (בונקער). מיר זענען פון דאָרט אַרויס און זיך פאַרשטעקט אין אַ קליין וועלדל, וואָס האָט אַרויסגעפירט אויף אַ פריייען וועג. אַזוי איז אונדז געלונגען צו בלייבן און זיך אומצוקערן צוריק אין אונדזער בונקער.

אין משך פון 7 מאָנאַטן איז אונדז געלונגען צו ראַבירן אין די נעכט ביי די פויערים, גייענדיק איבער פעלדער, אין די גרעסטע שנייען און פרעסט. אַנגעלאָדענע זעק מיט קאָר־טאָפל האָבן מיר געשלעפּט אויף די פּלייצעס און נאָך אַנדערע מינים שפּייז, געברענגט עס אין בונקער און אַזוי האָבן מיר זיך דערנערט.

איינמאָל איז אַ רוסישער פאַרבלאָנדזשעטער פּאַטרול־מאַן, באַמערקנדיק אַ רויך פון אונדזער בונקער, ווו ס'איז געווען אייגנטאָרדנט אַן אויוון אויף צום קאָכן, אַריין צו אונדז אין דער זשעמליאַנקע מיט געווער. ער האָט ביי אונדז איבער־גענעכטיקט אַנשטאָט צו וואַכן אויף זיין פּאַטרול. ער האָט אונדז איבערגעגעבן, אַז אין אַ דערבייַקן וועלדל געפינט זיך אַ גרופּע יידישע פאַרטיזאַנער. דאָס זענען די, וועלכע מ'האָט געטריבן אין געטאָ. אַזוי ווי קיין „פאַראָל" (וואָרט־צייכן) האָבן זיי נישט געהאָט דאָס רעכט צו האָבן אַזוי ווי די רוסישע פאַרטיזאַנער, למשל, — איז ווען זיי האָבן זיך באַגעגנט אין די פינצטערע נעכט מיט אַנדערע פאַרטיזאַנער, ביי די דערפער, כדי צו דערהאָבערן פראָדוקטן, פלעגן פאַרקומען קעגנזייטיקע שיסעריייען צווישן זיך, נישט וויסנדיק דעם „פאַראָל" פון דעם אַטריאַד.

מיר, פון בונקער, האָבן זיך פאַרשטענדיקט מיט די פאַר־טיזאַנער און זיך געוואָלט מיט זיי פאַראייניקן.

איינמאָל האָבן דריי „סאָמעכאָווצעס" (ווייסרוסן, פּריי־ווילקע קעמפער קעגן די סאָוויעטן) פֿאַרבלאָנדושעט אינעם וואַלד, וווּ די יידישע פּאַרטיזאַנער האָבן זיך געפונען. זיי האָבן געכאַפּט צוויי סאָמעכאָווצעס און זיי דערשאָסן. איינער איז אָנטלאָפן. ער האָט איבערגעגעבן די דייטשן, אין וועלכן קוואַרטאָל עס גיפֿינען זיך די יידישע פּאַרטיזאַנער. די דייטשן זענען זיי באָפֿאַלן און עס איז פֿאַרגעקומען אַ קאַמף. פֿון די 110 יידן זענען געבליבן 70, דערינען מיין שוועסטער רחל (אַלס פּאַרטיזאַנקע, פּאַרשטייט זיך).

דער „פּראָנט" האָט זיך וואָס אַ מאָל דערנענטערט; די רוסן האָבן צוריקגעשטויסן די דייטשן, וועלכע זענען שוין געשטאָנען ביי סמאָלענסק.

דאָן האָבן זיי געגעבן אַ פֿאַראַדענונג צו אָנערקענען די יידן אַלס פּאַרטיזאַנער און ווער עס האָט געהאָט געוואָר האָבן די רוסישע פּאַרטיזאַנער אַריינגענומען אין זייערע אָטריאַדן. די יידישע גרופּע האָט זיך אָנגערופֿן: „יעוורעיסקאיאַ גרופּאַ" ביי דעם און דעם אָטריאַד.

אונדזער אויפגאָבע איז געווען: באַשפּייזן דעם שטאָב און אויך זיך אַליין.

דער אָנפֿירער פון אונדזער גרופּע איז געווען: ברוך (בורי) יוטקאָווסקי פון ביטען (אַ שטעטל ביי סלאָנים).

* * *

יצחק אלטער (אלתר) / אונדזער „מארש" אין זיג־זאגן

ווי נאָר דער היטלער־קריג האָט אויסגעבראָכן, האָט אַ מבול פון פליטים פֿאַרפלייצט פּולטוסק. זיי האָבן זיך געצויגן פון די דייטשע גרענעצן: פון מלאָווע, פּרושניץ, כאָרושל אא"וו. הערנדיק די בשורות־רעות, וואָס די דייטשן טוען אַפּ מיט די יידן, האָב איך באַשלאָסן, אַז מ'טאָר קיין איין מינוט נישט בלייבן אין דער שטאָט. מיר זענען אָווק כמעט מיט דעם לעצטן אויטאָ קיין ווארשע. קומענדיק קיין ווארשע, האָב איך מיט מיין קוזין, משולם וואגמאַן, באַשלאָסן אַז דאָ איז אויך נישט דער ריכטיקער פּלאַץ. מיר האָבן זיך געזעגנט מיט דער משפּחה (מיט דער אַלטער באָבען פּריידע וואָגמאַן, און איר זון, שאול וואָגמאַן), מיטגענומען דאָס נייטיקסטע און זיך געלאָזט צו רוסלאַנד צו.

געגאַנגען זענען מיר צופוס דורך אַטוואַצק, ראַדזימין און שעדלעץ. אַוונט־צייט זענען מיר אָנגעקומען קיין שעדלעץ, וועלכע איז שוין געווען באַמבאַרדירט דורך די דייטשן און די גאַנצע שטאָט האָט געברענט. מיט שווערעניש זענען מיר ער האָט זיך געוואָנדן צום שטאָב, אַז מיר זאָלן אויספירן אויך קעמפּעריש אַרבעטן און נישט בלויז גיין ראָבירן אין די דערפֿער.

די לעצטע אויפגעגעבענע אָקציעס, אין וועלכע איך האָב אָן אָקטיוון אָנטייל גענומען, זענען באַשטאָנען פון: איבער־שניידן די טעלעגראָפן־סלופּעס און איבערריסן די עלעקטע־רישע פּאַרבינדונגען אינעם גאַנצן סלאָניימער געגנט, וואָס האָט זיך געשפּרייט אויף אַ שטח פון אַ סך קילאָמעטערס.

נאָך יעדער אַזאַ אָקציע איז אונדז כמעט שטענדיק געלונ־גען זיך בשלום צוריקקערן צו אונדזער באָזע. די דייטשן פלעגן, אַלס שטראָף, כאָפּן פון צייט צו צייט איינצעלנע פויע־רים פון דער געגנט און זיי אויפהענגען.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

סוף סוף איז אָנגעקומען די צעשמעטערנדיקע מפלה פון די דייטשישע מערדער. די וועלט האָט אָפּגעאָטעמט פריי, כאָטש אָפּגייענדיק אין אַ סך בלוט. פּאָר דעם „שכר" פון די 6 מיליאָן אומגעקומענע יידן, האָט דאָס יידיש פּלאָק באַקומען אַן אייגענע מדינה, אין וועלכער איך לעב היינט מיט מיין פּאָמיליע און אַרבעט, טראָגנדיק אין הָארצן דעם שטענדיקן זכר נאָך מיין אומגעקומענער משפּחה צוזאַמען מיט די 6 מיליאָן יידישע קדושים, הי"ד.

* * *

וויי נאָר דער היטלער־קריג האָט אויסגעבראָכן, האָט אַ מבול פון פליטים פֿאַרפלייצט פולטוסק. זיי האָבן זיך געצויגן פון די דייטשע גרענעצן: פון מלאָווע, פרושניץ, כאָרושל אא"וו. הערנדיק די בשורות־רעות, וואָס די דייטשן טוען אַפּ מיט די יידן, האָב איך באַשלאָסן, אַז מ'טאָר קיין איין מינוט נישט בלייבן אין דער שטאָט. מיר זענען אָווק כמעט מיט דעם לעצטן אויטאָ קיין ווארשע. קומענדיק קיין ווארשע, האָב איך מיט מיין קוזין, משולם וואגמאַן, באַשלאָסן אַז דאָ איז אויך נישט דער ריכטיקער פּלאַץ. מיר האָבן זיך געזעגנט מיט דער משפּחה (מיט דער אַלטער באָבען פּריידע וואָגמאַן, און איר זון, שאול וואָגמאַן), מיטגענומען דאָס נייטיקסטע און זיך געלאָזט צו רוסלאַנד צו.

געגאַנגען זענען מיר צופוס דורך אַטוואַצק, ראַדזימין און שעדלעץ. אַוונט־צייט זענען מיר אָנגעקומען קיין שעדלעץ, וועלכע איז שוין געווען באַמבאַרדירט דורך די דייטשן און די גאַנצע שטאָט האָט געברענט. מיט שווערעניש זענען מיר

איז געווען אַ וועלדל, דאָרט האָבן מיר מיט נאָך 100־ער פערזאָנען זיך אַ ביסל אָפּגערוט. אַ דייטשער עראָפלאַן, וועל־כער האָט אונדז באַמערקט, האָט אונדז באַשאָסן, זיך אַראָפּ־לאָזנדיק ממש איבער אונדזערע קעפּ. כ׳האָב זיך אָנגעכאַפּט ביי אַ בוים און וועלנדיק אויסמיידן דאָס באַשיסן, בין איך געפאלן אין חלשות. וועו איך האָב זיך אויפגעכאַפּט, האָב איך געזען פיל הרוגים. דאָס אָרט האָט אויסגעזען ווי אַ שלאַכט־הויז. איך מיט מיין קוזין זענען אַרויס גאַנץ.

מיר האָבן ווייטער מאַרשירט אין זיג־זאַגן. אָבער ווו מיר זענען צוגעקומען, האָט מען אונדז געזאָגט, אַז די דייטשן זענען נאָענט פון אונדז.

דעם ערשטן טאָג ראש־השנה זענען מיר אָנגעקומען אין דוביענקא. מיר האָבן זיך אָפּגעשטעלט לעבן אַ שול; ס׳איז געווען די שעה פון שופר בלאָזן. מיר האָבן זיך גלייך געלאָזט וווייטער אין וועג, באַזאָרגט זיך מיט אַ שטיקל ברויט (מער ווי דאָס איז נישט געווען) און אָנגעקומען צום טייך „בוג״. עס איז געווען אַ שמיעה, אַז די רוסן וועלן פאַרנעמען איין זייט פון בוג.

נאָך שווערער מי, איז אונדז געלונגען צו טרעפן אַ פויער און פאַר גוט באַצאָלט האָט ער אונדז דורכגעפירט מיט אַ קליין שיפל צו דער צווייטער זייט בוג, וווּ עס האָט געדאַרפט געהערן צו די רוסן. קומענדיק אַהין האָבן מיר פרייער אָפּגעאָטעמט. מיר האָבן זיך אויסגעבאָדן, אויסגעוואַשן אונדזערע וועש און געקומען עטוואָס צו זיך.

וועו מיר זענען אָנגעקומען אין דער שטאָט מאָניעוויטש (אַ קור־אָרט צווישן קאָוועל און סאָרנע), האָבן מיר — דורך אַ דאָרטיקן אַרגאַניזירטן קאָמיטעט — באַקומען אַ שטיקל צימער. עטלעכע טעג האָבן מיר גערוט און געגעסן צו דער זעט. אַ ביסל געלט האָבן מיר נאָך געהאָט ביי זיך.

אין די דערפער און שטעטלעך אַרום האָבן די פאַליאַקן ראָבירט יידן און אפילו אויסגעהרגעט. יעדן טאָג האָבן מיר דערוואָרט דאָס אָנקומען פון דער רויטער אַרמיי. מיר האָבן זייער מורא געהאָט פאַר אַ פאָגראָם פון די פאַליאַקן.

יום כיפור ביי טאָג, האָבן מיר געזען אָנקומען די ערשטע סאָוויעטישע באַן מיט מיליטער וואָס האָט באַזעצט דאָס שטעטל.

באַקומענדיק אַ ידיעה, אַז ביאַליסטאָק איז שוין פאַרנומען דורך די סאָוויעטן, האָבן מיר באַשלאָסן זיך צו לאָזן נאָך ביאַליסטאָק, אָבער דאָסמאָל שוין נישט צופּוס. מיט אַ צוג, וואָס איז אָוועק דורך סאָרנע—באַראַנאָוויטש—וואָלקאָוויסק, זענען מיר אָנגעקומען קיין ביאַליסטאָק. די גאַנצע שטאָט איז געווען פול מיט פליטים פון דער גאַנצער אַרומיקער געגנט. דאָרט האָב איך געטראָפן אפשר 50 פראָצענט פולטוסקער. זיי האָבן מיר דערציילט, אַז די דייטשן האָבן צונויפגענומען אַלע יידן פון פולטוסק אין גאָרטן פון שלאָס, ביי זיי אַלץ צוגענומען און געטריבן מיט מכות רצח דורך דער צעברא־כענער בריק און אַז פיל פון זיי האָט מען אַריינגעשלייידערט אין נאָרעוו, צווישן זיי אויך דעם רב. די מענטשן האָבן איינעם דעם צווייטן אַרויסגעראַטעוועט און געלאָזט זיך אין וועג; וועו נאָך וואָרשע און וועו נאָך ביאַליסטאָק. פיל פון די מענטשן זענען אויפן וועג געשטאָרבן, צווישן זיי קראַנקע, אַלטע און שוואַכע.

אין ביאַליסטאָק האָבן די מענטשן זיך אָנגעהויבן צו ביסלעכווייז איינאָרדענען. וועו מיט האָנדל און וועו מיט אַרבעט. איך האָב געאַרבעט אַלס בוכהאַלטער אין אַ גאַרבעריי.

פונדעסטוועגן האָב איך מיט נאָך עטלעכע חברים פול־טוסקער, ווי: אברהם און נתן צעלניק, אברהם גוט מיט דער פרוי, באַשלאָסן זיך צו לאָזן אין וועג אַריין, וואָס וווייטער פון דעם „סאָוויעטישן גן־עדן״ — נאָך ליטע, באַקומענדיק אַ ידיעה, אַז פון ליטע איז דאָ אַ מעגלעכקייט צו פאָרן קיין ישראל. מיין קוזין האָט נישט געהאָט קיין חשק דערצו. מיר האָבן זיך געזאָגט און אין דעצעמבער 1939 זענען מיר אָנגע־קומען קיין לידא. נאָך אין דעם זעלבן אָוונט האָבן מיר באַקו־מען אַ פויער, וועלכער האָט אונדז אַריבערגעפירט די גרענעץ.

דאָס מזל האָט אונדז צוגעשפּילט, וואָס איז אויסגעפאַלן אום וויי־נאַכט, דעם 31 דעצעמבער, און די פאָטרולן, סיי די רוסישע און סיי די ליטווינישע, האָבן געשכורט.

מיר זענען אַדורך די גרענעץ און דעם 1־טן יאַנואַר זענען מיר אָנגעקומען קיין איישישאָק. דאָס איז דאָן געווען דאָס ערשטע שטעטל, וואָס האָט געהערט צו ליטע.

די אַרטיקע יידן זענען צו אונדז זייער פריינדלעך געווען, האָבן אונדז אויפגענומען מיט וווייסע זעמל און מילך, וואָס מיר האָבן שוין לאָנג פאַר די אויגן נישט געזען. און אַזוי ווי ס׳איז געווען קריסטלעכער יום־טוב און קיין קאָנטראָל איז נישט געווען — האָבן מיר אַן שום פּחד זיך אַריינגעזעצט אין אויטאָבוס און אַוועק קיין ווילנע.

אין ווילנע זענען מיר אָנגעקומען נאָך אין זעלבן טאָג. פולטוסקער, וועלכע זענען שוין פון פריער דאָרט געווען, האָבן זיך מיט אונדז שטאַרק דערפרייט. ביי דער פאַמיליע פרוכטנבוים האָבן מיר אָוועקגעלייגט אונדזערע אַרעמע פעק־לעך, גענעכטיקט די ערשטע נאַכט און מאָרגן פרי זענען מיר אָוועק אין קאָמיטעט פון „דזשוינט״, וועלכער האָט שוין געאַרבעט און געהאָלפן די פליטים. מיר האָבן זיך דאָרט

רעגיסטרירט און באַקומען די ערשטע הילף, ווי: אַן אייג־שרייב־קאַרטע אויף מיטאָגן, טרוקענע פרוכטן אד״ג. מיר האָבן זיך געדונגען אַ צימער און אָנגעהויבן פילן דעם טעם פון אַ שטיקל מקום מנוחה.

ווילנע האָט דעמאָלט געהערט צו די ליטווינער. יעדער פּליט האָט זיך געמוזט רעגיסטרירן אין דער פּאָליציי. די פּאָליציי האָט דאָן באַשטימט די ווויך־רעכט פון דעם פּליט: אין ווילנע אַדער אין ליטע. מיר האָבן געהאָט דאָס מזל צו פּאַרבלייבן אין ווילנע. דאָרט האָבן מיר, ווי אויבן דערמאָנט, געשראָפן פיל פּולטוסקער, צווישן זיי: דעם פּולטוסקער רב, הרב לעווינטאָל, מיט זיין פּרוי, מאָטעס שאָפּיראָ מיט זיין פּרוי, דירעקטאָר, בערגסאָן, צבי ראָזאַנאָוויטש, שטיינבערג, גראָנעק מיט די קינדער, אַרפא און אַנדערע.

די פּליטים האָבן נישט געהאָט קיין רעכט אויף אַרבעט, אָבער אין יידישן קאָמיטעט, אין „דזשוינט״ האָט מען יאָ געקאָנט אַרבעטן. איך האָב באַקומען אַרבעט אָלס בוכהאַלטער אין אַ באַשפּייז־פונקט אין „דזשוינט״, אויף גדאָנסקע 6, פּאַרשטייט זיך, אַז פּאַר זייער אַ קליינעם געהאַלט. פון דעם האָב איך זיך אויסגעהאַלטן. איך האָב געווויינט אין איין דירה מיט די בריידער צעלניק און אברהם גוט מיט דער פרוי. אַזוי האָט זיך געצויגן דאָס לעבן אַ שטיקל צייט.

פלוצעם האָט מען געמאָלדן, אַז די סאָוויעטישע מאַכט האָט אויפן פאַרלאַנג פון ליטע, לעטלאַנד און עסטלאַנד (באַלטישע לענדער) צוגעקאַפּירט ווילנע אַריינגעמענדיק זי אין איר תחום. גלייך האָט מען אומעטום באַמערקט סאָוויעטישע הערשאַפט מיט איר „רויטן״ סדר. דער יידישער קאָמיטעט פון „דזשוינט״ איז גלייך מיט אַלע אַנדערע באַשפּייז־פונקטן ליקווידירט געוואָרן, ווי אויך אַ סך אַנדערע אינסטיטוציעס, וועלכע זענען נישט געווען לויט זייער טעם. באַלד האָט זיך געפּילט אַ מאַגאַל אין שפּייז, באַקלייד־זאַך־ווו. מען האָט אָנגעהויבן נאַציאָנאַליזירן די פּריוואָט־געשעפטן, אַלץ האָט געהערט צו דער מלוכה. פיל פּליטים מיט מעגלעכקייטן, האָבן זיך באַזאָרגט מיט יאַפּאַנישע וויזעס און זענען געפאָרן דורך רוסלאַנד קיין שאַנחאַי און פון דאָרט — אַ טייל קיין ארץ־ישראל און אַ טייל קיין אַמעריקע. פיל האָבן באַקומען אַרויספאָדערונגען פון ישראל, צווישן זיי אויך די משפּחה זילבערמאַן.

ביי די סאָוויעטן האָב איך באַקומען אַ פּאָסטן אין „גאָס־טאָרג״ (מלוכהשע געשעפטן) אָלס בוכהאַלטער. דערנאָך בין איך אויפגענומען געוואָרן אָלס אינספּעקטאָר איבער די דאָזיקע געשעפטן. אַזוי האָב איך געאַרבעט ביז דעם 22.6.41, ווען די דייטשן זענען פלוצעם באַפאַלן די רוסן.

מיט דריי טעג שפּעטער האָבן שוין די דייטשן געהאַט פאַרנומען ווילנע. באַלד איז אַרויס אַ באַפעל, אַז אַ ייד טאָר נישט גיין אויפן מיטן טרעטואָר, נאָר אין עצטיילטע שעהען פון טאָג מעג ער אַרויסגיין אויף דער גאַס, אייגקויפן — נאָר אין געוויסע געשעפטן. אויף אַלע געשעפטן, קאַפּייען אד״ג איז געווען אַן אויפשריפט: „פאַר יידן און הינט — אייגנגאַנג פאַרבאָטן״.

גלייך אין די ערשטע טעג, האָבן די דייטשן געגעבן די ליטווינער פריַיע הענט צו טאָן מיט די יידן, וואָס זיי האָבן געוואָלט. און דאָס האָבן זיי געמאַכט נאָר אין די נעכט.

די ליטווישע פאַשיסטן מיט געוואָר אין די הענט זענען אַריין אין די הייזער, אַרויסגענומען אַלע מענער, זיי אַוועק־געפירט אין דער ווילנער טורמע „לוקישקי״, דערנאָך אַרויס־געפירט אויפן פּאָנאַר און דערשאָסן (צווישן די איז אויך געווען דער פולטוסקער אברהם גוט, הי״ד). מיר האָבן זיי גערופן „די כאָפונעס״ (כאַפערס). וועלכער יידּ עס האָט גע־וואָגט אַרויסגיין אויף דער גאַס, האָט מען גלייך געפּירט צו שווערער אַרבעט. מען פלעגט אויך אַרויסשלעפן פון די הייזער. שפּעטער זענען די מענטשן צוגעשטעלט געוואָרן צו דער אַרבעט — דורך דער יידישער קהילה. איך האָב באַקומען אַרבעט אויפן ווילנער באַן־הויף. עס האָט אויך מיט מיר מיטגעאַרבעט אברהם צעלניק.

נישט לאַנג האָט געדויערט און מ׳האָט די גאַנצע פאַר־וואַלטונג פון דער קהילה, צווישן זיי — זייער אָנגעזעענע בעלי־בתים פון ווילנע ווי ד״ר וויגאָדסקי א״א, זענומען אין דער געסטאַפּאָ און געפאָדערט פון זיי געלט און גאָלד. די יידן האָבן טאָקע געגעבן געלט און גאָלד, אָבער זיי, די קהילה־פאַר־וואַלטער, זענען שוין מער נישט צוריקגעקומען; זיי זענען אַלע דערשאָסן געוואָרן.

דער מצב איז געוואָרן אַלץ מער געשפּאַנטער און עס זענען פאַרגעקומען פיל פראָוואָקאַציעס.

איינמאָל האָבן די דייטשן אַרויסגעלאָזט אַ קלאַנג, אַז די יידן האָבן געהרגעט אַ דייטש אין דעם יידישן קוואַרטאָל, אין דער גלעזער־גאַס (וווּ אין די אַלטע היסטאָרישע צייטן איז געווען אַ יידישע געטא), האָט מען אַרויסגענומען אַלע מענטשן פון דער געגנט און אויפן פּאָנאַר זיי דערשאָסן. נישט מאַכנדיק קיין אונטערשייד צווישן אַלט און יונג, פרוי און קינד.

אין אַ קורצער צייט אַרום, ס׳איז געווען אַ שבת, האָבן זיך באַווייזן די ליטווינער אויף די אַלע הויפן, וועלכע זענען געווען באַזעצט מיט יידן און געמאָלדן, אַז אין משך פון אַ שעה זאָל זיך יעדער פּאָקן און גיין אין געטא. יעדער האָט מיט זיך עפּעס מיטגענומען און זיך געלאָזט גיין.

ווי באַווּסט זענען געווען אין ווילנע 2 געטאָס. 1 אויף דער רודניצקער גאַס מיט אַ צוגאַב פון נאָך 3 קליינע געסלעך; דאָס האָט געהייסן די גרויסע געטאָ, און די 2־טע, די קליינע געטאָ — אויף דער ייִדישער גלעזער גאַס. אין דער צייט זענען אין ווילנע געווען פון 90 ביז 100 טויזנט ייִדן. אַבער אין די געטאָס זענען אַריין נישט מער ווי 20 אָדער 30 טויזנט ייִדן. די רעשטע האָט מען אַוועקגעפירט אויפן פאַנאַר און דערשאָסן.

מיך האָט מען אַרייַנגעטריבן אין דער גרויסער געטאָ. די געטאָ איז געווען געשלאָסן און אַרום און אַרום פאַרמויערט. דער אייַנציקער אַרייַנגאַנג איז געווען דורך דער רודניצקער גאַס. די אַלע פענצטער, וועלכע האָבן זיך געגרענעצט מיט די גאַסן אויסער דער געטאָ, זענען פאַרקלאָפּט געוואָרן מיט ברעטער, כדי צו פאַרשטעלן די ייִדן פון די אַריער. ביי דער אַרישער זייט פון טויער איז געשטאַנען אַ ליטווישע וואַך.

אין געטאָ איז געשאַפן געוואָרן אַ יודן־ראַט מיט יידישע פאַליציי, וועלכע האָט געהאַט די אויפגאַבע, אַחוץ צו היטן די אַרדענונג, בעיקר: צו העלפן די דייטשן אויסצופירן זייערע באַפעלן.

יעדן פרימאָרגן פלעגט מען פירן גרופּעס יידן צו דער אַרבעט. צוריקקומענדיק פון דער אַרבעט, פלעגן די דייטשן אונטערזוכן ביים אַריינגאַנגס־טויער, צי האָט עמיצער נישט מיטגענומען מיט זיך קיין עסנוואָרג. ביי וועמען מ׳האָט יא געפונען, האָט מען צוגענומען דאָס עסן און נאָך גוט אָנגע־קלאַפט די ביינער.

נישט איינמאָל פלעגן אָנקומען הויכע געסטאַפּא־באַ־אַמטע אַדער דער געביטסקאָמיסאַר אַליין, בכדי צו רעווידירן די מענער און די פרויען (אויסטוענדיק זיי נאַקעט), צי זיי האָבן עפעס וואָס נישט אויף זיך באַהאַלטן.

כדאי צו ברענגען דעם פאַקט, ווי איינמאָל איז דער גע־ביטסקאָמיסאַר מורער אָנגעקומען אין געטאָ, און ווען מ׳האָט ביי צוויי פרויען געפונען שפּייז (אייַנע פון זיי אַ באַווּסטע קינסטלערין), האָט מען זיי גלייך געפירט אויפן פאַנאַר און דערשאָסן.

אין עטלעכע טעג אַרום ווי מיר זענען אַריין אין דער גרויסער געטאָ, האָט מען אָנגעהויבן אַרויסצוגעבן ווייסע שיינען. ווער עס האָט געהאַט אַ ווייסע שיין (ד. ה. אַן אַרבעטס־שיין) — דער האָט געהאַט דאָס רעכט צו גיין אויף אַרבעט. (כדאי צו באַמערקן, אַז די גרויסע געטאָ מיט דער קליי־נער האָבן נישט געהאַט קיין שום אָפּיציעלע פאַרבינדונג).

אין עטלעכע וואָכן אַרום, זענען מיר צעווויר געוואָרן, אַז די אַלע, וועלכע האָבן זיך געפונען אין דער קליינער געטאָ, האָט מען אַרויסגעפירט אויפן פאַנאַר און דערשאָסן.

אַחוץ עטלעכע צענדליק פאַכלייט זענען לעבן געבליבן, איבערפירנדיק זיי אין דער גרויסער געטאָ.

אום יום־כּפּור, יאָר 1941, האָט די יידישע פאָליציי באַ־קומען אַ פאַראַרדענונג פון די דייטשן, אַז די אַלע, וועלכע האָבן נישט קיין ווייסע אַרבעטס־שיינען, זאָלן זיך שטעלן אין אָונט צום טויער אויף קאָנטראָל, דאָן וועלן זיי באַקומען די אַרבעטס־שיינען.

די וואָס האָבן געגלייבט אין דעם, האָבן זיך געשטעלט צו דער קאָנטראָל. מ׳האָט זיי גלייך אָוועקגעפירט אויפן פאַנאַר און פון דאָרט שוין מער נישט צוריקגעקומען.

דער מצב איז וואָס אַמאָל געוואָרן אומדערטרעגלעכער. די צרות זענען געוואַקסן, יעדער טאָג האָט מיט זיך געבראַכט נייַע גזירות און נייַע פאַראַרדענונגען. קיין עסן איז נישט געווען. דאָס וואָס מ׳האָט יא באַקומען, האָט נישט געקלעקט אפילו אויף צו דערכאַפן די נשמה. יעדער האָט זיך באַמיט צו פאַרקופן עפעס פון זיינע זאַכן אָן דערפאַר באַקומען אַ ביסל שפּייז, וואָס מ׳האָט אַדורכגעשמוגלט פון דער אַרישער זייט מיט גרויס מסירת נפש — דורך דעכער, לעכער איז מען געקראָכן, אָן אַזוי האָט מען זיך ווי עס איז געהאַלטן.

פלוצעם איז אַרויס אַ נייַע פאַראַרדענונג, אַז די ווייסע שיינען ווערן אומגילטיק אָן אויף זייער אָרט דאַרף מען באַקומען גלעלע, ד. ה. פאַך־אַרבעטער־שיינען. די שיינען דאַרף מען באַקומען דורכן אַרבעטס־פלאַץ. פאַרשטייט זיך, אַז יעדער אַרבעטס־פלאַץ, וועלכער האָט, למשל, געהאַט ביי זיך 100 אַרבעטער, האָט נאָר באַקומען 20 שיינען, ד. ה. פאַר אַ פינפטל אַרבעטס־מענטשן אינעם דאָזיקן פלאַץ. אַזוייַרנאָך האָבן נאָר געהאַט דאָס רעכט צו לעבן אַ פינפטל פון די, וואָס זענען געבליבן אין געטאָ.

ווינטער, אַנהייב 1942, איז געקומען אַ פאַראַרדענונג, אַז די אַלע, וועלכע האָבן גלעלע שיינען דאַרפן זיך שטעלן מיט זייערע פאַמיליעס צום טויער גאַנץ פרי אין ווי אויך אויף זייערע אַרבעטס־פלעצער. נאָך אַ שטרענגער קאָנטראָל ביי דעם טויער, איז יעדער אַוועק מיט זיין פאַמיליע צו דעם אַרבעטס־פלאַץ. דאָרט האָט מען אַלע אויסגעשטעלט אין אַ ריי, מ׳האָט יעדן איינעם געגרוי אין שטרענג באַטראַכט, אין ווער עס איז נישט „געפעלן״ געוואָרן פון די גרופּעס, למשל: אַן עלטערער, אַ קראַנקער וכדומה — דעם האָבן די דייטשן אַרויסגעצויגן פון דער ריי.

די וואָס זענען געבליבן אין געטאָ אָן די גאַלע שיינען, האָבן זיך טיילווייַז ערגעץ ווו פאַרשטעקט. די דייטשן מיט דער יידישער פאָליציי האָבן אַבער דורכגעפירט אין געטאָ

זייער אַ שטרענגע קאָנטראָל, וואָס האָט געדויערט אייניקע טעג און די וואָס האָבן נישט געהאָט די אויבנדערמאָנטע שיינען, האָט מען אַוועקגעפירט אויפן פאָנאַר און מער נישט צוריקגעקומען.

וועג מיר זענען צוריקגעקומען פונעם אַרבעטס־פלאַץ, האָבן מיר געטראָפן אַן אויסגעלייקטע געטאָ. גערעדט־עוועט האָבן זיך נאָר די, וועלכע האָבן זיך באַהאַלטן.

איך וויל דאָ באַמערקן, אַז אפילו אין די אַרבעטס־פלעצער האָט מען אויך געדאַרפט האָבן מזל. געווען פלעצער, למשל, וווּ איך האָב געאַרבעט — אויפן ווילנער באַן־הויף — האָט מען נאָך געקאָנט באַקומען אַ ביסל זופּ. אין טייל פלעצער פלעגט מען אויך באַקומען אַ שטיקל ברויט. אין טייל פלעצער פלעגט מען נאָר באַקומען — מכות־רצח.

איידער איך וועל דערציילן וועגן מיינע פאַרטיזאַנישע איבערלעבונגען נאָכן פאַרלאָזן די געטאָ, וויל איך אויפמערק־זאָם מאַכן אויף אייניקע דערשיינונגען, אויף וועלכע עס איז כדאי זיך אָפצושטעלן.

די דייטשן האָבן געשאָפן די געטאָ נישט בלויז אויף אָפּ־צוזונדערן די יידן פונעם אָרום. דאָס איז געווען איינער פון די הויפט־פאַרניכטיקונגס פלענער מיט אַ נאַציש־טייוולאַני־שער מאַסקע, וועלכער האָט צוגעגרייט אויף שפּעטער די פאַלשטענדיקע כליה אין די גאַז־קאַמערן און קרעמאַטאָריעס, (ווי: די שוידערלעכע וווינונגס־באַדינגונגען אין דער געטאָ; די אכזריותדיקע באַצינונגען און דערנידערונגען פון די דייטשן אד"ג — דאָס אַלץ איז געווען, וויסן מען היינט, ווי אַ התחלה צו דער השמדה: ווי אַ „פאַרשפּיל" צו דעם 6 מיליאָניקן אומ־קום...). און כדי צו פאַרטושן זייערע רוצחישע כוונות, האָבן די דייטשן געהייסן אַרגאַניזירן אַ קולטורעל יידיש לעבן, ווי: טעאַטער, קאָנצערטן אא"וו.

די יידישע אינטעליגענץ האָט זיך אָנגעכאַפּט אין דעם (און אַמאָל טאָקע האָט זיך אַריינגעכאַפּט אַ קליין שטראָלכעלע פון האָפענונג אין דעם מענטשלעך־דערנידעריקטן און אומבאַ־שרייבלעך־יידיש־צעטראָטענעם לעבן) און מ'האָט געשאָפן אַ יידישע שולע מיט לערער. איך עדעניק ווי צווישן זיי איז געווען דער לערער שפּעטל (היינט ראש־העיר אין ראשל"צ) מאשא עפרון (היינט אַ לערערין אין קריית־שלום). עס זענען אויך געהאָלטן געוואָרן רעפעראַטן אויף עברית, צווישן דער אָנפירערשאַפט: ד"ר דוואָזשעצקי, אבא קאָווונער א"א.

מיט דער צייט האָט זיך אין געטאָ אַרגאַניזירט אַ געהיימע אַרגאַניזאַציע אויפן נאָמען פ.פ.א. (פאַראייניקטע פאַרטיזאַנער אַרגאַניזאַציע), וואָס איז באַשטאַנען פון אַלע פאַרטיי־מיט־לידער, פון רעכטס ביז לינקס.

די ערשטע צייט איז געווען באַשטימט, אַז מען זאָל קעמפן מיט די דייטשן אין די מוירען פון געטאָ און נישט אין די וועלדער. וועג מ'האָט אָבער געזען, אַז „די שפּיל איז צום טייוול" און מ'קאָן אין געטאָ גאָר ניט אויפטאָן (בסך הכל איז דאָס גאַנצע געטאָ באַשטאַנען פון אַ דריי־פּיר געסלעך) — דאָן האָט מען אָנגעהויבן אַרויסצושיקן גרופּעס אין די וועלדער.

אין דער פּאַרטיזאַנקע

אין סעפּטעמבער 1943, האָבן די דייטשן פאַרשלאָסן די ווילנער געטאָ, ד.ה. אַז די מענטשן האָט מען שוין נישט מער אַרויסגעפירט אויף די אַרבעטס־פלעצער, וועלכע זענען געווען אויסער דער געטאָ און אַלע זענען פאַרבליבן אין געטאָ. די באַוואַכונג אַרום געטאָ איז שטאַרקער געוואָרן און אונדזער גרופּע, וואָס איז באַשטימט געוואָרן אַרויסצו־לאָזן זיך אין וואַלד, איז שוין נישט געלונגען אַרויסצושאַרן זיך דורך די הינטערטירלעך.

אין זעלבן טאָג איז נאָך געלונגען אַרויסצוגיין אַ גרופּע מיטן דיכטער סוצקווער און פרוי, וועלכע זענען אָוועק אין דער ריכטונג פון די נאַראָטשער וועלדער.

מיר האָבן געזוכט אַ וועג, וויסנדיק, אַז די געטאָ ווערט ליקווידירט אין די נאָענטסטע טעג, און עס איז אונדז לבסוף געלונגען איבערצוקויפן ליטווישע פאָליציי און מיר זענען אַרויס דורך דעם הויפט־טויער מיט דער הילף פון דער יידי־שער פאָליציי, גרופענווייז, צו 2 פערזאָן, אָפּגעווקט איינער פון צווייטן אויף אַ מרחק פון 20—30 מעטער.

מיר האָבן זיך געדאַרפט טרעפן אויפן אָפּגערעדטן פלאַץ, הינטער דער שטאָט — אויפן וועג צו „ביאַלאָווסקאָ".

נאָך אינעם זעלבן טאָג האָבן מיר אַרויסגעשיקט מיט אַ וועגעלע דורך אַ פויער (אַ טאַטאַר), וואָס איז כלומרשט געקומען אַרויסנעמען דאָס מיסט פון געטאָ — פיסטאָלעטן, רעוואָלווערן (קורץ געוויר) און אַמוניציע, וואָס איז געווען פאַרבאָהאַלטן אונטער דעם מיסט.

דער וועג דורך דער שטאָט איז אַדורך בשלום. 12 ביינאַכט, בערך, האָבן מיר זיך צונויפגעזאַמלט אויפן באַשטימטן פונקט. צו אונדזער גליק איז מיט אונדז געווען אַ ייד פון ווילנער געגענט — חיים סאלץ — וועלכער האָט געקענט יעדעס וועגל און יעדעס שטעגל.

אויפן באַשטימטן פלאַץ האָט יעדער באַקומען זיין געווער, און דורך דער אָנפירונג פון חיים סאלץ, וועלכער האָט אונדז

געפירט אויף אַזוינע וועגן, מיר זאָלן זיך נישט אָנשטויסן אויף קיין שום מכשול — זענען מיר דורך 3 טעג אָנגעקומען אין דער „פּושטשאַ רודניצקא", 48 ק"מ פון ווילנע. אַריין־קומענדיק אין אַ וועגל פון דער פּושטשאַ, האָבן מיר באַמערקט אַ פּורל און ווי איינער איז זיך מטפל מיטן פערד. מיר זענען צו צו אים מיט געווער אין האַנט. עס האָט זיך אַרויסגעוויזן, אַז דאָס איז אַ יידישער פּאַרטיזאַנער פון ליטע, חיים לאַזאַר, וועלכן מ'האָט איבערגעשיקט פון נאַראָטשער פּושטשאַ מיט אַ גרופּע, צו אַרגאַניזירן אַ פּאַרטיזאַנער־באַוועגונג אין דער רודניצקער פּושטשאַ, ווייל די פּריערדיקע גרופּעס, וועלכע זענען דאָרט געווען, זענען אַלע אויסגעהרגעט געוואָרן.

חיים לאַזאַר האָט זיך גלייך מיט אונדז פאַרשטענדיקט און אונדז אַריינגעפּירט אין דער פּושטשאַ און מיר האָבן זיך באַזעצט אויף אַ געווינסן פונקט.

ער האָט וועגן אונדז גלייך איבערגעגעבן דעם קאָמאַנדיר פון ליטווישן פּאַרטיזאַנער־שטאָב, יורגיס, אויך אַ יידּ. די ערשטע טעג איז אונדז נישט געגאַנגען אַזוי לייכט. די ליטווי־נער און די רוסן האָבן אונדז פאַרגעוואָרפן, אַז מיר זענען פּחדנים, וואָס מיר האָבן די גאַנצע צייט נישט געקעמפט, נאָר געזעסן אין געטא.

יצחק אלתר עם קבוצת פּרטיזנים ביערות פּושצ'ה רודניצקה (בסביבת וילנה) השני מימין, עומד, מאחורי הנשים, לבוש כובע
פּאַרטיזאַנער־גרופּע מיט יצחק אלתר
(2־טער פון רעכטס הינטער די פרויען)

מיט עטלעכע טעג שפּעטער, זענען אָנגעקומען צו אונדז 2 גרופּעס פּאַרטיזאַנער פון ווילנער געטא. די לעצטע גרופּע איז אָנגעקומען מיט אבא קאָווונער, וועלכע זענען אַרויס דורך די קאַנאַלן פון געטא און זיי זייער אַ שלעכטן צושטאַנד זענען זיי צו אונדז אָנגעקומען. צוזיש זיי זענען געווען אייניקע קראַנקע, וואָס האָבן זיך אָנגעשטעקט פון דער פאַרפּעסטעטער לופט אין די קאַנאַלן. מיר האָבן זיך אָנגעהויבן צו אַרגאַניזירן, זיך אייגלידערנדיק אין דער ליטווישער פּאַרטיזאַנקע און ביסלעכווייז אָנגעהויבן אַרויסצוגיין אויף פּאַרטיזאַנישע אַרבעטן, ווי: אויפּרייסן באַנען, מינירן וועגן און איינשאָפּן זיך עסן אין די דערפער.

פּיל האָבן מיר געהאַט אויסצושטיין פון די פּוילישע פּאַר־טיזאַנער: „אַרמיאַ קראַיאָווא". די דייטשן האָבן מער מורא געהאַט פּאַר די פּאַרטיזאַנער ווי די פּאַרטיזאַנער פּאַר זיי. די פּוילישע פּאַרטיזאַנער האָבן אונדז פּאַרשטעלט די וועגן, געמאַכט „זאַסאַדעס" און ווען מיר זענען אַדורך האָבן זיי אויף אונדז געשאָסן. אַ סך זענען געפאַלן פון אונדז. איינמאָל האָבן זיי געכאַפּט אַ יידישע פּאַרטיזאַנקע, זי צעשניטן אויף שטיקער און צעווארפן אויף קילאָמעטערס ווייט. זיי האָבן פילמאָל געאַרבעט צוזאַמען מיט די דייטשן און אויסגעגבן באַהאַל־טענע יידן אין די דערפער.

נאָך פיל אינפאָרמאַציעס, וועלכע זענען אונדז צוגעטראָגן געוואָרן דורך „אונדזערע מענטשן" (פויערים), זענען מיר געווויר געוואָרן, אַז די הויפּט קוועלע פון די פּוילישע פּאַרטי־זאַנער איז דאָס דאָרף „קאַניוכי". מיר האָבן זיך גלייך פאַר־שטענדיקט מיט אונדזער שטאָב, וועלכער האָט געהאַט אַ טאַג־טעגלעכע ראַדיאָ־פאַרבינדונג מיטן הויפּט־שטאָב אין מאָסקווע, און באַקומען אַ באַפעל „אָפּצוווישן" דאָס דאָרף, נישט איבער־לאָזן קיין איין לעבעדיקן נפש און נאָר נישט נעמען פון דאָרף, אפילו נישט קיין עסנוואָרג.

נאָכדעם ווי אונדזערע פּאַרטיזאַנער האָבן אַרומגערינגלט דאָס דאָרף, עס אונטערגעצונדן, גלייכמאַכנדיק עס מיט דער ערד — איז געוואָרן שטיל, מ'האָט שוין מער קיין יידן נישט אַרויסגעגבן און די וועגן זענען געוואָרן פּרייער.

איינמאָל, ווען אַ גרופּע (3־טער אַטריאַד) איז אַרויס אויף אַן „אַרבעט", האָט זי זיך אָנגעשטויסן אויף אַ יידישן בחור, וועלכער האָט זיך געבעטן, מ'זאָל אים אויפּנעמען אין דער פּאַרטיזאַנקע. ער שטאַמט פון פולטוסק, האָט ער זיי דער־ציילט. דאָס איז געווען רפאל משה שאַכס אַ זון.

אזוי ווי איינער פון די פּאַרטיזאַנער האָט געווּסט, אַז איך שטאַם פון פולטוסק, האָט ער דעם יידישן בחורל מיטגענומען. אַריינגעפירט צו זיך און מיר דערפרעגט געגעבן צו וויסן.

איך האָב אים, פאַרשטייט זיך, גלייך געגנומען צו זיך, געגעבן צו עסן, אים אָפּגעוואַשן און געבּיטן זיינע צעריסענע קליידער. און אַזוי ווי ער האָט געאַרבעט אַלס פאַסטוך־נישט־ייך ביי אַ פויער און ער האָט גוט געקענט אַלע וועגן, האָט דער „אַטריאַד" באַשטימט, ער זאָל בלייבן מיט זיי אַלס וועג־וייזער. אַזוי איז ער מיט זיי פאַרבליבן ביזן סוף פון דעם קריג.

געלעבט האָבן מיר אין וואַלד, אין די הינטערערדישע בונקערס, וועלכע מיר האָבן אויסגעבויט (מיטן בויען האָבן זיך פֿאַרנומען 2 פּולטוסקער: איך און אברהם צעלניק). זיי זענען געווען אַזוי שטאַרק פֿאַרמאַסקירט, אַז ס׳איז שווער געווען צו דערקענען פון דרויסן, אַוודּ זיי געפינען זיך. מחוץ דעם בונקער, וווּ מיר האָבן געווויינט, איז געווען אַ בונקער אַלס שפּיטאָל מיט אַ דאָקטער ווי אויך אַ בונקער — אַ בעקעריי מיט אַן אויסגעבויטן אויוון, צו באַקן ברויט און אַ בונקער — אַ שוויץ־באָד. אַ דאָנק די באָד, איז ביי אונדז נישט געווען קיין אומריניקייטן.

אָבער נישט שטענדיק האָבן די פֿאַרטיזאַנישע אויפֿגאַבן זיך איינגענעבן. דאָס שווערסטע איז געווען, ווען אָלץ איז שוין געווען צוגעגרייט, נאָר צום אויפֿרייסן, דער צינדער איז שוין געווען אין דער מינע און פּלוצעם קומט אַן אַ באָפּעל, אַז מ׳דאַרף איצט נישט אויפֿרייסן און אָלץ פונאַנדערנעמען אויף צוריק.

עס דערמאָנט זיך אַ פּאַקט: אין דער צייט, ווען איך האָב זיך פֿאַרנומען מיט לייגן מינעס, האָבן מיר אין אַ געוויסן טאָג באַקומען אַ מעלדונג פון שטאָב, אַז אויפֿן שאָסיי, וואָס פירט פון ווילנע קיין איישישאָק — דאַרפן מאָרגן פרי אַדורכ־פֿאָרן אַ קליינער טאַנק און עטלעכע דייטשישע געפֿאַנגענע אויטאָס מיט געסטאַפּאָ־לייט פון ווילנע נאָך איישישאָק אויף אַ ספּעציעלער אָקציע. מיר, אַ גרופּע פון 30 מאַן, בערך, האָבן געקריגן אַ באָפּעל צו לייגן מינעס און זיי אָפּרייניקן פון וועג. איך האָב גלייביגט עטלעכע מינעס אין דער בריים פון שאָסיי, און עס איז באַשטימט געווארן, ווי נאָר די מינעס וועלן אויפֿ־ריסן דעם קליינעם טאַנק, וועלכער פלעגט שטענדיק צום עשטן אויסשפּירן דעם וועג — זאָלן מיר באָשיסן און אומ־ברענגען די געסטאַפּאָ־לייט, וועלכע האָבן געדאַרפט זיין פון 60 ביז 100 מאַן (אין דער צייט האָבן מיר שוין געהאַט גוט געווער אפילו קעגן טאַנקן).

אין אָוונט זענען מיר אַרויס אויף דער דאָזיקער „אַרבעט״. איך האָב גלייביגט די מינעס מיט דעם אויפֿרייס־מאָטאָריאַל. איינער פון די פֿאַרטיזאַנער איז אַרויף אויף אַ בוים אויסקוקן, ווען די גרופּע קומט אָן, מ׳זאָל זיין גרייט. 9 פּרי, בערך, האָבן מיר דערהערט פון דער וויטן פֿאַרן אויטאָס און פּלוצעם — אַ שטאַרקן אויפֿרייס און אַ קעגנזייטיקע שיסעריי.

דער פונקט, וווּ מיר האָבן געדאַרפט דורכפירן די אָקציע, איז געווען, בערך, פון אַ 600 ביז 800 מעטער פון אַ בריקל לעבן דאַרף „זיגמונד־טשישקי״, וועלכע די דייטשן האָבן באַ־וואָכט, און דאָרט זענען זיי געזעסן אין אַ בעטאָנירטן בונקער. פֿאַרשטייט זיך, אַז נאָך אַזאַ מין אויפֿרייס, דאַרף די וואַך איבערגעבן אַ באַריכט, וואָס עס האָט געטראָפֿן. די דייטשן וויייסן זייער גוט, אַז אַ פֿאַרטיזאַנישע אָקציע דויערט נישט מער ווי 15 אַדער 20 מינוט. מורא האָבנדיק פֿאַר זייער אייגע־נער „פּעל״, וועלן זיי (די דייטשן) נישט אַרויס פון זייערע בונקערס, איידער עס וועט אַדורכגיין 20 מינוט, כדי צו קאָנטראָלירן דעם פֿאַרפֿאַל — דאָס האָבן מיר געוווסט.

אונדזער קאָמאַנדיר האָט געגעבן אַ באָפּעל, אַז איך אַליין מוז די מינעס צוריק אַרויסנעמען, ווייל אַ צווייטער קאָן דאָס נישט מאַכן. און כדי צו שיצן האָט ער איבערגעלאָזט 4 פערזאָן: 2 מיט פּולעמיאָן און 2 מיט אויטאָמאָטן (צווישן די 4 פֿאַרטי־זאַנער איז געווען ד״ר ליאו בערנשטיין, היינט פּראָפעסאָר פון אוניווערסיטעט אין ישראל).

מיר האָבן זיך פֿאַרשטעקט הינטער די ביימער, וואַרטנדיק, אַז דער דייטשער פֿאָטרול זאָל דורך און וויסנדיק, אַז במשך פון אַ האַלבער שעה וועלן זיי זיך צורקקערן צו זייער באַזע.

ווי נאָר דער פֿאָטרול איז דורך, בערך, אַ 100—200 מעטער, האָב איך, גייענדיק אַרויסנעמען די צינדערס פון די מינעס געווווסט, אַז איך גיי 99 פּראָצענט אויפן טויט און געזאָגט צו בערנשטיינען: „ליאו, געדענק, אַז איך האָב 2 שוועסטער אין ישראל!״ — אַזוי בין איך אַרויס אויפן פּרייען שאָסיי, זענדיק נאָך די דייטשן פון דער וויייטנס. די 4 פֿאַרטיזאַנער האָבן מיר באַשיצט מיט זייער געווער, און איך, קריכנדיק אויף אַלע פיר, האָב אַרויסגענומען די צינדערס פונעם אויפֿרייס־מאָטאָריאַל; איך האָב געהאַט גליק און עס איז מיר געלונגען. עס איז דאָן געווען ווינטער, אַ גרויסער פּראָסט האָט געבראָכט, אַבער איך בין געווען נאָס פון שווייס...

ווי עס האָט זיך שפּעטער אַרויסגעוויזן, איז אין אונדזער וואַלד געווען אַ ספּעציעלע גרופּע פון רוסישע פֿאַרטיזאַנער־פֿאַראַשוטיסטן, זיי האָבן זיך געפרופן: „שפּעטש־גרופּע״, וועלכע האָט אַדורכגעפירט ספּעציעלע אויפגאָבן אין טיל פון פּראָנט. זיי האָבן אויך באַקומען דעם זעלבן באָפּעל אומצוברענגען די געסטאַפּאָ־לייט. זייער פונקט האָבן זיי באַשטימט אַ 6 ק״מ, בערך, פֿאַר אונדז. זיי האָט געלונגען אויפצורייסן.

אין מאַי—יוני 1944 האָבן מיר באַקומען אַ באָפּעל זיך צו רירן אין וועג, ליקווידירן אָלץ אין וואַלד און גיין נאָך ווילנע.

מיר זענען אָנגעקומען אין ווילנע צוזאַמען מיט דער רויטער אַרמיי, קעמפּנדיק מיט זיי צוזאַמען קעגן די דייטשן.

אין ווילנע בין איך לאַנג נישט געבליבן. האַלב ווילנע איז געווען פֿאַרברענט. קיין יידן האָבן מיר כמעט נישט געטראָפן.

איך און אייניקע פּולטוסקער ווי: די ברידער צעלניק, די פּרוי פון גוטן, וועלכער איז פֿאַרכאַפּט געוואָרן דורך די ליט־

ווינער, נאָך פּאַרן אַרײַנגיין אין געטאָ — האָבן מיר זיך געלאָזט אויפֿן וועג צו פּולטוסק. אַזוי ווי פּולטוסק איז נאָך געווען ביי די דייטשן, זענען מיר אַוועק קיין שעדלין. דאָרט זענען מיר געווען אייניקע מאָנאַטן (ביי דער משפּחה צעלניק). מיר זענען געשטאַנען אין קאָנטאַקט מיט דעם יידישן קאָמיטעט אין לובלין און דערנאָך — אין פֿראַגאַ־וואַרשע. איך האָב מיטגעאַרבעט מיט די פּאַראַיניקטע ציוניסטישע גרופּעס.

אין מאַי 1945 האָב איך מיט מײַן פֿרוי, וועלכע האָט זיך געראַטעוועט פון טויטן־לאָגער, שטוטהאָף, זיך געלאָזט אין וועג מיט אַ גרופּע — דורך טשעכיע, טראַנסילוואַניע, רומעניע, אונגאַרן, עסטרייך און איטאַליע. דאָרט, אין איטאַליע, בין איך געבליבן אַ יאָר צייט, בערך. איך האָב געאַרבעט אין רוים אַלס מרכז (קאָנצענטרירער) פון „אירגון הפּליטים איזור רומא".

דעם 1־סטן אַפּריל 1946, בין איך אַנגעקומען קיין ישׂראל (מײַן פֿרוי איז נאָך אַנגעקומען אין ישׂראל אין נאָוועמבער 1945 — לעגאַל און מיט אַ באַדינג, אַז איך זאָל ממשיך זײַן אין רוים צו אַרבעטן אין „אירגון הפּליטים").

היינט אַרבעט איך אין אַ מוסד פון ועד הפּועל של ההס־תדרות, אַלס בוכהאַלטער, אין מחלקת הקולנוע, פון יאָר 1947.

* * *

יוסף ניעסטעמפּאוועך (זון פון שלמה און אסתר) / אונדזער ערשטע און לעצטע באגעגעניש

ווען מיר זענען אָנגעקומען מיט אַן עשׂאַלאָן קיין ר.פּ. האָט מען אַ גרופּע פון 70 יונגע פֿליטים אָפּגעטיילט און גע־שיקט אין אַ שטעטל נאָך פּאָלאָצק — אסוועיגע — ביי דער לאַטווישער גרענעץ.

מיינע עלטערן מיט דריי ברידער און אַנדערע נאָענטע קרובֿים, דערוואַרטן מיין פּאָטערס ברודער יודל מיט זיין פֿאַמיליע און נאָך עטלעכע פּולטוסקער משפּחות, זענען באַזעצט געוואָרן אינעם שטעטל קאפּיל, מינסקער געגנט, וועלכע איך האָב באַקומען אַ מעגלעכקייט צו באַזוכן ערשט אין מערץ 1941.

דאָס איז געווען אונדזער ערשטע און לעצטע באַגעגעניש, צייט 1939, וועו מיר האָבן זיך צעשיידט. אין שטעטל אסוועיגע, איז מיט מיר געווען צוואַמען מיינער אַ יונגט־חבֿר, יהושע, שמחה בראדאָוויטשעס אַ זון. מיר האָבן דאָ איינגעאָרדנט אַ פּאָטאַ־אַנשטאַלט. דאָס פֿאָך האָבן מיר געלערנט און געאַרבעט צוזאַמען, נאָך אין פּולטוסק.

זייענדיק די ערשטע און די אייניציקע פּאָטאָגראָפּיסטן דאָן אין שטעטל, האָבן מיר געהאַט אַ מעגלעכקייט זיך גוט איינצוראַדענען און צו שליסן אַ סך באַקאַנטשאַפֿטן.

פון די 70 פּוילישע יידן, וועלכע זענען ביסלעכווייז פֿאַר־שיקט געוואָרן פונעם שטעטל אַלס נישט זיכערע עלעמענטן, זענען מיר צעבליבן בלויז מיט צעציילטע.

דער דייטשישער איבערפֿאַל איבער רוסלאַנד, איז געווען פֿאַר אונדז אַזוי אומגעריכט. אַז קיינער פון די יידן האָט נישט באַוויזן צו אַנטלויפֿן.

די באַ־ליניע איז געווען ווייט. דער שנעלסטער דורכ־רייס פון דעם גאַנצן פראָנט, איז מצד די היטלער־אַרמיי געקומען דורך די באַלטישע לענדער.

איז אויך אונדזער שטעטל אָקופּירט געוואָרן אין די סאָמע ערשטע טעג פונעם נאַציש־איבערפֿאַל. צוזאַמען מיט דער אַרטיקער יידישער באַפֿעלקערונג האָבן מיר גלייך דער־פּילט דעם מערדערישן היטלער־רעזשים. גלייך האָט מען אונדז „באַשאַנקען" מיט דער געלער לאַטע. רדיפֿות און שוועריע קאָנצאָרגע־אַרבעטן זענען געווען אונדזערע טאָג־טעג־לעכע פּאָרציעס.

מיטן אָנקומען פון ווינטער האָט מען אַלע יידן פֿאַר־שפּאַרט אין אַ געטאָ, אַרומגעצוימט מיט שטעכל דראָט. צען־דליקער פֿאַמיליעס האָבן געווינט אין באַראַקן און אין די ערגסטע באַדינגונגען. צרות־צרורות האָבן זיך אָנגעהויבן שיטן אויף אונדזערע קפּה.

וועו די פּרעסט האָבן זיך פֿאַרשטאַרקט, איז אונדזער לאָגע געוואָרן גאָר אומדערטרעגלעך. באַרוועסע, הונגעריקע און אין שמאַטעס פֿאַרוויקלטע פּלעגט מען אונדז טרייבן צו די שוועריסטע אַרבעטן. דער, וואָס איז אָפּגעשטאָנען, איז גלייך דערשאָסן געוואָרן.

— די וואָס קאָנען נישט אַרבעטן דאַרפן נישט לעבן — האָבן די דייטשישע וואַך־זעלנער דערקלערט. איינעם אַן אויסנאַם פון די וואַך־זעלנער האָבן מיר געהאַט נאָר געציילטע טעג. ער פלעגט נישט יאָגן ביי דער אַרבעט ווי אַנדערע. אַ געווישן טאָג האָט ער געבעטן דעם שאָפער, וואָס האָט געפירט דאָס עסן פֿאַר די דייטשן, ער זאָל דאָס איבערבלייבעכץ נישט אַרויסווארפן און ברענגען אַ ביסל וואַרימע זופּ פֿאַר „זיינע

יודען", וועלכע אַרבעטן גוט. דער שאָפער האָט, ביים צוריק־קומען, אונדז אָנגעגאָסן וואַרימע זופּ אין אַ גרויסער קאָנ־סערוון־פושקע; די איינציקע כּלי, וואָס מיר האָבן דאָן פאָר־מאָגט, אַז ווי מיר האָבן קיין אַנדערע כלים נישט געהאַט, האָט יעדער געדאַרפט אָפּזופן פון דער פושקע, לויט דער ריי. דעם ערשטן זופּ האָט באַקומען אַן עלטערער ייד. דאָ האָט אַ דייטשישער וואַך־זועלנער פון אַ צווייטער גרופּע דאָס באַ־מערקט, דאָן האָט ער אָנגעהויבן צו שרייען:

— דו, פאַרפלוכטער יודע! אַנשטאָט אַרבעטן וועסטו עסן?

ער איז צוגעלאָפן און מיטן באָגנעט אים דורכגעשטאָכן דעם בויך. דער ייד האָט אין משך פון צעציילטע מינוטן אויס־געהויכט די נשמה. דער מערדער האָט מיטן פוס אַוועק־געקאָפּעט די פושקע מיט דעם עסן און אונדז געוואָרנט:

— אַרבעטן דאַרף מען! נישט עסן!

אויף מאָרגן איז אונדזער גוטער וואַך־זועלנער פאַרטוישט געוואָרן אויף אַ צווייטן, וועלכער האָט אונדז שוין „באַצאָלט" פאָר יענע „גוטע" טעג, וואָס מיר האָבן געהאָט ביי דעם פריערדיקן.

די לאָגע איז געוואָרן וואָס אַמאָל ערגער און אומדער־טרעגלעכער. דער שווערער ווינטער פון 1941—1942 און די גרויזאָמע באַהאַנדלונג פון די וואַך־סאָלדאָטן האָבן אונדז לחלוטין אויסגעשפּט. דער חודש פעברואַר איז אַריבער. מיר האָבן געהאָפט אויפן פרילינג, וועלכער וועט אונדז אַ ביסל פאַרלייכטערן.

אויפן צווייטן טאָג פון חודש מערץ איז צו מיר אַריין־געקומען אַ וויייסרוסישער פאָליציאַנט, וועלכער האָט מיך געקענט (איך האָב אים מיט זיין משפחה פאָטאָגראַפירט) און איבערגעגעבן, אַז זיין מוטער, וועלכע אַרבעט אין דער דייטשישער קאָמענדאַנטור, האָט אים געהייסן מיר מודיע זיין, אַז עס זענען אָנגעקומען עסטאָפאָווצעס, וועלכע וועלן מאָרגן פרי ליקווידירן די געטאָ.

איך, באַראַוויטש און נאָך אַ יידישער בחור (יצחק סמיריו) פונעם שטעטל, האָבן נאָך פון פריער זיך געהאָט באַזאָרגט מיט דריי רעוואָלווערן און אַ ביסל קוילן אויף אַ נויט־פאַל. מיר האָבן באַשלאָסן, אַז איצט איז דער לעצטער שאַנס אויף פרווון זיך צו ראַטעווען.

אין דעם באַראַק, ווו מיר האָבן געווויינט, האָבן מיר געמאַלדן — ס׳איז געווען שוין שפּעט ביי נאַכט — אַז מיר גרייטן זיך צו אָנטלויפן און וועט עס וויל מיט אונדז מיט־האַלטן, זאָל דאָס שוין טאָן.

כּמעט אַלע זענען געווען פאַמיליע־מענטשן מיט קינדער און אויך אַלטע לייט — האָט קיינער פון זיי נישט געוואָלט איינשטעלן. להיפך: זיי האָבן געפרוווט אונדז דערפון אָפּ־רעדן; באשר מיט אונדזער אָנטלויפן וועלן מיר נאָך מער אויפרייצן די דייטשן:

— וואָס וועלן זיי מיט אונדז טאָן, ווען מיר וועלן דאָ בלייבן?

— ווען נישט היינט, וועלן זיי אונדז מאָרגן אויסמאָרדן — האָבן מיר זיי געגעבן צו פאַרשטיין. אַן אויסנאַם פון אַלע זענען געווען די אַלטע עלטערן פון אונדזער דריטן חבר. זיי האָבן דערמוטערט זייער זון און אויך אונדז, אַז מיר זאָלן אָנטלויפן און מצליח זיין.

— גייט, מיינע ליבע קינדער, און ראַטעוועט אייערע יונגע לעבנס! נעמט נקמה אויך פאָר אונדז!

זיי האָבן קוים אַרויסגעבראַכט די וועכטער מיט אַ צעבראָכן וווייננדיקן קול, אַזוי, אַז אַלע אין באַראַק האָבן מיטגעווויינט.

אייגנגעווויקלטע אין וווייסע ציכן זענען מיר געקראָכן אין שניי. די וווייסקייט פון דעם שניי האָט פאַרמאַסקירט אונדזער וווייסע אָנטוכץ און מיר האָבן אומבאַמערקט פון קיינעם זיך דערנענטערט צום אַרויסגאַנג־טויער.

אין דרויסן האָט זיך כסדר געהערט דאָס שיסן פון דער ס.ס.־וואַך, וועלכע האָט אַן איבעררייש געשאָסן, כדי צו וואַרע־נען די באַפעלקערונג אין געטאָ.

מיר האָבן די אָנגעלאָדענע רעוואָלווערן געהאַלטן גרייט. דאָ האָבן מיר דערזען — עטלעכע מעטער פון אונדז — די צוויי־וואַך־זועלנער, אַרויסקוקנדיק פון טויער. זייענדיק אומ־באַמערקט פון קיינעם און אויך פון זיי, האָבן מיר געהאָט אַ מעגלעכקייט אין זיי אויסצושיסן, וואָס האָט זיך אויסגעמישט מיט דער אַלגעמיינער דרויסנדיקער שיסעריי. זיי זענען גאָליבן טויט אויפן אָרט און מיר האָבן שנעל צוגענומען זייערע ביקסן און דאָס ביסל אַמוניציע, וואָס זיי האָבן געהאַט.

אויפגעמאַכט דעם טויער, וווייטער אויפן בויך זיך געשאָרט און אונטער דער באַשיצונג פון דער פינצטערער נאַכט זיך אַזוי אַרויסגעשאָרט פון שטעטל.

וווייטער איז עס שוין אָנגעקומען לייכטער. די וווייסע ציכן האָבן מיר פון זיך אַראָפגענומען און געמוטן לויפן אין דער ריכטונג פונעם וואַלד.

ס׳איז געווען שוין גוט ליכטיק. מיר האָבן זיך גשפּונען ביי אַ 10 ק״מ פונעם שטעטל. צום וואַלד האָט נאָך געקאָנט זיין אַ פינף קילאָמעטער בערך. צוליב דער ליכטיקייט פון טאָג האָבן מיר אַהין שוין נישט געקאָנט דערגרייכן. מיר האָבן

זיך גוט פֿאַרמאַסקירט און געפֿאַרשט פון דער וועלט די צוויי נאַענטע דערפֿער, וועלכע מהאָט גוט געקאָנט זען. דער פֿאַר־שנייטער שטח האָט קלאָרער גזמאַכט דעם אָרומיקן געגנט. דער פֿריש אָנגעפֿאַלענער שניי פון דער פרי, האָט שוין געהאַט פֿאַרווישט די צייכנס פון אונדזערע פיסטריט.

מיטאָגצייט האָבן מיר דערזען, ווי געסטאַפֿאוצעס און ווייסרוסישע פֿאַליציאַנטן לויפן אָרום אויבער די צוויי דערפֿער „אַסטראָוו און „סאָקאָלי" און זוכן, נישטערן. און אָט באַמערקן מיר, ווי זיי שלעפן יידן פון באַהעלטנישן, שלאָגן זיי מיט די קאָלבעס און שטעכן זיי מיט די באַגנטן. דאָס בילד פון דער ווייטן מאַכט אויף אונדז אַ דערשיטערנדיקן איינדרוק.

קענטיק, אַז נאָך אונדזער ליקווידירן די וואַך ביי דעם טויער, זענען נאָך אַנדערע יידן פון געטאָ אַנטלאָפֿן.

מיר זענען געלעגן ציטערנדיקע פון קעלט און צוגעקוקט זיך צו די שרעקלעכע בילדער. עס האָט אונדז געריסן פון אָרט, אינסטינקטיוו זיך געכאַפט ביים געווער. אָבער אומ־מעכטיק זענען מיר געווען אין דעם דאָזיקן מאָמענט עפּעס צו טאָן.

דאָ האָט אונדזער חבר דער דריטער זיך פלוצעם אַ ריס געטאָן פון אָרט און אַרויסגעכאַפט פון מיר די ביקס. אָט זעט ער דאָרט זיין מאַמען ווי די דייטשן שלעפן און שלאָגן זי.

— מיין מאַמע! האָט ער געשריגן. אָ, איך דערקען זי! איר פּאַטשיילע!

מיר האָבן אים אָפּגעהאַלטן און געגעבן צו פֿאַרשטיין, אַז ער שטעלט אונדז אַלע אין קאָן. ווער ווייס, צי עס איז טאַקע דיין מאַמע צי אַן אַנדער מאַמע. ווען יאָ, דאַרף אונדזער נקמה קומען אויך פֿאַר אונדזערע מאַמעס, פֿאַר אַלע יידישע מאַמעס וואָס ווערן געפֿייניקט און דערמאָרדעט. זי וועט קומען די נקמה, אָבער נישט אין דער רגע. איצט זענען מיר אין סכנה. אַזוי האָבן מיר אים צוביסלעך באַרויקט.

מיטן צופֿאַל פון דער נאַכט האָבן אונדזערע פייכטע קליי־דער אָנגעהויבן צופֿרירן צום לייב. זיי האָבן זיך פֿאַרוואַנדלט אין האַרטע בלעכן. און אַזוי האָבן מיר אָנגעהויבן אונדזער ווייטערדיקן מאַרש. צוקומענדיק צום דאַרף סאקעלי, קלאָפּן מיר אָן אַ ווינונג. פון אינעווייניק הערט זיך אַ פּרויען שטימע: „ווער איז?" ווי נאָר די פּרוי האָט אונדז דערזען, אָפּשפּאַרנדיק אַ ביסל די טיר, האָט זי גענומען שרייען: „הא, זשידעס? טראָגט זיך אָפּ פון דאָנען! וויפל מ'שיסט און מ'הרגעט זיי אויס בלייבן נאָך אַלץ לעבעדיקע יידן!"

אין דער פינצטער האָט זי נישט באַמערקט דאָס געווער ביי אונדז, אַרויסקוקנדיק דורך אַ שמאָלער שפּאָרונע. אויך מיר האָבן באַשלאָסן זיך דערמיט איצט נישט צו באַנוצן, און אָזוינע אין וואַלד אַריין. אָפּגייענדיק אַ זיבן קעלאָמעטער, זענען מיר אָנגעקומען צום דאָרף פּראשקי.

איך האָב זיך דערמאָנט אין אַ באַקאַנטער סטודענטין, וואָס וווינט דאָ. איך האָב זי אַמאָל פאָטאָגראָפֿירט צוזאַמען מיט איר משפּחה.

די צוויי חברים האָב איך איבערגעלאָזן אין וואַלד און מיט אַן אָנגעלאָדענעם רעוואָלווער, אויף יעדן פאַל, אַריין אין דאָרף.

כ'קלאָפּ אָן אין דער ערשטער ווינונג. אָ מענער שטים פרעגט מיך ווער איך בין.

— ווו ווויינט דאָ די משפּחה פאָוולאָוו? — פרעג איך.

— איך בין עס! — ענטפערט מיר די שטים.

— ווער אָבער ביסטו? — פרעגט מיך צוריק די שטים.

אָ יונגע פרוי איז צוגעקומען צו דער טיר, מיך דערזען און אויסגעשריגן:

— יוסף! דאָס ביסטו?!

שנעל האָט מען מיך אַרייַנגענומען אין שטוב. זיי באַשיטן מיך מיט פראָגן: „ווי אַזוי ביסטו אַרויס אָ לעבעדיקער? און „צי ביסטו אַליין?"

— איך בין דאָ מיט נאָך צוויי חברים — ענטפער איך.

די טאַטעער, די סטודענטין, איז גלייך אָוועק צום וואַלד און לויט די סימנים, וואָס איך האָב איבערגעגעבן זיי גלייך געבראַכט.

אויך איר מוטער האָט זיך גלייך געזומען פאַרזען אַרום אונדז. מיר האָבן אַראָפּגעוואָרפן פון זיך די „בלעכענע" קליי־דער, אָנגעטאָן אַנדערע, וואָס זיי האָבן אונדז געגעבן.

דאָס וואַרעמע עסן, וואָס זיי האָבן אונדז דערלאָנגט, האָט אונדז אויפגעמונטערט און דערמוטיקט צוזאַמען מיט די וואַרעמע ריידן פון דער גוטער פאַמיליע.

פיר פאַרטאָג האָט אונדז דער פאָטער אויפגעוועקט. אויס־געטרוקנט זענען שוין געווען אונדזערע קליידער. מיטגעבנדיק אונדז אַ זעקל מיט עסנוואָרג, וואָס זיי האָבן שוין געהאַט פאַר אונדז צוגעגרייט, וועגדעט זיך צו אונדז דער פאָטער:

— קומט, חברים! און ער האָט אונדז אָוועקגעפֿירט טיף אין וואַלד אַריין.

די פאַרטאָגיקע קעלט האָט אונדז ווידער אַדורכגענומען און מיר האָבן אינגאַנצן געציטערט. אָבער די פריינדלעכקייט פון דעם חבר פאָוולאָוו, האָט אונדז געמוטערט און ג־וואַרעמט.

אָפּגייענדיק אַ 6—7 ק"מ בערך, האָט ער זיך פאַרהאַלטן און אָנגעווינט אויף אַ פאַרלאָזן הייזל פון אַ וואַלדוועכטער און זיך מיט אונדז געזעגנט.

דאָס הייזל, אַן טירן, אַן פענצטער, האָט אָנגעוואָרפן אויף אונדז אַ פחד. דערנענטערנדיק זיך, האָבן מיר דערהערט אַ כראָפּען, נישט קענענדיק אונטערשיידן צי דאָס איז פון וועלף, אָדער פון מענטשן. פאַרזיכטיק, מיטן געווער גרייט צו שיסן האָבן מיר אָנגעהויבן אַרייַנצוגיין אינעווייניק.

דאָס בילד האָט אונדז צוגעשמידט צו די ערטער.

דריי יידן פונעם שטעטל זענען געווען פאַרזונקען אין טיפן שלאָף. מיר האָבן זיי פאַרזיכטיק אויפגעוועקט. זיי האָבן זיך מיט אונדז דערפרייט און מיט אונדזער געווער.

אַ וואַך צייט זענען מיר פאַרבליבן אין דעם הייזל. יעדע נאַכט פלעגט מען פון דער פאַמיליע פאַוולאָוו ברענגען עסן. קומענדיק דאָס לעצטע מאָל זאָגט זי אונדז:

— איר מוזט גלייך אַוועק פון דאַנען. אַ פויער פון דאָרף קליבנדיק דאָ האַלץ, האָט אייך באַמערקט און עס איבער־ געגעבן אין דאָרף. אַלע אין דאָרף האָבן באַשלאָסן צו מעלדן וועגן אייך אין דייטשישן שטאָב.

פאַרטאָג האָבן מיר פאַרלאָזט דאָס הייזל. קוים אָפּגע־ גאַנגען אַ צווייַ קילאָמעטער, האָבן מיר דערהערט אַ שטאַרקע שיסעריי. מיר האָבן דורך די ביימער, וועלכע זענען אין דעם פלאַץ געוועזן שיטערלעך, באַמערקט ווי „אונדזער הייזל" ברענט. די דייטשן האָבן עס באַשאָסן און אונטערגעצונדן, גלויבנדיק, אַז מיר געפינען זיך נאָך דאָרט.

מיט שנעלע טריט זענען מיר אָוועק טיפער אין וואַלד. דאָ האָבן מיר געפונען אַ בונקער, וועלכער איז דורכן רוסישן מיליטער ווי צוגעגרייט געווען פאַר אונדז. דאָס איז געווען, וואַרשיינלעך, פון די נישט אויסגענוצטע אָקאָפּעס. מיר האָבן אים נאָך מער פאַרמאַסקירט מיט צווייַגן און איינגעאָרדנט „אונדזער ווינונג". דערנערט האָבן מיר זיך מיט קאַרטאָפל, וואָס מיר פלעגן ביי דער נאַכט אַרויסנעמען פון די זאַפּאָן גריבער, וואָס די פויערים פון דאָרף האָבן געהאַט באַגראָבן.

צווישן וואַכן זענען שוין געווען אַריבער און קיינער פון דער פאַמיליע פאַוולאָוו האָט אונדז מער נישט באַזוכט. פון וואַנען האָבן זיי אייגנטלעך געקאָנט וויסן וווּ מיר געפינען זיך? אָבער ווי אָפּגענעם איבעראַשט זענען מיר געוואָרן, ווען אין אַ פאַרטאָג האָט זיך באַוויזן דאָס געשטאַלט פון פאַוולאָוס טאָכטער. פון פריַיִד האָט זי אַזש געווייַנט. זי האָט אונדז איבערגעגעבן, אַז די דייטשן זענען געווען זיכער, אַז איר זענט אומגעקומען און פאַרברענט געוואָרן צוזאַמען מיטן הייזל.

זי האָט אונדז געזוכט צווישן וואַכן, זייענדיק זיכער, אַז מיר האָבן באַוויזן זיך צו ראַטעווען און ערגעץ וווּ זיך אייַ־ געאָרדנט.

אַזוי האָבן מיר געלעבט אין וואַלד דעם גאַנצן ווינטער. דערווייל זענען צו אונדז צוגעקומען נאָך צוויי יידן און עטלעכע רוסן, וועלכע האָבן באַווייזן צו אָנטלויפן פון געפאַנ־ גענשאַפט. מיר זענען שוין געווען אַ גרופּע פון 15 מאַן.

דער פרילינג האָט זיך דערנענטערט און מיר האָבן זיך געזונען גרייטן צו אַ פּאַרטיזאַנישער טעטיקייט, אָנקלייבנדיק אין וואַלד געווער און מינעס פון די רוסישע חילות, וועלכע האָבן פאַרקיקן זומער אין איילעניש אָפּגעטראָטן און געלאָזט עס אין די אָקאָפּעס.

יוסף ניעסטעמפּאָווער אַלס פּאַרטיזאַן (אין דער מיט)

מיר האָבן באַשטימט דעם טאָג פון 15־טן מאַי, אַלס אָנהייב פון אונדזער פאַרטיזאַנישער טעטיקייט. פאַרטאָג האָבן מיר איינגעגראָבן מינעס אויף דעם וועג, וווּ מיר פלעגן באַ־ מערקן — בעת אונדזערע אויסשפּירונגען — פאַרן דייטשישע מאַשינען מיט געווער און פראָוויאַנט. אַלע פויערישע וועגענער וועלכע זענען אָנגעקומען אויפן וועג האָבן מיר פאַרהאַלטן און אָפּגעפּירט טיף אין וואַלד אַריין. ווי אויף צו להכעיס זענען דעם פרימאָרגן קיין דייטשישע אויטאָמאַשינען נישט אָנגעקומען, אַזוי, אַז אַ טייל פון אונדז האָבן זיך שוין אָנגע־ הויבן מיאש צו זיין.

ענדלעך 11 אַ זייגער פאַר מיטאָג, האָבן אונדזערע אויס־ שפּירער פון אַ הויכן בוים באַמערקט אַן אויטאָ מיט דייטשן.

מיר זענען געווען אַזוי געריצט, אַז מהאָט זיי אָפילו נישט צוגעלאָזט בײַ די איינגעגראָבענע מינעס, און געפּענט אויף זיי אַ קריַיג־פּייער פון אַלע זײַטן. דער בענזין־טאַנק האָט זיך גלייך אָנגעצונדן. זיי האָבן נישט באַווײַזן צו שטעלן דעם מינדסטן ווידערשטאַנד. אייגנער פון זיי האָט פון דער קאָבינע געוואָלט ווארפן אַ גראַנאַט אויף די דערנענטערנדיקע חברים פֿאַרטיזאַנער, אָבער ער איז גלייך געפֿאַלן אַ צעלעכערטער פון אונדזערע קוילן. פּיר און צוואַנציק דייטשן זענען זיי געווען. מיר האָבן זיי פֿאַרענדיקט מיט די קאָלבעס און באַגנעטן, מיט אויסגעשרייען: „פֿאַר אונדזערע מאַמעס און טאַטעס! פֿאַר אונדזערע שוועסטער און ברידער! פֿאַר אַלע יידן, אויסגעמאָרדעטע דורך אייך, באַנדיטן!" די נקמה־געפילן האָבן זיך בײַ אונדז אַזוי צעפלאָקערט, אַז מיר האָבן געמאַכט פון זיי אַ מאַסקראַד. און דאַן: אַראָפּגעצויגן פון זיי די שטיוול, זיי אָנגעטאָן אָנשטאָט די בײַ איצטיקע שמאַטעס וואָס האָבן פֿאַרוויקלט אונדזערע פּיס. פֿאַרנומען זייער געווער און אָוועקגעצויגן טיף אין וואַלד אַריין, וויסנדיק, אַז מיטן מאַמענט, ווען די דייטשן וועלן אונדז אָנטדעקן און וועלן ברענגען אַ גרעסערן כוח, וועט אונדזער קליינע גרופּע נישט זיין ביכולת מיט זיי צו קעמפֿן.

שפּעטער האָבן מיר זיך דערווויסט, אַז אַ צווייטער דייטשיסער אויטאָ מיט היטלעריסטן איז אויף אונדזערע פֿאַרליגטע מינעס אויפֿגעריסן געוואָרן.

צייט דעם גלונגענעם פֿאַרטיזאַנישן אָנהייב אין תחילת־זומער, האָט זיך אונדזער גרופּע אין משך פון אַ קורצער צייט פילפֿאָכיק פֿאַרגרעסערט. אָנטלאָפענע געפֿאָנגענע און אויס־באַהאַלטענע רויטאַרמייער האָבן געהאָלטן אין איין שטראָמען צו אונדז. נאָך דריי חדשים צייט, איז פון אונדזער קליינער גרופּע אויסגעוואָקסן אַ גרויסע פֿאַרטיזאַנער אַרמיי, וועלכע האָט גראַסירט אויף דער רוסיש־לאָטווישער גרענעץ, צייַלנדיק 4 טויזנט מאַן. שפּעטער איינגעטיילט געוואָרן אין 4 אָטריאַדן: פּרוזונע, טשאַפייעוו, זשדאַנאָוו און סטאַלין. מיר אָבט יידן, זענען געווען אין ערשטן פרוזנע־אָטריאַד. מער קיין יידן זענען דאָ ליידער נישט געווען. מיר האָבן זיך כסדר געהאָלטן צוזאַמען, וויל צווישן די פֿאַרטיזאַנער האָבן זיך געפּינען אַ גרויסע צאָל אָנטיסעמיטן. נישט איינמאָל האָבן מיר זיך באַ־דאַרפט פֿאַרטיידיקן, נישט נאָר בלויז מיטן מויל... בײַ יעדער גלעגנהייט האָבן זיי דאָס אַרויסגעוויזן. כדי אונדז — די קליינע צאָל גערעטעוועטע יידן — וויי צו טאָן, פלעגן זיי־ זינגען אָנטיסעמיטישע לידלעך, מאַכן פֿאַראַדיעס אויף יידישע קעמפֿער, כאָטש זיי האָבן גוט געוווסט, אַז מיר זענען פון די בעסטע קעמפֿער און ווערן געשיקט אויף די געפֿערלעכסטע ערטער און די „אָקציעס" פירן מיר אַמהעלדישסטן אויס. זענען טאָקע פון אונדזערע ידישע פֿאַרטיזאַנער, וועלכע זענען באַשטאַנען פון 8 מאַן — געפֿאַלן 6, און דאָס אין אַ גאָר קורצער צייט. געבליבן בין איך און מיין חבר בארדאוויטש.

כדאי צו באַמערקן, אַז געפֿאַלן זענען די 6 יידישע חברים, נישט נאָר בלויז פון אַ שלאָכט מיט די דייטשן, נאָר אויך פּין די אייגענע פֿאַרטיזאַנער־חברים. בײַ אונדז, יידן, זענען די פֿאַרטיזאַנער־אָקציעס געווען פֿאַרבונדן — בעיקר — מיט נקמה־געפילן קעגן די דייטשישע מערדער, ווען בײַ די רוסישע פֿאַרטיזאַנער איז דאָס געווען אַ מלחמה־שפּיל. קעגן אונדז, יידן, פלעגן זיי זוכן אַלע שפּיצלעך, כדי אונדז צו דערנידעריקן.

איינמאָל האָט פֿאַסירט אַ פֿאַל ווי נאָך אַ שווערער אָקציע, נישט שלאָפֿנדיק עטלעכע נעכט, האָט די אָנפירערשאַפֿט, זיך נישט רעכענענדיק דערמיט, באַשטימט מיין חבר בארדאוויטש אויף אַ וואַך פֿאַסטן. זייענדיק טויט־מיד פון די נישט דער־שלאָפענע נעכט, אין וועלכע ער האָט כסדר געוואַכט, איז ער אויף דעם וואַך־פֿאַסטן איינגעשלאָפֿן. ער איז געשטעלט געווארן פֿאַר אַ משפט, ווו נישט קיין אויסגעקליבענער ריכטער, נאָר אַלע פֿאַרטיזאַנער פון אטריאַד האָבן געדאַרפט דעציידירן. נאָך דער רעדע פונעם הויפּט־פֿאַליטרוק (פֿאַליטישער אָנפּי־רער), האָבן אַלע פֿאַרטיזאַנער מיט איין קול געשריגן: דערשיסן!

יהושע איז געזעסן אַ בלאַסער, געטראַכט: בעסער וואַלט פֿאַר אים געווען, ווען ער פֿאַלט אין אַ שלאָכט מיט די דייטשן. פֿאַרן טויט האָט קיין שום יידישער פֿאַרטיזאַן נישט מורא געהאַט. אָבער וועלן דערשאַסן פון אייגענע חברים פֿאַרטי־זאַנער — דאָס וואַלט שוין געווען צופֿיל. אַ נס איז געשען, וואָס די אָנפּירערשאַפֿט האָט אָנערקענט, אַז אַזאַ פֿאַל איז ביי באַראַוויטשן דער ערשטער, און אַלס גוטער פֿאַרטיזאַנער וועט זיין אורטייל אַרויסגעבן אויף אַ תנאי, ד.ה. אויב עס וועט זיך ביי אים אַזאַ פֿאַל איבערחזרן — וועט ער גלייך דערשאַסן וועלן.

שפּעטער האָט די אָנפּירערשאַפֿט אַרויסגעגעבן אַ פֿאַר־אַרדענונג צו די אַלע פֿאַרטיזאַנער אויף זיין וואַך, וועט גלייך אויפֿן פּלאַץ דערשאַסן וועלן, אָן שום משפּט.

געווען פֿאַלן, וואָס אָנטיסעמיטישע פֿאַרטיזאַנער פלעגן דערשיסן יידן אויף זייערע וואַך פֿאַסטנס מיט דער טענה, אַז זיי זענען דעמאָלט געשלאָפֿן. זיי האָבן עס געטאָן פיל מאָל בסוד און אָן צו מעלדן די „אָפּיציעלע" אָנפּירערשאַפֿט...

אויך מיר, צוויי לעבן געבליבענע חברים, האָבן זיך אין קורצן צעשיידט.

אין אַ שלאַכט מיט די דייטשן בין איך פאַרוווּנדעט געוואָרן. איבערן פראָנט בין איך אָפגעטראַנספּאָרטירט געוואָרן קיין ראַטן־פאַרבאַנד. דאָרט אָפגעלעגן עטלעכע חדשים אין אַ שפּיטאָל. ווען כ׳בין געזונט געוואָרן האָט מען מיך אָפּ־געשיקט קיין... סיביר נאָך נאַוואָסיבירסק אין די קוילן־שאַכטן ביים שטעטל אסינקי. דאָרט האָב איך געמוזט אַרבעטן פון 12 ביז 15 שעה אין מעת־לעת. די באַדינגונגען זענען געווען נישט לייכטער ווי אויף אַ פאַרשיקונג. אַחוץ הונגער־דיעטע זענען מיינע קלייַדער דאָ באַשטאַנען ווידער פון אַלטע שמאַטעס, וועלכע האָבן אויך געדינט אַלס שיך אויף די פיס.

דאָס איז געווען דער לוין, וואָס איך האָב באַקומען פאַר מיינע פאַרטיזאַנישע פאַרדינסטן. כ׳האָב זיך געשטאַרקט, נישט אריינצופאַלן אין אַ יאוש. די האָפענונג, אַז נאָכן קריג וועל איך טרעפן ביים לעבן מיין משפּחה — האָט מיך געשטאַרקט.

ליידער איז עס אַזוי נישט געווען.

מיין מוטער אסתר און מיין פאָטער שלמה, ווי מיינע ברידער: משה, אהרן, יצחק און יחזקאל — זענען צווישן די לעבעדיקע מער נישט געווען. מיין פעטער יידל, מומע חוה און זייערע דריי זין (דער עלטסטער זון מאיר־וועלוול איז ערב דער קריג געווען רב אין פשעמישל) און נאָך אַ ריי פולטוסקער פאַמיליעס זענען אומגעקומען אינעם שטעטעלע קאפיל (ווייסרוסלאַנד). דאָס שטעטעלע האָב איך באַזוכט נאָכן קריג. כ׳האָב אפילו נישט געקאָנט דערגיין וווּ עס איז זייער קבר. די שכנים האָבן מיר נאָר געקאָנט איבערגעבן, אַז אין אַנפאַנג 1942 האָט מען אַלע יידן פונעם שטעטל אַרויס־געפירט ערגעץ ווּ און דערמאָרדעט.

פון מיין חבר באָרדאָוויטש, מיט וועמען איך האָב געווינט צוזאַמען אינעם שטעטל אסוועיא, האָב איך באַקומען אַ בריוו, אין וועלכן ער שרייבט, אַז אויך ער איז שווער פאַרוווּנדעט געוואָרן אין אַ פוס און האָט באַקומען אַ סך... אויסצייכענונגען. ער גלייבט, אַז מיר וועלן זיך אינגיכן טרעפן אין ארץ־ישראל. פון דאָן האָב איך מער פון אים קיין שום ידיעה נישט געהאַט. הגם איך האָב צו אים פיל מאָל געשריבן.

זאָלן די דאָזיקע שורות זיין ווי אַ מצבה אויף דעם אומ־באַקאַנטן קבר פון מיינע טייערע עלטערן און נאָענטע משפּחה־מיטגלידער, וועלכע זענען אומגעקומען דורך די נאַצישע מערדער, ימ״ש.

פארטיזאנער־און געטא־קעמפער

דאָס לעבן פון אַ יידישן פּאַרטיזאַנער איז גאָר נישט געווען קיין לייכטער, אפילו ווען ער האָט געבראַכט דאָס טייערסטע פאַר אַ קרבן: זיין לעבן. נישט איינמאָל האָט מען געוואָרפן אין פּנים אַריין זיין יידישקייט און נישט איינמאָל פלעגט זיך עס ענדיקן מיט אַ קויל אין קאָפּ, און נישט דוקא פון קיין דייטשישער ביקס...

ווי נאָר עס איז אים געלונגען — אונטער טויזנטער גע־פאָרן — זיך אַרויסצושאָרן פון דער געטא, ניצולוועדיק פון איין אומקום־גענפאָר, זענען גלייך פאָר אים געבוירן געוואָרן נייע רעטונגס־פראָבלעמען, נייע אויסטערלישע סכנות. זיין ציל איז שטענדיק געווען און געבליבן איינער: קעמפן ביז אומקום און נעמען נקמה פון דייטשישן שונא. די ערשטע און איינציקע מענלעכקייט, וואָס איז אים געגעבן געוואָרן צו קעמפן אויסער די וועגט פון געטא און שפּעטער זיך צו בא־הפּטן מיט אַנדערע פּאַרטיזאַנישע גרופּעס אין די וועלדער, וועלכע האָבן שוין געהאַט הינטער זיך אַ סך פאַרדינסטן — איז געווען: דאָס גענוער; אַן אַ ביקס אַדער רעוואָלווער, האָט אים קיין פּאַרטיזאַנישער אַטריאַד נישט געווואָלט אַננעמען. דער „יד", ווי אויבן גענאַנט, איז אים שטענדיק געקומען אין פּנים אַריין, אפילו ווען עס איז אים שוין אין דער האַנט אַריין געקומען אַ שטיקל געווער.

די יידישע פּאַרטיזאַנער־געשיכטע וויים אַ סך צו דערציילן פון דעם דאָזיקן פּורכטערלעכן דערנער־וועג, וואָס איז געווען פאַרגאָסן מיט יידיש־קעמפּנדיקן בלוט, אויף וועלכן דער יידישער פּאַרטיזאַנער איז געגאַנגען, גענוזט גיין.

כאָטש אין זייער אַ סך פאַלן זענען די יידישע פּאַרטיזא־נער איינגעגליידערט געוואָרן אין די אַלגעמיינע פּאַרטיזאַנישע גרופּעס, איבערהויפּט אין די סוף יאָרן פונעם קריג, וואָס דער בלוטדורשטיקער נאַציזם מיט זיין יד און־וועלט אָפּמקנדיקן פּראָגראַם האָט זיי אונטערערדיש און פון אַלע טיפּע וועלדער־פאַרבראַרגענישן צוריסגערופן, און האָט דורך זייער אום־צוברעכלעכן קאַמפּס־מוט און איבערגבורה — נישט איין טויט־קלאַפּ באַקומען...

יוד־עין

* * *

מנחם שטשופאק / פּאַרצייכענונגען פון א יידישן פּאַרטיזאַנער

מיר זוכן פּאַרטיזאַנער און — דער הילצערנער רעוואָלווער...

אַ גרופּע פון 8 פּולטוסקער זענען מיר געווען, וועו מיר זענען אַנטלאָפן פון דער לאַקאָוויטשער געטא. דורך אומגע־הויערע סכנות האָבן מיר געשפּרייזט, כדי אָפּצוזוכן פּאַרטי־זאַנער און מיטהאַלטן מיט זיי דעם קאַמף קעגן דייטשישן שונא.

וועו מיר זענען איינמאָל ביי דער נאָכט אַריין אין אַ דאָרף מיט אַ הילצערנעם רעוואָלווער צו אַ פויער (קיין אמתע שיס־כלי האָבן מיר נאָך נישט געהאַט), זוכן עפּעס עסן, זענען מיר פון אים געווויר געוואָרן, אַז פּאַרטיזאַנישע גרופּעס דרייען זיך אין דער געגנט. זיי האָבן שוין אפילו ביי אים געמאַכט אַ „וויזיט". מיר האָבן מיט אומגעדולד געווארט אויף אַ באַגעגעניש.

אָבער שוין נישט קיין סך צייט איז אונדז אויסגעקומען צו וואַרטן. מיר האָבן צווישן זיך געמאַכט אַ „פּאַרזאַמלונג" און עטלעכע טעג נאָך דעם זענען מיר געגאַנגען זוכן אין אַ צווייטן דאָרף עפּעס עסן; צווי מאָל אין דעם זעלבן דאָרף פלעגט מען נישט גיין. די נאָכט איז געווען גוט אויסגעשטערנט. פון בייַדע זייטן וועג האָט זיך געצויגן אַ געדיכטער סאָסנע וואַלד. נאָר אין דעם פלאַץ, וווּ דער וועג האָט זיך האָסטיק פאַרקירעוועט האָבן מיר פלוצעם דערזען, נאָענט פון אונדז, אַ רייטער מיט אַ ביקס און הינטער אים — גרופּעס מענטשן, וואָס פירן וועגענער מיט געווער.

— פֿאַליצייַ ! — האָט איינער פון אונדז אַ געשריי געטאָן — און גלייך זיך געלאָזט אין וואַלד אַריין און מיר — נאָך אים. די אָנגעפֿאָרענע חברה האָבן זיך גלייך אַ לאָז געטאָן נאָך אונדז און געפּנט אַ שיסעריי. לויפֿנדיק האָב איך אַ טראַכט געטאָן: אפֿשר זענען דאָס פֿאַרטיזאַנער, וואָס די פּויערים האָבן אונדז פון זיי דערציילט? מען מוז רעזיקירן — האָב איך באַשלאָסן — ווען נישט וועלן מיר זיך קיינמאָל נישט טרעפֿן מיט זיי. איך בין אַרויס פון וואַלד צום אָפּענעם וועג, וווּ זיי זענען נאָך געשטאַנען, גערעדט צווישן זיך מיט אימפּעט און פון צייט צו צייט געשאָסן צו דעם וואַלד. זיי האָבן אָנגעשטעלט אויף מיר זייערע ביקסן:

— „רוקי וויערך"! (די הענט אין דער הייך).

איך האָב גלייך דערקענט, אַז דאָס זענען פֿאַרטיזאַנער.

— „ניע סטרעלאַיטיע טאַוואַרישטשי! עטאָ סוואַיע!" (שיסט נישט חבֿרים, דאָס זענען אייגענע).

מ׳האָט מיך צוגעפֿירט צו איינעם, וואָס איז געזעסן אויף דעם וואָגן און פֿאַרשטאַנען, אַז דאָס איז דער קאָמאַנדיר. מהאָט מיך באַזוכט, אַלץ אַרויסגענומען פון די קעשענעס און געפֿרעגט וואָר מיר זענען?

כ׳האָב אים געענטפֿערט, אַז מיר זענען יידן, אַ גרופּע פון 8 מאַן, אַנטלאָפן פון דער לאָכאָוויטשער געטאָ. שוין באַלד די זעקסטע וואָך וווי מיר זוכן פֿאַרטיזאַנער. מיר זענען גליקלעך, וואָס מיר האָבן אייך דאָ געטראָפֿן. מיר ווילן מיט אייך צוזאַמען קעמפֿן און נקמה נעמען פון אונדזער אַלגעמיינעם שונא.

פֿאַרוואָס זענט איר אַנטלאָפן? — האָט ער מיר איבערגעשלאָגן.

— מיר האָבן געמיינט, אַז דאָס איז פּאָליצייַ — האָב איך געענטפֿערט. איך האָב ריזיקירט און בין אַרויס פון וואַלד.

— רוף אַרויס די איבריקע חברה! — האָט ער צו מיר געזאָגט.

איך האָב גלייך אָנגעהויבן צו רופן די חברה ביי די נעמען, געשריגן אויף יידיש, אָבער קיין שום ענטפֿער האָב איך נישט באַקומען. אויף מיין רוף האָט נאָר אָפּגעענטפֿערט אין וואַלד מיין וויידער־קול.

דעם קאָמאַנדיר האָב איך געזאָגט, אַז זיי וועלן געוויס באַלד אַרויסקומען.

„פּרינימאַייאיטיע נאָס!" (נעמט אונדז!) — בין איך אים צוגעשטאַנען.

— געווער האָט איר? — האָט ער מיר געפֿרעגט.

— קיין געווער האָבן מיר נישט. זע, דאָס איז אונדזער געווער, — ווייז איך אים אָן אויף דעם הילצערנעם רעוואָלווער וואָס אַרויסגענומען פון מיינע קעשענעס. אָבער האָבן מיר אין די הענט אַריין דעם הילצערנעם רעוואָלווער און געמיין אים באַטראַכטן.

— ער איז גוט געמאַכט, זייער ענלעך. — זיי האָבן אָבער געלאָכט.

— אָן געווער וועלן מיר אייך נישט נעמען; אָן געווער זענט איר אונדז נישט נייטיק — האָט ער שארף אָפּגעזאָגט.

זיין ענטפֿער האָט מיך געטראָפֿן ווי אַ קלאַפּ פון אָ שווערן האַמער.

וויפל איך האָב אים געפֿרוווט איבערצייגן אונדזער שווערן מצב, אָן אַ וועלכער ס׳איז אויסזיכט צו באַקומען פון ערגעץ געווער און אַז אונדזער איינציקער ציל איז זיך אָנצוגליסן צו פֿאַרטיזאַנער — איז געווען אומזיסט.

— מיר קאָנען אייך גאָר נישט העלפֿן! — זענען געווען זיינע לעצטע ווערטער.

ער האָט אַ קאָמאַנדעוועג געטאָן און די וועגענער האָבן זיך געריכט פון ארט.

וועג די חברה איז אַרויס פון וואַלד, האָט זיך יעדער מיט מיר דערפֿרייט, וואָס איך לעב. זיי האָבן געהערט שאָסן. געמיינט, אַז די דייטשן זענען דאָ געווען.

וועג איך האָב זיי פֿאַרגעוואָרפֿן, פֿאַר וואָס זיי זענען נישט אַרויסגעקומען, וועג איך האָב זיי צערופֿן, ווייל דער קאָמאַנדיר האָט געוואָלט וויסן אונדזער צאָל, האָבן זיי אָנגעהויבן לויפֿן אין דער ריכטונג פון די אָפּגעפֿאַרענע פֿאַרטיזאַנער.

מיר האָבן זיי דערייאָגט. זיי האָבן אויף דעם פּלאַץ געשרוט.

וועג מ׳האָט אונדז געבראַכט צום קאָמאַנדיר, האָט ער — זענעדיק די חברה — געגנומען מיט אונדז מער רעדן, אויפֿקלערנדיק, אַז פון זייער גרופּע, וואָס באַשטייט פון 17 מאַן — זענען נאָר בלויז 11 באַוואָפנט. ער האָט אָנגעווינען, אַז 140 ק״מ, בערך, פון דאָנען, אין דער געגנט פון די דערפֿער „וווּלקי" און „דאָבראָמישל", ביים טייך „שטשארע", געפֿינט זיך אַ גרעסערע גרופּע פֿאַרטיזאַנער. מעגלעך אַז זיי וועלן אונדז צוגעמען. דערביי האָט ער גענוי אויף דער מאַפּע אָנגעוויזן דעם וועג.

איידער מיר האָבן זיך געגרייט אין וועג, האָבן מיר זיך קודם באַאָרגט מיט אַ ביסל עסן.

מיר זענען אַריין אין אַ דאָרף, וואָס האָט געהייסן „שווע־טשיצא" און, ווי אויף אונדזער שטייגער, אָנגענומען ביי די פּויערים אַ שפּאַר ביסל פּראָוויאַנט, וואָס איז באַשטאָנען פון ברויט, זאָלץ, מעל, גרויפֿן, אייער, פּוטער און אויף צו מאָרגנס, ביי דער נאָכט, זיך אַרויסגעלאָזט, בגניבה, אויף די פעלדער,

אַנגעגראָבן מיט די הענט קאָרטאָפֿל און זיי אַנגעשיט אין זעק — דאָס וואָלט זיכער געקאָנט קלעקן אויף פולע צוויי וואָכן פֿאַר אונדזער חבֿרה. מיר זענען געווען צופֿרידן.

נאָר צוריקגעגאַנגען, האָבן מיר באַמערקט אין וואַלד אַ פֿייערל. כדי אויסצומיידן דעם אָרט, האָבן מיר גענדאָרפט אַנלייגן אַ וועג פון עטלעכע קילאָמעטער. פֿאַרגנבענענדיק זיך נענטער, האָבן מיר זיי דערקענט — די זעלביקע גרופּע פֿאַרטיזאַנער, וואָס מיר האָבן נאָר וואָס געטראָפֿן אויף אונדזער וועג. ווי זיי האָבן אונדז דערזען, האָבן זיי אַנגעשטעלט אויף אונדז זייערע ביקסן.

— איר דערקענט אונדז נישט? — האָבן מיר געפרעגט.

— טאָקע אייך זוכן מיר! — האָבן זיי געענטפֿערט.

ווידער האָט מען אונדז באַזוכט, אָבער צוגענומען און געהאָלטן אונטער אַ וואַך, געווארנט, אין פֿאַל פון אַנטלויפן, וועלן זיי אונדז דערשיסן.

— וואָס איז דאָ געשען? — האָבן מיר מיט פֿאַרוווּנדערונג געפרעגט.

— איר וועט שוין וויסן! — האָבן זיי אונדז בייז געענטפֿערט.

אַ גאַנצע נאַכט זענען מיר אָפּגעלעגן און נישט געאַנט וואָס עס האָט פּאַסירט, אָבער געפֿילט האָבן מיר, אַז נישט קיין גוטע זאַך שטייט אונדז פֿאָר.

שוין אַדורך אַ האַלבער טאָג, אַן שום עסן אַדער טרינקען. מיר זענען שרעקלעך הונגעריק און דענערווירט. פֿאַרנאַכט צו האָט מען אונדז געהייסן זיך אויפֿשטעלן און דריי מאָל מיט אַנגעלאָדענע ביקסן האָבן אונדז געפירט. דער קאָמאַנדיר איז געגאַנגען פֿאָרויס. וועמען מיר האָבן איינעם פון אונדזערע באַגלייטער געפרעגט וואָס גייט מען מיט אונדז מאַכן, האָט ער געענטפֿערט:

— פֿאַר ראַבירן שיסט מען ביי אונדז, אפילו אַן אייגענעם פֿאַרטיזאַן!

גלייך איז אונדז קלאָר געוואָרן, אַז מען באַשולדיקט אונדז אין אַ רויב, פירנדיק אונדז צו דער ריכטונג פונעם זעלבן דאָרף, וווּ מיר זענען נעכטן אויף דער נאַכט געווען...

אַריינקומענדיק אין דאָרף, האָט דער קאָמאַנדיר באַפֿוילן, אַז אַלע פֿויערים זאָלן זיך צוזאַמענקומען.

גלייך זענען אַלע זיך צונויפֿגעקומען.

— דאָס זענען זיי? — האָט דער קאָמאַנדיר געפרעגט.

— יאָ! דאָס זענען זיי! — האָבן אַלע מיט איין קול געענטפֿערט.

— וואָס האָבן זיי בייַ אייך געטאָן? — האָט דער קאָמאַנדיר וויייטער געפרעגט.

— זיי האָבן אונדז באַראַבעוועט!

דאָ האָט יעדער אָנגעהויבן צו דערציילן מעשיות, נישט געשטויגן, נישט געפלויגן, אַז מ׳האָט זיי, למשל, צוגעשטעלט רעוואָלווערן צום האַרצן, געשלאָגן און גערויבט פון די שטיבער; איינער האָט דערציילט, אַז מ׳האָט געוואָלט דערשטיקן זיין הונט אד״ג.

אין דעם מאָמענט האָט דער קאָמענדאַנט אַרויסגענומען די הילצערנע רעוואָלווערן און זיי געווויזן.

— פֿאַר די רעוואָלווערן האָט איר זיך דערשראָקן?

די פֿויערים האָבן זיך פֿאַרשעמט און גלייכצייטיק זיך געווונדערט, ווען זיי האָבן געזען, אַז די רעוואָלווערן זענען הילצערנע, און מיט נאָך מער פֿאַרדרוס געשיט אויף אונדז זייערע בלבולים. זיי האָבן געזידט פֿאַר כעס, וואָס איז אונדז געלונגען מיט אַזאַ געווער זיי איבערצושרעקן.

די פֿאַרטיזאַנער, וואָס זענען געשטאַנען אַרום אונדז האָבן אונדז שטיל אַריינגעריימט:

— באַלד וועט מען אייך שיסן.

איך האָב אינגאַנצן אויפֿגעבראָיזט פון די שקרים: ברויט האָבן מיר ביי די פֿויערים געגומען בלויז אַ העלפֿט, פון דאָס איבריקע — נישט אָנגערירט כהוא זה; די פֿראַדוקטן, האָבן זיי אַליין פון גוטןווילן געגעבן — טראָץ דעם האָבן מיר פֿאָר דעם באַצאָלט, כאָטש זיי האָבן נישט געוואָלט.

— גענוג! אומפֿאַרשעמטע ליגנער! ווייניק בלוט האָט איר פון אונדז געזען? די 8 יידן, געבליבן פון אַ טאָג, זענען אייך אויך צו גרויס אין די אויגן? — האָב איך אויסגעשריגן — מיר האָבן אייך ראַבירט? צוגענומען אייערע זאַכן? אייער גוטס? ווייניק זאַכן האָבן מיר איבערגעלאָזט? אונדזער האָב־און־גוטס געטרעטן מיט די פֿיס! ריכטיק, אַז מיר האָבן ביי אייך גענומען עסן, אָבער ווי אַזוי? פֿאַר וואָס זאָגט איר נישט דעם אמת?! אַז דאָס ברויט האָבן מיר פון אייך נאָר אַ טייל גענומען; אַז דאָס איבריקע האָט איר אַליין געגעבן; אַז פֿאַר די אייער מיט די פּוטער האָבן מיר באַצאָלט, כאָטש איר האָט דאָס גאָלט נישט געוואָלט נעמען, האָבן מיר דאָס אויפן טיש גאָלאָזט. דאָס איז דער ריינער אמת, חבר קאָמאַנדיר — האָב איך פֿאַרגעזעצט — זיי ווילן אונדזער טויט בלויז דערפֿאַר ווייל מיר זענען יידן. דו קאָנסט אונדז שיסן. סיי ווי איז דאָס לעבן בייַ אונדז נישט טייער. עס טוט נאָר ווייַ, וואָס מיר דאַרפן דערשאָסן ווערן פון אייגענע חברים פֿאַרטיזאַנער און נישט פון קיין דייטשן, וואָס עס וואָלט פיל גלייכער געווען...

נאָך אַ שטיל שווייגן פון עטלעכע מינוט האָט דער קאָמאַנדיר געזאָגט:

איר זענט פריי! נאָר אויב דאָס וועט פּאַסירן נאָך אַ מאָל,

וועל איך אייך דערשיסן אָן אַ משפּט. עסן דאַרפֿט איר, אָבער נישט נעמען מיט געוואָלד — בעטן זאָלט איר.

צו די פֿויערים האָט ער געזאָגט:

וועט זיי וועלן פֿון אייך בעטן — זאָלט איר געבן.

צום סוף האָט ער צו אונדז געזאָגט:

— גייט שאָפֿט זיך איין געווער, דאָן וועלן מיר אייך צו־נעמען און צוזאַמען קעמפֿן.

מיט די וועפֿטער האָט ער זיך געזעגנט און געווינטשן אונדז הצלחה אויף דעם שווערן וועג.

באַגעגענישן מיט פּאַרטיזאַנער און — די ערשטע ביקס...

דער וועג איז נישט געווען קיין גרינגער, אויף וועלכן מיר האָבן זיך געלאָזט גלייך צומאָרגנס אויף דער נאַכט. אַ וועג, וואָס איז אונדז לחלוטין פֿרעמד; אָנגעזעצט מיט דייטשישע גאַרניזאָנען און דאָ זענען מיר אָן געווער. מיר פֿלעגן זיך פֿרעגן אין די פֿאַרבייגייענדיקע דערפֿער אַווי, אַז די פֿויערים זאָלן נישט וויסן אין וועלכער ריכטונג מיר זענען געגאַנגען. ביי דער נאַכט זענען מיר געגאַנגען און ביי טאָג גערוט. מיר זענען אַדורך דעם טייך „שטשארע" און זיך פֿאַרהאַלטן ביי דעם „בענטן שלאָס", אַ הויז, וואָס איז געשטאַנען תמיד ליידיק (אין דעם זעלבן הויז זענען דערנאָך איינגעשטאַנען דייטשן, מיט וועלכע אונדזער אָטריאַד האָט שפּעטער געקעמפֿט). דאָ האָבן מיר געבאַאַנדזשעט. האָט מען אונדז געזאָגט, אַז דאָרטן, וווּ ס'ציט זיך, איבער די טיפּע בלאָטעס, אַ שמאָל וועגל צוגלייך מיט די שלעגראַפּישע סלופּעס — דאָרפֿן מיר גיין. ס'איז געווען אַ וועג פֿון איבער 20 ק"מ מיט בלאָטעס איבער די קני. געגאַנגען דאָרט ביי טאָג און קיין לעבעדיקן נפש האָט מען נישט געזען.

פֿאַרנאַכט צו האָבן מיר געהערט געשרייען פֿון פֿאַסטוכער. אַ סימן, אַ דאָרף איז נישט ווייט. מיר האָבן זיי געפֿרעגט אויפֿן דאָרף „דאָבראָמישל". קיינער האָט נישט געוווסט פֿון אַזאַ דאָרף. אָן אַלטער פֿויער האָט אונדז געזאָגט, אַז רעכטס פֿון דער שטוב פֿון „צענטן שלאָס", צום טייך צו, איז דער וועג צום דאָרף. האָבן מיר שוין טאַקע געטראָפֿן פֿויערים פֿון „דאָבראָמישל" אויף די לאָנקעס, וואָס האָבן געשניטן דאָס גראָז אויף הייַ. צוקומענדיק נעבנטער, האָבן מיר געזען אַ שטאַרקן פֿייער, וואָס האָט אַרומסגעזעצט פֿון דאָרף. די פֿויערים האָבן זיך דערשראָקן. זיכער געווען, אַז די דייטשן האָבן אונטערגעצונדן דעם דאָרף, ווייל עס קומען דאָרט פּאַרטי־זאַנער. ווי ס'איז געווארן גוט פֿינצטער זענען מיר אַריין אין דאָרף. מיר האָבן זיך דערווויסט, אַז דאָס האָבן גאָר די פּאַרטי־זאַנער אין מיטן העלן טאָג אַליין פֿאַרברענט אַ גרויסן מאַאַנ־טעק לעבן דאָרף, כדי די דייטשן זאָלן פֿון אים קיין הנאה נישט האָבן.

די פֿויערים האָבן זיך אָפּגעזאָגט — אויפֿן פּאַרשלאָג פֿון די פּאַרטיזאַנער — פֿון דעם מאַאַנטעק עפּעס צו גענינסן, צולייב דער מורא פֿאַר די דייטשן, וואָס האָט געשמעקט אין דעם פּאַל — מיט אַ קויל אין קאָפּ.

מיר האָבן געהאָט פֿאַרדרוס, וואָס מיר האָבן נישט גע־טראָפֿן די פּאַרטיזאַנער.

— איר וועט זיי טרעפֿן. זיי קומען יעדע נאַכט צו אונדז אין דאָרף — האָבן די פֿויערים געזאָגט.

וועז די פּאַרטיזאַנער זענען אָנגעקומען, האָבן מיר מיט זיי גערעדט וועגן אונדזער ציל; אַז מיר ווילן טרעפֿן זיך מיט דעם קאָמאַנדיר; אַז מ'האָט אונדז דאָ אַהער געשיקט מיט דער זיכערקייט דאָ צו וועלן אָנגענומען אין אייער אָטריאַד.

די פּאַרטיזאַנער וועלכע זענען באַשטאַנען פון 3 מאַן, האָבן אונדז זייער וואַרעם אויפֿגענומען און געזאָגט:

— „קאַניטשנאָ!" געוויס וועט מען אייך צוגענעמן, איר פּאַרט מיט אונדז אין לאָגער. עפּעס וועט נאָך דויערן ביז מיר וועלן צוריקקומען.

ווי נאָר זיי זענען צוריקגעקומען, זענען זיי אַריין צו אַ פֿויער, איינגעשפּאַנט פּאַר אונדז נאָך אַ וואָגן און געפֿאָרן צו דעם לאָגער.

דער לאָגער איז געווען טיף אין וואַלד.

זייער אָטריאַד האָט געציילט ביי הונדערט מאַן. 50% בערך, זענען געווען באַואָפֿנט. זיי האָבן זיך געטיילט אויף צווויי גרופּעס. איינע פון די אַנדערע זענען געווען אָפּגערוקט עטלעכע קילאָמעטער.

גלייך האָט מען וועגן אונדז געמאַלדן. די קאָמאַנדירן האָבן אונדז געפֿרעגט, נאָך וואָס מיר זענען געקומען. מיר האָבן זיי דערציילט, אַז אַ קאָמאַנדיר פון אַ 17 פּערזאָניקע פּאַרטיזאַנישע־גרופּע, האָט אונדז צו אייך געשיקט, איר זאָלט אונדז צוגענעמען אין אייער אָטריאַד. „געווער האָט איר?" „ניין!"

„אָן געווער וועט עס נישט גיין!" — דער זעלבער פּזמון אין יעדן אָטריאַד.

וועז אַ קאָמאַנדיר האָט אונדז אויפֿמערקזאַם געמאַכט, פּאַר וואָס מיר זענען אַזוי ווייניק אָנטלאָפֿן.

„וועז מיר וואָלטן געווען מער אין צאָל, וואָלט אונדזער מצב דען אָנדערש געווען?... האָבן מיר געענטפֿערט.

אין די מאַמענטן האָבן מיר געפֿילט, אַז מיר זענען איבעריק אויף דער וועלט און אין לשער איז געווען אונדזער נידער־געשלאָגנקייט.

קיינער נייטיק זיך נישט אין אונדז, אפילו נישט אין אונדזער קאַמף; וועט מיר ווילן אונדזער לעבן ברענגען פֿאַר אַ קרבן.

— מיר קאַנען אייך גאָר נישט העלפֿן — איז געווען זייער קאַנקרעטער אָפּזאָג און זיי זענען אַוועק.

נאָכדעם ווי מיר האָבן געענדיקט דאָס עסן, וואָס זיי האָבן אונדז געבראַכט, האָבן מיר זיך צוריקגעקערט צום דאָרף.

מיד און נידערגעשלאָגן האָבן מיר זיך געזעצט איבערן וועג אָפֿרוען. אייניקע האָבן אפילו געכאַפּט אַ דרימל.

דאָ האָבן מיר געזען צוויי פֿאַרטיזאַנער אָנפֿאָרן אויף ראָווערן. דאָס זענען געווען קאַמאַנדירן פון אַן אָטריאַד, ווי מיר זענען שפּעטער געווויר געוואָרן.

זיי האָבן אונדז געפרעגט ווער מיר זענען און פֿאַר וואָס מיר זענען אַזוי נידערגעשלאָגן.

מיר האָבן זיי דערציילט פון די אַלע גלגולים, וואָס מיר האָבן דורכגעמאַכט און אַז מיר זוכן פֿאַרטיזאַנער און יעדער אָטריאַד שטויסט אונדז אָפּ פון זיך, צוליב דעם וואָס מיר האָבן נישט קיין געווער.

וועג מיר וואָלטן כאָטש געהאַט איין ביקס, וואָלטן מיר געקאָנט דאָס איבריקע אליין זיך שאַפֿן...

זיי האָבן אַ ווייל אַ קלער געטאָן און זיך ערנסט איבער דעם פֿאַרטראַכט.

— פֿאַרבלייבט נאָך היינטיקע נאַכט אין דאָרף, אפֿשר וועט מען קאָנען אייך אין דעם העלפֿן.

חוץ דעם — האָבן זיי געאָגט — געפינען זיך אין די וועלדער פון „וואָלטשע נאָרי", אַרום סלאָנים, זייער פיל פֿאַר־טיזאַנער־גרופּעס, אין וועלכע עס איז אייניגעשלאָסן אַ גרויסע יידישע פֿאַרטיזאַנער־גרופּע אַ גוט באַוואָפנטע. זיי וועלן אייך געוויס פֿאַרטיזאַנער־גרופּע אַ גוט באַוואָפנטע. זיי וועלן אייך געווויס צוגענעמן. גייט אַהין. עס איז פון דאָנען איבער 100 ק״מ. נאָר ס׳איז אַ שווערער וועג, מ׳דאַרף זיין פֿאַרזיכטיק ביים אַדורכגיין דעם צענטראַלן שאָסיי און די הויפּט־באַן־ליניע.

אין דאָרף „דאָבראָמישל" האָבן מיר אויף זיי געוואַרט, כאָטש קיין גרויסע האָפֿענונגען האָבן מיר אויף זייערע רייד נישט געלייגט, ווייל מיר האָבן זיך אַ סך מאָל שוין אָנטוישט.

אויף דער נאַכט זענען טאַקע אָנגעפֿאָרן 2 וועגענער מיט פֿאַרטיזאַנער, אָנגעזאָגט אַז מיר זאָלן נאָך אַ קליין ביסל ווארטן און דורכפֿאָרנדיק נאָכגעשריגן די בשורה, אַז זיי האָבן פֿאַר אונדז אַ ביקס און זיך צעלאָכט דערביי.

מיר האָבן געמיינט, אַז עס איז אַ שפּאַס.

אַ פֿאַר שעה האָבן מיר געוואָרט ביז זיי זענען צוריק פֿאַרבייגעפֿאָרן און געבליבן שטיין.

דער אייניציקער ייד, וועלכער איז געווען צווישן זיי האָט אונדז צוגעטראָגן די ביקס, אין וועלכער עס זענען געווען 5 קויל. ער האָט אַ פּנים געוואָלט האָבן די מצווה.

מיר האָבן אונדזערע אייגענע אויגן נישט געגלייבט.

— דער קאַמאַנדאַנט האָט אייך געשיקט די ביקס אַלס אַ געשאַנק פון אונדזער אָטריאַד, — האָט ער גענאָגט — איר זאָלט מצליח זיין, אינגיכן זיך אַלע באַוואָפענען און נקמה נעמען פון די דייטשישע מערדער.

פון זיינע פֿאַטראָנטאַזשן האָט ער אַרויסגענומען נאָך 5 קויל און זיך דערביי געוונדעט צו די איבריקע פֿאַרטיזאַנער, אַז יעדער פון זיי זאָל צוגעבן צו עטלעכע קויל. יעדער האָט עס געטאָן. אַזוי האָבן מיר אָנגעזאַמלט איבער דרייסיק קויל.

זיי האָבן אַרויס זיך מיט אונדז געזעגנט און אַוועק.

צו אונדזער פרייד איז נישט געווען קיין גבול. מיר האָבן זיך געהאַלפֿן און געקושט. אויפגעהייטערט פון אַ נייַ־אַריין־געשטראָמטער האָפֿענונג און אויסזיכט צו דערגרייכן אונדזער היילקן ציל, האָבן מיר זיך גלאָזט צוריק אין אונדזער געגנט — מיט אַן א מ ת ן ביקס!...

(נאָר 4 מאָן ד.ה. אַ העלפט פון אונדזער גרופּע האָט דורכגעמאַכט דעם דאָזיקן שווערן וועג, די אַנדערע העלפט איז געבליבן אויף זייער פרייערדיקן אָרט).

אויפן וועג האָבן מיר אָנגעטראָפֿן די ערשטע א.ד. פֿאַר־טיזאַנער גרופּע מיט זייער קאָמאַנדיר, וועלכער האָט אונדז דאָן געוואָלט שיסן. ער האָט זיך זייער געפרייט מיט אונדזער ביקס און אַזש 2 מאָל פון אים אויסגעשאָסן. ער האָט אונדז געלויבט, אַז מיר זענען ערלעכע יידן. ער האָט באַדויערט, וואָס ער האָט אונדז דאָן שלעכט אויפגענומען. איר האָט דאָך זיכער נישט וואָס צום עסן — האָט ער געזאָגט — טאָ גייט אין דאָרף „זאָלוושע". מיר האָבן דאָרט דערשאָסן צוויי רייכע משפחות. וועלכע האָבן מיטגעאַרבעט מיט די דייטשן און באַקומען גוט באַצאָלט דערפֿאַר. ס׳איז אַלץ נאָך זיי געבליבן. ווי אויך פיל חזירים, בהמות, געלדן. נעמט אַ פור אין דאָרף און לייגט אַן, וואָס אייער הארץ גלוסט, נאָר די פור זאָלט איר צוריק אָפּגעבן, — האָט ער אָנגעזאָגט.

וועג מיר זענען צוריקגעקומען, האָבן די איבערגעבליבענע פון אונדזער חברה ממש געטאַנצט פֿאַר פרייד. איצט האָבן מיר פֿאַרשטאַנען, ווי שטאַרק צוגעבונדן מיר זענען איינע צו די אַנדערע.

מיט דער צייט זענען אונדזערע באַציונגען מיט די פֿאַרטי־זאַנער גרופּן גאָר נאָענטע. מיר האָבן אָנגעהויבן צו קומען צו זיי אין לאָגער, זיי באַהילפיק געווען אין וואָס נאָר מיר האָבן געקאָנט.

מיר באַקומען נאָך 6 ביקסן און גרייטן זיך איינגעגלידערט צו ווערן אין אַ גרעסערער פּאַרטיזאַנער־גרופּע

די פּאַרטיזאַנישע גרופּעס האָבן זיך אָנגעהויבן, ווי באַ־ווּוסט, פון גאָנץ קליינע גרופּקעלעך, וועלכע האָבן אין תחילת נישט געהאַט קיין שום פֿאַרבינדונג מיט קיינעם. זייערע אָקציעס זענען געפֿירט געוואָרן אויף אייגענער אחריות. בלויז איינצelנע פערזאָנען פֿלעגן דעם ערשטן ווינטער אָפּווינטערן אין וואַלד און זייער טעטיקייט איז געווען דאָן אַ „נעגאַטיווע": זיך אויסבאַהאַלטן. מיטן פרילינג זענען אָנגעלאָפֿן אין די וועלדער: געפֿאַנגענע (פלעננע), פּאַרטיי־לייט און קאָמסאָמאָלצעס, וועלכע די דייטשן האָבן אַרומגעזוכט, און אין צעזייטע געגנטן — אויך יידן טייל מיט געווער, וואָס האָבן צוגענומען ביי די דייטשן. אין די וועלדער האָט מען זיך צונויפגעצויגן. פון די קליינע גרופּקעס זענען געוואָרן גרויסע, דערנאָך — גאָר גרויסע אָטריאָדן, וועלכע האָבן שוין געהאַט פֿאַרבינדונגען מיט מאָסקווע (צו ינענר צייט האָט מען פון מאָסקווע אָנגעהויבן צו „וואָרפֿן" איינצelנע פֿאַראַשוטיסטן, אַרגאַניזיר־פּעיקע פערזאָנען — דעסאָנט־פֿאַרבינדלער פון די אַלע צעזייט און־צשפֿרייטע גרופּקעס, ברענגענדיק זיי באַ־פעלן פון מאָסקווע און אַרגאַניזירנדיק זיי אין גרעסערע אָטריאָדן). אויף די אויבן דערמאָנטע גרופּע פון די 17 מאָן, מיט וועלכער מיר האָבן אָנגעהויבן קומען אין פֿאַרבינדונגען, איז געווען פון דעם אויבן געשילדערטן מין.

זי איז באַשטאַנען פון: 2 טאַטאַרן, 4 אוקראינער, 4 ווייס־רוסן, 5 ווייסרוסן (פון מערב ווייסרוסלאַנד) און 1 גרוזינער. זייער קאָמאַנדיר, אַן אויבער־לייטענאַנט — אַן אָנטלאָפענער פון פֿלען.

אייניקע פון אונדזער חברה פלעגן די גרופּע שטענדיק באַגלייטן אין זייער אָקציעס.

נישט איינמאָל פלעגן זיך אין די פינצטערע נעכט אָנ־שטויסן פּאַרטיזאַנער־גרופּעס איינע אין די אַנדערע, מיינענדיק אַז דאָס זענען דייטשן. אָבער וען עס האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז נישט, איז די שמחה געווען גרויס. מען פלעגט זיך האַרציק און ביז גאָר וואַרעם באַגריסן. עס פלעגן אָפט אויך פאָלן אומזיסטע קרבנות דערביי. אָפט פלעגט אויך טרעפן וויי איין גרופּע פלעגט באַוווסטזיניק אָנפאָלן אויף אַ צווייטער, צונעמען ביי איר דאָס גאָלד, זייגרעלעך אָדער אַנדערע טייערע חפצים, און וועג אין דער חברה האָט מיטגעאָרבעט אַ פּרוי — זי פאַר־גוואָלדיקן. נישט איין יידישער פּאַרטיזאַנער פלעגט פאָלן אַ קרבן פון אַזאַ אָנפאָלנדיקער גרופּע, וואָס איז באַשטאַנען פון בלויז נישט־יידן.

מיט דער צייט האָבן מיר שוין געהאַט אין אונדזער באַזיץ 6 ביקסן. 1 ביקס — אַ געשאַנק פון די פּאַרטיזאַנער 3 האָבן מיר געקויפט פֿאַר גאָלד און זייגערלעך און די איבריקע 2 האָבן מיר אָפּגענומען דורך געשלעג און דראָונגען צום שיסן — ביי אייניקע פּויערים פון דאָרף. דאָס געווער האָבן זיי געהאַט פֿאַרבאַהאַלטן אין די גריבער, נאָכדעם ווי די רוסן האָבן שנעל אָפּגעטראָטן צוליבן פֿלוצעמדיקן נאָכשיסן איבערפאַל אין יאָר 1941.

מיר האָבן זיך געפּילט שטאָלץ, האָבנדיק שוין מיט וואָס „צו גיין אין דער מלחמה" און בעיקר אונדזער אויסזיכט אויף „נקמה" און אָנשלוס צו אַ גרעסערער פּאַרטיזאַנער־גרופּע — איז פון טאָג צו טאָג געוואָקסן.

ווי אויבן דערמאָנט פלעגן מיר זיך צונויפקומען מיט פֿאַר־שידענע פּאַרטיזאַנער־גרופּעס און זיי פיל מיטגעהאָלפֿן אין זייערע אויפגאַבעס און לויערונגען אויף די דייטשישע באַ־דיטן. אָבער דער ענין פון אָנגענומען ווערן אין אַ פּאַרטי־זאַנישער אָטריאַד, איז נאָך געשטאַנען אונטער אַ שוועריקייט. אַזוי ווי מיר האָבן אָנגעהויבן קומען אין פֿאַרבינדונגען, איז געווען פון דעם אויבן געשילדערטן מין.

זי איז באַשטאַנען פון: 2 טאַטאַרן, 4 אוקראינער, 4 ווייס־רוסן, 5 ווייסרוסן (פון מערב ווייסרוסלאַנד) און 1 גרוזינער. זייער קאָמאַנדיר, אַן אויבער־לייטענאַנט — אַן אָנטלאָפענער פון פֿלען.

אייניקע פון אונדזער חברה פלעגן די גרופּע שטענדיק באַגלייטן אין זייער אָקציעס.

נישט איינמאָל פלעגן זיך אין די פינצטערע נעכט אָנ־שטויסן פּאַרטיזאַנער־גרופּעס איינע אין די אַנדערע, מיינענדיק אַז דאָס זענען דייטשן. אָבער וען עס האָט זיך אַרויסגעוויזן אַז נישט, איז די שמחה געווען גרויס. מען פלעגט זיך האַרציק און ביז גאָר וואַרעם באַגריסן. עס פלעגן אָפט אויך פאָלן אומזיסטע קרבנות דערביי. אָפט פלעגט אויך טרעפן וויי איין גרופּע פלעגט באַוווסטזיניק אָנפאָלן אויף אַ צווייטער, צונעמען ביי איר דאָס גאָלד, זייגרעלעך אָדער אַנדערע טייערע חפצים, און וועג אין דער חברה האָט מיטגעאָרבעט אַ פרוי — זי פאַר־גוואָלדיקן. נישט איין יידישער פּאַרטיזאַנער פלעגט פאָלן אַ קרבן פון אַזאַ אָנפאָלנדיקער גרופּע, וואָס איז באַשטאַנען פון בלויז נישט־יידן.

אין די וועלדער פון „וואלטשע נארי" און — אונדזער באַגעגעניש מיט זשעניאן...

דורך אַ סך געפֿאַרן זענען מיר ענדלעך אַריינגעקומען אין די וועלדער פון „וואלטשע נאַרי".

„וואלטשע נארי" — וועדט אָנגערופן אַ טייל פון אַ וואַלד פון די גרויסע געדיכטע וועלדער אונטער סלאָנים.

„וואלטשע נארי" — דאָס וואַרט דערמאָנט אַ סך, אַ סך. מיט פריידיקן ציטער איז געלעגן דאָס וואַרט אויפן מויל פון יעדן פּאַרטיזאַנער. צוויישן זיינע הויכע סאָסנעס און דיקע יאָלקעס האָט געקלאַפּט אַן אומגעהויער פֿאַרטיזאַניש לעבן.

„וואלטשע נארי"! ביסט געווען אַ צויבער־וואַרט פאַר פיל פֿאַרשמאַכטע יידן אין די איינצelנע געטאָס פון דער געגנט. אַ חלום פון ישועה און גאולה — פאַר פיל רוסישע געפאַנגענע אין די לאָגערן פון יענער געגנט. בלויז דיין נאָמען האָט אָנגעוואָרפן אַן אימת־מות אויף די דייטשן.

וואלטשע נארי", ביסט געווען דאָס וויגעלע פון די פּאַר־טיזאַנער! אויסגעגליט איז דאָרט געוואָרן דאָס פייער פון נקמה צום דייטשט שונא פון לעבן און וועלט!...

ווי נאָר מיר האָבן באַטרעטן די געגנט פון „וואלטשע־נארי", האָבן מיר זיך גלייך געפּילט זיכערער.. ביי דער נאַכט האָבן מיר זיך באַגעגנט מיט פיל פּאַרטיזאַנער ווי זיי וואַלטן געווען די ערשטע אויף אונדזער וועג... אין דאָרף וו. האָבן

מיר זיך געטראָפן מיט אַ גרופּע פון אייניקע יידישע פֿאַרטי־זאַנער. אונדזער שמחה איז געווען גרויס. זיי קאָנען אונדז נישט מיטנעמען גלייך אין זייער לאַגער, האָבן זיי געזאָגט, ווען מיר האָבן עס פֿאַרגעשלאָגן. זיי מוזן צוערשט מעלדן וויפֿן דעם זייער קאָמאַנדיר.

זיי האָבן אונדז אַוועקגעפירט אין „וואַיענקאָמאַט" און דאָרט געהייסן וואַרטן. פון דעם אָרט ווען מען אונדז צונעמען אין דעם אָטריאַד.

דער „וואַיענקאָמאַט" האָט זיך געפונען עטלעכע קילא־מעטער פון דאָרף. עס איז געווען אַ ליידיקע שטוב, כמעט אַ חורבה, אָן פענצטער, אָן טירן. געווינט האָט דאָרט אַמאָל אַ לעשניק, וועלכער איז אַנטלאָפן. ווער עס פֿאַרלאָנגט צו מאַכ־ליזירן זיך אַלס פֿאַרטיזאַנער, פירט מען קודם אַריין אין דער דאָזיקער שטוב. ווען מען קומט אים נעמען, פֿאַרשט מען אים פֿריער אויס. דאָן ווערט ער באַשטימט אין אַ וועלכן ס׳אי־אָטריאַד אָדער משפחה־לאַגער.

אַריינקומענדיק אין דעם שטיבל, ווו דאָס ערשטע האָט זיך געוואָרפן אין די אויגן אַ גרויסער אויפֿשריפט מיט קרייד: „וואַיענקאָמאַט", האָבן מיר געטראָפן אויף דער פֿאָל אויס־געשפרייטן שטרוי און אין אַ ווינקל — אַ האַלבן לעבל ברויט.

צונויפֿרעדנדיק זיך מיט איינעם פון די פֿאַרטיזאַנער און געווויירוועדנדיק, אַז איך בין אַ פולטוסקער, האָט ער געזאָגט, אַז אין זייער אָטריאַד געפינט זיך אַ פולטוסקער מיידל מיטן נאָמען זשעניא.

איך האָב דערביי אַ ציטער געטאָן. ער האָט גלייך פֿאַר־צייכנט אונדזערע נעמען (8 פולטוסקער זענען מיר געווען) און געזאָגט, ווען ער וועט קומען אין לאַגער, וועט ער איר געבן פון אונדז צו וויסן.

מיט אומגעדולד האָבן מיר געווארט אויף דער בא־געגעניש.

פֿאַרנאַכט זענען נאָך אונדז געקומען דריי יידישע פֿאַרטי־זאַנער מיט אַ מיידל.

— דאָס זענט איר, די יידן? — האָבן זיי געפרעגט.

— נעמט אייערע זאַכן און קומט מיט אונדז. דער קאָמאַנ־דיר פון אונדזער אָטריאַד האָט נאָך אייך געשיקט. מיר האָבן אין דעם האַלב פינצטערן שטיבל דאָס מיידל נישט דערקענט. זי אַבער האָט אונדז יאָ דערקענט. מיט אַ געווייַן איז זי צו אונדז צוגעפֿאַלן, אונדז וואַרעם אַרומגענומען און געקושט:

— איר זענט די ערשטע פולטוסקער, וואָס איך האָב דאָ אַנגעטראָפן אין וואַלד. מיין גאַנצע משפחה האָט מען אויס־געהרגעט, געבליבן איינע אַליין.

מיט שווערייקייט האָב איך זי דערקענט. דאָס איז געווען שיינדל אייכנבוים. דאָס קליין מיידעלע, כמעט נאָך אַ קינד, תמיד פֿריילעך, וועלכער איך האָב געקענט פון פֿאַר די מלחמה — פון „קן", איז איצט הויך, שיין, אַ פֿרוי אין סאָמען בליען מיט אַ גאָר ענערגיש פנים (אָחוץ דער טיפער טרויער וואָס ליגט אין אירע אויגן). אָנגעטאָן אין אַ שיינעם פֿאַרטיזאַנישן לבוש: בופּן־הויזן, שטיוועלעך, אויפן קאָפּ — אַ רוסישע פילאָטקע, אַ גוטן דייטשישן פיסטאָלעט ביי דער טאָליע און אויף איר אַקסל — אַ רוסישע קאַראַבינקע און רופן רופט מען זי אומעטום: זשעניא.

— געדענקסט? — האָט זי זיך צו מיר אָנגערופן — די לעצטע מושבה פֿאַר די מלחמה? שייַנע פֿאַטאַזיעס האָבן דאָן אַרומגעשוועבט אין מוח, ווען אונדזער גדוד איז איבער־געאָנגען פון „צופּים" אויף „צופּים בוגרים". ווי דו האָסט אונדז אויף די מושבה פֿאָטאָגראַפֿירט? נאָר וואָס אָנגעהויבן צו לעבן און פֿאַרשטיין. אַ צייט געווען פון שיינע חלומות און געזונן האָט מען דאָן דאָס לעבן נאָר פון דער גוטער זייט. דערנאָך, אין די טעג פון אָנפֿאָנג מלחמה 1939, פון באָמבאַר־דירן און אָנטלויפן פון דער שטאָט; ווי דו מיט שבתין, מיינע־דיק אַז דער שטורעם וועט פֿאַרביי, האָבן באָגראָבן די ביבליאָטעק פון „קן" און איך, אַריינקומענדיק דאָן צופעליק, האָב איך געהאַלפן אין דער אַרבעט... דערנאָך, ווען מ׳האָט אונדז אַרויסגעטריבן פון דער שטאָט, איז עס געווען צום גוטן. מיר זענען אַריין צו די סאָוויעטן, געאַרבעט און איינגעאָרדנט זיך צו ביסלעך, געמיינט אַז דער שטורעם וועט פֿאַרביי און פֿאַרזעצן וועלן מיר ווייטער צו פֿאַרווירקלעכן אונדזערע שטרע־בונגען אין דעם גייסט, אין וועלכן איך בין דערציגן געווארן. אַבער, נייַן! ווידער די דייטשן! דאָס מאָל דראָט שוין צו אָלץ אַ סוף. אויסגעריסן וועלן לענדער מיטן וואָרצל, אויסגעמעקט וועט יעדעס אָרט, וווּ אַ יידיש לעבן עקזיסטירט. גאָר נישט איז געבליבן. איין זאָך, וואָס עס איז געבליבן: דער האָס צום בלוטיקן שונא, דער אומגעשטילטער דורשט נאָך נקמה! יאָ, צוליב דעם לעב איך! און וועל לעבן!

יאָ, צוביסלעך נעמען מיר נקמה — האָט זי געזאָגט מיט אַ טריאומפירנדיקן שמייכל — דו זעסט אָט דעם פיסטאָלעט, איך האָב אים פון אַ דייטש אַראָפּגעצויגן, וועלכן איך האָב מיט מיינע הענט דערשאָסן.

נישט באַשערט געווען, אַז די העלדישע זשעניא, וועלכע האָט אַזוי פיל אויסטערלישע גבורה אָרויסגעוויזן אין דער פֿאַרטיזאַנקע און נישט אפֿגעשטאַנען אין אויספירן אירע אויפגאַבעס פון פיל אַנדערע העלדן־פֿאַרטיזאַנער, וועלכע

זענען אַזוי שטאַרק באַרימט געוואָרן — זאָל זוכה זיין צו דער באַפרייונג.

זשעניאַ איז געווען אַ שם־דבר אין די פּאַרטיזאַניש־אַטריאַדן און איז געטראָגן געוואָרן מיט פיל שטאָלץ אויף די ליפן פון אַ סך אונטערערדישע קעמפער.

אין 1944 איז זי געפאַלן אין אַ שוועלן קאַמף מיט די דייטשן, — דריי שעה פאַרן אָנקומען פון דער רויטער אַרמיי.

וועג מיר זענען אָנגעקומען אין לאַגער, איז מען אונדז אַרויס אָנטקעגן. מ׳האָט אונדז אַרומגערינגלט, אויסגעפרעגט און זיך מיט אונדז געפרייט. מיר זענען געוואָרן אויסער זיך, וועג מיר האָבן געזען פאַר זיך אַזוי פיל יידישע פּאַרטיזאַנער. איז עס אַ וווירקלעכקייט? צי גאָר אַ חלום?! מיר האָבן געפילט אין דאָזיקן מאָמענט, ווי דאָס גליק איז צו אונדז געקומען און אונדז פאַרגיטיקט פאַר די אַלע ביז איצטיקע אַרומוואַנדערונגען, זוכענישן און אָפּשטויסונגען... מען פרייט זיך מיט אונדז, אַ סימן, אַז מיר זענען נישט איבריק. פיל פייערן האָבן געבראַכט און אַרום זיי — זענען געזעסן, געלעגן אַדער האַלב־געלעגן יידישע פּאַרטיזאַנער.

דאָ האָט זיך געבראַכט אַ גרויס פייער, אויף וועלכן עס האָבן זיך געקאָכט גאַנצע עמערס מיט עסן. דער קאָמאַנדיר מיט אַ שמייכל אויף די ליפן איז צו אונדז צוגעקומען און געזאָגט, דרייקנדיק יעדן פון אונדז די האַנט:

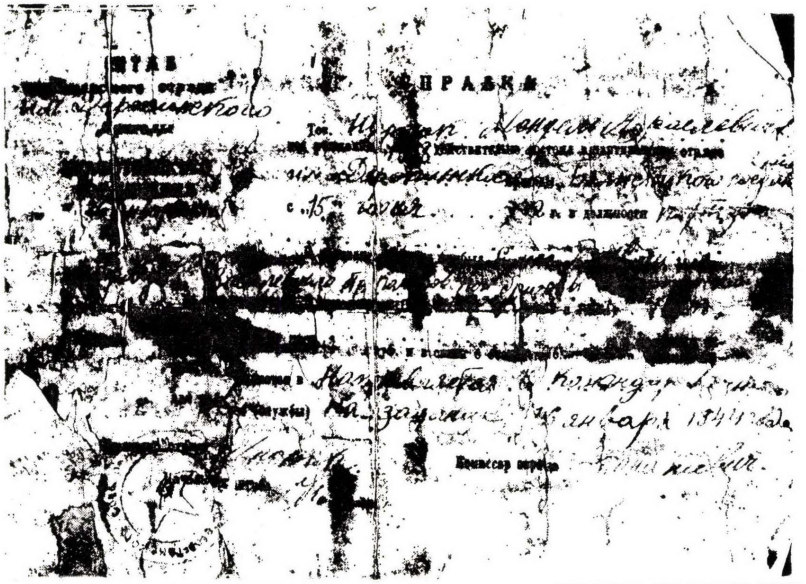
— אונדזער משפחה פאַרגרעסערט זיך! איך בין דער קאָמאַנדיר פון דער יידישער גרופּע — האָט ער פאַרגעזעצט און ווי זיך פאַרשטעלנדיק פאַר אונדז, — איר זענט זיכער מיד פון וועג. גייט, עסט אָפּ און לייגט זיך שלאָפן. מאָרגן וועל איך דערליידיקן די ענינים מיט אייך.

כאָטש איך בין געווען זייער מיד, האָב איך פון גרויס איבערראַשונג נישט געקאָנט איינשלאָפן. כ׳בין געלעגן לעבן פייער, וואָס איז פון מינוט צו מינוט קלענער געוואָרן. די זיסע מחשבה האָט מיך נישט אָפּגעלאָזט: דערגרייכט איז אונדזער ציל; מיר וועלן פאַרטיזאַנער, — פריי פון איצט דער גאַנג צו נקמה!...

צומאָרגנס זענען מיר פונאַנדערגעטיילט געוואָרן צווישן די „זוואָדן".

פאַרנאַכט, ביי דער „וויעטשערנאַ פרעוויערקא" האָבן מיר אָפּגעגעבן די שבועה: „קעמפן ביז די לעצטע קויל; נקמה נעמען פאַר די צענדליקער טויזנטער אויסגעשאָסענע אומ־שולדיקע מענטשן; קעמפן פאַר אונדזער גרויסן סאָוויעטישן פאָטערלאַנד; בעסער דער טויט איידער אַריינצופאַלן לעבע־דיק צו די דייטשן".

נאָך דעם האָבן מיר צוזאַמען מיט אַלע גענומען אַן אַקטיוון אַנטייל אין דעם גרויסן געראַנגל מיט די דייטשישע מערדער.

תעודה פרטיזנית ע"ש מנחם שצ'וקין

פּאַרטיזאַנער־דאָקומענט א. נ. פון מענדל שטשופּאַק

אונדזער אטריאַד, דער יידישער משפחה־לאַגער און דאָס געווער פון געטאָ...

אונדזער אָטריאַד האָט געהייסן: „שטשארס". די אַלגע־ מיינע צאָל פֿאַרטיזאַנער איז באַשטאַנען פון 700 מאַן. דער אָטריאַד איז געווען פונאַנדערגעטיילט אין פיר גרופּעס. אונדזער גרופּע איז כמעט געווען פון בלויז יידן. אָנהויב די 10 וווייסרוסן. געציילט האָט אונדזער גרופּע איבער 130 מאַן, דערוויל 30 פּרויען. יעדער גרופּע האָט געהאָט איר נומער. אונדזער גרופּע האָט מען גערופֿן לויטן נומער אָדער: „יעוורעיסקאיע גרופּא". אין אונדזער גרופּע זיך גע־ פונען דער שטאָב, אַדאָנק די יידישע מיידלעך; יעדער פון דער נאָטשאַלסטוואָ האָט געהאָט זיין יידיש מיידל. אונדזער אָטריאַד איז געווען זייער גוט באַוואָפנט; דער אייַנציקער אָטריאַד מיט אַזאָ קאָלאָסאַלער באַוואָפענונג. בייַ 90% מענטשן זענען געווען באַוואָפנט בדרך כלל. אין זייער באַזיץ: בייַ 120 פּולעמיאָטן און 2 לייכטע אַרמאָטן. אונדזער גרופּע האָט פֿאַרמאָגט 27 פּולעמיאָטן אָהנע אויטאָמאָטן און ביקסן, פיל גראַנאָטן. און קורץ געווער. אויסער די איבעריקע גרעסערע אָטריאַדן, וועלכע האָבן געציילט בייַ 200 מאַן זענען געווען עטלעכע גאַנץ קליינע אָטריאַדן; זיי זענען געווען שוואַך באַוואָפנט.

עס איז אויך געווען אַ גרויסער יידישער משפחה־לאַגער, וווּ עס האָבן זיך געפונען פיל עלטערע מענטשן, פרויען מיט קינדער. אונדזער גרופּע האָט זיי פיל געהאָלפן, אויך מיט געווער. דאָס ביסל געווער האָבן זיי נישט געקאָנט באַנוצן צום קאָמף מיטן דייטש. זיי האָבן געהאָט אַ שוועריע אַרבעט צו באַקומען פֿאַר אַזוי פיל מענטשן — עסן. זיי זענען געווען גאַנץ זיכער, זייענדיק אַרומגערינגלט פון די אָטריאַדן, זייער גאַנצע אָנשטרענגונג איז געווען אויף צו באַקומען געווער.

וווען איך האָב צום ערשטן מאָל באַזוכט דעם יידישן משפחה־לאַגער, האָב איך זיך שטאַרק געווונדערט, ווי שנעל זיי האָבן זיך צוגעפּאַסט צו דעם נייעם לעבן; מיט וויפל ענערגיע און כלערליי המצאות זיי שאַפן זיך געווער. קיין זאַך איז בייַ זיי אַזוי נישט חשוב געווען, ווי דער אופן צו פֿאַרשאַפן זיך געווער. עלטערע יידן און וווייבער האָבן זיך געלערנט, ווי אַזוי זיך צו באַגיין דערמיט. דער גרעסטער חלום פון די קינדער, סיי יינגלעך סיי מיידלעך, איז געווען: אַ ביקס!

אין לאַגער האָט זיך געטומלט ווי אויף אַ יאָריד. שוסטער שניידער, זייגערמאַכער, פֿריזירער און שלאָסער האָבן פֿלייַ־ סיק געאַרבעט. געהאַנדלט און פֿאַרקויפט פֿאַרשידענע זייגערס און נאָך פיל זאַכן. די מטבעה, וואָס איז געגאַנגען אין קורס איז נישט געווען קיין געלט אָדער גאָלד, נאָר: געווער.

עס איז געווען אַ מערקווירדיקער מאַרק. די פֿאַרטיזאַנער פון דער גאַנצער געגנט האָבן געקענט דעם מאַרק, וועו זיי האָבן געדאַרפט עפּעס באַקומען אָדער צוריקטאָן. פֿלעגן זיי קומען אין משפּחה־לאַגער מיט אַ דערלויבעניש פון זייער אָטריאַד. פֿאַר צעבראָכענע טיילן פון ביקסן, גראַנאַטן אָדער קוילן פֿלעגן זיי אַלץ באַקומען. פון צעבראָכענע פֿאַרזשאַ־ וועריטע טיילן, וואָס איז קיינעם נישט אייַנגעפֿאַלן, אַז מ'קאָן דערפון עפּעס מאַכן — האָבן זיי אויפֿגעשטעלט ביקסן. און מיט אָט די ביקסן פֿלעגן גרופּעס, גרופּעס אָנוועקגיין און מיט כלערליי מיטלען דערהאָבערן געווער. דאָס איינשאָפן פֿאַר אַזאַ גרויסע מחנה עסן, איז שוין פֿאַר זיך אַליין געווען אַ זאַך פון גרויסער קאָמפּס־באַדייטונג, אַרייַנגייענדיק אין דערפּער, וועלכע זענען געווען פול מיט דייטשישע גאַרני־ זאָנען. נישט אייַנמאָל פלעגט זיך עס ענדיקן מיט זייער שוווערע פֿאַרלוסטן.

דער גרעסטער טייל פון די אַלע יידן האָט געשטאָמט פון סלאָנים.

כ'האָב זיך פֿאַראינטערעסירט אין זייערע איבערלעבונגען פון געטאָ ביז צום וואַלד אָן געזונ וויפל זיי האָבן געטאָן ביים אָרגאַניזירן די פֿאַרטיזאַנישע אַוועגונג און ווי שטאַרק באַוולט זיי זענען דערנאָך געוואָרן.

סלאָנים איז, ווי באַווּסט, געווען אַ גרויסער יידישער צענטער. אין דער צייט פון דער סאָוויעטישער הערשאַפט, האָבן זיך פיל יידישע פליטים פון פוילן געצויגן קיין סלאָנים. וועו די דייטשן זענען אַריין, האָט די יידישע באַפעלקערונג געציילט איבער 25 טויזנט נפשות. באַלד האָבן זיך אָנגעהויבן די שחיטות, ווי אין יעדער שטאָט, נאָר מיט אָנדערע מיטלען, כדי צו פֿאַרטושן אין תחילת זייערע מאָרד־כוונות.

אין דער ערשטער שחיטה זענען אומגעקומען בייַ אַ העלפּט יידן. די איבריקע האָבן געלעבט אין געטאָ.

גלייך נאָך דעם האָט זיך געשאַפֿן אַ קאָמפּס־קאָמיטעט, דאָס ערשטע: באַשלאָסן שאַפֿן געווער. בייַ אַ 10 רוסישע קאָמאַנדירן, וועלכע האָבן זיך געפונען אין אַ וואַלד אַרום סלאָנים, נישט לאָזנדיק זיך נעמען אין פֿלען (צווישן די 10 — דער קאָמאַנדיר פון אונדזער יידישן אָטריאַד), זענען געשטאַ־ נען אין אַ פֿאַרבינדונג מיט דעם קאָמפּס־קאָמיטעט אין געטאָ, וועלכער האָט אָנגעהויבן באַזאָרגן די קאָמאַנדירן מיט אַלעם נייטיקן; אַרבעטנדיק אין גרויס קאָנספּיראַציע אין געטאָ פֿאַר אייַנשאַפֿן געווער. די דייטשן, אָנהויבנדיק אויפֿצוויאָמלען די הויפּט געווער, וואָס די רוסן האָבן איבערגעלאָזט אויף די צוריקגעטראָטענע וועגן מחמת דעם נאָצישן איבערפאַל,

האָבן עס פֿאַרוואַנדלט אין געווער־סקלאַדן, וועלכע האָבן ביי זיי געהייסן: „בוטע לאָגער". אַזאַ לאָגער איז אויך געווען אין סלאָנים. פֿיל אַרבעט איז געווען אין די סקלאַדן. מ'האָט דאָס געווער סאָרטירט און גערייניקט. צו דער אַרבעט האָט מען גענומען יידן. צענדליקער טויזנטער מינים פון כלי־זין, נישט אויסצושרייבן, האָבן זיך דאָרטן געפונען. די פֿיל יידישע יונגעלייט און מיידלעך וואָס האָבן דאָרט געאַר־בעט ביים רייניקן דאָס געווער, האָבן פֿאַרשידענע מחשבות געהאַט דערביי. „אפשר איז די קויל אַנגעגרייט פֿאַר מיר?" (ביים שיסן יידן פֿלעגן די דייטשן באַגוצן רוסיש געווער). ס'פֿלעגט אַרומגיין אַ וויץ דערביי, ווי איינער פֿלעגט זאָגן צום צווייטן: „ריניק גוט אויס די קויל, דו זאָלסט נישט באַקומען ביים שיסן אַ בלוט־פֿאַרגיפטיקונג". אינמיטן פֿלעגט דורכלויפן אַ צווייטער געדאַנק: אפשר גאָר אַרויסגענבענען אַ שטיקל געווער און האַלטן עס אויף דעם טאָג פון „ליקווי־דאַציע"... נישט גיין ווי אַ שעפס צו דער שחיטה, נאָר „תמות נפשי עם הפלישתים". יעדער האָט מורא געהאַט צו אַנטפלעקן זיינע מחשבות פֿאַר דעם צווייטן.

אָבער יעדער האָט בלא יודעים אַנגעהויבן אַרייגשלעפֿן אין געטא עפעס אַ שטיקל געווער. דער קאַמפּס־קאָמיטעט אין געטא האָט אויך פֿאַרשטאַנען, אַז דער „בוטע לאָגער" איז די בעסטע קוועלע אויף צו שעפן געווער. נישט לאַנג און די אַרבעטער פון בוטע לאָגער" זענען געווארן טיכטיקע מיטגלידער אין קאַמפּס־קאָמיטעט.

דער קאָמיטעט האָט אַנגעהויבן צושטעלן פיל ווערט־פולע מתנות פֿאַר דעם דייטשישן אַנפֿירער פון „בוטע לאָגער". עס האָט געהאָלפֿן. דער דייטש האָט אַנגעהויבן מער צו שכורן, ווייניקער צו דריינען זיך ביי דער אַרבעט. „די יודן זענען געווארדן גוטע יודן". מ'האָט אויך נישט געקאָרגט קיין מתנות פֿאַר די איבריקע דייטשן. אַזוי־ערנאָך האָבן יידן אַרייגעבראַכט געווער אין געטא.

אין קאַמפּס־קאָמיטעט האָט זיך וואָס אַמאָל פֿאַרגרעסערט די אַרבעט. דער ווינטער איז אַוועק און מ'האָט זיך געגרייט צום פֿרילינג — צו די דערווארטנדיקע ליקווידאַציעס פון די דייטשן. שלאָסערס האָבן געאַרבעט מיט התמדה אין די נעכט ביים צונויפשטעלן דאָס געווער, און אייזן־שטאַרק האָט יעדער באַשלאָסן נישט אַרייגצופֿאַלן לעבעדיק צו די דייטשן. שליחים זענען אַרויסגעשיקט געווארן פונעם קאַמפּס־קאָמיטעט צו די קאַמאַנדירן אין וואַלד, זיי פֿאַרלייגנדיק מענטשן פון געטא. די קאַמאַנדירן האָבן געטענהט, אַז די מענטשן זענען איצט נוצלעך פֿאַר דער געטא. דער קאַמפּס־קאָמיטעט דאַרף זיי נאָר צושטעלן דאָס געווער פֿאַר די פֿאַרטיזאַנישע גרופּעס, וואָס זיי הייבן איצט אָן צו אָרגאַני־זירן. וועלן עס וועלן זיך ציען אין די וועלדער גרעסערע גרופּעס מענטשן פון דער געטא, וועלן עס גלייך דערשפּירן די דייטשן און זייער אַרגאַניזיר־פֿלאָן וועט פולשטענדיק צוגישט ווערן.

אַ געווער־אַרסענאַל, וואָס האָט זיך געשאַפֿן מחוץ דער געטא, פֿלעגט נאָכט ביי נאָכט איבערטראָגן דאָס געווער פון געטא צו די קאַמאַנדירן אין וואַלד.

מיט די ערשטע שטראָלן פון דער פרילינגס־זון, האָבן זיך אַנגעהויבן פונאַנדערצווואַקסן גרופּעס פון פֿאַרטיזאַנער; אַלע אַנטלאָפענע, וואָס האָבן געווינטערט אין די וועלדער, האָבן זיך גרופּירט אַרום די קאַמאַנדירן. וועגן געווער האָט מען נישט געדאַרפט זאָרגן. קיינער האָט אפילו נישט געווווסט פון וואַנען עס שטאַמט, ווייל עס איז געהאַלטן געווארן, ווי אויבן דערמאָנט, בסוד גדול...

איצט האָט מען זיך ענגייטיקט אין זייער אַ סך געווער. דעריבער פלעגן פֿאַרקומען אַ סך פֿאַלן פון אומפֿאַרזיכטיקייט.

עס איז צו פֿאַרצייכענען אַ פֿאַקט, וואָס איז געשען: 3 מאָל, וועלכע האָבן געטראָגן אויף זייער לייב דריי לופּעס פון פולעמיאָט, האָט זיי ניט געטראָפֿן אויף דער גאָס דער געביט־קאָמיסאַר און ענגומען זיי אויף אַרבעט. ער האָט זיי איבערגעגעבן אין די הענט פון אַ פֿאַליציאַנט. זיי האָבן גע־דאַרפט רייניקן אַ גאָס, און דאָ קאָנען זיי זיך נישט איינ־בייגן. אַ נס, וואָס איינער פון זיי האָט געהאָט ביי זיך אַ גוט זייגערל. ער האָט עס אַוועקגעווארפן לעבן פֿאַליציאַנט. דער פֿאַליציאַנט, תופסזייענדיק דעם ענין האָט עס אויפגעהויבן און זיך אַוועקגעדרייט — די 3 יידן זענען נעלם געווארן.

— — — — — — — — — — — — — — — — — — — —

די ספּעציפּיש־יידישע גבורה און העלדישקייט, וואָס אונדזער יידישער אָטריאַד האָט אַרויסגעווויזן אין די קאַמפֿן מיט די דייטשן, איז אַ העראיש קאַפּיטל פאַר זיך.

מען מוז דערביי אונטערשטרייכן, אַז ביי די אַלע „אַק־ציעס" און קאַמפּס־אונטערנעמונגען קעגן די נאַצישע מערדער וויי: מיינרן שאַסיין, אויפרייסן באַנען אד"ג, איז עס ביי דעם יידישן פֿאַרטיזאַן געווען מער קידוש השם וויי מלחמה, מער „יהרג ואל יעבור" ווי סטראַטעגיע. דער יידישער פֿאַר־טיזאַן האָט געפּילט, אַז ער מוז פֿאַר יעדן פריין מקריב־זיין זיין לעבן און זיין גיין אַנטקעגן זיכערן טויט, איז זיין הייליקסטע מצווה. דערפֿאַר האָט מען מיט אַזוי פיל שטוינונג און וווּנדער אין אַלע פֿאַרטיזאַנישע קריזן באַטראַכט דעם קאַמפּס־לוסט פונעם יידישן פֿאַרטיזאַן...

איך האָב דאָ געוואָלט נאָר שילדערן דעם בלוטיקן יסורים־

וועג, וואָס דער יידישער פּאַרטיזאַן איז דורכגעגאַנגען פון דער רגע אָן, וועט ער האָט זיך אַרויסגעגעבט פון געטא ביז ער האָט באַקומען געוואָר און גלייכבאַרעכטיקונג צו קעמפן צוזאַמען מיט אַלע אַנדערע פּאַרטיזאַנישע גרופּעס קעגן דעם בשותפותדיקן שונא.

נאָך דער צעשמעטערנדיקע מפלה פון נאַצי־דייטשלאַנד און באַפרייונג פון די סאָוויעטן בין איך אָנגעקומען קיין ארץ־ישראל *.

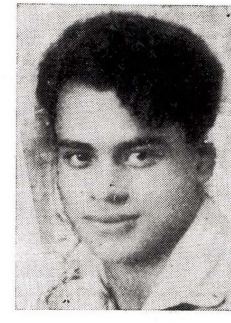
* געפאַלן אין דער באַפרייונגס־מלחמה פון דער יידישער מדינה אין 1948 (זע: „הלוחמים והנופלים").

ברוך גאפטעק

נאָך אַלס קינד האָט ער זיך אויסגעטיילט פון אַנדערע מיט זיין שאַרפן מוח און שנעלער אָריענטאַציע. געלערנט אין חדרים און ישיבות, אומעטום געוואָרן אייגנער פון די פּעיקסטע. זיינע עלטערן זענען געוואָרן שטאָלץ מיט אים און געליגט אויף אים גרויסע האָפענונגען אויפן געביט פון למדנות: מי יודע, וואָס פּאַראַ גרויסער רב עס וועט פון אים נאָך אויסוואַקסן.

נאָר איינמאָל, וען ברוך האָט געדאַרפט אין דער ישיבה זיך צוריקקערן (דאָס איז געווען אין דער לאָמזשער ישיבה, אַלטסייענדיק 16 יאָר), האָט ער דערקלערט זיינע עלטערן, אַז ער פּאַרט נישט מער. שווער זיך פּאַרצושטעלן דעם שווערן רושם, וואָס די דאָזיקע רייד האָבן געמאַכט אויף זיי, וויפל קעגנזייטיקע ליידן עס האָט אַריינגעבראַכט אין זייער שטוב...

אויף זיין נייעם לעבנסגאַנג האָט ברוך אָנגעטראָפן פיל מכשולים, וועלכע ער האָט מיט גרויס דערפאָלג באַקעמפט. די נאָטור האָט אים געבענטשט מיט אַ שיינעם קול; אַ לירישן

אין די יוגנט־יאָרן

באַריטאָן. געלערנט סאלפעדזשא * און שפילן פיאַנאָ ביי מאָדריקאַמיען און דערנאָך — ביי וואנסאלא, וועלכער איז געוואָרן פּראָפעסאָר פון מוזיק און געזאַנג אין דער פוילישער גימנאַזיע ווי אויך אין סעמינאַר.

ברוך גאָפטעק — צו זיין אָפּפאָר אויף „הכשרה", 1938

ער האָט געלערנט קינדער און דערוואַקסענע העברעיש. פון זיין פּאַרדינסט האָט ער אָפגעשפּאַרט אויף ביכער און פּאַראַלקאַמען זיך אין דער אַלגעמיינער בילדונג. פּראָפעסאָר פון דער פוילישער גימנאַזיע, ביי וועלכע ער האָט געלערנט פריוואָט וויי: ענגליש, מאַטעמאַטיק אד"ג — האָבן באַוווּנדערט זיינע פעיקייטן.

ער איז געווען אַ חבר אין „השומר הצעיר" און אין אַ קורצער צייט געוואָרן ראש־קבוצה. זיינע אָנגעשריבענע אַרטיקלען פלעגט מען ליינען אויף ליטעראַרישע אָוונטן, וואָס זענען אָפט אין דער פּאַרטיי פּאַרגעקומען.

אין 1936־טן יאָר האָט דער יוווא פּאַרעפנטלעכט אַ קאַנקורס אויף ד. ט. „פּאַרשונג וועגן יוגנט־פּראָבלעמען". ברוך האָט געשיקט אייניקע אויסצוגן פון זיינע טאָג־ביכער און באַקומען אַ זייער ווערטפול בוך אָלס אויסצייכענונג צוזאַמען מיט אַ דערמוטיקונגס־בריוו פון דער ריכטער־קאָמיסיע, באַמערקנדיק, אַז עס איז צו זען אין אים אַן אויפקומענדיקן טאַלאַנט, און דאַרף בכן פּאַרזעצן זיין אַרבעט.

די גאָלדענע תקופה פון „השומר הצעיר" האָט זיך געענדיקט. די וועלכע זענען געשטאַנען אין דער שפּיץ פון דער באַוועגונג, האָבן געמוזט אויפגעבן זייערע אינטענסיווע אַרבעטן. טייל זענען געפאָרן קיין ארץ־ישראל, טייל — קיין אויסלאַנד צוליב בילדונגס־צוועקן.

אין דער צייט, וועלכע נחושתן־קופּפערמינץ און צבי

* נאָטן: אַנטוויקלונג פון דער שטים און שמיעה.

לאָטערמאַן האָבן אָנגעהויבן צו אָרגאַניזירן דעם בית״ר, וואָס איז אין אַ קורצער צייט געווואָרן איינע פון די גרעסטע און בליענדיקסטע אָרגאַניזאַציעס — וועלט ברוך, אָנשטאָט נייגן זיך צו לינקס, אַ ביתרסט, מאָטאָווירנדיק, אַז קודם כל מוזן יידן ווערן גלייך ווי אַנדערע פעלקער; האָבן אַ באַדן אונטער די פיס און דענקען מלוכהדיק...

אין בית״ר אַרבעט ברוך מיט התלהבות, ווערט ראש־קבוצה און אַ חבר פון דער פּאַרוואַלטונג. נעמט אָנטייל אינעם קורס פון די מדריכים, וואָס איז פֿאַרגעקומען דאָן אין ווארשע און פֿאַרענדיקט מיט אַן אויסצייכענונג.

ברוך האָט שטענדיק געטראַכט פון ארץ־ישראל. דאָס איז געווען זיין גרויסער חלום. מיטן טויט פון אירלאַזאַראָוו און נאָך די שווערע קאַמפן פון זשאַבאָטינסקי מיט דער ציוניסטישער אָרגאַניזאַציע, באַקומט דער בית״ר זייער אַ קלייניע צאָל סערטיפיקאָטן. ברוך פילט ווי דער באַדן אין פוילן ברענט אונטער די פיס און ער מוז פאָר יעדן פרייז פֿאָרן קיין ארץ־ישראל, און כדי צו דערגרייכן זיין ציל, קערט ער זיך אום צוריק אין די ריייען פון השומר הצעיר.

ברוך גאָפֿטעק (אויף „הכשרה")

פֿאָרט אויף הכשרה קיין בעלגיין, וווּ ער פֿאָרענדיקט זיין לעבן אלס קאָמאַנדיר און העלפֿישער קעמפֿער אין געטאָ און אין די ריייען פון די דאָרטיקע און געגנטאָרומיקע פֿאָרטיזאַנער.

הי״ד ויהי זכרו ברוך. ל. מ.

*

גלייך אין אָנהויב פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, האָבן די דייטשן אים געכאַפּט און אַוועקגעשיקט קיין דייטש־לאַנד אויף צוואַנגס־אַרבעט. ס׳איז אים געלונגען צו אַנטלויפֿן פונעם אַרבעטס לאַגער, דערגרייכנדיק קיין בעלגיין. אויפגע־נומען געווארן אין בעלגישער געטאָ אָלס קאָמאַנדיר איבער דער קאָמפּס־אָרגאַניזאַציע אויפן פלאַץ. גלייכצייטיק איז ער געווען איינער פון די אָרגאַניזאַטאָרן, וואָס האָבן אויפ־געשטעלט די אונטערערדישע חלוצישע מחנה איבער גאַנץ זאָגלעמביע. ער איז אויך געווען דער אָרגאַניזאַטאָר און דערציער פון קבוץ „עתיד" פֿאַר יתומים קינדער אין עלטער פון 16—10 יאָר, וואָס זענען געווארן אַרויסגענומען פון יתומים־הויז.

גאָפֿטעק איז אויך געווען מיליטעריישער אינסטרוקטאָר; ער האָט די יוגנט געלערנט, ווי אזוי אומצוגיין מיט געווער.

אין דעם בונקער, וווּ ס׳האָבן זיך געפונען ברוך גאָפֿטעק מיט זיין חברטע פרומקע דאָלנאַרוזשאַ, איז געווען דער גאַנצער געווער־זאָפאַס ווי אויך וואָרשטאַטן פאַר אויסאַר־בעטן פרימיטיוו געווער. אונטער גאָפֿטעקס קאָנטראָל איז פֿאָרטיילט געווארן געווער אויך אין אַנדערע בונקערס, וואָס האָבן זיך געפונען אין בעגדין.

גאָפֿטעק איז אויך געווען פון די, וועלכע האָבן פֿלאַנירט צו עפענען אַ וועג אין דער סלאָוואַקיי, וויסנדיק אַז דאָרט איז דער נאַצישער רעזשים אַ מעסיקער. אַ גרופּע צווואַמען מיט גאָפֿטעקן האָבן זיך שוין געהאַט צוגעגרייט צו פֿאַרלאָזן בעגדין און נאָר געווארט אויף דעם וועג־וויזער. אָבער דער וועג־וויזער האָט זיך נישט באַוויזן צו דער אָפּגעשטימטער צייט... און דער פלאַן אין צו נישט געווארן. אומגעריכט איז געקומען דער נאַצישער איבערפאַל איבער אַלע גוט מאַס־קירטע בונקערס. אָדער ס׳איז געווען אַ צופאַל, אָדער אַ פֿאַרראַט, ווייל ווי באַווויסט איז דער יודנראַט אין בעגדין געשטאַנען אין קאָנפֿליקט מיט דער קאָמפּס־אָרגאַניזאַציע. דער יודנראַט — ווי אָנדער יודנראַטן אין אַנדערע ערטער — האָבן געהאַלטן, אַז מ׳דאַרף צו שטעלן די צאָל יידן, וואָס דער דייטש פֿאַרלאַנגט, גלייבנדיק, אַז די יידן וועלן ארויס־געשיקט אויף אַרבעט, קעגן וועלכן די קאָמפּס־אָרג. האָט

זיך קעגנגעשטעלט און צוגעגעבן די יוגנט זיך צו פֿאַר־טיידיקן מיט געווער.

דעם 3־טן אויגוסט 1943 — נאָך דעם ווי די דייטשן האָבן שוין געהאַט ליקווידירט די איבריקע בונקערס — אויך אַנטדעקט דעם בונקער, אין וועלכן ס׳איז געווען גאפֿטעק. זיי האָבן אָפּגעשאָרט אַ ביסל ערד און עס האָט זיך באַוויזן אַ דיקט. זיי האָבן דעם דיקט פון דעם פּענצטער אַראָפּגעריסן און אַ לייטענאַנט מיט נאָך אַ נאַצי האָבן אַריינגעשטעקט די קעפּ אין פּענצטער. אין דער רגע האָט גאפֿטעק, שטייענדיק אויף דער וואַך, גלייך אָנגעצילט דאָס געווער. ביידע נאַציס זענען געטראָפֿן געוואָרן און דערהרגעט געוואָרן אויפן אָרט. די דייטשן, מורא האָבנדיק אַריינצוגיין אינעם בונקער, האָבן באַווּאָרפֿן דעם בונקער מיט האַנט־גראַנאַטן און אַלע פון בונקער זענען שטערבלעך פֿאַרווונדעט געוואָרן.

ווי עס גיט איבער איינער פון די, וואָס די דייטשן האָבן געבראַכט פון אַ צווייט אָרט, ער זאָל זיך אַראָפּלאָזן אין בונ־קער, אַרויסנעמען דאָס געווער און די מתים, — איז נאָכדעם ווי גאַפֿטעק האָט פֿאַרשטופּט דאָס געווער אין דער לייטימקער ערד, וואָס איז געווען באַגאָסן פון אַ וואַסער שטראָם, כדי עס זאָל נישט אַריינפֿאַלן צו די דייטשן, האָט ער געזען ווי די קעמפֿער זענען אַ טייל געלעגן מיט די אינגעוויידן אין דרויסן, און אַז פרומקע דאָלנארושא האָט אַרויסגעשיינט ווי אַ בליענדיקע בלום און לעבן איר איז געלעגן ברוך גאפֿטעק, וועלכער האָט אַרויסגעברענגט די לעצטע וווערטער זיינע, געוועזענדעט צו זיין מיידל: „זע, פרומקע, איך בין געקומען צו דיר אין דעם בונקער, כדי מיר זאָלן ביידע צוזאַמען שטאַרבן"...

דעם 19־טן אַפּריל 1946, נאָכן טויט באַקומען אַ מעדאַל פון דער פּוילישער רעגירונג „קזשיזש וואַלעטשניק" (קאַמפּס־קרייץ).

געבראַכט: מ. ס.

*

חוה לאנצנער, אַ פֿאַרטיזאַנקע, אַן אָפּגעראַטעוועטע פון בענ־דינער געטאָ דערציילט:

זייענדיק שוין אויף דער אַרישער זייט אין בעגדין, האָב איך זיך דערוווּסט איינצלהייטן פון דעם וועשעריי־בונקער און וועגן טראַגישן אומקום פון דער חברים גרופּע, וואָס האָבן זיך דאָרט געפונען: פרומקע פֿלאטניצקא, ברוך גאַפֿטעק מיט זיין חברטע פרומקע דאָלנארושא (שטאַמען ביידע פון פולטוסק), צפורה באָטשאַן, חדווה בערנאַרד און טוביה

אָקאָפּעס־גרעבער ערב דעם 2־טן וועלט־קריג מיט ברוך גאַפֿטעק (ערשטער פון לינקס אין דער אונטערשטער שורה)

דוואַרסקי מיט זיין חברטע פּנינה יאַקאָבאָוויטש. אָלע בא־ווייזן צייגן, אַז ברוך גאָפּטעק איז געשטאָנען אויפֿן אַמט אָלס אויסשפּירער. וועגן ער האָט דערזען צוויי ס.ס.־לייט וואָס שטייען מיט די געזיכטער אין דער ריכטונג צום וואַנט, האָט ער גלייך געשאָסן און ביידע ס.ס.־לייט זענען דער־הרגעט געוואָרן אויפן פּלאַץ. צווישן דער ס.ס.־גרופּע איז אַנטשטאַנען אַ שטאַרקע צוטומלענישׂ. באַלד זענען אַרויס־געלאָפן געוואָרן הילף־אָפּטיילונגען, אויסגעשטאָנען מיט מאַשין־געווער און האָבן אויפגעריסן די גאַנצע בונקער־אומגעגנט מיט אויפרייס־מאַטעריאַל און וועג די טיר איז געוואָרן אַרויסגעריסן פון איינגאַנג, האָט זיך אַנט־פלעקט דער בונקער. די דייטשן האָבן אַריינגעוואָרפן אין חלל פון בונקער האַנט־גראַנאַטן און באַשאָסן מיט מאַשין־געווער. די „אָקציע" האָט געדויערט עטלעכע שעה. דערנאָך האָבן די נאַצישע מערדער אַריינגעשטראָמט וואַסער אין בונקער אַריין. צום סוף האָבן זיי באַפּוילן די „יידישע געטא־פאָליציי", זיי זאָלן אַרויסשלעפּן די טויטע קערפּער, וואָס זענען געטראָפּן געוואָרן פון פּייער און וואַסער. 7 קערפּער זענען אויסגעלייגט געוואָרן איינער לעבן אַנדערן מיט די געזיכטער צו דער זון. איינער פון די פאָליציי האָט אונדז איבערגעגעבן, אַז די דייטשן זענען איבעראַשט געוואָרן פון דעם, וואָס זיי־ערע אויגן האָבן געזען.

אַמשטאַרקסטן האָבן זיי באַוווּנדערט דאָס געשטאַלט פון פרומקע דאָלנארוזשא. זי האָט געבליט ווי אַ צעוואַקסענע רויז. איינער פון די חברים, וואָס האָט נאָך באַוויזן סימנים פון לעבן האָט זיך אָנגעשטרענגטערהייט געוואָלט אונטער־הייבן זיצנדיק, עפּענען דאָס מויל און עפּעס אַרויסרעדן, האָט אים איינער פון די רוצחים שטיל געמאַכט אויף אייביק, אַריינהאַקנדיק אַ קויל אין קאָפּ אַריין.

פרומקע פּלאָטניצקאַ, „די קעמפּערין מיט אַ שטאָלענעם ווילן" האָט געוואָלט זאָגן די מערדער איר לעצטן וואָרט. אָבער אומזיסט. ס'איז געגעבן געוואָרן אַ באַפּעל צו „פאַר־גיטיקן" יעדן איינעם פון דער בונקער־גרופּע — נאָך אַ זשיפּעדיקן אָדער אַ טויטן — מיט אַ צאָל קוילן אין די קעפּ אַריין.

איינער פון דער פאָליציי האָט אונדז איבערגעגעבן, אַז אין דער צייט וועג מ'האָט זיי אַרויסגעצויגן פון בונקער, האָבן זיי געקלאָמערט דאָס געוואָר אין די הענט: די פויסטן זענען געווען פאַרקרוועטשט און נישט אָפּגעלאָזט די „כלים". אָזוי זענען געבליבן ליגן די דורכגעלעכערטע 7 קערפּער און דאָס וואָרעמע בלוט האָט זיך געגאָסן אונטערן זוניקן הימל.

צומאָרגנס איז געקומען די שוואַרצע מאַשין פון אַשוויענ־טשים, צוגענומען די 7 טויטע קערפּער, וואָס האָבן שוין אָנגעהויבן אונטערפּוילן.

(פון בוך „מלחמות הגיטאות", **רעדאקטירט פון יצחק צוקערמאַן (אַנטעק) און דיכטער „משה באסאק ז"ל**, זיינען 363—362).

*

צווישן די קעמפּער אין דער בענדינער געטא איז באַקאַנט געווען און געזונגען געוואָרן דאָס ליד: ענג איז מיר די וועלט", געשריבן פון ברוך גאָפּטעק. דאָס ליד איז איבער־גיזעצט געוואָרן אויף העברעיש דורכן באַקאַנטן דיכטער משה באסאק ז"ל.

נישט געפּינענדיק דאָס ליד אין דעם יידישן אַרגינאַל, יוערט עס דאָ געבראַכט אין דער העברעישער איבערזעצונג.

צרו מרחבי תבל לי

(ענג איז מיר די וועלט)

צרו מרחבי תבל לי — התבל יושבת כלא
המצור עלי סגר — וכלאה אחד גדול
לא לצאת ולא לבוא — התבל — רודן ועבד
ובכול — עין המשמר. — במחנק ארצה שאול.

עננים שחורים כליל — מעשן יאפיר רקיע
ממטירים שואה והי — אדמה מדם תאדים
בא הקץ לכל בשר — אי אדם אי החופש ?
ותבל עיים תהי. — אין דיין אין דין . . .

דאָס ליד געבראַכט: מ. ס.

שבע אייכענבוים הי"ד

איינע פון די הערלישסטע געשטאַלטן איז בלי שום ספק די טראַגיש אומגעקומענע שבע, אַדער ווי מ'האָט איר **ערופן** זשענייַ אייכנבוים. זי איז געבוירן געוואָרן אין פולטוסק אין 1925 יאָר (ביאַליסטאָקער קרייז). אין 1939־טן יאָר **ווערט** זי איבערגעשיקט פון טשערוואָני־בור קיין סלאָנים. אין אויגוסט 1942 אַנטלויפט זי אין פאַרטיזאַנקע און קומט אַן אין דער 51־טער יידישע גרופּע ביים אַטריאַד „שטשארס". זי האָט אַנטייל גענומען אין אַנפאַל ביים באַפעריין די קאָסעווער געטא אין אויגוסט 1942. דעם 14־טן סעפּטעמבער 1942 נעמט זי אַן אַקטיוון אַנטייל אין צעקלאַפּן אַ שול פון דער „סאמאכאוועס" אין נאַווינאוויטש (סלאָנימער געגנט), אין באַרימטן קאַמף ביים 10־טן שליוז פון אגונסקי קאַנאַל, וועלכער פאַרבינד די טייכן בוג, פריפּיעטש און דניעפּער אין טעלעכאַנער ראַיאָן.

אין נאַווועמבער 1942 נעמט זי אן אַקטיוון אַנטייל אין קאַמף ביים צעקלאַפּן דעם דייטשן גאַרניזאָן ביים שטעטל טשטשעוויצי (לוניניצער ראַיאָן), וועלכער איז אויסגעפירט געוואָרן אויסשליסלעך דורך דער 51־טער יידישער גרופּע פון א"ד אטריאד. זי האָט אויך אַנטייל גענומען אין קאַמף ביים צעקלאַפּן און פאַרברענען דעם גרויסן טאַרטאַק און גאַרניזאָן

אין דעניסקאָוויטש (האנצעוויטשער ראיאָן) אין מאַנאַט נאָ־וועמבער 1942 ; אויך ביים צוקלאָפן דעם גאַרניזאָן שוויענצאָ־וואליא (טעלעכאַנער ראיאָן) אין פעברואַר 1943 און ביים צעקלאָפן און פאַרברענען דעם גאַרניזאָן מינענדזילעשיע (קאָר־טוז בערעזער ראיאָן). אין יוני 1943 האָט זי אַרויסגעוויזן גרויס איניציאַטיוו און דרייסטקייט.

במשך פון 1943־טן יאָר האָט זי אָנטייל גענומען אין די אויפרייסן אויף די ליניעס בריסק—באַראַנאָוויטש, ביי די סטאַנציעס האַרענטשיצע—בלודען און בריסק—פּינסק און ביי דער סטאַנציע האַראדעץ—דראָהיטשין.

נישט וווינעקער ווי דרייצן עשאַלאָנען מיט דעם שונאס לעבעדיקע קראָפט און קריגס־טעכניק איז פאַרשריבן אויף איר קאָמפּס קאָנטע. באַזונדערס האָט זי זיך געמאַכט אַ נאָמען מיט איר אָנטייל אין אויפרייס פון אַן עשאַלאָן אויף דער ליניע באַראַנאָוויטש—לוניניעץ, ביי דער סטאַציע בודי, דעם 31־טן דעצעמבער 1943. זי איז געווען זייער פאָפולער און באַליבט ביי די סאָלדאָטן־פּאַרטיזאַנער און קאָמאַנדשאַפט נישט נאָר פון איר אָטריאַד, נאָר בכלל ביי אַלע פּאַרטיזאַנער פון דער בריסקער פּאַרטיזאַנער פּאַראייניקונג. אַלס אויסדרוק פון אָנערקענונג פאַר איר העלדישקייט און מוט, האָט מען איר געשענקט אַן אויטאָמאַט־געווער, וואָס זעלטן ווער פון פּרויען האָט עהאָט אין פּאַרטיזאַנקע. (גלייכצייטיק האָט זי מיטגעאָרבעט אַלס קראָנקן־שוועסטער ביי ד"ר בלומאָוויטש, דער הויפּט דאָקטאָר איבער דער בריסקער פּאַרטיזאַנער פּאָר־אייניקונג).

די העלדישע שבע אייכענבוים צוזאַמען מיט אייניקע פּאָר־טיזאַנער פון דער 51־טער יידישער גרופּע ביים אטריאַד „שטשארס", האָט זיך געטראָפן אין דאָרף גאזשלעווע (קאָרטוז בערעזער געגנט) מיט אַנטיסעמיטישע פּאַרטיזאַנער פון אטריאַד „קאלאפאיעוע", וועלכע האָבן פּראָוואָצירט אַן אַנטי־סעמיטישן שמועס, און איינער פון זיי האָט אַ זאָג געזאָגן „די דייטשן האָבן אייך נאָך וויניק אויסגעהרגעט!" זשעניע האָט גלייך אַרויסגעכאַפט דעם פיסטאָלעט און אויסגעשריען „אַזעלכע ווי דו וועל איך ווי אַ הונט דערשיסן". די יידישע חברים האָבן זי קוים באַרויקט און פון אירע הענט אַרויס־געריסן דעם רעוואָלווער.

דעם 23־טן מערץ 1944, אַ טאָג פאַר דער באַפרייאונג פון יענעם ראיאָן, בעת דעם קאָמף מיט דער אָפּטרעטנדיקער דייטשישער אַרמיי פון מערב אוקראינע, ביי דעם צוזאַמענגוס פון די קאָנאַלן דניעפּראַ־בוג און ביעלאשטערסק (דראָהיטשי־נער ראיאָן) איז זי געפאַלן ביי טראַגישע אומשטענדן.

באַקומען נאָכן טויט דעם אָרדן „רויטער שטערן" און דעם מעדאַל „פאַרטיזאַן פון פאַטערלענדישער מלחמה" 1־טע מדרגה. אויך איז זי צוגעשטעלט געווארן דורך דער קאָמאַנד־שאַפט פון דער בריגאַדע צו די אָרדנס „רויטע פּאַן" און „העלד פון ראָטן־פאַראַנד".

(פון בוך: „דער יידישער אָנטייל אין דער פּאַרטיזאַנער באַ־וועגונג" פון סאָוויעט־רוסלאַנד. רעדאַגירט דורך משה קאָגאַ־נאָוויטש, לייטער פון דער צענטראַלער היסטאָרישער קאָמיסיע ביים פּאַרטיזאַנער פּאַראַאַנד פח"ח אין איטאַליע, ז. 228, 290, 320).

ז'ניה אייכנבוים

ילידת פולטוסק שנתגלגלה בשנות המלחמה לסלונים. אחרי הטבח הגדול נמלטה באוגוסט 1942 ליערות „וולצ'ה נורה" (מאורת הזאבים) ונתקבלה בפלוגה היהודית ה־51 שליד הגדוד ע"ש שצ'רוס. השתתפה בהתקפת הגדודים הפארטיזניים לשיחרור גיטו קוסוב, במיקוש מרכז ההגנה העצמית הכפרית („סאמוכובה") בגאווינוביץ', בקרב המפורסם ליד הסכר העשירי של תעלת אוגינסקי באיזור טאלאכאני (14 בספטמבר 1942); בנובמבר 1942 השתתפה עם הפלוגה היהודית שליד „שצ'רוס" בקרב נגד חיל־המצב הגרמני בעיירה צ'ואבין (איזור לונינץ); היא לקחה חלק פעיל בקרב נגד חיל המצב הגרמני בדניסקוביץ ובשריפת המנסרה שבעיירה (נובמבר, 1942) וכן בקרב על הנהר לאן ב־5 לדצמבר 1942. הוכיחה את יוזמתה ואומץ ליבה בשעת השמדת חיל המצב בשווינטא־וויליא בפברואר 1943 ובקרב נגד חיל־המצב במינדזילסיא (איזור קארטובריזה), ביוני 1943. אותה שנה השתתפה גם במיקושים רבים של מסילת הברזל בריסק—באראנוביץ ליד התחנות בריסק, פינסק, דרו־הוצ'ין וכו'. לזכותה נרשמה השמדתן של שלוש־עשרה רכבות שהובילו מטען חי וחומרי־מלחמה של הצבא הנאצי.

פירסומה הגדול בא לה מהשתתפות במיקוש הרכבת במסילת באראנוביץ—לוניניץ, ליד תחנת בודי (31 בדצמבר 1943). שמה של ז'ניה נודע לתהילה ולהערצה לא רק בקרב אנשי גדודה ומפקדיה, כי אם גם בין כל הפרטיזנים באיזורי סלונים ובריסק. כהוקרה על גבורתה הועלה לה נשק אוטומטי, שרק לעתים רחוקות הופקד בידי אשה בפארטיזנקה.

נפלה יום אחד בלבד לפני שיחרור האיזור, שבו נמצאה (23 במרס 1944), בשעת קרב עם הצבא הגרמני הנסוג ממערב־אוקראינה, ליד מקום המיפגש של תעלות דניפר—בוג וביאלו־ז'רסק (איזור דרוהוצ'ין). אחרי מותה הועלה לה עיטור „הכוכב האדום" וכן המדליה „פארטיזן מלחמת המולדת", דרגה א'; כן הוצעה על ידי המיפקדה לקבלת המיסדר של „הדגל האדום" והתואר „גיבורת ברית המועצות".

(ז'ניה אייכנבוים „הארץ" 7.5.67, נשים יהודיות גיבורות בתנועה הפרטיזנית הסובייטית, משה כהנוביץ).

צבי ראזאנאוויטש

אומגעפער אַ האַלב יאָר נאָך דער גרינדונג פון דער פאַר־
אייניקטער פאַרטיזאַנער אַרגאַניזאַציע אַרוםווילנע, ווערט
האָבן געפרוווט עטלעכע מאָל אויסגעפונען פאַרטיזאַנישע כו־
חות מיט ווענען זיך פאַרבונדן און מיטאַרבעטן, געמיינזאַם

צבי ראָזאַנאָוויטש

שלאָגן דעם בשותפותדיקן שונא און ס׳איז זיי נישט גע־
לונגען — האָט דער פאַרטיזאַן הערש ראָזאַנאָוויטש (פון פול־
טוסק) אין סוף זומער 1942 זיך אַנגעשטויסן אויף אַ פאַר־
טיזאַנער גרופּע אין ווילנער קרייז. דאָס זענען געווען אַ גרופּע
פאַראַשוטיסטן, וואָס זענען געשיקט געווארן פון מאָסקווע. די
פרייד און צוזאַמענטרעף איז געווען זייער גרויס אָבער נישט
אויף לאַנג. ווייל לויט די דערקלערונג פון פאַרבינדלער פאַר־
טיזאַן צבי ראָזאַנאָוויטש האָבן די פּויערים פון ינער געגנט
זיי געמסרט און איבערגעגעבן צו די דייטשן. ראָזאַנאָוויטש
האָט זיי געזען אַרומגערינגלטע און קעמפענדיקע. זייענדיק
פאַרוווונדעטע באַגאַסענע מיט בלוט, האָבן די פאַראַשוטיסטן
געשאָסן אין דער דייטשער זייט. זיי האָבן דורכגעריסן אַ
וועג און זייערע שריט זענען פאַרשווונדן געווארן.

אין אַפּריל 1943 איז צבי ראָזאַנאָוויטש אַנטלאָפן פון
ווילנער געטאָ, זיך אַנגעשלאָסן אין די פאַרטיזאַנער, אין
אַטריאַד א״נ „קוטוזאָוו״ בריגאַדע לענינסקי־קאָמסאָמאָל, שפּע־
טער געשיקט געווארן אין ווילנער „געטאָ״ אויף אַן אָפּציע
אַרויסצוראַטעווען אַ גרופּע יידן און זיי אָפּפירן אין די אַרו־
מיקע וועלדער. צוריקגייענדיק פון געטאָ מיט אַ גרופּע יידן
וואָס ער מיט נאָך אַ פאַרטיזאַנער האָבן אַרויסגעפירט, האָבן
זיי זיך אַנגעשטויסן אויף אַ דייטשישער לאָקערונג. און כדי
צו דערמעגלעכן די אומבאָאָפנטע אַרויסגעראַטעווטע יידן
פון ווילנער געטאָ, זיי זאָלן אַנטרינען ווערן פון דייטשישן
פייער אין די וועלדער אַריין, האָט צבי ראָזאַנאָוויטש מיט
זיינעם אַ חבר, אויך אַ פאַרטיזאַן, אויפגענומען דעם קאַמף
מיט די דייטשן ביז דער לעצטער קויל געפאָלן אין דעם
נישט גלייכן קאַמף מיטן אויסגעשריי: „אַ טויט די דייטשישע
מערדער״.

(פון בוך: „דער ייד. אַנטייל אין דער פּאַרטיז.
באַוועגונג״, פון משה קאַגאַנאָוויטש)

איזידאר (ישראל) נאָוואָמינסקי

ס׳איז געווען אין אַ טאָג פון דייטשישער „אַקציע״ אין
דער וואָרשעווער געטאָ. יחידים און משפחות האָבן געזוכט
און געשוטערט אַן אָרט, ווו זיך אויסצובאַהאַלטן פאַר די
דייטשישע רוצחים און פאַרכאַפערס.

צווישן זיי האָט זיך אויך געפונען די יונגע פאַמיליע פון
איזידאָר נאָוואָמינסקי, וואָס איז גאָר נישט לאַנג אויפגעשטעלט
געווארן. ער איזידאָר, אַן אָרבעטזאַמער, אינטעליגענטער און
געזעלשאַפטלעכער טוער מיט אַ שם; זיי, זיין יונגע פרוי,
די איידעלע עווא ברעסלער, און זייער קליין טעכטערל, וואָס
די מוטער האָט דאַן געהאַלטן אויף די הענט, בשעת זיי זענען
אַרייַנגעפאַלן אין די טמא לאַפּעס פון די נאַצישע מערדער.

ווען דער דייטש האָט איבערגעקוקט עוואָס דאָקומענטן,
אַז זי איז אַ יידין, האָט ער ברוטאַל אַרויסגעריסן דאָס מיידעלע
פון אירע הענט. און ווען די מוטער האָט אויסגעבראָכן אין אַ
שוידערלעכן ספאַזמירן, האָט דער זעלבער דייטש — אַלס
ענטפער דערויף — אַ זעץ געטאָן מיט דער ביקס עווען אין
פנים אַריין אַזוי, אַז זי האָט זיך אינגאַנצן באַגאָסן מיט בלוט
און געבליבן ליגן אַן סימנים פון לעבן.

דאַן האָט זיך איזידאָר אַ ריס געטאָן צו דעם דייטש, אָבער
יענער האָט אים אַנגעכאַפט און מיט כוח צוגעהאַלטן. איזידאָר
האָט זיך אַרויסגעריסן פון זיינע לאַפּעס, אַרויסגעכאַפט פון
דעם דייטשס גאָרטל דעם רעוואָלווער און אים אַוועקגעלייגט
אַ טויטן אויפן אָרט.

איזידאָרן איז געלונגען אין דעם גרויסן טומל זיך אויס־
צומישן מיט די אַרומיקע און אין דער טונקלקייט פון דעם
אָוונט נעלם געווארן, אָבער מיט אַ ברענדיקן געפיל: צו
נעמען נקמה!

די יסורים אין געטאָ האָבן זיך וויייטער געצויגן.

פון דער גאַנצער משפחה איז געבליבן אין געטאָ נאָר
ער אייניקער, איזידאָר.

זיין געליבטע פרוי, זיין קינד, די טאָטע־מאַמע, לולקאָלע
(די 16 יעריקע שוועסטערל) ווי אויך די משפחה פונעם
פעטער יחיאל — אַלע זענען שוין געווען אומגעקומען, אויסער
זיין ברודער, אַדאָש, וועלכער האָט זיך על־פי־נס אַרויסבאַקו־
מען אויף דער אַריישער זייט.

אַדאָש, וועלכער האָט אָנגענאָמלטן אַ קאַנטאַקט מיט דער ווארשעווער געטאָ — מיט דער הילף פון באַקאַנטע פּאָליאַקן, האָט זייער שטאַרק געוואָלט אַרויסראַטעווען זיין אייניציק־פֿאַרבליבענעם ברודער אין געטאָ — איזידאָרן (אַדאָשן איז דאָן געלונגען אַרויסצוראַטעווען אייניקע פולטוסקער משפחות ווי: סרעבערניק, בורשטיין א״א, איינשטעלנדיק זיין אייגן לעבן).

איזידאָרס פּערזענלעך לעבן איז שוין אָבער געווען צע־בראָכן. ער האָט באַשלאָסן אָנצושליסן זיך אין דער געהיימער געטאָ־באָוועגונג און קעמפן קעגן באָוואָפנטן שונא.

ער האָט געקעמפט און — געפֿאַלן!

טייערער אומפֿאַרגעסלעכער איזידאָר! געטרייער חבר און געשעצטער פון די, וועלכע האָבן דיך נעבעטער געקענט! שוין קיינמאָל וועלן דיך אונדזערע אויגן מער נישט זען!

מיט אַ טויט פון אַ גיבור ביסטו אומגעקומען!

אייביק וועסטו, סרולעקל, אין אונדזערע פֿאַרטרויערטע הערצער לעבן און עקזיסטירן! השם ינקום את דמך!

דערלאָנגט: פֿאַרבליבענע פון דער משפּחה

* * *

מיינע אומגעקומענע דעמבענע ברידער הי״ד

מיט אַ געבויגענעם קאָפּ שטיי איך פֿאַראָבלט פֿאַר די אומבאַקאַנטע קברים פון מיינע דריי אומגעקומענע ברידער זישע, פּיניע און יצחק* דעמבינסקי. זיי זענען געווען ווי די יונגע דעמבעס, וועלכע זענען פֿאַרשניטן געוואָרן אין זייער שענסטן בלי דורך אוקראַיניש, פּויליש און נאַצישע רוצחים אין די גרויסע שחיטות פון 43—41־טן יאָר.

7 יאָר איז אַלט געווען זישע, דער עלטסטער פון זיי, וען דער פֿאָטער איז אַוועק אין דער אייביקייט. פּיניע האָט געהאַט צווי יאָר און יצחק איז נאָך נישט אַלט געווען קיין יאָר. אָט דער דאָזיקער יתומים־גורל האָט זיי באַגלייט אויף זייער גאַנצן לעבנס־וועג, וואָס איז פול געווען מיט שטרויכלונגען און ביטערן קאַמף פֿאַרן קיום.

די מוטער האָט זייער ליב געהאַט אירע שיינע און גערא־טענע קינדער און געשפּיגלט זיך אין זיי, אָבער וען זי האָט חתונה געהאַט צום צווייטן מאָל, איז אין שטוב אַריינגעקומען אַ ריכטיקער שטיף־פֿאָטער און דאָס הויז איז געוואָרן ענג פֿאַר די יתומים... יונגערהייט האָבן זיי פֿאַרלאָזט דער מאַמעס נעסט און אַוועקגעלאָזט זיך יעדער אין אַן אַנדער ריכטונג, זוכנדיק אין דער פרעמד אַ בעסערן מאָרגן. וועג זיי פֿלעגן זיך צונויפ־זאַמלען פון די פֿאַרשידענע ווינקעלעך אויף אַ יום־טוב ביי דער מאַמען און אַז די מוטער איז אַרויס מיט אירע פּינף קינדער פון ערשטן מאַן אין גאַס אַריין, האָבן זיך אַלע אויגן פון אַרום צו זיי צוגעקלעפט... זי פֿלעגט בעטן די קינדער, זיי זאָלן זיך צעטיילן אין צווויי גרופּן, ווייל זי האָט מורא געהאַט פֿאַר אַן עין־הרע...

* זע: יצחק דעמבינסקי „דער געטאָ קעמפער", משה סרעברא, ז' 487.

אלעכסנדר זישע דעמבינסקי הי״ד

געבוירן אין סוף 1907. ער איז אַלט געווען צוועלף יאָר, וען ער האָט פֿאַרלאָזט די שטוב און אָוועק זוכן אַרבעט. זישע איז געווען אַ פּעסט אַנטוויקלט יינגל און האָט אויסגעזען ווי אַ בחור פון 15—16 יאָר. אַז ער האָט אייניעם פון זיינע פרייַנד געדריקט די האַנט, האָט זיך יענער פֿאַרקייכט פון וויי־טאָג. די חברים האָבן אים געפּופן „זישע בריי־טבאָרד" פֿאַר זיין שטאַרקייט און כוח. ער איז אָוועק אַרבעטן צו יעקב לייב נאָוואָמינסקי אין טאַרטאַק און געווען זייער אַ געהאַרכזאַמער און פֿאַלגעוודיקער אויסגעפירט אַלץ, וואָס מען האָט אויף אים אַרויפגעלייגט. ביי 16—17 יאָר, ווען אַ פּור מיט שטיי־קוילן איז אַריין אין אַ ראָוו, האָט ער אונטערגעשטעלט זיין בריי־טע פלייצע, אונטערגעהויבן דעם וואָגן און געהאָלפן דעם פערד צוריק אַרויף אויפן טראַקט. מ׳האָט אים אין טאַרטאַק זייער גינציק געהאַט, ווייל מען האָט זיך געקאָנט אויף אים פֿאַרלאָזן. ער האָט זיך געקאָנט אַן עצה געבן אין אַלע אומ־שטענדן. ווען מ׳האָט בעדאַרפט, האָט ער גענומען אַ מעסער תבואה אונטער איין אַרעם, אַ צווייטן — אונטערן צווייטן און אַרויפגעטראָגן דעם שווערן לאָסט אויף שטיגן און שטאָקן. ער איז געווען אַ בחור מיט אַלע מעלות, הויך, שיין, געזונט און מיט אַן אייניגעבוירענער אינטעליגענץ. איז דעריבער נישט געווען קיין וווּנדער, וואָס יעקב־לייבס אייניקל און כּישל נאָוואָמינסקעס טאָכטער, ראָכטשע, האָט זיך אין אים פֿאַרליבט. זי האָט אים צוגעלערנט בוכהאַלטעריע און צוזאַמען האָבן זיי געוועבט חלומות וועגן אַ בשותפותדיקער צוקונפט.

זייענדיק אין מיליטער ביי קאָוואַלעריע איז ער געווען אייניער פון די פֿאַרטרויענסטע סאַניטאַרן און די מיליטערישע

דאָקטוירים האָבן באַוווּנדערט זייַן אייַדלקייט און פֿאַרשטאַנד.

נאָכן באַפֿרייַען זיך פֿון פּוילישן מיליטער איז ער אַוועק צוריק אַרבעטן אין טאַרטאָק. ווען די משפחה נאָוואָמינסקי האָט זיך אַרומגעזען, אַז צווישן זישען מיט ראָכטשען בינדט זיך אַ ליבע איז שוין געווען צו שפּעט זיי פֿונאַנדערצושיידן. זישע מיט ראָכטשען האָבן געפֿאָקט די פּעקלעך און אַוועק נאָך לאָדזש אויף הכשרה אין קיבוץ פֿון הנוער־הציוני, אין וועלכן זיי זענען אָפּגעווען גאָנצע 6 יאָר. פֿאָר דער עליה־באַשטעטיקונג איז געשען מיט זישען אַ פֿאַרפֿאַל, וועלכער האָט אָפּגעלייגט זייער עולה זיין אויף אַ לענגערער צייַט און צעשטערט אַלע זייערע פּלענער.

זישע דעמבינסקי אויף הכשרה אין קבוץ נוער־הציוני אין לאָדזש

איינמאָל האָט דער קיבוץ אַרויסגעשיקט אין איינעם פון די אַרומיקע שטעטלעך ביי לאָדזש אַ געלאָדעוועטע מאַשין מיט באַלן סחורה. זישע איז געלעגן אויסגעצויגן אויף די באַלן און געהאַלטן אויג... אין מיטן פֿאַרן האָט ער זיך פֿאַרטשעפּט אַן אַ שטאַרטשנדיקן צווייג פון אַ בוים און איז אַרונטערגעפֿאַלן פון דעם לאַסט־אויטאָ אין אַ ראָוו. ערשט אָפּפֿאַרנדיק אַ האַלבן קל״מ, בערך, האָט דער שאָפער באַמערקט, אַז זישע איז נישטאָ. ער האָט אויסגעדרייט די מאַשין, געפֿאָרן אויף צוריק און געפונען אים ליגן אַ באַוווּסטלאָזן. אין שפּיטאָל האָט דער דאָקטער דערקלערט אַז ביי זישען איז אַ הארץ פון אַ יונגן לייב, ווען עס טרעפט ביי אַ צווייטן וואָלט עס געפֿלאָצט. ער איז געלעגן אַ לענגערע צייט אין שפּיטאָל און נאָך דעם האָט אים דער קיבוץ געשיקט אויף אַ דרייַ־מאָנאַטיקער דערהאָלונג.

ווען ס׳איז אויסגעבראָכן דער צווייטער וועלט־קריג זענען זישע מיט ראָכטשען געבליבן שטעקן אין פֿולטוסק. נאָכן אַרויסטרייבן די יידן פון פֿולטוסק האָבן זיי זיך דערשלעפּט ביז ביאַליסטאָק אין דעם עמק־הבכא, וווּ ס׳האָבן זיך געוואָלט־גערט הונדערטער פּליטים אויף די גאַסן.

ראָכטשע האָט זיך דערמאָנט אין אירס אַ קריסטלעכער חברטע פון דער שול־באַנק פון דער פּוילישער גימנאַזיע — אַז זי דאַרף ערגעץ ווויינען אין סלאָנים. זענען זיי ביידע דאָרט אַוועק, אויפגעזוכט די חברטע און זי האָט זיי אַרייַנגענומען צו זיך, אָפּגעגעבן אַ צימערל, וווּ זיי האָבן געלעבט ביזן 41־טן יאָר. זישע האָט זיך איינגעשאָפט אַ געשפּאָן און האָט גפּפירט געהילץ פון וואַלד פֿאַר דער גאַסדאַרסטוואָ (רעגירונג) און פֿאַרדינט גאָר נישט שלעכט.

אין יוני 1941, ווען די נאַציס זענען באַפֿאַלן דעם ראָטן־פֿאַרבאַנד, איז זישע במקום זיך צו לאָזן מיט ראָכטשען פֿאַרויס נאָך רוסלאַנד — געפֿאָרן נאָך זעלווע, נענטער צום פּייַער אויף מערב, ווייל דאָרט האָט זיך געפונען זיין שוועסטער פּישל נאָווואָמינסקי מיט זיין משפחה, וועלכע ער האָט געוואָלט ברענגען קיין סלאָנים. זישע האָט זיי טאָקע אַהין געבראַכט, אַבער די שטאָט איז שוין דאָן געווען אוממעגלעך צו פֿאַרלאָזן.

ווען די ברוינע חיות זענען אַריין אין סלאָנים האָבן ראָכטשע מיט זישען געמוזט פֿאַרלאָזן זייערע קריסטלעכע פּריינד און אַוועק צוזאַמען מיט אַלע יידן אין געטאָ. וואָלטן זישע מיט ראָכטשען נישט געוואָלן צוזאַמען מיט דער משפחה, וואָלטן זיי זיך אפשר אַרויסגעריסן פון סלאָנימער געטאָ און אַנגעשפּאַרט צו די פֿאַרטיזאַנער, אָזוי ווי עס האָבן געטאָן צענדליקער געוואָגטע יונגע מענטשן. זיי האָבן זיך אַבער נישט געוואָלט שיידן מיט דער משפחה און זענען געבליבן אין געטאָ ביז דער לעצטער אַקציע. וועלן אוקראַיניש וויי־רוסישע היידאַמאַקעס צוזאַמען מיט דער געסטאַפּאָ האָבן אַלעמען אַרויסגעשלעפּט און געיאָגט צו די אויסגעגראָבענע לאָנגע גריבער אונטער דער שטאָט. דורכגעלעכערטע פון די נאַצישע קוילן, זענען זיי אַרייַנגעפֿאַלן אין די מאַסן ברודער־קבריס. זיי האָבן נישט זוכה געווען צו פֿאַרווירקלעכן זייער צוקונפט אין אייגענעם לאַנד.

אויף זישען און ראָכטשען קען מען זאָגן: הנאהבים וה־נעימים בחייהם ובמותם לא נפרדו. הי״ד.

פּינעס דעמבינסקי הי״ד

מיין יינגערער ברודער פּנחס, אַדער ווי מען האָט אים גערופֿן „פּינעס״, איז געווען אַ מאָגערער, אַבער מיט בריי־

לעכע פֿלייצעס, זייער אַ באַהנטער יינגל, תמיד אַ שמייכל־דיקער, דאָס פּנים קלאָר און ריין, אָן אַ שפּרינקעלע. ער איז געווען אַ חברישער, ליב געהאַט געזעלשאַפֿט און שטענדיק גרייט געווען צו טאָן אַ צווייטן אַ טובֿה אפֿילו וואָס דאָס איז געווען ריזיקאַליש פֿאַר אים. פֿון דער נאַטור נישט קיין פֿוילער און אַ פֿאַלגעוודיקער און די חברים האָבן אים זייער ליב געהאַט, ווייל ער האָט קיינמאָל קיינעם נישט אָנגעגרִיפֿן אפֿילו נישט קיין שוואַכערן פון אים. אָבער האָט אימעצער אים פֿאַרטשעפּעט האָט ער דעם קאָמף אויפֿגענומען אפֿילו וואָן יענער איז געווען שטאַרקער. זיינע פּויסטן האָבן זיך צעפּאַצט און דער אָנגרייפֿער איז שוין נישט אַרויס קיין גאַנצער פון אונטער זיינע קלעפּ. ווייל זיין גוט אָנטוויקלטער גוף האָט געדאַרפֿט מער שפּייז וויפֿל די שטוב האָט אים געקענט געבן, איז ער גאָר פרי אָוועק אַרבעטן צו „יענעם". ס׳איז אים געפֿעלן געווארן קאַמאַשנמאַכעריי און ער האָט זיך געלערנט דאָס פֿאַך ביי אבראָמטשע מעלניק. נאָכן אָפּ־אַרבעטן אַ געוויסע צייט ביי מעלניקן, וווּ מען האָט אים זייער געשעצט צוליב זיין באַשיידנקייט און באַציען זיך ערנסט צו דער אַרבעט, איז ער אָוועק זוכן אַ בעסערן גורל קיין וואַרשע. אין דער פּוילישער הויפּטשטאָט האָט ער זיך צעוואַקסן און אָנטוויקלט, געווארן אַ שיינער און באַהנטער בחור. אויף זיינע ליפּן האָט אַרומגעשטיפּט אַ שטענדיקער שמייכל.

ביניע דעמבינסקי „שפּאַצירט" אַרום בייַם נאַרעוו אין פּולטוסק, האַלטנדיק אויף זיך אייניקע פון זיינע חברים...

ער איז געווען העכער ווי מיטלוווּקס, אָבער מוסקולן פון זיין קערפּער האָבן געשפּראַצט מיט קראַפֿט. ער איז געווען געזונט ווי אַ דאָמב. וואָן ער פלעגט אָמאָל אַראָפּקומען קיין פּולטוסק, פלעגט ער נעמען דריי אָדער פיר מאָן אויף זיך אין פּאַרם פון אַ בולם־פּיראַמידע און מיט זיי אַרומשפּאַצירט ביי דער פּולטוסקער פלייַשוש ביים נאַרעוו פון אַ פערטל ביז אַ האַלבע שעה און נישט מיד געווארן. אין וואָרשע האָט ער געאַרבעט נישט אַזוי ווי אַנדערע, וואָס האָבן געאַרבעט בלויז סעזאָנען, נאָר אַ גאַנץ פעליק יאָר. ער האָט געהאַט אַ שטענדיקן פּאָסטן, ווייל דער בעל־הבית האָט אים זייער ליב געהאַט און אים געהאַלטן אפֿילו וואָן ס׳איז שוואַכער געווארן מיט דער אַרבעט. ער האָט אויך עטלעכע מאָנאַטן פּאַרן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה געהייראַט מיט דעם פּאַבריקאַנטס טאָכטער.

וואָן די דייטשן זענען אַריין קיין וואַרשע, האָט פּיניע מיט זיין יונג ווייבל פּאַרלאָזט די שטאָט און זיך אַוועקגעלאָזט קיין מאלקין „שוואַרצן" די גרענעץ נאָך רוסלאַנד. אויפֿן גרענעץ־פּאָס זענען זיי געלעגן ווי אַ סך אַנדערע — עטלעכע טעג אויפֿן שניי אין די גרויסע קעלטן און פרעסט, ביז ס׳איז זיי געלונגען אַדורכשמוגלען זיך און אָנקומען קיין ביאַליס־טאָק. אין ביאליסטאָק איז נישט געווען ווו זיך אַהינצוטאָן. מענטשן האָבן זיך געוואַלגערט אין די שולן אויף די קאָלטע פּאָדלאָגעס, געווארן קראַנק און געפרוירן, איז פּיניע אָוועק נאָך איגנאַטעק, אין אַ זומער־קאָלאָניע פון הילצערנע הייז־קעס. אין ווינטער האָבן די הייזלער געפּוסטעוועט.

„איגנאַטעק" איז נישט ווייט געווען פון ביאַליסטאָק און אַ סך יידישע ביזשענצעס האָבן דאָרט אָוועקגעוואַנדערט. די ווינונגען זענען געווען אין אַ וועלדל מיט צוברַאכענע טירן און אויסגעהאַקטע פענצטער. דערזעענדיק דעם דאָזיקן מקום־מקלט, האָט פּיניע קיין סך נישט געקלערט און זיך פּאַר־שריבן אויף אַרבעט אין דער נייער זיך בויענדיקער שטאָט מאַגניטאָגאָרסק, וואָס ליגט ביי די אוראַלער בערג. די אַרבעט איז דאָ געווען זייער אַ שווערע און עסן איז געווען ווינציק, האָבן זיי פּאַרלאָזט מאַגניטאָגאָרסק און אָוועק אויף צוריק קיין אוקראינע וווּ זיי האָבן זיך גאַנץ פיין איינגעאָרדנט.

אין יוני 1941, וועו די נאַצים זענען איבערפּאַלן דעם רַאַטן־פֿאַרבאַנד, איז פּיניע מאַביליזירט געוואָרן אין דער רויטער אַרמיי און געשיקט געוואָרן אויפֿן ווינניצער פראָנט. אויף דעם אָפּשניט זענען געפֿאַלן 90% פון דער סאָוויעטישער אַרמיי און צווישן די האָט געפונען זיין העלדישן טויט מיין ליכטיקער ברודער פּיניע בן שלמה דעמבינסקי הי״ד.

רחל סרעברא (דעמבינסקי)

יצחק דעמבינסקי דער געטא־קעמפער

איינער פון די געטא־העלדן פון וואַרשעווער געטא־אויפשטאַנד, וועלכער איז באַשאַנקען געווארן נאָך זיין טויט דורך דער פּוילישער דעמאָקראַטישער רעגירונג מיט אַ „גאָלדענעם פאַרדינסט קרייץ" דעם 19־טן אַפּריל 1948 — איז געווען יצחק בן שלמה דעמבינסקי פון פּולטוסק.

יצחק דעמבינסקי — גיבור גיטו ורשה

יצחק איז געבוירן געווארן דעם 2־טן נאָוועמבער 1914, אין דאָרף ליעשניעווע, וואָס ליגט אויפן וועג מאָקאָוו—מאָזשׂ־וויעצק—פּולטוסק, אין אַנהייב ערשטער וועלט־מלחמה, בייַ מיטל־פאַרמעגלעכע עלטערן. דער פאָטער שלמה איז געווען אַ רעליגיעזער ייִד, האָט זיך פאַרנומען מיט מילך־פּאָכטעריי. די אויסגעאַרבעטע פּראַדוקציע: קעז, פּוטער, סמעטאַנע, האָט ער געפּירט קיין וואַרשע און פון דער פּרנסה האָט געסטייעט אויסצוהאַלטן בכבוד אַ פּרוי מיט 5 קינדער. יצחק איז געווען דאָס ייִנגסטע קינד און וועג ער איז געווארן עפּעס מער ווי אַ האַלב יאָר אַלט, האָט זיין פאָטער באַקומען, אום פּסח, 1915־טן יאָר, אַ שווערן אַסטמע־אַטאַק, האָט אויסגעהויכט זיין אייִדעלע נשמה אין וואַרשע און באַערדיקט געווארן אויפן ענגשער בית־עולם. אויף דער יונגער אלמנה, וואָס איז געבליבן מיט פּינף פּיצלעך קינדער, איינס עלטער פּונעם צווייטער מיט אַן אַנדערטהאַלבן יאָר, איז געפאַלן די לאַסט פון פּרנסה און דערציונג. אַזוי ווי זי איז געווען אַן אַרבעטסזאַמע פרוי האָט זי אינגעגעמען דעם פאָרשטאָרבענעם מאַנס עול, זיך אייִנגעשפּאַנט אין דער אַרבעט און באַשלאָסן מער נישט חתונה האָבן, נאָר ווידמען איר לעבן פאַר די ייִתומים. זי האָט פאָרגעזעצט דעם מאַנס באַשעפּטיקונג און אפילו געזען ברכה אין דער אַרבעט. דריי יאָר האָט זי שווער געהאַרעוועט ביז פאַמיליע און גוטע פריינד האָבן זיך אַריינגעמישט און משפּיע געווען, זי זאָל חתונה האָבן צום צווייטן מאָל, כדי צו פאָרלייכטערן זיך און גלייכצייטיק אַרייַנגענעמען אַ דערציער פאַר די קינדער. מיינענדיק אויסשליסלעך די טובה פון די קינדער האָט זי סוף־כל־סוף איינגעשטימט. אָבער אַרויסגעקומען איז דאָס קאָפּויערדיקע. אין שטוב איז אַרייַנגעקומען אַ שטיף־טאַטע — נאָך דעם ווי ער האָט זיך געשיידט מיט זיין ערשטער פרוי, מיט וועלכער ער איז געווען געהייראָט 10 יאָר און נישט געהאָט מיט איר קיין קינדער — און מיט אים איז אויך אַריין אַ קללה אין שטוב. ער האָט אָנגעהויבן באַלעבאַטעווען אין דער ווירטשאַפט, אַז פון די 10 קי איז געווארן אַש און פראָך... מ'האָט ליקווידירט דאָס מילכיקס און אין 19־טן יאָר האָט מען פאַרלאָזט לייַשניעווע און זיך איבער־געצויגן קיין פּולטוסק, און צו וואָס ער האָט זיך נישט געמען, איז מיטגעקראָכן דער שלימזל...

דער קלייַנער יצחק איז געצווונגען געווען, בייַ 10 יאָר, צו גיין לערנען זיך אַ פאָך. געווארן אַ לערנייַנגל בייַ שלום סטאָליאַר (שלום פרידמאַן). אָפאַרבעטנדיק אַ פאָר יאָר און נישט קאָנענדיק זיין אין די ד' אמות פונעם שטיף־פאָטער, פאַרלאָזט ער די היים און פאָרט אַריבער קיין וואַרשע, זיך וואָלגערן אין דער פרעמד. ער איז באַלד שטאַרק באַליבט געווארן בייַ זיינע קרובים און חברים פאַר זיין גוטהאַרציקייט. ער פלעגט יעדן איינעם אַרויסהעלפן ביזן „לעצטן גראָשן" און פאַר זיין גוטער נאָטור האָט מען אים אויס ליבשאָפט גערופן „אזשעלע". ער איז געווען שטיל און באַשיידן. קיינעם נישט אָנגענעריפן, געווען אַ סימבאָל פון גוטסקייט און אָפּ־פערוויליקייט. די דאָזיקע כאַראַקטער־שטריכן האָבן אים באַ־ווויגן אָנצושליסן זיך אין דער קאָמוניסטישער פאַרטיי. ער האָט בתמימות געגלייבט, אַז דער קאָמוניזם וועט איבער־אָנדערשן די וועלט און וועט פול זיין מיט סאָציאַלן יושר און גערעכטיקייט.

אין יאָר 1937 ווערט ער אָנגענומען אין פּוילישן מילי־טער, דינט אָפּ צוויי יאָר בייַ שווערער זענעט־אַרטילעריע ביזן אויסברוך פון קריג. אין יאָר 1939, ווען ער האָט געדאַרפט באַפרייט ווערן, איז ער, פאַרשטייט זיך, געשיקט געווארן אויפן פראָנט, דערגאַנגען מיטן פּוילישן מיליטער ביז צו די קרעסן און פאַרנומען גענווארן דורך דער רויטער אַרמיי. די סאָוויעטן האָבן בייַ זיי צוגענומען דאָס געווער און באַפרייט זעלנער. וואָלט יצחק דעמאָלט געוווסט, אַז זיינע נאָענטסטע, די בריידער, שוועסטער און מוטער געפינען זיך אין ביאַליסטאָק, וואָלט ער זיכער געטיילט דעם גורל פון זיין פאַמיליע און

וואָלט פון ביאַליסטאָק ממשיך געווען, צוזאַמען מיט זיי, קיין אוראַל. ער האָט אָבער געצויגן קיין וואַרשע. אויפֿן וועג איז ער פֿאַרהאַלטן געוואָרן דורך די נאַצישׂ און געוואָרן איבערגעפֿירט קיין דייטשלאַנד אין אַן אַרבעטס־לאַגער, וווּ ער איז געווען פֿאַרהאַלטן אַ לענגערע צייט. שפּעטער באַ־ווייזט ער זיך אין וואַרשע. ווי אַזוי ער איז צוריקגעקומען, צי ער האָט זיך אַרויסגענבעט פון דעם דייטשישן לאַגער, אַדער די דייטשן האָבן אים באַפרייט — איז נישט באַווּסט.

יצחק האָט זיך ווידער געפונען אויף דעם אָרט, וווּ ער האָט אַלע זיינע יאָרן געקעמפֿט און געטרוימט פֿאַר אַ בעסערן מאָרגן פֿאַר דער מענטשהייט. ער האָט באַקומען אַרבעט אין געטאָ ביי זיין פֿאָך, אויף נאָוואָליפּקי 59, אין „העלמאַנס־שאפּ". ס׳האָט זיך אים אין אָנהייב נישט שלעכט געלעבט, ווייל ווי ס׳איז באַקאַנט, האָט ער נאָך אויסגעהאַלטן מיט לעבנסמיטלען זיינער אַ מומען, אַ מוטער פון קליינע קינדער און אַ שוועס־טערן־קינד. שפּעטער טרעפן מיר אים צוזאַמען מיט דער העלדישער קעמפֿערין „דאָראָ", וועלכע האָט זיך צוגעאייגנט דעם פאַמיליען נאָמען דעמבינסקא. וואָרשיינלעך האָבן זיי חתונה געהאַט און האָבן ביי האָט האָבן זיי באַשלאָסן צו נעמען נקמה פון די בלוטיקע יידישע שונאים. אונטער דער אָנפירונג פון יצחק דעמבינסקי האָט מען אויסגעבויט אונטער „העלמאַנס־שאפּ" אַ בונקער. וועו דער בונקער איז פֿאַרטיק געוואָרן האָט מען אין די נעכט אָפּגעוואָרט עס־עס־לייט, יידישע קאָפּאָס, אוקראַיניש און פּוילישע אונטערהעלפֿער און אויסגעפֿירט איבער זיי טויט־אורטיילן, לויט די באַשלוסן פון דער אונטערערדישער באָוועגונג.

יצחק דעמבינסקי איז אויך געווען דער איינשאָפֿער, אייַ־קויפֿער פֿאַר שווערע געלטער און אָפּנעמער פון יעדן שטיקל געווער, וועלכע איז געוואָרן אַרייַנגעבראַכט אין בונקער. ער פלעגט אַליין דורכפֿירן די „געווער טראַנזאַקציעס" ביי יעדן שטיקל געווער, געשטאַנען ביים צוים פון דער זייט פון געטאָ, כדי איבערצוגעבן דעם סכום געלט — דעם פון דער צווייטער זייט שטייענדיקן קריסטלעכן סוחר. איינמאָל איז יצחק צוריק־געקומען פון אַזאַ „טראַנזאַקציע" ביים פלויט מיט צעבלר־טיקטע פינגער. ער איז געוואָרן אָפּגענאַרט פון אַזאַ „סוחר", וועלכער האָט צוגענומען דאָס געלט און נישט געגעבן די „סחורה". יצחק האָט זיך פון עגמת־נפש צעבײַסן די הענט ביז בלוט...

אין דעם אויפֿשטאַנד פון וואַרשעווער געטאָ קעמפֿט יצחק מיט געווער אין האַנט אַלס מיטגליד פון דער יידישער קאָמפֿס־אַרגאַניזאַציע. נאָכן פאַלן פונעם געטאָ איז אים געלונגען מיט זיין פּרוי זיך אַרויסצוראַטעווען דורך די קאָנאַליזאַציע־רערן און אַנשליסן זיך צו די פּאַרטיזאַנער אין די ווישקאָווער וועלדער. דאָראָ דעמבינסקא איז שפּעטער געכאַפט געוואָרן דורך צוויי פֿאַליאַקן אונטער וואַרשע. זיי האָבן געוואָלט פון איר אַרויסרייסן דאָס מאַשין־געווער, וועו זי האָט זיך באַהאַלטן אין טיפֿן קאָרן, אָבער אירע הענט האָבן זיך איינגעקלאַמערט אינעם געווער. די גויים האָבן איר צעבראָכן אַלע פינגער פון די הענט ביז זיי האָבן אַרויסבאַקומען פון איר דאָס וואָפֿן און שפּעטער געבראָכט די דייטשן, וועלכע האָבן איר דער־שאָסן אויפן אָרט.

יצחק דעמבינסקי איז געפאַלן אַ קרבן פון דער פאַרעטע־רישער האַנט פון די פּוילישע פאַרטיזאַנער, די אַנטיסעמיטישע העלדן, וועלכע האָבן אויסגעמישט דעם קאָמף קעגן היטלע־ריסטישן שונא מיטן אויסראָטן די רעשטלעך גערעטעוועטע זין פונעם אויסגעהרגטן יידישן פֿאָלק.

כבוד זיין אָנדענק!

משה סרעבראַ

פולטוסק נאכן חורבן * א שטאט אָן ייִדן

י. גרינבערג*, חיפה

אין לאנד פון מיין וויגל

קום איך אַריין
אין לאַנד פון מיין וויגל —
אויף די פליגל פון מיין טרוים.
גייט מיר קיינער נישט אַנטקעגן...
גיי איך צום בריקל
מיט ציטער און פלאַטער
כ׳קוק אינעם טייכל
און זע נישט מיין פנים
אין שפיגל פון וואַסער. —
ווערט פאַרוואַלקנט מיין חלום.
לויף איך צום וועלדל
וווּ מיין יוגנט טוט ווויינען —
שרייען קראָען אַראָפּ פון די קרוינען
גיי איך צום הויז —
כ׳בין דאָרט געבוירן
קוקן פנימער פרעמדע
פון די טויערן...
זיי שפּיזן מיך מיט אויגן
גרינער פון האַס:
געברענט און פאַרברענט אים
און אַט גייט ער אויף דער גאַס...
שפּאַן איך אַוועק מיט שטרויכליקע טריט
ביז איך קום צו דעם אָרט
פון אייביקער רו. —
אויף קברים פון אבות
איך וויל זיך דאָ שפּרייטן
נאָר פון זייער געבּיין
איז נישטאָ מער קיין צייכן
דאָס פעלט איז צעהאַקערט
און אויך שוין פאַרזייעט.
נעם איך אַ גאַרשט ערד
פון אַ בייט
און קריז אַרום דעם
אין אַ עיגול
דערנאָך טוּ איך עס
אַ וואַרף אויפן וויגט
און באַגלייט עס מיט אַ וווגטש ·
אַזוי זאָל זיין דיין סוף
לאַנד פון מיין וויגל...

און וויידער
אויף די פליגל פון מיין טרוים
נאָר דאָס מאָל אין שטעטל
איך קום מיט געזאַנג
און פערל און עטל
באַגליטן מיין גאַנג
פערל האָט אויגן מאַנדלען אַ פּאָר
און עטל אַ קרוין צעפּאַטלטע האָר
אין דרייען מיר שוועבן אין זילבערנעם גלאַנץ
און די הייזער אַרום אין שיכערן טאַנץ
שוועבן מיר און טאַנצן אַראָפּ און אַרויף
ביז מיר טאַנצן אַריין אין אַ ליכטיקן הויף
אין הויף פון דער שול.
מיט שבת און יו״ט דאָ פינקלען די שויבן —
און אַלע לייכטערס ליכט אַנגעצונדן!
און אין שול איז אַ דוחק, נאָר אין לשער
קעפּ אויף קעפּ! און יונגוואַרג אויף זיילן

---

* געבוירן אין 1904 ביי חסידישע עלטערן אין פולטוסק. געלערנט אין „חדר", אין „בית־מדרש". צו 15 יאָר געוואָרן אַן איבערגעדרייט „שלעסל". געוואָרפן זיך אויף די פּוילישע ליטעראַטור מיט חסידישן ברען, דערנאָך אויף די וועלט ליטעראַטור, און צום סוף ערשט געקומען צו דער יידישער ליטעראַטור. געוואָרן דער גרינדער פון די ערשטע ליטעראַרישע קרייזן אין פולטוסק. שפּעטער — דער מיטגרינדער פון דער „יוגנט" געזעלשאַפט.אַוונט־קורסן און פון דער „באַראַאַוו ביבליאָטעק".

יהושע גרינבערג אַדער „שיעלע" ווי מ׳האָט אים צווישן פריינד און חברים גערופן, איז אין 1926 אַוועק פון פולטוסק, געלעבט אין נאשעלסק און צום סוף זיך באַזעצט אין וואַרשע. אין די שטעטלעך ווו ער איז געווען — געשאַפן ליטעראַרישע קרייזן און יוגנט אַרג. א גע־ווי־סע צייט אויך געווען אַ מיטגליד פון וואַרשעווער יוגנט־קאָמיטעט פון דער לינקער פּועלי־ציון.

אין 1933 עולה געווען קיין ארץ־ישראל און ווויינט די גאַנצע צייט אין חיפה. זיין שרייבערישע טעטיקייט הייבט זיך אָן אין ארץ־ישראל. דעביוטירט אין דער „ניי וועלט" מיטן ליד „די געלע לאַטע" אין יאָר 1940. פון דעמאָלט אָן דרוקט ער זיך אין דער „ניי וועלט" — אין די „בריק", די „צוקונפט", „לעצטע נייעס", „ישראל שטימע א״א.

דערציילונגען ווי: „די מומע זיסל" (זע: ז׳ 422) א״א, האָט ער געדרוקט אין די חיפהער בלעטלעך און אויך אין זשורנאַל חיפה.

זיינס אַ ליד איז אַריין אין דער פּרץ־אַנטאָלאָגיע פון נחמן מייזל און זיינס אַ דערציילונג אין דער אַנטאָלאָגיע „מכאן ומקרוב" פון חלמיש.

ווי ענגלעך טרויבן, —
אַ קלאַפּ אין באַלעמער !
און אַ שטילקייט צעגיסט זיך
ווי אין וואַלד פאַרן שטורעם
איידער ער צעוויגט זיך.
שימשל דער סופר קריצט מיט זיין פעדער
— ס'לעצטע אות — סיום הספר —
אויפן געלבלעכן פאַרמעט קריצט די פעדער
און אויך אין האַרצן פון יעדן באַזונדער
ס' לעצטע אות — סיום הספר.
וויסט די אויגן זיך פערל,
וויסט די אויגן זיך עטל
ס'לעצטע אות — סיום הספר
סיום השטעטל — —
אין שולהויף איז ליכטיק און רוישיק אַצינד
אַ ים פון התלהבות פלאַקערט אין ווינט.
ליכט, הבדלות און געצונדענע שטורקאַצן
און יידל מיטן פידל און בערל מיטן באַס
שפילן דאָ אַ ניגון צום סיום פאַרפאַסט.
און אונטער אַ חופה פון גאָלד און בראָקאַט

מ'טאַנצט מיטן ספר !
און אַרום אין אַ ראַד
די גאַנצע שטאַט !
שטריימלעך, קאַסקעטן — די פנימער פלאַמען
חסידים, מתנגדים — אַלע צוזאַמען.
שייטלעך, קופקעס און פראַסטע פאַטשיילעס,
אַלטוואַרג, יונגוואַרג — אויך פון עפר ואפר —
אַלע זענען געקומען צום סיום הספר. —
פלוצעם אַ בליץ שלאָגט אַריין אין דער עדה
און זי ווערט אַ פלאַמיקער שייטער —
נאָר דער טאַנץ גייט ווייטער
שטאַרקער ברייטער — — —
און ס'טאַנצן מיט די ליכט, הבדלות און שטורקאַצן,
און ס'טאַנצן די פידלען, די פויקן און די טאַנצן
ס'טאַנצט מיט דאָס שטעטל מיט פלאַמענדיקע דעכער
ביז דער פייערדיקער טאַנץ
טוט אַ טאַנץ אין דער הייך
און בלייבט הענגען אין די ספערן
אַ גליענדיקער שטערן...

* * *

יהושע אבראמטשיק, טאראנטא

א באזוך אין אונדזער שטאט נאך די מלחמה

צוויי מאָל האָב איך באַזוכט פולטוסק נאָך דעם קריג: אין 1948, ווען איך בין געקומען דערליידיקן אַן ענין וועגן ירושה, וואָס מיינע אומגעקומענע עלטערן האָבן גלאָזן אין דאָרף, אַ הויז אויסגעבויט סאָמע ערב די מלחמה, און דעם ענין געמוזט איבערגעבן אין די הענט פון אַן אַדוואָקאַט; דאָס צווייטע מאָל — אין 1955, ווען איך בין געווען דעלעגירט פון דעם פעסטיוואַל־קאָמיטעט אַלס איבערזעצער — קיין וואַרשע.

אין דער לעצטער מלחמה האָט זיך די שטאָט געפונען עטלעכע חדשים אויף דער פראָנט־ליניע. 70% פון דער שטאָט, קאָן מען אַננעמען, איז צעשטערט געוואָרן (פולטוסק איז באַפרייט געוואָרן דעם 17־טן יאנואַר 1945), זעלטן־ווו אין אַ גאַס עס זאָל האָבן געבליבן עטלעכע אומבאַשעדיקטע הייזער. די שטאָט האָט דעמאָלט גיכער אויסגעזען ווי אַ גרויס צע־וואָרפן דאָרף, קיין ענלעכקייט אויף אַ פאַוויאַטאָוועד שטאָט.

אין די 7 יאָר — פון ערשטן ביזן צווייטן באַזוך — האָט זיך נישט געזען קיין ענדערונג. וווּ־נישט־וווּ בלויז האָבן יחידים אויפגעשטעלט, אַן שום פלאַן, עטלעכע שמאָלע גע־וועלבלעך אויף שוו.־יאַנסקא גאַס.

אַן ענדערונג צום ערגערן איז יאָ פאַרגעקומען מיט אונדזער שול, וועלכע איז געבליבן ווי אַ זכר לחורבן פון דעם אַמאָל־בליענדיקן יידישן ישוב. אין 1948 איז דער שול־בנין געווען אומבאַשעדיקט. געדינט, לויט ווי פּאָליאַקן האָבן מיר איבער־געגעבן, אַלס אַ מאַגאַזין פאַר זאַלץ. 7 יאָר שפּעטער איז פון דער שול געבליבן נישט מער ווי 4 נאַקעטע וועגט. דער דאַך מיטן סופּיט — זענען מסתמא צעשטערט געוואָרן דורך די אַרטיקע פאַליאַקן. אין דעם דאָזיקן צושטאַנד וועט שוין דער שול־בנין לאַנג נישט קאָנען האַלטן. עס וועט ווערן אַפּגע־ווישט דער לעצטער אָנדענק פון אַ יידישן ישוב.

אָט זענען די בנינים, וואָס האָבן איבערגעהאַלטן דעם מלחמה־שטורעם: דער שלאָס, דער שטאָטישער שפּיטאָל (אויף 3־טער מאַי גאַס), דער טעאַטער בנין „רעדוטא", וווּ עס פלעגן פאָרקומען אַלע יידישע טעאַטער־אונטערנעמונגען, די פּוילישע גימנאַזיע (דאָס איינציקע ווינקל וואָס איז געבליבן

אומבאַרירט). די קלאַסן זענען אַרומגערינגלט מיט אַ געדיכטע צאָל בוימער און זענען אויס ווי אַן אַמפיטעאַטער, מחמת די שטאָט שטעלט מיט זיך פאַר איין גרויסע חורבה. דאָקאָגן איז דער תפיסה־בנין שטאַרק צעשטערט. דער ראָטהויז האָט אויך שטאַרק געליטן; דער גאַנצער אויבערשטער טייל איז נישטאָ. נישטאָ דער באַרימטער שטאָט־זייגער, וואָס פלעגט אויסקלינגען יעדע פירטל שעה. געבליבן איז בלויז דער אונטערשטער בריי־טצר טייל פון ראָטהויז, וווּ עס געפינען זיך די מכשירים פון דער פייער־לעשער־קאָמאַנדע.

דאָ, וווּ עס איז געשטאַנען דער בית המדרש האָט מען איבערגעבויט, די פענצטער פאַרמויערט מיט ציגל און דינט פאַר אַ שפייכלער פון תבואה.

איך האָב אויך געזען, ווי עס איז אויסגעברוקירט דער טרעטוואַר ביים שלאָס און ביים פאָוויאָט — מיט פיל יידישע מצבות (דאָס איז נאָך די אַרבעט פון די נאַציס ימ״ש). אויף איינע פון די מצבות לייענ איך דייטלעך איבער דעם אויפ־שריפט: שנת תקע״א (1811).

איך האָב אויסגעמאָסטן די שטאָט אין דער לענג און ברייט. שווער איבערצוגעבן די איבערלעבונגען, וועלן מען גייט איבער חרובע גאַסן און יעדער גאַס דערמאָנט דיך, אַז דאָ האָסטו געהאַט אַ חבר, דאָ — אַ פריינד, דאָ איז געווען דער חדר פון דעם און דעם מלמד, דאָ איז געשטאַנען דיין אַרבעט־וואַרשטאַט, דאָ ביסטו זיך צונויפגעקומען מיט אַ גרופּע פון דיינע חברים, מיט זיי דיסקוטירט און געחלומט פון אַ שענערער בעסערער וועלט, דאָ האָט געפוילסירט די אונ אינסטיטוציע, — דאָס אַלץ איז נישטאָ! נישט די מלמדים מיט זייערע תלמידים, נישט די לייענער פון די ביבליאָטעקן, נישט די מיטגלידער פון די פאַרשידענע פאַרטיין און אומ־פאַרטיישע רעליגיעזע יידן, וואָס מיט זייער לבוש האָבן זיי צוגעגעבן די שטאָט אַ ספעציפישן קאָלאָריט. די מתפללים פון שול, בית המדרש און חסידים־שטיבלעך, די גוט־האַרציקע יידן און נשים צדקניות, וועלכע האָבן אויפגעהאַלטן די אַרעמ־קייט פון שטאָט מיט זייערע מידות טובות, די שיינע יידישע טעכטער, פרויען און מיידלעך, די אומשולדיקע ריינע קינדער — די אַלע זענען שוין מער נישטאָ! פאַרפייניקט האָט מען זיי אין די טויט־לאָגערן און אין די גטאָס. אויסגעריסן זענען זיי געוואָרן פון די ערטער, אין וועלכע זיי האָבן זיך אין משך פון דורות אייגנגעוואָרצלט. שיינע יידישע פולטוסק! דער בראַך פון דיין חורבן איז גרויס! וויי האַלטן מיר עס אויס?! אפילו די, וועלכע זענען על־פי־נס גדול ניצול געוואָרן פון די נאַציש טויטן, זענען איבערגעבליבן ווי שיריים פון חורבות, וועלכע וועלן שוין קיינמאָל נישט אויפגעבויט ווערן — — —

לענגער האָב איך זיך אָפגעשטעלט אויף קאָטלאָרסקי (די שול־גאַס נומ׳ 4, ווו איך האָב 6 יאָר פאַרברענגט ביי דער גוט־האַרציקער פאַמיליע מאיר פשעסטשעלענציץ)*. צענדליקער יארן האָבן אין דעם פראָנט־בנין געווינט ביי אַ 10 יידישע פאַמיליעס; מערסטנס רעליגיעזע. דאָ האָט אויך געווינט די פאַמיליע קופערמינץ ביז זייער אַרויספאָר קיין ישראל; מלכה און ישעיהו, אָנגעזעענע ציוניסטישע טורע, אייגנטימער פון דער איינציקער יידישער בוכהאַנדלונג, ווו מען פלעגט באַקומען די טעגלעכע וואַרשעווער יידישע פרעסע (אגב האָב איך באַקומען אַ בריוו פון זייער זון אין ישראל, שריבט ער, אַז זייער הויז איז געווען דאָס ערשטע, וווּ אַלע קינדער האָבן גערעדט עבריות). דאָקאָגן אין דער שפּעטער צוגעבויטער אָפּיצינע (אויפן זעלבן הויף, נאָר נענטער צום טייך), האָבן געווינט אויסשליסלעך בלויז פאַליאָקן. אַ מין פרייוויליקע גטאָ. 2 פעלקער. 2 גורלות. פון דעם פראָנט טייל איז געבליבן נישט מער ווי אַ האַלבע איינפאַלנדיקע וואָנט מיט אָנגעוואָרפענע ציגל און שטיינער. אירע עטלעכע פאַמיליעס אייינווינער זענען אומגעקומען; אַ טייל — אין דער וואָר־שעווער געטאָ און אַ טייל — אין די טויט־לאָגערן. דאָקאָגן איז די אָפּיצינע געבליבן גאַנץ און באַווינט, פונקט ווי פאַר דער מלחמה, דורך נישט יידן.

עס קומען אויף אין זכרון לאַנג פאַרגעסענע פרטים פון מיין קינדהייט אין אָט דעם דאָזיקן יידישן הויף. אַ שטיק יידיש לעבן גייט פאַרבי פאַר דיינע אויגן. די שבתים און יום־טובים — וויפל דערהויבנקייט האָט עס אַרויסגערופן אין דער קינדערישער נשמה! יעדער יום־טוב מיט זיינע ספּעציפישע אייגנארטיקייטן און מנהגים: פסח מיט פייערלעכן אָפּרייכטן דעם „סדר״, פרעגן די 4 קשיות, זאָגן אַ פשטל און מיטזינגען די האַרציקע טראַדיציאָנעלע ניגונים פון דער הגדה; ראש־השנה מיט שופר בלאָזן און גיין מיט טאַטע־מאַמע צו „תשליך״; סוכות — זיצן אין סוכה צוזאַמען מיט פרעמדע שכנים, בענטשן אתרוג און שאָקלען מיט לולב; שמחת־תורה מיט דער פאָן; חנוכה מיט שפּילן אין דריידל; פורים מיטן המן־גרעגער אאז״ו. געדענק איך, אין דעם הויף טאָקע, ווען מאיר בעקערס ווייב איז „געלעגן״ געוואָרן, זענען מיר, אַ גרופּע חדר־קינדער געקומען לייענען „קריאת־שמע״ ביי דער קימפעטאָרן (דאָס איינציקע מאָל, וואָס מיר איז אויסגעקומען צו נעמען אָן אָנטייל אין אָט דער צערעמָניע). נאָכן אָפּלייענען די קריאת־שמע״, האָבן די קינדער באַקומען פאַרשידענע זיסקייטן און פרוכטן, אויך דאָס יידישע קינד פון פרומע עלטערן, איז

* זע: „א פאַמיליע״, י. אַבראַמטשיק, ז׳ 280.

נישט געווען, ווי מען מיינט, באַרויבט פון פרייד און פאַר־
געניגנס. דאָס רעליגיעזע קינד האָט פאַרמאָגט אפשר שלימות־
דיקע העכערע פאַרגענוגנס און דערהויבנקייטן, וועלכע האָבן
געצונדן זיין קינדערישן עקסטאַז. אָט די האַרציקע קינדער
זענען געפאַלן קרבנות, געטיילט דעם זעלבן גורל ווי די דער־
וואַקסענע. דער בלוט־דורשטיקער נאַצישער רוצח, האָט אויך
נישט געשוינט אָט די ריינע אומשולדיקע נשמות.

פאַר אָט די אַלע פרי־פאַרשניטענע, פאַרפיניקטע בריידער
און שוועסטער, זאָגן מיר: ת. נ. צ. ב. ה., און דער טאָג פון
באַצאָל און חשבון־הדמים וועט קומען אויף דעם פאַרשאָל־
טענעם דייטשישן מערדער־פאָלק — פאַר זייערע רציחות, וואָס
האָבן נישט קיין גלייכן אין דער יידישער געשיכטע. אין דעם
איז נישטאָ קיין ספק. דאָס אומשולדיק פאַרגאָסן בלוט שרייט
און רופט צו נקמה. נישט פאַרגעבן און נישט פאַרגעסן. קיין
שלום, אויף דור־דורות לאָנג, מיטן מערדער־פאָלק. זיי זאָלן
קיינמאָל קיין תקומה נישט האָבן. — — —

נאָכן באַזוכן די חרובע שטאָט, איז מיר געקומען אויפן
רעיון די ווערטער פונעם קדוש יצחק קאַצנעלסאָן, ווו ער
שרייבט: „אָט דעם חשבון, דעם חשבון פון די אַלע נפשות,
אַז איך הייב אָן צו מאַכן, כאָפט מיך אָן אַ שגעון. עס איז
נאָר נישט געקומען די צייט, איך זאָל משוגע ווערן! ווען די
פעלקער וועלן שליסן שלום און אויף אַלע, אַלע אונדזערע
דערמאָרדעטע אין די שטעט און שטעטלעך, ווו עס ליגן
אונדזערע קרבנות און אויף זייערע נישט־באַצייכנטע קברים
וועט מען טרעטן און גיין, דאָן וועל איך אַראָפּ פון זינען".

איך וויל ענדיקן מיט אַ פאָר פערזן פון אַ ליד, אַ קללה
אויפן דייטשישן פאָלק, אויף די דייטשישע מערדער, פונעם
סאָוויעטיש־יידישן דיכטער ליפע רעזניק:

„די זון דיינע, דייטשלאַנד, מיט מעסערס פאַרקלעמט אין די
ציינער
זיי האָבן פאַרפיניקט מיין ברודער און דיר אַ מתנה
געשיקט זיינע אַרעמע קליידער, — ביי זיי וועל איך מאַנען
פאַר אימצט און פאַר פריער, און דו וועסט מיט בלוט זיי
באַווייזען,
אויף זיי און אויף זיך וועסטו ווייזען אין טאָג פון נקמה —
זיי האָבן מיין זיידן געפיניקט אין נאָמען פון קריסטוס,
אימצט שענדן זיי קינדער און שכנטן און היימען פאַרווייסטן
און דיין נאָמען, גזלן — געשענדט איז אויף אייביק דיין נאָמען.
נישט אָפּוואָשן וועסטו מיט טרערן פון דייטשישע מאַמעס,
מיט בלוט פון די זין דיינע, דייטשלאַנד, דיין שאַנד און
די קללה
פון פעלקער און דורות, און וועסט נישט פאַרלעשן די פלאַמען
פון הייליקן צאָרן אין טאָג פון דערמאָנען און צאָלן. — — —"

פּולטוסק, 1958 ; דאָס יאָר פון אַ פּאָרפּלייצונג

פּולטוסק — 1958

פּיאַטרי סקאַרגי, נומ׳ 1 (די ווּוינונג פון מעלניק), ווי אויך די הייזער אויף דער אַנדערער זייט גאַס ביז צו דער שול־גאַס — אַרונטערגעריסן; מ׳זעט נאָר אַ שטיקל פּאַרק

דער הויף, וווּ ס׳איז געווען די „שקאַלע" און דאָס געריכט (געבליבן גאָנץ נאָך דעם קריג)
אויפן בילד: די פרוי מעלניק, לעבן איר — קריסטלעכע שול קינדער

גיטל איגנאטאווסקי־ראפפ

פון פולטוסק 1939 ביז ישראל 1950

נישט איינמאָל מאַכט זיך אַן אַ שטעטעלע, גרויס ווי אַ געניץ, אַ קליינס, אָן אומבאַדייטנס, אָזאַ מין שטעטעלע וואָס טוליעט זיך צו איר עלטערער שוועסטער — דער גרויסער שטאָט, גייט „מיטאַמאָל" אַריין אין דער געשיכטע פון די שטעט און ווערט פּאַר זיך אַליין אַ יש. עס ווערט אַ מין „וילנה הסמוכה לסמורגון" „ביאליסטאָק הסמוכה לטיקטין" אָדער ווי אין ארץ ישראל — „תל־אביב הסמוכה ליפֿו". עפּעס ענלעכעס איז געשען מיט פולטוסק הסמוכה לוישקוב.

דער יידישער ישוב אין ווישקאָוו איז געווען אָן עלטערער פון פולטוסק. קאָנטיק אַז פולטוסק, וועלכע איז געלעגן אויפן הויפּט־טראַקט קיין וואַרשע, האָט אין די אויגן פון די צאַרישע און פוילישע מושלים נישט געטאָרט ווערן צופיל פאַריידישט. אָבער מיט דער צייט האָט די יידישע מי זיך דורכגעשפּאָרט אַלע פאַרצוימונגען און די שטאָט האָט זיך צעווואָקסן און געוואקסן אונטערחזוקן אינדערשטיל פון איר עלטערער שוועסטער ווישקאָוו, פון די „ווישקעווער קורפּיעס".

און אָלץ האָט זי פאַרמאָגט, די שטאָט פולטוסק. פרנסה בשפע און פרנסה בצמצום, גבירים און אַרעמע לייט, למדנים און עמי הארצים, יידן „שטאַרקע" וואָס קאָנען געבן אַ קלאַפּ אַ גוי און האָבן נישט קיין מורא אפילו פאַרן פשאַדאָוניק, און יידן חלושים, וואָס די תורה האָט געזויגן דעם תמצית פון זייערע בייגער. ציוניסטן פון אָלע שאַטירונגען וועלכע האָבן אויף זיך אַליין מקיים געווען די מצווה פון שיבת ציון, בונדיסטן, וועלכע האָבן געהאַלטן פון „קאַמף אויפן אָרט" און אויך קאָמוניסטן, וועלכע האָבן געשטרעבט „צו לייזן די יידן־פראַגע" מיט דער אוניווערסאַלער רפואה פון דער סאָציאַלער רעוואָלוציע. יאָ, אַ רייך פולבלוטיק יידיש לעבן האָט דער דייטשער רוצח ימח שמו געהאַט אומצוברענגען אין דער יידישער שטאָט פולטוסק. אין פייער פון דער היטלעריישער שריפה איז אַוועק — די באַד־גאַס און די שול־גאַס, די ריביט־וואָ און די לופטיקע פאַפּלאָוועס. און צוזאַמען מיט זיי, די פישער און קצבים, וויוללערנער און עמך־מענטשן, יוגנט מיט טרוימען אין די אויגן און זקנים מיט בענקשאַפט צו גאולה. אָלץ איז אַוועק אין רויך פון שרעקלעכן פייער פון דער היטלעריסטישער מגפה.

וועג מיין מאַמע, „ביילע די העמיעטשקעס" איז מיט צוויי יאָר פאַר דער מלחמה געשטאָרבן „מיט אַ נאַטירלעכן טויט", פון אַ לונגען־קראַנקייט, האָבן די זיבן קליינע קינדער אירע געיאַמערט צו דער טויטער מאַמען, וואָס האָט זיי געלאָזט אַליין אויף דער וועלט. אין צוויי יאָר אַרום, נאָכן מלחמה אויסברוך, וועג טויט און פאַרוויסטונג איז אַרויס הוליען איבער דער וועלט, האָט דער נאַטירלעכער טויט פון דער מאַמען אויסגעזען ווי אַ ספּעציעלער חסד פון גאָט. וויייל איצט, אין היטלער גיהנום איז דער טויט געקומען מיט גאַז־קאַמערן און מאַסן קברים, געגראָבענע פון די קרבנות אַליין.

אַריבער צוואַנציק יאָר בין איך אַלט געווען, וועג איך האָב מיינע קליינע ברידערלעך און שוועסטערלעך ארויסגעריסן פון די דייטשע נעגל פון פולטוסק און זיך געלאָזט מיט זיי איבער פעלדער און זומפּן, דייטשע און רוסישע גרענעץ־וואָכן — קיין ביאַליסטאָק. אין די וועלדער האָבן געוואַיעט די וועלף, אויף די פעלדער האָבן עסווויישטשעט די קוילן און איך האָב געטוליעט דאָס קליינוואָרג אַרום זיך און געציילט: לייבל, נחמיה, יוכבד, פייגע, שרה, יהודית, איר זייט דאָ? קראָנקע און פיבערנדיקע האָב איך זיי געבראַכט קיין ביאַליסטאָק, וווּ גוטע מענטשן האָבן מיר געהאָלפן זיי ביים לעבן צו דערהאַלטן, ביז די סאָוויעטישע מאַכט האָט זיך אין אונדז „דערמאַנט" און אין איין „שיינער פינצטערער נאַכט" אונדז אַלעמען פאַרנומען און פאַרשיקט צו די וווייסע בערן קיין סיביר. אונדז אַלעמען? ניין, לייִדער נישט אַלעמען. צוליב דער גרויסער עבֿירה פון וועלן ברענגען אַ שטיקל ברויט פאַר די הונגעריקע קינדער, האָבן די סאָוויעטן אַרעסטירט מיין שוועסטער יהודית, איר פאַרשפּאַרט אין לאַמזשער תפיסה און — ביז היינטיקן טאָג איז מיר נישט באַווּוסט, מיט וואָס פאַראַ טויט עס איז אומגעקומען מיין שוועסטער יהודית.

כ'וועל מיך נישט אונטערנעמען שילדערן אונדזער לעבן אין רוסלאַנד, אין דעם לאַנד, וווּ „יעדער אַרבעט לויט זיינע מעגלעכקייטן און פעיקייטן". אויך איך האָב דאָרט געאַרבעט „לויט מיינע מעגלעכקייטן". ביי די הונדערט מעטער אונטער דעם ערד־אויבערפלאַך האָב איך געאַרבעט אין די קוילן־גרובן אין „לענגער־אוגאָל" אין פאַרוואָרפענעם אַזיאַטישן קאַזאַכסטאַן. מסתמא האָט דער אבי היתומים מיר געגעבן דעם כוח דאָס אַלץ אויסצוהאַלטן, כדי איך זאָל קאָנען זיין אַ מאַמע צו מיינע קליינע שוועסטערלעך און ברידערלעך.

דער שרעקלעכער פייער פון דער וועלט האָט אָפּגעמעקט דאָס יידישע פולטוסק. אייניצעלנע פולטוסקער יידן, וועלכע האָבן באַזוכט די שטאָט נאָך דער מלחמה, זענען פון איר

אַנטלאָפן, ווי פֿאַר זייערע אויגן וואָלט זיך אָנטפּלעקט דער גרויל פון אויבערגעקערטן סדום. דער פּריער גירוש פון פּול־טוסק האָט אָפּגעראַטעוועט אַ ביסל יידן און אין זייער גרעסטן טייל האָבן זיי געפונען זייער היים אין ישׂראל.

אויך איך האָב געפונען מיין היים אין יידישן לאַנד. אין די ערשטע נאָך מלחמה יאָרן האָב איך זיך אָנגעשלאָסן אין קבוץ „העובד" אין ווראָצלאָוו, דאָרט האָב זיך אָנגעזעצט געגרייט צו עליה, דאָרט האָב איך זיך באַקענט מיט מיין איצטיקן מאַן, דעם יידישן דיכטער נחמן ראַפּפּ און פון דאָרט זענען מיר אין יאָר 1950 עולה געווען קיין ישׂראל און אויפגעשטעלט אונדזער היים.

* * *

מלכה ניעסטענפאווער (בלענקיטני)

מיין כח — אין יענע טעג*...
(מלחמה־איבערלעבענישן און פּאַרטייכענונגען)

מיין געווײַן אויף די באָמבאַרדירטע וועגן...

דאָס איז געווען מאָנטיק, דעם 4־טן סעפּטעמבער, אינעם גרויסן בהלה־טאָג בײַ דער יידישער באָפעלקערונג אין פּול־טוסק. דער גרויסער פּליטים־שטראָם פון די גרענעץ־דערפֿער, פון וועלכע עס האָבן ווי אַ לאַווינע געשטראָמט דורך פּולטוסק די פּויערים־פּאָמיליעס מיט זייער לעבעדיקן אינוואַנטאַר — האָבן אָנגעפּילט מיט פּחד די יידישע איינווווינער. אויב זײַ, די פּויערים, אָנטלויפֿן פּאַר די דייטשישע חיילות, דאָרפֿן מיר דאָך, יידן, אוודאי. האָבן מיר באַשלאָסן צו פּאָרן קיין וואַרשע צו אונדזערע קרובים, ד.ה. איך מיטן קינד בלויז, ווייל אהרן (מיין מאַן) האָט זיך דאָן געריכט מאָביליזירט צו וועלן. אָבער קומענדיק צו דער אויטאָבוסן־סטאַציע, וועלן מיר געווויר, אַז דער וועג קיין וואַרשע איז שוין געשלאָסן און ס׳איז בכלל נישט צו באַקומען קיין אויטאָבוס. דאָ פּאָרט אָן אונדזערס אַ שכן (קאָלינאָווסקי), כאָטש מיט אַן איבערגע־פולטן וואָגן, דאָך איז ער מסכים מיך מיטצונעמען. איך זיץ קוים אויפן ברעג פונעם זיך טרייסלענדיקן וואָגן. איך קאָן דאָס קינד נישט דערהאַלטן. איך גיב עס אָפ אהרנען צו טראָגן אויף די הענט, וועלכער באַשליסט נאָכצוגיין צו פוס אינעם דאָרף אַריין, וווהין דער וואָגן האָט געפירט נאָך אָנדערע פרויען מיט קינדער. דאָ אָבער זע איך ווי מיין שכן קערוועט אָפ דעם וואָגן פונעם הויפּט־שאָסי אויף אַ זייטיקן וועג. „ווהין ?" — פרעג איך אַ פּאַרצווייפלטע — „מיין מאַן מיטן קינד זענען דאָך דאָרט געבליבן !".

מיין שכן באָרוקט מיך: אַזוי ווי ער דאָרף די איבריקע פרויען מיט די קינדער, וועלכע זענען, אגב, מיליטעריש פאַמיליעס, אָפּפירן קיין באָרוסק (אַ דאָרף נאָענט צו זאטאר),

* די דאָזיקע מלחמה־שילדערונג איז שייך צו דער רובריק: „אין בלוטיקן וואָנדער".

לויט ווי ער איז פון זייערע מענער דערצו באַדינגען בעוואָרן, וועט ער אונדז (מיך און נאָך אַ צוויי־טע יידישע פרוי, וואָס איר מאַן מיט אַ קינד זענען אויך אויף דעם שׂאָסי געבליבן) — אָפּפירן דערנאָך אויפן ריכטיקן פלאַץ.

אָנקומענדיק מיט מיין שכנס וואָגן קיין זאטאר, האָבן מיר אונדזערע מענער און קינדער נישט געטראָפן. איך האָב זיי אַרומגעזוכט פון איין שכנותדיקן דאָרף אין צווייטן און זיי נישט באַגעגנט. די שמועות, אַז מ׳האָט מיין מאַן — מיטן קינד און אָן קינד — דאָ און דאָרט געזען, האָבן זיך אַרויסגעווויזן אפילו פּאָר אמתע, אָבער שוין נישט גילטיקע. ווי נאָר כ׳האָב באַטרעטן די ערטער פון די אָנגעוויזענע אַדרעסן, האָב איך קיינעם שוין נישט מער געטראָפן. אַ שוואָנגערנדיקע אין 5־טן חודש און אַ גאַל־ליידנדיקע האָב איך זיך געשלאָפּט אויף די וועגן וועלכע זענען פּאַרפּלייצט געווען מיט פּויערים־פּליטים און מיטן אָפּטרעטנדיקן פּוילישן מיליטער, און וועלכע זענען כסדר באַמבאַרדירט געוואָרן פון דער דייטשישער אוויאַציע.

ווי אויסגערונען איז בײַ מיר געוואָרן דער פּחד פּאָר דער מלחמה. איך האָב נישט מורא געהאַט פּאָר די באַמבאַרדי־רונגען און זיך כלל נישט געשראָקן פּאָרן טויט. דאָס האָרץ איז געווען בײַ מיר איבערגעגאַסן און האָב זיך שטאַרק צע־ווייגט איבער דעם צופּאַל מיט מיין מאַן און מיין קינד און איבער מיין איינזאַמען וואַנדער. פּוילישע פּאָרבײַגייענדיקע מיליטער־לייט האָבן זיך געפּרעגט, צי איך וויין איבער דער אויסגעבראָכענער מלחמה, האָב איך געענטפערט, אַז איך האָב פּאָרלירן אין וועג מיין מאַן מיט מיין קינד. „דאָס איז נאָך ערגער" — האָבן זיי ווי באַשטעטיקט...

איינזאַם און פּאַרצווייפלט האָב איך זיך צוריקגעקערט קיין זאטאר. דאָך האָב איך געוואָרט, געהאָפט. די טרייסט־וועריטער, וואָס איך האָב דאָן באַקומען פון אַ יונגן בחור מיטן

נאָמען כאָצקל, וועל איך אייביק געדענקען: „ברעכט זיך נישט איין, מלכה. אייער מאַן מיטן קינד וועלן זיך אָפזוכן. אַז איר וועט זיך, חס ושלום, נעמען צו האַרצן, וואָס וועט אייער קינד דעמאָלט טאָן אָן אַ מאַמען?! — — —

„אויף ווידערזען!"...

אויפן דריטן טאָג, צו נאָכט צו, איז מיין מאַן צוריק־געקומען מיטן קינד, וואָס איז אויפן וואַנדער־וועג קראַנק געוואָרן. אין דער זעלבער נאַכט, פון מיטוואָך אויף דאָנער־שטיק, בעת דעם דייטשישן אָנגריף אויף פולטוסק, זענען די סניאראַדן אויך געפאַלן אין זאטאר. די פאַמיליע, ביי וועלכער מיר זענען געווען, איז צוזאַמען מיט נאָך אייניקע דאַרטיקע פאַמיליעס אָוועק קיין פאָפאָוע. זענען מיר בלית ברירה אָוועק מיט זיי. מיר האָבן זיך געהיטן וויייטער מער זיך נישט צו פאַרלירן. אָבער נישט שטענדיק זענען מיר געווען איבער זיך בעלי־בתים...

נאָכן גירוש פולטוסק, וועו מיר האָבן אָנגעהויבן וואַנ־דערן צו פוס, זענען מיר, אַ פאַראייניקטע גרופּע פון עטלעכע משפחות, געגאַנגען דורך ווישקאָוו. צוקומענדיק צו דער בריק, האָבן די ס.ס.־לייט אָפגעטיילט אָלע יונגערע מענער און אונטער אַ וואַך אַראָפגעפירט צום טייך בוג. אונדז, פרויען, מיט די קינדער און עלטערע — געהייסן וואַרטן. מיר האָבן אַ צייט לאַנג געוואַרט אין שפּאַנונג וועגן גורל פון אונדזערע מענער. ענדלעך האָבן מיר זיי דערזען צוריק. געווען זענען זיי פאַר־שוויצט און פאַרמאַטערט. ווי זיי האָבן דערציילט האָט מען זיי „מכבד" געווען מיט שווערער אַרבעט. בעתן אָוועקגיין האָט מיין שוואָגער, שיעלע, אהרנס יינגסטער ברודער, אַ זאָג געטאָן צו די דייטשן: „אויף ווידערזען"...

אַן ס.ס.־מאַן האָט זיך דאָן פונאַנדערגעשריגן, דראָענדיק מיט זיין אויטאָמאַט: „פאַרפלוכטער יודע! קיינמאָל מער ווידערזען! צו די שמוציקע רוסן לאָס וועק!!!"...

כ׳האָב זיך דאָן געזאָגט: „יאָ, קיינמאָל מיט אייך נישט מער זיך ווידערצוזען — — —

מיט אַ טראַנספאָרט קיין סטאַלינגראד

כדי מער נישט ווידערצוזען די ס״ס־פרצופים, זענען מיר, סוף יוני 1941, אָנטלאָפן צו פוס פון סאָרני (וווּ מיר האָבן פון פולטוסקער גירוש אָן ביז צו דער א״ד צייט געווינט). צו דער שרעק פאַר צעשיידונג איז צוגעקומען די שרעק פאַר די דייטשן, וועלכע האָבן אין דער צייט געמאַרשירט מיט אַן אומבאַגרייפלעכן מיליטעריזם פאַרנעם איבער די רוסישע טעריטאָריעס און געזייעט אומעטום טויט און פאַרניכטונג, אויסרייסנדיק אַלץ מיטן וואָרצל. דערשלאָגנדיק זיך קיין קיעוו, זענען מיר געשיקט געוואָרן מיט אַ טראַנספאָרט קיין סטאַלינגראַד. פון דאָרטן אָראָפּ מיט דער וואָלגע אין אַסטראַ־כאַנער געגנט — אויף איינעם פון די אינזלען פון דער וואָלגע: דעלטשע.

נאָך די שווערע איבערלעבענישן אין משך פונעם גרויי־זאַמען וויינטער מיט הונגער און קראַנקהייטן, האָט שוין אויך דאָ, אין די וווייטע מקומות, סוף זומער, דערגרייכט דער היטלער־גשפּענסט.

ס׳איז אָנפאָנג סעפּטעמבער 1942. די היטלער חיילות דערנענטערן זיך מיט ריזן־טריט קיין סטאַלינגראַד. די געגנט, וווּ מיר זענען, איז שוין פאַררעכנט אַלס „פראָנט"־געביט. די געציילטע פוילישׁ־יידישע פאַמיליעס, וועלכע האָבן דאָ געווויינט, זענען שוין אָוועק. מ׳האָט שוין אויך אַרויסגעפירט פון דאָנען אָלע אַהער־פאַרשיקטע קאַרעער קאָלכאָזן, וועלכע זענען דאָ געווען אין משך פון יאָרן. מיר אָבער אָלס „רוסישע בירגער" מיט פינף־יעריקע פעסער, הגם מיטן פאַראָגראַף 11 (נישט זיכערע עלעמענטן) — האָבן נישט קיין האָפענונג פון דאָנען זיך אַרויסצורייסן. שוין העכער אַ חודש צייט ווי מיין אהרן איז מאָבילייזירט אויפן אָרבעטספראָנט. זיין מיליטער־ביכל געפינט זיך אין וואַיענקאָמאַט, גרייט יעדן טאָג אויף אָפּגעשיקט צו ווערן. דערווייל אָרבעט ער נאָך ווי פריער אין אָרטעל ביי מיליטערישע באַשטעלונגען־אָרבעטן.

(ביים איצטיקן מאָמענט געפינען מיר זיך דאָ מיט 3 קליינע קינדער: דאָס עלטסטע מיידעלע — נאָך קיין פינף יאָר נישט אַלט, דאָס יינגסטע — קוים 2 חדשים, דאָס מיטל־סטע — נאָך אַ שוווערער לונגען־אַנטצינדונג, אָבער אָלע דריי ליידן פון מאָלאַריע און פון אַ גאָר שווערן קאָקליוש־הוסט).

איך גיב זיך נישט אונטער...

פרייטיק, דעם 11־טן סעפּטעמבער 1942. פאָרנאָכט. אהרן איז געקומען פון דער אָרבעט. ער גיט מיר איבער, אַז די היטלער חיילות זענען שוין אָריין אין די פאַרשטעט פון סטאַלינגראַד; אַז דער וואַיענקאָמאַט עוואַקויירט אָלע מילי־טעריש פאַמיליעס, וועלכע געפינען זיך דאָ; שוין מאָרגן אין דער פרי פאָרן זיי אָפּ מיט אַ בארושע קיין אַסטראָכאַן און פון דאָרטן — מיטן קאָספישן ים. דאָס איז דער לעצטער עוואַקואַציע־טראַנספאָרט פון דאָנען.

וועט דאָסמאָל מיר באַשערט זיין אָריינצופאָלן צו די היטלר־מערדער? אַ צעשייטדע פון מיין מאַן, וועלכער וועט דאָך געשיקט ווערן צום אָרבעטס־פראָנט. איך וועל בליבן דאָ נאָמען כאָצקל, וועל איך אייביק געדענקען: „ברעכט זיך נישט איין, מלכה. אייער מאַן מיטן קינד וועלן זיך אָפזוכן. אַז איר וועט זיך, חס ושלום, נעמען צו האַרצן, וואָס וועט אייער קינד דעמאָלט טאָן אָן אַ מאַמען?! — — —

„אויף ווידערזען!"...

אויפן דריטן טאָג, צו נאָכט צו, איז מיין מאַן צוריק־געקומען מיטן קינד, וואָס איז אויפן וואַנדער־וועג קראַנק געוואָרן. אין דער זעלבער נאַכט, פון מיטוואָך אויף דאָנער־שטיק, בעת דעם דייטשישן אָנגריף אויף פולטוסק, זענען די סניאראַדן אויך געפאַלן אין זאטאר. די פאַמיליע, ביי וועלכער מיר זענען געווען, איז צוזאַמען מיט נאָך אייניקע דאַרטיקע פאַמיליעס אָוועק קיין פאָפאָוע. זענען מיר בלית ברירה אָוועק מיט זיי. מיר האָבן זיך געהיטן וויייטער מער זיך נישט צו פאַרלירן. אָבער נישט שטענדיק זענען מיר געווען איבער זיך בעלי־בתים...

נאָכן גירוש פולטוסק, וועו מיר האָבן אָנגעהויבן וואַנ־דערן צו פוס, זענען מיר, אַ פאַראייניקטע גרופּע פון עטלעכע משפחות, געגאַנגען דורך ווישקאָוו. צוקומענדיק צו דער בריק, האָבן די ס.ס.־לייט אָפגעטיילט אָלע יונגערע מענער און אונטער אַ וואַך אַראָפגעפירט צום טייך בוג. אונדז, פרויען, מיט די קינדער און עלטערע — געהייסן וואַרטן. מיר האָבן אַ צייט לאַנג געוואַרט אין שפּאַנונג וועגן גורל פון אונדזערע מענער. ענדלעך האָבן מיר זיי דערזען צוריק. געווען זענען זיי פאַר־שוויצט און פאַרמאַטערט. ווי זיי האָבן דערציילט האָט מען זיי „מכבד" געווען מיט שווערער אַרבעט. בעתן אָוועקגיין האָט מיין שוואָגער, שיעלע, אהרנס יינגסטער ברודער, אַ זאָג געטאָן צו די דייטשן: „אויף ווידערזען"...

אַן ס.ס.־מאַן האָט זיך דאָן פונאַנדערגעשריגן, דראָענדיק מיט זיין אויטאָמאַט: „פאַרפלוכטער יודע! קיינמאָל מער ווידערזען! צו די שמוציקע רוסן לאָס וועק!!!"...

כ׳האָב זיך דאָן געזאָגט: „יאָ, קיינמאָל מיט אייך נישט מער זיך ווידערצוזען — — —

מיט אַ טראַנספאָרט קיין סטאַלינגראד

כדי מער נישט ווידערצוזען די ס״ס־פרצופים, זענען מיר, סוף יוני 1941, אָנטלאָפן צו פוס פון סאָרני (וווּ מיר האָבן פון פולטוסקער גירוש אָן ביז צו דער א״ד צייט געווינט). צו דער שרעק פאַר צעשיידונג איז צוגעקומען די שרעק פאַר די דייטשן, וועלכע האָבן אין דער צייט געמאַרשירט מיט אַן אומבאַגרייפלעכן מיליטעריזם פאַרנעם איבער די רוסישע טעריטאָריעס און געזייעט אומעטום טויט און פאַרניכטונג,

מיט די קינדער אָן עלנטע אין אַ פרעמדער געגנט. אָן באַקאַנטע, אָן פריינד, קיין קרוב, קיין ייִד; אין אַ געגנט ווו די באַפעלקערונג איז דורכגעפרעסן מיט יידן־האַס. דאָ אַהער האָסטו מיך, גורל, אַרײַנגענאַרט אויף אַ זיכערן אומקום? ווי אַזוי רייסט מען זיך אַרויס פון דאָנען?

אַ געדאַנק האָט אין מיר אויפגעבליצט און צו זיך גע־זאָגט: ניין, איך גיב זיך נאָך נישט אונטער. איך האָב געגע־מען די 3 קינדערלעך מיט זיך, אָנגעקלאָפּט אין אַ פאַרמאַכטן טויער פון דער פּריוואַט־ווינונג פון וואָיענקאָם. ס'קומט אַרויס אַ יונגע הויכגעוווקסיקע און פעסט־געבויטע פרוי. איך דערקען זי. דאָס איז די פרוי פון וואָיענקאָם. ס'געמען מיך שטיקן אין האַלדז די טערערן און קאָן קיין וואָרט נישט אַרויס־ברענגען. זי פרעגט מיך שוין צום וויפלטן מאָל: „בירגערן, וואָס פאַרלאָנגט איר?" זעענדיק, אַז איך קאָן מיך נישט באַ־הערשן, הייבט זי מיר אָן צו באַרויקן. די ערשטע ווערטער, וועלכע איך האָב ענדלעך אַרויסגעברַאכט: „רַאָטעוועט מיך אַרויס פון דאָנען מיט די קינדער!" — האָבן זיך אַרויסגערישן פון אַלע מיינע טיפענישן. „נאָר דיין מאַן קאָן מיר איצט העלפן!" — האָב איך צוגעגעבן מיט אַ מין עקשנות, נישט אָפּטרעטנדיק דערפון — און אונדז אויך עוואַקויִרן". זי האָט מיך דערביי אויסגעפרעגט, ווי: פון וואַנען מיר זענען? וויאַזוי מיר זענען פון פּוילן אַהער געקומען? און נאָך אַזעלכע ענלעכע פראָגן. ,

„וואַרט צו" — האָט זי מיר אַ זאָג געטאָן און אַריין אין שטוב (די גאַנצע צייט זענען מיר געווען אויף דער וואַרענדע, וווּ זי האָט מיך מיט די קינדער פאַרבעטן צו זיצן). זי איז אַרויסגעקומען מיט איר מאַן דעם וואָיענקאָם.

— איז וואָס פאַרלאָנגט איר בירגערין? — האָט ער מיט אַ פאָטערלעכן טאָן אין דער שטים מיך געפרעגט.

— ח' וואָיענקאָם! — האָב איך זיך ווי געשטיקט מיט די ווערטער — צוויי מאָל זענען מיר אָנטלאָפן פון די דייטשישע מערדער. דאָס ערשטע מאָל פון פּוילן. דאָס צווייטע מאָל פון מערב־אוקראינע, געמיינט, אַז דאָ ווילן מיר איבערלעבן די מלחמה... זאָלן מיר איצט דאָ אַריינפאַלן צו די היטלער־מערדער? איך בין דאָך אַ יידישע! דערמעגלעך אונדז צו עוואַקויִרן צוזאַמען מיט די מיליטעריש פאַמיליעס.

ער האָט אַ וויילע נאָכגעטראַכט.

— גוט! כ'וועל אייך דאָס דערמעגלעכן.

— אָבער ח' וואָיענקאָם, וואָס וועט זיין מיט מיין מאַן?... ער האָט מיט אַ שמייכל געשאָקלט מיטן קאָפּ אויף ניין.

— קיין מענער עוואַקויִרן מיר נישט, אויסער פראָנט־אינוואַלידן. איבעריגנס איז דאָך דיין מאַן מאָביליזירט אויפן אָרבעטס־פראָנט.

— אָבער... ח' וואָיענקאָם... די קינדער — ווי אַזוי וועל איך זיך אָן עצה געבן אין אַזאַ שוערן וועג — אַליין?...

די פרוי האָט אים עפּעס איינגערוימט, ווי זי וואָלט אים געוואָלט איבערצייגן אין די ריכטיקייט פון מיינע רייד.

— גוט, קומט אַרויף אין וואָיענקאָמאָט מיטן מאָן אום 10 אַזייגער אָוונט — האָט ער געזאָגט נאָכדעם ווי ער איז געבליבן שטיין אַ ווייַלע פאַרטראַכט.

אין וואָיענקאָמאָט האָט געריכט ווי אין אַ בין־שטאָק. פולקאָווניקעס, גענעראַלעך ווי אויך קלענערע אָפּיצירן זענען געלאָפן פון צימער צו צימער (שפּעטער זענען מיר געווויר געוואָרן, אַז ס'איז דאָרט געווען דער גענעראַל־שטאַב, וועלכער האָט אָנגעפירט מיט דער פאַרטיידיקונג פון סטאַלינגראַדער פראָנט).

דער וואָיענקאָם, באַמערקנדיק אונדז, האָט אַרויסגעבראַכט מיין מאַנס מיליטער־ביכל און געזאָגט: „איך האָב זיך באַראַטן מיט מיין עלטסטן, איז אָט באַפריי איך דיך, כדי דו זאָלסט קאָנען אָפּפירן דיין פאַמיליע אין די טיפענישן פון לאַנד. וועגן עוואַקואַציע מוזט איר זיך וועגדן צום פאַרזיצער פון ראיספאלקאם. איר געהערט נישט מער צום וואָיענקאָמאָט, נאָר צו די ציווויל־אינסטאַנצן..."

דער פאַרזיצער פון ראַיאָן אויספיר־קאָמיטעט, וועלכן מיר האָבן דאָרט געטראָפן האָט געזאָגט: „קיינער פון דער אַרטיקער באַפעלקערונג האָט זיך נאָך ביז איצט נישט געוואָגדן וועגן עוואַקואַציע... איך האָב אויך נישט קיין שום פאַראַדענונג צו עוואַקויִרן די ציווויל־באַפעלקערונג"...

כ'בין ווידער אַוועק צו דער פרוי פון וואָיענקאָם. זי האָט מיך ווידער געהייסן קומען אין וואָיענקאָמאָט. ווען זי איז אַרויס פון איר מאַנס אָרבעטס־צימער האָט זי מיך געהייסן וואַרטן. דער וואָיענקאָם האָט זיך באַוויזן.

צו אונדזער גליק איז אין דעם מאָמענט אָנגעקומען אַן עלטערע יידישע פרוי פון בעסאַראַביע מיט דער בקשה אויף עוואַקואַציע, האָבנדיק אויפן פראָנט צוויי זין. מיר זענען צוזאַמען אויף איר עוואַקואַציע־דערלויבענישן געפאָרן, אַלס משפחה. מיין מאַן האָט געדאַרפט פון איצט אָן הייסן: איר... פּלימיעניק. טיף אין האַרצן האָבן מיר געדאַנקט דעם וואָיענ־קאָם פאַר דער „שטיקל אָרבעט"...

אַזוי זענען מיר נישט צעשיידטערהייט אַרויס פון קראַסני־יאַר און געפאָרן אָנטקעגן וווייטערדיקע מלחמה־אויבער־לעבענישן.

מיר פאַרלירן זיך און געפינען זיך ווידער...

נישט קענענדיק מער עוואַקואירן דורכן קאַספּישן ים, האָט מען אונדזער עוואַקואַציע צוגעגרייט דורך דער אייניצי־קער באַן־ליניע אַסטראַכאַן־ענגעלס, אויף מזרח־זייט פון דער וואָלגע. דער ריזן־עשאַלאָן שטייט שוין גרייט אָפּצופאָרן, עס הערן זיך די אָפּקלאַנגען פון די רעדער, וועלכע די באַן־אַרבעטער קלאַפּן אויס צוליב קאַנטראָל. איך גיב אינסטינקטיוו אַ בליק אַרויס פון וואַגאָן און זע ווי אַ פּאַטראָל פירט אַוועק „פּאָד קאָנווּאי" מיין מאָן, וואָס איז געגאַנגען ברעגען אַ ביסל געקאָכט וואַסער. איך שפּרינג אַראָפּ פון וואַגאָן אָן לויף צו דעם פּאַטראָל, שרייענדיק: — מיר האָבן דאָך אַ דערלויבעניש פון וואיעוקאָמאַט צו פּאָרן צוואַמען.

אָבער זיי טרייבן מיך ברוטאַל אַוועק מיט די באַגעטן־שפּיצן פון די ביקסן. דאָך גיי איך ביי דער זייט, האַלטנדיק דאָס פּיצעלע צוגעטוליעט צו זיך. אָהרן בעט זיך ביי מיר, איך זאָל צוריקגיין, אי וואָס דער עשאַלאָן איז שוין גרייט אָפּצופאָרן, אי וואָס אין וואַגאָן זענען געבליבן די ביידע קינדער אַליין. ער איז זיכער, אַז ער וועט אונדז אָפּזוכן...

דער עשאַלאָן האָט שוין געמומען רירן פון אָרט און האָב זיך מיט דער הילף פון אַ יידישן פּולקאָווניק זיך אַרויפ־געכאַפּט אויף דעם דיל פון אַ וואָגאָן. אַן איינזאַמע בין איך געזעסן מיטן פּיצעלע צוגעטוליעט צו דער ברוסט און ג־עהאַפּט, אַז ביי דער ערשטער סטאַנציע וועל איך אַריבער צו די ביידע קינדער, וועלכע זענען געבליבן אין אַ וויייטערדיקן וואָגאָן. אָבער דער גענעראַל, אַז דאָסמאָל האָט מען אונדז ווידער צעשייידט — האָט נישט אויפגעהערט צו נאָגן אָן צו פרעסן די נשמה...

אָפּפאַרנדיק אַ שטיקל צייט, האָט זיך דער עשאַלאָן פלוצעם אָפּגעשטעלט און גלייך גענומען פאָרן אויף צוריק. און אָט דערזעען מיר זיך צוריק ביי דער אַסטראַכאַנער באַן־סטאַנציע. שנעל לויף איך לענגאויס אונדזער עשאַלאָן, וואָס איז באַ־שטאַנען פון צענדליקער צענדליקער וואַגאָנען, נישט מיטן אויג צו פאַרכאַפּן אָן אין איינעם פון זיי האָב איך געטראָפּן ביידע קינדער, וועלכע האָבן געציטערט פאַר פרייד, מיך דערזעענדיק. אָן אָט גלייך הער איך ווי מיין טעכטערל, גיטעלע, שריט אויס אָן פּאָטש מיט די הענטלעך: — אָט איז דער טאַטע אויך דאָ!!!

מיר ווייַנען אַלע פון דער אומבאַשרייבלעכער שמחה... אינטערעסאַנט, וואָס וועגן צוריקקער פונעם עשאַלאָן זענען אַרומגעגאַנגען פאַרשידענע וועדסיעס. טייל האָבן געהערט אַזש פון דער „ערשטער קוועלע", אַז מ׳האָט פאַרגעסן מיטצונעמען וויכטיקע דאָקומענטן; אַנדערע האָבן „געוווסט", אַז אויף דער זעלבער ליניע איז געפאָרן אַ צוג אַנטקעגן... מיר אָבער האָבן דאָס, אונטער דער השפּעה פון דער דאָזיקער געשעענישן, גע־וואָלט גלייבן, אַז דאָס איז געשען אין אונדזער „זכות"...

אויפן פינפטן טאָג...

וועג אויפן פינפטן טאָג פון אונדזער נסיעה האָבן דייטשישע באַמבאַרדירער צעשמעטערט אונדזער עשאַלאָן, וועג ער איז געשטאַנען אויף איינער פון די סטאַציעס אַנטקעגן סטאַלינ־גראַד, האָב איך ליגנדיק אין וואָגאָן מיט מיין קערפּער איבער־געדעקט די קינדערלעך, ווי כ׳זאָלט בכח געווען מיט זיך זיי צו באַשיצן. די שרעק פאַר די שיסעריייען און מערדערלעכע באַמבאַרדירונגען האָט אויסגעזען ביי מיר קליין און נישטיק אַנטקעגן דעם פּחד אַריינצופאַלן אין דייטשישע הענט און זיין אַ צעשייטט פון מיין מאָן און מיינע קינדער... די דאָזיקע מורא האָט מיך געשטאַרקט, געגעבן כח — אין יענע טעג...

הייַנט, נאָכן חורבן, איז שוין ניט פולטוסק אַ שטאָט אינגאַנצן אָן ייִדן... דער וווּנדערלעכער כח פון יענע שוועריע טעג האָט אונדז ווייטער געטראָגן ווי אונטער באַשיצנדיקע פליגל — צו אונדזער אויסגעטרוימטן יידישן לאַנד.

* * *

גיטל (גוטקא) שטאקהאמער־נאוואמינסקי

פולטוסק — 1947

די פּוילישע פולטוסק האָט טיילווייז געטיילט דעם גורל, וואָס אירע יידישע אייניווינער. אין אַ סך מקומות איז די שטאָט שטאַרק רואינירט געוואָרן. טייל ערטער זענען בכלל פאַרשוווּנדן געוואָרן; די נייַע פראַכטפולע אייזן־בעטאָנענע בריק איז אינגאַנצן נעלם געוואָרן; די צווייטע בריק ליגט אָן אייניגעבראַכענע אין מיטן, ווי זי וואָלט דעמאָלט נישט געקאָנט אויסהאַלטן דעם פאַרפייניקטן געלויף פון די מערדער־לעך־אַרויסגעטריבענע פולטוסקער ייִדן...

אויף דער געפּוצטער דריטער מאַי־גאָס שטייען חרוב אַ סך הייזער, צווישן זיי דער קינא „באַיקא" און אַנדערע. אינעם

אַמאָליקן צענטער פון די שפּאַצירנדיקע פּאָרלעך — הערשט אַ דערדריקנדיקע שטילקייט. קיין יידּ איז נישטאָ אַנצוזען פּאַר די אויגן. אפילו די דעמאָלטיקע פּוילישע יוגנט איז זיך צעפאָרן אין פּאַרשידענע מקומות.

פּיל פּיל פון די טייערע און קיינמאָל נישט פאַרגעסלעכע פּולטוסקער יידן זענען אומגעקומען. די, וועלכע זענען לעבן געבליבן, איז נאָר אַל־פּי־נס גדול. פון אונדזער גרויסער פאַר־צוויגטער משפּחה זענען געבליבן לעבן נאָר איינצלנע; פון אונדזערע גוטע פריינד זענען אומגעקומען די משפּחה אברהמל קאָוואַל, דער אַלטער הענעך שאָפראָן און יחזקאל, וואָס פלעגט פּירן פּיש; פון מיינע חברטעס — צלאָווא רוזשא, כעלאַ ברַאַף, נעליא יאָזשינא, עדזשאַ דאָן און מאיורעק יאָבלאָנקאַ.

מען דאַרף דאָס כסדר איבערחזרן און עס פאַרצייכענען לדורות, אַז נאָר אַ דאַנק דעם, וואָס אַ גרויסער טייל פון די פּולטוסקער אַרויסגעטריבענע יידן האָבן זיך געלאָזט (ווי דער גוטער גורל וואָלט זיי אונטערגעאָגט) אויף אומבאַקאַנטע וועגן און אומוועגן, וועלכע האָבן געפּירט צום וויייט סיבירישן רוסלאַנד — איז דער דאָזיקער רעטונגס־נס געשען, כאָטש אויך דאָרט האָבן די פּולטוסקער יידן קיין האָניק נישט געלעקט...

איך געפּין זיך אינעם נאָכן־חורבנדיקן פּולטוסק, צום ערשטן בין איך געגאַנגען אויסווייניען זיך דאָס האָרץ ביי דעם קבר פון מיין באָבעשי, נישט וויייט פון מיין קוזין מאָטעלס קבר. קנאַפּ וואָס איז געווען צו דערקענען, וואָס ס׳איז דאָרט אַמאָל געווען... אַן אומעטיקע פּוסטקייט, אַ מוראָדיקער שוידער האָט מיך אַרומגענומען אויפן פרייען, הפקר־אויפגעריסענעם שטח, וועלכער איז אַן אַ צוים און אַן אַריינגאַנג... אַביסל וווייטער פון מיר האָט אַ פּוילישער פּאָסטוך געפּאָשעט עטלעכע קי. ער האָט זיך געווונדערט אויף מיין געיאָמער, וואָס האָט זיך געריסן פון דער נשמה אַליין. — — —

מען מוז מודה זיין, אַז אויך צווישן דער פּוילישער יידן־פיינדלעכער באָפעלקערונג זענען געווען גוטע אויסנאָמען, ווי: די משפּחה סאָדאָווסקי — דער שומר פון דער מענער־גימנאַזיע, וועלכער האָט אויסבאַהאַלטן אונדזער אדאשן, אין דער צייט, ווען די דייטשן האָבן אים לאַנג אַרומגעזוכט, זיך דערווייסנדיק, אַז אַ יידּ איז נאָך געבליבן אין שטאָט... אַזאַ זאָך איז געווען פאַרבונדן מיטן לעבן; מיין באָגעגעניש מיט אונדזער סטרוזשס פרוי קאינסקאַ, וועלכע האָט אַ קורצע צייט אויסבאַהאַלטן מיין מוטער און איר געגעבן צו עסן פון דעם בעסטן, — איר מענטש־לעכע באַציונג איז נישט צום פאַרגעסן!

איך בין צוגעקומען צו אונדזער הויף, ווו איך בין געבוירן און דערצויגן געוואָרן; ביז 15 יאָר האָב איך דאָרט פאַרבראַכט מיין לעבן. כ׳האָב זיך באַגעגנט מיט אַלע נאָענטע ערטער, אָבער אין אונדזער ווינונג האָב איך נישט געהאַט געוואָר אַרייַנצוגיין. דאָס הויז איז גאָנץ, אָבער אנשטאָט מיינע טייערע פעטערס מיט זייערע ליבע פרויען און קינדער, וועלכע מ׳האָט גרויזאָם אומגעבראַכט — ווויינען דאָרט פרעמדע פּאָליאַקן, ווי עס וואָלט פון אייביק אַן זיידס געווען... איך האָב אויסגעבראַכן מיט אַ געיאָמער און גיך פאַרלאָזט דאָס אָרט.

חרוב איז געוואָרן דאָס יידישע פולטוסק. וויסט אומעטום. קיין פּיצל שפּור פון אַ יידּ. אויך די איבערגעבליבענע שטאָט זעט אויס אומעטיק, ווי זי וואָלט זיך דערמאָנט אין דעם יידישן חורבן. אפילו די קאָשטאַן־בייַמער פון די אַלייען וויגן זיך מאָדנע ווי זיי וואָלטן באַדויערט מיט די קעפּ דאָס אַלץ וואָס זיי האָבן דאָ צוגעזען...

איך גיי ווייטער. דאָ באַמערק איך מיינע אַ שול־חברטע: מאַרילקאַ בארקאָווסקאַ, וועלכע איז אַמאָל געווען גוט צו מיר. איר גוט געפּיל צו מיר איז געבליבן נאָך דער זעלבער, וואָס מיט די בלוטיקע 6 יאָר צוריק. זי האָט זיך שטאַרק דערפרייט מיט מיר, וואָס איך לעב. זי האָט מיך פאַרעטעט צו איר אין הויז און מיך מכבד געווען מיט גוטע זאָכן. דאָן האָט איר, פאַרשטייט זיך, נישט געדראָט קיין שום געפאַר.

נאָך אַנדערע באַקאַנטע פון דער שול־באַנק האָב איך באַגעגנט.

צום סוף האָט איך געטראָפן אַ שול־קאָלעגע — הייַנט אַ באַאַמטער — און האָט זיך זייער פריינדלעך צו מיר באַצויגן. ער האָט מיך צוגעפּירט צו אַן אויטאָ, וועלכער האָט מיך שוין אויף שטענדיק אַוועקגעפּירט פונעם הייַנטיקן אין שווערן אומעט פאַרזונקענעם און יידיש־אָפּגעמעקטן פולטוסק — אַהינצו, אויף דעם וועג, וואָס פּירט צום אויסגעהאַלומטן יידישן לאַנד: ארץ־ישראל.

תמונות מהעיר – אחרי המלחמה

בילדער פון דער שטאט – נאך דעם קריג

בתים בשוק

הייזער אין מארק

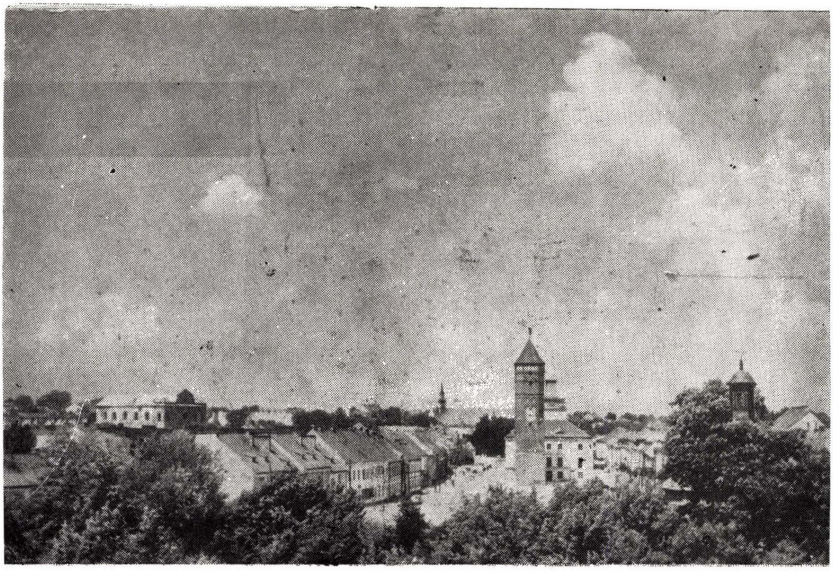
↑
ה„רטוש" (בלי השעון)
שנפגע במלח"ע השניה
דער „ראַטוש" (אָן זייגער)
רוינירט געוואָרן אין דער
2־טער וועלט מלחמה

ה„רטוש" (בית העיריה) שנבנה מחדש
ניי־אויפגעבויטער ראַטוש (ראַטהויז)

בתים בשוק — הייזער אין מאַרק

מראה כללי — אַלגעמיינער אויסבליק

ככר השוק — דער מאַרק־פלאַץ

דאס שבתדיקע פארשוועכטע חלה־טישטעכל...

כ׳וועל אַנהויבן פון אַנהייב: פון מיין געבוירן אין פול־טוסק אין 1913.

מיין פאָטער ר׳ הערשל צבי חיים געלבלום, אַ למדן און אַ גערער חסיד, איז געווען דער זון פון ר׳ לייביש אייזנ־הענדלער, אויך אַ למדן און אַ גערער חסיד און דער איידעם פון ר׳ שמואלקע קראַנזשקע, אַ ייד, אַ למדן און אַ מרביץ תורה ברבים: געדאַווענט מוספים אין פולטוסקער בית־המדרש בייַ 35 יאָר מיט אַ וואַרעמען האַרציקן קול, וועלכער איז תמיד אַריין אין דיַ הערצער פון די מתפללים, באַוונדער — אין דיַ ימים נוראים.

מיינע ערשטע מלמדים זענען געווען: כאַצקעלע, זישע און לייזער מענדל, נאָך זיי: איצל, יהודה־איצל און צום סאָמע סוף — דער באַקאַנטער למדן ר׳ הענעך און דער קליינער יאַנקעלע (יאַנקעלע פויזנער).

כדאי צו דערמאָנען, אַז די לעצטע אויסגערעכנטע מלמדים האָבן אַרייַנגעלייגט זייער גאַנצן כוח אין די תלמידים, זיי זאָלן אַרויסוואַקסן למדנים, שומרי מצוות, יראים און שלמים...

די סאָמע ערשטע יאָרן מיינע האָב איך טאָקע דורכגעמאַכט מיט מיין פאָטער צוזאַמען אין געראַר שטיבל, געגאַנגען אין זייַנע דרכים. אָבער... שפעטער... ווען די פולטוסקער יוגנט האָט אַנגעהויבן צו זוכן אַ... תכלית, אַ יידישן תכלית און דער „רוף" צו אַ באַגייַט יידיש לעבן האָט אַרייַנגעשריגן אפילו אין די טויבסטע אויערן, האָט מען זיך אַנגעהויבן צו אַרגא־ניזירן. וועל איך טאָקע דאָ דערמאָנען די ערשטע יוגנטלעכע ציוניסטישע אַרגאַניזאַציע, אין וועלכער איך האָב אַנטייל גענומען אין איר שאַפן. דאָס איז געווען: „החלוץ הצעיר". די אויפגאַבע און דער ציל איז געווען אַ קלאָרער: צוגרוי־צופירן די בעסערע אַזוי ערופענע עלעמענטן פון דער יוגנט מיטן „עמך" און אַזוי־ערנאָך אויסצוקריסטאַליזירן אַ יוגנט, וואָס זאָל פּעיק זיין צו „גיין" אויף „הכשרה" און אויף „בנין הארץ". די ערשטע אַרגאַניזירער פון „החלוץ הצעיר" זענען געווען די חברים: פייוול אַרפּע, שמחה בוימגארטן, אברהמל בוים, ישראל וואָראַנא, חיה שטערן און דער שרייבער פון די שורות. די חברים פון דער אַרגאַניזאַציע זענען געווען אין עלטער פון 17—18 יאָר.

מיר זענען אויך געווען פאַרטרעטן אין די קאָמיסיעס פון קרן הקיימת, קרן היסוד און ליגע פאַרן אַרבעטנדיקן א״י (מפא״י). מיר האָבן אויך אַרגאַניזירט פאַרטראָגן און רעפע־ראַטן פון פאַרשידענע רעדנער, באַוווסטע אין יענער צייט ווי: יעקב לעשטשינסקי, אברהם ביאַלאָפאַלסקי און אַנדערע. אין די קאָמיסיעס פון ק״ק פלעגן מיר זייער אָפט אַראָפּברענגען די באַקאַנטע רעדנער ווי: פּנחס קאָמינער, מאָגיסטער פאָליא־קעוויטש א״א. דערמאָנענדיק דאָס אַלץ דאַרף מען נישט דורכלאָזן יענע גרויסע הערלעכע ציוניסטישע געשטאַלטן פון אונדזער שטאָט ווי: ישעיהו קופערמינץ, רוזשא דאָן און אַנדערע, וועלכע זענען ראָשם ורובם פאַרטאָן געווען אין בנין הארץ, אַוועקגעבנדיק זייערע בעסטע יאָרן דערפאַר.

אין יאָר 1938, וועו איך האָב זיך געגרייט עולה צו זיין אין ארץ־ישראל, בין איך צוגענומען געוואָרן צום פּוילישן מיליטער.

2 חדשים נאָך מיין הייראָט מיט מיין פרוי, אסתר, די טאָכטער פון ר׳ שמואל מעלניק, אַ גרויסער תבואה־סוחר און אַ באַקאַנטע פערזענלעכקייט אין שטאָט — האָט אויסגעבראָכן די היטלער־מלחמה.

שוועריע איבערלעבונגס־יאָרן זענען אַריבער פון וועו מ׳האָט אונדז, פולטוסקער, אַרויסגעטריבן פון דער שטאָט, מיטאַמאָל דעם בלוטיקן וואָנדער און די אַלע פאַרשיקונגס־לאָגערן אינעם ווייטן סיבירישן רוסלאַנד...

נאָך דעם קריג, וועו איך בין צוריק אַנגעקומען קיין פּוילן, בין איך 2 וואָכן געווען אין פולטוסק.

איך האָב געווייַנט אויפן גרויסן יידישן חורבן פון אונדזער שטאָט. איך האָב נישט דערקענט די יידישע הייזער; אַ טייל פון זיי איז אינגאַנצן אַדער האַלב חרוב, און די, וועלכע זענען געבליבן זענען באַזעצט פון שונאי־ישראל און יידישע מערדער; איך האָב נישט דערקענט די אַלע ערטער, וועלכע זענען געווען אַנגעזאָפּט מיט אַזוי פיל יידישקייטן פון דור־

דורות; כ׳האָב זיך אומעטום אַנגעשטויסן מיט שאַרפּע שנאה און קנאה בליקן פון פּרעמדע, וואָס האָבן נישט געקאָנט פאַר־גינען מיין יידישן איבערבלייבן אויף דער וועלט; כ׳האָב געזען אַזוי פיל באַגנבעט און באגזלט יידיש האָב און גוטס; אונדזערע אינטימקייטן אין גויישע הייזער — ווי יידישע חלה־טישטעכלעך מיטן „לכבוד שבת״ ליגן אויסגעלייגט אויף גויישע בעטן; יידיש פאַרמעגן, וואָס אונדזערע טאַטעס, זיידעס און עלטער־עלטער זיידעס האָבן אויף דעם געפראַצעוועט צענדליקער, צענדליקער יאָרן; כ׳האָב געזען בלוט פאַר מיינע אויגן און געהערט ווי די וועלט פון די ״דישע שטיבער שרייען...

איך בין געקומען צו אַ פעסטער איבערצייגונג, אַז קיין ייִד אויף דער וועלט טאָר אין דעם טמאדיקן פוילן נישט ממשיך זיין מער...

און אַ נקמה־געבעט איז מיר געהאָנגען אויף די ליפּן: גאָט, פאַרשעלט דאָס דאָזיקע לאַנד אויף דור־דורות.

1939 — 49

ווען ס׳איז אויסגעבראָכן דער 2־טער וועלט־קריג, זענען מיר אַוועק קיין ווישקאָוו, פון ווישקאָוו — קיין וועגראָוו און פון וועגראָוו — צוריק קיין פּולטוסק.

אונדזער הויז אויף קאָטלאַרסקי איז שוין געווען חרוב פון די באָמבעס. פון פולטוסק האָט מען אונדז געטריבן אַן רחמנות, געזען ווי אַ דייטש האָט אַרויסגעריסן אַ קינד פון דער מאַמעס הענט און עס אויפן אָרט דערהרגעט, און נאָך פיל אַנדערע גרויליקע רציחות האָבן מיר געזען. מיר האָבן געוואָנדערט ביז מיר זענען אַנגעקומען קיין ביאַליסטאָק צו די רוסן. אין אַ קאָלאָניע, 8 ק״מ פון ביאַליסטאָק, זענען מיר געווען ביי אַ 3 חדשים. דערנאָך האָבן מיר זיך פאַרשריבן און מ׳האָט אונדז אפגעשיקט קיין רוסלאַנד אויף אוראַל. אין רוסלאַנד איז מיין פאָטער געפאַלן.

אין 1945 זענען מיר אַנגעקומען צוריק קיין פוילן, אין וואַלדנבורג. דאָרט האָב איך געאַרבעט אין קיבוץ „נוער העובד״, וועלכן מ׳האָט איבערגעפירט קיין דייטשלאַנד און אין וועלכן איך האָב ממשיך געווען צו אַרבעטן.

אין דייטשלאַנד זענען מיר געווען אין דעם לאַגער טראַמפּ־שטיין, פון דאָרט בין איך אַריינגעפאָרן אין דאָקאָו. דאָרט האָב איך זיך באַקאַנט מיט אַ פּראָפעסאָר, אַ קאָמוניסט, און פון אים האָב איך באַקומען אַ צאָל אומגעהויער שוידערלעכע ביל־דער (ס׳וואָלט געווען איבער די מענטשלעכע כוחות — זיי דאָ צו פאַרעפנטלעכן...) וואָס האָבן דערציילט פון דעם אכזריות־דיקן אומקום פון די יידן אין דאָקאָו און פון זייערע גרויזאַמע פאַרפּיינונגען, וווּ עס האָבן אויך פיל פולטוסקער יידן דורכ־געמאַכט זייער בלוטיקן און שווער־יסורימדיקן וואַנדער־וועג...

אין יאָר 1939 בין איך אַנגעקומען אין מדינת ישראל מיט מיין מוטער פייגע און מיין שוועסטער רחל.

סום משה, בת־ים

ביימי „הנאצים״ היינו עדים למקרים מזעזעים ומחרידים מסמרות שער, „הגיהינום״ של דנטה נראה כמשחק בהשוואה למציאות האיומה. החושים שלנו נעשו קהים וחדלו להגיב, „צרות אחרונות משכחות את הראשונות״. זכרנו את הכלל ולא את פרטיו. אבל, אפילו בימים טרופים אלה אירע „שתופעה רגילה״ נחרתה בתודעה שלנו כמו בעט ברזל. על מקרה „קטן״ כזה אכתוב:

בוקר אחד הביאו למשפחה שגרה בחצרנו, יהודי מווישקוב. יהודי זה הוכה בהיותו בדרך מכות אכזריות, השכיבוהו במיטה. לא

אסתר קמין (לבית קרוננברג)

דער נס פון גירוש פולטוסק

צווישן די חרוב־געוואָרענע יידישע קהילות אין פוילן איז נישטאָ נאָך אַ שטאָט, וועמעס יידישע באַפעלקערונג זאָל זיך האָבן געראָטעוועט אין אַזאַ גרויסן פראָצענט, ווי דאָס איז דער פאַל מיט פולטוסק.

פולטוסקער יידן זענען צעשפּרייט איבער גאָר דער וועלט. זיי געפינען זיך אין אויסטראַליע, אין לאַטיין־אַמעריקע, אין קאַנאַדע, אין די פאַראייניקטע שטאַטן און אין ישׂראל. די איבערוועגנדיקע מערהייט לעבט אין מדינת ישׂראל. אין פולטוסק, פאַרשטייט זיך — קיין איינער נישט.

איך בין אָנגעקומען קיין פולטוסק אין 1960, אין פרי־מאָרגן פון אַ וואַכעדיקן טאָג. דער מאַרק און די גאַסן זענען געווען כמעט פּוסט. דאָ און דאָרט האָבן זיך געוויזן איינצעלנע פאַרבייגייער. ווי נאָר אַבער אונדזער אויטאָמאָביל האָט זיך אָפּגעשטעלט פאַר דעם קאָאָפּעראַטיוון רעסטאָראַן האָבן זיך אַרום אונדז געזאַמלען נייגעריקע מענטשן פון פרויען.

זייער צאָל איז געוואַקסן פון מינוט צו מינוט און איך האָב באַקומען דעם איינדרוק, אַז אַלעמענס אויפמערקזאַמקייט האָבן צוגעציוגן גיכער די יידישע פנימער פון דעם שאָפער און זיין פאַסאַזשיר, ווי דאָס צעקנייטשטע פּנים פון אונדזער אַלטמאָדישן פאַרד־אויטאָמאָביל.

זינט דער פאַרפליצונגס־קאָנסטראָפּע אין יאָר 1958 און דעם באַזוך אין שטאָט פון פרעמיער צירַאַנקעוויטש, האָט זיך אָנגעהויבן די אַרבעט ווידער אויפצובויען פולטוסק.

אויפן פולטוסקער מאַרק־פּלאַץ האָב איך שוין געזען רעסטאָווירט אַ ריי געוועלבטע הייזער וואָס האָבן אַ היסטאָרישן ווערט. די הייזער האָבן אַמאָל באַלאָנגט צו די יידישע גבירים פון שטאָט. דער אויסגוס פון נאָרעוו האָט אויך געבראַכט דערצו אַז עס זאָל אויפגעמישט ווערן אַ רומפּול בלעטל אין דער געשיכטע פון פולטוסק. דאָס איז די געשיכטע מיטן פולטוסקער מעטאָר, וואָס האָט אין דער צווייטער העלפט פון 19־טן י"ה באָרימט געמאַכט די שטאָט איבער גאָר דער וועלט. נאָך קנאַפּע הונדערט יאָר האָבן די וואָסערן פון צע־ברויזטן נאָרעוו אויפן פולטוסקער מאַרק־פּלאַץ אָנגעטראָגן די נאָך פאַרבליבענע, ערגעץ פאַרשטעקטע שפּלינטערס פון פולטוסקער מעטאָר, וואָס האָט אין אָוונט פון 31־טן יאַנואַר 1868, אין אַ ריזיקן שטיינער־האָגל זיך צעשאָטן איבער דער פעריפעריע פון פולטוסק.

וועגן דעם פולטוסקער מעטאָר עקזיסטירט אַ גאַנצע ליטעראַטור אין די פאַרשידנסטע לשונות. עס זענען דאָן קיין פולטוסק אַראָפגעקומען באַרימטע וויסנשאַפטסלייט, וועלכע האָבן אויסגעפאָרשט דעם „הימלשן גאַסט" און געקומען צום אויספיר, אַז ער איז אַ היפשער זקן, וואָס איז אַלט נישט ווייניקער פון 630 מיליאָן יאָר.

די פאַרבליבענע שפּלינטערס פון דעם פולטוסקער מעטאָר, וואָס האָבן אין יאָר 1958 פלוצעם זיך באַוויזן, אין צוואַמענהאַנג מיט דער פאַרפלייצונג, האָבן באַנייט די פאָר־שונגען פון דער דאָזיקער אויסטערלישער נאַטור־דערשיינונג.

בייַ די עלטערע אַבערגלויבערישע פאַליאַקן פון פולטוסק האָט דאָס פלוצעמדיקע אויסטויכן פון די מעטאָר־שפּלינטערס אַרויסגערופן אַ בהלה, גלייבנדיק אַז דאָס איז אָן אָנזאָג אויף אַ נייַעם אומגליק פאַר זייער שטאָט, וואָס אין יאָר 1875, נאָך אַזאַ פאַסירונג, איז די שטאָט חרוב געוואָרן פון אַ שרעק־לעכער שריפה.

אויך צווישן די פולטוסקער יידן איז געווען פאַרשפּרייט אַזאַ מיינונג. וועגן דעם האָבן מיר דערציילט פולטוסקער יידן, רעפאָטריאָנטן פון סאָוויעט רוסלאַנד מיט וועלכע איך האָב זיך באַגעגנט אין נידער־שלעזיע. די יידן האָבן אָבער געוועדט וועגן פולטוסק ווי וועגן אַ פרעמדער שטאָט, מיט וועלכער זיי האָבן מער קיין שייכות נישט. זיי האָבן אָפּילו נישט געטראַכט וועגן פאָרן אַהין אויף אַ באַזוך.

פאַרשידן זענען געווען די איבערלעבונגען פון די פולטוסקער יידן דורך די יאָרן פון זייערע וואַנדערונגען איבער סאָוויעט רוסלאַנד. פיל האָבן געאַרבעט אין שקלאָפן לאַגערן, אַנדערע זענען פאַרשיקט געוואָרן אין די וויסטענישן פון סיביר, אָבער אָלע האָבן איינשטימיק אונטערגעשטראָכן דעם פאַקט פון „נס גירוש פולטוסק", בעת די, וועלכע האָבן זיך

אויסבאַהאַלטן אין די שטעטלעך און דערפער פון דער געגנט — זענען אומגעקומען.

דער רעטונג־נס איז אַבער פול געווען מיט מוראדיקע עינויים און צאַלרייכע קרבנות. אין פולטוסק, מער ווי אין וועלכער עס איז אַנדערער שטאָט אין פוילן, האָבן די נאַציס גלייך פון אָנהייב זיך אָנטפלעקט אין זייער גאַנצער בעסטיאַלישקייט.

קוים ניין טעג נאָך דער נאַצישער אָטאַקע אויף פוילן איז פולטוסק אָקופירט געוואָרן דורך די רייכסווער־סאָלדאַטן, וועלכע האָבן גלייך געוואָרנט די יידן: „מיר וועלן אייך גאָר נישט טאָן. מיר בלייבן אַבער דאָ זייער קורץ. נאָך אונדז וועלן קומען די ס.ס.־לייט און די געסטאַפּאָ און זיי וועלן אייך פאַרניכטן".

א טאָג פאַר ערב סוכות איז געקומען דער באַפעל וועגן גירוש פולטוסק. אין פאַרלויף פון עטלעכע שעה האָט די גאַנצע יידישע באַפעלקערונג געמוזט אַרויס פון שטאָט און איבער־לאָזן זייער האָב און גוטס, זיי זענען געטריבן געוואָרן צו דער ווייסקאָווער וועג. אין מאַמענט, וועו די טויזנטער יידן האָבן זיך געדרענגט אויף דער בריק איבערן טייך נאַרעוו האָבן די נאַציס מיט מאַשין־געווער גענומען באַשיסן די יידן. פיל יידן זענען אריינגעשליידערט געוואָרן אין טייך און פיל זענען געטראָפן געוואָרן פון די שיסעריי־ען.

די פולטוסקער זענען געלאָפן אויף מזרח, צו די רוסן, ווי דאָס הארץ וואָלט זיי אונטערגעזאָגט און דאָס איז געווען זייער נס; דער נס פון זייער גרויסן איבערבלייב.

די פולטוסקער יידן זענען ביי זייער אָנקום קיין זאַראַמב מיט גרויס פריינדלעכקייט באַגעגנט געוואָרן דורך סאָוויעטישע סאָלדאַטן, וועלכע האָבן זיי פאַרטיילט ברויט און אַלס צוגאָב האָט נאָך אַ מיליטערישער אָרקעסטער געשפילט אויפן מאַרק־פלאַץ. פון זאַראַמב זענען די פולטוסקער יידן אָפגעפירט גע־ווארן קיין ביאַליסטאָק און פון דאָרט זענען זיי עוואַקויירט געוואָרן אין די פאַרשידענע געגענטן פון סאָוויעט־רוסלאַנד.

נאָכן קריג, אין די יאָרן 1945—1946, איז מיטן ערשטן מאַסן־שטראָם פון יידישע רעפאַטריאַנטן פון סאָוויעט־רוסלאַנד צוריקגעקומען קיין פוילן דער גרעסטער טייל פון די לעבן־געבליבענע פולטוסקער יידן. זיי זענען אויך געווען צווישן די ערשטע, וואָס זענען נאָכן קעלצער פאָגראָם אָנטלאָפן פון פוילן אין די דייטשע לאָגערן און פון דאָרט אויסגעוואַנדערט קיין מדינת ישראל און אין אַנדערע לענדער.

די געראַטעוועטע פולטוסקער לאָנדסלייט האָבן פאַר מיר געשילדערט דערשיטערנדיקע עפיזאָדן וועגן גירוש פולטוסק, וואָס האָט זיך פאַרוואַנדלט אין אַ רעטונג־נס.

בעת אַן אינטימן צוזאַמענקונפט אין ברוקלין מיט ה' מאיר בזשאַזע [1] (אייזנער פון די געציילטע, אַלט־אייזנגעזעסענע פולטוסקער יידן אין אַמעריקע, וואָס אויף זיין אינציאַטיוו איז אין יאָר 1955 געגרינדעט געוואָרן, אין ניו־יאָרק, דער פול־טוסקער ישראל־קאַמיטעט, וועלכער האָט געציילט ביי 150 מיטגלידער), אין הויז פון די פריש־געקומענע פולטוסקער לאָנדסלייט חיה און דוד קאָצקי און רפאל פייפאָוויטש. (אייזנער פון די לעצטע פולטוסקער יידן צו אָנטלויפן פון דער שטאָט), האָט פרוי חיה קאצקי [2] דערציילט, אַז אין דעם גרויסן געדראַנג, וואָס האָט געהערשט אויפן וועג פון פולטוסק ביז זאַראַמב, האָט זי אויף עטלעכע שעה געהאַט פארלוירן איר משפחה. דאָס איז געווען אין אַ שפעטן נאַכמיטאָג, וועו עס זענען אָנגעפלויגן נאצישע עראָפּלאַנען און האָבן ענגומען באַמבאַרדירן די מחנה אָנטלויפנדיקע יידן. חיה קאָצקי [3] האָט זיך געפונען צוזאַמען מיטן ראש־ישיבה פון פולטוסק און אַ גרופּע פון זיינע תלמידים. וועו די באַמבעס פון די נאַצישע עראָפּלאַנען האָבן ענגומען פאַלן, זענען זיי אַראָפּ פון וועג און זיך באַהאַלטן אין אַ קירכע, אין אַ דאָרף הינטער וויסקאָווע.

די קירכע איז געווען פול מיט פּויערים, וועלכע האָבן זיך אויסבאַהאַלטן פון דער באַמבאַרדירונג און קניענדיק תפילה געטאָן. אייזנער פון די פּויערים איז דאָן צוגעקומען צום ראש ישיבה און די תלמידים, וואָס האָבן זיך געטוליעט אַרום אים, און געזאָגט:

„זייט מתפלל. אייך וועט גאָט בעסער אויסהערן".

פון די יידישע דענקווירדיקייטן אין אָט דער אַלטער יידי־שער קהילה זענען פאַרבליבן די געמויערטע פעסטונגסאַרטיקע הייזער אויפן מאַרק־פלאַץ, אין סטיל פון שפעטן רענסאַנס. זיי זענען גענוטע געוואָרן דורך די רייכע יידישע תבואה־סוחרים, וועלכע האָבן מיטן טייך נאָרעוו געשיקט פון פולטוסק טראַנספּאַרטן תבואה קיין דאַנציג. פון דאָרט האָבן זיי גע־בראַכט פאַרצעליי, בורשטין און אַנדערע לוקסוס־אַרטיקלען.

עס זענען אויך פאַרבליבן די געשענדעטע מצבות פון פולטוסקער ריטערלעכן שלאָס. די מצבות זענען אָזוי פאַר־בליבן ביזן יאָר 1958, וועו דער פוילישער פרעמיער, דער געוועזענער קאָמיטעטלער יוזעף ציראַנקעוויטש, איז געקומען

1. פאַרזיצער פונעם פולטוסקער קאָמיטעט אין אַמעריקע.
2. היינט: וויצע־פאַרזיצערין פונעם פולטוסקער קאָמיטעט אין אַמעריקע.
3 אַן אייניקל פון באַווסטן פולטוסקער גביר און למדן אברהם קאַמינסקי ז"ל, וועמעס געמויערט הויז אויפן מאַרק־פלאַץ איז רעסטא־ווירט געוואָרן אַלס איינער פון די היסטאָרישע בנינים אין שטאָט. אין אָט דעם הויז פלעגן מיט גרויס רחבות פראָווען „טיש" באַרימטע חסידישע רביים אין פוילן, ביים קומען צו גאַסט קיין פולטוסק.

קיין פולטוסק בראש מיט אַ קאָמיסיע, בכדי אויסצופֿאָרשן די קאָטאַסטראָפֿאַלע לאָגע פון דער שטאָט, צוליבן אויסגוס פון טייך נאָרעו.

וועג צירקולירן איז אָריין אין הויף פון ריטערלעכן שלאָס און דערזען די מצבות, האָט ער האָסטיק זיך צוריק־געצויגן און נישט געוואָלט באָטרעטן דעם באָדן. ער האָט אויפן אָרט שאָרף אויסגעמוסרט די שטאָט־בעלי־בתים פאַר דער שענדונג פון די יידישע הייליקייטן. אויף צו־מאָרגנס זענען די מצבות געוואָרן אויסגעגראָבן און אַוועקגעשטעלט אויפן אָרט, וווּ עס האָט זיך געפונען דאָס אָפּגעמעקטע פול־טוסקער יידישע בית־עלמין.

(פון דער סעריע „יידישע שטעט און שטעטלעך אין פוילן נאָך דעם קריג", „פֿאָרווערטס", 1960.12.2).

אַ געטאָ אין פולטוסק

אין יאָר 1943, בערך, וועו אין פולטוסק און אין איר סביבה איז שוין נישט געווען צו געפינען אַ סימן פון אַ ייִד, האָבן די דייטשן צונויפגענומען פון ערגעץ־וווּ אַ עטלעכע הונדערט יידן און זיי אייגעשפּאָרט אין אַ געטאָ, וואָס די חורבה פון דער גרויסער פולטוסקער שול האָט געדינט דערצו. מ׳פלעגט זיי פירן אויף שוועכער אַרבעט אויף ק״מ ווייט. חדשים לאַנג האָט מען זיי געפייניקט, אַ סך פון זיי אויס־געהרגעט און די רעשטע אָפּגעטראָנספֿאָרטירט קיין אוישוויץ, ה״ד.

צוגעשיקט: יוזעף שניעגאָצקי
אָנפירער פון היסטאָרישן מוזייאום אין פולטוסק

דער אומקום פון ברוך פיאסעצקי ז״ל

אין יאָר 1947, וועו איך האָב באַזוכט פולטוסק, האָב איך געטראָפֿן אַ סך באַקאַנטע פּאָליאַקן פון אַמאָל, צווישן זיי — אַ מיטליעריקן אַרבעטער מיטן נאָמען וולאַדיסלאָוו רעיזענט. ער האָט מיר דערציילט אַז די דייטשן פֿלעגן אים מיטנעמען אויף צו גראָבן גריבער פֿאַר די דערהרגעטע. יעדן איינעם פון די צום טויט פֿאַרמשפּטע, פֿלעגן זיי צובינדן צו אַ דייטשן זשלנער, כדי ער זאָל נישט קאָנען אָנטלויפֿן אוּן אַזוי אים פירן צום גרוב.

דאָס איז פֿאַרגעקומען אין יאָר 1941 אָדער1942. די אומ־גליקלעכע וועלכע מ׳האָט דעמאָלט געפירט צום טויט זענען געווען: דער פּריץ קאָראָל דלוזשעווסקי פון פאוויליקאווא, דער פּריץ יאָן דלוזשעווסקי פון לאָביניצע, ביי וועלכע מ׳האָט געפֿונען געוויר און״. ברוך פיאסעצקי ז״ל; זיין פֿאַרברעכן איז באַשטאָנען אין דעם, וואָס ער איז געקומען אין שטאָט. וען יידן האָבן שוין דאָרט נישט געטאָרט זיין. די ערשטע צוויי זענען געגאָנגען צום טויט טרויעריק אוּן שטום ווי אָפּגעליימטע. דאָקעגן ער, דער יונגער, קרעפּטיקער ברוך האָט זיך געראָנגלט מיט אומגעווייגלעכער גבורה. ער האָט זיך געריסן פון אַלע זייטן אוּן ממש געשפּרונגען אין דער לופֿטן.

רעיענט האָט דערציילט, אַז אַזאַ מין האַמפּערן זיך האָט ער נאָך נישט געזען אין זיין לעבן. עס האָט אָבער ליידער גאָר נישט געהאָלפֿן. אַלע דריי זענען מיט איין מאָל געפאַלן פון דעם שונאס קוילן, אוּן דער זעלבער רעיענט האָט זיי באַערדיקט.

פּריצייטיק פֿאַרשניטן איז ער געוואָרן מיט אַלע יידישע קדושים — דער יונגער ברוך, הי״ד.

יהושע דוב נאוואמינסקי

פון עמק הבכא...

„זאָ ווי וואַנצען"...

„די יודען זינד זאָ ווי וואַנצען, אומפֿאַרניכטוניגסבאַר" — פלעגן די דייטשן זיך קרענקען אוּן וויצלען, וועו זיי האָבן זיך אָנגעשטויסן אויף אַ לעבעדיקן ייִד אין די לעצטע מלחמה־יאָרן, מיינענדיק, אַז אַלע יידן זענען שוין אויסגעגאַזט געוואָרן אין די קאַמערן אוּן אויסגעשרפּעט אין די קרע־מאַטאָריעס. וואַנצן — דוכט זיך, אַז דו האָסט שוין היינט אַלע פֿאַרניכטעט, אויף מאָרגן זענען זיי ווידער דאָ...

★

די מיתהמשונה...

יידן האָבן נישט פֿאַרלאָרן זייער הומאָר אפילו אין געטאָ אַדער אין סאָמע דערוואָרטונג פון טויט. די דייטשן פלעגן זיך זייער באַרימען מיט זיערע ערשטע איבערראַשנדיקע דערפֿאַלגן אויף די מלחמה־פראָנטן. איינמאָל האָט אַן ס.ס. אויפֿזעער איבער אַ גרופּע שווער־פֿראָצנדיקע יידן — אַ מער צוגענגלעכער — אַנגעוויזן אויף זיין מאַפּע, אַז די דייטשן האָבן שוין באַלד אַ האַלבע וועלט איינגענומען און רעכנט דערבייַ אויס די נעמען פון די לענדער אוּן שטעט. רופט זיך אַפּ אַ ייִד: „אַלץ האָט איר שוין איינגענומען אוּן די מיתה־משונה וועו וועט איר איינעמען? דער דייטש קוקט אויף דער מאַפּע אוּן קען נישט געפינען דאָס מאָדנע אָרט. „יאָ — זאָגט דער דייטש — דאָס וועט אויך שוין קאָממען!..."

הלוחמים והנופלים

בני פולטוסק שלחמו ונפלו בנכר ובעד חירות העם והמולדת

זאב בוגין

נולד בשנת 1947 באוסטריה. הגיע ארצה ב־1949. למד בבי״ס ישורון בחולון ואח״כ בבי״ס לתעשיה.

ב־1965 התגייס לצבא בו שירת 3 שנים, בזמן שרותו במלואים נפל במלוי תפקידו, באילת.

ישראל (רוסקי) גוטמורגן

בן אברהם ודינה. נולד ב־1925 בפולטוסק שבפולין. למד בחדרים ובבית ספר עממי ואחר כך עבד בנגרות. בראשית מלחמת העולם השניה, נמלטה כל המשפחה — ההורים, שמונת ילדיהם, והוא הבכור — לסרני שבוולין. ב־1941 כשהגיע האויב הנאצי גם שמה ויהודי העיר נכלאו בגיטו, נמלט ישראל עם שתי אחיות משכונת היהודים, ומסר אותן למשפחות נוצריות. הוא ואחד מאחיו יצאו אל היערות והצטרפו לפרטיזנים. במשך הזמן אבדו עקבות אחיו והוא המשיך במלחמה הפרטיזנית עד השחרור. כשחזר לסרני נודע לו כי אחותו הגדולה יצאה עם המשפחה הנוצרית לגרמניה, בלי להשאיר עקבות ברורים, והקטנה, בת ה־6 או, נדבקה במשפחה הנוצרית שאצלה גדלה, ולא הצליח בשידוליו, בגילויי חיבה, ובהזכרת ההורים, להניעה לחזור אליו.

פעמים אחדות נדד למחנות בגרמניה וחזרה לפולין, כדי לבקש את שרידי משפחתו. באחד המחנות הצטרף לארגון פרטיזנים חלוצים, העפיל ארצה באניה „לטרון״, הוגלה לקפריסין והגיע משם לארץ ביולי 1947. עבד בעבודות שונות והתחיל ללמוד עברית ולהסתגל לחיי הארץ.

כשהגיע תורו, התגייס להלחם למען שחרור הארץ. לדברי מפקדו היה מסור ולוחם בעד מולדתו כמו יליד הארץ.

השתתף בקרבות בחטיבת הצפון, בחזית ג׳נין ובגליל. נפל בביריה שבגליל המערבי ביום 24.6.48. למחרת היום הובא למנוחת עולמים בבית הקברות בנהריה.

משה גולומב

נולד בפברואר 1911. מת מפצעיו בפברואר 1945, ונקבר בבית הקברות הצבאי ברומא.

הכשיר את עצמו בסלונים על־מנת לעלות לארץ־ישראל.

ב־1935 עלה לא״י. משום האקלים הקשה ותנאי מזג האויר התרופפה בריאותו, אך לא היה מוכן לחזור לפולין למרות מצוות הרופאים.

במכתביו בקש מאחנו, אחיו ואחותו, שנעלה לא״י, ושטח מאוד כאשר שמע שאנו מתכוננים לעלות.

בארץ היה חבר קבוץ „משמר העמק" ועובד חרוץ בו. התגייס לחיל התותחנים ושירת בחוץ־לארץ.

בכל שנות שירותו התגעגע לארץ ובמיוחד לקבוץ, אליו היה קשור בכל נימי לבו.

התכונן להפגש עם משפחתו באיטליה ולעלות יחד לארץ. אך בהיותו בסיור עלה רכבו על מוקש, נפצע פצעי מות ומת ב־3 בפברואר 1945.

משפחות גולומב־ולוסקי

אברהם (יצחק) גורמן

בן נתנאל וגננדל. נולד ב־15.5.1924 בפולטוסק שבפולין. למד בבית ספר עממי מקומי. בשנת 1939 רצחו הגרמנים את אביו לעיניו ומאז נדד עם המשפחה ביערות. השתתף בפעולות

פרטיזניות. עבר דרך היערות לביאליסטוק, שהיתה בידי הרוסים ומשם לאורשה (בילו־רוסיה). בכסף שהשתכר (כצלם ועוד) כלכל את המשפחה. ב־1941 נשלחו לקולחוז ליד פרגנה באוזבקיסטן, שם, מתה האֵם. אברהם ואחיו נסעו לפולין בתעודות מזויפות. הוא נכנס לקבוץ „גורדוניה", סירב לקבל רשיון כניסה לארצות הברית ועלה ארצה ב־1946 באנית המעפילים „וג'בוד". האניה נתפסה והוא נעצר בעתלית. כששוחרר, הצטרף לקבוץ „המעפיל". כעבור חצי שנה עבר לקרית מוצקין ועבד בבנאות.

היה חבר ה„הגנה". עם פרוץ מלחמת השחרור לווה שיירות לשבי־ציון. בהיותו בחופשה, התנדב להדוף את האויב מקרית־ביאליק ומקרית־מוצקין. בפעולה זו נפצע, נלקח לבית חולים וכעבור יומיים, ב־19.3.48 מת. הובא למנוחת עולמים בבית־הקברות בחיפה.

גרוב חיים

בן מנחם ורבקה. נולד בכ"ט מנחם־אב תרצ"ה — 1931, בעיר פולטוסק שבפולין. אחותו ושניים מאחיו נהרגו ע"י הנצים. בשנת 1941 עלה ארצה עם הוריו ושלושת אחיו (אחד מת

בארץ), שנשארו לפליטה. הם התישבו בכפר־אתא שעל יד חיפה. למד בבית ספר עממי ובתלמוד תורה, ולאחר מכן בישיבת שפת־אמת בירושלים. שלא בידיעת הוריו ומנהלי הישיבה, התנדב יחד עם חבריו מ„אגודת־ישראל" לצבא.

נפל בהגנה על „מוצא" ב־7 באפריל 1948. חבריו מספרים: עוד בהיותו על ערש דווי, מפרפר בין החיים והמוות, ביקש שיחבשו כיפה לראשו, לבל ישכב בגלוי־ראש.

הובא לקבורות בסנהדריה בירושלים.

דוד אריה וונסובר

בן יצחק ופייגה, נולד ב־24.5.1928 בעיר פולטוסק, פולין. בשנות מלחמת העולם השניה היה עם משפחתו ברוסיה.

במאי 1946 חזר לפולין ומיד התחבר לקבוצה העושה את דרכה באופן בלתי ליגלי לארץ.

ב־1947, בהיותו באיטליה הצטרף ל„הגנה" ופעל כמדריך

עד שהגיע ארצה כאיש גח"ל (גיוס חוץ לארץ) במאי 1948.

עבר קורס מפקדי כיתות והשתתף במלחמת השחרור.

עם סיום שרותו הסדיר בצה"ל חתם על שרות בצבא הקבע בתור מדריך בדרגת סמל ראשון. עמד לצאת לקורס קצינים, אולם בגלל מחסור במדריכים נדחה הדבר.

נפל ב־27.8.1950 בסביבת בית ג'וברין, בעלות רכבו על מוקש, כשהיה בסיור לשם עטור שטח לאימונים בהרי חברון.

יהי זכרו ברוך.

יעקב כהן

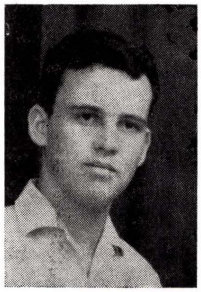
נולד ב־ו' אייר שנת תש"י (23.4.1950), בישראל, לכהן יהודה ושרה (מבית פסקוביץ מפולטוסק, פולין).

יעקב היה אדם עלין אפשר לאמר „משכמו ומעלה גבוה מכל העם". וכשמדובר ביעקב הרי אמרה זו בעלת כפל משמעות היא, שכן יעקב היה גבוה ותמיר ובעל נפש אצילה. העדינות שלו באה לידי ביטוי ביחסו אל משפחתו, חבריו ושאר הסובבים אותו. תמיד מוכן היה לעזור לזולת. דאג למשפחתו לפני דאגתו לעצמו, שכן טובת המשפחה היתה נר לרגליו.

עדינות נפש זו לא מנעה ממנו מלהיות אדם ער לסובב אותו ואחראי ביותר למעשיו. חברים, קרובים והורים — כולם ידעו שאפשר לסמוך על יעקב, שאם יתן עצתו תהיה זו עצה נבונה.

את ילדותו ותקופת התבגרותו בילה יעקב בעכו. כאן סיים את בית הספר העממי. מכאן עבר לירושלים וסיים בהצטיינות את ביה"ס לתקשורת „בזק", שטח בו התענין והתעמק. על מעשיו בצבא לא ידע איש כי מעולם לא סיפר. אך תמיד בשעת מתיחות בגבולות היה מודיע שחופשה קרובה בוטלה.

מכך, ומסיפורי מפקדיו וחבריו לשירות, נודע שיעקב לא שינה דרכו בזמן שרותו בצבא. הוא נטל על עצמו קשיים מקשיי חבריו, סכונים הכרוכים בתפקידיו ומעל לכל: אחריות, מסירות

וסודיות. ומפעולה כזו לא חזר יעקב. לאחר שסיים בהצלחה את חלקו בפלישה לאי „שדואן", היה קרבן לאסון בנמל אילת י"ז בשבט תש"ל (24.1.1970).

הוא לא חזר, אך דמותו נשארה חקוקה בזכרוננו וכך תשאר לעד — תמירה, חייכנית ומבינה — — —

שמחה מלניק

בן שרגא וצפורה. נולד בשנת 1911 בפולטוסק שבפולין. על חייו אין כל ידיעות, זולת זאת שהצטיין בהכנסת אורחים, בתמיכה בכל נצרך ובמצפון לאומי. למלחמת השחרור התנדב

לפני הגיע תור גיוסו. השתתף בהרבה פעולות, ביניהן כיבוש חיפה, קרבות ג'נין ומערכת לטרון.

בחופשתו האחרונה, בא בברית הנשואין. שבוע אחרי הנשואין, נפל בכבוש ראש פינה ומטולה, ביום 13.11.48. למחרת היום הובא למנוחת עולמים בבית הקברות בראש פינה.

יהושע (שייע) פריש

יהושע (שייע) פריש נולד ב־12.7.1947 להוריו מינדל ומנדל פריש בהיותם במחנה מעבר בעיר אייכשטט שבגרמניה בדרכם לישראל.

בהיותו בן שנה הגיע ארצה עם הוריו ואחותו באניה

„קדמה" וגר בחיפה עד לשנת 1957. בשנה זו עבר לרמת־גן ולמד בבית הספר העממי „עליות", אותו סיים בהצלחה מרובה בשנת 1961. את למודיו התיכוניים המשיך בביה"ס „דביר" ברמת־גן לאחר שעמד בבחינות הסקר בהצלחה וקבל סטיפנדיה לצורך זה. את לימודיו התיכוניים סיים בשנת 1965 וקיבל ת. בגרות. בהיותו תלמיד בביה"ס התיכון נהג לארגן ולהכין הרצאות על ענייני דיומא במסגרת השיעור החופשי בימי ששי. לאחר סיום שרותו הצבאי היה בכוונתו ללמוד עתונאות ואף תכנן לצאת לאנגליה לשם כך.

בין השנים 1957 עד 1965 היה חבר פעיל בתנועת הצופים ברמת־גן ואף שימש בה כמדריך. במסגרת פעילותו בצופים עסק בפעולות התנדבותיות רבות למען מפעלים שונים כגון מבצע „הקש בדלת" שנערך מדי שנה.

ב־17.12.66 גויס לשרות סדיר בצה"ל והושבע שבועת אמונים על פסגת המצדה. לאחר סיום הטירונות נשלח לקורס מפקדי טנקים, אותו סיים בהצטיינות. בזמן שרותו הצבאי השתתף במספר פעולות קרביות כגון פעולת התגמול בכפר הירדני סמוע ב־13.11.66 ובקרב טנקים נגד טנקים סוריים ברמה הסורית ב־13.1.67. השתתף גם בפעולות החפירות בהליקופטרים אחרי שני חיילי צה"ל שטבעו בשטפון באחד מנחלי הנגב בחורף 1966 והיה זה שמצא את אחד הנעדרים.

הוא היה בחור מוכשר וטוב לב, נאמן להוריו, אחותו, בני משפחתו וחבריו, פעמה בו אהבת העם והמולדת.

בימי הכוננות הרבה לכתוב להוריו ולאחותו חוה, אותם אהב והוקיר. הוא היה משוכנע בנצחוננו בשדה הקרב והרבה להרגיע את הוריו בכותבו שעלינו לאמץ לבנו ולבטוח בממשלת הליכוד שקמה לעם באותה תקופה. על אף בטחונו זה הביע את תקוותו שהמתיחות תופג בדרך דיפלומטית במקום בשדה הקרב בכדי למנוע קרבנות בנפש: „אינני מפחד מהמלחמה, אולם חבל על כל אותם הבחורים הטובים שלא ישובו לבתיהם משדה המערכה".

ב־14.5.67, ביום הזכרון לחללי מלחמת השחרור, השתתף עם בני משפחתו בטקס אזכרה לבן־דודו, יוסף קופלוביץ, אשר נפל במלחמת השחרור ב־1948. באותו מעמד אמר לאמו: „זהו הכבוד הגדול ביותר לעלות על קברם של אלו אשר נפלו על מזבח העם והארץ". למחרת, ב־15.5.67 חזר ליחידתו ומאז לא שב לביתו.

במלחמת ששת הימים היה מפקד טנק. נפל בקרב על רפיח ב־5.6.67.

יהא זכרו ברוך.

דניאל צפוני

בן איטקה (מבית גרוב בפולטוסק) וגדליה צפוני. נולד ב־1.1.1946, (כ"ח בטבת תש"ו) בבית־אלפא. בוגר המוסד החינוכי המשותף „גלבוע". מכתה י"א עבד בענף הפרדס. היה ספורטאי ובמיוחד נמשך למשחק הכדורסל ועד מהרה השתלב

בקבוצה המקומית. התבלט כלוחם ומפיח רוח־קרבית במשחקים.

עם גיוסו לצה"ל רצה להתנדב לחיל הצנחנים או לשייטת אך באותה עת היה צורך בשריונאים ועל כן, לאחר לבטים, נהיה לשריונאי. מכאן ואילך היו כל מעייניו נתונים לטנק. עבר את כל שלבי האימונים — טירונות, מקצועות, מפקד טנק (מט"ק) ולבסוף סיים קורס קצינים בהצטיינות. אך סיים את קורס הקצינים, נלקח לגדודו ולאחר זמן קצר הועלה לדרגת סגן מפקד פלוגה.

עמד להשתחרר בסוף חודש מאי ש.ז. בעיצומן של חגיגות חג העצמאות בקיבוץ נקרא לגדודו.

עם פרוץ הקרבות נלחם בציר רפיח—אל־עריש ובהיותו במרחק של כעשרה קילומטר מאל־עריש, ביום 5.6, כ"ו באייר, בשעות אחר־הצהריים, נפגע הטנק שלו ודניאל נפל *.

יוסף קופלוביץ (מולדובין)

בן שלמה־דוד ולאה. נולד ב־1929 בפולטוסק שבפולין. למד בבי"ס עממי וחי חיי שפע ורחבות בבית הורים אמידים. יצא בראשית מלחמת העולם השניה עם אביו (שנפצע בשירותו בצבא הפולני), אמו ואחותו הקטנה, בנתיב הפליטים לשטח הכיבוש הרוסי. בגולה הרוסית, עבד הנער קשה, בעזרו לאמו בעבודה, לכלכלת האב החולה והאחות. משהחלים האב ומוס־

דות פולניים הוקמו ברוסיה, נתקבל הנער לבית חנוך לילדי פליטים. ב־1946 חזר עם ההורים בדרך הרפטריאציה לפולין והתישב בשצ'צ'ין (שטטין הגרמנית לשעבר). מתוך תשוקה לעלות לארץ־ישראל, נדד דרך מחנות העקורים בגרמניה, הצטרף לקבוץ הכשרה של השומר הצעיר ונדד גם בצרפת.

העפיל ארצה באניה „יציאת אירופה" תש"ז ועבר בה את כל דרך התלאות עד הארץ, וחזרה דרך פורט דה בוק לגרמניה.

בשעת מסדר הזיהוי של המוחזרים במחנה פאפנדורף, ניתנה הוראה חשאית למעפילים שימסרו שמות מזויפים, והוא הציג את עצמו לפני הבריטים בשם „מולדובין" מנדל־חיים; בשם זה קיבל אחר־כך רשיון עליה. כשהגיע בינואר 1948 לארץ ומצא אותה בסערת מלחמה, הרגיש חובה להצטרף מיד לשורות המגינים, אף כי עוד לא מלאו לו אז 17 שנה. התנדב לחטיבת „הראל" של הפלמ"ח והתאמן בבסיס בקרית־ענבים. יצא לפעולתו הראשונה ל„טבילת אש" בקרב על נבי־סמואל, ושם נפל ב־23.4.1948. נקבר בקרית־ענבים ב־25.4.1948.

* השנה — לא ידוע.

סמל אברהם קנטרוביץ

בן פניה בת יהושע גולדשטין, הנשואה למר קנטרוביץ מאיר, יליד סלונים.

פניה ובעלה עלו ארצה בחודש אפריל 1947 אחרי השואה ובעיצומה של מלחמת השחרור. השתכנו בקבוץ „שער הגולן", כאן נולד אברהם. אחרי שהקבוץ נכבש ע"י הסורים עבר הזוג עם בנם אברהם לחיפה למשך כ־3 שנים וחזרו לעמק הירדן, הפעם לעיר הכנרת — טבריה. את הילדות המאושרת עובר אברהם מגן הילדים לבית ספר יסודי ותיכון, תלמיד שוקד על למודיו ומצטיין בהתמדה, הבנה ואינטליגנציה גבוהה, את שעותיו הפנויות מחלק בין פעילות ב„צופים" וטיולים בחיק הטבע. כל פרח קרא בשמו והכיר כל שביל שהובילו למחשבות של אין סוף אודות יופיו של הטבע.

בהיותו אחד מפעילי ומדריכי שבט הצופים וצופי ים בעירו — טבריה, התגבשו נטיותיו ושאיפותיו לגיוס לחיל־

הים. היה גם כתב בעתון תנועת הצופים „היה נכון", היה בעל רצון עז ותמיד שאף להשיג את המקסימום.

שאיפתו להשיג את מירב התוצאות התבטאה גם בנכונותו לעזור לזולת. היה תמיד מוכן להחליף חבר בתורנות. יתכן שאהבת האדם שהיתה טמונה בלבו המריצה אותו להכיר את נפש האדם ועל כן התגבשו אצלו השאיפות ללמוד בעתיד קרימינולוגיה. בשטח זה הצטייד בחומר קריאה רב, חדרו היה גדוש ספרות מקצועית.

היה שוחר בבסיס חיל הים, עבר בהצלחה ובהצטיינות קורסים של מפקדי כתות בחיל רגלים וקורסים מקצועיים עד שהגיע לדרגתו — אחראי על המכ"ם במשחתת „אילת".

את העולם הגדול הכיר בהפלגת המשחתת „אילת" לצרפת ויוון בשנת 1966.

אחרי שקצר שבחים מפי מפקדיו על מסירותו לתפקידו ודבקותו במשימה מחליט להתקבל לקורס קצינים. עובר בהצ־לחה בחינות כניסה וממתין למועד פתיחת הקורס.

עם זאת נמנע אברהם להתבלט ולהתפאר בהישגיו. הוא היה מופנם, מאופק, צנוע, שליו, כן ביחסיו לזולת מתוך שיקול ואינו מאבד את עשתונותיו. מסירותו להוריו ולאחותו לא ידעה גבול. את אהבתו לבית ולמשפחה ביטא בטלפונים קצרים מדי יום בהיותו על החוף, בכתיבת מכתב מידי יום ובמשלוח מתנות לימי הולדת וחגים.

משחתת „אילת" נפלה קרבן לטיל האויב ובין 21 הנופלים מבין 200 אנשי הצוות נספה אברהם ביום שבת — 21.10.1967.

בטבריה נערכה הלוויתו בהשתתפות המונים שלא היתה כדוגמתה, בטקס צבאי מלא הובא לקבורה. הארון הובל על משאית צבאית מכוסה בדגל הלאום בליווי משמר כבוד של חבריו לנשק. המונים התאספו על יד גן העיר. בראש מסע ההלוויה צעדה יחידת חיל הים ואחריהם נושאי הזרים, ההורים, הקרובים, קציני חיל הים, חבריו מתנועת הצופים ותלמידי בתי הספר. בכניסה לבית העלמין הספיד הרב הראשי של טבריה — הרב רפאל הכהן קוק, שאמר כי על אף האיסור להספיד בחול המועד הוא מתיר להספיד את המנוח משום שמת מות קדושים בנפלו על הגנת המולדת. אברהם היה זכור לרב קוק מיום היותו לבר־מצווה בהופעתו המרשימה בעת עלייתו לתורה בבית־הכנסת.

ליד הקבר הפתוח הספיד אותו רב צבאי ונאמרו פרקי תהילים. חבר משק „שער הגולן" נשא דבריו אל עבר ההורים והזכיר את התקופה בה נולד בנם אברהם — בן משק „שער הגולן".

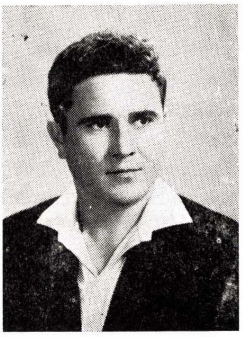
בבכי מר אמר אביו של המנוח קדיש ובין היתר אמר בקול חנוק: „הייתי אחד ממגיני סטלינגרד שם נפצעתי ועתה נהרג בני ע"י כלי משחית מתוצרת אותה מדינה שעליה הגנתי בגופי".

עם סתימת הגולל נורו 3 מטחי אש.

אלי ריבויאד

נולד ב־1944 להוריו מיכל (לבית טשימוביץ) ומרדכי בתקופה הקשה של טרם גמר מלחמת העולם השניה, כשהרעב והקור בסיביר הרחוקה נתנו את אותותיהם בכל בית ובית ובמיוחד ביהודים שנמלטו מהשואה הנאצית. כשנגמרה המל־חמה גדל אלי התינוק בתנאים של נע־ונד וטלטולים מארץ לארץ עד שזכה להגיע, יחד עם הוריו ואחותו — ארצה. בעודנו ילד קטן התבלט בתכונותיו החיוביות, בעיקר — בשאי־פתו העזה ללמוד ולרכוש דעת. אודות חריפותו ושניניותו, אשר עמדו לו לעזר הגיע במשך השנים לדרגה של מהנדס כשסיים הטכניון.

כך הוא היה בצה"ל בין המצטיינים בחיל־השריון. הוא

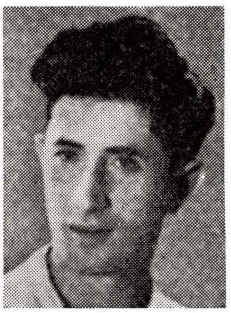
קיבל את הכל כחובה כתובה ולא נתפס חלילה, להתרברבות. הוא היה בן מסור ונאמן להוריו ולמדינה, אשר נפל בשירותה. בגיל רך כ"כ, 25 בס"ה.

גדול ורב הוא הצער והיגון ואין מילים לנחם ולהתנחם. בלבנו יחיה לעד!

ההורים

זלינ שינובלוגה

בן אריה וברריינה, נולד ב־1924 בפולטוסק אשר בפולין. גמר בית ספר עממי. בימי מלחמת העולם השניה נתגלגל עם בית הוריו לשטח הכיבוש הרוסי. נשלחו לעבודת פרך ביערות סיביר ואחרי הסכם סטלין־שיקורסקי, הורשו לצאת דרומה,

לאסיה התיכונה. נתנסה בכל התלאות של הפליטים עד סוף המלחמה. מתוך שאיפה להגיע לארץ ישראל הקדיש לחזור לפולין, הצטרף לקבוץ חלוצי בסוסנוביץ ויצא בנתיב הבריחה לוילנה. עלה ארצה בתעודות מזויפות של חיל הצבא הבריטי,

הנוסע הביתה, נתפס וישב שלושה חדשים במאסר. אחרי שחרורו החל לעבוד.

בחורף תש"ח התיצב למערכה ועד מהרה עלה בדרגה.

במכתבו להוריו מיום 3.3.48, סיפר על פעולות תגמול בשכונות ערביות בחיפה ועל פעולה מוצלחת נגד 660 ערבים מסוריה שתקפו נקודה בגבולות הצפון, ואחרי עבודת שעתיים של יחידתו הצליחו רק 400 מהם לחזור לסוריה, משום שחיילים בריטיים חשו לעזרתם. „לא אחת היו התנגשויות בין האנגלים ובין יחידותינו. מטרתם לפרוק את נשקנו, אך אינם מצליחים בכך, כי יהודי, כל עוד יהודי חי הוא, לא ימסור את נשקו" כתב.

נפל ב־3.6.48. הועבר להר הרצל ברושלים ב־3.8.50.

ישעיהו שינובלוגה

יליד פולטוסק. נפל במלחמת העולם השניה. לחם בחירוף נפש והרג כמה גרמנים. הי"ד.

מנדל שצ'ופק

בן עזריאל ולובה. נולד בשנת 1919 בעיר פולטוסק שב־פולין. גמר בית־ספר עממי ועבד בנגרות עד כיבוש פולין.

בשנת 1942 הצטרף אל הפרטיזנים שבסביבת מינסק, ובמשך שנתיים וחצי היה פרטיזן לוחם. עם השחרור עלה לארץ בעזרת חיילי הבריגדה; קיבל תעודותיו של חייל עברי והוטס לארץ באוירון בשנת 1945. מיד הצטרף להגנה והיה פעיל בה. גויס בין הראשונים ב־30.11.47. צורף לגדוד אחד בחטיבת גבעתי. היה רב טוראי, והשתתף בכל הפעולות של הגדוד. נפצע פעם, החלים וחזר למערכה.

ב־10.6.1948 נפל בקרב, על גבעה אחת בדרום, ליד בית־דראס. לפי סיפורו של אחד הניצולים, היה בין אלה שנשארו במקום על אף הנסיגה הכללית. „לא קבלתי פקודה לסגת", אמר, וקיבל על עצמו את גורלו.

הועבר לנחלת־יצחק ב־31.8.1950.

*

אונדזער שטוב און מיין ברודער מענדל

פראָגרעסיוו און ציוניסטיש איז געווען אונדזער שטוב. מיין פאָטער — אַ ייד אַ למדן, פיל געלערנט און געלייענט. תמיד געשטרעבט זיך אַרויסצוריסן פון דעם אומזיניקן לעבן אין דער קליינער שטאָט און קומען אין ארץ ישראל. אויך מיין מוטער איז געווען אַ פאָרגעשריטענע פרוי, זי האָט אונדז פיל געהאָלפן אינעם לערנען און אין דער אַנטוויקלונג. איך געדענק נאָך די פיל באַקאַנטע, וואָס פלעגן אָפט אונדזער שטוב באַזוכן; טייל וועלכע האָבן זיך געראַטעוועט פון די נאַציס און טייל, וועלכע זענען אומגעקומען גלייך מיט מיינע עלטערן הי"ד — וויפל לעבן און שטימונג זיי פלעגן אַריינברענגען מיט זייערע אויפהייטערנדיקע שמועסן און דיסקוסיעס איבער פאָליטיק, וועלט־פראָגן בכלל און איבער דער יידן־פראָגע בפרט. מיר, קינדער, זענען געווען דערצויגן אין גייסט פון קולטורעלער און ציוניסטישער שטרעבונג. דעריבער איז עס געווען גאַנץ נאַטירלעך, אַז ווי נאָר מיר האָבן געענדיקט די פאָלקס־שול, זענען מיר „אַריין" אין השומר־הצעיר; איך און מיין ברודער, וואָס איז געפאָלן דאָ אין לאַנד. אַ סך יאָרן האָבן מיר פאַרבראַכט אין דער באַוועגונג. ביז איך בין אַוועק אויף אַ הכשרה און מיין ברודער, מענדל, איז געבליבן אין „קן" און געהאָלפן אין שטוב.

פאַר מיין עליה אין ארץ, איז אויסגעבראָכן דער 2־טער וועלט־קריג. מיין מוטער, הערנדיק אין ראַדיאָ, אַז מ'הייסט אַלע יונגע מענטשן גיין אויף מזרח, האָט אונדז אויפגענייט פלעצאַקעס (רוקזעק) און איך, מיין ברודער און זלמן קאַרמעל האָבן זיך געלאָזט אין וועג אַריין. 4 וואָכן זענען מיר געגאַנגען מיט אַלע פליטים ביז מיר זענען דערגאַנגען צו די רוסן. מיר האָבן

זיך צעשיידט. איך בין אַוועק קיין ווילנע און פון דאָרט — קיין ארץ (געווען איז עס אין תחילת 1941־טן יאָר).

מענדל האָט זיך געטראָפן מיט די עלטערן, אַרויסגעטרי־ בענע פון פולטוסק, און צוזאַמען מיט זיי אַוועק קיין לאַכאַ־ וויטש. אין 42־טן יאָר, נאָך דעם ווי די דייטשן זענען אַנגעפאַלן אויף די רוסן, קומט פאָר אַ גרויסע שחיטה אין לאַכאַוויטש. לאַכאַוויטשער יידן ווערן אויסגעשאָכטן אין די טויזנטער, צווישן זיי אַ סך פולטוסקער. דער גרוב שטייט אָפן, מענדל און נאָך אייניקע, וואָס זענען מיט אים געווען, האָבן דעם גרוב פאַרשאָטן (אונטער אַ דייטשישן באָפעל מסתמא) און אוועק קיין באַראַנאָוויטש. אויך דאָרט האָט מענדל מיט־ געמאַכט אַ שחיטה, על־פי־נס זיך געראַטעוועט און אַוועק אין וואַלד. 6 וואָכן האָט ער זיך געבלאָנקעט איינער אַליין אין וואַלד ביז ער האָט זיך געטראָפן מיט די פּאַרטיזאַנער. 3½ יאָר געווען אין דער פּאַרטיזאַנקע *, פיל מיטגעמאַכט און דורכ־ געלעבט. ביים סוף פון קריג באַקומט ער אַ פּאָסטן אַלס פּאַר־ טיזאַן. ער האָט אָבער געשטרעבט זיך צו זען מיט מיר און קומען אין לאַנד. אַלס רויט־אַרמייער קומט ער קיין פולטוסק,

* זע: „פּאַרטיזאַנער און געטא־קעמפער". פּאַרצייכענונגען „פון אַ יידישן פּאַרטיזאַן". מנחם שטשופּאַק.

געווואָלט טרעפן עמעצן פון דער משפחה, אָבער קיינער איז נישט געבליבן. ער פאַרלאָזט פולטוסק און פאָרט קיין לובלין. דאָרט טרעפט ער זיך מיט פיל חברים פון דער באַוועגונג. פון דאָרט פאָרט ער קיין רומעניע און פון רומעניע — קיין איטאַליע. אַלס חייל פון דער בריגאַדע קומט ער אין לאַנד. ער קומט צו מיר אין קיבוץ, איז אונטער אַ ביסל, קומט צו זיך, גייט אין שטאָט, באַקומט אַרבעט און ווערט גלייך אַ חבר אין דער „הגנה". נאָך אַ יאָר צייט זייענדיק אין שטאָט ברעכט אויס די באַפרייונגס־מלחמה (מלחמת השחרור). מענדל איז צווישן די ערשטע, וואָס גייען אין קאַמף. קעמפט אין דער חטיבה „גבעתי", גדוד 51. איינמאָל איז ער אין קאַמף פאַר־וווּנדעט געוואָרן און אין דער נאַכט פון די ערשטע שביתת־ הנשק־שעהען פאָלט ער אויפן בערגל (גבע) 69 אַלס קאַמאַנדיר פון אַ מיליטער־איינהייט, ער און נאָך 23 מאַן — זיי פאַלן אַריין אין די הענט פון די מצרים. נאָך צוויי יאָר צייט האָט מען ערשט געפונען זייערע קערפערס. ער איז געפאַלן אין עלטער פון 28 יאָר, ג' בסיון, (1948).

באַגראָבן אין נחלת־יצחק אין אַ ברודער־קבר פון 11 מאַן. ברוך יהיה זכרו וזכר חבריו.

מיכל שטשופאק־ארזי (ניר דוד)

זאב נחושתן

נר לזכרו של צעיר שנפל

זאב, בן צפורה ויעקב נחושתן (קופפרמינץ), נולד בשנת 1947 (תש"ז). יפה מראה ויפה רוח היה. מילדותו שבה לב כל רואיו. והנה כבר גדל נער תמיר, בעל חלומות.

מה היו חלומותיו הטמירים — איש לא יפענח.

כשרונותיו הרב־גוניים בלטו במשך כל שנות למודיו בבית הספר והגיעו לביטוי נמרץ כבר בשנה הראשונה של האוניברסיטה. אין ספק שעולמו היה עולם עשיר בשאיפות. גם לבטים רבים ידע בחייו הקצרים.

מאמין בתמימות ושומר מצוות ואף מרחף בעולם מחשבות ורעיונות של אדם מחפש ומתלבט.

והוא עדיין כה צעיר. בלוריתן הנהדרת מגביהה עוד יותר את קומתו ועיניו מורדות מדי פעם, מתוך ביישנות ילדותית. אדיבות ועדינות היו טבועות באופיו וגם אם לא הסכים לדעתו של הזולת — היה עונה במאור פנים, כי על כן נועם רב היה בכל הליכותיו.

הנני נזכרת איך היה מופיע לפתע ליום, ליומיים או אפילו לשעות מספר לביתנו בכפר יחזקאל, בטיוליו בשבילי הארץ והיה נהנה מחיי הטבע וממראות הסביבה.

פעם סיפר איך נראים הרי גלעד מעל פסגת הגלבוע. ספוריו המאופקים, הצנועים העידו על ידיעה מעמיקה במקורות ובתנ"ך.

כאשר שאלנו אותו על תכניותיו — היה מתחמק, אולי מתוך לבטי נפש על חיפוש דרכו בחיים.

והנה שוב ראיתיו בכל יופיו ופריחתו בחתונת תמי שלנו. כל אחד מבני המשפחה והידידים לא גרע עין ממנו. כה גאה הלב לראותו כאילן זקוף, צעיר ורענן.

תוך צמיחה ופריחה נעלם, אפוף תעלומה נוראה, מדהימה והוא בעצם לבלובו. ב־ט' חשון, תשכ"ז (23.10.66) יצא מביתו ומאז לא חזר עוד.

הנוחם היחידי — זכר דמותו הנפלאה, הנאצלת.

זעקי ארץ אהובה על אובדן בן כזה!

חסיה דרורי (קופפרמינץ)

*

זאב הנער האציל והצנוע עד להפליא, זה השנה החמישית שנדם קולו.

לכאורה היה זאב נער מסוגר מאוד, אך מי שידע להבחין ולחדור מעט לנבכי נפשו, ידע לזהות את מעין הדינמיט שפעפע בו — להט שהתבטא בעיניו היוקדות.

ידידיו יודעים לציין את התחושה הלאומית המפותחת שבה ניחן זאב, אותו רגש עמוק, אשר שאב מביתו היהודי־לאומי החם. אציל ונועם הליכות היה בבית כמו עם כל חבריו ללימודים; נער שניצל כל דקה פנויה מלימודיו לתחביבו הקרוב — הכרת הארץ.

ניחן היה זאב באינטואיציה ובשאיפות לדברים יפים ונשגבים ואהב את האמנויות: ציור, תיאטרון, סרטים טובים; התלהב מטיולים ברחבי הארץ וביחוד הקסים אותו נופה של ירושלים.

לאחרונה התלבט זאב בקשר לשרותו הצבאי. הוא התייעץ עם חבריו הקרובים ותיאר לפניהם את התלבטויותיו, הוא סיפר להם: „העובדה שאינני מתגייס לצה"ל, עקב היות אחי בצבא — האם איננה מהווה ניצול מסוים של דברים אשר אינני זכאי לנצל".

רבות התלבט, האם להפסיק את לימודיו, אשר הצליח בהם באוניברסיטה, בכדי להתגייס — או לאו.

בן מסור היה להוריו: הבין והכיר את דאגותיהם ואת יחסם הלבבי אליו ללא רבב.

בן נאמן היה למורה הגדול, למורה הדגול של הדור, זאב ז'בוטינסקי, שאת שמו נשא — זאב.

כל צד בו היה יפה ומושלם: חיצוניותו הנאה, דמותו התמירה והזקופה עם עיני התכלת כמים זכים וצלולים, בהן השתקף הטוהר ותום הנעורים, חיוכו המקסים על פניו החטובים, בלוריתו השחורה כפחם מעל מצחו הגבוה, מצח תלמיד חכם, ענו ועדין נפש; ויפיו הפנימי, הנפשי, בהיותו שונה מבני גילו בתכונותיו האצילות, ברוך ובקסם אישיו; שני הצדדים — החיצוני והפנימי — נתמזגו בו להוויה אחת, השלימו זה את זה ויצרו טפוס של צעיר מופלא, עילוי, שהבטיח גדולות.

חן מיוחד הוסיפה לו אמונתו הדתית, התפילה וקיום המצוות, ביחוד זו של כיבוד אב ואם שהקפיד בה.

זאב לא ידע צביעות ושקר מה הם, כי תם וישר היה והערכים שלפיהם גדל ובהם האמין, לפיהם התמיד לחיות.

בהסתלקותו הפתאומית, בנפלו באביב ימיו נאבד להוריו ולעם בן מסור ונאמן.

חבר על דאבדין ולא משתכחין!

(מתוך דברים שנאמרו באזכרה באוניברסיטה)

פולטוסקאים בעולם
פולטוסקער אין גאר דער וועלט

מאיר בושאזא (ניו־יאָרק)

אין אמעריקע

אין די נײַנציקער יאָרן פון פאָריקן יאָרהונדערט האָט זיך אַנגעהויבן די עמיגראַציע פון די פּולטוסקער יידן קיין אַמעריקע. דאָס פּאָרן קיין אַמעריקע איז דאָן נישט געווען קיין גרויסן כבוד, האָבן דערביבער די, וואָס האָבן פאָרלאָזט זייער היימשטאָט און אָוועק איבערן ים, געטון דאָס בסתר, נישט געזאגט זיך אָפילו מיטן נאָענטסטן שכן אָדער פריינד. דאָקעגן אין דער „נייער וועלט" האָבן זיי געפילט אַן אינערלעכע באַדערפענישׂ זיך צו באַזעצן נאָענט אײנער צום צווייטן, העלפן זיך אין די שוערקייטן פון אָקלימאַטיזירן זיך אינעם נײַעם לאַנד און אין דער בענקשאַפט נאָך זייערע אײגענע, וואָס זיי האָבן פאָרלאָזט אין פולטוסק.

דער גרעסטער טייל פון די אַנגעקומענע האָט געטראַכט זיך אומקערן צוריק נאָך דעם ווי זיי וועלן אַנזאַמלען אַ ביסל געלט, אָבער דער חלום וועגן דער אַלטער היים איז שנעל אויסגערונען געוואָרן און נאָך אַ געוויסער צייט האָבן די איינוואַנדערער אַראָפגעבראַכט צו זיך זייערע פאַמיליעס כדי צו באַזעצן זיך אויף שטענדיק אין די פאַראײניקטע שטאַטן. וועגן אין יאָר 1898 האָבן זיך אין ניו־יאָרק געפונען גענוג פולטוסקער אײנצואָרדענען אַן אײגענעם מנין, האָבן זיי געדונגען אַ דירה און געגרינדעט אַ חברה אונטערן נאָמען „חברה פולטוסק אנשי פולין".

מיט דריי יאָר שפעטער, אין יאָר 1901, אין אַ תקופה, וועלכע דאָס אַמעריקאַנער יידנטום האָט אַנגעהויבן צו שאַפן אָון אַנטוויקלען פאַרשידענע געזעלשאַפטלעכע אינסטיטוציעס, איז געגרינדעט געוואָרן די „ערשטע פולטוסקער סאָסייטי", וויײל דאָס דאָזיגע געוואָרן אַן אייגן שולכל איז נישט געווען גענוג כדי אויפצוהאַלטן דעם געמיינזאַמען געאַגראַפישן אָפשטאַם און די פאַרבינדונג צווישן די פולטוסקער משפחות. די סאָסייטי איז געווען אַ קאָמבינאַציע פון אַ לאַנדסמאַנשאַפט־פאַראײן און אַ חברה קדישא, וועלכע האָט געזאָרגט וועגן אַ קרקע, איבער הונדערט און צוואַנציק יאָר אויף אַ פולטוסקער בית־הקברות.

נאָך דעם רוסיש־יאַפאַנישן קריג האָט זיך די עמיגראַציע פון פולטוסק באַדייטנדיק פאַרגרעסערט. די נייַע עמיגראַנטן, וועלכע זענען געקומען אַן זייערע פאַמיליעס, אָבער מיטן ציל וואָס שנעלער זיי אַריבערצוגעמען צו זיך, אָדער די אײנגעוואַנדערטע גאָנצע משפחות האָבן זיך געוויטיקט אין זייערע ערשטע שריט אויפן אַמעריקאַנער באָדן אין מאַטעריעלער הילף. די דאָזיקע סיטואַציע האָט געשאַפן די נויטוענדיקייט צו אַרגאַניזירן צווישן זיך אַ ליי־קאַסע, וווּ אַ פולטוסקער זאָל קענען קריגן אַ הלוואה אָן פראָצענט. אויף אַזאַ אופן איז אין יאָר 1910 געשאַפן געוואָרן אַ בשותפותדיקע קאַסע פון דער „חברה פולטוסק אנשי פולין" און „פולטוסקער סאָסייטי".

אַזוי האָבן געלעבט צווישן זיך בשלום צוויי פולטוסקער גרופּירונגען און יעדן חודש פאַרגרעסערט זייער צאָל, ווען מיטן גרויסן עמיגראַציע־שטראָם זענען אַנגעקומען גאָנצע משפחות פון פולטוסק. אָבער דער שלום האָט נישט לאַנג אַנגעהאַלטן. עס איז אַנטשטאַנען אַ קאָנפליקט, וואָס האָט געטראָגן אַ געזעלשאַפטלעכן כאַראַקטער, אָבער זיין אמתע סיבה זענען געווען פערזענלעכע מחלוקות. כמעט אַ העלפט פון די מיטגלידער האָט פאַרלאָזט דעם פאַראײן און געגרינדעט אין יאָר 1917 די „פולטוסקער פראָגרעסיוו סאָסייטי". אין סאָמע ברען פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, ווען די יידן אין דער אַלטער היים האָבן זיך געוויטיקט אין דריגענדיקער הילף, האָבן אין אַמעריקע פונקציאָנירט דריי פולטוסקער לאַנדסמאַנשאַפטן אָן קיין שום קאָנטאַקט צווישן זיך.

אין דעם זעלבן יאָר אָבער איז אַנטשטאַנען אין ניו־יאָרק אַ גרופּירונג פון פולטוסקער פרויען, די „פולטוסקער פרויען עקזילער" (פרויען יוצאי פולטוסק), מיט דעם ציל צו העלפן די נויטבאַדערפטיקע אין זייער היימשטאָט. דערווייל אָבער האָט מען קיין ממשותדיקער הילף נישט געקענט שיקן, וויײל אַמעריקע איז אָרײַן אין קריג, אָבער מען האָט אַנגעהויבן צו זאַמלען מיטלען כדי צו זיין גרייט, ווען די מלחמה וועט זיך ענדיקן. די ערשטע פערזידענטין פונעם פאַראײן איז געווען פּעסע נאָרדווין און די סעקרעטאָרין טאָבע ניומאַן.

מיט צוויי יאָר שפּעטער, ווי נאָר דער קריג האָט זיך

פֿאַרענדיקט, האָבן אויך די מענער אַרגאַניזירט אַ פולטוסקער הילפס־פֿאַראיין און האָבן אָנגענהויבן צו שיקן פעקלעך קיין פולטוסק, אויסגעהאַלטן אַ ליי־קאַסע אין דער שטאָט און געשטיצט יעדן, וועלכער האָט זיך צו זיי געוואָנדן נאָך הילף. די אַרבעט איז פֿאַרגרעסערט געוואָרן, וועו אין אָנהויב פון די צוואַנציקער יאָרן זענען אָנגעקומען קיין אַמעריקע יונגע, אינטעליגענטע מענטשן ווי הערש פסח מעלניק, איטשע וואָר־טאָווסקי א״א, וועלכע האָבן אַ סך מיטגעהאָלפן אין דער אַרבעט.

אין יאָר 1926 האָט די „חברה פולטוסק אנשי פולין״ גע־קויפט אַ הויז, וואָס איז באַשטאַנען פון זעקס קליינע ווויינונגען און צוויי קליימיז און אין איינעם פון די געשעפטן האָבן זיי איינגעאָרדנט אַ שולכל צום דאָוונען. דאָס שולכל איז געווען דער צענטער פון דער הילפס־טעטיקייט פֿאַר פולטוסק. בײדע הילפס־אָרגאַניזאַציעס האָבן געאַרבעט אָנט ביי האָנט און אַ סך וויכטיקע אונטערנעמונגען האָבן זיי דורכגעפירט צו־זאַמען. די אַרבעט האָט אָנגעהאַלטן ביזן אויסברוך פון דער צווייטער וועלט־מלחמה, וועו עס איז איבערגעריסן געוואָרן יעדע פֿאַרבינדונג מיט פולטוסק.

ליידער זענען נישט געבליבן קיין שום פֿראַקאַלן פון די זיצונגען און פֿאַרזאַמלונגען, וועלכע וואָלטן אונדז געקענט געבן אַ בילד פונעם פֿאַרנעם פון דער טעטיקייט פון דער פולטוסקער לאַנדסמאַנשאַפֿט אַלס גאַנצע און פון די איינצעלנע טורעס. זאָלן דאָ דערמאָנט ווערן די נעמען פון די עסקנים, וואָס זענען באַקאַנט דעם שרייבער פון די שורות און זאָלן אים מוחל זיין די מענטשן, וועלכע זענען געווען אַקטיוו אין דער לאַנדסמאַנשאַפֿט און וועמענס נעמען זענען צו אים נישט דערגאַנגען.

די אַקטיוויע טוער פון דער שול

אברהם משה בוכנער, לייבל ניומאַן, קסיל ליפקא, אברהם דאַניעלס, משה סרעברא, הערשל ניעסטעמפֿוער, יוסף דאַ־ניעלס, שלמה מילער.

די עסקנים פון דעם הילפס־פֿאַראיין

משה אהרן פרַאַגער, חיים פּויזנער, בעריש דאַניעלס.

די טוערינס פון דעם פרויען־עקזילער

פּעסע נאַרדווין, טאַבאַ ניומאַן, ברכה פֿאַס, דבורה דאָמבס.

נאָך דער מלחמה, וועו דאָס יידישע פולטוסק איז חרוב געוואָרן, זענען די הילפס־פֿאַראייגען ליקווידירט געוואָרן און די פולטוסקער לאַנדסמאַנשאַפֿטן (די סאָסייטי און די חברה פולטוסק) האָבן נישט געמאַכט קיין שום באַמיִונגען אויסצו־געפינען די געראָטעוועטע פולטוסקער בריידער נאָך דער גרוי־זאַמער היטלער־שחיטה, וועלכע זענען אָנגעקומען קיין ארץ־ישראל. ערשט אין יאָר 1945, וועו איך האָב געווויילט מיט מיין פרוי אין מדינת ישראל, האָבן זיך מיט אונדז פֿאַרבונדן די מיטגלידער פונעם פולטוסקער עולים־פֿאַראיין און געבעטן מיר זאָלן זיין די איניציאַטאָרן אין אַמעריקע צו שאַפֿן די פּינאַנציעלע מיטלען, כדי מען זאָל קענען אין ישראל גרינדן אַ ליי־קאַסע, וווּ די פולטוסקער עולים זאָלן קענען באַקומען אַן אָנפֿראָצענטיקע הלוואה.

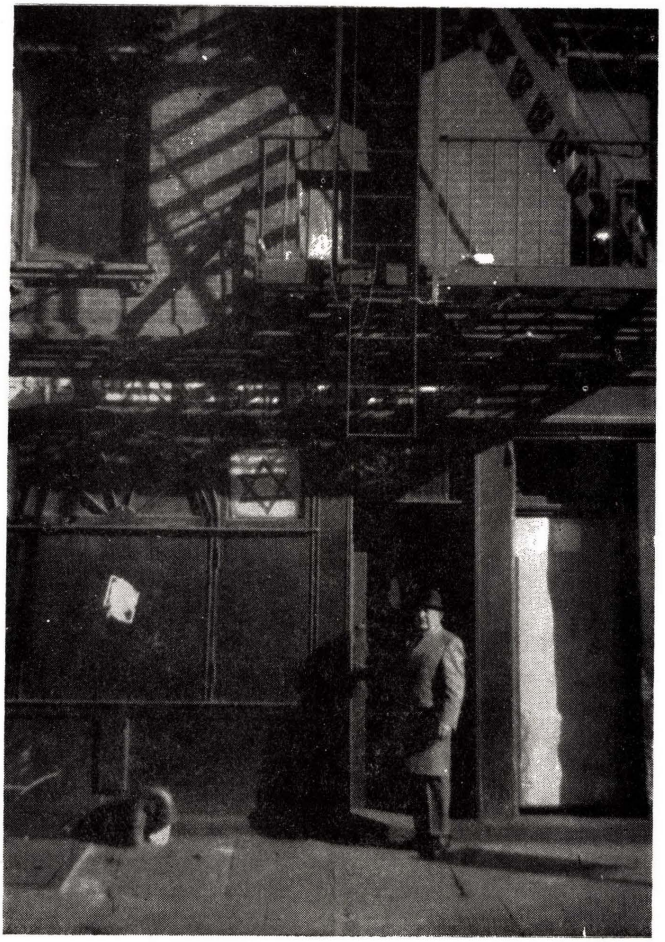
נאָכן אומקערן זיך קיין פש״א, האָב איך זיך פֿאַרבונדן מיט דעם „פרויען־עקזילער״. מיר האָבן באַשטימט אַ זיצונג, אויף וועלכער עס זענען געווען אָנוועזנדיק: די פֿאַרזיצערין גיטל דאַניעלס, די סעקרעטאַרין טאַבאַ ניומאַן און די פרויען: חייטשע טעש, ברײַנע קוטנער און דבורה רייַנעווירץ. מיט זייער איניציאַטיוו האָבן מיר זיך געשטעלט אין קאָנטאַקט מיט די צוויי אָנדערע פולטוסקער קערפערשאַפֿטן אין אַמעריקע.

אין נאָוועמבער 1954 זענען זיך אין דער דירה פון משפחה טעש צונויפגעקומען די פֿאָלגענדיקע פערזאָנען: פון דער ערשטער פולטוסקער סאָסייטי דער פרעזידענט שלמה מילער (פון דער היים: מאַנצאַרוש, פון די וויעטראָקן), סעם וויטמאַן, יוסף דאַניעלס און ישראל טעש; פון דער פֿראָגרעסיוויער סאָסייטי לייבל ניומאַן, זיין שוואָגער ש. סאָקאל, אייבי קאַפלאַן און טעדי קאַהאַן, און פון דעם „עקזילער״ די א״ד פרויען. די פֿאַרזאַמלטע האָבן באַשלאָסן צו גרינדן דעם „פולטוסקער ישראל־קאָמיטעט״. עס איז אויסגעקליבן געוואָרן אַ צייט־ווייליקע פֿאַרוואַלטונג, וועלכע האָט געזומען אויף זיך צו רופן אַן אַלגעמיינע פֿאַרזאַמלונג פון די פולטוסקער אין אַמעריקע.

אויף דער פֿאַרזאַמלונג, וועלכע איז פֿאַרגעקומען אין אַ מאַסע אָרום, זענען זיך צונויפגעקומען עטלעכע הונדערט מענטשן און עס זענען געזאַמלט געוואָרן אָרום טויזנט דאָלער, וואָס מען האָט גלייך אַוועקגעשיקט קיין ישראל. צו דער פֿאַרוואַלטונג זענען צוקאַפּטירט געוואָרן נאָך עטלעכע אַק־טיוע מענטשן, ווי שלמה אַסטערקולסקי, אַ גרויסער נאָמען אין דער אַמעריקאַנער ביזנעס־וועלט, וועלכער האָט זיך בריַיט־האַרציק אָפּגערופן אויף אונדזערע געלט־אַפּילס; איטשע יורקאָוויטש, געווען פיל יאָרן אַ לערער אין פולטוסק, אַ גלענצנדיקער רעדנער, צוגעגעבן חשיבות אונדזערע פֿאַר־זאַמלונגען; אַ ביסל שפּעטער האָבן מיר צוגעצויגן זיין שוואָ־גער פֿאַוול פּרינץ, אַ מענטש מיט אַקאַדעמישער בילדונג, אַ גוטהאַרציקער און איבערגעגעבענער צו יעדן. ער איז געווען אונדזער פּינאַנס־סעקרעטאַר ביז ער איז פון אונדז אַוועק אויף אייביק. זאָל זיין נאָמען דערמאָנט ווערן מיט כבוד!

אויך איז כדאי צו דערמאָנען די נעמען פון די נישט לאָנג פאַרשטאָרבענע משה ניומאַן און זיין פרוי טאָבאַ, וועלכע האָבן צום דריטן יאָר פון דער עקזיסטענץ פונעם קאָמיטעט געלאָזט שרייבן אַ ספר און איינגעאָרדנט דעם סיום דורכן קאָמיטעט, וואָס האָט אַריינגעבראַכט אַרום צוויי טויזנט דאָלער. ביי דער דאָזיקער פייערלעכקייט זענען געווען אָנווועזנדיק דוד און חיה קאָצקי מיט זייער זון אברהם, וועלכע האָבן עמיגרירט פון פראָנקרייך. זי איז אַן אייניקל פון אברהם קאָמינסקי און די טאָכטער פון ברכה פרידלאָנד. אונדזער אַרבעט האָט איר אַזוי אימפּאָנירט, אַז זי האָט זיך גלייך אָנגעשלאָסן אין קאָמיטעט און זי אַרבעט שוין פיל יאָרן אין דער הילפס־אַרבעט פאַר אונדזערע ברידער אין ישראל אַלס וויצע־פרעזידענטין פונעם פאַראיין.

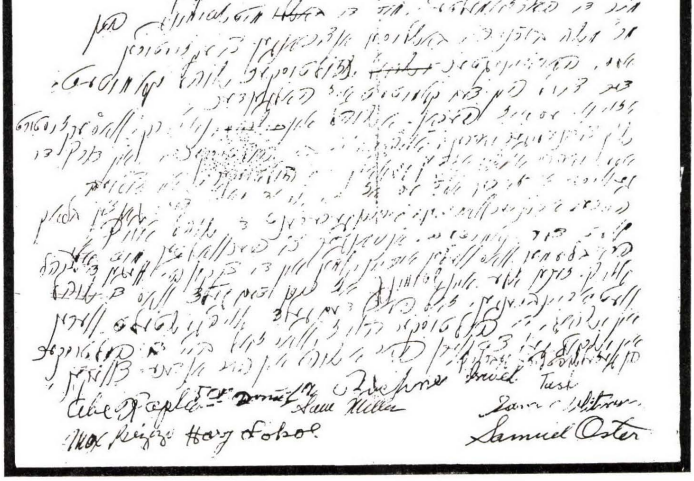
דער קאָמיטעט שטייט אין אַ קאָנטאַקט מיט דער פאָר־וואָלטונג פונעם ארגון עולי פולטוסק אין ישראל און שיקט אויף זייערע וועגדונגען די נויטיקע מאַטעריעלע הילף. די חברים אין ישראל זענען פאַראַנטוואָרטלעך פאַר דער פאָר־טיילונג פון דער שטיצע פאַר די נויטבאַדערפטיקע אין ישראל.

דאָס פולטוסקער שולכל אין ניו־יאָרק

דאָס פולטוסקער שולכל פֿאַרדינט אַ באַזונדערן קאָפּיטל. ווי דערמאָנט, האָבן די פולטוסקער אין ניו־יאָרק פֿאַרמאָגט אַן אייגן שולכל. אָבער מיט דער צייט, וועו דער קאָמיטעט האָט אָנגעהויבן צו פונקציאָנירן, האָט עס פֿאַרלירן איר וויכ־טיקייט און אויך איר חשיבות אַלס רעליגיעזע אינסטיטוציע. די פולטוסקער האָבן זיך אַרויסגעצויגן פון דער דאָזיקער געגנט, ווו עס האָבן אָנגעהויבן אַריינצודרינגען מענטשן פון מינדערווערטיקן שטאַנד. די געגנט איז געווארן אַ ביליקע און דאָס ווערט פון די הייזער איז געפֿאַלן. עס איז שווער געווארן צוגיפצוזאַמלען אין דעם שולכל אַ מנין. דער געווע־זענער פרעזידענט פון דער פולטוסקער פראָגרעסיווער סאָסייטי אברהם משה בוכנער, אַ מענטש אין די אַכציקער יאָרן האָט צוגענומען אַ ייד, וואָס האָט געווויזינט אין דער דאָזיקער געגנט (נישט קיין פולטוסקער) אויפצופֿאָסן אויף דער שול. דער פרעמדער איז געווארן דער גאָנצער בעל־דעה זאָגער און אפילו נישט אַריינגעלאָזט קיינעם פון דעם פולטוסקער פֿאַראיין.

עטלעכע מיטגלידער פונעם קאָמיטעט האָבן זיך שוין פון לאָנג אַרומגעטראָגן מיטן גדאַנק פֿאַרצולייגן די פֿאַר־אַנטוואָרטלעכע פֿאַר דער שול צו פֿאַרקויפן דעם בנין און פֿאַר דעם געלט איינשאָפן אין ישראל אַן ארט, אַ צענטראַלן פלאַץ, ווו עס וועט געפֿירט ווערן די טעטיקייט פון דער פולטוסקער אַרגאַניזאַציע און ווו עס וועט זיין אַ צונויפטרעף־פונקט פֿאַר די פולטוסקער טוריסטן, וועלכע ווילן קומען קיין ישראל. וועו עס האָט זיך געשאפן אזא לאָגע מיט דעם שולכל, איז מיט מיין איניציאַטיוו דעם 6־טן יולי 1961 פֿאַרגעקומען ביי מיין שוועסטער אין ברוקלין (איך האָב שוין דעמאָלט אין ברוקלין נישט געווויזינט) אַ צוזאַמענקונפט פון די פֿאַרשטייערס פון ביידע סאָסייטיס און פונעם פולטוסקער קאָמיטעט, אויף וועלכן עס איז אָנגענומען געווארן אַ באַשלוס אז די שול איז אַן אייגנטום פונעם כלל פולטוסקער, און אז זי וועט פֿאַרקויפט ווערן, וועט פֿאַר דעם געלט געקויפט ווערן אַ זאַל אין ישראל, ווו עס וועט אויך איינגאָרדנט ווערן אַ מקום תפילה. אויף דער רעזאָלוציע האָבן זיך אונטערגעשריבן אברהם משה בוכנער, שלמה מילער, יוסף דאָניאלס, ישראל טעש, אברהם קאָפּלאָן, הערי סאָקאָל, סעם וויטמאָן, שלמה אסטערקולסקי און מאיר בזשאזא. אין עטלעכע וואָכן אַרום איז אויף דער זיצונג, וועלכע איז פֿאַרגעקומען אין שול אויסגעוויילט געווארן אַן אַקציע־קאָמיטעט מיט יוסף דאָניאלס אַלס פֿרעזידענט, שלמה מילער וויצע פֿרעזידענט און מאיר בזשאזא פינאנץ־קאָראספּאָנדענץ און פֿראָטאָקאָל־סעקרעטאַר וועלכע זענען גע־

דער רעזאָלוציע־באַשלוס אז די שול איז אַן אייגנטום פונעם כלל־פולטוסקער, וועט פֿאַרקויפט ווערן און פֿאַר דעם געלט קויפן אַ זאַל אין ישראל אַלס אַ בית־פולטוסק, לזכר די קדושים.
אונטערגעשריבן: אברהם משה בוכנער, שלמה מילער, יוסף דאניאלס, ישראל טעש, אברהם קאָפּלאָן, הערי סאָקאָל, סעם וויטמאָן, שלמה אסטערקולסקי און מאיר בזשאזא.

שטאָנען אויף דער וואַך, אַז די שול זאָל נישט אַריינפאַלן אין קיין פרעמדע הענט. אונדזער סאָציספאַקציע איז געווען אַ קלייניע, ווייל דער גאַנצער בנין איז שוין כמעט געווען ווערטלאָז.

דאָן אָבער איז געשען אַ „נס". די שטאָט־פאַרוואַלטונג האָט באַשלאָסן איבערצובויען די גענגט און עס האָט זיך געשאָפן די מעגלעכקייט מיר זאָלן באַקומען פאַרן הויז אַ פאַרהעלטענישמעסיק גוטן פרייז. נאָך זעקס שווערע יאָרן פון בישותדיקע באַמיונגען אַז מען זאָל דאָוונענען אין שול כאָטש שבתים און יום־טובֿים, זי זאָל האָבן אַ חשיבות פאַר די מוני־ציפאַלע מאַכט־אַרגאַנען און פון אויפהאַלטן דעם בנין לויט די פאָדערונגען פונעם שטאָט קאָדעקס, האָט די שטאָט־מוניצי־פאליטי אָפגעקויפט דעם בנין. דער פריין אָבער, וואָס מיר האָבן באַקומען, האָט אונדז נישט צופרידנגעשטעלט און מיר האָבן דערלאַנגט אונדזערע פאָדערונגען אין העכסטן גערייכט פון דער שטאָט ניו־יאָרק און טאָקע דורך אַ פולטוסקער אַדוואָ־קאַט, דזשולים בזשאָזע. וועז דאָס גערייכט וועט אַרויסגעבן זיין אורטייל וועט דער חלום פון אַ פולטוסקער זאָל אין ישראל ווערן אַ ווירקלעכקייט.

מאַי 1968, לאנג־ביטש, ניו־יאָרק.

פאַרוואַלטונג און אַקטיוויסטן פון פולטוסקער קאָמיטעט אין אַמעריקע

ערשטע ריי, אין פראָנט, זיצן: אין דער מיט, ה' מאיר בושאָזע — פרעזידענט; העכסט, זיין פרוי חיה — (פון דער היים בייליס); לינקס, פרוי קאַצקי חיה — וויצע פרעזידענטן; צווייטער פון רעכטס, ה' יוסף מילער — ערן פרעזידענט; ערשטער פון רעכטס, ה' יוסף דאניעלס — קאָסירער; ערשטער פון לינקס, ה' בוימגארטן יעקב — פינאַנס סעקרעטאַר; צווייטער פון לינקס, ה' פייפאַוויטש — פראָטאָקאָל סעקרעטאַר.

צווייטע ריי, פון רעכטס, שטייען: פרוי טיק, פרוי דאַניעל, פרוי מילער, פרוי לאָסקאָ, פרוי טעש, פרוי קוטנער, פרוי טרייסטער, פרוי פייפאַוויטש, פרוי בוימגארטן, פרוי דבורה ריינגעווירץ.

דריטע ריי, פון רעכטס, שטייען: ה' אשר לאָסקאָ, ה' עזריאל טעש, ה' האַראַוויץ און זיין פרוי האַראַוויץ, ה' טרייסטער, ה' וויטמאַן, ה' קאַצקי.

אין קאנאדע

יואל אבאזשאנעק, יהושע פרידלאנד (טאראנטא)

גלייך נאך דער צעשמעטערנדיקער און כשר־פארדינטער מפלה פונעם נאצישן דייטשלאנד, ווען די אזוי גערופענע ד. פ.־לאגערן זענען ליקווידירט געווארן און יידן האבן אנגעהויבן פריי אריינצוואנדערן אין פארשידענע טיילן פון דער וועלט האט אונדז דער גורל געפירט קיין דרום־אמעריקע: קאנאדע. מיר זאגן „אונדז", ווייל מיר זענען געווען א גרופע פולטוסקער און מיט אונדז נאך פיל אנדערע פליטים און לעבנאיבער־געבליבענע.

פארשטייט זיך, אז שטארק אומהיימלעך איז אונדז גע־ווארן, אנקומענדיק אין א שפאגל־ניי פאר אונדז לאנד מיט אן אומבאקאנטער שפראך, קולטור און גאנץ־נייעם לעבנס־שטייגער, נאך אזעלכע בלוטיק־שרעקלעכע מלחמה־איבער־לעבונגען און אנטוישונגען אינעם געווייסן פון דער וועלט...

נייע פראבלעמען זענען פאר אונדז אויסגעוואקסן מיט דעם מאמענט, וועו מיר זענען נאר א ביסל צו זיך געקומען. מיר האבן איינגעזען, אז מיט דער צייט וועלן מיר גייסטיק אינגאנצן צעשמאלצן וועלן אונדזער „אמאל" וועט, חלילה, פארגעסן ווערן. טראץ דעם וואס דער נעכטן איז פאר אונדז געווען אזוי שוידערלעך, האבן מיר אבער אייגעזען, אז אונדזער פולטוסקער עבר טארן מיר נישט פארגעסן. דאס איז אנטשטאנען די פראגע פון שאפן א פארבאנד פון פולטוס־קער אין טאראנטא*.

ס'האבן אפילו נישט געפעלט קיין יידישע ארגאניזאציעס אין טאראנטא, אבער די אלע גרופירונגען האבן אונדז גייס־טיק נישט באפרידיקט; מיר האבן זיך געפילט פרעמד. מיר ווילן דא דעריבער דערמאנען די גרופע „עקשנים", וועלכע האבן געלייגט דעם גרונד־שטיין פאר שאפן אזא ווינקל פאר די פולטוסקער אינעם פרעמדן קאנאדע; דאס זענען געווען די חברים־ות: יואל אבאזשאנעק, יהושע פרידלאנד, קלמן לאסקא, שאשא דרופיעסקא, יענטע לאסקא און מאיר לאסקא.

געווען איז עס אין סעפטעמבער 1955. אונדזערע לאנדס־לייט זענען געווען דערשעפט פון די איבערלעבונגען און דערצו זענען צוגעקומען נייע זארגן ווי: דאגות פרנסה, ווינונגנגן אד"ג. מ'מוז מודה זיין, אז דער אנפאנג פון גרינדן אזא מין ווינקל איז נישט געווען קיין לייכטער, נאר א דאנק דעם עקשנותדיקן ווילן פון די אויבן דערמאנטע חברים איז אונדז סוף סוף געלונגען צו שאפן א פולטוסקער לאנדסמאנ־שאפט אין טאראנטא, וועלכע האט מיט דער צייט באקומען א חשובן אנזען ביי דער ארטיקער יידישער באפעלקערונג, נישט ווייניקער ווי אלע אנדערע אפילו לאנג שוין עקזיס־טירנדיקע ארגאניזאציעס.

אונדזערע טעטיקייטן אין פארבאנד זענען פארשידנאר־טיקע: אינערלעכע און אויסערלעכע. די אינערלעכע באשטייען פון צונויפטרעפן זיך יעדע 2 וואכן מיט דער עקזעקוטיוו און אלע 4 וואכן — מיט דער גאנצער מיטגלידערשאפט, וועלכע ציילט היינט צו טאג ביי 57 משפחות בערך.

פולטוסקער לאנדסמאנשאפט אין טאראנטא!

חשובע לאנדסלייט, ליבע פרייונט!

מיט 10 יאר צוריק האבן א גרופע פון אונדזערע לאנדסלייט אלט־באזעסענע און נייי־געקומענע געלייגט דעם גרונט־שטיין פון אונדזער סאסייטי, וואס האט זיך געשטעלט די הייליקע אויפגאבע צוזאמען צו ברענגען אלע אונזערע לאנדס־לייט, וואס האבן זיך אפגעראטעוועט פון דער גרויסער קאטאסטראפע, וואס האט געטראפן אונדזער פאלק אין דער לעצטער מלחמה, און אויך נישט אויס־געמיטן אונדזער שטאט פולטוסק.

די אויפגאבע איז נישט געווען קיין לייכטע, אבער היינט, מיט 10 יאר שפע־טער, קענען מיר מיט שטאלץ פעסטשטעלן, אז מיר זיינען אלע שוועריקייטן בייגעקומען און היינט איז אונדזער סאסייטי א יש. די גרעסטע צאל פולטוסקער, ווי אויך פון דער אומגעגנט, וואס וואוינען אין טאראנטא, זיינען מיטגלידער פון אונדזער לאנדסמאנשאפט.

מיר האבן אויך אן אנגעזוכן ארט אין גזעל־שאפטלעכן אידיישן לעבן אין טאראנטא, מיר זיינען אנגעשלאסן אין די פאראייניקטע אידישע ארגאניזאציעס ביים הסתדרות. מיר נעמען אנטייל אין אלע פראיעקטן וואס האבן א שייכות מיט הילף פאר ישראל. מיר שטיצן אידישע קולטורעלע ארגאניזאציעס אין טא־ראנטא. מיר האבן אין פארלויף פון די 10 יאר געשאפן א בית־עולם, וואו מיר האבן אויפגעשטעלט א פרעכטיקן דענקמאל פאר אונדזערע פאמיליעס, וואס זיינען אומגעקומען דורך די היטלעריש־ע מאטערייליע אין דעם פנקס, וואס אונדזערע לאנדסלייט אין ישראל גרייטן צו ארויסצוגעבן.

אבער דערמיט איז אונדזער ארבעט נישט פארענדיקט. צו פייערן אונדזער 10־יאריקע עקזיסטענץ רופן מיר אייך אלע צו באטייליקן זיך

דעם 2־טן יאנואר 1966

אין דעם

10־יאריקן יובילעאום

פון אונדזער ארגאניזאציע, וואו מיר אלע וועלן צוזאמען אפשליסן אונדזערע ערשטע 10 יאר עקזיסטענץ, און אנצייכענען אונדזערע וויטערדיקע יארן פון ארבעט צום גוטן פאר אונדזער סאסייטי.

דער קאמיטעט

* עס וועט דא גאר נישט דערמאנט פון וועלכער עס איז לאנדסמאנשאפטלעכער טעטיקייט פון די פולטוסקער, וועלכע האבן עמיגרירט קיין קאנאדע נאך פון פאר דער היטלער־תקופה (רעד.).

די זייער שווערע אויסערלעכע פראָבלעמען, וואָס מיר האָבן געדאַרפט לעזן, זענען געווען פאַלגנדיקע: א) אַ בית־הקברות אויפן נאָמען פון דער פולטוסקער לאַנדסמאַנשאַפט אין טאָראָנטאָ, וועלכער איז מיט דער הילף פון אַלע מיטגלידער, אין יאָר 1957, אייגנגעשאַפט געוואָרן. ב) אַ פאַראייביקונגס־מאָנומענט פאַר די פולטוסקער קדושים, וועלכע האָבן נישט זוכה געווען קומען צו קבר־ישראל און אויך פאַר די נפטרים, וואָס די נאָצישע רוצחים ימ"ש האָבן זייערע קברים געשענדעט און פאַרניכטעט.

אין 18־טן אָקטאָבער 1964 האָבן מיר אָנטהילט די אַלגעמיינע מצבה, אויף וועלכער עס געפינען זיך די נעמען פון די אַלע פולטוסקער קדושים און אויך אַ טייל פון דער אומגעגנט. הונדערטער יידן זענען בייגעווען די אָנטהילונג פון דער דאָזיקער מצבה, וואָס האָט געמאַכט אַ שטאַרקן רושם אין גאַנץ טאָראָנטאָ.

פולטוסקער לאַנדסמאַנשאַפט אין טאָראָנטאָ!

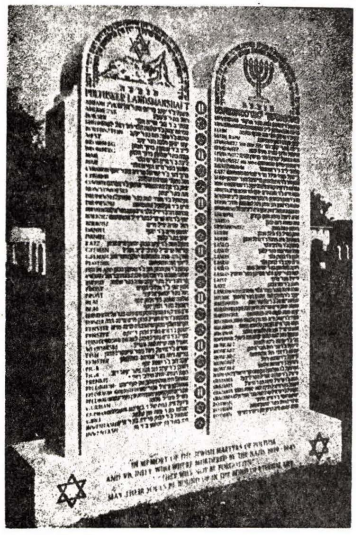
מצבה אויפדעקונג

אין אָנדענק פון די אומגעקומענע פון פולטוסק און אומגעגנט
אין די יאָרן 1945—1939 דורך די נאצישע רוצחים
וועלכע וועט פאָרקומען

זונטיק, דעם 18־טן אָקטאָבער, 1964

פינקטלעך 11:30 פאָרמיטאָג

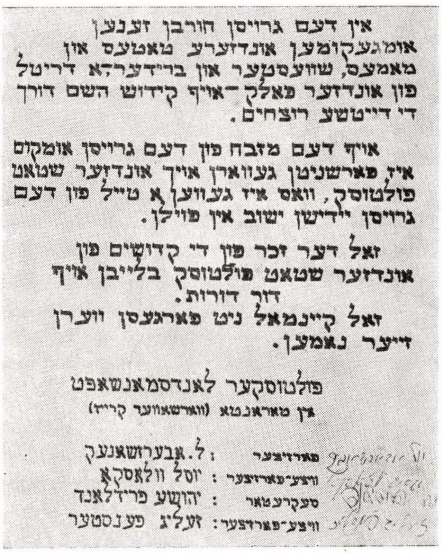
אייפן בית־עולם פון באטהוירסט לאַון (נאָרטה אויף פינטש)

אונדזערע יאָר־יאָרלעכע הזכרות פירן מיר שטענדיק דורך אין די הייליקע טעג פון די ימים נוראים.

אונדזערע אָרבעטן שפּרייטן זיך אויך אויס אויף אָנדערע געביטן, ווי: די צוזאַמען־פייערונגען פון אַלע יידישע יום־טובים, דעם אָנטשטייגס־טאָג פון דער יידישער מדינה, דעם ווָאַרשעווער געטאָ־אויפשטאַנד א"אנד. מיר זענען אויך פאַר־טרעטן אין אַ ריי שטאָטישע אָרגאַניזאַציעס און שטיצן זיי לויט אונדזערע מעגלעכקייטן. עס ווערן אויך דורך אונדז געשטיצט אַ ריי פּראָיעקטן, וועלכע די הסתדרות אין טאָראָנטאָ צוזאַמען מיט דער הסתדרות אין ישראל האָבן דורכגעפירט.

וועגן עס איז דערשינען דער אַלגעמיינער פּנקס פון די חרוב־געוואָרענע שטעט און שטעטלעך אין מזרח־איראָפּע, האָבן מיר אין אים פאַראייביקט אונדזער שטאָט מיט אַ גאַנצער

אין דעם גרויסן חורבן זענען
אומגעקומען אונדזערע טאטעס און
מאמעס, שוועסטער און ברידער־א דריטל
פון אונדזער פאלק־איך קידוש השם דורך
די דייטשע ריצחים.

איך דעם מזבח פון דעם גרויסן אומקום
איז פארשניטן געווארן איך אונדזער שטאט
פולטוסק, וואס איז געווען א טייל פון דעם
גרויסן יידישן ישוב אין פוילן.

זאל דער זכר פון די קדושים פון
אונדזער שטאט פולטוסק בלייבן איך
זיך דורות.
זאל קיינמאל ניט פארגעסן ווערן
זייער נאמען.

פולטוסקער לאנדסמאנשאפט
אין טאראנטא (ואדשאווער קרייז)

פאזיצער	: ל. אבערשאנסק
וויצע־פאזיצער	: יוסל וולאסקא
סעקרעטאר	: יהושע פרידלאנד
וויצע־פאזיצער	: זעליג פענסטער

זייט, דער פּנקס, געשריבן אויף פּאַרמעט, געפינט זיך אין קיבוץ „לוחמי הגיטאות". אין דער זעלבער צייט האָבן מיר געשטיצט אַ קולטור־צענטער אין „אור־יהודה", וואָס איז אויף אַ נאָמען פון אַן אָנגעזעענעם פאָלקס־רבי אין טאָראָנטאָ.

די איין און אייניציקע פּראָגע, וועלכע שטייט אויף אונדזער טאָג־אָרדענונג פאַר די לעצטע עטלעכע יאָר איז: דער פולטוסקער יזכור־בוך, וועלכער וועט צוגעגרייט צום דערשיינען אין ישראל. אויך דאָ באַמערן מיר זיך, מיט אַלע אונדזערע מעגלעכקייטן, צו צוטראָגן אונדזער הילף, אין אַלע הינזיכטן.

מרפאה של קופת־חולים בכרכור (ישראל), הוקם בהשתתפות של קהילת יוצאי פולטוסק בטורונטו, קנדה.

אמבאלאטאריע פון דער קופת־חולים אין כרכור (ישראל), אויפגעשטעלט מיטן אנטייל פון דער פולטוסקער לאנדסמאנשאפט אין טאראנטא, קאנאדע.

אויבן: אין פאָרהויז פון דער אמבאלאטאריע; (ביים הענגענדיקן שילד: „נתרם ע״י קהילת יוצאי פולטוסק בטורונטו, קנדה, מאי 1970״) שטייען: פולטוסקער־קאנאדער־און־ישראלדיקע לאנדסלייט צווישן זיי הסתדרות־פארשטייער פון קאנאדע.

אונטן: אין דעם צימער פון דער אמבאלאטאריע — ביי דער אפיציעלער דערעפענונג; שטייט און רעדט: רפאל ווייגשטאק (פאָרזיצער פון דער פולטוסקער לאנדסמאנשאפט אין ישראל); צווישן די זיצנדיקע: ברוך דירעקטאר (וויצע־פארזיצער), קאמיטעט־מיטגליעדער: מרדכי גאלבלום, יחיאל אבאזשאנעק, משה קאמינער, אליהו בולמאן און פולטוסקער קאנאדער געסט, צווישן זיי: הער פרענקעל און פרוי פ׳ מאלי סאבאל און אנדערע (פאטא: ישראל — 3.5.70).

מיר ווילן דאָ נאָך אַ מאָל באַצייכענען, אַז די גאַנצע טעטי־קייט פון אונדזער פאַרבאַנד ווערט געפירט פון דער גרופּע אויבן דערמאָנטע חברים־ות ביז צום היינטיקן טאָג. מיט דער אויסברייטערונג פון אונדזערע אַרבעטן, האָבן זיך אַקטיוויזירט נאָך פיל אַנדערע חברים, וועלכע העלפן פאַרווירקלעכן אונ־דזערע אַלע פראָבלעמען. דאָס זענען די ח"ח: יואל אַבאָושאַנעק (פאַרזיצער), יהושע פרידלאַנד (פינאַנס־סעקרעטאַר), קלמן לאַסקאָ (קאָסירער), בנימין מעלניק (פראָטאָקאָל־סעקרעטאַר), זעליג פענצטער, יצחק סום, מרדכי ראָטמאַן (אָ פולטוסקער אייידעם, וועלכער איז טעטיק פאַר די לעצטע עטלעכע יאָר און פאַרנעמט דעם אָמט פון וויצע־פאַרזיצער), אברהם לעווקא־וויטש און יאָסל פיגא.

ס'איז באָזונדער ווערט צו דערמאָנען אונדזערע פרויען, וועלכע נעמען אָן אַקטיוון אַנטייל אין אונדזערע אַלע טעטיקייטן.

אין ארגענטינע

יוסף קארמעל (אַרגענטינע)

אין די יאָרן 1924—1923, וועלן דער אַנטיסעמיטיזם האָט געמוטעט בושעווען אין פּוילן, האָט דאָס פּוילישע יידנטום געזוכט אַ וועג ווי אַזוי צו אַנטלויפן. איבערהויפט די יוגנט, וועלכע האָט שוין נישט געפונען קיין פּלאַץ וווּ זיך אויסצולעבן, האָט געזוכט אַ וועג צו עמיגרירן. דער ציל איז געווען דרום־אַמעריקע. היות ווי אין יענער צייט איז אַנגעקומען זייער שווער צו באַקומען אַ וויזע, האָט מען אויסגעקליבן פּאָר אַ דורכרייזע פּלאַץ אַרגענטינע, יעדער איינער האָט געגלייבט, אַז פון אַרגענטינע וועט ער זיכער קענען דורכברעכן די טויערן פון דרום־אמעריקע. מיט דער צייט ווען מען האָט געזען, אַז ווייטער פּאָרן קען מען נישט, האָט יעדער איינער געמוטעט קלערן ווי אַזוי זיך איינצורעדענען אויפן פּלאַץ. דאָן האָט זיך געמוטעט שאָפן אַ קאָנטאַקט פון איין לאַנדסמאַן צום צווייטן. ווער צוליב אַרבעט, ווער ווענען הילף. אַזויערנאָך איז דער קאָנטאַקט צווישן די לאַנדסלייט ענגער געוואָרן און ווּאס אַמאָל זיך פּאַרשטאַרקט, ביז עס איז געקומען דער גרעסטע ווענען אַרגאַניזירן זיך. אַ דאָנק דעם גוט־האַרציקן חבר און מענטש ווי ס׳איז געווען משה מאַנצאַרוש (ז״ל), וועלכער האָט

משה מאַנצאַרוש ז״ל
דער ערשטער פּרעזידענט פון פּולט.־סטר. פּאַראיין אין אַרגענטינע

געהאָלטן אָפן די טיר פּאָר יעדן איינעם, איז געגרינדעט גע־ווָארן דער ערשטער פּולטוסקער פּאַראיין אין אַרגענטינע און טאָקע ביי אים אין שטוב. עס ווערט אויסגעקליבן אַ קאָמיסיע פון פּאָלגנדיקע פערזאָנען: משה מאַנצאַרוש (אַלס פּרעזי־דענט), זלמן גורמאַן, משה יאָקובאָוויטש, מענדל גאָלדבערג, דוד מעלניק און יוסף קאַרמעל, וועלכע פירן אָן מיט דער אַרבעט פון פּאַראיין ביז מיר פּאַראייניקן זיך מיט די סע־ראָקער.

אין 1940, ווען מיר האָבן באַקומען די ידיעות ווּעגן דער גרויסער קאַטאַסטראָפע וועלכע האָט געטראָפן דעם אייראָ־פּעישן יידנטום, האָבן מיר געזוכט מיטלען ווי אַזוי צו פּאָר־שטאַרקן אונדזער פּאַראיין, כדי אַנטקעגנצוקומען מיט גרע־סערער הילף. אין יענער צייט איז אַנטשטאַנען דער געדאַנק זיך צו פּאַראייניקן מיט פּאַראיינען פון אַנדערע לאַנדסלייט פון דער סביבה, כדי צו פּאַרשטאַרקן, ווי געזאָגט, אונדזער הילפס־טעטיקייט. דאָן האָבן מיר זיך געפרוווט צוזאַמענגיסן מיט די פּאַראיינען פון די ווישקאָוער און סעראַצקער. באַלד, ביי דער ערשטער אַלגעמיינער פאַרזאַמלונג, האָט זיך אַרויס־געוויזן, אַז מיט די ווישקאָוער וועלן מיר נישט קאָנען צור זאַמענאַרבעטן, צוליב זייער פאָליטישער אריענטאַציע. דאָקעגן מיט די סעראַצקער האָבן מיר גלייך געפונען אַ בשותפות־דיקע שפּראַך. דאָן שאָפן מיר אַ פּראָוויזאָרישע קאָמיסיע מיט משה מאַנצאַרוש אַלס פּרעזידענט. אין דער קאָמיסיע גייען אַריין: פון די פּולטוסקער: משה יאָקובאָוויטש, אהרון יורקע־וויטש, מענדל גאָלדבערג, זלמן גורמאַן, נחום מעלמאַן און פון די סעראַצקער — פּיעטרוטש פּארמיינסקי.

דעם 15.10.40 קומט פּאָר אַן אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג און עס ווערט געשאָפן אַ נייע קאָמיסיע מיט: מענדל קוליגאָווסקי (פּרעזידענט), זלמן גורמאַן (סעקרעטאַר), שלמה אַשענמיל, לייבל קאָפּלאָוויטש, מיגעל וועטשטיין, משה יאָקובאָוויטש (קאָסירער), משה מאַנצאַרוש, יואל גוטקאָווסקי, שלמה וורא־בעל, יוסף קאַרמעל, דוד מעלניק, יצחק פּערעל און אהרן יאַרקעוויטש. מיר טרעטן גלייך צו צולעזן פּאַרשידענע לאָקאַלע פּראָבלעמען פון אונדזערע לאַנדסלייט, וועלכע האָבן דאָן נישט געפעלט. מיר זוכן מיטלען ווי אַנטקעגנצוקומען מיט הילף די אַלע נויטבאַדערפטיקע. דורך פּאַרשידענע אונטער־נעמונגען, צווישן זיי פיל קינאָ און טעאַטער אייראַרדענונגען — שאָפן מיר די נויטיקע סומעס. ווען די באַדערפענישן ווערן נאָך גרעסער, גרינדן מיר אַ ליי־קאָסע, וועלכע וועט אָנגע־פירט פון דער זעלבער א״ד קאָמיסיע. מיר פּאַרקויפן אָקציעס און מיר העלפן יעדן איינעם, וואָס וועגדעט זיך צו אונדז.

אין דער זעלבער צייט שליסן זיך אָן צו אונדזער פּאַראיין די נאָשעלסקער, יאַבלאָנער און נאָווידוואָרער לאַנדסמאַנ־שאַפטן.

אין 1941 שאָפן מיר ביים פּאַראיין אַ יוגנט־קלוב, וועלכער עקזיסטירט אַ געוויסע צייט. אָבער צוליב געוויסע מיספּאַר־שטענדנישן ווערט דער קלוב אויפגעלייזט.

אריה אייזנבערג ז״ל
אַקטיוואר מיטאַרבעטער און חבר פון פולט.־קאָמיטעט אין אַרגענטינע

דעם 28.9.41 קומט פאָר אַ צווייטע אַלגעמיינע פאַרזאַמלונג, וווּ עס ווערט אויסגעקליבן אַ נייע קאָמיסיע מיט: מענדל קוליגאָווסקי (פרעזידענט), יוסף קאַרמעל (וויצע פרעזידענט), שלמה אשענמיל (סעקרעטאַר), שמחה גאָלדמאַכער, משה האַכמאַן, יצחק פערעל, גריזעק, יואל גוטקאָווסקי, אדאנאלאן, אריה אייזנבערג, דוד מעלניק, זלמן גורמאַן, אינווענטאַרזש.

אַבער מיר באַנוגענען זיך נישט בלויז מיט הילפס־אַרבעט, מיר זוכן אויך אויפצוטאָן עפעס אויפן קולטורעלן געביט. דאָן פירן מיר דורך אַ ריי מוזיקאַלישע פרימאַרגנס, פאָרלעזונ־גען אד״ג.

אין דער זעלבער צייט שאַפן זיך צענטראַלע קאָמיטעטן וועלכע הייבן אָן זאָרגן וועגן געמיינזאַמער הילף פאַר די לעבנגעבליבענע פון אונדזערע א״ד שטעטלעך.

דעם 23.2.44 ווערט אוסגעקליבן אַ נייע קאָמיסיע מיט יוסף קאַרמעל אַלס פרעזידענט און די חברים ל״ל: יואל גוט־קאָווסקי, קלמן קאַליגאָווסקי, שלמה וואָלבעל, שמחה גאָלד־מאַכער, אברהם ווינאגורא, שלמה אַשענמיל, יצחק פערעל, אריה אייזנבערג, זעליג ליפאָוויטש, הערצקע געלודא און מאָטל קראָנזשטיק. דאָן שליסן מיר זיך אָן אין צענטראַל־קאָמיטעט, שאַפן גענוויסע סומעס געלט וווּ אויך קליידונג און וועש פאַר מענער, פרויען און קינדער.

אין יאָר 1945 זענען מיר פון די ערשטע, וואָס שיקן אַרויס קיין פויילן אַ סכום פון 750 דאָלער אויף אייניצושאַפן אַרבעט־געצייג. אין יאָר 1946 פירן מיר דורך אַ בריי־טערע טעטיקייט, אויפמאַלענדיק זייער אַ שיינע סומע געלט און מיר שיקן

אַ יזכור־אַקט, וואָס די פולטוסקער אין אַרגענטינע פירן דורך ביי דעם מאָנומענט פון די 6 מיליאָן קדושים — יאָר־יערלעך.

אַרויס 6 קאָסטנס מיט מלבושים ווי אויך אינדיווידועלע פּעקלעך.

אין 47־טן יאָר האָבן מיר געהאַט דאָס גליק אויפצונעמען פּערזונלעך די פּרוי שטיינבערג פון פּולטוסק מיט איר מאַן און קינד. עס ווערן דעלעגירט 2 פּערזאָן, וועלכע דאַרפן זיך ספּעציעל פאַראינטערעסירן מיט דער דאָזיקער פאַמיליע. מיר גיבן זיי איבער אַ געווּיסע באַלדיקע הילף און זאָרגן, אַז עס זאָל זיי גאָר נישט פּעלן.

אין דעם זעלבן א״ד יאָר פּירן מיר דורך דעם ערשטן יאָרצייט נאָך די אומגעקומענע פון די נאַציס. די יאָרצייטן פּירן מיר דורך יאָר־אײַן, יאָר־אויס. אונדזער פאַראײַן איז אָנגעשלאָסן אין די אַלע צענטראַלע אינסטאַנצן פון אַרגענטינע. מיר נעמען אויך אָן אָנטייל אין די אַלגעמיינע ענינים אויף דער יידישער גאַס.

אין יאָר 1960, ווען עס ווערן שטאַרק אָפּגעשוואַכט די געלט־זאַמלונגען — שאָפן מיר אַ קאָאָפּעראַטיוו, ווו מיר גיבן אַרויס קרעדיטן שוין אויף גרעסערע סומעס. מיר גיסן צונויף די ליי־קאַסע מיט דעם קאָאָפּעראַטיוו, וועלכער איז פאָר אונדז אַ מיטל אויף צו קענען אָנטקעגנקומען די לאָנדסלייט, סיי אין אַרגענטינע און סיי אין אויסלאַנד.

אונטער דער אָנפּירערשאַפט פון דער א״ד קאָמיסיע ווערט פאָרגעזעצט די אַרבעט פון פאָראײַן ביזן יאָר 1963. דאָן נעמט איבער די אָנפּירערשאַפט דער ח׳ שמחה גאָלדמאַכער אויף אַ קורצער צייט און עס ווערט נאָכדעם באַשטימט דער ח׳ הערצקא געלודאַ אַלס פּרעזידענט פון פאָראײַן.

אין 1964 פאָראייבקן מיר דורך אַ טאָוול, וואָס איז אײַנגעאָרדנט אין פאָראײַן — די אַלע פאָרשטאָרבענע לאָנדסלייט אין אַרגענטינע.

ווי שוין דערמאָנט נעמען מיר אַ זייער אַקטיוון אָנטייל אויף דער יידישער גאַס, סיי אין די אונטערנעמונגען פאָר ישראל און סיי אין די יידישע נאָציאָנאַלע אונטערנעמונגען, וואָס ווערן דורכגעפּירט אין אַרגענטינע.

אין 64־טן יאָר נעמען איבער די אָנפּירערשאַפט פון פאָראײַן די פאָלגנדיקע: דוד מעלניק אַלס פּרעזידענט און די חברים: שלמה אַשענמיל, קלמן קוליגאָווסקי, וואָלף רוזשאַ,

קאָמיטעט פון די פּולטוסקער־סטראָצקער פאָראײניקטע לאָנדסמאַנשאַפטן אין אַרגענטינע

פֿון רעכטס, זיצן: משה מאַנצאַרוש (ז״ל), שלמה רייטשיק, מענדל קוליגאָווסקי, יוסף קאַרמעל, שלמה אַשענמיל, שמחה גאָלדמאַכער, נחמן קערשנבוים, אַטאַליה געלודאַ.

פֿון רעכטס, שטייען: סאלאמאן ווראָבעל (ז״ל), לייבל קאָפּלאָוויטש ז״ל), משה האָכמאַן (ז״ל), דוד מעלניק, יואל גוטגאָווסקי, זעליג ליפּאָוויטש, יצחק פערל (ז״ל), מיגל ווטשטיין, יקותיאל ליפּסקער, קלמן קוליגאָווסקי.

אברהם ווינאגראָ, יוסף קאַרמעל, הערש־לייב שטייפמאַן, נחמן קערשנבוים.

ווי אוך איז טעטיק אַ פרויען־קאָמיסיע, וועלכע באַשטייט פון די פרויען: פישערמאַן, געלודאַ, קוליגאָווסקי, קאַרמעל, פערעל, גוטקאָווסקי, שטייפמאַן.

אין 66־טן יאָר וועט אויסגעקליבן אַ קאָמיסיע מיט פרעזידענט קלמן קוליגאָווסקי און די ל״ל: הערצקא געלודאַ, שלמה אַשענמיל, יוסף קאַרמעל, משה פערעל, דוד מעלניק, נחמן קערשנבוים, הערש־לייב שטייפמאַן ווי אויך די זעלבע פרויען־קאָמיסיע פון יאָר 1964.

ביים איצטיקן מאָמענט פאַרנעמען מיר זיך מיט זוכן מאַטעריאַלן פאַרן פולטוסקער יזכור־בוך וועלכער דאַרף דער־שיינען, ווי אויך געלט. צום באַדויערן זענען שוין געבליבן זייער אַ קליינע צאָל מענטשן. אַ סך פון אונדזערע לאַנדסלייט זענען שוין אַוועק אין דער אייביקייט. לאָמיר האָפן אַז מיר געבליבענע פולטוסקער, וועלן מיטהעלפן פאַרענדיקן די הייליקע אַרבעט ווי עס איז דער יזכור־בוך.

שוין 20 יאָר ווי מיר פייערן דעם יום־עצמאות. און טאַקע איצט גרייטן מיר זיך צו פייערן דעם 20־טן יום־עצמאות. לאָמיר האָפן, אַז נאָך דעם יום־טוב וועט שוין קומען אַ דויער־האַפטער שלום פאַר ישראל און שלום אויף דער גאַנצער וועלט.

מיר האַלטן איצט ביים אַרויסענדיקן אַן אייגענעם בנין, אַ הייס פאַר אונדזערע לאַנדסלייט. אַזוי־ערנאָך וועלן מיר קענען דורכפירן פאַרשידענע קולטורעלע אייגאָרדענונגען ווי אויך אַנדערע אַקטיוויטעטן, וואָס זענען אנבאַלאַנגען צו אַ לאַנדס־לייט־פאַראיין.

צום סוף וויל איך ביי דער דאָזיקער געלעגנהייט באַדאַנקן די אַלע פאַרשטאַרבענע לאַנדסלייט אין אַרגענטינע ווי:

משה מאַנצאַרזש, אריה אייזנבערג, מאָטל וויערניק, לאזער זעלמאַנאָוויטש, משה גאָלדמאַכער, לייבל קאָפלאָוויטש, עליאש מאַנצאַרזש, נחמן פּיעקאַרזש, ברוך מידא, משה זשעפקא, שלמה מידא, אברהם געווארטשיק, שמואל וויערניק, אסתר קערשנבוים, לאה גוכענק,גיטל יארקעוויטש, אהרן יארקע־וויטש, זלמן גורמאַן, הדס יאַקובאָוויטש, משה יאַקובאָוויטש.

יהי זכרם ברוך.

בישראל

רפאל וינשטוק (תל־אביב)

ההתארגנות הראשונה של יוצאי פולטוסק בישראל החלה בסוף מלחמת העולם השנייה. כשהגיעו הידיעות הראשונות משארית הפליטה שנשארה ברוסיה ואשר זעקה לעזרה, התאספה קבוצת יוזמים והחליטה להגיש עזרה ע"י משלוח חבילות מזון ומצרכים חיוניים באמצעות הסוכנות היהודית. חלק מכתובות הנצרכים הגיעו אלינו באופן ישיר מהאנשים שהיו ברוסיה וחלק — מקרוביהם שהיו בארץ.

לשם מימון העזרה העברנו מגבית בין יוצאי עירנו — בעיקר בתל־אביב והסביבה — תרומה חד־פעמית בסכום גדול ותרומה חדשית בסכומים קטנים. היוזמים היו המתרימים שביקרו בביתם של יוצאי פולטוסק בישראל, לפי רשימות שנערכו והמתרימים שמשו גם בתור גובים של התרומות החודשיות.

משלוחי החבילות נמשכו עד אמצע שנת 1946, כאשר הפליטים חזרו לפולניה. רובם התרכזו אז בשצ'צין וחלקם בלודז'. גם לשם שלחנו כסף לעזרת הנצרכים לפי כתובת אחת.

מר יהודה גורמן ששמש כגזבר העמיד לרשותנו את דירתו לפגישות שבועיות של הפעילים, ובמקרה הצורך הלווה לנו כסף, כדי שלא יחול עיכוב במשלוח הסיוע. מר קמינר הווה את הכתובת של הפונים לעזרה והוא גם היה המבצע בפועל של משלוחי החבילות.

הנהלת החשבונות ועבודת המזכירות התנהלו על־ידי רפאל וינשטוק.

עם עזבם את פולניה ועליתם של פליטי השואה ארצה, המשכנו עוד להגיש עזרה לנצרכים בודדים. בני פולטוסק המעטים שהיו אז בארץ, לא יכלו להגיש עזרה ממשית לכל אלה שבאו בחוסר כל, היות ולא עמדו לרשותם האמצעים הכספיים הדרושים לשם סידור כלכלי של העולים החדשים.

אחרי זמן מה התחילו מספר אנשים מבין העולים החדשים — ביניהם הפעיל מאיר ליפסקר ז"ל — לפעול ולהמריץ את הותיקים בארץ להקים קופת גמ"ח לעזור בהלוואות לעולים החדשים למטרת דיור, סידור פרנסה וכד'. שוב התחילו בודדים ללכת

היושבים ע"י השולחן — מהברי המועצה וועדת האירגון: דב זילברמן ז"ל (השני משמאל), מרדכי זילברמן ז"ל (השני מימין) ושיבל"א: יהודה גורמן (הראשון מימין) ויצחק עברי (הראשון משמאל).
בין העומדים: יצחק אלתר (במרכז) ואח' (היושב ע"י השולחן באמצע: ר' צבי אהרונוביץ שו"ב ז"ל)
די זיצנדיקע ביים טיש — פון די לאנד־ראט און קאמיטעט חברים: דב זילברמאן ז"ל (צווייטער פון לינקס), מרדכי זילבערמאן ז"ל (צווייטער פון רעכטס) ושיבל"א: יהודה גורמאן (ערשטער פון רעכטס) און יצחק עברי (ערשטער פון לינקס).
צווישן די שטייענדיקע: יצחק אלתר (אין צענטער) און אנדערע. (ביים טיש, אינמיטן, זיצט: ר' הערשל שוחט ז"ל).

תל־אביב, 1952

מבית לבית אצל בני עירנו ולהתרימם למטרה הנ"ל, אולם ללא תוצאות ממשיות שתאפשר פתיחת קופת גמ"ח. הפעילות לא נפסקו בכ"ז — ואחרי שהעולים החדשים הסתדרו פחות או יותר התקיים באדר תשי"ב (25.2.1952) כינוס ארצי של יוצאי פולטוסק בישראל ונבחרה מועצה ארצית של האירגון — נציגי ערים, מושבות וקיבוצים מכל אזורי הארץ והוטל עליה לארגן את הכינוס שמטרתו: הנצחת זכרה של הקהילה היהודית בפולטוסק ובניה שנספו — בצורה הולמת:

א. הרשמת פולטוסק בספר הזהב של הקהק"ל;

ב. נטיעת חורשה ביער הקדושים, ע"ש קדושי עירנו;

ג. לאסוף חומר בכתב על תולדות הקהילה מיום הווסדה ועד יום חורבנה ולהעלות על הספר קורותיה, אישיה ומוסדותיה על כל גווניה וצורותיה וכן רשימת כל הנעדרים;

ד. להתחיל בפעולה מידית לשם ייסד קופה לעזרה הדדית;

ה. לערוך כרטיסיה של כל הפולטוסקאים בישראל ובתפוצות.

למימוש כל החלטות הנ"ל נבחרו: מזכירות ושתי וועדות מבין חברי המועצה; וועדת ארגון שיעמוד בקשר עם בני עירנו בתפוצות וועדה טכנית.

ואלה שמות חברי המועצה הארצית שנבחרו בכנס ב־25 לפברואר 1952, אדר תשי"ב:

אליהו בולמן (השרון), משה סרברו, יהודה־אריה מלניק (מחנה ישראל — רמלה), מרדכי שטרן (פ"ת, יהודיה), מרדכי שצ'ופק (רמת־יצחק), שרגא יסקולקא (בני־ברק), מאיר ליפסקר (גבעת־רמב"ם), פישל בשקר (משמר־העמק), יצחק דון (טבריה), גדליהו טשימוביץ (עכו־נהריה), לנה סנדלר (עפולה), חיים אהרנוביץ, בן־ציון בלום, הניה קינל (חיפה), יוסף קינל (בת־ים), יצחק אלתר, פנינה גולדמן, יהודה גורמן, מרדכי גלבלום, רפאל וינשטוק, דב זילברמן, אנשיל זילברמן, מרדכי זילברמן, גוטה טרוקנהיים, נחמן מאירסדורף, ד"ר ניסניביץ, יצחק עברי, רפאל ורות פייפוביץ, משה קמינר אלתר קמינסקי (ת"א—יפו והסביבה); וועדת הארגון: יהודה גורמן (יושב־ראש); המזכירות: רפאל וינשטוק (מרכז), יצחק אלתר ונחמן מאירסדורף; הוועדה הטכנית: רפאל ורות פייפוביץ, פ. גולדמן ומרדכי זילברמן.

אחרי עבודה מאומצת כגון פרסום בעיתונות, רושמים מיוחדים באזכרות השנתיות שמתקיימות כל שנה ב־י' בטבת, הצלחנו לרכז רשימה של חמש מאות משפחות יוצאי פולטוסק בישראל (שהם כאלפיים נפש).

כשהוקם הקשר עם בני עירנו בארה"ב, ארגנטינה וקנדה התחלנו לקבל מהם כספים למטרת ייסוד קופת גמ"ח ויחד עם הכספים שנאספו בארץ הקימונו את הקופה ונעזרו על ידה מאות משפחות.

והרי דו"ח על פעולות הקופה:

בשנת	הוצאו הלוואות	בסכום כולל יו"ל
1955	50	6,100 ל"י
1956	41	5,300 "
1957	78	15,500 "
1958	86	18,255 "
1959	86	19,200 "
1960	69	16,805 "
1961	62	16,850 "
1962	72	23,315 "
1963	67	25,250 "
1964	80	32,000 "
1965	90	32,000 "
1966	100	45,000 "
1967	90	44,000 "
1968	100	47,000 "
1969	100	48,000 "

כמו כן מחלקים מדי שנה לפני חג הפסח עזרה לנזקקים.

שטעמפל פון פולטוסקער פאַרבאַנד אין ישראל בייַ דער „ציוניסטישער פאַראיניקונג" פון די עולי פולניה, תל־אביב (אין די 50ער יאָרן)

אלה חברי וועד הארגון כיום:

רפאל וינשטוק, יו"ר; ברוך דירקטור, סגן יו"ר; צבי גולדשטין, מזכיר; משה קמינר, גזבר; יחיאל אובז'נק, יצחק אלתר, אליהו בולמן, שלמה בלנקיטני, מרדכי גלבלום, יעקב נחושתן (קופפערמינץ), משה סרברו, אפרים קופלוביץ, יהודה שטינברג, מרדכי שטרן.

הוועדה של קופת גמ"ח:

אפרים קופלוביץ (אגב: מראשוני החלוצים, יוצאי פולטוסק, שהגיע לארץ ב־1921), משה קמינר, ברוך דירקטור ומרדכי גלבלום.

ספר־זכרון — פולטוסק

אחרי שנים רבות של התלבטות נגשנו סוף סוף להגשים את חלומנו הישן: להוציא לאור ספר יזכור שינציח את בני עירנו הקדושים שנספו בשואה הנאצית.

ב־1965 כשהוזמן על ידנו עורך לשם כך היה ברשותנו מעט מדי חומר בכדי שיספיק להיציא ספר. אולם עד מהרה השתנה המצב. בעזרת העורך וחברי ועדת הספר התקדם העבודה עד כדי כך שב־1970 היה כבר מודפס למעלה מחצי ספר.

חברי הוועדה, אשר נבחרו לשם כך, נגשו לעבודה קדושה זו בהרבה מסירות.

ואלה שמותיהם: יעקב נחושתן (קופפרמינץ) — יושב ראש; משה סרברו — מזכיר; יחיאל אובז'נק, אליהו בולמן, שלמה בלנקיטני, ברוך דירקטור, משה קמינר, מרדכי שטרן.

כפי שצוין לעיל עשו חברי הוועדה הנ"ל הכול מה שבידם היה לעשות — שהספר יופיע במהרה.

יש לציין כאן במיוחד את העבודה המסורה של החברים יעקב נחושתן (קופפרמינץ) ומשה סרברו, אשר עשו את הכול מה שהיה מוטל עליהם ומסרו את זמנם — למעלה מן המשוער — למען הגשמת המטרה הקדושה הזאת הן באיסוף חומר, תמונות, דוקומנטים שונים וכד' בשביל הספר והן ביצרם קשר אמיץ ובל ינותק עם בני עירנו בתפוצות בנוגע לעניני הופעת הספר.

וועדת הספר יחד עם כל חברי האירגון מביעים בזאת את תודתם העמוקה לכל אלה, אשר נתנו יד להקמת מצבה זו בצורת ספר ויחד עם זה — את הצטערותם על בני עיר אלה, אשר לא נענו בזמן לקריאות־בלי־הרף של הוועדה בנוגע למסי־רת חומר, דוקומנטים שונים, תמונות וכד', בכדי שתמונת חייה וחורבנה של עירנו היהודית תהיה מלאה ויותר מושלמת.

יש, איפוא, לבקש את סליחתם של קוראינו בני העיר, באם יתפגשו בספר עם אי־אלה שגיאות־דפוס של „הבחור הזעצער", אי־דיוקים בתאריכים, שמות אנשים וכד', שלא באף אחד האשמה.

במיוחד התודה והברכה לבני עירנו הפולטוסקאים בארה"ב, ארגנטינה וקנדה על שהגישו לנו את עזרתם ואת תרומתם להקים יד ושם לבני עירנו הקדושים וטהורים שנספו בידי הנאצים הטמאים בכל מיני מיתות משונות, הי"ד.

אין ישראל

די פולטוסקער לאַנדסמאַנשאַפט אין ישראל האָט זיך אַנגעהויבן צו אַרגאַניזירן בייַם סוף פון דעם צווייטן וועלט־קריג.

אין דעם מאָמענט וועז עס זענען דערגאַנגען די ערשטע הילפס־רופן פון דער פולטוסקער שארית הפליטה אין סאָוויעט־רוסלאַנד, האָבן מיר באַשטימט צו דערלאַנגען זיי אונדזער הילף, וועלכע האָט זיך געדאַרפט אויסדריקן דורך שיקן פעקלעך מיט שפייז און אַנדערע לעבנסווייטיקע געברויך־ארטיקלען דורך דער יידישער אַגענץ (סוכנות). א טייל אַדרעסן פון די נויטבאַדערפטיקע זענען צו אונדז אַנגעקומען דירעקט פון די לאַנדסלייט אין רוסלאַנד און א טייל — האָבן מיר באַקומען פון זייערע קרובים אין לאַנד.

כדי דאָס צו רעאַליזירן האָבן מיר דורכגעפירט א גרעלט־זאַמלונג צווישן אונדזערע לאַנדסלייט — בעיקר אין תל־אביב און סביבה — אין דער פאַרעם פון איינמאַליקע גרעסערע שפענדונגען און חודשלעכע אַפּצאָלונגען אין קלענערע גרעלט־סכומים.

די איניציאַטאָרן פונעם דאָזיקן רעיון זענען גלייכצייטיק געווען די זאַמלערס גופא, וועלכע האָבן באַזוכט די הייזער פון די פולטוסקער לאַנדסלייט, לויט צוגעגרייטע רשימות און האָבן אויך געדינט אַלס די איינמאַנערס פון די חודשלעכע שפענדונגען.

דאָס איבערשיקן פון די פעקלעך האָט זיך געצויגן ביז אין מיטן פון 1946סטן יאָר.

וועז די מלחמה־פליטים האָבן זיך אומגעקערט קיין פוילן, און האָבן זיך צום גרעסטן טייל קאַנצענטרירט אין שטעטשין און א קליינער טייל — אין לאָדזש, האָבן מיר אויך דאָרט געשיקט גרעלט־סכומים צו הילף די באַדערפטיקע, לויט איין אַדרעס.

דער ה' יהודה גורמאַן, וועלכער האָט דאָן געדינט אַלס

קאָסירער, האָט געשטעלט צו אונדזער רשות זיין דירה פאָר די וועכנטלעכע באַגעגענישן פון די טעטיקע, און ווען ס׳איז געווען נייטיק — אונדז אויסגעליען געלט, כדי עס זאָל נישט זיין קיין אָפהאַלט אין דער צוגעשיקטער הילף.

דער ה׳ משה קאָמינער איז געווען דער אַדרעס פון די וועגדונגען נאָך הילף און ער איז אויך געווען דער פאָקטישער באַאַרגער פון די הילפס־אַרויסשיקונגען.

די בוכהאַלטעריע און די אַרבעטן פונעם סעקרעטאַריאָט האָט געפירט רפאל וויינשטאָק.

מיטן פאַרלאָזן פוילן און מיטן עולה זיין פון דער פול־טוסקער שארית הפליטה אין לאַנד, האָבן מיר וויטער ממשיך געווען אונדזער הילף פאַר די איינצלנע באַדערפטיקע.

די קליינע צאָל פולטוסקער, וואָס האָבן זיך דאָן געפונען אין לאַנד, זענען נישט געווען אימשטאַנד צו דערלאַנגען ממשות־דיקע הילף די נייע עולים, וועלכע זענען געקומען אַן קיין שום מיטלען אין לאַנד, וויייל עס זענען נישט געשטאַנען צו זייער דיספאָזיציע די נויטיקע געלט־מיטלען צו קענען זיי עקאָנאָמיש איינארדענען.

מיט דער צייט איז א טייל פולטוסקער פון די נייע עולים — צווישן זיי דער טעטיקער מאיר ליפסקער ז״ל — געווארן אַקטיוו און אַנגעהויבן „אונטערצויאָגן״ די „עלטערע״ פולטוס־קער — אויפצושטעלן א גמילת־חסד־קאַסע, כדי אַרויסצוהעלפן מיט הלוואות די נייע־געקומענע זיך איינצוארדענען מיט א דירה, א „שטיקל״ פרנסה אא״וו.

ווידער האָבן איינצעלנע פולטוסקער אַנגעהויבן צו גיין פון שטוב צו שטוב צו אונדזערע לאַנדסלייט און זיי בייצו־שטיירערן אויף דעם א״ד צווועק, אַבער אַן די געהערטיקע רעזול־טאַטן, וואָס זאָל דערמעגלעכן צו גרינדן א גמ״ח־קאַסע.

די טעטיקייטן זענען פונדעסטוועגן נישט איבערגעריסן געווארן.

נאָך דעם ווי די נייע עולים האָבן זיך מער־ווייניקער איינגעארדנט, איז פאַרגעקומען א לאַנד־פאַרזאַמלונג פון אַלע פולטוסקער לאַנדסלייט אין ישראל (דאָס איז געווען אין 25־טן פעברואַר 1952, אדר תשי״ב) און ס׳איז אויסגעקליבן געווארן א לאַנד־ראַט פון די פולטוסקער — פאַרשטייער פון שטעט, מושבות און קבוצים, פון אַלע ראַיאָנען אין לאַנד. דער לאַנד־ראַט איז פאַרפליכטעט געווארן צו פארווירקלעכן די פראָקלא־מירונג פון דער לאַנד־פאַרזאַמלונג — צו פאַראייביקן דעם זכר פון דער פולטוסקער יידישער קהילה און אירע קדושים אויף די פאלגנדיקע אופנים:

א. אינשרייבן די פולטוסקער קהילה אינעם גאָלדענעם בוך פון קרן הקיימת;

ב. פלאַנצן א וועלדל אין „יער הקדושים״ אויפן נאָמען פון די שטאָטישע קדושים;

ג. זאַמלען מאַטעריאַלן וועגן דער געשיכטע פון דער פול־טוסקער יידישער קהילה, פון דעם ערשטן טאָג ווען זי איז געגרינדעט געווארן ביז צו דעם לעצטן טאָג פון איר חורבן און אַרויסגעבן א ספר זכרון, וואָס זאָל דערציילן וועגן איר פאַרגאַנגענהייט, וועגן אירע פערזענלעכקייטן, אינסטיטוציעס אד״ג און אויך צונויפשטעלן א רשימה פון אַלע אומגעקומענע;

ד. אָנצוהויבן א באַלדקע אַקציע פאַר שאָפן א „קאָסט פאַר קעגנזייטיקער הילף״ פאַר די לאַנדסלייט;

ה. איינצואַרדענען א סטאָבילע קאָרטאָטעקע פון אַלע פול־טוסקער אין ישראל און אין די תפוצות.

כדי צו פאַרווירקלעכן די אַלע א״ד באַשלוסן פון דעם לאַנד־ראַט זענען אויסגעקליבן געווארן: א סעקרעטאַריאָט און צוויי קאָמיסיעס פון די ראַט־חברים; א פארבאַנד־קאָמיסיע, וואָס זאָל שטיין אין פאַרבינדונג מיט אונדזערע בני־עיר אין די תפוצות און א טעכנישע קאָמיסיע.

מיר גיבן דאָ איבער די נעמען פון די חברים וועלכע זענען אויסגעקליבן געווארן אויף דער א״ד לאַנד־פאַרזאַמלונג: אליהו בולמאן (השרון), משה סרעברא, יהודה־אריה מעלניק (מחנה ישראל לוד־רמלה), מרדכי שטערן (פ״ת, יהודיה), מרדכי שטשופאַק (רמת־יצחק), שרגא יאַסקולקא (בני־ברק), מאיר ליפסקער (גבעת־רמב״ם), פישל באַשקער (משמר־העמק), יצחק דאָן (טבריה), גדליהו טאַשימאָוויטש (עכו־נהריה), לעניא סנדלר (עפולה), חיים אַראַנאָוויטש, בן־ציון בלום, העניע קינעל (חיפה), יאָספא קינעל (בת־ים), יצחק אלתר, פנינה גאָלדמאַן, יהודה גורמאַן, מרדכי געלבלום, רפאל ווייַנשטאָק, דב זילבער־מאַן, אנשיל זילבערמאַן, מרדכי זילבערמאַן, גוטא טראַקנהיים, נחמן מאירסדאָרף, ד״ר ניסנעוויטש, יצחק עברי, רפאל און רות פייפאָוויטש, משה קאָמינער און אלתר קאָמינסקי (תל־אביב—יפו און סביבה) — ראַט־מיטגלידער;

יהודה גורמאַן (פאַרזיצער), סעקרעטאַריאַט: רפאל ווייַנ־שטאָק (קאָנצענטרירער), יצחק אלתר און נחמן מאירסדאָרף — פארבאַנד־קאָמיסיע;

רפאל און רות פייפאָוויטש, פ. גאָלדמאַן און מרדכי זיל־בערמאַן — טעכנישע קאָמיסיע.

נאָך אַן אינטענסיווער אַרבעט ווי: פאַרעפנטלעכונגען אין דער פרעסע, נעמען־פאַרצייכענונגען אויף די הזכרה־אוונט וועלכע קומען פאַר יעדעס יאָר, אין י׳ בטבת א״א, האָבן מיר מצליח געווען צונויפזאַמלען א רשימה פון 500 פולטוסקער משפחות אין ישראל (בייַ 2.000 נפשות)

פגישה ידידותית עם בני פולטוסק מחוץ־לארץ
פריינדלעכע באַגעגענעניש מיט פולטוסקער פון חוץ־לארץ

ס׳איז אויך מיט דער צייט אייגנגעשטעלט געוואָרן ענגערע פאַרבינדונגען מיט אונדזערע לאַנדסלייט אין אַמעריקע, אַרגענטינע און קאַנאַדע. מיר האָבן אָנגעהויבן צו באַקומען פון זיי געלטער פאַרן צורעק צו גרינדען אַ גמ״ח־קאַסע, און צוזאַמען מיט דעם געלט וואָס איז אויפגעזאַמלט געוואָרן אין לאַנד — איז אויפגעשטעלט געוואָרן די גמ״ח־קאַסע, וועלכע האָט גע־האָלפן און העלפט ביז היינט צו טאָג הונדערטער פולטוסקער משפחות.

און אָט איז אַ דין וחשבון פון דער גמ״ח־טעטיקייט:

אין יאָר	אַרויסגעגעבענע הלוואות	אין אַ סכום פון
1955	50	6,100 פונט
1956	41	5,300 ״
1957	78	15,500 ״
1958	86	18,255 ״
1959	86	19,200 ״
1960	69	16,805 ״
1961	62	16,850 ״
1962	72	23,315 ״
1963	67	25,250 ״
1964	80	32,000 ״
1965	90	32,000 ״
1966	100	45,000 ״
1967	90	44,000 ״
1968	100	47,000 ״
1969	100	48,000 ״

אזוי אויך פאַרטיילן מיר יאָר איין יאָר אויס אונדזער הילף פאַר נויטבאַדערפטיקע אויף פסח.

די מיטגלידער פון דעם פולטוסקער קאמיטעט אין ישראל היינט צו טאָג:

רפאל ווינשטאָק (פאַרזיצער), ברוך דירעקטאָר (וויצע־פאַרזיצער), צבי גאָלדשטיין (סעקרעטאַר), משה קאַמינער (קאַסירער), יחיאל אַבאַזשאַנעק, יצחק אלתר, אליהו בולמאַן, שלמה בלענקיטני, מרדכי געלבלום, יעקב נחושתן (קופפער־מינץ), משה סרעברא, אפרים קאַפלאָוויטש, יהודה שטיינבערג, מרדכי שטערן.

די חברים פון דער גמ״ח־קאַמיסיע: אפרים קאַפלאָוויטש (אגב: פון די ערשטע פולטוסקער חלוצים אין א״י, אַנגעקומען אין לאַנד אין יאָר 1921), משה קאַמינער, ברוך דירעקטאָר און מרדכי געלבלום.

דער פולטוסקער ספר הזכרון:

נאָך מי און מאַטערניש פון אַ סך יאָרן זענען מיר סוף־סוף צוגעטרעטן צו פאַרווירקלעכן אונדזער אַלטן חלום וועגן אַרויס־געבן אַ יזכור־בוך צום אַנדענק פון אונדזערע קדושים. אין יאָר 1965, וועלן מיר האָבן איינגעלאדנט אַ רעדאַקטאָר צו דעם צוועק, איז נאָך אין אונדזער באַזיץ געווען גאָר ווינציק מאַטעריאַל פון דער שטאָט, וואָס זאָל קאָנען קלעקן פאַר אַ יזכור־אויס־גאַבע. אָבער גאָר גיך האָט זיך דאָס בילד געענדערט. מיט דער הילף פון דעם רעדאַקטאָר און די חברים פון דער בוך־קאָמיסיע, איז די אַרבעט פאַרויסגעגאַנגען מיט אַזאַ טעמפּאָ, אַז אין תחילת יאָר 1970 איז שוין געווען אָפּגעדרוקט מער ווי אַ העלפט פונעם בוך.

די חברים פון דער בוך־קאָמיסיע, וועלכע זענען אויס־געקליבן געוואָרן פונעם אַלגעמיינעם קאָמיטעט צו אָט דעם צוועק זענען צוגעגאַנגען צו דער אַרבעט מיט גרויס מסירות.

די נעמען פון די חברים זענען פאָלגנדיקע: יעקב נחושתן (קופפערמינץ) — פאָרזיצער, משה סרעברא — סעקרעטאָר, ברוך דירעקטאָר, אליהו בולמאַן, מרדכי שטערן, שלמה בלענ־קיטני, יחיאל אַבאַושאַנעק, משה קאָמינער.

ווי א״ד האָבן די חברים פון דער בוך־קאָמיסיע געטאָן אַלץ וואָס אין זייערע מעגלעכקייטן אַז דאָס בוך זאָל וואָס גיכער דערשיינען.

עס דאַרף באַזונדער פאָרצייכנט ווערן די מסירת־נפשדיקע אַרבעט פאָר דער הייליקער אויסגאַבע פון די חברים: יעקב נחושתן (קופפערמינץ) און משה סרעברא, וועלכע האָבן אַלץ געטאָן וואָס עס איז אויף זיי אַרויפגעלייגט געוואָרן און אָפ־געגעבן פון זייער צייט און מי — מער ווי געווייניגלעך — כדי צו פאָרווירקלעכן דעם גרויסן ציל, סיי אין זאָמלען פאָרן יזכור־בוך פאָרשידענע מאַטעריאַלן, בילדער אד״ג און סיי אין שאָפן אַ שטאַרקן אומאויפהערלעכן קשר מיט אונדזערע פולטוסקער לאַנדסלייט אין די תפוצות פאָר דעם צווועק.

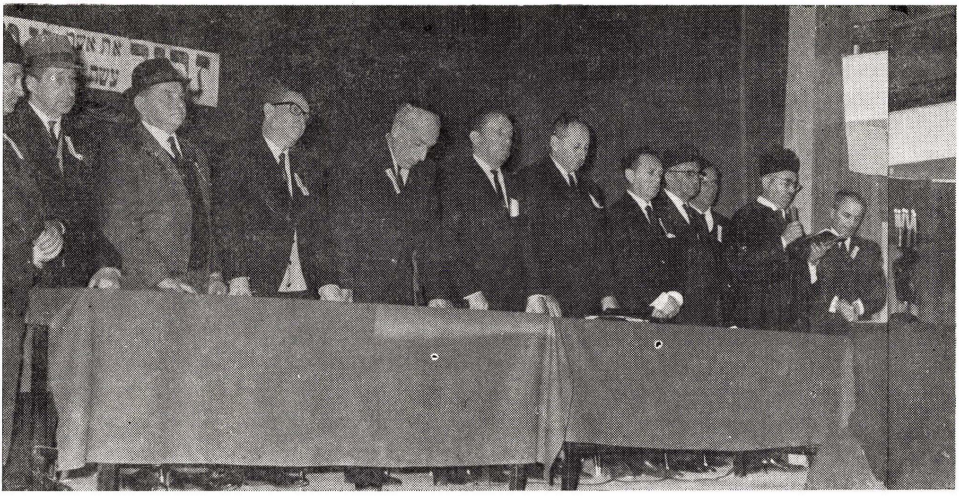
די בוך־קאָמיסיע צוזאַמען מיט אַלע מיטגלידער פון פאָר־באַנד דריקן אויס דערמיט זייער טיפן דאַנק די אַלע וואָס האָבן געגעבן זייער מיטהילף דערצו און גלייכצייטיק — זייער מצטער זיין זיך איבער די בני עיר, וועלכע האָבן זיך נישט אָפגערופן אין דער ריכטיקער צייט אויף די פילמאָליקע רופן פון דער בוך־קאָמיסיע וועגן צושיקן זייערע מאַטעריאַלן פאָרן בוך (ווי: שילדערונגען, דאָקומענטן, בילדער אד״ג), כדי דאָס בילד פון לעבן און חורבן פון אונדזער יידישער שטאָט זאָל אַרויסקומען פולער און גאַנצער.

מיר בעטן אויך דערמיט אַנטשולדיקונג ביי אונדזערע שטאָטישע פאָר די אַריינגעפאַלענע דרוק פעלערן פון „הבחור הזעצער״ אַדער אומפינקטלעכקייטן פון דאָטעס, נעמען אַדער פאָקטן, וועלן זיי וועלן זיך באַגעגענען וויד־נישט־ווי מיט זיי אין דעם יזכור־בוך, וועלכע זענען נישט געלעגן אין קיינעמס שולד.

גאַנץ באַזונדער שיקן מיר אונדזער האַרציקן יישר־כוח אונדזערע פולטוסקער לאַנדסלייט אין אַמעריקע, אַרגענטינע און קאַנאַדע, וועלכע האָבן אונדז געגעבן זייער ביישטייער צום אויפשטעלן די מצבה אין אַ בוך פאָרעם — צום אַנדענק פון אונדזערע פולטוסקער קדושים, וואָס זענען אומגעקומען אין די הענט פון די נאַצישע טמאים מיט כלערליי טויטן, הי״ד.

רפאל וויינשטאָק

אחת מן האזכרות הנערכות מדי שנה ב״י׳ טבת, בתל־אביב (בנשיאות: חברי וועד הארגון)
איינער פון די יזכור־אָוונטן, וואָס ווערן איינגעאָרדנט יעדעס יאָר אין י׳ בטבת, אין תל־אביב
(אין פּרעזידיום: מיטגלידער פון פּאַרבאַנד־קאַמיטעט)

הקהל באולם — פּאַרזאַמלטער עולם אין זאַל.

צום אי"ביקן אנדענק

לזכר עולם

לזכרון נצח

נשמת אבינו, צבי תפארתנו

ר' צבי
בן זאב־יהודה אהרנוביץ ושפרה

לבית איצקוביץ ממלאבה

ש"ב וש"ץ בקהילת פולטוסק
מתרצ"ז בחיפה

נפטר והובל למנוחות בחיפה
בה' באלול, תשכ"ז

נשמת אמנו, חמדת חיינו

מרת **חיה־ברריינה** (בראנטשא)

בת **דן פרוסק וליפצ'ה**
לבית רוזן מפלונסק
אשת חייל חרוצה במעשיה
רדפה חסד וטוב כל חייה
נפטרה ביי"ג בחשון, תשל"א
והובלה למנוחות בחיפה ביי"ד בחשון
למחרתו.

ת. נ. צ. ב. ה.

המציחים:
דן, זאב, חיים, איטה,
שפרה (אפשטיין)
ומשפחותיהם בישראל

לזכר עולם

ר' יצחק מאיר

אבינו:
ר' יצחק־מאיר ב"ר שאול זאב בוימגרטן ז"ל
נפטר בשנת תש"ך ט' באייר
מקום מנוחתו בזכרון־מאיר, בני־ברק

אמנו:
שרה הענע בת אלתר פישל ז"ל
נפטרה בשנת תרצ"ז ט"ז מנחם־אב
מקום מנוחתה בעיר פולטוסק

אחינו:
ישראל ב"ר יצחק־מאיר, אשתו **חנה ובתם**
נספו בשואה הנאצית, הי"ד

המציחים:
שאול בוימגרטן
פישל בוימגרטן
שמחה בוימגרטן
דבורה־יהודית בוימגרטן (ליפניאק)
אסתר בוימגרטן (וינברג)
בישראל

צום אייביקן אנדענק

אונדזערע טייערע טאַטע־מאַמע:

פייוול און יהודית אבאזשאנעק

מיט זייער פאַרצווייגטער משפחה: ברידער, שוועסטער, שוואָגערס, שוועגערינס און קינדער, אומגעקומען דורך די נאצישע רוצחים ימ"ש אין פאַרשידענע שטעט אין פוילן

מיט כבוד דערמאנען מיר זייערע נעמען:

שלומקע און **דאבע אבאזשאנעק**
יהודה־יוסף און **צערל אבאזשאנעק** מיט 2 קינדער
משה און **סימע אבאזשאנעק**
רחל, מאן און קינדער
רבקה־לאה, מאן און קינדער
יאספע, מאן און קינדער

אין אייביקן צער:

חיה און מאן **שמחה דזשעדזשיק**
יואל און **טאבע אבאזשאנעק** און קינדער
(מאראנטא קאנאדע)
ישראל און **גאלדע** און קינדער
אין ישראל

דעם אנדענק פון אונדזערע טייערע

טאַטע־מאַמע:
אברהם־ישראל און
חוה מארקוספעלד

ברידער:
שמחה, **פרוי העניע** און
טעכטערל **רעלא**
יצחק, פרוי **חיה** און טעכטערל
פעסעלע
חיים — אומגעקומען אין רוסלאַנד

שוועסטערס:
פריידע, מאַן **יעקב־משה**
מארקוספעלד און קינדער
רויזע, מאן **יענקל שראגער**,
קינדער **רעלא** און **לייזער**
כאנטשע, מאן **נתן ריקאווער**
און קינד — אומגעקומען אין רוסלאַנד

אברהם ישראל און חוה מארקוספעלד

חיים מארקוספעלד

פאַראייביקן: **רבקה** און קינדער (ניו־יארק)
טאבע, יואל אבאזשאנעק און קינדער (טאראנטא, קאנאדע)

צום אייביקן אנדענק אונדזער

פאָטער:
לייבל אבאזשאנעק

מוטער:
הינדע

ברודער:
פייוול

אייערע קברים זענען געשענדעט געוואָרן אויפן פולטוסקער בית־עולם. אייערע מצבות זענען אויס־געריסן געוואָרן פון זייערע ערטער און מיט זיי אויס־געפלאַסטערט גויישע הייזער און גאַסן

זאָלן די דאָזיקע אָנדענק־שורות זיין אייער מצבה

זון: **יחיאל** און פרוי **רחל אבאזשאנעק**
טאָכטער: **ריינטשע** און פאַמיליע

דעם אנדענק פון אונדזער

פאָטער:
יהודה־יוסף אבאזשאנעק

מוטער:
צערל

ברידער:
משה־פייוול און **אהרן־שלמה**

מערדערלעך פאַרפיניקט דורך די נאצישע רוצחים, ה״י״ד

פאַראייביקן:

זון: **חיים** און פרוי
טאָכטער: **חיהרבקה**, מאן און קינדער
פלימענק: **יחיאל** און פרוי **רחל אבאזשאנעק**
פלימעניצע: **ריינטשע** און פאַמיליע

צום אייביקן אנדענק

אונדזער ליבע באָבע:

אסתר ציטריניאזש

אומגעקומען דורך די נאצישע מערדער, ה״י״ד

אונדזער טייערן ברודער:

מענדל אבאזשאנעק

געשטאָרבן מיט אַ הונגער־טויט אין סאָוויעטישן אוזבעקיסטאַן, ה״י״ד

אייער זכר וועלן מיר שטענדיק טראָגן אין אונדזערע הערצער!

ריינטשע און פאַמיליע
יחיאל און פרוי **רחל אבאזשאנעק**

קיינמאָל וועלן מיר נישט פאַרגעסן אונדזער ליבן
מאַן און פאַטער:

אברהם אבאזשאנעק

וועלכער איז געשטאָרבן בייַ טראגישער אומשטענדן
אין די יאָרן פון דער נאציישער יידן־אויסראטונג
זאָל אויך געהיילקט זיין דער אָנדענק פון דער
שוויגער און באָבע: **ברייַנע**

פרוי **לאה אבאזשאנעק**

זין און טעכטער:

הינדע, מאן און קינדער
יוסף, פרוי און קינדער
חיה, מאן און קינדער

ברייַנטשע, מאן און קינדער
יעקב, פרוי און קינדער
אין ישראל

לזכר עולם

די מוטער:
אסתר ציטריניאזש
די שוועסטער:
ביילע נאוואמינסקי און משפחה
דעם ברודער:
יידל ציטריניאזש און פאמיליע
אומגעקומען פון די דייטשן, הי"ד

פאַראַ יביקן:

לאה אבאזשאנעק
די קינדער:
הינדע, יוסף, חיה, ברייַנטשע,
יעקב מיט זייערע משפחות,
אין ישראל

לזכרון נצח

אונדזערע ליבע עלטערן:
שמואל און **פריידע אינווענטאזש**

אונדזער ברודער:
וועלוול

פאַראייביקן:

נח אינווענטאזש און פאמיליע
משה אינווענטאזש און פאמיליע
טאראנטא — קאנאדע

לזכר עולם

די עלטערן: **פישל** און **בריינע אבראמטשיק**

די שוועסטער: **רחלע**
אומגעקומען דורך די נאצישע טמאים אין 1942

דעם ברודער: **משה**
געשטאָרבן נאָכן קריג אין די פאַראייניקטע שטאַטן

מיר וועלן אייך אייביק טראָגן אין אונדזערע הערצער

אין טרויער:
יהושע און **יענקל אבראמטשיק**
טאראנטע

אונדזערע אומפארגעסלעכע קרובים

פעטער:
מאיר פשעסטשעלעניץ און מומע **עלקע**

זייערע קינדער:
יודל, רחל און **מנחם**

די קוזינען:
פנחס, זיין פרוי **חיה** מיט 2 קינדער
רויזע מיט איר מאן **סענדער** און 1 קינד

אומגעקומען דורך די נאַצישע רוצחים

יודל און רחל

פנחס

רויזע און מאַן סענדער

מנחם

אין אייביקן טרויער: **יהושע** און **יענקל אבראמטשיק**
קאנאדע

לזכר הקרובים

יהודה־מרדכי און **שרה־לאה אנגל** (ברמזון)
שנספו בשואה

המנציחים:
פסח אנגל ומשפחתו
יצחק אנגל ומשפחתו
משה אנגל ומשפחתו
מאשא זולמן (מבית אנגל)
בישראל

צום הייליקן אנדענק

פרוי אן מוטער:

ביילע איגנאטאווסקי (בערלינער)

געשטאָרבן אין יאָר 1937 אין פולטוסק

שוועסטער אן טאָכטער:

יהודית

אומגעקומען אין לאָמזשער טורמע ביי די סאָוויעטן

אין טרויער:

חירש יצחק איגנאטאווסקי

גיטל ראפפ (איגנאטאווסקי)

נחמיה איגנאטאווסקי

לייבל איגנאטאווסקי

שרה רבקה טיטער (איגנאטאווסקי)

פייגע גוטערמאן (איגנאטאווסקי)

יוכבד גאלדפארב (איגנאטאווסקי)

לזכר עולם

סב ואב:

יצחק אלטמאן — נפטר בפולין

סבתא ואמא:

רודה אלטמאן — נפטרה ברוסיה

אחים ודודים:

גדליהו בן יצחק
זלמן בן יצחק
משה בן יצחק — נשרפו באושוויץ

אחות ודודה:

דבורה אלטמן בת יצחק — נפטרה ברוסיה

פרימעט אלטמן־בורנשטיין בת יצחק
נפטרה ברוסיה

בעל ואב:

זליג גלק בן צבי אליעזר
נפטר בארץ

אחות ודודה:

אסתר אלטמאן בת יצחק
נפטרה בארץ

המנציחים:

צ'רנה גלק (אלטמן)

צבי גלק — בישראל

צום אייביקן אנדענק

מיט האַרץ־וויי־טאג דערמאן איך די אומגעקומענע אין 1942

אין אוישוויץ דורך די נאצישע רוצחים:

זלמן אלטמאן

משה אלטמאן מיט זיין טעכטערל **ראזא**

כבוד זייער אַנדענק

איך וועל דיך קיינמאָל נישט פאַרגעסן מיין ליב טעכטערל ראזא
די דייטשע מערדער האָבן דיך פון מיינע הענט אַרויסגעריסן
און אונדז צעשיידט!

דיין מוטער:

נעכע אלטמאן־שטיין — טאראנטע

לזכרון נצח

ישראל אנגלרד

ההורים:
ר' מאיר אנגלרד נפטר ברוסיה
חוה אנגלרד (מבית **רוזאנובסקי**) נספתה בשואה

אחים:
לייבל אנגלרד ומשפ', עקבותיהם נעלמו ברוסיה
ישראל אנגלרד נפטר ברוסיה

אחות:
חיה פולק (מבית **אנגלרד**)
בעלה **מרדכי**, נפטר בישראל

סבא:
שמעון רוזאנובסקי, נפטר בפולטוסק

דוד:
אברהם רוזאנובסקי ומשפ', נספו בשואה
ה"ד

לייבל אנגלרד ואשתו

המנציחים:
גינגדל קאפלאוויטש (לבית אנגלרד)
מאירי־אנגלרד דב בן מאיר
ערד־אנגלרד שמעון בן ישראל
בישראל

לזכר עולם

דבורה גוטמן לבית אנגלרד
נפטרה בר"ח אייר תשכ"ו
בגיל 63

אברהם שמואל גוטמן
נפטר בי"ז בסיון תשכ"ו
בגיל 65

אנשי עמל ועבודה, שהקימו ביתם בשכ' בורוכוב — כיום גבעתיים
עד שהכריעה אותם מחלתם
ת. נ. צ. ב. ה.

המנציחים: **עליזה קובץ (גוטמן)**
רחל קדם (גוטמן)
אשר גתי (גוטמן)

לזכר עולם

אמי היקרה: **הינדה אקסלרד**, נולדה ב־1872
ב־1942, בימי מלחמת הנאצים ברוסיה — נספתה,
אשה צדקנית היתה ואהובה על כל יודעיה ומכיריה — הי"ד

בעלי היקר:
משה מרמורשטיין, נולד ב־1913 לחם נגד הצבא הגרמני. ב־1939 הצליח להימלט מהשבי. ב־1942 נפל חלל ברוסיה

שרה אקסלרוד, אשת ש. בונים האזנשפרונג. נולדה ב־1906. ב־1941 איבדנו כל קשר עמה, עם בעלה ושתי בנותיה.

יהודה־לייב אקסלרד, נולד ב־1899, נפל במלחמת השיחרור בחיפה. השאיר שתי אחיות, אשה ו־4 בנים

יהי זכרם ברוך!

משה מרמורשטין

יהודב־לייב

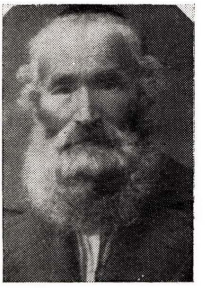

הינדה

המנציחה:
ברכה ברודין (אקסלרד) רמת־גן, ישראל

צום אייביקן אנדענק

עלטערן:
משה־יענקל און **אסתר־רחל בענגלסדארף**

משה יענקל

ברודער: **ראובן** און זיין פרוי **מרים**
שוועסטער:
חוה אגורעק מיט איר מאן **אברהם** און 6 קינדער:
דוד, אריה, פייגע־רבקה, ביילטשע, שיינדל און **גיטל**

פאראייביקן:
זלמן און **מרים גאוראוועך (בענגלסדארף)**
בית־יהושע — ישראל

דעם אנדענק פון

מיין טייערער פרוי: **פעסע דבורה בראדאטש**
(**מאקאוועך**) געבוירן אין יאר 1904, אומגעקומען אין אוישוויץ

מיין קליין ליב טעכטערל:
חנה־גיטל, אומגעקומען אין עלטער פון 3 יאר צוזאמען מיט איר מוטער

מיין פרויס פאטער: **פישל מאקאוועך**, זיין פרוי **אסתר־מלכה** און זייער זון **לייבל**
מיין פרויס א שוועסטער: **שרה אלשעוועך** געשטאָרבן נאך א סך ליידן אין רוסלאַנד

השם ינקום את דמם!

פאראייביקט:
חיים בראדאטש — אין ישראל

דעם אנדענק פון

אונדזערע עלטערן:

משה יחזקאל און שרה ארפא

שוועסטער:

טאבע

אלע אומגעקומען פון די דייטשן, הי"ד

פאראייבקן:

בצלאל ארפא

פייוול ארפא

לייבל ארפא

די משפחה **רחל פרידמאן־ארפא**
אין די פאראיניקטע שטאטן — (אמעריקע)

דעם אנדענק פון:
אונדזערע טייערע שוועסטער און ברידער מיט זייערע פאמיליעס:

בן־ציון פאדעמבאוויטש, פרוי **עטע־חיה** (בולמאן) זייערע זין: **צדוק** און **ישראל־יצחק**
לייב בלום, פרוי **חנה־שרה** (בולמאן) און זייער טאכטער
פנחס פרענקעל, פרוי **זיסל** (בולמאן) און זייער טאכטער
חיים־זעליג זאכאריאזש, פרוי **צפורה** (בולמאן) מיט זייערע קינדער: **חיה** מיטן מאן, **לאה** און **עטע**
שמעון ברעסלער, פרוי **שרה** (זאכאריאזש) מיט זייער זון **מאיר**, **אלתר פיליאר** און פרוי **חוה** (בולמאן)
שלמה בולמאן, פרוי **שרה־לאה** (דושעדזשיץ), זייערע קינדער:
מלכה מיט איר מאן און טעכטערל, **עטע**, **בצלאל**, **רבקה** און **אליהו**
לייבל בערלינער, פרוי **שיינע־רחל** (בולמאן), קינדער:
בצלאל, **זיסל**, **חיים־נחמיה**, **חנה**, **עטע**, **גיטל**, **רבקה** און **יצחק**
יוסף בולמאן, פרוי **טובה** (פאמיליא), קינדער: **בצלאל**, **מלכה**, **אליהו**

אלע אומגעקומען אין ווארשעווער געטא און ווייס־רוסלאנד, הי"ד

פאראייביקן:
העניע קינעל (בולמאן)
אליהו צבי בולמאן אין ישראל

אונדזער ליבער פרוי, מוטער און באבע

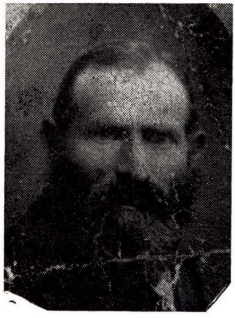
געזעלשאפטלעכע טוערין און לאנגיעריקע מיטשפילערין אין פולטוסקער דראמאטישן קרייז:

איטע בולמאן (טאשימאוויטש)

געשטארבן אין פריען עלטער אין יאר 1969 אין ישראל (כפר־סבא)

זכרונה לברכה

פאראייביקן:
אליהו בולמאן
בצלאל בולמאן
און פאמיליע אין ישראל

אליהו טאשימאוויטש

אונדזערע אומפארגעסלעכע עלטערן, ברידער,
שוועסטער, זון און פלימענ'ק מיט זייערע פאמיליעס

אליהו טאשימאוויטש, געשט. אין פולטוסק 1931,
זיין פרוי **שרה** (סרעברא), געשט. אין רוסלאנד — 1944
אברהם טאשימאוויטש, זיין פרוי **חיה־גיטל** מיט זייער זון **הערשל**;
לוי מלינאזש, זיין פרוי **חאשקע** מיט זייערע
קינדער **ליבע** און **חנה** — אומגעקומען אין לאכאוויטש. הי"ד
איטע בולמאן (טאשימאוויטש), געשט. אין ישראל, אין יאר 1969
גדליהו טאשימאוויטש, געשט. אין ישראל, ב. 1962
גאלדע אינגבערמאן (טאשימאוויטש), געשט. אין קאנאדע 1965
אינזשינער **אליהו ריבאיאד**, געפאלן אויף דער וואך אין צה"ל

פאראייביקן: **אסתר פוקס (טאשימאוויטש)** און פאמיליע
מרדכי ריבאיאד און **בלומע (טאשימאוויטש)** און פאמיליע
אליהו בולמאן און די זין אין ישראל

דעם אנדענק פון

פאַטער:

שמואל ביאלאסטאצקי

געבוירן אין יאָר 1888 — געשטאָרבן אין יאָר 1928

מוטער:

חוה אטה

געבוירן אין יאָר 1895 — אומגעקומען פון דייטשן, הי״ד

שוועסטער:

רבקה

געבוירן אין יאָר 1917 — אומגעקומען פון די דייטשן, הי״ד

שוועסטער:

רחל

געשטאָרבן אין עלטער פון 10 יאָר אין פולטוסק

ברודער:

אהרן

זיך דערטרונקען אין נאָרעוו אין עלטער פון 13 יאָר, אין פולטוסק

פאָראייבידקט:

יעקב ביאלאסטאצקי
אין פראנקרייך

לזכר

בני:

מנדל בורנשטיין ומשפחתו

ובני:

שמואל בורנשטיין ומשפחתו
שנספו בשואה, הי"ד

בתי:

גניה הייזלר (בורנשטיין)
שנפטרה בישראל (בבאר־שבע)

האם המנציחה:

שפרינצה בורנשטיין ומשפחתה
בישראל

לזכר

האב:

יוסף־צבי בלאוואטניק (אברמק)

האם:

אסתר־גיטל בלאוואטניק

יוסף צבי

האחות:

מלכה

האחות:

בלצה (בלה) ובעלה
שנספו בשואה, הי"ד

הגיס:

אברהם־יצחק דורון
שנעדר בחזית, ברוסיה

הבעל והגיס:

ר' ירחמיאל גרינשפן
נפ' בחודש אדר תשל"א

המנציחים:

פרוידה גרינשפן
משה בלאוואטניק
גניה קליינמן — בישראל

דעם אנדענק פון:

אונדזערע עלטערן:

ר' שמואל ביליס ז"ל
(געשטאָרבן אין אַמעריקע)

לאה ביליס ע"ה
(געשטאָרבן אין רוסלאַנד)

אונדזערע שוועסטערס:

חנה מיט איר פאַמיליע
(אומגעקומען אין וואַרשע)

מינדל פשעטיצקי (ביליס)
(אומגעקומען אין רוסלאַנד)

כבוד זייער אנדענק!

פאַראייבקן:

יוכבד (יאכעט) שפאנצער (ביליס)
מרדכי (מאטל) ביליס
חיה רויזע בושאזא בישראל

לזכרון נצח:

אחי:

שמואל בלום
שנספה בשואה בוילנה — הי"ד

המנציח:

צבי בלום — ישראל

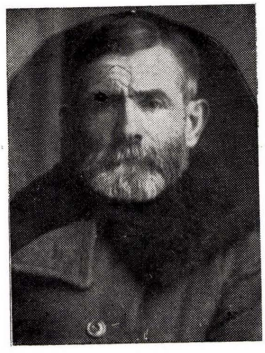
לזכר עולם

חיים יוסף (יאסל) בלום

ביילע בלום (זשעלינסקי)

פרימעט, פיניע, יצחק און **משה בלום**

שנספו בשואה, הי"ד

חיים יוסף

ביילע

פרימעט

המציח:

מנחם (מנדל) בלום ראשון-לציון, ישראל

דעם אנדענק פון

מיין פאטער: **יוסף (יאסל) בלומשטיין** באקאנטער געזעלשאפטלעכער טוער אין פולטוסק

מיין מוטער: **חנה בלומשטיין**, ביידע געשטאָרבן אין ישראל

זכרונם לברכה

יוסף בלומשטיין

מיין פעטער:

יהושע בלומשטיין און די מומע **רבקה**

מיט די קינדער: **יענקל, הערשל** און **רייזל**

מיין פעטער:

שמעון וועגראוער און די מומע **דאבע**

מיט די קינדער: **יידל, אסתר, חיה** און **מלכה**

אומגעקומען — הי"ד

חנה בלומשטיין

פאראייבקט:

ליובא פריידנרייך-בלומשטיין

רעננה — ישראל

לזכר עולם

פאָטער:
גרשון ב״ר אברהם־לייב ניעסטנפאוועך
נפטר געוואָרן ט״ו חשון תר״ץ, אין פולטוסק

בריידער: **לייבל** און **שמחה**
געשטאָרבן אין פולטוסק אין יונגן עלטער

מוטער: **רחל** מיט די בריידער: **חיים** און **שלמה־זלמן** מיט זיין פרוי **דבורה** און אַ פיצעלע קינד, וועלכע זענען מערדערלעך אומגעבראַכט געוואָרן דורך די דייטשישע ס״ס וואנדאלן אין ווייס־רוסלאַנד.

פאָטער: **יוסף ב״ר שלום בלענקיטני**
נפטר געוואָרן ט״ז סיון, תר״ץ

מוטער: **איטע** געשטאָרבן אין ר.פ.

בריידער: **אברהמל** און **שיע**

שוואָגער: **שלמה ניעדזשוויעצקי**
אומגעקומען אין דער רויטער אַרמיי אין קאַמף קעגן די דייטשן אין די ערשטע טעג פון דעם נאַצי־איבערפאַל אין 1941.

אין אייביקן טרויער:
מלכה און **ש. א. בלענקיטני** און די משפחות אין לאַנד און אין אויסלאַנד

צוליבן טויט פון אונדזער מאַן, פאָטער און ברודער

בערל ניעסטנפאוועך

נפטר געוואָרן דעם 27טן פעברואַר 1968 (כ״ח בשבט תשכ״ח)

אין טרויער:
פרוי, קינדער, אייניקלעך, שוועסטער, ברודער און **פאמיליעס**
אין לאַנד און אין אויסלאַנד

אויפן פריצייטיקן טויט פון אונדזער שוועסטער:

אסתר קערשנבוים (ניעסטנפאוועך) אין אַרגענטינע

נפטר געוואָרן דעם 28טן דעצעמבער 1965 (ה׳ טבת תשכ״ו)

טרויערן:
שוועסטער, בריידער, און די **פאמיליעס** אין לאַנד און אין אויסלאַנד

אויפן פריצייטיקן טויט פון אונדזער מוטער און שוועסטער:

בריינע־צערקע פיטא (בלענקיטני)

נפטר געוואָרן כ״ח אייר תש״ל

פאָטער און שוואָגער:
פייוול־דוד פיטא נפטר געוואָרן ט״ז טבת תשכ״ח

טרויערן:
זון **יוסף, חנה־איטע, ברודער, שוועסטער** און זייערע משפחות

לזכר עולם

אסתר ברמזון־פיעקאזש

שרה בעסער־בראמזון ובתה

יוסף־מאיר ברמזון

נפטר בפולטוסק

משפחת ברמזון

מנדל בראמזון, משה ברמזון, לייבל ברמזון

כולם נספו בשואה, ה״ד

המנציחים:

בלה גלסטר (ברמזון), בישראל

בריינטשע ארפה־ברמזון, ארצות־הברית

צום אייבקן אנדענק

מיין פאטער:

מענדל גאלדשטיין ה״ד

באקאנטער געזעלשאפטלע־כער טוער אין פולטוסק, טעטיקער מיטגליד אין דער פאַרוואַלטונג פון דער יידי־שער גימנאזיע

געגרינדעט צוזאמען מיט הערשל געלבלום, איטשע־מאיר בוימגארטן, משה־חאצקל ארפא, אברהמל רוזשע א״א — די „חברת השלושים״, וואס ס׳איז דערנאך געווארן דער יסוד פון דער דיסקאנט־באנק, ווו ער איז געווען פון די טעטיקסטע מיטגלידער.

פאראייבקט:

אפרים גאלדשטיין, כפר נטר — ישראל

לזכרון נצח

ההורים: **יענקל (יעקב) ופיגה גולדשטין (פס)**

בנים ובנות: **שלמה גולדשטין** ואשתו **סימה** (מבית גולדמכר), בתם **שיינה־ליבה**

האם של סימה: **דבורה גולדמכר** **מלכה**, בעלה **מאיר גורמן** ובתם **חוה**

נ ח

נח גולדשטין
שבתאי גולדשטין
הירשל גולדשטין

שלמה ואשתו סימה

טוביה גולדשטין
שמואליק גולדשטין
ריסה־רבקה גולדשטין

מלכה גורמן (גולדשטין)

רחל גולדשטין
ברכה גולדשטין
בלומה גולדשטין

סבא וסבתא: **מנדל ושרה־הינדה פס** (הורי פיגה לאה)

המנציחים: **מרדכי גולדשטין חנה גרנק (מבית גולדשטין)** **שמאי גולן (גולדשטין)**

לזכר עולם

קלמן גולדשטיין

הניה

בעלי ואבינו:

קלמן גולדשטיין

נפטר בי"ט בטבת תשי"ח (1958), בישראל

כלתו:

הניה גולדשטיין (לבית רוז'ה), אשת **צבי**

נפטרה בכ"ו בטבת תשכ"ג (1963) בישראל

בני ואחינו:

חיים גולדשטיין

בתי ואחותנו:

פסיה ובעלה **דב בוקסר** ובתם **חנה**

שנספו בשואה, ה"ד

אחותו:

שרה ובעלה **שמואל-צבי שמחוביץ**

עם ילדיהם שנספו בשואה, ה"ד

פסיה ודב בוקסר (בעלה)

חיים גולדשטיין

המנציחים:

חיה גולדשטיין

צבי גולדשטיין

משה גולדשטיין

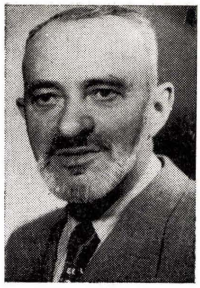
שושנה גולדשטיין-זבלודוביץ

יצחק גולדשטיין

פנינה גולדשטיין-קופרשטיין

ומשפחותיהם

צום אייבּיקן אנדענק

יהושע

מירל

פאָטער:
יהושע גאלדשטיין

מוטער:
מירל גאלדשטיין

שוועסטער:
אסתר גאלדשטיין

זון און פּלימענ׳ניק:
אברהם קאנטאראוויטש ז״ל
אומגעקומען אויף דער שיף „אילת״

אסתר

אברהם קאנטאראוויטש

פאַראייבּיקן:

חנן גאלדשטיין און פאמיליע
משה גאלדשטיין און פאמיליע
חנה נוימאן־גאלדשטיין און פאמיליע
פריידע קאנטאראוויטש־גאלדשטיין און פאמיליע
אין ישראל

צום אייבּיקן אנדענק

פאָטער:
דוד גאליבראדא (געבוירן: דוד שטריקמאכער)

מוטער:
אסתר גאליבראדא
דודס 2־טע פרוי: **גיטל גאליבראדא (דאמב)**

ברודער:
מרדכי גאליבראדא מיט זיין **פרוי** און 2 קינדער
(געווינט אין נאַשעלסק)

ברודער:
שמחה גאליבראדא מיט זיין **פרוי** און **קינד**
אומגעקומען אין לאַמזשע

ברודער:
מענדל גאליבראדא
אומגעקומען אין לאַמזשע

אין טרויער:
משה גאליבראדא

צום אייביקן אנדענק

מיין טייערן זון:

אברהם־יצחק גוט

אומגעקומען אין ווילנע 1942—1941, ה״ד

איך וועל דיך קיינמאל נישט פארגעסן!

דיין פאטער:

יהונתן גוט

בת־ים, ישראל

לזכר עולם

פאיע גוט בת **נתן סענדעראוויטש** ע״ה
געשטאָרבן אין ישראל

אברהם־יצחק גוט בן **יונתן**
אומגעקומען פון די דייטשן, הי״ד

אין טרויער:
יוסף סענדעראוויטש
חוה סענדעראוויטש (גוט)
יעקב־נתן סענדעראוויטש
ישראל

לזכר עולם

שמעון־זעליג סענדעראוויטש

ביילע־שרה סענדעראוויטש (שרעדניא)

פישל סענדעראוויטש

גאלדע־רבקה סענדעראוויטש

אַלע אומעקומען ביי די נאצים, הי״ד

אין טרויער:
יוסף וחוה סענדעראוויטש

לזכרון נצח

מנחם (מנדל) גורמן ז״ל
(די משפחה גורמאן — 6־טער דור פון רבי ר׳ בונים פון פשיסחא)

געגומען אַן אַקטיוון אַנטייל אין די אַרבעטן פון קרן־הקיימת און קרן היסוד.
געווען גוטהארציק און אפ פערווילק פאַרן צווייטן.
נפטר געוואָרן נאָך אַ שווערער קראַנקייט אין פתח־תקווה

יהי זכרו ברוך

פאַראייבקט:
שרגא גורמאן

צום אנדענק

צירל גורמאן

פאָטער:
שעפסל גורמן

מוטער:
טשיזשע גורמאן

שוועסטער:
צירל גורמאן

ברידער:
דוד און אליעזר גורמאן

מומע:
שרה קרימקא

אַלע אומגעקומען פון די דייטשישע רוצחים, הי״ד

פאַראייבקן:
גאלדע גראנאט־גורמאן
ירחמיאל גורמאן
בת־ים, ישראל

לזכרון נצח

אנשל גולומב ז"ל

חי בעיר פולטוסק ועבד בה בתור חיט.
עם כניסת הגרמנים לפולניה החלה פרשת נדודים לתוך רוסיה.
בהגיעו לקירוב חלה והיה מוכרח לקבל טיפול בבית החולים.
בנו, צבי גולומב, נשאר לטפל בו ושאר המשפחה המשיכה לנדוד לכוון אסיה
בשעה שהחמיר מצבו, בקש בנו למצוא אותנו,
אך הרוסים לא אפשרו לנו לחזור
לקריוב.

בנו, צבי, המשיך לטפל בבקשה
אך בינתיים קבל התקפת לב
וב־1940 נפטר בבית־החולים.

יהי זכרו ברוך

משה גולומב

נולד ב־1911.
הכשיר את עצמו בסלונים על־מנת לעלות לארץ־ישראל.
ב־1935 עלה לא"י. היה חבר קבוץ „משמר העמק".
התגייס לחיל התותחנים ושירת בחו"ל.
בהיותו בסיור עלה על מוקש ונפצע פצעי מות.

משפחות גולומב—ולוסקו

לזכר החורים היקרים

גדליה ובינה

הניק

הלה

ר' גדליה ובינה ולוסקו

האחות: הלה
האח: הניק

שנספו בשואה הי"ד

משפחות ולוסקו—גולומב
עפולה, ישראל

את זכרם של היקרים:

צבי חיים (הרשיל) גלבלום שנספה בשואה
יהודה־אריה גלבלום שנספה באושוויץ
יהושע גלבלום נפטר בפולטוסק
משה גלבלום שנספה באושוויץ
אסתר גלבלום (סבתא) נספתה בשואה
חיה גלבלום עם בעלה שנספו בשואה
הינדה גלבלום נספתה בשואה
קריינדיל גלבלום נספתה בשואה
שמחה גלבלום שנספה בשואה

ושל קרובי המשפחה:
יצחק־מאיר סגל
אשתו: אסתר ניסל בת ר׳ שמואל קרונז׳ק
הילדים: רויזע־חיה ויהושע
הניך מונדרי
אשתו: שרה־לאה וילדים מבית סגל

מנציחים:
מרדכי גלבלום
אשתו לאה גלבלום־קרונז׳ק
הבן מוטל גלבלום
הבת חיה בורונובסקי־גלבלום
בישראל

לזכר עולם

ההורים היקרים:

שמואל מעלניק ואשתו **רויזע (שטיינמן)**

אנשים צנועים, ציונים נלהבים וטובי לב

שמואל מעלניק

רויזע מעלעניק (שטינמן)

מתוך חיבתם הגדולה לציון חיסלו את כל העסקים ועלו ארצה עם 4 ילדים צעירים ב־1936. אע״פ שקשה היה להם הפרידה מיתר הילדים המבוגרים שהשאירו. אחרי זמן כשבאו לפולטוסק לראו־תם פרצה המלחמה. גורשו כיתר יהודי העיר, נדדו והוגלו לסיביר. כשהצליחו לחזור לארץ עם כל הילדים והנכדים פרצה מלחמת השחרור. נפטרו בישראל ובאו למנוחת עולמים בראשון לציון.

זכרונם לברכה

הדודים ובני המשפחה:

ישראל־יענקל

יצחק, אשתו **שפרינצה** ובתם **רחל׳ה**

גיטל, בעלה ו־2 ילדים

יואל, אשתו ו־2 ילדים

רחל

אברהמצ׳ה, אשתו **אסתר** והילדים **ברינצ׳ה**, **לייביש** ו**חנה׳לה**

שמחה, אשתו **רבקה** והילדים **שיינדל** ו**משה**

כולם נספו בשואה, הי״ד

המנציחים:

פסח, **גרשון**, **אברהמל**, **אסתר**, **משה**, **חיקה** ו**צבי**, בישראל

צום אייבּיקן אנדענק

מוטער און פרוי:

נחמה־ברכה געלודא (ענגעל)

געשטאָרבן אין אוזבעקסטאן — רוסלאַנד

דעם 22טן דעצעמבער 1941

ברודער און זון:

אליעזר געלודא

אומגעקומען אין דער טייגע — רוסלאנד

אין יולי 1943

שוועסטער און טאָכטער:

איטקע צימערמאן (געלודא)

געשטאָרבן אין ישראל, אין אויגוסט 1956

די אין טרויער פאַרבליבענע:

בעריש געלודא, ישראל

הערצקע געלודא, ארגענטינע

יענקל געלודא, בראזיל

שלמה געלודא, בראזיל

דבורה יעלין (געלודא), בראזיל

אלחנן (חנא) געלודא, פאַראייניקטע שטאַטן

לייביש געלודא, דייטשלאנד

חנה מאקאוועי־געלודא, ישראל

זהבה ישראלביץ־געלודא, ישראל

צום אייביקן אנדענק

מיינע עלטערן:

יצחק (איטשע) און **רחל גאליבראדה**

געשט. אין ישראל — זכרונם לברכה

חוה

איך וועל קיינמאל נישט פאַרגעסן מיין שוועסטער

חוה גאליבראדה

וועלכע איז אומגעקומען אין אוישוויץ, הי"ד

חנה שפאלטער (גאליבראדא), ישראל

לזכר עולם

אבי:

בונים בן אלתר גרדשטיין

וכל קרובינו ויקירינו שנספו בשואה הנאצית

השם ינקום את דמם

המנציח:

משה גרדשטיין,

בת־ים, ישראל

צום אייביקן אנדענק

אונדזער פאַטער: **יהושע דוב גורמאן**

זון פון מענדל גורמאן, שטאַמט פון די חייציקעס, די ערשטע יידן פון פולטוסק.

אַ כלל־טוער, גבאי פון דער חברה קדישא, אַ דאזער אין דער פולטוסקער קהילה, געשטיצט די „ישיבה" און אַנדערע אַנשטאַלטן.

אונדזער מוטער: **דינה־דבורה**

טאַכטער פון שלום לאשער, אַן אומגעווײנלעך איבערגעגעבענע מוטער צו אירע קינדער, געשטיצט אַרעמע און זיך מטפל געווען מיט קראַנקע.

ביידע אומגעקומען אין 1943סטן יאָר אין דעם געטאָ־אויפשטאַנד אין ווַארשע.

הי"ד

אונדזער ברודער: **מאטל**

געשטאָרבן אין פולטוסק פאַר דעם היטלער־קריג, ע"ה

אין טרויער:

טאַכטער: **גיטל הענדל (גורמאן)**, ניו־יורק

זין: **אפרים** און **פסח (פיישה) גורמאן**, ניו־יורק

לזכר עולם

רחשא

טאבע

טאבע גורני־נובומינסקי ובעלה **אברהם נובומינסקי**
בנם **אלתר־חיים** ובתם **חנה־שרה**

אסתר פילאר, בניה **אשר** ושמחה ובתה **באשא**
רוזשא גוטמאן־גורני

יהושע גורני ואשתו מלכה, בנם **מאקס** ובנותיהם **אנדזשא־חנה** ועדזשא
ראזא גוטמאכער (גורני)

שנספו בשואה הנאצית, הי״ד

המנציח:
בנימין גורני, חיפה

צום אייבּיקן אנדענק

מיין פאָטער:
נחום־סענדער גרודקא

די עלטערן פון מיין פרוי:
משה און **ליבע־זלאטע בורשטין**

זייערע טעכטער:
חיה, צביה, רחל און **צירל**

שוואָגער:
חיים־איסר, פרוי **ראדע** (בורשטין)

זייערע קינדער:
חנה און **משה**

מיין מומע:
רחל קעפער, קינדער **שיינדל, בלומע** און **רויזע־חיה**

מיין קוזינע:
ליבטשע און איר מאַן **אהרן ראזענבערג**
אַלע אומגעקומען בייַ די נאצים, הי״ד

פאַרשטאַרבענע: זיידע **שמערל קעפער**, באבע **חיה** און פעטער **ישראל־משה קעפער**

כבוד זייער אנדענק

פאַראייבּיקט אין צער:
פישל גרודקא חדרה, ישראל

דעם אנדענק פון:

זיינוויל בערלינער

און זיין פרוי **רויזע** (סאפיאן)

חיים־וואלף בערלינער,

פרוי **רחל** (מאירסדארף) און 3 קינדער

מאיר בערלינער,

פרוי **רחל** (לייבאוויטש) און טאָכטער **רויזע**

בנימין קאלינא,

פרוי **דאבע** (**בערלינער**) און 4 קינדער

אַלע אומגעקומען

פאַראייבּיקט:
טוביה גרודזישיק
יד־אליהו, ישראל

את זכרם של:

אברהם־יצחק גרודזשיק
עטל־דבורה גרודזשיק (טאַפּ)
אהרן־דוד גרודזשיק בן טוביה
שרה גרודזשיק בת טוביה
לאה וחוה גרודזשיק בנות הערשיל
אריה אייזנברג
פריידה אייזנברג (גרודזשיק)
וילדיהם: שרה, משה, פייגה
יוסף דובנער רחל דובנער
וילדיהם: פרל, חנה, שיינדיל הערשיל, וועלוויל
פייוול פיאווקע, אשתו טובה (גרודזשיק)
וילדיהם: פייגה, רויזה, אברהם־יצחק

שנספו בשואה, הי"ד

מנציחים:

טוביה גרודזשיק ומשפחתו
הערשיל גרודזשיק ומשפחתו
לאה סאפיאן (גרודזשיק) ומשפחתה
רויזה גרודזשיק

בישראל

צום אייבּיקן אנדענק

אהרן דוד

מאַן:

אהרן־דוד סאפיאן ז"ל

מיטגליד פון וועד יוצאי פולטוסק אין ישראל
געשטאָרבן אין ישראל

מאַנס עלטערן:

משה סאפיאן און איטע־לאה (כץ)

שוועגערין:

חוה סאפיאן

שוואָגער:

מאיר סאפיאן

שוואָגער:

וואלף סאפיאן

שוויגער:

דבורה האראוויץ־סאפיאן

חוה

אלע אומגעקומען, הי"ד

אין טרויער:

לאה סאפיאן־גרודזשיק
בת־ים, ישראל

לזכר

האב: **יהושע דוד זילברשטיין** (בן שרגא)
הדודה: **רחל־הינדה גדנקה** (בת שרגא)
הדודה: **פרימט שורץ** (בת שרגא)
שנספו בשואה
האם: **רבקה זילברשטיין** (בת שמשון)
נפטרה בא׳ בטבת 1962

המנציחות:
רחל מוריץ (זילברשטיין)
חיה אנדז׳קה (זילברשטיין)
בישראל

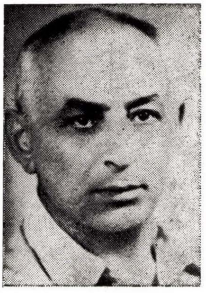
צום אנדענק

מיינע עלטערן:
מלכה די טאכטער פון **טוביה** און **לאה דאמב**
שוועסטער און בריידער:
מאניע מיט די קינדער **אברהם, באשע** און **הערשל ריטשמאן**
מענדל, עטל פעטראוו
יענקל, דבורה ליבהאבער

כבוד זייער אַנדענק

מרים פרעבניק, פ. שטאטן

לזכרון נצח

יצחק דון

אריה (לייביש) דון
נפטר ב־1934

אשתו: **רוזה** — נספתה

מונק ומשפחתו — נספו

בלה דון, — נפטרה ברוסיה

יצחק דון

נפטר בארץ — 26.9.1966 (י״ג מרחשון)

המנציחה:
פרידה (פרניה) דון (מבית קמינסקי)

לזכר עולם

אבא:
הערשיל דראנזשעק

אמא:
חנה־דבורה

האחים:
יהודה, יצחק, אברהמל

האחיות:
חיה, אטל, שרה

שנספו בשואה, הי״ד

המנציח:
זכריה דראנזשעק
בת־ים, ישראל

לזכר בני משפחתי היקרים וכלתי נשכחים שנספו בשואל הי"ד

נחמה

יהודה־יואל ולאה

שפרה

א ב י:

ר' מרדכי דירקטור ז"ל

בן־תורה וירא שמים, דובר אמת וישר הליכות.
גבאי „תלמוד תורה" בפולטוסק ואחד ממיסדיו; גבאי מוסד צדקה ע"ש „רבי מאיר בעל הנס" שנוסד ע"י חסידי גור; בעל לב טוב ונפש טהורה, עזר לזולת בעת צרה עד קצה יכולתו.

א מ י:

חיה־מנוחה דירקטור (בורנשטיין) ז"ל

אשה צדקנית שעזרה לנצרכים בסתר, במיוחד בזמן המלחמה בגיטו שלשין ע"י קונין), עזרה לכ! דורש למעלה מכוחותיה.

אחותי:

נחמה עם בעלה **שמואל שטרנזיס**
וילדיהם **משה־צבי, דבורה ואסתר**

רחל פשעסטשעליעניעץ

אחיותי:

דבורה ושפרה דירקטור

תלמידת הרבנית בתיה נשלסקי־הרשקוביץ ע"ה;
יו"ר בנות אגו"י בפולטוסק.
כולם נרצחו בידי הרוצחים הגרמנים ימ"ש

דינה קליגר

אחי:

יהודה־יואל דירקטור ואשתו **לאה (מבית מלניק)**
שנפטרו בלוס אנג'לס, (ארה"ב) — זכרונם לברכה

דינה קליגר בת **ר' חיים**, שו"ב — הי"ד

רחל פשעסטשעליעניעץ בת **ר' מאיר** — הי"ד

המציחים:
ברוך ולאה דירקטור בישראל

צום אייביקן אנדענק

גאלדע

פיניע

זישע

אונדזערע ליבע עלטערן, ברידער און שוועגערינס:

שלמה דעמבינסקי געשט. אין 1915 אין וואַרשע

גאלדע דעמבינסקי (צינאמאן)

געשטאָרבן אין 1964 אין ישראל

זישע דעמבינסקי און זיין פרוי **ראכטשע (נאוואמינסקי)** אומגעקומען אין סלאָנים (פוילן) אין יאָר 1942

פיניע דעמבינסקי אומגעקומען אין וויניצע אוקראינע) אין יאָר 1943

יצחק דעמבינסקי און זיין פרוי **דארא** (העלדן פון וואַרשעווער געטאָ־אויפשטאַנד) אומגעקומען דורך די פאַליאַקן־פאַרטיזאַנער אין יאָר 1943

ראָכטשע דעמבינסקי־נאוואמינסקי

יצחק

פאַראייביקן אין טרויער:

משה און **רחל סרעברא־דעמבינסקי**

בנימין דעמבינסקי — אין ישראל

דעם אנדענק

פון דער געטרייער איבערגעבענער פרוי, מוטער און שוועגערין:

עדזשא (עדה) דעמבינסקי

זכרונה לברכה

וועלכע איז אַזוי יונג פון אונדז אַוועקגעריסן געוואָרן — אין בליענדיקן עלטער פון 53 יאָר

מיר וועלן קיינמאל נישט פארגעסן איר גוטהארציקייט, חכמה און ליבשאפט צו מענטשן!

פאַראייביקן אין טיפן טרויער:

מאַן, **בנימין דעמבינסקי**

זון, **אברהם דעמבינסקי** און פאמיליע

טאָכטער, **דינה ווייגנארט** (דעמבינסקי) און איר מאַן

טאָכטער, **צפורה דעמבינסקי**

משה און **רחל סרעברא־דעמבינסקי**

לזכר עולם

אבי: **יהושע־דן בוים** שנפטר בדמי ימיו, ז״ל

אמי: **חיה־שרה** בת **יצחק ומרים** מבית **רוזנטל**

אחותי: **פייגה**, בעלה **בן־ציון שפירא**

בנותיהם: **דינה ומרים** ובנם **לייבל**

אחותי: **דבורה**

אחי: **משה**

אחותי: **לאה**

ואחי: **אהרון**

שנספו במחנות ההשמדה של הנאצים, הי״ד

יהי זכרם ברוך לעד

המנציחים:

אברהם וטובה בוים (מבית הולצמן)

מיט פיל ווייטיק

דערמאנען מיר אונדזערע טייערסטע און ליבסטע:

פאָטער: **צבי בן איסר האלצמאן**

מוטער: **רחל בת מרדכי צבי קארפא**

ברודער:
חנוך בן **צבי האלצמאן**

שוועסטער:
מרים־רבקה בת **צבי האלצמאן** אומגעקומען אין וואַרשעווער געטאָ

שרה בת **שמשון קאם**

ברודער: **שמשון** בן **צבי האלצמאן**

שוועסטער: **צירל** בת **צבי האלצמאן**

כבוד זייער אָנדענק

די קינדער:
גאלדע און **איסר האלצמאן**
טובה בוים

לזכר יקירינו:

ההורים:
יעקב בן יוסף צבי כץ
ויענטה בת מרדכי (לבית רייצ׳יק)

אחי: **מרדכי** בן **יעקב** ואשתו **מלכה** ובנם

אחי: **משה כץ** ואשתו **גיטל** ובנם

אחותי: **ברריינה** בת **יעקב כץ** ובעלה **משה ויסבורד** ובנם

מימין: ברריינה מרדכי, עומד: משה

שהומתו בידי הקלגסים הנאצים ימ״ש
יהי זכרם ברוך והשם ינקום דמם

המנציחים:
רבקה לבית כץ ובעלה **איסר הולצמן**

מיט שוועֶרן ווייטיק אין הארצן

פאַראייביקן מיר אונדזערע טייערע ליבע קוזינען, וועלכע זענען געפאַלן אין וואַרשעווער געטאָ דורך די נאַצישע רוצחים:

יהודה־אריה (לייב)

יהודה־אריה בן **מנחם ורבקה פיעקאזש**
אקטיוויסט מיטגליד אין דער ציוניסטישער אַרג.

זיין פרוי: **חייקע** בת **יוסף גראסבארד**
לערערין אין יידישן פאַלקס־שול און זייער טאָכטער

השם ינקום את דמם!

גלאדיס, **נוגר** און פאמיליע
גאלדע און **איסר האלצמאן**
טובה בוים

צום אייביקן אנדענק

מאַן און פאָטער:

אליעזר הענדעל ז״ל

געשטאָרבן אין פריען עלטער אין ישראל, דעם 23.11.69

געזעלשאַפטלעכער עסקן, אייגנער פון די אַקטיוויע מיטאַרבעטער אין דער ציוניסטישער אַרגאַניזאַציע אין פולטוסק, און פון די ערשטע חלוצים אויף הכשרה אין וויעלישאוו (פוילן)

אין טיפן צער:

פריידע הענדעל (זעמעל) און די קינדער
פתח־תקוה, ישראל

לזכר עולם

איטה זמל

משה־יהודה בן שמריהו זמל ז״ל
נפטר ב־כ״ט בתשרי שנת 1964

איטה זמל בת אברהם גולדברג
נפטרה ב־כ״ז אדר שנת 1941

חיה־נחה זמל ז״ל
נפטרה בשנת 1916

אברהם בן משה זמל ז״ל
נפטר בשנת 1924

לושה טרייסטר ז״ל
נפטרה בשנת 1947

משה זמל

המציחים:

שמערל זמל ומשפחתו
פריידה הנדל (זמל) ומשפחתה
שמואל זמל ומשפחתו

דעם אנדענק פון אונדזער

יצחק און זיין זון משה

פאָטער:
יצחק ווײַנטרויב

מוטער:
דינה (רוזשא)
אומגעקומען אין וואַרשעווער געטאָ

ברודער:
משה ווײַנטרויב

ברודער:
עוזיאל ווײַנטרויב און פרוי **ביילע (רוזשא)**
אומגעקומען אין לוניצער קאַמף אַלס פּאַרטיזאַן אין 19טן אויגוסט 1944

שוועסטער:
הענע ווײַנטרויב — אומגעקומען

פאָראייבקן:
שלום ווײַנטרויב
ראובן ווײַנטרויב
חולון, ישראל

דעם אנדענק פון

משה פעסע און זישע

מיינע פארשטארבענע עלטערן אין די פאר. שטאטן:

משה נארדווינט, געשט. אין כ׳ סיון 1958
פעסע נארדווינט (ווישניא), געשט. אין י״ג באלול 1960
משה זיינוויל ווישניא, זיין פרוי **רוטקע**
מיט זייערע קינדער **יאסל**, **שלום**, **חיים** — אומגעקומען
יוסף און **יאכעט ענגעל** אין 4 קינדער — אומגעקומען
זישע גורמאן, געשט. אין די פאראייניקטע שטאטן
שלמה קאהן, זיין פרוי **פייגע־לאה (גורמאן)** — אומגעקומען

שלמה און פייגע

יאכעט ענגעל און משפחה

משה זיינוויל און משפחה

פאָראייבקט:
אניא נ. קאהן, פאר. שטאטן

צום אייבּיקן אנדענק

ישראל

משה

פון די טייערסטע און ליבסטע, וואס זענען אומגעבראכט
געוואָרן אויף א בארבארישן אופן דורך די נאצי מערדער :

הערש־לייב ווישניא
געבוירן אין יאָר 1888, אומגעקומען אין טרעבלינקע, הי״ד

עטא ווישניא
געבוירן אין 1888, אומגעקומען אין טרעבלינקע, הי״ד

ישראל ווישניא
געבוירן אין 1910, אומגעקומען אין וואַרשעווער געטאָ, הי״ד

משה ווישניא
געבוירן אין 1912, אומגעקומען אין ווילנער געטאָ, הי״ד

חיים ווישניא
געבוירן אין 1917, אומגעקומען צוזאַמען מיט די עלטערן

גרשון ווישניא
געבוירן אין 1923, אומגעקומען צוזאַמען מיט די עלטערן

העניע ווישניא
געבוירן אין 1925, אומגעקומען צוזאַמען מיט די עלטערן

דעם אַנדענק פון **שלמה ווישניא** און זיין פרוי **קלארא** וועלכע זענען
טראַגיש אומגעקומען אין אַן אויטאָ־קאַטאַסטראָפע אין רמת־הגולן — ישראל,
דעם 8־טן אויגוסט 1971

אין טיפן טרויער:
מינדל ווישניא (שיינבוים), אין פראנקרייך

לזכר עולם

שמואל־אבא וינשטין

נולד ב־1888 — נספה בשואה, הי"ד

פיגה־רבקה וינשטין (לבית שולברג)

נולדה ב־1890 — נפטרה כשחזרה מרוסיה לפולניה, ב־ט' אייר תש"ו

שרה גדיש־וינשטין שנספתה עם בעלה **מאיר** ובנם **תומר**

בתאונת דרכים ברמת־הגולן — ישראל, ב־8 לאוגוסט 1971

המנציחים:

משה ויינשטין

חניה וינשטין־כהן

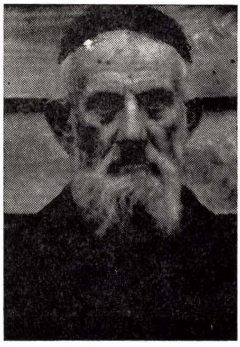
חיה וינשטין־בלכר

אשר וינשטין

חנה וינשטין־אולמשטין

ומשפחותיהם בישראל

כבוד דעם אנדענק פון

ר׳ שלום זוסמן

מיין פאטער:
ר׳ שלום זוסמן ז״ל
געשטאָרבן אין ישראל
זיין פרוי:
חוה — אומגעקומען
מיין ברודער:
אברהמל — אומגעקומען
מיין ברודער:
וועלוול — געשטאָרבן
אין ישראל
מיין ברודער:
עליע און **משפחה** —
אומגעקומען

מיין שוועסטער: **רחל זוסמאן** מיט איר מאַן:
משה צינאמאן און זייערע קינדער — אומגעקומען

השם ינקום את דמם

אין טרויער:
חנה מאלינא (זוסמאן), ישראל

דעם אנדענק פון אונדזערע שכנים:

ר׳ **יעקב־אריה** און **פערל מעלניק**

אונדזערע פריינד:
ישראל און **גיטל וויאטראק**

מיט זייערע 2 זין: **יעקב** און **משה**

אומגעקומען פון די נאצישע טמאים ימ״ש

השם ינקום את דמם

פאראייבקן:
יצחק און **רויזע שטעטין־קראנזשעק**
אין ישראל

לזכרון נצח

אבי מורי:
ר׳ דב ב״ר שמואל־דוד זלצמן ע״ה

אמי מורתי:
אנה בת ר׳ יוסף ע״ה (זלצמן)

אחי:
שמואל־דוד זלצמן ואשתו **מלכה (מבית מעלמאן)** ו־3 בנים הי״ד

אחי:
אברהם זלצמן ואשתו **רבקה (מבית כץ)** הי״ד

האחיות:
צפורה ובעלה **מרדכי וב״ב** הי״ד
דינה־רודה ובעלה **מנחם־מנדל גרינשטין** הי״ד
רחל ובעלה **מנחם־מנדל סנדרוביץ** ו־3 ילדים הי״ד

המנציח:
יעקב זלצמן ומשפחתו, בריסל

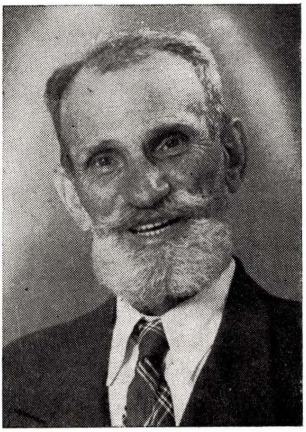
דעם אנדענק פון אונדזערע עלטערן:

אסתר־גאלדע זשעלינסקי

(פון דער היים: בארנשטיין)

אומגעקומען אין די רוסישע וועלדער אין 1940

אברהם זשעלינסקי

געשטאָרבן אין ישראל אין יאָר 1958

פאָראייבּיקן:

פייוול זשעלינסקי
פנחס זשעלינסקי
פרימעט ליפאוויטש־זשעלינסקי
מענדל זשעלינסקי
יחזקאל זשעלינסקי
טשארנא לעווי־זשעלינסקי
און זייערע פאַמיליעס

לזכר אשתי, אמי ואחותינו היקרה:

יוספה טעסלער־קאהן ז״ל

שנקטפה בדמי ימיה ונפטרה בישראל

המנציחים:
הבעל: **בן־ציון טעסלר**, ישראל
הבן: **משה טעסלר**, ישראל
האח: **הלל קאהן**, קנדה
האחות: **דבורה שלאמאוויטש־קאהן**, ארה״ב

לזכר עולם

פאָטער:
דב (בערקע) קאהן

מוטער:
ברײַנדל קאהן

ברידער און שוועסטער:
נח קאהן
חייטשע קאהן
ראכטשע ליטוואק־קאהן
שרה קנארפעל־קאהן

אין טרויער:
הלל קאהן, קאנאדע
דבורה שלאמאוויטש־קאהן, אמעריקע
יאספע טעסלער־קאהן, ישראל

צום אייבikן אנדענק

פאָטער:
אברהם טראָק

מוטער:
הינדע טראָק

שוועסטער:
לובא טראק־פארטאוויטש
געבוירן — 1906

שוועסטער:
מרים טראָק,
געבוירן אין פולטוסק אין 1920

אַלע אומגעקומען אין ווייס־רוסלאַנד ביי די נאַצישׂ ה״י״ד

אין טיפן טרויער:
טאָכטער: **רות פייפאוויטש־טראק**
מיטן מאַן און קינדער
זון: **חיים טראק** מיט פרוי און קינדער
זון: **הערשל טראק**

צום אייבikן אנדענק

מיין פאָטער:
אשר יארניצקי

מיין מוטער:
גיטל יארניצקי
געשטאָרבן אין רוסלאַנד

זכרונם לברכה והי״ד

אין טרויער:
זייער זון **זועלוול יארניצקי**
און זיין פאַמיליע אין ניו־יאָרק

צום אייביקן אנדענק

מיין מוטער:
עטקע יערוזאלים (זילבערשטיין)
שוועסטער:
מרים
שוועסטער:
פייגע
שוועסטער:
חיה
שוועסטער:
אסתר
ברודער:
רפאל

אומגעקומען אין אסטראור־מאזאוויעצק

השם ינקום את דמם

אין טרויער:
זון און ברודער **אברהם יערוזאלים**
בת־ים, ישראל

לזכרון נצח

בעלי ואבינו:

מנדל בן גרשון יגודה הי״ד

נולד בפולטוסק ב־1887

בן 52 היה כשהומת ע״י הגרמנים בימי הכיבוש הראשונים של העיר.

כשישב בבית הכנסת עם עוד 8 יהודים — הוצא להורג הראשון. הגרמנים ציוו בתחילה לשרוף את הגוויות, אך לאחר תחתונים ובכיות, כרו אחרי 3 ימים בור והכניסו שם את כולם.

נשארתי עם 5 ילדים ללא בית, אשר נשרף ע״י הגרמנים.

היה איש עמל שחי את כל חייו בצנעה ובכבוד. מקובל וחביב על הבריות.

איש יקר רוח זה היה מהקרבנות הראשונים של עירנו פולטוסק היהודית שאיננה עוד.

יהי זכרו ברוך לעד!

אשתו **כלה יגודה** ובני ביתה

לזכר עולם

משה־שאול כוינוביץ

אשתו:
לאה כוינוביץ (יגודה)

הילדים:
נתן
מרים
רבקה
נחמה
אפרים נאריוינד

אשתו:
דבורה (כוינוביץ)

ובנם:
יצחק

המנציחים:
יצחק ויוכבד ליכט־כוינוביץ
נתניה, ישראל

לזכר עולם

האב:
מאיר־הלל כץ
בשנים האחרונות היה פרנס בקהילת פולטוסק
בא לקבורת ישראל בגיטו וורשה

האם:
שרה־עטל

הבנות:
אסתר־לאה, פייגה־זיסל, שיינה־רבקה
רחל מבית כץ־רובינשטיין

כולם נספו בטרבלינקה

לזכר:
סימה פרידלנד
לייביש פרידלנד
רחלקה מבית **פרידלנד־יזראלבסקי**
צלינקה מבית **פרידלנד־אייזנברג**
כולם מתו בסיביר

השם ינקום דמם

המנציחים:
שלום וחלה כץ
יודל כץ, ישראל

צום אייבּיקן אנדענק

מיין טייערן ברודער:

זלמן לאסקא ב״ר בנימין הלוי ז״ל

וועלכער איז טראַגיש אומגעקומען אין קאַמף מיט די פאַשיסטישע באַנדעס אינעם שפּאַנישן באַפרייונגס־קריג.

מיינע טייערע **עלטערן** און **קרובים**

וועלכע זענען געשטאַרבן אָדער אומגעקומען דורך די נאַצישע, פוילישע און אוקראַינישע רוצחים אינעם 2טן וועלט־קריג.

כבוד זייער אנדענק והי״ד

אין טיפן טרויער:

שאשקע דרוה (לאסקא)

לזכר עולם

משה יעקב ליפניאק

לייבל ורחל שטרלינג

זאב (וועלוול)

האב היקר **אריה ב״ר מנחם שטרלינג** נפטר בכ״ד בטבת, תש״א
האם היקרה **רחל בת ר׳ משה־יעקב ליפניאק** נפטרה בכ׳ חשון, תש״ב
הסבא היקר **משה־יעקב ב״ר יואל ליפניאק** נפטר כ״ט בחשון, ת״ש
הסבתא היקרה **חיה־שרה בת ר׳ יצחק ליפניאק** נפטרה ר׳ באייר, תר״ץ
הדוד היקר **זאב וועלוול ב״ר משה־יעקב ליפניאק** וכל משפחתו שנספו במחנות ההשמדה
החברות **פייגה ואסתר סקורקה** והוריהן שנספו בשואה

השם ינקום את דמם

המציחים:
יעקב ומרים חומסקי (לבית שטרלינג)
ישראל

לזכר נשמות

ההורים:
דב (בעריש) לנדאו
הינדה־לאה לנדאו

האחות:
שרה־גיטל קסל,
בעלה אברהם ובתם דבורה

האח:
אברהם לנדאו

הגיס
שמאי־דוד מאירסדורף

שניספו בשואה הנאצית, הי״ד

המציחים:
דבורה וינשטין (לבית לנדאו)
ובעלה **משה**
רות לאופטמן (לבית לנדאו)
והבנים **רפאל ואברהם**

לזכרון נצח

מיין פאָטער: **ר׳ שמואל־שמחה ליכטנשטיין ז״ל**
אַ ייד אַ בן־תורה, אַ ירא־שמים און אַ מכובד על הבריות. אַ גערער חסיד. געפירט גרויס־מיסחר אין שטאָט. באַקאַנט אַלס אַן איש ישר און דובר אמת. געווען דאָזער אין דער פולטוסקער קהילה און פאַרטרעטן אין פאַרשידענע שטאָטישע און פילאַנטראָפישע אינסטיטוציעס. איינער פון די „פאַרהערערס״ אין דער פולטוסקער נאָווארדיקער ישיבה.

מיין מוטער **רחלע ליכטנשטיין (לייבמאן) ז״ל**
ביידע אומגעקומען אין טרעבלינקע

מיין ברודער: **יהודה־אריה (לייבטשע) ליכטנשטיין ז״ל**
געשטאָרבן אין דייטשלאַנד אין יאָר 1960

זיין פרוי: **רויזע (בלומענצווייג)**
אומגעקומען אין טרעבלינקע

מיינע שוועסטער: **חנה קראטקא (ליכטנשטיין)**,
איר מאַן **משה** און אַ קינד
שרה (סאלע) ליכטנשטיין
באשע ליכטנשטיין (פילאר)
אומגעקומען אין טרעבלינקע

מיין זיידע: **ר׳ מענדל לייבמאן (מענדל רוזשאנער) ז״ל**
באַוווסטער מנגן און פון די שאַרפע גערער חסדים
נפטר געווארן אין וואַרשע אין יאָר 1940.

מיין באָבע: **שרה לייבמאן (מאירסדארף) ז״ל**
געשטאָרבן אין פולטוסק אין יאָר 1923

מיין פעטער: **יהודה (יודל) לייבמאן**
און פרוי: **איטקע לייבמאן (הארנשטיין)** מיט 3 קינדער
אומגעקומען

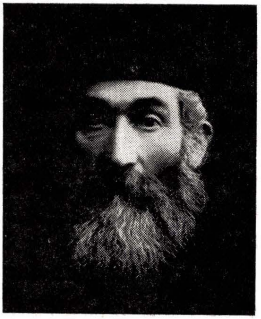
רייזל קליינבערג (לייבמאן)
טויבעלע פערלמוטער (לייבמאן)
יענטע רינג (לייבמאן)
יוכבד אליוונשטיין (לייבמאן)

מיין מומע: **מלכה ליכטנשטיין**
און איר מאַן **יעקב־דוד הארנשטיין** און פאַמיליע
איטשע־מאיר אלבעק און משפחה (פון נאַשעלסק)
שמחה מארקוס און משפחה (פון סעראצק)
אַלע אומגעקומען

כבוד זייער אנדענק וחשם ינקום את דמם

פאַראייבקט:
יהושע ליכטנשטיין, אין ישראל

לזכרון נצח

זלמן ליפסקר שו"ב

צפורה לאה ליפסקר

ר' שלמה־זלמן ליפסקר שו"ב ז"ל (זלמן שוחט)
נפטר ב־1932

מאיר ליפסקר

אשתו:
צפורה־לאה (פייגה) ז"ל — נפטרה ב־1920
מאיר ליפסקר ז"ל — נפטר בתל־אביב ב־1966

אחים:
משה ז"ל — נפטר בניו־יורק ב־1967
וחיים־אביגדור ז"ל — נפטר בפולין ב־1917

אחות:
ברריינדל ז"ל — נפטרה בקנדה ב־1965

אח:
נ ח — נספה בשואה, הי"ד

אחות:
בת־שבע — נספתה בשואה, הי"ד

המנציחים:
אסתר־נחמה ליפסקר (אשתו של מאיר ליפסקר ז"ל)
דבורה כוכבי וב"ב, תל־אביב
יצחק ליפסקר וב"ב, תל־אביב
יקותיאל ליפסקר, באונס־אירס
זאב ליפסקר וב"ב, באונס־אירס
זלמן ליפסקר וב"ב, באונס־אירס
זאב ליפסקר (בנו של נח ז"ל) **וב"ב**, תל־אביב

דעם אנדענק פון:

יהושע ליס בן משה

פֿאַראייבּיקט:
טובֿה ליס
אין ישׂראל

דעם אנדענק פון אונדזערע עלטערן און קרובֿים
אומגעקומענע אין פּאַרשטאַרבענע:

ר׳ יוסף בנימין ביניש ב״ר יצחק מאלאוואני
— געשטאַרבן

שׂרה־כאשע בת אריה־לייב מאלאוואני —
אומגעקומען אין געטאָ מעזריטש

יצחק ב״ר יוסף בנימין ביניש מאלאוואני

זיין פֿרוי: פּעסע מיט דער פֿאַמיליע

פּנחס ב״ר יהודה־לייב וואסק

רחל בת יוסף בנימין ביניש וואסק (מאלאוואני)

אברהם און חיים — זייערע קינדער

אלע אומגעקומען אין די געטאָס, הי״ד

פֿאַראייבּיקן:
שלמה און ציפּע מאלאוואני־בורשטין
פֿילאדעלפֿיע

כּבֿוד דעם אנדענק

פֿון אַלע מיינע

קרובֿים

אומגעקומען דורך די בלוטיקע נאַציס

צוזאַמען מיט די 6 מיליאָן קדושים

העלען מעלצער
פּאַראיניקטע שטאַטן

דעם זכר פֿון אונדזערע טייערע עלטערן:

אהרן מארדיקס
געב. אין 1885 — אומגעקומען אין 1942

בלומע מארדיקס (לבית בראף)
געב. אין 1885 — געשט. אין 1956 אין קאַנאַדע

זאב פראסט ז״ל
(זון פֿון שׂרה און דוד פּראָסט שיבל״א)

געשט. יונגערהייט אין עלטער פֿון 25 יאָר
אין אוגוסט 1971 (מנחם־אב תשל״א)

פֿאַראייבּיקן:
שׂרה פּראָסט־מארדיקס
ראזא לערמאַן־מארדיקס
דוד מארדיקס, אין ישׂראל

דעם אנדענק פון:

חיים שמואל וויגאדא ז״ל
געב. אין 1894 — געשט. אין רוסלאַנד אין 1941 א׳ בחשון

שיינע עלקע וויגאדא (מעלניק)
געב. 1898 — געשט. אין דייטשלאַנד אין תשרי 1949

ביילע־לאה וויגאדא (טאַכטער)
געב. אין 1922 — געשט. אין רוסלאַנד, אין 1941

פאַראייבּיקן:
פעסע טשארניצקי (וויגאדא)
העלא מאלאוואני (וויגאדא)
אברהם, גדליה און משה וויגאדא

דעם אנדענק פון:

פאַטער: **טשארניצקי ראובן**, געב. 1892
געשט. אין רוסלאַנד יאָר 1943

מוטער: **אלטע חיה טשארניצקי**, געב. 1895
געשט. אין פולטוסק, א׳ בטבת, 1928

ברודער: **גדליה לייב טשארניצקי** געב. 1913
אומגעקומען מיט זיין גאַנצער פאַמיליע, הי״ד

שמואל טשארניצקי, געשט. אין ישראל

פאַראייבּיקט די טאַכטער:
מילא מעלניק (טשארניצקי)

דעם אנדענק פון:

דוד הערש מעלניק, געב. 1872,
אומגעקומען אין רוסלאַנד, ה׳ באב 1942

פעסע מעלניק, געב. 1876,
געשט. אין פולטוסק, 1928

חוה לאה מעלניק (די טאַכטער), געב. 1911
געשט. אין ווראצלאוו 1946

יעקב מעלניק (דער זון) און פאַמיליע געב. 1902,
אומגעקומען אין לאנינין אין י. 1943

יוסף און פאַמיליע, געב. 1905
אומגעקומען מיט זיין משפחה

שמואל און פאַמיליע, געב. אין 1908
אומגעקומען אין וואַרשע אין 1943

פאַראייבּיקט זון און ברודער:
אברהם מעלניק
לוד, ישראל

צום אייבּיקן אנדענק

אונדזערע ליבע עלטערן

יאקל און כאשע מעלניק

אומגעקומען

השם ינקום את דמם

טיף אין אונדזערע הערצער ווערט אין בלייבן אייגנעקריצט אויף אייביק
זאָלן די דאָזיקע שורות זיין אונדזער מצבה אויף אייער אומבאַקאַנטן קבר

די לעבנגעבליבענע קינדער:
אלתר און פאמיליע
אריה און פאמיליע
פרימעט און פאמיליע
שרה און פאמיליע אין ישראל
בנימין און פאמיליע
(טאראנטא, קאנאדע)

צום אייביקן אנדענק

פאמיליע שקלאנקא

מיינע עלטערן:

משה ברוך און חיה־שרה מעלניק ז״ל

מיין שוועסטער:

שיינדל און איר מאַן לייזער שקלאנקא מיט 6 קינדער

אומגעקומען פון די דייטשן ימ״ש

מיין ברודער:

ברוך הירש פסח מעלניק

געשטאָרבן אין ניו־יאָרק, 1947

מיין מומע:

בריינע מיט איר מאַן יחזקאל האלבערט ז״ל און 2 זין

יודל מעלניק מיט פרוי און קינדער

אומגעקומען

אברהם מעלניק און זיין פאמיליע, הי״ד

משה־מענדל און זיין פאמיליע, הי״ד

משה־אהרן און זיין פאמיליע, הי״ד

שייע און זלאטע וויעזשבא

מיט זייערע 2 זין אברהמל און דוד, הי״ד

יהודה מעלניק און פרוי

פאראיניקטע שטאטן

אונדזערע נאענטע און טייערע, עלטערן און משפחה, פארשטארבענע און אומגעקומענע

יוסף מעלניק און צירל (ניימאן)
שמחה ענגעל און בלומע (מעלניק)
מיט זייערע קינדער פסח און חנה
משה בזשאזא און אסתר (מעלניק)
לייבל צוקערט און רבקה (מעלניק) מיט א קינד
יצחק מעלניק

אברהם מעלניק

רבקה צוקערט (מעלניק)

אלע אומגעקומען
אין טרעבלינקע

יצחק מעלניק

אברהם מעלניק — געשטאַרבן אין אויסטראַליע, (כ"ד בשבט תשכ"ח)
זיין פרוי: **מיכלע** מיט 2 **קינדער** — אומגעקומען

פאַראייביקן:

שלמה מעלניק און פאַמיליע, אויסטראליע

מיט טיפן צער און וויי־טיק דערמאנען מיר

בענינע פריד

נחמן פריד

די עלטערן:
מרדכי־מענדל פריד
און רבקה פריד (אסטשגא)
ברודער:
בעניע פריד און פעליא
מיטן קינד
ברודער:
נחמן פריד און רות
ברודער:
איטשע פריד
דעם זיידן:
ביניש אסטשגא
דעם פעטער:
יענקל אסטשגא

אַלע קרובים וואַס זענען אומגעקומען דורך די נאצי־מערדער, ימ"ש
כבוד זייער אנדענק והשם ינקום את דמם

די אין טרויער פאַרבליבענע טעכטער:
מינדל (פריד)
גוטא מעלניק (פריד), אויסטראליע

מנדל מינץ

אסתר מינץ

לזכר

ההורים הנפטרים:

מנדל ואסתר מינץ

זכרונם לברכה

יקירינו הנאהבים והנעימים

שנספו בשנות השואה

הבן:

דוד הרש מינץ ואשתו קריינדל

בניו:

לייבל, שמחה בונים

בנותיו:

חנה, אסתר, שרה

הבת:

רחל (מבית מינץ), בעלה **יעקב רוזן**,
ילדיהם: **רייזל, משה, אסתר, שלום**

הבת:

חנה (מבית מינץ) בעלה **מרדכי אורלובסקי**
ילדיהם: **אהרן, פייגה**

הבת:

שרה (מבית מינץ), בעלה **שבתאי רפפורט**

הבת:

הינדה (מבית מינץ), בעלה **יצחק מינץ**
בנותיהם: **מינדל ואסתר**

החתן: **חיים בלטמן** ובנו **שמואל**

יזכרם אלוקינו לטובה וינקום נקמת דם עבדיו השפוך!

המנציחים:

מרים בלטמן

לאה הייטלר

משה מינץ ומשפחותיהם

בישראל

דעם אנדענק פון:

הערשל מאנצאוש

ביילע־זלאטע מאנצאוש (זיין פרוי)

פייוול מאנצאוש

רחל און **לייבל מאנצאוש**
און קינדער **הערשל** און **זלאטקע**

זונדל מאנצאוש און משפחה

אברהם בריף און משפחה

חיה־איטע בריף און משפחה

משה בריף און משפחה

באלעק (בערל) טשארניעווסקי

בריינדל (זיין פרוי) **טשארניעווסקי** און משפחה

שמואל ישמח און משפחה

פאַראייבּיקט:
מרדכי מאנצאוש
קאנאדע

לזכר

אמי: **לאה מאירסדארף**
אחי: **יהושע**
אחי: **ברוך**, אשתו **צפורה** ו־4 ילדים
אחי: **זלמן**, אשתו **אלקה** ו־3 ילדים
בני: **בנימין** ואשתו **רחל**
אחי: **יעקב**, אשתו ו־3 ילדים
אחי: **נתן** ואשתו

דוד מאירסדארף, עכו

לזכרון נצח

מיט צער און וויטיק דערמאנען מיר און וועלן קיינמאל נישט פאַרגעסן דעם פריצייטיקן טויט פון
יצחק לאנדשניידער ז״ל
(זון פון מאיר)
וועלכער איז יונגערהייט פון אונדז
אוועקגעריסן געוואָרן
כבוד זיין אנדענק

די פאמיליע
עכו, ישראל

דעם אנדענק פון

אונדזערע עלטערן: **ר׳ ברוך (באטשע) צינאמאן** ז״ל בן **דב (בערקע גאלאמינער)** און **גאלדע צינאמאן** בת **אברהם** ז״ל
ביידע געשטאָרבן אין ישראל
ברידער: **זישע דעמבינסקי** און פרוי **ראכטשע (נאווואמינסקי)** אומגעקומען אין סלאָבּנים
פנחס (פיניע) דעמבינסקי, געפאַלן אין דער רויטער אַרמיי
יצחק דעמבינסקי, העלד פון וואַרשעווער געטאָ
פאַראייבּקן:
שמחה צינאמאן, **בלומע ראטבערג־צינאמאן**, **מענדל צינאמאן** און **שרה (פאניא) צינאמאן (צימבל)** — אין ישראל

לזכר

האב: **פייבל מלניק**
האם: **אסתר פייגה מעלניק**
אברהם אהרן און **צערקע מעלניק**
גיטל, **באלטשע**, **צביה**, **פייבל**,
בן־ציון, **בנימין**
משה און **יענטע דראנזשעק**
אברהם און **בנימין**

שושנה פופר (מעלניק)
רמת־גן, ישראל

מיר זועלן אייך שטענדיק געדענקען

קדושים און פארשטארבענע פון דער בריים־פארצוויינטער משפחה נאוואמינסקי:

משפ׳ שילעם נאוואמינסקי

ר׳ יעקב לייב נאוואמינסקי ז״ל
(געשטאַרבן אין וואַרשעווער געטאָ)
פישל און סימע מיט זייערע קינדער:
ראכטשע מיט איר מאַן זישע דעמבינסקי
יצחק אייזיק מיט זיין פרוי רבקה ליכטנשטיין
און חייקע, אַ טאַכטער פון פישל און סימע (אומגעקומען אין סלאָנים)
שילעם און פייגעלע מיט זייערע קינדער
(אומגעקומען אין אוישוויץ)
מאטעס, ראש־הקן פון „השומר הצעיר״,
(דערטרונקען געוואָרן אין פולטוסק פאַרן 2־טן וועלט־קריג)
ישראליק און לולקא מיט דער מוטער
(אומגעקומען אין וואַרשעווער געטאָ)
יחיאל און חוהלע מיט זייערע קינדער: יצחק־אייזיק, מענדל און הערשל
(אומגעקומען אין וואַרשעווער געטאָ)
נחום און טאבטשע מיט זייערע קינדער יצחק־אייזיק און ארטוש
(אומגעקומען אין סלאָנים)
אסתר נאוואמינסקי (געשטאַרבן אין וואַנדער)
אברהם בער נאוואמינסקי מיט די קינדער (דערמאָרדעט)

כבוד זייער אנדענק והשם ינקום דמם

חייקע

אין טיפן טרויער די משפחות:
בערל נאוואמינסקי
טאבטשע סרעברא־נאוואמינסקי
דבורה פישמן־נאוואמינסקי
שטאקהאמער־נאוואמינסקי
ישראל

לזכרון נצח

צבי־נתן נאוואמינסקי

אברהם נאוואמינסקי

חיים־איסר נאוואמינסקי
און משפחה

מרים קרפיק (נאוואמינסקי)
חדרה, ישראל

לזכר

יצחק־מאיר נוטקביץ׳

גולדה נוטקביץ׳

אסתר נוטקביץ׳ (אפשטיין)

נחמן נוטקביץ׳ ומשפחתו

המציחה:
לאה נוטקביץ־אקרמן
ישראל

צום אנדענק

מיין פאַרשטאָרבענעם פאָטער

הערשל נוטקעוויטש

געוען בורמישטש (שטאָט־פּרעזידענט) אין פולטוסק אין י. 1905

זכרונו לברכה

מיינע שוועסטער:

רבקה, באשע, הינדע, פייגע, יענטע —

אומגעקומען בייַ די נאַציס, הי״ד

מיין ברודער:

פנחס — געשטאָרבן אין אנטווערפן (בעלגיע) אין יאָר 1968, ז״ל

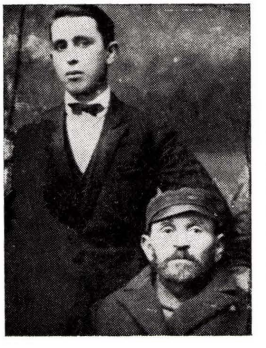

הערשל נוטקעוויטש

נתן נוטקעוויטש
ישראל

לזכר עולם

יהודה ניסטנפובר
חיה שרה ניסטנפובר
בתיה ניסטנפובר
דבורה ניסטנפובר
רחל ניסטנפובר
שיינדל ניסטנפובר
משה ניסטנפובר
ישראל ניסטנפובר
מינדל אופלק
מניה ניסטנפובר
שמואל אופלק
ישראל דומב
אברהם ומרים דומב וילדיהם
מאטעס ולאה ונגרובר וילדיהם

משפחת ניסטנפובר

משפחת ניסטנפובר

המנציחים:
נחמיה ניסטנפובר ומשפחתו
שמואל ניסטנפובר ומשפחתו
שלמה־זלמן ניסטנפובר ומשפחתו
בישראל

דעם אנדענק פון:

אונדזער מוטער:
חיה־נעכע סימכאוויטש (סקאלקא)
ברודער:
שמואל־הערש סימכאוויטש
און זיין פרוי **שרה** (גאלדשטיין)
מיט די קינדער: **ראזא, איטשע־מאיר, פנחס** און **סימע**
משה סימכאוויטש און זיין פרוי **צירל** (פיגא)
מיט די קינדער: **טעמע, געלע, ריינע** און **פנחס**
אברהם־יצחק סימכאוויטש

שוועסטער:
שרה (סימכאוויטש) און איר מאַן **קאפל דוא**
(אַ יידישער שרייבער פון וואַרשע) מיט זייער קינד **מרים**

אלע אומגעקומען פון די דייטשן ימ"ש

פאַראייבקן:
פייגע זאַנשיין (סימכאוויטש), ישראל
טאבע דוא (סימכאוויטש), פראנקרייך
צירל סימכאוויטש, פראנקרייך

לזכר נשמות החורים:

משה ועידית סנדלר ז"ל

אבא נולד בעיירה גובורובו שע"י אוסטרוב בשנת 1879

ומת בערבות אוזבקסטן ב־1942.

אמא נולדה בפולטוסק לבית אוסטרוקולסקי בשנת 1880

נפטרה בינואר 1954 בעפולה.

מנציחי זכרם:
לנה סנדלר
ובני המשפחות:
אילון, סיקאַט ולרמן

לזכר עולם

ה א ב:
הערש־לייב סוקול בן חיים־וועלוול
חבר וועד הקהילה בפולטוסק

ה א ם:
רבקה סוקול (ז'טלני) בת **באטשע וצירל**

אשה טובת לב ובעלת נפש יקרה

נספו בשואה, הי"ד

המנציחה:
פולה הולצמן מבית **סוקול**
מונטבידאו

דעם אנדענק פון:

פעסיע סאנאנט ז״ל — די טאכטער פון ר׳ זינדל מייערסדארף ז״ל
געבוירן אין פולטוסק אין 1894,
געשטארבן אין ישראל 24.10.1969, נאך א שווערער וועג־קאטאסטראפע

שלום סאנאנט ז״ל — דער זון פון ר׳ שלמה סאנאנט
געבוירן אין וואַרשע אין 1985,
אומגעקומען אין טרעבלינקע, הי״ד

פייגע מאירסדארף

פאראייביקן די לעבנגעבליבענע קינדער:
זינדל, אברהם, ראובן, שרה

דעם אנדענק פון:

זינדל מייערסדארף ז״ל
רחל מייערסדארף ז״ל
לאה מייערסדארף ז״ל
נטע און **פרוי חאניטה מייערסדארף** ז״ל
מיט זייערע קינדער: **דבורה, רבקה, צביה**
זלמן און פרוי **עלקע מייערסדארף** ז״ל
מיט זייערע קינדער: **רחל, חנה, הענער, חיה**
זייער זון **גרשון**, געשטארבן אין פולטוסק פאר דעם קריג
פייגע מייערסדארף ז״ל
חנה מייערסדארף ז״ל
באטשע און פרוי **פייגע מייערסדארף** ז״ל מיט זייערע 4 קינדער
יהושע מייערסדארף ז״ל

פעסע סאנאנט (מאירסדארף)

פאראייביקן:

זינדל סאנאנט
אברהם סאנאנט
ראובן סאנאנט
שרה סאנאנט (אין ישראל)

יענקל מייערסדארף (אמעריקע)
צביה מייערסדארף
דוד מייערסדארף (אין ישראל)

גרשון מייערסדארף

חנה מייערסדארף

דעם אנדענק
פון די טראגיש־אומגעקומענע און פארשטארבענע קרובים:

אַלטע דבורה סרעבראַ

די עלטערן:
קלמן־אהרן סרעבראַ
חיה־זיסע סרעבראַ (בורשטין), הי״ד

שוועסטער און ברודער:
שרה און **זלמן־מאיר**
געשט. כּאַרן 2טן וועלט־קריג

שוועסטער און ברודער:
אלטע־דבורה און **בן־ציון**
אומגעקומען צוזאַמען מיט דער מוטער אין ניעסווייזש 1942, הי״ד

מומע: **חייטשע שולמאן** (סרעבראַ)
מיט אירע 2 טעכטער **לאה** און **חוה** הי״ד

מומע און פעטער:
אסתר און **הענעך יערמאן**
מיט זייער זון **מאיר־הערש**,
אומגעקומען אין לוצק, הי״ד

פעטער און מומע:
יצחק און **רחל בורשטין** (ביאליסטאצקא)
אומגעקומען אין ביאליסטאָק, הי״ד

די באַבעס און זיידעס:
מאיר־הערש און **באשע בורשטין** ז״ל
זלמן־יעקב און **פריידל סרעבראַ** ז״ל

פאַראייבקן:
משה סרעבראַ
חוה־גאלדע ביילים (סרעבראַ)
אין ישראל

יזכור

איבערן אַלטן געדיכטן נאַדל וואַלד
אַ פּוּל פאַרביקע שקיעה איז צושפּילט
די זון אַ מידע נידערט און פאַלט...
די ביימער קרוינען אין פלאַם איינגעהילט.
פרייטיק פאַרנאַכט די קינדערלעך אויסגעצוואַגן
אויסגעזעצט אויף דער לאַנגער באַנק,
טרוקענען די אויסגעקעמטע האָר
ס׳האָט דער טאַטע ליכט צוגעטראָגן
צום ווייס געדעקטן טיש
מיט לייכטער מעשענע אַ פּאָר.
די שטילע מאַמע מיט נאָך שטילערע טריט
האָט זיך דערנענטערט צום טיש.
מיטגעטראָגן די פּאָרע פון טשיניק וואָס זידט
אַ־יך דעם ריח פון געפילטע פיש.
אויפגעהויבן קלאָרע אַלבאַסטער הענט
צוגעטראָגן צו די פייכטע אויגן,
טאַנצן שאַטנס אויף די וועגנט
און די פלעמלעך זיך באַווגן.
תפילה בלחש צום הייליקן בורא,
ליכטיק ס׳זאָל זיין אין איר הויז.
קינדער זאָלן גיין אין דרך התורה.
ווי דעמבעס זיי זאָלן וואַקסן שטאַרק און גרויס.

— — — — — — — — — — — — — —

ניעסווייזש יולי 1942.

איז מיין מאַמע אַליין געוואָרן אַ ליכט
אין מיטן טאָג האָט זי מיט אויפגעהויבענע הענט
ווי אַ לעבעדיקע מנורה געבראַנט.
ג־ט האָט מיט די הענט פאַרשטעלט ס׳געזיכט
דער מאַמען מיינער האָט ער ניט דערקאַנט...
מאַמע פלאַם מיט פיינלעכן געשרייַ
איז צו ג־ט אַרויף אינדערהויך
מיט פייערדיקער טענה...
אויב געווען בין איך דיר גאָטעניו געטריי
מוז איך קומען צו דיר דורך בראַנד און רויך
מיט פאַרשניטענע יאָרן מיינע ?

— — — — — — — — — — — — — —

וועג ס׳קלאַפּן טראַפנס אויף די שויבן
ס׳פייפן וויגט טראָגן שטויבן
און מיט שומיקע כוואַליעס
ס׳בייזערט זיך דער שטורעמדיקער ים.
יזכור...
דערמאָן איך באַלד מיין צדיקת׳דיקער מאַמען
און מיט איר אויך צוזאַמען
דעם אומקום פון מיין שטאַם.

משה סרעבראַ

דעם אנדענק פון אונדזער כבור
שלמה־אהרן סרעבראַ
אי״סגעגאַנגען אויף אונדזערע הענט
אין ניעסווייזש
משה און **רחל סרעבראַ (דעמבינסקא)**

צום אייביקן אנדענק

רויזע

רדסה

פרוי און מוטער:

רויזע סרעבערא (גורמאן)

געשטאָרבן אין בליענדיקן עלטער אין פולטוסק פאָרן 2טן וועלט־קריג

טאָכטער און שוועסטער:

הדסה סרעבערא

אויסגענאנגען אין אָרשאָ (רוסלאַנד)

זיידע און באָבע:

ר׳ אהרן־לייב גורמאן אין **חוה (פיעקאזש)**

כבוד זייער זכר!

אברהם סרעבערא
זלמן סרעבערא
גאלדע צוויקער־סרעבערא אין אַמעריקע
יצחק סרעבערא
משה סרעבערא אין ישראל

דעם אנדענק פון מיין אומגעקומענער משפחה דורך די נאצישע מערדער ימ״ש אין אסטראוו־מאזאוויעצק:

פאָטער: **הערשל סרעבערא**

מוטער: **רחל ביילע סרעבערא** (בורשטין)

שוועסטערס: **חוה** און **פריידל**

ברידער: **יענקל־דוד** און **משה**

מומע: **שרה ווינקראנץ** (בורשטין)
מיט די קינדער **איטע** און **ישראל־יצחק**

מומע: **חיה שולמאן** (בורשטין)
מיט די קינדער **דוד**, **שלמה־יידל**, **רחל־לאה** און נאָך 2 קינדער

זיידע: **ר׳ ישראל־יצחק** ז״ל (געשט.)

באָבע: **כאנטשע בורשטין**
חוץ ר׳ ישראל־יצחק ז״ל — אַלע אומגעקומען, הי״ד

פאָראייביקט:
ברוינדל(בראניץ) זוישניא (סרעבערא)
אין ישראל

כבוד אונדזערע טייערע עלטערן

פאָטער:
רפאל סרעבערא
יונגערהייט אַוועק פון דער וועלט (געשט. אין פולטוסק)

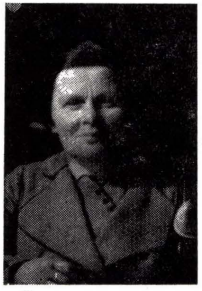
מוטער: ←
חיה (פון דער הײם: **יאזשעמסקא**) געשט. אין לוד, ישראל

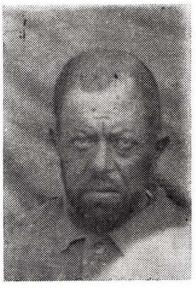
ברודער: ←
שלמה־פסח, אומגעקומען פון אַ באָמבע אין 39סטן יאָר

די פאָראייביקערס:
אברהמל סרעבערא
אלתר־משח סרעבערא
אהרן סרעבערא (אין ישראל)
אפרים סרעבערא (אין שוועדן)
שמואלקע סרעבערא (אין בראזיל)

לזכרון נצח

חנה רחל

אלי מרדכי

האב:
אלי מרדכי (מאטל) פיקרז׳
נולד בפולטוסק ב־1888,
נפטר ברוסיה ב־1944 (תש״ד)

האם:
חנה־רחל פיקרז׳ (מבית שטרן),
נולדה ב־1896 בסביבות רוז׳ן,
נפטרה ביום אחרון של פסח ב־1942 (תש״ב) ברוסיה

שרה

האחות:
שרה פיקרז׳, נספתה בשואה

בעלה:
חיים גלברד, גויס לצבא האדום ונעדר

לאה פיקרז׳ (מגן) נפטרה ב־1 לספטמבר 1971 בישראל

המנציחות:
גיטל פיקרז׳ בצרפת
צירל פיקרז׳ בישראל

מיין טייערער משפחה

וועלכע איז אומגעקומען אין דער מאקאווער געטא, ח״ד

מוטער:
חיה־פייגע סעגאל

שוועסטערס:
שרה סעגאל
הינדע סעגאל
דבורה סעגאל
ציפע סעגאל
לובא סעגאל

כבוד אייער אַנדענק!

איך וועל אייך קיינמאָל נישט פאַרגעסן!

לעבנאיבערגעבליבענער זון און ברודער:

י. **סעגאל** אין טאראנטא, קאנאדע

צום אנדענק

אונדזערע עלטערן:
דוד און **חוה פיעקאזש (קוקפא)**
געשטאָרבן פון הונגער און קעלט אין קאָלכאָז „קאַרל־מאַרקס" (רוסלאנד)

אונדזער שוועסטער:
אסתר (פיעקאזש)

און איר מאַן:
לייב (לובא) גינצבורג מיט זייער קינד **חוה**
אומגעקומען דורך די נאַצישע מערדער, הי"ד

אונדזער באָבע:
ראכטשע פיעקאזש ז"ל
געשטאָרבן אין טיפן עלטער (107 יאָר)

כבוד זייער אנדענק!

אסתר

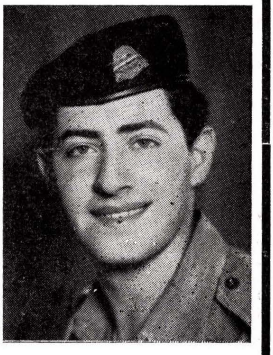
די פאָראייביקערינס:
לאה קאפלאוויטש (פיעקאזש)
מינדל פריש (פיעקאזש)
און זייערע משפחות
אין לאָנד און אין אויסלאָנד

לזכר

יהושע פריש

שנפל

במלחמת ששת הימים

המתאבלים:
מנחם (מנדל) פריש
מינדל פריש (פיקאז')
והבת **חוה**

לזכרון נצח

יוסף בן **שלמה־דוד ולאה קופלוביץ**
נפל במלחמת השיחרור

חוה בת **שלמה־דוד ולאה קופלוביץ**
נפטרה ברוסיה

המתאבלים:
שלמה־דוד ולאה קופלוביץ, ישראל
חוה קופלוביץ, ארה"ב
יוחנן קופלוביץ, ישראל

אונדזער פאָטער: **יוסף פשעטיצקי**

געשטאָרבן אין 1916 אין פולטוסק אָן זיין מצבה איז פאַרוואָנדלט געוואָרן אַלס ברוקיר־שטיין אויף הייזטיקע פולטוסקער גאַסן.

אונדזער ברודער: **אביעזר,**

וועלכער האָט זיין יונג לעבן אָוועקגעגעבן אין קאַמף קעגן די היטלער־אַרמייען, געפאַלן בייַ מאַדלין אין סעפטעמבער 1939.

אונדזער מוטער: **צירל,**

אומגעקומען דורך די היטלער־מערדער אין ווייס־רוסלאַנד אין 1941.

כבוד זייער אנדענק והי"ד

אין טיפן טרויער:

מאטל, אברהם־יצחק, הערשל פשעטיצקי
און פאמיליעס אין בראקלין ניו־יאָרק

לזכר משפחות פלודא וצינמון

האב:
יעקב פלודא — נולד ב־1877

האם:
חיה־בלהה פלודא (מהבית פציניאז') — נולדה 1885

האחים:
משה־חיים פלודא — נולד ב־1900 **ישראל־יצחק פלודא** — נולד ב־1909

האחות:
רבקה פלודא (שכטר) — נולדה ב־1909 **משה** — נולד ב־1904
עזריאל צינמון — נולד 1880 **שמחה** — נולד ב־1910
פיה — נולדה ב־1885 **רבקה** — נולדה ב־1916
בלה — נולדה 1900 **אברהם** — נולד ב־1915

נשמתם עדן

המנציח: **מנחם פלודא**
הרצליה, ישראל

מיין פאָטער:

הערשל פיאווקא

געבוירן אין פולטוסק, אומגעקומען אין 1939
ביים גירוש־פולטוסק, הי״ד

מיין מוטער:

לאה פיאווקא ז״ל

(פון דער היים: ווייַנבוים)
געשטאָרבן אין ווישקאָוו אין 1927

מיינע ברידער און שוועסטער:

מאיר, יעקב, גיטל פיאווקא

אומגעקומען, הי״ד

אין טרויער
טאָכטער און שוועסטער:

שרה וואגאווסקי (פיאווקא)

פאָטער:

יעקב־לייב וואגאווסקי

געבוירן אין לאָדזש,
געשט. אין לאָדזשער געטאָ אין מערץ 1942, הי״ד

מוטער:

רויזע אסתר וואגאווסקי (ענגעל)

געב. אין פאָדעמביצע,
אומגעקומען אין מיידאַנעק 1942, הי״ד

ברידער און שוועסטער:

שמואל, דוד, חנה, מלכה

דרעיזעל פינקעלשטיין און פאַמיליע

זון און ברודער:

מרדכי וואגאווסקי

פאָטער:

מרדכי פאקארסקי

מוטער:

פייגע פאקארסקי

באבע:

רחל פאקארסקי

שוועסטער:

אסתר פאקארסקי

ברודער:

בער פאקארסקי

ברודער:

דוד־לייב פאקארסקי

אלע אומגעקומען אין מאקאווער געטא, הי״ד

פאָראייביקט:

יעקב פאקארסקי
אין קאַנאַדע

לזכר

ר׳ יצחק־מאיר פיקאז׳

רבקה פיקאז׳ בת יצחק בראמזון ←

יצחק בן ברוך ז׳יטלני

יואל

בלה

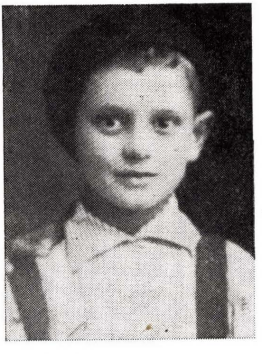
סימה־הנה בת יצחק

חנה גולדשטיין בת יצחק ז׳יטלני

לייבל גולדשטיין בן חנוך

העניך גולדשטיין בן לייבל וחנה

באבל: **יהושע פיקאז׳** ואשתו
בת־ים, ישראל

צום אנדענק

פייגע פוזשניאק

געשטאָרבן אין ג׳ כסלו תשכ״ו

אין קאנאדע

אין טרויער:

איר מאַן, **מרדכי פוזשניאק** (ישראל)

קינדער: **דבורה אנצוג (פוזשניאק)** ישראל

און **משה פוזשניאק** (קאַנאַדע)

דעם אנדענק פון:

פאָטער:

גדליה פערלבערג,

געב. 1892 — געשט. אין רוסלאַנד

מוטער:

טובה נעכע פערלבערג,

געב. 1900 — געשט. אין רוסלאנד

שוועסטער:

גיטל פערלבערג

געב. 1926 — אומגעקומען אין וואַרשעווער געטאָ

פאַראייבקן:

חיה זארם (פערלבערג)
הינדע קיפער (פערלבערג)
און ברודער אין ישראל

לזכר הקדושים, הי״ד

אהרון־דוד פנר ז״ל
(מההרוגים הראשונים בפולטוסק)

בנו: **יעקב (יענקל) פנר**, אשתו **רודה** ו־5 ילדים

בנו: **פייבל**, אשתו **רחל־לאה** ו־5 ילדים

גרשון פנר, נפטר בישראל, ז״ל

המנציחה:

חיה־שרה וינברג (פנר)

לזכרם של

ההורים:

מנדל פינקלמן,
נפטר ב־1934 בפולטוסק

גיטל פינקלמן,
נפטרה בביאליסטוק ב־1940

האח:

ישראל־יעקב ואשתו ו־2 ילדים
נספו בגיטו מאקוב

בן האח:

גרשון פינקלמן
מת ברוסיה

הגיסה:

פייגה פינקלמן־גורפינקל

המנציחה:

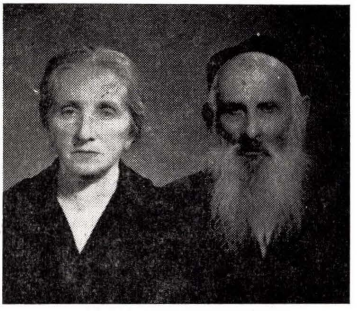
חיה סול לבית **פינקלמן**

צום אנדענק די קדושים, הי״ד:

חיים־גרשון יאזשינה, זיין פרוי **חיה־רחל**,
קינדער: **טעמע** און **אלתר**

פערל פריימאן, איר מאַן **לייבל אלטמארק**
און 2 קינדער: **נעכע** און **חנה**
אומגעקומען אין דער וואַרשעווער געטא

צביה יאזשינא

דעם אנדענק
פון אונדזערע טייערע עלטערן, זיידע און באבע:

נפתלי פאגעלמאן
געבוירן אין 1869 — געשטאָרבן אין 1951, אין ליגניץ (פוילן)

נעשע פאגעלמאן (זוסמאן)
געבוירן אין 1879 — געשטאָרבן אין 1957 אין ליגניץ (פוילן)

דעם אנדענק פון אונדזער ברודער **לייבל,**
שוועגערין **אסתר** און טאָכטער **פייגע**
אומגעקומען אין ווארשעווער געטא און אין די וועלדער,
ה"י"ד

פאָראייבקן:
כאנע פאגעלמאן און **פאמיליע** (שוועדן)
רחל און **יהושע שיוו** און **פאמיליע** (ישראל)
חיים פאגעלמאן און **פאמיליע** (טשיקאגו)
שלום פאגעלמאן און **פאמיליע** (טשיקאגו)
שלמה פאגעלמאן (טשיקאגו)

צום אנדענק
פון אונדזער ליבן מאן, פאטער, זיידע:

דוד פאגעלמאן ז"ל
געשטארבן אין ישראל אין 1969

די אין טרויער פאָרבליבענע:
פרוי **זעלדע**
זון **יצחק, מרים** און **קינדער**
זון **משה, אירנה** און **קינדער**

צום אנדענק
פון אונדזער ליבן מאן, פאטער, זיידע:

מענדל פאגעלמאן ז"ל
געשטארבן אין ישראל אין 1970

די אין טרויער פאָרבליבענע:
פרוי **חיה**
זון **לייבל, רייזל** און **קינדער**
טאָכטער **פייגע, בן-ציון** און **קינדער**

צום אנדענק
פון אונדזערע ליבע עלטערן:

שמואל-לייב פרענקעל
הי"ד

שיינע-גיטל פרענקעל
הי"ד

אומגעקומען אין ליטע 1941

מאיר און ריבא פרענקעל
אין אויסטראליע

צום אנדענק פון

פאָטער: משה כוינאוועד — געב. אין 1886
מוטער: מַשָׂה כוינאוועד — געב. אין 1892
זון: ישעיה כוינאוועד — געב. אין 1916
זון: שמואל כוינאוועד — געב. אין 1923
אומגעקומען דורך די דייטשישע רוצחים, הי"ד

מאיר און ריבא פרענקעל-כוינאוועד אין אויסטראליע
און די משפחה אין ישראל

את זכרם של

א ב י:

וולף (וועלוול) פוגל ז״ל

א ח י:

לייבל פוגל ז״ל

שמתו ביום אחד ברוסיה מרעב וממגיפות, הי״ד

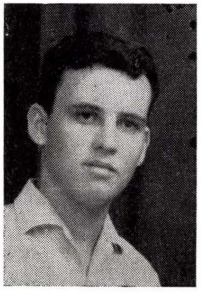
מנציחה:
אסתר רוזנבוים (פאנעל)
רעננה, ישראל

לזכר

האב: **יעקב־הענעך פאסקאוויטש**

האח: **שמואל**
שנספו בשואה, הי״ד

הבן: **יעקב כהן** ←
שנפל בצה״ל באילת, הי״ד

המנציחה:
שרה כהן־פאסקאוויטש
עכו, ישראל

דעם אנדענק פון

חיה־רחל פאלדא
און
רבקה שליאס
זכרונן לברכה

פאראייבקן:
משה און **שרה פאלדא**
אין טאראנטא, קאנאדע

לזכר היקרים

חנוך־הענעך פישערמאן ז״ל

חיה פישערמאן (וויעוויורקע) ז״ל

רבקה גרינשפאן־פישערמאן
מיט די קינדער צבי און חנה

אלע אומגעקומען

כבוד זייער אנדענק והי״ד

חיה

רבקה

אין טרויער פאַרבליבענע:

ישעיה און זעליג פישערמאן
אין ישראל

באלטשע, לאה, אברהמל פישערמאן
אין ארגענטינע

לזכרון נצח

אבי: גדליהו פרנקל ז״ל

אמי: נחמה פרנקל ז״ל
נפטרו בארץ

אחי: יהודה־מרדכי פרנקל,
נהרג ע״י הגרמנים בקרסנושילץ בימי המלחמה הראשונים

אשתו: רבקה פרנקל, נפטרה
וילדיהם: **קלמן, חנה, אלי ובנימין**

אחותי: הניה־דבורה לנדאו (לבית פרנקל)
והילדים: **חיה, יוסף ושיינה הדס**

אחותי: רחל סגל (לבית פרנקל),
בעלה **יצחק** ובתם **ביילה**

כולם נספו באושוויץ
נשמתם עדן והשם ינקום דמם

המציחה:
חיה קוטנר (לבית פרנקל)
בישראל

את זכרם של:

אשר פרוכטנבוים

איטה־לאה פרוכטנבוים

אדה פרוכטנבוים

משפחות פרוכטנבוים:

ההורים:

ברוך שמחה פרוכטנבוים, נפטר ב־1931
איטה־לאה פרוכטנבוים (מבית גרינבוים)

האח: **יצחק־מאיר פרוכטנבוים**

האחות: **חוה זילברשטיין** (מבית פרוכטנבוים)
ובעלה **יוסף זילברשטיין**
גוטקה זילברשטיין — הבת
פרומקה זילברשטיין — הבת
יאדז'יה פרוכטנבוים — אשתו של יעקב פרוכטנבוים
סימעק (שמחה) — בן יעקב פרוכטנבוים

האח: **צמח פרוכטנבוים** האחות: **אדה פרוכטנבוים**

האח: **אשר פרוכטנבוים**

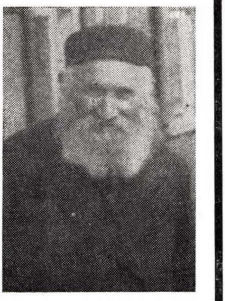

צמח פרוכטנבוים

משפחת זילברשטין

ראה המשך בעמ' הבא

אברהם־משה גרינבוים

ליפה גרינבוים

משפחת ברסלר

משפחת גרינבוים:

הסבא: **אברהם משה גרינבוים**, נפטר בגיטו וורשה
הסבתא: **גיטל גרינבוים־ראזנבערג**
דוד: **ליפה גרינבוים**
דודה: **מלכה גרינבוים** — אשתו
וילדיהם:
אשקה גרינבוים — הבן **חוה גרינבוים** — הבת **הינדה גרינבוים** — הבת
רבקה גרינבוים — הבת **חיים גרינבוים** — הבן **מכל (מיכאל)** — הבן
גוטה (גוטקה) — הבת
דוד: **יהושע גרינבוים** דודה: **רודה גרינבוים** — אשתו
והבנות: **חיהלה, גוטקה**
דוד: **מנדל גרינבוים** דודה: **הינדה גרינבוים** — אשתו
הבנות: **גוטה (גוטקה), פלה**
דודה: **בלומה ברסלר** (בת אברהם־משה גרינבוים) **יהודה ברסלר** — הבן
חוה ברסלר (אווה) — הבת
חנה'לה ברסלר (אנדז'יה) — הבת
איזידור נובומינסקי, בעלה של חוה **ברסלר**

משפחות גורמן:

בריל גורמן (קרובים של משפ' גרינבוים) **גולדה גורמן** — הבת
דובה גורמן — אשתו **יהודה גורמן** — הבן
הערשיל גורמן — הבן הבכור **חוה גורמן** — הבת
חנה גורמן — הבת

נשמתם עדן והי"ד

מנציחים:
יעקב פרוכטנבוים ומשפחתו
יהושע פרוכטנבוים ומשפחתו
חנה טייטל (פרוכטנבוים) ומשפחתה
גניה זלמנסון (פרוכטנבוים) ומשפחתה
חומה גדעונסון (פרוכטנבוים) ומשפחתה
בישראל ובארה"ב

לזכר

אברהם פינשנידר (בן דב) יו"ר חברה קדישא
רבקה פינשנידר (בת צבי סוגר) חברת ועד בי"ס „בית־יעקב"
שמחה פינשנידר (בן אברהם) יו"ר הס. הצ. הכלליים ב־1939

כולם נספו בשואה, הי"ד

המנציחים:
מרדכי פינשנידר
אסתר פינשנידר־גלודובסקי
טרינה בורנשטין ומשפ'
בישראל

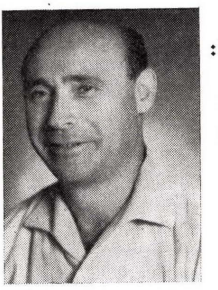
לזכר

ישראל בן שמואל
בוכהנדלר, מחסידי גור

מרים בת מאיר
בוכהנדלר (לבית לשר)

המנציחים:
יפה פינשנידר־בוכהנדלר ובעלה
מאיר ושמואל בוכהנדלר

דעם אנדענק פון:

מאַן און פאָטער:
מנחם פיש ז"ל
(זון פון יהושע און עלקע פיש פון פולטוסק)
געשט. אין ישראל
אין חודש טבת, 1962

און די אַלע אונדזערע משפחות, וואָס זענען אומגעקומען דורך די היטלער־באַנדעס ימ"ש

פאַראייבקן:
פרוי **שרה פיש**
די קינדער **צבי** און **אילנה**
אין ישראל

לזכר

ההורים:
חיים הערש פיש, נפטר בישראל
שבע גיטל פיש (וואנסאוור)

אח: **משה ליב פיש**

אח: **אפרים פיש**

הגיסה: **גיטל פיש** (פענסטער)

אחות: **מרים פיש**
כולם נספו בשואה, הי"ד

הסבתא: **צירל וואנסעוור** (זאנשיין)

המנציחה:
חנה טשענקוניוק־פיש
בת־ים, ישראל

דעם אנדענק פון

מיין פאָטער:

חיים פייפאוויטש ז״ל

געשט. אין 18 סיון, 1937 (תרצ״ז)

מיין מוטער:

דאבע־יהודית פייפאוויטש ז״ל

געשט. אין 17 תמוז, 1915 (תרע״ה)

פאָראייבּיקט:

רפאל פייפאוויטש

אין די פאָראיינקטע שטאָטן

די עלטערן:

משה־אהרן און **פייגע ציפלאוסקי ז״ל**

און די שוועסטערס:

אסתר, פעסע, מרים, שרה און **צירל**

מיט זייערע משפחות

פאָראייבּיקט:

רחל סימפלאט־ציפלאווסקא

ירושלים, ישראל

דעם אנדענק פון

מיין פאָטער:

משה ציטריניאזש ז״ל

אומגעקומען אין וואַרשעווער געטא, הי״ד

פאָראייבּיקט:

גוטא האראוויץ (ציטרינאזש)

פאָראיינקטע שטאָטן

לזכר עולם

שמחה צעלניק ז"ל

נפטר בפולטוסק

מינדל צעלניק — אשתו

טאלא צעלניק־גורני עם בנה

פאלא צעלניק

נספו בשואה הי"ד

המציחים:

אברהם צעלניק

ישראלינתן צעלניק

בארצות־הברית

לזכרון די משפחות:

ראזנבערג:
אברהם־משה
און נחמה
חיה־צביה
פייגע

ראזנבערג:
פנחס
און גיטל (קראטשאסקי)
משה־יעקב
חיה
גאלדע
שרה

ליסאוויצקי:
גיטל (ראזנבערג)

נאוואמינסקי:
יעקב
און ברכה (ראזנבערג)
שמחה
חיים
עלקע
יוכבד
נסים
מאיר
הערשל
מענדל
הענעך
בנימין

גאלאווינסקי:
יעקב
און חנה (ראזנבערג)
שמחה־דוד
רייזל
מרדכי־מאיר

פאראייבינקן:

דבורה ציפלאווסקא (ראזנבערג) — שרה ענגעלמאן־נאוואמינסקא

גיטל און שמואל ראדאשענסקי (ציפלאווסקי) — מלכה פייגע ביטערמאן־ראזנבערג

שמחה און דבורה ציפלאווסקי (פלודא) — יוכבד זוייס־ליסאוויצקי

וועלוול און בערטא ציפלאווסקי — אסתר פלאוואטיצקי־ראזנבערג

דעם אנדענק

פון אונדזער מאן און פאטער:

ר׳ יעקב

בן ברוך ציפלאווסקי ז״ל

וועלכער איז יונגערהייט אַוועק פון דער וועלט

פאַראייבּיקן:

פרוי **דבורה ציפלאווסקא**

טאַכטער **גיטל ראדאשינסקי** (ציפלאווסקא)

אין ישראל

זון **שמחה** און **דארא ציפלאווסקי**

זון **וועלוול** און **בערטא ציפלאווסקי**

אין אמעריקע

צום אנדענק

פון די עלטערן און בריידער

פאַטער:

אריה־ליב בן **שמחה ראזנבערג**

מוטער:

אסתר בת **מאיר**

ברודער:

שמחה בן **אריה־ליב**

ברודער:

הענעך בן **אריה־ליב**

דבורה ציפלאווסקא

ישראל

די ליבע עלטערן:

מיכאל און מירל פלודא ז״ל

ברודער **הערשל** און **יהודית פלודא**

וועלוול און מינדל כוינאווער און משפחה

צביה־צירל גאלינא

מיכאל און גיטל ספעקטאראוויטש

שמואל און בלה רוזשא

מיכאל און העניע רובין מיט 1 קינד

פאַראייבּיקן:

שמחה און **דארא ציפלאווסקי**

יצחק און **שרה זאריור־פלודא**

יוקל און **רבקה מעלניק־פלודא**

זלמן און **רעגינא פלודא**

ארצות־הברית

מנחם גאלינא און **משפחה**

אין ישראל

מיר ווילן קיינמאל נישט פארגעסן

מנשה קאהן

אונדזערע עלטערן:

מנשה כהן בן צבי נתן מו״צ דק״ק פולטוסק ז״ל
געשט. אין סיון תשל״א

און **חיה קאהן (כהן)**
די טאכטער פון דב צינאמאן (בערקע גאלאמינער),
געשטארבן פאר דער צייט אין כ״ג כסלו תשכ״ז. ביידע
באערדיקט געווארן אין עכו (ישראל),

כבוד זייער אנדענק!

אונדזער פאטער און זיידע:
הרב ר׳ הערש־צבי נטע כהן ז״ל,
לאנג יעריקער דיין אין פולטוסק, נפטר געווארן אין
יאר 1900 אין פולטוסק.

דעם זיידן: **בערקע צינאמאן**
דער באבען: **יורע** ז״ל
דעם פעטער: **מרדכי צינאמאן,**
אומגעקומען מיט דער משפחה, הי״ד

חיה

אין אבלות:
הערש־נטע קאהן
שלמה קאהן
מעכל קאהן
מענדל קאהן
רחל קאהן
ליובא־צינאמאן קאהן
דב קאהן

לזכר נצח

יוחנן קופלוביץ
לאה קופלוביץ
חנינה קופלוביץ ומשפחתו
פערל קופלוביץ
זכריה קופלוביץ

שנספו בשואה, הי״ד

יוחנן

לאה

זכריה

פערל

המנציחים:
אפרים קופלוביץ ומשפ׳
שלמה קופלוביץ ומשפ׳
בישראל

ל ז כ ר

ישעיהו קופפרמינץ

ישעיהו קופפרמינץ, יו"ר ההסת' הציונית בפולטוסק,
חבר מועצת העיר, נפטר בארץ, ז"ל.

מלכה קופפרמינץ, אשת ישעיהו, אשה משכילה,
פעלה רבות למען הציונות וקרונותיה בפולטוסק,
נפטרה בשנת תשל"א בת"א, ע"ה.

רבקה קופפרמינץ, בת ישעיהו ומלכה, מיסדת הגן
העברי הראשון בפולטוסק, ומ־1934 גננת בארץ,
נפטרה, ז"ל.

זאב נחושתן

זאב בן יעקב נחושתן, סטודנט לכלכלה מצטיין,
נפל שדוד בידי אלמונים בגיל 19, הי"ד

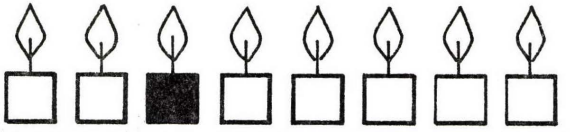
מלכה קופפרמינץ

רבקה קופפרמינץ

המציחים:

יעקב נחושתן־קופפרמינץ וכ"ב
חוה כלפרי־קופפרמינץ וכ"ב

האם
אסתר בת אברהם שלמה וולמאן
ובניה
אפרים בן בנימין קרשנוביץ'
אברהם חיים בן "
מאיר בן בנימין "
נחמן בן " "
פרימט בת " "
רחל בת " "
גיטל בת " "

ה"ד

אויסגעטריקנט דער קוואל פון טרערן
מיינע אויגן פינצטער שוואַרץ
ס'ווייניט אין מיר יעדער אבר
ס'איז אמערט מיין צעבראָכן האַרץ

אויף מיין אסתרן די איידעלע פרוי
מיט די קינדער זיבן ליכטיקע שטערן
כ'זע נאָך אַלץ ווי דורך אַ טוי
אייער געראַנגל מיט די נאַצישע
„הערן".

כ'פיל נאָך שטאַרק — הייניט
ווי איר גייט אויף — אין בראַנדיקן ריח
מיט געבעט געשרייַ און געוויין
אויף דעם בלוטיקן געטאַפאַ־מזבח.

ווי חנה מיט אירע קינדער זיבן
מקדש השם געווען דעם הייליקן בורא
גאָרנישט איז מער פאַרבליבן
בלויז אויף אַ פאַפירענער מצבה —
אַ ברענענדיקע מנורה.

אין שטענדיקער אבילות
מאַן און פאַטער:
בנימין קערשענאוויטש
נהריה, ישראל

צום אנדענק

מיינע עלטערן:
אברהם חיים
און **פרימעט קערשענאוויטש** ז"ל
געשטאַרבן פאַר דעם קריג אין פולטוסק

מיין שוועסטער: **ברוינע רייזל**
אומגעקומען דורך די נאצים, הי"ד

בנימין קערשענאוויטש, ישראל

דעם אנדענק

פון מיינע שוויגער־עלטערן:
אברהם־שלמה
און **לאה וואלמאן**
אומגעקומען דורך די נאצים, הי"ד

בנימין קערשענאוויטש, ישראל

לזכרם של:

אברהם קאמינסקי ז"ל

אסתר מלכה הי"ד

ר' אברהם קאמינסקי ז"ל

מוכר בכל העיר כישר ונעים הליכות, למדן וירא־שמים. איש חסיד אטווצק היה. הרבי מאטווצק בבואו לפולטוסק היה תמיד מאוכסן בביתו. ביתו ולבו היו תמיד פתוחים לכל דורש ומבקש. ביחוד לחסידים אנשי שלומו. נפטר בפולטוסק בשנת 1936.

אסתר־מלכה קאמינסקי ע"ה

אשתו, ניהלה את העסקים שלו בחנות בעזרת עוזרות. רק בשעות עמוסות היה, אברהם, יורד לחנות. ביום הגירוש גורשה מפולטוסק יחד עם כל הפולטוסקאים. נטלטלה לסיביר ושם נפטרה, הי"ד.

נטע קאמינסקי הי"ד

ברריגה רבקה הי"ד

ר' יצחק־נטע קאמינסקי ז"ל

ואשתו: **ברריגה־רבקה ע"ה**

נספו בעיר לוצק הי"ד

אלתר בן־ציון קאמינסקי ז"ל

נפטר בארץ — בא למנוחות, בזכרון־מאיר

בן־ציון קאמינסקי ז"ל

מנציחים המשפחות:

קאמינסקי

קמינר

פרידלנד

דון

בארץ ובחו"ל

דעם אנדענק

פון אונדזער טייערן פאטער און ברודער, וועלכע זענען אומגעקומען אויף קידוש־השם אין כליענדיקן עלטער דורך די נאצישע רוצחים ימ"ש:

שמעון ב"ר נתן הכהן פרידלאנד
אומגעקומען אין קרעמעניץ אין יאָר 1942, הי"ד

נתן ב"ר שמעון הכהן פרידלאנד
אומגעקומען אין ליטע אין 1941, הי"ד

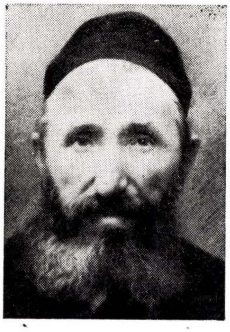
אונדזער קיינמאל נישט פארגעסענע טייערע מוטער:

ברכה־אלטע פרידלאנד בת ר' אברהם חיים קאמינסקי
געשטאָרבן אין טאראנטא דעם 29טן דעצעמבער 1962 —

זכרונה לברכה

פאראייבקן:
דוד און חיה קאצקי (פרידלאנד)
יהושע און גיטל פרידלאנד
יצחק און חנה מארגנשטערן (פרידלאנד)
חיים און רחל קאופשטיין (פרידלאנד)
מאטל און לאה ביאלער (פרידלאנד)

דעם אנדענק פון:

חיים קאצקי

ר׳ חיים קאצקי און זיין פרוי ז״ל

אומגעקומען אין סיביר הי״ד

זון: **יצחק** און **פאמיליע**

זון: **צבי** און **פאמיליע**

זון: **אברהם** און **פאמיליע**

זון: **יוסף** און **פאמיליע**

אומגעקומען ביי די נאצים הי״ד

טאכטער: **רחל קאצקי** —

געשטארבן אין פאריז אין 1968 ז״ל

ר׳ חיים קאצקיס איינציקע שוועסטער: **לאנצנאוואלסקי** —

אומגעקומען אין ווארשעווער געטא, הי״ד

פאראייבקן:

דוד קאצקי (זון פון חיים קאצקי),
זיין פרוי **חיה** און זייער זון אין אמעריקע

שרה (טאכטער פון חיים קאצקי)
איר מאן **משה אנדקאן** און זייער משפחה אין פאריז

מאקס (מאן פון רחל קאצקי) און זיין פאמיליע

מענדל קאצקי (איידעם פון חיים קאצקי) און זיין משפחה אין פאריז

יוסף לאנצנאוואלסקי-לביא (זון פון חיים קאצקיס איינציקע שוועסטער) און זיין פאמיליע אין ישראל

לזכרם של:

ר׳ נחמן ראובן קינעל ב״ר אהרן ז״ל,
נפטר בכ״ד ניסן תרצ״ט בפולטוסק

אשתו: **דינה** בת **ר׳ ירחמיאל** ז״ל,
נרצחה ע״י הנאצים בת״ש בפולטוסק, הי״ד

ר׳ שרגא־פייוול קינעל ב״ר נחמן־ראובן, נולד בפולטוסק ונפ׳ בארז״ב, ז״ל

רחל קינעל בת **אלכסנדר** זיסקינד־שוויערטשידלא

יעקב ב״ר נחמן־ראובן קינעל ז״ל

ואשתו: **חנה**, בת ר׳ שלמה בראנדשפיגל

ובניהם: **אברהם, אהרן**

ובנותיהם: **יוטה, חיה**
שנרצחו על־ידי הנאצים בגאַמעל (ע״י מינסק) בז׳ מרחשון, תש״ג, הי״ד

בתיה־באשע (אשתו של דוד קינעל)
בת ר׳ משה וויץ ע״ה

חיה־גיטל ושרה־ריבה קינעל, בנות דוד ובאשע, הי״ד
שנרצחו ע״י הנאצים בקראסנאַדארסק (ע״י סטאלינגראד) בז׳ מרחשון תש״ג

רחל קינעל בת יהודה ודינה

דינה־רחל קינעל בת יוסף ויוסספה, שנספו בשואה, הי״ד

פייוויש קינעל

באַשע

המנציחים:

בני משפחת קינעל
בארצות־הברית ובישראל

האב: **אלתר־הערש־לייב פרידמן**

האם: **אסתר־רבקה פרידמן** (קינעל)

האח: **ירחמיאל פרידמן**

האחות: **שרה פרידמן**

האחות: **דבורה פרידמן**

האחות: **מרים פרידמן**

האח: **שמחה פרידמן**

כולם נספו הי״ד

אלתר־הערש

אסתר־רבקה

המנציחה: **חוה רייך (פרידמן)**
עין חרוד (אחוד), ישראל

צום אנדענק

שרה־לאה

פאטער: מיכאל (מעכל) זילבערשטיין

מוטער: שרה־לאה זילבערשטיין (ראזאלטשוק)

שוועסטער: עטקע מיט די קינדער מרים, פייגע, רפאל, חיה, אסתר

שוואגער: שבתי דובנער

שוועסטער: ליבע דובנער־זילבערשטיין
מיט די קינדער: נחמן, בערל, קסיל, עטקע, דוד, יוסף־הערשל

ברודער: קסיל זילבערשטיין

שוועגערין: רייזל זילבערשטיין
מיט די קינדער: חיים־לייב, מעכל

טאכטער: דינה־רחל קינעל בת יאספע און יוסף
אליעזר זעלמאנאוויטש

חיה־איטע זעלמאנאוויטש מיט די קינדער יצחק־יעקב, פייגע

נשמתם עדן והי"ד

פאראייבקן:
יאספע און **יוסף קינעל־זילבערשטיין**
בת־ים, ישראל

צום אייביקן אנדענק פון:

א. ז. קינעל

אהרן קינעל

מיין מאן **אלעקסאנדער זיסקינד בן שרגא קינעל**
געשט. אין ישראל, א' אלול תשכ"ב

מיין זון **אליהו־צבי**
געשט. אין 1938, אין פוילן אין עלטער פון 8 יאר

מיין זון **אהרן** — געשט. אין 1971 אין ישראל

מיין טעכטערל **ברריינע־רחל**, געב. אין 1941
געשט. אין 1943 אין רוסלאנד

זאלן די דאזיקע שורות לייכטן ווי אַ „יארצייט־ליכט"
אויף זייער קבר.

העניע דבורה קינעל (בולמאן) אין ישראל

צום אייביקן זכר:

פישל און **שרה־העניע שטייפמאן**

מיט די קינדער:

בלה, בלומה, פערל, פעשע, משה־מאטל,

יעקב־פסח

אומגעקומען ביי די נאצים, ימ"ש

השם ינקום דמם!

יהודה און **דינטשע קינעל־שטייפמאן**
אין אמעריקע

לזכרון

האב:
אברהם־יצחק קינעל

האם:
לאה קינעל

האח:
דוד קינעל

האח:
משה קינעל

שנספו בשואה הנאצית, הי"ד

המשפחות:
מוטל, מלך, וישראל קינעל
בישראל

את זכרם של:

משה קנטור
רבקה קנטור
חיה קנטור

שנרצחו בסרני, הי"ד

מנציח:
לייב קנטור, חיפה, ישראל

לזכר

יצחק בן אברהם־חיים
קערשענאוויטש

הי"ד

פרוי **בלה קערשענאוויטש** (צענטנער), ישראל

טאכטער **נעכע גזשיוואטש** (קערשענאוויטש), ישראל

זון **מאטל קערשענאוויטש**, אמעריקע

טאכטער **רחל קערשענאוויטש**, אמעריקע

זון **אברהם קערשענאוויטש**, ישראל

לזכרם של:

בעלי:
יצחק (איטשע) גרשון קארפא
בן מרדכי בעריש
מת ברוסיה ב־1944

הבנים:
דוד קארפא
מת בביאלא־פודלסק ב־1945
מנדל קארפא
מת ברוסיה ב־1942
שלמה קארפא
מת ברוסיה ב־1942

זכרונם לברכה והי"ד

המנציחה:
בלה צביה קארפא
(מהבית פיקאז') ומשפחתה

לזכר עולם

אבינו:

ר׳ שמואל ב״ר מרדכי-חיים קראנזשעק ז״ל

נפטר ב-1930 בפולטוסק

אמנו:

דאבריש בת ר׳ ישראל הכהן שפירא ז״ל

נפטרה ב-1924 בפולטוסק

אחותנו:

אסתר-ניסל (מבית קראנזשעק), בעלה וילדיהם

שנספו בשואה הנאצית בוורשה ב-1942, הי״ד

השרוים באבל:

שרה-רויזה שטטין (מבית קראנזשעק)

ובעלה **יצחק אריה הכהן**, בת-ים, ישראל

לאה גלבלום (מבית קראנזשעק) ומשפחתה
בהרצליה, ישראל

הרב ישראל קראנזשעק (רב בביהכנ״ס „חפץ חיים״)
בפיטסבורג, ארה״ב

מאטל חיה גולדשטיין (מבית קראנזשעק) ומשפחתה
בלואיס אנג׳לס, קאליפורניה

לזכרון נצח

אחינו היקר:

יחיאל־מאיר ב״ר שמואל קראנזשעק ז״ל

נולד בפולטוסק בבית אביו ר׳ שמואל (שמואלקע) ואמו דאבריש ז״ל — משפחה נכבדה בעיר. יחיאל היה עסקן ציוני מסור. מהחברים הפעילים ביותר של „צעירי־ציון". 9 שנים עמד בראש הפעולות של קק״ל. היה יו״ר חברת „מלבוש ערומים". במלחמת העולם הראשונה עבד בהרבה מסירות בעד עניי העם חסרי בגד. התחתן בפלוינסק. היה לו חנות של מנופקטורה. יסד בעיר קופת גמ״ח. היה חבר בעיריית פלוינסק וגבאי בבית־המדרש הגדול של העיר.

נפטר בפלוינסק ב־1932

זכרונו לברכה

אשתו:

רחל (מבית בודקוב) והבן **שמואל**

שנספו בשואה הנאצית, הי״ד

השרויים בצער:

אחיותיו:

שרה־רויזה שטטין (לבית קראנזשעק) ומשפ׳

לאה גלבלום (לבית קראנזשעק) ומשפ׳, בישראל

מאַטל־חיה גולדשטיין (לבית קראנזשעק) ומשפ׳ בקליפורניה

אחיו: **חרב ישראל קראנזשעק** ומשפ׳ בארה״ב

את זכרם של:

משה

אבי:
משה קראוויעצקי

אמי:
רבקה (מבית מאנצאוש)

רבקה

אחיותי:
שרה
דבורה
עטל

אחי:
יעקב (יענקל)

שנספו בשואה
השם ינקום דמם!

מנציחה:
חוה ווינקראנץ-קראוויעצקא
בישראל

לזכר

שמואל

אבינו:
שמואל רובין,
נספה בעבודה בפולטוסק, ב־1921

אמנו:
גולדה רובין,
נפטרה בארץ ב־1957

גולדה

המנציחים:
הבנים: **זלמן רובין וב"ב**
מנדל רובין וב"ב
משה רובין וב"ב

לזכר משפחת רוז'ה

אברהם

טאובה

מלכה

אברהם רוז'ה, נולד ב־1887, נספה בגיטו וורשה, הי"ד. זמן מסוים היה ראש הקהילה היהודית בפולטוסק ואחד ממיסדי הגימנסיה היהודית בה.

טאובה רוז'ה (מבית גולדמכר), נולדה ב־1887, נפטרה ב־1911 בפולטוסק. אשה ואם למופת. למרות מחלתה פעלה רבות בגמילת חסדים ובעזרה לעניי העיר, זכרונה לברכה.

מלכה הלמינסקי, נולדה ב־1905, נפטרה ב־1955 בוורשה. מגיל 17 עבדה כמורה לביולוגיה בפולטוסק. היתה קודם כל מחנכת ודוגמא אישית לתלמידיה. בין השנים 50—1947 היתה מנהלת בית יתומים יהודי בשירודבורוב ופעלה רבות להצלת יתומים יהודיים ולהעלאתם ארצה.

עוזיאל

איה, נולדה ב־1907 ונספתה ב־1942 באושוויץ יחד עם בעלה **דוד וגמן** ובתה **טאובלה** בת ה־5, הי"ד.

זיגמונד (עוזיאל), נולד ב־1909 ונפטר ב־1940. היה מנהל בי"ס עממי בוורשה עד 1939, עם כניסת הגרמנים לוורשה עבר ללוצק והיה מנהל גימנסיה בעיר זו. היה אח למופת, הי"ד.

סרנקה

סרנקה, נולדה ב־1915 ונפטרה ב־1941 בלבוב. סיימה בי"ס גבוה למורים. תנאי המלחמה וחוסר בתרופות גרמו לקטיפתה בעיבה, הי"ד.

יוסף

יוסף, נולד ב־1917, נהרג ב־1944. עם כיבוש לבוב והוא בשנתו השניה בטכניון בעיר, התנדב לפרטיזנים ונפל בעת מילוי תפקידו, הי"ד.

פרופ' צבי רוז'ה (רוגולסקי) נפטר בירושלים ב־21 לאוקטובר 1971 (ב' חשון תשל"א).

איה

המנציחים:
ד"ר נחמה רוז'ה־גולדמן
ד"ר גבריאל הלמינסקי בישראל

ל ז כ ר

אברהם

רבקה

לאה

ה א ב:

ר׳ מרדכי רוז׳ה, נפטר בפולטוסק, ז״ל

ה א ם:

רבקה רוז׳ה (די אולבניצ׳קה) נספתה בשואה, הי״ד

ה ב נ י ם:

אברהם ושלום רוז׳ה, נספו בשואה, הי״ד

ה ב נ ו ת:

חנה ושושנה, נפטרו בארצות־הברית, ז״ל

ה ב ת:

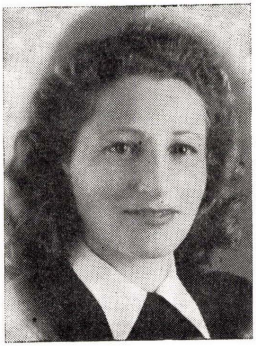
הניה רוז׳ה (גולדשטין), נפטרה בארץ, ז״ל

ה ב ת:

לאה רוז׳ה, נפטרה בפולטוסק, ז״ל

שלום

הניה

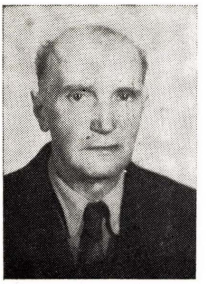
ה מ נ צ י ח י ם:

מרדכי רוז׳ה

חיה ומרים רוז׳ה

בישראל

לזכר

פישל בן אלתר

ראזנבלום ז״ל

פאראייבקן:
פרוי, קינדער און **אייניקלעך**
חיפה, ישראל

לזכר

משה־חיים ראזנבלום ז״ל
נפטר בפולטוסק, ב־1929
אסתר ראזנבלום ז״ל
נפטרה ברוסיה, ב־1942
יעקב רייצ׳יק, נפטר ברוסיה ב־1942
משה רייצ׳יק, נפטר בפולטוסק ב־1933
חנה רייצ׳יק, נפטרה בפולטוסק ב־1935

גניה אשר
רמת־אביב, ישראל

דעם אנדענק פון

פאטער:
שמחה־אברהם ריגאזא

מוטער:
מלכה־רויזע ריגאזא־באלאבאן

פעטער:
יוסף־ליב באלאבאן מיט 3 קינדער

פעטער:
משה־וואלף באלאבאן מיט 2 קינדער

מומע:
יאספע־גיטל באלאבאן

פאראייבקט:
ישראל ריגאזא
כרכור, ישראל

לזכר

האב: **יוסף רובין**
האם: **ברוינה־רבקה רובין**
האח: **חיים רובין**
שנפטרו ברוסיה

האח: **מנדל רובין**
האחיות: **הנה רובין**
ביילה־רחל רובין
אסתר רובין
שנספו בגיטו וורשה

גוטמן מלניק, נפטר בקנדה, ב־1960
נשמתם עדן והי״ד

המנציחה:
פייגה מעלניק (רובין)
רמת־גן, ישראל

צום אייביקן זכר

מיין אלטע פרומע **מאמע** (שרה די סטאלארקע)

מיין שוועסטער **מעכליע** מיט איר משפחה

מיין ברודער **גדליה** און מיין ברודער **יענקל**

מיט זייערע יונגע משפחות

פון זיי איז געבליבן. נאר צער, אייביקער צער

ה י ״ ד

פערל ראטבלאט
תל־אביב, ישראל

לזכרון נצח

א ב י:

ישראל ריינגעווירץ ז"ל

ה י " ד

המנציחה:
מינה מילנער (נכו)
מבית **ריינגעווירץ**
עפולה, ישראל

ל ז כ ר

ישראל־יעקב ראזנברג, נפטר בגיטו וורשה
פייגה־רויזה ראזנברג, נפטרה בפולטוסק ב־1917
אברהם ראזנברג
מאניע ראזנברג
שמחה־בונים ראזנברג
ברוך ראזנברג
נחמן ראזנברג
יואל ראזנברג
אסתר ראזנברג
חיים ראזנברג
יצחק ראזנברג
יהודית ראזנברג
שמעון ראזנברג
חיים ראזנברג
מנדל גרינבוים
הינדה גרינבוים
גיטל גרינבוים
פלה גרינבוים
ה י " ד

המנציחה:
פנינה גולדמן־רוזנברג
תל־אביב, ישראל

ל ז כ ר ה ק ד ו ש י ם ו ה ט ה ו ר י ם

האב: **יצחק מאיר קרוננברג**
אחינו וגיסנו: **יוסף קרוננברג**
גיסתנו: **צירל קרוננברג**
הבנות: **שיינדל וברכה**
משפ' **גולדמן פייבל, יוכבד וגישה**

המתאבלים:
האחות **אסתר קמין** מבית קרוננברג
הגיס **משה קמין**, נתניה, ישראל

ל ז כ ר

האב: **פנחס שטינברג (פיניה)**
האח: **שמחה שטינברג** שטבע בפולטוסק
האח: **צבי (הרשל) שטינברג ומשפחתו**
שנספו בשואה, הי"ד

המנציחה:
דבורה גרטנברג (מבית שטינברג)
חיפה, ישראל

דעם אנדענק פון מיין זיידן:

משה שטיינבערג ז״ל

אַ ייד אַ בן־תורה, אַ געראָר חסיד

דאָזער און ראַטמאַן

גרינדער פונעם „הכנסת־אורחים״ אין פולטוסק

געשטאַרבן אין פולטוסק פאַר דער 2טער וועלט־מלחמה

פאַראייבּיקט:

יהודה שטיינבערג

און פאַמיליע אין ישראל

דעם אנדענק פון מיין

פאָטער:

מנשה שטיינבערג

געשט. אין ה׳ באב תשכ״ט (1969)

אין ישראל

מוטער:

שרה־רבקה

אומגעקומען בייַ די נאצישׂ, הי״ד

מנשה

שרה־רבקה

לאה

שוועסטער: **לאה שטיינבערג** מיט איר מאַן **לייבל שטארקשטיין** און 2 קינדער

אומגעקומען אין דער געגנט פון באַבי־יאַר, הי״ד

ברודער: **יעקב שטיינבערג**

אומגעקומען אין ווילנע אין 1940, הי״ד

ברודער: **שמואלקע** אומגעקומען, הי״ד

יעקב

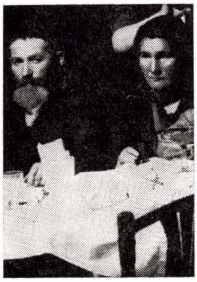
פאַראייבּיקט:

יהודה שטיינבערג

און פאַמיליע אין ישראל

צום זכר פון די קדושים:

שמואל (שמוליע) שטערן
שרה שטערן (טראכנאווסקי)

קינדער:
משה, ליבע, רחל, עלקע

איטשע גערשענאוויטש
מלכה גערשענאוויטש (שטערן)

טאַכטער:
שיינדעלע

ישראל טשאפניקעוויטש
אסתר טשאפניקעוויטש (שטערן)

השם ינקום דמם!

פאַראייבקן:
שושנה בלום (רויזע שטערן)
חיה זעמעל (שטערן)
ראשון־לציון, ישראל

לזכרון

רבקה

האב:
לוי־יצחק שטערן

האם:
מרים (מבית תלמוד)

הבן: שלום
שנספו בשואה, הי״ד

רבקה קינעל (מבית שטערן), נפטרה בישראל, ז״ל
לובא באומגולד ובתה **שיינדל**
שנספו בשואה, הי״ד

המציח:
נח שטרן, ישראל

די קדושים און טהורים:

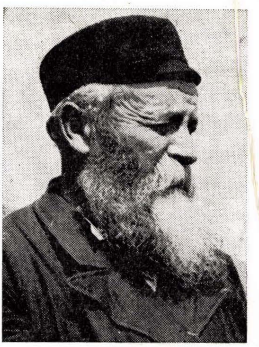

שמחה שאַכטער

שמואל־פסח שאכטער
הינדע שאַכטער (פוקס)
שמחה שאכטער
שיינע־רבקה שאכטער
(פלודא) מיט 2 קינדער

שמאי סקאלקע
חוה סקאלקע (שאַכטער)
אברהם שאפראן
רחל שאפראן (שאכטער) מיט 2 קינדער
אומגעקומען דורך די נאצישע מערדער, הי״ד

פאַראייבקט:
נעכע קופיעץ־שאכטער
בת־ים, ישראל

יזכור

אבי:
ר׳ אליהו שינבלוגה ז״ל

אמי:
אסתר־רבקה ז״ל

אחיותי:
ברינה, רחל, חוה ומשפחותיהן

אחי:
ישעיהו ז״ל

כולם נספו בשואה, הי״ד

המציח:
משה שני (שינבלוגה)

לזכרון

האב:
יצחק־נחום שטינברג

האחיות:
רבקה וחיה

האח:
הרש־לייב ואשתו דובה

בנם:
יעקב

הבנות:
דבורה וחנה מרים

האחות:
אסתר (שטינברג) ובעלה הרשל

הדוד:
הענין רובין ואשתו לאה

כולם נספו, הי״ד

המציחים:
שמחה ויוסף שטינברג
ישראל

יזכור אלוקים את נשמות

אברהם־ירוחם
ב״ר יצחק שמאי שך ז״ל
שנפטר בט״ז סיון תרע״ט

לאה שך־טאוב מבית **נוטקביץ**
שנספתה בגטו ביאליסטוק, הי״ד

הבן:
רפאל משה שך וב״ב
בישראל

צום אייבּיקן אנדענק

אונדזערע עלטערן, שוועסטער אין ברידער, וועלכע זענען דערמארדעט
געוואָרן דורך די נאצישע טמאים, הי"ד

גרשון שיפמאן

שאשקע שיפמאן

מענדל שיפמאן

דבורה שיפמאן

לייזער שיפמאן

לייבל מאנצאוש

רחל מאנצאוש (שיפמאן)

און קינדער

מיר וועלן אייך קיינמאל, קיינמאל נישט פארגעסן!

אין שטענדיקן צער:

אניטה (שיפמאן)

און מאַן **יחיאל קערשנבוים**

אין טאראנטא, קאנאדע

א מצבה דער משפחה שטשופאק

מענדל

עלטערן:
יהושע און חיה שטשופאק, געשט. אין תמוז, 1921

זכרונם לברכה

זון: דוד שטשופאק, זיין פרוי רחל (סטודענט) און זייער זון חיים שלמה

זון: עזריאל, זיין פרוי ליבע (בערענט) און זייער טאכטער חיה ביילע (מוטער פון ליבע בערענט)

רויזע שטשופאק, קינדער יהושע און חיה

אומגעקומען פון די נאצים

מענדל שטשופאק, געפאלן אין ישראל אין דער באפרייונגס־מלחמה

השם ינקום דמם!

אין טרויער:
מרדכי שטשופאק
אדעלא (שטשופאק) שוצר
מינדל (שטשופאק) ארזי
חוה שטשופאק־חייטוביץ

לזכר

אהרן־יצחק וטובה ז״ל
הערש־חיים ואסתר פיש (אלטמאן) אומגעקומען, הי״ד
יחזקאל פיש, געשט. אין ישראל
יחיאל אסמן
חנה אסמאן (פיש)
אהרן־יצחק אסמאן
מרדכי אסמאן
וואלף אסמאן

וואלף וואנסאוער
אסתר וואנסאוער (פיש)
אהרן וואנסאוער
ראכטשע וואנסאוער
דוד וואנסאוער

אלע אומגעקומען, הי״ד

פאראייבקן:
שרה פיש
גרינה שטשופאק־פיש
פריידע זאריוואץ־פיש
געלטשע, שרה, רינה
(טאכטער פון הערשל און אסתר פיש)

דעם אנדענק פון אונדזער

פאָטער:

אברהם בזשאזא ז״ל

א געראָר חסיד, פאַרוויצער פונעם געראָר שטיבל אין בראָקלין

מוטער:

מרים־זעלדע ז״ל

ברודער:

שלמה־פסח ז״ל

פאַראייבּיקן:

מאיר־זעליג בזשאזא און פאַמיליע
לאה־רחל בזשאזא (בערג) און פאַמיליע
אדוו. **דזשולים בזשאזא** און פאַמיליע
אין די פאַראייניקטע שטאַטן

צום אנדענק

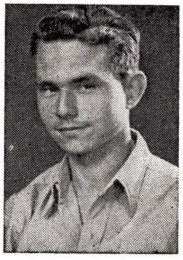
ר׳ עוזיאל אייזנבערג ז״ל, געשטאָרבן אין לאַנד אין 1938

זיין פרוי:
פרימעט אייזנבערג (פון דער היים: טאוב), געשט. אין לאַנד אין 1936
מרדכי וועגגער, געשט. אין לאַנד אין 1952

זיין פרוי:
נחמה־נאדזשא וועגגער־ראביד, געשט. אין לאַנד אין 1965

זייער זון:
יחזקאל וועגגער, געפאַלן אין אַן אונטערגרונד־אַקציע פון אצ״ל אין 1947
משה אייזנבערג, זיין פרוי **צעלינא (פרידלאנד)**
יהושע אייזנבערג, זיין פרוי **בראנקא** און זון דוד

אומגעקומען ביי די נאַצים, הי״ד

יחזקאל וועגגער

פאַראייבּיקן:

יחודה אייזנבערג און זיין פרוי **ליאוקדיא**
(פון דער היים: נוטקעוויטש)

לזכר משפחת עברי

הסבא:

ר׳ ישראל־עזריאל ב״ר אליעזר־יצחק עברי מקלֶשוב (שע״י פולטוסק)

מגדולי התורה וחסידי הרבי ר׳ יצחקל מווארקה זצ״ל

הסבתא:

דובה־נשה ע״ה, אשה צדקנית ועדינת נפש, ממלבה

בניהם:

אפרים, דב (בערל), מרדכי־מנחם ונפתלי־צבי

חסידים ולמדנים מפורסמים, יראי־שמים וחרדים לדבר מצוה

בנותיהם: **דבורה, יאלה**

(אשת הרב הגאון ר׳ גדליה בוכלר ממזריץ, דיין ומו״צ האחרון דק״ק וויישקוב)

ושיינה־תרצה (שניאדובסקי)

כולם ילידי ותושבי פולטוסק

אותם ואת כל בני משפחותיהם שנפטרו ושנספו בשואה הנאצית

נשמתם עדן והי״ד

המנציחים:

צבי אליעזר שניאדובסקי

שרה עברי (פיש)

יצחק עברי
בישראל

ברכה עברי (הילרט) בארגנטינה

שלמה עברי בארה״ב

שרה־לאה עברי (פרידלנד) בארה״ב

וכל בני משפחת עברי בארץ ובחו״ל

ז כ ו ר

אלוקים את הקדושים והטהורים

מ ב נ י

פולטוסק והסביבה

אשר מצאו את מותם הטראגי עם שאר קדושי ישראל בתפוצות הגולה
בני עירנו והסביבה היקרים שנעקרו לפתע ובאכזריות איומה מן
המקומות שישבו בהם אבותיהם ואבות אבותיהם מדורי דורות
ושהושמדו בידי הנאצים הצוררים והטמאים ימח שמם בכל מיני
מיתות משונות, את הנפטרים־המתים־הקדושים שקבריהם נהרסו עד
היסוד על ידי העמלקים־הגרמניים ובלוחות האבנים של מצבותיהם
קישטו בתים ורחובות שנשארו ללא זכר יהודי, בני עירנו שמצאו את
מותם בנדודים בערבות רוסיה, את כל אלה ששמותיהם לא נודעו ולא
הוזכרו בספר

נשמותיהם ערך וה' ינקום את דמם ואת חרפתם

ארגון יוצאי פולטוסק והסביבה

בישראל

מערכת „ספר זכרון פולטוסק"
הועד להוצאת הספר

רשימת הקדושים

קדושים־ליסטע

רשימה של קדושים וטהורים מבני פולטוסק והסביבה

אַ ליסטע פון פולטוסקער קדושים און טהורים אוּן פון דער סביבה

השמות — כפי שנמסרו על ידי קרוביהם וידידיהם

די נעמען — לויט ווי זיי זענען אָנגעגעבן געוואָרן דורך זייערע פריינט און פאַמיליעס

א

אַבאַזשאַנעק חיים
אַבאַזשאַנעק אברהמל
אַבאַזשאַנעק יהודה־יוסף, פרוי צערל (שיפמאַן), קינדער משה־פייבל און אהרן־שלמה
אַבאַזשאַנעק יאָספע און פאַמיליע
אַבאַזשאַנעק משה און פרוי סימע
אַבאַזשאַנעק שלמה און פרוי דאָבע
אַבאַזשאַנעק שעפסל און פרוי שרה לאה
אַבאַזשאַנעק רחל און פאַמיליע
אַבאַזשאַנעק רבקה־לאה, מאַן, קינדער טוביה און בתיה
אַבאַזשאַנעק יהודית
אַבאַזשאַנעק מענדל
אַבראַמטשיק פישל, פרוי ברײנע און טאָכטער רחל
אַגודעק אברהם, פרוי חוה, קינדער דוד, פייגע־רבקה, ביילע, שיינדל, מרים־גיטל און אריה
אַגראַדניק אברהמל, פרוי חוה, קינדער יאָסל, פערל, ברײנע, ביילע און ראַשקע
איגנאַטאָווסקי יהודית
איזראַעלעווסקי טאָלע (נפתלי) און פרוי רחל (פרידלאַנד)
אייזנבערג יהושע
אייזנבערג לייבל, פרוי פריידע, קינדער שרה, משה און פייגע
אייזנבערג משה (מאַניעק) און פרוי צעלינא (פרידלאַנד)
אייזנקייט בערל, פרוי פייגע, קינדער חוה, רייזל, חנה, הערשל, שרה און שלמה
אייזנשטאָט משה, פרוי רויזע, קינדער מאיר און שיינדל
אייכענבוים הערשל, פרוי שיינדל, קינדער קיילע, שרה און שבע
אינווענטאַזש יאָסל און פרוי רחל־לאה
אינווענטאַזש שמחה, פרוי אסתר און טאָכטער מלכה
אינווענטאַזש שמואל און פרוי פריידע
אינווענטאַזש חיה־לייבטשע און זון יהושע
אינווענטאַזש קלמן בן חיים
אינווענטאַזש זלמן
אַלטמאַן רודע, קינדער גדליה, זלמן, דבורה און פרומעט
אַלטמאַן משה און טאָכטער רויזע
אַלטמאַן אסתר
אַלטמן חיה, קינדער חנה־רחל און לייזער
אַלטמאַרק לייבל, פרוי פערל (פריימאַן), קינדער נעבע און חנה
אַליוונשטיין נחום, פרוי (קאפטאל) און 4 קינדער
אַליוונשטיין אליהו און פרוי יוכבד (לעיבמאַן)
אַלשעווער בערישׁ און פרוי העניע
אַלשעווער שרה און מלכה
אַלשעווער משה־לייב, פרוי פייגע און 3 קינדער
אַסטראַקולסקי חיים־אַרן און פאַמיליע
אַסטשעגאַ ביניש און זון יאנקל
אַסטראַוויאַק קסיל, פרוי חאַמע (גרודזשיק) און טאָכטער ביילע־זיסל
אַסטראַוויאַק גיטל און פאַמיליע
אַסטראַוויאַק גאַלדע און פאַמיליע
אַסמאַן יחיאל, פרוי חנה (פיש), קינדער אהרן־יצחק, מרדכי און וואַלף
אפאַזדאַוועד מאיר (שו"ב), פרוי און זון יצחק (איטשע)
אפאַזדאַוועד לייבל, פרוי (וואַרשאַוויאק) און פאַמיליע
אפאַזדאַוועד חיים, פרוי און פאמיליע
אַפּליאַק שמואל און פרוי מינדל (גיעסטענ־פאַוועד)
אַקסעלראַד הינדע
אַרלאַווסקי מרדכי, פרוי חנה (מינץ), קינדער אהרון און פייגע
אַרנשטיין יעקב־דוד, פרוי מלכה (ליכטנשטיין) און טאָכטער באלטשע
אַרפאַ משה־יחזקאל, פרוי שרה און טאָכטער טאָבע
אַש חוה און איר מאַן
אשער שפרינצע

ב

באַלאַבאַן יוסף־לייב, פרוי יאָספע־גיטל און 3 קינדער

באלאבאן משה־וואלף און 2 קינדער
באום חיה־שרה, (ראזענטאל), קינדער דבורה, משה, לאה און אהרן
באום ניכע, (גרודקא) און 1 קינד
באומאן יוסף, פרוי, קינדער מרדכי, לייזער און נאך 2 טעכטער
בוימגאלד לובא און טאכטער שיינדל
באקסנבוים בנימין, פרוי גיטל־לאה און טאכטער רחל
באקסער בעניעק, פרוי פעסע (גאלדשטיין) און טאכטער הדסה
באקסער שעפסל
בארנשטיין אבא און פאמיליע
בארנשטיין גדליה, פרוי מירל, זון משה, טאכטער פייגע און נאך 2 קינדער
בארנשטיין חיים־יצחק, פרוי האדעס און זון יאסל־דוד
בארנשטיין הערשל, פרוי און פאמיליע
בארנשטיין גרשון, פרוי און פאמיליע
בארנשטיין שייע, פרוי און פאמיליע
בארנשטיין זעליק
בארנשטיין משה
בארנשטיין שמואל, פרוי שרה און 2 קינדער
בארנשטיין מענדל, פרוי חוה, זון חיים, טאכטער אסתר און נאך 2 קינדער
בארנשטיין יצחק
בארנשטיין עלקע און טאכטער חוה־רחלע
בארנשטיין חנה
בארנשטיין גאלדע (קירשנבוים) און זון דוד
בארסאק אברהם־מרדכי און פרוי זלאטע
בארעקעס דוד, פרוי און פאמיליע
בארשטער משה, פרוי רחל (ראפאפארט) און טאכטער חנה
באשקער יהושע, פרוי באשע, קינדער משה, לייבל, יענקל און נאך 2 קינדער
בודניק אפרים, פרוי הענע (אינווענטאזש), קינדער דבורה און ציפע
בוימגארטן ישראלקע, פרוי חנה (רויזן) און א טאכטער
בוכמאן משה, פרוי הענע (וויגאדא) און 2 קינדער
בולמאן שלמה, פרוי שרה־לאה (דזשעדזשיץ), קינדער עטע, בצלאל, רבקה און אליהו
בולמאן מלכה און פאמיליע
בולמאן יוסף, פרוי טאבע, קינדער בצלאל, מלכה־בריינע און אליהו־הערש
בורשטין שרה־אסתר און זון מאטעס
בורשטין הערש־יידל, פרוי רבקה, קינדער לייבל, חיה, גאלדע, פייגע און אברהמל
בורשטין הערשל, פרוי, קינדער דוד, יענקל און צירל
בורשטין חיים־דוד, פרוי צירל (סטראשוויעצ־קי), זון משה־לייב, טאכטער שרה און נאך 2 קינדער
בורשטין ישראל, פרוי פערל (ראזענבערג), קינדער טרייניע און אלתר
בורשטין חיה־עטע
בורשטין לייזער, פרוי אסתר (ציפלאווסקא), קינדער יענקל, זלאטע און צירל
בורשטין אברהם־נח, פרוי פרימעט און טאכטער זלאטע
בורשטין יצחק־וועלוול און פאמיליע
בורשטין שמואל און פאמיליע
בורשטין דינה און פאמיליע
בורשטין יענקל, פרוי און 6 קינדער
בורשטין משה, פרוי רבקה־רחל קינדער צביה, חיה, צירל און ליבע
בורשטין משה, פרוי גישע און 2 קינדער
בורשטין משה און פרוי עטקע (אגורעק)
בורשטין משה, פרוי ליבע זלאטע, קינדער חיה, צביה, רחל און צירל
בורשטין מרים
בזשאזא מענדל, פרוי רייניע און טאכטער זיסל
בזשאזא משה און פרוי אסתר (מעלניק)
בזשאזא שלמה
בזשעזשינסקי שייע (ד"ר) און פרוי חוה
בזשעזשינסקי וועלוול און פאמיליע
בזשעזשינסקי נעכע
ביאלאסטאצקא חוה־עטע און טאכטער רבקה
ביבערשטיין מענדל, פרוי בלומע און 2 זין
ביבערשטיין אריה און פאמיליע
בידערמאן דוד

בידערמאַן יחזקאל, פרוי און זון לייבל
בידערמאַן משה, הינדע און אברהמל,
בני יעקב־דוד
בייליס לאה, קינדער חנה און מינדל
בלאַוואַטניק יוסף, פרוי אסתר־גיטל און
טאַכטער מלכה
בלאַוואַטניק באַלטשע און איר מאַן יעקב
בלאַטמאַן חיים און זון שמואל
בלום אברהם־חיים, טעכטער מלכה און לאה
בלום יאָסל, פרוי ביילע (זשעלינסקי), קינדער
פּיניע, פרומעט, יצחק און משה
בלום לייבל און פרוי חנה־שרה ((פּאַדעמ־
באַוויטש)
בלום מאַטל און פרוי חנה־חיה
בלום משה, פרוי שרה און טאַכטער שבע
בלום שמחה, פרוי נעכע (גאַלדשטיין) און
טאַכטער דבורה
בלום שמואל (בן בן־ציון)
בלומבערג מלכה, זלאַטע און רויזע
בלומענצווייג רויזע (ליכטנשטיין) און 3 קינדער
בלומשטיין יהושע, פרוי רבקה (גרייעק), קינדער
יענקל, הערשל און רייזל
בלומשטיין יצחק, פרוי מרים און טאַכטער יענטע
בליי שלמה־שמעון און שוועסטער רחל
בלענקיטני איטע, קינדער אברהמל און שיע
בענגעלסדאָרף משה־יענקל, פרוי מרים און זון
ראובן
בערגסאַן הענע
בערגסאַן יענקל און פאַמיליע
בערגסאַן יהודה־אריה און פאַמיליע
בערגסאַן כאַנטשע און זון שמואלקע
בערלינער זיינוויל און פרוי רויזע (סאַפּיאן)
בערלינער לייבל, פרוי שיינדל (בולמאַן), קינדער
בצלאל, זיסל, חיים־נחמיה, רבקה־בריינע,
עטע, חנה, גיטל און ישראל יצחק
בערלינער חיים־וואָלף, פרוי רחל (מייערסדאָרף)
און 3 קינדער
בערלינער מאיר, פרוי רחל (לייבאַוויטש) און
טאַכטער רויזע
בערלינקאַ מענדל, פרוי מייטע (סרעברא) און
טאַכטער טאַבע
בערמאַן יידל, פרוי גיטל, קינדער מרים־שרה
און רבקה
בערנהאָלץ רחל און 2 קינדער
בערנבוים אברהם און פרוי דינה
בערנבוים מעכל־זרח, פרוי בלומע, קינדער רחל,
פּעסע, רודע, הינדע און נאָך אַ קינד
בערנבוים משה־יחזקאל, פרוי גאָלדע־רבקה
(סטאַראַשוויעצקי)' קינדער אברהמל, הערשל,
חיים־מרדכי און מירל
בערענט ביילע (פּיעקאַזש)
בראָדאַטאַ צביה און טאַכטער רחל
בראָדאַטש פּעסע־דבורה (מאַקאַוויער) און טאַכ־
טער חנה־גיטל
בראָדער יוחנן און פרוי (בראנדשפיגל)
בראָדער משה, פרוי און 3 קינדער
בראָדער מירל און פאַמיליע
בראַמזאַן אסתר (פּיעקאַזש), קינדער מענדל,
משה און לייבל
בראַמזאַן פייגע־רויזע, טעכטער חיה און רחל
בעסער שרה (בראַמזאַן) און 1 קינד
בראַמבערג לייב און שוועסטער נעכע
בראַנדשפּיגל משה, פרוי עלקע (פּענער), טעכ־
טער ביילע און רחל
בראַנשטיין משה־יענקל און פרוי דינה (רובינ־
שטיין)
בראַנשטיין גדליה און פרוי
בראַנשטיין משה, פרוי פייגע און אַ קינד
בראַך יחיאל, פרוי בלומע און טאַכטער כעליאַ
בראַך יוסף און פאַמיליע
בראַך יעקב, פרוי רויזע, קינדער ירמיה, ביילע און
שמואל־יצחק
בריף אברהם און פרוי חיה
בריף משה און פאַמיליע
בריף חיה־איטע און פאַמיליע
בראַסלאַר בלומע (גרינבוים) און טאַכטער חנהלע
בראַסלאַר שמעון, פרוי שרה (זאַכאַריאַש) און
זון מאיר

ג

גאַלאַמב אַנטשיל און זון משה
גאַלאַנט מענדל און פרוי סימע

גאַלאַנט משה
גאַלדבאַזש רבקה־לאה און 2 קינדער
גאַלדבוים אברהמל
גאַלדבוים יענקל
גאַלדבערג גרשון, פרוי ביילע און טאַכטער רבקה
גאַלדבערג דבורה (וואַגמאַן), מאַן און 2 קינדער
גאַלדמאַכער דבורה
גאַלדמאַן פייבל, פרוי יוכבד און טאַכטער גישע
גאַלדשטיין בערישׂ, פרוי דאַבטשע (אַרנשטיין) און אַ קינד
גאַלדשטיין חיים־שלמה
גאַלדשטיין יענקל, פרוי פייגע־לאה (פאַס), קינדער נח, שבתאי, הערשל, טוביה, שמואל, רבקה, רחל, בלומע און ברכה
גאַלדשטיין שלמה, פרוי סימע (גאַלדמאַכער) און טאַכטער שיינע־ליבע
גאַלדשטיין יהושע, פרוי מירל און טאַכטער אסתר
גאַלדשטיין מענדל און טאַכטער שרה
גאַלדשטיין לייבל, פרוי חנה (זשיטעלני) און זון הענעך
גאַלדשטיין לייבל און פאַמיליע
גאַליבראַדאַ דוד, פרוי גיטל (דאַמב) און זון מענדל
גאַליבראַדאַ מרדכי, פרוי און 2 קינדער
גאַליבראַדאַ שמחה, פרוי און 1 קינד
גאַליבראַדאַ חוה בת יצחק
גאַלינאַ סענדער
גאַלינאַ ישעיה (שייע)
גאַלינאַ צביה־צירל (פלודאַ)
גאַמפטעק פייבל, פרוי מירל, קינדער פינקל, קאַפּל, שיינדל און אסתר
גאַמפטעק ברוך און פרוי פרומקע (דאַלנאַרוזשאַ)
גאַרפינקל יצחק־נחום, פרוי רחל און 1 טאַכטער
גוזשיק חיים, פרוי רבקה און זון אברהמל
גוט חיים־אלתר, פרוי פערל, זון יעקב און נאָך 2 קינדער
גוט לייזער־וואַלף, פרוי רבקה, קינדער יעקב און פעסקע
גוט חנה, מאַן און אַ קינד
גוט אברהם־יצחק
גוט העניע־לאה, קינדער מרדכי און חיים
גוטמאַרגן אברהם, פרוי דינה, קינדער שלמה, דבורה, מלכה, תרצה און נאָך 2 קינדער
גוטערמאַן דינה (שטיינבערג)
גוטערמאַן אברהם און פאַמיליע
גוטערמאַן שלמה און פאַמיליע
גוטערמאַן בעריש און פרוי
גורמאַן איטשע און אַ טאַכטער
גורמאַן חנה
גורמאַן בערל, פרוי דאַבע, קינדער הערשל, חנה, גאַלדע, יהודה און חוה
גורמאַן בערל, פרוי מינדל און טאַכטער מלכה
גורמאַן צירל און פאַמיליע
גורמאַן היה און פאַמיליע
גורמאַן זיינוויל
גורמאַן שיע־בעריש און פרוי דבורה
גורמאַן נתן און פאַמיליע
גורמאַן לייבל און גיטל (בני שמחה וחוה)
גורמאַן מאיר, פרוי מלכּה (גאַלדשטיין) און טאַכטער חוה
גורמאַן מנשה, פרוי אסתר (לאַשער), קינדער נחמן־פסח, לאה און פייגע־מרים
גורמאַן שעפּסל, פרוי טשיזשע, קינדער צירל, דבורה, דוד אוֹן לייזער
גזרני שיע, פרוי מלכה, קינדער מאַקס, אַנדזשאַ און עדזשאַ
גזרני רוזשקע (גוטמאַן)
גינצבורג לייב, פרוי אסתר (פּיעקאַזש) און טאַכטער חוה
גינצבורג לייזער, פרוי חנה, קינדער אסתר און אברהם
גלאַדאַווסקי יהודה־לייב
גליקליך אברהם־יצחק, קינדער דוד און רחל־לאה
גליקסבערג יוסף, פרוי רחל און זון מאיר
גניאַזדאַ לושאַ און סאַלאַ
געדאַנקע הינדע־רחל (זילבערשטיין)
געוואַרטשיק ישראל־יצחק, פרוי, טאַכטער הענע און אַ זון
געלבאַרד משה־יוסף און פרוי רבקה
געלבאַרד מאַטל און פרוי שבע (גרינבערג)

געלבאַרד הענעך און פרוי בריינדל (גורמאַן)
געלבלום אסתר, קינדער חיה, הינדע, קריינדל און שמחה
געלבלום הערשל, קינדער לייביש און משה
געלודאַ נחמה (ענגעל) און זון לייזער
געלטשינסקי ראובן, פרוי צלאווע (מידא) און 2 קינדער
געלמאַן עזריאל, פרוי שיינדל, קינדער מרדכי־לייב און געצל
געלמאַן אהרן און פאַמיליע
געלמאַן חיה און פאַמיליע
געלמאַן טאַבע און פאַמיליע
געלמאַן איטקע און פאַמיליע
געלמאַן מאיר־וואַלף און פאַמיליע
געלפאַנט יצחק (ראש־ישיבה), פרוי און 4 קינדער
געלצער האַדעס (שטוצקי), קינדער סאַבטשע און נתן
געשענאַוויטש יעקב, פרוי פּערל (לערער), קינדער שמואל און לאה
געשענאַוויטש איטשע, פרוי מלכה (שטערן) און טאַכטער שיינדעלע
גראַבינאַ הערשל, פרוי גיטל (גאַליבראַדאַ), קינדער אברהם, חוה, רויזע, חנה, יעקב־וועלוול און עליע
גראַדשטיין בונים
גראַדשטיין הערמאַן
גראַדשטיין לאַלעק
גרודזשיק אהרן־דוד און שרה (בני טוביה)
גרודזשיק לאה און חוה (בנות הערשל)
גרודקאַ לייבל
גרודקאַ נחום־סענדער
גרודקאַ אברהמל
גרודקאַ קלמן
גרודקאַ הערשל
גרייזעק יחיאל, זון מענדל און אַ טאַכטער
גרייעווער ביינע און טאַכטער מלכה
גריל שלמה און פרוי יאכעט
גרינבוים אברהם־משה
גרינבוים ליפּע, פרוי מלכה, קינדער חיים, מעכל און גוטא
גרינבוים הערשקע, פרוי און 2 קינדער
גרינבוים חוה און פאַמיליע
גרינבוים הינדע און פאַמיליע
גרינבוים רבקה און פאַמיליע
גרינבוים מענדל, פרוי הינדע (ראַזענבערג), קינדער גוטא און פעלאַ
גרינבוים יהושע, פרוי רודע, קינדער חיה און גיטל גרינבערג אליהו
גרינבערג שרה־ריווע, קינדער שיע־שמואל, יונתן לייב, סימע־רייזל און טאַבע־לאה
גרינבערג חיים־לייב, פרוי פריידע־פּערל און זון משה
גרינבערג פּעסע און טאַכטער בלומע
גרינבערג טאַבע און פאַמיליע
גרינבערג חייטשע און פאַמיליע
גרינבערג פייגע און פאַמיליע
גרינבערג נחמה און פאַמיליע
גרינבערג יענקל און פאַמיליע
גרינשטיין מענדל און פרוי דינה־רודע (זאַלצמאַן)
גרינשפּאַן חיים־זעליג, פרוי שרה־ביילע, קינדער גאַלדע און חנה
גרינשפּאַן יודל און פרוי חנה
גרינשפּאַן דודל, קינדער אברהם־אהרן, יעקב־לייב, פייגע און גאַלדע
גרינשפּאַן רבקה (פישערמאַן), קינדער הערשל און חנה־לאה
גרינשפּאַן אברהמל (בן ירחמיאל)
גרינשפּאַן אַנטשל, פרוי טאַבע (יערוזאַלעם) און טאַכטער סימע
גרינשפּאַן הערש־מאיר און פרוי מרים (נייַמאַן)
גרינשפּאַן יוסף

ד

דאַוועק אברהם, פרוי אסתר־לאה (צימערמאַן) און 2 קינדער
דאַטאַטשני גיטל (גרינבוים) און אַ טעכטערל
דאַלנאַרוזשאַ משה און פרוי ראַכטשע (קאַטשאַלעק)
דאַמב דוד, פרוי פּעסע, קינדער אדוו. יצחק, שרה, מאַטל, חנה און טוביה

דאָמב אהרן (פּאָעט), פּרוי חנה (גרינבערג) און טאָכטער שרהלע

דאָמב ליבער

דאָמב זלמן, פּרוי באַשע, קינדער אברהם, רחל און נאָך אַ טאָכטער

דאָמב חיים־יענקל און פּרוי אסתר

דאָמב מענדל, פּרוי חוה (רוזשאַ) און 2 קינדער

דאָמב משה, פּרוי ריווטשע (ווינאָגראַד), קינדער מינדזשע און פּראָניע

דאָמב ישראל

דאָמב אברהם, פּרוי לאה־מרים און 5 קינדער

דאָמב יחזקאל־אברהם און פּרוי שרה־באַשע

דאָן מאָטל, פּרוי רויזע, קינדער סאלע, העלאַ און טאָבטשע

דאָן שמחה (פּאָעט), פּרוי געניע און אַ טעכטערל

דאָן מאָניע און פּאָמיליע

דאָן רויבע, זון אברהמל און 2 טעכטער

דאָן מאָניעק און פּרוי עטקע (ווייסנבערג)

דאָן רוזשאַ און טאָכטער בעלאַ

דאָניעל דוד־יענקל און פּרוי מלכה

דאָניעל יאָסקע און פּרוי דאָבע (דאָמב)

דאָניעל שיע־חיים

דאָניעל איטקע

דאָניעל יעקב־אריה, קינדער דוד און העניע

דאָרן אברהם־יצחק

דובנער שפּסל, פּרוי ליבע, קינדער נחמן־בערל, קסיל, עטקע, דוד און יוסף־הערש

דובנער יוסף, פּרוי רחל (גרודזשיק), קינדער פּערל, שיינדל, הערשל, וועלוול און חנה

דוא קאָפּל, פּרוי שרה (סימכאָוויטש) און טאָכטער מרים

דזשעדזשיץ יוסף, פּרוי שיינדל און קינדער

דזשעדזשיץ רחל, קינדער שרה, יידל און חיים

דירעקטאָר מרדכי, פּרוי חיה־ניכע, טעכטער דבורה און שפּרה

דעליקטיש (אדוו. ד"ר), פּרוי ד"ר בעלאַ (רובינ־שטיין) און טאָכטער רוזשאַ

דעמבינסקי זישע און פּרוי ראָכטשע (נאָוואַ־מינסקי)

דעמבינסקי פּיניע

דעמבינסקי יצחק און פּרוי דאָראַ

דראָנזשעק הערשל, פּרוי חנה־דבורה, קינדער יהודה, יצחק, אברהמל, חיה, שרה און עטל

דראָנזשעק משה, פּרוי יענטע, קינדער אברהם און בנימין

דראָנזשעק משה־חיים, פּרוי איטקע, קינדער דוד, נעכע און אריה

דראָנזשעק אברהמל, קינדער לייזער און חנה

דראָנזשעק יענקל, פּרוי רחל (נייעסטענפּאָווער), קינדער גיטל, עלקע, לאה, משה און ישראל־יצחק

דראָנזשעק יוסף און פּאָמיליע

דראָנזשעק פּייגע און פּאָמיליע

דראָנזשעק ביילטשע און פּאָמיליע

ה

האוסמאַן ישראל־הערש, פּרוי שרה־איידל, קינ־דער משה און חיים

האוסמאַן חנהטשע און מאַן

האוסמאַן שרה (סקורניק)

האזענשפּרונג אסתר־מלכה, קינדער חיל־לאַזער און נעכע

האזענשפּרונג יהודה־לייב, פּרוי און 2 קינדער

האזענשפּרונג שמחה־בונים, פּרוי שרה (אַקסעל־ראָד) און 2 קינדער

האָכמאַן אברהמל, פּרוי און 3 קינדער

האָכמאַן יעקב־אריה, פּרוי רחל (פּאָסקאָוויטש), קינדער משה און דוד

האָלצמאַן אברהמל, פּרוי, זין אנטשל, יצחק און נאָך קינדער

האָלצמאַן הערשל, פּרוי רחל, קינדער הענער, מרים־רבקה און צירל

האָלצמאַן משה און פּרוי רחל (פּינקלשטיין)

האָלצמאַן מענדל

האָלצמאַן שמשון און טאָכטער שרה

האָלצמאַן בערל און פּאָמיליע

האָראָוויץ דוד

האָראָוויץ יעקב, פּרוי רחל (אייזנקייט), קינדער לייביש, פּאָליע און נעשקע

הורביץ אַדעלאַ (ד"ר)

הימלפּאָרב מאַקס און פּרוי ליובא (שטוצקי)

העגדעל איטשע־מאיר און פּרוי

הענדעל אברהם, פרוי ליבע, קינדער קאַרפּל און יידל

הענדעל איטשע, פרוי צירל (ציפּלאַווסקאַ), קינדער שלום, חיים, בנימין, שרה און משה

הענדעל רויזע און פאַמיליע

הענדעל דוד און פאַמיליע

הענדעל דינהטשע און פאַמיליע

הענדעל לייבעלע, פרוי הינדע, זין משה־יאַסל, הערשל, נחמן און נאַך קינדער

הענדעל בנימין און פאַמיליע

ו

וואַגאַווסקי יעקב־לייב, פרוי רויזע־אסתר, קינדער שמואל־דוד און חנה־מלכה

וואַגמאַן דוד, פרוי חוה (רושאַ) און טאַכטער טאַבע

וואַגמאַן ישראל, פרוי פייגע און אַ קינד

וואַגמאַן פריידע (רינג)

וואַכטער ווישקע, קינדער ישראל און רבקה

וואַכטער נטע און פרוי רודע (פערעץ)

וואַלדמאַן אַנטשל

וואַלמאַן אברהם־שלמה און פרוי לאה

וואַלמאַן ישראל־משה

וואַלמאַן אברהמל

וואַלמאַן פינעע, פרוי רבקה און טאַכטער פייגע־רויזע

וואַלמאַן צערל (בת שלמה) און פאַמיליע

וואַנכאַצקי משה און פאַמיליע

וואַנסעוויר ברוך־משה

וואַנסעוויר צירל (זאַנשיין)

וואַנסעוויר פסח, פרוי הינדע (ווישניא), קינדער דוד־שיע, אריה און בערל

וואַנסעוויר וועלוול, פרוי אסתר (פיש), קינדער דוד, אהרן און חנה־רחלע

וואַנסעוויר בנימין, פרוי שרה־אסתר, קינדער שמואל, שלמה, פערל און מינדל

וואַנסעוויר דוד און פרוי דאַבטשע

וואַנסעוויר מאַטעס, פרוי לאה (דאַמב) און 3 קינדער

וואַנסעוויר צירל, קינדער ישראלק, אריה און מרים

וואַסק מאיר־לייב און פרוי רחל

וואַסק משה־שמעון, פרוי הענע, קינדער שעפּסל און הערשל

וואַסק פּנחס און פרוי רחל (מאַלאַוואַני)

וואַפּניאַזש יענקל, פרוי הענע (שוואַרץ), קינדער חיים, בערל און רבקה

וואַרעמשטיין וועלוול, פרוי לאה (סלאַמיאַנקאַ), קינדער יעקב און שיע

וואַרשעוויער דוד און פרוי אסתר (וואַנסעוויער)

וויאַטראַק ישראל, פרוי גיטל, קינדער יענקל און משה

וויגאַדאַ איצל (יצחק) און פרוי צירל

וויגאַדאַ אברהם־גרשון, פרוי דבורה און אַ טאַכטער

וויגאַדאַ חיים־שמואל און טאַכטער ביילע־לאה

וויגאַדאַ יצחק־מאיר און פרוי רחל

וויימאַן אברהם, פרוי, קינדער קובעק, יאַדזשאַ און שלאַמעק

וויינטרויב יצחק, פרוי דינה, קינדער הענע און משה

וויינטרויב עוזיאל, פרוי ביילע (רושאַ) און זון בערעלע

וויינשטאַק אברהם־אהרן, פרוי פרומעט (וויגאַדאַ) און 5 קינדער

וויינשטאַק דוד־לייב, פרוי שרה און 8 קינדער

וויינשטאַק ישראל־משה, פרוי אסתר (יאַלאַוויטש) און 2 קינדער

וויינשטיין שמואל־אבא און פרוי פייגע־רבקה

וויסבאַרד משה, פרוי ברוינטשע (כץ) און אַ קינד

וויסבאַרד דוד און פרוי שרה

וויסבערג לייב־הערש, פרוי גיטל און זון יצחק

וויץ שייע

וויץ עליע

וויינאַגראַם מרדכי, פרוי חנה און זון אברהם

וויינקלהאַק שלמה, פרוי רחל, קינדער לייבל, פריידל און פּערל

וויעווויורקע יאַכעט

וויעזשבאַ שייע, פרוי זלאַטע, קינדער אברהמל און דוד

וויעלדרוש הערש, פרוי דאָבע (פּאַרטשאַק), זון אהרן און נאָך 2 קינדער

וויטניאָ לייבל, פרוי עטע, קינדער משה, גרשון, חיים און הענע

וויטניאָ ישראל און פּאַמיליע

וויטניאָ משה, פרוי שרה־לאה, קינדער עליע און דוד

וויטניאָ משה־מענדל און פרוי בלומע

וויטניאָ משה־זיינוול, פרוי רוטקע, קינדער יאָסל, שלום און חיים

וויטניאָ איטע

וויטניאָ דבורה

וויטניאָ שיע, פרוי שרה, קינדער וועלוול, דוד און דבורה

וויטניאָ שלמה־זלמן, פרוי רחל־איטע און טאָכ־טער הענע

וויטניאָ שרה און זון שיע

וויטניאָ שרה־ליבע (בת זלמן וברוניה)

וויטניעוויטש שמולקע און פרוי אסתר (פּאַס)

וויטניעוויטש שלמה און פרוי רבקה

וויטניעוויטש גדליה, פרוי חנהטשע, קינדער יידל־הערש, מאָטל און רבקה

וולאדארסקי מאָטל, פרוי חנה, קינדער שיינע־לאה און מינדל

וולאָדאָרסקי בצלאל

וולאָסקאָ באצקל

וולאָסקאָ יצחק און פרוי חיה

וולאָסקאָ גרשון און זון בנימין

וולאָסקאָ גדליה, פרוי בינע, קינדער העלא און העניעק

וועגעל ישראל, פרוי חנה און זון משה

וועגראָווסקי יהודה־בער, פרוי עלקע, טעכטער יוכבד און שרה

וועגראָווסקי שמואל און פרוי חנה (מאירס־דאָרף)

וועגראָווסקי פישל, פרוי רייזל, קינדער אסתר־ליבע־לאה, פייגע און פייוול

וועגראָווסקי חנה

וועגראָווער שמעון, פרוי דאָבע (בלומשטיין), קינדער יידל, אסתר, חיה און מלכה

וועגראָווער מאָטעס, פרוי לאה און קינדער וועלטקע איטשע און פרוי שיינדל (קאָטשאָלעק)

וועלטקע לאָזער און פרוי חיה (ניימאָן)

וועסט יעקב, פרוי איטקע, טאָכטער מלכה מיט איר מאָן שיעלע און 3 קינדער

וואָנאָ באָטשע (ברוך) און פאָמיליע

ז

זאַיעווסקי וואָלף־בער

זאיעווסקי ביינישׁ, פרוי, קינדער מאָשע, זיסל און פייגע

זאָכאָריאָזש חיים־זעליג, פרוי פייגע (בולמאָן), טעכטער לאה און עטע

זאָכאָריאָזש חיה און פאָמיליע

זאָלצמאָן שמואל־דוד, פרוי מלכה און 3 קינדער

זאָלצמאָן בערל און פרוי הענע

זאָלצמאָן אברהמל און פרוי רבקה (כץ)

זאָריוואָטש משה, פרוי שרה־איטע און זון פישל

זגריזעק הערש, קינדער רחל און פייגע

זגריזעק בן־ציון, פרוי און אָ קינד

זגריזעק משה־יעקב

זגריזעק מרדכי און פאָמיליע

זגריזעק בן־ציון און פאָמיליע

זגריזעק שלמה־מענדל און פרוי אסתר־לאה

זילבערבערג הערשל (בן שמערל)

זילברבערג חיים־פסח, פרוי גיטל, קינדער מרים, הינדע און שמואל־מאיר

זילבערבערג יאָנטשע (יעקב) און פרוי ביילע (ניעסטענפאָווער)

זילבערליכט יעקב

זילבערמאָן אייזיק, פרוי ביילע, קינדער שמואל, הינדע און שלמה

זילבערמאָן הערש („יעזשאָרעק") און פרוי מרים

זילבערמאָן טערעזע און פאָמיליע

זילבערשטיין זלמן־מאָטל, פרוי עלקע, זון יאָסל, טאָכטער טאָבע און נאָך 3 קינדער

זילבערשטיין חיים־לייב און פרוי

זילבערשטיין חנה־באָשע

זילבערשטיין יהושע־דוד

זילבערשטיין יוסף, פרוי חוה (פרוכטנבוים), קינדער גוטקע און פרומקע

זילבערשטיין יחיאל און פאָמיליע

זילבערשטיין מעכל
זילבערשטיין קסיל, פרוי רייזל (ראַטנשטיין) קינדער מעכל און חיים־לייב
זילבערשטיין משה, פרוי כאַשע און זון לייבל
זילבערשטיין איטשע, פרוי הינדע און זון בערל
זילבערשטיין פּרץ, פרוי ביילע און זון ראובן
זוסמאַן חוה
זוסמאַן אברהמל
זוסמאַן עליע, פרוי חיה, קינדער קלמן און הערשל
זוסמאַן פּאַמיליע
זוספּיין נתן־חיים, פרוי שיינע־רבקה, קינדער שיע און חנא־מאיר
זוספּיין ישראל־יצחק, פרוי מעכליע און 2 קינדער
זיסקינד אברהם און פרוי הענע־לאה
זיסקינד בערטשע, פרוי ביילע און 4 קינדער
זיסקינד רחל־גיטל (גרודא) און טאַכטער ברכה זלאַטשעווסקי יאַספּע־חיה (סקאַלאַ) און קינדער
זעליקייט יידל, פרוי מלכה, קינדער ליבע און לוי־יצחק
זעליקייט ישכר, פרוי יהודית (קינעל) און 2 קינדער
זעמעל איטע (גאָלדבערג)
זעלמאַנאָוויטש הערשל, פרוי ברייניע־האָדעס און זון שלמה
זעלמאַנאָוויטש לאזער, פרוי חיה־איטע, קינדער יצחק־יעקב און פייגע
זעלמאַנאָוויטש יצחק און זון יוסף
זשיטעלני יצחק און פרוי סימע־הענע
זשעזשניקער טשאַרנע, קינדער שלמה, גיטל, שרה און זיסל
זשעזשניקער שיע, פרוי יאַכעט און טאַכטער גישע
זשעזשניקער לייבל, פרוי לאהטשע, קינדער אסתר און גרשון
זשעזשניקער כאַצקל, פרוי רבקה, קינדער יענקל אין הענע
זשעזשניקער רפאל, פרוי זלאַטקע (ניימאַן) און זון פייוול
זשעזשניקער יענקל, פרוי גאָלדע און זון סענדער
זשעזשניקער חיהטשע
זשעזשניקער דבורה
זשעזשניקער יענקל
זשעפּקא אברהמל, פרוי שיינדל, קינדער מנחם, חיה און שרה
זשעפּקאַ יצחק און פרוי ביילע (שטיינמאַן)
זשעפּקא גרשון, פרוי פּעסע און 2 קינדער
זשעפּקאַ בנימין, פרוי טאַבטשע און 3 קינדער
זשעלינסקי אסתר־גאָלדע
זשעלאַסקאַ חיה־יענטע, קינדער פּעסע, רבקה און בלומע

ט

טאַטנגרעבער עטע (סרעבראַ), קינדער רבקה און פישל
טאַטנגרעבער גרשון, פרוי און קינדער
טאַשימאָוויטש שרה (סרעבראַ)
טאַשימאָוויטש אברהמל, פרוי חיה־גיטל און זון הערשל
טאקסא שאַכנע און פרוי טאַבע
טייבל אברהם און פרוי רויזע (פענער)
טייטלבוים יוסף־לייב, פרוי רחל, טאַכטער טאַבע און אַ זון
טראַטש אלתר, פרוי זלאַטע (שיימיינסקי), זין ראובן, שייע און אַ טאַכטער
טראַק אברהם, פרוי הינדע, טעכטער מרים און ליבע
טראַק אבא, פרוי מאַליע, קינדער זיסל און חיים
טרופּיעווסקי וועלוול און פרוי לאה
טרופּיעווסקי חיים און פאַמיליע
טרייסטער לושא
טשאַפּניקעוויטש ישראל, פרוי אסתר (שטערן) און אַ קינד
טשאַרניעווסקי מענדל, פרוי רבקה, קינדער כאַנטשע און אסתר
טשאַרניעווסקי באַלעק און פרוי ברייניטשע
טשאַרניעווסקי העניעק, פרוי רויזע און 3 קינדער
טשאַרניעווסקי מאַניעק, פרוי עטקע און זון איגנאַץ
טשאַרני (פאַמיליע)
טשאַרניעצקי ראובן, פרוי מינדל און קינדער
טשאַרניעצקי גדליה, פרוי רחל, טאַכטער חיה, זון מענדל און נאַך אַ קינד

טשערמאַן נתן, פרוי דינה, קינדער שרה־לאה, זלמן־מאיר, שיינדל און בלומע

י

יאַבלאָנקאַ אברהם־שלמה, פרוי שרה, קינדער מאיר און חנה
יאַבלאָנקאַ בריינע
יאַבלאָנקאַ רחל־לאה
יאַבלאָנקאַ ביילע
יאַבלאָנקאַ משה־יאָסל, פרוי און 2 קינדער
יאַבלאָנקאַ דבורה־גיטל און איר מאַן
יאַבלאָנקאַ סימע, מאַן און 2 קינדער
יאַבלאָנקאַ עטל
יאַבלאָנקאַ אברהם־יצחק און פאַמיליע
יאַבלאָנקע יעקב־נטע און פאַמיליע
יאַבלאָנקאַ יענקעלע און פרוי פרידא (האוסמאן)
יאַגאָדאַ מענדל בן גרשון
יאַגאָדאַ מענדל, פרוי נעשקע (וואָלמאַן), קינדער אפרים, חייקע, הודקע, רויזע, דבורה און פייגע
יאַגאָדאַ אברהם־עליע, פרוי אסתר־רחל (קאַטשאָלעק) און 2 קינדער
יאַזשאָמבעק חיים־לייזער, פרוי הענע (גאָלאָנט), קינדער הערשל, מאָטל, שיינדל און יאספע
יאַזשינאַ וועלוול, פרוי גושא, קינדער גאָלדע און ישראל
יאַזשינאַ חיים־גרשון, פרוי חיה־רחל, קינדער אַלטער און טעמע
יאַזשינאַ חוה
יאַזשינאַ נעלא
יאַלאָוויטש יידל, פרוי חוה און קינדער
יאַלאָוויטש שמואל־יוסף און פרוי שרה־מרים (ווינשטאָק)
יאַלאָוויטש לייבל, פרוי פרומעט, טעכטער בריינטשע, כאַנטשע און ליבטשע
יאַנאָווער יענקל, פרוי גיטל (גורמאַן), קינדער פייוול, מאָטל־הערש און חנה
יאָסקאָוויטש חיים (ד"ר), פרוי (גניאָזדא) און אַ קינד
יאָסקאָוויטש יאַזשאַ און מוטער
יאָסקולקאַ יידל, קינדער לייזער און שלמה
יאָסקולקאַ (דער רימער) און פאַמיליע
יאַקובאָוויטש איטשע, פרוי מאָניע, קינדער שיינע־גיטל, דוד און מלכה
יאַקובאָוויטש (פאמיליע)
יאַרניצקי אשר און פרוי גיטל
יאַרקאָ שמחה־בונים, פרוי חיה און זון נחמן
יוניש יחיאל און פרוי פרומע (צוקער)
יוניש יעקב־אריה, פרוי חנה, קינדער דבורה, אברהם, רויזע, גיטל און נאָך אַ טאָכטער
יעלען חיים־ברוך, פרוי רויזע און 3 קינדער
יעלען מאָטל
יעלען לאה
יערוזאָלים עטקע (זילבערשטיין), קינדער מרים, פייגע, רפאל, חיה און אסתר
יערוזאָלימסקי שיינע
יערוכעמזאָן שמואל, פרוי הענע (ציטרינאָזש), קינדער דבורה, אברהם און שרה
ישמח שמואל, פרוי און 3 טעכטער

כ

כאַינאַ משה, פרוי שרה, קינדער פייגע, יאָספע, מאָטל, רייזל און לייזער
כוינאָוויטש משה־שאָול, פרוי לאה, קינדער נטע, מירל, נחמה און רבקה
כוינאָוויטש קיילע און טאָכטער ברכה
כוינאָווער וועלוול, פרוי מינדל (פלודאַ), קינדער שייע, לייבל און משה
כוינאָווער משה, פרוי מאָשע, קינדער שייע און שמואליק
כמיעליאָזש חיים און פרוי מעכליע
כמיעליאָזש זישע, פרוי נחמה (גורמאַן) און 2 קינדער
כץ שמואל און פרוי חנה
כץ מענדל און פרוי מלכה
כץ מאָטל און פאַמיליע
כץ יואל, פרוי אסתר־לאה (זאַלצמאַן), קינדער שרה־גיטל, משה־יוסף, פריידע־רבקה, חיים, צביה און לייבל
כץ יענקל און פרוי יענטע (רייטשיק)
כץ מרדכי, פרוי מלכה און אַ קינד
כץ משה, פרוי גיטל און זון שיע־חיים

כץ מאיר־הלל, פרוי שרה־עטל, קינדער פייגע־
זיסל, אסתר־לאה און שיינע־רבקה
כץ גרשון
כץ פנחס
כץ גבריאל און פרוי רחל
כץ לייבל און פאמיליע
כץ מאיר און פאמיליע
כץ הלל און פאַמיליע

ל

לאַטערמאַן (פאַמיליע)
לאַטערמאַן בצלאל און פרוי סימע (יאַזשינאַ)
לאמפארט אהרן־דוד און פרוי (סרעברא)
לאַנדאו בערישׁ, פרוי הינדע־לאה און זון אברהמל
לאַנדאו הענע־דבורה (פרענקעל), קינדער חיה,
יוסף און שיינע־האדעס
לאַנדאו יצחק, פרוי פּערל (קוקפא) און אַ קינד
לאַסקא בנימין און פרוי טאַבע־שפרינצע
לאַסקא לאה
לאַקס אברהם און פרוי אסתר (פענער)
לאַשער הערשל און פרוי אסתר־מרים
לוסטיק שמעון
לידערמאַן בערל, פרוי ראַשקע און 2 קינדער
לידערמאַן שלמה
ליטוואַק יצחק און פרוי ראַבטשע
ליטוואַק שלמה־דוד און פרוי פייגע (עפשטיין)
לייבאָוויטש אברהם־חיים און פאַמיליע
לייבאָוויטש הערשל, פרוי עלקע (אייזנקייט),
קינדער טאַבע און משה
לייבאָוויטש פייוול, פרוי שיינדל (וואַלאגורא) און
3 קינדער
לייבאָוויטש שיע און פרוי סימע (זילבערמאַן)
לייבאָוויטש מאַטל
לייבאָוויטש מנשה
ליכט שלמה און זיין מוטער
ליכטנשטיין שמואל־שמחה, פרוי רחלע (לעיב־
מאַן) און טאַבטער שרה
ליכטנשטיין רויזע (בלומענצוויג) און 3 קינדער
ליכטנשטיין באַשע (פילאַר)
ליכטנשטיין שמואל, פרוי גרינטשע און 2 קינדער
לינדנבערג שלום־הערש
לינדנבערג יענקעלע, פרוי און פאַמיליע
ליס שמעון
ליפּ מענדל און פרוי רבקה (וואַלמאַן)
ליפניאַק משה־יענקל
ליפניאַק וועלוול, פרוי און 2 קינדער
ליפשיץ יחיאל־מאיר, פרוי פרומטשע, קינדער
משה, פייגע און אברהמל
ליפמאַנאָוויטש ראַבטשע
ליפמאַנאָוויטש פסח
ליפמאַנאָוויטש נחמן
לעיבמאַן מענדל (רוזשאַנער)
לעווין משה, פרוי רחל (גאַלדבערג) און זון בערל
לעווין פנחס־יעקב און פרוי (בירנבוים)
לעווקאָוויטש יהודה, פרוי איטקע (בודנער) און
3 קינדער
לעווקאָוויטש הערשל
לעווקאָוויטש רויזע
לעווקאָוויטש שפרה
לעווקאָוויטש מירל
לעווקאָוויטש לאה
לעווקאָוויטש חנה
לעווקאָוויטש ישראל
לעווקאָוויטש מאַטל
לעווקאָוויטש דוד
לעווקאָוויטש בנימין
לעווקאָוויטש שרה
לעווקאָוויטש ריווטשע און פאַמיליע
לעווקאָוויטש שלום און פאַמיליע
לעווקאָוויטש ביילע (בת יעקב־דוד)

מ

מאַגנעשעווער מאיר־שלמה און 2 קינדער
מאַגערמאַן שמואל, פרוי שרה (סרעברא), קינ־
דער שלמה־פסח און יצחק־בערל
מאיער עליע און פרוי
מאַלאָוואַני שרה־באַשע
מאַלאָוואַני יצחק, פרוי פּעסע, קינדער חנה, משה,
מיילעך, כאַצקל, פייגע, דבורה און יאַסל
מאַלאָוואַני מאיר־לייב, פרוי יאַכעט, טאַבטער
רבקה און נאַך אַ קינד
מאַלאָוואַני יידל

מאַלאַוואַני שמואל
מאַלינאַ שיע־חיים, פרוי חנה, זין משה, הערשל און טאַכטער ריווע מיט אַ קינד
מאַנצאַזש הערשל און פרוי ביילע־זלאַטע
מאַנצאַזש לייבל, פרוי רחל (שיפמאַן), קינדער הערשל און זלאַטקע
מאַנצאַזש פייוול, פרוי רחל און קינדער
מאַנצאַזש זינדל און פרוי אַלטע
מאַנצאַזש הערשל און פרוי אסתר־ברייגע
מאַנצאַזש דאַן און פאַמיליע
מאַנצאַזש יצחק און פאַמיליע
מאַנצאַזש זינדל, פרוי גיטל (שימייזסקא), קינדער רחל, נעכע, ליבע און עטל
מאַנצאַזש חייקל, פרוי און פאַמיליע
מאַנצאַזש טרייטל
מאַנצאַזש יאַסל, פרוי, קינדער נתן און רחל
מאַנצאַזש הערשל, פרוי עטע (דראַנזשעק) און פאַמיליע
מאַנצאַזש לייבל, פרוי רחל און קינדער
מאַנדרי הענעך, פרוי שרה־לאה (סעגאַל) און 2 קינדער
מאַקאַווסקא הינדע
מאַקאַוועך פישל, פרוי אסתר־מלכה און זון לייבל
מאַרגאַליס חנה־פייגע און טאַכטער רייזל
מאַרגאַליס נעכע־לאה (ציטרינאַזש)
מאַרגאַליס הערשל, פרוי חנה (פליישער) און זון אברהמל
מאַרגאַליס לייבל, פרוי באַשע און זון אברהמל
מאַרגאַליס פייגע
מאַרגאַליס אלתה, פרוי חנה־לאה (יאַבלאַנקא) און 3 קינדער
מאַרגאַליס שעפּסל און פרוי פייגע (קאַכאַן)
מאַרגענשטערן שיינע־גאַלדע (בורשטין)
מאַרדיקס אהרן
מאַרמאַרשטיין יענקל, פרוי רחל־לאה (סאַקאַל), קינדער משה, אברהם, מענדל, יהודה און מירל
מאַרמאַרשטיין משה
מאַרקאַוויטש מרים
מארקאַוויטש לייבל
מאַרקאַוויטש גדליה
מאַרקוס שמחה און פאַמיליע
מאַרקוספּעלד אברהם־ישראל, פרוי חוה און זון חיים
מאַרקוספּעלד שמחה, פרוי הענע און טאַכטער רעלאַ
מאַרקוספּעלד יעקב־משה, פרוי פרוידע און קינדער
מאַרקוספּעלד יצחק, פרוי חיה (סרעברא) און טאַכטער פּעסעלע
מידא שלמה
מידא לאזער
מידא יוסף־לייב און פרוי טאַבע
מייבעמער מענדל, פרוי רבקה, און טאַכטער עטל
מייכעמער שמואל, פרוי שרה און אַ קינד
מייל ליפּע
מייל מאַשע
מייערסדאָרף לאה און זון שיע
מייערסדאָרף נטע, פרוי כאַניטא, קינדער דבורה, רבקה און צביה
מייערסדאָרף זלמן, פרוי עלקע, קינדער רחל, חנה, הענעך, חיה און פייגע
מייערסדאָרף באַטשע, פרוי פייגע און 4 קינדער
מייערסדאָרף רחל און זון בנימין
מייערסדאָרף ברייגדל
מייערסדאָרף ברוך, פרוי רחל (סאַרנעוויטש) און טאַכטער שרה
מייערסדאָרף חיים און פאַמיליע
מייערסדאָרף אביגדור, פרוי און 4 קינדער
מייערסדאָרף פּיניע און פאַמיליע
מייערסדאָרף שמאי־דוד
מייערסדאָרף הענעכל, קינדער רחל, ברייגע און פייגע־חנה
מייערסדאָרף יהודה־לייב און פרוי שרה (ראַט־בלאַט)
מייערסדאָרף לאזער, פרוי כאַשע (וויערניק), קינדער חיים־אשר, ברוך און מרדכי
מייערסדאָרף בייניש, פרוי לאה, קינדער אסתר, רויזע און רבקה
מייערסדאָרף שלמה און פרוי מלכה
מייערסדאָרף ראַשקע (ווישניאַ) און אַ קינד
מייערסדאָרף בנימין און פרוי רחל
מילכמאַן מאיר און פאַמיליע

מילכמאַן הענע און פאַמיליע
מילכמאַן חנה און פאַמיליע
מילכמאַן שיינדל און פאַמיליע
מילנבערג שייע, פרוי שרה און זון הערשל
מינץ דוד־הערש, פרוי קריינדל, קינדער חנה, שרה און אסתר
מינץ לייבל, פרוי און אַ קינד
מינץ איטשע, פרוי הינדע, קינדער מינדל און אסתר
מלאַווסקי אברהם, פרוי שרה־לאה און 3 קינדער
מלאַווסקי יענקל, פרוי ריקל און 3 קינדער
מלאַווסקי רחל (שטערן)
מלינאַזש לוי, פרוי כאַשע (טאַשימאַוויטש), קינד־דער ליבע און חנה
מלינאַזשעוויטש דוד, פרוי דבורה (מאַרגאַליס), קינדער לייבל, חיה, עלקע און עטקע
מעלניק אברהמטשע, פרוי אסתר, קינדער בריינ־טשע, לייביש און חנהלע
מעלניק שמואלקע און פאַמיליע
מעלניק פּינע און פאַמיליע
מעלניק חנה
מעלניק ראַכטשע
מעלניק אסתר־פייגע
מעלניק אברהם־אהרן, פרוי צערקע, קינדער גיטל, באַלטשע, בן־ציון, פייוול, דבורה און בנימין
מעלניק אברהם־יצחק און פאַמיליע
מעלניק באַטשע און פאַמיליע
מעלניק באַלטשע, קינדער הערצקע, פייוול, שמחה און לייביש
מעלניק דוד־הערש און טאַכטער חוה־לאה
מעלניק יעקב, פרוי און 3 קינדער
מעלניק יוסף, פרוי עלקע און 2 קינדער
מעלניק שמואל, פרוי רחל און 1 קינד
מעלניק ישראל־מאיר און פאַמיליע
מעלניק יוקל און פרוי כאַשע
מעלניק יוסף, פרוי צירל (נייפאַן) און זון יצחק
מעלניק יורע (אַלטמאַן) און אַ טעכטערל
מעלניק יחיאל, פרוי מרים, קינדער חיה, לאה, עטל און משה
מעלניק יעקב, פרוי מלכה (קירשנבוים) און זון אברהם
מעלניק יעקב־אריה און פרוי פּערל
מעלניק ישראל־יענקל
מעלניק יצחק, פרוי שפּרינצע און טאַכטער רחלע
מעלניק גיטל, מאַן און 2 קינדער
מעלניק חוה, מאַן און 2 קינדער
מעלניק יואל, פרוי און 2 קינדער
מעלניק אברהם און פאַמיליע
מעלניק מעכליע און 2 קינדער
מעלניק שייע, פרוי שיינטשע און 3 קינדער
מעלניק שמחה, פרוי רבקה, קינדער שיינדל און משה
מעלניק אברהם און פאַמיליע
מעלניק יידל און פאַמיליע
מעלניק משה־אהרן און פאַמיליע
מעלצאַזש אברהם, פרוי חיה־מלכה און זון יידל
מערלא יצחק און פרוי חוה
מערלא משה, פרוי (ראַזענבערג) און 3 קינדער
מערלא לוי, פרוי ביילע (בזשאַזא) און 2 קינדער
מערלא פישל, פרוי גאַלדע, קינדער מלכה, רויזע און יאַסל

נ

נאַווידוואַר שמואל, פרוי רחל־לאה, קינדער שלום, יענטע, הנה און גיטל
נאַווידוואַר פייוויש און פרוי ביילע
נאַווידוואַר שייע, פרוי ביילע (ראַזנשטראַך) און טאַכטער גיטל
נאַווידוואַר חנה, קינדער מלכה, שרה־עטע, פייגע, הערש און שייע
נאַוואַדוואַרסקי חנה (ציווינער)
נאַוואַמינסקי יעקב־לייב
נאַוואַמינסקי פישל־נתן, פרוי סימע (צוקער) און טאַכטער חייקע
נאַוואַמינסקי יצחק (אַדאַש) און פרוי רבקה (ליכטנשטיין)
נאַוואַמינסקי שילעם, פרוי פייגע און טאַכטער רותי־לולקא
נאַוואַמינסקי ישראל (איזידאַר), פרוי חוה (ברעסלער) און אַ קינד

נאָוואָמינסקי נחום, פרוי טאָבע (ליסט), קינדער יצחק אָון אהרן

נאָוואָמינסקי יחיאל, פרוי חיה (האַרטשטיין), קינדער יצחק, מענדל אָון הערשל

נאָוואָמינסקי הערש־נתן און זון אברהם

נאָוואָמינסקי חיים־איסר, פרוי רודע (בורשטין), קינדער חנה און משה

נאָוואָמינסקי משה, פרוי חנה־שרה און קינד רודע

נאָוואָמינסקי ביילע, קינדער יוסף, טאָבע, מענדל, לאה גיטל, שרה, לייבל און פריידע

נאָוואָמינסקי אברהם־בער און פאַמיליע

נאָוואָמינסקי אברהם, פרוי טאָבע (גורני), קינדער אלתר־חיים און חנה־שרה

נאָוואָמינסקי אַנטשל, פרוי אסתר און 2 קינדער

נאָוואָמינסקי חיה, קינדער הינדע־מלכה און רבקה

נאָוואָמינסקי אסתר

נאָרוויגד אפרים, פרוי דבורה (כוינאָוויטש) און זון יצחק

נוטקעוויטש בערל און פרוי הוה (וויגאָדאַ)

נוטקעוויטש יצחק־מאיר און פרוי גאָלדע

נוטקעוויטש נחמן, פרוי פערל און 2 קינדער

נוטקעוויטש הערשל, פרוי רבקה, קינדער באַשע, הינדע, פייגע און יענטע

נייַמאַן גיטל (שטערן), קינדער ליבטשע, יהודית און בלומע

נייַמאַן וועלוול, פרוי שפרה, טאָכטער לאה און פאַמיליע

נייַמאַן הערשל, פרוי רבקה (לאסקא), קינדער שרה־פריידל און צערקע

נייַמאַן לייבל

נייַמאַן פייוול און פרוי אסתר

נייַמאַן שמעון־זעליג, פרוי פייגע (יערוזאַלים) און אַ קינד

נייַמאַן גאָלדע, קינדער לאה, יהודית, שלמה און חנה

נייַמאַן הערשל און פרוי לאה

נייַמאַן יצחק

נייַמאַן לייבל, פרוי רחל, קינדער זלמן, לאה, משה און מלכה

נייַמאַן משה, פרוי, קינדער פייגע, ישראליק און נאָך אַ טאָכטער

נייַמאַרק יאַכעט (שטוצקי)

נייעסטענפאָוועד רחל און זון חיים

נייעסטענפאָוועד שלמה־זלמן, פרוי דבורה און אַ קינד

נייעסטענפאָוועד יידל, פרוי חוה און זון שמואל־אבא

נייעסטענפאָוועד הרב מאיר־וועלוול, פרוי שרה און 2 קינדער

נייעסטענפאָוועד פסח, פרוי אן 1 קינד

נייעסטענפאָוועד שלמה, פרוי אסתר, קינדער משה־אהרן, יצחק און כאַצקל

נייעסטענפאָוועד יידל, פרוי חיה־שרה, קינדער באַשע און שיינדל

נייעסטענפאָוועד משה, פרוי מאַניע און זון ישראליק

נייעסטענפאָוועד דבורה און פאַמיליע

נייעסטענפאָוועד רחל און פאַמיליע

נייעדזשוויעצקי שלמה און מוטער

ס

סאַנאַנט שלום

סאַנדלער משה

סאַפיאַן משה, פרוי איטע־לאה, קינדער חוה, מאיר און וואָלף

סאַפיאַן רחל, קינדער יצחק־מאיר, לאה, יוסטינאַ און נאָך 2 קינדער

סאַפיאַן שלמה און פאַמיליע

סאַפיאַן מאיר און פרוי רבקה (בערלינער)

סאַפיאַן חיים־וואָלף

סאַפירשטיין פאַמיליע

סאַקאַל חיים־וועלוול, פרוי מרים־לאה, קינדער רפאל, גיטל און חוה

סאַקאַל יענקל און טאָכטער שרה

סאַקאַל רפאל

סאַקאַל הערש־לייב און פרוי רבקה (זשיטעלני)

סאַקאַל אַלטע און טאָכטער רחל

סאַקאַלאָוועד שלמה און פרוי רחל (פענער)

סום בנימין

סום פיניע

סטאַלאַק יוסף, פרוי רחל, קינדער יענקל, ישראל־משה, אברהמל און ביילע

סטאַראָשוויעצקי יעקב־אריה, קינדער וועלוול און רחל

סטאַראָשוויעצקי יצחק און פרוי טאָבע

סטאַראָשוויעצקי רבקה (לערער) און טאָכטער זלאָטע

סטאַראָשוויעצקי יצחק

סטאַראָשוויעצקי שלמה

סטאַראָשוויעצקי יעקב און פרוי מלכה (כץ)

סטאַראָשוויעצקי משה, פרוי שרה (קאָטשאָלעק) און אַ קינד

סטאַראָשוויעצקי ברוך, פרוי דבורה (סאָקאָל) און אַ קינד

סטאַראָשוויעצקי יעקב־לייב, פרוי איטקע (כץ), קינדער מלכה, וועלוול און לאה

סטאַראָשוויעצקי יצחק, פרוי שרה־דינה (בור־שטיין), קינדער אברהמל, יענקל און רבקה

סטאַראָשוויעצקי רויזקע, קינדער שלמה, דוד און חיים

סטאַראָשוויעצקי פייגע־רבקה, מאן, קינדער צירל און ציפע

סימכאָוויטש חיה־נעכע (סקאלקאָ) און זון אברהם־יצחק

סימכאָוויטש שמואל־הערש, פרוי שרה (גאָלד־שטיין), קינדער רויזע, איטשע־מאיר, פנחס און סימע

סימכאָוויטש משה, פרוי צירל (פיגאָ), קינדער טעמע, געלע, ריינע און פנחס

סלאָוויק שמואל־משה און זון שמערל

סלאָמיאַנקא חיים־שיע, פרוי חיה־שרה און טאָכטער איטקע

סעגאַל, חיה־פייגע, קינדער שרה, הינדע, דבורה, ציפע און ליבע

סעגאַל מרדכי־מענדל, פרוי תרצה, קינדער מלכה־רחל און טאָבע

סעגאַל הערש־יוסף, פרוי פייגע, קינדער רחל־לאה, טאָבע, גדליה און חוה

סעגאַל יצחק, פרוי רחל (פרענקעל) און טאָכטער ביילע

סעגאַל איטשע־מאיר, פרוי אסתר־ניסל (קראָנ־זשעק), קינדער רויזע־חיה און שיע

סענדעראָוויטש אורקע, פרוי ניכע, קינדער חיים־ברוך, מלכה, נתן און רבקה

סענדעראָוויטש שמעון־זעליק, פרוי ביילע־שרה, קינדער פישל און גאָלדע־רבקה

סענדעראָוויטש דוד, פרוי שרה (יאָנאָווער) און 3 קינדער

סענדעראָוויטש חיה־מינדל (זגריזעק)

סענדעראָוויטש יצחק, פרוי יורע, קינדער שבתאי־יוסף, דוד, מלכה און אסתר

סענדעראָוויטש מנחם־מענדל, פרוי רחל (זאַלצ־מאַן) און 3 קינדער

סערעס פישל, קינדער פייגע, ברייגע, הערשל, שרה, מרדכי, מאלע, שלמה און יצחק

ספּעקטאָראָוויטש מיכאל און פרוי גיטל (פלודא)

סקאָלא מרדכי־מענדל, פרוי פייגע, קינדער שרה און וועלוול

סקאָלא שרה־צייטל

סקאַלקאָ שמאי און פרוי חוה (שאכטער)

סקוזא ישראל־משה, פרוי זלאטע, קינדער רישל און ברייגע־לאה

סקוזא מרדכי, פרוי רחל, קינדער שלמה־יענקל, ברייגע, ביילע און נאָך 2 קינדער

סקורקא יהושע

סקורקאָ יעקב־אריה, פרוי סימע, קינדער אסתר, פייגע, הענע און נאָך אַ טאָכטער

סקורקאָ וועלוול, פרוי און 2 קינדער

סרעבניצקי לאה־יהודית (כץ), קינדער עטע־מרים און יעקב־מעכל

סרעבראָ יעקב־אריה, פרוי לאהטשע (ערנשטיין) און טאָכטער גאָלדע (סקאָלא)

סרעבראָ קלמן־אהרן, פרוי חיה־זיסע (בור־שטין), קינדער אַלטע־דבורה און בן־ציון

סרעבראָ שלמה־אהרן (בן משה ורחל)

סרעבראָ הערשל, פרוי רחל־ביילע (בורשטין), קינדער יענקל־דוד, חוה, משה־חיים און פריידל

סרעבראָ האדעס (בת אברהם־וויזה)

סרעבראָ הערש־חיים, פרוי גיטל (ניימאַן) און 6 קינדער

סרעבראָ משה־הערש, פרוי און פאַמיליע

סרעבראָ שלמה־פסח (בן רפאל־וחיה)

ע

עלקעס משה־לייב, קינדער יאָסל, שמואל, חנהטשע, הערשל, טאָבע און אשר

ענגלאָרד מאיר, פרוי חוה און זון ישראל

ענגלאָרד לייבל, פרוי און 3 קינדער

ענגעל אברהם־יאָסל, פרוי פרימעט (פּיעקאָזש), קינדער, מענדל, דוד און יוכבד

ענגעל חיים־שלמה און פרוי געלטשע (וואַרשאָוויאָק)

ענגעל יהודה־מרדכי און פרוי שרה־לאה (בראָמזאָן)

ענגעל שמחה, פרוי בלומע (מעלניק), קינדער פסח און חנה

ענגעל דבורה

ענגעל יוסף, פרוי יאָכעט (ווישניאָ) און 4 קינדער

ענגעל פייוול, פרוי רחל־לאה (סטאָראָשוויעצקי) און 6 קינדער

ענגעל רבקה (פרענקעל) און טאָכטער דבורה

ענגעלמאָן חיים, פרוי חיה־שרה, קינדער ישראל, לייבל, פראָניע, לאה און רחל

ענגעלמאָן איטשע, פרוי שרה (סעגאָל) און פאָמיליע

ענגעלמאָן אַביגדור און פרוי גנענדל (גאָלדשטיין)

עפּשטיין משה־יוסף (בן הרב ר׳ שמחה׳לה), פרוי צירל, קינדער פּופקא און אלתר

עפּשטיין אסתר (נוטקעוויטש)

ערנשטיין אברהם־יוסף, פרוי דבורה (צינאמאָן), קינדער שלמה־ניסן און לייבל

פ

פאָדעמבאָוויטש אַלטע

פאָדעמבאָוויטש גיטל (ווינקלהאָק) און זון לייבטשע

פאָדעמבאָוויטש בן־ציון, פרוי עטע־חיה (בול־מאָן), קינדער אליהו־צבי, צדוק און ישראל־יצחק

פאטאלאָווסקי מאָטל און פרוי ביילע־מלכה

פאטאלאָווסקי שלמה און פאָמיליע

פאטאלאָווסקי רחל און פאָמיליע

פאטאלאָווסקי צירל און פאָמיליע

פאָקאָרסקי מרדכי, פרוי פייגע, קינדער אסתר, בערל און דוד־לייב

פאָקאָרסקי רחל

פאָקטשיק מאיר און פאָמיליע

פאָקטשיק יצחק, פרוי דאָראַ און זון פּרץ

פארטשאק מרדכי, פרוי, קינדער אברהם, פייוול, לאה, צירל און חוה

פוזשיצקי הענעך, פרוי, קינדער רבקה, מרים, רחל אין מאַניע

פוזשיצקי חיים און פרוי יאָספע (מייערסדאָרף)

פוזשניאַק שמואל־לאזער, פרוי ריקל (מלאָוו־סקי) און 4 קינדער

פוטרמאָן וועלוול, פרוי חייטשע און פאָמיליע

פויזנער יענקעלע, פרוי נעכע, קינדער גיטל און מרים

פויזנער בן־ציון און פרוי בלומע (גרינבערג)

פולטוסקער בערישׁ, פרוי פייגע, זון שילעם און 2 טעכטער מיט זייערע פאָמיליעס

פיעטרוך אברהמל, פרוי פייגע־חוה, קינדער קלמן און שרה־נעכע

פיעטרוך יענקל, פרוי און זון ישראל

פיעפּש מיכל, פרוי שפּרינצע (זיסקינד) און 3 קינדער

פיעפּשיק זלמן, פרוי און אַ טאָכטער

פיעפּשיק איטשע, פרוי איטע, קינדער טאָבע, צירל, אברהמל און לייזער

פיעקאָזש איטשע־מאיר, פרוי רבקה (בראָמזאָן), טאָכטער ביילע און איר מאַן יואל

פיעקאָזש דוד און פרוי חוה (קוקפּא)

פיעקאָזש שלמה, פרוי, קינדער לייזער, מאיר און איטשקע

פיעקאָזש מאָטל, פרוי חנה־רחל (שטערן) און טאָכטער שרה

פיעקאָזש איטשע־דוד, פרוי חיה־הינדע און קינדער

פיעקאָזש יהודה־לייב, פרוי חייקע (גראָסבאָרד) און אַקינד

פיעקאָזש עליע, פרוי פייגע־בריינע און טאָכטער שרה־רבקה

פיעקאָזש בן־ציון, פרוי דאָבע (וואלמאן) און טאָכטער זלאָטע

פּיעקאַזש יאָסל
פּיעקאַזש הענעך און פּאַמיליע
פּיעקאַזש דבורה
פּיעקאַזש ישראליק און פּרוי רחל (מערלא)
פּיעקאַזש פּייגע און זון יענקל
פּיעקאַזש רבקה
פּיעקאַזש שמואל, פּרוי מירקע, קינדער חנה־רבקה, גיטע־רחל, לייבל, מאטעס און משה־יחזקאל
פּיעקאַזש שרה־רויזע, קינדער יידל, לייבל, לאה און מענדל
פּיעקאַזש יחיאל, פּרוי און 2 קינדער
פּיעקאַרעק יעקב, פּרוי יוכבד־לאה (זיספיין) און זון משהלע
פּלאטניק לייזער, פּרוי חנה און פּאמיליע
פּלאטקא יעקב, פּרוי ביילע און 4 קינדער
פּלודא יוקל, פּרוי חיה־ביילע און זון שלמה
פּלודא מאיר און אַ זון מיט אַ טאָכטער
פּלודא ישראל־יצחק, פּרוי רויזע, קינדער שרה־לאה, רבקה און נאָך 3 קינדער
פּלודא משה־חיים, פּרוי סימע, קינדער שלמה־יצחק, שרה־רבקה, רויזע, שעפּסל און נאָך אַ קינד
פּלודא מיכאל
פּלודא מירל
פּלודא אפּרים, פּרוי ביילע, קינדער יאספּע, נאסקע און נאָך אַ זון
פּלודא הערשל און פּרוי יהודית (פּאסטאָלסקא)
פּענער אהרן־דוד
פּענער יענקל, פּרוי ראדע און 5 קינדער
פּענער פּייוול, פּרוי רחל־לאה (סענדעראָוויטש) און 5 קינדער
פּענער יידל, פּרוי צירל, קינדער יענקל און רחל
פּענער נחום און פּרוי אסתר־גיטל (סאָקאָל)
פּענער רפּאל, פּרוי מלכה, זון לייבל און נאָך אַ קינד
פּעצינאַזש מרדכי
פּעצינאַזש זונדל, קינדער נח און דבורה
פּעצינאַזש ישראלקע, פּרוי כינקע און טאָכטער מרים
פּעצינאַזש רבקה און פּאמיליע
פּערלבערג גדליה, פּרוי טאָבע־נעכע און טאָכטער גיטל
פּערעץ איטשע־מאיר, פּרוי חנה און פּאַמיליע
פּערעץ איטע און איר מוטער
פּראַגער ברוך־מענדל און טאָכטער ביילטשע
פּראַגער בן־ציון, פּרוי אסתר, קינדער מלכה, רבקה און דינה
פּרינץ יענקל און פּאַמיליע
פּשעוואָזשניק חיים, פּרוי צביה און זון הערשל
פּשעטיצקי צירל און זון אביעזר
פּשעסטשעלעניעץ מאיר, פּרוי עלקע, קינדער יידל, רחל און מנחם
פּשעסטשעלעניעץ פּנחס, פּרוי חיה און 2 קינדער
פּשעסטשעלעניעץ רויזע, מאַן סענדער און אַ קינד

ס.

סאָגעל וועלוול און זון לייבל
סאָגעלמאַן פּעסע, קינדער איצל און זלמן
סאָגעלמאַן לייבל, פּרוי אסתר און טאָכטער פּייגע
סאַלדא יענקל, פּרוי חנה, קינדער אליהו און אברהם
סאַלדא משה, פּרוי רחל, קינדער זונדל און שרה
סאַלדא דוד־אייזיק און זון יענקל
סאַלדא יעקב־בער
סאַלקענפּעלד מאיר, פּרוי עטקע (סום) און זון הערשעלע
סאַס מענדל און פּרוי שרה־הינדע
סאַסקאָוויטש יהודה־איצל, פּרוי חנה־עטקע (סרעברא), קינדער דאָבע, חיה, מירל, שלמה און ישראל
סאַסקאָוויטש הענעך און זון שמואל
סאַסקאָוויטש איטשע
סורמיינסקי הערצקע, פּרוי פּעסע און אַ קינד
סיאווקא הערשל, קינדער מאיר, יעקב, און גיטל
סיגא רפּאל־יוסף
סיגא יעקב־בער און טאָכטער חנה
סיגא ראובן, פּרוי פּריידל, קינדער חנה, פּאַליאַ און אהרן
סיינשניידער אברהמל, פּרוי רבקה און זון שמחה
סילאַר אסתר, קינדער שמחה און אשר

פילאַר אלתר און פרוי חוה (בולמאַן)
פילאַר בערישׁ, פרוי פייגע, קינדער חיה, רחל, ביילע, מלכה, משה, גיטל און מאַטל
פילאַר יוסף
פינק מרדכי־הערש, פרוי דינה (גרינשפּאַן), קינדער האַדעס, אברהם־אהרן, יעקב־לייב, זיסע, פערל־לאה, ליבטשע, שרה און יצחק
פינק חנה־בריינע
פינקלמאַן גיטל
פינקלמאַן פייגע (גאַרפינקעל)
פינקלמאַן ישראל־יעקב, פרוי בתיה, קינדער דוד און שרה
פינקלשטיין יעקב און פרוי שרה
פינקלשטיין נאַסקע, פרוי הענע־לאה (מאַרגאַ־ליס) און טאַכטער פייגע
פינקלשטיין חנינה, פרוי ביילע, קינדער חנה און יעקב
פינקלשטיין הינדע־רבקה
פיראַן מרדכי, פרוי צפורה (זאַלצמאַן) און פאַמיליע
פיש הערש־חיים, פרוי אסתר (אַלטמאַן) און אַ טאַכטער
פיש שבע־גיטל, קינדער משה־לייב און מרים
פיש אפרים און פרוי גיטל (פענסטער)
פיש בנימין און פרוי אסתר (וואַנסאַווער)
פיש שמואל־לאַזער און פאַמיליע
פיש שיע, פרוי עלקע, קינדער משה־לייב, חוה, מרים און רבקה
פישערמאַן הענך און פרוי חיה־חנה (וויעוויאָרקאַ)
פישערמאַן אברהם
פליגלמאַן פייגע (סקווא)
פליישהאַקער שלמה, פרוי מעכלע (ראָטבלאַט) און 4 קינדער
פעלד איטקא, קינדער משה און אפרים
פעלדבוים שמואל און פרוי חיה
פעלדבוים מיכאלקע און פאַמיליע
פעלדבוים פייוול און פאַמיליע
פעניגזאַן יעקב, פרוי יענטע, קינדער אברהם־יוסף, רבקה, נחמה און האַדעס
פענסטער חיים־גאדל און פרוי חיה־פייגע
פענסטער בענדעט, פרוי מרים, קינדער שיינע און דאָבע
פענסטער הערש־וואַלף, פרוי שרה־דבורה, קינדער שיינע און מרים
פענסטער שיע און פרוי רייזקע
פענסטער בערל, פרוי לאה און אַ טאַכטער
פענסטער בריינע־ניכע און טאַכטער ביילטשע
פערשטענבערג יענקל, פרוי גאָלדע און זון שמואל
פראַנענבערג אברהם־מרדכי און פרוי מרים (פאַסקאַוויטש)
פראַסט זלמן־יוסף
פראַסט חוה
פרוימאַוויטש הערשל, פרוי אַלטע און זון ראובן
פרוכטנבוים יאַזשאַ און זון שמחה
פרוכטנבוים איטע־לאה (גרינבוים), קינדער אדא, צמח און אשר
פריד מרדכי־מענדל, פרוי רבקה (אַסטשעגאַ) און זון איטשע
פריד בעניעק, פרוי פעלא און אַ קינד
פריד נחמן און פרוי
פרידלאַנד שמעון און זון נתן
פרידלאַנד סימע, קינדער לייביש און מאשא
פרידמאַן אלתר, פרוי אסתר־רבקה (קינעל), קינדער ירחמיאל, שמחה, שרה, דבורה און מרים
פרידמאַן שילעם און פרוי לאה (שטיינבערג)
פרידמאַן שילעם, פרוי איטע־לאה און טאַכטער שרה
פרידמאַן לייבל, פרוי רוזשא (גלאַדאַווסקאַ) און זיין מוטער
פרידמאַן יוסף, פרוי פייגע (שעלאַנטשיק) און אַ קינד
פרידמאַן הענעך און פרוי
פרידמאַן טשיפּע און אַ טאַכטער
פריימאַן חיה
פרענקעל יהודה־מרדכי, פרוי רבקה, קינדער קלמן, חנה, עליע און בנימין
פרענקעל יחזקאל און פרוי שרה
פרענקעל פנחס און פרוי זיסל (פאַדעמבאַוויטש)
פרענקעל יידל און 4 קינדער
פרענקעל מענדל און פרוי בלומע (יורקעוויטש)

פרענקעל שמחה און פאמיליע
פרענקעל אסתר און פאַמיליע
פרענקעל יוסף און פאַמיליע
פרענקעל ביילע און פאמיליע
פרענקעל הענע־דבורה
פרענקעל רחל
פרענקעל שמואל־לייב און פרוי שיינע־גיטל

צ

צאַפּניקעוויטש ישראל, פרוי אסתר (שטערן) און אַ קינד
צוקער יאַסל, קינדער משה, וועלוול און שמחה
צוקער אהרן, פרוי חנה (יאַגאַדאַ) און זון משה
צוקער הערשל און פאַמיליע
צוקערט לייבל, פרוי רבקה (מעלניק) און אַ קינד
צוקערמאַן דבורה
ציוויינער שיע
ציטרינאַזש משה
ציטרינאַזש שלמה, פרוי אסתר און 2 קינדער
ציטרינאַזש יידל, פרוי הענע־רחל און 6 קינדער
ציטרינאַזש אסתר
צימבאל שיע, פרוי ברייגע און טאַכטער חיה
צימערמאַן בראַן־הערש, פרוי ביילע און פאַמיליע
צימערמאַן חיה און פאַמיליע
צימערמאַן אברהם־יוסף און פרוי מלכה
צימערמאַן שרה און פאַמיליע
צימערמאַן רחל און פאַמיליע
צימערמאַן נאַסקע, פרוי מעכלע, קינדער שלמה און יענטע
צימערמאַן חייטשע און מאַן
צינאַמאַן דוד, פרוי רבקה, קינדער ישראל־זלמן און גאַלדע
צינאַמאַן איטשע, פרוי לאה (רינג) און זון יידל
צינאַמאַן משה, פרוי רחל (זוסמאַן), קינדער צירל, וועלוול און שיינדל
צינאַמאַן עזריאל, פרוי פאַיג (פּלודאַ), קינדער שמחה, אברהם, שיינע־רבקה און מרים
צינאַמאַן משה־יענקל
צינאַמאַן נפתלי און פרוי פּערל (קאַפּלאַוויטש)
ציפּלאַווסקי פייגע, קינדער פּעסע, מרים, שרה, זייערע פאַמיליעס און רייזלע
צעלניק מינדל, קינדער פּאַליאַ און טאַלא מיט אַ קינד
צענטנער מיכלע
צענטנער משה, פרוי אסתר, קינדער חנה, יהושע און בריינדל

ק

קאַהן איטשע־מאיר, פרוי שרה־לאה, קינדער לייבל און סימע
קאַהן משה און פרוי דינה
קאַהן אפרים, פרוי גיטל, קינדער הערש־נטע און רחל
קאַהן שלמה, פרוי פייגע לאה (גורמאַן), קינדער נחמן און מרדכי
קאַהן הענעך און אַ קינד
קאַהן יעקב־יוסף, פרוי ברוינע, קינדער פסח און גאַלדע
קאַהן יידל, פרוי מילקע, קינדער ביילע־רחל, הערש־דוד און חיים
קאַהן נח, פרוי מישקע, קינדער הערשל, נחמן און לייביש
קאַהן בערל, פרוי בריינדל, קינדער נח און כייטשע (חיהטשע)
קאַכאַן ניכע, קינדער אלתר, חנה און לאזער
קאַוואַלסקי חיים־לאַזער, פרוי און 4 קינדער
קאַזאַק אהרן, פרוי חיה, קינדער חיים־ברוך, נאַסקע, איידל און טאַבע
קאַזאַק הערשל און פרוי באַשע (קינעל)
קאַזלאַוויטש פריידע און 2 קינדער
קאַטשאַלעק דוד, פרוי ביילע, טאַכטער טאַבע, איר מאַן יענקל און קינדער
קאַטשאַלעק בערל און פרוי גיטל
קאַטשאַלעק יוסף־מאיר, פרוי רבקה און אַ קינד
קאַטשאַלעק משה, פרוי צלאַווע און 2 קינדער
קאַלאַקער אברהם־עליע און פרוי צביה
קאַלוסקי אשר און פרוי זיסל
קאַלוסקי אַלטע און פאַמיליע
קאַלוסקי רחל און פאַמיליע
קאַלוסקי אַלתר
קאַלינאַ בנימין, פרוי דאַבע (בערלינער) און 4 קינדער

קאַלינאַ אסתר (טראַק)
קאַלפוס שמעון און פרוי אסתר
קאַם אברהם, פרוי שרה (אש) און 3 קינדער
קאַם פנחס, פרוי ציפּע (צענטנער), קינדער נעכע, שייע און טאַבע
קאַמינסקי אסתר־מלכה
קאַמינסקי יצחק־נטע און פרוי ברײַנע־רבקה
קאַנאַרעק אברהמל, פרוי חנה, קינדער לאַזער, שיע, יהודית און חיה־דינה
קאַנטאָר משה, פרוי חיה און טאָכטער רבקה
קאַנער הענעך, פרוי מייטע און טאָכטער לאה
קאַנקאָל אברהם, פרוי אסתר־מלכה (סאָקאָל), קינדער רחל און יאַבעט
קאָסאָווער יענקל־דוד, פרוי פאיע, קינדער אלתר, יידל, רבקה און ישראליק
קאָפּלאָוויטש יוחנן, פרוי לאה, קינדער חנינה, פּערל און זכריה
קאָפּלאָוויטש לאָזער און פרוי
קאָפּלאָוויטש נח, פרוי שיינדל, קינדער פּסח און רבקה
קאָפּלאָוויטש יעקב און פרוי טשאַרנע
קאָפּלאָוויטש יצחק, פרוי רחל־לאה און טאָכטער רבקה
קאָפּלאָוויטש שרה, קינדער ליבע, יצחק, זכריה און נאָך אַ טאָכטער
קאָפּלאָוויטש מאיר־לייב און פאַמיליע
קאָפּלאָוויטש חיים־יענקל, פרוי נעמי (מייערס־דאָרף), קינדער אשה, חנה און נאָך אַ קינד
קאָפּלאָוויטש חוה (בת שלמה־דוד ולאה)
קאָראַש נח, פרוי, קינדער שרה און נאָך אַ טאָכטער
קאָראַש יעקב־מאיר און פרוי (האַלצמאַן)
קארמעלאַ הערש־לייב, פרוי און 4 קינדער
קאַרמעלאַ פּעסע, מאַן און 2 קינדער
קאַרמעל איצל און פרוי גיטל
קאַרמעל משה
קאַרפּאַ איטשע־גרשון, קינדער דוד, מענדל און שלמה
קוזשניער בערל, פרוי חנה־גיטל (בראַף) און זון מאיר
קוץ קלמן
קוקפּאַ ראובן, פרוי און 2 קינדער
קושניר רבקה (ליס)
קינעל דינה
קינעל יהושע, פרוי ברײַנע און זון יענקל
קינעל אברהם־יצחק, פרוי לאה, קינדער דוד און משה
קינעל יוסף און פאַמיליע
קינעל יעקב, פרוי חנה (בראַנדשפּיגל), קינדער אברהם, אהרן, שרה, איטשע און חיה
קינעל באַשע (ווייץ), קינדער חיה־גיטל און שרה־ריווע
קינעל ברײַנע־רחלע (בת הענע־דבורה)
קינעל רחלע (בת יהודה ודינה)
קינעל דינה־רחלע (בת יוסף ויוספה)
קיפעל משה, פרוי מלכה (שטערן) און אַ קינד
קלאַס איטשע, פרוי גאָלדע (דאַמב), קינדער פּייגעלע און משה
קלאַס פּעסע און באַשע
קלאַס יורע
קליגער חייב־לייב (שו"ב), פרוי גיטל, קינדער דינה, פּייוול, יעקב און ברוך
קליין יוסף
קליין עטקע
קליין יעקב און פאַמיליע
קליין זלמן און פאַמיליע
קליין נעכע און פאַמיליע
קליינבערג רייזל (לייבמאַן)
קלעטשעווסקי וואָלף, פרוי חייטשע (סאַפּיאַן) און 4 קינדער
קנאַרפּעל לייבל, פרוי שרה (קאַהן), קינדער ברכה, נחמן און בן־ציון
קנאַרפּעל משה, פרוי סימע, קינדער שאַלקע, שאַשע און יאַספּע
קעסעל אברהם, פרוי שרה־גיטל (לאַנדאו) און טאָכטער דבורה
קעפער רחל
קעפער שיינדל און פאמיליע
קעפער בלומע און פאמיליע
קעפער רויזע און פאַמיליע
קערשנבוים אברהם, פרוי רבקה, קינדער חיה, פּריידע, כאַשע, רויזע, שמואל און הערשל

קערשנבוים אפרים־איצל, פרוי שרה־אסתר (באַרדאַוויטש), קינדער מענדל, שיע און הערשל
קערשנבוים ברוך־מרדכי און פרוי
קערשנבוים שלמה און פרוי דבורה
קערשנבוים פריידע און פאַמיליע
קערשנבוים מלכה און פאַמיליע
קערשנבוים שמעון־לייב און פאַמיליע
קערשנבוים פנחס און פאַמיליע
קערשנבוים מרדכי־לייב
קערשנבוים יורע און פאַמיליע
קערשנבוים פּעסע און פאַמיליע
קערשנבוים יאָסל און פאַמיליע
קערשנבערג אסתר
קערשענאַוויטש אסתר (וואַלמאַן), קינדער אפרים, אברהם־חיים, מאיר, נחמן, פרימעט רחלע און גיטעלע
קערשענאַוויטש יצחק
קערשענאַוויטש בריינע־רייזל
קרא יוסף־מאיר, פרוי רויזע, קינדער ראַשקע און חיה־לאה
קראַוויעצקי משה, פרוי רבקה (מאַנצאַזש), קינדער שרה, דבורה, עטל און יענקל
קראַטקאַ משה, פרוי חנה (ליבטנשטיין) און פאַמיליע
קראַנושעק אסתר־רבקה, קינדער פייגע־ביילע און הענע
קראַנענבערג יצחק־מאיר
קראַנענבערג יוסף, פרוי צירל, קינדער שיינדל און ברכה
קראַנענבערג אבא, פרוי גיטל און 2 קינדער
קשינסקי שלמה־מאַטעס, קינדער מלכה, פריידע־רייזל און שרה

ר

ראַזאלטשיק יצחק, פרוי ביילע (שטשעטשין), קינדער קסיל, שמואל־לייב און דוד
ראַזאלטשיק אברהם, פרוי פייגע, קינדער עטקע, חיה־שרה און קסיל
ראַזאנאַוויטש מענדל און פרוי חיה־אסתר
ראַזאנאַוויטש איטשע, פרוי נחמה (לאַסקאַ), קינדער מענדל, ביילטשע, פייגע, שמואל און יעקב
ראַזאַנאַוויטש לייבל, פרוי מלכה, קינדער אברהמל, שיינדל און דבורה
ראַזאנאַוויטש צבי
ראַזאנאַוויטש רבקה (שטיינמאַן), קינדער הערשל, חיה, מנחם און אהרן
ראַזאנאַווסקי אברהם און פאַמיליע
ראַזענבלום אברהמל, פרוי צירל (מידא) און טאַכטער פייגעלע
ראַזענבלום בן־ציון, פרוי פינקל, קינדער מענדל, דוד, רישל, רויזע, פייגע און גאַלדע
ראַזענבוים אסתר
ראַזענבערג אברהם, פרוי מאַניע, קינדער שמחה־בונים, ברוך, נחמן, יואל, אסתר און חיים
ראַזענבערג יצחק, פרוי איטקע (ראַזאנאַווסקי), קינדער שמעון און חיים
ראַזענבערג ישראל־יענקל
ראַזענבערג אלתר און פרוי טעמע (יאזשינא)
ראַזענבערג אהרן, פרוי ליבטשע (קעפער), קינדער אלטע און נאַך אַ טאַכטער
ראַזענבערג זינדל, פרוי, קינדער בערל, שפרינצע, שיינדל און ברכה
ראַזענבערג זעליק
ראַזענבערג סראַלקע, פרוי צערקע (מייערסדאַרף), קינדער חנה און אסתר
ראַזענבערג יענקל און פרוי מלכה (רינג)
ראַזענבערג חוה
ראַזענבערג שמעון
ראַזענבערג שמואל און פרוי פייגע (וואַגמאַן)
ראַזענבערג יענקל, פרוי, קינדער אייזיק, אברהמל און נאַך קינדער
ראַזנשטיין משה, פרוי געניע (טשארניעווסקי), קינדער לוסא און יעקב
ראַזנשטראַך שמואל־זיסע, קינדער פריידל, לאה, שרה, אסתר און לובא
ראַזנשטראַך מיכאל, פרוי חיה־רחל און טאַכטער עטקע
ראַזען הענעך, פרוי חוה (בראַמזאַן) און 2 קינדער
ראַזען יעקב, פרוי רחל (מינץ), קינדער רייזל, אסתר, משה און שלום

ראַטאַווסקי פייוויש, פרוי פריידל (ציטרינאַזש), קינדער רותי און אברהם

ראַטבלאַט שרה

ראַטבלאַט גדליה, פרוי און 2 קינדער

ראַטבלאַט יענקל, פרוי דינה (קאַרמעל) און טאַכטער דבורה

ראַטבלאַט פייוול, פרוי מאַטל (ראַזנבערג), קינדער יוסף און צביה

ראַטבלאַט שמואל און פרוי טאַבע (גרינבערג)

ראַטמאַן שיע־אשר

ראַטמאַן שיינע־רחל

ראַטמאַן שרה־יענטע

ראַטמאַן חיה־רויזע און קינדער

ראַכמאַן משה

ראַכמאַן עטע

ראַכמאַן דבורה־יהודית

ראַנדאַניצקי לייב־בער, פרוי שרה, קינדער שלמה און סימע

ראַנדאַניצקי הערש־חיים, פרוי מלכה און 2 קינדער

ראַפאַפּאַרט ביילע (מערלא) און אַ קינד

ראַפאַפּאַרט שמעיה און פאַמיליע

ראַפאַפּאַרט שמשון און פרוי איטע

ראַפאַפּאַרט הערשל און זון שמחה

ראַפאַפּאַרט שפּסל און פרוי שרה (מינץ)

רודאַ זרח

רובין אברהם, פרוי פּעסע און זון מענדל

רובין הערשל און פאַמיליע

רובין הענעך און פרוי לאה

רובין הערש־חיים, פרוי יאַכעט (מעלניק) און 2 קינדער

רובין חיים, פרוי דבורה, קינדער יוסף, רחל און הערשל

רובין יוסף, פרוי ברוינע־רבקה, קינדער חיים, מענדל, הענע, ביילע־רחל און אסתר

רובין מיכאל, פרוי הענע (פלודא) און אַ קינד

רובין מענדל און פרוי פייגע (דראַנזשעק)

רובין משה־חיים, פרוי כאַנטשע און 2 קינדער

רובין נעשקע, קינדער אסתר, ברוינדל, מענדל און אפרים

רובין פּיניע און פרוי מירל

רובין רבקה

רובינשטיין פייוול, פרוי לאה (שטוצקי), קינדער סאַבטשע און רעגינאַ

רובינשטיין (קינדער פון סעראַצקער רבין) יוסף, משה, יוכבד, שרה, דבורה און לאה

רובינשטיין רחל (כץ)

רוזשאַ אברהם, קינדער עוזיאל, שרה און יוסף

רוזשאַ שלמה, פרוי רבקה און טאַכטער חיה־ביילע

רוזשאַ משה, פרוי פייגע־מינדל און 2 טעכטערלעך

רוזשאַ פייגע (ווייץ) און 2 קינדער

רוזשאַ אברהם און פרוי ראדע (צימערמאַן)

רוזשאַ הערשל, פרוי און 2 קינדער

רוזשאַ רבקה, קינדער אברהם און שלום

רוזשאַ שמואל, פרוי באלטשע (פלודא) און 2 קינדער

רוזשאַ יעקב־וועלוול און פרוי שיינדל (קאַטשאַלעק)

רויזען צוועטל

ריבאַיאַד משה־דוד און זון חיים

ריבאַיאַד איטשע

ריבאַיאַד שמעון

ריגאַזא מלכה־רויזע

רייטשיק יעקב און פאמיליע

רייטשיק יידל און פאמיליע

רייטשיק איטשקע

רייניגעווירץ ישראלטשע

רייניגעווירץ יואל

רייניגעווירץ דוד און פרוי רבקה (פיעפשיק)

רייַנדעל יחיאל

רייַנדעל רבקה

ריכטער בלומע (ראַטבלאַט)

רינג ברוך, פרוי (ווילנבערג) און 2 קינדער

רינג משה

רינג יענטע (לייבמאַן)

רינעק לובא

ריקאַווער נתן, פרוי חנה (מאַרקוספעלד) און אַ קינד

רעווינזאַן וואַלף־איטשע, פרוי ברכה, קינדער עזריאל, נתן און חיה

רעווינזאַן יחיאל, פרוי חנה און טאַכטער רחל

ש

שאַך לאה (נוטקעוויטש)

שאכטער שמואל־פסח, פרוי הינדע (פוקס) און זון מנחם

שאַכטער שמחה, פרוי שיינע־רבקה (פלודא), קינדער אסתר־לאה און מאַטל

שאַפראַן אברהם, פרוי רחל (שאכטער) און 2 קינדער

שאַפראַן חנה

שאַפראַן אברהמל, פרוי חנה, קינדער חיה, אסתר, משה און זיסל

שאַפראַן איטשע און פאַמיליע

שאַפּירא בן־ציון, פרוי פייגע (בוים), קינדער דינה, מרים און לייבל

שאַפּירא הענעך, פרוי (שלעזינגער), קינדער אסתר, יחזקאל, מינדל און משה

שאַפּירא מאַטעס און פרוי טאַבטשע

שוואַרץ לוי, פרוי און טאַכטער פריידל

שוואַרץ יוסף־חיים, פרוי און פאַמיליע

שוואַרץ ליטמאַן, פרוי (פינק) און פאַמיליע

שוואַרץ פרימעט (זילבערשטיין)

שוואַרץ שרה (גאָלדשטיין)

שוט וועלוול, פרוי בלומע (ניימאַן) און טאַכטער מלכה

שטאַטזינגער ליבע און זון שמחה

שטאַרקשטיין פרומעט

שטאַרקשטיין משה און פאַמיליע

שטאַרקשטיין רבקה און פאַמיליע

שטאַרקשטיין יואל־מאיר און פאַמיליע

שטאַרקשטיין לייבל, פרוי לאה (שטיינבערג) און 2 קינדער

שטאַלצמן אסתר

שטאַלצמאַן חיה

שטוצקי חוה

שטוצקי מענדל און פאַמיליע

שטוצקי לעאָן און פאַמיליע

שטוצקי הערשל און פאַמיליע

שטוצקי בערנאַרד און פאַמיליע

שטוצקי הינדע און פאַמיליע

שטיינבערג יצחק־נחום, קינדער רבקה און חיה

שטיינבערג הערש־לייב, פרוי דאַבע, קינדער יעקב, דבורה און חנה־מרים

שטיינבערג הערשל און פרוי אסתר (שטיינבערג)

שטיינבערג שרה (אַלטער), קינדער יענקל און שמואלקע

שטיינבערג צבי, פרוי און 2 קינדער

שטיינבערג יאַסל און פאַמיליע

שטיינזאַלץ יצחק, פרוי אסתר (בידערמאַן) און קינדער

שטיימאַן עלע (אליהו), פרוי אסתר־צירל, קינדער פּערל און משה

שטיימאַן פישל, פרוי שרה־הענע, קינדער ביילע, בלומע, פּערל, פּעסע, משה־מאַטל און יעקב־פסח

שטעטלאַ שייע

שטערלינג לייבל און פרוי רחל (ליפניאַק)

שטערן אברהם, פרוי רייזל, קינדער גיטל און נאַסקע

שטערן שמעון, פרוי זעלדע און זון נאַסקע

שטערן קלמן, פרוי הענע, קינדער חיה, אסתר, רחל, איטקע און יוסף־מעכל

שטערן רפאל, פרוי און זון נאַסקע

שטערן שמואלקע, פרוי שרה־רבקה (טראכ־נאַווסקי), קינדער משה, ליבע און עלקע

שטערן לוי־יצחק, פרוי מרים, קינדער שלום און ליבע

שטערן שרה, קינדער מאַשע און שמואליק

שטערן אברהם

שטערנזיס שמואל, פרוי נחמה (דירעקטאָר), קינדער משה־הערש, דבורה און אסתר

שטשופאַק דוד, פרוי רחל (סטודענט) אוו זון חיים־שלמה

שטשופאַק עזריאל, פרוי ליבע (בערענט) און טאַכטער חיה

שטשופאַק רויזע, קינדער יהושע און חיה

שטשעטשין יעקב־משה, פרוי אסתר (ליבאַק), קינדער יאסל, געלע, ישראל־יצחק, דוד, שמואל, רחל, בריינע און רייזל

שטשערבאַ לייביש און פרוי שרה

שטשערבאַ משה־דוד, פרוי רחל, קינדער שרה־דינה און פייגע־לאה

שטשערבאַ זלמן, פרוי קריינדל, טאַכטער יהודית און נאַך 2 קינדער
שטשערבאַ יעקב, פרוי פּעסע און 2 קינדער
שיינבוים הערשל און פרוי פייגע (בורשטין)
שיינטאַג שיינע־מינדל און פאַמיליע
שיינטאַג רייזל און פאמיליע
שיינטאַג ליבע און פאַמיליע
שיינטאַג צירל און פאַמיליע
שייקעוויטש שלמה, פרוי רבקה־רחל, קינדער מינדל, אפרים, אסתר און לייבטשע
שילצער דוד, פרוי מאליע, טאַכטער נעשקע און נאַך אַ קינד
שימיינסקי דאַבע
שימיינסקי אבא, פרוי, קינדער משה, בנימין און חיה
שימיינסקי לייבל, פרוי רבקה (פראַסט), קינדער ליבע, רויזע און טאַבע
שימיינסקי ציפע, קינדער פיינע און ליובא
שימיינסקי שלום און פרוי רויזע
שימיינסקי אסתר־פריידל (רודא)
שימיינסקי יענקל, פרוי און 3 קינדער
שימיינסקי זינדל, פרוי גיטל (אלטמאן), קינדער לייזער און יענקל
שימיינסקי יענקל, פרוי זלאטע (פאסטאלסקא) און טאַכטער שרה
שינאוולאַגאַ יענקל, פרוי גיטל (שטערן), קינדער יוסף און לייבל
שינאוולאַגאַ בנימין, פרוי רחל־לאה, קינדער מרים, יוסף און לייבל
שינאוולאַגאַ עליע, פרוי אסתר־רבקה און זון שייע
שינאוולאַגאַ ברוינע און פאַמיליע
שינאוולאַגאַ רחל און פאַמיליע
שינאוולאַגאַ חוה און פאַמיליע
שיפמאַן מאיר־זעליק און טאַכטער רחל
שיפמאַן הערשל, פרוי רחל און 4 קינדער
שיפמאַן גרשון, פרוי שאשקע, קינדער לייזער, מענדל און דבורה
שיפמאַן יחיאל־מאיר
שליאַס יוסף און זון איצל
שליאַס לייבל
שליאַס דוד, פרוי יענטע און טאַכטער אסתר
שליאַס יענקל, פרוי בלומע און אַ קינד
שליאַס אבא און פרוי לאה (פאלדא)
שליאַס שרה, קינדער אסתר־איטע, מאניע, חוה און רחל
שליאַס ישראלטשע און פאַמיליע
שליאַס ביילטשע, קינדער גיטל און וועלוול
שניאַדאַווסקי חיים, פרוי רבקה, קינדער משה און שיינדל
שניאַדאַווער מענדל, פרוי פריידע, זון יענקל און נאַך 2 קינדער
שעדלער חיים און פרוי חיה (פענער)
שעלאַנטשיק אברהמל און פרוי ביילע
שער חיים, פרוי ברוינע און 4 קינדער
שפּילקע שייע, טאַכטער שושנה, זון יחיאל און נאַך אַ קינד
שפּערלינג משה און פרוי לאה
שקלאַנקאַ לייזער, פרוי שיינדל (מעלניק) און 6 קינדער
שראַגער יענקל, פרוי רויזע (מאַרקוספעלד), קינדער רעלע און לייזער

תוספת לרשימת הקדושים — צוגאב צו דער קדושים־ליסטע

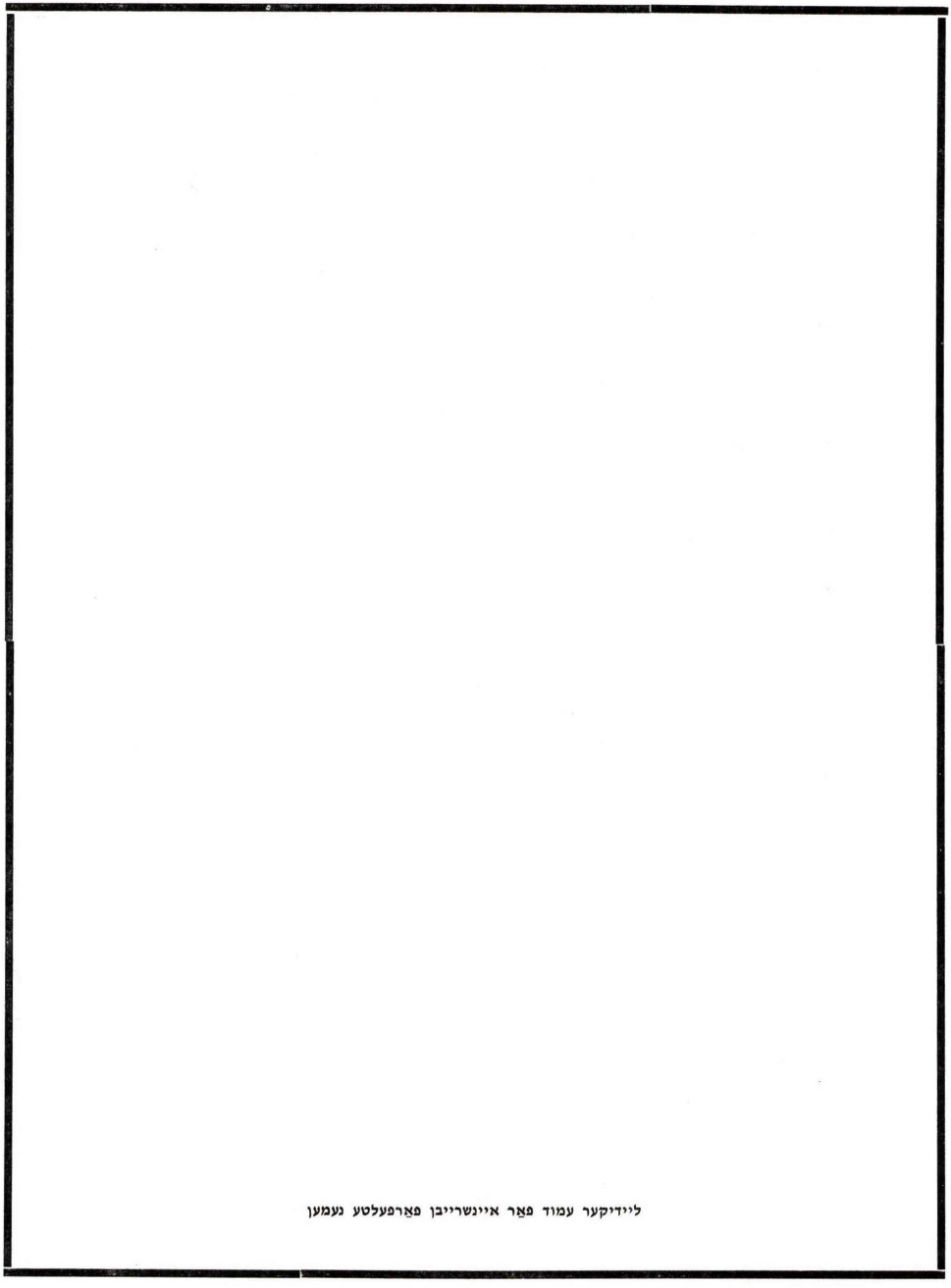
באזארקעוויטש לייזער
באזארקעוויטש חוה מיטן מאַן זעליג און 1 קינד
באזארקעוויטש אסתר און איר מאַן
באזארקעוויטש נעשע
בארנשטיין גדליה, פרוי חיה (רייכמאַן) און 2 קינדער
ליפקע שמחה און פרוי זלפה
פּיעקאַזש דבורה
קאפער משה, פרוי חיה־שרה (באזארקעוויטש) און 2 קינדער
קעפער חנה און פאַמיליע
רייכמאן איטקע
רייכמאן רבקה־רחל

רשימה מיהודי פופובה שנספו בשואה —
אַ רשימה פון פאָפאוואר אומגעקומענע יידן

בודנער הערשל, פרוי לאה (בזשעזשינא), קינדער
ציפע, גאָלדע, איטקע, מאָטל, ראשקע און יענקעלע
בורשטין חנה
געלבאַרד מאָטל (שו"ב), פרוי צביה, קינדער שמעון און יאספע
העלמאַן אַנטשל, פרוי נחמה, קינדער פריידל, פאיע, מענדל, רבקה און גרשון
העלמאַן שלמה, פרוי טאָבע, קינדער שרה און פריידל
וואַקס מרדכי, קינדער טאָבע, מענדל דוד און פריידל
וואַקס נאָסקע, פרוי בלומע, זון יאָסל און נאָך 5 קינדער
וואַקס שייע און פרוי מעכלע
וויינקראַנץ שרה (בורשטין), קינדער איטע און ישראל־יצחק
וויינקראַנץ קלמן, פרוי שרה, קינדער גיטל, רבקה, פייגע־שרה און שלמה
וויינקראַנץ יידל און פרוי מרים
וויינקראַנץ חוה, מאן שמואל (שו"ב), קינדער ברוך און איטע
וויינקראַנץ אסתר, קינדער פייגע־שרה, ברוך און נאָך אַ זון
חיים (אַ שוסטער), פרוי חוה, קינדער ליבטשע, רבקה, עטע, בלומע, לאה, שלמה־יידל און יאָסל
כץ יעקב־שמשון, משה, רבקה, שיינע־רחל און גאָלדע
מאַרגוליס יעקב־מרדכי און ריינע
מארגוליס משה און שרה
מאַרגוליס בערישׁ און שיינע־רבקה
סאנדלער נעשקע (קראַוויעצקאַ), אברהמל, פייגע־שרה און דבורה
סענדעראַוויטש הינדע, מאַן און זון מענדל
סענדעראַוויטש שרה, מאַן און 3 קינדער
סענדעראַוויטש חנה, מאַן און 2 קינדער
קוויפמאַן ישראל־אהרן, פרוי ברוינדל, קינדער אשר, מינדל, לאה און נחמן
שולמאַן שמואל, פרוי חייטשע (סרעברא), קינדער לאה און חוה
שולמאַן ישראלקע, פרוי ליבע (העלמאַן), קינדער מענדל, דוד, לאה, פריידל, שלמה־יידל, אסתר און מאָטעלע
שולמאַן חיה (בורשטין), קינדער שלמה־יידל, רחל־לאה, דוד און נאָך 2 קינדער
קאביעלסקי אסתר
קאביעלסקי יצחק, פרוי פאיע, קינדער יאָסל, אברהמל, הערשל און מאיר
קאביעלסקי וועלוול
קאביעלסקי מלכה
קאביעלסקי לייביש־פייוול, פרוי גישא, קינדער יאסל און אסתר
קאלטאן בערל און פרוי חנה
אַלע קאביעלסקעס און קאלטאנס פון דאָרף בלענדעסטאָווע

באמערקונג:
זייער שווער איז אונדז אַנגעקומען אויפצוזאַמלען די נעמען פון דער דאָזיקער קדושים־רשימה. פיל שטרויכלונגן האָבן מיר באַגעגנט אויפן וועג פון דער דאָזיקער שוועדער זאַמלונג, דעריבער זענען מיר ווייט פון דער זיכערקייט אַז אַלע נעמען זענען דאָ אַריין. מיר לאָזן דערפאַר איבער אַ ליידיקן עמוד, ווו יעדער פולטוסקער אַדער פון דער סביבה וועט קאָנען אויספילן דעם פאַרפעלטן נאָמען פון זיין משפחה. פאַר פאַרגרייזטע אַדער ספקותדיקע נעמען וועלכע האָבן זיך אומשולדיק אַריינ־געכאַפט אין דער דאָזיקער רשימה — בעטן מיר סליחה.

דער וועד

ליידיקער עמוד פּאַר אייגשרייבן פּאַרפעלטע נעמען

לוח־זיכרון לקדושי פולטוסק במרתף השואה בירושלים

אַנדענק־טאָוול פאַר די פולטוסקער קדושים אינעם קעלער־פון־חורבן אין ירושלים

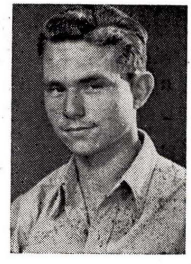
אל מלא רחמים

בורא ארץ ומרומים, שומע שועת עגומים, דין אלמנות ואבי יתומים, אַל נא תחשה לדם עמך השפוך כמים. המצא מנוחה נכונה על כנפי השכינה, במעלות קדושים וטהורים כזוהר הרקיע מזהירים, את נשמותיהם של שש מאות רבבות אלפי ישראל ובתוכם בני קהילתנו הקדושה פולטוסק והקהילות הקדושות שבסביבתה אלפי אנשים ונשים, ילדים וילדות, עוללים וטף, שהוגלו ושנהרגו ושנשחטו ושנחנקו ושהוטבעו ושנשרפו ושנקברו חיים בידי העמלקים הגרמניים הטמאים והצוררים — בגיטאות ובמשרפות ותאי־הגאזים; מהם שנספו בערבות רוסיה ומהם שנפלו במאבק עם הצורר הנאצי — כולם קדושים וטהורים וביניהם גבורי הרוח, גאונים וצדיקים, רבנים וחסידים, אדירי תורה ותלמידיהם, פרנסי־קהילות וראשי מוסדות ואגודות ישרים ותמימי לב, יזכרם ה' לטובה, ובגן עדן תהיה מנוחתם, בעל הרחמים יסתירם בסתר כנפיו לעולמים ויצרור בצרור החיים את נשמותיהם. ה' הוא נחלתם, והוא ינקום נקמתם, ויזכור לנו עקדתם, ותעמוד לנו לכל ישראל זכותם.

ארץ אַל תכסי דמם ואַל יהי מקום לזעקתם. בזכותם ישובו נדחי ישראל לאחוזתם, והקדושים האלה תהא לזכרון־תמיד לפני ה' צדקתם. יבואו שלום וינוחו על משכבתם ויקיצו ויעמדו לקץ הימים לחיותם, ונאמר אמן.

למדור: „הלוחמים והנופלים"
עמ' 514—508

יחזקאל וונגר

בגלות פולין נולד יחזקאל, בכ"ט בסיון תרפ"ט (6.7.1929), להוריו נדזיה (לבית איזנברג) מ־פולטוסק ומרדכי וונגר (מוישקוב), בן למשפחה ציונית אשר בשנת 1933 עולה ארצה עם בנם יחידם בן הארבע. יחזקאל גדל בארץ ללא מורא הגוי, חפשי מתסביכים, זקוף גב ונפש. הוא לומד בבית הספר „בלפור" בתל־אביב ומש־תייך לעדת־הצופים, אולם עד מהרה עוזב הוא אותם — לבו, לב נער עברי חם ורגיש אינו מוצא לו מקום בעדה זו.

מלחמת העולם, נדודי המעפילים, אסון „סטרומה", זוועת הגולה — מזעזעות את נפשו. אין הוא מוצא לו מנוח. הוא עתה תלמיד בבית הספר התיכוני „גאולה", נותן בטוי לרגשותיו בחבורים אשר תכנם הוא למורת רוח מוריו. יחזקאל עקשן, יודע דרכו מה היא, מחפש ומוצא את הקשר לאצ"ל והוא עדיין נער, בן 14.

ראשית צעדיו בחת"ם — תעמולה. מפיץ הוא את דבר הארגון ברבים. ביום מוכר עתוני „חרות" מחתים ומתרים מנויים לפרסומי האצ"ל, ובלילות מדביק עלונים על קירות הבתים, למען יקראום למחרת תושבי תל אביב. בשבתות וחגים הולך הוא להפיץ כרוזים בבתי־כנסת, אין הוא חושש להתגלות, בכל מקום פומבי. וכאשר החל הארגון משתמש ב„פצצות כרוזים" היו הוא וחברו אברהם כנעני — אשר נפל בעת כיבוש יפו — הראשונים אשר הפעילום.

בעודו בחת"ם כבר נבחר למלא תפקידי ח"ק. אחר החרמת הנשק ממחנה ראש־העין השתתף יחזקאל בהעברתו לתל־אביב ובהתקפה על מחנה הצבא הבריטי במגרשי התערוכה בתל־אביב, היה בין ה„סבלים" אשר נועדו להכנס ולהוציא את הנשק מן המחסן.

לא עבר זמן רב ויחזקאל הוא איש ח"ק תל־אביב. פעולתו הראשונה בהתקפה על מחנה הצבא בסרפנד, עת נכנס עם חבריו, לבושים במדי הדיויזיה הששית המוטסת, להחרים נשק ותחמושת ולפוצץ את הנותר.

עבודתו הרבה ומסירותו מונעים כימנו לעתים לחזור בלילות הביתה, ואף מלמודיו החסיר לא פעם, אך תלמיד שקדן הוא ולומד טוב. אולם בפני הוריו אינו יכול לשמור סודו ועד מהרה נאלץ לעמוד בהפצרותיהם לעזוב את העבודה בארגון. אבל יחזקאל מתמיד ולאמו עונה: „מדוע לא ילדת חמשה בנים אין זו אשמתי כי בן יחיד אני. העם זקוק גם לבנים יחידים שידאגו לו".

אחר שדולים רבים מביע הוא את נכונותו לנסוע לאנגליה ללמוד רפואה, הוריו מטפלים בסדור הניירות הדרושים. יחזקאל אינו ממריץ אותם, יש לו זמן. עוד עבודה רבה לפניו בארץ. הוא נתון כולו ורובו לפעילות הארגון. תעמולה וקרב, מחסנאות ורכישה — כל המוטל מקבל הוא בצייתנות האופינית לו ובעקשנות־הרצון למלא, גם אם אין התפקיד לפי רוחו. ואף אם זו פעולת החרמה כספית אשר אינה לו לרצון — הולך הוא לבצעה, כי צוו וצורך הארגון הוא. הולך עם חבריו להחרים כסף מבנק עותומן אשר ביפו הערבית. בצאתם מתנפלים עליהם ערבים. היחידה מתפזרת. חלק נאסר. יחזקאל מתחמק, אולם נופל שוב לידי ערבים הרוגמים באבנים ודוקרים אותו בפגיונותיהם. הוא מצליח להמלט מידיהם ומגיע לביתו בתל־אביב. אחות ורופא הארגון נזעקים מיד לעזרתו. הטפול נותן אותותיו. בימים הראשונים נכרת הטבה, אולם ביום השלישי מועבר הוא לבית החולים „אסותא". וכאן, חצי שעה אחר בואו, מקבל הוא שטף דם המקפח את פתיל חייו.

והוא עודנו בפריחתו, נער בן 17.

ת. נ. צ. ב. ה.

צו דער רובריק: „געשטאלטן פון למדנים און גאטספורכטיקע יידן"

משה סרעברא

ז׳ 57—44

ר׳ יענקל גאלדשטיין

דאָס שיינדל פון ראַדזימינער שטיבל אין פולטוסק.

זיין יוגנט האָט ער פֿאַרבראַכט צווישן די וועגט פון ראַדזימינער רבינס ישיבה. אַלס בן־תורה און מתמיד און מיט אַ פֿיינעם כאַראַקטער, האָט דער גבאי פון ראַדזימינער שטיבל, מענדל פּאָס, זוכה בגורל געווען אַריינצונעמען אים, יענקלען, אַלס אַן איידעם פֿאַר זיין שיינער געראָטענער טאָכטער, פֿייגע־לאה, וועלכע האָט אים געבוירן 14 קינדער: 7 זין און 7 טעכטער (אויב איך בין זיך נישט טועה, איז ר׳ יענקל גאָלד־שטיינס פֿאַמיליע געווען די גרעסטע אין שטאָט).

זיין שווער, מענדל פּאָס, איז געווען אַ שניידער — פון די אַמאָליקע שניידערס, און אַן אָפּגעהיטענער פרומער ייד, חוץ ראַדזימינער חסיד און גבאי פון שטיבל ווי ס׳איז שוין א״ד.

וועג ר׳ יענקל דער תלמיד־חכם האָט כאַראַנדיקט די „קעסט" בײַ זיין שווער, האָט ער זיך געלערנט וועלן אַ צו־שניידער, צוגעהאָלפן דעם שווער אין זיין שניידערישער אַר־בעט, געשטאַנען אין געשעפט פֿאַר פּאַרטיקע מלבושים בײַם פֿאַרקויפן, אָבער שטענדיק איז געלעגן אויפן טאָמבאַנק אַן אָפּן ספֿר, אין וועלכן ער פלעגט מעיין זיין בײַ יעדער פרייער צייט.

ער איז געווען דער לאַנגיעריקער בעל־תּפילה, בעל־קורא און דער ימים־נוראימדיקער בעל־שחרית אינעם ראַדזימינער שטיבל. ער האָט אויך אָנגעפֿירט מיט די שלוש־סעודותן אוֹן געווען דער צענטראַלער נערוו פון די ראַדזימינער חסידים.

ער איז געווען אַ אוהב־ישראל און אַלע האָבן אים ליב געהאַט. נישט בלויז אין די ד׳ אמות פֿונעם שטיבל — נאָר אויך אין דער גאַנצער שטאָט איז ער באַקאַנט געווען מיט זיין פֿשטות און ערלעכקייט. זיינס אַ וואַרט איז געווען ווי מען זאָגט: קודש־קדשים. געווען אַ נוח לבריות, אַ גוטער בעל־יוּעץ. כאָטש אַן ערנסטער, איז שטענדיק געווען צו גע־פינען אַ שמייכל אויף זיין פּנים, וואָס איז געווען איינגעראַמט אין אַ פּעך־שוואַרץ בערדל און פון די לענגלעכע בריל־לין שייבלעך האָבן אַרויסגעקוקט קוילן־שוואַרצע קלוגע אויגן וואָס האָבן געגלעט מיט צאָרטער וויכקייט.

ער האָט פֿיינט געהאַט געזעלשאַפֿטלעכע „טועכצן", נישט געוואָלט אין ערגעץ קאַנדידאַטירן; נישט אין אַ וועלכער עס איז אינסטיטוציע, פֿאַרטיי אַדער זיך סתם אַוזוי צו קהלן. במקום צו ווערן אַ „מישער" אין שטאָטישע געשעפטן, איז ער זיך געאַנגעגן זיין שטילן בנעימותדיקן גאַנג. אין די אָוונטן פלעגט ער — סיי זומער סיי ווינטער — פֿאַרברענגען אין ראַדזימינער שטיבל בײַ ספֿרי־קודש און אויך עטלעכע מאָל אין דער וואַך — אָפּגעבן אַ שיעור אין „תלמוד" בײַ דער רעליגיעזער אַרבעטער־אַרגאַניזאַציע „פועלי־אגודת־ישראל". ער איז געווען אַ גוטער בעל־מסביר. זיינע שיעורים זענען געווען פשוט און כאַראַקטעריסטיש, אַן דרייַדעלעך און פֿאַר־קרימענישן.

די חברים פון פאג״י פלעגן אים אומגעדולדיק אָפּוואַרטן, ווען ער האָט באַדאַרפט קומען אָפּגעבן אַ שיעור. אין פֿאַרגלייך מיט אַנדערע שיעורים־אָפּגעבערס ווי, למשל, ר׳ יעקב אריה מעלינק, ר׳ משה־יוסף געלבאַרד דער מנקר א״א, איז ר׳ יענקל גאָלדשטיין געווען מער צום האַרצן אוֹן צוגעלאָזענער. ער האָט געווּסט ווי אַזוי מקרב צו זיין מענגערע פון אים, זיי צוצוּבינדן, געווינען זייער טריישאַפט אוֹן מסירות וואָס איז ממש געווען אַן אַ גרענעץ.

אין אָנהויב פון די 30ער יאָרן, ווען ס׳זענען פֿאַרגעקומען וואַלן צו דער פולטוסקער קהילה, האָט די „פועלי־אגודת־ישראל" (אַ גרופּע פון קרוב 3 מנינים מענטשן) זיך פֿאַרמאָסטן אַרויסצושטעלן אַן אייגענע ליסטע. נאָך פיל פיל בקשות אוֹן אינטערוועניצן האָט מען קוים געפּועלט בײַ יענקל גאָלד־שטיין, ער זאָל זיך שטעלן אין דער שפּיץ פון דער פאג״י־ליסטע. דער רעזולטאַט איז דאָן געווען אַן איבערראַשנדיקער; פאג״י האָט באַקומען 2 דאָזערעס: דער ערשטער (פֿאַר יעקב־אריה מעלינק) איז געווען יענקל גאָלדשטיין. אַ באַווייז ווי באַליבט ער איז געווען אין שטאָט אוֹן אַז דער אומפֿאַרויס־געזעענער זיג פון פאג״י איז בלי שום ספק געווען צו פֿאַר־שרייבן אויף זיין, גאָלדשטיינס, חשבון.

אַ פֿאַרביטערונג האָט זיך אַריינגעכאַפּט אין זיין געמיט אוֹן אים אַרויסגעפירט פון זיין שלווה האָט דער פֿאַקט, ווען איינע פון זיינע טעכטער איז אַריינגעטרעטן אין „השומר־הצעיר", געפֿאָרן אויף „הכשרה" אוֹן זיך געגרייט עולה צו זיין אין א״י, וועלכע האָט, אגב, געעפּנט דעם וועג פֿאַר אַ סך אַנדערע „הכשרה"־מיידלעך.

עס איז פֿאַר אים געווען אַ נשמהדיקער קלאַפּ.

וועג זי איז געפֿאָרן, האָט ער זיך מיט איר נישט געוואָלט געזעגענען. ער האָט זיך — דערציילט מען — אויסגעדרייט מיטן פנים צו דער מזרח־וואַנט, אויפגעהויבן די הענט אוֹן

פאַרשטעלט מיט זיי דאָס געזיכט. „איך האָב פאַרלאָרן אַ טאָכטער!" — האָט ער אויסגעשריגן מיט אַ ציטערדיקער שטים...

וועמן האָט דעמאָלט געקאָנט איינפאַלן, אַז אין אַ 8—9 יאָר אַרום וועט אויפשטיין אַ נאַצישע חיה און פאַרצוקן 6 מיליאָן יידן און צווישן זיי — ר׳ יענקל גאָלדשטיין מיט זיין פאַמיליע, פון וועלכער עס זענען בלויז געבליבן 2 טעכטער מיט 1 זון, אַ דאַנק דעם, וואָס זיי זענען אין דער אומקום־צייט געווען אין ארץ־ישראל.

אגב איז כדאי צו באַמערקן, אַז ר׳ יענקל גאָלדשטיין איז דער זיידע פונעם יינגן פיל צוזאָגנדיקן שרייבער און דיכטער שמאי גולן (גאָלדשטיין), וועלכער וווינט אין ירושלים און האָט שוין באַקומען 2 פרעמיעס פאַר זיינע דערשינענע ביכער*.

כבוד דעם אַנדענק פון יעקב גאָלדשטיין און זיין משפחה.

הי״ד.

---

* זע: „נע ונד", ש. גולן, ז׳ 414—410.

הרב מאיר־וועלוול ניעסטענפאוועך

יידל ניעסטענפאָוועך, דער בעל־עגלה, אָדער ווי מ׳האָט אים אין שטאָט גערופן: יידל פניעווקאָך (וואַרשיינלעך צוליב דעם וואָס ער האָט געשטאַמט פונעם דאָרף פניעווקאָ; נישט ווייט פון פולטוסק) — איז געווען אַ הויכער מיט אַ רויטלעך צעשעקטע און אָפּגעברענט פנים פון דער זון און פון די ווינטן וועלכע האָבן געריסן אויף די „נאַקעטע" וועגן און מיט אַ ברוין־שאטינער צוגעשוירענער באָרד. יידיש געקליידעט, אָפּגעהיט דאָס דאָוונען, די „ברכה" איבער יעדן עסן, דעם „בענטשן" און ווען ס׳איז אים נאָר געבליבן אַ ביסל צייט — אויך אַריינגעכאַפּט אַ קאַפּיטל תהילים.

אָבער זעלטן ווען האָט ער געהאַט פרייַע צייט. תמיד זיך געפּאָרעט אָרום דעם פערד־און־וואָגן; די שטענדיקע נסיעות, די אייביקע השגחה איבערן פערד, זיין איינציקן פּרנסה־געבער — האָט אים צוגענומען זיין גאַנצע צייט. דערביבער איז גאָר קיין חידוש נישט, וואָס שטענדיק איז ער געווען „טויט־מיד" און אויסגעהונגערט נאָך אַ ביסל שלאָף.

אין שטאָט האָט מען אָפילו דערציילט אַ פאַל, ווי איינמאָל ביים אָפּריכטן דעם „סדר", האָט ער אַריינגעכאַפּט אַ דרימל — ס׳האָט זיך אים מסתמא געמוזט חלומען ווי ער זיצט אויף דער קעלניע און טרייבט אָן מיט דעם פערד — האָט ער במקום די לייטשעס אָנגעכאַפּט דעם עק פון טישטעך און — — די כלים פון טיש צוזאַמען מיט די כוסות און ווייַן־„קאַראַפקע" האָבן זיך צעבראָזגעט אַראָפּאָלנדיק אויפן הילצערנעם דיל...

זיין פרוי חוה, אָדער ווי מ׳האָט זי אין שטאָט גערופן: „די פאָפּיראָשניצקע", איז געווען אַ העלהויטיקע מיט אייִדע־לע געזיכט־שטריכן. פרום, אָנשטענדיק און באַשיידן, אַרויס־רופנדיק צו זיך כבוד. „פאָפּיראָשניצקע" האָט מען זי גערופן דערפאָר, וואָס אין דער ערשטער וועלט־מלחמה, וועו ס׳האָט יעדן איינעם „אויסגעפעלט אַ טאָג צו דער וואָך", האָט זי צוגעהאָלפן אין דער פרנסה מיט... אויסשטאָפן פון געשיטן טאָבאַק פאָפּיראָסן און זיי פאַרקויפט פאַר אַ ביליקן פרייז, קאָנקורירנדיק, אָזוי צו זאָגן, מיטן טאָבאַק־מאָנאָפּאָל...

מאיר וועלוול — איז געווען דער נאָמען פון זייער זונעלע דעם בכור. אַ בלאַס יינגעלע מיט בלאָנדע האָר, אַ פאַרחלומ־טער און נישט קיין ווייניער, אַרויסגעווויזן סימנים אַז ער וואָקסט אַנדערש ווי אַנדערע יינגלעך אין זיין עלטער. האָבן אים טאָקע די עלטערן זייער רעספּעקטירט, נישט אויסניצנדיק אים צו קיין שום אַנדערע זאָכן, נאָר אים גלאָזט לערנען, גלייבנדיק אַז עס וועט פון אים עפּעס אַרויסוואַקסן.

דער קליינער וועלוול האָט זיי טאָקע נישט אָנטוישט. ער איז געווען אַ מתמיד. געהאַט אַ שטאַרקן ווילן מיט אַ שאַרפן קאָפּ. ער איז געווען ווי אַ „מעיין המתגבר" און מיט דער צייט האָט ער מיט זיין תורה־קענטשאָפט איבערגעוואָקסן משכמו ומעלה אָלע פולטוסקער ישיבה־און שטיבל־בחורים (אין כלל „אָלע" איז נאָר איינער נישט אַריין: ר׳ דודל גרינשפּאָן*, דער זון פון חיים־זעליג דעם שניידער, וועלכן מ׳האָט אים אין שטאָט געוופן „דאָס חסידל", ווייל ר׳ דודל האָט זיך דערצויגן אין דער לאָמשער ישיבה און דאָרט אויס־געוואָקסן אָלס איינער פון די ישיבה־רעפּרעזענטאַנטן, מיט וועלכן דער ראש־ישיבה, הרב גאָרדאָן ז״ל, האָט זיך ממש געצאַנקעט).

מאיר־וועלוול האָט אויך „אַריינגעקוקט" אין די ספרים חיצוניים, ד״ה, אין די „טריף־פסולע" ביכער. ס׳איז געווען די צייט פון „נאָך דער באַלפור־דעקלאַראַציע". די השכלה איז געמאָגנגן מיט פאַרויסדיקע טריט. „פרייע" ווינטן האָבן זיך אַריינגעריסן אין די סאָמע פרומסטע מקומות. די חברים פון מאיר־וועלוולן, וועלכע זענען געווען „געכאַפט אין דער

---

* זע: ר׳ דוד גרינשפּאָן פון ירחמיאל גרינשפּאָן, ז׳ 57.

מעשה" האָבן אים, וועלוולען, אונטערגעזרוקט ביכלעך פון דער דעמאָלטדיקער השכלה־ליטעראטור, וועלכע האָבן בשעתם פֿאַרכאַפּט דעם אָטעם פון יעדן יידישלעכן יונגן בחור...

וואָס אַן אמת האָט דער קאָמף פון „יצר טוב" מיט דער „סטרא־אחרא" אויך מאיר־וועלוולען נישט אויסגעמיטן. אַ קורצע צייט נאָר האָבן געקעמפט אין אים די צוויי מאיר וועלוולס: דער תורה־לערנער און דער השכלהניק, ביז ער האָט זיך מתגבר געווען. מיט איינמאָל האָט ער אָפּגעהאָקט אַן מער נישט געוואָלט נעמען אַ „טריף־פסול" אין די הענט אַריין. מאיר־וועלוול איז בשלום צו זיך געקומען... און מיט נאָך מער ענערגיע זיך אַרייַנגעוואָרפן אינעם ים־התלמוד און מפרשי־התורה. צו 19 יאָר האָט ער באַקומען היתר־הוראה און פֿאַרעפנטלעכט מאמרים אין די אויסגאבן פון די שומרי תורה ומצוות. געוואָרן אַ מיטאַרבעטער אין די אַרטאַדאָקסישע יוגנט־בלעטער ווי: „טאָג־בלאַט", „בית־יעקב" זשורנאַל" א"א, מיט דער טענדענץ צו פֿאַרשטאַרקן דעם יהדות־וועג צווישן דער אַרטאַדאָקסישער יוגנט און זיי פֿאַרפּאַנצערן קעגן דעם כפירה־שטראָם, וועלכער האָט דאָן געבושעוועט אויף דער יידישער גאָס.

דער פּולטוסקער עילוי, מאיר־וועלוול, האָט געהאַט גרויס אַנזען, סיי אין שטאָט סיי אויסער־איר. מ'האָט אים געהאַלטן פֿאַר אַ תורה־אויטאָריטעט און זיך מיט אים געגרויסט. אַלס בעל־משפּחה — כדי צו ציען פרנסה — איז ער געוואָרן איינער פון די בעסטע אינסטרוקטאָרן ביי דער „אגודת־ישראל";

צו דער רובריק: „טיפּן פון חסידים, תורה־לערנער, כלי־קודש, פֿאַרטיי־לייט און כלל־טוער" ז' 313

אברהם־משה בלום

באַקאַנט אין שטאָט אַלס בעל־הבית פון אַ שיין געמויערט הויז, לאַנגיעריקער דאָזער אין דער יידישער קהילה און לאָוניק אין שטאָטישן מאַגיסטראַט.

ער איז געווען פון די ראשי־המדברים אין גערער שטיבל, אַ יייד, אַ תקיף מיט וועמען מ'האָט זיך גערעכנט, סיי אויף דער יידישער גאָס און סיי אין די שטאָטישע אַמטן.

ער איז געווען אַ הויך־געוויסקיקער און אַ בעל־כוח. אין גערער שטיבל, ווי שוין דערמאָנט, געהאָט די „ברייטע דעה". געווען אַ מין משגיח איבער די שטיבל־בחורים, זיי בודק געווען ווי עס האָלט מיט זייער יידישקייט; נאָכגעקוקט, למשל, צי זיי פֿאַרקלענערן נישט די פֿאות וכדומה. האָט וואָר פון זיי געפרווט אַרויפשאָרן די האָר, אַזוי האָט ער בפני כל עם ועדה אַראָפּגעכאַפּט יענעמס היטל, אָנגעמאַכט אַ רעש, אַז דעם און דעמס זון האָט זיך פֿאַרלאָזט אַ פערדישע „גזשיווע", טראָץ דעם וואָס ס'האָט זיך נישט אָנגעהויבן און נישט אויסגעלאָזט. וואָן אַ שטיבל־בחור האָט בלויז געפרווט אָנצוטאָן אַ פֿאַרלאָגע מיט אַ קעלנערל, אַזוי איז געווען „הימל עפן זיך". אַזאַ אַ בחור פלעגט ער, בכבודו ובעצמו, אָנגענומען מיט זיינע פעסטע הענט „פֿאַרן קאָרק" און אים אַרויסוואָרפן פון שטיבל, אַז ער האָט עס געהאַט צו פּילן אַ לאָנגע צייט. ער איז געווען ווי אַ מין שומר איבער דעם חסידות פון שטיבל און אַכטונג געגעבן, אַז עס זאָל זיך דאָ, חלילה, נישט אַריינכאַפן עפעס פון די „אָפּיקורסישע ווינטן", וואָס די השכלה, רחמנא ליצלן, האָט דאָן אָנגעיאָגט אין די סאָמע פרומסטע יידישע מקומות...

וועגן זיין למדנות איז שווער געווען צו זאָגן, ווייל קיינ־מאָל האָט מען אים נישט געטראָפן זיצן ביי אַ בלאַט גמרא אַדער מעיין זיין אין אַ ספר אַזוי ווי אַנדערע חסידים, למשל: משה יוקלס, שמעון וועניגראָווער, מאיר ענגלראד, שילעם פריד־מאַן, שלום־הערש לינדענבערג, גדליה פערלבערג, יצחק־נחום גאַרפינקל, שמואל רינג און נאָך צענדליקער אַנדערע — געזעסן אָרום די טישן, בין מנחה למעריב, און געשמאַק געלערנט.

דערפאַר האָט ער באַהערשט די פוילישע שפראַך, אין וואָרט און שריפט, און איז געווען דער פאָרשטייער פון „אגודת־ישראל" אין אַלע אינסטאַנצן.

עטלעכע יאָר פאַרן צווייטן וועלט־קריג איז ער פאַראַליזירט געוואָרן אויף אַ פוס. וועגן די מלחמה האָט אויסגעבראָכן און מ׳האָט די פולטוסקער יידן אַרויסגעטריבן האָט ער זיך דער־שלעפט ביז אַסטראָוו־מאַזאָוויעצק. דאָרט האָט ער צופעליק געטראָפן זיינע טעכטער. זיי זענען זיך געפאַלן אויף די העל־דזער און פון גרויס פרייד האָבן זיי אויסגעבראָכן אין אַ האַרצרייסנדיקן געוויין. דאָס איז נישט געפעלן געוואָרן דעם גסטאַפאָוויעץ, וועלכער האָט דאָס אַבסערווירט. ער האָט אַרויסגעכאַפט זיין רעוואָלווער און זיי דערשאָסן אויפן אָרט. כבוד זייער אַנדענק והי״ד.

יאסל בלומשטיין

יוסף בלומשטיין, אַדער וי מ׳האָט אים אין שטאָט גערופן: „דער בלינדער יאָסל", איז געווען אַ רעליגיעז־נאַציאָנאַלער ייד. נאָך אין 1917טן יאָר איז ער געווען פון די „מזרחי"־גרינדער. יאָרן־לאַנג איז ער געווען פאָרזיצער פון „זאָזשאָנד" אין דער „צווייטער שפאָר־און ליי־קאָסע" אין פולטוסק. געווען אויך פרעזעס פון האַנדווערקער־פאָראיין (ער גופא איז אויך געווען אַ בעל־מלאכה, אַ פאַרבער). ער האָט ליב געהאַט געזעלשאַפטלעכע אַרבעט. אומעטום מיטגעאַרבעט ערלעך און געוויסנהאַפט, אָן שום טובת־הנאה. ביי אַלע שטאָטישע אַדער ציוניסטישע אַקציעס זיך אַקטיוו מיטבאַטייליקט.

אין 1904, וועגן ער איז אַלט געווען 20 יאָר, האָט ער אָפ־געראַטעוועט פון טרינקען זיך — יחזקאל (באקס) גראדקאס אַ טעכטערל. דערפאַר האָט ער — דערציילט מען — באַקומען אַזש פון פּעטערבורג אַ מעדאַל אַלס אויסצייכענונג.

אין דער 2טער וועלט־מלחמה איז ער פאַרוואָגלט געוואָרן, ווי פיל פולטוסקער, אין רוסלאַנד. אין 47—46טן יאָר, וועגן ער איז צוריקגעקומען קיין פוילן און דערנאָך — קיין א״י, האָט זיך ביי אים אָפגערופן דער אַלטער דראַנג צו געזעל־שאַפטלעכער אַרבעט.

ער האָט מיטגעאַרבעט אין „ארגון יוצאי פולטוסק" אַלס חבר אין קאָמיטעט ביזן לעצטן טאָג פון זיין לעבן.

געשטאָרבן אין באַערדיקס גענוואָרן אין ישראל (אין רעננה).

יהי זכרו ברוך.

שמואל ישמח*

אַ נאָמען, וואָס איז גוט באַקאַנט געווען אין שטאָט און האָט זיך געלאָזט הערן ביי יעדער געזעלשאַפטלעכער אַקציע — אַ ציוניסטישע צי סתם אַ קהלישע; אַ נאָמען, וואָס האָט אַרויסגערופן כבוד און יידישע שטאָלץ.

שמואל ישמח איז געווען אַ שטאָלצער נאַציאָנאַל־רעליג־יעזער ייד, אַ „מזרחיסט", אַ פאַרביסענער קעמפער, אַ קנאי פאַר זיינע אידעען און פאַסטאָלאַטן. ער האָט געהאַט אַ קלאָרן שאַרפן חוש־הדיבור. יעדעס וואָרט איז אַרויס פון זיין מויל גלאַט און געשליפן.

ער איז געווען פון מיטעלן וווקס מיט אַן אָדלער־שאַרפן בליק, געהאַט אַ בריייטע געהויקערטע נאָז. דאָס געלע בערדל איז איך בייַ אים נישט געווען צו זען, ווייל ער פלעגט שטענדיק טראָגן אַ שוואַרצן בערדל. ער איז אויך געווען אַ בעל־קורה, אַ בעל־תפילה, אַ בעל־תקיעה, אַ בעל־קריאה אין שול, אַ בעל־מוסר, אַ בעל־דרשן, אַ בעל־עצה, אַ בעל־עסק, אַ בעל־מלאכה, אַ בעל־חסד, אַ בעל־צדקה, אַ בעל־בית, אַ בעל־בעלים, אַ בעל־בעל־בעל־

האבן טאקע פאראלאזט די שטיבל־און בית המדרש־בענק. דאס אבער איז שוין נישט געווען זיין „שולד", וואס זיי, די בחורים, זענען נישט פארבליבן אין די רייען פון „מזרחי", נאר זענען שוין אוועק וווייטער — צו דער ציוניסטישער ארגאניזאציע.

ארגאניזאציאנעל, קאן מען זאגן, איז ער געווען א בונה אבער צוגלייכער צייט אויך א מחריב, ד. ה. א גוטער ארגאניזאטאר, אבער א סך מאל — אויך א צעשטערער פון דעם וואס ער האט אליין געהאלפן שאפן, אויב עס איז נישט „גע־גאנגען" לויט זיין רצון און אנגעצייכנטער ליניע...

אזוי איז ער אלעמאל געשטאנען מיט איין פוס אין מזרחי, און מיטן צווייטן — אין דער אלגעמיינער ציוניסטישער אדער גאר רעוויזיאניסטישער ארגאניזאציע...

שמואל ישמח האט געגעבן א גרויסן ביישטייער פאר דער נאציאנאלער דערוואכונג ביי דער יידישער רעליגיעזער יוגנט אין אונדזער שטאט, א דאנק דעם, וואס ער איז געווען א יודע־ספר און פארמאגט א מעכטיקע איבערצייגונגס־קראפט.

כבוד זיין אנדענק און דעם אנדענק פון זיין אומגעקר־מענער משפחה. הי"ד.

איטשע מאיר פיעקאזש

זיין פאמיליע־נאמען איז געווען אין איינקלאנג מיט זיין פאך: א בעקער (אין פוילישן: פיעקאזש). א נידערייקער מיט א עדיכטער בארד, גרויסע ברעמען און א פארפלאמט פנים, קענטיק, פון שטיין יארן־לאנג ביים אויסגעהייצטן ברענער־דיקן אויוון. אין זיין בעקעריי האט מען יאר־יערלעך געבאקן מצה־שמורה.

ער איז געווען א הייסער סאקאלאווער חסיד. וועז דער אדמו"ר פון סאקאלאוו * פלעגט אראפקומען קיין פולטוסק, פלעגט ער איינשטיין ביי איטשע־מאיר פיעקאזש.

איטשע־מאיר איז געווען דער איינציקער, קאן מען זאגן, אין שטאט, וועלכער פלעגט זיך טובלען אין דער מקווה ביי דער הייסעסטער טעמפעראטור, וועז דאס וואסער איז געווען אזוי ווי אויפגעקאכט... מיט די טרעפ האט ער זיך נישט געקאנט אראפלאזן, ווייל יעדער אנריר מיטן פוס אין וואסער האט געשניטן ווי מיט אנגעגליטע מעסערס. ער פלעגט זיך אראפלאזן מיט איין „זעץ" אין ווינקל ביי צוויי וועגטלעך און אין אויגן־בליק זיך צוריק ארויפכאפן. דאן האט ער אויס־געזען גאר נישט ווי קיין מענטש נאר ווי א שטיק רויטער פלאקער.

אזוי פלעגט ער זיך אויך נוהג זיין אום־ווינטער, וועז ער פלעגט זיך טובלען אין פארפרוירענעם טייך. א מאך מיטן אויג — א טונק אפ זיך איינעם שניידיק־קאלטן וואסער, ווו דאס איין איז געווען אויסגעהאקט, בליץ־שנעל זיך ארייג־געכאפט איינעם פעלצענעם פוטער און ארויף צו זיך אין שטוב...

וועז מ'האט ארויסגעטריבן די פולטוסקער יידן, איז ער דערגאנגען ביז צום דארף ווילקא־לובעצקא. דארט האט ער אויסגעהויכט זיין נשמה. פולטוסקער יידן האבן נאך באווויזן אויסצוגראבן מיט די הענט א פלאכן גרוב, אים דארט באהאלטן און אנגעהויבן אים צודעקן מיט דער אויסגעגראבענער ערד. נאר איידער מ'האט פארענדיקט דאס צודעקן, איז אנגעלאפן די געסטאפא און אנגעהויבן שלאגן די יידן מיט שטעקנס, וועלכע זענען זיך צעלאפן ווו עס האט זיך נאר געלאזט.

אזוי איז איטשע־מאיר געבליבן אין דעם פרישן קבר מיט אפגעדעקטע איבערים, הי"ד.

* ר' יצחק־זעליג מארגנשטערן זצ"ל, וועלכער האט געירשנט די בליצקע שארפקייט און דעם צדיקישן פלאם פון זיין רבין, ר' מענדעלע קאצקער.

ברוך־מענדל פראגער

א מיטלוויקסיקער מיט א לאנגער בארד. גרויסע ברעמען. א געקנייטשטען שטערן. אזוי איז ער טאג־טעגלעך געזעסן ביים לאנגן הילצערנעם טיש אין ראדזימינער שטיבל און געלערנט מיט א ספעציפישן ניגון (יעדער לערנער פלעגט זיך אונטער־ברומען ביים לערנען זיינס אן אייגן־צוגעקליבענעם ניגון...). נעבן דער אפענער גמרא, אויפן טיש, איז געווען אויסגע־

ער איז געווען אַ „פּאַרברענטער" שאַך־שפּילער און נישט געווען קיין איבערקלייבער; געשפּילט מיט וועמען עס האָט זיך נאָר געלאָזט: מיט עלטערע, יינגערע און אפילו מיט קליינע יינגלעך. און ווי נאָר עס איז אים אונטערגעקומען אַ פּאַרטנער, האָט ער גלייך אַפּערגענומען די רויטע פּאַטשיילע פון אונטערן עלנבויגן און זי אַרויפּגעלייגט אויף דער אָפענער גמרא, וועלכער ער האָט אָפּגערוקט אין אַ זייט, אַרויסגערוקט דעם שופלאָד פונעם לאָנגן טיש, אַרויסגענומען דאָס שאַך־קעסטל מיט די שוואַרץ־ווייסע כלים, געוקט די פּיאָנערן פאַרויס און גלייכצייטיק ממשיך געווען דעם זעלביקן ניגון, מיט וועלכן ער האָט זיך פריער באַגיצט ביי דער גמרא...

זיין זון, בן־ציון פראַגער, איז געווען לאַנג־יעריקער לערער אין דער „יבנה"־שול אין פולטוסק, וועלכע איז געשטאַנען אונטער דער אויפזיכט פון „מזרחי". ער איז געווען פון די „קאַליע־געוואָרענע בחורים, וועלכע האָבן זיך אַנגעשטעקט מיט דער השכלה־ליטעראַטור; געווען פון די ערשטע וועלכע האָבן אַנגעטאָן שטייפע קעלנערלעך מיט פּאַרלאַגעס; געווען נאַציאָנאַל געשטימט, אַ מענטש מיט הומאָר און גראָטעסקע און מיט אַ כח אַרייַנצודרינגען אין יענעם. זיין דורכגעקליגטער בליק פלעגט זיך איינעסן און אַבסערווירן זיין מיטשמועסטער פון אונטער די ברילן אַפער...

אָלע זענען זיי אומגעקומען פון די דייטשישע עמלקים: ברוך־מענדל, זיין טאָכטער, בן־ציון מיט דער פרוי און זייערע 3 טעכטער. כבוד זייער אַנדענק והי"ד.

זינדל ראזנבערג

אין שטאָט האָט מען אים געוופן „זינדל זייגערמאַכער". געווען אַן אָטוואָצקער חסיד. אַ געפּוצט יידל מיט אַ שיינער צעקאָמטער בּאָרד, אַז מ'האָט ממש געקאָנט איבערצייגן יעדער האָר באַזונדער. זיין געל־גאָלדענע שיטערע פּיר־קאַנטיקע בּאָרד, האָט שטאַרק האַרמאָנירט מיט זיינע אויס־געפוצטע גאָלדענע ברילן און אים צוגעגעבן אַ מאַיעסטעטישן אויסזען.

ער איז געווען דער גרינדער פון דער „בית־יעקב"־שול. אַ סך צייט האָט ער אָוועקגעגעבן פאַר דער דאָזיקער שול ביז ער האָט זי אָוועקגעשטעלט אויף אַ געזונטן יסוד.

ער האָט אויך אויפגעשטעלט די „בנות־אגודת־ישראל". די „אגודת־ישראל", וועלכע איז אויסשליסלעך געלעגן אין די הענט פון די געערער חסידים — איז ער, זינדל, דער אָטוואָצקער חסיד, געווען איר פּרעזעס*. מיט זיין דערשיינען אין דער „אגודה", האָט ער איבערארַגאַניזירט די אגו"י און זי געגעבן

* אָטוואָצקער חסידים, כידוע, האָבן זיך בכלל ווייניקער פון אַלע אַנדערע געמישט אין שטאָטישע ענינים; אָטוואָצקער חסידים האָבן איבערהויפט געדינט פאַר אַ געערער־חסידישער טעמע אין באַזוג צו למדנות און „קאָנען לערנען", ווו די געערער זענען געשטאַנען אויפן „1שטן פלאַץ"... (רעד.).

אַ פּנים פון אַן אַרגאַניזאַציע און נישט ווי אַ חסידים־שטיבל, ווייל ביז אים האָט די אגו"י געווויינט אין געערער שטיבל און דעם שטעמפּל האָט מען געהאַלטן אין דער קעשענע...

גלייכצייטיק האָט ער געשטיצט די „צעירי־אגודת־ישראל" וועלכע זענען געווען די אַרויסהעלפערס ביי אַלע אגודהשע אַקציעס ווי: קהילה־וואַלן, קרן הישוב א"א.

באַמערקונגס־ווערט, וואָס צו דער „פּועלי־אגודת־ישראל" האָט ער דוקא אַרויסגעווייזן אַ ווידערווילן און געווען מיט איר אין קאָנפליקט, טראָץ דעם וואָס אים, אַלס בעל־מלאכה (אַ זיגעגרמאַכער), וואָלט גיכער געפּאַסט, אַז ער זאָל זיין אָנגעשלאָסן אין אירע ריייען. דאָ אָבער האָט ער אָנגעטראָפן אויף אַ האַרטער „נוס". די פּועלי אגו"י איז אויסגעוואָקסן טראָץ זיין קעגנערשאַפט. די צעירי אגו"י דאָקעגן איז געוואָרן אייגנעשרומפן, כאָטש ער האָט זי געשטיצט אָקטיוו.

ערלעך און געוויסנהאָפט האָט זינדל ראָזענבערג אויס־געפירט זיין געזעלשאַפטלעכע שליחות. כבוד זיין אָנדענק און דעם אָנדענק פון זיין משפּחה, וועלכע איז אומגעקומען צוזאַמען מיט אים אין די טמא הענט פון די נאַצישע מערדער, הי"ד.

עליע שינאוולאגא

געפוּפן האָט מען אים אין שטאָט: עליע „שטשאָוו" צוליב אַ מעשה וואָס איז אַרומגעגאַנגען אין שטאָט, באשר עליעס באָבע, וועָן זי איז געווען אין די „הויכע" חדשים, איז זי אַליין אַוועק קלייבן שטשאָוו אין פּעלד און דאָרט באַקומען פּלוצעם „ווייען". זייענדיק גאָנץ אַליין האָט זי זיך — באין ברירה — געמוזט מטפל זיין מיט איר אייגן געבורט. דעם צווילינג, די 2 מיידלעך וואָס זי האָט געבוירן — דערציילט מען — האָט זי אַרייַנגעלייגט אין פּאַרטעך מיט דעם שטשאָוו

און געקומען מיט די עופעלעך בשלום אַ היים...

דערפאַר האָט מען מכבד געווען די פאַמיליע, וועלכע איז געווען אַ פאַרצווייגטע אין פולטוסק, מיט דעם צונאַמען: די „שטשאָוועס".

עליע איז געווען אַ הויכער, אַ ברייטבייניקער מיט אַ געדיכטער פירקאַנטיקער בארד. נישט קיין חסיד, נישט קיין מתנגד. נאָר סתם אַ רעליגיעזער ייד. אַ גוטהאַרציקער, וואָס האָט געטיילט צדקה ביד רחבה (געווען אַ בעל־פרנסה; געאַנדלט מיט פריצים). געווען איז ער גרייט צו לויפן „אין פייער" אַריין, בכדי אַ יידן אַ טובה צו טאָן. געווען אַ מעורב בין הברירות, אומעטום — אַ היימישער און מיט אַ ברייטן שמייכל.

עליע האָט געווויינט אויף דער וואַרשעווער גאָס קעגן־איבער דעם חזיר־מאַרק.

מאַכט זיך איינמאָל ווי ער שטייט אַזוי „כּאַר דער טיר" מיט נאָך אייניקע סוחרים פון זיין בראַנזשע, צעשמועסנדיק זיך וועגן די מסחרים און אַנדערע ענינים. פונקט אין דער צייט האָט זיך צעשפּילט די קאַרוזעליע (אַ צוגעוואַנדערטע פון ערגעץ), וועלכע איז געשטאַנען אויפן חזיר־מאַרק און די קינדערלעך האָבן זיך געדרייט אויף די הילצערנע פערדלעך אונטער דער באַגלייטונג פון מוזיק...

דאָ רופט זיך עליע פלוצעם אָפּ צו זיינע מיטשמועסער, אַז ער וואָלט גרייט געווען זיך אויפצוזעצן אויף דער קאַרוזעליע און זיך מיט אַלע מיטדריינען, בתנאי, ווען זיי וועלן „איינ־לייגן" אַ הונדערט־זלאָטע־שטיק...

די מיטשמועסער האָבן אויסגעבראַכן אין אַ געלעכטער, ווי ער וואָלט פון זינען אַראָפּ. „סטייטש? — האָבן זיי געזאָגט — אַ יידּ מיט אַ יידיש היטל און שיינער באָרד וועט זיך אויפזעצן אויף אַ קאַרוזעלע און זיך דריייַן מיט קליינע קינדער צוגלייך? גאַנץ שטאָט וועט דאָך לאַכן!"

ניין — ענטפערט עליע — ס׳איז גאָר קיין חרפה נישט צו פאָרן אויף אַ קאַרוזעליע פאָר הונדערט זלאָטעס. פרנסה — מלחמה...

אויב אַזוי — רופט זיך אָפּ איינער פון זיינע מיטשמועסער — אַז עס פעלט דיר אויס 100 זלאָטעס צו דער פרנסה, לייגן מיר זיי איין און לאָמיר זען...

געמיינט האָבן זיי, אַז ער זאָגט עס בלויז לפנים וועגן, כדי זיי אָנצוציען.

ווי דערשטוינט זענען זיי געוואָרן, ווען זיי האָבן געזען ווי עליע דערנענטערט זיך ממש צו דער קאַרוזעליע, פאַרבייגט די פאָלעס פונעם לאָנגן בגד און כאָפּט זיך אַרויף אויף אַ הילצערן פערדל און אויף די איבריקע פערדלעך דרייען זיך אים נאָך אַ חברה קינדער יידישע און קריסטלעכע. אָט דרייט זיך די קארוזעלע אין אַ ווילדן קאראהאָד, עליעס באָרד פליט אין ווינט — — —

ווען ער איז צוריקגעקומען האָט עליע גענומען די געווו־נענע 100 זלאָטעס, אַרויסגענומען פון זיין טאַש נאָך מטבעות און איז דערמיט אַריין אין אייניקע אַרעמע שטיבער, ווו דער דלות האָט שטאַרק „געפייפט" און דאָס געלט צעטיילט פאַר די נויטאַדערפטיקע...

אַזוי איז עליע געגאַנגען דורך פאַרשידענע אונטערוועג צום אויסגעפלאַסטערטן וועג פון צדקה און מעשים טובים.

כבוד זיין אַנדענק.

צו דער רובריק: „נשים צדקניות ועסקניות" ז׳ 378—372

ליבע שטאטזינגער

אין פולטוסק — ווי אין אַלע אַנדערע שטעט און שטעט־לעך — זענען געווען פיל פרויען, וועלכע האָבן זיך אַקטיוו באַטייליקט אין געזעלשאַפטלעכער און אויך פריוואַטער הילף, אויף וויפל עס איז געלעגן אין זייערע מעגלעכקייטן. פאַר אַ ביישפּיל איז כדאי דאָ צו דערמאָנען די צוויי איידעלע און זייער באַשיידענע פרויען: טאָבע סטאָראָשוויעצקי, אַדער ווי מ׳האָט זי גערופן: „טאָבע פון דער קאַסע", וויייל דער מאַן אירער האָט יאָרן־לאַנג געארבעט אַלס „וואָזשני" אין דער צווייטער שפּאָר־און ליי־קאַסע און די צווייטע: פייגע־רויזע וואָלמאַן, ישראל־משה דעם גלעזערס. זיי האָבן זיך פאַרנומען פריוואַט מיט דערלאַנגען הילף פאַר נויטבאַדערפטיקע משפּ־חות. זיי האָבן שטענדיק „געשמעקט", געזוכט, געניטשטערט און — אויסגעפונען אַרעמע, צעבראָכענע און קראַנקע, ביי וועלכע די נויט און דער הונגער זענען געווען גאָר אָפּטע גאָסט. יעדע איינע פון זיי איז געלאָפן מיט שנעלע טריט, אָנגעקלאָפּט אין זאָטע טירן. דאָ ענגומען און דאָרט אַוועקגעטראָגן. אַזוי טאָג־אויס טאָג־אײַן. אַ סך, אַ סך נצרכים האָבן זיי זייער הילף געגעבן, געטראָגן טרייסט און פאַרלייכטערונג צו פאַרצווייפל־טע, נידערגעשלאָגענע, וואָס האָבן, נעבעך, נישט געקאָנט אַליין זיך קיין עצה געבן.

געווען זענען אויך פרויען, וועלכע פלעגן, חוץ מיט זייערע מסירותדיקע ארבעטן פאר פאַרטיייש־געזעלשאַפטלעכע אינ־סטיטוציעס — אויך רעפרעזענטירן מיט זייער מעמד אין שטאָט און פלעגן זיין וויי אַ פאָן אויף דער דאָזיקער אינסטי־טוציע ווי, למשל, די פרויען: רוזשא דאָן, הורביץ, ניסניעוויטש אד״ג; פרויען פון אינטעליגענטן פאַרגעשריטענעם מין, וועל־כע האָבן זיך פאַרנומען מיט די ארבעטן פאַרן קרן־הקיימת ווי: פאַרטיילן פושקעס, זאַמלען עקספאנאטן פאַר קק״ל־באַזאַרן אד״ג.

געווען פרויען מיט אַ טראַדיציאָנעלן פונק, וועלכע פלעגן זיך פאַרנעמען מיט רעליגיעזע אינסטיטוציעס און אַוועקגעבן דערפאַר זייער גאַנצע ענערגיע, ווי: פרוי אסתר קאלפוס, גיטל פענער מיט חנה־באַשן אין דער שפּיץ (אָלע דריי זענען געווען קינדערלאָזע). אַ סך יאָרן פון זייער לעבן האָבן זיי אַוועק־געגעבן פאַר דער נאַווארדיקער „בית־יוסף״־ישיבה. אין דער „בית־יעקב״־שול, האָט חוץ דער פרויען־קאָמיטעט פון די מאַמעס, וואָס זיי ערנדער קינדער האָבן באַזוכט די שול — מיט־געאַרבעט מיט גרויס מסירות די אידעלע פרוי גאָלדע־רבקה בירנבוים (אַ טאָכטער פון „טאָבע פון דער קאַסע״).

אָבער בראש פון די אָלע איז געשטאַנען די אויסער־געווייניליכע ענערגישע אָקטיוויסטן ליבע שטאַזינגער, וועל־כע איז ראוי, אַז מ׳זאָל זיך אויף איר באַזונדער אָפּשטעלן.

ליבע שטאַזינגער האָט אַוועקגעגעבן אָלץ וואָס זי האָט פאַרמאָגט פאַר דעם „בית־יעקב״: צייט, כוח און מוח. איבער אירע כוחות האָט זי זיך באַטייליקט אין אָלע אָקציעס, וואָס איז געווען נוגע דעם „בית־יעקב״ אָדער „בנות אגודת־ישראל״.

אין שטאָט האָט מען זי ערופן „די געלע ליבע״ און געווען איז זי געשלאָגן פון גורל. איר מאַן איז גאַנץ פרי אַוועק אין דער אייביקייט און געבליבן אַ יינגע אלמנה מיט 3 קינדער. די דערציונג פון די קינדער האָט זי ענגומען אויף אירע פלייצעס, ווייל זי האָט נישט מער געוואָלט חתונה האָבן, איז זי פאַר די קינדער געווען חוץ אַ מאַמע אויך אַ טאַטע. באַמיט זיך, זיי זאָלן נישט פילן אַז זיי זענען יתומים, געגעבן אָלץ וואָס אַ קינד האָט באַדאַרפט און זיי דערציונג אין רעליג־יעזן גייסט. זי איז געווען אַ פלאַם־פייערדיקע פרוי, וועלכע האָט זיך פאַרמאָסטן מיט איר גורל און אים כמעט ווי בייַ־געקומען. „כמעט״, ווייל אין עטלעכע יאָר אַרום איז איר אפּגעשטאָרבן אַ זון אין עלטער פון 12 יאָר און האָט זיך פונדעסטוועגן נישט אייניגעבראָכן, ווייל ווי קאָן מען גיין קעגן ג־טס רצון? איר אמונה אין דער השגחה־עליונה האָט איר געשטאַרקט און געגעבן כח אין אָלע צייטן.

זי האָט זיך פאַרנומען מיט מסחר. פון דעם האָט זי גע־צוויגן איר פרנסה. זי איז געווען אַ פרוי, וואָס חוץ דעם טייטש־חומש האָט זי אויך געוווסט עטלעכע שפּראַכן, געהאָט אָן אַנונג אין וועלטלעכע ענינים, געלייענט, חוץ די טאָג־טעגלעכע פרעסע, פאַרשידענע בראָשורן און צייט־שריפטן. ביכער פלעגט זי נישט בלויז לייענען, נאָר ממש שלינגען...

איר עלטערער זון, שמחה־בונים, האָט זיך צו 16 יאָר געזומען צום האַנדל, כדי צו פאַרלייכטערן דעם שווערן עול פון דער מוטער, וואָס זי האָט אויף זיך געטראָגן נאָך איר מאַנס טויט.

דעמאָלט האָט זיך ליבע שטאַזינגער אַריינגעוואָרפן ראשה ורובה אין דער געזעלשאַפטלעכער ארבעט און איר גאַנצע ענערגיע אַוועקגעשאַנקען דער בית־יעקב־שול. זי איז געווען פון די ראשי המדברים, געווקט, געמאַנט, אַרגאַניזירט. ביי אָלע אַקציעס איז זי געווען פון די סאַמע ערשטע און מיטגעריסן מיט זיך נאָך פיל אַנדערע, וועלכע זענען פון איר געוואָרן אַנגעשטעקט. צו איר מסירות איז גאָר קיין גבול נישט געווען.

ווען די קינדער פון דער בית־יעקב־שול האָבן געגרייט אַ פאַרשטעלונג אויף פורים („מגילת אסתר״), האָט די געלע ליבע אַוועקגעגעבן איר ווינונג צו דער דיספאַזיציע פון די פאַרשטעלערס, ווו מ׳האָט צוגעגרייט דעם גאַנצן רעקוויזיט ווי: „היסטאָריש״ בגדים, בערד; געשניטן דיקטן פאַר היטלען, קרוינען, שווערדן אד״ג. איר דירה איז נישט געווען קיין געריימע אַזוי אז פאַר איר איז שוין קיין פלאַץ נישט געבליבן איז זי אַרויס מיט די קינדער אויפן הויף.

די געלע ליבע האָט אויך געזאָרגט פאַר יידישע זעלנער, צווישן וועלכע עס האָבן זיך געפונען אַ טייל רעליגיעזע בחורים, וועלכע מ׳האָט „אַוועקגענומען פון די גמראס״, אַז זיי זאָלן נישט עסן פונעם זעלנערישן טריפענעם קעסל (אינעם 13טן פוסגייער־פאָלק, וואָס איז איינגעשטאַנען אין פולטוסק, האָבן זיך געפונען אַ סך יידישע זעלנער, דערפאַר האָט ער אין די יידישע קרייזן באַקומען דעם נאָמען: „משה רבינוס פאָלק״). זי האָט ממש געשטורעמט ביי די קצבים און בעל־הבתישע משפחות, אַז יעדן טאָג זאָלן וועלן צוגעגרייט מיטאָגן פאַר די פרומע בחורים, וואָס „דינען״ אין פולטוסק.

אויף פסח פלעגט די געלע ליבע אַרגאַניזירן אַ ספּעציעלע פרויען־גרופּע, וועלכע האָט געגרייט פאַר יידישע זעלנער אַ כשרע פסחדיקע קיך*, זיי זאָלן נישט טועם זיין, חלילה דעם טעם פון חמץ.

---

* זע דאָס בילד: „גוטע מעשים אין שטאָט״, ז׳ 370.

זי איז געווען ווי א"ד איינע פון די פלאַמעדיקסטע אַקטי־ וויסטן, וועלכע האָט פאַרמאַגט אַ רייכן צעטל פון אַרבעט פאַרן קיום פון יידישן געזעלשאַפטלעכן רעליגיעזן לעבן, אַזוי אויך איר זון, שמחה־בונים, דער גרינדער פון פואג"י אין פולטוסק און געזעלשאַפטלעכער עסקן.

כבוד זייער אַנדענק אין דעם אַנדענק פון די אַלע דאָ דערמאַנטע און נישט דערמאַנטע פרויען, וועלכע האָבן גע־ אַרבעט אין דער דאָזיקער ריכטונג מיטן גאַנצן ערנסט פון זייער נשמה.

דער זכר פון זייערע מעשים־טובים וועט פון אונדז, לעבנ־ איבערגעבליבענע, קיינמאָל נישט אָפּגעטאָן ווערן, הי"ד.

משה סרעברא

צו דער רובריק: „פולטוסקער לשון און נוסח", ז' 386—379

אַ גלייכווערטל וואָס איז „אַרומגעגאַנגען" צווישן פולטוסק און קלעשעווע:

„אַז מ'איז אַ קלעשעווער איז מען אַ פולטוסקער אַוודאי"...

(אַ קלעשעווער)

*

מ'האָט אמאָל געפרעגט אַ גרויסן פולטוסקער גביר, בטבע אַ וויצלער, נאָר אַ קמצן גדול ונורא, וועלכער פלעגט שיטן מיט וויבן, ווייל עס האָט אים גאָר נישט געקאָסט:

„וואָס איז די סיבה וואָס ער ליגט אַזוי שווער אויפן גראָשן און האָט נאָך אין זיין לעבן אַן אַרעמאַן קיין ריכטיקע נדבה נישט געגעבן? צי וועט ער דאָס אַלץ מיט זיך מיטנעמען נאָכן לעבן?"

„אין גאָווסע פאַלן — יאָ", האָט ער געענטפערט מיט שפּאַס: „אָט, למשל, ווען עס קומט אַ גרויסע ערדציטערניש, דאָן נעמט מען אַלץ מיט זיך מיט און מען לאָזט גאָר נישט אי־בער..."

(ש. ע.)

*

אַ פולטוסקער „זיידענער" בחור, אַ למדן גדול און פון גאָר גרויסן חסידישן יחוס, וועלכן מ'האָט — ווי דער שטייגער פון יענע יאָרן „געקויפט" פאַר אַ 1.000 רובל נדן, לאַנגיעריקע „קעסט", אַ גאָלדענעם זייגער אד"ג אין אַ דערנעבנדיק שטעטל, אַלס אַן איידעם אַ „צאַצקע" פאַר אַ טאָכטער פון אַ „פראָסטער" פאַמיליע, וועלכע איז געווען זייער פאַרצוויגט און איז באַשטאַנען פון לויטער „עמך"־יידן, פשוטע פאָלקס־ מענטשן און „מתאבק־בעפר־תלמידי־חכמימניקעס — פלעגט זיך תמיד אויסרעדן דאָס האָרץ האָלב אין ערנסט, האָלב אין שפּאַס, בזה הלשון: „איך בין דאָ געגליכן צו אַ שטיק שמאָלץ וואָס מ'האָט אַריינגעווארפן אין אַ גרויסן טאָפּ קאָרטאָפּל מיט „פראָסטע" וואָסער. אמת טאָקע, דעם גרויסן טאָפּ קאָרטאָפּל איז טאָקע גוט, ווייל ער וועט דורך און דורך געשמאַלצן, אָבער דאָס שטיק שמאָלץ, נעבעך, וועט אינגאַנצן צערונען און צעשוווימען און עס בלייבט פון דעם גאָרנישט..."

(אַ פולטוסקער)

צו דער רובריק: „פולטוסקער אין גאר דער וועלט"

אַרטיקל „אין אַמעריקע", מאיר בזשאזא, ז' 521—520

——אַנהויב יוני 1971 זענען אָנגעקומען קיין ישראל 2 חשובע פאַרשטייער פונעם פולטוסקער קאָמיטעט אין אַמעריקע — די הערן: מאיר בזשאזא (פאָרזיצער פון קאָמיטעט) און יוסף דאנציגל, מיטגלידער פון דעם קאָמיטעט. אויף 16 טויזנט דאָלער, וואָס די פולטוסקער לאָנדסלייט אין אַמעריקע האָבן באַקומען אַלס אַנטשעדיקונג פאַר זייער שול־בנין — מיטן צווק אויפצושטעלן אין ישראל פאַר דעם געלט אָן אָנדענק פאַר די פולטוסקער קדושים הי"ד, לויט אַ פון לאָנג שוין אָנגענומענעם באַשלוס פונעם אַמעריקאַנעם פולטוסקער קאָמיטעט.

די א"ד חשובע פאַרשטייער האָבן צוזאַמען מיטן פולטוסקער קאָמיטעט אין ישראל באַשלאָסן צו פאַרוועגדן דאָס געלט אויף אַ דבר שבקדושה.

פון דער א"ד סומע זענען 10 טויזנט דאָלער אָפגעגעבן געוואָרן אויף צו רעמאָנטירן און פאַרבריטערן דעם בנין פון דער שול־און־ישיבה „אור אברהם" אין ירושלים, וועמעס פאַרוואַלטער עס איז הרב משה בורשטין, אָבער אַ פולטוסקער תושב — אָבער פאַר די אומגעקומענע פולטוסקער הי"ד, וווּ עס איז אויפן שילד פון דער שול־און־ישיבה בנין דייטלעך אויפגעשריבן.

אין צוזאַמענהאַנג דערמיט, איז אַ שטוב, וועלכע געפינט זיך דערנעבן באַצייכנט געוואָרן מיט אָן אויפשריפט: „בית פולטוסק" (פולטוסקער הויז), זע די בילדער נאָך די אָנגעשריבענע שורות:

דער שול־און־ישיבה בנין „אור אברהם" אין ירושלים מיטן אויפשריפט „לזכר קדושי קהילת פולטוסק"

דאָס הויז מיטן אויפשריפט „בית פולטוסק"

אַמבולַנס ל„מגן דוד אדום" בישראל —
תרומה פֿאַר **נתן צעלניק** (בנו של שמחה צלניק) ורעיתו מלונג־ביץ, ארה"ב

אַן אַמבולאַנס פֿאַרן „מגן דוד אדום" אין ישראל —
א שפּענדונג פון **נתן צעלניק** (זון פון שמחה צעלניק) און זיין פרוי
פון לאַנג ביטש, אַמעריקע

הערות — באַמערקונגען

די ערשטע ייִדישע ביבליאָטעק אין פּולטוסק מיט אַ גרויסער צאָל ביכער אי"נ פון „שלום־עליכם" איז פֿאַרלייגט געוואָרן אין סאָמע הַאַרץ פון שטאָט, שווייצער 4 (אַמאָל: פּובליטשנא), אין איינעם פון די שענסטע הייזער — דורך ישעיהו קופּפֿערמינץ מיט דער מיטהילף פון: י. בושעזשינסקי, ב. ליפּניצקי, פּסח מעלניק, אלתר יאזשינא, משה־יעקב ווינאגראד, מרדכי האוסמאן, שקאַרלאַט, שלמה און יצחק יורקעוויטש, חיים שלמה סאפּיאן, אברהם בארטאווסקי, יהודה־אליעזר רינג, וועלוול בארנשטיין, שפּסל ווישניעוויטש א"א.

(רפאל משה שאך)

▼

די ציוניסטישע אַרגאַניזאַציע אַלס „צעירי ציון" איז פֿאַרלייגט געוואָרן דורך ישעיהו קופּפֿערמינץ, מרדכי ראָזענבערג, יחיאל קראָנזשעק (ר' שמואלקע קראָנזשעקס אַ זון), אברהם־גרשון ווינגאַדא, שמעיה ראָפּאָפּארט, יהודה־אלעזר רינג, יחיאל זילבערשטיין, יצחק קאָפּלאָוויטש, אפּרים קאָפּלאָוויטש, לייבל גאָלדשטיין, רוזשא דאן, יעקב גאָלדבערג, אברהם רוזשא (אלעוויק), בריידער אלטשילער, אביגדור קופּפֿערמינץ א"א.

(רפאל משה שאך)

▼

חיים אהרנוביץ: מורה וסופר. נולד בפולטוסק בבית אביו החזן והש"ב ר' הערשל אהרנוביץ ז"ל. בנעוריו למד הרבה תורה וקיבל „סמיכות" לרבנות. בוורשה גמר את ביה"ס „תחכמוני" והוסיף ידע בלימוד עצמי.

ב־1936 עלה ארצה ומאז הוא מורה בבתי ספר מקצועיים מטעם משרד החינוך ועירית חיפה, עיר מגוריו. מספריו שיצאו לאור: „ההבעה בכתב" (2 כרכים); „ספר חיפה" שהוצא ע"י וועד הדר־הכרמל; כתב רשימות ב„דבר" במדור „הדים"; כתב רפורטז'ות בשבועון „בגלגל"; הוציא ספר בשביל תלמידים על הכתיב העברי: „כתוב כהלכה"; כתב ספר על רומא: „תור את רומא" ופרסם בשעתו שורת מאמרים על איטליה ב„ידיעות אחרונות" (היה מן החיילים הראשונים בבריגדה היהודית בצבא הבריטי באיטליה); פרסם גם חוברות גיאוגרפיות על ארצות שונות; כתב שורת מאמרים ב„בדרך", שבועון לענייני עליה שיצא בזמנו בוורשה ועוד.

בירושלים למד באוניברסיטה וגם בקונסרבטוריון.

כאביו החזן והמנגן הגדול, אשר בזמירותיו ובתפילותיו שבה ליבות המתפללים, ר' הערשל ז"ל, כן גם הוא, ניחן בהבנה עמוקה ובחיבה יתירה למוסיקה, אשר באה לביטוי ב„פרקי ילדות" המופלאים שלו בספר פולטוסק (ראה עמ' 260—241), ביחוד בטורים בהם הוא מספר בלהט על אביו החזן ומנגינותיו התפילתיות.

שמאי גולן (ראה: „נע ונד", עמ' 421—410).

„גולן (מקודם: גולדשטין) שמאי נולד בפולטוסק ב־5.4.1933 להוריו סימא לבית גולדמכר ושלמה גולדשטין. בשנות מלחמת העולם השניה נדד עם משפחתו בפולין הכבושה וברוסיה. שם מתו הוריו ואחותו הצעירה, וש. ג. הוכנס לבית יתומים. בסיום המלחמה חזר יחד עם אחותו הבכירה ואחיו לפולין, ומשם עלה ארצה בעליה בלתי לגלית בשנת 1947. התחנך בקיבוץ רמת הכובש עד גיוסו לצה"ל. לאחר שירות החובה המשיך לשרת כקצין בצבא הקבע עוד כשלוש שנים. משנת 1957 יושב בירושלים, בה סיים לימודיו באוניברסיטה העברית בחוגים לספרות עברית ולהיסטוריה של עם ישראל. עוסק בהוראה ומרצה בסמינר למורים.

ספריו: „באשמורת אחרונה", על ילדות בתקופת השואה, זכה (כפי שצוין כבר כאן המ.) בפרס לספרות ע"ש אשר ברש; „אשמים", על תקופת השואה וההעפלה, זכה בפרס אקו"ם (אגודת קומפוזיטורים ומחברים). בימים אלה עומד לצאת ספרו השלישי „מותו של אורי פלד", על עציר ניצול השואה ונסיונותיו להתערות בארץ.

כמו כן פרסם ש. ג. סיפורים ומאמרים בכתבי עת לספרות".

(מה„לקסיקון הספרות העברית" מאת ג. קרסל ומהספר „מי ומי בישראל 72—1971").

▼

פלוריאן סוקולוב („זכרונות מפולטוסק", ראה עמ' 221). סופר ומטובי העיתונאים בעולם; הוציא לפני פטירתו ספר ביוגרפיה מרתק על אביו הסופר והעיתונאי בחבד עליון ר' נחום סוקולוב ז"ל, עורך „הצפירה" (אגב: מנהיג ציוני גדול ונשיא ההסתדרות הציונית) בשם: „אבי נחום סוקולוב" שיצא זה עתה לאור בהוצאות הספריה הציונית.

„אע"פ שפלוריאן היה כל כולו ספוג תרבות פולנית, הצטרף בגיל צעיר מדי לתנועה הסוציאליסטית הפולנית ואף מראהו ה„צוני היה כמראה „שלאכציץ" (אציל) — חודר פלוריאן (ששמו היה אפרים) באורח פלא אל ההווי היהודי שגדל בו אביו, אל איתן העיירות הקשורות בחיי נ. ס. — ווישגורוד, פלוצק, מאקיב, פולטוסק, על יהודיהן ורבניהן, על חיי הדת שבהן, על בתי מדרש והישיבות, על הפרנסות של יהודי העיירות ועל מצוקתם, על הרדיפות מצד שלטון הצאר ושנאתם של השכנים הפולניים, והוא מצייר לנו תמונה נפלאה — שאגאלית ממש — מלאה גם רגש יהודי, גם הומור יהודי, של אותם חיים תלושים ותלויים על בלימה — ועל רקע זה הוא מצייר לא רק את דמותו של אביו ה„עילוי", אלא גם את שלשלת היוחסין שלו, עם דורות של רבנים, תלמידי חכמים, גאונים... זהו הפלא הגדול שבספר. בזה גם יופיו.

במאי 1936 נפטר כידוע נחום סוקולוב לפתע כשהוא רכון על כתב יד של ספרו האחרון על גבורי ישראל אשר לא הספיק להשלימו: „שלוש עשרה שנה לאחר מכן השלימו כתב יד זה בדרך אחרת בחורים יהודיים בא"י". באקורד פטטי זה ובו רמז למלחמת השיחרור של תש"ח—תש"ט מסיים פלוריאן הבן את ספרו היפה והנוגע ללב על נחום־האב".

(ד. לאזר, „מעריב", 1971)

יעקב נחושתן (קופפרמינץ) מפקד בית״ר בפולטוסק (ראה: „בית״ר, עמ׳ 201) וממפקדי „אצ״ל״ בארץ.

ב־1935, 3 ימים אחרי שהוריו הגיעו ארצה נאסר וישב בכלא יפו, באשמת אירגון הפגנה נגד המועצה המחוקקת. בפעם השניה נאסר ב־1938 בעוון אירגון הפגנה נגד גזר הדין על שלמה בן יוסף בראשון לציון. ב־1939 נאסר בקורס של קציני „אצ״ל״ שהתקיים במשמר הירדן, באשמת אימונים בנשק ונדון ע״י בית דין צבאי בריטי — ל־10 שנות מאסר בעכו. ב־1946 נאסר לפי חוק לשעת חירום — בלטרון. אחרי הקמת המדינה נאסר שוב בעוון אירגון הפגנה נגד השילומים — בכלא רמלה.

שנים רבות היה פעיל בתנועה הלאומית בארץ ונשא בתפקידים כחבר מרכז התנועה בארץ.

שירת בצבא במלחמת השיחרור בגליל העליון בדרגת רב־סמל. גר עם משפחתו בתל־אביב.

▼

חרב אוטרמן ז״ל נפטר בוורשה ושם נקבר (ראה תמונת המצבה, עמ׳ 38).

▼

ר׳ חיים־לייב קליגער שו״ב ז״ל **און זיין פרוי גיטעלע** און זייער טאכטער — זענען אומגעקומען אין דער ווארשעווער געטא (זע אַרטיקל פון דוד קליגר, ז׳ 46).

▼

לייבקע קלעזמער (רפאל משה שאך, זע ז׳ 341—340) ביים סוף פונעם אַרטיקל דאַרף צוגעגעבן ווערן: „ווי עס איז אַנצונעמען זענען לייבקעס זין און אייניקלעך, פולטוסקער תושבים, אַלע כמעט מוזיקער און טייל באַקאַנטע קינסטלער — אומגעקומען פון די דייטשן, הי״ד.

*

„מרה שחורה־ניקעס און פון זינען געירטע״, ז׳ 385 — דאַרף זיין צום סוף: (לויט יוסף בלומשטיין).

*

כל התווים שב„פרקי ילדות״ מאת חיים אהרנוביץ — הם מפרי יצירותיו של אביו החזן, ר׳ צבי אהרנוביץ ז״ל.

*

פיל אויסדרוקן זענען געגעבן געוואָרן לויט ווי זיי זענען „אַרום־געגאַנגען״ אין שטאָט, כאָטש פון דעם ריין־גראַמאַטיקאַלישן שטאַנד־פונקט איז עס מחויב צו זיין אַנדערש.

אין די נעקראַלאגן ווי אין דער רשימה פון די קדושים איז נישט געווען קיין שטרענגע הקפדה אין דער ארטאָגראַפיע פון העברעישער אַדער ייִדישער אויסלייגעכץ — אין באַצוג צו די נעמען פון נפטרים אַדער קדושים.

וועגן אונטער דער צייכענונג „6 ליכט״, עמ׳ ט״ז (אַנפאַנג בוך); וועגן אונטער דער צייכענונג „גירוש איבער דער בריק״, ז׳ 396 — פין יודע ין.

ראשי תיבות: א״ד — אויבן דערמאָנט; א״ג — אַזוי געזאָגט; אא״ו — און אַזוי ווייטער; א״א — און אַנדערע; ד״ה — דאָס הייסט; ל״ל — לאָנדסלייט; אד״ג — און דאָס גלייכן; א״נ — אויפן נאָמען; ז׳ — זייט; א״אנד — און אַנדערע; י״ה — יאָר הונדערט; חת״ם — חיל תעמולה; ח״ק — חיל קרב.

תיקוני טעויות — פאַרריכטע גרייזן

ז׳ 449: דער יידישער פאַרטיזאַנער — דאַרף זיין פּאַרטיזאַן (מגחם שטשופּאַק; פּאַרצייכענונגען).

*

ז׳ 553, מאקס קלאס „אויף דער בינע״, 13טע שורה פון רעכטס — דאַרף מען לייענען: קפיצת הדרך.

*

זינגענדיקע שוסטער (ש. בלענקיטני, ז׳ 371) — דאַרף זיין שומטערס (וווי: זינגערס, שניידערס, אד״ג).

*

ז׳ 265, דן אראנאוויטש: שלמה כסיל (17טע שורה פון אונטן, פון רעכטס) — דאַרף זיין קסיל.

*

ז׳ 308, שרה פראסט: קוביקעס אייז (12טע שורה פון אויבן, פון לינקס) — דאַרף זיין ריזיקע אייז־שטיקער.

*

הערש קוקוא (טיפן פון פאַלקס־מענטשן, א. בולמאַן, זע ז׳ 367, 17טע שורה פון רעכטס, פון אונטן) — דאַרף זיין: קוקפא.

*

צדקה, צדקתטעס (זע: נשים צדקניות, ז׳ 372) — דאַרף זיין: צדיקת, צדיקתטעס.

*

ניעסטענפאַווער — דאַרף זיין: ניעסטנפאַווער.

במודעות־אבל, עמ׳ 567, משפ׳ דירקטור — צריך לקרוא (בשורה העליונה) שנספו בשואה.

*

אינעם נעקראלאג, ז׳ 569, לינקס, אינטן: חייקע בת יוסף גראסבארד — דאַרף מען לייענען: אין דער יידישער פאַלקס־שול.

*

במודעת־אבל, עמ׳ 577 (בחצי עמוד למטה) מנדל בן גרשון יגודה — צריך לקרוא: אך לאחר תחנונים ובכיות.

*

אינעם נעקראלאג, ז׳ 583, מעלניק (טשארניצקי) — דאַרף מען לייענען: ברודער גדליה לייב.

*

ז׳ 360, „עפיזאַדן און פאַסירונגען״, ש. בלענקיטני, דריטע שורה פון רעכטס, פון אויבן: און ווען ער האָט דערזען — דאַרף זיין: וויל ווען ער האָט דערזען.

*

אינעם נעקראלאג, ז׳ 627, אונטערשטער אַלבער דף, משפ׳ מנשה שטיינבערג — איבערגעטוישטע נעמען: אנשטאט לאה — שרה־רבקה און אנשטאט שרה־רבקה — לאה.

*

במודעת־אבל, עמ׳ שלם 555 — הוחלפו השמות: במקום פסיה ודב בוקסר צריך להיות חיים גולדשטיין ובמקום חיים גולדשטיין — פסיה ודב בוקסר.

תוכן הספר — אינהאלט פון בוך

ליוצאי פולטוסק בכל אתר ואתר — צו די פולטוסקער לאַנדסלייט אויף דער גאַנצער וועלט / יעקב נחושתן (קופפרמינץ) . . . . . ז—ח

מאת העורך — פון דעם רעדאַקטאָר . . . . . י—יב

זכור — געדענק . . . . . טו

פרקי עבר — קאפיטלען פון עבר

העיר פולטוסק ותולדותיה / מנחם ראַוויצקי 5

ראשיתה של קהילת פולטוסק (נספח) / יעקב מהרשק (הביא לדפוס: משה צינובין) 8

סטאַטיסטיקה כלכלית / יצחק מארקוספלד 10

פולטוסק אין לויף פון דורות / מנחם ראַוויצקי 11

אַנהויב פון דער קהילה פולטוסק (ביילאַגע) / י. מהרשק (געבראַכט צום דרוק: מ. צינאַוויטש) 16

פולטוסק בעתונות — אין דער פרעסע . . . . . 18—20

רבני פולטוסק — משה צינובין

הרב הגאון ר' יהושע'לה מקוטנה 21

הרב הגאון ההסיד ר' אלעזר הכהן 26

וועגן פולטוסקער רב, ר' אלעזר ז"ל / אייפגענומען בייַ דב זילבערמאַן 31

הרב הגאון ר' חנוך זונדל גראדזענסקי 31

הרב החסיד ר' שמחה אפשטיין 32

הרב הגאון ר' חיים משלם קויפמאן הכהן אוטרמן . . . 33

הרב הגאון ברוך יצחק ישכר הלוי לוינטל / מתוך ההקדמה לספר „ברכת יצחק" מאת אשתו הרבנית ז"ל 39

רבנים אין פולטוסק / רפאל משה שאַך 41

פולטוסקער רבנים פאַר די לעצטע 100 יאָר / יהושע אבראַמטשיק 42

מוצי"ם, שובי"ם ודמויות של גדולי תורה ויראי אלוקים דיינים, שוחטים און געשטאלטן פון למדנים און גאטס־פורכטיקע יידן

הערש נטע דיין / משה סרעברא 44

ר' וואַוע שוחט אן זיין זון, ר' שלמה־זלמן / אייפגענומען בייַ שטאַטישע 45

ר' סיני זאב / הובא ע"י מ. צינובין 45

ר' חיים־לייב קליגער שו"ב / דוד קליגער 45

ר' זלמן — ה„בעל־תפילה" פּפולטוסק / הובא ע"י משה צינובין 46

הנכד פנחס שמואל זיינוויל כהן מפולטוסק; החזן והסופר העברי א. ב. בירנבוים / משה צינובין . . . . . 47—48

ר' יצחק העלפאנד (ראש־ישיבה); ברוך שמחה פרוכטנבוים ז"ל; משה יוסף געלבארד (דער מנקר); משה יוסף, ר' שמחהלעס; ר' יחיאל מוכר ספרים / משה סרעברא . . . . 48—54

דוד הערש גרינשפאן / ירחמיאל גרינשפאן 57

עיר שחיתה — א שטאט וואס איז געווען

פולטוסק — איר שטאַטיש לעבן און געשטאַלט (אַ דורכבליק) / רפאל משה שאַך 61

פינף שאַסייען / מרדכי זילבערמאַן (מיעטעק) 73

פולטוסק — עקאַנאָמיש און קולטורעל (אין אָנפאַנג פון 20טן י"ה ביז 1927) / רפאל משה שאַך 79

קולטור מצב אין קהילה־וועזן אין די יאָרן 1905—1925 / אליעזר צבי שניאדאָווסקי 84

אינסטיטוציעס און פאראיינען — מוסדות ואגודות

קאַטליאַרסקע גאַס — יידישער קולטור־צענטער אין פולטוסק / זאב אַראַנאָוויטש 88

(בתי־ספר — שולן):

די יידישע „פאַוושעכנע" שול / שרה פראַסט 92

די יידישע גימנאַזיע / מרדכי (מיעטעק) זילבערמאַן . . . 99

בתי תפילות / אליעזר צבי שניאַדאָווסקי 109

די גרויסע פולטוסקער שול / משה סרעברא 111

אונדזערע מלמדים און לערערס / רפאל משה שאַך, משה סרעברא, יהושע אבראַמטשיק . . . . . 115—119

יידישע בענק / יוסף בלומשטיין 121

דער האַנטווערקער פאַראיין / ירחמיאל גרינשפאן . . . 122

האַנטווערקער אין קליין־העגלערס — יאַריד פאַרערס / זאַרא בולמאַן (טאַשימאָוויטש) 123

דער פראַפעסיאָנעלער באַקיילד־פאַראיין / יהואל אבאַשאנעק 125

לינת הצדק / שלמה טרעבלינסקי 127

פריוו פראפעסיעס (טיפן פון יידישע דאקטוירים, דענדיסטן, אדוואקאטן):

ד"ר בער ניסנעוויטש; ד"ר פראשאוער; ד"ר יעקב טאמבאק; ד"ר גורני; ד"ר בארש; ברוך יאסקאוויטש; שמואל בושאזוויטש; משה מענדל גיימאַן; ד"ר דענט. ישעיהו בושעזינסקי / ד"ר מענדל דעליקטש / רפאל משה שאַך 130—128

על אחד בעיר — וועגן אייגנעם אין שטאַט / מפי בני עיר: רפאל משה שאַך; ירחמיאל גרינשפאן; אביעזר דרורי קיפפערמינץ . . . . . 134—138

מפלגות און אירגונים — פארטייען און ארגאניזאציעס

ערשטער אויפשפּרּאך פון ציוניזם אין פולטוסק / אויפגענומען
ביי דב זילבערמאַן 139
די ציוניסטישע ארגאַניזאַציע אין די יאָרן 1939—1929 ;
אַן עפּיזאָד... / יהושע ליכטנשטיין . . . . . 140—142
אין יענער תקופה / דוב בעריש לאַנדאו 147
אגודת ישראל ; פועלי אגודת ישראל / ירחמיאל גרינשפּאַן 149—152
השומר הצעיר / מרים טל 158
קן השומר הצעיר / משה איזוב (איזנקייט) 162
אַ באַגעגעניש מיט משה נאַדיר אין פּאַפּלאַווער וואַלד / צבי גולדשטיין 163
השומר הצעיר מיט אַ צייט שפּעטער / חנה וויינשטיין־כהן . 164
החלוץ הצעיר / אברהם בוים 165
קאָמוניזם און קאָמוניסטן / אברהמל בלענקיטני ; יהושע אַבראַמטשיק 170
די טעטיקייט פון „בונד" / ישראל זיסקינד 174
דער „בונד" אין מיין צייט / יחיאל אַבאַזשאַנעק 178
טעטיקייט פון „פועלי־ציון" אין די יאָרן 1939—1923 ; פועלי ציון־אַקטיוויסטן ; ברוך רינג / ש. בלענקיטני . . . 184—199
בית"ר / יעקב נחושתן (קופּפרמינץ) 201

אין פולטוסק פון דעמאלט (טיפן, שטאט־בילדלער, שילדערונגען) :

די שטאָט אין אַ טאָל /משה סרעברא 205
אונדזער געטל די „אלעיקעס" / חנה וויינשטיין־כהן . . . 207
אין מעת לעת פון קדושה (אַ שבת־בילד) ; קוואַרטאַלן / אליהו בולמאַן . . . . . 209—211
די הילצערנע בריק /שרה פראָסט ; ש. בלענקיטני . . 214—216

זכרונות (בתים ואנשים — היימען און מענטשן) :

זכרונות מפולטוסק (עברית—יידיש) / פּלאַריאַן סאַקאַלאָוו 221—229
פרקי ילדות / חיים אהרנוביץ 241
אונדזער היים / דן אַראַנאָוויטש 261
מיינע מוזיקאַלישע זכרונות / דן אַראַנאָוויטש 263
נמיה / נח פסח (פאַקציק) 268
זכרונות פון די יאָרן 1905—1920 / אליעזר צבי שניאַדאָווסקי 269
מיין שטעטל וווּ איך האָב מיין קינדהייט פאַרבראַכט ; מיין דאָרף אַבריטש / יהושע אבראַמטשיק . . . . 278—274
היטלמאַכער־משפחות / יחיאל אַבאַזשאַנעק 281
ימי נעורי בפולטוסק / זלמן רובין 284
מסע אל מחוז הילדות והנעורים / צבי גולדברג 286
ימי נעורים / חנה (אנדז׳יה) גרנק (גולדשטיין) 291
בית סבא (בית נובומינסקי) / דבורה פישמן 293
עטוואָס פון די זכרונות / יהושע דב נאָוואָמינסקי . . . 297
מיין היים / אידא בולמאַן (טאַשימאָוויטש) 300
אונדזער הויז / דבורה קינגל און אליהו בולמאַן . . . 301
היים־זכרונות / משה סרעברא 303
אַ שפּאַציר איבערע דעם „אַלטן מקום" / שרה פראָסט . . 307

טיפן און געשטאלטן פון חסידישע פערזענלעכקייטן, תורה־לערנערס, כלי קודש, פארטיי און כלל־טוער

ר׳ מענדל מינץ ; ר׳ שמחה צעלניק / ירחמיאל גרינשפּאַן . . 313
חיים אלעוויניק ; יהושע לייב גאָלדמאַכער ; לייב־בער שוסטער ; שלום־הערש לינדבערג ; ישראל־משה דראזד ; יוחנן קאַפּלאַ־ווייטש ; דער בייטל מאַכער ; פייוול סאַכאַטשעווסקי ; משה־הערש דירעקטאָר ; שמואל ישמח ; שלום בראַנדשפּיגל ; איטשע מאיר חנה מיכאלס כוינאָוויטש ; גרשון קירשנבוים / רפאל משה שאַך . . . . . 314—317
מענדל רוזשאַנער / יהושע ליכטנשטיין, רפאל משה שאַך . . 317
ר׳ חיים קאַצקי / דוד קאַצקי 318
אברהמטשע מעלניק / ש. בלענקיטני 318
ר׳ יוסף קרונענברג / משה קמין 320
ר׳ מאיר הלל כץ / אסתר קמין 320
ר׳ שמואל קראַנשטש / רויזע קראַנשטש (שטעטין) . . . 320
מאיר ליפסקער / יצחק ליפסקער 321
דער אלטער צוקערלעך־מאַכער / י. אבראמטשיק 321
ר׳ וואלף איטשע רעווינזאַן ; ר׳ נתן שאַך ; ר׳ מאטל־לייב יהושע ליכטנשטיין 322
ר׳ ישראל עברי (מיין זיידע פון קלעשעווע) / אליעזר־צבי שניאַדאָווסקי 322
קלעשעווע / לויט ג. מ. 323
יהודה־איצל מלמד דער בונטאַר / משה סרעברא 324
אלתר פיליאַר / אליהו בולמאַן 325
ר׳ יצחק־מאיר בוימגאַרטן ; חיים וועלוול וואַסקא / שאול בוימגארטן . . . . . 326—327
יצחק דאַן / אליהו בולמאַן 327
רבקה קופפרמענץ / חסיה דרורי ; צפורה כהן־כץ . . . 328
יוסף ברקאי (בשקר) / מתוך חוברת 329
אידא בולמאַן (לבית טשימוביץ) / בעלה אליהו 329
דב זילברמן / מפי אריה בן גד 330
מרדכי זילבערמאַן / ש. בלענקיטני 331
בעלי מרדכי זילברמן / לנה קיכלר־זילברמן 332

דמויות של סיפרים ואמנים, בני פולטוסק — שנגדעו בשואה

געשטאלטן פון שרייבער און קינסטלער, פולטוסקער — פארשניטענע אין אומקום

צוויי לידער / שמחה דאַן 334
שמחה דאַן / ש. בלענקיטני 335
שמחה דאַן / י. פאַפּיערניקאָו 336
צוויי לידער / אהרן דאַמב . . . . . 337—338
אהרן דאַמב / ש. טענענבוים (צוגעשיקט י. אבראמטשיק) . 338
דוד תאומים / יהושע אבראמטשיק 340
נח פאַטאַלאָווסקי (נח בדחן) ; לייבקע סקזשיפצע / רפאל־משה שאַך . . . . . 340—341

טעאטער אין פולטוסק

דראַמקרייזן (אַמאַטאָרן־טעאַטער) / יוד־עין 342
וועגן יידישן דראַמאַטישן קרייז / אליהו בולמאַן 343
עפיזאָדן און קוריאָזן / אידא און אליהו בולמאַן 346
דער פולטוסקער דראַמקרייז אין מיין צייט / פּראָפּ. קלאָס־
קאָפּלאָוויטש 350
אויף דער בינע / מאַטל (מאַקס) קלאָס 353
אברהם קוטנער / אליהו בולמאַן 355

עפיזאדן און פאסירונגען

דער באַזוך פון גענעראַל וויגאַן אין דער פולט. שול /
מרדכי זילבערמאַן (מיעטעק) 357
דער לאַנגער רופ פון דער גרויער קו / יצחק אייזנקייט . . 359
א פרייטיק־צו־נאַכטס אין דער „פועלי ציון" / ש.
בלענקיטני 359
שנאת ישראל און איר שכר / רחל סרעברא־דעמבינסקא . . 360
אין די 30ער יאָרן / שאול בוימגארטן 363

טיפן פון פאלקס־מענטשן

וועלוול אַנטאלעק; ר' יאָסל קאָוואַל; ר' דוד האַלץ־העקער;
דער „רבי" /אליהו בולמאַן . . . . . 366—367
אברעמל זשעלינסקי / אויפגענומען ביי שאַטישע . . . 367
זינגענדיקע שוסטערס: חיים־ברוך; פרויעם גריטשאַק /
ש. בלענקיטני 371

נשים צדקניות ועסקניות — פרויען צדיקתעס און כלל־טוערינס

פייגה רוזה רוזנברג / פנינה גולדמן 373
חנה באשה / מרים טל (מגיה גריגבערג) 373
חנה באַשע (די בעקערין) / משה סרעברא 373
ראַכטשע די קצבטע (רחל פיעקאַזש) / משה סרעברא;
ל. מ. (לאה מגן) . . . . . 375—377
פייגע רויזע די גלעזערקע; נעכע בוים / רבקה האַלצאַן 377—378
אסתר מינץ / המשפחה 378

פולטוסק בלשונה ובנוסחה — פולטוסקער לשון און נוסח

אַרט רעדן און לעבן / יוד־עין 379
פולטוסקער פאַלקלאָר / י. אַברַאַמטשיק 379
אן א קעפל; די אַרעמע גבירטע; פון א שלעכטן גלח —
א גוטער מלאך / ש. בלענקיטני . . . . . 379—380
אפגעטאַן אויף „פולטוסקיש" / לויס מ. ס. 380
ער שעמט זיך פאַרן טלית / פון א שטאַטישן 381
בלויז א ביסל זיך א שפיל טאַן; א זון איז א טשאַלנט און
א טאַכטער איז א יוֹך; שיר־המעלות ביי געבוירענע
מיידלעך; ראַכטשע מאַכט זיך נעשטאַרבן; א ליטוואַק
טראַגט א צלם אין האַרצן / משה סרעברא . . . . . 381—382
„עכברא דשכיב הדינרא" / ש. בוימגארטן 382
רופ מיך נאָר און גיב מיר מעגלעלעך /לויס ש. בלענקיטני . 382
די קינדער זענען נישט מיינע / פון א שטאַטישן 382
מאַך מיר נאָך אַמאָל פאַר קאַסירער; פאַר דיינסווענען גיב איך
נישט אויס קיין געלט; גוט איז צו וויסן, אַז...; דאָס איז
זיכער א קלוג קינד; פולטוסק איז עפעס אַנדערש; דאָס
איז א לאָך; חייקל קום א היים; און אַז א פולטוסקער
גביר קאָן נישט שרייבן איז ער קיין גביר נישט /
י. ליכטנשטיין . . . . . 383—384
איטשע שאַפראָן און איטשע חכם; שמואלקע דאָן און דער
שווארצער משה / פון א שטאַטישן 384
זיי זענען שולדיק; „אויב אַזוי זאָל עס שוין בלייבן ביים
אַלטן" / ש. בוימגארטן 385
מרה־שחורהניקעס און פון זיענן געבירטע; צוגעמען און
איבערופענישן; פולטוסקער אויטשפראַך . . . . . 385—386
ביסט מער נישטא, היים־שטאַט! / יוד־עין 387

1939

פרקי שואה וחידלון, לחימה וגבורה — קאפיטלען פון אומקום און פארנאנג, קאמף און העלדישקייט

גירוש פולטוסק / משה סרעברא 391

פולטוסקאים מספרים — פולטוסקער דערציילן

ווי נאָר מ'האָט פרנומען די שטאָט / אליהו בולמאַן . . . 393
הגירוש / דבורה וינשטין (לבדאו) 395
איבער דער בריק / משה סרעברא 396
צום שלאָספאַרק; פון די ערשטע קרבנות / ש. בלענקיטני 400—398
דער לעצטער „שפאַציר" / רבקה האַלצמאַן 401
וועג מ'האָט אונדז פון שטאָט געטריבן / יחיאל אבאשאנסק . 402
אַכט טעג נאָכן גירוש — דורך די שפאַרונגס פון א בוידעם /
ישראל זיסקינד 405
מיר שיידן זיך מיט אונדזער פאַטער / חנה ווינשטיין־כהן . 406
א שטראָל אין נעדיכטן חושך / ירחמיאל גרינשפאַן . . . 408
נע ונד (עברית—יידיש) / שמאי גולן (גולדשטיין) . . . 410—414
די מומע זיסל (דערציילונג) / י. גרינבערג 422

אין בלוטיקן וואנדער

דעם 7טן סעפטעמבער / ברוך דירעקטאָר 426
אין איינעם א פרימאָרגן / גוטשע פרידמעלניק 433
מיין גורל ביז שטוטהאָף / שלמה מעלניק 434
וועג די דייטשן זענען אַריין אין פאַפאָווע / יעקב וויינקראַנץ 437
בגיטו וויילנא /חנה טייטל (פרוטסנבוים) 440
אויף דער אַרישער זייט / חוה קראַוויעצקא־וויינקראַנץ . . 441
ווי נאָר ס'איז אויסגעבראַכן די מלחמה / בנימין פענער . . 447
אונדזערע מאַרש אין א זיג־זאָג / יצחק אלתר 455
אונדזערע ערשטע און לעצטע באַגעגענישן / יוסף גיעסטנ־
פאַווער 462

פארטיזאנער־און געטא־קעמפער

דער יידישער פאַרטיזאַן / יוד־עין 468
פאַרצייכענונגען פון א יידישן פאַרטיזאַן / מנחם שטשופאַק 468
ברוך גאַפטעק / ל. מ. (לאה מגן) 478

גלייך אין אַנהויב פון דער 2ער וועלט־מלחמה / געברַאָכט מ. ס. 479
חוה לאנצער / פֿון בוך „מלחמת הגיטאות" 480
„צרו מרחבי תבל לי" (מאת ב. גפסק, תורגם מיידיש:
משה באסאק) 481
שבע (זשעניא) אייכנבוים / פון בוך: דער יידישער אַנטייל
אין דער פּאַרט. באַוועגונג; „הארץ", 7.5.67. משה כהנוביץ 482
צבי ראָזאנאוויטש / משה קאנטאראוויטש 483
איזידאר (ישראל) נאָוואָמינסקי / די משפחה 483
מיינע אומגעקומענע דעמבענע ברידער / רחל סרעבראָ־
דעמבינסקא 484
יצחק דעמבינסקי דער געטאָ־קעמפער / משה סרעבראָ . . 487

פולטוסק נאכן חורבן — א שטאט אָן יידן

אין לאַנד פון מיין וויגל / י. גרינבערג 489
אַ באַזוך אין אונדזער שטעטל נאָך די מלחמה / יהושע
אַברַאָמטשיק 490
פון פולטוסק 1939 ביז ישראל 1950 / גיטל איגנאַטאָווסקי־ראָפּפּ 494
מיין כח — אין יענע טעג / מלכה ניעסטנפּאָווער (בלענקיטני) 495
פולטוסק 1947 / גיטל (גוטקא) שטאָקהאַמער־נאָוואָמינסקי . . 498
דאָס שבתדיקע פּאַרשוועכטע חלה־טישטעכל / מרדכי געלבלום 503
1939—49 / משה סום 504
בימ' הנאצים / אסתר קמין 504
דער נס פון גירוש פולטוסק / ש. ל. שניידערמאַן 505
אַ געטאָ אין פולטוסק / יוזעף שנעגאַצקי 507
דער אומקום פון ברוך פּיאַסעצקי / יהושע דב נאָוואָמיסקי . 507
פון עמק הבכא 507

הלוחמים וחנופלים

זאב בוגץ 508
ישראל (רוסקי) גוטמורגן 508
משה גולומב 508
אברהם (יצחק) גורמן 509
דוד אריה וונסובר 509
גרוב חיים 509
יעקב כהן 510
שמחה מלניק 510
יהושע פריש 511
דניאל צפוני 511
יוסף קופלוביץ 512
אברהם קנטרוביץ 512
אלי ריבויאד 513
זליג שינובלוגה 514
ישעיהו שינובלוגה 514
מנדל שצ'ופק 514
אונדזער שטוב און מיין ברודער מענדל / מיכל שטשופּאַק־
ארזי 515
זאב נחושתן / חסיה דרורי (קופּפרמינץ); מתוך דברים שנאמרו
באזכרה באוניברסיטה 516

פולטוסקאים בעולם — פולטוסקער אין גאר דער וועלט

אין אַמעריקע / מאיר בזשאָזא 517
אין קאַנאַדע / יואל אַבאַשאַנעק, יהושע פרידלאנד . . . 522
אין אַרגענטינע / יוסף קאַרמעל 526
בישראל — אין ישראל / רפאל וויינשטאָק . . . . 530—532

לזכר עולם — צום אייביקן אנדענק

מודעות־אבל — נעקראָלאָגן . . . . . 539—633
יזכור אלוקים 634
רשימת הקדושים — קדושים ליסטע . . . . . 635—660
אל מלא רחמים 662
תוספות — צוגאָבן 663
הערות — באַמערקונגען 675
תיקוני־טעויות — פאַרריכטע גריייזן 677
תוכן הספר — אינהאַלט פון בוך 678
רשימת התמונות — ליסטע פון די בילדער 682

רשימת התמונות — ליסטע פון די בילדער

מפת העיר — שטאָט־מאַפּע, געצייכנט: מ. סרעברא
4 בילדער פון היסטאָרישע ערטער אין פולטוסק
יהודים ראשונים — ערשטע יידן (צייכענונג): אבא
הרב ר׳ יהושע׳לה מקוטנה 21
המצבה על קברו של הרב אוטרמן זצ״ל 38
הרב ישכר הלוי לוינטל 39
שער־בלעטער פון פולט. רבנישע ספרים 40
ר׳ שלמה־זלמן ליפסקר שו״ב 45
ר׳ חיים־לייב קליגר שו״ב 46
בית הכנסת הגדול שנהרס בימי הנאצים 58
11 בילדער פון דער שטאָט (הייזער, גאַסן און פייזאַזשן) . 66—63
„באשטא״ (שיס־טורעם) 87
10 בילדער פון דער „פאַווישעכנער״ שול . . . . . 98—94
אברהם ליפמאַן 100
7 בילדער פון דער גימנאַזיע . . . . . 107—105
המורה שקאַרלאַט 106
עקיבא ווונכוצקר 107
א. קוזובסקי 107
די שול ביז 1923; די שול (אַ רעמאַנטירטע) פון 1924 ביז 1939; די שול, מקווה, עזרת נשים, בית המדרש (אַלגעמיין בילד) געצייכנט: משה סרעברא . . . . . 114—112
שולחן בשוק — אַ טיש אין מאַרק 124
גרינדער פון דעם האַלץ־פאַראיין, 1939 125
ספורט ותרבות — ספאָרט אין קולטור (9 בילדער) . . 134—131
ישעיהו קופפרמינץ 134
חנוכת הבית (אַ פלאַקאַט) 142
8 בילדער ווען ציוניסטישע טעטיקייטן . . . . . 146—143
גן ילדים עברי עם רבקה קופפרמינץ 147
בית הספר „יבנה״ עם המורה פרגר 148
הועידה המחוזית הראשונה של בנות אגו״י ב־1928 . . . 149
2 בילדער „בית יעקב״ 150
פועלי אגודת ישראל (3 בילדער) . . . . . 154—153
2 בילדער: קבוצת השומר הדתי 157
7 בילדער: „השומר הצעיר״ . . . . . 161—158
משה נאַדיר אין פולטוסק, 1926 163
ועד החלוץ הצעיר: 2 תמונות 168
קיבוץ בעילישאָוו (2 תמונות) 168
החלוץ הכללי ב־1 למאי 169
קב. נוער יוצאי תנועות חלוציות 169
פאַקסימיליע (מכתב ידו של אברהמל בלענקיטני ז״ל) . . 171
חברת נוער „שמאל״ — אַ גרופּע קאָמוניסטן 171
„בונד״: 4 בילדער . . . . . 177—176
בילד „יונגבאַריסטן״ 190
6 בילדער פועלי ציון . . . . . 193—191
שמחה קירשנבוים 194
יעקב נחושתן 201
4 בילדער בית״ר . . . . . 204—203
„זאַמעק״ (שלאָס) 217
קבוצות פולטוסקאים — גרופּעס פולטוסקער (6 בילדער) . 219—218
העיר בגאונה — די שטאָט אין איר אויפקום (צייכענונג) אבא 220
צבי אהרנוביץ שו״ב 261
שער הפנקס של החברה קדישא 271
טחנת הקמח של רוזנברג עם שמואל לייב ואברהם רובין . 284
קבוצת נוער 285
תעודת בית־ספר — אַ שול באַשטעטיקונג 292
3 בילדער פון נאָוואַמינסקעס טאַרטאַק . . . . . 295—294
2 משפחה־בילדער 299
מאפית אַרפּא — בעקערייַ פון אַרפּא 302
כעלא בראַף 309
הצטיינות — אויסצייכענונג 309
אַ סטאַליאר־ווערשטאַט אויפן אַלטן מקום 310
דער „פשיסטאַן״ 312
יצחק־מאיר בוימגאַרטן 326
דב זילברמן 330
מרדכי (מיעטעק) זילבערמאַן 331
תהלוכת „השומר הצעיר״ ב־1 למאי 333
קבוצת נוער ציוני פעיל 333
שמחה דאַן 334
2 שער־בלעטער פון שמחה דאַנס לידער־ביכער 336
אהרן דאַמב 337
דער דראַמקרייַז אין פולטוסק 344
פראַגראַמקעס און טעאַטער מעלדונגען 349
2 סצענע־בילדער 351
מאָל קלאָס אויף דער וועלט ביגע (מאַנסאַזש); פּראַגראַמקעס . . . . . 354—353
אַ מאַלצייט פאַר אַרעמע (פאַטאַ: אלתר קאַציזנע) . . . 369
הילפס־קאַמיטעט 370
מטבח עבור חיילים — די זעלנער־קיך 1935 370
נשים צדקניות (4 בילדער) 372
ראַכטשע די קצבטע (רחל פיעקאַזש) 375
מקום התחלת הגירוש של יהודי פולטוסק 388
מדרגות לטירה (זמק) — ממצבות עקורות מבית הקברות היהודי 389
ציור א׳ מהגירוש (מונטז׳) מאת אבא 392
ציור ב׳ מהגירוש מאת אבא 397
שער ספר שמאי גולן 421
ציור ג׳, אבא 425
שער הכניסה לדכאו 436
הוה קראָוויעצקאַ (וויינקראַנץ) 443
יצחק אלתר (צווישן אַ פאַרטיזאַנער־גרופּע) 460

יוסף גיעסטנפאוועך אלס פאַרטיזאַן 465
פאַרטיזאַנער־דאָקומענט א״נ פון מ. שטשופאק 475
ברוך גאָפשטיק (4 בילדער) . . . . . 478—480
צבי ראָזנאָוויטש 483
זישע דעמבינסקי (אויף הכשרה) 485
פיניע דעמבינסקי — „שפּאַציר״ 486
יצחק דעמבינסקי 487
פּולטוסק 1958 (3 בילדער) . . . . . 492—493
7 בילדער פון דער שטאָט נאָך דעם קריג . . . . 500—502
הלוחמים והגופלים (16 תמונות) . . . . . 115—508
זאב נחושתן 516
דאָס פּולטוסקער שולכל אין ניו־יאָרק 519
רעזאָלוציע־באַשלוס (פּאַקסימיליע) 520
דער פּולטוסקער קאָמיטעט אין אַמעריקע 521
אויפרוף פון פּולט. ל״ל אין טאָראָנטאָ 522
מצבה אויפדעקונג 523
א פּולטוסקער בלאַט אין אַלגעמיינעם פנקס פון די חרוב־
געוואָרענע שטעט און שטעטלעך אין מזרח־אייראָפּע . . 523
מרפאה בכרכור — אמבולאטוריע אין כרכור 524
פולט. לאַנדסמאַנשאַפט אין טאָראָנטאָ 525
משה מאַנצאָוש 526
אריה אייזנבערג 527
א יזכור־אָקט 527
קאָמיטעט פון די פולט.־סטראָצקער ל״ל אין אַרגענטינע . . 528
א בילד פון פולט. לאַנד־ראַט־און קאָמיטעט־חברים (ת״א, 1952) 530
חותמת ארגון יוצאי פולטוסק (ת״א, רח׳ לילנבלום 15) . . 531
פריינדלעכע באַגעגעניש מיט ל״ל פון חו״ל 534
2 בילדער פון אַן אזכרה אין תל־אביב 536
לזכר עולם — צום אייביקן אַנדענק (מודעות־אבל —
נעקראָלאָגן; תמונות של קדושים ונפטרים — בילדער
פון קדושים און נפטרים) . . . . . 539—633
יחזקאל אונגר 663
ביהכנ״ס „אור אברהם״; בית פולטוסק 673
אמבולנס: תרומה למגד״א בישראל 674

הודעה לבני עיר!

אין המערכת „פולטוסק־ספר־זכרון" אחראית לכתבי יד שהודפסו בספר. המבקש לקבל חומר שלו שלא נדפס, יפנה למערכת מתאריך הופעתו של הספר ועד לחודש ימים, כי אחר כך לא ייענה.

המערכת

באקאנטמאכונג פאר די לאנדסלייט!

די רעדאַקציע „פולטוסק־ספר זכרון" איז נישט פאַראַנטוואָרטלעך פאַר די מאַנוסקריפטן, וועלכע זענען געווארן אָפּגעדרוקט אין בוך. די, וועלכעווילן אָפּנעמען זייערע נישט געדרוקטע מאַטעריאלן, דאַרפן זיך וועגדן אין דער רעדאַקציע פון דער דאָזיקער וען דאָס בוך איז דערשינען ביז צו אַ חודש צייט נאָכדעם. שפעטער וועלן זיי נישט געענטפערט ווערן.

די רעדאקציע

*

הכתובת — אַדרעס: י. עברי, רח׳ העבודה 30, ת״א טלפון: 245109